

~~Presented to the Theological~~
~~Seminary at Princeton by~~
~~the Rev. Samuel Miller D.D.~~

~~Wm Wallace Hill~~

Bought of the green library
of the Theological seminary at
50 c. Princeton New Jersey
July 25 1837

Presented to the Green Library
by
Revd Saml Miller D.D.

IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES, IN DVODECIM PROPHETAS (QVOS VOCANT) MINORES.

Ad Sereniſsimum Suetiæ & Gothiæ Regem,

Reconditam harum Commentationum doctrinam facilè commonſtrabunt Indices in calce operis adiecti.

GENEVÆ,
APVD. IOANNEM VIGNON.
M. DCX.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO REGI GOSTAVO, GOTHORVM ET VANDALOrum Regi, Ioannes Caluinus.

VOD semel sum testatus, Rex præstantißime, quum annotationes in Hoseam ex meis Lectionibus exceptæ in publicum exirēt, me, qui alioqui in lucubrationibus maiore meo labore & diligentia limatis satis morosus sum censor, non esse illius editionis autorem, iterum nunc repeto: si in meo arbitrio posita res fuisset, potius daturum fuisse operam, ne hoc extemporale docendi genus, cui priuatus auditorij nostri fructus sufficere debet, latius spargeretur: quo etiam abundè contentus sum. Verum quia specimen illud (Commentarios in Hoseam dico) fœliciore quàm speraui successu editum multorum desideria accendit, vt iam vnus Propheta reliquos Vndecim minores secum trahat, non intēpestiuum fore censui, si opus iustæ amplitudinis & non pœnitēda doctrina refertum Maiestati tuæ nuncuparem: non modò vt meæ erga illam obseruantiæ pignus foret, sed etiam vt celeberrimi nominis inscriptio aliquid gratiæ acquireret. Quò tamen non me ambitio impulit, qui pridem didici non seruire mundi theatro, & qui ad multorum ingratitudinem obdurui: sed quia optabam ad tuæ ditionis homines fructum aliquem ex hoc montium nostrorum recessu peruenire, adhibenda etiam opera iure fuit, vt plerique quibus sum ignotus, sancta Regis sui authoritate adducti, æquiores & melius præparati ad legendum accederent. Quod mihi fore polliceor: tantum apud omnes subditos venerationis adeptus es: si modò non grauaberis iudicium interponere, quale tibi singularis tua prudētia dictabit, vel quia

senectus ferendæ lectionis molestiæ par fortè non esset: quod filius Maiestatis tuæ primogenitus E R I C V S Rex *designatus succederet: quem sic liberalibus doctrinis polliendũ curasti, vt tutò has partes in eum reiicere liceat. Nam quò minus de tua humanitate dubitem, faciunt multi virtutum tuarum præcones, & quidem nonnulli graues & cordati homines, vt idonei testes censeri mereantur. Itaque non est quòd mireris, nobilissime* Rex, *munus ex tam longinqua regione tuæ Maiestati offerri ab homine non admodum tibi cognito, qui ob præclaras & heroicas quibus te pollere intellexit, ingenii animíque dotes, satis se tibi deuinctum putat. Etsi autem non ea fortè est libri excellentia, quæ multum fauoris mihi conciliet, studium tamen, quo adductus fui declarandæ, qua tuam Maiestatem prosequor, obseruantiæ, non aspernaberis. Neque tamen, quanuis infra tanti* Regis *altitudinem subsidat hoc munus, indignum prorsus reperies, quod in tuum conspectum prodeat. Si qua me dexteritate instruxit Deus ad Scripturæ interpretationem, mihi probè conscius sum, qua fide & diligentia procul remouere ab ea coner steriles omnes argutias, quantumuis alioqui plausibiles sint, concinnaque mulcendis auribus: ac præstare vt eã comitetur genuina simplicitas ad filios Dei solidè ædificandos apta, qui putamine non contenti ad nucleum penetrare appetunt. Quid assequar, non est meum profiteri: nisi quod mihi persuadent pij & eruditi homines, me non absque successu laborare. Hi vero Commentarij si non omnium votis & expectationi respondeant, ego quoque ipse cuperem potuisse aliquid excellentius ac perfectius dare: vel saltem quod propius ad Propheticum spiritum accederet. Verùm hoc me adeptum esse confido, vt experientia doceat integros & æquos Lectores sanóque iudicio præditos, modo compositis animis, nec fastidiosè quæ in eorum vtilitatẽ scripsi, legere sustineant, plus lucis duodecim Prophetis fuisse allatum, quàm prædicare meus pudor mihi concedat. Cum aliorum industria meam non confero (quod odiosum foret) neque aliud postulo, quàm vt probi Lectores ac cordati, vbi ex meo labore profecerint, latius in publicum Ecclesiæ bonum prodesse studeant: sed quia aliis illecebris Librum ornare curæ non fuit, neque etiam cordi: hæc admonitio importuna non fuit, quæ segniores ad legendum inuitet, donec capto gustu, æstiment vtile*

sibi

sibi sit nécne in lectionis cursu longius pergere. Ille quidem fructus quem protulerũt aliæ meæ in Scripturæ interpretatione lucubrationes, & spes quam de huius quoque vtilitate concipio, ita me oblectant, vt quod residuum vitæ est cupiam in hoc genere laboris consumere, quoad per cõtinuas & multiplices quibus distringor occupationes licuerit. Neque enim à me, cui præter ordinarium Pastoris munus, alia onera vix minimum dant relaxationis, quod ab homine otioso flagitandum est. quod tamen restabit succisiui temporis nusquam alibi melius positum esse ducam. Iam ad te, ô fortißime Rex, iterum reuertor: cuius res gestas, gubernandi prudentiam & æquitatem, mores, totúmque ingenium & virtutes qui cognouerit, consilium dicandi tibi huius laboris non mirabitur. Sed quia prolixum de tuis laudibus sermonem texere mihi non est propositum, tantùm breuiter attingam quod & fama & publicis scriptis satis celebratum est: Deum te miris modis antequam ad solium eueheret exercuisse, non modò vt singulare suæ prouidentiæ documentum in te edoret, sed etiam vt nostro seculo, adeóque posteris illustre exemplum proponer et æquabilis in recto cursu constantiæ. Vtraque certè fortuna ita probatus fuisti, vt neque in rebus prosperis iustum modestiæ & moderationis examen defuerit, neque in aduersis tolerantiæ: donec tibi non minori fœlicitate quàm virtutis laude diuinitus ex tot discriminibus, periculis, difficultatibus & obstaculis tandem emergere datum est, vt composito Re*gni statu, publicè & priuatim læta tranquillitate fruaris. Nunc ergo suffragante ordinum omnium consensu, onus tibi splendidum & honorificum magis sustines quàm molestum: quia & authoritatem venerantur omnes & studium tam amore quàm laudibus prosequuntur. Ad hæc Dei beneficia cumulus non prætereundus accedit, quòd tibi designatus est ex tuo sanguine ERICVS successor filius tuus primogenitus iam non generosæ modo indolis, sed maturis virtutibus ornatus: & quo vix alium magis idoneum, si liberis careres, sibi populus eligere potuisset. Hoc verò inter alia rarum est decus, tantos eum in doctrinis liberalibus progressus fecisse, vt non pœnitendum inter literatos gradum obtineat: neque tamen quoad patiuntur tot curæ & distractiones, quibus implicita est Regalis dignitas: assiduo earum studio fatigari. Quanquam hoc apud me*

præcipuum est, quod non profanis tantùm musis, sed cælesti Philosophiæ sacrarium in suo palatio dicauit. Quò magis confido, his Commentariis, quos & ad syncerae pietatis normam videbit compositos, & mediocri adminiculo sibi esse sentiet, aliquem illic fore locum & nonnihil gratiæ.

¶ *Deus Maiestatem tuam, serenissime Rex, diu florentem tueatur, omnique benedictionum genere locupletare non desinat, Spiritu suo te gubernet, donec confecto cursu in regnum cæleste è terra migrans, serenissimum* Regem *ERICVM successorem tuum, ac illustrissimos fratres IOANNEM, MAGNVM & CAROLVM superstites relinquas: in quibus post mortem tuam eadem refulgeat Dei gratia cum fraterno & vnanimi consensu. Geneuæ VII. Calend. Febr.* M.*D.LIX*.

IOAN-

IOANNES CALVINVS Christiano Lectori, S.

CVM mihi verè & meritò asserere liceat, idoneísque testibus probare, lucubrationes quas hactenus in publicum emisi, tametsi maiore cura & studio politæ essent, mihi flagitando propemodum fuisse extortas: nunquam certè me authore in lucem editæ fuissent Annotationes istæ, quarum vt tolerabilis fuerit auditio, lectu tamen dignas non putabam. Nam si multis vigiliis vix consequor vt mediocris ex meis lucubrationibus ad Ecclesiam redeat vtilitas, quàm stultè meis sermonibus locum inter publica scripta arrogarem? Deinde si in lucubrationibus quas domi priuatim vel scribo vel dicto, vbi plus otii ad meditandum datur & vbi limita etiam breuitas curæ & diligentiæ accedit, sedulitas tamen mea à malignis & inuidis in crimen vocatur, quomodo notam superbiæ effugerem, cogitationes quas liberius in auditorio ad vsum præsentem effudi, nunc toti mundo legendas obtrudens? Sed quum eas supprimere in manu mea non foret, nec earum editio aliter posset à me impediri, quàm si nouum scribendi laborem (quod meæ rationes non patiebantur) de integro susciperem: complures verò amici, dum nimis sum morosus laborum meorum censor, me Ecclesiæ iniuriam facere clamitarent: vt hoc qualecunque erat volumen ex ore meo susceptum, in publicum exiret permittere malui, quàm prohibendo scribendi necessitaté mihi iniungere: quod antè in Psalmis facere coactus, quàm impar sim tot scriptionibus adhuc in longo illo & difficili opere experior. Prodeant ergo hæ in Hoseam enarrationes, quas publico arcere mihi liberum non fuit. Quomodo autem exceptæ fuerint, operæpretium est testari, non solùm ne sua laude fraudetur eorum diligentia, industria, & dexteritas, qui laborem hunc Ecclesiæ nauarunt, sed vt certò persuasi sint lectores, adeò nihil hic esse ascititium, vt ne in melius quidem sibi permiserint vocem vnam corrigere scriptores ipsi. Quomodo inter se operas cõtulerint, vnus ex eorũ numero optimus amicus noster, & propter suas virtutes bonis omnibus charus, D. Ioannes Budæus, fusius, vt spero, exponet. Incredibilis verò mihi res fuisset, nisi, quum mihi postridie recitarent, clarè vidissem, quę scripserãt à sermone meo nihil differre. Optanda fortè maior fuisset libertas vt superuacua resecarent, alia digererent in meliorem ordinem, alia distinctius vel ornatius traderẽt, sed meum iudicium non interpono: tantùm hoc manu mea consignatum esse volui, tanta fide eos excepisse quod ex ore meo audierãt, vt nullam mutationem animaduertam. Vale Christiane lector, quisquis mecum in cęlesti doctrina proficere cupis. Geneuę, Idibus Febr. M. D. L V I I.

IOANNES BVDAEVS CHRISTIANIS LECTORIBVS S.

QVVM ante annos aliquot doctissimus vir Ioannes Caluinus, amicorum hortatu & precibus, Dauidis Psalmos in Schola enarrandos suscepisset, initio aliquot eius auditores pauca quædam pro more nostro, priuatis studiis iudicio arbitratúq; nostro annotabamus: sed experientia tandem commonefacti cogitare cœpimus quanta multorum, ac totius propemodum Ecclesiæ fraude tantarum Lectionum fructus in paucos auditores absumeretur. Itaq. collectis animis, faciendũ nobis omnino duximus, vt ad priuatas rationes publici quoque curam & procuratione adiungeremus. Quod ita fieri posse videbatur, si vltra solitum morẽ colligendis, & de verbo ad verbum, quoad fieri posset, excipiendis Lectionibus studium intenderemus. Nec mora: huic quidẽ negotio duobus strenuis fratribus me tertium adiunxi: atque ita accidit Dei benignitate, vt conatui prorsus non deesset euentus, Nanque in vnum collatis cuiusque nostrum operis, & Lectionibus statim descriptis, adeò pauca nobis elapsa esse reperiebamus, vt nullo negotio compleri lacunæ possent. Idque quum in eo opere, in quo virium nostrarum periculum primum factum est, ita esse Caluinus ipse nobis testis est. tum verò in his in Hoseam Lectionibus (longo scilicet vsu iam & exercitatione peritiores facti) longè verissimum esse, omnes etiam auditores facilè agnoscent. Consilium autem erat, hac occasione ipsum, si fieri posset, pellicere ad iustos Commentarios in autorem ipsum edendos, verùm paulò aliter quàm sperabamus nobis tunc accidit. Etenim huius consequendi spem omnem nobis ipse præcidit ob vnius Buceri reuerentiam quem hac in parte, vt in omnibus reliquis, fidelissimam & vtilissimam operam præstitisse cùm tota Ecclesia agnoscat, tum ipse præcipuè D. Caluinus honorificentissimè nobis omnibúsque semper asseruit. Restabat itaque vt prælectiones ipsæ qualiter à nobis exceptæ fuissent, euulgarentur. Factum est autem vt dum optimus quisque ingens laboris nostri operæpretium sibi promitteret, nos quoque in dies maiorem contentionem adhiberemus, ne ea spes in fumum illis abiret. Itaque seu his studijs, seu certè piorum commodis accensi tantum effecimus vt ad summam diligentiam nos reliquum nihil fecisse omnes facilè iudicarent. Quo magis mirum videri posset quid eum postea consilium mutare in animum induxerit, vt & nostram & piorum multorum expectationem frustraretur: & contra quàm vellet in vtilissima Ecclesiæ opera nauanda ingentem multorum inuidiam & implacabile odium accersere coactus sit. Cæterùm eos quidem qui Buceri autoritatem simpliciter in hoc negotio obtendunt, vt non iniqua prorsus ratione permoueri libenter agnoscã: sic mihi duri nimiũ & præfracti videbuntur, si se non æquis quoque excusationibus duci patientur. quod etiam propediem factum iri spero. Quod autem ad eos attinet qui insano maledicendi amore feruntur, & rixandi minimas quasque occasiones aucupantur, quemadmodum pij omnes talia monstra auersari ac detestari debent, ita his vt satisfiat non magnopere laborandũ est. Canum enim latratus, qui Ecclesiæ modò obfuturus non sit, sine magno periculo dissimulari & despici poterit. Atque hæc quidem præfanda habuimus in eorum gratiam qui nos sæpius de Psalmorum prælectionibus interpellarunt, ne se putent vana expectatione à nobis delusos esse. Nam pro his sciant se aliquando, Dei propitio, iustos & integros

Com-

Commentarios habituros. Quòd si eos adhuc grauiùs longum hoc afficit desiderium, cogitent nos quoque non minus anxiè tantum thesaurum expetere. Cæterùm, par est vtrosque assiduis viri & grauissimis occupationibus veniam dare, & modum aliquem huic nimium prurienti & præmaturo desiderio statuere. Parcere etiam homini æquum fortasse vel vno eo nomine fuerit, quòd omnium minimè ipse sibi parcat, haud vllam vnquam ab insano labore quietem aut animi relaxationem capiens. Vt nemini iam dubium sit, diuina non modò benignitate, sed insigni & ad posteros nunquam non prædicando miraculo corpusculum hoc trahere, natura imbecillum, crebris insuper morbis vehementer affectum, immensis deinde laboribus exhaustum: postremò assiduis impiorum aculeis cofossum, & omni contumeliarum genere vndique afflictum & diuexatum. Sed quoniam huius loci querelæ non sunt: ad vos nunc, Christiani lectores, venio, quibus hoc Prælectionum opus in Hoseam Prophetam dicare nobis in animo est. Dicamus autem, non quòd quicquam in eo nobis proprium vendicemus præter solam diligentiam, quam in his colligendis adhibuimus: sed tanquam nostrum facere non dubitamus, quod nunquam nisi auspiciis nostris ad vos peruenisset. Nam etsi dignam omnino rem esse indicaremus: quæ Ecclesiæ Domini offerretur, authori tamen ipsi vix tandem hoc persuadere potuimus, donec importunis precibus hac lege vinci se à nobis passus est, vt fide nostra esset quale posthac iudicium de eo boni omnes facerent: suorum adeo iniquus æstimator est. Nos verò, tametsi verecundè ea paulò plus quàm par erat extenuat, nihilominus promittere nobis audemus non modò authori ipsi apud vos iustum laboris sui constaturum operæpretium, sed nos quoque gratiam non vulgarem esse inituros. Neque enim eo minus iucundas vobis fore has lectiones confidimus, quòd scholæ (vt par erat) inseruiens, aliquanto longius à solita suorum omnium gratia, & orationis ornatu author ipse recessit. Nam quum ingenti negotiorum mole oppressus, vix plerunque semihoræ spatio meditatas Lectiones domo afferre cogeretur, auditorum ædificationi & commodis maluit, vero sensu eliciendo & planum faciendo, consulere, quàm inani verborum pompa cùm ipsorum aures pascere, tum ostentationi & gloriæ suæ studere. quanquam haud etiam negare ausim hanc Lectionum legem esse, vt in his scholastico potius quàm oratorio more disseratur. Quamobrem si quem offendit simplex hoc, nec tamen inurbanum dicendi genus, vel aliorum, vel huius ipsius alia adhibeat opera, eáque præsertim in quibus scholæ legibus solutus Oratorem non minus quàm Theologum in primis nobilem agit. quod nos non minus verecundè quàm optimi cuiusque & doctissimi bona pace ac venia dictum non dubitamus. Neque enim de his ita pronuntiamus quasi censorio supercilio huic vni Oratoris gloriam vendicemus, aut Theologum vocando, non alios quoque insignes permultos agnoscamus. Absit à nobis hæc vecordia. Sed tanta testificandi animi nostri oblata occasione, vix vnquam aliter culpam deprecari possemus apud pios omnes, quibus satis notum est, nostrorum de Caluino silentium, hactenus non satis placuisse turbulentis hominibus, quibus vanitatem suam disertis vocibus à nobis exprobrari magis cordi est, quàm nos sinere tacito nostro suffragio & verecundo silentio, cùm eius doctrinam comprobare, & diuinæ erga nos benignitatis consignatissimum inter nos testimonium in eo agnoscere, tum eorum insaniam fraterna dissimulatione tegere, & verò tacitè apud se quemque nostrum gemere. Sed, vt iam dixi, nuda hîc & simplex est oratio, ei persimilis qua antehac semper in Lectionibus vti solitum esse nouimus. Non quemadmodum à multis fieri accepimus, qui domi prius digestas auditoribus postea ex scripto recensent: sed qualis ex tempore fingi formaríque potuit ad docendi vsum, ædificationémque magis quam ad aures accommodata. Quamobrem aut nos vehementer fallimur, aut ipsius Prophetæ mentem ita propemodum ad viuum expressit, vt nihil posse addi videatur. Nam cùm singula quæque momenta diligenter excutit, tum etiam doctrinæ vsum & applicationem breuiter sic demonstrat, vt à scopo aberrare nemo quanuis rudis possit. Denique veræ Theologiæ locos ac fontes sic aut ostendit aut aperit, vt ex his cuiuis haurire promptum sit quod reficiendæ ac recreandæ animæ sufficiat. imò verò etiam vnde amplos riuos diducere commodè possint Verbi ministri, quibus veluti cælesti rore salubriter plebem Domini aspergant: siue exortatione,

siue consolatione, siue reprehensione, siue denique ædificatione opus sit. Sed horum omnium veluti speciem & imaginem quandam melius in omnibus eius concionibus cernimus, ac in his potissimum, in quibus Prophetarum doctrinã sic ad hæc tempora nostra accommodat, vt suo seculo non melius quadrare videantur. Sed vt aliquando finem faciamus, restat, Christiani lectores, vt cùm innumerabilia alia Dei dona quæ quotidie in nos abundè effundit, tum etiam incõparabilem bonitatis eius thesaurum, qua decet animi gratitudine recipiamus & amplectamur: eóque ad vitam nostram sancte & pie instituendam, ad nominis eius gloriam & fratrum ædificationem vtamur. id autem vt fiat, orãdus est nobis Dei spiritus, vt eo instructi ad Sacram lectionem accedamus, animúmque ab inquinamentis huius carnis repurgatum, & mansuetudinis spiritum cælestis doctrinæ capacem afferamus: ad quod etiam multùm nos iuuare poterunt breues præcatiunculæ quas ad finem cuiusque lectionis addendas curauimus, prout à nobis collectæ sunt pari cum Lectionibus diligentia & fide: vt & his reficiantur piorum animi, spiritúsque nouos ad nouam lectionem colligant: & rudiores velut in tabula depictam formandarum orationum suarum ex Sacra lectione rationem habeant. nam sicuti Lectionum initio eadem semper vtitur hic noster præcandi formula, quam nos quoque hic addi voluimus, vt tota eius docendi ratio vobis nota esset: ita etiam singulas Lectiones nouis subinde precationibus claudere solet, prout illi ex Spiritu Domini datur eas ex tempore formare, átque lectionis cuiusque subiectam materiam accommodare. Hoc si Commentarium genus vobis placere intellexerimus, etsi alieni loboris res est, tamen fidem nostram, fauente diuino numine, pro reliquis Prophetis obstringere non dubitamus. minores dico Prophetas: quos quum perlegendos susceperit, nobis quoque in animo est non minori diligentia quàm reliqua ad finem vsque excipiendo persequi. Vos interim his fruimini, Bene valete. Geneuæ, postridie Idus Febr. M. D. L V I I.

Vtilitas precationum in fine cuiusque lectionis.

JOANNES CRISPINVS
Christianis Lectoribus, S.

VIA mirum videri poſſet quibuſdam,atque adeò incredibile,Prælectiones iſtas ea fide & diligẽtia fuiſſe exceptas,vt ne verbum quidem protulerit D.Ioannes Caluinus inter legẽdum,quod non ſtatim adſcriptum ſit:operępretiũ fuerit pios Lectores paucis hîc monere,quámnam tenuerint rationem qui eas nobis exceperunt.Sic enim fiet vt horum ſedulitas & induſtria ſingularis, ſtimulos multis aliis ad idem pręſtandum addat, & res ipſa minimè videatur eſſe incredibilis.Ac primò quidem tenendum eſt,ipſum Caluinum nihil vnquam , quod plerique faciunt,dictare,neque omnino iubere vt quicquã annotetur dum publicè interpretatur Scripturam:& multò minus finita Lectione,vel poſtridie quàm legit : ſed integra hora perpetuam orationem habere,nec ſolere verbulum vllum interea libro ſuo adſcribere memoriæ cauſa.Quum ergo ante aliquot annos D. Ioannes Budæus & Carolus Ionuillæus adiunctis duobus illis fratribus (quorum meminit ipſe Budæus in ſua Pręfatione , & ita eſſe norunt plurimi)in Pſalmorum expoſitione deſcribenda experti eſſent cõmunem illum laborem non fuiſſe prorſus inutilem , maiore ſtudio atque animi alacritate impulſi ſunt , vt diligentius quàm antea,ſi fieri poſſet, excipere ſtatuerent vniuerſam in Duodecim (quos vocant) minores Prophetas expoſitionem.Cæterùm, in conſcribendo ſequuntur hanc rationem, quiſque paratam habet chartam,forma quàm poteſt commodiſſima & ſeorſum excipit ſumma celeritate adhibita : ſi qua vox vni excidat (vt ſolet interdum accidere , præſertim in contentionibus & locis paulò vehementius explicatis) ab alio excipitur:hoc verò ſi contingat,facilè reponitur ab Autore.nam abſoluta ſtatim Prælectione,vnus ille Ionuillęus ſecum aſportat duorum chartas,quibus ob oculos poſitis & ſuis ſimul conſultis, ac inter ſe accuratius collatis:cuidam alteri dictat exſcribenda quęcunque excepta fuerãt ſubita ſcriptione : & tandem relegit ipſe:vt poſtridie coram D.Caluino domi recitet : vbi nonnunquam ſiqua deſit vocula,ſuo loco additur : aut ſi quid non ſatis videatur explicatum,facilè etiam illuſtratur.Atque ita factum fuit , vt hæ Prędectiones in lucem prodierint : ex quibus quantum fructus percepturi ſint qui ſeriò dabunt illis operam dici nullo modo poteſt.Ecquis enim ſano iudicio prędiatus non videt eam eſſe clariſſimi huius hominis rationem in Scripturis explicandis,vt cum pauciſſimis com-

munem habeat? ſic vbique Spiritus ſancti conſilium aperit, genuinum eius ſenſum reddit: ita denique doctrinam illic reconditam oculis ſubiicit, vt nihil omnino deſideres, quod non apertè explicatum habeatur. Quod ſatis ſupérque teſtantur tot illius ſcripta, quibus ſingula religionis Christianæ capita ſic plana fecit, vt fidiſſimum interpretem agnoſcant omnes, niſi prorſus ad ſolem caligent. Iam verò vt tot etiam eius Commentarios nunc taceam, in his Pręlectionibus ita ſe ipſe ſuperauit, vt vix quiſquam ſibi perſuadeat, extempore tam concinnam orationem, ſuíſque numeris abſolutam fluxiſſe. nam propriis verbis grauiſſimas ſententias explicat, dilucidè tractat res obſcuras, variis ornamentis veſtit: atque in docendo ita progreditur, vt genus dicendi ſua ſponte fuſum, quo vtitur, diu multúmque elaboratum fuiſſe videatur. Sed malo de his omnibus iudicium fieri ex ipſa lectione quàm ſingula prolixius tractando, Lectores diutius remorari. Valete igitur quotquot ex his Prælectionibus fructum aliquem ad vos rediturum ſperatis. Geneuæ, Calend. Februarij, M. D. LIX.

IN HOSEAM

IN HOSEAM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRAELECTIONES.

PRECATIO qua vti solet Ioannes Caluinus initio suarum Prælectionum.

DET nobis Dominus in cælestis suæ sapientiæ mysteriis cum vero pietatis profectu versari in gloriam suam & ædificationem nostram, AMEN.

EGO suscepi duodecim Prophetas minores interpretandos. Coniuncti autem fuerunt iam olim simul, & scripta eorum redacta in vnum volumen. hac de causa, ne si singula tantùm extarent in manibus, successu temporis euanescerent propter breuitatem, quemadmodum sæpe solet fieri. Efficiunt igitur vnum volumen duodecim Prophetæ minores. inter eos primus est Hoseas, qui propriè destinatus fuit regno Israel. Eodem tempore prophetabant apud Iudæos Micheas & Iesaias. Sed hoc notandum est, Prophetam hunc fuisse doctorem in regno Israel, quemadmodum Iesaias & Micheas erant in regno Iuda. Nec dubium est quin Dominus voluerit eum exercere in hac parte: quia si prophetasset apud Iudæos, non fuisset illis blanditus. Res enim erant tunc admodum corruptæ, non solum in Iudæa, sed etiam Ierosolymæ, quum tamen esset regia & sacrarium Dei. Videmus quàm acriter & seuerè Iesaias & Micheas obiurgant populum illum. Congrueret etiam stylus Prophetæ nostri, si Dominus vsus fuisset eius opera apud Iudæos: sed sequutus est vocationem suam. Sciuit quid Diuinitus sibi mandatum esset: fideliter functus est officio suo. Eadem etiam fuit ratio Prophetæ Amos. Nam Propheta Amos duriter inuehitur contra Israelitas: videtur parcere Iudæis. Et eodem etiam tempore docuit quo Hoseas. Videmus quantopere inter se differant isti quatuor. Nam Iesaias & Micheas dirigunt suas increpationes ad regnum Iuda: Hoseas autem & Amos tantùm impugnant regnum Israel, & videntur Iudæis parcere: nempe quisque eorum agnouit quid Deus mandasset, atque ita quisque etiam continuit se intra metas vocationis suæ & officij. Nam si nos, qui sumus vocati ad hanc Ecclesiam docendam, claudamus oculos ad peccata quæ hîc grassantur, & nullam habeamus rationem eorum quas Dominus nobis docendos proposuit, hoc fiet à nobis prepostere. Si qui etiam alijs locis destinati sunt, debent respicere quorsum eos dirigat vocatio Domini. Nunc ergo tenemus ad quos pertineat totus hic liber Hoseæ, nempe ad regnum Israel. iam quod ad Prophetas spectat, hoc omnibus commune est, vt sint Legis interpretes, quemadmodum aliquando diximus. Hæc autem summa Legis est, quòd Deus populum quem sibi adoptauit, vult regere suo imperio. Iam duæ sunt partes Legis, nempe salutis & vitæ æternæ promissio. deinde regula piè & sanctè viuendi. Hinc pendet tertia pars,

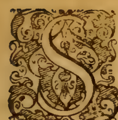
nempe vt homines, ſi non reſpondeant vocationis ſuæ, reuocentur ad timorem Domini, minis & obiurgationibus. Iam Prophetæ inculcant præcepta Legis de vero & puro Dei cultu, de charitate: inſtituunt denique populum in ſancta & pia vita: deinde proponunt gratiam Domini. Et quia nulla eſt ſpes reconciliationis cum Deo niſi per Mediatorem, ideo ſemper afferunt in medium illum Meſſiam quem Dominus iam antè pollicitus erat. Quantum ad tertiam partem ſpectat, hoc eſt ad minas & obiurgationes, peculiare hoc habent Prophetæ, quòd tempora deſignant & denuntiant hoc vel illud Dei iudicium: Dominus vos puniet hoc modo, puniet etiam hoc tempore. Non ergo ſimpliciter citant Prophetæ homines ad tribunal Dei, ſed certas ſpecies pœnarum deſignant: & edunt etiam eiuſdem generis vaticinia de gratia Domini & redemptione. Sed hoc breuiter tantùm attingo, quia in progreſſu melius licebit ſingula obſeruare. Redeo nunc ad Hoſeam. Dixi peculiariter eius miniſterium ſpectaſſe ad regnum Iſrael, quia tunc illic totus Dei cultus vitiatus erat: nec verò corruptela illa incœperat à paucis diebus, ſed ita erant obſtinati in ſuis ſuperſtitionibus, vt nulla eſſet ſpes reſipiſcentiæ. Scimus enim ſtatim atque Iarobeam abduxerat decem Tribus ab obſequio Rechabeam filij Solomonis, fuiſſe erectos fictitios cultus: & viſus eſt Iarobeam ſibi prudenter excogitare illud artificium, ne ſcilicet populus rediret ad domum Dauidis: ſed interea factum eſt vt accerſeret ſibi & toti populo Dei vindictam. Et poſteri ſequuti ſunt eandem impietatẽ. Quum talis peruicacia eſſet iam intolerabilis, Deus voluit exerere ſuam potentiam, & edere aliquod inſigne documentum vindictæ ſuæ, vt populus tandem reſipiſceret. Itaque vnctus fuit Dei mandato Iehu in regem Iſrael, qui deleret omnes poſteros Achab: ſed ipſe quoque ſtatim relapſus eſt ad ſimilem idololatriam. Viſus fuerat exequi Dei vltionem, præ ſe tulerat magnum zelum, ſed retecta fuit hypocriſis paulo pòſt, quia amplexus eſt falſos & peruerſos cultus. Et poſteri nihilo fuerunt meliores vſque ad Iarobeam, ſub quo prophetauit Hoſeas noſter. Sed inſcriptio libri melius hoc oſtendet.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

ERMO Iehouæ, qui fuit ad Hoseam filium Beri, diebus Vzia, Iotham. Achaz, Ezechiæ regnum Iehudah, & diebus Iarobeam filij Ioas regis Israel.

Primus hic versus ostendit quo tempore prophetauerit Hoseas. Nominat quatuor reges Iuda, nempe Vzia, Iotham, Achaz, Ezechiam. Vzia (qui idem fuit Azarias) regnauit annis 52: sed postquam percussus est lepra, non versatus est in cœtu hominum, & abdicatus etiam fuit honore regio. Iotham filius eius successit in eius locum. Numerantur anni Iotham 16. vel circiter: totidem etiam Regis Achaz, qui fuit pater Ezechiæ. Iam mortuus est Hoseas sub Rege Ezechia. Nunc si volumus colligere quandiu prosequutus fuerit officium docendi, notandum est quod dicitur in Sacra historia: Anno 27. Iarobeam filii Ioas Vziam regnasse. Vt demus Hoseam nonnisi paucis annis regnante Iarobeam, functum esse doctoris partibus, tamen demptis annis 16, qui fluxerunt ab initio regni Vzia vsque ad mortem ipsius Iarobeam, sub regno Vziæ prophetauit per annos 36. Dubium tamen non est quin cœperit munus suum obire pluribus annis ante finem regni Iarobeam. Hîc iam ad nimirum constabunt nobis anni 40. Successit Iotham in locum patris, regnauitque annos 16. Quanquam autem probabilis coniectura est, initium regni eius numerari ab eo tempore quo suscipit gubernacula, postquam pater lepra percussus, reiectus erat à cœtu communi, tamen verisimile est tempus aliquod fuisse residuum à morte patris, quod in supputationem venire debet. Vt tamem sumamus paucos annos, necesse erit Hoseam prophetasse vltra annos 45, antequam regnare cœpisset Achaz. Accedant iam anni 16, quibus regnauit Achaz, numerus annorum ascendet vsque ad 61. Restant anni quibus prophetauit sub regno Ezechiæ. Fieri ergo aliter non potest quin munus suum prosequutus fuerit vltra annos 60 Forte etiam annum 70. excessit. Hinc apparet quanta & quàm inuicta fortitudine & constantia Spiritus sancti præditus fuerit. Nam si Deus tantùm per annos 20. aut 30. nostra opera vtatur, hoc nobis est molestissimum: præsertim si bellandum est cum impiis hominibus, & qui non libenter suscipiant iugum, imò qui contumaciter nobis resistant, cupimus statim liberari, & vellemus esse emeriti milites. Quum ergo videmus hunc Prophetam durasse ad tam longum tempus, sit nobis exemplum tolerantiæ: vt scilicet non despondeamus animos, etiam si Dominus non statim nos ab onere liberet. Hoc de quatuor Regibus Iuda quos nominat. necesse enim fuit (quemadmodū iam ostendi) ipsum prophetasse per annos ferè 40. sub Regno Vziæ, vel Azariæ: deinde prophetasse per aliquot annos sub rege Achaz, (vt interea omittamus regnum Iotham quod concurrere potuit cum regno patris) & tandem venisse vsque ad ætatem Ezechiæ. Cur autem potius nominauerit Iarobeam filium Ioas, quia non potuit prophetare sub eo nisi tempore exiguo? Successit in eius locum Zacharias filius eius, postea exorta est conspiratio Selum, qui statim extinctus fuit. postea implicitum fuit regnum illud multis turbis, & tandem Assyrius per manum Salmanazar abduxit decem Tribus captiuas, quæ dispersæ fuerunt inter Medos. Cùm ita sit, cur Propheta hîc tantùm vnius regis Israel memini? Hoc videtur esse absurdum, quia continuauit munus docendi vsque ad regni finem & interitum. Sed responsio facilis est. Voluit enim disertè exprimere, se rebus adhuc integris fecisse initium docendi: quia si prophetasset post mortem Iarobeam, visus fuisset ex præsenti rerum intuitu coniicere magnā aliquā cladem: ita non fuisset prophetia, vel saltem minor fuisset eius autoritas. O! scilicet hîc diuinat quod omnium oculis perspicuum est. Nam Zacharias breui tempore floruit: & illa conspiratio quam attigi, fuit quoddam præsagium propinqui interitus: & statim etiam dissipatū fuit regnum. Propheta igitur hîc disertis verbis testatur se iam tunc minatū fuisse populo futuram vindictam, quum regnū Israel floreret & opibus & potentia, quum triumphos suos ageret Iarobeam, quum prosperitas eius inebriaret totam illam terram. Hæc igitur ratio est, cur Propheta hunc solum Regem designet, sub quo regnum Israel & validum fuit, & magnis præsidiis atque opibus munitum: sub quo etiam affluxit magis diuitiis. Narrat enim Sacra historia Deum liberasse per manum Iarobeam regnum Israel, quanquam indignus erat: & recuperauit multas vrbes, & amplissimam regionem. Cùm ergo auxisset re-

gnum suum, quum esset formidabilis omnibus vicinis, quum multas opes congestas haberet quum populus degeret in otio & deliciis, fuit hoc incredibile quod prædixit Propheta noster: dicet, Vos estis non populus Domini, vos estis filii adulterini, vos estis nati ex scortatione. Non fuit certè opportuna talis obiurgatio. Deinde vobis eripietur regnum: instat vobis interitus. Quid, nobis? Atqui iam Rex noster tam multis victoriis potitus est, & terrorem aliis Regibus incussit. Regnum Iuda quod erat æmulum, erat tunc ferè concisum: nemo erat qui auderet etiam suspicari tale aliquid. Nunc ergo tenemus cur Propheta hîc clarè dicat se prophetasse sub Iarobeam. Prophetauit igitur post eius mortem, & officium suum persequutus est etiam post cladem regni Israel: sed cœpit tunc docere quum ludibrio esset ipse impiis, qui superbiunt aduersus Deum, & fortiter contemnunt omnes eius minas, vbi illis parcit, & eos tolerat: quemadmodum satis notum est continua omnium ætatum experientia. Et hinc melius perspicimus quali virtute Spiritus instruxerit Deus hunc Prophetam: qui ausus est insurgere contra tam robustum Regem, & coarguere eius scelera: vocare etiam omnes eius subditos in idem iudicium. Quum ergo tam liberè se gesserit Propheta quo tempore Israelitę propter fœlices suos successus non tantùm tumulenti erant, sed etiam prorsus insani, hoc certè miraculo non caret. Et hoc plurimùm valere debet ad confirmandam eius authoritatem. Videmus ergo nunc quorsum pertineat inscriptio quæ habetur in primo versu. Sequitur:

2 *Principium quo loquutus est Iehoua per Hoseam*(alii vertunt, Cum Hosea: ad verbum est, In Hosea: est litera Beth)*Dixit Iehoua ad Hoseam, Vade, sume tibi vxorem scortationum, & filios scortationum, quia scortando scortabitur terra*, hoc est, scortata est, *ne sequatur Iehouam.*

Propheta hîc demonstrat quale sibi initio datum fuerit mandatum, nempe vt apertū bellum indiceret Israelitis, & quasi excandesceret in persona Dei, & exitium denuntiaret. Non ergo incœpit à blanditis, neque comiter hortatus est populum ad resipiscentiam, neque longo circuitu vsus est vt leniret acerbitatem suæ doctrinæ. Nihil tale fuisse demonstrat, sed dicit se fuisse missum quemadmodum solent caduceatores, vel fæciales ad bellum denuntiandum. Initium ergo loquendi tale fecit Dominus per Hoseam, Populus hic progenies est adulterina, omnes sunt quasi ex meretrice nati, regnum Israel est fœtidissimum lupanar: & ego iam eos repudio & abdico: non agnosco amplius eos pro filiis. Fuit hæc non vulgaris vehementia. Videmus ergo *Principij* nomen non abs re, sed consultò fuisse positū, vt sciamus Prophetam simulatque docendi munus suscepit, fuisse acrem & asperum, & quasi fulminasse contra regnum Israel. Nunc si quæritur cur Deus tantopere exarserit, cur non reuocauerit prius miseros homines: & ita videtur tulisse ordo, vt scilicet studeret Propheta mansueto sermone & paterno reuocare ad sanam mentem eos qui defecerant à puro Dei cultu. Cur ergo non tenuit Deus hanc mediocritatem? Sed hinc colligimus fuisse morbos populi insanabiles. Nec dubiū est quin Propheta hîc disertè exprimat se fuisse diuinitus missum, quum iam res erāt ferè desperatæ. Scimus enim Deum nō solere homines tam duriter tractare, nisi postquā omnia expertus est alia remedia. Et certè hoc ex Sacra historia facilè colligitur: nam decem Tribus statim post defectionem à familia Dauidis, simul abiecto Dei cultu, idololatriam amplexæ sunt, & impias superstitiones. Debebat vigere in omniū animis recens memoria vaticinii, Quòd Dominus elegerat montē Sion, in quo volebat coli, dixerat, Hæc requies mea in seculū seculi: hîc habitabo, quia elegi eam. Et videmus illud vaticiniū fuisse nō semel nec decies, sed centies repetitum, vt scilicet melius in hominū cordibus hæreret. Quū ergo deberent habere defixam penitus in cordibus doctrinā illam, Quòd Dominus non alibi quàm in monte Sion coli vellet, fuit hic stupor portento similis quòd erectum fuit templum, deinde vituli etiam fuerunt conflati. Quòd ergo populus tam citò deficere potuit à Dei obedientia, id nimis peruersæ amentiæ fuit: sed quemadmodū iam dixi, vsque ad summum impietatis cumulum peruenerat. Quum Deus vltus est tam multa scelera per manum Iehu, debuit etiam tunc populus redire ad purum Dei cultum, & fuit quædam renouatio illius terræ: sed semper ad ingenium reuersi sunt, imò res ipsa palàm ostendit eos simulasse aliquid ad breue tempus, sed tamē fuisse diabolica peruicacia excæcatos, vt semper in suis superstitionibus manerent. Ergo non mirum est quòd Dominus tale initium fecerit per Hoseam, *Vos estis omnes nati ex scortatione*, vestrum regnum est fœtidissimum lupanar: vos estis non populus meus: vos estis non dilecta. Quòd ergo Deus tam horribili modo fulminauit contra istum populum, quis non dicet iustè atque optima ratione factum esse? Quia scilicet contumacia illius populi indomita erat, nec poterat alio remedio sanari. Nunc tenemus cur Propheta vsus sit hoc verbo, *Principiū loquendi quod fecit Deus*. Iam sequitur, *In Hosea*, Primo versu dixerat, *Sermo Iehouæ qui fuit ad Hoseam:* nunc dicit, בהושע In Hosea: & tertiò addit, Loquutus est Deus, & dixit ad Hoseam. Repetit eandem particulam: & in primo versu, sermo Domini dicitur fuisse ad Hoseam: non simpliciter quòd Deus alloquutus sit Prophetam, sed quòd eum cum certis mandatis misit. Sic enim dicitur sermo Dei

Psal. 132. d. 14.

Dei fieri ad Prophetas. Deus etiam promiscuè sermonem suum ad alios dirigit, quoscunque scilicet vult sermone suo docere: sed peculiariter alloquitur & compellat Prophetas suos, quia scilicet constituit ministros & præcones verbi sui, & quasi suggerit illis in os quod post ea ad populum perferant. Sic dicit Christus sermonem Dei fieri ad Reges, quia scilicet eos constituit & præficit ad regendum humanum genus: Si deos vocat eos ad quos sermo Dei factus est, inquit. Scimus autem Psalmum illum compositum esse de Regibus. Iam tenemus quid cõtineat hæc locutio primo versu, *Sermo Dei factus est ad Hoseam.* Dominus enim non simpliciter vt qualescunque è vulgo Prophetá allocutus est, sed mandatis instruxit, vt postea populum doceret quasi in persona ipsius Dei. Iam additur secundo versu, *Principium loquendi tale fecit Dominus in Hosea.* Qui vertunt, Cum Hosea, videtur frigidè exponere Prophetæ mentem. Scio hoc sensu literam sæpe occurrere in Scriptura, sed hoc loco mihi dubium non est quin Propheta se constituat tanquam organum Spiritus sancti. Deus ergo loquutus est *in Hosea*, vel per Hoseam: quia ipse nihil protulerit ex suo cerebro, sed Deus per ipsum loquutus est, quemadmodum hæc forma subinde nobis occurret. Et hinc etiam pendet tota autoritas seruorum Dei, quòd ipsi non laxant sibi frænum, sed fideliter quasi de manu in manum tradunt quod Dominus iussit, & nihil prorsus addunt de suo. Deus ergo loquutus est in Hosea. Postea sequitur, *Dicit Dominus ad Hoseam.* Iam hoc tertium dicitur, hoc est, quod tertiò repetitur, nihil aliud est quàm species mandati. Dixerat prius in genere, Sermo Domini qui fuit ad Hoseam: iam dicit, Deus sic loquutus est. Exprimit disertè qualis fuerit illic sermo, cuius primo versu mentio facta fuerat. *Vade*, inquit, *Sume tibi vxorem scortationũ & filios scortationũ.* Et ratio additur, *Quia fornicãda* vel *scortãda scortata est terra.* Nam nõ dubiũ est quin loquatur hîc de sceleribus quę diu pertulerat Dominus inęstimabili patiẽtia. *Scortando igitur scortata est terra, ne sequatur Iehouam.* Hîc multùm sudát interpretes: quia videtur nihil esse magis absurdũ, quàm Prophetá duxisse scortum in vxorem. Quidam dicunt hoc fuisse extraordinarium. Certè non esset talis licentia in doctore tolerabilis. Videmus quid Paulus in Episcopo requirat: nec dubium est quin hoc etiam olim locũ habuerit in Prophetis, vt scilicet domus illorum castæ essent & puræ ab omni macula, & sinistra nota. Poterat igitur hoc exponere Prophetam omnium ludibrio, si lupanar ingressus, scortum sibi sumpsisset: neque enim hìc agitur tantùm de muliere impudica, sed de muliere scortationum, hoc est, de obsoleto scorto. Vocatur enim mulier scortationum, quæ diu assueuit scortationibus, quæ passim omnibus, & ad omniũ libidines fuit exposita, quæ non semel nec bis, nec paucis hominibus, sed omnibus se prostituit ad flagitia. Hoc fuisset parum probabile in Propheta. Sed respondent quidam, vt dixi, non debere hoc exigi ad communem regulam, quia extraordinarium fuerit Dei mandatum. Atqui non videtur hoc rationi cõsentaneum, quòd Dominus vltrò reddiderit Prophetam suum contemptibilem. Non quomodo exceptus fuisset prodiens in publicum post inflictam sibi talem ignominiam? Si ipse vxorem duxisset, qualis hîc describitur, debebat potius tota vita latere, quàm suscipere munus Propheticum. Non est igitur probabilis eorum opinio, qui putant Prophetam sumpsisse vxorem, qualis hîc describitur. Deinde militat contra eos alia ratio, quæ est prorsus insolubilis. Neque enim Propheta tantùm iubetur vxorem scortationum accipere, sed filios etiam scortationum, & ex scortatione genitos. Perinde est igitur acsi ipse scortatus esset. Nam si dicamus duxisse vxorem, quæ parùm antè honestè & castè se gesserat (quemadmodum Hieronymus multis verbis hac de re disputat ad Prophetam excusandum) hæc excusatio friuola est. Neque enim tantùm de vxore agitur, sed de liberis. Vult enim Deus totam sobolem esse adulterinam: hoc autem fieri non potuit in legitimo coniugio. Et ideo ferè omnes Hebræi in hoc cõsentiunt, Prophetam non reipsa duxisse vxoré, sed in visione hoc fuisse ei mandatum. Et certè cap. 3. videbimus idem ferè describi: & tamen non potuit hoc fieri quod narratur eo loco. Iubetur enim Propheta ducere vxorem quæ violauerit fidem coniugii: deinde postquam ipse emit domi retinere ad tempus. Scimus hoc nõ fuisse completũ. Sequitur ergo tantùm hanc figuram fuisse propositá populo. Quidá obiiciunt, non posse intelligi contextũ Prophetæ, de visione. Quare? Visio enim ei soli data esset, inquiũt: Deus autem potius respectum habuit totius populi, quàm Prophetæ. Sed fieri potest, ac probabile est, vt Prophetæ nulla fuerit obiecta visio: sed tantùm Deus promulgari iusserit hoc mandatum. Quum ergo Propheta docere cœpit, tale fuit exordium eius, Dominus hîc me cõstituit quasi in theatro, vt vobis exponá vxoré esse à me ductam, vxoré assuetam stupris & scortationibus, & me genuisse ex ea liberos. Sciebat totus populus nihil esse tale: sed Propheta perinde loquutus est, acsi pictam tabulam ante oculos eorum exponeret. Talis igitur fuit visio, hoc est, figura: nõ quòd per visionem hoc Propheta cognouerit, sed quia Dominus iusserit preferre hanc parabolá (vt ita loquar) hoc est, hanc similitudiné, vt populus posset quasi in viua pictura agnoscere suá turpitudinem & flagitiũ. Denique hypotyposis est, in qua nõ tátùm res verbis exponitur, sed quasi visibili forma subiicitur oculis. Ratio additur, *Quia scortando scortata est terra.* Videmus ergo nunc quomodo intelligi debeant simpliciter Prophetæ verba. Induit enim personam antequam in medium prodeat, & sub hoc habitu populum alloquitur,

quòd Deus iusserit eum ducere scortum in vxorem, & gignere ex ea liberos adulterinos. Non fuit hac de causa contemptibile eius ministerium: sciebant enim omnes eum probè & frugaliter semper vixisse: sciebant omnes domum eius exemptam esse omni opprobrio: sed in sua persona hîc proposuit quasi viuam imaginem publicæ turpitudinis. Hæc summa est, & nihil video in hac expositione coactum: & simul tenemus sensum huius membri, *Scortando scortata est terra.* Poterat Hoseas vno verbo hoc dicere, sed surdis loquutus esset: scimus enim quanta sit, & quàm stupida amentia eorum qui sibi placent in suis superstitionibus: nō possunt ferre vllum probrum. Ergo non auditus fuisset Propheta, nisi quasi in speculo exhibuisset ante eorum oculos quod volebat ab ipsis percipi: acsi diceret, Si nemo vestrûm potest in se descendere, vt publicam turpitudinem agnoscat: si omnes tantopere obstinati estis contra Deum, saltem nunc in mea persona scitote vos esse adulterinos, & originē vestram esse ex fœtido lupanari: quia Deus sic de vobis pronuntiat: & quoniam non libenter suscipitis tale iudicium, proponitur vobis in mea ipsius persona. Ad verbum est: *De post Iehoua.* מאחרי, hoc est, *Ne sequatur Iehouam.* Hîc videmus qualis sit spiritualis castitas populi Dei, & quid etiam significet Scortandi verbum. Spiritualis ergo castitas populi Dei est, sequi Dominum. Quid autem est istud Sequi, nisi dum patimur nos regi eius verbo, & libenter ei obsequimur: quocunque nos vocat, sumus prompti & parati? Quum ergo dominus præit nobis per doctrinam suam, & viam monstrat, nos autem sumus dociles & morigeri, & in eum respicimus, & non deflectimus vel ad dexteram vel ad sinistram, sed totam vitam nostram referimus ad obedientiam fidei, hoc est verè sequi Dominum. & ita optimè definitur spiritualis piorum castitas. Et ex opposito colligere etiam licet quid sit Scortari, nempe vbi discedimus à verbo Domini, vbi aures præbemus falsis doctrinis, vbi ad superstitiones nos proiicimus, vbi denique vagamur post nostra figmenta, & non continemus omnes sensus nostros sub verbo Domini. Quantum attinet ad Scortandi verbum postea plura dicentur 2. capite: sed breuiter nunc attingere volui quid intelligat Propheta, quum exprobrat Israelitis omnes ipsos esse scortatos. Nunc sequitur.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos semel tibi adoptasti in populum, & non desinis etiam sancire hanc tuam gratiam, assiduè nos ad te vocando: & non tantùm asperè etiam nos castigas, sed paterno more nos ad te inuitas, & simul hortaris ad resipiscentiam: da, inquam, ne obdurescamus contra hanc tuam bonitatem, ne abutamur hac tua tam incredibili tolerantia, sed subiiciamus nos tibi in obsequium. Quod si etiam aliquando duriter nos corripis, vt feramus vero fide obsequio tuas obiurgationes, & non maneamus indomiti neque obstinati vsque ad extremum: sed redeamus ad te fontem vnicum vitæ & salutis, vt sicut semel in nobis inchoasti opus tuum, ita perficias vsque ad diem Domini nostri, Amen.

3 *Et profectus est, & accepit Gomer filiam Diblaim: & concepit, & peperit ei filiū.*

4 *Et dixit Iehouah ad eum, Voca nomen Iizreel, quia abhuc pauxillum, & visitabo sanguines Iizreel super domum Iehu, & cessare faciam* (hoc est, abolebo) *regnum domus Israel.*

Diximus hesterna lectione, quòd iniunxit Deus Prophetæ suo vt acciperet vxorem scortationum, id non fuisset completum re ipsa. Quorsum enim hoc spectasset, nisi vt Propheta omnibus esset cōtemptibilis? atque ita nulla fuisset eius autoritas. Sed tantùm voluit Deus quasi in imagine ostendere Israelitis falsò eos gloriari, quum tamen nihil haberent laude dignum, sed modis omnibus probrosi essent. Dicit igitur, *Profectus est* Hoseas, & sibi *accepit Gomer filiam Diblaim.* גמר signigcat Deficere Hebræis, & actiuè etiam interdum accipitur pro Consumere: ideo *Gomer* tantumdem valebit ac Consumptio. *Diblaim* autem vocant Massas ficuum, quum caricæ redactæ sunt in massam. Græci vocant παλάθας. Cabalistæ hîc dicunt vxorem Hoseæ fuisse notatam hoc nomine, quia qui effusi sunt in delicias, tandem ad interitum & corruptionem labuntur. Ita consumptio est filia ficuum, quia per ficus intelligunt dulcedinem voluptatū. sed simplicius erit si dicamus ostensam populo fuisse hanc picturam, quòd Propheta loco vxoris posuerit consumptionem filiam massarum, hoc est, proposuerit massas vel παλάθας, ita vt esset Gomer quædam consumptio: quemadmodum quum Mathematici describunt suas figuras, Si hoc valeat tantundem, hoc etiam tantundē. Possumus ergo ita accipere quòd Propheta hîc pro vxore nominauerit massas ficuum corruptas, ita vt esset cōsūptio, vel putrefactio nata ex caricis redactis in tales massas. Ego enim semper in ea sentētia, quá heri exposui, persisto, quòd scilicet Propheta non ingressus est lupanar, vt inde acciperet vxorē. Nam alioqui oportuit ipsum gignere spurios, & non filios ex legitimo coniugio. Eadem enim ratio & vxoris & sobolis, quemadmodū heri dictum fuit. Nunc ergo tenemus simplicem sensum huius versus, quòd scilicet Propheta non duxerit sibi scortum, sed tantùm ob oculos populi seipsum posuerit, acsi esset corruptio nata ex massis

ficuum

ficuum putrefactis. Iam ſequitur, *concepit uxor*, nempe illa imaginaria, vxor illa in figura vel in ſpeculo: *concepit*, inquit, *& peperit filium: tunc dixit Iehoua ad eum, Voca nomē eius Iizreel* Multi exponunt יזרעאל Diſperſionem, & ſe ſequuntur paraphraſten Chaldæum. Putant etiam hîc eſſe alluſionem in voce ambigua. Nam quum זרע zéra, ſit Semen, putant Prophetam obliquè perſtringere inanem iactantiam populi illius. Vocabant enim ſe electum ſemen, quia plantati erant à Domino: inde nomen Iizreel. Sed Propheta hîc deridet talem ſtultitiá, ſecundum illos interpretes: quaſi diceret, Vos eſtis Iſrael: ſed alio modo, vos eſtis diſperſio. Quemadmodum enim ſemen proiicitur in varias partes, ita etiam Dominus vos diſſeminabit, & hoc modo vos diſperdet ac proiiciet. Putatis vos eſſe plantatos in hac terra, & habere ſtationem è qua nunquam poſſitis excuti vel auelli. Dominus autē manu ſua vos tenet vt vos proiiciat in remotiſſimas orbis plagas. Nunc ſenſum colligunt multi interpretes: neque etiam hoc nego, quin Propheta ad verbū ipſum Serendi, & ad ſemen alludat, hoc mihi non diſplicet: tantùm videtur mihi Propheta longius reſpicere, quòd ſcilicet ſint prorſus degeneres, non vera nec genuina ſoboles Abrahæ. Videmus quanta ſit affinitas inter iſta duo nomina, *Iizreel & Iſrael*. Nomen Iſrael quàm ſit honorificū patet ex etymologia: deinde ſcimus diuinitus fuiſſe impoſitum ſancto patri Iacob. Deus ergo qui fuit author huius nominis, hoc meretur ſua authoritate, vt qui vocantur Iſraelitæ excellant præ aliis. Deinde ratio etiam tenenda eſt cur Iacob vocatus fuerit Iſrael: quia certauerat cum Deo, & fuerat ſuperior in lucta. Gloriabantur igitur poſteri Abrahæ ſe eſſe Iſraelitas. Et Propheta etiam Ieſaias perſtringit iſtam arrogantiam, quum dicit, Venite qui vocamini nomine Iſrael: acſi diceret, Vos eſtis Iſraelitæ, ſed titulotenus, quia res ipſa in vobis non extat. Nunc redeamus ad Hoſeam noſtrum. *Voca*, inquit, *nomen eius Iizreel*: acſi diceret, Vocant ſe Iſraelitas, ego verò modica deflexione oſtendam ipſos eſſe degeneres & adulterinos: ſunt enim potius Iizreelitæ quàm Iſraelitæ: Conſtat autem Iizreel fuiſſe metropolim regni illius, tempore Achab, & illic etiam edita fuit magna ſtrages à Iehu, Quemadmodum refertur 2. Regum capite decimo. Nunc tenemus cōſilium Prophetæ: quòd ſcilicet totum illud Regnum deſciuerit à prima origine, neque amplius cenſeri debeant in genere Abrahæ: quia ſua perfidia exciderunt ab illo honore, & perdiderunt etiam primum ſuum nomen. Deus ergo vocat Iizreelitas per ludibrium, & non Iſraelitas. Poſtea ſequitur ratio, quæ confirmat hanc ſententiá, *Quia adhuc pauxillum*, inquit, *& viſitabo cædes Iizreel ſuper domum Iehu*. Hîc interpretes non parum laborant, quia videtur abſurdum eſſe, quòd Deus vlciſci velit cædem factam à Iehu, quam tamen ipſe probauerat: Imò Iehu, nihil temere fuerat aggreſſus, ſed ſciebat ſibi iniunctam eſſe hanc vltionem. Fuit ergo legitimus Dei miniſter: & cur nunc in ſcelus imputatur quod Deus præcepit? Hæc ratio quoſdam interpretes impulit vt hîc per *Sanguines* intelligerent ſcelera generaliter: Vlciſcar ſcelera Iizreel ſuper domum Iehu. Alij dicunt, Vlciſcar cædem Naboth. Sed illud eſt prorſus abſurdum, nec poteſt quadrare, quia diſertè exprimitur ſuper domum Iehu. Deus autem vindictam illius cædis ſumpſit non ſuper domum Iehu, ſed ſuper domum Achab. Cæterùm, non conſiderant qui ſic impediuntur, quorſum ſpectet Propheta. Deus enim quum voluit Iehu exerto gladio delere totam domum Achab, hunc finem habuit propoſitum, vt Iehu purum cultum reſtitueret, purgaret terram ab omnibus inquinamentis. Iehu ergo fuerat Spiritu Dei excitatus, vt aſſereret purum Dei cultum. Quum eſſet vindex pietatis, quid fecit? contentus fuit præda. Poſtquam rapuit ſibi regnum confirmauit idololatriam, & quicquid abominationum fuit. Ergo non impendit operam ſuam Deo. Fuit igitur cædes illa reſpectu Iehu, latrocinium: reſpectu Dei, fuit iuſta vltio. Hæc ratio nobis ſufficere debet ad explicationem huius loci: & nihil affero quod non contineat ſacra Scriptura. Poſtquam enim Iehu viſus eſt totus ardere zelo Dei, ſtatim oſtēdit nihil fuiſſe in animo ſuo ſyncerum: nam amplexus eſt omnes ſuperſtitiones, quæ priùs viguerant in regno Iſrael: denique talis fuit reformatio ſub Iehu, qualis ſub Henrico Angliæ Rege. ille enim quum videret ſe non poſſe aliter excutere iugum Rom. Antichriſti, quàm aliquo fuco, præ ſe tulit ad tempus aliquem zelum: poſtea crudeliter ſæuiit aduerſus omnes pios, & duplicauit tyrannidem Romani Pontificis. Talis etiam fuit Iehu. Si reputemus quale fuerit illud factum Henrici, certè erat heroica virtus, eripere è tyrannide duriſſima regnum illud: ſed interea quantū ad ipſū ſpectat, certè fuit deterior omnibus aliis mancipiis Romani Antichriſti. Nam qui ſub illa ſeruitute manent, ſaltem retinent aliquam ſpeciem pietatis: ille autem nullo pudore hominum retentus fuit, & oſtendit ſe prorſus vacuum eſſe omni timore Dei. fuit homo belluinus. Talis etiam fuit Iehu. Nunc quum dicit Propheta, *Vlciſcar cædes* ſuper domum Iehu: nihil mirum eſt. Quare? nam erat hic ſummus honor, quòd Dominus vnxerat eum in regē, quum eſſet ex mediocri familia, præter ſpē electus fuit Rex à Domino. Debuit igitur omnes neruos intendere, vt purum Dei cultum reſtitueret, vt deleret omnes ſuperſtitiones. Hoc non fecit, ſed potius cōfirmauit. fuit igitur potius latro. Non fuit ergo miniſter Dei, quantum ad ipſum ſpectat. Summa igitur eſt: Vos non eſtis Iſraelitæ (nam hîc eſt tantùm ambiguitas in vna litera, quantum ad pronuntiationem attinet) ſed Iizreelitæ: hoc eſt, Vos non eſtis poſteri Iacob, ſed eſtis Iizreelitæ: hoc eſt eſtis

Gen.32.f.28.

Ieſ.48.a.1

populus degener, & nihil differtis à rege vestro Achab. Ille fuit maledictus,& sub eo maledictum etiam fuit regnum. Estis ne mutati? vbi reformatio in melius? Quum ergo obstinati sitis in vestra malitia: etiamsi superbè obtenditis nomen Iacob, tamen indigni estis tanto honore. Ego igitur voco vos Iizreelitas. Et ratio additur, *Quia adhuc pauxillum,& visitabo cædes super domum Iehu.* Ostendit nunc Deus populum illum destitui omni gloria. Nam putabant sepultá esse memoriam omnium scelerum postquam domus Achab fuerat excisa. Quid ego vlciscar cædes illas, inquit Dominus. Nam videmus hoc solenne esse hypocritis, postquam sumpserunt pœnam de aliquo scelere, vt putent omnia sibi esse licita: & volunt erga Deum sic defungi. Puniet latro cædem, sed ipse etiam multas cædes patrabit: putabit se redemptum esse, quia pretium Deo persoluit in vnius hominis pœna: alios autem absoluet, qui eius socij erunt: ipse etiam non dubitat multas iniustas cædes patrare. Quum ergo hypocritæ ita Deo illudant, meritò Propheta nunc excutit talem socordiá, dicens, *Ego vlciscar istas cædes.* Putatis facinus fuisse laude dignum in Iehu, quòd perdiderit ac deleuerit totam domum Achab? Ego quidem illud mandaui, sed in alium finem retulit ipse iniunctam sibi vindictam. Quare? fuit enim potius latro. Neque enim puniuit scelera Achab: quia eadem perpetrauit ipse vsque ad vitæ finem & hodie etiam adhuc perpetrat, nempe in suis posteris: ná Iarobeam quartus erat in regno. Quum igitur Iehu non mutauerit statum terræ,& vos etiam semper obstinati fueritis in vestra malitia, ego vlciscar cædes illas factas. Insignis est hic locus, quia dicit non sufficere, imò nullius esse momenti, siquis præclarè se gerat coram hominibus, nisi etiam coniungat rectum & syncerum animum. Qui ergo punit maleficia in aliis, abstineat ipse,& statuat in se idem iuris quod in alios. Nam si peccandi licentiam sibi vsurpat, dum alios punit, prouocat in se iram Dei. Nunc ergo tenemus verum huius loci sensum, *Vlciscar sanguines Iizreel*, hoc est, cædes quæ editæ fuerunt in valle Iizreel super domum Iehu: *Et abolebo regnum domus Israel.* Domum Israel vocat quæ resecta fuerat à familia Dauidis: acsi diceret, Hæc est domus separata: Deus enim coniunxerat totum populum, & erat vnum corpus: laceratum fuit sub Iarobeam: hæc fuit horribilis Dei vindicta: perinde enim est acsi populus fuisset dissectus in duas partes, sicut corpus aliquod lacerum. Sed tamen Deus continuit adhuc duas illas partes, acsi vnum esset corpus,& idem futurus erat Redemptor vtriusque populi, nisi secuuta fuisset illa fœda defectio. Postquam autem putrefacti sunt Israelitæ vt iam nõ esset pars electi populi, meritò per contemptum vel opprobrium Propheta noster vocat eos domum Israel: Iam sequitur:

5 *Et erit in die illa,& cõteram arcum(* vel confringam*) Israel in valle Iizreel.*

Hic versus consultò additus fuit, quia præsenti fortuna sic inflati erant Israelitæ, vt riderent istam denuntiationem. Videbant enim se probè instructos esse & armis,& veris,& pecunia: denique putabant se modis omnibus inexpugnabiles. Propheta igitur ostendit non fore hoc totum obstaculo, quominus Deus pœnam de illis sumat. Vos estis, inquit, inflati superbia, vos opponitis vestram ferotiam Deo, quia polletis armis & viribus: quia vos estis viri militares, putatis Deum nihil posse. Atqui arcus vestri non impedient eius manum, quominus vos deleat. Est autem synecdoche quum dicit, *Confringam arcum*: quia sub vna specie comprehendit omne armorum genus. Sed quantum ad mentem Prophetæ, videmus tantùm ei fuisse propositũ, falsam confidentiá domare: quia scilicet non putabant Israelitæ se fore obnoxios huic exitio quod prædixerat Hoseas. Nam stupebant in sua potentia, & putabant se esse extra omne periculum, quũ vndique essent bene muniti. Dicit igitur Propheta omnia eorum præsidia nihili fore aduersus Deum: quia *In illa die*, hoc est, vbi venerit maturum vindictæ tempus, Dominus confringet omnes arcus ipsorum, id est conteret omnia arma,& vires in nihilum rediget. Monemur hoc loco, semper cauendum esse, quoties nobis Deus minatur, ne quid nos ad torporem inducat: etiamsi vires nobis suppetant, etiási fortuna(vt ita loquar) arrideat, si denique totus mundus conspiret in salutem nostram, non est tamen cur nobis placeamus, Vbi Deus pronunciat se nobis esse aduersum & infensum. Quare? Nam sicuti potest seruare inermes quoties visum est, ita etiam spoliabit nos omnibus armis, & potentiam nostram in nihilum rediget. Veniat igitur nobis in mentem hic versus, quoties Deus terret nos propositis minis, quòd scilicet tollet omnia nostra præsidia quibus falsò confidimus. Quoniàm autem metropolis regni erat Iizreel, ideo Propheta disertè locum illum exprimit, *Confringam arcum domum Israel in valle Iizreel*, hoc est, Dominus videt quale sit propugnaculum in Samaria, in Iizreel: sed vos illic cõiciet, hoc est in ipso vmbilico terræ. Putatis illic esse sedem salutis & firmam stationem, Dominus autem in nihilum vos rediget in ipsa valle Iizreel. Sequitur:

6 *Et concepit adhuc(* concepit rursum*)& peperit filiam:& dixit ei, Voca nomen eius Lo-Ruchama:(* hoc est, non adepta misericordiã, vel non dilecta: sic enim Græci verterunt, & Paulus sequutus est illã receptam versionẽ capite 9. ad

Ro. 9. d. 25 Rom.) *quia non adiiciã amplius vt misericordia prosequar(* vel vt diligam*) domum Israel, quia tollendo tollam eos.*

Hoc

Hoc verſu Propheta oſtendit res magis ac magis fuiſſe prolapſas in regno Iſrael, vt nullũ peccandi modum fecerint, donec ad extremũ impietatis ruerent. Iam ab initio fuiſſe reprobos & degeneres docuit, quum vocabat eos Iizreel: acſi diceret, Origo veſtra non continet in ſe quicquam laude dignum: putatis vos excellere, quia genus ducitis à ſancto Iacob, ſed eſtis filij adulterini, nati ex ſcorto: lupanar non eſt domus Abrahæ, neque domus Abrahæ eſt lupanar. Vos ergo ex flagitio profecti eſtis. Sed iam vltrà progreditur, quòd ſcilicet ſucceſſu temporis prolapſi fuerint ſempèr in deterius. Nam hoc nomen turpius eſt, Lo-Ruchama quàm Iizreel: deinde Dominus etiam hîc denũtiat vindictam multo apertius, quum dicit, *Non adyciã amplius vt miſericordia proſequar domũ Iſrael.* רחם ſignificat Misereri, & ſignificat Diligere: ſed ſecundà illa ſignificatio eſt tranſlatitia. neque enim רחם eſt ſimpliciter diligere ſed gratuito fauore proſequi. Ergo quum filia vocatur Lo-Ruchama, ſignificat Deus fauorem ſuũ iam ablatũ eſſe ab illo populo. Scimus verò populum gratis fuiſſe electũ. Nam ſi cauſa adoptionis quæritur, fuit mera Dei miſericordia & bonitas. Nunc ergo Deus populum repudians dicit, Vos eſtis ſimiles filiæ quam pater abiicit atque abdicat: quia non dignatur eam fauore ſuo. Tenemus ergo nunc conſilium Prophetæ. Nam poſtquam oſtendit Iſraelitas ab initio fuiſſe ſpurios, & non veros filios Abrahæ, iam addit, ſucceſſu temporis ita fuiſſe corruptos, vt iá Deus ipſos prorſus abdicet, neque amplius in ſua domo cenſeri velit. Ergo exprobrat illis aliquid grauius quàm paulò antè, quũ dicit *filiam hanc vocari Lo-Ruchama:* nata eſt autem poſt Iizreel. Et gradatim hîc deſcribit ſtatum populi, quòd ſcilicet fuerit deterior: quanquam eſſent initio praui: quòd nunc, hoc eſt, poſt aliquod tempus, iam ſint prorſus indigni Dei fauore. Dicit, *Non adyciam amplius proſequi fauore meo Domum Iſrael.* Deus hîc oſtendit quam diuturna tolerantia vſus fuerit erga hunc populum: *Non adyciam amplius*, inquit: acſi diceret Dominus, Non protilio nunc ad ſumenda de vobis vindictam primo feruore quemadmodum ſolent homines iracundi. ſimulatque iniuria i[illegible] eſt, arripiunt gladium. Ego non tam repentè excandeſco. Hactenus ergo vos pertuli. [illegible] iam intolerabilis eſt veſtra obſtinatio: non adiiciam ergo amplius. Videmus vt tacitè ſignificet Propheta Iſraelitas nimis diu abuſos fuiſſe clementia Domini, dum illis pepercit ita nunc veniſſe maturum vindictæ tempus. quia ſcilicet Dominus per annos cõplures ſit proſequ[illegible]tus fauorem ſuum erga illos, quanuis non deſiſterent ſubinde exitium ſibi accerſe[illegible]. Hinc colligimus (ſicuti heri dictum fuit) vehementiam Prophetæ non fuiſſe præcipit[illegible]. Deus enim prius ſatis ſupérque monuerat Iſraelitas: deinde ignouerat multa ſcelera, ſuſtinuerat eos, donec res ipſa oſtendit eſſe prorſus incurabiles. Quum ergo patientia Dei nihil apud eos proficeret, neceſſe fuit venire ad vltimum remedium, vt ſcilicet Dominus exerto gladio iuſtum iudicem ſe oſtenderet aduerſus eos. Poſtea dicit, כי נשא אשא להם. Variè exponitur hic locus: putant quidam verbũ hoc deductũ eſſe à radice נשה, per ה in fine, quod ſignificat Obliuiſci: acſi dictũ eſſet, Obliuiſcendo obliuiſcar eorũ: & ſenſus ille nõ malè congrueret. Chaldęus Paraphraſtes diſcedit prorſus à ſenſu: nam dicit, Parcendo parcam eis: nulla eſt illic ratio. Deus enim nondum veniam illis promittit, quemadmodum contextus melius oſtendit. Non poteſt ergo ſtare ſenſus ille. Propius ad Prophetæ mentem accedunt qui dicunt, Adducam illis, nempe hoſtem. Nam נשא ſignificat Tollere, & ſignificat etiam Afferre in medium. Sed potius eorum ſententiam amplector, qui להם poſitum exiſtimant pro אותם. Nam ל litera ſeruilis ſæpe idé valet atque את particula, quæ iungitur cũ accuſatiuo caſu. Ergo tantundem valebit acſi dictum eſſet ad verbum, Quia tollendo tollã ipſos: & Hebræi ſæpe ita loquuntur. & ſimplicior hic eſt ſenſus, Tollendo tollam ipſos; Quidam vertunt, comburam: ſed durior eſt illa expoſitio. Ego contentus ſum verbo Tollendi, ſed accipio pro Auferre è medio. Tollendo igitur tollam ipſos. Et hoc etiam confirmat proximus verſus: quia vbi loquitur Propheta de domo Iehudah, dicit Dominus, Miſericordia proſequar domum Iehudah, & ſeruabo eos. Seruare & Tollere inter ſe opponit Propheta. Ergo ex contextu licet colligere quid ſibi voluerit his verbis: quòd ſcilicet Iſrael hactenus ſteterat miſericordia Domini: acſi diceret, Qui factum eſt vt adhuc duretis ſuperſtites? Putatis vos fuiſſe incolumes veſtra virtute? imò miſericordia mea hactenus vos ſuſtinuit. Iam igitur vbi gratiam meam & fauorem à vobis abſtulero, actum eſt: neceſſe erit vos perire, & in nihilum redigi, hoc eſt, Sicuti hactenus vos ſeruaui, ita prorſus euellam vos & delebo. Iam vtilis doctrina colligitur ex hoc loco, Quòd ſcilicet ſe decipiant hypocritæ quum præſenti Dei fauore ſuperbiunt, & interea exultant aduerſus eum, ſine timore: quia ſicuti Deus ad tempus illis parcit, & eos tolerat, ſic etiam meritò poterit eos perdere & redigere in nihilum. Sed coniungi etiam debet proximus verſus.

7 *Et domum Iehudah miſericordia proſequar:* (vel fauore: vel diligam. diximus enim iam de hoc verbo) *& ſeruabo eos in Iehoua Deo ipſorum, & non ſeruabo eos in arcu, neque in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus.*

Hic verſus ſatis oſtendit quod heri dicebam, Prophetam fuiſſe propriè deſtinatum re-

gno Israel. Videtur enim hîc blandiri Iudæis, quos tamen scimus asperè fuisse castigatos à suis doctoribus, & meritò. Quid enim dicit Iesaias postquam loquutus est de perditis corruptelis, quas dicit tunc grassatas fuisse in regno Israel? Venite, inquit, in domum Iehuda, illi saltem adhuc manebunt integri. Ego, inquit, illic vidi omnes mensas impletas vomitu, illi ebrij sunt, illic regnat etiam contemptus Dei, & omnis impietas. Videmus ergo Iudæos non fuisse dignos de quibus tam honorificè loquutus esset Propheta. Nam etsi vigebat exterior Dei cultus Hierosolymæ, & Templum saltem sub Vzia & Iothan, purum esset ab omni superstitione, itē sub rege Ezechia: tamē scimus fuisse mores peruersos. Auaritia enim & crudelitas, & omne fraudis genus illic regnabant: item fœdæ libidines. Vita erga populi illius nihilo melior erat quàm Israelitarum. Cur ergo Propheta hîc dignatur eos tanto honore, vt à vindicta Dei excipiat? Nempe respicit populum cui destinatus erat Propheta. Vtitur ergo comparatione: relinquit Iudæos: sciebat enim illos non carere probis pastoribus, qui eorum scelera coarguerent: sed manet in suo auditorio. Est ita comparatio plurimum valuit ad vulnerandos animos populi Israelitici. Scimus enim in hoc maximè insistere Prophetam, vt ficticios cultus damnet. Iam opponit cultū Hierosolymæ omnibus superstitionibus quas primo induxerat Iarobeam, quas auxerat Achab, & prosequuti fuerant omnes postea. Iam dicit, *Ego fauore meo* prosequar domū Iehudah. Sed quò melius teneamus Prophetæ mentem, repetere memoria conuenit quod heri diximus, Regnum Iehudah tunc fuisse miserè dissipatum. Regnum Israel sub se habebat decem Tribus, regnum Iehudah vnam cum dimidia duntaxat, sed fuerat attritum multis cladibus: imò Israelitæ spoliauerāt Templum Domini, & abstulerant quicquid auri & argenti illic inuenerant. Iudæi ergo ad inopiam redacti erant, vix audebant mutire: interea Israelitæ erāt similes animalibus bene saginatis, quemadmodum etiam postea dicet Propheta noster. Quum ergo præ se contemnerent Iudæos, qui videbantur coram mundo esse despicabiles, Propheta retundit hanc inanem confidentiam, & dicit, *Misericordia prosequar domum Iehudah.* Domus Iehudah nunc nulla ferè videtur esse, quia pauci sunt numero, neque etiam valde robusti: deinde illis non affluunt tam largæ diuitiæ vt apud vos: sed residebit illic fauor meus & eum vobis auferam. Postea sequitur, *Et seruabo eos in Iehoua Deo ipsorū.* Opponitur ista salus excidio, cuius Propheta meminerat proximo versu. Ostendit autem Hoseas salutem hominum minimè pendere vel ab armis, vel ab vllis mediis huius mundi, vt loquuntur: sed fundatam esse in mero Dei fauore. *Seruabo eos*, inquit. Quare? Quia *Fauore meo prosequar eos.* Debet sedulò notari hæc cōnexio: Vbi fauor Domini, illic vita. Tu Deus noster, ergo nunquam peribimus: quemadmodum dicitur 1. cap. Abacuc. Coniungit igitur hîc propheta salutem cum gratuito fauore Dei: quia non possumus aliter stare incolumes, nisi quatenus nobis Deus est propicius: sicuti contra pronuntiauit actum fore de Israelitis, simulatque Deus ab illis abstulerit fauorem suum. Dicit autem, *In Iehoua Deo ipsorum.* Hîc tenēda est anthitesis inter falsos deos & *Iehouam*, qui Deus erat domus Iehudah. Perinde enim est ac si diceret Propheta. Vos quidem optenditis nomen Dei, sed vos colitis diabolum, & non Deum. Nihil enim vobis cum Iehoua, hoc est cum Deo, qui creator est atque opifex cæli & terræ. Ille enim residet in templo suo: ille fidem suam deuinxit Dauidi, quum iussit Templum sibi extrui in monte Sion: habitat illic inter Cherubim, quemadmodum loqui solent Prophetæ: exulat autem à vobis verus Deus. Videmus ergo vt hîc condemnet omnes cultus, quos tunc magni faciebant Israelitæ. Quare? quia scilicet non erant Deo accepti. Et hic locus obseruatu dignus est: quia videmus quàm stupidi sint homines in hac parte: vbi semel persuasi fuerint se Deum colere, quodam Satanæ fascino tenentur, vt sibi placeant in omnibus suis deliriis: quemadmodum hodie videmus Papistas non modò insanos esse: sed bis furiosos. Si quis exprobet illis quòd non colant verum Deum, statim exardent, Quid? ānnon Deus gratos habebit cultus nostros? Sed hîc Propheta vno verbo ostendit non esse Iehouam, nisi vbi ritè colitur ex pręscripto verbi sui. *Seruabo*, inquit, *eos.* Quomodo, *In Iehoua Deo ipsorum* Deus autem ipse loquitur. Poterat dicere Seruabo ipsos per me: sed non frustra hoc verbum circuitu vsus est, vt ostenderet Israelitis non esse cur confiderent sibi Deum esse propitium. Quare? Deus enim domicilium sibi elegerat in mōte Sion & Ierosolimæ. Postea sequitur maior expressio. *Non in arcu seruabo eos, non in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus.* Sed hoc membrum cras absoluam, Deo fauente.

Ies. 28. b 8

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando & ab origine nostra perditi eramus, quum dignatus es nobis manum porrigere, & reuocare in salutem gratia filij tui: deinde non cessamus etiam quotidie in perniciem nostram ruere: da inquam, ne toties peccādo, tandem sic prouocemus iram tuam, vt misericordia, qua hactenus vsus es erga nos etiam, & nos adoptasti, à nobis auferatur, sed Spiritu tuo corrigas malitiam cordis nostri, & sic ad sanam mentem nos reuoces, vt tibi adhereamus perpetuò, & quidē vero & sincero corde: vt tuo præsidio muniti maneamus incolumes etiam inter omne genus pericula, donec tandem nos colligas in beatam illam quietem quæ nobis in cælo reposita est, per eundem Dominum nostrum Iesum Cristum, Amen.

7 RESTAT nobis explicādum hoc membrum, vbi dicitur, *Seruabo domum Iehudah non in arcu, neque in gladio, neq; in prælio, neque in equis, neque in equitibus.* Clarius autē exprimitur quod prius attigerat Propheta, Deum scilicet opus non habere alienis subsidiis, quoniā sua virtu e contentus sit. Continuat interim Hoseas suam antithesin: populus enim Israel quia instructus erat carnis potentia, putabat se extra iactum telorum esse, vt loquuntur: regnum verò Iuda expositum esse omnibus periculis, quia viribus & armis non pollebat. Deridet hanc stultitiam Propheta, & dicit salutem esse in sola Dei manu: frustra igitur homines confidere propria virtute, & non esse etiam cur desperent de salute sua qui inopes sunt, & vacuit quoniam vnus Deus abundè ad seruandos fideles sufficit. Summa igitur est, quanuis inopia regni Iudæ contemptui sit omnibus, tamen hoc non fore obstaculo, quominus per Dei gratiam seruetur, etiamsi nihil auxilij ab hominum parte suppetat. Discamus autem ex hoc loco, sic non seruari à Domino, vt non indigeat vllis mediis naturalibus: deinde vt nihil etiam accersat, abundè ad salutem nostram perficiendam sufficere. Sic ergo tribuenda est salus nostra Domino, vt nihil imaginemus vel ex nobis, vel ex Angelis, vel hominibus prouenire: Nunc pergamus.

8 *Et ablactauit Lo-Ruchama, & concepit & peperit filium,*

9 *Et dixit, voca nomen eius, Non populus meus* Lo-ammi: *quia vos non populus meus, & ego non ero vobis,* hoc est, non ero vester.

Ablactatio, cuius hîc meminit Propheta, allegoricè à quibusdam accipitur, acsi vellet dicere, populum ad tempus & prophetiis, & sacerdotio, & reliquis spiritualibus donis priuādum esse. sed illud est frigidum. Itaque non dubito quin Propheta hîc commendet diuturnam Dei potentiam erga populum illum. Priusquam ergo Dominus Israelitas penitus abdicet, expectat patienter donec resipiscant, si fortè spes sit aliqua resipiscentiæ: sed vbi videt perpetuò manere similes sui, tunc demum ad vltimam vindictam progreditur. Dicit igitur Hoseas filiam, quæ secundo loco genita fuerat, fuisse ablactatam: acsi diceret non repentè abdicatum fuisse populum Israel, quia Deus longa patientia eum sustinuit, & ita suspendit grauius iudicium, donec tandem, vbi vidit insanabilem esse malitiam, protulit quod postea sequitur: nempe: *voca* filiam tertium Lo-ammi. Additur ratio, *Quia vos non estis populus meus, & non ero posthac vester.* Est hæc, vt dixi, vltima abdicatio. Priùs vocati fuerant Iizreelitæ, deinde sub filiæ persona Deus testatus fuerat sese iam ab illis alienatum: hoc verò tertium grauius est, quum dicit, *non estis populus meus.* Deus enim hîc fœdus quod pepigerat cum sanctis Patribus, quodammodo abolet, vt desinant excellere supra alias gentes. Sic ergo coguntur in ordinem Israelitæ, vt nihil differat à profanis Gentibus: & ita Deus ipsos prorsus exheredat. Non dubium est quin malè acceptus fuerit Propheta, quum negaret esse populum Dei, qui tamen progenitus fuerat ex Abraham secundum carnem, & qui semper habitus fuerat eo loco, & qui adhuc superbè iactabat se electum. Sed hinc discamus perperam eos facere, qui cæcutiunt in suis vitiis, quia Dominus ipsis parcit & indulget. Semper enim tenendum est memoria quod antè dixi, regnum Israel tunc fuisse opulentum. Et tamen Propheta negat eos qui opibus & potentia, & diuitiis florebant, esse populum Dei. Non est igitur cur hypocritæ sibi placeant in fortuna prospera; sed semper attenti sint potius ad iudicium Dei. Quòd si illi, vt videmus, securè Deum contemnunt, hic tamen locus nos admonet solicitè cauendum esse ne abutamur præsentibus Dei gratiis. Sequitur:

10 *Et erit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, quæ non mensuratur, & non numeratur:* (non mēsurabitur nec numerabitur, ad verbum: sed significant hęc verba actum continuum, & est indefinita etiam locutio), *& erit in loco vbi dicetur,* (hoc est, vbi dictum fuerit eis,) *Non populus meus vos: & dicetur,* (hoc est, illic dicetur) *filij Dei viui.*

Sequitur iam consolatio, quæ tamen non simplex est. Videtur enim Deus hîc occurrere obiectionibus quas scimus in promptu esse hypocritis, quoties Prophetæ exitium ipsis denuntiant. Nam insimulant Deum mendacij, nisi eos seruet. Quia enim sibi arrogant Ecclesiæ titulum, ideo statuunt fieri non posse vt pereant, quia Deus verax non esset in suis promissis. Quid? Deus pollicitus est Ecclesiam suam æternam fore: nos sumus illa Ecclesia: Ergo sumus in tuto, quia Deus seipsum abnegaret. Sed falluntur in hypothesi, dum scilicet sibi vsurpant Ecclesiæ titulum, quum tamē alieni sint à Deo. Videmus hoc fastu hodie turgere Papistas. Nam obiiciunt nobis hunc clypeum ad excusandos omnes suos errores: Christus promisit se adfuturum suis vsque ad finem mundi. An spōsus Ecclesiam suam desereret? an Filius Dei, qui est æterna veritas Patris, fidem falleret? Extollunt magnificè fidem Christi Papistæ, vt scilicet illum sibi obligent: sed interea non reputant se esse fœdifragos, nō repu-

tant se ex professo esse Dei hostes,non reputant se fecisse cum eo diuortium. Ergo Propheta,quum sciret negotium sibi esse cum hominibus superbis,quibus solenne est Deum in ius trahere,ideo dicit,*erit numerus filiorum Israel tanquā arena maris*:hoc est, Vbi vos exciderit Dominus,tamen manebit salua illa promissio quæ data fuit Abrahæ:Aspice stellas cæli,numera arenam maris, si potes:sic erit semen tuum.Scimus enim semper hoc fuisse obiectum Prophetis,quoties durius increpabant populum, & denuntiabant interitum. Quid?fierine potest vt Dominus nos perdat? Vbi esset illa promissio, Sic erit semen tuum,vt sunt stellæ cæli & arena maris? Ergo Propheta hîc retundit vanam illam confidentiam qua sese efferebant hypocritæ aduersus omnes minas: Deus etiamsi vos excindat, nihilominus verax manebit & constabit fides oraculo, immensum esse semen Abrahæ, sicuti est arena maris. Fateor quidem hîc Prophetam spem salutis dedisse fidelibus, quia certum est aliquos fuisse residuos in regno Israel:etiamsi totum corpus desciuerat,tamen Deus sibi seruauerat semé aliquod,quemadmodum etiam dictum fuerat Eliæ. Propheta igitur noluit fideles qui reliqui erant in populo illo perdito sine spe salutis relinquere: sed interim respexit hypocritas. quemadmodum diximus.Tenemus nunc consiliū Prophetæ. Docet enim talem fore vindictā de qua loquutus est,vt tamen Deus non obliuiscatur verbi sui:docet talem fore abdicationem populi, vt tamen firma & rata maneat Dei electio:denique docet non fore irritam adoptionem qua sibi Deus progeniem Abrahæ elegerat in populum. Hæc summa est. Erit ergo numerus filiorum Israel tanquam arena maris quæ non mensuratur nec numeratur. Postea addit, *& erit in loco vbi dictū fuerit eis*(dicetur,ad verbū)*non populus meus vos: illic dicetur filij Dei viui*.Quæritur an prophetia hæc ad posteros eorum qui dispersi fuerunt,pertineat. Illud enim esset absurdum,quia tam longum tempus effluxit ab eorum exilio:& hodie disiecti & palati in montibus,& aliis desertis locis habitant: saltem multi sunt in montibus Armeniæ,alii in Media & in Chaldæa, denique in toto Oriente.Iam quū nulla fuerit restitutio illius populi,certum est non debere restringi hoc vaticiniū ad semen carnale. Nā præscriptum fuit Iudæis tempus, quo Dominus vellet ipsos reducere in patriam, & transactis septuaginta annis,liber reditus per Cyrum permissus fuit. Hoseas ergo hîc non de regno Israel concionatur,sed de Ecclesia quæ postliminio restituēda erat tam ex Iudæis quàm ex Gentibus. Sicuti etiam Paulus admonet, qui idoneus est interpres huius loci, Quos vocauit non solùm ex Iudæis,verumetiam ex Gentibus. Sicuti dicit per Hoseam,Vocabo populum qui meus non erat,populum meum:& eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit vbi dictum fuerit eis, Non populus meus vos, illic dicentur filii Dei viui. Paulus locum hunc ad totum fidelium corpus accōmodat: quod collectum fuit promiscuè tam ex Iudæis quàm ex Gentibus:& meritò. Nam alioqui non constaret prophetiæ fides & veritas,vt diximus. Deinde optimè hoc congruit cum Prophetæ consilio quod nuper exposui. Quia enim hypocritę virtutem Dei sibi quodammodo alligant, dicit propheta in arbitrio Dei esse nouam Ecclesiam momento vno erigere, quæ superet arenam maris. Quare? Deus enim creabit sibi Ecclesiam. Et vnde?Ex lapidibus,ex nihilo:vocat enim ea quæ non sunt tanquā sint,quemadmodum alibi dicit Paulus. Interea tamen,sicuti dictum fuit,Deus certauit bonitate sua cum malitia illius populi: quia quanuis respuerent eius gratiam, imò obstinatè eam à se repellerent, talis peruicatia non obstitit quominus reliquias sibi Dominus seruaret. Iam docet hic locus, præposterè eos facere,qui suo sensu æstimant statum Ecclesiæ,vt Deum mendacij accusent si non respondeat exterior species ipsorum opinioni: quemadmodum Papistæ nisi videant fulgere magnas pompas, non putant restare vllam Ecclesiam in mundo, Deus autem nunc Ecclesiam ita imminuit, vt videri possit in nihilum redacta: nunc verò præter spem eam auget ac multiplicat, postquam excitauit quasi à morte. Dicit Iesaias cap.10. Si numerus filiorū Israel fuerit sicut arena maris,reliquiæ tantùm saluæ erūt. Illic Propheta ex professo insultat hypocritis, qui falsò obtendebant vaticinium illud, Respice stellas cæli & arenam maris,si potes numerare,sic erit semen tuum. Quum ergo videret Iesaias hypocritas illo vaticinio fretos tam proteruè insurgere:Bene,bene, vos estis tanquam arena maris,vos estis tanquam stellæ cæli,sed reliquiæ tantùm saluæ erunt: hoc est, Dominus vos tandem excīdet,&rediget ad tā exiguum numerum,vt sitis paucissimi.Iam ex aduerso dicit Hoseas,Postquā ad illā paucitatē redacti fuerint Israelitæ, vt mera vastitas & solitudo appareat, tunc Dominus Ecclesiam restituet præter humanum sensum, & ostendet se nō frustra pollicitum fuisse Abrahæ, semen eius fore instar arenæ maris.Quum ergo Dominus mirabiliter Ecclesiam suam tueatur ac conseruet in hoc mundo, vt nunc quasi spoliat, postea excitet à morte, nunc eam excidat, quòd ad externam speciem attinet, postea instauret, cauendum est ne exigamus ad sensum nostrum & rationem carnis quæcunque Dominus de Ecclesia seruanda pronuntiat. Nam salus eius sæpe est abscondita oculis hominum. Quicquid sit, Deus hîc se non astringit ad humana media, neque ad ordinem naturæ,sed vult superare virtute sua incredibili quicquid concipiunt hominum mentes. Sic ergo exponi debet hic locus,*Erit* numerus filiorum Israel tanquam arena maris quia vndique tam ex Gentibus quàm ex Iuæis Ecclesiam suam colliget Deus, postquam totus mundus extin-

Gen.22.5. 1.Reg.19.18. Rom.9.24 Ro.4.17. Iesa.10.22 Gen.15.5.

dus extinctam putabit. *Et erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, & dicetur illic, Filij Dei viui.* Propheta his verbis amplificat comparatione Dei gratiam: acsi diceret, Vbi Deus Ecclesiã suã de integro restituet, statũ eius excellentiorẽ fore quàm prius fuisset. Quare? non tantùm erunt populus Dei, sed filij Dei viui, inquit: hoc est, Deus familiarius se patrem illis ostendet, quos ita repentè colliget in vnum corpus. Fateor quidem etiam veteres sub Lege ornatos fuisse hoc titulo, sed debemus attendere ad præsentem locum. Propheta enim duo hæc membra inter se cõfert. *Et erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos: & dicetur, Filij Dei viui.* Potuit dicere, Et erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos: & illic dicetur, Vos estis iam populus meus. Sed altius conscendit, quòd scilicet Deus plus honoris erga nouum hunc populum conferet, quia patefaciet luculentius gratiam suã hoc adoptionis elogio. Pertinet autem communiter hoc tam ad Israelitas quàm ad gentes. Non debemus præcisè exponere de Gentibus, quemadmodũ vulgò factum est. Nam Hoseas hîc non tantùm de Ecclesia quàm Deus sibi acquisierat ex Gentibus, sermonem habet, sed de toto Israele Domini, cuius pars est semen Abrahæ. Ergo sciamus generaliter hîc Deũ offerre gratiam suam tam Israelitis quàm Gentibus: & testari, postquam visus fuerit abiecisse populum, se tamen facturum vt omnes agnoscant ipsum non fuisse immemorem fœderis sui: quia Ecclesiam multò maiorẽ sibi acquiret. Vnde? Tam ex filiis Abrahæ quàm ex alienigenis, vt dictũ est. Subest etiam emphasis in verbo Dicetur: *erit vbi dictum fuerit: Non populus meus vos, illic dicetur.* Significat enim Propheta salutẽ nostrã non antè illucescere, quã Dominus cœperit nobis testari de suo beneplacito. Initium igitur salutis nostræ est à vocatione Dei, vbi se declarat nobis propitium. sine verbo nulla spes nobis affulget. Potuit dicere Hoseas, Erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, illic incipient esse filij Dei: sed plus exprimit, Erit vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, illic dicetur, Vos filij Dei viui. Quãtum ad prius membrum spectat, referri debet ad minas quæ iam expositæ fuerunt: & hoc modo etiam retunditur contumacia populi, qui securè omnes Prophetas spernebat. Quid? Deus semel se nobis deuinxit: nos sumus genus Abrahæ: ergo sumus gens sancta & electa. Propheta autem hîc auctoritatem conciliat doctrinæ suæ: Ego sum præco vindictæ Dei, & seriò vobis denuntio abdicationem hanc. Ergo non est quòd nunc obduretis corda, vel obturetis aures vestras. Nam sequetur tandem executio vindictæ huius quam nũc denuntio vobis. Propheta igitur hîc denuntiat se non temerè pronuntiasse quod prius vidimus, vt esset inane terriculamentum, sed se Dei nomine loquutum esse: quemadmodum etiã Paulus dicit, Paratam nobis esse in manu vindictã aduersus eos omnes qui se extollunt contra Christum. Et videmus etiam quid dictum fuerit Ezechieli: Vade, & obside Hierosolymã: conuerte faciem tuam, & sta illic donec eam expugnaueris, donec eam excideris. Propheta certè non erat instructus exercitu, vt posset impetum facere contra Hierosolymam: sed Deus illic significat in verbo suo satis esse potentiæ ad perdendos omnes impios. Sic etiam Hoseas hîc: Vbi solo verbo abdicati fuerint Israelitæ, dicetur, Vos filij Dei viui. Ergo sciamus Deum nobis exoriri cum certa salute, vbi audimus ipsum loquentem. Sequitur:

2. Cor. 10. 6.

11 *Et congregabuntur filij Iehudah, & filij Israel simul, & ponent sibi caput vnum, & ascendent è terra, quia magnus dies Iizreel.*

Hîc peculiariter loquitur Propheta de filiis Abrahæ. Nam quanuis Deus nihilo pluris illos faceret quàm reliquas Gentes, tamen voluit hoc tribuere fœderi suo, vt gradu honoris præcellerent: & scimus illis passim attribui ius primogenituræ. Quia ergo primogeniti erãt Abrahæ filij in Ecclesia, etiam post Christi aduentum: ideo hîc Deus specialiter ad ipsos sermonem dirigit: *Ascendent simul è terra filij Israel & filij Iehudah, & congregabuntur simul & statuent sibi caput vnum.* Loquutus est proximo versu Hoseas de vniuersa collectione Ecclesiæ: iam verò restringit sermonem suum ad carnale Abrahæ genus. Quare? Deus enim fecit initium instaurationis ab illa gente: quum manum porrexit miseris exulibus, vt redirent à Babylonico exilio in patriam. Quia ergo hoc fuit collectionis initium, Propheta non temere hîc sermonem suum ad eos conuertit, & ita constituit in gradu superiori, non quòd digni essent, non quòd aliquo merito sibi vindicarent hunc locum, sed quia Deus nolebat fœdus suum irritum esse, & quia etiam elegerat eos, vt essent primogeniti, Iere. 31. 9.
quemadmodum dictum fuit, & quemadmodum etiam alibi vocantur, Primogenitus meus Ephraim. Nunc tenemus ordinem & contextum Prophetæ, qui sedulò notandus est, & eo magis quòd hæc omnia inuoluunt interpretes: nihil enim distinguunt, quum tamen Propheta non hîc permiscuerit filios Israel & filios Iehudah Gentibus, nisi certo consilio. Iam videamus Prophetæ verba. *Congregabuntur simul*, inquit, *filij Iehudah, & filij Israel.* Non dubium est quin respiciat Hoseas ad illam dissipationem quæ iam vltra annos ducentos durauerat, postquam scilicet Iarobeam abduxerat decem

Tribus. Quoniam ergo erat tunc corpus lacerum, dicit Propheta, *Simul congregabuntur filij Iehudah & filij Israel.* Et consultò ita loquitur, ne sibi placeant Israelitæ in sua potentia, quoniam erat corpus mutilum sine capite. Neque enim Rex Israel erat legitimus, propriè loquendo. Vnxerat quidem Dominus Iarobeam, postea vnctus fuerat Iehu, fateor: sed fuit hoc ratione vindictæ. Nam quum Dominus vellet in solidum benedicere populo, elegit Dauidem qui præesset. Deinde imperium mādauit super omnes filios Abrahæ posteris Dauidis. Non fuit ergo legitimum caput in populo Israel. Et propheta hoc disertè exprimere voluit, quum dicit, *Congregabūtur filij Iehudah & filij Israel simul*: hoc est, Vos iam securi estis, quia fortuna vobis arridet, quia affluitis pecunia, & omnibus bonis, quia terribiles estis vicinis, quia habetis vrbes bene munitas: sed salus vestra alibi posita est, nempe vt sitis vnū corpus sub vno capite. Vos enim estis miseri, nisi Deus vobis præsit. Atqui hic vnus modus est, vt sitis sub imperio Dauidis. Hæc igitur dissipatio ostendit statum vestrum esse maledictum: fœlicitas ista terrena, in qua vobis placetis, coram Deo infœlix est. Admonuit igitur Propheta populum Israeliticum, tunc demum fœliciter Deum acturum cum ipso, vbi restitueret ad primam vnitatem. Summa igitur est: Tunc demum beati erunt filij Abrahæ, vbi coaluerint rursum in vnum corpus, & vbi præerit ipsis caput vnum. *Congregabuntur ergo simul, & constituent vnum caput.* Hîc Propheta etiam designat quænam sit futura hæc collectio, cuius meminit nempe vbi collecti fuerint sub vnius Regis imperium. Nam quoties Deus de restitutione populi loquitur semper reuocat fideles ad Dauidem: Dauid præerit, erit vnus pastor, deinde erit Rex vnus, & caput vnum in medio eorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hic locus clarè docet nihili esse coram Deo vnitatem hominum, nisi incipiat ab vno capite. Porrò Deus populo veteri Dauidem præfecit, quemadmodum satis notum est, vsque ad Christi aduentum. Iam ergo tunc bene composita erit Ecclesia Domini, vbi verus Dauid præerit: hoc est, vbi se omnes vno consensu Christo subiicient, & pendebunt ab eius nutu. Scimus autem qualiter dominari velit Christus in Ecclesia. Sceptrum enim regni eius est Euangelium: ergo vbi obedientia fidei colitur Christus, omnia salua sunt: & hic est fœlix Ecclesiæ status, de quo nunc concionatur Propheta. Videtur quidem ad homines perperam transferri quod proprium est Dei vnius, nempe regem constituere: sed Propheta hac voce fidei obsequium notauit, quia non satis est Christum Regem dari & præfici hominibus, nisi eum amplectantur pro Rege, ac reuerenter excipiant. Vnde colligimus, dum credimus Euangelio, quasi voluntariis suffragiis nos Christum in Regem eligere, Postea subiicit, *Ascendent è terra*, inquit. Plus exprimit quàm initio versus: quòd scilicet Deus ab exilio ipsos in patriam reducet. Promittit ergo quod valde necessarium erat, exilium non fore impedimento, quominus Ecclesiam suam Deus instauret. Nam erat ille interitus populi, quum disiectus esset procul à patria deinde quū priuati essent promissa sibi hæreditate, quū dispersi essent inter Gentes profanas. Dominus ergo hanc difficultatē illis tollit, & disertè pronūtiat, etiamsi ad tempus iaceant quasi obruti, tamen rursus vēturos in terrā. *Ascendēt* ergo (respectu Iudeæ hoc dicitur, quia altior erat quàm Chaldæa) *Ascendent* igitur è Chaldæa & aliis locis in quibus prius dispersi fuerint. Nunc tenemus quid velit Propheta. *Congregabūtur*, inquit, *Filij Iehudah & filij Israel simul*, hoc est in vnum: deinde, *statuent sibi* caput vnum. Hic modus est collectionis: & hoc etiam addēdum est, tunc scilicet Ecclesiam parēre Deo quum omnes à primo ad vltimum consentiunt in vnum caput. Neque enim satis est nos cogi, nisi sponte omnes se Christo offerant: quemadmodum dicitur Psalm. 110. Populus spontaneus in die quo Rex vocabit suos. Ergo Propheta etiam notare voluit fidei obsequium quod reddent fideles Christo, vbi Dominus eos restituet. *Et ascendent*, inquit, *è terra, quia magnus dies Iizreel.* Quæritur cur hîc vocet magnum diem Iizreel: nam videtur hoc esse contrarium huic vaticinio. Potest bifariam locus hic exponi: magnus erit dies Iizreel, dicunt quidam, quia Deus seminabit populum quem prius dissipauerat: ita putant Prophetam alludere ad nomen Iizreel, quē admodum prius dictum fuit. Sed mihi videtur esse alius sensus: ego enim non restringo ad proximam particulam, neque ad promissionem, sed ad cladem illam cuius mentio facta fuerat. Conueniunt enim hæc inter se, *Ascendent è terra, quia magnus dies Iizreel.* Adhuc in suis nidis quiescebant Israelitæ, neque putabant se vllo modo posse auelli. Deinde regnum Iehudah etiam tunc non timebat sibi à propinquo exitio. Propheta igitur hîc significat opus fore insigni & extraordinario remedio: quia erit dura illa & horribilis clades in die Iizreel. Nunc tenemus genuinū Prophetæ sensum: *Ascendent è terra*, quia magnus dies Iizreel. Poterant enim alioqui obiicere, Quid hîc nobis de ascēsu vaticinaris? quisnam est hic ascensus? Nónne quiescimus in hæreditate quam Deus olim Patribus nostris pollicitus est? quid ergo sibi vult

Ier. 48.11. ascensus iste? Propheta hîc expergefacit eos, & admonet non esse cur confidant nunc in sua quiete, quemadmodum vinum fouetur in suis fæcibus. Nam hæc etiam similitudo alibi ponitur. Propheta hîc denuntiat fore grauissimam cladem, quæ requirat insignem misericordiam Dei: vt scilicet populum restituat mirabiliter, acsi mortuos éduceret è sepulchris. *Quia ergo* magnus erit dies Iizreel: hoc est, quia erit grauis & horrenda illa calamitas, quam

Domi-

Dominus vobis infliget,ideo non frustra vobis polliceor hunc reditum & ascensum. Videtur hic prorsus esse sensus Prophetæ.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando non tantùm redempti sumus ab exilio Babylonico, sed emersimus etiam ex ipsis inferis:quum essemus filij iræ,tu nos sponte adoptasti, & pro tua immensa bonitate,quum alieni essemus,tamen aperuisti nobis ianuam Regni tui, vt iam censeamur tui hæredes in Filio tuo: Da inquam vt solicitè ambulemus coram te & nos totos subiiciamus tibi & Christo tuo,& non mentiamur nos esse eius membra, sed re ipsa testemur nos esse eius corpus, & nos ita gubernari Spiritu ipsius, vt nos tandem ad te simul colligas in Regnum illud tuum cæleste, quò nos quotidie inuitas,per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

CAPVT II.

Icite fratribus vestris,Populus meus:& sororibus vestris,Dilecta.

Postquam vaticinatus est Propheta de restitutione populi, & promisit aliquando fore vt Deus reciperet in gratiam quos prius abdicauerat,iam hortatur fideles vt se inuicem incitent ad hanc gratiam recipiendam. Fuerat priùs facta mentio publicæ prædicationis, quia non est in arbitrio hominum se Dei filios facere, sed Deus ipse gratis eos adoptat, Iam verò prædicationē sequitur mutua ista cohortatio, de qua nunc Propheta loquitur.Deus enim simul nos ad se inuitat: postquam communiter sumus edocti,superest secundo loco,vt quisque manum porrigat fratribus suis, vt scilicet vno consensu ita aggregemur adDominū.Hoc ergo nunc intelligit Propheta quum dicit,*Dicite fratribus vestris* עמי *& sororibus vestris* רוחמה,hoc est: Postquam vobis pollicitus sum me fore propitium,iam potestis securè alii aliis hoc testari.Videmus ergo sermonem hunc dirigi ad singulos fideles,vt mutuò se confirment in fide; postquam scilicet Dominus obtulerit illis gratiam & reconciliationem.Nunc pergamus.

2 *Litigate cum matre vestra, litigate, quia ipsa non vxor mea, & ego non maritus eius:& tollat*(hoc est tollat igitur)*scortationes suas à facie sua, & adulteria sua è medio vberum suorum.*

Videtur hoc versu Propheta secum pugnare:nam promisit reconciliationem, nunc loquitur de nouo repudio.Videntur hæc non satis inter se congruere, quòd scilicet Deus rursum complectatur, vel complecti velit amore suo quos prius reiecerat: & tamen mittat libellum diuortij,& fidem coniugij renuntiet.Cæterùm,si expendimus consilium Prophetæ, videbimus optimè fluere contextum,& in his verbis nullam esse repugnantiam. Promisit quidem in futurum tempus,Deum fore propitium Israelitis: sed quia nondum resipuerant, oportuit durius iterum tractari, donec verè & penitus subacti redirent ad Deum suum. Quemadmodum videmus Scripturam miscere promissiones minis, & meritò. Si enim Dominus totum mensem consumeret in obiurgandis peccatoribus, possent centies interea deficere. Deus ergo postquam ostendit hominibus peccata, adiungit aliquam consolationem, & temperat asperitatem, ne scilicet despondeant animos. postea iterum reuertitur ad minas:& hoc facit necessariò,quia etiamsi homines territi fuerint metu pœnæ, non tamen in solidum resipiscunt. Vtile igitur est ipsos non modò semel aut iterum, sed sæpius obiurgari. Nunc tenemus quid spectet Propheta: loquutus est de populi defectione,postea ostendit ipsum populum meritò reiectum esse à Domino: tertiò promisit spem veniæ. Iam verò quia videbat manere adhuc plures in suis vitiis obstinatos,iterum obiurgat qui opus habebant tali castigatione. Ergo in summa respicit præsentem statum. Omnes ferè hunc locum ita exponunt, quasi Propheta sermonem ad fideles dirigeret. Et subtilius etiam exponunt quod Propheta hìc alloquatur fideles, qui defectionem fecerant à Synagoga. Ego non dubito quin omnes admodum fuerint decepti: quia potiùs hìc Propheta ostendit Deum iustè pœnam sumere de Israelitis, quibus solenne erat seipsos excusare, quemadmodum hypocritæ facere solent. Si Dominus aliter eos tractat quàm pro voto,expostulant,& intentant litem,Quid hoc sibi vult? quemadmodum videmus eos induci loquentes apud Iesaiam cap. 58. Illic enim cum Deo ferociter litigant, quasi Dominus ipsos iniustè persequatur, quia non sint sibi malè conscij. Propheta ergo quum videret tam stupidos esse Israelitas in suis peccatis,dicit *Litigate, litigate cum matre vestra.* Loquitur hìc in persona Dei. Iam Deus similitudine coniugij vtitur, quemadmodum dictum fuit. Videamus nunc quæ sit summa verborum. Si maritus repudium fecerit cum vxore, inurit aliquam ignominiæ notam liberis suis, qui nati sunt ex coniugio.

Mater ipsorum repudiata fuit:minori igitur in pretio sunt filij propter diuortium. Si maritus propter morositatem vxorem à se repudiet, meritò eum exosum habent liberi. Quid? non dilexit matrem nostram vt debebat:non coluit fidem coniugij. Hoc igitur vsu receptũ est,vt alienentur à patre animi filiorum, si parum humaniter, vel etiam prorsus contumeliosè matrem tractauerit.Sic Israelitæ quum viderent se reiectos,volebant conferre culpam in Deum. Nam *Mater* hîc vocatur populus: hoc est,nomen matris transfertur ad corpus ipsum populi:vel ad genus Abrahæ.Deus sibi desponsauerat populum illum, & volebat instar vxoris sibi esse.Quum ergo Deus maritus esset populi, Israelitæ erant quasi filij ex coniugio illo progeniti. Iam post repudium, Israelitæ dicebant Deum fuisse crudelem,quia sine culpa ipsos reiecerat. Nunc Propheta suscipit patrocinium causæ Dei: & loquitur tamen in ipsius persona,*Litigate* inquit,*litigate cum matre vestra*. Denique locus hic congruit cum Iesaiæ cap.50.Dicitur initio cap. Vbi est libellus repudij? An ego vendidi vos creditoribus meis? Sed venditi estis propter peccata vestra,& mater vestra repudiata fuit propter suam iniquitatem.Solebant mariti dare libellum repudii vxoribus,vt possent ipsę sibi prospicere. Nã liberabant eas omni probro. Maritus enim reddebat testimoniũ vxori suæ: Ego hãc dimitto,nõ quòd se infideliter gesserit,nõ quòd violauerit fidẽ cõiugii,sed quia vel forma eius mihi nõ placet,vel mores non sunt grati.Lex cogebat maritos ad tale testimoniũ. Dicit nũc Deus per Prophetã suum,Ostendite iã mihi libellũ repudii,an ego sponte reiecerim matrẽ vestrã.Non ita est:nõ potestis arguere me sæuitiæ,quasi mihi non placuerit eius forma & sequutus fuerim vulgatũ illũ morem,qui iam inter vos receptus est.Ego illam non sponte reieci,nec arbitrio meo:ego etiam non vendidi vos creditoribus meis, quemadmodum solebant interdum patres,quum essent obærati,vendere filios suos.Denique ostendit illic Dominus in culpa esse Iudæos,cur reiecti fuerint cum matre sua. Sic etiam hoc loco, *Litigate, litigate cum matre vestra*, inquit: hoc est, Non mecum vobis est disceptatio. & repetitione ostendit quàm importuna fuerit eorum proteruia: neque enim cessabant Deo obstrepere. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum. Frustra ergo philosophantur, qui dicunt damnandã esse matrem à filijs suis: quia vbi conuersi fuerint ad priorem fidem,debeant etiam synagogam ipsam damnare.Nihil tale voluit Propheta:sed potius exprobrat Israelitis quòd propter flagitia matris suæ abdicati fuerint, & desierint censeri inter Dei filios. Nam hîc tenenda est comparatio inter maritum & vxorem:deinde statuuntur filii medio loco.Si mater reiecta fuit,filii indignè ferunt patrem fuisse parum humanum, si quidem fecit ipse diuortium sponte sua cum vxore:si verò vxor perfida marito fuit,vel se prostituit ad aliquod flagitium,liberatus est maritus à tali culpa,non est quòd liberi cum ipso expostulent: debuit enim talem pœnam sumere de vxore impudica. Deus ergo ostendit meritò reiici Israelitas, & culpam abdicationis hærere in toto genere Abrahæ: sibi verò nihil culpę posse imputari. Et loco rationis additur, *Tollat igitur scortationes suas à facie sua,& adulteria sua è medio vberum suorum.* Quum dicit Propheta, *Tollat ergo scortationes suas* (nam copula debet resolui in particulam illatiuam) confirmat quod iam nuper diximus: nempe Deum stetisse in fide data, sed populum fuisse perfidum: & hanc fuisse causam diuortij, vel discessionis, quòd scilicet non perstiterint Israelitæ in obedientia fidei, vt debebant. Deus ergo dicit, *Tollat scortationes suas.* Sed videtur aspera esse locutio, *Tollat à facie sua, & vberibus suis.* Quid enim hoc sibi vult? quia neque facie,neque vberibus scortantur mulieres. Satis constat Prophetam ad cultum meretricium alludere, quia meretrices vt alliciant viros, sumptuosius se colunt & maiore cura fucant faciem suam: deinde ornant suas mammillas. Apparet igitur impudicitia tam in facie quàm in vberibus. Sed interpretes non attingunt consilium Prophetæ. Non dubium autem est quin propheta hîc exprimat impudentiam populi, quia iam sic obdurauerant ad Dei contemptum, ad impias superstitiones, ad omne genus scelerum, vt similes essent meretricibus, quæ non occultant suam turpitudinem, sed palàm se prostituunt, imò volunt extare signa fœditatis suæ tam in oculis suis, quàm in toto corpore. Videmus ergo hîc populum argui desperatæ impudentiæ, quoniam sic occalluerant, vt vellent agnosci quales erant: quemadmodum etiam alibi exprobrat E-
Ezec.16. 25 zechiel, Diuaricauit meretrix tibias suas, vocauit omnes qui transibant per viam. Nunc ergo tenemus cur disertè Propheta dixerit, *Tollat à facie sua scortationes suas,& ab vberibus suis adulteria sua.* Docet enim non occulta esse scelera populi, neque iam peccare, vt tegant suam turpitudinem, quemadmodum solent hypocritæ, sed prolapsos esse ad contemptum Dei,vt similes sint publicis scortis.Hic est insignis locus,quia videmus primùm frustra homines conqueri quoties Dominus videtur parum clementer cum ipsis agere. Semper enim reperient in se culpam, & in suis parentibus: imò in toto suo corpore, si se inuicem respiciunt, agnoscent omnes concludi sub vno & eodem reatu. Quare discamus, quoties Dominus nos castigat, descendere in nos ipsos, & fateri meritò ipsum erga nos seuerum esse: imò etiamsi in speciem nos abdicari contingat, necesse esse fateri, hoc fieri nostra culpa, non autem immodico Dei rigore.

Docemur etiam quàm friuolo prætextu vtantur qui Deo obiiciunt exẽpla Patrum, quemadmodum faciunt Papistæ. Nam libenter vocarent vel raperent Deum in ius, si liberum esset: quia deserat ipsos, & iam pro Ecclesia non agnoscat. Quid? an Deus non obstrinxit nobis fidem suam? annon Ecclesia est eius sponsa? essétne ipse perfidus? Sic loquuntur Papistæ. Sed interea non reputant matrem suam fuisse prorsus multis stupris fœdatam, non reputant fuisse reiectam, quia Dominus non potuit amplius ferre tot eius flagitia. Sciamus ergo frustra obtendi aduersus Deum hominum exempla, quia semper stabit quod hîc à Propheta dicitur: nempe, Deum non dedisse libellum repudij Ecclesiæ suæ: hoc est, non fecisse sponte sua diuortium, vt solent morosi & crudeles mariti: sed coactum fuisse, quia non potuerit conniuere ad tam multa flagitia. Iàm sequitur:

3 *Ne expoliem eam nudam* (hoc est, ne expoliando denudem) *& statuam eam secundum diem natiuitatis suæ, & ponam eam quasi desertum, ponam eam quasi terram siccitatis,* (hoc est terram aridam) *& occidam eam siti.* (hoc est *perire faciam: Ie la feray mourir,* ad verbum.)

Quanquam hoc versu duriter Propheta Israelitis minatur, si tamen probè ad totum contextum attendas, mitigat quam exposuimus sententiam. Denuntians enim qualis impendeat vindicta nisi maturè resipuerint, spem aliquam veniæ residuam facit, quam clarius exprimet postea, vt videbimus. Hîc autem incipit sic dicere, *Ne expoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ.* Hoc adhuc per se horrendum esset. sed videbimus in contextu Deum sic pœnam denuntiare, vt tamen non prorsus spem misericordiæ suæ præcidat. Interea etiam admonet tale esse repudium, de quo ipsi cum Deo libenter iurgati essent, vt tamen adhuc indulgeat Deus vxori repudiatæ. Nam maritus, si adulteram dimittit, eam prorsus expoliat, & meritò: Deus autem hîc ostendit, etiamsi scortati essent Israelitæ, & similes essent impudicæ mulieri, se tamen ita fecisse hactenus cum eis diuortium, vt tamen reliquerit illos cum dote, cum ornatu, & donis coniugalibus. Videmus ergo Deum non vsum fuisse iure suo sicuti poterat: & ideo dicit, *Ne expoliem eam nudam*: hoc est, Ego videor vobis nimium rigidus, quia pronuntio me non esse amplius maritum matris vestræ: atque videtis quàm humaniter parcam, quia manet adhuc ferè integra: etiamsi nomen vxoris amiserit, tamen ego eam non spoliaui, viuit adhuc satis liberaliter. Vnde hoc nisi ex mea indulgentia? quia non volui ius meum persequi, vt mariti solent. Verùm nisi se humiliare discat, iam me ad maiores pœnas exigendas accingo. Tenemus nunc, totam rationem contextus. Porrò quid per Diem natiuitatis intelligat Propheta, colligere promptum est ex Ezechielis 16. ca. Nam Ezechiel illic multò fusius prosequitur hanc Prophetæ sententiam. Dicit ergo tunc Israelitas fuisse natos, quum Deus liberauit eos ex tyrannide Ægypti. Hæc igitur fuit populi natiuitas. Atqui fuit miserum illud spectaculum, quum profugerent cum magno metu & formidine, quum expositi essent hostibus suis: deinde postquam ingressi sunt desertum, quia carebant pane & aqua, fuit etiam illa valde tristis conditio. Iam dicit Propheta, *Ne statuam eam secundum diem natiuitatis suæ*, & ponam eam quasi desertum. Quidam subaudiunt literam כ, acsi esset כבמדבר Secundum in deserto: hoc est, Vt ponam eam sicuti prius in deserto fuit. & non malè congrueret hæc expositio, quoniam Diem natiuitatis Propheta haud dubiè vocat tempus illud quo populus eductus fuit ex Ægypto. Statim desertum ingressus est, vbi erat rerum omnium inopia. Potuit igitur statim illic consumi, & perire fame & siti, nisi Dominus ipsum mirabiliter aluisset. Sensus ergo hic videtur aptè fluere, *Ponam eam quasi in deserto & quasi in terra arida.* Tamen altera expositio magis recepta est. *Ponam eam instar deserti & terræ aridæ.* Quantum attinet ad Prophetæ mentem, satis conuenit hîc reuocari Israelitis in memoriam quales fuerint à sua origine. Vnde enim contẽptus ille Dei: vnde tam contumax superbia, nisi quòd ebrij erant suis deliciis? Nam quum affluerent copia omnium bonorum, putabant se quasi venisse ex nubibus: quemadmodum homines solent obliuisci quales olim fuerint, si eos Dominus ditauit. Quia ergo Dei beneficia vt plurimum nos excæcant, & faciunt vt putemus nos esse quasi semideos, ideo Propheta hîc proponit filiis Abrahæ qualis fuerit ipsorum conditio, quando scilicet Dominus eos redemit. Ego, inquit, vos redemi ex summis miseriis & extremis probris. Filij Regum nascuntur Reges, & educantur in pompis & deliciis, imò antequàm nascantur, iam scimus magnas pompas illis parari quæ ab vtero matris eos excipiant. Sed siquis natus fuerit ex matre ignobili & obscura, genitus etiam à patre contempto & sordido, posteà peruenerit ad aliam fortunam, si superbiat in suo splendore, & non meminerit se fuisse aliquando hominem plebeium, & nihili, poterit hoc meritò illi obiici in faciem, Quis tu fuisti olim? Quid? Nescis te fuisse hominem vel bubulcum, vel opificem aliquem, vel demersum in sordibus? Fortuna tibi arrisit, vel Deus euexit te ad diuitias & honores: tu autem perinde

tibi places, acsi semper eadem fuisset tua conditio. Hoc est consilium Prophetæ: *Ego* inquit, *statuam matrem vestram* sicuti ab initio natiuitatis suæ fuit. Quinam vos estis? Genus sanctũ, gens electa, populus sacer mihi. Bene: sed gratuita adoptio hoc totum vobis contulit: exules fuistis in Ægypto, inquilini in terra Chanaan: & nihilo meliores eratis quàm alij populi. Deinde Pharao redegit vos in probrosam seruitutem: eratis illic mancipia vilissima. Quàm magnificus fuit ille egressus vester quoad vos attinet? Annon trepidè & noctu fugistis? p st ea, annon vixistis mirabiliter in deserto per quadraginta annos, quum vobis pluere feci man è nubibus? Quum ergo tanta fuerit vestra paupertas & inopia, quum nihil sit in vobis cur debeatis cristas attollere, quî fit vt non sitis modestiores? Quòd si vobis obliuionem inducit præsens vestra conditio, ego vos statuam sicuti in die natiuitatis vestræ. Iam sequitur:

4 *Et filiorum eius non miserebor, quia filij adulterini sunt.*

5 *Quia scortata est mater eorum, probris fœdata est quæ concepit ipsos* (vel genitrix ipsorum) *dixit enim, Ibo post amatores meos, datores panis mei,* vel qui dant panem meum, *& aquas meas, lanam meam, & linum meum, & oleum meum, & potum meum.*

Iam Dominus premit singulos, postquam loquutus est in genere de toto populo: & ita videmus verum esse quod dixi: nempe remotam prorsus esse à Prophetæ mente illam imaginationem, quòd Deus hîc doceat fideles suos qui iam resipuerant, quemodo debeant damnare matrẽ suam. Nihil tale voluit Propheta, sed potius retundere voluit peruicaciam populi qui non cessabat litem Deo intendere, quasi iusto fuisset seuerior contra ipsorum genus. Nunc ergo singulos perstringit. *Filiorum eius*, inquit, *non miserebor: sunt enim filij adulterini.* Dixerat quidem prius natos esse ex adulterio, sed postea receperat eos in gratiam. Verùm est: sed tenendum est memoria quod dixi, Prophetam adhuc insistere in obiurgationibus: quia etiamsi permiscuerit aliquam consolationem, tamen videbat nondum fractos esse animos, vel satis humiliatos. Tenendum ergo discrimen est inter præsentem statum, & futuram gratiam. Deus antehac promisit se fore propitium apostatis, qui ab eo defecerant: iam verò ostendit nondum esse maturum tempus, quia adhuc non cessabant peccare. Dicit igitur. *Ego non miserebor filiorum eius.* Postquam loquutus est de repudio matris, iam dicit filios, qui nati sunt ex adulterio, non suos esse. Et certè quod antehac pollicitus est Propheta, non statim completum fuit. Scimus enim populum abdicatum fuisse, & quum priuatus esset terra Chanaan, fuisse quasi reiectum à Domino. Exilium Babylonicum fuit quædam species mortis: deinde quum reuersi sunt ab exilio, tamen exigua tantùm portio reuersa est, non totus populus: & scimus fuisse iactatos multis miseriis, donec tandem apparuit Christus redemptor. Quum ergo Propheta totum illud tempus complexus fuerit, non mirum est si dicat reiiciendos esse filios à Domino, quia ex adulterio nati erant. Nam donec reuersi sunt à captiuitate, & tandem exhibitus fuit Christus, semper durauit hæc abdicatio de qua nunc loquitur Propheta. *Filiorum eius*, inquit, *non miserebor.* Hoc primo intuitu videtur esse horribile, quòd Deus tollit spem misericordiæ. Sed debemus restringere hanc sententiam ad tempus illud quo visus est Deus populum suum abiicere. Quandiu ergo durauit temporalis illa abdicatio, abscondita fuit Dei gratia. Et hoc nunc Propheta attingit. *Non miserebor ergo filiorum eius, quia nati sunt ex adulterio.* Interea etiam tenendum est, hanc sententiam propriè spectare ad reprobos, qui gloriabantur se esse filios Abrahæ, quum tamen essent profani homines & impuri, quum impiè peruerterent totum Dei cultum, quum prorsus indomiti essent. Propheta igitur meritò pronuntiat tam durum iudicium aduersus præfractos homines, qui nullis monitionibus sanari potuerant. Postea declarat quomodo sint filij adulterini, *Scortata est mater ipsorum, quæ concepit*, vel genuit, *ipsos: Probris fœdata fuit.* בוש significat Pudefieri: sed hîc Propheta non intelligit Israelitas fuisse tactos aliquo pudore. Nam pugnaret hoc cum priore sententia, sed intelligit fuisse mulierem probrosam & infamem, licèt eam nulla turpitudinis suæ verecundia tangeret. *Scortata est igitur mater ipsorum, & genitrix eorum probrosa est.* Hîc Propheta excutit stultam confidentiam Israelitis, qui solebant obtendere Dei nomen, quum tamen ab eo essent prorsus alieni. Defecerant enim sua impietate à puro cultu, legem ipsam abiecerant, imò omne iugum. Quum ergo essent feræ bestiæ, fuit hic nimius stupor, semper obiicere pro clypeo Dei nomen & semper iactare illam adoptationem patris Abrahæ. Sed quum Iudæi tam contumaciter superbirent, hîc respondet Propheta, *Mater vestra scortata est, & probris fœdata est*: ego igitur vos non censeo, nec agnosco pro filiis meis, quia nati estis ex adulterio. Confirmat hic locus quod paulò antè exposui: Non sufficere si Deus populum aliquem sibi elegerit nisi populus ille perstet in fidei obedientia. Hæc enim est spiritualis castitas quam Dominus exigit ab omnibus suis. Quomodo autem dicitur scortari vxor, quam Deus sacro coniugio sibi deuinxerat? nempe vbi deficit à pura & integra fide quemadmodum

dum postea clarius videbimus. Sequitur ergo tantisper durare coniugium inter Deum & homines, vbi qui adoptati sunt, manēt in pura fide. Nunc apostasia Deum quodāmodo à nobis liberat, vt meritò nos repudiet. Quum talis apostasia grassetur in Papatu, & iam multis seculis grassata fuerit, quàm insipidi sunt in sua iactantia, dum volunt censeri Ecclesia catholica, & sancta, & electus Dei populus? Omnes enim nati sunt ex scortatione, sunt filij adulterini. Nam semen incorruptibile est sermo Dei, Atqui illic qualis doctrina? Est autem semen adulterinum. Sunt igitur Papistæ omnes spurij, quantum ad Deum spectat. Frustra ergo iactant se esse filios Dei, & se habere matrem sanctā Ecclesiam, quia nati sunt ex fœtido scorto. Iam prosequitur eandem doctrinam Propheta, *Dixit, Ibo post amatores meos, datores panis mei, aquarum mearum, lanæ meæ, & lini mei, & olei mei, & potus mei.* Hîc definit Propheta qualis sit illa scortatio de qua loquutus est. Hæc igitur posterior pars est exegetica: hoc est, exponit Propheta pluribus verbis quod breuiter attigerat, *Scortata est mater vestra.* Nunc si excipiant Iudæi, Quomodo sit scortata: quia *Dixit, Ibo post amatores meos, qui dant mihi panem meum & aquas meas, &c.* Hîc Propheta falsos deos amatoribus comparat, qui mulieres abducunt à fide coniugali. Prosequitur enim similitudinem quam posuit. Ecclesia, cui Deus fidem suam obstrinxit, censetur vxoris loco. Quemadmodum autem mulier, si trahatur donis, vt multæ auaritiam sectantur, & libidinosę fiunt, vt se vestiant sumptuosius, vt delicatè viuāt, Propheta hoc vitium designat in Israelitica Ecclesia. *Dixit, Ibo post amatores meos.* Quidam amatores intelligunt, vel Assyrium, vel Ægyptium: quia scimus quum illigati fuerunt Iudæi cum profanis gentibus, simul abductos fuisse à Deo suo. Sed Propheta præcipuè inuehitur in falsos & prauos cultus, & omne genus superstitionum. Scimus enim semper primo loco statui purum Dei cultum, & meritò: quia inde etiam dependent omnia vitæ officia. Ego itaque non dubito quin fictitios omnes deos sub hoc nomine comprehendat, quum dicit, *Ibo post amatores meos.* Quum autem ponit verbum Dicendi, hîc amplificat populi impudentiam, qui consultò defecit à Deo suo, qui erat instar legitimi mariti. Interdum enim continget, errore & stultitia hominem aliquem leuiter abripi, qui statim resipiscet. Videmus enim multos imperitos deludi ad breue tempus. Sed Propheta hîc ostendit Israelitas meditatos fuisse perfidiam illam, vt sponte à Deo defecerint. *Dixit* igitur: scimus enim hoc valere verbum Dicendi: non refertur ad externum sermonem & pronuntiationem, sed ad interius consilium. *Dixit* ergo, hoc est, statuit apud se: quasi diceret, Ne quis mihi obiiciat friuolam excusationem, quòd fuerint decepti, quòd fecerint hoc simpliciter: Ex professo, inquit, vos estis perfidi, & meditato consilio quæsistis repudium istud. Tamen tribuit hoc matri ipsorum, quia ab ipsa radice defectio incepit, quum traducti sunt à Iarobeam ad peruersas superstitiones, & quasi hæreditaria fuit malitiæ successio. Itaque voluit totum corpus hîc damnare. *Dixit* igitur *Ibo* post amatores meos qui dant mihi panem meum, & aquas meas. Sed non possum hodie absoluere, necesse est abrumpere sententiam.

1. Pet. 1. 23.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non tantùm nuper nos adoptasti in filios, sed antequam nati essemus, & statim egressos ab vtero matris dignatus es nos insignire symbolo sacræ illius redēptionis, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui: nos autem ingratitudine nostra tanto beneficio renunciauimus: da, inquam, vt memores nostræ defectionis & perfidiæ, cuius omnes sumus nobis conscij, & ob quam meritò nos reiiceras, verum vera humilitate & cum fidei obedientia nunc amplectamur gratiam Euangelij tui rursus nobis oblatam, qua nobis te reconcilias, & perstemus constanter in pura fide, ne vnquam deflectamus à vero fidei obsequio, sed magis ac magis proficiamus in agnitione misericordiæ tuæ, vt scilicet radicibus bene & profundè actis, vt etiam solidè fundati in fiducia illius certæ fidei, nunquam deficiamus à sincero tuo cultu, donec tandem nos recipias in æternum illud Regnum, quod etiam sanguine eiusdem filij tui nobis partum est, Amen.

REstat nobis exponendum ex verbis Prophetæ, quòd Israelitæ iactant prouentum vini, & olei, & bonorum omnium sibi contigisse ex suis superstitionibus. Quod ergo tribuere debebant vni Deo, perperam transferunt ad idola. Hanc ingratitudinem hîc propheta accusat in persona ipsius Dei, & interea ostendit rebus prosperis sic deludi impios, vt se magis ac magis obdurent in suis superstitionibus. Idque non vno tantùm tempore contigit, sed est ferè ordinarium in mundo. Videmus vt hodie superbiant Papistæ, quia regnum in mundo obtinent, quia potiuntur & diuitiis, & honoribus. Putāt igitur Deo acceptos esse cultus suos, quia non palàm ostendit se illis aduersum & infestum, ita etiam ab initio factum fuit. Ergo Propheta hîc stultam illam confidentiam perstringit, vt sciamus non æstimandum esse semper amorem Dei ex prospero rerum successu. Duo igitur hîc notanda sunt, quò superstitiosi homines falsò ascribant suis idolis quod ab vno Deo profectum est: deinde quòd colligant se à Deo amari, quia non statim sumit de ipsis vindictam: sicuti videmus Sodomitas fuisse præfractos, quia scilicet statuebant se placere Deo, quum deliciæ omne genus affluerent. Iam pergamus ad reliqua.

6 *Propterea ecce ego concludo viam tuam spinis, & circundo* (circundabo) *sepem,* (ad verbum est, sepire sepem, sed tamen sensus clarus est, circundabo sepem, vel maceriem) *& semitam suam non reperiet.*

Hîc Propheta eandem sententiam persequitur quam heri attigimus. Ostendit enim quàm necessaria sit castigatio, postquam populus ita sibi blanditur in suis vitiis. Deus enim, quia videt homines non statim agnoscere sua peccata, quasi defendit causam suam acsi litigaret sub aliquo iudice. In summa, igitur hîc ostendit Deus, aliter non posse fieri quàm vt pœnas sumat de tanta obstinatione populi: quia scilicet non aliud appareat remedium. *Propterea,* inquit, *ecce ego.* Pondus in hoc verbo subest: testatur enim Dominus se fore vltorem impietatum, vbi populus in angustias redactus fuerit: acsi diceret, Etiamsi non agnoscant statim Israelitæ se meritò pœnas dare, tamen ego iam pronuntio hoc fore opus meum, vbi priuati fuerint deliciis, & sublata fuerit illis occasio superbiendi. Metaphoricè autem significat se facturum vt populus non ita vagetur post sua idola, quemadmodum hactenus fecerat: sed retinet similitudinem scorti. Nam vxor impudica, si adulteros suos sequitur, necesse est vt maritus vel conniueat, vel non sit admonitus flagitij. Quicquid sit, tamen nisi permissa fuerit licentia à maritis, vxores non poterunt ita frangere coniugij fidem. Quòd si maritus intelligat vxorē suam scortari, attentius eam custodit, obseruat omnes eius vias die & noctu. Deus ergo similitudinem hanc vsurpat. *Ego,* inquit, *concludam viam tuam spinis & circundabo maceriem,* ita vt nullus accessus ad scortatores pateat. Sed sub hac figura intelligit Propheta populum redigendum esse in tales angustias, vt non lasciuiat in suis superstitionibus, sicuti prius solitus fuerat. Quandiu enim Israelitæ rebus prosperis vsi sunt, putarunt sibi quiduis licere: hinc securitas, hinc etiam contemptus verbi Domini. Per *Sepem* igitur, & per *Spinas* intelligit Deus res aduersas, quibus constringit impios, ita vt desinant sibi blandiri, & non ita securè, vt prius solebant, suas superstitiones sequantur. *Non reperiet igitur vias suas:* hoc est, Ego cogam eos sic gemere sub onere malorum, vt amplius non laxent sibi habenas, quemadmodum prius fecerunt. Postea sequitur:

7 *Et persequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet: tunc dicet, Ibo, & reuertar ad maritum meum priorem, quia melius mihi tunc fuit, quàm nunc.*

Iam ostendit Deus quid futurum sit postquam multis pœnis castigauerit populum durum & rebellem. Priore membro ostendit tam penitus hærere peruicaciam in cordibus ipsorū, vt non statim redituri sint ad sanam mentem. *Persequetur amatores suos,* inquit, *& quæret.* Hîc refert Propheta, etiam vbi Israelitæ multis pœnis castigati fuerint, mansuros tamen in sua pertinacia. Vnde apparet quàm dura sint ceruice, & incircuncisi corde: quemadmodum Prophetæ illis exprobrant post Mosem. Et hinc colligimus, si leuiter tantùm fuissent castigati, hoc non potuisse sufficere ad correctionem: & tamen stupenda est ista obstinatio: nam Deus repudium fecerat cum ipsis, deinde coegerat ipsos in extremas angustias: pergunt tamen acsi essent prorsus stupidi & omni sensu carerent. Nónne hæc prodigiosa est væcordia, quum homines ita obstinatè ruunt, etiam vbi Deus opponit manum suam tam violenter? Sed tamen exprimitur talis obstinatio in Israelitis. Sensus est igitur: Postquam subacti fuerint, non tamen protinus emolliet Deus ipsorum animos. Non ergo corriget eos Deus, licèt conterat: quia maior est ipsorum durities, quàm vt statim flectantur ad docilitatem, quin potius persequentur amatores suos. In Persequendi verbo notatur væsanus feruor, quemadmodum videmus idololatras similes esse phreneticis. Quia igitur nulla est in ipsis temperies nec moderatio, sed væsanus furor retinet ad tempus superstitiosos ideo Propheta dicit. *Persequetur amatores suos, & non apprehendet eos.* Quid hoc significat? Deus frustrabitur spem impiorum, vt intelligant se frustra colere falsos deos, & se cupidè sectari peruersas superstitiones. *Quærent eos,* inquit, *& non inuenient.* Loquitur semper de ipso populo sub persona impudicæ & perfidæ vxoris. Videmus ergo quid voluerit Propheta: vindicat scilicet Deum ab omni culpa, ne homines obstrepant, quasi inclementius cum ipsis ageret. Ostendit Deum, etiam quum tam rigidus est, parum tamen proficere, quia luctantur impij sua pertinacia cū eius virgis, & non statim sinunt se cogi in ordinem. Iam secundo membro addit Propheta fore tandem aliquem profectum, vbi idololatræ abusi fuerint Dei bonitate, vbi etiam obduruerint contra eius virgas: tamen hoc non fore perpetuum, quia Dominus meliorem successum dabit. Sequitur ergo, *Dicet tunc, Ibo & reuertar ad virum meum priorem.* Hîc clarius spem veniæ ostendit Propheta, quoniam de resipiscentia populi disserit. Scimus autem homines non resipiscere sine fructu, quia Deus semper ipsos paratus est excipere vbi redierint cum vero dolore. Propheta igitur hîc consultò resipiscentiā populi prædicat, vt inde agnoscan

scan

ſcant Iſraelitę ſibi vtiles eſſe has correctiones, à quibus tamen homines ſemper natura abhorrent. Vellemus Deum nobis ſemper fauere, vellemus etiam blandè foueri in eius ſinu & delicatè: interea autem non poteſt nos ad ſe allicere, quibuſcunque id tentet modis: & hinc fit, vt etiam acerbæ ſint nobis caſtigationes, & obmurmuret ſtatim caro noſtra. Vbi Dominus digitum ſuum attollit, priuſquam nos feriat, ſtatim gemimus, & excandeſcimus, fremimus etiam aduerſus ipſum: denique nunquam poſſunt adduci homines vt libenter ſe offerant Deo caſtigandos. Propheta igitur nunc oſtendit vtilem fore nobis rigorem Dei, quia tandem adiget nos ad reſipiſcentiam: denique commendat Dei gratiam in ipſo quoque rigore, vt ſciamus Deum conſulere ſuorum ſaluti, etiam dum inclementius videtur ipſos tractare. *Dicit igitur, Ibo, & reuertar ad virum meum priorem.* Ceterùm, notandum eſt, quum seriò homines reſipiſcunt, hoc fieri ſingulari Spiritus inſtinctu, quia perpetuò manerent in illa peruicacia, de qua diximus: etiamſi centum annis Dominus aſſiduè ſubigeret homines peruerſos, non tamen mutarent ingenium: & verum eſt dictum illud vulgare, Improbos facilius frangi quàm corrigi. Sed quum poſt multas admonitiones tandem homines ſapere incipiunt, hæc mutatio à Spiritu Dei contingit. Iam ex hoc loco licet colligere quę ſit vera reſipiſcentia: nempe, vbi non tantùm qui peccauit agnoſcit ſe reum eſſe, & fatetur ſe dignum pœna, ſed verè ſibi diſplicet: deinde etiam ſerio affectu ad Deum ſe conuertit. Videmus multos ſatis faciles eſſe ad confeſſionem & propenſos, interea pergunt in eodem curſu: ſed Propheta hîc longè aliud nobis oſtendit in vera pœnitentia: *Ibo, & reuertar,* inquit. Pœnitentia igitur in actu ipſo (vt loquuntur) ſita eſt, hoc eſt, pœnitentia hominem ipſum mutat in melius, ita vt Deo ſe reconciliet, à quo priùs defecerat. *Ibo igitur, & reuertar ad virum meum priorem.* Quare? *Quia melius tunc mihi fuit quàm nunc.* Iterum Propheta confirmat quod nuper diximus, nempe fideles ipſos non ſapere niſi bene caſtigati fuerint. Neque enim hîc Propheta de reprobis loquitur, ſed de ſemine reſiduo. Exterminandus enim erat populus Iſrael: ſed nunc Propheta declarat fore aliquos reſiduos, qui tandem proficient ſub Dei ferulis. Quum ergo de electis intelligenda ſit hęc concio Prophetæ, hinc colligere promptum eſt, quàm neceſſarię ſint nobis caſtigationes, quia obſtupeſcimus in noſtris vitiis quandiu parcit nobis Deus. Niſi ergo reipſa appareat Deum nobis eſſe infeſtum, nunquam hoc nobis in mentem veniet, reſipiſcendum eſſe. Nunc pergamus:

8 *Et ipſa non cognouit quòd ego dederim ei triticum & vinum,* (תירוש ſignificat propriè muſtum:) *& oleum & argentum multiplicauerim ei, & aurum aptarunt ipſi Baal.*

9 *Propterea reuertar, & tollam triticum meum tempore ſuo, & muſtum meum ſuo ſtatuto tempore, & eripiam lanam meam, & linum meum ad tegendam turpitudinem eius* (vel nuditatem: hoc eſt, quibus texit ſuam nuditatem.)

Hic amplificat Deus ingratitudinem populi, quòd ſcilicet non intellexerit vnde tanta bonorum copia. *Non intellexit quòd ego dederim ei,* inquit, *triticum & vinum.* Nam bis, vel duobus modis peccant ſuperſtitioſi homines: primùm quòd adſcribunt ſuis idolis quod proprium erat vnius Dei: deinde fraudant Deum ipſum honore debito, quia non intelligunt ipſum eſſe vnicum authorem, ſed putant ſe ludere operam, ſi colant verum Deum. Conqueritur ergo nunc Propheta de hac ingratitudine: *Ipſa non intellexit quod dederim ei triticum, & vinum & oleum.* Fuit autem hic inexcuſabilis ſtupor in Iſraelitis, quum ſatis ſuperque admoniti eſſent, ex benedictione Dei fluere bonorum omnium copiam, & omne alimenti genus. Hoc clarè teſtatus illi fuerat Moſes, deinde conſpectus terræ Chanaan erat illis viua imago diuinę gratiæ. Fuit igitur prodigioſa hæc amentia, quòd populus, qui & re, & verbo ſatis edoctus fuerat, Deum vnum omnia largiri, tamen hoc ſecum non expendit. Damnat igitur Propheta populi væſaniam, quòd neque ipſa experientia quicquam profecerit, neque doctrina Legis. *Ipſa,* inquit, *non cognouit.* In pronomine demonſtratiuo eſt emphaſis: debuerat enim populus familiariter aſſueſcere cum Deo, quia educatus fuerat in eius ædibus, quemadmodum mulier contubernalis eſt viri ſui. Quòd populus ita mentem ſuam, & ſenſus omnes auerterit à Deo, hoc omni excuſatione caret. *Ipſa ergo non cognouit quòd ego dediſſem ei triticum, & vinum, & oleum, quòd multiplicaſſem ei argentum, & ita aurum aptauit ipſi Baal,* עשׂו non ſignificat hîc proprię Facere, ſed Accommodare in vſum. *Aptauerunt igitur aurum ipſi Baal:* quum non tantùm deberent primitias omnium bonorum dicare mihi in obſequium, & cultum numinis mei, quicquid bonorum in ipſos contuleram, aptarunt ipſi Baal. Videmus ergo hoc verſu vtrunque vitium reprehendi: nempe quòd populus Deum fraudaſſet iuſto honore: deinde quòd tranſtuliſſet ad ſua idola quod vni Deo tribuere debebat. Iam hoc poſterius vitium attigerat quinto verſu, quia, illic retulerat in perſona populi, *Ibo poſt amatores meos, qui dant panem meum, & aquas meas lanam*

meam,& vinum meum,&c. Hîc iterum repetit quòd *Aptauerint aurum ipsi Baal.* Quantum attinet ad nomen Baal,non dubium est quin hoc nomine complexi fuerint superstitiosi, omnes minores deos, vt vocant. Neque enim tantus furor corripuerat Israelitas, vt obliti essent vnum esse opificem cæli & terræ. Tenebant igitur principium illud, aliquem esse summum Deum,sed addebant patronos:& hoc fuit communi omnium gentium consensu receptum.Non putabant igitur Deum spoliari prorsus sua gloria, si adiungerent ei aliquos patronos,vel minores deos. Vocarunt autem communi nomine Baalim, quasi patronos: erat Baal qualiscunque patronus. Alij vertunt Maritum. Sed non dubito quin semper hæc superstitio fuerit stultis hominibus, minores deos propiùs accedere ad homines, & ita esse quasi intermedios inter mundum & summum Deum. Quemadmodum hodie Papistæ habent suos Baalim,non quòd existiment patronos suos esse loco Dei, sed quia formidant omnem Dei accessum, & non intelligunt Christum esse mediatorem,ideò, vt gratiam sibi concilient, huc & illuc se conferunt ad diuersos Baalim:interea quicquid honoris exhibent vel lapidibus, vel lignis, vel ossibus mortuorum, & omnibus suis figmentis vocant cultum Dei. Ergo quicquid colitur apud Papistas, est Baal: sed habent intereà pro suis Baalim suos patronos. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta hoc versu. Iam sequitur, *Propterea reuertar & tollam triticum meum tempore suo,* & *mustum meum suo statuto tempore.* Hîc iterum Propheta ostendit Deum extrema necessitate cogi ad sumendam vindictam de impio & desperato populo. Proponit in medium quanta sit ipsius populi durities: deinde adiungit. Ergo quid restat,nisi vt priuentur omnibus bonis,qui tam ingrati mihi fuerunt? Est enim hoc plus quàm indignum,vt homines fruantur Dei beneficiis,& authorem ipsum spernant, imò extollant in eius locum hostes eius,& quasi in nihilum redigant totum eius imperium. Hoc enim faciunt superstitiosi, nam deiiciunt Deum è suo gradu, & eius gloriæ insultant. Interea an Dominus ita prostituet sua beneficia, vt sinat profanari ab impiis, & ita etiam sibi impune illudi Videmus ergo nunc consilium Prophetæ.Nam Deus hîc ostendit nullum amplius esse aliud remedium, nisi vt Israelitas spoliet omnibus suis donis: ditauerat enim ipsos,sed abusi fuerant tali opulentia. Necesse igitur fuit redigi ad extremam inopiam, vt desinerent polluere dona Dei, quæ sancta nobis esse debent: & ideo etiam vtitur proprio verbo.Nam נצל significat propriè Eruere, liberare. Dicit, *Eripiam lanam meam, & linum meum.* Videtur enim notare iniustam dominationem, quemadmodum si quis eripiat è manu prædonis quod iniustè possidet, si quis liberet ab imperio tyranni miseros homines: ita etiam loquitur nunc Deus,Ego eripiam beneficia mea ab istis hominibus, qui perperam & iniustè ea pollunt.Et addit, *Ad tegendam suam nuditatem.* ערוה propriè significat Nuditatem, sed non simpliciter. Est igitur nuditas rei pudendæ, quemadmodum Moses vocat carnem ערוה, pro aliqua parte probrosa,in qua est fœditas:sic etiam pro Fœditate capitur. Hæc particula sedulò notanda est,quia ostendit Deus:nisi idololatras denudet,semper ipsos fore obstinatos.Quare?quia scilicet vtuntur tanquam tegumentis turpitudinis suæ.Dum triumphos suos agunt in mundo impij,putant quasi obducta esse vela, nequid turpe vel pudendum in ipsis conspici possit: quemadmodum summi Reges & monarchæ suo splendore putant omnium oculos perstringi,& ita tam audacter lasciuiunt:putant sua stercora bene olere: hæc est superbia mundi.Ita etiam superstitiosi homines,quum Deus illis indulget, putant se habere integumenta:ergo si se proiiciant ad omne scelus,hoc putant esse quasi sacrum.Quare? Prospera enim fortuna tegitur quicquid est in ipsis obscœnum. Deus quum talem vecordiam in hominibus conspicit, an potest cessare quin eripiat bona sua ne scilicet talis corruptela perpetuò grassetur?Hic enim est nimis crassus abusus, quòd quum Dei beneficia sint totidem imagines gloriæ eius, sicuti etiam in impiis relucet paterna eius bonitas, quòd mundus rapiat in finem prorsus diuersum, & integumenta sibi faciat tegendæ turpitudinis suæ causa,quò liberius peccet, & cum Deo ipso bellum gerat. Ergo, ne amplius tegat turpitudinem suam,inquit,Ego eripiam quicquid illi contuli.Quum dicit *Auferam triticum & vinum tempore suo,& statuto tempore:* non dubito quin tempus messis & vindemiarum designet:acsi dictum esset,Veniet messis,venient vindemiæ. Hactenus fuit magna vbertas: sed ego ostendam in meo arbitrio esse & terram,& omnes eius fructus. Quanuis ergo nunc saturi sint Israelitæ, & cellas suas bene refertas habeant, sentient me dominari super messes & vindemias.Tempore igitur suo statuto.Voluit autem maturè hanc pœnam denuntiare Spiritus Dei,vt si sanabiles essent Israelitæ,redirent in rectum cursum. Cæterùm,quia tam obstinata fuit eorum cæcitas,vt contempserint totam hanc doctrinam,nulla excusatio illis superfuit.Iam sequitur.

10 *Et nunc retegam flagitium eius in oculis amatorum eius & nullus eripiet eam è manu mea.*

11 *Et cessare faciam omne gaudium eius, festiuitatem eius,* (alij vertunt tripudium) *nouilunium eius, sabbathum eius,& omnem diem eius festum.*

12 *Et destruam*(vel in solitudinẽ redigam)*vineam eius,& ficum eius,de quibus dixit, Merces hæc sunt mihi,quam dederunt mihi amatores mei:& ponam eas* (vel redigam nempe vineas & ficus) *in syluam , & comedet* (vel depascet) *eas fera campestris.*

Prosequitur eandem doctrinam & Propheta explicat pluribus verbis , & etiam partitur quod vno capite dixerat,in plura membra,vel species. Nunc primò dicit, *retegam flagitium eius*. Quomodo hoc factum est? nempe postquam Deus integumenta illa abstulit sub quibus latebant Israelitæ.Nam,vt diximus,hypocritæ blanditias sibi faciunt ex Dei beneficiis, & ita se occultant quasi sub cauernis , quemadmodum latrones : putant etiam se Deo impunè illudere,quum pinguedine oculorum habent quasi obtusam aciem , quemadmodum dicitur in Psalmo. Iam ergo denuntiat Deus futurum vt appareat fœditas populi , postquam Psal.73.7. scilicet priuatus fuerit donis illis,quibus locupletatus fuerat ad tempus. Dicit *Nunc retegam flagitium eius in oculis amatorum eius*.Significat hac voce mutationem,à qua populus sibi non timebat.Nam quandiu non sentiunt ictus reprobi,subsannant omnes minas. Ergo vt Deus excutiat illis talem indulgentiam,dicit,*Nunc retegam in oculis amatorum eius* Ego non dubito quin Propheta loquatur de fictitiis diis , & de omnibus figmentis quibus Israelitæ corruperant purum Dei cultum.Neque enim possum adduci vt hoc vel de Assyriis , vel de Ægyptiis exponam.Scio(quemadmodum heri attigimus)fuisse tendiculas diaboli, fœdera quibus tam Israelitæ quàm Iudæi sese iunxerunt idololatris.hoc fateor:sed interim video quid præcipuè agat Propheta. Hîc enim directè inuehitur in cultus peruersos & vitiosos. Quid ergo hoc sibi vult,quòd Deus reteget flagitium populi coram amatoribus eius? Alludit ad mulieres impudicas , quæ audent etiam terrore compescere maritos , ne iure suo vtantur. Quid? tu male me tractas:erit qui vltionem sumat.Sæpe mariti, etiamsi indignè ferant suum probrũ, non tentant quod erat sui iuris,quia vident sibi oppositum esse terrorem. Dicit igitur Deus, Hoc me non impediet quominus te castigem vt digna es(alloquitur enim populum sub persona mulieris) Ergo coram amatoribus tuis nunc retegam flagitium tuum:*Et vir non eripiet eam è manu mea.*Nomen Viri hîc ponitur pro ipsis idolis: nam generale est apud Hebræos. Interdum vbi de brutis animalibus agitur nomen viri sumitur : de frustis etiam vnius cadaueris. Nam quum Moses describit sacrificium Abrahæ , Vir, inquit, aptatus est ad socium Gen.15.10 suum:hoc est,Abraham partes ipsas sacrificij inter se coniunxit: quemadmodum Gallicè dicimus,*Il n'y a piece*.Deus ergo hîc de ipsis idolis loquitur,*Nemo*,inquit,*eripiet eos è manu mea.* Nunc tenemus Prophetæ mentem. Simul etiam videndum est quorsum respiciat. Putabant enim Israelitæ quandiu vigebant apud ipsos cultus peruersi , se saluos fore & incolumes: hoc illis erat impossibile,nempe stante idololatria posse aliquid aduersi accidere. Quoniam ergo imaginabantur falsos deos sibi esse instar inuicti propugnaculi , manebunt , inquit, idola tua,& tamen concides. Ego enim coram amatoribus tuis retegam flagitium tuum, & nemo ipsorum liberabit te è manu mea.Iam Propheta ad species descendit,ac priore loco dicit populum spoliatum iri suis sacrificiis, & festis diebus , & tota illa externa pompa , quæ larua erat pietatis apud ipsos. Postea adiungit spoliatum etiam iri suo victu & rerum omnium opulentia.Hactenus de nuditate loquutus est, sed nunc describit qualis futura sit nuditas : & quidem specialiter ostendit fore aliquando vt cessent sacrificia , cessent dies festi, neomeniæ, & quicquid pertinet ad externum cultum . *Cessare* igitur *Faciam* , inquit , *omne gaudium eius*. Loquitur de sacris gaudiis proculdubiò , & hoc facilè colligitur ex toto contextu.Addit,*Omnem diem eius festum*.Quia tripudiare solebant in festis diebus, ideo nomen hoc ad morem illum posset referri.Postea addit,*Sabbathum*,& omnes dies festos. Fuit igitur hæc prior species nuditatis,quòd Deus abstulit Israelitis fallacem illam & euanidam religionis speciem,in qua sibi stultè placebant. Secunda nuditatis species fuit, quòd exuti fuerint omnibus terrenis diuitiis,& redacti ad miseram & extremam inopiam. Sed hodie non possem absoluere.

¶PRECATIO.

D*A omnipotens Deus,quando tam sumus segnes ac tardi,vt etiam sæpius admoniti , non tamen reputemus vitia nostra,imò etiam manu tua castigati,tamen non statim redeamus ad sanam mentem:da inquam,vt melius posthac sub virgis tuis proficiamus , nec simus etiam præfracti ac indomiti:sed simulac manum tuam sustuleris,quisque nostrum ingemiscat , sentiamus mala nostra, deinde vno consensu nos tibi offeramus gubernandos:& interea patienter feramus tuas castigationes, ac placidè,neque tibi obmurmuremus,sed semper aspiremus ad veram pœnitentiam , donec tandem exuti omnibus vitiis & corruptelis carnis nostræ,perueniamus ad plenitudinem iustitiæ , & ad veram illam & beatam gloriam,quæ nobis parata est in cælo per Iesum Christum, Amen.*

HEri cœpimus exponere hunc verſum, vbi Dominus de ceſſatione Sabbathi & neomeniæ, & externi cultus loquitur. Diximus ſpoliatum hoc modo fuiſſe populum Iſrael præclaris dotibus, quibus ornatus fuerat. Scimus autem Deum liberalem eſſe duobus modis erga homines. Nam communis eſt eius beneficentia in victu & omnibus terrenis commodis: peculiariter autem liberalis eſt erga populum ſuum in donis ſupernaturalibus, vt vocant. Priore igitur loco Propheta dicit, *Ego ceſſare faciam Sabbathum, & neomeniam, & dies feſtos.* Putabant enim ſe beatos eſſe quum celebrarent feſtos dies, quum ſacrificia offerrent, quum denique apud eos externa pompa cultus Dei fulgeret. Scimus tamen neque legitimo loco Deum coluiſſe, neque etiam ritè, vt ipſe in Lege præceperat. Miſcebant enim multas ſuperſtitiones, imò tota religio apud eos fœdata erat: ſed putabant tamen hunc cultum Deo placere. Nunc videmus quorſum hæc pœna pertineat: nempe vt populus Iſrael iam deſinat ſibi blandiri in externa pietatis ſpecie, poſtquam ſcilicet exutus fuerit & templo & ſacrificiis, & toto externo cultu. Hoc autem factum eſt quum Iſraelitæ in exilium abrepti ſunt. Scimus enim non prius deſtitiſſe à ſuis ſuperſtitionibus quàm priuati ſunt patria, & tracti in exilium. Iam deſcendo ad ſecundam ſpeciem: dicit Propheta, *Perdam* vel *deſtruam vitem eius, & ficum eius de quibus dixit, Merces iſta mihi*: hoc eſt, Iſtæ res ſunt mihi merces, quam *Dederunt mihi amatores mei: & ſtatuam eas in ſyluam & depaſcet eas fera campeſtris.* Diximus hoc ſecundum eſſe ſpoliationis membrum, quòd redacti ſunt ad miſeram penuriam Iſraelitæ, quum antè apud eos non tantùm magna copia bonorum eſſet, verùm etiam luxuria, quemadmodum poſtea ſuis locis clarius videbimus. Quia ergo rebus proſperis turgebant, ideo Propheta nuditatem futuram illis denuntiat: *Auferam,* inquit, *vitem & ficum.* Synecdochica eſt loquutio, quia ſub vite & ficu complecti voluit Propheta omnem bonorum varietatem. Quicquid ergo ad victum pertinet, hîc per metaphoram Propheta deſignat: & repetit quod dixerat nuper, nempe Iſraelitas falsò putaſſe hanc mercedem ſuis ſuperſtitionibus rependi, dum colerent falſos deos: dixerat, *Hæc eſt merces*: nomen ſcilicet deductum à verbo תנה. alij verterunt Donum, ſed malè: fateor quidem paulò poſt ſequi נתנו quod Dare ſignificat, vnde quidam nomen deriuant. Sed ſcimus innumeris Scripturæ locis אתנה propriè accipi pro Mercede: & transfertur interdum ad milites conductitios: ſed tamen ſæpe vbi agitur de meretricibus, vſurpant Prophetæ hoc nomen. Inducit ergo Propheta populum Iſrael ſub perſona meretricis. *Iſta ſunt merces mea*: vel *iſtæ res ſunt merces mea, quam mihi dederunt amatores mei.* Quoniam ergo ſic obduruerant Iſraelitæ in ſuis ſuperſtitionibus, vt non poſſet excuti illis falſa perſuaſio, donec priuati eſſent bonis omnibus, ideo hanc pœnam illis denuntiat, quòd Deus auferet quicquid putarunt ſibi prouenire à ſuis idolis, vel diis fictitiis: *Conuertam,* inquit, *hæc omnia in ſyluam*: hoc eſt redigam in ſolitudinem & vites & loca bene culta, ſic vt nihil proferant: quemadmodum fieri ſolet in locis deſertis. Nunc ergo tenemus totum Prophetæ conſilium: pergamus.

13 *Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus incenſum,* vel ſuffitum, *illis obtulit,* vel adoleuit illis, *& ornata fuit inaure ſua, & monili,* vel torque, *ſuo, & profecta eſt poſt amatores ſuos, & mei oblita eſt, dicit Dominus.*

Confirmat proximam doctrinam. Diximus ante hac quàm vtilis ſit iſta admonitio, nempe quoties Deus tractat duriter homines, hoc modo vlciſci eorum peccata, & ſumere iuſtam vindictam. Nam etiamſi homines reputant ſe caſtigari à Domino, non tamen ſe penitus excutiunt & examinant vt decebat. Repetit ergo Propheta quod prius vidimus, nempe hanc caſtigationem iuſtam fore: & ſimul digito oſtendit quid maximè diſpliceat Deo in Iſraelitis, nempe quòd religio ab illis vitiata eſſet: nihil enim vtilius eſt cognitu, quàm vt ſemper ſe aſſuefaciant homines ad Deum purè colendũ, hoc illis teſtatũ fieri nempe omnes ſuperſtitiones eſſe tantæ abominationi Deo, vt eas ferre nequeat. Dicit igitur, *Viſitabo ſuper eam dies Baalim*: hoc eſt, Vbi viderint Iſraelitæ ſe carere tẽplo, orbatos eſſe & ſacrificiis, & neomeniis, & iã nullũ amplius externi cultus ſignũ extare, agnoſcant ſe ideo puniri, quia coluerint Baalim pro vnico Deo. Interea Propheta rurſus alludit ad meretrices, quæ ſe cultius ornant, & maiore ſtudio, dũ expectãt ſuos amatores, vt ſcilicet capiant eos ſuis illecebris. *Ornata fuit,* inquit, *inaure ſua & monili ſuo.* Hoc facere ſolent ſuperſtitioſi, dũ celebrant dies feſtos: putant enim magnã partẽ ſanctitatis eſſe poſitam in ſplendore veſtium, & videmus hodie ſtuporem hũc graſſari adhuc in Papatu. Putarẽt enim ſe Deo vel potius ſuis idolis facere grauẽ iniuriã, niſi ſe colerent quum volunt peragere ſacra ſua. Hoc proculdubio fuit etiam cõmuni errore & vſu tunc receptum. Sed Propheta quò melius oſtendat Deũ abominari tam craſſas ſuperſtitiones, dicit eos ſimiles eſſe ſcortis. Quemadmodũ enim meretrix, vt viros alliciat, fucum ſibi inducit, deinde veſtit ſe ſplendidè, & induit ſua ornamẽta, colit ſe monilibus & auro: ſic etiam faciunt Iſraelitæ, inquit: ſcortantur, & interea ferunt etiã ſigna ſuæ impudicitiæ.

Talis est igitur allusio Prophetæ in his verbis, quum dicit, *Cultam fuisse monilibus & inaure, & profectam post amatores suos.* Grauissimum verò est quod in fine versus adiungit, *Mei oblita est,* inquit. Deus enim hîc conqueritur nihil valuisse contubernium sui coniugij: quum vixisset cum populo suo tam longo tempore, & benignè atque humaniter eum tractasset, hanc memoriam fuisse sepultam. *Mei oblita est,* inquit. Est igitur tacita comparatio inter Israelitas, quos Deus sibi adiunxerat, & alios homines qui nunquam gustauerant puram religionem, non tenebant quisnam esset verus Deus. Neque enim mirum fuit gentes decipi imposturis Satanæ: sed quum Israelitæ probè edocti essent, ac pridem assueuissent etiam ad verum cultum Dei, quòd potuerint abiicere eius memoriam, certè prodigiosa ingratitudo fuit. Quemadmodum si mulier ad tempus vixerit cum marito, & liberaliter ab ipso tractata fuerit, si postea se prostituit adulteris, & nullum amplius amorem mariti fouet vel retinet in animo suo, hæc prauitas est quasi belluina. Nunc tenemus in quem finem hoc additum fuerit, *Israelitas Dei fuisse oblitos.* Est enim grauis hæc & seuera expostulatio, quòd quum diu coluissent verum Deum, abrepti fuerint ad tantam amentiam, vt colerent falsos deos, & in cerebro suo confictos. Prius enim didicerant quisnam esset verus & vnicus Deus. In summa, hoc versu (quemadmodum prius admonui) confirmat Propheta non modò iustas fore pœnas, quas Deus sumpturus est de impio populo, sed etiam necessarias: & interim demonstrat quàm turpiter à fide coniugij defecerint, quum nihil apud ipsos valuerit Dei memoria quoniam sectati sunt idola, & figmenta cordis sui. Nunc pergamus.

14 *Propterea ecce ego inclino illam* (vel persuadeo illi. dicemus postea de hoc verbo) *& proficisci eam faciam,* hoc est deducam eam, *in desertum, & loquar super cor eius,* hoc est, loquar quod gratum est.

Hîc Dominus clarius exprimit, postquam diu & variis modis afflixerit populum, se tandem propitium fore: neque id modò, sed etiam facturum vt pœnæ omnes cedant in salutem, & sint remedia ad morbos sanandos. Est autem Anastrophe quum dicit, *Ecce ego inclino eam, & proficisci eam faciam in desertum:* ideo sic resolui debent verba, Ecce ego inclinabo eam, vel persuadebo illi, postquam deduxero in desertum: tunc, inquam, *Loquar ad cor eius.* Sæpe פתה capitur in malam partem pro Decipere, vel inducere fallaciis, vel lactare, vt vulgò loquuntur: sed hoc loco accipitur pro blandè alloqui: ita vt Deus persuadeat populo rebelli & obstinato quod rectum est. Hoc autem fore pronuntiat, vbi deduxerit populum in desertum. Pendet hoc ex superiore doctrina, vbi dictum fuerat. Ego statuam eam sicuti in die natiuitatis suæ. Alludit enim Deus ad primam populi redemptionẽ, quæ instar natiuitatis fuit. Perinde enim acsi emergeret populus è sepulchro, tunc adeptus est nouam vitam, quum liberatus fuit à tyrannide Ægypti. Tunc ergo genuit Deus sibi populum. Iam Propheta addit, *Ego* postquam eam in desertum duxero, *Inclinabo eam,* hoc est, reddam mihi flexibilem. His verbis significat nullam esse spem resipiscentiæ, donec ad extremum malorum populus deductus fuerit: quia si mediocres tantùm pœnæ sumptæ essent, non fuisset correcta illius peruicacia. Hoc igitur versu Deus ostendit non antè malorum fore finem vel modum, quàm populus in desertum tractus fuerit, hoc est, quàm fuerit priuatus & patria, & sacrificiis, & omni opulentia: imò priuatus etiam fuerit ordinario victu, & coniectus in desertum & solitudinem, vbi rerum omnium penuria ipsum premet, ac vltima necessitas mortẽ minabitur. Ergo si tãtùm admonitus fuisset populus leuibus pœnis, nihil profectum esset hoc modo: quia maior erat durities, quàm quę posset leuibus aut vsitatis remediis flecti. Cæterùm, hæc sententia eximiæ consolationis plena fuit, ne fideles prorsus deficerent, quum videbant se rapi in exilium, sibi tolli cõspectum terræ quæ erat quasi speculum diuinæ adoptionis: quum videbant se dispergi in varias partes, & iam nullum esse corpus, nullum esse Abrahæ semen. Ne ergo fideles absorberet desperatio, Dominus hoc modo lenire voluit eorum dolorem: quòd si in desertum rursus tracti essent, eundem tamen manere Deum, qui prius eos redemit, & pręditum esse eadem virtute & potentia, quam exeruerat erga patres ipsorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Nam potuit calamitas tantum incutere terroris ipsorum cordibus, vt abiicerent omnem fiduciam gratiæ Dei, & statuerẽt se esse perditos. Deus proponit illis desertum. Quid? ánnon semel eduxi vos ex deserto? an ab eo tempore virtus mea imminuta est? Ego igitur idem maneo Deus quem patres vestri experti sunt: rursus ego educam vos ex deserto. Sed interea admonuit Deus incurabiles esse ipsorum morbos, donec ventum esset in desertum: hoc est, donec priuati essent patria, & omnibus gratiæ testimoniis, ne amplius se in vana fiducia deluderent. *Postquam* ergo *duxero eam in desertum, tunc ego persuadebo illi,* vel *flectam ipsam.* Malo vti verbo flectendi vel inclinandi: quanquam verbum persuadendi non malè etiam quadrat. Sed videtur tacita esse comparatio inter præsentem contumaciam populi, & obsequium quod Deo suo præstabit, vbi multis plagis fuerit subactus. Tunc ergo incipiet flexibilis esse populus, inquit, postquam abductus fuerit in desertum. *Et tunc loquar ad cor eius.*

Scimus quid valeat hæc locutio ex Iesaiæ 40.capite. Loqui ad cor, est aliquid solatij afferre,& mulcere dolorem amico sermone,offerre beneuolentiam, & spem aliquam proponere:vt qui prius mœrore confectus fuerat,tandem respiret,colligat animum,& spem concipiat melioris status.Et hæc locutio diligenter notanda est,quia significat Deus iam non esse locum promissionibus suis,quoniã tam præfracti sint Israelitæ.Non frustra dicebat Paulus Corinthiis,Os meum aperite,Corinthij:ego enim non sum angustus erga vos, sed angusti estis in visceribus vestris.Quia Corinthij quum alienati essent à Paulo,quasi obstruxerant aditum eius doctrinæ,vt non posset paterno more illos alloqui:sic etiam hoc loco Dominus testatur ianuam clausam esse suis promissionibus,quia si spem veniæ proponat Israelitis,hoc erit ludibrio:si clementer eos ad se inuitet,respuent,imò calcitrabunt,tanta est eorum ferocia:si illis reconciliari velit,aspernabuntur vel negabunt,vel abuti pergent eius mãsuetudine sicuti prius.Ostendit ergo eorum culpa fieri, vt non possit placidè & amicè cum eis agere.*Postquam ergo duxero in desertum,alloquar cor eius.* Sciamus ergo,quoties priuamur sensu gratiæ Dei,præclusam esse viam nostra culpa. Deus enim semper sponte ad mansuetudinem propensus foret,nisi obstaret nostra contumacia & durities. Vbi autem videt nos ita esse domitos,vt simus flexibiles,& parati ad reddendum obsequium,tunc etiam paratus est vicissim loqui ad cor nostrum:hoc est paratus est se talem ostendere qualis est, plenum scilicet gratiæ & fauoris.Ergo videmus quàm bene conueniat hic contextus Prophetæ.In summa,duæ sunt partes:prior est,Quòd Deus non in totum spem veniæ tollit Israelitis,si qui sint sanabiles inter eos:sed ostendit etiamsi seuera sit castigatio, tamen vtilem fore:quemadmodum constabit ex ipso profectu.hoc est vnum membrum. Alterum verò,ne nimium festinent sciscitando cur non Deus citius mitiget suum rigorem: respondet nondum esse maturum tempus,quia non sint capaces suæ mansuetudinis,donec grauioribus pœnis paulatim fuerint domiti & humiliati. Iam pergamus.

2. Cor. 6. 11.

15 *Et dabo ei vineas suas illinc,* ab eo loco, *& vallem Achor in apertionem*, vel ianuam,*spei:& canet illic sicuti diebus adolescentiæ*, vel pueritiæ,*suæ, & sicut in die quo ascendit è terra Ægypti.*

Nunc declarat etiam Propheta,fauorem Dei non solùm verbis, sed effectu & experientia perspicuum fore, vbi populus flexus ad obsequium fuerit. Dixerat Propheta proximo versu,Loquar ad cor eius:nunc addit,Ego proferam certum & illustre testimonium fauoris mei,vt sentiant me sibi reconciliatum esse.Dicit igitur se daturum vites. Dixerat prius, Ego destruam vites eius & ficum:nunc tantùm vinearum fit mentio: sed sub vna specie omnes alias comprehendit Propheta,vt diximus. Vites autem elegit, quia in vitibus maximè refulget Dei liberalitas.Nam panis necessarius est ad vitam tolerandam, vinum abundat,& tribuitur etiam illi officium Psal.104.exhilarandi cordis: Panis cor hominis confirmat vel sustentat: vinum lætificat cor hominis: Quoniam ergo vites non tantùm ad necessarios vsus plantari solent,sed ad copiam liberaliorem, ideo Propheta dicit Dominum, postquam reconciliatus fuerit populo,daturum vites suas ab eo loco: *Et dabo,* inquit, *vallem Achor.* Alludit ad situm deserti. Nam statim atque egressi sunt Israelitæ ex deserto, excepit eos planities Achor,quæ erat fertilis & amœna, vitifera etiam. Quidam putant Prophetam alludere ad vltionem quæ tunc inflicta fuit populo propter sacrilegium Acham:sed meo iudicio falluntur. Nam Propheta hîc nihil aliud intelligit quàm subitam fore mutationem in statu populi,quemadmodum contigit postquam egressus est è deserto. Nam in deserto ne granum quidem erat tritici, vel hordei, nullus etiam acinus vuæ: denique fuit penuria coniuncta cum mille mortibus in deserto. Statim atque pedem extulit populus, descendit in planitiem Achor,vbi erat summa amœnitas & fœcunditas. Hoc ergo simpliciter Propheta intelligit,postquam resipuerit populus,nullam fore moram in Deo,quin liberet ab omnibus malis,& restituat beatam rerum omnium copiam,sicuti factum est quum descendit olim populus in planitiem Achor.Reducit ergo Israelitis in memoriam quod patribus ipsorum contigerat.*Vites ergo suas dabo ei ab eo loco*:hoc est, Simulatque verbo testatus fuero amorem meum,reipsa sentient & experientur me verè & ex animo reconciliatum esse,& intelligent quàm propensus sim ad beneficentiam: quia non diu tenebo populum ipsum suspensum.Et addit,*Ad apertionem spei* vel *ad ianuam spei.* Hîc significat restitutionem fore quasi à morte in vitam.Tametsi enim quotidie cernebat suis oculis populus vitã suam curæ esse Deo,quum Man è cælo plueret,quum ex rupe etiam manaret aqua, tamen erat quædã interea mortis species ante oculos.Quandiu ergo populus in deserto peregrinatus est,semper opposuit Deus mortis terrores:denique,vt diximus,sepulchrum fuit habitatio deserti.Postquam autem populus descendit in planitiem Achor,iam cœpit haurire vitalem auram:sensit etiam se tũc demum viuere,quia potitus erat suo voto. Venerat enim iam in conspectum hæreditatis sibi promissæ. Quemadmodum ergo vallis Achor fuit initium & quasi

Iosu. 7. 18.

& quasi ianua bonæ spei patribus, ita etiam Propheta nunc alludens ad illam redemptionẽ, dicit, Deum momento tam benignè acturum cum Israelitis, vt aperiat eis spei & salutis ianuam, sicuti fecerat olim in valle Achor ipsorum patribus. *Et canet illic.* Ex contextu facilè colligimus hallucinari interpretes, qui subtiliter philosophantur in valle Achor. Verũ quidem est radicem nominis esse verbum עכר, quod significat turbare vel perdere: & nomen illud fuisse impositum loco ab euentu: sed Propheta nihil tale respexit: quemadmodum facilè apparet ex secundo membro. Dicit enim, *Canet illic sicuti diebus adolescentiæ suæ*, & sicut in die quo ascendit è terra Ægypti. Tunc enim demum pleno ore celebrauit populus Dei laudes, postquam potuit conijcere oculos in terram promissam, postquam vidit iam venisse finem tam seueræ Dei vindictæ, quæ grassata fuerat per totos quadraginta annos. Tunc ergo populus effudit corda & linguas suas in laudes Dei. Ergo Propheta hîc talem fore restitutionem docet, vt possit populus canere Dei laudes in solidum, & non vulgares illi gratias agere, quemadmodum solent qui aliquo incommodo leuati sunt: sed qui sunt redempti à morte in vitam. Canet igitur, *Sicuti diebus pueritiæ suæ: & sicuti die illo, quo ascendit è terra Ægypti.* Ita videmus hîc spem fieri liberationis, vt animos suos fideles in exilio sustineãt & foueant spem futuræ gratiæ: quamuis ad tempus auersa sit ab ipsis Dei facies, vt tamen expectent futuram liberationem, nec dubitent Deum sibi fore propitium, vbi scilicet perfuncti fuerint iustis pœnis, atque ita correcti fuerint: quia quemadmodum diximus, sufficere ad subigendam eorum peruicaciam non poterat mediocris aliqua castigatio. Sequitur:

16 *Et erit in die illo, dicit Iehoua, vocabis me vir meus*, vel marite mi: *& non vocabis me amplius Baal meus:* (alij vertunt, non vocabis me amplius, Dominus meus: sed retinendum est nomen Baal, sicuti mox dicam.)

Iam pluribus verbis continuat Propheta suam sententiam. Ostendit enim postquam resipuerit populus, fructus etiam pœnitentiæ palàm fore conspicuos. Fructum vnum commemorat, quòd purè incipiet tunc coli Deus, superstitionibus obolitis. *Erit*, inquit, *in die illo dicit Iehoua, tu vocabis me vir meus.* Ponit hîc nomen viri, vt ostendat populum, postquam fuerit correctus, memorem fore fœderis quod Deus cum ipso pepigerat in fœdere autem erat pactio mutui coniugij, quemadmodum prius dictum fuit. Videmus ergo quid Propheta sibi velit, docet tunc populum non amplius addictum fore superstitionibus vt olim, sed memorem potius fœderis Dei mansurum in vera & syncera coniugij fide. Vocabis ergo me *Vir meus*: hoc est, Tu senties qualis tibi sim, nempe adiunctus sacro & inuiolabili coniugio. *Et non vocabis me amplius Baal meus*: hoc est, non impones mihi falsum & alienum nomen: quemadmodum nomen Baal passim volitabat in ore omnium, sicuti prius dixi. Sed coniungi etiam debet proximus versus.

17 *Et auferam nomina Baalim ex ore eius, & non recordabitur amplius nominis ipsorum*, Balim scilicet.

Hoc versu clarius explicat Propheta quod prius dixit: nempe tunc fore nouam populi mentem, vt purè Deum colere incipiat, quum prius implicitus esset suis superstitionibus. Sensus est igitur, Religio tunc in verum statum redibit, quia cessabunt nomina Baalim. Diximus vnde prodierit nomen illud: neque enim profani homines volebant detrahere vnicum Deum è solio cælesti, quum sibi fingerent plures deos: sed quum relinquerent supremum aliquod numen, tamen volebant habere patronos quibus vterentur ad conciliandam summi Dei gratiam & fauorem. Et satis facilè colligitur ex Platone hanc fuisse admodum vulgarem doctrinam: nec dubium est quin Iudæi etiam saperent ex communi aliorum sensu. Habebant igitur suos Baalim. Cæterùm quamuis Baalim vocabant patronos, tamen nomen hoc vsurpatum fuit pro Deo: Colamus Baalim, quemadmodum Papistæ quum irrumpunt in sua templa, statim se conuertunt ad simulachrum Mariæ, vel cuiuspiam Sancti, & non audent accedere ad Deum. Interea colunt Deum, hoc est, obtendunt se Deum colere: & superstitiones vocantur cultus Dei. Sic ergo apud Israelitas, quanquam non fuit abolita Dei summi maiestas, tamen acciderat quod etiam Papistæ dicunt, Christum non cognosci inter Apostolos: omnia erant permixta illic & confusa. Dicit igitur, *Ego auferam Baalim ab ore eius, & non recordabitur amplius nominis Baalim*: hoc est, contenti erunt pura fidei professione, & celebrabunt nomen vnius Dei: non amplius miscebunt sua commenta cum doctrina Legis, atque ita vitiabunt purum Dei cultum & integrum: sed acquiescent in vno & solo Deo. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Colligimus autem ex hoc loco, non posse bene reformari Ecclesiam, nisi formata ad obsequium fuerit multis Dei ferulis. tunc enim Dominus creat sibi nouum populum. Et videmus hodie quantus stupor

in eorum animis dominetur,qui non fuerũt bene præparati ad Dei cultum. Rident quidem superstitiones Papatus:sed interea sunt quidam Cyclopes: videmus esse meram barbariem in ipsorum cordibus. Ergo non frustra hic Propheta dicit tunc fore verum religionis statum,vbi Dominus populum suum penitus domuerit. *In die illo* igitur: refertur hoc ad graues illas pœnas quas sumpturus erat Deus de Israelitis. *In die* ergo *illo dicit Iehoua, non amplius vocabis me Baal,sed vocabis me maritum.* Quare? Quia *Auferam* nomina Baalim ex ore tuo: hoc est,Ego faciam vt populus abiiciat omnia sua figmenta & contentus sit pura doctrina Legis meæ. Interea etiam tenendum est, hîc laudari fidei confessionem à Propheta. Et certè hic est veræ pœnitentiæ fructus,vbi ore & lingua testamur nobis vnicũ esse Deum, & non pudet nos eius nomen celebrare coram mundo, etiamsi insaniat contra nos. Simul monemur his verbis,non posse nimium diligentiæ & studij adhiberi,vt bene purgemur ab omnibus inquinamentis. Nam quandiu apud nos manent aliquæ reliquiæ superstitionis, semper nos inuoluunt:atque ita impingimus,vel saltem non tam strenuè currimus vt decebat. Quoniam ergo quicquid retinent homines ex suis prauis figmentis obstaculo est ne rectà ad Deum aspirent,ideo eniti nos conuenit,vt prorsus cessent nomina Baalim,& aboleãtur inter nos:hoc est,ne quid nos impediat vel retardet in vero Dei cultu. Iam sequitur:

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot tibi obiicimus obstacula prauitate carnis nostræ & ingenij, vt videamur quasi data opera præcludere ianuam bonitati tuæ, & paterno fauori: da,inquam,vt Spiritu tuo sic emolliantur corda nostra, & corrigatur ista durities quæ hactenus inualuit,vt nos tibi subiiciamus cum vera docilitate,atque ita vicissim nos blandè & comiter ad te inuites,vt curramus suaui ista inuitatione allecti,& sic curramus,vt non fatigemur in cursu nostro, donec tandem nos ad te colligat Christus, & simul etiam ad te perducat in vitam æternam quam nobis peperit sanguine suo, Amen.

18 *Et percutiam illis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ: & arcum,& gladium,& prælium confringam è terra, & quiescere eos faciam ad fiduciam,*hoc est,confidenter.

Hîc Propheta ostendit beatum fore populum modis omnibus, vbi redierit in gratiam cum Deo suo:& simul admonet hinc oriri omne malorum genus,quòd homines iram Dei in se prouocant. Deo igitur infesto,necesse est etiam omnia nobis esse aduersa. Nam quum Deus creaturas omnes habeat in arbitrio suo & manu, armat eas in vindictam contra nos quoties ita visum est: vbi autem nobis est propitius, simul etiam facit vt quicquid in cœlo & terra est, saluti nostræ seruiat. Quemadmodum ergo in Lege sæpius minatur se, vbi volet de populo pœnas sumere,facturum vt bruta animalia,& aues cœli,& omne etiam reptilium genus exequantur suam vindictam:ita hoc loco denuntiat pacem fore hominibus,vbi illos in gratiam receperit. *Percutiam*,inquit,*fœdus in die illa cum bestia agri.* Scimus quid alio
Amos 5. 19. loco dicatur,Si tu domi te includas,serpens illic te mordebit:si verò domum egrediaris,vel vrsus,vel leo tibi occurret in via: quibus verbis significat Deus nos effugere nõ posse suam vindictam,si nobis iratus sit:quia tam leones & vrsos,quàm serpentes in nos armabit, idq; domi & foris. Hîc autem dicit, Percutiam illis fœdus cum animalibus: vt scilicet animalia officio suo in nos fungantur. Scimus enim creata esse in hunc finem, vt se hominibus subiiciant. Quum ergo destinata sint in vsus nostros,naturaliter debebant nobis subesse: & scimus Adam hoc fuisse promeritum vt tam contumaciter sese attollant in nos feræ bestiæ, quæ sponte alioqui & placidè nobis parerent. Iam quum sit hæc horribilis dissipatio, vbi bruta animalia in homines sæuiunt, quos debebant pro dominis suis agnoscere, Dominus hîc nos ad primum naturæ ordinem reuocat: *Paciscar*,inquit,*illis fœdus cum bestia agri:* hoc est, faciam vt agnoscant bruta animalia quem in finem condita sint, vt scilicet se posthac hominum dominio submittant, & nihil amplius sit contumaciæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Admonet enim Israelitas cuncta eorum saluti fuisse contraria, quantisper fuerunt alienati à Deo: vbi autem redierint cum ipso in gratiam, tunc dissipationem illam non amplius fore, quæ ad tempus visa fuerat: quia scilicet vigebit legitimus naturæ ordo, vt bruta animalia se patiantur redigi in obsequium. Hoc est fœdus de quo nunc loquitur Propheta. *Percutiam* igitur *Fœdus illis*, hoc est, ipsorum nomine, *cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ.* Sequitur, *Confringam arcum & gladium & prælium:* hoc est,omnia instrumenta bellica: nam hac voce מלחמה complexus est Propheta quicquid aptatur in vsus belli. *Confringam* ergo *omne genus armorum, in die illa,* inquit, *& habitare eos faciam securè.* Hoc postremo membro declarat quid valeat armorum & gladiorum confractio, nempe vt Israelitæ, qui prius inter varios terrores inquieti fuerant, posthac habitent in pace,neque amplius quicquam metuant periculi. Hæc est summa. Iam memoria repetere conuenit quod prius diximus, Prophetam sic loqui de populi restitutione,

vt va-

vt vaticinia ſua extendat vſque ad regnum Chriſti,quemadmodum etiam colligere licet ex Pauli teſtimonio,quod prius citauimus. Videmus ergo non reſtringi gratiam Dei, de qua nunc Propheta concionatur,ad breue tempus,vel ad paucos annos,ſed patere ad Chriſti regnum,& nobis communem eſſe cum veteri populo.Sciamus itaque,niſi peccatis noſtris Dei vindictam in nos prouocemus, omnia fore nobis addicta, vt ſcilicet promoueant ſalutem noſtram:& per nos ſtare,quominus ſingulæ creaturæ obſequium ſuum nobis præſtent: quia vbi tumultuamur contra Deum,nihil mirum eſt ſi etiam bruta animalia in nos ferociant ac ſæuiant.Qualis enim poteſt eſſe pax,vbi bellum ipſi Deo inferimus?Si ergo homines ſubeſſent Dei imperio,vt decebat,in brutis animalibus nulla eſſet contumacia:imò placidè quieſcerent ſub præſidio Dei quicunque turbantur. Sed quia inſoleſcimus aduerſus Deum, ipſe meritò ſe vlciſcitur, & ita excitat nobis varias pugnas, & varios tumultus. Hinc ergo gladij,hinc arcus in nos intenti ſunt,hinc etiam prælia nobis mouentur,quia non deſinimus pugnare aduerſus Deum.Cæterùm,ſimul notandum eſt, hoc pro ſingulari beneficio poni,vt populus confidenter habitet.Scimus enim, etiamſi reliqua omnia nobis ſuppetant, tamen miſeram eſſe noſtram conditionem,niſi degamus in pace.Poſuit ergo hanc particulam Propheta,quaſi beatæ vitæ cumulum. Iam ſequitur:

19 *Et deſponſabo te mihi in perpetuum,& deſponſabo te mihi in iuſtitia, & in iudicio,& in clementia,* vel bonitate,*& in miſericordijs.*
20 *Et deſponſabo te mihi in fide,* aut veritate,*& cognoſces Iehouam.*

Hîc Propheta rurſus modum declarat quo Deus populum ſuum in amorem recipiet. Perinde enim acſi populus non violaſſet fidem coniugij,promittit illum Deus fore ſibi loco ſponſę:quemadmodum ſiquis ducat puellam virginem & intactam.De populi defectione antehac diximus.Porrò,quia repudium Deus fecerat,hoc non iam vulgaris fuiſſet gratię, populum ipſum recipi à Deo, & recipi cum venia: quemadmodum ſi mulier ad maritum ſuum redeat,hoc magnum eſt,ſi ignoſcat maritus,neque exprobret flagitia quæ admiſit.Sed Deus vltrà progreditur,quòd ſcilicet deſponſabit ſibi populum tot probris infamem:idque abolitis peccatis, acſi contraheret nouas nuptias, & ſi de integro illum ſibi coniungeret. *Deſponſabo* igitur *te mihi.* Nunc tenemus quorſum pertineat Deſponſandi verbum. Significat enim Deus ſe fore immemorem perfidiæ ob quam populum prius abiecerat, vt deleat omnem ignominiam.Eſt enim hæc receptio in gratiam honorifica, quum Deus ſe offert ad nouum coniugium, acſi populus non fuiſſet ſimilis mulieri adulteræ. Dicit autem, *Deſponſabo te mihi in perpetuum.*Subeſt tacita antitheſis inter coniugium de quo hactenus loquutus eſt Propheta:& alterum iſtud, de quo nunc Deus paciſcitur. Nam Deus pòpulum redimens,iam contraxerat cum eo coniugium,vt diximus,ſed populus defecerat à fide.hinc alienatio & diuortium. Fuerat ergo coniugium illud non modò temporale, ſed caducũ vel fragile,quia populus non diu in obedientia ſtetit. Hîc autem nouum coniugium Propheta aſſerit ſtabile & perpetuum fore:opponens ſcilicet hunc durabilem ſtatum defectioni, quæ populum à Deo alienauerat ſtatim. *Deſponſabo* ergo *te mihi in perpetuum,*inquit. Nunc declarat quibus legibus hoc facturus ſit: nempe, In iuſtitia & iudicio: deinde, In clementia & miſericordiis:tertiò,In fide.Deus quidem pepigerat ab initio cum Iſraelitis in iuſtitia & iudicio:hoc eſt,in eius fœdere nihil fuit ſimulatum vel fallax. Quum ergo ſyncerè Deus populum adoptaſſet,quibus vitiis opponit iuſtitiam & iudicium? Reſpondeo,hæc nomina ad vtranque partem contrahentem referri. Iuſtitiam ergo Deus intelligit non ſuam duntaxat, ſed quæ mutua ſit & reciproca,vt loquuntur. Porrò per *Iuſtitiam* & *iudicium* intelligitur rectitudo in qua nihil deeſt. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem. Iam ſecundò addit, *In clementia,& miſericordiis:*quibus verbis ſignificat, etiamſi indignus ſit populus, tamen hoc non fore obſtaculo quominus in gratiã cum Deo redeat: quia ſcilicet in hac reconciliatione Deus reſpiciet bonitatem ſuam potius quàm merita ipſius populi.Tertiò addit, *In fide,*confirmans quod prius attigimus de ſtabili firmáque huius coniugij duratione. Scio nomen Iuſtitiæ & Iudicij ſubtilius exponi à quibuſdam. Dicunt enim Iuſtitiam eſſe, quæ nobis à Deo confertur gratuita imputatione: Iudicium verò pro defenſione ſumunt, quam violentiæ & iniuriis hoſtium noſtrorum opponit. Sed hîc non dubito quin generaliter ſignificet Propheta fœdus hoc ratum fore,quia vtrinque aderit veritas & rectitudo. Et vt hoc clarius intelligatur, ſumamus locum ex Ieremiæ 31. capite, vbi conqueritur Deus fœdus ſuum, quod cum veteri populo percuſſerat, non fuiſſe firmum, quia ſcilicet ipſum deſeruerant. Non fuit, inquit, diuturnum fœdus meum cum patribus veſtris. Quare? Ipſi enim receſſerunt à mandatis meis. Deus quidem optima fide populum tunc ſibi adoptauit, & nulla iuſtitia in eo deſiderari poteſt: quia autem nulla fuit conſtantia & veritas in populo, fœdus ipſum euanuit, ideo adiungit Deus, Poſthac feriam nouum fœdus vobiſcum, quia inſculpam leges meas in corda veſtra: & quæ ſequuntur. Nunc ergo videmus quid ſignificet

Propheta quum loquitur de iustitia & iudicio: nempe Deum facturũ vt seruetur vtrinque fides coniugij, quia populus quem ab exilio restituet, non violabit amplius datam fidem, neque ita perfidè se geret. Sed notandum est quod additur, nempe *In bonitate & misericordiis*. Hanc etiam partem nō omittit Ieremias, quia addit, Iniquitatum eius non recordabor. Quia ergo trepidare poterant Israelitæ sibi malè conscij, Propheta huic diffidentiæ maturè occurrit, promittens coniugium, quod Deus contrahere de integro paratus est, fore in clementia & misericordiis. Non est igitur quòd populum absterreat sua indignitas, quia hîc Dominus explicat immensam suam bonitatem, & incomparabiles suas misericordias. Poterat quidem hoc notare Propheta vno verbo, sed bonitati addit misericordias. Populus enim demersus erat quasi in profundam abyssum, vt vix speranda esset restitutio. Ergo vix poterat nomen Clementiæ vel Bonitatis sufficere ad erigendas mentes, nisi confirmationis loco additum esset secundum nomen, *In misericordiis*. Iam addit, *in fide*: & per fidem non dubito quin rursus intelligenda sit illa stabilitas, de qua dixi. Nam quòd philosophantur quidam, Desponsabo te mihi in fide, hoc est, per Euangelium, quia amplectimur gratuitas Dei promissiones, & ita sancitur fœdus quod Dominus vult nobiscum pacisci, illud nimis argutum est. Simpliciter ego interpretor hac voce notari firmitatem. Cæterùm postea ostendit Propheta ideo ratum fore hoc fœdus, quia reciproca erit veritas. *Cognoscent Iehouam*, inquit. Non dubito quin mutuatus sit ex hoc loco Ieremias quæ habentur illo 31. capite. Nam illic etiam addit, Posthac non docebit quisque proximum suum, quia omnes à minimo vsque ad maximum cognoscent me, inquit Dominus. Hîc Propheta noster dicit vno verbo, *Cognoscent Dominum*. Hinc ergo fœderis stabilitas, quia Deus luce sua corda eorum diriget, qui prius in tenebris errauerant, & vagati fuerant post suas superstitiones. Quum ergo horrenda cæcitas grassata esset in populo Israelitico, hanc lucem rectæ notitiæ Hoseas promittit. Vbi autem talis est Dei cognitio, populus à Domino non deficit, neque abripitur post Satanæ fallacias. Manet igitur tunc firmum Dei fœdus. Nunc tenemus summam verborum. Quod Hieronymus existimat hîc Prophetam desponsationem ter promittere, quia semel Dominus populum sibi desponsauerat in Abraham: secundò, quum ex Ægypto eum deduxit: tertiò, quum totum orbem simul reconciliauit in Christo: illud est argutum, sed friuolum. Ego enim simplicius hoc accipio, quòd Propheta tertiò desponsationem in medium adducat, quia difficile fuit reuocare populum à metu & desperatione, quia scilicet satis tenebat quàm grauiter, & quidem variis modis, se à Deo alienasset: Oportuit igitur adhibere multa solatia, quæ valerent ad fidei confirmationem. Hæc ratio est cur non semel Dominus hîc dicat, *Desponsabo te mihi*: sed tertiò repetat hoc verbum. Visus est enim tunc Propheta concionari de re incredibili. Nam quale hoc exemplum est, vt Dominus putidum scortum in vxorem accipiat? imò vt contrahat nouum coniugium cum impura adultera, & flagitiis cooperta? Hoc erat instar portenti. Ergo Propheta ne quid impediat animos, quominus recumbant in hanc promissionem, dicit, Ne dubitetis: Dominus enim vobis sæpius confirmat certum hoc fore. Iam quum hîc promissio nobis sit communis, videmus in his Prophetæ verbis quale sit salutis nostræ exordium: Deus sibi desponsauit Israelitas, quum reducti sunt ab exilio in bonitate & misericordiis. Quid nobis cum Deo commune est vbi nascimur, & egredimur ex vtero, nisi gratuitò nos adoptet? quia scimus nos nihil afferre præter maledictionem. Hæc est totius humani generis hæreditas. Quum ita sit, necesse est fundari totam nostram salutem in bonitate Dei, & miserationibus. Sed alia etiam nostra fuit ratio, quum rursus in gratiam nos Deus recepit. Eramus enim fœdifragi sub Papatu: nemo est nostrum qui non desciuerit à fide baptismi sui: & ita non potuimus redire cum Deo in gratiam, nisi nos gratuitò sibi adiungeret. Deus autem non tantùm nobis ignouit, sed contraxit nouum coniugium, vt nunc pleno ore possimus tanquam in die adolescentiæ nostræ ei agere gratias, quemadmodum prius dictum fuit. Sed notanda est clausula hæc vbi dicit, *Cognoscent Dominum*. Videmus enim dissipari nos simulatque deflectimus à recta & pura Dei notitia, imò prorsus euanescere. Quum igitur salus nostra in luce fidei consistat, semper intentæ sint mentes nostræ ad Deum, vt scilicet maneat firma & stabilis eius coniunctio, quam per Euangelium pepigit. Quia autem hoc non est in potestate vel arbitrio hominum, colligere promptum est, Deum non modò offerre suam gratiam in externa prædicatione, sed simul in renouatione cordium. Nisi ergo Deus nos de integro crearet sibi in nouum populum, nihilo plus esset firmitatis in fœdere quod hodie nobiscum percutit, quàm in illo veteri quod olim sub Lege pepigit cum patribus. nam si conferimus nos cum Israelitis, nihilo sumus meliores. Necesse est igitur, vt Deus intus operetur & efficaciter in cordibus nostris, quò ratum sit eius fœdus. Imò quum eius notitia sit speciale Spiritus donum, certò colligere licet, hîc non tractari solùm de externa prædicatione, sed adiungi simul Spiritus gratiam, qua Deus nos ad imaginem suam reformat: quemadmodum etiam prius ostendimus ex loco illo Ieremiæ. Sed ne quid videamur aliunde accersere, ex Prophetæ verbis idem liquidò constat, quòd scilicet non aliud sit vinculum firmitatis ad fouendum

uendum & retinendum Dei fœdus, nisi quatenus se nobis patefacit. Id autem fit non tantùm externa doctrina, sed quia illuminat mentes nostras per Spiritum suum, imò etiam reformat corda nostra. Sequitur:

21 *Et erit in die illa, exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & audient terram:*
22 *Et terra exaudiet frumentum, & mustum, & oleum, & ipsa exaudient Iizreel.*

Iterùm Dominus promittit nihil populo defore, vbi fuerit ipse erga eum placatus. Est quidem hoc primo loco nobis expetendum, vt Deus propitius sit nobis. Perperam enim faciunt qui tantùm cupiunt sibi bene esse & commodè, interea non admodum curant gratiam Dei. Propheta ostendit vnde incipiat hominum fœlicitas, nempe vbi Deus ipsos sibi adoptat in populum, vbi etiam peccatis abolitis eos sibi desponsat. Hoc ergo primo loco expetere conuenit, quia, vt diximus, præposterum est hoc desiderium, vbi rapimur ad terrenæ vitæ commoda, vbi quietem, & rerum omnium affluentiam, & sanitatem corporis, & alia expetimus. Propheta ergo iam ostendit, tunc verè fœlices nos esse, vbi Dominus nobis placatur: neque id modò, sed etiam iterum nos in amorem suum complectitur, & contrahit sanctum illud coniugium, ea lege, vt sit nobis pater & seruator, & tuti simus atque salui sub eius præsidio & fide. Sed interim descendit ad secundum gradum. Fœlicitas quidem nostra, vt diximus, in Dei amore posita est: sed istæ accessiones locum habent postea, quod scilicet Dominus nobis prospicit, & curam gerit nostri, ita vt suppediet quicquid ad tolerandam vitam necesse est. Hoc ergo posterius membrum nunc exequitur Propheta: dicit, *In die illa*. Videmus vt nos reuocet ad fœderis memoriam, ne scilicet contenti simus saturitate, quemadmodum vulgò homines addicti sunt suis commodis, vt dictum fuit. Propheta ergo hìc statuit nobis fœdus Domini ante oculos, postea addit gratiam Dei peruenturam vsque ad triticum, vsque ad vinum & oleum. Sed notanda sunt Prophetæ verba: *Exaudiam*, inquit, vel *respondebo* (ענה significat Respondere: sed hìc tantundem valet atque Exaudire) *Exaudiam* igitur, *exaudiam cælos, & ipsi exaudient terram.* Hæc etiam repetitio non superuacua est, quia iampridem Israelitæ fame confecti erant quum abducti sunt in exilium: acsi cæli fuissent ferrei, nulla pluuiæ gutta inde stillabat. Poterant igitur ita apud se reputare, iam nihil esse sperandum. Sed hìc Deus ipsos erigit, *Exaudiam, exaudiam*, inquit: acsi diceret, Non est quòd vos exanimet misera ista conditio in qua vos diu languere passus sum, vt ferebant peccata vestra: sed posthac ego cælos exaudiam: quemadmodum prius admonuit Propheta, si in nos truculentæ sint bestiæ, hoc iræ Dei esse signum: ita etiam docet his verbis cælos non arcano aliquo instinctu siccos, sed vbi Deus arcet suam gratiam, tunc nullam esse pluuiam, qua cæli terras irrigent. Deus ergo hìc palàm ostendit totum naturæ ordinem (vt loquuntur) ita in manu sua esse, vt nulla pluuiæ gutta è cælo cadat, nisi suo nutu, terra nullum germen producat, denique totam naturam fore sterilem, nisi eam fœcundet sua benedictione. Et hæc ratio est cur dicat, *Exaudiam cælos, & ipsi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, vinum & oleum, & hæc omnia exaudient Iizreel.* Antehac vsus est Propheta nomine Iizreel in malam partem. Voluit enim exprobrare Israelitis suam perfidiam: quum iactarent se esse semen Iacob, & obtenderent semper honorificum illud & splendidum elogium, Vos estis Iizreel & non Israel, dicebat Dominus. Iam potest fieri vt rursus Propheta ostendat quid meriti sint, sed tamen simul doceat impeditum minimè iri Deum, quominus indignis benefaciat vbi reconciliatus fuerit. Tametsi ergo Iizreelitæ essent potius quàm Israelitæ, tamen non obstitit hæc eorum indignitas, quominus liberaliter Deus cum illis ageret. Interea potest esse allusio ad nouum populum, quia sequitur proximo versu, וזרעתיה & seminabo eam: & nomen Iizreel affinitatem habet cum verbo illo: imò deducitur à זרע, quod est Seminare: & quod mox adiungit Propheta, vt Iizreel sit quasi semen Dei, ego hanc allusionem non improbo: sed tamen videtur Propheta hìc commendare Dei gratiam, dum pronuntiat Iizreelitas esse quibuscum tam benignè Deus agit, vt scilicet in eorum gratiam terram fœcundet. Iam iterum repetamus totum contextum. *Vinum, & mustum, & oleum exaudient Iizreel.* Erant Israelitæ famelici, & quemadmodum fieri solet in victus penuria clamabant, Quis nobis panem dabit & vinum, & oleum? nam venter vt dicitur carere auribus, ita etiam caret ratione & iudicio: vbi vrget extrema necessitas, homines quasi rabiosi panem inuocant, & vinum, & oleum. Deus ergo respicit ad illos cæcos hominum impetus, qui feruntur duntaxat ad sua obiecta: ideo dicit: *Vinum, triticum, & oleum exaudient Iizreel*: quomodo autem? vbi scilicet terra exaudierit vinum, triticum, & oleum: hoc est vbi terra humorem suppeditauerit arboribus & succum, vbi etiam vim suam porrexit semini, tunc terra exaudiet vinum, & triticum & oleum. Neque enim sponte nascuntur hæc, sed expectant terræ vigorem: & ideo terra dicitur exaudire. Sed terra ipsa non potest exaudire vel triticum, vel vinum, vel oleum? minimè, nisi stillet è cælo pluuia. Quum ergo terra ipsa hauriat è cælo humorem & succum, videmus frustra homines clama-

re in fame,nisi ad cęlum respiciant. Atqui cælum regitur arbitrio Dei. Discant igitur homines ad Deum vsque conscendere, vt petant ab eo quotidianum panem. Nunc ergo videmus quàm apta sit ista Prophetæ gradatio, vbi Deus ad se tandem homines deducit, sed pro rudi & infirmo eorum captu. Nam coniiciunt sensus suos in panem, vinum & oleum: petunt inde victum: sunt in hac re nimium stupidi: bene, Deus indulget hoc eorum ruditati, & inscitiæ: sed gradatim à vino, & tritico, & oleo, ad terram procedit, deinde à terra ad cælum: postea ostendit cælum ipsum non posse pluere, nisi suo arbitrio. Sequitur tandem:

23 *Et seminabo eam mihi in terra,* (vel in terram) *& miserebor eius quæ non erat adepta misericordiam, & dicam* לא עמי (hoc est, ei qui non erat populus meus,) *Tu populus meus: & ipse dicet, Deus mi.*

Hîc per occasionem de multiplicatione populi loquitur Propheta. Promiserat vberem & largum prouentum tritici, & vini, & olei: sed quorsum hoc spectabit, nisi terra habeat multos incolas? Hoc igitur addi operæ pretium fuit. Nam prius dixerat Propheta, Etiamsi vos ingenti sitis numero, tamen manebunt duntaxat reliquiæ. Iam opponit vindictæ Dei nouam gratiam, quòd scilicet Deus populum rursus seminabit. Ex hoc verbo colligimus non absurdè notari à quibusdam allusionem in voce *Iezreel*, quòd scilicet tunc erit verum semen Dei, qui prius degener fuerat populus, & non verus Israelita. Quanquam verba hæc duplicem sensum admittunt. Nam זרע zara, tam ad semen, quàm ad terram refertur. Dicunt Hebræi seminari terram, deinde seminari triticum, & seminari alia grana. Si ergo populum terræ conferat Propheta, sensus erit, Ego populum, qui est instar terræ, seminabo: hoc est, replebo, perinde ac terra vbi fructificat: tunc legendum esset, Seminabo eam mihi in terram: hoc est, acsi terra mea esset. Vel potest simpliciter exponi, *Seminabo eam mihi in terra*: vt scilicet terra, quæ ad tempus vasta & deserta fuit, multos habitatores habeat: quemadmodum scimus factum fuisse. Cæterùm, relatiuum fœminini generis non debet nos turbare, quia semper tanquam de muliere loquitur Propheta. Scimus hactenus populum sub persona mulieris nobis fuisse descriptum: & postea addit, לא רוחמה. Ergo vel de *Lo-ruchama*, hoc est de filia adulterina hîc loquitur, vel de adultera muliere, quam ad se maritus recepit. Quantum ad rem ipsam spectat, facile est colligere quid Propheta sibi velit, quòd scilicet Deus longè latéque sobolem diffundet, vbi populus non modò ad exiguum numerum redactus fuerit, sed etiam ferè in nihilum. Quantulum enim distabat illa populi vastitas ab interitu, quum dispersus fuit in exilium? Tunc enim fuit lacerum corpus, quemadmodum dictum est. Terra interim fruebatur suis Sabbathis: hoc est, Deus eam incolis exonerauerat. Tenemus ergo Prophetæ mentem, quòd scilicet Deus populum multiplicabit, vt tenues reliquiæ exundent & in magnam & ferè innumeram sobolem. *Seminabo ergo in terra*: hoc est, per totam terram: *Et miserebor Lo-ruchama*: hoc est, misericordia complectar eam, quæ non erat misericordiam adepta: *Dicam etiam non populo, Tu iam populus meus.* Videmus in hoc Prophetam insistere, vt populus non tantùm appetat externas commoditates vitæ præsentis, sed exordium faciat à fonte ipso: nempe vt redeat cum ipso in gratiam, sentiat ipsum propitium patrem. hoc enim est Prophetæ consilium de quo iterum cras adhuc aliquid dicendum erit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus quando tot miseriis in hac vita sumus obnoxii, & interim stupescimus tamen in peccatis nostris: da inquam, vt discamus descendere in nos ipsos, & examinari peccata nostra, vt verè coram te humiliemur, & tribuamus nobis omnium malorum culpam, vt inde etiam trahamur ad verũ resipiscentiæ sensum, & sic studeamus tibi recõciliari in Christo, vt toti pendeamus à paterno tuo amore, & ita semper aspiremus ad plenitudinẽ fœlicitatis æternæ ex bonitate tua, & immensa illa beneficentia, quam testaris fore paratam & expositam omnibus qui syncero corde & te colent, te inuocabunt, & ad te confugient: per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

DIximus hesterna lectione Prophetam iterum non frustra testari paternum Dei fauorem erga populum, quia hæc summa est fœlicitatis nostræ, quum Deus nos agnoscit pro suis, & quum nos vicissim possumus in eius conspectum venire, ídque certa fiducia. Itaque notandus est hic ordo in verbis Prophetæ, *Miserebor*, inquit, *Lo-ruchama*, hoc est, propitius ero Israelitis, quos hactenus priuaui mea gratia: *Et dicam non populo meo, Populus meus tu.* Sequitur, *& ipse dicet mihi, Tu Deus meus.* Propheta enim significat Deum anteuertere nos fauore suo quia alioqui arcemur ab accessu. Deus ergo sponte nos præuenit, & porrigit nobis manum, deinde subsequitur consensus fidei nostræ. Deus ergo prior ipse com-

compellat Iſraelitas, vt ſciant ſe iam cenſeri in eius populo: deinde reſpondent,poſtquam Deus teſtatus eſt de fauore ſuo, Iam tu incipies poſthac eſſe Deus noſter. Videmus ergo principium huius boni à Deo eſſe, quum ſcilicet ex alienis facit domeſticos, & adoptat in filios qui prius erant hoſtes.Sequitur caput tertium.

CAPVT III.

ET dixit Iehoua ad me, Adhuc vade,ama mulierem dilectam à marito, (ad verbum eſt,à proximo,vel ſocio:ſed intelligit comparem) *& quæ adultera eſt*, (ſed copula debet reſolui in aduerſatiuam, Quæ tamen adultera eſt) *ſecundum amorem Iehouæ erga filios Iſrael: & ipſi*, (hoc eſt qui tamen) *reſpiciunt ad deos alienos,& amant lagenas* (vel cados) *vuarum*.

Summa huius capitis eſt, quòd Deus vult retinere bona ſpe animos fidelium in exilio, ne deſperatione obruti prorſus deficiant. Prius loquutus eſt Propheta de reconciliatione Dei cum populo ſuo,& magnificè extulit gratiam illam, quum diceret, Eritis tanquam in valle Achor, reſtituam vobis omnem bonorum copiam: denique eritis numeris omnibus fœlices.ſed interim manebat populum diuturna miſeria. Deus enim ſtatuerat ipſos transferre Babylonē.Poterant igitur concidere in illa calamitate,acſi prorſus ablata eſſet omnis ſpes ſalutis.Propheta igitur nunc oſtenditDeum ſic rediturum in gratiam cum populo ſuo, vt non ſtatim deleat omnē memoriam iræ ſuæ, ſed ad tempus retinere velit aliquam ſeueritatem. Videmus itaq; hoc vaticinium medium eſſe inter denuntiationem qua prius vſus eſt Propheta,& promiſſionem veniæ.Erat illud horrendum, quòd Deus faceret diuortium cum populo ſuo,quòd abiiceret omnes Iſraelitas tanquam filios adulterinos: ſed poſtea addita fuit conſolatio. Iam ne Iſraelitæ putent ſtatim primo die ſic Deum ſibi fore propitium, vt nulla caſtigatione puniantur, Propheta conſultò hanc correctionem interponere voluit,acſi diceret,Deus quidem iterum vos ad ſe recipiet,ſed interea parata eſt vobiscaſtigatio,quæ ſua duritie poſſet frangere animos veſtros, niſi hoc ſolatium vos leuaret, quòd ſcilicet Deus,etiamſi pœnam ſumat de peccatis veſtris, non deſinit tamen conſulere ſaluti veſtræ,& eſſe quaſi maritus veſter.Nunc tenemus conſilium Prophetæ.Sed ego percurram prius verba:deinde reuertar ad ſummam rei. *Dixit* igitur *Iehoua ad me,vade adhuc, & ama mulierem.* Non dubium eſt quin Deus depinxerit hîc gratiam qualem promittit Iſraelitis, ídque ſub figura,aut viſione. Nam nimis craſſi ſunt qui imaginantur Prophetam duxiſſe vxorem quæ ſcortata fuerat.Simplex igitur eſt iſta viſio,acſi Deus picturā ante oculos populi ſui locaret,in qua conſpiceret ſtatum ſuum. Et quum dicit, *Adhuc*, refertur hoc ad viſionem, quæ expoſita fuit primo capite. Iubet autem diligi vxorem illam antequam recipiat in ſocietatem thori coniugalis: quod notandum eſt. Vult enim hîc Deus inter reſtitutionem populi,& occultam gratiam diſcernere. Deus ergo antequam populum reduceret ab exilio,amauit eum quaſi in viduitate.Nunc ergo tenemus cur non potius dicat Propheta, *Accipe tibi in vxorem*,quàm,*dilige mulierem*.Summa hęc eſt:Significat Deus,quamuis exilium triſte & acerbum ſit,tamen populum,quem duriter & ſeuerè tractat,ſibi charum eſſe. *Ama* igitur *vxorem, quæ dilecta fuerat à marito*.רע hîc accipitur pro Marito, quemadmodū & Ieremiæ 3.capite,vbi dicitur,Perfidè egerunt mecum filij Iſrael, acſi mulier (מרעה dicit) à ſocio ſuo defecerit,vel à compare ſuo.Et amplificatio in hac voce ſubeſt.Sæpe enim mulieres dum ſe proſtituunt, quęruntur hoc fieri nimio rigore, quia non ſatis amicè fouentur à ſuis maritis. Verum ſi maritus comiter vxorem ſuam apud ſe habeat, & præſtet officium maritale,ſi mulier poteſt adiicere animum ad alienos,minus eſt excuſabilis.Ergo ad augendum populi crimen hæc circunſtantia ponitur, quòd hæc mulier dilecta fuerit à ſocio ſuo, vel compare,& interim non retinuerit hęc mariti humanitas eius animum in pudicitia.Dicit poſtea,*Secundum amorem Iehouæ erga filios Iſrael*:hoc eſt,Sicuti Deus populum Iſrael dilexit, qui tamen non deſtitit reſpicere ad deos alienos. Metaphora hæc ſatis frequenter in Scriptura occurrit,nempe dum verbum פנה, quod Reſpicere ſignificat Hebræis, transfertur ad ſpem vel ad deſiderium. Vbi ergo intentæ ſunt hominum mentes in rem aliquam, vel affectus illuc feruntur,dicuntur homines illuc reſpicere: Quoniam ergo feruebant inſano ſuperſtitionum ſtudio Iſraelitæ, dicuntur reſpicere ad deos alienos. Poſtea ſequitur, *Et amant lagenas vuarum*. Non dubito quin Propheta væſaniam illam compararet ebrietati. Et ponit Lagenas vuarum potius quàm vini,quia idololatræ ſimiles ſunt ebrioſis hominibus,qui ita interdum ſe ingurgitant, vt vinum illis amplius non ſapiat, imò odor ipſius vini eos offendit,& parit faſtidium ex nimia crapula:ſed affectant nouas artes quibus redeant in gratiam cum vino. Et tale nouitatis ſtudium regnat in hominibus ſuperſtitioſis: hoc nunc,illud nunc appetunt,& agitantur ipſorum mētes aſſiduè, quia non poſſunt acquieſce-

re in vno Deo. Nunc ergo tenemus quid sibi velit ista metaphora, quum exprobrat Israelitis Propheta eos amasse lagenas vuarum. Nunc reuertor ad consilium Prophetæ, vel potius Dei. Hîc Deus erigit animos fidelium, vt certò statuant se amari, etiam dum castigantur. Oportuit enim discrimen istud bene infixum esse Israelitis, vt possent in exilio bene sperare, & patienter ferre illam Dei castigationem: deinde vt spes ista mitigaret acerbitatem doloris. Deus ergo dicit, Etiamsi nondum ostendat se ipsis reconciliatum, sed adhuc seuerus appareat, tamen non ideo se vacuum esse omni amore. Et hinc colligimus quàm vtilis sit ista doctrina, & quàm latè etiam pateat. Ista enim consolatio nobis omnibus est communis: quoties nos Deus humiliat rebus aduersis, quoties aliquod rigoris & iræ suæ signum nobis demonstrat, possemus deficere vno momento, nisi hæc distinctio nobis occurreret, nempe amari nos à Deo, etiam quum erga nos est seuerus, & quum videtur adhuc nos abiicere, tamen non ideo prorsus esse alienos, quia retineat aliquem affectum etiam in media ira: sic vt nobis sit instar mariti, quanuis non statim admittat in honorem coniugij, neque nos restituat in pristinum gradum. Iam videmus quomodo applicandus sit ad nos huius doctrinæ vsus. Interim notanda est exprobratio de qua dixi, quòd scilicet Deus vxorem suam dilexerit: & quum hoc adeptus non fuerit suo amore vt ipsa castitatem coleret, tamen adhuc se amare adulteram. Hîc notatur turpissima ingratitudo populi, & opponitur immensa Dei misericordia & bonitas. Fuit hoc summæ prauitatis, quòd populus à Deo suo defecit, quum tamen tam benignè & humaniter semper tractatus fuisset. Sed mira hæc fuit Dei patientia, quòd populum amore prosequi non destitit, quem videbat tam peruersum esse, nec posse flecti vllis officiis, vel posse retineri vllis beneficiis. Quantum ad lagenas vuarum spectat, notemus hoc præposterũ studium semper dominari in superstitiosis, quòd scilicet post sua commenta huc & illuc feruntur, & nihil habent in se stabile. Ne ergo nos tales illecebræ decipiant, discamus manere firmi & stabiles in verbo Domini. Iactant quidem hodie Papistæ suam vetustatem, quum nobis volunt inuidiam facere, acsi religio quã sequimur, noua esset, ac nuper inuenta. Sed videmus vt mustaceæ sint ipsorum superstitiones, quia continuus feruor illic ebullit, & nihil habent firmum: nec mirum est, quia scilicet pro nihilo apud ipsos ducitur æterna Dei veritas. Si ergo cupimus prauam hanc libidinem corrigere, quam damnat Propheta in Israelitis, sic addicti simus verbo Domini, vt nulla nouitas nos capiat, vel inde abducat. Sequitur iam:

2 *Et acquisiui eam mihi quindecim argenteis & vno Homer*, (vertunt Corum Græci ieterpretes: vno Coro) *hordei, & dimidio Coro hordei.*

3 *Et dixi ad eam, Diebus multis sedebis mihi, non scortaberis, & non eris viro,* hoc est, manebis vidua vel cælebs) *& ego etiam ad te,* (nempe respiciam: vel iam tibi spondeo me fore maritum, vbi expertus fuero tuam resipiscentiam. Alij vertunt, Et ego ad te non accedam: sed videtur hoc esse nimis coactum: ideo magis arridet Hieronymi interpretatio, Ego te expectabo)

4 *Quia diebus multis sedebunt filij Israel sine Rege, & sine Principe, & sine sacrificio, & sine statua, & sine Ephod, & sine Teraphim.*

5 *Postea conuertentur,* vel redibunt, *filij Israel, & quærent Iehouam Deum suum, & Dauid regem suum, & timebunt ad Iehouam, & ad bonitatem eius in extremitate dierum.*

Hæc omnia legenda fuerunt vno contextu. Nam his quatuor versibus Propheta visionem quæ oblata fuerat, exponit. Ac dicit primò se fecisse quod diuinitus iniunctum erat, nempe per visionem, vel in figura, vt tali imagine magis afficeret animos populi. *Emi,* inquit, *vxorem* quindecim argenteis, & coro hordei & dimidio coro, hoc est, sesquicoro hordei. Hoc versu narrat, se vili pretio redemisse vxorem quam sumpturus erat. Per *Quindecim* argenteos & sesquicorum hordei, non dubito quin abiecta & sordida conditio notetur.
Exo.21.32 Scimus seruos æstimatos fuisse triginta siclis si à boue læsi essent. Propheta autem hîc dat vxori suæ quindecim argenteos. Videtur hoc contumeliosum esse munus: sed ita testatur Dominus, etiamsi tenuiter alat populum suum in exilio, sibi tamen charum esse, quemadmodum si vir vxorem suam diligat, & tamen non indulgeat, quia non expedit: dissoluta enim indulgentia sæpe corrumpit eos qui peccarunt, quemadmodum satis notum est. Si maritus vxori adulteræ statim parcat, & blando vultu accipiat, imò adulatoriè se deiiciat, deposito suo iure & imperio, stultus est, & sua lenitate perdit vxorem: si autem maritus ignoscat vxori, sed interim seuerè ipsam contineat in officio, nec profundat affectum suum, illa mediocritas valde vtilis est, & ostendit non vulgarem prudentiam in marito, qui tametsi

non

non est crudelis,tamen non abripitur stulto amore.Hoc ergo intelligit Propheta quũ dicit se dedisse vxori quindecim argenteos,& sesquicorum hordei. Nam mulieres ingenuæ non solebant vesci hordeo.Non ergo dat vel triticeam farinam vxori Propheta, vel similaginẽ ipsius farinæ,sed dat nigrum panem & cibarium,imò dat loco demensi hordeum, & quidẽ exigua mensura, vt vxor tenuiter victitet. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Alij eliciunt,contrariam sententiam,quòd scilicet Dominus splendidè tractauerit & sumptuosè vxorem quæ fuerat adultera. Sed illud nullo modo congruit cum mente Prophetæ, vt antea vidimus:deinde etiam verba aliò nos deducunt. Hieronymus suo more argutus est in allegoriis:dicit populum redemptum esse quindecim argenteis, quia decimoquinto die mensis egressus est ex Ægypto: deinde quia Homer valebat Hebræis 30. modiolos, ideo dicit redemptum fuisse sesquicoro, hoc est quadraginta quinque modiolis, quia lex promulgata fuerat post quadragintaquinque dies. Sed sunt pueriles nugæ.Sufficiat igitur nobis illa simplicitas quam attuli, nempe quòd Deus, etiamsi non statim dignetur honore coniugij & liberali victu vxorem suam,tamen non desinat eam amare. Videmus hoc modo erectos fuisse fidelium animos, vt patienter ferrent suas ærumnas, quia hæc inæstimabilis consolatio est,vbi agnoscimus nos Deo esse charos. Si hoc amoris testimonium non temperat dolores nostros, sumus nimium maligni & ingrati. Clarius ergo his verbis demonstrat Propheta quomodo populum dilexerit Deus, quum tamen videri alienus ab eo posset. Nam poterat in totum abolere: victum nihilominus suggessit etiam in ipso exilio. Victitauit quidem populus in maximis angustiis: & non dubium est quin ablatæ fuerint omnes deliciæ,quin sordidus etiam & valde tenuis fuerit victus ipsorum:sed Propheta vetat æstimari Dei gratiam ex illa tenuitate,quia etiamsi Deus non statim in amplexum suum recipiat vxorem quæ fuit adultera,velit tamen eam sibi manere vxorem:& ideo addit, *Dixi ad eam, Diebus multis sedebis mihi,& non scortaberis,& non eris vllius viri.* Hoc est,manebis tanquam vidua: ego enim hac lege adhuc te retineo, vt experiar an syncerè resipueris. Nolo enim nimium facilis erga te esse,ne indulgentia mea te corrumpam:videbo qualiter te geras:iterim maneas vidua. Fuit ergo illa exigua gratia Dei quæ superfuit in populo, quasi viduitas quædam.Deus enim,quemadmodum diximus, poterat è medio tollere populum suum:atqui mitigauit iram suam, quum tantùm puniuit exilio: & interim ostendit se non esse oblitum populi exulis.Quanuis ergo tantùm erogauerit aliquod tenue demensum,non tamen prorsus destituit eum victu, neque passus est inedia perire. Fuit ergo tractatio illa verè depicta sub hac imagine,quòd scilicet Propheta iusserit vxorem suam manere cælibem.Dicit, *Et ego etiam ad te.* Cur dicit *Ego etiam*? Vxor quæ iam marito addicta est,non est sui iuris,vt possit alteri fidem dare. Propheta igitur ostendit retineri Israelem à Domino, ne alibi conditiones appetat, quia obstricta sit eius fides. *Ego* igitur *etiam ad te*,hoc est,Ego obstringo tibi fidem meam:vel, Ego me tibi affigno maritum:sed expectandum est aliud tempus. Ego gratiam meam adhuc differo, & suspendo vsque dum tu mihi fidem feceris veræ resipiscentiæ. *Ego etiam ad te*,inquit:hoc est, Non eris vidua gratis:si queraris tibi fieri iniuriam quòd te prohibeo ab aliis coniugiis,ego etiam vicissim tibi me obligo.*Ego*,inquit,*te expectabo,tu etiam me vicißim expecta.* Nunc ergo apparet mutua illa pactio inter Deum & populum, quòd scilicet populus, etiam si viduitas plena sit mœroris,non tamen debeat succumbere huic tristitiæ,sed se integrum seruare Deo vsque ad tempus liberationis plenæ & solidæ, quia dicit se staturum in fide illa. Ego igitur ero tuus:etiamsi in præsentia te non admitto in honorem vxorium, tamen ego non te prorsus repudio. Sed quomodo conueniet hæc sententia cum primo vaticinio, vbi visus est Deus cum populo diuortium facere?Facilis est consensus. Propheta enim dixit alienandum esse corpus populi à Deo:sed iam alloquitur solos fideles.Ne ergo despondeant animos qui adhuc sunt sanabiles.Propheta hîc proponit illud quod dixi solatium,quòd scilicet sedebunt quasi cælibes,sed Dominus ipse manebit quasi obstrictus illis, ne scilicet alium populum sibi adoptet,illo quidem reiecto.Nam statim videbimus vaticinium hoc communiter spectare tam ad Gentes quàm ad Iudæos & Israelitas.Postea addit, *Diebus multis sedebunt filij Israel.* Diebus multis,dicit vt se comparent ad longam patientiam,neque exanimentur tædio,etiamsi non statim Dominus ipsos à clade eripiat.Quanquam ergo diuturnum erit exilium,fouete bonam spem in animis vestris,inquit:necesse enim est sumi tam longum experimentum vestræ resipiscentiæ:quia sæpius finxistis vos reuerti ad Dominum: fuit autem statim retecta vestra hypocrisis:deinde iam obduruistis ad prauam contumaciam.Necesse igitur est,vt Dominus longa castigatione vos subigat. *Sedebunt* igitur *filij Israel absque rege,& absque principe*,inquit.Sed tamen posset adhuc quæri,quisnam sit numerus dierum de quo hîc Propheta loquitur.hîc non ponitur certa definitio.Scimus autem indictum fuisse exilium Iudæis ad 70. annos. Sed Propheta videtur longius extendere suum vaticinium, nempe vsque ad tempus Christi. Respondeo, hîc simpliciter tractari de 70.annis: quanquam interim tenendum est, qui non reuersi sunt ab exilio, fuisse suffultos hac pro-

Ier.29.10.

missione,vt in Mediatore promisso sperarent. Sed Propheta non egreditur vltra illum numerum,qui præfixus fuit postea per Ieremiam.Quòd autē Propheta annos & dies non supputauerit,non mirum est. Nondum enim instabat captiuitatis tempus, hoc est, captiuitatis vltimæ.Paulò pòst enim abductæ sunt quatuor Tribus,deinde decem,& totum regnum Israel fuit excisum.Sed vltima totius populi clades nondum tam propinqua erat. Non oportuit igitur annos tunc numerari,sed loquitur de longo tempore indefinitè:& loquitur de filiis Israel,ac dicit, *Sedebunt absque rege & absque principe.* quoniam in rege suo locabant fiduciam:& putabant vel hoc vno titulo se fœlices,si Rex eorum esset formidabilis, dicit, *Sedebunt sine rege,sine principe.* Iam viduitatem explicat absque figuris. *Carebunt* igitur *& rege & principe,* inquit:hoc est, nulla erit species status politici inter ipsos:erunt quasi truncum corpus sine capite,quemadmodum in illa misera dissipatione contigit. *Et sine sacrificio,* inquit, *& sine statua.* מצבה accipiunt Hebræi sæpe in malam partem:quanquam generaliter significat statuam,vt in sepulchro monumentum vocatur מצבה.Sed videtur hoc loco Prophe-
Genes.31. 19.& 30. ta loqui de idolis,quemadmodum quum addit תרפים.Non dubium est quin Teraphim imagines sint,quibus vtuntur superstitiosi, vt colant fictitios deos, quemadmodum multis locis legitur.Dicitur Rex Babylon consuluisse Teraphim:dicitur etiam Rachel furata Teraphim:& paulò pòst Laban vocat deos suos Teraphim. Nugantur autem Hebræi quum dicunt imagines istas ex constellatione fieri,& postea edere voces. Sed illud totum est commentitium: & scimus quantum licentiæ sibi permittant in fingendis fabulis. Summa est, quòd Deus auferet omnem politicum ordinem, deinde omnes sacros ritus & cæremonias à populo Israelitico,vt sedeant tanquam mulier vidua,& interea tamen sciant se non prorsus reiectos esse à Deo sine spe reconciliationis. Quæritur cur hîc fiat mentio *Ephod.* Nam sacerdotium manebat in Tribu Iuda: Ephod autem erat pars vestitus sacerdotalis, vt notum est.Respondeo,quum Iarobeam inuexit peruersum cultum,simul vsum fuisse hac astutia,vt similis ferè esset,quoad externam formam religio apud Israelitas.Voluit enim videri
1.Reg.12. 28. quàm minimum deflectere à legitimo Dei cultu:ideo dicebat, Graue tibi est & molestum ascendere Ierosolymam.Ergo hîc colamus Deum. Sed præ se fert nihil mutare: non vult videri apostata,qui ab vnico Deo desciscat.Quid igitur?Potest Deus sine molestia hîc à nobis coli:ego enim erigam multis locis templa,& illic etiam altaria extruam:quid vetat quominus multis locis offerantur Deo victimæ? Non dubium est igitur quin & altaria sua composuerit ad formam veri altaris,& addiderit etiam Ephod,& alias cæremonias,vt putarent Israelitę se adhuc manere in primo Dei cultu.Iam sequitur, *Postea redibunt filij Israel, & quærent Iehouam Deum suum, & Dauid regem suum.* Hîc Propheta à fructu castigationis ostendit non esse cur Israelitæ obmurmurent vel obstrepant Deo, acsi nimium rigidè cum ipsis ageret. Nam si statim porrigeret illis manum, nulla esset in ipsis resipiscentia. Vbi autem longa castigatione bene purgati fuerint, tunc verè & syncerè Deum suum agnoscent. Videmus ergo solatium hoc proponi ab ipso fructu castigationis, vt Israelitæ patienter ferant temporalem illam Dei iram: *Postea,* inquit, *redibunt:* acsi diceret, Iam præcipites feruntur ad suam impietatem, & non possunt vllo modo cohiberi nisi longa ista malorum tolerantia, *Redibunt* ergo, *& tunc quærent Iehouam Deum suum.* Hîc nomen vnius veri Dei opponit(quemadmodum prius)omnibus Baalim. Profitebantur quidem Israelitæ se colere Deum:sed interim scimus apud illos fuisse in pretio Baalim, qui totidem dij erant,& obrepserant in locum veri Dei,vt abolerent purum eius cultum. Dicit ergo Propheta non simpliciter Deum quærent:sed *Quærent Iehouam Deum suum.* Et tacita est exprobratio in hac voce אלהיהם. Significat enim ipsos nō ideo abductos fuisse ad impias superstitiones,quòd carerent vero Deo,vel quòd notitia illius nulla apud ipsos vigeret. Deus enim se illis obtulerat: imò familiariter versatus fuerat cum ipsis: quasi educauerat eos in sinu suo,vt pater filios. Propheta ergo ingentem illis malitiam obliquè exprobrat, quum dicit, *Quærent Deum suum:* & quisnam est ille Deus?nempe Iehoua. Nam hactenus sibi finxerunt vanos deos.Et quoniam,inquit,delusi sunt in suis commentis,iam sentient illum vnicum Deum, qui ab initio illis se patefecit,etiam Deum ipsorum. Postea addit secundum membrum de Rege Dauide.Sed non possem nunc absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum sæpe à nobis faciem tuam meritò abscondas, ita vt circunquaque nihil sentiamus præter signa horribilis tuæ vindictæ: da inquam, vt erectis animis supra mundi aspectum, interim foueamus spem quam nobis assiduè proponis, vt scilicet persuasi certò simus nos abs te amari, etiamsi nos duriùs castiges, quò scilicet ista consolatio animos nostros foueat, & sustineat vsque ad finem, vt patienter ferentes quascunque castigationes nobis imposueris, semper tamen reconciliationem teneamus, quam nobis pollicitus es in Christo Filio tuo, Amen.

RESTAT

REstat nobis hoc secundum membrum de Rege Dauide: ostēdit enim Propheta, quum studio quærendi Dei tacti fuerint Israelitæ, simul etiam quæsituros Regem suum Dauidem. Desciuerant autem ab obsequio, quemadmodum satis notum est. Atqui Deus hac lege toti populo Dauidem præfecerat, vt omnes sub eius manu & imperio beati forent, & manerent salui & incolumes, acsi Deum oculis suis cōspicerent. Dauid enim erat quasi Angelus Dei: ergo illa populi, vel decem Tribuū defectio, quasi Dei viui abnegatio fuit. Dicebat Dominus Samueli, Non te spreuerunt, sed me potius. debebat hoc multò magis valere in Dauide, quem Samuel diuinitus vnxerat, & quem Dominus tot præclaris elogiis ornauerat, vt non possent eius iugum abiicere, quin Deum ipsum quodammodo palàm respuerēt. Ergo non frustra Hoseas hîc in resipiscentia populi disertè commemorat, quòd redibit ad Regem suum Dauidem. Nam aliter verè & ex animo Deum quærere non potuit, quin se etiam subiiceret legitimo imperio, cui adstrictus erat, non per homines neque fortuitò, sed ipsius Dei iussu. Verum quidem est tunc Dauidem fuisse mortuum: sed hîc in vnius hominis persona Hoseas æternum illud regnum proponit, quod sciebant Iudæi fore stabile cum sole & luna. Nota enim & celebris erat illa promissio apud omnes, Quandiu sol & luna in cœlo fulgebunt, mihi testes erunt fideles, quòd manebit etiā soliū Dauidis. Ergo post mortem Dauidis hîc Propheta ostendit regnum fore æternum, quia superstes erat in filiis suis: & vulgò etiam Messiam suum vocabant filium Dauidis, quemadmodum satis constat. Nunc ad Christum venire necesse est: quia non potuit quærere Israel Regem suum Dauidem pridem mortuum, sed debebat Regem illum quærere, quem Deus pollicitus fuerat ex genere Dauidis. Non dubium est igitur quin vaticinium suum extendat Propheta ad Christum. Et certè hæc vna spes fuit colligendi populi, quòd Deus testatus fuerat se daturum redemptorem. Videmus ergo nunc quò spectauerit consilium Prophetæ. Israelitæ fuerunt degeneres, & se abdicauerunt sua perfidia à vero & genuino Dei populo, quandiu alienati fuerunt à familia Dauidis. Nunc quum de plena ipsorū restitutione Propheta loquitur, coniungit Dauidem ipsi Deo, quia non aliter poterāt restitui in corpus Ecclesiæ, nisi coalescerēt cum Iudæis, vt colerent vnum & idem caput. Atqui interea tenendum est, Regem illum cuius meminit Propheta non esse Dauidem qui pridem mortuus fuerat, sed filium eius, cui promissa erat Regni perpetuitas. Hæc doctrina apprimè nobis vtilis est. Ostendit enim nunc Deum à nobis quæri nō posse, nisi in Mediatore Christo. Quisquis ergo à Christo declinat, Deum ipsum relinquit: nam qui Filium nō habet, etiam non habet Patrem, sicuti dicit Ioannes. Et res ipsa hoc clarè demōstrat. Nam Deus lucē inaccessam habitat: deinde quanto spatio nos ab ipso distamus? Ergo nisi Christus se medium nobis offerat, qua via possemus ad Deum accedere? Sed tunc Deum verè quærere incipimus, vbi conuertimus oculos ad Christum, qui sponte se nobis offert. Hæc igitur vnica ratio est Dei rite quærendi. Argutius contendunt quidam Christum esse illum Iehouam, quia Propheta dicit illum quærendum esse non secus ac Deum. Quærendi enim verbo significat Propheta, Israelitas vt salui sint & incolumes, non aliam rationem habere, nisi vt confugiant sub tutelam & præsidium legitimi Regis, quem sciebant diuinitus sibi esse ordinatum. Ergo non sufficeret hoc ad refellendos Iudæos. Ego simplicius accipio, quòd Deum suum quærent in persona Regis, cuius manu & opera Deus volebat vti ad populi conseruationem. Iam sequitur, *Et pauebunt ad Iehouam, & ad bonitatem eius in nouissimo dierum.* Verbum istud פחד significat interdum Expauescere: quemadmodum faciunt qui sic terrentur, vt animum prorsus abiiciant. Sed hoc loco in bonam partem sumitur pro Reuereri, sicut ex contextu colligere licet. *Deum* ergo *reuerebuntur*, inquit, *& bonitatem eius*. Priùs iugum Dei excusserant Israelitæ. Hoc enim signum erat proterui contemptus, quòd sibi erexerant nouum templum, quòd nouam religionem suo arbitrio fabricauerant, quòd denique sibi permiserant effrænem licentiam. Dicit ergo, Incipient posthac reuereri Deum, vt scilicet maneant sub eius obsequio. Et addit, *Ad bonitatem eius*. Quo significat non fore ipsis formidabilem Deum, sed potius suauiter allecturum eos ad se, vt sponte & libenter, atque etiam hilariter pareant. Et certè Deus tunc demum verè apud nos sibi reuerentiam conciliat, vbi gustum præbet bonitatis suæ. Nam maiestas Dei terrorem nobis incutit: sed interea quærimus latebras: & si possemus ab ipso nos subducere, quisque hoc libenter captaret. Atqui hoc non est Deum colere, qua decet obseruantia, vbi ipsum fugitamus. Sensus ergo bonitatis Dei nos ad eius reuerentiam adducit. Apud te est propitiatio, inquit Dauid, vt timearis: quia nisi agnoscant homines Deum sibi esse placabilem, & certò statuant ipsum propitium fore, nemo eum quæret, nemo ipsum timebit, quia vellemus abolitam esse & extinctam eius gloriam, ipsum carere iudicio, ne esset iudex noster. Sed quisquis gustauit Dei bonitatem, ille seipsum in ordinem cogit, vt Deo pareat. Hoc ergo intelligit Propheta, quum dicit, *Tunc reuerebuntur Deum*: quia scilicet intelligent se fuisse miseros quandiu ab ipso fuerunt alieni, & hanc esse veram fœlicitatem, submittere se eius imperio. Porrò bonitas ista refertur ad Christum. Quidam טוב accipiunt pro gloria: quemadmodum etiam accipitur Exod. 33. cap. Sed circunstantia loci postulat vt in proprio sensu hoc nomen sumatur. Scimus autem Dei bonitatem sic nobis in

1. Sam. 8. 7
Psal. 72. 38 [sic]
1. Ioan. 2. 23.
Psal. 130. 4

Christo esse exhibitam, vt nulla gutta alibi quærenda sit. Nam ex hoc fonte haurire necesse est quicquid ad salutem nostram & beatam vitam spectat. Sciamus ergo non posse ex animo à nobis Deum coli, nisi quum in persona Filij eum conspicimus, & sentimus illum no-
Ioan.5.23. bis esse benignum Patrem: ideo dicit Ioannes, Qui non honorat Filium, etiam Patrem non honorat. Tandem subiicit, *In extremitate dierum*: quia voluit Propheta iterum reducere in memoriam Israëlitis quod prius dixerat, nempe opus esse ipsis longa afflictione qua paulatim Deus ipsos corrigat in melius. Ostendit ergo peruicaciam ipsorum talem esse, vt non statim redituri sint ad sanam mentem: sed hoc fore *In extremitate dierum.* Interea subleuat piorum animos, ne languore tandem fatiscant: quia etsi non sentiant primo die illam bonitatem Dei, Propheta admonet non esse cur desperent, quia Dominus suam bonitatem in extremitate dierum manifestabit. Porrò hæc dierum extremitas initium habuit à populi reditu. Quum ergo libertas permissa fuit Iudæis, vt in patriam redirent, fuit hæc extremitas dierum, vel plenitudo, de qua loquitur Propheta. Sed continua series à reditu populi vsque ad Christi aduentum simul tenenda est: quia tunc plenius præstitit Dominus quod hîc per Prophetam suum denuntiat. Ideo passim in Scriptura, præsertim in nouo Testamento, manifestatio Christi locatur in nouissimis temporibus. Nunc habemus caput illud expositum. Iam sequitur quartum.

CAPVT IIII.

Vdite verbum Iehouæ, filij Israel, quia lis Iehouæ cum incolis terræ: quia nulla fides (aut veritas, nulla fidelitas) *& nulla beneficentia, & nulla cognitio Dei in terra.*

2 *Maledicere, & mentiri, & occidere, & furari, & adulterium committere perruperunt, & sanguines sanguinibus fuerunt continui.*

Hæc est noua Prophetæ concio, & distincta à prioribus. Tenendum est Prophetas non scripsisse ad verbum quæ ad populum disseruerant, neque etiam semel tractasse de his rebus quæ nunc apud nos extant: sed habemus in libris eorum collectas rerum summas & capita, de quibus soliti sunt concionari. Non dubium est quin sæpius Hoseas disseruerit de exilio populi & restitutione, quoniam illa omnia, quæ hactenus vidimus, inculcauerit. Talis enim erat populi tarditas & socordia, vt quotidie eadem repetenda essent. Sed satis fuit Prophetis, complecti breuiter & redigere in scriptum quæ docuerant sermone. Nunc ergo Hoseas recitat quàm vehementer obiurgauerit populum, quia corruptelæ omne genus vulgò inualuerat, vt nulla iam in corpore pars sana foret. Ergo videmus quid nunc agat Propheta. Hoc verò notandum est: quia hypocritæ vellent sibi fieri semper delicias: & si proponitur illis misericordia Dei, vellent defuncti esse omni metu. Itaque illis acerbum est vbi miscentur minæ, vbi asperius illos Deus obiurgat. Quid? Heri audiuimus concionem de misericordia Dei, & nunc fulminat contra nos. Ergo est varius. Si constaret sibi, nónne eadem esset hodie & æquabilis docendi ratio? Atqui necesse est subinde expergefieri homines, quia subinde etiam obrepit illis Dei obliuio, sibi indulgent, & nihil difficilius est quàm ipsos adducere ad Deum: imò si quos fecerunt progressus, statim reflectunt aliò cursum. Videmus ergo non posse aliter doceri homines, quàm si Deus illorum vitia coarguat Verbo suo: & deinde ne despondeant animos, spem misericordiæ illis faciat: postea iterum ad obiurgationes & minas redeat. Hic ergo stylus in Prophetis omnibus notandus est. Iam venio ad Prophetæ verba: *Audite*, inquit, *verbum Iehouæ, filij Israel, lis est Domino.* Quum dicit Propheta Deo litem esse cum habitatoribus terræ, significat frustra sibi blandiri homines, quia Deum habeant aduersum, & sensuri sint paulò pòst iudicem, nisi maturè præueniant eius vindictam. Cæterùm hîc admonet Israelitas litem esse Deo cum ipsis, vt non experiantur summum ius, sed reconcilient se Deo, dum tempus opportunum datur. Præfatio igitur Prophetæ tendit in hunc scopum, vt Israelitæ sentiant Deum sibi fore aduersum, nisi studeant cum ipso mox redire in gratiam. Ergo non vult Dominus litigare cum ipsis, quum hoc se facturum denuntiat. Nam si Deo fuisset decretum sumere pœnas de populo, quid opus fuit ista admonitione? annon potuit statim eos rapere in iudicium? Quum ergo Propheta ad filios Israel mittitur, qui de tanto & tam exitiali periculo præmoneat, Deus adhuc prospicit ipsorũ saluti. Et valuit haud dubiè hæc admonitio apud multos: quia perculsi hac denuntiatione, coram Deo se humiliauerint, non obtorpuerint in malis suis. Reprobi verò, etiamsi non fuerint correcti, redditi sunt bis inexcusabiles. Et idem etiam notandum est, quoties Deus nos ad tribunal suum citat. Quicunque enim non prorsus sunt indomiti, vel incurabiles, illi reatum suum agnoscunt, & deprecantur iram Dei. Alij verò si animos obstinarunt in malitia, non possunt tamen extinguere vim

vim doctrinæ, quia Dominus omnem prætextum ignorantiæ tollit: magis enim eos vulnerat conſcientia, poſtquam ita fuerunt admoniti. Iam tenemus quid hoc ſibi velit, Deo litem eſſe cum habitatoribus terræ. Sed quò magis perſpicua ſit nobis mens Prophetæ, notandum eſt, ipſum & alios probos doctores defeſſos fuiſſe clamando, & interea nullum fuiſſe profectum. Videbat ergo ſecurè contemni ſuas admonitiones, ideo hoc extremum eſſe, reuocare ipſos homines ad Dei tribunal. Quemadmodum, vbi nihil proficimus, cogimur etiam hanc regulam ſequi: Deus ergo iudicet vos, quia nullus patitur ſe iudicari eius verbo: ludibrio habetur quicquid vobis proponimus eius nomine: ille tandem oſtendet ſecum vobis fuiſſe negotium, quemadmodum dicitur apud Zachariam, Videbunt in quem pupugerunt: & Ieſaias eodem ſenſu dicit contriſtari Spiritum Domini, ſicuti dixerat capite ſeptimo, Non ſatis eſt quòd fuiſtis moleſti hominibus, niſi etiam eſſetis Deo meo? Coniungit enim ſe Propheta cum Deo ipſo: quia impius ille Rex Achaz, Deum tentando ſimul etiam ludebat cum eius Prophetis. Subeſt igitur tacita antitheſis inter hanc litem quam Deus Iſraelitis denuntiat, & quotidiana iurgia quibus vſus fuerat per Prophetas ſuos. Hac ratione etiam dicebat Dominus, Non rixabitur amplius Spiritus meus cum homine, quia caro eſt. Deus enim illic dicit ſe fruſtra expectaſſe dum homines in viam redirent, quia præfracti erant ſine vlla ſpe reſipiſcentiæ: ideo denuntiat ſe mox ſumpturum pœnas. Sic etiam hoc loco, *Iudicium eſt Domino*: hoc eſt, ipſe re ipſa iam aget ſuam cauſam: hactenus diu vobiſcum iurgando exercuit Prophetas ſuos, imò fatigauit eos multo & continuo labore: vos manetis ſemper vobis ſimiles: ipſe igitur incipiet nunc cauſam ſuam efficaciter agere: non loquetur amplius ore vobiſcum, ſed manu ſua oſtendet ſe iudicem. Quanquam Propheta conſultò ponit nomen *Litis*, vt intelligant Iſraelitæ non ſine cauſa, nec immeritò Deum ſeuerè contra ipſos agere. acſi diceret, Deus ſic vos puniet, vt ſimul oſtendat ſe hoc facere optima ratione: eluditis omnes minas, & putatis veſtris tergiuerſationibus vos fore ſaluos: hæc non ſunt effugia quibus aliquid ſperandum ſit vos poſſe conſequi: nam Deus tandem reteget veſtra ſcelera. Denique Propheta coniungit hîc pœnam cum iuſtitia Dei: vel vno verbo deſignat realem (vt ita loquar) vel effectualem contentionem, vbi Dominus non tantùm ſermone coarguit homines, ſed vindictam etiam exercet contra ipſórum ſcelera. Sequitur, *Quia nulla* veritas, nulla beneficentia, nulla cognitio Dei. Dixerat litem eſſe cum habitatoribus terræ: per *Habitatores terræ* intelligit vniuerſum corpus populi: acſi diceret, Non paucos homines corruptos eſſe, ſed paſſim graſſari omne genus ſcelerum. Et hac ratione etiam ſubiungit, *Non eſſe in terra*: acſi diceret, Iam non abdunt ſe, qui peccare volunt, in aliquas latebras: non quærunt receſſus quaſi eos puderet, ſed tantum licentiæ vbique regnat, vt terra impleta ſit contemptu Dei & ſceleribus. Fuit hæc obiurgatio dura hominibus ſuperbis. Scimus enim quantopere ſibi placuerint Iſraelitæ, ſed oportuit tamen Prophetam cum præfractis illis capitibus ſic aſperè loqui: quia apud manſuetos & dociles ſufficeret placida & lenis admonitio: vbi autem obduruit mundus contra Deum, neceſſe eſt ad hunc rigorem deſcendere, quem in his Prophetæ verbis conſpicimus. Videant igitur quibus mandata eſt docendi cura, ne leniter homines tantùm admoneant, ſi obduruerint ad ſua vitia: ſed hanc Prophetæ vehementiam ſequantur. Diximus autem initiò, Prophetæ fuiſſe iuſtam rationem cur tantopere excandeſceret. neque enim præpoſterè ſtatim abreptus fuit iſto ardore zeli, ſed videbat ſibi negotium eſſe cum hominibus tam obſtinatis, vt alio modo tractabiles non eſſent. Iam non vnam duntaxat mali ſpeciem reprehendit Propheta, ſed accumulat omne genus ſcelerum: acſi diceret, omni ex parte Iſraelitas corruptos eſſe & peruerſos. Primò dicit nullam eſſe fidem, & nullam beneficentiam. loquitur hîc de contemptu ſecundæ tabulæ Legis, quia hinc melius proditur hominum impietas, quum ſcilicet examen ſumitur de ipſorum vita: quia hypocritæ magnificè obtendunt nomen Dei, & plenis buccis fidem ſibi arrogant: deinde externa cultus Dei ſpecie & frigidis exercitiis tegunt ſua ſcelera: imò illud quod dicit Ieremias, nimis vulgare eſt, nempe fieri ex templo Dei cauernam latronum. Ergo Prophetæ vt pertrahant impios ad lucem, examinãt vitam ipſorum ad officia charitatis: Eſtis boni Dei cultores, eſtis ſanctiſſimi: ſed interim vbi eſt veritas, vbi mutua inter vos fides, vbi beneficentia? Si non eſtis homines, quomodo eritis Angeli? Eſtis auaritiæ dediti, eſtis perfidi, eſtis crudeles. quid ergo aliud reſtat, niſi vt quiſque alios omnes damnet coram Deo, & vita etiam veſtra ferat de omnibus iudicium? Quum *veritatem* vel *fidem* extinctam eſſe dicit, facit ſimiles vulpibus, qui tantùm fraudulenter agunt. quum dicit *nullam* eſſe *beneficentiam*, accuſat in ipſis crudelitatem: acſi diceret ſimiles eſſe leonibus & feris beſtiis. Fontem verò omnium ſcelerum deſignat tertio membro, dicens nullam eſſe Dei notitiam. *Notitiam* enim *Dei* accipit pro timore qui naſcitur ex notitia. acſi diceret, Denique perinde licentiosè graſſantur homines, acſi non putarent Deum eſſe in cœlo: acſi deleta eſſet omnis religio ex ipſorum cordibus. Quandiu enim reſidet aliqua Dei notitia in nobis, inſtar fræni eſt ad nos cohibendos: vbi autem laſciuiunt homines, & quiduis ſibi permittunt, certum eſt ipſos prorſus oblitos eſſe Dei, & iam nullam valere Dei notitiam apud

Zac. 12. 10
Ieſa. 7. 12.
Gen. 6. 3.
Ier. 7. 11.

Psal.13.1. ipsos. Hinc illæ querimoniæ in Psalmis, Dixerunt impij in corde suo, Non est Deus: loquitur impietas in corde meo, Non est Deus: quia nunquam ad brutum stuporem homines peruenerent, si fulgeret vel micaret vlla scintilla veræ Dei notitiæ in eorum animis. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Iam postquam dixit ipsos plenos esse perfidia & crudelitate, addit, *Maledicere, & mentiri, & occidere.* אלה significat Iurare. quidam hoc loco exponunt Peierare: alij verò coniunctim legunt hæc duo, אלה וכחש iurare & mentiri, hoc est, iurando fallere. Sed quia אלה significat etiam Maledicere sæpenumero, non dubito quin Propheta hîc execrationes damnet, quæ tritæ & vulgares erant in populo. Species autem hîc enumerat, vt melius compescat ferociam populi: quia scimus improbos non facilè submittere ceruicem: obmurmurant primò, deinde fremunt contra sanam doctrinam: tandem aperto furore insaniunt, & prorumpunt etiam ad violentiam, vbi non possunt aliter cursum abrumpere sanæ doctrinæ. Quicquid sit, videmus non facilè ipsos adduci ad scelerum suórum agnitionem. Hæc ratio est cur hîc per species ostendat Propheta quot modis iram Dei prouocarint. Ecce, inquit: grassantur inter vos execrationes, mendacia, cædes, furta, adulteria. Et videtur hîc alludere Propheta ad præcepta Legis: acsi diceret, siquis conferat vitam vestram cum Lege Dei, reperiet vos quasi ex professo & data opera sic vitam instituere, vt cum Deo pugnetis, vt violetis singulas Legis eius partes. Notandum autem est hîc nón de furibus loqui, vel homicidis, quales hodie trahuntur ad furcas, vel aliis modis plectuntur: nam potius fures vocat, & homicidas, & adulteros, qui tamen in pretio erant, & qui pollebant honore & opibus, qui denique soli splendebant in populo Israel: illos Propheta pudendis istis nominibus infamat, quum vocat homicidas & fures, quemadmodum etiam Ie-
Iesa.1.23. saias exclamat, Principes tui sunt latrones & socij furum. Et iam admonuimus Prophetam non dirigere sermonem suum ad paucos homines, sed ad totum populum: quia omnes à minimo vsque ad maximum defecerant. Dicit postea, *Perruperunt.* non dubium est hoc verbum metaphoricè sumi, acsi diceret, Iam nulla sunt vincula, nulla repagula: sic enim populus ipse insanit contra Deum, vt nulla modestia, nullus Legis pudor, nulla religio, nullus metus apud ipsos valeat, aut cohibeat ipsorum intemperiem. *Perruperunt* igitur. Verbo Perrumpendi cõprehendit Propheta furiosam lasciuiam, quæ conspicitur in reprobis postquam deposito Dei timore sese proiiciunt ad peccandum, idque sine modo vllo, sine vlla temperie. Et eodem sensu adiungit, *Sanguines sanguinibus esse contiguos.* Per sanguines intelligit grauissima quæque scelera. Dicit autem sanguines esse continuos sanguinibus, quia scilicet iam cõtexant scelera: quemadmodum Esaias dicit esse quasi plaustrum iniquitatum: sic etiam Propheta noster dicit, tam confusam esse licentiam peccandi, vt quocunque vertat oculos, non possit vllam partem intactam à scelere notare. Sanguines ergo sunt contigui sanguinibus: hoc est, vbique obuersatur horribilis scelerum facies. Hæc summa est: iam sequitur:

3 *Propterea lugebit terra, & languebit* (vel succidetur: אמל enim vtrunque significat) *omnis habitans in ea, in bestia agri, in volucre cæli, atque etiam piscibus maris colligentur*: (sed *In* tantundem hîc valet ac *Cum.* Possemus etiam vertere, A bestia agri, à volucre cæli vsque ad pisces maris colligentur omnes, vel tollentur è medio.

Clarius nunc exprimit Propheta litem illam cuius meminit primo versu: & iam facilè constat non fuisse iudicium illud verborum. Deus enim frustra tentauerat reducere populum in viam minando & obiurgando: litigauerat satis cum ipsis: ipsi manebant præfracti, ideo addit, *Iam lugebit omnis terra,* hoc est, iam Deus statuit exequi suum iudicium. Non est igitur quòd amplius paretis vos ad tergiuersandum, sicuti hactenus soliti estis. Deus enim manum suam proferet ad vltimam perniciem. Lugebit ergo terra: malim, Et excidetur quisquis habitat in ea, nisi fortè significet Propheta, Etiamsi ad tempus sustineat Deus vltimum iudicium, tamen nihil profecturos Israelitas, quia languore continuo tabescent. Sed quia luctum posuit primo loco, videtur prior ille sensus melius quadrare, quòd scilicet Deus è medio tollet omnes eius incolas. Addit, *Colligentur omnes*, vel è medio tollentur (nam vtrunque rectè conuenit) *à bestia agri, & volucre cæli, vsque ad pisces maris.* Hîc amplificat Propheta grauitatem iræ Dei, quia inuoluet etiam innoxias bestias, & volucres cæli, imò pisces maris. Si Dei vindicta se extendat vsque ad bruta animalia, quid futurum est hominibus? Sed posset hîc quispiam obiicere, indignum esse Deo vt in miseras creaturas sæuiat, quæ nihil tale meritæ sunt. quorsum enim irascitur Deus & piscibus & bestiis? Sed solutio facilis est: quoniam enim & bestiæ & volucres & pisces & reliqua denique omnia in vsum hominis condita sunt, non mirum est si Deus maledictionis suæ signa extendat sursum & deorsum ad omnes creaturas, vbi vult homines ipsos vlcisci.

Quærimus

Quærimus enim vt plurimùm vana ſolatia quæ nos oblectent, vel mœrorem noſtrum temperent, quum Deus ſe nobis iratum oſtendit. Iam vbi Deus maledicit innoxiis animalibus propter nos, illic magis expaueſcimus, niſi fortè nimius ſtupor nos occupat. Tenemus ergo nunc cur Deus hîc exitium denuntiet tam brutis animalibus quàm auibus & piſcibus maris vt ſcilicet homines ſentiant ſe priuari omnibus donis, quemadmodum ſiquis in ignominiam ſcelerati hominis domum euertat, ſiquis exurat totam ſupellectilem: ſic etiam Deus, qui ornauit mundum tot & tam variis opibus noſtra cauſa, vbi redigit omnia in vaſtitatem, oſtendit quàm grauiter nobis ſit infenſus, & ita cogit nos ad humilitatem. Hæc igitur ſumma eſt conſilij Prophetæ.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie etiam non minus tibi ſumus obſtricti quàm olim Iſraelitæ, qui tam rebelles fuerant Prophetis tuis: & quum tam ſuauiter nos ad te ſæpius allicere tentaueris, idque ſine profectu: & quum noſtra obſtinatione continua non deſierimus hactenus prouocare iram tuam: da inquam, vt ſaltem tacti iſtis admonitionibus, quas nobis proponis, deiiciamus nos totos coram facie tua, neque expectemus dum manum tuam ad nos perdendos exeras, ſed potius ſtudeamus præuenire iudicium tuum, & interea certò perſuaſi te fore nobis placabilem in Chriſto tuo, confugiamus ad illum Mediatorem, eiuſque interceſſione freti non dubitemus quin paratus ſis ad dandam nobis veniam, donec tandem exuti omnibus peccatis, perueniamus ad beatam illam gloriam, quæ parta eſt nobis eiuſdem Filij tui ſanguine, Amen.

4 *Cæterùm, vir ne obiurget, & non corripiat virum: quia populus tuus tanquam obiurgatores Sacerdotis.*

Propheta hîc deplorat extremam populi malitiam, quòd nullas admonitiones ferre poſſet: quemadmodum qui deſperati ſunt repudiant omnia conſilia, non admittunt medicos, remediis etiam ſunt infenſi. Et hoc ſignum eſt deploratæ malitiæ, vbi homines claudunt aures ſanis conſiliis, & animos ſuos obdurant. Propheta igitur ſignificat in tot & tam multis corruptelis accedere hanc peruicaciam, quòd nemo audeat iam reprehendere publica vitia. Addit rationem, *Quia populus ſunt tanquam obiurgatores Sacerdotis*, vel reuera litigant cum Sacerdote. כ Caph enim quidam non putant hoc loco eſſe notam ſimilitudinis, ſed potius exprimere rem ipſam, & ita affirmatiuè accipiunt, Omnino iurgantur cum Sacerdote. Sed prior ſenſus mihi probatur, quòd ſcilicet ironicè Propheta quoſlibet è populo vocet cenſores Paſtorum ſuorum. Et videmus homines proteruos ita inſoleſcere dum reprehenduntur. Statim enim occurrit hæc obiectio, Quaſi verò ego ſim puer: an ego non ſatis profeci, vt teneam quomodo viuendum ſit? Quotidie experimur tales eſſe multos, qui ſcilicet inflatis buccis iactent ſcientiam, acſi eſſent ſuperiores omnibus Prophetis & doctoribus. Et certè impij oſtentant ingenium ſuum & acumen, dum reſpuunt ſanam doctrinam: & tunc apparet plus eos didiciſſe quàm quiſquam putaſſet. in quem finem? tantùm vt litigent cum Deo. Nunc redeamus ad Prophetæ verba. *Cæterùm*, inquit. אך hîc non accipitur pro verè, vt multis locis: ſed eſt nota exceptionis, Interea. Cæterùm, nequis alium obiurget & reprehendat. In ſumma, conqueritur Propheta, quum omne genus ſcelerum in populo exundet, tamen non eſſe locum doctrinæ nec monitionibus, ſed omnes ita eſſe præfractos, vt Verbum audire non ſuſtineant: ſimulac quis voluerit attingere eorum vitia, eſſe magnos doctores in replicando, vt loquuntur. Et amplificat quum dicit eſſe *quaſi obiurgatores Sacerdotis*. dicit enim eos qui ita impunè contra Deum laſciuiunt, non tamen contentos eſſe ſua contumacia, quum procul à ſe repellunt omnes obiurgationes: ſed vltro etiam inſurgere contra ſuos doctores. Et quemadmodum iam dixi, communis vſus ſatis oſtendit omnes profanos Dei contemptores inflatos eſſe hac confidentia, vt audeant alios impetere. Diuinant hîc quidam Sacerdotem fuiſſe adeò probroſum, vt obnoxius eſſet omnium conuitiis, ſed illud eſt leue ac frigidum. Propheta enim hîc ſtylum non ſtringit contra vnum hominem, ſed potius grauiter increpat illam populi contumaciam, quemadmodum diximus, quòd nemo poterat reprehenſorem audire. Sciamus ergo tunc inſanabiles eſſe vitiorum morbos, vbi populus obduruit ad ſana conſilia, nec patitur amplius ſe reprehendi. Sequitur:

5 *Et corrues interdiu, & corruet etiam Propheta tecum nocte, & abolebo matrem tuam.*

Hîc copula loco illatiuæ particulæ accipitur, *Corrues igitur*. Denuntiat hîc Deus vindictam præfractis hominibus: acſi diceret, Quia nihil amplius autoritatis mihi defertis, vt verbis vos caſtigem, iam non agam vobiſcum hoc modo, ſed vleiſcar hunc contemptum

verbi mei. Sic autem agere solet Deus: tentat primò homines, hoc est, facit periculum an ad resipiscentiam adduci queant, seuerè eos obiurgat, expostulat cum ipsis: sed postquam omnia verbis expertus est, tandem descendit ad extremum illud remedium, nempe manum suam exerit, quia non dignatur amplius litigare cum hominibus, vt prius dictum fuit. Concludit ergo hoc loco Dominus, quia videt Prophetas suos contemni, adeóque totam doctrinam esse ludibrio, breui futurum vt populus ipse pereat. Quidam היום vertunt Hodie, & putant notari breue tempus: sed quia paulò pòst subiicit Propheta, *Et corruet simul Propheta tecum* לילה *nocte*, ideo sic interpretor, quòd populus ipse turmatim peribit, deinde trahentur etiam in idem exitium Prophetæ, qui scilicet bona ex parte accersiuerant populo talem vindictam. Corrues igitur die, & corruet nocte Propheta, hoc est, idem exitium simul omnes implicabit: quòd si non statim abripiat Prophetas interitus, non tamen effugient manum meam: sequentur ipsi ordine suo. Noctem igitur & diem coniungit Propheta continua serie: acsi diceret, Ego à primo ad vltimum omnes perdam, & nullus se eximet à pœna. quòd si putent se fore impunitos, qui tardius rapientur ad vindictam, fallentur. Quemadmodum enim nox sequitur diem, ita etiam alij alios secum trahent in eundem interitum. Interea tamen non dubito quin metaphoricè Propheta per *Diem* significet tranquillum & lætum illud tempus quo populus superbiebat. Significat ergo pœnam de qua vaticinatur, fore repentinam: quia nisi propè aspiciant impij manum Dei, semper minas omnes subsannant, quemadmodum alibi visum fuit. Deus ergo dicit se pœnas sumpturum de populo *interdiu*, hoc est, etiam in ipsa meridie, & quum sol lucebit: iam postquam obtenebratum fuerit tempus, sequentur etiam suo loco Prophetæ. Satis constat Hoseam hîc non de veris & fidelibus Dei ministris loqui, sed de impostoribus, qui populum fallebant suis blanditiis, quemadmodum fieri solet. Nam simulac Propheta aliquis syncerè volebat præstare suum officium Deo, prodibant in medium adulatores, Hic est nimium rigidus, & abutitur Dei nomine, quum denuntiat tam graues pœnas: nos sumus populus Dei. Tales igitur Prophetas tenendum est hîc notari, quia pauci erant qui tunc fideliter peragerent munus suum: magna autem erat eorum turba qui populo indulgebant & eius vitiis. Postea additur, *Abolebo etiam matrem tuam.* Matris nomen hîc accipitur pro ipso Ecclesię nomine, quo scimus Israelitas solitos fuisse superbire aduersus Deum, quemadmodum hodie faciunt Papistæ: iactant matrem suam Ecclesiam: & hic est ipsis clypeus Aiacis, vt loquuntur. Siquis corruptelas eorum ostendat, statim confugiunt ad illam vmbram, Quid? ánnon sumus Ecclesia Dei? Quum ergò Israelitas videret Propheta abuti fallaci hoc titulo, dicit, Ego simul perdam matrem vestram: hoc est, Non impediet vestra ista gloriatio, & nobilitas generis Abrahæ, & Ecclesiæ sacer titulus, quominus sumat Dominus de omnibus horrendam vindictam, quia ab ipsa radice auellet & abolebit ipsum quoque nomen matris vestræ, hoc est, discutiet fumum illum quem iactatis, quum tegitis vestra flagitia sub Ecclesiæ titulo. Sequitur:

6 *Perijt* (perierunt ad verbum: sed quia עם est nomen collectiuum ideo promiscuè coniungitur vtrique numero) *populus meus absque scientia: quia tu scientiam repulisti, etiam repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & quia oblitus es Legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum ego quoque.*

Hîc disertè perstringit Propheta ignauiam Sacerdotum, quos Dominus præfecerat regendo populo, vt satis notum est. Quanquam enim non potuit hoc valere ad excusandum populum, vel extenuandam eius culpam, quòd Sacerdotes ipsi erant ignaui, hîc tamen meritò inuehitur Propheta in eos, quia scilicet non præstiterint officium quod illis Deus iniunxerat. Sed hoc non tantùm in Sacerdotes competit. simul enim Deus obliquè taxat voluntariam populi cæcitatem. Vnde enim factum est vt non viguerit inter Israelitas pura doctrina, nisi quòd populus hoc maximè optauit? Fuit igitur crassa ignorantia, vt loquuntur: sicuti etiam hodie multi impij non modò affectant tenebras, sed vndique etiam attrahunt, vt sit illis ignorantiæ prætextus. Deus ergo hîc Sacerdotes primo loco aggreditur, sed comprehendit etiam totum populum, quia scilicet non viguerit illic doctrina, quemadmodum decebat. Dominus autem exprobrat Israelitis ingratitudinem, quia illic accenderat lucem cælestis sapientiæ: quia Lex, sicuti notum est, valere debet ad regendos homines. Perinde est igitur acsi Deus ipse affulgeat è cælo, quum proponit Legem suam. Vnde igitur factum est vt Israelitæ perierint sua ignorantia? nempe quia clauserunt oculos ad lucem cælestem, quia non sunt dignati se præbere dociles sapientiæ æterni Patris. Videmus ergo hîc non extenuari populi culpam, vt dictum fuit, sed Deum potius conqueri, quòd suppresserint malignè Legis suæ vsum: quia Lex idonea erat ad ipsos regendos. Populus ergo perijt absque scientia, quia voluit perire. Iam denuntiat Propheta tam Sacerdotibus quàm toti populo vindictam: *Quia scientiam repulisti*, inquit, *ego etiam te repellam, ne sacer-*

dotio fungaris mihi. Hoc ad Sacerdotes propriè dirigitur. accusat eos Dominus, quòd scientiam repulerint. Nam petenda erat scientia ex labiis ipsorum : quemadmodum dicit Malachias, & Moses etiam idem attingit Deuteronomij tricesimotertio capite. Fuit igitur hæc extrema prauitas in Sacerdotibus, acsi vellent euertere sanctum Dei ordinem, quum appeterent honorem & gradum officij absque ipso officio : quemadmodum hodie Papistæ contenti sunt tam dignitate quàm suis opibus. Cornuti Episcopi sunt Præsules, sunt Antistites, magnificè iactant se esse capita Ecclesiæ, & volunt haberi pares Apostolis: interea quis eorum curat suum munus? imò putant hoc sibi quodammodo fore dedecori, si officio suo & vocationi Dei respondeant. nunc ergo videmus quid velit Propheta. *Quia tu scientiam repulisti, ego quoque te repellam, ne fungaris mihi sacerdotio.* In summa, ostendit diuortium quod facere tentabant sacerdotes, esse ridiculum & præter naturam, esse portenti loco, esse denique impossibile. Quare? volebant enim retinere titulum & opes, volebant censeri præsules Ecclesiæ sine scientia. Deus non patitur ita diuelli res sacrosancto nexu inter se coniunctas. Tu ergo, inquit, officium tibi sumes absq; scientia? imò quia tu repulisti scientiam, ego etiam recipio ad me honorem sacerdotij, quem priùs detuli. Est hic insignis locus quo retunditur væsana illa iactantia Papistarum, dum nobis magnificè obtrudunt suam Hierarchiam & ordinem sui clericatus, vt vocant, hoc est, putidę suę fæcis: quia Deus hoc pronuntiat verbo suo, fieri non posse vt quis Sacerdos sit absque scientia. Cęterùm non vult Sacerdotes sibi tantùm sapere, & esse quasi mutos. vult enim thesaurum quem apud ipsos deposuit toti Ecclesiæ esse communem. Ergo Deus de scientia sacerdotali loquens, complectitur etiam prædicationem. Siquis enim sit literatus, quemadmodum fuerunt nostra ætate quidam inter Episcopos & Cardinales: siquis ergo talis sit, tamen non ideo censebitur inter doctos, quia doctrina sacerdotalis, vt dictum fuit, est thesaurus totius Ecclesię. Vbi igitur iactatur Sacerdotium sine ministerio Verbi, merum ludibrium est, quia sunt termini conuertibiles ferè (vt loquuntur) Doctor & Sacerdos. Nunc tenemus sensum prioris membri. Iam sequitur, *Quia oblitus es Legis Dei tui, obliuiscar etiam filiorum tuorum.* Quidam hoc posterius membrum restringunt ad Sacerdotes, & putant vno contextu hæc omnia dici. sed siquis propius expendat Prophetæ verba, reperiet hoc potius spectare ad populi corpus. Hic noster Propheta in suis sententiis sæpe concisus est, & ita sunt variæ & ambiguæ translationes: nunc loquitur in sua persona, nunc assumit personam Dei, nunc conuertit sermonem ad populum, nunc in tertia persona loquitur, nunc Sacerdotes obiurgat, postea statim ad totum populum transit. Prius visa fuit communis denuntiatio, Corruens ipse interdiu, nocte Propheta sequetur, & mater vestra peribit. Iam non dubito quin confirmet eandem sententiam Propheta aliis verbis. Ac primo loco sumit illud principium, quòd ignaui fuerint Sacerdotes, & quòd populus etiam extinxerit lucem cælestis doctrinæ. Postea denuntiat Sacerdotibus quale meriti sunt iudicium, Ego, inquit, te à Sacerdotio deiiciam. Nunc descendit ad omnes Israelitas, *Tu oblitus es*, inquit, *Legis Dei tui, obliuiscar etiam* filiorum tuorum. Hæc autem culpa haud dubiè residebat in toto populo: nemo erat ab hoc scelere immunis, & hæc obliuio aptè tribuitur populo. Vnde enim factum est vt Sacerdotes securè excusserint onus illud à suis humeris vt populum docerent? nempe quia populus etiam nolebat sibi aures obtundi. Nam impij queruntur seruos Dei importunos esse, dum assiduè clamitant contra vitia. Populus ergo libenter dat inducias doctoribus, ne officium faciant: ita obrepit Legis Dei obliuio. Quemadmodum ergo denuntiauit Propheta Sacerdotibus suam pœnam, ita nunc compellat totum populum, quòd Deus extendet horribile iudicium ad omnes, nempe vt deleat totum Abrahæ genus: *Ego filiorum tuorum*, inquit, *obliuiscar*. Quare? Dominus pepigerat fœdus cum Abraham, vt fœdus illud valeret, ac ratum esset ad posteros : ipsi desciuerant à vera fide, erant filij degeneres. Meritò ergo Deus hîc testatur se habere iustam causam cur non amplius reputet inter filios Abrahæ illum degenerem populum. Quare? Vos enim obliti estis Legis meæ, inquit, Nunc si memores essetis Legis, ego vicissim fœdus meum erga vos seruarem: sed non recordabor amplius fœderis, quia à vobis violatum est. Filij ergo vestri non merentur censeri in tali fœdere, quia tales estis. Sequitur:

Mal. 2. 7. Deut. 33. 10.

7 ***Secundum multiplicari eorum, sic peccauerunt mihi : gloriam eorum in ignominiam mutabo.***

Hîc amplificat Propheta scelus populi & impietatem, addita circunstantia, quòd scilicet magis proteruè lasciuierint aduersus Deum, quum ipsis tam esset liberalis, vt effunderet plena exuberantia in eos suas diuitias. Talem prius querimoniam vidimus: sed scimus Prophetas non semel tantùm loquutos esse de vna re: quum viderent se nihil profecisse, viderent grassari Dei contemptum, necesse fuit subinde repetere quæ prius dixerant. Hîc ergo Propheta Israelitas accusat, quòd indignè abusi fuerint Dei indulgentia: quia scilicet sibi maiorem licentiam peccandi concesserint, quum Dominus tam benignè & clemēter ipsos

tractauit. Quidam restringunt hoc ad sacerdotes, quòd scilicet magis peccauerint aduersus Deum, vbi Tribum Leuiticam auxit numero, deinde vbi etiam auxit opibus. Sed non dubito quin totum populum complecti voluerit Propheta. Partitus enim est proximo versu crimina Sacerdotum & populi, quum principium commune initio sumpsisset. Iam redit ad principium illud, quòd scilicet à summo vsque ad infimum omnes se impiè & sceleratè gesserint aduersus Deum. Scimus autem tam hominum numero quàm opibus auctos fuisse Israelitas. Florebant enim sub secundo Iarobeam, vt dictum fuit: & putabant tunc se prorsus beatos esse, quia omni rerum copia referti erant. Deus ergo nūc ostendit eo deterius ipsos agere, & minus esse excusabiles, quia sic lasciuiant, quemadmodum equus, vbi bene saginatus est, si calcitret contra suum dominum: sicuti etiam Moses vtitur hac similitudine in suo cantiquo. Nunc tenemus quid velit Propheta. Ergo quum dicit כרובם *Secundum multiplicari eorum:* ego hoc neque de hominibus simpliciter, neque de diuitiis interpretor, sed de omni benedictionum genere. Nam Dominus hîc in summa accusat populi ingratitudinem, quòd quò benignius cum ipso egerat & liberalius, eò proteruior fuerit ad peccādum. Postea adiungit, *Gloriam eorum in ignominiam mutabo.* Hîc denuntiat superbis hominibus Dei iudicium, quod non timebant. Scimus enim homines excæcari prospera fortuna. Et ista est pessima ebrietas, quū nobis videmur beati. Ita enim quiduis nobis permittimus contra Deum, & surdi sumus ad omnem doctrinam: denique sumus prorsus indociles. Iam Propheta dicit, *Ego commutabo hanc gloriam in ignominiam:* hoc est, Non est quòd sibi confidant, & stultè sibi imponant, quum oculos defigunt in suum præsentem splendorem: nam meum est mutare illorum gloriam, inquit Dominus. Videmus ergo vt hîc Prophera velit excutere inanem confidentiam Israelitis, quia solebant opponere Deo suas diuitias, suam gloriam, opes, equitatum, & currus. Hæc est vestra gloriatio: atqui in manu mea est & potestate arbitrium vtriusque fortunæ: imò, in me vnum competit mutatio gloriæ in ignominiam, inquit Dominus. Sed interim significat Propheta fieri non posse vt Deus ita prostituat sua beneficia indignis hominibus, tanquam porcis. Est enim hæc quædam profanationis species, quum homines sic aduersus Deum superbiunt, dum ipsos tolerat, dum ipsis indulget. Competit igitur hæc comminatio in eos omnes qui abusi fuerint Dei beneficentia, quia scilicet nolit Dominus profanari hoc modo suam gratiam. Sequitur:

Deut. 32. 19.

8 *Peccatum populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum tollent animam eius* (ad verbum, leuabunt animam eius.)

Occasionem multis interpretibus dedit hic versus, vt putarent hæc omnia quæ prius vidimus, debere ad solos Sacerdotes restringi. Sed non fuit satis firma ratio. Diximus enim Prophetam solere subinde à populo ad Sacerdotes transitum facere: sed quia grauior culpa in ipsis Sacerdotibus hærebat, ideo sæpius in ipsos inuehitur, quemadmodum etiam hoc loco, *Comedent,* inquit, *peccatum populi mei, & leuabunt ad iniquitatem eorum animam eius,* hoc est, quisque leuabit animam suam, vel leuabit animam peccatoris in iniquitate. Relatiuum enim tam Sacerdotibus quàm plebeis conuenit: mutatur numerus. Nam dicit יאכלו, deinde ישאו in plurali numero, *Comedent peccatum, & leuabunt,* in tertia persona: postea addit, *Animam eius*: potest esse *Suam*: tamen est relatiuum singularis numeri. Necesse est igitur esse numeri mutationem. Nunc liberum erit eligere siue hoc Propheta dicat de plebeis, siue de Sacerdotibus: & quadrat vtrisque, vt dictum fuit, sed diuerso sensu. Possemus enim intelligere Sacerdotes leuare animas suas ad iniquitatem populi, quia cupidè audiant populum deditum esse multis sceleribus, quia scilicet tantundem prædæ inde sperant: quemadmodum siquis speret à prædonibus aliquod præmium, libenter audiet ipsos ditatos esse: deputabit enim illas diuitias in suo lucro. Sic etiam quum inhiarent Sacerdotes quæstui, putabant secum agi præclarè, quum populus adduceret multas hostias. Id autem fieri solet vbi adulterata est Legis doctrina, & impij putant sibi hoc vnum restare, vt satisfaciant Deo per sacrificia, & tales expiationes. Ergo leuatio animæ erit (si de Sacerdotibus accipimus hunc locum) cupiditas lucri. Si ad ipsos peccatores referre magis libeat, sensus erit, Super iniquitatem eorum leuant animam eorum: hoc est, Vanis solatiis erigunt qui erant rei, & extenuant eorum vitia: vel suis blanditiis sepeliunt quicquid fuit timoris Dei, & prorsus suffocant. Ergo hoc secundo sensu, leuare animam, erit vanis solatiis lactare, & eximere omnem scrupulum, vel leuare omnem tristitiam, imò abolere omnem reatum falsa imaginatione. Nunc venio ad summam totius rei. Quanquam Propheta hîc Sacerdotes accusat, non dubium tamen est quin simul populum inuoluat eodem reatu, & meritò. Vnde enim fit vt Sacerdotes lucrum sperent ex sacrificiis? nempe quia euersa est Legis doctrina. Deus instituerat sacrificia in hunc finem, vt quisquis peccauerat, admonitus de suo reatu, gemeret: deinde vt tristi illo spectaculo magis vulneraretur eius conscientia. Quum videbat innoxium animal occidi ad altare, debebat horrere iudicium Domini: deinde volebat etiam Deus exercere fidem omnium, vt confugerent ad expiationem quæ præstanda

erat

erat per Mediatorem promissum. Simul etiam mulcta quam tunc Deus peccatoribus inflixit, debuit instar fræni esse ad eos cohibendos. Denique modis omnibus sacrificia huc spectabant, vt non tam facilis vel propensus esset populus ad peccandum. Quid autem faciunt impij? nempe Deo illudunt, & putant se perfunctos esse, vbi soluerunt bouem aut agnum: & liberiùs postea sibi indulgent. Derisa fuit hæc tam crassa insania etiam à prophanis scriptoribus. Plato enim de talibus sacrificiis ita differit, vt ostendat sceleratos prorsus esse, qui volunt talibus nugis pacisci cum Deo. Et certè ita loquitur lib. 2. de Repub. acsi vellet describere Papatum. Nam loquitur de purgatorio, loquitur de satisfactionibus: & quicquid hodie afferunt Papistæ, hoc totum Plato illic disertè exprimit esse prorsus insulsum & ridiculum. Sed tamen inualuit omnibus seculis hæc securitas, vt putarent homines se liberatos esse à manu Dei, si offerrent aliquod sacrificium: hæc fuit illis compensatio, sic imaginati sunt. Propheta ergo nunc de hac prauitate conqueritur: *Comedunt*, inquit, (nam loquitur de continuo actu) *Peccata populi mei, & ad iniquitatem leuant animam cuiusque*: hoc est, Dum omnes peccant vnus post alium, quisq; facilè absoluitur, quia scilicet affert Sacerdotibus prædam. Perinde acsi diceret Propheta, Colludunt inter se & Sacerdotes & populus. Quare? Nam Sacerdotes sunt socij prædonum, & rapiunt libenter quicquid affertur: ita non bellum gerunt cum ipsis vitiis, vt decebat, sed potius tantùm vrgent sacrificia: & hoc vnum satis est, si homines largè ad Templum afferant: populus autem ipse ita ostendit contemptum Dei, quia modò satisfaciat suis cæremoniis, fingit se fore immunem à pœna. Sic ergo quædam impia conspiratio grassatur inter Sacerdotes & populum: Dominus in medio ipsorum deluditur. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum: & ita mihi magis placet posterior expositio de leuatione animæ, quòd scilicet leuent Sacerdotes cuiusque animam, hoc est, vanis suis blanditiis leuent conscientias, & viuificent animas quæ moriebantur, quemadmodum dicit Ezechiel. Iam sequitur:

Plato. Ezech. 13. 19.

9 *Et erit, sicut populus sic erit Sacerdos: & visitabo super eum vias eius, & opera eius rependam ei.*

10 *Comedent enim & non saturabuntur, scortabuntur & non augescent* (vel crescent, id est, non propagabuntur) *quia Iehouam reliquerunt ad seruandum*, (hoc est, dereliquerunt Deum, ne ipsum obseruent.

Hîc rursum Propheta communem vtrisque pœnam denuntiat, sicuti nemo à culpa erat immunis. Dicit, *Sicuti populus, sic erit Sacerdos*: hoc est, neque his neque illis parcam, quia Sacerdos abusus est honore sibi delato, & quum hac lege præfectus esset diuinitus Ecclesiæ, vt populum in pietate & sancta vita contineret, ipse perrupit, & violauit omnem doctrinam, Deinde populus ipse voluit habere tales doctores, hoc est, mutos. Ego igitur nunc de omnibus simul pœnas sumpturus sum, inquit Dominus. Erit ergo sicut populus, ita Sacerdos. Quidam magis restringunt, quòd scilicet Deus spoliabit Sacerdotes honore, vt nihil à populo differant: quod quidem verum est, sed interea non putant Prophetam aliis minari quàm solis Sacerdotibus, quod falsum est. Quanquam enim vbi Deus vlciscitur contemptum Legis suæ in Sacerdotibus & populo, delet Sacerdotij honorem, & abolet ita vt æqualitas sit inter magnos & contemptos: tamen non dubium est quin Propheta hîc pronuntiet Deum fore vltorem Legis suæ tam aduersus Sacerdotes, quàm reliquos peccatores. Latius ergo patet hæc doctrina, quàm illi volunt. Reliqua differemus in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam blandè hactenus nos ad te inuitasti, & quotidie etiam inuitas, & quando etiam minas sæpe inseris quibus expergefacias torporem nostrum, nos autem torpidi fuimus tam ad illam paternam comitatem, quàm ad obiurgationes: da inquam, ne ad extremum pergamus in hac nostra malitia, atque hoc modo prouocemus vindictam quam hîc perditis hominibus denuntias: sed anteuertamus iram tuam vera resipiscentia, ac sub manu tua, imò sub verbo tuo humiliemur, vt nos recipias in gratiam, & in sinu tuo paterno foueas, per Christum Dominum, Amen.

VNum mihi excidit hesterna Lectione, quod nunc breuiter attingam. Quæri posset cur dicat hîc Propheta spoliandum esse honore suo qui verus non erat Sacerdos, nec legitimus. Nam scimus nullum fuisse Templum apud Israelitas, in quo rite Deum coluerint. Etsi enim solenne illis fuit obtendere veri Dei nomen, scimus tamē fuisse inanes illos prætextus: siquidem Dominus sacrarium vnum duntaxat elegerat Ierosolymæ: hinc sequitur, quotquot fuerunt sacerdotes in populo Israelitico, fuisse adulterinos. Non potuit igitur fieri vt Deus honorem illis detraheret. Sed non nouum est, Deum tales pœnas sumere de

impiis,vt etiam quod videntur habere,illis eripiat. Quemadmodum hodie in Papatu,qui se Clericos & Sacerdotes iactant,sunt meræ larvæ: quia tamen adhuc retinent titulum illum, ideò posset iure idem illis obiici, quod seculi sui falsis Sacerdotibus minatus est Propheta, nempe ipsorum dedecus manifestum fore,vt desinant iactare suam dignitatem, qua adhuc fallunt simplices & imperitos. Ergo nunc tenemus Prophetæ consilium: quemadmodum prius dixerat,Ego te deducam in desertum, & tunc cessabit Ephod, & cessabunt Teraphim. Scimus nullum fuisse Ephod quod Dominus probaret, præter vnicum illud quo induebatur Sacerdos legitimus: sed quia erat æmulatio inter Israelitas & Iudæos,& qui desciuerant à vero & puro Dei cultu,iactabant tamen se Deum Abrahæ colere: ideò etiam pronuntiat Dominus se non passurum vt deliteant sub talibus laruis. Nunc redeo ad locum Prophetæ: dicit hoc loco,*Comedent & non saturabuntur:* deinde,*Scortabuntur, & non crescent, quia Dominum dereliquerũt ad obseruandum.* Propheta rursus hîc denuntiat pœnam quæ instabat Israelitis. Ac primò dicit,*Comedent, & non saturabuntur*, respiciens scilicet ad proximam sententiam. Inhiabant enim lucro Sacerdotes, & hæc illis vna cura erat, vt satiarent ventrem suum. Quoniam ergo inexplebilis erat ipsorum cupiditas, quæ etiam in causa erat vt prauam licentiam populo concederent, ideo nunc dicit, *Comedent & non saturabuntur.* Porrò his verbis significat Propheta non copia, vel abundantia annonæ homines ali, sed benedictione Dei potius. Fieri enim poterit vt quis multum ingurgitet, neque tamen sufficiat quantumuis larga copia. Et hoc sæpe experimur in fame, quia tunc frangitur baculus panis, hoc est,Dominus aufert fulturam à pane,vt voracitas nos non expleat. Huc pertinet etiam sententia ista Prophetæ,*Comedent,* inquit,*& non saturabuntur:* quia Sacerdotes putabant sibi bene esse,si colligerent vndiq; magnam prædam,ex opposito significat Deus hoc fore ipsis inutile & vanum: quia nulla satietas sequetur: vtcunque absorbeant ingluuie sua quicquid affertur in medium, quòd tamen nunquam erunt saturi. Postea addit, *Scortabuntur & non crescent:* id est,quamuis sibi frænum laxent ad promiscuas libidines, tamen ego non patiar ipsos propagari;tantùm abest vt crescant, vel generent sobolem ex legitimis coniugiis, vt etiamsi passim scortentur,tamen maneant steriles. In summa hîc Propheta testatur falli impios,quum existimant prauis & illicitis mediis se fore compotes votorum: quia scilicet Dominus eorum desideria frustratur. Putant auari si multum rapiant, se fore probè munitos aduersus omnem inopiam:& vt alios omnes vrgeat penuria, tamen existimant se fore immunes ab omni periculo. Dominus autem illam stultitiam deridet. Colligite,colligite magnos aceruos: ego autem sufflabo in vestras diuitias, vt euanescant, vel saltem nihil vobis prosint ad vsum. Sic etiam date operam generandę soboli, etiamsi quis decem vxores ducat,vel passim scortetur,manebit tamen sterilis. Sic videmus iustam pœnam sumi de profanis hominibus,vbi suis cupiditatibus indulgent: quia scilicet promittunt sibi lętum exitum, Deus autem ex opposito maledictionem suam denuntiat. Postea addit, *Dereliquerunt Dominum ad custodiendum*: hoc est,ne ipsum custodiant vel seruent. Hîc fontem & præcipuam causam omnium malorum ostendit Propheta,quòd scilicet Israelitę à vero Deo & eius cultu defecerint. Etsi enim retinebant nomen Dei, imò audacter solebant obiicere Prophetis se esse filios Abrahæ,& electos à summo Deo,tamen dicit ipsos esse apostatas. Quare? quia quisquis Deo fidem seruat,ille etiam continet se sub custodia verbi eius,& ita non vagatur post sua figmenta: Israelitæ autem sibi quiduis permiserant. Quum ergo certum sit excussum fuisse ab ipsis Legis iugum, non mirum est quòd Propheta dicat recessisse à Domino. Sed notanda est confirmatio illius sententiæ, Quòd scilicet nemo potest constanter seruare Deo fidem,nisi qui obseruat eius verbum,vel manet sub eius custodia. Nunc pergamus.

11 *Scortatio,& vinum,& mustum auferent cor:* (alij vertunt,occupant cor.)

Verbum לקח significat Tollere: & posset etiam tolerabilis esse sensus,quòd scilicet vinum & scortatio cor possideant. sed ego simplicius interpretor pro Auferre. Non est autem generalis sententia, vt magna pars fingit. nam putant esse quasi prouerbiale dictum, quòd scortatio & vinum priuent homines recto sensu & intelligentia. Ego autẽ non dubito restringi ad Israelitas,acsi diceret Propheta ipsos carere recto sensu, & esse similes brutis animalibus,quia ebrietas & scortatio illos infatuarunt,vel fascinarũt. Iam possumus vtrunq; metaphoricè accipere,vt scortatio sit superstitio, & etiã ebrietas. Videtur tamen aptius esse ad contextum,quòd Propheta hîc exprobret Israelitis petulanter ipsos proiicere omnem doctrinam,quia nimis dediti sunt suis voluptatibus,& nimis etiam sunt saginati. Quia ergo Israelitæ & omni copia bonorum ditati erant,& etiam diffluxerant in fœdas delicias, ideo dicit Propheta ipsos carere sensu: & hoc vt plurimùm fieri solet. Ego itaque non tractabo hîc fusius de ebrietate & scortatione. Hæc quidem vera sunt, siquis addictus est scortationi,priuari & modestia & recto sensu: vinum etiam esse quasi virulentum, quia semper venenum admixtum est, vt ille dicebat: & terra, vbi videt sanguinem suum sorberi intemperanter,vlciscitur homines. hæc omnia vera sunt: sed videndum est quid voluerit Propheta.

Quemadmodum autem dixi, simpliciter dirigit sermonem ad Israelitas, & dicit, ideo tam esse fatuos & dementes, quia Dominus nimis liberaliter ipsos tractauerit. Nam, vt diximus, tunc regnum Israelis valde opulentum erat, & refertum omne genus deliciis. Hoc ergo ipsum nūc disertè perstringit Propheta: Vnde fit vt sitis tā socordes, vt nulla iam sit in vobis rectæ intelligentiæ gutta? nempe quia crapulæ dediti estis, hoc est, quia apud vos nimis larga bonorum omnium copia abūdat, hinc fit etiam vt diffluant omnes in suas delicias. Hæc igitur vobis cor auferunt. In summa, hîc Deus intelligit, suis beneficiis abusos fuisse Israelitas, quia scilicet lautitiæ ipsos excæcauerunt Hæc summa est: nunc pergamus.

12 *Populus meus in ligno suo interrogat* (vel lignum suum consulit) *& baculus eius respondet ei* (ad verbum respondebit, sed significat actum continuum) *quia Spiritus fornicationum decepit, & fornicati sunt à Deo suo* (à subtus Deo suo: hoc est, ne amplius subiecti sint Deo vel pareant.)

Hîc Propheta Israelitas appellat Dei populum, non honoris causa, sed potius vt augeat crimen: quia eò magis detestabilis fuit populi perfidia, quòd quum electus esset, potuit ita cœlestem suum Patrem deserere. *Populus ergo meus.* Hîc subest tacita comparatio inter omnes alias gentes, & semen Abrahæ, quod eos adoptauit. Hic est scilicet populus ille quem volui mihi esse sacrum, quem ego mihi ex cunctis gentibus mundi assumpseram: erat hęreditas mea. Nunc populus iste, qui meus esse debuerat, consulit lignum suum, & baculus eius respondet. Videmus ergo grauem & seueram esse hanc exprobrationem, quum Dominus inæstimabile illud beneficium commemorat, quo dignatus fuerat filios Abrahæ. Sic hodie grauior erit nostra culpa, nisi maneamus in puro Dei cultu, postquam nos sibi asciuit, & voluit sibi esse in peculiarem gregem. Imò Papistis idem potest obiici quod videmus obiectum fuisse Israelitis: nam simulatque nascuntur illic infantes, Dominus eos insignit sacro symbolo Baptismi. Sunt ergo Dei populus aliqua ex parte. Interea videmus quàm crassæ & fœdæ superstitiones illic grassentur: nihil est illis stupidius. Turcæ saltem & Sarraceni præ illis sobrij sunt. Quantum est igitur istud flagitium, & quàm turpe, quòd Papistę, qui iactant se esse populum Dei, ita post suas amentias feruntur? Iam dicit Propheta Israelitas *Consulere* lignum suum, vel sciscitari in ligno. Non dubium est quin hîc eos accuset, quòd transtulerint veri & vnici Dei gloriam ad sua idola, vel deos fictitios: Consulunt, inquit, lignū suum, *& baculus* respondet illis. Videtur tamen in secundo membro alludere ad cæcos, quemadmodum si cæcus baculum suum interroget, ita dicit Israelitas petere consilium à ligno suo & baculo. Quidam putant hîc notari superstitiones quę tunc in vsu fuerunt. Scimus augures vsos fuisse lituo: & credibile est etiam in Oriente diuinos adhibuisse vel baculum, vel aliquid tale, quum suas incantationes peragerent. Alij allegoricè exponunt has voces, quasi lignum sit falsa religio: baculus autem significet impios Prophetas. Sed ego libenter in simplicitate maneo. Mihi ergo videtur magis probabile quod iam attuli, nempe hîc damnari Israelitas, quòd consuluerint lignum, id est, mortua idola vnius Dei loco. Hoc enim perinde esse, acsi cæcus consilium à baculo suo petat: baculus autem caret omni ratione & sensu. Est quidem vsus aliquis baculi, sed in alium finem. Et ita non modò per contemptum, sed ironicè Propheta deridet eorum stultitiam, qui consulunt deos ligneos, & lapideos, quia tantundem hoc valet acsi quis baculum haberet pro suo consiliario. Iam subiicit, *Quia spiritus fornicationum decepit.* Hîc rursus crimen exaggerat Propheta, quòd scilicet Israelitis non debeat tantùm imputari mediocris culpa. Dicit enim prorsus fornicationi esse deditos. *Spiritus* ergo *fornicationum decepit*: perinde est acsi quis inflammatus sua libidine rueret: quemadmodum videmus brutos homines ferri interdum cæco & pudendo impetu, quia iam ablatum est discrimen omne ex oculis, nullus est delectus, nullus pudor. Ergo quoniam interdum solet homines abripere tantus feruor libidinis, vt nihil discernant, ideo Propheta, quò plus ignominię incutiat populo suo, dicit illum similem esse scortatoribus, qui amplius non iudicant, qui non retinentur vllo pudore. *Spiritus* ergo *fornicationum decepit.* Sed quia tam frequenter occurrit hæc similitudo, ego non longius insistam. *Scortati sunt*, inquit, *ne pareant Domino.* Non dicit simpliciter, A Deo suo: sed dicit מתחת: *Scortati sunt* ergo, *ne amplius Deo obtemperent*, vel maneant sub eius obsequio. Iam hinc colligere licet quæ sit spiritualis nostra castitas: nempe si Deus nos verbo suo gubernat, si non egredimur huc & illuc, neque temerè delabimur ad nostras superstitiones. Si ergo manemus sub imperio Dei nostri, & in illum quasi defixis oculis respicimus, tunc castè seruamus illi fidem. sin verò ad idola delabimur, tunc scortamur à Deo nostro. Nunc pergamus:

13 *Super capita montium sacrificabunt*, id est, sacrificant, *& super colles adolent suffitum, sub quercu, & sub platano, & sub tilia*, alij אלה vertunt Terebinthum: sed

ego non laboro,*quia bona umbra eius:propterea filiæ vestræ scortabuntur, & nurus vestræ adulteræ erunt.*

14 *Non visitabo super filias vestras, quia scortatæ sint, & super nurus vestras, quia adulteria commiserint:nam ipsi cum meretricibus diuidunt se,* separant se cum meretricibus, *& cum scortis sacrificant:& populus non intelligens* (non intelligit ad verbum: sed debet verti, Populus qui non intelligit) *corruet,* alij vertunt,erit peruersus, ילבט.

Hîc Propheta clarius ostendit qualis fuerit illa fornicatio cuius nuper damnauit populum:nempe quòd Deum coluerint sub arboribus,& in suis excelsis. Hoc ergo exegeticum est:quia definit Propheta quid prius intellexerit per verbum Scortandi. Et hæc admonitio apprimè vtilis fuit,imò necessaria. Scimus enim non libenter cedere homines, præsertim vbi colorem aliquem possunt obducere suis peccatis:quemadmodum superstitiosi, vbi Dominus coarguit peruersos & vitiosos ipsorum cultus,statim fremunt,& etiam pleno ore litigant. Quid? an hoc scortari censebitur, si nos Deum colimus? Quicquid enim faciunt zelo inconsiderato,putant hoc reprehensione carere.Sicuti hodie Papistæ extra controuersiam statuunt omnes cultus suos placere Deo. Nam etiamsi nihil sit fundatum in verbo eius bona tamen illa intentio (vt loquuntur) illis satis supérque est ad excusationem. Ergo superbè Deo obstrepere audent,quoties damnat ipsorum corruptelas & abusus. Talis etiã superbia haud dubiè ab initio grassata est. Ergo necesse habuit Propheta palàm & disertè Israelitis ostendere, quanuis se putarent pio zelo & bona intentione colere Deum,ipsos tamen scortari. Hæc,inquit, vestra scortatio est, quòd sub arboribus sacrificatis. Quid? ánnon hoc semper laude dignum fuit sacrificia offerre, & suffitum facere Deo? Tale autem consilium Israelitis fuit: Quid causæ est cur Deus tantopere excandescat? Fingamus ipsos fuisse errore lapsos:cur tamen Deus non tolerat hanc præposteram intentionem,quæ tegitur honesto & specioso zelo, quemadmodum dictum fuit? Sed Deus hîc acriter increpat Israelitas, quanuis prætexerent bonum zelum, & quanuis etiam fucarent ementito titulo cultus Dei,omnes suas superstitiones:hoc nihil aliud est quàm scortari,inquit. Dicit,*Super cacumina montium sacrificant, & super colles suffitum offerunt, sub quercu, & platano,& tilia,* &c. Videtur in speciem hoc fuisse laudabile in Israelitis, quòd pluribus locis erexerint altaria:nam potuit hæc frequentia templorum eos magis accendere ad cultum Dei.Quemadmodum Papistæ,quum replent templa picturis, dicunt vbique occurrere Dei memoriã quocunque vertamus oculos,& hoc esse plusquam vtile: sic etiam videri posset fuisse pium exercitium,quòd in collibus & super cacumina montium, & quòd sub vnaquaque procera arbore Israelitę erigerent aliquem Dei cultum.Sed Deus hoc totum repudiat,non vult hac ratione coli:imò videmus ipsum grauiter excanduisse:dicit hoc modo violari fidẽ sibi datã: dicit populũ suum fœdè scortari.Quanquã hæc Prophetæ doctrina hodie parum est plausibilis mũdo,vt vix decimus quisque eam amplectatur:tamen frustra litigabimus cum Spiritu Dei.Ergo nihil satius est quàm audire iudicem nostrum. Pronuntiat autem omnes fictitios cultus,quamlibet specioso fuco ornentur,esse adulteria,& scortationes. Hinc etiam colligimus bonam intentionem,de qua tantopere sibi placent Papistæ,esse matrem omniũ scortationum,& omnis fœditatis. Quare? Nam sacrilegium est discedere à verbo Domini:Deus autem præceperat sibi offerri tam sacrificia quàm suffitus, sed non alibi quàm Ierosolymæ. Transgressi sunt Israelitæ illud mandatum. Atqui pluris est obedientia Deo, quàm omnes victimæ,sicuti dicit illo 15.cap.1.Samuelis. Et excludit etiam disertè Propheta illud figmentum,in quo blandiri sibi solent impij & hypocritæ: *Bona,*inquit,*fuit vmbra*

Col.2.23. *eius*:hoc est,placuerunt sibi in talibus figmentis: sicuti Paulus dicit speciem sapientiæ esse in hominum inuentis & legibus. Quum ergo homines suscipiunt cultus voluntarios, ἐθελοθρησκείας vocant Græci superstitiones:sed nihil aliud sunt quàm voluntarij cultus.Quũ ergo homines hoc vel illud in honorem Dei agendum suscipiunt,species sapientiæ illic refulget: sed coram Deo mera est abominatio. Hoc perstringit disertè Propheta,quum dicit bonã fuisse vmbram vel platani, vel quercus, vel tiliæ: quia scilicet imaginati sint impij & hypocritæ cultum hunc probari Deo, & se superare Iudæos, qui tantùm vno in loco Deum colebant. Terra nostra plena est altaribus, vbique memorialia Dei sese offerunt. Quum ergo putarent se adeptos esse summam gloriam tali frequentia altarium, dicit Propheta bonam quidem esse vmbram, sed placere tantùm scortatoribus, qui turpitudinem suam non agnoscunt.Postea subiicit,*Propterea filiæ vestræ scortabuntur,& nurus vestræ adulteræ erunt:ego non visitabo super filias vestras & nurus.* Quidam exponunt hunc locum, acsi diceret Propheta,dum aberant parentes, hac occasione filias ipsorum & nurus fuisse scortatas. Quemadmodum hodie nulla est maior licentia in lenociniis, quàm in votiuis peregrinationibus.Nam si qua velit liberè scortari,vouebit aliquam peregrinationem: adulter præsto est qui se offerat comitem.Deinde si maritus etiam tam stultus est vt cursitet huc vel illuc

illuc,interea vxori licentiam ſcortandi concedit.Deinde ſcimus etiam dum extraordinariis horis conueniunt multæ mulieres in tēpla,& habent priuatas ſuas Miſſas,illic eſſe latebula, ſub quibus omne genus flagitij perpetrent. Videmus ergo hoc eſſe nimis tritum.Sed ſenſus Prophetæ alius eſt.Deus enim pœnam hîc denuntiat,de qua Paulus diſſerit 1.ad Romanos capite.Quemadmodū homines,inquit,tranſtulerunt gloriam Dei in res mortuas,ita etiam Deus cōiiciet ipſos in ſenſum reprobū,vt nihil ſcilicet iudicent,vt ſe proiiciant ad omnem turpitudinem:imò proſtituant ſua ipſorum corpora.Sciamus ergo vbi non præſtatur iuſtus & debitus honor Deo, meritò ſequi hanc vindictam, quòd homines opprobriis teguntur. Quare?quid enim æquius,quàm vt Deus ſit vindex ſuæ gloriæ? Eam homines corrumpunt & adulterant.Cur ergo illis maneret vllus honor? cur non potius eos in extremas quaſque ignominias Deus ſubmergeret?Sciamus ergo hanc iuſtam eſſe pœnam,vbi graſſantur adulteria,vbi etiam ſequuntur promiſcuæ libidines & vagæ. Qui ergo non colit Deum, ille habebit domi & vxorem adulteram,& filias putida ſcorta,quæ liberè ſcortentur,& ille etiam nurus habebit adulteras:nō quòd tantùm de euentu loquatur Propheta,ſed potius oſtendit qualem vindictā ſumpturus ſit Deus.Scortabuntur igitur filiæ veſtræ & nurus veſtræ adulteræ erunt.*Et non viſitabo ſuper filias veſtras & ſuper nurus veſtras:*hoc eſt,Ego non corrigā hęc flagitia.volo enim vos eſſe expoſitos dedecori.Nam valere ſemper debet illa ſententia, Qui me honore affecerit,hunc ego honore afficiam: & qui vilipendet nomen meum, hunc ego contemptibilem reddam & probroſum. Negat igitur Deus ſe pœnam ſumpturum de ſceleribus,quia volet hoc modo punire impios,à quibus corruptus fuerat cultus ſuus.Dicit, *Quia ipſi cum meretricibus ſe diuidunt.* Quidam verbum hoc פרד exponunt, Diuidūt maritos ab vxoribus:ſed Propheta haud dubiè intelligit ipſos diuidi à Deo: quemadmodum ſi mulier à marito ſuo deſciſcat,& ſe ſubiiciat adultero.Allegoricè igitur,vel ſaltem metaphoricè hoc verbum accipit Propheta:& eſt cauſę redditio,quam non intelligunt qui literaliter accipiunt hoc de adulteriis:& eorum error ſatis refellitur proximo membro, vbi dicit, Cum ſcortis ſacrificant. Hoc eſt igitur diuortium illud cuius meminit, nempe quia ſacrificant: quod fieri non poterat,quin Deo fidem datam violarent. Nunc tenemus genuinum Prophetæ ſenſum:*Non vlciſcar,* inquit,ſcortationes & adulteria in veſtris familiis. Quare?volo enim vos eſſe probroſos,nam priores ſcortati eſtis.Sed mutatio eſt perſonę.Hoc etiam tenendum eſt: debuerat enim potius proſequi vno contextu in ſecunda perſona ſermonem: Quia vos ſeparati eſtis cum meretricibus, & ſtatis cum ſcortis: debuerat hoc modo loqui: ſed quaſi per modum indignationis ſermonem aliò conuertit: Iſti,inquit,ſcortati ſunt: acſi eos iam alloquio non dignetur.Scortati ſunt igitur cum meretricibus. Per *Meretrices* haud dubiè intelligit corruptelas quibus peruerſus fuerat Dei cultus etiam per ſcorta.*Sacrificant cum ſcortis,* inquit,hoc eſt deficiunt à vero Deo,& permiſcent ſe pollutionibus quibuſlibet: hoc autem eſt ſcortari:quemadmodum ſi quis relicta vxore,vel ſi qua mulier relicto marito,proiiciat ſe ad fœdam libidinem. Non eſt autem nouum vel inſolens puniri peccata nouis peccatis.Pręſertim tenenda eſt illa Pauli doctrina,quòd ſcilicet Deus,vt eſt vltor glorię ſuæ ſic coniicit homines in ſenſum reprobum,& ſinat operiri multis ignominiis:quia ſcilicet non poteſt ferre, dum ipſi conuertunt gloriam eius in ignominiam, & veritatem in mendacium.Poſtea addit,*Et populus non intelligens corruet.* Qui verbum לבט accipiunt pro Peruerti,intelligunt reddi perplexum: & ſenſus ille non malè quadrat. *Populus* ergo *non intelligens ac perplexus erit:* acſi diceret,Nullam tenebit rectam viam. Sed ſignificat etiam hoc verbum Impingere & cadere ſæpius: & quum ſenſus hic receptior ſit, libenter amplector. *Populus* ergo *non intelligens corruet.* Hîc cōcludit Propheta nullius momenti fore ignorantiæ prætextum coram Deo:quemadmodum hypocritæ ſolent ad extremum huc confugere: dum vident ſe omni ratione deſtitui, confugiunt ad hoc aſylum: Atqui putabam me rectè facere:ego deceptus ſum: ſed eſto, error hîc eſt tolerabilis. Propheta hîc denunciat vanas & fallaces eſſe has excuſationes:quia populus qui non intelligit,corruet:idque meritò. Vnde enim illa inſcitia in populo Iſraelitico,niſi quòd ſponte clauſerunt oculos ad lucem?quemadmodum prius dictum fuit.Quum ergo homines ita velint ſponte cœcutire,nō mirum eſt ſi Dominus tradat illos in vltimum interitum.Quòd ſi nunc ſibi blanditias faciunt ex errore ſuo,quemadmodum iam dixi,Dominus illam falſam confidentiam diſcutiet, & iam verbo ſuo diſcutit.Quid ergo reſtat? nempe vt ſapere diſcamus ex eius verbo, quia hæc noſtra eſt ſapientia & intelligentia,vt dicit Moſes 4.capite Deuteronomij.

1. Sam. 2. 30.

Rom.1.28

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura tam propenſi & faciles ſumus ad omne errorum genus,ad tot ſuperſtitionum & tam multiplices formas,Satan etiam non deſinit nobis inſidiari, & tot laqueos nobis tendit: da inquam,vt verbi tui doctrina ſic cuſtodiamur ſub obſequio tuo, ne vnquam deflectamus huc vel illuc ad dextram vel ſiniſtram, ſed maneamus in puro cultu quem nobis præſcripſiſti, ita vt ſyncerè poſſimus teſtari te verum nobis eſſe Patrem,quum ſcilicet manebimus ſub præſidio Filij tui vnigeniti, ſicuti nobis datus eſt abs te paſtor & gubernator vſque in finem. Amen.

15 *Si scortaris, tu Israel, ne offendat Iehudah: ne veniatis in Gilgal, & ne ascendatis Beth-auen, & ne iuretis, Viuit Iehoua.*

Hic Propheta conqueritur etiam Tribum Iehudah infectam fuisse superstitionibus, quum tamen Dominus mirabiliter eam sibi integram ab eiusmodi pollutionibus seruasset. Comparat Israelem cum Iehudah: acsi diceret, Quòd Israel scortatur, non mirum est: pridem excussit omne iugum, & defectio eius satis nota est: sed quòd Iudæi etiamnum prolabi incipiunt ad eadem flagitia, hoc non est tolerabile. Nunc ergo tenemus quorsum ista
1. Reg. 12. 28. comparatio pertineat. Scimus ex quo Iarobeam decem Tribus ad se traxit, corruptum fuisse Dei cultum: quia vetiti sunt Israelitæ ascendere Ierosolymam, & sacrificia illic offerre Deo ex præscripto Legis. Interim erecta sunt altaria quę meræ erant corruptelæ diuini cultus. Hoc iam per multos annos durauerat. Dicit igitur Propheta Israelem instar putidi scorti carere omni pudore, neque id esse mirum, quia Dei timorem abiecerit: sed quòd Iehudah etiam simul cum Israele desereret syncerum Dei cultum, hoc Propheta deplorat, *Si ergo tu Israel scortaris, saltem ne Iehudah delinquat.* Hîc videmus primò quàm difficile sit intactos manere ab omni macula, qui permixti sunt pollutionibus & inquinamentis: quemadmodū si quis inter Papistas versetur, vix poterit se integrum seruare Domino, quia etiam vicinia ipsa contagionem affert, quemadmodum videmus. Israelitæ distincti erāt à Iudæis, & tamen videmus corruptos fuisse Iudæos eorū morbis ac vitiis. Nihil enim procliuius est quàm relinquere veram pietatem. Nam ingenita nobis est quædam peruersa libido comminiscendi falsos & impios cultus: & quisque in hac re erit sibi magister. Quid ergo fiet, si aliunde nos stimulet Satan? Caueant ergo sibi quicunq; vicini sunt idololatris, ne quid pollutionum ab ipsis contrahant. Cæterùm videmus non leuari eorum culpam qui rectè edocti sunt, si permisceant se cæcis & incredulis. Tunc Israelitæ, etiamsi adhuc iactarent nomen Dei, erant tamen alieni à pura doctrina, & fuerant diu in tenebris errorum demersi: nulla apud eos vigebat religio, imò nulla ferè liquida erat scintilla Diuinæ lucis. Iam accusat Propheta Iudęos, quòd ab Israelitis nihil differant, quibus tamen Deus ad illum vsque diem prætulerat facem. Noluerat enim extingui sanam doctrinam Ierosolymæ, neque in tota Iudæa. Quòd nihil proficiunt Iudæi in hoc singulari Dei beneficio, duplicat eorum culpam. Hæc ratio est cur nunc dicat Propheta. *Etiamsi scortetur Israel, tamen Iehudah ne offendat.* Dicit, *Ne veniatis in Gilgal, & ne ascendatis Beth-auen.* Hîc rursus designat superstitiones quibus Israelitæ vitiauerant purum Dei cultum: nempe quòd in Bethel, & Gilgal erexerant sibi templa vbi fingebant se Deum colere. Quantum attinet ad Gilgal, scimus locum fuisse celebrem, quia transmisso Iordane, illic erectum fuerat monumentum miraculi. Et non dubium est quin populus semper exercuerit se in memoria tam insignis gratiæ: & locus etiam ille famam & honorificum nomen retinuerat in populo. Hoc per se non fuit reprehensione dignum: sed quemadmodum solent homines peruertere suo abusu quicquid boni est, ita Iarobeam, vel quispiam ex eius successoribus, templum extruxit in Gilgal: quia iam occupati erant omnium ferè animi aliqua loci reuerentia. Si nullus fuisset loci delectus, non poterat tam facilè pellicere vulgi animos: sed quia iam inualuerat in illis opinio, locū esse sanctum, & id ob mirabilem traiectum populi, Iarobeam potuit facilius obtrudere illic vitiosum cultum. Nam quisque suis illecebris iam captus erat, quum fingeret locum illum magis placere Deo. Idem etiam dicendum est de Beth-el. Scimus impositum fuisse loco nomen à sancto patre Iacob: quia Deus illic apparuerat. Terribilis est locus iste, hæc est ianua cælorum,
Gen. 28. 17. dicebat. Vocauit igitur locum Beth-el, hoc est, domum Dei. Quum illic Deo sacrificasset Iacob, putarunt posteri hoc quoque esse probabile. Nam hypocritæ non expendunt quid præcipiat Deus, sed arripiunt tantùm Patrum exempla, & instar regulæ sequuntur quicquid audiunt factum esse à Patribus. Quia ergo nudis exemplis contenti sunt stulti homines, neque attendunt quid Deus exigat, ideo hîc Propheta inuehitur disertè contra vtrumque locum: nempe Bethel, & Gilgal. *Ne veniatis in Gilgal*, inquit, *& ne ascendatis in Beth-auen.* Sed notanda est nominis mutatio qua vtitur Propheta: neque enim honorificè appellat locum illum Bethel, sed dicit esse domum iniquitatis: & tamen illic Deus se patefecit seruo suo Iacob: hoc verum est: sed noluit stabilem esse sibi locum, noluit esse perpetuum altare illic: fuit visio temporalis. Si populus confirmatus fuisset in fide quoties auditum fuisset nomen illud, hoc quidem erat laudabile: sed desciscunt à vera fide, quia contemnunt certum Dei præceptum, & præferunt id quod factum fuerat ab vno homine, & quidem impulsi zelo præpostero. Non mirum est igitur quòd Propheta laudem in vituperium conuertit, & negat amplius esse domum Dei, quæ fuit olim, sed esse domum iniquitatis. Iam tenemus genuinum Prophetæ sensum. Redeo ad obiurgationem qua vtitur contra Iudæos. Exprobrat quòd relicto legitimo altari cursitent ad prophana loca, & appetant illos extraneos cultus, qui tamen hominum arbitrio vel libidine confícti erant. Quid vobis cum Gilgal vel Beth-el, inquit? nónne Deus vobis Sanctuarium proposuit Ierosolymæ? cur non eum illic colitis, quò vos ipse inuitat? Videmus ergo subesse antithesin inter

Beth-el & Gilgal ab vna parte,ab altera verò templum, quod mandato Dei Ierosolymæ in monte Sion extructum erat.Cæterùm,hæc obiurgatio etiam hodie in multos competit.Si prudenter reputamus statum nostri seculi,Papistæ Israelitis sunt similes: est enim satis nota eorum apostasia:nihil apud ipsos sanum est:sed tota religio eorũ est putrida:sunt illic merę corruptelæ.Iam quia Dominus nos sibi peculiariter elegit, videndum est,ne secum nos attrahant & implicent:& est semper timenda contagio, quemadmodum diximus: quia nihil facilius est,quàm nos infici eorum vitiis, vt ingenium nostrũ semper ad vitia procliue est. Deinde monemur etiam,quàm stulta sit & friuola eorum excusatio, qui Patrum exemplis contenti,verbum Dei prætereunt,& putant se omni regula solutos esse,quia sequantur sanctos Patres.Iacob enim dignus imitatione fuit inter alios:& tamen quid valuerit prętextus ille,quum dicerent posteri se Deum colere in Beth-el,colligimus ex hoc loco.Sciamus ergo non aliud nobis certum esse,quàm vbi obtemperamus mandato Domini, neque quicquam tentamus arbitrio hominum,sed tantùm sequimur quod ille iubet. Præterea notandum est,non extenuari crimen,si res à bona & probabili origine profectæ sint, si tamen hodie apparet esse peruersas.Exempli gratia:Papistæ hũc clypeum subinde opponũt, vbi coarguuntur eorum superstitiones: Atqui hoc natum ex bona causa. Sed quale est hoc? Si ergo iudicium facere oportet ex præsenti vsu,videbimus esse impiam abominationem,quod excusant prætextu bonæ & sanctæ originis. Ita in Baptismo videmus quàm varias & multiplices corruptelas admiscuerint.Baptismus quidem ab institutione Christi profectus est:sed non licuit hominibus tot additamentis eum corrumpere.Non excusat igitur origo Baptismi Papistas,sed potiùs duplicat eorum crimen:quia sacrilega audacia contaminarunt,quod Filius Dei instituerat.Sed in Missa eorum multo plus est flagitij.Missa enim,vt scimus,nihil habet commune cum sacrosanctaCœna Domini.Saltem manent aliquę Baptismi reliquię: sed Missa nullo modo accedit ad sacram Christi Cœnam. Iactant tamen Papistæ esse eius loco.Obrepserit sanè,idq; Satanæ astutia,& malitia etiam vel prauitate hominum:interim principium qualecunq; fuerit,non delet extremam ignominiam,quæ in Missa apparet:quia illi abolent vnicum Christi sacrificium,vt satis notum est:trahunt ad sua figmenta expiationem, quæ petenda erat à morte Filij Dei. Et non tantùm hîc cum Papistis certamen nobis est,sed cum nebulonibus istis,qui iactant se Nicodemitas.Nam isti quoque negant se ideo accedere ad Missam, quia deferant aliquid reuerentiæ Papistico figmento : sed quia dicunt illic proponi memoriam Cœnæ Christi, & mortis eius. Si Beth-el potuit olim conuerti in Beth-auen,hodie quid erit Missa? Ergo semper videndum est, vt quicquid Dominus instituit,maneat in sua puritate,neque degeneret: alioqui,vt dictum est,semper rei impiæ audaciæ erunt qui mutauerint veritatem in mendacium. Nunc tenemus quorsum pertineat, & in quem vsum accommodanda sit hæc doctrina Prophetæ. Tandem subiicit. *Et ne iuretis,viuit Iehoua.* Videtur hîc damnare Propheta,quod per se rectum erat.Iusiurandum enim professio est ac testimonium pietatis,præsertim vbi purè homines iurant. Atqui hæc forma quam Propheta attingit, omni vitio caret. Cur ergo non patitur Deus iurare per nomen suum, & quidem sancto modo? nempe quia vult solus regnare, nec sustinet misceri idolis. Quis enim consensus Christo cum Belial? inquit Paulus. Quomodo conueniet lux cum tenebris?Ita Deus nullum consensum cum idolis admittit. Hoc clariùs exprimitur ab altero Propheta,nempe Zephania,quum dicit,Perdam eos qui iurant in Deo viuo, & iurant in Rege suo.Deus enim præcipit nominatim vt iurent fideles per suum vnius nomen, Deuter.5.& aliis locis.Deinde vbi de vero pietatis cultu agitur,ponitur hæc formula, Iurabunt, viuit Dominus. Cæterùm, vbi inuoluunt nomen Dei peruersis suis figmentis homines, hoc nullo modo est tolerabile.Hanc ergo perfidiam Propheta nunc taxat, *Ne iuretis,viuit Iehoua:* acsi diceret,Qui fit vt audeant isti homines sumere nomen Dei,quum tamen se prostituant idolis? Deus enim nomen suum accommodat tantùm populo suo. Vsurpant enim fideles quasi precariò Dei nomen in iuramentis. Nisi Dominus hoc iuris nobis concederet,certè esset sacrilegium : sed mutuamur Dei nomen eius permissu : verum est, siquidem seruamus illi fidem,si manemus sub eius obsequio. Cæterùm, si colimus alienos deos, iam nihil nobis cum eo commune,sed aufert priuilegium quod dederat. Dicit ergo,Posthac ne permisceatis verum & vnicum Deum cum idolis.Neque enim hoc ferre potest,sicuti etiam Ezech.20.cap.dicit,Ite,colite idola vestra: ego repudio omnes cultus vestros. Dominus illic grauiter irascitur,dum videt offerri sibi sacrificia.Cur istud?nempe quia species erat pollutionis,quum profiterentur Iudæi se ipsum colere, deinde transibant ad impias superstitiones.Nunc ergo tenemus sensum huius versus. Sequitur:

2. Cor. 6. 15.
Soph. 1. 5.
Iere. 4. 2.

16 *Quia sicut iuuenca indomita,indomitus Israel: nunc pascet Iehoua quasi agnum tenerum:* (nam כלבש propriè significat Agnum tenerum: hoc est,qui adhuc est anniculus: איל autem vocant arietem, qui annum vnum excessit) *in loco spatioso.*

Hîc comparat Propheta Israelem iuuencæ indomitæ. Alij vertunt iuuencam errantem. Possemus etiam vertere lasciuam. Aliis autem videtur magis exprimi defectio quòd scilicet recesserit à Deo, vel declinauerit: sed similitudo non tam esset apposita. Vertunt illi, Sicut iuuenca declinans, vel quæ recessit. Malo igitur petulantem vel lasciuam vertere. Et correctio, quæ subiicitur, optimè congruit, *Nunc Dominus pascet eos quasi agnum tenerum in loco spatioso*, vt statim videbimus. Hoc primo loco tenendum est, Israelem conferri iuuencæ, & quidē lasciuæ, quæ scilicet non potest vel in stabulo manere quieta, vel iugo assuescere: ideo subiicitur, *Nunc Dominus pascet eos quasi agnum in loco spatioso*. Duplex potest esse huius membri sensus. Vel quòd Dominus relinquet eos in suis lautitiis, vt sese ingurgitent quoad tulerit libido, atque expleuerint suam ingluuiem. Et hæc formidabilis est pœna: vbi scilicet Dominus non compescit hominum intemperiem, sed patitur eos proteruire sine vllo fine & modo. Quidam ergo ita hunc locū accipiunt, *Nunc pascet Deus tanquam agnum*: hoc est, quasi pecudem iudicio carentem: idque *In loco spatioso*: id est, in vberrimo agro, & qui victus copiam ad satietatem vsq; suppeditet. Sed videtur potius aliud sentire Propheta, quòd scilicet Dominus sic dissipabit Israelem vt sit quasi agnus in loco spatioso. Scimus hoc proprium ouibus esse, vt se contineant sub pastoris custodia: & ouis, si in solitudinem abacta fuerit, balatu suo declarat se esse timidam, & quasi pastorem suum & gregem quæritat. Denique ouis non est animal solitarium: & ista est ferè pars victus ouibus & agnis, vt simul pascant, & quidem sub vnius hominis oculo, cui se putant esse curæ. Nunc apparet elegantissima allusio. *Sunt*, inquit Propheta, *quasi iuuencæ indomitæ*, quia lasciuiunt, vt nullus campus sufficiat eorum proteruiæ, quemadmodum si iuuenca vellet occupare totum agrum. Talis igitur, inquit, & tam importuna est inobedientia huius populi, vt nō amplius possint aliter durare, quam si cuique detur locus spatiosus. Dabo igitur locum spatiosum, sed longè in alium finem, nempe vt quisque eorum, sit quasi agnus, qui circumspiciat, & nō videat vllum gregem cui se associet. Hoc factum est quum terra fuit nudata suis cultoribus: neque enim tunc habitabat tanta populi frequentia. Nam abductæ fuerunt primò quatuor Tribus, sicuti antè dictum fuit: & cœperunt tunc esse quasi agni in loco spatioso, quia Deus expauefecit eos terrore hostili. Postea residua pars populi vel dispersa vel in exilium tracta est. Erant igitur similes agnis, & quidem in loco spatioso, quum essent in exilio. Nam tametsi erant inclusi tuguriis, & conditio eorum modis omnibus angusta erat, tamen erant in loco quasi deserto: quia vix alius alium aspicere audebat, & quasi vastitas & solitudo occurrebat eorum oculis quocunque ipsos verterent. Videmus ergo quid velit Propheta, *Sunt similes iuuencæ indomitæ*, inquit, vel lasciuæ: ego mansuefaciam eos, vt sint similes agnis: & postea dispersi pauebunt tanquam in deserto, quia scilicet nullus erit grex ad quem accedant. Pergamus.

17 *Adiunxit se* (vel associauit,) *idolis Ephraim: dimitte eum.*

Hîc Deus quasi tædio fessus iubet Prophetam quiescere, acsi diceret, Quandoquidem nihil proficio erga populum istum cessandum est, tu desiste ab officio. Deus enim Hoseam præfecerat Israelitis in hunc finem, vt eos ad resipiscentiam adduceret, si quo modo essent sanabiles, hoc fuit iniunctum Prophetæ munus à Domino, vt scilicet retraheret miseros homines & vagos ab errore, & colligeret rursus in obedientiam puræ fidei. Iam videt laborē Prophetæ irritum, & carere omni successu. Itaq; iam, vt diximus, tædium concipit, & iubet Prophetam supersedere: *Dimitte eos*, inquit: hoc est, Non est quòd te amplius fatiges. ego remitto tibi laborem hunc, & nolo amplius etiam molestiam hanc sumere, quia prorsus sunt incurabiles. Nam quum dicit ipsos se idolis adiunxisse, intelligit non posse auelli ab illa pertinacia, in qua obduruerant: acsi diceret ista est conspiratio quæ non potest corrigi. Et alludit ad coniugium illud cuius prius meminerat. Scimus enim Israelitas Deo fuisse coniunctos, quia eos sibi adoptauerat in sacrum populum: postea defluxerant ad impios cultus. Sed potuit tamen spes esse sanationis, donec prorsus affixi fuerunt suis idolis, & ita mordicus illis hęserunt, vt non possent abstrahi. Hanc societatem designat Propheta, quum dicit, *Associati sunt idolis*. Ponit autē Tribum Ephraim: quia scimus Reges ex ea fuisse ortos (Reges Israel dico) & exprobrat simul quòd Tribus illa indignè abusa fuerit benedictione Dei. Scimus Ephraim fuisse benedictū à sancto Iacob præ fratre suo maiori: & tamen nulla erat ratio cur Iacob postponeret primogenitum, & pręferret minorem natu, nisi quòd Deus suum beneplacitum illic ostendit. Minus ergo excusabilis fuit illa ingratitudo Ephraim, quum non modò à puro Dei cultu defecit, sed etiam polluit totam terram: quia Iarobeam inuexit impias superstitiones. Fuit igitur ille fons omnis corruptelæ. Hæc ratio est cur Propheta nunc disertè nominet Ephraim. Quanquam satis trita est hæc loquendi forma apud Prophetas, vt scilicet per synecdochen totus Israel sub nomine Ephraim notetur. Hic autem locus notatu dignus est, vt attenti simus ad Dei obiurgationes, neq; maneamus torpidi vbi nos excitat: quia semper timendum est ne momento nos reiiciat, vbi exanimatus fuerit nostra contumacia, vel tale conceperit fastidium, vt non dignetur nos amplius alloquio. Sequitur:

18 *Putruit potus eorum: scortando scortati sunt: dilexerunt, Afferte, turpiter* (vel ignominiam קלון) *principes eius.*

Hîc metaphoricè primùm dicit Propheta potum eorum putruisse: hoc est ita intemperanter fuisse proiectos ad omne scelus, vt omnia inter ipsos fœterent. Alludit autem Propheta ad turpem & belluinam crapulam. Nã ebriosi homines ita sunt vino dediti, vt pleno gutture fœtorem exhalent: nunquam satiantur potãdo, donec ructando, proiiciant etiã vomendo fœtorem vini. Propheta ergo huc respexit. Non tamen loquitur de potu vini, hoc certum est: sed potius ebrietatem vocat illam effrænem licentiam quæ tũc regnabat in populo. Quum ergo sine pudore quiduis sibi permitterent, quemadmodum ebriosi homines videntur inexplebiles esse, vbi ita fuerunt addicti vino vt existiment summas delicias semper vinum in palato sentire, vel sorbere magnã copiam gutture, vel implere etiam ventrem suum: vbi ergo ebriosi homines huc venerunt, iam exhalant fœtorem vini. Hoc ergo intelligit Propheta, *Putruit*, inquit, *potus eorum*: hoc est. Nulla est in populo isto mediocritas peccandi: non iam vulgari modo vel vsitato Deum offendunt, sed prorsus sunt similes belluinis hominibus, quos nihil pudet assiduè ructare & vomere, ita vt offendant fœtore suo omnes obuios: tales sunt isti. Postea adiungit, *Scortando scortati sunt*. Est altera etiam similitudo. Scimus hactenus Prophetam de scortatione loquutum esse metaphorico sensu, quòd scilicet perfidè Israel se prostitueret idolis, atque ita violaret datam vero Deo fidem. Prosequitur ergo nunc eandem metaphoram hoc loco, Scortando igitur scortati sunt. Duplici ergo nomine infamat eos & traducit, quòd scilicet pudorem omnem abiecerint: quemadmodum ebriosi quos ita vinum delectat, vt euomãt deinde cum magno fœtore crapulam suam. Iam comparat scortatoribus. Tandẽ dicit, *Dilexerunt, Afferte, turpiter principes eius*. Peculiariter hîc demonstrat Propheta in proceribus fuisse extremam peccandi licentiam: quia scilicet addicti erant muneribus. Scimus autem donis excæcari oculos sapientum, peruerti corda iustorum. Hoc autem consultò addidit Propheta, vt sciamus nullos tunc fuisse in populo, qui studerent remedium adhibere tot vitiis, quia scilicet ipsi proceres captabant prædam: nemo tenebat quorsum vocatus esset. Hinc factum est vt quisque impune sibi quiduis permitteret. Quare? nulli enim erant censores morum. Hîc videmus quàm miserè agatur cum populo vbi nulli sunt qui suscipiant curam disciplinæ: vbi etiam ipsi iudices prędæ inhiant, & nihil curant pręter munera & diuitias: quia tunc etiam necesse est accidere quod hîc Propheta in populo Israelitico describit. *Dilexerunt* ergo *principes eius, Afferte*. De nomine קלון etiam dicendum est vno verbo, non simpliciter designare Hoseam quælibet munera, sed munera quæ possent ostendere publicam esse iuris nundinationem: acsi diceret: Iam ipsi iudices quum dicunt, Afferte: quum amant, Afferte: non habent discrimen vllum, & putant hoc sibi licitum esse, quia populus obduruit ad tale flagitium. Turpiter ergo & cum ignominia appetunt prædam.

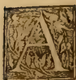
¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie tua misericordia dignatus es nos colligere in Ecclesiam tuam, & circundare nobis cancellos Verbi tui, quibus nos contines in vero & recto numinis tui cultu: da, inquam, vt maneamus quieti sub hac obedientia: & quanquam multis modis conetur nos Satan huc vel illuc abducere, & simus etiam natura tam propensi ad malum, tamen confirmati in fide, & sacro illo vinculo tecum vniti, constanter maneamus sub hac Verbi tui custodia, & ita adhæreamus Christo Filio tuo vnigenito, qui nos sibi in æternum adiunxit, vt nunquam etiam abs te vllo modo deflectamus, sed potius confirmemur in fide Euangelij eius, donec tandem in Regnum suum nos simul omnes recipiat, Amen.

19 *Ligauit ventus eam in alis suis, & pudefient à sacrificiis suis.* (vel ligauit ventum in alis suis.) Ambigua enim est locutio apud Hebræos. Atq; vtrouis modo legas, genus verbi relatiuis non conuenit, quę fœminina sunt: sed frequenter occurrunt eiusmodi exempla. Libera igitur erit optio.

Si placeat lectio prior, *Ligauit ventus eam in alis suis*: sensus erit, Turbo repentinus abripiet hunc populum, & ita pudefient à sacrificiis suis. Sic tempus verbi præteritum pro futuro accipitur. Quanquã possumus etiam legere in tempore pręterito, acsi propheta sermonem de re iam peracta haberet. Ventus ergo iam abripuit populum hunc: hoc est, videntur sibi egisse altas radices, & profundas in suis superstitionibus, sed iã Dominus permisit eos vento, qui eos ligatos teneat sub alis suis. Scimus autem alibi etiam tribui vento alas, Psalm. 104. & 18. etiam. Atque ita vno contextu fluet sententia, vt sit denuntiatio vindictæ. Altera similitudo vel metaphora aptissima erit & bene quadrabit ad præsentem causam: quia nisi homines vana confidentia sursum animos tollerent, nunquam tanta audacia despicerent verbum eius. Dicuntur ergo ventum ligare in alis, qui gradus sui immemores ventoso impetu ad volandum nituntur, & dum superbè se attollunt, nullam habent fulturam nisi in vento. Nunc pergamus.

CAPVT V.

Vdite hoc Sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus Regis auscultate, quia vobis iudicium, (hoc est, iudicium in vos dirigitur,) *nam laqueus fuistis*, (hoc est, tanquam laqueus, subaudienda est כּ nota similitudinis, & addẽda ad nomen פּח fuistis ergo tanquam laqueus) *in Mizppah, & rete expansum super Tabor.*

Hîc rursus concionatur Propheta aduersus totum populum: sed præcipuè sermonem suum ad Sacerdotes & Proceres dirigit: quia scilicet hinc prima erat malorum omnium origo, quòd Sacerdotes lucro intenti, Dei cultum negligebant: Proceres etiam, vt antè vidimus, modis omnibus erant corrupti. Ergo Propheta hîc maximè in illos duos ordines inuehitur, & simul commemorat certa scelera quæ tunc in populo regnabant, & quidem Sacerdotum & Procerum culpa. Sed priusquam vlterius prosequar sententiam Prophetæ, aliquid de verbis dicendum est. Vbi dicit, *Vobis iudicium est*: quidam exponunt, Vestrum erat facere iudicium: hoc est, tenere gubernacula, vt quisque officium suum præstaret. Iudicium enim loco rectitudinis accipitur. משׁפט significat Rectum ordinem, ideò putant hîc damnari Sacerdotes & Proceres, quòd officio suo malè functi sint, quia scilicet nulla illis cura fuerit rectitudinis. Sed sensus ille nimis coactus est. Ego itaque non dubito quin hîc Propheta citet Sacerdotes & consiliarios Regis ad Dei tribunal, vt illic respondeant: quia scimus in primoribus regnare contemptum Dei. Securi igitur sunt, acsi immunes essent à iudicio, acsi soluti essent legibus, & omni ordine. *Vobis* igitur *iudicium est*: hoc est, Deus nominatim vos compellat, & denuntiat se fore vltorem contra vos, qui tam securè contemnitis iudicium eius. Quidam etiam מצפה accipiunt pro Specula: & ita vertunt, Laqueus fuistis loco speculæ. Sed refellitur eorum error secundo membro: statim enim sequitur apud Prophetam, *Rete expansum super Tabor.* Satis verò notum est Mizppah & Tabor fuisse altos montes, & propter suam altitudinem celebres ac famosos. Iam scimus vt venatio soleat in montibus exerceri. Non dubium igitur est quin hîc Propheta intelligat tam Sacerdotes quàm consiliarios Regis fuisse laqueos & retibus similes. Quemadmodum solent aucupes & venatores tendere retia sua & laqueos super montem Mizppah & Tabor, ita etiam populus irretitus fuit à vobis. Hic simplex est sensus verborum. Alij diuinant fuisse locatos illic à Regibus Israel latrones, qui interciperent Israelitas, si quos viderent ascendere Ierosolymam: quemadmodum nunc videmus vbique positas esse insidias, ne quis è Papatu huc commeet. Sed coniectura illa nimis est remota. Et iam exposui quídnam Propheta velit. Vtitur enim similitudine, vt diximus. Nunc redeamus ad summam doctrinæ: *Audite hoc*, inquit, *sacerdotes, & attendite domus Israel, & auscultate domus regis.* Complectitur quidem Propheta totum populum secundo loco: sed disertè sermonem suum ad Sacerdotes & consiliarios Regis conuertit: quod prudenter notandum est. Nam generalis quidem est huius capitis doctrina, vt postea videbimus: sed interim Propheta non temerè aggreditur ipsos Principes, quia præcipuum crimen in ipsis residebat: quia scilicet Sacerdotes erant canes muti, imò populum abduxerant à puro Dei cultu ad falsas superstitiones: & tantum erat studium turpis quæstus apud eos, vt peruerterent Legem, & quicquid priùs syncerum fuerat in populo illo. Non mirum est igitur quòd Propheta tametsi generalem doctrinam hîc tractet quæ promiscuè in omnes ordines competit, tamen Sacerdotibus denunciet iudicium, & Regis Consiliariis. Quantum ad Consiliarios spectat, illi etiam vt stabile esset regnum, approbauerant falsos & adulterinos cultus, quemadmodum prius dictum fuit: deinde sequuta etiam fuerant alia vitia. Et non dubito Prophetam hîc vnà cum superstitionibus taxare alias corruptelas, quas scimus tunc passim grassatas fuisse in populo, & de quibus antehac aliquid etiam dictum fuit. Porrò ad vehementiam hoc valet, quòd tribus verbis vtitur, *Vos Sacerdotes hoc audite*: deinde, *Domus Israel attendite*: postea, *Tu domus Regis ausculta*: acsi diceret, frustra eos subterfugia captare, quia Dominus sumet de ipsis iudiciũ, quod nũc pronunciat: sed interim dat illis locũ & tempus resipiscentiæ, quum attentos ad hanc denuntiationem esse iubet. Docet autem hic locus ne Reges quidem ipsos eximi à communi doctrina, si velint censeri membra Ecclesiæ. Dominus enim sine exceptione omnes regere vult verbo suo. Et hoc experimentum etiam capit obedientiæ hominum, si se verbo eius subiiciant. Quoniam autem Reges putant se exemptos esse communi hominum numero, Propheta hic ostendit se mitti ad Regem & Consiliarios eius. Eadem etiam ratio in Sacerdotibus valet: nam quia summa est illius ordinis dignitas, ideo omnibus seculis grassata fuit hæc impietas, vt putent Sacerdotes iam sibi quiduis licere. Ergo Propheta ostendit non ita in sublime euectos esse, quin Dominus emineat supra ipsorum capita cum verbo suo. Denique sciamus in Ecclesia, Dei verbum ita obtinere summũ gradum, vt nec Sacerdotes, nec Reges, nec eorum Consiliarij sibi priuilegium arrogent, acsi vita eorum non esset verbo Dei subiecta. Hic ergo insignis

guis est locus ad stabiliendam authoritatem verbi Dei. Et ita videmus quàm putida sit hodie iactantia Cleri Papalis: nam obtendũt nobis Sacerdotij fucum, vbi verbum Dei obiicitur, acsi opprimerent splendore gradus sui totam Legem, omnes Prophetas, & ipsum Euangelium. Dominus autem hîc Verbum suum asserit contra omnes hominum gradus, & ostendit tam Reges quàm Sacerdotes cogendos esse in ordinem, vt Verbo pareant. Imò tenendum est quod prius dixi: quanquam peccasset totus populus, tamen specialiter hîc argui tam Reges quàm Sacerdotes, quia scilicet maiore pœna digni erant, quòd prauis exemplis corrumperent totum populum. Ergo, quum laqueis & retibus ipsos comparat, non restringo hoc ad speciem vnam: sed quia cõtagio totius populi prouenerat à Sacerdotibus & consiliariis Regis, & Rege etiam ipso, ideo Propheta non abs re comparat ipsos laqueis, non tantùm quia superstitionum erant authores, sed quia iudicia peruerterant, & omnem æquitatem. Pergamus.

2 *Et iugulando declinantes profundauerunt: ego autem correctio illis omnibus.*

שחט significat Iugulare & mactare. Solet autem exponi hic locus de sacrificiis: & ego hanc sententiam non reiicio. Cæterùm si de sacrificiis loquutus est Propheta, non dubium est quin per ludibrium iugulationẽ vocauerit, ac siquis Templum vocaret macellum, & ipsa sacrificia, lanienam: sic etiam Propheta dicit, *Mactando & iugulando declinantes profundauerunt:* hoc est, declinando ad mactationes suas, prorsus obstinarũt animos, ita vt incurabilis sit prauitas eorum. Nam quum dicit profundè egisse, sensus est, fuisse ita addictos suis superstitionibus, vt non potuerint reduci ad sanam mentẽ, etiamsi sæpius admoniti fuerint à Prophetis. Quáquam hoc verbum etiam aliud exprimit in Scriptura, nempe quòd homines sibi placeant in suis consiliis, & dum implicant suas rationes, putant se Deo posse illudere. Et hac metaphora Prophetæ vtuntur aduersus profanos Dei contemptores, quos etiam vocant לצים, illusores. Illi enim dum homines fallunt, putant nihil sibi fore cum Deo negotij: vt videmus hodie & aulicos, & huiusmodi superbos homines sibi blãdiri in suis fallaciis, & suauiter ridere nostram simplicitatem: quia scilicet existimãt sapientiam secum natam esse, & quasi inclusam in suis cerebris. Sed nescio an hæc metaphora præsenti loco conueniat. Mihi simplicior ille sensus arridet, quem iam attuli, quòd scilicet obstinati fuerint Israelitæ in suis superstitionibus, ita vt præfractè contemnerent omnia cõsilia, omnes admonitiones: imò vt petulanter etiam insurgerent contra omnem doctrinam. Sed singula verba notanda sunt, *Ad mactandum declinantes*, inquit, *profundi fuerunt*. Quum dicit declinasse ad mactandum, non dubium est quin distinguat falsos & extraneos cultus à vero cultu Dei, quem pręscripserat Lege sua. Frequentia enim sacrificandi non potuit damnari neq; in Israelitis, neq; in Iudæis per se, sed declinauerant: hoc est, desciuerant à Legis præscripto. Quo igitur maiore studio sese occupauerunt in sacrificiis, & quò plures victimas obtulerunt Deo, prouocauerunt magis ac magis in se Dei vindictã. Videmus ergo Prophetam hîc quasi digito notare vitium quod reprehendit in populo israelitico, nempe quòd non sacrificabant ex mandato Dei, & secundùm Legis ritum: sed declinauerant, hoc est, sequuti fuerant sua figmenta. Hinc fit vt contemptim, vel etiam contumeliosè vocet ipsorum sacrificia mactationem, vel iugulationẽ: Sunt carnifices, inquit, vel sunt lanij. Quid ad me, quòd cum magna pompa & splendore victimas suas adducunt? quòd vtuntur multis cæremoniis? Ego hoc totum repudio, inquit Dominus: est profana laniena: nihil ergo commune habent istæ mactationes cum cultu quem ego probo. Ergo vt sacrificia nostra Deo placeant, necesse est exigere ad regulam verbi ipsius. Obedientia enim, quemadmodum iam sæpius dictum fuit, melior est quàm omnes victimæ. Vbi autem sese homines transferunt ad falsos cultus, vel commentitios, iam nihil sacrum est vel acceptum Deo, sed est profana colluuies. Cæterùm, quemadmodum dixi, Propheta non tãtùm accusat populum quòd declinauerit ad cultus peruersos, sed quòd in illis obstinatè defixus fuerit. Profundi fuerunt, inquit, in suis superstitionibus: quemadmodum prius dixit agglutinatos esse idolis, vt non possent ab illis auelli: sic etiam nunc dicit profundas egisse radices in sua malitia. Sequitur, *Et ego correctio illis omnibus*. Quidam existimant Prophetá in Dei persona minari Israelitis quòd Deus se vltorem fore pronuntiet, quia populus adeò peruicaciter sequutus fuerit prauas superstitiones: Ego sedeo iudex in cęlo, neque patiar impunè vos elabi, quandoquidem ita obdurustis in vestra malitia. Sed rectius sentiunt qui putant hac circunstantia crimen magis augeri, quòd Deus per suos Prophetas non destiterit reuocare ad sanam mentem Israelitas, si quidem non fuissent prorsus desperati: *Ego fui illis correctio:* hoc est, Non est quòd excusent se lapsos errore & ignorantia: fuit enim peruicax obstinatio in illis: quia non cessaui illis rectã viam monstrare per Prophetas meos. *Ego* igitur *fui correctio illis omnibus*, sed non potui eos flectere: tam indomita fuit illa proteruia, vel potius rabies, qua ardebant post sua idola. Nũc ergo tenemus quod rectius è duobus existimo: sed adducam etiam tertium. Posset enim hîc Deus cõqueri quòd fastidio fuerit Israelitis: acsi diceret, Quum Prophetas meos misi, non passi sunt sese moneri, quia verbum meum illis nimis acerbũ fuit: quemadmodum obiurgationes non

1.Sam.15. 22.

facilè tolerantur ab hominibus. Scimus enim eos qui sibi malè cõscij sunt, tamen non libenter audire vllam obiurgationem: quisque, vt sibi facit blanditias, ita vellet se ab aliis decipi: Quoniam ergo adeò teneræ sunt hominum aures & delicatæ, vt nullam reprehensionem placidè admittant, hic sensus non malè congrueret, *Ego fui illis omnibus correctio:* hoc est, doctrina mea ab ipsis reiecta fuit, quia scilicet nimium asperitatis in se habebat. Sed altera expositio quam secundo loco attuli, magis recepta est: ego tamen nolui omittere quod mihi videtur non minus consentaneum. Nunc liberum sit eligere, vel admittere ex his duabus expositionibus: vel quòd Dominus hìc excusationem erroris tollat Israelitis, quia scilicet non destiterit coarguere ipsorum vitia per suos Prophetas: vel quòd expostulet cum Israelitis, quia respuerunt verbum suum quasi nimis rigidum & asperum esset. Semper autem manebit summa hæc, populum Israeliticum non modò fuisse apostatam, quia defecit à legitimo Dei cultu ad suas superstitiones: sed fuisse contumacem & præfractum in sua malitia, quòd scilicet nullam doctrinam, nulla sana consilia admiserit. Pergamus:

3 *Ego cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus à me: quia tu scortatus es Ephraim, pollutus est Israel.*

Hìc Deus ostendit se non placari vanis excusationibus, quas hypocritæ obiectant, & quibus putant repelli ipsius Dei iudiciũ. Videmus quanta sit in multis socordia, vbi Deus ipsos accusat, & proponit in lucem ipsorum scelera. Non inuoluunt se vanis & friuolis defensionibus: ita putant quasi impositum esse frænũ Deo, ne amplius audeat ipsos vrgere Hoc modo hypocritæ eludũt omnem doctrinam. Deus autem hìc testatur plurimum falli homines dum ita æstimant ex sensu suo cæleste illud iudicium ad quod vocantur: *Ego*, inquit, *cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus à me.* Subest tacita antithesis, quasi diceret ipsos esse sibi ignotos, quia scilicet tegebant sua scelera friuolis excusationibus, vt dixi. Deus testatur oculos suos non perstringi talibus fumis. Vtcunque ergo sese excuset Ephraim & Israel, tamen non effugiet meum iudicium: vanæ sunt & ridiculæ istæ tergiuersationes quibus vtuntur: ego autem non sum puer. Discamus ergo non metiri sensu nostro Dei iudicium, & vbi verbo suo nos accusat, ne fallamus nos nostris delitiis: quia nihil proficiunt qui tali securitate sese obdurant. Deus acutius videt quàm homines. Cauendum igitur nequis velum obtendat suis peccatis, quia oculi Dei penetrant per omnes istas excusationes. Quòd autem Ephraim seorsum nominat, scimus non fieri absque ratione: nam ex illa tribu ortus erat primus Iarobeam. Ergo honoris causa impositum fuit nomen Ephraim decem Tribubus: sed Propheta hìc Ephraim, qui putabat se excellere supra omnes alias Tribus, probrosè nominat: *Ego*, inquit, *cognoui Ephraim:* placent sibi, quoniam primus Rex Israel ortus fuit ex illa Tribu: *Ego ipsos cognoui, & Israel non est à me absconditus.* Postea exprimit quid cognoscat in populo illo, nempe quòd *Scortatus fuerit Ephraim, & quòd pollutus Israel:* acsi diceret, Litigate vt visum fuerit: sed hoc facturi estis absque profectu. Ego enim habeo aures obtusas vestris mendaciis: sed vbi omnia à vobis allata fuerint, vbi sedulò egeritis causam vestram, & nihil prætermissum fuerit, quod ad excusationẽ faciat, tamen vos estis scortatores & polluti. In summa, confirmat Propheta hoc secũdo membro quod prius dixi, nempe homines dum sibi adulantur, seipsos decipere, quia Deus interea iudicat ipsos, neque patitur sibi fucum hoc modo fieri. Israel & Ephraim tunc iactabãt suas superstitiones, acsi deum tenerent sibi obstrictũ: Hæc est scortatio, inquit, hæc est pollutio: deniq; hìc Propheta ansam præcidit omnibus blanditiis quas obtendunt homines, dum excusant cultus fictitios: quia scilicet Deus ex alto pronuntiat pollui omnes qui à verbo suo declinant.

4 *Non adiicient studia sua, vt conuertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio ipsorum, & Iehouam non nouerunt.*

Alij vertunt, Non permittent studia ipsorum, vt se conuertant: & sensus ille esset probabilis, quòd scilicet tantopere dediti sint suis superstitionibus, vt iam non sit illis integrum nec liberum redire in viam: acsi diceret Propheta: Mãcipati sunt prorsus suis diabolicis figmentis, & studia ipsorum non permittent vt resipiscant. Sed prior sensus (vt etiam magis receptus est) videtur aptior esse ad contextum: *Non adiicient*, inquit, *studia sua, vt conuertantur ad Deum suum.* Hìc Deus affirmat actum esse de populo illo, & nihil prorsus spei restare quemadmodum etiam prius dixit, Relinque eos: quid faceres amplius? Neque enim locum præbent sanæ doctrinæ. Quoniam ergo prorsus deuoti sunt exitio, iam non est cur tu sis solicitus de ipsorũ salute, quia hoc est superuacuum. Sic etiam hoc loco, *Non adiicient*, inquit, *studia sua, vt conuertãtur ad Deum suum.* Si Propheta hìc in sua persona loquitur, sensus erit, Quid ego me fatigo? Deus quidem mandauit mihi vt reprehendam hunc populum, sed interea video me operam ludere, quia mihi negotiũ est potius cum brutis animalib. vel cum saxis, quàm cum hominibus: nulla est in ipsis ratio, nullum iudicium: nam diabolus fascinauit eorum mentes. Nunquam ergo studia sua adiicient vt se conuertant ad Deum suum. Si malumus accipere hanc sententiam in persona Dei, eadem ferè manebit doctrina: Deus hic

pronuntiat populum illum esse insanabilem: *Nunquam* ergo *adiicient studia sua*. Quare? Sunt enim quasi demersi vsq; in profundum gurgitem, & eorum obstinatio est quasi abyssus. Quoniam ergo ita defixi sunt in suis superstitionibus, *Nunquam adiicient studia sua, vt redeant ad Deum suum.* Sed interim Deus non tantùm hîc ostendit nullum amplius esse remedium curandis populi morbis, sed grauiter & seuerè malitiam ipsorum infamat: quòd scilicet non cogitent de reconciliatione cum Deo suo: acsi diceret, Quid ego postulo à miseris istis hominibus, nisi vt redeant ad Deum suum? debuerant hoc sponte facere. Nunc quòd moniti non curant, sed potius ferociter resistunt sanæ doctrinę, ánnon ista est mira & portentosa væsania? Videmus ergo emphaticam esse loquutionem, quum dicitur, *Non adiicient studia sua, vt redeant ad Deum suum.* Poterat enim hoc simpliciter dicere Propheta, Vt redeant vel ad Iehouam, vel ad Deum: sed dicit, *Ad Deum suum*: quia scilicet familiariter Deus se illis patefecerat, imò educauerat ipsos in sinu suo, acsi filij essent, & ipse pater. desciuerant ab ipso, & fuerant apostatæ: nunc quum Dominus vult corrigere istam perfidiam, ánnon hoc mirum est quòd populus claudit aures, & animum suum obdurat contra omnem doctrinam? Videmus ergo quàm acris sit ista reprehensio. Et dicit, *Quia spiritus fornicationum est in medio ipsorum*: hoc est, ita sibi placent in sua fœditate, vt iam nullus sit pudor, nulla reuerentia. Tenenda enim est ratio huius similitudinis quam prius exposui. Quemadmodum mulier adhuc aliquid retinet pudoris, etiamsi fidem marito non seruet, quandiu domi stat, & vbi adhuc censetur aliquo loco inter probas mulieres & pudicas: si verò semel ingressa sit lupanar, & palàm se omnibus prostituerit, si sciat flagitium suum omnibus cognitum esse, tunc excutit omnem pudorem, & prorsus obliuiscitur famæ suæ: ita etiam Propheta dicit *Spiritum fornicationis esse in medio populi Israelitici*: acsi diceret, imbutos esse Israelitas suis superstitionibus, vt iam non possint tangi vel affici vlla Dei reuerentia, non possint reuocari in viam, quia scilicet diabolus ipsos dementauit, & abiecto omni pudore similes sunt scortis fœtidis. Et postea addit, *Dominum non nouerunt.* Hac particula non extenuat Propheta culpam populi, sed potius amplificat ingratitudinem, quòd scilicet obliti sint Dei sui, qui tam indulgenter ipsos tractauerat. Fuit enim hæc monstrosa ignorantia, quum redempti essent Dei manu, quum vigeret apud ipsos Legis doctrina, quum assiduis Dei beneficiis seruati fuissent vsque ad diem illum, quòd potuerint momento vno impios cultus suscipere, amplecti illas corruptelas, quas sciebant damnari in Lege. Quod ergo populus ita abductus fuit à Deo suo, certè inexcusabilis est malitia. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat *Ipsos Iehouam non nouisse.* Atqui si causa quæritur, non poterunt dicere sibi defuisse lucem: Deus enim viam salutis illis monstrauerat. Quòd ergo Iehouam non cognouerunt, hoc imputandum est ipsorum peruicaciæ: clausis enim oculis ruebant scientes & volentes in diabolica illa figmenta, quæ sciebant diuinitus damnata esse, quemadmodum prius dictum est.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non desinis nos quotidie hortari, & quia subinde vides deflectere à recto cursu, non desinis nobis manum porrigere, & reprehensionibus etiam nos expergefacere vt resipiscamus: ne permittas vt tali peruicacia repudiemus verbum tuum, qualem hic damnas per os Prophetæ tui in veteri populo, sed rege nos Spiritu tuo, vt placidè & obsequenter tibi subiiciamur, eáque docilitate, vt si non sponte hactenus sapuimus, saltem ne simus incurabiles, sed patiamur te mederi morbis nostris, vt verè resipiscamus, & toti simus tibi addicti in obsequium, ne quid tentêmus præter regulam verbi tui, & præter eam sapientiam quæ nobis exposita est non tantùm per Mosen & Prophetas tuos, sed etiam per vnigenitum Filium tuum Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

5 *Et respondebit,* (vel testificabitur) *superbia Israel ad faciem eius: Israel ergo & Ephraim concident in sua iniquitate, concidet etiam Iehudah cum ipsis.*

Postquam damnauit Propheta Israelitas duplici nomine, quòd scilicet defecerant à vero Deo, & contumaciter respuerant omnem doctrinam, nũc adiungit propinquam Dei vindictã instare. *Testificabitur* ergo *superbia Israel in conspectu eius:* hoc est, Israel sentiet quid sit ita Deo obsistere, & eius Prophetis. Neq; enim dubiũ est quin superbiæ nomen referat Propheta ad contẽptum doctrinæ, quòd scilicet sic turgebant inani confidentia, vt putarent sibi fieri iniuriam quoties Prophetæ ipsos arguerent. Quanquam simul notandum est, ita fuisse præfractos, quia velut ebrij erant in suis deliciis. Nã scimus quandiu rebus prosperis fruuntur homines magis insolescere: sicuti etiam veteri prouerbio fertur, Satietas ferociam parit. Alij verbum ענה pro Humiliari positũ existimãt: & sensus hic non malè quadraret. Superbia ergo Israel humiliabitur corã facie eius. Sed altera expositio magis recepta est, ideo libenter eam amplector, Quòd scilicet Deus non alio teste opus haberet ad refutãdum Israelem, quàm ipsius superbia. Scimus autẽ vbi obduruit quispiam, putare nullum amplius fore

iudicium,nec cogitare de ratione Deo reddenda,quia ipsa superbia tollit omnem metum. Hac ratione dicit Propheta, Deus vos conuincet, quia fuistis hactenus tam superbi, vt nihil profecerit suis admonitionibus. Iam addit, *Israel & Ephraim cadent in sua iniquitate.* Prosequitur eandem sententiam, quòd scilicet frustra sibi impunitatem promittant, quia Dominus iam statuit de illis pœnam sumere. Addit, *Etiam Iehudah corruet simul.* Posset videri Propheta secum pugnare. Prius enim quum minitabatur populo Israelitico, simul disseruit de salute Iehudah: Seruabitur Iehudah in Deo suo, non in gladio, nec in arcu. Quum ergo prius distinxerit Propheta, vel discrimen posuerit inter decem Tribus & regnum Iehudah, quî fit vt nunc simul omnes inuoluat promiscuè? Respondeo, hîc de Iudæis Prophetam loqui, non qui perstiterant in vera & syncera pietate, sed qui se alienauerant ab vnico Deo cum Israelitis, & permiscuerant se eorum superstitionibus. Iudæos ergo degeneres, & non legitimos hîc designat. Nam quicunque Deum purè colebant, illis iam promissa fuit salus. Quia autem multi se proiecerant ad vulgares superstitiones, ideo communem omnibus pœnam instare ostendit. *Iudæi* ergo *simul concident:* hoc est, Quicunque ex Iudæis sequuti sunt impios cultus & alias corruptelas, non effugient iudicium Dei. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Iam sequitur:

6 *Cum ouibus suis, & cum armentis suis ibunt ad quærendum Iehouam, & non inuenient: subduxit se ab illis.*

Deridet hîc Propheta hypocrisin populi, quia putabat sibi in promptu esse rationẽ transigendi cum Deo, si placaret eum suis victimis. Ostendit igitur tam Israelitas quàm Iudæos nihil proficere dum accumulant multas hostias, quia non poterunt hoc modo redire cum Deo in gratiam. Ostendit igitur Deum veram resipiscentiam ex gere, neque aliter reconciliari hominibus, nisi ex animo ipsum quærant, & seipsos consecrent ei in obsequium, non autem offerant brutas pecudes. Certum est, fideles illo tempore expiasse etiam sua peccata sacrificiis: sed tantùm per figuram. Sciebant enim in quem finem & vsum Deus legem de sacrificiis posuerat, nempe vt conspectu victimæ admonitus peccator, agnosceret se reum esse æternę mortis, atque ita confugeret ad Dei misericordiam, & respiceret in Christum & sacrificium eius: quia illic, nõ alibi reperitur vera & solida expiatio. Deus ergo in hũc finem sacrificia instituerat. Ita fideles quum victimas offerrent, non imaginati sunt vllam satisfactionem in illo externo opere, neque etiam finxerunt hoc esse redemptionis pretium, sed exercuerunt se in illis cæremoniis tum ad fidem, tum ad pœnitentiam. Nunc Propheta opponit tacitè boues, & arietes, & agnos spiritualibus sacrificiis. Subest enim antithesis, quum dicit, *Venient cum ouibus suis.* Quid afferent in conspectum Dei? Afferent, inquit, tantùm arietes suos, afferent boues. Atqui Deus longè aliud præcipit, nẽpe vt homines seipsos consecrent, idque spirituali modo: deinde quoad externos ritus, vt referant illos ad Christum; & ad veram placationem, quæ adhuc in spe erat abscondita. Quum ergo Israelitæ tantùm boues suos & agnos obtrudant Deo, frustra sperant sibi fore propitium: neque enim placatur his nugis: quia si sacrificium externũ quis separet à suo fine, ille nihil affert nisi prophanum. Vera enim & legitima consecratio in Verbo consistit. Verbo autem dirigimur ad fidem Christi, dirigimur ad pœnitentiam. Vbi his neglectis & posthabitis homines securè in suis sacrificiis confidunt, nihil aliud quàm ludunt cum Deo. Videmus ergo Prophetam hîc non abs rę stultitiam in Israelitis refellere, quòd *quærant Deum cum ouibus suis, & armentis.* Dicit autem, *Venient ad quærendum Deum,* vel proficiscentur. Hoc verbo subindicat sedulò, hypocritas dare operam vt Deum sibi reconcilient: & videmus etiam magno feruore eos satagere. Et insigne exemplũ hodie in Papistis extat. Illi enim nihil diligẽtiæ reliquũ faciunt, vbi volũt Deum placare. Sed Propheta inane & ridiculum esse illud studium dicit: Eant, inquit: hoc est, multum se fatigent, sed hoc facient sine profectu, neq; enim inuenient Deum. Quod autẽ dicit, *Venturos ad quærendum Iehouam,* improprium est: nam hypocritæ per circuitus & ambages potiùs declinant à Deo, quàm ad ipsum aspirẽt. Sed interea hoc illis propositum est finali intentione, vt loquuntur, Deum quærere: postea non accedunt quidem ad ipsum, imò formidant eius faciem & refugiunt quantum in se est: sed tamen si quis roget, quid sibi velint quum sacrificant, quum peragunt alios ritus, statim respõsio in ore erit, Nos Deum colimus: hoc est, cupimus ipsum colere: Quoniam ergo id solent iactare hypocritæ, Propheta per modum concessionis loquitur, quòd *venient ad quærendũ Deum, sed non inuenient.* Quemadmodum hodie Papistæ quum circumeunt sua altaria, quum cursitant ad peregrinationes votiuas, quum preces suas demurmurant, quum Missas audiunt & redimũt: quorsum hęc omnia, nisi vt quasi interpositis velis effugiãt iudicium Dei? Sciunt se esse obnoxios eius iudicio: conscientia ergo ipsos cogit ad placandum Deum: sed interea quid faciunt? Ego modum inueniam quo Deus non me persequatur. Sit igitur hoc pretium redemptionis, sit hæc compensatio. Videmus in summa Papistas cum suis cæremoniis ludere cum Deo, nihil aliud spectare nisi vt latebras captent: & ideo conqueritur Dominus ipse
Iere.7.12. per Prophetam, Templum suum esse instar cauernę latronum: quia securius peccant homi-
nes

nes vbi tales expiationes in medium afferunt. Imò Papistę quum suas preces murmurant, dicunt finalem intentionem gratam esse Deo, etiamsi vagentur: quum scilicet incipiunt precari, si hoc illis veniat in mentem, rogandus est Deus, etiamsi non attenti sint ad suas preces, etiamsi contaminent se multis prauis cupiditatibus: interea dum ore resonant suas preces, dicunt finalem illam intentionem placere Deo. Quare? Nam propositum est illis quærere Deum. Hoc quidem nimis insulsum est ac pucrile, sed quemadmodum iam dixi, Propheta hoc non vrget, sed concedit Israelitis quod præ se ferunt, *Vos quæritis Deum*, sed interea vos curritis extra viam. Ergo isti circuitus non facient vt Deus vobis occurrat. Quare? Vos enim magis ab ipso receditis: sicut dicit Iesaias, Multum fatigabit se in viis suis, sed interea non sequuta est compendium, sed potius deflexit post varios errores: itaq; recessit à Domino, non autem ad ipsum accessit. Quum dicit, *Deum ab illis remotum esse*, & separatum, significat non esse propitium nisi fidelibus, qui non tam crassè de ipso sentiunt, vt velint eum pascere, vel carne bubula, vel aliis sacrificiis, vel nidore fœtido ipsum placare: sed qui spiritualiter & ex animo ipsum quærunt, qui afferunt veram resipiscentiam. Iam sequitur:

7 *Contra Iehouam*, vel cum *Iehoua, perfidè egerunt: quia filios alienos genuerunt: nunc vorabit eos mensis cum portionibus suis.*

Dicit, *Perfidè ipsos egisse cum Deo*, quia scilicet violauerint fœdus eius. Nam tenendum est memoria quod priùs dixi de mutua fide quam Deus à nobis stipulatur, quum se nobis obligat. Deus ergo hac lege nobiscum paciscitur, vt velit esse loco patris & mariti: sed exigit à nobis tale obsequium quale filius pręstare debet patri: exigit castitatem quam marito vxor debet. Nunc Propheta accusat populum perfidiæ: quòd scilicet contempserit verum Deum, & se prostituerit idolis. Crimen etiam hoc aggrauat, quum dicit, *Genuisse filios alienos*. Significat enim ita vitiatum fuisse statum, vt in posteris nulla spes melior esset residua. Quidam exponunt filios alienos genuisse, quia vxores sibi ex profanis gentibus sumpserint, quod Lege prohibitum erat. Sed sensus ille est nimium frigidus. Alij intelligunt genitos fuisse adulterinos filios, quia malè instituerint suos liberos, & statim ab ipsa infantia eos implicuerint prauis superstitionibus. Hoc quidem verum est, sed longius respexit Propheta, quemadmodum iam dixi, quòd scilicet Israelitæ non tantùm alienati fuerint à Deo, sed prorsus abstulerint spem omnem, etiam in futurum tempus. Fieri enim potest, atq; interdum cõtingit, vt ad tempus homines sese prostituant ad multa scelera, sed postea in viam se recipiant. Vbi autem ita inualuit corruptio, vt filij imbuti sint iisdẽ sceleribus, & quasi in possessionem venerit ipsa impietas, tunc omnia sunt desperata. Videmus ergo nunc Prophetæ consilium, quòd scilicet non tantùm fœdifragi fuerint Israelitæ erga Deum, sed filios etiam suos abduxerint in eandem perfidiam, vt nulla esset spes resipiscentiæ. Ideo adiungit *Vorabit eos mensis cum portionibus suis.* Quidam nomen Mensis, restringunt ad neomenias, hoc est ad nouilunia. Scimus autem fuisse dies illos Iudæis festos: sed videtur hoc longè petitum esse & coactum. Ego igitur non dubito quin hìc *Mensem* accipiat Propheta pro breui tempore: & ita exponunt Hebræi, sed interea non satis explicant loquendi formam. Solent autem Prophetæ vti variis figuris, quum volunt notare exiguum tempus. Iesaias dicit, Adhuc triennium quasi tempus mercenarij: quia solebant se locare in tres annos: ideo dicit, Hoc est præfixum tempus à Domino, quemadmodum si dies condictus sit. Scimus autem contractus tunc fuisse menstruos, quemadmodum hodie sunt annales, vt in vsuris, & quauis mutatione pecuniæ. Quoniam ergo solebant inter se pacisci in singulos menses, non dubito quin Propheta hìc metaphoricè accipiat *Mensis* nomen pro tempore certo & statuto. Ideo non prorsus assentior Hebræis, qui vno verbo dicunt breue tẽpus exprimi à Propheta. Nam non tantùm exprimit breue tempus, sed etiam exprimit finem ipsum, ita vt frustra Israelitæ expectent aliquam prorogationem, vel aliquas inducias, quemadmodum hypocritę semper procrastinant, & tempus extrahunt vanis illecebris. Propheta ergo hìc dicit, *Mensis vorabit eos*: hoc est, iam imminet ipsorum capitibus vltio, quam non effugient. Et dicit, *Cum suis portionibus*. Non dubito quin hìc significet, etiamsi omni rerum copia tunc affluant, tamen nihil illis fore subsidio, quominus pereant, quia manus Dei erit illis aduersa. Scimus enim homines quandiu bene muniti sunt & annona & aliis præsidiis, non esse valde solicitos, sed securè spernere quicquid est periculorum in mundo. Ideo Propheta dicit, Etiamsi ipsi opulenti sint, & bene referti, etiamsi omne genus munitionum illis suppetat, nihil tamen hoc illis proderit ad salutem, quin deuoret ipsos mensis, & quidem cum ipsorum opulentia. Sequitur:

8 *Clangite cornu in Gibeah, canite tuba in Ramah, buccinate etiam in Beth-auen, post te Beniamin.*

Hìc Propheta magis emphaticè loquitur, & in his verbis est hypotyposis, hoc est, viua quædam repręsentatio. Propheta enim hìc suscipit pręconis personam, vel pręcones inducit qui bellum denuntient & indicẽt. Deberet quidem ipsa doctrina non tantùm aures nostras, sed etiá corda percellere, & quidẽ efficacius quàm vlla buccina: sed interim videmus quàm

simus socordes. Ideo cogitur Dominus hîc induere personam præconis seruo suo, vel saltem iubet seruum suum emittere præcones, qui vbique per totum regnum Israelis bellum indicant. Non fuit propriè loquendo, hoc Prophetæ officium: sed videmus vt Ezechiel iussus sit à Domino obsidere ad tempus Ierosolymam. Sed in quem finem? quia scilicet quum millies Iudæis minati essent, frigebat tota doctrina. Deus ergo visiones adiungit, quæ magis pungant homines adeò torpidos. Sic etiã facit Hoseas hoc loco, *Clangite tuba in Gibeah, buccinate in Ramah, & sonate cornu in Beth-auen*: quia Deus persequitur Israelem, vt diximus, ideóque non sinet eum quiescere: vt sciant Israelitæ Deum non frustra minari, nec obiurgationes esse vana terriculamenta, sed seriò agere quum arguit impios: & doctrinæ coniunctam fore executionem, vt loquũtur: quemadmodum etiam Paulus dicit, Parata est nobis & in promptu vindicta contra illos omnes qui se extollunt aduersus altitudinem Christi, quantumuis ipsi alti sint. Quoniã ergo impij solẽt excipere, nihil esse præter verba quicquid Prophetæ concionantur, ideo hîc testatur Hoseas se non frustra terrere homines, sed effectum, vt loquuntur, statim appariturum, nisi Deo se reconcilient. Iam quia tenemus Prophetæ mentem, videndum est, quum Dominus quotidie per suos caduceatores pacem nobis annuntiat, vt eam fide amplectamur. Quis enim est finis Euãgelij, nisi quem Paulus demonstrat? Legatione, inquit, fungimur pro Christo, vt Deo reconciliemini, & Christi nomine hortamur, vt redeatis cum Deo in gratiam. Videmus ergo ministros omnes Euangelij, esse Dei caduceatores, qui ad pacem nos inuitent, & promittant Deum propensum fore ad dandam veniam, si ipsum ex animo quærimus. Iam si non recipimus hunc nuntium, & hanc legationem, restabit horribile hoc iudicium, de quo nũc loquitur Propheta, & impietas nostra accerset nobis hanc denunciationem. Quasi ergo Deus bellum nunc indiceret omnibus impiis, & gratiæ suæ contemptoribus, dicit Propheta sensuros armatum esse Deum ad vindictam. Porrò non dubium est quin Propheta hîc, *Gabaa, & Rama, & Beth-auen*, nominauerit, quia illic solebant agi celebres conuentus: & fieri etiam potest vt in locis istis fuerint valida propugnacula. Quum ergo putarent Israelitæ se fore inuictos, quia possent inuictas arces hostibus suis opponere, Propheta hîc disertè bellum locis illis indicit. Vbiq; ergo canite tuba, vel buccinate, vel sonate cornu, præsertim in præcipuis locis regni: *Post te Beniamin*. Hîc per synecdochen Tribus Beniamin accipitur pro toto Israele: quia frater vterinus fuit Ioseph, ideo passim ipsa Tribus Beniamin cõiungitur cum Ephraim. Interea certum est Prophetam hîc non restringere sermonem duntaxat ad vnam Tribum, sed complecti totum regnum Israel sub vna specie, vel sub vna parte. Sequitur:

2.Cor.10. 6.

2.Cor.5. 20.

9 ***Ephraim in vastitatem erit in die correctionis: in Tribubus Israel docui veritatem***, intelligere feci, ad verbum.

Hîc absque figura asserit Hoseas non fore hanc lenem aut paternam castigationem, sed Deum sumpturum de Israelitis pœnas quas meriti sunt, ita vt in nihilum ipsos redigat. Scimus Deum nonnunquam impiis parcere, dum ipsos castigat: quotidie apparent signa iræ Dei per totum orbem, sed interim mediocres sunt pœnæ, quas Deus exigit de hominibus, & quodammodo eos ad resipiscentiam inuitat, quum ita clementer animaduertit in eorum peccata. Propheta autem hîc dicit non amplius acturum esse Deum hoc modo: quia perdet ac prorsus delebit totum Israelis regnum. Sæpius iam admoniti fuerant non tantùm verbis sed etiam re ipsa, & experti fuerant sæpius irã Domini, sed pergebant nihilominus. Et nunc quum Deus videt ita esse stupidos, dicit, *Iam in die correctionis, Ephraim erit in desolationem*: acsi diceret, Ego non corrigam, vt hactenus, Israelem: nam variis modis prius castigatus fuit, non tamen resipuit. Ego igitur nunc omittam illas paternas correctiones quibus hactenus vsus sum, quia frustra adhiberem tales medicinas. Ego igitur sic posthac reprehẽdam Israelem, vt pereat in totum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Est autem hic insignis locus: quia semper homines tardi sunt ac lenti: etiam quum Dominus ipsos quasi stimulis confodit, tamen resides manent in suis peccatis. Deus addit correctiones alias atque alias. Vbi autem videt homines ipsos manere quasi attonitos, iam testatur non esse locum reprehensioni, sed restare vltimum exitium. Videmus ergo hîc præcìdi spem omnem Israelitis, ne putent vsitato modo pœnas de suis peccatis sumptum iri: quia Dominus simulac reprehẽdere ipsos incipiet, perdet ac delebit eorum nomen. *Israel* ergo *in vastitatem erit in die correctionis*. Postea addit, *Per tribus Israel ego notam feci veritatem*. Accipiunt quidam hoc membrum in persona Dei, & referunt ad primũ fœdus quod Deus pepigerat cum toto populo: ita volunt hunc esse sensum, Non abruptè nunc prosilio ad sumendam vindictam de Israelitis: ego enim hunc populum genui, ego alui, ego extuli vsque ad ætatem virilem. Quum ita sit, iam non est quòd querantur me esse nimis præcipitem in sumẽda vindicta. ille est vnus sensus. Sed potius inclino in eorum sententiam qui hoc accipiunt in persona Prophetæ. Interea tamen non prorsus sequor quod illi intelligunt: quia putant simpliciter exaggerari populi culpam, quòd esset indocilis: *Ego notam feci veritatem per tribus Israel*: acsi diceret Propheta,

pheta, Populus iste indignus est, quē Deus castiget paterno more, nam obduruit ad suam malitiam: & quum fuerit satis supérque edoctus de suo officio, contēpsit tamen palàm Deū, & fecit hoc non errore, sed contumacia. Quum ergo populus Israel seipsum excæcauerit, & dementauerit quasi data opera, quid restat nisi vt Deus redigat ipsum in vastitatem? Sic illi exponunt hunc locū. Mihi tamen videtur esse contestatio, quæ propriè aptari debet ad præsentem locum, *Ego veritatem notam feci per tribus Israel*: acsi diceret, Hoc sit stabile & ratum, quod nunc denuntio: & certè erit. Nemo ergo sibi effugium aliquod captet: quia Deus non minatur, quēadmodum sæpe, vt reuocet homines ad pœnitentiam, sed pronuntiat quod facturus est. Vt hoc melius intelligatur, notanda est loquendi ratio, quæ est in vsu familiari apud omnes Prophetas: sæpe minantur, & postea ostendunt spem veniæ, & promittunt salutem, ita vt species sit aliqua repugnantiæ. Nam postquam fulminarunt contra populum, repentè descendunt ad prædicandam gratiam, & offerunt salutem, testantur Deum fore propitiū. Primo intuitu videntur Prophetæ non congruere sibi ipsis: sed facilis solutio est: quia sub conditione minantur hominibus vindictam: posteaquam vident aliquem profectū, iam proponunt fauorem Dei, & incipiunt caduceatores esse, qui reconcilient homines Deo, & transigant. Sic igitur Propheta noster Israelitis sæpe minatus est: sed adhuc si resipuissent, nō erat præcisa spes salutis. Postquam autem expertus est ipsos esse tam obstinatos, vt nullam doctrinam admitterent, iam dicit, *Annuntiaui veritatē per tribus Israel*: hoc est, iam Deus nō dicit, Nisi resipueritis, de vobis actum est: sed præcisè loquitur: quia scilicet videt contemptam fuisse notam doctrinam. Hæc est igitur veritas: tantundem acsi diceret, Vltima hæc est denuntiatio, quam dicit stabilem fore & ratam. Et Ieremias etiam sic loquitur: nam refertus est eius liber variis minis: sunt tamen omnes illæ minæ conditionales. Postquam iam adfuit Deus, tunc cœpit alio modo agere. Nunc ego non inuito vos amplius ad pœnitentiam, ego non litigo vobiscum, ego non propono Deum iudicem, vt cōfugiatis ad misericordiā eius: hæc omnia sublata sunt. restat vltimum mandatum, inquit, vt ostendam vos iam esse desperatos. Hic est verus & genuinus Prophetæ sensus: & quisquis expendet totum contextum, facilè agnoscet hanc esse Prophetæ mentem. Prius dixerat Ephraim erit in vastitatem in die correctionis, hoc est, Dominus non reprehendet amplius Ephraim sicuti hactenus, sed perdet in totum; deinde adiungit, *Ego promulgaui, vel publicaui veritatem per tribus Israel*: iam, inquit, scitote hanc vindictam breui instare, & esse coram Deo ratam, & agnoscite me efficaciter loqui, acsi Dei manus iam se oculis vestris exereret. Sequitur:

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura iam sumus filij iræ, & tamen dignatus es nos recipere in gratiam, & nobis proposuisti sacrum gratiæ tuæ pignus in Filio tuo vnigenito, neque tamen desinimus subinde iram tuam in nos prouocare, & deficere etiam turpi perfidia à fœdere quod nobiscum pepigisti: da inquam, vt saltem tacti monitionibus tuis, non obduremus animos ad malitiam, sed flexibiles nos ac dociles præbeamus, atque ita studeamus tecum in gratiam redire, vt intercedente sacrificio Filij tui, reperiamus te propitium Patrem, & in posterum ita nos totos tibi addicamus, vt qui nos sequentur, & post nos etiam superstites erunt, confirmentur in cultu nominis tui, & in vera pietate, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

10 *Fuerūt Principes Iehudah quasi trāsferentes terminū* (vel potest omitti כ nota similitudinis, & sępe etiā ita sumitur: Fuerūt igitur Principes Iehudah trāsferētes terminū) *super eos effundā quasi aquas furorē meū*, vel indignationis meę.

Hic Propheta confert culpam omnium malorum, quæ tunc regnabant in Tribu Iehudah, in ipsos Principes. Dicit igitur: quòd populus dilapsus est & recessit à Deo, hoc factum esse eorum culpa. Et vtitur aptissima similitudine. Scimus enim nihil esse certum in rebus humanis, nisi fixi sint termini agrorum: nemo enim alioqui quod suum esset retineret. Iā metaphoricè Propheta per Terminos agrorū designat totum politicum ordinem. Sensus est, Omnia esse nunc turbata & confusa apud Iudæos: quia duces, qui debuerāt populū regere & tenere in officio, abruperint totum ordinem. Nunc ergo tenemus simplex consilium Prophetæ. Sed hoc notandū est, quasi limitibus fuisse adhuc distinctam Tribum Iehudah, vt esset Dei hæreditas: nā Israel fuerat alienatus. Possessio igitur Dei fuerat imminuta post defectionem Iorobeam, quia retinuerat duntaxat vnam Tribū & dimidiam in obsequio. Nunc dicit Propheta permixtos fuisse Iudęos Israelitis, & ita fuisse etiā ipsos alienatos à Domino, *Quia Principes ipsi abstulerint terminos*, hoc est sua ignauia vel aliis vitiis peruerterint omnē timorē Dei, omne pietatis studiū, omnē denique curā recti & honesti: ideo grauiter illis minatur. *Effūdam*, inquit, *iram meā super eos instar aquarū.* Hac metaphora intelligit Deū multò seuerius cum ipsis acturū, quàm cum reliquo vulgo. *Ego*, inquit, *effundā toto impetu furorē meum in eos*, acsi esset aliquādo diluuiū. Summa est, Ego obruam eos mea vindicta, quia plus

nocuerint malis exẽplis,quàm ſi fuiſſent priuati homines.Videmus ergo populi corruptionẽ imputari Principibus,& ideo denuntiari illis magis horribilem Dei vindictã.Sed tenendum memoria eſt quod dixi,nempe hîc Prophetam metaphoricè vocare Limites cultũ legalẽ,& quicquid Deus in populo illo mandauerat,vt eſſet certa Dei poſſeſſio, quemadmodum inter homines agri ſuis terminis finiri ſolent,vt quiſque ſuum retineat.Sequitur:

11 *Prædæ expoſitus eſt Ephraim*(vel direptus eſt:רצץ ſignificat diripere & prædari)*fractus iudicio:quia volens ambulauit poſt mandata.*

Hîc rurſus Propheta oſtendit iuſtam fore Dei vindictam contra Iſraelem,quia ſponte ſequutus ſit impia edicta Regis ſui.Poterat enim vtcunque videri excuſabilis populus, quum non fuiſſet mutata religio vel ſuffragiis,vel publico cõſenſu, vel aliqua conſpiratione multorum,ſed ſolo nutu Regis,&quidem tyrannico.Iarobeam non ſuperſtitione inductus fuit, ſed aſtuta malitia, vt erigeret alibi altaria quàm Ieroſolymæ. Populus ergo poterat videri extra culpam,quia ſolus Rex excogitauerat hoc artificium,vt ſibi caueret ab omni periculo. Sed Propheta oſtendit omnes eſſe implicitos eodem reatu coram Deo, quia populus alacriter ſuſceperit impios cultus,quos Rex mandauerat. Dicit ergo, quod *Ephraim expoſitus eſt in prædam.quòd fractus eſt iudicio*, vel quòd frangetur) poſſunt enim hæc verba in futurum tempus transferri)quòd ergo populus ita conteritur,& patietur etiam in poſterum longè grauiora,non eſt,quòd dicat ſe hæc omnia pati præter meritũ:neque enim eſt innoxius. Quare?Nam ſponte ſequutus eſt mandata Regis ſui:neque enim Rex coegit ipſos vt deficerent à Legis doctrina,ſed quiſque volũtarius perrexit ad impias ſuperſtitiones.Quum ergo volentes obſequuti fuerint Regi ſuo,iam non eſt quòd excuſent,non eſt quòd obiiciãt hoc profectum eſſe ab vno homine duntaxat,& ſe non admiſſos fuiſſe in conſilium.Hæc promptitudo oſtendit eos omnes fuiſſe perfidos.Quidam הואיל exponunt pro incipere & יאל ſæpe hoc ſenſu accipitur pro incipere:ſed quum ſæpius ſignificet Velle, non dubium eſt quin Propheta hîc intelligat Iſraelitas non fuiſſe vi & metu coactos,vt poſt ſuperſtitiones abirẽt, ſed fuiſſe promptos & paratos ad obſequium,quia nullus in ipſis vigebat Dei timor, nulla pietas.Si nunc quiſpiam roget,an excuſabiles ſint igitur qui tyrannide trahuntur ad ſuperſtitiones,quemadmodum fieri videmus in Papatu:reſponſio in promptu eſt:Hic non abſolui eos qui plus deferunt hominibus quàm Deo.Neque enim,vt ſcimus,terror iſte ad defẽſionem ſufficiet,ſi præferimus vitam noſtram gloriæ Dei : & dum nobis coſulere volumus, & effugere crucem,ſi abnegamus Deum, ſi deflectimus à recta & pura fidei confeſſione : ſed duplicatur culpa, quum homines ita ſeſe offerunt morigeros, ſi quid à tyrannis mandatur. Oſtendunt enim vnumquenque iam antè fuiſſe propenſum ad contemptum Dei & abnegationem veræ pietatis.Detexit igitur impietas Iarobeam commune totius populi malum ac vitium,quia ſimulac digitum ſuſtulit,& iuſſit perperam Deum colere, omnes cum plauſu ſequuti ſunt impium illud edictum. Ergo occaſio tunc ipſis oblata fuit, ſed malum antè reſidebat in ipſorum animis:quia non tam propenſi fuiſſent & alacres ad obediendum.Nũc ergo videmus quorſum ſpectet Propheta.Dicit Deum iuſtè pœnas ſumpturum de omnibus Iſraelitis,& de ipſo hominum vulgo:quia quanuis Iaroboam ſolus mandaſſet Deum perperam colere,tamen omnes ad vnum ſponte amplexi ſunt quod ille volebat:ita palàm factum eſt,nullum apud ipſos vigere Dei timorem.Nunc videmus quàm inanis ſit eorum prætextus,qui dicunt parendum eſſe Regibus,& interea deficiunt à verbo Domini.Quid enim hîc reprehendit Propheta, niſi quòd Iſraelitæ Regi ſuo fuerint nimium morigeri ? Atqui hoc per ſe laude dignum erat.Verum eſt,ſi Rex nihil mandaſſet contra Deum : ſed vbi cultum Dei peruertit,vbi inſtituit prauas ſuperſtitiones, debebat hîc populus conſtanter ſe opponere:ſed quia nimium eſt flexibilis,imò libenter permittit ſe abſtrahi à vero Dei cultu,Propheta hîc dicit non eſſe quod querantur ſe nimis duriter ac rigidè caſtigari à Domino. Sequitur:

12 *Et ego tanquam tinea ipſi Ephraim,& tanquam putredo*(vel caries:quanquã alij vertunt Teredinem,qui eſt etiam vermiculus,qui naſcitur in lignis)*domui Iehudah.*

Iam Deus communiter vtrique regno pœnam denuntiat,ſed non loquitur vt antea:non dicit furorem ſuum inſtar fore diluuij,quod ſubmergat & obruat iſtos populos. Quid igitur?comparat ſe vermiculis qui ligna arrodunt, pannos etiam conſumunt: vel comparat ſe putredini.Diximus enim ſecundum nomen hoc modo ſumi:nẽpe רקב,quia propriè eſt Putredo:deducitur etiam à רקב Putreſcere:Eſt igitur putredo vel caries : ſed quemadmodum iam dixi,aliis placet verti Teredinẽ,& ſubeſt aliqua ratio probabilis:quia prius de tinea loquutus eſt.Melius autẽ aptãtur hæc duo inter ſe,tinea & teredo,quàm tinea & caries:tamen ſẽſus Prophetæ minimè eſt obſcurus:quòd ſcilicet Dominus paulatim quaſi lẽta corroſione cõſumet vtrunque populum:etiãſi nõ vno impetu perdat, tamen quòd tabeſcent donec computruerint. Hæc ſumma eſt.Sed videndum eſt cur hac metaphora vſus fuerit Propheta: nempe vt intelligant Iſraelitæ & Iudæi,etiãſi Dominus ſuſtẽtet quodãmodo manum ſuam

ne

ne tanto onere incumbat, denique si parcat ipsis, tamen se non ideo fore incolumes, quia paulatim sentient lentam tabem, quæ ipsos absumat. Volebat autem Dominus hoc modo populum ad pœnitentiam flectere: sed nihil profecit. Tanta enim erat durities, vt non sentirent lentum illud malum: quemadmodum nisi grauissimum dolorem sentiant qui stupidi sunt, non mouentur, putant se rectè valere, & luctantur cum suo morbo: multos videmus tales. Propheta igitur hic admonet, etiamsi Dominus non palàm fulminet contra Israelitas & Iudæos, frustra tamen ipsos sibi blandiri, quoniam Dominus sit ipsis tinea, & teredo: hoc est, quamuis sensim ipsos arrodat, longè tamen falli, nisi sentiant sibi cum ipso esse negotiũ. Summa est, Deũ non semper æquabili modo punire homines: variè enim nos tractat prout vel expedit in salutem nostram, vel quia hoc modo necesse est nos reddi magis inexcusabiles. Deus ergo interdum seueritatem suam effundit: aliquando autem lente nos castigat. Sed quicquid sit, monemur non esse dormiendum, simulac Dominus nos expergefacit: neque expectandum esse, dum appareat similis leoni vel vrso, dum nos deuoret, dum horribili furore in nos sæuiat: non esse ergo hoc expectandum monemur: sed etiamsi paulatim nos Deus conficiat, tamen statim nobis occurrendum esse: quia si respicimus quid sit tinea & teredo, sunt pusilli vermiculi, vix cernuntur oculis, & tamen arbor dura & robusta tandem consumitur ab ipsis vermiculis, vel à sua carie: panni etiam putredine consumuntur si semel ipsos tinea occupauerit: videmus pretiosas supellectiles perire. Quum ita sit, non est quòd securi sint homines simul ac Deus ostendit aliquod signum iræ suæ, quanuis non proferat horribilem vindictam, sed sit tanquam occulta putredo. Nunc ergo tenemus quid velit Hoseas hoc versu. Iam sequitur:

13 *Et vidit Ephraim dolorem suum*, morbum suum potius, *& Iehudah vulnus suum: profectus est Ephraim ad Assur, & misit ad Regem Iareb: ipse tamen non potuit mederi vobis, & non sanabit à vobis vulnus.* (dicunt Hebræi, Sanare ab aliquo vulnus pro auferre vulnus: potius Latinè dicendum esset, nõ sanabit vos à plaga.)

Hic Dominus conqueritur se frustra castigasse Israelitas vsitatis modis, quoniam putarint sibi in promptu esse remedia, & animos suos contulerint ad vanas spes. Ita solet fieri vt plurimùm. Nam si Dominus mitius nobiscũ agat, non sentimus eius manum, sed putamus fortuitò contingere quicquid mali est. Quasi ergo nihil nobis esset cum Deo, quærimus remedia, & vertimus mentes nostras, & sensus in omnes partes. Hoc ergo nunc Deus exprobrat Iudæis & Israelitis: *Vidit*, inquit, *Ephraim morbũ suum, Iehudah plagã suam.* Quid autem fecit? *Ephraim profectus est in Assyriam*, inquit, *& misit ad regem Iareb*: hoc est, nõ reuersi sunt ad me, sed putarũt sibi in manu esse effugia: itaque inanis fuit labor quem sumpsi in illis castigãdis: hæc summa est. Quòd dicit *Ephraim vidisse morbũ suum, & Iehudah plagam suam*: nõ ita accipere conuenit quasi expenderint causas ipsas. Nam cæcutiunt impij ad causas malorum, & tantùm feruntur ad præsentem dolorem: quemadmodum homines intemperãtes, si morbus eos inuadat, sentiũt calorem, sentiunt dolorem capitis, & alia symptomata, interim morbi nulla cura est: neque etiam reputant quomodo sibi hos dolores accersiuerint, vt scilicet quærant apta remedia. *Ephraim* ergo *cognouit morbum suum*, sed interea neglexit causã ipsius morbi: tantùm tactus fuit præsenti dolore. *Sic etiam Iehudah vulnus suum agnouit*, non quòd intelligeret se percussum fuisse aut vulneratũ Dei manu, sed tantùm affectus fuit dolore, quemadmodum brutæ pecudes sentiunt ictus, & eiulant: interea nõ suppetit ratio vel iudicium, vt intelligant vnde sibi malum vel qua de causa prouenerit. In summa hîc brutũ stuporẽ damnat Propheta in vtroque populo, quòd non eo vsque profecerint sub Dei ferulis, vt ad ipsum redirent, sed potius vana remedia captarint: quia scilicet stupor occupauerat mentes ipsorum, vt nõ reputarẽt se castigari diuinitus, & fieri hoc iustis de causis. Quia ergo nihil tale venit illis in mentem, sed tantùm senserunt sibi malè esse, & doluerunt belluino more, ideo profecti sunt ad Assyrium, & miserunt ad Regem Iareb. Videtur Propheta hîc in solas decem Tribus inuehi, sed quãuis disertè loquatur de regno Israel, non tamen dubium est, quin promiscuè accuset etiã Iudæos. Cur ergo potius nominat Ephraim? nempe quia initiũ huius mali cœpit in regno Israel. Priores enim profecti sunt ad Regẽ Assur, vt eius ope repellerẽt vicinos suos Syrios, postea eorum exemplũ sequuti sunt Iudæi. Quoniam ergo Israelitæ authores Iudæis fuerũt, vt accerserẽt sibi eiusmodi auxilia, nominatim Propheta orationem suam in ipsos stringit. Sed non dubium est, quemadmodum iam dixi, quin cõmunis sit accusatio. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Vidit*, inquit, *Ephraim morbum suum, Iehudah vulnus suum*: hoc est, Ego quanuis arroderẽ instar tineæ aut vermiculi tã regnũ Israel, quàm regnum Iehudah, senserũt tamẽ se quasi tabescere: & quum morbus ad resipiscentiam ipsos trahere deberet, tamen aliò verterunt animos, nempe putarunt se fore saluos, si vel ab Assyriis, vel ab aliis leuamen peterent: ita factũ est vt cursitarẽt in Assyriam, peterent auxilium à Rege Iareb. Videmus ergo in summa, stuporem populi & duritiem hîc coargui, quòd non flexi fuerint ad pœnitentiam ipsis malis. Quidam Iareb putant fuisse vrbem Assyriæ: sed nulla est huius cõiecturæ ratio. Alij existimant Regem Iareb fuisse vicinũ

Assyrio,& fuisse accitum quum Assyrius iam ex amico & fœderato hostis factus esset,atque inuaderet regnum Israel.Sed hæc etiam diuinatio non est solida.Potest esse nomē propriū hominis:& ego mallem ita accipere.Neque enim videtur consentaneum hîc Prophetā de variis auxiliis loqui:sed bis idem repetit more Hebraico.Alij vertunt,Ad vlciscendū:quòd scilicet vltorem illum Regem aduocauerint,nempe Assyrium.Sed hęc etiam expositio coacta est,simplicius est quod iam dixi mihi probari,nempe quòd miserint ad Assyriū,hoc est ad Regē Iareb.iam sequitur:*Non tamē poterit mederi vobis,& non sanabit à vobis vulnus*.Hîc Deus pronuntiat irritū fore quicquid captant Israelitæ:Vos,inquit,putatis his solatiis posse effugere manum meā,sed tandē stultitia vestra sese prodet:ille enim nihil vobis proderit: hoc est,non medebitur vobis Rex Iareb. Hoc membro ostendit Propheta,nisi statim ad Deū reuertimur dū ferulis suis nos admonet,frustra huc& illuc respicere vt remedia quęramus,quia in mundo satis multæ illecebræ occurrent:sed vbi sperabimus aliquid solatij,tādem Dominus ostendet nos fuisse delusos.Vna igitur est medicina, rectà ad Deū tendere: & hoc etiam Propheta intelligit,& hic est præsentis doctrinæ vsus. Dixerat prius sensisse Ephraim morbum suum,& Iehudah plagas suas:hoc est,Ego huc vsque ipsos adegi,vt agnoscerēt sibi malè esse:sed non progressi sunt quò debebant,nēpe vt ad me redirent:potius deflexerunt ad regem Iareb,& alias imposturas.Postea sequitur, Atqui hæc remedia vertentur,potius vobis in noxam:certè nihil proderunt.Sequitur confirmatio illius sententiæ:

14 *Quia ego tanquam leo ipsi Ephraim, & tanquam leunculus domui Iehudah: ego ego rapiam,& abibo:tollam,& nemo eripiet.*

Quemadmodum dixi,Propheta confirmat frustra currere Israelem ad vanos medicos,idque relicto Deo.Quare?nempe quia etiamsi totus mundus nobis faueat,non poterit tamē iuuare,Deo inuito & repugnante. Hîc autem pronuntiat Deus se fore infestum Israelitis: acsi diceret,Instruite vos humanis præsidiis vt libuerit,sed an Assyrius erit superior virtute mea?an poterit mihi obstare quominus ego vos persequar, quemadmodum iam decreui? Et ita ostendit Deus se nouo & diuerso modo acturum cum Israelitis & Iudæis. Non ero, inquit,amplius tinea & vermiculus: ego veniam instar leonis ad vos ore aperto ad vorandum.nunc prodeat in medium rex Assyrius, quum ego ita incedam contra vos armatus, an obstaculum afferet,ne exequar vindictam meam,prout mihi visum fuerit? Nūc ergo tenemus consilium Prophetæ.Dixerat,Deū pœnas sumpturū de Israelitis & Iudæis, vt sensim eos conficeret,quò scilicet plus esset temporis ad resipiscendum : sed dicit hoc fore inutile, quia non putabunt seriò rem agi.Ergo decipient se vanis fallaciis. Quid ergo restabit demum?nēpe,inquit,Ego indutus noua forma progredior ad prælium, *Ego ero vobis velut leo & leunculus*:ego tanquam truculenta bestia in vos sæuiam:non erit iam vobis molestia à tineis & vermiculis,sed erit apertum certamen & horribile cum leone,& cum leūculo.Quid ergo tunc vobis proderit rex Assyrius?Docet autem hic locus,hoc tantùm consequi homines,vbi conātur opponere contra iram Dei vana subsidia,quòd magis ac magis irā eius in se prouocāt,& inflāmant.Si Deus prius rodebat,vorabit tandem:si pūgebat,altè vulnerabit, si feriebat,prorsus occidet.Hoc proficimus nostris peruersis studiis,quū putamus nobis patere effugia.Ergo nisi spōte volumus accēdere Dei furorē,vt similis leoni appareat,& sęuiat in nos toto impetu furoris sui,cauendū est ne vanis solatiis nos ludamus.Ideo dicit,*Ego ego rapiā*,vel lacerabo,discerpam:nam טרף propriè hoc significat:& melius etiam hoc cōuenit cum reliquo contextu.Discerpam igitur quemadmodum solēt leones, vel leunculi mēbratim totos istos populos.Postea dicit,*Discedam*,sicuti leo,postquā præda sua potitus est,dicedit victor eò animosius,nec fugatur,quia non mouetur vllo terrore.Sic etiam dicit Propheta,Veniat rex Assyrius,non coget me pedem referre,nec prædam mihi eripiet: ac vbi satiatus fuero vestro interitu,tunc ego non timebo mihi à rege Assyrio,vt raptim aufugiam, quemadmodum solet vulpes: non obsistam astutè, sed ego apertè prodibo, violentia mea sufficiet ad ipsum profligandum: ita discedam liberè, quia non afferent mihi vllum metum vestra subsidia.*Tollam*,inquit,*& nemo rapiet*.Nunc tenemus totam Prophetæ sententiam.

15 *Ibo,reuertar ad locum meum,donec agnoscant se peccasse* (ad verbum est peccare) *& quærant faciē meā:vbi fuerit ipsis afflictio,properabūt ad me* (vel me quærent.)

שחר significat Aurorā:ideo verbū significat Manè quærere,vel citò surgere:quemadmodum vbi sedulò aliquid curāt homines:sed multis etiā Scripturæ locis simpliciter pro Quærere accipitur:& videtur melius congruere præsenti loco illa simplex significatio:Quęrent me in tribulatione sua.Hîc Deus pronuntiat,postquam horribili modo sæuierit cōtra vtrūque regnum tam Iehudah quàm Israel, se ad tempus fore quietum & expectaturū è cælo quid facturi sint.Postea addit,Tandem isti redibunt ad sanā mentem: vbi senserint extremā manū,tunc obliti suæ peruicacię agnoscēt sua peccata,&verè humiliabuntur.Hic est sensus. Loquutio in speciē posset videri dura,quum Deus dicit se iturum:neque enim vel cœlo ita se

ſt abſcondit,vt res humanas negligat,vel manũ ſuam ſubducit, quin ſuſtineat mundũ præſenti virtute,vel etiam aufert Spiritum ſuum ab hominibus, præſertim vbi ad reſipiſcentiã vult ipſos adducere. Neque enim vnquam ſponte homines ſe ad Deum conuertent,niſi arcano eius inſtinctu. Quid ergo hoc ſibi vult, *Vadã & reuertar ad locũ meum*? nempe hîc agitur de externo ſtatu populi. Senſus eſt igitur, Poſtquam exciſa fuerint hæc duo regna, tunc ego abſcondam ad tempus faciem meam ab vtroque populo, & putabunt nullam mihi eſſe curam ſalutis ſuæ,putabunt me eſſe remotum. Videmus ergo Prophetã hîc tantùm notare qualis futurus ſit externus populi ſtatus: deinde videmus etiam aptari iſtas loquendi formas ad ſenſum hominũ. Sic etiam loquitur Deus ipſe, Ieſ.18.cap. tametſi in alium finem. Sed tamen Propheta idem re ipſa illic exprimit, Quieſcam,inquit,& ſpeculabor in tabernaculo meo. Quænam eſt iſta Dei quies,& quódnam eius tabernaculum? nempe quum Deus iudicia ſua exercet,tunc cogimur ſentire eius præſentiam,quum etiam nos benignè fouet ac exhibet patris officia,tunc oſtendit re ipſa ſe nobis propitium. Sed vbi neque de peccatis noſtris pœnas ſumit neque etiam dat ſignum fauoris ſui: videtur ſe procul ſubducere, & iam negligere vitam noſtram. Nunc ergo intelligimus Prophetam loqui de tempore exilij: acſi diceret, Poſtquam Deus vltimam vindictam exequutus fuerit contra vos, & ita in exilium fueritis abrepti, tunc Deus ceſſabit,acſi neutram in partem vos curaret, ſed eſſet veſtri immemor: quia illic quietos relinquet, nempe in Chaldæa & Aſſyria: deinde non proferet etiam aliquam lucem ſalutis. Deus ergo erit quaſi otioſus in cælo: hoc eſt vnum. Sed finem ſimul oſtendit Propheta, quòd ſcilicet poſtea reuertentur ad Dominũ, & hoc etiam eſſe conſilium Dei affirmat, donec inquit, intelligant ſe peccaſſe. Nam hoc eſt initium ſanationis, dum homines cauſam morbi reputant. Prius dixerat Iſraelem vidiſſe morbum ſuum, ſed non recto iudicio: quia ſcilicet origo morbi eum latebat, & adhuc abſcondita erat. Nunc autem diſertè Propheta oſtendit hoc Deum quærere vt populus peccata ſua agnoſcat ac fateatur. Verbum hoc paſſim occurrit in Scriptura, vbi de ſacrificiis agitur. Dicũtur ergo homines tunc peccare, dum prodeunt in conſpectum Dei cum vera confeſſione, dum agnoſcunt ſuum reatum, & veniam precantur. Sic etiam hoc loco, *Dum*, inquit, *ſe peccaſſe fateantur*, ego me ad tempus abſcondam. Et addit, *Quærant faciem meam.* Hoc ſecundum eſt in ſalute recuperanda: nempe vt quæramus faciem Dei. Scimus enim pœnitentia & fide nos reconciliari Deo, non quòd pœnitentia veniam nobis concilier, ſed quia neceſſariò requiritur: eſt cauſa ſine qua non, vt loquuntur. Hic ergo primus eſt gradus ſanationis, quemadmodum nuper dixi, vt tangamur dolore, dum ſentimus nos prouocaſſe iram Dei, atque ita peccata nobis diſplicent. Iam qui ita factus eſt apud ſe peccator, hoc eſt, qui cœpit eſſe iudex ſuus, poſtea debet addere hoc ſecundum, nempe vt quærat faciem Dei, hoc eſt vt ſe Deo offerat ſupplicem, & veniam poſtulet. Hoc autem naſcitur ex fide. Ergo ad pœnitentiam, verbum אשם, hoc eſt agnoſcere peccatum: ad fidem verò refertur propriè Quærere faciem Dei. Nunc videndum eſt quiſnam fuerit huius doctrinę vſus in veteri populo: nempe quum in exilio degerent Iſraelitæ & Iudæi, operæ pretium fuit hoc illis teſtatum eſſe, ita abſconditam eſſe faciem Dei ad tempus, vt tamen daret illis ſpatium temporis ad reſipiſcẽdum: hoc vnum eſt. Iam vbi audiunt homines cõſultò hoc Deum quærere vt reſipiſcant, animãtur: & hic eſt acerrimus ſtimulus ad animos erigendos; ne amplius torpeãt in ſuis vitiis: & hoc voluit Propheta, quum Dominus expulerit tam Iudæos quàm Iſraelitas in exilium, etſi ad tempus videbitur ipſos abiicere, non putent ſe in totum deſertos, quia adhuc tempus opportunum illis eſt ad reſipiſcendum. Iam poſtea modum reconciliationis deſcribit, nẽpe vt *ſe agnoſcant peccaſſe*: deinde, *vt quærant faciem Dei.* Et ſimul fructum afflictionis declarat, quum dicit, *Quum erit ipſis afflictio, tunc ipſi me quærent.* Hîc oſtendit Propheta, quanquam exilium erit valde acerbum Iſraelitis, tamen fore vtile: quemadmodum ſi medicus porrigat amarã potionem, vel cogatur etiam aliquo aſperiore remedio curare difficilem morbum, ſic etiam Propheta oſtendit pœnam hanc vtilem fore populo, atque etiam iucundam, quãtumuis ad tẽpus fuerit acerba. Quare? redibit enim ad Dominum. Et diſertè dicit, Quærent me. Complectitur tam fidem quàm pœnitentiam, hoc verbo: neque enim duo membra diſtinguit, ſicuti prius: ſed generaliter oſtendit finem afflictionis fore, vt populus ad Deum ſe conuertat. Quod ad verbum Properandi ſpectat, ego iam dixi mihi non placere: quia non properarunt vel Iſraelitæ vel Iudæi, ſed vix tandem longo ſucceſſu & longa ſerie 70. annorum adducti ſunt ad pœnitentiam. Qualis igitur fuiſſet illa celeritas? Ideo mihi non placet ita vertere, Manè quærent me: ſed ſimplex illa ſignificatio melius conuenit, vt dixi.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non deſinimus ſubinde iram tuam in nos innumeris peccatis accendere: ut aliquando, vel ſaltem vbi nos admones atque in viam reducis, ſimus flexibiles, & ſtatim attenti ad ferulas manus tuæ: neque expectemus extremum rigorem; ſed maturè reſipiſcamus: deinde vt verè & ex animo te quæramus, non obtendamus falſam pœnitentiam, ſed nos ſtudeamus totos tibi addicere, idque per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

CAPVT VI.

Venite, & conuertamur ad Iehouam, quia ipse rapuit, & sanabit nos: percussit, & alligabit plagas nostras.

Proxima lectione dixerat Propheta, postquã castigationib. & pœnis domiti essent Israelitæ, tunc ab errore cursum reflexuros, vt Deum quærerẽt. Sed quia terror procul arcet homines ab accessu Dei, nunc addit talem fore afflictionis modum, vt non despondeant animos, neque desperationi succumbant: quin potius confidant Deum sibi fore propicium: atque vt hoc melius exprimat, inducit ipsos loquentes, *Venite, accedamus ad Dominum.* Nam hæc loquendi ratio magis est emphatica. Sciendum autẽ est hîc rationem poni cur Israelitæ tutò & certa fiducia ad Deum redire possint, quia scilicet officiũ eius hoc esse agnoscunt, vt sanet postquam percusserit, & vulneribus quæ inflixit, remedium afferat. His verbis intelligit Propheta, Deum non ita se vlcisci de hominibus, vt velit iram suam effundere aduersus ipsos vsque in exitium, sed potius eorum saluti consulere, vbi seuerus est ac de peccatis eorum pœnas sumit. Nisi præcedat hæc cognitio, nunquam se animabunt homines ad pœnitentiam, sed potius obdurescent in suis vitiis, & quasi frænum arrodent, vt vulgò dicunt. Tenendum est igitur, quemadmodum etiam prius vidimus, initiũ pœnitentiæ esse sensum clementiæ Dei, hoc est, dum homines persuasi sunt Deum esse propensum ad dandam veniam, tunc incipiunt colligere animos vt resipiscant: alioqui semper crescet in ipsis contumacia: vtcunque peccata sua horreant, tamen nunquam redibunt ad Dominum. Et in hunc finem etiam alibi citaui locum illum memorabilem ex Psal. 130. Apud te est misericordia, vt timearis: quia fieri non potest vt se Deo subiiciant homines vero & syncero affectu, nisi gustus bonitatis eius ipsos alliciat, ac certò statuant non frustra se ad ipsum venturos: sed, quemadmodum diximus, ipsum ad veniam propensum fore. Hic est verborum sensus, quum dicit, *Venite & conuertamur ad Iehouam: quia ipse percussit, & sanabit nos*: hoc est, non inflixit Deus nobis lethifera vulnera, sed percussit vt velit sanare. Quãquam plus etiam aliquid exprimitur Prophetæ verbis, quòd scilicet Deus nunquam adeò rigidè tractet homines, quin tamen relinquat semper locum gratiæ suæ. Nam verbo Rapiẽdi Propheta notat grauius illud iudicium de quo prius loquutus est in persona ipsius Dei. Illic enim Dominus similem se fecit truculentæ bestiæ: Ego ero quasi leo, vorabo, rapiam, & nemo auferet prædam quam semel corripuero. Deus ergo illic ostendere voluit vindictã suam fore horribilem aduersus Israelitas. Nunc etiamsi tam duriter cũ ipsis Deus egerit, nõ tamen desperant de venia: vtcũque ergo experti simus ad tempus Deum similẽ leoni vel vrso, tamẽ quia propriũ munus eius est sanare postquam ita discerpsit, alligare quæ inflixit vulnera, nõ est cur nunc fugiamus eius conspectum. Videmus quorsum spectent Prophetæ verba, nullam scilicet esse tam asperam castigationem, quæ frangere animos nostros debeat quin spe veniæ concepta nos incitemus ad pœnitentiam. Hæc summa est. Præterea notare conuenit, hîc fideles sese primo loco hortari, vt alios deinde secum adducant. Sic enim sonãt verba: nõ dicit, Ite, redite ad Iehouam, *Sed venite, redeamus ad Dominum.* Videmus ergo vt quisque à seipso incipiat, deinde vt alij alios mutuò hortentur. Atque hęc ratio nobis tenenda est, quia si quis fratres suos ad Deum mittat, malè sibi consulit, quum deberet potius illis monstrare viam. Quisque ergo seipsum stimulare discat, deinde aliis porrigat manum vt sequantur. Interea monemur suscipiendam nobis esse curam fratrum nostrorum: quia indignum esset quenque propria salute esse contentum, & ita abiicere fratres suos. Hæc ergo duo simul coniungere necesse est, nempe vt nos ad pœnitentiam incitemus, deinde vt studeamus etiam nobiscum alios adducere. Iam peagamus.

2 *Viuificabit nos post biduum, die tertio suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius* (vel coram facie eius.)

Hunc locum Hebræi deprauant, quia putant se adhuc esse redimendos aduentu Messiæ: & hunc fingunt esse diem tertium, quia semel Deus eduxit eos ex Ægypto: hæc prima vita fuit. Deinde secundò eos restituit in vitam, vbi ab exilio Babylonico reduxit. Nunc quum Deus per manum Messiæ colliget eos ex dissipatione, dicunt hanc fore tertiam resurrectionem. Sed nugæ sunt. Solet autem hic locus exponi de Christo, quòd post biduum, & die tertio suscitabit Deus Ecclesiam suam, quia scimus Christum nõ sibi priuatim resurrexisse, sed suis membris. Est enim primitiæ resurgentium. Videtur ergo hic sensus non malè quadrare, quòd Propheta hîc erigat fideles in spem salutis, quia Deus excitabit filium suum primo genitum, cuius resurrectio communis erit totius Ecclesiæ vita. Sed sensus ille videtur mihi nimium argutus. Et semper hoc spectandum est nobis, ne volitemus in aere: placent argutæ speculationes primo intuitu, sed postea euanescunt. Ergo quisquis volet proficere in Scripturis, semper hanc regulam teneat, vt solidum sit quicquid colligit siue in Prophetis, siue in Apostolis. Iam videndum est quid velit Propheta. Non dubito quin hîc secundam speciem consolationis adiungat, nempe si Deus non statim populũ suum viuificet, non tamẽ esse cur

mora tædium ipsis afferat, quemadmodum solet. Videmus enim si diu languere nos Deus patitur, deficere animos nostros:& qui initio videntur esse satis alacres & cordati, successu temporis diffluunt. Quia igitur rara virtus est patientia, ideo hîc Hoseas hortatur nos ad moram patienter ferendam, si non statim viuificet nos Dominus. Sic ergo loquuntur Israelitæ, *A biduo nos viuificabit Deus, tertio die excitabit nos in vitam.* Quid intelligunt per biduū? nempe diuturnam afflictionem: acsi dicerent, Quanuis Dominus non eripiat nos ex nostris miseriis primo die, sed differat longius nostram redemptionem, non tamen est cur spes nostra concidat. Deus enim etiam putrida cadauera excitare potest ex sepulchris non minus quàm vitam restituere momento, Daniel quum vult exprimere longam fore populi afflictionē, dicit, Post tempus, tempora, & dimidium temporis. Diuersa est illa ratio loquendi, sed tamē quoad sensum eodem spectat: dicit, Post tempus, id est, post annum: illud esset tolerabile. sed sequitur, Tempora, hoc est, plures annos: postea Deus abbreuiabit illam horam, & afferet redemptionem quo tempore minimè sperabitur. Hoseas hîc biduū ponit nempe quia Deus non tantùm vno die populum suum affliget, sed quemadmodum priùs vidimus paulatim domabit ipsum, quia sic inualuerat contumacia populi, vt non esset sanabilis, quemadmodū morbi vbi egerunt radices longo tempore, non possunt statim curari, sed opus est lentis & pluribus remediis. Si autem medicus velit statim reuellere morbum qui occupauit quicquid est in homine, certè non curabit hominem, sed vitam illi auferet: ita etiam quum Israelitæ propter longam obstinationem essent ferè incurabiles, oportuit ipsos lentis pœnis adduci ad pœnitentiam. Dicunt igitur, *Post biduum nos Deus viuificabit*, & ita se confirmant in spe salutis, quanuis non statim affulgeat, sed diu maneant demersi in tenebris, & longum sit exilium illud quod passuri erant, tamen non desinunt sperare. Bene, transeat biduum, Dominus viuificabit nos. Videmus hîc opponi consolationem tentationibus, quæ nobis spem salutis eripiunt vbi Deus gratiam suam suspendit diutius quàm caro nostra appetat. Dicebat Martha Christo, Domine, iam fœtet, quatriduanus est. Putabat hoc est absurdum, si lapidem tollerent è sepulchro, quia iam putrefactum erat cadauer Lazari. Christus autem in hoc voluit ostendere incredibilem suam potentiam, quòd hominem putridum restituit in vitam. Eodem etiam modo nunc loquuntur fideles, *Dominus nos suscitabit à biduo.* Etiamsi exilium videtur esse instar sepulchri, vbi nos putredo manet, Dominus superabit sua inæstimabili virtute quicquid videtur obstare nostræ restitutioni. Iam tenemus simplicem & germanum huius loci sensum, meo quidem iudicio: sed interea non nego quin Deus ediderit insigne & memorabile specimen huius rei in Filio suo vnigenito. Ergo quoties mora nobis fastidiū generat, & videtur iam Deus abiecisse omnem curam nostri, confugiamus ad Christum. Nā sicuti iam dictum fuit, resurrectio eius speculum est vitæ nostræ. Illic ergo cernimus quomodo agere Deus soleat cum suis. Neque enim Christo vitam restituit Pater simulátque è cruce sublatus est, sed depositus fuit in sepulchro, & illic iacuit vsque ad tertium diem. Si ergo Deus velit nos languere ad tempus, sciamus nos ita configurari Christo capiti nostro: & hinc colligamus materiam fiduciæ. Habemus ergo in Christo illustre documentum huius vaticinij. Sed priore loco tenendum est quod diximus, nempe hîc fideles sibi spem facere salutis, etiamsi Deus non statim manum ipsis porrigat, sed ad tempus differat gratiam redemptionis. Postea addit, *Viuemus in conspectu eius*, vel coram ipso. Hîc fideles iterum se confirmát: quod scilicet Deus ipsos aspectu paterno dignabitur, vbi diu tergum illis obuertit. *Viuemus ergo coram facie eius.* Nam quandiu Deus non gerit curam nostri, manet nos certus interitus: simul autem atque oculos suos in nos conuertit, inspirat vitam solo intuitu. Promittunt igitur fideles sibi hoc bonum, quòd Dei facies post lōgas tenebras rursus illucescet: hinc etiam spem vitæ colligunt, & simul reuocant se ab omnibus obstaculis quæ obscurant hanc vitæ lucem: quia dum huc & illuc discurrimus & vagamur, non possumus apprehendere vitam quam Deus nobis promittit. Illecebræ enim huius mundi totidem sunt vela, quæ impediunt oculos nostros, ne cernant paternam Dei faciem ergo tenendum est particulam hanc ideo additam esse, vt fideles non dubitent vbi visus fuerit Deus tergum illis vertisse, tandem futurum vt eos respiciat. Nunc pergamus.

Dan. 7. 25.

3 *Et cognoscemus, & prosequemur ad cognitionem Iehouæ: sicut aurora dispositus est egressus eius, & veniet tanquam pluuia nobis, tanquam pluuia serotina, pluuia terræ.*

Hoc versu continuant fideles quod prius vidimus, nempe vt certam sibi faciant salutis fiduciam. Neque mirum est Prophetam hac in re insistere prolixius. Scimus enim quàm procliues simus ad dubitationem: præsertim vbi Deus signa iræ suæ nobis ostendit nihil difficilius est quàm nos colligere, vt certò persuasi simus illum esse medicum nostrum, quum videtur se de peccatis vlcisci. Ergo hîc strenuè luctandum est, quod nō potest fieri sine molestia: ideo fideles nūc dicunt, *Sciemus, & prosequemur ad cognoscendum Iehouā.* His ergo verbis ostēdunt se non diffidere quin lux vitæ exoritura sit post tenebras. Nam hæc summa est verborum: *Sciemus ergo*, inquiunt, hoc est, Quanuis nunc vndique instet horrenda caligo, ta-

men Dominus patefaciet suam bonitatem erga nos, etiamsi non statim hoc appareat: ideo addunt, *Et prosequemur ad cognitionem Iehouæ*. Nunc tenemus quorsum spectent verba. Docet autem hic locus, quum Deus faciem suam abscondit, tamen perperam nos facere, si infidelitatem nostram fouemus: quia potius, sicuti iam dixi, certandum est cum illo exitiali morbo. Satan enim nihil aliud venatur, nisi vt nos desperatione absorbeat. Ergo hæc eius astutia nobis tenenda est, vt Paulus admonet: & Spiritus sanctus hîc arma nobis suppeditat, quibus repellamus hanc tentationem Satanæ: Quid? Tu vides Deum tibi esse infestum, nec est cur ad ipsum accedere coneris: præclusi enim sunt omnes aditus. Satan hoc nobis suggerit dum sentimus nostra peccata. Quid agendum est? Propheta hîc remedium proponit: *Sciemus*, etiamsi nunc demersi sumus in obscura caligine, si ne scintilla quidem lucis nusquã nobis affulget, tamen sciemus (quemadmodum dicit Iesaias, Sperabo in Domino, qui abscondet faciem suam à Iacob) hoc verum esse fidei nostrę exercitium, vbi oculos attollimus ad lucem quę videtur extincta esse, & in mortis tenebris adhuc non desinimus nobis vitam promittere, quemadmodum hîc docemur. *Sciemus* ergo: deinde *Prosequemur ad cognitionem Iehouæ*: hoc est, etiamsi Deus subducat faciem suam, & quasi consultò duplicet tenebras, & sit quasi extincta omnis cognitio gratiæ eius, nos tamen *Prosequemur ad cognitionem illam*: hoc est non impediet nos obstaculum illud quin enitamur, & conatus tandem nostri penetrabunt ad gratiam illam quæ videtur omnino à nobis esse exclusa. Exponunt alij, *Sciemus & prosequemur ad cognoscendum Iehouam*, quia non ita profecerant Israelitæ in Lege Mosis, quin adhuc speranda illis esset plenior doctrina, quam Christus aduentu suo attulit. Putant igitur hîc vaticinium esse eius doctrinæ, quæ nunc per Euangeliũ nobis pleno fulgore proponitur, quia Deus se in Filio suo, tanquam in viua imagine patefecit. Sed illa etiam est arguta expositio: & satis est tenere Prophetæ consilium. Ideo enim sic pios loquentes inducit, quia opus fuit magno & arduo conatu, vt assurgerent ad spem salutis, quia scilicet exilium non vnius diei futurum erat, sed annorum 70. Quum ergo tam grauis tẽtatio maneret pios, voluit hîc Propheta ad laboriosam militiam instruere. *Cognoscemus ergo & prosequemur ad cognoscendum Iehouam*. Postea dicit, *Quasi aurora nobis veniet egressus eius*. Est aptissima similitudo. nam hîc fideles reuocant in memoriam seriem continuam dierum & noctium. Non mirum est si sperare nos Deus iubeat gratiam suam, cuius tamen aspectus nos latebit. Nam nisi edocti essemus longo vsu, quis speraret subitam lucem quum dominantur noctis tenebræ? nónne putaret terram omnino luce esse priuatam? Quum autem repente aurora affulgeat, & afferat finem noctis tenebris, eásque discutiat, quid mirum est, si Dominus præter spem affulgeat? *Egressus igitur eius erit instar auroræ*. Vocat hîc Egressum Dei, nouam manifestationem, quum scilicet Deus ostendet se populum suum complecti fauore, vbi ostendet se memorem fœderis quod pepigit cum Abraham: quia quantisper populus exulauit à patria, visus est Deus non respicere amplius ipsum, vt diximus. Imò tunc sensus carnis hoc tantùm dictabat, Deum procul distare ab ipso populo. Vocat igitur Egressum Dei, vbi Deus se exhibebit propitium captiuis, & illos in integrum restituet. *Egressus ergo Dei veniet nobis & erit instar auroræ*. Nunc ergo videmus vt ab ordine naturæ se confirment, quemadmodum Paulus obiurgat eorum diffidentiam, quibus incredibilis est futura resurrectio, quia superet carnis sensus: Stulte, inquit, non vides quod seminas prius corrumpi, & tamen germinare? Deus in semine mortuo tibi proponit iam effigiem futuræ resurrectionis. Sic etiam hoc loco, quandoquidem quotidie exoritur nobis lux, & aurora affulget post tenebras noctis. Quid igitur Dominus tam potenter agens per mortuas creaturas: non efficiet per seipsum? vbi volet exerere plenam potentiam suam, quid facturum putamus? ánnon multò amplius superabit omnes sensus carnis nostræ? Nunc ergo videmus quorsum addita sit hæc similitudo. Postea fructum huius manifestationis nobis describit: *Veniet*, inquit, *tanquam pluuia nobis, tanquam pluuia serotina, pluuia terræ*. Similitudo hæc ostendit, simulac Deus populum suum respicere dignabitur, perinde fore eius aspectum, acsi pluuia irrigaret terram. Terra quum post longos æstus & longam siccitatem arida est, iam videtur esse inutilis ad fructum proferendum: pluuia autem vna succum & vigorem ei restituit. Sic ergo Propheta in persona fidelium hîc confirmat spem plenæ restitutionis: *Veniet nobis quasi pluuia, quasi pluuia serotina*: מלקוש vocant serotinam pluuiam Hebræi, qua maturescunt fruges. Et videtur ita per nomen גשם, notare Propheta pluuiam vernam. Denique sensus clarus est: quòd etiamsi exaruerint Israelitæ, ita vt nullus amplius vigor suppetat, tamen non minus fore virtutis in gratia Dei, quàm sit in pluuia, quæ terram fœcundat vbi videtur esse sterilis. Quum autem in fine addit Pluuiam terræ, non dubito quin notare velit pluuiam opportunam, quæ terræ suauis & grata est, vel quam terra pro sua necessitate expetit: violentus enim imber non propriè vocabitur pluuia terræ, quia noxius est ac contrarius. Hæc est summa. Sequitur:

2.Cor. 2. 11.

1.Cor. 15. 3.6

4 *Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iehudah? nam bonitas vestra est quasi ros matutinus, quasi nebula manè transiens.*

Hunc

Hunc locum ita quidam exponunt, quòd Deus non semel irrigare velit populum suum, sed prosequi hanc gratiam: acsi diceret, Fallitur qui putat momentaneam fore redemptionem, quam iubeo à me sperari: ego enim continuo ordine perducam populũ meum vsque ad plenam fruitionem salutis. Sed sensus ille prorsus alienus est. Non dubium igitur, quin Propheta hîc inducat Deum hoc modo loquentem, Quid vobis faciam? quia non potestis locum dare gratiæ meæ, tanta est vestra prauitas. Videtur quidem abrumpi hoc modo contextus: sed tenenda est nobis regula, quoties Prophetæ gratiam Dei in medium proferunt, simul addere exceptionem, ne scilicet hypocritæ falsò ad se trahant quod solis fidelibus offertur. Scimus Prophetas nunquam minatos fuisse exitium populo, quin adderent aliquam promissionẽ, ne scilicet fideles deficerent: quod necesse erat, nisi aliqua mitigatio illis ostẽsa foret. Prophetæ ergo hoc habent ordinarium, vt temperent suas minas, & quicquid est rigoris, addita spe gratiæ Dei. Sed interim, quia hypocritæ semper ad se trahunt quod proprium est solis fidelibus, & ita securè illudunt Deo, Prophetæ adiiciunt secundam exceptionem, qua significant hoc non esse vniuersale, nec promiscuè spectare ad omnes, quòd Deus se clementem & misericordem erga populum suum fore promittit. Pluribus verbis hoc iterum repetam. Negotium fuit prophetis cum toto populo, negotium fuit cum paucis fidelibus: nam exiguus erat numerus piorum tam apud Iudæos quàm apud Israelitas. Quũ ergo Prophetæ obiurgant populum, dirigitur sermo ille ad totum corpus. Sed interim quia residuum erat aliquod semen, ideo admiscent consolationes, quemadmodum dixi: & ideo admiscent, vt electi Dei semper recumbant in eius misericordiam, atque ita patiẽter subiiciant se eius ferulis, persistántque in timore eius, dum sciunt certam sibi fore in eo salutem. Ergo promissiones quas videmus inseri à Prophetis inter minas & obiurgationes, non debent communiter ad omnes referri vel ad promiscuum vulgus, sed tantùm ad fideles qui tunc erant pauci numero, vt diximus. Hæc igitur ratio est cur Prophetæ excutiant blanditias improbis Dei contemptoribus, quum addunt, Non est quòd speretis quicquam salutis ex hac promissione quam ego filiis Dei propono: Deus enim non proiicit panem canibus, quem solis filiis destinauit. Sic etiam videmus alterum Prophetam loqui, Ad quid vobis dies Domini? dies ille est caliginis & non lucis, dies mortis & non vitæ. Nã quia sæpius au- Amo.5.18.
dierant fœdus quod Deus pepigerat cum Abraham non fore irritum, ideo superbiebant omnes: Nos quidẽ nunc duriter tractamur, sed paulò pòst Deus ex nostris malis nos eripiet. est enim pater noster, nõ frustra nos adoptauit, non frustra genus nostrũ redemit & elegit, nos sumus peculiũ eius & hæreditas. ita ergo sibi blãdiũtur improbi: & hoc quidẽ videntur habere cõmune cũ fidelibus: fideles enim etiam in profundissima abysso mortis tamen lucẽ vitæ aspiciũt, quia fide penetrãt extra mundun, vt diximus. Sed interim cũ seria pœnitẽtia ad Deum accedunt: impij autem manent in sua contumacia, & per ludibrium ita sibi adulantur, quum putent quicquid Deus promittit ad se spectare. Nunc ergo redeamus ad Prophetam nostrum. Dixerat In tribulatione sua quærẽt me, postea verbis populi exposuerat quomodo se ad Deum conuertant fideles, & quid secum afferat vera resipiscentia. Iam sequitur *Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iehudah?* hoc est, Quid vobis omnibus faciam? populus enim tunc in duo regna diuisus erat, nam regnum Iehudah habebat proprium nomẽ: decẽ Tribus habebant commune illud nomen Israel, vt dictum fuit. Postquam ergo spem veniæ fecit filiis Dei Propheta, iam conuertit se ad corpus totius populi quod corruptum erat & dicit, Quid iam facturus sum vobis, & Iudæi & Israelitæ? Significat autem his verbis Deus se tentasse omnia remedia, & frustra expertum esse. Quid ergo amplius vobis faciam? inquit: vos estis incurabiles prorsus, vos estis inexcusabiles & omnino desperati, quia nulla ratio à me omissa est, qua saluti vestræ consulerem: sed ego lusi operam postquam pœnis & castigationibus nihil profeci, postquam gratia etiam mea apud vos nihil habuit momenti, quid iam superest nisi vt vos prorsus abiiciam? Nunc ergo videmus quàm diuersus sit loquendi modus apud Prophetas, quia scilicet illis negotium erat non cũ vna hominum specie, sed cum filiis Dei, & cum reprobis qui pertinaces in vitiis suis manent. hinc ergo fit vt mutent loquendi rationem: & ita necesse est. Similis ferè querimonia apud Iesaiam legitur cap.1. nisi quòd illic tantùm mentio fit de pœnis. Quorsum percuterẽ vos vltrà? nihil enim hactenus adeptus sum. A planta pedis vsque ad verticem capitis nulla est sanitas & tamen manetis vestri similes. Cap.5. de beneficiis Dei loquitur, Quid fieri debuit vineæ meæ amplius quod ego non fecerim? Illis duobus locis ostendit Propheta populum esse ita perditũ vt non possit ad sanam mentem reduci: quia scilicet Deus modis omnibus tentauerat ipsum sanare, & manebant incurabiles morbi. Nunc redeamus ad Hoseæ verba: *Quid faciam tibi Ephraim, quid faciam tibi Iehudah?* Ego quidem veniam omnibus offero, sed vos interea contumaciter manetis in peccatis vestris, imò gratia mea vobis ludibrio est. ego igitur iam non litigo vobiscum, & vobis etiam denuntio clausam esse ianuam salutis. Quare? hactenus enim frustra variis modis tentaui vos sanare. Dicit postea ipsorum bonitatem similem esse rori matutino. *Bonitas vestra,* inquit, *est quasi ros matutinus.* חסד quidam accipiunt pro clementia quam Deus erga vtrosque exercuerat, nempe tam Israelitas quã Iudæos. Clemẽtia igitur vestra: hoc est misericordia qua hactenus vos prosecutus sum,

est quasi ros matutinus, quasi nubes quæ transit manè, hoc est, statim arefacitis gratiã meam: & hoc non malè quadraret. videmus enim incredulos absorbere sua malitia misericordiam Dei, ita vt nihil vtilitatis afferat: quemadmodum si pluuia defluat super saxum aliquod vel rupem, tamen intus saxum propter duritiem siccum manet. Quemadmodum igitur humor pluuiæ nõ penetrat in saxa, sic etiam gratia Dei frustra cõsumitur & absque profectu apud incredulos. Sed Propheta potiùs de ipsorum bonitate loquitur, quòd scilicet fictam probitatem ostentent, quæ tamen euanescit quemadmodum ros matutinus. simul enim atque sol surrexit, rorem ad se trahit vt amplius non appareat, nebulæ etiam transeunt. Dicit Propheta similes fuisse Iudæos & Israelitas nebulis matutinis & rori: quia scilicet non fuerit in ipsis solida probitas vel intrinseca, vt vocant, sed fuerit euanida species duntaxat, hoc est, apparentiam habuerint, vt loquuntur. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum, quòd scilicet Deus hîc queratur sibi negotium esse cum hypocritis. Scimus respici ab ipso fidem: hoc, est, nihil est quod magis Deo placeat quàm synceritas cordis. Deinde scimus frustra spargi doctrinam, nisi recipitur serio affectu. Quia igitur hypocritæ sese transfigurant in varios modos, deinde licèt ostentent aliquam probitatis laruam, tamen nihil est in ipsis solidum, ideo conqueritur Deus se operam perdere. Et tandem dicit se nolle amplius frustra laborare erga homines fictos, qui prçter mendacium & simulationem nihil habent. quod significat his verbis, quum dicit, Nihil est quod vobis faciam amplius Israelitę & Iudæi.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ea quæ decebat gratitudine beneficiis tuis non respondemus, & gustata tua clementia, tamen exitium sponte nobis accersimus, da inquam, vt renouati Spiritu tuo non tantùm constanter maneamus in timore nominis tui, sed proficiamus magis ac magis & confirmemur, vt scilicet ita instructi virtute tua inuicta, pugnemus strenuè aduersus omnes Satanæ insidias & insultus, & ita prosequamur hanc nostram militiam vsque in finem, vt scilicet ita suffulti misericordia tua, semper aspiremus ad vitam illam quæ nobis abscondita est in cælo, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

5 *Propterea secui* (vel excidi) *in Prophetis meis, occidi eos in verbis oris mei, & iudicia tua lux quæ egreditur.*

Hîc Deus per Prophetam suum ostendit se magna necessitate fuisse coactum, vt durius & asperius hunc populum tractaret. Scimus Deo nihil esse magis cordi quàm clementer agere nobiscum. Nullus enim inuenietur pater in mundo, qui indulgentiùs foueat suos filios: sed nos, vt sumus præfracti, non patimur ipsum sequi quod ferebat eius natura. cogitur ergo quasi induere nouam personam, & nos durius obiurgare, quemadmodũ hîc dicit sibi fuisse agendum cum Israelitis: *Secui per Prophetas meos*, inquit, *& occidi eos per verba oris mei.* Quidam aliter vertunt, quòd scilicet Deus occiderit Prophetas: & torquent hoc ad impostores, qui corruperant purum Dei cultum suis erroribus: sed illud non videtur mihi vllo modo congruere: & scimus hanc loquẽdi formam Hebræis esse communem, vt rem vnam duobus modis exprimant. Sic etiam nunc loquitur Propheta, *Secui*, vel excidi *per Prophetas meos, occidi per verba oris mei.* Non dubito quin secundo mẽbro repetat quod iam breuiter exposuimus, nempe Deum secuisse vel dolasse per Prophetas suos. Sed videndum est quo consilio Deus hîc dicat se mandasse Prophetis suis, vt asperius populum hunc tractarent. Scimus enim hypocritas quanuis modis omnibus illudant Deo, tamen esse delicatos nec ferre posse vllam obiurgationem. Crassa sunt eorum scelera, nisi quòd fucum faciunt hominibus: sed interim si Deus incipiat obiurgare, expostulant, Quid hoc sibi vult? Deus vbique prædicat se mansuetum esse & clementem: fulminat autem nunc contra nos, non videtur hoc esse consentaneum eius naturæ. Sic ergo hypocritæ vellent Deum esse suum adulatorem. Iam respondet se non modò iusta causa, sed etiam necessaria fuisse compulsum vt illos occideret, & verbum suum daret Prophetis instar mallei vel dolabræ. Hæc ratio est, inquit cur Prophetæ mei non mitius neque humanius studuerint populum hunc allicere. Deus enim quos videt esse dociles, blandè & suauiter ad se adducit vel inuitat: sed vbi videt esse tantam peruicaciã in hominibus, vt non possit eos flectere sua bonitate, tũc incipit, quemadmodum diximus, agere nouam personam. Nunc ergo tenemus Dei consilium, ne hypocritæ querantur se aliter fuisse tractatos, quàm ferat Dei ingenium: hîc respondet Dei nomine Propheta, Vos me cogitis ad hanc duritiem: fuit enim mihi reperiendus malus cuneus malo nodo, quemadmodum dicunt. *Dolaui* igitur *per Prophetas meos, occidi eos per verba oris mei*: hoc est verbo meo vsus sum tanquam dolabra, quia vos similes eratis lignis nodosis & robustis. Oportuit igitur verbũ meũ vobis esse instar dolabræ, & occidi per verba oris mei: hoc est, verbum meum non fuit cibus dulcis, quemadmodum solet esse mãsuetis hominibus, sed fuit instar gladij ancipitis. oportuit igitur vos iugulari, quia non potestis ferre

ferre vt ſim vobis pater. Sequitur: *Et iudicia tua lux quæ egreditur.* Quidam per iudicia intelligunt res proſperas, quaſi Deus hîc exprobret Iſraelitis per ſe non ſtetiſſe quo minus ipſos lucrifaceret. Ego non deſtiti benignè vos tractare, & meo præſidio tueri: vos autem ingrati eſtis. ſed illa expoſitio eſt coacta. Maior pars interpretum ſic reſoluit, Vt iudicia tua eſſent lux egrediens: ſed ego non video cur mutemus quicquam in verbis Prophetæ. Simpliciter ergo ſignificat hîc Deus, ſe regulam piè & ſanctè viuendi monſtraſſe Iſraelitis, ita vt ignorantiam obtendere nequeant: per iudicia enim Hebræi ſæpe intelligunt rectitudinem. Ego hoc ad doctrinam refero. *Iudicia* igitur *tua*: hoc eſt, ratio piè viuendi fuit inſtar lucis: hoc eſt Ego ita vos admonui, vt ſcientes & volentes poſtea peccaueritis. Quòd ergo fuiſtis in me tam obſtinati, imputandum eſt veſtræ peruicaciæ: quia ſi fuiſſetis flexibiles, ego certè non vos celaui quid eſſet rectum. Quemadmodum enim ſol quotidie terris illucet, ita doctrina mea vobis fuit inſtar lucis ad viam ſalutis vobis monſtrandam, ſed ſine profectu. tenemus ergo quid velit his verbis Propheta. Sequitur.

6 *Quia miſericordiam volo* (vel quia humanitas placet mihi) *& non ſacrificium: & cognitio Dei* (placet mihi, ſubaudiendum eſt) *præ holocauſtis.*

7 *Et ipſi tanquam homines tranſgreſſi ſunt pactum, illic perfide egerunt in me:* (vel tanquam hominis pactum tranſgreſſi ſunt, vt poſtea videbimus.

Quum pronuntiat hoc loco Deus ſe velle clementiam & non ſacrificia, occupatio eſt, qua præuenit friuolos omnes prætextus. Scimus enim hypocritis nunquam deeſſe quod obtendant: & tanta eſt ipſorum ſecuritas, vt non dubitent ſubinde cum Deo litigare. Hoc quidem ſuffugium illis commune eſt, quòd Deum colere ſtudent dum illi offerunt ſacrificia, dum laborant in cæremoniis, & multos ritus accumulant. Putant igitur tunc Deum eſſe ſibi obſtrictum, & ſe pulchrè eſſe defunctos officio. Hoc vitium commune fuit omnibus ſeculis: ideo nunc Propheta anticipat illam exceptionem, ac dicit, *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*: acſi diceret, Scio quid iam vobis in promptu ſit, & quid ſitis dicturi, nempe vos mihi offerre ſacrificia, vos defungi multis cæremoniis: hæc exceptio friuola eſt apud me: & nullius momenti. Quare? Neque enim appeto ſacrificia, ſed clementiam ac fidem. Iam breuiter tenemus ſummam huius verſus. Locus hic inſignis eſt, quia bis eum citauit Filius Dei Nam Matth. 9. cap. quia Phariſæi exprobrabant illi conſuetudinem cum hominibus malæ & probroſæ vitæ, dicit, Miſericordiam volo, & non ſacrificium : oſtendit illa excuſatione, Deum non coli externis cæremoniis, ſed vbi homines mutuò ſibi ignoſcunt ac ſe tolerant, nec ſunt vltra modum rigidi. Duodecimo etiam cap. Matth. quia Phariſæi diſcipulis vitio verterant quòd colligerent ſpicas, Quin potius ite, & diſcite quid ſit illud, Miſericordiam volo, & non ſacrificium, inquit. Quia tam ſeueri erant aduerſus diſcipulos, Chriſtus oſtendit eos eſſe præpoſteros Dei cultores, qui ſanctimoniam conſtituant in cæremoniis: interea verò obtrectant ſuis fratribus ſine cauſa, & trahunt in crimen quod per ſe malum non eſt, & quod poteſt facilè excuſari, ſiquis eſſet dexter ac quietus interpres. Sed vt melius intelligamus hanc Prophetæ ſententiam, primò notandum eſt, ſub nomine Sacrificij & holocauſtorum comprehẽdi externum Dei cultum, & omnes cæremonias legales. Subeſt igitur in his nominibus ſynecdoche, ſicuti viciſſim in voce חסד, id eſt clemẽtiæ vel humanitatis. Neque enim dubium eſt quin hîc Propheta fidem vel pietatem erga Deum, deinde charitatem erga proximos opponat omnibus externis cæremoniis. Volo, inquit, miſericordiam: vel placet mihi miſericordia præ ſacrificio: deinde placet cognitio Dei præ holocauſtis. Cognitio Dei hîc haud dubiè pro fide vel pietate accipitur, quia hypocritæ exiſtimant ritè coli Deũ, vbi vtuntur multis cæremoniis. Propheta deridet totam illam pompam & euanidum ſplendorem, ac dicit cultum Dei longè alium eſſe, nempe vbi cognóſcitur. Summa eſt, Deum alio modo velle coli: quàm ſomnient craſſi homines: quia tantùm oſtentant ſuos ritus, & negligunt ſpiritualem Dei cultũ qui poſitus eſt in fide & charitate. Coniunctim igitur legi debẽt hæc duo mẽbra, quod Deo placeat humanitas & placeat fides : quia fides per ſe Deo placere nõ poteſt, quum ſtare etiã nequeat ſine charitate erga proximos: deinde humanitas non ſufficeret: ſiquis abſtineat ab omni iniuria, & fratribus ſuis nulla in re noceat, interim ſit ſacrilegus & contemptor Dei, certè eius humanitas nihili erit. Videmus ergo non poſſe diuelli hæc duo membra, ſed perinde valere quod Propheta dicit, acſi pietatem cum charitate coniungeret. Summa eſt, Deum longè pluris facere fidem & humanitatem, quàm ſacrificia & omnes cæremonias. Quum autem dicit Propheta non placere Deo ſacrificium, non dubium eſt quin loquatur comparatiuè : neque enim præciſè Deus ſacrificia repudiat, quæ mandauit Lege ſua: ſed hîc prefert fidem & charitatem ſacrificiis: quemadmodum etiã certius colligitur ex particula מן, quum dicit מעולות, hoc eſt, præ holocauſtis. Hinc ergo apparet Deum non ſibi eſſe contrarium, acſi reiiceret ſacrificia quorũ ipſe author erat, ſed damnare potius præpoſterum abuſum quo gloriabantur hypocritæ. Et hîc duo notanda ſunt: Deus enim non exigit externas cæremonias, acſi per ſe aliquid valeant, ſed in alium finem

Fides per ſe Deo placet,ſicuti etiam charitas:ſunt enim de genere bonorum, vt loquuntur. ſed ſacrificia aliò reſpiciunt, quia mactare bouem, aut vitulum, aut agnum,quid aliud eſt quàm ſi lanio in macello idem faceret?Deus ergo non poteſt oblectari cæde pecudum : ergo ſacrificia,vt diximus,per ſe nullius ſunt momenti. Alia eſt fidei & charitatis ratio : ideò etiam Dominus 7.cap.Ier.dicit,An ego patribus veſtris præcepi,quum illos eduxi ex Ægypto,vt mihi offerrent ſacrificia?nihil tale:nunquam præcepi, inquit, ſed tantùm vt audirent vocem meam.Quid autem Lex continet magna ex parte niſi præcepta de cæremoniis? ſed ſolutio illa facilis eſt,quòd ſcilicet nunquam Deo placuerint ſacrificia, propria vel intrinſeca æſtimatione,acſi pretium in ſe aliquod haberent.Quid ergo?fides ſcilicet placet & pietas,hoc eſt,ſemper legitimus Dei cultus fuit ſpiritualis. Hoc eſt vnum: deinde notandum etiam eſt,vbi Prophetæ hypocritas obiurgant,reſpicere quid conueniat ipſorum perſonis, & non diſſerere quaſi ex profeſſo de rebus quas tractant. dicit alicubi Ieſaias, Qui bouem
Ieſ.66.3. mactat,perinde eſt acſi occideret canem.canis autem fuiſſet ſumma abominatio:imò,Qui offerunt ſacrificia,perinde eſt acſi homines iugularēt. Quid?conferre ſacrificia cum homicidiis,videtur hoc nimis eſſe abſurdum:ſed Propheta ſermonem illũ dirigit ad impios qui tunc abutebantur toto externo Legis cultu.Non mirum eſt igitur ſi ita loquatur de ſacrificiis.Et in hunc modum etiam exponi debent complures loci, qui paſſim occurrunt in Prophetis.Iam videmus quomodo non ſimpliciter Deus ſacrificia reſpuat, quatenus ea ſemel præcepit,ſed tantùm condemnet abuſum.Et ideo notandum eſt quod iam dixi,Prophetam hîc opponere externos ritus pietati & fidei,quoniam hypocritæ diuellerent quæ erant quaſi inſeparabilia:hoc eſt impium diuortium,ſiquis tãtùm obtrudat cæremonias Deo & vacuus ſit pietate.Sed quoniam vulgariter hic morbus regnat inter homines, Propheta antitheſin addit inter fictitium illum cultum & veram pietatem. Iam hoc etiam obſeruatu dignum eſt,quòd fidem vocat Dei notitiam.Videmus ergo fidem non eſſe frigidum aliquod & inane figmentum, ſed longius extendi, nempe vbi voluntas Dei nobis patefacta eſt, & illam amplectimur,ita vt poſſimus illum colere loco patris.Cognitio igitur Dei neceſſariò ad fidem requiritur. Itaque nimis pueriliter nugantur Papiſtæ de ſua fide implicita. nam quum nihil teneat homo, nec minimum quidem guſtum Dei habeat, tamen dicunt illum eſſe præditum fide implicita.Illud eſt nimis ſtultum commentum:nam vbi nulla eſt Dei cognitio certa,nulla eſt etiam religio,& pietas prorſus extincta eſt,& fides abolita: quemadmodum ex hoc loco ſatis conſtat.Iam ſubiicit Deus querimoniam, *Ipſi autem tanquam homines tranſgreſſi ſunt pactum,illic perfidè egerunt in me.*Hîc oſtendit Deus fruſtra iactari ab Iſraelitis ſacrificia,& omnes illas pompas externi cultus,quia ſcilicet Deus nõ ſpectauerit illa externa,ſed tantùm exercere voluerit fideles ad ſpiritualem cultum.Summa igitur eſt,Mihi propoſitum fuit,quum ſacrificia inſtitui & totum legalem cultum,vos ad me ſic adducere, vt in ſacrificiis nihil carnale eſſet vel terrenum:vos autem corrupiſtis totam Legem. Fuiſtis igitur peruerſi interpretes,quia ſacrificia nihil apud vos aliud fuerunt quàm ludibria, quaſi mihi ſatisfactum eſſet poſt bouem occiſum vel arietem. Vos ergo tranſgreſſi eſtis pactum meum:hoc eſt,non eſt quòd mihi obiiciat hic populus ſe diligenter perfunctum eſſe externis cæremoniis,quia cultus ille apud me ne pili quidem æſtimatur. Et vltrà conſcendit dicens,*Illic perfidè egerunt in me.*dixerat,*Tranſgreſſi ſunt pactum*:hoc eſt,Si volebant ſeruare fœdus meum,hoc primum erat caput,vt me ſpiritualiter colerent,nempe fide & charitate:ipſi autem poſthabito vero cultu,tantùm arripuerunt quod friuolum erat.Pactum igitur meum ipſi violarunt. Sed iam addit illic apparuiſſe eorum perfidiam : imò in hoc conuinci ipſos violatæ fidei, oſtendíque fœdifragos,quòd ſacris teſſeris,quibus pactum ſuum Deus ſanciebat,abuſi ſint ad tegendam ſuam perfidiam.Eſt igitur magnum pondus in aduerbio שם,quũ dicit,illic perfidè egiſſe.Significat enim Propheta, vbi præcipuè criſtas erigunt hypocritæ, conuinci eos falſitatis & periurij. Quid enim?nempe proponunt ſuas cæremonias,quemadmodum videmus ipſos induci loquentes Ieſaiæ capite quinquageſimo octauo, Quare ieiunauimus,& non reſpexiſti?Illic Deum inſimulant nimij rigoris, quòd perdiderant operã quum tam laborioſè ipſum colerent.Fruſtra igitur conſumpſimus hunc laborem, & ipſum tam ſedulò coluimus.Reſpondet Deus,Quis hæc quæſiuit ex manibus veſtris? Ita etiã hoc loco Propheta,& grauius dicit,*Illic perfidè egerunt in me:*hoc eſt, putant mihi os fore obſtructum hac ſola defenſione,vbi obiecerint ſua ſacrificia,& oſtẽtauerint ſe pro more ſuo,acſi eſſent optimi pietatis cultores:ſed hac in parte ego oſtendam ipſos eſſe fœdifragos.Quare? nam nulla eſt deterior falſitas,quàm conuertere Dei veritatem in mendacium, quàm adulterare puram eius doctrinam : hoc faciunt omnes hypocritæ, dum Sacramenta ſic conuertunt in craſſos abuſus & falſos cultus,dum templa extruunt,quum imaginantur Deum probè coli vbi oblatus fuerit bos vel aries:quum ergo tam craſsè illudunt Deo hypocritæ,& auertunt ſacrificia à Chriſto,auertunt à doctrina pœnitentiæ & fidei: denique Deum faciunt ſimilem mortuo idolo.Quum ergo ſic deprauant totum Dei cultum, & adulterant, quum ita impiè corrumpunt verbum Dei,ac detorquent eius inſtituta:annon ſunt fœdifragi? *Illic ergo perfidè egerunt in me.* Hoc diligenter notandum eſt, quod non animaduerſum fuit ab inter-

interpretibus. Quidam כארם vertunt, Quasi hominis pactum transgressi sunt: transferunt in genitiuo casu: illi autem, Transgressi sunt quasi hominis pactum: hoc est, acsi negotium illis fuisset cum aliquo homine mortali, ita contempserunt sacrum fœdus meum, & violauerũt: & hæc expositio non malè quadraret, nisi quòd videtur esse aliquantum detorta: debuerat enim aliter Propheta loqui, nempe, Ipsi transgressi sunt pactum quasi hominis. dicit autem, Ipsi quasi homo. Esset verò hoc remotum à verbis, Ipsi quasi homines transgressi sunt pactum. Simplicius igitur interpretor, quòd se ostenderint homines in fœdere violando. & subest tacita antithesis vel comparatio inter Deum & Israelitas: acsi diceret, Ego bona fide pepigi cum illis, dum institui certum cultum, sed ipsi fuerunt homines erga me: hoc est, mera fuit in illis leuitas & inconstantia. Ostendit ergo Deus non fuisse mutuum consensum inter se & Israelitas, sicuti homines nunquam Deo respondent, quia ipse syncerè ipsos ad se vocat: infideliter autem agunt, vel quia statim resiliunt vbi dederint aliquod signum obedientiæ, vel spernunt ac palàm reiiciunt oblatam doctrinam. Videmus ergo quo sensu dicat Propheta ipsos transgressos fuisse pactũ Dei tanquam homines. Alij exponunt, Transgressi sunt pactum sicut Adam. Sed scimus nomen Adam indefinitè sumi pro hominibus: & illa est frigida ac diluta expositio, Transgressi sunt sicut Adam pactum: hoc est, sequuti sunt, vel imitati exemplum patris sui Adam, qui etiam statim ab initio transgressus est mandatum Dei. Ego non insisto in refutatione illius commenti: per se enim videmus esse frigidum. Nunc pergamus:

8 *Galaad ciuitas operantium iniquitatem, astuta à sanguine*, (ad verbum ita est, vel retenta à sanguine: alij vertunt, supplantata à sanguine: alij, inquinata à sanguine.

Dicam primùm de reipsa, deinde aliquid suo loco addetur de verbo illo. Non dubium est quin aliquid speciale hîc Propheta notet contra Galaad, quod propter inscitiam historiæ nobis est hodie obscurum. Sed primo tenendum est, Galaad vnam fuisse ex vrbibus refugij. Tenebant autem vrbes illas Leuitæ, quę destinatæ erant profugis. Siquis fortuitò hominem occiderat, ne cognati vindictam de eo sumerent, Dominus volebat eum confugere in aliquam ex vrbibus destinatis in eum vsum. Erat igitur illic tutus apud Leuitas: & Leuitæ solebant suscipere in suum patrocinium, quæstione prius habita. Nam legitima cognitio prę-cedere debebat, an ille qui occiderat hominem, esset innoxius. Primò igitur tenendum est, vrbem hanc fuisse occupatam à Leuitis & Sacerdotibus. debebant autem illi omnibus aliis esse exemplo: quia sicuti Christus Apostolos suos vocat Lucem mundi, sic Dominus hac Matth. 5.
lege Sacerdotes elegerat, vt facem præferrẽt toti populo. Quum ergo deberet summa san- 14.
ctitas lucere in Sacerdotibus, hoc fuit instar prodigij, esse latronib. similes, & vrbem sacram quæ erat quasi sacrarium Dei, esse speluncam latronum. Propheta igitur hac de causa præcipuè inuehitur in vrbem Galaad. Dicit, *Galaad est ciuitas operantium iniquitatem, & operta est sanguine*. Quum autem Galaad adeò esset corrupta, quid dicendum fuit de aliis? Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Vnde ego incipiam? si reprehendam vulgus promiscuum, Sacerdotes putabunt sibi ideo parci, quòd sint magis integri, imò sint penitus extra culpam. Imò, inquit, sacerdotes sunt scelestissimi, sunt etiam duces latronum. Quum ergo tantæ corruptelæ grassentur in ordine Sacerdotum, vbi summa sanctitas excellere debuit, quanta erit licentia omnium scelerum in ipsa plebe? Deinde quid dicendum erit de aliis vrbibus, quum Galaad, quam Deus consecrauit in peculiarem vsum, acsi esset sanctuarium aliquod? quum igitur Galaad sit spelunca latronum, aliæ vrbes quid erunt? Tenemus nunc consilium Prophetæ. עקובה מרם: עקב Hebræis significat decipere & fallere: significat etiam retinere, עקב ékeb significat Plantam pedis, vnde etiam עקב significat supplantare. Et non dubium est quin istud Decipere sit metaphoricum. Iam venio ad sensum Prophetæ: dicit hanc vrbem esse עקובה מרם. Quidam dicunt, Est deceptoria à sanguine, quòd scilicet non palàm trucidarent homines, sed insidiis. Eliciunt igitur illum sensum: mihi autem magis placet quòd alij afferunt, Vrbem illam plenam fuisse sanguine. non quòd talis sit verbi Hebraici significatio, sed poterimus propriè vertere, Occupatam à sanguine. Quare? nam עקב, vt dixi, interdum Tenere, morari, & impedire significat. Ergo propriè & aptè vertemus, quòd Galaad esset occupata à sanguine. Iam sequitur clarior & plenior huius sententiæ expositio:

9 *Et sicut expectant latrones hominem, societas Sacerdotum* (vel factio) *in via trucidant consensu, quia cogitationem* (aut scelus) *perficiunt.*

Prosequitur pluribus verbis Propheta quod breuiter attigerat, nempe se iam non morari plebeios homines, sed accusationem suam dirigere in ordinem sacerdotalem. Ecce, inquit, Sacerdotes conspirant inter se quasi latrones, vt iugulent miseros homines, quicunque in via occurrunt. Certum quidem est, Prophetam hîc non loqui de manifestis cæ-

dibus:neque enim credibile eſt, Sacerdotes in tantam vſque licentiam progreſſos fuiſſe, vt Galaad eſſet ſpoliarium. Sed ſcimus Prophetas ita ſolere loqui, quoties obiurgant homines ſanguinarios & crudeles, comparant eos latronibus vt digni ſunt. dicit ergo, *Factio Sacerdotum iugulat homines in via, acſi latrones inter ſe conſpirarent.* Denique oſtendit Sacerdotes ita vacuos eſſe omni timore Dei, vt perpetrent omne genus crudelitatis, perinde acſi imbuti eſſent latrociniis. Hæc eſt ſumma. שכמה non dubium eſt quin Propheta accipiat pro Conſenſu. שכם propriè ſignificat Humerum: ſed metaphoricè trãſfertur in ſenſum illum quem dixi, quemadmodum Zephania tertio capite, Seruient Domino שכם אחד, inquit, humero vno: hoc eſt, vno conſenſu: ita etiam hoc loco, Sacerdotes inter ſe conſpirant שכמה. Nam qui putant notari proprium loci nomen, nimis falluntur. Iam in clauſula verſus ſatis apparet cur Propheta dixerit Sacerdotes latronibus ſimiles eſſe: quia, inquit, cogitationem vel ſcelus perficiunt. זמם ſignificat cogitare, vt alibi dictum fuit: vnde etiam זמה Cogitatio eſt in genere, ſed ſæpe in malam partem ſumitur apud Hebræos, pro ſcelerato conſilio vel praua aliqua aſtutia, *Perficiunt* igitur *conceptũ ſuum ſcelus*, inquit. Hinc colligimus non fuiſſe latrones manifeſtos & publicè infames in conſpectu hominum: ſed coram Deo latrones erant, quia ſcilicet vrbs illa plena erat ſceleratis conſiliis quæ illic coquebant. Quum autem perficerent ſua conſilia, meritò à Propheta illis obiicitur quòd vſque ad licentiam latronum proruperint. Nunc pergamus.

10 *In domo Iſrael vidi flagitium, illic ſcortatio Ephraim, pollutus eſt Iſrael.*

11 *Etiam Iehudah poſuit meſſem* (vel plantam) *tibi, dum ego reduco captiuitatem populi mei,* (vel in reducendo me, ad verbum, captiuitatem populi mei.

Hîc Deus pronuntiat ſe idoneum eſſe iudicem, qui cognoſcat de ſceleribus Iſrael, & hoc facit vt anſam præcidat vanis excuſationibus, quas ſubinde ingerunt hypocritæ dum coarguuntur. Quis enim perſuadebit hodie Papiſtis omnes eorum cultus eſſe fœtidam abominationem, eſſe mera ſacrilegia? Videmus quàm furioſè inſurgant ſimulac verbulo quiſpiam audet attingere eorum ſuperſtitiones. Vnde hoc? quia ſcilicet volunt ſuum arbitrium valere pro ratione. Quid? bona intentio iudicat, inquiunt. Quaſi verò hæc bona intentio Regina eſſet quæ dominaretur in cælo & in terra, & Deus iã excluſus eſſet omni ſuo iure. Et tamen hic furor hodie, & hæc væſania occupat Papiſtas. nec mirum eſt. Sic enim dementat homines Satan, vbi eos adducit ad prauos & degeneres cultus: & ab initio ſic inebriati fuerunt omnes hypocritæ. Hæc igitur ratio eſt cur nunc dicat Propheta in perſona Dei, *Vidi flagitiũ in regno Iſrael*, aut video. Deus enim vno verbo hîc proſternit quicquid homines pro ſe obtendunt, & oſtendit nihil amplius reſtare patrocinij, vbi ipſe ſibi non placere pronunciat, quod homines tamen magni faciunt, & in quo ſibi applaudunt. Quid? vos putatis hunc eſſe meum cultum, & veſtra imaginatione, ſanctiſſima eſt religio, hæc eſt via ſalutis, hæc eſt eximia ſanctitas: ego autem contrà pronuntio, hoc eſſe ſacrilegium, hanc eſſe turpitudinem, hoc eſſe flagitium. Ite nunc, inquit, & alibi venditate veſtras nugas: apud me enim locum non habent. Nunc tenemus conſilium Prophetæ, quum dicit, *In domo Iſrael vidi flagitium.* & per domum Iſrael hîc Propheta deſignat totum regnum decem Tribuum. Quare? *Quia illic ſcortatio eſt Ephraim:* hoc eſt, illic regnat idololatria, quam Iarobeam inuexit, & quam ſecuti ſunt alij Reges. Ita videmus Prophetam non parcere vel regi vel eius conſiliariis & regni proceribus, quemadmodum nuper Sacerdotibus non pepercit. Et hæc
Ezech.6. 2.&16.1. magnanimitas decet omnes Dei ſeruos, vt ſic deiiciant omnem altitudinem quæ ſe erigit contra verbum Domini: quemadmodum dicitur Ezechieli, Obiurga montes, & corripe colles. Huius rei exemplum nobis proponit Propheta, quum Sacerdotes hîc comparat latronibus, deinde comparat templa regia lupanari. Iarobeam extruxit hîc templũ in quo putatis Deum optimè coli: ſed hoc eſt lupanar, inquit Propheta, hæc eſt putida ſcortatio. Et poſtea addit, *Etiam Iehudah poſuit plantationem tibi.* Vt abſoluam hoc caput, ego breuiter adhuc expediam hunc verſum. Vertunt interpretes, etiam Iehudah poſuiſti tibi meſſem. ſed verbum eſt, vt ſatis conſtat, tertiæ perſonæ: ergo non poteſt aliter exponi quàm, *Etiam Iehudah poſuit.* Qui in ſecunda perſona vertunt, Poſuiſti tibi meſſem, eliciunt hunc ſenſum: Tu quoque Iehudah, quem ego mihi ſelegeram, poſuiſti tibi meſſem, hoc eſt, paras tibi miſerrimam meſſem: tu enim ſeris impietatem, cuius fructum deinde colligas: ſed illud eſt coactum. Quum autem קציר non modò Meſſem Hebræis ſignificet, ſed etiam Plantam, propriè ſic poterit ſumi hoc loco, *Etiam Iehudah dum conuerto captiuitatem populi mei, poſuit tibi plantam:* hoc eſt, propagauit ſuas impietates. Deus enim adhuc alloquitur Iſraelitas, & conqueritur de Iehudah. Scimus enim Iudæos retentos fuiſſe à Domino, quum diſſipatæ ſunt decem Tribus. Defectio illa decem Tribuum non fecit vt in toto populo religio protinus concideret. Manebat igitur purus Dei cultus, ſaltem quo ad externam ſpeciem Ieroſolymæ. ergo hîc non fruſtra conqueritur Dominus de Iehudah. Prius

dixerat,

dixerat, Iehudah seruabitur in Deo suo: nunc autem dicit, Etiam Iehudah posuit tibi plantam: hoc est, satis longè & latè pullulauerant superstitiones in toto Israele, occupauerant omnes terræ angulos: nunc Iehudah etiam propagines suas plantat, inquit, quia attrahit ad se Israelitas. Fuit ergo noua propagatio. *Dum igitur conuerto captiuitatem populi mei*, hoc est, dum ego volo reducere populi mei dissipationem. In summa, hîc Deus ostendit nullam partem amplius sanam esse. Siquis curandum corpus putridum suscipiat, saltem vbi videt aliquam partem manere integram, incumbet cum aliqua spe ad remedium: si autem ne digitus quidem integer manet, quid illic faciet medicus? sic etiam Dominus hoc loco, Ecce, inquit, sperandum saltem fuit aliquid de tribu Iehudah: manebat illic aliqua species cultus mei, & manebat doctrina Legis purior: iam autem propagat Iehudah superstitiones Israelis: hoc est, quum videt totam terram Israelis plenam esse superstitionibus, inde sumit surculos & propagines, & corrumpit etiam residuam illam terræ partem, quæ adhuc mihi sacra manebat. Nunc tenemus, vt quidem existimo, genuinum Prophetæ sensum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam procliues sumus ad omne genus vitij, & tam facilè etiam abripimur ad imitationem, vbi aliquis est peccandi prætextus, & aliqua offertur occasio: da nobis, quæsumus, vt Spiritus tui præsidio confirmati maneamus in puritate fidei, & ita prosit nobis quod didicimus te esse Spiritum, vt spiritualiter te colamus & syncero cordis affectu, neq; diffluamus post mundi corruptelas, neque etiam putemus tibi posse illudi: sed ita & animas & corpora nostra tibi offeramus, vt vita nostra omni ex parte testetur, nos esse tibi purum & sanctũ sacrificium in Christo Iesu Domino nostro, Amen.

CAPVT VII.

DVm medeor Israeli, tunc retecta fuit iniquitas Ephraim, & malitiæ Samariæ, quia gesserunt se mendaciter, (vel fallaciter: ad verbum, fecerunt fallaciam) *& fur ingressus est, spoliauit prædo foris.*

Hîc vt ostendat Deus quàm corruptus esset status totius populi Israelitici: comparat se medico, qui dum vult tentare remedia, agnoscit grauiores morbos latuisse: quod sæpe accidere solet. Siquis ęgrotus vocet ad se medicum, statim morbus patebit: sed fortè per multos annos laborauit aliis occultioribus vitiis, quę non statim veniunt in notitiam medici. Putat enim esse morbi symptomata, quæ ex fonte magis recondito descẽdunt: sed tertio vel quarto die, vbi aggressus fuerit remedia, tunc agnoscet esse aliquod malum occultius. Deus ergo dicit se deprehendisse inter ipsa remedia, quàm corruptus esset Israel: *Dum volo mederi populo*, inquit, *tunc ego cognoui qualis esset iniquitas Samariæ & Ephraim totius.* Per Samariam intelligit præcipuam partem regni: quia vrbs illa erat, sicuti notum est, caput & primaria regni sedes. Ideo Propheta dicit, tunc patefactas fuisse malitias Samariæ, quòd scilicet non essent vulgares duntaxat morbi, sed capitales: ille est sensus. Nunc videmus quorsum Deus tendat. Nam poterat seipsum decipere populus, sicuti vt plurimum fieri solet: Nos quidem non sumus penitus immunes ab omni vitio, sed Deus tamen non debet tam seuerè exigere pœnas à nobis: nam quæ est sub sole gens vlla quæ non laboret communibus morbis? Sed hic excipit Propheta, populum Israeliticum sic corruptum esse, vt non opus habeat leuibus remediis. Deus ergo hîc suscipit medici personã: ac dicit, Ego hactenus volui sanare Israelem, & hoc fuit meum consilium, vbi & dolaui per meos Prophetas, & vsus sum verbo meo quasi gladio: deinde vbi etiam castigationes addidi: sed tunc expertus sum maiorem esse malitiam, quàm vt corrigi posset talibus remediis. *Discooperta igitur fuit iniquitas Ephraim*, inquit, *& tunc animaduerti malitias Samariæ.* Docet autem hic locus, etiamsi non statim appareant hominum vitia, tamen qui & seipsos fallunt, & fucum etiam faciunt aliis, nihil proficere, neq; ideo leuari coram Deo, & non extenuari eorum culpam, neque etiam ipsos absolui à reatu: quia tandem in medium prodibunt occulta vitia. Hoc verò præcipuè contingit, vbi Dominus fungitur medici officio erga nos: videmus enim vt tunc homines amarulentiam suam euomant, quum Dominus vult sanare ipsorum corruptelas. In Papatu, etiam qui deterrimi sunt, tamen occultant sua vitia. Quare? Deus enim ipsos non vrget, nulla est doctrina quæ sit instar cauterij, vel quæ sanguinem eliciat. Quoniam ergo quiescunt Papistæ in suis fæcibus, ideo non apparet ipsorum peruersitas. Cæterùm in aliis locis, vbi Deus exerit potentiam verbi sui, & vbi efficaciter loquitur per seruos suos, illic homines produnt quanta prius in ipsis latuerit impietas, quoniam plena rabie sese efferũt contra Deum,

& non possunt ferre vllam admonitionem. Simul ergo atque Deus cœpit agere officium medici, tunc homines retegunt suos morbos. Et hæc etiam ratio est cur mundus tantopere refugiat lucem cælestis doctrinæ. Qui enim malè agit, odit lucem. Idem etiam licet obseruare in castigationibus: si Dominus indulget reprobis, adhuc ore tenus ipsum benedicunt: sed si incipiat pœnam de ipsorum peccatis sumere, fremunt contra eum, & indignantur: & tandem ostendunt quantus furor prius delituerit in cordibus ipsorum. Videmus ergo quid hîc Propheta exprobret populo Israelitico. Hodie etiam in toto mundo animaduerti potest, quòd scilicet ipsa morborum curatio aperiat mala quæ prius incognita fuerant. Diximus autem, & hoc memoria tenendum est, tribum Ephraim disertè hîc exprimi à Propheta, & vrbem Samariam, quia notare voluit morbos esse capitales, & non tantùm subsistere in extremis membris, sed infixos esse in ipso capite & visceribus, & occupasse vitales partes. Postea sequitur, *Quoniam fecerunt mendaciter*, vel, egerunt fallaciter. Hoc verbo intelligit Propheta nihil sanum esse in toto populo, quia scilicet addicti sint suis prauitatibus. Nam per nomen שקר intelligit fallacias omne genus, dum scilicet homines penitus imbuti sunt cupiditatibus prauis, & iam nihil in ipsis sanum vel integrum manet. Hęc summa est igitur, retectam fuisse populi malitiam, quæ non possit mediocri seueritate curari, quoniam penetrauerit in ipsa viscera, & non totum corpus occupet. Quod sequitur solent interpretes accipere de pœnis quas iam Deus inflixerat. Dicit Propheta, *Fur ingressus est, & spoliauit latro foris.* Putant igitur hîc referri quomodo Deus iam cœpisset pœnis reuocare ad sanam mentem populum illum: acsi diceret, tam à furibus fuisse expilatos, quàm vexatos à prędonibus. Sed potius existimo Prophetam hîc prosequi quod dicere cœperat, nempe intus & extrà populum esse multis sceleribus ita infectum, vt nulla pars iam syncera sit. Et per synecdochen hîc designat quoduis genus mali, quia duas notat species quæ efficiunt totum genus. Dicit igitur, *Fur ingressus est:* hoc est, furtim & per insidias peccat: vel etiam palàm, instar latronum, vtuntur manifesta violentia: hoc est, aut fraudibus, aut aperto marte ita grassatur apud eos impietas, vt tamen omnibus modis sint peruersi. Quum ergo dicit Furem esse ingressum, intelligit multos ex populo similes esse vulpibus, qui astutè peccant: quum dicit, Foris spoliare latronem, intelligit alios instar leonum palàm & sine pudore rapere ad se alienam substantiam, & ita vi aperta nudare ac spoliare miseros & pauperes. Tenemus nunc Prophetæ sensum. Postquam dixit Israelitas, & præsertim ciues Samariæ se gessisse fallaciter, nunc per duas species ostendit quomodo desciuerint ab omni rectitudine, & se prostituerint ad omne scelus: quia scilicet vbi regnat violentia, illic etiam regnant fraudes & omnes malitię. Fur igitur ingressus est, & prędo spoliauit foris: hoc est, occultè circumueniunt suos proximos, vel grassantur more latronum palàm & sine vlla verecundia. Postea sequitur:

2 *Et non dixerunt in corde suo, Omnis malitiæ eorum recordatus sum:* (hoc est, quòd recordatus sim omnis malitiæ ipsorum) *nunc circundederunt ipsos facinora eorum, in conspectu meo sunt.*

Hîc Propheta ostendit Israelitas progressos esse ad summum cumulum omnis malitiæ. quòd non putarent vnquam sibi reddendã esse rationem coram Deo. Et hinc etiam emergit contemptus Dei, dum scilicet homines fingunt illum quasi dormire in cælo, & ab officio suo cessare. Non audent quidem negare Deum, sed tamen eripiunt illi quod maximè proprium est diuinitatis quia excludunt eum à iudicio. Hinc ergo tantum sibi permittunt licentiæ homines, quia sibi inducias fingunt cum Deo esse: imò quasi pactum haberent cum morte & inferis, quemadmodum dicit Iesaias, putant se impune quiduis facturos. Hanc igitur socordiam nunc Propheta accusat in Israelitis: *Non dixerunt in corde suo*, inquit, *quod recordatus sim omnis malitiæ ipsorum:* hoc est, ita audacter mihi illudunt, acsi non essem iudex mundi: non reputant omnia esse sub conspectu meo, & nihil me latere. Quoniam ergo ita fingunt me esse similem mortuo idolo, hinc nullus timor, imò sese proiiciunt ad omne scelus. Postea addit, *Circundederunt nunc ipsos facinora ipsorum*, quia *sunt in conspectu meo:* hoc est, quanuis ipsi promittant sibi impunitatem, & blandiantur sibi in sua hypocrisi, tamen omnia opera eorum sunt coram me: & ideo ipsos circundabunt, hoc est, sentient tandem se implicitos esse suis sceleribus, neque sibi patere vllum effugium. Tenemus nunc Prophetæ consilium. Postquam enim conquestus est de stupore populi, iam dicit ipsos ita sibi delicias facere sine profectu, quia Deus interea non cæcutiat. Licet igitur ipsi putent obductum esse velum suis peccatis, falluntur tamen: nam omnia ipsorum scelera in conspectu meo versantur, & hoc ipsi tandem experimento sentient: quia circundabunt ipsos, hoc est, obsidebunt. Discamus ex hoc loco nihil magis esse metuendum, quàm ne Satã corda nostra sic fascinet, vt putemus Deum quiescere otiosum in cælo. Ergo nihil est quod magis nos excitet ad resipiscentiam, quàm vbi Deum ornamus sua potentia: & persuasi sumus illum esse iudicem mundi:

Ioan. 3. 20 (margin)
Iesa. 28. 15. (margin)

mundi: deinde vbi ambulamus tanquam in eius conſpectu, & ſcimus non poſſe in obliuionem peccata noſtra venire,niſi ea per veniam ſepeliat. Hoc ergo docere prima parte verſus Propheta voluit. Iam ſi nobis fingimus pacem eſſe vel cum Deo, vel cum ipſis inferis & morte, quemadmodum citauimus Ieſaiæ locum, docet Propheta Deum nihilominus vigilare,& non eripi illi ſuum munus, quoniam ſcilicet agnoſcat quicquid in hoc mundo agitur:idq; tandem ipſo effectu palàm fore,vbi ſcilicet circundabunt nos ſcelera noſtra:quemadmodum etiam dicitur Geneſeos quarto, Cubabit peccatum in foribus. Nam ad tempus fingimus nobis multa effugia,vel ſaltem latebras: tandem oſtendit Deus hoc fruſtra fieri, quia vrget nos:& non opus habet multis copiis,quas hinc inde accerſat: ſatis eſt nobis hoſtium in propriis vitiis,quia obſidebimur ab ipſis non ſecus acſi Deus armaret totum mundum contra nos. Pergamus.

3 *In malitia ſua exhilarant Regem, & in mendaciis ſuis Principes.*

Nunc Propheta accuſat omnes ciues Samariæ, & ſub eorum perſona totum populum; quòd ſcilicet per adulationem obſequium præſtiterint Regi & proceribus in rebus impiis, & in quibus propria conſcientia eos arguebat. Capite quinto notauit iam in eo defectionem populi,quod obtemperaſſet regio edicto. Poterat quidem videri hoc laude dignum, quod populus placidè amplexus fuerat quicquid Rex mandabat. Quemadmodum etiam multi hodie hunc prætextum obtendunt:quia in Papatu non audent ſeſe ſubducere à ſuperſtitionibus impiis,afferunt hanc excuſationẽ,quod obediendum ſit Principibus.Sed,quemadmodum iam dixi, Propheta hoc obſequium prius damnauit, & nunc oſtendit defectionem quæ tunc regnabat in toto Iſraele,non debere adſcribi vel Regi vel paucis hominibus; ſed eſſe commune malum, quod vno & eodem reatu omnes inuoluat ſine exceptione. Quare?*In malitia ſua exhilarant Regem*,inquit,*& in ſuis mendaciis Principes*: hoc eſt ſi velint reiicere culpam in ſuos gubernatores,hoc fruſtra fiet.Nam vnde iſta promptitudo? Statim atque Iarobeam fabricauit vitulos, ſtatim atque erexit templa,quòd ſine controuerſia religio collapſa eſt,& quicquid antè purum fuerat,degenerauit: vnde tã ſubita mutatio?Nempe quia populus intus coxerat ſuam malitiam,quæ tunc occaſione oblata apparuit,quia hypocriſis in omnibus latebat, quæ tunc fuit retecta. Tenemus nunc conſilium Prophetæ: & hic locus diligenter notandus eſt,quia ſæpe cõtinget vt obrepat aliquod vitium,quod profectum erit vel ab vno homine vel à paucis: ſed vbi omnes facilè amplexantur quod à paucis profectum erat,hinc ſatis conſtat nullam fuiſſe viuam radicem pietatis vel timoris Dei. Qui ergo tam propenſi ſunt ad recipienda vitia,prius erant hypocritæ. Atqui quotidie hoc experimur.Si pij homines teneant gubernacula vrbis vnius,& ſe cordatè gerant, tunc totus populus dabit ſpem aliquam timoris Domini. Si etiam quiſpiam Rex ſtudio gloriæ Dei propagandæ ardeat,dabit operam vt ſubditos omnes ſuos contineat in puro cultu: tunc ergo videbitur in omnibus vigere idem affectus pietatis. Sed ſi quiſpiam Rex impius ſuccedat,ſtatim reſiliet maior pars.Si etiam Magiſtratus declinet à ſuo officio,prorumpet maior pars populi ad manifeſtam impietatem. Et vtinam nulla eſſent huius rei experimenta: ſed in toto mundo Dominus exempla huius rei extare voluit. Ergo notandum eſt hoc conſilium Dei.Accuſat enim populum,quod ſe nimis morigerum & flexibilem præbuerit. Vbi rex Iarobeam erexit vitioſos cultus,ſtatim populus ſeſe obtulit facilem ad obſequium.hinc ergo palàm facta fuit impietas. Ergo *in malitia ſua exhilarant Regem, & in mendaciis ſuis principes:* acſi diceret,Non eſt quòd culpam transferant in Regem & proceres. Quare? Exhilarant enim eos in malitia ſua:hoc eſt, adulantur Regi in ſua malitia, & in ſuis mendaciis exhilarant proceres.Sequitur:

4 *Omnes adulteri,ſicut fornax incenſa à piſtore,ceſſabit ab excitando poſt conſperſionem* (vel mixtionem) *farinæ, donec fermentetur.*

Proſequitur eandem ſententiam Propheta hoc verſu:dicit omnes adulteros eſſe. Similitudo hæc iam ſæpius fuit expoſita: non loquitur hîc de vulgari ſcortatione; ſed adulteros vocat,quòd violauerint datam Deo fidem,quòd ſeſe proſtituerint ad fœdas ſuperſtitiones: denique quòd ſe totos corruperint.Nam fides & ſynceritas cordis ſunt ſpiritualis pudicitia coram Deo.Ergo vbi ſeſe homines peruertunt in tota vita & etiam degenerant à puro Dei cultu,cenſentur meritò adulteri. Hoc ſenſu nunc Propheta dicit omnes eſſe adulteros: & ita melius confirmat quod prius dixi: nempe in corruptelis quæ tunc inualuerant, non paucos homines trahendos eſſe in crimen, quia totus populus implicitus eſſet reatu: *Omnes* enim *ſunt adulteri*, inquit. Si obiiciant ſe deceptos fuiſſe à Rege, ſe coactos fuiſſe eius imperio, proceres etiam tyrannide vſos fuiſſe, illud eſt vanum & friuolum: *Omnes enim ſunt adulteri.* Poſtea comparat eos fornaci vel clibano. *Sunt* inquit, *tanquam fornax*,vel clibanus *accenſus à piſtore qui ceſſat ab excitando vſque dum farina ſubacta bene fermentata fuerit.*Propheta hac ſimilitudine clarius demonſtrat non extrinſeco aliquo impulſu

populum fuisse corruptum, sed proprio motu & propensione animi: imò insana & furiosa cupiditate malè agendi. Prius iam dixerat ipsos sponte peccasse, quum scilicet fuerunt adeò morigeri ad amplexandum Regis edictum: sed nunc vltrà progreditur, quòd scilicet accensi fuerint occulto peccandi impetu, & fuerint similes clibano ardenti. Postea addit non fuisse hunc impetum subitaneum, vt solet interdum contingere, sed durasse sic, vt confirmati fuerint in sua malitia. Quum ergo dicit, *Adulteros esse instar fornacis ardentis*, hoc dicit, nō tantùm voluntariam fuisse ipsorum defectionem, ita vt culpa in ipsis resideat, sed etiam ipsos captasse ardenter occasionem peccandi, & fuisse ita accensos, quemadmodum clibanus qui ardet. Continent enim sæpe impij suas cupiditates, ac supprimunt vbi occasio non est ad manum, sed erumpunt foras, quum impune peccandi illis data est facultas. Sic etiam nunc exprimit Deus populum Israeliticum non modò fuisse iam propensum ad defectionem, sed etiam cupidè expetiuisse, ita vt væcordia similis esset flammæ ardenti. Iam sequitur illud tertium, quòd scilicet ignis ille non fuerit repentè cōceptus, sed diu collegerit suum vigorem: ideo dicit, *Quasi clibanus accensus à pistore, qui cessat*, inquit, *ab excitando post agitationem*, vel post mixtionem, *farinæ, vsque dum bene fermentata fuerit.* לוש significat cōspergere farinam: *Empaster*, quod hîc dicunt. Stultè quidam exponunt ipsos similes esse dormientibus, & postea manè euigilare. Propheta enim aliò respexit, quòd scilicet per otium creuerit ipsorum malitia, & quasi per gradus. In summa, nō intelligit repentè fuisse impulsos, quemadmodum sæpe homines prorumpunt per incogitantiam, deinde eos statim pœnitet: & libido eorum quæ momento exarserat, etiam breui tempore residet. Propheta dicit alium fuisse populi Israelitici furorem, quòd scilicet fuerit similis clibano, quem postquam accendit pistor, sinit bene incalescere vsq; ad summum gradum: quia expectat dum farina bene fermentata fuerit. Non fuit igitur paucorum dierum hæc intemperantia & libido, sed calefecerunt cor suum, quemadmodum si pistor accendat clibanum, & magnam congeriem lignorum ponat, vt bene longo temporis successu incalescat, vsq; ad fermentationem farinæ. מעיר accipitur pro מהעיר Ab excitando. Nam quod aliqui exponunt Pistorem quiescere à ciuitate, hoc est, non tractare publica negotia, illud est frigidum. Alij, Quiescit à ciuitate: vt non sit ciuitas. Quorsum? Non igitur dubium est quin Propheta hîc prosequatur suam similitudinem, quam iterum paulò pòst repetet. Sequitur:

5 *Dies Regis nostri, fecerunt Principes ægrotare vtre vini, extendit manum suam ad illusores.*

Hîc Regem ipsum specialiter obiurgat Propheta & proceres aulicos. Loquutus est de toto populo & ostendit colluuiem malorum vbiq; esse diffusam. Nunc autem demonstrat quàm præpostera esset gubernandi ratio in Rege, & omnibus eius aulicis. dicit ergo *Dies regis nostri, principes fecerunt eum ægrotare:* hoc est, tāta fuit crapulæ intemperies, vt Rex ipse ægrotauerit nimia potatione, & extenderit manum suam ad illusores. Breuiter, significat Propheta gubernationem regni Israelitici fuisse ita corruptam, vt in aula vel palatio Regis nullus esset honesti respectus, & nullus pudor. Illa summa est. Per Diem Regis quidam intelligunt diem natalem: & scimus morem illum fuisse antiquissimum, vt etiam plebei homines natalem suum celebrarent. Alij referunt ad diem coronationis, quod magis est probabile. Quidam accipiunt pro ipso regnandi principio: quod videtur esse coactum. *Dies Regis nostri:* hoc est, Iam Rex noster locatus est in suo solio, iam suscepit regni gubernacula: epulemur ergo largiter, & nos ingurgitemus potu & crapula. Sensus ille bene quadraret, sed nescio an hoc possit ferre nomen diei: dicit *Diem esse Regis.* Ego igitur potius amplector eorum sententiam qui de solenni die coronationis exponunt. *Dies* ergo *regis nostri.* Quanquam vertunt interpretes, Die Regem nostrum ęgrotare fecerunt Principes: sed ego sic distinguo, *Dies Regis nostri, Principes fecerunt ægrotare.* Hoc quidem nō erat vitiosum vel reprehensibile, quotannis celebrare coronationis memoriam, sed debebat tūc Rex se & alios hortari ad gratias Deo agendas: post finem anni hoc Dei beneficium agnosci debuit, quòd statum regni Dominus incolumem seruasset: debebat etiam Rex in posterum petere à Deo Spiritum prudentiæ & fortitudinis, vt pergeret in suo officio. Sed hîc Propheta demonstrat nihil tunc residuum fuisse integri, quia verterant in crassum abusum quod per se, quemadmodum dixi, vtile fuisset. Dies igitur Regis nostri: Quid agitur? An Rex tunc coram Deo suppliciter deprecatur veniam, siquid indignum suo gradu admiserit? siqua in re deliquerit? An gratias agit quòd hactenus Deus sustinuerit eum suo præsidio? an in posterum sese comparat ad munus suum peragendum? nihil tale: sed crapulæ indulgent Principes, & Regem suum incitant: imò sic eum obruunt immodico potu, vt coniiciant in morbos. Hæc igitur ratio est apud ipsos, inquit: hoc est, iam in aula Regis nihil apparet regium, vel etiam dignum hominibus, quia instar pecudum sese prouoluunt ad ebrietatem: & illic intemperies inter ipsos tanta grassatur, vt Regem etiam ipsum perdant vtre vini.

Hîc

Hîc quidam vertunt Lagenam. חמת significat propriè vtrem. Scimus autem tunc vina fuisse conseruata in vtribus, sicuti etiam Orientales hodie retinēt adhuc morem illum. *Vtre ergo vini*: hoc est, immodica crapula *Regem in morbum coniiciunt*. postea ipse *manum suam extendit ad illusores*, inquit: hoc est, Rex oblitus sui nihil retinet grauitatis, sed similis est scurrę, & petulanter sese commiscet cum hominibus nihili. Neque enim dubito quin hîc Propheta vocet *Illusores*, qui deposito omni pudore scurriliter & petulanter viuunt. dicit ergo Regem manum suam protraxisse illusoribus, nēpe in signum societatis. Acsi ergo sodalis esset scurrarum & hominum nihili, ita quicquid in ipso regium esse debebat, proiecit à se. hæc summa est. Deplorat igitur Propheta illam corruptelam, quòd scilicet in Rege & proceribus nulla amplius esset dignitas neque honestas, quia dediti erant crapulæ & ebrietati: imò sacros dies in hunc abusum trahebant: quum Rex deberet aliquid præ se ferre dignum gradu summi honoris, tunc sese prostituebat ad omnem petulantiam, & proceres etiam erant quasi faces vel stimuli. Hanc ergo tantam prauitatem nunc deplorat Propheta. Sequitur:

6 ***Quoniam appropinquare fecerunt*** (ad verbum: hoc est, aptarunt) ***instar fornacis cor suum in fraudibus suis***, (vel insidiis,) ***tota nocte dormiet pistor ipsorum, manè fornax ardebit quasi ignis flammæ***: hoc est, ignis proiiciens flammam.

Hîc dicit Propheta Israelitas furtim & occultis modis aptasse cor suum, nempe ad peccandum. & eandem ferè similitudinem vsurpat quam paulò antè, licet in diuersum finem. dicit enim cor suum aptasse per insidias, quemadmodum noctu pistor ignem supponit in suo clibano, deinde quiescit: manè autem clibanus bene calet. Concepit.n. feruorem, quantus ad coquendum panem sufficit. ardet igitur clibanus manè, licet dormiat pistor. Quare? Iam enim congesta erat ligni copia, sic vt posset vsq; ad manè ardere. Quies igitur nocturna non impedit quominus ignis calefaciat furnum, vbi scilicet satis est magna lignorum congeries, vbi sic pistor instruxit suum clibanum, vt non possit ignis extingui, neq; etiam paulatim sopiri: vbi ergo ita pistor composuit pyram, tunc securè quiescit: potest enim ignis vsque ad manè durare. Nunc ergo videmus quorsum tendat Propheta: *Aptarunt*, inquit, *cor suum per insidias*: id est, etiamsi nō primo die protulerint in medium suam malitiam, tamen prius aptauerunt cor suum, quemadmodum fornax incenditur, vel furnus accenditur antequam paratus sit panis: imò verò non opus est magno tumultu, non opus est clamore dum pistor accendit clibanum, quia potest aptare ligna, deinde se confert ad quietem: & interea dum tota nocte dormit, accenditur ignis. Sic & isti, etiamsi non sentirent omnes eorum scelera, tamen interea accenderunt cor suum instar fornacis: hoc est, concepta fuerunt ab ipsis scelera paulatim & longo tēporis successu, antequam prosilierint ad manifesta scelera. Videmus ergo similitudinem clibani hîc alio sensu positā esse à Propheta quàm prius. Et hoc notandum est, quia interpretes hoc totum securè transeunt, acsi semper idem diceret Propheta. Atqui longè diuersa est ratio, vt satis notum est. Prius enim tantùm voluit arguere insanam libidinem qua ardebant: nunc autem loquitur de insidiis vel occultis fraudibus; quòd scilicet Israelitæ antequam palàm ostenderent se esse impios & sceleratos, iam coram Deo erant scelerati. Quare? Nam iam incensus erat clibanus nocte: quum scilicet pistor clausa ianua domus suæ ignem supponit, tunc nemo intelligit clibanum vel furnum esse accensum: ita etiam populus hic coram Deo fouit & aluit suam malitiam. postea tandem patefacta est successu temporis, vbi scilicet opportunitas ei fuit data.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando semel nobis illuxisti per Euangelium tuum, da vt semper regamur hac luce, & ita regamur, vt subsidant omnes nostra cupiditates, & quicquid est vitiosi feruoris in nobis extinguat virtus Spiritus tui, ita vt non incalescamus post nostra peruersa desideria, sed illis omnibus domitis, colligamus quotidie nouum feruorem, vt ad te magis ac magis aspiremus: neque vnquam frigus carnis nostræ nos occupet, sed continuò pergamus in cursu pietatis, vsque dum tandem perueniamus in beatam illam quietem, ad quam nos inuitas, sicuti etiam parta est nobis sanguine vnigeniti Filij tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

7 ***Omnes calent tanquam clibanus, comederunt iudices suos: omnes Reges eorum ceciderunt, nemo in illis clamat ad me.***

Repetit Propheta quod prius dixerat, insano ardore Israelitas ferri ad suas superstitiones & praua studia, qui nullis remediis mitigari vel sedari queant: & simul ostendit grassari hunc morbum vel intemperiem in toto populo, ne vulgus accuset paucos homines, acsi illi authores essent omnium scelerum. Feruorem probat, quia nullis plagis sint hactenus correcti in melius. *Comederunt indices suos*, inquit, *Reges eorū ceciderunt, & interea nemo ex illis ad me clamat*. Quod hîc dicit Propheta, refero ad probos Reges, vel qui poterāt tueri medio-

crem populi statum. Dicit tam Iudices quàm Reges cecidisse, quibus verbis significat Israelitas priuatos esse bonis & cordatis gubernatoribus. hæc verò tristis est ac misera dissipatio populi, perinde acsi tollatur caput à corpore. Dicit in summa, esse corpus truncum & mutilum, quia Dominus abstulerit Reges & Iudices. Scimus quidem continua serie aliquos regnasse inter Israelitas, sed videndum est de quibus Regibus hîc loquatur Propheta. Iam notandum est etiam quod dicit *Iudices fuisse voratos*. Quidam exponunt populū sua proteruia insurrexisse contra Iudices, & quasi solutus esset legibus, vi & armis peruertisse omnem ordinē: sed videtur mihi hoc esse coactum. Non dubito quin *voratos* intelligat Propheta *Iudices*, quia populus sua culpa quasi in nihilum redegerat Dei gratiam, quemadmodum quotidie accidere solet. Deus enim sic benefacere incipit, vt velit sua beneficia vsq; in finē erga nos prosequi: sed nos voramus eius beneficia, quia quasi exsiccamus fontem bonitatis eius, qui alioqui inexhaustus esset ac perpetuò in nos flueret. Quoniam igitur bonitas Dei, quæ alioqui inexhausta est, quodammodo exarescit erga nos, vbi nō damus illi accessum, hoc sensu nunc Propheta conqueritur Iudices fuisse voratos ab Israelitis: quia scilicet propter suam impietatem priuati fuerant singulari illo Dei beneficio, illúdque consumpserant non secus ac rubigo vel aliud aeris vitium bonas fruges exurit. Nūc tenemus summam huius versus. Primò ostendit Deus sic ardere Israelitas, vt non possit corrigi vel sedari væsania ipsorum. Quare? Ego expertus sum, inquit, an sanabilis esset eorum morbus. Nam abstuli Reges & gubernatores, quod fuit non obscurum vindictæ meæ signum: Ego autem nihil profeci. Sequitur enim, אין קרא בהם אלי, *Nemo*, inquit, *est inter ipsos qui ad me clamet*. Dixerat omnes ardere libidine peccandi: iam stuporem accusans neminem excipit. videmus ergo totum populum sic correptum fuisse furore, vt quum castigati essent Dei manu, tamen non clamauerint ad eum. Certum quidem est clamasse Israelitas, sed sine pœnitentia. Hoc autem solenne est hypocritis, vlulare quum Deus pœnas de ipsis exigit: sed interea non dirigunt ad ipsum vota sua & gemitus: cor enim ipsorum pertinacia obseratum est. Sic ergo exponi debet hoc membrum, quòd non resipuerint neque confugerint ad misericordiam Dei. Iam sequitur:

8 *Ephraim inter populos ipse miscuit se: Ephraim fuit panis subcinericius qui versus non est.*

Iam conqueritur etiam Deus, Ephraim, quem sibi in peculium elegerat, nihil differre à reliquis gentibus. Scimus hac lege adoptatos fuisse filios Abrahæ Deo, vt dissimiles essent hominibus profanis: nam vocatio Dei sanctitatem secum affert. Et tenenda est etiam sen-
Luc. 19.2. tentia illa memorabilis, quæ subinde occurrit, Sancti estote, quia sanctus sum. Decebat igitur Israelitas vocationis suę memores, sese colligere vt purè Deum colerent, neq; se polluerent Gentium inquinamentis & sordibus. Deus autem hîc dicit Ephraim nihil iam ab incircuncisis Gentibus differre. *Miscet se*, inquit, *cum populis*. Et notanda est emphasis in pronomine demonstratiuo הוא, *Ipse Ephraim*, inquit. Nam certè hoc indignum fuit & minimè tolerabile, Ephraim, cui Deus notam suæ electionis insculpserat, iam inuolui Gentium superstitionibus. Videmus ergo nunc quorsum pertineant Prophetæ verba, *Ipse quoque Ephraim miscet se cum Gentibus*. Si par & æqualis fuisset conditio Israelis & omnium Gentiū, non ita loquutus fuisset Propheta: sed quoniam Deus volebat Ephraim sibi sanctū esse, ideo Propheta hîc crimen amplificat, quum dicit *ipsum Ephraim se miscuisse Gentibus*. Postea adiungit, *Ephraim similis est subcinericio pani, qui non est versus*. Hæc metaphora aptissimè conuenit ad sensum Prophetæ, & circunstantiam loci, modò dextrè intelligatur. Ego autem existimo Prophetam simpliciter hoc velle, Ephraim nihil habere certum, sed varium esse ac versipellem: quemadmodum vulgari sermone notamus eorum versutiam, qui sibi non constant, & in quibus nulla est synceritas, *Il n'est ne chair ne poisson*, dicimus. Ita etiam hoc loco dicit Propheta, Ephraim ab vna parte esse quasi placentam exustam, ab altera parte esse conspersionem, vel massam crudam & incoctam. Ephraim enim, vt scimus, iactabat se esse populum sacrum Deo, & quum Circuncisio distingueret populum illum à reliquis Gentibus, poterat videri aliquod esse discrimē. Sed interea corruptus erat cultus Dei, adulterata erant omnia sacrificia, quemadmodum prius vidimus, & tota eorum religio confusa quædam mixtura erat: imò chaos ex Gentium superstitionibus & simulatione aliqua veri cultus & legitimi conflatum. Quum ergo Israelitæ ita cum Deo perfidè luderent, nec quicquam haberent stabile, ideo dicit Propheta similes esse placentæ, quæ posita in foco non vertitur. Nam ab vna parte poterit exuri, ab altera verò semper manebit cruda. Et hîc Propheta occupat quod excipere poterant Israelitæ: scimus enim nunquam deesse hypocritis aliquos prætextus. Poterant igitur hanc excusationem obiicere Israelitæ, Tu dicis iam nos implicitos esse Gentium inquinamētis: atqui nulla est apud Gentes Circuncisio: illic Deus Israelis contentemnitur, nullum est altare vbi sacrificet populus vero Deo: nos autem sumus filij Abrahæ, nos retinemus Deum qui manum nobis porrexit, vt nos eriperet ex Ægypto, & apud nos semper manet sacerdotiū. Quoniam ergo Israelitæ poterant colores istos inducere suis superstitionibus, ideo dicit Propheta, per anticipationē, ipsos *similes esse pani subcineri-*

cio,qui in focum proiectus non vertitur, vt æqualis ſit coctio: nam tunc ab altera parte calorem reciperet,& in priore eſſet iuſtum temperamentum. Vos eſtis,inquit,ab vna parte exuſti,ab altera autem cruditas apud vos nihil eſt niſi mera perfidia. Nunc tenemus quid Propheta ſibi velit. Cæterùm,poſſet etiam hæc ſimilitudo ad pœnas referri:nam antehac pluribus locis oſtendit Deus Iſraelitas fuiſſe adeò præfractos, vt nullis malis domari potuerint, vel reduci ad ſanam mentem. Et iterum ſæpius hanc querimoniam repetet. Hic igitur poſſet eſſe ſenſus verborum,Ephraim ſimilis eſt placentæ, quæ non vertitur in foco, quòd ſcilicet duriter fuiſſet caſtigatus & ſeuerè, ſed abſq; profectu, quemadmodũ reprobi, etiamſi Dominus eos conterat,manẽt tamen obſtinati in ſua duritie. Sunt igitur ab vna parte exuſti quia ferè tabeſcunt ſub malis ſuis:ab altera autem parte ſunt prorſus incocti,quia Dominus non emollit ipſorum peruicaciam. Sed quod priore loco attuli, melius aptari poteſt ad contextũ. Tenemus ergo nũc quid dicat Propheta:priore membro accuſat Deus Ephraim, quòd ſe profanauerit, ritus & ſuperſtitiones Gentium recipiens, vt confuſa eſſet mixtura, ſicuti prius dixi. Deinde reſpondet Iſraelitis,ſi fortè obiectent Dei nomen,quemadmodum illis ſolenne erat falsò obtendere. Dicit igitur apud ipſos eſſe aliquid diuerſum à gentibus incircuncifis: ſed hoc nihil eſſe coram Deo,quia *ſimiles ſint pani ſubcinericio*,qui neque coctus eſt vtrinque, neq; crudus: exuſtus enim eſt ab vna parte,ab altera verò crudus manet. Iam ſequitur:

9 *Comederunt extranei robur eius, & ipſe non intelligit: etiam canities ſparſa eſt in eo,& ipſe non intelligit.*

Proſequitur eandem ſententiam Propheta,nempe Iſraelem non reſipiſcere,quamuis Dominus variis modis ipſum ad pœnitentiam inuitet,imò etiam ferulis ſuis cogat. Hoc autem eſt ſignum deſperatæ malitiæ & incurabilis,vbi Deus neq; verbo ſuo,neq; verberib. quicquam apud nos proficit. Si ad doctrinam & pias admonitiones ſurdi ſumus, iam hinc apparet nos eſſe nimium præfractos: vbi autem Dominus etiam manum ſuam attollit,& pœnas exigit de peccatis noſtris, ſi nõ flectimur, tunc quid dicendum eſt niſi vitia noſtra egiſſe tam altas radices vt non poſſint à nobis auelli? Deus ergo his verbis oſtendit iam deploratos eſſe Iſraelitas: quia ſcilicet toties admoniti & tam variis modis, non tamen redeant in viam:imò non cogitent de ſuis peccatis,ſed ſtupidi maneant. Et Paulus tales vocat ἀπηλγηκότας,hoc eſt,qui iam ſenſu priuati ſunt. Vbi igitur nullo dolore tanguntur homines in ſuis malis,certũ eſt ipſos percuſſos eſſe ſpiritu vertiginis. Cæterùm,non dubium eſt quin Iſraelitæ mala ſua ſenſerint: ſed Propheta intelligit ſic fuiſſe attonitos, vt non expenderent cauſam & fontem. Quorſum autem iuuat,ſiquis agnoſcit ſe malè habere, interea verò non reſpicit ad Deum,neq; cogitat ſe meritò ita plecti? Siquis ergo tantùm clamat ad ictus,& non reſpiciat manum percutientis,vt alter Propheta loquitur, certè illic apparet merus ſtupor. Videmus ergo quorſum reſpiciat Propheta quum dicit *Iſraelem non intelligere dum voratur ab extraneis*, *[illegible]n ſparſa eſt in ipſo canities*: quia ſcilicet non attendit ad cauſam malorum, ſed ſtupidus manet: denique non attollit mentem ſuam ad Deum,vt imputet ſuis peccatis quicquid malorum patitur. Dicit *Robur eius comedi ab extraneis*. Atqui Deus promiſerat populum illum fore ſub ſuo præſidio. Quum ergo expoſitus ſit alienigenis in prædam, cur non ſentit ſe ſpoliatum eſſe præſidio Dei? hoc autem accidere non potuit, niſi ſua culpa ſe nudaſſet. Oportuit igitur nimis cœcos eſſe & mente alienatos Iſraelitas, qui non ſentirent ideo ſe ſpoliari ab extraneis, quòd Deus iam ipſos non defenderet, neq; eſſet ipſorum patronus,vt ſolebat prius eſſe. Addit *Canitiem fuiſſe in eo*. Quidam intelligunt etiam longa annorum ſerie Iſraelitas non fuiſſe emendatos. Ætas,vt ſcimus,propter longum vſum affert aliquid prudentiæ hominibus. Iuuenes etiamſi Dominus eos ad ſe reuocet, tamen rapiuntur neſcio quo impetu:ſed in ſenibus maior eſt prudentia & moderatio. Putant igitur multi hîc damnari Iſraelitas,quòd ne proceſſu quidem ætatis quicquam profecerint: ſed non dubito quin magnitudinem calamitatum exprimat Propheta hoc loquendi genere, quum dicit *Canitiem fuiſſe in ipſo ſparſam*:ſcimus enim vbi quis grauiter angitur & cruciatur, caneſcere ipſo malorum ſenſu. Neq; enim canities tãtùm prouenit ex annis,ſed etiam ex moleſtiis & grauibus curis,quæ homines non tantùm macerent,ſed conficiunt. Denique ſcimus homines ſeneſcere malorum ſenſu. Et hîc meo iudicio intelligit Propheta canitiem fuiſſe in ipſo Iſraele:hoc eſt,fuiſſe tot malis obrutum,vt oporteret quaſi ſenio confici: & tamen hoc totum caruiſſe profectu. Nunc videmus quod prius dixi:nempe continuum eſſe Prophetę doctrinam,quòd incurabiles ſint morbi qui regnum occupant in populo Iſraelitico:quia ſcilicet nullis remediis adduci queant ad reſipiſcentiam. Sequitur:

Eph.4.19.

Iſa.9.13.

10 *Et teſtificabitur*,vel teſtificata eſt,*ſuperbia Iſraelis ad faciem eius, & non reuerſi ſunt ad Iehouam Deum ſuum,& non quæſierunt eum in omnibus his.*

Iam confirmat ſuperiorem doctrinam Propheta, & generaliter nunc loquitur, quòd *Su-*

perbia Israelis testimonium ferat illi in faciem, vel humiliet ipsum in faciem. ענה Hebræis accipitur pro testari, & sæpe etiam humiliare significat vel affligere, quemadmodum dictum fuit capite quinto,& nunc eadem verba vsurpat Propheta,& vterque sensus non malè quadrat. Neque tamen magnopere hîc laboró, quia consilium Prophetæ satis clarum est,quòd scilicet Deus palàm ita castigauerit Israelitas,vt deberent,nisi fuissent nimis excæcati,sentire eius manum,& simul reatu admoniti se suppliciter dencere.Siue ergo legamus Testificari,siue Humiliari,eodem redibit sensus,& semper constabit Prophetæ consilium.Superbia igitur Israelis humiliabit eum coram facie eius,vel superbia Israelis testificabitur coram facie eius.Nam intelligit Propheta,quantumuis ferociter Israelitæ sese attollant contra Deũ, & sint eius Prophetis immorigeri,quãtumuis etiam proteruè respuant omnem doctrinam, & excusent etiam peccata sua, tamen hoc nihil pro esse, quia cum illa superbia sic deiecti sunt,vt Dominus teneat ipsos conuictos,acsi multis testibus probatum esset eorum crimẽ, acsi detracta iam esset illis larua:deniq; nihil amplius esset dubitationis. hoc intelligit Propheta.*Superbia* ergo *Israelis testatur in faciem eius*,vel humiliat:hoc est,Israel etiamsi hactenus visus fuerit esse inflexibilis aduersus omnes admonitiones, aduersus omnes pœnas, tamen conuictus tenetur:& interea,*Non redeunt ad Deum suum*,inquit,*& non quærunt eum in omnibus his*.Videmus quod dixi:nempe confirmari superiorem querimoniam, de obstinatione diabolica,quæ regnabat in populo illo,vt iam desperata esset salus. Dicit autem, *Non reuersos ad Iehouam Deum suum*, quia sedulò currebant ad sua idola, quemadmodum prius vidimus:immò ille est immodicus feruor,de quo Propheta disseruit initio capitis: sed non reuertebantur ad Iehouam:hoc est,erant occupati in multitudine falsorum deorum:interea Deum pro nihilo ducebant.Et quod addit *ipsorum esse Deum*,grauem exprobrationem continet:Deus enim se illis patefecerat, imò familiariter innotuerat per Legem suam. Quod ergo ad ipsum non redeunt,hoc non fit ignorantia vel errore simpliciter, sed quodam diabolico furore,acsi sponte & consultò perire vellent.Deus ergo hîc se nominat Deum Israelis non honoris causa,sed vt magis illis ingratitudinem exprobret,& exaggeret eorum perfidiam,quòd ab ipso defecerint,*neque eum quæsierint*. Quum dicit *in his omnibus*, significat tentata fuisse omne genus remedia,ideo iam morbum esse prorsus incurabilem.Nam si vna ratione nihil fuerit profectum,nos aliam viam aggredimur.Deus autem iam non vno modo tentauerat Israelem ad se reducere, sed omnia remedia expertus erat. Vbi nulla vtilitas sequitur,quid dicendum est nisi populum esse perditum & deploratum?Hoc ergo Propheta nunc intelligit. Iam sequitur:

11 *Et fuit Ephraim tanquam columba credula* (vel quæ fallitur,vel declinans, vt alij vertunt) *sine corde*, (id est, sine intelligentia : cor enim sæpe est Hebræis volũtas:sed interdum mentem & intelligentiam significat)*clamant Ægyptum, proficiscuntur in Assyriam.*

12 *Vbi autem profecti fuerint* (vel quocunque profecti fuerint) *extendam super eos rete meum:tanquam auem cæli deiiciam eos, corrigam eos* (vel ligabo) *secundum auditionem cœtus ipsorum.*

Hîc primò accusat Propheta Israelẽ stultæ credulitatis, & comparat eum columbæ, quòd scilicet inuocauerit Ægyptios,quòd in Assyriam cucurrerit auxilij petẽdi causa. Simplicitas quidẽ virtus est laude digna,modò cõiuncta sit prudẽtiæ:sed sicuti quicquid rationis & cõsilij est in hominibus,vertitur in malitiã vbi non accedit synceritas:ita etiamsi sint homines nimiũ creduli & vacui omni consilio & ratione,mera est illa stultitia. Cæterùm,quum dicit *Israelẽ similem esse columbæ*, non intelligit Israelitas nuda inscitia peccasse, sed fuisse priuatos omni iudicio.Et opponitur hæc stultitia intelligẽtię quã Dominus illis obtulerat Lege sua: neq; enim Dominus desierat Israelem semper regere sana doctrina : prætulerat semper facem verbi sui.sed quum ita Deus illuxerit,Israel tamẽ credulus fuit blãditiis Satanæ & mũdi.Nũc ergo tenemus Prophetæ sensum. פותה quemadmodũ dixi, aliqui vertunt declinantem:& פתה significat declinare præter rationẽ : significat etiam persuadere interdum, vnde quidã exponunt Columbã persuasibilem,vel credulã: sed non dubito quin Propheta intelligat blanditiis fuisse illectos,vel illecebris fuisse deceptos,quod idẽ est.Israel ergo fuit tanquam colũba decepta variis illecebris.Quare?*Cucurrit enim ad Assyrios,inuocauit Ægyptios*, Israel si attentus fuisset ad Legẽ Dei, poterat certò statuere se esse extra errandi periculum. Dominus.n.non tenet nos suspensos vel anxios vt fluctuemur, sed facit vt resides & tranquillæ sint mentes nostrę in verbo suo:quemadmodũ etiã alibi dicitur,Hæc est quies.Stetit ergo per Israelitas quominus tanquã in solido loco pedẽ figerent. Maluerunt igitur volitare huc & illuc tanquam colũbæ, & abduxit eos in varios errores sua credulitas.Quare?Quia scilicet maluerunt se fallẽdos prostituere tam Ægyptiis quàm Assyriis,quũ tamẽ Deus vellet eos regere sana intelligẽtia.Iã tenemus quorsum tẽdat hæc Prophetę exprobratio:quòd scilicet Israel vltrò respuerit oblatã sibi rationem, quã sequi certò poterat, & tranquillo ac composito animo:interea autem volitauerit,& fuerit spõte erraticus:quia scilicet passus est

se

se decipi variis illecebris. Docet autem hîc locus nõ excusari homines simplicitatis prætextu, quia hoc ipsum vitiũ nunc damnat Propheta in Israelitis. Tenẽda est igitur regula Christi, vt simus simplices sicut columbæ, & tamen prudentes sicut serpentes. Si autem inconsideratè nos proiicimus, excusatio ignorantiæ friuola erit, quia scilicet Dominus interea nobis prælucet verbo suo, ostendit viam: deinde habet penes se Spiritum prudentiæ & consilij quem nunquam negat petentibus. Vbi autem contempto verbo, & neglecto Dei Spiritu sequimur vagas nostras imaginationes, duplex est nostra culpa: quòd scilicet ita in nihilum redigimus lucem Verbi & extinguimus: deinde quòd volumus vltrò perire, quum tamen Dominus nos saluos cupiat. Sed sequitur postea denuntiatio pœnæ: *Quocunque*, inquit, *proficiscantur, expandam super eos rete meum, & detraham eos tanquam aues cæli.* Ostendit Deus vbi Israelitæ huc & illuc circumacti fuerint, tamen exitũ fore infœlicẽ: quia habebit rete expansum, & manet in similitudine, quam proximo versu posuit. Dixerat similes esse colũbis, quę scilicet ferũtur subito impetu ad escam, & non cõsiderant rete expansum. Si ergo columba tantùm videt illecebras, & interea periculum nõ præcauet, hæc est nimis stulta simplicitas. Dicit ergo Deus, *Ego expandam rete meum*: hoc est, faciã vt infœliciter cadant omnia eorum studia & consilia, & irritæ sint spes eorũ, quia *Quocunq; volitauerint expansum erit rete meũ.* Locus hic insignis est, quia hinc colligimus semper infaustos fore exitus, siquid tentemus præter verbũ Domini, & si agitemus cõsilia quibus non præsidet Spiritus eius, quemadmodum dicitur Iesaiæ 30. & 31. Væ qui texunt telã, & non ex ore meo ordiuntur: væ qui agitant consilia, & non inuocant Spiritũ meum. Prorsus hic locus conuenit cum illis verbis Iesaiæ, quamuis diuersa sit loquendi forma: Dei enim est benedicere nostra consilia, vt successum prosperum & optabilem habeant. Vbi autẽ Deus non fauet, imò aduersatur nostris consiliis, quis tandem finis nos manet, nisi vt quicquid experti erimus, tandem nobis vertatur in perniciem? Sciamus ergo gubernari occulta Dei prouidentia quicquid homines in hoc mundo agitant: & sicuti Deus porrecta manu deducit suos, & Angelis etiam suis mandat, vt eos dirigãt, sic etiam *Rete suũ habet expansum*, vt deprehẽdat eos omnes qui vagãtur post erraticas suas imaginationes. Quocunq; igitur profecti fuerint, *Expandam super eos rete meum*, inquit: deinde, *Detraham sicut aues cæli*. Videtur alludere Propheta ad vanã confidentiã, cuius prius meminit, quum dicebat Israelẽ ligasse ventum in alis suis. Nam quum aliquid temere suscipiunt homines, simul etiam sibi spõdent nihil fore impedimento quin perueniant quò tendunt. Quoniam ergo hac stulta confidentia elati homines plus audaciæ colligunt, imò tandem impetuosè ruunt aduersus Deum, & videntur velle nubes ipsas perrumpere, ideo dicit Propheta, *Ego detraham eos tanquam aues cæli*: hoc est, ego permittam ad tempus ipsos efferri: sed vbi penetrauerint ad nubes, ego detraham eos, ego faciam vt intelligant suum volatum nihil sibi profuisse. Et notandum est vnde detracti fuerint Israelitæ. Nam quis non putasset tãtum esse præsidij in Assyriis, vel Ægyptiis, vt nõ frustra illinc sperarẽt salutẽ? Sed Dominus vanam illam mundi potentiam deridet, quia scilicet quicquid spei concipient homines, vt se alienent à Deo, hoc totum euanescet instar fumi. Et postea addit, *Corripiam eos*, vel ligabo. Quoniam יסר, vtrunque significat: nempe tam corripere quàm ligare, ideo vtraque expositio tolerabilis est. Si Ligandi verbum placeat, bene conueniet metaphoræ: acsi diceret, Ego tenebo ipsos inter retia mea. Nam quandiu liber est volatus auibus, putant totum cælum esse suum: vbi autem inciderint in retia, constrictæ illic manent: iam ad volandum sunt inutiles, & nullum membrum mouere queunt. Sic igitur optimè conueniet sensus ille, Ego ligabo eos: hoc est, non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo vinctos vsq; in finem. Si quis malit, *Corrigam eos*: ego etiam non improbo illam expositionem: & quantum ad summam rei spectat, videmus parum referre vtrumuis legatur, nisi quòd, vt prius dixi, Ligandi verbum melius continuat metaphoram. Dicit, *Secundum auditionem cœtus ipsorum*. Omnes ferè ita exponunt, acsi diceret Deus se pœnas sumpturũ quas minatus fuerat per Mosen: & ita esset etiam obliqua accusatio socordiæ, quòd pridẽ admoniti tamen non saperent, imò contemnerent illas denuntiationes, quæ debebant assiduè resonare in ipsorum auribus. Deus enim non modò Lege sua præscripsit Israelitis regulam piè viuendi, sed addidit etiam graues & acerbas comminationes, quibus doctrinam Legis suæ sanciret. Scimus quàm horrendę sint maledictiones Legis. Quum ergo Deus statim ab initio ita Israelitis minatus esset, annõ debebant magis solicitè ambulare coram ipso? sed non fuerũt istis denuntiationibus territi. Deus ergo hîc obliquè perstringit tantam vesaniam, quòd Israelitæ non satis attendant ad suas minas, quibus alioqui reuocari poterant in viam. Moses enim illic frænum iniicit etiam furiosis hominum cupiditatibus, si modò gutta aliqua sanæ intelligentiæ maneret in ipsis. Adde quòd subinde eædem admonitiones suggestæ fuerunt à Prophetis, neque vnquam destitit Deus eos expergefacere, nisi ad eius vocem occalluissent omnium aures. *Tenebo*, igitur, *eos ligatos*, vel corripiam, *secundum auditionem cœtus ipsorum*: hoc est, pœna, quam de ipsis exigam, debuit illis pridem nota esse. nam clarè iussi promulgari Legem meam, ita vt terrerem etiam duris cõminationibus populum meum: nunc ergo exequar iudicium illud quod fuit apud illos incredibile, quia hactenus illis peperci. Et

Matt. 10. 16.

Psal. 91. 11.

quemadmodum iam dixi, interpretes ferè in hanc sententiam conueniunt, nisi quòd non expendunt Prophetæ consilium:hoc est,non animaduertunt exprobrari Israelitis suam duritiam,sed tantùm loquuntur de pœnis sine aliqua notatione, in quem finem vel scopum Deus promulgauerit maledictiones in Lege sua,& earum memoriam reuocauerit per suos Prophetas.Hieronymus etiam affert alium sensum,quòd scilicet Deus pœnas sumpturus sit de populo secundum auditionem cœtus ipsorum : hoc est sicuti vno consensu ipsi violauerant cultum Dei, & transgressi fuerant Legem eius, ita de omnibus pœnas sumpturus sit. Quanquam mallem etiam addere,quòd secundum strepitum congregationis ipsorum,Dominus castigaturus sit ipsos, vt Propheta designet, non modò conspirationem in populo Israelitico,sed etiam impetum,quum scilicet alij alios ad peccandum incitarent. Quoniam ergo ita tumultuosè insurrexerant aduersus Deum, sic nunc vicissim denuntiat Propheta Deum pœnas sumpturum : hoc est,Non impediet me tumultus vester quominus compescam vestrum furorem. Vos quidem cum magno strepitu in me ruitis, & putatis vos fore saluos,etiam addicti peccatis.Atqui hęc vestra intemperies nihil impediet:ego enim habeo penes me castigandi modum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos tam propensos ad omnes Satanæ & mundi illecebras,interea verò tam parum in nobis esse consilij,sed potius mera leuitate ferri:da inquam, vt spiritu tuo duce sic pergamus in recto cursu,in quem semel ingreßi sumus te duce, & manu tua directrice, vt nunquam aberremus à verbo tuo, & præsertim non declinemus à scopo quem nobis proponis,sed etiamsi omnia tentauerit Satan,quo nos abripiat,tamen maneamus firmi sub tuo obsequio,& ita pergamus,vt tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quam nobis pollicitus es post militiam præsentis vitæ in Christo Iesu Domino nostro, Amen.

13 *Væ illis, quia recesserunt à me.vastitas illis* (vel direptio) *quia perfidè egerunt in me:& ego redimam eos* (potest etiam resolui in tempus præteritum. Redemi eos) *& loquuti sunt contra me mendacia.*

Hîc Propheta spem veniæ tollit Israelitis, ac pronuntiat actum esse de ipsis, quia Deus iam decreuit eos perdere.Nam quia Deus se facilem & propensum ad ignoscendum vbiq; prædicat, hypocritæ sperant Deum sibi fore propitium, & hac inani confidentia spernunt omnes eius minas,& audacius etiam insurgunt aduersus eum. Propheta igitur hîc ostendit Deum fore posthac ipsis inexorabilem,quia scilicet nimisdiu & pertinaciter abusi sunt eius patientia:*Væ illis*,inquit,*quia recesserunt à me. vastitas illis, quia perfidè egerunt in me.* Non est igitur,inquit Propheta,quòd se in posterum deludant vana fiducia,sicuti hactenus fecerunt:nam hoc semel statutum est Deo,extremam vindictam ipsis infligere: defectio enim ipsorum hoc meretur.Postea addit, *Redimam eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia.* Qui legunt in tempore futuro, putant interrogatiuè Prophetam loqui. Egóne ipsos redimam? Locuti enim sunt cõtra me mendacia:& putãt indefinitum esse modum,An ego redimerem ipsos,homines nullius fidei:quid enim proficerem hoc beneficio?Alij exponũt,Ego quum eos vellem redimere,expertus sum hoc neq; vtile fore,neque iustum : quia loquuntur contra me mendacia,vtDeus hîc non exprimat quid fecerit,sed quid facere habuerit in animo. Sed non malè conueniet tempus præteritum.Scimus autem quàm trita sit ac familiaris Hebræis temporũ mutatio.Sensus ergo hîc erit,*Ego* redemi eos,& locuti sunt contra me mendacia:hoc est sæpius eripui eos à morte,quum iam instaret extrema necessitas,sed non mutarunt ingenium: imò fraudarunt me laude suæ liberationis,vel nihilo melius post suam liberationem vixerunt.Quum ergo tam malè locauerim hactenus apud ipsos mea beneficia, iam nihil amplius restat nisi vt eos perdam. Et videtur mihi hoc esse consilium Prophetæ. Priore igitur membro pronuntiat frustra ipsos sperare à Deo misericordiam, quia decreta sit vltima ipsorum clades.Postea sequitur causæ redditio,quòd scilicet antehac perperam & impiè abusi sint Dei gratia:quoniam redempti ab ipso, tamen progressi sunt in sua malitia, & semper fuerunt perfidi aduersus Deum,quum tamen simulassent se alios fore. Quia ergo non contigit in melius mutatio,iam ostendit Deus se nolle consumere suam gratiam apud tam impios homines.Docet autem hic locus quàm intolerabilis sit nostra ingratitudo,vbi à Domino redempti non seruamus datam ei fidem quam à nobis stipulatur. Nam hac lege Deus liberator noster est,vt simus ei prorsus addicti. Qui enim redemptus est,nõ ita debet viuere acsi esset sui iuris vel arbitrij, sed debet totus pendere à redemptore suo. Si ergo ita perfidè nos erga Deũ gerimus, vbi eius gratia erimus liberati, hæc impietas & perfidia duplicem vindictam meretur.Atq; hoc docet nunc Propheta. Scimus autem quàm clementer pepercerit populo Israelitico. postquam desciuerat iam ad superstitiosos cultus, & fidem etiam violauerat posteris Dauidis, Dominus tamen non destitit multis adhuc beneficiis populum

populum illum prosequi,quantumuis indignus foret.Et scimus sub Iarobeam res illis prospere fluxisse præter spem hominum.Atqui magis ac magis obdurerunt in sua malitia,tantum abest vt reuersi fuerint in viam.Nunc pergamus.

14 *Et non clamauerunt ad me in corde suo:quia vlularunt super cubilibus suis, ad triticum & vinum congregabunt se,defecerunt,*deficient ad verbum,*à me.*

Hîc rursus obiurgat Propheta Israelitas,quòd non resipiscant,toties admoniti. Nam in hunc finem(sicuti heri dictum fuit)spectant omnes castigationes quas Deus manu sua nobis infligit,vt sanemur à vitiis nostris.Propheta autem hîc ostendit Israelitas non clamasse adDeum,quod tamen præcipuũ est in resipiscentia.Sed notanda est etiam particula,*In corde suo non clamauerunt,*inquit,*syncerè.*Nam scimus semper residuum aliquem fuisse cultum Dei:quanuis plures deos sibi fingerent Israelitę,tamen non erat prorsus abolitum veri Dei nomen apud ipsos:sed miscebant Deum suis figmentis: Deus autem non moratur istas fictitias inuocationes.Ideo dicit,*Ipsos non clamasse ex corde.*Ergo non accusat quòd nulla cęremonia defuncti sint,sed quia non attulerint serium cordis affectum:imò simulatè tãtùm ad Deum clamauerint.Nunc tenemus Prophetæ mentem: *Non clamarunt,* inquit,*ad me in cordibus suis.*Quia Dei inuocatio præcipuum est exercitiũ pietatis,& maximè resipiscentiã nostram declarat,ideo Propheta disertè hoc vitium in Israelitis notat,quòd ad Deum non clamauerint.Sed quia poterant excipere se fuisse precatos in speciẽ,ideo addit non factum fuisse ex corde:quia externa cæremonia sine cordis studio,quid aliud est quàm profanatio nominis Dei?In summa,hîc duritiem Israelitis Propheta ostendit,quia manu Dei percussi, non tamen ad ipsum confugerint,& deprecati sint veniam:saltem hoc non fecerint ex corde,vel syncerè.Postea adiungit,*Quia vlularunt in cubilibus suis.* Quidam aduersatiuè exponunt particulam כי,acsi dixisset Propheta,Quanuis vlulent in cubilibus suis,ipsi tamen non dirigunt ad me vota sua.Sed possumus in proprio sensu accipere, & optimè fluet hoc modo sententia.*Vlulant* igitur *in cubilibus suis,*hoc est,non conferunt sua studia ad me,quia instar brutorum animalium proiiciunt suos vlulatus: sicuti videmus facere incredulos, quia exhorrent conspectum Dei,& ipsa etiã mentio est illis formidabilis: ideo vlulant, hoc est, profundunt impetuosos suos affectus:sed interea quantum possunt fugiũt ab omni accessu Dei.Sensus est igitur,Nõ clamãt ad me in corde,quia tãtùm vlulant, sed bruto impetu sine ratione.Siquis tamen aduersatiuè legere malit particulam כי, etiam sensus non malè quadrabit,Quanuis vlulent in suis cubilibus,tamen ad me non clamant:hoc est,quãuis vrgeat ipsos dolor ad magnas vociferationes,sunt tamen muti quantum attinet ad precandi studium.Siquis hunc sensum magis probet,ego non repugno. Sed quia particula כי ferè accipitur causaliter,ideo malo sic exponere,Quòd clamant in suis cubilibus, & ideo non assurgant ad Deũ.Iam sequitur,*Congregant se,*vel congregabunt se,*ad triticum & ad vinum.*Bifariam etiam hic locus exponitur. Quidam putant hîc obliquè perstringi Israelitas, quòd si reperiant vinum vel triticum in foro vænale,voti sui compotes securè pergant ad peccandum,& Deum contemnant,acsi amplius non egerent eius auxilio.Concurrũt igitur ad vinum & triticum:hoc est,simul atque allata est fama de vino aut tritico, comparant sibi annonam,& postea negligunt Deum.Sed sensus ille videtur esse nimiùm frigidus& coactus. Ego itaque non dubito quin Propheta opponat concursum istum de quo loquitur, vero & syncero studio precandi:acsi dixisset,Non tanguntur dolore quia me offenderint,quia ex signis perspiciant me sibi infestum.Non morantur igitur meam gratiam,vel offensam, modò fruantur copia vini ac tritici: hoc illis sufficit: perinde illis est, siue me aduersum habeant siue propitium. Videtur hæc esse genuina mens Prophetæ. Sed vt clarior sit reprehensio,notandum est quod docet Christus, quærendum esse primò regnum Dei. Nam præposterè aguntur homines dum anxiè laborant de vita,& student sibi comparare victum & quicquid opus est ad carnis necessitates. Semper inde facimus exordium. Atqui ista est nimis inconsiderata cupiditas,dum scilicet ita intenti sumus ad vitam caducam, & interea negligimus regnum Dei.Quoniam ergo homines illo peruerso affectu conturbant totum pietatis ordinem,ideo Propheta hîc Israelitas ostendit non verè,neque ex animo clamare ad Deum:quia scilicet tantùm soliciti sunt de vino & tritico:nam nisi essent famelici, contẽnerẽt Deũ & sinerẽt ipsum in cælo quiescere.Cogit igitur ipsos penuria & inedia. Sicuti brutæ pecudes quum esuriunt,feruntur ad populum,sed nõ quærunt pasci à Domino:sic etiam Israelitæ tanguntur quidẽ aliquo penuriæ suæ affectu,sed interea subsistunt in vino & tritico:neque enim alius Deus illis est.Itaque sic vociferantur,vt tamen clamor eorum ad Deum non perueniat,sicuti etiam verè & rectà ad eum non tendunt. Ergo ab vna specie hîc Propheta Israelitas coarguit impiæ simulationis quòd scilicet Deum non quærant, nẽpe quia tantùm intenti sint ad victum: & modò venter bene refertus sit, Deũ negligunt,& non expectant etiam eius gratiam,sed tantùm volunt habere plena horrea, & plenas cellas, quia sine fauore paterno Dei,tantùm optant copiam annonæ.Hinc satis apparet ipsos non

clamare ad Dominum.Hic locus obseruatu dignus est,quia videmus preces nostras vitiosas esse coram Deo,si incipimus à vino & pane,& non quærimus primo loco regnum Dei, hoc est,ipsius gloriam:& non etiam huc applicamus animos nostros vt sub Deo propitio viuamus.Quum ergo non tendimus ad ipsum fontē diuinæ benedictionis, sed tantùm cupimus nos ingurgitare copia bonorum quam suppeditat,tunc omnes preces nostræ ab ipso respuuntur,& meritò.Sicuti videmus Papistas,quum supplicationes suas instituunt, prorsus similes esse pecudibus:nam implorant quidem Deū pro pluuia vel siccitate, sed an hoc habent propositum,vt se Deo reconcilient?minimè.Nam quoad ipsis liceret, cuperent ab ipso esse remotissimi:sed dum cogit eos inedia & fames,tunc postulant pluuiam. In quem finem?tantùm vt pane & vino abundent.Ergo tenendus est legitimus ordo in precibus nostris:si Dominus ostendat nobis iræ suæ signa, studendum est in primis vt redeamus cum ipso in gratiam:deinde spectanda est nobis eius gloria,& vero affectu pietatis quærendus est,vt sit nobis pater.postea accedant suo loco,quæ pertinent ad conseruationem & statum præsentis vitæ.Et notandum est quod dicit,*Ipsi defecerunt à me.*סור significat recedere:significat etiam deficere:& secundus hic sensus melius conuenit,quia prius dixit Propheta ipsos recessisse à Deo:nunc autem videtur grauius aliquid notare,quòd scilicet à Deo defecerint. Ita hypocritæ quum simulent se Deum quærere per circuitus, tamen produnt suam defectionem,quia nollent cum eo reconciliari hac lege,vt cogantur vitam suam in melius mutare,abiicere affectus carnis suæ,renuntiare sibi & prauis cupiditatibus : hoc minimè quærunt Hinc igitur patet ipsos esse testes suæ defectionis & perfidiæ etiam in precibus,vbi est aliqua pietatis species.Sequitur:

15 *Et ego ligaui,roboraui brachia ipsorum,& contra me cogitant malum.*

Iterum exprobrat Deus, quòd Israelitæ indignè sua bonitate & clementia abusi fuerint. Quidam verbum יסר accipiunt pro Castigare, quòd scilicet Deus erudiuerit Israelitas : & quemadmodum heri dictum fuit,sæpe hoc sensu capitur.Sed quoniam Ligare interdum significat,v detur aptior esse metaphora ad præsentem locum. *Ego ligaui, & roboraui brachia ipsorum*:acsi diceret Deus se fecisse ne dissoluerentur ipsorum brachia. Scimus enim robur brachij consistere in neruorum compactura.Nisi ergo ossa neruis alligentur,statim sequetur dissolutio.Dicit igitur Deus,*Ego ligaui & roboraui brachia ipsorum*: quæ duo in eundem finem tendunt, & verbum corripiendi non videtur mihi vllo modo ad contextum aptari posse.Summa est,hactenus stetisse Israelitas,quia Deus sua virtute eos fulciret: quemadmodum siquis brachium debile vel luxatum alliget & roboret,ita Deus hîc exprobrat Israeli, quòd conseruauerit eum in statu. Et non dubito quin alludat hîc Propheta ad multas calamitates quibus dissolui poterat robur Israelis, nisi adhibitum fuisset maturè remedium à Domino.Deus ergo hîc se medico vel chirurgo comparat,*Quòd alligauerit brachium Israelitis & roborauerit*,quod potuerat alioqui dissolui. Fuerunt enim sæpius quasi enerues, sed Dominus restituit ipsos. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem, quòd scilicet Deus non tantùm virtute sua Israelitas sustinuerit,sed etiam quòd fecerit officium chirurgi vel medici quum videret dissolui eorum brachia,vbi scilicet attriti erant bellorum cladibus, & aliis rebus aduersis.Iam tantum abest vt Israelitæ gratos se præbuerint Deo & memores, vt cogitarent etiam malum contra ipsum.Potiti enim victoriis,recreati, & etiam referti omniū bonorum opulentia, conspirarunt audacius contra ipsum, quia stabilitæ fuerunt hoc prætextu superstitiones:deinde sequuta est licentia omnium scelerum.Nam & superbia & crudelitas,& ambitio & fraudes magis ac magis grassatæ sunt.Quum ergo sic peruerterint Dei beneficia Israelitæ,an non meritò præciditur illis spes veniæ & salutis?Monemur autem hoc loco quoties Dominus medetur malis nostris,& nos in rebus aduersis subleuat, nobísque succurrit,reuerenter agnoscendam esse hanc gratiam,ne scilicet cogitemus malum contra ipsum vbi tam humaniter manum nobis porrigit.Nunc pergamus.

16 *Reuertentur non Deo.fuerunt tanquam arcus dolosus* (vel doli) *ceciderunt* (vel cadent) *in gladio Principes eorum à superbia* (hoc est propter superbiam) *lingua ipsorum:hoc eorum ludibrium in terra Ægypti.*

Iterum Propheta exagitat obstinatam malitiam Israelis vnà cum fraude & perfidia. Dicit igitur ipsos fingere aliquam resipiscentiam,sed nihil aliud quàm mētiri, quia ad Deum non reuertuntur. *Reuertentur* ergo,*sed non ad Deum*,inquit.Quidam tamen על putant notare causam,& subaudiunt aliquid,acsi ecliptica esset loquutio. Reuertentur,sed non propter quid:hoc est,dum reuertentur,siquis quærat quid sit in eorum animis,vel quid consilij agitent,reperiet merū esse fumum,nihil solidi.Sed illa expositio coacta est,vt videmus.Deinde etiam contextus ipse postulat,vt legamus על pro Deo:sicuti etiam aliis locis.Nā hoc nouū nō est.*Reuertentur* ergo *non Deo.* Hîc igitur Propheta pronuntiat Israelitas omnino esse

præfra-

præfractos,ita vt Deus nullam pœnitentiam ab ipsis extorqueat:quòd si aliquam simulent, esse merum mendacium, quia scilicet non rectà ad Deum veniunt. Nam vt prius dictum est,hypocritæ quum premit eos manus Dei,videntur quidem alij esse quàm prius,sed semper fugiunt Deum.Nec frustra hortatur populum Dominus per Ieremiam vt ad se reuerta tur,Si reuertaris Israel,ad me reuertere,inquit. Sciebat enim ambagibus semper homines errare,& non tenere rectam viam.Hic sensus est.Iam addit Propheta,fuisse instar arcus dolosi.Est expositio proximæ sententiæ.Et hinc colligitur particulam על non posse aliter accipi,quàm pro Deo.Ostendit Propheta quomodo Israelitæ à Deo se subducant dum viden tur resipiscere:quia scilicet *sunt similes arcui doloso*,inquit.Quidam exponunt arcum iaculationis vel proiectionis:& certè רמה significat iaculari & proiicere. Sed non potest stare ille sensus:quia videmus quorsum respiciat Propheta,Israelitas scilicet fucum facere,& nihil aliud quàm decipere dum resipiscentiam ostentant.Vt hoc confirmet,dicit esse similes arcui obliquo.Nam arcuarius quum vult sagittam suam iaculari, collimat primò ad certum scopum.Videtur ergo iam sagitta esse defixa ei loco quem designat arcuarius oculis.Nunc si ar cus obliquus sit,sagitta aliò volabit,vel etiam arcus fallet,vt retorqueat sagittam in ipsum arcuarium.Et similis comparatio etiam legitur Psal.78.vbi dicitur,reflexos esse Iudæos instar arcus dolosi:& ponitur hoc idem nomen. Atqui illic nulla est ambiguitas, quia Deus accusat populum quòd reflexus fuerit:hoc est, quòd retroflexerit cursum suum, nempe instar arcus dolosi.Siquis legat,Arcum iaculationis,vel proiectionis, nullus erit sensus, imò hoc erit insulsum & ridiculum:ideóque satius est hîc accipere pro Arcu doloso. Et notādā est ratio similitudinis quam attuli,quòd scilicet quasi sagittam arcuarij intenderēt in scopū, quasi etiam nictu & collimatione dirigerent ictum suum, & iacularentur:ita hypocritæ videntur magno conatu eniti,sed interea sunt arcus dolosi:hoc est,animus ipsorum retroagitur,& fugitant etiam Deum,& per flexuosas ambages vagantur,vt nunquam ad Deum accedant:sed potius illi tergum obuertant, Postea addit, *Principes eorum cadent in gladio propter superbiam linguæ ipsorum*.Propheta rursus denūtiat vindictam Israelitis, vt certò statuant non posse mutari cæleste decretum de suo exitio.Etsi enim hypocritæ semper trepidāt, & non possunt quicquam sperare à Deo,tamen non desinunt sibi facere delicias, & semper aliquid nouę spei fingere.Quoniam igitur sunt ita liberales in vanis pollicitationibus,dicit Propheta non esse quòd Israelitæ expectent aliquod remedium in suis malis.*Cadent* igitur *principes eorum*.Iam in Principum nomine est synecdoche:nam Deus non ita minatur Prin cipibus,vel denuntiat illis cladem,acsi vellet vulgus hominum excipere,sed dicit fore com munē omnibus cladem,quam ne Principes quidem ipsi effugient. Scimus autem in prælijs,vbi fiunt magnæ strages,occumbere gregarios milites magno numero, paucos verò ex Principibus.Atqui Deus hîc dicit,Ego auferam totum florem populi,sed nemo ex Principi bus erit residuus.Quid fiet de vulgo ignobili,quod nullius pretij ducitur?*Cadent* igitur *prin cipes in gladio*.Postea addit,*Propter superbiam linguæ ipsorum*. Quidam actiuè exponunt hoc nomen,quasi diceret Propheta eos prouocasse iram Dei suis blasphemiis, vel suis scelestis sermonibus.Sed potius accipio pro magniloquentia: *Propter superbiam linguæ ipsorum*, inquit,*occumbent*,quia magnificè iactarunt suas vires, quia etiam contemptui fuerunt illis omnes Prophetiæ:quia ausi sunt etiam euomere suas blasphemias in Deum:quia non minùs obstinatè,quàm superbè ausi sunt tueri impios suos ac prauos cultus, Ego, inquit,hanc superbiam vlciscar.Ergo videmus superbiam hîc accipi pro fastu illo quem ostentant impij in sua magniloquentia:quemadmodum alibi dicitur, Efferunt in cælum linguas suas. *Erit hoc ludibrium ipsorum in terra Ægypti*. Quia Israelitæ tunc freti suo illo maledicto fœdere quod cum Ægyptiis pepigerant,manebant contra Deum obstinati:dicit,Ego exponam eos ludibrio apud suos fœderatos:iactant opes Ægypti,putant se esse extra omnem telorum iactum,quia Ægyptios statim vocabunt ad auxilium siquis eos oppugnet, vel siquis hostis eos inuadat. Quoniam ergo fiducia ipsorum ita quiescit in Ægypto, Ego faciam,inquit,vt Ægyptij eos ludibrio habeant:& sint probrosi non tantùm inter æmulos vel maleuolos,sed amicos in quibus gloriantur.Ego prostituam te ad omne genus dedecoris coram amatoribus.Comparat enim,vt prius vidimus,tam Ægyptios quàm Assyrios amatoribus, & comparat populum suum mulieri impuræ,quæ deserto marito,suam pudicitiam prostituit. Tu, inquit,te venditas amatoribus tuis,& studes illis placere, & te pingis & ornas vt ipsos allicias: ego cooperiam te omni dedecore & probro, vt amatores tui à conspectu tuo abhorreant.Sic etiam hoc loco dicit Israelitas fore ludibrio in terra Ægypti:hoc est, non hostes à quibus nunc sibi metuunt, habebunt eos ludibrio, sed subsannatio eorum erit in ore illorum,quos putarunt sibi fore vindices, & quorum armis visi sunt fore immunes ab omni ignominia.Sequitur caput octauum.

Iere. 4.1.

Psa. 73.9.

CAPVT VIII.

S*Vper palatum tuum tuba tanquam aquila super domum Iehouæ, quia transgreßi sunt fœdus meum, & contra Legem meam impiè egerunt* (vel perfidè se gesserunt.)

In hoc ferè cōsentiunt interpretes, Prophetā minari non regno Israelis, sed regno Iehudah, initio huius capitis: quia domum Dei nominat, quam accipiunt pro templo. Fateor quidem iam duobus locis Prophetam locutum fuisse de regno Iehudah, sed quasi in transitu. Inseruit enim obiurgationes quasdam & minas, sed ita vt clara esset distinctio: nunc autem non videmus ipsum pergere in regnum Iehudah, sed secundo versu nominat Israelem, & tamen suam sententiam continuat. *Super palatum tuum*, inquit, *tuba, tanquam aquila*, & quæ sequuntur: postea addit, *Ad me* clamabūt, Deus meus, nouimus te, Israel. Hic certè sermo refertur ad decē Tribus. Itaque nullo modo adducor vt initiū capitis exponā de regno Iehudah. Et certè miror interpretes in re tantula fuisse hallucinatos: quia domus Dei non modò Templum significat, sed etiam totum ipsum populum. Quoniam ergo Israel retinebat illam iactātiam, quòd esset populus sacer Deo, & quòd esset eius familia, ideo dicit, Pone tubam, vel admoue tubam ad palatum tuum, & bellum denuntia quod iam propinquum est. accelerat enim hostis qui oppugnet domum Dei, hoc est, sacrum hunc populū, qui obtendit Dei nomen, & qui electione vel adoptione confisus, ideo putat se immunem fore ab omnibus malis: *Veniet tanquā aquila* bellū contra hanc domū Dei. Si Propheta verbum aliquod adderet quod referri posset propriè ad regnū Iehudah, ego libenter accederē eorum sententiæ qui domum Dei volunt esse Sanctuarium. Sed legatur totus contextus, & quiuis facilè intelliget Prophetam non minus primo versu quàm secundo & tertio de Israele loqui. Nam, vt dictum fuit, nullam ponit distinctionem, sed prosequitur semper eodem tenore suam doctrinam vel concionem. Primo dicit, *Sit tuba ad palatum tuum*, vel, admoue palato tuo tubam. Est hypotyposis. Scimus enim quò efficacius tangantur homines, Deum induere suis Prophetis varias personas. Propheta igitur tanquam caduceator hîc inducitur, qui bellū denuntiet, vel fœcialis, vel quocūque nomine appellare libeat. Ergo hîc Propheta non iubetur tantùm ore loqui, sed signo etiam tubæ ostendere propinquum esse bellum, acsi Deus ipse per suum tubicinem bellum indiceret Israelitis, quod paulò pòst futurū erat à terrenis hostibus. Hostes paulò pòst venturi erant, & solenni etiam ritu venturus erat caduceator vel fœcialis qui bellū indiceret: vocant Græci κήρυκας, præcones, *Les heraux*, dicimus. Quemadmodum ergo terreni reges habent suos præcones, vel κήρυκας, vel caduceatores, aut fœciales qui bellum denuntient, ita Dominus Prophetam suum cum solenni isto mandato mittit vt bellum indicat: Eas & intelligant Israelitæ non iam ex ore tuo, sed etiā ex gutture, idque clangente tuba, intelligant me sibi esse hostem, & me instare cum valido exercitu vt perdam eos. Certum quidem est Prophetam non vsum fuisse tuba, sed Dominus hac figura, quemadmodum iam dixi, exaggerat vehementiam doctrinæ, vt sentiant Israelitæ non esse ludum & iocum, quod Propheta ipsis minatur, sed seriò rem agi, acsi viderent iam præconē qui bellum indiceret: quod non solet fieri nisi iam exercitus sit paratus ad bellandum. Postea dicit, *Tanquam aquila super domum Iehouæ*. Iā diximus quid Propheta per domum Iehouæ intelligat, nempe populum illum qui putabat se ideo fore expertem omnis incommodi, quia erat adoptatus à Domino. Israelitæ ergo vocabant se Dei domesticos, & hoc prętextu quum impiè & sceleratè se proiicerent ad omne genus turpitudinis, tamen putabant sibi optimè conuenire cum Deo ipso: Veniet, inquit, commune excidium omnibus: hoc est, nō impediet ista iactantia quominus tandem vlciscar peccata eorum: sed addit *Tanquā aquila*: ne scilicet Israelitæ putent adhuc longam esse moram, sicuti procrastinant impij dum vidēt quicquam periculi instare. Ergo ne torpeant Israelitæ in suis vitiis, dicit Propheta exitium, de quo loquitur, venturum instar aquilę: momento enim aquila conficit immensum spatiū, & miramur quum videmus instare capitibus nostris quæ paulò antè non apparuerant. Sic etiam dicit Propheta, exitium hoc, licèt nondum cernatur, tamen esse propinquum, vt terrore perculsi, saltem etiamsi serò, tamen quum Dominus ita ipsos vrget, ad ipsum redeant.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo quotidie non cessas nos & ferulis tuis & Verbo ad te reducere, nos autem non cessamus vagari in concupiscentiis nostris: da inquam, vt Spiritu tuo duce aliquando ad te sic redeamus, vt nunquam postea diffluamus, sed retineamur in pura & vera obedientia, & constanter sic permaneamus in puro numinis tui cultu, & vera obedientia, vt confecto huius vitæ spatio, tandem perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis reposita est in cælo, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

Heri

Heri non potuimus absoluere primum versum 8. capitis. Restat igitur posterius membrum vbi Propheta causam belli exprimit, quod priùs denuntiauit ex mandato Dei. Dicit enim Israelitas transgressos esse fœdus Domini, & perfidè se gessisse cõtra Legem eius. Bis idem repetit, quia Fœdus & Lex sunt hîc synonyma, nisi quod expositiuè additur, meo iudicio, nomen Legis, acsi dixisset ipsos violasse fœdus Domini, quod sancitum erat vel consignatum Lege ipsius. Deus ergo pepigerat fœdus cum Israele, quod voluit redigi in tabulas. Quum ergo non lateret Israelitas quid Deo deberent, tamen fuerunt fœdifragi. Hæc igitur duplicatio ad augendum crimen valet, vt scilicet demonstret Propheta, non fuisse errore lapsos dum transgressi sunt fœdus Domini, quia satis supérque in Lege edocti erant quam fidem & quam puritatem Dominus ab illis exigeret: interea tamen neglectum fuit fœdus illud quod tam apertè Dominus cum ipsis pepigerat. Sequitur:

2 *Mihi clamabunt Deus mi, nouimus te, Israel.*

3 *Deseruit Israel bonum* (vel abominatus est, repulit, vel recessit procul à bono) *hostis persequetur eum.*

Quum dicit Propheta *ad me clamabunt*: quidam putant hîc accusari Israelitas, quòd ad Deum non confugerint, & resoluunt Prophetæ verba, Ad me clamare debuerant. Aliis videtur esse exhortatio, Clament nunc ad me Israelitæ. Sed ego simpliciter accipio verba vt sonant, quòd Deus hîc simulationem iterum perstringat in Israelitis: *Clamabunt ad me, nouimus te.* Atqui in promptu erit responsio, *Israel procul à se reiecit bonum, Hostis eum persequetur.* Ideo coniunxi hos duos versus simul, quia priore loco Dominus recitat quid facturi sint, vel quid iam facere cœperint Israelitæ: secundo autem loco ostendit eos ludere operã, quia semper fouent malitiam in animis suis, & falsò Dei nomen obtendunt etiam in precibus, sicuti prius dictum est. *Israel* ergo *clamauit ad me, Deus mi, nouimus te.* Sic hypocritæ plenis buccis detonant nomen Dei, & magnificè affirmãt se esse Dei populum: atqui Deus deridet totam hanc iactantiam, sicuti futilis est, ac digna ludibrio. *Clamabunt* igitur *ad me.* Postea mimiticè refert eorum clamores, *Deus mi, nouimus te.* Quoniam ergo hypocritæ acsi essent Deo familiares, sese obtegunt eius vmbra, & profitentur se agere sub tutela eius: deinde simul etiam iactant notitiam veræ doctrinæ, iactant fidem & cultum Dei. Bene: resonabunt quidem isti clamores in ore eorũ: sed interea res ex aduerso loquitur, & coarguit ipsorum hypocrisin ac refellit. Nunc ergo tenemus quomodo cohæreant isti duo versus inter se, & in quam summam tendat Propheta. Verbum זנח significat elongare, & procul abiicere: significat etiam interdum, vt alij exponunt, detestari. Hîc non dubito quin obliqua sit antithesis inter reiectionem boni, & persecutionem de qua mox loquitur Propheta, *Israel bonum procul à se repulit* טוב nonnulli exponunt de ipso Deo, acsi esset generis masculini: sed non dubito quin Propheta simpliciter accuset Israelitas, quòd ab omni iustitia & æquitate recesserint: imò procul repulerint quicquid fuit recti & iusti. *Israel* ergo *repulit bonum, hostis eum persequetur,* inquit. Inter Persequi & Repellere est contraria antithesis: acsi diceret Propheta Israelem sua defectione hoc esse adeptum vt hostis iam sit ipsum comprehensurus. Nulla enim melior nobis munitio est aduersus omnem noxam, quàm studium pietatis & iustitiæ: vbi autem integritas à nobis exulat, tũc sumus expositi malis omnibus: nudati enim sumus Dei auxilio. Ergo videmus quàm elegãter ista duo inter se Propheta comparet, quod Israel procul bonum reiecerit, & quòd persequendus sit ab hostibus suis. Postea adiungit:

4 *Ipsi regnare fecerunt, & non ex me: principatum instituerunt, & nesciui: argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, propterea excidetur.*

Hîc duas species Propheta designat, in quibus conuincat perfidiam & impiam contumaciam populi, quòd scilicet, quasi inuito Deo nouam religionem sibi fabricauerint, & nouum etiam instituerint regnum. Scimus salutem illius populi fuisse quasi fundatã in Regno & Sacerdotio. Et duobus etiam illis modis testatus est Deus se esse propinquum filiis Abrahæ. Scimus vbi sita sit piorum fœlicitas, nempe in Christo. Christus autem ideo nobis est plenitudo beatæ vitæ, quia Rex est & Sacerdos. Ideo dixi in Regno & Sacerdotio tunc resplenduisse Dei gratiã erga populum. Iam quum Regnum quod Deus oraculo instituerat, euertunt Israelitæ, quum etiam corrumpunt & adulterant Sacerdotium, ánnon quasi data opera extinguunt Dei gratiam, & conantur in nihilum redigere quicquid erat in ipsorum salutem? Hoc ergo nunc tractat Propheta, nempe quòd in Regno mutando & Sacerdotio, Israelitæ labefactauerint totum Dei ordinem, & palàm ostenderint se nolle Dei manu regi, quia nunquam ausi fuissent à regno Dauidis vel minimum deflectere. Nunquam etiam ausi fuissent erigere nouum & adulterinum Sacerdotium, si qua gutta timoris Dei viguisset in ipsorum animis. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quod non satis expendunt inter-

pretes, quia quidam hoc referunt ad fœdera: quia videtur esse absurdum tam seuerè expostulari cum Israelitis, quòd instituerint Regem Iarobeam, quum tamen Achias Silonites Dei iussu iam pronuntiasset ita fore. Sed non satis attendunt ad Prophetæ mentem: quia sicuti iam diximus, quũ Deus institueret Sacerdotium, illic fulgebat imago Christi Mediatoris, cuius partes sunt intercedere apud Deum vt reconciliet eum hominibus. Deinde in Dauidis persona fulgebat etiam regnum Christi. Nunc quum populus tumultuosè nouum Regem sibi eligit nullo Dei mandato, quum nouum templum sibi fabricat & altare præter Legis præscriptum, quum etiam Sacerdotium discerpit, nónne hæc corruptela est manifesta abnegatio pietatis? Ergo in vtroque patebat Israelitas esse apostatas. Deum enim bis defecerant quum à domo Dauidis fuissent alienati: deinde quum sibi finxissent cultum extraneum: hoc est, quem Deus Lege sua non præceperat. Quod ad primum attinet, dicit, *Regnare fecerunt, sed non ex me: Principatũ instituerunt me inscio*, inquit: hoc est, sine meo cõsensu. Deus enim se nescire dicit quod non probat, vel de quo non consulitur. Iam siquis obiiciat Deum fuisse conscium noui regni quum etiam author fuerit: facilis est solutio. Scimus Deum ita operari, vt tamen non excuset hic prætextus impios dum aliò spectant, quàm vt eius consilium exequantur. Exempli gratia, Deus voluit probare patientiam serui sui Iob: prædones qui rapuerunt eius bona, an ideo fuerunt excusabiles? minimè. Nam quid erat illis propositum, nisi ditescere, & quidem cum iniuria & rapinis? Quum igitur illi commodum suum venentur ex alterius dispendio, & iniustè spolient hominem qui eos non læserat, ideo omni excusatione carent. Interea tamen Dominus per ipsos exequitur quod statuerat, & quod iam Satanæ permiserat. Volebat seruum suum spoliari, quemadmodum dictum est: & Satan qui impulit prædones, non poterat ipse digitum mouere nisi Dei permissu: imò nisi hoc illi esset mandatum. Interea Dominus nihil commune habet vel permixtum cum impiis, quoniam consilium eius longè distat à praua eorum libidinẽ. Sic etiam dicendum est de præsenti Prophetæ loco. Quia Deus volebat pœnam sumere de Solomone, ideo abstulit decem Tribus. Passus est quidem Solomonem regnare vsque ad vitæ finem, & tenere regni gubernacula: sed Rechabeam qui successit, perdidit decem Tribus. Hoc non factum est fortuitò: Deus enim sic decreuerat, imò pronuntiauit ita fore: misit Achiam Silonitem, qui offerret regnum ipsi Iarobeam, qui nihil tale somniauerat. Deus ergo hoc totum gubernauit arcano suo consilio, vt decem Tribus deficerent ab obsequio Rechabeam, & Iarobeam Rex creatus occuparet maiorem partem regni. Hoc inquam factum est cælesti decreto: sed interea populus non existimat se Deo obsequi, quum deficit à Rechabeam: appetit enim aliquid relaxationis vbi videt iuuenem velle tyrannicè quiduis exprimere: ideo eligit sibi nouum Regem. Sed debebat potius omnes iniurias perferre quàm vt se priuaret inæstimabili illo bono, cuius Deus symbolum & pignus dederat in regno Dauidis. Nam, quemadmodum dictum est, Dauid non regnabat more vulgari, sed erat Christi figura: & Deus pollicitus fuerat gratiam populo quandiu vigeret regnum illud, acsi iam Christus habitaret in medio populi. Quum ergo populus excutit iugum Dauidis, perinde est acsi respueret Christum ipsum, quia contemptus fuit Christus in figura. Videmus ergo quàm indignè populus se contulerit ad Iarobeam. Neque enim seditio illa tantùm leuitatis signum fuit, sicuti temere sæpe populus quispiam statum suum peruertit: non fuit igitur quædam temeraria leuitas, sed fuit impia abnegatio gratiæ Dei, perinde acsi Christum ipsum reiicerent. Hoc etiam modo auulsi sunt ab Ecclesiæ corpore, imò quanuis regnum Israel opibus & potentia excelleret supra regnum Iuda, fuit tamen instar putridi membri, quia tot integritas à capite pendebat, à quo se absciderant decem Tribus. Nunc ergo videmus cur tam duriter expostulet Propheta, quòd instituerint Israelitæ regnum, & non à Deo. Et simul etiam soluta est quæstio illa, quomodo hic Deus à seipso non esse pronuntiet, quod tamen statuerat, & quod testatus fuerat per os Prophetæ sui Achiæ Silonitæ: nempe quia, vt dictum est, Deus mandatum illud non direxit ad populum, neque populo permisit vt se subduceret ab obsequio Rechabeam. Negat igitur Deus respectu populi Regnum illud fuisse à suo decreto: & dicit factum hoc fuisse, quòd populus scilicet Regem creauit se inconsulto, nempe quia populus debuit attendere quid sibi liceret: hoc est, quid Dominus ipse concederet: hoc non fecit, sed repentè sequutus est cæcum suum impetum. Et hic locus dignus est obseruatu, quia inde colligimus fieri à Domino rem vnam, & non fieri. Hodie stulti homines & qui in Scriptura non sunt exercitati, magnas turbas nobis mouent de prouidentia Dei: imò etiam sunt multi rabiosi canes, qui nos allatrant, quia dicimus (quod etiam Scriptura vbique docet) nihil fieri nisi Dei ordinatione & arcano consilio, & quicquid etiam geritur in hoc mundo gubernari eius manu. Quomodo? Ergo Deus erit homicida? Ergo Deus erit fur? Vel saltem ei cædes, & furta, & omnia genera scelerum imputanda erunt? Ostendunt isti homines, dum volunt videri arguti, quàm stolidi sint: & interea etiam quàm præposteri, imò potius furiosæ bestiæ. Nam hîc Propheta ostendit rem eandem factam fuisse à Domino & nõ factam fuisse, nempe diuerso respectu. Deus hîc disertè negat Iarobeam fuisse creatum Regem

gem à ſe:contrà ſiquis obiiciat ſacram Hiſtoriam,conſtat Iarobeam fuiſſe creatum Regem non populi ſuffragiis,ſed Dei oraculo:populo enim nihil dum tale in mẽtem venerat,quũ iubetur Achias ire ad Iarobeam:ipſe quoque non aſpirat ad Regnum,nõ impellit eum ambitio,quietus manet tanquam homo priuatus,Dominus illum excitat: Volo vt regnes:populus nihil horum nouit.Poſtquam hoc factum eſt, quis negabit Iarobeam fuiſſe impoſitum ſolio quaſi Dei manu? Hoc verum eſt,ſed reſpectu populi non fuit diuinitus creatus Rex:Quare?Dominus enim mandauerat Dauidi & eius poſteris,vt perpetuò regnarent.Videmus ergo ſic diſponi,quæcunque in mundo fiunt,arcano Dei cõſilio,vt moderetur quicquid tentant impij,& quicquid etiam molitur Satan: & tamen maneat ipſe iuſtus, & nihil hoc ad leuandam malorum culpam valeat, ſi dicant omnia gubernari arcano Dei conſilio. Nam quantum ad ipſos ſpectat,ſciunt quid Dominus præcipiat Lege ſua: ſequãtur eam regulam:vbi ab ea deflectent,non eſt quòd excuſent ſe obſequutos fuiſſe Deo.Nam ſpectandus eſt ſemper eorum animus. Videmus ergo qualiter Iſraelitæ inſtituerint Regem non ex Deo,quia ſcilicet ſeditio iſta eos impulit,quum tamen Lex præciperet ne quem alium in Regem eligerent,niſi qui à Deo electus eſſet. Ipſe autem deſignauerat poſteros Dauidis, & volebat vſque ad Chriſti aduentum ipſos tenere ſolium regium. Iam ſequitur altera exprobratio.*Quòd fecerint ſibi idola ex auro ſuo & ex argento ſuo.* Hîc conqueritur Deus cultũ ſuum fuiſſe non modò labefactatum,ſed penitus corruptum impiis ſuperſtitionibus.Illa iã erat non ferenda impietas,quòd populus ſibi nouum Regem appetiuerat:ſed hic eſt cumulus omnium malorum,dum Iſraelitæ conuertunt aurum ſuum & argentum in idola. Dicit, *Fecerunt aurum ſuum & argentum idola*:hoc eſt,Ego deſtinaueram longè in alios vſus aurũ & argentum,quo ditati fuerant.Quum ergo liberalis fuiſſem erga illos, ipſi abuſi ſunt mea beneficentia,& ex auro & argento ſuo idola vel deos ſibi fecerunt.Ergo hîc tacitè Propheta mordet cæcam populi amentiam,quòd ſibi ex materia corruptibili deos fecerit, quæ tamen ſeruire debuerat.Nam quorſum dantur nobis pecuniæ à Domino, niſi in quotidianũ vſum?Quum ergo Dominus ad ſeruitium deſtinauerit aurum & argentum,quęnam iſta eſt væcordia vt inde ſibi deos conflare velint homines? Sed ſemper tenendum eſt illud caput, quòd ſcilicet modis omnibus Iſraelitæ defectionem ſuam prodiderint, quia neque dubitarunt Regnum labefactare quod Deus inſtituerat in ipſorum ſalutem, & totum etiam Dei cultum vnà cum Sacerdotio peruertere auſi ſunt,inductis nouis ſuperſtitionibus.Poſtea ſequitur pœnę denuntiatio,*Ideo Iſrael excidetur.*Nam ſi obiiciant Deum nimis rigidum eſſe, illa exceptio locum non habet, quum ita prodiderint & violauerint datam fidem, quum tam Regni quàm Sacerdotij contemptu & proculcatione reſpuerint eius gratiam. Videmus ergo iuſtum illis exitium Prophetam nunc minari.Pergamus.

5 *Elongauit* (vel procul reiecit:eſt idem verbum זנח) *vitulus tuus* (vel vitulum tuum) *Samaria excanduit furor meus in illos:quouſque non poterunt munditiem* (vel innocentiam?)

Proſequitur eandem ſententiam Propheta: oſtendit enim Iſraelem ſua culpa perire, nec poſſe aliò transferre crimen,vel cauſam ſui exitij.In verbis eſt aliqua ambiguitas,quæ tamẽ ſenſum nõ obſcurat:Siue enim legamus in accuſandi caſu *vitulum*,ſiue dicamus *vitulus tuus elongauit*,perinde erit.Quidam ponunt hîc,Deſeruit te:etiam ſuprà vertunt,Deſeruit Iſrael bonũ:ſed præferri debet verbum Reiiciendi.*Procul ergo reiecit vitulus tuus Samaria*, vel Dominus procul reiecit vitulũ tuũ:Si legimus in caſu accuſatiuo *vitulum tuum*, hîc Propheta non modò Iſraelitis,ſed etiam idolo in quo ſperabant exitium denuntiat.Sed probabilis eſt illa expoſitio,quòd ſcilicet vitulus Somron, vel Samariæ elongauerit populum, vel procul reiecerit.Et non dubito hunc ſenſum verbis ſubeſſe: videtur enim Propheta vt confirmet ſuperiorem doctrinam, iterum obiicere Iſraelitis non alibi quærendam eſſe cauſam exitij, quàm in eorum ſceleribus:præſertim quia poſthabito vero Deo idolũ ſibi accerſiuerint, & fabricauerint vitulum loco Dei. Fuit autem hæc nimis craſſa & peruerſa ſtupiditas, quum experti eſſent tot miraculis immẽſam Dei potentiam & bonitatem, quòd tamen ſe ad rem mortuã tranſtulerint.Conflarũt ſibi vitulum: nónne oportuit ipſos quaſi prodigioſo furore agi quum ita defecerunt à vero Deo,qui illis toties & tam mirabiliter patefactus fuerat? Dicit igitur nunc Deus, *Vitulus tuus Samaria*: hoc eſt, neque fortuito caſu eueniet captiuitas quæ iam impẽdet:neque etiam licebit hoc aſcribere iniuriæ hoſtium,quòd violenter in longinquas terras vos rapient:ſed *vitulus tuus ipſe te abſtrahit*:Deus enim te in hac terra locauerat, vt tibi eſſet quieta hæreditas vſque in finem: ſed vitulus tuus non paſſus eſt te hîc quieſcere.Erat enim terra Chanaan hæreditas tua,ſicuti etiã erat hæreditas Domini. Poſtquam autem expulſus eſt Deus,& ſubrogatus vitulus in eius locum, quo iure nunc manebis in eius poſſeſſione?Ergo *vitulus tuus te expulit*: ſicuti etiam prius occaſione vituli auſus

es expellere verum Deum. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Et postea dicit *excanduisse furorem suum in illos*. Hîc comprehendit omnes Israelitas, & ostendit non aliter posse fieri quin Deus extremam vindictam de ipsis sumat: quia scilicet (vt prius aliquoties vidimus) non essent dociles, nec possent flecti vlla admonitione, vel corrigi in melius. *Quousque* inquit, *non poterunt munditiem*, vel innocentiam? Hîc deplorat obstinationem populi, quòd nullo temporis progressu vel spatio reuersus esset ad sanam mentem: deinde quòd in posterum etiam nulla esset spes. *Quousque* igitur *non poterunt innocentiam*? Quum ita sit: hoc est, quum sint incompatibiles, vt vulgò loquuntur, quum omni puritate vel innocentia vacui sint, ideo iam cogor omnia extrema remedia experiri: nempe vt ipsos perdã. Hîc Deus occludit os impiis, ne possint obiicere immodicam seueritatem, quod tam rigidè ab ipso tractetur. Refutat igitur eorũ calumnias, quia scilicet patiẽter expectauerit, & adhuc eos expectet. Videt enim ipsos obstinatos esse in sua malitia, vt nihil sperandũ sit prorsus. Sequitur:

6 *Quia ex Israele etiam*, sic verto, *artifex fecit eum, & non est Deus: quia in frusta*, (vel fragmenta: contritiones alij vertunt, alij scintillas: sed clarus est sensus si ita vertatur, in fragmenta,) *erit vitulus Samariæ*.

Initium versus non rectè exponitur, meo iudicio, quia quidam coniungunt particulam והוא hoc est, pronomen demonstratiuum, acsi non esset interposita copula, quæ tamen notanda est, quia multum amplificat sententiam Prophetæ. *Etiam hic est ex Israele*, inquit. Quid autem intelligit Propheta? Nempe vitulum hunc esse ex Israele, sicuti ab initio pridem vitulum in deserto sibi fabricauerant. Sed nondum liquidò tenemus Prophetæ mentem, nisi simul obseruetur tacita comparatio. Accusat enim Israelitas quòd primarij fuerint authores huius superstitionis, vtpote qui non aliunde fuerunt decepti: hoc est, non mutuati fuerunt hanc corruptelam à Gentibus, vt fieri interdum solet, sed fuit intrinsecum figmentum vt loquuntur. *Ex Israele est*, inquit: hoc est, iam iterum vos deprehendo architectos impiæ, superstitionis. Patres vestri quum sibi vitulum in deserto conflarunt, an poterant obiicere (quemadmodum fit) se aliena fide fuisse inductos? An dicent sibi datum fuisse offendiculum à Gentibus, & fuisse quasi irretitos, quemadmodum sæpe contingit vt alij alios trahant in errorem? Minimè. Ergo sicuti patres vestri, quum nemo illos ad superstitionem impelleret, proprio motu, & quasi diabolico instinctu ipsi sibi fuerunt autores nouę superstitionis: ita hic vitulus iterum est ex Israele: hoc est, non potestis aliò referre eius originem, nõ potestis transferre culpam in Gentes alias: intus, intus hoc malum natum est, inquit. Iam tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet hæc superstitio non sit aduentitia, sed quòd Israel, quum nemo esset malus suasor, sponte sibi excogitauerit hanc corruptelam, qua deficeret à vero & puro Dei cultu. Verũ quidem est, in Ægypto adoratos fuisse boues & vitulos: idẽ etiam poterit dici de reliquis Gentibus: sed hæc æmulatio non impulit Israelem. Quid igitur? certè negari non potest quin seipsos ad impiam hãc Dei abnegationem stimulauerint. Quemadmodum si hodie quis Papistis obiiciat, ab ipsis natam esse illam superstitionum colluuiẽ, qua apud eos corruptus est totus Dei cultus, hoc verè dicetur: si excipiant se mutuatos esse ex Gentibus multos ritus, hoc etiam verum est: sed interea an Gentium imitatio traxit eos ad ista diabolica inuenta? Minimè: sed propria libido ipsos impulit, quia non contenti simplici Dei verbo, finxerunt sibi cultus extraneos & degeneres: postea quisque voluit etiã aliquid proprium addere: sic factum est, vt demersi fuerint in hanc profundissimam abyssum. Vnde igitur Papistis tot patroni, quibus freti contemnunt Christum mediatorem? nempe ipsi sibi excogitarunt. Vnde etiam tot diabolicæ cæremoniæ, quibus peruertũt cultum Dei? nempe eas sibi fabricarunt. Nunc ergo videmus quàm grauis sit ista expostulatio, quum dicit hunc etiam vitulum esse ex Israele. Nõ est igitur quòd dicatis vos fuisse malis exemplis deceptos: sicuti qui permixti sunt profanis Gentibus contrahunt eorum vitia, & contagio serpit facilè inter homines, quia natura propensi sunt omnes ad vitium, non est cur mihi quisquam hoc obiiciat, inquit Dominus. Quare? Nam vitulus quem fabricarunt sibi patres vestri in deserto, fuit ex Israele, & hic etiam vitulus est ex Israele: hoc est, non obtrusus vobis fuit ab aliis, sed Iarobeam Rex vester eum vobis fabricauit, & vos cum plausu facilè excepistis. *Artifex*, inquit, *fecit illum & non est Deus*. Hîc deridet stuporem populi Propheta: & sunt complures alij loci similes, qui passim occurrunt, præsertim in Prophetis, vbi Deus exprobrat hanc amentiam, quòd ita se proiiciũt ad cultus tam insulsos. Nam quid magis alienum ratione est, quàm hominem se prostituere corã ligneo trunco, vel corã lapide, vt inde salutem expetat? Increduli quidẽ fucos suos inducunt, nẽpe se quærere Deũ in cælo: quoniã antẽ idola & imagines, Dei sunt figuræ, ideo illuc accedere: sed interim apparet quid ipsi faciãt. Colores igitur illi sunt prorsus euanidi, quia stupor ipsorum palàm deprehenditur, quũ ita genua flectunt corã lapide vel ligno. Propheta ergo hîc inuehitur in illum brutum stuporem, quòd homo fecerit. An hominis est mortalis Deũ facere? Tribuitis certè vitulo diuinita-

uinitatem:an hoc est in manu artificis? homo sibi vitam non contulit,& non potest momẽto tueri quam vitam adeptus est precariò : quomodo igitur ex trunco vel lapide faceret Deum?quænam est ista demẽtia?Postea addit,*Non est Deus,quia in fragmenta erit vitulus Samariæ.* Ab euentu hîc ostendit Propheta quàm nulla sit potentia,vel quàm nullum sit numẽ in vitulo illo,quia scilicet *redigetur in fragmenta.* Euentus ergo tandem demonstrabit quàm stultè desipuerint Israelitæ,qui sibi fabricauerint vitulum vt esset quasi symbolum præsentiæ Dei.Nunc videmus quid velit Propheta.Exaggerat enim crimen Israelis,quòd non fuerint aliunde allecti,vt desciscerent à puro & genuino Dei cultu, sed sibi ipsi fuerint impostores.Hæc summa est.Sequitur.

7 *Quia ventum serent,*certè serunt ventum,inquit,primo loco,*& turbinem metent:non est ei culmus,germen non producet farinam*, non faciet ad verbum, *si fortè produxerit,extranei vorabunt eam.*

Hîc Propheta alia figura ostendit quàm inutiliter Israelitæ sese exerceant in cultu peruerso: deinde quàm inutiliter etiam excusent suas superstitiones. Et ista obiurgatio valde necessaria fuit sicuti etiam hodie est.Videmus enim vt hypocritę etiã centies conuicti,non tamen desinant aliquid obstrepere.Denique non sustinent vinci, etiam si conscientia ipsos coarguat,semper tamen audent virulentiam suam contra Deum euomere. Audent etiam inanes prætextus afferre:ideo dicit Propheta quòd ventum seminauerint, & metent turbinem.Concinna est metaphora,quòd scilicet relaturi sint messem similem sationi. Proiicitur semen in terram,deinde colligitur messis.dicit,*Seminarunt ventum* ergo *turbinem colliget,* vel tempestatem.Seminare ventum,nihil aliud est quàm obtendere speciem aliquam,ita vt oculos simplicium perstringant,qui astu & verborum fuco tegunt suam impietatẽ. Si quis ergo manum iactet,videbitur semen proiicere in terram, sed tamen seminat ventum. Sic etiam hypocritæ habent suas pompas,& ita se componunt, vt videantur esse prorsus similes piis Dei cultoribus.Videmus ergo quorsum pertineat hæc metaphora Prophetæ, quũ dicit eos seminare ventum:nempe quia etiamsi nihil differãt à veris Dei cultoribus, quoad externum aspectum,tamen nihil seminent præter ventum:quia scilicet quum tunc Israelitæ offerrent sua sacrificia in Templo,non dubium est quin composuerint se ad Legis regulam,sed interim defecerant à Dei obedientia.Nulla erat fides in ipsorum actionibus. Erat ergo ventus:hoc est,erat ventosa quædam & inanis ostentatio apud ipsos, etiamsi externus aspectus nihil differret à vero & legitimo Dei cultu.Serent igitur ventum,& metent turbinem.Sed non possemus hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nobis satis aperta est regula veri tui & legitimi cultus, deinde non desinis etiam nos hortari vt perseueremus quò nos inuitas,& stemus etiam in puro & simplici cultu illo,quem semel probasti:da inquam,vt vero fidei obsequio tibi respondeamus:& quanuis nunc videamus totum mundum huc & illuc ferri, & omnia esse plena horrendis exemplis apostasiæ,& vbique grassari tantam insaniam, vt homines quotidie magis ac magis obdurescant: da inquam vt muniti inuicta fide contra tot istas tentationes perstemus in vera pietate, neque vnquã deflectamus à præscripto verbi tui,donec tandem colligamur ad Christum Regem nostrum, sub quo capite pollicitus es nos semper fore incolumes:& perueniamus ad beatam illam vitam quæ nobis reposita est in cælo,per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

VLtima lectione non potuimus absoluere quod dicebat Propheta septimo versu, nempe quicquid spei Israelitæ conceperint, fallax & irritum fore : quia scilicet de nihilo sibi multas salutes fingebant. Nam prius damnauerat vagos & peruersos eorum circuitus, quòd nunc in Ægyptum,nunc in Assyriam confugerent quærendi auxilij causa: ídque posthabito vel etiam neglecto Deo.Iam ergo dicit fructum collecturos qui sationi respõdeat: *Seminarunt ventum,metent turbinem,*inquit.Hac autem figura significat frustra eos confidere,quia scilicet consilia eorum friuola sint.Postea addit nullum fore culmum. Prosequitur suam similitudinem,*Et germen non faciet farinam,si fortè fecerit, alieni vorabunt.* Summa est, Israelitæ in suis consiliis aberrant,& nihil habent solidum,perinde acsi quis vẽtum sereret. Sequetur ergo messis turbinis,quia semen eorum non assurget,nõ nascetur inde seges quę farinam reddat:quòd si ad frugem perueniant eorum consilia: hoc est, si ipsi adepti fuerint aliquem effectum,tamen alieni vorabunt:hoc est,Dominus tandem efficiet vt hostes eorum dispergant quicquid putabunt se adeptos esse.Iam sequitur:

8 *Voratus est Israel, nunc erunt inter Gentes quasi vas in quo non est oblectatio* (hoc est,vas reiectitium,vel contemptibile.

Vtitur eodem verbo quo prius, vbi loquebatur de farina. Dicit autem non modò annonam Israelis absorbendam esse, sed populum ipsum: & exprobrat Israelitis suas miserias, vt tandem agnoscant Deum sibi aduersum esse. Nam huc tendit Propheta, vt eos afficiat malorum suorum sensu, quò se tandem humilient, & supplices discant veniam precari. Hæc enim magna est prudentia, vbi eousque proficimus in Dei ferulis, vt peccata nostra veniant nobis ante oculos. Dicit ergo *Israelem voratum esse, & similem vasi reiectitio, etiam inter Gentes*, quum tamen populus ille excelleret supra reliquum mundum, sicuti Dominus eum sibi delegerat. Quum ergo esset peculiaris Dei populus, erat reliquis Gentibus superior. Deinde in hunc finem erat segregatus, nequid illi esset cum Gentibus commune. Dicit autem nunc populum esse dispersum, & vbique contemni ac reiici. Hoc fieri non potuit, nisi quia Deus præsidium suum abstulerat. Videmus ergo hoc vnum spectasse Prophetam, vt Israelitæ manum Dei sibi infestam esse sentirent. Nunc sequitur:

9 *Quia ipsi ascenderunt in Assyriam, onager* (asinus syluestris) *solitarius* (aliqui
3 tamen generaliter accipiunt pro quauis fera: syluestris ergo asinus solitarius:) *Ephraim conduxit amores*, (vel amatores conduxerunt: est quidem verbum pluralis numeri התנו, sed quia Ephraim est collectiuum nomen, ideo nihil est absurdi. Sequitur:)

10 *Quanuis conducant* (vel conduxerint) *inter Gentes, nunc congregabo eos, & dolebunt* (vel incipient) *paululum ab onere Regis, Principum*: (hoc est, Regis & Principum, subaudienda enim est copula inter nomen מלך & שרים.

Hîc Propheta rursus deridet quicquid populus susceperat laboris, vt se à pœnis eximeret. Nam hypocritæ etiamsi non ausint palàm & ex professo cũ Deo bellare, tamen quærũt vana effugia, quibus eum eludant. Sic Israelitæ non cessabant satagere vt effugerent iudiciũ Dei. Et hanc stultitiam, vel potius væsaniam Propheta deridet: *Ipsi*, inquit, *ascenderunt in Assyriam quasi onager solitarius: Ephraim conduxit amatores.* Priore membro brutam populi feritatem obliquè accusat, acsi diceret similem esse syluestribus belluis, quæ cicurari nullo modo possunt. Et hac eadem similitudine vtitur Ieremias, dum conqueritur indomita sua libidine populum abripi, perinde acsi onager hausto vento sese pro more suo in præcipitẽ cursum proiiceret. Fortè etiam obliquè perstringit populi incredulitatem, quòd contempserit Dei tutelam. Neque enim populus debuit ita in Assyriã properare, acsi nudatus esset omni auxilio: sciebat enim se protegi Dei manu. Propheta autem hîc exprobrat quòd pro nihilo duxerint illud auxilium, quod Dominus pollicitus fuerat, & quod reipsa paratus erat præstare, nisi sponte Israelitæ aliò se contulissent. *Ephraim*, ergo, *tanquam asinus syluestris ascenderunt in Assyriam*, inquit, nõ sentit se fore tutum & saluum, modò deliteat sub vmbra manus Dei sui: sed perinde acsi Deus nihil posset, cõferunt se ad Assyrios: hæc est ingratitudo. Deinde rursus illã similitudinẽ vsurpat quã prius vidimus, quòd scilicet populus Israel scelerate & turpiter à fide coniugij deficeret, quod Deus cum ipso pepigerat. Scimus enim Deum fuisse loco mariti, & fidẽ dedisse Israelitis. Iam quum aliò se transferrent, similes erãt mulieribus impuris, quæ se adulteris prostituunt, & deserunt maritos suos. Iterum ergo Propheta obiurgat Israelitas, quòd fidem Deo suo datam violauerint, & similes sint mulieribus adulteris. Quanquam vltrà progreditur, quòd scilicet mercede conducant adulteros. Solent impuræ mulieres illecebris lucri trahi: nã adulteri dum volunt mulierẽ aliquã corrũpere, offerunt dona, offerũt pecuniã. Dicit hunc morẽ fuisse inuersum, quemadmodũ alibi idem exprimitur: Solent, inquit Propheta Ezechiel, mulieres ideo corrumpi, quoniam proponitur aliquod lucrum vel aliquis quæstus: tu autem consumis substantiam tuam, & non te elocas, sed potius scortatores conducis. Idem etiam nunc, licet breuius, Propheta attingit: *Ephraim conduxit sibi amatores mercede*, inquit, Iam sequitur: *Etiamsi conduxerint in Gentibus, nunc colligam eos.* Variè exponi potest hic locus. hæc expositio cõmuniter recepta est, quòd Deus Gentes mercede conductas colliget aduersus Israelem: sed potius refero ad populum ipsum. Duplex autem potest afferri sensus, quòd non impedient magnæ copiæ, quas sibi vndique accersiuerit populus, quin eum absumat. nam verbum קבץ, quod vertunt colligere, sæpe apud Hebræos tantundem valet ac strage coniicere in aceruum, sicuti Gallicè dicimus, *Trousser*. Atque ita optimè conueniet sententia, Quanuis longè latéque extendant copias vndique contrahendo, ipsos alio modo collectum iri: quia in aceruum redigentur. Secundus sensus erit, Quòd vbi Israel fuerit distractus ad Gentes, Dominus ipsum colliget: acsi diceret, Israel feruet suis væsanis cupiditatibus, & cursitat huc & illuc ad Gentes: hic feruor nihil aliud est quàm dissipatio, perinde acsi vnitatem qua constat eius salus, vellet quasi data opera dissipare: sed ego inuitum tamen colligam: hoc est, retinebo ad tempus. Postea sequitur, *Dolebunt pauxillum ab onere regis & principum.* Verbũ quo vtitur Propheta bifa-

Ier. 14. 9.
Ier. 16. 31.

bifariam interpretes exponunt. יחלו, quidā deducunt à verbo חיל, quidam à חלל quod significat incipere. Vertunt igitur, Incipient ab onere Regis & Principum: hoc est, incipient onerari à Rege & Principibus. Alij, Dolebunt pauxillum ab onere Regis & Principum, quia scilicet erunt tributarij antequam hostes eos in exilium trahāt: hic erit dolor ille modicus. Si prior interpretatio ex duabus quas attuli placeat, hîc erit comparatio inter ferulas quibus leuiter populum illum inter principia Deus castigauit, & vltimam vindictam quam sumere demū coactus est: acsi diceret, quòd se grauari tributis queruntur, nihil esse, vel saltem nō ita molestum præ ut futurus est dirus ille mœror quem secum afferet extrema clades. Sed non displicet membrum hoc contexi cum illa quam breuiter exposui mitigatione: nempe quum populus vltrò se distraheret, fuisse tamen retentum præter animi sententiam, ita vt non statim perierit, quemadmodum ruebat in suam perniciem, nisi posuisset Deus illud obstaculum. Ita coniunctim legendi erunt duo isti versus, *Ipsi ascenderunt in Assyriam, quasi syluestris asinus*: hoc est produnt indocile ferúmque suum ingenium, dum ita effrænes rapiuntur. Deinde faciunt mihi grauem iniuriam, quòd perinde acsi orbati essent meo auxilio, confugiunt ad profanas Gentes, & nihili æstimant virtutem meam, quæ præstò illis futura erat, si vellent à me pendere, & deponere in manu mea salutem suam. Postea exprobrat perfidiam, quod sint similes impuris mulieribus, quæ maritos suos relinquunt, vt se ad impudicitiam proiiciant. Iam sequitur: *Quanuis hoc faciant*: hoc est, quāuis spreto auxilio meo, salutem quærant apud Gentes profanas: deinde quanuis me aspernentur, & malint adulteris se subiicere, quàm seruare mihi fidem coniugij, *Tamen ego ipsos colligam*, vbi se ita disperserint. Dominus autem hîc amplificat crimen populi quia non statim de eius ingratitudine & malitia pœnas sumpsit, sed distulit ad tempus, & mansuetudine sua voluit ad resipiscentiam adducere, nisi fuisset dementia prorsus insanabilis. *Quanuis* ergo *ita conducant in Gentibus, tamen colligam eos*: hoc est, Retinebo ipsos. Et quorsum? nempe vt parum doleant: hoc est, vt non pereant in totum, sicuti præcipites ruunt in vltimam cladem. videntur enim consultò appetere vltimum exitium, dum ita cupidè & ardenter feruntur ad profanas gentes. Est enim hæc miserrima corporis laceratio, quæ non potest nisi exitialis esse. tamen *dolebunt paulu'um*: hoc est, efficiam vt sensim possint ad me reuerti, nempe temperato dolore. Et hinc melius perspicimus cur dixerit Propheta hunc dolorem fore exiguum, qui erit ab onere Principum, & Regis: quia Israelitis propositum erat statim ad bellum concitare Assyrios. Hoc verò cessisset illis in perniciem, quemadmodum tandem factum est: sed Dominus suspendit vindictam suam, & interea dolorem mitigauit, quia facti sunt tributarij: coactus est Rex cum suis consiliariis exigere magna tributa. Doluit ergo populus, sed doluit moderatè, vt posset secum reputare peccata sua, deinde redire ad Dominum. sed hoc factum est sine profectu. Ergo eo minus excusabilis fuit populi obstinatio. Iam tenemus quid velit Propheta. Sequitur nunc.

11 *Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandū, erūt ei altaria ad peccandum.*

Hîc Propheta rursus in idololatriam populi inuehitur, quæ tamen tunc habita fuit optima religio. Obdurauerant enim Israelitæ in suis superstitionibus, vt dictum est: iam pridem à puro & legitimo cultu Dei defecerant. Scimus autem vbi error semel inualuit, ipsa vetustate contrahere duritiem, occaluerant igitur Israelitæ ad peruersos suos & fictitios cultus. Putabant se optimè mereri quoties sacrificabant, quum tamen magis ac magis in se prouocarent hoc modo iram Dei. Quia autem sic occaluerant, ideo Propheta dicit *eos multiplicauisse sibi altaria ad peccandum, & illis altaria fore in peccatum.* Hoc (quemadmodum iam dixi) persuadere illis difficillimum fuit, altaria scilicet esse ad peccandum: & quo magis attenti erant ad colendum Deum, eo grauius peccare. Videmus quomodo hodie Papistæ superbiant in suis abominationibus. certum est nihil ipsos tentare quod non sit maledictum corā Deo: nam prorsus illic regnant omne genus spurcitiæ, & nulla est amplius synceritas. Non desinunt igitur, quasi ex professo Deum offendere: sed interea hæc est illis summa sanctitas, multiplicare altaria. Idem etiam error grassatus fuit tempore Prophetæ. Hæc ratio est cur dicat *multiplicata fuisse altaria ad peccandum.* Hodie quis persuadeat Papistis, quotquot extruunt sacella, totidem esse scelera quæ iram Dei prouocent? Nam debebant fideles contenti esse non altari vno (neque enim hodie opus est altari) sed debebant contenti esse communi mensa: ipsi autem altaria sibi absque modo & fine extruunt, vbi sacrificent. Iam putant Deum sibi tot vinculis obstrictum esse: quotquot sunt sacella in Papatu, putant totidem esse Dei carceres, & teneri illic Deum inclusum. Iam si quis dicat illic totidem esse diabolos, scimus quàm furiosè exardeāt illi. Non igitur superuacua est ista repetitio, quum Propheta dicit, *Multiplicata esse altaria ad peccandum*: *altaria* igitur *erunt in peccatum.* Nam secundo membro loquitur de pœna quam Dominus infliget super stitiosis hominibus. Priore membro ostendit bonas eorum intentiones friuolas esse, & eos magnopere falli, dum sibi pro libidine confingūt multiplices cultus. Hoc igitur vnum est. Deinde sequitur, Ergo *altaria erunt illis in peccatum*, quia nolunt sponte resipiscere, & non

possunt amplecti sanas admonitiones, ideo re ipsa tandem ostendet Deus quanti æstimauerit ipsorum intentiones, vt loquuntur, quia iam instat horribilis vindicta, quę testetur ipsos nihil aliud fecisse, quàm quòd peccata sua cum altaribus auxerunt. Postea sequitur:

12 *Scripsi ei pretiosa Legis meæ, sicuti alienum reputata sunt.* (quasi aliquid extraneum reputatum fuit.)

Hîc Propheta ostendit breuiter vnde censeri debeat cultus Dei: & ita ansam voluit præcidere omnibus commentis, quibus solent homines seipsos fallere, & facere etiã fucum, si quando coarguuntur. Nam opponit Legem Dei, & regulam quæ illic præscripta est, omnibus hominum figmentis. Putant homines iniquum esse Deum, nisi quicquid imaginantur, ipse tanquam probum & legitimum accipiat. Atqui Deus præfert obedientiã omnibus sacrificiis, vt alibi dixit. Pronuntiat igitur nunc Propheta omnes superstitiones, quæ tunc regnabant in populo Israelitico, damnatas esse coram Deo quia scilicet non obediant Legi, sed habeant cultus degeneres & peruersos, quos ipsi sibi fabricarunt. Videmus ergo qualis sit contextus Prophetæ. Nam dixerat proximo versu populum multiplicasse sibi altaria in peccatum: quia, vt iam dixi, tanta erat obstinatio, vt populus nullo modo ferret hoc dici: ideo addit in persona Dei ipsius Legem fuisse datam, & ipsos ab ea defecisse. Videmus ergo non esse multis verbis litigandũ cum superstitiosis, dum audacter cultus varios excogitant, & quidem alienos à mandato Dei. Nã præcisè vrgẽdi sunt vno verbo, Deo pluris esse obedientiam quàm sacrificia: deinde certam esse regulam quæ cõtinetur in Lege, & Deum nõ tantùm velle coli, sed tradere rationem, à qua discedere fas nõ est. Quum ergo nota sit Dei voluntas & perspicua, iam quid disputamus vbi homines claudũt oculos, & sponte se conuertunt aliò, & non dignantur Deo morem gerere? *Scripsi* ergo, inquit Dominus. Et quò plus ponderis habeat sententia, inducit ipsum Deum loquentem. Satis quidem fuisset sic dicere, Deus vobis Legem tradidit: cur ex ea non sapitis potius, quàm ex proprio carnis sensu? cur vultis ita licentiosè vagari, acsi nullum frænum vobis impositum esset? Cæterùm, magis emphatica est ista locutio, quum dicit Deus ipse, *Ego Legem scripseram sed reputarunt esse quasi aliquid alienum*: hoc est, acsi nihil ad se pertineret. Dicit autem se *scripsisse Israeli*. Non simpliciter ponit Scribendi verbum, sed dicit thesaurum hunc fuisse depositum in populo Israelitico. Et eo deterior fuit populus, quòd non agnouit tantum honoris sibi fuisse delatum. Nam erat peculiaris hæc eius hæreditas. *Scripsi* ergo *Legem*, & scripsi non promiscuè omnibus, sed scripsi electo populo, inquit: iam *reputarũt eam quasi aliquid extraneum.* Nam vtroque modo verti potest verbum. Addit *magnalia*, vel *pretiosa*, vel *honorabilia*. Si dixisset, Scripsi illis Legem meam: certè dignus est hic legislator cui omnes summa cum reuerentia se subiiciant, & ad cuius arbitrium forment totam suam vitam: sed Dominus hîc Legem suam extollit splendido elogio, ídque facit aduersus hominum malitiam, qui eius dignitatẽ & præstantiam obscurant: *Ego scripsi*, inquit, *magnalia Legis meæ*. Vtcunque Legem meam despiciant: tamen illic ego complexus sum sapientiam quæ admirabilis esse toti mundo debuerat: illic protuli arcana cœlestis sapientiæ. Quum ergo ita sit, iam quæ excusatio restat Israelitis, quòd Legem meam contempserint? Dicit *Reputasse quasi aliquid extraneum*, quum tamen essent educati sub illa doctrina, & à prima infantia Dominus ipsos ad se vocaret. Quum ergo deberent agnoscere Legem Dei instar signi sub quo Dominus eos continebat, hîc exprobrat quòd reputauerint tanquam aliquid extraneum. Iam sequitur:

1.Sam. 15. 22.

13 *Sacrificia holocaustorum meorum immolant carnem, & comedunt: Iehoua gratum non habebit, nunc recordabitur iniquitatis eorum, visitabit scelus ipsorum, ipsi in Ægyptum reuertentur.*

Hîc putant interpretes rideri Israelitas, quòd suis cæremoniis confiderent, & probrosè vocari sacrificia Carnem. Sed videndum est ánnon aliquid magis reconditum contineant Prophetæ verba. Nam nomen הבהב, quidam bene exponunt, meo iudicio, pro sacrificiis vel exustis, vel assis positum, vt sit nomen quadratum. Alij deducunt hoc nomen ab יהב, quod dare significat: ideo vertunt, Sacrificia donorum meorum: & hæc opinio magis recepta est. Ego existimo Prophetam hic non tantùm obiicere Israelitis quòd frustra spem in suis cæremoniis constituant, quæ erant peruersæ & vitiosæ, sed aliquid etiam crassius adducere, & in quo poterat coargui, imò ridicula esse ipsorum stultitia, etiam apud profanos homines vel pueros. Si simpliciter legamus, Sacrificia donorum meorum quæ mihi offerre debuerant: frigidior erit sensus. Si autem legamus, *Sacrificia holocaustorum immolant carnem*: sensus erit, Adeo palpabilis est ipsorum contemptus, vt possint etiam à pueris ipsis damnari. Quare? Nam pro holocaustis offerunt carnem mihi: hoc est, metuunt nequid pereat ex sacrificiis: & vbi holocausta offerre debebant, hoc est, exurere carnes, volunt sibi integras seruare, vt ventrem suum farciant. Ergo pompam ostentant in sacrificiis, & interea

& interea apparet palpabile ludibrium, quòd conuertant holocausta in pacifica, vt scilicet carnes ipsis integræ ad vescendum maneant. Et certè non dubium est hoc vitium semper regnasse inter hypocritas, vt coniungerent cum superstitionibus quæstum. Vtcunque ergo idololatræ ostentent se totos esse Deo addictos, tamen respiciunt nequid pereat. Videtur ergo hoc vitium nũc perstringere Propheta, interim tamẽ fateor obiurgari Israelitas, quòd putarent placari Deum sacrificiis quæ per se nullius erant momenti: quemadmodũ similem sententiam prius habuimus. sed vtrunq; simul coniungo, quòd scilicet friuola absque pietate immolent Deo sacrificia: deinde quòd pro holocaustis carnes offerant, atque ita seipsos pascant, & non magnopere curent Dei cultum. *Holocaustorum* ergo, vel exustorum meorum *sacrificia offerunt:* & quid? *Carnem.* Neque enim videtur frustra posuisse nomen Carnis. Alij dicunt contemptim hîc vocari omnes hostias, carnem: sicuti prius dictum fuit, Adducent pecudes. Sed potius videtur subesse antithesis inter Exusta & Carnem, quia scilicet populus Israel voluerit cutem suam curare, & habere pingue conuiuiũ, quum Dominus postularet offerri sibi holocausta: & postea addit, *Et comedunt.* Comedendi verbo confirmat quod iam dixi, nempe hîc perstringi vitium illud in Israelitis, quòd tantùm intenti essent saginę, & tantùm inani prætextu obtenderent Dei nomen, interea verò vellent seipsos bene pascere. Sicuti hodie Papistæ, dum celebrant festos dies, illic sibi indulgent, & putant quò largius bibunt & epulantur, eò magis sibi obstrictum esse Deum. hic est eorum zelus, comedunt carnem, & intererea putant se offerre Deo sacrificia. Offerant igitur ventrem suum Deo vbi ita bene refertus est: istæ sunt oblationes Papistarum. Sic etiam nunc Propheta, *Comedunt carnes*, inquit, *quæ debebant exuri.* Dicit, *Iehoua non habebit gratum.* Hîc rursus breuiter pronuntiat, dum fucum ita faciunt hypocritæ, falli ipsos, & sensuros tandem quàm futiliter mentiti sint Deo & hominibus: Deus non habebit gratum. Hîc repudiat eorum sacrificia Dei nomine, quia quicquid ipsi sibi promittant, satis est quòd à seipsis fabricauerint illos cultus, Deus autem nunquam verbum de illis præceperit. Postea sequitur, *Recordabitur nunc iniquitatis eorum, visitabit scelus ipsorum.* Denuntiat Propheta futuram pœnam, ne sibi placeant idololatræ si non statim exardet contra eos Dei furor: nam illis commune est abuti Dei patientia. Anticipat igitur nũc Hoseas, dicens, Etiamsi Deus ad tempus conniueat, tamen non esse cur Israel putet se immunem fore à pœna: *Deus tandem recordabitur*, inquit, *iniquitatis eorum.* Vtitur visitata loquendi forma quæ passim occurrit in Scripturis. Deus recordari dicitur, vbi reipsa, & quasi exerta manu ostendit se vindicem. Nunc ergo vobis parcit Dominus, sed paulò post ostendet quantopere abominatus sit hæc vestra impura sacrificia. *Recordabitur* ergo *iniquitatis.* Recordationẽ sequitur visitatio, perinde ac causam effectus &c. Dicit, *Ipsi confugient in Ægyptum.* Non dubito quin Propheta hîc significet vana fore quæcunque effugia captent Israelitæ, acsi permitteret illis Deus in Ægyptum confugere: sed hoc dicit fore illis infructuosum. Ite, fugite in Ægyptum, sed cursus vester erit inutilis. Hoc autem disertè expressit Propheta, vt sciret populus sibi cum Deo esse negotium, cui nihil defensionis opponere licet: ideóque non amplius sese stultis imaginationibus deciperet. Etsi autem tanta obstinatione excæcatus fuit populus, vt nihil profecerit ista admonitio, tamen magis redditus fuit inexcusabilis. Iam sequitur:

13 *Et oblitus est Israel factoris sui, & ædificauit altaria: Iuda autem multiplicauit vrbes munitas: ego verò ignem emittam* (& emittam ignem, ad verbum) *in vrbes eius, & comedet* (qui comedet, aut vorabit) *palatia eius.*

Hîc concludit Propheta superiores sententias. Est quidem probabile variis temporibus fuisse concionatum: sed, quemadmodum alibi diximus, hîc collecta sunt capita sermonum quos Propheta habuit, ita vt liceat cognoscere quale fuerit doctrinæ genus. Disseruit ergo quotidie de idololatria, de superstitionibus, & aliis corruptelis quæ tunc regnabant in populo: sæpius repetiuit easdem minas, sed postea in certa capita collegit quæcunque dixerat. Hęc igitur clausula est superioris doctrinæ, quòd scilicet *Israel oblitus sit factoris sui*, dum sibi *fabricauit templa.* Dicit oblitum esse factoris, templa extruendo: nẽpe quia non sequutus est quod Lex mandabat. Ergo videmus Deum in verbo suo velle cognosci. Israel potuit excipere sibi nihil tale fuisse in animo, quum tẽpla extruxit in Dan & Bethel: volebat enim illis templis renouari Dei memoriam. Sed Propheta hîc ostendit non aliter verè cognosci Deũ, & homines non aliter verè eius reminisci, nisi dum ex præscripto Legis eum colunt, dum se totos subiiciunt eius verbo: dũ nihil suscipiunt, vel tentant nisi quod ille præcepit. Quod ergo superstitiosi homines pro memoria dicunt, hîc Propheta apertè testatur esse obliuionẽ: quemadmodũ hodie quum Papistis obiicimus sua idola, hæc est eorũ excusatio, In pictura & statuis Dei imaginẽ sibi proponi: ita fieri vt imagines sint libri idiotarum: sic loquuntur. Sed quid Propheta hîc respondet? *Oblitus est Israel factoris sui.* In Bethel erat altare, illic Israelitæ solebant offerre hostias, vocabant cultum Dei: sed Propheta ostendit talem cultum maledictum esse coram Deo, & non aliò spectare: nisi vt prorsus obliteret sacrum Dei no-

mē ex hominum animis, vt tota religio pereat. Insignis est igitur hic locus, quum dicit Propheta *Populum oblitum fuisse Dei factoris sui, quum sibi templa extruxit*. Nam quid fuit in templis tam vitiosum, vt tollerent Dei memoriam è mundo? nempe quia Deus volebat vnum esse templum & altare. Si quæratur ratio, poterit quidem aliqua afferri, sed oportuit populum acquiescere in Dei imperio. Etiamsi Deus non ostendat cur hoc vel illud præcipiat, sufficiat obediendum esse eius verbo. Nunc ergo quum Israel extrueret sibi diuersa templa, discessit à Deo, nempe quia non sequutus est Legis regulā, quia non se continuit sub mandato cælesti. Hæc igitur fuit Dei obliuio. Iam tenemus consilium Prophetæ. Quum ergo solerent gloriari in suis templis, & quia illic erant magnificæ pompæ, quum superbè sibi in suis superstitionibus placerent, dicit Propheta oblitos fuisse Creatoris, hac tantùm causa quòd non se continuerant sub Lege eius: & dicit oblitos esse Dei factoris sui. Hic per nomen *Factoris* non significat Propheta Deum esse mundi opificem, & creatos fuisse ab ipso homines: sed refert hoc ad statum populi. Peculiaris enim fuerat Dei gratia erga hunc populum, vt satis scimus: non tantum eos condiderat, vt essent pars generis humani, sed formauerat eos sibi in populum. Quum ergo Deus ita eos sibi vellet esse addictos, Propheta hîc eorum crimen auget atq; exaggerat, quòd non obedierint verbo eius, sed sequuti sint sua figmenta & prauas imaginationes.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum toties iam in nos iram tuam prouocauerimus, tu autem vel paterna indulgentia nos sustinueris, vel saltem ita leniter castigaueris vt parceres: da inquam ne obdurescamus in malitia nostra, sed resipiscamus tempestiuè, & non distrahamur post figmenta carnis nostræ, neque effugia captemus, sed rectà offeramus nos in conspectum tuum: & quidem supplicitei cum scelerum nostrorum pura & ingenua confessione, vt nos recipias in gratiam, & reconciliatus benedictiones tuas magis ac magis erga nos prosequaris, per Christum Dominum nostrum, Amen.

REstat nobis ex capite octauo, secunda pars vltimi versus, vbi Propheta Tribum Iuda accusat quòd *Multiplicet sibi vrbes munitas*: non quòd per se hoc coram Deo sit damnabile, sed quia videbat Propheta transferri in illas vrbes populi fiduciam, quemadmodum semper fieri solet. Rarum enim exemplum est, vbi populus quispiam bene munitus est, vt non implicitus sit peruersa aliqua confidentia. Iam quia hoc vitium satis notum erat in Tribu Iuda, non abs re hîc Propheta conqueritur quòd spem suam reponant in vrbibus munitis, atq; ita eripiant Deo iustam laudem. Et postea denuntiat pœnam, *Emittam ignem in vrbes eius, qui comedat palatia eius*. Summa est, vbi homines ita animū suum à Deo auertunt & recumbunt in res caducas, exitum fore tandem exitialem, quia Dominus frustrabitur spes eorum, à quibus ita fraudatur suo honore. Hæc igitur summa est. Iam sequitur cap. 9.

CAPVT IX.

NE læteris Israel super exultatione sicuti populi, quia scortata es à Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

Nescitur quo tempore hanc concionem habuerit Propheta: sed debet hoc nobis sufficere, quòd inuehitur in obstinatam populi malitiam, quia non poterat vllo modo ad resipiscentiam flecti, quum tamen manifesta esset defectio eius. Iam denuntiat Deum ita esse iratum, vt nihil sperandum sit prosperi. Et ista admonitio diligenter notanda est. Videmus enim hypocritas, quantisper parcit illis Deus vel indulget, arripere occasionem securitatis: putant sibi esse certam pacem cum Deo, vbi sustinet eos ad breue tempus: denique nisi appareat gladius exertus, nunquam sibi metuunt. Quum igitur tam securè homines indormiant suis vitiis, præsertim vbi Dominus tolerantia & mansuetudine sua eos inuitat, ideo Propheta hîc denuntiat Israelitis non esse cur rebus prosperis gaudeant, vel sibi placeant hoc prætextu, quòd Dominus non protinus sumit de ipsis vindictam. Nam dicit etiamsi omnes populi qui sub cælo sunt, bene habeant, Israelem fore miserum, quia scortatus est à Deo suo. Nunc tenemus sensum Prophetæ: *Israel*, inquit, *ne læteris super exultationes sicut populi:* hoc est, quicquid tibi prosperi contingat, etiamsi videtur tibi Deus propitius esse, quoniam non te affligit, sed benignè te sustinet: imò si fouet te liberaliter, & videtur dare multa signa paterni fauoris, tamen non est quod tibi placeas. Inane enim erit istud gaudium, quia infœlix exitus te manet. *Scortatus es*, inquit, *à Deo tuo*. Hæc admonitio valde vtilis est. Scimus semper hoc vitium regnasse inter homines vt cæcutirent ad sua peccata quoties Dominus illis pepercit: & hodie experientia plus satis demonstrat eundem morbum adhuc infixum esse medullis nostris. Quum ita sit, expergefaciat nos hic Prophetæ locus non esse lætandum etiamsi arrideat nobis magna prosperitas, sed potius videndum esse an Deus iustam causam habeat irascendi, quamuis non palàm exe-

exerat manum suam, quanuis non persequatur nos, tamen debemus iram eius anteuertere. Hoc enim proprium fidei est, non tantùm sentire ex pœnis præsentibus iratum Deum, sed ex ipsis vitiis metuere pœnas procul distátes. Discamus ergo in nos descendere,& seuerum exigere examen à nobis, etiam quum Dominus dissimulat, & non exigit pœnam de peccatis nostris. Si ergo scortati sumus à Deo nostro, suspecta sit nobis omnis prosperitas, quia magno nobis redimendus erit hic contemptus, quum abutimur Dei beneficiis. & comparatio etiam magnum pondus habet: *Quemadmodum populi*, inquit Propheta. Nam intelligit, etiamsi Dominus ignoscat profanis gentibus, Israelem nihilominus daturum pœnas: quia minus excusabilis est eius apostasia & rebellio, quòd scilicet à Deo suo scortatus sit. Nam alias gentes vagatas esse in suis erroribus nihil mirum est: quòd autem Israel ita iugum excusserit, deinde quòd abnegauerit Deum suum, quòd ruperit ac violauerit fidem sacri coniugij, hoc simile portento esse debet. Non mirum igitur quòd hîc Dominus per os Prophetæ sui denũtiat, etiamsi veniam dederit omnibus populis, tamẽ de Israele iustas pœnas sumpturum. Postea addit, *Dilexisti mercedem* super omnem aream tritici. Prosequitur suam metaphoram, quòd scilicet Israel scortatus sit instar mulieris impudicæ ac perfidæ. Dicit ergo similes fuisse meretricibus quæ ita ad quæstum feruntur, vt non pudeat ipsas flagitij. Dixerat heri, populum sibi conduxisse alibi amores: nunc autem dicit abductum fuisse spe mercedis. Hæc videntur in speciem contraria: sed notandi sunt diuersi respectus. Conduxit enim sibi Israel amatores, quum redemit magna pecunia fœdus cum Assyriis: sed interim dum falsos deos coluit spe lucri, fuit similis meretricibus, quæ corpus suum ad omnem fœditatem prostituunt, vbi aliqua merces ipsas allicit. Cæterùm posset hîc moueri quæstio, Cur dicat Propheta meretriciam esse illam mercedem, vbi appetitur copia frumenti. Nihil enim aliud exprobrat Israelitis, nisi quòd optauerint areas suas tritico repleri. Hoc vero non videtur simpliciter reprehensione dignum: quis enim nostrûm non appetit vberem prouentum & tritici & vini? imo quum Dominus inter alias benedictiones hoc promittat, se daturum copiam annonæ, certè licet quod ipse promittit, votis expetere & precibus. Sed Propheta vocat mercedem nefandam, quum ab idolis petitur quod Deus ipse pollicitus est se daturum. Quum ergo deficimus ab vno Deo, & fingimus nobis nouos deos qui nos alant & suppeditent victum ac vestitum, similes sumus meretricibus, quæ malunt scortando acquirere sibi alimẽta, quàm sumere à maritis. Erit igitur aliqua mulier quam maritus liberaliter tractare volet, ipsa autem oculos coniiciet aliò & expetet fœdam mercedem ab adulteris. Tales sunt idololatræ. Deus enim sponte se nobis offert, testatur se facturum patris & nutricij officium. Iam maior pars contempta Dei benedictione, aliò transuolat, fingit sibi falsos deos: quemadmodum fieri videmus in Papatu. Quos enim implorant nutricios, si vel siccitas vel aliud aduersum tempus sterilitatem & inopiam minatur? Habent innumeram deorum turbam, ad quos confugiunt. Sunt igitur meretrices, quæ venantur lucrum ab adulteris, quum tamen Deus vltro promittat se fore illis maritum, & sibi curæ fore ne quid desit. Quoniam ergo non acquiescunt in sola benedictione Dei, hæc est meretricia cupiditas, quæ est inexplebilis, deinde quæ per se est fœda & scelerata. Videmus ergo nunc quid Propheta exprobret populo Israelitico, quòd scilicet sperauit maiorem frumenti copiam à suis idolis, quàm à vero Deo: quemamodum etiam loquuntur apud Ieremiam idololatrę, Quum seruiebamus Ier. 44. 17. reginæ cæli, abundauimus vino & frumento, inquiunt. Illic comparant Deum cum idolis, & negant sibi esse tam bene & lautè vbi vnicum Deum colunt. Quia igitur idololatræ hunc honorem deferunt fictitiis diis, vt putent sibi fore magis liberales quàm futurus sit verus Deus, hæc ratio est cur tam seuerè nunc Propheta accuset Israelem, vbi dicit amasse mercedem meretriciam super omnes areas tritici. Iam sequitur:

2 *Area & torcular non pascet eos, & mustum mentietur in ea.*

Iam denuntiat pœnam Deus qualem meriti sunt Israelitæ. Diximus hac illecebra fuisse abductos à puro Dei cultu, quòd sperarent sibi plus lucri ex superstitionibus. Deus ergo ostendit se pœnas in hac parte sumpturum, quòd scilicet auferet illis & vinum, & triticum; quemadmodum etiam vidimus cap. 2. Nam hæc vnica ratio est qua Dominus reuocet homines ad sanam mentem, vel saltem reddat eos inexcusabiles, dum spoliat eos suis bonis. Nam meretrix quandiu lucrum prouenit, quandiu & vestitu & alimentis superat omnes honestas & pudicas matronas, placet sibi & excæcatur suo splendore: si autem ad extremam inopiam redacta fuerit, si videat se omnibus esse ludibrio, & si miserè etiam trahat vitam in egestate, tunc suspirat, & agnoscit quantopere dementata fuerit quum reliquit maritum. Sic etiam Dominus iterum per Prophetam suum denuntiat se facturum ne amplius Israelitæ sese oblectent in talibus deliciis. *Area*, igitur, *& torcular non pascet eos*, inquit, *& mustũ* mentietur illis: hoc est, vindemiæ non respondebunt eorum spei. Perinde est acsi diceret, Quia pendent isti homines ex ventre suo, quia nihil aliud apud eos quicquam habet momenti quàm annona, ideo & *area & torcular non pascent eos:* hoc est, Ego priuabo eos victu, vt intelligant se frustra falsos deos colere. Sumamus vulgarem similitudinem: videmus pueros

quosdam parum ingenuos non moueri vel ignominia vel etiam verberibus: sed quia addi-ƈti sunt ventri suo, si pater priuauerit eos pane, sunt ferè desperati: verbera nihil profectura erant: admonitiones omnes fuissent illis lusoriæ. Puer qui saturitatem amat, quum videt panem sibi ablatum, sentit quàm metuenda sit patris ira. Sic ergo Deus homines ventri deditos corrigit, quia sunt alioqui stupidi, & nulla alia medicina illis prodesset. Nunc ergo tenemus sensum Prophetę: primò exprobrat Israelitis quòd diligant mercedem: quia scilicet cursitent ad fictitios deos vt se ingurgitent magna copia. Iam vbi Dominus videt sic obstupefactos in sua sagina, dicit, Priuabo vos omni prouentu: iam neq; vinum, neq; triticum vobis suppetet: hęc inedia coget vos tandem ad resipiscentiam. Videmus ergo vt Dominus tractet homines pro ingenio. Et notandæ sunt loquendi formæ, quum dicit Neque area, neq; torcular pascet eos. Non dicit agros fore steriles, non dicit se missurum grandinem vel procellam: sed, Neque area, neq; torcular pascet eos, inquit: *imò mustum fallet eos:* hoc est, vbi putauerint se fore omni copia beatos, vbi apparuerit copiosa messis, vbi etiam iam spe deuorauerint largas vindemias, hoc totum nihil erit: quia neque area, neque torcular eos pascet: imò vinum ipsum quod putabant iam collectum esse, fallet eos. Sequitur:

3 *Non habitabunt in terra Iehoua, & reuertetur Ephraim in Aegyptum, & in Assyria immundum comedent.*

Hîc grauiorem pœnam denuntiat Propheta, quòd scilicet Dominus eos in exilium proiiciet. Hæc autem horribilis fuit abdicatio, quum priuati sunt terra Chanaan, quæ erat quies Domini, sicuti vocatur in Psal. Quum ergo habitarent in terra Chanaan, agebant tanquam in Dei ædibus, & poterant certò sperare illum fore sibi patrem familias. Quum autem inde expulsi sunt, Dominus testatus est se pro alienis eos ducere, perinde acsi pater filium exhæredet. Nunc ergo non modò victus inopiam Propheta illis minatur, sed abdicationem, quæ longè grauior erat. *Non habitabunt*, inquit, *in terra Iehouæ*. Est elegans allusio inter ישבו & וישב: alterum est à ישב, alterum à שוב. Non habitabunt ergo in terra Iehouæ, sed reuertetur Ephraim in Ægyptum. Et alia circunstantia plus terroris adhuc incutit quum dicit, *in Assyria comedent immundum*. Perinde enim est acsi Dominus misceret sacrum illum populum profanis Gentibus, vt posthac nullum sit discrimen. Nam ista immunditicis, de qua loquitur Propheta, huc tendit, vt adoptio Dei iam non distingueret populum illum à profanis Gentibus. His enim symbolis Dominus retinebat populum Israel, quum iubebat ab immundis carnibus abstinere. Vbi autem iam in victu communi à Gentibus nihil differunt, hinc patet ipsos reiectos esse à Deo, & deletam esse illam sanctitatem, quæ ex gratuito Dei fœdere pendet. *Comedent* igitur *in Assyria immundum:* hoc est, iam non erunt sub mea cura nec manu: viuant suo arbitrio vt aliæ Gentes: ego hactenus continui eos sub aliquo fræno: nunc autem quia non sustinent sub Lege mea degere, fruantur sua licentia, sed quæ ipsos profanet instar reliqui orbis, ita vt se permisceant omnibus Gentium inquinamentis & pollutionibus. Hæc summa est. Nunc autem videndum est an liceat, etiam quum versamur inter idololatras, suscipere tamen ritus ab ipsis receptos. Certè hic locus, vt alij similes, satis clarè ostendit nihil grauius posse nobis accidere quàm vbi non differimus etiam in externo viuendi more à profanis & Dei contemptoribus. Si dixisset Propheta, Israelitæ iam erunt famelici in terra longinqua: Dominus opulentè hactenus ipsos aluit: nam præstitit quod per Mosen fuerat olim pollicitus: terra enim hæc omnibus modis benedicta fuit, & suggessit nobis magnam copiam vini, tritici & olei: imò mel ferè profluxit instar aquæ: sed nunc cogentur quasi tabescere inedia inter hostes suos. Si hoc dixisset Propheta, fuisset grauis & seuera denuntiatio: nunc autem, quemadmodum dictum est, vult plus horroris illis incutere, quum dicit, *Comedent immundum.* Quasi verò in externo ritu tantum fuerit momenti. Sed externa illa professio symbolum erat diuinæ adoptionis. Quum ergo populus sibi habenas laxauit, vt promiscuè quoslibet cibos ederet, neque delectum haberet ex Legis præscripto, tunc sublatum fuit discrimen, vt desineret esse populus Dei. Sic etiam hodie qui deflectunt à syncera professione fidei suæ, & societatem ineunt cum Papistis, renuntiant quantum in se est, gratiæ Dei, & sese proiiciunt ad libidinem Satanæ. Sciamus ergo hanc esse horrendam Dei vindictam, vbi non licet nobis profiteri externo cultu fidem nostram: sed impij sic dominantur, vt necessitatem nobis iniiciant qualem hîc dicit Propheta: nempe vt vescamur rebus immundis: hoc est, vt simus impliciti eorũ profanis superstitionibus. Quare hæc gratia non ducenda est pro nihilo, quum licet abstinere ab omnibus inquinamentis, & vbi licet Deum purè colere, ita vt quis se non contaminet etiam per simulationem. Vbi verò sub tyrannide impiorum cogimur nos miscere impuris superstitionibus, signum est horrendæ vindictæ Dei. Et non est quòd quisquã in hac parte se excuset vel extenuet culpam, quemadmodum faciunt multi, quos tamen conscientia intus mordet. Sed satis est illis obtendere colores suos in oculis hominum. Atqui non est quòd isti homines vel sibi delicias faciant, vel simplicium oculos velint perstringere. extrema enim hæc est maledi-

Psal. 132. 14.

ctio, quum populus qui sacer Deo esse debebat, & profiteri purum eius cultum externo ritu, ille cogitur se polluere immundo victu. Sequitur:

4 *Non libabunt Iehouæ vinum, & non dulcia erunt illi libamina* (vel ipsi non erunt grati & suaues Domino) *sacrificia ipsorum sicut panis lugentium ipsis: quicunque comederint, polluentur, quia panis ipsorum pro anima ipsorum: non veniet in domum Iehouæ.*

Incertum est an hîc testetur Propheta eos perdere operam & oleum (quemadmodum loquuntur) dum sacrificant Deo: vel an denuntiet quid futurum sit vbi in exilium eiecti fuerint. Vterq; sensus videtur esse probabilis. Nam si ad tempus exilij referre placet, bene conuenient Prophetæ verba, *Tunc non libabunt* vinum Iehouæ, & non erunt grata illorum sacrificia. non veniet amplius oblatio in Templum Iehouæ. Et sic multi intelligunt hunc locum: tamen prior sensus longè aptior est, quemadmodum etiam promptum erit ex verborum contextu colligere. Dicit enim Propheta, non libabunt vinum Iehouæ, & non erunt illi grata eorum sacrificia: deinde addit, *Quicunque comederint, polluentur.* Hoc non videtur posse competere in exules, quòd frustra studeant libare vinum Deo. Hoc enim facere religio vetabat. Iam quum dicit *Sacrificia eorum fore pani* lugentium similia: hoc etiam necesse est intelligere de sacrificiis quę quotidie tūc solebant offerre Deo. Nam in exilio (quemadmodum dictum est) non fuisset fas quicquam offerre: neq; enim illic erat altare, neque Sanctuarium. Quomodo ergo dicit Propheta, Quicunq; comederint ex eorum sacrificiis polluentur? Sciamus Prophetam hîc loqui de tempore intermedio, acsi diceret, quod nunc sacrificant Israelitæ, sine vllo profectu facere. neq; enim Deus placatur his nugis: nam afferunt manus pollutas, non mutant animum, obtrudunt Deo sua sacrificia, sed quę prius ipsi contaminant. Et similem doctrinam iam aliquoties attigimus, ideo nunc non insisto: sed satis est tenere consilium Prophetæ, quòd scilicet frustra placationem Dei quærant Israelitæ in suis cæremoniis, quia sunt vana piacula quæ Deus nihil moratur, & ne pili quidem æstimat. Non ergo libabunt vinum Deo. Est emphasis in hac voce, quia certum est quandiu vixerūt Israelitæ in patria, fuisse satis in externo cultu sedulos, & libamina non fuisse ab illis neglecta. Quum ergo illa consuetudo maneret apud ipsos, Propheta tantùm de fructu hîc disserit, quòd scilicet frustra se exerceant in illo friuolo cultu, quia non libent Iehouæ: hoc est, libamen istud non perueniat vsq; ad Iehouam. Et se ipse postea exponit, quum dicit, *Non dulcia erunt illi libamina.* Quantumuis ergo laborent Israelitæ, Propheta eorum laborem dicit fore infructuosum, quia Dominus repudiat quicquid ipsi faciunt. Postea addit in eundem sensum, Sacrificia ipsorum sicut panis lugentium ipsis, & quicunque comederint polluentur: hoc est, polluta sunt omnia eorum sacrificia. Iam Propheta clarius ostendit non fore prorsus nulla eorum sacrificia, sed irrita, quòd scilicet ea Dominus abominetur: & quòd repudiet quascunque laruas ingerant in eius conspectum, quarum obtentu procul ab eius obsequio se subducant. Ratio est, quia siquis immundus attingat carnem puram, polluit eam sua immundicie. Necesse est igitur Deum abominari quicquid offerunt impuri homines, nisi animum purgare studeant. Et hoc principium etiam semper valuit inter ipsos cæcos,

Non bene cælestes impia dextra colit.

Voces istæ quæ volitabant vulgò, testes fuerunt communis sensus: Dominus enim voluit quasi extrahere homines ex suis latebris, quum adegit ad talem confessionem. Non mirum est igitur quod nunc dicit Propheta (quemadmodum doctrina etiam hæc subinde in Scripturis occurrit) nempe Sacrificia populi, qui in sua perfidia manebat, similia fore pani lugentium: quemadmodum dicit Iesaias, Siquis bouem occidat, perinde acsi hominem interficiat: siquis mactet pecudem, perinde acsi canem iugulet. Comparat illic sacrificia homicidiis: nec mirum, quia atrocius crimen est abuti sacro Dei nomine, quàm iugulare hominem. Hoc autem faciunt impij homines. Tandem dicit, Siquis comederit polluetur. Amplificat quod prius dixit, nempe, Etiamsi quis purus accedat, polluetur, inquit, sola societate. Videmus nunc quàm acriter expergefaciat hîc Propheta hypocritas, vt iam sibi desinant promittere quod solent, nempe propitium sibi fore Deum, vbi illum nugis placauerint. Minimè, inquit: imò tantum est inquinamenti in sacrificiis vestris, vt etiam contaminent alios qui per se puri accedent. Iam quæritur, An polluat nos aliorum impietas, vbi non ostendimus vllum signum societatis, nec simulatione etiam testamur aliquem consensum. Si ergo abstinemus ab omni superstitione, an societas ipsa nos contaminat? Responsio facilis est, Prophetam hîc non ex professo tractare quomodo aliena impietas contaminet homines puros: sed consilium eius fuit exaggerare quantum Deus abhorreat ab impiis, quòd non tantùm sacrificiis eorum non placatur, sed etiam habet in summa abominatione. Iam quòd ad ipsam quæstionem spectat, certum est, simulatq; accedimus ad superstitiones profanas, nos pollui: si autem impij homines vel sacrum Baptismum administrent, vel sacram

Iesa. 66. 3.

Cœnam, non polluimur ipsorum consortio, quia actio ipsa nihil habet vitij. Ergo polluit nos tantùm actio,& non occulta vel interior hominum impietas. hoc verum est: sed tenemus quorsum dixerit Propheta, Quisquis comederit ex ipsorum sacrificiis, fore pollutum. Prosequitur eandem doctrinam. *Panis eorum pro anima ipsorum.* Potest bifariam exponi hoc membrum, Pro anima ipsorum. Si dicamus, Panem animę ipsorū, contemptim ita loquutus est Propheta: quasi diceret, Seruent sibi & ventri suo panem,& ne offerant amplius Deo. saturent igitur se pane: quia non possunt consecrare Deo panem suum, quum ipsi sint immundi. Sed libenter sequor quod magis receptum est, nempe panem pro anima ipsorum non venturum in domum Iehouæ, quia scimus homines tunc solitos offerre sua sacrificia Deo, vt se reconciliarent, vel vt saltem signa haberent expiationis: ideo dicit Propheta offerri panem pro anima ex Legis præscripto: sed impios non posse afferre panem in domum Iehouæ, qua illos quasi interdicto Dominus excludat. Non quòd hypocritæ abstineant: videmus enim quàm audacter sese ingerant in Templum, imò velint primos gradus tenere, sed Dominus tamen prohibet à conspectu suo. Hæc ratio est cur dicat panem impiorum non venturum coram Deo, quanuis in speciem oblationes ipsorum refulgeant coram hominibus. Sequitur:

5 *Quid facietis in die solenni? in die festiuitatis Iehouæ?*

Hîc iam ad auxilium Propheta reuertitur,& ostendit quàm tristis futura sit populi conditio, vbi carebit omnibus sacrificiis. Verum quidem est Israelitas, quum mutassent locum Templi,& quum per Iarobeam inducti essent noui & degeneres ritus, fuisse omnino reiectos, ita vt nullum sacrificium ab illo tempore Deo placuerit. Immolabant enim idolis ac dæmoniis,& non Deo, quemadmodum alibi dicitur: sed interea quum adhuc esset species aliqua diuini cultus, quum vigeret Circuncisio,& sacrificia offerrent quasi ex mandato Mosis, & iactarent se esse Abrahæ filios & degerent in terra sancta, adhuc potuit illis sufficere illa conditio. Sed quum in exilio iam nullum signum conspicerent gratię Dei, quum priuati essent Templo & altari & omnibus cæremoniis, quum occurreret omni ex parte mera solitudo & vastitas, quum ergo Deus se ostenderet procul ab ipsis remotum esse, debuit maior tristitia penetrare in ipsorum animos. Hoc ergo dicit Propheta, *Quid facturi estis in die solenni?* Et disertè exprimit solennes & festos dies. Si manè & vespere non redeat in memoriam oblatio quæ fieri solebat, si ne alia quidem sacrificia vos tangunt, quid tandem facturi estis vbi venient festi dies? Nā tunc Dominus palàm ostendet se nihil amplius habere commune vobiscum. Canebant enim buccinæ festis diebus, vt populus ex tota terra in Templum conflueret. Illa enim erat quasi vox Dei, quæ sonabat è cælis. Iam vbi festi dies sepulti sunt, vbi nulli aguntur sacri conuentus, perinde est ac si Dominus edicto silentio ostenderet se non amplius gerere curam illius populi. Ergo ne simpliciter existiment Israelitæ denuntiari sibi exilium, iam Propheta ostendit aliquid coniunctum esse deterius, quòd scilicet Dominus ipsos prorsus deseret, & nullum amplius extabit signum præsentiæ eius, ac si resecti essent ex Ecclesia. Quid igitur facietis in die solenni, in die festiuitatis Iehouæ? Hoc est, Putatísne aliquid vulgare vobis denuntiari quum de exilio loquor? Dominus enim auferet simul totum cultum, & ita priuabit vos omnibus testimoniis præsentiæ suæ. Quid ergo tunc facturi estis? Quòd si mētes vestras adeò occupat brutus stupor, vt hoc non veniat vobis quotidie in mentem, saltem solennes & festi dies cogent vos sentire quàm istud horribile sit, nihil amplius esse apud vos residuum, quod spem faciat paterni Dei fauoris. Tenemus nunc sensum Prophetæ. Hinc colligimus quod prius dixi, nihil posse durius nobis contingere in hoc mundo, quàm vbi sumus dispersi absque vllo ordine, vbi nullum signum nobis occurrit, quo Dominus nos ad se colligat. Satius igitur esset nos priuari & potu & cibo, & nudos incedere, & perire demum inopia quàm auferri nobis exercitia pietatis, quibus Dominus nos quasi in sinu suo cōtinet. Vbi igitur priuamur istis adminiculis,& ita Deus faciem suam à nobis abscondit, & vndique formidinem nobis ostendit tristis dissipatio, hæc est extrema plaga, hoc est signum horribilis Dei vindictæ. Discamus ergo si caro nostra afficitur, quum impendet vel sterilitas vel aliqua inopia: discamus magis metuere dissipationem hác, quum scilicet Dominus priuat nos diebus festis: hoc est, tollit omnia pietatis adminicula, quibus continet nos in sua domo, & ostendit nos esse partem Ecclesiæ suæ. Hoc igitur postremo loco notandum est. Reliqua prosequemur sequenti lectione.

Deut. 32. 17.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie tot castigationibus nos ad te inuitas, & tamen torpemus præ ignauia, vel potius socordia carnis nostræ: da inquam, ne sic perpetuò nos obduret Satan, vel etiam fascinet, sed vt tandem expergefacti sentiamus mala nostra, neq; tantùm tangamur externis pœnis, sed excitemus nos ipsos & sentiamus quàm grauiter offenderimus te varijs modis, vt redeamus ad te cum serio dolore, & sic displiceamus nobis, vt quæramus in te omnē oblectationem

donec

donec tandem offeramus gratum tibi & iucundum sacrificium, vbi ex animo & syncerè dedicauerimus nos tibi & omnia nostra, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

6 *Quia ecce abierunt à vastatione,* vel propter vastationem, *Aegyptus colliget eos, Memphis sepeliet eos: desiderabile argenti eorum hæreditabit vrtica: spina in tabernaculis eorum.*

Hîc confirmat Propheta sententiam proximi versus, quòd scilicet Israelitæ tandem sensuri sint non frustra Prophetas illis minatos esse, quum tamen securè iudicium Dei spernerent: *Ecce,* inquit, *abierunt:* quasi de re iam facta loquitur, quum adhuc instaret exilium. Habitabant tunc in patria Israelitæ, dicit tamen profectos. Sed commendat vaticinij certitudinem hoc loquendi genere, vt desinãt profani homines sibi impunitatem promittere, quum Deus eos iam ad tribunal suum citat: imò ostendit se iam armatum esse ad sumendam vindictam: Abierunt, inquit, præ desolatione. Postea addit, Ægyptus colliget eos: hîc Colligere sonat in malam partem: tantundem enim valet atq; lingua nostra, *Trousser:* & sæpe ita accipitur apud Prophetas, quum de excidio fit mentio: & hoc patet clarius ex verbo Sepeliendi quod continuò pòst adiungit Propheta, Ægyptus colliget eos. Non loquitur certè de humano hospitio, sed pronuntiat Ægyptum fore illis sepulchrum, in quo inclusi manebunt: & ita spem liberationis illis adimit. Israelitæ sperabant sibi fore temporale hospitium in Ægypto, quum illuc deflecterẽt propter metum hostium: iam Propheta ostendit longè eos falli, quòd de exitu somnient, quia illic manebunt collecti: hoc est, non erit illis liber reditus, quemadmodum fingebant, sed perpetua mansio, imò sepulchrum: Colliget eos Ægyptus, & Memphis sepeliet eos: imò est concinna allusio in vocibus קבץ & קבר. Priore verbo intelligit Propheta sic inclusos iri, vt sint quasi alligati vel affixi loco: deinde addit illos sepeliendos esse. Postea dicit, *Desiderabile argenti eorum vrtica possidebit, quasi hæreditario iure, & spina:* alij vertũt Paliurum, sed sequor quod receptius est. Spina ergo in tabernaculis eorum. Summa est, Exules fore Israelitas, non tantùm ad breue tempus inquilinos, & tam longum fore exilium, vt terra vasta & inculta maneat. Neq; enim vrticæ, vel spinæ crescerent in loco habitato. Pronuntiat igitur Hoseas terram fore desertam ac nudam ab incolis, quia vrticæ & spinæ illic dominabuntur loco hominum. Hoc autem plurimùm valuit ad tristitiam exilij augendam, quòd spes reditus illis erat præclusa, & Deus etiam ostenderat Ægyptum, vbi hospitium sibi promiserant, fore illis instar sepulchri. Et ita vt plurimùm contingere solet impiis, qui sese conferunt ad vana solatia, vt declinent vindictam Dei. Nam sese ipsi demergunt in profundos labyrinthos: vbi putant sibi fore portum quietis ad tempus, & commodam habitationẽ, illic reperiunt vel gurgitẽ vel sepulchrum. hæc summa est. Pergamus.

7 *Venerũt dies visitationis, venerũt dies retributionis, agnoscet Israel, stultus Propheta* (vel vno contextu, sicuti alij legunt, Cognoscet Israel stultũ Prophetam) *insanũ virum spiritus, propter multitudinẽ iniquitatis tuæ, & multum odium* (vel stultus est Propheta, væsanus vir spiritus propter multitudinem iniquitatis tuę, & multum odium: & propter accentum melior est distinctio, quam secũdo loco posui, Cognoscet Israel, stultus est Propheta: & quæ sequuntur poterunt legi separatim, sed tamen ego vtrunque exponam, vt libera deinde sit electio.

Quum dicit Propheta venisse dies visitationis, excutere vult hypocritis supinũ illum torporem de quo iam sæpe diximus. nam sicuti à suis cupiditatibus vexãtur, & sunt in continuo feruore, ita se obdurant contra iudicium Dei, & quasi obducunt callum. necesse est igitur violenter cum ipsis agi ad frangẽdam talem peruicaciam. Hæc ratio est cur Propheta toties ac tam diuersis modis repetat quod vno verbo dici potuit, Deum fore iustum vltorem. clamat igitur nunc venisse dies visitationis. Nam quia Dominus illis pepercerat, quemadmodum etiam refert Sacra historia, & initiò diximus: imò sub rege Iarobeam secundo, qui fuit filius Ioas, res illis erant prosperæ: hinc illis creuit superbia & contemptus Dei. Quum ergo putarent iam se esse extra telorum iactum, Propheta pronuntiat venisse dies. Subest autem tacita antithesis respectu illius temporis quo Dominus illos sustinuerat: quia enim non statim vltus fuerat Dominus illorum peccata, putabant se elapsos esse. Distinguit autem hîc Propheta inter tempus & tempus: Hactenus, inquit, putastis vobis pacem esse cũ Deo. quasi verò vbi conniuet ad hominum scelera, seipsum abneget, vt non amplius fungatur officio iudicis: imò alia hîc ratio considerãda est, quòd scilicet Deus certos habeat visitationis dies, quos sibi cõstituit. *Venerunt* igitur *dies illi.* Et rursus inculcat *venisse dies retributionis.* Vtitur alio nomine, vt sciant nõ impune sibi cessurum quòd tot modis Deũ prouocauerint. Quemadmodum enim non frustratur Dominus spem suorum qui eum colũt, ita etiam merces reposita est impiis, qui pro nihilo ducũt eius iudicium. Deus ergo repẽdet vobis quod meriti estis, etiamsi ad tempus visus fuerit iudicium suspẽdere. Postea dicet, *Israel cognoscet:* hæc est

sapientia stultorum, vt veteri etiam prouerbio fertur: & Homerus etiam dixit, παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω: non nisi quum passus est stultus, sapit. Dicit ergo Propheta sensurum Israel tunc quum afflictus fuerit, quia scilicet doctrina erat contemptui, & omnes admonitiones erant quasi ludicræ, saltem nullum habebant pondus. Cognoscet ergo Israel: hoc est, serò tandem intelliget sibi fuisse cum Deo negotium, nempe vbi non erit resipiscendi tẽpus. Sensus ergo est, impios, quia respuunt Dei verbum, & sanis monitionibus & consiliis non obtemperãt, tandem trahendos esse ad aliam scholam, vbi nõ ore doceat ipsos Deus, sed manu. Quisquis ergo nunc se non vltrò subiiciet doctrinæ, experietur Deum esse iudicem, neq; effugiet manũ eius. Qui coniungunt sequentia, eliciunt hunc sensum, *Cognoscet Israel stultũ Prophetam, væsanum hominem spiritus:* hoc est, tunc intelliget Israel se fuisse delusum blanditiis, quũ pseudoprophetę polliciti sunt omnia prospera. Scimus enim, quemadmodum etiam illis exprobrat Michæas, captasse vaticinia quæ auribus placerent: ideo vocat Prophetas vini & olei & tritici, qui spem dabant melioris status. Et mundus hoc modo semper decipi cupit. Quum ergo in Israel multi essent tales, qui suis imposturis fallebant miseros, ideo dicit, Tandẽ Israel cognoscet se fuisse delusum à suis doctoribus. Si recipimus hunc sensum, erit exprobratio, quòd Israel putabat quodammodo prohibitam esse Dei vindictam, si pseudoprophetæ dicerent placatum esse ipsum, & nihil metuendum esse periculi. Nã hoc modo nonne homines se obstupefaciunt? & quá crassus est stupor iste, vbi putant ligatas esse Dei manus, si homines taceant, vel si perfidè conuertant veritatem in mendacium? Et tamẽ hodie etiam hic morbus grassatur in mundo, sicuti omnibus ferè seculis grassatus est. Quid enim captãt impij, nisi vt parcatur eorum sceleribus? vbi ora occlusa sunt, putant se multum adeptos esse. Hanc væcordiam Propheta deridet, significans profanos illos homines, qui tam sunt delicatis auribus, vt nullam correctionem verborum sustineant, sensuros tandem quid profecerint quũ haberent conductitios Prophetas, qui illis blanditi sunt. Videmus ergo in summa, adulationes quibus sese impij contra Deum obdurant, fore illis causam duplicis exitij, quia dementant eos tales fallaciæ, vt multo audacius prouocent in se iram Dei. Si autem disiunctim legamus hæc duo mẽbra, sensus erit. Stultus est Propheta, insanus vir spiritus. Et quantum ad rem ipsam spectat, non multum est discriminis, ideo non tantopere contendo, quia vbi conuenit de consilio Prophetæ, & eadem doctrina manet, in forma verborũ adeò anxiè laborare superuacuum est, vel saltem non adeò vtile. Sensus ergo erit, si incipimus sententiam à dictione אויל חנביא: Scio Prophetas vobis promittere impunitatem, sed qui ita operiunt peccata vestra, & quasi emplastris obducunt, sunt insani homines, imò sunt prorsus fatui. Non est igitur quòd vos oblectent ipsorum blanditiæ, quia effectus monstrabit fuisse meras ineptias & deliria. Iam videmus in sensu non esse magnũ discrimen: semper enim hoc fixum manet, fuisse in populo multos adulatores qui operam suam locabant mentiendo, vt hoc modo colligerent fauorem populi, quemadmodum omnibus seculis regnauit hæc ambitio: interdum etiam cupiditas & auaritia cò rapit homines, vt habeant linguam suam meretriciam, & excusent grauissima quæque scelera, deinde eludant omnes minas. Hoc primo loco ostendit Propheta noster: deinde ostẽdit fine profectu homines sibi placere in suis vitiis, dum nemo est qui seuerè eos corrigat, vel ad resipiscẽtiam acriter hortetur: quia etiamsi omnes Prophetæ illis spem faciant salutis, perituros tamẽ, quia nõ possunt cohibere Deum homines suo silentio, quin tandẽ iudicium suum exerceat. Imo tenendũ est illud, tũc Deum parcere hominibus vbi illis non parcit: hoc est, vbi illos castigat, vbi accusat eorum peccata, vbi etiam cogit ad terrorem, tunc vult illis parcere. vbi autem parcit Deus, tunc non parcit: hoc est, vbi dissimulat hominum peccata, & relinquit eos suo arbitrio, vt sine iugo & fręno liberè lasciuiant, tũc minimè parcit, quia destinat eos exitio. *Virum spiritus* multi transferũt Ventosum: alij Fanaticum: sed meo iudicio falluntur. neq; enim dubito quin Propheta honorificè loquatur, sed tamen per concessionem. Vocat igitur viros spiritus, qui Prophetæ erant officio, sed abutebantur hoc titulo, quemadmodum qui hodie se pastores vocant, quum sint rapaces lupi. Prophetæ, vt scimus, semper præfati sunt se non loqui ex proprio sensu, sed quod Spiritus Dei illis dictauerat. Erãt igitur homines spiritus: hoc est, homines spirituales. Scimus.n. genitiuum Hebræis epitheti loco esse. *Erant* igitur *Prophetæ viri spiritus.* Concedit hoc nomen, quod per se splendidum est ac honorificum, impostoribus: sed quemadmodum si in genere loquar de doctoribus, ego complectar falsos cum veris. Hæc igitur genuina est loquendi ratio, & hoc melius colligere licet ex contextu. Bis enim idem dicit, משוגע אויל חנביא & איש הרוח: hoc est. Stultus est Propheta: deinde, Vęsanus est vir spiritualis. Quemadmodum locutus est de Propheta, ita nunc virum spiritus aut spiritualem repetit. Addit in fine versus, *Propter multitudinem iniquitatis tuæ, propter magnum odium,* vel multũ odiũ: duobus enim his modis potest exponi. Hîc Propheta ostendit etiam si suis fallaciis dementauerint populum falsi Prophetæ, hoc tamen nihil prorsus valere ad excusationem, vel ad extenuandam culpam populi. Quare? dabat enim pœnas suæ impietatis. Nam vnde fit vt lucem suam Dominus à nobis auferat, postquam semel monstrauit viam salutis, vt obuertat nobis repentè tergum, & sinat errare in perniciem nostrã? vnde hoc fit? Certè quia indigni sumus illa

Mich.2.10

illa luce quæ nobis erat testis gratiæ Dei.ergo quoniam tale iudicium accersunt sibi homines propria culpa,neq; Dominus eos excæcat,neq; etiam dat efficaciam erroris Satanę, nisi quia sic merentur:ideo dicit Propheta,*Propter multitudinem iniquitatis tuæ*,& propter scelera tua quibus in te concitasti iram & odium Dei. Videmus ergo cur prætextus isti friuoli sint ad homines purgandos,dum obiiciunt se deceptos fuisse,& si fuissent fidi & synceri doctores, se libenter fuisse parituros Deo. quum ergo hoc obiiciunt homines, responsio in promptu est,priuatos fuisse veris & fidis doctoribus, quia respuerint oblatam sibi gratiam, & lucem extinxerint:& quemadmodum dicit Paulus,mendacium prætulerint veritati,& ideo decipi à pseudoprophetis, quoniam sponte in exitium ipsi properent, quum Dominus eos ad salutem vocaret. Nunc ergo tenemus summam huius doctrinæ. Primo loco dicit Propheta,iam mox instare diem vindictę,quia Dominus patientia sua nihil proficeret apud obstinatos: deinde adiungit,quoniam spernuntur omnes minæ in populo, & surdi sunt ad omnem doctrinam, sensuros tandem Deum non frustra loqui, sed sensuros vt digni sunt: quia Dominus iam non docebit eos verbo suo, sed flagellis. Tertiò addit, Prophetam stultum esse & delirum:deinde qui se iactant viros spiritus, esse væsanos. quibus verbis intelligit blanditias, quibus populus indormiebat, stultas fore: quia scilicet non desinet tandem exequi Deus suum officium vbi tempus aderit. Postremò admonet hoc accidere culpa populi,non esse cur mali causam aliò deriuet vel transcribat, quoniam hæc excæcatio iusta est pœna.Dominus enim nunquam passus fuisset Satanam ita grassari in sua hæreditate,nisi populus ingenti congerie suorum scelerum, quasi data opera Deum longo tempore prouocasset. Sequitur nunc.

Rom.1.25

8 *Speculator Ephraim cum Deo meo, Propheta laqueus aucupis super omnes vias eius, odium* (hoc est, res execrabilis. est idem nomen quo vsus est in proximo versu: res igitur execrabilis) *in Domo Dei sui.*

Hunc versum obscurant interpretes variis opinionibus.Omnes ferè subaudiunt verbum, quòd Ephraim speculatorem posuerit:sed nō video opus esse quicquam mutare in Prophetæ verbis.ego igitur simpliciter accipio vt sonant.Putant autem quidam hîc fieri comparationem inter veteres Prophetas qui non deflexerant à Dei mandato, & istos adulatores qui prætendebant Dei nomen, quum tamen essent Satanæ ministri ad fallendum. Ergo sic distinguunt,*Fuit speculator Ephraim cum Deo meo:* hoc est,visum olim fuit tēpus quum speculatores Ephraim essent Deo coniuncti,& nihil alienum proferrent, haurirent ex fonte illo quicquid docebant.fuit igitur tunc sancta coniunctio inter Deum & Prophetas,quia pendebant ex ore Dei, & quasi de manu in manum tradebant Prophetæ populo quicquid præceperat Deus: nihil tunc fuit in eorum verbis corruptum vel impurum, vel aduentitium: nunc autem *Propheta est laqueus aucupis:* hoc est, versa est alea,facta est horribilis mutatio, quòd nunc tendunt laqueos Prophetæ vt suis decipulis trahant populum in perniciem: & regnat hæc detestatio: hoc est, tam detestabile monstrum regnat in templo Dei: non versantur Prophetæ isti in speluncis,neq; oberrant per vias publicas,sed occupant locum in tēplo Dei: ita ex sacro Dei templo faciunt quasi prostibulum imposturis Satanæ: sic illi. Ego autem eodem contextu lego hunc versum, *Speculator Ephraim*, qui debebat esse *cum Deo, Propheta*, inquam, *est laqueus aucupis super omnes vias eius.* Placeret quidem mihi superior sententia,nisi viderem trahi verba violenter:ego autem non amo sensus istos coactos. Hæc ratio mihi obstat quominus subscribam expositioni quæ per se mihi placeret,sicuti cōtinet vtilem doctrinam. Sed hæc simplicitas rectior est, quòd speculator Ephraim, Propheta sit laqueus aucupis.additur autem Cum Deo, quia hoc erat Doctorum munus, nihil habere à Deo separatum.Ostendit igitur Hoseas quid debeant facere Prophetæ,non autem quid faciant.Ergo *Propheta qui speculator est Israel.* nam scimus commune hoc mandatum omnib. Prophetis dari,vt sint quasi in specula & inuigilent super Dei populum. Nō mirum est igitur quòd hîc suo elogio Propheta insignit omnes eos qui tunc doctores erāt in populo Dei. Sed hoc modo crimen eorum duplicat,quòd scilicet tantùm fuerint acuti & perspicaces ad illaqueādum populum.Speculator ergo Israel Propheta. hoc est,Propheta qui locatus est in specula vt vigilet,vel excubias agat in salutem totius populi,ille est laqueus aucupis.Iam triplicat crimen quum dicit,*cum Deo meo.*Nam sicuti nuper attigimus, non poterant fideliter officio fungi doctores,nisi affixi essent Deo,& possent verè testari nihil se proferre cōmentitium,sed Dominum ipsum loqui,quòd essent eius organa. Nūc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum: & ita nihil in verbis coactum est. Hoc etiam modo confirmat Propheta quod prius dixit,Stultos esse Prophetas:hoc est,vaticinia ipsorum fore tandem irrita & vana,quòd non impedient Deum quominus tandem pœnam sumat de reprobis,vbi blanditi illis fuerint fallaciter. Confirmat hanc doctrinam quum dicit, Speculator Ephraim est laqueus aucupis super omnes vias eius: hoc est, debebat dirigere populum & ab insidiis tutum seruare. Atqui nunc populus non potest mouere pedem, quin laqueus aliquis occurrat.Vnde autem hic laqueus nisi ex falsa doctrina & imposturis? Quid ergo futurum est

tandē? An laquei valebunt ad cauendum? minimè: sed Satan hoc modo prædā suam venatur quum per falsos doctores populū demulcet, & quasi tenet sopitū ne respiciat ad manū Dei. Non est igitur quòd sibi placeāt Israelitæ in aucupiis, quibus vident se trahi in exitium. Hæc indignitas melius exprimitur quum dicit esse rem detestabilem in templo Dei. nō erat quidem templū Dei in Beth-el, quemadmodum aliquoties diximus: sed quia solebat populus Dei nomen obtēdere, ideo per concessionē dicit Propheta istas abominationes obtegi Dei titulo, & ideo non opus est hîc anxiè disputare, an templū Samariæ, an templū Beth-el fuerit domus Dei vel sacrarium. Est enim concessio quæ non ostendit rem ita habere, sed tantùm de cōmuni opinione loquitur. Sic ergo Propheta non abs re hîc conqueritur profanatum esse locum cui inscriptum erat Dei nomen, & ita pro doctrina salutis vbique esse aucupia, quæ populum in defectionem rapiant, & tandem in vltimum interitum. Sequitur:

9 *Profundauerunt*, (ad verbum: alij vertunt, multiplicauerunt, sed malè. alij, Astutè cogitauerūnt: quod mihi etiam non placet. Sed quia verbum quod posui neque Latinum est, & esset ambiguum, ideo vertamus, Profundè vel altè defixi sunt) *corruperunt sicuti in diebus Gabaa, recordabitur iniquitatis eorum, visitabit scelera eorum.*

Hîc pronuntiat Hoseas populum sic demersum esse in suis sceleribus, vt non possit inde extrahi. Qui cecidit, potest se erigere vbi quis manum porrigit: qui etiam laborat vt emergat ex aliquo luto, si nactus sit adiutorem, poterit in solido pedem ponere: sed vbi quis in profundum deiectus est, iam nullus est locus remedio. Frustra extendam manum siquis naufragio sit absorptus, & in profundum gurgitem ceciderit. Sic ergo dicit Propheta insanabilem esse populum, quia altè defixus sit: deinde quia imbutus sit suis corruptelis. Significat ergo morbos esse insanabiles, & ita profundè radicem egisse, vt purgari nullo modo queant. *Profundè* ergo *defixi sunt, & corrupti sunt sicuti diebus Gabaa.* Scimus Gabaonitas eousque fuisse prolapsos, vt vrbs eorum nihil à Sodoma differret. nam illic effrænis licentia omnium scelerum grassata est: & prodigiosæ etiam libidines illic regnarunt, vt nullum esset discrimen boni & mali, nullus esset pudor. Vnde factum est vt abripuerint vxorem Leuitæ, & enecauerint fœdis stupris: vnde secuta est clades illa memorabilis, quæ ferè deleuit totam tribum Beniamin. refertur historia libro Iudicum à 19. cap. vsque ad plura. Nam hoc fuit memoratu dignum, vt populus agnosceret quid sit non solicitè ambulare & cum timore sub iugo Domini. Quis enim crederet populum in lege Dei edoctum posse eò dementiæ prolabi, vt vrbs quæ vicina erat Ierosolymæ, vbi etsi nondum extructum erat Templum, locus tamen destinatus erat: atque vt Templum in rationem non veniat, quum vrbs illa esset in medio populi, quis putasset posse ita dementari, vt quasi brutæ pecudes se proiicerent ad fœdas libidines? imò etiam turpiores essent pecudibus? quia illic, quemadmodum dixi, portenta libidinum impunita erant sicut Sodomæ, & in vicinis vrbibus. Nunc dicit Propheta totum Israelem non aliter fuisse corruptum, quàm olim fuerant ciues Gabaon. Profundè igitur demersi sunt Israelitæ in suis sceleribus, dediti sunt suis corruptelis non aliter quàm olim ciues Gabaa. Quid igitur restat? *Recordabitur Deus iniquitatis eorum*, inquit, *& visitabit scelera eorum.* Duo intelligit Propheta: iam quia Israelitæ sunt prorsus immorigeri, nec doctrinam capiunt, Deum acturum esse alio modo. quasi diceret, Non amplius Dominus frustra consumet operam vos docendo per suos Prophetas, sed arripiet gladium, & vindictam suam exequetur. neq; enim digni estis quos amplius doceat, apud quos sic ludibrio habetur eius doctrina: hoc vnum est. Alterum verò, etiamsi Deus hactenus pepercerit populo Israel, tamen non esse oblitum quanta colluuies scelerum illic regnauerit. Deus ergo tandem recordabitur, inquit, vestra peccata, & visitabit, quemadmodum prius dixerat. Nunc ergo tenemus simplicem Prophetę sensum. iam hinc etiam expergefacere nos discamus, & primo loco notemus quod dicit Propheta, profundos esse Israelitas, quia necesse est homines obrutos esse Dei contemptu, vbi ita in profundum descendunt, sicuti dicit Solomo. Quisque igitur no- Prou.18.3.
strûm se quotidie ad resipiscentiam solicitet, ac sedulò caueat ne in hunc profundum gurgitem descendat. Iam quum dicit, Recordabitur Dominus & visitabit: sciamus magnopere falli qui sibi indulgent quamdiu Dominus clementer ipsorum peccata tolerat: quia etiamsi ad tempus dissimulet, tamen nunquam obrepit talis obliuio, quin tempore opportuno recordetur, idque effectu ostendat, quum scilicet exequitur iustas pœnas.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nobis illuceas per verbum tuum, ne cæcutiamus in meridie, neq; etiam vltrò accersamus nobis tenebras, & ita sopiamus mentes nostras, sed excitati quotidie tuis vocibus, magis ac magis nos ipsos accendamus ad timorem nominis tui, & sic offeramus nos & nostra omnia studia tibi in sacrificium, vt placidè in nobis regnes & perpetuò habites, donec colligas nos in habitaculum tuum cæleste, vbi reposita est nobis æterna quies & gloria, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

10 *Tanquam*

10 *Tanquam vuas in deserto inueni Israel, sicut primum fructum ficulneæ in suo exordio vidi patres eorum, ipsi ingreßi sunt ad Baal-Peor, & segregati sunt in opprobrium, & fuerunt abominationes secundum amores suos.*

Hoc versu Deus Israelitis exprobrat, quòd quum ab initio eos amplexus sit suo fauore, tamen maluerint se prostituere idolis quàm manere sub eius tutela: acsi diceret præuentos amore gratuito aliò transtulisse animum: dicit autem se inuenisse illos tanquam vuas in deserto. Nomen deserti coniungi debet cum vuis, acsi diceret fuisse tam suaues & gratos sibi quàm vua, si posset reperiri in deserto. Si viator fortè vuam in loco sterili & vasto reperiat, non tantùm mirabitur, sed magnam oblectationem capiet ex fructu illo insperato. Sic etiam Dominus amplificat amorem suum erga Israelitas hac comparatione. Addit, *Tanquam fructum primum ficu*, quia scimus ficus bis quotannis fructus suos producere. dicit igitur Deus, quemadmodum oblectabiles sunt ficus initiò, & quidem primitiuę, vt loquuntur, ita oblectationem ex hoc populo cepi. Porrò nō intelligit Propheta dignum fuisse populum quem tantopere amaret: sed Hebræi dicunt Inuenire, quemadmodum etiam Gallicè dicimus, *Ie treuue cela à mon goust.* Reputaui igitur *Israelem tanquam vuas in deserto.* Et hoc notandum est, nequis fortè argutè colligat, Israelitas ideo dilectos fuisse à Domino, quòd aliquid esset in ipsis sapidum. Neq; enim hîc Propheta recitat quid Deus in populo illo inuenerit, sed tātùm accusat ingratitudinem, quemadmodum statim videbimus. Hoc igitur est prius membrum, quòd Deus populum hunc in summis deliciis habuerit. Eadem vel similis sententia occurret cap. 11. vbi dicetur, Quum adhuc puer esset Ephraim, ego dilexi eum: nisi quod illic non exprimitur tanta vehementia, tantúmq; ardor amoris: sed idem argumentum illic tractatur, & finis etiam idem est: nempe quòd Deus anteuerterit suo amore hūc populum. Minus autem excusationis restat vbi homines Deum vocantem repudiant, ac non respondent eius amori. Malitia hæc vix tolerabilis esset inter homines: siquis me vltrò diligat, ego autem illum respuo, iam hoc signum est superbiæ vel inhumanitatis: vbi autem Deus ipse nos gratis amplectitur, & non contentus vulgari amore perinde nos amat ac fructus delectabiles, si reiicimus hunc amorem, si contemnimus hāc gratiam, nónne turpissimam prauitatem hac in parte prodimus? Ergo nunc tenemus consilium Prophetæ. Priore membro dicit in persona Dei, Ego Israelem non secus dilexi quàm si viator reperiat vuas in deserto: deinde quàm solent amari ficus primitiuæ. quum ergo ipsos in tantis deliciis habuerim, nónne debebant vicissim me colere? nónne debebat amor ille gratuitus accendere illorum corda, vt se totos mihi addicerent? *Atqui ipsi ingreßi sunt ad Baal-peor.* sic enim interpretor verbum באו: & pluribus etiam aliis locis eodem sensu capitur. nam Hebræi dicunt Ingredi, quum loquuntur de concubitu viri & mulieris: rem pudēdam verecundè scilicet designant. Propheta autem sacrificia quæ populus obtulit Baal-peor, non abs re comparat adulterio, quemadmodum si adulter coeat cum scorto. Ingressi sunt igitur ad Baal-peor: & addit segregatos fuisse. Quidam verbum נזר interpretantur de cultu, quòd scilicet se consecrauerint Baal-peor: quanquam alij deducunt à זור, & putant esse Niphal, quòd est Alienari: sed ego accipio quemadmodum etiam dicit Ezechiel 14. cap. Segregauit se מאחרי de post me: hoc est, ne me sequatur. Deus illic expostulat cum populo, quòd secutus sit suas scortationes, atq; ita deseruerit coniugium illud sacrum quod paciscitur Deus cum omnib. suis. Ego igitur vno contextu lego, Israelitas ingressos fuisse ad Baal-peor, quemadmodū siquis adulter ad scortum accedat: deinde fuisse segregatos, quia scilicet abnegauerint Deum, & violauerint fidem ei datam, discesserint à coniugio illo spirituali quod Dominus cum ipsis pepigerat. Scimus enim Prophetá, quoties de idololatria concionatur, allegoricè vel metaphoricè loqui tanquā do adulterio. Dicit, *Segregati sunt in opprobrium*: hoc est, quum pudenda esset fœditas, tamen fuerunt prorsus stupidi, quemadmodum si mulier famam suam negligat, aut vir non reputet se digito ab omnibus ostendi, & suum flagitium ab omnibus haberi ludibrio: ita dicit Israelitas fuisse in opprobrium segregatos: acsi diceret, abiecto pudore fuisse ad flagitium proiectos. בושת alij interpretantur rem pudendam: alij ipsum Baal-Peor. Segregati sunt igitur ad idolum illud fœdum: quia Priapum quidam fuisse putant Baal-Peor, & illa opinio ferè omnium suffragio recepta est. Sed hîc latius extendo nomen opprobrij, quòd scilicet populus nullum habuerit amplius discrimē honesti vel turpis, sed stupidus fuerit in suo scelere. *Fuerunt* igitur *abominabiles secundum amores suos*, vel fuerunt abominationes. Hîc non dubito quin Propheta coniungat Israelitas cum idolis & cum ipso Baal-Peor, ita vt exuat omni illa sanctitate quam adepti fuerant gratia Dei. Nunc tenemus sensum Prophetæ. Est autem hęc doctrina digna obseruatu & vtilis. nam quemadmodum diximus, non est excusabilis nostra malitia, si contemnimus gratuitum Dei amorem vbi præuenti fuerimus. Si ergo Deus ipse vltrò ad nos accedit, si nos inuitat, si offert ius filiorum, quod est inæstimabile beneficium: nos autem respuimus eius gratiam, nónne ista est plusquā immanis feritas? Huc igitur spectat obiurgatio Prophetæ, quòd Deus Israelem dilexerit, ac siquis vuas in deserto reperiat,

vel siquis comedat ficus primitiuas. Sed simul etiam notandum est cur tantopere extollat amorem Dei Propheta erga populum Israel, nempe quia adoptio nō erat vulgaris nec promiscua omnibus gentibus, vt satis notum est. Quum ergo electus esset populus ille in peculium Dei, meritò hîc Propheta insigni elogio amorem hunc extollit. & similis est hodie nostra ratio: Deus enim non omnes dignatur hac gratia quæ nobis oblata est. nam illuxit nobis per Euangelium suum. Alij populi errant in tenebris, lux vitæ tantùm inter nos residet: nonne ita ostendit Deus nos sibi esse in præcipuis delicijs? Iam si manemus nostri similes, & si ipsum repudiamus atque aliò transferimus affectum nostrum, vel potius aliò nos libido rapit, nonne ista est detestabilis malitia & peruersitas? Iam quod dicit Propheta, segregatos fuisse in opprobrium, notatu etiam dignum est: quia crimē hac circunstātia exaggerat, quòd Israelitæ excæcati sic fuerint, vt non sentirent turpitudinem, quę tamen manifesta erat. Non dubium est quin superstitiones quæ tunc regnabant in terra Moab, fuerint crassissimæ: sed sic fascinauit eorum mentes Satan, vt proiicerent se ad illud flagitium, quod tamen plusquam pudendum erat. Sciamus ergo crimen nostrum eò grauiore pœna dignum esse, vbi sublatus est apud nos omnis delectus, & spiritu vertiginis abripimur ad omne nefas, neque amplius discernimus inter lucem & tenebras, inter album & nigrum: hoc enim signum est vltimæ reprobationis. ergo quum obstare deberet pudor, tamen dicit Israelitas segregatos in *opprobrium, & abominationes fuisse secundum amores suos*: hoc est, quemadmodum Baalpeor est mihi summa abominatio, ita etiam populus hic posthac mihi erit in pari abominatione. Iam sequitur:

11 *Ephraim, quasi auis auolauit gloria eorum, à partu & ab vtero, & à cōceptione.*
Iungamus etiam sequentem versum:

12 *Quia si extulerint filios suos, tunc exterminabo eos ab homine*, (hoc est, ne sint in numero hominum:) *certè etiam væ illis quum recessero ab eis.*

Scimus Hebræis sæpe abruptas esse locutiones, quemadmodū hoc loco, *Ephraim auolauit gloria ipsorum.* Ephraim, seorsum ponitur: & apparet orationem esse patheticā, vbi Dominus ita contextum abrumpit: *Ephraim*, non continuat sensum, sed statim adiungit, *Sicut auis auolauit gloria ipsorum.* Quum loquitur de gloria Ephraim, non dubium est quin præcipuè ad sobolem respiciat: sed per synecdochen comprehendit quicquid tunc valebat ad opes, vel ad gloriā, vel ad potentiā. dico Prophetā de liberis loqui, quia statim addit, *A partu & vtero & conceptione.* Sed falluntur tamen qui restringunt sententiā ad solos liberos, quia synecdochica est locutio, vt dixi. Secundum literam Liberos vel sobolē designat: sed tamen generaliter cōplectitur totū statum populi. *Sicut* igitur *auis auolauit gloria Ephraim.* Quomodo? *A partu, ab vtero, à conceptione.* Non dubiū est quin Propheta hîc gradatim exprimat vindictā Dei, quæ adhuc partim instabat Israelitis, partim verò iam erat patefacta claris documentis. Dicit A partu, deinde ab vtero, postremò à conceptione. si ergo gloria Ephraim initio euanuisset, non ita loquutus esset Propheta: sed quoniā Dominus paulatim iræ suæ signa ostendit, vt tandem ad summū cumulū perueniret vltio, ideo Propheta primo loco nominat Partum, deinde vterum: acsi diceret, Euanescet gloria Israel ab ipso partu: quòd si adhuc superbiant, vel nondū videam subactos esse hac pœna, ego in ipso vtero eos interficiā: imò à conceptione si nondū resipiscāt, vbi fuerint quasi in ipso vtero suffocati. Postea adiungit, *Etiamsi extulerint filios suos, exterminabo tamen ne sint homines*, vel priusquā adoleuerint, vt alij exponūt. Summa est, Quamuis tūc Ephraim sibi placeret, tamen instare horribile exitiū quod extinguet totū semen, ita vt nihil maneat residuū. Sed ne putēt se defunctos esse vbi Dominus pœnam vnā de ipsis sumpserit, ponit tres gradus: quòd scilicet Deus à partu eos primū interficiet: deinde in ipso vtero extinguet eos: postremò ante conceptionem: quòd si illis parcat, vt etiā filios suos tollāt, tamen hoc fore sine profectu, quia etiā ipsos adolescētes in flore ætatis Deus rapiet. Sic ergo minatur interitū regno Israel. Postremò claudit sentētiā his verbis, *Certè etiam væ illis, vbi ab ipsis recessero.* Significat his verbis Propheta miseros & maledictos esse homines, vbi à Deo alienati sunt, & Deus fauorem suum ab ipsis abstulit. Postquam ergo notauit specialiter vindictam Dei quæ tunc instabat, hîc dicit causam & originem omnium malorum esse, quia Deus ab ipsis discesserit, quemadmodum etiam prius fidem renunciauerant. Sed tenendum est quo consilio hoc membrum addiderit Propheta, nempe quia reprobi homines somniant etiam Deo infenso, tamen sibi fore prosperè. Neq; enim res aduersas ascribunt iræ Dei, neq; agnoscunt fontem omnium bonorum esse gratuitum & paternum Dei fauorem. quia igitur non tenent principium illud profani homines, ideo quamuis Deus clamet se esse illis hostem, se armatum esse ad ipsos perdendos, non curant, sed promittūt fortunam sibi propitiam fore, donec sentiant manum Dei, & appareant exitij signa, semper securi manent. Hæc ratio est cur Propheta dicat væ hominibus esse vbi Deus ab ipsis recessit. Quemadmodum ergo vbique Scriptura docet oriri nobis & fluere ex mera Dei gratia & paterno eius fauore quicquid optabile est, sic etiam Propheta hoc loco denuntiat homines miseros & maledictos esse vbi Deus est illis infestus. Iam sequitur:

13 *Ephraim, sicut vidi in Tyro plantatam* (subaudi arborem) *in habitaculo, Ephraim tamen ad educendum*, (hoc est, educet) *ad excidium* (vel mactationem) *filios suos.*

Hic confirmat superiorẽ sententiam Hoseas, quòd scilicet frustra confidant Israelitę pręsenti statu, quia Dominus hanc fœlicitatem, vbi ita visum fuerit, momento conuertet. Scimus homines obdurescere in suis vitiis, vbi fruuntur votis suis, & vbi in suis voluptatibus sunt demersi: nam prosperitas non temere sæpe cõfertur vino, quia inebriat homines, imò potius dementat. Videmus quid Sodomitis & aliis contigerit: imò hæc ferè omnibus reprobis causa exitij semper fuit, quòd abusi sint Dei tolerantia, quemadmodum etiam dicit Paulus. Talis superbia in populo Israel grassata est, ita vt securè sperneret omnes minas, quẽadmodum sæpius iam dictum fuit, huc ergo nunc respicit Propheta: *Ephraim est quasi arbor plantata in Tyro: tamen educet filios suos ad mactationem.* Ponit igitur hîc Propheta delicias Israelis, deinde addit, breui futurum vt Dominus tamen ipsos ad iudicium extrahat, quanuis ad tempus molliter & tenerè ipsos fouendo, quasi arborem pretiosam habuerit. Vertunt hunc locum, Vidi Ephraim tanquam Tyrum plantatam: & בנוה quidam exponunt In amœnitate: sed quum נוה significet domicilium vel tugurium, ideo proprium sensum libenter retineo. Sed tamen variant interpretes in sententia. dicunt enim quidam, Vidi Ephraim sicut Tyrum, quia similis exitus manet populum hunc qui Tyro contigit. quemadmodum enim supplicium de Tyro sumptum fuit, ita neq; Ephraim impune effugiet. Quidam ita exponunt, sed nimis argutè meo iudicio. verùm quia hîc addunt ל, libenter subaudio arborem vel plantam, vel aliquid simile. Ephraim ergo fuit tanquam siquis aspiciat arborem in Tyro: ad verbum est, ad Tyrum, vel in Tyro. Fateor literam esse superuacuam multis locis, tamen nisi cogat necessitas retinet aliquam proprietatem: & hoc loco optimè sic conueniet quod iam dixi, Ephraim est quasi arbor plantata in Tyro: nempe *In habitaculo* vel tugurio. Scimus Tyrum fuisse extructam in medio mari, erat insula: habuit hortos plenos amœnitatis, sed non sine magno sumptu & labore, qui vndiq; mari alluebatur: & nisi oppositi fuissent aggeres, illic angustæ erant domus. Quum ergo illic difficile esset erigere arbores, non dubium est quin adhibuerint plus operæ & laboris, sicuti fieri solet. nam homines sæpe luctantur cum natura ipsa: & si dicamus fuisse Ephraim plantatam instar Tyri in habitaculo, quid hoc valebit? Sed si dicamus fuisse tanquam arborem quasi in tugurio seruatam: vt videmus arbores quasdam quæ non possunt ferre aerem frigidum, hyeme contineri in tuguriis vt seruentur: ita etiam probabile est Tyrios, qui diuites erant, quum esset illic opulentum emporium, plus curæ adhibuisse in fouendis suis arboribus. Summa est, quòd Ephraim fuerint similes arboribus delicatis, quas magna cura homines conseruant, nec sine sumptu: sed educent posthac filios suos ad mactationem. Opponitur hæc eductio habitationi vel tugurio. fuerunt ergo extra periculũ frigoris & caloris: erant quasi arbor tenera in tugurio, sed *cogentur filios suos ad mactationem extrahere:* hoc est, amplius non erit illis tugurium quod eos protegat à violentia hostium, sed ipsi in lucem trahentur. Nunc videmus optimè congruere verba ad hunc sensum, quòd scilicet frustra sibi blandiatur populus Israel, quia hactenus non fuerit obnoxius vllis malis, sed Deus quasi immunem ipsum continuerit ab omni noxa. Dicit Propheta non esse cur populus superbiat, si hactenus tam indulgenter tractatus fuit: quia etiamsi fuerint similes arboribus teneris, cogentur tamen filios suos ad interfectionem trahere: quemadmodum hæc comparatio quæ amplificat sæpe occurrit in Scripturis. Si Ioachim sit tanquam annulus in dextra mea, inde extraham eum, inquit Dominus: quemadmodum solent homines etiam Dei promissionibus falsò abuti. Quia rex Ioachim erat ex posteris Dauidis, putabat fieri non posse vt vnquam hostes spoliarent eum regno. Non ita erit: etiamsi sit tanquam annulus in manu mea, tamen inde extraham eum. Sic etiam hoc loco, Etiamsi in sinu meo hactenus educati sint Israelitæ, & eos humaniter prosequutus fuerim omnibus beneficiis, denique fuerint similes teneris arboribus, posthac tamen erit alia prorsus eorum conditio. Iam sequitur:

Rom.2.4. Ier.22.24.

14 *Da illis Iehoua: quid dabis? da illis vuluam abortientem* (vel interficere facientem) *& vbera arida.*

Vertunt aliter interpretes hæc verba, Da illis scilicet quod daturus es. postea repetunt Da illis &c. sed meo iudicio non assequuntur Prophetæ mentem, & prorsus aberrant, quia hîc Propheta induit personam hominis anxii & perplexi. Hîc igitur se coram Deo offert quasi deprecatorem: acsi diceret, Domine, ego libẽter intercederem pro hoc populo. Quid igitur est quod præcipuè illis optem? certè hoc est summum votum in ista misera dissipatione, *Vt des illis vuluam interficientẽ & arida vbera*: hoc est, vt nemo ex illis nascatur. Christus dicit, quum instabit vltima clades Ierosolymæ, beatas fore steriles: & sumpsit hoc ex communi doctrina Scripturæ, quia similes loci notari possunt apud Prophetas. Scimus inter benedictiones Dei hanc esse non vltimam, si nascatur multa soboles. Ergo signum est

Luc.23.29

horribilis vindictæ, vbi sterilitas, quæ per se maledictio censetur, tamen pro summo bono optanda est. Quid enim miserius quàm rapi infantes è sinu matrum? & iugulari coram ipsis liberos, vel mulieres grauidas interfici? vel incendio consumi vrbes & agros, ita vt fœtus nondum nati vnà intereant? hæc autem omnia accidunt in vltimis cladibus. Videmus ergo Prophetam in summa hoc velle, tam desperatum esse populi statum, vt nihil magis optabile sit quàm mulierum sterilitas, vt posthac nulla nascatur soboles, sed paulatim aboleatur nomen & memoria populi. Hactenus quidem proposuit satis graues adeóque formidabiles pœnas: sed scimus quanta sit contumacia & durities eorum quos nulla amplius tenet religio. sic ergo ludibrio fuerant omnes minæ apud hunc obstinatum populum. Hęc ratio est cur Propheta nunc suscipiat deprecatoris personam. Addit, *Domine, da illis*: hoc est, Domine, saltem ignosce illis aliquo modo, concede adhuc aliquid illis. Et quid dabis? Hîc quasi suspensus & attonitus secum disputat, & cum Deo etiam deliberat quid maximè optãdum sit. Equidem pro gente mea, cuius me miseret, supplex adsum: sed quid ego petam? Ego Domine vellem vt populo huic ignosceres. Sed quænam erit ratio, quódnam suppetet mihi solatium, vel quale remedium adhuc superest? Certè nihil video melius, quàm vt steriles sint, vt posthac nihil ex illis nascatur, sed sinas eos consumi & putrescere, quia sola hæc erit illis summa fœlicitas in tanta desperatione. Cõsilium igitur Prophetæ est, hîc summum terrorem incutere hypocritis & profanis hominibus, vt intelligant nullis modis posse exprimi Dei vindictam quæ illis instat, quia satius esset illos destitui ista benedictione sobolis, ne scilicet cum ipsis perirent eorum infantes, ne viderent mulieres pręgnantes ac grauidas crudeliter ab hostibus interfici, vel saltem abduci in prędam suos liberos. Ne ergo contingant eiusmodi exempla, dicit Propheta sterilitatem illis optandam esse loco summi boni. Non dubito quin hoc Propheta voluerit. Iam sequitur.

15 *Omne malum eorum in Gilgal, quia illic odium concepi contra eos: super malitia* (vel propter malitiam) *operum ipsorum, è domo mea eÿciam eos: non pergam amare eos: omnes principes eorum sunt defectores* (perfidi.)

Est autem elegãs paranomasia in verbo שרים & שוררים, qua etiam vtitur Isaias primo cap.

Primò dicit, *Omne malum eorum esse in Gilgal*: quia scilicet putabant se habere optimum prætextum quòd illic sacrificia offerrent in honorẽ Dei, & quòd locus ille antiquitus sacer esset. Quemadmodum ergo prius dixit ipsos multiplicasse sibi altaria ad peccandum, & illis in peccata cessura: ita nunc repetit eodẽ sensu: *Omne malum eorum in Gilgal est*, inquit. quasi diceret, Obtrudent mihi scilicet sua sacrificia, quæ offerunt in Gilgal, & putabunt valere ad excusationem omnium malorum. Atqui hoc est summum scelus. Ego fortè illis ignoscerẽ, si essent & pleni rapinis, & crudelitate, & perfidi, & fraudulenti, modò adhuc vigeret apud ipsos integer cultus, & non ita adulterata esset prorsus religio: sed quia mutarunt quicquid Lege mea præceperam, & locũ illum celebrem traxerunt ad turpe flagitium, vt sit illic quasi lupanar vbi religio prostituitur: ideo, totum illorum malum est in Gilgal. Certum est populum aliis etiam sceleribus fuisse obstrictum: sed hîc nomẽ כל accipitur pro summo, vel pręcipuo. Comparatiuè ergo loquitur Propheta, non simpliciter, quasi diceret, magis abominabilem esse hanc corruptelam Deo, quòd sacrificia offerant in Gilgal, quàm & adulteria, & rapinas, & fraudes, & iniustam violentiam, & quicquid scelerum deniq; regnabat apud eos. Totum ergo malum eorum est in Gilgal. Cur autem sic loquatur Propheta, nuper ostendi, quia scilicet superstitiosi homines regerunt sua figmenta, quum ipsos Deus accusat: O! nos tamen habemus multa pietatis exercitia: vellent hæc obiicere in compensationem. Dominus autem ostendit se longè grauius offendi istis superstitionibus quas hypocritæ obtendunt clypei loco, quàm si palàm essent sine aliqua specie religionis. Quia illic odium concepi aduersus eos, inquit, propter malitiam operum ipsorum. Hîc Propheta rursus condemnat quod tamen homines putant esse instar præcipuæ sanctitatis. Quis enim hypocritis persuadeat fictitios eorum cultus summæ esse abominationi? imò etiam extollũt ac fingunt se Angelis similes esse, & quasi occultant omnia sua scelera sub his latebris, quemadmodum fieri videmus in Papatu, si multas Missas obtrudant Deo & alia figmenta, putant redimi quicquid scelerum apud se est. Quum ergo hypocritæ ita fucũ facere Deo soleant, & simul etiam sibi facere blanditias, Propheta hîc denuntiat magis exosos esse Deo propter hoc malum, quòd scilicet audeant corrumpere & adulterare purum eius cultum. Postea addit, *Eÿciam eos è domo mea*. Quum minatur Deus se eiecturum Israelitas è domo sua, perinde est acsi diceret, Ego prorsus eos abdicabo, quemadmodũ siquis vel ramum siccum abscindat ex arbore, vel membrum putridũ ex corpore. Certum quidem est Israelitas fuisse tunc similes spuriis: neq; enim digni erant aliquo numero vel ordine in Ecclesia, quũ haberent extraneum templũ & profana sacrificia: sed quia adhuc manebat inter eos Circũcisio, manebat nomen Sacerdotij, iactabant se esse filios Abrahæ & sacrum populũ: ideo Propheta hîc tale denuntiat

excidium,

excidium, vt appareat frustra ipsos gloriari superbis istis titulis, quum scilicet Deus expunxerit eos è suo catalogo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. sed cras reliqua prosequemur.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nos tam liberaliter amplexus fueris in Filio tuo vnigenito, & ex filijs Adæ & genere maledicto feceris semen sacrum & benedictum: nos autem non desierimus hactenus nos alienare ab ea gratia quam nobis obtuleras: da inquam, vt posthac sic redeamus ad sanam mentem, vt adhæreamus fideliter & syncero affectu cordis Filio tuo, & hoc vinculo sic retineamus amorem tuum, & retineamur etiam in adoptione gratiæ, vt nomen tuum glorificetur in nobis quandiu in hoc mundo peregrinamur, donec tandem nos colligas in regnum tuum cæleste, quod nobis acquisitum est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

Diximus heri quomodo expellat Deus è domo sua, qui tamen iam censeri debebant inter exteros. Hypocritæ enim semper inueniunt opercula ad se tegẽdos, donec palàm ostendat omnibus Dominus ipse eorum turpitudinem. Ergo necesse est auferri quod videntur habere, quemadmodum etiam Christus de hypocritis pronuntiat. Sequitur postea, *Non pergam amare eos.* Posset etiam hic moueri quæstio, cur ita loquatur Deus de amore suo. nam tunc iam desierat amare illum populum, quemadmodum satis ex reipsa colligitur. Sed quãuis impropria sit locutio, non tamen malè quadrat. Profani homines & qui addicti sunt terrenis commodis, amorem Dei æstimant ex præsenti intuitu: quum Dominus ipsos bene & pinguiter saginat, quum fruuntur suis delicijs, quum nihil molestiæ sustinent, putant se esse Deo gratissimos. Talis erat conditio populi, quantisper Dominus suspendit vindictam suam, sicuti iam aliquoties dictum est: præsertim sub rege Iarobeam secundo, scimus quàm indulgenter Dominus illis pepercerit. Erat igitur quædam amoris species quum Dominus adhuc ita eos foueret & alliceret ad pœnitentiam hac dulcedine suæ bonitatis: nunc quia videt magis ac magis obdurescere, dicit, *Non persequar amorem meum erga ipsos:* hoc est, iam reipsa ostendam me ipsis esse infestum, quia video me nihil proficere mea tolerantia, quam ipsi quodammodo subsannant. Ita videmus eodem ferè modo reiici homines à Deo, tam vbi eos exterminat ab Ecclesia sua, quàm vbi subducit suam benedictionem, quæ est quasi pignus & symbolum amoris. Postea sequitur ratio, *quòd Principes eorum sint perfidi.* atq; hoc disertè expressum est, quia vtile fuit notari totius mali originem. Hîc ergo Propheta ostendit non cœpisse à vulgo hominum corruptelas, sed ab ipsis Principibus. Scimus autem in quem finem Deus velit extare aliquem ordinem inter homines, nempe vt sit instar fræni ad cohibendam plebis proteruiam. Quum igitur Principes ipsi duces sunt ad omne scelus, tunc necesse est omnia pessum ire, quia quod remedij loco esse debebat, conuertitur in causam exitij. Hoc ergo primùm voluit Propheta. Cęterùm principes accusans non tamen populum absoluit, sed quemadmodum alibi fuit dictum, ostendit fuisse nimis cæcos, qui passi fuerunt se trahi in foueam à cæcis: neque enim dubium est, quin populus sponte & libenter errauerit, quanuis haberet peruersos duces: imò quoniam cupidè captaret aliquos errandi prætextus: idq; etiam alibi visum fuit. Sed hinc colligitur quàm friuola sit eorum excusatio, qui obtendunt hodie se parere & Principibus & Episcopis: quia hîc Dominus pœnam denuntiat toti populo, quòd Principes fuerint perfidi. Si ita est, videmus inuolui totum corpus vbi mali duces præeunt, & abducunt populum à recta via: imò præcipitant in easdem transgressiones, vel secum rapiunt. Vbi igitur est talis confusio, necesse est sequi vniuersalem pœnam quæ omnes simul absumat. Pergamus.

Matth. 15. 12.

16 *Percussus est Ephraim, radix eorum exaruit, fructum non facient: etiamsi genuerint, tunc interficiam desiderabilia vteri ipsorum.*

Rursus vltimam vindictam minatur Propheta Israelitis. nec mirum est toties repeti eandem sententiam, quia scimus hypocritas nimium sibi blandiri, & non admodum percelli etiam grauissimis minis. Quia ergo hypocritæ tam lẽti sunt, ideo necesse est sæpius imò subinde ipsos pungi, & quidem acerrimè, vt tandem expergefiant à suo torpore. Propheta igitur inculcat minas quibus antehac sæpe vsus est: dicit *Israelem ita percussum esse, vt radix ipsorum exaruerit.* Similitudo est sumpta ab arbore, quæ non tantùm cæsa est quantum ad superficiem, sed à radice etiam euulsa. Summa est, Deum talem vindictam sumpturum de populo hoc perdito, vt in totum & sine vlla spe sanationis pereat. Radix ergo exaruit, non proferent amplius fructum. Deinde ab illa similitudine vel metaphora discedit, *Si genuerint,* inquit, *ego interficiam desiderabilia vteri ipsorum:* hoc est, etiamsi nascatur aliquod semẽ, tamen ego ipsum interficiam. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet nõ amplius mediocri aliqua pœna contentus erit Dominus, quia sæpe expertus est frustra castigari paterno amore desperatum hunc populum, sed restare vltimam vindictam, quæ non modò

viros absumat, sed eorum sobolem, ita vt nihil maneat residuum. Postea additur ratio.

17 *Abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum*, (vel non obedierunt ei, vt sit clarius) *& erunt vagi inter Gentes.*

Propheta, quemadmodum nuper attigi, causam assignat cur tam seuerè Deus agere statuerit cum hoc populo, quia scilicet videt indomabilē eius peruicaciam. Semper enim asserunt Prophetæ iustitiam Dei contra impias hominum querelas, qui obmurmurant siquando acrius ipsos Deus puniat, & clamitant crudelem esse, neque seruare modum. Prophetæ igitur os obstruunt impiis, ne ita euomant suas blasphemias aduersus Deum: & in hac parte doctrinæ nunc versatur Propheta. Dicit ideo instare perniciem Israelitis, quòd Deus ipsos reprobauerit. Nam מאס significat reprobare, abiicere, spernere. Quandiu ergo curam huius populi gerere dignatus est Dominus, saltem in aliquo gradu stetit: sed nunc Propheta dicit prorsus esse abiectum. Quid igitur superest nisi vt in totum pereat? Dicit autem, *Abijciet eos Deus meus.* Autoritatem sibi hoc verbo adstruit, & fulminat contra totum populum: quia etiamsi totus Dei cultus turpiter corruptus esset in regno Israel, iactabant tamen se esse sanctum Abrahæ semen, & nomen Dei adhuc volitabat in ore omnium: quemadmodum scimus impios sumere sibi licentiam hanc, vt Dei nomen profanent absq; vllo discrimine vel pudore. Quoniam ergo adhuc falsa illa gloriatio regnabat in Israelitis, dicit Propheta, Deus non est amplius vester: meus est. Ita statuit se ab vna parte, & se vnum opponit toti populo. Sed simul demonstrat plus sibi esse autoritatis quàm illis omnibus, quia Deum simul adducat patronum & vindicem suæ doctrinæ. Deus ergo meus abiiciet eos. Sic etiam Iesaias obiurgans perfidiam Achaz, dicit, Non satis est quòd estis molesti hominibus, nisi etiam molesti essetis Deo meo? Atqui non solus erat Iesaias qui Deum purè coleret. Verum est, sed respicit Regem cum sua caterua: & ideo coniungit se Deo, & illos omnes separat, quemadmodum etiam sua perfidia diuortium ab eo iam fecerant. Deus ergo meus, inquit, abiiciet eos. Sic hodie securè nomen Dei sumere nobis licet contra Papistas, quia nihil illis cum vero Deo commune est, postquam se polluerunt tot abominationibus: atq; etiamsi contra nos superbiant confisi ingenti sua multitudine, eò quòd pauci simus, tamen intrepidè licet contra ipsos insurgere, quando scimus Deum nunquam separari posse nec auelli à verbo suo. Verbum autem scimus à nobis stare. ergo licebit exprobrare Papistis, Deum ipsis esse aduersum, quia scilicet nos certamus sub eius vexillo. *Quia non obedierunt ei*, inquit. Videmus causam extremæ vindictæ esse contumaciam: vbi scilicet homines quasi data opera obstinant animos contra Deum. Pereunt quidem Gentes etiam sine vlla doctrina, sed duplicatur vltio vbi Dominus manum porrigit errantibus, & studet ipsos reuocare in viam salutis, ipsi autem contumaciter renuunt parêre: imò ostendunt sibi esse cor in malitia pertinax. Vbi ergo ad errores & vitiosos affectus accedit talis pertinacia, necesse est Deum prodire cum vltima vindicta, quemadmodum hîc per Prophetam suum minatur. Quia ergo non obedierunt, ideo abiiciet eos Dominus, *& profugierunt inter Gentes.* Videtur hoc leuius esse quàm quod prius dixit de semine extinguendo. Sed tenenda est antithesis inter quietem Dei & vagum hunc errorem de quo nunc Propheta disserit. Terra Chanaan erat illis statio tranquilla sub qua quiescerent, acsi Deus sub alis suis eos foueret: & ideo etiam vocatur Quies Domini, Psalmo 95. Nunc autem vbi profugi Israelitæ vagantur, & huc & illuc sedem quęrunt nec vsquam reperiunt, magis conspicua est abdicatio ipsorum. Dominus enim quotidie & singulis momentis ostendit iam à se ipsos reiectos esse, quia priuentur requie illa quæ promissa ipsis fuerat. Pergamus.

Iesa.7.13.

CAPVT X.

Itis spoliata Israel, fructum ponet sibi: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, in altaribus multiplicauit, secundum bonitatem, hoc est, prouentum fertilem, *terræ suæ, benefecerunt in statuis.* (alij, bonas fecerunt statuas, sed prior versio mihi magis probatur.

Versum hunc variè exponunt interpretes. Qui putant vocari vineam בוקק quia sit sterilis, falluntur: potius enim intelligit Propheta, Israelem similem esse viti, quæ spoliata est post vindemias. Nam verbum בקק propriè significat diripere vel prædari. Sed vindemias comparat Propheta spoliationi: & optimè hoc conuenit. Dicit ergo *Israelem esse vitem spoliatam*, quia iam nudata sit suis fructibus. postea addit, *Fructum faciet sibi.* Verbum שוה significat æquare, & ideo multi vertunt, Fructum sibi æquabit, vel fructus æquatus fuit ipsi. sed hæc versio non affert liquidum sensum. Ego potius eos sequor qui vertunt, Ponere. Significat etiam interdum שוה mentiri, saltem ita exponunt quidam, Fructus mentietur illi. &

illi.& שוא quanuis habeat א finale,ab hac tamen radice deducitur, vt sit commutatio literæ ה in א, sicuti grammatici volunt. Itaq; etiam hoc posset videri probabile, quòd שוא significet mentiri. Eliciunt autem hunc sensum, Israel est vitis spoliata: ergo fructus mentietur ei: hoc est, nullum prouentum afferet, quia continget quod solet vbi prædones agros & vineas omnes vastarunt. Sed quemadmodum iam dixi, rectius alij vertunt Ponere: *Fructum ponet sibi:* sunt tamen qui interrogatiuè legunt, Fructum ponet sibi Israel? vt sensus sit, Israelem direptum esse, ita vt restitutio nulla speranda sit. Sed non videntur illi interpretes tenere Prophetæ mentem. Ego potius contrariam sententiam colligo ex verbis, quòd scilicet Israel ponet sibi fructum post spoliationem. & Historia sacra confirmat hanc doctrinam: scimus enim variis modis castigatum fuisse populum illum, sic tamen vt vires nouas colligeret. Nam Dominus volebat tantùm leniter monere, si fuisset sanabilis: sed nihil profectum fuit illa Dei moderatione, quemadmodum prius visum est, Sic tamen res habet, quòd Israel fructum nouum attulerit, quemadmodum vitis postquam spoliata est vno anno, affert nouas vindemias: nam vnæ vindemiæ non perdunt vitem. Sic etiam Israel posuit sibi fructum: hoc est, postquam Dominus illic vindemias suas egerat, tamen populum rursus sua benedictione dignatus est, & quasi in integrum restituit: quemadmodum Vere gemmas suas vites proiiciunt, deinde afferunt fructum suum. Sed quid contigit? *Secundum multitudinem fructus sui,* inquit, *multiplicauit altaria.* Hic conqueritur Deus quòd Israel postquam semel vindemiatus fuit, perrexit in malitia sua. Debebant castigationes in hoc saltem prodesse, vt Israel se reciperet ad purum Dei cultum. atqui hîc Deus non tantùm accusat populum hunc, quòd semper fuerit obstinatus, sed quòd velut ex professo auxerit sua scelera. Fuit enim hæc quasi horribilis conspiratio aduersus Deum, quòd populus simulatq; nouas vires recepit, multiplicauerit sibi altaria, quum tamen Dominus iam manifestis signis monstrasset fictitios illos cultus sibi non placere: imò sibi esse summæ abominationi. Nunc tenemus Prophetæ consilium. *Vitis* ergo *spoliata Israel multiplicauit sibi altaria:* hoc est, Israel quidem fuit vindemiatus, sed Dominus restituit & opes & victus abundantiam, & quicquid pertinet ad statum incolumem & fœlicem: an Israel in melius correctus est? an ideo resipuit postquam tam clementer Dominus retraxit manum suam? Minimè, inquit: sed multiplicauit sibi altaria: hoc est, deterior fuit quàm solebat: *& secundum abundantiam terræ suæ benefecit in statuis.* Est autem valde vtilis doctrina: videmus enim vt Dominus sibi temperet in pœnis, neq; enim eas summo rigore exequitur, sed simulatque paucos ictus inflixit, retrahit manum suam. Quid autem faciunt qui sic mediocriter fuerunt castigati? Simulac possunt animos colligere, maiore petulantia feruntur, & insolescunt aduersus Deum. Videmus hunc morbum etiam hodie in mundo grassari, vt omnibus seculis grassatus est. Non mirum igitur quòd hîc Propheta expostulat cum populo Israel. sed simul in vsum nostrum applicare conuenit eandem doctrinam. Quanuis ergo Dominus nobis parcat, & postquam cœpit nos castigare statim indulgeat, & quasi nos in integrum restituat, videndum est ne obliuio nobis obrepat priorum scelerum, sed valeant apud nos castigationes, etiam postquam Deus iam modum & finem illis imposuit. Nam huc tendit consilium Prophetæ, vt homines non obliuiscantur iræ Domini etiamsi non semper vel assiduè ictus infligat: sed secum reputent ideo Dominum tam moderatè agere, vt plus spatij ad resipiscendum habeant, & concedi sibi inducias, vt quietius reputent sua peccata. Iam dicit, *Secundum bonitatem terræ suæ benefecerunt in statuis.* Prius retuli quosdam ita accipere, quòd bonas faciant statuas, & accipiunt pro elegantibus. ego autem repeto literam ל. Vbi prius dixit Propheta, Israel sibi altaria multiplicasse, ad verbum legitur, Multiplicat in altaribus, vel ad altaria, id est, multus fuit, vel nimis liberaliter profudit pecuniam in altaria: ita etiam hîc repetere conuenit quod benefecerint in statuis. Est autem concessio in verbo היטיבו: nam certum est grauiter eos peccasse: quia non prouocassent iram Dei, si non scelestè egissent in altaribus & statuis: sed Propheta ironicè de peruerso Dei cultu loquitur: quemadmodum si hodie dicam Papistas furere in suis bonis intentionibus, quum vocabo Intentiones bonas, ego concedam illis nomen quod non competit. Ergo ex sensu eorum nunc loquitur Propheta, sed ironicè, Benefaciunt, inquit, in statuis: hoc est, sibi etiam videntur sanctissimi Dei cultores: nam ostentant magnum zelum. Hæc est insana, vt loquuntur, deuotio: sed hîc apparet plusquam cæca durities, quòd scilicet tam citò obliuiscuntur iræ Domini, de qua admoniti fuerant claris signis. Nunc igitur tenemus quorsum tendat Propheta, & quis sit huius doctrinę vsus. Pergamus.

2 *Diuisum est,* vel se diuisit *cor eorum: nunc conuicti erunt* (alij peribunt: nam אשם vtrunque significat: refertur tam ad culpam quàm ad pœnam. Sed mihi probatur eorum sententia qui vertunt, Nunc conuicti erunt: hoc est, nunc erunt scelerati: quemadmodum etiam simile exemplum iam vidimus capite 5. nisi fallor. Nunc ergo conuicti erunt) *ipse euertet altaria eorum, destruet statuas ipsorum.*

Primò dicit *Cor eorum diuisum esse*, nempe à Deo. Scimus verò hoc præcipuè requiri, vt adhæreat fideliter populus Deo suo. Et nunc Israel, quid abs te postulat Deus tuus, nisi vt adhæreas illi toto corde? Quum ergo Deus nos sibi deuinciat hac sacra vnitate, caput omnium scelerum est, vbi cor nostrum ab ipso diuiditur: quemadmodum si vxor impura & perfida aliò animum suum adiiciat. Nam quandiu maritus retinet cor vxoris quasi sibi obstrictum, manet coniugalis fides & pudicitia: si autem diuiditur cor eius à marito, iam actum est, & sese prostituet ad flagitium. Sic etiam nunc Propheta dicit, diuisum fuisse cor populi à Deo, quòd scilicet non fuit integro synceróq; affectu addictus Deo suo, quemadmodum decebat. Populus ergo hic cor suum à me abduxit. Iam dicit, *Nunc erunt scelerati*: hoc est, ego ostendam quid meriti sint, ita vt ne posthac suis cauillis ludant, sicuti hactenus sunt soliti. Nam istud אשם non refertur ad actum, sed potius ad manifestationem, vt loquuntur. Dicit ergo fore sceleratos, quia conuicti erunt: quemadmodum Iustificari significat absolui, ita etiam Sceleratum esse significat damnari. Summa est, Quia populus hic sentire non poterat iram Domini quandiu tolerabilis fuit eius conditio, daturum horribiles pœnas quę ipsum conuincant, ita vt sibi desinant placere & blandiri. damnati igitur nunc erunt. Quare? Dominus enim euertet altaria eorum. Potest hoc referri ad ministrum vindictæ: sed quia nullum nomen exprimitur, malo subaudire nomen ipsius Dei. *Deus* ergo *euertet eorum altaria, & destruet*, vel in nihilum rediget *eorum statuas*. Hoc ideo additum fuit, quia scimus impios confidere suis figmentis, & nunquam posse adduci ad serium timorem, nisi vbi intelligunt se fuisse deceptos Satanæ præstigiis, quandiu operam dederunt superstitionibus & idololatriæ. Propheta ergo denuntiat altaria eorum euersum iri, & statuas in nihilum redactum iri, vt hypocritæ fiduciam illam deponant qua adhuc turgebant aduersus Deum. Iam sequitur confirmatio illius sententiæ.

3 *Quia nunc dicent, Non Rex nobis, quia non timuimus Iehouam, & Rex quid faciet nobis?*

Pluribus verbis explicat quod breuiter attigerat vno verbo: dixerat enim iam instare damnationem quæ illorum scelera detegeret: nunc addit etiam sponte dicturos se meritò puniri, se iam esse Rege nudatos, imò Regem sibi nihil profuturum, quia non timuerint Iehouam. Subaudienda semper est antithesis inter populi obstinatam iactantiam & inter sensum iræ Dei, de quo nunc Propheta loquitur. Quantisper enim Deus Israelitis pepercit, abusi sunt eius tolerantia & mansuetudine. Non putabant igitur quicquam posse in sua vita reprehendi: imò scimus quàm proteruè litigauerint cum Prophetis: simulac durius verbum exibat ab ore Prophetæ cuiuspiam, magnæ rixæ oriebantur. Quid? tu sic tractas populum Dei & electum Abrahæ genus? Quum ergo tam peruicaciter spernerent omnem doctrinam, Propheta hîc dicit, Iam veniet tempus quum dicent sibi non esse Regem, quia non timuerint Dominum. Summa est, quia non proficient ex verbo Domini, instare aliud docendi genus: nempe quòd Dominus reipsa monstrabit suam vindictam, & coget etiam inuitos fateri quod iam excusant: nunquam enim expressa fuisset illis confessio hæc peccati, nisi Dominus violenter ipsos tractasset. Dicent igitur, Quomodo? nempe vbi tracti fuerint in aliam scholam. Dominus enim posthac non disceptabit verbis, sed manu sua sic eos percutiet, vt intelligant sibi cum eo esse negotium. Cæterùm notandum est, Prophetam hîc nō loqui de populi resipiscentia, neq; etiam referre eorum verba, sed potius de re ipsa concionari. Hypocritæ vel obstrepunt Deo quum ipsorum peccata vlciscitur, vel fictè agnoscunt se dignos esse talibus pœnis: & interim manet intus eadem contumacia: sed quum Propheta hîc inducit eos loquentes, non intelligit dicturos quod refert, sed potius tractat, quemadmodum iam dixi, de re ipsa. *Dicent* igitur, hoc est, res ipsa clamabit, ipsos scilicet destitui Rege, quia non timuerint Iehouam: imò etiamsi Rex ipsis præesset, fore tamen inutilem. Quanquam ergo Israelitæ vel nunquam cessarunt obstrepere Deo, vel etiam plenis buccis blasphemias in ipsum vomere, tamen verum est quod dicit Propheta. Quare? quia etiamsi Deus non extorserit illis hanc confessionem, satis est quòd re ipsa conuicti fuerint: imò apud seipsos etiam ita senserint, licet contumaciter negarent apud homines se manu Dei iustè percuti. Adhæc ostendit hîc Propheta, homines profanos, quandiu proponitur aliqua spes in terra, superbè contemnere Dei manum, & torpere in sua securitate tanquam in suis fæcibus. Quandiu ergo Israel Regem conspexit in medio sui, putauit se esse tutum ab omni noxa, & fortiter despexit omnes minas. Hoc ergo voluit Propheta. Porrò, quum Dominus aufert quicquid oculos perstrinxit profanis hominibus & reprobis, tunc incipiunt agnoscere, quàm stultè sibi delicias fecerint, & quantopere etiam decepti fuerint à Satana. Hoc nūc intelligit Hoseas, quòd scilicet cogentur sentire Israelitæ, ideo sibi non esse Regem, quia non timuerint Deum: sed pœnitentia hæc nimis sera erit, carebit enim profectu. Iam sequitur:

4 *Loquuti sunt verba,* protulerunt verba.

Quidam

Quidam exponunt, quòd audacter consilia sua captauerint, quemadmodum solent Dei contemptores quicquid in mentem illis venit statuere & decernere pro suo arbitrio: neque enim dignantur sciscitari ex ore Dei quid rectum sit. Sic illi accipiunt: sed ego aliter expono, quòd scilicet loquuti sunt verba, hoc est, satis liberaliter testati sunt se optimos fore & fidelissimos Dei cultores. Deinde,

Iurando mendaciter.

Hoc etiam quidam referunt ad fœdera. Ego particulas istas sigillatim exponam, quia volo postea insistere in genuino Prophetæ sensu. *Mendaciter* ergo *iurasse* dicit, secundum illos, quia multa esset in illis leuitas & inconstantia. Et hoc quidem verum esse fateor, quòd sibi accersiuerint graues pœnas suis periuriis: sed potius intelligit Propheta eos falsò iurasse Domino. Deinde,

Incidendo fœdus, pacifcendo fœdus.

Hîc etiam non dubito quin exprobret Propheta renouatum fuisse fœdus cum Deo, sed cum perfidia, quia scilicet fuerit mera duntaxat simulatio. Iam sequitur,

Germinabit tanquam absynthium.

כראש quidam vertunt, Tanquam fel: sed non quadraret similitudo, quum hîc Propheta de agris loquatur. Dicit enim postea,

Super sulcos agri, germinabit, *iudicium* (tanquam absynthium, vel herba aliqua amara.)

Exposui breuiter quomodo alij accipiant hunc versum: nempe quòd Israel in suis consiliis sit audax & inflatus, quiduis audeat decernere, acsi non esset in arbitrio Dei mutare quicquid homines statuunt. Deinde quòd multis fœderibus se implicuerint, quòd sine vlla fide sæpius transegerint cum hac vel illa gente, & quòd tandem fuerint mera amaritudo. Sic illi exponunt. Ego autē potius existimo hîc causam Dei agi à Propheta, quòd scilicet Israelitæ quoties polliciti sunt aliquam resipiscentiam, vel eius signum dederunt, simulasse duntaxat & mentitos fuisse Deo. Ergo *Loquuti sunt verba*, inquit, sed fuerunt verba: hoc est, nunquam ex animo tacti sunt aliquo sensu iræ Dei, vt sibi displicerent in suis vitiis. *Verba* igitur *dederunt tantum*. Postea eandem fallaciam aliis loquendi formis exprimit, *Iurarunt*, inquit, *fallaciter* & percusserunt fœdus: hoc est, Etiamsi visi fuerint velle ad Deum redire, fuit tamen fallax simulatio, imò periurium: quum vellent probare se esse maximè fideles, tunc grauius peccarunt, renouarunt etiam fœdus. *Iudicium* igitur *tanquam absynthium super sulcos* agri germinabit. Iudicium hîc accipitur pro rectitudine, perinde acsi diceret Propheta, Vbi præbent aliquam speciem pietatis, & colorem suis impietatibus inducunt, videtur quidem hoc esse iudicium, videtur esse aliqua rectitudo, sed tandem erit absynthium & germinabit super sulcos agri. Non videntur mihi animaduertisse interpretes quorsum tendat Propheta. Cur enim potius dicit, Super sulcos agri quàm In agro? nempe quia vbi ager excultus est aratro, est præparatio aliqua vt proferat bonum semen: si ergo nascantur vitiosæ herbæ super sulcos terræ, hoc minus tolerabile est quàm si nascantur in aridis locis & desertis. Nam hoc naturaliter accidere solet. Vbi autem pro tritico germinat absynthium in sulcis: hoc est, in locis bene cultis, hoc magis indignum est ac minus tolerabile. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta: ipsi quidem interdum videntur aliquo pietatis affectu tangi, & multa promittunt, & sunt satis liberales in bonis verbis: iurant etiam, & videntur parati esse ad renouandum fœdus cum Deo. Sed quid hoc est? perinde acsi agricola agrum præparet, & tandem nascantur herbæ vitiosæ vbi multum laboris & operæ posuerit: ita etiam rectitudo ipsorum: hoc est, fucata ista species vel pietatis vmbra nihil aliud est quàm si absynthium in locis bene cultis nascatur.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tanta diligentia & assidua sedulitate nos excolas, & non secus charos ac pretiosos habeas, quàm hæreditariam vitem: da inquam, ne tibi proferamus labruscas, ne fructus etiam amarus & acerbus à nobis tibi prodeat, sed studeamus ita formare totam vitam nostram ad obsequium Legis tuæ, vt omnes nostræ actiones & cogitationes tibi sint grati ac suaues fructus. Et quoniam semper aliquid vitij permixtum est nostris operibus, etiam vbi syncerè & ex animo cupimus tibi seruire, fac vt sacrificio Filij tui ita purgentur & abstergantur omnes maculæ in operibus nostris, vt tibi etiam sint sacrificia boni odoris, per eundem illum Christum, qui nos ita tibi placauit, vt etiam operibus nostris veniam acquirat, Amen.

5 *Propter vitulas*, iuuencas, *Beth-auen pauebunt*, ad verbum, *incolæ Samariæ:* (sed mutatio est numeri. Pauebunt igitur: alij vertunt, Exulabunt incolæ Samariæ: sed malè) *quia lugebit super eum populus suus, & Sacerdotes eius, qui super*

eum exultant, vel propter eum exultabunt: *super gloria eius, quia transiuit ab eo*, vel auersa est ab eo.

PRimo loco breuiter attingam quod iam in recitando textu dixi, nempe quosdam interpretes exponere hunc versum de exilio populi. גור significat exulare, significat etiam timere: sed circunstantia loci non patitur verbum hîc accipi de exilio, vt videbimus. Alij accipiunt שכן pro habitare, sed falluntur. Simpliciter ergo intelligit Propheta habitatores Samariæ nunc gloriari in vitulis suis (scimus enim vitulos fuisse in Dan & Beth-el) sed breui fore vt Dominus terrorem ipsis incutiat: & causam postea videbimus. Iam venio ad genuinum Prophetæ sensum: *Incolæ Samariæ*, inquit, *pauebunt* propter vitulas Beth auen. Deridet hîc Propheta stultitiam populi Israelitici, qui vitulos colebat, & totã spem salutis suæ in ipsis putabat esse inclusam. Quare? *Cogentur*, inquit, *deflere* exiliũ vituli sui: tantùm abest vt possit auxilium ipsis afferre, vt frustra deplorent ciues Samariæ eius captiuitatem. Contemptim iuuẽcas nominat vitulos. Poterat in masculino genere ponere: sed totus hic versus perstringit amentiam populi Israelitici, quòd scilicet tam crasse in suis superstitionibus delirans, tamen nihil sentiret. *Pauebunt* igitur *incolæ Samariæ propter* vitulas Beth-auen: quia idololatræ vbi vident instare aliquod discrimen suis idolis, trepidant, & libenter succurrerent. hic autem metus prodit eorum stuporem ac dementiam. Cur enim dij ipsi auxilium sibi non ferunt, sed expectant à mortalibus? Nunc tenemus consilium Prophetæ. Iam dicit, *Quia lugebit super ipsum:* numerus hîc mutatur. nam dixerat propter iuuencas: deinde etiam genus ipsum, ponitur relatiuum masculini generis ו. Redit igitur ad vitulos, deinde ponit singulari numero vitulum, quia vnus erat duntaxat in Beth-auen, alter verò in Dan. Sed iam ostendimus cur Propheta vocauerit iuuencas: *Populus suus*, inquit, *lugebit super eum, imò ipsi Sacerdotes.* כמרים putant quidam esse dictos, quia soliti essent nigras vestes induere in sacris peragendis: nam כמר significat nigrum esse. sed illa est futilis coniectura: & Rabbini, vt sæpe visum est, nimis sunt audaces in suis figmentis: neq; enim respiciunt quid verum sit, sed tantùm diuinant, & volunt haberi pro oraculo quicquid illis venit in mentem: neq; etiam historias expendunt: deniq; sine ratione proferunt quicquid libitum est. Posset alia afferri etymologia, quæ meo iudicio magis esset probabilis. nam כמר significat etiam resonare. Scimus autem Sacerdotes illos magno clamore & vlulatu fuisse vsos in suis sacris:
1.Reg.18. 27. quemadmodum dicebat Elias, Clamate fortiter, Baal enim vester fortè dormit. Ergo si dandus sit locus coniecturis, malim dici כמרים, quasi clamosos. sed ego hoc relinquo in medio. Fuit verò nomen hoc communi vsu receptum, quemadmodum constat ex aliis locis. Nam כמרים etiam in Iudæa vocati sunt illi noui Sacerdotes, quia & illic eos sustulit Iosias, sicuti refertur 2.Reg. cap.23. Cæterùm siue à clamore, siue à nigro vestium colore nomen adepti sint, hoc tamen certum est, fuisse Sacerdotes falsorum deorum. Nunc dicit Propheta, Lugebunt etiam Sacerdotes: repetendum enim est illud verbum אבל. Postea addit יגילו על־כבודו. Hîc deest relatiuum, Qui exultant: sed facilè subauditur post כמרים. Qui super eo exultant. Quomodo? *Lugebunt propter gloriam eius, quia* transiuit ab eo: nunc lugere incipient, quia gloria vituli ab eo transiuit. Hîc Propheta docet gloriationem qua se decipiunt hypocritæ, nõ fore stabilem, quia Dominus coget ipsos ad subitum & inexpectatum pudorem, quemadmodum videbimus. Ergo dicit luctum fore inter ciues Samariæ propter iuuencos. nam putabant regnum bene munitum esse, quia in ipsis finibus essent erecta templa, quasi propugnacula. Fingebant ergo se tutos esse ab omni hostium incursu: dicit Propheta, Imò lugebunt propter vitulos suos. Quare? Nam populus suus lugebit super eum. Longius extendit sermonem. vocat populum vituli, omnes eius cultores. Scimus verò totum regnum Israel implicitum fuisse illa impia superstitione: imò etiam Sacerdotes, inquit, lugebunt, qui super eum exultant. Quare? nam transibit ab eo. Iam sequitur:

6 Etiam ipse in Assyriam feretur munus Regi Iareb, pudorem Ephraim accipiet, & pudefiet Israel à consilio suo.

Hîc Propheta clarius exprimit quæ futura sit luctus causa in Sacerdotibus & toto populo: quia scilicet *feretur vitulus in Assyriam*, inquit, *& feretur* munus Regi Iareb. Credibile est quum vltimum discrimen instaret, Regem Israel coactum fuisse vel conflare vitulum illum in nouam formam, vel confringere in frusta, vt redimeret pacem à Rege Assyrio. Quia ergo totum regnum ad inopiam redactum erat, colligere licet ex hoc loco vitulum aut vitulos fuisse portatos in Assyriam placandi Regis causa. Quum ergo viderent Israelitæ se nudatos esse præsidio suo (iam enim quasi omni spe salutis carebant, quum nullus esset apud ipsos Deus) ideo Propheta de luctu nuper disseruit: sed iam ostendit instare exilium non tantùm Israelitis, sed vitulis quos colebant, & quorum auxilio putabant se fore in patria saluos & incolumes. In particula גם subest emphasis, perinde acsi Propheta diceret, Non tantùm Israelitæ migrabunt, sed ipse quoque vitulus in Assyriam portabitur. Quantum ad nomen

nomen *Iareb*, diximus capite quinto, videri proprium fuisse hominis nomen. Alij diuinant vrbem fuisse in Assyria, quæ tamen non celebratur à scriptoribus. Quòd alij putant fuisse Regem vicinum Assyrio, illud ratione caret: deinde refelli etiam potest ex hoc loco. Neque enim dubium est quin Propheta hîc regem Assyrium designet. Vocat tamen Iareb. Fieri potest vt fuerit nomen hominis adhuc priuati: & fortè contumeliæ causa sic vocatus fuit: tamen illud est incertum. Hieronymus vertit, Vltorem: sed satis patet proprium nomen esse, neq; tam vrbis vel loci quàm hominis, vt dictum est. Libēter autem ego inclino in illam sententiam, quòd vocet Regem Iareb per contemptum, quia hoc inualuerat inter Israelitas quandiu putarunt se fore pares ad resistendum. Sed Dominus postea compescuit illam superbiam: ideo nunc Propheta mordaciter dicit, *Feretur ipse vitulus in Assyriam ad placandum Regem Iareb.* Postea addit, *Pudorem*, vel probrum, *accipiet Ephraim, Israel pudefiet à suo consilio.* Bis idem inculcat diuersis modis, nec sine causa: nam difficile fuit initiò persuadere Israelitis, cessurum illis in pudorem quicquid putabant se prudenter excogitasse. Siquidem Rex Iarobeam primus, quum templa erigeret, putauit hoc esse optimum stratagema, ne scilicet populus pœnitentia ductus iterum sese subiiceret posteris Dauidis. Putauit ergo auulsas esse decem Tribus vbi instituit peculiarem illum cultum, vt nihil posthac commune esset cum Tribu Iehudah. Et certè si decem Tribus coluissent verum Deum Ierosolymæ, illa coniunctio poterat facere vt rursus coalescerent in vnum corpus sub vno capite. Rex ergo Iarobeam putauit bene prospectum esse regno suo, vt stabile foret, quia iam abscissa erat omnis communicatio inter duos populos: & nemo erat in regno Israel qui non probaret consilium illud. Placebant enim sibi in opulentia, in multitudine hominum, & in aliis commodis. Quum ergo regnum Iehudah esset longè inferius, Israelitæ sibi valde placebant. Hęc ratio est cur Propheta dicat, *Ephraim pudorem accipiet, Israel pudefiet à consilio suo.* Hoc autem, quemadmodum dixi, potuit videri initiò incredibile. Nam promittunt sibi homines in sua astutia optabilem successum: & hinc fit etiam vt quiduis audeant tentare sine auxilio Dei. Hæc causa est cur repetat Propheta eandem sententiam, Pudorem accipiet Ephraim, & Israel pudefiet, inquit. Quomodo? propter consilium suum. Putant consilium suum sibi fore valde vtile, imò salutem suam constituunt in illa astutia: Dominus autem regeret quicquid machinati sunt in eorum pudorem. Sequitur:

7 *Succisus est Samariæ Rex suus, sicuti spuma in superficie aquarum* (alij קצף vocant corticem: sed nomen spumæ multo aptius est.)

Prosequitur eandem doctrinam Propheta: nec debet videri superflua hæc prolixitas. Satis quidem fuisset vno verbo minari Israelitis si fuissent flexibiles & morigeri. Quum verò essent stupidi in sua pertinacia, oportuit sæpius illis obtundi aures continuis minis, saltem vt essent magis inexcusabiles coram Deo. Propheta igitur nunc dicit, *Regem Samariæ succisum iri instar spumæ*: & de Rege ideo loquitur, quòd Israelitæ post sua idola putabāt Regem suum sibi fore instar arcis inuictæ. Sic enim profani homines, vt alibi dictum fuit, sibi munitionem in mundo & rebus terrenis semper fingunt. Ergo Dominus iustam vltionem denuntiat in excidio Regis, quia non poterat aliter corrigi praua illa confidentia de qua diximus. Rex ergo Samariæ succisus est. Quomodo? instar spumæ. Est aptissima comparatio: nam Propheta ostendit statum regni, quem imaginabantur illic firmum & diuturnum, nihil habere præter vanam speciem, quemadmodum in spumis nihil solidum est. Deinde videtur etiam mihi aliud notare, nempe regnum illud, etiamsi emineat, esse tamen quasi excrementum. Spuma eminet super aquas maris, & propter altitudinem videtur excellere. Sed quid est spuma nisi excrementum aquæ? quicquid enim corruptum est in aquis, hoc transit in spumas: sic Israel putauit quum potentia instructus esset, deinde quum superaret Tribum Iehudah omnibus modis, se quasi equitare super caput eius: Propheta ex opposito dicit ipsos esse spumas, imò Regem ipsorum: Rex vester, inquit, etiamsi conferri cum eo non possit Rex Iehudah, tamen spuma est. Altitudine quidem sua est admirabilis, & hinc etiam nascitur illa apud vos superbia, quia iam obduruistis contra Deum: sed Dominus eum succidet instar spumæ. Non ergo tantùm comparat Propheta bullæ vel fluidis aquis Regem Israel, sed respectu Regis Iehudah dicit esse excrementum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ.

8 *Et perierunt*, vel peribunt, *excelsa Auen, scelus Israel: spina & carduus ascendet super altaria eorum: & dicent montibus, Operite nos: & collibus, Cadite super nos.*

Videmus quantopere insistat Propheta in vna re. Sed, quemadmodum iam dixi, opus fuit valido malleo ad ferrum illud tundendum: nam ferrea erant corda populi, vel etiam chalybea. Non potuit igitur frangi illa durities, nisi violenter. Hæc ratio est cur Propheta

pergat illis minari,& diuersis modis ponere ante oculos Dei vindictam,de qua tamen satis fuisset ipsos breuiter moneri, nisi tam præfracti fuissent. Primò autem dicit, *Perierunt*, vel peribunt,*excelsa Auen*.Vocat nūc Auen Beth el,sicuti prius Beth auen.Diximus rationem mutati nominis. Iarobeam enim potuit hoc etiam prætextu fucare cultum illum quem scelerate induxerat, quòd in eo loco Deus apparuerat sancto Iacob: & scimus loco fuisse nomen diuinitus impositum. Sed interim quia populus abusus est exemplo Patriarchæ, locus vocatus est Beth-auen.Scimus Beth auen esse domum iniquitatis: acsi dixissent Prophetæ, non habitare Deum in loco illo, quemadmodum fingebant superstitiosi homines, sed ab impiis cultoribus corruptum esse. Dicit ergo excelsa Auen: hoc est,impietatis. Et hîc memoria repetere conuenit quod antè diximus,nempe vbi homines degenerant à puraDei institutione,frustra obtegere sua sacrilegia vanis nominibus,quemadmodum videmus hodie facere Papistas:nam ornant sacrilegium illud Missæ,titulo sacramenti,quasi aliquid esset affine. Volunt etiam Missam suam haberi loco sacræ Cœnæ, acsi in eorum arbitrio esset delere quicquid à Filio Dei præscriptum est,ac substituere sua figmenta. Ergo vtcunq; Papistæ honorificis nominibus celebrent sua sacrilegia,nihil tamen proficiunt. Quare? Quia Deus clamat de Beth-el esse Beth auen.Et causa satis nota est,quia scilicet præter eius mandatum Iarobeam templa erexerat,& instituerat noua sacrificia.Simul ergo atq; discedunt homines à verbo Domini,nihil illis proderit fucare sua somnia: nā Dominus nihil probat nisi quod ipse præcepit.Perierunt ergo,vel peribunt,excelsa Auen.Addit,*Scelus Israel*. Eodem pertinet hoc nomen,quod appositiuè additur.Scelus ergo Israel peribit.Atqui,sicuti heri dictum est,putabant Israelitæ se præstare Deo gratum obsequium. & hinc etiam tam sedulò vacabant suis sacris:sed Deus ex aduerso pronuntiat scelus esse. Quare? Sacrilegium enim est & idololatria, vbi relicto Dei mandato homines indulgent suis vel phantasiis vel inuentionibus.Tenendum igitur est,non esse in arbitrio hominum cultus quoslibet fabricare: deinde etiam non esse in eorum arbitrio sententiam ferre de hoc vel illo cultu: sitne legitimus an degener, sed nihil aliud restare nisi vt pendeamus ex ore Domini. Quum ergo Dominus pronuntiet sacrilegium esse quod nobis arridet, acquiescamus eius iudicio, quia nostrum non est cum eo disceptare,idq; frustra sumus facturi. Dicit *Spina & carduus ascendent super eorum altaria*.Quæri posset an simpliciter debuerit his signis Propheta coarguere superstitionem populi, quia idem paulo pòst contigit templo, quod tamen extructum fuerat non hominum consilio,sed diuinitus.Quum ergo herba creuerit vbi prius templum erat,an ideo potuit ludibrio haberi religio, quam scimus fuisse in Dei verbo fundatam? Idem etiam dici posset de vitulis.Demus vitulos fuisse portatos in Assyriam vt pretio illo placarent miseri Israelitæ Regem sibi infestum.Annon arca fœderis etiam captiua fuit apud hostes?Annon vasa templi abstulit Rex Nabuchadenesér?Annō etiam pius Ezechias coactus est spoliare valuas templi suis ornamentis? Videtur ergo hoc parum apposite dictum à Propheta. sed facilis solutio est: Quia Israelitæ sibi promiserint quód postea viderunt & experti sunt vanum esse,vt solent hypocritæ securè spernere omnia iudicia & omnes pœnas.Quare?Putant enim sufficere sibi ad salutem peruersos suos cultus. Etiamsi tota vita sint abominabiles,quia tamen in speciem est aliqua apud ipsos religio, putant Deum sibi esse obstrictum. Talis fuit ac tam supina securitas istius populi. In Tribu Iehudah longè diuersa erat ratio:
Iere.7.4. Deus enim per suos Prophetas clamabat,Nolite confidere in verbis mendacij:iactatis enim assiduè,Templum Domini,Templum Domini.Ego enim nō habito amplius in isto Tem-
Ezech.10. 4. plo:sicuti etiam Ezechiel vidit gloriam Domini aliò migrare. Non potuit igitur hoc competere in Templum,neq; in verbum & legitimum altare,neq; etiam in veros Dei cultores: sed hîc Propheta Israelitis meritò exprobrat quòd frustra expectent salutem ab altaribus suis,quum tamen prouocauerint in se iram Dei figmentis talibus. Ergo tenendum est illud discrimen inter Tribum Iehudah,& inter decem Tribus,Iam addit, *Dicent montibus,Operite nos: & collibus, Cadite super nos*. His loquendi formulis Propheta exprimere voluit horribilem Dei vindictam:acsi diceret,tam grauem fore cladem quæ iam instabat, vt satius esset centies perire, quàm illo modo esse superstites. Quum enim dicunt collibus,Cadite super nos:& montibus, Tegite nos, certè appetunt interitum dictu horribilem. Sed perinde est acsi diceret Propheta,vitam illis,& hanc lucem, & conspectum solis, & communem spiritum fore horrori, quia sentient manum Dei sibi aduersam. Deniq; hoc signum est vltimæ desperationis, quum homines libenter quærerent abyssos, in quibus demersi fugerent Dei conspectum, & interitum præsentem. Et ideo etiam Christus transtulit locum hunc ad vltimam cladem,de qua concionatur,Dicent hoc montibus,Operite nos: & collibus, Cadite super nos:hoc est,iterum tunc implebitur quod semel dictum fuit à Propheta, vt scilicet reprobi homines præferant centum mortes vni vitæ, quia & lux & spiritus vitalis illis erunt odio & detestationi,propterea quòd sentient instare sibi horribilemDei manum.Sequitur:

9 *A diebus Gabaa peccasti Israel:illic steterunt,non apprehendit eos in Gibea prælium super filios iniquitatis.*

Hîc

Hic exprobrat Israelitis, quòd pridem fuerint delibuti in suis sceleribus, non autem nuper fuisse corruptos. Illa est summa. Dixerat proximo capite fuisse profundos in suis peccatis tãquam diebus Gibea: tunc exposuimus cur Propheta exemplum Gibea adduceret, quòd scilicet desciuerant Gabaonitæ ab omni timore Dei, acsi nullum vnquam de Lege apud eos verbum factum esset. Scimus enim fuisse proiectos ad fœdas & prodigiosas libidines, non aliter ac incolas Sodomæ & Gomorrhæ. Quum ergo tanta obscœnitas palàm & impunè regnaret in Gibea, meritò Propheta dixit Israelitas nunc esse perditos & desperatos, sicuti illo tẽpore contigerat. Sed nunc aliò respicit, quòd scilicet ab eo tẽpore non destiterint cumulare subinde mala malis, atque ita quasi continuum funem trahere iniquitatis: quemadmodum alibi dicitur. *A diebus* igitur *Gabaa tu peccasti Israel.* Sed videtur hæc iniqua esse obiectio: scimus enim totum populum conspirasse contra Tribum Beniamin. Quum ergo vlti fuerint Israelitæ flagitium illud quod admissum fuerat in oppido Gabaa, cur nunc Propheta culpam in ipsos regerit, cuius fuerant vindices? Sed scimus sæpe fieri vt qui exequuntur Dei vindictam, nihilo sint meliores: & insigne huius rei exẽplum habuimus initio in Iehu: ille enim fuerat minister Dei ad vlciscendas superstitiones: sed Deus vocat latronem, & vindictam illam cõparat latrocinio: Ego, inquit, rependam in caput Iehu quòd sanguinẽ domus Achab effuderit. Atqui scimus armatum fuisse Dei gladio. verum est: sed non syncerè neque recto animo hoc fecit: sequutus enim est idem exemplum postea. Ita nunc Israelitas Propheta dicit peccasse iam ab illo tempore: acsi diceret, Dominus per manum patrum vestrorum vindictam sumpsit de Gabaonitis, & de tota Tribu Beniamin. Atqui prorsus eratis similes. Hæc corruptio iam tunc, quasi diluuium, totam terram Israel obruerat. Non est igitur quòd iactetis vos fuisse meliores, nam postea satis apparuit quales essetis, imitati enim estis Gabaonitas. Tenemus igitur nunc & consilium Prophetæ, & quàm iustè obiiciat Israelitis, A diebus Gibea ipsos peccasse. Putabant enim exiguum terræ angulum culpa illa constringi. Propheta autem dicit totam terram fuisse coopertam, & omnes esse obnoxios Dei iudicio, & meritos esse eandem pœnam quæ sumpta fuit de Gabaonitis, & eorum fratribus: hoc est, de tota Tribu Beniamin. Tu igitur peccasti Israel à diebus Gibea. Dicebant Israelitæ solos Beniamitas peccasse. Atqui, inquit, commune fuit illud scelus. *Illic steterunt.* variè exponitur hoc membrum: quidam putant reprehendi populum, quia postquam infœliciter bis pugnauit, voluit se recipere. Ergo videmus molles & fœmineos fuisse animos, quum statim tentationi succumberent. Putant ergo notari illam incredulitatem à Propheta: Steterunt illic, inquit, hoc est, resilierunt à prælio: quia non statim successit vt volebant, putarunt se fuisse deceptos. Vnde colligitur non tribuisse Deo iustum honorem, atq; hac in parte esse reprehensibiles. Alij autem dicunt, tunc claro documento Deum fuisse testatum Israelitas pares esse Gabaonitis. Vnde enim factum est, inquit, vt congressi in prælio, bis retrocedere coacti sint? Totus Israel armatus erat contra vnam tribum. Quomodo ergo non statim oppressit? nam scimus non sine magna iactura tandem deiectos fuisse Beniamitas. Certè tunc ostendit Deus Israelitas indignos esse tam honorifico munere: volebant enim exequi Dei iudicium Israelitæ, quum ipsi æquè scelerati essent. Dominus ergo illic palàm ipsos admonuit non esse cur zelum suum in alios conuerterent, quum ipsi non minus essent scelerati. Aliis videtur potius notari obstinatio: Illic steterũt: hoc est, ab eo tempore fuerunt pertinaces in suis sceleribus, neq; apprehendit eos prælium super filios iniquitatis. Hæc tertia expositio mihi magis probatur, quòd scilicet Israelitæ, quum iam improbi essent ac scelerati, vbi tamen præ se tulerunt magnum zelum & ardorem contra Tribum Beniamin, ex eo non destiterint pertinaciter ferri contra Deum, ita vt ad summum vsq; impietatis cumulum peruenirẽt. Iam quod sequitur, *Non apprehẽdit eos prælium in Gibea super filios iniquitatis:* pôt etiam variè exponi: vel quòd nõ debeãt Israelitę hoc clypeo se tueri, quia Deus Gabaonitas & tribules ipsorum tam seuerè puniuerit. Pepercit vobis semel Dominus, sed quid tum? distulit suam vindictam in longum tempus: sed an mitius nunc vobiscum propterea aget? imò grauior vos manet vltio, quia ab eo tempore non extorsit à vobis resipiscentiam. Alij etiam interrogatiuè legunt, non apprehendit eos prælium in Gibea super filios iniquitatis? Sed videtur mihi simplex verborum esse sensus, quòd non apprehenderit Israelitas prælium, quia non fuerunt tacti illo exemplo. Scimus proponi nobis ante oculos Dei iudicia, vt quisq; nostrum in vsum suum applicet. Propheta nunc væcordiam Israelis in eo obiurgat, quòd acsi res illa nihil esset, contempserit. Non apprehendit ergo prælium ipsos: id est, non senserunt se aliorum dispendio moneri vt resipiscerent, & postea sanctius ac castius viuerent sub obsequio Dei. quemadmodum etiam postrema particula melius cõfirmat. Super filios iniquitatis. Cur enim hoc nominatim additũ fuit à Propheta, nisi quòd Dominus testatus est, nullos fore impunitos, qui similes essent Gabaonitis, in quos tam rigidus erat ac seuerus? Quum ergo non fuerint tacti Israelitæ, hinc coarguitur eorum stupor. Et hac ratione dicit Paulus, Eph.5.6.
Super filios inobedientes vel incredulitatis veniet ira Dei. Tametsi enim Dominus de vno populo, vel de vno homine pœnam sumat, non dubium tamen est quin se mundi iudicem ostendat in particulari iudicio. Videtur mihi genuinus hic esse sensus Prophetæ. Cęterùm,

meminerimus vbi pergũt homines in sua malitia, illis meritò imputari, quicquid etiam peccarunt eorum patres. Si redimus in viam, Dominus momento sepelit omnia nostra peccata, & hac lege nos sibi reconciliat, vt quicquid est in nobis culpæ, condonet: etiamsi tota vita prouocauerimus in nos eius iram, tamen hoc totum sepelit momento vno, quemadmodum dixi. Quum autem non resipiscimus, non tantùm Dominus in memoriam reuocat nostra scelera: sed etiam patrum, quemadmodum hîc videmus à Propheta fieri.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum semel apparueris in persona vnigeniti Filij tui, & conspicuam nobis illic reddideris gloriam tuam, & quotidie etiam in speculo Euangelij tui nobis proponas eundem Christum: da inquam, vt defixi in eius intuitu non aberremus, neque feramur post praua figmenta, & Satanæ fallacias, & mundi etiam huius illecebras huc & illuc: sed maneamus constantes in obedientia fidei, & in ea pergamus toto vitæ cursu, donec tandem plena conformitate transfiguremur in imaginem æternæ tuæ gloriæ, quæ iam in nobis ex parte refulget, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

10 *In voto meo est, & castigabo eos, & congregabuntur contra eos populi, vbi colligati fuerint* (vel se colligauerint) *in duobus sulcis suis* (alij vertunt in duabus iniquitatibus suis, quasi nomen esset ab עון.

QVVM Deus sibi in voto esse dicit castigare populum, significat hoc sibi decretum esse, quemadmodum siquis summopere aliquid expetat. Et posset etiam tolerabilis sensus esse, si omissa copula ita quis verteret, *In voto meo est castigare eos.* Sed nunc à verbis discedere mihi necessarium non videtur: ideo simpliciter, vt verba sonant, seorsum accipio, quòd Deus suo desiderio velit obsequi in populo castigando. Videtur quidem hæc sententia cum multis aliis pugnare, vbi Deus tristitiam præ se fert, dum cogitur seuerius agere cum populo suo: sed vtrunq; non malè conuenit. Scimus passiones in Deum non cadere, sed pro sensu hominum, vel hanc vel illam personam induit. Quum ergo videtur inuitus accedere ad pœnas sumendas, ostendit quanto amore prosequatur suos, vel quàm molli & tenero affectu eos diligat. Nunc autem, quia negotium est cum hominibus peruersis & desperatis, ideo dicit se capturum voluptatem ex eorum exitio. Et hac ratione etiam dicitur Deus se vlcisci. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ: significat iam non posse reuocari decretum quod Deus apud se statuit de perdẽdo populo Israel, quia hæc pœna sit illi pro summa oblectatione. Iam dicit, *Castigabo eos, & congregabuntur populi contra eos.* His verbis ostendit Deus sibi in manu esse omnes populos, vt quoties visum fuerit, eos armet, quemadmodum etiam vbiq; eadem doctrina occurrit in Scripturis. Deus ergo sic continet omnes populos sub imperio suo, vt sibilo vel nutu, quoties ita visum fuerit, eos ad præliũ excitet. Quoniam ergo Israel securus ridebat Dei iudicium, nunc ostẽdit quàm efficax futura sit sua vltio, quoniam scilicet congregabit omnes populos in eorum perniciem. Et addit in eundem finem, *Vbi colligauerint se in duobus sulcis.* Hac particula Propheta admonet Israelitas nihil proficere dum sese muniunt contra omne periculum, & dum vires vndique contrahunt, quia non impedient eorum conatus quin Deus exequatur suam vindictam. *Vbi ergo fuerint colligati in duobus suis sulcis*, non desinam propterea congregare populos qui dissipent omnes eorum munitiones. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Nõ dubium est quin duos sulcos hîc vocet respectu arationis. Videbimus enim Prophetam in hac metaphora insistere. Quanuis ergo coniungant se Israelitæ & vires colligãt, tamen Deo facile erit colligere populos qui eos perdãt. Quidã hoc referunt ad totum corpus populi, quia putant hîc notari fœdus inter regnum Iehudah & Israel: sed mera est diuinatio, historia enim non respondet. Alij excogitant diuersum commentum, quòd scilicet Dominus omnes simul puniet, quum Iehudah coniunxerit se cum populo Israel in vitulis colendis: ita vinculum societatis inter duo regna existimant esse communem superstitionem. Alij existimãt Prophetam alludere ad duos vitulos, quorum alter in Dan, alter in Beth-el colebatur, vt notum est: sed omnes illæ interpretationes nimis argutę sunt & contortæ. Non dubito quin simpliciter hîc Propheta *duos sulcos* nominet, quia populus (vt solent facere profani homines) fretus sua potentia, fortiter & superbè contemnebat omnes minas. Vtcunque se coniungant duobus sulcis, inquit, tamen nihil proficient sua superbia, quominus ego vindictam meam exequar. Pergamus.

11 *Ephraim iuuenca est edocta ad diligendum trituram, & ego transiui super pulchritudine colli eius, equitare faciam Ephraim, arabit Iehudah, occabit sibi Iacob.*

Quidam distinctè legunt מלומדה & אוהבתי. putant enim initium versus esse exprobrationem: quasi diceret Propheta, Ephraim esse prorsus indocilem, quoniã à pueritia Deus illum educauerit

educauerit

educauerit sub disciplina sua, & tamen nunc erumpat in tantam proterniam: imò non desinat rebellis esse Deo, & obstinatè etiã in sua malitia pergat. Ephraim ergo est quasi iuuenca edocta. Sed sensus ille videtur longè remotus. Ego itaque simul contexo vno tenore, & sequor etiam quod magis receptum est, *Ephraim est iuuenca edocta ad amandum*, vel vt amet *trituram*, id est, in hoc assuefactus est Ephraim, vt trituram amet. Subest tacita cõparatio inter arationem & trituram. Scimus plus molestiæ & laboris esse in aratione, quàm in tritura: nam boues simul copulantur: deinde coguntur parêre, & frustra in hanc vel illam partem luctantur vbi simul coniuncti sunt. Si autẽ boues triturent, sunt soluti, & labor ille minus molestus est ac grauis. Propheta igitur hoc intelligit, Ephraim simulare aliquod obsequium, sed tamen non posse iugum subire, ita vt solidè & omni ex parte Deo obtemperet. Alij populi non tenebant quid esset se Deo subiicere, sed in Israele erat aliqua pietatis species. illic enim profitebantur se colere Deum Israelis, illic extabant templa: sed Dominus deridet hanc hypocrisin, ac dicit, *Ephraim similem esse iuuencæ*, quæ non potest collũ submittere iugo, sed tantùm ludendi gratia vellet per aream transire, & calcare triticum, quemadmodum hypocritæ solent. Neque enim penitus repudiant omnem doctrinam, sed admittunt aliquã ex parte. Si autem Dominus eos nimium vrgeat, tunc ferociter repugnant, ac demonstrant se proprio arbitrio velle permitti. Totus enim ferè mundus ostendit nescio quam speciem obedientiæ: sed vellet pacisci cum Deo, ne plus exigeret quàm ferat eorum libido. Si quis obnoxius est multis vitiis, eorum licentiam cõcedi sibi cupiet, in aliis præstabit aliquod obsequium. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & videmus quorsum tendat. Deridet igitur simulatum illud obsequium quod Israelitæ præstabant Deo, quia interim nolebant iugum ferre, sed erant indomiti. Ad trituram accedere non horrebant, quia siquid facile Deus mãdaret, hoc vel libenter præstabant, vel saltem vtcunq; in illa parte defungebantur suo officio: sed non poterant assuefieri ad arationem. Quum ita sit, *Transiui*, inquit, *super pulchritudine colli eius*. Deus ostendit qua ratione durius tractauerit Ephraim, quia scilicet subigendus fuit quum ita præfractus esset. Ego transiui super bonitatem colli eius: hoc est, quoniam videbam esse nimis obeso collo, & iugum respuere, ego afflictionibus tentaui an posset domari talis ferocia. Alij referunt ad doctrinam Legis, quòd Deus transierit super pulchritudine colli Israel, quia scilicet Legem suam communiter tradiderat omnibus posteris Abrahæ. Sed illud alienum est à contextu. Ego igitur non dubito hanc esse Prophetæ mentem, quòd Deus hìc pronuntiet se non frustra fuisse tam seuerum in domando Israele, quia scilicet videbat aliter non posse ad obsequium adduci. Quoniam ergo Ephraim tantùm amabat trituram, ego volui corrigere istas blanditias, nam non debui parcere. Si fuisset bos lassus, vel iam fractus senio, vel macer & nullis viribus, erat quidem habenda ratio: sed quum pingui & obeso collo esset Israel, quum satis esset robustus ad ferendum iugum, & tamen amaret suas delicias, & iugum respueret, oportuit domari afflictionibus. *Ego* igitur *transiui super bonitate*, vel pulchritudine *colli Ephraim*. Sed quoniam Deus nihil profecerat leniter castigãdo Israelem, nunc subiicit, *Equitare faciam*: alij vertunt, Equitabo: sed quia est verbum Hiphil, necesse est ita exponere, Quòd Deus equitare faciet Israelem. Quid autem hoc sibi vult? Qui verterunt, Equitabo, videbant se discedere à grammatica, sed necessitas cogebat eos ad hanc violentam interpretationem. Alij, Equitare faciam super Ephraim, subaudiunt על & subaudiunt etiam nomen, Equitare faciam populos super Ephraim. Sed optimè cõueniet sententia, si nihil mutemus in verbis Prophetæ: imò corrumpunt & verborum elegantiam & rem ipsam, qui afferunt commenta illa quæ retuli. Sic ergo loquitur Deus, Quoniam Ephraim trituram diligit & mediocres pœnę quibus eum subigere volui, nihil prosunt, ideo incipiam posthac alio modo agere: *Faciam equitare*, inquit, hoc est, Ego abripiam quasi per nubes. Alludit Propheta ad lasciuiam illam vel intẽperiem Israelis: libido enim sic ferebat populum illum, vt non posset rectà incedere vel gradu composito, sed vellet huc & illuc se proiicere, quemadmodum etiam dicit iuuencos esse indomitos Ieremias. Quid respondet Deus? Ego Iere.31.18.
equitare faciam eos: hoc est, tractabo populum illum pro ingenio. Similis est locus 30. cap. Iob. vbi conqueritur vir sanctus se fuisse vi abreptum, vt Deus equitare ipsum faceret supra nubes: Deus, inquit, equitare me fecit: (vtitur illic eodem verbo.) Quid hoc est? nempe quòd Dominus eum violenter huc & illuc transtulerit. Ita etiam nunc dicit Propheta, Israel delicatus est, sed interea video tãtam luxuriam in eius natura, vt non possit iugum recipere. Nihil ergo aliud restat, nisi vt equitet super nubes. Sed qualis futura est ista equitatio? nempe quum populus traductus est in exilium, quum posset placidè quiescere in terra Chanaan, quum posset frui Dei benedictionibus, equitauit: hoc est, celeriter raptus est in longinquam regionem. Nunc ergo videmus quomodo Deus cum Israele egerit, vt videbat ferre eius ingenium. Neq; enim potuit in sua terra ad obsequium cogi: sed necesse fuit aliò transferri, sicuti factum est. Postea subiicit, *Arabit Iehudah, occabit sibi Iacob*: hoc est, Reliqua pars populi manebit in suis afflictionibus. Fuerunt quidem pœnæ istæ graues, si per se æstimentur: sed longè mitius fuit ac magis tolerabile, quòd Iehudah in populo suo arauit & occauit, quàm si equitasset. Iehudah ergo passus est graues iacturas, & Dominus afflictionibus

eum etiam castigauit, sed fuit hęc pœna, quemadmodum dixi, longè mitior: perinde acsi bos è stabulo eductus ducatur in agrum, & illic cogatur perferre diurnas operas, grauis quidem & molestus erit ille labor: cæterùm viuet bos saltem ex suo labore, & se nocturna quiete reficiet: occando etiam suscipiet aliquid molestiæ, & contrahet lassitudinem, sed redibit ad stabulum: deinde non erit tam immitis Dominus, quin adhuc boui suo indulgeat. Videmus ergo quorsum spectet ista comparatio, quòd *Iehudah arabit, & Iacob*: hoc est, reliqua pars populi *occabit*, hoc est, franget glebas populus ille residuus: (id enim est Occare apud Latinos, Glebas frangere) Dominus autem faciet equitare Ephraim. Ego non dubito quin sit ille genuinus loci sensus: interea relinquo aliis liberum iudicium. Nunc sequitur:

12 *Seminate vobis ad iustitiam, colligite* (metite) *ad mensuram* (vel pro mensura) *clementiam* (vel bonitatem) *arate vobis arationem*: (alij vertunt, Nouate vobis nouale, sicuti Ieremiæ 4. Cæterùm quia idem est sensus, ego relinquo hoc liberum) *& tempus inquirendi Iehouam donec veniat, & pluere faciat iustitiam vobis.* (quanquam magis recepta versio est, Doceat vos iustitiam.

Hîc hortatur ad pœnitentiam Israelitas: quanquam non videtur simplex & nuda esse exhortatio, sed potius contestatio, acsi diceret Dominus, se frustra hactenus nauasse operam erga populum Israelem, quia semper obstinatus esse perrexerit. Nam statim sequitur:

13 *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij: quia confisus es in via tua, in multitudine fortium tuorum.*

Hæc ratio est cur non existimem Prophetam hîc simpliciter hortari populum, sed potius obiicere duritiem, quòd scilicet sępe admonitus, non tamen ad bonam frugē redierit. Commemorat igitur qualiter antea conatus fuerit Deus reuocare ad sanam mentem hūc populum. Hæc enim fuit assidua doctrina, *Seminate vobis iustitiam, metite pro mensura humanitatē,* vel humanitatis, *arate vobis arationem: tempus inquirēdi Dominum.* Quum ergo quotidie eadem hæc verba audiret populus, & ferè obtusas haberet aures, non tamē mutatus est in melius, neq; etiam flexibilem se præbuit: imò quasi data opera arauit impietatem, inquit, messuit iniquitatem: comedit igitur fructum mendacij, quia iustas pœnas sustinuit, vel satiauit se mendacio & perfidia. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Iam venio ad singulas partes, *Seminate vobis iustitiam.* Ostendit non fuisse neglectam salutem huius populi à Deo, quia tentauerit an esset sanabilis. Hæc erat medicina, vt populus sciret placabilem sibi fore Deum, si se iustitiæ addiceret. Dominus obtulit suam gratiam. Redite tantùm ad me. Nam simul ac iactū fuerit à vobis iustitiæ semen, parata erit messis: hoc est, apud me reposita vobis erit merces. Metetis igitur fructum pro humanitate. Cęterùm siquis quærat, an sit in hominum arbitrio serere iustitiam: facilis responsio est, Prophetam hîc non disserere quousq; se extendat hominum facultas, sed exigere ab illis quod debēt. Vnde enim fit vt Dei tot maledictiones nos subinde obruant, nisi quia serimus fructum similem prouentui? hoc est, Deus rependit nobis quod meriti sumus. Hoc igitur ostendit Propheta, Seminate vobis iustitiam, inquit: ostendit per ipsos stare quominus benignè & humaniter ac paterno more Dominus ipsos foueat: quia hoc non patitur eorum impietas. Et tantùm concionatur Propheta de officiis secundę Tabulæ, sicuti dum ad resipiscentiam hortantur homines Prophetę, sæpe incipiunt à secunda Legis tabula: quoniam illic crassior est hominum peruersitas, & possunt faciliùs conuinci. Iam quod postea subiicit נירו ניר, fateor non esse seruatum ordinem, sed in ea re nihil est absurdi. Postquam enim hortatus est ad arandum, iam addit, eos similes esse agris incultis & desertis, vt non satis sit semen iacere donec præparati fuerint. Propheta ergo debuerat secundum naturæ ordinem incipere ab aratione, sed simpliciter dixit quod volebat, ideo Israelitas non percipere fructum qualem optabant, quia seminassent tantùm iniustitiam: nunc si velint secum agi clementius, ostendit remedium, vt scilicet seminent iustitiam: siquidem ostendit ipsos occupatos iam esse malitia, acsi ager sentibus & spinis obsitus esset. Vbi ergo ager aliquis diu mansit incultus, crescunt illic spinæ & tribuli, & aliæ noxiæ herbæ, opus est duplici aratione, & vocatur ille duplex labor Nouatio, quemadmodum
Ierem. 4.3 eodem sensu loquitur Ieremias: ostendit enim populum obduruisse in sua malitia, & ita non posse fructum aliquem ferre donec euulsæ radicitus fuerint spinæ, & donec bene purgatus fuerit à vitiis suis in quibus occalluit. Nouate ergo vobis nouale. *Et tempus est inquirendi Iehouam donec veniat.* Hîc Propheta offert spem veniæ populo, vt ad resipiscendum animet. Scimus enim vbi reuocantur homines ad Deum, torpere: imò deficere animis, donec statuant Deum sibi esse propitium. Et hoc alibi fusius tractatum fuit. Nunc eandem doctrinam tractat Propheta, *Tempus est inquirendi Dominum.* Vtitur enim voce עת quæ significat tempus opportunum. *Tempus* igitur *est quærendi Dominum*: quasi diceret, Nondum vobis præclusa est salutis via. Dominus enim vos ad se inuitat, & ipse vltrò ad misericordiam propen-

propensus erit. Hoc vnum est. Interea tamen docemur non esse tardandum, quia pigritia hæc magno illis constabit si contemnant tam benignam Dei inuitationem, & pergant in sua obstinatione. *Tempus* ergo *est quærendi Iehouam*, sicuti etiam dicit Iesaias, Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propè est: Ecce nunc tempus beneplaciti, ecce nunc dies salutis. Sic etiam hoc loco Propheta Deum testatur fore exorabilem, si in viam redeat Israel: si autem præfractè continuet sua scelera, iam tempus hoc nō fore perpetuum, quia claudetur ianua, & populus frustra clamabit vbi præterierit hanc opportunam inuitationem, vbi Dei patientia abusus fuerit. *Tempus* ergo *inquirendi Dominum*, inquit, *donec veniat*. Confirmatio est superioris sententiæ: Propheta enim hîc disertè asserit non fore inutilem operam si Israel Deum quærere incipiat: Ipse ad vos veniet. Sed admonet simul non esse nimis festinandum. Nam quanuis Deus in gratiam nos recipiat, non tamen statim nos liberat ab omnibus pœnis vel incommodis. Ergo expectandum est patienter donec appareat reconciliationis fructus. Videmus ergo vtrunq; hîc prudenter agi à Propheta, vt scilicet Israel festinet ardenti zelo, neq; differat in longum tempus pœnitentiam: deinde vt tamen maneat quietus si non statim Deus ostendat se esse propitium, & non demonstret fauoris sui signa. Propheta hîc vult populum esse placidum. *Et pluat vobis iustitiam*: ירה quidem significat docere, significat etiam proiicere: sed quoniam מורה quod nomen deducitur ab illo verbo, significat pluuiam, vt satis notum est, ego non possum hîc aliter exponere, quàm *pluet vobis iustitiam*. Quid enim esset iustitiam docere? Sed alludit Propheta ad messem, quia poterat excipere populus, An certi sumus de prouentu, etiamsi quæramus Deum? Omnino, inquit, veniet ipse hoc est, occurret vobis, & pluere faciet vobis iustitiam: hoc est, fructum iustitiæ super vos. In summa, hîc Propheta ostendit Deum, quoties ex animo & syncerè quæritur à peccatoribus, prodire obuiam, & se benignum & clementem offerre. Sed quoniam de aratione & semente loquutus est: fructus autem, vel messis restabat, ideo vt promittat non perdituros sumptum & operam qui iustitiam seminauerint, dicit, Dominus pluet super vos fructum iustitiæ. Iam sequitur alter ille versus qui implet sententiam, quemadmodum dixi, *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij*. Ostendit Propheta frustra quotidie admonitum fuisse populum, & tam benignè ac suauiter allectum fuisse à Domino, quia non tantùm contempserit sanas admonitiones, sed obstinata malitia contrà sese proiecerit in diuersam partē. *Arastis impietatem*, inquit, Deus vos hortatus est ad serendam iustitiam: quid vos seminastis? impietatem: deinde, messuistis iniquitatem. Quidam hîc putant notari pœnas quas populus sustinuit: acsi diceret Propheta, Deus talem prouentum vobis rependit, qui sationi respondeat. Ergo saturati estis mendacio: hoc est, vestra inani fiducia. Sed videtur potius vnam sententiam prosequi, quòd scilicet arauerint impietatem, id est ab initio fuerint impij: deinde messuerint iniquitatem, id est, continuauerint suam malitiam ad messem vsque, & reposuerint fructum illum quasi in horreum, vt se satiarent perfidia. Ego existimo Prophetam hoc sensu loqui, sed libera sit electio: tantùm ostendo quid melius conueniat. Nam postea sequitur, *Quia confisus es in via tua, in multitudine fortium tuorum*. Hîc Propheta notat præcipuum scelerum omnium caput, quòd scilicet Israelitæ suis consiliis freti non præbuerint aurem Dei verbo: deinde suis viribus muniti non exhorruerint eius iudicia, neq; etiam ad eius fidem confugerint, vt ipsos tueretur. Hæc igitur superbia non abs re hîc à Propheta nominatur tanquam præcipuum caput omnium scelerum. Nam siquis vel prudentiæ suæ diffidat, vel suæ infirmitatis conscius timeat, facilè poterit subigi: sed vbi superbia occupat hominis mentem, vt se existimet sapere, nihil apud eum tunc proficit vel consilium vel doctrina: itidem siquis suas vires magnificè extollat, & fastu sit inflatus, non poterit mansuescere, etiamsi centies admonitus fuerit. Ergo Propheta hîc definit illud mendacium, illam impietatem, & illam iniquitatem de quibus loquutus est. Quanuis enim variis modis peccaret populus, tamen fons & radix in isto mendacio erat, quòd scilicet solebat opponere vires suas Deo, & putabat se instructum esse prudentia, vt non opus haberet doctoribus. Quoniam ergo populus ita excæcatus fuit sua superbia, hîc Propheta ostendit fuisse illud mendacium quo se saturauerant. Sequitur:

14 *Et*, vel ideo, copula enim illatiuam particulam valet, *ideò surget tumultus in populis tuis, & vnaquæque munitionum tuarum vastabitur secundum vastationem Salman Beth-Arbel: in die prælij mater super filios allidetur.*

15 *Secundum*, hoc modo, *faciet vobis Beth-el à facie malitiæ, malitiæ vestræ: in aurora pereundo peribit Rex Israel.*

Hîc Propheta pœnam denuntiat, postquam scelera populi in medium proposuit, & satis peregit reos, qui tergiuersando, iudicium fugitabant: nunc addit, Deum fore iustum vltorem. *Surget* ergo *tumultus in populis tuis*. Hactenus tu saturatus es mendacio, quia spes fortitudinis te inebriauit: deinde falsa opinio prudentiæ: sed iam Dominus repentè tumultum excitabit inter populos tuos, id est, momento vno omni ex parte surget tumultus. Significat

non fore progreſſus lentos, ſed talem fore tumultum qui omnia conturbet ab extremo angulo vſq; in oppoſitam partem. *Surget* igitur *in populis tuis tumultus*, vel perditio. שאון enim ſignificat interdum perditionem vel interitum: ſed malo tumultum, quia verbum קאם videtur id exigere. Dicit, Vnaquæq; munitionum tuarum vaſtabitur: oſtendit quicquid roboris erat in populo, fore infirmum & prorſus vanum, vbi Dominus tumultuari cœperit, quia rediget hic tumultus in vaſtitatem omnes tuas vrbes munitas. Poſtea addit exemplum, quod alij referunt ad Salmanazar. Ponit hîc שלמן tantùm: & Salmanazar quidem nomen eſt compoſitum, ſed neſcitur an Propheta poſuerit hîc nomen ſimplex Salman: deinde poſuerit Beth-Arbel pro vrbe cuius mentio fit in quibuſdam Scripturæ locis, quę trans Iordanem erat reſpectu Iudææ. Si recipimus hanc ſententiam, Propheta voluit renouare memoriam cladis recentis. Scitis quid vobis nuper contigerit quum Salmanazar tam crudeliter graſſatus eſt per regionem veſtram, quum pagos & oppida & vrbes veſtras vaſtauit: præcipuè verò ſcitis, quàm atrox fuerit prælium illud in Beth-Arbel, vbi ſtrages fuit edita, vbi matres ſuper filios alliſæ fuerunt, vbi hoſtis non pepercit ſexui vel ætati, quod ſæuiſſimum eſt in extremis bellis. Talis igitur eſſet Prophetæ ſenſus. Sed alij exiſtimant notari hiſtoriam, quæ alibi non celebratur. Quicquid ſit, conſtat Prophetam loquutum fuiſſe de aliqua clade quæ ſuo tempore ſatis nota erat. Fama igitur hæc ſatis vulgata erat, ſiue fuerit illa clades illata per Salmanazar, ſiue alia cuius nuſquam expreſſa legitur mentio. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Sed non poſſum abſoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando iam toties admoniti, & tam ſuauiter etiam abs te inuitati, manemus tamen in noſtra malitia, & nihil quotidiana doctrina apud nos proficis: da inquam, vt ſpiritu manſuetudinis tandem flectamur in obſequium tuum, & pugnemus etiam ipſi cum carnis noſtræ duritia & contumacia, donec nos tibi præbeamus morigeros, neque expectemus donec aduerſus nos manum tuam exeras, vel ſaltem ſic proficiamus ſub tuis ferulis, ne cogaris extremam vindictam in nos exerere, ſed ſtatim reſipiſcamus, & quidem abſque mendacio, vt aremus ſub iugo tuo, & ita fruamur benedictionibus tuis domeſticis, vt non tantum te nobis Dominum oſtendas, ſed etiam Patrem plenum miſericordiæ & humanitatis, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

Heri expoſuimus verſum 14. cap. 10. vbi Propheta denuntiabat populo ſuo vindictam Dei, qualem experti fuerant, ſiue quum regio vaſtata fuit ab exercitu Salmanazar, ſiue quum alia clades illata fuit. Ex verbis quidem certò colligitur prælium fuiſſe commiſſum in Arbel, quod diximus fuiſſe oppidum trans Iordanem. Iam docet etiam Propheta quanta fuerit prælij illius atrocitas, & quàm grauis & dira clades quam nunc populo minatur, futura ſit: nempe quia mater alliſa fuerit ſuper filios. Iam poſtea oſtendit Propheta, hanc Dei vindictam fore iuſtam, quia prouocauerant Deum Iſraelitæ ſuis ſuperſtitionibus. Cauſam ergo poſtremo verſu notat, cur Dominus tam ſeuerè acturus ſit cum populo ſuo. & notanda eſt loquendi formula, *Sic faciet vobis Beth-el*, inquit. Poterat dicere Deum ſic facturum, ſed expreſſius oſtendit malum in ipſis reſidere, & mali cauſam: *Beth-el*, inquit, *ſic faciet vobis*. Certum eſt, bellum non fuiſſe ortum à Beth-el, ſed quia cultum Dei corruperant adorando vitulum, ideo Propheta dicit non Aſſyrium fuiſſe autorem propriè loquendo, huius cladis, ſed potius imputandam eſſe corruptelæ, quæ nata fuerat in Beth-el. *Beth-el* ergo *ſic vobis faciet*. Iam addit, *A facie malitiæ, malitiæ veſtræ*. Quidam exponunt, Propter malitiam malitiæ, vt augendi cauſa notetur extremitas quædam, ſicuti genitiuus Hebræis ſuperlatiui loco ſæpe accipitur: ſed poteſt eſſe ſimplex repetitio, propter veſtram malitiam hoc fiet, & fiet ita vt non poſſitis aliò culpam transferre: vos enim omnium malorum vobis eſtis autores. Poſtremò dicit, *In aurora ſuccidendo ſucciſus eſt*, vel pereundo periit *Rex Iſrael*. His verbis ſignificat Propheta Dominum ita pœnam ſumpturum de populo Iſrael, vt ſatis appareat rem non contingere humanitus vel fortuitò. Dominus enim regnum illud, quod tam bene munitum erat, quod florebat tanta opulentia & viribus, repentè euertet. *Succiſus eſt* igitur *aurora Rex Iſrael*, vel vno mane. Quidam legunt כשחר pro בשחר, tanquam aurora periit Rex Iſrael, quia ſcimus auroram ſtatim euaneſcere dum ſol exoritur. Sol plenum diem ſecum affert, ideóque ſtatim tranſit aurora. Sed verior eſt altera lectio, vt etiam ſemper magis recepta fuit, quòd ſcilicet in aurora: hoc eſt, vno mane, Rex Iſrael periturus ſit, quemadmodum Gallicè dicimus, *Cela n'eſt que pour vn deſiuner*. Nam putabat ſuperbus ille populus vix fieri poſſe vt poſt multos annos ſibi quicquam aduerſi contingeret: nam excæcatus erat fiducia roboris ſui. Propheta deridet hanc amentiam, & dicit cladem ſubitam fore vt momento pereat Rex Iſrael, quanuis putet ſe eſſe inſtructum & militibus, & aliis omnibus præſidiis. Iam ſequitur:

CAPVT

CAPVT XI.

Via puer Israel, & dilexi eum: (hoc est, Quando adhuc puer erat Israel: כי non accipitur hîc causaliter, sed aduerbium est temporis. Quum ergo puer erat Israel, tunc dilexi eum.) *Et ex Ægypto vocaui filium meum.* (ad verbum est, Clamaui ad filium meum.)

Hîc expostulat Deus cum populo Israel propter ingratitudinem. Nam duplex erat obligatio populi, quòd Deus illum fuerat amplexus à prima origine, quum nihil adhuc esset vel meriti vel dignitatis in ipso. Qualis enim conditio fuit populi quum mancipatus erat seruilibus operis in Ægypto? Certè potuit tunc videri vel quispiam homo semimortuus, vel iam ferè putridum cadauer: nihil enim restabat amplius vigoris. Dominus ergo quum tam desperatus esset status populi, porrexit manũ, & deduxit quasi è sepulchro, restituit à morte in vitam. Nunc quòd populus non agnouit tam admirabilem gratiam Dei, sed statim petulanter illi tergum obuertit: quale fuit hoc flagitium, & quàm fœda prauitas, referre talem mercedem authori vitæ & salutis suæ? Amplificat ergo Propheta populi crimen & flagitium hac circunstantia, quòd Dominus statim à pueritia eum dilexit: *Quum adhuc*, inquit, *puer esset Israel, ego eum amaui.* Nam fuit hæc populi natiuitas, quum egressus est ex Ægypto. Dominus quidem fœdus suum pepigerat cum Abraham 400. antè annis: deinde Patriarchæ, vt scimus, habiti sunt ab ipso pro filiis: sed voluit Deus Ecclesiam suam esse quasi extinctam quum eam redemit: ideo sæpe Scriptura, quum loquitur de liberatione populi, perinde recenset illam Dei gratiam ac si quis natus esset in mundo. Ergo non abs re hîc Propheta docet populum fuisse dilectum quum adhuc puer esset. Signum huius amoris demonstrat, quòd eductus fuerit ex Ægypto. amor iam præcesserat, quemadmodum causa semper effectu suo prior est. Sed Propheta hîc per amplificationem loquitur: *Dilexi Israel, adeóq; quum adhuc puer esset, ego vocaui eum ex Ægypto:* hoc est, Non modò amaui puerum, sed antequam natus esset iam incœpi eum amare. Liberatio enim ex Ægypto fuit natiuitas, amor autem meus pręcessit. Hinc ergo apparet populum illum fuisse à me dilectum antequam editus esset in lucem. Ægyptus enim fuit instar sepulchri, nulla fuit scintilla vitæ. Sed conditio quam tunc sustinuit miser ille populus, deterior erat mille mortibus. Ego itaque quum ex Ægypto vocaui populum meum, satis ostendi gratuitum fuisse meum amorem antequam natus esset. Ergo minus excusabilis populus est, qui tam indignam mercedem Deo rependit, quum præuentus fuerit gratuito eius fauore. Nunc tenemus Prophetæ sententiam. Sed hîc oritur difficilis quęstio, quoniam Matthęus 2. cap. locum hunc ad Christi personam accommodat. Qui minus exercitati erant in Scripturis, securè locum hunc de Christo exposuerunt: tamen contextus repugnat. hinc factum est vt nasuti homines exagitauerint totam Christi fidem, quasi Euangelista Prophetæ testimonio abusus esset. Qui magis appositè respondent, putant esse comparationem duntaxat, quemadmodum alibi citatur locus Ieremiæ dum refertur crudelitas Herodis, qui sæuiit in omnes infantes ditionis suæ, qui essent infra bimatum, Rachel plorans filios suos, noluit consolationem admittere, quia non erant. Euangelista dicit impletum fuisse illud vaticinium. Atqui certum est aliam esse Ieremiæ mentem. Sed nihil obstat quominus idem testimonium etiam aptari ad illam historiam potuerit. Sic locum hunc intelligunt. Sed ego existimo Matthæum propius expendisse consilium Dei, vbi Christus in Ægyptum ductus est, & illinc postea reuersus in Iudæam. Primo loco sic habendum est, Christum non posse auelli ab Ecclesia, sicuti corpus manebit mutilum sine capite & truncum: Ergo quicquid olim in Ecclesia contigerat, oportuit tandem in capite ipso impleri. hoc vnum est. Deinde etiam non dubium quin admirabili prouidentia voluerit Deus Filium suum ex Ægypto prodire, vt redemptor esset fidelibus: atque ita ostendit veram & solidam, & perfectam liberationem nunc demum fuisse præstitam quum apparuit Redemptor promissus. Fuit igitur hæc plena natiuitas Ecclesiæ quum ex Ægypto Christus prodiit ad Ecclesiam redimendam. Ita meo iudicio nimis frigidum est illud commentum, quòd Matthæus per similitudinem loquutus sit. Nam illud expendere nos conuenit, quòd scilicet Deus, quum populum suum olim redemit ex Ægypto, tantùm quodam præludio ostendit redemptionem quam distulit vsque ad Christi aduentum. Sicuti ergo tunc corpus Ecclesiæ ex Ægypto eductum est in Iudæam, sic caput ipsum tandem ex Ægypto etiam prodiit: atq; tunc demum ostendit Deus se verum esse liberatorẽ populi sui. Hæc igitur summa est, ideo Matthæus aptissimè locum hunc ad Christum accõmodat, quòd scilicet Deus Filium suum dilexerit à prima pueritia, & vocauerit eum ex Ægypto. Scimus interea alio respectu Christum vocari Filium Dei, quàm populum Israel. Nam adoptio filios Abrahæ fecit filios Dei: Christus autem natura est vnigenitus Dei Filius. Sed oportet etiam suum gradũ manere capiti, vt corpus infrà resideat. Itaque in eo nihil est absurdi. Quòd autem ingratitudo obiicitur, quia tantam Dei gratiam non agnouit, hoc non potest competere in personam Christi;

Iere. 31 15. Matth. 2. 18.

vt satis scimus: neque etiam ad eum referre opus est. Nam videmus aliis locis non omnia in Christum competere, quæ dicuntur vel de Dauide, vel de summo Sacerdote, vel de posteris Dauidis, & tamen erant figura Christi. Sed discrimen semper magnum est inter rem & figuras. Nunc pergamus.

2 *Vocarunt illos* (vel clamauerunt ad illos) *sic ambulauerunt à facie illorum, Baalim sacrificia obtulerunt, & sculptilibus suffitum fecerunt.*

Iam ingratitudinem populi recitat Propheta, quòd scilicet neglexerit memoriam redemptionis. Clamãdi verbum hîc diuerso sensu accipitur. Nam Deus populum, vel Filium suum ex Ægypto vocauit effectualiter, vt loquuntur: vocauit rursus per suos Prophetas externa voce, vel doctrina. Ergo quum prius dicebat, se Filium vocasse ex Ægypto, hoc intelligi debet de actuali, vt loquuntur, liberatione. Nunc quum dicit: *Vocarunt eos,* intelligitur hoc de doctrina. Non exprimitur Prophetarum nomen, sed res ipsa clara est. Et videtur consultò Propheta indefinitè dixisse, vocatum fuisse populum, quò melius pateret indignitas: quia scilicet toties, & à tam multis vocatus, non tamen resipuerit. *Vocarunt* igitur *eos.* Quum ita loquitur, non intelligitur sermo de vno vel altero homine, vel paucis, sed potius comprehenditur multitudo hominum, quasi hoc passim factum esset. Sic etiam nunc, *Vocarunt eos,* hoc est, populus hic vocatus fuit non bis vel semel, sed assiduè: & Deus non modò nuntium vnum vel præconem misit qui eos vocaret, sed multi Prophetæ alij post alios subinde excitati sunt: id verò contigit sine vllo profectu. Nunc tenemus quid velit Propheta. *Vocarunt eos,* inquit, *sic abierunt à conspectu eorum.* Particula כן hîc ponitur quasi per hypotyposin, vt loquuntur: demõnstrat enim Propheta, tanquam digito, vt sceleratè conspirauerint ad consilia sua exequenda, quasi data opera vellent contemptum palàm ostendere. *Sic abierunt.* Quum ad vnam partem vocarent Prophetę, in diuersam partem profecti sunt. Videmus ergo hanc demonstrationem non esse superuacuam, quum dicit ita esse profectos: deinde, *A facie eorum:* nam ostendit populum latebras captasse & refugisse lucem. Denique colligimus ex his verbis, tantam fuisse peruicaciam populi, vt non modò cuperet alienus esse à Deo, sed nihil etiam haberet negotij cum Prophetis. Hoc autẽ signum est extremæ malitiæ, vbi doctrina ipsa tædio est, & ministri etiam eius iam ferri non possunt. Et non dubium est quin Propheta hoc crimen exprimere in populo voluerit. Postea dicit, *Sacrificasse Baalim, & suffitum fecisse sculptilibus.* Priore membro ostendit contumaciam, quòd scilicet non fuerint dignati Israelitæ aurem præbere seruis Dei. Nunc addit, *Suffitum fecisse* suis sculptilibus, & cultum etiam exhibuisse suis idolis. Per *Baalim,* quemadmodum alibi dictum fuit, intelligit Propheta minorés deos. Neque enim tantus stupor regnabat in populo, quin sentiret aliquod supremum esse numen: imò profanæ etiam Gentes hoc confessæ sunt, esse summum aliquem Deum. Sed Baalim vocabant patronos: vt hodie in Papatu videmus ad mortuos transcriptum esse idem munus: nempe vt concilient hominibus gratiam coram Deo. Non est igitur cur Papistæ effugium quærant in vocibus, quia eadem apud ipsos grassatur hodie superstitio, quæ olim apud Gentes & apud populum Israel. Hîc Propheta exaggerat malitiam populi, quòd scilicet non tantùm prętererierit contemptim omnem pietatis doctrinam, sed peruerterit manifestè totum Dei cultum, & se prostituerit fœdis abominationibus, vt suffitum faceret idolis suis. Pergamus.

3 *Et ego ad pedes deduxi eum,* vel ad pedes deductio mea, *ad Ephraim attollendum,* vel sustulit, *supra brachia sua, & non cognouerunt quòd sanauerim eos.*

Hîc Deus iterum amplificat populi crimen, quòd nullis beneficiis, etiam post longum tempus vel allici, vel flecti, vel corrigi, vel ad sanam mentem reduci potuerit. Satis hoc erat, quum manu Dei populus Israel è sepulchro eductus esset in lucem vitæ, tamẽ postea repudiasse omnem doctrinam. Hoc erat graue & atrox crimen, sed iam Deus vltrà progreditur, quòd scilicet non destiterit amorem suum erga ipsum ostendere: & tamen hac perseuerantia nihil adeptus sit, quoniam incurabilis fuit malitia & prauitas populi: ideo dicit, Ego deduxi Ephraim ad pedes. Quidam volunt esse nomen רגל: & videtur hoc optimè quadrare. Nam alioqui erit literæ mutatio, quam Grammatici non admittunt in principio dictionis. Nam ת esset hîc positum loco ה Atqui etiam si frequenter hoc occurrat in lingua Hebraica, nullum tamen exemplum tale proferri posset, sicuti qui linguæ periti sunt, putant potius esse nomen hac de causa: & libenter hoc amplector. Qui tamen volunt esse verbum, dicunt, Deduxi eum ad pedes, תרגלתי: hoc est, quemadmodum puer qui nondum firmo pede graditur, paulatim assuescit, & nutrix, vel pater, vel mater qui eum deducunt, indulgent infantię: sic etiam Israelem ego deduxi, quantum poterant ferre eius pedes. Sed altera versio minus obscura erit. *Ambulatio* igitur *mea ad pedes eius:* hoc est, Ego me demisi sicuti solent matres: deinde dicit se tulisse populum in humeris suis. Et videbimus eâdem similitudinem paulo pòst. Et Deuter. cap. 32. dicit Moses portatum fuisse populum illum sub alis Dei, vel Deum expandisse alas suas, quemadmodum aquila volitat super pullos suos. Quantum ad rem spectat, sensus Prophetæ non obscurus est. Intelligit enim populum hunc paterno more & indul-

indulgenter fuiſſe tractatũ à Deo:tamen etiam hãc perſeuerantiam caruiſſe profectu, quum Dominusnon deſineret ſua beneficia erga eum proſequi. Dicit poſtea, *Ad portandum* ſuper brachia eius. קחם aliqui exponunt Portauit, vt ſit præteritum : & ſubaudiunt nomen Moſis: Deus enim hîc loquitur. Alij volunt eſſe infinitiuum, Ad portãdum: quemadmodum ſiquis portaret aliquem ſuper humeros ſuos. Et videtur iſta expoſitio meliùs quadrare. In ſenſu nulla eſt ambiguitas, quia Prophetæ conſilium, vt iam dixi, tale eſt, hunc populum eſſe ſceleſtiſſimum qui Deo non obediat, quum tam clementer ab ipſo tractatus fuerit. Quid enim potuit expetere quod non præſtiterit Deus? quemadmodum etiam dicit per Ieſaiam, Vinea Ieſa.5.4.
mea, quid debui tibi facere quod non præſtiterim? Ita etiam hoc loco, *Ambulatio mea fuit ad pedes Ephraim*, idque *ad portandum:* quemadmodum ſiquis portet ſupra brachia ſua, non tamen cognouerunt quòd ſanauerim eos: hoc eſt, neque principium bonitatis meæ, neque continua ſeries quicquam apud eos valuit. Ego quum ex Ægypto eos eduxi, mortuos reſtitui in vitam : hoc beneficium abolitum fuit. Iam in deſerto ego tot modis teſtatus ſum me eſſe optimum & indulgentiſſimum patrem: ego operam meam etiam hac in parte perdidi. Quare? Nulla enim mea gratia agnita fuit in hoc peruerſo & væcordi populo. Nunc ergo videmus quid Propheta voluerit. & eandem ſententiam continuat proximo verſu.

4 *In funibus hominis traham eos*, hoc eſt, traxi eos, *in vinculis amoris*: *& fui illis ſicuti qui attollunt iugum ſuper maxillas: & attuli ſuper eos cibum*, vel feci eos comedere, *quietè.* Dicemus poſtea de vtroque ſenſu.

Primò obiicit Propheta, populum hunc non fuiſſe duriter habitum, quemadmodum ſolent vel mãcipia, vel boues, vel aſini. Prius dixerat populum Iſrael ſimilem eſſe iuuencæ quæ iugum excutit, & propter laſciuiam diligit triturationem duntaxat. Quanquam autem tanta erat ferocia populi, hîc Deus oſtendit, ſe non vſum fuiſſe ſummo rigore : *Ego*, inquit, *traxi eum funibus humanis & vinculis dilectis.* Per funes hominis intelligit gubernationem humanam. Ego, inquit, non ſeruiliter tractaui eos, ſed habui pro filiis : ego etiam non reputaui tanquam pecudes, ego non conieci in aliquod ſtabulum, ſed traxi duntaxat vinculis amabilibus. Summa eſt, totum illud regimen quod Deus impoſuerat populo, fuiſſe certum & illuſtre ſignum fauoris paterni, ita vt populus non potuerit conqueri de nimio rigore, quemadmodum ſi Deus reſpexiſſet quale eſſet ipſorum ingenium, & aduerſus durum nodum, (ſicuti fertur vulgari prouerbio) vſus eſſet cuneo duro. Si ergo talis fuiſſet Deus erga populum, poterat obiicere ſe potuiſſe quidem allici, ſed non eſſe mirum ſi non paruerit, quia tam violenter tractus eſſet. Atqui non eſt quod excipiant me vſum fuiſſe aliqua ſæuitia, inquit Dominus: ego enim clementius me gerere non potui erga eos. *Traxi eos funibus humanis :* hoc eſt, non ſecus gubernaui eos quàm pater filios ſuos, fui liberalis erga ipſos. Ego quidem volui prodeſſe, & exegi ab illis obſequium, vt par erat : interea ego iugum impoſui neque ſeruile, neq; etiam quale imponi ſolet brutis animalibus, ſed contentus fui paterna diſciplina. Quum ergo tanta clemẽtia apud eos nihil profuerit, nónne hinc colligitur perdita & extrema eorum malitia? Poſtea addit, *Ego fui illis tanquam qui attollunt iugum ſuper maxillas.* Ego, inquit, non grauaui eos nimis duris oneribus, quemadmodum onerari ſolent boues, vel alia bruta iumenta : ſed ego ſuſtuli iugum ſuper maxillas: ego malui ipſe ferre iugum, & leuare onere impios iſtos & ſceleratos homines. Et Deus non fruſtra hoc aſſerit: ſcimus enim etiam, quum imperio ſuo vtitur & autoritatem ſibi vendicat, non tamen incumbere vt grauet populum, quemadmodum ſolent terreni Reges, ſed ferre onus quod hominibus iniungit. Non mirum eſt igitur ſi nunc dicat, *Se leuaſſe iugum ſuper maxillas huius populi:* quemadmodum ſiquis non velit grauare bouem ſuum, ſed ipſe manibus ſuis ferat iugum, ne bos laſſitudine deficiat. Poſtea addit, *Et quietè feci eos comedere*, vel cibum ad eos attuli. אוכיל putant quidam eſſe verbum futuri temporis, & eſſe poſitum אוכיל pro אאכיל : hoc eſt, comedere faciam eos: & futurum debebit reſolui in præteritum hoc modo: nam certum eſt particulam אט accipi aliquando pro tranquillo. Feci ergo vt trãquillè comederent. Sed altera expoſitio receptior eſt, vt אט ducatur à נטה, quod eſt tollere, perinde acſi diceret Propheta, cibum fuiſſe admotum. Deus ergo hîc modis omnibus exaggerat populi ingratitudinem & malitiam, quòd ſcilicet non agnouerit paternum illum fauorem, quum tam familiariter tamen ipſe ante oculos poneret ſuam gratiam. *Ego*, inquit, *porrexi ſuper eos cibum:* hoc eſt, ego neq; proieci in terram, neq; etiam altius poſui: non laborarunt in ſumendo cibo, ſed ego quaſi manu mea attuli & ſubieci, vt poſſent comedere ſine vllo labore. Breuiter ſignificat Deus omnia ſe fuiſſe expertum ſiqua fuiſſet manſuetudo, vel docilitas in populo Iſrael, ſe malè ſe omnia ſua beneficia locaſſe, quoniam populus hic cæcutierit ad tam familiares gratias: hoc eſt, quæ poterant certò teſtari Deum omnibus modis ſe præſtare patrem. Sequitur:

5 *Non reuertetur in terram Aegypti, Aſſur dominabitur ipſis, quia noluerunt conuerti*, renuerunt ad conuertendum.

Hîc nouam pœnam denuntiat Propheta, quòd scilicet populus frustra speret sibi Ægyptum fore loco refugij vel asyli, quia Dominus in contrariam partem eum abstrahet. Nam Israelitæ spem hanc apud se fouebant, si fortè Assyrius esset potentior, tamen commodum sibi fore hospitium in Ægypto apud amicos, quibuscum fœdus inierant. Quum ergo sibi promitterent hospitale exilium in Ægypto, hîc vanam fiduciam deridet Propheta: Frustrabitur, inquit, populum hęc sua opinio, quia putant sibi viam patere in Ægyptum: Clausa est, inquit, *Non reuertentur in terram Ægypti, sed Assur erit Rex eorum.* Quum dicit Assyrium dominaturum, significat populum hunc fore exulem sub Assyriis, quod etiam contigit. Ergo hîc præoccupat omnes vanas spes quibus se populus fallebat, vt obdurescceret contra omnes minas Dei: Non est, inquit, quòd in Ægyptum respiciant. Dominus enim non permittet vt illuc perueniant, quia trahet eos in Assyriam. Et postea causam reddit, *Quia noluerunt reuerti*, inquit. Hîc alio sensu accipitur verbum: sed elegans est paronomasia. Putabant sibi fore liberum transitum ad Ægyptios. Atqui noluerant ad Deum transire, quum toties eos vocasset. Dicit ergo Propheta iam præclusum illis esse reditum in Ægyptum, quia ad Deum ipsum redire noluerant. Hæc summa est, Quum peruicaciter resistunt homines Deo, frustra sibi pǫstea vel in hanc vel in illam partem sperare aliquas liberas transitiones, quia Dominus ligatos & constrictos teneat: quemadmodum solent feræ bestiæ, vbi ostendunt nimiam sæuitiam, includi caueis, vel etiam catenis constringi: quemadmodum etiam solent furiosi homines ligari fortibus vinculis: ita etiam Dominus pręfractos homines durius constringit, vt non possint vel digitum mouere. Hic Prophetæ sensus est. Interea subaudienda est tacita comparatio inter antiquam seruitutem quam pertulerant in Ægypto, & nouam hanc quæ ipsos manebat. Experti fuerant quale esset Ægypti hospitium, & tamen tanta cæcitate occupatæ erant eorum mentes, vt cuperent illuc redire. Excepti fuerant illorum patres satis humaniter, sed posteri eorum grauati fuerant, imò parum abfuerant ab vltimo interitu. Qualis fuit ista dementia, vltrò velle in Ægyptum redire, quum tamen scirent qualis esset Ægyptiorum sæuitia & crudelitas? Atqui, quemadmodum dixi, aliquid grauius eos manet, indigni sunt qui redeant in Ægyptum. Esset quidem iam maledicta ista conditio, sed interea Dominus non aperiet illis viam, coget enim eos aliò transire: imò violenter trahentur à victoribus in Assyriam. Summa est, si populus duriter in Ægypto tractatus fuerat, iam instare tyrannidem longè grauiorem, quia scilicet Assyrij duplicabunt iniurias, & vim, & omne genus iniuriæ & contumeliæ contra hunc populum. Nonnulli putant hoc ad consolationem fuisse additum, quòd Deus, quanuis tantopere prouocatus à populo, nolit tamen rursus in Ægyptum traducere, ne prior redemptio aboleatur: sed mediam rationem sibi fore in promptu qua ingratos castiget, retineat tamen in suo peculio. Sed iam ostendi quid mihi magis placeat. Cæterùm, vtrunuis eligatur, videmus quàm grauis & dura sit ista denuntiatio Prophetæ.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos dignatus es eligere ante iacta mundi fundamenta, & gratuita adoptione nos complexus es quum essemus filij iræ, & deuoti extremo exitio: deinde etiam statim ab vtero nos amplexus es, tandem dignatus es etiam nos testimonio clariore amoris tui, quum per Euangelium tuum nos vocasti in societatem & communionem vnigeniti Filij tui: da inquam, ne immemores simus tot & tam singularium bonorum, sed vocationi tuæ sanctæ respondeamus, & studeamus nos totos tibi addicere, neq; ad vnum diem, sed quemadmodum ad tempus nos hîc collocasti, ita etiam studeamus & viuere & mori tuo arbitrio, vt ita glorificemus te vsque in finem, per eundem Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

6 *Et cadet gladius in vrbes eius, & consumet vectes eius*, alij vertunt ramos vel membra, *& vorabit propter consilia eorum.*

QVia difficile erat persuadere superbo populo cladem instare qualem prædixerat Hoseas, quoniam videbat se instructũ esse multis præsidiis, ideo nunc adiungitur hæc sententia, quòd vrbes munitæ non impedient quominus hostis perrumpat, deuastet totam regionem, & populũ abducat captiuũ. Nunc tenemus quomodo versus hic cohæreat cum proximo. Minatus fuerat Propheta exilium. Iam quia Israelitæ putabant se tutos esse in suis nidis, ideo adiungit non esse cur munitionibus suis confidant, quia Dominus poterit gladio cõsumere vrbes ipsorum. Dicit ergo, *gladius cadet* super vrbes eorum. חול significat manere & castrametari: significat etiam interdum cadere vel irruere: & hic secundus sensus meliùs conueniet præsenti loco. Alij tamen vertunt, *Manebit* gladius in vrbibus, donec eas consumat. Sed quantum ad summam rei, non multum interest. Ego tamen breuiter attingo quid mihi probetur: *Gladius* ergo *cadet* (vel irruet) *in vrbes*: deinde, *Cõsumet vectes eius.* בדים vocant Hebræi vectes sæpe, sæpius tamen vocant ramos, vel membra: ramos arboris, & membra hominis. Ideo quidam metaphoricè accipiunt hîc pro oppidis vel pagis: sunt enim quasi

quasi membra vrbium, vel rami. Quanquam alij exponunt filios, qui succrescunt ex suis parentibus non secus ac rami ex trunco. Sed videtur illud nimis remotum. Ego sententiam illam non improbo, quòd Propheta hîc designet oppida & villas quæ erant quasi appendices vrbium, quemadmodum rami se huc & illuc proiiciunt ex arbore. Sensus ergo hic non malè quadrabit, quòd gladius absumet & vorabit oppida & pagos, vbi ceciderit super vrbes. Sed quod iam dixi de vectibus videtur aptius esse ad Prophetæ mentem. Synecdoche autem erit in voce בדים. quia pars munitionum est in vectibus: portæ enim clausæ & munitæ efficient vrbes validas. Sic per synecdochen posset hic locus exponi, quòd gladius, postquam ceciderit in vrbes, quicquid est in illis roboris ac præsidij consumet ac vorabit. Adiungit simul causam, *Propter consilia eorum*, inquit. Non dubium est quin hoc nomine vsus fuerit, quòd Israelitæ se sapere putabant: quemadmodum profani homines arrogant sibi multum prudentię: & hoc faciunt vt Deum quasi ex alto despiciant, & derideant omnem doctrinam. Quoniam ergo sibi videntur valde prouidi qui Deum contemnunt, & muniti esse bonis consiliis, Propheta ostendit hanc Israelitis causam fore exitij, quòd diabolica illa prudentia turgeant, quòd non sustineant parêre verbo Domini. Pergamus.

7 *Et populus meus suspensi ad auersionem*, alij vertunt conuersionem, *& ad excelsum vocabunt*, id est, vocant, *simul non extollet*, id est, nemo extollit.

Variè torquetur hic versus, quoniam alij תלואים exponunt quasi perplexum: acsi diceret Propheta, populum iustam pœnam dare dum anxius est, ac dum circumspicit, nihil vsquam reperit solatij, quia hæc merces sit defectionis vel apostasiæ. *Populus* ergo *meus sunt suspensi:* id est, non mirum est si Israelitæ nunc magna anxietate torquentur, & nullum malis suis exitum inueniunt: digni enim sunt quos Dominus ita constringat, qui ab ipso rebellarunt. Hic ergo fructus est defectionis eorum, quòd nunc ita pleni sunt tristitia, & simul desperatione. Hæc vna est expositio. Alij dicunt hic potius Deum conqueri de populi malitia, vtpote qui deliberet an debeat resipiscere. Suspensum ergo pro dubio accipiunt, *Populus meus sunt suspensi:* hoc est, quasi de re ambigua consultant, dum eos ad pœnitentiam exhortor, & non possunt semel statuere quid factu sit opus: sed alternant inter diuersa consilia, & nunc in illam inclinant partem, nunc in alteram: quasi verò res ipsa eos ad deliberandum cogat. Certè quid iustum sit, eos minimè latet: sed quia nolunt, tergiuersando sibi accersunt colores dubitandi. Clamant enim Prophetæ ad eos, & nemo *extollit*. Illa est secunda expositio. Interim notandum est variè accipi nomen משובה, quia priores auersionem transferunt, & Iod affixum, passiuè tunc necesse erit exponere, vocari à Deo auersionem suam, quoniam Israelitæ ab eo defecerant. Sicuti Iesaiæ 56. vocat domum orationis suæ, in qua solebat precari populus. Passiuè ergo secundum illos, auersio Dei vocabitur, quia populus ab eo alienatus fuerat. Alij conuersionem vocant. Sed Hebræi doctores nomen hoc semper volunt accipi in malam partem, & affirmant nullum locum extare, vbi aliud quàm rebellionem vel apostasiam significet. Quum ita sit, libenter de auersione accipio: & ita non stabit secundus sensus, quòd scilicet populus deliberet an audire debeat monitiones Prophetarum. Quanquam videtur mihi aliud velle Propheta, quàm primo loco ex sententia aliorum retulerim. Dicunt illi, *Populus meus sunt suspensi:* hoc est, anxiè torquentur propter defectionem, quia scilicet ego iustas pœnas sumo de apostasia qua factum est vt me relicto, vagati sint post sua figmenta: Sed ego aliter accipio: vt iam dixi, *Populus meus sunt suspensi:* hoc est, populus meus non tantùm à me semel defecit, sed quasi suspensus est in illa sua defectione. Suspensos igitur vocat, non quia mœsti sint & perferant magnos cruciatus, & videant res suas perplexas, sed potius vocat suspensos, quia obstinati maneant: quemadmodum siquis dicat neminem vna in re esse suspensum, vbi non mouetur. Deniq; illa suspensio nihil aliud est quàm obstinatio populi: *Suspensi* igitur *sunt ad defectionem*. Postea addit, *Ad excelsum vocant*, inquit, *simul nemo extollit*. Indefinita oratio quid valeat, heri diximus: significat enim Propheta, doctrinam personuisse in populo illo, & satis multos testes vel præcones fuisse à Domino emissos, sed hoc totum fuisse inutile. *Vocât* ergo *ad excelsum, nemo attollit*. Quidam etiam subaudiunt nomen Dei: & illa magis est recepta opinio: sed meo iudicio falluntur: neq; enim dubito quin Propheta de Israelitis loquens, intelligat stetisse in vno gradu, & non fuisse commotos vlla doctrina, vt scilicet progressum facerent, vel ostenderent signum aliquod resipiscentiæ. *Nemo igitur attollit*. Vtitur singulari numero, & ponit particulam יחד, acsi diceret. A primo ad vltimum nemo est qui dolore afficiatur, perstant enim obstinati in sua malitia. Et quum dicit neminem attollere, videtur alludere ad nomen suspensionis. Sunt igitur suspensi ad suam defectionem. Vbi autem clamant Prophetæ, & eos assiduè hortantur vt resipiscant, *Non attollunt:* hoc est, non aspirant ad Deum: & quidem hoc fit vno consensu, acsi omnes pariter excæcati conspirassent in vna & eadem malitia. Hoc igitur versu iterum Propheta populi scelera in medium producit, vt melius appareat, Deum non sine causa tam atrociter minari, quia digni sunt grauissimis quibusq; exemplis, qui tam peruicaciter Deo rebelles sunt. Hæc summa est. Nunc pergamus.

Isai: 64.7.

8 *Quomodo ponam te Ephraim? tradam te Israel? quomodo ponam te sicut Sodomam? statuam te sicut Zeboim? Inuersum est in me cor meum, simul reuolutæ sunt*: (alij incaluerunt: nam כמר illud significat, simul ergo reuolutę sunt) *pœnitudines meæ.*

9 *Non faciam*, id est, non exequar, *furorem iræ meæ, non reuertar ad perdendum Ephraim: quia Deus ego & non homo: in medio tui Sanctus, & non ingrediar vrbem.*

Hîc Deus consultat quid acturus sit cum populo: & primùm quidem ostendit sibi iam propositum esse exequi vindictam, qualem Israelitæ meriti erant, nempe vt eos in totum aboleat: sed tamen personam deliberantis suscipit, ne quis existimet eum præcipitanter ad iracundiam ruere, vel nimio furore concitũ celeriter addicere exitio qui leuiter peccarunt, vel rei sunt mediocris culpæ. Nequis ergo Deo affingat nimis feruidam iracundiam, hîc dicit, *Quomodo ponam te Ephraim? quomodo tradam te Israel? quomodo statuam te sicut Sodomam?* Hac particula ostendit Deus quid meriti sint Israelitæ, & iam se propensum esse ad sumendam pœnã qua digni sunt: non tamen id sine pœnitentia, vel saltem sine dubitatione. Postea addit secundo membro, *Hoc non faciam*, inquit, *cor meum super*, vel in, *me inuersum est*: iam ego muto cõsilium, *Et pœnitudines meæ reuolutæ sunt*: hoc est, quum mihi in animo esset vos omnes perdere, iam obrepit mihi pœnitudo, quæ reuocat illum affectum. Tenemus nunc quid velit Propheta. Quantum attinet ad istas loquendi formas, primo quidem intuitu videtur esse absurdum quòd Deus similem se facit mortalibus dum varia consilia suscipit, & se ostendit quasi flexibilem. Scimus Deum nullis passionibus obnoxium esse: scimus non cadere quicquam mutationis in ipsum. Quid ergo loquutiones istæ sibi volunt, quum dubius videtur? Certè accommodat se nostræ ruditati quoties induit alienas personas. Et hinc etiam refellitur eorum tam stultitia quàm improbitas, qui vrgent singulas syllabas, vt ostendant Deum quasi similem esse mortalibus. Quemadmodum homines isti importuni, qui hodie cuperent euertere æternam Dei prouidentiam, & abolere electionem, qua discernit inter homines. O! Deus est simplex, inquiũt: atqui dixit se nolle mortem peccatoris sed magis vt conuertatur & viuat. Ergo necesse est Deum illic manere quasi dubium, & pendêre ex cuiusque libero arbitrio. Est igitur in hominis potestate vel accersere sibi exitium, vel ad salutem venire. Deus interea expectabit quietus quid facturi sint homines, & nihil poterit discernere nisi ex ipsorum arbitrio. Dum ita ineptiunt isti insani, putant se niti inuicta ratione, quòd simplex & vna sit Dei voluntas. Atqui si vna sit Dei voluntas, non sequitur propterea quin sese hominibus accommodet, atque induat alienas personas, ídque quantum fert vel postulat ratio salutis nostræ: quemadmodum hoc loco non frustra Deus se quasi dubium inducit. Nam hinc colligimus non ferri nimis subitò ad pœnas sumẽdas, etiam quum pluribus modis homines prouocarunt eius vindictam. Deus ergo hoc testatur hac loquendi figura. Interim scimus certum illi esse quid facturus sit, nec pendere eius decretum ex hominum arbitrio: neque enim ignorat quídnam facturi simus. Deliberat ergo Deus non apud se, sed respectu hominum. Hoc vnum est. Iam tenendum est etiam memoria quod dixi, Prophetam hîc terrorem incutere superbis & profanis contemptoribus, dum ante oculos illis ponit suum exitium, & ostendit parum eos abesse à sorte Gomorrhæ & aliarum vrbium. Quid enim restat, inquit Dominus, *Nisi vt statuam* vos quasi Sodomam & Zeboim? hæc est vestra conditio, & merces ista vos manet, si ego iudicium meum exequar, quod iam quasi decretum est: non quia Deus statim hoc faciat, sed tantùm admonet Israelitas quid meriti sint, & quid ipsis futurum sit nisi Dominus clementer cum ipsis agit. Hæc de priore membro versus. Iam quum dicit, *Cor suum inuersum esse, & reuolutas suas pœnitudines*, eadem est anthropopathia in his verbis: scimus enim affectus istos non competere in Deum, vt tãgatur pœnitentia, & cor eius feratur in diuersas partes. Nihil tale imaginari fas est. Sed hoc tantùm spectat, si tractet populum Israeliticum vt dignus est, iam similem fore Sodomæ & Gomorrhæ. Quia verò Deus misericors est, & paterno affectu complexus est hunc populum, fieri non posse vt se obliuiscatur patrẽ, sed procliuem fore ad veniam dandam: quemadmodum si pater vbi videt filium suum perdito esse ingenio, feruorem subitò concipiat: deinde pœnitudine retractus inclinet ad parcendum. Deus ergo ita se acturum cum populo denuntiat. Et sequitur etiam huius sententiæ explicatio. *Non faciam furorem iræ meæ*: qua figura sermonis designat pœnam quæ respondeat hominum sceleribus. Nam semper illud habendum est, Deum immunem esse ab omni passione. Iam si nulla ira nobis in Deo fingenda est, quid per furorem iræ designat? Nempe relatio est inter ingenium eius, & ingenita vel naturalia peccata nostra. Cur autem vocat Scriptura Deum Iratum? Nempe quia talem nos pro sensu carnis fingimus: neq; enim apprehendimus Dei indignationem, nisi quatenus peccata nostra eum prouocant ad iram, & eius vindictam contra nos inflammant. Ergo respectu sensus nostri Deus furorem iræ suæ nominat iudicij grauitatem, quæ par sit vel conueniat nostris sceleribus. *Non faciam*, inquit: hoc est, non rependã mercedem quam vos

Ezech. 33. 11.

vos meriti estis. Quid igitur? *Non conuertar ad perdendum Ephraim.* Verbum אשוב videtur ideo positum, quia Deus iam vastauerat Regnum Israel magna ex parte. Dicit ergo talem fore secundam cladem quam paulò pòst inferet, vt tamen non perdat totum Israelem: hoc est, non penitus consumat. *Non reuertar* ergo *ad perdendum Ephraim:* hoc est, etiamsi secundò me accingam ad vlciscenda populi scelera, ego tamen moderabor mihi, vt vindicta meà non perueniat vsque ad interitum populi totius. Adiungitur ratio, *Quia Deus ego, & non homo.* Quoniam hoc loco voluit spem salutis relinquere piis, ideo confirmationem adhibet: scimus enim vbi Deus iram denunciat, quàm difficilè ad spem reuocentur trepidæ conscientiæ. Impij homines subsannant omnes minas: sed in quibus semen est aliquod pietatis, illi exhorrent Dei vindictam, & simulatque incussus est terror, mira inquietudine vexantur, & non possunt facilè pacari. Hæc igitur ratio est cur nunc Propheta confirmet doctrinam quam posuit. *Ego*, inquit, *Deus sum, & non homo:* quasi diceret, se ideo propitium fore huic populo, quia non sit implacabilis vt sunt homines: & perperam eos facere, qui æstimant eum, vel metiuntur humano more. Hic primò tenendum est, Prophetam non dirigere sermonem promiscuè ad omnes Israelitas, sed tantùm ad fideles, qui residui erant in populo illo tam corrupto. Deus enim nunquam passus est ita alienari omnes Abrahæ filios, quin manerent saltem pauci aliqui, quemadmodũ alibi dicitur. Nunc illos compellat Propheta, & consolatione temperat quicquid prius dixit de horribili vindicta Dei. Hic ergo sermo non potest leuare hypocritis suum dolorem: quia Propheta tantùm respexit miseros homines, qui sic perculsi erant sensu iræ Dei, vt eos ferè absorberet desperatio, nisi mitigatus fuisset dolor. Hoc vnum est. Iam ergo dicit *se Deum esse, & non hominem.* Vox ista, quoties vacillamus in promissionibus Dei, vel quoties ita mẽtes nostras occupat terror, vt promissiones gratuitas non gustemus, debet nobis venire in mentem. Quid? ambigis quandò tibi negotium est cum Deo? Vnde enim fit vt tam ægrè Dei promissionibus acquiescamus, nisi quòd fingimus illum nobis esse similem? Quoniam ergo illum ita transfigurare nobis mos est, sit nobis hæc doctrina pro vitij remedio. Et quoties Deus nobis veniam promittit, vnde spes salutis nobis concipienda sit, qui tamẽ antè nos terruit suo iudicio, veniat nobis in mentem, quia Deus est, non æstimandũ esse ex sensu nostro. Ergo simpliciter recumbamus in eius promissiones. Atqui nos indigni sumus quibus parcat: deinde tanta est scelerum nostrorum atrocitas, vt iam nulla spes sit reconciliationis. Hic arripere clypeum oportet, hic nos munire discamus Prophetæ sententia, *Deus est, & non homo:* semper occurrat iste clypeus ad repellendum omne genus diffidentiæ. Sed posset hic obiici quæstio, Annon fuerit Deus, quum fulminauit contra Sodomam & vicinas vrbes. Iudicium illud non abstulit Domino suam gloriam, neque eius maiestas propterea imminuta est. Sed coniunctim hæc duo legenda sunt, Deus sum, & non homo, sanctus in medio tui. Siquis seorsum legat istas sententias, corrumpet sensum Prophetæ. Non ergo præcisè hic asserit Deus se hominibus esse dissimilem, sed addit præterea se sanctum esse in medio Israelis. Ab vna parte hic statuitur nobis Dei natura, & ponitur immensa distantia inter eum & homines, quemadmodum scriptum est apud Prophetam Iesaiam, Non sunt cogitationes meæ, vt vestræ: quantum cælum à terra distat, tantum distant cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Sic etiam hoc loco Propheta ostendit qualis sit Deus, & quantum differat eius natura ab ingeniis hominum. Postea proponit in medium fœdus illud quod pepigerat Deus cum populo. Quæ autem erat summa eius fœderis? Nempe Deum pœnas sumpturum de populo, vt tamen semper maneret aliquod semen residuum. Castigabo, inquit, eos in virga hominum, non tamen auferam misericordiam meam ab illis. Quum ergo pollicitus esset Deus aliquod temperamentum, vel modum aliquem in omnibus pœnis, ideo nunc reducit in memoriam quòd nolit prorsus Ecclesiam abolere in mundo, quia hoc modo pugnaret ipse secum. *Ego* igitur *sum Deus, & non homo, sanctus in medio tui:* Et quandoquidem ego te mihi elegi, vt peculium meum esses, & hęreditas: & promisi etiam me tibi perpetuò fore in Deũ, ego nunc temperabo meam vindictã, vt maneat semper aliqua Ecclesia. Et ideo dicit, *Non ingrediar vrbem.* Quidam exponunt, Non ingrediar aliam vrbem quàm Ierosolymam. Atqui hoc malè quadraret: Propheta enim alloquitur hic decem Tribus, & non Tribum Iuda. Alij fingunt contrarium sensum: *Ego non ingrediar vrbem:* quasi diceret se quidem clementer acturum cum populo isto, quia non abolebitur in solidum, sed tantùm posthac cariturum ordine politico, imperio, & aliis insignibus gratiæ Dei. *Non ingrediar vrbem,* id est, non restituam vos, vt sit aliqua ciuitas, & aliquod regnum, & aliquod populi corpus: illa enim expositio nimis est coacta, imò mera argutia, quæ per se euanescit. Non dubium est quin similitudo sumpta sit à consuetudine bellica: nam si victor ingrediatur vrbem armata manu, non parcitur cædibus, sed sanguis promiscuè funditur. Si autem vrbs in deditionem accipitur, victor quidem poterit ingredi, sed non repentino impetu, neque violento, sed certis conditionibus: deinde expectabit vel biduum, vel aliquod tempus dum furor militum mansuescat. Venit igitur non tanquam ad hostes, sed tanquam ad suos subditos. Sic etiam Propheta loquitur, quum dicit, *Non ingrediar vrbem:* hoc est, Ego inferam vobis

1.Reg.19.18.

Iesa.55.8.

2.Sam.7.14.

bellum & domabo vos,& cogam ad deditionem, neq; id fine magna iactura, sed vbi portæ apertæ erunt,etiamsi murus erit dirutus,me tamen cohibebo,quia nolo vos penitus consumere.Si quis obiiciat,sententiam hanc pugnare cum multis aliis quas vidimus,facilis est responsio,& iam alibi solutio hæc adducta fuit. Nunc igitur tantùm breuiter attingo. Quum Deus præcisè denuntiat populo interitum, corpus ipsum respicere: atqui in corpore tunc nulla erat synceritas.Quoniam ergo Israelitæ omnes erant corrupti,desciuerant à Dei cultu & timore, ab omni pietate & iustitia, sese ad omne flagitium proiecerant: ideo Propheta perituros affirmat sine aliqua exceptione. Vbi autem restringit vindictam Dei vel temperat,habet respectum exigui numeri:quia,vt iam dictum est,corruptela nunquam ita grassata sit in populo,quin tamen maneret aliquod semen.Quum ergo Propheta electos Dei respicit,tunc adhibet istas consolationes,quibus terrorem mitiget:vt intelligant Deum etiam in extremo rigore fore propitium.Talis est huius loci ratio. Quãtum ad promiscuum vulgus: Propheta iam ostendit vrbes incendio esse destinatas, & totam gentem deuotam iræ Dei: Addixi igni & gladio quicquid erat.Nunc autem dicit, *Non ingrediar*, nempe eorum respectu,quibus Dominus volebat parcere.Et notãdum etiam est mitigatam fuisse pœnam,non modò erga electos, sed etiam erga reprobos qui in captiuitatem abducti sunt. Tenendum tamen est, quum illis Deus ad tempus parceret, præcipuè electis suis consuluisse: nam illa temporalis suspensio vindictæ,auxit eius iudicium erga reprobos. Quisquis enim non resipuit in exilio,duplicauit sibi iram Dei,vt satis notum est:Dominus tamen pepercit ad tempus populo suo: quia illic erat inclusa Ecclesia, quemadmodum seruatur palea cum tritico, & ex agro aduehitur cum straminibus.Quorsum? nempe vt triticum inde seligatur. Sic etiam Dominus multam paleam seruat cum tritico:sed poterit deinde ordine distinguere triticum à palea.Nunc tenemus totum Prophetæ sensum, & simul etiam vsum doctrinæ. Sequitur:

10 *Post Iehouam ambulabunt, & quasi leo rugiet: quum ipse rugiet, tunc pauebunt filij à mari*, (vel Occidente: mare enim vocatur Occidentalis regio, respectu ipsius Iudææ.

11 *Pauebunt quasi passer*,vel auis: tam species est quàm genus, *ab Aegypto: & quasi columba à terra Assur*, hoc est, ab Assyriis, *& habitare eos faciam in domibus suis,dicit Iehoua.*

Quum dicit Propheta,*Ambulaturos post Iehouam*,vltrà progreditur: neque enim tantùm hîc differit de pœna mitiganda,sed restitutionem quoque promittit. Prius dixerat etiam si seuerè acturus esset Dominus cum populo suo, tamen aliquem fore iræ modum, ne totum populum absumeret.Iam sequitur: Postquam Deus ita sibi moderatus fuerit,extendet gratiam suam ad restitutionem vsq; populi, & ad vitam reducet, qui visi fuerant prius mortui. Tenemus nunc ergo Prophetæ sensum.Cæterùm,quòd interpretes exponunt,*Incedent post Iehouam*, de obedientia populi, mihi non videtur quadrare. Certum quidem est non posse restitui populum aliquem nisi resipiscat: imò hoc præcipuum est caput gratiæ Dei, quum homines ipsos corrigit,& sanat à sua malitia: sed Propheta hîc aliud tractat: nempe quòd Dominus ducem se populo suo ostendet,qui ad tempus dissipatus fuerat.Quandiu dispersus in Assyria populus iacuit & in aliis longinquis terris, fuit sine aliquo capite, quasi truncum corpus:iam vbi maturum aduenit tempus reductionis,eripere voluit Dominus,& professus est se adhuc ducem esse populi sui:atque hoc modo collectus est populus ad Deum.Hoc intelligit nunc Propheta, *post Iehouam*,id est,ad tempus quidem destituet eos Deus, vt in sua dissipatione langueant: sed tandem colliget eos,& ducem se itineris ostendet, vt reducat in patriam.*Sequentur* ergo *tunc Iehouam*,inquit,*& rugiet tanquam leo:* quum ipse rugiet, tunc pauebunt filij à mari:hoc est,Deus formidabilis erit hostibus,vt nemo impediat populi reditum.Multi quidem erunt hostes,multi sese opponere nitentur: sed populus liber nihilominus emerget. Quare?Dominus enim omnia formidine implebit: & comprimet omnes hostium conatus, ita vt cogantur recedere, tam ab Assyriis, quàm ab Ægyptiis. Etiamsi insurgant ab vna parte Ægyptij,ab altera Assyrij,tamen non impedient populi reditum.Quare?Dominus enim eos profligabit,& erit similis leoni,& implebit omnia terrore. Sed reliqua differemus.

¶PRECATIO.

Da omnipotens Deus,quãdo nimis securi torpemus in peccatis nostris,vt veniat nobis in mẽtẽ horrenda tua maiestas,quæ nos humiliet,deinde deiiciat etiam timorẽ,vt discamus solicitè quærere reconciliationẽ per Christũ,& sic etiã displiceamus nobis in peccatis nostris,vt deinde ad nos recipiendos paratus sis: & ne incredulitas nobis ianuam præcludat, fac vt reputemus te qualẽ te nobis proponis,& agnoscamus non esse nostri similem, sed fontem omnis propitiationis, vt ita intrepidè ad spem salutis euehamur, ac freti Mediatore Filio tuo vnigenito, sciamus thronum gratiæ & mansuetudinis plenum esse:da,inquam,vt ad te sic accedamus vt per ipsum certò sciamus te

nobis

nobis esse in patrem, vt illud fœdus quod nobiscum pepigisti, nunquam excidat culpa nostra: nempe vt simus populus tuus, quia semel vos adoptasti in eodem filio tuo vnigenito Domino nostro Iesu Christo, Amen.

POSTREMA lectione cœpimus exponere quid vellet Propheta, quum diceret, *Israelitas venturos post Dominum:* nempe quum tempus exilij finitum esset, Deum fore itineris ducem populo suo, vt rediret incolumis in patriam. Et hac ratione etiam adiūgit timidos fore tam Ægyptios quàm Assyrios: ideóq; comparat *eos columbis, & passeribus,* vel auibus, quia scilicet quum tentarent populi reditum impedire, & magnis opibus magnóq; conatu niterentur, fracturus eorum animos Deus esset. Nam quia Deus statuerat populum suum redimere, nō potuit eius decretum ab omnibus infringi. Quicquid ergo conati sint tam Assyrij quàm Ægyptij, etiamsi pollerent magnis viribus, hoc totum nihil profecit: imò Deus incussit vtrisq; metum ac terrorem, vt se non mouerent quum Dominus populum suum restitueret. Similis ferè loquendi ratio est 3. capite Ioelis: nisi quòd similitudinem hanc non ponit, quòd similes sint futuri auibus, & columbis: sed tamen loquitur de rugitu Dei, acsi diceret potentiam Dei fore terribilem & inuictam, vt populum suum tueatur ac protegat, & nemo audeat contra insurgere, & si quis ausus fuerit, statim succumbat. Nunc pergamus.

12 *Circundedit me mendacio Ephraim, & fraude domus Israel: Iuda autem adhuc dominatur,* vel principatum tenet, *cum Deo, & cum sanctis fidelis est.*

Ego non insisto in recitandis aliorum sententiis, neque etiam videtur esse vtile, quemadmodum proximo versu poteram referre quid alij dicant de rugitu Dei, nempe quòd per Euangelium vox eius tonabit. Sed quia sunt argutiæ de quibus Prophetam non cogitasse existimo, satis est tenere simplex Prophetæ consilium, neque cumulare varias sententias. Scio quidem hoc valere ad ostentationem, & sunt etiam nonnulli quos oblectat ista congeries opinionum: sed ego respicio quid magis sit vtile. Venio nunc ad vltimum versum, vbi Dominus conqueritur *Se obsessum fuisse mendacio & fraude populi.* His verbis significat se modis omnibus expertum fuisse multiplicem perfidiam in Israelitis. Nam huc pertinet verbum *obsidendi.* Tenemus ergo quid velit Propheta, nempe Israelitas non vno tantùm modo, vel vno genere infideliter egisse cum Deo, & fraudibus fuisse vsos, sed perinde acsi magno exercitu quis hostem suum obsideat, sic etiā ipsos refertos fuisse innumeris fraudibus quas vndique Deo opponerent. Et ita etiam solent hypocritæ: neque enim tantùm vna in re Deum fallere conantur, sed transfigurant se in diuersas formas, & semper quærunt noua effugia. Si deprehensi fuerint in scelere vno, transeunt in diuersam partem: ita nullus est illis fallendi modus. Hanc doctrinam nunc tractat Propheta, quòd scilicet Israelitæ non cessauerint pridem dolosè agere cum Deo. *Et de fraudibus ac mendacio* loquitur, quia putabant se elapsos esse, modò obiicerent aliquem fucum, quoties Prophetæ eos reprehendebant. Hîc autem testatur Deus, eos nihil perficere suis versutiis, acsi diceret, Putatis quidē vestra integumenta apud me valere, sed hoc vanum est. Ego enim video me quasi obsessum vestris mēdaciis, quia omni ex parte tentatis tegere vestra scelera: sed sunt mendacia duntaxat. Deniq; Propheta hîc infamat illas speciosas excusationes, quibus putabat se populus coram Deo absolui, ita vt minas omnes & obiurgationes Prophetarum hac fiducia eluderent. Video quid pro se afferant Israelitæ, inquit Dominus: sed mendacia sunt ac fraudes duntaxat. Ergo docet hic locus, frustra homines tergiuersari coram Deo, quia si excogitent colores quibus Deum fallant, ipsi longè falluntur: deprehēdit enim ipse dolos & mendacia. Postea subiicit, *Iehudam principatum adhuc tenere cum Deo, & fidelem esse cum sanctis.* Quum dicit principatum tenere cum Deo, non dubito quin regnum Iehudah hîc legitimum esse pronunciet, quia coniunctum erat cum puro & integro Sacerdotio. Vnde enim ortæ sunt corruptelæ in regno altero, nisi quia populus desciuit à familia Dauidis? Nouus ergo Rex simul & Legem & cultum Dei mutauit, & erexit noua templa. Non dominatus est ergo Israel cum Deo, quia regnum illud fuit adulterinum, & initium fuit dissipationis, ita vt populus Deum relinqueret. De Iuda autem hîc longè aliter Propheta loquitur, quòd *dominetur adhuc cum Deo,* quia scilicet posteri Dauidis, quanquam multis vitiis scimus eos laborasse, tamen non mutauerunt cultum à Lege præscriptum, nisi quòd Achaz erexit altare instar Damasceni, quemadmodum refert sacra Historia: sed tamen Ierosolymæ semper viguit pura religio. Et 2.Reg.16. comparatiuè loquitur Propheta, quemadmodum statim rursus dicendum erit. Neque enim 12. Iudæos excusat in totum, sed dicit præ Israele adhuc dominari cum Deo. Quia scilicet, vt diximus, Regnum & Sacerdotium res erant coniunctæ in Iuda, & vtrunque diuinitus fuerat institutum. Dicit præterea *Fidelem esse cum sanctis.* Per Sanctos quidam Deum intelligunt. Scimus nomen קדושים plurale esse, & interdum etiam epitheton pluralis numeri additur, non tamen id sæpe fit: sed Iosue vltimo dicitur קדושים הוא, & Ipse sanctus est. Sed quemadmodum dixi, exempla sunt rara. Hîc autem nescio an Propheta Deum intelligat. Potius referrem hoc ad sanctos Patres, vel ad totam Ecclesiam קדושים ergo vocat hîc Propheta tam Abraham quàm reliquos qui meritò censeri poterant inter filios Dei. Et libenter

etiam Angelos simul complector: nam de Sanctuario non legimus hoc nomen alicubi positum. Additur litera ש quum de Sanctuario Scriptura agit. Vtitur quidem numero plurali, nisi quis hîc & Sanctuarium & cultum notari intelligat. Sed quoniam illud coactum esset, & caret exemplo, ego contentus sum genuino illo sensu, quòd scilicet *Iehudah fidelis sit cum sanctis*: hoc est, fidem Deo seruaret vnà cum Patribus, & non descisceret à puro cultu qui per manus fuerat traditus, ex quo Deus fœdus suum cum Abraham & semine eius pepigerat. Quòd autem hîc Propheta laudat Tribum Iehudah, ideo non fit quòd voluerit illis adulari, sed quemadmodum alibi dictum est, respexit munus sibi iniunctum. Hodie dum nobis clamandum est contra domesticos morbos, si dicamus alibi res esse meliùs compositas, quo consilio hoc fiet? Nempe habent alij suos doctores à quibus reprehendantur, & si qua illic grassantur vitia, sunt qui remedium adhibeant. Ergo hæc ratio sæpe nobis tenenda est, vt obiiciamus probri loco aliorum mores, quum volumus acriter pungere eos, quorum cura nobis à Deo mandata est. Sic etiam egit Propheta noster: nam qui tunc docebant Ierosolymæ, non parcebant etiam Iudæis, clamabant fortiter & seuerè contra eorum vitia. Sed hîc Hoseas vocationem suam expendit, quemadmodum diximus: & ideo exaggerat crimen decem Tribuum, quòd desciuerint à legitimo cultu, quum tamen haberent insigne & memorabile exemplum in tribu Iehudah, quæ steterat in obsequio Legis. Hæc summa est. Nunc pergamus.

CAPVT XII.

Phraim pascitur vento, & sequitur Orientem: quotidie mendacium & vastitatem multiplicat: fœdus cum Assyrio percutiunt, & oleum in Ægyptum portatur.

Hîc inuehitur Propheta contra vanas spes populi, quia inflatus erat tali arrogantia, vt despiceret omnem doctrinam, & omnes admonitiones. Oportuit igitur in primis hoc vitium corrigi: & ideo dicit, *Ephraim pasci vento.* Nam siquis ventum ingurgitet, videtur quidem implere & os suum & guttur & ventriculum & totum ventrem: sed nihil præter flatum, nulla inde satietas. Sic etiam dicit Israelem concipere quidem multum fiduciæ ex suis astutiis, *sed pasci tantùm vento:* quia somniat se beatum fore, si acquirat sibi multa fœdera, si habeat tam Assyrios quàm Ægyptios sibi coniunctos: sunt flatus duntaxat, inquit Propheta: imò dicit flatus esse noxios. Nam per *Orientem* intelligit Eurum qui flat ab ortu solis. Ventus autem ille siccus est, & sæpe tempestuosus in Iudæa, vt dicunt. Alij venti saltem vel adducunt pluuias, vel aliquid commoditatis afferunt, sed hic ventus præter siccitatem & procellas nihil adducit. Hinc ergo apparet quid velit Propheta, quòd scilicet Israel sua confidentia accersat sibi multos dolores, & semper maneat vacuus & inanis. *Pascitur* ergo *Ephraim vento:* deinde *sequitur Orientalem ventum.* Postea clarius explicat mentem suam Hoseas, *Quotidie multiplicat mendacium, & vastitatem*, inquit. Per mendacium non dubito quin perstringat imposturas quibus seipsum fallebat populus, vt hypocritæ dum acuunt ingenia sua ad fallendum Deum, seipsos inuoluunt multis exitialibus laqueis. Sic etiam Israel dicitur multiplicasse mendacium, quia scilicet seipsum obstinauit vt obdauresceret contra doctrinam Dei: & mendacium ideo vocatur illa obstinatio, quia videmus incredulos sibi multas excusationes fingere: & quanuis imposturæ sint, tamen putant se fore tutos contra omnes minas Dei, modò opponant illud nescio quid quod putant satis valere. Ergo iterum repetit Propheta, nihil in omnibus istis astutiis esse præter mendacium. Postea magis vrget quum dicit, *esse vastitatem*: hoc est, causam exitij. Primò ergo deridet vanam confidentiam populi, quia existimet se posse Dei oculos oblinere, quum habet inanes fucos: Hoc est mendacium, hæc impostura est, inquit. Deinde grauius ipsos premit, Hæc est vestra perditio: tandem sentietis vos nihil aliud adeptos fuisse vestris consiliis quàm interitum. Quare? Quia *fœdus percutiunt*. Ego exegeticè accipio hoc posterius membrum. Nam si tantùm loquutus fuisset generaliter Propheta, non satis retecta fuisset populi impietas: & necesse est laruas securis hominibus detrahi, & quasi depingi illis sua scelera vt ipsos pudeat. Nam nisi protracti fuerint quasi in theatrum, & exposita fuerit eorum turpitudo in omnium conspectum, semper occultant se in suis latebris. Hæc ratio est igitur cur Propheta hîc specialiter designet fraudes illas, quarum prius meminit: *Ecce*, inquit, *percutiunt fœdus cum Assyrio, & portatur oleum in Ægyptum:* hoc est, venātur amicitiā Regis Assyrij ab vna parte, & ab altera parte conciliant sibi magna ambitione Ægyptios: imò etiam non parcunt suis facultatibus: munus enim illuc deportant ad eos sibi acquirendos. Ergo iam tenemus quomodo multiplicauerit sibi Israel mendacia & vastitatem: quia scilicet implicuit se fœderibus illicitis. Cur autem nefas fuerit confugere ad Assyrios & Ægyptios, alibi diximus: neq; opus est hîc pluribus repetere: Deus enim volebat populum suum habere sub sua custodia. Quum ergo pollicitus esset Deus se fore præsidem salutis ipsorum, debebant contēti esse vnica eius tutela. Proinde quum ad Ægyptios vel in Assyriam se conferrent, hoc clarum erat signum infidelitatis.

Perinde enim hoc erat, acsi negarent Dei virtutem sibi sufficere. Deinde scimus nunquam profectos fuisse in Assyriam vel in Ægyptum Israelitas, nisi dum fratribus suis machinabantur exitium. Sæpe enim conati sunt euertere regnum Iehudah: quærebant tantùm socios suę crudelitatis: sed tamen vnica illa ratio abundè sufficere potuit ad eos damnandos, quòd se alienis præsidiis munirent, quum Deus vellet illos tenere quasi inclusos sub alis suis. Quoties ergo tentamus illicitis modis nobis consulere, perinde est acsi Deum abnegaremus, quia ille sub tutelam suam nos vocat & inuitat: si autem transcurrimus mentibus nostris huc & illuc, & si accersimus hinc inde vana subsidia, facimus Deo grauem iniuriam: hoc est quasi in Ægyptum vel in Assyriam confugere. Et in hunc vsum aptanda est doctrina huius versus. Sequitur:

2 *Contentio Iehouæ cum Iehudah, & ad visitandum super Iacob: secundum vias eius, secundum opera eius rependet ei.*

Mirum est cur nunc Propheta, *Deo esse litem dicat cum Iehudah:* nuper autem dixerat Iehudah stare fidelem cum sanctis. Videntur enim hæc inter se pugnare, quòd Deus litiget cum Iudæis, & tamen pronuntiet ipsos esse integros, & disiungat à perfidis & impiis. Quid ergo hoc sibi vult? diximus Prophetam comparatiuè locutum esse de Tribu Iehudah, quum diceret manere fidelem cum sanctis. Neque enim voluit in totum absoluere Iudæos, qui scatebant etiam grauibus morbis: sed voluit laudare cultum, qui adhuc vigebat Ierosolymæ, vt minus excusabilis esset decem Tribuum impietas, quæ sponte desciuerant à regula quam Deus tradiderat. Si hodie quis accusat Papistas, dicent sibi incognitum esse alium viuendi modum, & se ita edoctos fuisse à proauis, & cultum quem obseruant, iam sic vetustate inualuisse, vt eum mutare, vel ab ipso deflectere non audeant. Talis potuit afferri excusatio ab Israelitis. Ideo Propheta obiecit illis voluntariam defectionem, quia stabat in eorum conspectu templum quod Deus sibi elegerat: illic cõspicua erat Dei facies quodammodo: quia scilicet omnia composita erant ad cœleste exemplar quod Mosi fuerat ostensum in monte. Quum ergo pura religio esset ante oculos: nónne hinc conuictum fuit eorum crimen, quòd neglecto Dei verbo ita se prostituerent ad nouos & fictitios cultus? Propheta igitur antehac laudauit cultum illum, non autem hominum mores: iam descendit ad mores ipsos, & dicit multa esse in Iehudah quæ castiget Deus. *Domino est* igitur *disceptatio cum Iehudah*, & incipiet Tribũ illam punire, sed *descendet ad domum Iacob*. Cęterùm, hîc Propheta loquitur duntaxat per occasionem de Tribu Iehudah: & ideo leuiter perstringit litem ei esse cum illa parte populi. Quare? Neq; enim, vt alibi dictum est, fuerat pręfectus doctor regno Iehudah, sed tantùm Israelitis. Nunc de regno illo tantùm meminit vt terrorem incutiat suis popularibus: acsi diceret, Putatísne æternam fore hanc Dei patientiam, quia vos hactenus sustinuit? Imò Deus incipiet litigare cum Tribu Iehudah. Ego iam dixi illos esse innoxios si vobiscum comparentur, sed non tamen effugient pœnam: breui enim Dominus illos ad iudicium trahet. Si non parcet Iudęis, quomodo impune feretis tanta scelera? Nam certè meriti estis centum mortes præ Iudæis, apud quos saltem adhuc viget aliquid integrum & syncerum, quandoquidem cultus Dei nihil mutatus est. Vita eorum corrupta est, sed tamen non ita contemnitur Lex Dei, & religio, quemadmodum fit apud vos. Si ergo non pepercerit illis Deus, multo minus vobis parcet. Tenemus nunc quo consilio dicat Propheta, *Litem fore Deo cum Iudæis*. Neq; enim propositum ei fuit Iudæos ipsos terrere, vel hortari ad pœnitentiam, nisi fortè per occasionem: sed proposuit tale exemplum Israelitis, vt expauescerent: debebant enim secum ita cogitare, Si hoc fit in viridi, quid in arido fiet? Si Deus tam seuerè Luc. 23. 31
vindictam suam exercet contra fratres nostros Iudæos, apud quos tamen stetit religio integra, qualis exitus & quàm horribilis nos manet, qui desciuimus à Lege, à cultu, à doctrina, & obedientia Dei? qui fuimus fœdifragi & degeneres & profani omnibus modis? Et ideo continuò pòst addit, *Ad visitandum super Iacob*. Incipiet quidem Deus à Tribu Iehudah, sed hoc erit præludium, & mitius tractabit Iudęos: at pleno impetu in vos fulminabit. Non erit igitur disceptatio qua vos ad pœnitentiam eliciat, sed exiget pœnam qualem estis meriti, quia satis supérque iam litigauit vobiscum. *Secundum vias eius & secundum opera eius rependet ei*. Vias & opera hîc ponit non superflua repetitione, sed vt ostendat iam plus satis expectatam fuisse resipiscentiam in hoc populo, quia non destiterit longo temporis successu persequi suam malitiam. Non dubium est igitur quin hîc Propheta Iudæos damnet obstinatæ malitiæ, quòd nunquam destiterint à suis sceleribus, quanuis iam pridem admoniti fuissent, & sæpius correpti à Prophetis. Nunc sequitur:

3 *In vtero apprehendit plantam fratri suo, & in fortitudine sua dominatus est cum Deo:* quanquam nomen אלהים transfertur etiam sæpe ad Angelos.

4 *Et dominatus est cum Angelo*, vel aduersus Angelum: vel luctatus est (siquis malit) quanquam ad verbum ita habetur: sed quia sequitur יוכל, preualuit, ideo libenter admitto luctandi verbum, non quod propriè conueniat, sed rem po-

tius respiciō, quàm verba, *& prævaluit, fleuit, & rogauit eum: in Beth-el inuenit eum, & illic locutus est cum eo.*

5 *Et Iehoua Deus exercituum, Iehoua memoria eius.*

Hoc toto sermone Propheta populi ingratitudinem traducit: deinde ostendit quàm turpiter desciuerit ab exemplo patris sui, cuius tamen adhuc nomine superbiebat. Hæc summa est. Ingratitudo in hoc ostenditur, quòd non agnoscat se in persona patris sui Iacob præuentum fuisse gratuita Dei misericordia. Historia enim prior refertur in hunc finem, vt intelligant posteri Iacob se diuinitus fuisse electos antequam nati essent. Iacob enim non iudicio vel industria arripuit plantam fratris sui in vtero matris, sed fuit hoc extraordinarium. Deus ergo manum infantis illuc direxit, & hoc signo testatus est gratuitam suam adoptionem. In summa, quòd dicitur Iacob tenuisse in vtero matris plantā fratris sui, hoc tantundem valet acsi exprobraret Deus Israelitis, ipsos non sua vel parentum virtute excellere supra alios populos, sed quoniam Deus pro suo beneplacito eos elegit: quemadmodum etiam illis obie-
Mala. 1.3. ctat per Malachiam, Nónne fratres erant Iacob & Esau? Iacob tamen dilexi, Esau autem odio habui. Nam scimus quanto fastu semper sese extulerit illa natio: sed vnde estis procreati? respicite ad originem vestram: vos estis scilicet filij Abrahæ & Isaac. Quid ergo differtis ab Idumæis? Illi certè progeniti sunt ab Esau: Esau autem erat filius Isaac, & frater Iacob, & quidē primogenitus. Ergo non excellitis aliqua dignitate quæ in vobis resideat. Agnoscite igitur vestram originem, & scitote quicquid est in vobis eximium prouenire à mera Dei gratia, hæc autem magis ac magis vos obstringit. Vnde igitur ista superbia? Sic etiam nunc Propheta noster, *Iacob tenuit plantam fratris sui in vtero matris:* hoc est, vobis propinqua est cognatio cum Esau & eius posteris: atqui sunt illi vobis detestabiles. Vnde hoc? An propter vestrum aliquod meritum? Iactate si potestis aliquid à vobis profectum esse, quod conciliaret gratiam coram Deo. Imò pater Iacob, qui tamen fuit sanctissimus, ille iam in vtero matris apprehendit plantam fratris sui Esau: hoc est, non adoleuerat, neq; pollebat iudicio aut virtute aliqua, quum superior fuit fratre suo, & quum primogenitură adeptus est: erat enim tunc adhuc inclusus in vtero matris: nulla fuit propria dignitas, nullum meritum. Nūc ergo ingratitudo vestra eo fœdior est, quia Deus vos sibi obligauit antequam nati essetis: in persona sancti Patriarchæ vos elegit in peculium. Nūc autem eo deserto, & abnegato eius cultu quem tradiderat Lege sua, prostituitis vos ad idola & impias superstitiones: afferte nunc colores vestros quibus tegatis vestram impietatem. Nōne flagitium vestrum tam crassum est & palpabile, vt pudere vos debeat? Tenemus ergo nunc in quem finem dicat Propheta, *Plātam Esau fuisse apprehensam à Iacob in vtero matris.* Porrò hic locus satis docet, homines non suo arbitrio adipisci Dei gratiam, sed mera eius bonitate eligi antequam nascantur: & eligi non operum respectu: quemadmodum imaginantur Papistæ, qui aliquam Dei electionem concedunt, sed existimant pēdere ab operibus futuris. Sed si ita res haberet, frigida esset obiectio Prophetæ & ieiuna. Vbi autem Deus mero beneplacito præuenit homines, & non operum respectu, sed pro sua misericordia adoptat quos visum est, hinc sequitur, qui electi sunt, magis erga eum obstringi, & minus esse excusabiles si reiiciant oblatam sibi gratiam. Cæterùm, hîc siquis excipiat absurdum esse quòd dicantur posteri Iacob esse electi in eius persona, & tamen interea à Deo desciuerint: quia electio Dei nō esset firma nec stabilis hoc modo. Scimus autem quos Deus elegit, etiam iustificare, & ita absoluere eorum salutem, vt nemo pereat: traduntur etiam Christo in custodiā omnes electi, vt eos seruet diuina sua virtute, quæ insuperabilis est, vt ipse docet Ioannis 10. Quid ergo hoc sibi vult? Sed scimus, & alibi dictum fuit, duplicem fuisse Dei electionē in populo illo: Vna enim fuit generalis electio, altera specialis. Specialis fuit electio sancti Iacob, quia verè erat vnus ex Dei filiis: spe-
Rom. 9.8. cialis etiam fuit eorum electio qui vocantur à Paulo filij promissionis. Fuit alia generalis electio, quia totum eius semen recepit in fidem suam, & omnibus fœdus suum obtulit. Interea non omnes fuerunt regeniti, non omnes donati sunt adoptionis spiritu. Illa ergo generalis electio non fuit efficax in omnibus. Nunc soluta est quæstio illa, quòd nemo ex electis pereat, quia nō fuit totus populus electus speciali modo, sed Deus nouit quos vellet ex populo illo deligere: & illos, quemadmodum diximus, spiritu adoptionis donauit, instruxit etiam virtute sua, vt nunquam exciderent. Alij quidem suo modo electi fuerunt: hoc est, Deus obtulit illis fœdus salutis, sed tamen sua ingratitudine fecerunt vt Deus ipsos abdicaret, neq; agnosceret pro filiis. Iam subiicit Propheta, *Iacob in fortitudine sua dominatum fuisse cum Deo, & cum Angelo etiam præualuisse.* Hîc exprobrat Israelitis quòd falsò obtendant nomen sancti Iacob, cum quo tamen nihil habent simile, sed à cuius exemplo turpiter se alienauerint. *Dominatus est* ergo *cum Angelo & cum Deo ipso: fuit etiam Angelo superior:* ipsi autem quales? Quemadmodum ergo profani Poetæ dum Romanos qui degeneres erant & effœminati, vocant Romulidas, & dicunt natos fuisse ex illis insignibus & præclaris heroibus, quorum virtutes tunc celebres & notæ erant: vocāt etiam eadem ratione Scipiadas: sic etiā Propheta, Venite filij Iacob: quales estis? Ille fuit præditus heroica virtute, imò Angelica,

lica,& plusquam Angelica:luctatus enim est cum Deo,& victoriam adeptus est: vos autem estis mancipia idolorum,diabolus vos sibi addictos tenet:vos estis quasi in prostibulo,quia templum vestrum quid aliud est quàm lupanar?Et illic estis similes scortis,& quotidie scortamini cum idolis vestris:abominationes vestræ quid aliud sunt quàm fœda vincula,& quæ testentur nihil in vobis esse intelligentiæ & cordis? Oportuit enim vos fuisse fascinatos quum ita relicto Deo transiistis ad nouos & profanos cultus.Notanda est igitur ista diuersitas inter sanctum Patriarcham Iacob, & posteros eius, alioqui non tenebimus consilium Prophetæ:& parum proderit colligere sententias diuersas,nisi primùm sciamus quid voluerit Propheta, & quorsum tendat ista obiectio, vel narratio, quòd scilicet Iacob dominatus cum Deo & Angelo fuerit. Cæterùm, notandum est eodem sensu hîc vocari & Deum & Angelum.Quanquam possemus vtroq; loco vertere Angelū,quia tam אלהים quàm מלאך Angelum significat. Sed tamen tollitur omnis dubitatio à Propheta quum tandem addit, *Iehoua Deus exercituum,Iehoua nomen eius.*Nam hîc disertè exprimit Propheta nomē essentiale Dei,quo testatur eundem illum fuisse æternum & vnicum Deum, qui tamē simul Angelus fuit.Iam quæritur quomodo Deus fuerit æternus,& simul tamen Angelus. Nēpe hoc satis frequenter occurrit in Scripturis,vt familiare nobis esse debeat, quoties Dominus apparuit per Angelos suos,simul nomen Iehouæ illis fuisse impositum,non quidem omnibus Angelis promiscuè: sed Angelo præcipuo,per quem Deus se manifestabat. Hoc,quemadmodum iam dixi,familiare nobis esse debet.Sequitur ergo Angelū illum fuisse verè Deum, & essentialem.Atqui non potest hoc propriè competere inDeum,nisi sit aliqua personarum distinctio.Ergo oportet esse in Deo aliquam personam,cui competat nomen & titulus Angeli.Nam si indiscretè vel confusè tantùm accipimus Dei nomē, & proponimus in medium eius essentiam,certè hoc absurdum erit,quod sit Deus & Angelus. Vbi autem distinguimus in Deo personas, iam nihil manet absurdi. Quare? Christus enim æterna Dei sapientia induit personam Mediatoris, antequam indueret carnem nostram. Fuit ergo tunc Mediator, & eo respectu fuit etiam Angelus. Interea fuit etiam Iehoua qui nunc est Deus manifestatus in carne. Atqui ex aduerso refutandum est illud delirium, imo diabolicus furor canis illius Serueti,qui finxit Christum fuisse ab initio Angelum, quasi esset phantasma hominis, & quasi esset aliqua persona exterior,essentiam seorsum à Patre diuisam habens: sicuti dicit fuisse conflatum ex tribus elementis in creatis. Illud phantasma diabolicum omnino facessere à nobis debet.Sed Christus,quum Deus esset, fuit etiam Mediator, & quatenus Mediator fuit,etiam meritò & aptè vocatur Angelus Dei, vel nuntius, quia sponte interposuit se inter Patrem & homines.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nobis tam familiariter hodie te exhibes in Patrem,sicuti nobis singulare & inæstimabile huius gratiæ pignus in Filio tuo vnigenito obtulisti:da inquam,vt nos totos tibi addicamus, & verè præstemus obsequium & obedientiam liberalem quæ Patri debetur,vt nihil aliud nobis sit propositum tota vita, quàm sancire adoptionem illam qua nos semel dignatus es, donec tandem eius fructum percipiamus, vbi colliges nos in regnum tuum æternum, cum eodem Iesu Christo Filio tuo, Amen.

HEri exposuimus quomodo eundem & Deum & Angelum dici conueniat qui apparuit sancto Iacob in Beth-el.Neq; enim posset in Angelum transferri nomen Iehouę,quo exprimitur æterna Dei & potentia & essentia & maiestas. Certum est igitur fuisse vnicum Deum. Iam non potuit simpliciter & sine aliqua notatione vocari Angelus: sed quia tunc quoq; Christus personam Mediatoris sustinuit,non absurdè Angelus vocatus est:& tamen scimus æternum esse Deum. Ita hîc est locus memoratu dignus ad testandam Christi deitatem.Nam Propheta clarè affirmat esse Iehouam creatorem cœli & terræ, & qui sua virtute est:non autē in alio subsistit,quemadmodum omnes creaturæ. Quum ergo ita sit,iam probata est eius summa maiestas, vt non sit Patre inferior. dicit autem *hoc esse eius memoriale*, vel memoriam. Vox ista respectum habet ad homines. Itaq; Propheta intelligit nomē hoc admirabile & magnificū fore celebre in mundo,vbi Christus exhibitus fuerit.Nā tunc quidem populus agnouit verum Deum apparuisse patri suo Iacob: sed adhuc obscura erat Mediatoris notitia. Videtur ergo Propheta hîc respicere ad Christi aduentū:acsi diceret nomē Iehouæ fore satis notum & celebre omnibus, vbi clariùs exhibitus fuerit Mediator ille. Iam venio ad reliquum Prophetæ contextū:dicit *Principē fuisse*, vel dominatū tenuisse *in virtute sua cum Deo.*Quid hæc locutio valeat,breuiter tantùm attingam.Inditum fuit nomen Israelis sancto Iacob,quia victoriam obtinuerat in nobili illa lucta cuius fit mētio Geneseos 32. cap. Nam sancto viro non erat cum aliquo mortali homine certamen, sed cum Deo ipso. Superior autem fuit in pugna illa. Vocatur itaque victor Dei. Quia asperior est illa loquutio,conati sunt quidam commento suo inflectere ad aliquam moderationem, quòd scilicet *Princeps fuerit Iacob cum Deo*,id est,quòd Deus approbauerit virtutem insolitam. sed plus

aliquid exprimere voluit Deus quum nomen seruo suo imponeret:confessus enim est se cedere quasi deuictum,& palmam tradere sancto Iacob. Hoc autem non debet videri nimis absurdum:quia scimus quoties Deus probat fidem nostram, & examinat tentationibus,totidem esse pugnas quibus luctatur nobiscũ: experitur enim quale sit fidei nostræ robur.Iam si dicimur luctari cum Deo,& exitus pugnæ talis est vt Deus nobis relinquat victoriá, non absurdè tunc vocamur victores,& quidem ipsius Dei. Quomodo? nempe quia Deus mirabiliter operatur in sanctis suis,vt deiiciat se propria virtute,& dum nobiscum luctatur, vires suppeditet, quibus possimus sustinere pondus & grauitatem certaminis. Si Deus velit nos aggredi,quid reperiet præter infirmitatem? sed dum nos in certamen vocat, simul instruit armis necessariis.Et hæc admirabilis est distinctio,vt ab vna parte Deus se constituat antagonistam,ab altera aũt parte pugnet ipse in nobis contra suas tentationes,vel contra omnes luctas,quibus fidem nostram probat.dicitur ergo Deus vinci à nobis,quando virtute Spiritus sui & auxilio nos cõfirmat & reddit inexpugnabiles,imò facit vt triumphum agamus de tentationibus.Et si singula reputamus,talis est tunc partitio, vt Deus maiorem partem suæ virtutis à parte nostra stare velit,& tantùm sumat partem magis infirmam ad nos tentandos vel experiendos. Non est quidem hîc nobis imaginandum aliquod diuortium, quasi Deus seipsum per frusta diuidat:sed scimus quum examinat fidem nostrá, hîc prodire in medium acsi esset luctator,vel acsi nos prouocaret ad certamen:hoc enim certum est.Quid enim sunt tentationes,vel quorsum spectant,nisi vt quasi in arena specimen & documentum præbeamus nostræ virtutis & constantiæ? Atqui hoc non fieret sine aliquo aduersario. Nam quid attinet pugnare contra vmbram, vel vbi nullus nos aggreditur? Deus ergo est similis aduersario quoties fidem nostram experitur: & quemadmodum prius dictum fuit, certamen hoc non est nobis cum hominibus, sed cum Deo ipso. Est quidem nobis cum diabolo, vt
Eph. 6.12. Paulus dicit, non esse nobis certamen cum carne & sanguine, sed cum potestatibus aeris. Hoc verum est: sed Deus interea supremum locum obtinet, quemadmodum testatur insi-
Iob.1.21. gnis ille locus Iob,Dominus dedit,Dominus abstulit. Sic ergo necesse est manus conferere cum ipso Deo.Quare?nam tentat nos & examinat: sed non tentat quemadmodum dicit Ia-
Iac. 1.14. cobus,vnumquenq; tentari à propria concupiscentia: non tentat nos ad malum,non instillat nobis prauas cupiditates quæ sponte se ingerunt,& quæ sunt ingenitæ natura,sed tentat:
Gen.22.1. hoc est, examinat nos, sicuti dicitur tentasse etiam Abraham. Quum ita sit, iam luctandum est nobis cum Deo: & in quem finem? vt scilicet vincamus. nam Deus non vult nos opprimere dum fidem nostram & constantiam obedientiæ illustrat: potius enim theatrum erigit in quo ostentet sua dona. Ergo descendimus in certamen spe vincendi. Quum vincimus, ipse,vt iam dixi,non tantùm nos hortatur ad fortitudinem, sed arma etiam suppeditat, viribus instruit, denique ipse quodammodo secum certat, & in nobis est superior,quia facit vt tentationes vincamus.Hac ratione dicitur Iacob dominatus fuisse cumDeo,vel fuisse victor Dei.Sed posset videri durum quod Propheta addit,*Hoc factum esse eius virtute:* Dominatum obtinuit cum Deo virtute sua,inquit.Atqui si Iacob suo marte pugnasset, non poterat ferre vmbram ipsius Dei quin concideret: redactus fuisset in nihilum,nisi opposita fuisset maior virtus quàm hominis. Quid ergo hoc sibi vult, quòd victor fuerit sua virtute? Nempe quia virtus hæc quam prædicat Propheta potest ascribi sancto Iacob, quoties dominatus fuit. Nullus est melior titulus quàm donationis,vt vulgò dicunt: & Deus solet in nos transferre quicquid contulit, acsi nostrum esset. Distinguere ergo prudenter necesse est hîc inter virtutem hominis quam habet à seipso,& eam quam Dominus in ipsum contulit. Papistæ statim atq; fit mentio aut virtutis aut facultatis hominis, hoc arripiunt, Si non esset liberum arbitrium in homine,nulla esset fortitudo,vel non esset vlla vis ad resistendum. Atqui produnt suum stuporem &socordiam,quia non possunt distinguere inter virtutem intrinsecam quæ sit in homine à seipso & à natura, & inter virtutem aduentitiam qua Deus homines ipsos instruit & quæ est donum Spiritus sancti. Propheta autem quum hîc commendat virtutem sancti Iacob,nõ extollit liberum eius arbitrium,acsi ex seipso attulerit virtutem qua posset Deum superare: sed intelligit fuisse diuinitus præditum inexpugnabili virtute, sic vt victor euaserit in illa pugna. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Et quia hoc in primis memoratu dignum erat,repetit fuisse dominatum cum Angelo,& præualuisse.Iam diximus quomodo Iacob præualuerit,nempe non à seipso,sed quatenus Deus virtutem suam sic distribuit, vt superior pars esset in ipso Iacob. Ideo hanc similitudinem adducere soleo, dum loquor de lucta illa & de quotidianis etiam certaminibus quibus Deus exercet pios, quòd pugnet nobiscum sinistra manu,& quòd nos tueatur dextra sua. Deus ergo ita virtutẽ suam partitur,vt non exerat plenas vires,sed pugnet tantùm sinistra manu:hoc est,infirmo (vt ita loquar)modo nos aggrediatur.Interea autem porrigit dextram manum ad nos tuẽdos: hoc est, illic explicat maiorem potentiam,vt simus in lucta superiores. Et hæc locutio tametsi primo intuitu aspera videtur, tamen magnificè extollit Dei gratiam ac bonitatem, quòd ita dignetur se demittere nostra causa, vt velit nobis concedere victoriæ laudem: non quidem vt superbiamus in nobis, sed vt hoc modo magis glorificetur, dum scilicet mauult

fortitu-

fortitudinem suam exerere ad nos tuendos, quàm ad nos opprimendos: quod posset tantùm vno flatu. Neq; enim opus esset conatu aliquo, vt nos in nihilum redigeret: si tantùm velit flare contra humanum genus, totus mundus momento extinctus erit. Atqui Dominus pugnat nobiscum, & interea non patitur nos opprimi: imò extollit nos in sublime, & concedit, quemadmodum iam dixi, victoriam. Pergamus. Addit Propheta, fleuisse & rogasse: *Fleuit*, inquit, *& rogauit eum*. Quidam de Angelo membrũ hoc exponunt: sed nescio an fletus in eum competat. Posset quidem excusari hæc locutio, quòd Angelus fuerit quasi supplex dum herbam porrexit sancto viro: perinde enim est acsi se deiiceret qui fatetur se non esse parem in lucta. Fletum ergo hoc modo illi exponũt, Rogauit quidem Angelus Patriarcham, quum diceret, Dimitte me: & illa fuit victoriæ confessio. Iam ergo sensus esset, non adeptum fuisse vulgare aliquid patriarcham Iacob, quum in illo certamine victor euasit: Deus enim fuit quodammodo ei supplex, quia concessit nomen victoris & laudem. Cæterùm malo hoc exponere de Patriarcha: & melius conuenit, meo iudicio. Non dicitur quidem fleuisse Iacob, hoc est, nõ exprimitur hoc disertè & ad verbum apud Mosen, fateor, sed fletus poterit accipi pro humilitate quam semper afferunt fideles in conspectum Dei. deinde conueniet etiam fletus Patriarchæ: quia sic in pugna fuerit superior, vt non tamẽ discesserit sine dolore & iactura. Scimus enim crus illi fuisse luxatum, & coxam fuisse quasi suo loco motam, vt claudicaret tota vita. Iacob ergo victoria potitus est: & triumphum illic egit, etiam plaudẽte Deo: sed interim non recessit integer: Deus enim claudum reliquit. Ergo sensit non exiguum dolorem quum tota vita infirmitas in eius corpore infixa fuit. Quare non malè conueniet fletus sancto viro, qui humiliatus fuit in illa pugna, tametsi retulerit palmam. Et hoc diligenter notandum est: hîc enim Propheta occurrit omnibus calumniis, quum sic temperat sermonem vt nihil Deo & eius gloriæ deroget, licet ita splendidè exornet victoriam Patriarchæ. *Fuit* ergo *Princeps cum Deo, præualuit etiam, fuit victor*: sed quomodo? *Fleuit tamen, & rogauit eum*: hoc est, non fuit hęc illi materia superbię quum palmam ex certamine retulit, sed Deus simul instituit eum ad humilitatem, nẽpe fractura coxæ vel cruris: & ita rogauit illum. Precatio Iacob refertur à Mose, quum scilicet postulauit benedici. Atqui benedicitur minor à maiore, quemadmodũ dicit Apostolus. Ergo Iacob non sese extulit, quemadmodum faciunt Heb. 7. 7. cæci homines, qui sibi quicquam arrogant, sed orauit Deum, & petiit benedici ab eo qui se victum esse dicebat. Hoc autem diligenter notandum est, præsertim adiuncta circunstantia: nam hinc colligimus non esse cur fugiant Deum qui probantur tentationibus, quemadmodum caro nostra appetit delicias, & vellet sibi parci. Quum ergo imminet aliqua tentatio subducimus nos, & nemo est, qui non libenter inducias captet, & procul etiam se abscondat tunc à conspectu Dei. Quoniam ergo cupimus Deum esse à nobis remotum quoties prodit quasi antagonista ad fidem nostram tentandam, ideo notanda est hæc precatio Iacob. Nam quanquam fuit crure luxato, quanquam lassitudine confectus, non tamen sese subduxit, non optauit discessum Angeli, sed quasi violenter retinuit: Tu me benedices: ego malo tecũ pugnare & consumi totus, quàm te dimittere donec mihi benedicas. Videmus ergo appetendã nobis esse præsentiam Dei, etiamsi duriter nos exerceat, etiamsi sudandum sit, etiamsi vires nostrę deficiant, etiamsi claudicandũ sit tota vita, nõ tamen fugere debemus Dei conspectũ, sed potius eum vtroq; brachio amplecti, & quasi violenter retinere, quia multo satius est sub onere gemere, & sentire virtutẽ eius quę nobis sit superior, quàm manere otiosos, & interea putrescere in nostris deliciis, quemadmodum faciunt quos Deus relinquit. Et videmus quàm nobis timenda sit talis indulgentia, quia nisi quotidie nos acuamus variis tentationibus, statim contrahimus rubiginem & alia vitia. Necesse est igitur vt stemus integri, renouari quotidie certamina: & ideo dixi appetendam nobis esse Dei præsentiam, quanuis duriter nobis luctandum sit. Sequitur, *In Beth-el inuenit eum*. Ego verto, In Beth-el inuenerat eum, vt tollatur omnis ambiguitas. Est quidem verbum futuri temporis, sed certum est Prophetam loqui de tempore præterito. Interea si sumimus tempus præteritum, manebit ambigua locutio: sic enim quidam intelligunt, quòd postea inuenerit Deus Iacob in Beth-el, vel quòd Iacob Deum inuenerit, quum scilicet confirmatum fuit ei nomẽ Israelis, nempe post stragem vrbis Sichimæ. Nam ad solandum eius mœrorem illic rursus Deus apparuit. Exponunt igitur hunc locum de secunda illa visione. Sed mihi videtur aliò respicere Propheta, quòd scilicet Deus iam inuenerat Iacob in Beth-el: hoc est, occurrerat ei quum fugeret in Syriam, exulandi causa, metu fratris sui: tunc primùm apparuit Deus seruo suo, & hortatus est ad constãtiam: pollicitus est illi saluum in patriam reditum. Intelligit ergo Propheta Iacob victoria potitum esse, quia Deus pridem incœperat ipsum amore suo complecti, & testari etiam amorem illũ, quum scilicet sese illi exhibuerat in Beth el. Inuenit ergo eum in Beth-el. Posset hoc quidem referri ad Iacob, Inuenit eum in Beth el: hoc est, Deum inuenerat. Sed quoniam statim additur, *Ibi locutus est nobiscum* & non potest ad aliam personã aptari quàm Dei ipsius, ego libenter contexo, quòd Deus inuenerit Iacob in Beth-el. Et commendat rursus nobis Propheta gratuitam Dei bonitatem erga Iacob, quia scilicet dignatus fuerit illi occurrere in via, & ostendere se esse ducem itineris ipsius Iacob. Neque enim vnquam pu-

Gen.28. 16. tasset Deum sibi esse propinquum, quemadmodum etiam dicit ipse, Hîc est domus Dei & porta cæli,& ego nesciebam.Quum ergo putaret sanctus vir se esse quasi proiectum à Deo, & se omni auxilio destitutum, quum esset solitarius & extra aliquam spem, Deus dicitur illum reperiisse,quia scilicet sponte se illi obtulit,quum sanctus vir nihil tale speraret, neque animo conciperet. Inuenerat ergo Deus iam seruum suum in Beth-el: deinde illic locutus est,vel locutus erat(vt sit continua series.)Illic ergo locutus erat nobiscum.עמנו quidam accipiunt pro עמו, locutus erat cum eo: & faciunt hoc coacti necessitate, quia non reperiunt certum sensum in his verbis,quòd locutus sit Dominus nobiscum in Beth el.Sed nihil opus est torquere verba præter rationem grãmaticæ.Alij qui non audent discedere à verbis Prophetæ,excogitant sensus prorsus alienos. Quidam dicunt Loquutus est illic nobiscum: hoc est,Dominus per me Hoseam, & per Amos, qui mihi collega est & socius,loquitur. Nam nos eo authore denuntiamus vobis exitium & vltimam cladem:& Deus Beth-el nobis patefecit quicquid ad vos afferimus.Sed quàm hoc sit coactum omnes vident:hoc est torquere Scripturam,& non exponere.Alij etiam frigidius loquuntur, *Illic nobiscum locutus est*,acsi Angelus diceret,Expecta,Dominus loquetur nobiscum:ego iam te voco Israelem,sed aderit tandem Deus ipse, qui ratum habeat quicquid nunc tibi dico. Quasi verò non esset ille Deus æternus. Hoc enim continuò pòst exprimit quum dicit, *Iehoua memoria eius,Iehoua exercituum*.Sed ita nugantur Iudæi,qui bruțę sunt pecudes vbi agitur de Christo.Cæterùm non videtur esse magna ratio cur multùm sudemus in his Prophetæ verbis. Et quidam etiam ex Rabbinis (ne fraudemus eos sua laude) hoc viderunt, nempe Deum sic loquutum fuisse cum Iacob, vt tamen sermo communis fuerit toti populo. Nam certè quicquid tunc promisit Deus seruo suo, hoc ad totum corpus populi spectabat, & omnes eius posteros. Quid ergo hîc magnopere se macerãt interpretes,quum certum sit Deum in persona vnius hominis loquutum fuisse cum omnibus posteris Abrahę?Et hoc optimè quadrat contextui: Propheta enim iam applicat, vt ita loquar, in vsum totius populi quod hactenus retulit de Patriarcha Iacob.Ne ergo existiment recitari historiam vnius hominis, dicit hoc ad singulos pertinere. Quare?Dominus enim sic locutus est cum sancto Iacob, vt vox eius sonare debeat in omnium auribus.Quid enim dictum est sancto viro?An Deus se tantùm illi patefecit?An tantùm promisit se fore illi in patrem?imò adoptauit totum eius semen,& extendit suam gratiam ad eius posteros.Quum ergo ita locutus sit omnibus Israelitis, iam magis eos pudere debet suæ defectionis,quum tam sint degeneres à patre suo, cui tamen coniuncti erant. Nam sacrum vinculum vnitatis erat inter Iacob & filios eius, quum Deus omnes simul complexus est amore suo, & omnes simul adoptione dignatus est. Nunc tenemus Prophetæ mentem.Iam pergamus.

6 *Et tu ad Deum tuum conuertere,bonitatem & iudicium custodi, & spera in Deo tuo semper.*

7 *Chanaan,in manu eius statera fraudis,*vel dolosa,*prædari diligit.*

Hîc iam Propheta populum vrget. Postquam retulit exemplum Patriarchæ, ostendit quàm dissimiles sint posteri,apud quos Deus nihil proficiat sana doctrina,quum tamen assiduè de ipsorum salute sit solicitus,& Prophetas excitet,qui reducant in viam salutis perditos vel dispersos.Quum ergo ita sit,iam Propheta accusat eorum ingratitudinem.Concionatur autem priore loco de pœnitentia: deinde ostendit se & alios Dei ministros operam ludere,quia scilicet tanta sit peruicacia populi,vt non sit doctrinæ locus.Concio breuis est, sed tamen multum continet. *Conuertere*, inquit,*ad Deum tuum*. Perstringit hîc apostasiam populi quum ad Deum suum conuerti iubet:simul etiam damnat quicquid opponere solebant Israelitæ loco defensionis, quum Prophetæ eos reprehendebant. Volebant enim suos fictitios cultus venire in rationem:volebant deos à se fabricatos tenere locumDei.Propheta ansam præcidit huiusmodi subterfugiis, quum iubet populum redire ad Deum suum. Quid?inquit,Tu colis quidem deos,& multùm te fatigas in tuis superstitionibus:sed agnosce iam te esse apostatam, qui abieceris Legem à vero Deo tibi traditam. *Redi* igitur *ad Deum tuum*.Et Deum Israelis vocat,non tam honoris ipsorũ quàm contumeliæ causa,quòd scilicet sponte & quasi data opera abiecerint cultum veri Dei,qui iam ipsis innotuerat.Postea ostenditur vera ratio pœnitentię.Initium versus,quemadmodum iam dixi,tantùm exigit vt populus resipiscat:sed quia scimus homines ludere cum Deo vbi ad pœnitentiam vocantur,non frustra addita fuit definitio pœnitentiæ, vel saltem breuis descriptio, vnde constet quid sit resipiscere vel conuerti ad Deum.dicit igitur Propheta, *Misericordiam*,vel humanitatem,*& iudicium custodi*. Incipit à secunda Legis tabula: deinde addit pietatem erga Deum.Cæterùm duas tantùm species ponit, quibus complectitur totam doctrinã secundæ Tabulæ.Quid enim sibi vult Deus à quinto præcepto vsque ad vltimum, nisi quòd instituit vitam nostram ad regulam charitatis? Docemur ergo in secunda Legis tabula quomodo

verſari oporteat cum fratribus noſtris.vel ſiquis breuius habere velit, In ſecunda Legis tabula oſtenditur mutua inter homines communicatio.Hîc autem incipit Propheta à ſecundo membro,quia curioſè non ſolent ſeruare ordinem Prophetæ, neque ſemper obſeruant certam methodum,ſed ſatis eſt illis referre capita quibus oſtendant rem ipſam: & ideo non mirum eſt ſi pro conſueto more hîc Propheta priore loco ſtatuat charitatem, deinde ad cultum Dei deſcendat.Non eſt quidem ille ordo,vt dixi,vel naturalis,vel legitimus,ſed parum refert:imò non niſi optimo conſilio hoc facere ſolent Prophetæ,quia reſipiſcentia melius cognoſcitur ab obſeruatione ſecundæ Tabulæ, quàm à cultu Dei. Nam vt hypocritæ diſſimulant,& ſe occultant miris integumentis,ideo quoties Dominus vult eos protrahere in lucem,& proferre in medium eorum fraudes,rapinas, ſæuitiam, & periuria, & furta, & quicquid tale eſt,quaſi Lydium lapidem admouet: quoniam ergo melius conuinci poſſunt hypocritæ à ſecunda Legis tabula,ideo quum de reſipiſcentia agitur,Dominus meritò hoc poſtulat ab illis:acſi diceret,Iam re ipſa manifeſtum fiet qualis ſit veſtra pœnitentia, fictáne an ſyncera. Nam ſi iuſtè & innoxiè agitis cum proximis, ſi colitis æquitatem & rectitudinem,hoc erit certum veſtræ pœnitentiæ teſtimonium. Interea tamen Propheta non negligit cultum Dei:ideo addit, *Spera ſemper in Deo tuo.* Sub verbo Sperandi primò requirit fidem,deinde inuocationem quæ ex illa naſcitur,& gratiarum actionem quæ neceſſariò accedit: ſic totus Dei cultus breuiter hîc per ſynecdochen comprehenditur ſub verbo Sperandi. Summa igitur Prophetæ eſt, vt Iſrael relictis ſuis ſuperſtitionibus recumbat in vnum Deum,& in eo reponat ſuam ſalutem,ad eum confugiat,& illi vni tribuat laudem omnium bonorum.Perinde autem eſt acſi reſtitueret purum Dei cultum,reiectis omnibus adulterinis ſuperſtitionibus. Iam locutus eſt de ſecunda Legis tabula. videmus ergo vt pœnitentia nihil aliud ſit quàm reformatio vitæ noſtræ ad legem Dei. Deus enim voluntatem ſuam in Lege expoſuit:ſimulatque ab ea deſciſcimus vel deflectimus,diſcedimus tantundem à Domino: vbi autem ad Deum conuertimur,hæc erit vera probatio, ſi vitam noſtram corrigimus ad ipſius Legem, & incipimus ab ſpirituali eius cultu, cuius præcipua pars eſt fides, ex qua deinde naſcitur inuocatio. Adhæc,ſi agimus cum proximis noſtris ex bono & æquo, & abſtinemus ab omnibus iniuriis,fraudibus,rapinis,omni deniq; malitia, hoc eſt verum pœnitentiæ teſtimonium. Iam vbi hortatus eſt Propheta Iſraelitas ad reſipiſcentiam, adiungit eſſe tantam peruicaciam,vt ſine profectu hoc fiat:*Chanaan*,inquit. Ego abruptè lego. nam frigidum eſt quod alij ſubaudiunt,Ipſe aſſimilatus eſt,vel ſimilis fuit Chanaan,in cuius manu.Potius enim hoc vno verbo damnat Propheta Iſraelitas,acſi diceret extraneos eſſe prorſus, & indignos qui vocentur Abrahæ filij. & ita ſæpe abrupta eſt oratio quum loquimur ſtomachoſè.ergo Propheta hîc per indignationem vocat Chanaan: hoc eſt, Vos non eſtis filij Abrahæ, vos falsò iactatis nomen illud quod non poteſt in vos competere: eſtis enim Chanaan.Poſtea addit, *In manu eius ſtatera fraudis, diligit ſpoliare*, vel prædari: ad verbum eſt,Ad ſpoliandum amans. Sed ſenſus clarus eſt,quòd diligant prædari: hoc eſt, cupiditate tota ferantur ad rapiendum.Primo loco notandum eſt, quòd hîc Propheta infamat carnale genus Abrahæ,dum vocat Chanaan,& ſæpius recurret hæc doctrina apud Prophetas.Ratio autem ita loquendi fuit,quòd ſuperbè opponere ſolebant craſſi illi homines pro clypeo nomen ſui generis.Quid?nos ſumus ſanctum genus.Quum hoc prætextu reiicerent omnes admonitiones Propheticas, ideo Deus regeſſit hoc probrum, Vos non eſtis filij Abrahæ, ſed eſtis Chanaan:quaſi diceret,nihil adhuc fuiſſe mutatum in illa gente, ſimiles ſui ſemper manere Iſraelitas. Dominus ſemel expurgauerat terram à profanis hominibus, ſed quum poſteri Abrahæ ſimiles eſſent Chananæis,ideo vocantur ſemen Chanaan,acſi maneret gẽs eadem quæ prius fuerat,quoniam nihil erat in moribus diuerſum, quoniam erant prauitate pares vel iidem. Iam ſequitur ratio cur vocet ipſos genus Chanaan, nempe quia *geſtant in manu ſua ſtateram doloſam, & feruntur toto ſtudio ad rapinas.* Statera doloſa poſſet extendi ad ſimulationes illas, ad fallacias & mendacia, quibus conqueſtus eſt nuper Deus ſe fuiſſe obſeſſum. ſed quoniam continuò pòſt ſequitur, *Diligens rapinas*, ideo malo hîc accipere duas partes nocendi, quæ ferè ſub ſe continent omnia ſcelera: aut enim fraudant homines doloſè quoties nocent,aut aperta vi ſeſe efferunt contra proximos. Quoniam ergo aut violenter inferunt iniuriam qui nocent proximis, aut circunueniunt fraudibus & aſtutiis ſuis ſimplices, ideo priore loco hîc ponit Hoſeas ſtateram doloſam: deinde addit ſpoliandi vel prædandi cupiditatem. Perinde eſt igitur acſi diceret & fraudulentos eſſe & latrones, qui vi aperta graſſantur.Ita intelligit eos ſine lege & ſine vllo fræno deditos eſſe omnibus iniuriis, &tantum intentos eſſe ad nocendum,ſiue faciant hoc aſtutia,ſiue aperta violentia.Non mirum eſt igitur ſi vocentur genus incircunciſum. Quare? Quid enim iam habent commune cum Deo,quum ita iam defecerint ab eius Lege? imò quum abhorreant ab omni humanitate & clementia:ſequitur etiam eos iam omni pietate vacuos eſſe, vbi ita immemores ſunt omnis æquitatis erga proximos.Hæc eſt ſumma.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie nobis non in ænigmate, neque in figura tantùm appares, quemadmodum olim sanctis Patribus, sed conspicuus nobis es in Filio tuo vnigenito: da, inquam, vt toti rapiamur ad contemplandam tuam imaginem, quæ ita nobis refulget: & sic in illam transfiguremur, vt magis ac magis proficiamus, donec tandem exuti omnibus sordibus carnis nostræ conformemur ad puram & perfectam illam sanctitatem, quæ residet in Christo, sicuti plenitudo omnium bonorum illic habitat, atque ita tandem perueniamus ad societatem illius gloriæ, quam nobis sua resurrectione peperit idem Dominus noster, Amen.

8 *Et dixit Ephraim, Attamen ditatus sum: inueni opes mihi: in omnibus laboribus meis non inuenient mihi iniquitatem, quia scelus,* vel piaculum.

Hîc conqueritur Deus per Prophetam suum, quòd Israel blanditus sibi fuerit in suis sceleribus, quia prosperè & ex voto res succederent. Hoc autem vitium nimis vulgare est, vt homines sibi applaudant quandiu fortuna, vt loquuntur vulgò, ipsis arridet: nam existimant se Deum tunc habere propitium. Quoniam ergo talis erat conditio populi, ideo spernebat omnes Prophetas, & eorum obiurgationes. de hac duritie conqueritur nunc Dominus: *Dixit Ephraim, Atqui ego ditatus sum.* Notanda est emphasis in particula aduersatiua אך. Aliquando simpliciter affirmat apud Hebræos: sed hîc voluit aliud exprimere Propheta, quòd scilicet Israelitæ derideant omnes obiurgationes, quia videtur illis Deus esse propitius, quũ in rebus prosperis declarat suum fauorem. *Ego tamen sum ditatus*: itaq; nihil moror quid dicant Prophetæ. Ego enim contentus sum sorte mea. Dixi hunc esse communem morbum: & ideo diligenter notandus est locus, ne scilicet vbi Dominus ad tempus nobis parcit, putemus tamen nos coram ipso esse innoxios: nihil enim magis timendum, quàm ne oculos nobis perstringat prospera & optabilis conditio. Quanuis ergo Dominus nos toleret, neq; statim vindictam suam depromat contra nos, quin potius nos quasi blandè foueat in sinu suo: si tamen verbo suo nos obiurgat, attenti simus ad eius minas. Iam addunt etiam, *Cuncti labores mei non inuenient mihi iniquitatem,* vel non inuenient in cunctis laboribus meis iniquitatem. Multi simpliciter legunt vt sonant verba, labores mei iniquitatem non inuenient: sed quoniam locutio hæc videtur esse durior, ego conatus sum mitigare, vt etiam alij faciunt, Non inuenient iniquitatem in cunctis laboribus meis. Hæc iactantia longius progreditur: nam ostẽdit Propheta populum illum non modò fuisse securum, quia Dominus dabat signa aliqua paterni fauoris: sed simul etiam fuisse inebriatum praua confidentia, quòd Deus non faueret nisi esset immunis ab omni culpa & vitio. & hoc secundum membrum diligenter notandum est. Iam illa prauitas minimè ferenda est, quum homines incipiunt Deum contemnere, quia clementer cum ipsis agat, & abutuntur eius lenitate, vt ferociter contemnant totam eius doctrinam & omnes minas: hoc iam nimis peruersum est. Sed vbi accedit etiam hæc superbia, quòd statuant impij & reprobi homines se esse iustos, quia Deus non statim pœnas de ipsis exigit, hic est quasi diabolicus furor: & tamen videmus hoc vulgò fieri. Neque enim tantùm superbiunt in suis opibus profani homines, neque tantùm inflantur sua potentia, sed putãt Deum quodammodo sibi esse obstrictum. Quid? necesse est vt me Deus innoxium agnoscat & purum ab omni crimine, quia mihi fauet. Nihil ergo deprehendit in me quod sit pœna dignum. Sic erigunt cornua aduersus Deum improbi, dum ipsis indulget, neque tam seuerus apparet erga eos, quàm ipsi erant meriti. Quum hodie perspicimus in magna parte hominum istos morbos, non est quòd miremur. Sed interim tamen proficere nos decet in Prophetæ doctrina, ne scilicet excæcati rebus prosperis, spernamus obiurgationes, & plaudamus ipsi nobis in peccato: deinde ne cumulemus nobis thesaurum iræ Dei, siquãdo nobiscum mitius agit. Ne abutamur ergo eius lenitate, ne putemus nos ideo coram eo esse innoxios, quia non statim exequitur sua iudicia: sed discamus potius examen de nobis sumere, & excutere nostra vitia vt humiliemus nos sub eius manu, etiamsi temperet sibi à pœnis. Hic est vsus præsentis doctrinæ. Notandum est autem quod addit Propheta, *Non inueniet in laboribus meis iniquitatem*: hoc est, non inuenietur iniquitas in laboribus meis, quia *scelus*, vel piaculum. Miror interpretes tam frigidè hunc locum exponere: dicunt enim, Non reperietur in laboribus meis iniquitas, vel peccatum. Verùm Propheta hîc non ponit copulam, sed ponit אשר, quæ particula exegeticè capitur hoc loco. Sensus autem est, quòd hypocritæ dum sibi arrogant laudem innocentiæ, vt fucum faciant, detestantur omne scelus & piaculum. Non inuenietur iniquitas in laboribus meis, quia hoc est scelus: absit vt deprehendar sceleratus in meis factis: ego enim sine vlla fraude versatus sum in omnib. meis negotiis. An quia ita res habeat? minimè: sed quia æstimant ex prospera fortuna Dei fauorẽ, & putant Deum non fore sibi tã clementẽ nisi ipsos pro iustis & puris agnosceret. Videmus ergo quàm securè Deo illudant hypocritę, vbi cœperũt spernere doctrinam & admonitio-

nes.ideo non miremur si hodie tanta passim occurrat in mundo obstinatio: sed vtamur etiam hac ratione docendi quam præscribit Propheta. Nunc pergamus.

9 *Ego autem Iehoua Deus tuus à terra Ægypti: habitare te faciam in tabernaculis sicut diebus conuentus.*

Priore membro exprobrat Israelitis Deus quòd sepelierint beneficium redemptionis, cuius memoria semper apud ipsos vigere & florere debuerat: *Ego tamen*, inquit, *sum Deus tuus à terra Ægypti:* hoc est, mirum est vos esse tam obliuiosos, vt non veniat in mentem vestrâ redemptio, quæ tamen celebris esse debebat, & quasi versari ante oculos vestros. Fuit enim illud memorabile Dei beneficium, quemadmodũ scimus. Quum autem dicit se esse Deum illius populi à terra Ægypti, designat finem redemptionis: acsi diceret, Ego hac lege te redemi, vt perpetuò mihi esses obstrictus. Scimus enim quum Deus populum illum eripuit ab illa crudeli tyrannide, simul sibi acquisiisse æternum regnum: sanctificatus tunc fuit in populo electo. Notandus est ergo redemptionis finis in verbis Prophetæ: Ego sum, inquit, Deus tuus à terra Ægypti: alioqui quomodo poteras exire è sepulchro? erant enim tunc similes mortuis. quum Deus illis manum porrexit. A terra ergo Ægypti ego sum Deus tuus: hoc est, quum tam mirabiliter restitutus fuisti à morte in vitam mea gratia, ánnon ab illo die sum Deus tuus? quia teipsum & omnia tua mihi debes: ego enim te mihi acquisiui in peculium. Quum ergo iam audeas petulanter reiicere meos Prophetas, qui meo nomine loquuntur, certè hæc est non ferenda ingratitudo, quòd oblitus es tuæ redemptionis, & quem in finem patefecerim erga te virtutem meam & gratiam. Iam quod ad secũdum membrum spectat, variant interpretes. quidam enim exponunt, quòd Deus non destiterit tamen bonitatem suam prosequi erga Israelitas, quantumuis indigni essent: *Ego habitare te faciam in tabernaculis tuis:* & tabernacula accipiunt pro ædibus impropriè. Postea dicunt, *Secundum dies Moed:* hoc est, antiquæ pactionis, vel secundum dies constitutos. Deus enim promiserat se daturum terram Chanaan posteris Abrahæ in perpetuam quietem. Sed expositio illa non videtur quadrare. Alij dicunt hîc exprobrari Israelitis quòd tam malè profecerint in mandato Dei, quia scilicet diem festum instituerat, in quo se quotannis exercerent in redemptionis memoriam. Scimus enim solennem fuisse diem tabernaculorum. Ita putant hunc sensum esse Prophetæ. Ego non modò semel te redemi, sed volui extare memoriale istius gratiæ: quia quorsum mandaui vt quotannis celebretis diem festum, nisi vt reducatis in memoriam quod poterat alioqui excidere ex animis vestris? Atqui nihil profeci hac cæremonia, quia interim ego reiicior, & Prophetę mei nihil autoritatis apud vos obtinent: sed sensus etiam ille est frigidus. Quidam existimant Prophetam hîc terrere Israelitas: acsi diceret, Iterum expellet vos Deus vt habitetis in tabernaculis, quemadmodum olim in deserto: sed quanquam non repudio illam sententiam, existimo tamen aliquid esse magis emphaticum in Prophetæ verbis, nempe quòd Deus hîc obliquè dicat opus esse noua redemptione, vt populum sibi magis deuinciat: acsi diceret, Ego video vos immemores esse antiquę redemptionis: ego enim video vos ipsam pro nihilo ducere, acsi esset obsoleta: ego igitur perdidi meam operam nisi renouetur memoria veteris beneficij: ergo iterum faciam te habitare in tabernaculis: hoc est, necesse est vt iterum te eiiciam ex tua hæreditate: deinde vt rursus restituam, & quidem insolito & minimè expectato modo, vt intelligas me esse tuum redemptorem. Nunc ergo tenemus mentem Prophetæ. Postquam dixerat Deus se esse Deum Israelis à terra Ægypti, iam addit, quia iam obruta est illa vetus redemptio, impia obliuione apud vos, ego iterum ero redemptor vester. Sedere igitur vel habitare te faciam in tabernaculis sicut olim: quia nihil apud vos prodesset prior redemptio, ego coniungam secundam, vt tandem resipiscatis & sciatis quantopere mihi estis obstricti. *Dies Moed* accipit pro illa ratione quam describit Moses fuisse in deserto: nam conuocabantur ad sacrificia ex castris. non loquitur ergo hîc Deus de conuentione quam habuerat cum populo suo, quasi notet aliquod continuum pactum: sed vocat Dies Moed, quibus congregati fuerunt Israelitæ quum essent dispositi per sua castra, quemadmodum ex Mose patet. Nunc sequitur:

10 *Et locutus sum super Prophetas, & ego visionem multiplicaui, & in manu Prophetarum assimilaui,* vel similitudines posui.

Amplificat Propheta crimen populi quòd peruicaciter semper repugnauerit Deo, itaque careat omni ignorantiæ prætextu. Scimus enim refugere homines extremum Dei iudicium, quantisper possunt obiicere vel errorem vel incogitantiam: negat Propheta populum fuisse errore lapsum, quia subinde, imò singulis momentis fuerit à Prophetis admonitus. Constat igitur quasi data opera hunc populum fuisse rebellem Deo, quia semper contempserit Prophetas: neque id semel aut iterum, sed quum Dominus alios aliis

submitteret: *Ego*, inquit, *locutus sum super Prophetas meos*, vel per Prophetas: על enim variis modis accipitur. Locutus sum igitur super Prophetas meos: hoc est, deposui apud illos doctrinã quæ vos reducere in viam deberet: neq; id modò, sed *multiplicaui etiam visiones*: hoc est, non vno modo studui vos colligere, sed multas visiones cumulaui. Postea, *In manu Prophetarum posui similitudines*: hoc est, quibuscunq; potui modis ego conatus sum vos reuocare ad sanam mentem. Deus enim hominum more loquitur. Posset quidem hoc efficere arcano instinctu Spiritus si vellet, sed hoc sufficit ad tollendam omnem excusationem hominibus, quum verbo non obtemperant, neque se præbent morigeros ac dociles Deo, vbi per suos Prophetas eos hortatur ad resipiscentiam. Est igitur amplificatio sceleris notatu digna, quum Deus expostulat se inutiliter operam lusisse, dum assiduè opera Prophetarum suorum vsus est, vt colligeret dispersum Israelem. Hæc autem exprobratio in nos etiam hodie competere posset: imò quicquid hactenus dixit Propheta meritò hodie posset in capita nostra torqueri. Videmus enim vt mundus sese obduret contra omnes admonitiones: videmus etiam quandiu Dominus suspendit sua iudicia, & homines ipsos tolerat, vt derisui habeant eius lenitatem. Eadem ergo hodie prauitas in mundo grassatur, quam Propheta describit hoc loco. Deinde non tantùm ex Ægypto nos Deus redemit, sed ex profundissimis inferis, & hac lege scimus nos redemptos fuisse per Christum, vt simus addicti prorsus Deo. Nam

Rom. 14. 9. in hoc mortuus est Christus & resurrexit, vt viuis dominetur & mortuis. Videmus autem quanta sit hominum proteruia, & vt impune lasciuiant contra Deum. Quotusquisque meminit se non amplius esse sui iuris, quia acquisitus sit Christi sanguine? Pauci hoc cogitant. atqui non tantùm valere apud nos debebat hæc vnica & perpetua redemptio, sed iterum nos redemit Dominus quum essemus demersi in abysso Papatus: & quotidie etiam idem beneficium iterat erga nos, & tamen sumus tã obliuiosi, vt subinde gratia Dei nobis effluat. Videmus nunc quàm necessaria sit hæc doctrina etiam ætati nostræ. Præterea, quemadmodum iam dixi, non desinit Deus quotidie nos stimulare & vrgere, multiplicat prophetias & similitudines: hoc est, modis omnibus sese nobis accõmodat: nam per similitudines intelligit omnes figuras docendi. Et certè videmus vt Deus sese quodammodo transformet in verbo suo, quia non loquitur pro sua maiestate, sed prout videt congruere nostro modulo & infirmitati: Scriptura enim proponit varias figuras, quæ nobis ostendant Dei faciem. Quum ergo Dominus ita se ruditati nostræ accommodet, quanta est nostra ingratitudo, quòd nullus profectus sequitur? Meminerimus ergo Prophetam ita obiurgasse homines sui seculi, vt etiam hodie nobiscum loquatur. Nunc pergamus.

11 *An in Gilead iniquitas?* vel an Gilead cœpit peccare? *certè vanitas*, vel mẽdacium *fuerunt in Gilgal*, alij disiungunt istud בגלגל, vt contexant cum sequentibus, *boues sacrificarunt, etiam altaria eorum sicut acerui super sulcos agrorum.*

Interrogatio ironica est, quum dicit Propheta, *An in Gilead est iniquitas*? & subsannat socordiam eorum qui sibi tam crassis flagitiis placebant, quum eorum cultus essent prorsus adulterini & degeneres: quum scirent se esse Deo perfidos, & se alienos cultus sequi ab eius Lege, tamen sic erant obstinati vt superbè respuerent omnes admonitiones. Quum ergo ita cæcutirent in suis vitiis, interrogat ironicè Propheta, An est in Gilead iniquitas? Isti adhuc dubitant scilicet an rei sint coram Deo, an culpam aliquam sustineant. *Certè*, inquit, *vanitas fuerunt*: hoc est, vtcunque accersant sibi speciosos prætextus, & negent se esse sibi malè conscios, inducant etiam multas dubitationes ne cogantur culpam agnoscere, mendacium tamen inquit, facti sunt: hoc est, omnia eorum commenta nihil continent solidi, sed merum fucum, qui nihil proderit coram Deo. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ. Cæterùm minimè dubium est quin damnet etiam hoc loco peruersos cultus, in quibus tamen Israelitæ putabant se præstare optimum obsequium Deo. Sed scimus obedientiam potiorem esse omnibus victimis. Propheta igitur hic inuehitur in omnes fictitios cultus qui excogitati fuerant præter & contra legem Dei. Sed interim, quemadmodum nuper attigi, obliquè subsannat eorum socordiam, qui putabant se esse inexcusabiles, modò obiicerent suam bonam intentionem, quemadmodum vulgò solet fieri, & dicerent se non alio animo altaria erigere, nisi vt celebraretur passim nomen Dei, vt vbique refulgerent etiam aliqua pietatis insignia apud ipsos. Quum ergo ita obducerent varios fumos ad tegendam impietatem, dicit Propheta, Adhuc scilicet isti quærunt quasi de re dubia, an sit in Gilead iniquitas. Quærant & disputent. certè vani facti sunt, inquit. Ad verbum est, *Atqui fuerunt mendacium*: sed intelligit eos stultè in medium adducere friuolas illas excusationes, quibus effugerent & crimen & pœnam. Quare? Deus enim pluris æstimat legem suam quàm omnia hominum commenta: vult homines sine vlla controuersia parêre verbo suo: vbi autem ita licentiosè discedunt ab eius mandatis, hoc ferre non potest. Mendaces igitur sunt, & seipsos decipiunt quicunq; existimant sua commenta vnius pili æstimari coram Deo. Quare? Ponit hîc eorum crimen, *In Gilgal*, inquit, *boues sacrificarunt*. Hieronymus vertit, Bobus sacrificantes

crificant:& puta hîc reprehendi Israelitas,quòd sacrificent vitulis,sed videtur illud esse nimis remotum à verbis Prophetæ.Hoc igitur crimen statuit Propheta, quòd boues sacrificent & multiplicent altaria.Atqui videtur hæc sedulitas fuisse digna laude, quòd cumularent sibi multa altaria,quòd Deum vbique colerent, quòd non pepercerint sumptibus neque labori,quòd non contenti fuerint paucis sacrificiis, sed addiderint ingentem multitudinem,videtur hoc totum mereri non vulgarem laudem:sed Dominus,quemadmodum iā dixit,nihil moratur ista praua studia: vult enim simpliciter adorari à suis, & vult probare eorum pietatem hoc vno documento,vt scilicet verbo suo obtéperent. Vbi ergo deflectimus à verbo Dei,imò laxis habenis proiicimus non ad nouas inuentiones,etiāsi clarè profiteamur nobis in animo esse Deum colere,hoc totū vanū est & fallax prætextus, quemadmodum hîc dicit Propheta.Quòd Gilgal putat Hieronymus fuisse oppidum in tribu Iehudah,fallitur,neque potest congruere loco Prophetæ:scimus enim Iehudā tunc fuisse purum à crassis illis pollutionibus:hoc est, tribum Iehudah non fuisse pollutam ab illis inquinamentis,quę hîc Propheta damnat in regno Israel. Certum igitur est, Gilgal etiam fuisse oppidum Israelis:& scimus illic fuisse templum celebre & altare:ideò præcipuè locum hūc designat.Sed postea addit etiā, *Altaria ipsorum tanquam acerui super sulcos agrorum.* Scimus fuisse tunc vnicum altare legitimum:Deus enim nolebat sibi offerri sacrificia nisi in vno loco. Ergo quò magis feruebant Israelitæ ad multiplicanda altaria, eò magis prouocabant in se Dei vindictam:vtcunque illis esset propositum,Deum colere,tamen Deus aspernabatur stultam illam curiositatem.Videmus ergo cur Propheta hîc comparet aceruis lapidum altaria quæ tunc erecta erant in regno Israel:acsi diceret,Quemadmodum quisque congerit lapides in aceruum, si ager lapidosus est, vt possit commodiùs aratrum transire, ita quisque fabricat sibi altaria,quemadmodum si erigeret tumulum in agro suo:sic fit vt peruersè corrumpant purum & legitimum cultum quem ego in lege mea institui. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ,quòd scilicet nihil proficiant superstitiosi homines,dum plenis buccis iactant se Deum colere:quia vtcunque fucum sibi & aliis faciant, Dominus tamen abominatur quicquid repugnat verbo suo. Et hic vnicus est & legitimus ritus colēdi Dei, si tantùm sequimur quod ille præscribit, & nihil nobis permittimus nisi ex eius mandato & institutione.Illa summa est.Pergamus.

12 *Et fugit Iacob in agrum Syriæ,& seruiuit Israel in vxore:* hoc est pro vxore; *& pro vxore custodiuit,* id est,custos fuit gregis.

13 *Et per Prophetam eduxit,* ascendere fecit, *Iehouah Israelem ex Aegypto; & per Prophetam seruatus est.*

Nunc alio exprobrationis genere vtitur Propheta, quòd scilicet non reputent Israelitæ ex quo fonte prodierint,sed immemores sint suæ originis.Propheta autē consultò hāc doctrinā proponit,quia scimus quàm audacter superbierit populus ille in sua præstantia.nam sicuti gloriatus est prophanus ille se esse Atheniensem,ita etiā Iudæi putant nos omnes esse brutas pecudes & fingunt sibi diuersam originem à reliquo genere humano,quia sint posteri Abrahæ.Quum ergo excæcati essent tali superbia,Deus eos refellere voluit,quemadmodum nunc facit.Iacob pater vester quisnam fuit? quæ fuit eius conditio? quæ nobilitas eius?quæ potentia?& quæ dignitas & amplitudo secundum carnem? Certè fuit profugus à patria.Si perpetuò domi vixisset,pater eius erat inquilinus:sed coactus est tamen in Syriam fugere.Et quàm splendidè illic vixit? erat quidem apud suum auunculum, sed non minus sordidè tractatus fuit quàm vile aliquod mancipium: *Seruiuit etiam pro vxore.* Et quomodo seruiuit?fuit pecuarius homo.Ite nunc & iactate vestram excellentiam,quasi essetis multò aliis nobiliores,quasi conditio vestra esset superior communi sorte hominum. Deus ergo illis obiicit probrosam conditionem eius patris,cuius nomine gloriabantur,qui tamen fuit miser & fugitiuus,qui fuit similis vili mācipio,qui fuit homo pecuarius qui denique nihil in se habuit quod possit esse in pretio apud homines. *Deus autem eduxit vos per Prophetam,* inquit, *ex Ægypto,& per Prophetam fuistis seruati.* hæc fuit quasi secūda natiuitas. Alii putāt comparationem esse inter primam originem & inter liberationem hāc:quasi dixisset Hoseas,Quum progeniti sitis ex homine pauperculo & ignobili,Dominus tamen dignatus est vos singulari priuilegio,quia Mosen vobis dedit qui minister esset liberationis.Sed simplicius meo iudicio loquitur Propheta.Primò enim ostendit qualis sit origo populi,nempe à Iacob:deinde ostendit qualis sit secunda origo. Iterum enim eos Deus genuit quum eduxit ex Ægypto.Fuerant autem illic miserrimi,quemadmodum satis notum est,& non exierunt propria virtute,non seipsos vindicarunt in libertatem, sed vnus Moses illis porrexit manum,missus in hoc à Deo. Quum ita sit,mirum est quòd nunc ita prouocent Deum in suis altaribus,quemadmodum dicit vltimo versu.Hoc autem satis frequēter occurrit apud Prophetas, quòd scilicet Deus Israelitis commemorat vnde, vel ex quo fonte prodierint

Iesa.51.2. Respicite ad originem vestram,ad lapidem excisionis vestræ:nam Abrahã erat vnicus & sterilis,vxor eius etiam erat effœta,& tamen Deus multiplicauit eorum genus. Hoc dicitur, quia non respicerent Israelitæ in Deum,sed in rebus miseris essent desperati, quia non extabat aliqua ratio qua possent restitui in integrum:in rebus autem prosperis superbirent,& ita pro nihilo haberent gratiam Dei. Videmus ergo quorsum tendat consilium Prophetæ: Agnoscite quid mihi debeatis,inquit Dominus:ego enim elegi Iacob patrem vestrum,& non elegi quòd polleret magna excellentia in mundo:fuit enim & fugitiuus & pastor gregis,& seruiuit pro vxore:postea *ego vos redemi ex terra Ægypti*,& in illo exitu nihil fuit vestrum:non est quòd iactetis virtute vestra fuisse partam hanc liberationem,solus enim Moses fuit minister meus hac in re.Nunc ergo etiam secundò vos genui,vbi vos redemi.Quãta est vestra ingratitudo,quòd me pro redemptore vestro non agnoscitis & colitis?Iam ergo videmus Prophetam sic agere cum populo Israel,vt modis omnibus constet fuisse indignum tot ac tantis Dei beneficiis,quia scilicet peruerteret omnia Dei opera,& ita peruerteret,vt interim non sentiret se nihil habere proprium,& non ageret gratias Deo : imò perinde se extolleret,acsi Deus nihil vnquam contulisset beneficiorum.Cæterùm ego nõ immoror in tractanda historia Iacob,quia non faceret etiam ad sensum Prophetæ,& res satis notæ sunt:& satius est etiam tractari opportunè suis locis. *Fugit* ergo *Iacob in agrum Syriæ:* deinde *seruiuit Israel*,inquit,*pro vxore*.Ponit nomen Israel post nomẽ Iacob.Nomen Israel erat splendidum & memorabile,imò diuinitus fuerat indictum sancto Patriarchæ:sed interim Iacob non excelluit in se vel in sua persona:seruiuit nihilominus & fuit in illa miserrima conditione,*& pro vxore seruiuit*,nempe vt haberet vxorem.Scimus enim quomodo pepigerit cum auunculo suo Laban.Iam *per Prophetam eduxit eum ex Ægypto*.Hæc fuit secũda natiuitas:*& per Prophetam seruatus fuit Israel*.Est allusio ad verbũ שמר:ego enim accipio נשמר passiuè.Dixerat enim prius,Custodiuit gregem Iacob:nunc dixit,נשמר, Custoditus fuit Israel per Prophetam:acsi diceret,Iam videtis Deum vobis dedisse materiam humilitatis in patre vestro,quum passus est tam miserè ipsum affligi. Quum autẽ vos seruauit præter spem hominum,neque humanis modis, sed per ipsum Mosen,qui etiam fuerat homo profugus,& qui prodiit quasi ex antro,ipse enim fuerat pastor gregis. Quum ergo ita custoditi fueritis per Dei gratiam,qui fit vt vestra conditio nunc vos fascinet,neque cogitetis vos semel ea conditione redẽptos fuisse à Domino,vt in perpetuũ sitis illi prorsus addicti? Iam addit:(Ego percurrã etiã hunc versum, quia non vacabit cras neque perendie legere.)

14 *Prouocauit Ephraim excelsis suis,& sanguis eius super eum manebit*,vel fundetur:*& opprobrium eius reddet illi Dominus suus.*

Primò dicit Propheta quòd *Ephraim prouocauerit Deum suis excelsis.* Quidam tamen תמרורים accipiunt pro amaritudinibus. Prouocauit igitur in amaritudines Israel vel Ephraim Deum. Sed quum hoc nomen aliis locis sicut Ieremiæ trigesimoprimo, sumatur pro locis excelsis,& satis constet hîc Prophetam inuehi ex professo contra Israelem & vitiosos eius cultus,ego nõ dubito quin denotet excelsa illa loca,in quibus Israelitæ instituerãt falsos cultus & impios.*Prouocauit* ergo *Ephraim excelsis suis:*hoc est,quum Ephraim tot modis esset in suis superstitionibus demersus,prouocauit Deũ in suis excelsis. Ergo *sanguis eius manebit super eum.* Quia נטש significat fundere, & significat etiam manere, ideo quidam exponunt, Manebit sanguis: alii, Fundetur super eum. Sed hoc parum facit ad summam rei: neque enim aliud sibi vult Propheta quàm Ephraim daturum pœnas suæ impietatis:acsi diceret,Non effugiet tandem manum Dei, accipiet mercedem suarum iniquitatum. *Et Dominus suum opprobrium reddet illi*: Hîc Dominum Israelis Deum ipsum vocat,quanquam Israel excusserat iugum, & se alienauerat ab obsequio Dei. Non poterunt,inquit,effugere imperium Dei,quanquam aspernentur eius Legem, quanquam lasciuiant post suas superstitiones,sentient tamen se manere sub Dei manu & dominio,sentient se nihil proficere hac sua petulantia:quum ita vagantur post suas abominationes,Dominus non perdet ius suum quod sibi acquisiuit redimendo Israelem.*Dominus* ergo *suus reddet illi opprobrium suum*,quo dignus est.

¶ PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus,quando non semel abs te creati sumus,sed vbi nos locasti in hoc mundo, omni bonorum copia nos locupletas,ne gloriã tibi debitam aliò trãsferamus,præsertim quotidie verbo tuo moniti,imò etiam asperè dolati, non simus ferrea duritie ad resistendum, sed flexibiles nos tibi præbeamus, neque etiam addicti simus nostris figmentis : sed regulam, quam verbo tuo præscribis, sequamur vera docilitate & mansuetudine : donec tandem exuti reliquys omnibus

omnibus errorum, fruamur beata illa luce quam nobis in cælo præparasti, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

CAPVT XIII.

Vum loqueretur Ephraim, tremor: extulit se ipse in Israel, & peccauit in Baal, & mortuus est.

Non consentiunt interpretes in huius versus intelligentia. Dicunt enim quidam tremorem fuisse commotum in Israel quum Ephraim, hoc est Iarobeam, qui ex illa Tribu natus erat, hortatus est populum ad colendos vitulos. Per nomen Tremoris רתת, intelligunt, quòd populus fuerit attonitus, ita vt sine ratione statim morem gereret arbitrio, vel potius libidini impii regis. Posset etiam, si placeret sensus ille, nomen tremoris aliter exponi, quòd scilicet non statim amplexus fuerit populus peruersum illum cultum, sed abhorruerit, quemadmodum solet fieri in rebus nouis, & quæ videntur carere omni ratione. Sed illi prorsus discedunt, meo iudicio, à Prophetæ mente: potiùs enim hîc proponit duplicem statum regni Israel, vt inde pateat decem Tribus sua culpa fuisse reiectas à Domino, atque hoc etiam modo prolapsa fuisse ex illa dignitate, in quam Dominus eas extulerat. Dicit igitur, *Quum olim loquebatur Ephraim, fuit vox eius formidabilis: ipse etiam extulit se in Israel:* hoc est in toto genere Abrahæ. *Nunc autem mortuus est*, vel concidit, *Postquam peccare cœpit in Baal.* Priore igitur loco commemorat Propheta, honorem, quo dignatus fuerat Deus Tribum illam. Scimus Ephraim fuisse minorem natu inter duos filios Ioseph. Manasse debuerat nō modò præcellere, sed solus regnare in illa familia. Nam populus distinctus erat in duodecem Tribus. Deus autem voluit duo capita erigere in domo Ioseph, & prætulit minorem natu primogenito. Debuit igitur Ephraim, quum & numero hominum esset auctus & potentia, tandem verò adeptus regium gradum, agnoscere singularem Dei gratiam. Et per modum exprobrationis recenset hîc Propheta quòd ad solam vocem Ephraim omnes contremuerint, quum scilicet præditus esset authoritate: deinde quòd fuerit exaltatus in Israel. Debuit nullo numero censeri, debuit etiam fratre suo primogenito esse inferior: atqui superauit omnes Tribus. Quum ergo Deus tantum honoris contulerit in Tribum Ephraim, eo grauior fuit culpa, quod postea defecit ad idola: imò initium regnandi fecit à superstitione, quum Deus Iarobeam dignatus fuisset eligere in Regem, & vngere. Et certè quòd præter spem euectus Dei manu in sublime, loco testandæ gratitudinis, statim corrupit totum Dei cultum, hoc plusquam absurdum fuit. Propheta autē dicit secundo loco, fuisse mortuos, ex quo ita exciderunt à vero & legitimo cultu, vt intelligant se recipere iustam mercedem suæ impietatis, quum ita manus Dei illis est infesta, quum rebus aduersis premuntur. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum, nempe quòd olim floruerint Israelitæ, præsertim verò Tribus Ephraim, ex qua natus fuit Iarobeam, ita vt sola voce domuerint omnes suos vicinos: quòd præter opinionem hominum repentè emerserint vt nouum regnum erigerent in filiis Abrahę. Postea addit, *Postquam peccarunt in Baal, fuisse mortuos*, nēpe quia Deus spoliauit Tribum Ephraim illa potentia qua prius ornauerat, sic vt parum adfuerint ab exitio. Tametsi enim nondum prorsus regnum eius exciderat, tamen ventum erat vsque ad extrema, vt meritò Propheta dixerit mortuos esse qui tam procul distabant à priore illo statu. Cæterùm, quòd dicit, *peccasse in Baal*, certum est non fuisse hoc principium idololatriæ. Iarobeam fabricauit primò vitulos, deinde successor eius erexit Baal, & mutuatus est superstitionem illam à vicinis Sidoniis, sicuti existimant. Sed Deus hîc posuit quod grauius erat, & minus excusabile, nempe quòd se Israelitæ polluerint gentium inquinamentis, ita vt nihil à profanis & incredulis differrent qui nullum sanæ doctrinæ gustum habuerant. Porrò docemur hoc loco, si Reges præditi sunt aliqua authoritate, si pollent imperio, hoc totum à Deo proficisci: quia nisi Deus incuteret terrorem hominibus, nemo vellet alterius iugum suscipere, saltem omnes appeterent æqualitatē, vel quisque sese extolleret supra alios. Certum est igitur quum vnus quispiam inter multos excellit potētia, hoc fieri arcano Dei consilio, qui cogit in ordinem totum vulgus, & facit vt parere non detrectet vnius hominis imperio. Hoc nūc docet Hoseas, quum exprobrat Tribui Ephraim terrorē istum, quia si propria virtute fuisset Ephraim formidabilis, nullum locū haberet obiurgatio Prophetæ: sed quia hoc fuit peculiare Dei beneficium, meritò dicit Propheta fuisse Tribum Ephraim in magno honore donec prolapsa fuit ad superstitionem. Nunc pergamus.

2 *Et nunc ad peccandum* (hoc est, pergunt peccare) *& fecerunt sibi conflatile ex argento suo, secundum intelligentiam suā, idola opus artificum omnis* (vel omne) *ipsis ipsi dicunt sacrificantes hominem, vitulos osculentur.*

Hoc versu amplificat Propheta scelus populi, quòd non vno tantùm die purum Dei cultum abiecerint, & se implicuerint superstitionibus, sed quod obstinati fuerint in illa sua prauitate: *Addiderunt*, inquit, *ad peccandũ, & fecerunt sibi conflatile ex argento suo.* Diximus, quũ à Dei cultu deflexit Israel, fabricatum fuisse vitulos, idque sub aliqua specie: sed postquam multæ superstitiones aliæ super alias additæ fuerũt, fuit ille quasi furoris cumulus, acsi Israelitæ vellent euertere data opera Dei legem, & ostendere sibi curæ nõ esse vnicũ illum Deũ, à quo fuerant redempti. Hæc ratio est cur dicat Propheta ipsos progressos fuisse in sceleribus, nec fecisse vllum peccandi modum: & solet hoc plerunque accidere, nisi Deus homines retrahat: simulac prolapsi sunt, postea ruunt præcipites: nam sumunt sibi maiorem peccandi licentiam postquam tergum verterunt Deo. Quare notanda est ista obiurgatio Prophetæ, quia inuehitur in obstinatam Israelis malitiam. Dicit autem *Fecisse sibi ex argento suo conflatile*, quemadmodum supra vidimus abusos fuisse Dei donis, quum scilicet proiicerent ad superstitionẽ, quæ Dominus in ipsorum vsum destinauerat. Nam scimus in quem finem Deus argentum condiderit, nempe vt eo homines contrahant inter se vicissim commercia: deinde vt aptent etiam in alios vsus. Vbi autem deos sibi fabricant ex argento, mirus est stupor in ista ingratitudine, quòd peruertunt naturæ ordinem, neque reputant sibi hoc fuisse alia ratione datum, vt scilicet vtantur, quemadmodum diximus. Et simul etiam notat Propheta, Israelitas eo minus esse excusabiles, quòd quum ditati essent, sua opulentia superbierint, quemadmodum scimus facietatem causam esse lasciuiæ, vt iterùm paulò pòst dicetur. Sed præcipuè notandũ est quod addit Propheta, *Secundum intelligentiam suam.* Hîc enim seuerè obiurgat Israelitas, quòd non subiecerint omnes suos sensus Deo, sed potius secuti sint quod placebat. Ergo *Secundum suam inuentionem.* Nomen quo vtitur Propheta nõ malè sonat: nam intelligentia apud Hebræos in bonam partẽ accipitur: dico nomen hoc quod vsurpat Propheta. Sed hîc agitur de cultu Dei, in quo cessare debent quicquid est prudentiæ, quicquid rationis in hominibus, quicquid consilii, & denique omnes eorum sensus. Nã si hîc tantillum sibi permittunt, nihil aliud quàm Dei cultum vitiãt. Quare? Scimus obediẽtiam esse potiorem omnibus victimis. Ergo hoc principium est ritè colendi Dei, vt homines stulti fiant, neque permittant sibi sapere, sed tantùm præbeant aurem Deo, & sequãtur quod præcipit. Vbi autem audacia hæc hominũ se ingerit, vt quisque excogitet nouum cultum, iam desciscunt à vero Deo homines, & mera idola colunt. Ergo sub Intelligentiæ nomine Propheta hîc damnat quicquid arridet iudicio hominum vel rationi: acsi diceret, Deum sic velle adorari vbi agitur de vera pietatis regula, vt nihil humanũ misceatur, vt nemo proferat quod suum est, vel quod sibi videtur. Denique hîc *intelligentia hominum* opponitur Dei mandato: acsi diceret Propheta, hoc vnum esse discrimen inter verum Dei cultũ & omnes fictitios ac degeneres, si obtemperamus Dei verbo: quòd si sapimus ex proprio sensu, iam omnia esse corrupta. Quare? pollutio enim est diuini cultus quicquid ex seipsis excogitant homines. Ideo Paulus ad Col. 2. hoc solo argumento refellit omnia hominũ commenta. Sunt, inquit, hominum traditiones, etiamsi habeant colorẽ sapientiæ. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, & cur addiderit intelligentiæ nomen, vt scilicet discerent Israelitæ cultus omnes qui apud ipsos erant in vsu, esse peruersos & vitiosos, quia nõ essent fundati in Dei mandato, sed manassent ex diuerso fonte, nempe ex intelligentia hominum. Sequitur ergo, quemadmodum iam dixi, in religione nihil esse à nobis tentandum, sed vnã hanc esse legem ritè colendi Dei, vt simpliciter obediamus verbo eius. Postea addit, *Idola opus artificum totum.* Secundo loco deridet Propheta crassitiem quæ fascinauerat mẽtes populi, quòd scilicet loco deorum colerent hominum opera. Nam hoc solenne est omnibus Prophetis, quasi palpabilem reddere stuporem hominum, vbi ostendunt nihil esse rationis cur idola colantur: neque enim propriè colitur materia. Si ante oculos versetur magna cõgeries, vel magnus aceruus auri vel argenti, nemo illic finget diuinitatem aliquam: si quis transeat per syluas, non includet gloriam Dei in arboribus: idem etiã de saxis dicendum est. Iam si accedat manus artificis, lamina auri incipit esse Deus, ita etiam truncus ligni videtur induere Dei gloriam vbi formam accipit à fabro: idem est de reliquis. Atqui hoc est magis quàm absurdum vt artifex simulac dolauerit lignum aliquod, simulac conflauerit aurum vel argentum, possit Deum efficere, & diuinitatem rei mortuæ tribuere: & tamen hoc passim fieri satis notum est. Excusant superstitiosi homines non prouenire hoc ex manu artificis, sed quia expetunt aliquod signum præsentiæ Dei, & quia non possunt aliter exprimere Dei faciem, ideo in illa forma esse Deum. Sed tamen semper illud verum manet, quòd scilicet fabri suo artificio deos efficiant ex rebus mortuis, & in quibus nullum erat pretium. Quum ita sit, meritò nunc dicit Propheta, opus esse artificum quicquid adorat populus Israel, vt scilicet agnoscat se turpiter desipere quum relicto vero Deo, qui cæli & terræ est opifex, ita sese prostituit coram idolis manufactis. Iam dicit, *Alios aliis dicere dum sacrificant homines, osculentur vitulos:* Quanquam locus hic diuersis modis exponitur, tamen contentus ero genuina Prophetæ mente. Deridet iterum quòd alij alios hortentur

tentur ad vitulorum cultum. Nam per osculum metonymicè intelligit professionem cultus vel adorationem, quemadmodum ex aliis Scripturæ locis patet, sicuti 1. Regum 19. dicitur, Seruaui mihi septem millia hominum, qui non curuarunt genua coram Baal, nec osculati sunt eum. Osculari ergo Baal, est signum aliquod reuerentię dare. Et videmus retentum fuisse hunc morem apud superstitiosos: quemadmodum hodie adhuc Papistæ hoc habent præcipuum signum, vt idola sua osculentur. Quid autem nunc dicit Propheta? *Hortantur*, inquit, *alij alios ad cultum vitulorum: interea sacrificant hominem*. Non dubito quin Propheta hîc illam fœdam & belluinam consuetudinem perstringat, quòd scilicet patres filios suos immolabant Moloch. Illud est prorsus alienum à sensu naturæ, vt patres filios suos immolent. Tametsi enim illud semel Abrahæ mandatum fuit, tamen scimus in quem finem: volebat scilicet Deus probare serui sui obsequium hoc documento, sed non passus est tandem exequi quod Abraham volebat. Isti ergo immolant hominē. Si fas esset homines mactare, certè cultus hic referendus erat saltem ad vnicum Deum: si liceat hominem mactare in gratiam hominis, in gratiam vituli certè est ridiculum, præsertim vbi patres filiorum sanguine mortuis statuis litare non dubitant. Hanc ergo absurditatem nunc digito Propheta ostendit, quò tandem incipiat Israelitas flagitij sui pudere. Videte, inquit, quàm bruti sitis, nempe immolatis vitulis, & osculamini eos, interea mactatis homines. In vitulo éstne tantum dignitatis, vt debeat homo qui longè præcellit, corā ipso mactari? nónne hoc ab omni ratione dissentaneum est? Nunc tenemus quid Propheta velit. *Dicunt* ergo *alij aliis dum hominem immolant, vt vitulos osculentur*. Cęterùm, discimus ex hoc loco & similibus notandas esse absurditates quibus se miseri homines inuoluunt, vbi euanescūt in suis figmentis relicto verbo Dei. Nam hoc nobis instar fræni erit, ne cum ipsis erremus in prodigiosis illis figmētis: quia vbi videmus deliria, quæ etiam natura ipsa respuit, certè Deus quasi iniecta manu nos cohibet & retrahit. Hoc consilio nūc Propheta ostēdit quàm stupidi sint Israelitæ, & quàm prodigiosus sit eorum furor, quòd vitulos osculentur cum magna reuerentia, intereà verò mactent homines. Sic hodie in Papatu non tantùm vtendum est illo principio, quòd scilicet defecerint à vero Deo quum asciuerunt sibi nouos & extraneos cultus præter eius verbum, sed colligendæ etiam sunt ineptiæ. Et videmus quomodo Deus ipsos proiecerit in sensum reprobum, vt nullum absurditatum genus refugiant: & hoc quemadmodum dixi, valebit ad expergefaciendos eos qui sunt adhuc sanabiles, vt intelligant se fuisse dementatos: hoc modo redibunt in viam admoniti. Atque vt nos etiam gratias agamus Deo: & detestemur magis ac magis fœditatem illam in qua fuimus ad tempus prouoluti, & meminerimus nihil magis esse timendum quàm vt Dominus frænum nobis laxet, etiam tamē exemplum huius vindictæ nobis apparet in omnibus idololatris, quia simulac descíscunt à puro Dei cultu, sese proiiciunt ad fœdam istam stupiditatem, quemadmodū diximus. Pergamus.

3 *Propterea erunt quasi nubes matutina, quasi ros manè exoriens, transiens quasi palea quæ ex area proÿcitur, & quasi fumus è fumario.* (Nam ארבה accipitur hoc sensu. significat quidem fenestram, sed est vaporarium camini.)

Hîc quatuor similitudines vsurpat Propheta, vt ostendat statum Israelis: quanuis ad tempus floreant & censeri possint fœlices, fore tamē caducum & euanidum. *Erunt*, inquit, *quasi nubes matutina*: etiamsi altè superbiant, Dominus tamen discutiet quicquid est in ipsis potētiæ: deinde, *quasi ros exoriens mane*: hoc est, nihil erit in ipsis solidum: tertiò, *erūt quasi palea quæ ex area proiicitur turbine*: postremò, *erunt quasi fumus*, inquit. Nam sicuti fumus etiamsi densam caliginem efficiat, postquam egressus est è suo fumario liquescit & disparet: sic etiā isti superbi, quantunuis sibi applaudant, non manebunt in statu diuturno. Hinc colligimus Israelitas sic fuisse mortuis similes, vt tamen adhuc residua esset inter ipsos aliqua potentia. Frustra enim alioqui minatus fuisset Deus fore instar nebulæ, & roris, & paleæ, & fumi: sed iam magna ex parte attriti fuerāt. Deus autem hîc vltimum interitum illis denuntiat, ne scilicet putent se extremis pœnis defunctos esse, & ne existimēt se posse colligere nouas vires, quemadmodum superbi homines concipiunt vanas fiducias, quibus procul repellant iudicium Dei. Ne ergo sese deludant talibus illecebris, Propheta hîc denuntiat statum ipsorum caducum fore, & qui statim concidet. Sequitur:

4 *Et ego Iehoua Deus tuus è terra Ægypti, & Deum extra me non cognosces, & seruator nemo præter me.*

5 *Ego cognoui te in deserto, in terra siccitatum:* (hoc est, in terra arida.)

Repetit nunc Propheta sententiam illam quam vidimus proximo capite, ídque amplificandi criminis causa. Nam si populus ille nūquam gustasset sanam doctrinā, nunquā fuis-

ſet educatus in Lege:erat ſaltē aliquis prætextus ad culpā leuandā.Poterāt enim obiicere ſe, quum nunquam guſtaſſent veram pietatē,errare cōmuni hominū more:ſed quia iam imbiberant ab infantia ſanam doctrinam,quia Deus ipſos educauerat in ſinu ſuo,quia didicerāt à primis annis quid eſſet ipſum purè colere,dum ita ſeſe præuoluūt ad ſuperſtitiones Gentium,quid amplius ad excuſationem ipſis ſupereſt?Videmus ergo quorſum hęc circunſtantia pertineat,vbi Deus conqueritur ſe fuiſſe *Deum Iſraelis è terra Ægypti.* Ego igitur,inquit, *ſum Iehoua* Deus tuus.Quum ſe Iehouam nominat,hoc nomine proſternit omnes deos fictitios:acſi diceret,Ego certè meritò & iure meo ſum Deus:nā ego ſum à meipſo,ego ſum Creator mundi,nemo hanc potentiam à me tollet. Vnde autem iſti habent ſuam diuinitatem,niſi ab hominum dementia? Iā dicit, *Ego ſum Iſrael,Deus tuus:* hoc eſt,Ego me tibi patefeci à terra Ægypti,ſi cogites de tua natiuitate:ego te quū redemi ex Ægypto, quaſi eduxi in lucem vitæ ex vtero:Ægyptus enim inſtar ſepulchri fuit:tu cœpiſti tunc viuere,& eſſe aliquis populus quū ego tibi porrexi manum.Et nunc etiam notandum eſt quod prius diximus,hac lege redemptum fuiſſe populū,vt totum ſe Deo addiceret:quemadmodum hodie Chriſti ſumus,& nemo noſtrûm debet ſuo arbitrio viuere, quia in hoc mortuus eſt Chriſtus,& reſurrexit vt dominetur viuis & mortuis. Ita etiam tunc redempti fuerunt diuinitus Iſraelitæ,vt ſe totos Deo offerrent. Quum autem Deus hoc iure regnaret ſuper populum Iſrael, quàm fœda & inexcuſabilis fuit illa defectio,vbi populus ſponte ad ſuperſtitiones Gentium ſe proiecit? *Deum*,inquit, *præter me non* debebas cognoſcere.His verbis antea non vſus eſt Propheta.Ergo hæc ſententia eſt plenior,quia clarius exponit quorſum illud pertineat,quòd ſcilicet Deus Iſraelem ab exitu Ægypti ſibi acquiſierit,nempe vt Iſrael contentus ſit vnico illo Redēptore,neque alios deos ſibi adſciſcat. *Deum* ergo *præter me non cognoſces.* Nā ſi vnus ille Deus ſuffecit ad redemptionem populi ſui,quid iam ſibi vult populus, quum vagatur,& mentem ſuam huc vel illuc applicat? Debet enim acceptam Deo vitā referre,qua nunc potitur,& debet agnoſcere in illo vno ſatis eſſe pręſidij ad ſalutē.Nūc ergo videmus cur additum hoc fuerit, *Non cognoſces Deum* præter me.Sequitur ratio quæ ad cōfirmationē valet. *Et nemo*,inquit, *ſeruator præter me.* Copula ו hîc reſolui debet in cauſalem particulā, *Quia nemo præter me ſeruator*,vel, *& certè nemo eſt ſeruator præter me.* Et locus eſt inſignis: colligimus enim Dei cultum non eſſe poſitum in voce vna,ſed potius in fide, & ſpe,& inuocatione. Hodie Papiſtæ exiſtimant non violari Dei cultum etiamſi confugiant ad ſtatuas,etiamſi inuocent mortuos homines,etiāſi ſpes ſuas huc & illuc diſpergant.Quare?Retinent ſemper vnicum Deum: hoc eſt non tribuunt nomen Dei vel Chriſtophoro, vel Antonio:putant Papiſtæ ſe immunes eſſe ab omni vitio,quum Deus nomen ſuum retinet.Atqui videmus longè aliud ſpectari à Domino:Ego,inquit,vnicus ſum Deus. Quare? quia vnicus ſum Seruator,ne alium deum tibi fingas,quia non reperies qui te ſeruet.Ergo Deus præcipuè æſtimat honorē ſibi debitum ex ſpe & inuocatione,vbi ſcilicet recūbit animus noſter in ipſum ſolū,neque aliunde vel petimus vel ſperamus ſalutē quā ab ipſo.Videmus ergo quàm vtilem doctrinam contineat hic locus,vbi ratiocinatur Propheta,perperā & indignè feciſſe Iſraelitas quòd alium deum ſibi fabricauerint, quia nō poterat extra vnū Deum reperiri Seruator.Poſtea addit, *Ego te cognoui in deſerto,in terra ſiccitatum.* Hîc Deus confirmat,nimium abſurdè facere Iſraelitas,quòd mentem ſuam conuertant ad alios deos: quia ſcilicet ipſe eos cognouerit.Duplex hîc ponitur notitia,nempe hominū & Dei: pronuntiat Deus ſe curam geſſiſſe populi ſui, quum adhuc eſſet in deſerto: & paternam hanc ſolicitudinē deſignat ſub voce notitiæ: *Ego te cognoui:* hoc eſt,ego te mihi tunc elegi in populum,& familiariter tibi patefeci quàm mihi eſſes propinquus. Iam ergo reſtabat vt viciſſim abs te cognoſcerer.hęc eſt notitia hominum.Nam vbi homines cogniti ſunt à Deo,cur non intendunt omnes ſenſus ſuos, vt defixi in eo maneant? Vbi autem diſtrahunt in diuerſas partes, extinguunt quantum in ſe eſt illud Dei beneficium. Sic etiam loquitur Paulus ad
Gala.4.9. Galatas,Poſtquam cognouiſtis Deum,vel potius poſtquam cogniti eſtis ab eo. Hîc priore membro oſtendit ipſos nimis ſceleratè facere quum poſt oblatam Euangelij lucem iterum ſeſe transferunt ad varia figmenta;ſed auget crimen illud altera voce, quum dicit, Potius cogniti eſtis ab eo:acſi diceret,Deus vos præuenit gratuita ſua bonitate. Quum ergo Deus ita prior vos cognouerit,& anteuerterit ſua gratia,nunc quanta eſt & quàm flagitioſa ingratitudo ipſum viciſſim nō cognoſcere?Nunc ergo videmus cur Propheta addiderit, *cognitos fuiſſe Iſraelitas in deſerto,in terra ſiccitatum.* Et expreſſa fit mentio deſerti, quia tunc neceſſe fuit mirabiliter ſuſtineri populum à Domino:niſi enim quotidie Deus pluiſſet Man è cælo, niſi etiam aquam dediſſet in potum,periiſſet ſingulis diebus miſer ille populus.Quum ergo præter vſitatum naturæ curſum ita Deus populum ſuum aluerit, vt ſine paterna eius cura nulla fuerit ſpes vitæ,meritò nunc addit Propheta, *In deſerto,in terra ſiccitatum:* hoc eſt, in illa arida ſolitudine, vbi ne granum quidem tritici creſcebat vt poſſet aliunde viuere populus,niſi Deus quaſi manu ſua cibum porrigeret, ac ſuggereret in os.Iam videmus extremam populi impietatem hinc conuinci, quòd edoctus in Dei Lege, tot etiam beneficiis confirmatus,tamen deſciuerit ad profanas ſuperſtitiones. Et ſimul etiam addit Propheta,

6 *Iuxta*

6 *Iuxta pascua sua, & satiati sunt, saturati sunt, & eleuatum est cor ipsorum, propterea obliti sunt mei.*

Hîc ostendit Propheta populum illum modis omnibus fuisse intractabilem. Iam aliis locis hoc idem argumentum attigit, sed non est superuacua repetitio. Postquam dixit populum esse ingratum, qui non maneat in obsequio sui redemtoris, à quo tam benignè & liberaliter in deserto tractatus fuerat, vbi tamē fame & inopia pereundū erat, nisi Dominus modis inusitatis opē tulisset tam extremæ necessitati: iā addit, Dominus aliis modis etiam te potuit allicere, nisi esses prorsus fero & barbaro ingenio: sed hinc patet te esse prorsus immorigerum, quia postquam eductus fuisti ex deserto, venisti ad opima pascua. Terra enim Israel hîc confertur pascuis pinguibus & opimis: acsi diceret, Deus te locauit in hac hereditate vbi posses ad satietatem vesci, quemadmodum si pastor oues adducat in locū apprime fertilem. Quid actum est? *Ad pascua sua, & satiati sunt, saturati, & eleuatum fuit cor ipsorum, & obliti sunt mei.* Quum ergo extinxerint redemptionis memoriam Israelitæ, postquam Dominus famelicos in deserto aluerat, quum etiam in ipsa pinguedine respuerint Deum, & excusserint iugum eius, & quasi feroces equi aduersus ipsum calcitrauerint, hinc apparet indomitam fuisse ipsorum naturam, vt nullis modis cogi in obsequium vel ordinem potuerint. Reliqua differimus in diem crastinum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quando nos quotidie voce tua tam blandè cōpellas, vt mansuetis etiam animis & placidè nos tibi offeramus regendos: & quum nos in summum honoris gradū extuleris liberando nos à formidine diaboli, & ab illa tyrānide quæ nos detinebat sub misero timore, & etiam donaueris nos adoptionis spiritu & fiducia: da inquā, vt horum beneficiorum memores, perpetuò nos tibi subiiciamus & tantùm studeamus in hoc vocē attollere, vt totus mundus se tibi subiiciat: & qui nunc videntur prorsus contra te insanire, tandē redigantur in communē obediētiam nobiscū, vt scilicet Christus Filius tuus omniū sit Dominus, quò solus ipse emineas & nos subiiciamur tibi, vt aliquando etiam extollamur in societatem eius gloriæ, quæ nobis parta est per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.*

VIDIMVS hesterna lectione damnari Israelitas, quòd postquam saturati essent in pinguibus pascuis, fuerint similes equis ferocibus, quemadmodum hoc accidere vt plurimùm solet. Et Moses etiam prędixerat in suo Cantico, Dilectus postquam saginatus est, recalcitrauit contra me. Hoc iam fuisse completum dicit Propheta, quòd scilicet satietas illa genuerit ferociā in populo Israel. *Secundum pascua sua,* inquit, *satiati sunt: saturati sunt, & eleuatum est cor eorum.* Idem etiam Ezechiel de Sodoma pronuntiat quòd scilicet postquam bene refertus fuit eorū venter, superbierint. Sed loquitur illic Propheta de crudelitate erga homines: dicit enim Sodomitas, quoniam affluerent bonis omnibus, fuisse plenos sæuitia, sic vt contumeliosè despicerent pauperes. Propheta autem hic aliquid deterius damnat in populo Israel, quòd scilicet cor ipsorum superbia inflatum fuerit contra Deum: postremo loco ponitur obliuio ipsius Dei. Et fieri non potest, vbi homines ita excæcati sunt praua cōfidentia, quin abiiciant omnem Dei timorem, & omne pietatis studium. Docet autem hic locus sobriè & frugaliter vtendum esse nostra abundantia, & primò videndum esse ne Dei liberalitas obliuionem eius inducat. Illud enim est nimis peruersum, quò largiùs Deus bona sua in nos diffundit, vt cor habeamus veluti constrictum, & eius beneficia instar velorum sint ad tegendos nostros oculos. Danda igitur opera est vt Dei beneficia potius renouent in animis nostris eius memoriam: accedat deinde modestia, vt iam dixi, & frugalitas. Nunc pergamus.

Deut.32. c.15.

Eze.16.f. 49.

7 *Et ero illis tanquam leo, tanquam pardus in via Assur,* (vel aspiciam, vel insidiabor, vt alij vertunt.

8 *Occurram illis tanquam vrsus orbatus,* (suis paruulis scilicet,) *& disrumpam clausurā cordis eorum, vocabo eos quasi leo, bestia agri scindet* (vel lacerabit) *ipsos.*

Iterum denunciat Propheta vindictam Dei Israelitis: & quoniam in suis blanditiis torpebant, vt iam aliquoties vidimus, hîc pingit Dei iudicium terribile, vt metum obstinatis incutiat, quò tandem sentiant sibi negotium esse cum Deo, atque ita potentiam eius horrere incipiant. Diximus autem hoc plusquā necessariū esse, vbi volunt Prophetæ expergefacere hypocritas: quia securitas sic eos inebriat, vt non dubitent contemnere omnes minas Dei: & hæc ratio est cur tres similitudines vsurpet. Comparat primo loco Deū leoni: deinde pardo, tandē vrso: *Ero,* inquit, *instar leonis, instar pardi, deinde instar vrsi.* Scimus Deum natura sua clementem ac mansuetum esse. Quum ergo se dicit fore similem leoni, induit quasi alienam personam: sed hoc fit hominū vitio, quemadmodū Psal.18. dicitur, Cum mansueto,

mansuetus eris, cum peruerso peruersus. Deus enim etiamsi asperè & duriter loquatur per Prophetã suũ, exprimit tamẽ quod tenere operæpretiũ est, nempe vbi possumus ferre illũ agere nobiscum pro sua natura, hoc est, placidè & etiam benignè: vbi autem videt nos esse præfractos & indomitos, tunc etiam certat nobiscum eidem contumacia (vt ita loquar) non quòd peruersitas ista propriè competat in Deum, sed mutuatur illam similitudinem ab hominibus, idque hac de causa vt homines desinant sibi blandiri quum illis est infestus. *Ego* igitur *ero tanquam leo, tanquam pardus in via.* Quantum attinet ad nomen *Assur*, interpretes variè accipiunt: nam alij vertunt Assyriam: quanquam hîc scribitur per Kamets. Sed putant Hebræi accipi nomen hoc appellatiuè, nõ esse nomen loci vel regionis. Vertũt autẽ quidam, ego aspiciam eos, & deducunt à שור, vt א sit nota futuri temporis. Alii ab אשר deducunt, & volunt esse coniugationis Pual: & tamen hîc dissentiunt inter se. Quidã vertunt, Insidiabor illis. Putant alij esse nomen Toar, Insidiator ero quasi pardus. Sed hæc varietas, quantum ad summam rei pertinet, non est magni momenti. Videmus enim quorsum tendat Prophetæ consilium: vult hîc tollere vanam confidentiam hypocritis, & illos terrere sensu aliquo vindictæ Dei quæ impendet. Dicit igitur, etiamsi hactenus illis Deus pepercerit, imò quodãmodo blandè ipsos fouerit, quum tamen iram eius in se prouocare nõ desinerent, aliquando fore diuersum: quia scilicet *veniet contra ipsos* tanquam leo: hoc est, cũ maximo furore in ipsos insiliet: erit etiam pardo similis. Scimus autem pardum crudelem esse bestiam: denique comparat se vrsæ orbatæ (vel vrso orbato.) Iã postea addit, *Frangã*, vel disrumpam *clausuram* cordis eorũ. Videntur hîc subtiliter nimium torquere Prophetæ verba qui per clausuram cordis intelligunt obstinatam duritiem. Scimus quidem Prophetas aliquando vti hac loquẽdi forma: Dicunt enim Cor obstipum, vel Cor pinguedine obductum, quod non est flexibile, neque facilè sanam doctrinã admittit. Sed potius respexit Propheta ad sæuitiam vrsi, quum diceret, Frangam vel disrumpam pericardion, & vorabo eos tanquam leo. Nam hoc est sæuissimum mortis genus, vbi leo & vnguibus & dentibus cor ipsum impetit & discerpit viscera hominis. Voluit igitur illud sæuissimum mortis genus Propheta exprimere. Disrumpam ergo pericardiõ vel clausuram cordis. Quãquam non repugno quin ad obstinationem alludat Propheta, dum similitudinem suam retinet, *Et bestia agri* scindet ipsos. Iam absque similitudine loquitur, significat enim Deus omnes feras sibi fore ministras ad exequendum suum iudicium. Ego igitur immittam omnes bestias agri quæ ipsos discerpant ac lacerent, vt illic nihil saluum maneat. Nũc videmus quorsum hic locus pertineat, & in quem vsum debeat aptari: quia natura nimium pigri sumus, imò socordes: & quũ Deus nos excitat, indulgemus tamen blanditiis. Ideò notandæ sunt figuræ quæ excutiunt nobis hanc tarditatem, & ostendunt quàm horribile sit Dei iudicium. Huc etiã pertinẽt illæ metaphoræ ignis æterni, & vermis qui non moritur. Scriptura enim quia videbat hominum sensus adeò esse torpidos, adhibuit quæ possent corrigere istã ignauiam. Et ideò, quoties Deus alienas personas induit, sciamus hoc fieri nostro vitio: quia scilicet non patimur ipsum pro suo ingenio nobiscum agere, propterea quòd sumus intractabiles. Pergamus.

9 *Perdidit te Israel, quia in me auxilium tuum.*

10 *Ero: Rex tuus vbi, vt seruet te in cunctis vrbibus tuis, & iudices tui, de quibus dixisti, Da mihi Regem, & Principes?*

11 *Dabo tibi,* hoc est, dedi tibi, *Regem in ira mea, & sustuli in furore meo.*

Primo loco exprobrat Deus Israelitis, quòd sua pertinacia reiiciant quicquid offertur in salutem. Sed longius etiã progreditur, quòd scilicet prorsus desperati sint, & sit aliqua causa occulta, quæ impediat Deum ipsum, quominus ipsos iuuet, atque opem ferat quum laborant extrema necessitate. *Perdidit te Israel,* inquit. Subaudiunt quidam nomen vituli, Vitulus te perdidit, sed hoc est durum. Alii putant esse mutationem personæ. Et ego hunc sensum libenter amplector, quemadmodũ scimus hoc genus loquẽdi esse satis tritũ: *Perdidit te Israel:* hoc est, tu causa es tui exitij, vel Israel seipsum perdidit. Quanquã ergo ponitur verbum tertiæ personæ, & postea additur affixum secundæ personæ, possemus tamẽ sic resoluere, quòd Israel seipsum perdiderit. Dum tamen propius singula expendo, video melius ac commodius posse exponi hunc locum, si indefinitè sumatur, perdidit te Israel: hoc est, quære nunc quisnam te perdidit. Deus ergo hîc neque Israelem nominat, neque certũ authorem exitij designat, sed ostendit tamen Israelem esse perditum & causam exitij alibi quærendam esse quàm in se. Hæc summa est. *Israel* ergo *perdidit te, quia in me auxiliũ tuum.* Hîc ostendit Deus & probat Israelem culpa sua nunc perire, qui antehac seruatus fuerit, nã quòd semel Deus adoptauerat populum illum, id factum erat vt non desineret prosequi erga eum suã gratiã. Si ergo non obstitisset malitia & ingratitudo populi, Deus haud dubiè fuisset semper sui similis, & fluxisset continuo tenore & æquabili eius bonitas erga populum illum. Hoc significat secundo membro, vbi dicit, *In me auxilium tuum:* hoc est, Qui

fit, &

fit,& quænã ratio impedit quominus nunc tibi auxilier pro more meo? Tu enim hactenus expertus es me esse tuum liberatorem: etiamsi sæpe luctatus fueris cum magnis & grauibus periculis, ego tamen nunquam tibi defui: semper reperisti in me promptum auxilium: quî fit nunc vt ego te abiiciam? vt frustra clames, & nemo tibi opem ferat? Quî fit ergo vt ita nunc iaceas desertus, & non sentias quicquam leuationis ex manu mea, quemadmodũ solitus eras? Et certè ego nunquam tibi deessem, si posses ferre: sed tu mihi occludis ianuam, & repellis tua malitia gratiam meam, ne ad te vsque perueniat. Sequitur ergo, te nunc perire propria culpa: *Perdidit* ergo *te aliquid.* Hîc indefinitè loquitur, sed hęc suspensa loquutio magis emphatica est, quum Israelẽ ostendit frustra esse attonitum, & frustra etiã expostulare cum Deo ipso. Non est igitur quòd hîc litiges quasi Deus frustretur tuam expectationem, & contemnat vota tua & clamores. Deus enim cõstaret sibi, nam mutabilis nõ est: acsi diceret, eorum perditionẽ aliunde esse, vt agnoscant esse aliquod obstaculum cur Deus manum suam non extendat ad eos iuuandos: hactenus enim hoc facere solitus est. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Primo loco commemorat Deus qualis fuerit erga populum suum hactenus: deinde sumit pro confesso se non mutari, sed præditum esse æquabili bonitate & indefessa. Iam quum hactenus opitulatus fuerit populo suo, infert perditũ esse aliunde Israelem, quia nihil auxilij ferat: nisi enim Israel arceret Dei bonitatem, certè flueret suo more. Ergo cõstat impediri eius cursum populi ipsius malitia, quia obstaculum ponit scilicet. Docet autem hic locus frustra obstrepere Deo homines in suis miseriis, quia nisi reiicerent oblatam sibi gratiam, ipse semper paratus esset ad eos iuuãdos. Quoties ergo Deus non occurrit nobis in necessitate, & patitur nos lãguere, & quasi tabescere in malis nostris, certum est id fieri, quia non sumus capaces eius gratiæ, sed potius ei obstruimus aditũ, quẽadmodum dicitur apud Iesaiam, Non est abbreuiata manus Domini vt non possit seruare: Iesa. 59.1.
neque auris mea est aggrauata, vt non audiat. Peccata vestra, inquit, opposuerunt maceriem inter vos & me. Eodem pertinent hæc Prophetæ verba, quum dicit quærendum esse nobis authorem nostri exitii vbi Dominus non statim nos liberat: quia quemadmodum semel gustum præbuit suæ bonitatis, ita ad finem vsque perget. Neque enim fatigatur in sua beneficentia, neque etiam potest exhauriri eius largitas. Ergo culpa in nobis residet. Videmus quàm insignis sit hic locus, & quàm vtilem etiam doctrinam cõtineat. Postea id melius cõfirmat vno verbo, *Ero*, inquit: deinde *Rex tuus vbi*? Quum Deus se fore dicit, repetit quod iam prius exposuit, nempe se semper eundem fore, quia nulla obumbratio in ipsum cadit quemadmodum dicit Iacobus. Ero igitur: hoc est, si iam oblatrent Israelitæ me non prose- Iac. 1.17.
qui bonitatis meæ cursum, hoc falsissimum est: ego enim maneo semper idem, & cõstanter paratus sum me ostendere beneficum erga homines. Ego enim opera manuum mearum non desero, quemadmodum dicitur alibi. Quum ergo ita continuam meã gratiã erga homines, necesse est aditum præcludi meæ gratiæ ipsorum malitia. Excutiãt igitur seipsos vbi Psal. 138.8
me inclamant, & non respondeo: vbi in suis malis quodammodo tabescunt, & nullã sentiũt leuationem, agnoscant se in culpa esse, quia ego eundem me præstarem qualis semper fui, & experirentur me esse suum liberatorem, nisi hæc mutatio aliunde contingeret. Hîc iam habemus quid voluerit Propheta illo versu: & deinde sequẽti verbo, אהי, *Ero*. Postea *vbi est Rex tuus?* inquit. Hîc exprobrat rursum Deus Israelitis, quòd ipsorum fiducia recubuerit in Regem, & omnes terrenas opes, quibus putabant se optimè esse munitos: *Vbi est Rex tuus?* inquit. Insultat Israelitis, quia videbant Regẽ suum iam exutũ esse omni facultate iuuandi, omnes etiam Principes & prudentia carere, & omnibus aliis mediis. Quum ergo nihil esset in hominibus præsidii, iam Propheta docet Israelem frustra confisum fuisse, quũ putaret se tutò latere sub vmbra Regis, quum securus esset quandiu regebatur à viris prudentibus. Hæc omnia, inquit, vana sunt. Sed semper tenendũ memoria est quod prius dixit, *Ero*; nisi enim oppositus fuisset hic clypeus, sẽper obloquuti essent hypocritæ, Vbi nũc est Deus? Quid sibi vult? Cur non cessat? Deus ergo præfatus est se paratum esse ad eos iuuandos, nisi quia aditum ipsi propria malitia clauserant. Iã verò deridet quòd frustra spem suã & opes suas contulerint in Regẽ & Principes ipsos: *Rex tuus vbi*, inquit, *vt seruet te in* cunctis vrbibus tuis? Non abs re hîc vrbes nominat Propheta, quoniam Israelitæ spernebãt omnes minas, quum vndique vrbes essent inexpugnabiles ad hostes arcendos. Quum ergo Deus per Prophetas suos minitaretur, putabant sibi narrari fabulas, acsi quisque eorum obiecisset, Quomodo poterunt nos hostes aggredi? etiamsi centum bella immineant, ánnon vrbes sunt oppositæ quæ excipiant hostium impetus? Nos ergo tuti sedebimus, & fruemur nostris deliciis, etiamsi Deus cælum & terram concutiat. Quum ergo ita inebriati essent peruersa fiducia, iam Propheta dicit, Ego scio vos pollere magnis & multis vrbibus: sed quia statuitis in illis præsidium, Deus ostendet spem hanc vanam esse & fallacem. *Vbi* ergo *est Rex tuus, vt in* vrbibus tuis te seruet? Atqui etiamsi Rex tuus militibus instructus sit & præsidiis, tamen nihil hoc proderit tibi, vbi semel Deus contra te surrexerit. Iam subiicit, *Et iudices tui, de quibus dixisti, da mihi* Regem & Principes. Hîc altius cõscendit Propheta: ostẽdit enim non hac tantùm in parte peccasse populum Israel, quòd fiduciam suam locasset in

Rege suo, & terrenis opibus, sed quòd Regem sibi delegerit, quem Deus nõ probabat: scimus enim hac lege vnctum fuisse Dauidẽ, vt colligeret totũ populi corpus: & voluit Deus sub illo capite Ecclesiam suam & electum populum manere, si vellet esse saluus. Fuit igitur impia dissipatio, quum decem Tribus optarunt sibi nouum Regem. Quare? defectio enim à regno Dauidis fuit quasi abnegatio Dei. Nam si hoc verè dictum est ad Samuelem, Non
1.Sam.8.7 te repudiauerunt, sed me, ne regnem super eos: certè multo verius hoc in Dauide impletũ fuit. Nunc ergo videmus quid velit Propheta. Postquam inuectus est in prauam fiduciam populi, quòd putaret se tutum esse Regis sui potentia, iam addit, Ego progredior ad alium fontem. Tu enim non cœpisti tunc demum peccare, quum transtulisti Dei gloriam ad Regem tuum, sed quum voluisti regnum proprium habere, non contentus regno illo quod Deus instituerat in persona Dauidis. Iam ergo defectionem populi accusat Propheta, quũ Rex nouus ab ipso electus fuit, nempe Iarobeam. Quanquã enim id factum fuit certo Dei consilio (vt alibi vidimus) tamen nihil hoc valet ad leuandam populi culpã: nam quantũ in se fuit renunciauit Deo: & quemadmodum pes si abscissus fuerit à corpore, nõ modò est mutilum & inutile membrum, sed statim putrescit, ita etiam Israel fuit quasi dimidia pars corporis mutili & laceri. debuit ergo statim collabi in putredinem, nisi quod mirabiliter seruatus est. Sed interea meritò Deus hîc damnat illam defectionem, quod scilicet Israel nouum Regem expetendo, abruperit sacram vnitatem Ecclesiæ, & impiam dissipationem induxerit: *Sunt illi Principes de quibus dixisti, Da mihi Regem, & Principes. Ego tibi dedi in ira mea, & sustuli in furore meo:* hoc est, initium fuit maledictum, & finis etiam erit maledictus: nam electio Iarobeam nõ fuit legitima, sed impia libidine contra me tunc proteruiit populus, quum desciuit à familia Dauidis. Non potuit igitur quicquam prosperi contingere ex tam inauspicato principio. Nam hæc sunt vera auspicia, vbi subiicimus nos Deo, vbi spiritus eius præsidet nostris consiliis, vbi os eius interrogamus, vbi etiã ordimur ab eius inuocatione. Si autem spreto Dei verbo laxamus habenas nostræ lasciuię, & statuimus quicquid nobis libitum est, nõ potest fieri quin malè & infeliciter succedat. Dicit igitur Deus, se dedisse Regem in ira sua: hoc est, Putatis vobiscum actum fuisse præclarè, quum Iarobeã euectus fuit in regnum, qui præcelleret: nam regnum Iehudah erat longè inferius: regnum verò Israel non tantùm potentia excellebat, sed ingenti hominũ multitudine, Putatis ergo vos esse beatos, quia rex Iarobeam inter vos dominatus fuerit: *Fuit autem datus in furore, & ira Dei,* inquit Propheta. Atqui tu iussisti vngi Iarobeam in Regẽ: hoc verum est, sed hoc fuit in ira mea. *Iam tollam in furore meo:* hoc est, spoliabo vos isto regno quod video vobis causã esse cęcitatis. Nam si maneat regnum hoc integrum, ego nullus ero, nulla erit apud vos verbi mei authoritas. Necesse est igitur regnum hoc prorsus euerti, quia etiã infœliciter exorsi estis, quum petiistis nouum Regem. Nunc tenemus quid velit Propheta. Discimus interea ex hoc loco, Deum exercere sic iudicia sua, vt quicquid mali est, debeat hominibus adscribi. Nam quòd euectus fuit in regnũ Iarobeã, hoc certè fatebimur fuisse factum & perperam & iniustè, quia hoc modo violatum fuit celeste illud oraculum quod datum fuerat Dauidi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi Gen-
Psal.2.8. tes, &c. Quis autem Iarobeam instituit regem? Dominus ipse. Quomodo fieri potest vt Deus euexerit Iarobeam in regnum, & interea suo decreto præfecerit Dauidẽ non tantùm omnibus filiis Abrahæ, sed etiam Gentibus, propter spem venturi Christi scilicet? Videtur hîc Deus secum pugnare, minimè: nam quum præfecit electo populo Dauidem, hæc fuit legitima ordinatio, quum autem erexit Iarobeam in regnum, hoc fuit extraordinariũ iudicium: ita in Deo nulla repugnantia est. Interea populus qui suis suffragiis Iarobeam adoptat & creat in Regem, impiè facit & peruersè. Deus tamen videtur hoc totum dirigere sua prouidentia: verum est. Nam priusquam populus vnquam cogitasset de nouo Rege, iam Deus statuerat Iarobeam eligere. & voluit etiam vlcisci hoc modo defectionem & ingratitudinẽ Solomonis. Hæc omnia vera sunt: nempe quòd Deus arcano suo consilio hoc negotium direxit, & tamen nihil habeat commune cum populi vicio. Ita discamus admirari sobriè arcana Dei iudicia, neque imitemur impuros istos canes, qui obganniunt, quia non possunt agnoscere quomodo Deus sic vtatur etiã improbis hominibus, & quomodo quæ malè & perperam ab hominibus fiunt, dirigat in optimum finem: quia hoc non percipiũt, concludunt si Dominus omnia gubernet esse causam peccati. atqui Scriptura, vt videmus, quum loquitur de ira & furore Dei, commendat simul nobis rectitudinem in omnibus eius iudiciis: & distinguit inter Deum & ipsos homines quemadmodum longa est distantia: quia Deus non conuertit peruersa hominum studia in suum finem, iustus est iudex. Atqui causa non semper nobis apparet: nostrum tamen est reuerenter, & sobriis animis suspicere & adorare mysteria quæ captum nostrum superant. Sequitur:

12 *Obsignatum est peccatum Ephraim,* vel obsignata est iniquitas Ephraim, *reconditum peccatum eius.*

13 *Dolore*

13 *Dolores parturientis venient ei, ipse filius insipiens*, non sapiens, *quia tempore non staret in ruptura filiorum*, ad verbum.

Primò dicit, *obsignatam esse iniquitatem Ephraim, & reconditum peccatum eius*: quibus verbis intelligit frustra sibi blandiri hypocritas quandiu suspendit Deus suã vindictã quia licèt ad tempus conniueat, nõ tamẽ dormit: neque etiã credendus est cæcutire, sed obsignat peccata hominum, & clausa tenet, donec tẽpus iustum reuelationis veniat. Hæc est summa: sed aliquid etiam maius exprimere Propheta voluit. Quemadmodum enim dicit Ieremias, Peccatum Iehudah scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino: ita etiã nunc dicit Hoseas, obsignatam esse iniquitatem Ephraim. Nam dispereunt chartæ si spargũtur, sed quod reconditur & obsignatur sub sigillo, illud perpetuò durat. Sic igitur nunc intelligit Hoseas frustra sibi placere populum quum dantur induciæ: quia scilicet Dominus sub sigillo suo teneat ipsorũ peccata: acsi diceret, Deus nõ obliuiscitur iniquitatis vestræ, sed quum vobis ad tempus parcit, præstaret longè vos statim dare pœnas: nam euanesceret hoc modo memoria peccati vestri: nunc autẽ omnes vestras iniquitates sedulò custodit quasi sub sigillo, & peccata vestra sunt apud ipsum recondita. Nunc etiam videmus quid velit Propheta hoc versu: nempe Israelitas eò vsque scelerum progressos esse, vt iam nulla speranda sit venia vel remissio. Deus ergo nunquã erit vobis propitius: nam *peccatum vestrum est obsignatũ*. Et hæc sententia in eos omnes competit, qui fucum Deo faciunt, vbi non seuerè ipsos persequitur, sed potius clementer eos sustinet ac tolerat. Quum ergo sic deludant eius lenitatẽ, necesse est hoc illi accidere: nempe vt obsignet eorum iniquitates, & peccata clausa teneat. Postea dicit *dolores parturientis venturos populo superbo & rebelli*. Prosequitur eandem sententiã, sed sub alia figura: nã per dolores parturientis designat repentinum exitium quod securis hominibus accidit. Et hæc ratio loquendi satis trita est Scripturæ: *Venient* igitur *dolores parturientis istis hominibus*: hoc est, quia sibi æternam pacem promittunt, & nullis minis expergefiunt, quia etiã superbè contemnũt tam manum meam quàm verbum, ideò repentinus interitus illos opprimet. Hoc quantum ad initium versus. *Venient* ergo *dolores parturientis*. postea addit, *Ipse est filius insipiens*: hoc est, ipse prorsus desipit. Hîc exprobrat etiam Deus populo Israel amentiam desperatam: acsi diceret, Saltem si qua gutta restaret sanæ intelligentiæ in hoc populo, agnosceret iudicium quod impendet, & esset spes aliqua remedij: nunc autem prorsus dementatus est populus iste. Et arguit væcordiam, *Quia non staret*, inquit, *in ruptura filiorum*. Nam hoc membrum quidã interpretes sic exponunt, Veniet tempus, non stabit in ruptura filiorũ. Sed potius est inuersio in verbis: significat enim Propheta quum iam opportunũ adsit tempus pariendi, stare populũ in ruptura, quod non faceret si recta & sana mente esset præditus. Notãdum est Prophetam alludere ad partum, quia prius dixerat, superuenturos populo Israel dolores parturientis: nunc istos dolores pronunciat fore lethiferos. Mulier etiamsi grauiter & cum summo discrimine laboret in partu, tamen momento etiam liberatur, & nascitur ex dolore illo gratulatio & gaudium, quemadmodum etiam Christus dicit. Propheta autem hunc partum longè diuersum fore affirmat, quia scilicet abortũ faciet, & retinebit fœtum vt putrescat in vtero. Quòd si mulier in ipso partu retineat anhelitum & cõtrahat vires suas, enecat partum & seipsam simul, neque enim potest sine magno nixu parere. Quum ergo salus mulieris in nixu sit posita, iã Propheta contrarium esse dicit in populo Israel: Sunt, inquit, similes mulieri parturiẽti, sed interea sunt excæcati amentia: retinẽt enim fœtũ suum in vtero, & seipsos cohibent: ita necesse erit tandem parturitionem hanc illis esse mortiferam. Quare? neque enim nitũtur vt partum emittant. Iam non dubium est quin Propheta his figuris perstringat obstinatã illam duritiem populi: quum enim deberet gemere & se humiliare sub potenti Dei manu, scimus quàm peruicaciter obduruerit ad pœnas. Quum ergo frænum ita arroderet populus ille, & interim comprimeret cor suum partim ferocia, partim stupore, partim desperatione, non mirum est si dicat Propheta esse populum insipidum vel dementem, *quia steterit in ruptura filiorum*: hoc est, quia non nitatur vt tandem optabilem habeat exitum malorum suorum. Nã si Dominus nos affligat, parimus tamen demum, quia liberatio est instar partus. Vnde autem liberatio, nisi quod displicemus nobis in viciis nostris? nisi quod attollimus mentes nostras ad Deum? atque hoc modo patefacimus aditum gratiæ Dei? Vbi autem pertinaciter ferociam & stuporem aduersus Deũ opponimus, perinde est acsi quis omnes aditus obstrueret. Nunc ergo videmus quàm apta sit hæc metaphora Prophetæ, quum dicit populum esse dementem, quia nunc quum tempus pariendi adesset, *steterit in ruptura*, hoc est in ore matricis: sic enim vocem hanc intelligit Propheta. Quum ergo stent in ipsa ruptura, & quasi cohibeant suum anhelitum, & nixus suos contrahant, necesse erit ipsos perire. Nunc videmus quid proficiat hominũ obstinatio, vbi seipsos constringunt, vbi ita quasi in angustias & cor suum & mentem & omnes sensus suos cõtrahunt: nempe si mulier quæ parturit ita suos nixus contrahat, sibi mortem sponte accersit: ita idem isti faciunt, qui seipsos obdurant aduersus pœnas, & præsertim vbi maturus est partus. Huc enim spectat

Iere. 17. 1

Ioan. 16. 21.

nomen rupturæ, quia si Dominus non tantùm semel nos percutiat, sed continuet diuersos ictus, ita vt necesse sit vel resipiscere vel ad extremũ perire: hęc est nostra maturitas pariendi, vbi scilicet Deus ad extrema nos adduxit, & nihil amplius restat nisi vt humiliemur sub eius manu, vel pereamus. Hãc ergo rupturã dicit Propheta, in qua stant homines obstinati, qui se Deo subiicere nequeunt. Necesse erit contexere duos versus sequentes: cras faciam.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis semel dedisti Filium tuum vnigenitum qui nos regeret & fœlicibus auspicus eum nobis consecrasti in Regẽ, vt tuti & salui perpetuò simus etiã inuito Diabolo, & toto mũdo, sub eius manu: da inquã: vt sinamus nos regi eius imperio & sic morẽ geramus, vt non desinat etiam ipse vicißim vigilare in salutem nostram: & quemadmodũ nos ei commendasti, vt sit custos salutis nostræ, ita etiam non sinat nos neque dilabi, neque diffluere, sed perpetuò sub obsequio suo nos retineat, donec tandem colligamur in beatum illud & æternum regnum, quod partum est nobis eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

14 *E manu sepulchri redimam eos, à morte redimam*: est quidem aliud verbum, sed vtrũque significat redimere: *ero perditio tua, mors: ero excisio tua*, vel interitus tuus, *sepulchrũ*, vel inferne, *cõsolatio*, vel pœnitẽtia, *abscõdita est ab oculis meis.*

Non dubito quin Propheta hîc sententiam suam continuet, quòd scilicet Israel non possit ferre misericordiam sibi fieri à Deo: quanquam hîc expressius loquitur. Nam videtur Deus promittere redemptionem, sed facit hoc sub condicione. Falluntur enim meo iudicio, qui simpliciter hæc verba accipiunt, quemadmodum sæpe vbi Deus obiurgauit & minatus est, mitigat asperitatem illius doctrinæ: & addit consolationem, gratiam suam offerens. Sed alia est ratio huius loci. Deus enim, quemadmodum iam diximus, non simpliciter hîc salutem promittit, sed ostendit se quidem esse paratum ad seruandum, verùm obstare malitiam populi, vt iam dictum fuit. Sed expendamus diligentius verba: *E manu sepulchri*, inquit. Per manum intelligit potestatem haud dubiè: Nam Hieronymus nihil quàm nugatur, dum hîc disputat de operibus. dicit opera sepulchri esse peccata: sed illud est nimis remotum à mente Prophetæ. Est autem hæc metaphora satis trita in scripturis, vt manus vocetur potestas vel imperium. *Ego* igitur *redimam eos è potestate sepulchri, ego à morte redimã eos*: hoc est, nisi per ipsos staret, ego voluntarius essem eorum redemptor. Ideo quidã per subiunctiuum modum transferunt. E manu sepulchri eos redimerem, à morte eos liberarẽ. Sed nihil opus est mutare tempus verbi: quanquam fideliter, vt dixi, illi reddunt Prophetæ mentem. Sed ne quis dicat hoc nimis remotum esse à verbis, potest optimè stare contextus Prophetæ, etiamsi maneat futurum tempus verbi. *Redimam* igitur *eos*, quantum in me est: inseritur enim conditio, acsi Deus prodiret in mediũ, & profiteretur se adesse ad implendũ munus Redemptoris. Quid ergo obstat? nempe populi durities, quia malũt centies perire, quàm se conuertere ad Dominum, sicuti paulò pòst videbimus. Addit postea, *Ero perditio tua, mors: ero excisio tua, sepulchrum*. His verbis expressius cõmendat Propheta Dei virtutẽ, & magnificè eam extollit, ne homines putent nullam illi patere viam ad seruandum, quia nulla spes appareat secundum sensum carnis. dicit igitur Propheta, etiamsi iam mortui sint homines, hoc tamẽ nõ obstare quominus eos Deus viuificet. Quare? *Est enim interitus mortis, & excisio sepulchri*: hoc est quanuis mors absorbeat omnia, quanuis sepulchrũ aboleat, tamen Deum esse superiorem & morte & sepulchro, quia ipse mortem interimat, quia ipse aboleat sepulchrum. Nunc tenemus genuinum sensum Prophetæ. discamus autem ex hoc loco vbi pereunt homines, Deum tamen manere sui similem, neque vel extingui virtutẽ eius, qua pollet in salutem mundi, neque etiam mutari eius propositũ, quin semper ad iuuandum propensus sit: sed obstinationem hominum reiicere gratiã illam quæ parata erat, & quam Deus ipse sponte & liberaliter offert. hoc est vnum. Discamus secundò, nõ æstimandam esse virtutẽ Dei ex statuto nostro, quia fieri poterit vt centies simus perditi: Deus tamen maneat seruator. Ergo si quãdo desperatio nos ita deiiciat, vt non gustemus omnes Dei promissiones, veniat in mentẽ hic locus, quòd scilicet Deus sit excisio mortis & interitus sepulchri. Mors iã nobis imminet: quid ergo licet amplius sperare? Quasi verò Deus nõ sit morte superior. nã si mors tantum sibi imperii vindicat in homines, quanto plus poterit ipse Deus supra ipsam mortem? Statuamus ergo Deũ esse interitum mortis, nẽpe vt mors non possit amplius nos perdere: hoc est, vt mors spolietur virtute illa qua naturaliter pollet ad homines perdendos & abolendos: etiamsi iaceamus in sepulchro, Deus tamẽ est excisio ipsius sepulchri. Hic est vsus præsentis doctrinæ. Nã quod vertit quidam, Ero perditio tua ad mortem, acsi sermo fieret ad populum insulsè totum locum deprauat, & vtilissimã doctrinam nobis eripit. Quia autem putabant multi interpretes hunc locum citari à Paulo, simul

ſimul etiam expoſuerunt de Chriſto quicquid hîc dicitur,ac multis modis errarunt. Primò dixerunt Deum hîc redemptionem promittere abſque vlla condicione:videmus autẽ longè diuerſum fuiſſe Prophetæ conſilium. Poſtea ſumpſerunt in perſona Chriſti, De manù ſepulchri redimam eos.Quanquam infernum etiam nimis argutè putarunt vocari tormenta quibus cruciantur reprobi,vel locum ipſum tormentis deſtinatum. Sed Propheta variis verbis idem repetit,& nota eſt ſatis illa phraſis Hebraica.Sepulchrum ergo hîc non differt à morte: quanquam Hieronymus hîc laborat & contendit longè aliud eſſe ſepulchrum quàm mortem:ſed illud totum eſt nugatorium.decepti igitur fuerunt in iſtis vocibus,deinde quum dicit Propheta,Ero exciſio tua,inferne(vel ſepulchrum,)poſuerunt nomen Morſus:& allegoricè expoſuerunt Chriſtum fuiſſe inſtar hami. Quemadmodum ergo vermis ſi hamo aptatur,quum voratur à piſce eſt illi interitus:ita etiam Chriſtum dixerunt,quum depoſitus fuit in ſepulchrum,fuiſſe morſum lethiferum:quia ſicuti hamo capiuntur piſces,ita mors ineſcata fuerit morte Chriſti.Et argutiæ illæ magno plauſu acceptæ fuerunt, ideo in toto Papatu ſine controuerſia hoc pro oraculo viget, quòd Chriſtus fuerit morſus mortis. Sed interea ſi quis propius Prophetæ verba expendat,videbit illos inſcitè & turpiter abuſos fuiſſe Prophetæ teſtimonio.Atqui nobis ſummopere ſtudendum eſt vt maneat vera & certa Scripturæ intelligentia. Iam videndum eſt quid reſpondebimus, quum tamen videatur Paulus citare hunc locum.ſolutio facilis eſt. Neque enim ex profeſſo ſemper locos adducunt Apoſtoli,qui toto contextu ad inſtitutum quod tractant pertineant:ſed interdum alludunt ad vnum verbum duntaxat, aliquando aptant locum ad ſententiam per ſimilitudinem,aliquando adhibent teſtimonia.Vbi Apoſtoli vtuntur Scripturæ teſtimoniis, illic quærenda eſt ſimplex & genuina veritas:vbi autem verbum vnum duntaxat perſtringunt, non eſt tam anxiè laborandum:vbi etiam per ſimilitudinem deſignant aliquem Scripturæ locum,eſt illa etiam nimis ſcrupuloſa anxietas,quærere quomodo ſingulæ partes cõueniãt. Atqui ſatis conſtat Paulum illo 15. cap. 1. ad Corint. non citaſſe Prophetæ teſtimonium ad confirmandam illam doctrinã de qua diſſerit.Quid igitur? Quia reſurrectio carnis eſt valde difficilis creditu,imò abhorret prorſus à ſenſu naturæ,ideo Paulus dicit non mirum eſſe ſi Chriſtus venturus ſit ad nos excitandos.Quare?Nam proprium Dei munus eſt eſſe interitum mortis & eſſe exitium ſepulchri:acſi diceret, Etiamſi millies computruerint homines,Deus tamẽ nõ amiſit virtutem illam quam prædicat,quòd ſcilicet ſit excidium mortis & interitus ſepulchri.Sciamus ergo etiamſi naturæ ſenſus hoc reſpuat,Deum præditum eſſe illa virtute inæſtimabili,vt nos excitet à putredine:imò ſi creauit mundum ex nihilo,ita etiam nos excitabit è ſepulchro,quia eſt mors mortis,ſepulchrum ſepulchri, abolitio abolitionis,& exitium exitij,hoc tantùm vult Paulus ſimpliciter,nempe illis inſignibus elogiis extollere incredibilem illam Dei potentiam,quæ abſcondita eſt ab humani ingenij captu. Nunc ſi quis citet in eundem finẽ locum illum Pſalmi,Domini ſunt exitus mortis:an quærendum erit quomodo hoc dixerit Dauid,& de quo tempore loquatur?Minimè:ſed agitur de perpetuo Dei munere & eius virtute,quia nunquam poterit ſpoliari. Sic etiam hoc loco videmus quid per Hoſeam pronunciet: & illud facturus erat niſi obſtaculum fuiſſet in populi ingratitudine.dicit enim,*Ero exitium tuum,ſepulchrum:ero mors tua,ô mors.*Iam quũ ſemel Deus hoc pollicitus fuerit,ſtatuamus certò hoc nos tandem in nobis ipſis experturos. Teneamus ergo nunc quomodo conueniat cum illa Pauli tractatione germanus Prophetæ ſenſus.Nunc ſequitur:*Conſolatio eſt abſcondita,*vel pœnitentia,*ob oculis meis:*נחם enim vtrũque ſignificat.נחם ſignificat pœnitentia duci:ſignificat etiam conſolationem accipere. Si placeat nomen conſolationis,hic erit ſenſus:Non eſt quod miretur quiſpiam me tam aſperè loqui,& nihil aliud quàm fulminare contra populum meum:neque enim conſolatio iam locum apud eos obtinet.Eſt igitur conſolatio abſcõdita ab oculis meis:nempe quia deſperata populi malitia non patiebatur vt Deus ſtylum ad manſuetudinem inflecteret,vt faceret aliquam ſpem veniæ & ſalutis.Hoc igitur ſenſu dicitur conſolatio eſſe abſcondita ab eius oculis.Si autem magis probetur nomen pœnitentiæ,eòdem prorſus ſpectabit,quòd ſcilicet ſemel decretũ ſit populũ hunc perdere. Non eſt igitur quòd ſperetis temporis ſucceſſu me poſſe miteſcere:nam pœnitentia abſcondita eſt ab oculis meis.Hoc mihi manebit fixũ,vos in nihilũ redigere,quia ſcilicet eſtis deſperati.Videmus ergo vtrunque nomen eodẽ debere referri,quod ſcilicet Deus ſpem ſalutis auferat perdito & reprobo populo.Nunc ſequitur: Pſa.68.21

15 *Quia ipſe inter fratres fructum faciet*, (vel augeſcet: vel quanuis ipſe inter fratres ſuos augeſcat:alii putant אחים poſitum eſſe pro אחוים,Inter germina:ſed nimis coacta eſt interpretatio.Legamus igitur ſimpliciter vt verba ſonãt,Ipſe inter fratres augeſcet) *veniet ventus Orientalis, ventus Iehouæ è deſerto aſcendens,& areſaciet venam eius, & ſiccabitur fons eius: ipſe deripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.*

Iterum confirmat Deus sententiam illam, quòd Israel frustra confidat suis opibus & præsidiis,& quòd immineat ei certus interitus ob scelera,quæ sine fine & modo prosequutus fuerat.Incipit autem sententiam Propheta ab his verbis,*Ipse inter fratres augescet.* Non dubito(quod etiam notarũt alii interpretes) quin alludat ad benedictionẽ tribus Ephraim, quæ legitur Genesis 48.scimus enim quum minor natu esset Ephraim,fuisse positum à Iacob priore loco,vt scilicet honore fratrẽ suum primogenitum antecederet. deinde scimus vaticinium quod tunc protulit Iacob, fuisse impletum re ipsa:tribus enim Ephraim & numero hominum & aliis etiam modis alias dignitate superauit, excepta dũtaxat tribu Iehudah.Sed Ephraim tamen multum eminentiæ obtinuit in toto populo. Iam quum deberet hoc adscribere gratuitæ Dei bonitati,inflatus fuit superbia.Hanc ingratitudinem Propheta nunc obiurgat:*Ipse*,inquit,*inter fratres augescet:*sed vnde hæc incrementa? vnde hæc tanta dignitas,nisi quia posthabitus fuit frater Manasse, qui tamen iure naturæ prior erat? Iam nõ satis fuit misero populo obliuisci tantam Dei gratiam,nisi suis opibus abuteretur ad superbiam:deinde etiam se obduraret ad Dei contemptum. Vnde enim tanta audacia repugnandi?vnde tantus stupor?tanta etiam væsania,vt contemneret iudiciũ Dei, nisi quia auctus fuerat inter fratres suos? Licet ergo augescat inter fratres suos, *veniet* tamen *ventus Orientalis,ventus Iehouæ,qui siccabit venam eius,& ita fons eius arescet.* Hîc pronũtiat Deus, quemadmodum nuper attigi,in manu sua esse eripere populo Israel quod gratis contulerat, quemadmodum potest quoties voluerit, siccare fontes. Et adhibet aptissimam similitudinem: Quemadmodum,inquit, ventus Orientalis siccat & exurit,quòd si diu vigeat arescunt fontes solo eius flatu:ita ego,inquit, arefaciam omnes venas Ephraim. Si putat sibi plus esse vigoris quàm fontibus,qui habent inexhaustam scaturiginem, certè fontes arescunt quum ita mihi visum est.*Ego* igitur *arefaciam venas & fontes Ephraim:* quanuis putet se haurire ex alto & profundo fonte,tamen ventus vbi exurrexerit,poterit siccare totũ hunc vigorem& succum eius. Tenemus nunc quid velit Propheta. Quantum ad verba spectat, קדים quidam malè vertunt Austrum:est enim Orientalis ventus:deinde etiam malè alii exponunt,Ventum Iehouæ,pro violento.Fateor quidem diuinum vocari quicquid rarum est: sed hoc loco exprimere voluit Propheta,Deo semper paratos esse ventos, quibus arefaciat quicquid vigoris est in hominibus,aut videtur esse. Opponitur ergo nomen Iehouæ causis naturalibus vel mediis.Non erit igitur fortuitus ventus, qui siccabit venas Ephraim, sed excitabitur consilio Dei & certo iudicio:acsi diceret,ventum hunc fore Dei flagellum.Hîc verò docemur, si ad tempus Deus nobis benedicat, tamen cauendum esse ne fauore eius abutamur ad prauam fiduciam,quemadmodum videmus fecisse Ephraim:quia florebat inter fratres suos:ideo extulit caput suum.& ita obliterauit Dei gratiam sua superbia & fastu. Semper ergo quum nobis prosperè est, metuere debemus ne quid tale nobis contingat. Quò itaque Deus nos benignius tractat,eò semper magis excitemur ad eum inuocandũ,vt dignetur opus suum absoluere vsque in finẽ,ne scilicet indormiamus nostris deliciis, etiãsi Deus nobis indulgeat.Hoc primo loco tenendum est. Iam notãda est etiam hæc Prophetę admonitio,quòd scilicet Deus repentè & singulis momentis poterit euertere fortunas hominum,nihil esse in mundo stabile quod non statim mutari queat, simulac Deus fauorem suum à nobis subduxerit.Hæc igitur similitudo debet nobis subinde occurrere,si tranquillus est aer,si quietum tempus,momento excitabitur ventus qui siccabit terram, qui fontes etiam arefaciet: & tamen videtur perpetuus esse fontium vigor.Quid igitur nobis fiet?Annon poterit Dominus singulis momentis nos arefacere,quum nihil in nobis sit vigoris?Poterat quidem hoc loco etiam dicere quod habetur apud Iesaiam capite quadragesimo,hominem esse similem flori qui statim marcescit:sed voluit aliquid altius exprimere,quia populus hîc altè defixus in suis opibus putat sibi inexhaustos fontes suppetere, & vigorem suum non posse siccari: ideo dicit,Quanuis fontes apud te sint & venæ,tamen Deus te arefaciet,quia reperiet ventum aliquem præditum hac virtute, quemadmodum sæpe ipso vsu & experimento patet fontes & venas siccari.Iam sequitur,*Ipse diripiet thesaurũ omnis vasis desiderabilis.*Impropriè hoc dicitur de vẽto,sed tamẽ satis clarus est Prophetæ sensus,quòd scilicet nihil intactum manebit in tribu Ephraim,vbi ventum illum excitauerit Dominus. Quanuis ergo absconditi sint thesauri, inquit,tamen ventus ille flatu suo penetrabit vsque ad intima,sic vt nihil tutum esse possit ab eius impetu.In summa,intelligit Propheta magis violentum fore impetũ vindictæ Dei,quàm vt vllis munitionibus possit sibi cauere Ephraim, quia scilicet ventus Dei penetrabit vsque ad intimas terræ venas. Hæc est summa. Sequitur:

CAPVT XIV.

Esolabitur Samaria,quia exacerbauit Deum suum:in gladio cadent,paruuli eorum allidentur,grauidæ eorum scindentur.

Hæc est clausula concionis: ideo malè hic versus separatus fuit à prioribus: neque

neque enim hîc nouum ſermonem ingreditur Propheta, ſed tantùm confirmat quod dixit de vltimo interitu Samariæ & totius regni. *Samaria* ergo *deſolabitur*, acſi diceret, Iam ſæpius vobis denuntiaui quod non creditis, inſtare ſcilicet propinquum exitium: nunc hoc vobis perſuaſum ſit: quòd ſi non creditis, Deus tamen exequetur quod ſtatuit, & quod nunc per os meum pronuntiat. Et ſimul cauſam addit, *Quia exacerbauit Deum ſuum*, ne ſcilicet crudeliter ſecum agi querantur dicit ipſos quas meriti ſunt pœnas ſoluere hoc modo. Et ſimul exitij ſpeciem notat, quòd *cadent in gladio, paruuli eorum allidentur, ſcindentur etiam grauidæ mulieres*, vt ſcilicet extrahatur fœtus ab vtero. Quum dicit caſuros gladio ciues Samariæ & incolas totius regionis, non dubium eſt quin deſignet Deum hac ſpecie vindictæ vſurum eſſe, quòd ſcilicet hoſtes accerſet qui eos exitio tradant. Nunc ergo videmus quid contineant Prophetæ verba: initiò oſtendit iam de Samaria & toto regno Iſrael actum eſſe, quia Deus nullis modis eos adducere poterat ad reſipiſcentiam, nunc vindictam ſumpturum de tam ſceleſta eorum obſtinatione. Poſtea oſtendit iuſtè Deum hoc facturum, quia ſcilicet exacerbatus fuerit: poſtremò oſtendit quale futurum ſit vindictæ genus. Ne ſcilicet fortuitò putent veniſſe Aſſyrios, dicit Propheta hunc exercitum qui inuadet regionem Samariæ & deſtruet, fore quaſi conductitium ſub manu Dei, quia etiamſi Aſſyrij vellent propagare fines ſuos, & propria auaritia & cupiditas eos impelleret, Deus tamen vtetur ipſorum opera ad iudicium ſuum exequendum: & vt agnoſcant quàm horribilis futura ſit vltio, ſimul etiam duas ſpecies commemorat, quòd allidentur paruuli eorum quòd ſcindentur grauidæ eorum mulieres, & fœtus trahentur ex viſceribus ipſarum. Hoc eſt horribile dictu, nec ſolet accidere etiam quum hoſtes magnopere ſæuiunt, niſi prouocati fuerint ad extremum. Tenemus ergo nunc conſilium Prophetæ. Iam ſi quis excipiat, infantes & fœtus etiam qui adhuc latent in matrum viſceribus, indignos eſſe tam graui pœna, quia nondum quicquam fuerint promeriti: reſponſio facilis eſt, totum genus humanum Deo obnoxium eſſe: ita etiā infantes, quanuis nondū in lucē prodierint, iam tamen incluſi ſunt ſub reatu, vt Deus crudelitatis damnari nequeat, quanuis ſuo iure vtatur erga eos. Deinde audimus quid multis locis pronuntiet, quòd ſcilicet reiiciet ſcelera patrum in liberos. Quum ergo ita ſit, diſcamus ſuſcipere hæc tremenda Dei iudicia, quanuis longè ſenſus noſter abhorreat: quia ſcimus nō eſſe litigandum cum Deo, & hoc temere nimis fieri: eſt enim ſacrilega audacia. Quanuis ergo non conſtet nobis ratio huius vindictæ, ſobriè adorandum eſt hoc Dei iudicium. Quinetiam ita ratiocinari conuenit, Si paruulis non parcitur etiam qui adhuc in vtero matrum latent, quid fiet adultis? quid fiet ſenibus, qui tota vita non deſtiterunt vindictam Dei in ſe prouocare? non dubium etiam eſt quin Dominus voluerit his verbis magis terrere profanos illos contemptores verbi ſui, cum quibus erat illi negotium. Quale imminet vobis, inquit, iudicium, & quàm tremendum! nam paruuli etiam veſtri non eximentur. Ego enim inuoluam eos in idem exitium, vt allidantur ad ſaxa, vt extrahātur ex vtero matrum. Quum ergo tam grauis vindicta de illis ſumetur, quid vobis fiet? nam cauſa mali in vobis reſidet. Nunc ergo habemus verſum illum expoſitum. Iam ſequitur exhortatio:

2 *Reuertere Iſrael ad Iehouam Deum tuum, quia corruiſti in iniquitate tua.*

3 *Tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Iehouam: & dicite ei, Omnem tolle iniquitatem, & ſume,* vel attolle, *bonum, & ſoluemus vitulos labiorum noſtrorum.*

Hortatur hîc Propheta Iſraelitas ad reſipiſcentiam, & adhuc ſpem aliquam miſericordię proponit. Hoc autem poſſet videri abſurdum, quia iam teſtatus eſt nihil fore remedii amplius quòd ſcilicet nimis Deum exacerbaſſent. Videtur hîc Propheta ſecum pugnare: ſed ſolutio in promptu eſt: Quum hactenus eſt locutus de vltima clade populi, habuiſſe reſpectū corporis totius, nunc verò ſermonem ad paucos dirigere, qui adhuc integri manebant. Et diſtinctio hæc ſedulò notanda eſt, quemadmodum aliis locis admonuimus: alioqui perplexi eſſemus in multis Scripturæ locis. Nunc ergo videmus quo conſilio Propheta exhortationem hanc attexat: poſtquam aſſeruit iam Deum fore implacabilem populo Iſrael; nempe quo ad vniuerſum corpus ſpectat, nulla erat ſpes ſalutis: Deus enim apud ſe iam decreuerat illos perdere, & ſimul etiam voluerat hoc eſſe notum præconio Hoſeæ. Nunc verò quia ſemper Deus habuit ſemen aliquod reliquum in populo electo, etiamſi totum corpus eſſet putridum & corruptum, manebant tamen etiam aliqua membra ſana, ſicuti ſub magna paleæ congerie poſſunt grana quædam latere. Quoniam ergo Deus quoſdam ſeruauerat (ſicuti etiam ſemper facere ſolitus eſt) ideo proponit illis ſuam miſericordiam: & quia abrepti fuerant quaſi tēpeſtate, quū iniquitas ſic graſſata eſſet in populo, vt nihil eſſet ſanū; iam Propheta eos hîc alloquitur, quia non ſint prorſus inſanabiles. Sciamus ergo iam dimitti illos deſperatos, & totum corpus populi, quia erant ſic obſtinati vt ſine profectu Propheta verba apud eos facturus eſſet. Sermo igitur hic ſpecialiter referri debet ad Dei electos, qui etiamſi ad tempus prolapſi eſſent, & impliciti communibus vitiis, nō tamen erant

insanabiles prorsus. Illos nunc hortatur Propheta ac dicit, *Reuertere Israel ad Iehouam Deum tuum, quia corruisti in iniquitate tua.* Ratio hæc additur quia nunquam resipiscent homines nisi humiliati fuerint. Vnde autem vera humiliatio & seria, nisi ex sensu peccati? Ergo nisi sibi displiceant homines, & agnoscāt se dignos esse exitio, nunquā tāgentur serio affectu resipiscentiæ. Itaque prudenter hæc duo simul coniungit Hoseas, quòd scilicet Israel corruerit in suis sceleribus: deinde iam tempus esse vt ad Iehouam redeant. Quare? nam vbi persuasi fuerint se dignos esse exitio, imò iam destinatos morti, quia Deum toties prouocauerint, tunc incipient sibi displicere: & detestatio peccati eos impellet vt ad resipiscentiam aspirent. Dicit autem, *Tu Israel conuertere ad Deum tuum.* Iam blandè hîc eos inuitat Propheta: neque enim proficeret seueris verbis, nisi misceret spem gratiæ, quemadmodum scimus nullam sine fide esse pœnitentiam. Ergo Propheta non tantùm hîc ostendit quid facto sit opus: sed dicit, Tu ês Israel, tu es electus populus. Neque tamen omnes promiscuè alloquitur, quemadmodum dictum est, sed qui veri erant Abrahæ filij, etiamsi ad tempus degenerassent. Tu ergo Israel conuertere ad Deum tuum. Nam vtcunque ad tempus defeceris, tamen Deus nondum te abnegauit: redeas modò ad ipsum, tu gratiā inuenies, quia placabilis est populo suo. Postea ostendit modum resipiscentiæ. Et hic locus notabilis est, quia videmus vt homines mera ludibria afferant, vbi de pœnitētia agitur. Si ergo nomen pœnitentiæ in medium profertur, excogitant homines posse Deum placari hac vel illa cæremonia, quemadmodum videmus fieri in Papatu. Quid est illic pœnitentia? nempe si certis diebus ieiunant, si demurmurant preculas, si suscipiunt votiuas peregrinationes, si Missas redimunt: si his nugis se multùm fatigāt, putant afferri iustam & legitimam pœnitētiam coram Deo. illud est prorsus ridiculum. Ergo quoniam non intelligit mundus quid valeat nomen pœnitentiæ, & quorsum etiam spectet, Propheta hîc exprimit veram pœnitentiam à fructibus. Dicit ergo, *Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad Iehouam, Et dicite ei, Omnem tolle iniquitatem, & suscipe bonum, & reddemus tibi vitulos labiorum nostrorum.* Quum iubet verba tollere vel accipere, quæ loco sacrificij offerant, non dubium est quin respiciat ad doctrinam Legis. Primò certum est Prophetam non loqui de verbis simulatis: scimus enim quid Deus per Iesaiam pronuntiet, populus hic appropinquat labiis suis ad me, cor autem procul à me distat: Sed iubet verba sumere quibus testetur populus id quod conceptum habet in animo. Vult ergo hoc primùm, vt verba affectui respondeant: deinde notandum est, hîc non de quibuslibet verbis loqui Prophetam, sed mutuam esse relationem inter verba Dei, & verba hominum. Quomodo igitur verba afferre debemus ad Deum, quibus profiteamur verā pietatem? nempe vbi sumus dociles: si castigat nos, libenter sufferimus: si obiurgat, fatemur meritò id fieri: si minatur, suppliciter deprecamur pœnam: si veniam promittit, amplectimur. Vbi ergo ita ex ore Dei sumimus verba, & afferimus ad ipsum, hoc est sumere verba, quemadmodum Propheta hoc loco intelligit. Videmus ergo quorsum pertineat hæc Prophetæ exhortatio, quum verba sumere iubet. Sed non possem vlterius progredi.

Iesa. 29. 13.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nunc circumferamus hoc mortale corpus, imò mille mortes in nobis propter peccatum alamus: da inquam, vt semper fide oculos dirigamus in cælum, & in illam incomprehensibilem virtutem, quæ manifestanda est extremo die in Christo Iesu Domino nostro vt scilicet in media morte speremus te fore Redemptorem nostrum, & fruamur illa redemptione, quam impleuit ipse quum surrexit à mortuis: & non dubitemus quin etiam fructus ille quem tunc per Spiritum suum protulit, ad nos vsque perueniat, quum ipse Christus aderit ad iudicandum orbem: atque ita ambulemus sub timore nominis tui, vt verè colligamur inter eius membra, quò nos recipiat in societatem illius gloriæ, quam nobis morte sua peperit, Amen.

TOllite vobiscum verba, & conuertimini ad Iehouam, & dicite ei, omnem remoue iniquitatem, & tolle bonum, & soluemus vitulos labiorum nostrorum. Diximus proxima lectione, quænam verba hîc Propheta Israelitas tollere iubeat, dum eos hortatur ad pœnitētiam: nempe quia hactenus surdi & muti fuerunt, vult non modò attentos esse ad verbum Domini, sed esse promptos ad respondendum, vt mutuus sit consensus inter doctrinam quam audiunt, & inter confessionem ipsorum. Nunc seipsum exponit dicens, *Omnem remoue iniquitatem, & tolle bonum.* Hæc sunt igitur verba cū quibus iussit eos ad Deum accedere. Nā dictat illis confessionem quam Dominus requirit. Primò iubet eos petere remissionem & veniam peccatorum: nam si velit peccator redire cum Deo in gratiam, interea non agnoscat suum reatum, illa est præpostera ratio. Ergo initium debet fieri à confessione qualem hîc Propheta describit. Nam Israelitæ dum petunt vt Deus peccata remittat, simul fatentur se esse coram ipso reos: imò seipsos damnant, vt obtineant gratuitam absolutionem. Et emphaticum est quoddicunt, *Tolle omnem iniquitatem.* Nam hoc modo non tantùm pronuntiant se vnius culpæ esse reos, sed multas esse iniquitates de quibus meritò Deus pœnas exigeret, nisi esset illis propitius. In summa hîc agnoscunt varium & multiplicem reatum. Iam addunt, *Tolle bonum.*

bonum.Sic exponitur vulgò hic locus,acsi dicerent Israelitæ se hactenus fuisse steriles & vacuos bonorum operum,nunc post reconciliationem vtiles & frugi seruos Deo fore.Sed videtur mihi sensus hic non quadrare præsenti loco:postea enim subiicit testimonium gratitudinis, *Soluemus vitulos labiorum nostrorum*.Ego igitur non dubito quin hîc loquantur de benedictione Dei,quæ fluit ex gratuita peccatorum venia. Neque enim simpliciter Deus recipit nos in gratiam, sed re ipsa etiam ostendit non frustra se reconciliatum nobis esse, quia addit fructus paterni amoris,dum scilicet nos prosequitur sua beneficentia. Quemadmodum ergo iubebat Propheta Israelitas afferre verba coram Deo,sic etiam nunc inducit ipsos loquentes,vt *Deus bonum afferat*.Et Scriptura ferè coniungere solet hæc duo:nempe gratiam Dei,qua vltrò peccata remittit, & benedictionem,qua dignatur filios suos postquam complexus est ipsos amore paterno.*Tolle* igitur *bonum*:hoc est,Domine,primùm recipe nos in gratiam:deinde reipsa testare te nobis esse propitium,nẽpe externis beneficiis. Nunc sequitur:*Et soluemus vitulos labiorum nostrorum*,vel reddemus. Fatentur hoc loco fideles se nihil habere quod vicissim Deo rependant vbi liberaliter omnia in ipsos contulerit,nisi vt celebrẽt eius bonitatem laudibus,& fateantur se illi omnia debere.Est igitur insignis hic locus,quia extollit Dei bonitatem erga homines:deinde docet nullam esse in hominibus mutuam compensationem,sed tantùm posse afferre laudes, quibus celebrent bonitatem Dei,nihil autem præterea,quemadmodum dicitur Psal.116, Quid rependam Domino pro omnibus beneficiis quæ in me contulit?Calicem salutis accipiam & nomen Domini inuocabo.Illic etiam Propheta testatur Deum non ideo liberalem esse erga homines, quòd ab illis quicquã expetat vel exigat:quid enim afferre possent?Sed interea exigere gratiarum actionem,& contentum esse sacrificio laudis,sicuti etiam Psal.50.habetur.Iam idem nunc discendum ex hoc loco,*Domine,tolle bonum*,inquiunt,hoc est,etiamsi multis modis & variis obnoxii simus tuo iudicio, sicuti innumeris peccatis prouocauimus iram tuam,superet tamen omnes nostras iniquitates tua bonitas:vbi nos mundaueris, tolle etiam bonum quod hactenus quasi remotum à nobis fuit.Quandiu enim signa ostendit Deus iræ suæ,necesse est nos priuari omnibus bonis.Ergo postulant,vt Deus postquam reuersus fuerit cum ipsis in gratiam,beneficus esse incipiat,Quid tandẽ?Domine, nihil tibi promittimus mercedis:neque enim tu postulas,vel in nobis sita est facultas:sed *soluemus tibi vitulos labiorum*: hoc est,fatebimur nos tibi debere omnia,quia vnicum est sacrificiũ laudis,quod nobis suppetat,vbi oneraueris nos omni genere bonorũ. Eleganter autẽ vitulos labiorũ vocat Propheta laudes,quas Deus à nobis requirit quasi præcipuum sacrificium:nam sub Lege offerebant quidã vitulos quũ soluebant vota.Sed Propheta ostendit, Deum nõ morari externa illa sacrificia,sed tantùm exercitia esse quæ aliò deducant homines, nempe vt gratiarum actionem sacrificent.Hæc igitur ratio est metaphoræ: quasi diceret, vitulos qui solebant offerri,non esse vera sacrificia quæ Deum oblectent,sed potius tendere in hunc finẽ,vt homines offerant laudem Deo.Iam ergo tenemus sensum huius versus. Sequitur:

4 *Assur*,Assyrius,*non seruabit nos:super equum non ascendemus,& non dicemus posthac, Dij nostri,operi manuum nostrarum, quia in te misericordiam consequetur pupillus.*

Cõtexi debet hic versus cum proximo:nam clarius & plenioribus verbis hîc demonstrãt Israelitæ in quo peccauerint,& simul etiã demonstrant suam resipiscentiam:nã quũ dicunt, *Assyrius non seruabit nos,non conscendemus equos,non dicemus operi manuũ nostrarũ,Dij nostri*, subaudienda est confessio, quòd his omnibus modis in se concitauerint Dei vindictam, quòd scilicet sperauerint salutem ab Assyriis,quòd cursitauerint huc & illuc,& ita se à Deo alienauerint, quòd etiam supplices confugerint ad statuas & idola,& transtulerint in mortua simulachra honorem vnius Dei.videmus ergo, tametsi fideles de futuro tempore loquantur,simul tamẽ obliquè fateri se grauiter peccasse,quod Deũ viuũ deseruerint,& spes suas transtulerint huc & illuc,vel ad Assyrios,vel ad fictitios deos. Interea verò profitentur se alios fore in posterum,acsi diceret non modò se gratos fore Deo in referendis laudibus,sed fore prorsus nouam rationem viuendi,ne abutantur Dei bonitate.Hæc summa est. Quòd dicunt,*Assyrius non seruabit nos*,quemadmodum iam attigi,non dubiũ est quin condemnent peruersam fiduciam,qua fuerant prius delusi,quũ scilicet salutem suam ab Assyriis peterent. Non dubium quidem est quin semper Israelitæ obtendere soliti fuerint Dei nomen:sed quũ putarent se esse perditos nisi Assyrij succurrerent,certè ita fraudabant Deum iusto honore,& eius spoliis ornabant homines:quia nisi statuimus vnum Deum nobis sufficere,etiamsi nos destituant omnia terrena subsidia, non locamus in eo spem salutis, sed potius transferimus ad mortales quod eius est proprium.Huius ergo sacrilegij se damnant Israelitæ,& interea ostendunt hunc fore pœnitentiæ suæ fructum, quòd colligent animos suos ad Deum,ne distrahantur huc & illuc,quemadmodũ antea,vel putent se fore saluos hominum auxilio. Ergo discamus non aliter conuerti homines ad Deũ nisi quum valedicunt

omnibus creaturis,nec illic amplius spes suas defigunt.Hoc est vnum.Quod sequitur duobus modis potest exponi,*Super equum non ascendemus:*acsi dicerent se non amplius fore tā amentes,vt superbiant in sua virtute:vel existiment se fore saluos, quia probè muniti sint equis & turribus.Sed potest etiam simplicius exponi hoc membrum,quòd scilicet non errabunt sicuti antea: quum auxilia hinc inde procul sibi accerserent. *non conscendemus* ergo *equum*,sed stabimus hîc quieti.Et videtur sensus hic esse aptior: ita non existimo Prophetá aliquid diuersum nunc aufferre,sed coniunctim lego hæc duo simul,*Assyrius nō seruabit nos, ideo non conscendemus equum*,nempe vt cursitemus,quemadmodum fatigauerunt se longinquis profectionibus:simulatque aliquod instabat periculum,fugiebant procul in Assyriam, vt inde opem peterent:Deus autem iubebat eos quietos manere.Melius poterit hoc intelligi ex aliis locis,qui respondent præsenti sententiæ:nam per Iesaiam dicit Deus,Ne equos
Ies.30.16. conscendatis:dixistis auté,Nos conscendemus:ergo conscendite,inquit. Est illic concinna allusio,quòd Iudæi inuito Deo & repugnante cursitarent & festinarent ad petenda auxilia: Ego video vos,inquit,nimis propensos & celeres esse:ergo conscendetis,sed fugiendo. Videmus quorsum pertineat illa obiurgatio Prophetæ,quòd scilicet Iudæi,qui manere debebant tranquilli in statione sua,huc & illuc confugerent causa petendi auxilii. Ita etiam hoc loco dicunt,vbi volunt ostendere fructum suæ pœnitentiæ: Nos posthac non conscendemus equum, quia Dominus qui promittit se fore nobis auxilio, non procul quærendus est,Non ergo nos frustra posthac fatigabimus.Videtur mihi hoc Propheta velle. Iam addit,*& non dicemus,Dij nostri,operi manuum nostrarum.*Sicuti loquuti sunt de peruersa fiducia quam locabant in hominibus,ita nunc damnant superstitionem.Et duæ sunt istę pestes quę solent afferre interitum hominibus,quia nihil magis exitiale est,quàm transferre spem nostram à Deo.Atque hoc fit duobus modis,vel dum homines suis viribus confisi:vel humanis opibus superbiunt,& incipiunt Deum contemnere,acsi possent extra ipsum esse salui: vel quum se addicunt falsis superstitionibus. Vterque morbus semper in mundo grassatus est,vbi homines impliciti sunt suis superstitionibus,vt fingant sibi nouos deos,vnde proueniat salus:sicuti videmus in Papatu,Deum pro nihilo fere duci,Christum non sufficere:vnde enim fit vt tot sibi patronos fabricent?vt fingant sibi tot præsidia in suis figmentis, nisi quia spernunt auxilium Dei,vel ita extenuant:vt non audeant sperare illinc salutem? Ergo videmus superstitionem abstrahere homines à Deo,ita esse causam pessimi exitii. Iam alii non tam superstitionibus addicti sunt,quin simul concipiant spem ex sua virtute vel sapiētia:filii enim huius seculi inflati sunt suis opibus: & Principes si habeant paratos exercitus si habeant vrbes munitas,si etiā suppetat copia pecuniæ,si muniti sint multis fœderibus,excæcātur hac falsa persuasione.Sic ergo docet hic versus,duas esse exitiales pestes,quæ homines ferè abducūt à vera salute:& ideo si volumus ex animo & syncerè resipiscere,purgemus animos nostros vtroque vitio,ne scilicet quicquā tribuamus propriis opibus, vel terrenis subsidiis:deinde ne extra Deum fingamus idola & statuamus vnicū Deū nobis sufficere.Iā sequitur,*Quia in te misericordiam* consequetur pupillus.Hîc Israelitæ ostendūt quorsum oporteat nos redigi,vt maneamus defixi in vno Deo:cōparat enim pupillis eos qui ita humiliati sunt,vt abiiciant omnes vanas spes,& conscii nuditatis & inopiæ suæ recūbant in vnum Deū.Ergo vt pateat misericordiæ Dei ad nos accessus,necesse est nos esse pupillos. Iā quid sibi velit metaphora hęc satis notum est.Scimus pupillos primò auxilio destitui:deinde etiā prudentia,& nihil virtutis illis suppetere.Pendent igitur ab alieno auxilio, indigent etiam directione:denique salus eorum posita est in aliena ope.Sic etiam verè sumus pupilli, vbi neque prudentiæ nostræ innitimur,neque recumbimus in opes nostras,neque etiam putamus nos saluos fore auxiliis quæ nobis è terra suppetunt,sed cōiicimus omnes spes nostras & curas in vnum Deum.Hoc vnum est.*Pupillus* ergo *in te* misericordiam consequetur,hoc est,Domine,vbi nos ita afflixeris,vt simus prorsus deiecti,tunc misericordiam in te consequemur,& hæc misericordia nobis sufficiet,ne vagemur posthac, vel abstrahamur prauis figmentis,quemadmodum antehac nobis contigit.Quū ergo dicunt, *in Deo* pupillos misericordiam consequi,intelligunt sufficere gratiam quæ offertur à Domino, ita vt non opus sit amplius quicquam subsidij aliunde accersere.Nunc tenemus etiam quid velit hoc versu Propheta.Sequitur:

5 *Sanabo defectiones eorum,diligam eos sponte,*vel liberaliter, *quia auersus est furor meus ab eo.*

Hîc iam confirmat Deus quod prius vidimus de gratuita reconciliatione: neque superuacua est repetitio:nam vt propensi sunt homines ad spes vanas & erraticas,ita nihil difficilius est quàm ipsos retinere in vno Deo,& pacare eorum animos, vt non tumultuentur neque æstuent, quemadmodum experientia nos omnes docet. Nam dum amplectimur promissiones de gratuita venia,tamen caro nostra semper nos ad diffidentiam solicitat: & agitamur variis figmentis.Quid? An tu potes,vel audes certò tibi polliceri, Deum esse tibi propitium

propitiũ,quę tot modis ſcis tibi meritò infenſum eſſe? Quoniam ergo tam ſumus propenſi ad diffidentiam,ideo confirmat rurſus Propheta doctrinam illam quam priùs vidimus,nempe quòd Deus ad reconciliationem paratus ſit, nec quicquam magis expetat, quàm populum ſuum recipere & amplecti:ideo dicit,*Sanabo defectiones eorum*.Modus ſanandi eſt in venia gratuita: quanquam enim Deus nos Spiritu ſuo regenerans, ſanat rebelliones noſtras, hoc eſt, ſubigit nos in ſuum obſequium, & corruptelas à nobis aufert, quæ nos incitant ad peccandum:tamen hoc loco non dubium eſt quin Propheta in perſona Dei, pronuntiet ſanos fore Iſraelitas à ſuis defectionibus,quia nõ venient in iudicium, neque imputabuntur. Sciamus ergo Deum bifariam medicum eſſe in ſanandis peccatis noſtris,nempe dum Spiritu ſuo nos repurgat,& dum abolet ac ſepelit omnes offenſas. Sed de ſecundo remedij genere loquitur nũc Propheta,quum dicit, *Sanabo auerſiones ipſorum*. Vtitur autem atroci nomine:nam poterat ponere delicta vel errores,ponit autem defectionem à Deo:acſi diceret, Quamlibet grauiter peccarint,ita vt ſuis criminibus meriti ſint centum mortes, tamen ego ſanabo eos ab iſtis tam atrocibus peccatis, & diligam eos ſponte. נדבה poteſt exponi vel Sponte vel Liberaliter. *Diligam eos* igitur *liberaliter*:hoc eſt,effuſo amore vel non vulgari: aut *diligam eos ſponte*,id eſt,gratuitò:nam qui vertunt,Diligam ſponte,quia non coactus,corrumpunt Prophetæ ſenſum.Quàm enim illud frigidum eſſet, Deum nõ cogi ad nos amandos?& quis ſenſus inde poſſet elici?Sed dicitur Dominus gratis nos diligere, quia cauſam in nobis non reperit:indigni enim ſumus quos reſpiciat vel dignetur vllo fauore:ſed in eo ſe liberalem oſtendit & beneficum, quòd indignos amore proſequatur. Sic igitur tenemus genuinum Prophetæ ſenſum, Quòd etiamſi Iſraelitæ modis omnibus prouocauerint iram Dei,quaſi data opera vellent perire,& illum habere ſibi infenſum: tamen Dominus promittit ſe fore illis propitium. Quomodo?nempe quia ſpecimen edet ſuæ liberalitatis,quum ita gratuitò ipſos complexus fuerit. Iam videmus quomodo Deus ſit nobis Pater, & nos in filiis ſuis cenſeat,nẽpe dum peccata noſtra abolet: deinde quum nos gratuitò recipit in ſuum amorem. Et hoc diligenter notandum eſt, quia ſemper imaginatur mundus ſe Deo occurrere, & aliquid afferre quo eum flectat vel inclinet in amorem. Hoc figmento nihil poteſt eſſe ſaluti noſtræ magis aduerſum. Ergo diſcamus ex hoc loco non poſſe aliter Deũ nobis eſſe Patrem,niſi vbi eſt medicus,& ſanat tranſgreſſiones noſtras. Iam hic etiam ordo notabilis eſt,quum Deus amorem ſubiicit medicinæ. Quare? Nam quia iuſtus eſt,neceſſe eſt vt nos odio habeat quandiu imputat peccata. Ergo hoc amoris initium eſt,vbi purgat nos ab omnibus vitiis & maculas noſtras abſtergit.Quum ergo quæritur quomodo Deus amet homines,exordium fieri debet à gratuita venia:quoniam quandiu peccata imputat Deus, neceſſe eſt vt homines ſint ei exoſi.Tunc ergo incipit nos ille diligere, poſtquã morbos noſtros ſanauit. Nec ſuperuacuum eſt quod ſubiicit, *Auerſum eſſe furorem* Dei ab Iſraele.Voluit enim quaſi ſigillum addere Propheta ad cõfirmatiõẽ ſuæ doctrinæ,quia ſemper diſceptant ſecum homines vbi audiunt Deum eſſe ſibi propitium. Quomodo? Quia ſanat infirmitates tuas.Sed hactenus expertus es illum tibi iratũ eſſe, & nũc quomodo ſtatues iram illius eſſe placatam?Ergo obſignat teſtimonium amoris Dei Propheta quũ dicit, iam ceſſare eius iram.*Auerſus eſt* ergo *furor meus*. Etiamſi hactenus multis ſignis demonſtrauerim tibi iram meam,nunc tamen ego quaſi mutatus ad te venio. Ne igitur me æſtimes ex præterito tempore,quia nunc placatus ſum,*& furor meus abs te auerſus eſt*.Sequitur:

6 *Ero quaſi ros Iſraeli,florebit quaſi lilium*,alij vertunt,roſam:*figet radices ſuas quaſi Libanus*,vel quaſi Libani.

Iam iterum repetit Propheta quod dixerat, Vbi ſcilicet Deus in gratiam redierit cum populo ſuo,fore ita beneficum,vt fructus reconciliationis appareat. Nam quòd miſerè afflicti fuerant Iſraelitæ,hoc debebant imputare ſuis peccatis: debebant in talibus documentis ſentire iram Dei:fuerant ſtupidi,vt potius fingerent accidere res aduerſas fortuitò. Propheta multus fuit in hoc ſermone, quòd ſcilicet Iſraelitæ ſemper miſeri futuri eſſent, donec conuerſi eſſent ad Deum: deinde quòd omnia illis infœliciter ceſſura eſſent,donec conſequuti eſſent veniam.Iam mutationem docet,quòd Deus nõ tantùm verbis teſtetur ſe propitium fore,ſed experimentum ſimul daturus ſit vnde agnoſcant Iſraelitæ ſe iam beatos eſſe, quoniam reconciliati ſint Deo: propterea quòd benedictio eius, fructus erit gratuiti amoris.Sic ergo contexi debent iſtæ ſententiæ, *Ero Iſraeli quaſi ros*. Significat ideo antea fuiſſe aridos,quoniam priuati fuerint Dei fauore. Comparat eos roſæ vel lilio. Iam ſi vrantur agri vel prata æſtu ſolis,nullus ros à cælo diffluat,omnia areſcent. Vnde ergo fit vt lilia floreant & roſæ, niſi quoniam ſugunt humorem è cælo, & ros viuificat terram, vt poſſint vim ſuam proferre? Hæc igitur ratio eſt ſimilitudinis, quòd homines areſcant & deſtituantur omni vigore,quandiu Dominus ſubducit fauorem ſuum. Quare? neceſſe enim eſt vt Deus quaſi rorem diſtillet,alioqui,vt iam dictum fuit, nos ſumus ſteriles prorſus & aridi. *ero* igitur *quaſi ros Iſraeli*:deinde,*florebit quaſi lilium & radices ſuas emittet*. ויך vertunt quidam Percutiet:& נכה ſignificat Percutere,hoc certum eſt.Alij vertunt,Pertingent rami eius,ſed ver-

bum est singularis numeri: ponit autem radices in plurali numero. Propheta ergo loquitur de Israele, quòd radices suas percutiet. Sed metaphoricè significat Defigere. Defiget igitur radices suas. Quemadmodum dum percutimus defigimus ictus, vel proiicimus brachia nostra: ita etiam proiiciet radices suas tãquam Libanus. Hic secundus est effectus gratiæ & benedictionis Dei, nempe quod diuturna erit populi fœlicitas. Quum loquutus est de rosa vel lilio, fuit hæc ratio metaphoræ, quòd repente posset & quasi momento vno viuificare Deus Israelitas, tametsi erant similes mortuis. Quemadmodum nocte vna surgit lilium, & præter spem, rosa etiam: sic subita mutatio per illam metaphoram notatur. Sed quoniam lilia & rosæ statim marcescunt, non satis fuit promitti hoc Israeli, quòd scilicet repentè exoriretur salus, sed oportuit addi hoc secundũ membrũ, nempe quòd etiamsi similes sint rosis & liliis, tamen similes etiam erunt arboribus proceris, & quæ altas radices faciunt sub terram, vt maneant stabiles, vt diu vigeant. Nũc ergo tenemus Prophetæ sensum. Duplicem hîc effectum ponit benedictionis Dei erga Israelitas, nempe quòd subita erit ipsorum instauratio, simulatque Deus instar roris instillauerit suam gratiam in eos: deinde quòd non erit caduca hæc fœlicitas, sed diuturna & stabilis. Potest autem verti, *Quasi Libanus*, vel Libani: *tanquam Libanus proiiciet radices suas*, sicuti arbores quæ illic nascuntur: vel proiiciet radices suas tanquam arbores quæ sunt in Libano: sed quo ad sensum nihil refert. Sequitur:

7 *Ibunt rami eius, & erit quasi oliuæ decor eius, & odor ei quasi Libani.*
8 *Reuertentur incolæ vmbræ eius*, qui habitant sub eius vmbra, *& se viuificabunt tritico*, vel quasi triticum, *& germinabunt tanquam vitis: odor eius*, alij vertunt Memoriam: sed malè: nã זכר propriè memoriam significat, à verbo זכר quod est Recordari: sed metaphoricè etiam Hebræi odorem vocant memoriã: quia etiamsi res non videtur, tamen diffundit suam fragrantiam: odor igitur eius, *tanquam vini Libani.*

Prosequitur eandem sententiam Propheta, sed cohæret principium huius versus cum secundo membro superioris. Dixerat altas fore radices populi, postquã eum restituisset Deus: nunc adiungit quòd *rami eius ibunt*. Hîc ire metaphoricè ponitur pro lõgius progredi: rami autem arborum videntur ire dum sese latius extendunt & propagant. *Ibunt* ergo *rami eius*: hoc est, arbor illa postquam radices egerit, non manebit in vno statu, sed augescet, ac ramos suos in omnes partes diffundet: denique hîc promittit Deus quotidiana incremẽta suæ benedictionis, postquam semel cœperit se ostendere liberalẽ erga populum Israel. Ero igitur initiò liberalis, sed tamẽ successu tẽporis augescet ac multiplicabitur benedictio mea erga eos, inquit. Postea addit, *Et decor eius erit quasi oliuæ.* Similitudines multas congerit Propheta, quò melius confirmet animos populi. Et certè videmus euanescere mentes hominũ dum hinc inde prosperitatẽ expetunt: quia vix centesimus quisque est, qui certò sibi persuadeat, Deo propitio omnia bene & fœliciter cessura. Non respiciunt in Dei amorẽ homines vbi cupiunt sibi bene esse, sed vagantur in toto mundo: & nunc in seipsis quærunt prosperitatis materiam, nunc in terra, nunc in aere, nunc in mari. Quoniam ergo tam difficile est penitus infigere hanc doctrinam hominum cordibus, vt certò agnoscant Dei amorem esse fontem omnium bonorum, ideo Propheta tantam congeriem similitudinũ hîc posuit ad confirmationem suæ doctrinę. *Erit* ergo *decor eius*, inquit, *tanquã oliuæ*: deinde *fragrantia ei quasi Libani.* Scimus autem odoriferas arbores nasci in monte Libano. Sed variis figuris ostendit Propheta statum populi fore lætum & beatum, simul ac receptus fuerit à Deo in gratiam. Postea iterum addit, *Reuertentur incolæ vmbræ eius.* sed differam in crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quando tam miseri sumus simulatque gratiam tuam à nobis subducis: da inquam, vt verè tangamur hoc sensu, quo discamus coram te humiliari, & nobis ipsis displicere ac interea ne fallamus nos solitis illecebris, vt spem nostrã ponamus in creaturis, vel in hoc mundo, sed tollamus in te sursum mentes nostras, & illic ita animos defigamus, vt non dubitemus, simulac complexus nos fueris paterno amore, nihil nobis defuturum. Interea verò supplices confugiamus ad tuam misericordiam, & cum vera ac ingenua confeßione, fateamur hoc vnum esse nobis præsidium salutis, si dignatus fueris nos recipere in gratiam, & abolere ea peccata, quibus non tantùm quotidie labimur, sed etiam tenemur in æterna morte, vt tamen etiam quotidie resurgamus gratuita venia, donec tandem appareat nobis Redemptor Christus Filius tuus è cælo, Amen.

Reuertentur incolæ vmbræ eius (ita est ad verbũ) *viuificabunt se tritico* (vel tanquã triticum) *germinabunt tanquam vitis, odor eius tanquam vini Libani.* Prosequitur eandem sententiã Propheta, quòd scilicet Deus liberalẽ se ostendet erga populum suum, vt facilè appareat ex diuerso.

uerſo ſtatu prius meritas pœnas dediſſe. Dicit autem, *Incolæ vmbræ eius reuertentur:* quanquam verbum יָשֻׁבוּ propriè ſignificat recreari hoc loco, quemadmodũ Pſalmo 19. vbi dicitur, Lex Domini מְשִׁיבַת conuertens animas: tantundem hoc valet atque Reſtaurans, vel Reſtituẽs animas. Ita ſignificat Propheta, poſtquã iterum florere incœperint Iſraelitæ, vmbram ipſorum fore viuificam, vt reſtituat vel recreet qui ſub ipſa latebunt. Vocat igitur *incolas vmbræ*, quicunque erant ex populo: & comparat communem ſtatum populi Iſraelitici arbori frondoſæ, quæ ramos longè & latè extendit, vt poſſint abſcondi ab æſtu ſolis qui confugiunt ad vmbram eius. Nunc tenemus rationẽ metaphoræ, & quid intelligat etiam Propheta per verbum יָשֻׁבוּ. Poſtea addit, *Viuificabunt ſe tritico*, vel tanquam triticum. Si legimus in caſu nominandi ſubaudienda erit nota ſimilitudinis כ. Quibuſdam magis placet caſus ablatiuus, Viuificabunt ſe tritico. Sed videtur prior ſenſus melius quadrare: nam, vt heri dictum fuit, Propheta quia tractat rem perſuaſu difficilẽ, ideo multas ſimilitudines coaceruat quæ ad confirmationem valent. *Viuificabunt* igitur *ſe vt triticum*: hoc eſt, augeſcent. Quemadmodum ex vno grano ſcimus prouenire multa, ſic etiam Propheta quum loquitur de incrementis populi, vbi receptus fuerit à Deo in gratiam, dicit fore ſimilem tritico. Iam addit, *Germinabunt tanquam vitis*. Hęc ſimilitudo confirmat quod nuper dixi, nẽpe populum tam arboribus quàm tritico, & vitibus etiam conferri. Quod autem de incolis loquitur non debet videri abſurdum, quia voluit meliùs exprimere quorſum peruentura eſſet vtilitas illa communis, nempe ad ſingulos. Poſtea addit, *Odor eius tanquam vini Libani:* hoc eſt, vbi germinauerint inſtar vitis, proferent non vulgare aut aſperum vinum, ſed ſuauiſſimum, quale in monte Libano naſcitur, & optimi odoris. Cæterùm nihil aliud intelligit Propheta, quàm fœlices fore Iſraelitas, & proſperum ac lætum fore eorum ſtatum, vbi conuerſi fuerint à ſuis ſuperſtitionibus, & aliis vitiis, & ſe totos tradiderint regendos Deo. Hæc eſt ſumma. Nunc pergamus.

9 *Ephraim, quid mihi adhuc cum idolis? Ego reſpondi & reſpexi eum,* vel exaudiui, *ego tanquam abies frondoſa: A me fructus tuus inuentus eſt.*

Iterum Propheta Iſraelitas loquentes inducit ſicut prius, quòd ſcilicet deplorent ſuam cæcitatem & væcordiam, & renuntient in poſterum ſuperſtitionibus. Repetitur ergo hîc confeſſio illa quam prius vidimus, quæ teſtis eſt veræ pœnitentiæ, vbi ſcilicet homines pudefacti, in ſuis peccatis ſibi diſplicent, & applicant animos ſuos ad obſequium Dei, & totam priorem vitam ſuam deteſtantur. huc pertinet quod nunc dicit Propheta. Eſt conciſus ſermo, ſed tamen breuitas hæc nihil obſcuri continet: *Ephraim*, inquit, *quid mihi cum idolis?* Subaudiendum quidem eſt verbum, Ephraim dicet, Quid mihi cum idolis? Sed tamen ſatis conſtat quid velit Propheta. Eſt igitur in his verbis, quemadmodum dixi, ſyncera confeſſio, quia decem Tribus deteſtantur ſuam væcordiam, quòd alienatæ fuerint à vero Deo, & implicitæ falſis & fœdis etiã ſuperſtitionibus, *Quid* ergo *mihi cum idolis?* inquiunt. Et quum addunt, *Amplius*, fatentur ſuperiorem vitam fuiſſe corruptam & vitioſam: interea prædicant ſuam reſipiſcentiam: quum dicunt nihil ſibi amplius fore cum fictitiis diis. Sequitur ratio: nempe quia exaudiet Deus Iſraelem, ac reſpiciet, vt ſit ei *arbor frondoſa*. Quidam ita exponunt, acſi promitteret Deus ſe fore propitium Iſraeli, poſtquam ſuam reſipiſcentiam demonſtrauerit. Sed corrumpunt illi ſenſum Prophetæ: potius enim dicit, Poſtquam ſenſerint Iſraelitæ, atque ipſo etiam effectu experti fuerint, Deum ſibi eſſe propitium, tunc dicturos quàm ſtulti & inſani fuimus, quandiu ſequuti ſumus idola? Iam ergo tempus eſt vt animi noſtri in Deum recumbant. Quare? Perſpicimus enim nihil nobis eſſe melius quàm ſub eius fide & tutela degere. Ipſe enim nos exaudit, ipſe nos reſpicit, ipſe eſt nobis inſtar arboris frondoſæ, vt nos protegat ſub vmbra ſua. Nunc videmus quomodo inter ſe cohæreant hæc duo membra: cauſam enim oſtendit Deus, cur Ephraim idolis renuntiabit, quia ſcilicet intelliget ſe fuiſſe miſerè deceptum, quandiu vagatus eſt poſt ſua idola. Vnde hoc intelliget? nempe quia videbit ſe nunc reſpici à Domino, quum antè deſtitutus eſſet eius ope. Vbi ergo tale experimẽtum dederit Deus populo ſuo, ſimul efficiet vt abiiciat omnes prauas fiducias, & fateatur ſe fuiſſe miſerum ac perditum quãdiu idolis fuit deditus. *Exaudiui* igitur *eum & reſpexi*, inquit, Præcedit ergo quod poſterius eſt in verbis Prophetæ: præcedit ordine illud membrum. *Ephraim dicet, quid mihi cum idolis?* Quum dicit, *Ero tanquam abies frõdoſa*, & ſimul addit, *ex me fructus tuus inuẽtus eſt*, videntur duæ iſtæ ſimilitudines parum inter ſe cõgruere: neque enim abies eſt fructifera, vt notum eſt. Cur ergo fructus deinde fit mentio? Solutio in promptu eſt, duas eſſe ſimilitudines diuerſas: nã quum Deus abieti ſe comparat, tantùm de protectione loquitur: ſcimus enim ſi quis refrigerium expetat, abietem eſſe arborem frigidam: deinde ſemper viret, quemadmodum ſatis notum eſt, quum defluunt folia ex aliis arboribus: deinde proceritas ipſa, & denſitas maiorem vmbram ſuppeditat. Hæc igitur ratio eſt cur Deus officium abietis ſibi tribuat erga populum: quia ſcilicet ab æſtu recreabit quicunque ad eius vmbram confugient. Iam alia eſt ratio ſecundæ ſimili-

tudinis, quòd Deus etiã fructum suggeret populo suo. Prius dixit Propheta, Israelitas fore similes arbori,& quæ ramos suos altè defiget sub terrã. Nunc transfert nomẽ hoc ad Deũ, & vtrumque meritò: vbi enim nos fœcundat Deus, sumus palmites plantati in vite optima: deinde hoc verum est, totum fructũ quẽ percipimus, esse ab ipso: nã deficiet nos omnis vigor, nisi Deus humorem & vitam ipsam nobis suggerat. Nunc ergo videmus non esse ab surdã hác varietatẽ, quæ legitur in verbis Prophetæ, quia varii sunt respectus. *Fructus* ergo *tuus ex me inuentus est*: acsi diceret Deus, Israelitas si sapiant, contẽtos fore sua gratia, quoniam qui alimenta ab ipso petunt, saturabuntur. Reperient enim illic fructum copiosum & satis vberem. Nunc ergo tenemus quid hoc sibi velit. Iam sequitur,

10 *Quis sapiens,& intelliget hæc? intelligens,& cognoscet ea? Quia rectæ viæ Iehouæ,& iusti ambulabunt in illis,& impij impingent in illis.*

Non dubito quin hanc sententiã sæpius inculcauerit Propheta,& subinde eã reuocauerit in animos, quia scimus fuisse illi assiduum certamen cum horribili contumacia. Neque enim vno tantùm die populum illum expertus est durum & prętractum, sed toto cursu suæ prædicationis. Quum ergo non desinerent Israelitæ, vel palam contemnere Prophetę doctrinam, vel saltem pro fabulis ducere apud seipsos quęcunque ex ore eius audiebant, vel verbo etiã obstrepere, & minaciter insurgere, quum esset illis molestus vel asperior: ideóque videret Propheta desperatam esse malitiã populi, non dubito quin sępius hac facta cõfidentia armatus prodierit in mediũ. Vos putatis impunè vobis cessurum, dum ludibrio habetis meam doctrinã: certè tãdem sentietis vias Domini rectas esse. Et iam prius admonui, Prophetas postquam concionati erant prolixè & multis verbis ad populũ, tandem breuiter notasse capita suę doctrinę. Neque enim probabile est, quum tãdiu Hoseas defunctus fuerit doctoris officio, loquutum fuisse hæc pauca, quæ tribus horis percurri possunt. hoc esset ridiculum. Sed cùm assiduè incubuerit in munus sibi iniunctum, postea quemadmodũ dixi, pauca hęc capita collegit, vt memoria aliqua doctrinæ eius extaret. Quod ergo sæpe repetere coactus est, nũc ad finẽ libri sui posuit, vt sit quasi legitima obsignatio totius doctrinæ. *Quis sapiens* inquit,*& intelliget hæc? quis intelligẽs, & cognoscet ea?* Interrogatio hęc emphatica est: miratur enim Hoseas paucitatẽ eorũ, qui Deo se prę beãt dociles. Nec dubium est quin Israelitæ sibi arrogauerint magnã prudentiã, sicuti protani homines solent. Nã tũc demum videntur sibi maximè acuti, dum subsannãt quicquid est pietatis, dũ ludibrio habent nomen Dei,& ita sibi indulgent in sua impietate, sicuti hodie videmus. Nã multos abripuit diabolicus hic furor, quia putabãt se nimis esse simplices & tardos, si amplecterẽtur quicquid Scriptura cõtinet: O! quid est aliud fides quàm stulta credulitas? hoc enim illis venit in mentẽ. Et sunt etiam impuri canes, qui hanc contumeliã euomere non dubitent, Nisi tu credas: sed quid est istud tuũ credere, nisi quòd vltrò abdicas te omni iudicio & delectu? quòd instar brutæ pecudis permittis te huc & illuc impelli? Ergo si sapis, tu nihil credes. Sic loquũtur profani homines: & ideò, quemadmodũ dixi, placent sibi in suo acumine, quum possunt excutere omnẽ Dei timorem, & omnẽ reuerentiã cęlestis doctrinę. Tales multos fuisse credibile est tẽpore Prophetæ. Quum ergo tota terra horribili Dei contẽptu referta esset,& tamẽ vulgò putarent homines se sapere, imò in illis profundis suis cogitationibus, quẽadmodũ dicit Iesaias, putarẽt se posse fucũ facere Deo, iã interrogat, *Quis sapiens & intelliget hæc?* acsi diceret, Ego quidem video, si vobis habetur fides, omnes sapere: nam Gigantũ more audetis insurgere contra Deum,& putatis vos esse ingeniosos si eluditis omnẽ doctrinã, si religio à vobis superbè calcatur, vos hoc modo omnes estis sapiẽtes. Sed interea, si qua esset in vobis sapientię gutta, certè agnosceretis me à Deo esse missũ,& quicquid profero nõ esse figmentũ hominũ, sed oraculũ viui Dei. Nunc ergo videmus quam vehementiã in se cõtinet ista interrogatio, quũ dicit Propheta, *Quis sapiẽs & intelliget hæc? quis intelligẽs & cognoscet ea?* Interea videmus hìc Prophetam quicquid est prudentię in hominibus damnare,& quasi fulminare è cęlo cõtra eorũ superbiã, qui sic Deo temerè illudũt. Nã vtcũque excellere se putẽt, dicit esse & cęcos & stupidos,& vęsanos. *Quis* ergo *sapiens?* inquit. Iam simul ostendit quęnam sit vera hominũ sapientia: nempe subiicere se Deo &

Prouer.1. 7. verbum eius amplecti, quemadmodum alibi dicitur, Sapientiã & caput sapientiæ esse Dei timorẽ. Quisquis ergo rectè sapere cupit, incipiat à timore Dei, & reuerentia verbi eius: nã vbi nulla est religio, certè prętaret homines nihil intelligere. Fingamus homines præditos esse non tantùm magna perspicacia, sed etiam sciẽtia rerũ omniũ, sint Philosophi, sint medici, sint Iurisconsulti, nihil illis desit, nisi quòd nullus apud ipsos viget gustus vitæ ęternæ: obsecro annon satiùs esset ipsos prorsus esse pecudes, quàm hoc modo sapere, vt scilicet tãtùm ad tẽpus exerceant suum ingenium in rebus caducis, & putent thesaurũ istum inæstimabilẽ abolitũ iri simul cum ipsorũ vita? Certè hoc sapere longè est miserius, quàm si homines sensu prorsus carerent. Meritò igitur Propheta hìc dicit non tantùm insipidos esse, sed etiam dementes, & omni intelligentia prosus vacuos, qui non reuerentur doctrinam cælestem,

cælestem, & surdi sunt ad prophetias, & non discernunt vbi loquitur Deus, neque perspiciunt efficaciam verbi eius. Quicunque ergo non iudicāt in hac parte, illos Propheta meritò dicit esse prorsus inanes omnis prudētiæ & iudicii. Et ideo etiam repetitione vsus est, *Quis sapiens & intelliget hæc? quis intelligens, & cognoscet ea?* hoc est, si quis excelleret, certè ostenderet in hac parte suam prudentiā: etiam si quis mediocri sensu esset præditus, tamē gustaret quid sibi velit hæc doctrina, vbi relucet imago & gloria Dei. Quicūque ergo hac in parte nihil cognoscunt aut intelligunt, illi certè prorsus sunt stupidi. Postea addit, *Quia rectæ viæ Iehouæ.* Opponit hanc sententiā sacrilegæ hominum temeritati, qui Deum fastuosè repudiant, & audent etiā verbum eius contemnere. Dicit *rectas esse vias Domini.* Et quum dicit *rectas*, non dubium est etiam quin perstringat fœtidas blasphemias quas excogitāt impii, dum volunt non modò vel odiosum vel contemptibile reddere Dei verbū, sed etiā insulsum, ita vt non mereatur quicquā reuerentiæ: sicuti hodie videmus profanos homines non vno tantùm verbo repudiare & Legem & Prophetas, sed exquirere aliquos colores, vt videātur iuste abrogare oraculis Dei omnē fidē. Exempli gratia, Excutiūt si qua est species repugnantiæ in Scriptura, siquid est parum plausibile, siquid abhorret à communi sensu: colligunt isti omnes illas absurditates, saltem quas ipsi putant, & tandē colligunt stultos esse qui obstringunt mentem suam religione aliqua, vbi verbum Dei tam insipidas (vt ipsi dicunt) nugas continet. Non dubium est quin iam tunc grassata fuerit hæc rabies in mundo. Quum dicit Propheta, *Rectas esse vias Iehouæ*, intelligit vtcunque vel obstrepant, vel obmurmurent, vel etiam conuitientur impii, tamen nihil proferri à Domino quod non sit rectum, & omni reprehēsione ac vitio careat. Ergo vtcunque euomant impii blasphemias contra verbum Dei, perinde est acsi vellent aspergere cælū puluere, & ita offuscare lumen solis: tantundem isti proficiunt sua audacia, inquit. Nam semper reperietur *summa rectitudo in viis Domini:* hoc est deprehendetur verbum eius purum ab omni macula & vitio. Postea addit, *Et iusti ambulabunt in illis, impij verò in illis impingent.* Quum dicit *iustos ambulaturos*, confirmat proximā sententiā ab experimento, quòd scilicet iusti re ipsa sentiant *vias Domini rectas esse.* Et debemus etiā instructi esse hac fiducia, si volumus fortiter repellere omnes impias calumnias, quæ solent à profanis hominibus congeri aduersus verbum Dei. Nam si nescimus quid sit ambulare in viis Domini, certè simulatque aliquid adductum fuerit, illic suspensi hærebimus, vel etiam iacebimus prostrati, quemadmodū videmus multos qui nō egerunt firmas radices in verbo Domini, labascere simulatque aliquid dictum est: nesciunt enim quid sit ambulare in viis Domini. Nā ambulant in viis Domini, qui fortiter militant contra omnes mundi tentationes: qui pergunt in illa militia, vt aspirent ad vitam cęlestē: qui statuunt etiamsi miseri sint ad tēpus, se tamen beatos esse: quia amplexi sunt gratiā Dei in Christo: qui etiā sustentantur sua conscientia, vt possint despectis omnibus mundi probris & contumeliis pergere in suo cursu. Qui ergo sic ambulāt in viis Domini, erunt inexpugnabiles, etiam si totus mundus obsistat: etiam si suis sacrilegis vocibus impii inficiāt totum aerem, pii nihilominus peragent suum cursum, donec ad metā peruenerint. *Viæ* igitur *Iehouæ omnes rectæ sunt, iusti ambulabunt in illis: impij verò in illis impingent*, vel corruent. Nā כשל vtrumque significat: sed malui vertere Impingent: quia videtur hoc aptius esse ad Prophetæ contextum. Quare? Iusti viam planam & æquabilem reperiūt in verbo Domini: nihil enim illis obstare potest quominus proficiāt, & per quotidianos progressus tandē perueniāt quò Dominus eos vocat, nempe ad hereditatem cęlestē. Iusti ergo sic ambulabunt in viis Domini, quia Dominus quasi porrecta manu illos deducet: fides est illis pro centum oculis, deinde etiam est pro alis. Spes etiam simul eos sustētat: nam armantur promissionibus & exhortationibus: deinde habent etiam incitamenta, quoties Dominus vehementiùs ipsos compellat: adhęc in minis etiam habent terrores quibus expergefiunt. Sic ergo fideles reperiunt in verbo Domini optimas vias & illas sequūtur. Impii autem quid? Minimos quosque scrupulos fingunt esse montem. Nam simulatque occurrit aliquid perplexum vel obscurum, hìc conturbantur: Ego libenter proficerem in Scriptura sacra, sed occurrūt tam multæ difficultates. Ergo si minimus scrupulus ingeritur, opponunt sibi quasi montē: imò fingunt data opera scrupulos, vt aliquem prętextum habeant, dum volunt subterfugere, & dum volunt etiam cursum aliò vertere ne sequantur Deum. *Impij* ergo *impingent in viis Iehouæ.* Sed hoc aduersatiuè legi debet. *Quamuis impingant impij, tamē iusti semper ambulabunt in viis Iehouæ:* hoc est, non est quòd nos morentur vel retardent impii dum subinde impingunt, & clamant verbum Dei plenum esse offendiculis: nam reperiemus illic viam ęquabilem, modò gloriā hanc tribuamus Deo, quòd iustus sit, & quòd rectę sint viæ eius. Hęc est summa huius sententiæ.

IN IOELEM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

NVNC aggredior Ioelem Prophetam. Quo tempore vaticinatus sit Ioel non satis constat, nisi quòd quidam ex Iudæis suspicantur docuisse tempore Ioram regis Israel: quia tunc dira fames totam terram occupauerat, vt satis apparet ex sacra historia. Quoniam autem famis hîc Propheta meminit, coniiciunt referri debere eius condicionem ad illud tempus. Alij putant docuisse sub Manasse: sed nullam rationem afferunt suæ opinionis. Est igitur mera diuinatio. Alii putant non tantùm sub vno Rege functum esse Doctoris officio, sed docuisse simul cum Iesaia sub multis Regibus. Cæterùm quia nihil certi constat, satius est tempus quo docuit in medio relinquere: & non magnopere etiam hoc ad rem facit, quemadmodũ videbimus. In Hosea temporis inscitia multum faceret negotii Lectoribus. Multi enim loci sunt qui nunquam possent aliter explicari quàm ex notitia historię. Sed quantum ad Ioelem minùs est laborandum, quemadmodũ dixi: quia constabit nobis fructus doctrinæ eius, etiamsi tempus sit obscurum & incertum. Colligere autem licet ipsum docuisse Ierosolymæ, vel saltem in regno Iehudah. Ergo sicuti Hoseas destinatus erat Propheta regno Israel, ita etiam Ioel habuit diuersam functionẽ. Peculiariter enim debuit operam suam impendere Iudæis, & non respicere decem Tribus: hoc præcipuè notatu dignũ est. Hęc autem est summa libri: initio obiurgat populi stuporem, qui seuerè à Deo percussus, tamen non sentiat mala sua, sed potius in illis obdurescat. hoc est vnum. Deinde minatur etiam clades longè grauiores: quoniam populus ita occalluit ad omnes pœnas, vt non humilietur: ideo Propheta denunciat instare adhuc multò peiora quàm hactenus experti fuerint. hoc est secundum. Tertiò hortatur ad pœnitentiam suos populares, & ostendit non vulgari testimonio pœnitentiæ opus esse: quia Deum non leuiter offenderant, sed sua pertinacia quasi prouocauerant in se vltimum exitium. Quoniã ergo tanta fuerat eorum obstinatio, ideo iubet venire supplices cum lachrymis, cum sacco, cum gemitu, cum cinere, nempe vt misericordiam impetrent: quia indigni erant quos Dominus respiceret, nisi ita suppliciter se demitterent. hoc est tertium. Quarta pars libri consumitur in promissionibus. Vaticinatur enim de regno Christi, & ostendit etiamsi iã plena sint omnia desperationis, Deum tamen non esse oblitum fœderis sui, quod pepigit cum patribus. Vẽturum igitur Christũ, qui colligat reliquias dissipatas: imò qui restituat in vitam populum illum, licèt iam esset perditus ac mortuus: hęc est summa. Videbimus autẽ in progressu capita perperam & insulsè distincta fuisse. Sic autem incipit.

CAPVT I.

VERBVM Iehouæ quod fuit ad Ioel filium Pethuel.
2 *Audite hoc senes, & auscultate omnes incolæ terræ, an fuerit hoc diebus vestris, & si diebus patrum vestrorum.*
3 *Super hoc filiis vestris narrate, & filij vestri filiis suis, & filij ipsorum generationi posteræ.*

4 *Residuum locustæ comedit* (est alia species) *bruchus* (ita ponamus, quoniam nõ possumus certò scire quænam fuerint istæ species) *& residuum bruchi comedit locusta, & residuum locustæ comedit eruca.* alii primo loco ponunt Erucam, est propriè Chenille, & puto potius esse hoc posterius. Picardi vocãt Casee, quasi חסיל: verisimile est deductum fuisse nomen illud vulgare ab Hebręis, quia est ferè idem: sed tamen ego non anxiè sudo in istis nominibus, quia de sensu Prophetæ satis constabit. Nunc venio ad inscriptionem libri.

Verbum Iehouæ, quod fuit ad Ioel filium Pethuel. Hîc patrem suum nominat, ideóque probabile est fuisse hominem notum & famæ celebris. Sed nunc quis fuerit iste Pethuel omnes ignorant. Quod autem Hebræi tradunt pro generali regula, quoties adiungitur nomẽ patris, illum fuisse Prophetam, apud me friuolum est: quia videmus quàm sint audaces in fingendis talibus commentis: quoties nulla ratio illis apparet, inueniunt aliquã fabulam, &

eam obtrudunt pro oraculo. Quum igitur ita nugari soleant, ego non moror quid apud illos pro regula valeat. Sed tamen hoc probabile est, quum Prophetæ præfantur se hoc vel illo patre fuisse natos, fuisse patres eorum homines aliqua authoritate præditos. Iã quod dicit se tradere verbum Domini, obseruatu dignum est: quia ostendit se nihil priuatim sibi sũmere, quasi vellet regnare ex proprio sensu, & subiicere alios suis cõmẽtis: sed se proferre tantùm quod à Domino accepit. Quum autẽ Prophetæ nihil sibi authoritatis vendicẽt, nisi quatenus fideliter exequuntur officiũ sibi diuinitus mandatũ, & quasi de manu in manum tradũt quod Dominus iussit, hinc statuere licet nullas humanas doctrinas admitti debere in Ecclesiam Dei. Quare? nam simulatque se ingerunt homines tantundem detrahunt Dei authoritati. Ergo notanda est hæc præfatio, qua ferè vtũtur omnes Prophetæ, nihil scilicet ipsos attulisse proprium vel ex suo sensu, sed fuisse fidos dispẽsatores doctrinæ sibi diuinitus mandatæ. Verbum autem dicitur fuisse ad Ioelem, nõ quia Deus voluerit illum sibi duntaxat discipulum habere, sed quia deposuit hunc thesaurum apud ipsum, vt minister esset toti populo: quemadmodũ etiam Paulus dicit ministris Euangelii mandatam esse hãc 2. Cor. 5. 20. legationem pro Christo, vel Christi nomine, vt homines Deo reconciliẽt. Alibi, Deposuit apud nos thesaurũ hunc, quasi in vasis fictilibus. Iã tenemus cur Ioel dicat verbum Domini 2. Cor. 4. 7 sibi traditũ fuisse, nõ vt solus esset discipulus: sed quia oportuit aliquẽ esse Doctorẽ, electus est Ioel, cui Dominus mandauit istas partes. Ergo verbũ Dei pertinet quidẽ promiscuè ad omnes, sed interea mãdatur Prophetis & aliis doctoribus: quia sunt veluti depositarii, vt ita loquar. Quantũ attinet ad verbum היה, nihil opus est philosophari tam argutè vt facit Hieronymus. Quomodo factũ est verbũ Domini? Veretur enim ne dicatur Christus esse factus, quia ipse sit verbũ Domini. Sũt nugæ magis quàm pueriles: & non potest tamẽ aliter se expedire, nisi quòd verbũ dicitur fieri respectu hominis quẽ Deus alloquitur, & nõ fieri respectu ipsius Dei. Hęc omnia sunt puerilia, vt videtis, nã simpliciter hîc dicit Propheta sermonem Dei fuisse directũ ad se, quia scilicet Dominus voluit vti eius opera erga totum populum. Iam postquã ostendit se idoneũ esse ministrũ Dei, quia instructus sit Verbo, quasi prò imperio loquitur: nam sustinet Dei personã. Nũc videmus quænam sit legitima authoritas, quæ in Ecclesia vigere debet, & cui sic parendum est absque controuersia, vt omnes libenter se tradant in obsequium: nempe vbi Deus ipse loquitur per homines, & Spiritus sanctus vtitur illis tanquam organis. Propheta enim non hîc inanem titulum obtendit: non dicit se esse Sacerdotem ex tribu Leui, vel ex primario ordine, vel ex familia Aarõ. Nihil tale affert, sed dicit verbum Dei apud se esse depositum. Quisquis ergo audiri in Ecclesia postulat, necesse est vt re ipsa demõstret se esse præconẽ verbi Dei: non autem afferat propria figmenta, vel quicquam comminiscatur ex carnis suæ sensu. Iam initio obiurgat Propheta Iudęos, quòd tam stupidi sint, vt non expendant se castigari Dei manu, quum tamen res perspicua sit. Itaque corrumpunt meo iudicio Prophetæ sensum, qui putant hîc denũtiari pœnas quæ adhuc pendebant. Nam transferunt hæc omnia ad futurum tempus. Ego autem distinguo inter hanc obiurgationem, & inter denuntiationes quæ postea sequentur. Hic igitur Propheta exprobrat Iudæis, quòd tã duriter percussi, tamen nõ sapiant. Atqui etiam stulti, dum flagellum personat in ipsorum tergo, agnoscunt se dare pœnas. Quum ergo tam stupidi sint Iudæi, vt etiam castigati non intelligant sibi negotiũ esse cum Deo, merito hanc vecordiam Propheta hîc obiurgat. *Audite*, inquit, *hoc senes, auscultate omnes incolæ terræ, & narrate filiis vestris*. Sed hæc differam in crastinum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo hodie sibi totus fere mũdus ita frænum licẽtiæ suæ laxat, vt Verbũ tuum sacrosanctũ nõ dubitet vel spernere, vel pro nihilo ducere: fac Domine, vt nos semper cõtineamus in reuerẽtia quæ meritò illi debetur, & sacris tuis oraculis, & sic tãgamur quoties dignaris nos alloqui, vt verè humiliati, fide in cælũ vsque attollamur, & gradatim spe ad illã gloriã aspiremus, quæ adhuc nobis abscõdita est. Et interea etiã sic modestè nos cohibeamus, vt tota nostra sapientia sit tibi parere & obsequiũ præstare, donec tandem in Regnũ illud tuũ nos colligas, vbi participes simus gloriæ tuæ per Christum Dominum nostrum, Amen.

AVdite hoc senes, & auscultate omnes incolæ terræ, an hoc fuerit diebus vestris, & diebus patrũ vestrorũ. Super hoc narrate filiis vestris, & filii vestri filiis suis, & filii eorũ generationi posteræ. Residuũ locustæ comedit bruchus, & residuũ bruchi comedit locusta: & residuũ locustæ comedit eruca. Proxima lectione iã attigi quid ego sentiã de hoc Prophetæ loco. Putãt aliqui denũtiari pœnã in futurũ tẽpus: sed cõtextus satis ostendit eos errare & corrũpere genuinum Prophetæ sensũ: potius enim hîc Propheta obiurgat duritiẽ populi, quòd plagas suas nõ sentiat. Et quoniã non facilè mouẽtur homines iudiciis Dei, Propheta hîc pronũtiat Deũ exercuisse tale vindictæ genus, quod non possit haberi alio loco quã prodigii: acsi diceret, Sæpe Deus pœnas de hominibus exigit, & decebat nos esse attẽtos simulac digitũ tollit. Sed vulgares pœnæ solẽt negligi, homines facilè prætereunt pœnas, quibus sunt assueti. Atqui iam

Deus vobiscum egit nõ vsitato modo, sed palàm exeruit manum suã è cælo, & pœnæ quas vobis infligit, sunt mera prodigia. Estis igitur plusquam stupidi, nisi sentiatis vos Dei manu percuti. Ille verus est Prophetæ sensus, & facile hoc colligitur ex verbis: *Audite senes*, inquit. Senes disertè hîc compellat, quia experientia multum affert hominibus: & qui senes sunt si vident aliquid nouum & insolitum, debent sentire non esse hoc ex ordinario naturæ cursu. Qui iam præteriit quinquaginta vel sexaginta annos, & videt aliquid nouum accidere quod nunquam putasset, ille certè agnoscit aliquod insolitum esse Dei opus. Hæc ratio est cur Propheta hîc sermonem ad senes dirigat: acsi diceret, Ego non terrebo vos de nihilo, sed senes ipsi audiant, qui iam multis annis assuefacti esse debent ad multas reuolutiones, iam respondeant mihi an tota vita, etiamsi seculum vnum in terra transegerint, an viderint tale aliquod opus. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Vult enim hîc expergefacere Iudæos vt intelligant Deum exerere manum suam è cælo, & iam non posse vel fortunæ ascribi, vel terrenis mediis quod oculis suis vident, sed esse aliquod prodigium. Finis autem est, vt pudeat tandem Iudæos suæ socordiæ, quia hactenus non fuerint magis attenti ad Dei vindictas, sed securè semper sibi blanditi sint, acsi Deus in cælo dormiret, quum tamen tam violenter in ipsos fulminauerit, & voluerit etiam præter consuetum ordinem ipsos afficere, vt tandem sentirent se vocari in iudicium. Postea addit, *Vos etiam omnes incolæ terræ.* Si tantùm de senibus locutus esset Propheta, poterant alii captare aliquem ignorantiæ prætextum, ideo hîc compellantur omnes à minimo ad maximum, atque ita ostendit, ne iuuenes quidem eximi à culpa, si pergant in sua obstinatione, & ita Deo illudant, quando tamen seriò ipsos ad resipiscentiam compellet, *Vos*, inquit, *omnes incolæ terræ attendite, an hoc fuerit diebus vestris & diebus Patrum vestrorum.* Primò dicit an fuerit tale aliquid diebus vestris, quia certè quæ raro accidunt digna sunt maiori consideratione. Hoc quidem verum est, perperam homines cæcutire ad quotidiana Dei opera, quemadmodum vilescit nobis Dei gratia, dum quotidie sol exoritur. Hoc accidit nostra ingratitudine, sed duplex est ingratitudo, & longè fœdior & minùs excusabilis, si Dominus insolito modo operetur, & nos tamen clausis oculis præterimus quod debebat censeri miraculi loco. Hanc nunc tarditatem Propheta coarguit: Accidítne tale aliquid diebus vestris, imò diebus patrum vestrorum? inquit. Potestis reuocare in memoriam quid patres vestri narrauerint. Certè duobus iam seculis nihil tale accidit. Ergo nimius est torpor vester, quum etiam negligitis hoc Dei iudicium, quod tamen sua raritate debebat expergefacere mentes vestras. Postea adiungit, *Narrate filiis vestris, filii vestri filiis suis: filii eorum generationi posteræ.* Hoc versu ostendit Prophetam rem esse memoratu dignam, & quæ non debeat contemni à posteris, etiamsi per multas ætates narretur. Iam facilè apparet Prophetam non minari in futurum tempus, quemadmodum interpretes existimant: illud esset puerile. Potius enim hîc expostulat cũ Iudæis, quòd tam sint pigri & ignaui ad consideranda Dei iudicia: præsertim verò hoc tam insigne documentum, vbi Deus non agit solitis modis, sed prodigiis vult homines mouere, & quasi cõcutere. *De hoc igitur narrate.* Nam istud עליה nihil aliud est, quàm narrate hanc rem filiis vestris: deinde *filii vestri filiis suis.* Quum accidit aliquid noui, fieri potest vt initio tangamur aliqua admiratione, sed statim euanescit vnà cum rei nouitate iudicium nostrum: & contemnitur quod initio magni æstimauimus. Sed Propheta hîc ostendit tale esse iudicium Dei de quo loquitur, vt cõtemni non debeat, neque etiam possit à posteris: *narrent*, inquit, *filii vestri* generationi *vsque ad quartam ætatem:* hoc tamen semper erit memorabile. Addit quale sit illud iudicium Dei, nempe quòd multis annis spes alimẽtorũ eos frustrata sit. Fieri videmus vt *locustæ* sæpe deuorent segetem, deinde *bruchi & erucæ*: accedunt etiã aliæ calamitates: hoc est ordinarium: sed vbi vastatio vna accidit, sequitur deinde altera, & nullus est finis, quatuor anni sunt steriles, ídque quoniam animalia repentè nascuntur quæ substantiam terræ deuorent: hoc certè est insolitum. Ideo dicit Propheta non posse vocari hoc fortuitum, quia Deus voluit insigne portentum ostendere Iudæis, vt etiam inuiti, attenderent ad manũ eius. Si quid friuolum acciderit, quia tamen erit rarum, mouebit homines, quemadmodũ videmus leuibus de causis sæpe mundum tumultuari. Atqui hoc portentum, inquit Propheta, debebat vos magis afficere. Quid ergo sibi vult quòd estis famelici, & causæ etiam apparẽt, quia scilicet Dominus terræ vestræ maledixerit, quod excitauerit bestias istas, quæ rapuerunt victum ex oculis vestris? Quum ergo ita sit, iam certè tempus est resipiscẽdi, & vos hactenus fuistis nimium socordes, qui neglexistis tam insignes, & memorabiles Dei vindictas. Nunc pergamus.

5 *Expergiscimini ebrii, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum super musto, quia excisum est ab ore vestro.*

Amplificandi causa hanc sententiam Propheta addit. Quoniam enim Deus videt homines contemptim vel ridere vel pro nihilo ducere sua iudicia, illis insultat. Et hanc rationem nũc Propheta tenet: Vos, inquit, ebrii expergiscimini, Flete & vlulate. Nam his verbis quasi in rem præsentem adducit eos, qui libenter clausissent oculos ad tam manifestas pœnas. Obtorpuerãt Iudæi, & iam quasi obduxerant callũ. necesse igitur fuit illos quasi violenter

trahi

trahi in lucē. Nominatim verò Propheta ebrios compellat. Et credibile est vitiū hoc tunc fuisse nimis vulgare in populo. Quicquid sit, Propheta hîc per hypotyposin magis efficaciter docet non esse locum dissimulandi, atque Iudæos non posse excusari à socordia, si amplius conniueant, quia ebrij ipsi qui degenerant à sensu humano, illi etiam sentient cladem, quoniam vinum abscissum est ab ore eorum. Et notandæ sunt istę locutiones Prophetæ, *Expergiscimini*. Nam ebrii etiam vigilando dormiunt: deinde consumunt maiorē partem temporis in somno. Propheta ergo huc tendit, quòd etiamsi homines ne mediocri quidem intelligentia polleant, sed ferè careant sensu, non tamen possint iam amplius sibi blādiri: quia ebrii ipsi, qui ingenio sunt prorsus suffocato, adeóque alienati sunt mēte, illi etiam sentient Dei iudicium, etiamsi sopor illos constrictos teneat, cogentur tamen expergisci ad tam manifestam pœnam. Quid ergo sibi vult ista ignorantia, si non sentitis manu Dei vos percuti? Et eodem etiam spectant aliæ locutiones, *Flete, & vlulate*. Ebrii potius sese proiiciūt in lætitiam, & intemperanter sibi indulgent, & nihil difficilius est quàm illis exprimere dolorē, quia vinum occupat ita eorum sensus, vt etiam in maximis cladibus nō desinant ridere. Dicit autem Propheta, *Flete & vlulate ebrij*. Quid ergo sobrii agent, Postea, *abscissum est vinum ab ore vestro*: Nō dicit vobis ablatus est vsus vini, sed dicit *ab ore vestro*: etiamsi nemo de vindemiis cogitet, vel de cellis vinariis, vel de ipsis cantharis, tamē cogentur velint nolint sentire Dei iudicium in ipso ore, & ipsis labris. Hoc intelligit Propheta. Videmus ergo quantopere exaggeret quod prius dixit. Et tenendus est finis ille, quòd scilicet voluit pudorem incutere populo, qui sic obtorpuerat ad Dei iudicium. Quantum attinet ad nomen עסיס: vertūt alii Mustum. עסס est Exprimere, & ideo propriè עסיס dicitur vinū quod exprimitur in torculari: non mustum quod elicitur è culpa, sed quod extorquetur quasi violenter. Ego tamen nō dubito quin hîc per speciem Propheta designet quodlibet genus vini. Pergamus.

6 *Quia gens ascendit super terram meam robusta, & absque numero, dentes eius dentes leonis, & maxillæ* (alii vertunt molares) *leonis illis*: quanquam aliud est nomen: alii vertunt leunculum.

7 *Posuit vineam meam in vastitatem*: (vel desolationem) *& ficulneam meam in decorticationem: nudando nudauit eam, & disiecit, albi facti sunt rami eius.*

Quod alii putant hîc pœnam denunciari populo, quæ nondum inflicta erat, iterum repeto, mihi non placere: sed potius meo iudicio commemorat Propheta aliam Dei vindictam, vt ostendat Deum non vno tantùm modo admonuisse Iudæos de suis peccatis, vt tandem reuocaret ad sanam mentem, sed tentasse omnia vt eos reduceret in viam, nisi fuissent prorsus desperati. Postquā ergo de sterilitate agrorum vel de aliis calamitatibus locutus est, iam addit etiā bello fuisse Iudæos afflictos. Certè fames debuerat illos tangere, præsertim quum incommoda alia aliis succedentia animaduerterent præter consuetum naturæ cursum plures annos occupare, vt iam non posset hoc imputari fortunæ. Sed vbi Deus fame iam cōfectos iterum bello persequutus est, nónne oportuit plusquam esse alienatos à mēte, qui manerent in his Dei vindictis attoniti, & nō resipiscerent? Hoc igitur consilium Prophetę est, quòd Deus quibuscūque fieri potuit modis expertus fuerit an sanabiles essent Iudæi, & occasionem resipiscendi illis dederit, nisi quòd prorsus erant intractabiles & indomiti. Dicit ergo, *certè gens ascendit*. Particula כי non debet hîc accipi causaliter, sed tantùm expositiuè. Certè, vel nempe *Gens*, inquit, *ascendit*. Quanquam illatio etiam non malè cōueniet, si dicamus sentētiam pēdere ab illo exordio, Audite senes, narrate filiis vestris: quid narrabimus? Nempe quod &c. Cæterùm hoc quoque modo כי erit exegeticum, & nō mutabitur sententia: sed ostendo rationem contextus. Gens ergo ascendit super terram meam. Deus hîc honorificè terram Canaan sibi vindicat quasi propriam hæreditatem: sed facit hoc consultò, vt melius agnoscant Iudæi illum sibi esse infestum: quia non fuisset deterior eorum conditio quàm aliarum gentium, nisi Deus voluisset pœnas de eorum sceleribus sumere. Subest igitur tacita comparatio inter Iudæam & alias regiones: acsi diceret Propheta, Quî fit vt terra vestra bellis & multis cladibus vastetur, aliæ autem regiones quiescant? Certè hæc terra sacra est Deo. Ille enim sibi eam delegit in qua regnaret, hîc habet suum domicilium. Necesse est igitur aliquam causam iræ Dei subesse, quòd terra vestra tam miserè vastetur, quum aliis terris sit otium. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Ascendit gens super terram meam* inquit, & quid hoc est? Certè Deus poterat se opponere, poterat tueri terram suam, cuius ipse erat custos, & quæ erat sub eius præsidio. Quî fit ergo vt hanc terram impunè hostes inuadant, in ea grassentur, & eam prorsus deuastent, nisi quia deserta est à Domino ipso? *Gens*, inquit, *ascendit super terram meam robusta & absque numero*. deinde, *cuius dentes sunt leonis, maxillæ sunt leunculi*. Nullum est tantum robur in Gentibus, quod Deus non possit momento frangere, neque opus habet magnis auxiliis. Poterit enim solo nutu in nihilum redigere quicquid conantur homines. Quum ergo tam impetuosè ruunt Assyrij contra Iudæos, necesse est expositos esse hostium suorum libidini: quia indigni sunt quos am-

plius Deus manu sua protegat,quemadmodũ hactenus fecit. Postea addit *vitē suam positam fuisse in desolationem & vastitatē,ficulneam suam in decorticationem.* Nō loquitur hîc Deus de vinea sua,quemadmodum aliis locis Ecclesiā hoc elogio insignit:sed quicquid in terra erat, vocat suum:quemadmodum etiam totā sobolē Abrahæ vocat filios suos. Et ita exprobrat Iudæis quod culpa sua tam miserè pereant:quia nunquam spoliati fuissent ab hostibus, nisi prius repulissent Deũ ipsum,qui solebat eos tueri:quia nihil erat in ipsorum terra quod nō ipse agnosceret pro suo.Nã sicuti elegerat populum illum,ita terrã sibi cõsecrauerat. Quicquid ergo tunc nascebatur in Iudæa,hoc erat quasi sacrũ Deo.Nunc quum & vites & ficus expositæ sint infidelium iniuriis,certũ est non amplius Deum illic regnare.Quare? nempe quod Iudæi eum expulerunt.Et postea amplificat eandem rem. Nam quod sequitur nõ est simplex narratio:*Nudando nudauit eam & disiecit.* Nõ simpliciter hîc narrat Propheta quod accidit,sed quemadmodũ iam diximus,quòd plus attētionis sibi cõciliet,atq; expergefaciat sopitos sensus populi,imò vt veternũ corrigat,quo occupatæ fuerant omnium mētes,ideo hîc exornat suam doctrinam pluribus verbis.Hæc ratio est cur dicat nudatã fuisse vineam, & ficũ:deinde proiecta fuisse folia,nudatos fuisse ramos &albos,quia scilicet nihil residuum fuerit substantiæ aut vigoris.Multi interpretes coniungunt istos tres versus cum prioribus, acsi nunc exprimeret Propheta quod prius dixerat de eruca,de brucho & locusta. Putant enim allegoricè locutum esse quum dicebat,Omnes terræ fruges fuisse consumptas à locustis & bruchis.Iam ergo addunt locustas istas,vel bruchos,vel erucas esse tã Assyrios,quàm Persas & Græcos,hoc est Alexandrũ Macedonem,& Romanos. Sed illud est omnino coactum,imò iam non opus est longa disputatione. Facilè enim quisque nunc videt Prophetam proferre in medium aliud pœnarum genus,vt modis omnibus reddat Iudæos inexcusabiles,qui etiam ad tam multiplices plagas non expergefiunt,sed manent semper obstinati in suis vitiis.Nunc pergamus.

8 *Plange tanquam puella accincta sacco super marito adolescentiæ suæ.*

Nunc Propheta alloquitur totam terram.*Plange,*inquit:neque id vulgariter, sed tãquam vidua,cui mortuus est maritus,cui adolescētula nupserat.Scimus magis tenerũ esse amorem viri adolescentis erga puellã,& vicissim puellæ erga maritum adolescentem,quàm si quispiam senex vetulam ducat.Hæc ratio est cur Propheta hîc nominet maritum adolescentiæ. Vult enim exprimere grauissimum planctum:& ideo dicit,Certè non secus debēt affici Iudæi tot cladibus,quàm mulier vidua quæ maritũ adhuc iuuenem perdidit,qui videtur abreptus esse nondũ matura ætate,sed in flore ipso. Quoniam ergo tales viduæ acerbius ferunt suam calamitatē,hæc ratio est cur Propheta hanc circunstantiã apposuerit. בעל vocant Hebræi sæpe Maritum,quia Dominus est mulieris,& eam habet sub sua tutela. Ad verbũ est, Super Dominum adolescentiæ suæ:& ideo etiam vocarunt idola sua בעלים quasi patronos, quemadmodum aliquoties diximus in Prophetam Oseam. Summa est,Iudæos non posse quiescere nisi prorsus abiecerint omnem rationem & iudicium, quia cogētur velint nolint sentire grauissimam cladem.Hoc erit mõstrum,si vidua quæ maritum adhuc iuuenem perdidit,abstineat à luctu.Ergo nunc quum Deus terram suam tot cladibus afflixerit, voluit quasi dolorem viduitatis infligere.Sequitur:

9 *Succisa est oblatio & libamen è domo Iehouæ:luxerũt sacerdotes ministri Iehouæ.*

Hîc aliis verbis Propheta cladē illam nobis depingit.Nam vt dictũ est, videmus quanta sit hominum tarditas ad reputanda Dei iudicia.Et scimus Iudæos non fuisse magis attētos quàm nunc simus.Oportuit igitur variis stimulis ipsos pungi, quemadmodũ nunc Propheta facit,acsi diceret,Si iã non laboratis de victu,si etiã non expēditis quod ebrii ipsi coguntur sentire,etiãsi non procul cernant,sed tantùm in labris suis degustent cladē istam:si ergo hæc omnia nullius apud vos sunt momenti,saltem respicite Templum Dei quod iam caret ordinario suo cultu. Nam in hac sterilitate agrorum in hac tanta inopia neque panis offertur neque vinum.Quum ergo cessare videatis cultum Dei quid adhuc cessatis ipsi?Cur non sentitis accensum esse in vos Dei furorem? Nam certè nisi Deus grauissimè offensus esset, rationem saltem haberet cultus sui, nõ fineret Templum suum manere vacuum sacrificiis. Scimus quotidie Iudæos fudisse sua libamina,& obtulisse etiam panes.Quum ergo מנחה & libamen ponit Ioel,non dubiũ est quin velit exprimere iam ferè abolitum esse Dei cultum: Deus verò hoc nunquam permitteret,nisi grauiter esset offensus propter hominum peccata.Hinc ergo melius coarguitur populi torpor,vel potius stupor,quòd non sentit etiam in Templo ipso manifesta signa iræ Dei.Sequitur:

10 *Vastatus est ager,luxit terra,*hoc est,luxerunt terræ incolæ*: quia vastatum est,*idem est verbum,vel,quia periit,*frumentum aruit,*est à verbo יבש,non à בוש quod significat pudefacere. Quanquam vtraque radix significationem hanc admittit apud Hebræos:quia ergo aruit *mustum,& exterminatum est*, infirma-

tum ad verbum,ab אמל:sed significat debilitatum esse,*oleum.*

Hîc prosequitur eandem sententiam Propheta:sed adhibet hanc verborum congeriem, vt plus efficaciæ habeat doctrina. Sciebat enim se apud surdos verba facere: ita lõgo vsu obduruerant,vt nihil vel saltẽ minimum proficeret Deus verbo suo.hæc igitur ratio est cur Propheta vehementius insistat in re non obscura. Si quis nunc roget quid opus fuerit tot verbis:videtur enim esse superuacua loquacitas. Fateor quidẽ, quicquid voluit dicere Propheta,vno verbo posse intelligi:nihil est hîc obscurum.Sed non satis erat intelligi quod dicebat,nisi etiam Iudæi in seipsos descenderẽt & sentirent sibi negotium esse cum Deo. Ad hunc sensum non adeò procliues erant.Ergo non abs re hîc laborat Propheta,quum inculcat eandem sentẽtiam pluribus verbis.Dicit igitur *agrum esse vastatum & terrã luxisse*, *quia triticum perierit,quia aruerit vinum,quia exterminatum sit oleum.* His autẽ verbis significat eos videndo nihil videre,acsi diceret,Necessitas vobis luctũ extorqueat:estis enim famelici:nemo est qui non queratur de inedia, qui non deploret penuriam panis & vini,& interea nemo vestrûm cogitat vnde hæc inopia,nempe ex manu Dei.Sẽtitis ergo in ore, sẽtitis in palato,sentitis in gutture,sentitis in stomacho,sed in corde nõ sentitis.In summa,Propheta significat vera intelligentia carere Iudæos,qui deplorãt quidem famem suam,sicuti brutæ pecudes quum esuriunt ostendunt signa impatientiæ: dicit Iudæos lugere hoc modo, quia scilicet venter ipsorum clamitet: sed interea non agnoscere culpam huius inediæ & famis esse in suis peccatis.Postea sequitur.

11 *Erubescite agricolæ,vlulate vinitores super tritico & hordeo, quia perijt messis agri.*

Nihil nouum hîc dicit Propheta:sed confirmat rursus quod prius dixit:& non est verbosus sine causa:quoniam hîc non tantùm vult docere,sed potius afficere.Atque hîc est doctrinæ cœlestis vsus.Neque enim tantùm vult Deus intelligi quid ipse dicat,sed vult penetrare in animos nostros.Et scimus verbum Dei non constare simplici doctrina,sed etiam exhortationibus,& minis,& obiurgationibus.In hoc ergo nunc Propheta incumbit: Vos inquit, *agricolæ erubescite:& vos vinitores vlulate,quia periit messis agri.*Summa est,quòd sicuti iã diximus,Iudæi nulla iam excusatione poterãt tegere suam socordiam:quoniam passim audiebatur eorũ clamor,passim querimoniæ resonabãt,quòd vastata esset terra, quòd ipsi essent famelici,quòd tot cladibus afflicti essent:interea verò nemo agnosceret Deum esse authorem,qui animaduerteret in ipsorum peccata.Sed reliqua differam in diem crastinum.

¶ Precemur Dominum.

DA omnipotens Deus,quando etiã hodie tot modis nos ad pœnitentiam inuitas,& non desinis etiam nos vrgere,quia nimiam cunctationem nostrã vides:da inquam,vt tandẽ ab hoc torpore expergefiamus,neque sinas nos inebriari Satanæ illecebris & mundi,sed Spiritu tuo nos excites ad veros gemitus,vt pudefacti in nobis cõfugiamus ad tuam misericordiam,nec dubitemus te nobis propitium fore,modò syncero corde te inuocemus,& quæramus eam reconciliationem,quam nobis quotidie offers per Euangelium tuum in nomine vnigeniti Filij tui,Amen.

12 *Vitis exaruit & ficulnea infirmata est,*vel periit,*malogranatum,etiam palma & malus,omnes arbores agri exaruerũt.certè exaruit gaudium à filiis hominum.*

COncludit nũc Propheta superiores sentẽtias,quòd scilicet Dominus exerceat tã seuera iudicia aduersus populum,vt mirum sit ipsos obstupescere,dum ita redacti sunt ad extrema.Dicit *vitem exaruisse,& omne genus fructuum:*adiungit ficulneam,postea רמון *malogranatum*(sic enim vertunt)*palmam,malum,& omnes arbores.*Hęc verò sterilitas clarum erat signum iræ Dei:nisi homines vel nimiũ sibi blãditi fuissent,vel occalluissent ad omnes pœnas.Hæc autem ἀναισθησία est quasi summus cumulus malorum,vbi scilicet homines iã non sentiunt mala sua,vel saltem non intelligunt sibi infligi à Dei manu.Iam pergamus.

13 *Accingimini,& plangite Sacerdotes, vlulate ministri altaris, venite, pernoctate cum saccis ministri Dei mei:quia prohibita est à domo Dei vestri oblatio, & libamen.*

14 *Sanctificate ieiunium,vocate cœtum,congregate senes, omnes incolas terræ in domum Iehouæ Dei vestri & clamate ad Iehouam.*

15 *Heus diem,quia propinquus est Dies Iehouæ, & tanquam vastans ab omnipotente veniet.*

Nunc incipit Propheta hortari populū ad pœnitentiā. Postquam exposuit illos tam grauiter affligi Dei manu, iam addit remediū esse paratum, modò ipsi ad Dei gratiam se conferant. Et simul etiam denūtiat grauiores pœnas in futurū tempus: quia non satis fuisset ipsos esse admonitos de suis cladibus & incōmodis, nisi etiam timuissent in futurum tēpus. Propheta igitur vt magis eos cōmoueat, dicit adhuc extētam esse manum Dei, & instare aliquid deterius, nisi sponte ipsi præueniant. Hæc summa est. Iā venio ad verba: *Accingimini, plangite, & vlulate,* inquit, *Sacerdotes ministri altaris.* Istud חגרו potest bifariam exponi: sic intelligitur à quibusdam, Accingite vos saccis, quia paulò post dicet *cum saccis*, vel *in saccis*. Sed possemus etiam simplicius accipere. *Accingite vos:* hoc est Festinate. Nā ista locutio metaphorica frequenter occurrit. Quantum ad summam rei, parum refert siue legamus, Accingite vos saccis, siue properate: Alloquitur autem sacerdotes: quanquam postea sequatur communis & promiscua exhortatio ad totum populum. Sed quia Deus cōstituerat illos populi sui duces, oportuit etiam exemplo suo præire aliis. Commune officium est piorum omnium, & precari & curare etiam fratrum salutem: sed specialiter hoc munus iniunctum est verbi ministris, & pastoribus. Sic etiam vbi Deus ad resipiscentiam nos inuitat qui aliis præsunt debent viam monstrare, idque duabus de causis: quia scilicet non frustra in hunc finem electi sint à Domino, vt aliis præfulgeant, & sint quasi luminaria. deinde qui sustinent publicū aliquod onus, debēt duplicem reatum sentire, quoties Dominus publica delicta ad iudicium, vel ad rationem vocat. Nam priuati peccant, sed in pastoribus est culpa negligentiæ: deinde etiamsi vel minimū deflectāt à recta via, grauius offendiculum inde nascitur. Meritò itaque Propheta à Sacerdotibus exordium facit, dum iubet totum populum resipiscere. Quāquam non tantùm iubet eos induere saccum, sed simul præcipit, vt ieiunium indicant, deinde conuocēt cœtum, quemadmodum videbimus. *Vos* ergo *Sacerdotes,* inquit, *Accingimini & induite saccos, plāgite, vlulate, & pernoctate cū saccis.* deinde vocat *ministros altaris, & ministros Dei,* idque diuerso respectu. Neque enim altare Propheta subrogat in locum Dei, nam hoc modo fabricaret idolum, sed vocātur ministri altaris, quia illic offerunt sacrificia Deo. Propriè autem vocantur ministri Dei. Sed quoniā Sacerdotes quoties immolabant hostias, sistebant se in conspectum Dei, & altare erat illis quasi accessus ad ipsum, vocantur propterea ministri altaris, Vocat autem simul ministros Dei, & propriè, vt dictum fuit. Sed ponit hîc אלהי: iod à quibusdam omittitur acsi non esset seruilis litera, sed superuacua. Ego tamen non dubito quin Propheta hîc Deum suum nominauerit: quia hoc modo volebat asserere plus autoritatis doctrinæ suæ. Negotium vel certamen erat illi cum toto populo: non dubium est quin superbè pro more suo opposuerint nomen Dei: clypei instar: Quid? Annon sumus etiam populus Dei? Ergo Propheta vt hanc superbiā refelleret, statuit Deum à parte sua: ideo sic loquitur, *Ministri Dei mei,* inquit. Si quis contrà excepisset Deum esse communem toti populo, facilis exceptio erat Prophetæ, Ego specialiter ab eo missus sum, & sustineo eius personam & causam eius ago, quam ipse mihi mandauit. Est igitur Deus meus, & non vester. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta his verbis. Iam addit, *Quum succisa est oblatio & libamen à domo Dei nostri.* Iam simul etiam fatetur Deum esse ipsorum, respectu sacerdotii. Scimus enim nihil temere fuisse inuentum apud Iudæos, sed templum extructum fuisse Dei mandato, & sacrificia oblata ex præscripto Legis. Tribuit ergo hunc honorem Sacerdotio, quòd Deus in tēplo illo regnat, quia scilicet, vt iam diximus, Deus probabat cultum illum, sicuti profectus erat ex eius Verbo. Quò etiam pertinet illud dictum Christi, Nos scimus quid colamus. Sed interea non ritè coluerāt Deum Sacerdotes, quia etsi externæ cæremoniæ sanctæ erant propter Dei mandatum, quia tamen polluta erant corda, certum est quicquid agebant repudiatum fuisse à Domino, donec tacti iudicii eius timore ad ipsius gratiam confugerent, quemadmodum nunc Propheta eos hortatur. Postea addit, *Sanctificate ieiunium, vocate cœtū, congregate senes, omnes incolas terræ.* קדש significat Sāctificare & propetare: sed retinui propriam significationem, Sanctificate ieiunium: quia edictum illud spectabat in finem sanctificationis. *Ieiunium* ergo *edicite:* Quorsum? Nēpe vt populus ab omnibus inquinamentis se purget, atque se purum & integrum nūc offerat Deo. *Vocate cœtum.* Apparet solennem fuisse conuocationem, quoties edicebatur ieiunium in populo. Neque enim satis erat si quisque priuatim domi suæ à cibo abstinuisset, nisi palàm omnes vno ore & vno consensu professi fuissent se reos esse coram Domino. ieiunium igitur coniunctum fuit cum solenni professione pœnitentiæ. Scimus diuersos esse ieiunii vsus ac fines: sed quum hîc Propheta loquitur de solenni ieiunio, non dubium est quin iubeat populum suppliciter accedere, quemadmodum solent rei, qui volunt deprecari culpam coram iudice, vt eius misericordiam sibi concilient. Sed de ieiunio plura dicentur secundo capite. Ego nunc tantùm hoc breuiter attingere volui. Postea iubet *congregari senes.* Addit quidem omnes incolas terræ: sed incipit à senibus, & meritò: quia semper grauior est reatus senum. Nomē verò hoc iam non refertur ad ætatem, sicuti prius. Heri quum dicebat, Audite senes, alloquebatur eos qui longa experientia iam didicerant in mundo, quæ erant ignota iuuenibus, vel hominibus mediæ ætatis. Iam autem Propheta senes intelligit quibus commissa erant guberna-

gubernacula populi. Quia verò ignauia sua passi fuerant collabi in deterius Dei cultum, & omnem integritatem, meritò Propheta hîc vult esse duces & antesignanos reliquo populo in professione pœnitentiæ. Deinde ratione muneris oportuit etiam eos monstrare viam, quemadmodum diximus de sacerdotibus. Interea tamen ostendit Ioel totum populum obstringi culpa, & neminem posse excipi ab hoc numero, quia vult omnes venire cum senibus. *Vocate*, inquit, *in domum Iehouæ Dei vestri, & clamate ad Iehouã.* Hinc colligimus quorsum locutus sit de ieiunio & de sacco, nempe vt suppliciter deprecarentur iram Dei. Ieiunium enim per se frigeret: scimus etiam in sacco per se esse inane signum. Sed precatio hîc statuitur à Propheta in primo gradu: ieiunium verò nihil aliud est quàm appendix: ita & de sacco dicendum est. Quisquis ergo saccum induet, & abstinebit à precibus, merum erit ludibrium: ieiunio etiam nemo quidquam proficiet. Sed vbi ieiunium & saccus accedunt ad precationem, & sunt quasi adminicula, tunc non inutiliter exercent se in illis homines. Notemus ergo tam ieiunium quàm saccum non aliò spectare, nisi vt sacerdotes vnà cum toto populo se Deo supplices offerant, & fateantur se dignos esse exitio, neque spem sibi reliquã esse, nisi in eius gratuita misericordia. Hæc summa est. Sequitur iam: *Heus diem: nam propinquus est dies Iehouæ.* Hîc Propheta minatur in posterum tempus aliquid grauius quàm experti fuerunt, sicuti initio dictum fuit. Hactenus ostendit eorum torporem, nunc verò pronuntiat eos non tum perfunctos esse omnibus pœnis, sed deterius aliquid metuendum, nisi maturè se ad Deum conuertant. Et iam inclamat quasi ante oculos esset dies Iehouæ. Vocat autem diem Iehouæ, quo exeret manum suam ad sumendas pœnas. Quandiu enim tolerat homines, vel sustinet eorum peccata, videtur non regnare in mundo. Et quanquam locutio hæc satis trita est in Scripturis, tamen sedulò notanda est, quia ab omnibus non intelligitur, quòd scilicet Deus appellet diem suum, vbi palàm illucet & apparet iudex mundi. Nam quandiu nobis parcit, videtur obnubilata esse eius facies: imò videtur iam non curare mũdum. Propheta igitur hîc significat instare diem Domini: quia fieri non potest, quin tandẽ exurgat Dominus, & conscendat tribunal suum ad homines puniendos, etiam si ad tempus conniueat. Cæterùm, ista interiectio dolentis significat non posse contemni vindictam de qua loquitur Propheta, sed esse horribilem. Vult enim metum Iudæis incutere, quia nimis securi erant. Dicit autem, *Propinquus est dies*, ne scilicet diem de die trahant, quemadmodum fieri solet. Nam etsi tangantur homines iudicio Dei, tamen semper cupiunt tẽpus sibi prorogari, & tardissimè ad Deum accedunt. Propheta ergo vt segnitiem omnem corrigat dicit propinquum esse diem istum. Addit כשד משדי יבוא tanquam vastitas ab omnipotente veniet. Nomen שדי tantundem valet ac Victor: sed descendit à radice שדד. Verbum autem illud Hebræis significat Perdere & destruere. שדי vocatur Potens & victor: ideo vocant Deũ שדי propter eius potentiam. Alij deducunt ab vbere. שדי igitur vocant Deum, acsi illi tribueret Scriptura hoc nomen: quoniam ex eo fluit omnis copia bonorum tanquam ex fonte vnico. Sed nomen istud ad virtutem potius & fortitudinem refero. Iam scimus gloriatos fuisse Iudæos Dei nomine, acsi esset armatus ad tuendam eorum salutem. Quoties ergo Prophetæ dicebant Deum esse שדי, rapiebat hoc populus ad peruersam fiduciam, Deus est omnipotens: nos ergo sumus securi à malis omnibus. Sed interea nõ erat fundata hæc fiducia in promissionibus. Scimus enim perperam & sacrilega etiã audacia fuisse abusos Dei nomine. Quoniam ergo stultè superbiebant Iudæi eo quòd Deus ipsos adoptauerat in populum, dicit hîc Propheta, Veniet tanquam vastitas ab omnipotẽte, hoc est Deus est omnipotens, sed vos longè decipitis, vbi putatis salutem vestram eius virtute munitam esse, quia potius erit vobis aduersarius, sicuti etiam prouocastis eius iram. Sequitur:

16 *An nõ corã oculis nostris cibus excisus est? è domo Dei nostri gaudiũ & exultatio?*

17 *Putrefacta sunt grana subtus sulcos suos, desolata sunt reconditoria* (vel apothecæ desolatæ sunt) *diruta sunt horrea, quia exaruit frumentum.*

Repetit eandem sententiam quam prius habuimus. Exprobrat enim Iudæis quòd tam serò expendant manum Dei sibi infestam esse: *An non*, inquit, *coram oculis nostris cibus excisus est? à domo Dei nostri gaudium & exultatio?* Hîc castigat Iudæorum amentiam, quòd etiam non animaduerterent quæ ante oculos ipsorum erant posita. Dicit igitur cæcutire in ipsa luce, & ita esse oculatos, vt videndo non videant: debebant enim affici, quum penuria vsq; in Templum veniret. Nam quum Deus mandasset sibi primitias offerri, certè oportuit Tẽplum ornari suis sacrificiis: etiam si pereundum fame & inedia esset centies mortalibus, non debet Deus fraudari iure suo. Quũ ergo iã non esset vlla oblatio neque libamẽ quantus fuit stupor populi, non sentire illã maledictionem, quæ debebat ipsos vulnerare magis, quàm si centies fame cõfecti essent? Videmus igitur quorsum tendát hæc verba Prophetæ, nempe vt Iudæi seipsos stuporis dãnent: quia non reputarunt sibi infligi grauissimam pœnam, quum Tẽpiũ orbatũ esset solitis sacrificiis. Postea addit, *Gaudiũ & lætitiã* sublata esse: quia scilicet iubebat Deus venire in Tẽplũ Iudæos, vt gratias agerent, & agnoscerẽt se esse fœlices, quia domiciliũ sibi inter ipsos elegerat. Ideo hæc locutio tam frequenter repetitur apud Mosen,

Lætaberis in cõſpectu Dei tui. Volebat enim hac loquẽdi forma Deus magis animare populũ, vt alacriter ad Templũ veniret: acſi dixiſſet, Ego certè nõ indigeo veſtro cõſpectu, ſed volo vos exhilarare præſentia mea: nunc autẽ quũ ceſſaret cultus Dei, dicit Propheta ſimul abolitum fuiſſe gaudiũ, quia ſcilicet non poterant hilariter gratias agere Deo Iudæi, quum ante oculos eſſet eius maledictio, quum viderent eũ ſibi eſſe aduerſum: deinde quũ carerẽt etiam pietatis exercitiis. Nunc ergo tenemus cur Propheta oblationibus adiũgat gaudiũ & lætitiam: quoniam ſcilicet erant ſymbola gratiarũ actionis. Oſtendit cauſam mali, quòd ſcilicet *Computruerant grana in ipſis ſulcis*. Nã פרדות vocãt ſemina propriè à diſperſione: Ergo à diſperſione vocat grana, & dicit putrefacta fuiſſe in ipſis agris vbi debebant germinare. Poſtea adiũgit, *apothecas fuiſſe deſolatas, & horrea fuiſſe diruta:* quia ſcilicet nullus erat vſus. Hinc colligimus grauiſſimã fuiſſe ſterilitatẽ & diuturnam. Neque enim ſi tantùm afflictus fuiſſet populus fame ad paucos mẽſes, vel ad vnũ annũ, Propheta ſic eſſet locutus. Neceſſe eſt igitur fuiſſe diuturnam iſtam famem, quemadmodum etiam ſuprà dictum fuit. Nunc pergamus.

18 *Quomodo ingemuit beſtia? confuſa ſunt armenta boum? quia deſunt illis paſcua: etiam greges ouium deſolati ſunt.*

Propheta ſuam obiurgationem amplificat, quòd tam boues quàm reliqua animalia ſentiant vindictam Dei. Subeſt igitur hîc tacita comparatio inter ſenſum brutorum animalium & populi ſocordiam, acſi diceret, Certè plus eſt intelligentiæ & rationis in bobus & in aliis animalibus brutis, quàm in vobis ſit. Nam gemunt armenta, gemunt greges: vos autem manetis ſtupidi & attoniti. Quid hoc ſibi vult? Videmus ergo vt hîc Propheta comparet ſtuporem populi cum ſenſu animalium, quò plus pudoris illi infligat: *Quomodo*, inquit: *ingemuit beſtia?* Interrogatio ad vehementiam multum valet: quia ſi more recitantis dixiſſet etiam animalia ingemuiſſe, confuſa fuiſſe armenta, & greges fuiſſe perditos, minus efficaciter affecti fuiſſent Iudæi. Sed dum exclamat & interrogatiuè loquitur per admirationẽ, quomodo ingemuit beſtia? non dubium eſt quin velit afficere Iudæos, vt incipiant ſentire illud Dei iudicium, quod prius clauſis oculis prǣterierant: quantumuis infeſtum foret. Sequitur:

19 *Ad te Iehoua clamabo, quia ignis conſumpſit paſcua* (vel habitacula) *deſerti: & flamma accendit omnes arbores agri.*

20 *Etiam beſtiæ agri clamabunt ad te* (quanquam ערג proprium eſt cerui, vt dicunt Grammatici, ſicuti etiam Pſalmo 42. habetur: eſt illic idem verbũ: Clamabunt igitur beſtiæ ad te:) *quia aruerunt decurſus aquarum, quia ignis conſumpſit habitacula deſerti*, vel paſcua.

Quoniam videbat Propheta ſe minus proficere quàm optaſſet, ideò quaſi relicto populo de ſeipſo priuatim loquitur, *Ego ad te clamabo Iehoua*. Prius iuſſerat etiam alios clamare: nunc cur non eundem ſermonem proſequitur? quia ſcilicet videbat ſurdos eſſe Iudæos, vel tam ignauos vt contemnerent omnes exhortationes, ego inquit, ad te clamabo Domine quando iſti neque pudore neque metu tanguntur: quando abiiciunt omnem curam ſalutis quando nihil momenti habent apud eos exhortationes, ego illis relictis *ad te clamabo*, hoc eſt video Domine proficiſci ex manu tua omnes iſtas calamitates: ego nõ vlulabo quemadmodum faciunt homines profani, ſed ad te rectà cõcedam: quia te ſentio iudicem in omnibus his incommodis, quæ perpetimur. Poſtquam ergo Propheta dixit Iudæos tardiores eſſe brutis animalibus, & probroſè oſtendit acutius ſentire boues & oues quàm ipſos, nunc dicit, etiam ſi illi omnes maneant obſtinati, ſe tamen facturum quod pium hominem decebat, & Dei cultorem, Ego clamabo ad te. Quare? Nam *ignis conſumpſit paſcua* vel habitacula *deſerti*. Hîc rurſus prodigioſè Dei iudicia cõmemorat. Scimus etiamſi æſtus exurat omnes regiones, tamen loca paſcua non tam facilè exareſcere, præſertim mõtoſa. Hîc enim loquitur de paſcuis illis frigidis. Scimus quantalibet ſit vbertas montium, tamen illic dominari frigus: & in maxima ſiccitate ſemper virent illæ regiones montanæ. Propheta autẽ hîc prodigij loco recitat fuiſſe habitacula deſerti exuſta. נאות quidam vertunt Paſcua, alij Habitacula. Sed quantum ad rem ipſam ſpectat, perinde eſt vtrumuis legamus: quia Propheta hîc deſignat frigidas regiones & humidas, quas nunquam humor etiam in ſummis caloribus deſtituit. Vertunt alij Pulchritudines vel ſpecioſa deſerti, ſed malè. Non dubium eſt quin paſcua, vel habitacula, aut caulas intelligat. *Ignis* ergo *cõſumpſit habitacula*, vel *paſcua deſerti*. Hoc accidere non ſolet, neque etiam cadit in communem ordinem naturæ. Ergo ſequitur fuiſſe portentum. Hæc ratio eſt cur dicat Propheta iam tempus eſſe clamandi ad Deum, quia non poterat fortuitum videri, quòd æſtus exureret humidas & aquoſas regiones. *Flamma*, inquit, *exuſſit omnes arbores agri*. Poſtea addit, *etiam beſtiæ agri clamabunt* (nam eſt verbũ pluralis numeri) beſtiæ ergo clamabunt. Hîc Propheta clarius exprimit quod prius dixerat, nempe etiamſi ratione careant bruta animalia, ſentire tamen vindictã Dei, ita vt cogant ſuo exẽplo homines pudefieri, quia ſcilicet ad Deũ clamãt. *Clamabunt* igitur *beſtiæ agri*. Tribuit ille

illis clamorem, quemadmodum tribuitur alibi pullis coruorum. Pulli certè coruorum non inuocant Deum, propriè loquendo, & tamen ita loquitur Psalmus, nempe quia rostra sua tollendo in sublime, fatentur nullum aliud esse penuriæ remedium, nisi Deus succurrat. Sic etiam Propheta hîc inducit bestias ad Deum clamantes: est autem prosopopœia. Nam hoc propriè non potuit dici de bestiis. Sed quum bestiæ vlularent præ fame, nónne fuit quædam inuocatio Dei, vt ferebat ipsarum ingenium? Quantum igitur capit natura brutorum animalium, dicuntur petere cibum à Domino, vbi edunt lamentabiles clamores & vlulatus, & ostendunt se fame & inedia premi. Quum ergo Propheta hanc personam imponit bestiis, probrosè simul obiicit Iudæis suum torporem, quòd nondum inuocent Deum: Quid vultis, inquit? Ecce bruta animalia ostendunt vobis quid agendum sit: saltem valeat hæc doctrina apud vos. Si hactenus lusimus operam ego & alij Prophetæ, si Deus frustra functus est doctoris officio apud vos, saltem boues ipsi sint vobis magistri, quibus turpe quidem est vobis esse discipulos, sed multo turpius non attendere ad eorum doctrinam. Nam boues suo exemplo ad Deum vos deducent. Nunc tenemus quanta sit vehementia in his Prophetæ verbis, quum dicit, Etiam bestiæ agri ad Deum clamabũt, quia *exaruerunt decursus aquarũ, & ignis consumpsit habitacula deserti vel pascua.* Iterum inculcat quod nuper dixi, nempe sterilitatem illam profectam esse ex claro Dei iudicio, & quod horrorem meritò incutere debeat hominibus, quia scilicet fuit species portenti. Dum ergo in ipsis montibus arescũt decursus aquarum, an poterit hoc dici naturale? אפיקים vocant decursus aquarum, vel etiã valles per quas decurrunt aquæ: nec dubium est quin Propheta hîc regiones designet, quæ semper copia aquarum vbertatem suam retinebant. Quum ergo valles ipsæ exustæ essent, certè oportuit agnoscere illic aliquod miraculum: ideo etiam tribuit clamorem illum iumentis, & brutis animalibus, nec quemlibet clamorem, sed quo Deum ipsum inuocent. Reliqua differemus in diem crastinum.

Precemur Dominum.

DA omnipotẽs Deus, quando vides nos circundatos esse infirmitate carnis nostræ, & ita etiam teneri quasi obrutos terrenis curis, vt ægrè ad te mentes & sensus nostros tollamus: da inquã, vt verbo tuo, & quotidianis admonitionibus expergefacti, tandem sentiamus mala nostra, neq; tãtùm erudiamur plagis, quas nobis infligis: sed vltro etiã nos vocemus in iudicium, & examinemus animos nostros, & ita veniamus in conspectũ tuũ, vt simus ipsi nostri iudices, quo præueniamus irã tuã: & hoc modo impetremus misericordiam quã pollicitus es omnibus, qui ad te conuersi tantum deprecabuntur iram tuam, & sperabũt etiam gratiam in nomine Domini nostri Iesu Christi, Amẽ.

CAPVT II.

CLangite tuba in Sion, & clamate (alij vertunt tantarizate: sed est generale verbum: clamate igitur, vel clamorem edite) *in monte sancto meo: contremiscant omnes incolæ terræ, quia venit dies Iehouæ, quia propinquus est.*

2 *Dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis & obscuritatis, sicut aurora expanditur super montes, populus magnus & robustus* (vel terribilis) *similis ei non fuit à seculo, & post eũ nõ addit* (hoc est, non erit amplius) *ad annos generationis & generationis* (ego cogor vno contextu legere hæc omnia: dicã postea suo loco rationem.)

3 *Coram facie eius* (coram ipso) *deuorans ignis, & post eum exuret flamma: sicut hortus Eden terra coram ipso* (ante faciem eius ad verbum) *& post eum desertũ solitudinis* (vel vastitatis) *adeóque euasio non erit ei.*

4 *Quasi aspectus equorum aspectus eius, & tanquam equites current.*

5 *Secundum vocem quadrigarum,* sic במראה interpretes vertũt: postea dicam de hoc verbo, *super cacumina montium saltabunt, secundum vocem flammæ ignis vorantis stipulam, quasi populus robustus,* vel terribilis, *paratus ad prælium.*

6 *A facie eius pauebunt populi, omnes facies colligent nigredinem.*

7 *Quasi gigantes,* vel fortes, *discurrent, sicut viri prælij ascendent murum, & vir,* hoc est, quisque, *in viis suis ambulabit, & non tardabunt gressus suos,* alij, non inquirent de viis suis.

8 *Vir fratrem suum,* hoc est quisque sociũ suum, *non premet, quisque in viis suis non ambulabit: vsque in gladium cadent,* hoc est, super gladium cadent, *non vulnerabuntur,* alij non concupiscent.

9 *Per vrbem gradientur, per murum discurrent, in domos ascendent, vsque ad fenestras intrabunt tanquam fur.*

10 *Coram eo contremiscet terra, & angentur cæli, sol & luna nigrescent, & stellæ*

retrahent splendorem suum.

11 *Et Iehoua edet vocem suam coram exercitu suo, quia magna valde castra eius: quia robustus, qui facit,* vel exequitur, *verbum eius: quia magnus dies Iehouæ, & terribilis valde: & quis sustinebit eum?*

Caput hoc continet seueras exhortationes minis permixtas. Minatur autem Propheta vt corrigat torporē populi, quem iam vidimus nimis fuisse tardum ad reputanda Dei iudicia. Ego autē volui simul cōtexere istos vndecim versus, quia nihil hîc aliud propositū est Prophetæ, nisi vt metu cōmoueat animos populi. Hæc igitur descriptio tantùm huc spectat, vt sentiat populus iam non esse tēpus quiescendi: quia Dominus postquā tolerauit eorū scelera, iā velit vno impetu effundere totum suum furorem. Hæc summa est. Nunc veniamus ad verba: *Clangite tuba in Sion: clamate in monte sancto meo,* inquit: *cōtremiscāt omnes incolæ terræ.* Propheta ab exhortatione incipit. Scimus enim eū alludere ad solennē legis ritum, quia sicuti diebus festis clangebant tubæ ad populum vocandum, sic etiam vbi aliquid extraordinarium acciderat. Non ergo tantùm priuatim singulos Propheta hortatur, sed quia à minimo vsque ad maximū omnes scelerate egerant, ideo etiam iubet totam Ecclesiam vocari, vt cōmuniter agnoscant se reos esse coram Deo, & pœnam deprecentur. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, neminem esse in populo, qui se eximere à culpa possit, quoniam grassata fuerit iniquitas per totum corpus. Cæterùm, docet hic locus, quoties impendet aliqua Dei vindicta, & iā signa nobis apparent, vtendum esse hoc remedio, nempe vt publicè omnes cōueniant, & fateantur se dignos esse exitio, confugiant interea ad Dei misericordiā. Scimus, quemadmodū iā dixi, hoc fuisse olim mandatum veteri populo: & talis ratio non fuit abolita per Euangelium. Vnde etiā apparet quantopere desciuerimus à vero & legitimo ordine, quia hodie nouū esset & insolitū, si ieiuniū indiceretur. Quare? nā maior pars obduruit: & quemadmodum vulgò nesciunt quid sit pœnitentia, ita etiam non intelligunt quid sibi velit pœnitentiæ professio. Neque enim intelligunt quid sit peccatum, quid sit ira Dei, quid sit gratia. Ideo non mirum est tam securos esse, & quum de veniæ deprecatione agitur, hoc totum esse hodie incognitum. Sed quanquam ita vulgus obstupuerit, nostrum tamen est ex Prophetis colligere qualis semper fuerit vera populi Dei gubernatio, & quantum in nobis est, etiam studere quisque debet vt hæc innotescant, vt si quando vsus erit publicæ pœnitentiæ, etiam rudissimi quique intelligant fuisse semper hoc vsitatum in Ecclesia Dei, & fieri non inconsiderato hominum zelo, sed arbitrio ipsius Dei. Iubet autem *incolas terræ contremiscere:* quibus verbis significat non ludendum esse inanib. cæremoniis coram Deo, sed seriò agendum. Vbi ergo clangunt tubæ, corda etiā expauescere debent: & ita cōiungitur rei veritas cum signis externis. Quod diligenter notandum est, quia mundus semper propensus est ad oculare aliquod obsequium, & putat satisfactum esse Deo, vbi seruatus est externus ordo aliquis. Atqui nihil aliud quàm illudimus Deo si obtendimus cæremonias, & nō respōdet syncerus cordis affectus, quemadmodū iterum postea videbitur suo loco. Iam adiungit Propheta etiā minas, vt permoueat animos populi, *Quia,* inquit, *venit dies Iehouæ, quia propinquus est.* His verbis primò significat non esse expectandum vsque dū percutiat nos Deus, sed simulatque ostendit iræ suæ signa, præueniēdum esse eius iudicium. Quoties ergo Deus nos admonet de sua vindicta, statim properandum est ad deprecationem veniæ: *Propinquus,* inquit, *est dies Iehouæ.* Quæ sequuntur debent referri ad eum finem quem diximus. Propheta enim hîc depingit nobis terribile Dei iudicium, vt animos etiam stupidis vel nimis torpentes percellat. Ac primò dicit, *Dies tenebrarū & caliginis, dies nubis & obscuritatis: quasi aurora quæ expanditur super montes.* Quum vocat diem tenebrosum & obscurum, vult denūtiare nullam fore spem salutis. Nam scimus vulgari Scripturæ vsu lucem vocari vel hilarem & lætum statum, vel etiam spem salutis, vbi accidit aliqua afflictio. Iam autem Propheta quasi extingueret omnem spem in mundo, pronūtiat diem Iehouæ fore tenebrosum, nēpe absque spe remedij. Hæc summa est. Postea quum dicit, *sicut aurora quæ expanditur,* hoc ad notandā celeritatem positum est. Scimus enim quàm subitus sit quotidie exortus auroræ super montes: momento aurora super mōtes expāditur vbi sunt tenebræ. Neq; enim statim vel in valles, vel in loca etiā plana lux penetrat: sed si quis respiciat cacumina montiū videbit momēto aurorā consurgere. Perinde est igitur acsi Propheta diceret, Diē Domini propinquū esse, quia scilicet repentè poterit Dominus emittere manū suā, quemadmodū aurora expāditur super mōtes. Postea addit speciē, *Populus magnus & robustus, cui similis non fuit ab initio, vel à seculo, & post quē non addet esse similis vsq; ad annos generationis & generationis.* Hîc Propheta speciē vindictæ exprimit, de qua tātū in genere locutus erat. dicit autē, quod hactenus meminit vindictæ Dei, nō esse ita intelligendū acsi Deus palā & visibili formā à cælo descēderet, sed Assyrios fore ministros & executores vindictę eius. In sūma, hîc ostēdit Propheta metuendū esse aduentū illius populi, acsi Deus manum suā è cælo exereret, & ageret cū populo suo, sumeret de sceleribus eius vindictā. Docet autē his verbis non proficere quidquā homines vbi cæcutiūt ad Dei iudicia, quoniāDeus nihilominus exequitur opus suū, & vtitur hominū manu. Sunt enim flagella eius, quibus castigat etiā populum suū. Chaldæi & Assyri increduli erāt, Deus tamen vsus est eorū opera ad Iudęos affligendos. Hoc nunc Propheta; docet

ꝙ ſcilicet Deus appareat vindex in ipſis Aſſyriis, quoniam eos adhibet miniſtros & executores iudicij ſui. Interea videmus vt hîc depingat Propheta terribilē irā Dei, vt excutiat Iudæis ſuam cunctationem: quia ſcilicet videbat parum moueri omnibus minis, & ſemper nouas blanditias captare. Hęc ratio eſt cur in hac tam longa deſcriptione inſiſtat. *Coram eo*, inquit, *ignis vorabit*, & poſt eū *flamma exuret*. Significat talē fore vindictā Dei, quæ abſumat totum populū. Nam Deus multis modis cœperat populū illū caſtigare, ſed ſine profectu, quemadmodum vidimus. Propheta igitur nunc dicit reſtare extremā manū, vt ſcilicet Dominus in totū aboleat iſtos tam præfractos homines, quos hactenus nō potuit reducere ad ſanā mentem mediocribus pœnis. Pepercerat enim illis magna ex parte, etiāſi ſeuerè & duriter ipſos tractabat, & illis dabat ſpatium reſipiſcendi. Quum ergo videret Propheta eſſe prorſus deſperatos, dicit, nunc tātùm reſtare vt Dominus ſemel eos penitus cōſumat. Addit, *ſicut hortus Eden terra ante ipſum, poſt eum autem terra ſolitudinis, adeóque* (& etiam) *euaſio non erit ei*. Hîc Propheta admonet Iudęos, etiamſi amœniſſimam regionem inhabitent & apprimè fœcundam, non eſſe cur ſibi placeant, quia Deus in vaſtitatē cōuertit etiā pulcherrimas terras. Cōparat igitur hîc Iudæam horto Eden, hoc eſt, Paradiſo. Atqui talis etiam fuit ſitus Sodomæ, quemadmodum docet Moſes, Quid profuit Sodomitis habitare quaſi in paradiſo? Hoc eſt, incolere pinguem illam & opimam terram? Deinde vbi putabant ſe foueri in Dei ſinu? Sic etiam nunc dicit Propheta, quamuis terra ſimilis ſit Paradiſo, tamen vbi hoſtis illic graſſatus fuerit, ſequetur triſtis vaſtatio, ſequetur vbique diſſipatio, nullus erit illic cultus, nulla amœnitas, nulla ſpecies terræ: quia hoſtis ille ſufficiet ad omnia perdenda. Finis eſt, ne Iudæi confiſi Dei benedictione quam hactenus experti fuerant, in poſterū ſecurè etiā contemnant eius vindictam, quia ira eius momento abſumet & vorabit quidquid hactenus fœcunditatis in terra fuit. Hæc ſumma eſt. Tandem concludit non fore euaſionem ab iſtis hoſtibus, id eſt, ab Aſſyriis: quia venient inſtructi illo mandato, vt totam terram in nihilum redigant. Adiungit poſtea multas ſimilitudines, quas quiſque per ſe ſatis intelligit: ideo ego non ero in illis explicandis longior, & ſermo eſſet ſuperuacuus. *Quaſi aſpectus equorum aſpectus eius, & tanquam equites, ſic diſcurrent*. Verſus hic iterum celeritatem vindictæ exprimit, acſi diceret Propheta longam diſtantiam non fore obſtaculo quò minus ſtatim inſiliant Aſſyrij & occupent Iudæam, quia longinquitas etiam fallebat Iudæos, quum putarent adhuc longas ſibi fore inducias. Ergo Propheta hîc tollit vanā illam fiduciam, quum dicit fore equis & quadrigis ſimiles. Addit deinde, ſecundum vocē, מרכבות exponunt Quadrigas. quāquam Hebræi putant potius eſſe Ephippia, vel ſellas quas vocamus. Sed tamen malo de quadrigis accipere: quia hoc non poſſet quadrare ephippiis equorum quod dicit Propheta ſecundum vocem quadrigarum *ſuper cacumina montium ſaltaturos. Saltabunt igitur ſuper cacumina montium*: Quomodo? tanquam quadrigæ, hoc eſt magno impetu venient, vel edent magnum ſonitum, vel terribilem. Loquitur autem de capitibus montium: quoniam ſcimus illic maiorem eſſe reſonantiam vbi eſt aliqua concuſſio. Modis igitur omnibus Propheta amplificat vindictam illam Dei, vt tandem expergefaciat Iudæos, qui nimis diu ſua indulgentia prouocauerant iram Domini. *Secundum*, inquit, *vocem flammæ ignis*, hoc eſt igneæ, *vorantis ſtipulam*. Comparat ab vna parte Aſſyrios flammæ, quæ omnia conſumit: comparat autem Iudæos ſtipulæ, etiamſi putent ſe munitos eſſe multis opibus & præſidiis. Tandem addit, *ſicut populus robuſtus paratus ad prælium: à facie eius pauebunt populi, & omnes facies cōtrahent nigredinem*. His verbis ſignificat Propheta Aſſyrios quum venient, inſtructos fore potentia, quæ omnes populos etiam ſolo rumore proſternat. Quòd ſi formidabiles erunt Aſſyrij omnibus populis, quid facturi ſunt Iudæi? In ſumma hîc Propheta oſtendit Iudæos nullo modo fore pares ad repellendum tam robuſtum hoſtem, quia alios omnes populos ſolo ſuo rumore ſic proſternet, vt nemo ſe mouere audeat. Comparat deinde ipſos gigantibus: *Sicuti gigantes*, inquit, *diſcurrent, ſicuti viri prælij aſcendent murum, & vir* (hoc eſt quiſque) *per vias ſuas ambulabit*. Denique iſtas loquendi formas in hunc finē cōgerit Propheta, vt ſciant Iudæi ſibi fore negotium cum inexpugnabili Dei manu, & fruſtra iam ipſos vndique imploraturos opē, quia nihil remedij inuenient in toto mundo, vbi ſcilicet Deus tā formidabili modo vindictam ſuam exerit. Dicit inter alia, *non tardabunt greſſus ſuos*, quanquam alij vertunt, Non inquirent de viis ſuis, quia proximè dixit, per vias ſuas gradietur, hoc eſt, nō veniēt, ſicuti ſæpe quū exteri homines faciunt iter per vias incognitas, ſolicitè inquirunt ne lateant alicubi inſidiæ, ne ſint aliqui anfractus, ne ſint viæ difficiles & perplexæ: *non inquirent*, inquit: acſi iam iter eſſet patefactum, acſi iam regio tota illis cognita eſſet, ſic etiam ſecurè pergent. Hæc etiam pars ad notandam celeritatem valet, vt ſcilicet Iudæi perinde ſibi metuant à Dei vindicta, acſi iam inſtaret eorū ceruicibus. Poſtea addit, *Vir fratrem ſuum non premet*. Hac loquendi forma ſignificat Propheta compoſito ordine venturos, ita vt turba nihil confuſionis generet, quemadmodum ſolet vt plurimum fieri. Nam hoc valde difficile eſt, vt exercitus iter faciat non tumultuosè, ſed compoſito gradu, acſi duo vel tres ſimul incederent. Nam ſi centum equites ſimul iter faciant, tamen alij impedient alios. Vbi igitur tanta multitudo collecta eſt, vix aliter poteſt fieri, quin alij alios retardent ac morentur. Propheta autem hoc negat fore in Aſſyriis, quia Dominus diriget greſſus ipſorum. Quanuis ergo ingentem turbam Dominus adducat, tamen erit compoſita & ordinata, vt nemo

socium suum vrgeat, vel afferat aliquod obstaculum. *Vir*, inquit, per viã suã ambulabit, nempe sine remora: *& in gladios cadent, neque vulnerabuntur*, hoc est non modò robusti erũt bellatores, vt intrepidè se proiiciant in omne genus discriminis, sed erunt etiã quasi immunes ab omni iactu telorum, quanuis irruant in gladios sicuti furiosi, neque sibi caueant, non tamen vulnerabuntur. Potest tamen hoc simplicius accipi, Non vulnerabuntur, hoc est acsi non essent vulnerandi. Et videtur mihi genuinus esse Prophetæ sensus, quòd scilicet nõ concipient vllum mortis metum, vt cautè aggrediantur hostes suos, sed quasi possent impunè lacessere mortem ipsam, quod se proiiciant in ipsos gladios: non timebant igitur vulnus vllum, sed perinde acsi gladij essent innoxij, audebunt se in ipsos proiicere. Alij vertunt, non concupiscent, & verbum etiam hoc significat, quasi diceret Propheta, non fore pecuniæ cupidos. Sed vix potest quadrare illa significatio loco præsenti, & videmus optimè sensum illum fluere, quòd scilicet absque dubitatione irruent in gladios, acsi non essent vulnerandi. Postea sequitur, *Per vrbem gradientur, per murũ discurrent, in domos ascendent vsque ad fenestras intrabunt, tanquam fur.* Hîc significat Propheta frustra Iudæos confidere suis vrbibus munitis, quia illuc quoque facilè penetrabunt hostes: Gradientur, inquit, per vrbem, hoc est, acsi nullæ essent portæ. Sensus ergo est, quanuis Iudæa multis vrbibus abundet, quæ videntur esse inexpugnabiles & quæ videntur etiam posse abrumpere cursum hostium, quemadmodum semper ferè contingit, vt subsistere cogantur etiam magni exercitus, vbi est opposita aliqua vrbs bene munita: Propheta hîc dicit vrbes non fore impedimento quum Assyrij venient in Iudæam, quia scilicet gradientur per vrbem, acsi esset planum iter, & nullæ portæ illis essent clausæ. Gradientur igitur per medias vrbes tanquam per planitiẽ, & per cãpos apertos. Sic etiã quod sequitur, Discurrent per murũ, inquit. Sunt quidẽ hyperbolicæ locutiones: sed si expendimus quanta sit segnities hominũ ad metuendas pœnas, fatebimur Prophetam modum non excedere in istis locutionibus. Discurrẽt igitur per vrbem, hoc est, frustra putabitis fore vobis aliquam remissionẽ, vel aliquod tẽpus quietũ, quia vobis putatis sustinẽdos esse ad tẽpus hostiũ impetus: minimè inquit, discurrent enim per murũ acsi esset planities: deinde *ascendent in domos, & intrabunt vsque ad fenestras, & facient hoc tanquam fur.* hoc est, etiamsi nullus esset hostilis impetus, tamẽ furtim & clanculũ penetrabũt in domos vestras vbi erit magnus tumultus, vbi tota regio ad arma concurret, vbi etiam putabitis vos fore pares ad resistendum, tanquam fures pedetẽtim domos vestras ingredientur & venient vsque ad fenestras, non poteritis & aditum illis præcludere. Tandem addit, *Coram facie eius contremiscet terra, & angẽtur cæli, sol & luna nigrescent, stellæ ipsæ retrahent splendorem suũ.* Hîc magis hyperbolicè loquitur Propheta: sed semper memoria tenendum est fuisse illi sermonem cum hominibus plusquam stupidis. Oportuit igitur ipsum quasi monstruosè loqui, vt magis afficeret istorũ animos: quia vulgari loquendi modo nihil proficitur apud homines præfractos, præsertim qui iam exuerunt omnem pudorem, & simul quos fascinauit Satan, vt nihil metuant, nihil doleant. Vbi ergo talis stupor occupat mentes hominum necesse est Deum fulminare, vt audiatur eius sermo. Quemadmodum ergo monstruosa erat populi socordia, sic etiam oportuit, vt ita loquar, Prophetam monstra verborum in medium proferre. Hæc ratio est cur nunc dicat, *Coram facie eius* (nempe hostis) terram fore trepidam. Deinde addit, *etiam cæli ipsi angentur:* non quòd cæli sibi ab Assyrio metuerent, sed significat Propheta tale fore vindictæ genus, quod totum mundum expauefaciat, vt scilicet desinant Iudæi subterfugia aliqua sperare, quemadmodum sibi blandiebantur acsi possent euolare supra nubes, acsi possent reperire sibi latebras, vel aliquos angulos procul. Propheta significat totum mundum fore horrore plenum, vbi Dominus instructus suo exercitu veniet. Tandem addit etiam de *sole & luna*, acsi diceret, nihil amplius auxilij sperandum erit à creaturis. Nam lux ipsa vitalis eos deficiet vbi Dominus effundet illum impetum furoris sui. *Sol & luna nigrescent*, inquit, *& stellæ retrahent splendorem suum.* Ergo etiamsi sursum iam tollatis oculos, ne scintilla quidẽ lucis vos poterit recreare, quia ab omni parte caligo vos obruet. Sẽtietis enim Deũ vobis infestũ in cælo, sicuti in terra ipsa. Hîc denique præcludit Iudæis omnes aditus ad bene sperandũ, quia non tantũ tumultuabitur Assyrius in terra, sed etiã Deus signa vindictæ suæ è cælo dabit, vt sol cogatur expauescere ad tale signum, & luna & stellæ omnes. Tandem addit, *& Iehoua edet vocem suam coram exercitu suo.* Videtur Propheta hoc versu anteuertere quicquid contrà adduci poterat ex parte hominũ. O! tu denuntias nobis magnos terrores. Quasi verò Assyrij non sint ex numero hominũ, quasi nulli sint alij populi in mũdo, quasi nullus sit alius exercitus, quasi nullæ sint aliæ vires, quasi nulla sit etiã alia audacia. Nã si hodie Assyrij sunt formidabiles, tamẽ habẽt etiã vicinos, qui poterũt robur aduersũ colligere, vt illos facilè sustineant. Ægyptus etiã tũc erat populosa regio, & optimè munita: quis nõ dixisset Ægyptios pares fore Assyriis? queẽadmodũ etiam Iudæi putabãt se illorũ fœdere fore saluos. Deinde erat Syria, erãt tot regna, quibus Iudæi poterãt iactare se esse cinctos, vt nullus accessus pateret Assyriis. Nã vtcunque nõ sufficeret populus Moab, vel populus Ammõ, simul tamẽ omnes collecti, nẽpe Edõ & Ammõ, & Moab: deinde Tyrus & Sidon, & tot regna vicina poterãt certè sufficere ad repellendos Assyrios. Cæterũ, ne quis

hoc obiiceret, breuiter excipit Propheta Deum fore ducem illius exercitus: quasi diceret, Ego hactenus prænuntiaui hanc esse Dei manum. Assyrii enim non sponte huc veniūt, hoc est, nisi excitati diuinitus: sed quia hoc nondum satis animos vestros afficit, scitote Deum fore ducem in illo exercitu. *Deus* ergo *emittet vocem suā à facie exercitus sui*. Hîc disertè nominat Assyrios Dei satellites. Non venient ergo quasi milites conductitij sub Rege suo, nō venient etiam quasi militent terreno Regi, sed Dominus ipse eos reget, & voce sua ipsos incitabit. Hoc verbo docet Propheta bellum Iudæis fore non cum vna gente duntaxat, sed cum Deo ipso & tota virtute eius cælesti. *Deus* ergo inquit, *edet vocem suam coram exercitu suo, quia magna valde castra eius*. Iterum repetit tantam fore multitudinem, quæ ad exequēda Dei iussa sufficiat, vt frustra vires vndique comparent Iudæi ad resistendum. *Robustus* inquit, *qui exequitur verbum eius*. Clarius exprimit quod iam dixi, nempe Assyrios etiamsi sua cupiditas eos impellat, etiamsi intenti sint ad rapinas & prædam, tamen non venturos tātùm proprio motu, sed quia Dominus illos armauit, & quia vtitur eorū opera, *Validus est* ergo *qui facit verbum Dei*, hoc est, qui exequitur eius mandatū: non quòd Assyrijs hoc esset propositū, nēpe morem Deo gerere, vel offerre illi suū obsequiū, quemadmodū fideles spōte se illi addicūt: sed quia Dominus arcana sua prouidētia eos direxit, quia vsus est eorū manu ad pœnas de populo suo sumēdas. Postea tādē addit, *quia magnus dies Iehouæ & terribilis; & quis sustinebit eum?* Hac clausula ostendit talē fore vindictam, quæ Iudæos in nihilum redigat, ideo iam tempus esse resipiscendi: alioqui Deum pœnas sumpturum de illorum peruicacia si adhuc surdis auribus prętereant quod illis Propheta denunciat. Iam quod ad locū hunc pertinet, vbi dicit robustū esse qui facit verbum Dei, alibi admonuimus bifariam homines seruire Deo, vel eius mandata exequi sponte, vel quatenus ipsos cæco motu impellit. Angeli & fideles exequuntur mandata Dei, quia reguntur Spiritu obedientiæ: sed impii etiam & diabolus ipse, qui eorum est caput, iussa Dei implent, neque tamen hoc illis imputatur in obsequium. Nam furiosè tantùm prauo suo affectu feruntur, & cuperent quantum in se est abolere omne imperium Dei: sed coguntur etiam velint nolint parêre Deo, non vltrò neque voluntariè, quemadmodum dixi, sed quia Dominus conuertit in eum finem quem decreuit, omnes eorum conatus. Quicquid ergo moliatur Satan & omnes impii, interea seruiunt Deo, atque obtemperant eius mandatis, & tumultuosè feruntur contra Deū, sed ipse continet eos sub freno: deinde dirigit eorum opera & mentes in suum finem. Sic ergo nunc dicit Ioel Assyrios facturos Dei verbum, non quia propositum illis esset obtemperare Deo, non quòd etiam Deus illis quicquam mandasset, sed verbum Domini hîc ponit pro arcano decreto. Ergo sicuti impij non voluntarium obsequium Deo pręstant, sed coactum, vbi Dei mandata exequuntur: ita duplex est Dei mandatum vel verbum. Est enim mandatum quo docet suos filios ac in suam obedientiam adducit: Aliud autem est mandatum arcanum, vbi homines ipsos non dignatur alloquio, neque ostendit quid placeat aut quid velit facere, sed illos prauis suis cupiditatibus ferri sinens, interea habet arcanum suum decretum, quod per ipsos exequitur, etiamsi nolint.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos tam benignè & suauiter quotidie inuitas, & proponis nobis in medium paternam beneuolentiam, quam semel exhibuisti nobis in Christo Filio tuo: da inquam, vt hac dulcedine allecti nos totos tibi tradamus, & simus ita tibi dociles ac morigeri, vt etiā vbi direxeris nos Spiritu tuo, prosequaris omni genere benedictionis: interea tamē ne simus surdi ad tuas admonitiones: & quādo toties deflectimus à recta via, da vt statim expergefiamus vbi nos admones, & redeamus in viam, & nos etiā digneris amplecti, & recōciliare tibi per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

12 ***Atque etiam nunc dicit Iehoua, Conuertimini ad me in toto corde vestro, & in ieiunio & in fletu, & in planctu.***

13 ***Escindite cor vestrum, & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Iehouam Deum vestrum, quia ipse propitius & misericors, longus ad iram, & multus clementia & pœnitebit eum super malo.***

POstquam horribile illud iudicium de quo vidimus, denunciauit Propheta, iam ostendit sibi non esse in animo terrere populum sine aliquo profectu, sed potius animare ad resipiscentiam: quod fieri non potest, nisi oblata spe venię. Diximus enim aliis locis, & colligere hoc licet ex tota Scriptura, non posse homines reduci in viam, nisi spem concipiant misericordiæ Dei, quia desperatio prorsus contumaces redderet, & duplicat etiam, imò centuplicat prauitatem hominum. Nam qui antè erat improbus, si desperet, iam totum se proiiciet sine aliquo modo. Ideo Propheta nunc describit propitium & misericordem Deum, vt hoc modo blandè populum ad studium pœnitentiæ alliciat. Primùm dicit, *Et nunc etiam dicit Dominus, Conuertimini ad me.* Propheta non suo nomine populum hortatur, sed

loquitur ex persona ipsius Dei. Poterat quidem testis esse eius gratiæ quam prædicat, sed efficacior sermo est vbi inducit Deum ipsum loquentem. Subest autem magnum pondus in his verbis, *nunc etiam.* Si quis enim expendat quæ vidimus ab initio secundi capitis, non putabit iam esse remedio locum. Deus enim multis modis tentauerat populum hunc in viã reducere. Sed quemadmodum iam vidimus, obstupuerat maior pars, vt ferulæ Dei essent prorsus inutiles. Restabat igitur clades vltima, quam etiam Propheta minatus fuit ab initio secundi capitis. In hac autem desperatione adhuc proponit spem aliquam misericordiæ, si ad eum se conuertant: *Nunc quoque*, inquit. Emphatica est particula וגם, Etiam nunc, hoc est, quamuis nimium diu abusi fueritis Dei tolerantia, & quantum ad vos spectat, elapsa fuerit occasio, quia vobis clausistis ianuam: tamen nunc etiam, quod nemo sperasset, imò quod vobis ipsis debet esse incredibile: nunc Deus adhuc vos expectat, & inuitat ad spẽ salutis. Sed coniungi debent duæ istæ particulæ, *nunc etiam*: quia non est in arbitrio hominum sibi fingere locum misericordiæ quoties libuerit. Deus enim hîc ostendit tempus esse
Iesa. 49.8. acceptabile, quemadmodum loquitur Iesaias, vbi nõdum reiicit homines, sed offert se propitium. Meminerimus ergo Prophetam hîc non laxare habenas hominibus, vt tempus extrahant, quemadmodum solent facere profani & derisores qui de die in diem illudũt Deo. Sed Propheta hîc ostendit obediendum esse voci Dei, vbi nos inuitat, quemadmodũ etiam Iesaias loquitur, Ecce nunc tempus acceptum, ecce dies salutis: nunc Deum quærite, quia prope est, inuocate eum, dum inueniri potest. Sic igitur quemadmodum admonui, cohærent istę duę particulę, *nunc etiam*, vt debeant attenti esse homines ad vocem Dei: dum ipsos inuitat, ne scilicet differant in crastinum, quia fortè Dominus ipse claudet ianuam, & nimis sera esset pœnitentia. Interim videmus quàm indulgenter sustineat Deus homines, quum relinquit spem veniæ tam obstinato populo & ferè perdito, *Nũc etiam*, inquit, *Conuertimini ad me in toto corde vestro.* Propheta hîc admonet non esse agendum fictè cum Deo, quemadmodum homines libenter semper ei illuderent. Videmus enim quid soleat totus ferè mundus facere. Deus liberaliter occurrit nobis, & paratus est nos in gratiã recipere, etiamsi centies alienati simus ab eo: sed nos præter hypocrisin & fucum nihil afferimus: ideo Propheta disertè hîc denuntiat simulationem hãc Deo non placere, & nihil protecturos esse qui tantùm pœnitentiam aliquam obtendunt externis signis, sed opus esse serio & syncero cordis affectu. Hoc intelligit per totum cor, non quòd possit inueniri perfecta pœnitentia in hominibus, sed cor totum vel integrũ opponitur dimidio. Nam homines satis intelligũt Deũ non esse puero similem, sed partiuntur cor suum, & quum aliquã partem erogant Deo putant satisfactum esse: interea verò manet interior & occulta quædam obstinatio, quæ ipsos longè à Deo separat. Hoc vitium nunc corrigit Propheta quũ dicit, *Conuertimini in toto corde.* Ostẽdit ergo hypocrisin hanc abominabilem esse Deo quum homines retinẽt maiorem partem cordis sui quasi occlusam, & putant satis esse, si modò afferãt aliquem volaticũ affectũ, vt ita loquar. Postea addit, *ieiuniũ & planctum, & fletum.* quibus verbis ostendit quàm grauiter peccauerint: acsi diceret, nõ vnum modò exitij genus meritos esse, sed dignos centum mortibus: ergo iam nõ fore Deum cõtentum mediocri aliqua pœnitẽtia, nisi ipsi supplices veniãt, subeãt reatum suum. Verum quidem est, quotidie, imò assiduè suspirandum esse nobis, quia non desinimus singulis ferè horis prouocare in nos iram Dei: sed Propheta hîc de solenni ieiunio loquitur, quia populus tam grauiter Deum offenderat, vt opus esset singulari aliqua professione qualẽ hîc describit. *Venite* ergo *ad me, in ieiunio, in fletu & plãctu*, hoc est, tandem ostẽdite vos esse reos, & suppliciter deprecamini vindictã, quam meriti estis tot sceleribus: acsi iudex denũtiaret maleficio nõ agẽdum esse simulatè, sed simpliciter culpam esse profitẽdam. Solent enim rei prætexere multas excusationes, vt ita effugiãt pœnam. Si autem iudex teneat reum super & satis cõuictum, dicet, Quid proficis? nam tuæ istæ tergiuersationes, vel subterfugia mihi fœtent. Iam enim teneo te cõstrictum: tu autem velles elabi istis cauillis: tu magis iram meam prouocas. Si ergo cupis me esse tibi placabilem, agnosce quàm grauiter deliqueris, & sine vllo colore iam ostẽde te esse morte dignum & nihil amplius superesse, nisi vt clemẽter tibi ignoscam, quia si vis culpam extenuare, si vis tua excusatione quærere salutem, tu nihil proficies. Si nunc agit Dominus cum hoc populo, *Cõuertimini ad me*, inquit, syncerè primò, deinde addit, *in ieiunio, in fletu & planctu*, hoc est appareat vos suppliciter deprecari exitium quod meriti estis, quia mediocris pœnitentia nõ sufficeret, quum vos tot sceleribus sitis mihi obstricti. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Postea adiũgit, *Scindite cor vestrũ & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Iehouã Deũ vestrum*: Iterum repetit Propheta syncerè agendũ esse cum Deo, quia omnes ceremoniæ, quibus putãt se homines defungi, mera ludibria sunt, vbi nõ præcedit cor purum & syncerum. Quoniam autem solebãt in rebus luctuosis vestimẽta scindere, ideo dicit, Deus iam occalluit ad vestros istos ritus, quia quantum ad homines spectat, satis estis & plus æquo cæremoniosi. Sciditis enim vestes vestras, & ita elicitis misericordiam apud homines: interea cor vestrum manet obstipum, nulla est illic laceratio, nulla apertura. *Scindite* ergo *cor vestrum*, hoc est, desinite ita ludere cum Deo, sicuti hactenus estis soliti: sed incipite à corde

ipso

ipso. Certum quidem est Orientales populos fuisse deditos multis cæremoniis, *sed vitium* quod hîc perstringit in Iudæis Propheta, ingenitū est ferè cunctis mortalibus. Quisque ergo nostrûm propensus erit ad hypocrisin, nisi reuocetur ad syncerum affectum cordis. Ideo tenendum est, hanc doctrinā proponi omnibus seculis & gentibus. Excutiat quisque seipsum, reperiet se hoc morbo laborare, quòd scilicet potius scindet vestem suam quàm cor suum. Quum autem Iudæi haberent in solenni more cęremoniam istam, non abs re Propheta eam deridet, ac dicit pro nihilo censeri apud Deum, nisi scindant corda. Cęterùm quū iubet corda scindere & non vestes, quanquam videtur repudiare externū illū ritum, nō tamē præcisè eum damnat, sed ostendit hunc esse legitimum ordinem, vbi cor scinditur. Non debet autem videri dura hæc locutio quum dicit, *Scindite cor*, quia alludit ad externum ritum: quū scinderent vestes, nudabant se corā Deo, & exuebant omnibus ornamentis. Vult ergo vt sibi displiceant, & cor ipsum potius denudent. Scimus autem cor implicitū esse in hypocritis, & semper eos captare latebras vt fugiant conspectū Dei. Similitudo igitur hæc optimè quadrat quum iubet Propheta cor scindere. Iam locus satis clarus est, neque opus habet multis verbis, quòd scilicet Deus respiciat verum cordis affectum, quemadmodum dicitur, Ieremiæ 5. non contentus sit obsequio oculari quale obtrudunt homines, sed velit bona fide & syncerè agi secum. Ideo iterum repetit, *Cōuertimini ad Iehouā Deum vestrum*. Hîc à natura Dei ratiocinatur Propheta, nimis stultè & crassè falli homines dum volunt Deum placare suis cæremoniis: Quid? ést ne vobis negotium cum puero? inquit. Nam tale subest pōdus in his verbis. Si redimenda esset offensa hominis, magis solicitè veniretis ad ipsum: nūc dum sentitis Deum vobis infensum esse, putatis fore propitium si modò illuseritis: an Deus poterit ferre tale opprobrium? Videmus ergo quid intelligat his verbis Propheta. *Conuertimini ad Iehouā Deum vestrū*, inquit, hoc est, Reputare apud vos nō esse vobis negotium cum trūco, vel cum lapide, sed cum Deo vestro qui corda scrutatur, & quē nullis astutiis fallent mortales, quemadmodum dicit per Ieremiam, Israel si conuerteris, conuertere ad me, hoc Iere. 4. 1.
est, ne per circuitus vel per ambages simules conuersionem, sed rectà & puro cordis affectu ad me venias, quia ego sum qui te voco. Sic etiam nunc Propheta, *Conuertimini ad Iehouam Deum vestrum*, inquit. Sequitur nunc promissio veniæ, *Quia propitius est & misericors*. Diximus frustra sermonem haberi de pœnitentia nisi homines concipiant spem salutis, quia nō poterunt vnquam adduci ad verum Dei timorem, nisi confidant sibi patrem esse, quemadmodum dicitur in Psalmo, Apud te est propitiatio vt timearis. Ideo quoties Prophetæ vo- Psa. 130. 4.
lunt aliquid proficere sua doctrina dum hortātur populum ad pœnitentiā, adiūgunt istam secundam partē, Venite, non frustra estis venturi. Istud Venite, cōprehendit exhortationes omnes ad pœnitentiā: Non frustra estis venturi, cōprehendit testimoniū gratiæ Dei, quòd nūquam reiiciet miseros peccatores, si modò ex animo ad ipsum redeant. In hoc igitur secundo capite nūc versatur Propheta, *Deus*, inquit, *propitius est & misericors*. Et hæc coniunctio nobis tenenda est, quia Satan, quemadmodum torporem nobis inducit, vbi Deus nos non solicitat, sic etiā desperatione nos procul abstrahit, quū Deus vindictam denūtiat, quū ostendit iam non esse dormiendi tempus. Quid proficies? Satan ergo hac vafritie nos exanimat, quòd ludemus operā, si studeamus nos Deo recōciliare. Ergo quoties Scriptura nos ad pœnitentiam hortatur, discamus coniungere hanc secundā partē, Deus nos non frustra inuitat. Ergo si ad eum redimus, statim propensus erit ad dandā veniam. Neque enim vult miseros homines frustra laborare vel torqueri: hæc est vtilitas huius doctrinæ quum dicit Propheta Deū esse propitium & misericordem. Postea addit, *Tardum esse ad iram & multum clementia*. Hæc elogia Dei sæpe occurrunt aliis locis, & Prophetæ omnes tam Dauid quàm alij mutuati sunt hanc sententiam ex 34. c. Exodi, vbi describitur Dei natura: vocatur etiam illic Propitius & misericors, tardus ad irā, & multus clementia. Non opus est autem insistere lōgius in his verbis, quia tenemus Prophetæ consilium: nisi quòd superuacua non est verborū congeries, vbi Propheta tam prolixè nobis cōmendat Dei misericordiā. Etsi enim sibi nimium securè indulgēt homines, tamē vbi Deus ipsos ad se reuocat, tūc nō possunt gustare eius gratiā: quāuis bis & ter se fore illis propitium testetur, non tamē persuadet nisi cum magna difficultate. Hæc ratio est cur Propheta, postquam dixit Deum esse propitiū & misericordē, addit *tardum esse ad iram, multum clementia*, vt scilicet Iudæi diffidentiam suam superent: & quanuis desperatio possit illos retrahere, non tamen dubitent accedere ad Deum quum se tā misericordem esse pronuntiet. Postea adiūgit, *Pœnitebit eum super malū*. Hîc non tantùm Propheta describit naturam Dei, sed vltrà progreditur, quod scilicet Deus, qui natura est placabilis, si videat populum syncerè redire, non manebit defixus in suo proposito, sed patietur se flecti ad gratiam, ita vt pœnam remittat, de qua tamen prius tulerat iudiciū. Hæc autem figura frequenter occurrit in Scripturis, quòd scilicet Deum pœniteat super malo: non quòd propriè consilium mutet, sed refertur hoc ad sensum hominum. Deus ergo in se est immutabilis, sed dicitur à proposito suo deflectere, quum pœnam remittit hominibus quæ prius denuntiata fuerat. Quicquid enim profectum est ex ore Dei, instar inuiolabilis decreti haberi debet. Sed interea Deus sæpe conditionaliter nobis minatur, & quanquā

conditio non exprimitur, ſubaudienda tamen eſt. Vbi autem placatur nobis, & pœnam relaxat, quæ iam erat nobis quodammodo decreta ſecundum externum Verbum: tunc dicitur pœnitentia duci. Scimus autem, quia non apprehendimus Deum qualis eſt, ideo deſcribi nobis qualem pro modulo noſtræ infirmitatis capere poſſumus. Proinde Deus ſæpe induit perſonas hominum quaſi nobis eſſet ſimilis, & quia hæc loquendi ratio ſatis trita eſt, & de ea alibi diximus, ego breuius nunc prætereo. Sequitur:

14 *Quis nouit an reuertatur, & pœniteat eum, & relinquat poſt ſe*, (alij vertunt poſt eum: ego tamen malo ſic transferre, Relinquat poſt ſe) *benedictionem, oblationem, & libamen Iehouæ Deo veſtro?*

Videtur Propheta primo intuitu hîc perplexos relinquere homines ac dubios. Atqui proximo verſu quemadmodum vidimus, obtulerat ſpem gratiæ ſi modò ex animo reſipiſcerent. Videtur ergo Propheta non proſequi ſermonē ſuum, ſed potius eſſe varius: & iam diximus frigidas, imò friuolas omnes exhortationes fore, quibus nos Deus ad pœnitentiam incitat, niſi teſtetur ſe fore paratum ad reconciliationem. Quum ergo hîc Propheta ſuſpenſos relinquit animos hominum, videtur reſcindere quod iam priùs de miſericordia Dei aſſeruit. Sed tenenda eſt loquendi ratio, quæ ſæpe occurrit in Scriptura. Quoties enim deſcribitur nobis Deus ad ignoſcendum difficilis, hoc pertinet ad excitandam noſtram ſocordiam: deinde ad excutiendam negligentiam. Primò torpemus quum Deus nos inuitat, niſi admoueat plures ſtimulos: deinde quum ad eum accedimus, tamen facimus hoc defunctorie. Neceſſe eſt igitur vtrunque vitium in nobis corrigi, nempe expergefieri torporem noſtrum, & excuti etiam illas delicias, quibus nimium blandimur nobis: & huc ſpectat conſilium Prophetæ. Nam alloquitur homines deſperatos, quemadmodū iam vidimus. Quod ſi tantùm dixiſſet, Deus paratus eſt ad ignoſcendū, ſi tantùm vſus eſſet hac formula loquendi, fortè neglectim veniſſent, & non ſatis fuiſſent feriò tacti Dei metu: ideo Propheta hîc quaſi conſultat cum ipſis: Etiam ſi meritò deſperandum ſit nobis de venia (ſumus enim indigni quos Deus vnquam admittat) ſed tamen non eſt cur deſpondeamus animos. *Quis enim ſcit?* Hoc eſt, Deus eſt placabilis, & non eſt deſperandum. Propheta igitur hîc difficultatem proponit impetrandæ veniæ, non vt relinquat ſuſpenſos homines: (hoc enim contrarium eſſet ſuperiori doctrinæ) ſed vt guſtum aliquem præbeat gratiæ Dei, vt paulatim colligant animos, & interea non ſtatim aſſurgant ad ſecuritatem, ſed ſolicitè veniant ad Deum, & cum multa deliberatione. vbi ſcilicet reputauerint ſuas offenſas. Nunc tenemus conſilium Prophetæ. Sed hoc adhuc erit facilius ſi duo gradus ſtatuantur in pœnitentia. Sit igitur hic primus gradus, dum homines ſentiunt quàm grauiter deliquerint: illic non ſtatim curandus eſt dolor, quemadmodum impoſtores deliniunt conſcientias, ita vt ſibi indulgeant, & ſe fallant inanibus blanditiis. Medicus enim non ſtatim leniet dolorem, ſed videbit quid magis expediat: fortè magis augebit, quia neceſſaria erit acrior purgatio. Sic igitur faciunt etiam Prophetæ Dei, quum vident trepidas conſcientias, non ſtatim adhibent blandas conſolationes, ſed potius oſtendunt non eſſe ludendum cum Deo, quemadmodum iam diximus, & ſolicitant ſpontè currentes, vt ſibi proponant terribile Dei iudicium, quo magis ac magis humilientur. Hic eſt igitur primus gradus in pœnitentia. Secundus gradus eſt quum Prophetæ exhilarant animos, & oſtendunt Deum iam occurrere, vltrò & nihil magis appetere, quàm vt videat homines velle reconciliari. In hoc priore gradu nunc Propheta inſiſtit dicens, *Quis ſcit an conuertatur Dominus?* Sed obiiciet quiſpiam: præpoſterè igitur loquutum eſſe Prophetam. Prius enim deſcripſit Deum miſericordem: & loquutus eſt de eius clementia, acſi iam nihil eſſet dubitationis: poſtea iniicit ſcrupulum: videtur hîc non ſeruare iuſtum ordinem. Reſpondeo Prophetas Dei non ita anxiè ſemper tenere ordinem in ſuis ſermonibus: deinde non fruſtrà nec temerè Prophetam ita eſſe loquutum. Generaliter enim hactenus deſcripſit Deum miſericordem: poſtea pro circunſtantia rei cōpellat deſperatum populum, ac dicit, Etiamſi actum eſſe putatis de ſalute veſtra, & digni etiam eſtis quos Deus reiiciat, tamen non debetis illic hærere: cōcipite potius ſpem veniæ. Summa tamē huc redit, Prophetā nō iniicere dubitationem, vt peccator ſecum diſceptet an poſſit veniā impetrare ſed tātùm vult, quemadmodū dixi, expergefacere torporē, deinde etiā excutere vanas blāditias. Poſtea addit, *Relinquat poſt ſe benedictionē*. Hîc clarius perſpicimus quod iam dixi: nempe Prophetam, habita eorum ratione quos alloquitur, hāc difficultatem proponere. Neque enim poterāt effugere Iudæi temporalem pœnam. Et Propheta etiam non vult eos dimittere ſecuros, acſi Deus iam nullam ab ipſis pœnam exigere vellet: imò vult ipſos ceruices flectere, vt recipiāt ictus & placidè ſeſe ſubiiciāt Dei correctioni. Hoc autem poterat ſpem tollere quum viderent Iudæi, etiam ſi Propheta denunciaſſet Deum fore placabilem, tamen ſibi non parci, ſed ſeueram vindictam exigi de ſuis peccatis: Quid hoc ſibi vult? Deus ergo nos fruſtratus eſt? ſperauimus illum nobis fore propitium. Atqui non deſinit nobis iraſci. Propheta igitur nunc ſubiicit, *Quis ſcit an relinquat poſt ſe benedictionem?*

Quid

Quid est istud, *post se?* quid sibi vult? nempe quia Deus futurus erat seuerus iudex ad vlciscenda populi scelera, nunc Propheta dicit, Deus etiamsi flagellis suis vos contundat, poterit tamē adhibito solatio releuare. Putabitis quidem vos ad internecionem vsque cæsos esse, sed Dominus temperabit iram suā vt benedictio sequatur istas grauissimas pœnas. Nūc ergo tenemus Prophetæ consilium. Neque enim hîc simpliciter veniam promittit Iudæis; sed mitigat terrorem pœnarum, quia scilicet vbi Deus ipsos castigauerit, adhuc locum dabit misericordiæ suæ. *Deus ergo relinquet post se benedictionem*: hoc est, plagæ istæ non erunt incurabiles. Et hæc admonitio valde vtilis est, quoties Deus seuerius nobiscum agit. Neque enim putamus quicquam residuum esse gratiæ, vbi sentimus eius iram: Ergo non abs re occurrit Propheta dicens, *Deum post se relinquere*, hoc est, quum transibit vnà cum suo flagello, tamen non obstare eius rigorem, quominus adhuc maneat aliqua benedictio. Postea addit, מנחה ונסך ליהוה אהליכם, *Oblationem*, inquit, *& libamen Iehouà Deo vestro*. Hoc consultò additum fuit, quò plus spei conciperent Iudæi. Nam quantum ad ipsos spectat, centies debuerant exterminari prorsus è medio, debuerant etiam fame prorsus contabescere: sed Propheta hîc significat Deum habiturum esse gloriæ & cultus sui rationem: Etiam, inquit, si fame pereundum nobis esset, Deus tamen alio respectu mouebitur, nempe vt sit aliqua oblatio in Templo, vt sit aliquod libamen. Quoniam ergo Deus elegit nos sibi in populum, & voluit sibi primitias offerri ex fructibus, & sibi consecrari omnem nostram annonam & prouentum totum nostrum in primitiis, deinde in quotidianis oblationibus, iam etiamsi statuisset apud se nos fame consumere & inedia, tamen vt maneat integer cultus ipsius, adhuc reddet nobis terram fœcundam, adhuc proueniet nobis & triticum & vinum. Non intelligit autem Propheta tantum fore tritici quod ad oblationes sacras sufficiat, vini etiam quantum satis sit ad libamina: sed intelligit, quemadmodum iam dixi, etiamsi Deus noluerit consulere hominum saluti, tamen curam habiturum suæ gloriæ. Voluit Dominus sibi offerri triticum & vinum, non quòd indigeat ipse, sed quia consecrauit sibi victum nostrum. Quoniā ergo victum & alimenta quibus vescimur sacra sibi vult esse, in totum intercidere non permittet. Deus certè adhuc miserebitur nostri, & miserebitur quia dignatus est nos sibi in populum eligere, & ita coniungere sibi, vt velit quasi vesci nobiscum. Nā visus tunc fuit Deus quodammodo participare eandem mensam cum populo suo. Iubebat enim Lex offerri panem vel spicas, offerri etiam vinum: non quòd indigeat Deus istis subsidiis, vt iam dixi, sed vt ostenderet sibi omnia esse communia cum suo populo. Hæc igitur communitas vel societas Dei cum electo populo potuit plus spei dare: & huc spectat totus Prophetæ sensus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos vides adeò socordes esse in vitiis alendis, & etiam sic carnis blanditiis irretiri, vt nonnisi agrè & ferè coacti ad te redeamus, da, inquam, vt sentiamus iræ tuæ grauitatem, & sic terrore eius tangamur, vt solicitè ad te redeamus, & deposita omni fictione: & sic nos totos addicamus tibi in obsequium, vt appareat nos ex animo resipuisse, & non inani prætextu lusisse tecum, sed tibi obtulisse in sacrificium corda nostra, vt tandem etiam simus tibi in tota vita sacræ oblationes vnà cum omnibus operibus nostris, vt nomen tuum glorificetur in nobis per Christum Dominum nostrum, Amen.

15 *Clangite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, indicite conuentum.*

16 *Colligite populum, sanctificate cœtum, coadunate senes, colligite paruulos & sugentes vbera, & egrediatur sponsus è penetrali suo, & sponsa è thalamo suo.*

17 *Inter atrium & altare plorent Sacerdotes ministri Iehouæ: & dicant, Propitius esto Iehoua super populum tuum: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur super eos Gentes: cur dicent in populis, Vbi est Deus eorum?*

Hîc rursum Propheta admonet opus esse solenni pœnitentia: quia non tantùm priuatim quisque deliquerat, sed totus populus reus erat coram Deo. Deinde scimus quot & quàm grauibus culpis fuerint obstricti. Non mirum est igitur si Propheta exigat ab illis publicam professionē pœnitentiæ. Primò iubet vt *clangant buccina in Sion*: quemadmodum vidimus initio capitis, ritus ille in vsu communi fuit sub Lege, vt indicerent suos conuentus clangore tubarum. Ergo non dubium est quin Propheta hîc extraordinarium conuentum designet. Clangebant tubis quoties vocabant populum ad dies festos. Sed hoc oportuit fieri extra ordinem, vt scilicet Iudæi ieiunium indicerent: quia tunc instabat grauis Dei vindicta, nisi anteuerterent. Postea vsum vel finem declarat, iubens *sanctificari ieiunium*. Hoc verbo קדש significat omnē sacram indictionem. *Sanctificate* ergo *ieiunium*: hoc est, indicite ieiuniū Dei nomine. Attigimus aliquid breuiter de ieiunio primo capite: sed distulimus in hunc locum pleniorem sermonem. Scimus ieiunium per se nō esse opus aliquod meritoriū

quale fingunt Papistæ: quanquam si verè loquamur, nullum est meritorium opus. Sed Papistæ præter meritum & dignitatem somniant etiam ieiunium per se valere ad Dei cultum. Atqui ieiunium est medium opus si in se reputetur. Non probatur igitur Deo, nisi in alium finem: debet referri ad aliquid, alioqui res est friuola. Priuatis ieiuniis homines se ad precandi studium melius præparant, vel macerant carnem suam, vel medentur aliis occultis vitiis. Ieiunium nunc voco non frugalitatem: nam scimus filios Dei tota vita debere esse sobrios & temperantes in victu suo. Sed ieiunium nomino vbi etiam de moderato victu aliquid corrigitur. Tale autem ieiunium, vt dixi, quum suscipitur priuatim, vel præparatio est ad studium precandi, vel est exercitatio ad carnem mortificandam, vel remedium est aliis vitiis. Vbi autem publicè suscipitur ieiunium, est solennis professio reatus, dum homines suppliciter comparent ad Dei tribunal, agnoscunt se dignos esse morte, sed culpam tamen deprecantur. Idem est igitur ieiunium respectu Dei, quod vestes pullæ & squallidæ, & promissa barba apud iudices terrenos. Reus non prodibit in cõspectum iudicis cum splendido ornatu, cum suis deliciis, sed abiiciet quicquid etiam fuit priùs elegantiæ in vestitu: & impexo capillo, & barba promissa studebit prouocare misericordiam iudicis. Quanquam alia est etiam ratio ieiunij: quia vbi negotium est nobis cum hominibus, tunc volumus oculis eorum placere, & conciliare eorum gratiã. Qui autẽ ieiunat non tantùm palàm testatur se esse reum, sed seipsum admonet: quia non satis tãgimur sensu iræ Dei, ideo vtilia sunt nobis hæc adminicula, quæ nos magis excitẽt & afficiant. Qui ergo ieiunat, quemadmodũ dixi, ille seipsum magis solicitat ad pœnitentiam. Nunc tenemus quisnam sit verus vsus ieiunij. Propheta autem hîc de publico ieiunio loquitur: in quem finem? Vt scilicet Iudæi se sistant, quemadmodum prius citauit ipsos, ad Dei tribunal & veniant illuc, non cum vanis cauillis, sed cum supplici deprecatione. hic est finis ieiunij. Iam videmus quam stultè ieiunio abusi fuerint Papistæ. Nam fingũt opus esse meritorium: fingunt Deũ abstinentia carnium coli, deinde non referunt ieiunium ad istos vsus, de quibus iam disserui, sed coniungunt cum diebus festis ieiunia, acsi esset aliquod pietatis opus abstinere à carne, vel à certis cibis. Nunc ergo videmus quàm crassis ineptiis ludant Papistæ cum Deo. Itaque diligenter notãdum est, quoties loquitur Scriptura de ieiunio, quorsum spectet. Omnia autẽ confusa erunt nisi tenemus illud principium quod posui, ieiunium scilicet debere referri in aliũ finem. Nunc pergamus. *Indicite*, inquit, *conuentum.* עצרה propriè non est cœtus, sed ipsa actio. Vnde etiam transfertur hoc nomen ad dies festos. *Indicite* ergo *conuentus, vocate populum, sanctificate cœtum.* Hîc verbum Sanctificandi videtur alio modo accipi quàm prius. Populus enim dum operabatur Sacris, habebat suos ritus, quibus expiabat suas sordes, quẽadmodum satis notum est. Nemo ingrediebatur Templum quin lauaret: deinde nemo offerebat sacrificium quin abstineret à concubitu vxoris suæ. alludit igitur Propheta ad illas purgationes legales, quum dicit, *Sanctificate cœtum*: postea addit, *Coadunate senes, colligite paruulos sugentes vbera.* Quantum ad senes spectat, diximus antè seorsum illos nominari, quia debebant præire exemplo: deinde grauior etiam culpa in ipsis residebat. Scimus enim incumbere senibus hoc officium, vt regant alios, & quasi teneant frænum. Vbi autem senes ipsi primùm dissoluti sunt, deinde non compescunt libidines in adolescentibus, bis culpabiles sunt coram Deo. Non mirum igitur si Propheta hîc iubeat senes vocari: quia scilicet decebat ipsos aliis esse duces in professione pœnitentiæ. Sed quod postea sequitur videtur absurdum. Vult enim simul congregari paruulos sugentes vbera. Atqui primùm innoxij erant infantes. Cur ergo trahuntur ipsi quoque in reatum? deinde populus illic profitebatur suam pœnitentiam. Atqui carent infantes sensu & iudicio, vt possint se coram Deo humiliare. Fuit igitur ludicrum hoc & inane spectaculum: imò videtur Propheta ad simulationem populum inducere, quum iubet misceri paruulos infantes cum viris & mulieribus. Respondeo, pueros oportuisse simul adduci, vt maiores natu & prouectæ ætatis homines in illis perspicerent quid essent meriti. Scimus enim iram Dei grassari vsque ad ipsos infantes, imò vsque ad bruta animalia. Si Deus manum suam exerat ad populum aliquem vlciscendum, neque asini, neque boues immunes erunt à cõmuni flagello. Quum ergo ad bruta animalia, ad paruulos infantes ira Dei perueniat, non mirum est si Dominus iubeat statui omnes in medium, & illic fieri professionem pœnitentiæ. Videmus etiam, & (si Dominus dederit) quum ventum fuerit ad Prophetiam Ionæ, illic tractabimus de brutis animalibus. Niniuitæ enim dum ieiunium indicunt, non tantùm abstinent ipsi à cibo & potu, sed cogũt ad inediam & boues suos & equos. Quorsum? nempe quasi ipsa elementa secum inuoluunt eodem reatu: Domine nos cõtaminauimus terram, quicquid in manu nostra est, polluimus etiam nostris sceleribus: boues, equi & asini per se innoxij sunt, sed traxerunt contagionem à vitiis nostris. Ergo vt misericordiam consequamur, non tantùm offerimus nos supplices coram facie tua, sed adducimus etiam boues & equos nostros. Tu enim perdes quicquid in manu nostra positum est, si vtaris summo erga nos rigore. Sic etiam nunc quum Propheta iubet adduci infantes in conspectum Dei, hoc fit respectu patrum. Infantes per se innoxij erant, quantum attinet ad scelera, de quibus concionatus est: sed Dominus tamen meritò

poterat

poterat infantes cum hominibus prouectæ ætatis abolere. Ergo nō mirum est si ad placandum iram Dei infantes etiam ipsi trahātur ad pœnam cum reliquis: sed, quemadmodū iam dixi, ratio patrum habetur, vt patres ipsi perspiciant quid meriti sint corā Deo, & magis exhorreant sua scelera, quum vident etiam Deum sumpturum esse vindictam de eorū liberis nisi fuerit placatus. Debent enim ratiocinari à minori ad maius, Ecce si Deus in nos iure suo vtatur, non tantùm imminet nobis interitus, sed etiam liberis nostris: si sceleribus nostris rei sunt, quid de nobis ipsis dicendum est, qui sumus malorum autores? Culpa tota in nobis residet: ergo seuera & horribilis erit in nos Dei vindicta, nisi fuerit nobis placabilis. Tenemus ergo nunc cur adducti fuerint cum patribus infantes: non vt ipsi profiterentur pœnitentiam quemadmodum non cadit in eorum ætatem sed vt magis mouerentur patres, & vulneraret eorum animos tale spectaculum, horrorem etiam incuteret, quum videbāt pueros suos reos mortis secum esse, non alia de causa, nisi quòd sua contagione & suis flagitiis infecerant totam terram, & quicquid Dominus ipsis contulerat. Postea adiungit, *Egrediatur sponsus è cubili suo, vel è penetrali, & sponsa è thalamo suo.* Perinde est acsi iuberet Propheta cessare omne gaudium in populo. nam per se malum non erat celebrare nuptias, sed oportuit populum abstinere ab omni lætitia, quum viderent iam instare suis capitibus iram Dei. Ergo quæ per se licita sunt, ad tempus cessare debent, vbi Deus iratus nobis apparet. Neque enim vel nuptiis, vel epulis lætioribus locus est vbi accensa est ira Dei, vbi vndique tenebræ mortis imminēt. Non mirū est igitur si Propheta iubeat sponsum & sponsā exire è suo thalamo: hoc est, abiicere omnē lætitiam, & differre suas nuptias in aliud tempus opportunum, & iam non vacare deliciis: quia scilicet Dominus apparet armatus cōtra omnes. Hoc igitur esset quasi prouocare iram eius, securè deliciari, vbi ipse vult non modò terrere, sed propemodum exanimare eos qui peccarunt. Quid enim aliud est securitas, vbi Dominus vindictam minatur, nisi quòd habetur ludibrio eius potentia? Vocaui vos ad planctū & ad fletum & luctum: vos autem dixistis: Epulemur. Viuo ego, dicit Dominus, nunquam delebitur hæc iniquitas. Videmus quàm seuerè illic excandescat Dominus contra delicias eorum, qui vocati ad planctum & ieiunium, adhuc sibi indulgent. Nam, vt iam dixi, tales prorsus subsannant Dei potentiam. Et ideo notanda est hæc exhortatio Prophetæ, quū iubet sponsum & sponsam relictis nuptiis simul etiam induere eundem squallorem cum reliquo populo, ita excutit omnibus securitatem, vbi Deus cum signis iræ suæ apparet. hæc summa est. Postea sequitur, *Inter atrium & altare plorent sacerdotes ministri Iehouæ.* Scimus iniunctum sacerdotibus fuisse officium hoc, vt preces conciperent totius populi nomine: nunc ergo ordinem illum sequitur Propheta. Non fuit quidem hoc peculiare sacerdotibus, precari & petere à Deo veniam: sed precati sunt in persona totius populi. Et ratio satis nota esse nobis debet. Deus enim sub illis figuris legalibus voluit Iudæos admonitos, non posse perferri ad se preces, nisi per mediatorē aliquē. indignus erat populus qui per se precaretur. Sacerdos igitur fuit quasi intermedius. Hoc totum ad Christum refertur: quia per ipsum hodie precamur: ipse enim est Mediator, qui pro nobis intercedit. Populus interea stabat procul: nunc audemus propius accedere ad Deum: quia velum abruptum est, & per Christum sumus omnes sacerdotes: ideo audemus familiariter & pleno ore vocare Deum Patrem. Sed interea nisi intercedat Christus, certè accessus ad Deum nobis non patet. Fuit igitur hæc ratio cæremoniæ legalis: ideo nunc dicit Propheta, *Plorent sacerdotes*: non quòd populum velit has partes interea negligere, sed exprimit quid præscriptū fuerit Lege Domini, vt scilicet sacerdotes vota nomine populi conciperent. Dicit autem, *Inter atrium & altare*, quia populus manebat in atrio: sacerdotes ipsi habebant ad latus atrium quod vocabant Sacerdotale: sed atriū populi erat è regione Sanctuarij. Stabant ergo sacerdotes quasi medij inter Deum, id est, arcam fœderis, & populum ipsum: populus autē illic stabat. Nunc tenemus quid velit Propheta, vt scilicet populus habeat sacerdotes quasi internuntios, qui preces concipiant: interea autem publica sit omnium hæc confessio. Dicit *Sacerdotes esse ministros Iehouæ*, quemadmodum prius vidimus: ita designat eorum officium: acsi diceret non esse digniores reliquo populo, quasi excellant propria virtute vel meritis: sed quia Dominus contulit hunc honorem in tribum Leui, quia elegerat sibi ipsos ministros. Ergo ratione officij propius ad Deum accedunt, non autem aliquo operum suorum merito. Iam adiungit, *Parce Domine*, vel Propitius esto, *super populum tuum, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur super eos Gentes.* Hic Propheta nihil residuum facit sacerdotibus, nisi vt ad Dei misericordiam confugiant, perinde est acsi diceret iam nihil restare defensionis populo, & nimis eos falli, si adhuc obtendant aliquid excusationis, totam spem positam esse in Dei misericordia. Postea ostendit quænam ratio sit quærendæ, & sperandæ misericordiæ. Reuocat autem eos ad gratuitum fœdus: *Ne des hæreditatem tuam Gentibus in opprobrium.* His verbis ostendit si in seipsis maneant Iudæi, esse prorsus deploratos: quia toties & tot modis iram Dei prouocauerant, vt non possent quicquam veniæ sperare: deinde fuerant adeò obstinati vt quasi clausa esset ipsis ianua propter eorum duritiem. Sed Propheta hîc admonet, quia gratis electi sunt à Deo in populū peculiarem, ideo restare spem salutis,

sed non alibi quærendam esse. Tenemus ergo Prophetæ consilium, vbi de hæreditate Dei loquitur: acsi diceret, populum non iam quicquam sibi debere ad placandum Deum sumere, nisi quia est Dei hæreditas. *Ne des* ergo *hæreditatem tuam in opprobrium, &c.* Respicit ad illam comminationem, cuius meminit antea. Nam hoc erat extremũ vindictæ genus, quòd Dominus volebat populum perdere extrema clade: postquam attriti & confecti fuerant fame & inedia, volebat Deus prorsus consumere ipsos hostili gladio. Ad hanc igitur vindictam nunc respicit, dicens, *Ne dominentur super eos Gentes.* Ideo ridiculum est quòd multi putant contexi sermonem de locustis, illud prorsus alienũ est à Prophetæ mente. Iam subiicit, *Vt quid dicent in populis, Vbi est Deus eorum?* Aliam rationem nunc adducit Propheta, qua Deum propitient Iudæi, nempe quia hîc agitur de gloria ipsius. quanquam ratio hæc affinis est priori. Nam certè Deus non poterat hæreditatem suam prostituere Gẽtium opprobriis, quin subiiceret etiam blasphemiis ipsorum sacrum suum nomen. Sed Propheta hîc expressius ostendit periclitari Dei gloriam inter populos, si summo iure agat cum suo populo. Nam Gentes contumeliosè ridebunt ipsum, quasi non potuerit populũ suum seruare. Ergo hoc secundo loco admonet, vbi de impetranda venia agitur, debere ante oculos nobis versari Dei gloriam: non ita nos debere consulere saluti nostræ, quin veniat nobis in memoriam sacrum Dei nomen, quod meritò præferendum est aliis omnibus rebus. Et interea etiam confirmat spem populi, vbi docet coniũctam esse Dei gloriam vnà cum salute eorum qui peccauerant: acsi diceret, Deus vt consulat suæ gloriæ, vestri miserebitur. Oportuit igitur eò alacrius prodire in conspectum Dei, vbi videbant à Dei gloria pendere salutem suam, atque vt nomen Dei saluum & integrum maneret à blasphemiis, ideo se fore saluos. Nunc ergo tenemus quid sibi voluerit Propheta hoc versu: primùm exuit Iudæos omni operum fiducia: ostendit nihil ipsis esse reliquum, nisi vt confugiant ad meram Dei misericordiam: deinde ostendit hanc misericordiam esse fundatam in gratuito Dei fœdere, quia sunt eius hæreditas: tertiò ostendit Deum fore illis misericordem, quia habebit rationem gloriæ suæ, quam prostitueret Gentium opprobriis, si extrema seueritate vti vellet erga populum. Nunc pergamus.

18 *Et æmulatus est*, æmulabitur, ad verbum, *Iehoua*, hoc est, zelo ducetur Iehoua, *super terram suam, & propitius erit*, & miserebitur, vel parcet: nam חמל est parcere, *populo suo*:

19 *Et respondit Iehoua*, vel respondebit, *& dicit*, vel dicet, *populo suo, Ecce ego mitto vobis triticum, & mustum, & oleum, & saturabimini eo* (vel illis potius, est mutatio numeri) *& non dabo vos amplius opprobrium inter Gentes.*

Hîc iam Propheta secundò repetit non irritas fore preces, modò syncerè prosternant se corã Deo Iudæi. Zelabitur ergo Deus terram suam, & parcet populo suo, inquit. Confirmat quod nuper dixi, Deum clementer acturum cum populo hoc: quia est eius hæreditas, hoc est, quia eum sibi elegit. Nam titulus hæreditatis vnde manat, nisi ex gratuito Dei fœdere? Neque enim præstantiores erant aliis Iudæis: sed electio fons vnicus fuit, vnde oportuit Iudæos haurire quicquid habebant spei. Nunc ergo videmus coniungi istas sententias, *Deus zelabitur super terram suam*: hoc est, quanuis terra hæc polluta fuerit hominum sceleribus, tamen Deus eam sibi consecrauit. Conuertet se ergo ad fœdus suum, atque ita auertet faciem suam à scelerum intuitu, *parcet populo suo*, inquit, nempe electo: quia sicuti iam dixi, non dubium est quin Propheta hîc salutem populi & spem salutis eius includat in electione Dei gratuita. Zelus autem hic Dei nihil aliud est quàm vehementia, vel ardor paternæ dilectionis. Deus enim non potest satis exprimere quàm ardenter amet quos elegit, nisi mutuando hominum personam. Scimus enim non cadere in ipsum passiones: sed quemadmodum pater ardet zelo vbi videt malè cum filio suo agi, agnoscit suum sanguinem, viscera eius incalescunt: vel quum maritus videt dedecus vxoris suæ agi, illic mouetur, & etiamsi centies offensus fuerit, tamen obliuiscitur omnis offensæ. Habet enim rationem illius sacræ coniunctionis, quæ est illi cum vxore. Talem ergo personam Deus suscipit, vt meliùs exprimat quantopere, & quàm ardenter amet suos electos. *Zelabitur* ergo *Dominus super terram suam*, inquit: quemadmodũ hactenus fuit accensus iusta ira, sic etiam nunc contrarius effectus vincet illum priorem: nõ quòd Deus agitetur inter varias passiones, vt iam dixi, sed trãslatitiæ istæ locutiones referri debent ad nostram ruditatem. Postea dicit, *Deus respondit & dixit populo suo, Ecce ego mittam vobis triticum, mustum, & oleum.* Propheta hîc nõ recitat quid iam actum sit, sed potius denuntiat in futurum tempus Deum fore placabilẽ: acsi diceret, Ego hactenus fui præco belli & iubebam vt omnes se ad subeũdam cladem pararent: nunc ego sum nouus caduceator ad promulgandam vobis pacem: si tantùm vobis animus fuerit reuerti ad Deum, & id feceritis non simulatè, iam ego vobis testor Deũ fore propi-

propitium:& quantum ad preces vestras,scitote iam exauditas esse: hoc est, simulac conceptæ fuerint,scitote iam exauditum iri à Domino.*Respondit* igitur:hoc est, si vos mea exhortatione commoti syncerè ad Deum redieritis, ipse vobis occurret imò iam vobis occurrit: non expectat dum vos iam perfuncti sitis vestris partibus, sed dũ iubet vos venire in Templum & plorare,simul abstergit lacrymas vestras:tollit omnem materiam tristitiæ & anxietatis. *Deus* ergo *respondit*:hoc est,Ego sum vobis testis certus & idoneus, quòd preces vestræ iam susceptæ sint coram Deo,etiamsi non eas conceperitis,quemadmodum prius admonui. Et simul etiam de effectu loquitur,*Ecce ego mitto vobis frumentum,mustum, & oleum, & saturabimini*,inquit.Hîc ab effectis probat Deum fore propitium. Nam penuria victus fuerat prius testimonium vindictæ Dei: restabat clades quam minatus est Propheta. Quid nunc dicit?Deus restituet vobis copiã frumenti,& vini,& olei:deinde etiam, *Non dabo vos Gentibus in opprobrium vt vobis dominentur.* Nunc ergo tenemus mentem Prophetæ: quia non modò promittit Deum fore placabilem,sed iam denuntiat esse placatum:& hoc confirmat ab externis signis quia scilicet protinus auferet signa iræ suæ, & conuertet eam in benedictiones.Dabit igitur vobis copiam vini,& tritici,& olei ad satietatem,inquit.Sicuti senserant Deum iratum in sterilitate terræ:deinde quòd consumptæ fuerant fruges à bruchis, à locustis,& aliis animalibus vel insectis:dicit nunc fore summam vbertatem rerum omniũ: quia scilicet Dominus amorem suum hoc modo testabitur. Deinde adiungit secundo loco,*Non dabo vos amplius in opprobrium Gentibus*.Quum dicit Amplius,significat antè ipsos fuisse expositos ludibrio.Et certè scimus illo tempore passos fuisse multa incommoda: sed restabat clades illa de qua audiuimus.Deus ergo hîc promittit non fore amplius obnoxios Gentium opprobriis,modò resipiscant: conditionaliter enim semper loquitur Propheta. Iam sequitur.

20 *Et Aquilonarem procul abigam à vobis, & disiiciam eum ad terram deserti, & siccitatis:facies eius ad mare orientale,& terminum eius* (disiiciam.ego enim ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repeto)*ad mare nouissimum, & ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius: quia magnificauit ad faciendum*,hoc est,quia magnificè se extulit ad faciendum.

Hoc versu melius confirmat Iudæos, ne sibi metuant à Gentium opprobrio. Credibile est iam tunc Assyrios fuisse in procinctu, & bellum fuisse paratum, sic vt difficile fuerit Iudæos liberari ab omni metu.Dixerat in genere Propheta amplius non fore obnoxios Gentium ludibriis.Sed interea potuit occurrere ille metus,Videmus tamen Assyrios iam armatos esse:& quid superest,nisi vt nos deuorent?neque enim sumus pares ad resistẽdum. Ergo hæc anxietas poterat semper torquere Iudæos, nisi disertè & verbis expressis denuntiasset. Hoc quoque est in manu Dei,vt Assyrios disiciat, & omnes eorum conatus disturbet. In eo igitur nunc versatur Propheta,*Aquilonarem*,inquit,*procul à vobis abigam.* Scimus Chaldæos & Assyrios fuisse Aquilonares respectu Iudææ. Ergo hîc per Aquilonem intelligit hostes illos,quorum apparatus metu poterat Iudæos terrere. *Disiiciam* ergo *eos à vobis, & procul disiiciam in terram deserti & siccitatis.* His verbis significat etiamsi instructi sint maximis copiis Assyrij, etiamsi inhient terræ Iudææ, & eam cupiditate sua deuorent, tamen redituros frustra domum.*Proijciam* ergo *ipsos in terram desertam.* Frustra, inquit,appetunt vestras copias,& volunt saturari hac terræ vestræ fœcunditate: ego enim disiiciã cum metu.Postea addit,*Facies eius ad mare Oriẽtale,& terminum eius ad mare nouissimum*:hoc est,Dispergam huc atque illuc,ita vt caput sit ad mare vnum (putant notari mare salsum) altera extremitas,*ad mare nouissimum*:non dubium est quin de mari Mediterraneo loquatur:mare autem salsum erat Orientale Iudæis:hoc est spectabat versus Orientem, sicuti satis notum est.nunc tenemus ex parte quid velit Propheta.Sed simul etiam hoc addendum est,Prophetam eximere formidinem Iudæis,quæ poterat occupare eorum animos,quum viderent tam longè & latè patere Assyrij potentiam: Quid fiet?etsi Deus nobis adsit, & nos auxilio suo protegat,quónam repellet Assyrium?nam exercitus iste replet totam terram. Atqui Deus inueniet spatium,inquit Propheta:etiamsi totam terram occupent Assyrij à mari salso vel Orientali vsque ad mare Meridianum,vel Mediterraneum,tamen Dominus disiiciet istam magnitudinem:non est quod vos timeatis.Ergo data opera Propheta expressit quàm terribiles fuerint copiæ Assyrij,vt ostenderet tamen non posse obstare, quin Dominus disperggeret ac disiiceret omnes illos conatus.Tandem addit,*Et fœtor eius ascendet*:sed non possem hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando non desinimus iram tuã in nos concitare,& sumus adeò turpidi etiamsi nos quotidie ad pœnitentiam horteris:da inquã vt penetret in animos nostros hæc doctrina Prophetæ tui,& sit instar tubæ clangentis,quò verè & syncerè humiliemur corã te,& sic tã-

gamur sensu iræ tuæ, vt discamus exuere prauos omnes carnis nostræ affectus: & nō tantùm deflere peccata quæ iam admisimus, sed etiam in posterū nobis prospicias, vt solicitè ambulemus sub timore tuo, & nos totos tibi consecremus, quemadmodum dignatus es nos eligere in tuam hæreditatem, & colligere sub Christo tuo: sic ergo viuamus sub capite isto, donec tandem colligamur in Regnum illud cæleste, vbi fruamur beata illa quiete, quam nobis pollicitus es, & quam quotidie etiam promittis, & quæ etiam parta est sanguine eiusdem Domini nostri, Amen.

HEri loquutus est Propheta de hoste Septentrionali. Dicebat autem in Dei manu esse illum procul abigere, ne populo noceret, nec posse ingentem eius exercitum obstare, quominus dissiparet omnes eius vires ac conatus. Iam hoc tandem addit, quod heri non potuimus absoluere, *Ascendet fœtor eius, & ascendet putredo, quia magnificè se gessit ad faciendum*: hoc est, extulit se. Propheta plus exprimit quàm superiore contextu, nēpe quòd Deus totā Assyrij potentiam in probrum conuertet. Notanda est ista ratio quam adiungit, Extulit se magnificè ad faciendum: hoc est, elatus est magna superbia: putat se quiduis posse; ideo Ascendet putredo & fœtor eius, inquit. Est pulcherrima allusio, quia dum homines deliberant de rebus magnis, perinde est ac si in sublime surgerent: & videmus etiam huc spectare omnia eorum studia, qui agitant res difficiles & arduas. Neque enim contenti sunt sua sorte, sed vellent transcendere nubes ipsas. Quoniam ergo in sublime aspirant omnium mortalium consilia, dum plus sibi arripiunt quàm par sit, Propheta obliquè deridens hanc væsaniam, dicit, Ascēdet fœtor Assyrii, quemadmodum ex cadauere putrido ascendit fœtor: Putat, inquit, se quiduis facturum, perinde ac si cælum & terra sub eius arbitrio essent: vires eius, conatus, copiæ, apparatus non ascendent, sed ascendet tantum fœtor tanquam ex cadauere mortuo. Quare? Magnificè, inquit, extulit se ad faciendum. nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hinc colligi potest vtilis doctrina, Deum scilicet ita occurrere stultæ confidentiæ eorum qui superbiunt in suis viribus, vt non modò ipsos deiiciat, sed etiam conuertat totam gloriam in probrum, vt nihil ab ipsis ascendat præter fœtorem & putredinem. Iam sequitur ex opposito.

21 *Ne timeas terra, exulta & lætare, quia magnificè extulit se Iehoua ad faciendū.*

Hîc ostendit Deo fore suas vices, vt se attollat, quemadmodum ausus est facere Assyrius. Deus enim ad tempus videtur iacere, quia sese continet, non exerit robur suum, sed expectat quorsum tendant conspirationes tam væsanæ, & diabolica illa insania eorum, qui contra ipsum & Ecclesiam eius insurgunt. Postquam autem ad tempus ita se continuit, tandem prodit in medium: hoc nunc intelligit Propheta: *Deus*, inquit, *magnificè extulit se ad faciendū*: hoc prius fecerat Assyrius, sed nunc vicissim Dominus ipse exurget. Poterat quidem Deus anteuertere, sed noluit: quemadmodum videmus hunc eius esse morem, vt ad audaciam hominum conniueat, donec tempus maturum quale ipse præfixit adueniat: tunc autem dissipat momento omnes eorum conatus. Deus ergo magnificè nunc se extulit: ergo *gaude & exulta terra*. Primò dicit, *Ne timeas terra*: postea, *Exulta & lætare*. Nam oportuit priore loco eximi hunc terrorem, quo omnium animi occupati erant. A consolatione igitur Propheta incipit quia vix poterant Iudæi concipere aliquod gaudium, nisi prius excussus fuisset timor ille cui succubuerāt Ergo Propheta optimum ordinem tenet, quum dicit, Ne timeas terra, sed potius Exulta & lætare. Postea adiungit:

22 *Ne timeatis bestiæ agri, quia germinarunt pascua deserti, quia arbor protulit fructum suum, ficulnea & vitis protulerunt virtutem,* vel substantiam, *suam.*

Hîc sermonem conuertit Propheta ad ipsas bestias: non quòd propriè illis conueniat doctrina, sed efficacior fuit hæc ratio loquendi, quum vocaret etiam ipsas bestias ad societatem lætitiæ: quia nisi Iudæi sensissent iram Dei sibi iam propinquam, quicquid hactenus consolationis adhibitum fuit à Propheta, fuisset non magni momenti. Iam verò quum intelligunt iram Dei nō tantùm suis capitibus instare, sed se extendere longius, nempe vsque ad bestias: vbi autem misertus fuerit eorum Dominus, etiam benedictionem eius fore communem ipsis bestiis & brutis animalibus: hoc longè efficacius est. Videmus itaque optimo consilio Prophetam ipsas bestias alloqui, quæ tamē ratione & iudicio carent. Nam in brutis animalibus bis alloquitur ipsos homines: hoc est, efficacius penetrat in eorum animos, vt seriò cognoscant quid valeat ira Dei, & rursum quid valeat eius benedictio. *Bestiæ ne timeatis*, inquit: ergo oportuit bestias agri terreri illo Dei iudicio, quod prius denuntiauit. Nisi enim placatus fuisset Deus populo suo, incendium iræ eius comprehendisset totam terram, arbores, pascua: ita omnes bestiæ fuissent famelicæ. Nunc autem vbi Deus populo suo reconciliatur, iam eius benedictio refulget in ipsis brutis animalibus. Quid ergo de hominibus ipsis dicendum est? Nam Dominus propriè ipsis est propitius, non autem animalibus brutis. Videmus ergo fructum recōciliationis melius patere, quū pars eius vsque ad

bruta animalia extenditur. Ergo, *Ne timete bestiæ agri*, inquit, *quia pascua deserti germinabunt, arbores proferent fructum suum.* Significat his verbis Propheta, si implacabilis fuisset ira Dei erga populum suum, sterilitatem terræ non potuisse corrigi. Nunc ergo vnde tam subita mutatio, quòd germinant pascua, quòd arbores producunt fructus suos, & ficulnea & vites, nisi quia Deus dignatur benedicere terræ, postquam homines ipsos recepit in gratiam? Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe irato Deo terram fore armatam, vt exequatur Dei judicium, & nullum esse remedium in sterilitate & aliis incommodis, donec homines Deum sibi propitiauerint, hæc summa est. Iam sequitur.

23 *Et filij Sion exultate, & gaudete in Iehoua Deo vestro, quia dedit vobis pluuiam ad iustitiam*, alij vertunt, Doctorem iustitiæ: sed de eo paulò pòst dicemus: *& descendere faciet vobis imbrem pluuiam* (vel pluuiam tempestiuam, vt vertunt: dicemus etiam de hac voce) *& pluuiam in mense primo.*

Iam hortatur etiam Iudæos ad gaudium, alio tamen modo quàm terram & bestias. Dicit, *In Deo vestro gaudete.* Nam bestiæ & pecudes dum gaudent, non possunt tamen sensus suos altius erigere quàm ad pabulum. Definit igitur lætitia brutorum animalium in obiecto (vt loquuntur.) Sed Propheta proponit Iudæis Deum tanquam materiam gaudij. Ergo videmus vt ipsos à brutis animalibus, à terra & aliis elementis discernat. Neque enim tantùm iubet lætari in cibo & potu, in abundantia frugum, sed iubet gaudere in Domino Deo suo: neque amplius dicit, Terra dabit virtutem suam, vel vites & ficulneæ, aut arbores proferent fructus suos, & germinabunt pascua: non hoc modo nunc loquitur: sed Deus ipse vobis dedit pluuiam, inquit: quia negotium est cum hominibus, qui intelligentia præditi sunt, imò cum ipsis Iudæis, qui à pueritia edocti sunt in Lege Dei: non tantùm de terra, non tantùm de pane & vino loquitur, sed de ipso autore. Reuocat igitur eos ad Dei benedictionem, & ostendit Deum illis fore propitium, ita vt gratiam suam effundat, & faciat officium erga eos patris ac nutricij. Deus ergo proferet, inquit, vobis, vel dabit pluuiam, ad iustitiam, המורה vertunt alij Doctorem: & scimus etiam ambiguam esse significationem vocis. Interea מורה sæpius accipitur pro pluuia, & interdum generaliter, aliquando in specie, vt statim dicemus. Quanquàm ergo מורה Doctorem significet, non videtur tamen ferre hunc sensum circunstantia loci. Qui ita sumpserunt videntur hac vna ratione adducti, quòd absurdum est priore loco, & quasi altiore gradu statui caducas benedictiones, quæ tantùm pertinent ad victum, & alimenta corporis. Sed ratio illa est nimis frigida. Scimus enim Prophetas deducere quasi rudimentis pueros ad doctrinam altiorem. Non mirum est igitur si Propheta hîc gustum gratiæ Dei præbeat in corporalibus beneficiis, postea conscendat altius, quemadmodum videbimus: & certè hoc etiam postulat contextus. Dicet enim tandem Propheta, Post hoc effundam Spiritum meum super omnem carnem, &c. Illic Propheta commendat gratiã Dei, quæ debebat in maiori pretio esse. Nunc autem incipit à beneficiis temporalibus, vt paulatim, & per certos gradus deducat rudem & infirmum populum. Nomen ergo Doctoris nullo modo conuenit: & notandum est etiam quod statim sequitur. Ponit verbum vnde deducitur מורה. postea addit מורה secundo loco: non dubium est quin significet pluuiam: omnes hoc fatentur, & eodem versu fatentur sumi pro pluuia. Quum ergo de hac re consentiant omnes, videtur hoc esse minùs coactum, in eodem versu vertere semel Doctorem, & semel pluuiam: præsertim quoniam videmus Prophetæ consilium huc tendere, vt scilicet populus etiam in rebus externis Dei benedictionem sentiat. Est etiam alia ratio quæ fefellit istos interpretes. Sequitur statim לצדקה, Ad iustitiam: quum vellent coniungere istas voces המורה לצדקה, quid est Pluuia iustitiæ? Ergo putarunt hîc de Doctore tractari. Sed scimus משפט & צדקה sæpe accipi in Scripturis pro Iusta mensura, pro Rectitudine. Deus ergo non aget vobiscum inæqualiter vt hactenus: sed postquam reconciliatus vobis ipse fuerit, ad officium patris redibit, & seruabit etiam erga vos legitimum ordinem: nam vtrinque res confusæ sunt. Vos enim bellum gessistis cum Deo, & malitia vestra peruertit totum naturæ ordinem. Iam vbi Deus vobis fuerit placatus, erit vtrinque æquabilitas, omnia conuenient: nihil aget amplius tumultuosè vobiscum. Nunc ergo tenemus genuinum sensum Prophetæ, & videmus quàm friuolis rationibus inducti fuerint isti interpretes, vt Doctorem iustitiæ verterent. Ego autem expositiones coactas non amo. Iam redeamus ad Prophetæ verba, *Dabit*, inquit, *vobis pluuiam ad iustitiam*: postea, *Descendere vobis faciet imbrem.* (vtitur alio nomine) deinde addit iterum nomen מורה: hîc haud dubiè significat pluuiam, & nemo reclamat: sed tamen videtur hîc specialis esse significatio nominis גשם, quod putant esse imbrem violentum, qui excitatur turbine vel procella. Sed tamen ex compluribus Scripturæ locis colligere licet generaliter vocari Pluuiam hac voce. מורה autem videtur hîc accipi pro pluuia mensis Septembris, quam Græci vocarunt πρώϊμον: sicuti מלקוש vocarunt pluuiam ὄψιμον, vel Serotinam, vt vulgaris interpres reddidit. Scimus autem culturam terræ opus habere duabus pluuiis: nempe post sationem, & quum fruges maturescunt: post sationem, vt

terra humore concepto melius germinet. Nam opus tunc habet ſucco, quem ſuppeditet radicibus. Pluuia igitur Septembris vel Octobris poſt ſationem, vocatur pluuia tempeſtiua propriè: & Græci, quemadmodum iam dixi, vocant πρώϊμον: & Iacobus capite quinto ita vocat hoc ſequutus, Dabit vobis pluuiam, inquit, & primi temporis & ſerotinam: hoc eſt, menſis Martij. Scimus verò in illis calidis regionibus meſſem eſſe magis tempeſtiuam, quàm apud nos: hîc Iulio menſe colligimus triticum, illic autem colligunt menſe Maio. Fruges ergo tunc maturеſcunt menſe Martio: ideo opus habent pluuia ſerotina. Et capite quinto Ieremiæ ſatis apparet מורה vocari pluuiam illam, ſicuti hoc loco, quæ diſtillat poſt ſationem. Dicit enim illic Deus, Dabo vobis (primùm ponit generale nomen גשם) poſtea addit duas ſpecies, quæ hîc etiam ponuntur. Deinde adiungit, In tempore ſuo, hoc eſt, vnamquamque pluuiam tempeſtiuè & opportunè. Ergo מורה habet ſuum tempus: מלקוש etiam habet ſuum tempus: alioqui non quadraret illud Prophetæ verbum. Nunc tenemus quid velit Propheta: & de voce מלקוש etiam aliquid diximus ſexto capite Hoſeæ. Dicit ergo nunc Propheta, Deum fore ita propitium Iudæis, vt nihil omittat teſtandæ ſuæ gratiæ erga eos: quia dabit pluuiam & menſe Octobri & menſe Martio, vt terram fœcundet in ipſa ſatione, & ante meſſem, vel antequam fruges ad maturitatem perueniant. Hîc ergo promittitur Iudæis & terræ fœcunditas per naturalia media. Iam ſequitur:

24 *Et implebuntur horrea frumento, & reſonabunt torcularia vino & oleo.* Muſto ad verbum: diximus de hac voce prius.

Proſequitur hoc verſu eandem ſententiam: ſed oſtendit effectum pluuiæ. Nam vbi terra irrigata fuerit, & ſatiata iuſto humore, ſimul etiam vberem & copioſum fructum reddet. Faciet igitur Deus ne inutiles ſint pluuiæ, quoniam horrea plena erunt tritico, & torcularia reſonabunt tam vino, quàm oleo. Poſtea adiungit:

25 *Et reddam vobis annos,* pro aliis annis ſubaudiendum eſt, *quibus comedit locuſta, bruchus, eruca,* (חסיל alii vertunt Rubiginem: ſed dixi primo capite me nō adeò ſolicitum eſſe de iſtis vocibus: quia etiam ignotæ ſunt hodie ipſis Iudæis: ſed certum eſt eſſe inſecta, quæ corrumpunt omnes terræ fruges, vt tunc diximus) *exercitus meus magnus, quem miſeram ad vos.*

Confirmat Propheta ſuperiorem doctrinam, & ratiocinatur à contrariis: quia ſcilicet Deo non minus facilè ſit reſtituere vberem prouentum terræ, quàm priùs facile fuit terram reddere ſterilem, immiſſis illis corruptelis. *Reddam vobis annos,* (pro aliis annis) inquit. Sed quò melius intelligant Iudæi hoc totum in manu Dei eſſe poſitum, diſertè pronuntiat, *Erucas & bruchos, & locuſtas* fuiſſe ſuos milites, & quidem conductitios, quorum opera vſus fuerit, quemadmodum viſum eſt. Corruptelas ergo quæ conſumpſerant totum terræ prouentum, dicit Propheta fuiſſe quaſi ſatellites Dei: Non fortuitò, inquit, exortæ ſunt locuſtæ, vel erucæ, vel bruchi; ſed Deus conduxit illorum militum operam: fuerunt eius copiæ & exercitus ad ipſos opprimendos. Fames autem & inedia confecerat totum populum. Ergo non fruſtra hîc Propheta commemorat fuiſſe exercitus Dei illas beſtiolas. Iam tenemus argumentum à contrariis, Si enim Deus conſumpſit totam ſubſtantiam terræ per illos exercitus: nunc non erit difficile reſtituere vbertatem pro illis annis. Iam ſi quis arma deponat, poſtea colentur terræ, & afferent ſolitum fructum: ſic etiam nunc Dominus oſtendit terram fuiſſe ſterilem, quia ſuos exercitus immiſit, qui vaſtarent omnes eius prouentus. Nūc, inquit, poſtquam rediero vobiſcum in gratiam, nulli erunt milites, qui deuorent fructus veſtros. Terra igitur vos alet, quia nihil impediet quominus recipiatis ſolitum prouentum. Niſi enim hoc perſuaſum fuiſſet Iudæis terram fuiſſe ſterilem, quoniam armatæ fuerant locuſtæ & bruchi & erucæ à Domino, poterant ſemper ſibi metuere ab illis corruptelis: atqui exorientur locuſtæ, exorientur bruchi, & erucæ, quæ deglutient omnes fruges. Propheta oſtendit hoc non fuiſſe fortuitum. Nunc ergo poſtquam placatus fuerit vobis Deus, terra ipſa officium præſtabit: deinde nihil impediet quominùs fruamini eius abundantia. Quod vocat exercitum magnum, oſtendit Deo non opus eſſe validis copiis vt homines ſubigat. Nam vbi armat locuſtas & animalcula, quæ nullius ſunt momenti, rapiunt victum ex hominum ore, relinquunt eos famelicos: etiamſi nullus exerat contra ipſos gladium, tabeſcunt tamen in ſua inedia. Hîc ergo deridet Propheta hominum arrogantiam, vt oſtendat nihil eſſe negotij Deo, vbi vult ipſos in nihilum redigere. Nunc pergamus.

26 *Et comedetis comedendo & vos ſatiando, & laudabitis nomen Iehouæ Dei veſtri: quia egit vobiſcum mirabiliter,* ad miraculum, *& non pudefiet populus meus in perpetuum.*

Iam

Iam concludit quod hactenus disseruit de benedictione Dei. Sicuti enim esurierant Iudæi, offenso Deo, sic etiam promittit aliam satietatem ex terræ prouentu, postquam reconciliati fuerint: *Comedetis comedendo*, inquit, *& vos satiando*. Sed simul etiam adiungit gratitudinem quia hoc debebat esse testimonium veræ pœnitentiæ, vt laudarent nomen Dei, quem satis tenebant autorem esse istius fœcunditatis, sicuti priùs ostenderat, in manu sua esse terram, vt possit consumere totam substātiam eius ne perueniat vsque ad homines. Hortatur ergo Propheta eos ad gratias agendas, vt hoc modo declarent se ex animo resipuisse. *Laudabitis* ergo *nomen Iehouæ Dei vestri*. Quare? *Quia egerit vobiscum mirabiliter*. Hic tollit omnem causam ignorantiæ. Scimus quàm difficile sit homines cogere ad hoc pietatis officium, ad quod tamen fatemur nos esse natos. Nam quid magis naturale est, quàm vt reputemus erga nos Dei beneficentiam, vbi fruimur tanta bonorum abundantia? Interea tamen etiamsi multis modis nos Dominus stimulet, non potest extorquere veram gratitudinem. Hæc ratio est cur Propheta nūc dicat, Deus aget vobiscum mirabiliter. Ergo etiamsi sitis stupidi, ipsa tamen Dei potentia vos expergefaciet, neque enim aget vobiscum vsitato modo. Miraculum itaque hoc proponit vt nihil excusationis relinquat Iudæis, nisi secum expendant Dei beneficentiam, & intelligant in hac mutatione quid primùm meriti fuerint: deinde quàm misericors fuerit erga ipsos Deus. Ista enim conuersio non potuit adscribi Fortunæ: nec vulgaris certè fuit, quum per continuos quatuor annos Iudæi propemodū cōfecti fuissent rerum omnium inopia, deinde quum hostis instaret eorū capitibus, dum vidēt terrā nunc sibi fœcundā esse, dū vidēt purgatā esse illis insectis, dū etiā pacati sunt, & nullus est metus ab hoste externo: quū ergo præter spē è cælo turbido Dominus cælū serenū reddit: nónne ista admirabilis rerum mutatio debet eos afficere? Hoc nunc intelligit Propheta. Quia nunc Dominus aget vobiscum mirabiliter, ideo nulla erit excusatio torporis vestri, nisi sedulò intenti sitis ad laudandum eius nomen. *Non pudefiet*, inquit, *populus meus in seculum*. Hîc tacitè exprobrat Iudæis superiorē ignominiam. Iacebant enim confusi, etiamsi hostes digito illos non attingerent, moriebantur fame: iam hostis accinctus erat: quemadmodum vidimus, ad eos perdendos. Erant igitur expauefacti metu: deinde confusi suis malis, quibus Deus ipsos ferè attriuerat. Nunc dicit Propheta, *Populus meus non pudefiet in seculū*: hoc est, Deus tandem incommodis omnibus populum suum leuabit, vt non pudefiat, quemadmodum hactenus: Tandem subiicit:

27 *Et cognoscetis, quia in medio Israel ego, & ego Iehoua Deus vester, & nullus præterea: & non pudefiet populus meus in seculum.*

Eandem sententiam repetit. Explicat autem initio versus quod prius dixi, tale scilicet fore miraculum, vt populum cogeret ad Dei laudes, *Cognoscetis*, inquit, *quòd ego sum in medio Israelis*. Hoc autem factum est, quia Deus non vulgari modo suam bonitatem erga ipsos mōstrauit, & præsertim quia prædictum hoc fuerat: deinde quia etiam causa fuerat adducta, quòd scilicet Deus memor esset sui fœderis. Modus ergo agendi: deinde ipsa prædictio nō relinquebant vllum ignorantiæ prætextum populo. Ideo nunc dicit Propheta, Vos cognoscetis quòd ego sum in medio Israelis: deinde, Quòd ego sum Iehoua Deus vester. His verbis admonet Propheta, hoc totum esse tribuendū gratuitæ Dei misericordiæ, quòd tandem populus leuabitur suis malis: quia iam vidimus fuisse res prorsus desperatas, nisi addita fuisset illa consolatio, Et nunc quoque ad me conuertimini. Repetit igitur Propheta nō aliam fore causam cur Deus tam benignè agat cum populo suo, & cur tam clementer parcat, nisi quia habitat in medio Israelis. Vnde autem ista habitatio, nisi quia hunc populum gratis elegerat? Potuit autem hoc plurimùm valere ad erigendos populi animos. Nam quomodo alioqui sperassent Deum sibi fore propitium, nisi ad hoc principium fuissent reuocati, Deū scilicet in medio ipsorum habitare? non quòd digni essent, sed quòd dignatus fuisset descēdere ad ipsos. Postea addit, *Et nullus amplius*. Hoc verbo Propheta eos magis & acriùs stimulat, vt confestim ad Deum redeant: quia si differant longius, frustratio erit in mora. Ne ergo more suo Iudæi adhuc procrastinent, dicit nullum esse amplius Deum: & ita ostendit nullum aliud esse remedium ipsorum malis, nisi vt Deum sibi reconciliare studeant. Nullus ergo præter me Deus est, & habito in medio tui. Hîc Dominus vendicat sibi omnem potentiam: deinde familiariter ad se inuitat populum: quia scilicet habitet in medio eius. Ergo ne populus fingat sibi alias spes, ostendit Deus in se vno residere omnem spem: postea ostendit salutem hanc non procul quærendam esse, si modò populus non obliuiscatur fœderis: quia scilicet Deus in medio eius habitet. Iam sequitur altior illa doctrina.

28 *Et accidet pòst sic*, hoc est, *postea, effundam Spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt: iuuenes vestri*, aut viri electi, *visiones videbunt.*

Diximus cur Propheta exorsus fuerit à terrenis alimentis. Nam posset quispiam putare hūc ordinē esse præposterum. Neque enim frustra admonet Christus, quærendū esse primò Matth. 6. 1. j.

regnum Dei, vt alia deinde suo loco accedāt. Victus enim & quicquid pertinet ad hanc caducam vitam, est quasi accessio spiritualis vitæ. Sed consultò Propheta proposuit signum gratiæ Dei in externis beneficiis: quia videmus quàm tardi sint hominum sensus & pigri etiam ad quærendam spiritualem vitam. Quia ergo tam difficulter assurgant homines, ideo Propheta vsus est optimis adminiculis. Et certè tractandi sumus, vt solemus tractare pueros: quia nondum consilij tantùm in ipsis est, vt rationibus adduci queant, proponimus illis quæ conueniunt tenero & rudi ingenio: sic nunc facit Propheta. Nam in corporali victu ostendit Deum fore propitium Iudæis. Postea vbi vsus est tali adminiculo, adiungit, *Post hæc effundam Spiritum meū super omnem carnem.* Et his verbis admonet Propheta perperam facere populum: si insistat in istis euanidis rebus, si nihil præstantius à Deo expetat, quàm vt saginetur, sicuti solent bruta animalia. Quid enim differēt filii Dei ab asinis & canibus, nisi altius conscendant, nempe ad spiritualem vitam? Ergo Propheta postquam elementa proposuit tanquam pueris, iam proponit magis solidam doctrinam (deducendi enim ita sunt) & gustum illis præbet gratiæ Dei in externis signis. Ergo conscendite nunc, inquit, ad spiritualem vitam: quia hic fons est vnicus, etsi terrena beneficia vos occupant & retinent, certè polluitis ea. Nam Deus alio consilio vos pascit, quam vt saturet ac sagìnet. Neque enim vult similes vos esse brutis animalibus. Ergo agnoscite vos corporaliter pasci & Deum vobis suggerere alimenta, vt aspiretis ad cælestem vitam: nam quasi manu illuc vos deducit. sit ergo ille finis vester. Nunc tenemus cur Propheta non initiò disseruerit de spirituali gratia Dei: sed nunc demum ad eam descendat: exorsus autē fuerit à temporalibus beneficiis, quia rudem populum necesse fuit paulatim deduci isto modo, vt pro infirmitate sua, & pigritia, & tarditate maiores progressus faceret, donec intelligeret Deum in hunc finē fore sibi Patrē.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando indigemus hîc tot subsidijs in hac caduca vita, & quū vmbratilis sit, non possumus momentum transigere, nisi subinde & singulis momētis tua largitate nobis suppedites quicquid opus est: da inquā, vt sic proficiamus in tot tuis beneficijs, quò discamus mentes nostras erigere sursum, & semper aspirare ad cælestem vitam, ad quam tam comiter & blandè nos quotidie inuitas per Euangelium tuum. donec collecti in regnum illud cæleste fruamur fœlicitate summa, quæ nobis parta est sanguine Filij tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

ET erit, postea effundam Spiritum meum super omnem carnē, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ, & senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbūt. Diximus postrema lectione cur de spirituali Dei gratia nunc demum Propheta loquatur, postquā disseruit de benedictionib⁹ terrenis. Videri etiā posset hic ordo peruersus. sed solutio facilis est. Prius enim dixit Propheta, postquam reconciliatus esset Deus populo suo, hoc palàm futurum externis signis: quia scilicet restitueret copiam vini & tritici, fuerant autem hæc vindictæ Dei signa, ꝙ populus fame, & inopia propemodum cōfectus fuerat. Testimoniū igitur reconciliationis Propheta in cōtrariis signis posuit: sed quia vera Ecclesiæ instauratio non est vel in fœcunditate agrorum, vel in prouentu annonæ: ideo nūc Propheta altius animos piorū erigit, vt scilicet expectent spiritualem Dei gratiā. Hac ratione dicit, *Postea effundam Spiritū meū super omnem carnē.* Non dubium est quin Propheta hîc aliquid maius promittat quàm senserant patres sub Lege. Scimus viguisse gratiā Spiritus sancti, etiam in veteri populo: sed Propheta hîc nō promittit quod prius experti erāt fideles, sed aliquid maius, quēadmodum attigi. Et hoc colligi potest ex verbo Fundendi, quo vtitur. Nam שפך non significat tantùm Stillare, sed plena copia fundere. Deus autē non tam abundè neque largiter Spiritum sanctum sub lege effudit, sicut post Christum manifestatum. Quoniam ergo vberior gratia Spiritus contigit Ecclesiæ post Christi aduentū: ideo Propheta hîc vtitur verbo insolito, quod scilicet *Deus Spiritū suum effundet.* Accedit secūda circunstantia, quum dicit, *Super omnem carnem.* Scimus etiamsi olim Prophetæ habuerint sua collegia tamen fuisse paucos numero. Quoniam igitur rarum erat Prophetiæ donum apud Iudæos, Propheta vt ostēdat Deum liberalius acturum cum noua Ecclesia quam restituerat, dicit, Effundā super omnem carnem. Significat igitur vulgò omnes fore participes gratiæ Spiritus, & quidem plena abundantia, quum pauci tenuem gustum habuissent sub Lege. Nunc ergo tenemus Prophetę cōsilium: perinde est enim acsi hîc discrimen apertum poneret inter statū veteris populi, & statum nouæ Ecclesiæ, de cuius restitutione nunc differit. Talis est comparatio, quòd Deus non tantùm paucos donabit Spiritu suo, sed totā populi multitudinē: deinde quòd locupletabit omni genere donorū suos fideles, vt possit videri plena copia effusus esse Spiritus. *Effundā* igitur *super omnem carnē Spiritū meū.* Hinc colligimus quàm perperā verterit Gręcus interpres, Effundam è Spiritu meo. Diminuit enim promissionem hanc, quum dicit, E Spiritu meo, acsi portiunculā aliquā Spiritus sui Deus hîc promitteret. Atqui potiùs de plenitudine loquitur Propheta, & eā vult exprimere. Sequitur *Prophetabūt filij vestri & filiæ vestræ.*
Nunc

Nunc exegeticè prosequitur eandem sententiam Propheta. Exponit ergo pluribus verbis quid sibi velit hæc particula, Super omnem carnem, quòd scilicet populus totus prophetabit, vel quòd vulgare erit prophetiæ donũ, & regnabit passim inter omnes Iudæos, ita vt futura sit noua & prius insolita ratio. Habuerãt enim veteres quoque suos Prophetas, sed exiguo numero. Nunc autem Propheta extendit donum illud & gratiam ad omnes ordines: Prophetabunt igitur filii vestri, & filiæ vestræ, inquit, vt etiã fœminas non excludat. Postea attingit duas species prophetãdi, *Senes vestri somnia somniabũt: iuuenes vestri*, ad verbũ significat Electos בחורים. Sed quoniã media ætate floret robur in hominib⁹, ideo Electos vocãt, qui viribus & consilio pollent, & qui adhuc integri sunt. Maturæ igitur ætatis homines intelligit per Electos: *videbunt*, inquit, *illi visiones*. Scimus quum Deus se manifestaret Prophetis, vsum fuisse vel somniis, vel visionibus, sicuti etiam dicitur Numerorum duodecimo capite. Illa fuit ordinaria dispensatio, vt ita loquar. Nunc ergo hanc distributionem Propheta adiungit, acsi diceret donum prophetiæ commune fore tam viris, quàm mulieribus: tam senibus quàm aliis ætatis mediæ. Nunc tenemus summam huius versus: ergo inter Somnia & Visiones nulla est distinctio, nisi quòd Propheta species istas enumerat, quò melius agnoscant Lectores, quod prius generaliter de Prophetia dixit, fore omnibus communem. Cæterùm, iam diximus vaticinium hoc debere conferri in Christi aduentum: quia antequã exhibitus fuerit Christus mundo, scimus non fuisse impletum quod hîc scribitur. Et Propheta etiam concionatur nunc de noua Ecclesiæ restitutione, quam scimus fuisse suspensam vsque ad prædicationem Euangelij. Ergo nunc videndum est, an Christo exhibito Deus præstiterit quod antè per Prophetam suum dixerat, Petrus secundo capite Actorum, dicit Prophetiam hanc impletam fuisse quum missus est Spiritus. Sed nunc posset obiici, nõ fuisse omnes præditos dono Prophetiæ, etiam quum Deus explicauit omnes gratiæ suæ thesauros: quum maximè floruit Ecclesia, tamen non omnes tunc fuisse Prophetas, Paulus dicit, & ipsa etiam experientia clamat. Quomodo igitur dicit Petrus hoc fuisse impletum, quòd Deus effuderit super omnem carnem Spiritum suum? Responsio non difficilis est, modò sciamus Prophetam hîc loquutum esse comparatiuè, vt Scriptura solet. Non ergo præcisè affirmat omnes fore participes huius doni: sed respectu veteris Ecclesiæ hoc donum fore quasi publicum, sicuti hoc satis notum est. Nam si quis conferat statum veteris Ecclesiæ cum opulentia illa, quam Deus largitus est suis post Christi aduentum, certè reperiet quod dico, nempe effusum fuisse Spiritum Dei super omnẽ carnem, qui paucis tantùm datus fuerat sub Lege. Verum est igitur quod Propheta dicit, modò subaudiatur illa antithesis quod scilicet Deus multò fuerit liberalior erga nouam Ecclesiam, quàm olim erga Patres. Neque enim multi tunc fuerant Prophetæ: sed plures fuerunt sub Euangelio. Et simul tenendum est, Prophetam hyperbolicè extollere Dei gratiam: quia tantus est stupor noster, & tarditas, vt nũquam satis apprehendamus Dei gratiam, nisi quũ nobis proponitur sub figuris loquendi hyperbolicis. Non est quidẽ excessus in re ipsa, si essemus satis attenti: sed quia vix centesimam partem apprehendimus donorũ Dei, vbi ea nobis proponit ante oculos: ideo necesse est accedere hanc cõmendationem, quæ sensus nostros attollat. Hyperbolicè igitur cogitur loqui Spiritus Dei propter nostrũ torporem, vel potius socordiã. Et interea nõ timendũ est, ne sensus noster transcendat verba ipsa: quia vbi supra cælos volet nos Deus efferre, vix poterimus cõscendere tres vel quatuor pedes. Nũc ergo tenemus cur Propheta hîc omnem carnem sine exceptione nominet. Primò, quemadmodũ dixi, plures fuerũt Prophetæ sub Euangelio, quàm sub Lege: ergo cõparatio ista optimè cõuenit. Deinde hîc Propheta non loquitur de publico munere docendi, quia Prophetas vocat, etiam qui nõ erant vocati ad docendi munus, sed qui præditi erant tanta doctrinæ luce, vt possent Prophetis cõferri. Et certè cognitio quæ viguit in prima Ecclesia, talis erat, vt qui erant contemptissimi, tamen pares essent veteribus Prophetis magna ex parte. Nam quid Deus contulit veteribus Prophetis: nisi quod vaticinati sunt de re aliqua? Fuit igitur speciale aliquod donum, & valde restrictũ. Deinde vaticinia hæc vix digna sunt, quæ cõferantur cum sapientia cælesti, quæ in Euangelio patefacta fuit. Fides igitur post Christi aduentũ præcellit donũ prophetiæ, si rectè æstimetur pro suo merito. Itaque Propheta hîc nõ abs re dignatur tam honorifico nomine qui priuati erant homines, & quibus non erat iniunctũ munus docendi in populo, sed qui tantùm illuminati erant: quia lux illa multò fuit præstantior quàm donũ prophetiæ in multis qui sub Lege vixerũt. Nũc tenemus quid velit Propheta, quũ Spiritũ Dei promiscuè facit cõmunẽ omnibus piis, ita vt prophetandi dono excellant. Nũc quantũ attinet ad species duas quæ hîc ponũtur, notandũ est Prophetã loquutũ esse pro cõmuni populi vsu. Quia ergo assueti erãt Iudæi ad visiones & sõnia, ideo prophetas insignit his titulis. Et hęc loquẽdi ratio passim in Prophetis occurrit: ideóq; nobis tenẽda est. Quũ loquũtur de cultu Dei, vtũtur Sacrificii nomine, Veniẽt, & afferẽt thus & aurũ: deducẽt camelos opulẽtia terræ onustos. Denique suis vaticiniis erigũt altaria, & extollunt Templũ. Atqui nihil tale visum est post Christũ exhibitum. Neque enim Ierosolymam venerũt Gẽtes vt sacrificia offerrent: imò paulo pòst euersum fuit Templũ, nullũ fuit apud illos altare, cessauit totus ille

cultus legalis. Quorsum igitur spectant locutiones istæ, quòd veniēt vndique populi, vt sacrificent simul? nempe sub visibili forma describunt spiritualem cultum Dei. Sic etiam hoc loco, quoniam vsitata erat ratio in populo veteri, vt Deus per somnia & visiones manifestaret se Prophetis, dicit, *Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbūt.* Sed non dubium est quin Propheta sub his loquendi formis designet illam intelligentiæ lucē, qua excelluit noua Ecclesia post Christum exhibitum. Cōparat enim fidei lucem prophetiæ: quemadmodum diximus: sed accōmodat stylum vel sermonem ad captum populi sui: videt enim quibuscum loquatur: sicuti eandem regulam sequuti sunt omnes Prophetæ, Offeretur sacrificium ab ortu solis vsque ad occasum, inquit Malachias. Quale est istud sacrificium? Papistæ arripiunt hoc pro sua Missa: ergo sub regno Christi erit aliquod sacrificium: nunc autem non offerimus Deo pecudes aut vitulos: sequitur itaque nunc sacrificium panis & vini restare. Quasi Propheta tam argutè philosophatus fuerit in Sacrificii voce, qui docet rudem populum vt ferre poterat. Ideo dicit cultum Dei fore communem cunctis Gentibus, sicuti nunc dicit Ioel, *Effundam Spiritum meum super omnem carnem: senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.* Nunc tenemus totum Prophetæ sensum. Iam sequitur:

29 ***Atque etiam super seruos, & super ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.***

Quoniam particula גם apud Hebræos amplificat, videtur hoc esse absurdum, quòd Propheta donum omnibus commune, restringat nunc ad paucos. Dixerat prius, Super omnem carnem effundam Spiritum meum. Quid nunc? super seruos & super ancillas: interea ponit, Etiam. Si simpliciter diceret, Super seruos & super ancillas effundam Spiritum meum, nihil esset absurdi. nam esset explicatio superioris doctrinæ. Scimus enim quod hîc dicit Propheta de cunctis hominibus, debere cum exceptione accipi: quia scilicet multi increduli priuati fuerunt hoc dono, etiam qui antè aliqua Dei notitia pollebant. Scimus enim Iudęos fuisse excæcatos: scimus etiam in ipsa plebe non omnes fuisse participes tam excellentis doni. Non dubium est igitur hoc restringi ad Ecclesiam debere quum loquitur de vniuersa carne. Ergo non esset mirum si nunc adderet Propheta, Super seruos & super ancillas: sed particula וגם iniicit scrupulum, Atque etiam, adeóque augendi causa sic loquitur, & non videtur tamen augere. Nam plus est Spiritum effundi super totum vulgus, quàm super seruos & ancillas. Duplex est solutio: nam particula וגם interdum confirmatiuè accipitur: Benedixi ei, etiam erit benedictus, dicebat Isaac de filio suo Iacob. Ita hoc loco possemus commodè accipere Prophetæ verba, *Nam certè*, vt scilicet repetitio ad confirmationem valeat. sed malo alterum sensum eligere: quia non dubito quin Propheta hîc aliquid magis incredibile addere voluerit, quàm prius dixerat, Super seruos & super ancillas effundam Spiritum meum: nempe etiam qui prius Prophetæ erant, tamen locupletabuntur nouo dono, & proficient post hanc ecclesiæ restitutionem, quæ nunc instat. tenemus Prophetæ sensum. Promiserat gratiam Spiritus sancti toti populo, nempe si quis veterem statum cum nostro conferat, hoc iam dixi: sed postquam de multitudine vel de hominum vulgo disseruit, venit ad ipsos Prophetas, qui eximii sunt, qui functi sunt prius docendi officio, qui gradum & nomen adepti sunt in Ecclesia, illi etiam proficient: hoc est, Spiritus meus non tantùm conspicuus erit in idiotis & plebeiis hominibus, sed in ipsis Prophetis. Atqui hoc maius est vbi docentur qui antè eximii erant, & quos Dominus præfecerat Ecclesiæ suæ, etiam noui homines apparent, vbi refulget donum, quod prius illis Deus non contulerat. Vbi ergo in ipsis luminibus apparet nouum lumen, certè hoc maius est, quàm vbi Spiritus super vulgus effunditur. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ, quantum attinet ad seruos & ancillas: & ideo repetit, *In diebus illis*: hoc est, tam subita & incredibilis erit mutatio, vt Prophetæ ipsi videri possint fuisse priùs indocti homines. Accedet enim multò excellētior doctrina. Deus ergo sic effundet Spiritū suum, vt omnes veteres Prophetiæ futuræ sint obscuræ & ignobiles, vbi ventum fuerit ad illud immensum & incomparabile lumē, quod Christus sol iustitiæ afferet suo exortu. Addit autem Ancillas, quia scimus prophetissas etiam fuisse sub Lege. Pergamus.

30 ***Et ponam,*** statuam, ***prodigia in cælis & terra, sanguinem, & ignem, & columnas nubis.***

31 ***Sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.***

Videtur Propheta hîc quodammodo pugnare secum. Nam hactenus promisit Deum benignè & liberaliter acturum cum populo suo: quicquid habuimus huc spectabat vt erigeret populi animos ad lætitiam, nunc verò videtur iterum iram Dei minari, & formidinem incutere miseris hominibus, qui nondū respirauerāt. Scimus quo tēpore loquutus est Propheta adhuc Iudæos fuisse in maximo mœrore. Quid ergo hoc sibi vult, quod iterum renouat tristitiæ materiā? quasi verò nō satis esset ęgritudinis & luctus. Sed poti⁹ admonitio est, quá commi-

cōminatio. Propheta igitur admonet quid futurū ſit, ne fideles promittāt ſibi fœlicē aliquē ſtatū in hoc mundo, acſi exempti eſſent omnibus curis & moleſtiis. Scimus enim quàm pro penſi ſint hominū animi ad mollitiem. Ergo vbi Deus aliquid promittit, indulgēt ſibi & accerſunt multa figmenta quaſi iam eſſent extra omnem telorum iactum, acſi vacui eſſent ab omni dolore, ab omni incōmodo. Tales ergo delicias caro ſibi fingit. Ideo Propheta admonet, quanuis Deus liberaliter paſcat Eccleſiam ſuā, quanuis ſuppeditet victum populo ſuo, & his externis ſignis teſtetur paternum ſuum amorem: quanuis deinde Spiritū ſuum effundat (quod lōgè præclarius eſt) tamē non deſinent fideles vexari multis miſeriis. Deus enim nō vult nimiū delicatè tractare Eccleſiā ſuā in terra: ſed vbi præbet ſigna beneuolētiæ ſuæ, ſimul admiſcet quædā exercitia ad patientiā, ne ſcilicet fideles nimiū molleſcant, vel ne indormiant terrenis benedictionibus, ſed altius ſemper aſpirēt. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſiliū: nō vult minari fidelibus, ſed potius admonet ne ſe fallāt vanis illecebris, vel expectent quod nunquā futurū eſt, vt ſcilicet potiātur beata quiete in hoc mundo. Deinde aliud etiā ſpectat Propheta. Scimus enim vix homines adduci ad quærendā Dei gratiā, niſi quaſi violenter trahātur: ideo negligitur ſpiritualis vita, & quicquid pertinet ad cæleſte regnum, vbi omnia nobis pro voto in terra ſuppetunt. Ergo Propheta hîc cōmendat hac circunſtantia ſpirituale gratiā de qua diſſeruit, ꝙ ſcilicet miſera ſit futura hominū cōditio, niſi Dominus eorum animos exhilaret, ac recreet hoc ſolatio, de quo iam vidimus. Quare? *Erūt prodigia in cælo & terra, Sol vertetur in tenebras, & Luna in ſanguinē*, & omnia erunt confuſa horrendis tenebris. Quid ergo fieret hominibus, niſi Deus affulgeat per gratiā Spiritus ſui, vt eos in tāta perturbatione cæli & terræ ſuſtineat, & oſtēdat ſe illis eſſe patrem? Videmus ergo hoc additū eſſe ad maiorem cōmendationem gratiæ Dei, vt ſcilicet agnoſcāt homines ſe fore pluſquā miſeros, niſi Dominus eos ad ſe vocet præeunte luce Spiritus ſancti. Quòd autē tale fuerit cōſilium Prophetæ, cōiiciat licet ex illa Chriſti cōcione, quam habuit ad diſcipulos ſuos paulò ante mortē. Quærebant enim, quod ſignū aduentus tui, quū admoneret de Templi ruina. Putabāt enim ſe ſtatim acturos triumphum illū, de quo audierāt, & ſe fore cōſortes illius æternæ beatitudinis, de qua Chriſtus ſæpe apud eos diſſeruerat. Illic Chriſtus admonet lōgè falli tam craſſa opinione. Loquitur de excidio Ieroſolymæ: deinde oſtēdit hæc omnia fore tantùm præludia malorū: erunt, inquit, hæc tantùm præludia: nam exorientur tumultus, erūt bella, omnia erunt plena cædibus: denique erit infinita cōgeries malorum omniū. Quemadmodū ergo Chriſtus illic corrigit errorē, quo imbuti fuerāt diſcipuli, ita etiā nunc occurrit Propheta falſis illis imaginationibus, ne putarēt fideles terrenū fore Chriſti regnū, & defigerent mētes ſuas in tritico & vino, in deliciis, in quiete, in cōmodis vitæ præſentis: dicit, *Dabo prodigia in cælo & terra, nempe ſanguinem, ignem, & obſcuras nubes, Sol in tenebras vertetur, luna in ſanguinē, antequā veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.* Nūc ergo videmus cur Propheta hîc triſtē hāc deſcriptionem adiūgat, & quomodo hæc optimè inter ſe cōueniant, quod ſcilicet Deus teſtabitur paternū ſuū amorē manifeſtato Chriſto, & interea proferet ſigna iræ ſuæ, quæ mundum totum cura & metu percellāt. Quod autem de ſanguine & tenebris dicit, non dubiū eſt metaphoricè accipi pro cōfuſo ſtatu, quemadmodum ſcimus res aduerſas ſæpe conferri caligini & tenebris. Perinde eſt igitur acſi diceret, Tanta erit calamitatū ſeries, vt videri poſſit cōuerſus ordo naturæ, vt elemēta ipſa induant nouā faciem: Sol qui terris illucet, vertetur in tenebras, luna in ſanguinem, hoc eſt, calamitates quæ impendent auferent omnia ſigna beneuolentiæ Dei. Ergo nihil aliud reſtabit, niſi vt homines quaſi demerſi in profundiſſima abyſſo malorum omniū quærāt aliquā ſcintillā gratiæ Dei, & nuſquā reperiāt: quia cælum obſcurū erit, terra erit caligine obruta. Nunc ergo videmus Prophetā nō exprimere quid futurum ſit, ad verbum: neque hoc literaliter, vt loquuntur, debet intelligi, ſed figuratis etiā loquendi modis vtitur, quibus vult exprimere tam horribilem fore mundi ſtatum, vt elemēta ipſa induant nouā naturam, quia ſol nō fungetur amplius officio ſuo, luna etiā negabit lumen ſuum terris. Quoniā ergo Deus auferet ab hominū conſpectu omnia ſigna gratiæ ſuæ, ideo per ſanguinem & per tenebras, & per obſcuras nubes, Propheta metaphoricè deſignat triſtitiā illam, qua neceſſe erit occupari omnium animos. Nunc ſiquis interroget, Cur aduētu Chriſti ira Dei magis excanduit cōtra homines? quia hoc poſſet videri abſurdum. Reſpōdeo hoc eſſe quaſi accidētale. Nam ſi exceptus fuiſſet Chriſtus vt decebat, ſi eum omnes pia obſeruātia amplexi eſſent, certè fuiſſet autor, nō tātùm ſpiritualis gratiæ, ſed etiam terrenæ beatitudinis. Omnibus ergo numeris cōpleta fuiſſet omniū fœlicitas Chriſti aduentu, niſi malitia eorū & ingratitudo accendiſſet nouā iram Dei. Et videmus quale diluuium exūdauerit ſtatim poſt Euāgelii prædicationē. Nam ſi reſpicimus quàm ſeuerè olim Deus afflixerit populum ſuum, certè dicemus longè grauiores fuiſſe clades quæ inflictæ mundo fuerunt poſt Chriſti manifeſtationē. Vnde hoc? Nempe quia mundi ingratitudo peruenerat vſque ad ſummū cumulū, quemadmodum idē etiā hodie nobis vſu venit. Iterū enim prodiit lux Euangelii, & Deus ſe patrē exhibuit mūdo. Videmus autē quāta ſit hominum, & malitia, & peruicacia etiam in reſpuendis Dei donis. Videmus alios cōtumaciter reſpuere Euāgeliū: alios etiam diabolico furore impelli ad

Matth. 24.

oppugnandam Christi doctrinam: videmus crepare suas blasphemias: videmus etiam accēsos esse mira sæuitia, & spirare cædes contra filios Dei: videmus mundū refertum esse profanis hominibus, & Dei contemptoribus: videmus horrendū contemptum gratiæ Dei passim grassari: videmus scelerum licentiam tam effrænem esse, vt pudere nos, & pigere debeat nostræ vitæ. Quum ergo post tantam gratiam mūdus tam ingratus sit, quid mirum si Deus etiam profert signa vindictæ suæ magis horrēda? Nam certè hodie si propè excutimus qualis sit mundi conditio, reperiemus omnes esse miseros, etiam qui sibi applaudunt, & quos etiam miratur mundus tanquam semideos. Quid hoc sibi vult? Vulgus certè hominum gemit sub miseriis, nempe Deus hoc modo vlciscitur contemptum gratiæ suæ, quam iterum nobis obtulit, & quæ tam indignè repudiatur. Quum ergo tam fœda hominum ingratitudo prouocauerit iram Dei: non mirum est si flagella etiam eius vbique resonant. Nam seruus
Luc 12. qui voluntatem Domini sui nouit, & eam non facit, dignus est grauioribus plagis, quemadmodum etiam Christus pronunciat. Hoc autem factum est per totum mundū, postquam Deus illuxit per Euangelium suum, postquam Christus vbique publicauit reconciliationē, ita vt tunc deficerēt palàm, & ostenderent se malle Deum habere iratum, quàm propitium. Vbi enim respuitur Euāgelium, quid hoc aliud est, nisi quòd inducitur bellum Deo, & quòd mundus insultat, neque admittit vllam reconciliationem, ad quam paratus erat Deus, & de qua etiam vltrò agebat cum ipsis hominibus? Ergo quòd Propheta hîc mundum dicit plenum fore tenebris, vbi apparuerit Christus, qui sol est iustitiæ, & qui nobis in salutem illuxit, hoc non mirum est: sed per accidens contigit vt Deus tam seuerum se exhibuerit mundo, quum tamen esset tempus acceptum, quum essent dies salutis & beneplaciti: quia mundus non passus est impleri quod antè pollicitus est nobis Deus per Ioelem, neque admisit Spiritum adoptionis, quia poterat placidè confugere ad Deum: imò Deus paratus erat eos fouere in sinu suo. Sed quoniam fuerunt admodum præfracti & intractabiles, oportuit etiam Deum modis insolitis animaduertere in talem peruicaciam. Ergo nō mirum est quòd Propheta dicit, *In diebus illis fore prodigia in cælo & terra: quia sol vertetur in tenebras, &c. antequā veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.* Quæritur nunc quē diem hîc Propheta notet. Nam hactenus locutus est de priore Christi aduentu. Videtur etiam hoc loco esse quædam species repugnantiæ. Respondeo Prophetam comprehendere totum Christi regnum ab initio vsque ad finem: & hoc satis tritum est: & aliis etiam locis diximus Prophetas communiter ita loqui. Quum ergo sermo de Christi regno habetur, interdum attingunt principium duntaxat, interdum etiam loquuntur de ipso fine. Sed sæpe vno complexu designant totum cursum regni Christi ab initio vsque ad finem. Talis est huius loci ratio. Quum diceret Propheta, Post dies illos effundam Spiritum meum, non dubium est, quemadmodum exposuimus, quin hoc impletum fuerit quum Christus auspicatus est regnum suum, & innotuit per doctrinam Euangelii. Tunc ergo effudit Christus Spiritum suum. Iam quia regnum Christi non est ad triduum, vel ad breue tempus, sed vsque in finem mundi cursum suum peragit, ideo Propheta sese conuertit ad diem illum, & dicit, Erunt interea maximę calamitates. Ergo quicunque non confugient ad hanc Dei gratiam, illi erunt plusquam miseri, nusquam quietem reperient, vel solatium, vel lucem vitæ, quia mundus demersus erit in tenebris: & Deus etiam à sole, & luna, & elementis, & omnibus aliis adminiculis auferet signa gratiæ suæ. Vbique ergo ostendet se iratū & infestum hominibus. Iam ostendit Propheta hæc mala, de quibus disseruit, non fore tantùm tridui, vel paucorum annorū sed diuturna: Antequam, inquit, veniat dies Iehouæ magnus & terribilis. In summa significat, quæ hactenus recensuit flagella Dei, fore quasi præparationes ad domandos hominum animos, vt maiore reuerentia & obsequio excipiāt Christum. Quoniā ergo homines natura gerunt altos Spiritus, & non possunt collum flectere ad excipiēdum Christi iugum, ideo Propheta hîc dicit subigendos esse duris flagellis, quum Dominus auferet omnia testimonia amoris sui, & replebit cælum & terram formidine. Sic ergo quodammodo flectet duritiē vel contumaciam, quæ ingenita est hominibus, vt sentiant sibi cum Deo esse negotium. Et interea admonet Propheta, nisi correcti fuerint istis flagellis, aliquid magis horrendum restare, quia scilicet tandem adueniet iudex è cælo, qui non modò inducet soli & lunæ tenebras, sed qui conuertet vitam in mortē. Præstaret enim longè centies mori reprobos, quàm semper viuere, ita vt sustineant mortem æternam in vita ipsa. Significat igitur Propheta, postquā homines perstiterint in sua obstinatione, tunc restare aliquid grauius & magis exitiale, quòd scilicet necesse erit tandem omnes sisti ad cæleste iudicis tribunal. Veniet enim dies Iehouæ magnus & terribilis, in qua voce respexit incredulos & Deo rebelles. Nam quum venturus sit piis Redemptor Christus, nullus illis dies tota vita iucundior illucet: tantùm abest vt metum vel terrorem afferat: ideóque iubentur ad spem aduentus eius attollere capita sua: quòd alacritatis & gaudii signum est. Sed quia Ioeli propositum erat securam carnis superbiam humiliare, & præfractos ac rebelles alloquebatur, non mirum est si horrorem posuit.

¶ PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quando tot miseriis vndique nūc sumus circūdati, & talis est nostra cōditio, vt inter gemitus & cōtinuos dolores nobis vita ęgrè trahēda sit, nisi spirituali gratia nos subleues:

subleues: da inquam, vt respicere discamus in faciem Christi tui, illinc petere solatiũ malis nostris, & tale solatium, quod non occupet nos, vel saltem in mundo retineat, sed mentes nostras attollat in cælum, & quotidie testimonium adoptionis in cordibus nostris obsignet, etiamsi multæ miseriæ in mundo nobis ferendæ sint, non tamen desinamus prosequi cursum nostrum, & contendere, atque eniti inuicta perseuerantia, donec tandem perfuncti omnibus certaminibus, perueniamus ad beatã illam quietem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

32 *Et erit quisquis inuocauerit nomen Iehouæ liberabitur: quia in monte Sion, & in Ierusalem erit euasio, sicuti promisit Iehoua, & in residuis quos Iehoua vocauerit.*

Diximus heri Prophetam ideo denuntiare futuras calamitates, vt hoc modo stimulet homines variis malis afflictos ad quærendum Deum. Scimus enim quàm tardi simus natura, nisi Dominus nos pungat. Descriptio igitur de qua heri disseruimus, huc tendebat, quũ tot & tam graues calamitates vrgerent populum Iudaicum, miseros omnes esse qui ad Deum non confugerent: & hoc vnum restare solatium in extremis malis: ideo nunc tempestiuè addit Propheta, *Quisquis inuocauerit nomen Domini liberabitur.* Postquã ergo stimulauit homines ad quærendum Deum, nunc certam illis fiduciam facit, si modò syncerè & ex animo ad Deum confugiant, fore saluos. Est autem hic insignis locus, quia Deus in rebus perditis pronũtiat inuocationẽ nominis sui nobis esse tutum salutis portũ. Fuit certè horribile quod dixit Propheta, totum naturæ ordinem sic conuersum iri, vt nusquam appareat scintilla lucis, sed omnia tenebris referta sint. Perinde est igitur acsi nunc diceret in sepulchro fore vitam, modò inuocent homines nomen Dei. Qui etiam desperati videntur, & quibus videtur Deus abstulisse omnem spem gratiæ, si tamen illi inuocent Dei nomen, Propheta in tanta desperatione & tam profunda abysso dicit saluos fore. Notanda est diligenter hæc circunstantia, quia si quis seorsum accipiat hanc sententiam Prophetæ, etiamsi per se non sit frigida, non tamen habebit tantùm efficaciæ. Sed vbi hæc duo simul iunguntur, Deum fore iudicem mundi, qui non parcet hominum sceleribus, sed sumet horribilem vindictam, & tamen expositam fore salutem omnibus qui inuocauerint nomen Domini, videmus quanto efficacior sit hæc promissio, quòd scilicet Deus offert nobis vitam in morte, & lucem dicit esse in profundissimo sepulchro. Ideo pondus subest in verbo isto והיה & tunc. Nam copula resolui debet in aduerbium temporis: tunc quisquis inuocauerit nomen Domini. Vtitur autem Liberandi verbo, quia oportuit exprimi etiam saluos fore qui nihil differunt à perditis. Si Propheta vsus fuisset verbo Seruandi, minus expresse loquutus esset. Nũc verò quũ liberationem promittit, opponere iubet hunc clypeũ tentationibus etiam grauissimis, quia Deus ad suos liberandos satis magna potentia instructus est, modò ipsum inuocent. Tenemus ergo nunc quorsum spectet Prophetæ consilium: ostendit Deum non tantùm in rebus prosperis velle à nobis inuocari, sed in vltima rerum omnium desperatione. Perinde est igitur acsi Deus mortuos ad se vocaret, atque ostenderet in manu sua esse vitam restituere, & ipsos educere è sepulchro. Quũ igitur inuitet Deus hîc perditos & mortuos, non est cur etiam grauissimæ afflictiones præcludant nobis aditum, vel precibus nostris. Perrumpere enim oportet per hæc obstacula. Quò igitur grauiores sunt nostræ molestiæ, eò maior concipienda est fiducia: quia Deus non modò suam gratiam offert miseris hominibus, sed prorsus deploratis. Neque enim Propheta minatus est aliquod mediocre incõmodum Iudæis, sed ostendit per Christum exhibitum omnia fore horrore plena: post hanc denunciationem iam subiicit. Quisquis tamen inuocauerit nomen Domini liberabitur. Cæterùm quia hunc locum citat Paulus 10. ad Rom. cap. & extendit ad omnes Gentes, videndum est an apposite vtatur Prophetæ testimonio. Probare vult Paulus communem esse Gentibus adoptionẽ, vt confugere ipsis ad Deum liceat, & familiariter ipsum inuocare Patrem: Quisquis inuocauerit nomen Domini, inquit, saluus erit. Hinc probat oportuisse etiam Gentibus prædicari Euangelium, quia inuocatio ex fide nascitur. Nisi enim præluceat nobis Deus verbo suo, non possumus ad eum accedere. Ergo fides semper est mater inuocationis. Paulus videtur insistere in particula vniuersali, *quisquis*: quasi diceret Ioelem non ad solos Iudæos verba facere, sed etiam ad Gentes, vt promiscuè & sine exceptione testetur Deum omnibus fore expositum, qui eum quærent. Atqui videtur Paulus torquere Prophetæ verba. Nam hîc certè Ioel compellat populũ, cui fuerat doctor & Propheta destinatus. Quod ergo Paulus hoc generaliter spectare contendit ad totum humanum genus, videtur esse præter mentem Prophetæ. Sed responsio facilis est. Propheta enim postquam disseruit de regno Christi, non dubiũ est quin sicuti promissa erat cunctis gentibus benedictio in semine Abrahæ, ita sequatur hanc regulã: & quũ hactenus descripsit miserrimũ fore statũ totius mũdi, certè voluit expergefacere etiã ipsos Gentiles, qui extranei fuerãt ab Ecclesia, vt cõmunibus studiis Deum quærerent vnà cum electo populo. Ergo promissio quæ continuò post sequitur etiam dirigitur ad Gentes, alioqui non quadraret Prophetæ cõtextus. Ac proinde videmus Paulum aptissimè ad causam suam accommodare hũc Prophetæ locum. Nam principium illud tenendum est, benedictionem promissam fuisse non tantùm filiis Abrahę, sed etiã cun-

ctis Gentibus in Christo.Quum ergo nunc Propheta describat regnum Christi, nō mirum est si communiter alloquatur & Iudæos & Gentiles. Deinde quod dixit statum mundi fore plenum horrenda caligine,hoc certè non ad solos Iudæos spectabat,sed ad Gentiles.Quorsum id,nisi vt ostenderet nihil aliud restare,nisi vt confugerent ad Deum? Ergo videmus hìc patefieri aditum Gentibus vt vno consensu ipsæ quoque Deum inuocent cum Iudæis. Quòd si promittitur salus & liberatio omnibus qui inuocauerint nomen Domini, sequitur quemadmodum illic Paulus disputat,Euangelij doctrinā ad Gentes quoque spectare, quia clausum illis os esset,quemadmodum & nobis omnibus, nisi Deus ipse anteuerteret voce sua,dum nos hortatur ad precandum,alioqui obmutescēdum esset nobis. Esset hoc magnæ temeritatis,offerre nos in Dei conspectum, nisi daret ipse nobis fiduciam,& promitteret se fore exorabilem.Si igitur cōmunis est precandi libertas omnibus, sequitur cōmunem esse omnibus salutis doctrinam.Nunc addendū etiam est,*promitti liberationem omnibus, qui Dei nomen inuocauerint*,quia scilicet Deo eripitur sua potentia,si alibi quàm in eo solo quæritur salus:& scimus hoc esse sacrificium quod sibi vni vendicat.Si ergo liberari cupimus, hoc vnum remedium est,vt inuocemus nomen Iehouæ. Postea addit, *Quia in monte Sion & in Ierusalem erit euasio,sicuti promisit Iehoua.* Hìc significat Propheta, quamuis in speciem videri possit deletus esse populus,tamē Deum memorē fore sui fœderis, vt reliquias colligat. Fuit enim talis clades populi,vt nihil prorsus spei residuum esset secundum carnē. Nam dispersi erant per varias mundi plagas,nullum erat corpus,nullum nomen,nulla gubernatio, nullus Dei cultus.Quis ergo putasset superstitē adhuc fore Dei Ecclesiā? Imò probabile erat prorsus extinctum iri nomen Abrahæ,& seminis eius post 30.vel 50.annos. Nam coaluerant in vnum corpus cum Chaldæis & Assyriis. Illa igitur dissipatio fuit quasi interitus totius gentis.Deus autem per Ioelē hìc pronuntiat fore *euasionem adhuc in monte Sion & in Ierusalem*: hoc est,quanquā ad tempus exterminabo populum hunc,vt deserta maneat terra,adhuc tamen erit aliqua restitutio,& iterum colligam aliquod corpus Ecclesiæ in mōte Sion& in Ierusalem.Hæc summa est.Colligimus autem ex hoc loco,quantumuis grauiter affligat Deus suam Ecclesiam,tamē fore perpetuā in mundo, quia nō magis deleri potest quàm ipsa Dei veritas,quæ æterna est ac immutabilis.Deus enim promisit nō modò diuturnum fore statū Ecclesiæ,sed quandiu fulgebit sol & luna in cælo,fore aliquem populum in terra,qui ipsum inuocet. Quum ita sit, sequitur Ecclesiā nō posse funditus euerti,nec in totum perire,quamtumuis seuerè & duriter eam Dominus castiget. Qualiscunque igitur sit Ecclesiæ dissipatio,Dominus tamen colliget membra vt sit populus in terris,qui ostendat ipsum esse in cęlo veracem & cōstantem in suis promissis.Et hæc doctrina diligenter notanda est: quia vbi videmus Ecclesiam dissipari,obrepit statim dubitatio ista,an Deus velit penitus omnes suos perdere,an velit abolere omne semen fidelium? Occurrat igitur nobis hic locus, In monte Sion fore aliquam liberationem, postquam Dominus pœnas sumpserit de profanis nominis sui contemptoribus,qui eius tolerantia abusi sunt, & qui falsò etiam prætexuerunt eius nomen.Sed addit,Quemadmodum promisit Iehoua, quod ad cōfirmationem valet. Iubet enim Propheta hìc rationem potius Dei haberi,quàm nostri status. Nam si credimus oculis nostris,putabimus subinde actū esse de Ecclesia: nempe quia Dominus grauiores de seruis suis sumit pœnas,ideo nō videtur vllum esse remedium: & quum incurabiles credantur esse Ecclesiæ morbi,statim animi nostri conciderent, nisi occurreret nobis Dei promissio. Propheta igitur sensus nostros ad Deum reuocat,acsi diceret nō æstimandam esse Ecclesiæ salutem ex intuitu,sed standum esse & acquiescendum in verbo Dei: loquutus est, dixit Ecclesiam fore æternā:figamus pedem in hac promissione, nec dubitemus quin Dominus cōpleat quod testatus est. Cæterùm, subiicitur species correctionis quum addit Propheta, *In residuis quos vocauerit Iehoua.* Hoc cōsultò exprimi necesse fuit,ne hypocritæ,quemadmodū solent,abuterentur hoc testimonio. Scimus eos qui locum occupant in Ecclesia, & titulo tenus se venditant pro filiis Dei,turgere magna audacia,& confidenter illudere Deo.Putāt enim illum sibi esse obstrictum,vbi obtendunt vel externa signa,vel professionem, qua se iactant apud homines:putant hoc sufficere. Et satis colligere licet ex innumeris Scripturæ locis,Iudæos inflatos fuisse peruersa illa confidentia carnis, vt Deum sibi obstringere vellent.Ideo Propheta ostendit se non omnes Iudęos promiscuè alloqui,quoniā multi sint adulterini filij Abrahæ,qui sunt degeneres. Si ergo solo hoc prætextu velint arripere hanc promissionem de salute promissa,Propheta ostendit illos excludi à Dei Ecclesia,quoniam non sunt legitimi filij postquam desciuerunt à fide & pietate patris sui Abraham.Dicit ergo residuos:hoc verbo in summa significat non saluam fore totam multitudinē,sed exiguum numerum duntaxat. Quum ergo de salute Ecclesiæ agitur,non debemus in vnum fasciculum colligere quicunque profitentur se esse Dei filios. Nam videmus vix centesimum quemque syncerè & absque fictione colere Deum.Maior enim pars abutitur eius nomine. Et hodie videmus quàm improba sit Papistarum iactantia.Putant enim penes se residere Dei Ecclesiam,& derident nostram paucitatem: quum dicimus Ecclesiam Dei censeri ex verbo & ex puro sacramentorū vsu:scilicet,an Deus potuit deserere tot populos, vbi prædicatum erat Euange-

Euangelium? Poſtquam ergo ſemel innotuit Chriſtus, putant illic defixam manere gratiā, nec poſſe vllo modo auelli, qualiſcunque ſit hominum impietas. Quum ergo tam impudēter Papiſtæ arripiant Eccleſiæ titulum, quia multi ſunt numero, non mirum eſt ſi Propheta, cui certamen erat cum Iudæis & Iſraelitis hîc diſertè poſuerit Reſiduos, acſi diceret fruſtra gloriari impios Dei nomine, quoniam ipſos non reputet in ſuo populo, ſicuti vidimus etiā Pſalmo 15. & Pſalmo 24. deſcribi nobis Eccleſiæ ciues, non qui ſuperbiant externis ſignis, ſed qui ſyncero animo Deum colant, & ſyncerè verſentur cum ſuis proximis, Quis habitabit in monte Dei? Quoniam non erat difficile hypocritis irrumpere in ipſum Sanctuarium, & illic obtrudere Deo ſua ſacrificia. Sed Propheta oſtendit non agnoſci à Deo, niſi qui integri ſunt corde, & puri manibus. Ita etiam hoc loco dicit Ioel ſaluam quidem fore Eccleſiam, ſed non illa ingenti turba: quomodo igitur? In reſiduis duntaxat. Sed notanda eſt etiam particula quæ ſequitur, *Quos Iehoua vocauerit*. Iam vidimus Eccleſiam Dei conſtare ſæpe exiguo hominum numero, quoniam Deus inter filios ſuos nō reputat, niſi qui ſe verè & ex animo ſanctificant in eius obſequium, ſicuti dicit Paulus, Quiſquis inuocat nomen Dei diſcedat ab iniquitate. Tales autem non reperiuntur multi in mundo. Sed non ſatis eſt tenere Eccleſiam Dei non eſſe niſi in reſiduis: hoc quoque addendum eſt, Reſiduos iſtos non alia de cauſa manere in Eccleſia Dei, niſi quia Dominus ipſos vocauit. Vnde igitur iſta portio Eccleſiæ, quæ ſalua manet, vbi videtur totus mundus deuotus eſſe exitio? Nempe ex vocatione Dei. Minimè autem dubium eſt, quin Propheta Vocandi verbo intelligat gratuitam electionem. Dicitur quidem ſæpe Dominus vocare homines, dum eos compellat voce Euangelij ſui: ſed præcedit interea vocatio arcana, vbi Deus ſibi deſtinat quos vult eſſe ſaluos. Ergo interior eſt vocatio, quæ reſidet in arcano Dei conſilio: ſequitur deinde vocatio, qua nos facit verè participes ſuæ adoptionis. Nunc Propheta ſignificat, quicunque reſidui erunt, non ſua virtute propria ſtaturos, ſed quia diuinitus vocati ſunt, hoc eſt, electi. Electio autem Dei non debet à vocatione externa ſeparari, fateor: ſed tenendus eſt interea ordo ille, quòd Deus, antequam hominibus teſtetur ſuam electionem, priùs ſibi eos adoptet in arcano ſuo conſilio. Summa hæc ſit, vocationem hîc opponi omnibus hominum meritis, deinde virtuti & induſtriæ: quaſi diceret, Homines hoc non ſibi acquirere, vt reſidui maneant ac ſuperſtites quum Deus vlciſcitur mundi ſcelera, ſed mera eius gratia ipſos ſeruari, quoniam electi ſint, ſicuti etiam Paulus de reliquiis tractat 11. ad Rom. cap. & prudenter expendit locum illum, Seruaui mihi ſeptem milia. Dei igitur proprium munus eſt ſeruare qui non deficiunt. Et ideo Paulus dicit reliquias eſſe gratiæ: quoniam ſi tollatur Dei miſericordia, nihil in toto genere humano reſtabit. Scimus enim omnes eſſe interitu dignos, idque ſine diſcrimine. Sola eſt igitur electio Dei, quæ alios ab aliis diſcernit. Sic videmus commendari gratuitam Dei bonitatē, vbi Propheta dicit ſaluas fore reliquias, quæ vocatæ erunt à Domino, quia non eſſet in manu hominum ſeipſos ſeruare, niſi electi eſſent, & gratuita Dei bonitas eſſet quaſi cuſtodia ſalutis. Nunc ſequitur.

CAPVT III.

Via ecce, diebus illis, & tempore illo quo conuertam captiuitatem Iehudah, & Ieruſalem:

2 *Et congregabo*, tunc congregabo, *omnes gentes, & deſcendere faciam in vallem Ioſaphat, & diſceptabo illic cum ipſis ſuper populo meo, & ſuper hæreditate mea Iſrael, quia diſperſerunt inter Gentes, & partiti ſunt terram meam*, addemus & hunc etiam verſum.

3 *Et ſuper populo meo iecerunt ſortem, & poſuerunt puerum pro ſcorto*, hoc eſt, addixerunt pro ſcorto, *& puellam vendiderunt pro vino vt biberent.*

Confirmat his verbis Propheta quod prius docuit de Eccleſiæ reſtitutione. Fuit enim res difficilis creditu, quum ita laceratum eſſet corpus populi, quum ablatum eſſet nomen, quum abolita eſſet omnis poteſtas, quum eſſet euerſus etiam cultus Dei vnà cum Templo, nulla amplius eſſet regni ſpecies vel etiam politici regiminis, quis putaſſet Deum adhuc curam gerere illius populi tam deſperati? Ergo non mirum eſt, ſi Propheta pluribus verbis de Eccleſiæ inſtauratione diſſerat, vt ſcilicet melius confirmet quod alioqui fuiſſet incredibile: ideo dicit, *Ecce, diebus illis, tempore illo, quo conuertam captiuitatem Iehudah & Ieruſalem, & deſcendere faciam omnes Gentes in vallem Ioſaphat*. Hoc autem dicit Propheta, quoniā Iudæi tunc exoſi erant omnibus populis, & erant quaſi execratio, vel excrementum totius mundi. Quotquot igitur ſub cælo tunc erant Gentes, totidem erant hoſtes Iudæis. Ergo procliuis erat lapſus in deſperationem quum viderent totum mūdum ſibi eſſe infeſtum: Etiāſi Deus velit nos redimere, tot tamen ſunt obſtacula, vt nobis pereundum ſit neceſſariò. non enim ſoli Aſſyrij nobis infeſti ſunt, ſed experti ſumus maiora odia in omnibus vicinis noſtris. Nā ſcimus Moabitas & Ammonitas, Tyrios, Sidonios, Idumæos, Palæſtinos, quicquid denique fuit hominum in illa terra, fuiſſe Iudæis infeſtiſſimum. Quoniam ergo præcluſi erāt omnes

aditus in patriam Iudæis, difficile fuit concipere spem aliquam redemptionis, etiamsi Dominus illos animaret. Hac ratione nunc dicit Propheta Deum fore iudicem totius mundi,& in eius arbitrio ac potestate esse vocare Gentes omnes: acsi diceret,ne vos terreat hostium multitudo & varietas:scio non solos Assyrios vobis esse hostes,sed etiam omnes vicinos:ego autem vbi suscepero causæ vestræ patrocinium, vnus sufficiam ad vos tuendos, & quantumuis se opponant omnes populi,non tamen præualebunt. Ergo confidite me fore idoneum vindicem,qui vos redimam è manu omnium Gentium. Tenemus nunc consilium Prophetæ cur hîc pronũtiet Deum venturum *in vallem Iosaphat, vt illic cõuocet omnes populos.* Dicit autem Propheta, *diebus illis & tempore illo quum Dominus conuerterit captiuitatem Iehudah & Ierusalem.* Tempus hoc Iudæi restringunt ad reditum: quum ergo permissa illis fuit libertas redeundi in patriam à Cyro & Dario, putant tunc completum fuisse quod docet hîc Propheta. Christiani doctores trahunt hoc vaticinium ad Christi aduentum. Sed vtrique detorquent aliò verba Prophetæ,quàm postulet circũstantia loci. Neque enim dubium est,quin Propheta hîc loquutus fuerit de redemptione illa quam diximus: & tamen complexus simul fuerit regnum Christi. Atque hoc,quemadmodum alibi vidimus,satis tritum est. Dum igitur Prophetæ testantur Deum fore redemptorem populi sui, & promittunt liberationem ab exilio Babylonico, quasi continuo tractu & tenore deducunt fideles ad Christi regnum. Quid enim aliud fuit restitutio illa, quàm præludium veræ & solidæ redemptionis,quæ verè etiam exhibita fuit in persona Christi? Nunc ergo Propheta neque tantùm de Christi aduentu loquitur, neque de reditu populi Iudaici, sed complectitur totam redemptionem, quæ tantùm incepta fuit, quum reduxit Dominus populum suum ab exilio Babylonico,deinde à Christi priore aduentu vsque ad diem vltimam:acsi diceret,vbi Deus populum suum redimet,hoc nõ erit breue aut momentaneum beneficium, sed prosequetur suã gratiã,donec pœnas sumpserit de cunctis Ecclesiæ suæ hostibus. In summa, Propheta hîc ostẽdit Deum nõ fore dimidium redemptorem, sed finem non facturum, donec compleuerit quicquid pertinet ad fœlicem statum Ecclesiæ, & eum quidem perfectũ omnibus numeris. Hæc est summa. Sicuti etiam videmus Prophetã Aggai loqui de secundo Tẽplo. Gloria secundi templi maior erit quàm primi. Atqui nõ dubiũ est, quin respiciat ad vaticinium Ezechielis. Ezechiel autem loquitur de secundo Templo, quod ædificandum erat postquam reuersus esset ab exilio populus: verum est, sed Ezechiel nõ restrinxit ad quatuor vel quinque secula,quod dicebat de secundo Templo. Potius enim voluit continuari gratiam Dei vsque ad Christi aduentum. Sic etiam nunc Ioel, *Quũ Deus conuertet captiuitatẽ Iehudah & Ierusalem, simul etiã vocabit omnes Gentes,* quasi diceret, Deus non tantùm libabit aliquam tenuẽ gratiã,sed erit perfectus redemptor populi sui: atque vt totus mundus contrà insurgat,ipse tamen præualebit,quia suscipiet patrociniũ Ecclesiæ suæ, & defendet suorum salutẽ. Ita nihil proficiẽt quicunque studebũt vel morari,vel impedire Ecclesiæ restitutionem,quia Dominus vindex est suorũ,iudicabit omnes populos. Nunc videndum est cur designet Propheta Vallem Iosaphat. Multi existimãt hîc notari vallem illã, quæ vocata fuit vallis benedictionis,vbi scilicet Iosaphat insigni illa & memorabili victoria potitus est,quũ tamen non instructus esset magnis copiis, & multi populi in eum conspirassent. Quum ergo confligeret Iosaphat cum ingenti exercitu,& paucos secum duceret,præualuit mirabiliter: illic benedixit populus Deo:& inditũ fuit loco nomen. Putãt ergo multi notari vallẽ illam,vt in memoriam reducat Propheta Iudęis,quàm mirabiliter tunc seruati fuerint,quia venerant eo animo hostes,vt sine vllo negotio perderent totum Dei populum: & putabant hoc sibi esse promptũ in manu. Debuit igitur memoria huius historiæ erigere animos piorum in bonam spem,quia tunc Dominus susceperat causam exigui numeri contra ingentẽ turbam:imò contra multos & robustos populos. Et hoc mihi videtur probabile. Quidã locant hanc vallem Iosaphat mediam inter montem Oliueti & vrbem. Sed nescio quàm probabilis sit eorum coniectura. Certè quod ad præsentem locum spectat, rectius sentiũt meo iudicio,qui volunt hîc reuocari in memoriam beneficium illud Dei,quod poterat omnibus seculis animare fideles,vt sperarent de salute sua. Quidam tamen appellatiuè accipere malunt. Et certè יהושפט est iudicium Dei:& ideo vertũt, Vallem iudicij Dei. Hoc si placeat nõ repugno. Et certè etiamsi nomen sit proprium,& Propheta loquatur hîc de sancto illo Rege,vt hortetur Iudæos ad eius sequendum exemplum,non tamen dubium est quin simul etiam alludat ad iudicium Dei, vel ad disceptationẽ quam sumpturus erat in populi sui gratiam. Sequitur enim continuò pòst ונשפטתי עמם שם Disceptabo illic cum illis. Est autem verbum vnde deducitur nomen illud שפט. Itaque etiamsi nomen sit proprium loci,& sumptũ à Regis nomine,Propheta hîc etymologiam expendi voluit:acsi diceret, Deus vocabit omnes Gẽtes in iudicium,& quidem vt habitet in medio populi sui,& re ipsa hoc testetur ac comprobet. Quidam hoc detorquent ad vltimum iudicium: sed nimis coactè. Hinc etiam natum est figmentum, quòd conueniet totus mundus in vallem Iosaphat. Sed scimus deliriis illis imbutum fuisse mundum quum extincta esset lux sanæ doctrinæ, & non mirum est, postquam mundus ita profanauerat cultum Dei,fuisse fascinatum tam crassis figmẽtis. Sed quantum

Agg. 2.

quantum ad Prophetæ mentem spectat, nō dubium est quin vallem Iosaphat hîc nominet, vt Iudæi sperarent Deum fore custodem salutis suæ, sicuti passim dicit se habitaturum inter ipsos, quemadmodū etiam vidimus proximo capite: Et Deus habitabit in medio vestri. Sic etiam nunc, & eodem sensu, *Congregabo omnes gentes, & descendere faciam in vallem Iosaphat*, hoc est, quamuis ad tempus inculta ac deserta erit terra, Dominus tamen colliget populum suum, & ostendet se esse iudicem totius mundi: eriget trophæum in media Iudæa, quod nobilius erit quàm si populus semper saluus & integer fuisset. Nam vtcunque Gentes omnes contendant delere reliquias, quantulæcunque supersunt, sicuti scimus factum esse: tamen Deus sedebit in valle Iosaphat, habebit illic suum tribunal, vt populum suum custodiat, & vindicet ab omnibus iniuriis: interea tenenda est illa notatio quam dixi. Potiùs enim hîc nominat vallem Iosaphat quàm Hierosolymam, quia memorabilis fuerat illa liberatio, quum tot populos Deus profligasset, quum deleti fuissent multi exercitus vno momento, & quidem sine hominum manu. Quum ergo Deus tam incredibili potentia tunc maximè liberasset populum suum, non mirum est si hîc repetat nomen vallis Iosaphat. *Disceptabo*, inquit, *illic cum ipsis super populo meo & super hæreditate mea Israel.* Ostēdit his verbis Propheta quā pretiosa sit Deo salus electi populi. Neque enim hoc vulgare est, quòd Deus dignatur suscipere causam suorum, acsi esset ipse offensus ac læsus. Neque enim disceptat Deus, nisi quia vult habere nobiscum omnia communia. Videmus ergo nunc quorsum tendat hæc disceptatio, nempe quia Deus tanti æstimat salutem suorum, vt lædatur in eorum persona, quemadmodum alibi dicitur, Qui tangit vos tangit pupillam oculi mei. Et quò melius confirmet Propheta suam doctrinam, addit, Super hæreditate mea Israel. Deus hîc nominat Israel hæreditatem suam, vt confirmet afflictos animos & erigat etiam, quia si Iudæi tantùm defixi fuissent in reputando suo statu, certè indigni erant quos Deus respiceret: fœtebant enim cunctis Gentibus. Deinde scimus fuisse tam duriter castigatos, quia desciuerant ab omni pietate, & quasi se prorsus alienauerant à Deo ipso. Quum ergo essent quasi putridum corpus, poterant despondere animos in sua afflictione. Sed occurrit hîc Propheta, & proponit in medium nomen hæreditatis, quasi diceret, Deus iudicium suscipiet pro vobis, non quòd sitis digni, sed quia vos elegit. neque enim vnquam obliuiscetur fœderis sui, quod pepigit cum patre vestro Abraham. Videmus ergo quorsum pertineat nomē hæreditatis, nempe ne Iudæi respectu scelerum suorum desperent: & interea commendat, quemadmodum prius, gratuitam Dei misericordiam, acsi diceret, fontem huius redemptionis non alium esse, nisi quia Deus genus Abrahæ sibi adoptauit, & voluit habere in peculium. Reliqua differemus in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non tantùm Euangelij tui voce assiduè nos inuitas ad te quærendum, sed etiam offers nobis Filium tuum Mediatorem, per quem nobis ad te pateat accessus, vt experiamur te propitium Patrem: da, inquam, vt freti tam benigna inuitatione exerceamus nos tota vita in precibus: & quoniam tot mala nos vndique solicitant, tot necessitates nos vrgent ac premunt, vt simus eo ardentiores ad te inuocandum, neque interea vnquam fatigemur in hoc pietatis exercitio, donec exauditi tota vita tandem colligamur in æternum illud regnum, vbi fruemur illa salute quam nobis pollicitus es, & de qua etiam nobiscum quotidie testaris per Euangelium tuum, & vniti erimus vnigenito Filio tuo, cuius etiam sumus membra, vt participes simus omnium bonorum, quæ nobis morte sua peperit, Amen.

DIximus hesterna lectione Deum testari quàm singulari amoris affectu prosequatur suā Ecclesiam, q̀ dignatur pro ea litem suscipere, acsi mortalis homo pro hęreditate paterna contenderet. Dicit *hæreditatem suam Israel fuisse dispersam in Gentibus*, acsi diceret sibi hoc esse intolerabile, quòd hostes more prædonum hæreditatem suam ita partiti sint. Loquitur adhuc de populo: postea subiicit etiam de ipsa terra. Deus enim terram illam sibi consecrauerat, vt satis notum est. Nolebat igitur à profanis gentibus occupari. Fuit ergo duplex sacrilegium, quòd populus abreptus est in longinquas terras, deinde quòd submissi sunt qui terram incolerent & ea potirentur: quum tamen destinata esset filiis Dei, & electo populo. Nunc sequitur alia indignitas maior, nempe quòd *sortem iecerunt super populum Dei: & super populum meum sortē iecerunt, & prostituerunt puerum pro scorto, & puellam vendiderūt pro vino vt biberent.* His verbis auget Propheta iniuriam, quòd scilicet contumeliosè tractati fuerint Iudæi. Nam saltem habetur aliqua humanitatis ratio vbi venduntur homines. Sed Propheta hîc cōqueritur in persona Dei expositos fuisse Iudæos vænales, acsi essent quisquiliæ hominum & nullius pretij: Sortem, inquit, iecerunt. Sors iacitur vbi est cōtemptus: & Propheta etiam clariùs exprimit aliis verbis quod volebat, dicens, *puerum fuisse traditum pro scorto, & puellam pro vino.* quidam accipiunt Prophetæ verba, quasi diceret prostitutos esse pueros ad fœdam imò nefandam nundinationem. sed mihi aliud videtur: quòd scilicet vile illud pretium hostes exposuerint vel in crapulam, vel in libidinem, quasi diceret Propheta Iudæos graui contumelia fuisse affectos, quòd quasi nummo addicti fuerint, vt loquuntur, hoc est,

vili pretio. Deinde adiungit alterum genus probri, quòd scilicet quicquid retulerant hostes pretij ex venditione cõsumpserint vel in scorta, vel in epulas. Ideo videmus hîc notari duplicem iniuriam, nempe quòd contemptibiles fuerint Iudæi quasi non essent ex numero hominum, & ita venditi fuerint non vsitato pretio, sed tantum fuerit opprobrij, vt penè eos hostes pro derelictis abiicerent. Iam altera est species opprobrij, quòd postea consumptum fuit pretium venditionis in crapulam & scortationes: tamen populus ille sacer erat Deo. Quòd ergo tam contumeliosè tractatus fuit, hoc Propheta dicit non posse à Deo ferri, quin tantam iniuriam quasi sibi illatam vindicet. Hæc igitur est summa. Cæterùm, vt sic interpreter Prophetæ verba, hæc ratio me mouit, quòd puellas dicit venditas fuisse pro vino, sicuti puerum pro scorto: & eadem est Syntaxis in verbis Prophetæ. Certum autem est in posteriore membro Prophetam nihil aliud velle, quàm pretium fuisse malè consumptum in sordidos & pudendos vsus. Ergo eadem erit etiam ratio prioris membri. Pergamus.

4 *Atque etiam, quid vobis mecum Tyre & Sidon, & cuncti termini Palæstinæ? an mercedem vos rependitis mihi? etsi confertis hoc in me, velox (subitò) rependam mercedem vestram in caput vestrum.*

5 *Quia argentum meum, & aurum meum abstulistis, & desiderabilia mea bona transtulistis in templa vestra,* alij palatia.

6 *Et filios Iehudah, & filios Ierusalem vendidistis filijs Græcorum, vt elongaretis eos à termino suo,* hoc est, procul abduceretis eos à finibus suis.

Hîc iam expostulat Deus cum Tyro & Sidone, aliisque vicinis Gentibus, & ostendit sine causa fuisse molestos populo suo. Si fuissent prouocati, aliqua saltem excusatio obtendi poterat: nunc vbi sponte bellum suscipiunt, duplicatur iniuria. Hoc ergo intelligit Deus his verbis, *Quid vobis mecum Tyre & Sidon?* Continuat verò sententiam illam, quæ prius exposita fuit. Nam hîc agit quasi proprium negotium: non videtur iam suscipere patrocinium populi sui: sed causam suam tuetur, Quid vobis mecum, inquit? Opponit igitur se Deus quasi medium: acsi diceret Tyrios & Sidonios non tantùm hoc nomine à se vocari in judicium, quòd iniustè populum lacessiuerint, & multas molestias intulerint hominibus nihil tale meritis: sed dicit se stare pro sua causa. *Quid ergo mihi vobiscum negotij,* inquit, *Tyrij & Sidonij?* Quemadmodum nos Gallicè dicimus, *Qu'auons-nous à desmeller?* Iam huc tendit Propheta Tyrios & Sidonios, quum nulla illis controuersia esset cum Iudæis, tamen fuisse hostes voluntarios. Hoc verò minus est tolerabile, quemadmodum diximus. Quid vobis ergo mecum Tyrij & Sidonij? an aliquid vobis debeo? an vobis obstrictus sum? an rependitis mercedem mihi? hoc est, an licebit iactare fuisse aliquid rationis vel honesti coloris, vt bellum inferretis populo meo? Significat ergo nullam fuisse illatam iniuriam Tyriis & Sidoniis, quam nunc retalient, sed prorumpere sua malitia, & tantùm vel auaritia vel crudelitate impelli, vt miseros Iudæos ita vexent: Vos, inquit, non rependitis mihi mercedem, hoc est, non potestis prætexere aliquid vobis iniuriæ à me esse factum: *quòd si hoc infertis mihi,* inquit, *velox (subito) rependam mercedem in caput vestrum.* גמל Hebræis nõ tãtùm significat retribuere, vt semper vertunt, sed conferre etiam, vt loquuntur Latinè, quemadmodũ alibi dictum fuit, Quid rependam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Illa est communis versio. Sed improprium esset, atque absurdum loquendi genus. Non dubium est igitur quin Dauid significet Dei beneficia. Quid ergo repẽdam pro omnib. beneficiis quæ Dominus in me contulit? Ergo qui prior vel facit iniuriam, vel confert beneficium dicitur Retribuere. Et hic etiam sensus est præsentis loci: *Si vos ita,* inquit, *mecum agitis velox,* מהרה subitò (nam nomen hîc accipitur aduerbialiter) subitò igitur rependam mercedem in caput vestrum, hoc est, vos non impunè feretis, quandoquidem tam iniquè agitis mecum & cum populo meo. Tenemus nunc totum Prophetæ sensum. Nam exaggerat crimen in Tyriis & Sidoniis, quòd vltrò molesti fuerint Iudæis, & se externis hostibus adiunxerint, vt scilicet partem prædæ ad se raperent. Quum ergo vicinia non emollierit eorum animos, inhumanitas ipsorum hoc modo magis conuincitur. Sed, quemadmodum dixi, hîc Dominus se interponit medium, vt significet se, quasi proprium negotium agere vbi curat Ecclesiæ salutẽ. Postea ostẽdit nõ fore impunitam istam malitiam: *Si ita agitis mecum,* inquit, *ego velox (subitò) rependam in capita vestra.* Hic locus cõtinet eximiam cõsolationem, dum pronũtiat Deus quicquid incommodi perferũt fideles, hoc in ipsum cõpetere: deinde se nõ passurum, vt impune vexentur qui sunt sub eius præsidio & fide, sed celeriter mercedem se repensurum in eorum capita, qui ita iniustè hæreditatem suam violauerint. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Neque enim dubium est, quin fulcire voluerit pios animos hac cogitatione, dum intelligerẽt suas afflictiones curæ esse Deo, & fore breui earum vindicẽ, vtcunque ad tempus necesse esset ipsos ita violẽter & probrosè tractari à profanis hominibus. Pergamus nunc, dicit *Argentum suum & aurum suum esse ablatum à Tyriis & Sidoniis.* Nõ dubium est, quin vt fieri solet, captauerint lucrũ ex clade gentis illius quicunque vicini erant. Priùs fuerant malè affecti:

Psal. 116.

affecti: nunc accedit noua occasio: inhiant prædæ. Nunc ergo se profitentur manifestos hostes, vbi vident spem esse quæstus: id factum fuit à Tyriis & Sidoniis. Non dubium est quin sedulò conciliauerint sibi gratiam apud Assyrios, quin eos adiuuerint annona, & aliis subsidiis, vt essent participes prædæ. Et ideo mirum non est ablatum fuisse ab illis aurum & argentum, quia longa fuisset vectura. Deinde hoc, quemadmodum nuper attigi, fieri solet, vt gratificentur victores aliis à quibus adiuti sunt. Multi generaliter extendunt ad omnes populi opes, quòd scilicet quicquid fuit auri & argenti in Iudæa, hostes rapuerint, & Sidonij traxerint ad se aliquam partem. Sed videtur esse specialis querimonia, quòd scilicet sacra Templi vasa ablata fuerint per Tyrios & Sidonios. Ideo malui Templa vertere quàm palatia. Dicunt alij, Vos transtulistis argentum meum & aurum meum in vestra palatia. Quum ambiguum sit nomen, non dubito quin Propheta hìc potiùs Templa designet. Tyrij ergò & Sidonij profanauerant aurum & argentum Templi, quum illud idolis suis dicarent. Spoliis ergo veri & vnius Dei ornarunt sua idola. Hæc ratio est cur Deus tam vehemẽter excãdescat. Fuit quidẽ aliqua ratio, cur Deus contenderet pro tota gente Israel, quemadmodum diximus: sed hæc fuit lõgè atrocior iniuria, quòd spoliatum fuit Templum, & nudatum suis opibus: deinde quòd ornata fuerunt idola sacris illis vasis. Sic enim Deus habitus fuit ludibrio: & in eius contemptum Tyrij & Sidonij quasi trophæum victoriæ erexerunt in suis illis cauernis, vbi exercebant sacrilegia, quum scilicet deos fictitios colerent. *Abstulistis*, inquit, *aurum & argentum meum, & desiderabilia mea bona*. Deus hìc humano more loquitur. Nam certum est, etiam sub Lege ipsum non indiguisse auro, vel argento, vel aliis rebus pretiosis: quod voluit Templum ornari vasis, & illa pretiosa supellectile, fecit in gratiam rudis populi: quia non poterant contineri Iudæi in puro & legitimo cultu, nisi Deus adminiculis istis iuuaret imbecillem eorum fidem. Sed tamen quoniam grata illi obedientia erat, ideo dicit quicquid ornatus fuit in Templo, hoc fuisse sibi desiderabile. Sed induit aliam personam, quemadmodum dixi, ita loquens, quoniam neque opus habuit istis rebus, neque oblẽctatus est. Neque enim debemus imaginari Deum similem puero, qui voluptatẽ capiat ex auro, vel argento, vel aliis rebus: sed accommodandus est hic sermo in vsum populi, quòd scilicet Deus probauerit cultum illum, quia pendebat ex suo mandato. Vocat igitur Desiderabile quidquid in Templo fuit, *Trãstulistis* ergo *in tẽpla vestra*, inquit, *desiderabilia mea bona*. Sequitur, *& filios Iehudah & filios Ierusalem vendidistis filiis Græcorum*. Hìc altera querimonia subiicitur, quòd vbi fuerunt sacrilegi in Deum Tyrij & Sidonij, crudeliter etiam tractauerint afflictum Dei populum. Proximo igitur versu Deus inuectus est in Tyrios & Sidonios, quoniam aurum & argentum sibi ereptum idolis prostituerant. Iam iterum redit, ad ipsos Iudæos, quos dicit vẽditos fuisse filiis Græcorum, id est transmarinis populis. Quia enim Iauan transiit in Europam, ideo sub nomine hoc comprehendit gentes transmarinas. Dicit autem *venditos fuisse Græcis Iudæos, vt procul abigerentur è suis finibus*, hoc est, vt nulla spes esset reditus. Inde autẽ clarius apparet crudelitas: quòd curarunt Tyrij & Sidonij procul trahendos esse miseros homines, ne illis pateret reditus in patriã, sed vt in totum exclusi essent. Nunc videmus quorsum spectet Propheta. Vult enim fideles etiam quum pedibus Gentium calcantur, hoc tamen solatio lenire dolorem suum, quòd sciant se non negligi à Deo, quanuis ad tempus conniueat, sed tandem ipsum fore vltorem, vt non secus ac pro hæreditate sua contendat, eo quòd tam iniustè vexati fuerint. Postea adiungit.

7 *Ecce ego excitabo eos è loco in quem vendidistis eos, & rependam mercedem vestram in caput vestrum.*

Hìc melius ac certius exprimit Propheta Deum non ita deseruisse Iudæos quin velit temporis successu rursus illis manum porrigere. Fuit quidem temporalis derelictio, sed oportuit tamen fideles recumbere in hanc fiduciam, quòd Deus iterum vellet eos restituere. Et hoc nũc tractat Propheta, *Ecce ego*, inquit, *excitabo eos è loco, in quem vendidistis eos*: ac si diceret, non impediet vel distantia locorũ, vel intermedium mare, quominus reducam populũ meum. Quia ergo putauerant Tyrij & Sidonij Iudæos præclusos esse à patriæ reditu, quòd abstracti essent in tam longinquas orbis plagas, dicit Deus sibi hoc non fore obstaculo, quominus ecclesiam suam rursus colligat. Sed quæritur, quando impletum fuerit hoc vaticinium. Scimus enim Iudæos nunquam rediisse in patriam. Nam paulò pòst quàm reuersi sunt ab exilio, fuerunt variis modis attriti. Tandẽ sequutæ sunt grauissimæ clades, quæ consumpserunt maiorem partem populi. Quum ergo talis fuerit Gentis conditio, videndum est nunc an Christus Iudæos qui procul dispersi erant, collegerit. Atqui scimus tunc maximè fuisse dissipatos. Neque enim destitit Iudæa continuis bellis affligi, donec excisa est Ierosolyma, & populus ille ferè fuit in totum consumptus. Quum igitur ita sit, quando dicemus impletũ fuisse hoc vaticiniũ? Multi allegoricè hæc exponunt, quòd Propheta loquatur de Apostolis & Martyribus, qui per varias persequutiones iactati fuerunt in diuersa loca. Sed illud est coactum. Ego igitur non dubito quin hìc spiritualem collectionẽ designet. Et certè Deus vinculo fidei Ecclesiam coadunauit post Christum exhibitum. Nam non modò rursus coaluit in vnum populus ille, sed Gentes, quæ prius alienatæ fuerãt ab Ecclesia Dei,

& quibus nihil commune erat cum Ecclesia, simul etiam collectæ sunt in vnum corpus. Videmus ergo spiritualiter fuisse impletum quod dicit Propheta, nempe *filios Iehudah & Ierusalem fuisse redemptos à Domino*, & iterum reductos, nō pedibus vel nauigio, sed quia Ierosolyma tunc vbique ædificata fuit, quemadmodum dicitur apud Zachariam. *Ego igitur colligam eos*, inquit: postea, *rependam mercedem in caput vestrum*. Iterum confirmat quod prius dixit, nempe etiamsi exultent impij, dum superiores sunt Dei filiis, tamen non fore inultam eorum crudelitatem, quia sentient Ecclesiam nunquam à Deo negligi: quanuis subiiciat eam variis ærumnis, & exerceat hoc modo ad patientiam, vel etiam castiget, semper tamen fore vltorem. Sequitur:

8 *Et vendam filios vestros, & filias vestras in manum filiorum Iehudah, & vendent eos Sabæi Genti longinquæ, quia Iehoua loquutus est.*

Miram hîc vicissitudinem describit Propheta, quia scilicet vendentur Tyrij & Sidonij Iudæis. Quis autem erit venditor? Deus sibi has partes sumit, *Ego*, inquit, *vendam filios vestros*: quasi diceret, Iudæi potientur vobis, & redigam vos in seruitutem. Quo authore? Perinde acsi emissent è manu mea. Significat hanc seruitutem fore legitimam: & ita distinguit Iudæos à Tyriis & Sidoniis, qui fuerant prædones violenti, & qui iniustè rapuerant quod nō erat suum. Describitur itaque venditionis ratio, quia ego ipse author ero huius mutationis, & res auspiciis meis agetur, acsi nomē meum interponerē: *ipsi autē Iudæi*, inquit, *vendēt filios vestros & filias vestras Sabæis, Genti longinquæ*, hoc est, populis Oriētalibus. Neque enim dubito quin per synecdochen Propheta hîc notare voluerit populos Orientales, quemadmodum Persas & Medos: sed dicit trahendos Tyrios & Sidonios in longissimas regiones. Sabæi autem longius distabant à mari illo Phœnicio, quemadmodum satis notum est: & erant incogniti, quia propius etiā ad Indos accederent. Iam hîc quæritur, quando hoc iudicium exequutus sit Deus. neque enim tali imperio vnquam potiti sunt Iudæi vt subiicerent vicinas gentes, & venderēt pro arbitrio mercatoribus ignotis. Sed hîc stultum esset ac puerile, nimis insistere in ipsa litera. Quanquam non dico allegoricè Prophetam loqui. Ego enim abstineo ab allegoriis libenter, quia in illis nihil est firmum, nec solidū. sed dico tamē aliquam figuram subesse in his verbis, quòd scilicet vendentur Tyrij & Sidonij, ac distrahentur huc & illuc in regiones procul dissitas, idque fiet in gratiam electi populi, & Ecclesiæ, acsi Iudæi ipsi essent venditores. Quum Deus dicit, Vendam, certè non descendit è cælo vt venderet, sed adiudicauit eos: deinde, hoc alterum ex priore pendet, quòd venditi fuerint à Iudæis, hæc non vulgaris est venditio, quasi pretium Iudæi receperint, quasi negotiati fuerint de illis. Sed Deus Iudæos vēditores fore pronūtiat, quoniam scilicet hoc modo vlciscetur iniuriam ipsis illatā. *Vendent igitur eos Sabæis genti longinquæ.* Iam scimus mutationes, quæ deinde sequutæ sunt tales fuisse, vt Deus ferè cōuerterit totum orbē. Traxit enim Tyrios & Sidonios in regiones longinquas. Nemo putasset hoc fieri in gratiam Iudæorū qui apud omnes & exosi & abominabiles erāt. Sed tamen Deus pronunciat se hoc Ecclesiæ suæ respectu facturū, vt distrahantur Tyrij & Sidonij, quanquā hoc vulgò latebat homines. Fuit enim Dei hoc iudicium arcanum. Sed fideles, qui iam edocti fuerant Deū hoc facturū, admoniti sunt ipso euentu quàm pretiosa esset Deo sua hæreditas, dū eius iniurias vlciscitur, quarum memoria iampridem sepulta fuerat. Hæc igitur summa est. Nūc subiicit Propheta.

9 *Publicate hoc in Gentibus, sanctificate prælium, excitate robustos, venient, ascendent omnes viri bellatores.*

10 *Concidite vomeres vestros in gladios, & falces vestras in lanceas, debilis dicat, Ego sum robustus:*

11 *Congregamini & venite omnes gentes, congregamini in circuitu* (hoc est vndique congregamini) *illic prosternet Iehoua fortes tuos.*

Quidā existimant hæc ideo narrari, ne populus territus suis malis prorsus deiiciat animū: & hūc sensū eliciūt, quòd Deus formidabile spectaculū hîc oculis ingerat, vt se ad tolerantiam præparent ac cōfirment Iudæi. Quanuis ergo vndique consurgant gentes, tamē vt maneant firmi in hac spe, Deum fore Ecclesiæ suæ iudicem. Sed non dubito quin sermonē suū contexat Propheta, atque hîc bellum denuntiet profanis gentibus, quæ tot molestiis Ecclesiam fatigauerant. *Publicate hoc in gentibus*, inquit, *indicite præliū, excitate robustos, veniēt, ascendent*. Scimus autem cur necesse fuerit talibus formis superiorē doctrinā confirmari. Nā impij nullis minis mouentur: imò subsannant omnia Dei iudicia. Fideles autē quū succūbunt suis malis, vix possunt animos leuare, etiamsi Dominus promittat se illis fore adiutorē. Donec igitur res quasi depicta obiicitur eorum oculis nō sentiunt consolationis efficaciā. Ideo hypotyposis quam videmus, spectat in hunc finem, vt populus quasi in rem præsentē adductus, concipiat spem futuræ salutis, vbi videt Deum iā colligere suos exercitus, & instruere suas copias, vt pœnas sumat de hostibus Ecclesiæ suæ. Quū ergo fideles nō tantùm simplicibus verbis hoc fore audiunt, sed quasi oculis spectant dū illis Dominus rē proponit sub figura, & viua imagine, efficacius tanguntur, vt statuant Deum tandem fore suum liberatorē.

Nunc ergo videmus cur Propheta hîc iubeat publicari bellum vbique & indici:deinde, cur iubeat colligi robustos,& ascendere omnes viros bellatores.quasi diceret, Dominus non frustratur vos inanibus verbis,sed venit instructus potentia ad vos seruandos. Ergo quum auditis illum fore salutis vestræ authorem,simul concipite subesse eius arbitrio omnes gentes, & ad eius nutum posse vno momento concitari totum orbem, vt vndique confluant omnes copiæ,& quidquid est roboris in mundo conueniat ad eius obsequium : agnoscite ergo illum instructum suis copiis,non venire ad vos nudum,vt verbis pascat,quemadmodũ solent quibus nihil auxilij suppetit,dant enim illi verba. Deus autem hoc non facit. Nam posset hodie exequi quod denunciauit:sed differt in tempus maturum, interea tribuite illi suum honorem,& scitote nõ deesse rationem,qua vos protegat,si velit:sed vult ad tempus subiicere cruci & ærumnis,vt tandẽ vindicet iniurias vobis illatas.Quæritur nũc quosnam populos intelligat Propheta. Prius enim dixit Deum pœnas sumpturum de omnibus populis:quia nulla erat gens tunc in mũdo Iudęis amica.Sed in eo nihil est absurdi,quia Deus commisit inter se vltrò & citrò omnes Ecclesiæ inimicos,vt se mutuis vulneribus conficerent.Quum ergo voluit vindictã sumere de Tyriis & Sidoniis, excitauit Persas & Medos: quum etiam voluit vlcisci Persas & Medos,vocauit Græcos in Asiam.Antea afflixerat Assyrios.Sic igitur armauit omnes Gentes,sed vicissim:vt scilicet aliæ post alias subirent pœnã, quam meritæ fuerant.Et ideo non debet hæc sententia Prophetæ tã restrictè exponi,quasi simul colligeret Dominus exercitum ex toto mundo ad puniẽdos Ecclesiæ hostes: sed conturbat totum mundum vt alij de aliis tumultuosè pœnas sumant: interea nullus hostis Ecclesiæ maneat inultus.Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. *Publicate hoc in Gentibus*, hoc est,Deus mouebit horrendas turbas in toto mundo,sed hoc faciet in gratiam Ecclesiæ suæ:quia etiamsi nunc exponat multis miseriis suos,vult tamen reliquias saluas esse,quemadmodum prius visum est.Postea addit,*Cõcidite vomeres vestros in gladios*.Quum de regno Christi vaticinantur Iesaias & Michæas,dicunt, Tunc concident gladios suos in falces, & Iesa.2.
lanceas suas in vomeres.Inuertitur nũc illa sententia à Ioele.Figurata est Iesaiæ & Micheæ Mich. 4.
locutio,quia significant pacatum iri orbem vbi Christus homines Deo reconciliauerit,& simul etiam eos instituerit ad colendam fraternam beneuolentiam. Sed hîc Propheta dicit fore vbique turbulentos motus,ita vt nullus sit aratri,vel falcis vsus,hoc est,vt cessent agricolæ à suo officio,terra maneat deserta:quemadmodũ fieri solet,vbi tota regio exposita est violentiæ,nemo audet egredi,omnes tunc suos agros deserũt,negligitur cultura.Sic igitur dicit Propheta,Conuertite vomeres vestros in gladios,& falces vestras in lanceas,hoc est, cesset agricultura,& omnes studia sua applicent ad bellum:& debilis dicat, Ego sum fortis, hoc est,nulla sit hîc vacatio militię.Scimus excusationem ab ætate vel morbo valuisse dum olim colligebantur milites:& si quis morbum prætendere poterat,ille dimittebatur:nunc Propheta dicit nullam fore vacationem.Deus,inquit,etiam nemini permittet, coget omnes ad bellum:etiam extrahet ex ipso lecto omnes ægrotos:cogẽtur omnes arma induere. Hinc apparet quàm ardenter Ecclesiam suam amet Dominus, quũ gentibus & populis nõ parcit.Deinde,quòd etiam neminem eximit à pœna.Quicunque enim molesti fuerunt Ecclesię,eos necesse est recipere suam mercedẽ.Quũ ergo Deus tam seuerè vlciscitur Ecclesię suæ hostes,singulare nobis paterni amoris testimonium reddit. Et tandem concludit, *illic Iehona fortes tuos prosternet*.Non dubium est,quanquam singulari numero Propheta vtitur, hoc intelligi de tota terra. ac si diceret, Quicunque hostes fuerint populo meo, illos ego prosternam quantumlibet sint robusti. Nunc tenemus quicquid hactenus dixit Propheta quorsum tendat,nempe etiam in grauissimis afflictionibus Deum salutem Ecclesię suæ curare:ideóque fore vindicem,vbi ad tempus vel patientiam suorum examinauerit,vel castigauerit eorum delicta:tamen mutuam fore vicem vt semper optabilior sit Ecclesiæ conditio,etiam in extremis malis,quàm illorum,quos Dominus tolerat, & quibus indulget, & de quibus non tam citò exigit vindictam.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vndique obsidemur ab hostibus,neque tantùm infesti sunt nõbis secundum carnem improbi sed Satan etiam ipse copias suas admouet, & tot modis perniciem nobis machinatur: Da inquam,vt instructi fortitudine Spiritus tui sub auspiciis tuis bellemus vsque in finem,neque vnquam fatigemur vllis malis.Interea verò humiliemur sub potenti manu tua,dum tibi placet nos affligere: & interim tamen sic sustineamus omnes ærumnas,vt forti animo eluctemur ad illam victoriam,quam nobis promittis,& defuncti omnibus certaminibus, tandem perueniamus ad beatam illam quietem,qua nobis reposita est in cælo,per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

12 *Expergefiant & ascendant Gentes ad vallem Iosaphat:quia illic sedebo ad iudicandum omnes Gentes ex circuitu.*

Prosequitur eundem sermonem Propheta, quòd scilicet Deus tandem vindex erit populi sui, vbi vexatus fuerit iniustè ab hominibus profanis. Scimus enim Deum non statim succurrere seruis suis, sed quiescere, acsi non respiceret eorum molestias. Hoc autem facit ad probandam eorum tolerantiam deinde tempore opportuno declarat se non fuisse otiosum, sed notasse scelera, & distulisse pœnas, donec impleta esset malitia hostium suorum. Sic etiam nunc dicit, tandem fore Deum iudicem populi sui aduersus omnes gentes vndecunque conueniant in Vallem Iosaphat. Iam de valle Iosaphat satis diximus. Sed huc redit summa, afflictiones Ecclesiæ non fore impunitas, quia Deus tempore opportuno tandem conscendet tribunal suum, & faciet vt ex cunctis terræ partibus conueniant omnes gentes, & subeant illic iudicium. Nunc sequitur:

13 *Mittite falcem, quia maturuit messis: venite, descendite, quia plenum est torcular, refertæ sunt cuppæ, quia multiplicata est malitia ipsorum.*

Quia Deus iudicia sua differt dum miseri homines gemunt sub oneribus suis, ideo Propheta vtitur loquendi formulis, quæ exprimant Deum non morari, sed potius festinare ad iudicium: quanquam hoc non apprehendat sensus carnis. Hæc enim duo inter se optimè conueniunt, quòd scilicet Deus expectet impios, & pœnas suspendat quas merentur: interea tamen maturè acceleret eorum exitium. Nam dicitur respectu hominum differre, quia vnus dies nobis est instar centum annorum: dicitur autem properare, quia nouit temporum articulos. Sic etiā hoc loco, *Mittite falcem*, inquit, *maturuit enim messis*. Vtitur metaphoricis locutionibus, sed postea sine figura explicat quid velit, dicens *multiplicatam esse malitiam ipsorum*. Sunt autem hîc duæ metaphoræ: altera sumpta est à messe, altera à vindemiis. Vocat igitur Propheta messores qui destinati erant ad exequendum eius iudicium, nempe quia Deus conductitiam habet operam hominum, & pro suo arbitrio huc vel illuc applicat eorum manus. Postea adiungit alteram metaphoram sumptam à vindemiis: dicit *plena esse torcularia & cuppas esse refertas*. Sed tandem exprimit quid hæc sibi velint, nempe quod Multiplicata sit malitia ipsorum, hoc est, quòd ad cumulum vsque peruenerit. Dicebat Deus Abrahę nondum impletā esse malitiam Chananęorū, quia longum erat illud spatium quod denuntiabat, nempe post quatuor secula dicebat se vindictam sumpturum de inimicis populi: erat illud longum spatium. Poterat igitur obiicere Abraham, Cur Deus tam longo tempore quiesceret. Sed hæc est responsio, nondum impletam esse malitiam. Hoc autē loco dicit Propheta multiplicatam esse malitiam ipsorum: ideo spem facit seruis Dei propinquę vindictę, quemadmodū quum messis impēdet, & instant vindemiæ, omnes animos erigunt ad hilaritatem. Sic etiam Propheta, vt colligant fideles animos, & expectent propinquam redemptionē, dicit iam venisse vsque ad summū cumulum iniquitates hostium, ita vt Deus iam paratus sit ad sumendam de ipsis vltionem. Hæc summa est. Sequitur:

14 *Populi, populi in valle concisionis*, vel tribulæ, *quia propinquus dies Iehouæ in valle concisionis.*

Confirmat eandē doctrinā Propheta: sed pluribus verbis insistit, quia vastitas illa Ecclesiæ poterat spem omnem adimere seruis Dei. Quis enim dixisset posse restitui Ecclesiam, quum esset adeò miserè vastata, imò quum redacta esset quasi in nihilum? Nam populus sic erat dispersus, vt nullū iam esset nomē Israelis. Desierat ergo esse populus quia perdiderat nomen suum: denique nullus erat status Ecclesiæ, & omnes dixissent populum illum deuotum esse mille exitiis: sicuti omnes execrabantur nomen Israelis. Quum ita esset, certè potuit videri res incredibilis quidquid docebant Prophetæ de restitutione populi illius. Ergo non superuacua est ista repetitio, quum Propheta pluribus loquendi formis testatur atque affirmat Deum adhuc manere integrum: etiamsi perierit Israel in conspectu hominum, tamen suppetere Deo virtutem qua viuificet mortuum illum populum: & ideo emphaticè loquitur Propheta, *populi populi*, inquit. Nam hîc suscipit personam præconis, sicuti etiam hoc munus ei iniunctum erat: & ostendit sua vaticinia non carere effectu, se non proferre verba, quæ euanescant in aerem: sed quicquid nomine Dei pronuntiat, plenum esse virtutis & efficaciæ. Potuit quidem videri hoc ridiculū quia citaret Propheta omnes populos, quū tamen ludibrio esset eius doctrina, etiā Ierosolymæ. Quomodo ad vltimos vsque orbis fines penetrare vox eius poterat, & etiam audiri? Sed quanquam occulta tunc erat virtus prophetiæ, exeruit se tandem, & re ipsa apparuit Prophetam non frustra loquutum esse. Cæterùm, non alloquitur populos quasi audituri sint, sed in gratiam piorum hîc attollit vocē, & magnificè insultat omnibus impiis, qui tamē superbè tūc dominabantur, & cum alto contēptu: Venient, inquit, tandem illi ad Dei tribunal, etiamsi hodie impunè ita Ecclesiā conculcant. Populi ergo populi: iam non ponit Vallem Iosaphat, sed concisionis. חרוץ quidam accipiunt pro determinato iudicio. Sed nomen hoc accipitur pro tribula, vel pro instrumento ad triturandū. Nescimus quænam fuerit Iudæis ratio trituradi, sed tamen ex pluribus locis constat חרוץ esse instrumentū quo solebāt vti ad triturā. Ego autē hunc sensum libenter ample-

amplector,quia prius metaphoricè Propheta vocauit iudicium Dei messem, postea comparauit torcularibus. Quanquam si magis placeat nomen concisionis,non repugno. Interea nō dubito,quin alludat Propheta ad triturationem,quum Deo tribuit has partes, nēpe vt dissipet populos,qui nūc videntur conspirasse ad perdendam Ecclesiam. Si quis accipiat pro determinato iudicio,vel pro re concisa, quemadmodum apud Iesaiam, non repugno. Nam sic etiam multi interpretantur.Ego tamen iā exposui quid mihi magis placeat. Quantum ad summam rei pertinet,sensus Prophetæ non est ambiguus. intelligit enim Deum tales sumpturum pœnas de omnibus impiis,vt omnes concidat, dissipet, quemadmodū quū in area trituratur messis.Et tādem addit,*propinquum esse diem Iehouæ in valle tribulæ.* Significat,etiamsi adhuc conniueat Dominus ad scelera ipsorum, tamen instare diem, qui adhuc incognitus est hominibus,& tandem se venturum in vallem illam:hoc est,se editurum tale genus pœnæ,vnde appareat ipsum fuisse præsidem populi sui. De valle enim iam diximus: & non dubium est quin semper illuc respiciat,alioqui impropriè loquutus esset,quum diceret, *Ascendent in vallem.* Quid est ascendere in vallem? potius enim debuit loqui de descensu.Sed cōparat Iudæam reliquis orbis partibus: quoniam situs illius terræ erat editior, quemadmodum notum est.Sublimitas ergo Iudææ optimè conuenit cum ascensu, de quo loquitur Propheta. Ergo semper intelligit Deum ita sumpturum pœnas de Gentibus, vt appareat ipsum hoc facere in Ecclesiæ suæ fauorem,sicuti nunc clarius videbimus. Iā dicit:

15 *Sol & luna obscurabuntur,*vel contrahent nigredinem, *& stellæ retrahent splendorem suum.*

Iam alibi hunc versum exposui:cap.2.scilicet.diximus in summa Prophetam describere terribile Dei iudicium, vt socordiam excutiat hominibus, qui securè audiunt minas omnes & contemnunt, nisi Dominus percellat eorum animos,Ergo figuræ istæ non aliò spectant,nisi vt impij expergiscantur,& sentiant seriò rem agi, vbi Dominus iudicium suum denuntiat.Nunc pergamus in contextu.

16 *Et Iehoua è Sion rugiet,& è Ierusalem dabit,* edet, *vocem suam: & contremiscent cæli & terra:& Iehoua spes erit populo suo,& fortitudo filij Israel.*

Hîc consilium suum Propheta clarius explicat:nempe in quem finem hactenus disseruerit de iudicio Dei. Nam quicquid audiuimus, tantùm ad incutiendum terrorem valebat. Interea Propheta admonet sibi in animo esse fideles solari, & dare aliquod leuamen eorū molestiis & ægritudini.Hæc ratio est cur Deum inducat rugientem è Sion, & clamantē è Ierusalem.Rugitus autem tribuitur Deo,quemadmodum alibi se comparat leoni, quum asserit se fidum custodem fore salutis suorum:Ego,inquit,similis ero leoni, qui non patitur eripi sibi prædam,sed fortiter defendit qua pollet violentia, sic etiam non patiar populum meum mihi eripi.Eodem sensu nunc dicit Propheta,*Deum rugire è Sion.* Fuerat enim Deus ad tempus contemptibilis:nam grassatæ erant omnes Gentes contra electum eius populū; & eum diripuerant pro sua libidine:nulla tunc Dei potentia se exerebat.Quoniam ergo ad tempus tacuerat Deus,nunc Propheta dicit non semper ipsum dissimulaturum, quin suscipiat defensionem populi sui, idque instar leonis: quia insurget horribili violentia contra omnes hostes suos.*Et contremiscent,*inquit,*cæli & terra.*Quoniā totus ferè mundus contrarius erat electo populo,Propheta in hoc sedulò incumbit,ne quid impediat animos fideliū quominus expectent redemptionem,quæ illis promittitur: etiāsi cæli,inquit, & terra sese opponerent,Deus tamen præualebit admirabili sua virtute.*Contremiscent,*inquit,*omnia elementa:* Quid nunc facient homines?etiamsi admoueant omnes suas copias, etiamsi omnia conentur,an poterunt præcludere viam Domino,quo minus populum suum liberet?Tenemus ergo consilium Prophetæ,quum de concussione cæli & terræ loquitur. Tādem adiungit, *Erit Deus spes populo suo,& fortitudo filijs Israel.* Hac parte satis demōstrat quod dixi, nempe se denuntiare extremam vindictam Gētibus in Ecclesiæ fauorem:quia scilicet Dominus tandem populi sui miserebitur,etiamsi videatur periisse antequam succurrat. Quanquam ergo populus erit deploratus & sua & omnium opinione,Deus tamen rursus eriget spem omnium piorum,qui residui erunt,& fortitudinem nouam illis suggeret. Loquitur in genere de filiis Israel:sed hoc tantùm ad reliquias pertinet,de quibus nuper loquutus est Propheta.Scimus enim non omnes qui originem trahebant à patribus secundum carnem fuisse veros Israelitas.Hîc autem Propheta veram Ecclesiam designat: & ideo Israel debet accipi pro genuinis & legitimis Abrahæ filiis:sicuti in persona Nathanael Christus vocat veros Israelitas, qui imitantur fidem patris sui Abrahæ. Ego absoluam hodie hunc Prophetam.ideo non multùm immoror in singulis sententiis.Sequitur nunc, Ioan.1.

17 *Et cognoscetis quòd ego sum Iehoua Deus vester, habitans in Sion monte sanctitatis meæ:& erit Ierusalem sanctitas,& alieni non transibunt per eam amplius.*

Confirmat superiorem sententiam: *Cognoscetis me esse Deum vestrum*, inquit. Tacitè Propheta significat Dei gratiam sic fuisse absconditam inter afflictiones, vt populus coniicere posset se derelictum à Deo. Deberet quidem sufficere nobis verbum in extremis malis: nā quanuis Deus nos coniiciat in vltimas abyssos, tamen vbi Verbo suo nobis illucet hæc cōsolatio satis & super valere debet ad sustinēdos animos. Sed tamē nisi re ipsa appareat Deus, turbamur, & quærimus vbinam sit eius potentia. Secundum hanc rationem nūc Propheta dicit, *tandem cognituros fideles*: nempe re ipsa. Duplex enim cognitio est, Cognitio fidei, quę ex solo Verbo concipitur: & cognitio experimentalis, vt ita loquar, quę pendet ab ipso effectu. Fideles ergo semper agnoscunt salutem sibi esse in Deo repositam: sed titubant interdum, & patiuntur graues cruciatus in animo suo: etiam agitantur huc & illuc. Quicquid sit, certè ipso effectu non sentiunt Deum sibi esse patrem. Ergo de reali notitia nunc agitur, quum Propheta dicit cognituros se habere Deum: quomodo cognoscēt? nempe ipsa experientia. Docet autem hic locus, quanuis Deus non exerat palàm manum suam ad nos iuuandos, bene tamen sperandum esse de eius gratia. Nam in hunc finem etiam Propheta loquutus est, vt pij ante ipsum euentum, aut complementum prophetiæ, tamen ad Deum assurgerent, & proiicerent in eum omnes suas curas. Antequam ergo realis cognitio veniret, fideles Deum apprehenderunt sibi esse patrem, & ideo non dubitarunt ad ipsum confugere, quanuis re ipsa hoc nondum palàm factum esset, quod Propheta testatus erat. *Habitans in Sion monte sanctitatis meæ*. Hoc consultò additum fuit, vt scirent fideles non frustra Deum pepigisse fœdus cum Abraham, non frustra montem Sion fuisse electum, vt illic nomen Dei inuocaretur. Nam reuocandi sumus ad promissiones: alioqui frigebit omnis doctrina. Scimus autem omnes promissiones in illo fœdere fuisse fundatas: quia scilicet Dominus adoptauerat sibi populum: deinde deposuerat rursus fœdus suum in manu Dauidis, & tunc montem Sion designauerat suo sanctuario. Quum ergo omnes promissiones ex fonte illo manarent, oportuit reuocari Iudæos ad memoriam fœderis. Et hæc ratio est cur nunc dicat Propheta Deum habitare in Sion. Et certè alioqui hæc doctrina tantùm ad superstitionem spectaret. Deum enim scimus non includi vlla circunferentia locorū: tantū abest vt potuerit in illas templi angustias constringi: sed habitauit in monte Sion propter Legem suam, quia fœdus suum pepigerat cum Abraham, deinde cum Dauide. Postea sequitur, *Et erit Ierusalem sanctitas: & alieni non transibunt per eam amplius*. Quum Ierusalem denuntiat fore sanctam, eximit à profanatione. Scimus has loquendi formas satis tritas esse in Scriptura, & sæpius occurrere, quòd sancta erit Deo sua hæreditas: deinde quòd eam profanarunt. Quum ergo expositus fuit populus libidini inimicorum quasi in prædam, tunc hæreditas Dei fuit reiecta, & polluta: tunc profani homines calcarunt quasi pedibus Ierosolymam. Nunc autem Propheta eximit sanctam vrbem ab illa pollutione: quasi diceret, Dominus non permittet sic miserè populum suum vexari, & ostendet vrbem hanc fuisse à se delectam, & se in ea habere domicilium. *Alieni* ergo *per eam non transibunt amplius*. Quare? Est enim sancta Ciuitas primùm Deo: deinde Ecclesiæ ipsius. Cæterum quia extenditur hæc promissio ad totum Christi regnum, non dubium est quin Deus hîc generaliter pronuntiet se custodem fore Ecclesiæ suæ, ne obnoxia sit impiorum libidini: quanquam videmus sæpe aliter contingere. Sed hoc debet imputari peccatis nostris: nos enim facimus rupturas. Nam Deus esset nobis murus & antemurale, quemadmodum alibi dicit: sed pec-
Iesa. 26. catis nostris prodimus eius Ecclesiam. Ideo alieni in ea locum occupant, sicuti hodie vide-
Daniel. 9 mus Antichristum iam tot seculis dominatum esse in sanctuario Dei, quemadmodum etiam prædictum fuerat. Quum ita sit, gemamus videntes profanari sanctam Dei Ecclesiā. Interea tamen sciamus curæ Deo fore vt colligat electos suos, & expurget ab omni immunditia & inquinamento. Sequitur:

18 *Et erit in die illa, stillabunt montes mustum, & colles decurrere facient lac: & omnes riui Iehudah emittent aquas*, hoc est, descendere facient, *& fons è domo Iehouæ egredietur, & irrigabit vallem Sittim.*

19 *Aegyptus in solitudinem erit, & Edom in desertum solitudinis erit propter vexationem filiorum Iehudah: quia fuderunt sanguinem innoxium*, vel purum, *in terra sua*, vel ipsorum.

Hîc Propheta denuntiat Deum populo suo ita fore beneficū, vt nihil desit ex omni bonorum copia & varietate. Postquam ergo instaurauerit Deus Ecclesiā suam, inquit, affluet omni benedictionis genere. Huc enim spectant formæ istæ loquendi, *Stillabunt montes mustum, & colles decurrere facient lac: deinde omnes riui habebunt aquas largas: fons etiam orietur è domo Iehouæ ad irrigandū vallē Sittim*. Nūc intelligimus cōsiliū Ioelis. Tenendū verò est vbi ita splendidè Prophetæ extollūt Dei benedictionē, nō velle occupare animos piorū in sagina: quemadmodū profani homines arripiunt istas sentētias, acsi Dominus vellet replere ingluuiem suorum. Scimus autem longè differre filios Dei à porcis: ergo Deus nō saturat fideles terrenis bonis, quia hoc etiam nō esset ipsis vtile in salutē: sed tamē ita amplificat suas bene-

benedictiones, vt sciamus nihil ad omnes numeros fœlicitatis nobis deesse, vbi Deus nobis propitius est. Videmus ergo Prophetam nostrũ sic concionari de terrenis Dei benedictionibus, vt tamen non occupet illic animos piorum, sed altius velit attollere: acsi diceret beatos fore omnibus modis Israelitas, vbi primùm reconciliati fuerint Deo. Vnde enim omne genus miseriæ & afflictionis, nisi ex peccatis? Quum ergo omnes molestiæ, omnia incommoda signa sint iræ & alienationis Dei, non mirum est si Dominus vbi se propitiũ fore denuntiat, simul etiam coniungat signa paterni amoris, quemadmodum hîc facit. Et scimus oportuisse rudem illum populum sub elementis Legis sic doceri: quia nondum poterat capere solidum cibum. Scimus enim veteres sub Lege similes fuisse pueris. Cæterùm satis est tenere consilium Spiritus sancti: quòd scilicet Deus populum suum satiabit omni bonorum copia, quatenus scilicet expediet. Nunc vbi Deus rectà in cœlum nos vocat, & ad vitam spiritualem erigit mentes nostras, sufficiat quod Paulus dicit, nempe pietati spem dari, non tantùm futuræ vitæ, sed etiam præsentis: quia scilicet Deus benedicet etiam nobis in terra, sed pro modo nostræ infirmitatis, sicuti iam attigimus. *Vallis Sittim*, erat propinqua Moabitis, quemadmodum satis notum est ex 25. cap. Numerorum, & ex 2. cap. Iosuæ. Quum autem dicit Propheta Aquas quæ manabunt ex fonte sacro, irrigaturas vallem Sittim: perinde est acsi diceret, tam largam fore benedictionem Dei in Iudæa, vt procul etiam sese diffundat: nempe vsque ad valles desertas. Sed postea adiungit, Ægyptios & Idumæos fore steriles & aridos in hac tam multiplici bonorum abundantia: erant enim illi professi Ecclesiæ hostes. Deus ergo hoc versu pronuntiat non fore participes suæ largitatis, etiamsi tota Iudæa irrigua sit, etiamsi abundet melle, lacte, & vino, tamen ipsos fore steriles & ieiunos. *Erit* ergo *Misraim in solitudinem: erit Edom in desertum solitudinis.* Quare? *Propter molestias illatas filiis Iehudah*, inquit. Rursum confirmat Deus se curam talem habere Ecclesiæ suæ, vt iniurias illatas vlcisci velit. Deus ergo non semper occurrit quum iniustè affligimur, etiamsi nos receperit in suam tutelam, sed patitur ad tempus nos laborare, interea exitus ostendit nos semper fuisse illi charos & pretiosos. Sic etiam nunc, *Propter vexationes, quas intulerunt Ægyptij & Idumæi filiis Iehudah*: dicit ipsos fore ieiunos in omni abũdantia bonorum: *quia fuderunt*, inquit, *sanguinem innoxium in terra ipsorum* (vel sua.) Si referimus ad Ægyptios & Idumæos, sensus erit, quòd profugos adeò non sint tutati, vt potius crudeliter eos occiderint, acsi fuissent iurati hostes. Scimus multos rebus perditis ac deploratis fugisse in Ægyptum & Idumæam, vt illic quærerent latebras. Quoniam ergo Ægyptij fuerant tam inhumani contra afflictos, ideo vindictam illis minatur Propheta. Sed malo accipere de Iudæa quod dicit *Fuderunt* ergo *sanguinem purum in Iudæa ipsa.* Atqui terram illam Dominus sibi consecrauerat: quum polluta fuerit iniustis cædibus, atrocius fuit crimẽ. Quum ergo Ægyptij & Idumæi ita proruperunt contra Iudæos, & quamuis domi manerent quieti, in patria interfecerunt ipsos indignis modis, non mirum est quòd Deus vltorem se fore pronuntiat. Sequitur.

20 *Et Iehudah in æternum habitabit* (alij passiuè accipiunt, Habitabitur) *& Ierusalem erit in generationem, & generationem.*

Hîc Deus asserit redemptionem hanc fore nõ exigui temporis, sed fructum fore diuturnum, imò perpetuum. Parum enim esset redimi vno die Ecclesiam, nisi etiam Deus incolumem seruaret sub manu sua. Hoc ergo secũdum nũc Propheta addit, quòd scilicet *Iehudah semper manebit incolumis*, & Ierusalem habebit continuas ætatum series. Nam scimus interdum impios ad tempus florere, etiam si coram Deo iam exitio deuoti sint. Sed Propheta hîc declarat fructum redemptionis, quem promittit fore æternum: quia scilicet Deus non tantum momento impellitur ad liberandam Ecclesiam, sed quia prosequitur eam æterno fauore, & constanter manet in suo proposito, sempérque est sui similis: ideo æaernus est custos & fidelis suorum. Sequitur vltimus versus.

21 *Et mundabo sanguinem eorum, non mundaui: & Iehoua habitans in Sion.*

Principium versus variis modis accipiunt interpretes. Quidam sic distinguũt, Mundabo; sanguinem tamen eorum non mundabo: acsi diceret Deus, se alias omnes iniurias remissurum Gentibus profanis, sed fieri non posse vt ignoscat tantæ sæuitiæ, quam exercuerunt contra suos electos. Ita esset sensus, Tolerabilis esset auaritia, ego parcerem rapinis: sed quoniam populum meum interfecerunt, ego inexorabilis ero hac in parte. Ergo secundum istos ostendit Deus quàm pretiosa sit sibi vita Sanctorum: quia scilicet implacabilem se fore dicat cõtra omnes impios, vbi sanguinem innoxiũ fuderint. Sed videtur sensus ille nimis coactus. Alij vertũt, Sanguinẽ eorũ mũdabo, & nõ mũdabo: hoc est, Ego purgabo Iudęos à suis inquinamẽtis, sed nõ vtar extrema seueritate: quemadmodũ dicit apud Iesaiã, Ego nõ excoquam te instar auri vel argenti: nam in scoriam totus abires. Putant ergo illi hîc Deũ promittere talem munditiem Ecclesiæ, vt tamen extremo rigore nõ vtatur, sed moderetur ipsam purgationem, sicuti necesse est in sordibus nostris, quibus scatemus toti. Sed videtur

1. Tim. 4.

Iesa. 48.

simplicior esse sensus, quòd scilicet mundabit Deus sanguinem, quem non mundauit: acsi diceret, Ego hactenus non purgaui immunditias populi mei: ergo quasi computruit in suis peccatis: sed nunc incipiam purgare omnia scelera, vt purus eniteat coram me. Subaudiendum est relatiuum, quemadmodum sæpe fieri solet apud Hebræos. Verbum autem hoc נקה accipitur 30. capite Ieremiæ alio sensu, quòd scilicet non exterminabit Deus Ecclesiam suã. Sed non possumus hoc loco alium sensum elicere, quàm quòd Deus iam Ecclesiam suam purgabit à sordibus. Nam per sanguines haud dubiè Propheta intelligit inquinamenta: quibus populus refertus erat. Fieri ergo non poterat vt frueretur Deo propitio, quum ita iaceret in suis sordibus. Nunc Deus quum se redemptorem fore promittit, simul etiam venit ad fontem ipsum, & primam causam, quòd scilicet sordes abluet. Quomodo enim Deus esset redemptor populi, nisi prius deleret eius peccata? Quamdiu enim peccata nobis imputat, necesse est etiam ipsum nobis irasci, necesse est nos ab eo prorsus esse alienos, & priuari omni eius benedictione. Dicit ergo non frustra se fore purgatorem, quia purgatis sordibus, iam sequitur etiam illud alterum, quod de redemptione futura nuper vidimus. Tandem concludit, *Et Iehoua habitans in Sion.* Iterũ Propheta populum ad memoriã fœderis reuocat: acsi diceret, Deum vltrò promittere & tam liberaliter, quicquid dictum fuit, nõ quòd ita promeritus fuerit populus, sed quia pridem Deus dignatus est adoptare filios Abrahæ: quia domicilium sibi elegerat in monte Sion. Hac ergo ratione ostendit cur nunc Deus ad misericordiam inclinet, vt seruare velit populum, qui tamen suis peccatis centies perierat.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in hoc mundo militãdum nobis perpetuò est, nõ tantùm cũ vno genere hostium, sed cum innumeris: neque etiã cum carne & sanguine, sed cùm diabolo principe tenebrarum: da, vt quum armati tua virtute stemus constãter in hac militia, quòd si nos affligis ob peccata nostra, discamus nos humiliare, & interea sic nos subiicere tuo imperio vt expectemus redemptionẽ nobis promissam, & quanquã signa iræ tuæ nobis sæpius appareant, spe tamen animos semper attollamus in cælum, & inde expectemus Filium tuum vnigenitum, donec adueniens mundi Iudex colligat nos in fruitionem beatæ illius & æternæ vitæ, quam peperit nobis sanguine suo, Amen.

IN AMOS PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

QVo tempore cœperit fungi Doctoris officio ipse ostendit: sed quamdiu prophetauerit non constat, nisi quòd existimant Hebræi fuisse diuturnum cursum: quia scilicet munus suum continuauit sub quatuor Regibus, vt ipsi scribunt. Meminit autem hîc tantùm regni Vziæ & Iarobeam: sed voluit notare quando cœperit Prophetæ munus exequi, non autem exprimere quandiu in hoc officio operam suam Deo præstiterit. Cur autem non nisi initium hoc attingat, postea suo loco videbimus. Certum hoc quidem est, exorsum fuisse sub Rege Vzia, & sub Rege Iarobeam. Deinde hoc quoque notandum est, fuisse ordinatum Prophetam regno Israel. Tametsi enim oriundus erat ex tribu Iehudah, voluit tamen eum Dominus præficere regno Israel, quemadmodum etiam videbimus. Interdum conuertit sermonem ad tribum Iehudah: sed hoc est quasi accidentale, & vt occasio ferebat: præcipuè verò intentus est ad decem Tribus. Nunc venio ad eius verba.

CAPVT I.

VERBA Amos, qui fuit inter pastores, vel pecuarios, *ex Tecua: quæ vidit super Israel diebus Vziæ Regis Iehudah, & diebus Iarobeam filij Ioas Regis Israel, biennio ante motum terræ*, (vel χάσμα.)

HIC AMOS non iactat se aliquid afferre à seipso, quũ de verbis suis loquitur, sed tãtù profitetur se ministrũ esse Dei: quia mox addit se vidisse per reuelationẽ, Deus enim ipse suscitat prophetas, & vtitur eorũ opera: sed interim dirigit eos suo Spiritu, ne quid proferant

proferant nisi ab ipso acceptum, vt fideliter quasi per manus tradát quod ab ipso solo profectum est. Duo igitur hæc inter se cohærent: prophetias quæ postea sequentur, esse verba Amos: sed hæc verba fuisse illi patefacta diuinitus. Nam verbum חזה, quo vtitur Amos, propriè significat videre per reuelationem: vnde etiam Prophetiæ nomē habent. Cæterùm dicit se fuisse *inter pastores Tecua*. Oppidum hoc fuit ignobile, & paulò antè cinctum fuerat muris, quum semper pagus fuisset. Patriam igitur hîc non nominat, quasi celebris fuerit, vel quasi inde sibi acquirere potuerit plus authoritatis vel famæ: sed potius Tecuitam se vocat, quia Deus ex loco obscuro eū eduxerat, vt præficeret toti regno Israel. Ideo falluntur meo iudicio, qui existimāt vocari Amos vnum ex pastoribus, quia fuerit notus propter diuitias, & abundantiam pecoris. Nam dum omnia expendo, non video quomodo possit hoc quadrare. Fateor נקדים vocari non tantùm pastores qui operas suas locant, sed pecuarios homines, qui negotiationem exercent: sicuti etiam rex Moab dicitur fuisse נקד, nempe quòd aleret multas pecudes: sed per suos pastores mercenarios. Quantum ad Prophetæ nomen pertinet, nō video quomodo hoc possit aptari eius personæ. Neque enim fuit locus ille *Tecua* famosus ob diuitias: & quemadmodum iam dixi, erat exiguum oppidum, & nullius opulentiæ. Ego itaque non dubito, quin Amos hîc insultet superbiæ regis Israel & totius populi quia dignati non fuerant audire Dei Prophetas, mittitur homo pecuarius ad ipsos. Deinde: notandum est non vocari Pastorem Tecua, sed *ex Tecua*: & interpretes non obseruant particulam illam. Videbimus autem cap. 7. Amos quanuis oriundus esset ex tribu Iehudah, habitasse tamen in regno Israel. Nam Sacerdos postquam eum calumniatus est apud Regem, iubet transire aliò, & comedere alibi panē suum, ne res trāquillas perturbet. Habitauit igitur tanquam hospes in alieno loco. Si fuisset tam diues & tam multæ opulentiæ, certè habitasset domi: cur mutasset locum? Quū ergo satis appareat fuisse inquilinū in terra Israel, non dubito quin fuerit ex communi vulgo hominum: ita ignobilitas eius ad hoc spectabat, vt Deus retunderet arrogantiam regis Israel & totius populi. Scimus enim quantopere inflati fuerint ob terræ suæ fœcunditatem & ob diuitias. Amos ergo illis præficitur: hoc est, homo pecuarius, quem Deus eduxit ex caulis. Et tempus etiam notandum est, quum dicit se vidisse has prophetias *diebus Vziæ regis Iuda, biennio ante terræ motum, & diebus Iarobeam filij Ioas*. Qualis fuerit illius temporis status, dixi quum exponerē prophetias Hoseæ. Nam sacra historia refert floruisse sub secundo Iarobeam regnum Israel. Tametsi enim ipse impius ac sceleratus fuerit, Deus tamen pepercit tunc populo suo, & fecit vt non modò integræ manerent decem tribus, sed etiam vt Iarobeam regnum suum dilataret. Nam recuperauit quasdam vrbes, quæ prius fuerant amissæ. Fuit ergo tranquilla tunc conditio populi: deinde fuit talis prosperitas, quę posset animos inflare, sicuti fieri solet. Vzias etiam sic regebat tribum Iehudah, vt nihil illic esset aduersum. Sequutus est terræ motus paulò pòst. Quo tempore acciderit hic terræmotus sacra historia non refert. Sed Iosephus dicit tunc fuisse quum Vzias arripuit sibi munus sacerdotis, & percussus est lepra. Confert igitur in vnum tempus plagam illam lepræ & terræ motum. Cæterùm tam Amos quàm alij Prophetæ loquuti sunt quasi de re nota: sicuti Zacharias 14. capite, post reditum populi, dicit, Erit vobis terror, qualis fuit in terræ motu sub rege Vzia. Illic annum etiam non describit, sed historia erat tunc vulgaris. Ergo Propheta nihil aliud voluit, quàm ostendere ex temporis circunstantia se denuntiasse vindictam Dei Israelitis quo tēpore prosperè agebant, & quasi in suis deliciis erant demersi. Fieri autē non potuit quin illa satietas reddiderit illos feroces, quemadmodum semper contingit. Fuit igitur malè acceptus. Sed hinc melius sancitur nobis eius authoritas: quòd scilicet in rebus prosperis non fuerit blanditus populo, sed seuerè obiurgauerit: deinde quòd prædixerit quæ non poterant perspici humano sensu: imò quæ poterant videri prorsus absurda. Non potuit igitur nisi donatus esset Spiritu cælesti, prædicere futuras clades, quum vbique homines, quemadmodū iam dixi, tam Iudæi quàm Israelitæ, & reliqui sibi promitterent omnia prospera, quia Deus tunc parcebat regno Israel & regno Iehudah: deinde etiam non exercebat suum iudicium in gentes vicinas. Iam hoc etiam notandum est, quòd *viderit super Israel*. Hinc colligimus, quemadmodum iam dixi, Prophetā hunc fuisse propriè destinatum Israelitis, quanuis aliunde natus esset. Quomodo autem, vel qua occasione migrauerit in regnum Israel, nescitur: & ad rem etiam non magnopere pertinet, nisi quòd probabile est, sicuti iam dixi, hoc consultò fuisse factum quò Deus compesceret insolentiam populi illius, qui sibi tantopere placebat in rebus suis prosperis. Quum ergo Israelitæ hactenus respuerint seruos Dei, nunc cogūtur audire exulem & pecuarium, qui exprobret illis sua scelera: deinde qui exerceat iudicis officium: est cælestis præco, qui denuntiat quòd iam impendet exitium. Quum ita sit, videmus Deum non frustra huius hominis ministerio fuisse vsum, quemadmodum solet eligere infirma huius mundi, vt cōfundat fortia: & assumit sibi Prophetas & Doctores ex infima plebe, vt cogat in ordinem totius mundi excellentiam: & reponit thesaurum incomparabilem suæ doctrinę in vasis fictilibus, quò melius virtus eius appareat, queādmodum Paulus docet. Sed specialis fuit ratio in Propheta Amos, quia missus est vt decem Tribus seuerè coargueret, quemadmodū vi-

1.Cor.1.
2.Cor.4.

debimus postea, quanta asperitate insurgat. Neque enim fuit delicatus, sed ostẽdit sibi esse negotium cum hominibus, qui non humano more tractandi essent, sed tanquam brutæ pecudes: imò qui peiores erant brutis pecudibus propter suam contumaciam. Nam est aliqua docilitas in bobus & vaccis, in ouibus autem maxima: audiunt enim vocem pastoris sui: sequuntur etiam ipsum quocunque inuitauerit. Israelitæ pleni erant peruicacia, ac prorsus indomiti. Oportuit igitur præfici illis Doctorem, qui non ageret comiter cum ipsis, sed suam rusticitatem erga ipsos exereret. Nunc pergamus: nam de regno Vziæ, & de Iarobeam filio Ioas, qui fuit posterior, diximus primo capite Hoseæ. Sequitur nunc:

2 *Et dixit, Iehoua è Sion rugiet, & è Ierusalem edet*, vel emittet, *vocem suam: & lugebunt*, vel disperibunt, *habitacula pastorum: & arescet*, vel pudefiet, *vertex Carmeli.*

Hîc refert eadẽ verba, quæ heri exposuimus vltimo capite Ioelis: sed alio consilio. Quum diceret Ioel, Iehoua è Sion rugiet, volebat asserere Dei virtutem, qui ad tempus cõticuerat, acsi non esset par ad hostes suos repellendos. Quoniã ergo cœperat contemni Deus ab impiis, ideo Ioel ostendit instructũ esse virtute, qua frãgeret ac disperderet omnes hostes suos statim atque defensionem susciperet suæ Ecclesię & electi populi. Nunc autem Amos, quia sermonẽ suum ad Israelitas dirigit: hîc vendicat purum Dei cultum ab omni contemptu, & ostendit Israelitas, quanuis multũ se fatigẽt in suis superstitionibus, colere tamẽ sua figmẽta: quia Deus repudiat quicquid religionis se habere putãt. Subaudiẽda igitur est tacita vel obliqua antithesis inter montem Sion, & Templa quæ crexerat prior Iarobeam in Dan & Beth-el. Israelitæ ergo fingebãt se colere Deũ Abrahæ patris sui: & illic fortè maiores erãt pompæ, quàm in Ierusalem: sed Propheta Amos hîc conspuit contra omnes illos fictitios cultus: acsi diceret, Vos quidẽ iactatis adorari & coli apud vos Deum Abrahæ: sed estis degeneres, estis fœdifragi, & perfidi Deo: apud vos etiam nõ habitat, quia sacraria quæ vobis finxistis, sunt mera lupanaria: Deus non alibi elegit sibi domiciliũ, quàm in mõte Sion: illic est perpetua eius quies. *Rugiet* ergo *Dominus è monte Sion.* Videmus quorsum tẽdat Propheta. Hîc enim non tantùm ostendit se habere Deum authorẽ suæ doctrinæ, sed simul discernit verum Deum ab idolis, quæ prior Iarobeã fabricauerat, quum scilicet vellet hac astutia abducere decem Tribus à domo Dauid, & prorsus alienare à tribu Iehudah: tunc erexit vitulos in Dan & Beth-el. Propheta ergo Amos ostendit damnari illas superstitiones à vero Deo. *Iehoua* ergo *rugiet è Sion, edet vocem suam è Ierusalem.* Hîc non dubium est quin terrere voluerit Israelitas, qui putabãt sibi esse pacem cum Deo. Quum ergo abuterẽtur eius patientia, nunc dicit Amos tandem sensuros illum nõ dormire. Vbi ergo Deus pertulerit vestras iniquitates longo tempore, tãdem cõsurget in iudiciũ. Per Rugitũ heri diximus notari vocem Dei horrificam: sed Propheta potius de voce Dei loquitur, quàm de ipsis actualibus (vt loquuntur) iudiciis, vt discant Israelitæ exempla pœnarum, quæ Deus exercet in mundo, neque fortuitò, neque repentè contingere, sed pendere à minis. Denique hîc significat Propheta, omnes pœnas, quas Deus exigit de impiis, & verbi sui cõtemptoribus, nihil aliud esse quàm executiones eius doctrinæ quam Prophetę promulgant, vt scilicet si qua sit spes resipiscentiæ, præueniant homines interitum, quem propinquum esse audiũt. Ergo honorificè Propheta hîc commendat vim doctrinę, dicens nõ esse euanidã, sed coniunctã esse cum suo effectu: quia vbi perdit Gentes & regna, non aliunde hoc oritur, quàm ex prophetiis. *Deus* ergo *edet vocem suam à Ierusalem*, deinde, *& lugebũt.* אבל significat Lugere, significat etiam Vastari, & Perire. Vterque sensus non malè quadrabit præsenti loco. Si legimus, *lugebunt habitacula*, vertendum postea erit, *& pudefiet caput Carmeli*, vel vertex. Si autem legimus, *disperibunt habitacula pastorum*, verbum יבש, vertẽdum erit, *arescet*. & quia scimus opima fuisse pascua Carmeli, mihi magis probatur hæc secũda interpretatio. *arescet* igitur *vertex Carmeli*, ideo priore loco dicendum erit: *& disperibunt habitacula pastorum.* Quantũ ad summam rei spectat, tenemus quid velit Propheta, nempe quicquid & amœnum & pretiosum erat in regno Israel, iam periturum breui, quia *Deus vocem suam emittet è Sion.* Summa igitur huc redit, vos nũc iacetis securi, sed Deus statim, & quidẽ repentè proferet virtutem suam ad vos perdendos, idque faciet, quia iam per me interitum vobis denuntiat, & excitabit alios Prophetas, qui præcones erũt huius vindictę: illam exequetur Deus per extraneos & profanos homines: sed tamẽ pendebit vester interitus ab istis minis, quas nũc ducitis pro nihilo. Putatis enim esse fluxa verba: sed tandem ostendet Deus sermonem suum plenũ esse efficaciæ. Quantum attinet ad *Carmelum*, duo fuerunt mõtes huius nominis: sed quia ambo erant fertilissimi, ideo non est magnopere sudandum de quo Carmelo nunc loquatur Propheta. Sufficiat quod iam dixi, denuntiari talem vindictã regno Israelis, quæ absumat omnem pinguedinem, quia vt postea suo loco videbimus, & iam etiam aliquid simile dictũ fuit in Hoseam Prophetam, fuit magna fœcunditas pascuorum in illis regionibus. Interea notandum est, Prophetã qui erat homo pecuarius, loqui pro suo ingenio, & pro vitæ ratione, quam sequutus fuerat. Dixisset alius, Lugebit tota regio, contremiscent palatia, vel aliquid tale.

tale. Propheta autem loquitur de monte Carmelo, de habitaculis pastorum, quia ipse pastor erat. Non dubium est quin contemptibilis fuerit eius doctrina: & credibile est profanos multos homines fuisse obloquutos. Quid? hic cogitat se adhuc esse cum suis vaccis, vel cum suis ouibus: iactat se esse Dei Prophetam: interea tamen semper defixus est in suis caulis vel ouilibus. Probabile est igitur sic fuisse à nasutis hominibus derisum: sed data opera voluit eorum peruicaciam retundere, quum misceret Propheta officium istis loquendi formis, qui adhuc resipiebant pastorem, vel hominem pecuarium. Nunc pergamus.

3 *Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non ero propitius ei: quia triturauerunt ferris* (vel tribulis ferreis) *Gilead.*

4 *Et mittam ignem in domum Chasael, & vorabit palatia, Ben-Adad.*

5 *Et confringam vestem Damasci & excidam habitatorem ex Bikath-Auen* (vel ex planitie Auen, vel molestiæ, vel doloris: alij vertunt, ex templo idoli.) *Et tenentem sceptrum è domo Eden* (alij appellatiuè accipiunt, E domo voluptatis) *& transferetur populus Syriæ Kirah* (in Kir) *dicit Iehoua.*

Mirum est cur Amos præfatus se verba facturum contra Israelitas, nunc sermonē ad Damascum & regionē Syriæ conuertat. Videri hoc posset absurdū. Cur enim non defungitur munere sibi iniuncto? cur non obiurgat Israelitas? cur non terret? cur non arguit eorum peccata? cur ergo concionatur de ruina, quæ tunc instabat populo Syriæ? Sed hîc conuenit expēdere eius consiliū. Breuiter proximo versu ostendit instare ruinā Israelitis: quia Deus, qui ad eum vsque diem illis pepercerat, iam velit conscendere tribunal. Sed nunc vt melius præparet Israelitas, ostēdit Deum fore Iudicem, qui vocet ad reddendā rationem omnes vicinos populos. Si enim tantùm Israelitis minatus esset Propheta, putassent fortuitū esse quicquid patiebantur: quia vidissent in suis vicinis eadē, vel similia: quomodo credibile est mala hæc vel calamitates profluxisse ex vindicta Dei, quum & Idumæi, & Moabitæ, & Ammonitæ, & Tyrij, & Sidonij etiā nobiscū impliciti sint cōmunibus malis? Nam si Dei manus nos persequitur, idem valere debet etiā in ipsis. Si fortuna dominiū suū cæco impetu exercet cōtra Moabitas & Idumæos, & Tyrios, certè idē etiam de nobis sentiendum est. Concidisset igitur omnis authoritas Prophetæ, nisi sensissent Israelitæ Deum fore Iudicem omniū Gentium. Nam simul etiam tenendū est, vastatū fuisse regnum Israel cum aliis regionibus vicinis. Bellū enim sparsum fuit longè & latè. Nam Assyrius fuit violenta quędā tempestas, quæ exundauit per totam illam mundi plagam. Non soli igitur Israelitę tunc rebus aduersis fuerunt afflicti, sed omnes Gentes, de quibus vaticinia subiiciet Amos. Ergo necesse fuit hunc catalogū referri, quē videbimus, vt Israelitæ totidē haberent confirmationes vindictæ Dei, quot spectacula eorum oculis versata sunt, quum scilicet viderent diras afflictiones vbique grassari. hoc tenendū est. Deinde aliud etiā spectauit Propheta: nā si Idumæi, & Moabitæ, & Tyrij, & Ammonitæ, tam duriter fuissent tractati, & non fuisset hæc coniunctio facta à Propheta, putassent se eximi à cōmunibus pœnis, quia Deus esset illis propitius: sicut hypocritæ semper sese magis obdurāt quantisper Deus ille parcit: Ecce puniūtur Ammonitæ, & Moabitæ, trahuntur in supplicium Idumæi, & Tyrij, & reliquæ gentes. Deus ergo illis omnibus est infensus: sed nos sumus eius filij, quia sic nobis indulget. Propheta autem hîc inuoluit in vnum fasciculū Israelitas cum Moabitis, & Idumæis, & reliquis prophanis gentibus: acsi diceret, Non parcet Deus vicinis vestris: sed ne putetis vos immunes fore ab eius vindicta, quum illi rapientur ad pœnam: denuntio vobis Deum fore omnium iudicem simul. nunc tenemus consilium Prophetæ. Ergo voluit hîc ante oculos ponere Israelitis aliorum pœnas, vt hoc modo expergefierent, ac postea descenderent in seipsos. Videmus enim sæpe hoc contingere, vt qui intractabiles sunt ac præfracto ingenio, si ad eos sermo dirigitur, non admodum sint attenti. Si autem audiant aliorum peccata, deinde etiamsi audiant aliquid de pœnis, illic aduertunt animum. Voluit igitur Phopheta sensim adducere Israelitas ad docilitatem, quia sciebat ipsos torpere in suis delitiis: deinde excæcatos esse superbia vt non tam facilè possent subire iugum: ideo proposuit illis pœnas, quæ vicinis populis instabant. Quanquam notandum est aliam fuisse rationem. Non reiicio quas hactenus recensui: sed dico præterea hoc Prophetam spectasse, nempe Deum sumpturum esse pœnas de Syriis, quia crudeliter sæuierunt aduersus Israelitas, & pręsertim aduersus vrbem Gilead & incolas. Quum ergo Deus tam graues pœnas exigat de Syriis propterea quod iniuriā intulerant incolis Gilead, quid expectandum fuit de ipsis Israelitis, qui contumeliosi fuerant in Deum? qui cultum eius violauerant? qui diripuerant eius honorem? qui vicissim alij alios se confecerant? Nam vt postea videbimus, nulla inter eos æquitas, nulla humanitas vigebat: obliti erant omnis rationis. Quum ergo tales essent Israelitæ, an impune laturi erant tot & tam detestanda scelera, quum viderent non parci Syriis, qui tamen incircuncisi erant, propterea quòd duriter tractauerāt hostes professos, quibus indixerant bellum legitimum? Nunc venio ad verba Prophetæ *Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Damasci & super quatuor non ero illi propitius*: ad verbum, *Non conuertam eam*: sed hoc actiuè accipio: quia scilicet

Deus se non conuertet, nempe ad misericordiam: hoc est, non erit propitius Damasco. Scimus Damascum fuisse metropolim Syriæ. Per synecdochē igitur Propheta hîc minatur toti populo, & citat omnes Syrios ad Dei tribunal: quia iniustè vexauerūt vrbem Gilead, quemadmodum videbimus. Sed dicit, *Deum non fore propitiū super tribus & quatuor sceleribus Damasci.* Quidam subaudiunt, Super tribus sceleribus propitius fueram, super quarto non ero. Sed nihil opus est quicquam addere verbis Prophetę. Sēsus enim hic optimè quadrat, quòd scilicet Deus super multis sceleribus Damasci non erit propitius. Neque enim dubito quin per numerum duplicem Propheta voluerit notare perditam obstinationem in Syriis. Numerus septenarius in Scriptura indefinitus est, & accipitur pro ingenti multitudine, vt satis notū est. Quum ergo dicit, *Tria & quatuor scelera*, tantūdem hoc valet acsi dixisset Septem. Sed elegātius Propheta significat Syrios progressos fuisse in suis sceleribus vsque ad tātam obstinationem, vt nulla sit resipiscētiæ spes. Hæc igitur ratio est cur Deus neget se amplius posse Syriis ignoscere. Quoniā sine modo & fine proruperāt in suis sceleribus, neque destiterant, etiamsi datum esset illis tempus ad conuersionem: hic est genuinus sensus. Repetet autem Propheta eandem loquendi formam, quum verba faciet de Gaza, de Ammon, de Edom, & reliquis populis. Discamus autem ex hoc loco, Deum quem mundus nimis crudelem esse existimat, quum sumit vindictam de sceleribus, verè & certo experimēto ostendere quod toties Scriptura de ipso prædicat, nempe ipsum esse longæ patientiæ, neque statim prosilire ad vindictam: quanuis digni sint homines qui pereāt, Dominus tamen suspendit sua iudicia. Habemus huius rei insigne documentum in his vaticiniis. Neque enim tantùm de populo vno Propheta concionatur, sed de multis. Pertulerat igitur Dominus multa scelera non tantùm in Syriis, sed in aliis etiā gentibus. Ergo nulla erat regio, in qua nō extaret testimonium longæ tolerantiæ Dei. Hinc sequitur mundum impiè conqueri de nimio rigore, quum Deus vindictam sumit, quia semper expectat dum iniquitas ad summum vsque cumulum peruenerit, sicuti heri dictum est. Iam simul etiam hîc nobis horribile spectaculum proponitur in tot gentibus. Si comparemus ætatem illam cum nostra certè adhuc tunc vigebat maior integritas: hodie corruptelæ omnes ita exūdarunt, vt fuerit quasi aureū seculum tempore Amos: & tamen audimus quid hîc pronuntiet, nēpe & populū Iehudah, & Israelitas, & reliquas omnes gentes fuisse quasi monstra, quum scilicet Deus nullā resipiscētiam exprimere posset. Neque enim frustra hîc testatur se sumpturū pœnas de malitia prorsus obstinata, quoniam nō fuerint ad ipsum conuersi, qui ad septenarium vsque numerum progressi erant: hoc est, qui peccauerāt sine modo & fine, quemadmodum dictum fuit. Hoc ergo etiam notandum est in verbis Prophetæ. Sed non possem nunc vlterius progredi.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo vides nos esse tam duro & rebelli ingenio, vt non sine magna difficultate ad te trahamur: da inquam, vt saltem flectamur minis, quas nobis quotidie denuntias & sic flectamur, vt iam allecti verbo tuo, tradamus nos tibi & patiamur nō tantùm subigi & pœnis & castigationibus, sed etiam sponte tibi obediamus, imò cum summa alacritate offeramus nos tibi in sacrificium obedientiæ, quò scilicet ita gubernati Spiritu Filij tui tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ præparata est nobis per eundem Filium tuum Dominum nostrum, Amen.

EXposuimus hesterna lectione quid intelligat Propheta per tria & quatuor scelera Damasci: nempe obstinatam malitiam & incurabilē. Deus enim hîc pronūtiat se satis diu tulisse scelera Damasci: sed nunc quodammodo se cogi ad vltimum rigorem, quoniam videat nullam spem esse correctionis. Sed posset videri absurdum quod sequitur. Continuò enim pòst subiicit Propheta, *Quod triturauerint ferreis plaustris*, vel ferris, *Galaad*. Hîc tātùm commemorat vnum scelus. Vbi igitur septem illa de quibus loquutus est? Solutio est facilis. Neque enim quum tria & quatuor scelera Damasci nominat, intelligit species scelerum diuersas, sed potius illam peruicaciam, de qua diximus. Fuerant enim Deo rebelles vsque ad extremum: & Deus vindictam suam suspenderat, donec palàm constaret ipsos esse insanabiles. Ergo non fuit opus hîc recenseri septem diuersa scelera. Satis enim fuit Damascū, hoc est, regnum Syriæ teneri conuictum tantæ obstinationis, vt constaret non potuisse remedium adhiberi eius sceleribus: quia tentauerat longo tempore patientiam Dei. Iam subiicit Propheta, *Emittam ignem in domum Chasael, qui comedet palatia Ben-Adad.* Loquitur adhuc Propheta de regno Syriæ. Scimus tam Ben-Adad quàm Chasael fuisse reges Syriæ. Quanquam nimis crassè fallitur Hieronymus, qui putat Ben-Adad secūdo loco poni, quasi fuerit successor Chasael. Sacra autem historia refert venisse Chasael ad Helisæum, quum
2. Reg. 8. 9. Ben-Adad in lecto decumberet. Miserat autem illum petendi responsi causa. Iam Propheta declarat Chasael futurum regem Syriæ, & id non sine lacrymis, quia misertus populi sui, cuius futurus erat vastator Syrius ille. Postquā rediit domū strangulauit Regem Ben-Adad atque ita transtulit ad se regiam potestatem. Sed satis tritum est Scripturæ loqui de re præsenti

ſenti,poſtea addere rem præteritam,quemadmodum hoc loco, *Mittam ignem in domũ Chaſael,& deuorabit* ille ignis *palatia Ben-Adad*:quaſi diceret,Ego perdam regnum Syriæ, acſi incendio cõſumerem.Sed priùs nominat Domum Chaſael:deinde palatia Ben-Adad,quaſi diceret,nõ impediet vetuſtas,quominus intereat regnũ illud. Nam metaphoricè ſub Igne deſignat quodlibet genus cõſumptionis.Scimus autem quanta ſit ignis violentia. Perinde eſt igitur acſi diceret nullas opes,nullũ robur,nullam munitionẽ fore obſtaculo,quominus perdatur regnum Syriæ.Poſtea addit, *Confringam vectem Damaſci*.Confirmat ſuperiorẽ ſententiam Propheta:quia Damaſcus quum eſſet vrbs valde munita, potuit videri inexpugnabilis.Per Vectẽ ſynecdochicè Propheta ſignificat propugnacula, & quicquid poteſt hoſtes arcere.Nihil ergo impediet,quominus hoſtes potiantur vrbe Damaſco,inquit. Quare?Dominus enim cõfringet vectes.Poſtea adiungit, *Excidam*,vel perdam, *habitatorẽ,ex Bekeath-Auen*,vel ex planitie Auen.Incertum eſt fuerítne loci propriũ nomen:& hoc eſt probabile: quanquã propriè eſt planities à ſcindendo,quoniã planities,vel vallis montes ſcindit: ideo vallis aut planities vocantur diuiſio apud Hebræos.Scimus autẽ fuiſſe amœniſſimos cãpos in regno Syriæ & prope Damaſcum etiã. *Auen* potuit etiã eſſe nomẽ loci:quanquã eſt Moleſtia,vel labor Hebręis.Sed quicquid ſit,nõ dubito quin Propheta hîc ſignificet omnes cãpos qui erant prope Damaſcũ,& in regno Syriæ,fore expoliandos ſuis incolis. Perdã igitur habitatorẽ ex planitie Auen,& tenentem ſceptrũ è domo Eden:hoc eſt è domo voluptatis. Et hoc quoque fuiſſe propriũ nomen loci credibile eſt,tamẽ ex ipſo poſitu,quòd regio ſuis delitiis ſuauiter oblectaret incolas.Cæterùm non dubito quin alludat Propheta inter duas voces,Moleſtiæ & voluptatis. *Transfertur*,inquit, *populus Syriæ in Kir*.Hæc ſumma eſt, vaſtandum eſſe regnum Syriæ,ita vt populus transferatur in Aſſyriam,quia denũtiat Propheta Aſſyrios fore victores,ita vt ſpolia in regnum ſuum transferant,& ſimul deducãt homines captiuos.Nam vrbis nomen ſynecdochicè pro tota terra poſitum eſt.Nunc ſequitur:

6 *Sic dicit Iehoua,ſuper tribus ſceleribus Gazæ,& ſuper quatuor non ero propitius ei,quia tranſtulerunt captiuitatem perfectam,vt concluderent in Edom.*

7 *Et mittam ignem in murum Gazæ,qui deuorabit palatia eius.*

8 *Et excidam habitatorem de Azoto,& tenentem ſceptrum de Aſcalon:& conuertam*,vel reducam, *manum meam ſuper Ekron,& peribunt reliquiæ Philiſtinorum, dicit Dominus Iehoua.*

Hîc Amos ſermonẽ ſuum dirigit cõtra Gazam,quam occupabant Philiſtini. Sita quidem erat in tribu Iehudah verſus mare:ſed quoniã Enachim erãt illius incolæ,Philiſtini retinuerant poſſeſſionẽ.Ergo Iudæi habebant illos hoſtes ἀκτωρήμους,& quibus dabatur maior occaſio nocendi propter viciniã.Promptum autẽ eſt colligere ex Prophetæ verbis Philiſtinos qui Gazæ habitabant,quum viderent Iſraelitas ab hoſtibus ſuis premi:deinde Iudæos,coniunxiſſe vires ſuas cum hoſtibus externis.Deus ergo nunc illis pœnam denuntiat.Quantum attinet ad nomen *Gazæ*,putant fuiſſe inditum,eo quòd Cãbyſes bellum Ægyptiis inferens depoſuerat illic pecuniã & pretioſam ſupellectilẽ:quia & Perſæ vocant Gazã, Theſaurum: ſed illud friuolũ eſt. Scimus enim Græcos interpretes ſemper poſuiſſe γ vbi erat ע,ſicuti ex Amorrha faciunt Gomorrham,ſic etiã ex Aza Gazam.Et ante Cambyſen vrbs illa iam nomen ſuum obtinuerat.Potius ergo ſic vocata fuit à fortitudine:& quod Græci vertunt Gazam,illud eſt vſitatũ,ſicuti iam attigi,in aliis nominibus.Fuit autem duplex Gaza, quoniam priore diruta,incolæ aliam ædificauerũt prope mare.Ideo 8. capite Actorũ Lucas dicit Gazam fuiſſe deſertam:& diſcrimẽ ponit inter Gazam maritimam,& illam veterem,quæ prius fuerat diruta.Loquitur autẽ de priore Gaza Amos:quia minatur excidiũ illud, quo factum eſt,vt trãſlata vrbs fuerit in littus maris Mediterranei.Iam venio ad verba Prophetę.Dicit, *Deum non fore propitium Gazæ ſuper tribus & quatuor ſceleribus*,quia Philiſtini etiam ſic iram Dei prouocauerant,vt iam indigni prorſus eſſent venia & miſericordia.Admonui autẽ heſterna lectione hic nobis proponi triſte ſpectaculum,ſed tamen vtile,quũ videmus tot populos ita fuiſſe corruptos,vt fuerit intolerabilis Deo ipſorũ malitia. Nam hodie res magis corruptæ ſunt in mundo,& iniquitas exundauit quaſi diluuiũ. Vtcunque ergo non ſentiant homines mala ſua,Dominus è cælo proſpicit quanta ſit,& quàm deplorata obſtinatio. Nec eſt quòd alii in alios reiiciant culpam,vel expectent inde aliquod leuamẽ,ſi omnes ſint improbi & ſcelerati.Videmus enim vt Deus hîc eodẽ momento denuntiet ſe vindictam ſumpturum de multis populis.Poterant tũc Idumæi obiicere vicinos ſuos nihilo eſſe meliores: poterant idem excipere alii:quiſque habebat paratam defenſionem,ſiquidẽ valeret ille prętextus,omnes pariter eadẽ culpa vel noxa eſſe implicitos.Sed videmus vt Deus hîc conſurgat Iudex contra omnes populos.Ergo ne fallamur vanis illecebris,quũ videmus alios nobis eſſe ſimiles,& quiſque reputet ſibi portandũ eſſe onus ſuum coram Deo, *Non ero* igitur *propitius ſuper tribus & quatuor ſceleribus:quia*,inquit, *trãſtulerunt captiuitatem perfectã*. Hîc vnum præcipuè ſcelus cõmemorat Propheta, quod Gazitæ rapuerunt Iudæos & Iſraelitas,

vt transferrent eos captiuos in Idumæam, atque illic includerent. Iam dixi non fuisse propositum Prophetæ nostro, recensere omnia scelera: sed contentus fuit scelus vnum ponere vt intelligerent Israelitæ se grauiori culpa constringi, quòd & Deum & homines grauiter violauerant. Si ergo tam seuera vltio sumenda erat de Gazitis, debebant agnoscere sibi instare grauiorem vindictam, quò scilicet & pluribus & maioribus etiã peccatis erant obstricti: dicit autem trãstulisse captiuitatem perfectam, quia neque mulieribus, neque paruulis, neque senibus pepercerãt. *Captiuitas* enim *perfecta* vocatur vbi nullum habetur discrimen, sed rapiuntur omnes promiscuè, & sine delectu. Transtulerunt igitur captiuitatem perfectam, ita vt nulla eos miseratio vel sexus, vel ætatis tangeret *vt eam includerent*, inquit, *in Edom.* Iam sequitur denuntiatio pœnæ, quòd Deus *ignem emittet in murũ Gazæ, qui deuorabit palatia eius.* Hinc autem apparet Gazam fuisse vrbem splendidam, & sumptuosè ędificatam quia de palatiis eius non abs re Propheta loquitur. Sed simul ostendit neque munitionem, neque opes fore impedimento quò minus Deus pœnam exigat quam meriti sunt ipsi Gazitæ. Nominat etiam alias vrbes Palæstinæ, nempe *Ascalon, & Azdod*, vel Azotum *& Ecrõ.* has vrbes tenebant tunc Philistini. Significat igitur Propheta, quocunque fugiant, tamen nullum fore illis tutum locum, quia Dominus exponet in prædam hostibus non Gazam duntaxat, sed alias etiam omnes vrbes. & colligere licet Ascalon fuisse vrbem primariam, quia hîc nominatur regia sedes. Quanquam enim Gaza fuit caput totius gentis, potest tamen fieri vt loci amœnitas, & alię commoditates pellexerint Regẽ, vt illic habitaret, quanquam non erat metropolis. *Tenentem* igitur *sceptrum ego excidam ex Ascalon.* Tandem cõcludit perituras esse omnes reliquias Palæstinæ. Iam quoties denuntiat Deus interitum Iudæis, tamen facit spem aliquam, & dicit saluas fore reliquias: hîc autem Propheta asserit periturum quicquid superfuerit ex gente illa, quia Deus vult omnes simul perdere, & totum nomen. Ideo addit, *Iehouam Dominum loqui, Adonai Iehoua inquit*: & confirmationis causa hoc fuit additum, quoniam tunc multis præsidiis & validis instructi erant Philistini vt securè deriderent Prophetæ minas. Proponit ergo hîc Dei nomen. Nunc sequitur vaticinium contra Tyrum.

9. *Sic dicit Iehoua, super tribus sceleribus Tyri & super quatuor non ero ei propitius, quia concluserunt captiuitatem perfectam in Edom, & non recordati sunt fœderis fratrum.*

10 *Et mittam ignem in murum Tyri, qui comedet palatia eius.*

Iisdem ferè verbis vtitur aduersus Tyrum, quæ iam vidimus aduersus Gazã: & idẽ etiam peccatum in illis accusat, quòd scilicet Iudæos exules & profugos à patria transtulerint in Idumæam, & addixerint Idumæis captiuos. Sed interea idem pronuntiat de Tyro quod de aliis omnibus, nempe non leuiter peccasse, vt mediocris castigatio sufficiat, quoniam abusi fuerant Dei tolerantia ad longum tempus, & steterant in sua malitia obstinati. Quod autem dicit *non fuisse memores fœderis fratrum*, hoc quidam referunt ad Hiram, & Dauidem. Nã scimus fraternè fuisse coniunctos, & vsos etiam fuisse vltrò & citrò hoc nomine: tanta erat inter ipsos beneuolentia. Putant igitur quidam Tyrios hîc damnari, quòd exuerint memoriam illius fœderis. Debebat enim apud eos manere aliqua ratio veteris illius amicitiæ, quę contracta fuerat inter duos Reges. Sed nescio an illud sit nimis coactum: potius inclino in diuersam sententiam, quòd scilicet Tyrii prodiderint Iudæos & Israelitas Idumæis, quum tamen scirent esse fratres. Qui autem accommodant suam operam hac in parte, minus excusabiles sunt. Si videam aliquem conspirare in perniciem fratris sui, est monstrum detestabile: si non abhorream à consensu sceleris, ego eadem culpa cõstringor. Quum ergo viderent Tyrii Idumæos crudeliter sæuire contra suos fratres, quia progeniti erant ex eadem gente, certè debebant potius Idumæis ostẽdere, quàm essent & ab omni humanitate alieni, & perfidi etiam contra fratres & consanguineos suos. Iam Propheta dicit, *fuisse immemores fœderis fratrum*, quia sese præbuerint ministros tanti & tam execrandi sceleris, vt scilicet traducerent Iudæos in Idumæam, & illic concluderent, quum tamen scirent nihil aliud Idumæos venari, quàm vt fratres suos in totũ perderent. Videtur hic esse magis genuinus sensus Prophetæ. Iã addit *Deum missurum ignem in murũ Tyri, qui comedat palatia eius.* Quomodo hoc contigerit non potest certò sciri. Etsi enim Tyrus diruta fuerit ab Alexandro, sicuti etiam Gaza, non dubito tamen, quin duæ illæ vrbes passæ fuerint hanc cladem multò tempore ante aduentum Alexandri Macedonis. Et quemadmodum iam admonui, probabile est Assyrios vastasse omnes illas regiones, & potitos etiam fuisse Tyrio, quãquam vrbem ipsam nõ euerterint. Nam tempore Alexandri nullum erat illic regnum, sed erat conuersum in rempublicam: populus erat liber & sui iuris. Oportet igitur fuisse non paruas mutationes, quia prorsus alia erat forma vrbis, & aliud regimen, quàm antea fuisset. Sciendum igitur est, Tyrum fuisse vastatam ab Assyriis: sed tamen postea recuperasse nouas vires, & tempore

Alexādri magni fuiſſe liberam ciuitatem. Nunc pergamus. Nam ego non inſiſto in ſingulis verbis, quando videmus eaſdem ſententias à Propheta repeti.

11 *Sic dicit Iehoua, Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non ero ei propitius, quia perſequutus eſt gladio fratrem ſuum, & violauit miſericordias ſuas, & diripuit in ſeculum ira eius, & indignationem ſeruauit perpetuò,*

12 *Et mittam ignem in Theman, qui comedet palatia Bozrah.*

Iam Propheta tranſit ad ipſos Idumæos. Denuntiauit interitū Gētibus incircuncifis, quæ prodiderant Iudæos in illorū manus. Ergo oportuit illas multò durius puniri, quò ſcilicet atrocius erat ipſorū crimen. Ducebāt enim originem Idumæi à patre cōmuni Iſaac, quemadmodum ſatis notū eſt, & geſtabāt idem fœderis Dei ſymbolū. erant enim circūciſi. Quum neque ſanguinis propinquitas, neque ſacra illa coniunctio poſſet ipſos placare Iudæis, hinc colligitur quàm bruta fuerit eorū inhumanitas. Ergo indigni erant quibus Deus ignoſceret, quum ſeuerus eſſet iudex cōtra profanas gentes. Dicit autē nūc Propheta Idumæos nihilo leuius peccaſſe quàm ſuos vicinos, & fuiſſe inſanabilē eorū peruicaciam: non poſſe igitur amplius tolerari, quia nimis diu abuſi fuerint Dei clementia, qui vindictam ſuam ſuſtinuerat vſque ad illud tēpus. Scelus autē ipſorū accuſat, quòd *perſecuti ſint gladio fratrē ſuum.* Eſt autē heteroſis numeri, quia loquitur de toto populo. Edom ergo perſequutus erat fratrē ſuū, nēpe Iudæos. ſed Propheta cōſultò ſingularē numerū poſuit, vt crimen augeret hoc modo. Statuit enim hîc quaſi duos homines Edom & Iacob, illi erant fratres germani, imò etiā vterini. Quum perſequebatur Edom fratrē ſuum Iacob, nónne iſta ferocitas magis eſt execrabilis? Duos ergo populos hîc proponit tāquā duos homines, vt magis exaggeret barbariem illā, quæ fuit in Idumæis, quòd ſcilicet obliti cognationis ſuæ ita ſæuierint in proprium ſanguinem. *perſequuti ſunt* igitur *fratrem ſuum gladio*, hoc eſt, fuerunt profeſſi hoſtes, quia ſcilicet adiunxerant ſe exteris. Aſſyrii venerant cōtra Iſraelitas, Idumæi ſimul arma induerant: vel hoc fortè contigerat ante bellum illud. Nam quum Syrii & Iſraelitæ conſpiraſſent aduerſus Iudæos, probabile eſt fuiſſe etiam Idumæos in eodem fœdere. Quicquid ſit, Propheta exprobrat ſæuitiam, quòd nullo ſanguinis ſui reſpectu arma induerint contra ſuos conſanguineos. Poſtea addit, *violauerunt miſericordias ſuas*. quidam vertunt, Sua viſcera: ſed coactè. alii autem malè relatiuum transferūt ad filios Iacob: quaſi diceret Propheta, Edom violaſſe miſericordias, quæ debitæ erant poſteris Iacob propter ſanguinis propinquitatem. Sed ſenſus Prophetæ ſatis clarus eſt, quòd ſcilicet Miſericordias ſuas violauerint, hoc eſt, exuerint omnē pietatis ſenſum & primos naturæ affectus abiecerint. Vocat igitur Miſericordias Edō, quibus debuit affici: ſed quia abiecit omnē humanitatis curam, nulla fuit in eo miſericordia, quæ eſſe debebat. Addit poſtea, *ira eius rapuit perpetuò.* Cōparat hîc feris beſtiis ſæuitiā Idumæorū, quòd ſcilicet graſſati fuerint, quemadmodum feræ truculentæ, & nō pepercerint ſuo ſanguini. Rapuerunt igitur perpetuò, hoc eſt, ſine vllo fine: & indignationē ſuam ſeruarunt perpetuò. Videtur Propheta alludere ad Edom vel Eſau, qui pater erat illius gentis. Scimus enim illum diu fouiſſe iracundiam ſuam aduerſus fratrem: quia non audebat patre viuo, fratrem interficere. Dicebat igitur, Ego differam vſque ad mortem patris, Gen. 27.
tunc ego me vlciſcar. Quum ergo aluerit illud crudele odium Eſau contra fratrem Iacob, 41.
hîc Propheta eiuſdem criminis poſteros accuſat: acſi diceret, nimium ſimiles eſſe patri ſuo, vel nimis referre peruerſum eius ingenium, quòd ſcilicet vindictam ſuam foueant in cordibus, & cuſtodiant perpetuò: hoc eſt, ſint prorſus implacabiles. Credibile eſt fuiſſe alias odii cauſas inter Idumæos & poſteros Iacob: ſed debebant tamen ſi quid eſſet iracundiæ remittere fratribus ſuis. Hoc prodigium eſt non ferendum: vbi ſaltem non reconciliat reſpectus ſanguinis eos, qui ſanctis vinculis inter ſe coniuncti ſunt. Videmus ergo quorſum ſpectet conſilium Prophetæ. Vnde etiam colligimus, grauius multò damnari Idumęos quàm priores, quòd ſcilicet in ſua viſcera tam crudeliter ſæuierint. Tandem dicit, *Mittam ignem in Theman qui comedet palatia Bozrah.* Semper Ignis nomine ſignificat quamlibet ſpeciē excidii. Sed comparat vindictam Dei incendio. Scimus vbi ignis ſemel corripuit non modò vnam domū, ſed totam vrbem, nō eſſe locum remedio. Sic etiam nunc dicit Propheta fore horribilē Dei vindictam, quæ abſumat quicquid fuerit odii. Mittam ergo ignē in Theman, quæ erat vrbs primaria Idumæa, quemadmodum ſatis notum eſt. Nunc pergamus:

13 *Sic dicit Iehoua, Super tribus ſceleribus filiorum Ammon & ſuper quatuor non ero ei propitius: quia ſecuerunt grauidas,* prægnantes, *Gilead, vt propagarent ſuum terminum.*

14 *Et accendam ignem in muro Rabbah, qui vorabit palatia eius in clamore;* vel iubilo, *in die prælij, in turbine die tempeſtatis.*

15 *Et tranſibit Rex eorum in captiuitatem, ipſe & Principes eius ſimul, dicit Iehoua.*

Nunc vaticinatur cõtra Ammonitas,qui trahebant etiã originẽ à cõmuni gente. Erãt enim posteri Loth,quemadmodũ satis notũ est.Loth autẽ fuerat habitus quasi filius Abrahæ:nec dubiũ est quin Abrahã quũ eum adduceret secũ ex patria,aluerit eum pro filio. Erat igitur Abrahã cõmunis pater tam Iudęis quàm Ammonitis.Nunc quum filii Ammõ nullo cõiunctionis illius respectu vires suas cõiungũt cum hostibus,& simul cõspirant, nõ potest excusari eorũ crudelitas.Interea nõ dubiũ est,quin multis aliis sceleribus fuerint obstricti. Nam Deus per Prophetã suum nõ enumerat singula peccata, de quibus exigere vindictam statuerat,sed tantùm digito quasi in transitu notat peccatum vnum,& in genere pronuntiat singulos populos esse prorsus desperatos,quia obduruerãt omnes in sua malitia.Dicit ergo de filiis Ammon,quòd *secuerint grauidas*.Quidã הרות accipiunt pro עדים,pro mõtibus:& tamen non video quæ ratio eos inducat, nisi quia putabãt absurdum esse secari mulieres grauidas,vt Ammonitæ suos fines longius extenderẽt:hoc autẽ melius quadrabat in montes, quasi diceret,secuerunt montes,hoc est,terrã ipsam:nullum fuit impedimentum, quod nõ perrumperent Ammonitæ:ita eos accendit sua cupiditas inexplebilis, vt montes ipsos secuerint,hoc est violauerint omnẽ ordinem naturæ.Alii metaphoricè Montes accipiunt pro vrbibus munitis.Nã si quis regnum occupare velit,vrbes sunt oppositæ instar montiũ. Sed ista expositio nimis est coacta.Iã quum הרות sint mulieres grauidæ,nõ dubito quin debeat hoc nomẽ accipi in sensu genuino & consueto: sicuti etiã vidimus apud Hoseam.Cur autem dicit Propheta Ammonitas secuisse mulieres grauidas? Quasi diceret adeò furiosam fuisse eorum auaritiã,vt nullum omiserint genus sæuitiæ.fieri poterit, vt quispiã deuoret sua cupiditate totã terrã,& tamen ad clementiã sit propensus.Alexãder Macedo,etiãsi esset homo sanguinarius, tamen præ se tulit speciẽ aliquam clemẽtiæ:alii autẽ sunt multò truculentiores,queãdmodum dicit Iesaias de Persis,non appetẽt pecuniam,sed sanguinẽ haurient.Sic etiam hoc loco dicit Propheta de Ammonitis,non modò illicitis artibus propagasse suos fines,vsos fuisse violentia,& fuisse prædones,qui rapuerint bona aliena, sed dicit ne grauidis quidẽ mulieribus pepercisse.Hoc autẽ est extremum in vrbium expugnatione. Si qua vrbs fatigauerit hostem suum,in ipso ardore poterunt & grauidæ mulieres interfici,& pueri, & infantes.Sed illud est rarum exemplũ,nec solet admitti,nisi quum cogit extrema necessitas. Exprobrat igitur Ammonitis,quòd non tãtùm auari fuerint,sed etiam nullũ omiserint genus crudelitatis,vt suam cupiditatẽ explerent.*Secuerunt ergo grauidas mulieres, vt propagarẽt suos terminos,Ego igitur accendã ignem in muro* רבה *qui vorabit palatia eius*(hîc nihil nouũ Propheta adducit,ideo prætereo)*idque in tumultu*,vel in clamore,*die belli*.Significat Propheta venturos hostes,qui subitò vastent regnum Ammon,& quasi repẽtinum incẽdium corriperet aliquã syluã,hoc fiet in illa die belli,hoc est,simulac ipsos aggressus fuerit hostis,statim expugnabit,& exiget vindictam qualem meriti sunt *in turbine die tẽpestatis*. His figuris significat Propheta repentinã fore cladẽ,qua perdẽtur Ammonitæ.Tandẽ adiungit,*& Rex eorum in captiuitatẽ ibit ipse,& principes eius simul*,Quia מלכם fuit idolũ illius populi,quidam putarunt poni hîc propriũ nomẽ:sed dicit מלכם הוא ושריו,ipse inquit,& principes eius.Non dubium ergo est,quin Propheta appellatiuè designet Regem Ammon quum adiungit illi suos proceres.Dicit igitur talẽ fore cladem regni,vt Rex ipse trahatur captiuus ab Assyriis. Nec dubium est quin hoc vaticinium impletum fuerit,quanquam non extant historiæ.

Esa.13.12.

¶ PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus,quãdo tot documentis voluisti erudire mundũ ad timorẽ nominis tui,vt proficiamus sub potẽti manu tua,neque tolerãtia tua abutamur,& colligamus nobis thesaurũ horribilis vindictæ nostra obstinatione & perdita malitia,sed maturè resipiscamus dũ nos inuitas,& dum tempus est acceptum,& te nobis ad reconciliationẽ offers,vt subacti in nobis ipsis colligamus animos in gratia,quæ nobis offertur per Christum Dominum nostrum, Amen.

CAPVT II.

SIC dicit Iehoua,super tribus sceleribus Moab,& super quatuor non conuertam eum,vel non conuertam me,sicuti prius diximus,*quia ipse combußit oßa Regis Edom in calcem.*

2 *Et mittam ignem in Moab,qui comedit palatia* קריות,alii vertũt vrbium appellatiuè:sed magis arbitror esse proprium nomen loci,*& morietur in tumultu,in strepitu,in clangore tubæ.*

3 *Excidam iudicem è medio eius,& omnes Principes eius occidam cum eo, dicit Iehoua.*

HIc iam vaticinatur Amos cōtra Moabitas,& pronuntiat de ipsis quod antè videmus de aliis Gentibus vicinis,nēpe Moabitas esse prorsus obstinato animo,vt nulla resipiscētia sperari queat,quoniā addiderint scelera sceleribus,& peruenerint vsque ad summū cumulū.Diximus enim quid numerus septenarius valeat. Propheta igitur hîc accusat obstinationē in Moabitis. Vnde etiā colligimus non fuisse præcipitē Dei vindictā contra ipsos, quia intolerabilis erat eorū malitia,quum ita sua scelera persecuti essent.Speciē verò vnam designat,quòd *combusserint ossa regis Edom.* Quidā allegoricè accipiunt ossa pro fortitudine, quasi dixisset Propheta,redactū fuisse totū robur Edō in cineres. Sed illa expositio est coacta:& qui eius sunt authores fatētur etiā se necessitate cogi,quæ tamen nulla est. Nō placet illis cōmentum quod legitur apud Rabbinos,corpus Regis cuiusdam fuisse exustum,deinde Moabitas abusos fuisse cineribus ad cæmentū pro calce.Rabbini sic nugātur suo more,quia vbi locus aliquis obscurus occurrit,statim cōminiscuntur fabulā : etiamsi nulla historia cōstet,tamen exercent suum ingeniū in illis fabulosis cōmentis.Hoc etiam mihi displicet:sed interim quid opus est confugere ad allegoriā,quum simpliciter accipere liceat quod Propheta dicit,nēpe *exustum fuisse cadauer regis Edō.* Neque enim dubito quin Propheta barbaram crudelitatē accuset in Moabitis.Effodere cadauera hostium,& ossa exurere,hoc immane est facinus,& prorsus barbarū.Fuit autē magis detestabile in Moabitis,quibus aliqua erat cognatio cum populo Edom:descenderāt enim ex eodē genere:& debebat etiā vigere memoria illius propinquitatis,quoniā Abraham aluerat Loth patrē Moabitarū:& ideo obstricti erant Moabitæ Idumæis.Si qua igitur viguisset apud eos humanitas,debebāt cohibere suos affectus,ne tam hostiliter pugnarent cum fratribus suis.Nunc quū excedūt omnem rationē belli,& sæuiunt in ipsa cadauera,ossa mortuorū exurunt,hoc certè nimis est barbarum quemadmodū dixi.Summa igitur est,Moabitas iam nō posse ferri,quia in hoc vno facto specimē præbuerint truculētiæ quasi ferinæ. Nā si gutta vlla humanitatis in illis fuisset, mitius tractassent fratres suos Idumæos:nunc autem exurūt *ossa regis in calcem,* id est, in cinerem ossa Regis Edom,hinc certè apparet illos oblitos fuisse omnis humanitatis,& æquitatis.Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum.Addit igitur cōminationē. *Mittā ignem in Moab,qui vorabit palatia* קריות.diximus quid Propheta sibi velit per has loquēdi formas quòd scilicet Deus violēta pœna cōsumet Moabitas quasi incēdio,nec posse obstare munita eorum loca,quin vindictā suam exequatur:quia si palatiis suis superbiāt,hoc tamen nihil ipsis proderit.Adiungit etiā, *Morietur Moab in tumultu,in strepitu,in clangore tubæ:* hoc est, ego accersam hostes robustos,qui peruadāt,& non paciscantur cum Moabitis,sed occupēt loca omnia,& vrbes munitas vi & gladio. Hoc enim intelligit Propheta per Tumultum, per strepitum,per clangorem tubæ,quòd scilicet nō venient in potestatem hostium Moabitæ certis legibus & pactis, quēadmodum deditio voluntaria mitigare solet hostilis sæuitiæ rigorem:hoc non fiet,inquit,quia hostes potiētur non opibus modò ipsorum,sed etiam ipsa vita.Tandē adiungit, *& excidam iudicem è medio eius,& occidam Principes eius,dicit Iehoua.* Deus hîc pronuntiat nullum fore amplius regnum Moabitarum,& nullū populi corpus.Scimus enim non posse consistere homines sine aliquo ordine politico.Ergo vbi est aliquis conuentus hominum,illic necesse est esse principes,qui alios gubernent & moderentur.Quum igitur pronuntiat Deus nullum amplius fore iudicem in Moabitis, tantundem hoc valet acsi diceret nomen ipsum esse abolendum,quia si staret populus Moab,manerent etiam aliqui principes residui,vt necesse est,quemadmodum diximus. Extinctis ergo principibus,necesse est etiam populum ipsum perire,ita vt nulla sit residua salus. Nō ergo temporalem pœnam hîc Propheta Moabitis denuntiat,sed vltimum exitium,ex quo nunquam resurgant.Hæc summa est.Nunc pergamus.

4 *Sic dicit Iehoua,Super tribus sceleribus Iehudah, & super quatuor non conuertam eum,quia spreuerunt,* vel abiecerunt, *legem Iehouæ,& statuta eius non custodierunt:& errare eos fecerunt mendacia sua,post quæ ambulauerunt patres ipsorum.*

5 *Et mittam ignem in Iehudah,qui deuorabit palatia Ierusalem.*

Hîc iā incipit Amos sermonē cōuertere ad Tribum Iehudah & regnū illud quod adhuc manebat in familia Dauidis.Hactenus verba fecit de profanis & incircuncisis Gētibus: fuit hoc præludiū excidii,quod instabat electo populo:quia quū Deus nō parceret cæteris, qui per ignorantiā peccauerant,quid futurū erat de populo Israel, qui edoctus fuerat in Legis doctrina?Seruus enim sciens voluntatem Domini sui, & non faciens eam,dignus est,qui longè grauius vapulet.Non potuit igitur Deus ignoscere filiis Abrahæ, quos sibi in populum peculiarem adoptauerat:quū tam graues pœnas exigeret de Gentibus profanis,in quibus excusabilis erat ignorantia,quemadmodū solet fieri inter homines.Verum quidem est iustè perituros omnes qui lege carent,quemadmodum dicit Paulus 2. ad Rom. cap. sed si fiat comparatio inter filios Israel, & miseras Gentes,quæ in suis erroribus demersæ erant, certè dignæ erant venia præ illo populo, qui suam contumaciam prodiderat, quasi ex Luc. 12.

professo vellet Dei vindictam in se accersere. Quum ergo hactenus concionatus sit Propheta de Gentibus, nunc tandem ad populum electum & filios Abrahæ sermonem conuertit. Sed loquitur de tribu Iehudah, ex qua ipse erat oriundus, quemadmodum dixi initio, ne scilicet quispiam obiiceret illum blandiri suis popularibus. Migrauerat enim in regnum Israel: erat illic inquilinus. Iam videbimus quàm seuerè illos coarguerit. Si ergo tacuisset de Tribu Iehudah, poterat obnoxius esse calumniæ. Dixissent enim permulti illum colludere cum suis popularibus, & tegere ipsorũ flagitia: interim acriter inuehi in vicinos, id fieri praua æmulatione, quòd scilicet cuperet iterum transferre regnum in familiam Dauidis. Ne ergo talis aliqua suspicio maculam aspergeret doctrinæ, Propheta hîc in iudicium vocat regnum Iehudah, & nihilo mitius de Iudæis loquitur, quàm de aliis populis. Dicit enim ipsos etiam sua peruicacia sic prouocasse iram Dei, vt nulla sit spes veniæ, quòd scilicet tanta sit scelerum congeries, vt meritò iam Deus sumpturus sit vltimam vindictã, quia mediocris castigatio non sufficeret. Nunc ergo tenemus cõsilium Prophetæ. Iã venio ad ipsa verba: *quia spreuerunt*, inquit, *legem Iehouæ*. Hîc damnat Iudæos apostasiæ, quòd abiecerint cultum Dei, & puram religionis doctrinam. Est hoc grauissimum crimen. Videmus ergo Prophetam hîc liberè, & qua decebat synceritate dãnare scelera populi sui, ideóque non fuisse locum calumniæ, si postea seuerus esset censor, & iudex cõtra Israelitas: quia scilicet hîc non leuiter attingit delictum aliquod in Tribu Iehudah, sed dicit esse apostatas & perfidos, qui abiecerint legem Dei. Sed quæritur cur tam atrociter accuset Iudæos Propheta, quum tamẽ adhuc vigeret illic religio, quemadmodum vidimus in vaticiniis Hoseæ. Sed facilis respõsio est, illic etiã corruptum fuisse Dei cultum, quanquã non ita palàm desciuerant vt Israelitæ. Nam apud Israelitas manebat quidẽ circuncisio, sed sacrificia eorum polluta erant, Tẽpla erant quasi lupinaria: putabãt se Deum colere, sed quia Tẽplum fuerat erectum in Beth el cõtra mandatum Dei, fuit totus ille cultus plenus sacrilegiis. Iudæi erãt aliquanto puriores: sed scimus ipsos quoque degenerasse à genuino Dei cultu. Quare non immeritò Propheta hîc dicit spreuisse Legẽ Dei. Sed notanda est expositio quæ mox additur, quòd scilicet *non custodierint eius statuta*. Quomodo igitur probat Amos Iudæos fuisse fœdifragos, & repudiata Lege Dei delapsos fuisse ad impias superstitiones, quia scilicet nõ custodierunt præcepta Dei. videtur tamẽ hic nimium asperè ipsos tractare. Fieri enim poterit vt quis vel per negligentiã & incuriã, vel alio vitio nõ prorsus seruet mandata Dei, & tamen non ideo sit fœdifragus, neque apostata. Respõdeo, in his Prophetæ verbis nõ perstringi duntaxat negligentiã in Iudæis, sed dãnari ipsos, quòd data opera, hoc est scientes & volẽtes discesserint à mãdatis Dei, excogitauerint sibi diuersos cultus. Hoc est igitur nõ seruare præcepta Dei, quum homines nõ manent sub eius Lege, sed audacter sibi fabricant nouos cultus, non respiciunt quid Deus iubeat, sed arripiũt quicquid illis placet, ac venit ipsius in mentẽ. Hoc crimẽ nũc Propheta damnat in Iudæis. Hinc etiam sequitur ipsos spreuisse, Legem Dei. Neque enim vnquam sibi tantũ sumerent homines, vt aliquid mutarẽt in Dei cultu, sed valeret apud eos quæ debet Dei reuerẽtia: si hoc esset illis persuasum, nõ esse sapiendũ nisi ex ore Dei, certè continerent se sub eius mandatis. Vbi ergo sibi cõminiscuntur nouos cultus & fictitios, satis hoc ipso demonstrãt se non curare quid velit Dominus, quid pręcipiat, quid vetet. Hoc igitur modo spernunt eius Legem, vel etiam abiiciunt. Insignis est hic locus, quia videmus primò damnari grauissimum crimen à Propheta, quòd Iudæi non se continuerint sub Dei Lege, sed sibi sumpserint licentiam aliquid nouandi. Hoc est vnum. Vnde etiam colligimus
1. Sam. 15. 22. quanto in pretio apud Deum sit obedientia, sicuti alibi dicitur, meliorem esse omnibus victimis. Iam ne putemus hoc leue esse vel mediocre peccatum, notanda est locutio, quum dicit, Ipsos spreuisse Legem Dei. Nemo est qui non exhorreat istud portentum. Neque enim possumus spernere Legẽ Dei, quin violetur eius maiestas. Atqui Spiritus sanctus pronuntiat hîc Legem Dei repudiari, & abiici à nobis, nisi prorsus sequimur quicquid mãdat, & etiã manemus intra fines illic nobis præfixos. Nunc tenemus quid intelligat Propheta. Iam addit etiã, quòd deceperint, vel errare fecerint *ipsos mendacia sua*. Hîc confirmat superiorem doctrinã, quia in promptu erat exceptio Iudęis, facere bono animo quidquid Propheta in ipsis damnabat. Secundò enim colebant Deum: licet miscerent sua fermenta, quibus sacrificia corrumpebantur: non erat illis propositum consumere frustra suam substantiam, facere magnos sumptus in sacrificiis, multum etiam laborem impendere, nisi putassent hoc obsequium esse Deo gratum. Quia ergo semper decipit incredulos prætextus bonæ intentionis (vt loquuntur) ideo Propheta refellit hunc prætextũ, & ostendit fallacem ac nihili prorsus esse: non est, inquit, quòd obiiciant Deo bonam aliquam intentionem, fallunt eos sua mendacia. Porrò dubium non est, quin mendacia hîc Amos Dei præceptis opponat. Simul ergo atque declinãt homines à verbo Dei, inuoluunt se multis fallaciis, & nihil aliud quàm errare queunt: quod notatu dignum est. Videmus enim quantum arroget mundus suę prudentiæ. Nã simul atque aliquid fabricauimus, nobis arridet, & simiæ placet semper suus fœtus, vt veteri prouerbio dictum est. Præsertim verò vitium hoc grassatur vbi fallaciis nostris corrũpimus & adulteramus Dei cultum. Ideo Propheta hîc clamat mendaciũ esse quicquid
additur

additur ad verbum Domini, & quicquid homines in cerebro suo excogitant: hoc totum, inquit, plenum est impostura. Iam videmus quid valeat bona intentio: in ea quidem sese obdurant homines, sed non facient, vt Dominus retractet sententiam, quam semel protulit per os Prophetæ sui. Quare videndum est vt intra fines verbi Dei maneamus, neque transiliamus vel in dexteram, vel in sinistram partem, quia si tantillum deflectimus à puro Dei verbo, statim impliciti erimus multis mendaciis. Sequitur deinde, *Post quæ ambulauerunt patres ipsorum.* Ad verbũ est, *Quæ ambulauerunt patres ipsorum post ea:* sed nos sensum reddidimus. Hîc Propheta crimen exaggerat, quòd scilicet insatiabilis sit populi furor, quia nũc filij patres suos sequantur. Scimus hoc vitium seculis omnibus regnasse apud Iudæos, vt relicto Dei verbo appeterent sua somnia, & Satanæ fallacias. Nunc quum sæpius tentauerit Dominus corrigere vitium hoc per suos Prophetas, & nullus profectus sequutus sit, hanc duritiem hîc Propheta accusat, & hac circunstantia amplificat crimẽ in Iudæis: Non est, inquit, hoc nouum, quum æmulantur patres suos filij, & illis sunt prorsus similes. Sunt igitur mala oua malorum coruorum. Sic etiam dicebat Stephanus, Vos duri & incircuncisi corde Act.7.
resistitis Spiritui sancto, sicuti etiam fecerunt olim patres vestri. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hinc colligimus quid valeat subterfugium, quo nunc vtuntur Papistæ, quum antiquitatem iactant. Opponunt enim contra Legem, Prophetas, & Euangelium hunc clypeum, quòd vetus sit eorum religio, quòd ipsi non fuerint primi authores, sed sequantur quod iam olim per manus traditum est, ac multis etiam seculis obseruatum fuit. Quum plenis buccis hoc prædicant Papistæ, putant esse vnde obturent os Deo, & reiiciant verbum eius. Sed videmus quàm friuola sit ista cauillatio, & quàm sit nihili apud Deum. Adeò enim Propheta non concedit Iudæis excusationem ab exemplo patrum, vt magis crimen eorum amplificet quia *sequantur patres suos perfidos*, & qui iam desciuerant à Lege Domini, quemadmodum etiam dicit Ezechiel cap. 20. Post præcepta patrum vestrorũ ne ambuletis. Nunc ergo tenemus quale fuerit hoc crimen, de quo concionatur Propheta. Tandem sequitur comminatio quòd dicit Dominus, Ignem emittam in Iehudah, qui deuorabit palatia Ierusalem. Sed hoc totum iam exposuimus. Pergamus nunc.

6 *Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Israel & super quatuor non conuertam eum*, vel ad eum, *quia emerunt* (vel vendiderunt: quidam enim deducunt à בדת, & putant מ esse literã formalem nominis. Alij autem deducunt à מכר quod est vẽdere, vel mercari. Sed sensus Prophetæ eodem redit, quia intelligit quasi ad nundinationem expositos fuisse iustos: ideóque præstabit vertere, pretiũ ipsorum: quasi diceret, commercium non secus ac de merce vænale fuisse habitũ. quoniam ergo emerunt) *iustum pro argento, & miserum pro calceamentis.*

Hîc iam Propheta aggreditur Israelitas, ad quos missus fuerat, quemadmodum initio diximus. Iam omittit alios omnes populos. Negotium enim habebat cum Israelitis, quorum erat peculiaris doctor. Sed voluit illis proponere quasi in diuersis speculis iudicium Dei, quod ipsos manebat, quò melius expergefierent. Voluit etiam in ipsis Iudæis ostendere extremam vindictam Dei, quum tamen maior illic esset integritas, saltem adhuc purior illic vigeret religio, & Dei reuerentia. Hoc modo præparauit Israelitas ne præfractè quæ erant superbia respuerent eius doctrinam. Nunc ergo ipsos compellat, & dicit esse obstinatos in multis sceleribus. Summa est, Si Moabitæ, Idumæi, Tyrij, Sidonij & similes, si Iudæi etiam perditæ sunt obstinationis, ita vt morbi eorum sint incurabiles, & malitia eorum iam non sit tolerabilis coram Deo, Israelitas esse in eodem gradu: quia ipsi quoque multis modis perstiterint in sua malitia, & prouocauerint iram Dei neque resipuerint, quum tamen Deus ipsos diu expectauerit: & hortatus etiam sit ad pœnitentiam. Iam memoria repetere cõuenit quod prius diximus. Si enim seculo illo ita grassata fuit impietas, ita præualuit Dei contemptus, vt non possent reuocari homines ad sanam mentem, & si passim exundauit iniquitas (quia non accusat Amos paucos homines sed multos populos) hodie videndum est ne communes corruptelæ nos inuoluant: quia certè mundus longè deterior est quàm tũc fuit: imò quum Propheta hîc dicat tam Israelitas quàm Iudæos fuisse prorsus desperatos in sua obstinatione, non est cur hodie nos fallamus inani titulo, si gestamus insigne fidei, quia baptisati sumus: si etiam aliæ notæ nobis suppetunt, quæ videntur residere in Dei Ecclesia: tamen nos non propterea eximi à reatu si nobis permittimus eam licentiam quæ hîc damnatur à Propheta tam in Israelitis quàm in Iudæis, quòd scilicet obduruerant ad omnem doctrinam, ad omnes admonitiones. Ergo hæc exempla excitent in nobis attentionem, ne scilicet obdurescamus, quemadmodum illi, vt tandem cogatur Dominus vltimam vindictã de nobis exigere. Nunc videndum est quid accuset Propheta in Israele. Incipit à crudelibus eorũ factis: sed totũ librũ deinde consumet in obiurgationibus: vsque ad finẽ semper continua erit accusatio scelerum, quæ tunc dominabantur in populo Israelitico. Nõ ergo speciẽ

vnam designat, quemadmodum in aliis populis, sed excutiet omnia vitia, quibus laborabat populus ille, acsi quis Anatomen perfectam faceret. Sed videbimus illa suo ordine. Iam quod ad principium istud pertinet, dicit Propheta *venditum fuisse iustum argento, imo calceamentis inter Israelitas.* Quæri potest cur non potius ordiatur ab eorum superstitionibus quibus vincebant Iudæos. Nam si Deus Ierosolymam & Templum suum excidi voluit propterea quòd declinauerant ad superstitiones & adulterinos cultus, quanto hoc magis fieri debuit in Israelitis? Nam peruerterant totam Legem: erant prorsus degeneres, Circuncisio enim nihil aliud erat quàm profanatio fœderis Dei. Cur igitur hoc Propheta non attingit? Respõdeo, quoniam superstitio iam per multos annos illic grassata fuerat Propheta eam non attingit: sed postea videbimus ipsum non pepercisse illis prauis corruptelis, quæ regnabant apud Israelitas. Acriter enim exagitabit omnes illorum superstitiones, sed id faciet suo loco. Nunc autem opus fuit à notis principiis incipere, & hoc erat longè commodius, quia si initio locutus esset de superstitionibus, dixissent se tamen Deum colere. Maluit igitur damnare ipsos Iudæos, quòd alienati fuerint à puris Dei mandatis. Quantum ad Israelitas spectat, hîc coarguit crassa scelera in ipsis. Vbi autem conuicti fuerint crudelitatis, impudicitiæ, rapacitatis, multarum libidinum: vbi ergo fœditates istæ detectæ fuerint, iã locus erit multò opportunior clamandi contra superstitiones. Hunc ordinem consultò seruat Propheta noster, quemadmodum melius ex contextu videbimus, Iam redeo ad verba ipsa. Dicit ergo *fuisse venditum iustum argento, & pauperem pro calceamentis.* Significat nihil fuisse iuris vel æquitatis apud Israelitas, quia filios Dei vænales habebant. Hoc autem valde indignum est, quòd nullum sit remedium iniuriis. Nam facilè colligere licet, Prophetam hîc stylum stringere contra ipsos iudices, qui rerum tũc potiebantur: dicit Venditum fuisse iustum argento, hoc nõ potest competere in homines priuatos, sed propriè aptatur ipsis iudicibus, quorum munus erat porrigere manum miseris & pauperibus, vlcisci etiam iniurias, & ius suum cuique tribuere. Ergo perinde est acsi dixisset Propheta regnare apud Israelitas effrænẽ licẽtiã, ita vt iusti homines expositi sint prædæ, & sint quasi vænales. Primùm dicit *eos vænire pro argento*, tandem addit *pro calceamentis.* Et hoc diligenter notandũ est, quia vbi semel deflectere cœperint homines à recto cursu, prostituunt se absque vllo pudore. Initiò si quis adoriatur virum iustum & integrum, & immunem à corruptelis, non statim vincetur, etiamsi oblatum fuerit magnum pretium, constabit tamen sibi: sed vbi decem aureis vendiderit fidem suam, postea vænalis erit, quemadmodum solent mulieres. Mulier quæ est adhuc integra, non poterit tam facilè abduci à fide coniugali: poterit tamen corrumpi magno pretio: tandem se prostituet, ita vt frusto panis vænalis sit. Idem etiam cernitur in ipsis iudicibus. Qui ergo initiò argentũ appetunt, hoc est, qui corrũpi non possent nisi opima & pingui præda, postea etiã vilissima mercede fidẽ suam proiiciunt. Nullus enim amplius in his residuus est pudor. Hoc Propheta notat his verbis, quòd iustũ vendiderint argento, hoc est, addixerint pretio: deinde quòd etiam vilissima mercede corrupti fuerint, nempe si quis offerret par calceamentorum, illos absque verecundia vltrò ire obuiam ad captanda spolia: ita vt iugularent etiam innocentissimos quosque. Nunc ergo videmus quod crimen accuset Amos in Israelitis. Non poterant hîc quidquam obiicere, quemadmodum si de superstitionibus ipsorum verba fecisset. Voluit igitur authoritatem acquirere in istis manifestis criminibus coarguendis. Postea, quemadmodum dictum fuit, opportunè differet de fictitio cultu, quem susceperant reiecta Lege Dei. Sequitur:

7 *Anhelantes super puluerem terræ ad caput inopum, viam miserorum* vel pauperum, *deflectere facient: vir & pater eius ingredientur ad puellam vt profanent nomen sanctum meum,* vel nomen sanctitatis meæ.

Hîc inexplebilem auaritiam primò accusat Amos, quòd scilicet anhelent ad capita pauperum super puluerem terræ. Malè intelligitur hic locus meo iudicio. שאף significat anhelare, & respirare: metaphoricè etiam sæpè capitur pro appetere. Vertunt igitur quidam, Appetunt capita pauperum ad puluerem terræ, hoc est, cupidè vident deiectos innoxios homines, & prostratos in terram. Sed nihil opus est multis verbis commentũ illud refellere, quod videtis esse coactũ. Alij exponunt quòd sua cupiditate deiiciant miseros homines in puluerem. Putant igitur coniungi prauam cupiditatem simul cũ violentia, imò affectum ponunt pro ipso actu. Sed quid opus est confugere ad istos extraneos sensus, quum verba Prophetæ liquida sint, & clara per se? Dicit *anhelare ad capita pauperum super terram,* acsi diceret nõ contentos vbi deiecerint miseros homines, adhuc tamen cupidè inhiare, donec ipsos prorsus interfecerint. Nihil ergo mutandum, vel addendum est in Prophetæ verbis quæ optimè conueniunt, quòd scilicet suspirent præ cupiditate ad capita pauperum, vbi tamen iam deiecti sunt, & prostrati in puluerem: debebant saturari ista miseria, quum viderent pauperes sibi esse obnoxios, & iacere sub pedibus suis. Vbi autem adhuc inexplebilis cupiditas eos inflammat, vt maiorem pœnam expetant de pauperibus & miseris hominibus, nónne belluina est prorsus ista rabies? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Postea ostendit denuo

denuo quod priùs dixit ſuperiore verſu, Iſraelitas ſcilicet deditos eſſe rapacitati, auaritiæ,& omnibus modis eſſe crudeles. Tãdem addit, *& viam miſerorum peruertunt.* Adhuc inuehitur in ipſos iudices. Neque enim quadrare poteſt hoc in priuatos homines, ſed propriè in iudices competit, quòd pretio corrupti tollunt ius omne, & æquitatem labefactant: ita vt qui optimam cauſam attulerit, tamen diſcedat vacuus, quia ſcilicet nõ affert ſatis amplam mercedem. Nunc ergo videmus quódnam crimen accuſet in Iſraelitis. Iam ſequitur alia obiurgatio contra libidines.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando videmus tã graues olim pœnas ſumptas fuiſſe de incredulis hominibus, qui nunquam guſtauerant purã verbi tui notitiam, vt eorum exemplis admoniti abſtineamus ab omni ſcelere, & maneamus in pura verbi tui obedientia: quũ etiam oſtenderis ita te abominari omnes ſuperſtitiones & corruptelas, quibus deflectimus à verbo tuo: da inquam, vt ſemper intenti ſimus ad regulam, quæ nobis à te præſcripta eſt tam in Lege, quàm in Prophetis, & Euangelio, vt conſtanter maneamus in præceptis tuis, & pendeamus toti à ſacro ore tuo, ne vnquã declinemus vel ad dextram vel ad ſiniſtram, ſed glorificemus nomen tuum, quemadmodum præcipis, vero & integro & ſpirituali cultu, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

Sequitur in verſu ſeptimo, *filium & patrem fuiſſe ingreſſos ad eandem puellam*: vbi Propheta accuſat effrænes libidines, quæ tunc regnabant in populo Iſrael, vt promiſcui eſſent, atque etiam inceſtuoſi concubitus. Scimus hoc portentum eſſe deteſtabile, ſi rẽ habeant cum vna muliere pater & filius. Naturæ enim ſenſus abhorret à tali flagitio. Atqui tam proiecti erãt in ſuas libidines Iſraelitæ, vt communis eſſet eadem mulier patri & filio: quemadmodũ neceſſe eſt id contingere, vbi homines nimiam licentiam ſibi permittũt. Scortum enim facilè admittet filiũ & patrẽ ſine diſcrimine, quia nullus eſt pudor: deinde nullus timor Dei etiã retinet mulieres fœdas & deditas turpitudini. Ergo hoc nimis erit vulgare exemplum, vt pater & filius ſeſe commiſceant, atque ita polluant inceſto concubitu. Sed tamen hoc non minuit culpam coram Deo, vbi homines excæcati ſua libidine, nullum ampliùs diſcrimen tenent, ſed abſque vllo delectu & pudore ſequuntur ſuam libidinem. Hoc ergo ſi contingit: certè apparet nullum amplius vigere timorem Dei, ſed extinctum etiã eſſe ipſum ſenſum naturę. Meritò igitur Propheta crimẽ hoc in Iſraelitis nunc dãnat, Quòd pater & filius ingreſſi ſint ad vnam mulierem. Additur etiam amplificatio criminis, quòd hoc modo polluerint nomen ſanctum Dei. Scimus enim ea lege fuiſſe electum populum Iſrael, vt inuocaretur illic Dei nomen. Et celebris eſt illa ſententia, quæ toties repetitur apud Moſen, Sancti eſtote, Leu.11.
quia Sanctus ſum. Non poterant igitur ſe inquinare filij Iſrael, quin ſimul polluerent nomẽ 44.
Dei, quod erat illis inſculptum. Deus ergo conqueritur hîc de ſacrilegio illo, quòd ſcilicet non tantùm ſeipſos contaminauerint filij Iſrael, ſed etiam profanauerint quicquid ſancitum erat apud eos, quia ſcilicet ludibrio expoſitum fuit nomen Dei quum populus ille ita frænum laxaret turpitudini ſuæ. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Sequitur.

8 *Et ſuper veſtes oppignoratas accubuerunt prope omne altare, & vinum damnatorum biberunt in domo Dei ſui.*

Hîc rurſus inuehitur Propheta in auaritiam populi: præſertim verò ſermonem dirigit cõtra ipſos proceres, quia quod hîc notatur non potuit eſſe in ipſo vulgo. Neque enim poterant plebei homines & obſcuri ex præda iſta iudiciaria epulas inſtituere. Non dubium igitur eſt quin Propheta hanc luxuriam vnà cum rapacitate in ipſis proceribus damnet. Dicit *accubuiſſe ſuper veſtes oppignoratas prope omne altare.* Deus vetuerat Lege ſua, ne quis pignus Exo.22.
ſumeret à paupere, quo ipſe opus haberet ad ſubſidia vitæ ſuæ & quotidianos vſus. Exempli 26.
gratia, Lege prohibitũ erat, ne quis ſpoliaret pauperẽ ſuo pallio vel tunica, ne quis culcitrã acciperet, vel tolleret aliquid ſimile, quo carere non poterat. Nunc autem Propheta accuſat Iſraelitas, quòd arripiant ſine delectu pignora & veſtes ipſas etiam: deinde accumbant prope altaria. Hoc ad omnes diuites extenditur. Iam ſequitur alterum membrum, quod propriè ad iudices ipſos & gubernatores reſtringi debet, quòd ſcilicet *biberent vinum damnatorum in domo Dei ſui*, vel in Templo. Quanquam poſſet etiam hoc intelligi de ipſis diuitibus, qui ſolent luxuriari ex præda malè parta. Nã litigant ſine ratione. Si obtineant in iudicio, putant ſibi licere maiores inſtituere lautitias. Ergo hoc Prophetæ dictum poſſet etiam ad quoſlibet diuites extendi. Sed videtur propriè hîc damnare ſæuitiam & rapacitatem in ipſis iudicibus. Nunc videmus quorſum ſpectet Prophetæ conſilium: dicit eos *accumbere ſuper veſtes oppignoratas*, deinde *bibere vinum ex mulcta*, quæ inflicta erat dãnatis. Sed circunſtantia quæ additur notanda eſt, quòd ſcilicet *accubuerint prope altaria, & biberint in ipſo Tẽplo.* Propheta enim hîc ſubſannat craſſam ſuperſtitionẽ in Iſraelitis quòd putabant ſe defunctos eſſe erga Deum, modò accederent in templum, & victimas ſuas ad altare offerrent. Sic enim ſolent

hypocritæ placare Deum, quemadmodum si quis ludat crepundiis cum puero. Fuit hoc vitium nimis commune omnibus seculis, & hîc coarguitur à Propheta in Israelitis, quòd scilicet auderent fronte aperta prodire in Templũ, & illuc etiam afferre vestes oppignoratas,
Mat.21.13. epulari ex præda. Nam hypocritæ semper ex Templo Dei faciunt cauernam latronum. Putãt enim sibi omnia permitti, modò simulauerint externo cultu se esse Deo addictos. Quoniam ergo captatur impunitas, & licentia peccandi ex cæremoniis, ideo Propheta hîc acerbè inuehitur in Israelitas, quòd audeant testem & conscium facere Deum suæ crudelitatis, dum afferunt vestes oppignoratas, dum miscent suas prædas cum sacrificiis, acsi qua esset Deo societas cum prædonibus. Videmus ergo non simpliciter hîc damnari rapacitatem & auaritiam à Propheta, sed perstringi simul crassam illam superstitionem, quòd scilicet Israelitæ putabant sibi impune cessurum, quum raperent vndecunque, & spoliarent pauperes, modò partem aliquam prædæ erogarent Deo, acsi non abominabile esset sacrificium ex rapinis. Sed quæritur hîc cur Propheta Israelitas damnet, quibus nullum erat sacrum Templum. Scimus enim (& alibi etiam dictum fuit) templa in quibus putabant se Deum colere, fuisse fœda lupanaria, & plena fœtoris. Quomodo igitur nunc Propheta tam asperè in eos inuehitur, quòd permisceant suas prædas cum illis impuris sacrificiis? Responsio facilis est. Respicit enim ad eorum affectum, & deridet crassitiem illam, quòd tam pueriliter ludãt cũ Deo, quem sibi finxerant: quemadmodum si hodie dicamus Papistis eos sacris miscere profana, quum suas Missas ita prostituunt: deinde quum in suis cæremoniis ita ludunt cũ Deo. Certum est quicquid tentant Papistæ esse meram abominationem, quia apud eos tota religio adulterata est: sed interim non desinunt iniuriam Deo facere, cuius prætexunt nomen. Sic etiam tunc Israelitæ: quia profitebantur se colere Deum adhuc, erant sacrilegi: tametsi suas victimas offerrent vitulis in Dan & Bethel, contumeliosi tamen erant ipsi Deo. Abutebantur enim semper eius nomine. Ergo hoc crimen nunc Propheta in ipsis damnat. Sed tenendum est quod dixi, reprehendi in Israelitis cæcam illam securitatem, quòd putabant prædas sibi esse licitas, quia profitebantur aliquem cultum Dei: sed duplicabant hoc modo crimen, quemadmodum diximus, quasi Deus socius esset latronum. Miscebant enim suas pollutiones cum sacrificiis. Pergamus.

9 *Et ego exterminaui Amorrhæum à facie ipsorum, cuius proceritas erat sicut proceritas cedrorum, & qui fortis erat sicut quercus: & perdidi fructum eius supernè, & radicem eius subtus.*

10 *Et ego eduxi vos è terra Aegypti, & deduxi vos*, ambulare feci vos, ad verbum, *in deserto per quadraginta annos ad possidendam terram Amorrhæi.*

11 *Et suscitaui ex filiis vestris Prophetas, & ex iuuenibus vestris Nazaræos: annon etiam hoc filii Israel? dicit Iehoua.*

12 *Et propinastis Nazaræis vinum, & super Prophetis mandastis dicendo, Non prophetabitis.*

Hîc expostulat Deus cum populo Israel de ingratitudine. Commemorat beneficia quæ prius contulerat in populum illum. Et hinc ostendit quàm indignè & turpiter populus se gerat, quum tot bonorum oblitus iam contemnit superbè Deum, & perinde agit acsi esset ex communi hominum vulgo, nec esset obstrictus Deo ob singulare illud beneficium adoptionis. Hæc igitur summa est, quòd Deus hîc conqueritur se malè locasse sua beneficia, & exprobrat populo suam impietatem, quòd non sanctius se gerat, postquam ita redemptus fuit. Principio dicit, *Ego exterminaui Amorrhæum à facie ipsorum.* Hîc ostendit Deus se indignè fraudari ab Israelitis, in quorum gratiam Amorrhæos prius deleuerat. Nam quorsum interitus Amorrhæorum, nisi vt Deus terrã illam purgaret? Deinde vt illic daret hospitium populo suo, vt purè coleretur? Populus ergo Israel debuit se prorsus addicere in obsequium Dei: quia officium non præstitit, frustratus est Deum, qui Amorrhæos expulerat è terra illa, imò sustulerat prorsus è medio. Hæc prima querimonia est, quòd filij Israel nihilo meliores fuerunt Amorrhæis, quum tamen Deus terram indigenis suis ereptam illis dedisset, in qua habitarent, & ea lege vt illic inuocaretur nomen suum. Ideo alibi Prophetæ dicũt esse ipsos Amorrhæos. Nam debebant esse noua gens. Quum autem sequãtur aliorum exempla, quid ab ipsis differunt? Ergo vocantur eorum posteri. Sed Propheta hîc non tam asperè loquitur: tantùm exprobrat Israelitis, quòd nihil ab Amorrhæis differant, quos tamen sciebant esse deletos, vt subrogarentur in eorum locum, & succederent in hæreditatem. Iam additur, *Amorrhæos fuisse proceræ* staturæ: deinde, *robustos homines.* His verbis significat Propheta nõ fuisse deuictos Amorrhæos virtute populi, sed admirabili Dei potentia. Scimus enim fuisse populo Israel formidabiles, quia similes erãt Gigãtibus. Ergo de altitudine & de virtute hîc Propheta loquitur, vt reputẽt filij Israel se non fuisse superiores proprio marte, sed sibi datã fuisse terrã illã miraculo, quia negotiũ illis erat cum gigantibus, quo vix ausi fuissent intueri.

Prostrauit ergo Deus cedros & quercus coram populo suo. Hinc colligimus *Israelitas non* posse gloriari in sua virtute quasi terrã occupauerint, quòd iure belli eiecerint hostes suos: quandoquidem hoc factum fuit singulari Dei beneficio. Neque enim poterant congredi cum suis hostibus, nisi impletum fuisset quod toties Dominus prædixerat, Vobis quiescentibus ego pugnabo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Atqui hinc rursus colligimus populum Israel non occupasse terram quòd præstantior esset Amorrhæis vetustis possessoribus: sed quoniam ita placuit Deo. Non est igitur cur superbiat populus Israel aliqua excellentia. Hinc apparet bis & ter ingratos esse Deo, qui non cogitent tam insigne beneficiũ sibi fuisse præstitum. Dicit fuisse *perditum fructum supernè & radicem subtus.* Hîc per metaphoram Deus amplificat quod prius dixit, nẽpe deletos fuisse Amorrhæos, ita vt nihil fuerit residuum: delevi, inquit, vel perdidi radicem subtus, & fructum supernè, hoc est, prorsus extinxi ipsum nomen gentis. Atqui non meliores erant Israelitæ quum hoc modo perditi sunt Amorrhæi: dum autem succedunt in eorum locum, & simul manent similes, hoc est prorsus inexcusabiles. Quò igitur seuerior fuit Dei vindicta contra Amorrhæos, eò debebãt magis extollere eius gratiam Israelitę. Vbi autem clausis oculis prætereũt tam insigne testimonium paterni Dei amoris, apparet esse plusquam malignos & ingratos. Postea subiicit, *Ego ascendere vos feci è terra Ægypti, ambulare vos feci in deserto per* 40. *annos ad possidendã terram Amorrhæi.* Circunstantiæ quæ hîc notantur referri debent ad eundem scopum, quòd scilicet mirabiliter Deus populum illum redemerit. Scimus homines extenuare Dei beneficia vt plurimum: imò est hic morbus quasi nobis ingenitus. Hæc ratio est cur Propheta pluribus elogiis describat, & commendet redemptionem populi. Nunc ergo dicit *eductos fuisse è terra Ægypti.* Debebant autem memoria tenere qualis fuisset sua conditio in Ægypto. Nam illic miserrimè premebantur. Quum ergo proponitur illis exitus iste, perinde est ac si Deus in memoriam reduceret quàm ignominiosè tractati fuerint, & quàm dura fuerit eorum seruitus in Ægypto. Origo illa debebat eos humiliare, debebat etiam stimulare ad studium pietatis. Quum nunc superbè exultent contra Deum, quum nulla eos tangat memoria suæ redemptionis, hoc vitium meritò illis obiicitur à Propheta: ecce, inquit, *Ego vos eduxi è terra Ægypti:* quales eratis? quænam erat vestra nobilitas? quænam opes, vel diuitię? qualis potentia? Nam abusi sunt Ægyptij vobis tanquam vilissimis mancipiis. Fuit igitur plusquam probrosa vestra conditio: eratis quasi perditi: ego redemi vos: & nunc sepulta est cognitio tam illustris beneficij, quod tamen æterna memoria dignum erat. Postea addit, *Ego vos ambulare feci, &c.* Propheta hîc meminit deserti, vt agnoscant Israelitæ se fuisse dignos, quibus Deus clauderet terræ ingressum, tametsi eam pollicitus fuerat Abrahæ in hæreditatem. Vnde enim factum est, vt Dominus ipsos circunduxerit tam longo tempore, nisi quia quantum in ipsis fuit, abnegauerant Deum, & se reddiderant indignos, qui fruerentur hæreditate promissa? Ergo Propheta hîc obliquè perstringit Israelitas, quòd per annos 40. Deus remoratus fuerit ipsos, neq; statim induxerit in terrã promissam: quod facile erat, nisi ipsi clausissent sibi ianuã propria ingratitudine. Hæc vna est ratio cur nunc de 40. annis Propheta loquatur. Deinde quoniam Deus multis modis in deserto testatus fuerat beneuolentiam suam erga Israelitas, ideo magis ac magis eos deuinxerat sibi: nisi impia obliuio sepelisset apud eos omnia beneficia: Deus quotidie Man illis pluebat è cælo: deinde dabat potum ex rupe arida: dirigebat eos interdiu per columnam nubis, nocte autem per ignem. Deinde scimus quàm variis modis Deus ipsos tolerauerit, & quàm multa dederit signa suæ indulgentiæ erga eos. Quũ ergo Propheta hîc de 40. annis loquitur, voluit Israelitas monere, vt colligerent tot gratias quibus obstricti erant Deo, quũ scilicet mirabiliter per annos 40. fuissent in deserto deducti. Iã subiicit, *Suscitaui è filiis vestris Prophetas, & ex adolescẽtibus vestris*, vel robustis (nam בחורים, quemadmodum alibi diximus Hebræi vocant electos homines) ex adolescentibus ergo, vel ex ipso flore, ego suscitaui *Nazaræos. Annon hoc etiam filij Israel?* (vel vtique.) Nam particula אף aliquando affirmat simpliciter, aliquando etiam auget. *Annon ergo hoc totum verum est filij Israel? dicit Dominus.* Primò exprobrat Deus quòd suscitauerit ex filiis ipsorum Prophetas. Hoc autem insigne documentum fuit amoris Dei, quòd dignatus est populum suum regere per Prophetas, quia si Deus è cælo ipse loquatur, vel Angelos huc demittat, hoc quidem in speciem erit multò excellentius: sed vbi se ita demittit, vt dignetur adhibere homines mortales, & fratres nostros, qui sint Spiritus eius organa, in quibus ipse habitat, & quorum ore nobiscum loquitur, hoc certè non potest pro dignitate æstimari, vbi Dominus tã familiariter se nobis accõmodat. Hæc ratio est cur nũc dicat se *suscitasse Prophetas ex filiys ipsorum.* Poterat obiicere se Legẽ tulisse, & tunc cõmotũ fuisse cælũ, cõcussam terrã: sed loquitur de quotidiana hac gratia, quòd scilicet quasi ore ad os loqui dignatus fuerat assiduè cũ populo illo, idque per homines: *Ego suscitaui Prophetas ex filiys vestris*, inquit, hoc est, ego elegi Angelos è medio vestri. Prophetæ enim sunt quasi cælestes legati: & Deus ipsos audiri iubet, perinde ac si ipse appareat visibili forma. Quum ergo eligit Angelos è medio nostri, nõne hęc est inęstimabilis gratia? Vnde videmus quãtũ vehemẽtię in se cõtineat hæc exprobratio, quũ dicit Dominus *electos fuisse Prophetas ex ipso populo.* Addit etiã *Nazaræos.* Satis apparet ex sexto Numerorum capite cur Deus *Nazaræos*

Exod. 14. 14.

instituerit. Scimus nihil esse difficilius, quàm vt sequantur homines cōmunē regulam. appetunt enim semper aliquid nouum: & inde tot cōmenta, tot accessiones, tot denique fermēta, quibus corrumpitur Dei cultus: quia quisque vult esse aliis sanctior, & aliquid singulare affectat. Ergo si quis præter communem regulam vellet se Deo consecrare, Dominus instituerat peculiarem cultum, ne quid tentaret populus absque suo permissu saltem. Si quis igitur volebat se Deo consecrare, tametsi omnes sancti erant, tamen habebat certam formam, vt abstineret à vino, capillitium foueret: denique seruaret cæremonias, quæ leguntur illo capite quod citaui. Deus nunc exprobrat Israelitis, quòd nihil omiserit, quò manerent puri, & sancti, & integri in suo cultu. Postquā has species duas retulit, interrogat *Annon hoc sit verū.* Res quidem satis per se nota erat. Ergo videtur superuacua esse interrogatio. Sed Propheta cōsultò hîc interrogat Israelitas ánnon ita sit, quò magis seriò afficiat eorū animos. Cōtēnimus enim sæpe res notas: & videmus quàm securè multi fateantur quidquid audiunt: interea autem prætereant sine vllo affectu. Talis fuisset torpor in Israelitis: cōfessi fuissent absque controuersia hoc esse verum, quòd Dominus suscitauerat Prophetas ex eorum filiis, quod dederat illis peculiarem illum cultum, de quo diximus: sed interea præteriissent contemptim, nisi hoc fuisset adiunctum: Quid vultis vobis Israelitæ? Videtis enim nihil à me fuisse prætermissum, vt vos retinerem in obsequio: quî fit nunc, vt vestra libido vos aliorsum rapiat, & excusso iugo ita lasciuiatis contra me? Nunc ergo tenemus cur Propheta hanc clausulam inseruerit, quia oportuit Israelitas magis pungi & acrius, vt conuicti agnoscerent suā culpam. Iam nunc sequitur, *Et propinastis Nazaræis vinum, & super Prophetis mandastis, ne prophetent.* Hîc conqueritur Deus cultum illum, quem instituerat fuisse violatum à populo. Videtur quidem hæc leuis offensa, quòd Nazaræis vinum porrectum fuerit. Scimus enim regnum Dei non esse positum in esca & potu. nondum Paulus dictum illud protulerat, sed verum tamen fuit omnibus seculis. Nazaræis ergo licuit vinum bibere, modò temperatè vsi essent. Responsio facilis est, illicitum fuisse potum vini, quia spontè susceperant hanc abstinentiam, sicuti sacerdotibus interdixit Deus sub Lege, ne vinum biberent vel siceram quoties Templum ingrediebantur. Deus quidem noluit coli hac cęremonia, sed voluit hoc rudimento ostendere, requiri maiorem temperantiā in sacerdotibus, quàm in vulgo hominū. Voluit igitur ipsos quasi subduci à cōmuni viuendi ratione, quū Templum ingrediebantur. Erant enim quasi mediatores inter Deum & populum. Ergo oportuit ipsos speciali modo consecrari. Nūc videmus externo illo symbolo admonitos fuisse sacerdotes, requiri in ipsis maiorem sanctitatem, quàm in promiscuo grege. Ita etiam dicendum est de Nazaræis. Nazaræi poterant vinum bibere sed quo tempore se consecrabant Deo, prohibebantur à potu vini, vt scilicet agnoscerent se quodāmodo exclusos esse à vulgari consuetudine, & propius iam accessisse ad Deum. Nunc tenemus cur non liceret Nazaræis vinum bibere. Quòd autē Papistæ obtendunt exemplum illud, vt colorem inducant suis superstitionibus, & stultis ac temerariis votis, quæ sine vlla Dei reuerentia nuncupant, friuolum est. Deus enim voce sua sanciuit, & ratum habuit quicquid fecerunt Nazaræi sub Lege. Ostendant Papistæ probari monastica vota, & stultas cæremonias quibus nunc cum Deo ludunt. Deinde scimus quantum sit discrimen inter Nazaręos & monachos Papales. Nā monachi vouent Deo perpetuum cælibatum: alij vouent carnium abstinentiam tota vita: hoc fit & stultè & temerè. Putant enim situm in illis nugis esse cultum Dei. Promittunt etiam quod non est in ipsorum arbitrio: renuntiant enim coniugio, quum tamen non intelligant an sint præditi dono castitatis. Quòd etiam abstinent à carnibus tota vita, longè stultius hoc faciunt, quia scilicet constituunt illic aliquem cultum Dei. Quanquam ego miror illos obtendere exemplum istud, quum tamen nulli sint tam sancti in Papatu, qui abstineant à vino. Nam Chartusiani & reliqui sanctiores monachi videntur se velle vlcisci quum abstinent ab esu carnium. Deligunt enim suauissimum ac fortissimum vinum, acsi vellent compensare damnum vel fraudationem, quum pepigerint cum Deo de carnium abstinentia: interea retinēt optimum vinum. Hæc sunt plusquam ridicula. Cæterùm, vno verbo satis factum est, si tenemus quod iam dixi, nempe Nazaræos nihil tentasse sub Lege, quod Deus non approbaret verbo suo, & ratum haberet. Interea quum tam grauiter, & asperè Dominus exprobret Israelitis, quia Nazaræis vinū propinauerint, quid fiet nunc, si transgressi fuerimus præcipua Dei mādata, si totum eius spiritualem cultum corruperimus? Videtur in speciē fuisse hoc veniale delictum, vt ita loquar, quòd Nazaræi vinum biberint. Si scortati fuissent, vel furati, vel si quam iniuriam intentassent suis fratribus, si admissum fuisset ab illis aliquod periuriū, certè fuisset multo atrocior accusatio. Nūc tamē Propheta nō desinit acerbè cōqueri quòd vinum biberint. Ergo quū Deus velit spiritualiter à nobis coli, si hic spiritualis eius cultus violatur, multò grauior in nobis residebit culpa. Quemadmodum si nunc polluimus Sacramenta, si corrumpimus puram nominis Dei inuocationem, si verbum eius habemus ludibrio: si ergo transgredimur hæc præcipua capita pietatis, minor est excusatio. Tenendū igitur est quòd Propheta hîc accusat populum Israelis, quia vinum dederit bibendum Nazaræis. Iam subiicit, *Dixisse etiam Prophetis, ne prophetarent.* Certum est nunquam vetitos fuisse Prophetas loqui,

i. Cor. 8. 8.

Leuit. 10. 9.

loqui,præcisè saltem: sed vbi tollitur libertas seruis Dei, ne purè doceant,quemadmodum oportet,atq; illis mandatum est,perinde hoc valet acsi prorsus reiiceretur eorum doctrina. Israelitæ volebant apud se esse Prophetas: sed interea non poterant ferre liberas obiurgationes.Nam quum polluerent Dei cultum,quum tota eorum vita dissoluta esset, Prophetæ acriter in illos inuehebantur.Illa ergo ingenuitas non erat tolerabilis Israelitis:volebāt sibi parci,& fieri blanditias.Hoc igitur nūc exprobrat Propheta,quòd scilicet seruos Dei vetuerint verbum proferre liberè & ingenuè scilicet,quemadmodum illis mandauerat Deus.Ergo *super Prophetis mandarunt ne prophetarent.* Hodie hoc etiam vitium in mundo regnat: quia execrabilis esset audacia prorsus reiicere verbum Domini,hoc palàm non audent impij homines,sed interea vellent teneri mediam aliquam rationem, ne Deus liberè in ipsos dominaretur.Libenter ergo frænum iniicerent Spiritui sancto, vt cum certis pactis loqueretur: Ecce, nos libenter quidem aliquid tibi permitteremus, sed non possumus hoc ferre: tanta asperitas nobis nimium odiosa est. Et in Papatu hodie quasi in totum supprimitur libertas prophetandi. Apud nos quàm multi essent, qui cuperent leges imponere Dei seruis, vltra quas non transcenderent?Sed videmus quid hìc dicatPropheta,nempe repudiari prorsus Dei verbum vbi prohibetur liber cursus docendi,& homines appetunt sibi fieri blanditias,& volunt tegi sua peccata,nec ferre queunt liberas admonitiones.Notandum est etiam Mandandi verbum quo vtitur Propheta. צוה significat præcipere,vel iubere, vel statuere, quum intercedit publica authortias.Non ergo tantum expostulatPropheta,quòd multi fuerint obstreperi homines, qui murmurarent contra Prophetas, quemadmodum semper factitatum est: sed potius damnat istam audaciam in proceribus, quòd ausi fuerint consultare quomodo compescerent Prophetas,& non permitterent illis liberum ius docendi: quemadmodum nunc etiam fieri videmus. Nam non tantùm in cauponis & in suis latibulis impij homines obstrepunt vbi seuerè coarguuntur peccata, sed prodeunt etiam in publicum, & queruntur nimium permitti licentiæ verbi ministris,& ineundam esse rationem, vt moderatius loquantur.Hoc ergo sacrilegium nunc taxat Propheta,quum dicit, *impios mandare Prophetis ne prophetent*, quasi Legem ferrent, quasi vellent decretum aliquod promulgare, ne Prophetæ tam liberè & ingenuè verba facerent.Nunc sequitur:

13 *Ecce ego angustians* vel angustiatus: constrictus vel constringens *in loco vestro*,vel sub vobis, *sicuti constringitur plaustrum quod plenum est manipulo*, id est, manipulis.

עוק Hebræis sæpe verbum est transitiuum:sed est etiam neutrale. Ideo potest esse duplex interpretatio huius loci,quòd scilicet Deus constrictus fuerit sub Israelitis,quemadmodum plaustrum gemit dum oneratum est sub nimio pondere: sic enim Deus etiam per Iesaiam expostulat,quòd grauatus fuerit ab Israelitis,Cogitis me laborare, inquit,in vestris sceleribus.Posset ergo hic sensus non male quadrare,quòd Deus fuerit constrictus sub illis.Quanquam autem receptior est altera sententia, Ecce ego constringam vos sicut plaustrum constringitur:ego tamen magis inclino in priorem sensum,quòd scilicet Deus hìc accuset Israelitas,quia fuerit ab illis grauatus.Nam particula תחתיכם propriè significat,Sub vobis,quam alij vertunt.In loco vestro,sed coactè:quia si trāsitiuum est verbum,necesse est istud תחתיכם accipi In loco vestro:sed illud est frigidum & coactum.Optimè autem fluet contextus si dicamus,Ecce ego constringor sub vobis,quemadmodum si essetis plaustrum plenum manipulis, hoc est, vos estis mihi intolerabiles. Nam Deus gestabat populum illum humeris suis.Quum autem grauarent iniquo onere,non mirum est si dicat eos esse instar plaustri, & plaustri quod plenum est multis manipulis. Vos estis ventosi, sed vos estis etiam mihi nimium onerosi,& cogar tandem vos excutere quemadmodum postea subiiciet. Iesa.1.14.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum non tantùm nos redemisti Filij tui vnigeniti sanguine, sed per hanc peregrinationem terrenam nos circunducis, atque interea suppeditas quidquid nobis necesse est: da inquam,ne immemores tot bonorum tibi tergum obuertamus, & oberremus post nostras cupiditates,sed potius constricti maneamus sub tuo obsequio,neque etiam te oneremus nostris peccatis,sed subiiciamus nos tibi placidè in veram obedientiam, vt glorificando nomen tuum portemus te tam in corpore quàm in anima, donec tandem nos ad te colligas in regnum illud beatum quod nobis partum est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

14 *Peribit fuga à veloce,& fortis non roborabit vires suas,& robustus non seruabit animam suam*,non liberabit.

15 *Et tenens arcum non stabit,& velox pedibus suis non liberabit,neque ascensor equi liberabit animam suam.*

16 *Et qui robuſtus eſt corde ſuo inter fortes nudus fugiet die illa, dicit Iehoua.*

EXpoſuimus heri ſententiam illam, vbi ſub Dei nomine Propheta dicebat populum fuiſſe inſtar grauis & moleſti oneris, quemadmodum ſi plauſtrum onuſtum ſit multis manipulis. Dixi aliter exponi Prophetæ verba à multis interpretibus, nempe quòd Deus ſe plauſtro onuſto comparet, ſub quo populus ſit conterendus. Sed nulla neceſſitas cogit duobus modis accipere idem verbum, nempe actiuè & neutraliter, quemadmodum illi faciunt. Deinde non videtur ſatis apta eſſe comparatio. Tertiò dixi etiam melius congruere, quòd ſub populo queratur Deus ſe onerari & conſtringi, quàm ſi vertamus particulam, תחתיכם In loco veſtro. nam expoſitio eſt prorſus coacta. Bene autem conueniet ſenſus Prophetæ vt ſit querimonia Dei, quia grauiter ferat onera illius populi, quum ſcilicet videat homines eſſe & ventoſos, & tamen moleſtos. Nunc igitur Propheta vindictam denuntiat qualem meriti erant: ac primo dicit, *Peribit fuga à veloce*, hoc eſt, nemo tam velox erit, qui fugiendo ſeſe eripiat: fortis etiam nihil proficiet pugnando. Hoc enim eſt roborare vires vbi quis reſiſtit aduerſario ſuo, & repellit inſultus. Fortis ergo ſine profectu tunc pugnabit, deniq; *robuſtus non liberabit animam ſuam: qui tenet arcum non ſtabit:* hoc eſt, qui inſtructus eſt arcu, & poteſt eminus hoſtem ſuum repellere, ille tamen non audebit ſtare in ſuo loco. *Qui velox erit pedibus, non poterit aufugere, neque etiam aſcenſor equi,* hoc eſt, ſiue pedites ſint ſiue equites, celeritate tamen non poterunt effugere mortem: denique qui corde erit robuſto & intrepido inter fortes, ille tamen *fugiet nudus*, contentus erit ſola vita, & modò ſaluti ſuæ conſulat, nihil aliud curabit. His omnibus verbis ſignificat Propheta tam grauem fore cladem populi, vt miraculum ſit ſi quis effugiat. Nunc ergo videmus quàm ſeuerè Propheta ſtatim ab initio tractauerit hunc populum. Neq; enim dubium eſt, quin videret magnam peruicaciam: alioqui non fuiſſet tam aſperè illos aggreſſus ſtatim ab initio, niſi multo tempore fuiſſent rebelles, & ſpreuiſſent omnes admonitiones ac minas. Neq; etiam primus Amos illis concionatus eſt, ſed obdurauerant potius Iſraelitæ, antequam illuc veniſſet, ad omnes minas. Oportuit igitur cum præfractis ipſum tam aſperè agere, quemadmodum Deus tractat homines pro cuiuſque ingenio. Nunc venio ad 3. Caput.

CAPVT III.

VDite verbum hoc quod pronuntiat Iehouah ſuper vos, filij Iſrael, ſuper totam familiam quam eduxi, vel aſcendere feci, *è terra Ægypti, dicendo:*
2 *Tantummodo vos cognoui ex omnibus familijs terræ: propterea viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.*

Non dubium eſt quin Propheta ſibi authoritatem acquirere voluerit his verbis, quia videbat contemptui eſſe ſuam doctrinam. Et credibile eſt, nõ ſemel habitum fuiſſe ab eo ſermonem quem hîc recitat, ſed ſæpius fuiſſe repetitum. Scimus quanta fuerit ſuperbia & ſecuritas illius populi. Oportuit igitur illam retundi, vt aſſueſcerent timere, quũ Deus eos coarguebat per ſuos Prophetas. Fuit igitur hæc vſitata ratio loquẽdi, quum dicit, *Audite verbum quod locutus eſt Deus ſuper vos, filij Iſrael.* Nam hîc obtendit nomẽ Dei, vt reputent ſibi non eſſe negotium cum homine mortali, vel cum pecuario, qualis ipſe erat. Videmus ergo quod nuper attigi, nempe confirmari Prophetæ doctrinam, vt plus haberet reuerentiæ in populo. Iam adiungit, *Super totam familiam, quam eduxi ex Ægypto.* Certum eſt, ſermonem hunc non dirigi niſi ad decẽ Tribus. Cur ergo Propheta tam generaliter hîc loquitur? Nempe quia regnum Iſrael erat maior pars generis Abrahæ: ideo iactabãt penes ſe manere adoptionem. Quum ergo contemnerent Tribum Iehudah, & dimidiam Tribũ Beniamin, quæ adiuncta fuerat, & in ore ſemper haberent ſuam multitudinem, ideo Propheta per conceſſionem hîc dicit, eos quidem eſſe ſemen illud benedictum, poſteros Abrahę, deniq; electum populum, quem Deus redemit ex Ægypto. Non comprehẽdit igitur Propheta ſub hac voce regnum Iehudah, ſed concedit Iſraelitis quod iactabãt, ipſos ſcilicet eſſe electum populum, eſſe ſanctum Abrahæ genus, eſſe Gentem illam, quæ fuerat mirabiliter redempta. Valeant igitur (inquit) iſtę omnes iactantię, tamen Deus non deſinet propterea exequi ſuũ iudicium contra vos. Nunc tenemus Prophetæ conſilium. Hîc enim cõciliat reuerentiam ſuæ doctrinæ, & argumentum à ſua vocatione ſumit, quòd nihil proprium afferat, ſed tantum fideliter fungatur munere ſibi iniũcto: imò ſit ipſe organum Spiritus ſancti: nihil proferat ex ſuo ſenſu, ſed tãtum loquatur quod Dominus præcepit. Deinde quia Iſraelitæ ſua multitudine freti putabant ſibi fieri iniuriam, quum tam grauiter arguebantur à Prophetis, & erat peruerſa quædam æmulatio inter ipſos & regnum Iehudah, Propheta concedit illis, vt ſtultè ſuperbiant, ſed interim oſtendit fruſtra confidere ſua multitudine, quoniam Deus hîc vocet ipſos tamen ad iudicium, quanuis ſint electus populus, & ſemen ſanctũ, & gens redẽpta. Hęc ſumma eſt. Poſtea recitat Propheta quid habeat in mãdatis. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus familijs*

familijs terræ, propterea visitabo super vos iniquitates vestras. Putant multi adhuc concedi Israelitis quod solebant iactare, nempe se exemptos esse ab ordine communi hominum, quia Dominus ipsos adoptauerat. Sed potius mihi videtur esse simplex exprobratio. Deus ergò hìc beneficia sua in medium profert, quemadmodum heri etiam vidimus simile exẽplum, vt magis exaggeret crimen populi, quòd scilicet referat Deo pessimam mercedem, à quo tamẽ fuerat tam liberaliter & benignè tractatus: Ego, inquit, *vos tantummodo dilexi.* Verum quidem est Israelitas, vt alibi sæpe vidimus, gloriatos fuisse suis priuilegiis: sed non videtur huc respicere Propheta. Deus ergo cum ipsis expostulat, quòd adeò ingrati sint. Dicit, *Tantummodo ipsos fuisse cognitos.* Certum quidem est Dei curam extendi ad totum humanũ genus: imò etiam ad boues & asinos, imò ad minimos quosq; passeres. Nam pulli coruorum Psal. 147.
ipsum inuocant: nulla est auicula quæ nõ pascatur ab ipso. Videmus ergo Dei prouidentiam 9.
ad omnes mortales extendi, sed hoc tamen non est æquale. Deus enim alios homines semper cognouit, vt præberet quæ necessaria erãt ad vitam sustinendã. Solem igitur suum semper Deus oriri fecit super humanum genus. Deinde fecit vt procrearet terra victum. Functus est igitur patris officio erga homines quantum ad vitæ subsidia. Sed cognouit electum populum, quia cum segregauit à reliquis Gentibus, vt sibi esset instar propriæ familiæ. Dicitur ergo Israel cognitus, quia eum solum dignatus est Deus gratuita adoptione, voluit eum sibi habere populum peculiarem. Hæc est cognitio, de qua nunc Propheta loquitur. Quum autem dicit *fuisse cognitum duntaxat*, רק hìc ostendit singulari Dei gratia fuisse electum, quia nullum erat discrimen inter semen Abrahæ & alias Gẽtes si in se æstimentur, alioqui superuacua esset ista exceptio. Nam si quid fuisset præstantiæ vel meriti in populo Israel, promptum erat obiicere, Nos quidem electi sumus, sed non sine aliqua ratione. Deus enim respectum habuit nostræ dignitatis. Sed quia nihil differebant à reliquis Gentibus, & æqualis erat omnium conditio, quantum attinet ad naturã, Dominus illis exprobrat, *quòd tantummodo illos cognouerit*: acsi diceret, Quî factum est, vt sitis mihi peculium & hæreditas? An vestro merito? an quia vobis magis fui obstrictus quàm reliquis populis? Hoc non potestis mihi obiicere. Fuit igitur gratuita adoptio. Ergo mihi estis tanto magis obstricti, & minus excusabilis est ingratitudo vestra, quum rependitis tam iniquam mercedem. Sicuti etiam Paulus 1.Cor.4.7.
dicit, Quis te discernit? Dum vult ostendere Deo quidquid est excellentiæ in hominibus, debere ferri acceptum. Sic etiam nunc, *tantummodo vos dilexi & cognoui ex omnibus familijs terræ.* Quid fuistis? Nempe eratis filij Adam, sicuti reliquæ Gentes: eadem fuit omnium origo. Non est igitur cur dicatis me fuisse aliquo præiudicio obstrictũ: ego vos liberè elegi, & elegi solos. Hoc ad gratię amplificationem pertinet, vt melius appareat ingratitudo ex parte opposita. Nam si Deus hìc verba faceret de generalibus suis beneficiis, non tam graue esset electi populi crimen. Sed quum dicit illos *solos fuisse electos*, aliis præteritis, certè eò fœdior & magis scelerata est ipsorum impietas, quum Deum non agnoscant vicissim, vt se totos ei addicant, cui omnia debebant. Et hinc etiam melius refulget mera Dei liberalitas, quòd solos Israelitas cognouerit inter multas Gentes. Nam si quid debeat hominibus Deus, non fraudabit eos, hoc certum est. Quum autem repudiet alias omnes Gentes, sequitur ipsas meritò reiici, vt nullam illarum rationem habeat. Vnde ergo fit vt eligat Israelitas? Hìc videmus in sublime extolli Dei gratiam quum scilicet fit comparatio populi vnius cum aliis omnibus Gentibus. Et huc etiam pertinet vniuersale nomen, quum dicit, *Ex cunctis familijs terræ*, quasi diceret Deus, Tam multæ sunt Gentes in mundo, tanta est hominum copia: ego autem cunctos populos pro nihilo duxi vt vos susciperem in meam tutelam: atque ita contentus fui exiguo numero, quum tamen omnes homines mei essent: ego autẽ hoc feci mera gratia, quia neq; in vobis erat quo excelleretis supra alios, neq; illi obtendere poterant se iniustè reiici. Proinde quum meo iure vos illis prætulerim, patet me non fuisse illis obstrictum. Nunc ergo tenemus quorsum spectent Prophetæ verba. Iam subiicit, *Propterea visitabo super vos iniquitates vestras.* Hìc pronũtiat Deus Israelitas subituros grauius iudicium, quia tot beneficiis obstricti non responderint Deo, sed visi fuerint data opera contemnere eius gratiam, & ipsum ludibrio habere, qui author erat tot bonorum. Quum ergo Israelitæ tot beneficiis & tam singularibus deuincti essent, interea verò fuerint scelerati sicut reliquę Gentes, Propheta ostendit eo mereri grauiorem pœnam, & instare etiam illis Dei iudicium quale meriti erant. Hæc est summa. Nunc sequitur:

3 *An duo ambulabunt simul, nisi inter ipsos conueniat?*

4 *An rugiet leo in sylua, & præda non erit ei? An dabit leo* (vel leunculus edet, vel emittet) *vocem suam è cubili suo* (vel lustro) *quum nihil ceperit?*

5 *An cadet auis super laqueum ad terram absque aucupe* (& auceps non erit ei? ad verbum,) *An tollet auceps laqueum ex terra priusquam capturam ceperit?* (Ad verbum, & capiendo non capiet: sed ego reddidi sensum Prophetæ.)

6 *An clanget tuba in vrbe, & populus non contremiscet? An erit malum in vrbe*

quod Iehoua non fecerit?

7 *Quia* (vel certè) *non faciet dominator Iehoua quidquam nisi reuelauerit secretum suum seruis suis Prophetis.*

8 *Leo rugiuit, quis non timeat? dominator Iehoua locutus est, quis non prophetet?*

Hîc multas similitudines congerit Propheta, quæ tamen omnes pertinent ad quinq; hęc capita. Primo loco ostendit se non proiicere euanidas voces, sed Dei authoritate nixum habere quem appellet testem ac suffragatorem. Hoc est vnum. Deinde ostendit Deum consultò denuntiare quas de transgressoribus sumpturus est pœnas, vt maturè resipiscant, nec frustra vociferari, sicuti inconsiderati homines de nihilo excandescunt, sed iustis causis ad iracundiam impelli, vt deinde terrorem incutiat per suos Prophetas. Tertiò docet nihil fortuitò contingere, vt scilicet attenti sint Israelitæ ad Dei iudicia. Quartò pronuntiat homines esse nimium stupidos, nisi moueantur comminationibus, quas audiunt à Deo esse profectas. Quintò significat executionem paratam esse. Postquam Deus aliquid denuntiauit, neque minas esse inanes, quemadmodum terreri solent pueri. Hæc igitur quinq; postea suo ordine videbimus. Interim confirmat quod dixit initio capitis, nempe Deum non sumere pœnam repentè de Israelitis, sed ipsos vocare ad resipiscentiam, si tamen essent sanabiles. nam hactenus magis præcisè locutus fuerat, super tribus sceleribus & super quatuor non ero ei propitius: nunc autem attentionem exigit à populo Israel, Audite hoc filij Israel, *An duo homines ambulabunt simul, nisi inter ipsos conueniat?* His verbis docet etiamsi Deus possit illos statim ad supplicium trahere ex inopinato, parcere tamen & suspendere suum iudicium, donec resipiscant, nisi prorsus sint desperati. Confirmat igitur nunc sententiam illam Amos, quòd scilicet Deus non puniat Israelitas, quemadmodum poterat suo iure: sed prius experiatur an sit aliqua spes resipiscentiæ in ipsis. Nunc veniamus ad primam similitudinem. Quærit *an duo ambulabunt simul absque consensu.* Quidam violenter torquent hæc Prophetæ verba, quòd Deus cogatur à populo isto discedere, quem videt tam proteruè vagari post suas concupiscentias. Secundum illos talis esset sensus, vultísne vt vobiscum ambulem? Hoc est, vt penes vos resideat benedictio mea? vt vos prosequar, pro more meo, paterno amore, & liberaliter vos foueam? Cur mecum igitur non ambulatis, hoc est, cur non est mutuus inter nos consensus? Cur mihi non respondetis? Ego enim paratus essem vobiscum ambulare. Illa expositio, vt videtis, nimis est coacta. Restant igitur duæ aliæ, vel quòd Propheta hîc significet non frustra tot Dei seruos quasi vno ore minari Israelitis, vel consensus de quo loquitur, est Dei cum suis Prophetis. Hoc esset obscurum, nisi familiarius explicarem. Quidam igitur sic accipiunt hunc versum, Ego non solus sum qui vobis pœnã denuntio. Deus enim hactenus vos admonuit per alios Prophetas: viuunt adhuc multi: & videtis quàm bene inter nos conueniat, non conspirauimus humano more, neque hoc accidit ex compacto, quòd Iesaias & Michęas vobis denuntiant quod ex ore meo auditis. Est igitur arcana ista consensio Spiritus sancti. Posset non malè congruere hic sensus. Sed peræquè etiam conueniet tertius, quem attigi, nempe si Propheta hîc affirmet se loqui ex Dei mandato, quemadmodum si duo inter se sint concordes, dum eandem sequuntur viam, quemadmodum si quis incidat in comitem fortuitum, quęret quónam tendat: vbi ille responderit se ad certum locum proficisci, mihi etiam commune est iter tecum. Amos igitur hac similitudine optimè exprimit consensum inter Deum & Prophetas, quia scilicet non temere se ingerant illi, vt quiduis pronuntient pro suo arbitrio, sed expectent Dei vocationem, & probè sibi conscij sint se non fortuitò errare, sed tenere iter quod Dominus ostendit. Non fuisset quidem hæc satis firma probatio vocationis: sed iam Propheta ingressus fuerat cursum doctrinę: & quanquam obstrepebat ferè totus populus, habebat tamen quædam non obscura testimonia suæ vocationis. Non vtitur ergo hîc integra probatione quemadmodum si à principio vellet ostendere se esse Dei Prophetam, sed tantùm confirmat obiurgatione quod prius doctrina satis asseruerat. Quærit ergo, *An duo simul ambulabunt nisi inter eos conueniat?* acsi diceret, Vos erratis, quia fertis de me iudicium acsi solus essem: interim nulla Dei est ratio: putatis me hominem esse pecuarium, hoc verum est: sed hoc etiam addendum fuerat, missum diuinitus, & præditum esse dono prophetiæ. Quum igitur loquar ex Dei spiritu, ego non solus ambulo. Deus enim præit: ego autem sum comes. Scitote igitur quidquid profero non esse natum in cerebro meo: sed Deum habeo authorem meæ doctrinæ. Videtur mihi hic genuinus esse Prophetæ sensus. Ergo hac similitudine confirmat se fideliter munere suo defungi, quia scilicet nihil separatum habeat à Deo, sed sit eius comes, quemadmodum si duo inter se consentiant facturi commune iter, ita etiam ostẽdit sibi esse cũ Deo consensum. Si tamen magis arrideat superior interpretatio, ego non contendam, quòd scilicet hîc Propheta confirmet doctrinam suam, quia non solus sit, sed habeat etiam alios collegas. Nam fuit hæc non vulgaris confirmatio, quum satis constaret alios Prophetas suffragari eius doctrinæ. Quia tamen postea non accommodat in illum finem hanc similitudinem, nescio an fuerit tale eius consilium: ideo iam attuli quod simplicius mihi visum est. Sequitur secunda similitudo,

An ru-

An rugiet leo in sylua absque præda? An leo vocem suam emittet è cubili suo quum nihil ceperit? Hoc versu significat Deum per suos Prophetas non vociferari de nihilo, quemadmodum profani homines existimant aerem tantùm verberari inani sonitu, quum Prophetę minantur: hęc sunt verba, inquiunt. Quasi verò non reperiant in seipsis clamādi necessitatem, quia Deum suis sceleribus prouocarunt. Ideo ex aduerso occurrens Propheta, Si leones, inquit, non rugiunt nisi prædam adepti, an Deus clamabit è cœlo, & vocem suam vsq; ad terras emittet, interea verò nulla erit præda? Hæc summa est, nimis perperā contemni Dei verbum ab Israelitis, acsi nulla esset ratio clamandi, quia scilicet Deus non ludat. Verbum enim eius pretiosum est ideo non proiicitur temere in aerem, acsi essent quisquiliæ: sed est semen inæstimabile. Quum ergo Dominus clamat, hoc non fit absque legitima causa, inquit Amos. Quare? Leones enim sine præda non rugiunt. Deus ergo non nisi optimo consilio per suos Prophetas clamat. Hinc sequitur Israelitas fuisse hactenus nimis stupidos, qui non auscultauerint maiore studio & attentione ad propheticam doctrinam, acsi Deus inanem sonitum ederet. Nunc sequitur tertia similitudo, *An cadet*, inquit, *auis in terram absque aucupe?* Hic significat Propheta nihil accidere nisi à Deo prouisum. Quemadmodum enim aucupia tēduntur auibus, sic etiam Deus illaqueat homines occultis pœnis. Subito quidem eueniet calamitas, & hoc solet fortunæ ascribi: sed Propheta hìc admonet Deum tendere sua aucupia, quibus capiuntur homines, etiamsi putent fortunam dominari, & non obseruent Dei manum: falluntur, inquit. Nam *auis* non præuidet insidias sibi paratas, sed tamen *non cadit in terram sine aucupe.* Neq; enim retia illa fortuitò sese contexunt, sed hoc fit industria hominis qui venatur. Sic etiam calamitates non cōtingunt à fortuna, sed manant ex arcano consilio Dei. Notandum autem est, similitudines non debere aptari nimis scrupulosè ad causam præsentem. Si quis quærat, quomodo Deus hìc se comparet aucupi, quum tamen fraus sit & astutia in captandis innoxiis auibus, quum retia illis tenduntur, hoc est friuolum: quia satis constat quid sibi velit Propheta, & quorsum spectent eius verba, nempe arcano Dei consilio homines incidere in pœnas, & illaqueari: quoniam Deus longè prospexit quid facturus esset, etiamsi homines sese temere proiiciant, quemadmodum auiculæ, quę nihil pręuident. Sequitur iam, *An tollet laqueum suum auceps priusquam capturam ceperit?* Hoc secūdo membro significat Propheta minas Dei non fore irritas, quia exequetur quicquid pronuntiat. Certum quidem est, aucupes sępe vacuos redire domum & colligere sua retia, etiamsi nihil ceperint: sed Propheta, quemadmodum dixi, dum istas similitudines adducit, tātùm recitat quid facere soleant aucupes, quum scilicet præda aliqua speratur. Exempli gratia, Si quis retia tetenderit, quiescet, neq; colliget retia sua, donec prædam aliquam ceperit, si quidem prędа contingat. nam frustra illic quiesceret totam noctem. Ergo sicuti aucupes non fatigantur, neq; volunt perdere suum laborem postquam retia tetenderint: sic etiam Propheta dicit Deum non frustra spargere suas minas, vt tantùm sint vana terriculamenta, sed manere hæc retia donec ceperit suam prædam, hoc est, re ipsa exequutus fuerit Deus quod minatus est per suos Prophetas. Summa igitur est, verbum Dei non cadere sine efficacia, sed simul coniunctum esse effectum vbi Deus aliquid protulit: & ideo obiurgat Israelitas, quòd tam securè, & surdis auribus excipiant omnes minas acsi Deus tantùm luderet: non fiet quemadmodum speratis, inquit. Nam Deus prędam suam capiet antequam auferat sua retia. Postea addit, *An clanget tuba in vrbe, & populus non contremiscet?* Hic, vt dixi, castigat torporem populi, cui lusoriæ erant omnes minæ: *Clangente tuba*, inquit, *omnes contremiscunt.* Est enim signum periculi. Omnes ergo vel ad auxilium confugiunt, vel obstupescunt clangente tuba: Deus clamat ipse, vox eius longè plus meretur reuerentiæ, quàm tuba metus iniiciat hominum animis, & tamen surdis canitur. Quid ergo hoc sibi vult, nisi quòd homines dementia sua occupat? Iam carent sensu & omni vigore mentis? Nunc ergo videmus quorsum spectent hæ sententiæ Prophetæ, quòd scilicet fascinati essent quodammodo Israelitæ à diabolo, quia nullus erat apud eos sensus malorum: & quum scirent Deum tuba clangere, & denuntiare exitium, tamen quòd securi interea manebant, & nihilo plus mouebantur, quàm si fuissent apud eos res quietæ. Reliqua non possem nunc absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignaris quotidie nos hortari ad pœnitentiam, & non exequeris repentè tuum iudicium, quo possemus etiam repentè & momento vno obrui, sed das nobis spatium reconciliationis quærendæ, vt interea attenti simus ad doctrinam, & ad omnes admonitiones, & minas, & nos tibi obsequentes præbeamus ac dociles, ne scilicet cogaris vltimam de nobis vindictam sumere, si fortè videris nos occalluisse ad omnes minas, & esse prorsus incurabiles: fac igitur vt spiritu docilitatis, & obedientiæ nos ita tibi subiiciamus, vt collecti sub manum Filij tui, verè inuocemus te patrem, & sentiamus etiam re ipsa, vbi nobis ostenderis paternum illum amorem, quem pollicitus es, & quem etiam experti sunt ab initio omnes, qui verè & ex animo inuocarunt nomen tuum, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PRoxima lectione dixerat Amos *contremiscere totum populum ad clangorem tubæ:* nunc videtur subiicere sententiam prorsus alienam, quòd scilicet *nulla calamitas accidat nisi à Deo.* Sed præfatus fuerat de clangore tubæ quod iam vidimus, vt intelligeret populus nihil fortuitò sibi accidere, sed infligi iustas pœnas à Domino. Et hoc etiam paulò pòst confirmat quum dicit Deum nihil facere, nisi prius manifestauerit secretum suum Prophetis. Summa igitur est, populum Israel nimis esse stupidum, qui non resipiscat toties admonitus: imò etiam violentis remediis coactus, tamen maneat semper in sua obstinatione. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Sed vt melius pateat tota res, sumamus mediam hanc sententiam, *Nullum esse malum in vrbe, quod Deus non fecerit.* Propheta his verbis admonet, calamitates non accidere fortuitò, quemadmodum vulgus hominum credit. Nam scimus vel prosperam, vel aduersam fortunam esse in omnium ore, quasi Deus ocium coleret in cælo, & non curaret res humanas. Quicquid ergo contingit, hoc solet mundus ascribere fortunæ. Propheta autem hîc ostendit administrari imperium mundi huius à Deo, & nihil accidere nisi ab eius manu. Neque enim hîc agitur de peccato: sed malum, רעה vocat Propheta pro communi more quicquid nobis aduersum est. Quod ergo natura fugimus, hoc solet vocari ma-
Iesa. 45. 7. lum, & hunc morem loquendi nunc Amos sequitur, quemadmodum apud Iesaiam dicitur Deus habere in manu sua noctem & diem, lucem & tenebras, bonum & malum. Quum illic agitur de bono & malo, certum est referri hoc ad res prosperas, vel aduersas. Sic etiam nunc Propheta docet castigari homines à Deo quoties aliquid aduersi contigit, acsi diceret, non dominari fortunam sicuti mundus imaginatur, neque etiam res temere in mundo rotari, sed Deum semper esse mundi iudicem. In summa, vult Amos reuocare populum ad examen vitæ suæ, perinde acsi illum citaret ad tribunal Dei: & ostendit ex signis ipsis externis Deum fuisse meritò Israelitis offensum: videtis vos tam duriter tractari, putatísne Deum in cœlo dormire otiosum? Si nihil accidit nisi volente Deo, iam quum vos ita duriter & asperè tractat, vult expergefacere, vt sentiatis vestra vitia. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, vbi dicit *non esse malum in vrbe, quod Deus non fecerit.* Sic etiam apud Ieremiam Deus grauiter expostulat cum populo, quia imputaret fortunæ clades bellorum, famem, & reliqua incommoda. Si quid ergo triste contigerat, conquerebantur Iudæi de mala fortuna, quemadmodum solet mundus. Deus irascitur, & seuerè obiurgat profanam illam imaginationem: quia hoc modo eripitur ei imperium mundi. Si quid enim contingat ipso non volente, iam excluditur à potestate sua. Deinde obdurescunt homines in suis peccatis, quia etiamsi grauiter ipsos percutiat, non tamen agnoscunt manum eius. Clamitant quidem ad ictus ipsos, sentiunt quàm grauia sint flagella: sed non respiciunt manum percutientis,
Iesa. 9. 13. quod erat præcipuum, quemadmodum alibi dicitur. Ergo hoc Propheta sumit pro confesso, quoties aliquid aduersi contingit, homines nimis esse stupidos, nisi expergesiant, & reputent secum sua peccata, & statuant sibi proponi signa iræ Dei, vt hoc modo ad ipsum confugiant, fateantur se reos meritò esse, & implorent eius misericordiam. Præfatus autem fuerat de clangore tubæ, quia hoc modo sublata fuit excusatio Israelitis, quum Deus non tantùm suis flagellis illos reuocaret in viam, sed præiret etiam verbo suo. Et ostendit se iustè illis esse iratum: & ideo Propheta subiungit aliam sententiam, *Quia non faciet Dominus Iehoua quicquam, nisi reuelauerit secretum seruis* suis Prophetis. Hoc versu Propheta dicit, non agere Deum cum Israelitis quemadmodum cum profanis gentibus. Deus enim pœnas sumebat de aliis populis absq; verbo: non citabat neq; Idumęos, neq; Ammonitas, neq; Ægyptios ad iudicium, sed exequebatur vindictam suam, quamuis apud eos tacuisset. Diuersa fuit ratio apud Israelitas. Deus enim non tantùm sumpsit de illis pœnas quales meriti erant, sed præuenit verbo suo, & maturè ostendit quid mali instaret, vt possent anteuertere. Dabat enim illis spatium resipiscendi, & paratus erat simul ad veniã, si fuissent curabiles à parte sua. Nunc igitur Propheta aggrauat crimen populi, quia non fuerit simpliciter castigatus à Domino: sed poterat, si vellet, anteuertere pœnas ipsas. Interea autem obstinauerit se in malitia. *Non faciet ergo quicquam Deus, quin reuelauerit secretum suum seruis suis Prophetis.* Hoc restringi debet ad populum, deinde restringi debet ad pœnas de quibus nunc Propheta concionatur. Certum est Deum exequi multa iudicia, quæ latent & homines, & Angelos. Nec verò Amos voluit hîc necessitatem aliquam Deo imponere, quasi non sit ei liberum facere nisi quod prius manifestauerit: non fuit tale Prophetæ cõsilium: sed simpliciter voluit Israelitas damnare deploratæ peruicaciæ & obstinationis, quòd admoniti non tamen induxerint in animum resipiscere, sed contempserint omnes Dei minas, imò ludibrio habuerint. *Deus* ergo *non faciet quicquam*, hoc est, Deus nõ aget vobiscum vulgari ratione, quemadmodum castigat alios populos, & interea tacet. Illi vt plurimũ non intelligunt quid agatur: sed Deus paterno more familiariter vos admonet de vestris peccatis, ostẽdit cur in animo habeat vos castigare, & anteuertit etiam, vt sit vobis satis temporis ad quærendam ac petendã veniam. *Reuelat* igitur *Deus secretum suum Prophetis.* hoc est nõ subitò neq; ex inopinato vos punit quemadmodum poterat, & quemadmodum videtis etiam ipsum facere erga alios. Sed denuntiat quid sit facturus, & mittit suos præcones. Acsi caduceatores essent denuntiant vobis

vobis bellum,& interea aperiunt ianuam ad reconciliationem, nisi prorsus essetis desperati & obstinati in malitia vestra. Estis ergo bis inexcusabiles, vbi Deus nihil proficit verbo suo & pœnis,quas etiam postea verbo adiungit. Tenemus nunc consilium Prophetę. Ergo stulta est illa quæstio vel saltem importuna, An Deus hîc se alligauerit certa lege, ne quicquam faceret,nisi prius manifestasset seruis suis Prophetis. Hoc enim non intelligit Amos:sed asserit tantùm de communi ratione,quam Dominus tenebat in populo illo castigando. Certum est,celatos interdum fuisse Prophetas de multis rebus. Deus enim distribuit illis Spiritum suum ad mensuram. Non igitur manifestata fuerunt omnia Prophetis. Sed Amos hîc tantùm significat Deum non agere cum electo populo quemadmodum solet cum profanis gentibus: quia illę ex improuiso sępe experiebantur Deum sibi irasci,& tamen non erat spatium meditandi, vt resipiscerent. Multo liberalius & clementius Amos dicit Deum egisse cum illo populo,quia noluit Deus repentè eum obruere,neq; deprehendere etiam: sed admonuit per suos Prophetas. Videmus quàm latè pateat hęc doctrina:sed satis est tenere consilium Prophetæ, & tenere etiam in quem finem accommodari debeat eius sermo. *Deus igitur non faciet quicquam nisi prius reuelauerit arcanum suum Prophetis*. Vocat arcanũ,quia homines perplexi hærent quum Deus vindictam de illis exigit,& obstupescunt. Vbi autem in tempore sunt admoniti,iam patet quidnam sibi velit Deus: agnoscunt etiam pœnarum causam & fontem. Iam ergo reuelatum est secretum,quod lateret miseros homines:& ideò duplicatur populi culpa,dum ad minas non resipiscunt. Iam sequitur, *Leo rugit,quis non timeat? Dominus Iehoua loquutur, quis non prophetet?* Hoc versu obiurgat Propheta Israelitas, quòd solerent cum Prophetis rixari,quando asperius inuehebantur in ipsorum peccata. Sic enim solent homines:non expendunt Prophetas diuinitus esse missos,& iniunctum esse illis hoc munus. Si ergo austeri sunt Prophetæ in suis verbis, obstrepit mundus,& litigat, Quid sibi volunt isti homines? cur nos tantopere vrgent? cur non sinunt nos quiescere? nam prouocant erga nos iram Dei. Quoties ergo expergefiunt homines, statim intentant litem & iurgium contra Prophetas Dei, neq; respiciunt aliunde proficisci minas ipsas. Hoc vitium nunc damnat Propheta: *Leo rugit,quis non timeat*, inquit? *Deus loquitur, quis non prophetet?* Vos putatis me esse vestrum aduersarium:sed nihil proficietis mecum iurgando: Si taceam, vox Dei satis per se erit formidabilis. Malum igitur non procedet ex ore meo,sed potius ex mandato Dei. Ergo velim nolim, cogor obedire Deo: delegit me Prophetam, & ostendit quid velit à me proferri. Quid facerem? inquit. non est mihi liberum fingere reuelationes, sed quod mihi traditum est à Domino, hoc fideliter ad vos perfero. Quanta igitur ista dementia est, quum mecum litigatis, & non reputatis vobis esse negotium & certamen cum Deo ipso? Tenemus ergo nunc quid velit Propheta, atq; hoc modo etiam tenemus cur posuerit quatuor illas similitudines,de quibus antehac satis disseruimus. Nũc pergo in reliquo contextu.

9 *Promulgate in palatijs Asdod, & in palatijs terræ Ægypti, & dicite, Congregamini super montes Samariæ, & videte tumultus multos*, vel concussiones multas, *in medio eius, & oppressiones in medio eius.*

Hîc incipit Amos iudices ferre Israelitis,quia non poterant Dei iudicio patienter se subiicere. Constituit ergo ac præficit illis Ægyptios & Idumæos iudices. Non dubium est quin hæc prophetia magis exasperauerit animos populi iam nimium præfracti ac rebellis:sed tamen ita oportuit fieri. Deus enim illos ad tribunal suum citabat, vt tamen maneret spes reconciliationis vbi excandescunt contra Dei minas,fremunt contra seruos eius,imò contumaciter disceptant,acsi non essent culpæ obnoxij,quid reliquum est,nisi vt Deus constituat illis iudices,quos nominat Propheta,nempe Ægyptios,& Idumæos? Non potestis ergo iudicium meum ferre: increduli qui iam damnati sunt, ferent de vobis sententiam. Ego quidem legitimus sum iudex vester,sed quia me repudiatis: ego ostendam quid valeat mea authoritas:ego tacebo, Ægyptij loquentur. Quinam sunt Ægyptij? Nempe etiam cum Israelitis obnoxij erant, & eundem sustinebant reatum, vel saltem non longè distabant à simili pœna:sed tamen Deus trahet Israelitas,vt cogantur audire sententiam quæ pronunciabitur ab Ægyptiis,& ab Idumæis. Scimus quàm superbè gloriati fuerint Israelitæ de sua prærogatiua. Hîc autem Dominus fastum illum deridet,quia abutebantur suis beneficiis. Nunc ergo tenemus Prophetę consilium. *Promulgate*,inquit,*in palatijs Asdod,in palatijs terræ Ægypti*,& dicite, quidnam? *Congregamini super montes Samariæ*. Vult Ægyptios & Idumæos confluere, & montes Samariæ esse instar theatri. Quanquam potius ad similitudinem hanc quadrabit tribunal. Perinde ergo est acsi Ægyptij ac Idumæi sederent in excelso loco: Deus proponit illis oppressiones,& rapinas, & iniustas prædas, quæ fiebant in regno Israel. *Congregamini ergo super montes Samariæ.* Alludit Propheta ad situm regionis. Nam quum Samaria sita esset in planicie,in circuitu tamen montes erant: putabant se illic latere, & erant quasi vinum in suis fæcibus. Dicit nunc Deus, conueniant Ægyptij & Idumæi ad spectaculum: ego illis dabo locum vnde conspiciant quàm iniustè grassetur omnis iniquitas in regno Israel.

Possident quidem suam planiciem, & putant circuitu montium se esse probè munitos: sed ex ipsis montibus cæci ipsi videbunt quàm fœda & turpis sit ipsorum conditio. *Veniant* ergo, inquit, *videant oppreßiones* מהומת vocat tumultus: sed intelligit oppressiones quæ fiunt vbi nulla amplius viget ratio, vel æquitas: dum aguntur omnia cum strepitu, & impetuosè, videant ergo oppressiones, & videant afflictiones. Loquitur de ipso actu, postea addit personas: sed tamen idem duobus diuersis modis significat Propheta, nempe regnum Israel plenum esse multis sceleribus, quia grassentur illic rapinę, & nulla moderatio contineat homines, quin per tumultum & strepitum expolient pauperes & miseros. Iam sequitur:

10 ***Et non nouerunt facere rectum, dicit Iehoua, thesaurizantes rapinam & prædam in palatijs suis.***

Hoc versu confirmat quod prius dixit de oppressionibus. Dicit ergo eos contemnere omnem rectitudinem. Nam istud nescire non eleuat ipsorum culpam, acsi incogitanter deliquissent, sed potius intelligit Propheta eos procul à se reiicere omne iudicium: ac sibi permittere omnem licentiam peccãdi sine vno delectu, sine vllo pudore: quasi diceret, Ipsi sunt sicuti bruta animalia, quia carent omni iudicio, omni ratione & pudore. neq; enim intelligere amplius volunt. Hîc ergo accusat voluntariam cæcitatem in Israelitis, quòd seipsos obdurent ad omne malum, & extinguant quicquid est iudicij, pudoris & rationis, ne amplius discernant inter æquum, & iniustum. Et speciem illam adiungit, quòd scilicet accumulent sibi multas opes ex prædis & rapinis. Non dubium est quin aliis etiam sceleribus obstricti fuerint Israelitæ. Sed per synecdochen hîc notatur species vna quæ cõprehendit sub se alias, nempe quòd populus se prorsus addixerit sceleribus, quum scilicet abiecto omni pudore, extincto omni delectu, & repudiata omni ratione æquitatis prostitueret se ad omne scelus. Hæc summa est verborũ Prophetę. Propheta aũt noster hîc designat crassa scelera, quoniam prius constituet Israelitis iudices cæcos. Perinde est igitur acsi diceret, quanuis Ægyptij, & Idumæi luce careant, tamen iniquitas vestra palpabilis est, vt possit ab illis agnosci. Neque enim subtiliter disputandum est, quum prædæ ipsæ, & rapinæ sic grassentur violento impetu, quum nulla amplius seruetur moderatio vel æquitas, nullus etiam amplius pudor: sed ruãt homines cæco impetu ad omne malum: cæci ipsi palpabunt etiamsi careant oculis. Ergo Ægyptij & Idumæi conspicient vestra scelera, vbi locati fuerint in vicinis montibus. Hæc summa est. Sequitur nunc:

11 ***Propterea sic dicit Dominus Iehoua, Aduersarius, & quidem in circuitu terræ, & tollet abs te robur tuum, & diripientur palatia tua.***

12 ***Sic dicit Iehoua, Quemadmodum eripit pastor ex ore leonis duo crura, vel extremam partem auris, sic eripientur filij Israel qui habitant in Samaria, in angulo lecti, & in Damasco tanquam in grabato.***

Propheta hîc denuntiat qualem pœnam sumpturus sit Deus de Israelitis: *hostis*, inquit, *& quidem in circuitu*. Putant quidam צר esse imperatiuum modum verbi, sed non potest hoc stare. Amos ergo hîc pronũtiat propinquum esse hostem Israelitis, qui ipsos obsideat omni ex parte. Nam solent impij semper quærere effugia, & si minimam rimam aspiciant, putant se esse elapsos. Mira est hominum securitas contra Deum: vbi vident se constringi, tunc seriò terrentur, imò exanimantur prorsus. Sed interea captant subterfugia ad dextram & sinistram partem, neque vnquam cedunt Deo, nisi coacti. Hæc ratio est cur dicat Propheta *hostem instare, & quidem in circuitu*, quasi diceret, Non est quòd putetis iam vobis patere aliquem exitum: Deus enim vos constringet omni ex parte. Est igitur obsidio quæ vos sic tenebit deuinctos, vt frustra speretis vos posse effugere. *Hostis* ergo *& quidem in circuitu*, inquit. *In circuitu totius terræ, qui auferet abs te fortitudinem tuam.* Hîc Propheta tollit vanam confidentiam Israelitis, quia non poterant concipere vindictam Dei, quum intuebantur opes suas. Putabant enim sibi esse satis præsidij in multitudine sua, in diuitiis, in armis, quemadmodum homines solent Deo opponere quicquid ab ipso profectum est: quasi possent aliquid creaturæ aduersus ipsum: deinde, quasi Deus non auferret suo arbitrio quicquid dedit. Sed tamen hæc est hominum cæcitas: ideo Propheta dicit totam opulentiam, & totum robur quo pollebant Israelitæ, fore inutile, quoniam *hostis à Deo armatus*, inquit, *auferet abs te fortitudinem tuam, & diripientur hoc modo palatia tua.* Proximo versu relinquit nonnihil spei: sed non facit hoc ex professo. Quum ergo dicit aliquos fore incolumes, quemadmodum si pastor ex faucibus lupi eripiat auriculam ouis vnius, vel duo crura, non tamen consilium Prophetæ est mitigare illum rigorem, de quo prius locutus est: sed potius ostendit si quid erit saluum, hoc non fore, quia populus se ipsum defendat, vel quia par sit ad resistendum, sed quemadmodum si pastor trepidus eripiat aliquam particulam prædæ ex ore leonis. Tenendum est quod nuper dixi de superba illius populi confidentia. Putabant enim Israelitæ satis se esse tutos ab omni periculo: ideo spernebant omnes minas. Quid autẽ Amos?

Ne pute-

Ne putetis,inquit,vllam vobis fore defensionem, quia hostes vestri similes erunt leonibus, & nihilo plus erit vobis fortitudinis ad resistendum, quàm est ouibus quum eas diripiunt ac prædantur non solùm lupi,sed etiam leones: si quid erit tunc saluum,hoc fiet miraculo, quemadmodum si pastor eripiat particulam auris,vel duo crura ex ore leonis,quum leo satiatus est. Pastor non auderet congredi cum leone,fugiet semper à conspectu eius: sed leo potietur præda sua,deinde satiabitur pro libidine: Si relinquat extremam partem auriculæ, vel duo crura,pastor tunc rapiet,& dicet, Ecce,tot sunt oues voratæ à leonibus: & hoc est testimonium.Sic etiam nunc dicit Propheta,Dominus exponet vos in prędam hostibus vestris,& ipsorum rapacitas vobis non secus erit formidabilis, quàm si leo ouem aliquam inuaderet. Frustra igitur putatis vos esse munitos opibus vestris. Quid enim ouis ad leonem? Sed si quid erit ex vobis residuum,hoc erit instar auriculæ,vel instar cruris. Plus autem hoc valet, quemadmodum si leo voret ouem,quemadmodum vbi tenet prædam nihil relinquit donec satiatus est,sic etiam continget vobis.Falluntur ergo qui putant hîc consultò mitigari comminationem,quæ præcessit.Neq; enim Propheta in hoc est, sed continuat suam sententiam,quòd scilicet totus populus diripietur, & hostes instar leonum erunt,nihil erit virtutis ad resistendum.Fateor quidem hîc dari spem aliquam populo, quemadmodum prius visum est,semper Deum voluisse manere aliquas reliquias in electo illo populo instar seminis:fateor hoc verum esse,sed interea videndum est quid agat Propheta,& quorsum spectet. Non vult igitur hîc consolari Israelitas ex professo:sed quanuis per occasionem dicat fore aliquid residuum,tamen consilium eius est ostendere nunc totum regnum datum esse in prędam leonibus,neque quicquam saluum fore,nisi quemadmodum si pastor reportet auriculam vbi lupi & leones satiati fuerint.Sequitur:

13 *Audite & testificamini in domo Iacob, dicit Dominus Iehouah, Deus exercituum:*

14 *Quia die quo visitabo scelera Israel super ipsum, etiam visitabo super altaria Beth-el: & scindentur cornua altaris & cadent ad terram.*

Non dubito quin Amos hanc sententiam adiecerit, vt ostenderet superstitiones quibus falsò sciebat confidere Israelitas, adeò illis non fore adiumento, vt potius cessuræ essent in exitium,quia scilicet hoc modo magis in se prouocabat populus iram Dei.Quum ergo audirent Israelitæ Deum esse offensum,instar clypei vel vmbræ erant sacrificia,& alię superstitiones. Sic enim hypocritæ Deo illudunt. Atqui scimus sacrificia illa quæ offerebantur in Beth-el fuisse plena sacrilegiis. erat enim totus ille cultus adulterinus. Nam Deus elegerat sibi locum vbi volebat sacrificia offerri.Israelitæ templum erexerāt sine vllo mandato,imò contra manifestam Dei prohibitionē.Quum ergo ita violassent, & corrupissent totum Dei cultum,mira fuit eorum væsania, quòd audebant Deo obtrudere illas superstitiones, quasi possent hoc modo iram eius placare.Propheta igitur nunc stuporem illum coarguit dicens, *Quo die visitabit Deus scelera Israel sumpturum etiam pœnam de altaribus Beth-el:* Quum hîc scelera nominat Propheta,intelligit rapinas, & iniustas exactiones, prædas, & quicquid simile fuit.Nam tunc sicuti vidimus,effrænis crudelitas, auaritia, perfidia grassata fuit in illo populo.Dicit ergo nunc, *quum Deus visitabit scelera Israel super ipsum,* hoc est quum puniet auaritiam,superbiam,crudelitatem,quum vindictam exiget de rapinis, & prædis, tunc etiam visitabit super altaria Beth-el: Putant Deum sibi fore propitium Israelitæ dum sacrificant,quanuis tota vita sint scelerati. Putant enim purgari omnem suam immundiciem suis illis piaculis, & putant satisfactum esse Deo, quum defuncti sunt externo illo cultu. Ergo quum offerunt sacrificia,existimāt se hoc modo pacisci cum Deo, ne audeat exigere pœnas de reliquis sceleribus, ac si esset illa iusta compensatio: multum fallit eos sua opinio,inquit Amos. Nam interea,vt scimus: hoc erat præcipuum, quòd perperam Dei cultum mutare ausi sint,quòd ausi sint templum erigere sine eius mandato, quòd denique violauerint totam Legem. Deus ergo incipiet à superstitionibus quum volet pœnas exigere de peccatis populi. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, vbi dicit Deum visitaturum super altaria Beth-el quum pœnas sumet de sceleribus Israel. Sed quia hoc persuasu erat difficile, Propheta hîc conciliat sibi attentionem. *Audite,& testificamini,*inquit, *in domo Iacob.* Quum audire iubet, inducit loquentem Deum. Nam poterant Israelitæ, vt scimus solitos fuisse facere,causari Amos temere minari talem pœnam: Nihil est meum, inquit. Videmus ergo quorsum spectet præfatio hæc,quum dicit, *Audite.* Nam ostendit Deum authorem esse huius vaticinij,& nihil sibi esse proprium,excepto solo ministerio. *Audite ergo & testificamini in domo Iacob.* Testificandi verbo obsignat prophetiam, quò plus habeat ponderis, ne putent rem esse ludicram: sed intelligant seriò Deum agere. Testificamini ergo in domo Iacob.Et eodem pertinent elogia, quæ Deo tribuit, *Dominus Iehoua,*inquit, *Deus exercituum:*

Poterat vno verbo dicere, Iehoua ita dicit, ficuti vt plurimùm folent Prophetæ. Sed tribuit illi dominium: præterea hîc producit in medium eius potentiam: in quem finem? vt fcilicet terrorem incutiat Ifraelitis ne illos amplius occupent vanæ blanditiæ, ficuti antehac: fed intelligant fuis fuperftitionibus adeò nihil proficere ad placandam iram Dei, vt eam magis ac magis prouocent.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando fceleribus noftris ita te quotidie prouocamus, vt digni fimus æterno exitio, & nihil in nobis maneat refiduum, ac tametfi feuerè caftigemur temporalibus pœnis, ne tamen eripias à nobis fpem eius mifericordiæ, quam pollicitus es in Filio tuo his qui verè & ex animo refipuerint, & te inuocauerint Patrem: Da inquam, vt tacti fenfu malorũ noftrorum cum vera humilitate, & ferio pœnitẽtiæ affectu, offeramus nos tibi in facrificium, & cum gemitu fic poftulemus veniam, vt defuncti pœnis temporalibus, tandem perueniamus ad fructum illius gratiæ, quæ repofita eft omnibus peccatoribus, qui verè, & ex animo ad te conuerfi implorauerint gratiam illam quæ parata eft omnibus, qui verè oftendunt fe effe membra vnigeniti Filij tui, Amen.

Heri vnum mihi exciderat. Impediebat enim capitis dolor ne infpicerem librum. Dicit Propheta verfu 12. liberandos effe filios Ifrael ficuti paftor eripit auriculam, vel partem aliquam ouis: addit, Sic filij *Ifrael eripientur qui habitant in Samaria in angulo lecti, & Damafci in grabato.* Similitudinem illam non expofui. Putant quidam hîc conferri Damafcum cum Samaria, quòd fcilicet vrbs erat opulentior: deinde Iarobeam fecundus ampliauerat regni fui fines ad illam vrbem vfque, & fubegerat fibi partem aliquam regni Syriæ. Putant igitur vocari Samariam angulum lecti propter anguftias: grabatum verò Damafcum. Sed illud prorfus ratione caret. Potius vocaffet Amos Damafcum lectum. Alij fic exponunt, Qui falui euadent ex populo Ifrael, non fore ftrenuos & fortes viros, qui fuftineant hoftilem impetum, vel qui manu armata fe defendant, fed faluos fore latendo, quia fcilicet ad lectum confugient. Sed videtur Propheta hîc Damafcum & Samariam conferre lectulis, eo quòd putabant Ifraelitæ fibi illud effe tutum receptaculum. Quanuis ergo habitetis Samariæ & Damafci quafi in quieto nido, tamen hoc erit admirabile, fi pauci ex vobis euadant, quemadmodum fi paftor reportet auriculam ouis, poftquam fatiatus fuerit leo. videtur hic genuinus effe fenfus Prophetæ. Neq; enim dubito quin derideat ftultam confidentiam, cui indormiebant Ifraelitæ, quum putarent fe fore immunes ab omni periculo, fi claufi effent inter portas Samariæ vel Damafci. Putatis ergo nidos illos vobis fore quietos, fed leones illuc vfque perrumpent, & vix ex angulo lecti centefimus quifque, vel millefimus euadet incolumis, quemadmodum fi leo auriculam, vel partem cruris relinquat. Nunc pergamus.

15 ***Et percutiam domum hyemalem cum domo æftiua, & peribunt domus eburneæ, & deficient domus magnæ, dicit Iehoua.***

Hîc rurfus Amos oftendit fruftra proceres confidere fuis opibus & præfidiis, quia hoc non impediet, quominus Deus extrahat eos ad fupplicium. Quia ergo abundantia excæcat homines vt plurimùm vbi habitant in magnis palatiis, exiftimãt fe effe quafi inacceffibiles: ideo Propheta hîc denuntiat domos iftas non fore obftaculo, quominus illuc vfq; perrumpat Dei vindicta. *Perdam igitur domum hyemalem cum domo æftiua.* Non dubium eft quin periphrafticè hîc palatia defignet Amos: quia fatis eft pauperibus, fi tugurium aliquod habeant tam hyeme quàm æftate. Non enim mutant partes ædium, vt calidius hyeme habitent: deinde vt fefe refrigerent per æftatem. Non eft ea commoditas pauperibus: contenti funt vno habitaculo per totam vitam. Sed quia diuites teporem captant hyeme, & habent partem æftiuam, ideo dicit Propheta, amplas iftas & magnificas ædes non fore præfidio diuitibus, quominus Dei vindicta illuc etiam penetret. *Perdam igitur domum hyemalem cum æftiua.* Deinde *deficient domus eburneæ,* Iam clarius videmus Prophetam hîc concionari contra diuites & opulentos, qui habitabant in fplendidis & magnificis palatiis. *Peribunt* igitur *domus eburneæ, & deficient domus magnæ:* Alij vertunt multas, fed perperam. Propheta enim continuat eandem fententiam: & quemadmodum prius nominauerat domos eburneas, ita etiam nunc vocat magnas, quòd fcilicet non tantùm extructæ effent ad commoditatem & vfum, ficuti vulgares domus & plebeiæ, fed additus effet luxus, fplendor, & pompa, quemadmodum fcimus femper luxuriari diuites, non tantùm in victu fuo & veftitu, fed etiam in palatiis. Hæc fumma eft: nunc fequitur:

CAPVT

CAPVT IIII.

Vdite verbum hoc vaccæ Basan, quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, quæ conteritis egenos, quæ dicitis dominis eorum, Affer, & bibemus.

Videtur quisquis distinxit capita non satis cõsiderasse Prophetæ contextum. Nam obiurgationem contra diuites prosequitur: quia vaticinatus fuerat contra Proceres regni Israel. Scimus autem quanta sit ferocitas in diuitibus qui formidabiles sunt aliis ob suam potentiam. Ideo Propheta hîc subsannat quicquid est in ipsis arrogantiæ: *Audite*, inquit, *hoc verbum.* Quasi diceret, video quid futurum sit, Nam superbè contemnent meas minas magni isti & splendidi homines, non putabũt se esse obnoxios Dei iudicio: deinde putabunt etiam sibi fieri iniuriam: quærent quisnam ego sim, & quomodo audeat homo pecuarius ipsos tanta fiducia aggredi. *Audite* igitur *vaccæ*: quasi diceret se non morari illam magnitudinem, qua superbiunt. Qualis est igitur vestra opulentia? Nempe pinguedo. Ergo non pluris vos facio, quàm vaccas: estis saginati, sed non terrebit me vestra potentia, non eripient mihi libertatem vestræ diuitiæ, quominus vobiscum agam vt decet, ac Dominus mihi mandauit. Videmus ergo Prophetam hîc per ludibrium insurgere contra regni proceres, qui volebant esse sancti & intacti. Quærit Propheta quo priuilegio velint se munire, ne audiant verbum Domini. Si obiiciant suas diuitias, & suam authoritatem, hæc est, inquit, sagina: vos interea manetis vaccæ, & habebo vos pro vaccis, hoc est, non minus liberè vobiscum agam, acsi essem cum pecore meo. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Pergit autem in similitudine sua. Nam quanuis hîc accuset regni proceres, quòd opprimant homines innoxios, & affligant pauperes, tamen semper compellat eos in genere fœminino: *quæ habitatis*, inquit, *in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, quæ conteritis egenos, quæ dicitis.* Non dignatur nomine virorum, tamen volebant se eximere ab ordine communi, acsi essent heroes quidam ac semidei. Propheta contemptim hîc vaccas nominat, deinde adimit illis nomen virorum. Scimus Basan nomen habere à pinguedine: fuit mons valde opimus, & celebris etiam ob pascua: quia fertilitas montis illius satis nota erat in populo illo, Propheta nominat vaccas Basan illos pingues & bene refertos homines. Necesse autem fuit tam asperè tractari, quia ex pinguedine contraxerant hebetudinem, quemadmodum fieri solet. Nam si homines affluant diuitiis, si potentia excellant, obliuiscuntur seipsos, & contemnunt Deum, quia existimant se esse extra omnem aleam. Quoniam ergo securitas ista facit, vt torpeant diuites, neque attenti sint ad vllas minas, neque etiam dignentur obedire verbo Dei, existiment superuacua esse omnia consilia: ideo Propheta asperius eos obiurgat, & contumeliosè etiam compellat vaccarum nomine. Quum dicit esse in monte Samariæ, hoc est adhuc ironicum. Poterant enim excipere se habitare in vrbe regia, & se excubias agere pro publico statu totius gentis, & suis cõsiliis, ac sua industria regnum stare: Video quid sit, inquit, vos non estis in monte Basan, sed in monte Samariæ: quid est aliud Samaria quàm Basan? Vos enim illic estis inebriati vestris deliciis, quemadmodum vaccę quum saturę sunt, suo pondere grauantur, & vix possunt amplius trahere corpus suum: eadem etiam in vobis est tarditas ob saturitatem. Samaria igitur, etsi videtur esse specula, nihil tamen est aliud quàm mons Basan. Neque enim illic tantopere (sicuti fingitis) estis soliciti pro populi salute. Sed potius voratis magnas opes: & quia insatiabilis est vestra cupiditas, hoc totum regimen nihil est aliud vobis quàm sagina vel pinguedo, & opimum pascuum. Accusat autem præcipuè eos Propheta, quòd opprimant pauperes & conterant egenos. Etsi enim minimè dubium est, fecisse etiam aliis iniuriam, tamen quia vt plurimum exercent suam crudelitatem diuites contra homines miseros, & qui destituuntur omni auxilio, hæc ratio est cur Propheta disertè hîc exprimat pauperes & egenos homines affligi à diuitibus. Deinde scimus etiam Deum promittere peculiare auxilium miseris hominibus, vbi non inueniunt quidquam subsidij in terra. Hoc enim magis prouocat Dei misericordiam, vbi crudeliter omnes sæuiunt contra homines miseros, vbi nemo illis manum porrigit, vel succurrere dignatur. Addit postremò quòd dicunt *dominis eorum.* Miror cur interpretes vertant in secunda persona, Dicitis dominis vestris. Nam hîc in tertia persona loquitur Amos. Deinde videntur data opera corrumpere genuinum Prophetæ sensum. Nam dominos intelligunt Regem & eius consiliarios. Quasi verò hîc Propheta verba sua non dirigat ad ipsos regni proceres. Non potest igitur quadrare quod illi reddunt. Cæterùm dominos Propheta appellat, exactores, quibus scilicet pauperes erant obærati. Hæc summa est, Regis consiliarios & iudices colludere cum diuitibus, qui rapinas suas exercent contra pauperes. Nam si illi pretium attulerunt, statim obtinent in iudicio quicquid postulant. Pretio enim venales sunt qui nihil aliud venantur quàm prædam. Dicunt igitur Dominis ipsorum *Affer & bibemus*, hoc est, tantummodo satia ingluuiem meam, ego tibi adiudicabo quicquid postulare libuerit. Modò igitur prę-

tium afferas,ne cura,ego tibi addicam omnes pauperes.Nunc ergo tenemus Prophetę consilium. Nam hîc modum exprimit afflictionum de quibus fuerat conquestus. Opprimitis igitur pauperes.Quomodo?Nempe quia addicitis eos suis creditoribus,& addicitis pretio. Vbi ergo allata est vobis merces,hoc vobis sufficit:Non quæritis de bonitate causæ,sed statim damnatis miseros & innoxios homines,quia non habent ipsi vnde se redimant.Domini autem, quibus illi obærati sunt, vbi eos vestra iniquitate sibi addictos tenent, persoluunt pretium: ita mutua est inter vos collusio.Videmus quàm bene fluat Prophetæ sensus.Nunc sequitur:

2 *Iurauit Dominus Iehoua per sanctuarium suum, quia ecce dies veniunt super vos:& tollet vos in clypeo,* vertunt quidam : alij, in hamo, *& residuum vestrum in spina piscationis.*

Hîc iam pronunciat Amos qualis pœna maneat pingues istos & crassos boues,qui bene referti contemnunt Deum,& torpent in sua pinguedine.Dicit ergo venturos esse dies,imò iam instare.Hoc enim valet locutio qua vtitur. Dicit,dies instare super eos quum tollentur cum tota sua substantia, & omnibus posteris quasi hamo piscatorio, sed quò plus efficaciæ habeat ista comminatio,dicit *Deum iurasse per suum sanctuarium.* Sufficere quidem debebat simplex Dei sermo: sed quemadmodum non facilè amplectimur Dei promissiones, ita etiam hypocritæ & reprobi homines non terrentur eius minis,sed subsannant,vel saltem existimant euanidum esse quicquid denunciant serui Dei. Necesse fuit hoc iusiurandum Dei interponere,quò melius expergefierent securi isti homines. *Iurauit* ergo *Dominus*, inquit, *per sanctuarium suum.* Mirum est cur Deus per Templum hîc potius iuret, quàm per se ipsum.Videtur etiam hoc absurdum esse.nam ideo per seipsum iurare solet Dominus, quia Heb.6.16. non est maior per quem iuret, sicuti dicit Apostolus. Videtur ergo Deus transferre honorem sibi debitum ad lapides & ligna:quod minimè consentaneum est. Sed tantundem valet Templi nomen ac ipsius Dei.Dicit ergo Deus se iurare per sanctuarium,quia ipse inuisibilis est:Templum autem est viua quædam eius imago,in qua se conspicuum exhibet. Est enim insigne & symbolum religionis,vbi relucet Dei facies.ErgoDeus non exuit se propria gloria,vt ea templum materiale ornet, sed potius hîc se accommodat ad ruditatem hominum.quia enim per se non potest cognosci, in templo autem quodammodo apparet. Ideo per Templum iurat. Sed specialis ratio notanda est quam non obseruant interpretes, quòd scilicet Deus per sanctuarium suum iurans, repudiet fictitios omnes cultus quibus superbiebant Israelitæ, quemadmodum etiam antehac vidimus. Summa est, Deus qui ritè in monte Sion colitur,& qui illic tantùm vult inuocari,per seipsum iurat:&quanquam sanctitas in ipso solo residet, proponit tamen vobis symbolum sanctitatis suæ sanctuarium illud quod est Ierosolymæ.Ergo repudiat omnes vestros cultus,& habet pro lustris vel lupanaribus omnia vestra Templa.Videmus ergo subesse in hac voce antithesin inter sāctuarium,vbi ritè & legitimèDeum colebant Iudæi,& inter adulterina templa,quę erexerat Iarobeam, deinde omnia excelsa,vbi Israelitæ putabant se ipsum colere.Nunc ergo tenemus quid sibi velit hæc præfatio quum dicit *Deum iurasse per sanctuarium suum, dies venturos esse,imo instare super ipsos,quibus tollentur in hamis,*vel clypeis.צנן significat frigere apud Hebræos: sed צנות vocant clypeos,vocant etiam interdum hamos piscatorios.Quanquam putant alij potius notari instrumentum,quo trahuntur carnes,vt semper alludat Propheta ad superiorem metaphoram.Sed videtur potius aliud velle,&prorsus quidem diuersum,quòd scilicet pingues istæ vaccæ trahuntur quasi pisciculus hamo. Nam postea etiam adiungit spinam, vel rursus hamum.Perinde est igitur acsi dixisset,Vos quidem trahitis magnum pondus,& onerosæ estis vestra sagina: sed crassities ista non impediet quo minus Dei iudicium celeriter vos abripiat,quemadmodum si quis spina,vel hamo extrahat piscem.Videmus quàm apposite conueniant istæ duæ contrariæ similitudines:vos nunc cōfiditis vestra pinguedine:Deus autem eriget vos acsi nullum esset in vobis onus. Extrahemini ergo ab hostibus, non tanquam vaccæ pingues,sed tanquam pisciculi, & sufficiet hamus vnus, sufficiet vna spina,quæ vos abripiat in longinquas terras. Mutatio hæc debuit magis seriò afficere Israelitas, quum intelligerent se exuendos esse sua pinguedine,& opulentia, & perinde abripiendos esse,acsi essent pisciculi,tantùm opus esse hamo,non opus esse magnis plaustris.Sequitur:

3 *Et per rupturas exibitis vnaquæque coram se*, coram facie sua, *& proijcietis vos ab excelso,*vel ex palatio,*dicit Iehoua.*

Nunc aliis verbis exprimit Propheta qualis futura sit clades illius regni.Quanquam diuites ipsos,& proceres regni semper alloquitur. Nam quanuis minetur etiam plebeis & gregariis,non tamen opus fuit disertè ipsos nominari.Quum enim Deus fulminat contra ipsos proceres,nónne terror etiam peruenire debet ad infimos? Ergo Propheta consultò semper dirigit sermonem ad iudices & consiliarios Regis. *Exibitis* ergo *per rupturas vnaquæque.* Vide-

Videmus adhuc perseuerare in illa loquendi forma. Neque enim habet istos splendidos,& magnificos dominos pro viris,sed habet semper pro vaccis:*vnaquaque vacca*, inquit, *exibit per rupturas è regione sua.* Scimus quàm curiosè obseruent ordinem suum diuites : deinde quàm difficiles sint ad illos accessus. Sed Propheta hîc dicit longè diuersam fore rationem: non erit,inquit,triplex murus,neq; triplex ianua,quæ procul arceat omnes strepitus,quemadmodum degitis in otio & quiete : sed vndique erunt rupturæ, & vnaquæque vacca exibit per rupturas:imò *proiiciet se ab ipso palatio:*non vigebunt amplius apud vos istæ delitiæ,nec ista mollities,in qua nunc residetis: minimè,sed tantùm sufficiet salutem fuga quærere. Ergo singuli vestrûm præcipites ruent,quemadmodum si vacca œstro percita,vel stimulis sese proiiciat.Scimus autem impetuosas esse proiectiones vaccarum.Sic etiam vobis continget; inquit Propheta. Nunc ergo tenemus summam verborum. Quidam הרמונה accipiunt pro Armenia,quòd abducti sint Israelitæ in longinquam regionem. Alij etiam accipiunt pro monte Amano:quod prorsus omni colore caret.Ego non accipio quemadmodum alij,pro; In palatio,sed potius,è palatio,vel ab excelso.*Proiicietis* ergo *vos e palatio*, hoc est, non curabitis amplius vestras pompas, vel delicias, sed sufficiet effugere mortis periculum , idque bellnino impetu,quemadmodum si vaccæ absque vllo delectu ruerent.Quòd toties repetit nomen Dei,non est superuacuum:vult enim excutere blanditias Israelitis,quia iam diximus, nimis securos fuisse,imò socordes illos Regis consiliarios & iudices:quia obstupuerât quodammodo in sua pinguedine.Sequitur:

4 *Ite in Beth-el,& scelerate agite in Gilgal,adiicite ad scelerate agendum, & adducite mane sacrificia vestra,ad tres dies,*hoc est tertio anno,*decimas vestras.*

5 *Et adolete è fermento laudem,& adducite voluntarias oblationes,publicate,quia sic vobis libuit filij Israel,dicit Adonai Iehoua.*

6 *Atque etiam ego dedi vobis mundiciem dentium,*alij vertunt obtusiones,sed malè,*in omnibus oppidis vestris , & penuriam panis in omnibus regionibus vestris , & non estis reuersi vsque ad me,dicit Iehoua.*

Hîc rursus Propheta peruersam fiduciam deludit,qua obdurati erant Israelitæ: Putabant enim cultum suum optimè probari Deo,quum sacrificia offerebant in Beth-el & in Gilgal. Propheta autem hîc ostendit quò magis sedulò in peragẽdis illis sacris laborant,eò grauius Deum offendere,& sibi accersere grauius iudicium. Quid proficitis satagendo, quum tam accuratè offertis sacrificia in Beth-el,nihil omittitis quod sit Lege Dei præscriptum? Nẽpe vos magis ac magis prouocatis iram Dei. Non damnat autem Israelitas , quòd putarent se defungi illa compensatione, quemadmodum hypocritæ solent, & hoc nomine etiam sæpe arguuntur à Prophetis:sed cultus ipsos pronũciat vitiosos esse & peruersos & abominabiles coram Deo. Dupliciter reprehendunt Prophetæ sacrificia , vel quum hypocritæ ea coram Deo in compensationem afferunt , vt scilicet effugiant quas merentur pœnas , quasi soluerent Deo quod debent , Sic Ierosolymæ in ipso Templo Iudæi abutebantur Dei nomine: offerebant ex Legis præscripto sacrificia,sed negligebant verum & legitimum finem.Putabant enim Deum placari sanguine pecudum,suffitu & aliis externis cæremoniis. Fuit ergo peruersus ille abusus.Ideo hoc nomine sæpe eos Prophetæ castigant , quòd obtrudant Deo sacrificia compensationis vice,acsi essent hæc vera piacula purgandis peccatis. Hoc nimis est puerile & stultum,inquiunt Prophetæ.Sed longius nunc progreditur Amos.Neq; enim Israelitas ideo tantùm accusat,quòd putent se defungi erga Deum externis cæremoniis:sed pronuntiat degeneres ac præposteros esse omnes eorum cultus,quia scilicet alibi Deum inuocant,quàm ipse præceperat.Deus volebat vnicum esse altare in populo suo,volebat sacrificia illic sibi offerri:Israelitæ autem pro sua libidine templa erexerant in Beth-el, & Gilgal; Ergo Propheta hîc pronunciat meras esse abominationes omnes illos profanos cultus , in quibus tamẽ fiduciã salutis reposuerant Israelitæ.Hæc ratio est cur nũc dicat,*Ite in Beth-el.* Est vox indignantis.Ironicè quidem loquitur Deus,sed interea profert indignationẽ suam, acsi diceret esse prorsus indomitos , nec posse retineri vllis pœnis quemadmodum Gallicè dicimus.*Fay du pis que tu pourras.* Sic etiam ait Deus 20. Ezechiel.Ite, Sacrificate Idolis vestris:quum videret populum tanta peruicacia ruere ad idololatriam & superstitiones , dicit Ite, quasi vellet accendere eorum animos.Certum quidem est,Deum non addere stimulos peccatoribus:sed hoc modo declarat extremam indignationem: quum frustra tentauit retinere homines,ac videt intemperanter furere, tunc dicit, Ite.Perinde est acsi diceret,Vos estis prorsus desperati,nihil proficio bene consulendo.Audite ergo diabolũ,qui vos deducet quò vos propensi estis.*Ite igitur in Beth-el,& illic scelerate agite. Ite in Gilgal, & adiicite ad scelerate agendum,*hoc est cumulate scelera sceleribus. Quomodo autem sceleratè se gerebant in Beth-el?nempe Deum colendo.Hîc videmus quid valeat prætextus bonæ intentio-

nis apud Deum, quem tamen audacter ſemper obiiciunt hypocritæ. Putant, modò propoſitũ ſibi ſit colere Deum, non poſſe improbari quicquid agunt: ita laſciuiunt in ſuis figmentis, & putant Deo ademptum eſſe ius ſuum, ne queri poſſit. Propheta autem pronunciat meras eſſe abominationes, & execranda ſcelera omnes illorum cultus, quorum tamen fiducia putabant Iſraelitæ ſe fore ſaluos. Adiicite igitur ad ſceleratè agendum in Gilgal. Poſtea, Offerte ſacrificia veſtra manè, hoc eſt, ſitis diligentes, ita vt nihil poſſit vobis obiici quantum attinet ad externam ſpeciem. *Poſt tres annos*, hoc eſt, tertio quoq; anno, *afferte etiam decimas* veſtras. Sic enim præceptum erat, quemadmodum legimus Deuter. 14. Quanuis ergo Iſraelitæ in ſpeciem ſatis accuratè Deum colerent, Amos tamen pronunciat hoc totum eſſe friuolum, & nihili, imò abominabile eſſe coram Deo: & quò magis ſatagunt, eò magis accendere ignem iræ Dei in ſua capita. Eodem etiam ſpectat proximus verſus, *Et adolete è fermento laudem.* Loquitur de pacificis. Solebant offerre ſacrificia ad gratiarum actiones vnà cum fermento. Nam aliis ſacrificiis adhibebantur placentæ, & panes azymi. In pacificis autem licebat offerre fermentum. Quanuis ergo Iſraelitæ in ipſis formulis eſſent plus ſatis ſeduli, Propheta oſtendit nihil probari Deo, quia defecerint à puro mandato Legis. Quòd alij accipiunt fermentum in malam partem pro vitio vel corruptela ſacrificij, quod purum à fermento eſſe Lex iubebat, non videtur quadrare. Neque enim hîc aliud in Iſraelitis damnat, niſi quòd diſceſſerint à mandato Legis, quia auſi fuerant mutare locum Templi, deinde erigere nouum ſacerdotium. In aliis ſatis erant cauti & diligentes, ſed illa defectio erat principium abominationis. Fieri ergo non potuit vt Deus reciperet corruptelas: quia obedientia coram eo pluris eſt, quàm omnes victimæ, ſicuti alibi dicitur. Indicite, inquit, נרבות oblationes voluntarias, hoc eſt, etiamſi non tantùm peragatis ſacrificia manè & veſperi, ſicuti vobis mandatum eſt, etiamſi non tantùm diebusfeſtis offeratis alia ſacrificia, ſed vtcunq; accedant voluntariæ oblationes, nihil mihi placet. *Deducite* ergo, & *publicate oblationes voluntarias*, hoc eſt, cum magna pompa inſtituite ſolennes conuentus: tamen hoc nihil aliud eſt, quàm addere peccata peccatis. Sceleratè ergo agitis, quia principium ipſum vitioſum eſt. Et notanda eſt poſtrema pars verſus, quum dicit, *Sic enim libuit vobis filij Iſrael, dicit Adonai Iehoua.* Quum dicit Iſraelitas hoc amaſſe, exprobrat audaciam illam, quòd ſcilicet pro ſuo arbitrio excogitauerant ſibi nouos cultus: quaſi diceret, Ego non exigo ſacrificia à vobis, niſi quæ Ieroſolymæ offeruntur: vos autem offertis mihi in loco profano. Ergo vobis ipſi imputate veſtra ſacrificia, & non mihi. Nam ſcimus vt hypocritæ ſemper Deum ſibi faciant debitorem: quum aliquid laboris ſumpſerunt in ſuis friuolis cæremoniis, putant Deum ſibi eſſe obſtrictum. Deus autem negat ſibi hoc debere ferri impenſum, quia Lege ſua non præcepit: ita placuit vobis, inquit, *Vous faites cela pour voſtre plaiſir, & bien, mettez le ſur vôs contes.* Videmus ergo quidnam Amos ſibi velit hoc loco quum dicit, Sic vobis libuit filij Iſrael, hoc eſt, deberetis conſulere os meum, & ſimpliciter obedire verbo meo, reſpicere quidnam mihi placeat, quidnam mandauerim. Atqui poſthabito verbo meo, & neglecta lege mea ſequuti eſtis quod vobis arridet, & quod natum eſt in cerebro veſtro. Quoniam ergo libido veſtra vobis eſt pro lege, quærite à vobis ſolutionem, quia ego nihil horum admitto. Volo enim ſimpliciter mihi præſtari obſequium: aliud non expeto, niſi vt pareatis Legi meę: quia non facitis niſi veſtra libidine, non eſt cultus nominis mei.

1. Sam. 15. 22.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando voluiſti vitam noſtram formari ad regulam Legis tuæ, & illic manifeſtaſti nobis quid tibi placeat, vt non vagemur incerti, ſed vt tibi pareamus: Da inquã, vt ſubijciamus nos totos tibi, & non tantùm ſacrificemus vitam noſtram, & omnia opera ſed etiam mentes noſtras, & quicquid eſt in nobis prudentiæ & rationis offeramus tibi in ſacrificium vt ſpiritualiter te colendo, nomen tuum verè glorificetur per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

ATque etiam ego dedi vobis munditiem dentium, in omnib. vrbibus veſtris, & penuriam panis in omnibus regionibus veſtris: & non eſtis conuerſi vſque ad me, dicit Iehoua. Hîc expoſtulat Deus cum populo de peruicacia inſanabili, quòd ſcilicet tentauerit ipſum in viam reuocare non tantùm verbo ſuo, ſed etiam grauibus pœnis: nihil tamen profecerit. Hæc durities duplicat culpam, quòd non potuit ſubigi populus ille Dei caſtigationibus. Dicit autem Propheta caſtigatum fuiſſe populum fame. Dedi munditiem dentium, inquit. Figurata eſt locutio, qua ſignificat Amos inediam, & ſeipſum exponit per defectum panis. Tota igitur regio laborauit penuria, & defectu annonæ, quum tamen haberet fertiliſſimos agros, ſicuti ſatis notum eſt. Iam quum finis pœnarum ſit flectere homines in Dei obſequium, vbi nullus profectus ſequitur, apparet obduratos eſſe ad malum animos. Hîc ergo oſtendit Propheta non tantùm vnius culpæ reos eſſe Iſraelitas, ſed etiam peruicaciter reſiſtere Deo, quia non potuerint ſanari eorum vitia vllis pœnis. Diximus iam de fame. Sequitur alterum pœnæ genus.

7 *Atque etiam ego prohibui à vobis pluuiam quum adhuc essent tres menses ad messem, & plui super vrbem vnam, & super alteram vrbem non feci pluere: pars vna compluebatur, & super quam non pluebat exaruit.*

Dixi aliud pœnæ genus hìc referri à Propheta, non tamen penitus esse diuersum. Nam vnde penuria, cuius nuper meminit, nisi ex siccitate? Deus enim quum vult eripere victum hominibus, claudit cælos, vel ferreos ipsos reddit, ne exaudiant terram, quemadmodum alibi vidimus. Interea non superuacuus est Prophetæ sermo, quia vult Deus attentius considerari quas hominibus infligit pœnas. Si simpliciter esuriant homines agnoscent quidem maledictionē Dei nisi stupidi sint. Sed vbi præcedit siccitas, terra fraudat suos cultores, posteà sequitur penuria victus, plus datur hominibus spatij ad meditandam iram Dei. Hæc ratio est, cur Propheta hìc distinctè loquatur de pluuia prohibita, postquam dixit populum fuisse annonæ defectu prius castigatum: quasi diceret, Debuistis saltem longo temporis successu redire ad sanam mentem. Si tantùm die vno offensus fuisset vobis Deus, vel saltem dedisset signa iræ suæ, potuit ipsa breuitas vos excusare. Sed quum exaruerit terra quum Deus pluuiam prohibuerit, quum inde sequuta sit sterilitas, postea superuenerit esuries, qualis fuit hic stupor, non adiicere mentem ad tot signa iræ Dei, & tam continua? Nunc ergo tenemus cur adiungat hìc Propheta siccitatem penuriæ victus, hoc est, causam suo effectui: nempe vt inde melius appareat stupiditas populi. Dicit autem *Deum prohibuisse ab illis pluuiam, quum adhuc restarent tres menses vsq; ad messem.* Si toto mense non pluat, iam terra sitiet: homines etiam ipsi soliciti erunt, quia illud est sinistrum præsagium. Si autem duo menses prætereant aridi, iam incipiunt mirari homines, & horrere etiam. Quòd si ad finem vsque tertij mensis duret perpetua siccitas, illud est quasi portentum. Ergo Propheta hìc ostendit non fuisse vulgari modo castigatos Israelitas, & etiam fuisse stupidos, qui totis tribus mensibus non adiecerint animum ad reputanda sua peccata, quum Deus instaret illis, & quum tam diuturno tempore arderet eius ira. Nunc ergo videmus in hac circunstantia temporis amplificari populi duritiem, quòd ad portentum illud saltem non fuerint expergefacti. *Quum adhuc essent tres menses,* inquit, *vsque ad messem, ego prohibui à vobis pluuiam.* Sequitur alia circunstantia, quòd *Deus plueret super vnam vrbem, super aliam non plueret, pars vna fuerit madida, nulla autem gutta pluuiæ super aliam partem ceciderit.* Hæc diuersitas non potest fortunæ ascribi: nisi homines sponte furere velint, & reiicere omnem rationem, certè coguntur hìc sentire manifesta iræ Dei signa. Quî fit, vt locus vnus bene sit madidus, alter verò arescat? Duæ vrbes vicinæ ita diuersam habeant sortem? Vnde hoc, nisi quia palàm Deus iratus apparet è cælo? Hìc ergo coarguit rursus Propheta populi obstinationem, quòd non perspexerit in ista varietate iram Domini, quæ tamen magis erat conspicua. Finis semper est, vt Deus ostendat sibi negotium esse cum populo incurabili, quia præfractus sit & obstinatus in sua malitia, nec sustineat sibi adhiberi vllum remedium.

8 *Et venerunt duæ tres vrbes ad vnam vrbem, vt biberent aquas, & non satiatæ sunt, & non reuersi estis vsque ad me, dicit Iehoua.*

In hac diuersitate recitat Propheta venisse vrbes duas vel tres ad vnam, vt inde potum peterent, non fuisse satiatas, quòd vbique defecerant aquæ ob tantam hominum multitudinem. Etsi enim fontes poterant sufficere suis incolis, quum tamen vndiq; conflueret tantus hominum numerus, exhauriebantur ipsi fontes. Aggrauat igitur Propheta pœnam à Deo inflictam Israelitis, quòd tanta fuerit sitis, vt ciuitates totæ confluerent ad fontes, vbi audiebant alicubi esse aquam. Hoc verò insolitum est, vt incolæ relinquendo vrbem suam, confugiant ad quærendum potum, quemadmodum feræ bestiæ vbi satiatæ sunt præda, procul currunt aquatum: homines verò conficere magnum iter causa potus, hoc est insolitum. Effodiunt enim sibi puteos, & sua industria quærunt sibi aquas, etiamsi non sponte currant fluuij, vel fontes ipsi potum non suppeditent. Quum ergo homines coguntur domos suas relinquere, & procul quærere aquam, ita vt fontes exhauriant, hoc est portentum notatu dignum. Quî fit ergo vt Israelitæ non respexerint ad manum Dei, quæ tamen tunc erat quasi visibilis? Hinc ergo conuincitur eorum obstinata cæcitas, dum non resipiscunt. Non dubium est quidem fuisse & metu perterritos, & confectos etiam mœrore. Sed hoc totum nihil profuit, quia pergebant interea in suis peccatis, placebant sibi in suis superstitionibus: deinde prosequebãtur etiam præteritam vitam. Quum ergo non exuerint suum ingenium, neque destiterint prouocare assiduè iram Dei, hìc palàm conuincitur ipsorum perdita & desperata obstinatio. Hoc est Prophetæ consilium. Sequitur:

9 *Percussi vos Orientali vento, & rubigine, magnos hortos vestros, & vites vestras, & ficulneas vestras, & oliueta vestra vorauit bruchus,* vel eruca, *& non reuersi estis vsque ad me, dicit Iehoua.*

Si non erudiat vnum pœnæ genus homines, hoc iam satis & super tenentur conuicti coram Deo. Sed vbi pluribus modis ipsos solicitat, & postquam expertus est se frustra eos castigasse vno modo, dum tentat alium modum, & semper nihil proficit, hinc melius apparet prorsus insanabiles esse qui semper torpent, imò manent stupidi, quacunque ratione Deus ipsos adducere tentet ad pœnitentiam. Huc spectat quod nunc addit Propheta. dicit igitur *percussos fuisse Orientali vento.* Ostendit nō semper victus penuriam ab vna causa profectam esse: quia obdurescunt homines vbi tantùm sentiunt vnum incommodum: quemadmodum si qua regio laboret siccitate, putabit hoc esse quasi suum fatum. Sed vbi Deus variis modis homines castigat, certè tunc decebat eos moueri, & serió tangi. Vbi autem prætereunt omnes pœnas clausis oculis, certum est prorsus esse obstinatos, & quasi fascinatos à diabolo, vt nihil sentiant, nihil discernant. Hęc ratio est cur Propheta commemoret diuersas pœnas, quæ iam populo fuerant inflictæ. Nunc ergo dicit *percussam fuisse terram vento Orientali, & rubigine.* Scimus quale vitium sit rubiginis in segetibus, quum scilicet post frigidam pluuiam exoritur Sol, exurit ipsam substantiam, ita vt spicæ flauescant: & sequitur inde putredo. Dicit ergo Deus *corruptas fuisse populi segetes hoc vitio,* quum iam prius siccitas grassata fuisset, neque in tota terra æquali modo, sed ita vt Deus plueret in regione vna, & vicina regio aresceret propter pluuiæ penuriam. Quum ergo hoc dixit Propheta, nunc addit etiam rubiginem. Item dicit *exesas fuisse ficulneas, vites, & hortos fuisse consumptos, & oliueta fuisse corrupta à bruchis,* vel erucis. Quum ergo tot modis admoniti fuerint Israelitæ, nónne fuit mira & prodigiosa cæcitas, quòd attoniti sustinuerint istas Dei castigationes, nec fuerint commoti, vt redirent tandem in viam? Si profectu caruit prima castigatio, si secunda etiam fuit inutilis, saltem serò resipuissent. Sed vbi pergunt suo more, & manent sui similes in illa contumacia de qua diximus, quid amplius restat, nisi vt in totum aboleantur qui ita ludunt cum Deo? Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Cæterùm, hic locus docet, quemadmodum similes alij, neq; fortuitò variare tempora, vt nunc vigeat siccitas, nunc continuæ pluuiæ corrumpant terræ fruges, nascantur bruchi: deinde cælum laboret diuersis vitiis: ostendit hic locus nihil horum contingere fortuitò, sed totidem nobis proponi ante oculos iræ Dei signa. Neque enim gubernat Deus mundum, quemadmodum fingunt profani homines, quasi laxaret habenas cęlo & terrę: sed nunc pluuiam continet, nunc effundit, nunc exurit æstu segetes, nunc temperat aerem, nunc ostendit se beneuolum hominibus, nunc verò ostendit se infestum. Discamus ergo totum naturæ ordinem referre ad specialem Dei prouidentiam. Loquor de speciali prouidentia, ne somniemus tantùm vniuersalem motum, vt faciunt profani homines: sed sciamus Deum velle conspici in quotidianis operibus, ita vt nos signa amoris eius exhilarent, rursum signa iræ eius nos humilient, quò resipiscamus. Hoc ergo discendum est ex præsenti loco Prophetæ. Deinde simul etiam docet Amos ventum, & pluuiam, & grandinem, & siccitatem, & æstum, & frigus esse arma, quibus Deus se ipsum vlciscitur de peccatis nostris. Quoties igitur Deus vult de nobis pœnas exigere, arma sua induit, hoc est, emittit vel pluuiam, vel ventum, vel siccitatem, vel æstum, vel grandinem. Quum ita sit, ne putemus vel fortuitò pluere, vel siccas esse alias æstates, hoc simpliciter pēdere ex situ astrorum, quemadmodum etiam imaginantur homines profani. Sciamus ergo totam naturam sic parere Dei imperio, vt pluuia si opportunè cadat, signum sit amoris eius erga nos: si autem sit aduersa, testetur nobis eius iram. Idem sentire conuenit de æstu, de frigore, & de aliis omnibus. Nunc pergamus in verbis Prophetæ.

10 *Misi in vos pestem secundum rationem Ægypti: percussi gladio robustos vestros, cum captiuitate equorum vestrorum: ascendere feci fœtorem castrorum vestrorum & ad nares vestras,* vel vsque ad nares vestras, vt copula superuacua sit, *& non reuersi estis vsque ad me, dicit Iehoua.*

Nunc expostulat Deus, quòd aliis etiam pœnis non domuerit populi peruicaciam, sed frustra eum ad pœnitentiam hortatus sit ac stimulauerit. Dicit *percussos fuisse peste.* Hactenus loquutus est Propheta tantùm de sterilitate terræ, vel dixit consumptas fuisse fruges aliis vitiis: solam tamen penuriam hactenus recensuit cum suis causis. Sed ille erat vnicus effectus. Nunc autem addit populum fuisse peste afflictum, fuisse item bello: & adhuc perstitisse in sua malitia. Quibuscunque ergo modis tentauerit Deus corrigere vitia populi, Propheta nunc conqueritur ac deplorat hoc frustra fuisse factum. Sed totidem sunt exprobrationes, vt ostendat Deus nihil amplius veniæ sperandum esse, quoniam sic perstiterint indomiti & peruicaces. Dicit ergo *se misisse pestem secundum rationem Ægypti.* דרך significat viàm: sed accipitur pro modo & ratione, quemadmodum Iesaię 10. cap. Percutiam eum secundum rationem Ægypti: loquitur Deus de Sennacherib, acsi diceret, Scitis qualiter olim compescuerim Pharaonis rabiem. Ego nunc iisdem instructus sum armis, vt possim hostem vestrum Sennacherib procul à vobis depellere. Sed nunc Propheta dicit Deum exercuisse erga Israelitas rigorem illum extremum, quo vsus fuerat contra Ægyptios. Quasi diceret,

Ego coactus sum vestra obstinatione conuertere meam potentiam in vos: scitis qualiter olim Ægyptus fuerit à me percussa in fauorem patrum vestrorum: ego tunc ostendi quàm mihi chara esset vestra salus, quum exerui virtutem meam ad perdendos Ægyptios. Quî fit, vt nunc conuertam arma illa in vestram perniciem? Ego enim paratus essem me semper opponere vestris hostibus, & vos liberaliter fouere paterno more in sinu meo. Quum ergo vos mihi sitis pro Ægyptiis, vnde hoc fit, vel vnde ista conuersio, nisi quia me cogitis desperata vestra malitia? Nunc ergo tenemus cur Propheta hîc de Ægyptiis disertè loquatur. Quasi diceret Deum non posse prosequi gratiam suam erga Israelitas, quæ tamen perpetua fuisset, nisi clausissent ipsi viam. Acsi diceret, Ego vos selegeram ab aliis gentibus: nunc autem non tantùm vos castigo promiscuè sicuti Gentes incircuncisas, sed ex professo bellum contra vos gero, acsi essetis Ægyptij. Videmus ergo quantum hoc ad amplificationem valeat, quum Amos confert Ægyptiis Israelitas: quasi diceret ipsos sua obstinata malitia extinguere omnem Dei gratiam, vt memoria adoptionis gratuitæ apud ipsos amplius non valeat. *Misi ergo in vos pestem secundum rationem Ægypti: deinde occidi gladio robustos vestros.* Hoc est diuersum pœnæ genus, quòd occisi fuerint omnes robusti, quòd equi in captiuitatem abducti fuerint, quòd tandem ascenderit fœtor cadauerum, qui ipsos suffocaret. Hæc certè sunt insolita iræ Dei signa. Quum populus hoc etiam modo non resipuerit, hinc iam rursus apparet non fuisse sanabiles eius morbos, quum tot remediis Deus nihil profecerit. Ergo diligenter expendi debent diuersæ pœnarum species, quia totidem Dominus argumenta collegit ad probandam populi contumaciam. Quum dicit *fœtorem castrorum ascendisse vsq; ad eorum nares*, perinde est acsi diceret, non opus fuit vi externa, etiamsi nullus hostis vobis esset infestus, tamen suffocati fuistis quasi proprio fœtore, nam ex castris vestris ascendit fœtor in nares vestras, qui vitam vobis eriperet. Quum ergo Deus putredinē illam intestinam excitauerit, nónne oportuit vos seriò tandem affici & redire ad sanam mentem? Quum inde nullus profectus sequutus sit, quis non videat iam frustra vos castigari, & tantùm supe esse vltimum interitum. Quia frustra pœnis Deus hactenus vos hortatus est, etsi pergat, etiam ludet operam. Quum ergo Deus frustra consumpserit hactenus suas virgas, non est quòd vos moderatius castiget. Necesse est igitur iam vos in totum perire. Hæc est summa: ideo etiam addit,

11 *Subuerti vos secundum subuersionem Dei contra*, vel in, *Sodomam & Gomorrham: & fuistis quasi torris ereptus ab incendio: & non reuersi estis ad me dicit Iehoua.*

Vltrà progreditur Amos, Deum scilicet vsum fuisse ferè simili seueritate erga populum electum, quam olim explicuit contra Sodomam & Gomorrham. Scimus fuisse illud memorabile documentum iræ Dei, quod horrorem debuit incutere omnibus seculis, sicuti etiam adhuc hodie debet. Et Scriptura quum vult nobis graphicè pingere iram Dei, proponit Sodomam & Gomorrham ante oculos. Fuit enim illud formidabile Dei iudicium, quòd vrbes illas percusserit cælesti igne: deinde quòd absumptæ etiam fuerint, quòd terra hiatu absorpserit quinque illas vrbes. Dicit igitur easdem ferè clades grassatas fuisse in populo Israelitico, nisi quòd pauci erepti sunt, quemadmodum siquis titionem rapiat ex incendio. Neque enim dubium est secundam partem versus sic debere accipi per speciem correctionis. Nam si præcisè dixisset Amos, fuisse euersos quasi Sodomam & Gomorrham, hoc fuisset immodicum. Corrigit ergo vel temperat sermonem suum Propheta, quum dicit paucos fuisse residuos, quemadmodum si quis titionem eripiat ex incendio. Sed interea debebant saltem ad tam graues & atroces pœnas moueri, quum Deus non aliter se illis offensum ostenderet, quàm olim Sodomæ & Gomorrhæ. Videtur tamen pugnare historia cum hac narratione Amos: quia vaticinatus est sub Iarobeam secundo filio Ioas. Tunc autem res populi melius habebant, quemadmodum refert sacra historia. Quomodo igitur cōueniet, fuisse Israelitas consumptos instar Sodomæ & Gomorrhæ? Solutio facilis est, si expendimus quod etiam narrat sacra historia, Deum scilicet misertum fuisse Israelitarū, quòd omnes iam antè fuerant consumpti à libero vsque ad captiuum. Quum ergo tam tristis vastitas esset in populo, Deus voluit aliquid relaxationis ad tempus dare. Ergo benedixit regem Iarobeam, vt recuperaret multas vrbes: & tunc iterum floruit populus: sed illa fuit exigua prosperitas. Interim hîc reuocat Amos in memoriam quid passi essent, & quot modis Deus stimulasset eos ad resipiscentiam, nisi prorsus fuissent indomabiles. Ergo non malè hæc duo conueniunt, consumptos fuisse Israelitas antequam Deus illis parceret sub Iarobeam, & interea ad tempus fuisse leuatos cladibus illis, quæ clausum & liberum simul absumpserant: quemadmodū illic disertè exprimitur. Interea notandum est fuisse aliquid residuum in hoc populo; quia Deus dare locū voluit misericordiæ suę ob memoriam fœderis. Dignus ergo erat populus, qui prorsus interiret: sed Deus voluit superstites esse aliquas reliquias, ne quis putaret oblitū esse fœderis sui. Videmus ergo cur Deus aliquid seruauerit, nempe vt pugnaret cum populi malitia, & ostenderet fœdus suum non esse penitus irritum. Sic ergo mediam viam tenuit

2.Reg.14. 25.

Dominus, ne hypocritis parceret, & interea ne aboleret fœdus suum, quemadmodum perpetuum stare oportuit quamlibet impij essent Israelitę ac fœdifragi. Deum ergo in hac exceptione ostendit Propheta fidelem fuisse, & constanter seruasse fœdus suum, quamuis omnes Israelitæ ab eo defecerint. Tandem concludit:

12 *Propterea sic faciam tibi Israel: & quia hoc faciam tibi, præpara te in occursum Dei tui Israel.*

13 *Quia Ecce formans montes, creans spiritum*, aut ventum, *annuntians homini quæ sit cogitatio eius, faciens auroram, tenebras*, & tenebras: subaudienda est copula, *ambulans super excelsa loca terræ, Iehoua Deus exercituum nomen eius.*

Hîc iam pronuntiat Amos sub Dei persona populum frustra veniam sperare, vel modum, vel temperamentum, vel finem suis pœnis: quia scilicet sic tentauerit Deum, & opposuerit desperatam superbiam tot flagellis & castigationibus: *Propterea*, inquit, *sic faciam tibi.* Quid sibi vult particula כה? Exponunt quidam Deum hîc Israelitis denuntiare easdem pœnas, quas priùs fuerant experti. Sed non dubito quin grauius aliquid Propheta intelligat. Tollit nunc exceptionem illā, cuius nuper meminit: acsi diceret, Deum sumpturum vltimam pœnam de hoc reprobo populo, idq; absq; vlla mitigatione. *Sic faciam tibi, Israel*: Tu sensisti antehac quot modis armatus sim ad sumendam vindictam de contemptoribus Legis meę: ego nunc durius tecum agam, quia cogit me tua obstinatio. Quum ergo hactenus nihil erga vos profecerim, iam adhibebo vltimum supplicium. Neq; enim remediis nunc agendum est apud deploratos homines. tenemus quid velit Propheta. *Sic* ergo *faciam tibi*, inquit, *Israel, & quia sic tibi facturus sum.* עקב significat sæpe mercedem vel finem. Posset igitur verti hic locus, Tandem certè hoc faciam tibi. Sed sensus ille videtur aptior, *Quia hoc faciam tibi, para te in occursum Dei tui.* Potest bifariam exponi hic locus, vt sit ironica sententia, vel vt sit simplex & genuina exhortatio ad pœnitentiam. Si accipimus ironicè, sensus erit, Venite nunc, occurrite mihi cum obstinatione vestra: scilicet aliquid vobis proderit: an poteritis effugere vindictam meam, vbi erexeritis contra me cornua, sicuti hactenus fecistis? Et certè quum denuntiet Propheta vltimum interitum populo, videtur hîc velle data opera ipsum pungere mordaciter, quum dicit, *Occurre nunc Deo tuo, & para te:* hoc est, collige omnes vires tuas, & copias, & subsidia: experire quidnam hoc totum valebit. Sed quia proximo capite hortabitur rursus Propheta ad pœnitentiam Israelitas, & spem illis proponet gratiæ: potest etiam hic locus sine figura accipi: quasi diceret, quum videas te constringi reatu: deinde quum videas te frustra captare omnia subterfugia, quia nunquam poteris elabi è manu Iudicis tui: vide nunc serò, *vt occurras Deo tuo:* hoc est, vt præuenias vltimum hunc interitum, qui tibi impendet. Scimus enim Prophetas etiam quum minati sunt exitium electo populo, semper tamen moderari asperitatem suæ doctrinæ: quia erat aliquod semen adhuc residuū, quanuis lateret. Et similes locos vidimus tam in Ioele quàm in Hosea. Non erit igitur incommodum ita exponere verba Amos, quòd populum licèt desperatum, hortetur tamen adhuc ad præueniendam iram Dei. *Para te* igitur *in occursum Dei tui:* acsi diceret, quanuis dignus sis exitio, quanuis etiam Dominus visus sit ianuam præcludere, & vndique occurrat desperatio, adhuc tamen poteris mitigare iram Dei, modò *pares te in occursum.* Sed ista prę paratio sub se complectitur veram renouationem cordis, vbi scilicet homines sibi displicent, vbi mutato animo Deo se subiiciunt, suppliciter precantur veniam. Ergo pondus multum subest in verbo hoc, quum dicit Propheta, *Para te.* Quantum ad occursum pertinet, scimus quid Paulus doceat, prioris ad Cor. ca. 11. Si nos ipsos iudicaremus, non iudicaremur à Domino. Quî fit ergo vt Deus asperius nos tractet, nisi quia ipsi nobis parcimus? Indulgentia igitur hæc, qua nobis blandimur, prouocat iram Dei contra nos. Ergo non possumus aliter Deo occurrere, nisi dum sumus iudices nostri, damnamus nostra peccata, idq; serio dolore. Nunc videmus quid Propheta intelligat, si non placeat figuratè accipere hunc locum. Iam vt magis percellat socordes animos, magnificè hîc extollit Dei potentiam, & multis elogiis eum ornat, vt plus reuerentiæ obtineat atque timoris apud homines, præsertim apud duros & præfractos. Quoniam ergo difficile fuit flectere illa capita, ideo Propheta multos titulos hîc accumulat, quibus commoueat populum ad reuerentiam Dei. Dicit, *Deum formasse montes, creasse spiritum:* deinde *esse cognitorem cordium, homines ipsos non intelligere quid sentiant, nisi quatenus Deus proponit illis suas cogitationes: Deum facere auroram & tenebras:* deinde *ambulare super loca excelsa terræ: nomen etiam illi esse, Iehouam Deum exercituum.* Quorsum hæc titulorum congeries, nisi vt tangantur corda hominum, quæ prius sensu carebant, & quæ demersa erant in cæco stupore? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Sed si quid restabit dicendum de verbis, hoc fiet proxima lectione.

¶PRE-

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum Verbo tuo placidè nos ad te inuites, ne obturemus tibi aures, sed preueniamus virgas tuas & flagella: deinde etiam quum ob nostram duritiem & socordiam qua inebriati sumus, adiungas etiam pœnas, quibus nos asperius solicitas ad resipiscentiam: da, inquam, ne prorsus maneamus indomabiles, sed flectamus tandem corda in obsequium tuum, & subiiciamus nos iugo Verbi tui: & sic erudiamur pœnis, quas nobis iam inflixisti, ac etiam nunc infligis, vt verè & ex animo ad te redeamus, nósq; tibi offeramus in sacrificium, vt gubernes nos tuo arbitrio, & Spiritu tuo omnes affectus nostros ita regas, vt tota vita nostra studeamus glorificare nomen tuum in Christo Iesu Filio tuo Domino nostro, Amen.

EXposuimus versum vltimum quarti capitis, nisi quòd aliquid restabat dicendum de epithetis, quibus ornatur Deus à Propheta. Primò dicit *ipsum formasse montes*, deinde *creasse spiritum*, postea *annuntiare homini quæ sit eius cogitatio, facere auroram & tenebras, ambulare supra excelsa terræ*. Posset videri superuacua verborum congeries, nisi principium illud apud nos valeret, nempe hominum mentes quæ nimium torpebant oportuisse commoueri, vt agnoscerent seriò sibi denuntiari quod prius vidimus. Voluit igitur Propheta excutere socordiam Israelitis, quum produxit Deum in medium cum istis epithetis. Nam vbi profertur solùm nomen Dei, negligitur à magna parte hominum. Necesse est igitur aliquid adiungi, vt expergefiant qui nimis sopiti sunt, & intelligant quanta sit & quàm tremenda virtus Dei. Huc pertinent hæc omnia quæ hic legimus. Nomen רוח bifariam interpretantur: nam quidam ad ventum, quidam ad hominis animam referunt. Si pro Vento accipere libeat, cōueniet cum montium creatione: quia inde emergunt venti propter cauitatem. Si intelligas de hominis anima, cohærebit cum sequenti membro. Mihi quidem probatur de hominum spiritu loqui Prophetam. Nisi fortè ambo connectere quis malit, vt allusio sit ad ventum: & tamen Amos verba facturus de cogitatione, spiritum prius nominet. Iam quod Propheta dicit, *Deum annuntiare hominibus quæ sit eorum cogitatio*, hoc fit plurib. modis. Scimus enim hunc esse prophetiæ vsum, vt homines reatum suum agnoscant, qui prius blandiebantur sibi. Scimus etiam sermonem Dei esse instar gladij ancipitis, qui penetrat vsq; ad ossa & medullas, discernit inter cogitationes & affectus. Deus ergo hoc modo extrahit homines ex latebris in lucem: deinde coarguit etiam illos sine Verbo. scimus enim quid valeant arcani spiritus instinctus. Sed Propheta simpliciter hoc voluit, negotium Israelitis esse cum Deo, qui scrutator est cordium, & quem nihil latet, quantumuis sit absconditum. Quisque sibi optimus est testis suorum sensuum: Propheta autem tribuit Deo gradum superiorem, quòd scilicet melius intelligat quid quisque cōcipiat in animo suo, quàm ille qui videtur habere omnes suos sensus optimè compertos. Quum ergo astutè occultent se homines, hîc Propheta adeò nihil proficere admonet, vt Deus ipse melius intelligat quid intus concipiant, quàm ipsi. nunc ergo tenemus quid in summa velit. Quidam exponunt, *Deum facere auroram tenebras* quasi dixisset Amos conuertere lucem in tenebras: sed subaudienda est potius copula. Nam hîc prædicat Dei potentiam: quia non modò semel creauit mundum, sed quia hunc naturæ ordinem gubernat, & distinctè etiam vices temporum inter se distribuit. Nunc veniamus ad caput quintum.

Heb. 4. 12.

CAPVT V.

Audite verbum hoc quod ego tollo super vos, lamentum domus Israel.

Alij vertunt, Audite verbum hoc, quia super vos, vel pro vobis lamentum tollo: sed postea de vtroque fusius dicemus. Videndum est de summa rei. Propheta hîc pœnam denunciat Israelitis, quam meriti erant: & tamen non putabant sibi instare. Nec verò dubium est, quin ferociter contempserint istam denunciationem, quia nondum facta fuerat mutatio, quæ talem interitum ostenderet. Ergo contemptus fuit Propheta cum suis minis. Sed tamen hîc seuerè minatur Dei iudicium, quod non metuebant. & hæc ratio est, cur dicat *Audite*. Neque enim abs re ita præfatur, sed subindicat eos nimis sibi indulgere, imò aures illorum clausas esse ad sana consilia: alioqui superuacanea fuisset ista admonitio. Obliquè igitur Propheta hîc obiurgat supinam illam securitatem, in qua sibi placebant Israelitæ. Cæterùm quod ad verba spectat, quidam, sicuti attigi, lamentum hoc referunt ad personam Amos, acsi diceret se lugere vicem populi, quoniam videt ipsos esse stupidos, & non sentire quàm formidabilis sit ira Dei. Quoniam ergo ita sibi blandiebantur in peccatis, putant illi interpretes Prophetam hîc suscipere personam lugentis pro desperato illo populo: *Audite*, inquit, *verbum hoc*, nempe quia lamentor super vos. Quò enim magis erant præfracti, non dubium est, quin Propheta maiori fuerit dolore tactus. Videbat enim quàm horribile Dei iudicium illis instaret propter illam contuma-

ciam. Non mirum est igitur si Propheta hîc dicat se suscipere vel tollere lamentum pro populo: & hæc locutio satis trita est in Scripturis. Ego tamen melius puto congruere præsenti loco alterum sensum, vt subaudiamus particulam exegeticam. *Audite* ergo *verbum hoc quod ego tollo super vos,* nempe *lamentum &c.* משא quod vertunt Onus, deducitur à verbo נשא, quod significat Tollere. Et concinna est allusio ad materiam, quæ hîc tractatur. Propheta enim non simpliciter docet populum, neq; etiam solatur, neq; tantùm admonet: sed hîc denuntiat vltimam pœnam. Videmus ergo quò tendat locutio ista *Tollere verbum:* quasi diceret, Ego impono vobis hanc prophetiam. Nam imponitur onus humeris hominum vbi denunciatur ira Dei. Postea sequitur, *Nempe lamentum domus Israel:* hoc est, Ego tollo super vos sermonem, qui vos ad luctum & lamentum coget: etiamsi nunc tam sitis præfracti contra Deum, & respuatis omnes admonitiones, reiiciatis omnes minas: sermo tamen hic tandem erit vobis lugubris. Videtur hic genuinus esse sensus Prophetę. Primo itaque loco perstringit stuporem populi Israel, quum sibi audientiam fieri postulat: deinde perstringit contemptum Dei, quòd spernerent omnes minas: & ostendit tandem hanc prophetiam fore illis lugubrem, vbi diu luserint cum Deo. Lamentum igitur erit domus Israel sermo hic, quem nunc super vos attollo. Sequitur:

2 *Cecidit, nec adiiciet vt resurgat virgo Israel: relicta est super terram suam: non est qui attollat.*

Hæc summa est vindictæ, quæ nunc instabat Israelitis, quanquam securi quiescerent: imò ludibrio haberent omnes Dei minas. Dicit, *Virginem Israel cecidisse.* Nimis argutè exponũt interpretes nomen Virginis: putant enim ideo vocari populum Israel hoc nomine, quia Deus sibi illum desponderat: & quum deberent spiritualem castitatem colere cum Deo, tamen se prostituerent ad omnia inquinamenta. Sed scimus virginem vt plurimum vocari à Prophetis hunc vel illum populum propter delicias. Neque enim Babylon minus vocatur Virgo quàm Samaria, vel populus Israel. Certè subtilis illa interpretatio locum non haberet in Babylone, in Ægypto, in Tyro & in aliis. Ego itaq; non dubito quin hîc exagitet Propheta Israelitas, quòd freti suis opibus sibi blandiebantur. Erant quieti in sua vmbra, & quum afflueret omne genus bonorum, lautè & opiparè viuebant. Quum ergo talibus deliciis essent imbuti, vocat eos Virginem. *Virgo Israel* ergo *cecidit, neque adiiciet vt resurgat.* Potest hîc inclusa esse conditio. Nam statim sequetur exhortatio ad pœnitentiam. Possemus ergo commodè subaudire, nisi maturè resipiscant Israelitę, cadent sine spe restitutionis. Sed possumus etiam hoc referre ad ipsum populi corpus. Cecidit ergo virgo Israel, non quòd deleti fuerint omnes vsque ad vnum, sicut postea videbimus. Dicet enim Propheta, partem decimam fore superstitem: sed hoc propriè dicitur de statu vniuerso populi. Scimus autem sic collapsum fuisse regnum illud, vt postea non surrexerit. Reuersæ enim sunt reliquiæ tribus Iehudah Ierosolymam. Sed Israelitę etiam hodie dispersi sunt per varias mundi plagas: imò abditi vel in montibus Armeniæ, vel in aliis Orientis partibus. Quum ergo verè impletum sit in toto regno quod hîc denuntiat Propheta, possumus sine aliqua subauditione accipere hunc locum, quòd ceciderit virgo Israel. Quanquam enim Deus locum misericordiæ suæ dedit in clade illa totius populi, si quid tamen fuit residuum, nõ pugnat hoc cum prophetia, quòd corpus ipsum populi ceciderit. Cecidit ergo virgo Israel, neq; adiiciet, nempe, vt resurgat, quasi postliminio regnum illud instaurandum sit: & hoc scimus nunquam fuisse factum. *Relicta est super terram suam,* inquit, *& non est qui extollat,* hoc est iacebit: etiamsi maneat in suo loco, non poterit tamen recuperare quod perdidit. Tenemus nunc sensum Prophetę, & simul etiam tenemus populum illum sic excidisse, vt nunquam resurrexerit quantum attinet ad statum regni, vt dictum fuit. Nunc pergamus.

3 *Quia sic dicit Dominus Iehoua, Vrbs è qua egrediebantur mille, manebunt in ea centum: & è qua egrediebantur centum, manebunt,* ad verbum, restabunt, *decem domui Israel.*

Nunc clarius exprimit Propheta quod prius dixerat, nẽpe regnum ipsum periturum, sic tamen vt Dominus conseruet aliquas reliquias. Ergo quantũ attinet ad corpus populi, cecidit Israel: quantũ verò ad reliquias spectat, fuit saluus, sed in hoc exiguo numero, cuius meminit Propheta. Videmus ergo spẽ aliquã misericordiæ fieri Dei electis: sed interea denũtiari interitũ toti populo. Nã prius vidimus fuisse deploratæ malitiæ. Oportuit igitur proferri sententiã vltimi interitus, sed ita, ne abiicerẽt animos pauci fideles, qui latebant in illa multitudine. *Vrbs* ergo *è qua mille egrediebãtur, habebit tamẽ residuos centũ: & vrbs è qua egrediebãtur cẽtũ habebit decẽ.* Solebãt olim decimari exercitus, si qua fuisset illic facta seditio. Sed Deus lõgè grauius iudiciũ hîc minatur Israelitis, quòd scilicet tantùm decima pars salua erit à clade. Nũc ergo tenemus Prophetæ consiliũ. Iã hoc nõ potuit leuare dolorẽ populi: sed hypocritæ magis fuerunt exulcerati, quum audirẽt paucos fore saluos, & spẽ omnem salutis interea sibi

præcidi

præeidi. Quum ergo viderent Deum tam securè acturum, æmulatio auxit dolorem & magis exacerbauit eorum animos: idque voluit Propheta. Neq; enim vtile fuit adhiberi vllum solatium Dei contéptoribus: sed quia Deus adhuc sciebat aliquod esse semen in populo illo, voluit consulere miseris, qui alioqui centies fuissent absorpti dolore, nisi oblata fuisset hæc mitigatio. Ad paucos igitur sermonem hîc dirigit Propheta, quum dicit, In vrbe ex qua mille egrediebantur, centum: & ex qua centum egrediebantur, decem fore superstites. Iam sequitur:

4 *Quia sic dicit Iehoua domui Israel, Quærite me, & viuetis.*

5 *Et ne quæratis Beth-el, & in Gilgal ne eatis, & ne transeatis in Ber-seba, quia Gilgal migrando migrabit, & Beth-el erit in nihilum*, vel in molestiam.

6 *Quærite Iehouam, & viuetis: ne transeat*, vel scindat, *quasi ignis domum Ioseph, & absorbeat, & non sit extinguens in Beth-el.*

Hic rursus hortatur Amos Israelitas ad pœnitentiam: & communis est doctrina omnibus: quanquam maior pars, vt diximus, erat penitus deplorata. Sed oportuit, quandiu stabat populus ille, vocari ad pœnitentiam: quia nondum abdicatus fuerat. Deinde scimus Prophetas concionari, vt alios ad Deum inuitent, alios reddant inexcusabiles. Quantum ad finem & effectum externæ doctrinæ pertinet, communiter omnes vocantur: sed aliud propositum est Deo, quia arcano suo consilio vult trahere electos, & vult excusationem tollere reprobis, vt magis ac magis appareat eorum obstinatio. Cæterùm hoc tenendum est, quandiu stetit populus Israel, semper illic viguisse doctrinam & pœnitentiæ & fidei: & ratio est quam attigi, quòd scilicet adhuc manebant in Dei grege. Non mirum est igitur si Propheta iterum spem veniæ faciat Israelitis, modò resipiscant. *Sic dicit Iehoua domui Israel, Quærite me & viuetis.* Duo sunt membra huius sententiæ: nam per verbum Quærendi Propheta hortatur Israelitas, vt redeant ad sanam mentem. Postea offert Dei misericordiam, si modò ex animo studeant se ei reconciliare. Diximus autem alibi, non posse homines ad pœnitentiam adduci, nisi sperent Deum sibi fore propitium, quia semper fugient illum, atque horrebunt ad eius mentionem quicunque putabunt sibi fore implacabilem. Ergo siquis tota vita resonet nomen pœnitentiæ, nihil proficiet nisi adiungat simul doctrinam fidei: hoc est, ostendat Deum paratum esse ad dandam veniam, si modò ex animo resipiscant homines. Has ergo duas partes, vt separari nequeunt, hîc prudenter & optima ratione coniungit Propheta quum dicit, *Quærite me & viuetis*: acsi diceret adhuc apertam esse ianuam, modò ne Israelitæ maneant obstinati. Sed interea exprobrat quòd sua culpa vltrò pereant. Ostendit enim per ipsos tantùm stare quominus salui sint: quia Deus non tantùm illos in gratiam recipere paratus est, sed præuenit etiam atque hortatur, & sponte reconciliationem quærit. Quî fit ergo vt Israelitæ salutem sibi oblatam aspernentur? Hanc igitur amentiam nunc illis obiicit, quòd interitum saluti præferant: quia non redeant ad Deum, vbi tam comiter ipsos inuitat. *Quærite*, ergo, *me & viuetis*: quemadmodum etiam dicitur alibi, Deum non quærere mortem peccatoris. Gen. 18. 32 Cæterùm iam diximus Prophetas communiter sic fuisse loquutos cum populo, sed doctrinam non fuisse in omnibus efficacem: quia Dominus intus traxit electos suos: alij autem redditi sunt inexcusabiles. Sed interea verum illud fuit, residere totam culpam in populo Israel quòd perirent: quia recusabant salutem sibi oblatam. Quæ enim causa fuit interitus nisi obstinatio? Radix autem mali nónne fuit in eorum animis? Ergo nemo ex illis potuit tergiuersari, quum obiiceret Propheta ipsos sibi autores esse exitij, quia quisque sibi conscius erat propriæ contumaciæ. Sed postea definit rationem veræ pœnitentiæ Amos, quum dicit, *Ne quæratis Beth-el, ne eatis in Gilgal, ne transeatis in Ber-seba.* Quidam existimant hîc Prophetam repudiare omnes fucos, qui solebant obtendi ab hypocritis. Scimus enim quum Deus ad se reuocat homines, quæri obliquos & flexuosos circuitus: quia nemo sincerè ad Deum libenter redit. Vident quidem homines, se meritò coargui, vbi à Deo recesserunt: sed quum reuocantur, circumeunt, vt dixi, & non tenent rectum iter. Ita quamuis fingant se Deum quærere, captant tamen effugia, ne se illi offerant: hoc verum est: sed Propheta longius progreditur. Hîc enim ostendit non modò ludere operam Israelitas quum proficiscuntur in Beth-el, sed grauiùs Deum offendere: quia superstitio illa per se erat damnabilis. Si concionatus esset Amos Hierosolymæ, dixisset, Ne eatis in Templum: frustra enim mihi offertis sacrificia: quemadmodum etiam postea dicet: Ne veniatis cum pecore vestro: illic enim ostendit non placari Deum cæremoniis: imò hoc eodem capite reiiciet dies festos cum sacrificiis, sed hoc loco altius conscendit, quòd scilicet res sint prorsus contrariæ, Quærere Deum, & quærere Beth-el: quasi diceret, Si ex animo ad me reditis, exuite omnes superstitiones, quibus hactenus fuistis addicti. Hæc enim est regula veræ conuersionis, vbi displicet sibi peccator in suis vitiis, & odit quæ priùs placebant, & mutato animo totum se Deo addicit. Hoc ergo nunc agit Propheta: quasi diceret, Si vobis animus est ad Deum reuerti, iam abiicite omnes vestras superstitiones. Neque enim hæc simul coniungi possunt, vera religio & idololatria. Quandiu ergo mane-

bitis defixi in peruerso isto cultu, cui estis assueti, semper alieni eritis à Deo. Ergo reconciliatio hæc postulat, vt valedicatis vestris corruptelis. Sũma igitur hæc est, Israelitas nõ posse Deo reconciliari, nisi à suis superstitionibus recedant. *Facessant*, inquit, *Beth-el, & Gilgal, & Ber-seba.* Scimus autẽ in Beth-el fuisse erectos vitulos. Deinde non dubium est quin Gilgal etiam ob memoriã trãsitus fuerit locus celebris: quia illic secundò fuerãt circũcisi filij Abrahæ, vt satis notũ est. Quantũ attinet ad Ber-seba, scimus Abrahã illic diu habitasse, & sæpius obtulisse sacrificiũ Deo. Iam κακοζηλία hæc semper in mũdo grassatur, vt sine ratione & iudicio arripiat aliquid speciale quũ Deum colere instituit: sicuti fieri videmus in Papatu. Atqui Deus nobis præscribit certã Legẽ qua colatur, ita vt nõ velit deinde misceri nostra figmẽta. Quum ergo temere arriperent exemplũ Abrahæ eius posteri, quũ memoriale etiã illud circuncisionis extollerẽt, Deus repudiauit omnia eiusmodi figmẽta. volebat enim Ierosolymæ coli, vt satis notũ est. Deinde volebat vnitatẽ & cõsensum foueri in illo populo, quum esset vnum Tabernaculũ & vnũ altare. Nunc ergo tenemus consilium Amos, quòd scilicet ficta sit conuersio populi, donec facessant omnes superstitiones & vitiosi cultus, quibus assueuerant. *Ne* ergo *quæratis Beth-el, ne veniatis in Gilgal, ne transeatis in Ber-seba.* quemadmodum hodie si quis miscere velit fæces Papatus cum puro & integro Dei cultu: vt multi sunt hodie mediatores, qui dum vident non posse improbari nostram doctrinã, vellẽt aliquid medium fingere: hoc est, vellent conciliare Papatum cum doctrina Euangelij. Propheta autem ostendit talẽ mixturã non posse ferri à Deo: Quare? neq; enim conueniet lux cum tenebris. Ergo corruptelę semper euertent verũ Dei cultũ, donec abolitę fuerint. Nunc tenemus etiam doctrinæ vsum, quòd scilicet non possit restitui integer Dei cultus, nisi corruptelis mundi valere iussis, quæ alienæ sunt ab eius Verbo. *Ne* ergo *veniatis in Gilgal, quoniã migrando migrabit:* est allusio in Prophetæ verbis, Gilgal voluendo voluetur. Nã Gilgal habet non ẽ à Voluendo: Gilgal gallando gallabitur, si posset fingi aliquod tale verbũ: hoc est, vertetur volubili versione. Significat Deus locũ hunc, cuius præsidio putabant se esse tutos Israelitæ, fore perdẽdum, vt iam destinatus erat suo excidio. *Gilgal* ergo *migrando migrabit:* non quòd mutari potuerit locus, sed quia superficies tota fuit deleta, vt nihil illic restaret præter horrenda signa vindictæ Dei. Postea adiungit, *Quærite Iehouam, & viuetis.* Non est superuacua repetitio, sed confirmat Propheta quod iam exposui, nempe tãtam esse repugnantiam veri & legitimi cultus cum idololatria & superstitione, vt populus Israel, quandiu retinet suas corruptelas, ostendat sibi nihil esse cum Deo quicquid ore prætexat vel cæremoniis. *Quærite*, inquit, *Deum & viuetis.* Et hæc repetitio multum habet in se efficaciæ, vt hypocritæ intelligant se meritò damnari, vbi non sese totos Deo consecrant. Vellent enim semper litigare cum Deo, si liceret ac permitteretur: Cur Deus tam præcisè nobiscum agit? cur non concedit saltem nobis aliquid? neq; enim illi omnia negamus: sed si facimus quod putamus rectũ esse, cur non saltem hac in parte nobis indulget? Iam si Deus nimium vrgeat nõ tantùm doctrina, sed etiam pœnis hypocritas, illic fremunt, & obstrepunt etiam. Ideò Propheta secundò inculcat, *Quærite Dominum & viuetis:* acsi diceret, Nihil proficitis tergiuersando. Nam si quis verè & ex animo Deum quærat, Deus eum non frustrabitur, recipiet in gratiam, benedicet etiam. Ergo quòd tabescitis in malis vestris, hoc imputate vestræ obstinationi & contumacię: quia non verè quęritis Deum. Dum enim retinetis vestras corruptelas, hoc non est ipsum quærere, quemadmodum prius dixi. Iam addit, *Ne fortè transeat quasi ignis.* צלח significat transire, significat etiam scindere, interdum prosperè agere: sed hoc loco non dubium est quin velit Propheta quod iam dixi. *Ne* ergo *transeat quasi ignis in domum Ioseph, & deuoret, neque sit qui extinguat in Beth-el.* Hîc non exprimitur Dei vindicta, sed facilè subaudiri potest. In sensu ergo nulla est obscuritas: quia denũtiat, si Israelitæ animos obstinent contra Deum, incendium instare, quod vbi eos corripuerit, vorabit & consumet. *Veniet* ergo, vel transibit *ignis in domum Ioseph.* Alij, Scindet, quod tantundem valet. Per Domum Ioseph significat Ephraim: quia scimus illum fuisse secundum filium Ioseph, & per synecdochen solẽt complecti Prophetæ decem Tribus quum loquuntur de Ephraim, vt satis notum est. Domus etiam Ioseph interdum vocatur regnum Israel. *Ne* ergo *ascendat quasi ignis in domum Ioseph, & absorbeat, & non sit qui extinguat.* Hoc ideo dicitur, quia Israelitæ nunquam putassent se ita consumendos repentino incendio. *Vorabit* igitur *ignis domum Ioseph, & nõ erit qui extinguat.* Ego in proximo versu vnum omiseram quod nunc animaduerto. Nam illic dicebat Propheta, *Beth-el erit in molestiam*, vel in nihilum. Scimus alibi vocari Beth-el Beth-auen, hoc est, domum iniquitatis: & Auen nunc est iniquitas Hebræis, nunc dolor, vel molestia, nunc labor, vel difficultas, nunc etiam nihilum. Hoc loco non accipitur pro peccato, hoc certum est: sed potius de pœna loquitur Amos, quæ manebat locum illum, quum esset Deo abominabilis. Sicuti ergo dixerat de Gilgal, locum illũ voluendũ esse, ita nunc dicit Beth-el fore in molestiam aut dolorem, vel in nihilum. Vterque sensus satis bene quadrat, quòd scilicet Beth-el vnde sperabant remedium omnibus malis Israelitæ, erit illis in molestiam, hoc est, erit causa excidij, vel in nihilum: quasi diceret, spes illorum fallaces esse & irritas, quòd expectent aliquod solatium ex Beth-el. Postea sequitur:

7 Qui

7 *Qui conuertunt in absynthium iudicium, & iustitiam in terra dimittunt.*

Hîc descendit Propheta ad secundam Legis tabulam, postquam inuectus est in superstitiones. Solent interdum Prophetę excutere blanditias hypocritis, quum obtendunt Deo externa integumenta: & dicunt cæremonias omnes esse inutiles nisi præcedat cordis integritas. Sed hoc loco Propheta disertè vtrunque damnat in Israelitis, quòd scilicet corruperint verum Dei cultum, desciuerint à Legis doctrina, & sese polluerint impiis superstitionibus. Deinde secundò etiam reprehendit quòd sceleratè & improbè se gerant erga homines, quòd abiecto omni studio recti & æqui sese proiiciant ad rapinas, ad crudelitatem, ad fraudes. Hoc ergo secundum membrum nunc tractat Propheta, quum dicit *eos conuertere iudicium in absynthium, & iustitiam dimittere in terra.* Sed reliqua differam in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos ita esse implicitos non modò prauis cupiditatibus, sed etiam illecebris Satanæ: deinde etiam ignorantia & cæcitate: da, inquam, vt Verbo tuo excitati simul etiam discamus aperire oculos ad salubres tuas admonitiones quibus nos ad te reuocas: & quoniam hoc non possumus nisi Spiritu tuo duce ac praeeunte, fac vt illustret ipse nostros oculos; quò verè & ex animo ad te conuersi, sentiamus te propitium & exorabilem esse his omnibus qui te quærunt sine fictione, vt tibi reconciliati per Christum, sentiamus etiam te nobis esse propitium patrem: & nos omni genere benedictionum prosequaris, donec tandem nos colligas in regnum illud tuum cæleste per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

QVi conuertunt in absynthium iudicium, & iustitiam relinquunt in terra.* Diximus heri cur hanc sententiam Propheta addiderit. voluit enim modis omnibus reos peragere Israelitas. Postquam inuectus est in superstitiones, iam addit, etiam cum hominibus ipsos peruersè & iniquè agere. Aggreditur autem proceres ipsos, qui præfecti erant relicto populo: non quòd illi soli obstricti essent culpæ, sed quia trahebant secum totum vulgus. Nam scimus defluere morbos à capite in corpus reliquum. hæc igitur ratio est cur stylum præcipuè dirigat Propheta in ipsos gubernatores. Dicit *eos conuertere iudicium in absynthium.* Similitudo hæc satis frequenter occurrit. Scimus nihil dulcius esse æquitate, vt quisque ius suum obtinet. Nam hoc plurimum valet ad pacem retinendam. Nihil ergo nobis gratius esse debet, quàm vbi viget rectitudo & ęquabilitas. Hęc causa est cur Propheta amaritudinem vocet prauitatem hanc, vbi iudicio non est locus, neq; rectitudini. Dicit etiam *in terra deiici iustitiam:* acsi diceret proiici in terram. Debebant autem iudices ipsi tueri rectitudinem in populo. Scimus enim hoc ipsis iniunctum esse munus. atqui Propheta eos accusat, quòd relinquant in terra iustitiam, hoc est, quòd sinant eam iacere. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Sequitur:

8 *Qui facit Pleades & Orionem, qui conuertit in lucem matutinam tenebras, & diem in noctem obtenebrescere facit: qui vocat aquas maris, & effundit super superficiem terræ: Iehoua nomen eius.*

Contexunt quidam interpretes hunc versum cum superiore. Putant enim hîc exponi à Propheta quod prius dixerat. sed longè falluntur, & corrumpunt etiam Prophetæ sensum. Diximus.n. Prophetam illo versu ostendere Israelitas non modò esse perfidos & fœdifragos aduersus Deũ, quia desciuerant à genuino eius cultu, sed etiam homines iniquè & improbè vexare. Isti sũt putãt metaphoricè Deum vocari Iustitiam, & religionem vocari Iudicium: hoc nihil ad Prophetæ mentem: imò, vt iam dixi, prorsus alienum est. Quid ergo nunc sibi vult Propheta? ego seorsum accipio hanc sentẽtiam. sed tamen videndum est cur Propheta tam magnificè prædicet nobis potentiam Dei. Scimus quàm securè ludant hypocritæ cum Deo, acsi negotium illis cum puero aliquo esset. Fingunt enim Deum pro suo ingenio: imò ipsum transfigurant quoties libitum est, & putant oblectari friuolis nugis. Hinc tam facilis apud illos placandi Dei ratio: quum multis modis prouocarunt iram Dei, in promptu est hîc aliquod piaculum, & putãt satisfactum esse Deo. Quoniam igitur hypocritæ imaginantur Deum similem mortuo idolo, hæc ratio est cur Propheta, vt facessant istæ blanditiæ, ostendat longè aliam esse naturam Dei. Qualem putatis esse Deum? inquit: vos enim affertis expiationes vestras nihili & friuolas: quasi verò Deus contentus sit istis nugis, quasi puer sit, vel aliqua muliercula, *Ipse est* igitur *qui facit Pleades & Orionem qui conuertit mane in tenebras, qui noctem die permutat, qui effundit super terram aquas maris.* Ite nunc & vestros lusus producite: quasi verò pateat vobis accessus ad Deum, vbi vestris ludicris illum studueritis placare. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Videmus quomodo separari hæc sententia debeat: & tamen coniuncta sit cum tota Prophetæ concione. Postquam enim inuectus est in crassa populi scelera, quoniam videt sibi certamẽ esse cum duris capitibus, imò cũ subsannatoribus Dei, excandescit, & asperius exclamat, Qualẽ putatis vel fingitis esse Deũ? describit

ergo Propheta longè aliam naturam Dei, quàm hypocritæ in cerebris suis fabricent. Quales sunt vestræ pictura? inquit: Deus enim vobis est quasi puer. Atqui *ipse fecit Pleades* & *Orionem*. Alij עיש vertunt Arcturum. Nec magnopere sudandum est in istis nominibus: quia Iudæi, vt destituti fuerunt omnibus scientiis liberalibus, hodie non possunt certò statuere quid sibi velint nomina stellarum: sicuti etiam in herbis ostendunt prorsus suam inscitiam. Satis quidem sunt audaces: definiunt quid significet vnaquæque vox: sed interim produnt suam ignorantiam, vt dixi. Et Propheta noster erat homo pecuarius, non didicerat astrologiam in pueritia, neq; etiam in ętate virili. loquitur ergo de stellis vulgari hominum more: sed non dubium est quin deligat duas stellas inter se contrarias. Scimus *Pleades* (quæ Vergiliæ etiam vocantur) esse mites. nam quum oriuntur asperitatem frigoris remittunt: deinde afferunt secum vernam pluuiam. *Orion* autem est stella vehementior, imò concitat semper graues & turbulentos motus tam in exortu suo quàm in occasu. Quum ita sit, Propheta hic nominat pro more vulgi stellas notissimas. Dicit, quum Dominus permutet vices temporum, vt asperitatem hyemis sequatur veris temperies: deinde quum dies noctibus succedant, & tenebræ luci: quum etiam Deus turbidum cælum repentè ex sereno reddat, dum scilicet vapores extollit è venis terræ, vel ex mari: quum ergo mutationes istæ nobis reddant formidabilem Dei potentiam, quî fit vt tam securè ludant cum eo homines? Vnde tantus hic stupor, nisi quòd præteritis Dei operibus, nudum relinquunt ei nomen, & quod est ante oculos non aspiciunt? Videmus ergo quàm benè & concinnè Propheta hîc potentiam Dei nobis prædicet, & quàm tempestiuè de ea concionetur. Facit igitur *Pleades & Orionem*, deinde *mutat in manè tenebras, diem facit obtenebrescere in noctem.* Hîc producit in medium varias temporum vices. Neque enim fortuitò nox mutatur in diem, & tenebræ terram occupant, postquam sol illuxerat. Quum ergo hæc varietas etiam nolētes expergefaciat, vt cogat reuereri Deum, quomodo maiestas eius poterit esse hominibus ludibrio, vt afferāt suas placationes friuolas, & putent illum iam non amplius irasci, vbi aliquid friuolum & puerile illi obiectum est, quemadmodum si sonitu æris nutrix puerum infantem oblectet. Iterum dico vnde tantus hîc stupor, nisi quia homines sponte claudunt oculos ad hanc imaginē tam præclaram, in qua Deus seipsum nobis ostendit, ita vt nos omnes ad reuerentiam sui cogat? Iam ergo videmus cur hîc Propheta describat varias temporum vices. Dicit etiam de aquis maris, *Vocans*, inquit, *aquas maris, & effundens super terræ superficiem.* Quidam hoc exponunt de fontibus, quia existimant omnes aquas oriri è mari, & fontes nihil aliud esse quàm maris oculos: sed videtur hoc potius referri debere ad pluuias. Neq; enim tam conspicua est Dei virtus in aquis subterraneis, quàm vbi repente obscurat totū cælum vaporibus. Vnde enim fit vt cælū quod nuper lucidū erat, nunc sit tenebrosum? Videmus surgere vapores: cuiusnam imperio? Philosophi quidē afferent causas naturales: dicētattrahi à solis calore vapores illos tam ex terra quàm ex mari. Sed interim cur hodie potiusquàm heri? vnde ista diuersitas, nisi quoniam Deus ostendit subesse suo imperio elementum aquæ? Deinde aerem ipsum, similiter vapores, qui procreantur quasi ex nihilo. Quid.n. est vapor, nisi aer crassus vel aer densatus? & tamen proueniunt vapores è terra ex locis cauis, sicuti etiam ex mari. Certè aqua ex se non produceret nouum elementum: est pōderosa. Vapores autem in altum tolluntur, quî fit vt aqua ipsa quasi renuntiet suæ naturæ? Nam vapores sunt medij inter aerē & aquam, & tamen penetrant supra aerem & consurgūt ex terra ad cælum vsque. Non abs re igitur Propheta dicit vocari aquas maris, hoc est, vocari è mari ipsos vapores, & postea effundi super terrę superficiem. Hoc potest tam de nubibus intelligi quàm de pluuia. Nam nubes sese extendunt super terram & operiunt nos: pluuia etiam ipsa effunditur super terrā. hoc est certè admirabile Dei opus. Ideo concludit Propheta, *Iehoua est nomen eius:* nō est vestrum idolum quod fabricatis vobis. Nam vestra piacula possent quidem puero risum elicere, sed non poterunt satisfacere Dei iudicio. Ergo cogitate vobis negotium esse cum Deo ipso, & ne amplius vos decipiant istæ fallaces imposturæ. Sequitur:

9 *Qui fortificat vastatorem super robustum, & vastator super munitiones ascendet.*

Iam non disserit Propheta de ordinariis Dei operibus vbi refulget tam maiestas eius plena reuerentiæ, quàm horribilis potentia: sed propius vrget ipsos Israelitas, qui ita obduruerant in suis sceleribus, vt nullo modo essent flexibiles. Hîc ergo Propheta insultat eorum contumaciæ, dicens, Quid putatis fore? vos estis robusti: Deus autem excitabit vobis prædones, qui præualebunt & contundent, ac frangent vestram duritiem, quam nunc ipsi Deo opponitis. Postquam ergo iniecit terrorem à descriptione ordinis naturæ, iam minatur ipsos sensuros Dei potentiam in seipsis: quia vtcunque occalluerint, imò iam ferocia sua audeant insurgere contra Deum, hoc ipsis nihil profuturum denuntiat: quoniam in manu Dei erit aliquis vastator, qui præualebit contra ipsorum duritiem. *Et vastator*, inquit, *ascendet super ipsas munitiones*, vel munitiones intrabit. Deridet hîc obliquè Propheta inanem fiduciam, qua turgebant Israelitæ quum viderent se esse clausos munitis vrbibus, haberent sua præsidia & opes. Dicit hoc totum fore illis inutile, vbi Deus excitauerit robustos prædones, qui penetrent in portas optimè munitas, & insiliant supra muros, & vrbes bene

clausas

clausas ingrediantur. Iam ergo videmus quorsum tendat in his verbis Propheta. Nunc facilis erit applicatio huius doctrinæ in vsum nostrum. Si quando non satis mouebimur vel doctrina, vel admonitionibus, vel minis, succurrat in memoriam nostram quod Propheta hîc docet: nempe cum Deo non esse ludendum: & hypocritas nihil proficere lusoriis suis cæremoniis quum illi sacrificant, & quum obiiciunt sua piacula, quæ Deum minimè oblectant: Quare? nam ex natura Dei hoc facilè colligi potest. Ergo ne Deum transfiguremus, discamus attollere oculos in conspectum eius: deinde circunferamus eos huc & illuc, & tunc coget nos ad reuerentiam & timorem potentiæ suæ. Sequitur:

10 *Oderunt*, odio habent, *in porta corripientem*, *& loquentem rectum abominantur.*

Probabile est hoc etiam versu iudices ipsos obiurgari à Propheta: quanquam potest extendi etiam hæc doctrina ad totam plebem. Sed quoniam totus ferè sermo dirigitur contrà iudices, ego facilè subscribo huic sententiæ, quòd etiam nunc Propheta iudices accuset hoc nomine: quia vbi sibi permiserint multam licētiam, non sustineant tamen reprehendi: imò abominentur omnes obiurgatores. Quod ergo dicit odio haberi in porta obiurgatorem, sic exponi debet: quoniam iudices in porta sedebant, vbi peruerterant ius & æquitatem, si quis vellet eos monere sui officij, ipsos fastuosè repudiasse omnes admonitiones: imò abominatos esse. *In porta* ergo: hoc est, qui debebant aliis præire, & si quid esset vitiosum in populo debebant corrigere, illi non possunt ferre vllum obiurgatorem, quum tamen eorum vitia acribus indigeant remediis. Atque vtinam hodie morbus hic bene sanatus esset. Videmus autem vt Reges, & quicunq; in mundo potestate aliqua præditi sunt, velint esse sacrosancti, neque admittant vllam reprehensionem. Statim læditur in eorum persona Dei maiestas: vt queruntur, & clamitant ipsi, quum Doctores & serui Dei audent detegere ipsorum flagitia, non est igitur hoc vitium vnius temporis quod damnat Propheta, sed hodie etiam quicunque tribunalia occupant, vellent immunes esse ab omni reprehensione, vellent sibi permitti licentiam peccandi, quia non putant se esse ex vulgari hominum ordine, sed putant se exemptos omni iudicio: volunt deniq; sine vlla æquitate dominari, quia imperium ipsis nihil aliud est quàm effrænis licentia. Nunc ergo tenemus quid Propheta velit. Iam sequitur:

11 *Quia calcastis pauperem*, vel onus imposuistis, *& onus frumenti abstulistis ab eo, domos excisionis*, hoc est, ex lapide quadrato, *ædificabitis, & non habitabitis in illis: vineas desiderabiles plantabitis, & non bibetis vinum earum.*

Hîc denuntiat Propheta, quum ex rapinis ditati fuerint iudices, tamen Deum non passurum vt potiantur tali præda, sed ipsos spoliatum iri, vbi accumulauerint magnas opes. Hæc summa est. Videmus ergo Prophetam hîc non litigare cum hominum vulgo, sed ipsos principes ex professo aggredi, quoniam ab ipsis oriebatur quicquid mali erat. Hoc primum est, quòd *onus imposuerint pauperibus*, quòd *abstulerint ab ipsis frumētum*. Primum dicit, onus imposuistis, vel calcastis. Nam vtroq; modo potest accipi hoc verbum: sed ad summam rei parum interest. Non sæpe quidem legitur verbum quadratum: sed exponunt interpretes pro calcare vel onus imponere. Non dubito quin Propheta hîc iudices accuset, quòd nō pepercerint miseris hominibus, sed illos tributis & exactionibus grauarint: hoc est igitur onerare pauperes. Deinde addit, *abstulistis onus frumenti*. Non dubium est quin Propheta hîc delegerit speciem sæuitiæ in rapinis, quæ maximè erat detestabilis. Si pecuniam auferant iudices, si munus aliud, hoc non erit tam odiosum, quàm vbi suis humeris coguntur afferre triticum pauperes. Perinde enim est acsi vitam suam dederent istis prædonibus. Vbi ergo cogunt iudices sibi afferri onus frumenti, perinde est acsi pauperes ipsos iugularent, vel extraherent sanguinem ab eorum venis: quia fraudant eos sua alimonia & victu. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Vos*, inquit, *onerastis pauperes, & abstulistis ab illis onus frumenti.* בר quidam vertunt Electum, sed malè. *Ideo vos ædificabitis*. Hîc denuntiat non fore spei suæ compotes, quia ideo vndiq; rapiunt, vt ædificent magna palatia: deinde vt acquirant amplas possessiones, vt deniq; & se & suos hæredes locupletent. Decipiet vos, inquit, vestra opinio: fraudate, expilate, rapite: sed Dominus tandem spoliabit vos istis rapinis. Vbi enim fueritis venales, & prostitueritis non modò animos vestros sed pudorem pro lucro, vbi multum operæ & laboris sumpseritis ædificando, *non* tamen *habitabitis in palatiis vestris:* vbi plantatæ fuerint magno sumptu & magna cura vineæ, *non bibetis* tamen *vinum earum:* quemadmodum etiam dicit Iesaias, O prædator, tu etiam eris prædæ expositus. Et experientia communis hoc docet. Iesa. 33. 1.
Videmus enim qualiter Dominus transferat huius mundi possessiones. Qui visus est hæredes suos in perpetuum ditasse vbi moritur, tamen tota vita videbimus eum priuari suis facultatibus. erit enim ieiunus in magna abundantia & quasi famelicus. hoc frequentissimum

est. Iam vbi ista copia ad hæredes peruenerit, incidet in hæredes prodigos, qui statim omnia dilapidabunt. Etiam interdum non permittit Dominus vt tantis opibus sint hæredes, sed sparguntur huc & illuc: nomen ipsum extinguitur, quod maximæ erat curæ istis magnificis & opulentis hominibus, qui vellent eminere in mundo etiam centum seculis post mortem suam. Tenendus est igitur hîc locus Prophetæ, vbi dicit hanc mercedem repositam esse prędonibus & iniustis raptoribus, vt postquam congesserint magnas opes, Dominus ipsos spoliet, nec patiatur frui illa abundantia, quam adeò solicitè ex omnibus partibus rapuerant. Nunc pergamus.

12 *Quia cognosco magnas iniquitates vestras*, vel multa, רבים, *& robusta scelera vestra, afflictores iusti, sublatores redemptionis, & pauperes in porta declinare faciunt,* hoc est, causa cadere faciunt.

Hîc Propheta Deum loquentem inducit, quò plus autoritatis habeat comminatio. Scimus enim, vt iam dictum est, Prophetas contemni à superbis hominibus: sed vbi Deus ipse in medium progreditur, nisi terrorem afferat hoc mirum est: interea saltem excusatio tollitur hominum superbiæ, nisi Dei mentio ipsorum corda tangat, atq; etiam humiliet. *Ego*, inquit, *noui vestras iniquitates:* quasi diceret, Non putatis vos esse obnoxios reddendæ rationi apud homines, vt fortè non erit vobis reddenda ratio: sed quomodo putatis vos posse effugere meum tribunal? ego enim sum iudex vester, & meum est imperium: vtcunq; nunc vel ferociter calcitretis, vel tergiuersemini contra me, tamen necesse est scelera vestra à me iudicari. *Ego* igitur *noui vestra scelera*, inquit Dominus. Et quoniam suo splendore colorant quoduis flagitium diuites, & præsertim magistratus qui ornati sunt publica persona, Deus dicit turpitudinem illorum sibi esse cognitam: acsi diceret, Litigate quantum libuerit, sed vestræ iniquitates sunt mihi satis compertæ: nihil proficitis cauillis istis. Deinde non leuia tantùm delicta in ipsis reprehendit, sed dicit iam prorsus esse intolerabiles. In summa potentia si quid peccatur, solet venia dari: quia nihil magis difficile est, quàm vt quis retineat tantam integritatem, vbi sustinet tam magnum & graue onus, vt nihil culpæ admittat. Sed Dominus hîc ostendit non leuiter esse culpabiles: sed scelera ipsorum esse grauia, & atrocia, vt iam nequeant ferri. Nunc ergo tenemus quale sit istud Prophetæ consilium. Ergo si perstringit oculos superbis hominibus sua magnitudo: sciamus tamen eos non abrogare Deo ius suum, quia etsi hodie non iudicet, tamen breui conscendet suum tribunal. Et admonet, pompas istas, quibus hodie teguntur multa scelera, esse vmbras duntaxat, & diffluere. hoc est quod intelligit Propheta. Vocat deinde *Oppressores iusti*. Hîc species aliquas enumerat, in quibus potuit quasi palpari scelerata & crassa improbitas iudicum, quos nunc alloquitur: *Vos*, inquit, *iustum opprimitis:* hæc vna est species. Deinde sequitur altera, quòd tollant כופר, expiationem, vel pretium redemptionis. Non dubito quin hîc diuersum aliquid notare velit Propheta à superiore scelere. Quanquam interpretes confundunt hęc duo, ego tamen existimo longè esse diuersa, nempe quòd iudices isti mercenarij paciscuntur cum improbis, simulatq; vel homicidium aliquod perpetratum est, vel alia violentia: denique simulac quispiam graui peccato se implicuit, vident prædam esse captam, & cupidè inhiant: cuperent cędes multas quotidie patrari, vt scilicet inde captent lucrum. Quoniam ergo ita sunt intenti prædæ iudices isti, ideo Propheta eos arguit quòd *sublatores sint redemptionis*, debebant punire scelera. hoc non faciunt: impunè dimittunt improbos, parcunt homicidis & adulteris, & furibus, & veneficis, non autem sine mercede, dum illi afferunt suam redemptionem, & recedunt quasi innoxij. Nunc tenemus quid velit hîc Propheta: & vtinam hoc vitium non esset adeò vulgare: sed hodie in hoc tantùm apparet seueritas multorum iudicum, quòd lucrum venentur ex sceleribus, & videtur esse quasi aliqua redemptio. Hoc enim propriè significat nomen כופר. Quum ergo hodie etiam grassetur hoc malum, non mirum est si Propheta, dum vult reprehendere corruptelas sui temporis, dicat iudices captare redemptionem. Deinde addit, *Pauperes, faciunt cadere* iudicio *in porta*. Hæc tertia est species, vbi Propheta conqueritur spoliari suo iure miseros homines, quoniam scilicet non possunt tantum pretij afferre quantum diuites afferunt: deinde freti bona causa putant sibi esse certam victoriam. Conqueritur Propheta illos sua spe deiici, & *in porta* peruerti ius ipsorum, hoc est, in ipso iudicio. Scimus enim fuisse antiquum hunc morem, vt in portis sederent, & illic exercerent iudicia: & ideo portæ hîc bis meminit Amos. Hoc autem magis indignum est, quum tribunal sit quasi sacrum asylum, quò refugiant miseri homines, vt liberentur ab iniuriis: si illud est spoliarium latronum, quid amplius restat? Nunc ergo videmus Prophetam non agere cum hominibus gregariis, sed præcipuè stylum suum dirigere contra gubernatores. Pergamus.

13 *Propterea prudens in tempore hoc silebit, quia tempus hoc malum est.*

Quidam interpretes putant hîc denuntiari pœnã populo Israel, quòd Dominos priuabit eos

eos Prophetis & Doctoribus. Scimus autem nihil magis esse metuendum, quàm vt Dominus lucem sanæ doctrinæ extinguat, & sinat nos errare in tenebris, imò impingere & ruere; quemadmodum faciunt qui destituuntur sanis consiliis. sed prorsus existimo alium esse Prophetæ sensum. Posset etiam probabilis esse altera expositio, quòd scilicet non audebat prudens loqui propter istam tyrannidem: quia scilicet prius dixerat Amos iudices qui tunc dominabantur, non ferre obiurgatorem. Ergo coguntur *silere prudentes hoc tempore, quia tempus hoc malum est*, & tollitur omnis libertas docendi. Latius etiam patet sententia, quòd taciti perferent iniurias quicunque læsi fuerint, & vorabunt intus suos gemitus: quia non audebunt conqueri: imò ipsi Doctores non sese opponent, dum videbunt importunè insurgere istos homines superbos & violentos. Sed posset etiam commodè aptari hæc sententia ad Dei iudicium, quòd scilicet *prudens silebit*, nempe expauefactus. Silentium enim coniungitur vt plurimùm cum pauore. Quoniam ergo terribilis est ista vindicta Dei qui prudens est occludet os suum, vel opponet manum ori suo, vt alibi dicitur. Quantum attinet ad primam expositionem, ego eam repudiaui, & certè nihil habet coloris. Secunda autem poterit aptari ad Prophetæ contextum, quòd scilicet *prudens tacebit hoc tempore*, quia sublata erit omnis libertas. Quanquam nollem ita restringere, vt alij faciunt. neq; enim hoc esset hominis cordati, præterire silentio tam grauia scelera, etiamsi tyranni minitentur mortem céties, quibus tamen incumbit docendi necessitas, illi non debent obmutescere. Sed Propheta hìc non loquitur de prudentibus quidnam facturi sint, vel omissuri: potius significat, quoties loqui incipient, tantam fore superbiam iudicum, vt repellant omnes obiurgationes. *Prudens* ergo *tacebit*, non sponte, quia illud esset indignum, quemadmodum dixi, viris cordatis. Et Propheta hìc honorificè *prudentes* appellat, qui rectè discernunt, qui non rapiuntur post corruptelas, sed manent integri: etiamsi vident totum ordinem collapsum, si vident etiam quasi cælum terræ misceri, retinent tamen sanum iudicium. Quum de his loquatur Propheta, certè non intelligit sponte taciturós: quia turpis ignauiæ esset ita prodere veritatem, vel bonas causas. Quid igitur? nempe tantam fore improbitatem, vt ne sinant quidem tyranni verbum vnum proferri à prudentibus. Siquis ergo prodierit in medium, & velit vitia reprehendere, non feretur. Quum igitur *tempus* dicit *esse malum*, intelligit tantam audaciam grassari, vt sublata sit prorsus omnis libertas cordatis viris. Coguntur ergo tacere, quia nihil proficiunt loquendo: imò non est illis liberum loqui: & quanquam præstare officium conantur, tamen statim compescit eos tyrannica violétia: quemadmodum quod dicitur Loth gemuisse & excruciasse cor suum: non dubito quin coactus sit silere tunc, quum iam sæpius liberis obiurgationibus vsus foret: imò etiam quin sustinuerit multa pericula quum tentasset reprehendere Sodomitas. Sic etiam nunc mihi videtur intelligere Propheta prudentes taciturós: quia scilicet tyranni isti ad silentium omnes cogent, & compescent Doctores: & nunc coniicient in carceres, nunc verò in exilia extrudét, nunc etiam denuntiabunt mortem, nunc mulctabunt aliqua pœna, vel conuitiis repudiabunt, & habebunt ludibrio, vt sint contemptibiles. Tenemus nunc Prophetæ consilium. Cæterùm notemus tunc homines progredi ad extremum malorum, vbi non ampliùs datur locus vel doctrinæ vel sanis consiliis, & data opera extinguitur omnis libertas ne audeant cordati reprehendere vitia, quæ tamen passim grassantur: & quæ pueri ipsi vident, & quæ etiam cæci palpant. Vbi ergo eò ventum est licentiæ, certum est omnia esse perdita, & iam nullam esse spem vel pœnitentiæ, vel melioris status. Et hoc fuit etiam Prophetæ consilium.

Genes. 19.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non possumus immensam & incomprehensibilem illam gloriam, quæ nobis abscondita est, oculis cernere, vt saltem ex operibus tuis discamus quænam sit tua virtus & potentia, vt humiliemur sub manu tua forti, neque ludibriis nostris sic tecum agamus quemadmodum solent hypocritæ, sed veram cordis integritatem afferamus: deinde etiam manuum puritatem, vt testemur tota vita vigere in animis nostris syncerum timorem nominis tui: & vbi nos totos ita tibi consecrauerimus in obsequium, fac etiam vt militemus fortiter, & inuictis animis contra omnes corruptelas, quibus vndiq; sumus obsepti, donec defuncti nostra militia tandem perueniamus ad cœlestem quietem, quæ nobis reposita est per Iesum Christum Dominum nostrum, Amē.

14 ***Quærite bonum, & non malum, vt viuatis, & erit hoc modo Iehoua Deus exercituum vobiscum, quemadmodum dixistis.***

ITerum repetit Propheta tantùm per Israelitas stare quominus prosperè illis sit: quia paratus esset Deus benedictione sua eos prosequi, nisi vellent ex professo accersere sibi maledictionem. Quoniam ergo solent hypocritæ culpam omnium malorum à se reiicere, & conqueri de suis miseriis, quasi Dominus iniustè illos affligat: ideo Propheta ostendit nihil mali Israelitis accidere, quod non conciliauerint suis sceleribus. Interea tamen hortatur

eos ad resipiscentiam,& spem veniæ facit,modò ne obdurent animos vsque ad extremum. Iubet igitur *quærere bonum.* Sed quum addit, *Ne malum quæratis*, hæc locutio emphatica est: acsi diceret ipsos sic affixos esse suæ malitiæ,vt inde auelli nequeant.Summa igitur huc tendit, non posse Israelitas conqueri acsi nimis duriter tractaret eos Deus, quoniam non patiantur sibi bene fieri.Iam rationem assignat Propheta,quòd non modò alieni sint à bonitate,sed etiam auidè & summo studio sectentur malitiam.interea ad pœnitentiam eos hortatur,& promissionem addit,quæ ipsos magis animet. *Quærite*,ergo *bonum,vt viuatis*, inquit, Deinde *atque hoc modo sit Deus vobiscum,quemadmodum dixistis.* Hic coarguitur improbitas populi,qui volebat sibi Deum obstringere,quemadmodum hypocritæ solét abuti promissionibus,quum tamen Deum ipsum audacter reiiciant:interea vellent ipsum sibi esse obnoxium.Sic gloriabantur filij Abrahæ se esse electum populum:circuncisio erat illis instar diadematis regij:volebant excellere supra omnes gentes, atq; ita abutebantur scilicet nomine Dei: quanquam proteruè superbiebant contra Dei verbum & Prophetas. Quum ergo subinde iactarent Deum in medio sui habitare, dicit Propheta, *Tunc & hoc modo erit Deus vobiscum*,si quæsieritis bonitatem,hoc est,beneficentiam. Nam quærere bonum nihil aliud est quàm dare operam beneficentiæ:acsi diceret,Mutate ingenium & mores vestros.Hactenus enim grassata est apud vos iniquitas,fuistis violenti & raptores,& fraudulenti: nunc incipite benefacere,tunc Deus vobiscum erit.Ergo magnum pondus subest in particula כן, *sic erit*
Leuit. 11. 44. *vobiscum Deus.* Propheta enim reuocat in memoriam quod tam sæpe occurrit in Lege,Sancti estote,quia ego sanctus sum, qui habito in medio vestri. Deus verbis illis ostendit non posse fieri vt habitet cum Israelitis,nisi seipsos sanctificent,vt sit mutuus consensus. Illi autem posthabita cura sanctitatis, volebant Deum sibi esse obligatum. Deridet hanc peruersam confidentiam Propheta,& dicit modum certum statui in Lege, quo Deus vult habitare in medio ipsorum. *Sic ergo Deus erit in medio vestri*, nempe vbi viderit vos rectitudini & beneficentiæ dare operam. Iam exposuimus quid sibi velit istud, *quemadmodum dixistis.* Nam refellit stolidam iactantiam,quę audiebatur apud Israelitas,Nónne Dominus nos elegit & adoptauit in populum? nónne arca fœderis certum est pignus ipsius præsentiæ? Quomodo igitur à nobis discederet? abnegaret seipsum Deus,nisi seruaret fidem datam, pepigit enim cum patribus nostris,nos fore gregem suum,idque vsq; in finem mundi.Quum ergo tam stultè superbirent, interea essent fœdifragi, dicit Propheta, lactatis quidem ore Deum esse in medio vestri,sed videte quid ille vicissim à vobis stipuletur atque exigat.Si ergo responderitis vocationi eius,certè ille non fallet datam fidem:sed quoniam vltrò disceditis ab ipso, necesse est eum à vobis esse alienum. Tenemus ergo sensum Prophetæ in his verbis. Sequitur:

15 *Odio habete malum,& diligite bonum: & statuite in porta iudicium, si fortè misereatur Iehoua Deus exercituum reliquiarum Ioseph.*

Inculcat eandem sententiam Propheta, sed consultò hoc facit: quia videbat nihil magis esse difficile,quàm vt populus hic primò natura præfractus, deinde longa etiam consuetudine obduratus in suis vitiis, resipisceret. Nam paulatim Satan occupat regnum in hominum cordibus, donec prorsus obstupefecerit ipsos, vt non discernant inter rectum & iniquum. Talis ergo excæcatio inualuerat in populo Israel. Ideo necesse fuit sæpius ipsos stimulari, quemadmodum hîc facit Amos. Iubet igitur *odio habere malum*, *& diligere bonum.* Atqui hic ordo tenendus est,si verè ad Deum conuerti,& resipiscere cupimus. Nam hîc alloquitur Amos peruersos homines,& qui sic imbuti erant sua malitia,vt non distinguerent amplius inter lucem & tenebras. Non abs re igitur incipit ab hoc membro, *Vt oderint malum*: acsi diceret hactenus fuisse illis hostile dissidium cum Deo: itaque mutatione esse opus, vt ad ipsum redeant. Nam si quis iam se ad Dei obsequium formare appetat, superuacanea erit hæc exhortatio,vt odio habeat malum.Sed qui adhuc demersus est in suis vitiis,opus habet tali stimulo.Ideo hic obiurgat eos Propheta:& quanuis sibi adulentur,ostendit nimium addictos esse suis vitiis.Postea addit, *Diligite bonum.* Significat hoc nouum fore, si beneficentiam colant,& applicent studium ad rectitudinem. Summa hæc est,Israelitis non fore pacem vllam cum Deo,donec prorsus fuerint mutati in nouos homines:quia scilicet nunc abhorreant à beneficentia,& malitiæ ac prauitati sint dediti.Partem verò pœnitentiæ hic ponit Amos:quia non dubium est quin טוב beneficentiam significet, sicuti רע vocatur propriè iniquitas.Non loquitur hic nec de fide,nec de inuocatione Dei: sed à fructib. describit pœnitentiam,quemadmodum etiam aliis locis dictum fuit,probari hoc modo fidem nostram, vbi synceritas & integritas mutua inter nos viget,vbi vltrò & citrò nos diligimus,& pręstamus charitatis officia.Sic ergo per synecdochen hic pœnitentia describitur: hoc est, totum à parte ostenditur,quemadmodũ vulgò dicunt.Sed iam addit Propheta, *Vt statuant in porta iudicium.* Hîc publicum statum perstringit,sicuti hesterna lectione fusius diximus. Nam ita diluuiũ iniquitatis exũdauerat,vt in foro ipso,& in iudiciis nulla amplius esset æquitas, nulla rectitudo.Quũ ergo corruptela occuparet portas ipsas,ideo Propheta hortatur,vt *consti-*

tuant in portis iudicium: si fortè, inquit, *misereatur Deus reliquiarum Ioseph*. Hîc ostendit Propheta iam vix fieri posse vt populus saluus maneat: imò hoc esse prorsus desperatum. Sed quoniam communis peruersitas abripit bonos quasi violenta tempestas, ideo Propheta hîc admonet fideles, etiamsi numero pauci sunt, ne tamen despondeant animos, sed colligant se ad Deum, sinant alios diffluere, & ruere præcipites in suam perniciem: ipsi autem consulant saluti suæ quasi fugerent ex incendio. Tenemus ergo nunc Prophetę consilium: quia scilicet vbi tota multitudo velut exitio suo deuota omnem salutis curam deposuit, pauci qui restāt simul etiam patiuntur se ferri, acsi tempestas eos abriperet, vt dictum fuit. Ideo Propheta hîc solatur bonos, si qui adhuc supersint: & ostendit etiamsi populus pessum eat, non tamen esse cur desperent: quia Dominus adhuc se promittat illis fore propitium. Ergo huc tendit summa doctrinæ, vt decē non respiciant quid faciant mille, sed potius audiant loquentem Deū, quàm sese proiiciant cum turba, vbi vident homines cæco impetu ruere in suum interitum, ne illos sequantur, sed auscultēt potius Deo, & non respuant oblatam salutem: quamuis paucitas illos ipsos possit exanimare, ne tamen propterea sinant sibi eripi vel excuti promissiones Dei, sed eas amplexentur. Quod autem dicit, *Si fortè*, non est vox dubitantis, vt alibi dictum fuit. sed potius voluit Propheta vehementius pungere fideles, vt scilicet cresceret ipsis alacritas, sicuti opus erat. Quoties ergo ponitur vel פן, vel אולי sciamus non relinqui suspensas hominum mentes, vel perplexas, vt diffidant, vt cum dubitatione accedant ad Deum, sed tantùm difficultatem proponi, vt seipsos magis excitent, & crescat ardor studij. Et hoc necesse est in rebus confusis, quia videmus quanta sit carnis nostræ segnities. Etiam qui cupiunt ad Deum ipsum redire, tamen non properant quo decebat ardore, sed lentè repunt, & vix sese trahunt: deinde vbi occurrunt multa obstacula, ferè ad singulos gradus desperant, qui alioqui tamen non malè essent animati. Ideo necesse est punctiones istas adhiberi: Videte: nam si quis vndique obseptus sit incendio, non diu morabitur, neque secum expendet quomodo exeat, sine vlla læsione, & sine vllo incommodo: sed potius adibit mediocre periculum, quàm vt mora sibi & tarditate exitum præcludat. Sic etiam videtis iniquitatem vndique vobis instare. Quid ergo agendum, nisi vt celeriter quisque aufugiat? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, vbi dicit, *Si fortè misereatur*: hæc summa est, opus esse mira conuersione, vt fiant prorsus noui homines, qui hactenus malitiæ dediti fuerunt: deinde non esse expectandum paucis, dum tota multitudo simul accurrat: quia si vult pessum ire populus, tamen audiendum esse Deum, qui reuocat paucos numero ad se, & vult quasi ex incendio eripere. Tertiò, simul etiam proponitur difficultas, ne tardè ad Deum accedant qui adhuc sanabiles sunt, vt luctentur contra obstacula, & strenuè accurrant, vbi vident sine magna vehementia se non posse explicari, vt ergo non sensim accedāt ad Deum, sed potius aduolent superatis omnibus difficultatibus. Sequitur nunc:

Ioel.2.

16 *Quapropter dicit Iehoua Deus exercituum Dominus, in omnibus compitis lamentum, & in omnibus viis dicent, Væ, væ: & vocabūt agricolam ad luctum, & lamentum erit super omnes peritos luctus.*

Illatiua particula quæ hîc ponitur confirmat quod prius dictum fuit, nempe Israelitas frustra sibi blandiri, quum tamen deterrimi sint. Et quia sciebat Propheta nullum fore illis tergiuersandi finem, vt erant peruersi hypocritæ, ideo præcidit omnia subterfugia, dicēs Deum tamen iam pronuntiare de ipsis: vtcunque hoc vel illud obiiciant, tamen non posse extrahi Dei iudicium longiore mora, quia satis & super conuicta sit iniquitas ipsorum. *Quapropter*, inquit, *sic dicit Iehoua Deus exercituum Dominus*. Et iterum repetit Dei epitheta, vt afferat ei supremum imperium, quasi diceret, Israelitas nihil proficere dum sic cauillantur cum Deo: ipsum enim esse supremum Iudicem, à quo nulla sit prouocatio, & cuius sententia reuocari nequeat. Videmus itaq; hîc compesci proteruiam illam, quæ fallebat Israelitas, quum Deo obstrepere non desinerent. *Sic* ergo *dicit Dominus*, nempe vt intelligant se prauo esse ingenio, corruptis moribus, prorsus deditos esse malitię, & nullam esse in ipsis bonitatis guttam. *Dicit* ergo *Deus, in omnibus compitis lamentum, & in omnibus viis dicent, væ, væ.* Hîc iam non disceptat Propheta cum ipsis, neq; in medium profert eorum scelera, sed tantùm de pœna loquitur: acsi diceret litem hāc esse decisam, neq; opus esse accusatore: quia nihil aliud restat nisi vt Deus exequatur vindictam suam contra eos, quia scilicet plus satis cum ipsis litigauerit. Et hæc ratio docendi frequenter occurrit in Prophetis, quę etiam notanda est, ne scilicet putemus quicquam cauillis nostris nos proficere, vbi Dominus nos tenet scelerum conuictos. Metuamus igitur pœnam, quæ omnib. indomitis & obstinatis parata est. Dicēt ergo in omnibus viis, væ, væ, inquit: nunc garriunt, & putant sua loquacitate se fore superiores: vbi obmurmurant contra Deum, putāt hoc modo remoram iniectam esse, ne audeat pœnā exequi: sed Deus nihilominus perget in suo iudicio. Clamabunt igitur, væ, væ, hoc est, iam non erit tergiuersandi tempus, sed occupati prorsus erunt in suo luctu. *Vocabunt*, inquit, *agricolam ad luctum*. Quidā אכר putant deductū esse à נכר, quod est agnoscere, vel se alienū facere:

& mouentur solùm hac ratione, quia continuò pòst addit Propheta, *peritos luctus*. Sed quia omnes Hebræi consentiunt de significatione huius vocis, ego nollem sine autoritate quicquam mutare. Et optimè etiam conuenit quod dicit Propheta. Quanquam errant Hebræi interpretes, qui putant inuersum esse ordinem, acsi ita poni debuerit, Vocabunt periti lamentationis agricolas ad luctum. Atqui non dubito quin Propheta omnes simul ad luctum trahendos intelligat. Etsi enim diuersa fuit ratio, primo tamen loco luctum indicit agricolis. Deinde communem fore docet omnibus, qui lugere solent. Sumamus ergo quod dicit Propheta, *lamentum super omnes peritos luctus*. Scimus Gentes Orientales exercuisse in dolore histrionicam, vt etiam hodie faciunt. Videmus enim plenos esse gesticulatione. Apud nos saltem maior erit moderatio, quanuis grauissimus sit dolor. Et ista deinde consuetudo olim vsque in Europam peruenit. Scimus enim fuisse Præficas Romæ: & scimus fuisse vbiq; lamentatas. Locabant igitur suam operam mercede ad lugendum. Hũc vitiosum morem notat Propheta. Hîc non est disputandum, fueritne id rectè an perperam factum. Nam Propheta hîc duntaxat communem morem recitat. dicit, Lamentum erit super omnes peritos luctus, hoc est, quicunque solent conducere operam suam ad lugendum, illi omnes nunc occupati erũt: hoc est primum, quanuis sit postremum ordine, vel saltem medium inter duo membra. Iam sequuntur alia duo, quòd scilicet trahentur ipsi agricolæ, deinde in omnibus viis erit lamentatio. Cur enim dicit Propheta occupandos esse in lamentatione quicunque luctus sunt periti? quòd scilicet communis calamitas ita coget. Iam addit nõ fore simulatum hunc dolorem: sed quoniam clades grassabitur per vrbes & agros, ideo neminem fore immunem. Quanuis agricolę non assueti sint talibus cęremoniis, tamen lugebunt ipsi quoque, & discent nouam artem, inquit Propheta. Nunc ergo videmus quid hæc verba sibi velint: ideo coniungi debet proximus versus.

17 *Et in omnibus vineis lamentum, quia transibo in medio tui, inquit Iehoua.*

Iam additur ratio cur tota regio occupanda sit luctu & mœrore, quia scilicet *Dominus transibit per totam terram*. Atqui nihil magis erat optabile, quàm vt Deus terram suam visitaret. Sed hîc denuntiat irruptionem hostilem fore. Quemadmodum ergo si hostis terram præteruolet, & trahat vastitatem secum quocunq; venit: sic etiam talem fore transitum minatur Propheta. Deus ergo quem iactatis habitare in medio vestri, prorumpet, & vastabit, ac dissipabit totam terram, quemadmodum si hostis cladem longè & latè inferat. Videtur autem alludere Propheta ad Dei transitum, qui describitur à Mose Exodi 11, Dominus transiit tunc per mediam Ægyptum, hoc est, ira eius peruasit totam terram: nullus angulus tunc tutus vel quietus fuit, quia penetrauit Dei vltio huc & illuc. Sic etiam nunc Propheta significat terram Israel fore instar Ægypti: quia Dominus, qui tunc testatus est amorem suum erga filios Abrahæ, nunc vice versa, hostem se illis ostendet, vt transeat per medium ipsorum. Et obliquè rursus Propheta eludit vanam illam confidentiam, qua excæcati erant Israelitæ, quum prætexerent Dei nomen, sicuti ex contextu meliùs apparet: dicit enim,

18 *Væ desiderantibus diem Iehouæ: ad quid hoc vobis? Dies Iehouæ ipse tenebræ, & non lux.*

Hîc clarius exprimit Propheta quod breuiter & obscurè attigerat de transitu Dei. Ostendit enim Israelitas perperam facere dum clypei instar obiiciunt Dei nomen, acsi essent sub eius præsidio: & dum premuntur multis ærumnis, tamen adhuc sperare, quia Deus promiserit illos sibi curæ fore: dicit hoc esse nimis friuolum. Quanquam vehementius obiurgat illorum superbiam quum dicit, *Væ desiderantibus diem Iehouæ*. Videtur hoc nimis asperum esse primo intuitu. Sed ne miremur Prophetam ita seuerè excandescere contra hypocritas, quibus vix potest excuti securitas illa, qua aduersus Deum ferociunt. Et videmus Spiritum sanctum vbiq; multo asperius tractare hypocritas, quàm qui sunt palàm impij & scelerati: quia Dei contemptores quantumuis sint stupidi, tamen non excusant sua scelera. Sed hypocritæ vellent semper trahere Deum in litem, & habent sua integumenta ad velandam suam turpitudinem: ideo necesse est ipsos durius & seuerius tractari, quemadmodum hîc Propheta facit. Væ, inquit, desiderantibus diem Iehouæ. Quidam exponunt hîc diem Domini pro morte: & corrumpunt Prophetæ sensum, quia existimant Prophetam hîc agere cum hominibus desperatis qui appetunt suspendium, vel mortem sibi consciscunt violentam. Væ ergo desiderantibus diem Iehouæ, hoc est, qui confugiunt ad suspendium, vel ad venenum, quia nihil remedij illis apparet. Sed Propheta, quemadmodum iam admonui, potiùs hîc exagitat hypocritas. Alij putant hîc coargui præfractum illum contemptum, quem priùs notauit Amos: & hoc ex parte verum est, sed non satis illi assequuntur Prophetæ consilium, quia quod speciale est in hoc loco non obseruant, nempe hypocritas sibi blandiri, quia sumunt principium illud falsò, se esse populum Dei, & Deum sibi esse obstrictum. Quum ergo Israelitæ essent Deo centies perfidi, tamen non desinebant circuncisionem suam magnificè

ficè obtendere:deinde Lex & ſacrificia,& cæremoniæ omnes erant inſtar vexilli. O! nos ſumus gens ſancta,& Dei hæreditas,nos ſumus filij Abrahæ, & redempti à Domino, nos ſumus regnum ſacerdotale.Hæc igitur quum volitarent in ore omnium, ideo dicit Propheta, Væ deſiderantibus diem Iehouæ.Imò quum Dominus cœpiſſet pœnas ſumere de ipſorum peccatis,adhuc tamen dicebant, Dominus forte voluit experiri noſtram conſtantiam. Sed quomodo nos perderet?ipſe enim eſſet mendax: non poteſt eſſe irritum eius fœdus. Ergo certum eſt nos fore ſaluos, & breui nobis reconciliabitur. Non ſperabant quidem Deum fore ſibi propitium,ſed,vt erant obruti ſuis malis,volebant mulcere ſuos dolores tali pharmaco. Quum ergo videret Propheta tam contumaciter Iſraelitas ſibi placere, & tam ſtultè & improbè prætexere nomen Dei,*Væ*,inquit,*deſiderantibus diem Iehouæ quorſum hoc vobis?* inquit. *Dies Iehouæ tenebræ, & non lux*:acſi diceret,Deus eſt vobis hoſtis,& quo propiùs ad vos accedet,eo grauiùs neceſſe eſt vos affligi:nihil vobis afferet præter vaſtitatem,quia veniet armatus in perniciem veſtram:non eſt cur iactetis vos eſſe electum populum: vos eſſe regnum ſacerdotale.nam excidiſtis à Dei gratia:& hoc culpę veſtræ imputandum eſt.Deus ergo armatus eſt in veſtrum exitium, & quoties apparuerit, ſimul etiam inſtabit vobis crudelis vel violentus, & in veſtram perniciem armatus: ita vobis Deus eſt venturus. Nam quoties aduenerit Dominus,ſimul etiam neceſſe erit renouari mala veſtra. Dies ergo Domini tenebræ & non lux.Poſtea confirmat hanc ſententiam.

19 *Quemadmodum ſiquis fugiat coram leone, & occurrat ei vrſus, & veniat domum ſuam,& nitatur manu ſua ſuper parietem,& eum mordeat coluber.*

20 *Annon tenebræ dies Iehouæ,& non lux? & caligo,& non ſplendor ei?*

Hîc iam clariùs exprimitur quod priùs dixit Propheta,nempe non ſperandum eſſe hypocritis,etiamſi contingant variæ mutationes,vt tamen aliquid leuationis afferant.Hypocritæ enim dum vagantur per ſuos circuitus, hinc ſibi promittunt meliùs fore, ſi mutetur conditio temporum: &,quemadmodum Satan ſe transfigurat in Angelum lucis, ita æmulantur hypocritæ ſinceros Dei ſeruos Sed illa eſt peruerſa imitatio: quoniam ſunt tantùm euanidi flores,nullus fructus ſequitur: deinde non prodeunt ex viua radice. Filij Dei ſi quando premantur rebus aduerſis, tamen ſolatio hoc ſuſtinent fidem ſuam, & patienter fouent, quòd nebulæ citò tranſeant:ita etiam vbi Dominus temporalibus pœnis illos caſtigauerit, poſtea redibit cum ipſis in gratiam.Hypocritæ præferunt eandem ſpeciem, ſed longè differunt à fidelibus. Nam fideles quum proſperum exitum ſibi promittunt, ſimul etiam tanguntur malorum ſuorum ſenſu,ſtudent ſe reconciliare Deo:ſed hypocritæ manent ſemper demerſi in ſuis vitiis,& Deum fortiter contemnunt.Interea confugiunt huc & illuc:& ſi contigerit aliqua mutatio,putant ſe iam defunctos eſſe omnibus malis.Quoniam ergo vano ſolatio ſe decipiunt, nunc dicit Propheta,Non eſt cur putetis vobis fore commodius,vbi tranſierit vna calamitas.Perinde enim vobis accidet,*acſi quis effugerit leonem, & incidat in vrſum:ſi quis elapſus ſit ab vrſo,& domum ſuam ſe recipiat,illic autem reperiat eum coluber:* vbi innixus fuerit ſua manu parieti,ſi mordeat eum ſerpens:ita Dominus varios & multos modos in promptu habet,quibus vos puniat.Ergo ſi bellum vnum ſuſtinueritis, ſi hoſtis vnus diſcedat, ſtatim renouabitur bellum, & ab alio hoſte: ſi vis externa non graſſetur in regno Iſrael, Dominus inteſtinis malis vos conficiet,vel fame & inedia,vel peſte. Videmus ergo quàm bene fluat Prophetæ contextus. Non eſt, inquit, vobis ſperandum quidquam lucis ex die Domini: Quare? Nam non veniet Dominus ad vos niſi armatus: ſicuti enim hoſtiliter vos geſſiſtis contra ipſum,ita neceſſe eſt vt ſe vlciſcatur. Nihil ergo afferet ſecum lucis, niſi forte vt fulminet contra vos.Sed aſpectus eius erit formidabilis,tenebrę & caligo: deinde vbi deſierit vos proſequi vno modo,aggredietur vos alia via: etſi vobis parcant exteri hoſtes, Deus tamen reperiet quomodo intus ſine manu hominum vos perdat. Nam hactenus experti eſtis quid ſit ſterilitas terræ,quid ſit peſtis.Dominus ergo habet in manu ſua iſtas vindictas.Ne igitur putetis quicquam fore leuationis,etiamſi centies voluatur mundus,& ſi mutetur temporum conditio.Cęterùm,hîc Propheta noluit promiſcuè coniicere in deſperationem,qui grauibus offenſis rei tenētur,ſed voluit excutere hypocritis blanditias, vt talibus documentis intelligant Deum fore ſemper ſui ſimilem. Ergo ſi velint cum ipſo redire in gratiam, oſtendit opus eſſe mutatione:vbi exuerint peruerſos ſuos mores, Deus ſtatim erit propenſus ad dandam veniam:ſed ſi pergant in ſuis vitiis, & obſtinata malitia, & ſemper opponant ſuam duritiem,qua hactenus vſi ſunt, dicit diem Domini ſemper illis fore caliginoſum & obſcurum: etiamſi Dominus non ſemper vtatur vno genere flagelli, tamen innumeros illi eſſe modos,quibus perdat gentem obſtinatam,quemadmodum tunc erant Iſraelitæ.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ita sopiti sumus, imò fascinati etiam in vitiis nostris, vt nihil magis difficile sit quàm exuere nostrum ingenium, & abnegare malitiam cui nos assueuimus: da inquam, vt verè expergefacti istis stimulis seriò ad te redeamus, & mutato prorsus ingenio, & deposita etiam omni malitia, verè & ex animo nos tibi subijciamus, & ita tollamus oculos in aduentum Filij tui, vt læti & alacres eum expectemus, semper meditando renouationem vitæ, quæ nos spoliet carne nostra & omnibus corruptelis, donec tandem renouati in tuam imaginem, participes simus eius gloriæ, quæ nobis parta est eiusdem Filij tui vnigeniti sanguine, Amen.

21 *ODI, reprobaui dies festos vestros, & non olfaciam in solennitatibus vestris,* alij legunt sacrificia vestra, & non olfaciam in congregationibus vesttis. sed de vocibus postea dicam suo loco.

22 *Certè si obtuleritis mihi holocausta, & munera vestra, grata non habebo: & pacifica pinguium vestrorum non respiciam.*

23 *Tolle à me multitudinem canticorum tuorum, & concentum lyrarum tuarum non audiam.*

HIC propheta per anticipationem ostendit Israelitas falli, quia Deum suis sacrificiis placari confidant: dicit hoc totum esse inutile: nec tantùm, meo iudicio, quia ipsi impuri erant, sed quia omnia sacrificia ipsorum erant meræ corruptelę. Diximus alibi sæpe reprehendi sacrificia à Prophetis, dũ nulla subest pietas & religio. quorsum enim iussit Deus sibi offerri sacrificia sub Lege, nisi vt essent pietatis exercitia? Oportuit igitur pœnitentiam & fidem afferre. Iam hypocritæ putabant se esse defunctos, quemadmodum vidimus. Ergo illa erat profanatio diuini cultus. Quanuis ego Iudæi quoad externam speciem non discederent à præscripto Legis, vitiosa tamen erant eorum sacrificia, ac repudiabantur à Deo: Non possum ferre, mihi tædio sunt, Ego repudio, Ego nauseo, locutiones illæ passim occurrunt apud Iesaiam. Et tamen hypocritæ existimabant cultum suum esse conformem Legi. sed quia impuritas cordis vitiabat omnia opera, hæc ratio est cur Deus reiiciat quicquid putabant Iudæi valere ad sanctimoniam. Sed aliud fuit consilium Prophetæ nostri, quemadmodum existimo. Neque enim tantùm hac de causa culpauit Israelitas, quòd ipsi falsò prætexerent Dei nomen in sacrificiis, sed quia erant apostatæ. Defecerant enim à Legis doctrina, erexerant sibi templum adulterinum. Interea, verum quidem est deceptos fuisse praua illa opinione, quòd putabant expiari peccata sua sacrificiis: sed Deus non modò propter crassum illum errorem, quo etiam infecti erant Iudæi, reprehendit Israelitas, sed quia abiecerant verum cultum & legitimum. Ergo externa etiam species meritò damnari potuit, quoniam non erat fas alibi victimas offerre, quàm in monte Sion. Ipsi autem sine arca fœderis alibi nouum cultum commenti erant: imò adorabant illic vitulos. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hoc diligenter notandum est, quia interpretes non putant hîc aliò spectare Prophetam, quàm vt damnet peruersam fiduciam in Israelitis: quòd volebant Deo satisfacere per externa sacrificia, quum tamen essent obstinati in suis vitiis. Sed alterum illud adiungi debet, quòd scilicet corruperant verum Dei cultum, etiam in ipsa specie externa. Nunc postquam tenemus consilium Prophetæ nostri: descendo ad verba, *Odi, reprobaui.* חגג significat Saltare & tripudiare. inde חג significat tam sacrificium quodlibet, quàm diem festum. Quidam igitur hîc vertunt, reprobauit sacrificia vestra, sicuti postea quum addit, non olfaciam in vestris solennitatibus. Alij vertunt cœtus. עצר significat prohibere, & significat colligere interdum, ideo עצרת significat cœtum vel congregationem. Sed עצרת significat diem festum, quia prohibebatur tunc populus ab omni opere, sicuti notum est, deinde quia retinebatur in sanctuario. Cęterùm, quantum ad summam rei, parum interest, siue legamus cœtum, siue diem solennem, videmus quid velit Propheta, Deum scilicet respuere omnes cæremonias, quibus putabant Israelitæ ipsum placari, quasi essent optima piacula. Nec simpliciter pronuntiat nihili esse coram Deo, sed loquitur asperius, quòd scilicet Deus ipsa vel spernat, vel abominetur. *Ego habeo,* inquit, *odio dies vestros festos.* Addit de holocaustis, Si obtuleritis mihi holocausta, & munus vestrum, מנחה propriè significat munus farinaceum: erat accessio victimæ. Sed generaliter sæpe sumitur pro qualibet oblatione. Certum quidem est hoc Prophetam velle, vtcunque Israelitæ accumulent multos ritus, hoc nihil proficere ad placandum Deum: quoniam scilicet non seruent Legem sibi mandatam, deinde quia conuertant in alium finem sacrificia. Neque enim in pietate & spirituali Dei cultu se exercent, sed potius integumenta ista obiiciunt oculis Dei, vt lateant omnia vitia, postquam obtruserint hanc fictitiam speciem cultus, quia putant se coram Deo absconditos esse. Hæc ratio est cur dicat Propheta hoc non fore Deo gratum, לא אריח, inquit. Nec dubium est quin Propheta hîc ad promissiones alludat, quæ passim occurrunt in Lege, sicuti proximo versu dicebat. לא אריח. רוח, significat olfacere, & sæpe vtitur Moses hoc verbo,

quòd

quòd Deus odore ſacrificij delectabitur, vel odore ſuffitus. Cæterùm, quum Dominus pronuntiat gratum ſibi fore odorem, intelligit, modò ritè ſacrificet populus, hoc eſt non afferat falſum integumentum tegendis ſuis peccatis. Sed verè & ſyncerè teſtetur fidem ſuam ac pœnitentiam: Deus tunc promittit ſacrificia ſibi fore boni odoris. Iam ex oppoſito negat ſuffitum hunc gratum ſibi fore, & ſacrificia etiam ipſa placitura. Nam ſacrificia non modò grata erant Deo, ſed etiam ipſum placabant. Quum ergo Dominus toties ſe propitium fore ſuo populo dixiſſet, vbi oblata eſſent ſacrificia, oportuit directè hanc fiduciam præcidi Iſraelitis. neq; enim fideliter agebant ipſi cum Deo. Nũquam fruſtratus eſt cultores ſuos Deus, quin ipſos reciperet in gratiam, modò ſyncerè ad ipſum accederent. Sed quoniam hypocritæ iſti fallaciter cum ipſo agebant, ideo fruſtrari oportuit eos ſpe ſua, quemadmodum nunc Propheta declarat. *Pacifica pinguium veſtrorum non reſpiciam*, inquit. Promittit etiam Deus in Lege ſe reſpecturum ſacrificia, modò ſcilicet legitima eſſent. Sed quoniam Iſraelitæ duobus modis defecerant à puro eius cultu, meritò hic dicit Deus, *Non reſpiciam ad ſacrificia veſtra, nec pacifica pinguium veſtrorum.* Vocat Pacifica pinguium, hoc eſt, etiamſi electiſſimę ſint pecudes, tamen mihi non erunt gratæ. Dominus enim non moratur pinguedinem, quia non indiget cibo & potu. Ergo in ſumma pinguedinem hanc opponit Propheta veræ pietati, & obedientiæ ſimul. In vtroque, quemadmodum vidimus, erat defectus apud Iſraelitas: quia neq; parebant mandato Legis, quo ad externam ſpeciem: & cor eorum impurum erat ac peruerſum. Ideo neceſſe fuit inquinari, & corrumpi omnia eorum ſacrificia. Sequitur, *Tolle à me multitudinem canticorum tuorum.* quum de multitudine loquitur, taxat hypocritas, qui valde laborioſi ſunt in ſuis figmentis, quemadmodum hodie in Papatu videmus nullum eſſe modum & finem. Accumulant enim innumeros cultus, & multum ſe fatigant manè, veſperi: deniq; conſumunt dies & noctes in ſuis cæremoniis, & quiſque aliquid nouum excogitat, & illa omnia congerunt. Quoniam ergo vbi cœperunt homines deflectere à puro Dei verbo, ſubinde comminiſcuntur varias nugas, Propheta hanc ſtultam ſedulitatem obliquè taxat quum dicit, *Aufer à me multitudinem canticorum tuorum.* Poterat ſimpliciter dicere, Cantica tua mihi non placent, ſed de multitudine loquitur: propterea quòd hypocritæ, vt dixi, nullum modum ſibi ſtatuunt in externis cæremoniis: præſertim verò vbi ſemel ſumpſerint ſibi licentiam excogitandi hunc vel illum cultum, ſequitur illa immenſa congeries. Deus ergo hîc teſtatur, fruſtra ſibi impendi hanc operam, quia reſpuat quicquid non præcepit, & quicquid etiam perperam offertur. *Et concentum lyrarum*, vel muſicorum inſtrumentorum. Nam נבל eſt inſtrumentum, cuius ſpecies nobis eſt hodie incognita. *Concentum* ergo *aufer à me.* Poteſt ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repeti. Sed alij coniungunt cum verbo לא אשמע, Non audiam concentum. In re parum eſt diſcriminis: probabilis tamen eſt eorum ſententia, qui coniungunt hæc duo membra, Aufer à me multitudinem canticorum tuorum & concentum, quo putas me delectari. poſtea, לא אשמע Non audiam, accipiunt ſeorſum. Sed ego non contendo de rebus iſtis minutis, ſatis eſt tenere Prophetæ conſilium. Iam ſequitur:

24 *Et decurret quaſi aquæ iudicium, & iuſtitia quaſi torrens violentus.*

Variè exponunt hunc verſum interpretes. quibuſdam videtur eſſe exhortatio: quaſi diceret Propheta, vos mihi obtruditis pecudum victimas, & alios ritus: ego autem hæc omnia non moror. Mihi enim tantùm placet interior illa cordis puritas. ergo tollite hæc quæ nullius ſunt apud me momenti, & afferte quod maximè requiro & exigo, nempe cor purum ac ſyncerum.

Interea nonnulli putant deſcribi vitæ nouitatem à fructibus, vel à ſignis. Neque enim hîc Propheta nominat munditiem, non loquitur etiam de fide, vel pœnitentia, ſed per fructus deſignat renouationem, quam Deus præcipuè ſemper ſpectat, & cuius cauſa etiam ſacrificia in Lege præceperat. Hic eſt vnus ſenſus, hypocritas hîc reuocari ad verum cultum; quia fruſtra, & perperam ſe macerauerint in rebus fictis. Requiri ergo ab ipſis iuſtitiam & iudicium, ſignificat vitam ſanctam & puram, ac rectitudinem in ſumma. Alij putant Prophetam hîc delabi ad celebrandam Chriſti gratiam, quæ manifeſtanda erat in Euangelio. Et verbum יגל multi interpretantur Reuelabitur. Sed rectius alij deducunt à radice גלגל quod eſt voluere. Ergo iuſtitia quaſi voluetur. Redeo tamen ad illam ſecundam expoſitionem: Putant pleriq; hîc eſſe vaticinium de iuſtitia, quam Deus patefacturus erat Chriſti aduentu. Et quidam etiam retinent proprietatem verbi גלל. Dicunt igitur hic conferri impetuoſo flumini, & torrenti violento Euangelium, quia Dominus efficaciter perrumpet, & penetrabit etiamſi Satan conetur multa obſtacula ingerere. Sed hic ſenſus non videtur congruere Prophetæ verbis. eſt nimium argutus, meo iudicio. Alij potius comminationem eſſe exiſtimãt quòd ſcilicet Deus, hîc occurrat Iſraelitis, acſi diceret, quoniam ipſi nugantur, vel ineptiunt cum eo, ſe tandem oſtenſurũ quid ſit vera iuſtitia, & quid ſit verum iudicium. Hypocritæ enim putant nihil ſibi deeſſe ad perfectum ſtatum, vbi velati ſunt ſuis cæremoniis. Confugiunt enim ad illa latibula, vbi omnia ſua flagitia tegant. Ergo non putant amplius ſe eſſe reos, ſed quaſi ſub Aiacis clypeo, occultant ſua ſcelera ſub ſuis cæremoniis. Quo-

niam ergo ita cum Deo ludunt, existimant quidam interpretes hîc Deum seuerè pronuntiare, longè ipsos falli, quia tandem patebit quænam sit vera iustitia. Decurret igitur iustitia, aut voluetur. Iam impetum designat hoc verbo, sed clarius deinde exprimit per איתן, Violentus erit torrens iudicium. Nam hypocritæ, quemadmodum puellæ in suis puppis ineptiunt. Quoniam ergo nihil agunt seriò, & interea tamen vellent Deum quasi crepundiis placare, ideo hîc Propheta excutit tales blanditias, acsi diceret, Putatísne Deum esse puero similem? cur illi obiicitis has nugas? Putatísne rem esse fictam iustitiam? Iudicium esse aliquod figmentum inane? certè Dominus ostendet vobis quàm pretiosa res sit iust.tia. *Decurret* igitur *tanquam violentæ aquæ, tanquam impetuosus torrens*. Iudicium, inquit, contra vos ruet, vt vos obruat. Hic est tertius sensus. Sed posset etiam aliter exponi hic versus, quasi Deus occurreret obiectioni: sicuti scimus hypocritas semper obstrepere, & nō facere finem litigandi: Quid? ergo nos perdidimus operam, quum tamen conati simus Deum colere: fuit igitur istud pro nihilo? Deinde non tantùm obtulimus sacrificia, sed voluimus etiam testari Dei gloriam nobis esse curæ? Quum ergo fuerit studium pietatis, cur nunc Deus respueret? Propheta hîc respondet vno verbo, si modò afferant veram iustitiam, fore liberum cursum: quasi diceret, Deus non supprimet vestram iustitiam & rectitudinem. Hoc autem referri debet ad fructum vel ad remunerationem: quasi diceret Propheta, Tantùm seriò Deum colite, & non frustrabitur vos. Reposita enim erit vobis merces: iustitia vestra decurret instar fluminis: quemadmodum etiam alibi dicitur, Iustitia vestra fulgebit instar auroræ. Ita etiam hoc loco. Iustitia vestra decurret quasi aquæ violentæ. Non est igitur cur expostulent hypocritæ sibi fieri à Deo iniuriam, vel malignè æstimari sua officia, quoniam Deus liberaliter testatur iustitiæ se daturum locum, ita vt liberè decurrat, quemadmodum fluuius violentus. Et videtur hæc genuina fuisse mens Prophetæ. Quanquam alias expositiones non prorsus reiicio, neque insector: sed tamen ostendo quid mihi magis placeat. Postquam ergo Propheta iussit facessere omnes cultus fictitios, & adulterinos, iam non hortatur simpliciter Israelitas, quemadmodum putant alij, vt afferant iustitiam & rectitudinem, sed dicit per modum promissionis, Decurret vestra iustitia sicut aquæ violentæ, modò vera sit, & non sit inanis titulus. Modò ergo Deus agnoscat in vobis synceram rectitudinem, certè ampla erit vobis reposita merces. Sequitur:

25 *An victimas & munus*, est מנחה, *obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel.*

26 *Et sustulistis Siccuth Regem vestrum, & Chion imagines vestras, stellam deorum vestrorum*, vel deos vestros, *quæ fecistis vobis.*

Hoc loco clariùs demonstrat Propheta se non modò reprehendere in Israelitis hypocrisin, quòd tantùm obtruderēt externas pompas Deo sine vera pietate cordis: sed simul etiam damnat quòd defecerant à Legis præscripto. Ostendit autem hunc morbum nō esse nouum in populo Israelitico, quia statim ab initio permiscuerint tale fermentum patres ipsorum, quo Dei cultum vitiarent. Ostendit igitur semper Israelitas deditos fuisse superstitionibus, neque potuisse vllo modo retineri in vero & natiuo Dei cultu. *An* ergo *sacrificia, victimas*, aut oblationem accedere ad me fecistis in deserto quadraginta annis? Alloquitur ipsos acsi iam in deserto peruertissent Dei cultum: tamen multis pòst seculis nati sunt. quid sibi hoc vult? Nempe hîc Propheta complectitur totum corpus populi à prima origine: acsi diceret, Licebit vos inuoluere vnà cum patribus in eundem fasciculum. nam eadem est ratio & natura vestra quæ patrum fuit. Videmus ergo hic trahi Israelitas in reatum, quòd non tantùm vna ætate cultum Dei vitiauerint suis superstitionibus, sed ab initio. Quærit autem an sibi obtulerint victimas. Certum est tale fuisse consilium, neq; enim vnquam ausi fuissent abnegare Deum, à quo fuerant nuper redempti. Et scimus, quamuis multa fabricati sint quæ damnata erant Lege Dei, semper stetisse in hoc principio: Colendus est nobis Deus, qui nos redemit: imò superbè semper gloriatos fuisse in illo patre suo Abraham. Nunquam ergo sponte se alienassent à Deo, qui elegerat & patrem Abraham, & ipsos in sacrum populum. Imò paulò antè dixit Propheta, Aufer à me: deinde, Si obtuleritis mihi sacrificia, & munus farinaceum, non habebo grata. Videntur hæc inter se pugnare, quòd Deus neget sibi oblatas fuisse victimas, & tamen dicat sibi offerri à populo Israelitico, qui perperam erexerat profanum altare & adulterinum, quemadmodum diximus. Solutio facilis est, nempe semper populum Deo obtulisse sua sacrificia, si respicimus quid ipsi voluerint. Nam bona intentio, vt vulgò loquuntur, excæcat superstitiosos, vt magna confidentia cum Deo ludant: ipsorum igitur respectu dicemus Deo sacrificasse. atqui quantum ad Deum spectat, meritò negat sibi offerri quicquid non purè offertur. Videmus ergo quomodo nunc dicat Deus non fuisse sibi oblatas victimas in deserto, quia scilicet populus fermentum idololatriæ permiscuerat: Deus abominatus est illam corruptelam. Hæc est summa. Sed rursus obiicitur alia quæstio. Nam neque defectio illa diu grassata est, neque etiam totus populus consensit in idololatriam.

Iolatriam. Imò scimus quid dicat impostor ille Bileam, non esse scilicet idolum in Iacob: & tamen loquitur spiritu prophetico, Numerorum vigesimo capite. testatur regnare verum & vnicum Deum in Iacob, neque esse illic fictitios deos. Quomodo igitur dicit Propheta illic grassatam fuisse idololatriam? Responsio etiam facilis est. Nam quòd maior multitudo abrepta fuerat, ideo totus populus meritò damnatur: & quanquam correctum fuit vitium illud, tamen subinde relapsi sunt ad suas superstitiones, vt satis notum est. Imò in scortorum gratiam coluerunt alienos deos. Quum ita sit, non mirum est coargui à Propheta quòd Deo non obtulerint victimas: quoniam scilicet contaminati erant prauis superstitionibus: ideo fieri non potuit, vt impensum aliquid Deo ferrent: sed interim tanti fuit Deo cultus, quem Lege sua mandauerat, vt diceret se coli in Iacob, quemadmodum etiam Christus dicit, Nos Ioan.4.22 scimus quid adoremus. Et tamen vix centesimus quisque erat inter Iudæos, qui spem vitæ æternæ foueret in animo suo. Erant Epicurei omnes, vel profani: imò Sadducæi palàm regnabant: tota religio conciderat, vel saltem sic collapsa erat, vt nihil esset amplius sanctum, nec integrum: & tamen dicit Christus, Scimus quid adoremus. hoc verum est, respectu Legis. Nunc ergo videmus Prophetas variè de Israele loqui: dum respiciunt populum, dicunt esse perfidos & apostatas, qui statim ab initio desciuerant à vero & legitimo Dei cultu. Vbi autem commendant Dei gratiam, dicunt illic lucere verum Dei cultum: nempe etiamsi tota multitudo peruersa sit, Dominus tamen probat quod ipse mandauit. Sicuti Baptismus semper erit sacrum & inuiolabile testimonium gratiæ Dei, etiamsi administretur à diabolo, etiamsi sint omnes impij qui communicant, & contaminati, quantum ad suas personas attinet. Baptismus semper retinet suam naturam, neque polluitur hominum vitiis. Ita etiam de sacrificiis dicendum est. Nunc igitur redeo ad contextum Prophetæ. *An obtulistis mihi victimas annis quadraginta in deserto?* Exaggerat crimen circumstantia temporis, quòd inclusi illic in custodia tam arcta & seuera, tamen deflexerint post suas superstitiones. Et certè hoc fuit horribile portentum: Deus quotidie pascebat eos Manna, ideo oportuit singulis momentis in cœlum respicere, etiamsi nollent. Deus enim trahebat inuitos non vulgari gratia: tunc sciebant aquam sibi fluere ex rupe mirabiliter. Quum ergo cogeret Deus ipsos in se respicere, quî fieri potuit vt tamen euanuerint in suis mendaciis? hæc, quemadmodum dixi, prodigiosa fuit cæcitas: ideo Propheta de quadraginta illis annis, & de deserto etiam loquitur, vt meliùs appareat criminis atrocitas, quòd Dominus tot vinculis retinere non potuerit populum illum à furore. Iam sequitur, *& sustulistis Sicuth regem vestrum.* Scimus locum hunc à Stephano adduci, Actorum septimo capite. Sed sequutus est Græcam versionem: interpres autem Græcus quisquis fuerit, deceptus est in nomine Sicuth & legit Sucoth, & putauit esse nomen appellatiuum pluralis numeri, & putauit esse deductum à סוך quod est tabernaculum. Vertit enim σκηνὴν, quasi dixisset, Sustulistis tabernaculum regis vestri loco Arcæ. Sed manifestus est error, quia probabile est Sicuth fuisse proprium nomen idoli. *Sustulistis* ergo *Sicuth regem vestrum.* Regem eorum appellat odiosè, quia violauerant regnum illud sacerdotale, quod apud eos Deus instituerat, quoniam instar regis apud ipsos dominabatur. Quum ergo vellet Deus censeri rex Israel, vt sibi acquisierat hoc nomen: deinde pollicitus esset regnum ipsis, sicuti suo tempore præstitit, fuit hæc nimis fœda ingratitudo, quòd asciuerint sibi idolum pro rege. Fuit igitur hæc minimè tolerabilis Dei abnegatio, quòd non passi fuerint se à Deo regi. Videmus ergo acerbè exprobrari ipsis, quòd Deo abdicauerint regnum suum, & creauerint sibi fictitium regem Sicuth. Iam sequitur, *Et Chion imagines vestras.* Quidam putant כיון esse placentam, & כוה est parare: vnde etiam putant deductum esse hoc nomen. Sed rectius alij retinent nomen proprium: neq; enim dubito quin Propheta hîc alterum commentitium Deum nominauerit post Sicuth. *Chion* ergo *imagines vestras*, ego lego appositiuè: alij dicunt Placentam imaginum vestrarum: alij literam probè reddunt, Chion imagines vestras. Sed interea non satis attendunt Prophetæ consilium: quia videtur hic Propheta subsannare amentiam populi, eo quòd in statuis & talibus laruis deitatem aliquam inclusam somnient. Vos, inquit, sustulistis & Sicuth & Chion imagines vestras. Ego iam abstineo ab hoc honore, quia non potuistis ferre, vt vos gubernarem. Fruamini ergo rege vestro Sicuth. sed interea videamus qualis sit potentia vel Sicuth, vel Chion: nempe sunt imagines. Quum ergo illic nihil sit firmum, vel etiam viuum, cuius dementiæ est colere hæc figmenta? Cæterùm, putãt Chion esse imaginem Saturni. Quòd autem Hebræi dicunt hanc idololatriam sumptam fuisse à Persis, nugatorium est. Scimus enim Persas vsos non fuisse imaginibus, & statuis. tantùm enim adorabant ignem sacrum. Quum ergo Persæ vsi non fuerint imaginibus, fabulati sunt suo more Iudæi, quum dixerunt Chion fuisse imaginem Saturni. Sed tamen non dubito quin imaginati sint Iudæi omnes stellas esse deos, vt fabricarent illis imagines. Nam statim sequitur, Sidus vel stellam deos vestros: hi sunt dij vestri, inquit, nempe stellæ & imagines. hîc etiam est σαρκασμὸς, quum Propheta deridet stultitiam in populo Israelitico, qui non contentus Opifice cæli & terræ, sibi asciuerit deos mortuos, vel potius vana figmenta. Sunt igitur dij vestri imagines & stellæ, inquit. Cæterùm, notandum est quòd vocat imagines: non vocat idola, quemadmodum alibi. Et dico

notandum esse, quia hinc refellitur stulta & puerilis argutia Papistarum, qui hodie excusant omnes suas superstitiones, quòd careant idolis: negant enim esse idola sua figmenta. Quid igitur? Sunt imagines: ita occultant suam turpitudinem sub nomine imaginum. Atqui Propheta non dicit esse idola, & non vtitur odioso illo vocabulo, quod deductum est à dolore, vel molestia: sed dicit, Sunt imagines. Nomen igitur per se nihil turpitudinis vel sinistræ notæ habet. Sed tamen quia Dominus nō voluit se repræsentari vlla visibili figura, hîc simpliciter & præcisè Propheta damnat Sicuth & Chion. Græcus interpres posuit τύπους, quod sequutus est Stephanus, hoc est imagines. Nūc si quis dicat Papistis, typos ipsorum, vel imagines esse res vitiosas coram Deo, fortiter negabunt: sed tamen videmus quid valeat ipsorum cauillum. Postremò addit, *quæ vobis fecistis*. Malo in genere neutro trāsferre relatiuum אשר, vt scilicet comprehendat deos omnes istos fictitios, & simul picturas. *Quæ* igitur *vobis fecistis*. Istud facere semper vitiosum est in rebus sacris, quia nihil debemus afferre proprium, vbi colendus est Deus, sed debemus pendêre semper ab eius ore, & obsequi simulac aliquid mandauit. Omnes igitur actiones nostræ in cultu Dei passiuè, vt ita loquar, esse debent: quia referendæ sunt ad eius mandatum, ne quid tentemus nisi quod ipse probat. Vbi ergo audent homines hoc vel illud aggredi sine Dei mandato, mera est abominatio coram eo. Et ἐθελοθρησκείας vocant Græci superstitiones: significat autem illud nomen voluntarios cultus, & qui sponte suscepti sunt ab hominibus. Nunc tenemus totum Prophetæ consilium. Iam sequitur:

27 *Et migrare faciam vos vltra Damascum, dicit Iehoua, Deus exercituum nomen eius.*

Hîc tandem Propheta exilium Israelitis denuntiat: quasi diceret Deum non passurum amplius, vt contaminent terram illam sanctam, quæ hac Lege data illis in hæreditatem fuerat, vt agnoscerent verum & vnicum Deum. Deus ergo iam longo tempore tolerauerat Israelitas, quum tamen terram non desinerent suis superstitionibus polluere. Nunc ad purgationem descendit, *Ego*, inquit, *migrare vos faciam vltra Damascum*, quia putabant, hostes illo propugnaculo arceri à tota regione, quasi illic delitescerent in tranquillo nido: alioqui absurda esset loquutio, & hoc non animaduertunt interpretes: Dicunt, migrare vos faciam vltra Damascum, hoc est in regionem longinquam. Sed quorsum Damasci meminit Propheta? hæc ratio est notanda, quòd putarent Israelitæ prohiberi omnes hostiles impetus, opposita vrbe Damasco, quę erat secundum ipsos inexpugnabilis: ita enim fingebant. Non impediet, inquit Dominus, illa munitio, quin vos abripiam, & deuoluam ad Assyrios vsque. Nūc ergo videmus quid Propheta intelligat, & cur addiderit etiam expresse nomen Damasci. Sequitur, *Deus exercituum est nomen eius*. Hîc Propheta confirmat suam comminationem, ne hypocritæ suo more putent hoc non seriò esse dictum: quemadmodum scimus iocosè eos sibi blandiri: & vbi Dominus fulminat, ipsi tamen securi manent. Propheta ergo, vt incutiat terrorem, dicit *Dominum exercituum esse eum* qui loquitur: acsi diceret, non est cur speretis vos posse effugere hanc vindictam, quam vobis nunc denuntiat Deus. Est enim immensa eius potestas. Dominus est exercituum. videtis ergo instructum esse ad vos perdendos nisi maturè resipiscitis. Hæc summa est. Ego non progrediar nunc vlterius.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos adeo propensos esse ad prauas superstitiones, & tam ægrè retineri verbo tuo: da, inquam, vt confirmati tuo Spiritu nunquam ad dextram neque ad sinistram deflectamus: sed intenti semper simus ad te vnum, neque te colamus perperam: deinde etiam ne contaminemus tuum cultum nostris externis pompis, sed puro corde te inuocemus, & in te recumbentes confugiamus ad te in omni necessitate nostra, neque abutamur sacro illo nomine, quod voluisti nobis esse insculptum, sed configuremur imagini Filij tui, vt sis nobis verè Pater, & nos simus tibi filij, eiusdem Christi nomine, Amen.

CAPVT VI.

VÆ securis in Sion, & confidentibus in monte Samariæ, qui celebres fuerunt principio gentium, & ingressi sunt ad illos domus Israel.

Propheta sermonem nunc dirigit non ad solos Israelitas, quibus propriè datus fuerat magister ac doctor, sed complectitur Iudæos etiam simul: neque omnes promiscuè compellat, sed tantùm proceres, qui deliciis suis vacabant, acsi immunes essent à communibus miseriis. Neque enim, quemadmodum multi existimant, hic luxum vel superbiam simpliciter reprehendit. Sed notanda est temporis circunstantia, quòd non experge-

expergefiebant ad iudicia Domini, quum tam seuerè Deus puniret scelera in populo illo, proceres tamen manebant semper quieti in suis fæcibus. hæc securitas damnatur nunc à Propheta nostro. Est autem hoc nimis vulgare malum, quemadmodum licet etiam nunc cernere. Nam si Dominus regionem aliquam bello affligat, vel fame, diuites vberem inde quæstum facient. Abutuntur enim Dei flagellis, vt videmus mercatores ditescere inter media bella, quia vndique corradunt prædam. Nam qui militant coguntur se obærare, rustici etiam & opifices, vt tributa soluant, deinde vt victitent, coguntur subire iniquas conditiones, interea diuites luxuriantur. Deinde qui pollent authoritate, & gratia in aulis principum, illi etiam plus lucri faciunt in bellis, in fame, in reliquis cladibus, quàm si res pacatæ essent. Nam vbi pax viget tunc est status magis æquabilis: vbi autem grauantur pauperes, tunc pinguescunt reliqui. Et hoc vitium notatur nunc à Propheta. Hîc ergo maledicit securis & quietis: non quòd res mala sit, vel per se displiceat Deo, siquis placidè suo ocio fruatur: sed vbi Dominus palàm ostendit se iratum & offensum, vbi resonant eius flagella, si non mouemur, sed demergimus nos in maiores delicias, hoc est quasi data opera ipsum prouocare. Securos ergo & confidentes hîc Propheta damnat, quoniam decebat ipsos humiliari quum viderent Deũ sibi esse infẽsum. Neq; enim iustiores erant hominibus gregariis, quum vulgus ipsum tam duriter tractaret Deus, ánnon debebant Proceres in se descendere, & examinare suam vitam? Quia hoc non faciunt, sed inebriant se suis deliciis, & procul repellunt omnem metum, & putant nihil ad se pertinere Dei ferulas, hic contemptus meritò damnatur à Propheta, quemadmodum videmus Deum seuerè irasci apud Ie- *Ies.22.12.*
saiam, quòd quum vocaret ad diem luctus, canebant cithara, deinde epulabantur opiparè, & lautè suo more. Quum ergo ita pergerent in suis blanditiis, Dominus excandescit, quoniam hoc est velut ex professo illum contemnere, & ludibrio habere omnes eius minas. Nunc ergo habemus consilium Prophetæ, quod non satis obseruatum fuit ab interpretibus. Nam semper statuere decet ante oculos nostros flagella illa Dei, quibus cœperat visitare populi scelera. Deus autem nullo modo ferre potest, vt dixi, contumaciam illam, dum homines pergunt sibi blandiri in peccatis, neque respiciunt ad iudicem suum, neque sentiunt vllum reatum. Ideo Propheta dicit, *Væ qui securi estis in Sion, qui confiditis*, hoc est, qui estis extra omnem metum in monte Samariæ. Nominat hîc montem Sion, & montem Samariæ: quia illic erant Primariæ vrbes duorum regnorum, quemadmodum satis scimus. Tota regio vastata fuerat variis cladibus: ciues Ierosolymæ & Samariæ interea opulenti erant: deinde confisi suis munitionibus spernebant Deum ipsum, & eius iudicia. Hæc ergo securitas quæ plena erat contumaciæ damnatur à Propheta. Iam addit etiam ingratitudinem: dicit montes illos fuisse celebres à principio gentium, & illuc ingressos fuisse Israelitas. Exprobrat hîc Deus tam Iudæis quàm Israelitis, quod in alienam possessionem venerint. Adepti enim fuerant vrbes illas non proprio marte, sed quia Dominus expulerat coram facie ipsorum veteres incolas. Quum ergo non sentirent sibi datum illic esse hospitium à Domino, vt illum purè colerent, vt se subiicerent eius imperio, hæc ingratitudo non fuit excusabilis. Ergo postquam inuectus est Propheta in crassam illam & supinam securitatẽ, qua inebriati erant proceres regni vtriusque, nunc etiam adiungit ingratitudinem: Vos non estis indigenæ, sed ingressi estis, quia præibat Deus, quia voluit vobis dare terram hanc possidendam. Cur ergo nunc inflati estis superbia aduersus ipsum? Nam ante vos certè duæ istæ vrbes satis notæ erant ac famosæ, & tamen hoc nihil profuit ipsis indigenis. Cur ergo nunc non metuitis iudicium Domini, & non resipiscitis, dum vobis minatur? imò flagella sua vobis ostentat? Nunc tenemus sensum Prophetæ, quantum ad hunc versum. Iam sequitur,

2 *Transite Chalneh & aspicite: ite illinc in Chamath magnam, & descendite in Gad Philistinorum: an meliores sint regnis istis: an terminus illorum maior termino vestro.*

Hîc sub figura ostendit Amos non esse cur indormiant suis peccatis vel Iudæi vel Israelitæ, quum velut in speculo possint cernere iudicia Dei contra profanas gentes. Hæc singularis gratia est, quum Deus alieno dispendio edocet. Nam posset simulatque deliquimus, pœnam iustè sumere: hoc autem non facit, sed potius parcit nobis. Interea verò alios proponit nobis in exemplum: hoc est, quemadmodum diximus, singularis indulgentiæ. hanc rationem docendi nunc tenet Propheta noster. Dicit Chalneh, & Chamath, & Gath, esse præclara documenta iræ Dei, ex quibus discant Israelitæ non esse cur suis opibus acquiescant, cur etiam freti munitionibus suis putent se exemptos esse ab omni periculo: quia sicuti vrbes illas, quæ visæ fuerant inexpugnabiles Deus perdidit, ita etiam poterit & Ierosolymam & Samariam excidere, simulac voluerit. hic est genuinus Prophetæ sensus. Quidam negatiuè legunt, Annon meliora sint loca illa regnis vestris? Sed hoc pugnat cum verbis Prophetæ. Alij non attendunt ad Prophetæ consilium. putant enim hîc conferri Dei beneficia inter se, acsi diceret, Deus liberalius vobiscum egit, quàm cum Chaldæis,

cum Assyriis, & cum vicinis gentibus. Nam Chalneh sita fuit in planitie illa Babylonica, quemadmodum satis notum est ex decimo capite Genesis. Et quàtum attinet ad Chamath, etiam vrbs fuit celeberrima, cuius fit mentio illo capite, & pluribus aliis locis. Gath etiam Philistinorum vrbis famosa fuit. In hanc igitur sententiam ferè descendunt interpretes, hîc proponi in medium Iudæis & Israelitis Dei liberalitatem, quòd scilicet illos donasset optima & fœcunda regione, quòd prætulisset aliis gentibus. Sed non videtur mihi hoc quadrare: si enim fiat simplex comparatio inter Chalneh & Ierosolymam, certè Babylonia fuit fertilior & amœnior etiam regio, quemadmodum ex omnibus historiis notum est. Propheta igitur hîc non concionatur de veteri statu locorum illorum, sed potius ostendit, quod iam dixi, nempe nihil profuisse istis vrbibus, quòd opulentæ fuissent, deinde munitæ omnibus præsidiis, quia tandem sumpsit Deus de illis vindictam. Idem ergo Propheta denuntiat instare tam Iudæis quàm Israelitis: Quid impediet, inquit, manum Dei, quominus etiam vos tradat exitio? Nam homines possent iram Dei auertere vllis munitionibus, Chalneh certè, & Chamath & Gath poterant opponere aliquas opes: sed Dominus executus est nihilominus suam vindictam contra illas vrbes tam munitas. fiducia igitur vestra mera est ebrie-

Ierem 7. 12. tas, quæ vos fallit quemadmodum etiam dicit Ieremias, Ite in Silo. Certè non obiicit Iudæis, quòd Dominus ipsos splendidius ornauerit, quàm Silo: sed in alium finem respicit. Excelluerat enim Silo, quia diu præbuerat hospitium Arcæ fœderis: illîc fuerat sanctuarium Dei. Eo autem tempore locus erat desertus: illam tristem vastitatem ponit ante oculos populo suo Ieremias, vt intelligant sibi idem metuendum esse, nisi resipiscant, quia si obdurent ceruices suas, nihil impediet manum Dei, quominus agat cum ipsis, sicuti antea egerat cum incolis Silo. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ, quũ dicit, *Ite & transite Chalneh, & aspicite.* Quum iubet aspicere, non dubium est quin horrendam illam mutatione insignet, quæ contigerat. Fuit enim olim Chalneh vrbs munitissima, & obtinuit summum imperium deinde vicinia regio non minus amœna erat, quàm fertilis: nunc est locus solitarius: nam Babylon absorpserat Chalneh, quemadmodum satis notum est. Quum ergo locus præberet tale spectaculum, meritò dicit Propheta, *transite Chalneh, & aspicite,* hoc est, considerate quasi in speculo, quid proficiant homines sua superbia & fastu, quum se obdurant contra Deum. Hæc enim causa fuit excidij tam famosæ vrbis. Illinc, inquit, pergite in Chamath רבה, magnam, quæ erat vrbs Assyriæ satis nota: *Aspicite illinc*: vnde factum est, vt funditus euersa fuerit vrbs tam præclara, nisi quòd Dominus non potuit ferre tantam contumaciam? quum illi abusi fuissent eius patientia, tandem executus est suam vindictam: idem etiam contingit vicinis vestris. Neque enim procul aberant Iudæi & Israelitæ à Gath. Nunc ergo quum tot documenta iræ Dei essent ante eorum oculos, meritò Propheta hîc inuehitur contra eorum socordiam, quòd scilicet sibi non metuant ab horribili Dei iudicio, quod tamen iam instabat eorum ceruicibus. An ergo *meliores sunt,* hoc est, an melior est conditio illarum vrbium, quàm vtriusque regni, nempe Iuda & Israel? deinde an *terminus ipsorum maior sit termino vestro?* fuerăt enim redacti in tales angustias, vt domi quoque penderent tributum, quum amplum agrum prius occupassent, & quasi extentis alis longè & latè fuissent dominati, iam abstulerat Dominus illos terminos. Erant enim omnes illæ vrbes tributariæ. Videte, inquit, an terminus illorum sit maior termino vestro. Nunc sequitur,

3 *Qui procul reiicitis diem malum, & appropinquatis solium violentiæ.*

Hîc obiurgat Iudæos & Israelitas Propheta ob aliud crimen, quòd scilicet prouocarent subinde iram Dei, nec desinerent peccando accersere nouas vindictas: interea suo fastu & contumacia reiicerent minas omnes, quasi essent lusoriæ, neque eos attingerent. Semper notandum est quod paulò antè dixi, Prophetam hîc non agere cum toto populo, sed cum ipsis proceribus, quia hoc non potuit conferri in vulgus ipsum, quòd scilicet *appropinquarent solium iniquitatis.* Hæc igitur concio propriè dirigitur ad iudices & consiliarios, & qui tunc authoritate pollebant in vtroque regno tam Iuda quàm Israel. Est autem insignis hæc sententia: dicit illos *procul repellere diem malum,* quum tamen *appropinquent solium iniquitatis,* vel violentiæ. Perinde est ac si diceret, Vos accersitis vestra intemperie febrem, & tamen procul eam repellitis: quemadmodum solent homines ebriosi, vinum ingurgitant sine vllo modo: interea si adsit medicus, vel quispiam moderatior, qui admoneat non ita esse indulgendum crapulæ, subsannant tales minas: quid? febris me corripiet? ego sum immunis à febre. ego enim sum assuefactus ad bibendum vinum. Tales sunt profani homines dum prouocant iram Dei velut cõsultò: interea autem ludibrio habent omnes minas, ac si tuti essent singulari aliquo priuilegio. Videmus ergo quorsum spectet Propheta, quum dicit *eos procul repellere diem malum,* & tamen appropinquare solium iniquitatis. Intelligit appropinquare solium iniquitatis, dum iudices ipsi cõfirmant se in tyrannide, & quum sibi licentiã permittunt furandi, prædandi, rapiẽdi, vexandi. Vbi ergo ita se obdurãt in omni licẽtia, tunc appropinquant solium iniquitatis. Depellunt autem diem malum, quia non tanguntur vllo sensu:

sed si Prophetæ vindictam Dei denuncient, putant hoc esse fabulosum. In summa, hîc duo crimina accusat Amos in proceribus vtriusque regni, nempe quòd non desinant iram Dei subinde prouocare, dum scilicet euertunt ac pessundant omnem æquitatem, & tyrannicè ac superbè dominantur in populo: interea autem securi spernunt omnes minas, & extrahunt tempus, & sibi inducias promittunt: etiam quum Deus ipsos grauiter & seuerè vrget, putant tamen hoc non esse tá propinquum, quemadmodũ passim occurrunt apud Prophetas eiusmodi sententiæ, quibus excandescunt contra socordiam illam, dum scilicet hypocritæ vbi exuerint omnem sensum doloris, & seipsos quasi fascinarunt, derident omnes Prophetas, quia putant manum Dei procul esse remotam, sicuti etiam apud Iesaiam dicunt, Epulemur, & bibamus, si moriendum nobis est: nam interea putabant Prophetas non seriò minari, sed hæc esse vana terriculamenta, quum mentio fieret propinqui exitij. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Sequitur: Iesa.22,13

4 *Qui decumbunt*, vel dormiunt, *in lectis eburneis*, *& se extendunt super strata sua*: alij vertunt, & superflua: alij, induti sunt tiaris, sed vtrunque mihi videtur coactum, *qui comedunt agnos è grege*, hoc est, selectos, *& vitulos è medio saginarij*, vel opimi pascui. Nam מרבק quidam ita vertunt.

Nunc prosequitur Amos illam obiurgationem, quam vidimus initio capitis, quòd scilicet proceres illi de quibus loquitur, procul à se reiicerent omnes curas & molestias, & vacarent suis deliciis, quum tamen miserè oppressa esset tota regio. Semper tenendum est memoria quod admonui, non reprehēdi simpliciter à Propheta luxum, quemadmodum falsò quidam putant, & rapiunt has sententias nimis inconsideratè. Propheta enim hoc non agit: sed exprobrat Israelitis, quòd ferream ceruicem opponant iudiciis Dei, imò impudenter ludant cum Deo, quum tamen ipsos paulatim ad resipiscentiam adducere velit. Propheta conqueritur hoc nihil illis prodesse. Dicit igitur primùm *ipsos dormire in lectis eburneis.* Si lectis eburneis vsi fuissent, hoc per se non fuerat vitiosum, nisi quòd semper luxuries damnanda est. Nam vbi dediti sumus pōpæ & deliciis, certè hoc non caret vitio. Omnis enim cupiditas quę modũ excedit, semper meritò reprehēditur. Atqui dum nimis cupidè appetũt homines splendorem & lautitias, vel ambitiosi sunt ac superbi, vel nimium delicati. Hæc igitur vitia semper coram Deo damnantur. Sed posset fieri, vt quis vtatur lecto eburneo, interea tamen paratus sit humi iacêre. Nam scimus copiam maiorem eboris illic fuisse, & illud ēt fuisse vsitatũ in Asia. Italia olim nesciebat quid esset vti lectis eburneis ante victoriã scilicet Lucij Scipionis: sed post deuictum regem Antiochum, tunc Italia liberius etiam vsa fuit lectis eburneis & lautitiis, & hæc corruptela etiam fregit eorum animos, & effœminauit. Nunc venio ad Prophetam nostrũ. Potest fieri, vt tunc ebur non adeo fuerit pretiosum in Iudęa. potuerũt ergo vti lectis illis absq; vitio. sed semper Amos spectat miserias illorum temporum. Debebant igitur omnibus lautitiis se abdicare diuites, & confugere ad saccum & cinerem, quum viderent Deum sibi infensum esse, quum viderent accensum esse ignem vindictæ eius. Nunc ergo tenemus cur Amos tantopere excandescat contra eos qui dormiunt in lectis eburneis. Addit, *& qui se extendunt super lectos suos.* Nam סרח propriè est se extendere, significat etiam interdum fœtere: significat deniq; esse superfluum: ideo quidam vertunt, super lectos eburneos & superfluitates. Hoc durum est, neq; constaret quod postea sequitur, *super strata sua.* Ego igitur non dubito, quin Propheta hîc designet gestum eorum, qui tam securè deliciabantur: Vos, inquit, extenditis & crura vestra & brachia in stratis vestris, vt solent homines ignaui & assueti suis deliciis. Atqui Dominus vos expergefaciet nouo modo, quia debuerant vos eius flagella excitare: manetis sopiti. Quum ergo Deus non extorqueat à vobis vllum metum suis virgis, quid amplius restat, nisi vt trahat inuitos ad supplicium? hæc ratio est cur Propheta dicat ipsos extendi in suis stratis. *Comeditis etiam agnos è grege, & vitulos è medio opimi pascui*, vel saginarij. Potius מרבק accipio pro ipsis caulis. Quum ergo deligerent sibi opimas carnes, Propheta hanc luxuriem reprehendit: nempe respicit calamitosum tempus, vt iam dictum est. si enim epulati fuissent diuites suo more, & etiam vsi fuissent carne pingui, hoc non erat dignum tam atroci vindicta. Sed quum Dominus ipsos ad luctum vocaret, & quum incuterent passim horrorem signa iræ eius, fuit non ferendus hic torpor, quòd lautitias suas nihilominus persequuti sint, quum deberent potius illis renuntiare. Nam omnino conuenit hic locus cum illo Iesaiæ, quem iam attigi. Nunc sequitur:

5 *Concinentes super ore cithara, sicut Dauid excogitarunt sibi instrumenta cantici.* (פרט significat diuidere, vt quidam exponunt: & deductum est verbum à granis, quæ restant post vindemias. quia ergo non sunt densæ vuæ, sed granum vnum apparet, postea aliud, & interest magna distantia, ideo putant metapho-

ricè hîc ſumi participium מפרטים pro diſtinguere, quemadmodum muſica habet ſuas diſtinctiones. Niſi enim articulatè canitur, ſonus ille confuſus nihil habet gratię. qui ergo canunt cithara, & excogitarunt ſibi quaſi exemplo Dauidis inſtrumenta muſica, inquit.

Semper concionem ſuam Propheta continuat, quòd ſcilicet lauti iſti homines quaſi exempti eſſent à communi ordine, velut inuito Deo, ſeſe oblectabant, non tantùm in communi & mediocri victu, ſed etiam accerſebant nouas delicias, quemadmodum ſi fuiſſent aſſiduè in nuptiis, vel celebraſſent dies ſuos natales. Quaſi ergo non eſſet lugendi tempus, ita proſequebantur ſuas lautitias. hoc reprehendit etiam nunc Propheta. Ergo ſi quis putet his verbis damnari muſicam, longè fallitur, quemadmodum ex circunſtantia apparet. Neque enim tam rigidè Propheta agit cum populo illo: ſed ſemper principium illud tenet, nimis eſſe torpidos, imò quaſi alienatos à communi ſenſu, qui non ſentiant Deum ſibi eſſe iratum, vt confugiant ſtatim ad ſigna reſipiſcentiæ, & iram Dei ſuppliciter deprecentur cum luctu, quemadmodum fieri decebat. Ergo ſemper opponere conuenit iram Dei, quæ humiliare debuerat Iudæos & Iſraelitas, quum tamen præfractè ſemper opponerent Deo ſuam ſocordiam. Quod dicit *exemplo Dauidis ſibi excogitaſſe muſica inſtrumenta*, non dubium eſt quin hac comparatione crimen eorum magis aggrauet. Neque enim credibile eſt, ipſos abuſos fuiſſe hoc prætextu, quemadmodum ſemper hypocritæ iactare ſolent ſanctorum exempla, quum volunt fucum facere ſuis vitiis. Quid? annon Dauid vſus eſt muſicis inſtrumentis? dicent aliqui: Alij, ánnon Salomon magnum habuit ſplendorem in ſuis palatiis? Deinde, ánnon Abraham habuit magnum famulitium domi? Ergo quiſque arripit quod putat valere ad excuſationem: & ita volitant ſanctorum exempla perperam in multorum ore. Sed non videtur probabile, hoc fuiſſe adductum ab iſtis, quos nunc alloquitur Amos. Videtur ergo potius mordaciter ipſos impetere, quòd ſua oblectatione prouocent iram Dei, & ſuam obſtinationem prodant, quum tamen Dauid applicuerit inſtrumenta muſica ad pietatis exercitium, vt mentem ſuam ad Deum attolleret. Dauid certè quum eſſet quietus, poſtquam defunctus erat omnibus periculis, potuit etiam ſe oblectare. Atqui in alium vſum tranſtulit muſica inſtrumenta, vt ſcilicet reſonarent laudes Dei in templo, vt inde vnà cum aliis piis ſeſe erigeret ad pietatis ſtudium. Quum ergo Dauid etiam tranquillis ſuis rebus & proſperis, noluerit tamen animum ſuum demergere in ſuperfluis lautitiis: iſti quum Deus apparet iratus, quum formidinem incutit tot ſignis ſuæ vindictæ, audent adhuc contumaciter proſequi morem ſuum, ita vt nihil prorſus remittant ex ſolita pompa, ex ſolitis etiam voluptatibus. Nunc videmus quorſum ſpectet comparatio, quam ponit Propheta. Neq; enim dubito quin aggrauet ipſorum crimen, quòd non reſpiciant Dauidis exemplum, ſed transferant muſica inſtrumenta ad craſſas & belluinas voluptates, & id faciant etiam, quaſi repugnante Deo, qui terrorem illis obiicere cœperat ſuæ vindictæ. Pergamus.

6 *Qui bibunt in phialis vinum, & primitijs oleorum ſeſe vngunt, & non condoleſcunt ſuper contritionem Ioſeph.*

7 *Propterea nunc transferentur,* voluentur, *in capite migrantium, & veniet luctus extenſorum.* (Eſt deductum ab eodem verbo סרח: diximus plura ſignificare: ſed accipio pro extendere: Et aliquid rurſus dicendum erit in fine.

Exprobrat nunc Amos proceribus vtriuſque regni quòd bibant vinum in phialis, hoc eſt, in vaſis vel concinnè fabrefactis vel pretioſis. Quidam putant ſubaudiendum eſſe, in vaſis argenteis. Sed nihil opus eſt quicquam ſubaudire ad Prophetæ verba. Summa eſt, homines iſtos ſatis conuinci bruti ſtuporis, qui non poſſint diſcedere à ſuis deliciis, etiam quum Dominus terribiles oſtentat vindictas. Quũ ergo Dominus ita eos humiliat, hinc ſatis perſpicitur eorũ furor & cæcitas, quòd ſibi nihilominus indulgeant, quòd bibãt vinũ ſolito more, quũ tamen deberent ad ieiunium, ad luctũ, ad planctũ, & ad ſaccum & cinerem confugere, quemadmodum diximus. *Bibunt* igitur *vinum in phialis*. deinde, *primitijs oleorum ſeſe vngunt*.
Luc. 7. 38. Matt. 26. 7. Scimus Chriſtũ vnguentis ſaltem bis vſum fuiſſe: & hoc non reprehenditur in Dauide, nec in ſancto rege Ezechia, nec etiam in aliis. Quum ergo vnctio per ſe nunquam damnata fuerit, videmus aliquid ſpeciale notari à Propheta. Sed quum Dominus ſigna oſtendit iræ ſuæ, tunc nihil ſupereſt, niſi vt qui ſibi malè conſcij ſunt, ſuppliciter reorum inſtar abſtineant ab omnibus lautitiis, vt ieiunio & fletu prouocent miſericordiam Dei. Quum hoc non facerent Iſraelitæ, Propheta cum illis expoſtulat: & non opus eſt aliunde petere interpretationem huius loci. Statim enim ſubiicit, *ipſos non condoleſcere ſuper contritione Ioſeph.* Hæc

coniunctim legenda sunt:& hoc membrum debet accommodari ad totam concionem. Non ergo præcisè accusat Propheta Iudæos & Israelitas, quia vinum biberent in phialis, quia se vngerent optimo vnguento & pretioso, quia decumberent in lectis eburneis, quia sese extenderent in stratis suis, quia vescerentur opima carne: sed quia vacarent securi talibus deliciis,& non condolescerent super contritione fratrum suorum. Nam Deus totum regnum miserè afflixerat in eorum oculis. Et quid meritę erant quatuor Tribus? Deinde, quid totus ager, & rustici homines? an debuit Deus magis parcere ipsis proceribus? Atqui certum est, præcipuè fuisse culpabiles, qui tamen adhuc immunes fuerant ab illis cladibus. Quum ergo non agnoscant iram Dei, quæ tamen ante eorum oculos conspicua est, hic torpor est planè furiosus,& ostendit nimis dementes esse, qui ita adhuc sibi indulgent. Nunc ergo tenemus plenum Prophetæ sensum:& ideo dicit, *migrabunt in capite migrantium*, hoc est, iam vbi migrandum erit, illi primi erunt in ordine: hactenus ego vobis peperci mea indulgentia: sed quia video vos abuti ista mea tolerantia, certè vos eritis aliorum duces. Primi enim ibitis in captiuitatem. Nam incipiet à vobis rigor meus, quia hactenus video me lusisse operá, quum volui suauiter & paterna humanitate vos ad pœnitentiam vocare. *Nunc ergo migrabitis in capite migrantium. Et veniet luctus* סרוחים, hoc est, vos quidem quiescitis, vt prius dixit, extēti estis super strata vestra, sed luctus ad vos accedet. Putatis vos posse effugere pœnam, vbi decumbitis placidè in lectis vestris: ergo, etiamsi clausa sint vestra cubicula, etiamsi non moueatis digitum, luctus tamen ad vos veniet. Nunc videmus qualis sit allusio inter verbum accedendi & quiescendi in otio & deliciis. Quanquam סור significat propriè recumbere. Et ideo quidam vertunt luctus recumbet. Sed receptior est ille sensus, *Veniet luctus ad vos extensos*. Quanuis ergo ita sese extendant super lectos suos, vt placidè & molliter recumbant & quiescant, tamen luctus ad ipsos veniet, hoc est, penetrabit in ipsorum cubilia.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie tot modis ostendis te meritò nobis esse infensum, & conscientiæ etiam nostræ nos coarguunt, vbique etiam horribiles apparent notæ, ex quibus colligere promptum est, quantopere, & quot modis iram tuam in nos prouocauerimus: da inquam, vt verè tangamur sensu malorum nostrorum, & afflicti in animis nostris sic humiliemur, vt sine vlla afflictione externa nos totos tibi subyciamus castigandos: & interim tamen confugiamus ad illam misericordiam, quæ nobis reposita est, & quam quotidie nobis offers in Christo Iesu Domino nostro. Amen.

8 *Iurauit Dominus Iehoua per animam suam, dicit Iehoua Deus exercituum, detestor ego excellentiam Iacob, palatia eius odio habeo, & tradam vrbem, & plenitudinem eius.*

Hic pronuntiat Deus se non morari, quòd hactenus multis beneficiis ornauerat populum suum, quia iam consilium mutauit, vt nolit prosequi gratias illas. Et hoc consultò additum est à Propheta, quia scimus hypocritas obdurescere, dum secum expendunt quid dignitatis in ipsos contulerit. putant enim se esse in possessione firma & perpetua. itaque superbiunt contra Deum. Quum ergo ita desipiant hypocritę, meritò Propheta hîc dicit nihil ipsis profore, quòd hactenus excelluerint multis dotibus, quia Deus non curet amplius illam excellentiam. גאון Hebræis significat superbiam & excellentiam. Sed hîc in bonam partem accipitur, quemadmodum etiam multis aliis locis: quia Iesaiæ 2. non potest aliter accipi, quàm pro gloria. Illic enim ad Deum refertur. Sic etiam Psalmo 46. Gloriam Iacob quem dilexi: posuerat hæreditatem Dei. Dona autem Dei semper laudem merentur. Ergo hoc etiam loco Propheta non inuehitur in superbiam, sed potius ostendit falli Israelitas, quia præstantiam suam & nobilitatem opponant Deo quasi immunes sint futuri hoc modo ab omni pœna. Deus ergo dicit se iam reiicere excellentiam illam, quæ tamen erat ipsius donum. Sed quia perperam abusi fuerant Israelitæ ipsius donis, ideo non oportuit venire in rationem. Summa igitur hęc est, non esse προσωποληψίαν coram Deo, hoc est, iam nullius momenti esse dignitatem illam, qua præditus erat populus Israel: quia mera larua erat. Indigni erant adoptione, indigni sacerdotio & regno. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, & ego vos iudicabo quasi gregarios homines & profanos. Neque enim locum iam apud me obtinet vlla vestra dignitas, qua estis spoliati. nam defecerant pridem à Deo. Erant igitur indigni quos Deus agnosceret pro sua hæreditate. Detestor igitur *excellentiam Iacob, & palatia eius*, hoc est, omnes diuitias quibus ornatus hactenus fuit. Sed interim non accipit Propheta vel palatia, vel excellentiam in malam partem, sed potius ostendit benedictiones Dei non fore præsidio reprobis, quominus subeant iudicium quale meriti sunt. Postea adiungit, *Tradam vrbem & plenitudinem eius*, hoc est, etiamsi nunc bene sitis referti multis opibus, ego exinaniam quicquid est in vobis abundantiæ. *Tradam* igitur *vrbem cum sua plenitudine*.

hoc est, opulentia. Cæterùm, ne hæc comminatio spernatur, Propheta iureiurando interposito eam confirmat. Dicit igitur Deum iurasse. Iam quia scimus Deo pretiosum esse nomen suum, certum est non frustra hìc adhiberi, sed propter duritiem & cótumaciam eorum qui solebant vilipendere omnes prophetias. Præsertim verò solebant minas pro nihilo ducere. Hæc ratio est cur Propheta sancire voluerit istam sententiam, vt intelligant hypocritæ se non posse effugere vindictam, quæ denunciatur. Forma iurisiurandi posset in speciem videri impropria, vt est: sed Deus induit personam hominis hoc loco, quemadmodum & alibi sæpius. Iurat per animam suam, quasi vnus esset ex numero hominum, hoc est, per vitam suam. Sed debemus assuescere ad istas formas, quibus Deus familiariter se ad modulum nostrum accommodat. Nam quod Hilarius philosophatur de anima: quasi Deus pater iuret per sapientiam suam, friuolum est. Certè ille bonus vir nihil aliud quàm ludibrio prostituit sanam doctrinam, quum vellet refellere Arrianos. Deus Pater, inquit, iurat per suam sapientiam. Atqui non iuraret per inferiorem qui per seipsum iurare solet. Sapientia autem, Filius est vnigenitus Dei. Vnde sequitur, Filium esse Patri æqualem. Videntur hæc plausibilia primo intuitu: sed sunt nugæ pueriles. Ergo notádum est, Deum mutuari ab hominibus iurandi formam: acsi diceret, Si creditur hominibus dum per vitam suam iurant, quæ tamen est euanidus fumus: quanti ponderis debet esse iusiurandum, quo ego oppignero vitam meam? Quum ergo Deus ita loquitur, certè tremefacere debet totum orbem. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Pergamus.

9 *Et erit, si restabunt decem homines in domo vna, morientur.*

Hìc amplificat Propheta cladem, quæ instabat populo: quasi diceret, iam Deum non mediocres sumpturum pœnas de populo isto reprobo, quia nihil proficeret agendo moderatè: instare igitur grauissimam vindictam, quæ totum populum in nihilú redigat. Huc tendunt Prophetæ verba, quum dicit *morituros decem, si superstites fuerint in domo vna.* Nam quum nominat decem superstites, subindicat iam aliquam cladem præcessisse, quæ sustulerit vel dimidium numerum, vel saltem aliquos ex familia, si ergo superfuerint decem. Nam numerus iste ostendit quàm seuera & horribilis Dei vltio maneat populum hunc, quòd scilicet *decem simul tollentur.* Hoc autem, etiam quum grassatur sæua pestis, rarò accidere solet, vt domus tam numerosa prorsus intereat, si tollátur ex quatuor tres, vel ex octo sex vel quinque, illa diminutio solet valde terrere homines. Quum autem decem simul tolluntur, & ne vnus quidem remanet, hoc est signum horribilis Dei vindictæ. Videmus ergo Prophetam hìc denuntiare populo vltimum interitum, quia castigari non potuerit mitioribus pœnis: quum Deus tentasset eum reuocare ad sanam mentem, nihil profecerat. Ergo desperatis morbis nullum potuit esse remedium, necesse igitur fuit tolli ex medio qui sic erant incurabiles, *Peribunt* igitur *decem qui restabunt in domo vna.* Sequitur:

10 *Et tollet eum patruus eius, & auunculus eius*, vel comburet eum, *ad tollendum ossa è domo: & dicet ad eum qui erit in lateribus domus, an adhuc quispiam tecum? & dicet, finis est,* ad verbum, nihil, *& dicet, tace, quia non licet recordari nominis Iehouæ.*

Initio versus Propheta clariùs exprimit quod nuper dixerat, nempe pestem fore adeo sæuam, vt absumat totas domos. Nam quum loquitur de patruo, qui ad sepeliendos mortuos veniet, ostendit, nisi proximi hoc officio fungantur, cadauera illic mansura esse absque sepulchri honore. non solet autem hoc fieri, nisi in maxima vastitate. Quanuis enim quotidie pestis multos in vna vrbe absumat, sunt tamen aliqui semper qui sepeliant mortuos. Vbi igitur necesse est patruos defungi hoc officio, apparet quanta clades futura sit. Hoc voluit exprimere Propheta his verbis, *Tollet eum patruus eius,* hoc est, vnumquenque ex mortuis tollet patruus suus. Solet autem, quemadmodum dixi, hoc officium, vt est seruile, mandari mercenariis hominibus. Vbi autem cogitur pater, vel patruus suscipere partes istas, omnia sunt confusa, *Veniet* ergo *patruus, & tollet eum.* שרף, per ש significat comburere: hìc scribitur per ס. Sed satis nota est permutatio literæ ש cum ס. Multi igitur accipiunt, *Et comburet eum ad tollendum ossa eius.* Atque hæc interpretatio videtur melius quadrare. *Comburet* igitur *eum, vt ossa domo exportet.* Solebant efferri funera, & comburi in publico, quemadmodum satis notum est. Iam quia non sufficeret homo vnus ad portanda cadauera, præsertim homo senex, vt nominat Amos patruum, dicit aliam rationem fore necessariam, vt scilicet patruus ille comburat suos nepotes domi, vt tantùm ossa exportet, quia non posset trahere cadauera. Videtur mihi hic genuinus esse sensus Prophetæ. Nam qui de auunculo exponunt, nullam habent rationem. Satis fuit in tanta hominum paucitate vnum duntaxat poni. Nam si addatur auunculus patruo, videbitur adhuc superesse aliqua hominum copia. Si autem

tem soliuspatrui fiat mentio, optimè conueniet quod dixi. *Veniet patruus, tollet eum.* Deinde *Comburet vt ossa exportet.* Poterant autem faciliusefferri ossa post cadauer exustum: quia non erat tam graue onus. Nunc ergo tenemus verborum sensum. Sequitur. *Et dicet ad eum qui erit in lateribus domus.* Per latera domus intellige viciniam. Inquiret postea. *Est-ne adhuc aliquis tecum?* hoc est, superestne aliquis ex tuis vicinis? Nam latera domus non possumus interpretari de angulis interioribus, nisi fortè quispiam de extraneis vel inquilinis accipiat: quasi diceret Propheta, Siquis erit inquilinus, quæret secessum in aliquo angulo domus. Patruus ergo, vbi excesserit tota domus, si in hospitem vllum fortè incidat, dicit, Estne aliquis adhuc tecum? Ille autem dicet, Finis est, vel defectus. Quanquam est aliqua ambiguitas in verbis, videmus tamen quid velit Propheta, & quorsum tendat. Confirmat enim quam protulerat sententiam in persona Dei, etiamsi decem sint in domo vna superstites, tamen simul omnes morituros, quia ne vnus quidem residuus erit. Diligenter enim patruus inquiret de suis nepotibus, an aliquis maneat: audiet, finem esse, hoc est, omnes simul esse consumptos. His autem verbis voluit incutere plus terroris: quia scimus quanta sit hominum stupiditas, dum adhuc illis parcit Deus. Nam quum sentiunt eius manum, expauescũt quidem, sed non mouentur vllis minis. Hæc igitur ratio est cur Propheta hìc pluribus verbis denuntiet horrendam illam vltionem quam metuere non poterant Israelitæ, quum adhuc nimium essent securi, vt priùs visum est. Sequitur, *Et dicet Tace quia nõ licet recordari nominis Iehouæ.* Locus hic variè exponitur. Quidam putant hìc notari desperatam malitiam, quòd ne inter vltimos quidem spiritus recordati fuerint Dei, qui perierunt. Sic ergo exponunt verba, Tace, vt sit vox indignantis, vel respuentis. *Tace* ergo: neq; enim recordati sunt nominis Dei, hoc est, isti, etiam quum eos humiliasset Deus, non tamen resipuerunt à sua contumacia, ne mors quidem ipsa potuit eos reducere in viam. Alij exponunt *Tace, quia non licet recordari nominis Dei:* hoc est, quid nobis affers nomen Dei? nos enim detestamur quasi sinistrum omen & infaustum. Deus enim nihil nobis læti affert: quemadmodum reprobi homines horrescunt ad Dei nomen, & cuperẽt prorsus esse abolitum. Sed videtur mihi aliud esse consilium Prophetæ, quod non satis expendunt interpretes. Priùs vidimus hypocritas, quos obiurgat, gloriatos fuisse Dei nomine: nam iactabant diem Domini in rebus aduersis, quasi speranda esset mutatio in melius. Nunc dicit Propheta venturum tempus, quo ista iactantia procul facessat, quia sentient Deum sibi infestum esse, & desinent falsò obtrudere eius nomen, quemadmodum antehac soliti erant. Subest igitur antithesis inter hunc locum & superiorem. Nam priùs inuectus fuerat Propheta in illam peruersam iactantiam, quum Dei nomen obtenderent sine vllo pudore. O! nos sumus populus Dei, nos sumus sancta gens, nos sumus Dei hæreditas. Quũ ergo ita insolescerent, & interim procul à se repellerent Deum ipsum, nunc dicit Propheta, Tunc blanditiæ istę cessabunt, quibus vos nunc decipitis, non sinet vos Deus perperam abuti suo nomine, quemadmodum hactenus semper soliti estis, & adhuc pergitis in illa prauitate. Tunc tacebitis, inquit, ad Dei nomen, imò erit vobis horrori. Iam tenemus Prophetæ consilium. Significat tantam fore atrocitatem vltimæ huius cladis, vt serò Israelitæ sensuri sint Deum esse sibi infestum hostem, ita vt abiiciant falsam gloriationem, qua turgebant. Imò horreant ad nomen ipsum Dei, quia intelligent nihil sibi esse melius, quàm abscondi ab eius facie, quemadmodum de reprobis dicitur, dicent montibus, O- Apoc. 6.
perite nos: & collibus, Obruite nos. Sic etiam hoc loco, vbi perculsi fuerint, & seriò consternati Dei iudiciis hypocritæ, dicit Propheta non ampliùs locum fore falsis illorum gloriationibus, quia scilicet sentient quandiu propinqui sunt Deo, se exitio propinquos esse. *Tace* ergo *quia non est quod recordemur nominis Iehouæ.* Sequitur: 16.

11 *Quia ecce Iehoua præcipiens, & percutiet domum magnam mixtionibus,* vel contritionibus, *& domum paruam rimis,* vel rupturis aut scissionibus, vt vertunt, vel scissuris.

Hic versus additus est tantùm ad confirmationem proximæ sententiæ. Significat enim Propheta tam proceres quàm vulgus ipsum frustra confidere suæ quieti, quia Dominus omnes simul perdet à summo vsq; ad infimum. *Ecce,* inquit, *Iehoua præcipiens.* Quum præcipiendi verbo vtitur, significat Deo multas esse rationes in promptu, quibus eos omnes tollat è medio, & deleat. Sed vltrà etiam progreditur, nempe interitum ipsorum esse in solo Dei nutu, acsi diceret, quanuis Dominus non accersat ministros vindictæ suæ, quanuis non paret multas copias, tantùm vbi verbum protulerit, vos omnes extinguet. Tenemus ergò nunc quid significet Propheta per verbum Præcipiendi. Postea adiungit, *Percutiet domum magnam mixtionibus:* alij vertunt, contritiones. רסס significat propriè miscere. Ego igitur non dubito, quin hìc graues ruinas intelligat Propheta, quales solent accidere magnis & splendidis palatiis. Si quod tugurium euertitur, non trahit suo pondere tam grauem ruinã: imò vt plurimùm ruinæ initio apparent, frusta paulatim concidunt. Ita totum opus sine

impetu labitur. Hoc,inquam,accidit exiguis & plebeis domibus. Sed si qua moles sit ædificij,trahet secum magnam ruinam.Mixtionem igitur libenter verto, & ita optimum erit discrimen inter domos paruas,& magnas. *Domus* ergo *magnæ percutientur mixtionibus:* domus autem paruæ percutiétur scissuris vel rimis.Sed interea,quemadmodum iam admonui.Propheta intelligit communem fore interitum proceribus & gregariis, ita vt à minimo vsque ad maximum omnes pereant. Hinc colligimus quanta fuerit corruptio in populo illo, quia Deus pœnam non sumpsisset nisi de sceleratis.Sequitur ergo æquitatem fuisse vbique euersam,& omnes ordines tunc fuisse vitiatos,& corruptos. Sequitur:

12 *An current in rupe equi? an arabitur bobus*, est,an arabit quispiam in bobus, sed quia est verbum indefinitum, ideo verto impersonaliter: an ergo aratio fiet bobus, nempe in rupe? *quia vertistis in fel iudicium, & fructum iustitiæ in absynthium.*

Hunc etiam versum torquent interpretes:quia aliqui existimant his figuris Prophetam intelligere populum esse prorsus inutilem ad omne bonum, quemadmodum dicit ille, Optat ephippia bos piger, optat arare caballus. Putant igitur hunc sensum esse verborum, Non magis idonei estis ad rectè viuendum, quàm equus ad currendum in rupe, vel bos etiam ad arandum in rupe. Alij putant conqueri Prophetam de toto ordine naturę labefactato, acsi diceret,vos perinde turbastis omnem æquitatem, modestiam, ius & fas deniq; euertistis;ac si quis currere celeriter vellet in rupe excelsa,siquis etiam vellet arare: hoc est præter naturam.Sic ergo vos estis monstra. Alij intelligunt hîc Prophetam conqueri,quòd ludat operam,quia surdis fabulam canat,vt dicitur vulgari prouerbio: Quid ego proficio apud istam gentem ferream?Perinde est acsi quis velit equitare in rupe, hoc est, celeri equo ascendere ad rupem:siquis etiam velit illic arare: hoc est impossibile. Sic etiam nunc dum compello stupidos istos homines,nullus est fructus laboris mei,vel nullum est operę pretium.Sed videndum est,ánnon posset elici aptior & commodior sensus. Iam antehac vidimus quàm securi fuerint Israelitæ.Putabant enim Deum sibi esse quodammodo obstrictum, quia fidem dederat se illis in patrem fore. Adoptio igitur illa Dei inflabat eorum animos. Iam Propheta refellit peruersam illam securitatem, & appositè: an poterit, inquit, currere equus in rupe?an poterit etiam bos arare in loco saxoso? Sic nullus est cursus beneficiorum Dei apud vos.Debuistis enim esse vinea,& ager Domini,debuit apud vos regnare iustitia,& iudicium.Vos autem *vertistis iudicium in fel,vel* in venenū. ראש enim variè accipitur. Sed quo ad sensum parum interest.*Vertistis* igitur *iudicium in fel,& iustitiam in absynthium.* Quū ergo tā sitis peruersi,certè occlusa est via Dei benedictionibus:fieri non potest,vt Dominus pergat sui similis esse erga vos,quia necesse est eum præfractum esse erga præfractos,sicuti māsuetus est erga mansuetos.Videtur mihi Propheta hoc velle. Et siquis sine contentione expendat totum versum,facilè reperiet quod dico,Prophetam scilicet hîc refutare supinum illum fastum populi Israelitici,qui Deum sibi obnoxium esse putabat,quum tamen quasi data opera iram eius in se prouocarent,Vos,inquit,putatis Deum semper vobis fore propitiū, vnde hæc fiducia?quia scilicet vos adoptauit,quia fœdus pepigit cum patribus vestris, esto: sed interim quale est illud? quid vicissim à vobis stipulatur? nónne vt integri sitis in eius conspectu? *Vos autem mutastis iudicium in fel,& iustitiam in absynthium.* Quum ergo ita sitis fœdifragi, quid iam faciet Deus? vultísne ipsum pergere in cursu suarum benedictionum? non datis illis viam.Estis enim velut rupes quędam asperæ.Deus quomodo curret?hoc est, quomodo poterit erga vos beneficia sua prosequi?non magis certè quàm equus in rupe, etiam si valdè sit agilis, poterit celeriter currere: non magis quàm bos poterit arare in rupe etiam. Nunc ergo tenemus quid velit hoc loco Propheta. Iam sequitur confirmatio illius sententiæ,& ex contextu adhuc clarius patebit verissimum esse quod dixi.

(Psal.18.27, in margin beside "gat sui similis esse erga vos")

13 *Gaudetis in non re*, hoc est, in nihilo, *dicitis, Annon in fortitudine nostra sustulimus nobis cornua?*

Optimè cohæret hic versus cum proximo, si tenemus sensum illum quem attuli. Nam Propheta iterum inuehitur contra securum illum contemptum, quo turgebant Israelitæ. *Gaudetis*,inquit,*in re nihili.* Vocat rem nihili fallacias omnes,quibus fucum facere solebant, non tantùm aliis, sed etiam sibi. Nam hypocritæ non tantùm obiectant falsò nomen Dei, sed etiam sese illecebris decipiunt, dum arripiunt nomen Ecclesiæ, & inanem titulum adoptionis, & reliqua omnia. Sicuti hodie videmus Papistas de nihilo inflatos esse: non tantùm sacrilega audacia torquent verbum Dei contra nos, vt videantur esse legitima Ecclesia,sed seipsos obdurant.Et quanuis pessimè sibi sint conscij, tamen indormiunt istis blanditiis, Non passus fuisset Deus Ecclesiam suam errare. Atqui nos Apostolis successimus.

Ergo quanuis multa sint apud nos vitia & corruptelæ, tamē Deus manet nobiscum. Et quicunq; non sentiunt nobiscum, sunt schismatici. Imò vt nullis rationibus nitamur, eorum tamen defectio non est ferenda. Maneamus igitur in nostro ordine, quia Dominus probat istā hierarchiam. Sic ergo Papistæ non tantùm nugantur ad fallendos imperitos, sed etiam seipsos obdurant contra Deum. Talis fuit excæcatio populi Israelitici. Ideo Propheta hîc eos obiurgat, quòd de nihilo lætentur: In non verbo, inquit, sic enim est: sed significat ipsos de nihilo gaudere, quia scilicet se inuoluant meris fallaciis, atq; ita opponant inutiles suas blanditias & Deo & eius iudiciis. *Qui dicitis, ânnon in fortitudine nostra sustulimus nobis cornua?* Scimus cornua Hebræis accipi pro excellentia, pro robore, pro altitudine, & quolibet præsidio. Perinde igitur valet locutio hęc acsi dixissent, ânnon satis & super muniti sumus nostra fortitudine? Certum quidem est non ita locutos esse palàm, sed Propheta quoniam exercet iudicium Spiritus sancti, penetrat in corda ipsorum, & excutit quod intus latet. Scimus enim hanc esse verbi efficaciam, quemadmodum docet Apostolus quarto ad Hebræos capite. Verbum enim resipit naturam ipsius Dei, à quo profectum est. Et quemadmodum Deus est scrutator cordium, ita etiam verbum penetrat vsq; ad medullas, vsq; ad intimos hominum sensus, discernit inter affectus & cogitationes. Notanda est igitur hæc spiritualis iurisdictio quam Prophetæ obiectant tam crassas blasphemias impiis: quia certum est non pronuntiasse hæc verba, quibus Propheta vtitur. Sed tamen huc tendebat ipsorum superbia, *Quòd scilicet cornua sumpsissent sibi in sua fortitudine.* Separati enim erant à Domino: interim volebant manere salui in sua fortitudine: quid hoc sibi vult? se à Deo alienarunt: volunt tamen esse incolumes, & putant se esse extra omnem aleam. Vnde hoc priuilegium? nam certè debebant latere sub vmbra Dei, si volebant salui manere. Quum autem Deum procul à se abiecerint, & contempserint omnem ipsius doctrinam, imò sint manifesti eius hostes, vnde ista salus quam sibi promittunt, nisi quia volunt à seipsis habere suam fortitudinem? nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Obiurgat Israelitas quòd falsò & inani titulo contenti Deum securè spernerent, & tantùm obtenderent speciem pietatis pro re ipsa, hoc tam crassum vitium in ipsis damnat. Et simul ostendit eos sibi cornua induere, quibus Deum impetant, quia quum sint ab ipso separati, promittunt tamen sibi securum & fœlicem statum. Tandem sequitur:

14 *Certè, ecce tollo contra vos, domus Israel, dicit Iehoua Deus exercituum, gentem, & coarctabunt vos ab introitu Hemath vsque ad torrentem campestrem.*

Tandem sequitur denuntiatio, & hæc est capitis clausula. Postquam ergo Deus seriò detexit flagitia, quę tunc regnabant in populo Israelitico, iterum inculcat illam vindictam, cuius paulò antè meminit: sed discrimen tantùm est, quòd Deus nunc designat genus pœnæ, quod sumpturus erat de Israelitis. Ecce Deus præcipiens, dixerat priùs: deinde locutus fuerat de clade: sed non expresserat vnde ventura esset clades illa. Nunc ergo eam designat speciali modo. *Ecce,* inquit, *ego tollo super vos gentem domus Israel, quæ vos arctabit ab introitu Hemath vsque ad fluuium,* &c. Non dubium est quin loquatur hîc Propheta de Assyriis: & hyperbolicè hîc exprimit Propheta quàm horribile futurū sit bellum illud, quod ab Assyriis instabat: quia etiam si larga esset planities & regio (atq; vt ampla & spatiosa erat, habebat multos exitus) tamen Propheta ostendit fore vbiq; angustias, postquam Dominus gentem illam extulerit in altum. *Suscito* ergo *contra vos gentem.* Et rursus vocat Deum exercituum eadem ratione, qua prius, nempe vt intelligant in arbitrio Dei esse omnes istos Assyrios, qui bellum moturi sunt simulatque signum illis dederit. *Dominus* ergo *tollet gentem, quæ coarctabit vos.* In quo loco? Non hîc agitur de angustis locis, sed de spatiosa regione, quæ, sicuti iam dictum est, habebat multos exitus. Postquam verò Dominus armauerit Assyrios contra vos, loca omnia spatiosa vertentur vobis in angustias: eritis vbiq; constricti, ita vt non pateat effugium mortis.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nimium obsurduimus ad tot sanctas admonitiones, quibus non desinis nos ad te reuocare, imò etiam occalluimus ad minas, quibus nos terres, vt frangas, vel saltem corrigas nostram duritiem: da, inquam, vt serò tandem, sed tamen in tempore, hoc est, antequam veniat vltima vltio, attentissimus ad verbum tuum, & nos subijciamus tibi, & ea docilitate præditi subeamus iugum tuum, vt recipias nos in gratiam, & paterno fauore digneris: ac tandem reconciliatus nobis, etiam digneris benedictiones tuas erga nos prosequi, quas pollicitus es omnibus filijs tuis, qui membra sunt vnigeniti filij tui Domini nostri, Amen.

SIC *ostendit mihi Dominus Iehoua, & ecce formās locustas principio ascensionis herbæ*: hoc est, quum incipit herba ascendere: sed לקש propriè significat secundam herbam quam vocamus Regiam, *& ecce herba post sectiones*, vel tonsuras, vt alij vertunt, *Regis.*

2 *Et factum est dum perficeret ad comedendum*, hoc est, quum iam ferè in totum absumpsisset herbam terræ, *tunc dixi, Adonai Iehoua, parce obsecro: quis stabit*, vel quis restituet, *Iacob, quia paruus est.*

3 *Pœnituit Iehouam super hoc, Non erit, dixit Iehoua.*

Hoc capite ostendit Amos iam sæpius Deum pœnas distulisse, quas tamen decreuerat inferre populo: & ita admonet Israelitas suæ obstinationis, quòd abusi fuerint hac Dei tolerantia, neque resipuerint longo temporis successu. Nam in hunc finem suspenderat Deus sua iudicia, vt sponte redirent in viam, quemadmodum solet allicere homines humanitate, si essent ipsi dociles. Quum ergo caruisset profectu illa patientia Dei, obiurgat Amos Israelitas. Quanquam aliud etiam fuit eius consilium. scimus enim profanos homines, si quando illis parcat Deus, neque statim infligat pœnas, quas meriti sunt, ridere, & sese obstupefacere in futurum tempus, vt nihil amplius metuant: præsertim si Dominus minatus illis fuerit, deinde non statim exequatur suam vindictam, putant minas omnes esse mera terriculamenta: hinc ergo animos suos confirmant ad securitatem, & putant se impune Deo illudere. Quum ergo talis obstinatio esset inter Israelitas, Propheta hîc pluribus modis ostendit frustra eos gloriari, & ita securè contemnere Dei iudicium, quia si Dominus ad tempus illis pepercerit, non tamen procul abfit vltima vltio. Hæc summa est. Sed singula suo ordine tractanda erunt. Dicit *sibi ostensam fuisse visionē à Domino*. Hæc autem visio fuit quòd *Deus ipse formabat locustas.* quanquam יוצר alij putant esse nomen substantiuum: vertunt בירית, id est, creationem. Alij exponunt examen, vel turmam. Sed illæ interpretationes sunt violentæ. Ego igitur non dubito, quin Dominus formauerit ante oculos Prophetæ locustas, quæ vorarent omnes herbas. *Quum* ergo *inciperet herba ascendere*, inquit, nempe *post sectiones Regis*. Hîc etiam variant interpretes. putant vocari tonsuras Regis, quum Rex oues suas tonderet. Alij hoc referunt ad fœnisecium, & dicunt optimas herbas fuisse tunc sectas in vsum Regis, hoc est, vt inde pasceret equos suos & iumenta. sed coniecturæ istæ nihil habent solidi. Ego igitur non dubito, quin Regiam sectionem hîc Propheta vocet, postquam publico edicto cœperant secare sua prata. Est enim credibile tunc fuisse aliquam rationem: quemadmodum apud nos non sponte quilibet vindemias incipit, sed oportet esse certam aliquam legem, ita vocantur *sectiones Regiæ*, quæ publicæ erant: sicuti etiam via Regia vocatur publica. Sed interim existimo Prophetam sub hac figura perstringere priores calamitates, quibus iam attenuatus fuerat populus. Superest vt referamus hoc vaticinium, vel hanc visionem ad proprium tempus. Non dubito, & videor etiam mihi colligere certis rationibus, Prophetam hîc conferre tempus quod præcesserat regnum Iarobeam filij Ioas, cum ea prosperitate, quæ deinde sequuta fuerat. Nam antequam regnaret Iarobeam secundus, partim Regnum vastatum fuerat in cursu hostili, partim verò, vel siccitate & æstu, vel frigoribus, vel pestilentia. Quum ergo miserrima tunc esset conditio populi, sicuti Sacra historia recitat: ideo Propheta dicit ostensas sibi fuisse locustas, quæ vorabant quicquid erat herbarum, vel segetis. Neque enim tantùm locustas dicit creatas fuisse, sed simul vorasse herbam ipsam, vt ferè nihil esset residui: *Quum absoluerent comedere herbam terræ*, inquit, *tunc dixi, Domine Iehoua, &c.* Hoc igitur modo Propheta ostendit iam tunc apparuisse certa signa iræ Dei, & populum aliqua ex parte fuisse duriter afflictum, sed tamen Deum postea dedisse tempus pœnitentiæ. Hæc igitur summa est primæ visionis. Iam

Ioel. 1. per locustas intelligo mediocre pœnæ genus. Vidimus alibi regionem fuisse tunc ferè consumptam a locustis & bruchis & corruptelis similibus. Sed hoc loco metaphoricè designat Propheta hostiles incursus, qui non statim vastarunt totam terram, sed nocuerunt aliqua ex parte. Hoc quidem manifestum erat omnibus, sed pauci reputabant Dei iudicium, sicuti et-

Iesa. 10. iam conqueritur Dominus, obstinatos non respicere ad manum percutientis. Quanquam ergo videbant Israelitę terram suam consumi, non putabant Deum sibi esse infestum, sicuti profani homines non libenter seipsos examinant, nec oculos attollunt in cœlum, vbi Dominus eos castigat. Malunt enim quasi obstupescere in suis malis quàm sibi proponere Dei iudicium, vt seriò trahantur ad pœnitentiam: hoc refugiunt naturaliter ferè omnes: ideo Propheta dicit hoc sibi specialiter fuisse ostensum. Ipsa igitur calamitas omnibus nota erat, & patebat ante vulgi oculos: sed solus Propheta per visionem intelligit Deum hoc modo pœnas exigere de peccatis populi. Quanquam visio præcipuè huc spectabat, vt intelligerent Israelitæ retractam fuisse manum Dei quasi è medio cursu. Viderant hostes venientes, sen-

tes, senserant multa incommoda: sed putabant vel fortuna, vel alia ratione hostes reuersos esse alió. Non ergo putabant Deum sibi pepercisse: quod præcipuum erat. Hoc igitur Prophetæ in visione ostenditur, quòd Deus ignoscat populo suo, quum tamen statuisset absumere totam terram. Et disertè exprimit Propheta placatum fuisse Deum sua intercessione & precibus. vnde clarius apparet quod nuper attigi, hîc scilicet Prophetam exprobrare incredulis, quòd peruersè ludant cum Deo, putabant enim fuisse lusorias minas, quas audierint ex ore Amos & aliorum. Vnde hoc? quia scilicet Deus illis pepercerat: ostendit Propheta vnde hoc acciderit: Primùm, inquit, Dominus statuerat vos perdere, sed adhuc expectat vos: & ideo suspendit vltimam vindictam, vt ipsa dulcedine vos ad se alliciat, & hoc etiam factum est meis precibus. Quanquam enim putatis me vobis esse aduersum, sicuti cogor quotidie vobis minari, & quasi præco esse cælestis ad bellum denuntiandum: interea tamen vobis compatior, & cuperé vos esse saluos. Non est igitur quò putetis me odio impelli, vel crudelitate, enim asperius vos compello: facio hoc necessitate officij mei. sed interea moueor tamen vestra salute, & sum de ea solicitus: & Dominus mihi testis est, & hęc visio quam nunc produco in medium. Iam videmus seruos Dei ita partitos fuisse & temperasse suos affectus, vt misericordia non obstaret illis quominus seueri essent quoties ita postulabat eorum vocatio: deinde vt ipsa etiam seueritas non deleret humanitatis affectum ex eorum animis. Amos, quemadmodum iam vidimus, asperè inuehebatur in populum, acriter reprehendebat vitia, & quotidie etiam citabat perditos illos homines ad Dei tribunal. Quum tam vehementer excandesceret contra vitia, quum etiam tam rigidè minitaretur, videri posset oblitus fuisse omnis humanitatis. Atqui locus hic ostendit non exuisse tamen misericordiam, quamuis officio suo strenuè satisfaceret: ideóque non flecteretur quũ videret sibi negotium esse cum hominibus improbis & contumacibus. Rigidus ergo fuit, quia sic iubebat Deus, hæc erat etiam eius vocatio: sed interim misertus est populi. Discant ergo omnes Ecclesiæ doctores induere istos duos affectus, ita vt vehementer excandescant quoties vident violari Dei cultum, quum vident pessum ire rectum ordinem, vt zelo Dei ardeant, & proferant istam seueritatem, quæ apparet in omnibus Prophetis. Interea tamé condolescant miseris hominibus, quos vident ita ruere in suum exitium, & gemant pro eorum insania, & sese opponant Deo quantum in ipsis est: sic tamen vt ista humanitas non reddat eos ignauos vel dissolutos eo vsque vt indulgeant hominum peccatis. Temperamentum enim illud tenendum est quod dixi, vt coram Deo supplices prodeant in medium, & petant veniam miseris ac perditis hominibus. Dum autem ad populum ipsum accedunt, vt induant nouam personam, vt sint seueri ac rigidi: meminerint à quo sint missi, & cum quibus mandatis, sciant se esse ministros Dei, qui mundi iudex est, & ideo non parcant populo. hoc ergo nobis obseruandum est. Iam quod ad pœnitentiæ verbum spectat, sciamus, quemadmodum etiam alibi dictum fuit, Deum non mutare consilium, vt quod semel statuit retractet. Sciebat enim quid esset facturus antequam ostenderet hanc visionem Amos Prophetæ suo. Sed accómodat se ad modulum humani ingenii, dum mutuationes istas proponit. Hoc ergo fuit æternum Dei consilium, minitari populo, ostendere vindictæ suæ signa, & tamen vindictam in aliud tempus suspendere, quo magis inexcusabilis esset populi obstinatio. Sed interim quia hoc caruisset profectu, proponi aliam rationem, quòd scilicet iam armatus sit ad exequendam suam vindictam. Tunc autem non refert Deus quid apud se decreuerit, sed quid meriti fuerint Israelitę, & quę illis pœna vel merces debeatur. Quum ergo Deus incipit pœnas exigere de peccatoribus, perinde est acsi vellet vsque ad finem exequi suam vindictam: iudicium tamen apud se statuit, sed illud absconditum est à nobis. Simul ergo atque sustulit digitum, debemus nobiscum reputare fieri eius clementia, si non in nihillum statim redigimur, acsi consilium mutaret, vel acsi manum suam retraheret. Hæc igitur ratio tenenda est quum Propheta dicit Deum creasse locustas, vt vorarent totam herbam, se verò suppliciter intercessisse, vt Deus modum statueret huic calamitati. Deinde adiungit, ductum fuisse ipsum Deum pœnitentia, non quòd fuerit aliqua mutatio affectus in Deo, sed quia repentè & præter spem Deus vindictam illam suspendit, quæ tamen instabat. *Non erit* ergo. Quantum attinet ad membrum istud, *Propitius sis obsecro: Quis consurget Iacob*, vel quis eriget ipsum Iacob? Quia Propheta non aliud remedium videt, nisi vt Dominus pro immensa sua bonitate populo ignoscat, ideo petit veniam. Sed interim ostendit se deprecari pro Ecclesia. Domine, inquit, iam manus tua non persecuitur extraneos homines, sed populum electum qui tibi peculiaris est. nam sub nomine *Iacob* Propheta fœdus commendat quod Deus pepigerat cum Abraham & Patriarchis, acsi diceret, Deus, erisne inexorabilis aduersus populum quem elegisti & adoptasti, cuius tu es pater? Memineris non esse vel Babylonios, vel Ægyptios, vel Assyrios, sed esse regale sacerdotium, esse populum tuum sanctum ac peculiarem. Et nihil est quòd Deum magis flectat ad misericordiá quàm memoria gratuiti fœderis: quemadmodum alibi vidimus. Deinde dicit, *Iacob esse paruum.* Non ergo profert in medium dignitatem Iacob, vel aliquam notam excellentiæ: sed dicit esse paruum, quasi diceret, Domine, tu hîc depromis potentiá tuam cótra miseros homun-

ciones,qui iam plus satis debilitati sunt. *Paruum* enim vocat,quia iam attritus esset multis cladibus. Et ideo dixi referri hoc ad tempus illud miserum, de quo loquitur Sacra historia, quum dicit tam liberos quàm captiuos fuisse redactos ad extrema,antequam inciperet regnare Iarobeam secundus. Tunc enim Deus restituit populũ suum: sed breuis fuit illa benedictio: statim post mortem regis Iarobeam mota est seditio, quæ labefactauit totum regnum:occisus est filius eius Zacarias à Selum,vt satis notum est. *Quis* ergo *consurget Iacob*? (a.Reg.10) Verbum יקום transitiuè quidam accipiunt,Quis eriget? Alii autem putát neutrum esse verbum,Quis consurget Iacob?hoc est, quomodo consurget Iacob? vt מי tantundem valeat ac qualis vel quomodo. Qualis ergo Iacob consurget?Sed hoc ad summam rei parum interest. Tantùm ergo notare sufficiat, hîc Prophetam loqui de populi infirmitate,vt eius respectu Deus facilius ignoscat. Nunc secuitur:

4 *Sic ostendit mihi Dominus Iehoua: & ecce vocans ad disceptandũ in igne Dominus Iehoua,& consumpsit*,aut vorauit, *abyssum magnam* , & consumpta fuit, *possessio*,alij חלק vertunt partem agri:sed malo accipere de tota possessione.

5 *Et dixi Adonai* Iehoua, *Cessa obsecro*: *quis*, hoc est, quomodo, *consurget Iacob?* vel quis attollet, vt priùs dictum est, *quia paruus est*.

6 *Pœnituit Iehouam super hoc,etiam hoc non erit,dicit Dominus Iehoua.*

Hîc ostendit Propheta non semel Deum pepercisse populo suo, sed quum iterum instructus esset ad vindictam,vltrò adhuc distulisse, vt si fieri posset, populus sponte sese colligeret. Sed quia omnes erant insanabiles , hæc etiam Dei tolerantia caruit suo profectu. Iam quod ad verba Prophetæ spectat, vidimus grauiorem pœnam notari sub ignis metaphora, quàm prius quum sermo habitus est de locustis. Diximus per locustas translatitiè intelligi mediocrem pœnam:hoc est, quæ non adeò esset formidabilis primo intuitu. Etsi enim grauissimum malum est inedia & fames quam afferunt locustæ, dum absumũt quicquid est fructuum, tamen interdum ignis plus horroris multo incutit. Ergo Propheta per ignem ostendit excanduisse Deum, quia videbat populum obduruisse, nec iam posse corrigi vulgaribus remediis & solitis:& ita solet Dominus agere,quemadmodum passim denuntiat in Scriptu- ris. Initiò tentat an possint homines sanari , & adhibet non grauissimas pœnas,sed tolerabiles. Vbi autem cernit duritiem & contumaciam in ipsis peccatoribus, duplicat & triplicat pœnas:imò in septuplum(quemadmodum loquitur apud Mosen) augeat vindictas suas. (Deut. 28) Talis igitur fuit ratio,cuius nunc meminit Amos: quia initiò creauit Deus locustas, deinde ignem accendit,qui consumpsit abyssum magnam, & vorauit possessionem. Participium Cholem satis ostendit eos errare qui יוצר,de quo antè diximus, vertunt Creationem.Nam respondet hoc Cholem cum יוצר. Vtroque ergo loco Dominus se autorem pœnarum esse demonstrat, quæ solent transferri in fortunam. Imaginantur enim homines aliunde proficisci mala quàm à Deo. Oportuit igitur hoc disertè notari,quemadmodũ Propheta etiam facit quum dicit locustas à Deo fuisse creatas, & ignem ab eodem esse accensum. *Vocans* igitur *in igne ad disceptandum*.Non frustra hoc verbo ריב vsus est Propheta,quod tamé non expendunt interpretes. Obliquè enim taxat illam populi duritiem,quòd Dominus nó simpliciter iam castigaret delicta populi, sed cum hominibus prauis & peruicacibus contenderet,quemadmodum vbi non potest obtineri vlla æquitas, tunc litigandum est:sic etiá Propheta nunc dicit,Deum venire instructum igne,vt disceptet cum tali peruicacia populi.Dicit abyssum magnam fuisse consumptam ab hoc igne. Hinc clariùs patet quod attigi,nempe hîc describi pœnam atrociorem quàm in visione prima. Locustæ vorabant herbas duntaxat: sed ignis penetrat vsque ad vltimas abyssos : non consumit neque deformat tantùm superficiem terræ,sed radices etiam ipsas exurit: imò vsque ad centrum terræ descendit,& cõsumit totá terram.Qui חלק partem vertũt,nó satis attédunt ad Prophetę consilium.Hinc enim colligit superficiem terræ fuisse vastatam,quia ne voragines quidem saluæ fuerant ab incendio illo.Quum autem ignis pertingat vsque ad terræ viscera,quomodo staret incolumis ipsa possessio , quæ etiam obnoxia est caloribus Solis ? Videmus vt terra æstu exuratur quum sol est calidus media æstate. Iam tenemus Prophetæ cõsilium. Addit Deum secundò fuisse placatum. Semper nobis scopus ille spectandus est, quòd scilicet profani homines existimant Prophetas mentitos,vbi non statim exercet Deus vindictam quam denuntiarunt. Amos autem hîc ex opposito admonet,si Deus differat pœnas,non tamen ideo frustra minari,sed homines expectare dum resipiscant:interea si pergant eius patientia abuti, ad extremum sensuros quàm horribilis vltio maneat eos omnes qui ita peruertunt Dei bonitatem:hoc est,qui Deum non audiunt tam humaniter ad se vocantem. hæc est summa. Sequitur:

7 *Sic ostendit mihi:& ecce Dominus stabat*, stans, *super murum perpendiculi,& in manu eius perpendiculum.*

8 *Et di-*

8 *Et dixit Iehoua mihi, Quid tu vides Amos? & dixi, Perpendiculum. Tunc dixit Dominus, Ecce ego pono perpendiculum in medio populi mei Iſrael: non adiiciam amplius vt tranſeam ipſum.*

9 *Et deſtruentur excelſa Iſaac, & euertentur,* excidentur *, ſanctuaria Iſrael: & ſurgam ſuper domum Iarobeam in gladio.*

Hæc tertia viſio melius nobis aperiet quid hactenus voluerit Propheta,& quorſum direxerit ſuam doctrinam,nempe vt ſciat populus ſua contumacia hoc modò ſe eſſe adeptum, vt Deus ſit implacabilis & deſinat parcere,quemadmodum hactenus fecit.Hæc ſumma eſt, ſi hactenus vos Deus ſuſtinuit pro ſua indulgentia,ne vobis promittite eundem ſemper fore erga vos.Exaſperatus eſt enim veſtra contumacia & peruicacia: quũ videat vos eſſe obſtinatos abſque vllo modo,neceſſe eſt vt iam ſumat de vobis vltimam vindictã. Nulla igitur iam vobis parata eſt remiſſio:ſed quemadmodum eſtis incurabiles,ita Dominus à ſua parte ſtabit conſtanter in rigore ſui iudicii,neque vnquam flectetur ad miſericordiã. Variè tractant viſionem hanc interpretes.Subtiliter enim philoſophãtur in voce *Perpendiculi*:& tamen frigidæ ſunt ferè omnes argutiæ.Si vellem tractare plauſibiliter hũc locum,dicerem perpendiculum eſſe Legem Dei,quia conſtituerat ordinẽ in ſuo populo,qui inſtar perpendiculi eſſet. Omnia enim ad optimã regulam directa erant.Ita loquerer:ſed tamen ego nolo hîc fruſtra argutari:neque enim dubito quin hoc ſimpliciter voluerit Deus,hãc vltimam eſſe dimenſionẽ:quia pœnã ſumpturus ſit de populo ſuo,& abſque vlla remiſſione,vel abſque vlla mora.Nunc tenemus Prophetæ ſenſum. Sed ex contextu clarius hoc totũ patebit. *Sic oſtendit mihi: & ecce Dominus ſtabat ſuper murũ perpendiculi.* Vocat *Murum perpendiculi,* qui erat cõpoſitus ad regulã,ac ſi diceret murum perpendicularem.Stabat ergo Deus ſuper murũ perpendiculatũ.*Et perpendiculũ,* inquit,*erat in manu eius*.falſum igitur eſt quod quidam interpretes docent,abiectũ fuiſſe perpendiculum à Deo,quia noluerit amplius præſtare officium latomi in populo regendo:hoc nugatoriũ eſt,quia Propheta hîc apertè teſtatur perpendiculũ fuiſſe in manu Dei.Iam pondere non caret quod ſequitur. Interrogat enim Deus Prophetã ſuum, *Quid tu vides Amos?* Veriſimile eſt Prophetã fuiſſe attonitũ vt in re obſcura.Quum crearentur locuſtæ,& ex diſceptatione ignis facilius poterat colligere quid vellet Deus.Viſiones enim illæ non admodũ erant ambiguæ,ſed quum Deus ſtat ſuper murum cum perpẽdiculo,hoc eſt aliquanto obſcurius. Et probabile eſt obſtupefactum fuiſſe Prophetã,vt attentius audiret populus hanc viſionẽ,quemadmodũ ad res magis recõditas attendimus ſtudia noſtra.Frigidè enim audimus quæ putamus eſſe facilia cognitu. Sed ipſa obſcuritas vel difficultas acuit noſtra ſtudia & ſenſus.Ego itaque nõ dubito quin Deus mẽtem Prophetæ ad tẽpus obſtupefecerit,quo maior eſſet attentio populi. *Quid* igitur *tu vides Amos? Perpendiculum,* inquit.Sed interea non iudicat quænam ſit ratio huius perpẽdiculi,vel quis finis.Reſpondet ergo Deus, *Ecce ponam perpẽdiculum in medio populi mei:* hoc eſt, ego ſtatuam hanc vltimã regulã,vel vltimam menſuram, *& non adiiciam amplius vt tranſeã ipſum.* Quia Deus tranſilierat bis metas ſui iudicii parcendo, nunc dicit finẽ vltimũ adeſſe: ego,inquit,non vlterius progrediar ad ignoſcendũ:quemadmodũ ſi murus componitur ad perpendiculũ,ne minimo quidem digito pars vna alterã excedet,ſed erit æquabilitas ad vltimã metam,ſic etiã hæc erit vltima regula,hæc erit vera dimenſio & æquabilis:ego nõ trãſiliam,inquit,amplius ipſum.Ego non dubito quin hic genuinus ſit ſenſus Prophetæ.Nunc etiam tenemus quorſum ſpectauerint aliæ duæ viſiones:ne ſe fallerẽt prauis blãditiis Iſraelitæ,quia Deus facilis & propitius illis fuerat,oſtendit nõ hoc ideo factũ eſſe quòd iuſti eſſent:Deus enim cœperat iam exequi ſua iudicia cõtra ipſos,& pœnę quibus affecti fuerant, erãt optimæ teſtes ſcelerũ.Deus enim nõ fruſtra iraſcitur hominibus,pręſertim electo populo.Quum ergo iam ſemel atque iterũ percuſſi fuiſſent,oſtendit Propheta eos grauioribus pœnis dignos fuiſſe:quòd autẽ pœnæ fuerãt mites & remiſſæ,dicit factũ fuiſſe Dei indulgẽtia,quòd vellet ignoſcere populo ſuo:ſed iam adeſſe tempus quo amplius nõ vellet progredi ad ignoſcendum,quia videbat ſibi negotium eſſe cum deſperata peruicacia. Illa ſumma eſt.Iam ſequitur, *Et deſtruentur excelſa Iſaac, & euertẽtur ſanctuaria* (alii palatia vertũt) *Iſrael & aſſurgam ſuper domum Iarobeam in gladio.* Hîc Propheta diſertè pronuntiat fruſtra populũ cõfidere ſuis tẽplis & ſuperſtitionibus,quia his modis potius accẽdat in ſe iram Dei:neque enim diſertè minatur excelſis & tẽplis,niſi quia ſicuti iam dixi,prouocauerãt Dei vindictã contra ſe Iſraelitæ hoc modo.corruperant enim verũ & legitimum Dei cultum. *deſtruẽtur* ergo *excelſa Iſaac.* Quæritur cur potius hîc nomẽ Iſaac poſuerit,quod tamẽ rarũ eſt Prophetis.Mutatio enim eſt in vna litera duntaxat:nam vbique nomẽ Iſaac ſcribitur per צ: hic autẽ ſcribitur per ש.Sed mutãtur inter ſe ש & צ,vt ſatis notũ eſt.Hoc quidẽ eſt extra cõtrouerſiam,Prophetã hîc loqui de ſancto viro Iſaac:ſed ratio mihi videtur eſſe expoſita in prõptu, quòd ſcilicet præpoſteri eſſent æmulatores patris ſui Iſraelitę in ſuperſtitionibus.Scimus enim erecta fuiſſe templa vbi Iſaac Deum coluerat,ſicuti etiã Abraham pater eius & Iacob.

A.j.

Quum ergo gloriarentur exemplis S. patrũ Israelitæ, ideo Propheta hîc refellit inanẽ illam & fallacem iactantiã. nam qui per nomen Isaac intelligũt Prophetam minari tam Idumæis promiscuè quàm Israelitis, carent omni colore. Sed illa ratio quam nũc attuli satis firma est. Scimus enim fuisse Israelitis semper in ore exempla patrum: sicuti etiam Samaritana mulier dicebat Christo, Patres nostri adorauerunt in monte hoc. Sic etiam olim obtendere soliti fuerãt Israelitæ, S. Patriarchas coluisse Deum in illis locis: & in Beth-el visum fuisse Deum S. Iacob: deinde in aliis locis etiam fuisse erecta altaria. Quum armati essent exemplis patrũ, putabant esse instar clypei, quemadmodum hodie etiam Papistæ siquid audiunt fuisse factũ à patribus, arripiunt statim: sed sunt inanes prætextus. Tales etiam erant Israelitæ. ideo dicit Propheta, Ecce nihil proficitis isto fallaci prętextu, *destruetur* enim *excelsa Isaac*: hoc est, quę nunc teguntur honorifico titulo. interea templa vel palatia Israel excidentur: & surgam contra domum Iarobeam in gladio. Colligimus ex hoc postremo membro, tunc res fuisse prosperas in Israel, quemadmodum alibi diximus. nam Deus variis modis attriuerat regnũ illud ante Iarobeam: sed fuerant semper obstinati. Postea adhuc restituerat illos in aliquem ordinem: floruerũt enim res illius populi sub Iarobeam: recuperauit multas vrbes, ampliauit limites regni sui, & tunc cœpit populus luxuriari contra Deum in illa opulentia. Quoniam ergo sic videbat Propheta abuti eos Dei bonitate, ideo denuntiat exitium ipsi Iarobeam: *Super domum* ergo *Iarobeam insurgam in gladio*, inquit: hoc est, ego incipiã exequi iudicium etiam contra sobolem ipsius Regis, etsi parcam eius personæ, posteri tamẽ eius non effugient manum meam.

Ioan. 4. 20

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando sic suspẽdis manum tuam in nobis castigãdis, vt nisi prorsus caci vel stupidi essemus, debeamus agnoscere nobis ideo parci, vt spõte ad te redeamus, & hac dulcedine tua patiẽtia allecti, subiiciamus nos tibi in voluntariũ obsequium, ne obstinemus animos, ne etiam quũ differs vltimas pœnas sic tardi simus ac pigri imò socordes ad resipiscentiã: sed studeamus praeuenire vltimas vindictas, & nos totos ita tibi subiicere, vt locus sit venia dũ tẽpus est, & sic maturemus vt afferamus tibi integros & synceros animos: etiã dum vrgemur vltima necessitate, sic resipiscamus, vt iã nõ maneat interior hypocrisis in cordibus nostris, sed ita excutiamus omnes animi nostri partes, vt idoneus sis nobis ac verus testis illius integritatis quam flagitas ab omnibus qui ad te redeunt, vt obtineant veniam per Christum Dominum nostrum, Amen.

10 ***Et misit Amazias sacerdos Beth-el ad Iarobeam regem Israel, dicendo, Conspirauit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere omnes eius sermones.***

11 ***Quia sic dicit Amos, Gladio morietur Iarobeam: & Israel migrando migrabit è terra sua.***

12 ***Et dixit Amazias ad Amos, Videns, vade, fuge,*** tibi est superuacuum, ***in terram Iehudah: & comede illic panem, & illic propheta.***

13 ***Et in Beth-el ne adiicias amplius prophetare, quia sanctuarium Regis est: & domus regni est.***

Hîc refert Propheta qua machina tẽtauerit Satan labefactare eius animũ, ne pergeret in officio prophetandi. Dicit Amaziã ab vna parte misisse ad Regẽ, qui eum impelleret ad aliquam sæuitiã, quia scilicet fingebat Regis negotiũ agi, quũ Amos spargeret sermones plenos seditione & voces turbulẽtas, nisi Rex maturè obuiã iret: deinde rursus idẽ ille Amazias dicebat Prophetæ nihil esse melius, quàm vt fugeret in terrã Iehudah, vt illic tutò viueret, quoniã sibi accersiuerat magnũ discrimẽ quum ausus fuisset aduersus Regẽ prophetare. Apparet igitur Amaziã hunc fuisse hominẽ perfidũ & astutum, sed nõ ita sanguinariũ, vt palàm auderet tẽtare aliquid grauius contra Prophetæ vitã. Nisi fortè putarit hoc nõ posse fieri: & non tã mansuetudine quàm quia res erat impossibilis, omisit consiliũ illud. & hoc secũdum probabile est ex cõtextu. Priore enim loco dicit Propheta, *Amaziam misisse ad Regem*. Ergo expertus est an posset acuere animum Regis ad persequendũ Amos. Fortè nõ successit cõsiliũ illud, ideo aggressus est quod secũdo loco refertur, hoc est, vocauit ad se Prophetam, & conatus est illũ terrere & eiicere metu ex terra Israel, ne scilicet amplius molestus esset illic. Sed primo loco notandũ est quo affectu impulsus fuerit ipse Amazias, vt tãtopere studuerit expellere quacunq; ratione posset Prophetã è regno Israel. Certè nõ est credibile fuisse inductum quẽadmodum præ se tulit apud Regẽ, quia esset aliquod periculum seditionis: sed fuit hic honestus prætextus. Curauit igitur Amaxias proprium cõmodum, sicuti hodie videmus Cardinales & cornutos Episcopos, qui Principũ aulas occupant, nõ proferre ingenuè

id quod habent in animo:vidēt enim nō posse stare suā tyrannidē nisi aboleatur Euāngeliū: vidēt doctrinā nostrā minari frigus vel potius glaciē suis culinis,deinde vidēt se fore nullos in mundo,nisi nos oppresserint.Quid autē interea obtendūt? nēpe doctrinā nostrā nō posse recipi,quin totus orbis mutetur,quin pereat totus politicus ordo,quin Reges spoliētur sua potētia & dignitate.cōciliant igitur sibi fauorē his obliquis artibus.Tale fuit ingeniū Amaziæ,& tale est artificiū in oppugnādo Propheta Amos.dicit Regi,*Ecce conspirauit in te*, קשר significat ligare,& per metaphorā accipitur pro cōspirare.*Conspirauit* igitur *cōtra te*, *Amos*. Quis autē loquitur?Amazias.sed interea nō negligit Propheta titulum Amazię.dicit igitur, *Sacerdos erat Beth-el*.Potuit simpliciter dicere,Misit Amazias ad Iarobeā regē:sed in nomine sacerdotii Propheta ostendit non pugnare Amaziā pro pace publica,quemadmodū fingebat:fuisse igitur istum prætextū fallacem,quia pugnabat pro sua Helena:hoc est,pugnabat pro sua culina,pro vita deniq; quia sacerdotio fuisset cū ignominia priuatus,deinde redactus fuisset ad inopiā & mendicitatē,nisi expulisset Prophetā Amos. Quoniā ergo videbat sibi instare tale & tantū infortuniū,nisi Amos eiiceretur,hoc cōsilio vsus est, & præ se tulit aliā causam,ac misit ad Regē dicēdo,*Conspirauit Amos*.Exaggerat etiā crimen. *In medio domus Israel*.Hoc non fit,inquit,in aliquo angulo vel obscuro loco:sed palā iā personat hæc doctrina in omnibus cōpitis:vrbes totæ ea implētur,deniq; in sinu ipso regni & in gremio iam ignis ardet,& statim senties flagrare domū tuā,nisi maturè remediū adhibeas,imò nisi aboleas.Videmus ergo nunc quomodo se gerat hic Amazias,& qua etiā ratione tam sedulò procuret apud Regē,ne detur amplius libertas Prophetæ Amos. Quantū attinet ad sequentia,dicit *terram nō posse amplius ferre eius sermones*.hoc membrū recipit duos sēsus probabiles: vel quòd populus offensus turbulēta ista doctrina iam sponte oderit & detestetur Prophetā Amos,quasi hominē seditiosum:quemadmodū etiā animantur istis consiliis Reges hodie:Cur cessatis?nā subditi vestri nihil magis cupiūt quàm extinguere istā pestem:& quisque certatim vos adiuuabit:vos estis ignaui interim,& populus cōqueritur de ista tarditate.Putant indignos esse Principes qui potiantur imperio,quum ita sinant pessum ire veteres ritus & statuta S.matris Ecclesiæ.Sic ergo loquūtur illi.Ita etiā possemus accipere verba Amazię,quòd Regem stimulauerit hoc artificio,quia populus paratus esset ad obsequiū præstandū:vel,*nō poterit terra ferre eius sermones*:id est,si pergat hic liberè tumultuari,quemadmodū cœpit,iam imminet interitus toti regno,quia multi eū sequentur:& vbi exorta fuerit manifesta factio,non poterit cohiberi sine magna difficultate. Festinandum ergo est ne præualeat Amos:quia iam vltimum instat discrimen quemadmodū etiā cōsultabant Pharisæi:Ne fortè veniant Romani,& tollāt locū nostrū & gentem nostram:sic etiā potuit Amazias Regem impellere hoc terrore iniecto,quòd terra, hoc est regio ipsa & incolæ cōmoti essent sermonibus Amos,ideóq; maturè esse resistendū.hęc fuit legatio Amazię ad Regem. Io.11.48.

Iam subticet Propheta noster quale fuerit respōsum Regis.itaque credibile est vel Regem non fuisse tantopere commotum, vel non ausum fuisse palàm aggredi vitam Amos: quia iam obtinuerat fortè aliquid authoritatis apud populum:quanuis etiam esset exosus,tamen reuerebantur nomē ipsum & munus Prophetę, vel rem ex composito inter duos sanę doctrinæ hostes fuisse actam,sicuti gratificātur sæpe Regibus adulatores, dum se substituunt in eorum locum,& omnem inuidiam sustinent. Quicquid sit,certè probabilis est ista coniectura,Regem quieuisse,quia non fuerit persuasus à sacerdote Amazia,vel quia timuit sibi à populo,vel quia religio animum eius compescuit, sicuti etiam interdum solent impii ad tempus continere se in aliqua moderatione:non quòd tangātur serio Dei timore,vel quòd cupiant verum eius cultum amplecti:vellent Deum è cælo detractum esse, vellent omnem pietatis notitiam abolitam,sed interea non audent effunderesuam rabiem.Talis igitur metus potuit concutere animū Iarobeam ne tyrannicè contra Prophetam Amos sæuiret. Nam si reputamus quorsum tendant verba Amaziæ, certè voluit statim trahi ad capitale supplicium Prophetā Amos.Cōspiratio enim crimen est per se morte dignum:deinde metus potuit Regem percellere, vt statim extingueret S.Prophetam. Sperauit igitur Amazias plus quam adeptus est.Et hinc vulpina ista vafricies,quòd Prophetam accersat.consilium enim dat vt se recipiat in terram Iehudah.ergo quemadmodum initiò dixi,verisimile est regem Iarobeam non fuisse commotum sicut sperauerat Sacerdos iste impius Beth-el. Initiò fuit truculenta bestia,sed postquam non potuit palàm grassari ad perdendum Amos, iam nouam personam induit,incipit esse vulpes,quia nihil proficit sua leonina rabie. Sequitur ergo hoc secundum, *Et dixit Amazias ad Amos*, Ego præterii membrum vnum ex proximo versu.Dicit *Amos*, *Gladio morietur Iarobeam & Israel migrando migrabit è terra sua*. Duo sunt capita accusationis in summa. Quidam interpretes putant Amaziam peruersè calumniatum fuisse verba Prophetæ Amos,quia non denuntiabat mortem regi Iarobeam, sed tantùm eius populo & posteris. Ego autem in hoc non insisto.Fieri ergo potest vt non peruerteret verba Amos ipse Amazias data opera,sed tantùm vellet illi conflare inuidiam apud Regem. Morietur ergo Iarobeam gladio, vt eius posteri: deinde Israel migrando migrabit è terra sua. Hinc colligimus Amaziam non fuisse impulsum postrema duntaxat

concione Prophetæ Amos,ſed quod diu coxerat odium:tunc patefeciſſe.Non dubiũ igitur eſt,quin Amazias fuerit quaſi in excubiis,& audierit quicquid docebat quotidie Amos, & tandẽ quum putaret rem eſſe maturã,miſiſſe ad Regem.Hac via tentata,quia nihil profecerat,iam veniſſe ad hoc ſecundũ conſiliũ de quo nunc nobis tractandũ eſt. Dixit ergo Amazias ad Amos,nempe poſtquã prior ratio eum fruſtrata eſt,quia nõ obtinuerat apud regem Iarobeam quod ſperauit.Dixit ergo Amazias ad Amos,*Videns,vade,fuge in terrã Iehudah.* Quum dicit Vade,ſignificat liberum illi eſſe egreſſum,quaſi diceret,Cur ſpõte vis apud nos perire?Quanquam coniungi debent duo mẽbra:dicit primò,Vade:poſtea,Fuge. Quum dicit Vade,ſicuti iam notaui,admonet ſi velit poſſe exire,quia nemo præcludat exitum. Vade igitur,quia patet tibi iter.Sed quũ addit,Fuge,ſignificat nõ poſſe diu manere incolumẽ:niſi cõſulas vitæ tuæ,actum eſt.Ergo citò fuge à nobis,vel tu es perditus. Videmus ergo quàm aſtutè adoriatur Amazias iſte Prophetam Dei.Proponit enim liberam rationẽ vitæ ſeruandæ:interea vrget eum metu periculi,& oſtendit non poſſe ſaluum manere,niſi ſtatim aufugiat.Duæ igitur rationes iſtæ erant quaſi robuſtæ machinæ ad labefactandũ cor ſancti Prophetæ.poſtea adiungit,*Et comede illic panem,*hoc tertium eſt argumẽtum,quòd liceat in patria viuere,& illic ſuppetant alimenta.Erat enim Amos,quemadmodum diximus,ex paſtoribus Thecua.Ergo oriundus erat ex tribu Iehudah,&domicilium habebat in illo regno,& cognatos ſuos:deinde Azarias etiam non erat impius, quanuis non eſſet ex perfectiſſimis, colebat tamen ſeruos Dei,& reuerebatur.Quum ergo dicit Amazias,Comede illic panem tuum,ſignificat tutam eſſe ſtationem Prophetis in regno Iehudah,& illos haberi in pretio tam apud Regem quàm apud populum,& illic poſſe viuere.hoc tertiũ eſt argumentũ. Iam ſequitur quartum,Si mihi obiicias te eſſe Prophetam,& tibi non licere,neque fas eſſe tacere,*Tu illic Propheta:*tu ſcis audiri Prophetas in regno Iehudah : fungaris igitur illic officio tuo,& viuas liberè & ſine metu.Tenemus ergo quatuor rationes, quibus conatus eſt perſuadere Amazias Prophetæ Amos,vt relicto populo Iſrael cõcederet ad ſuos gẽtiles. Iã ſequitur quinta ratio,*In Beth-el verò ne adiicias amplius prophetare,quia ſanctuariũ Regis eſt & regia.*Hîc conturbat Prophetam Amazias alio prætextu, vel ſaltem tentat concutere eius animum,quòd ſcilicet odioſum ſit mouere turbas in regno Iſrael,deinde quòd etiã in hoc Deum offendat,quia ſcilicet Iarobeam ſit Rex diuinitus creatus, & idem præditus ſit ſumma authoritate.Quum ergo Rex potuerit inſtituere iure ſuos nouos cultus, Amazias hîc diſputat non eſſe in arbitrio cuiuſquam cõuellere ritus illos,qui paſſim recepti erant:deinde comprobati etiam regio edicto:ſed debere recipi ſine controuerſia. Tenemus ergo totam ſummam.Iam notandum eſt hoc loco,cauendum nobis eſſe non tantùm à vi aperta & crudelitate hoſtium,ſed etiam ab inſidiis.Nam ſicuti Satan eſt homicida, & fuit ab initio, ita etiam eſt pater mendacii.Quiſquis ergo volet ſtrenuè &conſtanter impendere operam ſuam Deo & Eccleſiæ,comparet ſe ad vtrunque certamen,vt ſcilicet reſiſtat contra omnes metus & contra occultas inſidias.Videmus quoſdam non adeò eſſe timidos, etiamſi mors centies denuntiata fuerit:ſed interea non ſatis ſunt cauti,vbi aſtutè hoſtes ſe ipſos inſinuãt. Ergo non fruſtra dixi,ſeruos Dei opus habere vtroque munimento, vt ſcilicet inſtructi ſint contra metum mortis,& maneant intrepidi,etiamſi moriendum ſit,& debeãt iugulum prębere,vt pergant in officio & obſignent etiam doctrinam ſuam proprio ſanguine, quoties opus fuerit.Ab altera autem parte,vt ſint prudentes. Nam ſæpe blanditiis eos aggrediuntur veritatis inimici. Et experientia noſtrorum temporum hoc ſatis docet. Ego ſcio plus periculi fuiſſe ſemper in hac parte,quum hoſtes terrere volebant,& obiiciebant, Quid vultis vobis?Ecce neceſſe erit tandem confici totum orbem multis cladibus. Quid aliud quæritis,niſi vt religio vbique vigeat?vt in pretio ſint bonæ literæ?vt pax vbique floreat? Atqui videmus inſtare bellum atrociſſimum,ſi ſemel exortum fuerit, omnia erunt plena cladibus, ſequetur immanis barbaries & crudelitas, peribit etiam religio:hoc proficitis veſtra pertinacia.Nobis hoc ſæpe dictum eſt. Ergo quum legimus hunc locum debemus attendere quibus artibus ſtuduerit Satan labefactare conatus piorum, & conſtantiam ſeruorum Dei.Quãtum ad primũ argumentũ ſpectat,nõ opus eſt diutius inſiſtere:quiſque enim per ſe iã colligere poteſt,quorſum omnes iſtę inſidiæ tendãt.dicit primò,*Videns,vade.* Hic honorificè Amazias appellat Amos,non vocat probroſè aut exulem,aut ſeditioſum,aut indoctum hominem,aut bubulcum, aut indignum ſuo munere. Non igitur quicquam tale profert,ſed appellat Videntem:concedit honorificum titulum Prophetę.hoc enim ſignificat חזה.Fateor te eſſe Prophetam Dei:poteſt fieri,vt ſis Propheta:ſed non es noſter. *Vidẽs* ergo,vade.Videmus igitur,vt intactum relinquat honorem Prophetæ, quò ſcilicet facilius ſe inſinuet,ne ſtatim oriatur inter eos controuerſia,& ferueat certamẽ. Omittit igitur omnes contentiones.Iam tamen poteſt quæri ex ipſo,cur eſſet cæcus? Nam officium Sacerdotis erat vigilare:& Prophetæ ſic erant coniuncti Sacerdotibus,vt Deus tacitè illis obiiceret ſuam ignauiam & ſocordiam,quum ſubſtitueret Prophetas in eorum locum. Quorſum enim Sacerdotes inſtituti ſunt?Nempe vt eſſent Angeli Domini exercituũ,quemadmodum dicitur apud Malachiam,Populus requiret ab ore Sacerdotis Legem meam, quia Angelus eſt

Marginal notes: Io.8.44. — 1.Io.3.1. — Malac.2.7

est Domini exercituum. Debuit ergo Amazias specialiter ipse etiã fungi Prophetæ officio, quia Sacerdos erat. Fuit quidam Sacerdos adulterinus, fateor: sed quum obtenderet titulum illum honorificum, debuit saltem præstare suas partes: hoc non fecit, & concedit illum titulum Prophetæ: quemadmodum nunc cornuti Episcopi in concedendis titulis sunt satis liberales: Domine doctor, vos quidem potestis multa videre, intelligere: sed tamen interea debetis consulere paci publicæ. Vocabunt Dominos doctores qui nullo publico munere sunt præditi: sed coguntur tamen subire alienas partes, quia vident istos cornutos Episcopos esse canes mutos. Sic etiam egit Amazias cum Propheta Amos. Nam contẽtus erat suo splendore & magna pompa, deinde suis opibus: ipse lautè viuebat, fruebatur opima præda, & superstitiones bene calefaciebant eius culinam. Facilè ergo relinquebat titulum Prophetæ aliis. Interea sibi blandiebatur in suo Sacerdotio. Iam quantum ad secundum attinet, in eo acrior fuit punctio: *Fuge*, inquit. Quum diceret Vade, quemadmodum dixi, tentabat animum Prophetæ, quòd posset cõsulere vitæ suæ, absque vllo periculo, quia liber erat illi exitus. nũc autem vrget eum & extimulat proposito discrimine, Vide, si diu hîc subsistas apud nos, non poteris saluus manere. *Fuge* igitur. Per fugam significat, etiam si velit Propheta manere, hoc tamen illi esse necessarium. Ergo hoc secundum argumentum ductum est à necessitate, quia nõ licitum esset ferre amplius Prophetam, si pergeret in libero cursu sui officii. *Fuge* ergo *in terram Iehudah, & illic comede panẽ.* Quantum ad hanc tertiam rationem spectat, ostendit Prophetam Amos fore nimis pertinacem, & addictum suæ sententiæ, nisi malit degere tutus & quietus in patria, quàm periclitari in alieno solo. Vade ergo. Quo cum ablegat? In patriam. Quid? tu es hîc homo exterus, & tu vides te esse odiosum. Cur ergo non potius reuerteris in patriam tuam, vbi colitur tua religio? Neque enim tunc alloquutus est Amazias Prophetam Amos, quemadmodum hodie faciũt multi profani homines, non tam Epicurei, quàm porci & impuri canes, quum nobis obiiciunt, Redeas in patriam tuam: cur ad nos venisti? Ablegant nos, quum sciant tamen non illic esse nobis tutum locum. Sed tunc vigebat pura religio in terra Iehudah. Dicit ergo Amazias, Cur non agis cum tuis conterraneis? nam multi illic essent, qui tibi suppeditarent alimenta: Rex ipse tibi amicus erit, & totus populus etiã libẽter te iuuabit. Quantũ attinet ad quartũ argumẽtũ, videmus quàm callidus sit sophista diabolus, *Illic Propheta.* Quis loquitur? Amazias, qui pessimè oderat Templum Ierosolymitanum, libenter suis manibus supposuisset ignem, libenter iugulasset omnes pios Sacerdotes: & tamen permittit liberum ius prophetandi sancto Amos: quia scilicet nõ potest palàm statim abrumpere cursum, quem tenuerat sanctus Propheta: ideo eum procul ablegat. Videmus ergo Satanam variis modis & artibus tentare seruos Dei, & habere miras ambages & flexuosas, & interdum se transfigurare in Angelum lucis, quemadmo- 2.Cor. 11.
dum dicit Paulus. Et hoc loco habemus insigne huius rei exemplum. Nónne Amazias iste 14.
est Angelus lucis, quum dat consilium Prophetæ Amos, vt in patria liberè seruiat Deo, & illic prophetet, habeat os apertum, afferat cultum Dei & puram religionẽ? modò ne in terra Israel. Ergo in hoc capite notanda est, quemadmodũ iam dixi, Satanæ vafrities. Nunc quòd attinet ad quintum argumentum, in eo præcipuè insistere conuenit. *In Beth-el*, inquit, *ne adiicias amplius prophetare, quia Sanctuariũ Regis est, & domus regni est.* Hîc tantùm ostendit Amazias quid cupiat, nempe retinere possessionem sui Sacerdotij: quod fieri non poterat, nisi Propheta expulso. Neque enim certare poterat rationibus. Iam ergo per absentiã Prophetæ suis commodis consulit. Ergo vtcunque proximo versu induerit varias personas, & seipsum multis integumentis occultauerit: nunc tamen simia apparet simia, vt loquũtur. Ostẽdit igitur Amazias quorsum spectauerit, nẽpe vt quietus maneret in sua tyrannide, & Amos non esset amplius molestus, vel receptas superstitiones conuelleret. Quum enim esset Sacerdos Amazias, non poterat Amos officio suo perfungi, quin quotidie clamaret contra templum Beth-el. Erat enim lupanar: quia illic spoliabatur Deus suo honore. Deinde scimus vbique superstitiones conferri scortationibus. Nunc ergo prodit Amazias peruersum suum animum, *In Beth-el ne prophetes*, tantùm retinet sibi quietum suum statum, & nõ vult illic verbum Dei resonare. Optasset quidem quemadmodũ iam dixi, vbique extinguere lucem doctrinæ cælestis: sed quia non poterat, vult saltem manere in sede sua absque vlla cõtrouersia: quemadmodum etiam vidimus nostro tẽpore Papam agere & cornutos Episcopos. Insaniebant quum audirent multas vrbes & quosdam Principes tumultuari in Germania, & discedere ab obsequio: sed quia nõ poterãt vi superare, Sinamus illos barbaros: quid? Antehac plus inde mali prouenit quàm cõmodi: fuit sterilis & arida regio, modò Hispania, Gallia & Italia saluæ maneant, satis est nobis. Nã plus fortè perdidimus in Germania, quàm reportauimus lucri. Ergo fruatur sua libertate, vel potius licentia, aliquando sub dominium nostrũ redibũt. Interea ne simus tãtopere anxii. Sed ne penetret hæc cõtagio in Galliã, quia vnũ brachiũ nobis abscissum esset: neque tangatur Hispania, nec Italia: hoc esset petere iugulũ. Talis ergo fuit Amazias iste, quemadmodũ satis apparet. Ne igitur prophetes in Beth el. Et astutè loquitur quũ dicit, *Ne amplius adiicias prophetare*: perinde .n. est acsi veniã daret: Ecce, si hactenus Regẽ offenderis: & publicũ statũ populi: tamẽ ego nõ agam tecũ sum-

mo iure: omnia tibi condono: sepultum maneat quicquid peccasti, modò *ne adiicias in posterum*. Videmus ergo pōdus esse in hoc verbo, quum dicit, Ne pergas, vel ne adiicias. quasi diceret in præteritū se nō inquirere, nec velle trahere in causam Amos, quia iam fuisset seditiosus: modò abstineat in posterū contentus est Amazias, quemadmodū ex verbis colligimus. *Ne* ergo *amplius prophetes*. Quare? Quia *sanctuarium est Regis*. Hoc est vnū. Hîc Regis authoritate vult probare Amazias cultus receptos in Beth-el esse legitimos. Quare? Rex ita statuit. Ne cui ergo liceat verbum contrà facere: Rex hoc iure potest. Est enim sacrosancta eius maiestas. Videmus quorsum hoc spectabat. Et hodie quàm multi sunt in Papatu, qui Regibus accumulant quicquid possunt iuris & potestatis, ita vt ne qua fiat disceptatio de religione: sed potestas hæc sit penes Regē vnum, vt statuat pro suo arbitrio quidquid voluerit, & sine controuersia hoc fixum maneat. Qui initiò tantopere extulerunt Henricū regem Angliæ, certè fuerunt inconsiderati homines, dederunt illi summam rerum omnium potestatem: & hoc me semper grauiter vulnerauit. Erant enim blasphemi quū vocarent ipsum summum caput Ecclesiæ sub Christo. Hoc certè fuit nimium. Sed tamen sepultum hoc maneat, quia peccarunt inconsiderato zelo. Sed vbi impostor ille qui postea fuit Cancellarius huius Proserpinæ, quæ hodie illic superat omnes diabolos: ille quum esset Ratisponæ, non pugnabat rationibus (loquor de hoc postremo Cancellario, qui Episcopus fuit Vintoniensis) sed quemadmodū iam cœpi dicere, non multum curabat Scripturæ testimonia: sed dicebat fuisse in arbitrio Regis statuta abrogare & ritus nouos instituere. Si de ieiunio agitur, illic Regem posse populo indicere, & iubere vt hoc vel illo die vescatur populus carnibus, licere etiam Regi prohibere sacerdotes à cōiugio, licere etiā Regi interdicere populo vsum calicis in Cœna: licere Regi statuere hoc vel illud in regno suo. Quare? Potestas enim summa est penes Regem. Tale fuit cōmentum huius Amaziæ de quo nunc Propheta loquitur. Sanctuarium est Regis. Nam addit postea secundū nomen, *est domus regni*. Ponderanda sunt hæc verba Amaziæ. Dicit primò *esse Sanctuarium Regis*, deinde *esse domū Regni*. Tribuit ergo Regi duplex officium, quòd scilicet in eius arbitrio sit flectere quocūque volet religionem: deinde quòd Amos perturbet publicam pacem, & ita iniuriā faciat Regi, quia eius imperio derogat. Quantum attinet ad prius membrum certum quidem est, Reges si fungātur suo officio, esse & patronos religionis, & nutricios Ecclesiæ, quemadmodū Iesaias ipsos vocat. Hoc ergo summopere requiritur à Regibus, vt gladio, quo præditi sunt vtantur ad cultum Dei asserendum. Sed interea sunt homines inconsiderati, qui faciunt illos nimis spirituales. Et hoc vitium passim regnat in Germania. In his etiā regionibus nimiū grassatur. Et nunc sentimus quales fructus nascantur ex illa radice, quòd scilicet Principes, & quicūque potiuntur imperio, putant se ita spirituales esse, vt nullum sit amplius Ecclesiasticum regimen. Et hoc sacrilegiū apud nos grassatur, quia non possunt metiri suum officium certis & legitimis finibus: sed non putant se posse regnare, nisi aboleant omnem Ecclesiæ authoritatem, & sint summi iudices tam in doctrina quàm in toto spirituali regimine. Diabolus ergo suggessit hoc cōsilium Amaziæ tunc, quòd scilicet Rex templum illic instituerat. Quoniam ergo hoc est *Sanctuarium Regis*, nō licet priuato homini, non licet etiā cuiquam intercedere quominus valeat religio, quæ semel probata est, & placuit Regi. Principes autē ipsi audiunt dulcē cātilenā, vbi impostores ipsis abutūtur, & nihil magis cupiūt, quàm sibi tribui omnia sine vllo discrimine & delectu. Libenter ergo se miscent: & initio præ se ferunt aliquē zelum: sed mera ambitio ipsos impellit, vt tam solicitè ad se rapiant omnia. Tenēdum est igitur temperamentum, quia hic morbus semper in Principibus regnauit, vt vellent inflectere religionē pro suo arbitrio ac libidine, & interea etiam pro suis cōmodis. Spectāt enim quid sibi sit vtile, quia nō aguntur Spiritu Dei vt plurimum, sed impellit eos sua ambitio. Quum ergo videmus iam tunc clādestinis istis artibus Satanā certasse contra Dei Prophetas, hodie dolendæ sunt nobis nostræ vices & deplorādæ. Sed quisquis volet se gerere vt decet, caueat ab hoc vitio. Iam sequitur, *Et domus regni est*. Hîc non pugnat amplius Amazias pro iure regio, quantū attinet ad spiritualem potestatem. Bene, etiamsi Rex nō debuerit instituere nouos cultus, tamen tu peccas contra publicam pacem. Hodie maior pars principum nihil aliud satagit, nisi vt potiantur sua quiete. Semper præfantur satis animosè se vsque ad mortem fore vindices primæ cōfessionis: sed interea quosnam accersunt sibi doctores? qui scilicet crucem fugiunt: atque vt gratificentur Papistis, vel saltē eos habeant paulò mitiores, sese flectunt ad eorum vota. sicuti videmus hodie his flabellis accindi quorundā Principum animos, vt Sacramentariis non parcant: nec sustineant in disceptationem vocari quod crassè non minus quàm stultè & peruersè asserūt de corporis Christi præsentia, vel inclusione sub pane. Si ostendamus nos pugnare cōtra illos, & nobis esse diuortium cum ipsis, imò nos fore ipsis capitales inimicos, iam hoc cōueniet nobis cum Papistis: iam erit aliquis accessus ad illos, saltem desinet tantus furor, mitescent Papistæ: non erunt amplius nobis tam infesti: postea obtinebimus mediam aliquam rationem. sic hodie res aguntur in mundo, & nihil vtilius est, quàm conferre statum nostri temporis cum hoc exemplo Prophetæ, vt scilicet iisdē armis, quibus ille pugnauit, nos etiam pergamus in officio: & non moueamur istis diabolicis

Iesa.49.23

bolicis artibus, quia nullos habemus hostes magis infestos & professos, quàm domesticos istos proditores. Ergo *domus Regis est*. Iam agit de brachio seculari, quemadmodum dicunt, & ostendit etiamsi religio centies debeat perire, tamen habendum esse respectum ne conuellat Amos regnum Iarobeam & statum ipsius populi. Iam sequitur:

14 *Et respondit Amos, & dixit ad Amaziam, Non sum Propheta ego, neque ego sum filius Prophetæ, quia pecuarius sum ego, & colligens*, vel quærens, *sicomoros.*

15 *Et sustulit me Iehoua à tergo ouium*: quum sequerer oues meas, de post oues ad verbum, *& dixit mihi Iehoua, Vade propheta ad populum meum Israel.*

Initiò excusat Propheta Amos sibi non esse integrum obedire consilio Amaziæ: quia non liceret abiicere vocationem sibi iniunctam. Quum ergo missus esset à Deo, ostendit se obstringi hac necessitate, vt prophetet etiã in terra Israel. Ac primò quidẽ dicit modestè *se nõ esse Prophetam, nec filium Prophetæ.* Quorsum hoc? An vt se cõtemptibilẽ reddat? Minimè: & tamen hoc verba in speciem præ se ferunt. Sed plus sibi conciliat authoritatis à vocatione extraordinaria, quàm si à puero fuisset educatus in scholis propheticis. Ostendit ergo se miraculo esse Prophetam, & non humano vel solito more iniunctum sibi fuisse hoc munus, sed quasi violenter adductum fuisse, vt iam non possit abiicere officium docendi, nisi velit palàm excutere iugum à Deo sibi impositum. Notandus est ergo hic finis Amos. *Ego non sum Propheta, nec filius Prophetæ.* Si simpliciter diceret se non esse Prophetam, posset argui temeritatis: quid? nemo sibi vsurpat honorem in Ecclesia Dei: requiritur vocatio: etiamsi Angelus è cælo descendat, tamen non debet peruertere ordinem publicum, quia debent omnia geri decenter & cum ordine legitimo in Ecclesia, quemadmodum Paulus admonet. Deus enim pacis nobis præsidet. Ergo si præcisè negasset Amos se esse Prophetam, poterat hoc modo ab officio docendi depelli, quia caruisset vocatione. Sed intelligit se nõ fuisse Prophetam qui à puero institutus fuerit in Lege Dei, vt posset Scripturæ esse interpres. Eodem etiam modo dicit se non esse filium Prophetæ: scimus enim tunc fuisse Prophetarũ collegia: & hoc satis notum est ex sacris historiis. Quum ergo collegia illa in hunc finem instituta essent, vt seminarium aliquod semper maneret in Ecclesia Dei, ne destitueretur bonis & probis doctoribus, Amos dicit se non esse ex illorum ordine. Fatetur ergo ingenuè se esse hominem illiteratum: sed hoc, quemadmodum iam dixi, plus illi authoritatis conciliat, quòd Dominus quasi violenta manu arreptum voluerit illũ præficere populo docendo: Ecce tu eris mihi Propheta, & quanquam non sis edoctus à puero ad hoc munus, ego tamen repentè formabo te Prophetam. Quemadmodum maius fuit miraculum, quòd Christus elegit Apostolos rudes homines & idiotas, quàm si ab initio sibi Paulum sumpsisset, atque alios similes, qui erant Legis periti. Si ergo tales initiò creasset discipulos Christus, minus fuisset in illis authoritatis. Sed quum formauerit suo Spiritu, prius erant indocti, inde apparuit fuisse diuinitus excitatos. Et huc etiam pertinet verbum, quo vtitur Propheta, quum dicit, *Sustulit me*. Significat enim extraordinariam fuisse suam vocationem, quemadmodum diximus. Reliqua differemus in crastinum.

Gal.1.a

¶PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quando permittis tam laxas habenas Satanæ, vt modis omnib. seruos tuos labefactare tentet, vt qui abs te missi sunt & excitati, simul etiã instructi inuicta fortitudine Spiritus tui, ad extremum vsque constanter pergant in suo officio: & sine insidiis eos adoriantur aduersarij, siue aperta vi oppugnent, tamen non desistant à suo cursu, sed se totos tibi impendant, idque tam prudenter quàm intrepidè: vt sic persistent in continua obediẽtia: deinde etiam discutias omnes fumos, & omnes astutias, quas obtendit Satan ad imperitos fallendos: donec tandem emergat veritas illa, quæ victrix est & diaboli & totius mundi: & Filius etiam tuus, qui est sol iustitiæ appareat tandem ad colligẽdum orbem, vt in quieto eius regno fruamur victoria, quæ nobis quotidie parienda est continuis certaminibus contra hostes eiusdem Filij tui, Amen.

16 *Et nunc audi verbum Iehouæ tu, qui dicis, Ne prophetes super Israel, & ne stilles*, vel loquaris, *super domus Isaac.*

17 *Propterea sic dicit Iehoua, Vxor tua in vrbe prostituetur, & filij tui & filiæ tuæ gladio cadent, & terra tua funiculo diuidetur, & tu in terra polluta morieris: & Israel migrando migrabit è terra sua*, ad verbum est, de super terram suam.

POstquam ostendit Amos obediendum esse Deo, qui iniunxerat munus docendi, iam conuertit sermonem ad Amaziam: & ostendit quid proficiat sua cõtumacia quũ aude-

ret prohibere ne Propheta, qui legatus est Dei cælestis, proferat quod habet in mandatis. Quoniam ergo eò temeritatis, vel potius væsaniæ progressus erat Amazias, iam aggreditur ipsum Amos, ac dicit, *Tu nunc audi verbum Domini.* Opponit hîc dictum, vel decretũ ipsius Dei prohibitioni Amaziæ. Vetuerat enim ille impius Sacerdos, ne amplius seruus Dei verba faceret in terra Israel: Quisnam es? Tu quidem sic loqueris, sed Deus interea habebit suas vices. Interim ostendit discrimen inter sermonem Amaziæ, & verbum Dei. Conatus quidẽ fuerat impostor iste incutere terrorem sancto viro, vt ab officio suo desisteret: sed hoc fuit irritum. Amos autem ostendit sermonem Dei non carere sua executione: Siue taceam, inquit, siue loquar, tamen hæc vindicta tibi impendet. Sed interim coniungit vindictam Dei cum sua doctrina. Nam hoc etiam necesse fuit, vt sciret impius Sacerdos se nihil aliud adeptum esse omnia tentando, quàm quòd duplicauerat vindictam Dei. Pondus ergo subest in his verbis quum dicit, *Nunc audi sermonem Iehouæ, tu qui dicis ne prophetes.* Dignus quidem erat Amazias, quem Deus centies perderet cum tota sua sobole: sed significat Amos magis accensam fuisse iram Dei isto furore, quòd scilicet Amazias ausus fuerat iniicere frænum Deo, & cohibere Spiritum eius ne liberè coargueret peccata totius populi. Quoniam ergo eò vsque proruperat, ostendit Amos iam meritò daturum pœnas suæ temeritatis, imò furiosæ & sacrilegæ illius audaciæ, quòd scilicet se Deo opponeret ac vellet etiam auferre illi summum imperium, quia nihil magis Deo proprium est, quàm mundum iudicare. Id autem facit per sermonem suum, & Prophetas. Quum ergo cõnatus esset Amazias spoliare Deum iure suo & imperio, iam ostendit Propheta hinc auctam esse vindictam. *Tu* ergo, *qui dicis, ne prophetes super Israel, & ne loquaris, audi sermonem Domini.* Insignis est hic locus, ex quo colligimus nihil satius nobis esse, quoties Deus nos obiurgat, quàm descẽdere in nostras conscientias, & subire sententiam, quam ipse profert ore suo, & suppliciter deprecari veniam, simulac nos damnauit. Nam si erimus refractarij, Deus non desinet loqui: etiamsi centies vetuerimus. Nobis ergo inuitis perget ipse. Cæterùm, nos poterimus vomere multas blasphemias: sed quid obstreperæ nostræ voces efficient? Dominus interea loquetur efficaciter, hoc est, non sparget minas in aerem, sed complebit re ipsa quicquid ore suo

Eph. 6. 17. protulerit: quemadmodũ etiam hac ratione Paulus comparat doctrinam cælestem gladio, quia parata sit vindicta contemptoribus. Hoc ergo notandum est in verbis Prophetæ, vbi profani homines conati fuerint repellere à se omnem doctrinam, & omnes minas, tamen nihil consequi sua peruicacia: quoniam Dominus vtetur iure suo. Deinde adiunget verbo suo paratam executionem, vt loquuntur. Tu ergo qui dicis ne prophetes, audi verbum Domini: hoc est, etiamsi crepare debeas, Deus tamen non impedietur istis tuis edictis: sed semper manebit integer in suo imperio. Et vsus est verbo Loquendi, quemadmodum iam attigimus, vt ostenderet doctrinam hanc, cum qua certant impij, coniunctam esse cum Dei virtute. Posset quidem Deus perdere omnes incredulos silẽtio, hoc est, etiamsi nullam vocem proferret: sed vult hunc honorem tribuere verbo suo, vt intelligant impij se frustra contendere dum rabiem suam euomunt contra eius sermonem, quia experientur tandem in illo sermone inclusum esse suum exitium. Iam quum dicit, *Ne prophetes contra Israel, & ne loquaris contra domum Isaac,* ex his verbis iterum colligere licet nomen Isaac hîc per concessionẽ à Propheta exprimi, quia scilicet tunc populus Israel obtendere solebat exemplum sancti Patriarchæ: sicuti superstitiosi homines, posthabita Lege Dei, & communi regula semper ad exempla sanctorum declinant, & hoc faciunt absque iudicio: imò vt sunt præposteri, si quid vitiosè factũ est à patribus, statim arripiũt. Deinde si quid est singulare, quod Deus in patribus probauerit, nolit autem trahi in consequentiam, vt vulgò dicunt, superstitiosi homines putant sibi optimam esse causam, vbi talem clypeum obiiciunt Deo. Quoniam ergo tunc Israelitæ in ore habebant nomen patris Isaac, quum perperam Deum colerẽt in Bethel, & aliis locis, contra Legis præscriptum: ideo Propheta Amos consultò hîc repetit nomẽ Isaac, μιμητικῶς forte exprimens quod dictum fuerat ab ipso Amazia. Iam sequitur denuntiatio, *Propterea sic dicit Iehoua.* Istud לכן ostendit Amaziam non ideo tantùm pœnas dedisse, quia corruperat cultum Dei, quia deceperat populum suis imposturis, quia etiam quæstũ fecerat pietatis obtentu, sed quia tandem peruicaciter ausus est opponere se Dei imperio, & Prophetam vel clandestinis insidiis, vel aperta vi deiicere ex officio suo. Quoniam ergo hoc tentauit, ideo nũc Amos denũtiat illum daturũ pœnas. Videmus ergo duplicari exitium vbi duram & ferream ceruicẽ opponimus Deo, qui vult nos esse flexibiles, & dũ nos obiurgat, saltẽ exigit à nobis hãc modestiam, vt fateamur nos peccasse. Si autẽ volumus tergiuersari, vel etiamsi vltra progredimur, tandem sequetur hic exitus, nẽpe vt Deus sumat duplicẽ vindictam de nostra obstinatione. Propterea ergo dicit Iehoua. Atque vtinam hoc penitus insculptũ esset hominũ cordibus! neque enim tanta hodie in mũdo rebellio regnaret. Sed videmus quid audeãt homines. Simul enim atque Dominus asperius illos castigat obstrepũt: deinde, si polleant aliqua authoritate, contendũt omnes neruos, vt auferant Deo suam iurisdictionẽ, & libertatẽ eius seruis. Interea quum videmus ita excæcatos esse impios, vt nõ sentiant vindictã sibi instare, qualẽ hîc Propheta denuntiat, eámque exhorreant, tamen nostrũ est

est expendere quid hîc denuntiet Propheta,nempe quemadmodum iam sæpius dixi,præfractos homines hoc tantùm consequi sua obstinatione,vt magis ac magis accendant Dei furorem. Quòd ad speciem pœnæ spectat, dicit, *Vxor tua in vrbe scortabitur* (ad verbum:) sed non loquitur hîc Propheta de voluntaria scortatione. Significat igitur Amaziam non posse effugere vindictam hanc, quin vxor eius fiat prostibulum, vbi scilicet hostes occupauerint terram Israel. Scimus enim hoc fuisse vulgare,vt victores abuterentur mulieribus:quemadmodum vtinam hodie mos ille abolitus esset. Cæterùm,illud fuit licitum eo seculo,vt quisquis erat victor,raperet sibi tam alienam vxorem, quàm filiam. Hæc ratio est igitur cur dicat Propheta, *Vxor tua prostibulum erit.* Sed dicit In vrbe, quod longè fuit acerbius,quàm si Amaziæ vxor procul abducta esset,deinde passa istud opprobrium in regione ignota: hoc minus vulnerasset animum Amaziæ,si potiti fuissent hostes vxore eius, & incognitum fuisset hoc dedecus propter locorum distantiam. Vbi autem in publico,in oculis omnium vxor trahitur ad hoc flagitium & turpitudinem,hoc multò durius est, & plus etiam affert doloris. Videmus ergo hac circunstantia loci augeri pœnæ grauitatem,quum dicit Propheta, Vxor tua in vrbe tua prostituetur. Iam *Filij tui & filiæ tuæ gladio cadent.* Hæc est secunda pœna, quum denuntiat tam filios quàm filias impij Sacerdotis iugulatum iri ab hostibus. Potuit quidem fieri,vt alij etiam ex plebeis subierint eadem incommoda: sed non dubium est, quin Deus vltus fuerit contumaciam,& furorem Amaziæ, qui ausus fuerat se opponere tam sanctis monitionibus quàm minis. Iã addit etiam, *Terra tua diuidetur funiculo.* Hac particula significat nullos fore qui succedant in locum Amaziæ, sed hostibus fore prædã quidquid agrorum possederat. Terra igitur tua diuidetur funiculo. Quanquam fieri potest,vt loquatur hîc generaliter Amos de terra Israel:& hoc mihi est probabilius. Fateor quidem neque ab ipso Amazia,neque ab aliis Sacerdotibus Legem Dei fuisse seruatam: sed scimus tamen fuisse aliquid affine inter legitimum Sacerdotium,& istud adulterinum, quod introduxerat prior Iarobeam. Ego igitur coniicio Amaziam caruisse possessionibus, nisi quòd licebat hortos habere,& prata etiam pascendis pecoribus:sed agros non colebãt. Libenter ergo extendo ad totum populum quod dicitur de terra vnius hominis. Et hanc sententiam confirmat quòd continuò pòst sequitur, *Tu verò morieris super terram pollutam.* Terram Amaziæ vocauit in qua habitauit ipse cum reliquo populo: terram verò pollutam vocat,in quam eiiciendus est vnà cum reliquis omnibus. Siquis excipiat hanc vindictam non competere in vnum hominem,solutio est facilis,quòd Deus velit notam specialem insculptam esse cõmuni vindictæ,vt agnosceret Amazias se quasi accelerasse Dei iudicium, quod tamen in animo erat repellere, quum ablegaret Prophetam Amos in terrã Iehudah,sicuti visum fuit. Tandem sequitur, *Israel migrando migrabit è terra sua.* Hîc videmus Prophetam non minari priuatim vel personæ Amaziæ,vel vxori,vel filiis eius,sed sermonẽ extendere ad totũ populũ. Interea tamen manet firma illa ratio,quòd Dominus vlcisci velit peruicaciã impij hominis,dum ita vindictam suã exequitur contra totũ populum. Hæc summa est. Nũc sequitur.

CAPVT. VIII.

Sic ostendit mihi Dominus Iehoua, & ecce corbis fructus æstiui, vel canistrum.

2 *Et dixit, quid tu vides Amos? Et dixi, Corbem,* vel canistrum, *fructus æstiui: & dixit Iehoua mihi, Venit finis super populum meum Israel, non adÿciam amplius transire in eo.*

His verbis,vel hac visione confirmat Propheta quod iam prius vidimus, nempe castigationes paternas non habituras amplius locum in populo Israel. Deus enim, quemadmodũ satis notum est, sic populum illum tractauerat, vt semper etiam in maximis calamitatibus parceret. Suspensa igitur manu semper Deus percussit populum suum,nisi dum multis experimentis tandem apparuit esse ita præfractum,vt non daret locum remediis. Hanc ergo sententiam nunc prosequitur Amos: sed ostensa fuit visio, quæ iudicium Dei certius confirmaret,vel saltem magis afficeret animos populi. *Canistrum* ostẽdit illi Deus plenum fructibus æstiuis. Non dubito quin per *fructus æstiuos* intelligat maturitatem pœnæ, quasi diceret iam scelera populi maturuisse,vt non posset vlterius differri vindicta. Nam sequitur statim expositio visionis quum dicit *venisse finem populo*, quemadmodum in tertia visione iam exposuimus. Sed paronomasia est in vocibus Hebraicis, quæ non potest reddi vel Græcè, vel Latinè: קיץ significat fructus æstiuos, קץ verò significat finem: est tantùm interposita litera י in vna voce. Deus ostendit fructum æstiuum in canistro. Postea addit venisse קץ, hoc est, finem. Sed quo ad summam rei pertinet, videmus non esse quidquam ambiguum. Iam redeo ad principium. *Sic ostendit mihi Deus.* Non opus est repetere quæ antehac disserui. Propheta hîc præfatur se nihil temere afferre, sed tantùm bona fide recitare quod diuinitus manda-

tum erat. Et hoc diligenter notandum est,quia Deus semper ita vsus est suis Prophetis, vt tamen sibi integrum ius docendi seruaret,neque transferret munus suum in homines, quo ad potestatē dico,*Ostendit* ergo,inquit,*mihi Dominus Iehoua,& ecce canistrum fructus æstiui.* Possemus intelligere per fructus æstiuos cerasa,& quæ non habent solidum vigorem,vt diu permaneant.Sed illud est nimis argutum. Simpliciter igitur interpretor iam venisse maturitatem pœnæ: quia populus non resipuerat quum toties esset admonitus. hæc ergo erat quasi æstas. Ostendit igitur mihi canistrum fructus æstiui. Quod autem Deus interrogat Prophetam suum quid videat,suprà exposuimus nō frustra hoc factum esse.Oportuit enim Prophetam quasi obstupescere initiò,vt populus attentior esset, quemadmodum quum audimus colloquium istud inter Deum & Prophetam,expergefiunt mentes nostræ. Nam statim hoc nobis occurrere necesse est,aliquid hîc esse memoratu dignum. Deus ergo excitat mentes suorum hoc modo. Ita videmus nihil esse superuacuum in hac recitatione. Iam sequitur expositio visionis:*Dixit mihi Iehoua, Venit finis super populum meum Israel.* Tenemus ergo consilium Prophetæ,nempe hactenus fuisse mediocribus pœnis populum admonitū: sed quia obduruerat,iam instare vltimam vindictam,in qua Deus non amplius fungetur patris vel medici officio,sed perdet in totum quos diu sustinuerat. Scimus quidem fuisse inflictas populo Israel,etiam ante illud tempus grauissimas clades: sed quum semper locum daret Deus suæ indulgentiæ, nūquā eos adduxit ad verā resipiscentiā.Ne igitur posthac sibi tale aliquid promittant,quasi possent suis blanditiis tēpus extrahere,sicut hypocritæ solent: ideò Propheta hîc præcisè ostendit venisse finem:acsi diceret, maturuit vestra iniquitas. Iā ergo fructum colligite:quia non potestis transire vel diem vnum. Fructus enim vltrò cadet.*Finis* ergo *venit,& non adijciam amplius transire super ipsum.* Istud *transire*,quemadmodū antè exposuimus,refertur ad pœnas.Quorsum enim Deus populum hunc castigat, nisi quia solicitus erat de eius salute?Ergo finem se facturum dicit,vt posthac non impēdat operam corrigēdo populo:quia videbat se nihil proficere. *Non transibo* igitur *per ipsum*,hoc est,ego exequar vltimam vindictam,*Il n'y faudra plus retourner*,vt vulgò etiam loquimur.Sequitur:

3 *Et vlulabunt cantica templi die illo, dicit Dominus Iehoua : multum cadauer,* hoc est,multa cadauera,*in omni loco prosternentur cum silentio.*

4 *Audite hoc qui absorbetis pauperem & exterminatis inopes terræ.*

Hîc obliquè perstringit Amos Israelitas,quòd in suis superstitionibus tantopere sibi placerent,vt canerent in rebus prosperis,acsi Deum haberent propitium:sicuti increduli metiri solent Dei odium, vel fauorem præsenti intuitu. Turcæ quum fruuntur rebus prosperis, iactant Deum esse suum. Ita videmus facere Papistas. hoc est ergo ingenium hominum,vt non tam respiciant seipsos,quàm res externas.Si ergo Deus ad tempus illis indulget,etiamsi sint plusquam scelerati,non tamē dubitant sibi fauere Deum: ita Sodomitæ donec absumpti sunt subito excidio,putabant se habere in cælo pacē.Et hæc ratio est etiam cur dicat Iesaias impios quasi pacisci cum inferno & morte.Et scimus etiā quid Christus de ætate Noe pronuntiet,illos scilicet securè tunc fuisse epulatos, ædificasse domos sumptuosas. talis securitas grassata est ferè omnibus seculis. Sed hîc speciale vitium notatur à Propheta, quòd scilicet populus Israel cantica sua resonabat in templis, quasi data opera vellet Deo illudere. Nam quotidie resonabant Prophetarum voces.erant autem graues & terrificæ minæ.Interea populus canebat in suis templis.Quemadmodum Papistæ hodie dum reboant, vel cantillant,putant Deum esse bis & ter placatum:deinde etiam applaudunt sibi in templis, dum prosperè habent.Hanc ergo prauitatem hîc Propheta notat quum dicit, *Vlulabunt cantica templi.* Pro melodia hîc ponit vlulatum:quasi diceret,Deus conuertet in lamentationes vestra cantica,quæ nunc plena sunt lætitiæ.Postea adiungit, *Quia multum cadauer in omni loco prosternet:* sed malo reddere in passiua coniugatione. Prosternentur ergo vbique cum silentio multa cadauera. His verbis significat fore cladem tantam,quæ etiam impediat ne sepeliantur cadauera.Diximus alibi, etiam inter hostes ius sepulchri manere sæpe saluum : quia hoc est plusquam hostile,sæuire contra mortuos : & quicunque nolunt videri prorsus barbari,vel sepeliunt mortuos hostes, vel permittunt sepeliri, & fiunt etiam hac de causa inter hostes induciæ: & hoc fuit vsitatum omnibus seculis, & ius sepulchri fuit apud omnes gentes sanctum:vbi autem cum silentio prosternuntur cadauera, signum est grauissimæ cladis. Videmus ergo cur Propheta hîc disertè exprimat prosternendum esse multum cadauer, idque in omni loco & cum silentio,vt scilicet careant sepultura mortui.Sed quoniam videmus homines,vbi centies cōuicti fuerint, tamen rixari contra Deum si exerceat grauiorem vindictam, ideo Propheta iam litigat cum ipsis Israelitis : & iterum repetit quod prius vidimus,nempe Deum non esse crudelem:etiamsi populum totum absumat & aboleat, hoc tamen facere iustis de causis,quia scilicet vsque ad extremum scelerum peruenerant.Et nominatim aggreditur ipsos Principes populi, *Audite hoc qui calcatis*, inquit, vel absorbetis *pauperem*.Diximus non abs re Prophetas sermonem dirigere ad ipsos proceres,quanuis totum

Genes.19. Iesa.28. Matt.24.

tum vulgus esset ferè in eadem noxa. Certum est adeò tunc corruptum fuisse statum populi Israelitici, vt à summo vsque ad minimum omnes peruersi essent, & nemo esset immunis à culpa. Sed quoniam in ipsis ducibus semper plus residet culpæ, hæc ratio est cur Prophetæ in ipsos durius insurgant ac seuerius, nam in plebe multi vel socordia vel errore labuntur, vel trahuntur etiam post alios: sed qui præsunt, peruertunt ius & fas: deinde sunt authores omnis licentiæ. Non mirum igitur si Dominus per suos Prophetas tam asperè in eos inuehitur. & hoc consilium est nunc Prophetæ, vbi dicit, *Audite hoc:* nam emphaticum est hoc verbum, vbi audire eos iubet, quòd scilicet non satis attenderent ad sua vitia, prorsusque essent surdi: vel quòd frustra litigarent cum Deo: quemadmodum tergiuersando putant hypocritæ se posse effugere iudicium. *Audite*, inquit, *qui voratis miserum, & deletis pauperes terræ.* videmus hîc certum discrimen notari, & Prophetam non generaliter neque promiscuè citare ad Dei tribunal plebeios & proceres, sed tantùm conuertere sermonem ad Principes ipsos. Iam sequitur:

5 *Dicendo, Quando transibit mensis, vt vendamus frumentum? & Sabbathum, vt aperiamus,* hoc est depromamus, *triticum: & attenuemus Ephah?* hoc est, mensurã minuemus: scimus enim Ephah fuisse communem mensuram: quando ergo minuemus mensuram, *& augeamus* שקל, siclum, *& peruertamus stateras dolosas?*

Hîc Propheta prosequitur eundem sermonem. neque enim hoc ad totum populum potuit spectare, sed tantùm ad prædones qui poterant opprimere miseros & tenues homines è vulgo: quum scilicet multa illis esset tritici copia: sicuti hodie videmus paucos homines in penuriâ annonæ habere clausa horrea: perinde est acsi iugularent miseros homines, quum ita redigunt ad famem. Quoniam ergo pauci diuites tunc tenebant totum populum quasi famelicum, ideo Propheta nunc dicit, Putatisne Deum nimis rigidè vel crudeliter vobiscum agere, quando hactenus iugulastis miseros homines & famelicos? Si quis obiiciat, cladem quam nuper minatus est Propheta, fuisse communem toti populo: ergo hoc intempestiuè dici, quòd scilicet à paucis hominibus iniuriæ illatæ fuerint populo: respondeo fuisse alia scelera in vulgo quæ possent reprehendi, quemadmodum antehac vidimus, & iterum videbimus suis locis: sed oportuit initium fieri ab istis superbis hominibus, qui freti sua authoritate putant se exemptos esse communi lege & solutos. oportuit ergo os ipsis obstrui. deinde Propheta etiam non pepercit aliis, suo ordine. Sed videmus quò væsaniæ ruant superbi homines & quicunque opibus vel potentia pollent in mundo, nisi Dominus eos seuerius cohibeat & compescat. Hæc ratio est igitur cur nunc Propheta specialiter hîc agat cum ipsis. Dicitis ergo, *Quando transibit mensis, vt vendamus frumentum?* Mẽsem חדש accipiunt quidam pro nouilunio: & interdum etiam sic accipitur, & probabilis est interpretatio ista, quoniam paulò pòst sequitur nomen Sabbathi. *Quando* ergo *transibit mensis, & quando transibit Sabbathum, vt possimus triticum nostrum vendere.* Quia non licebat vel Sabbatho vel in nouiluniis negotiari, quoties cessabant diem vnum, putabant sibi tantundem temporis perire: quemadmodum videmus auaros satagere, vt cupiditas ipsorum semper eos exagitat: nam est instar fornacis. Et dum ita ardent, si pereat hora vna putãt annum vnũ sibi elapsum esse: supputant temporis articulos: Quid? aiunt, nullus mercator venit: ego iam cessaui diem vnũ, nõ licuit mihi vel assem vnũ lucrari. Quoniã ergo tãta est sedulitas in auaris: ideo probabile est notari à Propheta morbũ hũc: acsi diceret, Nulla est vobis quies vel cessatio. Deus mandauit vt quiescat populus singulis nouiluniis: voluit etiam vos feriari septimo quoque die ab omni opere: putatis hoc tempus esse perditum, quia non trahitis aliquid lucri. Sed posset æquè probabilis esse altera expositio, quòd scilicet in singulos menses putarent carius fore triticum: quemadmodum inhiant hodie prædones isti, qui vndique coarceruant triticum, & redigunt nos ad inopiam. Expectant igitur in singulos menses, & putant aliquid posse infortunij accidere, quod augeat tritici pretiũ: accidet aliquod gelu vel aliqua pluuia, erit aliqua incõmoditas: vel si vernũ tempus transierit, veniet grãdo, veniet rubigo: denique sunt quasi semper in insidiis. Non malè igitur quadraret hic sensus, quanquam rectius hoc ad mensem intercalarem referunt, qui instar accessionis erat prorogando tempori, vt annus penè esset longior. Et aptè respondet quod sequitur de Sabbatho. nam aliter quàm de septimo die accipiendum erit hoc nomen: quia septimo quoque anno scimus nullam fuisse arationem & cultum terræ apud Iudæos: & tunc carius erat triticum, vbi nullus fuerat prouentus. Hæc igitur erat quasi parata præda auaris & prædonibus. *Quando* ergo *transibit Sabbathum, vt aperiamus horrea nostra?* Claudebunt igitur horrea sua donec transiret integer annus sine cultura, vel sine prouentu vel messe, quoniam tunc aperiebant horrea sua, vel saltem tunc magna ex parte erat tempus aperiendi. Quum ergo ita crudeliter tractarẽt populum, meritò Propheta eos coarguit, & ostendit Deum non nimis rigidè cum ipsis agere, sed ipsos referre mercedem qualem erant meriti. Alia differemus in proximam lectionem.

¶PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quando non desinis nos quotidie commonefacere vt maturè resipiscamus & praeueniamus tuum iudicium, ne adeò tardi simus & lenti, vt expectemus vltimam maturitatem scelerum nostrorum, ne scilicet vllum amplius remedium supersit: sed potius domiti tuis minis & subacti confugiamus ad tuam misericordiam, & sic procul expendamus tua iudicia, ne prouocemus iram tuam nostra obstinatione, sed te potius flectamus ad veniam, vbi te in nomine Christi Filij tui reconciliare nobis studuerimus, idque fecerimus non tantùm ore & lingua, neque etiam alijs externis signis, sed vero cordis affectu, & respondeat etiam tota vita, vt praestemus nos filios tuos rectitudine & aequitate, vt vicißim etiam te patrem nobis exhibeas in eodem Christo Filio tuo Domino nostro, Amen.

Proxima lectione coactus sum abrumpere sententiam, & ideo iungendus erit versus sextus cum duobus reliquis: dicit autem Propheta:

6 *Vt emamus argento pauperes, & inopem pro calceamentis, & quisquilias frumenti vendamus.*

Hîc enim adhuc loquitur de auaritia diuitum, qui in annonae caritate tenebant pauperes sibi obnoxios, & sibi addicebant in mācipia. Dixerat prius de Sabbathis, dixerat etiā de stateris dolosis, iā adiūgit aliud fraudis genus, nēpe ꝙ quisquilias tritici vēdendo, poterant sibi addicere pauperes. Scimus enim quid valeat inopia & vltima necessitas, vbi homines fame vrgentur: centies potius vitā suā vēderēt, quàm nō se redimant etiā inaestimabili pretio. Nā quid aliud est victus quàm subsidiū vitae? Pluris ergo semper aestimabunt homines vitā suam quā alia omnia. ergo Propheta iniquitatē hanc condemnat, ꝙ scilicet inhiarent diuites occasioni. Videbant triticum esse in magno pretio: nunc tempus est dum venient pauperes in manus nostras: tenemus enim eos quasi illaqueatos. sic ergo pro calceamentis poterimus eos emere: sed auget alia circunstantia hanc iniquitatem, quòd scilicet vendebant quisquilias tritici: & quum sibi addicerent pauperes, non tamen alebant eos: miscebant sordes & purgamenta tritico, quemadmodum fieri solet: scimus enim quid isti praedones facere soleant quum vrget plebem inopia: vendunt hordeum loco tritici, loco hordei vendunt paleas & quisquilias. Hoc genus iniuriae non est nouum neque inusitatum, quemadmodum apparet ex hoc loco. Nunc sequitur denuntiatio poenae.

7 *Iurauit Iehoua per excellentiam Iacob, Si obliuiscar vnquā omnia opera eorum.*

Postquam in medium protulit Deus scelera diuitum, iam ostendit se fore iudicem & vltorem: quia si coarguantur duntaxat, non magnopere curant, quemadmodū dicit ille foenerator apud Horatium, Populus me exsibilat: at mihi plaudo. Sic ergo solent isti praedones, quum saturi sunt, etiamsi totus mundus clamitet contra eos, etiamsi Deus tonet è cęlo, derident: quia prorsus carent fronte & pudore: deinde sunt obdurati, & cupiditas inexplebilis eos ita excaecat & dementat, vt abiiciant omnem curam recti & honesti. Quum ita sit, Deus nunc ostendit non posse ipsos poenam effugere. Et quò efficacius penetret in eorum animos ista comminatio, iusiurandum adhibet Propheta in nomine Dei, *Iurauit*, inquit, *Iehoua per excellentiam Iacob.* Vetus interpres reddidit, Iurauit in superbiam Iacob: sed non satis animaduertit quid vellet Propheta. Neque enim hîc de vitio loquitur, sed de illa dignitate quam Dominus contulerat in posteros Abrahae, quemadmodum prius vidimus, Detestor ego excellentiam Iacob. Alij vertunt, Detestor superbiam, quasi Deus illic dissereret de fastu peruerso. Sed potius intelligit decipi Israelitas, quia putent se fore saluos & incolumes, eò quòd euecti sint singulari priuilegio in magnum fauorē: hoc nihil proderit, inquit Dominus. Ego hactenus fui beneficus & liberalis erga filios Abrahae: sed nunc detestor totā hanc dignitatem. Sic etiam hoc loco nunc dicit, *Iurauit Iehoua per excellentiam Iacob.* Superbiebant sua dignitate, quae tamen erat gratuitum Dei donum. Deus ergo iurisiurandi formam interponit, quae aptissima est ad refellendam eorum confidentiam. Quanquam alij vertunt, Per meipsum (vel saltem ita resoluunt) Iuraui per meipsum: quia scilicet Deus erat gloria Iacob. Alij putant hac voce גאון designari Sanctuarium. erat enim haec praestantia Iacob, quòd Deus domicilium sibi elegerat in medio electi populi. Vnde etiam saepe dicitur habitare in Cherubim: non quòd inclusus esset in Sanctuario, sed quia populus sentiebat eius praesentiam, gratiam, & virtutem. Sed ego per nomen Excellentiae hîc potius intelligo adoptionem qua populū illum sibi Deus segregauerat à reliquo mūdo. Iurauit ergo Iehoua. Quomodo? *Per excellentiam Iacob.* Et ita acerbè perstringit ingratitudinem populi, ꝙ non agnoscat se modis omnibus obstrictum esse Deo, quia peculiariter electus fuerit, quum tamen reliquae Gentes aliis dotibus praecellerent. Quòd ignobilis ille populus electus fuit in peculium & haereditatem, hoc certè fuit inaestimabile beneficium. Meritò igitur Propheta

nunc Deum inducit iratum: & forma iurisiurandi debet aptari ad populi ingratitudinem. Quid? Iam insurgitis contra me, & erigitis cornua: quo titulo? quo prætextu? quínam estis? Ego vos elegi, hanc scilicet mercedem mihi rependitis, quum mihi omnia debeatis, nunc vultis me fraudare iure meo. Ego igitur iuro per excellẽtiã Iacob, hoc est, iuro per beneficiã mea, quæcunque in vos contuli, me non passurum vt cum ignominia profanetur quod iure apud me pretiosum est. Quicquid ergo in vos hactenus contuli, ego nunc regeram in caput vestrum, vt malè pereatis quemadmodum digni estis. Hæc summa est. Videmus ergo hoc iusiurandum quo vtitur Propheta, debere accommodari ad præsentem causam. Dicit, *Si vnquam obliuiscar omnia opera vestra:* hoc est, si vllum ex operibus vestris impunitum me prætereat. Nam hypocritæ etiamsi interdum solicitet eos conscientia, tamen putant multa posse occultari & si centesima pars, vel saltem decima veniat in rationem, putant hoc satis esse. Quid? Deus forte animaduertet hoc vel illud, sed multa delicta ipsum effugient. quoniã ergo securè ita hypocritæ seipsos fallunt, dicit Propheta, Nihil omnino latebit conspectum meum: imò quia iam cognosco omnia opera eorum, ostendam quicquid peccarunt esse repositum in libris meis, hoc est, in memoria, vt scilicet omnia tandem vocentur ad calculum. Iam sequitur:

8 *An non super hoc tumultuabitur terra, & lugebit quicunque habitat in ea? & ascendet quasi flumen tota,* vel eleuabitur, *& profligabitur: & submergetur quasi à fluuio Aegypti.*

Confirmat proximã sententiam aliis verbis: & interrogatio emphatica est, quia bis affirmat. Scimus enim interrogationẽ solere poni, vbi in re nihil amplius est difficultatis. Deus ergo hîc quærit quasi de re certa, quomodo fieri posset vt manerent integri, qui ita peruertunt omne ius & fas, qui violant omnem æquitatem, qui nulla amplius tanguntur humanitate, quomodo possent manere salui? hoc est impossibile. Videmus ergo cur Propheta hîc interrogationem adhibeat, nempe vt magis emphaticè confirmet doctrinam quam nunc audimus. *Non tumultuabitur terra,* inquit, quum isti perturbent omnem ordinem, quũ misceant quasi cælum terræ, sicuti prouerbio dicitur, terra possétne manere quieta in ista tã violenta perturbatione? vbi confunditur omnis ratio & æquitas, quomodo terra non tumultuaretur? inquit. Et quanquam Propheta hîc non attribuit vel clamorem vel sermonem terrę, est tamen obliqua prosopopœia quum dicit terram necesse esse tumultuari, dum sustinet tales incolas. nam inter eos nihil est compositum. Quum ergo ratio viuendi sit inter ipsos magis quàm turbulenta, certè moueri terram ipsam necesse est. postea addit, *Et lugebit quisquis habitat in ea.* iã ostendit incolas terræ sensuros motum illum de quo vaticinatus est. Terra enim partes suas implere desinens, suos colonos ad luctũ & mœrorem cogit. Deinde alia figura motum terræ exprimit, nempe quòd ascendet quasi fluuius, vt scilicet homines diluuio absorbeat. Vertũt postea multi, Expelletur & operietur quasi fluuius Ægypti. Sed postquam de exundatione ipsius terræ locutus est Propheta, transfert sermonem ad ipsos homines, quos inundatio submerget ac deglutiet. Itaque genuinus hic sensus est, ipsam habitationem, quasi profundo gurgite perituram: sicuti Nilus totam regionem occupans, videtur mare facere ex regione habitabili. Et miror quũ Prophetæ verba quasi manu nos ducant, quomodo potuerint linguæ Hebraicæ periti ita miscere res tam diuersas. sic enim exponunt, Terra eleuabitur quasi flumen, deinde profligabitur & expelletur, hoc etiã transferunt ad terram: deinde submergetur: hoc iterum de terra, nisi quòd alii vertunt, Euomet sicuti fluuius Ægypti. Ego autẽ aliter transtuli. Eleuabitur quasi flumẽ tota, & profligabitur, & mergetur quasi à fluuio Ægypti. *Eleuabitur,* inquit, *terra,* nempe *quasi flumen,* id est, iam non erit habitatio incolis: ego terram hanc dedi populo meo, in qua viueret: terra autẽ ipsa eleuabitur quasi flumen: hoc est, erit inundatio totius terræ. Deinde quum dicit, *Profligabitur & mergetur,* hoc debet referri non ad ipsam terrã, sed ad incolas vel ad populũ. Dixerat prius כאור: id est, quasi flumen: nunc verò dicit ביאור. sic ergo interpretor, ביאור hoc est, quasi à flumine Ægypti. Scimus quotannis Nilũ exundare, & submergere totam planitiem Ægypti. Propheta igitur similitudinem mutuatur à Nilo, & dicit talem fore Dei vindictam vt terra sit instar fluminis, & ipsa habitatio sit demersa & expulsa. hoc est, redacta in nihilũ. Nã vbi nulla est amplius terræ superficies, videtur esse profligata. Sic ergo nũc dicit, *Profligabitur, mergetur:* hæc est simplex expositio, & subaudiendum est ע. nam שקע per ע in fine significat Mergere, vel operire. Hic tantùm ponitur ה, sed subaudiendum est ע: & duplex etiam lectio notatur. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Iam sequitur:

9 *Et accidet die illa, inquit Dominus Iehoua, vt occumbere faciam,* vel descendere faciam, *solem in meridie, & obtenebrescere faciam terram in die lucido:*

Hîc metaphoricè loquitur Propheta de pœnis quæ iam tunc populo instabant. Quia autem fallebat Israelitas sua prosperitas & secunda fortuna, ideo translatione hac Propheta vtitur. Quasi non posset Deus conuertere lucem in tenebras, vos plauditis vobis in vestra opulentia & aliis deliciis: quoniam ergo Deus vobis parcit putatis idem semper futurum, atqui *conuertet*, inquit, *lucem in tenebras*. Deprehendet igitur vos nox obscura etiã in ipsa meridie. Nunc tenemus cur Propheta hãc figuram adhibuerit, nempe quòd Deus obscurabit solem, vel descendere faciet, & die lucido immittet tenebras quæ terram obscurent. Certum est non fuisse solis eclipsin tunc, neque etiam hoc voluit Propheta: sed notandæ sunt istę figuræ primùm, deinde videndum est quò pertineant. Siquis velit arripere literam, & mordicus tenere, certè erit nimium crassus & insipidus non tantùm in Prophetis, sed etiam in omni sermonis genere. Nulla enim est lingua quæ non vtatur suis figuris. Ergo hoc loco est concinna translatio, quòd scilicet descendere faciet Deus solem in meridie, id est, faciet occumbere. Sed præcipuè notandum est Prophetæ consilium, quia scilicet Israelitæ confisi rebus prosperis putabant se esse extra omne periculũ: inde securitas, inde etiã torpor, & tãdem obstinatio & contemptus Dei. Quũ ergo videret Propheta eos abuti Dei beneficiis, Quid? Dominus quidẽ attollit solẽ suum: sed ánnon poterit facere vt occumbat etiam in ipsa meridie? Exultatis nunc in luce: Deus autem repentè & præter spem immittet vobis tenebras, quæ obruant capita vestra. Non est ergo cur sibi placeant hypocritæ, vbi Deus illis arridet & tractat eos indulgenter: quia hoc modo ad pœnitentiam inuitat dulcedine suæ bonitatis, quemadmodum dicit Paulus secundo ad Romanos capite, Sed vbi videt eos proteruè luxuriari, tunc conuertit sua beneficia in pœnas. Hoc ergo intelligit Propheta: Deus, inquit, faciet occumbere solem in meridie, & diem lucidum faciet obtenebrescere. Pergamus.

10 *Et conuertam dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentum: & ascendere faciam super omnia dorsa*, vel super omnes lumbos, *saccum, & super omne caput caluitium: & ponam eam quasi luctum*, vel potius, quasi in luctu, *vnigeniti, & posteritatem eius quasi in die amaritudinis.*

Prosequitur eandem sententiam Propheta: sed iam translationem illam qua vsus fuerat omittit. Apertius ergo vindictam denuntiat, quòd scilicet Deus conuertet dies eorum festos in luctum, & cantica in lamentum. Hoc consultò positum est, quia scimus Israelitas sibi blanditos fuisse prætextu suarum cæremoniarum, quibus tamen magis ac magis prouocabant iram Dei. Nam cultus Dei, quem prætextere solebant mera fuit superstitio: ergo prophanatio veræ pietatis. Quum ergo ita sibi accerserent iudicium Dei prauis suis cæremoniis, tamen putabant se bene occultari, quemadmodum cæremoniæ hypocritis sunt cauernæ latronum, sicuti dicit Ieremias. Ideo Propheta hîc de festis diebus, & de canticis disertè loquitur: Putatis me placari diebus vestris festis, vbi offertis mihi sacrificia: vel potius idolis sub nomine meo, putatis etiam me oblectari vestris canticis: adeò me hæc non mouent, vt potius magis accẽdãt iram meam. *Ego* igitur *dies vestros festos conuertam in luctũ, & cantica in lamentũ.* Interea generaliter minatur Propheta quod antè vidimus, nẽpe luctũ fore in toto populo, quia nimis diu abusi fuerant Dei tolerantia. *Conuertam* igitur *lætitiam vestram in luctum*: hæc summa est: Sed ostẽdimus cur dies festos & cãtica nominet, quia scilicet putabant esse piacula ad repellendã Dei vindictã, quũ tamen flabella essent, quibus accẽdebant magis ac magis ignem vindictæ eius. Postea addit, *Faciam ascendere super omnia dorsa saccum & super omne caput caluitium.* Sunt aliæ loquendi rationes, quæ tendunt in eundem finem. Solebant enim se induere sacco: solebant etiam capita radere in mœrore & luctu. Significat igitur Propheta fore extremum in populo illo mœrorem, vt abiectis omnibus delitiis cogantur se totos addicere ad fletum, lamentum, dolorem. Faciam igitur ascendere super omnes lumbos saccum, id est, ego faciam vt singuli exuant pretiosas & lautas vestes, & sese induant sacco: deinde vt radant etiã capita sua vel etiã euellãt crines suos, quemadmodũ solebant facere. Scimus enim populos Orientales propensos fuisse ad externa signa magis quàm nos simus. Leuitas enim eius regionis facit vt sint quasi histriones in luctu: & ex illa lugendi consuetudine sumpsit formam loquendi Propheta noster. Postea adiungit, *Ponam eam* (de Israelitis loquitur sub terræ nomine) *quasi luctum vnigeniti.* Hæc similitudo etiam alibi occurrit: Plangent quasi super vnigenitum, inquit Zacharias capite duodecimo: sic etiam aliis locis. & non opus est longa expositione. Siquis enim habeat complures liberos, vnus moriatur, feret mortem patienter: si quis orbatus sit vnigenito, nullus erit finis lugendi nec modus: quia nihil residuum est solatii. hæc ratio est cur dicat Propheta futurum talem illum mœrorem qualis est in luctu vnigeniti. Et ostendit calamitates non fore exigui tantùm temporis: *Posteritas eius erit quasi in die amaritudinis*, inquit. Nam hoc quoque modo repellunt, vel saltem mitigant metum pœnarum hypocritæ, quum imaginantur non fore nisi ad breue tempus tam seuerum ac rigidum Deum. O! poterit quidem

Ierem. 7.

quidem fieri vt Deus peccata nostra puniat,sed erit quasi nebula quę citò transibit:ita delitiantur hypocritę.Ergo Propheta non abs re hîc adiungit secundum membrum,quòd scilicet posteritas erit quasi in die amaritudinis. Vbi ergo putabunt se defunctos esse omnibus malis,tunc noua succedent,vt posteri dupliciter etiam lugeant.Sentient enim ipsi plus amaritudinis quàm patres.Nunc sequitur:

11 *Ecce dies veniunt,dicit Iehoua, quibus mittam famem in terram, non famem panis,neque sitim aquarum,sed audiendi verba Iehouæ.*

12 *Et errabunt à mari vsque ad mare,& à Septentrione vsque ad Orientem discurrent ad quærendum verbum Iehouæ,& non inuenient.*

Hîc iam fulminat Propheta,quia non denuntiat pœnas temporales,sed extremũ exitium & signum reprobationis, quum scilicet Deus priuabit Israelitas omni luce doctrinæ, vt tanquam cæci in tenebris errent. Certum quidem est,ante illud tempus iam fuisse orbatos sana doctrina.Dominabantur enim mendacia & superstitiones apud eos.Et vidimus tyrannicè actũ fuisse cũ veris & fidelibus Dei seruis in terra Israel.Sed tamẽ Deus retrahebat eos quasi inuitos,quum essent fugitiui,& quum se subducerent ab eius imperio, pungebat tamen illos & quasi violenter tentabat ipsos reducere in viam salutis. Sic Deus certauit cum malitia illius populi per multos annos,vsque ad tempus Prophetæ nostri: imò vsque dum abductæ sunt decem Tribus:quia scimus tres fuisse abductas initiò, & tandem regnum Israel fuit abolitum:sed tamen non destitit illis manum porrigere Dominus.Nunc vbi videt laborem seruorum suorum irritum & inutilem esse, vbi videt nullum fructum prodire ex verbo suo,videt nomen suum profanari,& gratiam suam calcari pedibus,denuntiat vltimá vindictã,quasi diceret,Iam ego tædio fractus sum, hactenus sustinui vestram prauitatem, & quanquam multis pœnis studui vos reducere,tamen statueram modum, ne scilicet deesset vobis medicina.Per me igitur nõ stetit quo minus curarem morbos vestros,quia subinde Prophetas vobis misi,qui ad resipiscentiã vos adducerẽt:sed nullus est profectus. Nũc ergo auferam vobis verbum meum.Sed quia cælestis doctrina spiritualis est animæ cibus, meritò hanc metaphoram Propheta vsurpat,quòd Dominus famem mittet. Hæc igitur figura sumpta est ex vi & natura verbi Dei.Quorsum enim Deus Prophetas & doctores nobis mittit,nisi vt nos spirituali cibo pascat: sicuti sustentat corpora nostra pane,& aqua aut vino & aliis alimentis,ita etiam animas nostras vegetat & tuetur vitã spiritualem verbo suo. Quum ergo cælestis doctrina sit nobis spirituale alimentum, Propheta appositè dicit famẽ venturã.*Mittam* igitur *famem*,inquit,*non panis,vel aquæ,sed audiendi verbum Dei.* Hæc antithesis amplificat vel exaggerat pœnæ atrocitatem: quasi diceret, hoc fore tolerabile, si errarent famelici,& quærerent in montibus radices,quærerent etiam aquas in fluuiis procul,sed fames corporalis,inquit,nõ erit illis molesta.Quid igitur?erunt famelici,*vt quærant verbum Dei,neque reperiant vsquam.* Vt autem melius intelligamus sententiam Prophetæ, notandum est quod dicit Paulus,nos scilicet pasci à Domino,tanquam à patrefamilias,vbi Verbum nobis offertur.Neque enim sponte prodibunt doctores nisi diuinitus fuerint excitati.Quemadmodum ergo paterfamilias cibum & alimenta prôcurat suis liberis & seruis, ita etiam Dominus quotidie nobis spiritualem cibũ suppeditat per probos & fidos doctores quia sũt quasi eius manus.Quoties ergo offertur nobis pura doctrina,sciamus doctôres qui loquuntur & qui nos instituunt suo ministerio,esse quasi manus Dei, acsi nobis suggereret ipse cibum,quemadmodum solet pater suis filiis:hoc vnum est. Et certè si Dominus corporũ nostrorũ habet curã, sciamus etiam animas ab eo non negligi: deinde quum terra non sponte producat triticum & alias fruges, sed benedictio Dei sit fons omnis fœcunditatis & copiæ,nónne Verbum multò pretiosior est cibus? Dicemus ergo nobis fortuitò prouenire?Itaque non mirum est si Propheta hîc inter iudicia Dei ponat priuationem sanæ doctrinæ:quasi diceret,Quoties fideliter homines docentur, hoc est singulare Dei beneficiũ, & testimonium paternæ eius curæ. Ergo sicuti Deus hactenus functus est officio optimi patrisfamiliâs erga vos,ita nunc orbabit cibo & potu,nempe spirituali.Iam secundo loco notandum est,vbi abutimur Dei beneficẽtia ingratitudinem nostram hac mercede dignã esse,vt scilicet inopia nos doceat nõ debuisse ita Deũ contẽni in suis beneficiis.Hoc generaliter verũ est.nam si intemperanter luxuriamur quũ Deus præbet nobis copiam panis & vini,digni sumus quorũ intẽperiem & luxuriẽ fame & inedia curet. Atqui res sunt viles & caducæ panis & vinum. Vbi ergo corrumpimus doctrinã cælestẽ, quæ longè omnibus terrenis bonis pretiosior est,ista prauitas quã pœnã meretur?Nõ mirũ igitur est si Deus auferat verbũ suũ ab omnibus ingratis & profanis hominibus, quũ videt vel ludibrio, vel fastidio illud esse.& hæc doctrina hodie à nobis diligẽter expẽdi debet:videmus enim quã parũ reuerenter maior pars hominũ excipiat cœlestem doctrinã,quæ tam liberaliter hodie nobis offertur.Deus enim aperuit nostra ętate mirabiles thesauros paternę suę liberalitatis,

Tit.1.3.

quum restituit nobis doctrinæ lucem. Nunc quis metus? quæ religio? Alii subsannát, alii fastidiunt, alij profitentur quidē se excipere quod dicitur, sed interea neglectim prætereunt, quia occupantur curis & negotiis huius mundi: alij etiam furiosè repugnant, sicuti faciunt Papistæ. Quum ergo tanta sit mundi peruicacia, vel prauitas, vel socordia, quid aliud expectandum est nobis, nisi vt Dominus immittat longè crassiores tenebras, quam in quibus antehac fuimus demersi, & sinat nos errare & vagari famelicos? Si ergo metuimus Deū hæc pœna debet nobis semper versari ante oculos, vel saltem hæc pœnæ denuntiatio. Et antithesis etiam hæc sicuti magnum habet pondus, diligenter notanda est, quum Propheta comparatiuè exaggerat pœnam istā. dicit enim, *Non erit penuria cibi vel potus*, quia hæc vltio Dei magis esset tolerabilis: sed erit fames spiritualis. Quoniam ergo nimium sumus implicitι carne nostra, ideo debent hæc verba nos expergefacere, vt magis simus attenti ad horribilem istam pœnam, & discamus metuere famem vel inediam animæ magis quàm corporum. Si sterilitas terræ famem nobis minatur, omnes sunt valde anxij: & nullus dies præterit, quo non recurrat ista cura decies, Quid fiet? iam nos laboramus fame & penuria, & distamus tamen adhuc à messe tres vel quatuor menses. omnes sunt anxij, & interea non tangimur hac solicitudine vbi Dominus minatur spiritualem inediam. Quum ergo tam simus propensi ad vitæ caducæ curam, eò magis notanda est nobis hæc comparatio quæ à Propheta nostro ponitur. Sed posset hîc quæri quomodo dicat fore famelicos, vt *discurrant & vagentur à mari vsque ad mare, à Septentrione vsque ad Orientem*, quū tamen hoc reputandum sit inter Dei beneficia. Quid enim grauius accidere nobis potest, quàm vbi Dominus nos reddit stupidos vel insipidos? Vbi autē tangimur aliquo desiderio sanæ doctrinæ, satis apparet vigere in nobis pietatem: non destituemur Spiritu Dei, etiamsi destituamur externo medio: & tūc restabit quod dicit Christus, Pulsate, & aperietur vobis: quærite, & inuenietis.
Matt.7.7. Nō videtur ergo tā seuera & horribilis esse hæc Prophetę denūtiatio. Sed notandū est Prophetam hîc loqui impropriè de fame: acsi diceret, tunc sensuros Israelitas quid sit carere verbo Dei, non quòd verè expetant, non quòd etiam syncero affectu quærant, sed quia ex
Gen. 27. 34. ipsa pœna sentiant nihil esse magis metuendum quàm priuari spirituali animæ cibo. & exemplum in Esau satis conspicuum est. Ille quum videt se deiectum esse primogenitura, clamat & vlulat: non facit hoc vel recto affectu, vel quòd ad sanam mentem redierit, sed tantùm desperatione sua vrgetur: & ita lamenta & vlulatus euomit, quemadmodum fera bestia. Talem ergo anxietatem Propheta hoc loco describit. Hinc colligimus, reprobos vbi se spoliatos vident Dei beneficiis, non verè affici vt resipiscant, sed tantùm sentire cæcos cruciatus, vt seipsos torqueāt sine aliquo profectu, neque interea se ad Deum conuertant. Quid est igitur istud *quærere*? Notādum est quod prius dixit, *Vagabūtur à mari vsque ad mare*, postea, *discurrent*. Fideles vbi sentiunt aliquod signum irę Dei, statim se colligunt, & vident non aliud esse remedium, nisi vt rectà se conferant ad Deum. Impii autem quid faciunt? Conturbant se ipsos, & tumultuantur. Est igitur hoc vagum & erroneum desiderium, de quo loquitur Propheta. Nunc ergo soluta est illa quæstio. Sed interim notandum nobis est quænam sit optima ratio recuperandæ Dei gratię, si quādo priuati erimus, nēpe vt expendamus causam, & postquam tacti fuerimus iudicio Dei, vt oportet, redeamus ad ipsum, & studeamus nos ei reconciliare. Sic ergo restituet quod abstulerat. Cæterùm, si talis sit nostra obstinatio, qualis fuit in Israelitis, Deus spoliabit nos suis beneficiis, non solùm præsentibus, quæ scilicet pertinent ad tuendam hanc vitā, sed spirituali animæ cibo: tunc frustra volabunt in aere nostri vlulatus, quia scilicet non dabit nobis Spiritum rectitudinis, vt redeamus ad ipsum, sed frustra mordebimus frænum, frustra nos torquebimus, quia non patietur nos venire quò debemus, hoc est, non deducet nos ad veram resipiscentiam, neque ad inuocandū eum, sed cogemur tabescere in malis nostris, & quidem sine aliquo remedio.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non desinis nos ad te reuocare, & dū vides dißipatos, porrigis nobis manum, & subinde nos hortaris & extimulas sanctis admonitionibus, imò etiam pœnis deterres, ne ita ruamus in perniciē nostram: da, inquā, ne simus surdi ad tā sanctas, & pias admonitiones, neque etiā obdurescamus ad tuas minas: sed simus statim flexibiles: deinde vt in viā redeamus, vt constanter in ea pergamus, & tota vita sequamur vocationē tuā, sicuti eā prosequeris aßiduè erga nos, donec perueniamus tandem ad metam illam, quæ nobis proposita est, nēpe vt colligamur in Regnum tuum cæleste, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

13 *In die illa deficient virgines decoræ, & adolescentes præ siti.*
14 *Iurantes in peccato Samariæ, & qui dicunt, viuit Deus tuus Dan, & viuit via Bersaba, & cadent, & non resurgent amplius.*

Postquàm minatus est Propheta famem spiritualis cibi, iam adiungit modis omnibus sterilem fore populum, & egenum omni bono. Nam sitim hîc aliter accipio, quàm paulò antè, quòd scilicet arescent pręinopia rerum omnium. Est enim deterrima egestas, vbi homines arescunt siti: eam tamen hoc loco minatur Propheta. Poterit fieri, vt regio aliqua laboret caritate annonæ: suppetet tamen aqua ad bibendũ. Vbi autem ne hoc quidem residuum est, apparet grauior, & ferè vltima Dei maledictio. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe vbi abstulerit Deus verbum suum, quo animæ vegetantur in spem vitæ æternæ; tunc etiam inopes bonorum omnium fore Israelitas, vt non tantùm pane careant, sed etiam aqua, & circunstantiam exprimit, quæ magis aggrauet. *Deficient*, inquit, *decoræ virgines, & adolescẽtes in ipso robore*. Videtur hoc esse pręter naturam, vt qui vegeti sunt, deinde possunt discurrere, vt subueniant suis necessitatibus, vt illi etiam deficiant. Sed Propheta, quemadmodum dixi, ostendere voluit nullum fore effugium, quin Deus etiam robustissimos quosque affligat, vbi inediam talem, imo egestatem etiam potius immiserit. Postea subiungitur ratio, cur Dominus tam seueras pœnas de populo hoc sũpturus sit, quia scilicet sese prostituerant ad impias superstitiones. *Iurant*, inquit, *per peccatum Samariæ: dicũt, Viuit Deus tuus Dan, viuit via Bersaba*. Quidam peccatum intelligunt metaphoricè (sicut etiam aliis compluribus locis accipitur) ipsas hostias, quæ vocantur אשמות Hebræis, sicuti Latinis piacula. Sed expositio illa nimis arguta est. Simpliciter ergo Propheta de idolis Israelitarum loquitur, & vocant *scelus*, aut peccatum, quia scimus homines superstitiosos sibi placere in suis figmentis. Per detestationem ergo vocat *peccatum*, quod illi honorificè Deum vocabãt. Dicit *Eos iurare in peccato Samariæ*, id est, per peccatum. Peccatum Samariæ vocat, quoniã inde ortæ fuerant corruptelæ omnes. Erat enim sedes Regia, & caput totius ditionis. Quum ergo inde fluxisset superstitio, non absre dicit Propheta quicquid idololatriæ erat in tota terra, hoc esse peccatum Samariæ. respicit enim vnde impietas traxerit suam originem. Et postea seipsum explicat dicens, *Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Bersaba*. Scimus enim illic erecta fuisse templa in Dan & Bersaba. Subiungit ergo duas species, sed tantùm hoc fine, vt ostendat quale fuerit illud Samariæ peccatum, cuius meminit. *Iurãt* ergo *per Deos Samariæ*, qui verè sunt detestabiles, quia nullum est maius flagitium coram Deo idololatria. Sed postea adiungit esse deos illos, qui coluntur in Dan & Bersaba. Quòd דרך quidam accipiũt pro peregrinatione, aut pro via, quæ tẽdebat illuc, friuolum est ac puerile. Neque enim dubium est quin Propheta translatione satis vulgari vsus fuerit. Vocat igitur viam Ber-saba, ritum, qui tunc communi consensu receptus erat, ac probatus. *Qui* ergo *iurant per cultus illos fictitios, arescent*, inquit, & tabescent siti. Postea adiũgit, *Cadent & non resurgent amplius*, hoc est, incurabilis erit ipsorum plaga. quia scilicet Deus hactenus vsus fuerat mediocribus pœnis, quæ possent eos sanare nisi prorsus fuissent obdurati in suis malis. Propheta igitur denuntiat iam non esse amplius locum medicinæ apud ipsos, ideóque fore hoc mortale vulnus, quod Deus infliget, & quidem sine spe remedii. Hæc summa est. Nunc pergamus.

CAPVT IX.

Vidi Dominum stantem super altare: & dixit, Percute superliminare, & cõmouebuntur postes, & affliget, vel affligc in modo imperatiuo, *in capite omnes, & nouissimum ipsorum*, vel posteritatem, *gladio occidam: non effugiet ex ipsis fugiens, neque euadet ex ipsis, qui euadit.*

Confirmat Propheta illam comminationem, quam nunc exposuimus. Dicit enim populum statim è medio tollendum esse, quia iam resipiscentiæ nulla spes sit. Sed primò notandum est, hîc eum loqui non de templis illis profanis, quæ Iarobeam prior in Dan & Beth-el erexerat, sed de vero & legitimo templo. Neque enim hoc quadraret, visionem hãc fuisse oblatam Prophetæ in illis sacrilegiis, à quibus scimus Deum fuisse remotissimum. Si apparuisset Deus in Dan, vel Beth-el, hæc erat quædam obliqua approbatio superstitionis. Falluntur ergo qui putant visionem hanc fuisse oblatam Prophetæ alibi quàm in monte Siõ, sicuti aliis locis ostendimus. Neque enim Prophetę dicunt loquutum esse Deum vel in Dã, vel Beth-el: nunquam illic editum fuit oraculũ, quia modis omnibus voluit Deus ostẽdere sibi nihil prorsus esse negotii cũ illis sacrilegiis & abominationibus. Certũ igitur est, Deum apparuisse Prophetæ suo in monte Sion, & super altare legitimum. Iam nunc videndum est quorsum tendat visio. Maior pars interpretum existimat hîc prædici interitum & Regni & Sacerdotii, quum scilicet Zedechias captus fuit, deinde tractus ignominiosè in exilium, iugulatis eius filiis: quum postea templum excisum fuit & vrbs diruta. Sed non dubito quin latius extendi hoc vaticinium debeat, nempe ad diuersas clades, quæ statim sequutæ sunt, sic vt tandem interierit totus populus. Ego igitur non restringo, quod hîc dicitur ad excidium vrbis, & Templi: sed perinde est acsi diceret Propheta, tam Iudæos, quàm Israelitas frustra

gloriari & genere suo,& aliis priuilegiis,quibus ornati fuerant,quia Dominus instituit eos perdere,adeóque templum ipsum,quod erat illis instar operculi ad tegendas omnes iniquitates.Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem.Sed interea notandum est,si Dominus templo suo non pepercit,quod tamen iusserat sibi extrui, & in quo sibi domicilium elegerat, non posse effugere exitium templa illa profana,quæ semper aspernatus fuerat. Nunc videmus quò spectet vaticinium hoc,quod postremum est,excepta promissione,de qua videbimus suo loco.Dicit ergo *se vidisse Deum stantem super altare*.Potuit audire Propheta sententiam,quæ paulò pòst sequetur,absque visione:sed scimus tunc Deum vaticinia sancire fuisse solitum per visiones,quemadmodum habetur Numerorum duodecimo capite.Deus ergo non tantùm Prophetæ suo mandare voluit quod proferret,sed addere authoritatem doctrinæ.Visio autem fuit quasi sigillum,vt tam Iudæi quàm Israelitæ intelligerent,profectũ esse è cælo quod recitabat ore suo Propheta. Iã sequitur:*Percute superliminare*,בפתור vocari puto testudinem,quæ super postes templi eminet.nam בפתורים Hebræi vocãt Mala.Quoniam ergo pingebant illic malogranata & flores, putant Hebræi doctores vocari בפתור illam partem,quæ complectebatur sub se duos postes templi.Sed potest etiam pars illa portæ nomen sumpsisse à rotunda forma.Vtcunque sit,vocarunt בפתור supremam partem portæ templi.Iam postes sustinebant illud superliminare,quod vulgò dicunt. Dicit ergo Deus *Percute superliminare, & moueantur postes*,vel contremiscant,tota ianua tẽpli contremiscat. Nunc addit,Et percute ac contere *in capite omnes,vel omnium.* Iam dixi verbũ hoc variè legi ab interpretibus.Propriè secundum rationem Grammaticę debet legi in tertia persona, *& affliget*:sed quidã tamen exponunt Afflige,vel contere,quia prius dixerat Percute. Quantum ad summam rei non multum interest,quia statim sequitur expositio. Iam quod dicit, *In capite*,& sequitur ואחריתם: quidam per Caput intelligunt Sacerdotes ipsos & proceres populi, quod ego libenter amplector. Sed quum exponunt אחרית Posteritatem vel filios, hoc videtur non quadrare.Potius enim referri debet, meo iudicio, ad commune vulgus. Quia ergo de capite loquutus erat Propheta,iam addit promiscuam plebem:& אחרית vocãt Hebræi quicquid sequitur.Hoc quidem nomine intelligunt Posteros, sed latius patet hoc nomen.Accipitur enim pro fine,accipitur pro vestigio,denique significat quicquid sequitur.Iam promptum est colligere sensum Prophetæ:exhibita fuit visio,quę ostenderet nihil fore saluum,quia decretum erat ipsi Deo percutere & capita,& totam plebem. Quum autem Deus à templo suo incipiat,quomodo sperabunt veniam profani homines,qui iam deseruerant,verum & purum cultum?erant omnes apostatæ.Quomodo ergo sperassent placabilem sibi fore Deum,qui templum suum concutiebat?Nunc adiungit, *Ego occidam gladio.* Videmus ergo visionem referri ad plagam quæ paulò pòst infligenda erat.Occidam igitur gladio quicquid sequitur,id est,ipsum vulgus.Postea,*Nõ effugiet ex ipsis fugiens, & non euadet euadens*,hoc est,etiamsi patere sibi effugium existiment: fallet eos sua opinio,quia deprehendam ipsos.Si dixisset Propheta nullum fore illis effugium, non tam seuerè loquutus esset,quum iam dicit,vbi aufugerint,tamen deprehensum iri,vbi putabunt se iam esse elapsos,tamen nullam fore salutem,hoc est longè grauius. Denique: abscindit omnes spes Israelitis,vt intelligant sibi pereundum esse,quia Deus frustra hactenus tentauit eos reducere in viam.Quoniam ergo fuerant prorsus incurabiles,iam audiunt sibi nihil restare spei.Quũ autem tale & tam horribile exitium denuntiet Propheta electo populo, quum etiam visio hæc in templo exhibita fuerit,non est cur nunc confisi externa professione securè expectemus Dei iudicia,quemadmodum videmus hodie multos stupidos esse quia putant sibi nihil posse accidere mali,quòd præ se ferant Dei nomen. Propheta autẽ hîc ostendit Deum sedere in templo suo,non modò vt eos tueatur quos sibi adoptauit in populum & peculiũ, sed vt vindicet honorem suum,quia Israelitæ cultum eius corruperant:Iudæi etiam defecerant à vera pietate.Quoniam ergo vbique grassata fuerat impietas,iam ostendit Deum sic illic sedere scelerum vltorem,vt sciat populus non ideo tolerare mala,quæ ad tempus non punit,quoniam oblitus fuerit sui officii,vel quòd velit gratiam suam integumentũ esse iniquitatis:sed quia velit paulatim ad pœnitentiam adducere,qui sunt sanabiles & simul excusationem tollere reprobis.Pergamus.

2 *Si foderint ad sepulchrum*,vel ad infernum,*inde manus mea educet eos: & si ascenderint in cælos inde detraham eos.*

3 *Et si occultauerint se in fastigio*,vel culmine,*Carmeli, inde scrutabor & extraham eos: & si absconditi fuerint ab oculis meis*, ad verbum è regione oculorum meorum,*in profundo*,vel pauimento,in fundo ipso,*maris, inde mandabo serpenti vt mordeat eos.*

4 *Et si profecti fuerint in captiuitatem coram inimicis suis, inde mandabo gladio vt occidat eos,& ponam oculum meum super eos in malum,& non in bonum.*

Horri-

Horribiles hîc pœnas denuntiat Propheta: sed non abs re, quoniam mirus fuit in populo illo torpor, quemadmodum solet esse in omnibus hypocritis, vbi datur illis aliquis prætextus. Tunc vnus ex toto orbe electus erat ille populus. Quum ergo putarent se excellere, & donatos esse singulari prærogatiua præ omnibus aliis Gentibus, inebriabat eos hæc gloria, vt putarent quodammodo Deum sibi esse obstrictum, quemadmodum aliis locis vidimus. Hæc igitur ratio est cur Propheta tot modis exaggeret iudicium contra hypocritas, vt scilicet terreantur vehementia, & atrocitate verborum. Dicit igitur, *Si effoderint sibi cauernas vsque ad infernum*, id est, vsque ad centrum terræ (שאול enim hîc pro centro ponitur) *inde manus mea educet eos*: deinde, *Si ascenderint in cælũ, inde detraham eos*, inquit Dominus: *Si occultauerint se in desertis, si confugerint vsque ad culmen Carmeli, ego scrutabor eos*: denique nullũ angulum reperient vel in cælo, vel in terra, vel in mari, vbi lateant à conspectu meo. Nihil opus est hîc per cælum intelligere altas arces, quemadmodum Chaldæus Paraphrastes exponit: est illa paraphrasis nimis frigida: sed Propheta hyperbolicè loquitur de centro terræ, de cælis, & de profundo maris. Perinde est igitur acsi diceret, Etiamsi elementa omnia aperiant se ad latebras, Israelitæ frustra tentabũt effugere, quia demersos in profundo mari ego persequar, extrahã eos è cælo ipso: denique nulla illis erit latebra vel sursum vel deorsum. Nunc tenemus sensum Prophetæ. Et hinc etiam colligenda est vtilis admonitio, vbi Deus nobis minatur, frustra nos quærere subterfugia, quoniam manus eius sese extendit tam in cælum, quàm ad ipsos inferos: quemadmodum dicitur in Psalmo, Quò fugiam à facie tua, Domine? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in sepulchrum tu ades: si sumpsero pennas auroræ, vel luciferi, & habitauero in extremitatibus maris, illuc etiam manus tua deducet me. Non loquitur illic Propheta, sicuti quidam nimis perperam philosophantur, de immensa Dei essentia, sed potius ostẽdit nos semper esse in eius conspectu. Sic ergo statuẽdum est, non posse nos elabi, simulac Deus volet examen sumere de peccatis nostris, & citare nos ad suum tribunal. Sed interea meminerimus Prophetam non fuisse vsum superuacua verborum congerie: nulla est hîc syllaba, quæ non habeat suum pondus: etsi primo intuitu aliter videri posset. Cæterùm, quemadmodum iam admonui, Spiritus sanctus, qui nouit socordiam nostram, hîc excutit omnes delicias. Ergo sciamus hũc torporem ingenitum esse nobis naturaliter, vt spernamus omnes minas, vel saltem non moueamur quantum necesse est. Quoniam Dominus videt nos tam pigros esse, ideo solicitat suis stimulis. Quoties ergo Scriptura pœnam denuntiat nobis, simul discamus cõiungere quæ hîc Propheta commemorat: Est tibi negotium cum Deo, nunc quid tergiuersando proficies? etiamsi in cælos conscendas, Dominus poterit te detrahere: etiamsi descendas vsque ad abyssos, inde manus Dei te educet: si quæras in ipsis abyssis latebram, illinc etiã producet te in medium: si etiam demersus lateas in profundo mari, te illic perquiret: denique quocunque te conferas, tu nõ potes te subducere à cõspectu & manu Dei tui. Videmus ergo quorsum referri debeãt omnes istæ locutiones, ne scilicet Deum æstimemus nostro more, sed sciamus potentiam eius penetrare ad omnes latebras. Sed hac meditatione opus habent, quoniam satis est, paucis verbis comprehendere quid velit Propheta. Sed quoniam sumus adeò impliciti vanis nostris confidentiis, ideo dixi non frustra hoc verborum circuitu vsum fuisse Prophetam, vt seriò expergefaceret Israelitas & Iudæos, qui nimium erãt securi. Iam quod dicit, *Mandabo serpenti, vt mordeat eos*. Quidam per נחש intelligunt, non terrenum serpentẽ, sed cetũ, vel marinas alias bestias, sicuti Leuiathan celebratur in Scriptura. Et colligere etiam licet ex aliis Scripturæ locis נחש non tantùm notare serpentẽ, sed etiam cetos, & alias bestias marinas. Denique significat Deus vbique se fore armatũ, quoties volet vlcisci suos inimicos, & in omnibus elementis parata sibi esse media, quibus perdat reprobos, qui volunt manum eius effugere. Iam quum addit, *si profecti fuerint in captiuitatem coram inimicis suis, ego inde mandabo gladio, vt occidat eos*: restringunt hanc partem nonnulli interpretes ad præposteram illam fugam, qua numerus aliquis populi voluit sibi consulere dum transiret in Ægyptũ. Iohanan persequutus est eos, & pauci elapsi sunt: sicuti etiam prædixerat Ieremias, Subiicite ceruices vestras Regi Babyloniæ, & Dominus benedicet vobis: quisquis fugerit in Ægyptum peribit. Hoc experti sunt re ipsa, quum semper fidem abrogassent vaticinio. Ieremias illuc tractus est præter animi sui sententiam: & tamen maledixerat omnibus qui putabant hoc sibi fore asylum. Sed ideo Dominus permisit eum illuc trahi, vt coràm semper vsque ad vltimos spiritus pronuntiaret illud Væ, quod prius audierant ex ore eius. Ego hanc sententiã Prophetæ vix tam restrictè accipere audeo: ego igitur generaliter interpretor, Exilium, quod tamen dicitur vulgo esse mors ciuilis, non fore finem malorum Israelitis & Iudæis: quia etiã vbi sponte se dediderint hostibus, & passi fuerint se rapi & trahi quocunque hostibus libitum fuerit, tamen ne hoc quidem modo posse vitam seruare, quia Dominus mãdabit gladio vt persequatur etiã exules. Hæc genuina est mens Prophetæ, meo iudicio. Tandem subiicit, *Ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum*. Subest antithesis in hac sententia, quia Dominus pollicitus fuerat se fore custodem populi sui, sicuti dicitur, Ecce qui custodit Israel non dormiet, neque dormitabit. Vt hypocritæ semper arripiunt sine

Psal. 137.8
Ier. 43. 1.
Psal. 121. 4.

pœnitentia,& fide,sine vllo pietatis affectu Dei promissiones,& postea illis abutūtur ad vanam iactantiam,ideo Propheta hic dicit,Oculum Dei fore super eos, non autem vt suo more,quemadmodum ab initio fecerat,illos tueatur,sed potius vt accumulet pœnas pœnis. Perinde est igitur acsi diceret,Sicuti hactenus excubias egi in huius populi salutem,quem mihi elegi,ita posthac acerrimè vigilabo,ne quod pœnæ genus omittam, donec prorsus interierit. Et hæc notatu digna est sententia, quoniam monemur,etsi Dominus ne incredulis quidem parcat,tamen acrius nos obseruare,vt durius puniat, si ad extremum perspexerit nos esse obstinatos,& incurabiles. Quare? Nam quò propius ad eum accessimus, quasi sub oculis suis positos familiarius nos respicit:non quòd quicquam ei sit occultum, vel absconditum,sed Scriptura loquitur humano more. Ergo quum Deus dignatur suos propiore aspectu,simul etiam non potest ferre hypocritas,quoniam acerrimè obseruat eorum vitia,vt etiam seuerius puniat.Hæc igitur summa est.Sequitur:

5 *Et Dominus Iehoua exercituum percutiet terram, & contremiscet: & lugebunt omnes habitantes in ea, & ascendet sicut fluuius tota, & submergetur sicut à fluuio Aegypti.*

Eadem nunc ferè verba repetit Propheta, quæ heri exposuimus. Nam vsus fuit similitudine diluuij,quàm hîc rursum ponit. Cæterùm quia prius membrum duobus modis exponi potest,ego referam quid alij sentiāt,deinde quid ego rectius putem. Sic exponi solet hic locus, terram contremiscere quum percutitur à Deo, vt sit generalis sententia.Et Prophetæ etiam sæpe Dei potentiam commendant nobis,vt incutiant metum:& hoc videbimus proximo versu. Porrò non dubito quin hæc sit specialis comminatio. Dicit ergo *Adonai Iehoua percutiet terrā & contremiscet.*Postea sequitur similitudo illa,de qua heri dictum fuit, *lugebūt omnes habitātes in ea:* deinde *ipsa tota ascēdet quasi fluuius.*Hîc significat talc fore diluuiū, vt nulla superficies terræ maneat. Ascendet ergo terra quasi fluuius. Ascensus terræ nihil aliud est quàm inundatio,quæ obtegit omnem terræ faciem. Postea coniungit,*& submergetur*,nēpe ipsa habitandi commoditas: nō simpliciter, quemadmodum dixi,hoc de terra intelligit,sed potius ad homines refert,vel ad vsum terræ,quem homines percipiunt. *Submergetur* ergo *quasi à fluuio Ægypti.* Diximus Ægyptum quotannis perdere suam faciem, vbi Nilus exundat. Sed quum illa fluminis exundatio Ægyptiis læta sit propter terræ fœcunditatem,& vberiorem prouentum,Propheta hîc significat terram fore instar maris, vt scilicet nulla amplius maneat habitatio. Nunc sequitur:

6 *AEdificans in cælis ascensiones suas, & coagmentationem suam super terram fundans*,qui fundat,*qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ,Iehoua nomen eius.*

Nunc Propheta generaliter describit nobis Dei potentiam, nempe vt magis afficiat auditores suos,& ne securè reiiciant quod prius minatus est de propinquo interitu: dixerat enim, Ecce Deus percutiet terram & contremiscet,hoc fuit speciale. Nunc quoniam homines surdis auribus excipiūt istas minas, & putant Deum quodammodo ludere, ideo adiungit Propheta confirmationem sumptā ab elogiis potentiæ Dei: quasi diceret, Auditis quid Deus denuntiet:nunc quia mihi imposuit hanc personā, & mihi mandauit,vt vos terrerem propositis pœnis,scitote vobis esse negotiū cum Deo ipso,cuius maiestas vos totos, & sensus omnes vestros contremefacere debet.Quísnam enim est Deus, vt contemptui sit vobis eius verbum? *Deus* ergò *est qui ædificat sibi cœnacula in cælis,qui fundat suas coagmentationes* (alij vertūt fasciculū)*in terra,qui vocat aquas maris,& effundit eas super faciem terræ:*denique, *est Iehoua*,hoc est,in solo ipso est esse. Vos autem subsistitis duntaxat virtute eius,& quoties visum fuerit,subducet Spiritū suum, vt euanescat totus hic mundus, cuius estis minima particula. Quum ergo solus Deus sit, in vobis autem momentaneus tantùm vigor,quum vobis perspicua sit talis Dei potentia,cuius documenta in toto ordine naturæ præbet, quî fit vt tam securi sitis? Nunc ergo tenemus cur Propheta hîc celebret potentiam Dei tot elogiis.Primùm quum dicit *Deum sibi extruere in cælis suas ascensiones*, non dubium est quin ad ipsam cælorum structuram alludat.Scimus enim elementum aeris eleuari, quia minus ponderosum est:deinde elementū ignis etiam propius ad cælum accedere: iam sequuntur sphere. Quum ergo supra terrā totus mundus sit multo agilior, hæc ratio est cur Propheta dicat Deum habere suas ascensiones in cælis.Neque enim Deus vel cælis ipsis ad habitandum indiget,vel aere,quia loco non capitur,est incomprehēsibilis: sed respectu hominum hoc dicitur, quòd scilicet Deus superat sua altitudine omnes cælos. Ergo locatur in illa sublimi sede.Iam dicit fundare sib coagmentationes suas in terra,quoniam hæc pars mundi solidior est. nam elementū terræ est crassum & firmum.ideóque stabile.Ita etiā aquæ tametsi leuiores sint terra ipsa,proximè tamē accedunt.*Ædificat* igitur *Deus in cælis.*Hęc machina per se

admirabilis est: si quis attollat in cælum oculos suos, dein de terram consideret, nónne cogetur obstupescere? Ergo Propheta hîc nobis proponit ante oculos potentiam Dei incomparabilem, vt tangamur eius verbis, & sciamus cum quo nobis sit negotium, vbi pœnam denuntiat. Iam dicit, *Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ.* Hæc mutatio per se est formidabilis, quòd Deus breui temporis spatio totum cælum obtegit: erit clara serenitas, momento superuenient nebulæ, quæ cælum obtenebrent, & densitas aquarum capitibus nostris imminebit. Quis diceret tam repentè posse mutari totum orbem? Deus solo suo imperio & nutu hoc facit. *Vocat* igitur *aquas maris, & effundit eas.* Quanquam scimus pluuias procreari ex vaporibus terræ vt plurimùm, tamen scimus etiam ipsos vapores originem habere à mari, & vt plurimùm mare etiam suggerit densam copiam humorum. Per synecdochen ergo Propheta hîc complectitur omnes vapores, ex quibus procreantur pluuiæ. Vocat igitur aquas maris, hoc est, solo suo imperio facit Deus, vt pluuiæ procreentur, nempe vapores ex aquis extollens: deinde vt operiant totã faciem terræ. Quum ergo Dominus quotidie tam mirabiliter operetur in toto naturæ ordine, quid putamus futurum vbi immensam manus suæ potentiam exeret ad homines perdendos, quum volet exequi vltimum iudicium quod decreuit?

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tam insignibus documentis nobis ostendas subesse omnia tuo imperio, & nos qui in mundo gratia tua degimus, tamen nihil esse: quia posses singulis momentis nos redigere in nihilum: da inquam, vt tacti hac potentia tua reuereamur manum tuam, & gloriæ tuæ simus prorsus addicti: deinde quum familiariter te nobis offeras in patrem, vt hac indulgentia allecti, dedamus nos tibi totos in voluntarium obsequium, neque aliud studeamus tota vita, quàm nomen tuum glorificare sicuti nos acquisisti in vnigenito Filio tuo, ita etiam vt per eundem fruamur æterna illa hæreditate, quæ nobis in cælo reposita est, Amen.

7 *Annon sicut filij Aethiopum vos mihi, filij Israel, dicit Iehoua? Annon Israelem ascendere feci è terra Aegypti? & Philistim ex Cappadocia? & Syrios è Kir?*

Hîc Propheta ostendit Israelitis non fore præsidio suam dignitatem, quemadmodum sperabant. Vidimus enim iam multis locis quàm stulta fuerit iactantia illius populi. Quum obstricti essent Deo præ cunctis Gentibus, tamen securè gloriabantur se esse Gentem sanctam Quasi verò aliquid esset ipsis proprium, quemadmodum Paulus exprobrat quod nihil sint: tametsi Deus contulerat in eos præclara beneficia, tamẽ erant ornati alienis plumis. Erat igitur hæc stulta & præpostera gloriatio, quum putarent se pluris esse Deo, quàm alias Gentes. Sed quoniam excæcauerat eos hæc stulta opinio, nunc dicit Propheta, Quósnam putatis vos esse? *Estis mihi tanquam filij Æthiopum.* Ego enim vos semel liberaui, non vt essem vobis obstrictus, sed potius vt vos deinctos mihi tenerem, quia acquisiti eratis meo beneficio. Quod nonnulli existimant conferri Æthiopibus Israelitas, quia pellem non mutarent, id est, ingenium, ego tanquam coactum repudio. Simplicius enim hîc loquitur Propheta, quòd scilicet conditio illorum nihil differret à communi hominum sorte: Vos excellitis, sed nõ habetis quicquam à me separatum: si ego auferam à vobis quod meum est, quid vobis residuum manebit? Et pondus est in dictione *Mihi, Vos estis mihi.* Nam certè inter homines excellebant: sed coram Deo quid poterãt afferre, quum nihil haberent suum? Imò quò splendidius ornauerat eos Deus, debebant sese modestè & humiliter gerere, quũ essent tot eius gratiis deuincti. Sed quia obliti suæ cõditionis, Prophetas omnes spernebant, & sibi etiam plaudebant in suis sceleribus, Annon vos estis mihi quasi filij Æthiopum, inquit, hoc est, quasi Gentes exterę & alienissimæ? Quid enim reperiam in vobis dignum laude? ergo si respicio vos, quales estis? Certè ego non præferam vel obscurissimis Gentibus. Postea adiungit, *Annon feci ascendere*, vel eduxi *Israelem è terra Ægypti?* Hîc reuocat Propheta eos ad suam originem. Etsi enim progeniti erant ex Abraham, qui ante redemptionẽ quadringentis annis iam electus à Domino fuerat: sed tamen si reputamus quàm miserè tractati fuerint in Ægypto, erat certè seruitus illa tyrannica instar sepulchri. Cœperunt igitur esse populus, & consequi aliquod nomen quum Dominus eos ex Ægypto liberauit. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, Respicite vnde vos extulerit Deus: eratis enim quasi mortuum cadauer, sine vlla existimatione. Ægyptij enim abusi sunt Patribus vestris tanquam vilissimis mancipiis: Deus inde vos eduxit, ergo nulla fuit vestra nobilitas, vel præstantia, sed origo vestræ dignitatis profecta est ex gratuito beneficio Dei. Iam verò putatis vos ideo excellere, quia soli estis redempti, Deus etiam redemit Philistinos, quum essent serui Cappadocum. Deinde redemit etiam Syros, quum essent aliis Gentibus serui. Nam קיר multi existimant esse Cyrenem. Sed quia hoc incertum est, ego prætereo quasi dubium. Quidquid sit, de re ipsa non est quicquam controuersiæ: quia certum est, hîc conferri Israelitas tam Syriis,

quàm Philistinis,eò quòd omnes similiter fuerint redempti à Domino, & hæc communis fuerit omnium de quibus loquitur gratia. Quum ergo Deus misertus olim fuerit aliarum Gentium,hoc certè non competit in solum genus Abrahæ, quòd diuinitus liberati fuerint, & insignibus miraculis:idem etiam dicent Philistini,& dicent etiam Syri. atqui tamen dicitis esse profanas Gentes.Quum ita sit,iam exuti estis omni excellentia,hoc est, nihil residet in vobis proprium,cur debeatis vos præferre aliis Gẽtibus.Hæc summa est. Nunc sequitur:

8 *Ecce oculi Domini Iehouæ ad regnum sceleratum , & delebo illud à superficie terræ,præterquam quòd non delendo delebo domum Iacob,dicit Iehoua.*

9 *Quia ecce ego præcipiam , & agitabo inter cunctas Gentes domum Israel, quemadmodum agitatur*,subaudiendum est nomen tritici:agitatur triticum, *in cribro, & non cadet lapis*,id est granum, *in terram.*

Hîc concludit Propheta Deum sumpturum vindictam de Israelitis non secus ac de reliquis Gentibus promiscuè,quòd scilicet non possent quidquam opponere ad impediendum eius iudiciũ.Fuit autem mira hæc cæcitas, quòd Israelitæ,qui sua ingratitudine bis rei erãt, tamen obiiciebant instar clypei beneficia,quibus ornati fuerant. Quum ergo ab illis impiè & turpiter profanatum esset nomen Dei, putabant tamen se tutos esse, quia semel adoptati fuerant.Hanc arrogantiam nunc retundit Amos, *Ecce oculi Domini Iehouæ super omnes sceleratos*,inquit. Restringunt quidam ad regnum Israel:sed meo iudicio,hoc pugnat cum mẽte Prophetæ.Indefinitè loquitur de regnis omnibus:quasi diceret Deum fore iudicem totius mundi,vt nullis regnis vel regionibus parcat. Vbique ergo Deus ostendet se scelerum vltorem,& vocabit omnia regna ad tribunal suũ. *Delendo delebo è superficie terræ omnes impios & sceleratos.*Nunc secundum membrum aliter accipio, quàm soleat exponi. Putant enim mitigari pœnam,quemadmodum Prophetæ solent miscere promissiones gratiæ minis: & paulò post idem faciet Propheta noster. Sed nõdum videtur mihi quidquam promittere Israelitis:imò potius ironica est locutio,nisi valde fallor:quia hîc obliquè perstringit Amos ebriam illam confidentiam, de qua diximus,quia scilicet Israelitæ putabant se quodam priuilegio saluos esse,& immunes ab omni pœna. Ego,inquit,non parcam incredulis,qui tamen excusabiles sunt,si vobis comparentur. Egóne vestra scelera tolerabo, nec audebo vos attingere,quum sitis bis scelerati? Notandum enim est quid differant aliæ Gentes ab Israelitis.Nam quò magis in sublime euecti fuerant filij Abrahæ, eò magis augebant suum reatum,quum Deum spernerent tot bonorum authorem, quum improbè quasi excusso iugo lasciuirent. Quum ergo tam indignè polluerent Dei beneficia,Deus potuit parcere reliquis Gentibus:necesse autem fuit illos trahi ad pœnam,quia erant prorsus inexcusabiles.Quum ergo superarent omnes Gentes impietate, meritò hîc à maiori ad minus ratiocinatur Propheta : Ego, inquit, obseruo quicquid peccatur in toto orbe,nec vllæ gentes manum meam effugient: quomodo igitur euadent Israelitæ? nam aliæ Gentes possent ignorantiam aliquã prætexere.neque enim edoctæ vnquam fuerunt:& si errant in tenebris, hoc non est mirum. Vos autẽ quibus ego præluceo, & quos quotidie per Prophetas meos solicito ad resipiscentiam,impunè feretis? Quomodo hoc fieret?ego non essem iudex mũdi. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum.Ecce inquit,oculi Iehouæ sunt super omne regnũ sceleratum: delebo omnes Gentes è superficie terræ, qui peccauerint, etiãsi obtentus ignorantiæ excusset crimen:nunc scilicet ego non delebo domum Israel? Hîc ergo ironicè loquitur Propheta,*nisi quod non delebo delendo domum Israel*,hoc est,iam vultis me esse obnoxiũ vobis,quasi ligatæ essent mihi manus,ne sumam de vobis vindictam ? Quo iure id facitis ? & quid me impediet,quominus vlciscar tantam & tam fœdam ingratitudinem ? Postea adiungit, Quia ecce ego præcipiam &c.Hîc confirmat Propheta superiorem sententiam.Vnde etiam colligimus secundam partem superioris versus fuisse ironicam, quia si pollicitus fuisset veniam Israelitis,pergeret in proposito:sed potius in contrariã partẽ tendit, quòd scilicet Deus meritò sumpturus sit de Israelitis pœnam,quia tandẽ res ipsa patefaciet,inter ipsos ne granum quidem esse quod maneat,sed omnes esse quisquiliis similes, vel purgamentis.*Ecce*,inquit, *ego agitabo inter Gentes Israelitas ,sicut triticum agitatur in cribro, granum*,inquit,*non cadet in terram:*quasi diceret,quũ ego dispergã Israelitas per diuersa loca,vt sint disiecti,tamẽ illa exilia semper similia erunt cribro.nunc contendãt mecum,si granum vllum ceciderit:Res igitur ipsa ostẽdet nihil esse in ipsis nisi quisquilias & sordes,quia cribrãdo ego purgabo totam aream meam,& nihil penitus restabit.Si quis obiiciat, fuisse aliquos in gente illa pios,quãquam essent exiguo numero : fateor id verum esse: sed Propheta quemadmodum pluribus aliis locis hîc de tota gente loquitur,nõ respicit singulos. Respectu ergo corporis hoc fuit verum,nempe in populo Israel ne vnum quidẽ fuisse,qui posset conferri grano: quia omnes euanuerãt in suis iniquitatibus.Vnde etiam oportuit euanescere in cribro,quemadmodum solent paleæ & quisquiliæ. Notandum autem est, Deum hîc præcidere ansam tergiuersationi,quia semper hypocritæ cum ipso litigant : & quanuis non possint se in totum absoluere,

uere,tamen extenuant sua peccata,vt insimulent Deum nimij rigoris. Ergo Propheta anteuertit istas obiectiones.Ego,inquit,præcipiã & agitabo domum Israel, sicuti triticum agitatur:hoc erat valde durum quum populus ita tractus est in diuersas partes. Illa igitur laceratio fuit horribilis.Poterant hîc conqueri Israelitæ nimis seuerè agi secum.Deus autem similitudine refellit hanc calumniam,quòd scilicet dissipati per exilia, tamen maneant in cribro.*Ego*,inquit,*agitabo eos inter gentes*, sed non *secus ac triticum agitatur in cribro*. Hoc autẽ receptum est omnium consensu,triticum debere purgari.Etsi maior pars euanescit, quum triticum excussum in area,postea ponitur in ventilabro: tamen nemo est,qui nõ videat hoc esse vtile,& rationi consentaneum:nemo conqueritur paleas ita perire. Quare?sunt enim inutiles.Deus ergo hîc ostendit se non esse crudelem,nec modum excedere, quanuis populum suum dispergat per remotas mundi plagas,quia semper continet eum in cribro. Postea addit,*Et non cadet granum in terram*,צרור vertunt lapidem:sed צרר est ligare,vnde etiam nomen hoc significat summam,vel colligationem : sicuti quum filij Iacob pecuniam haberent ligatam in suis saccis,dicebant, Ecce mea colligatio. Sic etiam nunc pro grano solido accipitur.significat ergo Deus se nõ fore tam rigidum,quin temperet sibi in pœnis, & ita vt innoxiis parcat.Iam dixi:quanuis adhuc reliquiæ manerent in populo illo,tamen veram esse Prophetæ sententiam,quo ad totum corpus:nihil enim illic vel sanum erat,vel integrũ.Sed posset obiici illa quæstio:Certum est multos probos Dei cultores abstractos fuisse in exiliũ cum improbis:ceciderunt ergo illi in terram,quasi inutiles paleæ,vel quisquiliæ : Deus hoc factum negat.Respondeo,quãuis Dominus inuoluat seruos suos impiis quum pœnas temporales exigit, tamẽ semper esse illis propitiũ. Et certè quãuis duriter tractentur illi, nõ tamen expostulant, gemunt quidem, sed interea agnoscunt secum clementer agi à Domino. Et aliud etiam tenendum est, vtcunque Dominus non tam seuerè acturus fuerit cum populo,si omnes fuissent similes paucis illis bonis, tamen ne vnum quidem fuisse extra culpam. Ieremias,Daniel,Esra, Nehemias, Sidrach, Misach & Abed-nego erant certè quasi Angeli inter homines. Deinde hoc fuit instar miraculi, quòd inter tot impietates tamen steterint integri.abducti sunt nihilominus in captiuitatem.Si prodeant coram Deo,nõ poterunt obiicere se plecti præter meritum.Dignus enim erat Ieremias maioribus pœnis:dignus etiam Daniel,quanuis speculum fuisset summæ integritatis, & quasi Angelicæ. Ergo Deus poterat illos proiicere quasi quisquilias : tamen certum est fuisse triticum, & Dominus exagitauit eos in cribro tanquam paleas,sic tamen vt semper collectos tenuerit sub sua tutela , sed occultè:quemadmodum,exempli gratia,in area triticum vnà cum palea percutitur: hoc est commune,nec poterit notari discrimen inter triticum & paleam in ipsa excussione. verum est.Sic eadem valet ratio in cribratione. Quum ergo colligitur triticum,simul cum paleis adhuc promiscuè agitatur ventilabro:sed triticum manet. Sic etiam accidit piis Dei cultoribus,quòd scilicet Dominus illos collectos tenuerit in suo cribro: sed vt tamen hîc non loquatur nisi de populo in genere. Dicit autem totum populum similem esse quisquiliis & sordibus:& quòd ita euanescit,hoc fieri,quia nulla est in illis soliditas, nullus etiã eorum est vsus,vt quisquam maneat in cribro. Quod ergo Deus retinuit seruos suos hoc factũ est mirabiliter.Sed denuntiatio pœnæ,quæ hîc tractatur pertinet ad externã speciem.Quum ergo populus tanquam quisquiliæ,vel paleæ excussus est ac proiectus in diuersa loca , hoc accidit meritò,quia scilicet nihil repertum illic fuerit solidum. Nunc sequitur:

10 *Gladio morientur omnes scelerati populi mei , qui dicunt, Non accedet, & non anteuertet propter nos malum.*

Prosequitur eandem sententiam Amos , quòd scilicet Deus sine aliqua crudelitatis nota sumpturus sit vltimam vindictam de populo reprobo: *Morientur*,inquit,*gladio omnes impij populi mei*.Quum impios populi nominat,minimè dubium est, quin complecti velit totum populum : quanquam si quis putet tacitè excipi electos, qui permixti erant impiis,non repugno:hoc est probabile : sed interea generaliter hîc concionatur Propheta contra populum.Dicit perituros gladio sceleratos populi. Neque enim vitium,quod hîc perstringit Amos,fuit in paucis duntaxat, sed grassatum est in tota gente. Ergo omnes scelerati populi mei gladio morientur.Designat quales fuerint illi, vel saltem ascribit præcipuã notã, vnde potuit perspici eorum impietas, quòd scilicet obstinatè contemnerent omnia Dei iudicia: *dicunt,non accedet,neque occupabit propter nos malum*.Securitas ergo, quæ contemptũ Dei ex se generat,hîc ponitur tanquam præcipua impietatis nota. Et certè tunc vsque ad desperationem veniunt hominum scelera,vbi neque metu,neque pudore tanguntur, sed expectant sine aliqua cura & solitudine iudicium Dei. Quum ergo ita procul à se repellunt omnes minas,quia tamen sunt sibi malè cõscij,& quia sese quasi in cauernis suis sepeliũt,& captant peruersam quietem suis conscientiis,in torpore,vel stupore potius illi sunt desperati. Ergo non mirum est,si Propheta hîc apponat notam securitatis quum ostendit nihil esse amplius residuum sanitatis in hoc populo. Morientur ergo scelerati omnes gladio, nempe qui di-

cunt, Non accedet neque anteuertet propter nos malum. nam verbum hoc תקדים non possumus aliter exponere, quàm referendo ad minas. Prophetæ enim vt scimus, denuntiant instare diem Domini, iam manum eius armatam esse, iam ipsum tenere gladium. Quum ergo Prophetæ, vt metum incutiant contemptoribus, soleant minari propinquam pœnam, ideò hîc Propheta, quum vult damnare impium stuporem in populo, dicit, Putatis non fore tantam festinationem quanta à Prophetis vobis prædicitur: sed hæc vera obstinatio causa erit interitus. Quod dicit, Propter nos non veniet, notatu dignum est: quia etsi in genere fatentur hypocritæ, non posse nos effugere Dei manum, tamen sese interea subducunt è communi numero, acsi quodam priuilegio muniti essent. Opponunt igitur semper aliquid Deo, vt ne misceantur cum reliquis hominibus: stultitiã hanc Propheta nũc obliquè taxat, quum dicit hypocritas quietos esse & tranquillos, quia putent malum sibi non fore commune cum
Iesa 28.15. reliquis: sicuti etiam apud Iesaiam dicunt, Flagellum si transierit, tamen non attinget nos. Nunc ergo videmus quid hactenus voluerit Propheta, & quorsum referri debeant quatuor isti versus quos exposuimus. Iam sequitur promissio:

11 *In die illa erigam tabernaculum Dauid, quod cecidit, & sepiam rupturas eius, & subuersiones eius erigam, & ædificabo illud, sicuti diebus antiquis*, seculi, ad verbum.

Hîc iam incipit Propheta proponere in medium consolationem, quæ sola poterat fulcire pias mentes in tam duris afflictionibus. Solæ minæ poterant in desperationem coniicere etiam firmissimos: res autẽ ipsa poterat obruere quidquid fuisset spei. Ergo nunc Propheta solatium adhibet quum dicit Deum ita fore vltorem scelerum in populo Israelitico, vt tamen memor sit futurus suæ promissionis. Scimus quoties Prophetæ volunt spei aliquid facere afflicto populo, proponere Messiam: quia in ipso erãt omnes promissiones Dei, Etiam
2. Cor. 1. 20. & Amen, vt dicit Paulus. Et non fuit aliud dissipationis remedium, quàm vt Deus colligeret dispersa membra sub vnum caput. Ergo sublato capite, nullũ erat Ecclesiæ corpus præsertim vbi disiecta est, & lacerata, quemadmodum contigit post tempus Amos. Non mirum est igitur si Prophetæ, postquam vaticinati sunt de populi clade, qualis contigit post abolitum vtrunque regnum, reuocent fideles ad Messiam, quia nisi Ecclesiam colligat Deus sub capite illo, nulla est spes. Hunc ergo ordinem nunc tenet Amos: *In die, illa*, inquit *erigam tabernaculum Dauid*. Quasi diceret vnam spem fore reliquam, vbi prodibit in lucem redemptor, qui promissus est. Hæc est summa. Postquam ergo ostendit in populo ipso nihil esse spei, quia omnia media expertus erat Deus, & frustra: denuntiato vltimo interitu, iam subiicit, Et tamen Dominus miserebitur populi sui, quia memor erit sui fœderis. Quomodo hoc: nempe quia veniet Redemptor. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & contextũ. Sed quum loquitur de tabernaculo Dauid, non dubito quin ad res collapsas alludat. Neque enim respondet tabernaculum Regiæ dignitati. Perinde est igitur acsi dixisset Amos, quamuis careat domus Dauid omni præstãtia, & sit instar ignobilis tugurij, tamẽ Dominũ facturũ quod pollicitus est, nempe vt regnum rursus erigat, recuperatis viribus amissis. Ad medium ergo illud spatium respexit Propheta, quum domus Dauid careret omni splendore, & prorsus deiecta foret. Excitabo igitur tabernaculum Dauid. Poterat dicere tabernaculum Isai: sed videtur consultò posuisse nomen Dauidis, vt in illa tam horribili desolatione magis erigeret animos piorum, vt scilicet alacriter ad promissionem confugerent. Nam nomen Isai fuisset magis remotum. Quum autem celebre esset nomen Dauidis, quum vulgò tritum esset illud oraculum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, Propheta hîc domum
Psal. 132. 11. Dauidis adducit, vt scilicet recordentur fideles Deum non frustra pepigisse cum Dauide. *Tabernaculum* ergo *Dauidis tunc erigam, & sepiam eius rupturas, & subuersiones eius erigã, & ædificabo illud sicut diebus antiquis*. Hoc modo significat Propheta non tantùm solium Dauidis euersum iri, sed etiam in tugurio ignobili nihil fore integrum, quia ruinis diffluet, quia omnia erunt subuersa. Denique significat fore tristes ruinas in tota familia Dauidis. Loquitur metaphoricè de tabernaculo, vt satis notũ est: sed tamen clarus sensus est, quòd Deus restituet dignitatem regiam in sede Dauidis, sicuti prius. Hoc est insigne vaticiniũ, & ideo meretur diligentius à nobis expendi. Certum est Prophetam hîc concionari de Christi aduentu, neque de hac re disputandum est: quia etiam ferè consentiunt Iudæi, saltem qui sunt in ipsis moderatiores Sunt enim quidam canes perfrictæ frontis, qui peruertunt omnem Scripturam sine aliquo delectu: illi nobis omittendi sunt cum suo latratu. Sed tamen satis conuenit non posse hunc Prophetæ locum exponi aliter, quàm de Messia. Neque enim speranda fuit restitutio familiæ Dauidis ante illud tempus. Et hoc etiam facilè colligitur ex aliis testimoniis Prophetarum. Quum ergo Propheta hîc denuntiet venturum redemptorem, qui instauret totum statum regni, videmus fidẽ Patrum semper defixam fuisse in Christo, quia sicuti vnus ille est in mundo, qui nos reconciliauit Deo: sic etiam non potuit aliter Ecclesia collapsa restitui, quàm sub suo capite, vt iã aliquoties diximus. Hodie igitur si cupimus

pimus erigere animos ad Deum, statim occurrat nobis in medium, Christus, quia eo sublato, semper obruet nos desperatio, neque poterimus quidquam certæ spei concipere. Poterimus quidem efferri aliquo vento, sed paulò pòst concidet inanis fiducia, nisi in Christo solo fundata sit. Hoc est vnum. Deinde notandum est, illam interruptionem non fuisse contrariã vaticinio Iacob, & reliquis similibus, quum regnum Deus pessundari voluit. Regnum Iuda dico. Dixerat quidem Iacob, Nõ auferetur sceptrum è Iuda, neque legislator è gremio eius, vel ex pedibus eius, donec veniat Silo. Postea secuta fuit memorabilis illa promissio, Sedebit è progenie tua super sedem tuam qui vocabit me Patrem suum, & vicissim vocabo eũ Filium meum, & solium eius perpetuò manebit. Promittitur illic regni æternitas: & tamen videmus regnum sub Roboam fuisse imminutum, videmus multis cladibus afflictum fuisse toto suo progressu: tandem miserè periit, & ferè extinctum est, imò nullum fere fuit nomen regni, nullus splendor, nullum solium, nulla dignitas, nullum sceptrum, nullum diadema. Sequitur ergo videri aliquid contrarium inter euentus ipsos, & inter Dei promissiones. Sed facilè conciliant Prophetæ hanc repugnantiæ speciem, quum dicunt, ad tempus nullũ fore regnũ, vel saltem fore multis ruinis deforme, vt nulla species appareat, nullus splẽdor. Quũ hoc dicunt, & simul addunt venturam instaurationem, quia Deus stabiliet regnum illud in manu Christi sui: quum hoc dicunt Prophetæ, ostendunt perpetuitatem regni verè apparuisse, & exhibitam fuisse in Christo. Quòd autem regnum intercidit aliquo tempore, hoc non pugnat cum aliis vaticiniis. Hæc igitur summa est. Nam Christus tandem apparuit, in cuius capite residet verum diadema vel cidaris, & qui erat electus à Deo, & Rex legitimus, & qui vbi surrexit à mortuis regnat, & hodie sedet ad Patris dexteram, neque solium eius labascet vsque ad finem mundi: imò mundus renouabitur, & hoc Christi regnum manebit, licet alio modo post resurrectionem, quemadmodum Paulus ostendit. Sed tamen Christus rex est verè æternus. Et quum dicit Propheta, *sicut diebus antiquis*, confirmat doctrinam illam, quòd scilicet non fluet æquabili cursu regni dignitas, sed tamen talem fore instaurationem, vt facilè constet, Deum non frustra pollicitum fuisse Dauidi regnum æternum. Florebit igitur regnum Dauidis in perpetuum. Atqui hoc nõ factum est. nam quum populus reuersus est ab exilio, Zorobabel quidem, & alij multi obtinuerunt imperium. Sed quale fuit, nisi precarium? Deinde erant tributarij Persarum & Medorum Regibus. Sequitur ergo nunquam floruisse regnum in Israel, neque etiam in populo extitisse principatum aliquem mediocrem, nisi quum Christus in medium prodiit. Videmus ergo non posse aliter accipi quàm de Christo verba Prophetæ. Sequitur.

Gen. 49. 10.
Psl. 89.30.

12 *Vt poßideant reliquias Edom: & omnes Gentes, super quas*, alij vertunt super quos, *inuocatum est nomen meum: dicit Iehoua hoc faciens.*

His verbis ostendit Propheta regnum sub Christo fore nobilius, & amplius quàm fuerit olim sub Dauide. Quum ergo summa esset regni & dignitas, & opulentia, & potentia ætate Dauidis, Propheta hîc dicit terminos esse ampliandos: quia tunc, inquit, *potientur Israelitæ reliquiis Edom*. Loquitur hîc communiter de Israelitis & Iudæis, quemadmodum vtrisque paulò antè minatus est, ab initio vltimi capitis. Sed iam tenemus quid velit, quia scilicet veniet etiam Edom sub iugum. Et satis constat cur hîc præcipuè exprimat Idumæos, quia scilicet infestissimi fuerant hostes: & vicinitas ipsa maior erat occasio nocendi. Quum ergo instarent miseris Iudæis Idumæi, & quum nullam illis relaxationem darent, hæc ratio est cur Propheta dicat venturos sub potestatem electi populi. Postea tamen addit, Omnes gentes simul venturas ad Iudæos. De Idumæis primùm loquitur, sed tamen adiungit etiam cunctas alias gentes. Non possem hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo iam videmus vbique conspicua signa iræ tuæ, & impendent etiã grauiora, si quid.m reputamus quàm grauiter nos irã tuam prouocauerimus, & quàm impiè etiam totus mund hodie contra te insaniat, imò etiam quàm indignè profanet sacrum nomen tuũ, & simul etiam abutatur tot tuis & tam præclaris beneficiis, da inquam vt semper confugiamus ad memoriam æterni tui fœderis, & spem æternam concipiamus in Filio tuo vnigenito, vt si velis nos cribrare, semper tamen retineas nos collectos, donec peruenerimus non in horreum aliquod terrenum, sed in regnum tuum cœleste, vbi participes simus eius gloriæ, quam nobis peperit idem Filius tuus, qui nos semel ideo redemit, vt semper maneamus sub tua tutela & custodia, Amen.

POstrema lectione non potuimus versum illum absoluere, vbi dicebat Amos vẽturos Idumæos in potestatem populi Dei: deinde etiã reliquas Gentes. Quantũ ad prius hoc membrum spectat, nulla est ambiguitas. sed posterius membrum duplicem sensum admittit. Quidam igitur sic accipiunt, Reliquæ gentes super quas inuocatum est nomen meum:

Alij autem referunt hoc ad filios Abrahæ: *vt poßideant reliquias Edom & cunctas Gentes, super quos*, hoc est, vt hi super quos inuocatum est nomen meum, nempe posteri Abrahę, possideant tam Idumæos, quàm reliquas Gẽtes. Si ad electum populum referre placeat, videtur contextus aliquantum refragari: tamen sensus optimè conueniet. Vt possideāt ergo fideles, super quos nomen meū inuocatū est, hostes suos. Nam videtur hîc exprimi ratio à Propheta cur promittat amplitudinem regni Israelitis, quia scilicet censentur Dei nomine, hoc est, Dominus eos agnoscit pro suo populo, sicuti elegit eos, atque adoptauit in persona patris Abrahæ. Si altera sententia magis arrideat, particula אשר non tam erit relatiuum pronomẽ, meo iudicio, quàm nota causalis. Possideant ergo reliquias Edom & cunctas Gentes, quia inuocatum erit, vel inuocabitur nomen meum super ipsas. Cuius enim iuris aut tituli hæc possessio est, nisi quia transituri erant in familiam Abrahæ, qui prius fuerant extranei? Dicitur enim Israel possidere quicquid aliūde aduenit, & inseritur in Ecclesiæ corpus. Sed de hac re non adeò contendo, quia constat nobis hoc præcipuum caput, nempe promitti hîc regni propagationem sub Christo: acsi diceret Iudæos angustis finibus fuisse inclusos etiam quum maximè floreret regnum Dauidis, quia sub Christo dilatabit Deus eorum fines, vt longè latéque dominentur. Quid sit inuocare nomen Domini super aliquem populum, alibi diximus. Nunc pergamus in contextu.

13 *Ecce dies veniunt, dicit Iehoua, & occurret arator messori, & calcator vuarum efferenti semen: & stillabunt montes dulcem liquorem, & omnes colles liquefient*, nempe vt lacte diffluant.

Hîc Propheta fœlicitatem, quæ futura erat sub regno Christi, describit. Scimus autem quoties Prophetæ volunt promittere beatum & prosperum statum populo Dei, sumere has figuras, quòd scilicet affluet bonorum omnium copia, quòd vberrimus erit frugum prouentus, quòd annona largiter suppetet. Accommodarunt enim stylum veteri populo. itaque non mirum est, si interdum balbutiant veluti cum pueris. Interea sub istis figuris Spiritus pronuntiat, modis omnibus regnum Christi fœlix & beatum fore, vel vbi regnare Christus cœperit, beatā fore Ecclesiam Dei, quod idem valet. Dicit igitur, *Veniunt dies, dicit Iehoua, & arator appropinquabit messori*, vel occurret. Non dubium est quin Propheta respexerit ad benedictionem, quæ traditur à Mose Leuitici 26. Prophetæ enim libenter formulas inde mutuantur, vt sit maior fides & authoritas doctrinæ. Moses autem similibus ferè verbis vtitur, quòd scilicet vindemia occurret messi, deinde, quòd satio occurret arationi. Hoc autem fieri solet, quum Deus copiam & tritici & vini suppeditat: deinde quum tempus etiam optabile est, ac commodum. Videmus ergo quid velit Propheta, Deū scilicet ita benedicturū populo suo, vt nihil patiatur deesse ad plenam bonorum copiam, *Appropinquabit* ergo *tam arator messori, quàm calcans vuas efferenti semen*. Vbi igitur cessabunt à messe, statim arandum erit, quia erit tempus commodissimū: deinde vbi absoluerint suas vindemias, seminabunt: sic ergo notatur omnium frugum vbertas, quemadmodum dixi. Iam hyperbolicè loquitur Propheta, dicens, *Stillabunt montes dulcedinem & omnes colles liquefient*, nempe vt inde lac defluat. Scimus enim hoc nunquam contigisse. Sed modus hic loquendi satis tritus est, ac frequenter occurrit in Scriptura. Summa autem est, non fore vulgarem & vsitatam copiam bonorum, sed quæ fidem superet: imò etiam naturæ ordinem, quasi montes ipsi diffluerent. Iam sequitur,

14 *Et reducam captiuitatem populi mei Israel, & ædificabunt vrbes dirutas, & habitabunt illic, plantabunt vites, & bibent vinum earum, facient hortos, & comedent fructus ipsorum.*

Quia vaticiniū quod vidimus creditu erat difficile, præsertim vbi abductus fuit populus in exilium, ideo occurrit Propheta diffidentiæ, & ostendit non fore hoc obstaculo quominus in hanc fœlicitatem, de qua loquutus est, populum suum Deus eueheret. Hæc enim videntur esse nimis contraria populum omni dignitate spoliatum trahi in longinquam regionem, viuere in misero exilio: deinde etiam lacerari in varias partes, opprimi contumeliosa tyrannide: & interea promitti florentissimum statum, promitti regni propagationem, qualis nunquam visa fuerat. Ergo ne præsentes calamitates metu occupent animos, & constringāt etiam desperatione, dicit rediturosab exilio Israelitas, non quidem omnes, sed, quemadmodum iam vidimus, promissio hæc ad solos electos dirigitur. quanquam hîc simpliciter loquitur de populo. Sed hæc prophetia pendet ex aliis: ideóque non debet extendi nisi ad residuum illud semen, de quo antehac vidimus. *Reducam* igitur *captiuitatem populi mei Israel*: deinde, *ædificabūt vrbes dirutas, & habitabunt illic*: acsi diceret, Non impediēt tā exiliū quàm aliæ clades & totius terræ vastitas, quominus populum meum restituam, sicuti decreui. Ergo si vos terreat triste illud spectaculū, quū videbitis terrā nudatam esse incolis, videbitis vrbes euersas, vel cōbustas, videbitis omnia esse cōfusa: tamē ego potero in pristinū ordinem

omnia

omnia restituere:& hoc facturus sum. *Aedificabunt* ergo *vrbes dirutas, & habitabunt illic, plantabunt vites, & vinum earum bibent, facient hortos & comedent fructus ipsorum.* Hîc reuocat populum ad benedictiones Legis. debuerant enim agnoscere manum Domini sibi infestam in exilio. Ergo nunc Propheta ostendit, simulac propitius esse Dominus iterum cœperit, fore nouam rerum faciem, quia vbi Deus serenam suam faciem ostēdit, sequitur prosperitas, & fœlix rerum omnium successus. Hoc ergo nunc intelligit Propheta, ne scilicet desperatione concidant miseri exules, vbi Dominus ipsos castigauerit. Tandem sequitur.

15 *Et plantabo eos super terram suam*, in terra sua, *& non euellentur amplius è terra sua, quam dedi illis, inquit Iehoua Deus tuus.*

Hîc adiungit Propheta tranquillam stationem, quia non satis erat populum ab exilio reduci in patriam, nisi illic tutò degeret, ac quietus. Poterat enim statim postea rursum abstrahi. Fuisset igitur satius tabescere in exilio, quàm interea, quasi ludibrij causa, reduci, & paulò pòst iterum deuinci ab hostibus, & trahi in aliam regionem. Itaque Propheta dicit tranquillum fore populum, vbi reductus fuerit. Sed vtitur metaphora valde apta, quum dicit, *Plantabo eos super terram suam, neque euellentur amplius.* Vnde enim firma nobis statio ad habitandum, nisi quum Dominus nos alicubi locat? sumus enim quasi volatici super terrā, & singulis momentis possemus quasi quisquiliæ huc & illuc raptari. Ergo nulla est nobis stabilitas, nisi quatenus plantati sumus manu Dei, hoc est, quatenus assignat nobis Deus certam habitationem:& vult quietos manere. Hoc nunc intelligit Propheta, dicens *Plantabo eos in terra sua, neque amplius euellentur.* Quare? *quia dedi illis terram,* inquit. Dederat quidem prius, sed passus est inde euelli, quum terram illam polluerent. Nunc autem Deus pronuntiat pluris sibi fore gratiam suam, quàm populi peccata: quasi diceret, Etiamsi indignus sit populus qui in terra hac habitet, tamen præualebit mea donatio. Neque enim respiciam qu d ipsi de me sint promeriti: sed quia dedi illis hanc terram, eam obtinebunt. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Iam si respicimus quid deinde acciderit, nunquam vaticinium hoc fuit completum. Reuersi quidem sunt Iudæi in patriam, sed exiguo numero: deinde tantum abest vt dominati fuerint vicinis Gentibus, vt fuerint ipsi potius tributarij. Ad hæc, angusti semper fuerunt dominationis fines, etiam quum licuit ipsis iugum excutere. Quomodo ergo pollicitus fuerat Deus quod iam exposuimus? nempe si veniamus ad regnum Christi, tunc palàm erit nihil frustra fuisse prædictum: quia etsi non dominati fuerint Iudæi in speciem, regnum tamen Dei tunc fuit propagatum per omnes Gentes ab ortu vsque ad occasum solis: & tunc regnarunt Iudæi, quemadmodum aliis locis diximus. Cæterùm quòd hîc dicitur de tritici & vini abundantia, debet exponi pro natura regni Christi. Ergo quia spirituale est Christi regnum, sufficiat nobis etiam affluere spiritualibus bonis. Et Iudæi, quos Dominus sibi residuos reseruauit, contenti fuerunt illa spirituali abundantia. Si quis obiiciat Prophetam hîc non allegoricè loqui, responsio facilis est: nempe hunc morem passim receptum esse in Scriptura, vt fœlicitas sub commodis præsentis vitæ & terrenis benedictionibus quasi pingatur ante oculos nostros: præsertim hoc obseruare in Prophetis licet, quia stylum accommodabant ad captum rudis & infirmi populi, sicuti iam diximus. Sed quoniam hoc alibi fusius tractatum fuit, nunc quasi in transcursu & leuiter tantùm attingo. Sequitur prophetia Obadiah, quem vulgò appellant Abdiam.

IN OBADIAM PROPHETAM IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

PROPHETIA hęc non est contexta ex multis oraculis, neque etiam ex multis concionibus, sicuti alię: sed tantùm denuntiat Idumęis prop nquum exitium: deinde promittit electo Dei populo restitutionem. Quòd autem minatur Idumæis, hoc facit in solatium electi populi. nam hęc grauis erat ac dura tentatio, quum filij Iacob essent electus populus. videre tamen posteros Esau, qui diuinitus reiecti erant, florere & opibus & potentia. Quum ergo filij Israel miseri essent prę suis consanguineis, potuit videri ridicula Dei adoptio: & fuit multa occasio cur Israelitæ pręferrent sortem aliorum suę: atque ita inuidia & praua ęmulatio inficeret eorum animos, quemadmodum solet vt plurimùm contingere. Nam res aduersę pariunt mœrorem & tędium: iam si occurrat nobis

aliorum prosperitas, ita accessit mœror noster, ita etiam tædium augetur. Quum ergo viderent Israelitæ Idumæos degere in ocio, & esse extra omne discrimen: deinde quum viderēt eos vti sua abundantia: ipsi autē expositi essent hostibus in prædam, & singulis momētis expectarent nouas clades, fieri non potuit quin vel deficerent prorsus à fide, vel saltem debilitarentur. Ergo Propheta hîc ostendit, etiāsi Idumæi nūc agant fœliciter, tamen breui perituros, quia Deo inuisi sint: & ostendit hoc fieri in gratiam electi populi, quemadmodum in contextu videbimus. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ: quia poterant res aduersæ debilitare Israelitas, vel etiam penitus frangere, hîc Propheta adhibet solatiū, & fulcit etiam collapsos eorum animos: quia Dominus breui eos respiciet, & iustam vindictam sumet de eorum hostibus. Cur autem vaticinium suum dirigat contra solos Idumæos, hæc ratio est quòd scimus præ aliis crudeliter sæuiisse cōtra Israelitas. Nec enim frustra dicitur in Psalmo, Memento filiorum Edom in die Ierusalem, qui dicebant Nudate, nudate vsque ad fundamenta. Erant certè etiam alij parum amici Israelitis, qui conspirauerant cum eorum hostibus. Sed Propheta illic ostendit fuisse furiosum odium in Idumæis, quia scilicet erant quasi flabella ad incitandam sæuitiam hostium. Iam quo tempore prophetauerit Obadias non satis constat, nisi quia probabile est tunc editum fuisse hoc vaticinium, vbi Idumæi insurrexerant contra Israelitas, & iam multis eos molestiis vexauerant. Videntur enim falli qui putant Obadiam fuisse ante tempus Iesaiæ. Constat Ieremiam, ca. 49. & hunc Phophetam iisdem sententiis, & iisdem propè verbis fuisse vsos, quemadmodum videbimus postea. Certè Spiritus sanctus poterat diuersis loquendi formis eandem rem exprimere: sed voluit coniungere hæc duo testimonia, vt certior adhiberetur fides. Nescio an fuerint æquales Obadias & Ieremias, & in hac re etiam non adeò laborandum est. Sufficiat nobis, ideo adiunctū fuisse hoc vaticinium aliis, vt certò statuerent Israelitæ, quanuis Idumæi eorum consanguinei ad tempus prosperè agerent, tamen non posse effugere manum Domini, sed breui trahendos esse ad reddendam rationem suæ sæuitiæ, quia scilicet tantopere sine causa exarserint contra miserum & afflictum populum Dei. Iam Propheta noster in fine ostendit Deum fore vltorem huius crudelitatis, quam exercuerant Idumæi: quia etiam si populum suum castiget, non tamen oblitus sit gratuiti fœderis. Veniamus nunc ad verba.

Psal. 137. 7.

CAPVT I.

Isio Obadiæ, sic dicit Dominus Iehoua contra Edom, Rumorem audiuimus à Iehoua: & legatus ad Gentes missus est: surgite, & surgemus contra eam ad præliū.

Præfatur Obadias se nihil humanum afferre: sed tantùm exprimere visionem sibi diuinitus oblatam. Scimus enim solum Deum semper fuisse audiendum in Ecclesia, vt etiam nūc ipse audiri postulat. Sed interea misit Prophetas suos, sicuti postea Apostolos: imò sicuti misit vnigēitum Filium, quem magistrum nobis præfecit, atque vnicum & summum doctorē. Quum ergo dicit Obadias hanc esse visionem, perinde est acsi assereret se non temere proferre sua somnia, vel quod ipse ex coniecturis, vel humanis rationibus habeat, sed tantùm afferre oraculum cœleste, quia חזון quemadmodum aliis locis vidimus, est visio, qua olim se Deus Prophetis suis patefecit. Nunc addit, *Sic dicit Iehoua.* Hîc maior est expressio eiusdem sententiæ. Videmus enim Prophetam ne suspecta sit doctrina quam profert, statuere Deum authorem, quia quid fidei haberi potest hominibus, quos scimus vanos esse & mendaces, nisi quatenus reguntur Dei Spiritu, & ab eo missi sunt? Quum ergo tam diligenter inculcat Propheta sibi à Deo fuisse traditum quidquid profert, hinc colligere licet quod nuper attigi, hac lege olim Prophetas locutos esse, vt tamē solus Deus audiri vellet in populo suo. Dicit postea, ***Famam audiuimus.*** Alij vertunt sermonem vel doctrinam. שמועה propriè est auditus, & à verbo deducitur quod postea subiungit Propheta. ***Auditum*** ergo ***audiuimus,*** si quis ad verbum transferre velit. Iam quidam putant notari doctrinam, quasi diceret, Dominus mihi hoc, & aliis Prophetis reuelauit, quemadmodum quum dicit Iesaias ca. 53. Quis credidit auditui nostro? idem est nomen, loquitur autem de sermone vel doctrina. Sed probabile est hîc potius notari rumores tumultuosos, qui solent præcedere bella & clades. Audiuimus ergo rumorem. Nō est apud Ieremiam verbum pluralis numeri שמענו, sed
Ier. 49. 14. שמועה שמעתי. Audiui ergo auditū, inquit Ieremias. Propheta autem noster plurali numero vtitur, audiuimus auditum. Idem tamen sensus est, quia Ieremias dicit se perculsum esse rumoribus. Propheta autem hîc constituit se in aliorum numero: acsi diceret, Rumor hic sparsus est, sed à Domino. Certum est fuisse rumorem hunc etiam auditum à profanis & Dei contēptoribus: sed Propheta ostendit non temere moueri bella, sed arcano Dei instinctu: quasi diceret quū orietur tumultus, ne putemus initiū esse à terra, sed Deus ipse author est. Nunc ergo tenemus consiliū Prophetæ: quanquā loquitur de rumore bellorū, ostendit tamen non dominari fortunā vel casum inter istos motus, sed arcanū esse aliquem instinctū Dei. ***Audiuim' ergo à Iehoua,*** inquit, ***& nūtius, vel legatus ad gētes missus est, surgite, & surgem'*** con-

contra eam ad prælium. Apud Ieremiam habetur, Congregamini, venite, & surgite contra eã in prælium. Non dubito quin hic Propheta ostendat vnde rumor, cuius nuper meminit: quia scilicet iam alij alios incitent ad perdendam terram illam. Si quis humano sensu voluisset iudicium facere dixisset Assyrios fuisse causam, cur bellum inferrent Idumæis, quia scilicet vel leues, vel etiam perfidos experti fuerant: vel quia prætenderãt occasionem, quũ tamen nulla esset iusta ratio bellandi. Sed Propheta hîc mentem suam sursum attollit, & agnoscit Deum esse huius belli authorem, quia velit sumere vindictam de sæuitia illius populi, quam exercuerat contra suos consanguineos Israelitas: & simul etiam alios hortatur, vt intelligant hoc totum gubernari arcano Dei consilio, quòd Assyrij ex amicis repentè facti sunt hostes, quòd bellum contra Idumæos exarserit, quum tamen antè fuissent tranquilli & extra omnem metum & omne discrimen. Sequitur:

2 *Ecce paruum posui te inter Gentes, contemptus tu valde.*

3 *Superbia cordis tui decepit te, quæ habitas in scissuris petræ*, vel rupis, *excelsa habitatio eius, dicens in corde suo, Quis detrahet me in terram?*

4 *Si exaltaueris quasi aquila, etsi inter nubes posueris nidum tuum, inde ego detraham te, dicit Iehoua.*

Iisdem ferè verbis vtitur etiam Ieremias. Sed ambiguus est sensus verborum, quum dicit, Ecce paruulum posui te. Mihi probabile est hîc Prophetam exprobrare Idumæis, quòd tãquam inuito & repugnante Deo insolescerent, quum tamen redacti essent in angustias mõtium, sicuti alibi dicitur, Esau & Iacob nónne fratres erant? Ego autem dedi vobis hæreditatem patri Abrahæ promissam: Idumæos ego relegaui in montem Seir. Hoc autem minus tolerabile est, quum quis effertur superbia vbi tamen non adeò splendida est eius conditio. Itaque iudico hîc exprobrari Idumæis quòd ita exultent, & plus iusto sibi arrogent, quum tamen essent contemptibiles, quum eorum conditio esset ignobilis & obscura, quia scilicet habitabant in monte Seir. Alij autem putant hîc denuntiari pœnam quæ instabat, *Ecce paruum dedi te in Gentibus*. Dicit Ieremias, Et contemptibilem in hominibus: omittit duas istas voces, Tu valde: dicit tantùm & contemptibilem inter homines. sed quo ad summam rei, ferè eodem redit. Si ergo intelligimus Gentem illam sine causa superbiisse, facilis erit sensus, quòd scilicet quasi gigantum more contra Deum bellauerint, quòd scilicet sese extulerint, quum tamen essent redacti in angustias montium. Quanquam autem liberum iudiciũ aliis relinquo, magis tamen inclino in priorem sententiam: vtcunque omnium ferè consensu posterior recepta sit, quòd scilicet violenter in ordinem cogere destinet Deus feroces istos homines, qui nulla de causa, imò natura ferè repugnante insolescebant. Quod si magis arridet diuersa interpretatio, incipit à comminatione Propheta: deinde rationem subiicit cur Deus attenuare ipsos: imò atterere decreuerit. Etsi enim habitabant in montibus, erat tamen satis fertilis regio: deinde collegerant sibi longo temporis tractu multas opes, quum essent securi, quum nullus hostis illis molestus esset. Hæc igitur ratio est, *Ecce dedi te paruum & contemptibilem in montibus* Quare? *Superbia enim cordis tui decepit te*. Addit etiam Ieremias Terrorem: quanquam alij vertunt תפלצתך Simulachrum. Sed hoc non videtur congruere. Non dubito igitur quin Ieremias priore loco Terrorem ponat. nam hoc semper ferè contigit, vt superbi aliis metum incutiant. tales ergo erant Idumæi. Iam si sequamur priorem sensum quem exposui, coniunctim hi duo versus legendi erunt. *Ecce ego dedi te contemptum in gentibus, & paruum*: atqui *cordis tui superbia te decepit*. Quidam vertunt Extulit à נשא: sed ש legunt crassum in sinistro cornu. נשא si punctum sit in dextro cornu est Decipere, si autem in sinistro est Attollere. Vertit igitur, Superbia cordis tui te extulit. Sed facilè colligimus ex Ieremia esse legendum, vt etiam conueniunt ferè omnes interpretes, *Superbia cordis tui te decepit*. Neque enim dicit השיאך, sed השיא אותך, hoc est fuit tibi causa erroris & dementiæ: de sensu ergo huius verbi non est dubitandum. Nunc deridet Propheta Idumæos, quòd scilicet freti suis munitionibus existiment se esse extra iactum telorum, quemadmodum vulgo loquuntur: ideóque insultent petulanter Israelitis, & Deum ipsum contemnant. Dicit ergo Propheta Idumæos sibi frustra has blanditias facere, quia ostendẽt meras esse præstigias quicquid ipsi promittunt sibi. Summa igitur est, vnde ista vobis securitas quòd putatis nihil vobis posse hostes nocere? imò tam Deum quàm homines spernitis: vnde fastus iste? vnde etiam tanta confidentia qua turgetis? nempe est mera impostura, *superbia cordis vestri decepit vos*. Et tamen non deerat occasio cur Idumæi ita insolescerent, quemadmodum etiam Propheta adiungit. Sed tandem adhuc ostendit quomodo seipsos fefellerint, quia scilicet munitiones istas Deus non curet imò pro nihilo ducat: *Tu habitas*, inquit, (hoc per concessionem legendum est) *in scissuris petra*, alij legunt, Inter circuitus rupis. quanquam alij putant סלע esse nomen vrbis proprium. Sed vtcunque fatear Prophetã alludere ad nomen vrbis, tamen non video posse stare quod ipsi docent. non enim quadrãt scissuræ vrbi quæ in planitie sita erat, quamuis in montium circuitu. Ego igitur non dubito

Malach. 1.2.

hîc סלע vocari montem Seir. Quum ergo in rupibus haberent suas munitiones Idumæi, putabant facilè posse excludi omnes hostes. Et ideo sequitur, *Celsitudo habitatio eius*, hoc est, habitat in locis excelsis: ideóque *dicit in corde suo, Quis me detrahet in terram?* Postea adiũgit quod iam dixi, nempe etiamsi valde munita esset illa regio, tamen Idumæos longè falli & sibi etiam accersere vanas imposturas: *Si exaltaueris*, inquit, *sedem tuam quasi aquila*: si extuleris, ad verbum, quasi aquila, *& si inter nubes posueris nidum tuum, ego illinc te detraham*, *inquit Dominus*. Iam videmus Prophetam non frustra confidentiam risisse, qua inflati erant Idumæi, quia scilicet opponerent Deo suas munitiones. Atqui hæc summa insania est, vbi homines confisi suis opibus audent spernere Deum ipsum. Quasi verò non possit facilè discutere vno flatu quicquid est in nobis vel præsidij, vel potentię. Sed hæc nobis fusius tractanda erunt die crastino.

¶PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quãdo vides nos hodie tot hostibus vndique obsideri, & qui etiã perniciẽ nobis assiduè machinãtur, nos verò tam infirmos & debiles: da, inquã, vt in te respicere discamus, & sic in te recumbat nostra fiducia, vt quãuis simus expositi omnibus periculis quo ad sensum carnis, tamen non dubitemus te semper instructum esse valida potentia ad hostes nostros terrendos vt quieti etiã inter omnia discrimina viuamus, nec desinamus vnquã nomen tuum inuocare, sicuti pollicitus es te fore certum & fidum salutis nostræ præsidem in Christo Iesu Domino nostro, Amen.

HEsterna lectione vidimus nihil proficere omnes impios, dum opponunt munitiones suas Dei iudicio, acsi possent salui effugere ex eius manu. Deus enim quum terram & cælum sub imperio suo contineat, poterit, quoties ita fuerit visum, ad se pertrahere quicunque potentiam eius nunc spernunt, & ideo derident eius Prophetas, vel saltem minas eorũ pro nihilo ducunt. Hæc igitur sententia diligenter notanda est, quum pronuntiat Deus in suo arbitrio esse ex ipsis nubibus detrahere, qui se ita extulerint, vt putent se superiores esse omnibus periculis. Nunc sequitur apud Prophetam:

5 *An fures venerunt ad te? an prædones nocturni? quomodo in silentium redactus es?* vel quomodo consumptus es? *ánnon furati essent sufficientiam suam? an vindemiatores ad te venerunt? ánnon reliquissent racemos?*

Hoc versu ostendit Propheta nõ leuem fore cladem, qua statuit Deus affligere Idumęos quia nihil manebit saluum in ipsis. Amplificat autem quod dicit comparatione. Si quis spoliatus fuerit fortunis suis à furibus, plorabit quicquid tota vita magnis laboribus acquisierat, sibi fuisse ablatum vno momento. Si quis etiam sumptum & laborem impẽderit colẽdę vineæ, & alius fructũ auferat, queretur se esse miserrimũ, quòd substantiã suam & laborem consumpserit in vineę cultura: alius autem fructũ voret. atqui Propheta significat Deum nõ fore contentum tali pœnæ genere cõtra Idumæos. Dicit igitur, *An fures nocturni ad te venerunt, vel prædones?* certè furati essent: quemadmodum auferunt quod putant sibi sufficere: sed nihil tibi manebit residuum. Breuiter significat Propheta Assyrios non fore similes vel furibus, vel prædonibus nocturnis, qui raptim & clam auferũt si quid occurrit ad manum: sed significat spoliandos esse Idumæos, ita vt domus ipsorũ prorsus vacuæ maneant, ídque Assyrios facturos pronuntiat, quemadmodum grassari solent nocturni fures vel prædones effræni licentia: quia nullus est qui obstare audeat, imò etiam contrà verbum facere. Non erit igitur hæc spoliatio vulgaris, inquit Propheta, sed prorsus te exinanient hostes. Eodem etiam spectat quod dicit, *An ad te venerunt vindemiatores?* certè solent relinquere aliquos racemos. Assyrij autem ne vuam quidem relinquent. Discedent igitur onusti præda, sic vt tu maneas vacuus. Hoc autem admonuimus dici ad leuandum vel mitigandũ dolorẽ fideliũ, qui tunc poterant sibi videri plusquam miseri, quum scilicet soli spoliarentur ab hostibus: videbant enim suos vicinos in tuto habitare, imò etiam prædę esse cõsortes & socios. Itaque conditio eorum valde tristis & indigna erat. Ergo vt hanc acerbitatem tẽperet Propheta, dicit spoliandos esse Idumæos non vulgari modo: quia ne pilus quidem ipsis manebit. hæc summa est. Cæterùm verbum נדמיתה quidam accipiunt pro Redactus es in silentiũ. Nam verbum דום, vel דמה significat Silere: & exponunt, Quomodo non saltem conatus es occurrere hostibus tuis? Silere hîc enim accipiunt pro Quiescere, vt sæpe hoc דמה accipitur in Scripturis. *Quomodo ergo tacuissent?* Loquitur autem de re futura in tempore præterito, acsi iam Deus pœnam sumpsisset de Idumæis, quò certior sit fides vaticinio. Quomodo igitur redactus es in silentium: hoc est, Quomodo potuisti quietus manere, quum videres hostes tuos tam violenter prædari, quomodo igitur redactus es in silentium? Alij, Quomodo consumptus es? quoniam significat דמה sæpe excidere: sed in ea re parum est momenti. Intelligit enim Propheta non posse ascribi hoc fortunæ, quòd hostes diripient totam terram Edom: quia scilicet hæc violentia minimè vulgaris erit. Deinde quia putabãt Idu-

Idumæi vndique præclusos esse aditus hostibus suis quum incolerent cacumina montium, quemadmodum dixi, & se tutissimos esse in latebris illis vel præaltis rupibus, Propheta hîc per admirationem ostendit manifestum fore Dei iudicium contra ipsos. Pergamus:

6 *Quomodo quæsita sunt Esau, peruestigata abscondita eius?*

Confirmat superiorem sententiam, quòd scilicet Idumæi frustra confidant diuitias suas fore saluas, quoniam haberent absconditos & profundos recessus. Etiam quum hostiliter diripitur ali qua regio, tamen non audēt victores accedere ad loca periculosa: si sunt angustiæ, refugiunt: putant enim subesse aliquid fraudis. Quoniam ergo victores quoque, dum ab insidiis sibi metuunt, prædantur tantùm quæ sunt obuia, & semper considerant an tutus sit accessus: Idumæa verò, quemadmodum diximus, habebat recessus absconditos: erāt enim rupes ferè inaccessæ, erant & multæ commoditates latendi illic, & occultandi suas diuitias. Ideo Propheta ostendit hoc totum fore vanum. Et quò efficacius moueat, per admirationē loquitur quasi de re incredibili: *Quomodo quæsita sunt Esau, & peruestigata abscondita eius?* quis hoc putasset? nam poterāt effodere suos thesauros sub rupibus & cauernis, atque illinc prohibere hostes suos. Iam frustra omnia tentarunt: quomodo hoc fieri potuit? Hîc ergo expergefacit hominum animos, vt agnoscant iudicium Dei: & simul deridet vanam confidentiam, qua semper turgebant Idumæi. Ad hæc erigit animos piorum, vt non dubitent facturum esse Deum quod pronuntiat: quia scilicet penetret etiam vsque ad imas abyssos. Breuiter significat Propheta perperam facturos fideles si metiantur Dei vindictam, quæ impendet Idumæis, suo sensu, vel more vsitato: quia Dominus inquiret ac peruestigabit, vt nullæ latebræ eius conspectum effugiant: deinde vt expositi sint in prædam hostibus omnes thesauri. Hinc colligimus, sicuti frustra homines latebras sibi quæritant vt tuti sint à periculis, ita frustra abscondere suas diuitias: quia manus Dei penetrabit vltra mare, terram, cælum & abyssos. Nihil ergo superest, nisi vt nos & nostra omnia semper offeramus Deo. Si proteget nos suis alis, erimus securi etiam inter innumera discrimina. Si autem putamus subterfugiis nos quidquam posse proficere, decipimur. Nunc addit etiam Propheta:

7 *Vsque ad terminum expulerunt te omnes viri fœderis tui: deceperunt te, præualuerunt tibi viri pacifici tui,* viri pacis tuæ, *viri panis tui posuerunt vulnus sub te: nulla est intelligentia in eo.*

8 *Annon in die illa, dicit Iehoua, perdam sapientes ex Edom? & intelligentiam è monte Esau?* hoc est, è monte Seir.

Hîc modum quoque exprimit Propheta, quo Deus pœnam sumet de Idumæis. confisi enim suis fœderibus, spernebant Deum, quemadmodum vidimus. Iam Propheta ostendit in arbitrio Dei esse mutare hominum animos, vt qui tunc amici erant, statim accensi in rabiem, prodeant ad perdendos Idumæos. Quum ergo putarent non modò instar clypei sibi fore Assyrios, sed instar propugnaculi contra Dei manum: Propheta hîc denuntiat quum volet Deus pœnam de ipsis sumere, non opus fore vt procul accersat vel vindictæ suæ ministros, vel alia media. Armabit enim Assyrios ipsos, & Chaldæos, quia flectit quocūque vult corda hominum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Hîc enim eripit, vel excutit vanam confidentiam Idumæis, ne ideo obdurescant quia muniti sint fœderibus, & habeant amicos validissimos: quia Dominus ex amicis reddet illos hostes. Dicit autem, *Vsque ad terminum expulerunt te* שלח significat propriè Emittere, & Proiicere: vertunt quidam Persecuti sunt, quasi Propheta sermonem hîc haberet de vicinis gentibus. Dicit ergo secundum illos, Vicini tui vtcunque te ament, nihil tamen præstabunt officij, nisi quòd te prosequentur fictis lachrymis dum hostes abstrahent te captiuum. Sed illa expositio coacta est, neque etiam respondet contextui. Ego itaque non dubito quin Propheta hîc describat mutationem qualis futura erat, vt sciant Idumæi se frustra confidere suis opibus & præsidiis. *Viri* ergo *fœderis tui*, inquit, *expulerunt te*. Perinde est acsi diceret, Vide quid proficias, tu ambis solicitè amicitiam eorum, qui tamen erunt tibi hostes: si quietus maneres in tuis cauernis, hoc tibi multo esset melius. Nunc autem quum cursites in Assyriam & Chaldæam, hæc tibi erit causa exitij. *Viri* ergo *fœderis tui te expellent vsque ad terminum*: quòd si nihil tibi fuisset cū ipsis amicitiæ & commercij, poteras commodè in tuis latebris degere: nemo te expulisset: & iusta fuit hæc merces tuæ ambitionis, quòd ita profugisti ad Assyrios & Chaldæos. Nam eandem sententiam continuat deinde Propheta: *Deceperunt te*, inquit, *viri pacis tuæ*: amici & fœderati. Nam viros pacis nominant Hebræi, qui coniūcti sunt aliqua necessitudine. *Viri* ergo *pacis tuæ*: hoc est, quibus putasti fidendum esse, & in quibus etiam acquiescebas, illi te deceperunt, illi etiam præualuerunt tibi: hoc est, oppresserunt astu & insidiis *Viri panis tui posuerunt sub te vulnus*. Viros panis etiam vocant conuiuas vel familiares. Vertunt alij, Qui comedunt panem tuum: & illa interpretatio est tolerabilis: quia non dubium est Chaldæos & As

ſyrios,vt erant inexplebiles,captaſſe prædam ex Idumæis. Quiſquis enim tunc venatus eſt eorum amicitiam,neceſſe fuit vt afferret aliquid pretij.Quum ergo venderent ita ſuam amicitiam,meritò Propheta vocat eos Viros panis reſpectu eorum,quorum vorabant ſubſtantiam & opes.*Viri* ergo *panis tui* ſi ita accipiamus,ſenſus erit probabilis.Sed poſſumus aliter interpretari,quaſi diceret Familiares & cõuiuas.*Illi* ergo *poſuerunt vulnus ſub te*:hoc eſt,fuerunt tibi exitio,ſed per fraudem,& occultis artibus. Si quis apertè alterum impetat, ſaltem is qui impetitur,poterit declinare ictũ.Sed Propheta dicit Aſſyrios & Chaldæos fore Idumæis perfidos,vt eos opprimant per inſidias.*Ponent* igitur *ſub te vulnus*:quemadmodum ſi quis pugionem occultaret inter culcitram & linteum,vbi dormire quis ſtatuit.Sic etiã dicit ſubtus poni vulnus,quum ſcilicet occultat ſe fictus amicus,vt minore negotio lædat, quem adoritur fraude & aſtu.Tandem concludit,*Non eſt intelligentia in eo.*Hîc non dubiũ eſt quin Propheta obliquè rideat ſtultam confidentiam, qua etiam excæcati erant Idumæi, quòd putarent ſe eſſe admodum prouidos,vt nihil metuendum ipſis eſſet,quum procul conſpicerent,& res ſuas componerent optima prudentia.Quum ergo putarent ſe excellere ingenio, & non poſſe intercipi aliquo aſtu,hîc dicit Propheta nihil fore in ipſis intelligentiæ.Sed rationem mox adiungit, *Annon in die illa,inquit Jehoua , perdam vel extinguam ſapientes ex Edom?*Erat hoc incredibile,quum Idumæi proſperè egiſſent,propterea quòd bene ſibi conſuluerant,vno momento poſſe ita opprimi.Sed dicit Propheta hoc quoque eſſe in Dei manu & arbitrio.*Annon potero*,inquit,*extinguere quicquid eſt ſapientiæ in Idumæis?*Annon potero abolere omnes eius prudentes?hoc facturus ſum.Nunc ergo tenemus verborum ſummam.Cæterùm locus hic notatu dignus eſt,vbi Propheta Idumæis exprobrat viros fœderatos & amicos fore ipſis in exitium : quia ſcilicet præter ius & fas inter ſe conſpirauerant. Dum ita ſe mutuo coniungunt homines,nemo eſt qui nõ vtilitatem ſuam cupidè appetat, interea vtrinque falluntur.diſſipat enim Deus eorum conſilia, & maledicit ipſum euentũ: quia non ſpectant in rectum finem.Et ſemper reprobi dum conciliant ſuas amicitias , miſcent aliquid peruerſum,vel ſtudebunt nocere innoxiis,vel captabunt aliquã obliquã vtilitatem.Omnia igitur pacta quæ inter ſe cõtrahunt impij & Dei contẽptores,ſemper habẽt aliquid vitij implicitum.Ideo non mirum eſt ſi Dominus fraudet eos ſpe ſua, & maledicat ipſorum conſiliis.Hæc ratio eſt igitur cur nũc Propheta denuntiet Idumæis,quos putarunt ſibi eſſe optimos& fideliſſimos amicos,fore tamen exitio.Sed hîc poſſet obiici,idem etiam
Pſa.41.10. cõtingere Dei filiis.Dauid enim quum optima fide & ſumma ſynceritate ageret cum omnibus,conqueritur tamen virum pacis ſuæ & amicum ſibi machinatum fuiſſe multas fraudes:Suſtulit,inquit,calcaneum ſuum contra me vir pacis meæ,ſimul edebam cum eo panẽ, & ille mecum.Et hoc etiam in Chriſto ipſo impleri oportuit.Iam ſi neceſſe eſt configurari omnes Dei filios Chriſti imagini,nihil hîc dicit Propheta,quod nõ competat in totam Eccleſiam & ſingula eius membra.hoc poſſet videri abſurdum primo intuitu:ſed ſolutio facilis eſt,quia dum ſtudemus pacem cum omnibus habere.etiam ſi homines perfidi nos ex inſidiis opprimunt,Dominus tamen ipſe ſuccurrit:& interea quãuis durum ſit iſtud examen, ſcimus tamen patientiam noſtram probari à Deo,vt tandem nos eripiat,vt poſſimus intrepidè ad eum confugere,teſtãri de integritate noſtra.Impij autem dum ſeſe mutuò fraudant dum malis & obliquis artibus alius alium opprimit & circumuenit,dum euomunt ſuum virus occultum,dum pacem in bellum conuertunt,ſentiunt ſe referre iuſtam & ſibi debitam mercedem:non poſſunt ad Deum confugere,quia conſcientia tenet ipſos conſtrictos. Intelligunt enim ſe eſſe meritos quod Dominus iuſtè ipſis rependit.Non mirum eſt igitur ſi maledicta fuerit conſpiratio,in qua ſperabant Idumæi quum amicos haberent Chaldæos: quia ſcilicet Dominus conuertet in exitium quidquid putant nũc ſibi eſſe vtile. Hæc igitur ſumma ſit:niſi velimus vltrò decipi,nihil eſſe tentandum niſi ſyncero corde. Si ergo nõ excedimus vocationis noſtræ fines,pacem colamus cum omnibus, ſtudeamus omnibus prodeſſe,vt Dominus nobis benedicat.Si autẽ velit probare noſtrã patientiã,aderit tamen quũ nos fallaces amici inſidiis tentabunt,quũ eorũ malitia trahemur in diſcrimen.& videbimur iã calcandi eſſe ſub eorũ pedibus.Cæterùm ſi mala fide agimus,& putamus nobis fore fauſtas amicitias,quæ partæ erũt malis & ſceleratis artibus,Dominus conuertet in exitium noſtrũ quicquid putamus eſſe in ſalutẽ.Iã notandũ eſt quod dicit Propheta,*Annõ die illa abolebo*,vel perdã,*ſapientes ex Edom?*Nam quãuis multis modis cæci ſunt homines, quos Deus non gubernat Spiritu ſuo, & quibus non prælucet verbo ſuo, tamen hæc eſt peſſima cæcitas,dum homines ſeſe inebriant falſa opinione prudentiæ.Dum ergo quis exiſtimat ſe præditum eſſe ingenio,vt perſpiciat quicquid opus eſt,neque etiam circunueniri poſſit:hæc eſt furioſa ſapientia,& ſuprema etiam dementia.præſtaret enim nos fatuos eſſe & prorſus inſipidos,quàm ita inebriari. Quum ergo phrenetici ſint huius mundi prudentes, Dominus pronuntiat illis nihil fore prudentiæ,vbi ad rem ventum fuerit. Permittit quidem impiis Deus longo tempore ſibi placere in acumine ſuo & conſiliis, quemadmodum paſſus fuerat proſperè agere Idumæos. Atque etiam hodie multi ob proſperos euentus ſibi applaudunt:imò ſuam vafriciem propè adorant. Quis enim Venetis perſuadeat alibi quàm apud

ipſos

ipsos, optimam esse prudentiam, qua scilicet fallendo alios omnes superant? nec alia de causa inter multas agitationes retinent suum statum, nisi quia suis commodis in longum prospicere videntur. Imò in genere quòd stant Reges, & inter tot concussiones tamen salui manent, hoc totam ascribunt prudentiæ suæ: Nisi bene prospexissem rebus meis in hac parte, nisi ego obuiam iuissem huic periculo nisi etiam hoc fuissem intuitus, erat actum de toto statu meo. Sic apud se cogitant: sed Dominus ipsos infatuat tandem, vt appareat non frustra semel hoc dictum fuisse Idumæis. *Annon ego illa die, inquit Dominus:* hoc est emphaticè additum, *In illa die.* Significat enim Propheta non mirum esse si hactenus prouidi fuerint Idumæi, & optimo consilio vsi fuerint. Dominus enim noluit eos destituere prudentia: sed quum opportunum vindictæ tempus aduenerit, tunc momento auferet quicquid in ipsis fuit prudentiæ: quia scilicet in manu Dei est tollere quicquid vel ingenii, vel acuminis est in hominibus. Monemur autem his verbis, si pollemus ingenio, non esse abutendum hac singulari Dei gratia: quemadmodum videmus impios torquere ad vafritiem quicquid Dominus prudentiæ in ipsos contulit. Vix centesimus quisque reperietur, qui non appetat callidus esse & malitiosus, si ingenio pollet: hoc est miserrimum. Quantus thesaurus est prudentia? & tamen videmus vt totus mundus peruertat hoc tam præclarum Dei donum: quo magis danda nobis opera est, vt condita sit nostra prudentia vera simplicitate. hoc est vnum. Deinde cauendum etiam est ne confisi nostro ingenio despiciamus hostes nostros, putemus nos posse præcauere quicquid incommodi impendet: sed petamus semper à Domino in singulas horas donari spiritu prudentiæ, vt nos vsque ad vitæ finem gubernet: quia singulis momentis poterit auferri quicquid dedit, & ita nos exponere ignominiæ & ludibrio. Quum dicit, *E monte Esau*, significat montem Seir, quemadmodum iam admonui. Sed notare volui totam regionem ipsorum: quia circundati ferè erant montibus, & incolebant Arabiam, quæ vocatur Petræa, vt satis notum est. Sequitur.

9 *Et deficient,* vel frangentur, *fortes tui, Theman, vt excidatur vir è monte Esau præ occisione,* vel quia excidetur: למען enim potest duobus modis exponi.

Postquam locutus est Propheta de vna specie vindictæ Dei, adiũgit simul alteram, quòd scilicet franget quicquid est roboris in Idumæa. Atque ita ostendit non minus in manu Dei esse fortitudinem & vires hominũ, quàm ingenia. Sicuti ergo dissipat & abolet Deus quoties visum est, quicquid fuit prudentiæ in hominibus: ita etiam eneruat ac frãgit corda ipsorum. denique spoliat eos omni virtute, vt deficiant & sponte concidant. Si hoc rectè expenderent qui superbiunt suis viribus & consiliis, aliquando discerent cum vera humilitate se subiicere Deo. Sed hæc doctrina non potest mundo persuaderi: tamen hîc nobis quasi in tabula ostendit Deus, homines, quantumuis floreant ad tempus, tamen fore statim euanidos, nisi quatenus ipsos fouebit, & alet sua dona in ipsis, & integra seruabit: præsertim fumũ esse quicquid videtur esse ingenij & virium in hominibus: quia Dominus facilè vtrunque discutiet simulac visum fuerit. Hoc ergo diligenter notandum est, quum dicit, *Frangentur fortes tui, Theman.* Alij putant notari regionem, Theman enim est meridies, ídque respectu Iudææ. Sed quia scimus Theman fuisse vnum ex nepotibus Esau: & partem Arabiæ vocatam fuisse eius nomine, illa interpretatio magis est probabilis, quòd scilicet Propheta hîc conuertat sermonem ad Idumæam. Est autem synecdoche in voce *Theman*: quia pars accipitur pro toto. *Quia,* inquit, *excidetur vir,* Quum dicit, *Excidetur vir,* intelligit omnes ad vnum perituros. Quomodo? *Præ occisione.* Nam קטל significat stragem ex qua nihil est residuum. Videmus ergo quid velit Propheta, sic animis fractos fore omnes Idumæos, vt omnes concidant, quia scilicet nihil erit vel cordis vel virium ad resistendum. Sequitur nunc: Gen. 37. 11

10 *Propter oppreßionem fratris tui Iacob operiet te opprobrium, & excideris in perpetuum.*

11 *Die quo stabas ex opposito, die quo alieni auferebant substantiam eius, & extranei ingreßi sunt portas eius, & super Ierusalem miserunt sortem: etiam tu quasi vnus ex illis.*

Hîc Propheta rationem demonstrat cur Deus tam grauiter & seuerè acturus sit contra Idumæos. Si enim simpliciter vaticinatus fuisset de ipsorũ exitio, hoc erat quidem aliquid. nam sciuissent Iudæi clades illas non esse fortuitas, sed esse Dei flagella: sciuissent se vnà cũ aliis castigari à Deo: ac fuisset iam vtilis doctrina: sed præcipuum hoc solatium illis attulit, quum audirent se ita charos esse Deo, vt susciperet eorum iniurias, & eas vellet vlcisci: quòd scilicet haberet eorum salutem sibi commendatam. Quum ergo audirent Deum sumpturum pœnas de Idumæis, propterea quòd ipsos diligeret, certè hoc fuit inæstimabile solatiũ in malis. Huc ergo nunc descendit Propheta, *propter iniustam oppreßionem fratris tui Iacob.* Hîc passiuè accipitur חמס, Violentia: quasi diceret, Vide qualiter te gesseris cum fratre tuo

Iacob.Et fratrem hîc nominat non honoris causa, sed potius vt crudelitatem exaggeret in Idumæis,quia scilicet ipsa consanguinitas nullius fuerit apud ipsos momenti, quominus ita sæuirēt in suos fratres,quasi in sua viscera.Fuit igitur hæc immanis barbaries,quòd Idumæi obliti communis naturæ, ita accensi fuerint odio contra proprios fratres. Descenderant enim,quemadmodum satis notum est,ex eodem patre cōmuni Abraham,& Isaac postea:& gestabāt symbolum Circuncisionis.Idumæi enim profitebantur se esse progenitos ex Abraham,& esse peculiarem Dei populum.Quum ergo Deus pepigisset fœdus suum cum Isaac cōmuni ipsorum patre,& communiter ipsi gestarent Circuncisionem, quæ erat tessera illius sacri fœderis:quî fieri potuit vt Idumæi ita crudeliter se gesserint contra fratres suos? Videmus ergo hîc ad augendum crimen poni nomen Fratris,quum dicit,*Propter oppressionem fratris tui Iacob.*Quia ergo potuisti tam violentus esse contra fratrem tuum *Iam*,inquit, *operiet te opprobrium,& in æternum excideris.*Significat non fore temporalem cladem,qualis fuit in Israele,sed Dominum tales sumpturum pœnas,vt ostendat Idumæos esse sibi extraneos:quia Deus dum Ecclesiam suam castigat,semper adhibet modum: quia nunquam obliuiscitur sui fœderis. Ostendit autem Idumæos non esse suos, vtcunque falsò iactent se esse filios Abrahæ,& Circuncisionis signum obtendant:quia erant professi hostes,& prorsus desciuerant ab omni pietate:ideo non mirum est si pro nihilo ducatur ipsorum Circuncisio,quam profanauerant impiè,Sed postea fusius,& pluribus verbis idem explicat:*Die*,inquit *quo stabas ex opposito.*Nam poterant excipere Idumæi,Quid nos accusas, quòd violenter oppresserimus fratrem nostrum? neque enim fuimus in causa cur perirent: negotium illis fuit cum Assyriis,studuimus rebus nostris prospicere inter istas turbas:quæsiuimus pacem cum Assyriis:interea si necessitas ita cogebat,non debet nobis ascribi vitio vel culpæ. poterant igitur ita excipere Idumæi.Sed Propheta diluit omnes prætextus quum dicit,*Die quo stabas ex opposito,die quo extranei auferebant substantiam eius, & alieni ingressi sunt portas eius,miserunt etiam sortem super Ierusalem:*nónne tu fuisti tunc? *Tu etiam quasi vnus ex illis.* Iam hoc emphaticè interponitur, *Tu etiam.*nam Propheta proponit hoc quasi detestabile portentum:Non mirum est si Assyrij & Chaldæi effuderint sanguinem fratrum tuorum,nō mirum est si expilauerint eorum fortunas, totam terram vastauerint, diruerint vrbes. nam erant hostes,erant extranei,erant valde remoti.Sed tu qui consanguineus eras:tu quem vinculum pietatis debebat retinere:deinde,tu etiam ipso iure vicinitatis debebas vel opitulari,vel saltem condolescere fratribus tuis: quòd ita sæuieris, quòd *fueris quasi vnus* ex hostibus,hoc certè non potest vllo modo tolerari. Nūc tenemus quid velit Propheta quum dicit,*Die quo stabas ex opposito.*Est igitur hæc quasi expositio superioris sententiæ, ne obtenderent Idumæi falsò sibi obiici,quòd violenti fuerint cōtra fratres suos.Hæc enim fuit deterrima oppressio,quum ex opposito starent: quanuis non essent armati, sed tamen captarent voluptatem ex illo spectaculo tam lugubri:deinde, quòd non modò otiosi spectarent cladē fratrum,sed etiam essent quasi pars hostium,Tu ergo nónne fuisti quasi vnus ex istis? Ego vltrà non progrediar.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quādo nos semel recepisti in fidem tuam & pollicitus es salutem nostram ita tibi curæ fore,vt quicquid machinetur Satan & totus mundus,tamen saluos & incolumes seruare nos velis:da inquam,vt constātia præditi maneamus intra fines nostros,neque vel astu, vel peruersis consiliis huc & illuc euagemur:sed cōtineas nos in vera integritate, vt protecti auxilio tuo experiamur verum esse quod verbo tuo pronuntias,qui scilicet te inuocant in veritate,semper sensuros te illis esse propitium:& quum iam nobis aditum patefeceris in persona vnigeniti Filij tui,da vt freti illo Pastore simus oues,& placidè maneamus sub eius custodia,donec tandē colligamur ab omnibus periculis in æternā illam quietem,quæ nobis parta est eiusdē Christi Filij tui sanguine, Amen.

12 *Et non aspicias in die fratris tui in die alienationis eius, & ne gaudeas super filios Iehudah die exitij eorum,& ne magnifices os tuum in die afflictionis,* hoc est ne magnificè loquaris.

13 *Ne intres in portam populi mei die exitij eorum,ne aspicias etiam tu in afflictione eius,*in malo eius,*in die exitii eius,& ne extendas,*manum subaudiendum est, *in substantiam eius in die exitii eius.*

14 *Et ne stes,super exitum*, vel lacerationem,confractionem, *ad perdendum eos qui euaserint,& ne tradas,*vel concludas,*residuos eius in die afflictionis.*

Hîc Propheta enumerat species crudelitatis,quam exercuerant Idumæi contra Dei Ecclesiam,nempe filios Abrahæ cōsanguineos suos. Sed loquitur per modum prohibitionis. est igi-

est igitur prosopopœia, in qua Propheta inducit loquentem Deum, acsi de humanitatis officiis eos doceret ac moneret. Nam debebant hæc omnia insculpta esse illorum cordibus, quibus nunc exprobrat, quòd ab omni æquitate naturæ discesserint, obliti scilicet humanitatis. Deus quidem non incœpit tūc præcipere Idumæis, vel docere quænam essent ipsorū partes: sed Propheta in memoriam reuocat quæ debebant illis nota esse, & quæ erant extra omnem controuersiam. Dicit ergo, *Ne aspicias in die fratris tui, in die alienationis eius.* Diē Iehudah hîc vocat, quo Deus illum visitat. Sic dies Ierosolymæ dicitur Dies cladis. *Ne aspicias* ergo. Scimus quo sensu accipere soleat Scriptura hoc Videre, vbi intelligit homines insidiari, & nimis cupidè aliquid appetere, vel lætari aliquo spectaculo. Non dubito quin Propheta hîc metaphoricè accipiat, pro Capere voluptatem ex clade electi populi. Nam paulò pòst repetit idem verbum, *Ne aspicias ergo in die fratris tui, nempe die alienationis eius.* Quidā accipiunt aliter: sed mihi placet eorum sententia, qui alienationem vocant exilium. Quanquam non reddunt illi metaphoræ rationem, quòd scilicet facta fuit tunc conuersio populi, vt indueret nouam faciem. Hæc fuit igitur alienatio, quum Deus gloriam regni Iehudah prorsus deleuit, & quum abstulit omnes suas gratias, vt deformis esset facies ipsius populi. *In die ergo alienationis*, hoc est, quum Dominus illum spoliauit pristina dignitate. *Et ne læteris*, inquit, *super filijs Iehudah in die perditionis*, hoc est, exilij *ipsorum: ne os tuū magnifices in die afflictionis.* Nunc tenemus quid velit Propheta. Quanquam enim videtur hîc ostendere Idumæis suum officium, exprobrat tamen quòd neglexerint omnes leges humanitatis, & abrepti fuerint sua superbia & crudelitate. Vnde sequitur dignos esse grauissima illa vindicta, cuius antehac meminit. Ergo si querantur Idumæi nimis duriter se tractari à Deo, hîc Propheta recenset quòd multis modis tale exitium sibi accersiuerint. Quid? nónne oblectatus es clade fratris tui? nónne risisti quum afflictus est Iehudah? nónne etiam tunc magnificè loquutus es per ludibrium? An ista immanitas tolerabilis fuit? An Dominus posset nunc tibi parcere, quum tam sæuus fueris contra fratres tuos? Et iterum repetit nomen fratris, quia atrocius fuit crimen, eò quòd ne respectus quidem sanguinis quidquam apud eos valuit, vt iam prius dictum est. Sed sæpius commemorat Propheta, vel afflictionem, vel exitium, vel cladem, vel mala, aut res aduersas: quia scilicet sensus hic naturaliter nobis ingenitus est, vt quum quis afflictus iacet tangamur aliqua misericordia: etiam quum videmus hostes nostros prostratos, tunc extinguitur, vel saltem residet odium & iracundia. Et quicunque vident hostes suos malè tractari, iam fiunt quasi noui homines, hoc est, exuunt iracūdiam qua prius ardebant. Quum ergo hoc sit commune ferè omnibus, apparet bis & ter fuisse barbaros Idumæos, qui gauisi sunt clade fratrum suorum, & voluptatem ceperunt ex illo tam tristi & lugubri spectaculo: imò etiam tunc loquuti sunt superbius, hoc est, insultauerunt miseris Iudæis. est enim illud, *Os magnificare*, quemadmodum diximus. Sequitur, *Ne ingrediaris portas populi mei die exitij eorum, ne aspicias etiam tu in malo eorum.* Credibile est Idumæos irruptionem fecisse vnà cum Assyriis & Chaldæis, quum deberent prorsus manere domi, & illic lugere cladem fratrum suorum. Nam si non possum eripere amicum meum à morte, vel à clade aliqua, tamen ego me subducam, quia non potero ferre conspectum eius Iam si cogar etiam aspicere amicum, & non potero succurrere eius necessitati, potius ego claudam oculos: quia scimus sensum esse tenerrimum in oculis. Quū ergo spōte prodierint Idumæi, ingressi etiam sint Ierosolymam cum hostibus, hinc apparet fuisse quasi feras bestias. *Non* igitur *ingrediaris portas populi mei die internecionis eius: ne tu quoque aspicias*, inquit: repetit גם אתה, Tu etiam. Si alij vicini hoc faciunt, tamen abstineas tu, quia es consanguineus: si non possis opem ferre, saltem ostende signum aliquod doloris, & συμπαθείας. Quum autem tu & alacriter, & cupidè aspicias ipsorum calamitates, hinc apparet nullam esse in te guttam æquitatis. Postea repetit, *Ne mittas manum tuam in substantiam eius.* Hîc accusat Idumæos, quòd inuolauerint in prædam cū reliquis hostibus, quasi diceret, Non tantùm passi estis expilari fratres vestros, sed fuistis ipsi prædones. Hoc iam debebat vos tristitia afficere, quum illi afflicti sunt ab hostibus exteris: quòd autem rapuistis vnà, & ditati fuistis parte prædæ, hoc certè minimè tolerabile est. Sequitur, *Et ne stes super exitum.* פרק significat rumpere, dissipare, lacerare, vnde פרק Perek Hebræis est laceratio, & ruptura. Ideo quidam metaphoricè accipiunt pro biuio, quum vna via scinditur in duas. Vbi ergo duo sunt exitus illic est biuium. Ergo פרק accipitur pro biuio. Sed possumus etiam simpliciter accipere pro laceratione ipsius populi, quanquam certè mihi placet prior expositio, non tamen restringo ad biuium: sed magis probo nomen exitus. *Stetisti* ergo *super exitum*, vt totus contextus melius cohæreat. Quid? *Ad perdendum eos qui euaserint, & vt concludas*, vel tradas *captiuos residuos eius in die afflictionis.* In summa, intelligit Propheta Idumæos occupasse omnes vias, vt interciperent miseros exules, quibus vna ratio salutis erat in fuga. Quum ergo miseri Iudæi per obliquos exitus studerent saluti suæ consulere, dicit Propheta ab Idumæis fuisse interceptos, ne quis eorum saluus euaderet, & fuisse conclusos, vt postea iugularentur ab hostibus. Quia Assyrij & Chaldæi procul remoti erant à Iudæa, credibile est non fuisse illis vias adeò cognitas, & timuisse etiam ab insidiis: Idumæi autem qui familiariter nouerant omnia

itinera, poterant stare ad omnes exitus. Quidam exponunt, sed nimis frigidè, Ne stes ad lacerationem fratrum tuorum, hoc est, ne quiescas, sed studeas manum porrigere laborantibus. Hoc inquam est nimis frigidum, & coactum, *Ne stes* igitur *ad exitum viarum, vt perdas.* Videmus nunc mentem Prophetæ: *vt perdas,* inquit: deinde, quosnam? nempe *qui iam euaserint.* Disertè ergo notatur crudelitas illa, quam dixi, quòd Idumæi non contenti fuerint excidio vrbis, & ingenti illa strage, quæ fuit edita: sed siqui furtim elapsi essent, occupabāt etiā viarum exitus, ne possent euadere. Et eodem sensu statim addit proditos fuisse, vel conclusos quicunque residui erant in die afflictionis. Iam tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet conqueri non possent Idumæi, Deum nimis seuerum esse, quum eos in nihilum redigit, quia extrema quæque sæuitiæ exempla ediderunt in fratres suos: idque quum eorum clades deberet delere omnia odia, & inimicitias veteres, quemadmodum fieri solet, etiam in hominibus alienissimis. Pergamus:

15 *Quia propinquus dies Iehouæ super omnes Gentes, sicut fecisti fiet tibi, merces tua reuertetur in caput tuum.*

Quum dicit *diem Iehouæ instare super omnes Gentes,* possemus ita accipere quasi ratiocinetur à maiori ad minus. Si Deus non parcet reliquis gentibus, quomodo tu effugeres eius manum? quemadmodum etiam loquitur Ieremias cap. 49. compella ipsos Idumæos his verbis, Ecce bibent ex calice qui iudicio damnati non erant ad bibendum: tu autem non gustabis? bibendo ebibes vsque ad fæcem. Ostendit ergo Idumæos mereri duplicem vindictam, quia scilicet si comparentur cum Assyriis & Chaldæis, leuis erit aliorum culpa, quod Chaldæi poterant obtendere aliquas belli causas: erant alieni, erāt denique professi hostes. Idumiæ autem erant vicini & consanguinei. Idem etiam de aliis Gentibus dici poterat. Sed licebit etiam simplicius exponere hæc verba, quòd scilicet Deus non tantùm de vna vel altera gente sumpturus sit vindictam, sed de omnibus simul. Ecce, inquit, continget mutatio non in angulo vno duntaxat, sed in toto orbe. Dominus hoc modo ostendet se esse totius mundi iudicem. Hinc sequitur, venturos quoque Idumæos in rationem, quia scilicet Deus statuit iudiciū facere inter omnes Gentes, nulla omnino præterita. *Ecce* ergo *propinquus est dies Iehouæ.* Diximus tempus quo vaticinatus est Obadias, esse nobis incognitum. Sed non mirum est, si denuntiat *propinquum esse diem Iehouæ,* quia Dominus non festinat more humano: sed interea tamen nouit suas opportunitates: & semper impletur illud, quum impij putant se fore tranquillos, tūc instare illis subitum exitium. Colligit, *Sicut fecisti, ita fiet tibi.* Videtur tamen hîc tacita esse antithesis inter castigationem electi populi & pœnas, quæ sumendæ erant de aliis Gentibus. Idumæi quum viderent Regnum Israel & Iehudah pessundari, putabant ideo puniri filios Abrahæ, quòd Prophetas suos contempserant, quòd fuerāt immorigeri & contumaces vsque ad extremum. Hoc modo eximebant se & reliquos à pœna. Iam denuntiat Propheta Deum fuisse iudicem populi sui, sed esse etiam totius mundi iudicem, & hoc statim palàm fore. Quum ergo dicit *propinquum esse diem Iehouæ super omnes gentes,* non dubito quin respiciat ad castigationem Ecclesiæ, quemadmodum iam dixi: acsi diceret, Sicuti Deus ostendit se esse iustum scelerum vltorem in Israele & Iuda: sic etiam tandem conscendet tribunal suum contra omnes Gentes, ergo nullus effugiet pœnā. Singuli igitur suo ordine cogentur rationem reddere factorum suorum, quia nullis parcet Dominus, & vbi incœperit ab Ecclesia & domo sua, tamen postea ad sumendas pœnas adueniet opportunum tempus, quo extendet manum suam ad Gentes profanas. Videtur mihi hic genuinus esse sensus. Meritò concludit, Ergo *sicuti fecisti, fiet tibi:* ne putes impune te grassatum esse contra fratres tuos. Deus voluit exemplum suæ seueritatis in alios edere quum tibi parceret: tu autem abusus es indulgentia eius. Poteras enim quietus domi manere. Ergo Dominus rependet tibi: quemadmodum etiam subiicit, *Merces tua recidet in caput tuum,* vel reuertetur. Ostendit hoc loco Propheta, quod etiam Christus dicit, Qua quisque mensura mensus fuerit, etiam illi repensum iri. Hæc sententia notatu digna est. Dum enim permittit Deus innoxios impiorum libidini, putant sibi impunè quiduis licere, quasi essent Dei vel lictores, vel carnifices. Quum ergo ita insolescant vbi Dominus illis parcit, notemus quod hîc dicit Propheta, paratam scilicet esse cuique mercedem, & quicquid crudelitatis exercuerint improbi, hoc rediturum in capita ipsorum. Sequitur:

Matt. 7. 2

16 *Quia sicuti bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes Gentes iugiter, bibent,* inquam, *& sorbebunt: & erunt quasi non sint.*

Hîc longiùs progreditur Obadias, quòd scilicet Deus vlcisci velit iniurias Ecclesiæ suæ illatas: qualis erat sententia proximi versus, Ecce super omnes Gentes dies Iehouæ propinquus, Sicuti ergo fecisti, Deus tibi rependet. Sed nunc ostendit hoc futurum esse: quia Deus velit tutari clientes suos: & quū crudeliter violati sint, velit esse ipsorum vindex. *Sicuti* ergo *bibistis super montem sanctum meum.* Non dubito quin per synecdochen hoc *bibere* Prophet

tantun-

tantundem valeat, atque triumphos agere, vel tripudia. Sicuti ergo lætati estis super montem sanctum meum, ita etiam *bibent* omnes gentes & continuabunt suam crapulam. *sorbebunt*, ita vt toti pereatis. Cæterùm, non dubito quin Propheta simul coniungat notam auaritiæ. Paulò antè perstrinxit Idumæos, quòd simul cum exteris gentibus rapuerant prædæ partem, quum spoliarentur miseri Iudæi. Ita etiam nunc dicit, *Bibistis* in signum triumphi & tripudii. *Bibistis* ergo vinum *super montē sanctum meum. Iam bibent omnes Gentes.* Hoc bibere secundo loco aliter accipitur quàm priore. Quid ergo? *Bibent & sorbebunt*: id est exhaurient omnem vestram substantiã. Postea addit, *Et bibent iugiter, & erunt quasi nō sint*, hoc est, donec cõsumpserint quicquid in vobis est, nō desinent edere & bibere. Significat ergo Idumæos, qui ditati fuerant spoliis fratrum suorum, & qui etiam cõuiuia agitauerant in signum lætitiæ super montem sanctum Dei, fore posthac aliorum cibum, quia *Gētes omnes bibēt & sorbebunt eos.* Idem est igitur hoc bibere, atque consumere. Sequitur (nam ego conabor hodie absoluere hunc Prophetam: & feret tempus vt spero.)

17 ***Et in monte Sion erit euasio, & erit sanctitas,*** nempe mons ipse, ***& possidebit domus Iacob possessiones suas,*** alii vertunt, eos à quibus possidebantur.

Hîc Propheta promittit Iudæis liberationem, quia aliæ consolationes non multum habuissent momenti, nisi sperassent qui tunc peribant, se aliquãdo fore saluos. Poterant enim obiicere Iudæi, Quid ad nos, et ãsi Dominus vindicet nostras iniurias? Si pereant Idumæi in gratiam nostram, quid hoc nobis proderit? Interea tamen nos iam sumus perditi, & nulla est spes salutis. Propheta hîc occurrit, ecce, inquit, *In monte Sion erit euasio.* Quanuis ergo conati essent intercipere omnes exitus Idumæi, quemadmodum prius dictum est, tamē hîc Deus promittit fore aliquam euasionē in monte Sion. Non dicit ex monte Sion, sed in ipso monte. Quid hoc sibi vult? nempe quòd Deus restituet qui tunc poterant videri perditi. Clarè ergo promittit Obadias futuram Ecclesiæ restitutionem. Sed docemur hoc loco, semper temporales esse pœnas, quibus Dominus castigat populi sui delicta. Ergo quoties Deus plagas infligit Ecclesiæ, simul parata est medicina: quia Deus non vult, neque etiã patietur in totum perire suos. Hoc colligere licet ex Prophetæ verbis, quum dicit fore euasionem in monte Sion. Fuit autē hoc non vulgare solatium, quū intelligerent Iudæi, etiã in extremo suo interitu restare tamē aliquid salutis, & populum, qui ad tempus videri poterat extinctus fore tamen saluum & superstitem, quasi à mortuis resurgeret. Dicit montem Sion *fore sanctitatem*, vel *sanctum*, quibus verbis significat Deum memorem fore fœderis sui. Quia ergo elegerat montem Sion, in quo volebat coli, Propheta dicit non fuisse Dei nomen illic temere, vel de nihilo inuocatum. Quia Deus hunc montem sibi delegit, *Sanctus erit*, sicuti dicitur Deus profanare terram & Templum quum deserit, quum tradit in manum hostium. Sic etiam nunc quum dicit Propheta montem Sion *fore sanctum*, tantundem hoc valet, atque Deum curam habiturum huius montis, quia eum sibi semel cõsecrauit, quia voluit sibi esse proprium domicilium. Causa igitur hîc adiũgitur effectui suo. Dixerat Iudæos fore superstites, vtcunque ad tempus essent similes perditis & mortuis. Quare? hæc est causæ redditio: Nam mons Sion erit sanctus. fuit illa horrenda profanatio montis Sion, quum Templũ excisum est, quum ablata fuerunt vasa à Babyloniis, quum denique illic hostes omni genere petulantiæ vsi sunt. Sed quum Dominus restituit populum suum, quum rursus erectum est altare, & oblata sacrificia, tunc mons Sion recuperauit suam sanctitatē, hoc est, Deus ostendit non abolitam fuisse electionis suæ gratiam, quia scilicet montem Sion sanctificauerat, ideo etiam voluit saluũ esse. *Erit* ergo *mons Sion sanctus.* Siquis vellet subtilius accipere Prophetæ verba, hic certè modus salutis nostræ est, quũ Deus nos sanctificat, hoc est gubernat Spiritu suo. Sed nō dubito, quin Propheta simpliciter ad electionem Dei respexerit. *Et domus Iacob* iterum *possidebit suas possessiones*, hoc est, quicquid Deus attribuit filiis Abrahæ in hæreditatem, hoc ipsis restituet vbi reuersi fuerint ab exilio. Si quis actiuè accipere malit, non repugno. Sed tamē ego arbitror hunc genuinum esse Prophetæ sensum, quòd scilicet vbi filii Israel ab exilio reuersi erunt, simul Deus reddet illis veterem patriam, ita vt occupent quicquid promissum fuerat patri ipsorum Abrahæ. Intelligit ergo promissiones eorũ, totam illam terram quæ sorte debuit venire in potestatem electi populi, sicuti Abrahæ promissa fuerat. Sequitur:

18 ***Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph in flammam,*** flãma, vt respõdeat, ***& domus Esau erit palea: & ardebunt in ipsis, & consument,*** vorabunt, ***eos, & nō erit quidquam residuum domui Esau, quia Iehoua loquutus est.***

Hîc rursus occurrit Propheta dubitationi, quæ poterat cuique venire in mentem. Nam florebant Idumæi, & integra erat ipsorum conditio, quum abducti sunt tam Israelitæ quàm Iudæi in exilium, & Ierusalem etiam cum Templo excisa fuit: tunc desperare poterant. Sed Propheta ostendit, etiamsi ad tempus domus Iacob sit mortua, tamen ignem esse excitan-

dum,qui consumat Idumæos,quanuis tunc superbirent & potẽtia,& opibus, & etiam prospero euentu victoriæ,quòd scilicet ditati fuerant vnà cum Assyriis clade fratrum suorum.
Iesa.29.6. Simili genere loquendi etiam vtitur Iesaias, quanquam sermonẽ dirigit non ad Idumæos, sed ad alios:interim tamen ratio loquendi eadem est, quòd scilicet Deus qui lux est Israel, ignis & flammæ vice erit, vt consumat impios. Hoc autem impletum fuit, quũ Dominus vltus est sæuitiam Edom, quanuis adhuc in exilio essent Iudæi,nec possent digitum mouere,quum essent illi inermes,imò quum essent miserrima mancipia: tunc Idumæi consumpti:quonam igne? Vnde incendium exarsit? *Nempe tunc domus Iacob & domus Ioseph fuerat instar ignis & flammæ.* Et hæc causa exitii Idumæis non apparuit subitò: verum est:sed spectandum est hîc cõsilium Dei.Cur Deus tam seuerè perdidit Idumæos?quia scilicet voluit hoc testimonio ostendere,quàm charam haberet suam Ecclesiam. Quoniam ergo crudelitas fuit causa exitii Idumæis, meritò dicit Propheta domum Ioseph,& domum Iacob fuisse instar ignis & flammę,vt consumeret ipsos Idumæos.Hoc autem fuit non leue solatium miseris exulibus, quum intelligerent se adhuc respici à Deo in illa tam contempta fortuna. Quum ergo ignominiæ,& ludibrio omnium essent expositi,Deus testatus est sibi ipsos esse curæ,& in ipsorum gratiam perdere integras Gentes,& quę tunc gloriabantur suis opibus. Nunc ergo tenemus cur Propheta hanc figuram vsurpauerit.Domum Ioseph accipit pro ipso regno Israel per synecdochem,quemadmodum alibi diximus.Sequitur:

19 *Et possidebunt meridiem montis Esau,& planitiem Philistim: & possidebunt agros Ephraim,& agros Samariæ: & Beniamin possidebit Gilead.*

20 *Et migratio exercitus huius filiorum Israel,quod Chananæorum fuit, vsque ad Zerphath,*vel qui sunt in Chananæis,*& migratio Ierusalem,quod in Sepharad,possidebunt,*inquam,*vrbes Australes,*vel meridionales.

Prosequitur eandem sententiam Propheta,quòd scilicet Deus non tantùm colliget reliquias populi sui ab exilio Babylonico,sed iterum restituet exules,vt longè & latè dominentur,vt melior sit etiam eorum conditio,quàm prius fuerat.Reuocat enim meo iudicio Propheta ad primam illam Dei benedictionem,quæ deposita fuerat in manu Abrahæ.Promiserat ergo Deus Abrahæ posteris totam terram ab Euphrate vsque ad mare. Iam terra nunquam possessa fuit à filiis Abrahæ.Hoc factum est ignauia & ingratitudine ipsorum, sicuti satis notum est.Dauid fines ampliauit suo tempore: sed tamen tantùm reddidit sibi tributarios,quos Deus iusserat interfici.ita nunquam fuit impleta illa benedictio,quia obstaculum posuit ipse populus. Nunc Propheta quum de restitutione Ecclesiæ verba facit, simul docet populum,qui reuersus fuerit ab exilio,occupaturũ totam illam regionem, quæ promissa fuerat patribus:quasi diceret,iam aderit vobis plena &solida hereditas.Nunc certum est hoc nunquam fuisse completum:videmus exiguam terræ partem fuisse possessam à Iudæis.Quid ergo sibi vult hoc vaticinium?Certè satis constat Prophetam hîc concionari de Christi regno:& scimus tunc verè restitutam fuisse Ecclesiam: nec Iudæos modò recuperasse priorem statum,à quo exciderant, sed regnum fuisse auctum. Qualis enim splendor fuit & Regni & Templi sub Christo?hoc nunc intelligit Propheta, quum Iudæis promittit hæreditatem quam perdiderant:imò dilatauit tunc Deus terminos Iudææ, ideo ostendit non modò restituendos esse in priorem fortunam,sed augendum esse splendore & opulentia regnum,quum scilicet aduenerit Christus.Nunc percurram verba. *Possidebunt* ergo *meridiem montis Esau.*Non dubium est quin fuerit longa distantia, etiam quum Dauid regnaret:non possidebant tunc Iudæi partem illam vel plagam meridionalem mõtis Seir.Ergo,quemadmodum iam dixi, Propheta ostendit ampliores fore regni terminos quàm fuissent.*Et planitiem*, inquit,*Philistim.* Ab illa etiam parte Dominus efficiet,vt longiùs extendant suum imperium Iudæi:*Et possidebunt agros Ephraim.* Ego hîc non anxiè laboro in descriptione terræ:sed satis nobis est etiam tenere Prophetę consilium, quòd scilicet longè splendidior erit populi conditio post exilium quàm antè fuisset etiam sub regno Dauidis.Quid per *Gilead* significet, non satis certum est. Nam credibile est hîc non designari montem Gilead,qui procul erat remotus à tribu Beniamin,sed potius notari vel oppidum vel locum diuersum ab illa regione,quanuis non comprehensum in ipsorum sorte. Postea addit,*Et migratio exercitus huius filiorum Israel.*Hîc est aliqua obscuritas in verbis. Hebræi per Chanaan intelligunt tam Illyricos, quàm Germanos,quàm etiam Gallos. Dicunt enim,migratio quæ dispersa erit per Galliã,& per Germaniam, & per illas longinquas regiones,possidebit vrbes Meridionales. Iam per Zerphat intelligunt Hispaniam. Sed scimus,& alibi etiam dixi,quàm sint audaces Iudæi in suis commentis. Nihil enim ipsos pudet:quum nugantur & comminiscuntur res friuolas, tamen hoc perinde asserunt, acsi esset compertum ex historiis,acsi tenerent manu:ita garriunt de rebus etiam sibi incognitis, & hoc faciunt sine vlla ratione & delectu. Ego itaque non dubito quin Propheta hîc significet

significet omnes terminos,qui promissi olim fuerant filiis Abrahæ, venturos sub eorum potestatem,quum Dominus Christum suum mittet,qui non modò res collapsas restituat, sed etiam qui reddat statum populi omni ex parte fœlicem. Summa igitur est, non modò recuperabunt Iudæi res perditas,sed quod hactenus non datum fuit illis possidere,hoc Dominus illis in manum tradet,vbi aduenerit Christus.Sequitur:

21 *Et ascendent seruatores in montem Sion,ad iudicandum montem Esau:& erit Iehouæ Regnum.*

Hîc Propheta dicit esse Deo in manu ministros,quorum opera vtitur ad populum suum seruandum.Neque dubito quin ad historiam Iudicum alludat. Scimus enim sæpius ita afflictum fuisse populum Israel,vt incredibilis esset liberatio: & tamen sæpius etiam ita liberatum esse,vt facilè constaret è cælo manum Dei apparuisse. Quum ergo hoc satis notum esset Iudæis,iam Propheta admonet adhuc esse Deo aliquos redemptores in manu, quum volet populum suum colligere.*Deus* inquit,*mittet seruatores*,nempe sicuti olim misit patribus vestris.reipsa enim experti fuerunt:neque semel duntaxat,sed plus decies,quod hîc dicit Propheta.Ergo hoc plurimum valere debuit ad confirmandum vaticinium. *Ascendent* igitur qui iudicent montem Esau,hoc est,qui instructi Dei virtute, & authoritate pœnas sumant de monte Seir,& de gente tota, & vindicent crudelitatem, quam exercuit Edom aduersus filios Abrahæ.Cæterùm,hic locus ostendit Christum non fuisse ministrum liberationis & salutis nostræ, sed fuisse speciali ratione seruatorem nostrum, ita vt vnicus sit in illo gradu. Et hoc argumentum est efficacissimum etiam contra ipsos Iudæos. Fatentur Messiam fore populi redemptorem:sed tantùm generale illi ministerium tribuũt,quemadmodum & Dauidi,& aliis Regibus.Atqui certò patet ex hoc loco Messiam nõ esse ex communi ordine,quia seruatores ei subordinantur tanquam ministri.Hoc Iudæi,etiamsi crepare debeant,non auderent negare:quia absurdũ esset,vnum esse ex aliorum numero. Quum ergo missus sit alio modo Redemptor & seruator,quàm alij:sequitur nõ esse hominẽ duntaxat,sed esse authorem salutis.Excipere enim promptum erat,Quid de multis redemptoribus nobis loqueris? nónne sperandus est vnus seruator? Si pluribus mandabit Deus has partes æquali modo,quorsum tam magnificæ promissiones de Messia?cur semper ad illum vnicum reuocamur? ur ipse vnus nobis proponitur quasi salutis fundamentum?Certè hinc colligitur,Christũ ab aliis omnibus distingui,& alios sub manu eius esse seruatores:quales fuerunt Apostoli,& sunt omnes hodie,quorum opera & ministerio Deus Ecclesiam suam tuetur & sustentat.Iam addit *Iehouæ fore Regnum*.Quum autem certum sit, Deum non aliter voluisse dominari in populo suo postquam eum restituit nisi per Christi manum:Regnũ Christi dicens penes Iehouam esse,verè diuinum esse significat,& quidem illustrius,quàm si hominum opera vteretur.Sed duo hîc notanda nobis sunt, nempe quòd verè dominetur in persona Christi Deus ipse:deinde quòd hic sit legitimus ordo regendæ Ecclesiæ,vt Deus solus præsideat,& imperium solus obtineat.Ergo vbi Deus non eminet vt solus sit Rex,sequitur omnia esse turbata,nihil esse ordinis.Rex autẽ nõ vocatur Deus inani titulo,sed tunc Rex verè censetur,vbi omnes se illi subiiciunt,vbi verbo suo eos regit:denique, vbi silent coram facie eius omnes creaturæ.Deo igitur regnum erit. Ergo videmus nullam esse Ecclesiæ formam,vbi verbum Dei authoritate sua non pollet,vt compescat quicquid est altitudinis in hominibus, & redigat sub iugum,vt scilicet omnes pendeant à solo Deo,& omnes eum suspiciant,ipse autem habeat omnes sibi subiectos.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando in hoc mundo sic dispersi peregrinamur,vt etiã horribile hoc spectaculum expositum sit oculis nostris,dum videmus miserè laceratam esse tuã Ecclesiã: da inquam,vt vera virtute Spiritus tui instructi & in vnum collecti,sic colamus fraternã beneuolentiam inter nos,vt quisque alios iuuare studeat: & interea etiam oculos teneamus cõiectos in Christũ tuũ:& quanquam dura certamina nos maneant,tamen simus sub eius præsidio & fide, & ita exerceamur ad patientiam:vt militia nostra perfuncti tandem potiamur beata illa quiete,quã nobis pollicitus es,& quæ nobis reposita est in cælo,sicuti etiam nobis peperit sanguine suo idem Christus filius tuus Dominus noster, Amen.

IN IONAM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI

PRÆLECTIONES.

QVO tempore autem Ionas officio Doctoris fuerit functus colligi potest aliqua tenus ex 14.cap.2.libri Regum.Nam certum est eundem esse quem illic nominat Sacra historia:quia disertè vocatur filius Amittai. Iam dicitur illic Iarobeam filium Ioas ampliasse fines regni ab introitu Hemath vsque ad mare deserti,secundum sermonem Ionæ serui Dei,filii Amittai qui erat oriundus è Geth.Tunc ergo,vel paulo antè Ionas prophetauit.Et certũ est,non modò fuisse missum ad Nineuitas,sed in populo Israel sustinuisse personam Doctoris. Atque etiam videtur innuere principium libri quod dico,nempe fuisse ordinarium Prophetam in populo Israel quia incipit à copula,Et factum est verbum Domini ad Ionã. Sic interdum etiam loquitur Spiritus sanctus:sed non dubito quin Ionas significet se à munere consueto fuisse reuocatũ, & iniunctam nouam prophetiam, vt scilicet Nineuitis denuntiaret propinquum exitium, quemadmodum videbimus.iam ergo tenendum est,Ionam docuisse in populo Israel, sed fuisse hoc illi mandatum,vt descenderet ad Nineuitas.Porro de mãdato posthac suo ordine videbimus.satis est hoc tenere,non fuisse tunc demum creatum Prophetam quum datus est Doctor Nineuitis:sed quum diu impendisset suam operam Deo & Ecclesiæ eius, missum fuisse ad Nineuitas.Liber autem hic partim est historicus,partim didascalicus. Refert enim Ionas quid sibi contigerit postquam voluit subterfugere Dei vocationem: deinde etiam qualis fuerit exitus prophetiæ.hoc est vnum.Sed interea etiam refert quale doctrinæ genus iussus fuerit perferre:deinde scribit Canticum gratiarum actionis.hæc igitur posterior pars continet doctrinam:non est simplex narratio.Nunc venio ad verba.

CAPVT I.

ET fuit sermo Iehouæ ad Ionam filium Amittai,dicendo:Surge,vade Nineueh ad vrbem magnam,& clama contra eam,quia ascendit malitia eorum coram facie mea.

Sicuti iam attigi, videtur Ionas obliquè hîc notare se prius fuisse vocatum ad docendi munus:quia perinde loquitur,acsi contexeret hanc historiam cum ordinaria sua functione. Sermo igitur Dei non cœpit tunc demum fieri ad Ionam quum Nineuen missus est, sed quum esset ordinarius Propheta, voluit etiam Deus transferre eius operam ad alias gentes.Quòd autem Nineuen missus est:fieri potuit vt Dominus pertæsus obstinationem populi sui, voluerit edere exemplum piæ docilitatis in gente profana & incircuncisa, quò magis redderet inexcusabiles Israelitas. Dederant nomen veræ pietati: iactabant se esse sacrum populum:Circuncisio etiam erat illis symbolum & pignus fœderis Dei: tamen spernebant omnes Prophetas,vt esset inutilis apud eos doctrina. Probabile igitur est, abreptum fuisse illis Prophetam, vt Nineuitæ suo exemplo augerent crimen Israelis, quia triduo conuersi sunt ad Deum,postquam Ionas illic concionatus est:apud Israelitas autem & gentiles suos nihil longo tempore profecerat, quum tamen satis sancita fuisset eius authoritas, adeóque in ipsorum bonum,quemadmodum nuper diximus. Nam Ionas prædixerat adhuc staturum regnum Israel: quanuis digni erant qui perirent, Dominus impleuit quod pollicitus fuerat per os serui sui. Debebant ergo amplecti eius doctrinam, non modò quia diuina erat,sed quòd Dominus etiam voluerat esse ipsis amabilem. Ego certè non dubito, quin populi ingratitudo hoc modo traducta fuerit quum Nineuitæ resipuerint ad vocem Ionæ, & quidem breui temporis spatio: populus autem Israel semper obduruerit in sua peruicacia. Et ideo quidam locum illum Matthæi 12, subtilius exponunt, generatio hæc peruersa signum quærit,& signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ:quòd scilicet transferendum esset Euangelium ad Gentes,sicuti Ionas abductus fuerat à gente sua & datus exteris & profanis doctor.Volunt igitur illic subesse vaticinium de futura gentium vocatione:acsi diceret Christus se postea venturum esse ad Gentes, vbi

expertus

expertus esset desperatam malitiam electi populi. Sed quia Christus disertè applicat similitudinem, nō est nostrū verba illius huc vel illuc trahere. Atqui restringit figuram ad hoc vnum caput, quòd scilicet sicuti Ionas fuerat triduò in ventre ceti: ita etiam futurus sit in visceribus terræ triduò, quasi diceret se in hoc fore Ionæ similem, quia rediuiuus Propheta futurus esset. Hoc autem consultò dicebat Christus, quia videbat se cōtemni apud Iudæos, & suam operam esse inutilem: Quando nunc me nō auditis, neque quicquā apud vos obtineo pretij: posthac ero nouus Propheta, nempe post resurrectionem: ita tandem incipiam efficacius loqui, tā apud Iudæos, quàm apud Gentes, sicuti Ionas Nineuen conuertit, postquam reuersus est iterum in vitam. Hic ergo simplex est sensus illius loci. Ideo non fuit Ionas Christi figura, quòd ablegatus fuerit ad Gentes, sed quia post triduū esset reuersus in vitam, quum fuisset similis mortuo. Quicquid sit, videmus Ionam dari Nineuitis doctorem, postquam aliquandiu exercuerat munus Prophetæ in populo Israel. Qui dicunt tunc editum fuisse specimen futuræ Gentium vocationis, afferunt quidem aliquid plausibile: sed non videntur solida ratione niti. Fuit enim hoc extraordinariū. Ergo nondum palàm ostendit Deus quid facturus esset Christi aduentu: sicuti quum Naaman Syrius conuersus ad fidem fuit, & alii pauci, Deus tunc nihil mutauit in ordine consueto. Semper enim fuit specialis vocatio generis Abrahæ, & semper religio inclusa fuit inter antiquos fines: & semper illud fuit verum, Deum non fecisse ita aliis Gentibus vt Iudæis, quia iudicia sua non patefecit illis. Deus ergo vsque ad Christi aduentum voluit manere firmam adoptionem generis Abrahæ, ita vt excellerent Iudæi præ aliis omnibus populis, & illa gratuita prærogatiua differrēt, quòd essent sanctus & electus populus. Dicunt isti diuersæ sentētiæ authores, Nineuitas conuersos fuisse ad Dominum sine Circūcisione: illud verum est: sed nescio an vera fuerit ac legitima illa conuersio, cuius postea mentio fiet: & tunc de ea re fusius disseram, Domino volente. Sed id potius videtur probabile fuisse tactos & obiurgationibus, & minis Prophetæ, vt supplices deprecarentur præsentem iram Dei. Deus ergo semel illis ignouit: quid postea factum sit non satis constat. Certè non est verisimile, totam vrbē illā fuisse ad Dominum conuersam. Nam cōtinuò pòst vrbs illa valde infesta fuit tam Israelitis quàm Iudæis, & continuis cladibus afflicta fuit Dei Ecclesia per Nineuitas. Quum ita sit certè omni colore caret, verè resipuisse & ex animo. Sed ego plenam huius rei disceptationem in alium locū reiicio. Pergamus nunc in contextu, *Surge, vade Nineuen in vrbem magnam.* Vocatur Nineueh vrbs magna, neque immeritò, quæ scilicet, sicuti tradūt profani Scriptores, amplexa fuit suo circuitu 400. stadia. Et videbimus Ionam toto triduo ambulasse per vrbis plateas & vicos. Vnde sequitur, fuisse vrbem spaciosissimam: atque ita conuenit inter omnes. Vocant profani scriptores Ninum: & dicunt nomen hoc ab authore fuisse inditū, quia filius Beli Ninus eam condiderit. Sed rectius sentiunt qui putant Hebraicum esse nomen נינוה. Deinde quæ tradunt Herodotus, & Diodorus, & reliqui similes, certè fabulosa sunt, tam de origine vrbis quàm de toto progressu regni. Et fabulæ illæ nullo negotio refelli possunt testimoniis sacræ Scripturæ, tamen hoc omnium consensu proditum fuit, Nineue fuisse vrbem valde amplam, & munitam. Postea Babylon à Semiramide fuit condita, quæ vxor fuerat Beli: post mortem mariti voluit ostendere etiam se præstare animo & industria, nec se esse ingenio muliebri. Sed quantum attinet ad conditorem Nineueh, certum est, vrbem illam fuisse primùm conditam ab Assur: nescio an aucta fuerit à Nino. hoc igitur in medio relinquo: quia nolo de re ambigua litigare. Sed certum est ex Mose primum authorē huius vrbis fuisse Assur. Quantum attinet ad magnitudinē vrbis: etiam si profani scriptores verbum nunquā fecissent, sufficere tamen nobis debet hoc testimonium Ionæ. Quum autē iubetur ascendere & proficisci Nineuē, Dominus iam dat spem aliquam profectus, quemadmodum etiam efficaciter operatus est per manū serui sui Nahum: quum domi maneret vaticinatus est contra Nineuen: sed alio consilio, & alio fine: quia enim populus miserè tunc afflictus erat, & videbat florere imperium vel monarchiam in Assyria, potuit desperare nisi adhibitum fuisset Solatium. Nahum igitur ostendit Deum fore iudicem contra Nineuitas: etiāsi ad tēpus eos foueat, & indulgeat ipsis: tamē instare illis horribilem vindictam de qua concionatur. Non ergo datus fuit Nahum doctor Nineuitis, sed tantùm præco, vt Iudæi hoc solatio fulcirent fidem suam, quum intelligerent se non prorsus reiectos à Domino, vt qui vellet semel vlcisci eorū iniurias. Alia fuit ratio Ionæ. Missus enim fuit in vrbē ipsam, vt ad resipiscentiam adduceret Nineuitas. Iam quòd Dominus de magnitudine vrbis disertè loquutus est, hoc modo voluit instruere seruum suum constantia, ne terrorem conciperet ex splendore, opulentia, & potentia vrbis illius. Scimus enim quàm difficile sit suscipere graues & arduas prouincias, vbi præsertim videmus nos viribus destitui. Si nobis negotium est cum multis & potentibus aduersariis, nòn tantùm debilitamur, sed euanescunt nobis animi. Ergo ne magnitudo Nineuæ terrorē incuteret Ionæ, ideo maturè hîc paratur ad constantiam, & armatur. *Vade* igitur *Nineuen*, neque te impediat robur illius Monarchiæ, quò minus impleas quod tibi mando, vt scilicet ostendas Nineuitis sua scelera, & nisi resipiscant, denunties interitum. Nunc ergo tenemus quorsum vocata fuerit *Nineueh vrbs*

1. Reg. 5. 15

Psal. 147. 20.

Gen. 10. 11.

magna: neque enim alioqui oportuit hoc dici Ionæ. non dubito, quin tũc Israelitæ intelligerent vrbẽ esse spatiosam: deinde præditam & viribus & magno hominũ numero. Sed Dominus voluit proponere in mediũ seruo suo quod poterat illũ in officio morari. *Vade* igitur *in vrbem magnam*: in summa, voluit hoc modo Deus tentare animum Ionæ, an præferret mãdatum suum omnibus impedimentis huius mundi. Et hæc vera est obedientiæ nostræ probatio, vbi scilicet simpliciter Deo obsequimur vtcunque occurrant nobis, ac se ingerãt varia obstacula, & nullus exitus appareat: sed tamen quasi clausis oculis sequimur quò nos Deus mittit, & nõ diffidimus quin addat nobis vires: deinde quin porrigat manum quoties opus erit ad difficultates omnes superádas. Voluit ergo Dominus ita agere cum Iona: quasi diceret, Reputa quisnam sim & contentus esto authoritate mea. Nã mihi prompta erunt remedia in manu, si quid te impediat, tantùm recumbe in meam potentiam, & exequere quod tibi præcipio. Hæc summa est. Ergo quoties Deus aliquid exigit à nobis, & interea videmus vel difficile esse, vel impossibile quod exigit officij nostri ratio, veniat hoc nobis in mentem, nihil in mundo esse quod non debeat cedere Dei mandato: fiet tũc vt colligamus animos & fiduciam, nec quicquam nos reuocet ab officio & cursu recto, etiamsi totus mũdus repugnet Deo. Iá sequitur, *Clama contra eam, quia ascendit malitia eorum coram conspectu meo.* Clama, inquit, contra eam. Fuit hæc odiosa prouincia, statim ab initio vociferari. Scimus enim vt superbiant homines in sua potentia. Quum autem vnica tunc esset Monarchia in mundo, cuius sedes erat Nineue, vix potuit æquis auribus admitti quispiam Doctor, etiamsi polleret aliqua gratia, deinde si adeptus esset aliquod nomen, & perferret legationem iucundam. Ionas autem est homo extraneus, est ignobilis: absque authoritate: deinde statim exitium denuntiat Nineuitis, clamitat, obiurgat, vociferatur, minitatur: Quid hoc est? Videmus ergo quàm durum fuerit hoc mandatum, quòd Deus iubet Prophetam suum clamare contra Nineuitas. Nunc additur, *Quia malitia eorum ascendit ad me.* Confirmat Deus hac particula seruum suum Ionam: quasi diceret, Non est quòd litiges cum illis tanquam mortalis homo: sed ego te constituo præconem meum, vt eos ad tribunal meum cites. Hoc autem plurimum valere debuit ad Ionam animandum, quòd scilicet non egit cum Nineuitis vt homo, sed vt nuntius Dei. Et potuit hoc etiam flectere ipsorum animos, vt intelligerent etiamsi nullus mortalium posset exigere pœnas de eorum sceleribus, non posse tamen effugere vindictam Dei. Hęc igitur ratio est, cur Dominus hîc pronuntiet se esse iudicem Niueuæ. Et interea etiam admonet, quanuis Nineuitæ sibi applaudant, & etiam ferant plausus totius mundi propter suam potentiam, hoc tamen nullius momenti esse, quia interim malitia ipsorum & improbitas in cælum ascendit. Ergo vbi coarguimur, non est cur huc vel illuc vertamus oculos ad homines: sed statim debemus nos offerre examinandos Deo: imò ipsi voluntarium suscipere examen, quòd Deus à nobis requirit. Sic fiet, vt non alamus vitia nostra prauis blanditiis quemadmodum hypocritæ semper circunspiciunt in dextram & sinistram partem, & nunquam attollunt sensus suos in cælum. Pergamus.

3 *Et surrexit Ionas ad fugiendum*, vt fugeret, *Tharsis à facie Iehouæ, & descendit Iapho, & inuenit nauem, quæ transibat Tharsis, & dedit mercedem*, hoc est naulum pretium vecturæ, *& descendit in eam, vt iret cum ipsis*, nempe cum mercatoribus vel nautis, *in Tharsis à conspectu Iehouæ.*

Iam narrat Ionas se quæsiisse latebras, vt se subduceret ab obsequio Dei: non quòd tam crasso delirio se falleret, quasi non amplius esset obnoxius Deo post traiectum mare: sed voluit quasi fugere lucem vitæ præsentis, quum profectus est in alienam regionem. Nec dubium est quin fuerit non modò turbato animo, sed planè attonitus quum suscepit tale consilium. Quæritur cur Ionas ita subterfugerit mandatum Dei. Iudæi vt frigidè nugantur de rebus diuinis, dicunt timuisse, ne, si veniret Nineuen, destitueretur spiritu Prophetico: quasi verò non idem fuerit periculum si mare traiiceret: hoc est nimis friuolum & puerile. Deinde comminiscuntur rem nullius ponderis, quum iam aliæ rationes satis graues sponte nobis occurrant. Fuit enim hoc nouum & insolitum, Prophetas abstrahi à Act.10.17 populo electo, & mitti ad Gentes prophanas. Quum Petrus ad Cornelium missus est, tametsi admonitus iam fuerat de futura Gentium vocatione, tamen hæret, subsistit donec visione quasi violentia impellitur. Quid ergo potuit tunc venire Ionæ in animum? Si tantùm ob vnum hominem perculsus fuit animus Petri, vt putaret esse phantasma, quum missus est Cornelio doctor: Ionas quum missus est Niueuen ad vrbem tam populosam, quid secum expendere potuit? Ergo nouitas haud dubiè potuit grauiter cõcutere animum sancti Prophetæ, & facere vt inops cõsilij se aliò proriperet. Iá potuit etiam diffidentia hoc facere. Quomodo enim sperasset populum illum posse conuerti, qui scilicet exultauerat in sua licentia. Expertus enim fuerat priùs duritiẽ populi electi: fideliter versatus fuerat in officio: nihil prætermiserat, quò posset cultum Dei & veram pietatem in populo Israelitico stabilire: parum verò profecerat: & tamen Iudæi ab vtero vocati fuerant. Quid ergo spe-

go sperare potuit, quum Dominus raperet eum ad Nineuitas? erat enim illic effrænis lascivia: deinde erat maxima cæcitas: nullum vnquam gustum habuerant diuini cultus: denique demersi erant in profundis tenebris, & diabolus illic modis omnibus regnabat. Diffidentia igitur hæc potuit frangere animum Ionæ, vt Dei mandato non pareret. Potuit etiam imbecillitas carnis obstare, quominus sequeretur iustam vocationem: Quid ergo? scilicet veniã in illam primariam sedem eius Monarchiæ, quæ hodie totam terram sub pedibus suis calcat: ego veniam homo obscurus & contemptus: deinde perferam legationem plenam odij, quæ statim accendet hominum animos in furorem: quid dicam Nineuitis? vos estis scelerati homines: Deus non potest amplius ferre vestram impietatem: ergo instat vobis horribilis vindicta. Quomodo excipiar? Potuit igitur Ionas, vt adhuc circundatus erat infirmitatibus carnis, concipere formidinem, quæ excuteret illi affectum obedientiæ. Et non dubito, quantum ad me spectat, quin ista omnia secum agitauerit Ionas. neque enim fuit trunco similis. Et certè non est hoc superuacuum, quemadmodum dixi, quòd retulit vrbem illã fuisse magnam. Voluerat quidem Deus offendiculum tollere: sed ex opposito ratiocinatur Ionas, Video mihi fore acre prælium, imò ingruere molẽ, quæ me centies obrueret: quando non frustra Dominus prædixit magnitudinem vrbis. Et quanquam poterat spem concipere, si castigati essent daturos legitimum honorem Deo, tamen fatetur sibi obstaculum hoc venisse in mentem, ne pergeret in cursu vocationis suæ. Ergo tam diffidentia quàm metus carnis Ionam tardarunt: & ipsa etiam nouitas potuit, quemadmodum iam dixi, eum percellere, vt mallet quasi ingredi sepulchrum, quàm subire hoc munus, quod in speciem carebat omni ratione. Quorsum enim mittuntur Prophetæ, nisi vt aliquid suo labore proficiant, & fructũ afferant? Ionas hoc non sperabat. Deinde Prophetis datur aliqua authoritas, datur saltẽ aliqua libertas docendi. Ionas autem putabat omnes ingressus sibi esse clausos. Deinde Ionas putauit hoc pugnare cum fœdere Domini. Elegerat enim sibi vnicum populum: & iam putabat se quasi affixum esse glebæ, quum ordinatus esset doctor in patria sua. Non potuit ergo aliò rapi, quin sentiret in se magnam repugnantiam. Ego igitur sentio Ionam non paruisse præcepto Dei, quia partim debilitas carnis obstitit, partim verò rei nouitas, & tertiò, quia desperauit de fructu, vel de successu suæ doctrinæ. Iam non dubium est, quin grauiter deliquerit. Nam regula prima omnium nostrarum actionũ est, sequi Deum vocantẽ. Etiãsi quis polleat heroicis virtutibus, tamen fumi erunt omnes eius virtutes, quæ refulgẽt coram oculis hominum, nisi propositum sit, Deo obedire. Ergo vocatio Dei, quemadmodum dixi, primas tenet in constituenda hominum vita: & nisi fundamentum illud iacimus, perinde facimus, acsi quis vellet domum extruere in aere. Confusa igitur erit tota vitæ nostræ ratio, nisi præsit Deus & nos gubernet & quasi auspicia sua tollat. Quũ ergo Ionas euerterit primum & certum rectè viuendi fundamentũ, quid potuit restare? Non est igitur cur extenuemus eius culpam, quia non potuit grauius peccare, quàm quum deseruit ipsum Deum, quia scilicet non subiecerit se eius vocationi: hoc est quasi iugum excutere. & hoc etiam ipse fatetur. Ideo nimis pueriliter ineptiunt, qui volunt esse eius patroni, quum ipse bis se accuset, *Ionas vt fugeret à facie Domini, vt iret Tharsis à conspectu Iehouæ.* Cur secundò repetit *vt fugeret à facie Iehouæ*? Non dubium est quin velit hîc clarius exprimere suam culpã: & quin repetitio etiam emphatica sit. Deinde ipsa locutio palàm demonstrat non fuisse leue delictũ, quòd Ionas aliò se proripuit quum missus esset Nineuen. Neque enim potuit recedere à Domino. nam Deus cælum & terram implet: & quemadmodum iam dixi, non fuit fascinatus tam crasso errore, vt putaret se esse extra manum Dei, quum esset fugitiuus. Quid est igitur fugere à facie Iehouæ, nisi quòd hîc fatetur se fugisse præsentiam Dei, ac si cuperet, quemadmodum fugitiui serui solent, reiicere imperium Dei ipsius? Quum ergo Ionas impetu illo abreptus fuerit, non est cur nunc vano aliquo & friuolo prætextu conemur excusare eius crimen hoc est vnum. Quantum attinet ad nomen *Tharsis* vel *Tharsisa*: non dubito quin hîc pro Cilicia sumatur. Sunt qui putant notari vrbem Tharsum: sed falluntur, notatur igitur tota regio. Qui Mare vertunt, falluntur etiam, quia Ionas non tantùm mare voluit conscendere, sed transire in Ciliciam, quæ opposita est mari Syriaco. Vocarunt autem Iudæi mare illud Tharsis, quemadmodum ex pluribus locis constat, quòd scilicet frequẽtior erat illic nauigatio. Quum ergo regio illa transmarina notior illis esset, quàm aliæ: deinde etiam exportarent illuc suas merces, & vicissim etiam vterentur eorum cõmerciis, ideo vocarunt mare Tharsis, sed propter viciniam, vt satis notum est. Voluit igitur Ionas in Ciliciã fugere quum Dominus eum mitteret Nineuẽ. Quod dicit *surrexisse vt fugeret*, deinde *descẽdisse Iapho, reperisse illic nauem*, quæ transibat Tharsis, dedisse vecturę pretium, descendisse in nauem, *vt iret cum illis in Ciliciam*: quum hæc singula persequitur Ionas, significat se fuisse defixum in illo proposito, & oportuisse violenta manu retrahi: quia pœnitentia in itinere tactus non est. Possunt enim, quũ Dei vocatio nobis videtur nimis onerosa, multa venire in mentem. Nemo est nostrum vbi præstandum est Deo obsequium, qui nõ voluet in animo suo hoc vel illud: Quis erit exitus: quomodo peruenies quò speras? vide quæ te pericula maneant. Satan enim semper in medium prodit simulac studemus parêre Deo: sed luctamur il-

lic: deinde repellimus quæ videmus esse contraria vocationi nostræ. Ionas autē ostendit se fuisse obstinatum in fugæ consilio. Neque enim tantùm voluit descendere in Tharsis, sed re ipsa venit in vrbem Iapho, quæ scilicet propinqua est Iudææ: & ideo quidam existimant Tharsis esse Aphricam. sed illud est nimis coactum. Alij etiam diuinant esse Tunethum, vel Carthaginem: quasi verò tunc iam conditæ fuerint vrbes illæ. sunt homines isti ad somniādum nimis audaces. Sed quid opus est contra receptissimum vsum Scripturæ dare nouam significationem huic voci, quum satis constet Tharsis esse Ciliciam? Nunc verò quum Ionas descendit Iapho: perinde est acsi statim vellet migrare ex terra Iuda, & mari se committere: tamen quum dicit *se naulum soluisse, descendisse in nauem vt iret*: quum ita gradatim procedit, quemadmodum dixi, accusat clarius suam obstinationem, quòd scilicet nō modò admiserit peruersam illam cogitationem, vt respueret vocationem Dei: sed seipsum confirmauerit, & quum multa quæ obeunda erant, subsistere eum subinde cogerent, tamen semper sequutus sit quò peruersus ille & cæcus impetus ferebat. Non dubium est igitur, quin Ionas claris verbis exprimat se non modò fuisse semel fugitiuum, sed pluribus modis. Iam quod attinet ad fugam, diligenter tenendum est quod prius dixi, nempe fugere à conspectu Dei, quicunque non libenter obtemperant eius mandatis: non quòd possint longius ab eo discedere, sed quantum in se est vellēt Deum includere in aliquas angustias, & se eximere ab eius potestate & manu. Nemo quidem hoc palàm fatetur: sed res ipsa tamen ostendit neminem subducere se à mandatis Dei, quin velit minuere, & quasi abrogare illi imperiū, ne amplius dominetur. Quicunque ergo non se libenter Deo subiiciunt, perinde est ac si obuerterēt illi tergum, & respuerent eius imperium, ne sint amplius sub eius manu & dominatione. Hoc notandum est, quia sicuti Ionas hîc se reum statuit coram toto orbe, ita suo exemplo ostendere voluit quàm graue sit, ac detestabile etiam crimen non suscipere Dei mandata, & obire quicquid ipse iubet: imò subterfugere eius imperium. vt ergo exaggeret atrocitatem huius criminis, suo exemplo ostendit nos non posse rebelles esse Deo, quin aliquo prætextu velimus ipsum detrahere è solio suo, & simul includere in aliquas angustias, ne imperio suo contineat cœlum & terram.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non Ionam aliquem nobis misisti, qui eramus alieni ab omni spe salutis, sed Filium tuum dedisti nobis doctorem, qui palàm ostenderet viam salutis, nec tantùm minis & terroribus nos vocaret ad resipiscentiā, sed blandè nos alliceret ad spem vitæ æternæ, & pignus esset paterni tui amoris: da inquam, ne repudiemus tam insignem gratiam nobis oblatam, sed libenter tibi pareamus & ex animo: neque etiam si dura videatur conditio quam nobis in Euangelio tuo proponis, & si crucis tolerantia carni nostræ acerba sit, ne tamen vnquam subterfugiamus quin pareamus tibi, sed offeramus nos in sacrificium, & superatis omnibus obstaculis huius mundi sic pergamus in cursu vocationis tuæ sanctæ, donec tandem colligamur in cæleste regnum illud tuum, eodem duce Christo Filio tuo Domino nostro, Amen.

4 ***Et Iehoua emisit ventum magnum super mare, & facta est tempestas magna in mari, & nauis cogitabat frangi.***

Hîc narrat Ionas qualiter retractus fuerit violenter à Domino, quum se ab eius facie subducere conatus esset. Dicit igitur, *ortam fuisse tempestatem in mari*. sed simul etiam exprimit tempestatem non casu fuisse commotam, sicuti profani homines solent fortunæ tribuere quicquid accidit: *Deus*, inquit, *emisit ventū magnum super mare*. Alij vertunt, Excitauit Deus, à נטש. Sed rectius alij deducunt à radice טול: & videbimus paulò pòst, nempe 5. versu, idem verbum. Iam quod ad summam rei spectat, dicit tempestatem fuisse magnam, ita vt nauis parum abfuerit à fractura. locutio enim hæc respondet nostro idiomati, quum dicit, Nauis cogitabat frangi, *la nauire cuidoit perir*. Nam quod alij accipiunt nauem pro ipsis vectoribus vel nautis: illud est coactum: & scimus in multis formulis linguā nostram vulgarē congruere cum Hebraica. Iam ergo intelligit Ionas tempestatem fuisse exortā non fortuitò, sed certo consilio Dei, nempe vt ipse deprehensus in mari agnosceret se fuisse deceptum, quum putaret se posse effugere conspectum Dei post traiectum mare. Quanquam autem hîc tantùm de vna tempestate loquitur Propheta, hinc tamen generaliter colligere licet neque procellas, neque alias mutationes aeris, quæ vel pluuiam generant, vel excitant in mari tempestates, non accidere casu, sed cælum & terram sic regi diuinitus, vt nihil contingat nisi inde præuisum ac decretum. Cæterùm, si quis excipiat, non fuisse consentaneum rationi, ob vnius hominis culpam tot homines naufragium facere, vel agitari violenta illa procella: facilis responsio est, quanquam Deus Ionam propriè respexerit, tamen fuisse occultas causas, cur etiam iure potuerit alios inuoluere eodem periculo. Probabile est, multos tunc nauigasse: non fuit vna duntaxat nauis in illo mari, quum tot essent,

portus,

portus, tot etiam insulæ. Sed quanquam Dominus inuoluit eadem pœna multos homines, vbi duntaxat vult vnum hominem persequi: nunquam tamen destituitur ratione, cur vnumquenque nostrûm, etiam qui videbitur maximè innoxius, possit in iudicium suum vocare. Et Dominus mirabiliter operatur in regendis hominibus. Ideo peruersum esset metiri eius opera nostro captu, quia poterit Deus ita punire vnū hominem, vt interim alios humiliet, alios autem propter diuersa peccata castiget: deinde probet aliorum patientiam. Sic igitur obstruitur os profanis hominibus, ne possint Deo obstrepere quoties ita exequitur sua iudicia, vt non respondeant iudicio carnis nostræ. Sed de hac re fusius statim disseram, quia passim etiam occurrūt in Scripturis exempla, vbi Deus pœnam exigit de toto populo, quum tamen homo vnus solùm peccauerit. Sed si alij obmurmurent, & excipiant se esse insontes, semper reperietur causa, cur Deus non sit in illos crudelis: imò si libeat, possit meritò longè asperius ipsos tractare. denique vbi videtur absque causa Deus seuerus esse erga homines, tamen illis parcit, vel agit cum ipsis indulgenter. Nunc pergamus.

5 *Et timuerunt nautæ, & vociferati sunt quisque ad deum suum: & proiecerunt vasa, quæ erant in naui, in mare, vt leuaretur ab illis. Ionas autem descenderat in latera nauis, & iacebat, & dormiebat.*

Non est superuacua narratio dum Ionas hîc persequitur ordine tot circunstantias, quia sicuti statim videbimus, voluit suam socordiam in medium producere, & quasi depictā nobis ponere ante oculos: hæc autem comparatio, quæ subest in circūstantiis, multum illustrat supinam illam, imò ferè brutam securitatem Ionæ. Primò dicit *timuisse nautas*, deinde *singulos clamasse*, nempe *vnumquenque ad deum suum: proiecisse etiam in mare onera nauis*. Quum ergo tam essent omnes soliciti, nónne hoc fuit simile portento, Ionā ob quē mare turbatum erat, ita dormire? Satagunt alij, cursitant per nauem, etiam se expoliant omnibus fortunis, vt salui perueniant in portum. malunt enim seipsos nudare bonis omnibus quàm perire. clamant etiam ad suos deos. Quod Ionas nihil curat, imò sopitus iacet, vnde ista tanta securitas, nisi quòd non solùm obtorpuit, sed etiam videtur priuatus esse omni ratione & sensu? Non dubium igitur est quin Ionas hoc respectu tot circunstantias hîc enumeret. Dicit *nautas timuisse*. Scimus autem nō solere exiguis & vulgaribus procellis terreri nautas. sunt enim durum hominum genus: & quia quotidie vident diuersos motus in aere, minus extimescūt. Quum ergo dicit *timuisse nautas*, hinc colligimus non fuisse mediocrem illam tempestatem, quæ homines longo vsu & experientia assuetos ad omnes procellas sic tremefecit. qui ergo prius occalluerant, perculsi sunt timore. Postea addit *Clamasse vnumquenque ad deum suum*. Ionas certè debuit non tam altum somnum dormire, quin seipsum singulis ferè momentis expergefaceret. Gestabat enim suum carnificem in corde, quū sciret se esse fugitiuum. Diximus enim antehac non leue fuisse delictum illud, quòd Ionas subduxit se à facie Dei, contempsit eius vocationem, & quantum in se fuit, abiecit iugum, ita vt Deo non pareret. Quū ergo Ionas sibi tam malè esset conscius, ánnon debuit etiam dormiens trepidare? Atqui dū alij clamant ad falsos deos, ipse verum Deum, cui sciebat se immorigerum & rebellem fuisse, vel contemnit, vel saltem negligit. Huc spectat comparatio, vel antithesis. Sed interea videmus quomodo in periculis homines cogantur ad Deum inuocandum. Nam etsi ingenitus est quidam diuinitatis sensus cordibus nostris, ita vt quisque velit nolit sentiat esse aliquod numen: tamen suffocamus malitia nostra lumen illud, quod debebat in nobis fulgere. Nam libenter reiicimus omnes curas, & anxietates, cupimus enim nobis bene esse: Atqui tranquillitas est summum bonum hominibus. Hinc ergo fit, vt singuli cupiant sine metu & cura degere. omnes ergo naturaliter securi esse volunt. Iam securitas parit contemptū. hinc fit ergo, vt nulla ferè religio in mundo appareat, vbi Deus nos relinquit in otio. Timor cogit nolētes ad Deum accedere. Peruersè quidem, ille dicit, timorem esse religionis causam, & fuisse hoc initium cur homines putarent esse deos: illud est etiam prorsus remotum à cōmuni sensu & experientia. Sed religio, quæ vel ferè extincta vel saltem obruta erat in cordibus hominum, excitatur periculis. Huius rei insigne exemplum profert Ionas, quum dicit *nautas clamasse ad suos deos*. Scimus quàm barbarum sit illud hominum genus. ergo libenter depellerent à se omnem pietatis sensum: & re ipsa excutiunt metum omnem: deridēt ipsum Deum quandiu licet. Quòd ergo clamant ad deos, certè necessitas hoc illis extorquet. Et hinc colligimus quàm vtile sit nobis inquietari metu: quia si essemus in tuto, statim obreperet nobis torpor, quemadmodum plus satis notum est. Quum ergo nemo ferè sponte ad Deum accedat, opus est nobis stimulis. Deus autem acriter pungit nos, quū obiicit aliquod discrimen, vnde cogimur extimescere. Sed hoc modo, quemadmodum iam dixi, nos solicitat, quia videmus singulos vagari, & euanescere etiam in sua socordia: ideo ad se nolentes retrahit. Sed non simpliciter dicit Ionas quenque clamasse ad Deum, sed addit etiam *ad Deum suum*. Sicuti ergo locus hic docet necessitate cogi homines, vt Deum quærant, ita etiā ex opposito ostendit homines ipsos, nisi regantur doctrina cælesti, deinde etiam Dei Spiri-

tu,errare Deum quærendo. Erit igitur aliquod studium in hominibus, sed erroneum, quia nemo viam tenebit, nisi Dominus ipsos & verbo suo & Spiritu dirigat, quemadmodum dictum est. Vtrunque colligimus ex verbis Prophetæ. *Timuerunt nautæ*, homines asperi & propemodum ferrei, qui instar Cyclopum, Deum contemnunt. *Timuerunt illi*, inquit, *& clamarunt ad Deum*: sed non clamarunt fide directrice. hinc factum est vt quisque clamaret ad deum suum. Quum hoc legimus, primò veniat nobis in mentem, non esse expectandum donec cogat nos Deus violenter, sed vltimam necessitatem præueniendam nobis esse, vt ipsum sponte quæramus. Nam quid profuit nautis istis vel aliis vectoribus, quòd semel ad Deum clamauerint? credibile enim est paulò pòst ad profanam suam segnitiē relapsos esse: vbi discrimine illo defuncti sunt, postea riserunt Deum, & contemptui etiam illis fuit omnis religio. Et ita solet contingere profanis hominibus, qui nunquam se Deo subiiciūt, nisi coacti. Ergo quisque nostrum sponte se Deo offerat, etiam dum sumus extra periculum, & fruimur summa quiete. Nam si putamus prætextum aliquem incogitantiæ vel erroris vel inscitiæ posse obiici, longè fallimur, quia nulla excusatio poterit admitti, quum experientia doceat naturaliter insitam esse omnibus Dei notitiam, deinde insculptum esse hoc principium, quòd vitam nostrā Deus gubernet, quòd solus ipse possit eripere nos à morte, quòd proprium eius munus sit, nobis opitulari & nos iuuare. Quî enim factum est, vt nautæ isti clamauerint? an accessit nouus aliquis magister qui concionem haberet de pietate, & qui ordine ostēderet Deum esse humani generis liberatorem? Minimè: sed hoc iā, quemadmodum dixi, natura impressum erat ipsorum cordibus: mari trāquillo nemo ipsorum Deū inuocauerat: iam discrimē ipsum discutit illis somnolentiam. Sed satis hinc apparet, quicquid excusationis captent qui Deo gloriam suam non tribuunt, hoc fore friuolum, quia nō opus est lege aliqua, non opus est Scripturis, non opus est denique vlla doctrina, vt homines sentiant vitam suam esse in manu Dei: salutem ab ipso solo petendam esse, nec quicquā aliūde expectandū, sicuti diximus. Nā inuocatio testatur homines ita esse persuasos de ipso Deo. Inuocatio autem non aliunde venit, quàm ab arcano quodam instinctu, & quidem duce ac magistra natura. hoc vnum est. Sed interea etiam discamus ex hoc loco, quoties quærendus est nobis Deus minimè fidendum esse proprio ingenio, quia statim aberrabimus. Rogandus ergo Deus est, vt ipse nos verbo suo regat, alioqui singuli diffluent ad suas superstitiones, quemadmodum videmus hîc vnumquenque clamasse ad proprium deum. Et simul etiam admonet Propheta multitudinem deorum non esse nuper natam. nam semper propensi fuerunt homines ad mendacium & vanitatem post lapsum Adæ. scimus quanta corruptela mentes nostras occupet, vt quisque sibi horrenda portenta fingat. Quum ita sit, non mirum est semper in mundo grassatas fuisse superstitiones, quia ingenium hominis officina est omnium errorum. Et hinc iterum colligere licet quod nuper attigi, nihil magis esse peruersum, quàm sequi carnis nostræ motus, quia vnusquisque seipsum in errorem proiiciet etiam sine alieno impulsu. & interea etiam alij alios trahent, quemadmodum fieri solet. Iā addit *fuisse vasa proiecta*, hoc est, onera nauis: quemadmodum scimus hoc vltimum esse remedium in naufragiis, vt scilicet homines seruandæ vitæ causa se vltro spolient omnibus fortunis. Et hinc etiam videmus quàm pretiosa sit homini vita, qui non dubitat seipsum bonis omnibus nudare ne pereat. Fugimus quidem inopiam, & multi sibi mortem accersunt, quia intolerabilis est illis egestas: cæterum, vbi in aliquod summum discrimen ventum est, semper homines præferunt vitā suam omnibus fortunis: quid enim sunt omnia huius mundi bona nisi accessio quædam ad vitam nostram? Sed Ionas alio consilio narrat fuisse nauem exoneratam, nempe vt sciamus non vulgarem fuisse huius tempestatis motum, sed nautas quum à morte non procul abessent, vsos fuisse hoc vltimo remedio. Sequitur illud alterum membrum, *Quod scilicet Ionas ipse descenderat in latera*, vel latus *nauis, & iacens dormiebat.* Non dubium est quin Ionas quæsierit recessum antequam tempestas orta esset. Quum ergo soluissent à portu, Ionas concessit in angulum remotum, vt illic dormiret. Atqui nō fuit excusabilis hæc securitas in ipso, quum sciret se esse fugitiuum à facie Domini. debuit ergo agitari continuis terroribus: imò debuit etiam sibi ipse esse exactor solicitudinis. Sed ita sæpe contingit vbi quis captauit latebras, vt tandem ferè brutum stuporem sibi inducat, nihil cogitet, nihil curet, nulla de re sit anxius. Talis ergo socordia inuaserat animum Ionæ, quum potuit descendere in aliquem recessum nauis, vt illic somno indulgeret. Quum hoc contigerit sancto Prophetæ, quis nostrum non sibi metuat? Ergo discamus nos subinde reuocare ad tribunal, & vbi mentes nostræ torpore occupantur, discamus nos stimulare & exigere à nobis, ne scilicet obruat nos dormientes iudicium Domini. Quid enim obstitit, quominus ruina hæc Ionam penitus demergeret, nisi quòd Dominus misertus est serui sui: & vigilauit, vt consuleret saluti dormientis? Nisi ergo Dominus gessisset talem curam Ionę, actum de ipso erat. Videmus ergo vt Dominus suos sæpe respiciat dum ab ipsis non curatur, & excubias agat, dum ipsi dormiunt. sed non debet hoc valere ad fouendam nostram indulgentiam. quisque enim nostrum plus satis iam sibi blanditur: quin potius dum videmus Ionam tam propinquum fuisse vltimo exitio, hoc exemplum nos acuat, & solicitet, ne si quan-

si quando quispiam nostrum à sua vocatione aberrauerit, securus illic iaceat, sed potius statim recurrat ad Deum. quòd si nisi violento modo Deus ad se nos retrahere non potest, saltem sequamur hac in parte Ionam, quemadmodum suo loco videbimus. Sequitur:

6 *Et accessit ad eum Magister funis, & dixit ei, Quid tibi sopite? surge clama ad Deum tuum, si fortè serenum se exhibeat Deus nobis*, alij vertunt, cogitet de nobis, vel gratificetur nobis, *& non pereamus.*

Hîc narrat Ionas se fuisse castigatum à nauclero, vel magistro nauis, quòd solus dormiret, quum alij omnes essent anxij, & trepidi: *Quid tibi sopite?* neque enim dubiũ est, quin probrosè obiiciat nauclerus Ionæ somnolentiam. Obiurgat autem quòd ferè careat omni sensu, & memoria: *Quid tibi sopite? inquit*: quum videas alios omnes horrore percelli, quomodo potes dormire? nónne hoc est præter naturam? *Surge* ergo *& inuoca Deum tuum.* Videmus vbi nulla est certa fidei regula permitti vulgò licentiã, vt quisque huc vel illuc declinet. Vnde fit, vt nauclerus dicat Ionæ, *Inuoca Deum tuum*: nõ cogat ipsum ad certã regulam? nempe quia hoc fuit vsitatum omnibus seculis, vt contenti essent homines generali aliqua apprehensione: quisque autem deinde pro suo arbitrio proprium Deũ fingeret. neque enim sicuti dixi, aliter potest fieri, vbi nõ retinẽtur homines aliquo sancto vinculo. Consentiunt omnes in hoc principiũ, esse aliquem Deum: deinde non esse fingendum idolũ aliquod mortuũ, sed mundum regi Dei prouidentia & virtute: salutem etiam ab ipso esse petendam : hoc receptum est communi omnium consensu: sed vbi ventum est ad species ipsas, tũc quisque euanescit: quomodo quærendus sit Deus nesciunt. Ergo quisque hîc arripit licentiam : Ego Dei placandi causa hoc tentabo : hæc erit mihi ratio captandi fauoris : Dominus hoc obsequium gratum habebit: ita expiabitur omnis mea iniquitas, vt apud Deum gratiam consequar. Sic ergo singuli vias flexuosas sibi confingunt, vt ad Deum perueniant. deinde quisque sibi peculiarem deum fabricat. Ergo nulla erit firmitas, vel constantia in hominibus, nisi inter se cohæreant aliquo vinculo, nempe, vt certa sit regula pietatis, ita vt non vacillent homines, neque disputẽt quid bonũ sit factu, sed statuant, ac certò persuasi sint esse vnũ Deũ, agnoscant etiam quisnam sit ille Deus: deinde teneant rationem quomodo quærendus sit. Colligimus ergo ex hoc loco in fictitiis religionibus esse horribilem licentiam, & quicunque proprio sensu feruntur demergi in labyrinthum, ita vt nihil quàm se frustra fatigent ac macerent homines, vbi Deum quærunt, nec viam tenẽt. Cursitant enim strenuè, sed magis ac magis à Deo recedunt. quòd autem etiam tunc concipiant animis suis aliquem Deũ & consentiant in aliquod principium, satis patet ex secundo membro versus, vbi dicit, *Si fortè Deus nobis propitius sit.* Hîc nauclerus non restringit sermonem suum ad Deum Ionæ, sed loquitur simpliciter de vno Deo. vtcunque enim diffidiis suis mundus laceret Deum, vt tunc Ionas diuersum ab aliis Deum colebat, erat denique propè innumera turba deorũ inter vectores: tamen dicit nauclerus, *Si Dominus fortè.* Iam ergo agnoscit summũ aliquem Deum, vtcunque singuli habeant proprios deos. Proinde videmus verissimum esse quod dixi, semper fuisse aliquod generale principium receptum omnium cõsensu, quòd scilicet Dei prouidentia regatur mundus: deinde quòd vita & salus hominum sit in eius manu. sed quia nimis à Deo remoti sunt, deinde non modò tardè reptant, sed magis proni tendunt ad terrã, quàm ad cælum aspirent: lubrici etiam sunt, sempérque vacillant, ideo quærunt deos sibi propinquos, vbi non inueniunt etiam fabricare audent. Quum dicit, *Si fortè*, iam alibi vidimus hac locutione vti Spiritum sanctum: quanuis nulla sit dubitatio, sed notatur sola difficultas: hîc tamen probabile est nauclerum fuisse, vt solent profani homines, perplexũ & dubium, & nihil certò potuisse statuere de auxilio Dei. quũ ergo ita animi penderet, iam dicit tentanda esse quælibet remedia. Et hîc quasi in speculo cernere licet quàm misera sit eorum omnium conditio, qui Deum certa fide non inuocant: clamant quidem ad Deum, quia naturæ sensus huc illos impellit: sed nesciunt an quidquã proficiant suis clamoribus. Iterant sua vota, sed nesciunt an effluant in aere, an verò ad Deum perueniant. Nauclerus ita ambiguum sibi fuisse animũ declarat: *Si fortè* Deus sit nobis *propitius, tu etiam inuoca Deum tuum.* Si certò fuisset persuasus se clamare ad verũ Deum, certè non expertus fuisset hoc dubium remediũ: ne quid tamen intactum maneat, hortatur Ionam, vt si quem habeat Deum, etiam ipsum inuocet. Videmus ergo miros esse circuitus, vbi nõ tenemus rectã viã. Centies potius homines discurrent per terram & cælum, quàm ad Deũ accedant, nisi vbi Verbũ prælucet. Quare? nam vbi viam tentauerunt, iam abstrahit eos phreneticus impetus in diuersam partẽ, feruntur huc & illuc: Fortè hoc mihi erit vtile, quia hac non successit, alia aggrediar via. Deus ergo ita vlciscitur omnes incredulos, qui nõ obtẽperant verbo eius, quia viam rectam non tenent. Ostendit verò quanta vęsania sit, vbi homines frænũ laxant suis mentibus, & nõ possunt se subiicere doctrinæ cęlesti. Quantũ ad verbũ attinet, dixi interpretes aliter vertere hunc locũ. Nam alij dicũt, Si fortè Deus cogitet de nobis: alij, si fortè nobis gratificetur.

שׁעי propriè est splendere. Iam quum hîc ponatur in coniugatione Hithpael, est seipsum serenum reddere. Est autem hæc satis vulgata metaphora in Scripturis, quòd obnubilassit vel obscura Dei facies, vbi non est nobis propitius. Rursum ergo Deus faciem suam illustrat, & nobis serenus apparet, vbi reipsa ostēdit se esse beneuolum. Quum igitur optimè conueniat hæc locutio, miror cur alienas interpretationes alij quærāt. Postea addit, *Ne pereamus*. Hîc nauclerus satis declarat se sentire vitam hominis positam esse in Dei arbitrio, quia statuit pereundum esse nisi Dominus succurrat. Ergo hæc conceptio vel πρόληψις, hoc est, anticipatio impressa est omnium mentibus: Deo irato vel aduerso, nos esse miseros, & propinquum interitum nobis instare. Altera etiam πρόληψις, obtinet in cordibus hominum, quòd scilicet simulac Dominus nos respexerit, statim eius fauor & beneuolētia salutem nobis affert. Hîc Spiritus S. non loquitur, sed homo profanus, deinde scimus qualis sit nautarum impietas: impulsu tamen naturæ hoc pronuntiat, & nulla est hîc fictio. Deus enim, quemadmodum iā dixi, extorquet in necessitate aliquā confessionem incredulis, à qua libenter subterfugerēt. Nunc quæ excusatio nobis speranda est, si putamus salutem nostram in manu nostra esse? si non pendemus toti à Deo? si ipsum etiam negligimus in rebus prosperis, acsi possemus citra eius opem salui esse? Ergo expendi hæc verba debent quum dicit nauta: *Si fortè serena appareat Dei facies nobis, & non pereamus*. Sequitur nunc:

7 *Et dixit vir*, hoc est, quisque, *ad socium suum, Venite & iaciamus sortes, vt sciamus ob quam causam malum hoc nobis: & iecerunt sortes, & cecidit sors super Ionam.*

Hoc etiam non temere inserit Ionas, quòd scilicet consultauerint inter se vectores de iacienda sorte. nam hinc colligimus non fuisse vulgarem tempestatem. Apparuit igitur aliquod signum iræ Dei. Nam si ventus aliquis exurgat, hoc quia sæpe contingit, non videbitur adeò mirum: si sequatur tempestas, est etiam res satis vsitata. oportuit igitur esse aliquid grauius quod incuteret formidinem mentibus hominum, vt scirent Deum adesse vindicem: quemadmodum scimus etiam hoc fuisse vulgare inter homines profanos, vt non apprehēderent vltionem Dei, nisi in rebus extremis: sed quum Deus insolitis modis pœnas de sceleribus exigit, tunc homines incipiunt agnoscere illam Dei vindictam. Hoc idem nunc testatur Ionas. *Dixerunt* ergo *quisque ad socium suum, Venite iaciamus sortes.* An fuit hoc quotidianum, vt sortes iacerent quoties acciderat aliqua tempestas? Minimè. Non dubium est quin confugerint ad hoc remedium, quia sciebant Deum non absque maxima & grauissima causa excitasse tempestatem illam. hoc vnum est. Ego non possum reliqua nunc persequi. differam igitur in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc agitamur inter tam multas iactationes, vt tamen trāquillis animis recumbere discamus in gratiam tuam & promissionē, qua testatus es te nobis semper fore propinquum, neque expectemus donec violenta manu nos ad te trahas, sed potius semper attenti simus ad tuam prouidentiam: sciamus vitam nostram non modò ex filo pendere, sed instar fumi esse euanidam, nisi quatenus ipse eam tueris, vt ita recumbamus toti in virtutem tuam: etiam in rebus lætis ac tranquillis sic te inuocemus, vt freti tua protectione securi degamus, & simul interea soliciti etiam simus, ne obrepat nobis torpor, qui abstrahat mentes nostras & affectus à meditatione cælestis vitæ, sed potius solicitè, manè & vesperi, & singulis momentis sic te quæramus, vt tota vita progrediamur ad metam, quam nobis proponis, donec tādem perueniamus in regnum illud cæleste, quod nobis Christus Filius tuus sanguine suo peperit, Amen.

DIximus hesterna lectione fuisse hoc signum extremi metus, quòd nautæ & reliqui sortes iecerunt, quia hoc fieri non solet, nisi vbi homines vident se ratione & consilio destitui. Sed hoc simul notandum est, quòd sortes iaciunt, proficisci ab errore: quia non agnoscunt, si Dominus velit de singulis pœnam sumere, se etiam grauiore pœna esse dignos. neque enim conferrent culpam in vnum hominem, si quisque probè reputaret quid sit promeritus coram Deo. Si nunc contingat aliqua calamitas, officium cuiusque est, se ac vitam suam examinare coram Deo: ita fiet, vt à primo ad vltimū fateantur omnes se sustinere iustum iudicium. Sed dum omnes simul inquirunt quisnam sit reus coram Deo, ita se exonerant quasi essent innoxij. Atque hic morbus etiam hodie grassatur in mundo, quòd scilicet libenter quisque in alios culpam reiicit, & volunt omnes videri insontes coram Deo: non quòd possint abolere omnem reatum, sed quia extenuant singuli peccata sua, acsi iure non posset Deus tam rigidè ipsos persequi. Exempli gratia: Si quis sentiat multis modis se fuisse lapsum, fatebitur quidem vno verbo se esse peccatorem. sed siquis enumeret ac producat in medium singula eius peccata, dicet, Hoc est leue delictum, hoc est veniale, & Dominus non ita summo iure agit nobiscum, vt velit nos statim ad vltimum suppliciū trahere. Si leuiter deliquimus, hoc statim cuique venit in buccam. Sic egerunt nautæ, de quibus nunc loquitur

quitur Ionas,si quis rogasset an essent prorsus extra culpam,confessus fuisset quisque se coram Deo esse peccatorem:sed interea iaciunt sortes,acsi vnus tantùm obnoxius esset iudicio Dei.Quare?neque enim existimant peccata sua mereri tam graue supplicium. Vtcunque ergo deliquerint,& hoc verè sentiant ac coniuncti sint,tamen non tanti faciunt sua peccata,vt existiment se tale quicquam esse promeritos. Hæc ratio est igitur cur descendant ad sortem,quia quisque videtur sibi fore immunis,vbi ad examen illud ventum fuerit. Hic ergo locus ostendit,quod etiam communi experientia plus satis notum est,homines quamuis intelligant se reos esse coram Deo, tamen extenuare peccata sua & promittere sibi veniam,quasi possent cum Deo pacisci, vt ille non ageret cum ipsis summo iure, sed indulgenter eos tractaret.hinc ergo spes impunitatis,quòd ex grauissimis peccatis facimus leuia delicta.Sic videmus in Papatu excogitatos fuisse varios modos,quibus sese absoluerent coram Deo,& abstergerent suas maculas:Aspersio aquæ benedictę delet omnia fere peccata, nisi quis vel adulter sit,aut homicida,aut veneficus, aut decies periurus,non putat se reum esse vllius criminis.Ergo piacula quibus vtuntur,valere putant ad obliterandas omnes iniquitates.Vnde hic error?nempe quia æstimant Deum ex proprio suo ingenio, & sua peccata non putant Deo tantopere esse abominationi.sed hoc non est nouum. Videmus enim quid iam contigerit Ionæ tempore:& ex profanis etiam historiis colligere licet,hunc errorem passim tunc occupasse omnium animos,habebant quotidiana piacula,quemadmodum Papistæ habent suas missas,habent suas peregrinationes, habent suas aspersiones aquæ benedictæ,& similes nugas.sed quemadmodum in Papatu sunt casus reseruati,ita etiam siquis vel patrem vel matrem occiderat,si quis perpetrauerat incestum, ille opus habebat extraordinario piaculo:& si quis erat famosæ virtutis in terra,illum adhibebant vt quærerent nouum piaculi genus.huius erroris exemplum hîc proponitur nobis,quum dicunt, *Iaciamus sortes*.Nisi enim putarent vnũ esse reum,non plures, quisque conferret sua peccata in medium,& postea agnosceret tantam esse congeriem,quæ repleret cælum & terram : sed hoc non faciunt.Oportet vnum hominem hîc esse sceleratum:nemo autem vult prodire in medium cum hoc elogio: ergo sortes iaciunt. Nunc quæritur an fuerit hæc legitima ratiò veritatis inquirendæ:quum nescirent cuius culpa exorta esset tempestas,an fas fuerit ad sortes confugere. Quidam nimis fuerunt superstitiosi in damnandis sortibus,quia præcisè dixerunt omnes sortes esse nefarias : hinc nomen inditum fuit sortilegis: & sortilegos putarunt nihil à Magis & incantatoribus differre.hoc ex errore natum est,quia scimus permissum aliquando fuisse iacere sortem.Et Solomon certè tanquam de politico ordine loquitur,quum dicit in sinum coniici sortes,exitus autem esse à Iehoua. Solomon non loquitur Pro.16.33.
illic de artibus magicis,sed dicit quum sortes mittuntur,non exire fortuitò,sed Dei prouidentia.Quum etiam Matthias subrogatus est in locum Iudę,sorte hoc factum est.An Apo- Act.1.26.
stoli temere vsi sunt ratione illa? Atqui præfuit Spiritus sanctus electioni. non dubium igitur est,quin sortem illam Deus approbauerit.Sicuti etiam quum Iosue sortitus est, quia Iosu.7.14.
incognita erat causa iræ Dei:& tamen satis constabat Deum infensum esse populo suo. Iosue perplexus in re obscura sortitur : & ita Acham producitur in medium cum suo sacrilegio.Sortem illam nemo damnare audebit.ergo satis liquet quod dixi,superstitiosos fuisse qui sine exceptione aliqua damnarunt sortes quaslibet.sed tenendum simul est,non vtendũ esse promiscuè sortibus.Est pars ordinis politici:si aliqua hæreditas sit communis, vbi fit partitio,licebit illic sortes iacere:quia non est vel huius vel illius eligere, quisque ergo sumet partem quæ sorte contigerit.Sic etiam sortiri licet de prouinciis,vbi homines mittuntur aliquò:& si partiuntur inter se operas,ne qua sit æmulatio,vbi quisque volet ad se partem aliquam trahere,illic sors dirimet omnes lites.Tale sortiẽdi genus est tam verbo Dei, quàm legibus permissum.Sed si quis sortiri velit sine ratione aliqua, ille iam erit superstitiosus,& non multum differet vel à mago,vel incantatore. Exempli gratia, si quis velit iter suscipere,vel quidpiam aliud aggredi,si proiiciat in pileum duas sortes, albam & nigrã, Ego videbo an hodie prospera sit hæc profectio,illud est diabolicum:quemadmodum Satan talibus præstigiis deludit miseros homines. Ergo siquis sine ratione velit sortiri, hoc, quemadmodum iam dixi,excusatione omni caret.Sed quantum attinet ad altas sortes,qualis fuit ista,de qua nunc agimus,non debet trahi in exemplum quod alicubi refertur. Nam si Iosue sortitus est,vt in lucem proferret qua de causa iratus esset Deus populo suo,non licebit hoc factum imitari:quia non dubium est,quin Iosue peculiari aliquo instinctu admonitus fuerit,vt sortem iaceret. Sic etiam quum Saul sortitus est, & deprehensus tunc fuit 1Sa.14.40
filius Ionathan,quia mel gustauerat.hoc fuit particulare exemplum.Idem etiam de hac sorte dicendum erit.nam quia trepidant nautæ, nec reperiunt qua de causa contigerit tempestas,impendet autem metus naufragii,confugiunt ad sortem. Si velimus hoc quotidie imitari,certè tanta licentia non placebit Deo,neque etiam conueniet verbo eius. Itaque tenendum est,fuisse peculiares quosdam instinctus, vbi serui Dei vsi fuerunt sorte in rebus dubiis & extremis. Hoc ergo breuiter sit responsum ad illam quæstionem, an liceret nautis sortiri, vt deprehenderent ob cuius crimen ita periclitabantur. Iam venio ad reliqua.

8 *Et dixerunt ei, Narra nunc nobis quare malum hoc nobis contigerit, quodnam opus tuum, & vnde venias, quæ sit patria tua, & ex quo populo sis.*

9 *Et dixit ad eos, Hebræus ego sum, & Iehouam Deum cælorum ego timeo, qui fecit mare & aridam.*

10 *Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ei, Quare hoc fecisti? quia noue rant viri quòd à facie Iehouæ ipse fugeret, nam ipsis narrauerat.*

Postquam sors cecidit super Ionã, non dubitant quin ille obnoxius sit quasi centies conuictus esset. Quorsum enim sortes proiicerẽt, nisi hoc illis esset persuasum, posse dirimi hoc modo quicquid est dubitationis, & quicquid latet posse in lucem proferri. Quia ergo principium hoc infixum est eorum animis, posse elici veritatem, & quodammodo erui ex tenebris iacta sorte, ideo iam inquirunt ex Iona quid fecerit. Nã hoc sumunt pro confesso, quod sustineant tempestatẽ omnes eius culpa: deinde quòd promeritus sit detestabili aliquo scelere talem vindictam Dei. Videmus ergo sortes iecisse, quia hoc apud se statuebant, nõ posse aliter deprehendi crimen cuius causa patiebantur: deinde gubernari sortes occulto Dei iudicio. Nam quomodo posset ex sorte iudicium certum fieri, nisi Deus dirigeret suo consilio, & moderaretur quod videtur maximè esse fortuitum? hæc igitur principia quodammodo certa erant apud homines profanos quòd Deus eruat veritatem & proferat in medium: deinde quòd præsideat etiam sortibus, vtcunque putentur fortuitæ. Hæc ratio est, cur nunc interrogent *quid fecerit Ionas. Narra* igitur *nobis quare malum hoc nobis contigerit, quódnam sit opus tuum.* Hîc per opus non intelligo crimen, sed potiùs genus vitæ, vel statũ viuendi, vt loquũtur. Quærunt igitur quibus in rebus hactenus versatus sit Ionas, & quam sequutus sit vitæ rationẽ. Nam postea sequitur, *Dic etiam nobis vnde venias, quæ sit patria tua,* ex quo sis populo. Non dubium est, quin sciscitati fuerint ordine de singulis: sed Ionas hîc breuiter cõmemorat rerum capita. Iam venio ad responsum eius *Dixit* ergo *ad eos, Hebræus sum, & Iehouam Deum cælorum timeo, qui mare & aridã creauit.* Videtur hîc Ionas adhuc tergiuersari, imò crimen à se depellere. nam profitetur se esse cultorem veri Dei. Quis non diceret hîc velle elabi subterfugio, dum opponit pietatem suam, qua obtegat crimen illud, de quo prius dictum fuit? Sed hîc non omnia referũtur primo versu, quia paulò pòst sequitur nautas sciuisse de fuga Ionæ: & quòd non fuerat obsequutus Dei vocationi & mandato, sciuerant illo narrante. Non dubium est igitur, quin Ionas ingenuè confessus sit suam culpam, tametsi hoc non referat. Sed scimus hanc loquendi formam satis tritam esse Hebræis, vt posterius adiungant quod prius dicendum fuerat: & Grãmatici etiam illud vocant ὕστερον πρότερον, vbi aliquid tacetur suo loco, deinde subiicitur explicationis causa. Quũ ergo dicit Ionas *se Hebræum esse, & cultorem veri Dei,* hoc potius ad culpam, vel crimen aggrauandũ spectat: quàm ad prætextum excusationis. Si enim dixisset simpliciter se malè sibi esse consciũ, quia non obediuerat Deo, non fuisset tam atrox crimen. Sed vbi præfatur verum Deum cæli & terræ opificem sibi fuisse cognitum, Deũ Israelis, qui se patefecit data Lege, & promulgata: quum ergo ita præfatur Ionas, hîc tollit sibi omnes colores ignorãtiæ vel erroris. Educatus in Lege fuerat, & à puero didicerat quísnam sit verus Deus. Non potuit igitur errore labi, deinde non colebat fictitios deos, vt reliqui homines: erat Israelita. Quum ergo imbutus esset vera pietate, fuit atrocius crimen, vbi à Deo ipso defecit, vbi spreuit eius mandatũ, & quasi iugum excussit, & fuit fugitiuus. Nũc ergo tenemus qua de causa Ionas hîc se Hebræum vocet, ac testetur se esse cultorem veri Dei. Primò quum dicit se Hebræum, discernit à Gentium idolis Deum Abrahæ. Nam in illis omnibus locis satis nota erat religio electi populi, quanuis omnium consensu reprobaretur: sciebant tamen & Cilices, & omnes Asiatici homines & Græci etiam, deinde ab altera parte Syri, quid Israelitæ iactarent, nempe Deum verum apparuisse patri suo Abrahæ: deinde pepigisse cum eo fœdus gratuitum: deinde Legem dedisse per manum Mosis: hoc satis fama vulgatum erat. Ideo nunc Ionas dicit se esse Hebræum: acsi diceret, sibi negotium esse non cum aliquo fictitio deo, sed cum Deo Abrahæ, qui olim iam apparuerat sanctis Patribus: deinde qui reddiderat æternum testimonium suæ voluntatis per Mosen. Videmus ergo emphaticè hoc poni quòd *sit Hebræus.* Deinde adiungit, *Ego Iehouam timeo Deum cælorum.* Per verbum Timendi intelligitur cultus: Neque enim hîc accipitur quemadmodum sæpe aliàs, imò in significatione propria: sed transfertur timor ad cultum: Ego, inquit, non sum deditus superstitionibus variis: sed edoctus fui in vera pietate: Deus se mihi patefecit à prima pueritia. Ego igitur non colo aliquod idolum, sicuti omnes ferè populi fabricãt sibi deos, sed ego colo Deum creatorem cæli & terræ. vocat *Deum cælorũ,* hoc est, qui solus in cælis habitat, quũ alii existiment cælum refertum esse magna deorum turba, hîc Ionas opponit vnicũ Deum: acsi diceret, Fingite pro vestro arbitrio innumeros deos, vnus tamẽ est, qui imperium summum obtinet in cælis, ille etiam est, *qui fecit mare, & aridam.* Iã ergo tenemus quid sibi velit Ionas his verbis, nempe hîc ostendit, non esse mirum, si tam grauiter ipsum persequatur

Deus,

Deus, quia non leue aliquod delictum perpetrauerit, *sed exitiale crimen*. Nunc videmus quantum profecerit Ionas, vbi Dominus rigidè ipsum tractare cœpit. Nam vt erat sopitus, imò stupidus in suo peccato, nunquam resipuisset nisi tam violento hoc remedio. Cæterùm, vbi Dominus sua seueritate eum expergefecit, iam non modò fatetur se reum esse, vel defunctoriè culpam agnoscit, sed videmus vt libenter etiam apud profanos homines testetur se hominem esse sceleratum, qui scilicet defecerit à vero Deo, in cuius cultu fuerat tam probè institutus. Hic est fructus veræ pœnitentiæ: & hic etiam est fructus castigationis, quam Deus illi inflixerat. Ergo si velimus nostram pœnitentiam Deo probare ne tergiuersemur, quemadmodum vt plurimum fieri solet neque etiam extenuemus peccata nostra, sed libera confessione testemur coram toto mundo quid simus promeriti. Postea sequitur, viros illos timuisse timore magno, & dixisse, *Quare hoc fecisti? sciebant enim quòd fugeret à facie Iehouæ, quia ipse narrauerat.* Hoc etiam pondere non caret, *nautas timuisse timore magno.* Nã significat Ionas fuisse sermone suo non modò commotos, sed etiam perterritos, ita vt gloriam tribuerent vero Deo. Scimus enim vt superstitiosi homines ferè ludant cum suis idolis. Concipiunt quidem sæpe miros terrores, sed postea faciunt sibi blanditias, & deliniunt quodammodo animos suos, ita vt possint placidè & suauiter ridere in suis deliciis. Quòd ergo hîc dicit Ionas *illos timuisse timore magno*, significat fuisse ita vulneratos, vt seriò intelligerent Deum Israelis esse iustum iudicem: deinde non esse, qualem fingebant reliquæ gentes: sed esse armatum horrendis exemplis quoties vellet sumere vindictam. Videmus ergo quid intelligat Ionas, quum de timore magno loquitur. Quanquam vtrunque notandum est, quòd timuerint, nempe quia colligere promptum fuit ex Prophetæ verbis, Deum Israelis vnicum esse cæli & terræ opificem: deinde quod de timore magno sequitur, hoc referri debet, quemadmodum iam dixi, ad seriam formidinem, quum omnis metus statim euanescat incredulis. Quod autem obiurgant nautæ & reliqui vectores Ioná, hîc Dominus mercedem, quam meritus est ei rependit. Fugerat à facie Dei: hoc modo quemadmodum diximus, abrogauerat Deo summum imperium. Nam qualis est Dei autoritas, si quisque nostrum eius mandata respuat, & fugiat ab eius conspectu? Quum ergo Ionas vellet Deum subterfugere, hîc subiicitur hominibus: adsunt profani homines, imò barbari, qui castigant eius peccatum, qui sunt censores ac iudices ipsius. Idem etiam videmus sæpe contingere. Nam qui sponte non obtemperant Deo & verbo eius, postea sese proiiciunt in multa flagitia, & turpitudo eorum conspicitur vulgò. Quia ergo non possunt ferre Deum magistrũ ac doctorem, coguntur ferre innumeros censores: notantur enim vulgi probris, monstrantur vbique digito, tãdem trahuntur ad patibulum, & carnifex est summus eorum magister. Idem videmus in Iona: sicuti quum nauclerus etiam prius castigauit eius torporem, quum dicebat, Tu saltem inuoca Deum tuum: quid tibi vis, sopite? tu hîc iaces similis trunco: & interea vides nos esse perplexos in vltimo discrimine. Quum ergo nauclerus tam duriter inuectus est prius in Ioná, & rursus omnes vno ore eum castigant, certè videmus eum subiici omnium iudiciis, quia voluit Deo imperium suum detrahere. Si quãdo igitur idem nobis contingat, vt subiiciat nos Deus opprobriis hominum vbi volumus eius iudicium subterfugere, ne miremur. Sed quemadmodum Ionas hîc placidè respondet, neque obstrepit, neque recalcitrat, ita etiam tandem vero spiritu mansuetudinis agnoscat quisque nostrum sua peccata, vbi coarguuntur, etiamsi pueri sint nostri iudices, vel contemptissimus quisque ex plebe in nos insurgat, feramus hoc patienter: & sciamus hoc censorũ genus nobis contingere Dei prouidentia. Iam sequitur,

11 *Et dixerunt ad eum, Quid faciemus tibi vt resideat mare à nobis? quia mare ibat*, id est commouebatur, *& erat tempestuosum.*

12 *Et dixit illis, Tollite me: & proiicite me in mare, & residebit mare à vobis, quia noui ego quòd propter me tempestas magna hæc contigerit super vos*, hoc est, sit super vos.

Quòd consilium capiunt nautæ ex Iona, hinc apparet fuisse aliqua reuerentia tactos, vt non audeant ipsum attingere. Videmus ergo quantum ferè vnico momento profecerint, quum parcunt homini Israelitæ, quia in illo populo agnoscunt verum Deum coli cæli & terræ summum Regem. Nam proculdubio obstitit hic timor, ne statim Ionam in mare proiicerent. Quum enim certum esset, eius culpa Deum omnibus irasci, cur non illo piaculo se liberarent? Quòd ergo morantur in tanto discrimine, & non audent statim arripere Ionam, hinc certè apparet, fuisse retentos illa, quam dixi, Dei reuerentia. Ergo sciscitantur quid sit factu opus. *Quid* igitur *facturi sumus tibi, vt resideat mare à nobis? nam mare ibat*, inquit. Per verbum Eundi intelligit Ionas mare fuisse inquietum. Dicitur enim quum mare compositum est, quiescere, vbi autem est turbulentum, tunc habet varios motus & iactationes. *Mare* igitur *ibat: deinde erat tempestuosum.* Videmus ergo Deũ non fuisse contentum ignominia Ionæ, sed vlterius voluisse persequi eius crimen. Oportuit igitur

Ionam ad supplicium trahi, quod meritus erat, tametsi postea mirabiliter liberatus fuit à morte, vt videbimus suo loco. Respondet igitur Ionas, *Tollite me, & proijcite in mare, & residebit à vobis.* Quæritur an Ionas sponte se offerre debuerit ad mortem. videtur enim hoc signum esse desperationis. Potuit quidem se permittere eorum arbitrio: sed hîc quasi eos extimulat. *Proijcite me in mare,* inquit: neque enim aliter Deum placabitis, quàm mea pœna. Videtur similis homini desperato, quum vltrò ad mortem ita pergit. Sed haud dubiè agnouit Ionas se ad pœnam postulari diuinitus. Incertum est an spem salutis tunc conceperit, hoc est, an præsenti fiducia recubuerit in gratiam Dei: sed quicquid sit, tamen colligere licet, ipsum prodire ad mortem, quia intelligat, ac certò persuasus sit, se quodammodo aperta voce Dei citari. Et ita non dubium est, quin patienter subeat iudicium, quod Dominus cōtra eum tulit. *Tollite* igitur *me, & proijcite in mare.* Postea, *Mare à vobis residebit.* Hîc Ionas non tantùm pronuntiat Deum posse placari morte sua, quoniam sors super eum ceciderit, sed aliunde agnoscit mortem suam sufficere posse loco piaculi, vt tempestas resideat. Et ideo etiam sequitur ratio, *Noui,* inquit, *quòd propter me magna hæc tempestas sit super vos.* Quum se nouisse dicit, non potest hoc referri ad sortem. erat enim cōmunis hæc omnium notitia. Sed Ionas hîc tanquam prophetico spiritu loquitur. Et non dubium est, quin confirmet quod prius iam attigi, nempe Deum Israelis esse summum & vnicum Regem cęli & terræ. Hæc igitur certitudo notitiæ, de qua Ionas loquitur, debet referri ad eius conscientiam, deinde ad doctrinam pietatis, qua imbutus erat. Iam verò possumus colligere ex his verbis vtilissimam doctrinam, quòd scilicet Ionas hîc cum Deo non expostulat, neque contumaciter fremit, quòd Deus tam seuerè ipsum puniat. Nam sustinet libenter & reatum & pœnam, quemadmodum prius quum dicebat, Ego cultor sum veri Dei. Quomodo fatetur verum Deum, cuius summum rigorem tunc experiebatur? Sed videmus Ionam fuisse ita subactum, vt non desineret tamen iustum honorem tribuere Deo: quanuis interitus esset ante eius oculos, quáuis ira Dei arderet, videmus tamen vt Deo, quemadmodum diximus, tribuat honorem suum. Ita idem repetitur hoc loco: *Ecce,* inquit, *noui quod propter me tempestas hæc magna contigerit.* Deo certè non obmurmurat, qui in se recipit totam culpam. Hęc igitur vera est pœnitentiæ confessio, vbi Deum agnoscimus, & testamur etiam libēter apud homines iustum esse, etiamsi atrociter pro carnis nostræ sensu in nos sæuiat. Vbi tamen tribuimus ei laudem iustitiæ, tunc verè ostendimus nostram pœnitentiam. Nisi enim ad hanc humilitatem cogat nos ira Dei, semper pleni erimus amaritudine: & vtcunque obmutescamus ad tempus, cor tamen nostrum erit contumax & rebelle. Ergo hæc humilitas semper pœnitentiam sequitur, dum scilicet peccator se prosternit coram Deo, & sustinet libenter suum peccatum, neque subterfugiis elabi conatur. Et non mirum est, si Ionas eò vsque se demiserit. Videmus enim idem etiam nautas fecisse, quum dicunt iaciendam esse sortem, addunt etiam simul, Venite & iaciamus sortes, vt sciamus cur malum hoc contigerit nobis. Non trahunt Deum in sortem, sed statuunt eum iudicem: & hoc modo agnoscūt se iustam pœnam dare. Et tamen quisque putat se esse innoxium. nam vtcunque eos morderet conscientia, tamen nemo putabat se reum esse tanti sceleris vt subiret vindictam Dei. Quū ergo nautæ putarent se immunes esse à scelere, tamen non ideo litigarunt cum Deo, sed passi sunt esse iudicem supra omnes. Quum ergo inter hos modestiæ fines se continuerint homines tam barbari, non mirum est, si Ionas, præsertim vbi expergefactus fuit, & cœpit sentire suam culpam, & seriò etiam retentus fuit Dei manu, non mirum est, si tunc confessus est se obnoxium esse Deo, & iure dare tam grauem & atrocem pœnam. Hoc igitur notandū est quum dicit se scire, quòd sua causa contigerit hæc tempestas illis, vel quòd mare ita tempestuosum sit aduersus omnes. Reliqua differemus in diem crastinum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando quotidie nos solicitas ad pœnitentiam, & quisque etiã nostrum pungitur conscientia suorum scelerum: da inquã, ne obtorpescamus in malis nostris, vel inanibus blanditiis nos ludamus, sed potius quisque nostrũ sedulò vitã suã examinet: deinde vt vno ore & corde fateamur nos omnes esse reos non leuis culpæ duntaxat, sed æternæ mortis: nec aliud remediũ nobis restare, quàm immẽsam tuã misericordiã, & ita etiam quæramus, vt amplectamur gratiam illam, quæ semel omnibus oblata est à Filio tuo, & quotidie per eius Euangeliũ offertur, vt freti illo mediatore non desinamus bene sperare etiam inter mille mortes, donec colligamur in beatam illam vitam, quæ nobis parta est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

13 *Et quærebant,* vel moliebantur, propriè est fodiebant, *viri vt reducerent nauem, & non poterant: quia mare ibat, & turbulentum erat super eos.*

14 *Et clamarunt ad Iehouam, & dixerunt, Obsecro, Iehoua, ne quæso pereamus propter*

propter animam viri huius, & ne des super nos, hoc est, ne ponas, *sanguinem innocentem: quia tu Iehoua, sicut placitum tibi est, fecisti.*

Hic versus ostendit nautas & reliquos tunc magis ad misericordiam flexos fuisse, quum viderent sanctum Dei Prophetam libenter subire pœnam quam meritus fuerat. Ergo dum se obnoxium esse fatetur, neque supplicium recusat, hinc fit, vt cupiant parcere vitæ eius, qui tamen erant profani homines, deinde maxima ex parte barbari. Et quum quisque præsenti periculo posset esse quasi attonitus, hoc magis amplificat miraculum, quòd tamen respectum habeant vitæ eius, qui solus erat in culpa, & qui iam hoc liberè confessus fuerat. Sed Dominus ita flexit eorum animos, vt nunc clarius nobis pateat quàm graue sit crimen refugere vocationem Dei, & non simpliciter morem gerere eius mandato, quemadmodũ antehac diximus. Putant multi hoc leue delictum esse, & sibi facilè indulgent: sed non est in arbitrio hominum appendere peccata: hæc est trutina fallax, quum homines æstimant ex proprio sensu sua peccata. Ergo discamus tribuere Deo honorem suum, vt solus sit iudex, & emineat super nos, & statuat quàm graue aut leue sit vnumquodque peccatum. Cæterùm nisi homines sponte seipsos ineptis blanditiis fallerent, certè sensus communis hoc dictat, non leue delictum esse vbi refugimus Dei imperium: nam sicuti diximus, hoc modo abrogant Deo homines imperium. Quid autem restat Deo vbi non gubernat homines quos condidit, & quos sustinet virtute sua? Voluit igitur Dominus hîc ostendere, non posse placari aliter iram suam, quàm si Ionas in mari demersus esset: quanquam altius respexit, vt postea videbimus. Sed hoc interea notatu dignum est, quòd Dominus voluit in persona Ionæ statuere exemplum. Vnde nunc omnes agnoscant non esse ludendum cum ipso: sed simulatque aliquid præcepit obtemperandum esse. Verbum quo vtitur Propheta, interpretes variè exponunt, חתר propriè est fodere: ideo quidam putant metaphoricam esse locutionem, quia remiges videntur mare fodere: & non malè quadraret hic sensus. Alii lõgius trahunt metaphoram, quòd scilicet scrutati sunt vel quæsierũt rationes nautæ, quibus possent nauem appellere in terram: sed altera metaphora sicuti minus remota est, magis placet. Latini hoc vocant Moliri, quum scilicet non leuiter tantùm remiges scalmos suos impingunt, sed quum vtuntur maiore conatu. Moliebantur ergo nautæ *vt nauem reducerent*. Sed quo consilio? nempe vt parcerent vitæ hominis, qui iam confessus fuerat se reum esse coram Deo, & sua culpa commotam fuisse illam procellam quæ minitabatur omnibus naufragium. Dicit autem *non potuisse, quia mare turbulentum erat*, sicuti iam hesterna lectione vidimus. Nunc venio ad sequentem versum. *Clamarunt*, inquit, *ad Iehouam, & dixerunt, Obsecro, Iehoua, ne quæso pereamus propter animam viri huius, & ne des*, hoc est, ne reiicias, *super nos sanguinẽ innoxium*. Nũc pleniùs exprimit Propheta cur tantopere conati sint nautæ redire in portum, vel appellere ad littus aliquod, quia scilicet iam persuasi erant Ionam esse cultorem veri Dei, neque id modò sed Prophetam: postquam narrauerat, quemadmodum vidimus, se fugere à conspectu Dei, quia formidauerat exequi mãdatum illud, de quo vidimus. Reuerẽtia igitur cõtinuit nautas, quũ scirent Ionam esse seruũ veri Dei. Videbant interea Ionam ob crimen vnum iam stare ad tribunal Dei, & postulari ad suppliciũ: hoc videbant: sed interea optassent seruare ipsum incolumẽ. Docet autem hic locus, natura hoc esse omnibus ingenitum, vt abhorreât à crudelitate. Nam vtcũque multi sint homines feri & sanguinarij, nõ possunt tamen exuere hunc sensum, quin effusio sanguinis humani sit detestabilis. Multi interea se obdurant, sed cauterio vruntur, neque possunt excutere horrorem illum, quin sentiant se abominabiles esse & Deo & hominibus dum ita effundunt sanguinẽ innoxium. Hinc fit, vt nautæ, qui alioqui vix guttam humanitatis retinent, supplices tamen confugiant ad Deum, vbi agitur de morte vnius hominis, & hîc dicunt אנה יהוה. Repetit ad confirmationem particulam, quæ ostendit nautas suppliciter deprecatos esse, ne Deus imputaret illis hoc crimen. Videmus ergo, etiamsi homines isti nunquam gustassent doctrinã legis, tamen naturaliter ita fuisse edoctos, vt scirent sanguinem humanum Deo charum & pretiosum esse. Iam quantum ad nos spectat, nõ modò debemus imitari hos nautas, sed longè superare. Neque enim tantùm vigere apud nos debet naturæ regula: sed audimus quid Deus iam olim pronuntiauerit ore suo, Quisquis fuderit sanguinem humanũ, fundetur sanguis eius. Et scimus etiam qua ratione Deus suscipiat vitam hominũ tuendam, nempe quia creati sunt ad eius imaginem. Ergo quisquis violenter insurgit cõtra homines, ille quãtum in se est, violat imaginem æterni Dei. Quum ita sit, nónne omnis violentia & crudelitas debet nobis duplici horrori esse? Interea etiam aliud colligere oportet ex hac doctrina. Ostendit enim Deus singulari testimonio, quàm paterno affectu nos prosequatur dum vitam nostram vult in fide sua esse & præsidio, & ostendit reipsa sibi nos curæ esse: quia pœnam ac vindictam sumpturus est si quis nos iniustè lædat. Videmus ergo vt hæc doctrina ab vna parte contineat nos sub fræno, ne quid tentemus contra fratres nostros: deinde vt nos etiam certiores faciat de paterno Dei amore, vt hac dulcedine illecti discamus nos totos tradere in eius custodiã. Iam venio ad postremũ membrum versus, vbi dicũt nautæ, *quia tu Iehoua*,

Gen. 9. 6.

*quemadmodum placitum est tibi,fecisti.*Hîc nautæ satis ostendunt se non sponte fundere sanguinem innoxium. Quomodo hac igitur inter se conueniunt,vt sanguis sit innoxius, ipsi autem sint extra culpam?vtuntur hac excusatione,quòd obediant iudicio Dei, nihil temere,vel pro sua libidine hîc agant,sed sequãtur quod Dominus præscripsit. Etsi enim Deus non loquutus fuerat, reipsa tamen patebat quid mandaret.Nam quasi Deus exigeret piaculum aliquod in morte Ionę, ita voluit durare tempestatem,donec ille submersus foret: hæc iam nautæ obiiciunt.Sed notemus non reiicere culpam in Deum, quemadmodum faciunt blasphemi homines,qui dum volunt se eximere à reatu,trahunt Deum in crimen,vel saltem eum suo loco subrogant.Quid ergo,inquiunt,sedet iudex ad nos damnandos qui ipse primus est author,quum ita decreuerit?Hodie multi phrenetici ita loquũtur,vt scilicet tollant omne discrimen boni & mali,acsi libido hominum illis pro lege esset. Obtendunt interea Dei prouidẽtiam.noluit Ionas hoc intelligi de nautis: sed quia satis intelligũt Deũ gubernare iusto iudicio mundum,etiamsi arcana sint eius consilia,& non possint captu nostro comprehendi.Quia igitur hoc statuunt,ideo sese confirmant: & interea tamen vtcunque tribuant laudem iustitiæ Deo trepidant ne rei sint innoxii sanguinis. Nunc ergo videmus quàm reuerenter loquuti sint isti homines de Deo: atque etiam quanta religio ipsos tenuerit,vt nõ fraudarent Deum laude sua.*Tu*,inquit,*Domine,fecisti sicut tibi libitum est.* An hîc Deum insimulãt tyrannidis,quasi omnia conturbet sine ratione & modo? Minimè: sumunt illud principium,voluntatem Dei esse rectam & iustam: imò quicquid Deus apud se decreuit,hoc sine controuersia esse iustum. Vbi ergo hoc illis persuasum est, iam voluntatem Dei sumunt pro regula bene agendi. *Quia* ergo *tu Domine,sicut tibi placuit fecisti*,ideo nos innoxii erimus. Cæterùm,simul etiam addere conuenit, nautas hîc non garrire de arcana Dei prouidentia,vt imputent illi homicidium,quemadmodum faciunt impii quidem & impuri canes hodie:sed quia Dominus patefecit illis consilium suum,ostẽdunt nõ posse aliter componi,& sedari maris procellam,& tempestatem,nisi Iona submerso, ideo hanc notitiam consilii Dei accipiunt pro certa lege.Quanquam,vt dixi,semper confugiunt supplices ad Dei misericordiam,ne in re adeò perplexa & confusa ipsos simul inuoluat eodem supplicio,quia coguntur fundere sanguinem innoxium.Nunc ergo tenemus sensum huius loci. Iam sequitur:

15 *Et sustulerunt Ionam,& proiecerunt in mare,& stetit mare à feruore suo.*

Hîc iam ostendit Ionas tempestatem illam sua culpa commotam fuisse:quia euẽtus hoc certò comprobauit.neque enim nautæ solùm iecerũt sortem,sed postquam Ionas proiectus est in mare,quia sedata fuit procella,& mare quieuit, illa repentina mutatio satis ostendit Ionam solum fuisse in causa cur ita propinqui essent naufragio.Nam si paulò pòst, sed aliquo tempore interposito,mare fuisset sedatum,poterat adhuc hoc adscribi fortunæ. Sed dũ eodem momento mare quiescit,non potest aliud dici,quàm Ionam Dei iudicio fuisse damnatum.Proiectus quidem fuit hominũ manu in mare,sed Deus ita præsidebat, vt nihil hominibus posset adscribi,nisi quòd exequuntur iudicium, quod Dominus apertè mandat & exigit ab ipsis.Huc argo pertinet hic versus.Iam adiungit:

16 *Et timuerunt viri timore magno Iehouam, & sacrificarunt sacrificium Iehouæ, & vouerunt vota.*

Iam declarat Ionas quisnam sequutus sit fructus:ac principiò dicit,nautas timuisse verum Deum.Vtitur enim hîc nomine proprio Dei,quia iam antè videmus fuisse addictos suis superstitionibus,quum singuli clamarent ad deos suos.sed fuit illud erroneum studium. Vagati enim sunt post suas superstitiones,nunc discrimen Propheta notat,quòd scilicet incœperint verum Deum timere. Quanquam autem fieri potest, vt postea relapsi sint ad suos errores,hoc tamen non debuit præteriri,quòd Deus coegit illos ad talem metum. Hebræi, vt antè dictum fuit,aliquando Timere Deum accipiunt generaliter pro colere: secũdi Regum 17.dicitur de nouis incolis terræ Chanaan,qui ex Perside translati fuerant,Timuerunt illi homines Deum:hoc est,imitati sunt legalem ritum in sacrificiis,vt Deum colerẽt. Sed hoc loco adiectio ostendit loquendi formã magis restrictã esse.additur enim *timor magnus.* Ergo significat Ionas nautas,& alios vectores nõ modò tactos fuisse aliquo timore Dei,sed sensisse Deum Israelis esse Regem summum cæli & terræ,omnia tenere sub manu & imperio suo.Nec dubium est,quin timor hic ita adduxerit eos ad veram notitiam, vt scirent se prius delusos fuisse,& quicquid vnquam finxit mundus esse merum ludibrium,& deos hominum arbitrio fabricatos nihil aliud esse,quàm mera idôla.Tenemus ergo nunc quid Ionas significet. Cæterùm hîc paulo fusius dicendum est de timore Dei. Scriptura quum de timore Dei loquitur,nunc cultum externum designat,nunc veram pietatem.Vbi de externo cultu agitur,hoc leue est,nam hypocritæ solent defungi suis cæremoniis & testantur se

verum

verum Deum colere:interea tamen quia syncero affectu se non subiiciunt Deo, neque fidem afferunt neque pœnitentiam, ideo nihil aliud quàm ludunt. Sed timor Dei sæpe accipitur pro ipsa pietate:& tunc vocatur principium vel caput sapiētiæ, vel etiam ipsa sapientia quemadmodum in libro Iob. Timor ergo Dei, hoc est, reuerentia qua sponte se illi sub- Iob.28.28.
iiciunt fideles, est caput sapientiæ. Sed sæpe etiam cōtingit seruili metu tangi homines, vt cupiant Deo satisfacere:interea tamen cuperent potius ipsum detractum ex solio suo. Seruilis ille timor plenus est contumaciæ, quia interea frænum arrodunt, qui non possunt se eximere eius potestate & imperio. Talis fuit hic metus de quo nunc disserit Ionas. neque enim omnes quorum nunc meminit, ita repentè mutati sunt, vt se addicerēt veroDeo. Neque enim eò vsque profecerant:& non fuit tam vera & seria conuersio animorum, vt mutati fuerint in nouos homines. Quomodo igitur timuerunt? nempe quum Dominus illis extorsit ad tempus aliquam confessionem. Potest fieri vt aliquis numerus deinde profecerit magis ac magis:sed loquor nunc de omnibus in genere. Quòd ergo timuerunt Deum hinc non possumus colligere in solidū resipuisse, vt postea addicti fuerint Deo Israelis. Sed tamen coacti sunt sentire, & fateri Deum Israelis esse vnicum & verum Deum. Quare? nam horribile illud iudicium illis incusserat terrorem, ita vt sentirent hunc solum esse Deum, qui cœlum & terram sub se continet. Nunc ergo videmus, in quo gradu locandus sit hic timor, de quo agit Ionas. Si postea non sequuti sunt meliores progressus, hoc tantùm ad condemnationem valuit, quòd quum nautæ isti certo documento agnoscerent vnicum esse Deum, tamen permiscuerint cum eius cultu prauas & impias superstitiones, sicuti etiam in multis hodie contingit. Papistæ habent commune principium nobiscum, quòd vnicus sit Deus cæli & terræ opifex: imo etiam propius accedunt, quòd vnigenitus Dei filius redemptor noster sit. Sed interea videmus vt contaminent totum cultum Dei, & conuertant veritatem eius in mendacium. miscent igitur Deum cum idolis ita vt nihil apud eos sit syncerum. Sed principium tamen illud multum valet, si Dominus manū porrigat miseris hominibus. Nam si in Papatu hoc non esset persuasum, verbo Dei habendam esse fidem, & Christum Filium Dei esse regem & caput Ecclesiæ, vtendum esset longo circuitu apud eos: nūc autem familiaris est accessus, quum obiicimus & Legem, & Prophetas, & Euangelium, tenentur etiam aliqua reuerentia, neque audent respuere autoritatem summi Dei. Videmus ergo vt timor ille per se friuolus sit, si maneant defixi homines in suo luto: sed si Dominus vlterius velit eos vocare, timor hic aperit illis ianuam ad veram pietatem. Ita, quemadmodum etiam dixi, fieri potuit vt aliquis ex nautis & aliis vectoribus deinde magis profecerit. Sed timor ille per se nihil aliud potuit quàm ipsos conuincere, ne qua excusatio illis prodesset coram iudicio Dei: quia specimen editum fuerat, vnde agnoscerent non alium esse Deum, quàm qui tunc inuocabatur in populo electo. Postea addit, *sacrificasse sacrificium Iehouæ.* Solebant priùs sacrificia offerre suis idolis, tunc autem testati sunt Deum Israelis se colere: quia huc pertinent sacrificia. Sed simul notandum est, expressam illis fuisse hanc confessionem, vt Deus sanciret fidem verbi sui. Quum ergo intelligerent hoc totum negocium fuisse gubernatum Dei arbitrio, coacti sunt testari illum esse verum Deum. hic fuit finis sacrificij & scopus. Quæri tamen potest an sacrificium illud Deo placuerit. Certum est simul atque homines commenta sua afferunt, mixtura illa corrumpi & vitiari quicquid posset aliâs in ipsis laude esse dignum. Deus enim non admittit socium, quemadmodum satis notum est. Et semper tenēdum est illud Ezechielis, Ite, immolate diabolo, & non mihi. Deus illic repudiat omnia sacrificia, quæ solebant illi offerri in populo Israelitico, quoniam scilicet admixtæ erant superstitiones. Ostendit igitur Deus adeò sibi non probari talem mixturam, vt malit homines superstitiosos prorsus deditos esse diabolo, quàm nomen suū sacrum ita profanari. Ergo per se hoc sacrificium neque legitimum fuit, neque potuit Deo placere: sed per accidens & extrinsecus, vt ita loquar, sacrificium hoc Deo placuit: quia voluit hoc modo gloriam suam illucescere. Quamuis ergo nautas ipsos abiiceret, tamen vult opus hoc esse aliquod gloriæ suæ testimonium: quemadmodum exempli gratia sæpe opus respectu hominis erit vitiosum, & tamen accidentali modo spectabit ad gloriam Dei. Et hoc diligenter tenendum est. hodie disputatio est, imò acre certamen de bonis operibus: & sophistæ semper in hoc παραλογισμῷ se decipiūt, quia arbitrantur opera moraliter bona vel esse præparatoria ad gratiam consequendam, vel esse meritoria salutis æternæ. Quum dicūt opera moraliter bona, tantùm respiciunt externas laruas: non respiciunt neque fontem, neque etiam scopum. Si cor hominis impurum est, certè opus quod inde manat, semper erit impurum & fœtebit coram Deo. Si etiam finis est peruersus, hoc est, si non sit propositum hominibus Deum colere, idque syncero corde, etiam opus quod erit maximè splendidum, sordebit coram Deo. Ergo longè falluntur & nimis pueriliter sophistæ, quum dicunt opera moraliter bona placere Deo vel præparatoria esse ad gratiam, vel meritoria salutis. Sed quomodo fieri potest, vt opus aliquod Deo non placeat, & tamen valeat ad eius gloriam? Respondeo hoc optimè quadrare, & nihil hîc esse repugnantiæ, quod non facilè conciliari queat. Nam Deus per accidens, quemadmodum dixi, in gloriam suam applicat, quæ per se

vitiosa sunt. Per se dico, hoc est, hominum respectu. Sic etiam in Papatu nomen Christianum gloriæ Dei seruit, nam manet semper aliquid residuũ. Et vnde factum est, vt hoc tempore emerserit lux Euangelij, & in paucis locis saltem restituta fuerit vera pietas? nẽpe quia Dominus nunquam passus est extingui veram religionem, etiamsi illic corrupta fuerit. Ergo Baptismus in Papatu, nomẽ ipsum tam Christi quàm Ecclesiæ, deinde aliqua forma pietatis: hæc omnia fuerunt inutilia prorsus, sed per accidens valuerunt, quemadmodum iam dixi. Cæterùm, si respicimus tam sacrificos quàm vulgus, nihil aliud quàm peruertunt Dei cultum, vbi temerè & promiscuè adiungunt suas superstitiones & commenta verbo Dei, nihil syncerum illic seruatur. Quum ergo ita cõfundunt cælum & terram, nihil aliud quàm iram Dei in se prouocant. Nunc igitur tenemus cur dicat Ionas nautas illos & vectores sacrificia obtulisse Deo. Interea simul tenendum est quod nuper dixi: sacrificium hoc fuisse quasi symbolum diuini cultus. Nam ab initio semper hæc sententia obtinuit in cordibus omnium, non esse offerenda sacrificia nisi Deo. Et profani homines seculis omnibus non aliter senserunt de sacrificiis, nisi quòd profitebãtur suam pietatem erga deos hoc modo. Quum ergo sacrificia ab initio vni Deo oblata sint, sequitur hodie minimè excusabiles esse, qui adiungunt Deo socios, & offerunt mortalibus vel Angelis sua sacrificia. Hoc quomodo in Christianis ferri poterit, quum Gentiles semper confessi fuerint se censere deos, quibus sacrificia sua solebant offerre? Iam verò quum Deus pronuntiet summum sacrificium sibi esse Inuocationem, quemadmodum legimus Psal. 50. in Papatu tota religio peruertitur, vbi non modò solum Deum inuocant, sed etiam creaturas. neque enim dubitãt perinde ad Petrum vel Paulum, imò ad suos sanctos & factitios & fictitios confugere, quàm ad vnum Deum. Quum ergo spoliant Deum summo illo suo iure, videmus vt totam pietatem sacrilegio illo persundent. Ergo si profani homines testati sunt se colere Iehouam & Deum Israelis suo sacrificio externo, hodie discamus non transferre legitimum Dei honorem ad creaturas, sed maneat in solidum ipsi & integer hic honor, vt solus inuocetur: quia hoc, quẽadmodum dixi, summum est, & maximè pretiosum sacrificium, quod exigit & probat. Iam addit etiam Ionas *nautas vota Deo vouisse*. Hoc ad gratiarum actionem pertinet. scimus enim hoc in votis semper fuisse propositum non modò sanctis patribus, sed etiam superstitiosis, vt Deo se obstringerent, deinde vt gratias agerent, & palàm facerẽt se illi debere & vitam suam, & quicquid beneficij contigerat. Hæc igitur fuit perpetua vouendi ratio omnibus seculis. Ergo nunc quum nautæ vouent votum Deo, iam renuntiant suis idolis. Clamarunt prius ad suos deos, sed iam intelligunt se frustra vociferatos esse & sine profectu, quia sparserant temere voces suas in aere. Nunc ergo dirigunt ad vnicum Deum sua vota, quia intelligunt vitam suam in eius esse manu. Et hinc colligere promptum est quàm stultè hodie sophistæ coaceruent omnes Scripturæ locos vbi de votis agitur. Nam putãt nos obrui sola illa voce, dum peruersa eorum vota damnamus. Atqui nemo nostrum vnquam negauit, neque etiam negat, quin liceat vouere, modò hoc fiat ex præscripto Legis & Euangelij: hoc est, ne temere Deo obtrudant homines quicquid in buccam venit, sed voueãt quod illi gratum est: deinde etiam vt habeant iustum & rectum vouendi finem, nempe vt gratitudinem suam coram Deo testentur. In votis autem vulgaribus crassissima sunt vitia, sicutietiam in toto Papali cultu: quia hoc vel illud vouent Deo promiscuè, non respiciunt quid Dominus requirat vel probet: sed hic certis diebus abstinet ab esu carnium: alius autem non pectit caput: ille cursitat in aliquam peregrinationem. Scimus hæc omnia repudiari à Deo. Deinde etiam si nihil voueant nisi quod Deo probatur, tamen fit præposterè, quia volunt hoc modo Deum sibi obstringere, & semper illa diabolica meriti opinio occupat ipsorum animos. Postremò etiam non respiciunt quid possint, sed vouent perpetuum cælibatum, quum tamen intemperantia ipsos vrat: & ita videmus vt pugnent instar gigantum cum ipso Deo, & simul permittant sibi effrænem licentiam quidlibet vouendi. Sciamus ergo quoties Scriptura de votis loquitur, semper hæc duo principia sumere, quòd scilicet vota, quoniã pertinent ad cultum Dei, non debeant suscipi absque delectu pro hominum libidine, sed debeãt referri & exigi ad suam regulam, nempe nequid homines afferant Deo, nisi quod sciunt ex eius verbo illi probari: deinde, vt rectum finem teneant, nempe vt declarent hoc symbolo suam gratitudinem erga Deum, testentur se esse saluos eius beneficio: quemadmodum quũ vouent nautæ, certè nihil aliud cogitant quàm Deum esse suum liberatorem: atque ita testantur, vbi in portum salui peruenerint, se palàm hoc facturos, quòd Deus Israelis eorum misertus sit. Sequitur:

17 *Et parauit Iehoua piscem magnum ad vorandum Ionam: & fuit Ionas in visceribus piscis tribus diebus, & tribus noctibus.*

Quæ hîc breuiter refert Propheta nostrum est diligentius expendere: hoc quidem facilè præteritur, quum paucis verbis legimus Ionam absorptum fuisse ab vno pisce, & illic fuisse per tres dies, & tres noctes: sed interea quanuis Ionas neque rhetorico more amplificet atque

atque illustret quæ negliguntur à nobis, neque etiam vtatur aliquo verborum splendore, sed quasi de re vulgata verba faciat.tamen videmus quid contineat res ipsa. Ionas in mare proiicitur:fuerat antehac non modò veri Dei cultor,sed Propheta, & fideliter haud dub.è defunctus officio suo fuerat. Neque enim Deus Nineuen mittere statuerat,nisi quia contulerat in ipsum eximia dona: sciebat etiam ipsum sufficere ad tantum & tam graue onus subeundum. Quum ergo Ionas fideliter studuerit Deum colere, & operam suam tota vita illi impendere,nunc quod proiicitur in mare quasi indignus luce communi, quòd exterminatur à societate hominum,quòd etiam videtur indignus qui vulgare & visitatum suppliciũ subeat:sed quasi eiicitur è mundo,vt careat communibus elemẽtis, quemadmodum etiam pœna hæc olim parricidis,sicuti notum est, destinata fuit. quum ergo Ionas ita videt se tractari,qualis potest esse eius animus? Iam quòd narrat se toto triduo fuisse in ventre piscis, certè tunc ita Dominus eum expergefecit, vt continua inquietudine laboraret: non tunc sopitus erat quum absorptus fuit à pisce,sed quasi eum Dominus violenter traxisset ad suum tribunal, ita passus est assiduam carnificinam. Singulis etiam momentis debuit cogitare, Quid nunc tecum agitur? Deus enim non semel te interficit, sed vult te obiicere etiam ad innumeras mortes. Videmus quid dicat Iob:se vbi mortuus fuerit,quietum fore,& ab omnibus malis immunẽ.Ionas proculdubio semper æstuabat illo dolore,quòd sciebat Deum sibi esse aduersum & infestum:dicebat,Est tibi negotium non cum hominibus,sed cũ Deo ipso qui te nunc persequitur:quia fugitiuus fuerat ab eius facie. Quum ergo Ionas necesse haberet,ita secum reputare iram Dei,hoc illi durius fuit centum mortibus:quemadmodum Iob,& alij etiam multi pro summo voto postulant,vt mori liceat. Iam quia non interficitur,sed languet in continuis tormentis,certè nemo nostrum posset hæc animo comprehendere,tantum abest vt verbis consequi possit quæ continuo illo triduo Ionæ in mentẽ venire potuerunt.Sed non possem nunc reliqua expedire:differam igitur in sequentem lectionem. Iob.14.c

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando sanctum tuum Prophetam nobis hodie proponis,vt formidabile sit exemplum iræ tuæ cõtra omnes tibi rebelles & immorigeros,da, inquam, vt discamus sensus omnes nostros, & affectus ita subiicere verbo tuo, nequid recusemus quod tibi placeat, sed ita discamus tibi & viuere & mori, vt pendeamus semper à tuo nutu, & nihil vnquam suscipiamus, nisi quod testatus fueris tibi probari, vt ita militemus sub tuis auspicijs,& verbo tuo tota vita pareamus:donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui,& reposita in cœlo per spem Euangelij eiusdem, Amen.

POstrema lectione cœpimus exponere versum vltimum primi capitis, vbi dicebat Ionas *paratum fuisse piscem à Domino.* Diximus non potuisse aliter fieri quin Ionas, quum esset in ventre illius piscis, senserit grauissima tormenta,acsi iam addictus esset æternæ morti: quantisper scilicet gratiæ Dei gustu priuatus fuit.Et hoc iterum clarius explicabitur in eius Cantico.Sed nunc expedienda nobis quæstio est,an Deus piscem creauerit,qui Ionam reciperet.Videtur enim hoc sonare verbum, *Quòd Deus parauerit piscem.* Nam si piscis iam natasset in mari, poterat alio verbo vti Propheta, Fecit Dominus vt piscis occurreret, vel emisit Deus piscem. sic enim Scriptura loqui solet. dicitur autem hic piscis fuisse paratus. Sed potest solui hæc dubitatio, quòd tametsi Deus piscem non creauerit,tamen disposuerit ad hunc vsum: quia scimus non factum hoc fuisse naturaliter, vt piscis voraret Ionam:deinde vt integrum tribus diebus & tribus noctibus seruaret in ventre suo. Ego igitur refero ad conseruationem Ionæ quod hîc dicitur, *Piscem fuisse paratum.* Nam certum est tales esse quosdam pisces,qui possint homines integros vorare. Et Guilielmus Rondeletus,qui librũ scripsit de piscibus marinis, probabili ratione colligit fuisse lamiam. Vidit ipse piscem illum,quem dicit esse ventre admodum capaci,& ore patulo,vt facilè deglutiat hominem vnum:& dicit etiam in ventre lamiæ aliquando fuisse repertum loricatũ hominem.Ergo,quemadmodum dixi, posset vel cetus, vel lamia, vel piscis nobis incognitus hominem integrum vorare:sed non viuet in ventre piscis,qui ita fuerit absorptus.Ergo Ionas vt notaret miraculum,dicit piscem hunc fuisse dispositum à Domino, quia receptus est in ventrem piscis,perinde ac in hospitium,illic tametsi non quieuerit animo, corpore tamẽ fuit saluus acsi ambulasset in terra.Quum igitur præter naturæ ordinem Dominus Prophetam suum illic conseruauerit, non mirum est si dicat piscem illum *à Domino fuisse paratum.* Iam venio ad secundum caput.

CAPVT II.

ET orauit Ionas ad Iehouam Deum suum è ventre piscis.

2 *Et dixit, Clamaui in angustia mea ad Iehouam: & exaudiuit me,* vel respondit mihi, *è ventre sepulchri vociferatus sum, audiuisti vocem meam.*

Quū Ionas *se orasse dicit è visceribus piscis*, primò ostendit quanta animi fortitudine fuerit prǽditus. Tunc igitur induit nouum animum, quia quum liber esset, putabat se posse quodammodo Deum eludere: erat fugitiuus à Domino: nunc autem dum inclusus est extremis angustiis, orare incipit, & sponte sistit se in Dei cōspectum. Hæc est notatu digna mutatio. Et hinc colligimus quantopere nobis expediat, sæpe veluti catenis nos retrahi, aut compedibus teneri inclusos, quia vbi soluti sumus, simul etiam vagamur sine aliquo modo. Ionas quum liber esset lasciuiebat, quemadmodum vidimus: nunc autem vbi sentit se constringi violenta Dei manu, recipit nouam mentem & orat ex visceribus piscis. Iam hæc circunstantia etiam obseruanda nobis est, quia perinde sonant verba acsi diceret se orasse ex ipsis inferis. Nam quî fieri potuit, vt vota sua dirigeret tunc ad Deum, cuius manu videbat se tam seuerè vrgeri? Deus enim rigidissimè illum tractabat. Ionas quodammodo erat addictus æterno exitio. Venter quidem piscis, quemadmodum postea videbimus, erat quasi venter inferni, vel sepulchri. In hac igitur desperatione animū etiam colligit Ionas, & potest sese rectà ad Deū conferre: hoc est admirabile, & fere incredibile exemplum fidei. Ergo discamus expēdere quod hîc dicitur: quia quum Dominus duriter nos affligit hoc est, legitimū & opportunum orādi tempus. Scimus autem, vt maior pars animos despondeat, nec soleat liberè preces suas offerre Deo, nisi quietis animis: Deus autem ipse tūc maximè nos ad se inuitat, quū redacti sumus ad extrema. Veniat igitur nobis in memoriam quod de seipso narrat Ionas, clamasse scilicet ad Deū ex ipsis inferis. Et simul etiam confirmat hanc orationem fuisse profectam ex vera fide. Non enim simpliciter dicit se orasse *ad Iehouam*, sed addit *Deum suum*. Loquitur autem ex serio & bene meditato sensu. Ergo Ionas quanuis non solùm esset similis mortuo, sed ferè damnatus, persuasit tamen sibi adhuc Deū fore misericordem si ad eum confugeret. Videmus ergo Ionam non precatum fuisse fortuitò, vt hypocritæ solent Dei nomen in ore habere, vbi premūtur: sed orauit seriò: quia persuasus fuit Deū sibi fore propitiū. Iam tenendum est, non fuisse precationem his verbis conceptam, quæ hîc referuntur: sed Ionam dum esset in ventre ceti, agitauit secū istas cogitationes. Refert igitur in hoc cantico qualiter affectus fuerit: & videbimus tunc fuisse distractū: quemadmodum necesse est animos nostros impelli huc & illuc tentationibus. Neque enim serui Dei potiuntur victoria absque magno negotio. Militandū est, & quidem strenuè, vt vincamus. Ionas igitur in hoc cantico ostendit se magna inquietudine, & diris etiam tormentis fuisse agitatum: sed tamen hoc principiū fuisse firmū in eius corde, quærendū esse Deum, & non frustra quæri, quoniam semper paratus sit suis opem ferre, quoties ad ipsum clamant. Dicit igitur, *Clamaui quum mihi esset tribulatio ad Iehouam & respondit mihi*. Non dubiū est, quin iam referat Ionas postquam egressus fuerat è ventre ceti, quid sibi contigerit, & gratias agat Domino. Primus ergo hic versus continet duas partes, quòd scilicet Ionas in sua anxietate ad Deum confugerit: posterior pars continet gratiarū actionem, eò quòd mirabiliter, ac præter sensum carnis fuisset liberatus: Clamaui, inquit, in tribulatione mea ad Iehouam, vociferatus sum è ventre inferi, exaudisti vocem meam. Sicuti postea videbimus, Ionas non sine certamine suas preces direxit ad Deum: luctatus est cū magnis difficultatibus: sed vtcūque se ingererent multa impedimenta, perrexit tamen, neque destitit precari. Iam refert se non frustra fuisse precatū: vt autem gratiam Dei amplificet dicit, E ventre sepulchri. Posuerat angustiam priore membro, sed hîc clarius exprimit quàm insigne & memorabile fuerit Dei beneficium, quòd saluus euasit è ventre ceti. quia scilicet erat quasi venter sepulchri. שאול à corruptione sepulchrum Hebræi vocant. Et Latinus interpres ferè vbique transtulit infernum: & accipitur interdū etiam שאול pro ipso inferno: hoc est conditione reproborum, ex quo se coram Deo damnatos sentiunt. sæpius tamen sumitur pro sepulchro: & libenter retineo hunc sensum, quòd piscis fuerit instar sepulchri. Sed significat se abditum ita fuisse in sepulchro, vt nusquam pateret exitus. Quid est venter sepulchri? nempe intimum vel penetrale ipsius sepulchri. In hoc igitur statu quum esset Ionas, dicit se fuisse exauditum à Domino. Iterum repetere conuenit quod nuper attigi, Ionam non ita fuisse oppressum quanuis tentatione grauissima, quin vota ipsius ad Deum emergerent. Orauit igitur tanquam ex inferis, & non simpliciter orauit. Simul enim explicat vehementiam vel ardorem, quum dicit se clamasse & vociferatum fuisse. Nec dubium est, quin ipsa necessitas extorserit Ionæ graues querimonias. Quicquid sit, non vlulauit quemadmodum solent increduli, quum sentiunt sua mala, & satis queruntur: interea tamen profundunt inanes eiulatus. Ionas hîc se ab illis discernit, narrans se clamasse & vociferatū fuisse ad Deum. Iam sequitur:

3 *Atqui proieceras me in profundum, in cor marium, & fluuius circundedit me: omnes conflictus tui*, sed hac voce intelligit vndas quæ inter se confligunt. Scimus enim esse varias collisiones, ideò vertunt aliqui, contritiones tuæ. Nā שבר significat propriè cōfligere, & frangere. Perinde est igitur acsi diceret omnes

fracturæ

fracturæ tuæ, & collisiones, *super me transierunt.* Et explicat quid velit, quum dicit, *fluctus tui super me transierunt.*

Ego hunc versum lego oppositiuè, hoc est, vt hîc amplificandi causa Ionas suum statum referat. Hoc fuit magnum, è ventre piscis ad Deum clamare: sed longè difficilius fuit, attollere animum ad preces, quum tamen sentiret vel reputaret Deum sibi esse infensum. Nã si coniectus fuisset in extrema mala, potuit tamen Deum inuocare. Sed quum in mentem hoc veniret, quicquid patiebatur mali, sibi inflictum esse diuinitus, quia conatus fuerat subterfugere Dei vocationem, quomodo potuit penetrare vsque ad cælos, quum tale obstaculum interpositum esset? Videmus ergo quorsum tendant verba quum dicit, *Atqui tu proieceras me in gurgitem vsque ad cor maris, fluuius circundedit me, omnes vndæ tuæ & fluctus super me transierunt.* In summa hîc ostendit Ionas quàm graues tentationes oblatæ fuerint dum voluit preces suas concipere: quia hoc primò in mentem venit, Deum esse infestissimum hostem. Neque enim Ionas tunc secum reputauit se fuisse deiectum in mare à nautis, & reliquis, sed defixus fuit eius animus in Deo. Hæc ratio est cur dicat, *Tu Domine proieceras me in profundum vsque in cor maris: deinde fluctus tui, vndæ tuæ.* Hîc non respicit naturam maris: sed, quemadmodum iam dixi, sensus omnes suos in solum Deum confert, & agnoscit sibi negotium esse cum eo: quasi diceret, Tu Domine, me persequendo fugas, & tamen ego ad te accedo: tu horrendis modis ostendis te mihi esse offensum: ego tamen te quæro: tantum abest vt isti terrores me procul abs te retrahant, vt iam quasi stimulis addactus veniam vltrò ad te, quia alibi non est mihi spes salutis. Nunc ergo videmus quid valeat ista antithesis, vbi Ionas opponit terrificã illam pœnam, quam sustinebat, suæ precationi. Nunc pergamus.

4 *Tunc ego dixi,* (nam copula resolui debet in aduerbium temporis) *expulsus sum à conspectu oculorum tuorum: verùm adiiciam aspicere ad Templum sanctitatis tuæ.*

Priore membro versus iterum confirmat Ionas quod dixi, nempe quum orare vellet, nõ modò clausam sibi fuisse ianuam, sed quasi oppositos montes, ne posset etiam aspirare votis suis ad Deum. Neque enim tantùm respexit in quo statu esset, imò præcipuè expendit causam, quòd scilicet iram Dei in se prouocasset. Dicit igitur, *Ego dixi, Reiectus sum à conspectu oculorum tuorum.* Quidam frigidè exponunt, quòd tantùm expulsus fuerit à patria, ne vnquam Templum aspiceret. Ego autem non dubito, quin Ionas hîc referat se passum fuisse vltimos cruciatus, acsi præcisa esset omnis spes veniæ: Quid? adhúcne sperabo Deum mihi fore propitium? non sperandum est. Hæc igitur est reiectio de qua loquitur. Nam dicitur nos expellere Deus à facie sua, vbi nos prohibet ab omni accessu. Ionas igitur cogitauit se prorsus alienatum esse à Deo. Si quis obiiciat, tunc igitur extinctam fuisse eius fidem solutio in promptu est, in lucta fidei esse conflictus intestinos, quum scilicet vna cogitatio sese ingerit, deinde altera occurrit ex opposito: alioqui nulla esset probatio fidei nostræ, nisi in isto intestino conflictu. Nam si pacatis animis statuere possemus Deum nobis esse propitium, qualis esset fidei experientia? Sed vbi caro nobis dictat Deum esse aduersum, & nullam esse ampliùs spem veniæ, fides tandem opponit suum clypeum, & repellit illum insultum tentationis, & concipit spem gratiæ, vtcunque ad tempus appareat Dominus implacabilis: tunc verè examinatur fides. Talis igitur fuit conditio Ionæ. nam pro sensu carnis reputauit se à Deo prorsus abiectum, ita vt frustra ad eum accederet. Ionas ergo qui non exuerat carnem & sanguinem, non potuit statim concipere gratiam Dei, quin istæ difficultates contra insurgerent. Posterius membrum variè exponunt interpretes. Quidam negatiuè vertunt, Non adiiciam videre ad Templum sanctitatis tuæ. Sed non admittunt verba hanc interpretationem. אך significat Hebræis Verùm, veruntamen: significat etiam Certè: aliquando sumitur pro Forsan dubitatiuè: maior pars interpretum vertit, Sed videbo Templum sanctitatis tuæ, quasi Ionas hîc coargueret suam illi diffidentiam, cuius meminit nuper: quemadmodum fideles statim frænum iniiciunt sibi, dum rapiuntur in aliquam dubitationem: Quid? tu igitur spem abiicies, quum tamen Deus tibi futurus sit placabilis, si ad eum venias? putant igitur interpretes esse quasi ἐπανόρθωσιν, quia Ionas hîc mutet sententiam, ac retractet quod prius sumpserat falsum principium ex sensu carnis. Dixerat igitur se reiectum à facie Domini: nunc repellit tentationem illam secundum illos interpretes: Atqui videbo Templum sanctum tuum, etiamsi nunc videar abs te reiectus, tu me tandem recipies in gratiam. Possemus tamen vno tenore sic exponere hunc versum, Saltem, vel, *Atqui adyciam videre,* vt sit votum. Optandi igitur modo potest sumi futurum hoc tempus, quemadmodum scimus Hebræos solere vti futuro tempore vel dum precantur, vel dum optant. Optimè igitur conueniet hic sensus, Ionam dubitanter adhuc orare *Atqui, vel saltem adyciam, Domine, videre Templum sanctitatis tuæ.* Sed quoniã prior illa interpretatio,

quam retuli, probabilis est, ideo non contendo. Quicquid sit, videmus Ionam non prorsus desperasse, etiamsi carnis sensus eum ad desperationem impelleret, quia mox conuertit verba sua ad Deum. Nam qui Deo obmurmurant potius loquuntur in tertia persona, quasi se ab eo auertentes. Sed Ionas hîc Deum sibi ante oculos proponit, *Ego abiectus sum,* inquit, *à conspectu oculorum tuorum.* Non expostulat hîc cum Deo, sed ostendit se adhuc Deum quærere, vtcunque existimet se procul reiici. Deinde addit, *Saltem adijciam adhuc videre Templum sanctitatis tuæ.* Quòd autem de Templo loquitur, non dubium est quin sibi Templum proposuerit, quasi fidei materiam. Quum ergo abiectus esset, collegit quæcunque ad spem eius erigendam ac stabiliendam valere poterant. Fuerat enim circuncisus, fuerat cultor Dei à pueritia, fuerat educatus in Lege, exercitatus fuerat in sacrificiis: sub Templi nomine hæc omnia breuiter complectitur. Videmus ergo vt sese animet ad bene sperandum in illa extrema necessitate. Et vtilis est ista admonitio: quia dum videntur nobis clausi omnes aditus ad Deum, nihil vtilius est, quàm reuocare in memoriam, quòd tamen à prima infantia nos adoptauerit, quòd deinde testatus sit gratiam suam variis signis, præsertim quòd vocauerit nos per Euágelium in societatem Filij sui vnigeniti, qui est vita & salus: deinde quòd hanc gratiam confirmauerit & Baptismo, & Cœna. Quum ergo hæc nobis in memoriam venient, poterimus fide nostra per omnia impedimenta perrumpere. Pergamus:

5 *Obsederunt me aquæ vsque ad animam, abyssus vndique circundedit me, iuncus alligatus fuit capiti meo.*

6 *Ad radices*, propriè excisuras: nam קצב significat excidere: alij vertunt, ad fines extremos: Ad radices igitur, *montium descendi: terra cum vectibus suis circum me in seculum: & ascendere fecisti vitam meam è sepulchro*, est aliud nomen quàm שאול, nempe שחת: alij vertűt, à corruptione, vel interitu, *Iehoua Deus mi.*

Hîc pluribus verbis prosequitur Ionas quàm multa potuerint occurrere, quæ animum eius terrore obruerent, & procul retraherent à Deo, & tollerent omne studium orandi. Semper autem memoria tenendum est quod iam diximus, fuisse ei cum Deo negotium. Et hoc ponderandum nobis est, quemadmodum quum Psalmo 39. dicit Dauid, Tu fecisti tamen. Nam postquam conquestus est de hostibus suis, deinde animum reflectit ad Deum. Quid ego ago? quid proficio istis querimoniis? neque enim homines me soli infestant: tu Deus hoc fecisti, inquit. Ita Ionas semper sibi proposuit iram Dei, quia sciebat non nisi ob sua peccata sibi accidisse tale exitium. Dicit ergo *Aquis se fuisse obsessum*: deinde *circűdatum fuisse abysso.* Sed tandem addit, *quod Deus ascendere fecerit vitam suam.* Ergo huc spectant omnes istæ circunstantiæ, quòd Ionas non potuerit nisi insigni miraculo ad Deum surgere, quum modis omnibus vita eius fuisset oppressa. Quum dicit se *fuisse obsessum aquis vsque ad animam,* intelligo lethaliter quia aliæ expositiones frigidæ sunt vel coactæ. Dicunt autem Hebræi vsque ad animam se vrgeri, quum scilicet periclitantur de vita ipsa: quemadmodum Latini dicunt cor vel penetralia, vel viscera ipsa vulnerari. Sic etiam hoc loco, Aquæ me obsident vsque ad animam: deinde abyssus circundat me. סוף quidam vertunt Carectum, alij algam, alii iuncű: sed eodem redit sensus. Certum est speciem esse carecti סוף: & quidam etiam mare rubrum inde vocatum esse existimãt, quòd refertum sit multis carectis, vel iuncis. Et putant ita vocari iuncos, quia statim putrescunt. Quid autem velit Ionas certum est, nempe alligatam fuisse algam capiti suo, hoc est, algam creuisse super caput suum. Nã quod alij referunt ad caput piscis, durum est: sed metaphoricè loquitur Ionas, quòd implicitus fuerit carectis: quandoquidem nulla est spes, vbi quis inuoluitur carectis in profundo maris. Quomodo enim euadet ex naufragio qui illic tenetur quasi ligatus? Metaphoricè igitur intelligit Ionas se ita fuisse submersum, vt non posset enatare nisi virtute incredibili Dei. Eodem etiam sensu dicit, *Descendi vsque ad radices montium.* Loquitur autem de promõtoriis, quæ mari adiacent: quasi diceret se non fuisse deiectum in medium mare: sed ita obrutum, vt defixus esset quasi in ipso fundo sub radicibus montium. Hæc omnia tendunt in eum finem, quòd nullus potuerit exitus sperari, nisi Deus manum è cælo porrigeret, ac nouo quidem exemplo & incredibili. Dicit *terram fuisse cum vectibus.* hac locutione intelligit se fuisse ita conclusum, acsi tota terra fuisset instar portæ. Scimus quales sint vectes terræ, si tribuimus illi vectes. Nam quum ianua aliqua vectibus clauditur, scimus quantula sit terræ portio. Si autem imaginamur terram esse instar ianuæ, quales erunt vectes? Perinde est igitur acsi diceret Ionas se fuisse prohibitum ab omni vitali luce, quemadmodum si terra esset opposita, ne emergeret ad conspectum Solis. *Terra* igitur *fuit mihi opposita, & quidem in seculum.* Postea descendit ad gratiarum actionem, *Tu autem Iehoua Deus mi, ascendere fecisti è sepulchro vitam meam.* Postquam longa descriptione vsus est Ionas, vt ostenderet se non semel fuisse mortuum, sed oppressum multis & variis mortibus, hîc iam subiicit gratiarum actionem,

actionem, quòd liberatus fuerit à Domino. *Tu*, inquit, *ascendere fecisti vitam meam, Iehoua Deus mi*, rursum confirmat quod semel dixit, nempe se non fudisse friuolas preces, sed serio fidei affectu fuisse precatum. Neque enim vocaret Deum suum, nisi ita persuasus esset de paterno Dei amore, vt posset certam salutem sperare ab ipso. Tu ergo Iehoua Deus mi, inquit. non dicit, Liberasti me, sed eduxisti vitam meam è sepulchro. Ergo hîc Ionas rediuiuus testatur se non modò auxilio Dei ereptum fuisse à summo discrimine, sed quadam resurrectionis specie fuisse excitatum à mortuis. Huc ergo pertinet ista loquutio quum dicit, vitam suam è sepulchro, vel ab ipsa corruptione fuisse eductam. Sequitur:

7 *Quum deficeret in me anima mea*, vel dum se conuolueret supra me anima mea, *Iehouæ recordatus sum, & ingressa est oratio mea ad Templum sanctitatis tuæ.*

Hîc comprehendit Ionas vno versu quæ prius dixerat, nempe se fuisse grauissimis tormentis cruciatum, sed tamen non fuisse ita deiectum animo, quin semper gustum aliquem conciperet gratiæ Dei, vt posset hoc modo animari ad precandum. Primò enim fatetur animam suam passam fuisse genus aliquod deliquii, vel fuisse implicitam anxiis & perplexis cogitationibus, ita vt non posset naturaliter se explicare. Quantum ad verbum ipsum spectat, עטף significat Hebræis operire & tegere: significat etiam in Niphal & Hithpael (in qua coniugatione hîc accipitur) Deficere: sed poterit tamen commodè retineri prior significatio quòd scilicet anima se inuoluat, quemadmodum Psalmo 102. Oratio afflicti dum in angustia sese inuoluit. Qui exponunt Multiplicare preces, carent prorsus ratione. Ego igitur non dubito quin Ionas hîc intelligat, vel se quodam animi deliquio fuisse adobrutum, vel fuisse ita perplexum, vt non posset nisi violento certamine ad Deũ assurgere. Quicquid sit, voluit hoc verbo exprimere anxietatem animi sui. Ergo dum nobiscum versamus varia consilia, & in rebus desperatis manemus quasi constricti, tunc dicitur anima nostra se voluere in nobis, vel implicare. Quum ergo anima sese conuoluit, recidunt omnes cogitationes hominis perplexi in ipsum. Cupimus quidem nos exonerare dum agitamus varia consilia, sed quicquid aliò auertere nitimur, in caput nostrum mox redundat, sic anima nostra sese super nos torquet. Nunc tenemus quid velit Ionas priore membro, *Dum anima mea sese inuoluit*, vel deficit in me, *ego recordatus sum Iehouæ*, inquit. Hinc colligimus Ionam non fuisse victorem sine maximis difficultatibus, vsque ad animi defectum, quemadmodum diximus. hoc vnum est. Interea colligimus etiam rursum, nunquam ita fuisse oppressum tentationibus, quin Deum saltem votis quæreret. Principium ergo hoc retinuit Ionas, quærendum esse Deum, quamuis ad tempus tam duriter & seuerè eum tractaret. Nam recordatio, de qua loquitur, manat ex fide. Recordantur Iehouæ etiam impii, sed exhorrent, quia apprehendunt simul iudicem: & quoties fit Dei mentio, nihil aliud concipiunt quàm interitum. Ionas autem memoriam Dei in alium finem applicuit, nempe vt solatio aliquo leuaret suas curas & anxietates. nam statim sequitur, *quod penetrauerit*, vel ingressa fuerit *eius oratio ad Deum*. Videmus ergo sic recordatum fuisse Ionam Dei sui, vt fide agnosceret sibi fore propitium. hinc enim affectus precandi. Iam quod dicit orationem suam fuisse ingressam ad Templum, non dubium est quin alludat ad ritum legalem. Solebant enim Iudæi conuertere se ad Templum quoties orabant. neque hæc cæremonia superstitiosa erat. quoniam scimus propositam fuisse illis doctrinam, quæ eos inuitaret ad Sanctuarium & Arcam fœderis. Quum ergo hæc ratio esset sub Lege, dicit Ionas orationem suam ingressam fuisse ad Templum Dei: quia visibile erat hoc symbolum, vnde concipere possent Iudæi Deum sibi propinquum esse: non quòd praua imaginatione Deum affigerent externis signis, sed quia sciebant hæc adminicula sibi non frustra data esse. Hoc igitur modo Ionas non solùm Dei sui meminit, sed etiam reuocauit in memoriam signa, in quibus fidem suam toto vitæ cursu exercuerat, quemadmodum nuper diximus. nam qui de cælo accipiunt, prorsus discedunt à Prophetæ mente. Scio quidem Templum aliquando vocari Cælum: sed nõ quadrat hîc sensus præsenti loco. Intelligit ergo Ionas, etiamsi esset remotissimus à Templo, Deum tamen sibi fuisse propinquum, quia non destitit precari Deum illum, qui se patefecerat Lege data, & qui volebat coli Ierosolymæ, & qui Arcam fœderis volebat esse symbolum præsentiæ suæ, vt certa fide ipsum inuocarent Iudæi, nec dubitarent eum in medio sui habitare, quum haberet illic visibile domicilium.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tale semel specimen tuæ immensæ potentiæ edidisti in seruo tuo Iona, vt quũ demersus esset ferè ad inferos, tamẽ eũ ad te erexeris, & ita sustinueris firma constantia, vt non desierit precari, & ad te clamare: da inquã, vt in tentationibus quibus quotidie nos exerceri necesse est, erigamus sursum ad te animos, deinde non desinamus cogitare te esse nobis

propinquum, etiam vbi apparent signa iræ tuæ, vbi etiam peccata nostra ante oculos sese ingerunt, quæ in desperationem nos conyciant, vt tamen luctemur constanter, nec vnquam desistamus à spe misericordiæ tuæ, donec defuncti omnibus certaminibus, tandem possimus liberè & pleno ore gratias tibi agere, & celebrare immensam tuam bonitatem, qualem quotidie experimur, donec per continua experimenta deducti, veniamus tandem in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum. Amen.

8 *Qui obseruant vanitates mendaces, misericordiam suam*, vel clementiam, *derelinquent*, hoc est, derelinquunt.

9 *Ego autem in voce laudis sacrificabo tibi, quæ voui reddam, salus est Iehouæ.*

Hîc primùm dicit Ionas, miserè errare homines quum ad suas superstitiones declinant, quia sese priuant summo bono. Vocat enim clementiam hominum, quicquid opis vel auxilii optandum est ad salutem. Sensus igitur est, simulac homines à vero Deo recedunt, alienari etiam à vita & salute, nec quicquam illis esse residuum, quia sponte abiiciunt quicquid sperari vel optari bonum potest. Quidam contrarium sensum eliciunt, quòd homines superstitiosi dum redeunt ad sanam mentem, relinquant opprobrium suum. nam חסד aliquando accipitur pro opprobrio. Putant igitur hîc describi modum veræ pœnitentiæ, quòd scilicet vbi Deus homines reuocat ab errore in viam salutis, simul etiam dat illis sanam mentem, vt sese expediant omnibus suis vitiis. hoc quidem verum est, sed sensus ille nimis est contortus. Alii restringunt ad nautas, qui Deo vouerant sacrificium: acsi diceret Ionas statim relapsuros esse ad pristina deliria, & valedicturos Deo, qui sua clementia eripuerat eos à naufragio. ita Clementiam ipsorum interpretantur Deum. sed hoc quoque nimis restrictum est. Ego itaque non dubito, quin Ionas hîc pietatem suam opponat prauis hominum commentis, quia paulò pòst sequitur, *Ego autem in voce laudis sacrificabo tibi.* Antequàm ergo Ionas profiteatur se fore gratum Deo, insultat omnibus figmentis, quæ sibi perperam homines excogitant, & quibus abstrahuntur à vero Deo, & syncero eius cultu. Vocat enim vanitates mendacii omnia commenta, quibus sese homines decipiunt, quia certum est meras esse fallacias, quæ sibi homines fabricant extra verbum Dei: quia vnica est & simplex veritas, quam Deus nobis patefecit per verbum suum. Quisquis ergo vel tantillum inde huc & illuc deflectit, ille quasi data opera sibi accersit aliquã imposturã, qua seipsũ perdit. *Qui* ergo *sequuntur tales vanitates*, inquit Ionas, *illi derelinquunt suam clementiam*, id est, sese abdicant omni fœlicitate. Nihil enim aliunde quàm ab vnico Deo sperandum est vel auxilii, vel opis. Hic autem locus diligenter notandus est, quia hinc colligimus quo loco habendæ sint omnes superstitiones, hoc est, omnes hominum sententiæ, vbi volunt ipsi religionem instituere suo arbitrio. Ionas enim appellat vanitates mendaces, vel fallaces. Vnica igitur religio vera est quam Dominus verbo suo nobis tradidit. Deinde hoc notandum est, frustra homines satagere, dum sequuntur sua figmenta. nam quò magis strenuè currunt, eò longius recedũt à via, quemadmodum dicit Augustinus. sed Ionas hîc sumit altius principium, quòd scilicet solus Deus in se contineat omnem plenitudinem bonorum. quisquis ergo Deum piè quærit & syncero cultu, ille in eo inueniet quicquid optandum est ad salutem. Deus autem non quæritur nisi obedientia & fide. Ergo quicunque audent sibi laxare fræna, vt hoc vel illud sequantur extra verbum Dei, illi quia à Deo recedunt, simul etiam sese priuant bonis omnibus. Superstitiosi quidem putant se multũ proficere dum laborant in suis figmentis: sed videmus quid Spiritus sanctus per os Ionæ pronũtiet: quemadmodum
Iere. 2.13. etiam Dominus ipse loquitur per Ieremiam: Dereliquerũt me fontem aquæ viuæ, & cisternas sibi foderunt, &c. conqueritur illic Deus de electo populo, qui ad prauas superstitiones defecerat. Vbi ergo homines vagantur extra verbum Dei, Deum ipsum quodammodo à se repellũt, vel dicunt illi vale. ita fit, vt priuentur bonis omnibus: quia extra Deum nihil salutis reperietur vel auxilii. Meritò igitur Ionas statim subiungit, *Ego autem in voce laudis sacrificabo tibi:* quasi diceret, quando homines sese proiiciũt in exitium, vbi addicũt se erroribus, ideo tibi vni, Domine, sacrificabo, & hoc nobis tenendum est, quia vt ingenia nostra propensa sunt ad mendacium & vanitatem, facilè prima quæque superstitio nos abripiet, nisi retineamur hoc vinculo, dum nobis erit certò persuasum, in solo Deo residere solidam salutem, & quicquid nobis sperandũ est auxilii, vel opis. Vbi autẽ hoc probè & penitus infixum erit cordibus nostris, tũc non facilè effluet nobis vera religio: etiamsi Satan vndique nobis proponat illecebras. manebimus tamen in vero & recto Dei cultu: & eò diligentius expendere conuenit hunc locum, quia non dubium est, quin Ionas se confirmare voluerit in recto cursu pietatis. Sentiebat enim vt sunt omnes mortales, se esse procliuem ad mendacium, nisi se animaret ad constantiam. Hoc autem facit quum pronuntiat quicquid superstitionis excogitant homines, priuationem esse à summo bono & à vita & salute.

hinc

hinc igitur fiet,vt quicquid est errorum abominemur,si nobis persuasum sit, relinqui verum Deum,vbi nos obedimus verbo eius, & vnà cum Deo simul etiam abiici salutem & quicquid boni optandum est. *Sacrificabo* igitur *tibi cum voce laudis*,inquit Ionas. Hîc notandum est rursus,verum Dei cultum præcipuè consistere in laudibus,quemadmodum dicitur Psal. 50. Nam illic Deus ostendit se pro nihilo ducere omnia sacrificia, nisi tendant in hunc scopum vt scilicet nomen eius celebretur. Voluit quidem sub Lege offerri sibi sacrificia,sed in alium finem,neque enim vnquam moratus est Deus vitulos & boues & capras & agnos,sed voluit agnosci autor bonorum omnium.ideo illic dicit,Sacrifica mihi sacrificium laudis.Sic etiam nunc Ionas quum simplicius dicere posset,Ego,Domine,referã tibi vitam meam acceptam, dicit,Offeram tibi laudis sacrificium. Quòd si illud valuit sub vmbris legalibus,hoc multò magis nobis obseruandum est,vt scilicet non crasso modo teneamus Deum colere,sed spiritualiter,dum scilicet testamur vitam nostram ab ipso manare, esse in eius manu,nos debere illi omnia,denique ipsum esse fontem & autorem salutis,neque salutis modò,sed sapientiæ,iustitiæ,virtutis.Et postea adiungit etiam vota,*Ego*, inquit, *vota soluam*.Diximus alibi qualiter accipere conueniat hoc nomen votorum. neque enim sancti Patres pepigerunt cum Deo , sicuti solent hodie Papistæ qui Deum placare volunt suis nugis,quum vnus certis diebus ab esu carnium abstinet,alius vestit ciliciũ,alius suscipit peregrinationem,alius autem nouum aliquod commentum Deo obtrudit.nihil simile fuit in sanctorum Patrum votis:sed mera fuit gratiarum actio , vel gratitudinis testimonium.& ideo Ionas hîc coniungit vota sua cum sacrificio laudis. vnde colligimus non esse res diuersas,nam idem bis repetit.Ergo Ionas non alio cõsilio votum suum Deo nuncupauerat,nisi vt testatam faceret gratitudinem suam.&ideo adiungit,*Iehouæ est salus*:hoc est,vnius Dei proprium est seruare.nam hîc *Iehoua* ponitur in casu datiuo : inseritur enim litera ל.Est igitur Iehouæ salus:hoc est,non ad alium quempiam pertinet seruandi munus,quàm ad summum Deum:Quum ita sit:videmus quàm perperam insaniant homines,vbi transferunt laudes aliò,quemadmodum quisque sibi fabricat suum idolum. Quoniam igitur vnus est Deus qui seruat,etiam in ipsum vnum referre conuenit nostras laudes,vt ne eum fraudemus iure suo.hæc est summa. Sequitur.

10 *Et dixit Iehoua pisci*,hoc est,præcepit,*& euomuit Ionam super aridam.*

Hîc describitur nobis Ionæ liberatio paucis verbis, sed quam attentè expendere necesse est.Fuit hoc incredibile miraculum,Ionam viuum & incolumen iacere in visceribus piscis per triduum.Quomodo enim non suffocatus est millies,vel absorptus aquis?quemadmodũ scimus pisces assiduè aquas haurire.non potuit certè illic respirare Ionas ; atqui vita hominis sine spiritu vix potest ad momentum durare. ergo præter naturam illic seruatus est Ionas.Deinde quî fieri potuit vt piscis Ionam euomeret ad littus,nisi Deus incredibili virtute piscem illuc traxisset?deinde præter naturam & viscera eius & os aperuisset?Fuit ergo hic exitus plenus miraculo,imo multis miraculis.Sed Ionas,quo magis extollat immensam Dei potentiam,vtitur verbo Dicendi.vnde colligimus,Deo non esse quicquã laboriosum, quia solo nutu potuit rem tantam perficere,quæ superat omnes nostros sensus. Si dixisset Ionas se Dei beneficio & gratia fuisse liberatum,hoc erat minus emphaticum quàm dum vsurpat verbum præcipiendi,Loquutus est Deus.Cæterùm,quum hæc Ionæ liberatio sit imago resurrectionis nostræ,locus hic insignis est ac notatu apprime dignus, quia Spiritus sanctus mentes nostras euehit ad illud imperium quo mundus conditus est,& adhuc hodie mirabiliter seruatur.Vt igitur sine mora & difficultate apud nos vigeat restitutio quam Deus nobis promittit,meminerimus de nihilo creatum esse mundum verbo eius & nutu , & hodie sustineri.Sed si generalis illa doctrina non sufficiat,hæc etiam historia Ionæ nobis occurrat, quòd Deus præcepit pisci vt euomeret Ionam. Vnde igitur factum est vt Ionas incolumis & saluus euaserit?nempe quia ita placuit Domino,quia Dominus mandauit. Verbum autẽ illud hodie retinet eandem efficaciam.ergo secundum virtutem illam qua operatur omnia, aliquando excitabimur nos quoque à morte. Nunc sequitur:

CAPVT III.

T factum fuit verbum Iehouæ ad Ionam secundo,dicendo:

2 *Surge,proficiscere Nineueh in vrbem magnam,& prædica ad eam prædicationem quam ego mando tibi.*

Hîc insigne documentum nobis proponitur gratiæ Dei , quòd dignatus est Ionam recipere in pristinum gradum & honorem. erat enim indignus communi hac luce. Deus autem non modò vitam illi reddidit, sed iterum ornauit officio & elogio Prophetæ.

Hoc,quemadmodum dixi,non adeptus est Ionas nisi rara & singulari gratia Dei.Quũ priùs fugisset,atque immorigerum se præbendo,quodãmodo se priuasset omni gratia Dei,quòd recuperat munus Propheticum,certè id non contigit eius merito. Hoc primo loco notandum est,qum dicitur *factum fuisse verbum Dei secundo*.iam locutio hæc obseruanda est,quia diuersis modis dirigitur ad homines verbum Dei. Deus enim vnumquemque nostrum alloquitur:sed speciali modo suos Prophetas,quos vult esse testes suę voluntatis & pręcones. Ergo quoties Deus hominem constituit in peculiari aliquo officio, dicitur verbum suum ei dirigere:quemadmodum verbum Dei dirigitur ad Magistratus,quia scilicet iubentur exercere potestatem sibi commissam.sic etiam verbum Dei semper factum est ad Prophetas,quia fas illis non fuit sese ingerere,nisi vocati essent.Iam sequitur mandatum:*Surge proficiscere Nineuem in vrbem magnam,& prædica illic prædicationem quam tibi mando.* Iterum repetit Deus quod initio vidimus,Nineuẽ esse vrbem magnam, vt scilicet comparet se Ionas ad inuictam animi magnitudinem,ac illuc veniat bene meditatus. nam hinc sæpe fit vt multi audacter obeant munus suum,sed statim deficiant,quia non satis præuisa illis fuit difficultas.Ergo vbi plus reperiunt negotii homines quàm putauerãt initiò,liquescunt fere,vel saltem despondent animos.ergo hîc Dominus consultò prædixit Ionæ,quàm difficile futurum esset munus:quasi diceret, Ego te hominem incognitum & ignobilem & extraneum mitto:vt denunties exitium non paucis hominibus,sed ingenti multitudini, & certamen habeas cum vrbe nobilissima,& ita populosa vt videri possit quædam regio.Nunc ergo tenemus quorsum additum fuerit hoc encomium vrbis,nempe vt Ionas se accingeret ad obeundam militiam,ne postea in medio cursu deficeret. Cæterùm hic terror ipsum obstupefecit principio,vt refugeret vocationem Dei. nunc autem nihil mouetur illa magnitudine vrbis,sed constanter sequitur quò Dominus vocat.Videmus ergo vt fides dum semel palmam obtinuit in cordibus nostris,transcendat omnia obstacula, & contemnat totam magnitudinem huius mundi.nam statim additur:

3 *Et surrexit Ionah,& profectus est Nineuen secundum mandatum Iehouæ:Nineueh autem erat vrbs magna Dei,*Deo,ad verbum,itinere trium dierum.

Quum Ionas refert se profectum esse vt Nineuen veniret iuxta mandatum Dei, hîc primò ostendit,quemadmodum dicebam,quanta sit virtus fidei & efficacia. nam Ionas etiamsi reputet secum magnitudinem & superbiam vrbis Nineuæ,tamen obliuiscitur se esse vnum hominem obscurum & inermem : sed arripit arma quæ possint conficere omnem potentiam mundi : quia agnoscit se missum esse diuinitus. Statuit Deum à parte sua,quem scit esse authorem vocationis suæ, hinc ergo fit vt alto & intrepido animo despiciat totum splendorem vrbis Nineuæ. ideo Iohannes non frustra dicit,victoriam nostram in fide consistere, qua vincamus totum mundum. Et simul etiam demonstrat Ionas quantopere profecerit sub ferulis Dei. fuerat duriter castigatus, sed scimus multos incredulos obdurescere ad flagella,& euomere etiam rabiem suam contra Deum.Ionas autem hîc ostendit castigationem sibi fuisse vtilem:quia domitus fuerit ad Dei obsequium.*Profectus est* ergo *secundum mandatum Iehouæ*,hoc est, nihil aliud spectauit quàm vt Deo morem gereret,ac se totum illi permitteret regendum.&hinc etiam colligimus quàm bene nobis Deus consulat, & saluti nostræ, dum contumaciam nostram coarguit: etiamsi asperæ sint eius castigationes, quia tamen sequitur hic profectus, scimus nobis nihil melius esse,quemadmodum etiam Dauid loquitur Psalmo 119. quàm humiliari sub Dei manu. Hæc igitur mutatio nobis speculum illustre est profectus: quem semper Dominus respicit quoties asperius suos tractat,quia scilicet non potest aliter domari carnis vel fastus,vel rebellio, vel tarditas & ignauia. Nunc etiam tenendum est quomodo Ionas tantum robur collegerit, nempe quia expertus fuerat in ventre piscis: etiam inter mille mortes satis esse præsidii in Deo ad salutem recuperandam. Quia igitur cognouerat mortis exitus esse in arbitrio & manu Dei,si insurgat totus mundus,non tangitur formidine / vt propterea refugiat mandatum Dei.Ergo quò quisque magis senserit Deum beneficum, eò etiam animosius progredi debet in officio suo,& vitam suam ac salutem securè Deo committere, & superare constanter omnia discrimina huius mundi. Dicit postea *Nineuem fuisse vrbem magnam, nempe itinere trium dierum.* Quidam multùm laborant in nodo soluendo,qui tamen nullus est:quia videtur hoc esse absurdum,vrbem vnam suo circuitu complexam fuisse 30. leucas nostrates,vel circiter. Quum ergo concipiant speciem absurditatis,ideo excogitant effugia,quòd scilicet non poterit quispiam speculari totam vrbem vt scilicet lustret omnes vicos,omnes plateas & singula publica loca,nisi per triduum:imò etiam addunt, hoc intelligi debere non vt quis cursitet per vrbem,vel celeriter pergat, sed vt otiosus contempletur,insistat in viis.sed hæc sunt puerilia.& si credimus profanis scriptoribus, Nineue certè fuit eius magnitudinis, quæ hîc celebratur à Iona. nam dicunt aream eius patuisse vsque ad

1.Ioh.5.4.

ad quadringenta stadia.nunc scimus quantum spacium contineant quadringēta stadia.Stadium continet centum & vigintiquinque passus. ergo octo stadia faciunt milliare. Iam si quis supputet,reperiet in centum stadiis duodecim milliaria. erunt igitur in quadringentis stadiis,quadraginta octo milliaria.Optimè conueniet hoc cum testimonio Ionæ. Deindè dicunt etiam Diodorus & Herodotus fuisse in ambitu vrbis mille & quingētas turres. Quū hoc ita fuerit,certè non potuit minor esse ciuitas,quàm hîc prædicatur à Iona. Si videntur hæc communem fidem superare,tamen Scriptores hoc de nihilo non tradiderunt.nam vtcunque multa falsa reperiantur in Diodoro & Herodoto: quantum attinet ad vrbes illas, certè non ausi fuissent mentiri,stabat enim adhuc Babylon in omnium conspectu : stábant etiam ruinæ Nineuæ,tametsi pridem fuerat diruta.Iam videbimus etiam circiter finem libri,tantam fuisse vrbem,& adeò populosam,vt fuerint illic centum & viginti millia puerorum.Si quis non recipiat testimonium Ionæ,pascat se diaboli mendaciis.Quum autem illic fuerint tot pueri,iam quid restat nisi vt dicamus maximum fuisse vrbis circuitum?Sed videtur pugnare quod paulo pòst sequitur.dicet enim Ionas,quum ingressus fuisset vrbem,se vno die cursū ciuitatis peregisse, & fuisse concionatū. Facilis respōsio est,quòd simulac vrbem ingressus est & cœpit publicare mandatum Dei,statim secuta fuerit aliqua conuersio: ideo non significat Ionas se lustrasse vno die totam vrbem. Ergo primo die iam ad se conuertit partem vrbis, deinde non destitit hortari singulos ad pœnitentiam : ita sequuta est totius vrbis conuersio, sed non altero neque tertio die, quemadmodum satis colligére licet.Nunc pergamus ad reliqua:

4 *Et cœpit Ionah ingredi in vrbem itinere diei vnius,& clamauit,& dixit,Adhuc quadraginta dies & Nineueh subuersa.*

Hîc prosequitur Ionas quod vno verbo dixerat, se venisse Nineuen iuxta mādatum Dei. Ostendit igitur quomodo fideliter exequutus sit partes sibi iniunctas, & ita paruerit verbo Dei.Venit ergo Ionas & cœpit ingredi in vrbem, & primo die concionari. Hæc celeritas ostendit melius quàm docilis fuerit Ionas, & quantopere studuerit præstare Deo suum officium.nam si qua adhuc timiditas fuisset in eius animo, poterat vrbem inspicere sicuti faciunt homines anxii & dubii:inquirunt quænam sit conditio loci, qualia sint hominum ingenia,& quis sit facilis accessus,& quæ ratio commodissima,vbi minimum periculi. Ionas ergo si adhuc impeditus fuisset carnis cogitationibus,poterat subsistere ad tres vel quatuor dies,deinde incipere munus Prophetæ exequi.Hoc non facit,sed ingreditur vrbem, & clamat.Iam ergo videmus quàm promptus fuerit ad obsequium, qui antè volebat mare traiicere,nunc ne momentum quidem ad respirandum sibi sumit:sed à porta incipit testari se ideo venisse,vt Deo obediret.Videmus ergo quàm emphaticè legenda sint hæc verba. Est quidem rustica narratio:Ionas hîc non adhibet rhetoricos colores,neque magnifico splendore orationis ornat suum ingressum.*Ionas*,inquit,*ingressus est vrbem*, diceret qui non satis esset exercitatus in Scripturis,hoc esse frigidum. Sed dum expendimus istas circunstantias, videmus simplicem hūc sermonem plus in se habere vehementiæ quàm omnes Rhetorum pompas.Ingressus est igitur vrbem *itinere diei vnius,& clamauit & dixit*.Quum dicit se clamando loquutum esse,iterum describit fiduciam animi sui, quòd scilicet non obrepserit, quemadmodum solent homines in rebus periculosis pedetentim prodire. Dicit se clamasse.hæc igitur libertas ostendit Ionam fuisse exutum omni metu,& præditum fuisse tali spiritu fortitudinis,qui ipsum erigeret supra omnia impedimenta mundi. Et interea memoria repetendum est quàm odiosa fuerit hæc legatio.neque enim allicit Nineuitas blandè ad Deum,sed exitium illis minatur,& videtur nullam facere spem veniæ.Potuit secum reputare Ionas hanc esse vocem quæ reditura esset per iugulum,vt ille dicit: Egóne populosæ vrbi potero denuntiare excidium,vt non statim opprimar?ánnō primus qui occurrerit me lapidabit?Potuit ita secum Ionas hoc reputare : sed tamen nulla formido obstare potuit quin præstaret officium fidelis serui, quia planè confirmatus fuerat à Domino. Sed rectius erit coniungere proximum versum.

5 *Et crediderunt viri Nineuæ Deo,& indixerunt ieiunium,& induerunt saccos à magno eorum vsque ad paruum eorum.*

Vnum mihi exciderat in tertio versu. dicebat Ionas vrbem Nineuen fuisse *magnam Deo*.Hæc loquendi forma satis trita est in Scripturis.vocant enim Hebræi Diuinum,quicquid excellit:ita Cedri Dei vocantur,& montes Dei,& agri Dei, si vel proceritate vel alia aliqua dote excellant.Ciuitas ergo hæc dicitur fuisse diuina, eò quòd præ aliis celeberrima erat. ~~hoc ideo~~ breuiter volui attingere,quia argutè quidam,sed puceriliter ferè, vocant Ciuitatem Dei, quæ erat curæ Deo, & in qua volebat edere tale exemplum conuersionis. est enim hoc potius sumptum, vt dixi, ex vulgari loquendi more. Iam redeo ad con-

textum. Dicit Ionas *ciues Nineuæ credidisse Deo.* hinc colligimus non fuisse tam concisam Ionæ prædicationem, quin præfatus fuerit se esse verum Dei Prophetam, nec se temere proferre hæc mandata: deinde iterum colligimus Ionam sic denuntiasse exitium, vt simul ostenderet Deum vltorem scelerum, argueret Nineuitas & quasi ad tribunal Dei citaret, ostendens illis suum reatum. nam si loquutus fuisset de pœna simpliciter, hoc certè valere non poterat, nisi vt Nineuitæ furiosè contra Deum insurgerent: sed dum illis proponitur suus reatus, ita agnoscunt se meritò pœnas dare: & hæc est præparatio ad humilitatẽ & pœnitentiam. Vtrunque horum facilè colligitur ex hoc verbo, quum dicit Ionas Nineuitas credidisse Deo: nisi enim persuasum illis fuisset, mandatum hoc esse profectum è cælo, qualis fuisset fides ipsorum? Sciamus ergo Ionam ita præfatum fuisse de vocatione sua, vt Nineuitæ certò statuerent præconem cælestem esse. hinc igitur eorum fides. deinde Nineuitæ nunquam Deo credidissent vt induerent saccum, nisi de peccatis suis fuissent admoniti. Ergo non dubium quin Ionas dum vociferatus est contra Nineuen, simul proposuerit in medium quàm scelerate vixissent illi homines, & quàm graues essent ipsorum offensę aduersus Deum. Hinc ergo fit vt saccos induant, ac supplices confugiant ad Dei misericordiam, quia intelligunt se meritò vocari in iudicium, ob vitam suam impiè actam. Sed quæri potest quomodo Deo crediderint Nineuitæ, quibus nulla data erat spes salutis. fides enim nulla esse potest sine gustu paternæ Dei beneuolentiæ. Quisquis concipit Deum iratum, necesse est vt prorsus desperet. Quum ergo Ionas nullum gustum daret bonitatis Dei, potuit centies potius terrere Nineuitas, quàm vocare ad fidem: sed potest synecdochica esse locutio. neque enim integra est fides vbi homines ad pœnitentiam vocati sese coram Deo suppliciter humiliant, sed tamen pars est fidei, quemadmodum dicit Apostolus II. ad Hebræos cap. Noah fide timuisse, deducens ex fide timorem quem concepit Noah accepto oraculo, partem fidei esse docet, indéque manare. Interea tamen oportuit excitari sancti Patriarchæ animum aliunde quàm ex minis, vt sibi Arcam in salutis asylum extrueret. Sic etiam per synecdochen poterit exponi hic locus: quòd crediderint Nineuitæ Domino: quia scilicet dum intelligunt Deum meritas pœnas exposcere: subiiciant se ei, & interea confugiant ad petendam veniam. sed non dubium est quin plus conceperint Nineuitæ ex verbis Ionæ quàm nudum terrorem: quia si tantùm apprehendissent partem illam, nempe se obnoxios esse coram Deo, & meritò ad pœnam vel supplicium vocari, fuissent confusi & obstupefacti terrore, nusquam aspirassent ad petendam veniam. Quum ergo supplices coram Deo se prosternunt, certè concipiunt aliquam spem gratiæ. Non fuerunt igitur pœnitentia vel timore Dei tacti, quin permixtus esset aliquis gustus gratię: ita crediderunt Deo, quia etiamsi intelligerent se morte esse dignissimos, non tamen desperarunt, sed confugerunt ad preces. Dum ergo videmus Nineuitas quæsiisse remedium illud, certò statuendum est plus profecisse ex Ionæ prædicatione, quàm vt tantùm intelligerent se coram Deo reos esse. hoc certò tenendum est. Sed plura dicemus proxima lectione.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, vt quum tantum in nobis sit timiditatis, vt nemo nostrum sit idoneus ad sequendum quò vocas, exemplo serui tui Ionæ instructi paremus nos ad solidam obedientiam: & quicquid Satan & mundus terrorum nobis obiiciat, tamen confirmati fiducia tuæ virtutis & præsidij, quod nobis pollicitus es, pergamus in cursu vocationis nostræ, neque vnquam deflectamus, sed ita militemus contra omnia obstacula huius mundi donec perueniamus ad cæleste illud regnum, vbi fruamur & te & Christo vnigenito Filio tuo, qui est fortitudo nostra & salus: ac Spiritus tuus nos vegetet, & confirmet omnes nostros sensus ad tuum obsequium, vt tandem etiã glorificetur nomen tuum in nobis, & nos aliquando simus participes eius gloriæ, ad quam nos inuitas per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

6 ***Et peruenit verbum,*** sermo, vel res, ***ad regem Nineueh: & surrexit è solio suo, & abiecit splendidam suam vestem à seipso, & induit saccum, & sedit super puluerem.***

7 ***Et promulgauit ac dixit per Nineuen ex consilio Regis & magnatum eius dicendo, Homo & iumentum,*** vel bestia, ***bos & ouis ne gustent quidpiam, ne pascantur, & ne aquas bibant.***

8 ***Et induantur saccis homo & bestia, & clament ad Deum in fortitudine, & reuertantur quisque à via sua mala, & à rapacitate quæ est in manibus eorum.***

Incertum est an Ionas per aliquot dies in vrbe concionatus sit antequam hoc Regi innotesceret, hæc quidem est receptior sententia: nam interpretes ita exponunt hunc versum, vbi dicitur sermo allatus esse ad Regem, quasi rex ipse intellexerit totam vrbem fuisse

fuiſſe commotam prædicatione Ionæ:ſed verba etiam diuerſum ſenſum admittunt, quòd ſcilicet ſermo Ionæ ſtatim ad Regem peruenerit. Et ego potius huc inclino. videtur enim Ionas exegeticè narrare quomodo ſaccum induerint Nineuitæ. Hoc breuiter dixerat, iam explicat rem ipſam fuſius. & ſcimus hunc morem Hebræis tritum eſſe, vt ſummas rerũ paucis verbis attingant: deinde addant explicationem. Quia ergo proximo verſu dixerat Ionas Nineuitas indutos fuiſſe ſacco, & prędicaſſe ieiunium, nunc videtur clariùs exprimere quomodo hoc factum ſit, nempe regio edicto. Et certè credibile eſt non fuiſſe edictum ieiuniũ in vrbe regia tantùm conſenſu vulgi, quum tamen Rex ipſe illic eſſet cum ſuis conſiliarijs. Quoniam ergo magis conſentaneum eſt, profectum de ieiunio edictum à Rege fuiſſe, ideo libenter ſic contexo duos iſtos verſus, vt prior breuiter ſignificet fructum qui ſequutus eſt Ionæ prædicationem: poſterior verò exegeticè additus ſit, quia rem ipſam plenius enarrat. Nunc ergo dicit Ionas ieiunium fuiſſe indictum à Nineuitis, quia Rex ita ſtatuerit cum ſuo conſilio. & ita verbum hoc ויגע interpretor per præteritum pluſquam perfectum, *Peruenerat ſermo ad Regem.* nam rationem & modum ſubiicit nunc Ionas, quomodo Nineuitæ ieiunium prædicauerint: quia ſcilicet Rex admonitus fuit de concionibus Ionæ, & ſtatim aduocauit ſuos conſiliarios. Hoc ergo fuit publicum edictum, non autem aliquis vulgi motus temere excitatus, quemadmodum interdum fieri ſolet. Dicit edictum fuiſſe promulgatũ ex autoritate Regis & conſilij vel magnatum eius. Quanquam טעם quidam accipiunt pro ratione vel pro approbatione. טעם ſignificat guſtare, vt eodem verbo poſtea vtitur Ionas: ſed accipitur pro conſilio metaphoricè: & ego puto melius hunc ſenſum præſenti loco quadrare. Venio ad rem ipſam. Quòd Rex vrbis tam ſplendidæ, imò ſummus tunc Monarcha ita ſe morigerum præbuerit ad Ionæ exhortationem, notatu dignum eſt. Videmus enim vt ſuperbiant Reges, quandoquidem putant ſe exemptos eſſe communi ſorte hominũ: ita ſeſe efferunt ſupra leges. hinc fit vt velint ſibi omnia licere: & dum frænum laxant ſuæ libidini, indignè ferãt ſe moneri, etiam ab æqualibus. Ionas autem homo extraneus erat & ignobilis. Quòd ergo ita afficit Regis animum, hinc apparet arcana virtus Dei, quam exerit in verbo ſuo quoties ita viſum eſt. Deus quidem per verbi ſui prædicationem non operatur æqualiter, hoc eſt, non ſemper eundem tenorem ſeruat, ſed vbi viſum eſt, ſic efficaciter tangit corda hominũ, vt ſucceſſus Verbi ſuperet omnem opinionem: quemadmodum hîc memorabile eius rei exemplum nobis proponitur. Quis dixiſſet profanum Regem, qui ſemper ſuo arbitrio vixerat, apud quem non vigebat religio vera & ſyncera, vno momento potuiſſe ita domari? Atqui abiectis regni inſignibus proſternit ſe in puluere, induit ſaccũ. Videmus ergo vt Deus non modò loquutus ſit per os Ionæ, ſed efficaciam addiderit verbo ſuo. Cæterùm tenendum etiam eſt memoria quod dicit Chriſtus, Viri Nineuitæ ſurgent in iudicio. nam reſipuerunt ad Ionæ prædicationem, & ecce pluſquam Ionas hîc. Quotidie Matt. 12. 41.
Chriſtus vocem Euangelij ſui profert: quanquam enim non verſatur hîc inter nos viſibili forma, ipſe tamen eſt qui per miniſtros ſuos loquitur. Si contemnimus hanc doctrinã, quomodo excuſabilis erit noſtra peruicacia & durities, quũ Nineuitæ, qui nunquam veram pietatis doctrinam guſtauerant, qui nullis rudimentis fuerant imbuti, tam citò cõuerſi fuerint ad Ionæ prædicationem? Quòd autem ſeria fuerit pœnitentia hinc colligimus, quia aſpera erat Ionæ prædicatio. denunciabat enim exitium potentiſſimæ vrbi. Hoc potuit ſtatim ad inſaniam & furorem adigere Regis animum quòd ita placidè humiliatur, certè non vulgaris mutatio eſt. Habemus ergo illuſtre ſignum pœnitentiæ, quòd Rex ita potuit ſeipſum & dignitatem ſuam obliuiſci, vt abiecta veſte ſplendida ſaccum indueret, & ſe proiiceret in cinerem. Iam quod attinet ad ieiunium & ſaccos, verum eſt pœnitentiam in his externis rebus non conſiſtere, quemadmodum etiam vidimus apud Ioelem. Nam Deus non moratur cæremonias: & quicquid refulget in oculis hominum, hoc friuolum eſt coram ipſo. requirit enim cordis ſynceritatem. Ergo quod hîc narrat Ionas de ieiunio & ſimilibus exercitiis, referri debet ad legitimũ finem, quòd ſcilicet hoc modo Nineuitæ teſtari voluerint ſe meritò reos ad tribunal Dei vocari: deinde ſuppliciter deprecati fuerint iram iudicis. Ieiunium ergo & ſaccus tantùm externa ſunt profeſſio pœnitentiæ. Si quis tota vita ieiunet atque induat ſaccum, & ſe puluere aſpergat, interea non adiungat ſyncerum cordis affectum, ludet coram Deo. Ergo per ſe iſta externa exercitia leuis aut nullius momẽti eſſent, niſi præcedat interior affectus cordis, atque adeò impellat homines ad tale teſtimonium reddendũ. Proinde quoties Scriptura de ieiunio & cinere & ſacco verba facit, tenendum eſt hæc nobis proponi tanquam externa pœnitentiæ ſigna, quæ ſi falſa ſint, nihil aliud quàm prouocãt iram Dei: ſi autem vera, Deo probantur propter ſuũ finem, non quòd per ſe valeant ad placandam eius iram, vel ad expianda peccata. Nunc ſi quis quærat an pœnitentia ſemper ſecum trahat ieiunium & cinerem & ſaccos, facilis reſponſio eſt, fideles tota vita debere meditari pœnitentiam. ergo niſi ſe exerceat quiſque noſtrum in hoc continuo ſtudio, vt ſcilicet ſibi renuntiet ac priori vitæ, ille nondum quid ſit Deo ſeruire didicit, quia militandum ſemper nobis eſt cum carne. Quum autem aſſidua ſit pœnitentię meditatio, non tamẽ exigitur ſemper à nobis ieiunium. Sequitur ergo ieiunium eſſe publicum & ſolenne teſtimo-

nium pœnitentiæ, vbi apparet aliquod extraordinarium signum vindictæ Dei. sic etiam vidimus apud Ioelem vocatos fuisse Iudæos ad cinerem & saccum: quia Deus quasi armatus prodibat in medium: & Prophetæ omnes clamabant interitum populo instare: tunc oportuit Iudæos suppliciter confugere ad Dei misericordiam cum talibus testimoniis. Sic etiam Nineuitæ quum perculsi essent terribili illo edicto, induerunt saccos, ieiunium indixerunt, quia scilicet hoc fieri debebat in rebus extremis. Nunc ergo tenemus cur Rex postquam ipse saccum induit, simul etiam indixerit toti populo & ieiunium & alia pœnitentiæ testimonia. Sed videtur hoc absurdum esse, imò ridiculum, quòd Rex iubet etiam animalia pœnitentiam profiteri cum hominibus. nam pœnitentia est mutatio hominis, dum sese Deo restituit, quum ab eo fuerit antè alienatus: hoc non potest competere in bruta animalia. Temere ergo & præter omnem rationem permiscet rex Nineuæ animalia cum hominibus, vbi de pœnitentia agitur: sed tenendum est, quod prius diximus, exitium fuisse denuntiatum non hominibus solis, sed etiam toti vrbi, ipsis etiam ædificiis. nam vt totum mundum Deus creauit hominum causa, sic etiam ira eius vbi accensa est contra homines, simul iumenta & arbores & quicquid est in cælo & in terra inuoluit. Sed nondum soluta est quæstio: vtcunque enim Deus pœnam de animalibus exigat propter hominum scelera, tamen bos vel ouis non posset iram Dei placare. Respondeo hoc factum fuisse hominum causa. Fuisset enim ludicrum spectaculum, si Rex à pabulo & potu prohibuisset animalia, nisi respectum habuisset ad homines ipsos. Sed voluit quasi in speculo aut pictura Nineuitis proponere quid meriti essent: quemadmodum sub Lege, quoties victimas cædebant, admonebantur de suis peccatis. Debebat enim hoc illis venire in mentem, mactari pecudem innoxiam, aut aliud animal, & qua de causa qui peccauerat stabat ad altare. Videbat igitur viuam imaginem suæ dãnationis in boue vel agno vel hirco. Sic etiam Nineuitæ quum adigerent & boues & asinos & reliqua animalia ad ieiunium, admonebantur quàm graui & seuera pœna digni essent, quòd scilicet etiam innoxia animalia luerent vnà cum ipsis pœnam. videmus ergo nõ fuisse quæsitum aliquod piaculum à Rege, dum indixit ieiunium & inediam brutis animalibus: sed potiùs fuisse talibus stimulis excitatos homines, vt seriò agnoscerent iram Dei, & plus terroris conciperent, quò veriùs humiliarentur coram ipso, sibique displicerent, atque ita magis propensi essent ad petendam veniam, & meliùs etiam parati & formati. Nunc ergo videmus debere istud referri ad tangendas metu conscientias, vt qui sibi nimis diu blãditi fuerant, tali remedio corrigerent suum torporem. Huc etiam spectabant in Lege omnia lauacra purificandis vestibus & reliquis vasis, vt agnosceret populus suis sordibus inquinari quicquid tangebat. & hoc diligenter notandum est: quia Papistæ, vt sunt dediti cæremoniis, arripiunt quicquid passim legitur in Scriptura de ieiunio, de cinere, & sacco, & putant totam pietatem inclusam esse in istis ritibus externis. atqui corporalis exercitatio non
1.Tim.4. 8. multum prodest, inquit Paulus. Ergo semper hæc regula valere apud nos debet, ieiunium & similia per se nullius esse ponderis: sed tantùm debere censeri à fine suo. Sic igitur quum ad esuriem coacta sunt animalia apud Nineuitas, homines ipsi commonefacti de suo reatu didicerunt quid esset metuere iram Dei: & hac de causa placuit Deo ieiunium illud. Nunc siquis obiiciat nihil tentandum esse in Dei cultu præter verbum eius, facilis etiam responsio est, regem Nineueh non finxisse aliquod placationis genus, neque etiam voluisse hoc modo Deum colere, sed respexisse ad finem quem dixi. Finis autem ille optimè respondet verbo Dei & eius præscripto. ergo rex Nineuæ nihil hîc alienum à Dei verbo tentat, quum scilicet omnia ad scopum illum refert, vt scilicet ipse cum populo suppliciter prodiret ad tribunal Dei, & cum serio pœnitentiæ affectu veniam deprecaretur. Hæc igitur solutio satis clara est. Quum ergo postea subiicit Ionas, Regem iussisse & populum & animalia induere saccos, sciamus, siquis nunc nudum illud exemplum arripiat, nihil aliud fore quàm histrionem: quia semper illa ratio tenenda est, Regem adminicula quæsisse, quibus se & suos ad veram pœnitentiam impelleret. nam procliue est hominis ingenium ad κακοζηλίαν. Sumus enim omnes fere simiæ: atqui videndum est semper quo spiritu acti fuerint quos volumus imitari, ne scilicet contenti externis laruis negligamus quod præcipuum est. Postea addit Ionas, *Et clament in fortitudine ad Deum.* hoc restringi ad homines debet: neque enim quadraret brutis animalibus. Homines igitur cum iumentis abstineant à cibo & potu: deinde clament ad Deum. Clamor hic non potuit nasci nisi ex Dei timore & pietatis sensu. ergo, quemadmodum dixi, non debet promiscuè trahi tam ad animalia bruta quàm ad homines. Quod autem iubet rex Nineuæ populum in fortitudine clamare ad Deum, notatu dignum est: quia hinc colligimus verè fuisse perterritum. non enim hîc agitur de vulgari clamore, sed addit fortitudinem: quemadmodum si quis diceret Pleno gutture, & nos etiam Gallicè dicimus, *A force*, vel *fort & ferme*. Exprimit ergo Ionas aliquid rarum & singulare, quum recitat hoc fuisse comprehensum in edicto Regis, vt homines clamarent fortiter ad Deum. perinde enim est acsi diceret, Expergefiant nunc omnes homines ad excutiendum suum torporem. nimis enim hactenus quisque nostrum sibi indulsit in suis vitiis: iam tem-

pus

pus eſt vt terror animos noſtros occupet, atque etiam compellat ad deprecandam irã Dei. Et hoc quoque notatu dignum eſt, quòd rex non aliud remedium excogitat, niſi vt populus confugiat ad preces. Poteſt quidem fieri vt Ionas hortatus fuerit ad hoc pietatis officium Nineuitas: ſed colligere promptum eſt, hunc ſenſum nobis ingenitũ eſſe à natura, vt dum vrgemur rebus aduerſis imploremus Dei gratiam. hoc ergo vnicum remedium eſt in rebus miſeris & afflictis, Deum orare. Quòd ſi nos in Lege & Euangelio edocti, quoties Deus nos admonet atque hortatur ad pœnitentiam, non vtimur hoc remedio: qualis nobis erit excuſationis prætextus, quum homines profani & qui ſyllabam nullam tenebant veræ pietatis, Deum tamen deprecati ſint, & Rex ipſe hoc edixerit ex ſententia ſuorum magnatum? Ergo plus nobis verecundiæ incutere hoc Regis edictum debet, quàm ſi quis proferat ex Dei verbo ſimpliciter eandem doctrinam. Nam vtcunque non eadem fuerit Regis illius authoritas, quæ Dei eſt: tamen quum miſer ille & cæcus Princeps agnouerit natura dictante, Deum precibus eſſe placandum, quid iam excuſationis (quemadmodum dixi) nobis reſtat? Sed poſtea melius oſtendit Ionas non fuiſſe fucatam pœnitentiam, quum Nineuitæ ſaccos induerent: & ſibi interdicerent à cibo & potu. Sequitur enim adhuc in Regis edicto, *Et conuertatur quiſque à via ſua mala, & à rapacitate, quæ eſt in manibus eorum.* Hîc rex profanus oſtendit quorſum, & quo conſilio de ieiunio & ſimilibus exercitiis præceperit, nempe vt hoc modo ſeſe melius ſtimularent Nineuitæ ad Dei timorem. Nam hîc hortatur vt ſeſe conuertant à via ſua mala. Per *Viam* Scriptura intelligere ſolet totum vitæ curſum, vel rationem. Perinde eſt igitur acſi diceret, Quiſque veſtrûm ingenium ſuum & mores ſuos mutet: ſimus nos omnes nouæ creaturæ. Hæc autem vera eſt pœnitentia, conuerſio hominis ad Deum. hoc ergo Rex iſte profanus intellexit. Quò turpior eſt eorum ſocordia, qui placare Deum volunt friuolis illis figmentis, quemadmodum Papiſtæ dum obtrudunt Deo neſcio quas nugas, putant eſſe totidem piacula, & contumaciter pro illis contendunt. Non alio igitur iudice opus habent quàm hoc Rege profano, qui oſtendit aliam eſſe verę pœnitentiæ rationem, nempe vt mutentur homines mente & animo, & conuertant in melius totam vitæ ſuæ formam. *Quiſque* ergo *à via ſua mala conuertatur,* inquit, *& à rapacitate, quæ eſt in manibus eorum.* Hîc ſubiungitur ſpecies per ſynecdochen. neque enim oportuit tantùm rapinas in Nineuitis corrigi. Nam probabile eſt etiam aliis vitiis & corruptelis fuiſſe infectos: in vrbe tam populoſa: regnauit etiam ebrietas, luxus, & ſuperbia, & ambitio, deinde libidines. Non dubium igitur eſt quin Nineue referta fuerit innumeris morbis: ſed rex per ſynecdochen hîc præcipuum vitium deſignat. *Conuertat* ergo *ſe quiſque à via ſua mala, & à rapacitate ſua.* perinde eſt acſi oſtenderet præcipuam virtutem eſſe in æquitate & iuſtitia, vbi ſcilicet mutuò inter ſe abſque vlla noxa aut iniuria verſantur homines. Atque vtinam hodie doctrina eadem vigeret inter omnes qui Chriſtianum nomen falsò vſurpant. Nam Papiſtæ dum accumulant illa piacula, prætereunt charitatem, & in tota vitæ perfectione ferè æquitas nullum locum habet. Diſcant ergo ex ore profani Regis quid Deus præcipuè requirat ab hominibus & probet in eorum vita: nempe vt abſtineant à rapinis & ab omni maleficio. Nunc ergo tenemus cur hoc additum fuerit de *Rapacitate.* Iam tenendum eſt Regem adhuc nouitium, & vix leuiter tinctum rudimentis pietatis poſt auditam Ionæ prædicationem, pro fidei & intelligentiæ ſuæ modulo ſuis præcipere. Quòd ſi tam exiguo temporis ſpatio vſque adeò profecerit ille, nos vbi aures noſtræ continuis ſermonibus per annos viginti & triginta obtuſæ fuerunt, quam excuſationem obtendere poterimus, ſi ſubſidimus adhuc infra tyrocinium iſtius Regis? Ergo iſtæ circunſtantiæ diligenter nobis notandæ ſunt. Nunc pergamus:

9 *Quis nouit an conuertatur, & pœnitentia ducatur Deus, & reuertatur à furore iræ ſuæ, vt non pereamus?*

Hîc etiam clarius exprimitur animus Regis & conſilium, quòd ſcilicet hoc modo ſtuduerit reconciliare & ſe & populum ſuum Deo. Alij paulò diuerſo modo vertunt, Qui nouit conuertetur, & pœnitentia ducetur. non legunt interrogatiuè: ſed non poteſt ſtare illa lectio. In mente igitur Prophetæ nihil eſt ambiguum, quòd Regem hîc quaſi dubitantem inducat, *Quis ſcit an Deus nobis placabitur?* Videmus ergo Regem non obrutum eſſe deſperatione, quin adhuc de remedio cogitet. nam in hunc finem tendit hic verſus. Cæterùm poſſet videri hoc contrarium fidei naturæ: deinde ſi repugnat fidei, ſimul etiam alienum erit à pœnitentia. nam res coniunctæ ſunt pœnitentia & fides, quemadmodum aliis locis vidimus. Neque enim quiſquam poterit ſponte ſe Deo ſubiicere, niſi guſtauerit prius eius bonitatem, & ſpem ſalutis conceperit. Qui enim terrore duntaxat afficitur, fugiet Dei conſpectum & præſentiam: ſic vbicunque regnat deſperatio, ſequitur etiam contumacia. Nunc quî fieri poteſt vt Rex Nineuæ ſeriò & abſque fictione reſipuerit, interea tamen dubitanter loquutus ſit de gratia Dei? Reſpondeo, ſpeciem eſſe dubitationis, quæ poteſt cum

fide coniungi : nempe, quæ directè non reiicit Dei promissionem, sed alia habet obiecta. Exempli gratia, Si quispiam terrore deiectus, postea recipiat animum proposita spe veniæ & salutis, non tamen liber erit statim ab omni metu : quia quandiu respiciet peccata sua, & implicabitur etiam aliis cogitationibus, vacillabit, fluctuabitur. Non dubium igitur est quin rex Nineuæ conceperit spē salutis: sed interea adhuc perplexo fuerit animo, tam propter cōcionem Ionæ, quàm propter conscientiam scelerum suorum. Duo igitur fuerunt obstacula, quæ possent reuocare animū Regis à certitudine, vel saltem morari ne subitò apprehenderet Dei misericordiam, & placato animo sentiret Deum sibi esse propitium. Prius obstaculum fuit illa formidabilis concio, Nineue post quadraginta dies peribit. Nam quanuis Ionas potuerit aliquid addere, quemadmodum diximus, tamen præcisa erat illa comminatio, quæ posset deiicere omnium animos. Oportuit igitur Regem luctari, vt posset tale obstaculum superare, & repellere illud Ionæ præconium, quatenus scilicet carebat omni consolatione. Deinde Rex haud dubiè quum expenderet sua peccata potuit vacillare aliquantisper. Sed tamen videmus vt emergere conetur, etiamsi hæc duo obstacula ante oculos habeat: quia vbi dicit, *Quis scit an Deus se conuertet à furore iræ suæ, & pœnitentia ducetur?* quum ergo ita loquitur Rex, videmus eum esse in strenua lucta: quia vtcunque visus fuerit ianuam præcludere Ionas, & prohibere Regem à spe salutis, vtcunque etiam propria illum cōscientia deuinctum & oppressum teneret, ipse tamen pergit, & seipsum extimulat : denique aspirat ad spem veniæ. Deinde etiam notandum est formam hanc loquendi potius notare difficultatem, quàm diffidentiam. Rex ergo hîc quasi dubitanter quærit, Quis scit an Deus sese conuertet? quia res erat difficilis, vt Deus post longam tolerantiam vrbi sceleratæ parceret, exprimit ergo Rex difficultatem : non autem hoc diffidentiæ signum est, dum ita interrogat : quemadmodum quum apud Ioelem dicitur, Quis scit? est similis prorsus loquutio: tunc plura diximus quū exponeremus locum illum. Sed sufficiat hoc breuiter tenere, Regem hîc non prodere suam diffidentiam, sed potius exprimere difficultatem. Et hoc humilitatis signum est, quòd intelligit se quasi fuisse demersum in profundis inferis cum populo, & tamen non desinit bene sperare. nam hoc spei signum est, etiamsi hoc pugnet cū tota natura, etiamsi abhorreat ab humana ratione, tamen bene sperandum esse. Videmus ergo quis sit verborum sensus. De pœnitentia Dei alibi dicendum erit, hoc est, die crastino vel perendie. *Ne pereamus*, inquit. Videmus quomodo rex profanus ab interitu se redimere cogitet, nempe Deo placato. Ergo simulac periculi aliquid nobis impendet, veniat nobis hoc in mentem non posse inueniri exitum, nisi Dominus nos in gratiam recipiat, quemadmodum etiam ex opposito ratiocinatur rex Nineuæ, simulac propitius fuerit Deus, omnia bene habitura. Videmus ergo quantum profecerit hic nouus & rudis tyro, dum intelligit non posse homines effugere ex miseriis, donec placatus illis fuerit Deus: vbi autem cū illo redierint homines in gratiam, etiamsi centies prius illis pereundum fuerit, tamen fore saluos & incolumes: quia scilicet gratia & fauor Dei fons sit salutis, & vitæ, & omnium bonorum. Postea sequitur,

10 *Et vidit Deus opera eorum, quòd conuersi essent à via sua mala, & pœnituit Deum super malo, quod pronuntiauerat se facturum illis, & non fecit.*

Nunc dicit Ionas Nineuitas adeptos fuisse veniam sua pœnitentia. Hoc etiam exemplum notatu dignum est : quia hinc colligimus quorsum nos Deus quotidie ad pœnitentiam solicitet, nempe quia vult nobis reconciliari, & nos sibi. Hæc igitur ratio est cur tot obiurgationes & minæ personent in auribus nostris quoties accedimus ad audiendum verbum Dei: nempe quia vult Deus nos ab exitio reuocare, duriter nobiscum loquitur. Denique quicquid continet Scriptura de pœnitentia & iudicio Dei, hoc totum debet in hunc vsum aptari, vt scilicet redeamus cum ipso in gratiam, quia placabilis sit, & paratus semper amplecti eos, qui sine fictione ad ipsum se conuertent. Ergo in hoc exemplo intelligimus non aliò Deum spectare quoties asperius nos compellat, nisi vt placabilis sit nobis, si modò sumus ipsi nostri iudices, atque ita præuenimus eius iram voluntario cordis affectu, vbi scilicet reatum & culpam deprecamur, & displicemus nobis, atque etiam fatemur nos dignos esse interitu. Cæterùm, videtur tamen Ionas statuere causam salutis in pœnitentia & operibus. dicit enim Nineuitas adeptos fuisse veniam, quia Deus respexerit opera ipsorum. Primò videndum est, quænam opera intelligat, ne quis temere arripiat vocem vnam, quemadmodum solent hypocritæ : & hoc nimis vulgare est in Papatu, sicuti diximus. *Respexit Deus opera ipsorum.* Quænam? non saccum, non cinerem, non ieiunium. nam hæc nunc non commemorat Ionas, sed respexit opera illorum, quòd à via sua mala conuersi essent. Videmus ergo Deum non fuisse placatum cæremoniis duntaxat, hoc est, externa illa professione pœnitentiæ, sed potius spectasse veram & seriam mutationem in Nineuitis, quòd scilicet renouati essent. hæc igitur fuerunt opera ipsorum, nempe fructus pœnitentiæ. Non potuit autem talis vitæ mutatio accidere, nisi verè tacti fuissent sensu iræ Dei Nineuitæ. Ergo timor Dei præcessit. Timor hic non potuit esse absque fide : videmus ergo primùm hîc non

agi

agi de externis operibus, sed de renouatione hominum. Iam verò si quis obiiciat, tamē hoc non efficere quominus nos bona opera reconcilient Deo, atque ita salutē nobis impetrent: respondeo non hîc disputari de causa veniæ. Certum est, Deum gratis placatum fuisse Nineuitis, quemadmodum gratis quotidie nobis restituit fauorem suum. Ionas ergo non intelligit satisfactiones istas valuisse coram Deo, quasi compensauerint Nineuitæ priora delicta: nihil tale verba sonant: sed tantùm à cōsequenti ostendit Deum fuisse placatum, quia Nineuitæ essent conuersi. Interea ex aliis Scripturæ locis colligere oportet, quomodo redeat nobiscum Deus in gratiam, & quomodo veniam consequamur apud ipsum: hócne fiat nostris meritis & pœnitentia, an verò gratis ipse Deus nobis occurrat: quum Scriptura tota testetur gratuitò veniam nobis dari, neque etiam alio modo posse nobis propitiari Deū, quàm vbi peccata imputare desinit, quantum ad præsentem locum attinet, non anxiè laborandum est cur dicatur Deus vidisse opera Nineuitarum, ne ipsos perderet: nam hoc à consequenti dicitur. Ionas ergo non designat hîc causam, sed tantùm ostendit Deum fuisse Nineuitis placatum, simulac resipuerunt. Sed de hac re adhuc nobis dicendum erit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tot vitijs referti simus, & etiam quotidie tot peccata, imò scelera ex nobis erumpant: da inquam, ne obdurescamus ad tot exhortationes, quibus nos ad te inuitas, sed fractis animis quoties denuntias nobis iram tuam, verè humiliemur, & nos ita sistamus ad tribunal tuum, vt præueniamus confessione vera & syncero pietatis timore iudicium, quod alioqui nobis paratum esset: interea freti Mediatore Christo concipiamus eam spem veniæ, quæ nos totos ad te rapiat, nec dubitemus, quin paratus sis ad nos amplexandos, vbi tacti fuerimus vero illo & integro pietatis & pœnitentiæ affectu, quum hoc etiam indicium sit gratiæ tuæ, quòd dignatus sis nos præuenire, & Spiritu tuo testatus sis te nobis esse in patrem: denique ita deijciamur in nobis, vt erigamus spem nostram vsque ad cælos, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

Diximus heri quomodo pœnam remiserit Deus Nineuitis, quam minatus fuerat per os Ionæ: & tamen gratuita fuerit tam pœnæ quàm culpæ remissio. Quoties enim veniam proponit Deus peccatoribus, simul additur hæc conditio vt resipiscant: tamen non sequitur pœnitentiam esse causam impetrandæ veniæ. gratis enim se Dominus offert, neque aliunde inducitur quàm mera sua liberalitate. Sed quia non vult homines abuti sua indulgentia & facilitate, ideo legem illā apponit, vt scilicet pœniteat ipsos vitæ prioris, vt in melius mutentur. Sic ergo respicit eorum opera, qui testantur se odio habere peccatum, & vero ac syncero desiderio confugiunt ad misericordiam: alioqui nemo etiam ex animo cupiet Deum sibi esse propitium, nisi qui sibi displicebit in peccato. Hæc ratio est cur dicat etiam Iesaias Iesa.44. misericordem fore Deum reliquiis populi sui, nempe quisquis conuersus fuerit ab iniquitate sua. Deus certè his verbis non intelligit pœnitentiam, vt dixi, esse causam salutis nostræ: sed ideo exigit mutationem in melius: quia nemo seriò aspirat ad gratiam, nisi qui sibi displicet in peccatis. Iam quod addit Ionas, *Deum pœnitentia tactum fuisse*, hæc loquendi ratio satis nota esse nobis debet. Propriè loquendo non cadit pœnitentia in Deum: sed hoc etiam non refertur ad interius & arcanum eius consilium. Deus ergo in se semper manet idem, & sibi constat: sed dicitur pœnitentia duci, respectu habito ad sensum hominum: nam sicuti concipimus iratum Deum, quoties nos ad tribunal suum citat, & demonstrat nobis nostra scelera: sic etiam concipimus placatum, vbi offert spem veniæ. Est autem pro ratione sensus nostri aliqua mutatio, quum Deus iræ obliuiscitur, acsi indueret nouum affectum. Quia ergo non possumus aliter terreri, vt humiliemur coram Deo, & resipiscamus, nisi ipse nobis proponat iram suam, Scriptura accommodat se ad hanc crassitiem sensus nostri. Iam ex aduerso non possumus Deum aliter inuocare, nisi statuimus illum nobis esse placabilem. Videmus ergo vt species aliqua mutationis occurrat nobis, quoties vel minatur Deus, vel facit spem veniæ & reconciliationis. Huc ergo referri debet hæc locutio, quum dicit Ionas Deum fuisse pœnitentia tactum. Videmus ergo dupliciter nobis describi Deum, nempe in verbo suo: deinde in arcano consilio. Quantum attinet ad consilium arcanum, iam dixi Deū perpetuò similem esse sui, neque admittere vllos nostros affectus. Quantum verò ad doctrinam Verbi spectat, quæ accommodatur ad sensus nostros, Deus nunc irascitur nobis, nunc autem quasi placatus veniam offert, nobísque est propitius. hæc est Dei pœnitentia. Meminerimus ergo hoc pendere à Verbo, quòd dicitur Deus pœnitentia fuisse ductus: quia scilicet nō poterant concipere aliud Nineuitæ, quam hoc decretum esse Deo, vt perirent. Quare? sic enim testatus fuerat verbo suo. Iam verò quum assurgunt ad fiduciam salutis, tunc sentiunt aliquam mutationem, nempe pro fidei suæ intelligentia. & vterque sensus tam metus quàm gaudij nascitur ex Verbo: quia vbi Deus iram suam denuntiat, necesse est miseros homines terreri. Vbi autem ad salutem inuitat proposita reconciliatione, iam sicuti induunt nouum sensum, ita etiam tribuunt nouum affectum Deo. hæc summa est. Iam pergamus.

CAPVT IV.

ET displicuit Ionæ dolore magno,& succensuit apud se.

Rom.9.3. Dolorem hunc Ionæ Hieronymus laudat, & comparat sancto Pauli zelo, qui optabat fieri anathema pro fratribus. Negat enim doluisse quòd Deus tam præclaræ vrbis misertus foret:sed quia conuersio Gentium quoddam esset præsagium interitus electi populi. Quia igitur Ionas quasi in speculo cernebat propinquum Israelis exitium, ideo doluit,si credimus Hieronymo:sed illud est nimis friuolum.paulò pòst obiurgat Deus Ionam.Quid igitur leuabit Prophetam ineptum & puerile patrocinium Hieronymi, quum Deus pronuntiet ipsum præpostere facere, quòd doleat?imò coarguitur socordia Hieronymi (sic enim loquor de homine, qui tametsi doctus & laboriosus fuit, se tamen priuauit ea laude, quam alioqui meritò consequi poterat.) Nam peruersum eius ingenium vbique se prodit,sicuti etiam palàm coarguitur statim in ipso contextu, vbi Ionas apertè ostendit aliam sibi fuisse doloris causam, quòd scilicet nollet videri inanis vates, aut mendax.hinc igitur tantus dolor & amarulentia. Hoc autem,etiamsi Deus sententiam non tulisset, videmus fuisse iniquum & alienum ab omni ratione. Statuamus igitur Ionam præpostero zelo fuisse abreptum, vbi non potuit æquo animo ferre liberari vrbem Nineuen ab exitio: & ipse etiam amplificat magnitudinem sui vitij Poterat dicere vno verbo,Hoc Ionæ displicuit:sed non contentus hac simplici forma,addit displicentiam magnam, vel dolorem : postea dicit se excanduisse penitus. Etiamsi principium non fuisset malum, excessus tamen ipse vitiosus est. Atqui excessum & intemperiem fatetur in suo dolore, quum seipsum claris verbis accuset,quid nunc attinet fallaciis & cauillis obtegere, quod palàm videmus non posse excusari?Sed vt melius pateat cur Ionæ displicuerit salus vrbis Nineuæ, pergamus in contextu:

2 *Et orauit ad Iehouam,& dixit,Obsecro Iehoua, ánnon hic sermo meus,quum adhuc essem in terra mea?Propterea festinaui fugere in Tharsis,quia noueram quòd tu sis Deus propitius,*vel plenus gratiæ,*& misericors,tardus ad iram, multus clementia,& qui pœnitentia duceris super malo.*

Quòd Ionas hîc refert se orasse, videtur minimè esse consentaneum : quia oratio debet esse composita.atqui confessus est se fuisse tumultuatum in animo suo. Quum ergo ita ferueret iracundia in animo Prophetæ,quomodo prodire potuit coram Deo, & concipere iustas preces? Deinde quísnam est finis precandi,nisi vt profiteamur quicquid boni optandũ est residere apud Deum,& suppliciter ab eo petendum esse ? Ionas autem hîc potius expostulat,& obstrepit Deo.nam videtur hîc quodammodo litigare,quòd iustam habuerit causam fugæ : deinde quòd Deus non debuerit ignoscere Nineuitis. Deum igitur accusat,vt se liberet omni culpa.hoc verò prorsus ab orandi regula alienum est ac remotum.Quomodo ergo intelligere oportet locum hunc,vbi dicit se orasse ? Respondeo, sæpe fideles etiam turbulento animo accedere ad Deum orandi affectu : & tamen preces eorum non prorsus repudiari,quanuis non probentur,neque placeant per omnia. Et hinc etiam clarius apparet quomodo Deo accepta sint piorum opera,tametsi aspersa sint multis maculis. Papistæ quoties legunt placuisse Deo aliquod opus, fingunt summam perfectionem & munditiem: atqui nullum est opus quod non infectum sit aliqua labe, nisi purificetur gratuita venia.Hoc dico nobis perspicuum esse in hac precatione, quæ non ita reiecta fuit à Deo,quin retineat nomen precationis.Et tamen certum est Ionam minimè fuisse animatum,vt decebat, quum tumultuosè orauit,quasi Deum obiurgans,& adhuc retinens aliquam partem suæ contumaciæ:quia placet sibi in fuga.Diximus autem hoc fuisse signum manifestæ rebellionis:quum excusso iugo contempsit vocationem Dei. Necesse est igitur in hac Ionæ precatione agnoscere aliquid pietatis, & simul multa vitia. fuit hoc pietatis,quòd adhuc direxit suas querimonias ad Deum.Nam hypocritæ etiamsi Deum compellant, sunt tamẽ prorsus ab ipso auersi,& libenter euomerent suam bilem aduersus Deum. Ionas autem dum hîc conqueritur,etiamsi non seruet modũ, sed feratur cæco vel vitioso impetu,tamen paratus est se Deo subiicere,quemadmodum tandem videbimus. hæc est ratio cur dicat se orasse. Neque enim eum puduisset fateri aliquod grauius peccatum, si fuisset sibi conscius. Noluit ergo extenuare culpam Orandi verbo, quemadmodum hypocritæ semper aliquos colores, aut vela obtendunt,dum volunt turpitudinem suam obtegere.non fuit tale Ionæ consilium: ergo quum se orasse dicit, in genere testatur non se ita fuisse Deo obstreperum, quin tamen retinuerit aliquod pietatis & obedientiæ semen in animo suo. *Orauit* ergo *Ionas.* Hinc sequitur,quemadmodum antè dixi,multas Sanctorum preces vitiosas esse,quæ si exigantur ad legitimam normam, meritò repudiandæ erunt. Sed Dominus pro sua indulgentia

ignoſcit vitiis,ſic vt iſtæ incompoſitæ preces ac turbulentæ, retineát tamen ſuum titulum & pretium.Iam dicit,*Obſecro Iehoua,an non hic ſermo meus?* Hîc Ionas apertè declarat cur indignè tulerit Nineuen liberari ab interitu ſuo:quia ſcilicet hoc modo deprehēſus fuit vanus & mendax.Sed poſſet hoc videri abſurdum,quòd Propheta maiorem habuerit rationē famæ ſuæ quàm gloriæ Dei. Nam in hoc maximè refulget Dei gloria,quòd placabilis eſt ſimulac redeunt homines in viam:quòd etiam ipſe offert ſe illis in patrem. An igitur Ionas exiſtimationem ſuam præferre debuit Dei gloriæ?Reſpondeo Prophetam non ita fuiſſe ſibi addictum,quin ſemper præcipuum gradum teneret in eius animo ſtudium gloriæ Dei: hoc certum eſt.Sed coniunxit miniſterium ſuum cum Dei gloria,& meritò:quia pendebat ex illius authoritate.Ionas quum ingreſſus eſt Nineuen,nō clamauit tanquam priuatus homo,ſed profeſſus eſt ſe diuinitus miſſum eſſe.Nunc ſi præconium Ionæ falſum deprehenditur,redundabit contumelia in authorē ipſum vocationis nēpe in Deū.Non dubiū igitur eſt quin Ionas indignè tulerit nomen Dei expoſitū eſſe opprobriis Gentiū,quaſi de nihilo terreret:deinde quaſi ſimulatè loquendo nūc aperiret inferos,nunc cælū.Nihil autē magis aduerſum eſt gloriæ Dei quàm talis ſimulatio.Videmus ergo cur tāto dolore abreptus fuerit Ionas:nō reſpexit ſeipſū,ſed quia videbat dari materiā impiis blaſphemiis,ſi Deus mutaret cōſiliū,vel ſi nō cōſtaret ſibi in verbo ſuo:hinc tātus ille dolor.Sed quanuis ſpecioſa ſit hæc ratio,tamen colligimus quid valeant bonæ noſtræ intentiones apud Deum. Si qua poteſt fingi bona intentio,certè hæc laudem aliquam meretur,quòd Ionas centies mori maluit, quàm audire indignas illas blaſphemias,quòd merum ludibrium eſſet verbum Dei, quòd fabuloſæ eſſent minæ,quòd Deus hoc vel illud fingeret,ac ſe transfiguraret in varias formas.Hæc optima fuit intentio,ſi ſenſu noſtro æſtimetur: atqui ſtatim videbimus damnatā fuiſſe ore Dei.Diſcamus ergo non arrogare nobis iudicium in rebus quæ captum noſtrum ſuperant,ſed ſubiicere mentem noſtram Deo,& petere ab ipſo ſpiritum diſcretionis.Vnde enim factum eſt,vt Ionas ſic fremeret contra Deum, niſi quòd ardebat ſtudio gloræ eius? Sed zelus incōſideratus fuit,quia volebat ipſe iudex eſſe atque arbiter.debuit autem potius ſubiicere ſe totum Deo.Et eadem etiam regula nobis tenenda eſt.Si quando videmus multa accidere diuinitus,hoc eſt arcana Dei prouidentia,quæ proſtituant eius nomen impiorū blaſphemiis,dolendum hoc quidem eſt:ſed interea petamus à Domino,vt tandem conuertat hæc indigna opprobria in ſuam gloriā,nos verò minimè tumultuemur: quemadmodū faciunt multi,qui ſtatim intentant iurgium Deo,quum aliter res moderatur,quàm ipſi vellent aut putant eſſe vtile.Diſcamus Ionæ exēplo non metiri proprio ſenſu Dei iudicia, ſed expectemus dum ipſe conuertat tenebras in lucem.Interea etiā diſcamus parere eius mandatis,ſequi eius vocationem abſque controuerſia: quanuis cælum & terra ſeſe opponant, quanuis multa occurrant,quæ poſſint nos auertere à recto curſu, tamen maneamus in hoc propoſito,nobis ſcilicet nihil melius eſſe,quàm vt Deo morigeri pergamus in via quā nobis proponit.Cæterùm,quòd dicit *ſe feſtinaſſe vt veniret in Tharſis*, non prorſus excuſat fugam ſuam,ſed iam clarius exponit ſe non fugiſſe quicquam moleſtiæ vel laboris,nō fugiſſe etiam vllum certamen vel periculum:ſed tantùm quia ſtudebat gloriæ Dei, ſe fuiſſe abductum à vocatione.Huc ergo ſpectant Ionæ verba, quaſi Deum hîc teſtem & iudicem ſtatueret,quòd non metu periculi,non ignauia,non rebellione non alio etiam impio reſpectu ſeſe à Dei obſequio ſubduxerit: ſed quia tantùm nollet violari ſacrum eius nomen, nollet ſponte eſſe miniſter prędicationis,quę os impiis & profanis hominibus aperiret ad Deum ipſum ridendū.Quum ergo nō aliū profectum ſperarem meæ prædicationis, inquit, quàm vt Deum riderent Gentes, imò proſcinderent ſacrum eius nomen, quaſi eſſet fallax & vanus:ideo malui fugere in Tharſis.Ergo hîc Ionas non prorſus ſe abſoluit: quia alioqui malè excidiſſet illa caſtigatio, qua oportuit eſſe penitus domitum. Reuocatus nuper ex inferis fuerat:dicemúſne iam ſic cornua attollere contra Deum,vt velit prorſus immunis videri ab omni culpa?Hoc certè nimis abſurdum eſt:ſed quemadmodum iam dixi, obiicit Deo non alia de cauſa ſe ab initio fugiſſe, niſi quia nō ſperabat optabilem aliquem prædicationis ſuæ fructum. quin potius metuebat quod iam videbat inſtare, vt ſcilicet ludibrio eſſet nomen Dei.Statim enim adiungit, *Quia noueram quòd tu ſis Deus gratiæ plenus & miſericors, tardus ad iram, &c.* Mirum eſt Ionam fuiſſe reuocatum à vocatione legitima,quia ſciebat Deum eſſe miſericordem,quum tamen nullus acrior ſtimulus nos pungere debeat, vbi Deus vult opera noſtra vti.Nam ſcimus non poſſe quempiam alacriter obſequiū ſuum præſtare Deo, niſi qui allicitur paterna eius bonitate. Sic ergo nemo erit volūtarius Propheta aut doctor, niſi qui perſuaſus eſt Deum eſſe miſericordem. Videtur ergo Ionas hîc nimis perperam ratiocinari, quum ideo ſe ab officio abſtractum fuiſſe dicit, quia ſciebat Deum eſſe miſericordem.deinde,vnde ſciebat hoc Ionas? nempe ex Lege Dei. Nam locus hic ſumptus eſt ex 34.capite Exodi,vbi deſcribitur nobis illuſtris illa & memorabilis viſio, in qua ſe Deus ſpectandū propoſuit Moſi: illic exhibita fuit quaſi viua effigies Dei ſancto Prophetæ. Et nullus eſt in Lege locus,qui melius ad viuum exprimat Dei naturam. Deus enim illic familiariter voluit ſeſe patefacere ſeruo ſuo. Quum imbutus igitur eſſet Ionas hac doctrina Legis,

quomodo potuit apud gentiles suos fungi officio Prophetæ? Cur non etiam hæc cogitatio fregit eius animum, quum vocatus est ad munus doctoris? Certum igitur est hoc deberi restringi ad prædicationem, qualis antè nobis fuit exposita. Ionas non exhorruisset mandatum Dei, si missus fuisset ad Nineuitas, quemadmodum priùs iussus fuerat docere electum populum. Si ergo tale munus iniunctum fuisset Ionæ, vt proponeret Deum & clementem, & misericordem Nineuitis, non dubitasset statim offerre suum obsequium. Sed quia iniungitur illi præcisa illa comminatio, Nineue peribit: ideo distrahitur, & tandem cupit potius subterfugere, quàm exequi tale mandatū. Quare? sic enim apud se ratiocinatur, Ego denuntio propinquū exitiū Nineuitis: quorsum Deus mihi hoc mādat, nisi vt inuitet miseros istos homines ad pœnitentiam? Iam si resipuerint, nónne statim paratus erit Deus ad ignoscendum? alioqui abnegaret suam naturam. Deus non potest esse sui dissimilis, nō potest exuere affectum illum, de quo testatus est semel apud Mosen. Quum ergo Deus sit placabilis, si redierint Nineuitæ in viam, & confugerint ad ipsum, statim illos amplexabitur: ita ero vanus in meo præconio. Nunc ergo tenemus quómodo intelligi debeat hic locus Ionæ, quum dicit se fugisse trans mare, saltem hoc sibi fuisse propositum, quia sciebat Deum esse clementem. neque enim fraudasset Deum suo obsequio, nisi hæc repugnantia perturbasset, ac perculisset eius mentem: Quid? ego accedam illuc tanquam Dei legatus: paulò pòst ego deprehendar mendax: nónne contumelia hæc redundabit in nomen ipsius Dei? præstat igitur me tacere, quàm Deū haberi ludibrio, qui author est meæ vocationis. Videmus vt Ionas respiciat præcisè ad illam prædicationis formā, de qua prius vidimus. Atque hinc apparet Ionā plus dedisse Nineuitis, quàm haberet. putauit enim se mitti à Deo tantùm vt intelligerent Nineuitæ se perituros: attulit autē illis salutē. hoc quidem apud se aliqua ex parte prius vel suspicatus est, vel cognouit. Nam retinebat principium illud, Deum non posse exuere misericordiam suam, quia manet semper idem. Cæterùm, quum in medium prodiit, vt exequeretur partes sibi iniunctas, certè nihil aliud habuit ante oculos, nisi cladem vltimam vrbis Nineuæ. Interea Deus vsus est opera & ministerio eius in meliorem finē & successum. Nec verò dubium est quin ipse hortatus fuerit ad pœnitentiam Nineuitas: sed cor eius erat quasi occlusum, vt non admitteret Dei misericordiam. Videmus ergo angustiis præoccupatum fuisse Ionam, ita vt non posset offerre salutem Nineuitis: & tamen oblata diuinitus fuit per eius manum. Nunc ergo intelligimus quomodo sæpe Deus operetur per seruos suos. Deducit enim manu sua velut cæcos quò minimè putabant. Sic vbi quempiam nostrum excitat, erimus interdum ὀλιγόπιστοι, putabimus vel inutilem fore nostram operam absque vllo fructu, vel saltem exigui successus. Dominus autem ostēdet quod non potuimus sperare. Tale ergo Ionæ fuit exemplū, quia quū veniret Nineuen, nihil aliud propositū habuit, nisi testari de interitu vrbis: sed Dominus voluit illum esse salutis ministrum. Ergo Deus ornauit isto præclaro successu doctrinam Ionæ, quum tamen indignus esset honore tanto, quia quodāmodo præclusisset aditū benedictioni Dei, quemadmodū iā diximus. Nūc ergo tenemus sensum huius loci, vbi dicit Ionas se ideo fugisse Dei vocationē, quia cognouerat ipsum esse Deum ad gratiā propensum, deinde misericordē, &c. Iam venio ad hæc elogia Dei חנון propriè significat propensum ad fauorem, quasi diceret Deum gratuitò beneuolū esse: vocamus lingua nostra, *benin, gratieux, debōnaire.* Deus ergo hoc elogiū sibi ascribit. deinde addit *misericordem*, vt sciamus eum semper expositum nobis fore, siquidē ad eum accedimus tanquam ad fontē & bonitatis & misericordiæ. Sed quæ sequuntur melius exprimunt hanc misericordiā, vel definiunt quomodo Deus sit misericors, nēpe quia multus est clementia, deinde, quia tardus est ad iram. Deus ergo ad humanitatē propēsus est: deinde etiamsi indigni sint homines quos respiciat: est tamē misericors: & hoc exprimit per vocē רחום. Interea necesse etiā est hæc duo addere, quòd *multus sit clementia, & tardus ad iram.* Quare? quærimus enim semper in nobis ipsis causam gratiæ Dei, dū cupimus Deum nobis fauere, inquirimus apud nos cur fauere debeat. Iam vbi nihil reperimus, euanescit omnis fides, quā prius concepimus de gratia Dei. Hîc ergo Dominus ipse nos ad se reuocat, & testatur se ideo nobis humanū esse, ac misericordē, quia multus est clemētia: quasi diceret, Ego apud me ipsum satis habeo causæ cur vobis sim exorabilis, cur etiā fauore meo & complectar & prosequar. Sola igitur Dei bonitas nobis spectāda est, vbi cupimus illum habere misericordē, & vbi etiā opus habemus venia, acsi diceret se nō induci vllo dignitatis nostræ respectu, neque merita quærere, cur procliuius sit ad misericordiam, vbi peccauimus: cur etiam nos in gratiam suā recipiat: sed hoc totum ideo facere, quia immēsa est, atque inexhausta eius bonitas. Iam additur etiā, Tardus ad iram. Hæc ad iram tarditas ostendit Deum consulere saluti generis humani, etiam vbi peccatis lacessitur. Quanuis ergo quotidie iram Dei in se prouocent miseri homines, tamen non desinit eorū saluti prospicere: ideo tardus est ad irā, hoc est, Dominus non statim pœnas exigit quales merentur qui ita ipsum prouocant. Nunc ergo videmus, quænā sit verborū sūma. Iā redeamus ad illud, Ionā scilicet fuisse deiectū ab officio, quia sciebat Deū esse tardū ad irā, & misericordē, & gratia plenū: nēpe subduxit hanc rationē, Vel Deus mutabit naturā suā, vel parcet Nineuitis si resipuerint. Poterit autē fieri, vt resipiscát, ergo

ergo vana erit mea prædicatio. Deus enim seipsum non abnegabit, sed edet specimen bonitatis, & misericordiæ quum ignoscet huic populo. Iterum notemus peruersè nos facere, quum sine iudicio sequimur zelum nostrum. est enim cæcus feruor, qui tunc nos abripit. Itaque etiamsi mille absurda nobis occurrant, quum Deus aliquid mandat, claudendi sunt oculi, & semper prosequi oportet cursum vocationis nostræ: quia ipse omnes euentus sic moderabitur, vt omnia in gloriam suam cedant. Non nostrum est hîc nimium sapere: sed hic est optimus modus, vt Deo permittamus euentum rerum. nostrum quidem est metuere & esse solicitos, sed simul etiam nostra solicitudo debet se Deo subiicere, vt sufficiat nobis precari. hæc summa est. Iam quod iterum dicit, *Deum pœnitentia ductum fuisse super malo*, exposuimus paulò antè nempe etiamsi Deus iam manum erectam habeat, retrahere tamen simulac resipiscentiam aliquam agnoscit in hominibus. nam Malum hîc accipitur pro pœnis. Dominus ergo etiamsi meritò infligere posset vltimas pœnas hominibus, suspendit iudicium suum: & si occurrant cum vera pœnitentia, statim placatur. Hęc est Dei pœnitentia, vt scilicet quicquid meriti sunt homines pœnæ & mali, vltro remittat, dum sibi ipsis displicent. Iam sequitur:

3 *Et tu Iehoua, tolle quæso animam meã à me, quia melius mori meũ quàm viuere.*

Hîc videmus quantopere effeibuerit Ionas in zelo suo. Nam certè hoc votum non potest tribui fidei: quemadmodum quidam existimant Ionam quasi in cælum euolasse animo, quum ita precatus est, acsi mortem non horreret, sed exutus omni metu, liber ac solutus, se offerret Deo. Ego non puto tam heroicum fuisse affectum Ionæ. Non dubium quidem est, quemadmodum iam dixi, adhuc retinuisse semen aliquod pietatis: & dixi hoc nobis satis probari Orandi verbo. Nam si Ionas prorumperet in vocem hominis desperati, non esset hæc precatio. Quum igitur orauerit sic loquendo, sequitur non esse hanc vocem desperationis, sed nimiæ indignationis, in qua sibi Ionas non temperat. Denique votum hoc manauit à pio & sancto zelo: sed Ionas in modo ipso, vel in progressu peccat: elapsus enim est quodammodo sibi: quum mortem vitæ prætulit, *Tu*, inquit, *Iehoua tolle me*. Primo vitio non caret quod ita præcipitanter fertur ad mortem optandam. neque enim nostrum est migrare ex hoc mundo, sed quantisper nos Deus in hac statione, in qua locati sumus, retinet, tranquillis animis manendum est. Quisquis ergo tanto ardore ad mortem festinat, non dubium est quin offendat Deum. Paulus videbat sibi mortem esse optandam: sed quum rursus intelligeret operam suam esse vtilem Ecclesiæ, contentus fuit sorte sua, Deique beneplacitum voto suo præfecit: sic & viuere & mori Deo paratus fuit. Aliter Ionas, Nunc, inquit, tolle animam meam: hoc vnum est vitium: alterum verò, quòd mori appetit, quia Deus parcat Nineuitis. Etiamsi dolore aliquo tactus fuisset, non oportuit tamẽ huc vsque progredi, vel potius prorumpere, vt tædio vitæ mortem optaret. Sed hinc discamus, vbi semel habenas laxant homines inconsiderato zelo, quorsum ferantur. Ionas sanctus Propheta, qui nuper domitus & subactus fuerat tam dura castigatione, adhuc tamen ad mortem fertur vel rapitur. Quare? quia putat hoc malè cessisse, quòd Nineuitis denuntiauerit exitium: nunc autẽ vrbs salua maneat. Hoc exemplum nos cohibere debet, ne nimium audacter sententiam feramus de iudiciis Dei, sed potius teneamus sensus nostros captiuos, ne qua eiusmodi temeritas nobis erumpat: quia iam nemo nostrum est, qui Ionam non damnet, sicuti etiam seipsum damnat. neque enim retulit hîc suas laudes, sed voluit ostendere quòd stultè iudicasset de opere illo Dei. Stultitiam ergo suam fatetur Ionas: ideóque sit nobis eius experientia documento, nihil magis esse præposterum, quá pro sensu nostro hoc vel illud statuere: quia hæc vera sapientia demum est, subiicere nos totos arbitrio Dei. Iam si quis hîc quęstionem moueat, liceátne optare mortem: breuiter respondeo, mortem non posse optari vitæ tædio. hoc vnum est. Vitæ autem tædium intelligo, vbi vel paupertas, vel fames, vel ignominia vel aliquid tale vitam nobis exosam reddit. Sed si quis vitiorũ suorum tædio ac displicẽtia grauetur in terra morari, quemadmodũ Paulus dicit, Miser ego, quis me liberabit ex corpore mortis huius? Ille concipiet pium & sanctum votum, modò accedat illa obedientia, quam dixi, ne scilicet prorumpat affectus, quasi inuito Deo. sed qui sic affectus est, sinat tamen se retineri eius manu, quantisper voluerit. Deinde si quis mortem optat, quia sibi in futurum tempus metuit, vel aliquid subire exhorret, ille etiam cum Deo luctatur, Et tale fuit crimen Ionę: dicit mortem sibi potiorẽ esse vita. Quare? quia Dominus pepercerit Nineuitis. Videmus ergo vt cæcutiat, imò feratur insano impetu ad mortem optandam. Discamus igitur vitam hanc sic amare, vt parati simus eam deponere quoties Domino visum fuerit. Discamus etiam mortem optare, sed ita vt viuamus Domino, & pergamus in cursu nostri stadij, donec ipse nos ad metam adducat. Iam sequitur ipsa Dei obiurgatio.

Phil. 1. 22.

Rom. 7. 24.

4 *Et dixit Iehoua, An bene facis excandescendo apud te?*

Non dubium est, quin Deus Ionam ita obiurgans, damnet vitiosum eius zelum Quũ autẽ

Deus solus idoneus sit iudex humanæ vitę, non est cur iactemus nos bona intentione ferri, quia nihil fallacius est nostra trutina. Quum ergo expendimus facta, dicta, & cogitationes nostras ad iudicium nostrum, decipimus nos ipsos. Si quis rhetoricè vellet defendere factū Ionæ, certè præstò essent multi colores speciosi. Si quis ergo vellet animi gratia proferre excusationes Ionæ, posset videri nobis prorsus innocens, Sed etiamsi totus mundus eum absolueret, quid eum iuuabit, vbi damnatur ore ipsius Dei, qui vnicus est iudex? quemadmodum dixi. Statuamus igitur Ionam præposterè fecisse, etiamsi non appareat nobis vlla ratio, quia satis & super sufficere nobis debet authoritas summi Iudicis. Iam disertè iram eius reprehendit Deus. Si Ionas modestè expostulasset, & exonerasset tantùm suos dolores in sinū Dei, hoc erat excusabile: etiamsi nō caruisset hic zelus vitio, tamen fuisset tolerabilis. Nunc autem vbi irascitur, hoc minimè ferendum est: quoniam ira per se furor breuis est, vt ille dicit: deinde excæcat sensus hominum, perturbat omnes animæ partes. Deus ergo non vno modo hîc accusat Ionam, sed ostendit quàm grauiter ceciderit, quòd scilicet sibi permiserit hoc modo irasci. Interea tenēdum est, Ionam non ideo tantùm peccasse, quòd excanduerit: peccasset etiam absque iracundia, quemadmodum diximus: sed Deus exaggerat hac circunstantia crimen Ionæ, quòd ita tumultuetur. Et certè hoc est nimis indignum exemplum, dū homuncio contra Deum insurgit, & animo turbulento cum eo litigat: hoc est portentum: Ionas autem huc vsque prouectus est. Videmus ergo cur mentio expressa hîc fiat iracūdię, nempe Deus hoc modo Ionam vult tenere conuictum, ne amplius tergiuersetur. Si simpliciter dixisset: Quid? cur non permittis mihi summum iudicium? Si mihi ita placet, cur non placidè agnoscis rectè fieri quicquid facio? Tuúmne est ita sapere, vt mihi legem dicas, vel vt corrigas mea iudicia? Si hoc modo loquutus fuisset Dominus, adhuc restabat aliquid coloris: Domine, ego non possum à dolore mihi temperare, quum video nomē tuum iam laceratum iri indignis opprobriis, egóne hoc tranquillo animo spectem? Poterat igitur Ionas adhuc aliqua integumenta quęrere: sed quum Dominus profert eius iracundiam in mediū, necesse est illum obmutescere. Quid enim reperietur quod excuset Ionam, vbi ita contumaciter insurgit contra Deum iudicem suum, & opificem, quemadmodum dixi? Nunc ergo tenemus cur disertè exprimat Dominus malè facere Ionam, quòd ita excādescat. Miror autem quid Hieronymo venerit in mentem, vt diceret hîc Ionam non reprehendi à Domino, sed poni aliquid medium. Et vir ille natura fuit cauillator. deinde lusit proteruè in corrumpenda Scriptura. nulla fuit ei religio huc & illuc torquere Scripturæ locos: quemadmodum quum de coniugio disputat, dicit non malè facere qui matrimonium contrahunt, sed tamen non benè facere. Quale illud cauillum, & quàm putidum! Sic etiam hoc loco Deus, inquit, non accusat Ionā, nec etiā voluit arguere eius peccatū. Potiùs enim hîc Ionas nobis refert Christi personam, qui mortem appetit, vt totus mundus saluus fiat: quia viuus non potuit lucrifacere gentem suam, non potuit retinere gentiles suos: ideo maluit se & vitam suam impendere in redemptionem mundi. Hæc sunt nugatoria, adeóque deprauant totum sensum huius loci, quemadmodum videmus: quin potius interrogatio magis emphatica est, quàm si Deus simpliciter dixisset, Tu peccasti ita irascēdo. Oratio igitur affirmatiua nō tantum haberet vehementiæ, quā ista interrogatio. Deus enim nō modò pro iudicis potestate Ionā malè facere pronuntiat: sed extorquet illi propriam confessionem, acsi diceret, etiamsi tu sis iudex in propria causa, non poteris tamen colorem inducere tuæ intemperātiæ. Irasceris enim sine modo. Nam quum dicit לך, Apud te, reuocat Ionā ad examen animi sui, acsi diceret, Inspice te ipsum: quasi in speculo videbis: quàm turbulentum sit mare animus tuus, vbi abriperis tam insano furore. Nunc ergo tenemus non modò simplicē sensum, sed etiā emphasim, quæ subest in ista interrogatione, quum prorsus in contrarium tendat Hieronymus. ¶ Ego non pergam vlterius:* quia quod restat sufficiet ad crastinam lectionem.

* Putauit cessante horologio se ante tempus finire.

¶PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quādo vides nos tot erroribus esse implicitos, vt incogitātia sæpe labamur: deinde vides etiam immodicos carnis nostræ impetus prorsus excæcare quidquid est in nobis rationis & iudicij: da inquam, vt discamus nos totos tibi tradere in obsequium, & hoc honoris deferre tuæ sapientiæ, vt ne litigemus vnquam, etiamsi omnia aduersa votis nostris contingant, sed patienter expectemus qualem voles dare exitum: deinde sic pergamus in cursu officij nostri, vt semper bene speremus de fœlici exitu: neque vnquam etiam turbemur obstaculis, quæcunque obiiciet Satan, quin semper tendamus ad scopum, quem nobis proponis, neque vnquam ab eo deflectamus, donec defuncti omnibus periculis, & impedimentis superatis, tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine Filij tui, Amen.

5 ***Et egressus est Ionas ex vrbe: & sedit ab Oriente contra vrbem, & fecit sibi illic tabernaculum, & sedit sub eo in vmbra, quousque videret quid fieret in vrbe.***

Hîc

Hic dubitari poteſt an Ionas expectauerit donec elapſi eſſent 40. dies, an verò præuenerit tempus illud: quia ſi dicamus ante quadrageſimum diem fuiſſe egreſſum ex vrbe, naſcetur alia quæſtio, quomodo potuerit intelligere quid futurum eſſet. Neque enim hactenus vidimus oraculo fuiſſe edoctum: imò verba quæ vidimus aliud ſonant, nempe euentu ipſo tũc fuiſſe patefactum, quòd Deus vrbẽ liberaſſet ab exitio. Dicebat enim proxima lectione pœnitentia ductum fuiſſe Deum ſuper verbo quod pronuntiauerat, & non feciſſe. Apparet igitur Ionam non fuiſſe egreſſum ab vrbe donec iam tranſiiſſent dies 40. Sed exoritur etiã diuerſa quæſtio, quid opus fuerit ſedere prope vrbem, quia ſatis conſtabat vel conſiliũ Dei mutatum eſſe, vel ſaltem ſententiam quam protulerat Ionas fuiſſe mutatam. Non oportuit igitur ipſum adhuc, quaſi ambigeret, ſedere prope vrbem. Sed ego hanc cõiecturam libenter amplector, quòd Ionas pòſt diem quadrageſimum exierit. videntur enim verba huc nos adducere. Quantum attinet ad quæſtionem illam, cur adhuc dubitauerit de euentu, quum tamen videret fluxiſſe tempus, reſponſio facilis eſt. Etſi enim præterieiãt 40. dies, Ionas tamen quaſi conſtrictus ſtetit, quia nondum poterat ſtatuere quod prius ex mãdato Dei protulerat carere ſuo effectu. Ego itaque non dubito, quin tenuerit Ionam perplexum hæc cogitatio, Tu nihil temere pronuntiaſti. Iã quî fieri poteſt, vt quod Deus publicari voluit ſuo iuſſu & nomine, nũc ſit irritum, neque euentus reſpõdeat? quum ergo Ionas reſpiceret mãdatum Dei, non potuit ſe extricare ſtatim. Hæc igitur cauſa fuit cur adhuc ſederet, quia putabat etiamſi ſuſpenſa fuerat vindicta Dei, tamẽ prædicationem ſuam non fuiſſe vanã, ideóque inſtare vrbi interitum. Hæc igitur ratio eſt, cur poſt tempus præfixum adhuc expectauerit, quaſi res adhuc in dubio eſſet. Iam vt hoc melius pateat, tenendum eſt, Dei conſilium magis fuiſſe reconditum, quàm vt Ionas intelligeret omnes partes ſuæ vocationis. Deus ergo cõminatus eſt Nineuitis exitiũ, loqui voluit conditionaliter. nam quis eſſet fructus Verbi, niſi conditio illa adiuncta foret, Si reſipiſcerent Nineuitæ fore ſaluos? Nihil enim opus fuit Propheta: ſed Dominus potuit exequi iudicium, quod meriti erant Nineuitæ, niſi vellet conſulere eorum ſaluti. Siquis excipiat miſſum illis fuiſſe præconem, vt eſſent inexcuſabiles, hoc eſſet frigidum. Deus enim alias omnes vindictas exercuit abſque vlla denuntiatione: intelligo contra profanas Gentes. Nam peculiare fuit hoc Eccleſiæ donum, quòd Prophetæ ſemper pœnas, quæ inſtabant, denuntiarunt. Sed quantum attinet ad reliquos populos, Deus reipſa oſtendit ſe eſſe eorum iudicem: Prophetas autem non miſit qui eos mõnerent. Ergo incluſa fuit conditio, quantum ad conſilium Dei ſpectat, quum iuſſit terreri tam præciſa illa prædicatione Nineuitas. Ionas autem fuit nimis literalis doctor, vt ita loquar: quia non complexus eſt quod debebat: nempe adhuc locum eſſe reſipiſcentiæ, & saluã fore vrbem, ſi Nineuitæ reſipiſcerent à ſua malitia. Quum ergo Ionas arripuerit dimidiam duntaxat partem, non mirum eſt ſi nunc adhuc pendeat dubius animi, & nondum audeat ſtatuere quid futurum ſit: quia nihil habebat pręter euentum: Deus non patefecerat illi quid facturus eſſet. Nunc pergamus:

6 *Et parauit Iehoua Deus cucurbitam,* vel hederam, *& aſcendere fecit ad Ionam, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, atque liberaret eum à moleſtia ſua: & gauiſus eſt Ionas ſuper hedera,* vel cucurbita, *gaudio magno.*

7 *Et parauit Deus vermem quum aſcenderet aurora poſtridie, qui percuſſit hederam, & exaruit.*

8 *Et accidit quum exoriretur ſol, vt pararet Deus ventum impetuoſum,* qui obſurdeſcere facit homines. חרש ſignificat obſurdeſcere. (Alij vertunt ventum arationis, quia verbum illud etiam ſignificat arare: & intelligunt ventum ſiccum & frigidum, qualis graſſari ſolet arationis tempore.) *& percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & defecit: & optauit pro anima ſua, vt moreretur: & dixit, Melior mors mea quàm vita.*

Ego antequã ad res ipſas tractandas deſcendam, paucis dicam quod dicendum eſt de voce קיקיון. Nam fuit olim nõ nihil cõtrouerſiæ de voce hac, legebant cucurbitam, alij maluerunt cucumerem: vt liberæ ſunt diuinationes in rebus obſcuris & incognitis. Sed tamen recepta erat illa verſio prior. Et Auguſtinus dicit exortum fuiſſe tumultum in quodam templo, quum Epiſcopus legeret nouam interpretationem Hieronymi, vbi poſuerat hederam. Certum eſt fuiſſe homines illos inconſideratos & ſtolidos, qui ob rem leuiculam adeò ſunt offenſi: debebãt enim diligẽtius inquirere vtra verſio eſſet melior & verior. Auguſtinus etiã non adeò prudenter ſe geſſit hac in re. nam tenebat eum ſuperſtitio quod nollet mutari receptam verſionem veteris Teſtamenti. Libenter quidem ferebat, quòd Hieronymus nouũ teſtamẽtum interpretatus eſſet ex fonte Græco, ſed nolebat vetus teſtamentũ attingi: quia hærebat ſuſpicio de Iudæis, quòd ſcilicet vt erant infeſtiſſimi hoſtes fidei, conati eſſent totã

Legem & Prophetas corrumpere. Quũ ergo ſubeſſet aliqua falſitatis ſuſpicio, maluit, Auguſtinus retinere communem tranſlationẽ. Refert etiam Hieronymus ſe fuiſſe Romæ traductum quòd hederam vertiſſet pro cucurbita. Sed nimis acerbè reſpondet Auguſtino, & ferè hoſtiliter. Stomachosè etiam inuehitur contra neſcio quem Cornelium & alium Aſinium Polionem, qui Romæ quaſi ſacrilegij eum accuſauerant, quod locum hunc mutaſſet. Ego non excuſo, ſi illi morosè repudiarunt quod probabile erat. Sed quod ad rem ipſam ſpectat, ego mallem vel cucurbitam vel cucumerem relinquere in hoc loco, quàm mouere quicquam turbarum ob rem nihili. Fatetur Hieronymus non eſſe hederam. dicit eſſe ſpeciẽ fruticis: & dicit naſci paſſim in Syria. dicit fruticem illum fulciri ſuo trunco: hoc non poteſt quadrare in hederam. Hedera enim niſi parieti vel arbori adhæreat, reptat tantùm humi. Non potuit igitur eſſe hedera. Ipſe ergo non debuit hederam transferre. Excuſat quòd ſi poſuiſſet nomen Hebraicum, multi ſomniaſſent vel eſſe beſtiam, vel ſerpentem. Voluit igitur ponere nomen aliquod cognitũ. Sed potuit etiam iniicere ſcrupulos multos: quid? Hedera dicitur aſcendiſſe ſuper caput Ionæ, & præbuiſſe illi vmbram: quomodo hoc potuit fieri? Iam miror cur Hieronymus vno in loco dicat fruticem illum vocatum fuiſſe ſua ętate Ciciion lingua Syriaca: in alio autem loco dicat vocari eadem ligua Elkeroa, nempe in cõmentariis ſuis. Videmus autem prorſus eſſe diuerſum à voce קיקיון. Iam quum reſpondet Auguſtino, non dubito quin fucum faciat. Nam ſciebat hominem non tenere linguam Hebraicam. Ergo illudit tanquam puero propter imperitiem. Videtur ex tẽpore pro ſuo cõmodo neſcio quid noui eſſe commentus. neque dubito quin vocem illam repente confinxerit, vt eſſet aliquid affinitatis inter vocem קיקיון, & Ciciion. Vtcunque res habeat, ſiue fuerit cucurbita, ſiue frutex etiam, non magnopere contendere conuenit, quomodo potuerit tam citò excreſcere in tantam magnitudinem. Dicit Hieronymus fruticem illum eſſe amplis foliis, & ad magnitudinem pampini creſcere: ſit ita, ſed frutex ille non naſcitur vno die, neque biduo, neque etiam triduo. Ergo neceſſe eſt fuiſſe aliquid extraordinarium. Neque igitur hedera, neque cucurbita, neque vllus frutex, vel alia arbor potuit tam citò excreſcere, vt obtegeret caput Ionæ. Neque verò ſola hæc herba præbuit vmbraculum Ionæ capiti: ſed potius credibile eſt additam fuiſſe tugurio, quod ipſe ſibi fecerat. Ionas igitur non ſub frutice tantùm latuit, ſed quum ab æſtu ſolis non poſſet ſe ſatis defendere, habuit hoc adminiculũ. Deus ergo ad vmbram tugurij adiecit etiam hunc fruticem: atque hoc modo potuit refrigerari. Scimus enim in illis regionibus ſolẽ eſſe torridũ. deinde etiam fuit extraordinarius calor, vt videbimus. Hoc volui dicere de voce hederæ: & prolixior fui quàm putabam: ſed quia olim litigarunt de voce illa, ego volui percurrere quod poſſit ſatisfacere etiam curioſis lectoribus. nunc venio ad res ipſas. Narrat Ionas cucurbitam ſiue cucumerem, ſiue hederam paratam fuiſſe à Domino. Non dubium eſt quin præter vſitatum morem repentè herba hæc creuerit, vt poſſet tegere tugurium Ionæ. Sic enim interpretor. Cæterùm ſcimus Deum quoties agit præter ordinem naturæ, tamen accedere ad ipſam naturam. Hoc quidẽ non eſt perpetuum: ſed reperiemus plerunque ſic operatum fuiſſe Deum, vt naturæ curſum excedat, & tamen non diſcedat prorſus à natura. Quemadmodum vbi in deſerto voluit cõ-
Num. 11. 31. gerere coturnices in aceruum, & dare populo ſuo carnes, excitauit ventum Orientalẽ. Quoties flauerunt venti, qui tamen nũquam adduxerunt tantam auium copiam? Fuit igitur hoc miraculum. ſed interim noluit Deus reiicere prorſus naturæ adiumenta. Vſus eſt ergo tunc vento: & tamen ventus ille non potuit naturaliter aues illas ſecum aduehere. Sic etiam hoc loco non dubito quin Deus herbam delegerit, quæ citò conſcenderet vſque ad tale culmẽ: & tamẽ ſuperauerit ſolitum naturæ curſum. Hoc igitur ſenſu dicitur Deus paraſſe קיקיון, & feciſſe vt aſcenderet ſuper caput Ionæ, quo eſſet in vmbram capiti eius, & liberaret eum à moleſtia. Quod autem poſtea dicitur, *paratum fuiſſe vermis*, hîc videmus etiam quæ videntur fortuitò contingere, gubernari tamen arcana Dei prouidentia. Si quis dicat narrari hîc nõ quid communiter ſoleat fieri, ſed quid ſemel factum ſit: reſpondeo, etiamſi tunc voluerit Deus notabile, & memoratu dignum exemplũ edere, tamẽ hoc perpetuò eſſe verũ, morſus etiam vermiũ gubernari Dei cõſilio, vt neque herba, neque arbor ſine eius cõſilio areſcat,
Matt. 10. 29. quemadmodum dicit Chriſtus paſſeres non cadere in terram ſine Patris decreto. Hoc igitur quantũ ad vermẽ ſpectat. Iam quod tandem additur, *quum ſol exortus eſſet poſtridie, paratum etiam fuiſſe ventum*, hinc idem colligimus, ventos ſcilicet non ſponte vel fortuitò exurgere, ſed excitari diuinitus. Reperientur quidem cauſæ in natura, cur nunc aer trãquillus ſit, nunc autem turbetur ventis: ſed has omnes medias cauſas gubernat Dei conſilium, vt ſemper illud verum ſit, naturam non eſſe motum aliquem cæcum, ſed legem eſſe præfixam arbitrio Dei, Deus ergo ſemper moderatur conſilio ſuo & manu quicquid contingit. Hoc tantùm eſt diſcrimen, quòd opera eius, quæ fluunt æquali curſu, habent nomen naturæ: miracula autem, vbi Deus mutat ſolitum curſum, non retinent nomen naturæ: ſed tamen proficiſcuntur ab eodem Deo authore. Itaque quod ad ventum hunc ſpectat, ſic tenendum eſt, fuiſſe non vſitatum, aut vulgarem: ſed tamen non minus quotidie excitari ventos Dei prouidentia, quàm flauit tunc hic ventus, de quo loquitur Ionas. Sed Deus tunc operatus eſt

præter

præter solitum naturæ cursum,vt loquuntur:quotidie autem seruat continuum tenorem in ipsa naturæ ratione.Iam videndum est,cur hæc tota narratio sit posita.Ionas fatetur *se fuisse gauisum gaudio magno* quũ obtectus esset à nimio solis feruore: Iam quũ herba esset emortua,se tanto dolore fuisse confectum,vt mori cuperet.Nihil hîc superuacuum est, quia Ionas tum in gaudio,tum in dolore ostendit quàm tener & procliuis fuerit in vtramque partem. Fatetur hîc mollitiem suam Ionas quum dicit se vehementer fuisse lætatum: deinde quum dicit se tantum doloris cepisse ob fruticem emortuum, vt statim vitæ fastidio mortem optaret.Subest igitur hîc ingenua confessio infirmitatis:quia poterat simplicius Ionas tam lætitiam notare quàm dolorem.Sed vehementiam in vtroque affectu disertè expressit, vt sciremus ipsum fuisse abreptum suis passionibus,vt in rebus minimis vel ferueret iracũdia,vel gaudio elatus nullum modum teneret. Hoc igitur tam de gaudio,quàm de dolore. Iam non dicit se orasse quemadmodũ prius:tantùm vtitur verbo שאל quod significat optare.*Optauit*,inquit,*pro anima sua vt moreretur*. Credibile est igitur Ionam ita fuisse mœrore obrutum,vt animum amplius ad Deũ non attolleret:& tamen videmus non negligi à Deo, Nam statim sequitur:

9 *Et dixit Deus ad Ionam, An bene facis excandescendo apud te super cucurbitam? & dixit, Benefacio irascendo apud me, vsque ad mortem.*

Hîc videmus vt Deus se ita occultauerit ad tempus, nec tamen deserat seruum suum: quemadmodum sæpe respicit nos à tergo, hoc est, dum putamus ipsum esse oblitũ nostri obseruat tamen quid nobiscum agatur,vt subueniat in tempore: ideóque sæpe labentes retrahit,& erigit antequã possimus animaduertere ipsum esse nobis propinquum.Talis fuit ratio quum Ionã cœpit alloqui. Nam sicuti diximus, mœror ita suffocauerat mentẽ sancti Prophetæ,vt amplius non posset ad Deum attoli. Secum ergo mori cupit: & tamen Deus non deserit ipsum.Hoc non vulgare specimẽ fuit inæstimabilis Dei misericordiæ,qua suos dignatur,etiam dum se præcipitant: quemadmodum Ionas hîc ruebat in desperationem, nec solicitus erat de remedio. Deus ergo non expectat dum quæratur, sed præit miserum illum Ionam,& qui sibi iam accersere cœperat interitum:dicens, *An bene facis quod ita irasceris super cucurbitam*? quasi diceret ipsum nimis impetuosè turbari ob rem leuiculam. Et semper notandum est verbum hoc,de quo heri fusius disseruimus: quia non simpliciter obiurgat Deus seruum suum,quòd indignè ferat cucurbitam esse arefactam. Quid igitur? quòd excandescat:nam in iracundia semper est excessus. Quum ergo sine modo & temperie Ionas sic tumultuaretur, meritò hoc vitium Deus castigat. Iam non repeto quæ heri dixi,exaggerari scilicet vitium, quòd Ionas non modò obmurmuret propter interitum fruticis,sed seipsum proiiciat,& ebulliat absque vllo modo. Et responsio Ionæ hoc confirmat,*Benefacio*, inquit, *excandescendo vsque ad mortem*. Hîc videmus vt præfractè sanctus Propheta repellat illam admonitionẽ Dei qua tamẽ debebat reuocari ad sanam mentẽ.Nõ ignorat Deum loqui.Cur ergo non statim percellitur?cur non mouetur authoritate loquẽtis,vt statim deponat illam ferociam animi?Sed ita fieri solet,quũ semel excæcatę sunt hominũ mẽtes aliquo prępostero affectu:etiamsi Dominus tonet vel fulminet è cęlo,non exuũt:saltẽ non desinunt adhuc violenter occurrere:quemadmodũ hîc facit Ionas.Quũ talis cõtumaciæ exemplum cernimus in sancto viro,quãto magis quisque nostrũm metuere debet?Ergo discamus maturè compescere nostros affectus,& statim ab initio frænum iniicere,ne si longius prorumpere contigerit, simul etiam ad extremum vsque simus præfracti. Bene facio,inquit,apud me excandescendo vsque ad mortem. Deus duntaxat Ionæ seruo suo obiecerat vitium iracundiæ:nunc Ionas indulget sibi in sua insania,vt dicat desperationem quoque carere vitio:Ego,inquit,non pecco,etiamsi desperem, etiamsi quasi insano furore me proiiciam ad mortem vsque,tamen ego non pecco. Quis diceret hoc potuisse cadere in sanctum Prophetam?sed monemur,quemadmodum iam dixi, tam notabili exemplo,quàm furiosæ belluæ sint carnis nostræ affectus. Nihil ergo melius est,quàm eos cohibere, antequam plus roboris colligant, quàm oportet. semper enim vbi aluerit quispiam vitia sua contumacia hæc & durities sequetur. Cæterùm irasci vel excandescere vsque ad mortem est tale vitæ fastidium concipere,vt sponte nos morti tradamus.Non fuit quidem Ionæ propositum manus sibi afferre:sed quanuis abstinuerit à violentia, ipse tamen animi proposito consciuit sibi mortem,quia non subiecit se Deo,sed cæco impetu abreptus fuit, vt vitam abiicere vellet. Nunc sequitur:

10 *Et dixit Iehoua, Tu pepercisti cucurbitæ, in qua non laborasti, & quam non extulisti: filia noctis fuit, & filia noctis transiit*, hoc est, nata fuit, vel exorta vna nocte, & nocte etiam vna emarcuit.

11 *Et ego non parcerem Nineueh vrbi magnæ, in qua sunt duodecies decem millia hominum, quorum quisque non nouit inter dexteram suam, & sinistram suam, & animalia etiam multa?*

Hîc exponit Deus quo consilio cucurbitã repentę excitauerit, deinde voluerit perire vel marcescere morsu vermis, nẽpe vt disceret Ionas se nimis inhumaniter egisse contra Nineuitas. Etsi autẽ videmus prolapsum fuisse sanctum Prophetam ad horribiles motus, tamen quodammodo per lusum Deus admonuit eum suæ stultitiæ. nam sub figura cucurbitæ ostẽdit quàm inclementer appeteret interitum vrbis tam populosæ, vt Nineue fuit. Videtur tamen non satis congruere similitudo. Ionas non condoluit cucurbitæ, sed habuit tantùm rationem sui. Indignè igitur tulit ereptũ sibi fuisse solatiũ, quo oblectatus fuerat. Ergo quum incõmoditas ita Ionam cõpulerit ad iracundiã, nõ videtur bene aptari similitudo, vbi Deus ita ratiocinatur, *Tu vis parci cucurbitæ, ego vrbi magnæ non parcerem?* Imò non fuit de cucurbita anxius. Si omnes mundi cucurbitę tunc exaruissent, nõ fuisset tactus vllo dolore: sed quia sentit vltimũ discrimen exuritur nimio solis æstu, ideo excandescit. Respondeo, quanuis Ionas priuatim sibi consuluerit, tamen optimè quadrare hanc similitudinem. Deus enim homines seruat in quẽ ipsos destinauit vsum. Ionas doluit de cucurbitæ interitu, quia scilicet nudatus erat suo vmbraculo. Deus verò non frustra creat homines: ergo non mirum est si velit ipsos esse saluos. Videmus igitur non impropriè edoctũ fuisse Ionam hac figura, quàm inhumaniter se gessisset contra Nineuitas. Erat certè homo vnus duntaxat. Quũ ergo sui & cucurbitæ tantùm rationẽ haberi vellet, quomodo abiecit omnem curam tantæ & tam populosæ vrbis? nónne debuit hoc illi venire in mentẽ, si tot millia hominũ curæ sint Deo opifici & patri, non esse mirum? Quãquã enim alieni essent à Deo Nineuitæ, quatenus tamen erant homines, Deus vt est totius humani generis pater, illos agnouit pro suis saltẽ vt fruerentur communi luce, & aliis vitæ terrenæ cõmodis. Nunc ergo tenemus rationem huius figuræ: Tu, inquit, vis parcere cucurbitæ, & ego non parcerem vrbi magnæ? Hinc apparet, quàm friuolum sit illud cõmentum Hieronymi, quòd scilicet Ionas non excandescat propter liberationem vrbis: sed quia videbat gentem suam hoc modo perire. Nam iterum repetit Deus alium fuisse affectum Ionæ, quòd scilicet indignè ferret vrbem illam liberari ab interitu. Et minus etiã tolerabile est, quòd idem Hieronymus excusat Ionam, quia magnificè, & animosè respondet Deo se nõ peccare quòd *excandescat apud se vsque ad mortem.* Audet vir ille sine aliquo pudore & delectu adhuc fucum facere, vt excuset tam pudendã contumaciã. Sed sufficiat nobis tenere genuinum Prophetæ sensum. Hîc ergo sub persona Dei ostẽdit suã crudelitatẽ meritò dãnari, quòd tam cupidè appeteret exitium populosæ vrbis. Notãdæ autẽ sunt partes similitudinis, quũ dicit, Tu pepercisti, est in pronomine אתה emphasis. Cõparat enim se Deus cum Iona: quisnam es? Certè mortalis homo nõ tam propẽsus erit ad clementiã, quàm ego sum. Tu ergo permittis tibi hoc ius, vt velis cucurbitæ parcere: tu qui fictus es ex luto. Iã cucurbita hæc, inquit, non est opus tuum, *tu nõ laborasti in ea* hoc est, non prodiit ex cultura tua vel labore: deinde *tu non extulisti eam*: tertiò *fuit filia noctis, & nocte vna periit*: fuit frutex emarcidus vel herba. Si ergo respicis naturam cucurbitę, si respicis teipsum, & alias omnes circũstãtias simul adiungis, nõ est causa excãdescentiæ. Ego autẽ qui Deus sum, in cuius manu sunt omnia, ego nõ parcerem? inquit. Ego, cui proprium est & perpetuum clementer tolerare homines, etiãsi digni sint exitio, ego nõ parcerẽ? deinde vrbi magnæ? Nõ agitur hîc de plãtula, sed agitur de ingẽti populo. Postremò *in qua sunt*, inquit, *centum viginti millia hominũ, qui nondũ inter dexterã suam & sinistrã suã discernere nouerunt.* Nunc ergo videmus quàm emphaticæ sint huius cõparationis singulæ partes. Cæterùm quãuis Dei cõsilium fuerit reprehendere stultũ & peruersũ dolorẽ Ionæ, colligere tamen hîc licet generalẽ doctrinam, si ita ratiocinemur, Condolescimus alii aliis, & huc natura nos inclinat: & tamẽ mali sumus & crudeles. Si ergo arcano quodã instinctu ita propensi sunt homines ad misericordiã, quid non sperandũ est de incõprehensibili Dei bonitate, qui & opifex est totius mũdi, & pater noster? & qui fons est bonitatis & misericordiæ, ille non parceret nobis? Nunc quantũ attinet ad numerũ, hîc ponit Ionas duodecies decẽ millia hominũ: sunt autẽ centum & viginti millia, quemadmodum diximus. Hîc ostendit Deus quàm paternè curet genus humanum. Quisque nostrũ ab eo fouetur singulari cura: sed tamẽ hîc proponit ingentẽ illũ numerũ, vt melius pateat ipsum habere tãtã rationẽ humani generis, vt non temerè fulminet contra populũ vnum. Et quod addit, nõ posse discernere inter dexteram & sinistrã, nõ dubito ad ætatẽ referri: quemadmodum etiã hęc sententia ferè omnium consensu recepta est. Quidam tamen veritus est vrbem nimis magnam facere, si tanta fuisset illic hominũ copia: promiscuè ergo ille cõplectitur tam senes, quàm viros mediæ ætatis, & infantes. Dicit illos nõ potuisse discernere inter dexteram & sinistram suam, quia nõ edocti essent in schola Dei, nec tenerent discrimen iusti & iniusti: quia scimus incredulos vagari in suis erroribus. Sed illud est nimis coactũ. deinde nulla est ratio huius commẽti: quia scimus vrbem illam non modò similem fuisse magnis vrbibus, quales hodie multæ sunt in Europa, sed superasse etiam quæcunque hodie præcipuum nomen obtinent. Scimus Lutetiæ esse plusquam quadringenta millia capitum. idem est de aliis vrbibus. Ergo commentum illud repudio, quòd Ionas hîc loquatur de omnibus Nineuitis. Quin potius voluit Deus ostẽdere, etiam si iustissima esset ratio cur funditus perderet vrbem illam, esse tamen alias rationes

tiones, quæ tam horribilem vindictam possent mitigare: quia multi essent adhuc illic infantes, qui nondum propriis delictis fuerant tale exitium promeriti. Deus ergo hîc ostendit Ionæ quàm crudeliter abreptus fuerit suo zelo: tametsi zelus ille, quemadmodum dictum fuit oriebatur ex bono principio, fuit tamen nimis impetuoso motu abreptus Ionas. Hoc Deus ostendit, quum tot etiam infantibus adhuc innoxiis pepercerit. Et infantibus addit bruta animalia: boues certè præstabant fruticibus. Si meritò doluit Ionas ob fruticem vnum arefactum: perire tot innoxia animalia, hoc verò longe durius erat & atrocius. Ergo videmus quàm apposi è omnia conueniant ad similitudinem, vt pigeat ac pudeat Ionam suæ stultitiæ, quòd ita velit præire arcano Dei consilio, & quodammodo ipsum suo arbitrio regere, ne parcat Nineuitis, quum tamen conati fuissent vera pœnitentia præuenire eius iudicium.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tot modis testatus fueris, & quotidie etiam confirmes quàm tibi charum sit ac pretiosum humanum genus, & quotidie tot & tam insignibus documentis tuæ & bonitatis & indulgentiæ fruamur: da inquam, vt discamus etiam toti recumbere in eam bonitatem, cuius tot exempla nobis profers, & quam vis assiduè nobis esse penitus cognitam, vt non modò transeamus per stadium hoc terrenum, sed etiam aspiremus intrepidè ad spem illam beatæ & cælestis vitæ, quæ nobis reposita est in cælo, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

IN MICHAEAM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

SEQVITVR inter minores Prophetas suo ordine Michah, quem vulgò appellant Michæam. Fuit autem secundus huius nominis, vt loquuntur: quia alter etiam Michæas conflictatus est cum impio rege Achab, & tunc exercuit munus Propheticum. Hic autem fuit æqualis Iesaiæ, paulò tamen iunior: saltem iam aliquot annos progressus fuerat Iesaias in officio suo, antequam vocatus fuerit Michæas. Apparet igitur coniunctum fuisse Iesaiæ, vt doctrinam eius adiuuaret: quia scilicet negotium erat sancto viro cum impiis hominibus & duræ ceruicis, imò prorsus desperatæ malitiæ. Quò igitur certior esset doctrinæ fides, voluit Deus Iesaiam & Michæam loqui simul, quasi vno ore, & talem consensum profiteri, quò possent conuinci omnes rebelles. Sed venio iam ad verba ipsius: quia contextus nobis suggeret quod vtile est cognitu.

CAPVT I.

SERMO Iehouæ qui factus est, vel directus, *ad Michah Morasthitem, diebus Iotham, Achaz, Iehizkiiæ regum Iuda, quem vidit super Samariam & Ierusalem.*

Primò hæc inscriptio ostendit quo tempore vixerit Michæas, & Deus eius opera vsus fuerit. Et hoc notatu dignum est, quia hodie vel inutiles essent eius conciones, vel saltem frigidæ, nisi temporis ratio nobis constaret, vnde possemus conferre quid simile nobiscum habuerint illius ætatis homines, vel quid diuersum: quia vbi intelligimus Michæam reprehendisse hoc & illud vitium, quemadmodum etiam colligere promptum est tum ex aliis Prophetis, tum ex sacra Historia, iam possumus ad vsum nostrum facilius accommodare quicquid tunc dixit: quia scilicet quasi in speculo contemplamur vitā nostram. Hæc ratio est cur soleant Prophetæ exprimere tempus quo munus suum executi sunt. Quandiu autem prosequutus sit vocationis suæ cursum Michæas, non possumus certò statuere: credibile tamen est vsque ad annum tricesimum semper functum fuisse Prophetæ officio. Potest fieri, vt transgressus fuerit annos 40. nam hic tres Reges nominat, quorum primus regnauit annis sedecim, nempe Iotham: sequutus est Achaz, qui etiam totidem regnauit annis. Si ergo ab initio primi regni vocatus fuit Michæas, iam tempus duorum Regum efficiet annos 32. Sequitur etiam regnū Ezechiæ quod durauit vsque ad annū vigesi-

mum nonũ. Poteſt etiam fieri vt vſque ad mortẽ Ezechiæ & vltra Propheta ſeruierit Deo. Videmus ergo non poſſe certò definiri annorum numerum:quanquã hoc ſatis conſtat,non paucis tantùm annis docuiſſe,ſed ita functum eſſe ſuo officio,vt anni 30. eum nõ fatigauerint,quominus conſtanter in exequendo Dei mandato pergeret.Dixi æqualẽ fuiſſe Ieſaiæ, ſed quia Ieſaias munus ſuum auſpicatus eſt ſub Vzia,hinc colligimus fuiſſe priorem. Quorſum igitur adiunctus fuit Michæas?nempe vt hoc modo frangeret Dominus peruicaciã illius populi.Satis quidem erat,miſſum fuiſſe hominem vnum à Deo,qui teſtatam faceret vocationem ſuam:ſed voluit Deus extare teſtimonium in ore duorum: & voluit ſanctum Ieſaiam hoc ſocio adiuuari,& quaſi collega. Et poſtea videbimus vſos fuiſſe prorſus iiſdem verbis. neq; enim vlla inter eos æmulatio locum habuit,vt alter exprobraret alteri furtum, quum repeteret quæ dicta erant: nihil potuit accidere gratius vtrique,quàm vt haberet teſtimonium à collega ſuo,& quod diuinitus mandatum erat profiterentur non tantùm vna mente, & vno ſenſu, ſed etiam iiſdem verbis & quaſi eodem ore. Quod dicit,*verbum ſibi fuiſſe directum*,monuimus alibi hoc non debere intelligi tantùm de priuata doctrina, ſicuti ſermo Dei dirigitur ad vnumquenque ſed datus eſt ſermo Michææ, vt eſſet apud nos Dei legatus.Significat ergo ſe venire mandatis inſtructum, vt ſuſtineat perſonam ipſius Dei: quia ſcilicet nihil affert proprium,ſed quod Dominus proferre iuſſit. Cæterùm, quia hac de re plura alibi diximus,ego nunc leuiter tantùm perſtringo. dicit hãc viſionem ſibi fuiſſe datam contra duas vrbes.*Samariam ſcilicet ac Ieruſalem*.Certum eſt Prophetã hunc propriè fuiſſe miſſum ad Iudæos: & Mareſah etiam fuit in Tribu Iuda, ex qua oriundus fuit, quemadmodum ex titulo apparet.Eſt enim nomen gentilitium à loco illo Mareſah,quum vocatur Moraſthites.Iam quæritur cur dicat ſibi viſiones fuiſſe datas contra Samariam.diximus alibi,etiamſi Hoſeas propriè & peculiari modo deſtinatus erat regno Iſrael, tamen obiter interdum permiſcuiſſe quæ ſpectabant ad Tribum vel regnum Iuda. Talis etiam fuit ratio viciſſim Prophetę noſtri.Spectauit præcipuè gentiles ſuos,quia ſciebat ſe illis eſſe ordinatum:interea tamen non neglexit prorſus reliquam partem populi:quia regnũ Iſrael ſic erat diuiſum à Tribu Iuda,vt maneret aliqua coniunctio.Deus enim noluit prorſus aboleri fœdus ſuum illa defectione,quæ facta eſt à regno Dauidis. Videmus ergo qualiter operam ſuam impenderit Michæas Iudæis,& tamen non omiſerit,neque præterierit in totũ Iſraelitas.Cæterùm titulus hic reſtringi debet ad vnam partem libri, quia de minis tantùm hîc ſermo habetur.Videbimus autem ſimul inſeri promiſſiones plenas lætitiæ. Ergo inſcriptio non complectitur omnes partes libri ſed quia volebat à minis incipere,& terrere Iudæos propoſitis pœnis quæ inſtabant,ideo hæc inſcriptio data opera fuit poſita.Quanquã non dubium eſt, quin malè exceptus fuerit Propheta à Iudæis, quia nihil putabant magis indignum,& minus tolerabile,quàm in vnum faſciculum ligari cũ Iſraelitis.Samaria enim erat deteſtabilis regno Iudæ:& tamen Propheta hîc nullum diſcrimen ponit Samariæ & Ieruſalem.Fuit igitur hæc aſpera concio, ſed videmus quàm animosè Propheta obierit munus ſibi iniunctum,quia non reſpexit quid gratum eſſet hominibus, neq; blanditiis eos allicere conatus eſt:ſed quanuis odioſa eſſet legatio,pertulit tamen ipſam,quoniam ſic iuſſus erat,neque poterat excutere iugum ſuæ vocationis.Nunc pergamus:

2 *Audite populi omnes, auſculta terra, & plenitudo eius, & ſit Dominus* Iehoua *vobis*,vel inter vos,vel contra vos potius, *in teſtem*: *& Dominus è palatio*, vel templo *ſanctitatis ſuæ*.

Hîc Propheta alto ſtylo inſurgit, non contẽtus ſimplici & ſedata docendi ratione. Vnde colligimus,antequam tentaſſet animos populi,iam cognitã illi fuiſſe peruicaciam omnium ferè ordinum.Niſi enim ita perſuaſus fuiſſet,populum illum rebellem & præfractum fore, certè vſus fuiſſet manſuetudine aliqua,& potius conatus fuiſſet eos adducere ſponte, quàm pertrahere ita violenter.Ergo non dubium eſt,quin iam Prophetæ ſatis cognita fuerit peruicacia populi & prauitas antequam inciperet verbũ vnum facere: ſed hæc difficultas eum non retinuit,quominus pareret Dei mandato.Interim neceſſe habuit hanc vehementiã addere ſuæ doctrinæ,quia ſcilicet videbat ſibi fore ſermonẽ ad ſurdos,imò ad ſtupidos homines,qui deſtituti iam eſſent omni pietatis ſenſu,& qui obduruerant aduerſus Deũ, nec ſola incogitantia lapſi fuerant,ſed etiam ſeſe demerſerant in ſuis peccatis,cum impia & deteſtabili obſtinatione.Quoniam ergo hoc videt Propheta,ideo tam ſecurè hîc incipit,&non cõpellat duntaxat gentiles ſuos, quibus ordinatus erat doctor: ſed aduocat totum mundum: In quem finem?dicit *Audite omnes populi*:Certè non eſt ei propoſitũ, doctrinã Dei in eundem vſum proferre apud omnes promiſcuè:ſed hîc citat omnes populos quaſi teſtes,vel iudices,vt ſcilicet intelligant Iudæi ſuam impietatẽ fore omnibus palàm niſi reſipiſcant, nec eſſe cur ſperent ſe poſſe occultare turpitudinẽ ſuam,quia velit Deus occulta eorum flagitia omnibus quaſi in theatro illuſtri proponere.Videmus ergo quàm hoc ſit emphaticum,vbi Propheta accerſit omnes populos,&vult eos eſſe teſtes iudicij,quod ferre inſtituit Deus de

populo

populo suo. Postea addit, *Terra etiam ausculta & plenitudo eius.* Possemus μετωνυμικῶς accipere Terræ nomē pro ipsis incolis: sed quia simul additur: Plenitudo eius, non dubito quin Propheta hic ipsum elementum terræ velit alloqui, tametsi enim sensu careat: significat tā formidabile fore Dei iudicium, vt concutere debeat etiam ipsas creaturas, quæ sensu carēt: & ita exprobrat grauius Iudæis suum stuporem, quòd verbum Dei securè negligant quod tamen omnia elementa sua virtute debuit percellere. Statim conuertit sermonē ad Iudęos. Postquam ergo erexit Dei tribunal, postquā aduocauit omnes populos, vt quasi in circuitu faciant illic solennem coronam, nunc dicit, *Erit mihi Dominus Iehoua contra vos in testē, Dominus è templo sanctitatis suæ.* Quum dicit Deum sibi fore in testem, non simpliciter affirmat diuinitus se esse missum, sed quasi zelo accensus prouocat hîc ad Deum, & cupit ipsum intercedere, ne impunita maneat prauitas & obstinatio illius populi: acsi diceret, Deus cuius ego sum minister adsit mihi, & vindicet istam impietatem, ostendat se esse authorem huius doctrinæ, quam ego profero ex ore eius & mandato, nec sinat vos impunè effugere, si non resipueritis. Nūc ergo tenemus Prophetæ sensum, vbi dicit Deum sibi fore in testem. quasi diceret, non est hîc ludendum, quia si cogitent Iudæi subterfugere Dei iudicium, longè seipsos fallunt: quoniam vbi seruis suis mādata dedit agendi cum populo suo simul etiā adest vindex, neque patitur reiici verbum suum, quin statim causam suam suscipiat. neque superuacua est illa additio, Dominus è templo sanctitatis suæ. Scimus enim quàm securè iactare soliti fuerint Iudæi Deum in medio sui habitare. Et superbia illa eos ita excæcauerat, vt cōtemnerent omnes Prophetas, qui non putabant fas esse quidquam contumeliosè contra se dici, quòd esset sacer Dei populus, quòd sancta eius hæreditas & gens electa. Quum ergo Dominus eos adoptasset, gloriabantur falsò eius gratiis. Quum igitur Propheta sciret populum hunc insolenter iactare priuilegia, quibus ornatus à Deo fuerat, nūc exprimit Deum fore vltorem impietatis è Templo suo, acsi diceret, Iactatis Deum vobis affixum esse: quasi verò fidem suam ita vobis obstrinxerit, vt velit suum nomen ludibrio vobis esse. Habitat quidem in Templo suo, sed illinc sese patefaciet vltorem, vbi viderit vos obstinatos esse in vestra malitia. Videmus ergo vt retundat Propheta stultam arrogantiam, qua inflati erant Iudæi: imò etiam vt retorqueat in caput ipsorum quod solebant iactanter proferre. Nunc postquā ita præfatus est, hoc est, qua potuit vehemētia expergefecit sopitos animos, subiicit:

3 *Quia ecce Iehoua egredietur è loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ.*

4 *Et liquefient montes sub eo, & soluentur,* vel dehiscent, *valles sicut cera à conspectu ignis, sicut aqua in locum inferiorem acta.*

Prosequitur eandem sententiam Propheta: præcipuè verò in illa particula insistit, quòd Deus futurus sit in testem contra populum è sanctuario suo. Confirmat igitur partem illam vbi dicit *venturum esse Deum è loco suo.* Quāquam secus accipiunt quidam interpretes, nempe Templum fore posthac vacuum Dei præsentia, ideóque profanum: sicuti Ezechiel idem pronuntiat. Quoniā enim Iudæi fingebant Deum sibi coniunctū esse, quandiu Templū staret, & illa falsa imaginatio erat illis quasi illecebra peccandi, quòd scilicet maiorē licentiam sibi sumebant: hæc ratio est cur Propheta Ezechiel denuntiet iam Deum nō esse amplius in Templo. & per visionē Dominus ostenderat se Templum suum deserere, ne illic amplius habitaret. Quidā sicuti dixi, locum hunc ita exponunt, sed non videtur quadrare Prophetæ contextui hic sensus. Secus itaq; accipio, quòd Deus prodibit palàm ex loco suo. sed adhuc dubiū est quem locum designet hîc Propheta. Multi enim ad cælum referunt: & videtur hoc esse probabile, quia paulò pòst adiungit, *Descendet Deus, & calcabit super excelsa terræ.* Descensus enim videtur notare locum superiorem. sed quia Templum, vt scimus, situm erat in loco excelso & sublimi, hoc est, in monte Sion, nihil absurdi erit, si dicamus Deū è Templo suo descendere, vt totā Iudæam castiget, sicuti digna erat. Ergo egressus Dei minimè ambiguus est, quia intelligit Deum tandē proditurū quasi visibili specie. Iā quod attinet ad nomen loci, ego libenter ad Templum refero. neque enim dubito hāc sententiā fluere ex proximo versu. Cur autem egressum hîc Deo tribuit? nempe quia abusi fuerant Iudæi patiētia Dei, quum illum inanibus cæremoniis colerent in Tēplo: & interea putarent se elapsos esse ex eius manu. quantisper igitur Deus illis pepercit, putabant illū sibi esse quasi obnoxium, quòd inter ipsos habitaret. Cæterùm, quia legalis cultus & vmbratilis semper apud eos vigebat, putabant Deum in templo suo quiescere. Nunc autē dicit Propheta, Prodibit, voluistis hactenus Deū includere in Tabernaculo, & voluistis etiā placare friuolis nugis: sentietis autē longius extendi eius manum & potentiā. Veniet igitur, & ostēdet qualis sit illa maiestas, quæ hactenus habita fuit à vobis derisui. Hypocritæ enim quum venditant Deo suas cæremonias, nónne apertè ludūt, ac si puer esset? atq; ita spoliāt & potētia & imperio? Talis

fuit socordia illius populi. Ergo Propheta non abs re dicit Deum tandem proditurũ, vt scilicet ostendat Iudæos suis figmentis delusos fuisse, quum ita eripuerunt Deo suam naturam & redegerunt ipsum in angulum Iudææ, & finxerũt etiam illic instar mortui idoli quiescere vel residere. Et particula Ecce, emphatica est, hîc enim voluit Propheta torporem excutere Iudęis, quia nihil magis difficile persuasu erat, quàm credere tã propinquas fore pœnas, quum tamen putarent Deum sibi esse propitium. Ergo ne amplius foueant istã socordiã, dicit, *Ecce veniet Dominus, egredietur è loco suo.* In concione ad populum expositus fuit Iesaię 26. locus huic similis, sed diuersus erat sensus: quia Iesaias voluit illic minari Ecclesiæ hostibus, & gentibus profanis. hîc autem bellum denuntiat Michæas populo electo, & ostendit Deum ita in Templo suo habitare, vt manum eius sentiant sibi infestam Iudæi, qui tam indignè illum spreuerant, & falsis suis imaginationibus quasi in nihilum redegerant eius potentiam *Calcabit*, inquit, *super excelsa terræ.* Ego excelsa terræ hîc interpretor non de superstitiosis locis, sed de locis magis munitis. Scimus arces tunc fuisse in locis sublimibus, vt plurimùm sitas. Propheta igitur significat nullum fore locum ad quem non penetret vindicta Dei, quantumuis sit munitus. Ergo nulla claustra, inquit, impedient Deum, quominus penetret vsque ad intimas vestras munitiones. Calcabit igitur super excelsa terræ, neque tamen dubito, quin per speciem metaphoræ alludat ad ipsos proceres, qui putabant se eximi communi lege, quia scilicet opibus & diuitiis, & authoritate sic pollebant, vt non deberent censeri in ipso vulgo. Propheta ergo per loca excelsa significat eos, qui excellentiæ suæ prætextu superbiebant, non fore tamen immunes à pœna. Et postea adiungit, quàm formidabilis futurus sit hic Dei egressus: *liquefient*, inquit, *montes sub eo.* Hinc apparet Prophetam proximo versu non loquutum fuisse de abitu ipsius Dei, quasi Templum suum deserere vellet, sed potius descripsisse exitum eius è Templo, vt scilicet conscenderet tribunal suum, & pœnas exigeret de toto populo, adeóque re ipsa ostenderet se esse iudicem, quia nimis securè contemptus fuerat. Dicit ergo, *liquefient montes sub eo, valles scindentur*, vel dehiscent, *sicuti cera à conspectu ignis, sicuti aquæ dum voluuntur in locum inferiorem.* Non semper describunt tam formidabilem Deum Prophetæ, sed hoc referri ad loci huius circunstãtiam debet. proponit enim Deum iudicem populo. Ergo necesse est ipsum instrui quoque & armari potentia, vt vindictam exerceat qualem meriti fuerant Iudæi. Et similes alios locos videbimus, quemadmodum aliquoties idem notauimus apud Hoseam. Deus ergo dicitur montes liquefacere, dicitur etiam vallibus incutere tantum terroris, vt dehiscant sub ipso, dicitur denique omnia elementa sic percellere, vt montes ipsi vtcunque lapidosi sint, tamẽ instar ceræ liquescant, vel instar aquæ defluant: quia non potuit aliter seriò afficere populum illum tam contumacem, & qui sibi etiam in vitiis suis blandiebatur, quemadmodum dictum est. Porrò nunc facile est colligere quis hodie sit eius doctrinæ vsus. Videmus Papistas superbire Ecclesiæ titulo, & sibi quodammodo inani confidentia Deum obstringere, quia baptismũ habent, quanuis eum adulterauerint suis superstitionibus. deinde putant se habere Christũ, quia sibi semper retinent titulum Ecclesiæ. Si Dominus pollicitus fuisset sibi Romæ fore domicilium, adhuc videmus quàm stulta & friuola sit hæc gloriatio: quia tametsi Ierosolymæ erat Templum, Dominus tamen illinc egressus est ad punienda populi sui scelera, & populi quidem electi. Cæterùm, scimus stultè affigi Deum vni loco, quia iam voluit nomẽ suum celebrari promiscuè in toto orbe. Vbicunque ergo sonat vox Euãgelij, ostendit Deus se illic præsentem esse. Ergo quòd hodie Papistæ fallaci illo prætextu superbiunt, & iactant Christum sibi esse coniunctum, hoc recidet in eorum condemnationem. Quare? Dominus enim ostendet se esse vindicem tam impiæ profanationis & indignæ, vbi nomen suum non modò temere arripiunt, sed etiam lacerant, atque etiam contaminant suis sacrilegiis. Iam quũ dicitur Deus liquefacere montes solo aspectu: discamus hinc expergefacere sensus nostros, quoties prodit Deus in medium: non vt fugiamus procul, sed vt reuerẽter excipiamus eius verbum, quò postea nobis appareat mansuetus & placidus Pater. Vbi enim humiliati sumus, & domuit tantum fastum & altitudinem carnis, statim excipit nos quasi blando sinu, & facilem recessum præbet: inuitat etiam ad se quanta potest mansuetudine. Ergo vt Dominus tam humaniter nos excipiat: discamus terreri simulac vocem suam profert. Cæterùm, hic terror non reddat nos fugitiuos, sed tantùm humiliet, quò præstemus verum obsequium verbo Domini, Sequitur:

5 *Propter scelus Iacob totum hoc, & propter transgreßiones domus Israel. Quod scelus Iacob? An non Samaria? Et quæ excelsa Iehudah? Annon Ierusalem?*

Hoc versu Propheta docet non iratum esse Deum ex nihilo: quemadmodum vbi rigidus apparet, homines expostulant cum ipso, & obstrepunt quasi nimium crudelis esset. vt ergo homines agnoscant Deum esse iustum iudicem, neque vnquam modũ in pœnis excedere, ideo Propheta hîc disertè adiungit iustam esse causam, cur Deus tam formidabile iudicium electo populo denuntiet: nempe quia non modò pars populi, sed totum corpus impiè defecerit,

cerit.Nam per domum Iacob,& domum Iſrael,intelligit ſic paſſim graſſatam fuiſſe impietatem,vt nulla pars intacta eſſet.Summa igitur eſt,quia contagio ſcelerum vagatur per totum Iſraelem,nulla regio pura eſt à trãſgreſſione, nullus angulus poteſt afferre excuſationem defectionis,ideo Dominus iudicem ſe oſtendet omnium, & nec paruis nec magnis parcet.Nunc ergo tenemus Prophetæ cõſilium in hoc verſu ſicuti prius docuit quàm horribilis futura ſit Dei vindicta contra omnes impios,ita nunc in medium profert ipſorum flagitia,ne querantur ſecum iniuſtè agi,vel Deum vti nimio rigore. Teſtatur igitur Propheta iuſtas fore pœnas,quæ populo tunc inſtabant. Iam adiungit, *Quodnam ſcelus Iacob?* Non dubium eſt quin Propheta hîc obliquè perſtringat hypocriſin,quæ regnabat in populo illo.Nam interrogat non ex proprio ſenſu,vel ex ſua perſona:ſed potius μιμητικῶς refert quod ſciebat illis eſſe in ore.O!quodnam eſt hoc ſcelus?quid?tu hîc ſumis principium falſum,quòd ſcilicet ſumus ſcelerati homines, impii & perfidi:tu facis nobis graue iniuriam. Quoniam ergo hypocritæ putant quaſi ore abſterſo ſe eſſe puros, quoties ſuis cauillis eludũt obiurgationes,ideo Propheta quaſi ex eorum ore interrogat,Quodnam eſt hoc ſcelus? quænam eſt iſta transgreſſio?Quaſi diceret, Scio quid ſoliti ſitis facere vbi quiſpiam Propheta vos durius obiurgat,ſtatim contenditis peruicaciter cum ipſo, & paratæ ſunt vobis exceptiones.ſed quid proficitis?Si velitis intelligere quodnam ſit ſcelus veſtrum,eſt Samaria,& vbinam ſint excelſa veſtra,nempe Ieruſalem.quaſi diceret,Ego hîc non contẽdo cum plebeiis hominibus,ſed aggredior ipſa capita.Mihi ergo certamẽ eſt cum ipſis primoribus, qui dignitate excellunt,ideóque nolunt ſe attingi.Nam interdum continget gregarios homines prolabi:reſidua tamen erit aliqua integritas in ipſis proceribus.ſed Propheta oſtendit morbos in populo illo fuiſſe capitales:ideo nominat duas primas vrbes, Ieruſalem & Samariam,ſicuti primo verſu præfatus eſt ſe proferre vaticinia contra illas. Et tamen certũ eſt,pœnas toti populo communes fuiſſe.Sed quia putabant Ieruſalem & Samaria ſe fore tutas,etiãſi tota regio periret,ideo nominatim illis minatus eſt Propheta.nam fretæ primùm ſuis opibus putabant ſe eſſe inexpugnabiles:deinde ſcimus inani ſplendore,potentia,& dignitate perſtringi omnium ferè oculos:ſaltem impii obliuiſcuntur ſe eſſe homines,ſe quidquam debere Deo,vbi in mundo excellunt.Ergo talis arrogantia non poteſt domari, niſi verbis aſperis & duris,quemadmodum hîc videmus agere Prophetã.dicit ergo *ſcelus Iſrael eſſe Samariam*,hoc eſt,fontem omnium ſcelerum eſſe vrbem illam regiam,quum tamen deberet regere & ſapientia & æquitate totam terram.nam quid amplius ſupereſt,vbi Reges, & eorum conſiliarii calcant omnem reſpectum ęqui & honeſti,& omni pudore abiecto cõtra Deum & contra homines inſurgunt?Quum ergo Reges ita excidunt è ſuo gradu,neceſſe eſt ſequi valde deformem ruinam. Hæc ratio eſt cur Propheta dicat peccatum Iſraelis eſſe Samariam,id eſt,inde oriri omnia ſcelera.ſed tenendum ſimul eſt,Prophetam hîc non agere de craſſis ſceleribus,ſed potius ſtylum ſuum ſtringere cõtra cultus impios & peruerſos.quod melius liquet ex ſecundo membro,vbi excelſa ponit pro transgreſſionibus. Videmus ergo hîc non in genere reprehendi omnia peccata,ſed vitioſos cultus, quibus religio fuerat polluta tam apud Iſraelitas quàm apud Iudæos. Hoc autem potuit videri pluſquàm iniquum,quòd Propheta ſceleris damnaret illos cultus, in quibus tamen anxiè ſe exercebant Iudæi,vt Deum ſibi placarent.Sed videmus quàm nihili faciat Deus quicquid commiſcuntur homines ex ſuo capite.quemadmodum hodie nobis hoc præcipuum certamẽ eſt cum Papiſtis:vocamus peruerſos,& adulterinos ipſorũ cultus abominationes:putant quaſi cælum terræ miſceri,nos tamen diligenter,inquiunt,in hoc ſatagimus,vt Deus colatur:verum eſt:ſed interea profanatis totum eius cultum veſtris figmentis. Hæc igitur eſt abominatio.Nunc ergo videmus quàm ſtultę ſint & friuolæ blanditiæ, vbi homines propriũ ingenium ſequuntur in Deo colendo: quia hîc Propheta Dei nomine quaſi è cælo fulminat cõtra omnes ſuperſtitiones,& oſtendit nullum eſſe ſcelus magis deteſtabile,quàm ſtudium illud peruerſum quo flagrant idololatræ,dum ſcilicet cultus obſeruant, quos ipſi fabricarunt.Iam quantum pertinet ad excelſa,notandum eſt, fuiſſe magnum diſcrimen inter Iudæos & Iſraelitas illo tempore quo ad idololatriam.Prolapſi enim ſic fuerãt Iſraelitę,vt eſſent prorſus degeneres, nihil affine apud eos potuit tunc ſpectari vero & legitimo cultui Dei.Iudæi autem retinebant aliquam ſpeciem pietatis,non ita ſeſe proiecerant: ſed iã permixtæ erant apud eos aliquæ ſuperſtitiones:quemadmodum ſiquis conferat hodie craſſum Papatum cum media ratione,quam excogitant homines,qui ſibi videntur acuti, dum ſcilicet metuunt mundi offenſas,& inde neſcio quam mixturam nobis fingunt ex ſuperſtitionibus Papatus,& ex reformatione,quam vocant.Talis igitur tunc fuit ratio Ieroſolymæ. Videmus tamen vt Propheta eandem ſententiam pronuntiet contra Iudęos & Iſraelitas,nempe quia Deus nullo modo patitur quidquam adiungi ad verbum ſuum, quod procedat ex hominum figmentis. Quoniam ergo Deus nullas tales admittit mixturas, ideo Propheta hîc dicit non minus eſſe ſceleris in excelſis Iudææ,quàm ſit in fœdis illis abominationibus, quæ tunc regnabant in populo Iſraelitico.Sed reliqua differemus in diem craſtinum.

PRECATIO.

Da omnipotens Deus quando olim peruersum illum, & modis omnibus rebellem populũ, tamen prosequutus es tanta gratia, vt non destiteris eũ hortari ad pœnitentiã: & porrigere illi manum per tuos Prophetas vt etiam hodie idem verbum insonet auribus nostris, & si non statim profecerimus in tua doctrina, non tamen ideo nos abiicias, sed Spiritu tuo ita subigas omnes sensus nostros, & affectus, vt vere humiliati demus gloriam maiestati tuæ, quam ipsa meretur, nempe vt allecti fauore tuo paterno subiiciamus nos tibi, & sic interea amplectamur illam bonitatem, quam nobis in Christo offers & proponis, vt non dubitemus te nobis fore in patrem, donec tandem fruamur æterna illa hæreditate, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

6 *Et ponam Samariam*, ideo. ו enim hîc sumitur pro illatiua particula. Ponam igitur Samariam, *in aceruum agri, in plantationes vineæ, & deuoluam in vallem lapides eius, & fundamenta eius retegam.*

Quanquam Michæas propriè voluit impendere operam Iudæis, quemadmodum heri diximus tamen hîc priore loco statuit Samariam, quia volebat deinde magis insistere contra Ierusalem, & totã Iudæã. Et tenenda est hæc ratio ordinis. neque enim ideo Propheta incipit ab Israelitis, quia propriè dirigat illuc sermonem suum, sed quia vult leuiter ipsos perstringere, & postea quasi ex professo agere cum suis popularibus, quia sic ferebat eius vocatio. Quum autem cladem minatur Samariæ & toti regno Israel propter vitiosos cultus, hinc colligimus quantopere displiceat Deo superstitio, sicuti etiã nihil pluris æstimat, quàm verum nominis sui cultum. Neque est quod hîc homines obstrepant, se non peccare data opera, quia Deus ostendit qualiter velit à nobis coli. Si ergo deflectimus à regula quã præscripsit, iam in ea re prodit se nostra rebellio, & contumacia. Itaque superstitiosi semper insaniunt contra Deum, quia non possunt se subiicere eius verbo, vt inde duntaxat sapiant. Dicit autem, *ponam Samariam in aceruum agri*, hoc est, tales erunt ruinæ, vt nihil differant ab aceruis agrorum. Nam scimus agricolas si reperiãt lapides in agris suis, proiicere in aliquem angulum, ne scilicet obsint aratro. Quales ergo tumuli in agris cernuntur, talem fore Samariam pronuntiat Deus. deinde significat vacuum fore locum, vt possint illic *plantari vineæ*: tertio dicit, *lapides eius dissipandos per vallem*, hoc est, quemadmodum si quis lapides proiiciat vbi est latá planities, longè discurrunt & voluũtur: sic etiam talis futura est Samariæ dissipatio, inquit Propheta, vt lapides procul sint dispersi tanquam in agro plano. Tandem adiungit, *Retegam fundamenta eius*, hoc est, diruam funditus, vt ne lapis maneat super lapidem
Matt.24.2 quemadmodum etiam loquitur Christus. Nunc ergo tenemus summam verborum, tenemus etiam cur tam atrocem pœnam denuntiet Propheta Samariæ, quia scilicet corruperat legitimum Dei cultum suis figmentis. Excogitauerat enim quemadmodum satis scimus, multa idola: sic abolita fuerat apud Israelitas tota veritas Legis. Nunc sequitur:

7 *Et omnia sculptilia eius diruentur, & omnes mercedes eius exurentur igne*, alii transferunt, donaria, *& omnia idola eius ponam in vastitatem: quia è mercede meretricis congregauit, & ad mercedem meretricis reuertentur.*

Prosequitur eandẽ sententiã Propheta. dicit igitur instare vltimã cladẽ Samariæ, vt eius idola conterantur: deinde opes, quas collegerat peruersis artibus, & quas putabat mercedem esse suæ idololatriæ. Deus autẽ hîc disertè loquitur de idolis per os Prophetæ, vt confirmet quod heri vidimus, nempe hanc fuisse causam vindictæ, quòd Samaria se prostituerat ad impios cultus, & desciuerat à Lege. Ergo vt Israelitæ intelligant qua de causa tam duriter puniat ipsos Deus, Propheta hîc in mediũ proponit eorũ sculptilia, & idola, neque enim irascitur Deus lapidibus vel lignis, sed respicit abusum & corruptelas, quia scilicet contaminãt se homines peruerso cultu. Hæc ratio est, cur Deus hîc dicat cõterẽda esse sculptilia Samariæ, & idola fore in vastitatẽ. Quantũ attinet ad mercedes, nõ dubito quin Propheta per ignominiã voluerit notare omnes opes Samariæ. אתנן propriè est donũ, vel munus. Sed quia statim bis repetit *esse mercedem meretricis* quicquid possidebat Samaria, deinde *rediturum ad mercedem meretricis*: nõ dubito etiã quin primo loco hîc exprobret Israelitis, quòd tãquam scorta, vel meretrices coarceruarint sibi magnas diuitias. Et ratio est, quòd Iarobeã, vt regnũ eius staret incolume, erexit peculiarẽ cultũ: Israelitæ florere tunc cœperunt: deinde scimus quàm opulentũ fuerit regnum illud, & quantopere superbierint propter suas copias. Quum igitur Israelitæ despicerent regnũ Iuda, & putarent se modis omnibus fœlices esse, & hoc referrẽt acceptum suis superstitionibus, quemadmodũ vidimus apud Hoseam, hîc loquitur Michæas ex eorũ sensu, quũ dicit, quia vobis quæstuosa fuit idololatria, splẽdor hîc perstringit vestros oculos: sed vestras mercedes ego iam dicaui incẽdio. Exurẽtur ergo, & ita peribunt.

bunt. Nam Hoseas, vt vidimus, vsus est hac comparatione: quòd filij Israel sibi placerent in sua impietate, quemadmodum meretrix quũ vndique cõtrahit multa dona, quum eius formam appetunt multi amatores: tunc non agnoscit turpitudinem suam, vel flagitiũ: tales ergo fuerunt Israelitę. Ideo non abs re dicit Propheta: *Ecce vestræ mercedes incendio peribunt*, vel consumentur igne. Quare? quia collegistis, inquit, ex mercede meretricis, & hoc totum ad mercedem meretricis reuertetur. Restringi debet hoc postremum membrum ad dona vel opes Samariæ: quia non posset propriè aptari idolis vel sculptilibus. Summa est igitur Deum fore vindicem idololatriæ contra vrbem Samariam & totum regnum Israel: deinde quoniam gloriabantur Israelitæ sibi fœliciter & prosperè cessisse impios cultus, pronuntiat Deus hoc totum fore euanidum: quemadmodum vbi meretrix contraxit sibi magnas opes, hæ postea diffluunt: & videmus hoc communiter accidere. Quidam ita accipiũt, Dona quibus ornauerant Israelitæ templa sua, redibunt ad mercedem meretricis, hoc est, transferentur in Chaldæam, & Babylonii etiam ornabunt vicissim sua idola. sed hoc non cõuenit, quia non dicit Propheta, quicquid collegit Samaria fore hoc hostibus in prædam vel spolium, sed peribit igne. Ergo prouerbialiter loquitur in his verbis, quicquid profectum à mercede meretricis fuerat, hoc rediturum ad mercedem scorti, hoc est, in nihilũ: quia Dominus maledicit talibus diuitiis, quas sibi comparant scorta ex flagitio, dum sese prostituũt. Quoniam ergo hoc totum obnoxium est maledictioni Dei, in fumum abire statim necesse est. atque hic germanus est sensus Prophetæ, meo iudicio. Iam sequitur:

8 *Super hoc plangam, & vlulabo: incedam spoliatus & nudus: faciam planctum tanquam draconum, & luctum tanquam filiarum struthionis.*

9 *Quia acerbæ sunt plagæ eius*, est mutatio numeri, *quia venit vsque ad Iehudam, accessit ad portam populi mei, ad Ierusalem.*

Hìc Propheta suscipit personam lugentis, vt seriò afficiat Israelitas: quia vidimus ipsos fuisse propè stupidos in suo torpore. Oportuit igitur eos quasi in rem præsentem adduci, vt suum exitium ante oculos cernentes tangerentur & dolore & metu. Huius formæ lamẽtationes passim occurrunt in Prophetis, & diligenter notandæ sunt: quia hinc colligimus quantus sit hominum torpor, dum necesse est ipsos talibus loquendi formis expergefieri, vt sentiant cum Deo sibi esse negotium: alioqui non desinunt sibi blanditias facere. Et quanquam hìc Israelitas alloquitur Propheta, tamen debemus hoc ad nos referre, quia non multum sumus absimiles veteri populo. Vtcũque enim Deus nos terreat minis atrocibus, manemus tamen quieti in nostris fæcibus: ergo necesse est durius nos tractari, quia ferè caremus sensu. Cæterùm, Prophetæ aliquando luctum assimulant, aliquando autem tanguntur vero dolore: nam dum loquuntur de exteris atque etiam hostibus Ecclesiæ, inserunt tamen istas lamentationes. Si fiat Babylonis vel Ægypti mentio, interdum dicunt, Ecce ego lugebo, & viscera mea erunt quasi tympanum. tunc nõ verè lugent Prophetæ: sed quemadmodum iam dixi, transferunt ad se alienos dolores: idque semper hoc cõsilio, vt persuadeãt non irritas esse Dei minas, neque Deum ludere quũ ostendit se iratum esse hominibus. vbi autem sermo habetur de Ecclesia & fidelibus, tunc Prophetæ non simulant luctum. Ergo hæc hypotyposis sic debet accipi, vt tamen sciamus Prophetam fuisse in vero luctu, quũ videret instare horribile hoc excidium toti regno Israel. Etsi enim perfidè à Lege desciuerãt, tamẽ erant pars sancti generis, erant filii Abrahæ, quos Deus complexus fuerat in gratiam suam. Non potuit igitur Propheta sibi temperare quin luctum susciperet sine vlla fictione. Atque ita duo hìc facit Propheta, nẽpe exprimit fraternum amorẽ, quo prosequebatur filios Israel, quia consanguinei erant & pars electi populi: deinde fungitur suo munere. Nam hęc lamentatio est quasi speculum, in quo proponit vindictam Dei hominibus nimiũ torpidis. Adducit igitur eos in rem præsentem vt sentiãt Deum minimè ludere, quum ita pœnas denuntiat sceleratis & defectoribus. Porrò non loquitur de vulgari luctu, sed dicit, *Plangam & vlulabo:* deinde *incedam spoliatus*, שׁולל quidam accipiunt pro Demente vel insano: quasi diceret, Ego iam non ero cõpos mentis meæ. sed quia asperior est illa metaphora, malo accipere pro homine spoliato. Erat enim lugentium ritus vestes suas lacerare, vel abiicere, quemadmodũ satis notũ est. *Incedam* ergo *spoliatus, & nudus*, inquit: deinde, *Faciã plãctum* non humanum, sed *similem planctui draconum*: Ego lugebo, inquit, quemadmodum solent struthiones. Deniq. e his loquendi formis significat Propheta fore cladem hactenus minimè consuetam: quia si humano more se gerat, non poterit exprimere atrocitatem vindictæ Dei, qualis instabat. Postea subiũgit fore acerbas plagas: sed loquitur tanquã de re præsenti. *Acerbæ sunt*, inquit, *plagæ*: propriè significat Dolore plenas. alii vertunt vel desperatas, vel incurabiles: sed hoc non cõuenit huic loco: nam אנושה significat quòd Gallicè dicimus *douloureuse*. *Plagæ* ergo *sunt plenæ doloris. Nam venit* (subaudiendũ est aliquid: potest hoc nõ incõmodè referri ad hostem, vel cladẽ, quod magis placet.) *Venit* igitur (nẽpe clades) *vsque ad*

Iehudam, acceßit ad portam populi mei, vsque ad ipsam Ierusalem. Primùm dicit, *Vsque ad Iehudam,* loquitur de terra ipsa: deinde restringit ad vrbes: quia vbi clausæ sunt portæ hostibus, coguntur subsistere. Dicit autem Propheta nõ fore vrbes ipsas obstaculo quominus penetrẽt hostes vsque ad portas vrbium, & caput ipsius regni Iehudah, nempe Ierusalem, & scimus hoc fuisse impletum. Perinde est igitur acsi diceret sic vastandum esse regnum Israel, vt hostes non contenti sint illa victoria, quin vlterius perrumpant, vt etiam obsideant vrbem sanctam. & hoc fecit Sennacherib. Euerso enim regno Israel, quia non satis erat decem tribus abduxisse in exilium, voluit etiam potiri regno Iehudah, & Ierosolyma tantùm residua fuit instar tugurii, quemadmodum dicit Iesaias. Videmus ergo non frustra minatum fuisse Prophetam Michæam. Iam sequitur.

10 *In Gath ne annuntietis, flendo ne fleatis: propter domum Aphrah puluere te inuolue,* vel voluta te in puluere.

Hîc videtur Propheta quodammodo secum pugnare. Prius enim descripsit nobis cladem quæ conspicua esset omnibus: iam verò indicit silentium, ne fama ad hostes vsque perueniat. Sed in hoc nihil est repugnantiæ: quia non potuit latere malum illud, quum vastatum esset totum regnum Israel, vrbes dirutæ vel exustæ, tota regio spoliata & deformis, deinde hostis ingressus esset fines Iudææ: quum propemodum etiam capta fuisset Ierusalem, an potuit hoc esse occultum? minimè. Non mirum est igitur si Propheta hîc de solenni luctu tractauerit, sed iam loquitur ex sensu eorum qui libenter tegerent infamiam suam, præsertim apud suos hostes vel alienos. Nam hæc indignitas non parum nos excruciat vbi hostes nos subsannant, & exagitant in malis nostris: vbi nulla spes residua est, saltem vellemus in latebris perire, ne accederet ignominia & dedecus ad mortem: ipsa contumelia enim sæpe nobis durior est, & grauius nos vulnerat quàm quicquid est malorum. Ergo Propheta intelligit non modò miseros fore Israelitas, sed fore obnoxios probris & ludibriis hostium suorum. Scimus enim Philistæos fuisse infestissimos hostes populi Dei: scimus etiam semper captasse aliquam occasionem ridendi ex eorum malis & cladibus. Hic ergo sensus est Prophetæ, *In Gath ne annuntietis,* inquit, *flendo ne fleatis:* quasi diceret, Etiamsi vos extrema mala vrgent, tamen adhuc cupietis perire cum silentio: quia videbitis inhiare hostes vestros ad istam opportunitatem, vt suis sannis vos proscindãt, quum viderint ita miseros. *In Gath* ergo vetat annuntiari populi calamitates, quia Philistini nihil cupidius appetere solebant, quàm vt possent populum Dei ludibriis suis vexare. Iam sequitur, *Super domum Aphrah puluere te constringe.* Est paronomasia, quæ nõ potest Latinè reddi. Nam עפרה significat puluerulentum, עפר significat puluerẽ: vrbs illa nomen adepta est à positu regionis, quia erat puluerulenta: quemadmodũ si vrbs aliqua vocetur Lutosa, sicuti etiam multi putant Lutetiam inde sumpsisse nomen. Dicit autem, *Inuolue te puluere super domum puluerulentã,* quasi diceret nomen optimè nunc cõueniet, quia clades vrbis huius coget omnes vicinos ad luctum, vt sese proiiciant in pulùere: tanta scilicet erit malorum atrocitas. Cæterùm semper tenendum est consilium Prophetæ. hîc enim pungit quasi acribus stimulis Israelitas, qui non poterant concipere grauitatem vindictæ Dei: imò erant quasi surdi ad omnes minas. Ostendit igitur Propheta paratam fore executionem huius vindictæ, quam denuntiat. Iam verò ipse non luget, sed alios vocat ad luctum: & loquitur de tota regione, quemadmodum suo ordine videbimus. Ego hoc totum caput celeriter percurram: quia non opus etiam habet longa expositione, vt videbitis.

11 *Transit pariter,* ad verbum, transit vobis, *habitatrix Saphir, nuda probrosè, non egredietur habitatrix Zaanam in luctu Beth-Aezel, sumet à vobis stationẽ suam,* alii vertunt substantiam: sed malè meo iudicio.

Hîc Propheta alloquitur vrbes, quæ spectabant versus regnum Israel, & quâ hostis iter facturus erat, quum ingressus est regnum Iehudah. Iubet ergo trãsire incolas vrbis Saphir: & dicit vrbem illam probrosum vel pudendum in modum fore nudam. שפיר tantũdem valet ac speciosa. Dicit igitur, Tu nunc pulchra es, sed Dominus reteget opprobrium tuum, ita vt nuditas tua omnibus pudori futura sit, & tibi etiã magno dedecori. Est allusio in nominibus, sed tamen non est paronomasia. Dicit igitur Propheta, quum speciosa vrbs illa dicta esset, ipsam fore deformem, ita vt nemo dignetur eam aspicere, saltem absque pudore. Eadem etiam est allusio in nomine Zaanan. nam צעה significat transferre, sicuti צען migrare. Dicit igitur Propheta, *Non egredietur habitatrix Zaanan propter luctum Beth-Aezel:* nẽpe manebit quieta domi, hoc faciet præter naturã. Vnde enim nomen vrbis? nẽpe à transferendo, quòd scilicet essent illic varii commeatus: sed *Sedebit,* inquit, *domi sua*: etiãsi videat vicinos suos in exilium trahi, tamen non audebit se mouere loco. Iam addit, *Sumet hostis à vobis suam stationem.* עמד significat stare: nec dubium est quin quum dicit Propheta accipiet à vobis suum stare, de statione hostis loquatur: sed tamen variant hîc interpretes. Quidam enim

enim intelligunt, vbi hostis diu substiterit in terra illa, non antè discessurum quàm eius imperio potitus fuerit. Perinde est ac si diceret, Vos putabitis hostē vestrū posse fatigari moræ tædio, vbi non poterit statim vrbes vestras expugnare: Non faciet, inquit, sed pertinaciter illic hærebit, & non frustrabitur eum sua opinio, recipiet enim mercedem suæ stationis, id est, moræ. Alii autem dicunt, *Accipiet stationem suam à vobis.* Verbum לקח exponunt metaphoricè, discendo accipere de manu in manum: quasi dixisset Propheta, Alii, hoc est vicini, discent à vobis stationem suam. Quid hoc sibi vult? *Zaanan non exibit propter luctum vicinæ vrbis Aezel:* alii postea sequentur idem exemplum. Quare? nam Zaanan erit quasi magistra aliis vrbibus. sicuti nō audebit signum aliquod doloris ostendere propter suos vicinos; tantùm aberit vt illis succurrat: ita etiam quum ipsa trahetur vicissim in exilium, hoc est, ciues eius & accolæ, vicini quoque manebunt quieti, quasi conditio illius vrbis miseræ nihil ad ipsos spectaret. Discent ergo à vobis stationem suam, hoc est, quemadmodum coletis otium & quietem, vbi vicini vestri peribunt, idem etiam vobis continget postea. Sed quia hoc ad summam rei parum facit, maneat libera electio. Sequitur postea:

12 *Quia doluit propter bonum*, alii, expectauit ad bonum: alii, infirmata est *habitatrix Maroth: quia descendit malum à Iehoua ad portam Ierusalem.*

Hîc alias etiam vrbes adiungit Propheta, nempe Maroth: deinde alias quæ sequentur suo ordine. Sed hoc versu tantùm dicit vrbi Maroth fore dolorem propter bonum amissum. Nam חול significat dolere: ideo receptus est hic sensus, quòd bonis suis & pristina fortuna exuti Marothitæ, hoc est, incolæ illius vrbis dolebunt. Sed quia idem verbum etiam Expectare significat, magis placet diuersa expositio nōnullis: quòd scilicet frustra pendebunt ab inani spe & fallaci incolæ vrbis Maroth: quia scilicet deuoti prorsus erunt exitio. Expectabit igitur frustra habitatrix Maroth, inquit: nam *malum descendit à Iehoua vsque ad portam vrbis* Hæc ratio optimè conuenit, quòd scilicet spes sua vrbem Maroth frustrabitur, quum ne ipsa quidem vrbs Ierusalem futura sit immunis. Etsi enim Deus tunc mirabiliter eripuit præcipuam vrbem, & liberata fuit soluta obsidione per manum Angeli, quum inflicta est illa horribilis clades, cuius fit mentio in Sacra historia, tamen nō potuit tunc vindictam effugere vrbs Maroth. nunc ergo videmus cur addita fuerit ista ratio. Alii durius exponūt, nempe quòd debilitati sint ciues vrbis Maroth, & fuerint quasi dementati. Quoniam metaphora illa nimis coacta est, magis amplector, quòd *doluerint ciues Maroth propter bonū*, vel quòd frustra expectauerint, quum iam addicti essent extremæ cladi, neque vlla spes esset liberationis. Notandum autem est quod dicit *Malum instare à Iehoua*: nam admonet, etiamsi vastetur tota regio ab Assyriis, tamen Deum esse præcipuum ducē, quandoquidē vtitur opera eorum omnium qui molesti sunt populo Israel. Ergo vt sciant tam Iudæi quàm Israelitæ sibi non esse negotium cum solis hominibus, sed cum Deo cœlesti iudice: disertè exprimit Propheta hoc totum proficisci à Iehoua. Postea addit:

13 *Alliga currum ad camelum*, vel dromedarium: alii vertunt equos celeres; *habitatrix Lachis, principium sceleris ipsa est filiæ Sion: quia in te inuentæ sunt transgressiones Israel.*

Quum iubet ciues Lachis ligare currus suos ad dromedarios, intelligit iam non fore illis tutum manere in vrbe sua, neq; quicquam esse melius quàm vt aliò fugiant, & transferāt etiam suam substantiam. Cogitate, inquit, de fuga, & de fuga celerrima. Nā nomen רכש quod nuper verti Dromedarium, vel Camelū, quid propriè significet non cōstat etiam inter Hebræos: ergo vt in re obscura putant animal esse miræ celeritatis. alii vertunt Equos celeres: sed intelligimus Prophetæ mentē. Significat igitur non fore satis temporis ad fugā, nisi diligenter maturent: quia scilicet mox instabunt hostes. Et postea adiungit fuisse vrbem illam principium sceleris Iudæis. Quanquam enim filiā Sion hîc nominat, complectitur tamen omnes Iudæos per synecdochen. Cur autem dicat Lachis fuisse principiū sceleris ciuibus Ierosolymę, colligitur ex proximo mēbro: *In te*, inquit, *inuentæ sunt transgressiones Israel.* Non dubium igitur est quin ciues Lachis primi receperint corruptelas Iarobeā, atque ita defecerint à puro Dei cultu. Quum ergo contagio ingressa esset hanc vrbē, paulatim etiam deinde serpere potuit ad vicinas gentes, vt tandem corruptum fuerit totum regnum Iehudah, sicuti videmus: & iterum repetet etiam Propheta fusius aliis locis. Itaque non abs re hîc vastationem denuntiat ciuibus Lachis: quia authores fuerāt sceleris suis gentilibus. Nam quanuis alienatæ essent decem Tribus à pura fide & syncero cultu, regnum tamen Iehudah manebat integrum: iam Lachis aperuit ianuam superstitionibus impiis, & superstitiones eius deinde per totam Iudæam sparsæ sunt. Ergo dedit quas merita erat pœnas, quum abducta fuit in longinquum exilium, vel saltem non potuit se aliter eripere à periculo, nisi fugeret in longinquas regiones, idque celerrimè. *Principium*, inquit, *sceleris ipsa est filiæ Sionis.*

Quare? nam *in te*, (hoc magis emphaticum est, vbi Propheta conuertit sermonem ad ipsam Lachis) *In te*, inquit, *inuentæ sunt transgreßiones Israel*. Sequitur:

14 *Propterea mittes dona super Moreseth*, vel propter Moreseth, *Gath filiis Achzib in mendacium regibus Israel.*

Hîc Propheta etiam aliam speciem attingit, quòd studebũt placare hostes muneribus & volent se ac suos vicinos redimere. Sed hoc disertè exprimit Propheta, vt euentus doceat nihil temere contigisse: quia hoc debuit magis cõuincere homines cæcos & obstinatos, quum viderent longo antè tempore fuisse prædictum quicquid reipsa experiebantur. Hæc igitur est ratio cur hîc species multas enumeret Propheta, vt magis dilucida sit & perspicua Dei manus, vbi cœperit specialiter hæc omnia implere, quæ nunc verbis prædicit, *Tu*, inquit, *mittes munera ad Moreseth Gath:* hoc est, propter vicinam vrbem. Et vocat *Moreseth Gath*, vt distinguat eam ab alia vrbe eiusdem nominis. *Mittes* ergo *munera super Moreseth Gath filiis Achzib in mendacium.* אכזיב nomen est deductum à mendacio. Est igitur concinna paronomasia quũ dicit, Mittes dona filiis אכזיב לאכזב hoc est, Mittes munera filiis mẽdacii in mendacium. Nomen vrbs illa à fallaciis vel dolis nacta fuerat. Dicit autem *in mendaciũ fore regibus Israel:* quia filios Israel nihil iuuit placasse muneribus illos, vel studuisse pertrahere in suas partes, quemadmodum alii aliorum conducunt operas. Sic ergo dicit fore in mẽdacium regibus Israel, quia nihil profecerunt, etiamsi haberent multos auxiliarios. Alii actiuè sumunt, quòd scilicet reges Israel prius fefellerant ciues Achzib. sed illud minus est probabile. Ego igitur inclino potius in diuersam sententiam, quòd etiamsi magna pecunia sibi concilient ciues Lachis suos vicinos, præsertim populum Achzib, hoc tamen fore inutile: quia erit *in mendacium populo Israel*, vel fortè alius est Prophetæ sensus, quòd scilicet iam voluerant auxilium ferre regibus Israel ciues Achzib, & frustra. Nam Lachis erat nõ ex primis vrbibus quas expugnarunt Assyrii: sed erat in ipso regno Iehudah, vel in ingressu. Credibile igitur est reges Israel vsos fuisse auxilio populi illius, & tamen nõ fuisse adiutos. Iam quia tentabant etiam ciues Lachis se eximere è manu hostium tali subsidio, Propheta deridet talem stultitiam: quia scilicet non sapiant experientia, viderant enim suis oculis subsidium illud fuisse inutile regibus Israel & fallax. Debebant ergò potius aliam inire rationem, quàm se coniicere in easdem fallacias. Ego non possum hodie absoluere.

¶ PRECATIO.

DA *omnipotens Deus, vt tot exemplis iræ tuæ moniti, quorum voluisti extare memoriã vsque ad finem mundi, inde discamus quàm formidabilis sis iudex cõtra obstinatos: da inquam ne obdurescamus hodie ad hanc doctrinam, quæ nobis recitatur per os Prophetæ tui, sed studeamus te ita nobis placare, vt præteritis omnibus hominibus rectà nos offeramus tibi, ita vt freti sola tua misericordia, quam nobis pollicitus es in Christo, non dubitemus te nobis fore propitium, & sic tangamur spiritu veræ resipiscentiæ, vt si fuimus alii aliis in malum exemplum & scandalum, simus potius duces ad rectam viam salutis, & ita quisque studeat proximos suos iuuare vita rectè composita, vt simul perueniamus ad beatam illam & cœlestem vitam, quam nobis peperit sanguine suo vnigenitus Filius tuus, Amen.*

15 *ADHVC possessorem mittam tibi habitatrix Maresah, vsque ad Adullam veniet gloria Israel.*

Hîc Propheta minatur patriæ suæ, quemadmodum aliis vrbibus. Diximus enim oriundum fuisse ex vrbe Maresah. Iam non parcit etiam suis gentilibus: quia sicuti coram Deo nõ est acceptio personarum, sic etiam seruos Dei oportet clausis oculis liberè agere, ita vt neque fauore, neque odio huc vel illuc flectantur, sed sequantur æquabili tenore quicquid Dominus præcipit. Hoc spiritu videmus Michæam fuisse præditum, vbi nũc obiurgat gentiles suos, sicuti aliis hactenus fecit. Est autem allusio ad nomen Maresah, quia à ירש deductum est, & propriè tantundem valet ac Possessio. Iam dicit Propheta, *Mittam tibi* הורש: nomen ab eadem radice deducitur. Cæterùm significat etiam Morasthitas venturos in potestatem hostis nõ minus quàm vicinos, de quibus antehac locutus est. Dicit, *Vsque ad Adullam.* Fuit etiam hęc ciuitas in tribu Iehudah, vt satis notum est. Quidam verò subaudiũt nomen hostis, & כבוד ponunt in genitiuo casu. veniet hostis gloriæ Israel vsque ad Adullã. sed illud coactũ est. Alii secus exponunt, quòd scilicet gloria Israel ventura sit in ignominiam: quia scimus Adullam fuisse specum. Quoniam igitur erat locus obscurus, vt illi existimant, Propheta hîc denuntiat totam gloriam Israelis opertã fore ignominia, quia scilicet dignitas & opulentia qua gloriabantur, perdet statum pristinum, ita vt nihil differat ab ignobili spelunca. si cui probatur hic sensus, ego non contendo. Alii tamẽ putant ironicè Prophetã loqui, & appellatiuè ita vocari Assyrium, quòd scilicet tota gloria & dignitas Israel per ipsum auferenda esset. sed nihil opus est restringere ad hostes. Accipio igitur simplicius, sed tamen ironicè,

ironicè,quòd gloria,id est deformitas aut vastitas Israel perueniet vsque ad Adullam. Sed quid si appositiuè legamus:Perueniet vsque ad Adullam gloriã Israel?Neque enim,vt somniant illi interpretes,quos dixi,Adullam fuit obscura, sed nominatur etiam inter vrbes notissimas post reditum & restitutionem populi. Quum ergo tota regio vastata esset, superstes fuit vrbs illa cum paucis,sicuti legimus Nehemie vndecimo capite.Potest igitur fieri vt Propheta vocauerit Adullam gloriam Israel: quia sita erat in loco tuto, vt putarent incolæ se munitos valido præsidio, & ita non esse expositos violentiæ hostium. hic sensus etiam esset probabilis. Sed tamen quoniam gloria Israel potest accipi ironicè pro calamitate vel opprobrio:si quis magis probet illam interpretationem,sequatur. Ego tamen magis inclino in illam partem, quòd dicat Propheta venturum hostem vsque ad Adullam, quæ erat gloria Israel, quòd scilicet vrbs illa esset quasi in penetrali Iudææ,vt difficilis esset accessus hostibus:nisi fortè quis malit hic renouari memoriam veteris historiæ: quia Dauid illic latuerat in spelunca, & habuerat suum præsidium. Nec dubium est quin locus ab eo tempore obtinuerit famam aliquam. Potest igitur notari celebritas illa,quam dixi,quum Adullam vocatur gloria Israel.Sequitur:

16 *Decaluare,& tondeas te super filiis deliciarum tuarum, dilata caluitium tuum sicut aquila, quoniam migrarunt abs te.*

Concludit tandem Propheta,populo nihil restare præter luctum: quia Dominus totam regionem vastare & perdere instituit.Solebant autem, quemadmodum aliis locis vidimus, vel radere capillos, vel etiam euellere in luctu. Et verbum קרחי quidam existimant tantundem valere ac si diceret Propheta,Crines tuos discerpe, lacera,euelle:postea quum addit וגזי,hoc referunt ad tonsuram,quæ fit nouacula. Quicquid sit,hîc Propheta intelligit tam calamitosum fore statum populi, vt vbique nihil cernatur præter lamentationes. *Decaluare* inquit,*super filiis deliciarum tuarum.* Hic tacitè exprobrat Propheta tolerant à Dei peruersis hominibus,qui non resipuerant ad tot admonitiones. Vnde enim deliciæ istæ nisi ex nimia Dei indulgentia, quòd Israelitis, quantumuis immorigeri essent, pepercerat longo tempore?Hîc ergo Propheta ostendit nimis diu abusos fuisse patientia Dei,quum ita in suis deliciis fuerint demersi. Nunc, inquit, *dilata caluitium tuum sicut aquila.* Solẽt aquilæ exuere plumas:ideo hîc comparat aquilis caluos homines, quasi dicat Expilatos. Ergo vt implumes sunt certo tempore aquilæ donec pennas recuperent,sic etiam vos eritis expilati, nempe propter luctum.Dicit,*Quia migrarunt abs te.*Significat ergo Israelitas fore exules,vt terra ipsa deserta maneat. Iam sequitur:

CAPVT II.

VAe cogitantibus iniquitatem, & fabricantibus malitiam super cubilibus suis, quum illuxerit manè exequentur eam,quia est ad potentiam manus ipsorum.

Hìc Propheta non tantùm cõtra Israelitas agit, quemadmodum multi perperam restringunt hanc partem doctrinæ ad decem Tribus:sed potius exequitur munus suum etiam apud Iudæos. Hîc autem non tractat, quemadmodum proximo capite, de idololatria:sed potius inuehitur in peccata, quæ spectabant ad secundam Tabulam. Quoniam ergo non modò cultum Dei polluerant Iudæi, sed etiam fræna laxauerant multis iniuriis, ita vt sceleratè cũ proximis agerent, nullum esset apud eos studium æquitatis vel iustitiæ: ideo hîc Propheta inuehitur contra auaritiam, rapinas,crudelitatem, quemadmodum videbimus. Est autem cõcio plena vehementiæ:quia minimè dubium est tunc grassatam fuisse licentiam in populo, vt tam seuerè & acriter coargui necesse fuerit. Interea prõptum est colligere sermonem præcipuè dirigi ad ipsos proceres,qui authoritate pollebant,& ea etiam abutebantur ad nocendum:*Væ*,inquit,*cogitantibus iniquitatem & fabricantibus malũ super cubili suo, vt quũ mane illuxerit exequantur eam.* Hîc graphicè depingit Propheta ingenium & mores eorũ qui dediti sunt lucro,& tantùm sese augere student. Dicit enim eos *super cubili suo cogitare iniquitatem,& fabricare malitiam.* Certè tempus nocturnum non modò datum est hominibus ad quietem,sed debẽt etiam vti isto Dei beneficio in hunc finem,vt sese contineãt ab omni prauitate.Nam qui vires quiete nocturna reficit,debet etiam apud se expendere hoc esse indignum,& quasi prodigiosum,si interea machinetur fraudes & dolos & iniurias. Quorsum enim Dominus vult nos quiescere,nisi vt cessent apud nos omnia maleficia? Propheta igitur hîc obliquè ostendit eos qui intenti sunt fabricandis dolis dum quiescendum erat, quasi peruertere ordinem naturæ: quia scilicet non respiciunt ad quietem illam, quæ ideo data est hominibus, vt ne alij aliis molesti sint, vel eos fatigent. Postea declarat quantus fuerit nocendi ardor:vt *quum manè illuxerit exequantur eam*,inquit.Poterat simpliciter dicere, Vt

interdiu efficiant quæ noctu agitarũt secum: sed dicit Manè: quasi diceret ipsos feruere auaritia, vt ne momentum quidem cessent: simulac illuxit, statim parati sunt ad patrandas fraudes, quæ noctu illis in mentem venerant. Tenemus ergo nunc in summa Prophetæ mentem. Iam adiungit, *Quia est ad potentiam manus ipsorum.* Quia אל Deum significat, ideo vetus interpres reddidit, Contra Deum est manus ipsorum: sed non conuenit illa interpretatio. Alij secus exponunt, Quòd fortitudo sit in ipsorum manu: & omnes ferè linguæ Hebraicæ periti in hoc consentiunt. Quibus ergo facultas suppetit, illos putant hîc notari à Propheta, quòd scilicet sicuti pollent viribus, ita etiã audeant quiduis perpetrare: sed locutio Hebraica ab ipsis nõ redditur, quod valde miror, & in re tam clara mirũ est ita eos hallucinari. neque enim habetur, Fortitudo est in ipsorũ manu, sed manus ipsorũ est ad fortitudinem. Eadẽ locutio habetur tertio Prouerbiorũ capite, & illic etiã fallũtur multi interpretes. Vetat enim illic Solomon nos subtrahere proximo ius suũ. Quũ manus tua, inquit, ad potentiã erit, dicunt, quum erit facultas ad iuuandum miseros. Sed nihil tale intelligit Solomon: hoc enim magis vult, Quum prompta erit manus tua ad exequendum aliquod maleficium, abstine tamen. Sic etiam Deuteronomij vigesimo octauo dicit Dominus, Quũ abripiet hostis spolia tua, non erit manus tua ad potentiam, id est, non audebis digitum mouere, vt compescas hostes tuos: vbi te diripient, vbi substantiam tuam expilabunt, tamen tu stabis attonitus, quia manus tua erit quasi mortua. Nunc venio ad præsentem locum: *Manus eorum est ad potentiam.* Intelligit Propheta eos audere experiri quid valeant, & ideo semper manũ ipsorum promptam esse. quoties spes est lucri vel quæstus, statim manus est parata. Quare? neque enim retinentur vel timore Dei, vel aliquo respectu iustitiæ: sed manus eorum est ad potentiam, hoc est, quantum possunt tantum audent. Videmus ergo nunc quis sit sensus Prophetæ, quantum ego iudico. Postea adiungit:

2 *Et concupiuerunt agros & rapiunt, & domos & auferunt, & vexant virum & domum eius, virum & hæreditatem eius.*

Hîc confirmat Michæas superiorem sententiam. Exprimit enim quàm alacriter ferantur ad rapiendum auari: imò quàm effrænis sit ipsorum cupiditas ad nocendum. Simul, inquit, atque aliquid concupiuerunt, rapiunt. Et hinc colligimus, proximo versu Prophetam coniunxisse peruersa consilia cum impetu agendi, quasi dixisset eos sedulò quidẽ fabricare suas fraudes, sed vt solertes sunt in suis consiliis, ita etiam non minus audaces esse & temerarios ad exequendum. Eandem sententiam nunc aliis verbis repetit, vt melius confirmet. *Simulac concupiuerunt agros, rapiunt: simulac concupiuerunt domos, auferunt.* simul virum & domũ eius vexant, hoc est, nihil ipsis elabitur, quia quanta est ipsorum malitia ad fraudes, tam furiosa etiam eorum libido ad quiduis tentandum. Atque vtinam hodie non tam crudelis esset auaritia, vt passim extaret quasi in speculo exemplum huius doctrinæ. sed nostrum est diligenter expendere, quantopere displiceant Deo fraudes & rapinæ, vt quisque nostrum ab omni iniuria sibi temperet, sed ita regamur studio æquitatis, vt quisque bona fide cum proximis suis agat, nihil appetat iniustè, & frænet etiam suas cupiditates: si quando titillet Satan animos vt statim hæc doctrina sit nobis instar fræni ad nos cohibendos. Sequitur:

3 *Propterea sic dicit Iehoua, Ecce ego cogitans super familiam hanc malum, quod non submouebitis ab illo,* sic est ad verbum: à quo non submouebitis, *colla vestra, & non ambulabitis in altitudine, quia tempus malum hoc.*

Iam ostendit Propheta frustra auaros ita deditos esse & fraudibus & rapacitati, quia euẽtus spem ipsorum frustrabitur. Deus enim in cœlo ipsos expectat. Vbi autem solicitè multas opes coaceruarint, Deus meritò eas prorsus dissipat. Huc igitur spectat ista denuntiatio: *Ecce,* inquit, *sic dicit Iehoua, ego cogitans malum super familiam hanc.* Est concinna antithesis inter Deum & Iudæos, inter cogitationes illorum malas, & inter cogitationem Dei non malam per se, sed tamen quæ malũ ipsis adducet: Deus, inquit, sic loquitur. Ecce ego cogito: quasi diceret, dũ vos in cubilibus vestris ita satagitis, dũ voluitis multa consilia, dũ fabricatis multas astutias, putatis me dormire, putatis me nihil cogitare interea: imò sunt etiã mihi cogitationes diuersę. Ergo si ita vigilatis in malitia, ego etiam vigilo in iudicio meo. Nũc ergo tenemus quid sibi velint hæc verba, vbi pronuntiat Deus se cogitare malũ, non sicuti loquutus est Propheta de auaris & rapacibus: sed malum hoc ad pœnam refertur, quòd scilicet proprium sit Dei munus, rependere singulis quod meriti sunt: deinde reddere etiam eadem mensura quidquid aliis mali intulerint. *Non submouebitis,* inquit, *colla vestra inde.* Quoniam hypocritæ semper impunitatem sibi promittunt, & captant etiam subterfugia vbi Dominus illis minatur, Propheta hîc affirmat, etiam si omnes exitus captent, tamen constrictos iam teneri Dei manu, ita vt non possint destinatum sibi onus excutere. Et hæc iustissima est eorũ merces qui subducũt colla sua, vbi Deus eos ad obsequiũ vocat. Qui ergo recusant Deo parere, vbi voluntarium obsequium ab illis exigit, tandem violenter

ter trahentur non ad iugum, ſed ad onus, quod prorſus eos obruet. Quiſquis ergo ſponte collum Dei iugo non ſubmiſerit, ille ſentiet tandem quantum & quàm horribile onus paratum ſit indomitis ceruicibus. *Non poteritis* ergo *colla veſtra ſubducere, & non ambulabitis in altitudine.* Clarius adhuc exprimit quod attigi, nempe eos ita faſtu fuiſſe elatos, vt deſpicerent omnes minas & omnem doctrinam. Et ſuperbia hæc cauſa eſt peruicaciæ, quia niſi ſecuritas homines falleret, ſtatim flecterentur, vbi Deus illis minatur. Hæc igitur ratio eſt, cur Propheta adiungat, *Non ambulabitis amplius in altitudine,* hoc eſt, ſuperbia veſtra tunc neceſſariò ſuccumbet. *Quia tempus malum erit.* Significat, quemadmodum iam dixi, eos, qui manent rigido collo & inflexibili coram Deo vbi iugum ſuum imponere vult, tandem ceſſuros vi, vtcunque ſint rebelles. Quare? Frangentur enim, quia corrigi non potuerunt. Poſtea ſequitur apud Prophetam:

4 *In die illo tollent ſuper vos parabolam, & lugebunt* (ſunt quidem verba ſingularis numeri, ישא & נהה. Cæterùm indefinita eſt locutio. Nã qui ſubaudiunt cõductitios homines, quibus ſolebat iniungi hæc prouincia, vt lugubres cãtus conciperent ad cladem aliquam, neſcio an aſſecuti ſint mentem Prophetæ, tamen hoc relinquo in medio, quia alibi vidimus fuiſſe tunc cantores in luctu, quemadmodum etiam alibi erant Præficæ, hoc eſt mulieres lamentatrices. Cęterùm malo indefinitè accipere. Tollent igitur ſuper vos parabolam, & lugebunt) *luctu lamentabili,* vel lamento lamenti, *dicendo, Vaſtando vaſtati ſumus: partẽ populi mei mutauit: quomodo tollent à nobis ad reſtituendum? agros noſtros diuidet.*

Eſt abruptus ſermo, ideóque variant interpretes. Sed hîc videtur mihi eſſe ſimplex ſenſus Prophetæ: *In die illa tollent ſuper vos parabolam*: hoc eſt, non erit hæc vulgaris calamitas, ſed paſſim volitabit rumor, ita vt futuri ſint in commune prouerbium omnibus Iudæi: hoc vnum eſt. Quantum attinet ad nomen משל, ſcimus accipi pro ſententiis grauibus, quemadmodum vocant Latini Sententias, vel dicta, & Græci etiã ἀποφθέγματα. Cæterùm, ideo graues ſententiæ apud Hebræos ſic vocãtur, quia vt plurimum, vbi quis ſtylum attollit, figuras multas permiſcet, vt illuſtrior ac ſplendidior ſit oratio. Et ideo multi vertunt αἰνίγματα. De ſenſu Prophetæ ſatis conuenit, quòd ſcilicet Prouerbia paſſim volitabunt contra Iudæos, nempe quemadmodum calamitas aliqua ſolet deſcribi lugubri carmine, *Lugebunt* ergo *lamento lamentabili ſuper vos.* Sed hoc totum debet referri in eum finem, quòd ſcilicet clades iſta futura ſit celebris vbique. Videtur tamen poſtea tribuere hunc ſermonem Iudæis ipſis: & hoc non malè conuenit. Cæterùm indefinita eſt locutio: quoniam non de vno vel altero homine loquitur Propheta ſed de toto populo. Ergo lugebunt omnes in hunc modum, *vaſtando vaſtati ſumus: partem populi mei mutabit.* (Eſt futurum tempus loco præteriti.) *Mutauit* ergo *partem populi mei.* Hoc tam ad Deum quàm ad Aſſyriũ referri poteſt. Deus enim præcipuus fuit author huius cladis: ille eſt qui mutauit partem populi. Quemadmodũ enim ſua benedictione populum illum diu proſperè fouerat, ſic etiam poſtea mutauit illius ſortem. Sed quoniam Aſſyrij fuerunt miniſtri vindictæ Dei, non incommodè etiam hoc transferri poterit ad eorum perſonam *Abſtulit* ergo *partem populi mei.* Deinde, *Quomodo recedere fecit* vel abſtulit, vel remouit *à me* mihi, propriè *ad reſtituendum*: שבב, quanquã poteſt eſſe à radice שוב, quod idẽ valet. *Quomodo* ergo *abſtulit à nobis ad reſtituendum? agros noſtros diuidit*, id eſt quos diuiſit, Subaudiendum enim eſt relatiuum אשר, deinde mutatio eſt temporis. Nunc quia ſermo conciſus eſt, ideo dixi varias interpretationes afferri. Ego tamen ſimpliciter exiſtimo hoc Prophetam velle, *Quomodo ad reſtituendum abſtulit agros noſtros, quos diuiſit?* Hoc eſt, quàm procul abſumus à reſtitutione? quia procul remota eſt omnis ſpes, vbi Dominus ipſe diuiſit inter extraneos terram noſtram & poſſeſſionem: vel hoſtes inter ſe partiti ſunt, vt ſolet fieri poſt victoriam: quiſque enim partem ſuam rapit. Siue ergo de Aſſyriis hoc intelliger placeat, ſiue potius ad ipſum Deum referre, tamen nõ obſcura videtur mens Prophetæ, quòd ſcilicet nõ tantùm expulſi ſunt Iudæi à patria, ſed etiam ablata ſpes reditus: quandoquidem hoſtes inter ſe partiti ſunt eorum hæreditatem, vt iam fruſtra de reſtitutione cogitent, qui expulſi ſunt. Ego autem loquor quaſi de re præſenti, quia etiã Propheta hîc inducit Iudæos cũ iſta lamentatione: Actum igitur eſt de nobis, & nullum eſt malo huic remedium, quia non modò exuti ſumus omnibus fortunis, & eiecti à patria, ſed etiam nõ poterunt nobis reſtitui quæ ablata ſunt ab hoſtibus, quia iam inter ſe partiti ſunt poſſeſſionem noſtram, & quiſque partem ſuam, & locum occupauit, ſicuti ſuam hæreditatem. Itaque non modò nobis erit negotium cum Aſſyriis in genere, ſed cũ ſingulis: quia quiſque quod nunc occupat & poſſidet, volet tueri: quaſi ſibi debitum & quaſi hæreditarium. Quidam ex hoc verſu coniiciũt potius ſpectare ſermonem ad Iſraelitas, qui fuerunt ſine ſpe reditus eiecti. Sed nulla neceſſitas cogit hoc de Iſraelitis exponere. neque enim Propheta hîc denuntiat quid facturus ſit Deus, ſed qualis futura ſit illa clades, ſi in ſe æſtimetur. Diximus autem iam

pluribus locis, Prophetas dū minantur, tantùm sonare clades, exitia, mortes, interitus: postea autem adiungere promissiones in solatium. Sed distincta est ratio docendi. Quoniam scilicet Prophetæ, quum terrere volunt hypocritas, & obstinatos homines, proponunt duntaxat iram Dei, & nihil spei residuum faciunt. postea autem vbi in bonam spem erigunt qui ita sunt humiliati, aliunde petunt ipsi solatium, nempe à Dei bonitate. Ergo poterit hoc aptè & verè de Iudæis ipsis exponi. Sequitur:

5 *Itaque non erit tibi proijciens funiculum ad sortem in cœtu Iehouæ.*

Hîc concludit Propheta sermonem illum, quòd scilicet Deus sic purgabit Iudæam peruersis & sceleratis incolis, vt non futura sit amplius certa vnius populi hæreditas. Scimus enim hac lege datam fuisse terram illam posteris Abrahæ, vt esset illis hæreditaria. Scimus etiam iactos fuisse funiculos quoties redibat annus Iubilæi, vt quisque rediret in possessionem paternam. Iam Propheta testatur ablatum hoc beneficium esse Iudæis, ne posthac hæreditario iure possideant terram: quia scilicet Deus qui dederat, nunc abstulit. *Non erit* ergo *proiiciens funiculum ad sortem in cœtu Iehouæ.* Et videtur hîc pungere Iudæos quum vocat eos cœtum Iehouæ. Adoptauerat quidem eos, erant populus Dei: sed significat iam esse abdicatos quoniam se indignos reddiderint illa gratia. Negat igitur ironicè vocando *cætum Iehouæ*, retinere nomen illud iure suo, quoniam scilicet seipsos abdicauerint illa dignitate. Nunc sequitur.

6 *Ne stilletis: stillabunt: non stillabunt illis*, hoc est, super eos, *non apprehendet ignominias*, sic est ad verbum.

Hîc etiam breuitas sermonis cogit interpretes inter se variare. Quidam ita accipiunt, *Ne stilletis, stillabunt*, hoc est, loquuntur Iudæi aduersus Prophetas, & minaciter quasi pro imperio vetant ipsos verbum facere. Stillandi verbum Hebræis tantundem valet ac Loqui: sed tamen solet magis aptari ad graues sermones, quàm ad vulgares & quotidianos. Siquis intelligat, *stillabunt*, id est, Loquentur Iudæi, notat Propheta eorum arrogantiam, quòd certare audeant cum Dei Prophetis, vt eos compescant, vel cogant in ordinem. Et videmus impios homines sese ita efferre, quum volunt Prophetis Dei auferre docendi libertatem. insurgunt enim acsi ipsi bis & ter Prophetæ essent. Sic etiam hoc loco, *Ne stilletis*, hoc est, loquuntur Iudæi, ne prophetent serui Dei. Alij autem subaudiunt relatiuum, *Ne stilletis* his qui stillant, quasi diceret, Prophetas Dei non ferunt impij homines, atque ita prohibent & arcent ipsos à loquendo, quantum in ipsis est. Alij autem sic discernunt, *Ne stilletis, non stillabunt*, quasi ab vna parte hîc loquantur Iudæi, ab altera autem Deus sese opponat Iudæis. *Ne stillent*, hæc est vox impij & rebellis populi, qui libenter à se abiiceret & excuteret omnem doctrinam. Deus autem occurrit ex aduerso, *Imò stillabunt*: vetatis: sed tamen nō est vestrū: ergo illos misi: volo etiamsi centies furere & crepare debeatis, vt tamen pergant in suo cursu. Videmus ergo quàm varię sint expositiones. Iam etiam in reliqua parte versus nō magis inter se consentiunt interpretes: *Non stillabunt*, de hac particula satis cōuenit, quòd Deus significet iam fore finem omnibus prophetiis. Quare? quoniam scilicet nolit ridiculos esse seruos suos, neque eos ignominiæ subiicere. hic est verus sensus. Alij tamē in diuersam partem trahunt, quasi adhuc continuet Propheta sermonem suum *Non stillabunt*, ne apprehendat ignominias. putant enim impij, si occluserint os Prophetis, iam sibi omnia licere, & sua flagitia fore occulta: denique sua vitia non ventura in rationem: quasi verò scelera per se nō satis probrosa essent, etiāsi Deus nullos Prophetas mittat, etiamsi nulla sit obiurgatio. Sed tamen ita stupidi sunt profani homines, vt putent se immunes fore ab omni probro, si modò taceat Deus, hoc est, vbi à se repulerint omnem doctrinam. putant ergo quidam sic debere intelligi hunc Prophetæ locum. Sed ego existimo simpliciter ita velle, quia paulò antè dixerat. *Ne stilletis stillantes*: hoc est, Vos Prophetæ ne amplius sitis nobis molesti: cur obtunditis nobis aures? non possumus amplius ferre hanc vestrā audaciā: tacete igitur. ita præcisè Iudæos pro imperio loquentes induxit, acsi esset in eorum arbitrio Prophetis ponere obstaculum, ne munere suo fungantur. Iam sequitur responsio ipsius Dei, meo iudicio, Nō stillabunt ne apprehendat ignominias: quando video doctrinam meam vobis esse intolerabilem, video tale & tam indignum fastidium: ego igitur auferam vobis Prophetas meos. Quiescam ergo & tacebo posthac. Quare? Ego enim nihil proficio, imò ego subiicio ignominiæ Prophetas meos: ludunt enim operam loquendo, fundunt verba inania sine vllo fructu. Nam estis prorsus desperati. Imò quum à vobis contumeliosè vexentur, & deterior sit eorum conditio, quàm si omni scelerum dedecore operti forent. Quum ergo subiiciā ignominiæ Prophetas meos, ego nolo eos subire vestra ludibria. Cessabūt igitur omnes, nec amplius prophetabunt. Sed nihil deterius nec magis horrendum potuit minari Dominus Iudæis, quàm hanc libertatem, ne scilicet amplius quidquam audirent quod eos grauaret. hæc enim est vltima perditio, vbi Deus laxat nobis habenas, & vbi patitur effræni licentia nos ruere quasi prgcipites, acsi prorsus Satanæ nos traderet in mācipium. Quum ita sit, sciamus hanc esse horrendā comminationem, vbi dicit. *Non stillabunt*, ne sint posthac ignominiosi.

¶PRECA-

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando mutua inter nos æquitate & charitatis ac beneuolentiæ officiis probare vis nostram patientiam, ne simus alij aliis lupi, sed ita verè ostendamus nos esse filios tuos, vt colamus quæcunque præcipis inter nos rectitudinis & beneficentiæ officia, & ita prosequamur toto vitæ nostræ cursu hanc æquitatem, vt tandem fruamur illa beatitudine, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

7 *Qui diceris domus Iacob, an redactus est in angustias Spiritus Iehouæ?* (alij vertunt, an imminutus est Spiritus Iehouæ. קצר, significat coarctare, significat etiã imminuere apud Hebræos. Sed melius quadrat sensus ille quem reddidi. *An hæc sunt opera eius? ánnon verba mea bona sunt cum eo,* hoc est, apud eum, *qui rectus ambulat?*

Iam seuerius obiurgat Propheta Israelitas, quòd vellẽt imponere legẽ Deo, & eius Prophetis, nec possent ferre liberum doctrinæ cursum. Proximo enim versu ostendit Israelitas tanta superbia fuisse inflatos, vt vellent cum Deo pacisci: Ne stillet, dicebant, quasi verò sit in arbitrio hominis Deum regere. Et ideo nunc Propheta iterum repetit, *An est coarctatus Spiritus Iehouæ?* inquit. Acsi diceret, videte quorsum tẽdat, & quo vsque grassetur hęc vestra superbia. Vultis enim subiicere vobis & vestræ libidini Spiritũ Dei, neque enim Prophetas à seipsis loqui certum est, sed Dei iussu, & mandato. Quum ergo Prophetæ sint Spiritus sancti organa, quisquis tentat eos compescere, imperium sibi vsurpat supra Deum, & quodammodo vult captiuum reddere Spiritum eius. Qualis enim erit Spiritus potestas, nisi coarguat liberè hominum vitia, & quidquid Dei iustitiæ aduersatur damnet? Vbi hoc tollitur, iam nihil relinquitur iuris Spiritui sancto. Videmus ergo quid sibi velit hoc loco Propheta. Ostendit quàm væsana sit ista temeritas, quòd Israelitæ volunt Prophetis iniungere silentium: quasi verò ipsis liceat dominari supra Spiritum Dei, & eum in ordinem cogere: *An est coarctatus Spiritus Domini?* Et notanda est ista locutio, quæ non vulgarem emphasin continet: quia reuocat Propheta obstinatos istos homines hac obiurgatione ad authorem ipsũ doctrinæ: quasi diceret non fieri hominibus iniuriam, nec bellum cum ipsis suscipi, vbi doctrina prohibetur, sed spoliari Deum ipsum iure suo, & auferri suam libertatem, ne iudiciũ suum in mundo exerceat Spiritus sui virtute. Cæterùm hîc Propheta ironicè mordet Israelitas, quum dicit, *Quæ diceris domus Iacob, an redactus est in angustias Spiritus Iehouæ?* Nam si profani homines, qui nunquam gustauerant pietatis doctrinam, & quibus etiam nihil patefactum fuerat de cœlestibus mysteriis, dixissent nihil sibi esse negotij cum Prophetis, hoc fuisset magis tolerabile. Quid enim mirum si homines stupidi repudient omnem doctrinam? Sed hoc fuit prodigiosum quòd Israelitæ, qui gloriabantur nomine Dei, tam contumaciter insurgere audebant contra Prophetas. Semper habebant genus suum in ore, quasi excellerent supra reliquum mundum, & essent separati ab aliis, sanctáque progenies. Dicit igitur Propheta, Vultis nominari domus Iacob: quænam est vestra præstantia & dignitas, nisi quòd electi estis à Deo in peculium? Si ergo assueti estis Dei doctrinæ, quænam ista rabies est ac furor, quòd non potestis ferre eius Prophetas, sed vultis illis os occludere? Tenemus ergo vim huius ironiæ, quum dicit Propheta *vocari domum Iacob.* Interea videtur etiam obliquè notare ipsos, quasi sint adulterinum genus: quemadmodum ab aliis Prophetis vocantur Amorrhæi, vocantur Sodomitæ. Ita etiam hoc loco Propheta dicit, Vos quidẽ estis domus Iacob, sed titulo tenus. Erant enim ita degeneres, vt falsò obtenderent nomen sancti Patriarchæ: imò falsò, & mendaciter iactarent se originem ducere à sanctis viris, quũ essent quasi putrida membra. Quoniam ergo sic desciuerant à pietate Abrahæ & aliorum Patrum, ideo dicit Propheta, *Tu diceris* quidem, sed non es. Postea adiungit, *An hæc sunt opera eius?* Hîc vocat Israelitas ad examen, quasi diceret, Quî fit, vt tam molesti sint ac graues Prophetæ, nisi quia vos acriter obiurgant, denuntiant iudicium Dei? Sed Deus quodammodo ita seuerè & rigidè vobiscum agere cogitur, nisi velit naturam mutare. Iactatis vos esse eius populum: quomodo autem viuitis? *An hæc sunt eius opera?* hoc est, an vitã vestram exigitis, & formatis mores vestros ad Legẽ vobis ab eo positam? Quũ ergo vita vestra minimè respondeat Dei vocationi, non mirum est, si Prophetæ asperius vos tractent. Deus enim semper manet sui similis: vos autem estis perfidi, & prorsus repudiastis fœdus, quod vobiscum pepigerat. Ergo non debet vobis iniqua videri hæc asperitas de qua conqueri soletis. Postea adiũgit, *Annon verba mea bona sunt cum eo, qui rectè ambulat?* Hîc expressius ostendit Propheta, cur nuper sciscitatus sit, an hæc essent opera Domini. cõparat enim vitã ipsorum cũ doctrina, quæ propter suã austeritatẽ illis nõ placebat, dicebant sermonẽ Propheticũ esse nimis rigidum. Respondet hîc Deus, sermonem suum mitem, placidum esse, adeóq; suauẽ, sed piis ac bonis. ergo culpam residere in ipsis, quòd non ageret cum illis tam humaniter vt optassent. Hæc igitur summa est, sermonem Dei, quia vitã & salutem affert hominibus, sua

natura mereri gratiam,nec posse etiam vel acerbum esse, vel durum, vel molestũ piis & bonis:quia scilicet Deus illic explicet diuitias suæ bonitatis. Videmus ergo,vt Deus hîc reiiciat impiam calumniam à verbo suo:acsi diceret, peruersas esse querimonias,quæ volitabãt in populo illo,quia scilicet transferrent culpam scelerum suorum in sermonem Dei.Dicebant Deum sibi esse nimis rigidum.Atqui Deus hîc pronuntiat se mitẽ esse & humanum, & hanc esse etiam naturam verbi sui,modò tractabiles sint homines, neque sua peruicacia extorqueant aliud,quàm ipse sponte velit. Et hoc etiam idem intelligit Dauid Psalm. 18. quũ dicit Deum esse peruersum cum peruersis. Illo enim loco significat se expertũ fuisse summã in Deo bonitatẽ,quia,scilicet docilẽ se & morigerum ei præbuerat.Ex opposito dicit,Deum esse peruersum cũ peruersis,hoc est,vbi videt homines contumaciter resistere, & obdurare colla sua,tunc etiam ipsum induere quodammodo nouum ingenium, & peruersè cum ipsis agere, hoc est,duriter,quemadmodum meretur ipsorum peruicacia: vt duro nodo (quemadmodum veteri prouerbio dictum est) respondeat etiam durus cuneus. Iam ergo tenemus sensum huius loci, quòd scilicet *Dei verba bona sint erga eos qui rectè ambulant*,hoc est, spirent suauissimum odorem, nec aliud quàm materiam veræ & solidæ lætitiæ afferant: quia vbi plena est fœlicitas,nisi dum nos Deus amplectitur in suum amorem?Huius autem amoris testimonium nobis profertur in Verbo.Culpa igitur in nobis est,ac nobis debet imputari,si verbum Dei non sapiat.Alij secus exponunt hunc totum locum,acsi Propheta referret hîc quæ solebant tunc iactari apud Israelitas. Volunt igitur narrationem esse mimiticam, quasi induceret Propheta impios & rebelles sese mutuò animãtes ad cõtemptũ verbi Dei: *Quæ diceris domus Iacob,an coarctatus est Spiritus Domini?* Scimus hypocritas ita excæcatos esse,vel ebrios praua confidentia,vt securè non dubitẽt abuti omnibus Dei beneficiis.Quia ergo contulerat magnam excellentiam Deus huic populo, poterant ita sese acuere vltrò & citrò,Nónne sumus filij vel posteri Abrahæ?quid proderit nobis censeri sacrum & electum genus,& peculiarem Dei populũ,& sacerdotium Legale,si ita seruiliter tractamur? Videmus vt Prophetæ isti contumeliosè nos proscindant:vbi erit nostra nobilitas, nisi ostendimus nobis plus esse iuris quàm aliis gentibus?Putant igitur illi interpretes hunc esse sensum obtendere omnes suas prærogatiuas , quo maiore licentia respuant omnem doctrinam, & excutiant iugum. Quod autem dicit, *An spiritus Dei diminutus est?* putant illi interpretes huc spectare quasi contenti illa solenni Dei promissione, quòd scilicet essent sanctum genus,nunc fastuosè contemnant alios Prophetas. An Spiritus ille Dei mortuus est, qui olim fuit interpres æterni fœderis,quod Deus pepigit nobiscum? nónne testatus est nos sibi fore in sacrum & electum populum ? quid ergo nunc tentatis in nihilum redigere sacrum illud oraculum Spiritus sancti,quod inuiolabile est?Postea, *An hæc sunt opera eius*? Vos nihil crepatis præter minas,interitus,denuntiatis nobis multas clades. Atqui Deus est beneficus,& liberalis natura sua,patiens,& misericors:vos autem illum fingitis nobis tyrannum,hoc est prorsus alienum à natura Dei.Tãdem putant illi interpretes Deum subiicere exceptionem: Vera quidem essent hæc omnia,si apud vos staret fides & authoritas verbi mei:*Verba enim mea bona sunt*:sed non promiscuè quibuslibet:sitis integri & synceri, sentietis me humaniter,benignè & placidè & suauiter agere vobiscum.tunc ergo cessabit rigor iste,qui vos tantopere offendit, & exasperat in verbo meo. Sensus ille posset aliquo modo esse tolerabilis: sed quia perplexus est,ideo retineamus priorem illũ, qui melius fluit.Nihil enim illic coactum est:quòd Propheta derideat stultam arrogantiam populi, qui putabat se munitum esse priuilegio,quia erat sacrum Abrahæ genus. Respondet Propheta,titularem istam præstantiam non obstare,quominus liberè ius suum Deus retineat,& exerceat potestatem suam virtute Spiritus. *Domus* ergo *Iacob,quæ diceris*, hoc est titulo tenus. Spiritus Dei non est redactus in angustias.Quòd si iactas te esse peculiarem populũ Dei, hæc ne sunt opera Dei? hoc est,an vita tua vocationi respondet ? Non mirum igitur,si Deus asperè vos castiget verbo suo,quia nulla est in vobis docilitas,quæ locum præbeat eius mansuetudini.Cæterùm,quãquam hîc exprobret Propheta ingratitudinem veteri populo , doctrina tamen hæc nobis apprimè est vtilis, vbi Deus pronuntiat verbum suum bonum esse & suaue piis omnibus. Discamus ergo nos offerre Deo morigeros : & tunc meram suauitatem & meras delicias nobis spirabit in verbo suo,hoc est,experiemur nihil esse magis optabile, quàm pasci spirituali hoc cibo: & hoc erit nobis solidum gaudium, quoties Dominus aperiet os suum ad nos docendos.Cæterùm si quando nos pungit ac vulnerat, atque adeò exasperat verbum Domini,sciamus hoc fieri nostra culpa.Sequitur:

8 *Et qui antehac populus meus,quasi in hostem surrexit ex aduerso, vestem decoris*:(alij vertunt pallium & tunicam:sed quia nulla est copula,& אדר,significat decorem , ideo possumus vertere vestem decoris:*prædati estis à transeuntibus cũ fiducia,perinde acsi reuerterentur à prælio.*

Quia

Quia concisus est sermo Prophetæ, nonnulla etiam subest obscuritas. Itaque dissentiunt interpretes. Primò quantum attinet ad vocem אתמול quidam putāt vnicam esse: alij autem componunt ab את, & מול, quod significat è regione, vel ex opposito: & putant tantundem valere ac מתמול, quod mox sequitur. Sed quia repetitio esset frigida, ideo non dubito quin Propheta hîc voluerit propriè accipere. significat autem Heri. Sed tempus illud non tam restrictè capitur apud Hebræos. Heri enim accipiūt pro tempore præterito, etiamsi iam complures anni elapsi sint. Ideo verti *antehac*: & optimè conuenit. iam est etiam alia varietas in contextu. putát enim coniungi hoc אתמול cum verbo יקומם. Sed potius cohæret cum nomine עמי, *Populus meus antehac*. tertia diuersitas est in nomine אויב. nam aliqui ad Deum referunt: aliqui ad ipsum populum, quòd scilicet alij in alios surrexerint, vel steterint. Nam verbum hoc etiam duobus modis exponitur. Alij putant esse verbum neutrum Stát coram hoste: alij, Insurgunt in hostem: & hoc secundum mihi probatur, & melius etiam respondet contextui. Nunc insistam in genuino sensu, saltem quem genuinum esse arbitror. Propheta primo loco dicit populum hunc fuisse antehac sub manu & imperio Dei: sed nūc esse ab eo prorsus alienatū. *Qui* ergo *antehac populus meus* erat: quasi Deus renuntiet omnē amicitiam huic populo: Vos ego hactenus agnoui pro meo populo: sed posthac nihil mihi vobiscum; quia scilicet omnis verbi mei authoritas apud vos est abolita: rupistis fidem: deniq; quando violastis fœdus meum, iam desistis esse populus meus. Si quid enim gratiæ in vos contuleram, spoliati estis ob vestram malitiam, & si antehac vos adoptaui, eadem malitia nunc vos abdicat, hoc vnum est. Postea sequitur. *Surrexit quasi contra hostem.* ego subaudio notam similitudinis. Simpliciter dicit Propheta, *In hostem surrexit.* sed malo ita accipere, quòd scilicet surrexit quasi in hostem, hoc est, ex optimo patre Deum sibi hostem reddiderint, quia scilicet prouocauerint suis sceleribus eius iram. Iam hoc confirmat, quia scilicet exerceant inter se mera latrocinia. Scimus enim hypocritas semper latere sub cæremoniis, & obiicere hunc clypeum, quoties obiurgantur. Dicit igitur Propheta eos non ideo censeri Dei populum, quoniam sacrificiis operam impēdant: quia interim sint latrones. spoliant enim homines innoxios. *Vestem decoris*, inquit, siue vestem & pallium, (ego enim de his vocibus non laboro) *prædantur à transeuntibus securè*, hoc est, ab hominibus pacatis. Nam si qua sit belli suspicio, vel si viator audeat aliquid noxæ inferre, meritò plectitur. Sed Propheta hîc dicit spoliari qui securè transeunt, sicuti per regionem tutam. Quum ergo nihil sibi metuant viatores, vos tamen eos exuitis suis vestibus, quasi reuerterentur à prælio: quemadmodum solent peracto bello, rapiunt hinc inde spolia, & nemo quidquā proprium retinet: sic etiam in media pace vos soletis vobis sumere licentiam, acsi essent omnia prædæ exposita, acsi essent in agro hostili, adeóq; mox à reditu prælij. Nunc ergo tenemus sensum Prophetę. Primo loco significat populum hunc iam reiicì à Deo, quia sese perditissima vita indignum reddiderit omnibus eius beneficiis. Et simul ingratitudinem perstringit, quum fuerint populus Dei; quòd tamē maluerint bellum ei inferre, quàm colere fœdus illud quod pepigerat in eorum salutem. Hæc enim fuit valde detestabilis prauitas, quòd quum electi essent ex toto mundo in peculiarem populum, maluerint Deum prouocare ad bellum, quàm sub tutela eius placidè degere. Quòd autem insurrexerint aduersus Deum probat, quia dediti fuerunt latrocinniis, prædati sunt, idq; in media pace: quæ circunstantia scelus amplificat. Nunc sequitur:

9 *Mulieres populi mei expulistis è domo delectationum ipsarum*, est quidem mutatio numeri, sed hoc nihil ad rem, *à paruulis earum abstulistis decus*, vel ornamentum, *meum perpetuò.*

Pergit in eadem sententia, quòd scilicet nullis iniuriis abstinuerint. Nam hoc signum fuit extremæ sæuitiæ non parcere mulieribus, & pueris ipsis. est enim genus imbelle. Sexus eximit mulieres à violentia, ętas verò pueros: imò in ipsis bellis mulieres tamen saluæ euadunt, & pueri etiam. Videmus ergo Prophetam per synecdochen hîc ostendere populum hunc fuisse addictum barbaræ crudelitati, quia ne à mulieribus quidem & pueris sibi temperauerint. Quum ita sit, sequitur inanem & fallacem esse iactantiam, quum se vocant electum populum. *Domum delectationum* tribuit mulieribus, quæ vt sunt imbelles, domi se libentius continent ac in vmbra, quàm longè spatientur. Quô magis decebat suas latebras illis tutas manere. Iam substantiam quæ pueris eripitur, Deus *ornatum suum* vocat, quia benedictio eius in pueros effusa, speculum est glorię eius. Itaque in rapinis sacrilegium quoque condemnat. Vox לעולם continuationem scelerum designat: quasi dixisset absque vlla pœnitentia fuisse crudeles. Nunc sequitur:

10 *Surgite, abite, quia non est hæc requies: quoniam polluta est, dissipabit dissipatione violenta.* (Interponitur copula. & dissipatione: ideo poterimus commodè vertere, Dissipabit, & quidem dissipatione violenta, vel roborata: id enim significat verbum נמרץ.)

Hîc rursus Propheta stultam confidentiam populi refellit. Scimus terram Chanaam insigni illo elogio ornatam fuisse diuinitus, quòd esset requies: imò Deus non modò vocabat requiem populi, sed suam, Iuraui in ira mea, non introibunt in requiem meam. Erat igitur
Psal.95.11. terra Chanaam quasi nidus quidam sub alis Dei absconditus: quia Dominus hanc hæreditatem assignauerat populo electo. Quum ergo Deus habitaret in terra illa, deinde etiam dedisset hac lege filiis Abrahę, vt tutò illic quiescerent, sicuti etiam inter benedictiones Legis hoc refertur: ideo hypocritæ, vt solent falsò & mendaciter ad se trahere omnia Dei beneficia, dicebant se non posse illinc vnquam expelli, & Prophetas esse falsarios, qui auderent quidquam mutare ex Dei fœdere. Hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Surgite, abite, non est hæc requies:* vos, inquit, decipit illa peruersa arrogantia, quoniam putatis vos affixos esse huic nido. Deus quidem ita promisit, sed conditione apposita, nempe si steteritis eius fœderi. vos autem estis fœdifragi: putatis illum esse vobis obstrictum: soluta sunt omnia vincula. nam quum perfidè desciueritis à Lege Dei, non est quòd nunc putetis quidquam vobis deberi ab ipso. Non est igitur quòd iactetis vos esse sacrum populum: fuit quidem nomen, sed iam desiit esse: ideo *surgite, abite.* Nam quod desidetis hic in securo vestro fastu, hoc nihil vobis proderit. Deus enim vos procul expellet, & iam denuntio vobis surgendum esse, & abeundum: quia non poteritis inuito Deo quiescere in hac terra. Deus autem vos ab ea exturbat. Nunc tenemus verum Prophetæ sensum. Postea adiungit, *Quia polluta est, dissipabit dissipatione vehementi.* Iterum hîc vindicat Deum à calumnia & improbis murmuribus. Scimus enim quàm difficile fuerit populum hunc subigere, quum tanta contumacia esset præditus. Et videmus non parum fuisse Prophetis omnibus negotij cum hypocritis, quia semper hoc promptum in ore erat multitudini: Quid? an nullius erunt momenti tot & tam pręclarę promissiones, quibus Deus nos dignatus est? An adoptio eius erit merum ludibrium? An frustra nobis hanc terram iure hęreditario dedit? Quum ergo sic obiicerent hypocritæ Deo sua beneficia, & interim abuterentur vocatione eius, oportuit ipsos coargui, quemadmodum hîc facit Propheta: Vocatis, inquit, terram hanc requiem, sed quomodo in ea quiescitis? Deus enim iusserat vos celebrare Sabbathum, habitabat enim in medio vestri, vt vos sanctificaret: atqui tumultuariè in ea degitis, & bellum geritis cum Deo ipso: pollutiones vestrę nónne delêrunt illam quietem sacram, quę vobis pręcepta erat diuinitus? Ergo videtis mutationem hanc accidisse vestra culpa, quòd Deus sicuti antehac solebat, quietem vestram & suam vocare desierit. *Non est* igitur *hæc requies, ideo dissipabit dissipatione violēta*, vel roborata: hoc est, frustra vobis promittitis quietem in ea terra vbi bellum intulistis Deo, nec cessatis subinde in ea iram eius in vos prouocare. Sequitur:

11 *Si vir ambulans in spiritu, & fallaciter mentiens, stillem tibi pro vino, & pro sicera, tunc erit stillans populi huius* (hoc est, hic demum erit Propheta populi huius: sicuti etiam priore membro, propriè vertendum est: si prophetem.

Hîc propheta notat aliud vitium, quo laborabat populus, nempe quoniam volebat se blāditiis mulceri: quemadmodum impij omnes putant se quodammodo elapsos esse ex Dei manu, si nullam obiurgationem audiant: imò si nacti sint adulatores, qui indulgeant eorum vitiis, putant se beatos esse. Hunc igitur morbum nunc Propheta in populo detegit. Hieronymus alienum prorsus sensum quęsiuit, sicuti in superioribus. sed ego non immoror in refutatione. satis mihi est, si reddam verum Prophetæ sensum. Sed quemadmodum pro Mulieribus antea vertit Principes, denique peruertit totum sensum, ita tandem hîc dicit, Vtinam sim vanus Propheta, hoc est, ambulans in vanitate, & mendax: quasi diceret Michæas, Ego cuperem me vanum quum denuntio vobis clades, de quibus loquor. Mallem enim vobis aliquid lætum & prosperum nuntiare: sed non possum aliter, quia Dominus aliud mandat. Cæterùm, nihil tale est in verbis Prophetæ. Redeamus igitur in viam: *Si vir ambulans spiritu, & fallaciter mentiens.* Omnes ferè interpretes in hoc consentiunt, quòd Ambulare in spiritu, sit fastuosè vel temere aliquid proferre: & Spiritum accipiunt pro vento, aut fallaciis. Sed non dubito quin fuerit hæc locutio tunc vulgata, Ambulare in spiritu pro exercere munus propheticum. Si quis ergo sit Propheta, hoc est, qui fungatur hoc munere, vel sustineat personam doctoris, profiteatur se esse diuinitus missum. Prophetæ enim olim vocati sunt Viri spiritus, quia scilicet nihil ex seipsis vel ex suo cerebro proferrent: sed tantùm bona fide de manu in manum traderent quod acceperant à Deo. Ambulare ergo spiritu, meo iudicio, tantūdem valet atque profiteri munus doctoris. Si quis igitur munus doctoris profiteatur, quid faciet? Si ego, inquit Michæas, præditus Spiritus dono, & vocatus ad docendum velim inire gratiam à vobis, ego prædicarem fore vberem prouentum vini & siceræ: omnes mihi applauderent. nam si quis hæc promittat, *Hic est propheta huius populi.* In summa significat Michæas Israelitas reiicere omnem doctrinam, quia meras blanditias appetunt, & volunt se foueri in suis vitiis, imò praua adulatione corrumpi cupiunt in suum exitium. Hinc igitur apparet non esse ipsos quales censeri volunt, nempe populum Dei. Hæc enim prima condi-

conditio fuit in Dei fœdere, vt dominaretur in populo illo. Iam vbi homines non sustinent diuinitus gubernari, & volunt habere plenam & effrænem licentiam, perinde est acsi Deum longè à se expellerent. Ergo hoc signo conuincit eos Propheta quòd prorsus à Deo defecerint, & nihil habeant cum ipso commune. Si quis ergo sit vir ambulans in spiritu, abstineat à veritate, inquit, quoniam non feretur in hoc populo. Quare? quia nolunt doctores probos & fidos. Quid ergo restat? Veniant adulatores, qui populo promittant largam copiam vini & siceræ, illi erunt optimi doctores, & magno plausu excipientur: deniq; erunt proprij doctores huius populi impij, hoc est, populus iste non potest amplius ferre veros Dei Prophetas: sed adulatores habere cupit, qui indulgeant omnibus eorum corruptelis.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nō aliter possumus verè in verbo tuo proficere, nisi sensus omnes nostros & affectus subijciamus tibi, & offeramus in sacrificium: da inquam, vt patiamur gladio verbi tui te ita penetrare quicquid in nobis est, vt nobis mortui, tibi viuamus, neq; sinamus nobis fieri delicias in perniciem nostram, sed feramus potius quantumuis acerbas obiurgationes, modò cedant nobis in medicinam qua purgentur interiora nostra vitia, donec tandem penitus repurgati, & regeniti in nouas creaturas verè illustremus pia & sancta vita nomen tuum, vt recipiamur in cælestem gloriam, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

12 *Congregans congregabo te totum, Iacob, colligens colligam residuum Israel, simul ponam eum tanquam oues Bosra, tanquam gregem in medio ouilis sui, tumultuabuntur præ hominibus*, id est, propter hominum multitudinem.

13 *Ascendet effractor coram ipsis, frangent, & transibunt portam, & egredientur per ipsam, & transibit Rex ipsorum coram ipsis: & Iehoua in capite ipsorum.*

Duplex est loci huius expositio. Maior pars interpretum huc inclinat quòd Deus hîc promittat leuationem aliquam Israelitis, postquam duriter eos obiurgauerat, & minatus etiam fuerat extrema. Referunt igitur hunc locum ad regnum Christi, quasi Deus spem faciat futuræ restitutionis. Sed dum omnia propius expendo, cogor potius interpretari etiam duos istos versus comminatoriè, quòd scilicet Propheta hîc denuntiet futuram Dei vindictam populo. Quia tamen prior opinio ferè recepta est, ego obiter percurram quod illi afferunt: deinde redibo ad sensum alterum, qui mihi magis probatur: hoc cōpetit in regnum Christi, populum qui dispersus fuerat, colligi in vnum corpus. Scimus enim quàm misera sit extra ipsum, mundi dissipatio, & quoties de renouatione Ecclesiæ Prophetæ verba faciunt, ferè vtuntur hac loquendi forma, quòd Dominus colliget dispersos, vt coalescant rursus in corpus vnum. Bene igitur hoc quadrat, si placet referre ad Christi regnū, quòd Deus *colligendo colliget totum Iacob*. Sed postea additur restrictio, ne quis hanc restitutionem ad totum genus Abrahæ extendat, & omnes eos, qui secundum carnē progeniti sunt à patre Abraham: ideo ponitur nomen שארית. Totus ergo Iacob non est multitudo illa, quę secundum carnē genus ducebat à sanctis patribus, sed residuū duntaxat. Postea sequitur, *Simul ponam eum sicuti oues Bosra*. hoc est, faciam vt augescant in magnum numerum, imo ingentem: quia tumultuabuntur, hoc est, magnus strepitus fiet inter ipsos, quemadmodum vbi locus non capit magnam turbam. Exponunt etiam proximum versum, *quòd effractor transibit coram ipsis*, hoc est erunt qui violēta manu & armata viam patefaciant, quemadmodum etiam dicit Christus regnum cælorum vim pati. Intelligunt ergo animosos fore duces populi, quos nihil impediet, quominus perrumpant, & simul etiam deducant secum totum populum. Exibunt ergo per portam, & rex eorū transibit. hoc etiam optimè quadrat regno Christi. Et quoties Deus se propitium Ecclesię fore affirmat, simul adiungit se daturum regem, quia salus populi posita erat in regno illo, quod erectum fuerat auspicijs & mandato ipsius Dei. Hoc igitur tritum est, ac passim occurrit in Prophetis, Deum populo suo daturum regem ex semine Dauidis, quum volet plena fœlicitate ipsum donare. Sic intelligunt quòd Rex transibit ante ipsos, quod est proprium ducis, vt demōstret viam. *Et Iehoua erit in capite ipsorum*, hoc est, Deus ipse ostendet se præcipuum esse huius populi Regem, & velle semper tueri ope sua & gratia, quos in populum sibi assumpsit. Sed iam dixi mihi diuersam expositionem magis placere. Neque.n. video quomodo tam subitò transeat Propheta ad contrarias sentētias. Dixerat proximo versu populum hunc nullas admonitiones iam ferre, quia tātùm appeteret delicias & adulationem. Nūc adiungit quod iam attigi de propinquo Dei iudicio, & pergit in eadem doctrina vsq; ad finem tertij capitis, vt videbimus. Scimus autem nō fuisse ab ipsis Prophetis distincta capita. Ergo sit nobis continua hæc concio Prophetæ vsque ad finem 3. cap. non quòd vno die hæc omnia dixerit, sed voluit congerere quæcunque concionatus fuerat de vitiis populi: idque melius patebit ex progressu. Iam venio ad verba, *Congregando congregabo te to-*

Matth. 11. 12.

tum Iacob, colligendo colligam residuum Israelis. Duplex est congregandi modus Deo: aliquando enim populum suum colligit à dissipatione, quod est singularis gratiæ & amoris signum. Sed dicitur etiam colligere, quum simul coaceruat, vt deuoueat & addicat exitio, quemadmodum dicimus gallicè *Trousser:* & verbum hoc eodem etiam sensu alibi accipitur: imò iam exemplum vidimus apud Hoseam. Ita in præsenti loco denuntiat Deus futuram collectionem populi. Quorsum? Non vt inter se concordes potiantur Dei beneficiis, sed vt simul intereant. Quemadmodum ergo conspirauerat hic populus in omne genus scelerum, ita etiam Deus colligendum esse pronuntiat, vt vnus & idem sit omnium interitus. Et addit *residuum Israel:* acsi diceret, quidquid saluum manebit à cladibus bellorum, & ab aliis etiam omnibus calamitatibus, vt fame, & pestilentia: hoc colligam, vt prorsus aboleatur. Residuum ergo populi exprimit, quia paulatim variis malis attriti fuerant Israelitæ, antequam Dominus manum vltimam apposuerit ad eos perdendos. Postea adiungit, *Ponam eos simul quasi oues Bosra,* hoc est, coniiciam in vnum aceruum. Bosra tam vrbs, quàm regio fuit Idumææ. & locus ille valde fuit fertilis, & habuit pinguissima pascua: ideo Iesaias 34. ca. quum Idumæis vindictam denuntiat, simul etiam alludit ad pascua illa: dicit, Deus seliget sibi agnos pingues, & quicquid bene saginatum erit, & colliget etiam pinguedinem, quia victima est Domino in Bosra. Ita etiam hoc loco Iudæos, vbi in vnum quasi fasciculum collecti fuerint, dicit Propheta *similes fore ouibus Bosra.* Et simul addit, *sicuti oues in medio caularum.* quanquam alij malunt Ductione. דבר significat interdum ducere. sed non video cur tam longè trahatur hoc nomen. Ego igitur simpliciter accipio pro Ouili, quia oues illic coguntur in ordinem. Quidam interpretes hoc de obsidione accipiunt, quòd scilicet Deus coarctabit totum populum per vrbes, ne pateant iniuriis hostium. Sed ego latius extendo, quòd scilicet Deus populum hûc colliget, vt tandem dispergat. Colligam ergo vos, quemadmodum iam dixi, *ie vous trousseray, tanquam oues Bosra in medio ouilis: & erit strepitus præ multitudine,* hoc est, etiamsi nunc gloriamini vestro numero, hoc nihil vobis proderit, quia potero vos omnes in arctum redigere, vt pereatis quemadmodum estis meriti. Sequitur, *Ascendet effractor coram ipsis,* hoc est ducentur tumultuariè, & frangenda etiam erit porta, vt simul exeant, quia non esset satis amplus transitus ille, si vellent ordine egredi, quemadmodum fieri solet: sed portę vrbium frangentur, vt turmatim transeant magno numero. His verbis significat Propheta celeriter omnes abripiendos esse in exilium. *Et egredientur,* inquit, *per portam, & rex ipsorum transibit coram ipsis.* Significat hoc loco Propheta Regem captiuum fore, quod fuit tristissimum spectaculum. Nam spes aliqua restabat, si tantùm abducta fuisset fæx populi in Chaldæam, sed vbi rex ipse vinctus trahitur, & coniicitur in carcerem, oculis effossis, & iugulatis filiis, hoc est miserrimum. Solebant autem superbire rege suo, quia putabant fieri non posse, quin regnum illud perpetuum maneret, quandoquidem Deus sic pollicitus fuerat. Sed potuit Deus ad tempus regnum illud euertere, vt postea de integro erigeret, quemadmodum contigit in persona Christi, & quemadmodum etiam prædictum fuit à Prophetis: Transuersa sit cidaris, transuersa, donec veniat legitimus eius possessor. Videmus ergo hoc fuisse additum amplificandi causa, quod exprimit Propheta de rege ipsorum. Postea addit *Iehoua erit in capite eorum,* id est instabit eorum ceruicibus, vt eos opprimat & obruat penitus. Quidam subaudiunt aliquid, quòd olim Iehoua solitus fuisset ipsos regere, nunc autem desierit. Sed illud est nimis coactum. Sensus autem, quem retuli, bene fluit, quòd scilicet Deus ipse erit exactor, quum trahentur in exilium, & tyrannis atque eorum satellitibus addet animum, incumbens maledicto populo, vt eius calamitates magis ac magis vrgeat & aggrauet, sicque ostendat istam cladem accidere iusto suo iudicio. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Sequitur:

CAPVT III.

T dixi, Audite quæso Principes Iacob, & gubernatores domus Israel: ánnon vestrum est, vel, ad vos spectat, *scire iudicium?*

2 *Atqui oderunt bonum, & diligunt malum, rapiunt pellem ab ipsis, & carnem ab ossibus eorum.*

3 *Et tunc vorant carnem populi mei, & pellem ipsorum ab ipsis excoriant, & ossa eorum frangunt, & comminuunt sicuti ad ollam,* vel, acsi destinata essent ollæ, *& carnem eorum in medio aheni.*

Hoc cap. Propheta tam proceres, quàm doctores aggreditur, & seuerè obiurgit, quòd vterque ordo, auaritiæ & crudelitati, rapinis, denique aliis etiam sceleribus deditus foret. Incipit autem ab ipsis iudicibus, penes quos erant gubernacula in populo: & breuiter recitat quibus verbis inuectus fuerit in ipsos. Diximus alibi, non recitari quicquid dixerunt Prophetæ, sed tantùm perstringi breuiter capita, vel summas rerum, vt sciamus quid egerit Michæas per annos vel 40. vel plures quibus peregit cursum suum. Certè potuit dimidia hora

hora referre quicquid extat scriptum: sed ex hoc libello, quamlibet exiguus sit, colligimus qualis fuerit ratio docendi Prophetæ nostro, & quibus potissimum rebus incubuerit. Redeo nunc ad verba: dicit reprehensos fuisse à se regni proceres. Probabile enim est conciones istas habitas fuisse potius in Iudęos, quia tametsi initio Israelitas complexus est, scimus tamen fuisse datum Iudæis doctorem, non autem regno Israel. Fuit illud quasi accidentale, quòd decem Tribus interdum aliis permiscuerit. hoc igitur existimo dictū fuisse tam Regi, quàm eius consiliariis & aliis iudicibus, qui tunc præerant populo Iuda: *Audite hoc obsecro*, inquit. Hæc præfatio arguit socordiam in iudicibus Cur enim ab ipsis audiri postulat, nisi quòd ita obtorpuerant in suis vitiis, vt nihil amplius sentirent? Quum ergo ita brutus stupor in ipsis inualuisset, ideo dicit, *audite nunc vos*, inquit, *duces*, vel capita *Iacob*, *& gubernatores domus Israel*. Cur autem de domo Israel adhuc loquitur? Nempe quia nomen illud præcipuè erat cognitum & illustre, quoties de posteris Abrahæ erat mentio. Et cęteri Prophetę quamuis loquantur de regno Iehudah, hoc tamen nomen sæpe vsurpant, Qui vocamini nomine Israel, propter dignitatem scilicet sancti Patriarchæ, & quòd etymologia nominis nō vulgare erat præstantiæ elogium in toto genere. Et hoc frequenter apud Iesaiam obseruare licet. Ergo nunc nomen Israel non ponitur distinctionis causa, vt alibi: sed hîc Propheta crimen amplificat, eò quòd tam corrupti essent duces electi populi, quos Deus tanto honore dignatus fuerat, vt eos præficeret Ecclesiæ suæ, & electo populo. Hoc ergo fuit ingratitudinis non ferendæ, ita abuti illa potestate eximia & sacra, qua donati fuerant diuinitus, *Annon* inquit, *ad vos spectat scire iudicium?* hîc non dicit rectitudinem debere apud principes locum habere, sicuti apud promiscuum vulgus: quia eos excellere conuenit notitia iusti & æqui. Vtcunq; enim insculptum sit discrimen boni & mali omnium cordibus, qui tamen primatum tenent in populo & imperio pollēt, sunt quasi oculi: sicuti oculis regitur totum corpus, ita etiam qui in aliquo gradu honoris locati sunt, sic eminent, vt debeant monstrare aliis omnibus viam. Ergo per verbum *sciendi* intelligit Propheta illos perperam corrūpere totum naturæ ordinem, quia cæci sunt, quum debeant esse luminaria totius populi. *Annon*, inquit, *ad vos spectat scire iudicium* & æquitatem? Cur hoc propriè dicitur proceribus? nempe quia etiamsi omnes conscij sint sibi, eò quòd habent legem intus insculptam, tamen pręcipua intelligentia debet esse in ipsis ducibus, vt scilicet aliis pręluceant. Vestrum ergo est scire iudicium. hinc colligimus non sufficere si Principes ac magistratus benè sint ac probè affectis sed requiri etiam ex ipsis iudicium & prudentiam, vt supra vulgus discernant. Quòd si dono rationis & prudentiæ non ita sunt pręditi, postulent à Domino. Nam scimus etiam sine Dei Spiritu acutissimos homines fore prorsus ineptos ad regendum. neq; enim vocatur frustra Spiritus Dei liberalis, qui principatum obtinet in mundo: nam ita monemur, etiam qui videntur præcipuis dotibus esse pręditi, tamen inutiles fore ad gubernandū, nisi adsit Dei Spiritus. Hic autem locus demonstrat non sufficere rectum animum in proceribus, nisi etiam polleant sapientia, vt sint tanquam oculi in corpore, quemadmodum diximus. hoc sensu nunc refert Michæas spectare ad populi duces, scire iudicium & ęquitatem. Postea adiungit: *Atqui oderunt bonum, diligūt malum, & diripiunt pellem à populo meo: carnem ab ossibus:* inquit, hoc est nihil relinquunt saluum: tam furiosa est ipsorum rapacitas. Generaliter primùm eos obiurgat Propheta, quòd non modò peruertant ęquitatem, sed quòd prorsus dediti sint malitiæ, & odio habeant bonum. Intelligit ergo quasi ex professo esse impios & sceleratos: deinde data opera etiam bellum gerere contra omnem rectitudinem. Hinc colligimus quāta fuerit & quàm detestabilis corruptio in populo illo, qui tamen erat tunc peculium & hęreditas Dei: quum eò prolapsus fuerit status veteris populi, discamus in solicitudine & metu ambulare, quandiu nos Dominus gubernat per pios magistratus & fidos pastores. Nam idē posset statim nobis contingere quod Iudæis, vt scilicet inter nos dominentur lupi, quemadmodum etiam experientia plus satis in hac vrbe monstrauit. Postea adiungit Propheta species crudelitatis, in quib. tametsi hyperbolicè loquitur: tamen non dubium est quin rem ipsam, qualis erat, voluerit oculis subiicere. Comparat autem iudices illos vel lupis, vel leonibus, vel aliis truculentis bestiis. Non dicit illos petere substantiam populi, vel expilare domos: sed dicit carnem ipsius vorare vsq; ad ossa: dicit pellem eorum dissipare. Et hoc etiam confirmat proximo versu: *Vorant*, inquit, *carnem populi mei, & pellem ipsorum ab ipsis excoriant, & ossa etiam eorum confringunt, & comminuunt, sicuti quod debet in ollam coniici, & quod in medio aheni est*. Nam si quis coniicere velit carnes in ollam coquendas, non sumet integrum bouem, sed lacerabit, & postquam conciderit in frusta, tūc replebit ollam suam vel ahenum. Ergo exaggerat Propheta illam crudelitatem procerum, quòd scilicet non fuerint contenti vno genere supplicij, sed exercuerint multas species sæuitiæ aduersus populum & similes fuerint per omnia vel vrsis, vel lupis, vel leonibus, vel aliis feris bestiis: deinde etiam ganeonibus. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Hic autem locus docet quid præcipuè Deus exigat à proceribus, nēpe vt abstineant ab omni iniuria. Nā quia armati sunt potestate, ideo debent sibi esse pro lege. Vsurpant in alios imperiū: incipiant ergo à seipsis, & sibi temperēt ab omni maleficio: quia si quis priuatus homo sese ad nocēdū proiiciat, metu legū saltē cō-

tinebitur & non omnia audebit pro libidine. Principum autem maior poteſt eſſe audacia, ideóq; plus ad nocendum valent. Et hæc ratio eſt cur modeſtius ſeſe debeant gerere ac humanius. Clementia igitur, & paterna humanitas maximè decet Principes, & quicunque ſunt in magiſtratu. Nam Propheta hîc exprobrat proceribus ætatis ſuæ quod ſumma reprehenſione dignum erat in ipſis. Eſt autem hoc ſummum crimen ſæuitia & inhumanitas, quia ſubditis ſuis non parcant. Iam videmus Prophetam minimè blanditum fuiſſe proceribus, qui tamen ſibi magnopere placebant in ſua dignitate. Sed quoniam videt ipſos ſcelerate & turpiter abuti imperio ſibi commiſſo, inſurgit intrepidè contra ipſos, & vtitur plena Spiritus fiducia. Non vocat igitur tantùm prædones, vel ſpoliatores populi, ſed dicit eſſe truculentas beſtias, dicit carnē eius & vorare, & laniare, & diſcerpere, & nihil aliud quàm comminuere: vt ſcilicet comprehendat omnia ſæuitiæ genera. Iam ſequitur comminatio:

4 *Tunc clamabunt ad Iehouam, & non reſpondebit illis, ſed abſcondet faciem ſuam ab ipſis tempore illo, quemadmodum peruersè egerunt in factis ſuis.*

Nunc denunciat Michæas iudicium proceribus, quale meriti erant: dicit, *Clamabunt tunc ad Dominum.* Aduerbium אז ſæpe indefinitè ponitur apud Hebræos: ſed habet vim demonſtratiuam: ſumitur δεικτικῶς, Tunc: quaſi digito monſtrarent Prophetæ res ipſas videndas oculis, quanquam adhuc longè aberant ab hominum conſpectu. Sed hoc loco potius continuat Propheta quod dixi. Antehac enim retulerat Deum fore vltorē populi ſui. Pendet igitur hoc aduerbium temporis ab aliis comminationibus, quæ prius fuerant expoſitæ. Siquis tamen magis eligat diuerſum ſenſum, quòd ſcilicet hîc ſuſpenſos tenere eos velit Propheta, quaſi propè inſtet vindicta Dei, non repugno. nam ſenſus ille non malè conueniet. Quicquid ſit, Propheta hîc teſtatur non inulta fore ſcelera procerum, qui tamen non putabant ſe vel legibus, vel pœnis ſubiici. Quum ergo ita quaſi imaginario priuilegio ſe eximerent ab omni ordine Principes & Magiſtratus, ideò diſertè hîc affirmat Propheta inſtare illis afflictionem, quæ clamorem exprimat. Nam per verbum Clamandi ſignificat miſerias quæ illis inſtabant. *Clamabunt* ergo *in neceßitate ſua.* Expoſui Prophetæ conſilium. Videmus enim vt hodie etiam turgeant arrogantia quicunq; excellunt. namquia abundant opibus, quia etiam honor eſt quaſi ſublimis gradus, vt omnium humeris ſuffulti emineant: deinde metuuntur etiam à reliquo populo: hinc fit, vt non exiſtiment ſibi quicquam poſſe accidere aduerſum. Propheta autem dicit talem fore eorum neceſſitatem, quæ clamorem extorqueat. *Clamabūt* igitur, *& Dominus non exaudiet*: hoc eſt, erunt miſeri, & quidem ſine vllo remedio. *Iehoua* ergo *non reſpōdebit illis, ſed abſcondet ab ipſis faciem ſuam, ſicuti peruersè egerunt:* hoc eſt, Deus non exaudiet eorum querimonias, quia rependet in ipſorum capita omnes iniurias, quibus populum ſuum nunc videt affici. Atque ita Deus oſtendet ſe non dormiuiſſe, quandiu tanta petulantia graſſati ſunt per omne genus maleficij. Poſſet tamen hîc quæri quomodo Deus repudiet eorum preces & vota, qui ad ipſum clamant? Sed primo loco notandum eſt, reprobos etiamſi clamoribus ſuis verberent aerem, non tamen dirigere ad Deum preces ſuas: quòd ſi Deum ipſum compellant, hoc faciunt tumultuosè. nam expoſtulant cum ipſo, & litigant, imò euomunt ſuas blaſphemias, vel ſaltem obſtrepunt, querentes de ſuis malis. Clamant ergo impij, ſed non ad Dominum: vel ſi dirigunt ad Deum ipſum ſuos clamores, ſunt pleni tumultus, quemadmodum dictum eſt. Ergo niſi quis Dei Spiritu regatur, non poterit precari ex animo. Et ſcimus hoc peculiare eſſe Spiritus donum, vt corda noſtra attollat in cælum. Nam fruſtra precamur niſi afferimus fidem & pœnitentiam. Quis autem vtriuſq; eſt author niſi Spiritus ſanctus? Conſtat ergo impios ſic clamare, vt tantùm impetuosè cum Deo litigent. Hæc autem non eſt vera precandi ratio. Itaque non mirum eſt, ſi Deus repudiet clamores illos. Fundunt quidem interdum etiam impij preces, & ore exprimunt Dei nomen: ſed interea pleni erunt contumacia, vt diximus, neq; vnquam ſeſe verè humiliabunt coram Deo. Quoniam ergo euomunt preces ſuas ex amarulento corde, & etiam turgido, hæc ratio eſt cur nunc Propheta dicat, Dominus tūc non exaudiet, *ſed abſcondet faciem ſuam ab ipſis tempore illo ſicuti peruersè egerunt.* Oſtendit hîc Deum fore implacabilem hominibus deſperatis, qui ſcilicet nullo modo poſſunt reuocari in viam. Nam ſi quis lapſus fuerit, ſemper Deum propitium inueniet, ſimulatque ad eum clamabit: vbi autem obſtinatis animis pergimus, & non damus locum vllum pœnitentiæ, præcludimus nobis ianuam. Ita neceſſe erit impleri quod hîc minatur Propheta, vt Dominus abſcondat faciem ſuam in die

Iac. 2.13. neceſſitatis. Et audimus etiam quid Scriptura dicat, iudicium fore ſine miſericordia omnibus qui miſericordes non fuerint. Ergo ſi quis ſit fratribus ſuis inexorabilis (quemadmodum hodie videmus multos tyrannos, videmus etiam ex media plebe multos eſſe tyrannico ingenio, & prorſus ſanguinario) ſentiet ille, quiſquis eſt, tandem iudicium, quod hîc pronuntiat Michæas. Ergo non eſt generalis ſententia: quaſi Dominum implacabilem fore diceret omnibus ſceleratis: ſed ſpecialiter deſignat illos deſperatos homines, qui prorſus obdurerant, ita vt eſſent collo inflexibili: quemadmodum etiam antehac vidimus. Nunc deſcendit Propheta ad ſecundam obiurgationem.

5 Sic

5 *Sic dicit Iehoua super,* vel,ad, *Prophetas, qui decipiunt populum meum & mordent dentibus suis,& clamant, Pax: & si quis non dederit in os ipsorum,edicunt contra eum prælium.*

Michæas hîc in Prophetis auaritiam,& turpis lucri cupiditatem primo loco accusat. Præfatur autem se loqui Dei mandato, & quasi ex eius ore, quo plus habeat ponderis & vehementiæ comminatio. *Sic* ergo *dicit Iehoua contra Prophetas.* Vocat autem illos impostores populi.sed simul ostendit fontem ipsum mali,cur scilicet,vel quo affectu impulsi sint ad fallendum,nempe quia lucri cupiditas eos prorsus occupauerat, ita vt non discernerent inter verum & falsum,sed tantùm studerent placere quæstus sui causa.Et ex aduerso etiam ostendit tam fuisse lucri cupidos,vt *edicerent prælium*,si quis ipsos non pasceret.Iterum autem repetit Deus populi sui nomen.hoc mihi exciderat nuper quum dicebat Michæas, Principes vorare carnem populi Dei. Nam indignitas etiam augetur quum hæc iniuria fit Dei populo.Si spoliati fuissent à suis proceribus Assyrij,vel Æthiopes, vel Ægyptij, hoc fuisset magis tolerabile.sed quum populus ipse Dei ita crudeliter voratur, hoc est, quemadmodum dixi, minus ferendum.Sic vbi decipitur populus Dei,& conuertitur veritas in mendacium, hoc sacrilegium est magis detestabile.Hæc igitur ratio est cur nunc dicat, *Qui decipiunt populum meum:*Hic populus est mihi sacer:ego enim eum mihi elegi.quum ergo corrumpitur fraudibus & dolis,nónne violatur quodámodo maiestas mea?nónne minuitur imperium?Nunc ergo tenemus cur sic loquatur Propheta: *Decipiunt populum meum.* Certum quidem est Iudæos fuisse dignos talibus fallaciis,quemadmodum etiam alibi pronuntiat Deus se periculum facere,quoties licentiam permittit pseudoprophetis, qualis sit populus. Fuit igitur hæc iusta merces, quòd tunc licentia data fuit Satanæ, vt peruerteret sanã doctrinam in populo. Et nemo vnquam fallitur nisi sponte. Etiamsi multos videtur sua simplicitas trahere in exitium,tamen subest aliqua hypocrisis semper. Cæterùm, hoc non extenuat culpam in falsis doctoribus,si populus meretur talem pœnam: ideo nihilominus pergit in sua obiurgatione Propheta,& dicit hunc populum esse Dei. Quomodo? nempe adoptione. Quamuis ergo indignos se præstarent Iudæi tanto honore, Deus tamen recenset ipsos in populo suo, vt puniat in falsis doctoribus scelus,quod in ipsis nunc accusat.Iam sequitur, *Mordere dentibus.* Sed non possum absoluere. Deut. 13.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando lucere vis imaginem tuæ iustitiæ in Principibus,quos etiam instruis gladio,vt nomine tuo dominentur & verè sint tui ministri: da inquam,vt hæc benedictio tua inter nos palàm appareat,atque hoc signo testeris te non modò nobis esse propitium,sed etiam habere curam salutis nostræ,& excubare etiam in commodum nostrum & salutem,& verbo tuo ita præluceas,ne vlla praua cupiditate vnquam obscuretur vel obtenebretur inter nos,sed retineat semper liquidam suam puritatem,vt pergamus in recta via salutis, quam nobis proponis & præscribis donec tandem collecti in Regnum tuum cœleste, fruamur æterna illa hæreditate quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

Pergendum est nobis in explicanda sententia Prophetæ,vbi causam demonstrat,cur doctores populum fefellerint,& conuerterint Dei veritatem in mendacium,nempe quia questum captabant, & dediti erant auaritiæ. Videmus ergo quemadmodum etiam dicit Paulus,auaritiam dare causam omnibus malis,& quocunque peruenerit illa contagio, fieri non posse,quin omnia pessum eant: præsertim verò adulteratur semper doctrina Dei,vbi auaritia regnum occupat in hominum cordibus. Duo autem testimonia auaritiæ profert Michæas, quòd scilicet *Clament pacem*, dum bene & pinguiter saginantur: sanctificent verò prœlium, si esuriant. Ab vna igitur parte dicit הנשכים בשניהם וקראו שלום hoc est,mordentes dentibus suis,& clamantes pacem.Sed ita resolui debet oratio,vbi bene momorderint,tunc pacem annuntiant plena fiducia. Mordendi autem verbo intelligit Propheta ingluuiem illorum.quia non sunt contenti modico victu qui ita prætextu nominis Dei quærunt duntaxat sua commoda:sed sunt veluti canes famelici.Vorant igitur, & seipsos ingurgitant absq; fine & modo. Hæc ratio est cur dicat eos mordere. Comparat enim illos vel leonibus,vel vrsis.nam scimus bestias non satiari exiguo cibo, sed nisi saginentur semper quasi dentibus suis frendere.Ita etiam dicit Michæas falsos doctores sui temporis fuisse homines voraces, & qui appeterent largam copiam ciborum. Quemadmodum hodie videmus monachos in Papatu,præsertim qui sub titulo mendicitatis vorant omnium substantiam: illi nisi saturati fuerint semper murmurant:imò non contenti murmuribus,sanctificant prælium, vt hîc dicit Propheta. Interim verò videmus quàm inexplebiles sint. vbi enim accedunt ad lautas mensas,nemo diceret esse homines,sed potius bestias:ita consumunt omnia. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ.sed non reprehenditur sola voracitas.dicit eos vendere suas benedictiones,vbi bene sunt saginati, & ventrem suum bene refertum habent, quemadmodum etiam monachi solent pacem annunciare quum bene pascuntur. O! benefacitis, qui curatis fratres.Nam soliciti sunt pro vobis: dum dormitis in lecto,illi vigilant,& preces eorum 1. Tim. 6. 10.

vos locupletabunt: quomodo enim posset stare mundus, nisi fratres suis precibus eum redimerent? Ergo quia tam bene deuoti estis cœnobio nostro, ideo omnia vobis bene cedent & fœliciter, & Deus etiam benedicet. hęc igitur ratio est eorum qui mercede vendunt suas benedictiones: clamant pacem, hoc est, securè pronuntiant omnia bene habitura; Deum faciunt propitium, modò semper maneat talis deuotio erga ordinem. Sed ex opposito etiam dicit, *Si quis non dederit in os ipsorum, statim sanctificant contra eum prælium.* Ego quidem aliter verti vt sensus exigebat, nempe quòd *edicunt prælium:* sed propriè tamen est, sanctificant. Cæterùm, vidimus apud Ioelem cap. 2. hoc verbum accipi, vbi de solenni aliqua indictione agitur: Sanctificate ieiunium, hoc est, edicite ieiunium: sic etiam hoc loco, sanctificant prælium, hoc est, denuntiant bellum si quis eos non pascat, & non repleat ipsorum ingluuiem. neq; enim penuriam ferre possunt. Denique, ostendit Propheta sic fuisse auaritia excæcatos falsos doctores, vt nullum haberent discrimen iusti & iniqui: sed tantùm applauderent suis nutritiis: contra verò vbi videbant se & ventrem suum non bene curari & saginari, tunc maledicerent, fulminarent, & creparent mera anathemata, quemadmodum hodie adhuc videmus fieri à monachis in Papatu vt dixi. Iam sequitur apud Prophetam:

6 *Propterea nox vobis erit à visione*, vel, pro visione, vel propter visionem: dicemus postea de sensu, *& tenebræ vobis à diuinatione*, vel propter diuinationem *& occumbet sol super Prophetas, & obtenebrabitur super eos dies.*

7 *Et pudefient videntes*, hoc est, Prophetæ, *& erubescent diuini, & velabunt* hoc est, velum opponent, *super labium suum omnes: quia non erit responsum Dei.*

Hîc Deus falsis doctoribus per os Michææ denuntiat se sumpturum de ipsis pœnam, ita vt sint probro omnium expositi. Hæc igitur est species pœnæ, de qua loquitur Propheta, spoliatum iri falsos doctores omni dignitate, vt frustra tentent posthac fucum facere, & obtendere honorificum illum titulum, quo diu abusi fuerant. Scimus enim vbi impij homines & profani vestiti sunt ornatu illo, quòd scilicet censentur duces Ecclesiæ, vel episcopi, vel præsules, quàm audacter peruertant omnia, & impune etiam. Non igitur aliud remedium est, nisi vt Deus laruam illis detrahat, & palàm faciat omnibus eorum turpitudinem. De hac pœna nunc Michæas disserit, *Erit* igitur *vobis nox à visione:* sic est propriè ad verbum: sed particula מ sæpe tantundem valet ac Pro, vel, propter. Et facilè colligere licet Prophetam vocare noctem mercedem visionis, & tenebras mercedem diuinationis. Quia ergo populus meus vestris fallaciis deceptus fuit, quia visiones vestræ & diuinationes fuerunt mera mendacia vel præstigiæ, ideo rependam vobis pretium quod estis meriti. Nam pro illa visione erit vobis nox, & pro diuinatione erit caligo. Certum quidem est, etiam dum in magna reputatione, vt loquuntur, sunt falsi doctores, hoc est, dum retinent adhuc famam & titulum dignitatis, tamen esse & cęcos, & prorsus omnis lucis expertes. Sed Propheta hîc denuntiat, quia vulgo non apparet ipsorum fœditas, Deum facturum, vt tandem nuda appareat. Exempli gratia: hodie episcopis Papatus nihil est magis bardum, aut brutum. Nam si quis verbum aliquod de pietate ab illis exprimat, statim prodent non modò inscitiam suam, sed pudendam omnino stupiditatem. Quantum attinet ad monachos, etiam si sit audacissimum animalium genus, scimus tamen quàm sint indocti & barbari. Ergo hodie nondum nox illa missa est & caligo, de qua hîc sermo fit apud Michæam. Nunc tenemus consilium Spiritus sancti, quòd scilicet Deus tandem exuet falsos istos doctores illa imaginaria dignitate, qua fit vt nemo audeat hiscere, vt recipiatur pro oraculo quicquid eructant. *Nox* ergo *erit vobis pro visione*, id est, totus mundus intelliget vos non esse quod iactatis. Ostendā igitur ne guttam quidem prophetici spiritus esse in vobis, sed esse homines tenebricosos & nocturnos, caligo etiam erit pro diuinatione: iactatis magnum acumen & magnā perspicaciam spiritus: ego autem detegā vestrū opprobriū, ita vt pueri ipsi agnoscunt vos nullo spiritu esse præditos. eodem etiam sensu adiungit, *Et occumbet sol super eos, & obtenebrabitur super eos dies:* hoc est, talis erit ista excæcatio, vt etiam in meridie nihil cernāt: lucebit sol omnibus, ipsi autem palpabunt quasi in tenebris: quia scilicet hæc vindicta Dei manifesta erit, vt possit notari à minimo vsq; ad maximum. Confirmat eandem sententiam proximo versu *Et pudefient videntes, & erubescent diuini, & velabunt labium suum*, id est, ponent vela super os suum. deniq; significat fore probrosos omnibus, ita vt eos pudeat sui, neq; amplius ausuri sint tanta confidentia iactare nomen & munus propheticum. Quantum attinet ad formam hanc loquendi, ועטו לע שפם quidam putant notari habitum lugentium. sed illa interpretatio est frigida. Non dubium igitur mihi est quin Michæas significet clausum fore os falsis doctoribus. Eadem ferè est denuntiatio apud Zachariam. nam quum de restitutione Ecclesiæ disserit, Qui
Zach. 13. 5. hactenus volitarunt, inquit, magna cum iactantia, & gloriati sunt nomine prophetico, illi abiicient pallium, & non audebunt amplius sese ostendere: imò quum prodibunt in mediū,

erunt

runt quasi bubulci vel idiotæ,& dicent,Non sum Propheta neque filius Prophetæ: ego sum castigatus apud patrem meum:hoc est,profitebuntur se esse indignos qui Prophetæ vocentur:imò se esse discipulos sub ferula. sic etiam hoc loco, Decipiunt hodie populum meum, inquit Dominus: ego eos munerabo vt digni sunt, nam replebo dedecore & ignominia. Non audebunt igitur posthac sese efferre quemadmodum soliti sunt: non audebunt plenis buccis profiteri se esse columnas Ecclesiæ, vt subiiciant sibi totum orbem: non audebunt etiam tyrannica violentia opprimere plebeios homines & imperitos. *Velabunt* igitur *os suum*,id est,ego illis os claudam,ita vt ne posthac quidem hiscere audeāt. Sequitur,*quia non est responsum Dei.* Quidam ita exponunt hunc locum, quasi obiiceret illis Propheta veteres imposturas quas iactabant pro verbo Dei. Quia ergo nōn fideles fuerunt Deo, sed mentiti sunt hominibus miseris,quum dicerent se diuinitus esse missos, perferre è cælo mandata,& tamen tantùm euomerent sua commenta vel fabulas: ideo cogentur os suum velare: Sed alius est Prophetæ sensus, quod scilicet destituentur omni responso, vt facilè perspici queat etiam à rudissimis quibusque eorum inscitia. nam falsi doctores etiamsi nihil certi teneant, fuco tamen decipiunt simplices,& detonant suas ineptias,vt possint videri Dei interpretes. huc accedit cōfidentia:deinde stupor etiam populi concedit illis tale regnum, quemadmodum dicitur apud Ieremiam cap.5.quòd dum Sacerdotes munera accipiunt,& propter munera etiam diuinant Prophetæ,populus diligat tales corruptelas.Sed hic denuntiat Michæas non fore amplius locum talibus fumis, quia ipsos Deus discutiet. palàm igitur fiet *nullum vobis esse responsum Dei*: hoc est,omnes animaduertent vos esse inanes & vacuos omnis cœlestis doctrinæ,& fuisse hactenus crassas præstigias,quum venditastis vos pro Dei seruis,vbi tamen nullus erat color. Nunc tenemus quid velit Propheta. Cæterùm pœna hęc cedere tunc potuit in populi salutem:quia sicuti hæc exitij causa est mundo, vbi nullum est discrimen inter lucem & tenebras: sic vbi retegitur eorum turpitudo, qui abusi sunt Dei nomine,& qui adulterarunt sanam eius doctrinam, tunc aperta est ad resipiscentiam ianua. propriè ergo dirigitur hæc comminatio ad pseudoprophetas.Nunc sequitur:

8 *Atqui verè ego repletus sum virtute à spiritu Iehouæ,& iudicio,& fortitudine ad annuntiandum Iacob scelus suum, & Israeli peccatum suum.*

Hîc solus Michæas heroico spiritu insurgit contra omnes falsos doctores, quum tamen videret eos esse in magna turba,& hoc etiam clypeo solere vti.Dicit ergo,*Repletus sum virtute à Spiritu Dei*.hæc confidentia decet omnes Dei seruos,ne scilicet succumbant inanibus & ventosis eorum iactantiis,qui peruertunt totum Ecclesiæ ordinem.Si quando igitur permittat Deus corrumpi sanam doctrinam à falsis doctoribus, & illos tam gradu honoris quàm turba præualere,proponitur hîc nobis memorabile exemplum,ne frangamur animis propterea,vel ne mollescat constantia,& inuicta Spiritus sancti virtus in cordibus nostris, sed pergamus in cursu vocationis nostræ, & discamus opponere Dei nomen omnibus hominum fallaciis,si quidem sumus cōscij probari ei nostrum obsequium,vt est fidele. Quum ergo dicit Michæas *se repletum esse virtute*, non dubium est quin se sistat quasi ante oculos totius populi.& castra sua vnus homo dirigat cōtra magnam turbam:quia tunc passim cursitabant illi falsi doctores:sicuti diabolus semper habet satis seminis,vbi Deus laxat ei habenas.Quum ergo non exigua esset eorum multitudo,Michæas tamen non dubitat prodire in medium: *Ego*, inquit,nam emphaticum est pronomen hoc,אנוכי. Si contemnitis me vnum hominem, vel paucos: fingatis me esse vnum qui seruio Domino: sed ego vnus pro mille, imò pro innumeris sufficiam, quia Deus à parte mea stat,& meum ministerium probat, sicuti ab ipso est,neq; aliud vobis perfero quàm quod ipse mandauit.*Ego* igitur.Postea fidem maiorem exprimit per vocem אולם *Vere*,inquit,*repletus sum virtute*. Istud Verè,opponitur illis magnificis iactantiis quibus pseudoprophetæ semper soliti sunt acquirere nomen & gradum apud vulgus.nam significat Michæas tantùm euanidos esse flatus quicquid isti eructāt:Vos,inquit,estis admirabiles Prophetæ:imò estis superiores Angelis,si vobis creditur: sed ostendite re ipsa:adsit aliquod signum quo possit sanciri vestra vocatio: nullū est.Sequitur ergo vos tantùm ventosos esse homines,non autem verè spirituales:atqui solidum apud me est quod vos ore iactatis.&dicit *se repletū*,ne scilicet putetur esse quispiā è vulgo.& non dubium est quin Michæas hîc pro temporis necessitate ostendat se fuisse instructum non vulgari neq; solita virtute: sicuti Deus prout vtitur opera seruorū suorū,ita etiam illis adest, & eos munit maiore præsidio.Siquis absque magna contentione exerceatur in munere docendi,sufficiet etiam vulgaris Spiritus mensura ad obeundas illas partes. siquis autem trahatur in arduum & difficile certamen,armatur simul à Domino.& videmus quotidie exempla huius rei.nam multi idiotæ qui nunquam gustauerunt literas,tamen præditi fuerunt cælesti Spiritu vbi ventum est ad certamen,vt os occluderent illis magnificis doctoribus, qui videntur tenere omnia oracula. Talibus ergo documentis hodie palàm testatur Deus se

eundem esse qui seruum suum Michæam olim instruxit tam rara & incredibili virtute. hæc igitur ratio est cur dicat *se esse repletum virtute*. Postea addit, *A Spiritu Iehouæ.* hîc Propheta auertit omnem sinistram notam arrogantiæ, ne quid sibi proprium asserere videatur, dicit hoc diuinitus sibi collatum esse. Iam notanda est diligenter circunstantia. Michæas enim quamuis iure & meritò sibi vendicet nomen doctoris, nihil tamen habuit coram mundo ab aliis separatum. nam omnes eius aduersarij functi fuerunt eodem officio, & adepti erāt honorem illum. hoc igitur commune erat vtrique parti. Michæas vel erat solus vel cum Iesaia & paucis aliis. Quum ergo hîc audet se opponere, videmus non debere spectari solam vocationem: quia scimus quanta sit petulantia Satanæ ad oppugnandum Christi regnum: deinde quàm superbi sint ac furiosi etiam falsi doctores. Quū ergo diaboli furor satis notus sit, & simul superbia falsorum doctorum, non est cur insistant fideles in solis & nudis titulis. & qui illo tempore vixerunt, si iactassent quod hodie faciunt Papistæ, penes se non esse discrimen vel iudicium vtri censeri debeant vel impostores vel Dei ministri, quia Michæas sit solus, & alij in magno numero: deinde quòd alij etiam sint Prophetæ, saltē obtineant titulum & existimationem, quid factum esset? ideo dixi notatu dignam esse hanc circunstantiam, quòd scilicet quamuis communis esset vocatio, quia perfidè se gesserant alij, Michæas autem solus vel cum paucis fideliter exequutus esset quod mandatum erat à Domino, solus censetur Propheta ac doctor. denique non est cur velum nobis opponant pseudoprophetæ, nisi re ipsa ostendant se præditos esse Dei spiritu. Quisquis igitur censeri vult seruus Dei & Ecclesiæ doctor, habeat hoc sigillum quòd hîc profert Michæas: sit instructus spiritu Dei, tunc honor Deo habendus erit. Cæterùm, siquis nihil præter titulum afferat, videmus quàm friuolum illud sit coram Deo. Postea adiungit, *Iudicio & fortitudine*. Per Iudicium non dubito quin omnem rectitudinem intelligat, sicuti etiam hæc vulgata est significatio nominis. postea addit Fortitudinem: quia duo hæc præcipuè necessaria sunt omnibus Verbi ministris, nempe vt polleant prudentia, teneant quid verum sit ac rectum: deinde sint instructi inflexibili constantia, qua superent & Satanam & totum mundum, neque desinant à cursu suo, etiamsi diabolus omnia moliatur contra ipsos. Videmus ergo quid duę istę voces contineant: prius posuerat כח, virtutem: nunc autem posuit גבורה fortitudinem vel magnitudinem animi. per nomen Virtutis generaliter prius intellexit dotes omnes quibus oportet ornatos esse quicunque ad docendi munus accedunt. Facultas ergo primùm requiritur, & illa est generalis. distribuit autem virtutem Prophetarum Michæas in duas istas species, nempe in prudentiam vel iudicium: deinde in fortitudinem, vt intelligant quídnam velit Deus: polleant doctrina, deinde vt sint confirmati, ne cedant ad auras quaslibet, & vincantur minis ac terroribus, ne flectantur huc vel illuc mundi gratia: ne denique corruptelis vllis succumbant: ideo fortitudinem accedere oportet ad iudicium. Postea adiungit, *Ad annuntiandum Iacob scelus suum & Israeli peccatum suum.* hîc videmus Prophetam non venari gratiam populi. Si captandus fuisset fauor, oportuit blanditiis mulceri, qui adulatores quærebant, & iam erant odio & maligno affectu corrupti, vt Michęam reiicerent. Oportuisset igitur leuiter ipsum loqui, vt illis placeret, atqui non facit. Ab vna parte dicit, Isti vendunt vobis suas benedictiones, & spe pacis vos decipiunt: contrà denuntiant prælium, nisi satisfiat eorum voracitati: & ita fit vt vobis blandiantur: quia ita vultis, & quæritis tales doctores, qui vobis promittant vinum & siceram: Ego autem missus sum alia de causa ad vos. neque enim Dominus apud me deposuit blanditias, quæ vobis sint dulces cantilenæ: sed deposuit obiurgationes & minas. Ego igitur retegam vestra flagitia, & non dubitabo vos coram toto mundo damnare, quia estis ita meriti. Tenemus ergo nunc cur Propheta dicat se instructum esse virtute *ad annuntiandum scelus ipsi Iacob*. Sed hinc colligimus quàm nobis necesse sit fulciri cœlesti constantia, vbi negotium nobis est cum hominibus improbis & sceleratis. atqui hæc ferè communis est ac perpetua conditio omnium seruorum Dei. nam quicunque mittuntur ad docendum mundum, mittuntur ad certamen. Non sufficiet igitur docere fideliter quod Deus mandat, nisi etiam certemus: & quamuis insurgant violenter improbi, tamen simus
Ezech.3.8 9. fronte ærea, quemadmodum dicitur apud Ezechielem. neque cedamus eorum furori, sed præstemus inuictam constantiam. ergo quum nobis certamen sit cum diabolo, cum mundo & omnibus improbis, si velimus fideliter exequi munus nostrum, necesse est etiam instrui hac fortitudine, de qua loquitur Michæas. Iam sicuti ostendi seruos Dei hac constantia debere perrumpere, quibuscunque obstaculis Satan conetur ipsos vel morari vel retro cogere: ita etiam debet transferri eadem doctrina ad omnes pios, vt prudenter discernant inter fideles seruos Dei, & impostores, qui falsò nomen eius obtendunt. Ita fiet vt nemo qui verè & ex animo cupiet Deo obedire, fallatur: quia semper Dominus dabit spiritum iudicij & discretionis. hæc autem ratio est cur hodie turmatim miseræ animæ trahantur in perpetuum interitum: quia scilicet vel claudunt oculos, vel sponte conniuent, vel libenter sese inuoluunt in his latebris: Ego non possum iudiciū ferre: video hinc inde vel doctos homines vel splendidos, saltem qui sunt in aliqua existimatione & pretio: illi vocant me ad dextram, alij ad sinistram, quorsum me conferrem? ego igitur malo & os & aures claudere. Sic multi

ignauiæ suæ prætextum quærentes, subinde suam inscitiam proferunt: quia videmus aperiendos esse oculos vbi Dominus exercet & examinat fidem nostram. & ideo patitur oriri dissidia & contentiones in medio Ecclesiæ, vt vnum alij, aliud alij proferant. Quum ergo Deus fræna Satanæ laxat, vt eiusmodi certamina & turbæ in medio Ecclesiæ sinu excitentur, tamen nulla excusatio iusta est, quin sequamur quod Dominus præscribit: quia ipse semper diriget nos suo Spiritu, modò ne socordiam nostram foueamus ipsi. Sequitur:

9 *Audite hoc quæso Principes domus Iacob, & gubernatores domus Israel, qui abominantur*, est mutatio personæ, *iudicium, & rectitudinem omnem peruertunt.*

10 *Qui ædificat*, nunc est mutatio numeri, *Sionem in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate.*

Incipit re ipsa monstrare Propheta quod nuper dixit, nempe se repletum esse virtute Spiritus sancti. est autem hæc realis probatio, vt loquuntur, dum Propheta non formidat vllam potentiam mundi, sed intrepidè lacessit ipsos Principes, & prouocat eorum rabiem in se: *Audite*, inquit, *vos capita, vos gubernatores domus Iacob*, vos homines crudeles, sanguinarij, iniqui. Videmus ergo Prophetam non iactasse nisi quod re ipsa statim confirmauit. Cæterùm præfatus est se repletum esse Spiritu Dei, vt liberius ipsos offenderet: deinde vt compesceret etiam ipsorum insolētiam. Scimus quidem impios ita præcipites agi à Satana, vt contra Deum ruere non dubitent: sed interea nomen Dei sæpe illis: est instar arcanæ catenæ. Ergo quantunuis improbi insaniant, tamen minus ferociunt opposito Dei nomine. hæc ratio est cur Propheta nuper opposuerit Spiritum Dei, quò scilicet liberior esset doctrinæ suæ cursus. Iam quum dicit, *Capita domus Iacob, gubernatores domus Israel*, species est concessionis: quasi diceret splendidos quidem esse istos titulos, neque se tam esse fatuum quin agnoscat quid illis datum sit à Deo, nempe vt emineant, & quidem in genere electo, hoc est, inter filios Abrahæ. Propheta ergo concedit Principibus quod suum est, quasi diceret se non esse hominem tumultuosum, cui nulla sit cura vel ratio politici ordinis. & hæc excusatio valde necessaria fuit: quia nihil magis vulgare est improbis, quàm seditionis nomen obiicere seruis Dei, quoties feruntur libero spiritu vt decet. Quicūque ergo tenēt gubernacula, si audiant suas corruptelas reprehēdi, vel auaritiā, vel sæuitiā, vel alia flagitia, statim, Quid? si hoc perpetimur, iam omnia pessum ibunt. Vbi enim ciderit omnis reuerētia, quid sequetur pręter belluinum impetum: nam quisque plebeius volet insurgere contra suum Magistratum & suos Iudices. Sic ergo semper iactant improbi seditiosos esse seruos Dei, vbi intrepidè eos obiurgant. hæc ratio est cur Propheta concedat Principibus ac Iudicibus populi suum honorem. sed statim sequitur exceptio: Vos quidem estis capita, vos estis gubernatores: sed interea *abominantur isti iudicium.* non dignatur amplius eos alloquio. Iusserat quidem ipsos audire quasi pro imperio: sed vbi iussit audire, iam retegit ipsorum flagitia omnibus: *Illi*, inquit, *abominantur iudicium, & rectitudinem omnem peruertunt:* quisque eorum *ædificat Sionem sanguinibus, & Ierusalem iniquitate:* hoc est, rapinas suas conferunt in ædificia. hic scilicet est splendor vrbis meæ sanctæ, & Sionis etiam: vbi volui locari arcam fœderis, quasi in vnico meo domicilio, ædificia illic cernuntur ex sanguine & ex rapinis extructa: Ecce, inquit, quàm bene se gerant isti Principes prætextu suæ dignitatis. Iam videmus verbum Dei non esse alligatum, quin suam virtutem exerat aduersus summos & infimos, quia Spiritus officium est iudicare mundum, non partem duntaxat. Spiritus quum venerit arguet mundum, inquit Christus: nō loquitur illic de hominibus gregariis, sed de toto mundo, vbi eminent Principes & Magistratus. Sciamus ergo, quamuis reuerenter sentire nos oporteat de Iudicibus (sicuti Dominus honorifico titulo illos dignatus est, quum vocat suos vicarios, & deos) tamen hoc non posse claudere os Prophetis, quin sine vlla distinctione corripiant quicquid reprehensione dignum est, neque parcant ipsis proceribus. hoc ergo primo loco notandum est. Iam quod dicit *Sionem ædificari in sanguine, & Ierusalem in iniquitate*, tantundem valet acsi diceret Propheta, quicquid impendunt proceres in sua palatia, hoc partum esse & quasi corrasum ex sanguine & rapinis. neque enim fieri potest vt hinc inde prædam rapiant iudices, quin sint sanguinarij: hoc est, quin crudeliter diuexent pauperes. nam vt plurimùm corrumpi solent Iudices à diuitibus & opulentis, postea isti miseros & innoxios iugulant. Qui ergo corrumpitur pecunia, ille simul erit latro: & non rapiet pecuniam, sed sanguinem potius: ideo non mirum est si dicat Michæas, *Sionem extructam esse ex sanguine.* Postea latius extendit vocans *Iniquitatem*, quasi vellet præcidere ansam excusationis hypocritis. Nomē enim hoc erat paulò asperius, quū diceret, *ædificari Sionem in sanguinibus.* Poterant excipere se non esse tam crudeles, vtcunque nō possent se in totū purgare ab auaritia. Quū loquor de sanguinibus, inquit Propheta, non est quòd de nomine litigemus. nam omnis iniquitas est sanguis corā Deo, hoc est, si ex rapinis ædificatę sint vestrę domus, hinc satis conuicta est vestra crudelitas, acsi iugulati essent vestra manu miseri & innoxij homines. Nomen *Sionis & Ierusalem* aggrauat crimen ipsorum, quòd scilicet pollueret sanctam vrbem & montem vbi Templum iussu & mandato Dei extructum fuerat.

Iob. 16. 8.

Psal. 82. 6.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando voluisti nos regi verbi tui prædicatione, vt qui hoc munere funguntur, simul etiam verè sint instructi virtute tua cœlesti, ne quid à seipsis tentare audeant, sed toto studio impendant tibi & nobis suam operam, vt per eos sic ædificemur, quò semper in nobis habites, & ita simus domicilium maiestatis tuæ tota vita nostra, vt aliquando etiam perueniamus ad cœleste illud sanctuarium quò nos quotidie inuitas, sicuti semel patefacta est nobis ianua sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

11 *Principes eius pro munere iudicant, & Sacerdotes eius mercede docent, & Prophetæ eius pecunia diuinant, & super Iehoua nituntur dicendo, Annon Iehoua in medio nostri? non veniet super nos malum.*

12 *Itaque propter vos Sion vt ager arabitur, & Ierusalem aceruus erit, & mons domus in excelsa sylua.*

Primùm ostendit hîc Propheta quàm crassa & supina fuerit hypocrisis tam in Principibus quàm in Sacerdotibus & Prophetis: deinde pronuntiat eos longè decipi, dum ita vanis blanditiis se demulcent. quia Dominus sumpturus sit pœnam de eorum sceleribus, vbi sustinuerit eos sua patientia, & viderit non resipiscere. Non agit autem hîc cum plebeiis vel gregariis hominibus, sed aggreditur ipsa capita, quemadmodum paulò antè dixit se instructum esse spiritu fortitudinis. Oportuit enim inuicta constantia armatum esse Prophetam, vt tam liberè & intrepidè pronuntiaret iudicium Dei: præsertim quia negotium erat cum magnis & potentibus, qui, vt satis notum est, non facilè neque æquis animis sustinent sua scelera proferri in medium. volunt enim eximi à communi numero. Atqui Propheta non modò illis non parcit, sed etiam eos solos accusat, acsi penes eos resideret culpa omnium malorum: sicuti etiam contagio ab ipsis profecta erat. Quanuis enim tunc omnes ordines essent corrupti, non potuit tamē malorum omnium causa & initium ascribi nisi ipsis Principibus. Dicit autem *Principes pro munere iudicare, Sacerdotes docere mercede, Prophetas diuinare pro pecunia:* acsi diceret tam Ecclesiasticum quàm politicum regimē esse expositum omnibus corruptelis, quia omnia illic essent vænalia. Scimus hoc semper verum esse, quod
Eccle.20.31. Spiritus sanctus alibi pronuntiat, nempe excæcari donis vel muneribus oculos sapientum, & peruerti iustorum corda. Simul enim atque muneribus aditum patefaciunt Iudices, non possunt integritatem colere, etiamsi maximè vellent. Eadem etiam ratio valet in Sacerdotibus. nam si quis auaritiæ deditus sit adulterabit sanam doctrinam: nec fieri poterit vt vigeat integra libertas in docendo, nisi vbi Pastor immunis est ab omni cupiditate lucri. Quare non abs re hîc conqueritur Michæas, mercenarios fuisse suo tempore tam Principes quàm Sacerdotes. nam hoc modo intelligit apud ipsos nihil fuisse integritatis residuum: quia alterum quemadmodum dixi, ex altero consequitur. Non dicit Principes fuisse vel crudeles vel perfidos: quāquam hæc crimina iam antè notauit, hoc tamen loco vocat simpliciter Mercenarios. Sed quemadmodum iam dixi, non potest vitium vnum separari ab altero, quia quisquis conductitius est, peruertet omne iudicium, siue sit doctor, siue iudex. nihil ergo syncerum manebit vbi dominatur auaritia. Itaque Prophetæ satis est damnare auaritiam in Iudicibus & Prophetis & Sacerdotibus: quia inde colligere promptum est, vænum expositam esse doctrinam: deinde etiam iudicia redimi, vt qui plus affert, ille in causa facilè victoriam obtineat. *Principes* ergo *iudicant pro munere:* deinde *Sacerdotes docent mercede.* Possumus elicere ex hoc loco qualis fuerit distinctio inter Prophetas & Sacerdotes. nam hîc tribuit Michæas officium vel partes docendi Sacerdotibus: Prophetis verò relinquit solam diuinationem. Diximus alibi factum fuisse Sacerdotum ignauia, vt Prophetæ illis adiuncti fuerint. penes enim ipsos vaticinia erant, donec contenti altari, reliquerunt docendi munus: quemadmodum etiam videmus factum fuisse in Papatu. nā quum satis constet qua de causa creati fuerint Pastores qui Ecclesiam regerent: tamen videmus in Papatu omnes esse canes mutos, qui superbiunt titulis Pastorū. Vnde hoc? quia scilicet putarūt se defunctos esse, modò essent seduli in suis cæremoniis: & habent illi plus satis vbi se occupent. nam munus sacerdotale in Papatu est satis negotiosum, quantum attinet ad nugas & ritus histrionicos: interea verò negligunt quod præcipuum est, vt pascant gregem Domini doctrina salutis. Sic degeneres e-
Mala.2.7. rant Sacerdotes sub Lege. debuit hoc esse perpetuum, quemadmodum dicitur apud Malachiam, vt Lex esset in ore Sacerdotis, vt ipse esset nuntius & interpres Dei exercituum. atqui abiecerant Sacerdotes officium illud. ergo oportuit quasi extra ordinem Prophetas excitari: interea tamen aliqua forma residua fuit. Nam Sacerdotes docebant frigidè: Prophetæ autem diuinabant, hoc est, profitebantur sibi reuelata esse oracula de rebus futuris. Hoc discrimen notatur nunc à Propheta, quum dicit *Sacerdotes docuisse mercede:* hoc est, fuisse mercenarios & conductitios in suo officio: *Prophetas* autem *diuinasse pro pecunia.* Iam sequitur, *innixos* tamen *fuisse super Iehouam, dicendo, Annon Iehoua in medio nostri?*

stri?Non veniet igitur malum super nos. Hîc ostendit Propheta quemadmodum initiò attigi, lusisse profanos istos homines cum Deo. nam etsi erant sibi pessimè consc j, imò palàm nota omnibus erant eorum flagitia, non tamen pudebat ipsos prætendere Dei nomen. & scimus hoc fuisse commune vitium ferè omnibus seculis, quod hodie adhuc nimis grassatur, nempe vt satis sit hominibus tantùm præ se ferre externas notas, vt possint censeri in Dei populo. Dei quidem mandato tunc erectum erat altare: sacrificia fiebant ex Legis præscripto: deinde extabant præclaræ & eximiæ promissiones de regno. Quum ergo quotidie frequentarent sacrificia: deinde quum esset externa aliqua regni species, putabant Deum sibi esse obstrictum: sicuti hodie maior pars temere & perperam gloriatur tantùm externis pietatis insignibus. nam Papistæ habent Ecclesiæ nomen, quo valde inflati sunt: deinde magna est ostentatio & pompa in eorũ cæremoniis. Apud nos etiam hypocritę iactant Baptismum & sacram Cœnam, & nomen Reformationis: interea hæc mera sunt ludibria, quibus profanatur Dei nomen & tota religio, vbi non viget in cordibus syncera pietas. hæc ratio est cur nunc expostulet Michæas cum Prophetis & Sacerdotibus & consiliariis Regis, quòd falsò prætendant se esse Dei populum. Cæterùm quòd dicit *inniti super Iehouam*, hoc verbo non damnatur fiducia quæ verè in Deum recumbit. neque enim possumus hac in parte modum excedere: quemadmodum immensa est Dei bonitas, ita etiam non possumus nimium fidere eius verbo, si quidem vera fide illud amplectimur. Sed Propheta hypocritas dicit inniti super Iehouam, quia sibi ipsis fucum faciunt nudo illo & inani titulo, quòd Deus illos sibi adoptauerit in populum. Hîc ergo verbum *Nitendi* vel recumbendi non refertur ad fiduciam cordis, sed ad socordiam potius, vbi scilicet homines obtendunt velum ex nomine Dei, & sibi indulgent ita vt excutiant omnem nō modò timorem Dei, sed etiam sensum. Vbi ergo talis & tam supina securitas animos occupat, sequitur mox stupor. & tamen non abs re Michæas hoc verbo vsus est, quia hypocritis persuasum est omnia bene fore, quòd Deum habeant sibi propitium. Quoniam ergo nulla eos solicitudo tangit dũ putant sibi optimè conuenire cum Deo, hac de causa Propheta ironicè dicit eos *inniti super Iehouam*: quasi diceret eos fulturam sibi facere ex Dei nomine, sed tamen καταχρηστικῶς loquitur Propheta: quia certum est neminem inniti super Iehouam, nisi qui in seipso humiliatus est. Pœnitentia enim nos adducit ad Deum: quia vbi in nobis deiecti sumus, incipimus in eum recumbere. qui autem inflatus est peruersa confidentia, ille volitat in aere, & nihil habet in se solidum. Propheta autem noster, quemadmodum dixi, voluit obliquè perstringere prauam illã securitatem, cui indormiunt hypocritæ, dum putant sibi satis esse quòd Dominus semel testatus fuerit illos sibi fore in populum: sed conditio ab ipsis non spectatur. Iam recitat etiam ipsorum verba, *Annon Iehoua in medio nostri? non veniet malum super nos.* Hæc interrogatio fastuosæ confidentiæ signum est. Quærunt enim quasi de re indubia. & emphatica magis est ista loquutio, quàm si dixisset, Iehoua est in medio nostri. Qui simpliciter affirmat, ille non tãtum ostendit superbię quantum faciunt hypocritę, dum opponunt istam interrogationem, Quis negabit Iehouam habitare in medio nostri? quia Deus domicilium sibi elegerat apud ipsos, sed certa lege interposita, isti volunt eum esse alligatum Templo: & interea non expendunt quid vicissi n ab ipsis exigat Deus. Pronuntiant ergo Iehouam esse in medio sui, imò insultant, siquis audeat verbum contrà facere. nec dubium est quin istos flatus euomerent contra Prophetas. Quoties enim minitabatur quispiam quod statim Propheta noster subiiciet, erat ista responsio in primis eorum labiis: Quid? nos igitur Deus deseret, seipsum abnegando? An frustra Templum sibi inter nos erigi mandauit? An mendaciter promisit nos sibi fore sacerdotale regnum? an tu Deum fœdifragum facies, vt sermonis tui terroribus respondeat? atqui nō potest seipsum abnegare. Videmus ergo cur ita loquutus fuerit Propheta, nẽpe vt ostenderet hypocritas crepare fastuosas illas præsumptiones, vt ita loquar, quòd putarent non posse Deum à se ipsis auelli. Docet autem hic locus, quàm præposterum sit abuti Dei nomine. Hæc quidem ratio est cur Dominus nos ad se vocet, quia extra ipsum sumus miseri: deinde promittit se nobis fore propitium, etiamsi multis modis sumus obnoxij coram ipso. tamen interea nos simul ad pœnitentiam vocat. Quisquis ergo sibi indulget, ac manet demersus in suis vitiis, longè fallitur si ad se trahat Dei promissiones, quia alterum non potest separari ab altero, vt dictũ est. Porrò si Deus foret illis propitius, rectè inferrent omnia apud se bene habitura, quia plenæ fœlicitatis fontem scimus esse paternum fauorem Dei. Sed in eo vitiosa fuit ratiocinatio, quòd Dei gratiam sibi ex praua imaginatione carnis magis quàm ex eius verbo promitterent: ita videmus in hypocrisi semper aliquam esse æmulationem pietatis. Sed paralogismus est vel in ipso principio, vel in hypothesi. Iam sequitur comminatio, *Itaque propter vos Sion vt ager arabitur, & Ierusalem aceruus erit, & mons domus in excelsa syluæ.* Hîc videmus quàm intolerabiles sint Deo hypocritæ. neq; enim vulgare signum horribilis vindictæ fuit, quòd Dominus probro exposuerit sanctam vrbem & montem Sion & Templum suum. Hęc igitur tam dura vltio ostendit nihil minus fuisse Deo tolerabile quàm peruersum illum fastum quo turgebant hypocritæ. nam redundabat etiam in contumeliam ipsius Dei. neque enim iactare poterant se esse Dei populum, quin asper-

gerent eum multis maculis. Quorsum enim hoc tendebat: Deus est in medio nostri, nisi vt dicerent se esse Dei vicarios, quia regnum illud sacrũ erat, deinde sacerdotium etiam? Quum igitur vtrinque iactarent se non temere vel sacerdotio vel potestate regia fungi, sed quia diuinitus creati essent: ideo videmus fuisse turpissimam profanationem nominis Dei. Itaque nihil mirum si Deus tam seuerè excanduerit contra eos. & ideo dicit Propheta, *Propter vos Sion vt ager arabitur:* acsi diceret, Hoc est quasi prodigiosum, Templum Dei euerti, montem sacrum & totam vrbem funditus dirui, & nihil illic restare præter horrendam vastitatem: quis hoc crederet? Fiet tamen, & fiet propter vos: hoc est, sustinebitis culpam huius tam prodigiosæ mutationis. Nam perinde hoc fuit acsi Deus miscuisset cælum terræ. ipse enim erat fundator Templi: & scimus quàm præclaris elogiis ornatus fuerit locus ille. Quum ergo staret Templum quasi in manu Dei, qui fieri potuit vt eo diruto locus ille vastus & deformis esset documentum memorabilis vindictæ? Non dubium igitur est quin notare voluerit Michæas atrocitatem criminis, vbi dicit, *Propter vos Sion vt ager arabitur, Ierusalem erit aceruus lapidum:* hoc est, deformabitur ita, vt nullum illic vestigium restet vrbis bene compositæ & digestæ. *Et mons domus.* Iterum repetit de Sione, neque immeritò. Putabant enim Iudæi se protegi vrbe Ierusalem: tota regio quiescebat sub illa vmbra, Quòd tamen vrbs sancta esset habitatio Dei. Cæterùm, vrbs ipsa Templo subnixa, putabat se hoc præsidio tutam esse quòd vix posset dirui nisi subuerso Dei solio. Quia enim Deus sedebat inter Cherubim, inexpugnabilis erat munitio populi opinione. Quum ergo sanctitas montis eos deciperet, ideo oportuit bis repeti quod erat ferè incredibile, saltem persuasu difficile. Postea adiungit, *Mons domus in excelsa syluæ,* hoc est, illic crescent arbores. Cur rem satis perspicuè dictam rursus inculcat? nempe quia hoc non modò erat difficile creditu, sed prorsus alienum à ratione, siquis reputet quod dixerat Dominus, & omittat partem illam, quæ semper negligitur ab hypocritis. Deus enim paciscitur cum suo populo: sed hypocritæ vellent Deum habere sibi obstrictum & interea manere liberi, imò permittere sibi omnem licentiam scelerate viuendi. Quum ergo Iudæi defixi essent in illa praua opinione, Deum non posse disiungi à populo suo, ideo Propheta confirmat sententiam illam, quòd mons domus erit in excelsa syluæ. Et per concessionem vocat Montem domus, vel Templi: quasi diceret, etiamsi Deus elegerit sibi domicilium, in quo habitaret, non tamen impediet hæc gratia quin Templum maneat desertum & vacuum, quia scilicet iam profanatum est vestris sceleribus. Nunc videndum est quo tempore hoc vaticinium ediderit Michæas. Id autem patet ex vigesimo sexto capite Ieremiæ. Nam quum prophetasset Ieremias contra Templum, statim abreptus est, coniectus in carcerem, & consultatio tumultuariè habita: & parum abfuit quin statim ad mortem fuerit tractus. nam omnes Principes eum damnauerant, & quum iam nulla spes esset salutis, voluit non tam causam suam agere, quàm illis minari vt intelligerent se nihil proficere damnando innoxium hominem. Michæas, inquit, Morasthites prophetauit diebus Regis Ezechiæ, & ita loquutus est: Sion vt ager arabitur, Ierusalem erit aceruus, & mons domus erit in excelsa sylue. An Rex & populus, inquit, statim agitarunt de illo occidendo? quin potius Rex conuersus est, & ita pœnituit Deum, hoc est, Dominus vindictam illam distulit: quia rex Ezechias suppliciter deprecatus est talem pœnam. nunc ergo tempus certò tenemus. Sed hoc mirum est, sub Rege illo sancto tales & tam indignas corruptelas fuisse grassatas. neque enim dubium est, quin studuerit pro virili populum regere, & quin suo exemplo docuerit consiliarios quàm fideliter & integrè versari deberent in suo officio. Non potuit tamen suo studio efficere, quin & Sacerdotes & Prophetæ & Iudices essent mercenarij. hinc ergo colligimus quàm sedulò incumbere oporteat pios Magistratus, ne status Ecclesiæ degeneret: quia vt maximè aduigilent, vix tamen poterunt etiam summa diligentia efficere, quin (vt genus humanum refertum est multis vitiis) res statim labantur in deterius. hoc vnum est. Iam ob alterum quoque finem notanda est circunstantia temporis, quòd Michæas non dubitauerit, etiamsi videret Regem esse eximiis virtutibus præditum, tam duriter tamen minitari contra Templum & vrbem. potuit apud se ita reputare: rex Ezechias strenuè laborat in exequendis suis partibus: nunc si tam dura & aspera obiurgatio perueniat ad aures eius, vel frangetur animo, vel putabit me hominem esse nimis rigidum: vel etiam fortè exasperabitur contra sanam doctrinam. Potuit ergo hæc apud se expendere Propheta: nihilominus tamen perrexit in libero cursu doctrinæ. & non dubium est, quin placuerit Regi hæc seueritas. Scimus enim ipsum multis curis & anxietatibus constrictum fuisse: quia non poterat multum luctando retinere tamen suos consiliarios & Sacerdotes & Prophetas. ergo optauit sibi omnes Dei seruos esse adiutores. Et semper hoc cupient pij Magistratus, nempe vt leuentur molestiæ aliqua parte per verbi ministros. nam si verbi ministri frigidè tantùm docent, neque intenti sunt ad coarguenda vitia, Magistratus austeritas odiosa erit populo: Quid? ecce Ministri cessant: & hinc colligi potest eos non animaduertere tanta mala: iam autem Magistratus exerto gladio quotidie nouas pœnas sumunt. si ergo ita quiescant doctores, non dubium est quin maior inuidia redundet in Magistratus. ideo

dixi

dixi hoc illis esse optabile vt ad pœnas legum & iudicia accedat etiam libera obiurgatio à doctoribus. Cæterùm videmus etiam quàm placido ingenio fuerit ac mansueto sanctus ille Rex, quòd potuit ferre tantum rigorem in Propheta: *Ecce*, inquit, *propter vos*: saltem debebas me excipere. nam Rex ipse sibi non erat malè conscius. Cur ergo hîc permiscet eum cum aliis? Sed quia totum corpus illa contagione infectum erat, ideo generaliter loquitur: & optimus rex non recalcitrat, neq; etiam obstrepit: sed, quemadmodum recitauimus ex Ieremia, suppliciter tunc deprecatus est iram Dei, acsi pars culpæ in ipso hæreret. Sequitur:

CAPVT IIII.

Ccidet vltimis diebus, vt sit mons domus Iehouæ dispositus in capite montium, & extolletur ipse præ sublimitatibus: & venient ad eum populi.

2 *Et proficiscentur gentes multæ, & dicent, Venite, & ascendemus ad montem Iehouæ, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de vijs suis, & ambulabimus in semitis eius, quia ex Sion prodibit Lex, & verbum Iehouæ ex Ierusalem.*

Hîc incipit Michæas sermonem dirigere ad fideles, qui residui erant in populo illo. Quanuis enim contagio occupasset totum ferè corpus, tamen semper scimus fuisse paucos qui syncerè Deum colerent. Ne ergo exanimaret Michæas filios Dei nimio terrore, opportunè adiunxit quod nunc audimus, nempe etiamsi ad tempus vastum & deforme esset Templum, tamen hoc fore temporale, quia Dominus semper futurus esset memor sui fœderis. Quum ergo hactenus Propheta concionatus est de horribili vindicta Dei, sparsit sermonem illum ad totum vulgus & proceres. Iam verò peculiariter & quasi seorsim pios & integros Dei seruos alloquitur: quasi diceret, Est nunc quod agam cum paucis: ego hactenus disserui de propinquo Dei iudicio apud Regis consiliarios, apud Sacerdotes & Prophetas, denique apud plebem ipsam, quia omnes sunt scelerati & impij: contemptus Dei & desperata etiam obstinatio peruasit totum corpus. Habeant igitur illi quod meriti sunt. Sed iam seorsum colligo filios Dei. Habeo enim quod illis dicam in aurem. Quanquam enim Propheta publicè hanc promissionem vulgauit, tamen nō dubium est, quin respexerit Dei filios, quia alij huius consolationis non erant capaces: imò paulò antè damnauit nimiam securitatem in hypocritis, quòd recumberent in Deum, hoc est, quiescerent in fallaci illo prętextu pietatis, dum putabant se quasi legitimo pretio redemptos esse, postquam obtulerant sacrificia. Et scimus hoc passim occurrere apud Prophetas, & hunc ordinem esse illis satis tritum, nempe vt subiiciant consolationes minis, non in gratiam totius populi, sed tantùm vt sustineant in bona spe fideles, qui possent concidere, nisi manum illis porrigerent. Scimus enim fideles trepidare simulatque Deus signum aliquod iræ suæ ostendit. quò enim quisq; magis seriò afficitur timore Dei, ita etiam exhorret eius iudiciū, & ita expauescit ad omnes minas. Videmus ergo quàm necessarium sit temperari minas & terrores, si velint Prophetæ & doctores consulere Dei filiis, qui alioqui satis timidi sunt, quemadmodum dixi. Sciamus itaq; Michæam hactenus sermonem suum direxisse ad scelestos Dei contemptores, qui tamen abutebantur aliquo prætextu pietatis. Iam verò conuertit doctrinam suam ad veros & pios Dei cultores. Cæterùm sic alloquutus est fideles suæ ætatis, vt hæc doctrina maximè nunc ad nos pertineat. Vnde enim factum est, vt Regnum Dei propagatum fuerit per omnes terræ plagas? Vnde etiam factum, vt ad nos Euangelij doctrina peruenerit? vt simus eiusdem adoptionis participes cum veteri populo, nisi quia hoc vaticinium impletum fuit? ergo Gentium vocatio, & per consequens salus nostra in hoc vaticinio inclusa est. Dicit autem Propheta, *Erit in extremitate dierum mons domus Iehouæ dispositus super caput montium.* Extremitatem dierum Propheta haud dubiè nominat Christi aduentum, quia tunc oportuit de integro Ecclesiam Dei erigi. Denique quum Christus attulerit renouationem orbis, meritò eius aduentus vocatur nouum seculum. & ideo etiam nunc dicitur Extremitas dierum. & hæc locutio satis frequenter occurrit in Scriptura: præsertim verò scimus vocari Tempus prædicati Euangelij, dies nouissimos, & tempus extremum tam à Iohanne quàm ab authore Epistolæ ad Hebræos & à Paulo etiam, quam loquendi formam mutuati sunt 1.Ioann.2.
à Prophetis. Qua de re aliquid etiam in secundum caput Ioelis dictum fuit. Et Paulus 18.
ipse assignat rationem cap.10. prioris ad Corinthios: Quia in nos, inquit, fines seculorum Heb.1.2.
inciderunt. Ergo quia Christus complementum rerum suo aduentu attulit, meritò Prophe- 2.Tim.3.1.
ta dicit, hos fore extremos dies, quum Deus restituet Ecclesiam suam per manum Redemptoris. Interea tamen non dubium est, quin notare voluerit Michæas nō fore breue tempus iræ Dei, sed minari voluerit diuturnum fore eius cursum. *Accidet* ergo *in nouißimo dierum*, hoc est, vbi Dominus vindictam suam exequutus fuerit diruto Templo, vrbe excisa & hoc sancto loco redacto in solitudinem, manebit illa horribilis vastitas: non vno anno, vel duobus, non denique vel per 40. vel per 50. tantùm annos durabit: sed Dominus laxabit fræna

iræ suæ, vt diu langueant animi, nulla autem restitutio appareat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ quantū attinet ad dies vltimos. Vocat *montem domus Iehouæ* alio sensu quàm priùs. nam erat species concessionis, sicuti diximus. nunc autem causam exprimit cur Deus montem illum non prorsus velit abiicere, quia scilicet illic præcepit sibi Templum erigi. perinde est igitur acsi diceret, hoc non debere ascribi sanctitati montis, quasi dignitate excelleret supra alios montes: sed quia illic fundatum erat Templum non hominum arbitrio, sed oraculo cœlesti, quemadmodum satis notum est. *Mons* ergo *domus Iehouæ dispositus erit in capite montium*, hoc est, superabit altitudine omnes montes: *& tolletur*, inquit, *supra vertices, & conuenient illuc omnes populi.* Certum est his Prophetæ verbis non notari visibilem loci eminentiam. Neque enim Christi aduentu mons ille auctus est: & qui vixerunt tempore Prophetę nihil tam crassum etiam imaginati sunt. Sed loquitur hîc de eminentia dignitatis, quòd scilicet Deus monti Sion daturus esset eximiam pręstantiam, ita vt reliqui montes cederent. Quomodo autem hoc factum est? Proximo versu sequitur explicatio. Ergo ne quis putaret fore aliquam ocularem mutationem, vt mons Sion cresceret terræ mole vel lapidum, ideo Propheta mentem suam continuò pòst exposuit: ac dicit circa finem versus, Venient ad Deum populi. Iam facilè est videre qualis illa altitudo futura fuerit, nempe quia Deus montem illum vellet habere instar Regiæ sedis: quemadmodum sub Monarchia Regis Persarum scimus totum Orientem fuisse subiectum vni turri Persidis: sic etiam quum sedes esset summi imperij mons Sion, vbi Deus volebat regnare, & vnde etiam volebat sibi subiicere totum orbem terrarum, hæc ratio est cur Propheta dixerit illum fore superiorem omnibus aliis montibus. ergo in hoc vno verbo satis liquet eius cōsilium. Tamen sequitur fusior explicatio, quum dicit *Gentes multas venturas.* Dixerat simpliciter venturos populos: sed quia Dauid iam suo seculo Gentes aliquas fecerat sibi tributarias, Propheta hic exprimit aliquid amplius, quòd scilicet *venturæ sint Gentes multæ:* quasi diceret, Etiamsi Dauid sibi subiugauit quosdam populos, fuerunt tamen angusti & exigui fines regni ipsius, prę vt est futura amplitudo regni, quod Dominus aduentu Messiæ sui eriget. Non enim paucæ tātùm Gentes conuenient ad pręstandum obsequium, sed multæ, *& dicent.* Iam ostendit Propheta spirituale hoc fore Regnum. Dauid quum sibi subiecit Moabitas & Ammonitas, & reliquis imposuit certum tributum quod quotannis penderent, non potuit tamen apud ipsos erigere purum & legitimum Dei cultum, neque potuit eos colligere in vnitatem fidei. Ergo Moabitæ & reliqui populi, quanuis tributū Dauidi penderent, non tamen vnquam coluerūt Deum, sed fuerunt semper alieni ab Ecclesia. Propheta autem noster ostendit spirituale fore imperium, quod sibi Deus constituet aduentu Messiæ. *Dicent* enim, *Venite & ascendemus ad montem Iehouæ & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de viis suis, & ambulabimus in semitis eius: quia prodibit Lex ex Sion, & verbum Iehouæ ex Ierusalem.* Hoc toto contextu docet Propheta non armata manu, neque vi gladij subigendos esse populos, vt parcant Dauidis posteris, sed verè esse & penitus reformandos, vt se Deo subiiciant, vt coalescant in corpus Ecclesiæ, & fiant vnus populus cum filiis Abrahæ, quia subibunt voluntarium obsequium, & amplexi doctrinam Legis, renuntiabunt suis superstitionibus. Hoc igitur est Prophetæ consilium. Sed reliqua in crastinum diem differemus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es erigere solium Filij tui inter nos, vt freti huius Regis præsidio discamus nos totos tibi committere, neque vnquam huc vel illuc deflectamus: sed vera obedientia sic nos subiiciamus Regi abs te creato, vt ipse etiam verè nos agnoscat pro legitimo populo, & sic gloriemur tuo nomine, ne interim profanemus illud impia & scelerata vita nostra, sed testemur operibus nos verè tibi ita esse subiectos, & plenum imperium in nobis obtineas, quo scilicet sanctificetur nomen tuum, & spiritus tuus nos verè gubernet, donec tandem Filius tuus, qui nos collegit ex horrenda dissipatione, iterum nos colligat in cœleste illud Regnum, quod nobis acquisiuit sanguine suo, Amen.

Cœpimus heri exponere vaticinium, vbi Michæas promittit restitutionem Ecclesiæ. Diximus non posse hanc promissionem intelligi nisi de Christi Regno, quia exprimit dies nouissimos. Iam hoc etiam fuit additum, dignitatem vel præstantiam montis Sion, de qua disserit, nō posse etiam intelligi quàm de spirituali Regno Dei. Sequitur enim explicatio quum dicit Gentes multas venturas vt doceantur in viis Domini. Videmus ergo hîc non prædicari terrenum aliquod imperium, sed quod in verbo & doctrina cœlesti consistit. Sed singula ordine excutienda nobis sunt. Heri exposuimus, quum expressa fit mentio multarum Gentium, subesse antithesin: quia ad illum vsque diem cognitus fuerat Deus in vno populo duntaxat. Quoniam ergo elegerat Deus solum genus Abrahæ, notatur hîc futura mutatio, dum Ecclesiam suam colliget ex variis Gentibus, ita vt non sit futurum discrimen inter Gentiles & Iudęos. Iam sequitur, *Dicent, Venite & ascendemus ad montem Iehouæ.* Propheta his verbis ostendit non tantùm singulos Deo morigeros fore, vbi vocati fuerint, sed mutuò etiam se co-

se cohortaturos omnes. & hoc studium meritò exigitur à fidelibus, vt scilicet alij alios animent atque extimulent. neque enim sufficit, si quisque nostrûm Deo obsequatur, sed necesse est etiam hunc zelum accedere, vt alij alios lucrifacere studeant. Hæc igitur cura nunc Prophetæ verbis exprimitur, quum dicit, Venite vt ascendamus ad montem Domini. Poterat dicere venturos populos, & illic finire orationē: sed hîc voluit coniungere duo membra, nempe vndique venturos, qui prius contempserant Deum Israelis: deinde alios etiam alijs fore hortatores. Venite ergo vt ascendamus. Sed modus hortandi etiam dignus est notatu, nempe quum quisque offert se comitem itineris. Videmus enim multos satis intentos esse, dum alij incitandi sunt ad officium: sed interea ipsi iacent, totus eorum feruor consumitur in aliis mittendis, ipsi autem ne digitum quidem mouent: tantum abest vt alacriter currant cum aliis. Propheta hîc ostendit fideles ita solicitos fore de salute fratrum suorum, vt etiam ipsi strenuè currant, & nihil aliis præscripturos, nisi quod præstabunt ipsi. Venite ergo vt ascendamus: non dicunt, Ite, Ascendite in montem Iehouæ, sed Eamus simul. Hæc igitur vera est ratio hortandi, vbi ostendimus re ipsa non aliud nos petere à fratribus, nisi quod cupimus ipsi præstare. Iam notanda est circunstantia temporis: quia potuit hoc videri fabulosum, quòd diceret Propheta, venturas Gentes in montem Sion, qui tamen iam redactus esset in solitudinem. Quid enim paulò antè prædixit? Sion vt ager arabitur & illic crescent arbores, erit sylua deserta. Quî ergo fieri potuit, vt Gentes multæ confluerent tanquam ad celeberrimum locum, qui tamen deformis erat horrenda vastitate? Sed Propheta hîc extollit ad mirabilem Dei potentiam, quòd ex loco inculto & deserto, tandem vbi Deus misertus fuerit populi sui, fiet nobile & celebre Templum. Præmittit ergo fore illum montem Iehouæ, qui ad tempus derelinquendus erat, & rursus nobile, sicuti antea, illic fore Templum, vbi fuerint ruinæ. Postea sequitur, *Docebit nos de viis suis.* Hîc Propheta paucis verbis definit legitimum Dei cultum. neque enim sufficeret Gentes ad locum vnum confluere, vt profiterentur se esse vnius Dei, nisi etiam accederet vera obedientia, quæ pendet ex fide, sicuti fides ex Verbo. Hoc igitur etiam notatu apprime dignum est, quod Propheta hîc hoc verbum Dei statuit nobis in medio, vt ostendat in obedientia fidei pietatem fundatam esse, neque aliter verè posse coli Deum, nisi vbi ipse populum suum docet, ac præscribit quid factu opus sit. Ergo vbi patefacta est nobis Dei voluntas, iam possumus verè eum adorare. Rursus sublato Verbo, stabit quidem aliqua cultus Dei forma, sed nulla erit solida religio, quæ Deo placeat. Et hinc etiam colligimus non aliam rationem esse erigendæ Ecclesiæ Dei, nisi vbi verbum eminet, & Deus voce sua ostendit, quæ sit via salutis. Donec ergo præluceat doctrina, non possunt in vnum colligi homines, vt constituant verum Ecclesiæ corpus. Quum ita sit sequitur, vbi vel corrupta est doctrina, vel contemnitur, nullam esse pietatem, saltem quæ probetur Deo. poterunt quidem nomen ipsum iactare homines in ore, sed coram Deo nulla est religio, nisi quæ exigitur ad regulam Verbi. Deinde sequitur nullam esse Ecclesiam, quæ non subiicitur verbo Dei & regitur: quia hîc Propheta definit quænam sit vera pietas, deinde quomodo Deus Ecclesiam sibi colligat. *Docebit* ergo *nos de viis suis.* Accedit & tertium, spoliari Deum iure suo & honore vbi mortales sibi vsurpant docendi potestatem. nam hoc propriè vni Deo tribuitur, quòd docere velit populum suum. Fuerunt tunc sacerdotes & Prophetæ: tamen Michęas hîc cogit in ordinem vtrosque, & ostendit ius & officium docendi penes vnum Deum fore. Videmus ergo vt Deus sibi vendicet istas partes, ne scilicet fluctuemur, & trahamur à variis magistris, sed maneamus in simplici obediētia verbi ipsius, vt ipse solus emineat: denique Deus non est Deus & caput Ecclesiæ, nisi sit summus & vnicus doctor. Iam quod dicit: Docebit nos de viis suis, resolui ita debet, docebit nos quales sint viæ suæ: quasi diceret Propheta hanc esse perfectam sapientiam populi, vt intelligat quidnam placeat Deo, & quænam sit eius voluntas: neque enim quicquam vltra discendum esse. Sequitur, *Ambulabimus in viis eius.* Hac particula monemur, doctrinam Dei non esse speculatiuam, vt loquuntur, sed plenam efficacia. Deus ergo non modò in hunc finem loquitur, vt quisque agnoscat verum esse quicquid ab ipso profectum est, sed simul requirit obedientiam. Verè ergo discipuli Dei erimus, si ambulamus in viis eius. nam si tantùm annuimus auribus, vt solent asini, & subscribimus Deo ore & labiis, hoc est nimis friuolum. Tunc ergo verè proficiunt homines in schola Dei, vbi vitam suam formant ad doctrinam eius & pedes paratos habent ad ambulandum, vt sequantur quocunque ipse vocat. *Ambulabimus* ergo *in semitis eius.* Hactenus retulit Michæas, quid facturi sint fideles. Iam confirmat ipse in sua persona sententiam illam: *Quia ex Sion prodibit Lex, & verbum Iehouæ ex Ierusalem.* Est causæ redditio, cur scilicet venturæ sint Gentes multæ ad Templum Domini, quia scilicet promulgabitur doctrina illa, quæ prius tantùm in vno loco audita fuerat. Scimus enim Iudæos venisse ad Templum, non modò vt adorarent, sed etiam vt instituerentur in Lege Dei. Lex ergo tunc residebat in Sion: illic erat Sacrarium cælestis sapientiæ. Quid autem Propheta noster? Lex ex Sion prodibit, hoc est, longè latéque personabit: non tantùm Dominus in vno angulo ostendet quænam vera sit religio & quomodo ipse coli velit: sed vocem suam procul emittet vsque ad extremos terræ fines. *Exibit*

ergo *Lex ex Sion*: ſicuti dicitur Pſalm.110. Sceptrum potentiæ tuæ emittet Dominus è Sion. Illic metaphoricè vocatur doctrina Chriſti Sceptrum, vel confertur Regio ſceptro, quia non aliter dominatur Chriſtus inter nos, niſi per Euangelij ſui doctrinam. Illic autem pronuntiat Dauid ſceptrum illud procul emittendum eſſe à Deo Patre, vt ſcilicet Chriſtus ſub ſe contineat omnes populos, qui prius alieni erant. Ita hoc loco *Lex ex Sion prodibit.* Iam ſequitur: *verbum Iehouæ è Ieruſalem.* Eſt repetitio eiuſdem ſententiæ, quæ paſſim occurrit. Ergo per תורה nihil aliud intellexit Propheta, quàm doctrinam. Sed alia voce idem confirmat quòd ſcilicet Deus non tantùm audietur Ieroſolymæ & in Iudæa, ſed verbum ſuum vbique perſonare faciet. Iam ſequitur:

3 *Et iudicabit inter populos multos, & arguet*, vel corripiet, *Gentes robuſtas vſque in longinquum, & concident gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non tollent gens contra gentem gladium, & non aſſueſcent vltra prælio.*

Hîc Propheta deſcribit fructum doctrinæ, quòd ſcilicet Deus ad manſuetudinem reuocabit omnes populos, ita vt ſtudeant inter ſe pacem fraternam colere, & quiſque aliis operam ſuam impendat, depoſito omni ſtudio nocendi. Sicuti ergo nuper oſtendit, neque aliter poſſe conſtitui Eccleſiam Dei quàm per Verbum, neque etiam legitimum Dei cultum aliter poſſe vel erigi, vel ſtare, niſi vbi fidei obedientia colitur Deus: ita nunc demonſtrat doctrinam hanc tendere in eum finem, vt qui prius hoſtiliter viuebant inter ſe, & ardebant libidine nocendi, pleni erant crudelitate & auaritia, vt illi quaſi mutato ingenio ſeſe totos impendant ad beneficentiæ ſtudium: ſed antequam illuc deſcendat Propheta, rurſus dicit, *Iudicabit inter populos multos, & corripiet Gentes robuſtas.* Verbum Iudicandi apud Hebræos tantundem valet ac Gubernare. Certum eſt hîc fieri mentionem Dei. perinde eſt igitur acſi diceret Propheta, quum antehac non paruerint Deo Gentes, agnoſcent ipſum regem, & deferent illi imperium. Deus quidem occulta ſua prouidentia ſemper mundum gubernauit, ſicuti etiam adhuc gubernat. Quantumuis enim ferociat diabolus & omnes impij: imò quantumuis ebulliant cum effræni ſuo furore, non dubium tamen eſt, quin Deus contineat ipſorum rabiem occulto fræno, & compeſcat. Sed bifariam loquitur Scriptura de Regno Dei. Deus enim gubernat diabolum & omnes impios, ſed non verbo ſuo, neque Spiritus ſanctificatione: ita fit, vt pareant Deo nolentes & inuiti. ſed peculiare Dei imperium pertinet ad ſolam Eccleſiam, vbi ſcilicet Deus & verbo & ſpiritu ſuo corda flectit in obſequium, vt ſponte & libenter eum ſequantur qui intus & foris edocti ſunt: intus, Spiritus inſtinctu: foris, Verbi prędicatione. Ideo dicitur eodem Pſalm.110. Populus tuus ſpontaneus tunc conueniet. Talis gubernatio Dei nobis hîc deſcribitur à Propheta. *Deus* igitur *iudicabit*, non ſicuti iudicat vniuerſum orbem, ſed quia peculiari modo ſubiiciet ſibi fideles, ita vt nihil magis expetant quàm ſe illi totos tradere. Cæterùm, quia prius ſubigendi ſunt homines quàm præſtent Deo tale obſequium, diſertè adiunxit Propheta, *Corripiet* vel arguet *populos multos.* Et hæc particula diligenter notanda eſt, quia hinc colligimus talem nobis ingenitam eſſe ſuperbiam, vt nemo noſtrum idoneus futurus ſit diſcipulus Dei, niſi qui violenter domitus fuerit. Doctrina igitur frigeret per ſe in tanta corruptione ingenij noſtri, niſi Dominus nos argueret, hoc eſt, niſi pararet nos prius quaſi violento modo. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium, cur coniungat imperio Dei correctionem. nam verbum יכח ſignificat interdum Expoſtulare, arguere, ſignificat etiam corripere: denique hîc notatur malitia & peruerſitas carnis noſtræ, quia nunquam ſe offerrent Deo etiam optimi quique, niſi prius ſubacti, & qualiter? nempe violenta correctione Dei. Hęc igitur ſunt exordia Regni Chriſti. Iam quod dicit populos robuſtos, hoc etiam elogio extollit, & illuſtrat idem Regnum de quo diſſerit. Et hinc etiam colligitur potentia doctrinæ, quòd homines robuſti ſeſe abſq; vlla repugnantia offerent Deo regendos, vbi ita correcti fuerint. neceſſaria quidem eſt correctio, ſed Deus non vtitur vi aliqua externa, neque armata manu, quum vult ſibi Eccleſiam ſubiicere: & tamen colligit robuſtas Gentes. Hinc ergo perſpicitur efficacia doctrinæ. Nam vbi eſt robur, illic etiam eſt confidentia & faſtus, deinde etiam rebellio. Quum ergo verbum abſque aliis adiumentis, ita corrigat in hominibus contumaciam, videmus quàm incredibili modo operetur Deus vbi Eccleſiam ſuam colligit. Cæterùm, minimè dubium eſt, quin hoc ad Chriſti perſonam debeat referri. Loquitur Michæas de ipſo Deo non expreſſa mentione Chriſti: quia nondum erat manifeſtatus in carne, ſed tantùm ſcimus hoc fuiſſe impletum in perſona eius, quòd Deus gubernauit orbem, & ſibi populos totius mundi ſubegit. Statuimus ergo Chriſtum eſſe verum Deum, quia non tantùm miniſter fuit Patris, ſicuti Moſes, vel alius ex Prophetis quiſpiam: ſed fuit ipſe ſummus Rex Eccleſiæ ſuæ. Antequam venio ad fructum, notāda erit particula quæ interiicitur, עד רחוק, tam diuturnitas temporis, quàm locorum diſtantia poteſt notari hac voce. Ionathan refert ad longum tempus, quòd ſcilicet vſque in ſeculum Deus arguet populos. Sed non dubito, quin Propheta hîc voluerit complecti regiones longè diſſitas: acſi diceret Deum tunc non vnius tantùm populi Regem

gem fore, neque vnius tantùm Iudææ, sed Regnum eius propagatum iri vsque ad vltimos terræ fines. *Arguet* ergo *populos vsq; in longinquum*. Postea addit de fructu, quòd scilicet *concident gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces*. Iam breuiter exposui consilium Prophetæ. significat enim talem fore mutationem, vbi Gentes edoctæ fuerint in verbo Dei, vt quisque studeat operam suam & charitatis officia impendere proximis. Sed quum de gladiis & lanceis loquitur, simul etiam breuiter ostendit homines, donec mansuefacti sint verbo Domini, semper ad iniustam violentiam propensos esse. neque enim aliter fieri potest dum quisque naturam suam sequitur. Nemo est qui non studeat priuatis commodis: tam inexplebilis est hominum cupiditas. dum ergo ita intenti sunt omnes lucro, vbi quisque excæcatus est proprio amore sui, statim erumpit ex illo peruerso affectu crudelitas Hinc fit ergo, vt homines nequeant inter se pacem colere, quia quisque summus esse appetit, & omnia ad se trahit: nemo libenter cedit. hinc ergo emergunt dissensiones, ex dissensionibus prælia: hoc Propheta intelligit. Deinde adiungit, tamen talem fore doctrinæ Christi fructum, vt mitescant qui priùs erant quasi truculentæ bestiæ. *Conflabunt* ergo *gladios suos in vomeres, & lanceas in falces: non tollent* inquit, *gens contra gentem gladium, & non assuescent vltrà prælio*. Hîc clariùs explicat quod priùs dixi, nempe Euangelium Christi fore Gentibus quasi vexillum ad colendam pacem: sicuti vbi tollitur vexillum, milites ad prælium coeunt, & accenditur eorum feruor: ita contrarium munus tribuit Michæas Euangelio Christi, quòd scilicet reuocabit ad studium pacis & concordiæ, qui priùs erant dediti maleficiis. Nam quum dicit, Non tollent gladium gens contra gentem, significat, quemadmodum priùs dixi, vbicunque non regnat Christus, homines esse hominibus lupos. quisq; enim libenter alios omnes voraret. Quum ergo tam cæco impetu ferantur homines naturaliter, dicit Propheta non aliter posse corrigi hanc rabiem, vt cessent à bellis, à maleficiis abstineant homines, nisi dum Christus illorum factus est doctor. nam per verbum למד significat hanc consuetudinem semper grassari inter mortales, vt alij in alios inuolent, vt semper parati sint ad noxas inferendas, nisi vbi exuunt ingenium. Talis autem mansuetudo vnde nascitur? nempe ex Euangelij doctrina. Hic locus memorabilis est, quia hinc discimus nullum esse verum profectum Euangelij inter nos, nisi vigeat mutua charitas & beneuolentia, & studium etiam exercendæ beneficentiæ. Atqui etiamsi hodie purè apud nos prædicatur Euangelium, si tamen respicimus quàm parum quisque nostrum profecerit in fraterna charitate, meritò pudebit nos socordiæ nostræ. Quotidie clamat Deus se nobis reconciliatum esse in Filio suo: Christus testatur se hac Lege esse pacem apud Deum, vt scilicet ipsum nobis propitiet, quò simus vltrò & citrò inter nos fratres. Cupimus quidem censeri filij Dei, & cupimus frui reconciliatione nobis parta per Christi sanguinem: interim verò alij alios laceramus, acuimus dentes, animi sunt prorsus truculenti. Ergo si volumus re ipsa probare nos esse Christi discipulos, incumbere necesse est in hanc doctrinæ partem, vt scilicet quisque proximis suis prodesse studeat. Iam hoc fieri non potest sine repugnantia carnis, propensi enim sumus ad nos amandos: deinde ad priuatas vtilitates nimis expetendas. Ergo exuere oportet immodicos istos & prauos affectus, vt in eorum locum succedat fraterna beneuolentia. Monemur etiam non sufficere, siquis se ipsum cohibeat à nocendo, nisi vtilis sit fratribus suis. Poterat enim simpliciter dicere Propheta: Frangent gladios suos & lanceas, vt se postea abstineant ab omni noxa: non dicit hoc simpliciter, sed conflabunt, vel concident gladios suos in vomeres, & lanceas in falces, hoc est, vbi abstinuerint ab omni maleficio, etiam sese cupient exercere in officiis charitatis: sicuti etiam Paulus hortatur eos furati sunt ne posthac furentur, sed vt operentur manibus suis, quò alios subleuent. Ergo nisi cupimus subleuare fratrum nostrorum inopiam, & officia nostra illis offerre, non erit nisi dimidia pars veræ conuersionis in nobis: quemadmodum multi non sunt crudeles, neque rapiunt hinc inde, neque præbent aliquam occasionem querendi: sed interea viuunt sibi, & fruuntur inutili otio. hanc ignauiam hîc obliquè damnat Propheta, vbi de vomeribus & falcibus loquitur. Cæterùm, posset hîc moueri quæstio, an hoc impletum fuerit aduentu Christi? neque enim hîc temporalem Ecclesiæ statum describit Propheta, sed ostendit quale futurum sit Regnum Christi vsque ad finem. Videmus autem inter ipsa Euangelij exordia totum mundum magis in bella efferbuisse quàm vnquam: & nunc etiamsi in multis partibus Euangelium clarè prædicatur, tamen non cessent dissidia, & contentiones: videmus etiam vt rapacitas, vt ambitio, vt auaritia inexplebilis grassetur. hinc etiam nascuntur & contentiones & cruenta bella. Et tamen absurdum esset Prophetam ita loquutum fuisse de Regno Christi, nisi Deus reipsa præstare voluisset quod prædixerat. Respondeo, sicuti Regnum Christi duntaxat inchoatum fuit in mundo, quum Deus voluit Euangelium vbique promulgari, & hodie etiam adhuc est in suo cursu, nec dum completum est: ita etiam non extare adhuc quod hîc dicit Propheta. Sed quia exiguus est fidelium numerus, & maior multitudo Euangelium contemnit ac respuit, ita fit vt non desinant in mundo rapinę & maleficia. Quare? Loquitur enim Propheta de Christi discipulis: ostendit fructum doctrinæ nempe vbicunque egerit viuam radicem, proferet fructum suum. sed vix in centesimo quoque

Eph.4.28.

doctrina Euangelij radices agit. Deinde spectanda est etiam mensura profectus. nam quatenus quisque Euangelij doctrinam amplexus est, ita etiam mansuescit & studet proximis benefacere. Sed quum adhuc circunferamus reliquias peccati in carne nostra, & nondum constet nobis perfecta cognitio Euangelij: non mirum est, si nondum quisque penitus deposuerit prauos & vitiosos carnis suæ affectus. Et hinc etiam colligere promptum est, quàm stulta fuerit imaginatio eorum, qui volebant vsum gladij tollere è mundo, Euangelij prætextu. Scimus Anabaptistas fuisse tumultuatos, quasi totus ordo politicus repugnaret Christi Regno, quia Regnum Christi continetur sola doctrina: deinde nulla futura sit vis. Hoc quidem verum esset, si essemus in hoc mundo Angeli: sed quemadmodum iam dixi, exiguus est piorum numerus: ideo necesse est reliquam turbam cohiberi violento fræno: quia permixti sunt filij Dei vel sæuis belluis, vel vulpibus & fraudulentis hominibus. Alij enim sunt palàm rebelles, alij hypocritæ: ideo vsus gladij semper durabit vsque ad mundi finem.
Iesa. 2. 4. Iam tenendum est, quo tempore ita concionatus est Propheta noster, Iesaiam iisdem etiam verbis fuisse vsum. Et probabile est Michæam fuisse discipulum Iesaiæ. Nam vtcunque eodem tempore simul exercuerint munus propheticum, Iesaias tamen ætate superior fuit. Cæterùm non erubuit Michæas sequi Iesaiam, & mutuari ab ipso verba. Neque enim ostentationi fuit deditus, quasi à se ipso omnia proferret: sed data opera sequutus est Iesaiam, & retulit ad verbum quicquid dixerat, vt ostenderet consensum inter se & illum præclarum Dei ministrum, quò scilicet maior esset doctrinæ authoritas. Videmus ergo quanta fuerit simplicitas Prophetæ nostri, quòd non spectauit quid possent obiicere maleuoli homines & sinistri: Quid? hîc tantùm recitat alterius verba. Hanc calumniam nihil moratus est: sed satis fuit, si ostenderet se fideliter afferre quæ Deus mandauerat. Quanquam apud Iesaiam non habetur particula עד רחוק: sed hoc perinde est, in aliis omnibus conueniunt. Iam sequitur:

4 *Et sedebunt*, hoc est, quiescent, vel, quieti habitabunt, *quisque sub vite sua, & sub ficu sua: & nemo erit qui exterreat, quia os Iehouæ exercituum loquutum est.*

Hîc prosequitur Michæas eandem sententiam, quòd scilicet vbi ita ad beneuolentiam compositi fuerint omnium animi, quisq; fruetur Dei benedictione absque molestia. Quanquam duo videtur hîc complecti, nempe quòd cessabunt maleficia: deinde quòd summa fœlicitas non potest inter homines constare, nisi regnante Christo per Euangelij doctrinam. Et idem etiam alibi docent Prophetæ, quòd scilicet quisque absque terrore deget, vt ostendant semper in misera trepidatione esse homines, nisi dum sub custodia Dei latent. Perinde est igitur acsi diceret Propheta miserrimam esse hominum vitam, vbi non obtinet locum Euangelij doctrina: quoniam scilicet inquietudine assidua turbentur, quisque sibi metuit, quisque patitur assiduos terrores. Nihil autem est miserius, quia pax est summum bonum. Iam ergo tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet regnante Christo potientur fideles vera & plena fœlicitate, quoniam exempti erunt à trepidatione & metu. ideo nominat ficum & vitem. Poterat dicere, Quisque securus aget domi suæ: sed dicit, *Quisque quiescet sub ficu & vite sua*, hoc est, etiamsi expositus sit latronibus, tamen nullam vim, nullum maleficium metuet. Qui enim prius latrones erant, illi colent æquitatem: qui prius erant sanguinarij, studebunt prodesse. Ergo vt nemo claudat fores domus suæ, imò exeat in agros suos & dormiat sub cœlo, omnes tamen tuti & securi erunt. Nunc ergo videmus cur ficum & vitem potius, quàm cuiusquam domicilium hîc Propheta nominet. *Et nemo erit qui exterreat.* Hîc clarius exprimitur quod voluit dicere Propheta, nempe nihil fore periculi, ideóq; non opus fore vel latebris, vel aliis præsidiis. Quare? nam agri ipsi immunes erunt ab omni noxa, inquit. nemo enim erit exterrens. Et videtur Propheta alludere ad benedictionem illam Legis: quia Moses iisdem ferè verbis vtitur. Et scimus Prophetas inde haurire quidquid dicũt. nam illis propositum fuit retinere populum in Legis doctrina, & reddere quàm maximè illam familiarem. Quoniam ergo inter reliqua promittit Moses istam securitatem, Dormietis & non erit qui exterreat. Ideo etiam Propheta quum hîc loquitur de Regno Christi, ostendit plenam benedictionem tunc conspicuam fore. Iam tandem subiicit, *Os Domini loqutum esse*, vt rem incredibilem persuadeat. Fuit enim, quemadmodum iam dixi, hoc valde absonum, quia paulò antè prædixerat vastitatem montis Sion & ruinam Templi, quòd Gentes venturæ essent illuc ad colendum Deum: sed pronuntiat os Dei loquutum esse, vt scilicet superent fideles omnia obstacula, & luctentur contra desperationem, vbi viderint Templum excisum, montem Sion deformem, vbi viderint horrendam vastitatem, quòd belluæ successerint in locum hominum, tamen non desinant bene sperare. Quare? Dominus enim hoc pollicitus est, & præstabit, quia vbi fit oris Dei mentio, simul debet coniungi eius omnipotentia, vt exequatur quicquid promiserit.

Leuit. 26.

SPRE-

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando Christi Filij tui aduentu verè præstitisti quod tanto antè prædixerant serui tui Prophetæ, & adhuc quotidie nos ad fidei vnitatem inuitas, vt coniunctis studijs, te verè colamus: da, inquam, ne maneamus dissipati, & quisque sequatur peruersa sua studia, dum ita nos ad te colligit Christus, neque tantùm profiteamur ore & verbis nos esse sub potestate tua, sed vera pietate hoc idem sentiamus: Deinde ad verum & legitimum cultum nominis tui accedat etiam mutua inter nos fraternitas, vt coniunctis studijs nos alij alijs impendamus, atq; in hoc comprobetur nostra adoptio, magisque ac magis rata sit, quò possimus plena fiducia perpetuò te inuocare Patrem, per Christum Dominum nostrum, Amen.

5 *Quia omnes populi ambulabunt, quisque in nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Jehouæ Dei nostri in seculum & vsque.*

Postquam de restitutione Ecclesiæ loquutus est Michæas, iam confirmat eam doctrinam: & ostendit satis causæ dari fidelibus cur adhæreant constanter Deo suo, contemptis etiam superstitionibus totius mundi: & quanuis possint huc & illuc distrahi contrariis opinionib. persistent tamen in vera pietate. Ergo sententia hęc pendet à Regno Christi, quia donec collecti simus, vt Christus inter nos emineat & nos gubernet verbo suo, nihil erit in nobis constantiæ vel firmitudinis. Sed vbi Christi auspiciis coaluimus in vnum corpus Ecclesiæ, talis deinde est fidei nostræ constantia, vt nihil nos dimoueat à recto proposito: etiamsi subinde surgant nouæ procellæ, quibus totus mundus agitetur, etsi contingat etiam totum orbem, vel concuti, vel labascere. Nunc tenemus Prophetæ cōsilium. Dicit igitur, *Omnes populi ambulabunt quisque in nomine Dei sui*, Sic resolui debet oratio, quanuis scindantur populi in varias sectas, vt singuli suis superstitionibus addicti sint, tamen manebimus firmi in puro Dei cultu, & fidei vnitate. Sed hîc occurrit quæstio, quomodo dicat Propheta tales fore dissensiones in mundo, quum tamen paulò antè vaticinatus sit de colligenda Ecclesia, sic vt omnes in vnum coeant. Dixerat enim, Venient omnes populi, & quisq; dicet, Venite, vt ascendamus in montem Domini. Videtur hîc aliqua esse species repugnantiæ, quòd scilicet venturæ sint omnes Gentes in montem Sion, & tamen quisque populus habeat proprios deos. Sed solutio facilis est, hac sententia Prophetæ confirmatos fuisse fideles, donec patefieret Christus mundo. nec certè dubium est, quin Propheta voluerit fulcire animos piorum, qui alioqui centies desperatione obrui poterant, quum in exilium tracti essent filij Israel, quum illis ablata esset sua hæreditas, quum Templum esset excisum, nulla denique tunc visibilis religio extaret, poterant, quemadmodum dixi, animis concidere, nisi hæc promissio venisset illis in memoriam, quòd scilicet Deus vellet restituere montem Sion, & colligere Ecclesiam ex toto mundo. sed opus etiam fuit aliqua confirmatione, quæ nunc subiicitur à Propheta. Dicit ergo, Quum Dominus vobis spem faciat tam præclaræ restitutionis, oportet vos bono animo stare & hac promissione fretos pergere in vero eius cultu, vtcunque Gentes seruiant suis idolis & glorientur se habere verum Deum. Vtcunque ergo singulæ Gentes superbiant in suis superstitionibus, non tamen decet vos fluctuari, neque etiam huc vel illuc inflecti, quemadmodum agitantur arundines, provt ventus alternat: sed manebitis firmi in vestro proposito: quia scitis non fallacem esse Deum, qui vos semel adoptauit & promittit sibi curæ fore salutem vestram, quum tamen mundus putabit vos esse pessundatos & perditos. Videmus ergo quorsum respexerit Propheta, nempe vt erigeret in bonam spem pias mentes in rebus illis non modò turbatis, sed etiam prorsus cōfusis. Omnes ergo populi ambulabunt: hoc est, vbi Templum dirutum fuerit cum vrbe, & populus abductus in longinquum exilium, interea triumphos suos agent omnes impij, quisque celebrabit suos deos. Vtcunque ergo Deus noster non appareat, non est tamen cur exanimemur, sed recumbere nos oportet in eius verbo. *Ambulabimus* igitur *in nomine Dei nostri, idque in perpetuum & vsque*, hoc est, etiamsi centies contingat mundum volui & reuolui, tamen nulla sit in animis nostris mutatio: quia sicuti perpetua est Dei veritas, sic etiam fidē nostram oportet firmam esse, nec variari. Iam soluta est illa difficultas: quomodo conueniant hæc duo, venturas omnes Gentes, vt simul vno consensu Deum adorent, & tamen singulis fore suos deos. nam hîc spectanda est diuersitas temporis. Vtcunque ergo omnes Gentes ambulent quisque in nomine Dei sui. Quum dicit איש בשם אלוהיו, perstringit obliquè illam varietatem, quæ erat inter homines. Etsi enim pertinaciter singuli sequantur ac defendant suas superstitiones, tamen quisq; fabricat sibi aliquem Deum: ita fit, vt nihil certum sit, quia sequuntur tantùm sua figmenta. Sed hoc tantùm obiter voluit Propheta attingere. Præcipuus finis est, quem dixi, etiamsi Ecclesia Dei exigua sit, & videat ingentem multitudinem sibi esse contrariam, ne tamen succumbat. Scimus quàm violenta sit res consensus publicus. nam vbi inter se conspirat maior multitudo, si pauci aliqui habeant propriam sententiam, statim quasi absorbentur. Ergo non abs re Propheta hîc hortatur fideles ad inuictam animi magni-

tudinem,vt insultent cunctis Gentibus.Quanuis ergo pauci sint numero fideles, vult tamen Propheta eos quasi ex sublimi loco despicere, non tantùm aliquem numerum, sed cunctos mortales.Quanuis ergo omnes populi ambulent.Neque enim superuacuum est nomen כל: *Omnes populi*,inquit,*ambulabunt*.Erat tunc vnum genus Abrahæ, in quo vigebat pura religio: deinde fuit illa horribilis dissipatio, quum Deus passus est excindi & vrbem Regiam, & templum,& lacerari totum populi corpus,abstrahi huc & illuc,ita vt nullum maneret regnum,& nulla species politici ordinis.Propheta igitur hîc significat etiamsi fideles videant &numero & dignitate se longè superari ab hostibus,ne tamen propterea despondeant animum. Vtcunque ergo ambulent simul omnes populi quisque in nomine Dei sui, hoc est, etiamsi quisque populus vobis opponat suas superstitiones, deinde omnes simul contra vos conspirauerint: state nihilominus, & pergite in cursu vestro: neque id ad breue tempus,sed in seculum & vsque.Docet autem hic locus fidem non pendere ab hominum suffragiis, neque spectandum esse quid quisque sentiat, vel qualis sit omnium conspiratio, quia debet nobis sufficere vnica Dei veritas. Vtcunque igitur totus mundus Deo resistat, non tamen debet fides nostra esse flexibilis, sed manere in hoc firmo fundamento, quòd Deus, qui fallere non potest,loquutus est.hoc est vnum.Iam secundo addendum est, hanc magnitudinem debere esse perpetuam.Quanuis ergo quotidie Satan excitet nobis nouas turbas,si hactenus stetimus in fide verbi Dei,vsque ad finem æquabili tenore pergendum nobis est. Et consultò hanc particulam addidit Propheta, quia videbat populum variis & longis etiam tentationibus fore obnoxium.Diuturna fuit captiuitas:languor igitur ille potuit quasi exinanire totam fiduciam quæ erat tunc in populo.Deinde postquam ab exilio reuersi sunt, scimus quoties & quàm grauiter perculsa fuerit eorum fides,quum hostiliter eos impeteret omnes vicini.Deinde quum dura etiam tyrannide oppressi essent:hęc ratio est cur Propheta etiam dixerit, *In seculum & vsque ambulandum esse filijs Dei in eius nomine.* Iam quanuis tribuat nomen deorum Gentium idolis, ostendit tamen magnum esse & notabile discrimen,quia Gentes colant suos deos,sed fictitios. Vnde enim illis vel maiestas vel potentia nisi ex falsa imaginatione: Dicit autem Propheta, *Nos ambulabimus in nomine Iehouæ Dei nostri.* Ostendit ergo verbi Dei potentiam & numen non esse fundatum in aliquo inani figmento, quia ipse per se est, etiamsi abnegetur à toto mundo. Et hoc etiam confirmat quod nuper dixi,fideles scilicet sic debere amplecti Dei verbum, vt sciant non esse sibi negotium cum hominibus,vt dubia sit eorum fides,vel instabilis:sed illum esse verumDeum, qui mentiri non potest,& cuius immutabilis est veritas. Pergamus.

6 *In die illa,inquit Iehoua,colligam claudam,& eiectam congregabo & quam malis afflixi.*

7 *Et ponam claudam in reliquias,& vltrà eiectam in gentem robustam: regnabit Iehoua super eos in monte Sion ex nunc vsque in seculum.*

Prosequitur eandem doctrinam Propheta.Semper autem memoria tenendum est quod prius admonui,tam graues & violentas fuisse tentationes, vt opus fuerit non leuibus neque vulgaribus remediis,quia centies poterant quasi in profundas abyssos demergi fideles, nisi variis modis suffulti essent.Hæc igitur ratio est cur Propheta doctrinam quam vidimus de restitutione Ecclesiæ,pluribus verbis confirmet.*In die illa*,inquit,*colligam claudicantem*.Hęc metaphora non hîc tantùm ponitur, sed Dauid suas clades dicit similes fuisse claudicationis צלעה significat costam:inde metaphoricè vocant claudos,qui tantùm ambulant ab vno latere.Perinde est igitur acsi diceret Mutilos vel debiles. Postea addit, *Congregabo eiectam, quam afflixi:* Et proximo versu idem repetit, *Ponam*,inquit,*claudicantem in reliquias*,hoc est, faciam vt quæ nunc clauda est,maneat tamen superstes, & quæ procul eiecta est, sit in Gentem robustam.Alij subtilius exponunt,הנהלאה quæ progreditur antè: quasi diceret Propheta:Deus sustinebit claudos & qui alacres sunt addet illis robur.Sed illa expositio nimis coacta est.Videmus etiam contextum repugnare, quia Propheta hîc statuit nobis Ecclesiam in medio, quasi afflictam Dei manu & quæ proxima sit vltimo exitio. Deinde ab altera parte significat, in manu Dei esse restitutionem, vt colligat nouum robur, & rursus floreat sicuti antea.Vocat igitur Ecclesiam procul eiectam, sicuti etiam prius. Nam alter versus satis ostendit, non aliud fuisse Prophetæ consilium, nisi vt notaret duplicem illum Ecclesiæ statum. Iam hoc primo loco notandum est Prophetam occurrere præsenti tentationi, quæ alioqui debilitasset omnes piorum animos. Videbant se quodammodo fractos esse: deinde misera illa dispersio erat quasi signum vltimi interitus. Si ergo fideles substitissent in illo spectaculo, poterant centies desperare. ergo hîc tempestiuè occurrit Propheta & admonet, etiamsi non claudicent, tamen in manu Dei esse nouum vigorem, etiamsi sint dispersi, esse tamen in Dei arbitrio colligere qui procul eiecti erant. Summa est quanuis Ec-

clesia ad tempus nihil ferè differat ab homine mortuo, vel saltem mutilato, non esse desperandum: quia Dominus subinde suos erigit, acsi excitaret mortuos è sepulchro. & hoc diligenter notandum est, quia simulatq; non resplendet Ecclesia Dei, putamus illam esse prorsus extinctam & abolitam. Atqui Ecclesia sic in mundo seruatur, vt subinde resurgat à morte: denique Ecclesiæ conseruatio singulis ferè diebus secum fert multa miracula. Sed hoc tenendum est, Ecclesiæ vitam non esse absque resurrectione, imò absque multis resurrectionibus, vt ita loquar. hoc ergo colligimus ex verbis Prophetæ, quum dicit, Tunc colligam claudicantem, & congregabo eiectam. Postea adiungit, Quam malis afflixi. Hoc etiam emphaticè dictum est, vt intelligant fideles Deum educere posse ex sepulchro quos morti tradidit. nam si pro hostium libidine occisi fuissent Iudæi, non poterant sperare tam certum remedium à Deo. Vbi autem agnoscunt nihil sibi accidisse, nisi iusto Dei iudicio, cócipiunt spem suæ restitutionis. Quare? Proprium enim Dei est educere ex sepulchro, quemadmodum iam diximus, mortuos, quia eius est etiam occidere. Videmus ergo confirmari illa particula, quod pollicitus fuerat Propheta de noua Ecclesiæ restitutione: Ego sum qui afflixi, inquit Deus: annon potero iterum vos reducere ad vitam? Sicuti enim mors vestra fuit in manu mea, sic etiam erit salus. si me inuito Assyrij vel Chaldæi potiti fuissent victoria, mihi aliquid esset negotij & difficultatis, si vellem vos colligere: sed quia nihil accidit nisi meo iussu, & probaui salutem vestram atq; interitū in meo arbitrio esse, non est cur difficile mihi esse putetis vos colligere, qui estis meo iudicio dispersi. Postea adiungit, *Ponam claudam in reliquias*. Per reliquias intelligit superstitem statum Ecclesiæ. Ergo metaphora claudicationis extenditur vsque ad interitum: quasi diceret, quamuis ad tempus nihil differant Iudæi ab hominibus mortuis, faciam tamen vt resurgant: deinde vt subolescat nouus populus. Hoc tempore exilij fuit difficile creditu. Non mirum igitur, si Propheta hic promittat nascituros posteros ex illo populo mortuo. Quamuis enim Babylon instar sepulchri esset, potuit tamen Deus efficere, vt inde nascerentur noui homines, quemadmodum accidit. Postea addit, *Et procul eiectam in Gentem robustam*. Quum dispersi essent Iudæi huc & illuc, quomodo fieri potuit, vt Deus ex illa misera laceratione rursus conflaret sibi nouum populum & quidem robustum? Sed ideo Propheta hæc contraria membra inter se opponit, ne obstupefacti Iudæi in suis malis, & attoniti repellerent omnem consolationem. Ergo vt profligauit, rursus in vnum colliget: neq; id modò faciet: sed statuet in Gentem robustam. Adiungit deinde: *Regnabit Iehoua super eos in monte Sion ex nunc & vsque in seculum*. Non dubium est quin Propheta hîc pollicitus fuerit nouam instaurationem eius regni, quod Deus ipse erexit. nam in eo etiam fundata erat salus populi, si regnarent posteri Dauidis, quemadmodum postea videbimus. Et hoc etiam satis commune est & vulgare omnibus Prophetis, vt proponant regnum Dauidis quoties disserunt de salute Ecclesiæ. Oportuit igitur regnum Dauidis iterum stabiliri, vt vigeret incolumis Ecclesiæ status. Atqui Michæas hîc non posteros Dauidis, sed Iehouam ipsum nominat, non vt excludat regnum illud Dauidis, sed vt ostendat Deum palàm facturum se authorem illius regni esse, imò seipsum tenere totam potentiam. nam quamuis per manum Dauidis gubernauerit Deus veterem populum, per manum Iosiæ & Ezechiæ, tamen fuit quasi interposita vmbra, vt Deus obscurè tunc regnaret. Propheta ergo hîc exprimit aliquod discrimen inter vmbratile illud regnum, & posterius nouum, quod aduentu Messiæ Deus palàm facturus erat. *Iehoua* ergo *ipse regnabit super eos*: acsi diceret, Hactenus quidem, vbi imperium tenuerunt posteri Dauidis, quia Deus ipse creauerat & Dauidem & eius filios, & vncti fuerant eius nomine & mandato, potuit censeri hoc eius regnum, quamuis mediatè gubernaret suos hominum ministerio & opera: sed nunc Deus ipse conspicua forma conscendet solium, ita vt nemo dubitet ipsum esse Regem populi sui. Et hoc verè, ac solidè impletum fuit in Christi persona. Tametsi enim Christus fuit verum semen Dauidis, tamen simul etiam fuit Iehoua, nempe Deus manifestatus in carne. Ergo videmus vt hîc Propheta magnifico elogio extollat gloriam regni Christi, acsi diceret, non fore vmbratile sicuti sub Lege fuerat. *Iehoua* ergo *regnabit super eos*. Deinde adiungit, *in monte Sion*. Scimus non fuisse diuturnam possessionem regni Christi in monte Sion: sed debet coniungi hic versus cum initio huius capitis. Prius dixit Propheta, Ex Sion prodibit Lex, & verbum Iehouæ ex Ierusalem. Si ergo quæritur huius loci interpretatio, quomodo Iehoua se regem populi sui ostenderit, & erexerit solium suum in monte Sion, hæc ratio est, quia Lex inde prodiit, hoc est, ex illo fonte fluxit salutis doctrina, vt totum mundum repleret. Quia ergo Euangelium, quod Deus promulgauit per totum orbem, initium habuit ex monte Sion, ideo Propheta illic Regem dicit Deum fore. Sed simul notandum est, defectione & perfidia illius populi factum esse, vt nunc mons Sion non tantùm angulum aliquem terræ occupet, sed emineat in toto mundo, sicuti etiam vrbs Ierusalem, quemadmodum prædictum fuit à Zacharia. Alius ergo est mons Sion quàm olim fuerit, quia vbicunque prædicatur Euangelij doctrina: illic Deus verè colitur, illic offeruntur sacrificia: denique illic agnoscitur spirituale Templum. Sed tamen exordia Euangelij spectanda sunt, si velimus tenere genuinum Prophetæ sensum, quòd scilicet Christus, vel Deus in

Christi persona cœperit regnare in monte Sion, quum in Euangelij doctrina profluxerit vsque ad vltimos fines mundi. Nunc sequitur:

8 *Et tu turris gregis, arx filiæ Sion, ad te veniet, perueniet principatus primus, regnum filiæ Ierusalem.*

Adhuc pergit Michæas in eodem sermone, quòd scilicet non impediet misera populi calamitas, imò ille interitus, quin Deus rursus Ecclesiam suam instauret. *Tu*, inquit, *turris gregis, arx filiæ Sion*, ne dubita quin Deus iterum daturus sit tibi pristinum Regnum & dignitatem, à qua nunc videris prorsus excidisse. Cæterùm, Turrem gregis variè accipiunt interpretes. Quidam existimant notari vastationẽ vrbis Ierosolymæ, quia sit instar tugurij, quem admodum dicitur Iesa. 1. cap. & עופל etiam exponunt Obscuram, quia radix verbi est Tegere. Sed simplicior altera expositio est, quòd scilicet vrbs sancta vocetur Turris gregis, quia Deus vrbem illam sibi elegerat, quæ quodammodo populum in se colligeret, scimus enim habitos illic fuisse sacros conuentus. *Tu* ergo *turris gregis:* deinde *Arx filiæ Sion, ad te veniet prius regnum.* Quanquam si cui magis arrideat prior sensus non contendo, quòd scilicet Ierosolyma hîc vocetur turris gregis propter deformitatem, quia redacta fuerat quasi in tugurium. Quantum tamen attinet ad præcipuam sententiam, nulla est ambiguitas, quin Propheta hîc confirmet piorum animos, vt respiciant in longum tempus, neque occupentur præsenti clade, quin statuant in manu Dei esse quod promiserat, nempe, vt quasi mortuos excitaret, sic etiam instauraret regnum Dauidis, quod perierat. Tu ergo, inquit, bene spera. Quare? *Venit* enim, *peruenit ad te prius regnum.* Hîc notatur interruptio quum Propheta de pristino regno vel dignitate loquitur. Nec verò dubium est, quin ludibrio habitus fuerit Dei populus, & hypocritæ etiam ac profani homines putarint fuisse meram imposturam quicquid testatus fuerat Dauid de perpetuitate regni sui: Ecce, dixit, regnum suum stabile fore cum sole & luna: atqui statim post mortem Solomonis exigua portio eius filiis residua fuit: tandem nulla est species regni, nullus decor. hęc igitur ratio est cur Propheta dicat, venturum prius regnum: *Venit*, inquit, *ad te filia Sion, perueniet regnum prius.* Dubium verò non est, quin per regnum primum intelligat florentissimam illam dignitatem, quę celebratur in Scriptura sub Dauide & Solomone. Postquam enim abscissæ sunt decem Tribus, fuit obscurum illud & tenue regnum. hîc ergo promittit Propheta regnum illud quod floruerat sub Dauide & Solomone. *Regnum* ergo *filiæ Ierusalem veniet*, inquit. Disertè exprimit *filiam Ierusalem*, quia regnum Israel obscurauerat gloriam veri regni. Ergo hic testatur Propheta Deum non esse immemorem suæ promissionis, atque ita facturum, vt Ierosolyma recuperet dignitatem, quam perdiderat, & totus populus iterum in vnum corpus coalescat, ne sint duo membra diuisa, sed vnus Rex sub se contineat ac suo imperio totum genus Abrahę. Atqui certum est hoc non fuisse impletum Christi aduentu, in oculis hominum: Necesse est igitur repetere memoria quod paulò antè docuit Michæas, regnum hoc spirituale esse. nam Christo non dabat sceptrum aureum, sed doctrinam, Venite & ascendamus in montem Domini, docebit nos de viis suis: deinde, ex Sion prodibit Lex, & verbum Domini ex Ierusalem. Semper igitur ratio illa tenenda est, quòd Deus non reddidit Ierosolymam in oculis hominum speciosam, vt prius fuerat, neque opibus & diuitiis & terrena potentia eam locupletauit: sed tamen restituit summum imperium. neque enim tantùm subiecit illi decem Tribus, quæ prius desciuerant, sed totum orbem. Pergamus:

Psal. 72.

9 *Nunc quare vociferaris vociferatione? Rex nullus in te? An consiliarius tuus periit? quia te occupauit dolor quasi parturientem.*

10 *Dole & ingemisce filia Sion quasi parturiens: quia exibis è ciuitate, & habitabis in agro: & venies Babylonem vsque, illic liberaberis, illic redimet te Iehoua è manu hostium tuorum.*

Hîc Propheta res inter se natura contrarias permiscet, quòd scilicet excidendi essent ad tempus Iudæi, postea tamen recuperaturi priorem statum. *Cur vociferaris*, inquit, *vociferatione?* Notandum est Prophetæ consilium. neque enim voluit subuertere quod prius dixerat. sed quia poterant labascere piorum animi inter varias mutationes, Propheta hîc fulturas supponit, vt permaneant tamen in fide: & ideo dicit, *Quare vociferaris vociferatione?* hoc est, video exorituras graues turbas, quæ possent concutere etiam fortissimos animos. Erit igitur tempus varium, ita vt sæpius possint turbari fideles & deiici etiam ex gradu suo. sed quanuis varij tumultus surgant & tempestatibus omnia sint confusa: tamen Deus redimet populum suum. Videmus ergo quid sibi hîc velit Propheta, Cur nunc, inquit, vociferaris? Quare tumultuaris? nam propriè hoc verbum significat non tantùm vociferari, sed etiam buccinare: quasi diceret, cur tantopere se affligant Iudæi? Est certè magna ratio, inquit,

inquit: & dicit, *An Rex in te non est?* Hæc certè erat ratio cur seipsos turbarent Iudæi, quia Deus spoliauerat eos & regno & consilio. Scimus autem quid dicat Ieremias, Christus, hoc est, vnctus Domini in cuius anima spiramus, occisus est. Quoniam ergo tota Ecclesia quasi animam trahebat à Regis salute, ideo post regnum deletum & abolitum non potuit aliter fieri quin attoniti essent fideles. Ablata enim erat spes salutis. *Rex* igitur *non est in te? Et consiliarij tui perierunt?* Existimant quidam obliquè perstringi populi infidelitatem, quia putaret se destitui Dei & Christi auxilio. quasi diceret, oblitíne estis quid vobis promiserit Deus, se fore perpetuum vobis Regem, & missurum Messiam suum sub cuius manu vos regat? imò nónne vobis promisit æternum fore Dauidis regnum? Vnde igitur ista trepidatio? acsi neque amplius in medio vestri regnaret Deus, & solium Dauid s sine spe euersum esset? Adducunt illi interpretes in sententiæ suæ confirmationem eodem elogio Christum hic insigniri, quo apud Ies. 9. cap. Vocatur enim illic יעץ, consiliarius. sed quia hoc versu Prophetæ consilium est terrere magis & exprobrare quàm solatio lenire maiorum grauitatem, probabilius est ostendi populo suam nuditatem, quasi diceret Michæas, Quæ trepidationis causa vobis erat? An quia Rex vobiscum omnibus consiliariis erit ablatus? quod autem mox sequitur, confirmat iusta de causa oriturum hunc dolorem, quia mediis omnibus nudati erunt, quæ ad id vsque tempus testimonia fuerant gratiæ Dei. Cur ergo *Dolor te apprehendit quasi parturientem? Dole,* inquit, *& ingemisce,* hoc est, non impedio quominus doleas & ingemiscas, quasi diceret, Certè non poterunt etiam firmissimi quique despicere illas tam horrendas calamitates, quin patiantur grauissimos dolores. Cæterùm vtcunque Deus maximis tormentis ad tempus subiiciat filios suos & exponat grauissimis malis, tandem restituet tamen ab exilio: *Tu exibis,* inquit, *è ciuitate, & habitabis in agro, venies etiam Babylonem: sed illic liberaberis, illic te redimet Iehoua è manu hostium tuorum.* Summa hæc est, quàuis Deus habiturus sit curam populi sui, quemadmodum pollicitus est, tamen non esse cur fideles faciant sibi delicias, acsi exempti essent ab omni molestia: quin potius hortatur Propheta, vt sese comparent ad subeundas istas calamitates, vt non modò eiecti à patria errent in agris, tanquam homines vagi, sed etiam vt trahantur Babylonem vsque, quasi in sepulchrum. Vbi autem animos fidelium confirmauit ad tolerantiam crucis, adiungit spem salutis, *quòd Deus illic liberabit eos, & illic redimet è manu hostium.* Bis repetit aduerbium שם. neque sine causa. Poterant enim fideles præcludere sibi omnem spem salutis, acsi præclusa esset ianua potentiæ Dei. Et hæc ratio est, cur Propheta bis repetat *illic, illic,* etiam in sepulchro te liberabit & redimet, hoc est, extendite spes vestras non tantùm ad mediocrem aliquam gratiam, quasi possit Deus vos liberare ex mediocri aliqua desperatione, sed vsque ad ipsam mortem. Ergo etiamsi vos iam quasi in sepulchris iaceatis, ne tamen dubitetis quin illic manum vobis porrigat Deus, quia futurus est liberator vester. Deus igitur, in cuius manu est victoria, superat multas & innumeras mortes.

Thre. 4. 20.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando auspicijs filij tui coadunati sumus in corpus illud Ecclesiæ tuæ quod toties & dispersum & laceratum fuit, vt maneamus in hac fidei vnitate, & constanter militemus contra omnes tentationes huius mundi, neque vnquam deflectamus à recto proposito, vtcunque contingat nouas turbas quotidie oriri: & quoniam expositi sumus tot mortibus, ne occupemur metu, qui spem omnem in animis nostris extinguat, sed potius discamus & oculos & mentes & sensus omnes nostros attollere ad illam potentiam tuam, qua viuificas mortuos & excitas ex nihilo quæ non erant, vt ita semper aspirent animi nostri ad æternam salutem, etiamsi quotidie nobis pereundum sit, donec tandem ostenderis re ipsa te esse fontem vitæ, vbi scilicet potiemur etiam illa æterna beatitudine, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui Domini nostri, Amen.

11 *Et nunc congregatæ sunt contra te Gentes multæ,* vel robustæ, *dicentes, Damnata erit: & aspiret in Sion oculus noster.*

12 *Ipsi verò non nouerunt cogitationes Iehouæ, & non intellexerunt consilium eius: quia congregabis eos quasi manipulum in aream.*

13 *Surge & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferrum, & vngulas tuas ponam chalybem: & conteres populos robustos: & dicabis Iehouæ opes ipsorum, & substantiam eorum Dominatori vniuersæ terræ.*

Hîc Prophetæ consilium est aliquid leuationis dare fidelibus, ne sub malis succumbant: quia, sicuti iam diximus, instabant grauissimæ clades, quæ poterant obruere omnes piorum animos. Propheta igitur hîc optima consolatione erigit, qui alioqui poterant deficere

in illis cladibus. Hæc autem summa est, quòd non deceat fideles turbari vbi videbunt impios superbè insultare, quemadmodum solent, vbi videntur sibi compotes esse votorum. Quoniam ergo absque modo sese petulanter efferunt reprobi, Propheta hortatur fideles, vt se in Dei promissionibus interea sustineant, neque moreantur illam insolentiam. Deinde adiungit promissionem, quòd scilicet copias omnes hostium Deus collegerit, quemadmodum siquis multas spicas colligat in fasciculum, vt tandem trituretur in area. Nunc venio ad verba Prophetæ. *Congregati sunt*, inquit, *contra te multi populi*, vel robusti. nam quum dicit גוים רבים, vtroque modo potest exponi, vel quòd sint gentes validæ ac robustæ, vel quòd sint copiosæ numero. ad summam rei hoc parum facit. Nam huc spectat Propheta, quamuis Ecclesia Dei magna hostium multitudine prematur, non tamen debere ideo frangi animis: quia impij dum ferociter insultant, non intelligunt consilium Dei. *Congregatæ sunt* ergo *contra te gentes multæ.* Proponit rem in conspectu, vt medeatur terrori: quia quum sumus extra iactum telorum, vt plurimùm nimium securè contemnimus omnia pericula: vbi verò ad serium certamen ventum est, vel trepidamus, vel etiam concidimus & euanescimus. hæc ratio est cur Propheta in re præsenti statuat Iudæos, & ostendat iam adesse tempus quo ferenda sit obsidio: quoniam vndique hostes ipsos vrgebunt. Congregati sunt igitur populi: deinde *populi robusti*, vel multi. hîc ostendit non esse cur Iudæi, etiamsi longè polleant hostes & maiori numero & opibus & copiis & fortitudine, non esse tamen causam cur despondeant animos, quia satis erit in Deo præsidij. *Dicentes, Iam damnata erit Sion.* חנף significat malè facere & peruersè. Ad verbum igitur sic transferri posset, Scelerata erit Sion: & in ea aspiciet oculus noster. Cæterùm metaphoricè hoc verbum sæpe accipitur pro damnatione ipsa. Sensus igitur est, iam Sion damnata est. nec verò dubium est quin hîc Propheta exprimere velit, perinde hostes insultaturos, acsi iam Sion non esset sub tutela Dei: quemadmodum vbi quispiam suis sceleribus se exosum reddidit, etiam à suis patronis relinquitur ac deseritur. sic ergo Propheta hîc armat fideles contra hostium suorum petulantiam, ne ideo desperent quum videbunt omnium hominum suffragiis se damnari: deinde etiam hanc esse communem sententiam omnium, quòd relicti sint à Deo. Sequitur materia consolationis: *Ipsi verò non cognoscunt cogitationes Iehouæ, & non intelligunt*, nam verba præteriti temporis tantundem valent acsi posita essent in tempore præsenti, *Non intelligunt consilium eius.* Hîc Propheta reuocat piorum animos ad optimam considerationem. Nam vbi tam proteruè contra nos surgunt impij, putamus omnia illis permissa esse: deinde statim eorum probra & contumeliæ animos nostros & sensus occupant: vt metiamur quodammodo iudicium Dei ex illorum vocibus. Vbi ergo impij subsannant fidem nostram, iactant nos à Deo relictos esse, quasi attoniti succumbimus: & nihil procliuius est quàm nobis excuti fidem & memoriam promissionum Dei, quoties ita impij insolescunt. Non abs re igitur Propheta hîc remedium adhibet: quod diligenter nobis est obseruandum: *Et dicent illi, Damnata est Sion*, atqui cæci iudicant de coloribus, *quia non intelligunt consilium Iehouæ, neque eius cogitationes agnoscunt.* Videmus ergo nunc quorsum tendat Propheta, nempe stultè & præposterè facturos fideles, si æstiment iudicium Dei ex impiorum iactantia: quoniam Satan eos abripit furioso impetu: & si Dominus licentiam illis malè agendi permittit, putant se victores fore vsque ad extremum. Quoniam ergo ita impij inebriati stulta confidentia, non modò homines, sed Deum etiam ipsum contemnant, Propheta hîc retinet & cohibet animos piorum, vt conscendant altius: atque ita intelligant aliud esse consilium Dei quàm existiment improbi, qui ad Deum neque pertingunt neque accedunt. Hæc doctrina cognitu apprime est vtilis. Primo intuitu putaret quispiam hoc esse frigidum: O! quid sibi vult Propheta? dicit non esse consilium Iehouæ quod isti proferunt: hoc etiam nos scimus. Sed si quisque seipsum examinet, omnes vno ore fatebuntur nihil fuisse opportunius hac consolatione. nam vulneramur contumelia, & ingenuis naturis hoc nimis est vsitatum. deinde simulac impij euomunt suas blasphemias, putamus Deum in cœlo quiescere: & vna vox illorum quasi instar nubis obscurat iudicium Dei, simulac quispiam ex reprobis nos deridet ac simplicitatem nostram, minatur ferociter & terrores suos obiicit: illa est, quemadmodum dixi, quasi nubes interposita inter nos & Deum. Hæc ratio est cur Propheta hîc dicat alias esse cogitationes Iehouæ, & aliud consilium. denique huc tendit consilium Prophetæ, quoties impij adeò superbè nos despiciunt, deinde etiam contumeliosè minantur nobis, & nos territant, debere nos mentes in cælum attollere. Quare? est enim aliud consilium Dei. Iactantiæ igitur istæ euanescent, quia ex nihilo oriuntur, ita etiam recident in nihilum: consilium verò Dei stabit. Sed nunc videndum est quorsum Propheta de consilio Dei & cogitationibus hîc loquatur. nam si tantùm hæc duo nomina proponerentur nobis in medium, certè parum solida esset consolatio, & nihil ferè haberet efficaciæ. Aliud ergo principium tenendum est, nempe cogitationes Dei nobis non esse incognitas, qui sumus edocti in eius schola. Consilium ergo Dei non est obscurum, quia patefactum est nobis eius verbo. Pendet igitur consolatio ex doctrina altiore & magis recondita, quòd scilicet fideles in suis miseriis debeant quasi in speculo contemplari Dei consilium.

Quale

Quale autem illud est? nempe quòd vbi nos afflixerit, habeat remedium in manu: vbi etiam coniecerit in sepulchrum, possit nos restituere in vitam, & salutem. Quoniam ergo tenemus consilium illud Dei, quòd temporalibus malis Ecclesiam suam castiget, & semper vtilissimus futurus sit exitus: vbi ergo hoc nobis est cognitum, iam non est cur animos nostros deiiciant impiorum blasphemiæ. ac vbi euomuerint omnia sua conuitia, tamen debemus stare in hoc consilio Dei. Quòd autem impij ita superbiunt, non mirum est. nam si cornua erigunt aduersus Deum, cur non etiam nos spernerent, qui sumus & pauci numero & potentiæ ferè nullius, vel saltem imparis? Ecclesia enim est contemptibilis coram mundo: ergo non mirum est si ita nos subsannent, & suis ludibriis obruant hostes nostri, qui audent etiam contra Deum ita proteruè agere. Sed sufficiat nobis quòd non tenent Dei consilium. Nunc ergo videmus quid velit Propheta. & sequitur etiam explicatio, *Quoniam*, inquit, *congregabis eos quasi manipulum in aream.* Propheta hanc particulam adiecit expositionis loco, vt sciamus quale sit illud consilium Dei, cuius paulò antè meminit, nempe quòd Deus hostes congregabit tanquam manipulum vnum. Quid est manipulus? est exigua copia tritici: sunt vel trecentæ spicæ vel mille, si ita libet: sunt tamen spicæ tritici, & gestantur manu vnius hominis. deinde, quis finis manipuli? nempe vt trituretur in area. Hoc quidem difficile creditu est, hostes dum ita vndique coaceruantur, esse instar manipuli. Si conueniat exercitus contra nos, non modò decem aut viginti millium, sed etiam longè maior: quis secundum sensum carnis putaret esse instar manipuli? Erunt totidem mortes & sepulchra: nempe pluris nobis esse debet cogitatio Dei quàm formidabilis hominum potentia. Quoties ergo & potentia & numero hominum præualebunt hostes nostri, discamus assurgere ad arcanum istud Dei consilium, de quo nunc concionatur Propheta noster: & tunc facilè erit statuere ingentem multitudinem esse instar manipuli. dicit autem congregandos esse in aream hostes nostros, vt illic triturentur. Congregant se in alium finem. putant enim statim nos fore sub sua potestate, vt nos absorbeant: sed vbi ita collegerint & seipsos & vires suas, Dominus frustrabitur eorum consilia, & permittet eos nobis triturandos. Sequitur: *Surge & tritura filia Sion, quia posui cornu tuum ferrum, & vngulas tuas chalybem.* Hîc Propheta superiorem doctrinam confirmat. hortatur verò filiam Sion ad surgendum: quia oportuit deiici vt humi iaceret prostrata: neque enim statim restituit Deus Ecclesiam suam, sed ad tempus sic afflixit, vt nihil differret ab homine mortuo. Quemadmodum ergo cadauer sine sensu iacet, sic etiam Ecclesia Dei prostrata fuit. hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, *Surge filia Sion:* acsi Deus voce sua excitaret mortuos. Videmus ergo emphaticum esse verbum hoc קומי, quia admonet Propheta, non esse cur fideles desperent in totum, vbi viderint se ita deiectos, quia ipsorum restitutio est in manu & arbitrio Dei. nam proprium Dei munus est, excitare mortuos, & eadem etiam doctrina applicari debet in vsum quoties videmur ita deiecti, vt nullę vires suppetãt, nullus vigor. Vnde igitur fiet vt tandem resurgamus? nempe quia efficacia hæc penes Deum est, vt sola voce restituat nobis vitam quæ videtur prorsus extincta. Postea adiungit, *Tritura, quia posui cornu tuum ferrum, & vngulas tuas chalybem.* Scimus triturandi morem fuisse apud Iudæos in vsu, sicuti etiam in Italia, & hodie in Prouincia Gallica. Hîc flagellis excutimus triticum: sed illic est vsus triturandi. Propheta ergo ex consueto more hîc loquitur. nam comparat bobus Ecclesiam Dei: quasi diceret, Iudæi erunt veluti boues præditi cornibus ferreis, & vngulis chalybeis, vt proterant sub se totum robur Gentium. Quantumuis ergo nunc Gentes excellant, tamen ego subiiciam eas pedibus populi mei, quemadmodum si manipulus triturandus esset. Postea adiungit, *Et segregabis*, vel consecrabis *opes eorum Iehouæ, & substantiam eorum dominatori terræ.* Finem hîc Propheta designat cur Deus decreuerit subiicere electo populo profanas Gentes, nempe vt ipse glorificetur. hæc summa est. Cæterùm nimis arguti fuerunt in allegoriis, qui putarunt restringi debere hoc vaticinium ad tempus Christi. neque enim dubium est quin Propheta voluerit consolationem suam extendere ad totum Christi regnum, ab initio vsque ad finem. Alij nihilo rectius hoc spectare pronuntiant ad exilium Babylonicum, quia tunc & Daniel & alij triturauerint populos, vbi eorum doctrina adducti sunt profani Reges vt Templum restituerent: deinde vt præstarent aliquem cultum Deo Israel. sed in eo falluntur vtrique, quòd Triturandi verbum aliter accipiunt quàm Propheta. Generaliter enim significat subiiciendas esse profanas Gentes Ecclesiæ Dei. hoc autem fit quoties Deus porrigit manum fidelibus, & nõ patitur impios suam crudelitatem ita exequi vt cuperent: imò etiam facit vt cogantur suppliciter deprecari fideles. Hoc sæpe contingit in mundo, quemadmodum de Christo scriptum est, Inimici tui terram lingent. Sed non implebitur hoc vaticinium ante vltimum aduentum Christi. Incipimus quidem triturare hostes nostros, quoties Deus sua potentia illos conterit, vel saltem facit vt deiecti trepident, quemadmodum videmus expauescere quoties contingit aliqua mutatio: & blandè tunc profitentur se velle Deum colere: sicuti hodie contingit adhuc vel in Gallia vel in Italia, quàm multi hypocritæ terrenæ vtilitatis causa se Deo subiicerent? & quàm multos tales Psal.72.9.

Anglia aluit,vbi Euangelium illic florebat? Aulici omnes & alij etiam qui nolebant subire odium Regis,profitebantur se esse optimos pietatis cultores, sed tamen semper impletur
Psal.18.46 illud, Alieni tibi mentiti sunt. Videmus ergo quid sibi velit Propheta, quum de trituratione loquitur:significat Dominum sæpe facturum vt hostes Ecclesię conterantur,etiamsi nullus eos premat:sed quemadmodum iam dixi, necesse est respicere in vltimum diem, si volumus cernere plenum huius Prophetiæ complementum. Postea adiungit, *Consecrabis opus eorum Iehouæ,& substantiam ipsorum dominatori terræ.* Hîc Propheta ostendit non sperãdam esse filiis Dei dominationem,vt affluant deliciis in mundo, & omnia ad se rapiant: deinde abutantur sua potentia,quemadmodum solent profani homines, sed debere hoc totum referri in Dei cultum & gloriam. Quorsum ergo vult Deus Ecclesiam suam excellere? nempe vt ipse solus emineat, & fideles placidè vtantur sua dignitate, neque propterea superbiant. Nihil itaq; magis alienum est ab imperio Ecclesiæ,quàm superbia,vel crudelitas,vel etiam auaritia: ideo notandus diligenter est hic finis, vbi dicitur, *Opus eorum consecrabis Iehouæ.* Prius de dominatione loquutus erat,Conteres populos robustos,triturabis, calcabis etiam eos pedibus:sed ne fideles traherent hoc aliò quàm Dominus volebat, statim additur optima correctio, nempe quòd hæc dominatio non erit penes ipsos homines, sed penes vnum Deum. *Tu* ergo *consecrabis:*& vtitur verbo חרם, quod significat anathema facere: quasi diceret,Deus Ecclesiam suam extollet,vt possit hostibus suis dominari:sed interea videant fideles ne tyrannicè dominentur,quia Deus vult semper solus regnare:Tota igitur excellentia,tota dignitas,tota potentia Ecclesię debet huc referri,vt omnia subiaceant Deo,& quicquid erit in Gentibus hoc totum sit sacrum, vt scilicet cultus Dei tam apud victores quàm apud victos vigeat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, cur adiecerit de consecrandis Gentium opibus. Sequitur:

CAPVT V.

NVnc colligas te,vel obsidiòne cingeris,vt alij vertunt, *filia congregationis,* hoc est turmæ, *obsidionem posuit contra nos: in virga percutient ad maxillam iudicem Israel.*

2 *Et tu Beth-lehem Ephrata,parua ad essendum,*vt ita loquar, *inter millia Iehudah:ex te mihi egredietur ad essendum dominatorem,*sic transfero durius,vt sit dominator, *in Israel:& egressus eius ab initio,à diebus seculi.*

Iterum Propheta, vt fideles hortetur ad patientiam, admonet instare durum & asperum tempus: quia oportuit eos sæpius commonefieri de propinqua clade, ne terror eos prorsus exanimaret. Quoniam ergo periculum erat à desperatione, ideo Propheta sæpius repetit quod iam antea dixit de vindicta Dei, quæ tunc instabat populo Israel. & hæc ratio docendi ac series obseruatu digna est,dum nobis Prophetæ minantur, aut denuntiant quas meriti sumus pœnas,vel obstupescimus,vel excandescimus contra Deum ac fremimus: si autem proponunt aliquid consolationis, tunc indulgemus nobis, & nimium sumus securi. Ergo necesse est coniungere minas promissionibus, ita vt semper parati simus ad ferendas temporales pœnas: & interea animi nostri suffulti bona spe à Domino pendeant, & in ipsum recumbant. Hoc consilio Propheta iterum inculcat quod iam aliquoties dixit, nempe obsidione cingendos esse Iudæos. Quomodo hæc conueniunt, hostes qui fuerint congregati similes fore manipulo qui statim rapitur in aream pedibus animalium calcandus: & tamen obsidendos esse Iudæos? Respondeo hæc omnia congruere, quoniam scilicet temporales pœnæ quas Deus Ecclesiæ suæ infligit,non impedient quominus statim eam restituat, vbi visum fuerit: ergo ne obreperet securitas animis piorum,Propheta voluit sæpius illis reducere in memoriam,instare horribilem cladem,quæ posset eos penitus obruere,nisi subesset aliqua fultura: hoc est,nisi Deus ipse verbo suo ipsos sustineret. *Nunc* ergo *congregabis te,* inquit, *filia turmæ.* Verbum תתגודי & nomen גדוד conueniunt inter se:quasi diceret,Tu collecta eris filia collectionis. Alloquitur Propheta Ierosolymam. sed videndum est cur vocet *Filiam collectionis.* Putant nonnulli notari hac voce splendidum & opulentum statum Ierosolymæ: quasi dixisset Propheta, Hactenus ciuitas hæc populosa fuit, sed nunc redigetur in tales angustias, vt non audeat extra portas suas egredi, quoniam vndique coarctabuntur. sed Propheta Ierosolymam vocat Filiam turmæ alio sensu, nempe quòd soliti essent multas molestias inferre, quemadmodum latrones inter se conspirant & turmatim conueniunt, vt prædentur, ita etiam Propheta vocat Ierosolymam Filiam turmæ, quoniam soliti essent ciues illius vltrò inferre multas molestias, & violenter se gerere, quemadmodum solent prædones. *Tu* ergo nunc,inquit, *collecta eris:* hoc est, non emittes tuas turmas, sed hostes cogent te dura obsidione, acsi instar fasciculi teipsam contraheres. Sunt

igitur duo membra huius sententiæ, nempe quanuis Dominus statuerit Ecclesiæ suæ opitulari, tamen velle eam ad tempus coarctari: deinde Propheta causam ostendit, ne querantur se nimium rigidè tractari: Vos, inquit, hactenus sine causa fuistis aliis molesti. tempus ergo adest quo Dominus vicem vobis rependat: quemadmodum etiam dicit Iesaias, Iesa. 33.1.
Heus tu prædator, nónne etiam tu prædæ expositus eris? ita etiam hoc loco, Vos fuistis turmatim collecti, nempe vt expilaretis homines innoxios. ergo aliæ turmæ nunc vos cingent, imò eritis ipsi terrore vestro obsessi. Est enim verbum Hithpael. Non dicit, Tu filia turmæ iam cincta eris: sed teipsam, inquit, constringes. Postea adiungit, *Obsidionem posuit contra nos.* Posset hoc referri ad Deum: sed simpliciter de hostibus intelligi potest: continuò enim pòst addit Propheta, *Percutient virga*, plurali numero. *Percutient* ergo *virga maxillam iudicis Israel*, significat Iudæos ita subigendos esse à suis hostibus, vt etiam Iudices ipsorum ac gubernatores expositi sint omne genus probris & ignominiis. nam Percutere ad maxillam, tantundem valet ac inferre quoduis dedecus. est enim extrema illa contumelia, sicuti Demosthenes loquitur, & citatur etiam à Iureconsulto. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quòd frustra superbiant Iudæi in regno & in ordine suo politico, quia Dominus vltimis probris subiiciet gubernatores ipsius regni. *Percutient* igitur hostes *Iudices ipsos etiam ad maxillam.* Sed statim sequitur consolatio. & videmus vt Propheta nunc humiliet filios Dei, & præparet ad tolerantiam crucis: nunc verò mitiget omnem tristitiam, imò exhilaret ipsos in suis malis. In hunc igitur finem nunc adiungit, *Tu Beth-lehem Ephrata parua es, vt sis in millibus Iehudah.* Quoniam Matthæus aliter hunc locum citat, putant quidam interrogatiuè debere legi, Et tu Beth-lehem Ephrata, minima es in præfecturis Iehudah? quoniam Matthæus dicit, Nequaquam minima es, excellis. Sed quid opus est torquere Prophetæ verba, quum Euangelistę non fuerit propositum referre quod apud Prophetam legitur, sed notare locum duntaxat: quantum ad verba spectat, respexit Matthæus conditionem oppidi Beth-lehem qualis erat post Christi aduentum. Tunc ergo verè cœpit excellere: sed Propheta hîc considerat quàm ignobilis & contemptus sit locus Beth-lehem. *Tu*, inquit, *minima es in millibus Iehudah.* Quidam parum scitè exponunt hunc locum, *Minima es in millibus Iehudah:* hoc est, etiamsi mille essent vrbes in tribu Iehudah, vix tamen haberes locum in tanto numero. sed ignorantia consuetudinis hoc dicunt: quia scimus Iudæos solitos fuisse distribuere suas præfecturas in millenaria, in chiliadas. Sicuti ergo sunt in exercitu centuriones, sic etiam in descriptione cuiuslibet gentis sunt centuriæ: ita sunt in exercitu Tribuni, qui præsunt mille hominibus. Sic Propheta vocat Millenarios, hoc est, Tribunos. nam tales erant præfecturæ, vt quæ vrbs poterat educere cum suis pagis tria millia hominum, haberet etiam tres præfecturas, haberet tres tribunos, vel quatuor vel quinque. Propheta ergo vt ostendat exiguum esse oppidum & nullius ferè potentiæ, dicit, Tu Beth-lehem, vix potes sufficere ad vnam præfecturam. Fuit autem hoc signum tenuitatis, quòd ex Beth-lehem & pagis vicinis vix possent confici mille homines. Scimus enim non fuisse multas vrbes in tribu Iehudah: & tamen poterant illinc educi magni exercitus. Si ergo tanta fuit exiguitas vrbis Beth-lehem, vt vix posset tenere gradum præfecturæ vnius, certè hinc patet fuisse ignobile oppidum. Nunc tenemus consilium Prophetæ: *Tu*, inquit, *Beth-lehem, minima in vrbibus Iehudah:* iam *orietur* tamen, vel egredietur *mihi ex te qui sit dominator in Israel.* Beth-lehem vocat Ephrata: quia dicunt alteram fuisse in tribu Zebulon, & scimus congruere nomen Ephrata cum nomine Beth-lehem: quia vtrunq; frugum ac victus abundantiam notat: & inde etiam natus fuit Dauid. Iam venio ad secundum membrum: *Ex te egredietur mihi qui sit dominator.* Hîc inducit Propheta loquentem Deum: *Egredietur*, inquit, *mihi.* Hac voce pronuntiat Deus sibi non ita decretum esse perdere populum quin velit iterum restituere post aliquod tempus. Reuocat igitur fideles ad se & consilium suum æternum: acsi diceret, Ego sic ad tempus vos abieci, vt tamen aliqua vestri cura me tangat. *Mihi* ergo *egredietur qui sit dominator in Israel.* Iam non dubium est quin Propheta simul etiam fideles reuocet ad promissionem quę Dauidi fuerat data. Vnde enim spes salutis electo populo, nisi ex regni perpetuitate? Iam dicit Propheta, Est quidem aliqua ratio secundum carnis sensum, cur fideles animos despondeant. Nam vnde illis fiducia, nisi ex regno Dauidis? Vnde autem oriundus Dauid? nempe ex Beth-lehem. Vocata enim fuit Beth-lehem Vrbs Dauidis: atqui obscurum est & tenue oppidulum, & vix potest efficere vulgarem pręfecturam. Quum ita sit, possent fidelium animi concidere. sed paruitas ista non obstabit quominus illinc educat Dominus nouum Regem. Ante Dauidem etiam Beth-lehem fuerat tenue oppidum, & ex vulgaribus contemptisque præfecturis. Quis sperasset ex illo oppidulo Regem esse eligendum? deinde ex tugurio venturum? Quia Dauid erat in domo pastoritia: pater eius erat homo pecuarius: erat etiam minimus inter fratres suos. Quis ergo putasset lumen oriturum esse ex illo terræ angulo? deinde ex tugurio ignobili? hoc factum fuit præter hominum opinionem. ergo Propheta hîc proponit fidelibus eandem consolationem: quasi diceret, Nónne Deus semel constituit perfectissimum statum, ita vt populus omni ex parte fœlix & beatus esset quum Rex creatus fuit Dauid? vnde autem Dauid? ex

Beth-lehem.ergo non est cur nunc vos præsentes miseriæ nimium conturbent.Deus enim iterum poterit vobis Regem ex codē loco educere,& faciet. *Tu ergo Beth-lehem parua es.* Non dubium est quin Propheta hîc velit reputari à fidelibus quale fuerit initium perfectissimi status,nempe quum Dauid electus est Rex. Dauid erat pastor, homo abiectus, nullius famæ,nullius potentiæ, etiam inter fratres suos contemptibilis. Quum ergo Deus ex tenebris eduxerit lucem, non est cur nunc desperent fideles, quin eadem futura sit restitutio,quale fuit exordium beati & optimi status.Nunc tenemus consilium Prophetæ.sed reliqua non possum hodie absoluere,differam igitur in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando non desinimus in nos iram tuam prouocare,deinde etiam expedit nobis subinde manu tua castigari,vt humiliemur, & discamus nos tibi subiicere in verū & voluntarium obsequium:da inquam,ne deficiamus sub tuis ferulis,sed semper animos erigamus ad spem exitus,quam nobis facis proposito Mediatore,quem ipse nobis semel in hunc mundum misisti vt per eum nos tibi reconciliares,& per quem etiam opem feras,quoties nobis opus est:& simul discamus sperare in Filium tuum vnigenitum, vt fortibus animis transeamus per omnes huius mundi miserias,neque vnquam fatigemur, donec tandem potiti victoria, perueniamus in beatam illam quietem,& fruamur fructu victoriæ nostræ,per eundem Christum Dominum nostrum,Amen.

Heri cœpimus exponere promissionem qua voluit Propheta noster fulcire piorum animos,ne in grauissima tentatione deficerent. Reuocat autem eos, sicuti dictum fuit, ad ipsa regni exordia:quoniam Dauid fuerat quasi de nihilo excitatus:& Deus specimen admirabilis suæ gratiæ in eo ostenderat, ideo Propheta admonet pios, idem nunc quoque esse sperandum vt Deus regnum illud collapsum rursus erigat.*Prodibit* ergo *ex Beth-lehem,*inquit, (quod est ignobile oppidum)*qui sit dominator in Israel.*Vocat Dominatorem in Israel, quia prius denuntiauerat horribilem illam pœnam,quòd hostis colaphis cęsurus esset faciem Iudicis.Hoc autem perinde valebat acsi dixisset Propheta, nullam amplius fore dignitatem in populo illo,quia caput ipsum verberādum esset.Iam ergo promittit nouum dominatorem: hoc est,promittit rursus politicum aliquem ordinem fore conspicuum in illo populo , neq; enim potuit percuti gubernator in maxilla, quin concideret omne imperium & omnis dignitas.Videmus ergo quid per nomen Dominatoris intelligat Propheta,quòd scilicet Deus rursus efficiet vt emergat nouus Princeps,qui gubernet populum illū. Est igitur hoc remedium dissipationis. Cæterùm adiungit Propheta,*egressus eius esse ab initio,* vel à longa vetustate,*& à diebus seculi*: hoc est,diebus æternis.hîc significat non fore hoc repentinum,quòd surget Princeps qui populum gubernet:quia iam olim hoc diuinitus fuit decretum : hic est simplex sensus. Scio quosdam insistere pertinacius, quòd hîc loquatur Propheta de æterna essentia Christi, & quantum ad me spectat libenter agnosco hîc probari nobis Christi diuinitatem : sed quia hoc nunquam extorquebitur à Iudæis, malo simpliciter accipere quod sonant Prophetæ verba,Christum non ita repente proditurum ex Beth-lehem,quasi de eo nihil Deus olim statuisset. *Egressus* ergo *eius sunt ab initio,*inquit.Alij etiam afferunt nouam argutiam, quòd plurali numero Propheta Egressus vocet propter duplicem Christi naturam: sed subest absurditas, quia neque propriè neque scitè conferret Propheta naturam humanam Christi cum diuina, quantum attinet ad æternitatem. Scimus Sermonem Dei fuisse
Gal.4.4. æternum : scimus deinde vbi tempus plenitudinis venit, quemadmodum loquitur Paulus, Christum induisse carnem.Origo igitur Christi secundum carnem, non fuit tam vetusta, si de essentia sermo habetur. ergo absurda prorsus esset comparatio : & Hebræis satis tritum est pluralem numerum confundere cum singulari. dicit ergo egressum Christi esse æternum,quia non prodibit momento ex Beth-lehem , sicuti temere quispiam ad opem ferendam exurgit,vbi omnia sunt desperata: sed tamen ita surgit,vt nihil fuerit antea prouisum. Propheta autem alium fore Christi egressum denuntiat,quòd scilicet Deus ab initio statuerit dare perpetuum Regem populo suo.Interea repudiandum nobis est commentum illud in quo sibi placent Rabbini. nam dicunt ante mundi creationem creatum fuisse Messiam, sicuti etiam Solium æternitatis & Legem, & alia,sunt insulsæ fabulæ. Sed Propheta simpliciter ostendit,etiam ante conditum mundum Christū fuisse caput,sicuti etiam vocatur Pri-
Col.1.15. mogenitus omnis creaturæ, quia per ipsum creata sunt omnia. Idem verò Sermo Dei, per quem creatus est mundus, debuit esse caput Ecclesiæ , & per eum oportuit instaurari quæ perdita erant.nunc ergo tenemus quid sibi velit Propheta quum dicit, *egressus Christi esse æternos.* Cæterùm Iudæis non concederem tantùm perpetua Dei ordinatione egressus Christi fuisse ab initio,vel ab omnibus seculis. Sed duo notanda nobis sunt, Christum scilicet, qui manifestatus fuit in carne vt Ecclesiam Dei redimeret, fuisse æternum Sermonem,per quem creatus est mundus : deinde fuisse destinatum æterno Dei consilio vt esset primogenitus

genitus omnis creaturæ: præsertim verò vt esset Ecclesiæ caput, & instauraret gratia & virtute sua mundum collapsum. nunc ergo videmus qua ratione hæc duo Propheta simul coniungat, vbi dicit proditurum ex Beth lehem qui dominetur in Israel: & tamen egressus eius esse æternos. nam si tantùm hoc dixisset quod heri exposuimus, facilis erat exceptio, & poterat cuilibet venire in mentem, Cur dicis venturum ex Beth lehem qui gubernet electum populum? quasi verò Deus excogitet nouum remedium, vbi videbit actum esse de salute Ecclesię suę. Hîc Propheta anteuertit & admonet egressus eius esse æternos: hoc est, ita fuisse iam olim decretum, & quidem ab initio: quia scilicet Deo nihil sit nouum, vt opus habeat aliqua subita consultatione: quemadmodum vbi nobis aliquid contigit quod minimè timuimus, tunc fabricamus nobis nouas rationes. Propheta ostendit nihil tale fore in Deo: sed hoc totum occulta & incomprehensibili eius prouidentia gubernari, quòd populus pessum ibit: deinde restituetur per manum Christi: nempe quia *egressus eius sunt ab initio & à diebus æternis*. Pergamus.

3 *Propterea dabit eos*, hoc est, ponet eos, vel relinquet, *vsque ad tempus quo parturiens pariet: & reuertentur ad filios Israel residuum fratrum eius.*

Hîc rursus Propheta sermonem suum sic temperat, vt Iudæi intelligant sibi multa ferenda esse antequam succurrat Deus eorum miseriis. Vult ergo hîc formare piorum animos ad tolerantiam, ne diffidant in rebus turbatis, ne etiam occupet eos nimius terror. Statuit igitur ista duo simul, nempe populũ, sicuti dignus erat, grauiter affligendum esse: deinde Deum fore in illis tam atrocibus pœnis memorem fœderis sui, vt tádem colligat aliquas reliquias, neq; sinat populum illum penitus aboleri. ergo aliquid medium promittit inter statum integrum, & interitum: non manebit status populi integer, inquit Propheta. Quare? Deus enim excindet regnum & vrbem: imò faciet vt nulla appareat vel dignitas vel potentia populi, vt nullus deniq; residuus sit ordo. interea tamen subueniet miseris: vbi putabunt se esse iam addictos vltimo exitio, porriget illis manum. hæc summa est. Dicit igitur tradendos esse, hoc est, derelinquendos à Deo *vsque dum parturiens pariat*. Sunt qui hoc trahant ad beatam Virginem: quasi diceret Michæas, tempus illud esse expectandum Iudæis, dum virgo pariet illis Christum: sed facilè omnes agnoscunt coactam esse illam interpretationem. Ego igitur non dubito quin Propheta hîc per similitudinem corpus populi comparet mulieri grauidæ. Similitudo mulieris parturientis variè accommodatur. nam improbi, vbi impunitatem sibi promittunt, repente corripiuntur, & vno impetu: ita interitus eorum similis est partui mulieris grauidæ. Sed alia est ratio præsentis loci. Propheta enim dicit fore similes Iudæos mulieribus grauidis, quia etiamsi perferant maximos dolores, sequetur tamen lætus & optabilis exitus. Et Christus etiam in hunc finem exemplo hoc vtitur, Mulier, inquit, tristitiam habet quum parit, sed statim lætatur vbi videt hominem in mundo natum. Ergo hoc loco Michæas dicit prosperum fore exitum electi populi in miseriis: quia scilicet parient. Erunt quidem grauissimi dolores, sed quorum exitus lætitiæ causa erit, vbi scilicet agnoscent se & suam salutem semper curæ fuisse Deo, vbi intelligent vtiles sibi fuisse eius castigationes. *Donec* igitur *pariens pariat*, inquit, *Deus relinquet eos*. Duo igitur sunt membra huius sententiæ, quòd ad tempus relinquendi sunt Iudæi, acsi non essent amplius in Dei manu ac tutela. Hoc vnum est: alterum verò, semper Deum fore illorum custodem, quia partus sequetur eorum dolores. Contraria est illa sententia Iesaię, Doluimus, parturiuimus, & peperimus ventum. Illic queruntur fideles se fuisse maximis doloribus oppressos, & venisse vsq; ad partum: cæterùm non peperisse nisi ventum, hoc est, se fuisse deceptos vana expectatione, quia non respondit exitus qualem sperabant. Sed Dominus per Michæam hîc aliquid melius promittit, quòd scilicet finis omnium malorum erit fœlix populi restitutio: quemadmodum si mulier compensationem accipiat doloris sui, vbi videt sibi natam esse sobolem. Et confirmat hanc sententiam altero membro, vbi dicit *ad filios Israel redibunt*, vel conuertentur *residuum fratrum eius*. Significat ergo Propheta fieri non posse quin Deus populum suum non modò dissipet, sed etiam pessundet, ita vt calamitas illa minetur certum exitium. Hoc vnum est. Interea verò promittit aliquid fore saluum, sed vocat *Reliquias*: sicuti alibi vidimus, ne hypocritæ existiment se impune laturos quòd Deo illuserint. Ostendit igitur Propheta venturam esse cladem, quæ populum ferè extinguat: sed reliquias fore saluas misericordia Dei, idque præter communem sensum. Nunc tenemus quid velit Propheta. Iam sequitur:

Ioann. 16. 21.

Iesa. 26. 18.

4 *Et stabit, & pascet in virtute Iehouæ, in magnificentia nominis Iehouæ Dei sui: & habitabunt, quia nunc magnificabitur vsque ad fines terræ.*

Non dubium est quin Propheta hîc continuet sermonem suum de Christo, & quantumuis Iudæi impudenter peruertant totam Scripturam, non possunt tamen effugere quin hæc

reuocet Michæas pios omnes ad Christi aduentum, si quam salutem vel sperant vel cupiunt consequi: hoc certum est. Iam videndum est quid Propheta Christo tribuat: *Stabit*, inquit, *& pascet in virtute Iehouæ*. Standi verbum ad perseuerantiam debet referri: quasi diceret non fore hoc momentaneum, quòd Deus populi reliquias colliget per manum Christi: sicuti sæpe affulget aliquid lætitiæ quod statim euanescit. Propheta hìc ostendit, Regnum Christi fore stabile & diuturnum. Perget ergo: hoc est, non tantùm ad paucos dies Christus reget Ecclesiam Dei, sed Regnum eius stabile manebit per continuam seriem annorum & ætatum. Nunc ergo videmus consilium Prophetę. Secundò addit, *Pascet in fortitudine Iehouæ, in magnificẽtia nominis Iehouæ Dei sui*: quibus verbis intelligit satis fore potẽtię in manu Christi ad Ecclesiam tuendam. Scimus Ecclesiam in hoc mundo obnoxiam esse variis turbis, quia nunquam hostibus caret: Satan enim semper reperit quos impellat, & quorum furore vtatur ad vexandos Dei filios. Quoniam ergo Ecclesia Dei agitatur inter multas procellas, ideo opus habet robusto & inuicto defensore. Hoc igitur elogium nunc confert Propheta noster in Christum, quòd *pascet in fortitudine Iehouæ, & magnificentia Dei sui*. Quantum ad verbum Pascendi attinet, non dubium est quin hìc exprimat qualis Christus sit erga suos, hoc est, erga gregem sibi commissum & fidei suæ. Non dominatur ergo Christus in Ecclesia tanquam formidabilis tyrannus, qui suos metu opprimat, sed Pastor est, & tractat oues suas qua optandum est mansuetudine. Erga fideles ergo nihil humanius & mitius Christo, quia fungitur officio Pastoris: & mauult hoc elogio ornari quàm vocari & censeri rex, & sibi sumere aliquod imperium. Sed potentiam Christi ex altera parte ostendit Propheta fore impiis & reprobis horribilem. *Pascet*, inquit. si ad oues respicimus, Christus induit personam plenam mansuetudinis. Nihil enim blandius est, quemadmodum dixi, hoc Pastoris nomine. Sed quoniam cingimur vndique hostibus, addit Propheta, *Pascet in virtute Iehouæ, & magnificentia nominis Iehouæ*. hoc est, quantum est potentiæ in Deo, tantum erit præsidij in Christo, vbi necesse erit Ecclesiam defendere & tueri contra hostes. Discamus ergo non minus sperandum esse salutis à Christo, quàm est in Deo virtutis. Nunc si virtus Dei immensa est, quemadmodum fatemur, etsi omnipotentia eius omnes sensus nostros longè superat & absorbet, discamus etiam extendere & in altum & profundum omnes spes nostras. Quare? nam habemus satis robustum Regem qui nos tuendos suscepit, & cuius fidei Pater nos commisit. Quum ergo traditi simus Christo in custodiam, non est quòd dubitemus nos fore saluos & incolumes. Est quidem Pastor, & nostra causa huc sese demittit, vt non refugiat etiam sordidum hoc nomen: neque enim est in pastore pompa vel maiestas. Tametsi ergo Christus nostra causa induit personam pastoris, neque munus detrectat, interim pręditus est immensa virtute. Quare? neq; enim humano more gubernat Ecclesiam, sed *in magnificentia nominis Dei sui*. Iam quòd Christum nunc Deo subiicit, pertinet ad humanam naturam. Et Christus quamuis sit Deus manifestatus in carne, tamen dum nobis Mediator describitur, & Ecclesiæ caput in natura humana, subiicitur Deo Patri. Est enim medius inter Deum & nos. Hæc igitur causa est cur nunc Propheta dicat Christum habere quasi precariò virtutem: non quòd Christus duntaxat sit homo, sed quia apparuit nobis in hominis persona, ideo dicitur accipere virtutem à Patre suo: & hoc naturæ humanæ respectu, vt dictum est. Est tamen alia ratio cur Propheta hoc expresse addiderit, nempe vt sciamus Christum quatenus est Ecclesiæ protector, non posse à patre suo diuelli. Sicuti ergo Deus est Deus, ita Christus est eius minister ad seruandam Ecclesiam. In summa non vult Propheta considerari Deum à fidelibus, nisi interposito Mediatore: & non vult considerari Mediatorem, nisi qui obtineat summum imperium à Deo ipso: imò qui instructus sit omnipotentia ad suos seruandos. Addit postea. *Habitabunt: quia nunc magnificabitur vsque ad fines terræ*. Promittit securam habitationem fidelibus: quia Christus extolletur vsque ad vltimas mundi plagas. Hìc videmus salutem etiam Gentibus exteris promitti: quia satis fuisset Christum intra fines Iudææ pollere immenso imperio, si tantùm illi tradita fuisset gens vna in custodiam. Sed quoniam voluit Deus Pater ipsum esse autorem salutis cunctis Gentibus, hinc etiam colligimus oportuisse extolli vsque ad vltimos terræ fines. Cæterùm quod ad verbum Habitandi spectat, fusius exponitur proximo versu, vbi dicit Propheta,

5 *Et erit hìc pax: Assur quum venerit in terram nostram, & quum calcauerit in palatijs nostris, tunc constituemus super eum septem Pastores, & octo Principes hominum.*

Confirmat, vt dixi, Michæas proximam doctrinam. Habitandi verbo non dubium est quin voluerit stationem & quietam & tranquillam notare: acsi diceret securos fore filios Dei sub Christi manu. Iam addit, *Erit enim pax nostra*. poterit quæri, vnde secura ista habitatio? nam terra nostra sæpius vastata fuit: tandem abductus est populus in exilium. Quomodo nunc audebimus sperare quod promittis, nos fore tranquillos & securos? quia, inquit,

erit

erit pax nostra, hoc est, contenti simus præsidio Regis, quem Deus pater nobis dedit. Sufficiat igitur nobis vmbra ipsius, & satis erimus tuti ab omni molestia. Nũc videmus quo sensu Propheta appellet Christum, Pacem populi, vel Ecclesiæ: nempe quia procul arcebit omnes noxas, & instructus erit fortitudine & inuicto imperio, vt omnes impios compescat, ne audeant bellum gerere cum filiis Dei: vel si quid moueant turbarum, prohibeat ipsos tamen. Cæterùm, scimus alio modo Christum esse nobis pacem, quia scilicet recõciliauit nos Patri. Et quid nobis prodesset tutos esse à terrenis noxis, nisi hoc certum esset, Deum nobis esse propitium? nisi ergo mentes nostræ acquiescerent in paterna Dei beneuolentia, necesse esset nos trepidare perpetuò, etiamsi nemo quicquam molestiæ inferret: imò omnes amici essent, & applauderent, misera esset tamen nostra conditio, & æstuaremus inquietudine, nisi conscientiæ nostræ illa certa fiducia pacatæ essent, Deum scilicet nobis esse patrem. Ergo non posset Christus esse aliter pax nostra, nisi quatenus Deum nobis pacificat. Sed interim generaliter loquitur Propheta, quòd sub vmbra Christi tutò latebimus, neq; esse metuendum quicquam mali, etiamsi Satan furiosè in nos ruat, si insaniat etiam totus mundus nihil nobis esse metuendum, si Christus contineat nos sub suis alis, & foueat. Hæc summa est igitur, quum dicit Christum esse pacem: postea adiũgit, *Quum Assur venerit in terram nostram, & quum calcauerit in palatijs nostris, tunc statuemus contra eum*, vel super eum, *septem Pastores & octo Principes populi*. Significat Propheta Ecclesiam Dei non fore immunem à multis turbis, etiam ante Christi aduentũ. Ego enim libenter hoc refero ad medium tempus: quanuis interpretes aliò trahant Prophetæ verba. Sed hic sensus longè melius conuenit, dum Christus adhuc speratur, & tamen suspensum est auxilium illud, quod Deus per manum eius pollicitus est: venturos Assyrios, qui longè & latè grassentur per terram Israel. Dicit ergo, Etiamsi Assur in terram nostram veniat, & perrumpat violento impetu, vt non possimus eum arcere, statuemus tamen nobis Pastores & Principes contra eum. Quanquam notandum est non debere vaticinium hoc restringi ad tempus illud tam breue. Generaliter enim loquitur Propheta de Ecclesiæ conseruatione tam ante Christi aduentum, quàm postea: quasi diceret, Dixi Regem qui nascetur nobis, & prodibit ex Beth-lehem, fore pacem nobis: sed antequam manifestetur mundo, Deus tamẽ adhuc Ecclesiam suam colliget, & emerget ex corpore mortuo tam Duces quàm Pastores, qui repellant iniustam violentiam: imò subiiciant sibi Assyrios. Videmus nũc quorsum spectet Propheta: postquã ornauit insigni illo elogio Christum, quòd vnus nobis ad tranquillam vitam sufficiat. postea adiungit Deum fore conseruatorem Ecclesiæ suæ, vt eam liberet ab hostibus. Cæterùm, notanda est circunstantia, quæ hîc exprimitur. Dicit Michæas, Quum *Assyrij grassati fuerint per terram, & calcauerint omnia palatia*, tunc Deum fore liberatorem populi sui. Poterat excipi, Cur non citius? ánnon præstabat anteuertere? Quid? nunc Deus quasi otiosus spectat vim hostium: & laxat illis habenas, vt totam terram diripiant, vt perrumpant vsque ad meditullium. Cur ergo Deus non occurrit maturius? sed videmus quam rationem tenere velit Deus in Ecclesiæ salute. Quia enim castigatione aliqua subinde indigent fideles, Deus ipsos humiliat vbi ita expedit, sed postea liberat. Hæc ratio est cur Deus permiserit tantam licentiam Assyriis, antequam opponeret suum auxilium. Et videmus etiam sic temperari sermonem à Propheta, vt ab vna parte ostendat non fore semper immunem Ecclesiam à malis. Venient ergo Assyrij, calcabunt palatia nostra. Hoc omnino ferendum erat filiis Dei, & oportuit in tempore parare animos ad tolerantiam. Sed postea sequitur consolatio. Vbi ergo Assyrij ita penetrauerint in terram nostram, & nihil illis clausum vel absconditum fuerit: tandem Dominus faciet vt surgant noui Pastores. Significat Propheta aliquo tempore mutilum fore corpus populi, & quasi truncum: sicuti etiam impletum fuit, vsquedum reuersi sunt ab exilio. Nam frustra hoc diceret, *Constituemus nobis*, si fuisset continua series regiminis, non diceret, postquam Assur venerit in terram nostram, constituemus principes: sed erunt quum veniet Assur adhuc Principes. Verbum igitur *Constituendi* denotat, quod iam dixi, nempe Ecclesiam fore ad tempus sine capite visibili. Christus quidem semper fuit caput Ecclesiæ: sed quia voluit tunc spectari in familia Dauidis tanquam in imagine vel pictura: ideo Propheta hîc ostendit, etiamsi videant fideles caput esse abscissum, & mortuam esse Ecclesiam, quemadmodum si cadauer abiectum sit, vbi à capite suo auulsum est: sic etiam dicit talem fore Ecclesiæ formam ad tempus, vel tam deformem fore vastitatem: interim promittit nouam resurrectionem. *Statuemus* ergo, hoc est, Deligemus nobis pastores. Si quis obiiciat, Dei officium fuisse creare Pastores populo suo, hoc quidem verum esse fateor: sed dico non inscitè hoc positum fuisse à Propheta. Nam commendat hîc Dei beneficium, quòd iterum constabit populo sua libertas. Hic enim maximè est optabilis status populi, creare communibus suffragiis Pastores: nam vbi violenter quis imperium vsurpat, hoc est tyrannicum. Vbi etiam Reges nascuntur hæreditario iure, hoc non videtur consentaneum esse libertati. *Constituemus* ergo *nobis Principes*, inquit Propheta: hoc est, Dominus non tantùm dabit vt respiret Ecclesia, sed etiam vt statuat certum & bene ordinatum regimen, idque fiat communibus omnium suffragiis. Per septem & octo, non dubium est quin Propheta designet magnum

numerum,ficuti vbi de Ecclesiæ clade sermo habetur, Non reperientur qui velint gubernare:vel pueri dominabuntur vobis.Hîc autem Propheta dicit satis multos fore duces,qui suscipiant curam regendi & tuendi populi.Erunt ergo gubernatores populi septem Pastores, & octo Principes: hoc est, Dominus Spiritu suo multos replebit, vt fiant repente cordati homines: etiamsi priùs illi nullo in pretio habiti fuerint,etiamsi nihil præ se tulerint dignum magnis viris,Dominus tamen ipsos ditabit Spiritu fortitudinis, vt idonei sint ad regendum. Iam adiungit Propheta:

6 *Et pascent terram Assur,* hoc est,vastabunt,nam metaphoricè hîc Pascere accipitur pro Perdere,quemadmodum dicuntur pecora pascere agrum, hoc est:quum denudant herba sua:atque ita Pastorum ingluuiem notat in vorando populo: & alludit ad nomen illud quo vsus fuerat. Dixerat enim רועים septem pastores.Nunc dicit רעו. Videmus ergo Prophetam alludere ad nomen illud quod posuerat.Pascent ergo terram Assur,*gladio,& terram Nimrod in gladijs suis,& liberabit ab Assur, vbi venerit in terram nostram, & vbi calcauerit in finibus nostris.*

Hoc versu dicit Propheta duplex fore officium Pastorum quos sibi creabit Ecclesia,postquam miserè oppressa fuerit tyrannide hostium suorum.Pascent ergo vno modo: quia humaniter fouebunt Ecclesiam Dei:sed simul *pascent:* hoc est,diripient *terram Assur,* vt nihil illic integrum vel saluum maneat.Instruet ergo Deus fortitudine bellica Pastores istos:quia necesse etiam erit fortiter ipsos & cordatè pugnare contra hostes:dicit,*Pascent terrā Nimrod in gladijs suis.*Scimus Nimrod dominatum fuisse in Chaldæa: scimus item decem tribus fuisse abductas à Salmanazar,& ita excisum fuisse regnum Israel:quum potiti essent Monarchia Chaldæi,regnum etiam Iehudah ab illis vastatum fuit.Nunc summa verborum est,Pastores istos satis robustos fore,vt se opponant cunctis Ecclesiæ hostibus,siue Babylonij sint, siue Assyrij.Nominat autem Assyrios & Babylonios,quib. tunc certamen fuit cum populo Dei: & hoc durauit vsq; ad Christi aduentum. Quanquam certum etiam est plus molestiæ illos pertulisse ab Antiocho quàm ab aliis.Sed quia ille erat vnus ex successoribus Alexādri, Propheta hîc per Assyrios & Chaldæos synecdochicè intelligit quoslibet Ecclesiæ hostes. *Vastabunt,* inquit,*pastores isti terram Assur gladio,& terram Nimrod,* idq; *gladijs suis:* sed hoc non fiet donec Chaldæi & Assyrij *penetrauerint in terram nostram,& fines nostros calcauerint.* Rursus admonet Propheta patientia opus esse, vt sentiant fideles Deū non frustra hoc fuisse pollicitum.Summa est,non esse sperandam liberationem è manu Dei, donec fideles subiecerint colla suo iugo,& patienter sustinuerint afflictiones quæ tunc instabant. Statuit igitur medium tempus Propheta inter statum illum in quo superbiebant Iudæi,& inter liberationem. Quare? quia paulò pòst essent percutiendi grauiter manu Dei: sed hoc non putabant fore, quemadmodum vidimus. Dicit igitur, quandoquidem vobis nondum persuasum est instare vobis iustas pœnas,experientia vos docebit.Interea comparent se fideles ad fortitudinem,& mansueto animo se patienter Deo iusto iudici subiiciant:sed simul certam liberationem expectent,vbi defuncti fuerint omnibus malis:hoc est,vbi maturum aduenerit tempus,Dominus respiciet Ecclesiam suam:sed necesse est eam prius affligi.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando Ecclesiam tuam ab initio ita tutatus es, vt nunquam prorsus eam deserueris:& quanquam suis defectionibus fere se abdicasset,tamen voluisti stare fœderi tuo,& gratiam tuam prosequi in omnes ætates, vsq; dum tandem apparuit Redemptor æternus totius mundi:da,inquam,vt idem etiam hodie nos experiamur,& quamuis multis modis prouocauerimus in nos iram tuam,& digni simus quos abijcias in totum,sic tamen nos humilies,vt sustineas verbo tuo,& sic recumbamus in eas promissiones quæ nobis occurrunt in Scriptura,vt tandem patientia nostra vincamus hostes nostros, & animas nostras possideamus, donec attollas manum tuam,& inuictam illam fortitudinem,quum vnigenito Filio tuo tradidisti, vt diabolum & omnes impios compescat,& nos præstet saluos & incolumes contra omnes noxas,Amen.

7 *Et erit residuum Iacob in Gentibus,in medio populorum multorum,* vel magnorum,*sicut ros à Iehoua,sicut stillæ super herbam quæ non expectat hominem,neque sperat in filijs hominum.*

8 *Et erit residuum Iacob in Gentibus,in medio populorum multorum,* vel magnorum,vt diximus,*sicut leo inter animalia syluæ,sicuti leunculus inter greges ouium, qui si transierit,& discerpserit,& rapuerit,nemo eripiet.*

Hîc

Hic duo promittit Michæas de futuro statu Ecclesiæ, nempe quòd Deus eum tuebitur sine opera & adminiculo hominum: deinde quòd etiam vires suppeditabit, vt superior futurus sit cunctis hostibus. Priore loco vt ostendat conseruationem Ecclesiæ pendere à mera Dei gratia, neq; opus habere terrenis subsidiis, vtitur aptissima similitudine. dicit enim populum Dei similem fore prato rosido. Impropriè loquitur Propheta: nam quod dicit de pluuia & rore, transferri debet ad herbam ipsam, vel pratum. *Erit*, inquit, *residuum Iacob sicut ros à Iehoua, & stillæ super herbam.* Hoc non posset aptari ad Prophetæ mentem, nisi quemadmodum iam dixi, rorem ipsum accipias pro prato rosido, vel pro ipsa herba, quæ succum & vigorem à pluuia trahit. Sensus quidem minimè ambiguus est, quòd Deus crescere faciet populum suum quemadmodum augescit herba, quæ tantùm vegetatur cælesti rore, etiamsi nulla cultura, & nullus hominum labor accedat. Et hoc etiam disertè exprimit Propheta: dicit enim herbam, de qua loquitur, non sperare in hominibus, neq; crescere hominum industria, sed crescere rore cælesti. Cæterùm quò melius intelligamus Prophetæ mentem, verba ipsa breuiter persequar, *Erit*, inquit, *residuum Iacob:* hic non pronuntiat totum populum fore incolumem: quia de clade prius disseruit. Videmus ergo restringi hanc doctrinam ad semen, quod Deus mirabiliter seruauit in illo calamitoso Ecclesiæ statu, imò ferè in exitio: Pertinet igitur hæc promissio non ad corpus vniuersum populi, sed ad exiguum numerum: & ideo vtitur voce שארית, quemadmodum prius. *Erit* igitur *residuum Iacob*. hoc est, vtcunq; populum necesse sit ferè in totum perire, erit tamen aliquid residuum. Postea adiungit, *Inter populos magnos*, vel multos. Subest antithesis inter reliquias, & magnos populos. Neque etiam abs re Propheta addit particulam בקרב, in medio. Itaque hic tria notare conuenit, quod scilicet Deus non promittat toti populo salutem, sed solis reliquiis: deinde quòd salutem hanc promittat inter populos validos aut multos: quasi diceret, Etiamsi Ecclesia Dei non præualeat multitudine, imò tanta sit hostium multitudo, sub qua possit videri obruta, Deus tamen faciet vt augescat & propagetur. Non impedient denique hostes, etiamsi & numero multi sint, & copiis atque potentia validi, quin Dominus Ecclesiam suam magis ac magis multiplicet. Addit, *In medio*, quòd scilicet populus Dei obsidebitur vndiq;. Si hostes nobis tantùm ab vna parte instarent, non adeò esset molestũ: sed quum à fronte, à tergo, & à lateribus nos cingunt, videtur misera esse nostra conditio. Vix enim permittunt nobis trahere anhelitum, dum nos omni ex parte vrgent. Sed Propheta affirmat, etiamsi vndique Ecclesia cingatur à suis hostibus, fore tamẽ incolumem. Iam addit כטל מאת יהוה *Sicuti ros à Iehoua*, hoc est, quemadmodum dixi, erit sicuti herba, quæ alitur, & incrementum accipit à cælesti rore, id est, sicuti herba quæ non prouenit ex cultura vel labore hominum, sed quam Deus ipse vegetat. Poterat simpliciter dicere, *Sicuti ros*, sed ponit, *à Iehoua*, vt discernat hic inter Deum & hominem, ac ostendat solã Dei virtutem sufficere ad fouendum Ecclesiæ statũ etiamsi nihil adiumẽti homines afferant. Quod etiam clarius exprimitur proximo membro vbi dicit, *Sicuti stillæ super herbam, quæ non expectat hominem, aut virum, neque superat in filiis hominum.* Nunc ergo videmus reuocari fideles ad solum Deum, vt intelligant se fore saluos eius gratia. Quòd si omnia adminicula in terris deficiant, non esse tamen metuendum, quoniam sola Dei virtute satis efficaciter possunt sustineri fideles. Deus enim vegetat herbas in montibus & pratis sine hominum manu & labore. Sic etiam poterit Ecclesiam suam tueri non alieno subsidio, sed virtute sua occulta & intrinseca, vt loquuntur. Sequitur deinde illa promissio, quòd Deus instruet populum suum virtute inuicta & inexpugnabili, vt superior sit cunctis hostibus. Dicit ergo, *residuum Israel similem fore leonibus inter syluæ animalia, & leunculis inter gregem ouium.* Sicuti ergo leo robustus præualet animalib. reliquis, & leunculus ferociter audet greges ouium inuadere: ita dicit fore similem populum Israel leonibus, vt scilicet terrorem incutiant hostibus suis, imò rapiant & dissipent, sic vt nemo audeat se opponere. Quum ita loquitur Propheta, non intelligit populum Dei fore crudelem & sanguinarium. Scimus enim quum Prophetę vsurpant huiusmodi similitudines, improprium aliquid notare: nam stultè quispiam excuteret quæcunq; leoni conueniunt, vt aptaret Ecclesiæ Dei. Est igitur ratio similitudinis notanda, quòd scilicet pollebunt fideles victrice potentia aduersus hostes suos, ita vt sint illis terrori. non sequitur propterea fore truculentos: nam interea videndum est quid Dominus Ecclesiæ suæ permittat. Quoniam Deus ergo filiis suis commendat Spiritum mansuetudinis, ideo fideles vtcunq; possint formidinem hostibus suis incutere, debent tamen colere æquitatem inter omnes, & sibi ipsis sponte moderari. Et interea dicit Michæas fore tanta potentia præditos, vt procul hostes suos abigant: imò possint & rapere & discerpere, vt nemo resistat. Hæc autem duo necessaria sunt ad conseruationem Ecclesiæ, nempe vt Deus eam vegetet: quia nisi propagetur mirabiliter, nunquam possit crescere: deinde opus etiam habeat defensione valida & robusta contra hostes suos: quia scimus semper esse improbos qui Ecclesiam oppugnent, imò incumbant totis viribus ad eam perdendam: ideo necesse est suppeditari inuictum robur à Domino, quemadmodum hic dicit Propheta noster. Pergamus:

9 *Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & cuncti aduersarij tui excidentur.*

Confirmat proximam sententiam, & declarat etiam aliis verbis quid voluerit: nempe quod iam exposuimus, Ecclesiam Dei licèt sustineat multos hostes, & robustos, & violētos, non cessuram tamen, quia Dominus suggeret virtutem è cœlo. *Exaltabitur*, inquit, *manus tua, vt hostes tui cuncti excidantur.* Non promittit tranquillam fore Ecclesiam, sed victricem: & exprimit etiam hostes nūquam defore. Ideo hæc promissio armare nos debet ad patientiam, quia non vincemus nisi militando. Quoniam ergo semper erunt hostes qui insultent Ecclesiæ Dei, & immineant ad eius interitum: ideo hìc Propheta dicit, *Exaltabitur manus tua super hostes tuos.* Quæritur autem quando hæc promissio impleta fuerit. nā scimus ex quo abductus fuit populus in exilium Babylonicum, semper vel tributarium fuisse, vel detentum etiam sub crudeli tyrannide, vel saltem fuisse hostibus suis imparem. Sed hæc regula semper tenenda est, debere contentos esse fideles victoria, quanuis duriter premantur, & quanuis subeunda sint assiduè certamina quæ ipsos fatigent, hoc tamen vnum debere illis sufficere, quòd non intereant prorsus. Atqui satis constat populum semper fuisse seruatum inuicta Dei manu vtcunque innumeri hostes illum oppugnauerint. Deinde repetendum etiam memoria quod nuper audiuimus, non promitti hoc toti populo, sed reliquiis duntaxat. Hoc autem superauit spem totius mundi, quòd potuit exiguus ille numerus tot clades superare, quibus poterat centies absorberi. Nunc ergo videmus non abs re hoc fuisse promissum fidelibus, quòd scilicet victores futuri essent contra omnes inimicos. Nam verè illud impletum fuit, sed sub militia crucis. Sequitur nunc:

10 *Et accidet in die illo, dicit Iehoua, excidam equos tuos è medio tui, & perdam quadrigas tuas.*

11 *Et excidam vrbes terræ tuæ, & euertam cunctas munitiones tuas.*

12 *Et excidam augures*, vel diuinos, *è manu tua, & præstigiatores non erunt tibi*, hæc legenda sunt vno contextu.

13 *Et excidam sculptilia tua, & statuas tuas è medio tui, & non adorabis ampliùs opus manuum tuarum.*

14 *Et delebo lucos tuos è medio tui, & detraham hostes tuos*, vel vrbes tuas: vtroque enim modo verti potest.

15 *Et faciam in ira & furore vindictam in Gentibus, quæ non audierūt*, vel quam non audierunt: dicam de vtroque.

Hìc vtilissima admonitio interponitur, vt sciant fideles quomodo seruandi sint manu & gratia Dei: nempe vbi spoliati fuerint omnibus suis adiumentis: imò etiam vbi Deus abstulerit omnia impedimenta, quæ viam præcludere alioqui poterant eius gratiæ. Hæc igitur summa est, non aliter saluam fore Ecclesiam Dei beneficio, nisi fuerit omnibus suis opibus & præsidiis nudata: deinde nisi Deus obstacula omnia abstulerit, quę prohibebant quodammodo manum eius, ne ad populum seruandum accederet. Ponit enim hìc Propheta vrbes, deinde loca munita, ponit equos & quadrigas: hæc per se scimus non damnari: sed intelligit quoniam populus stultè fiduciam suam locabat in terrenis opibus, non posse aliter peruenire salutem Dei ad ipsum, nisi fuerit exutus omni vana & peruersa fiducia, hoc vnum est. Ex altera parte ponit lucos, ponit sculptilia, statuas, ponit augures & diuinos: erant corruptelæ quæ claudebant ianuam gratiæ Dei. Populus enim deditus idololatriæ non poterat Deum inuocare, vel sperare autorem salutis suæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Iam superest vt verba etiam percurram. Dicit primùm *Erit in die illa dicit Iehoua, excidam equos tuos.* Hìc Propheta enumerat quæ per se non poterant vitio ascribi. Deus enim sicuti equos creauit in vsum hominū, ita etiam facilè patitur nobis seruire. Quorsum igitur Propheta dicit, non posse Ecclesiam liberari, nisi equi ablati fuerint? nempe hoc est accidentale vitium, quòd vbi homines abundant copiis, statim spem suam illic defigunt. Quoniam ergo talis abusus donorum Dei grassatus fuerat in populo Israel, ideo oportuit equos auferri. Deus quidem poterat humiliare ipsorum animos, vel abstrahere ab equis & quadrigis eorum fiduciam: sed hinc apparet quàm profundæ sint radices superbiæ in hominum cordibus, quæ non possunt aliter euelli, nisi etiam ipsa materia excisa. Habere equos & quadrigas est Dei beneficium. vnde enim nobis & quadrigæ & equi & reliqua omnia, nisi ex Dei liberalitate? iam tamen Deus non poterit locum inuenire vt nobis benefacere pergat, nisi ablatis prioribus beneficiis. Hìc ergo multo grauiùs pungit animos populi Michęas, quum dicit nō posse prouenire salutem à Domino, nisi equi perierint: quasi diceret, Videtis quāta sit vestra prauitas: Deus hactenus vobiscum egit liberaliter, quum vos locupletauit: deinde quum dedit copiam equorum. Iam quia videt vos abuti donis illis, cōqueritur omnes vias sibi præclusas esse, quia non admittitis eius gratiam: quantisper equi & quadrigæ vobis versantur ante oculos, repellitis quodammodo procul Deum à vobis. Ergo vt possit ad vos accedere, viam sibi patefaciet, omnia obstacula tollendo. Hinc ergo colligimus, quānis

omnia Dei beneficia debeant nos in cælum attollere, acsi vehicula quædam essent, tamen trahi vitio nostro in contrarium finem, vt scilicet sint quasi media obstacula inter nos & Deum. Hinc ergo conuincitur nostra ingratitudo: hinc fit etiam vt Deus quum vult conspicuam reddere salutem suam erga nos, quodammodo tollere vel eripere nobis sua beneficia cogatur. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ quantum ad equos & quadrigas. Neque enim hîc minatur, quemadmodum quidam putant, populum simpliciter omnibus Dei donis priuatum iri, vt in sua nuditate & inopia tãtùm signa maledictionis conspiciat: minimé: sed potius hæc promissio est, quòd scilicet Deus auertet illa impedimenta, quibus prohibitus fuerat ad tempus, ne populo suo opem ferret. Interea tamen hæc doctrina valere debuit ad solatium non vulgare. durum est atq; acerbum carni imminui. Potuit igitur populus Israel initiò ferre parum æquis animis, quum videret se exui omnib. Dei beneficiis. Sed Propheta hîc compensationem ante oculos illis statuit, quæ omnem tristitiam merito sedare posset: Hoc, inquit, cedet vobis in summum bonum, quòd Deus equis & quadrigis vos destituet. Via enim plana erit, quam nunc occupant equi & quadrigæ. Dum enim referti estis multis opib⁹, procul Deum arcetis à vobis, nec vlla patet illi via. Sternet igitur ipse sibi viam, vbi terra vestra nudata erit, hoc est, vbi nihil medium occurret quominus ad vos vsq; perueniat. Postea adiungit, *Excidam vrbes terræ tuæ, & perdam cunctas munitiones tuas.* Eodem referri debet hic versus. nam populum habitare in vrbibus munitis: deinde habere etiam arces & loca munita, per se non displicuit Deo. Sed quoniam ita assueuerat populus peruersæ fiduciæ, & quasi in ea obduruerat, vt nõ posset hoc vitium sanari, nisi ablata materia: ideo dicit, *Excidam vrbes terræ vestræ:* deinde, Excidam arces vestras & loca munita. An vt expilentur ab hostibus impuné? Minimè: sed vt illustrior sit Dei gratia in liberatione ipsorum. Neque enim poterant acceptum ferre suis vrbibus quòd hostes repulerint, sed coguntur agnoscere manum Dei, & fateri illum fuisse vnicum liberatorem: quia erãt expositi hostibus, & nullum erat in terra subsidium. Deus ergo hoc modo magis conspicuam reddet gratiam suam, quum excisę fuerint vrbes & loca munita. Hinc colligimus non esse hodie causam cur obstrepãt fideles, si neq; magnis diuitiis, neq; etiam equorum multitudine, neq; hominum numero, neq; robore sunt formidabiles. Quare? Dominus enim vult nos similes esse ouibus, vt pendeamus toti ab eius virtute, & sciamus non aliter nos esse saluos, quàm sub eius custodia. Hæc ratio igitur nos debet consolari, ne molestum sit nobis, quòd videmus nos esse in medio luporum: & interea non pollere æquis viribus: quia vix etiam hæc necessitas nobis veram confessionem extorquet, quòd scilicet salus nostra sit in manu Dei. Superbimus semper, quid fieret si hodie floreret Ecclesia, & hostes omnes essent subacti, si nullum esset periculum, nullus metus? certè terra ipsa & cælum non ferrent stultam hominum confidentiam. Ergo non mirum est, si Deus hoc modo nos contineat, nempe si foueat nos sua gratia, interim verò spoliet omnibus terrenis opibus & subsidiis, vt discamus ipsum esse vnicum autorem salutis nostræ. Hæc doctrina nobis assiduè meditanda est, quoties videmus Ecclesiam Dei quanuis non magna fortitudine sit prædita, diminui tamẽ quotidie, imò esse quasi terram nudã, vt ita loquar, sine vlla munitione, quò sola Dei protectio nobis sufficiat, & penitus ab animis nostris reuellat omnem fastum & superbiam, abstergat etiam omnes inanes fiducias, quibus non tantùm obscuramus Dei gloriam, sed quantum in nobis est, obruimus. Deniq; si nihil magis optabile nobis est quàm seruari Dei manu, feramus patiẽter, tolli omnia impedimenta quæ Deo viam præcludunt, & quodammodo arcent à nobis eius manum, dum eam vult extendere ad nos seruandos. nam si animi nostri inflati sunt illa stulta fiducia, negligimus Deum: ita interpositus est murus, ne nos adiuuet. Quis non optaret, si videret se esse in extremo discrimine, & non procul abesse auxilium suum, si interea murus sit medius hunc statim concidere? Sic etiam Deus nobis adest, quemadmodum pollicitus est: sed multi sunt muri, & multa obstacula, quorum à ruina si cupimus salui esse, nobis appetendum est, vt Deus ipse planam viam & expeditam inueniat, quò possit nobis opitulari. Iam descendit Propheta ad secundam speciem impedimentorum. diximus enim quædam impedimenta esse per accidens, nempe dum nostro vitio & abusu trahimus in contrarium finem Dei beneficia. Si ergo suppetant nobis equi & quadrigæ, hoc per se non esset malum: sed fit nostra cęcitate: quia excęcati terrenis opibus, putamus nos esse in tuto, & ita negligitur Deus. sed sunt alia impedimenta, quæ naturaliter & per se vitiosa sunt. Ad hanc igitur speciem nunc Propheta nos deducit. *Excidam*, inquit, מעונן ים. Quidam vertunt præstigiatores: alij augures, vel diuinos. Non possumus certò scire qualis fuerit ista superstitio, sicuti etiam & altera quæ proximè sequitur: nam hic ponit Propheta duas voces, quæ ferè idem significant. Non dubium est, quin illa ætate vocati sint alij vel augures vel diuini, alij autem præstigiatores vel astrologi, quos nunc vocant Mathematicos. Sed quantum ad rem ipsam, non est quod quispiam laboret. Propheta enim simpliciter hîc ostendit non posse diuinitus seruari populum nisi purgatus fuerit ab istis inquinamentis. Scimus has superstitiones Lege Dei fuisse damnatas & vetitas: sed Lex non potuit cohibere populi illius malitiam, quin ad istas corruptelas subinde deflecteret. Deus ergo hîc demonstrat, donec purgauerit

Ecclesiam suam, non posse saluam manere. Iam his verbis vtiliter admonuit Propheta Iudæos, vel etiam Israelitas, fieri & factum fuisse eorum culpa, vt sub continuis miseriis laborauerint, neque fuerint adiuti manu Dei. Quare? Deus enim hîc ostendit non fuisse locum gratiæ suæ, quum pleni essent auguriis & diuinationibus, & aliis artibus diabolicis. Quæ mihi, inquit, potuit esse ratio vos iuuandi, quum nullus sit consensus cum Satana? vos autem dediti estis peruersis superstitionibus. Ergo repudiata fuit à vobis mea gratia. hoc vnum est: quòd Propheta scilicet voluerit humiliare populum, vt quisque sentiret factum esse suo vitio, quominus citius sicuti optabant, Deus opem illis tulisset. Cæterùm, promittit tamen Deus purgationem, quæ locum patefaciat gratiæ suæ: *Auferam*, inquit, *omnes diuinos*. Ita sciendum est, in maximi beneficij loco cēseri hoc debere, vbi Deus superstitiones & reliqua vitia à nobis tollit. Nam si diminutio, quamlibet primò dura & molesta, nobis est vtilis, quemadmodum videmus, vbi data opera & apertè repellimus à nobis Deum: nonne hæc singularis est gratia Dei, vbi non patitur se ita à nobis superari, sed viam sibi sternit, vt nobis coniunctus sit, & semper manum suam extensam habeat ad ferendam nobis opem? Hoc igitur quantum attinet ad duas illas species. Iam addit, *Excidam sculptilia tua, & statuas tuas è medio tui, & non te posthac inflectes coram opere manuum tuarum.* Hic versus clarus est, nec quicquam nouum continet. Docet enim Propheta non posse Deum propitium Ecclesię suę reddi, vt eam custodiat & præstet incolumem, donec purgauerit ab istis sordibus, nempe ab idololatria, & aliis similibus vitiis, quibus vel corruptus, vel etiam in totum euersus erat cultus Dei. Excidam igitur sculptilia tua, & statuas è medio tui. Videmus vt Deus gratuita bonitate nos præueniat, non tantùm ignoscendo, sed dum in viam reuocat dispersos. Si ergo à via deflexerimus, atque ita Deus manum suam retraxerit vt possit videri nos abiecisse, certè non tantùm rogandus est vt nostri misereatur, & ita manum porrigat: sed tribuenda etiam est gratia superior, nempe quòd impedimenta ipsa tollet, quæ procul ab ipso nos separant, & non sinunt etiam ipsum ad nos propius accedere. Videmus ergo, vt non tantùm Deus propensus sit ad veniam, dum homines resipiscunt, sed proprium eius munus sit tollere ipsa obstacula. Hoc diligenter notandum est, vt sciamus salutem nostram à primo initio manare à mera gratia Dei: & discamus mera esse figmenta quæcunque garriunt Papistæ de nostris præparationibus. Nunc adiungit, Non te inflectes posthac coram opere manuum tuarum. Hîc causam exprimit cur Deus abominetur tantopere idola, nempe quoniam ad illa videt transferri honorem suum: hoc vnum est: deinde etiam Iudæos hîc quasi reos peragit dum palàm facit ipsorum defectionem. nam certè nihil fuit turpius, quàm eripere Deo suam gloriam & cultum, & transferre ad res mortuas. Et probrosè etiam hîc dicit, Sunt opus manuum tuarum. Quid magis furiosum, quàm homines diuinitatem tribuere suis figmentis? & esse in hominum arbitrio facere Deum ex ligno vel lapide? hoc certè valde prodigiosum est. Ergo Propheta aggrauat hac forma loquendi crimen in populo Israel, vbi dicit fuisse incuruatum coram opere manuum suarum. Postea adiungit, *Auferam lucos tuos*. Scimus & hanc fuisse idololatrię partem: ideo hîc ponitur quasi appendix à Propheta. neque enim simpliciter de arboribus loquitur: sed respicit peruersum illum morem populi: quia vbicunque erant altæ arbores & proceræ, putabant sub illa vmbra latere aliquid diuinum: hinc superstitio. Ergo quum Propheta lucos nominat, hoc referri debet ad vitiosos & adulterinos cultus: quia putabant loca illa sanctitatem acquirere ex arboribus: sicuti etiam putabant se propiores esse Deo quum erant in aliquo colle. Videmus ergo hoc coniungi cum proxima sententia: quasi diceret Propheta, non posse Ecclesiam saluam pręstari, & recuperare pristinum vigorem, nisi bene purgata fuerit ab omnibus idololatriæ sordibus. nam scimus etiam quosdam pios reges, quum auferrent idola non secuisse arbores: & hæc exceptio additur in eorum laudibus, quòd coluerint Deum, sed excelsa tamen steterint. Videmus Spiritum sanctum non laudare pleno ore pios illos reges, à quibus luci non sunt euersi. Quare? nam erat semper corruptelæ materia: deinde si verè pœnitentia tacti fuissent Iudæi, debebant exterminare lucos ipsos, quibus abusi fuerant tam turpiter, & quibus profanauerant Dei cultum. Summa est igitur, vbi Deus Ecclesiam suam bene purgauerit, & absterserit inde omnes maculas, tunc eum fore certum salutis autorem. Postea adiungit, *Et delebo*. עריך, potest verti hostes, & ita multi reddunt. Alij autem transferunt Vrbes, & meliùs quadraret nomen vrbium, nisi quòd Propheta iam semel de vrbibus meminit. Non video igitur opportunum fore sensum, si vertamus vrbes. Ideo non dubito, עריך vertendum esse hostes tuos. nunc videnda est ratio cur Propheta dicat hostes vel inimicos Ecclesiæ perdendos esse. Sic debet resolui oratio (relinquo superiora, tantùm sumo hoc postremum) *Et delebo lucos tuos è medio tui, vt destruam hostes tuos*. Copula igitur resolui debet in finalem particulam: & optimè quadrat hic sensus. quasi diceret Propheta, quemadmodum iam aliquoties retuli, Deo clausam esse ianuam ne auxilium Ecclesiæ suæ ferat, & eam liberet ab hostibus quandiu occupatur vel peruersa fiducia, vel etiam idololatriæ sordibus, quod deterius est. Ergo vt deleam hostes tuos, priùs necesse est tolli & euerti, quicquid est in te, quod gratiam meam vel prohibeat, vel moretur. Tādem addit, *Et faciam*

vltionem

vltionem in ira & furore. Prosequitur quod nuper dixi de hostibus. Tunc, inquit, *faciam vltionem in ira & furore in Gentibus.* Hîc Deus iræ & furoris meminit, vt confidentius statuant fideles, etiam si nunc hostes eorum graues minas despument, tamen hoc non posse Deum morari, quominus suis subueniat. Quare? nam si conferimus iram & furorem Dei cum omnibus humanis terroribus, certè humani terrores meri fumi erunt. nunc tenemus Prophetæ consilium in illis nominibus. Quod autem postremo dicit, *faciam vindictam in Gentibus, quæ non audierunt*, omnes interpretes relatiuum אשר coniungunt cum proximo nomine גוים Vlciscar ergo Gentes quæ non audierunt, hoc est, quæ rebelles fuerunt Deo: & non audire, exponunt contumaciter spernere Dei potentiam, & non moueri eius promissionibus vel minis. sed fortè posset aptior esse sensus, si particulam אשר referimus ad vindictam. Faciam ergo vindictam in Gentibus, quam non audierunt, hoc est, modo inaudito & incredibili vlciscar omnes Gentes. nam per nomen Gentium promiscuè intelligit omnes Ecclesiæ hostes, quemadmodum alibi vidimus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam benignè nos ad te inuitas, & promittis auxilium tuum nunquam nobis defore, modò ne viam precludamus, da inquã, etiamsi suppetant nobis multa in terris tua beneficia, ne tamen illis confisi abs te discedamus, sed potius recumbamus in meram tuam gratiam: deinde si contingat nos omnibus auxilijs spoliari, vt hoc modo expergefiant mentes nostræ, & ita discamus properare, ne quid impediat cursum nostrum quo minus summa festinatione & ardore desiderij cupiamus nos totos tibi tradere & addicere, quò salui perstemus sub fide & custodia Filij tui vnigeniti, quem nobis constituisti præsidem salutis nostræ, Amen.

CAPVT VI.

Vdite nunc, vel quæso, *quod dicit Iehoua: Surge, litiga coram montibus: & colles audiant vocem tuam.*

2 *Audite montes disceptationem Iehouæ, & fortia fundamenta terræ: quia disceptatio Iehouæ cum populo suo, & cum Israele contendet.*

Hîc pro confesso Propheta sumit, satis conuictum esse populum, nisi quòd quadã improbissima duritie sese opponit, & absq; pudore, absque iudicio respuit omnes admonitiones. Ideo iubetur etiam conuertere sermonem ad montes & colles: quia iam labor eius nimis diu fuerat inutilis apud homines. Hæc igitur summa est, quum Propheta multum laboris sumpsisset in populo suo, & nihil proficeret, quòd tandem iubetur montes & colles vocare, vt testimonium Deo reddant: atque ita coram omnibus elementis nota sit & magis conuicta populi impietas & obstinatio. Cęterùm, antequam referat quid sibi mandatum sit, vtitur præfatione, qua sibi attentionem conciliat. *Audite quid dicat Dominus.* Solent Prophetæ in rebus maximè seriis ita præfari, quemadmodum nunc facit Michęas. & certè satis patebit ex cõtextu, eum hîc non vti ordinaria docendi ratione, sed potius coarguere prodigiosum stuporẽ populi, quòd scilicet apud surdos verba faceret sine profectu. Quoniam ergo Propheta non erat dicturus aliquid vulgare, sed testis futurus noui iudicij, hæc ratio est, cur iubeat pręter morem esse attentos: Audite, inquit, quid dicat Iehoua. Quódnã est illud? debuerat subiicere, Iehoua iam sæpius vobiscum egit, omnes rationes expertus est, quibus posset vos reducere in viam: quia vos estis desperati, nunc superest sola vindicta: non perdet posthac operam apud vos, quia nihil reperit vel pudoris, vel modestiæ, vel docilitatis: debuerat sic loqui Propheta, sed dicit, aliud sibi iniunctum esse à Domino, vt scilicet contendat, vel litiget coram montibus. Et ista exprobratio debuit acerrimè pungere animos populi: quia subest tacita comparatio inter montes & Iudæos: quasi diceret Propheta, etiamsi montes careant intelligentia & sensu, tamen Dominus mauult ipsos habere testes causę suę quàm vos, qui scilicet stupore omnes montes & rupes superatis. Nunc ergo tenemus consilium Dei. quidam per montes & colles metaphoricè intelligunt proceres, qui tunc dominabantur. Et hæc loquendi forma satis frequenter occurrit in Scripturis. sed quantum ad pręsentem locum spectat, non dubito quin Propheta montes & colles absq; figura nominet. quia, sicuti iam dixi, opponit duritiem populi rupibus: & significat plus fore attentionis vel docilitatis in ipsis montibus, quàm hactenus expertus sit in populo electo. Et particula את sæpe accipitur hoc sensu, significat sæpe cum montibus. sed hoc loco ego accipio pro ל Coram, vel apud: sicuti possent citari multa exempla. Hunc verò esse Prophetæ sensum, promptum est colligere ex proximo versu, vbi dicit, *Audite montes disceptationem Iehouæ:* quomodo? *& fortia fundamenta terræ,* inquit. Hîc non loquitur amplius de collibus: sed aduocat totum mundum: quasi diceret, nullum ex elementis erit, quod non testetur de contumacia huius populi, quia vox Dei

penetrabit vsque ad vltimas radices terræ, vsque ad ipsas abyssos perueniet: interea manebunt isti homines surdi. Et non dicit, Dominus vobis minatur, vel denuntiat iudicium: sed contentio est Iehouæ cum populo suo. Nunc ergo videmus nullam esse metaphoram in his verbis, sed Prophetam simpliciter ostendere quàm horribilis sit populi stupor, qui nihil proficit in cælesti doctrina, vt montes ipsi, & totum cæli & terræ opificium plus habeant intelligentiæ, quàm ipsi homines, qui tamen naturaliter ratione sunt præditi. Et scimus hunc morem non rarum esse Prophetis, vt sermonem conuertant ad muta elementa, vbi nulla spes profectus illis restat apud homines. sed Propheta noster non compellat ex abrupto
Iesa. 1. 2. montes & colles, sicuti facit Iesaias: sicuti etiam fecerat Moses, Audite cæli quæ loquar, au-
Deut. 32. 1 diat terra verba oris mei: sed præloquitur hoc specialiter sibi fuisse præceptum, vt montes & colles ad iudicium Dei accersat. Quod ergo dicit, Audite quid dicat Iehoua, quemadmodũ dixi, ad præparationem valet, vt intelligant Iudæi afferri aliquid non vulgare, sed prorsus insolitum, quòd scilicet Dominus quò magis conuictos teneat vltimæ impietatis, velit coram montibus causam suam agere. *Surge* ergo *& discepta apud montes, audiant colles vocem tuam.* Qualísnam est illa vox? qui putant figuratè notari Iudices, nullo negotio refelli possunt, quia proximo versu recitat Michæas summam disceptationis, nempe quòd Dominus cum populo suo expostulet. Videmus ergo non fuisse Deo negotium cum montibus, sed montes potius citari, vt iudicium Dei intelligant, non contra se, sed contra populum. Audite ergo montes litem Iehouę, & fortia fundamenta terræ, hoc est, ipsæ rupes: nihil sit tam durum in mundo, quod non auscultet, inquit: quia iudicium hoc debet vsque ad vltimas abyssos peruenire. *Lis est* ergo *Iehouæ cum populo suo, & iurgabitur vel contendet cum Israel.* Sequitur:

3 *Popule mi, quid feci tibi? & in quo exhibui tibi molestiam? Testificare contra me.*

Hîc primo loco Deus se ad reddendam causam offert, si qua de re accusetur. Videtur quidem hoc indignum esse persona Dei, vt paratus sit tanquam reus sese purgare. Sed hoc per concessionem dicitur, quia scilicet non aliter poterat exprimere Propheta, nihil posse reperiri in Deo in quo culpandus esset. Est igitur prosopopœia, vbi aliena persona Deo affingitur. Ergo non debet hoc videri absurdum, quòd Dominus hîc se sistit, & paratus est audire si quid criminis habeat populus, vt ipse respondeat. *Popule mi* ergo *quid feci tibi?* Quòd blando hoc nomine vtitur, Popule mi, culpam duplicat. nam hîc Deus descendit ex sua altitudine, & non tantùm paterno more alloquitur populum suum, sed stat quasi ex aduerso, & paratus est si quid habeat populus, excipere ad omnia, vt vltrò citróque inter se disceptent, quemadmodum fieri solet inter amicos. Iam quo humanius & maiore indulgentia Dominus cum populo illo agit, in eo, quemadmodum dixi, duplicatur crimen. Dicit primò, Quid feci tibi? hoc est, quidnam habes in quo me accuses? Addit, *In quo tibi exhibui molestiam,* vel fui tibi molestus? *Testificare,* inquit, *contra me.* Istud Testificari referri debet ad montes & colles: acsi diceret, Ego coram cælo & terra, deniq; coram omnibus meis creaturis paratus sum causam meam agere. Alij vertunt, Responde mihi. Et ענה est etiam respõdere. sed contextus priorem illum sensum postulat, quòd scilicet Deus tantum licentiæ concedat Iudæis, vt possint obiicere quicquid erit criminis aduersus eum. *Testificare,* inquit, *contra me:* hoc est, adsunt testes: iam tu profer in medium tuam causam per singula capita: ego paratus sum ad defensionem. Videmus ergo quod nuper dixi, attribui alienam personam Deo: sed hoc fieri per modum concessionis. Postea adiungit:

4 *Certè,* vel quia, vel, nempe quòd, *ascendere te feci è terra Ægypti, & ex domo seruorum redemi te, & misi coram te Mosen, Aaron & Mariam.*

Postquam testatus est Deus se nulla in re fuisse populo molestum, iam adiungit quantis & quàm multis beneficiis populum sibi deuinxerit. Nisi fortè exegeticè accipere magis placeat, nec sine ironia, quòd in molestiæ vicem beneficia sua commemorat. Quanquam, meo iudicio, præstabit seorsum hæc duo legere. *Ego,* inquit, *te eduxi è terra Ægypti* ex illa misera seruitute: postea, *Redemi te.* Clarius exprimit atque illustrat suum beneficium verbo redimendi. Postea, *præfeci tibi duces Mosen, & Aaron, & Mariam* vtriusque sororem. Scimus sæpe ita pensari beneficia iniuriis, vt qui bene meritus fuerat de aliquo, perdat totam gratiam, si quidem vertat beneficium suum in contumeliam, sicuti sæpe accidit. Fiet ergo non raro, vt qui beneficus erga aliquem fuerat, inferat tam grauem iniuriam, vt nulla extare debeat memoria beneficij. Deus ergo hîc vtrunque ponit, nempe quòd contulerit immensa beneficia in populum, & tamen nulla in re molestus fuerit: quasi diceret, Multa sunt quę ego proferam, si libuerit, à parte mea, in quibus palàm fiat te mihi esse plus centies obnoxium: iam tu vicissim nihil proferes contra me: non dices pensata fuisse mea beneficia iniuriis, vel te fuisse etiam contemptum, quia iam esses obligatus, quemadmodum homines superbè interdum insultant, vbi putant alios sibi esse deuinctos. Ego igitur nolui pensare vlla

vlla molestia tot meas gratias.nunc tenemus cur hæc duo distinctè posuerit Propheta,nempe quòd Deus nulla in re grauis fuerit populo suo: & tamen eduxerit eum ex terra Ægypti. Illa redemptio tanti erat,vt non deberet conqueri populus,etiamsi Deus grauissima quæq; onera imponere voluisset eius humeris. Nam hæc exceptio semper erat in promptu,Vos estis à me liberati:debetis mihi vitam,& salutem vestram.Non est igitur cur vobis quicquam nunc graue sit, quia seruitus Ægyptiaca debuit centum mortibus esse acerbior: ego ab illa vos redemi. Cæterùm,vbi Dominus redemptum populum tam amicè & humaniter, imò tanta indulgentia tractauit, quanta est &,quàm intolerabilis ingratitudo populi, vbi non respondet ingenti huic beneficio?Nunc melius tenemus quid voluerit his verbis Propheta. Ego,inquit,ascendere te feci ex Ægypto,deinde redemi:gradatim progreditur,quemadmodum diximus.Postea addit,Misi coram facie tua Mosen,Aaron & Mariam. Hac parte significat Deus non fuisse momentaneum aliquod beneficium, quia prosequutus est suam gratiam erga Iudæos,vbi præfecit illis Mosen,& Aaron,& Mariam,quod signum fuit perpetuæ custodiæ,donec opus suum absolueret in illis seruandis.Nam Moses in politico ordine tuēdo minister salutis fuit: Aaron verò in Sacerdotio,& spirituali regimine. Quòd ad Mariam spectat,sustinuit etiam suas partes apud muliebrem sexum:sicuti Exodi capite decimoquinto carmen gratulatorium dictauit post transitum maris rubri.Atque hinc nata fuit praua æmulatio contra Mosen,quòd in sublime euecta,putabat se dignitate esse parem.Quanquam notare conuenit hoc fuisse extraordinarium,quòd Deus fœminæ imperium mandauit:quale etiam fuit exemplum Debora: ne quis singulare hoc factum ad communem legem trahat. Iam sequitur:

5 ***Popule mi, recordare nunc,*** vel obsecro, est eadem particula, ***quid cogitauerit Balak rex Moab,& quid responderit ei Balaam,*** Bileam, ***filius Beor: à Sittim vsque ad Gilgal,vt cognosceres,*** vel cognoscas, ***iustitias Iehouæ.***

Hîc breuiter etiam commemorat Deus quid in deserto acciderit, vt opus fuerit extraordinario auxilio præter tot illa beneficia,quæ iam in populum contulerat.Nā quanuis securè ageret populus in deserto,quantum attinet ad Ægyptios,quanuis pasceretur manna,& proflueret etiam aqua ex rupe, quanuis nubes interdiu ipsum à calore solis protegeret, deinde noctu columna ignis luceret:tamen potuit cursus misericordiæ Dei videri abruptus,quum processit Balaam in medium,qui & Propheta erat, & tunc quasi cælestibus armis instructus Num.22. pugnabat contra salutem populi. Iam si passus fuisset Deus Balaam maledicere populo, quid futurum erat,nisi vt destitueretur omnibus beneficiis? Hæc ratio est, cur Propheta peculiariter perstringat historiam illam, quòd scilicet maledictio Balaam mirabiliter conuersa fuerit in benedictionem, nempe arcano Dei consilio. Poterat quidem Michæas omnes hîc species referre,in quibus tenebat Deus conuictum populum ingratitudinis, sed satis habuit perstringere summam redemptionis: deinde etiam hoc extraordinarium Dei beneficium obiter notare. *Recordare*, inquit, *quid cogitauerit Balak*, hoc est,quàm astutum fuerit consilium Balak. nam verbum istud יעץ sæpe accipitur in malam,vel in sinistram partem:& hîc emphaticè ponitur: quasi diceret Propheta plus fuisse periculi in hac fraude quàm in omni hostium violentia. neque enim vsque adeò nocere potuit Balak etiamsi armasset ingentem exercitum contra Israelitas, sicuti quum mercede conduxit Prophetam, vt malediceret populum. Certum enim est, etiamsi Balaam fuerit impostor,& plenus multis fallaciis,sicuti probabile est fuisse hominem implicitum profanis superstitionibus: tamen pollebat dono Prophetiæ. Hoc debet esse extra controuersiam.& scimus Deum sæpe sic distribuisse Spiritus sui dona, vt prophetico munere ornaret etiam impios & incredulos. Fuit enim hoc speciale donum,quod potest separari à gratia regenerationis. Bileam ergo fuit Propheta. Iam quum Balak videt se imparem esse viribus contra populum, hoc remedium excogitat, vt scilicet Propheta quispiam interpositus prouocet iram Dei contra populum. Hæc ratio est cur dicat,Recordare quid consultauerit contra te Balak, hoc est, tu fuisti tunc in vltimo discrimine, vbi scilicet Propheta mercede conductus venit, qui Dei ipsius nomine tibi malediceret. Iam quæritur, an potuerit Balaam efficaciter maledicere populum Israel: responsio est in promptu,hîc non esse disputandum qualis potuerit esse efficacia vocis, nisi Dei permissu. sed Michæas hîc respicit quo munere ornatus & præditus fuerit Balaam. Quum ergo esset Propheta Dei, potuit maledicere populo, nisi Deus illum cohibuisset. Et proculdubio acutè hoc considerauit Balak, non posse repelli Israeliticum populum humanis viribus: nihil igitur esse residuum, nisi vt Deus sese interponeret: quia non poterat Deum è cælo elicere, ideo accessit ad Prophetam. Deus enim virtutem suam exerit in verbo suo. Quum verbum Dei resideret in Bileam, atque esset ille quasi depositarius, non mirum est si Balak putaret se victorem fore populi Israel,modò ore Bileam malediceretur populus: quia hoc erat quasi præconium iræ Dei. Iam subiicit, *& quid responderit ei Bileam filius Beor.* Ab vna parte hîc ostenditur periculum, quòd scilicet callidior fuerit

Balak, quàm alij omnes populi inimici. nam illo artificio potuit plus assequi, quàm si totum mundum armasset. Hîc ergo apparet discrimen. Iam ab altera parte, scimus quid responderit. Certum est responsum Bileam non fuisse profectum ab ipso, sed potius à Spiritu Dei. Quoniam Balaam arcano spiritus instinctu loquutus est præter animi sui sententiam, ideo ostendit Deus se adfuisse in ipso articulo, quum scilicet periclitaretur populi salus. Cogita igitur, vel recordare, quid Bileam responderit, quasi diceret, nihil ferè absuit, quin Balaam tibi malediceret. nam os eius erat apertum. Vendiderat enim operam suam impio Regi: & nihil magis optasset, quàm profundere multa anathemata, & multas maledictiones. atqui coactus est benedicere Patribus vestris: quid hoc sibi volebat? Nónne illic refulsit admirabilis Dei gratia? nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & quanta sit amplificatio in his verbis. Postea generaliter addit, *à Sittim vsque ad Gilgal.* Hoc non cohæret cum proximo membro. neq; enim Bileam à Sittim vsq; ad Gilgal comitatus est populum: sed subaudiendum est verbum: quasi diceret, Scis quæ contigerint tibi à Sittim vsque ad Gilgal, hoc est, ab initio vsq; ad finem: ex quo ingressus es desertum, cœpisti inde tunc prouocare iram Dei. Scimus enim iam in Sittim prolapsos fuisse Iudæos ad idololatriam. Illa igitur defectio quodammodo alienauerat ipsos à Deo. Ergo hîc ostendit Deus se bonitate & misericordia certasse cum impiis populi moribus vsque ad Gilgal, hoc est, Tu non cessasti. Scimus enim quoties iram Dei sibi accersiuerit populus ille, & quàm multæ fuerint & variæ defectiones. Summatim igitur ostendit Propheta Deum tam clementer egisse cum populo suo, vt vsque ad miraculum vicerit eius malitiam bonitate sua. Tandem subiicit, *vt cognoscas iustitias Iehouæ.* Per Iustitias intelligit beneficia, quemadmodum multis aliis locis. nam iustitia Dei sæpe accipitur non pro rectitudine, sed pro fide & veritate, quam seruat erga suos: ita est relatio inter Deum & Ecclesiam quoties ponitur hoc sensu nomen iustitiæ. Vt ergo cognoscas iustitias Iehouæ, hoc est, vt ipsa experientia tibi demonstret quàm verax, quàm beneficus, quàm misericors semper fuerit Deus erga genus vestrum. Quum ergo conspicua esset iustitia Dei, populus verò obmutesceret, nec quicquam esset quo iure expostularet cum ipso Deo: quid superest, nisi vt extrema impietas coram cælo & terra & omnibus elementis satis & super detecta iudicio subiaceat? Iam sequitur:

6 *In quo occurram Iehouæ? incuruabo me coram Deo excelso? occurámne ei in holocaustis? in vitulis anniculis?*

7 *An complacitum erit Iehouæ in millibus arietum? in decem millibus vallium olei,* vel pinguedinis? *An dabo primogenitum peccatum meum,* hoc est, piaculum peccati mei? *fructum ventris mei, piaculum sceleris animæ meæ?*

8 *Indicauit tibi homo quid bonum: & quid Iehoua quærit abs te, nisi facere iudicium, & diligere clementiam,* vel bonitatem, *& humiliari, vt ambules cum Deo tuo?*

Iam Propheta quasi in persona populi sciscitatur quidnam igitur factu opus sit. Sumit autem hæc duo principia pro confessis, nempe quòd populus careat omni excusatione, & cogatur fateri culpam: deinde quòd Deus hactenus disceptauerit non alium in finem, neq; alio consilio, nisi vt populus ipse in viam rediret. Nam si fuisset, hoc tantùm propositum, damnare populi scelera, non opus fuit ista interrogatione, sed Propheta ostendit quod sæpius alibi dictum fuit, quoties Deus obiurgat populum suum, ianuam aperiri ad spem salutis, si modò resipiscant qui peccarunt. Ergo quoniam debebat hoc satis tritum esse omnibus Iudæis, Propheta hîc ex eorum ore interrogat quidnam agendum sit. Inducit enim ipsos loquentes: *in quo occurram Iehouæ, & incuruabo etiam Deo excelso? occurrámne cum vitulis anniculis?* sed interea non dubium est, quin obliquè perstringat stultam opinionem, qua sese vt plurimùm decipiunt homines. Nam vbi tenentur conuicti, sciunt quidem non aliud esse remedium, nisi vt se reconcilient Deo: interea per flexuosos circuitus fingunt se ad Deum accedere, quum tamen semper cupiant esse remoti. Hæc hypocrisis semper grassata fuit, sicuti etiam nunc grassatur in mundo: vident quos Deus coarguit, & propria etiam conscientia damnat, se non posse in tuto quiescere. Ergo volunt defungi, quia necesse est, erga Deum. sed interim quærunt fictas reconciliationes: quasi sufficeret blandiri Deo, & quasi posset instar pueri mulceri nescio quibus friuolis nugis. Propheta ergo vitium hoc, quod semper nimis commune fuit inter homines, detegit: quasi diceret, Video quid sitis dicturi: nam non opus est diutius litigare. Nihil enim potestis obiicere Deo, & ipse habet innumera, quæ vobis exprobret. Estis ergo plusquam damnati. sed tamen hoc quod vobis solenne est, & fuit semper hypocritis, iam fortè dicetis, Cupimus reconciliari Deo, & fatemur, ac deprecamur culpam: interea Deus saltem se placabilem nobis exhibeat, vbi obtulerimus sacrificia. Ergo non dubium est quin Propheta derideat stultitiam illam, quæ tamen semper inualuit in cordibus hominũ, vt scilicet putent placari Deum posse cæremoniis & rebus friuolis. Postea adiungit, *Indicauit tibi quid bonum sit.* Propheta refellit hypocrisin illam, qua se fallebant

vltro Iudæi: quasi diceret, Vos quidem fingitis studium aliquod pietatis vbi acceditis ad Deum supplices: sed nulla est vestra religio, hoc nihil aliud est, quàm mentiri impudenter. neque enim peccatis ignorantia vel errore, sed illuditis Deo. Quare? Lex enim satis docet quid Deus exigat à vobis, nónne satis præcipit quænam sit vera reconciliatio? vos autem clauditis oculos ad Legis doctrinam: & interea ignorantiam prętenditis: hoc est nimis puerile. Deus ergo iam indicauit quidnam bonum sit, nempe *facere iudicium, diligere humanitatem, & humiliter ambulare cum Deo ipso*. Nunc tenemus consilium Prophetę. Ergo quum hîc dicit, in quo occurram Deo? tenendum est, simulac in iudicium descendit Deus cum hominibus, causam esse peractam, quia non est dubia aliqua controuersia. Si quando inter se litigant homines, nulla erit tam bona causa, quam non obscuret suis cauillationibus aduersa pars. Sed Propheta ostendit homines ludere operam vbi tergiuersantur, si Deus ipse vocat eos in iudicium. hoc vnum est. Interea etiam ostendit quàm profundas radices habeat hypocrisis in omnium cordibus, nempe vt semper fucum sibi faciant, & cupiant etiam facere ipsi Deo. Vnde fit, vbi homines conuicti sunt, vt non statim conferant se ad Deum & recto itinere? quærant semper ambages? Vnde hoc? nempe, non quia dubitent quid rectum sit, modò ne sponte fallerent seipsos: sed quia conniuent, & libenter quærerent subterfugia erroris. Sponte igitur constat errare homines, quoties non resipiscunt vt decebat, & non afferunt ad Deum veram integritatem cordis. Et hinc etiam apparet, inexcusabilem esse totum mundum in suis superstitionibus. Nam si excutimus omnes sensus humanos, tandem huc veniendum erit, homines non tam solicitè atque anxiè accersere diuersas superstitiones, nisi quia nolunt prodire in conspectum Dei, & se illi addicere sine aliquo fuco & hypocrisi. Quum ita sit, certum est non posse vllo prætextu effugere quicunq; cupiunt placare Deum suis cæremoniis, & aliis nugis. Quanquam hoc propriè dirigitur ad Iudæos, qui instituti erãt in doctrina Legis. Quemadmodum hodie Papistæ, etiamsi obtendant speciosos colores, quibus excusent suam ignorantiam: tamen vno hoc verbo poterunt refelli, quòd scilicet Deus præscripserit satis clarè & disertè quidnam requirat, ipsi autem cupiunt hoc nescire: ergo semper error est spontaneus. Hoc notandum est in Prophetæ verbis. Sed non possem vlterius prosequi.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando & legem tuam nobis promulgasti, & deinde addidisti Euangelium, vbi & ad obsequium tuum nos vocas, & inuitas etiam qua possumus optare humanitate ad gratiam tuam: da, inquam, ne surdi simus tam ad imperium tuum, quàm ad promissiones misericordiæ, sed dociles nos tibi vbique præbeamus, & sic discamus addicere tibi omnes nostros sensus, vt profiteamur reipsa traditam nobis esse sanctè ac piè viuendi regulam in Lege tua: deinde etiam ita promissionibus simus affixi, ne vllis mundi illecebris, ne vllis blanditiis vel præstigiis Satanæ abduci ab ea suauitate animos nostros patiaris, quam nobis semel exhibuisti in Filio tuo vnigenito, & in qua nos quotidie per Euangelij doctrinam confirmas, donec tandẽ fruamur tuo amore, vbi peruenerimus in cælestem hæreditatẽ, quæ nobis parta est sanguine eiusdẽ Filij tui, Amen.

Vidimus proxima lectione hypocritas sciscitari quomodo placandus sit Deus, acsi valdè soliciti essent de præstando officio: interea tamen meros esse fucos, quia per flexuosas ambages huc & illuc declinant, neque volunt rectà ad Deum accedere. Via illis esset facilis cognitu, sed claudunt oculos: interea tamen fingunt sibi esse aliquod pietatis studium. Et hoc etiam nostro seculo plus satis notum est: & communis experientia, si quis aperiat oculos, clarè hoc ostendit, Nempe impios, qui sincerè non agunt cum Deo, præ se ferre magnam curam, acsi toti intenti essent ad colendum Deum: sed interea deflectere huc & illuc, & quærere multa diuerticula, ne cogantur coram Deo se sistere. Iam vidimus refelli talem fallaciam, quoniam Deus satis superque demonstrauerit in Lege sua quid probet quidve exigat ab hominibus. Cur ergo hypocritæ tanquam adhuc incerti interrogant, nempe quia sponte cæcutiunt in ipsa meridie. Nam Legis doctrina debuerat illis esse instar lucernæ ad dirigendos eorum gressus: ipsi autem suffocant totum illud lumen, imò conantur quantum in se prorsus extinguere: quasi perplexi quærunt, Quomodo potero Deum placare? Sed hoc etiam notandum est (quum Propheta dicit, *An dabo primogenitum meum, & fructum ventris mei piaculum animæ meæ?*) hypocritas nihil detrectare, modò ne ipsi se Deo addicant. Quemadmodum videmus hodie in Papatu neque sumptibus parci, neque ingentibus molestiis: modò semper liberum sit impiis peccare, reliqua omnia facilè Deo concedent. Nam ita paciscuntur cum Deo falsa imaginatione, si multum se macerent ac torqueant in cæremoniis: si deinde profundant aliquam partem suæ pecuniæ, si fraudent aliquando genium, si ieiuniis & aliis rebus sese affligant, putant his rationibus se esse defunctos. Sunt autem friuolæ nugæ, quia sese eximunt interim ab obsequio Dei: nolunt igitur longè separati esse à Deo, interea obtrudunt merita, quæ prohibeant iudicium eius, ne scilicet cogantur præ-

ſtare quod præcipuè, imò vnicè requirit, vt ſcilicet afferant cor integrum. Sic ergo partiri volunt hypocritæ cum Deo vt intus maneant quales ſunt: cæterùm obtendant extra multas nugas ad ipſum placandum. Hæc ratio eſt etiam cur nunc dicat Propheta, *An dabo primogenitum?* Hypocritæ enim volunt videri ardere maximo zelo: Ego potiùs quàm Deus mihi infenſus maneat, non parcam primogeniti mei vitæ: ego potiùs ero carnifex filij mei: nihil denique tam pretioſum mihi erit, quod non paratus ſim impendere, modò propitius mihi ſit Deus. Hoc quidem ore iactant, ſed interea non poſſunt offerre cor in ſacrificium. atqui vbi dupliciter agunt cũ Deo, videmus meras eſſe fallacias. Si quis obiiciat reliquas cæremonias, de quibus hîc loquitur Propheta, præceptas fuiſſe Lege Dei, facilis ſolutio eſt. Nunc tantùm breuiter attingam quod alibi fuſiùs tractaui. Negat Propheta quidquam valere ſacrificia ad Deum propitiandum. Videtur hoc pugnare cum doctrina Legis: ſed optimè cõſentit. Deus enim volebat ſibi offerri ſacrificia: deinde addita ſemper fuit hæc promiſſio, Expiabitur iniquitas. Sed notandus eſt finis. Deus enim non mãdauit ſacrificia, quaſi per ſe ſint vllius momenti: ſed voluit adducere veterem populum talibus exercitiis ad pœnitentiam & fidem. Voluit igitur monere Iudæos nihil ipſos proficere, niſi ipſi ſacrificia fierent: deinde voluit etiam ipſos ſpectare ad vnicum ſacrificium, quo expiata ſunt omnia peccata. Sed hypocritæ tanquam falſarij abuſi ſunt Dei mandato, & adulterarunt ipſa ſacrificia. Fuit igitur nefandum ſacrilegium, quòd putarunt Deum ſibi fore propitium, ſi multos boues & vitulos & agnos offerrent. Perinde eſt, acſi quis interroget de via, vbi autem ſciuerit, velit quieſcere, & non dignetur mouere pedem. Deus oſtenderat viam, qua peruenirent Iudæi ad pœnitentiam & fidem: debebant ambulare. Atqui luſerunt impiè cum Deo, quia putarunt ſatisfactum eſſe iudicio eius, ſi modò defuncti eſſent externis cæremoniis. Quoties ergo Prophetæ in perſona Dei repudiant ſacrificia, ſemper notãdus eſt abuſus quo Lex Dei corrupta fuit, quum ſcilicet Iudæi nudas cęremonias obtruderent, & non ſpectarent finem, neq; ſe exercerent in fide & pœnitẽtia: hac ratione etiam Propheta noſter docet, Sacrificia omnia nullius eſſe ponderis coram Deo, ſed res eſſe friuolas, nempe ſi à ſuo fine ſeparentur. Iam quod dicit, *Deum monſtraſſe Lege ſua quid bonum ſit*, deinde addit, *Facere iudicium, diligere clementiam*, vel humanitatem, *& humiliari coram Deo*, ſatis patet duo prima capita referri ad ſecundam Legis tabulam, nempe *facere iudicium, & diligere æquitatem.* Nec mirum eſt ſi incipiat Propheta ab officiis charitatis: quia etſi ordine cultus Dei præcedit, ac meritò præferri debet, tamen iuſtitia, quæ inter homines colitur, vera eſt pietatis approbatio. Propheta igitur iudicium & miſericordiam hîc nominat, nõ quòd Deus ita abiiciat quod præcipuum eſt, nempe cultum nominis ſui: ſed à ſignis, vel ab effectis oſtendit quænam ſit vera pietas. Hypocritæ totam ſanctimoniam locant in externis cæremoniis. Deus autem longè aliud requirit. Cultus enim eius ſpiritualis eſt. Sed quia etiam hypocritæ poſſent ſimulare magnum zelum & magnam ſolicitudinem in externa Dei inuocatione, ideo examinant Prophetæ hominum vitam alio modo, nempe an iuſtè, & humaniter inter ſe verſentur, ſi puri ſint ab omni fraude & violentia, ſi æquitatem, & miſericordiam colant. Hunc morem nunc ſequitur Propheta noſter, quum dicit præſcribere *Legem Dei quid bonum ſit*, nempe *facere iudicium*, id eſt, colere rectitudinem inter homines: deinde exercere ſe in officiis miſericordiæ. Poſtea addit quod ordine excellentius eſt, nempe *humiliare ſe ad ambulandum cum Deo:* ſic eſt ad verbum. Et humiliari ambulando cum Deo tuo. Non dubium eſt, quin ſicuti pretioſius eſt Dei nomen toto mundo, ita etiam pluris æſtimari debeat eius cultus, quàm omnia officia quibus probamus charitatem noſtram inter homines. Sed Propheta, quemadmodum iam dixi, non adeò curioſus fuit in tenendo ordine, tantùm ab effectis oſtẽdit quomodo homines probare queant ſeriò ſe timere Deum & ſeruare eius Legem: deinde loquutus eſt de eius cultu. Sed hæc loquendi forma notatu digna eſt quum dicit humiliari debere homines, vt ambulent cum Deo ſuo. Damnatur ergo hîc omnis ſuperbia: deinde omnis confidentia carnis. Nam quiſquis vel minimum ſibi arrogat, iam quodammodo congreditur cum Deo quaſi cum parte aduerſa. Hæc igitur vera eſt ratio ambulandi cum Deo, ſi nos totos ſubigimus, imò redigimus in nihilum, quia hoc eſt etiam initium colendi & glorificandi Dei, vbi homines humiliter & modeſtè de ſe ſentiunt. Nunc pergamus.

6 *Vox Iehouæ, ad ciuitatem*, vel ad expergefaciendum, *clamat*, ad verbum, clamabit, *& vir intelligentiæ videbit nomen tuum: audite virgã, & quis teſtificetur eam.*

Hîc conqueritur Propheta ſe & alios doctores parum proficere, etiamſi clamor eorum perſonet, & poſſit exaudiri à tota multitudine. Dicit ergo *vocem Dei clamare:* acſi diceret, nullum eſſe ignorantiæ prætextum, quia promiſcuè Deus omnes ad pœnitentiam hortetur. Quum autem communis ſit omnibus doctrina, Propheta peruicaciam deplorat, quòd pauciſſimi attenti ſint, ſed ſurdis (quemadmodum dicitur in prouerbio) canatur fabula. Notandum igitur eſt verbum Clamandi, quum dicit, *Vox Dei clamat*, hoc eſt, Deus non ſuſurrat in aurẽ vnius vel alterius, ſed vult audiri ab omnib. à minimo vſq; ad maximum vocem ſuam.

ſuam. Satis ergo clamoſi ſunt Prophetæ, ſed nullæ ſunt aures quæ audiant. Duobus modis accipere poſſumus vocē עיר.לעור ſignificat vrbem. Sed alij deducunt ab עור, & vertunt acſi eſſet ſcriptum להעיר. Si media ſit litera ה, vertendum erit, Ad excitandum: & in puncto chamets etiam poſſet latere litera illa: & melius quadraret hic ſenſus. *Vox Dei ad expergefaciendum*, hoc eſt, etiamſi populus torpeat, & quaſi oppreſſus ſit ſomno, quia ſibi indulget in peccatis, tamen vox Dei ſufficere ad omnes excitandos debet: quantumuis ſint ſomnolenti, eſt tamen ſatis vehementiæ in doctrina Legis, quam quotidie in medium Prophetæ afferunt. Sed tamen vox iſta, qua decebat totum vulgus expergefieri, non auditur. *Vir intelligentiæ*, inquit, *videbit nomen tuum*. תושיה propriè intelligentiam ſignificat, vt conſtat ex pluribus aliis locis, ſed Propheta intelligit pauciſſimos eſſe qui dociles ſe præbeant. Vocat autem illos viros intelligentiæ. Atque ita obliquè perſtringit populi vęſaniam, quum omnes gloriarentur ſe ſapere, quum etiam iactarent ſe eſſe Legis diſcipulos: Propheta hîc tacitè oſtendit intelligentiam raram eſſe in populo illo, quia pauci Dei vocem audiunt. Et ita videmus quorſum tendat: nempe vult pungere Iudæos, vt agnoſcant ſe fuiſſe mente & intelligentia priuatos, quia obduruerant contra Deum, vt vox eius non perueniret vſque ad ipſorum animos. Oſtendit ergo omnes deſipere, quia ſi eſſent præditi recto ſenſu, audirent loquentem Deum, eſſent eius diſcipuli. Quid enim magis peruerſum, imò quid magis brutum, quàm homines reſpuere ſalutis ſuæ doctrinam & auertere auditum ab ipſo Deo? Coarguitur itaque populi amentia, quòd vox Dei etiamſi perſonet in omnium auribus, non tamen auditur. Si quis malit legere, *In Ciuitate*, non dubito quin Propheta intelligat vocem Dei promulgari per omnes vrbes. Nam quod reſtringunt interpretes ad Ieruſalem vel Samariam, eſt frigidum. Eſt igitur mutatio numeri, & nomen vrbis capitur pro qualibet populi frequentia: acſi diceret nullam eſſe vrbem, vbi non clamitet Deus, & tamen nuſquam eſſe aures. Poſtea ſequitur, *Videbit nomen tuum*, Verterunt alij timebit, quaſi eſſet à ירא, ſed eſt à יאה potius, neq; aliter legi patitur Grammatica: & loquutus eſt concinnè Propheta, quòd *vir intelligens nomen Dei videat*. Vnde enim contemptus iſte in hominibus profanis, quòd reſpuunt vocem Dei, niſi quia maieſtas eius eos non afficit? hoc eſt, non agnoſcunt ſibi eſſe cum Deo negotium? Nam ſi verè apprehenderent quod dico, hoc eſt, Deum ipſum loqui, ſtatim eius maieſtas occurreret in medium, percelleret omnes eorum ſenſus. Deus ergo cogeret homines etiam valde ſocordes ad reuerentiam, niſi quia imaginantur vocem eſſe hominis, quæ verberat ipſorum aures. Significanter ergo dicit Propheta hoc eſſe prudentiæ ſingularis, videre nomen Dei, hoc eſt, conſiderare à quo proficiſcatur doctrina. Simul enim atq; attenti ſumus ad Deum, maieſtas eius, quemadmodum dixi, ſenſus omnes noſtros debet ita penetrare, vt humiliemur ſaltem coram ipſo ad præſtandum obſequium. Hinc ergo ſpiritualis doctrinæ contemptus, hinc etiam contumacia in hominibus profanis, quia non vident, hoc eſt, non conſiderant Dei nomen. Poſtea adiungit, *Audite virgam, & quis vobis eam indicat*. Per virgam intelligit minas, quaſi diceret, Non impunè tamen vobis cedet iſta arrogantia, quòd Deo illuditis: acſi vox eius eſſet ſonitus quiſpiam inanis. Non eſt igitur quòd vos fallat ſpes impunitatis. Deus enim vlciſcetur contemptum verbi ſui. Conſilium autem Prophetæ eſt, denuntiare propinquam vindictam quoties non accedunt ſponte homines ad Deum, & vera docilitate verbum eius recipiunt. Quoties ergo vocem Dei ſpernunt, acſi profecta tantùm eſſet ab homine mortali, Michæas denuntiat inſtare vindictam, quia res eſt intolerabilis Deo, verbi ſui contemptus. Hæc ratio eſt cur ſtatim adiungat, poſtquam conqueſtus eſt de contemptu verbi, iam non procul vindictam abeſſe. *Audite* ergo *virgam & quis denuntiet*, vel teſtificetur *de ipſa*. Hæc etiam particula diligenter notanda eſt, quia ideo non terrentur improbi quum Deus ſeſe vltorem fore pronuntiat, quòd ſcilicet non putant ſibi reddendam eſſe rationem vitę: vel ſaltem defixi ſunt in homine mortali: Hem! Quiſnam loquitur? quaſi verò ille ſit Deus noſter! quaſi verò armatus ſit cæleſti poteſtate! nónne videmus eſſe hominem mortalem, & ſimilem nobis? Quotidie videmus hoc modo repellere impios omnem metum, & ſponte obdureſcere contra Dei iudicia. Non igitur abs re Propheta iubet diligenter expendere Iudæos *quis teſtificetur de virga*: quaſi diceret, Ego quidem fateor me eſſe hominem mortalem, ſed reputate apud vos quiſnam miſerit me. Ego enim nō prodeo tanquam homo priuatus, neque etiam temere me ingero, ſed inſtructus ſum mandato Dei: imò Deus per os meum loquitur. Si ergo me contemnitis, Dominus præſto aderit, qui vindicet ſua mandata. neque enim ſuſtinet contemni in ſeruis ſuis. etiamſi contemptibiles ſint ſecundum carnem, vult tamen deferri verbo ſuo reuerentiam quam meretur. Nunc tenemus totum Prophetæ ſenſum. Iam ſequitur:

10 *Adhuc an ſunt in domo impij theſauri impietatis? & modius macilentus deteſtabilis? vel prouocans iram?*

11 *An iuſtificabo ſtateras impietatis, & ſacculum ponderum doli?*

In voce האש variant interpretes. Putant enim quidam legendū eſſe, האיש, vt ה ſit aiediah, & legunt, Adhuc vir. ſed contextus eſſet abruptus. Alij transferunt, Adhuc ignis? quaſi eſſet

אש : & putant ſic vocari diuitias malè & iniuſtè partas, quia ſeipſas conſumunt. Sed quia repugnat Grammatica, ideo magis amplector eorum ſententiam, qui האש putant accipi pro היש, vt א ſit loco י : & rectè ſentiunt interrogatiuè legendo hanc ſententiam, *Adhuc an ſunt theſauri impietatis in domo impij?* Si placeat hæc ſententia, Propheta quaſi de re prodigioſa interrogat, Quî fieri poteſt, vt adhuc maneāt theſauri collecti ex rapinis & ſceleribus, quum toties admoniti ſitis, & Deus quotidie etiam vos ad reſipiſcentiam ſolicitet? qualis iſta durities eſt, quòd ſaltem terror aliquis Dei non occupat mentes veſtras? Vel poſſet etiam non malè congruere ſenſus, ſi Deus hîc inſtar iudicis examinet quaſi de re incognita, *An ſint adhuc theſauri impietatis in domo impij?* hoc eſt, videbo an adhuc impij & ſcelerati homines occultent ſuos theſauros. Deus enim ſæpe ſe terrenis iudicibus aſſimilat, non quòd aliquid fugiat eius notitiam, ſed vt ſciamus eum non eſſe præcipitem in ferenda ſententia. Hoc igitur non malè conueniet, quòd hîc Deus ſuſtineat terreni iudicis perſonam, & ſic loquatur, Videbo an adhuc lateant theſauri apud impios: ego excutiam domos ipſorum: ſciam an nondū pœnitentiam ſuorum ſcelerum egerint. Hoc modo ſic texēdus erit ſermo Prophetæ, *Adhuc an ſint theſauri impietatis in domo impij?* quòd Deus, quemadmodū iam dixi, oſtendat ſe velle cognoſcere de rapinis, & de qualibet crudelitatis ſpecie, quá exercuerant illi vrbani prædones. Deinde addat, An ſit *modius macilentus*, hoc eſt, modius minor iuſta menſura, *qui eſt deteſtabilis*. Poſtea, *An iuſtificabo:* vt hic verſus cohæreat cum proximo, tanquā exegeticè additus. Poſtquam enim Deus prodiit in perſona iudicis, iam oſtēdit qualis ſit iudex, nempe qui non flectatur gratia, qui non mutet ſententiam ſuam, apud quem nihil valeat perſonæ reſpectus. Nam etiam plerunq; in eo falluntur homines, quòd Deum transfigurant pro ſuo arbitrio, & ſibi promittunt fore propitiū, ſi modò blanditi fuerint fallaciter. Deus ergo hîc pronuntiat ſe longè diſtare à terrenis iudicibus, qui nunc in partem vnam nunc in alteram inclinant, qui varij ſunt, deflectunt ſæpe à rectitudine: contrà autem hîc dicit, *An ergo iuſtificabo ſtateras impias? an ego iuſtificabo pondera fraudis*, vel doloſa? hoc eſt, excutite omnes iſtas blanditias, quibus vos decipere ſoletis. Ego enim non muto neq; naturam, neq; conſilium, ſed quemadmodum certa eſt Legis meæ doctrina, ſic ego ſine perſonæ acceptione pœnas exigam de omnibus impiis: vbicunque deprehendetur ſcelus & iniquitas, parata ſimul erit pœna. Nunc ergo tenemus quomodo hi duo verſus inter ſe conueniant, quòd ſcilicet Deus oſtendat ſe fore iudicem: deinde ſeſe ab hominibus diſcernat, qui ſæpe variant in ferendis ſententiis, quemadmodum dictum eſt. Proferam alium ſenſum qui fortè aliis erit pręferendus. Poteſt enim more Hebraico interrogatio ſumi aſſeuerandi cauſa. quaſi dixiſſet, adhuc pauxillum temporis (nam עוד breue tempus interdum ſignificat) & iam non reperientur theſauri impietatis, quia direpti erunt. Sequetur confirmatio, quòd iudicium Dei effugere nequeant fraudes & rapinæ in falſis ſtateris & ponderibus. Summa autem eſſet, quia neceſſe eſt Deum pro ratione officij ſui ſupplicium ſumere de furtis, fieri non poſſe, vt homines doloſis ponderibus fallentes ſemper manere inultos ſinat. Iam ſequitur:

12 *Quia* (ſic enim verto: nam qui putant eſſe relatiuum, frigidè exponunt, cuius diuites eius impleuerunt rapinis. Potiùs eſt quia: nam אשר ſępe loco cauſalis particulæ accipitur.) Quia ergo *diuites eius impleuerunt*, vel ſeipſos, vel domos ſuas: ſubaudiendum eſt חמס, rapina vel violentia, *& incolæ eius locuti ſunt fallaciam, & lingua eorum fallax*, vel fraudulenta, *in ore ipſorum.*

Propheta ſignificat populum ita deditum eſſe auaritiæ & rapinis, vt quicquid coaceruarunt opum, hoc totum conflatum ſit ex iniuſtis prędis, hoc eſt, ex lucro ſcelerato. Nunc alloquitur ciues Ieruſalem: quia etſi iniquitas tunc peruaſerat totam Iudæam, non tamen ſine cauſa præcipuè accuſat Ieroſolymitas, quia debebant aliis præire ſuo exemplo: deinde quòd etiam ſuperabant reliquum populum ſceleribus. Erant enim ſaltē obſtinatiores quum quotidie Prophetas Dei audirent. dicit ergo, *Diuites eius non colligunt opes ſuas* niſi ex violentia. Certum quidem eſt, non ſolos diuites fuiſſe tunc reos coram Deo, ſed hoc plus ſatis vſitatum eſt, vt quiſque eo plus licentiæ vſurpet, quo plus valet ad nocendum. Quibus enim non eſt facultas, illi ſeſe continent, non quia ſunt innoxij, ſed quia ſunt quaſi conſtricti. nam ſæpe inopia frænum eſt hominibus. Quum igitur diuites poſſint laqueos ſuos tendere: quum facultas illis ſuppetat ad opprimendos pauperes: ideo eos compellat Propheta, non quòd reliqui eſſent extra noxam vel reatum, ſed quia magis conſpicua erat iniquitas in ipſis diuitibus, eo quòd facultas, quemadmodum iam dixi, dabat illis plus licentiæ. Poſtea etiam extendit doctrinam ad incolas. *Omnes*, inquit, *loquuntur fallaciam*, hoc eſt, nulla ſinceritas, nulla rectitudo, dediti ſunt prorſus fraudibus & dolis: *Et lingua eorum fallax in ore ipſorum.* locutio hæc in ſpeciem videri poteſt abſurda. Vbi enim eſſe poterit lingua niſi in ore? Videtur ergo eſſe pleonaſmos, quum dicit linguam eſſe in ore ipſorum doloſam. Sed emphatica eſt loquutio apud Hebræos, qui intelligunt in promptu eſſe fallacias hominibus ſimulatque os apertum eſt. Perinde eſt igitur acſi dixiſſet Propheta non poſſe elici verbum vllum purum & abſque dolo: quia ſimulatque os aperiunt, ſtatim produnt fallacias, lingua eo-

gua eorum est fraudulenta, id est, non est, quòd quisquam expectet ab istis hominibus veritatem vel fidem. Quare? Nam simulac loqui inceperint, statim texent aliquid doli: statim in promptu illis erit fallacia qua circunueniunt simplices. Nunc videmus non citari ad iudicis tribunal paucos homines, sed omnes sine exceptione damnari: quasi diceret Propheta nihil esse amplius integritatis in vrbe ipsa: ideo vbique grassari corruptelas, quia alij ad alios decipiendos intenti sint. Sequitur:

13 *Et ego etiam affligam te percutiendo, & te disperdam super peccatis tuis*, secundum scelera tua.

14 *Tu comedes, & non satiaberis, & deiectio tua in medio tui: & apprehendes, & non seruabis: & quod seruaueris gladio tradam.*

Postquam professus est Deus se fore iudicem populi, iam de pœna ipsa clarius loquitur. Dicit ergo se armatum esse vindicta: quia sæpe cõtinget, vt iudex, etiam qui scelera detestatur, non possit tamen pœnas sumere, quia metuit sibi à petulantia eorum, quibus coercendis non putat se parem fore. Deus ergo hic significat sibi non defore potentiam ad pœnas de populo sumendas. Dicit, *affligam te percutiendo*, vulnerando te. Sic enim alij vertunt. Summa est, nihil fore obstaculo, quominus Deus pœnam de populo exigat, quia scilicet non potest eum prohibere impotentia. Non est igitur, quòd sibi homines promittant effugium, vbi Deus conscenderit suum tribunal: quia etiamsi muniti sint omnibus remediis, non tamen poterũt manum Dei arcere. Et speciem ipsam pœnæ designat, imò duas commemorat species hoc versu. Primò dicit, *Comedes, & non saturaberis.* Scimus vnam esse ex plagis Dei famem. Itaq; denuntiat hîc Propheta populum fore famelicum, sed non agrorum sterilitate. Deus enim famem duobus modis infligit: nunc terra nullum reddit prouentum: arescunt segetes, vel grandine percussæ nihil proferunt. Deus ergo sæpe agrorum sterilitate redigit homines ad inediam & famem. Sed alia est etiam ratio, qua possit cõficere homines inedia, quum scilicet frangit baculum panis, hoc est, tollit virtutem à pane, vt iam non sustentet homines, quantumuis magna copia se ingurgitent. Et hoc etiam experientia docet, si modò essent oculi ad consideranda Dei iudicia. Videmus quis sensus sit huius partis, quum dicit, *Comedes, & non satiaberis:* quasi diceret, Ego quidem, si ita mihi placeat, potero vos priuare omni victu, terra ipsa sterilescet meo mandato: sed vt intelligatis meliusvitam vestram esse in manu mea, proueniet satis bona vbertas frugum, sed nulla erit inde saturitas. Sentietis ergo panem non sufficere ad vos alendos, quia comedendo non poteritis tamen quicquam fulturæ sentire in pane ipso. Iam addit, *Et deiectio tua, in medio tui*, hoc est, etiamsi nulli tibi aliunde molesti sint vel infesti hostes, tamen tu tabesces intestinis malis. Hic genuinus est sensus: & interpretes non satis considerant quid velit Propheta, quia nimis securi sunt. Sed notandus est hic contextus. Postquam enim minatus est Propheta famem non ex inedia, sed ex maledictione arcana Dei: iam addit, *deiectio tua in medio tui*, id est, etiamsi non excitem tibi hostes, etiamsi non procul appareant signa iræ meę, deniq; etiamsi nemo tibi negotium facessat, tamen deiectio tua, hoc est, calamitas erit in medio tui, id est, quasi in viscerib. tuis hærebit. Tu ergo tabesces malo arcano, vbi maledixerit tibi Deus. Iam subiicit secundam speciem, *Apprehendes, & non seruabis, & quod seruaueris gladio tradam.* Legunt alij, Apprehendet mulier, id est, concipiet semen, & non seruabit, quia effluet: deinde etiamsi fœtum produxerit suo tempore, ego destinabo quicquid natum fuerit gladio. Sed sensus ille nimis coactus est. Alij referunt hoc ad patres, Tu pater apprehendes, hoc est, tu conaberis seruare filios tuos, & non seruabis. Cæterùm, miror cur ita se in re facili & plana interpretes torqueant. Alloquitur enim hîc terram ipsam, vel alloquitur vrbem: quasi diceret, Vrbs apprehendet, id est, quemadmodum qui cupit aliquid seruare, complectitur. quod enim volumus esse saluum apprehendimus, & complectimur, & tenemus quasi in vlnis nostris. *Et quod seruaueris gladio tradam*, id est, tu tentabis omnia media, quibus seruare possis te & populum tuum: atqui nihil proficies. Tu igitur ludes operam: sed etiamsi seruaueris, non tamen effugient seruati stragem. Si quis malit ad mulieres referre, quòd concipient, vt sit tertia persona fœminini generis: fruatur suo iudicio. Nam sensus etiam ille vtcunque erit tolerabilis, quòd scilicet Dominus steriles reddet mulieres, vel etiamsi quid pariant, suo tempore trahetur tamen ad cædem, quia Dominus tandem hostili gladio conficiet tam patres ipsos quàm filios ipsorum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in nobis posses satis materiæ reperire cur exerceas non vnum vindictæ genus, sed innumera, donec tandem modis omnibus nos perdas: da inquam, vt sponte præueniamus tuum iudicium, & etiam vera humilitate sic nobis displiceamus, vt verus ardor in nobis accendatur quærendæ iustitiæ, atque ita studeamus nos totos tibi addicere, vt te experiamur

nobis propitium. Et quando tot modis te offendimus, fac vt vera & sincera fide dirigamus sensus omnes nostros & affectus ad Filium tuum vnigenitũ, qui est propitiatio nostra, vt te placato, ipsum apprehendamus, & maneamus sacro vinculo cum eo coniuncti, donec tandem colligas nos omnes in Regnum illud cæleste, quod nobis sanguine suo acquisiuit, Amen.

15 *Tu seres & non metes, tu calcabis,* vel premes, *oleum, & non vnges te oleo: & mustum, & non bibes vinum.*

Adiungit Propheta aliam speciem pœnæ, quæ tamen pendet ex bellica illa strage quam minatus fuerat proximo versu: dixerat enim etiamsi qui euadent, tandem gladio perituros: nunc dicit totam terram fore prædæ hostibus. Sumpsit autem verba ex Mose, sicuti solenne est Prophetis, quum volunt plus autoritatis sibi acquirere, proferre ad verbum maledictiones, quæ continentur in Lege, sicuti Deut. 28. & Leuit. 26. Iam satis notum est, Deum hanc pœnam inter alias denuntiare populo suo, quòd vbi seminauerit agros suos, alius metet: vbi excoluerit magno labore vites suas, alios fore vindemiatores dicit. Summa est igitur, quicquid fructuum pariet terra, venturum inter hostium manus, quia omnia erunt exposita direptioni. Est autem hoc magis indignum, vbi videmus non modò prouentus nostros consumi ab hostibus, sed etiam laborem à nobis sumptum, perinde acsi sanguinem nostrum biberent. Sæpe enim confertur hominis labor sanguini, quia labor elicit sudorem. Iam sequitur:

16 *Et obseruata sunt edicta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulabitis in consiliis eorum, vt tradam te in excidium,* vel vastitatem, *& incolas eius in sibilum: & opprobrium populi mei portabitis.*

Alij legunt in futuro tempore, Et obseruabuntur statuta Amri: & sensum diuersum colligunt, nempe quòd Propheta iam in Spiritu præuideat populum sic fore obstinatum in suis sceleribus, vt nullis pœnis posse castigari speret. Ergo talis esset sensus, Dominus quidem seuerè & duriter vlcisci statuit populi scelera: sed non resipiscent: manebunt nihilominus stupidi in sua contumacia, & pergent in suis superstitionibus, quas didicerunt à Regibus Israel. Sensus tamen prior mihi magis probatur, & receptus est etiam maiore cõsensu, nempe quòd Iudæi relicto Deo, & contempta eius Lege desciuerint ad superstitiones regni Israel. Dicit ergo, *obseruata fuisse decreta Amri, & omne opus domus Achab.* Amri fuit pater Achab, qui rex creatus fuit suffragiis militum, quum Zimri repudiatus esset, qui regẽ occiderat. Amri quum emisset Samariam, illic vrbem extruxit: deinde vt acquireret vrbi dignitatem, addidit etiam tẽplum. hinc creuit idololatria. Postea filius eius Achab sese ad omne superstitionum genus proiecit. Ita res semper in deterius prolapsæ sunt. Quum ergo hîc Propheta nominat regem Amri, & eius posteros (qui omnes intelliguntur sub domo Achab) significat Iudæos, qui purè coluerant Deum, tandem degenerasse, & nunc prorsus similes esse Israelitis, quia scilicet amplexi sunt omnes illas corruptelas, quas fabricauerant Amri, & Achab eius filius. Religio in tribu Iehudah adhuc vigebat, quum regnũ Israel corruptum esset, atq; illic regnarent fœdæ superstitiones. Temporis successu etiam impliciti fuerunt Iudæi similibus idololatriis. Hoc igitur crimen nunc accusat Propheta, quòd sese adiunxerint socios Israelitis. *Obseruantur* ergo *edicta Amri, & totum opus domus Achab: ambulatis,* inquit (nam futurum tempus hîc significat continuam actionem, vt sæpe alibi) *Ambulatis* ergo *in consiliis ipsorum.* Notandum est, hîc Prophetam vti honestis nominibus quum dicit seruari חקות, hoc est, statuta vel decreta: deinde etiam quum adiungit consilia Regum Israel. Sed interim hoc ad excusationẽ nullius est momenti: quia etiamsi homines sibi non modò placeant, sed etiam plaudant in suis commentis, Dominus tamen ea omnia abominatur. Nec dubium est, quin Propheta consultò posuerit has voces, vt ostenderet friuolos esse & nihili prætextus, quos solent obiicere superstitiosi homines, vt sua figmenta vel commendent, vel excusent. Nam proferunt in medium authoritatem publicã: hoc receptum est omnium consensu, hoc fuit decretum: nõ est error vnius vel alterius, sed tota Ecclesia sic statuit: deinde quia ita præcipiunt Reges, nefas esset morem illis non gerere. Ergo vt ostendat Propheta pueriles esse istas excusationes, dicit, Fateor quidẽ honorificè à vobis ornari vestras superstitiones: quia Regum edictis probatæ sunt, quia etiam receptæ sunt multorum suffragiis: quia videntur etiam non temere nec perperam fuisse excogitatę, sed prudenter à magnis viris, & qui lõgo vsu periti sunt: vtcunq; tamen in medium proferant & consilia & statuta, hoc est, vtcunque ad fucandas idololatrias obiici soleant & prudentia & potestas, tamẽ pro nihilo hæc coram Deo ducuntur. Nam per consilia haud dubiè Propheta intelligit falsam speciem prudentię, quæ semper refulget in traditionibus humanis. Deinde per statuta intelligit Regiam potestem. Videmus ergo frustra fucum facere idololatras, dũ ab vna parte obiectant potestatem, ab altera verò prudentiam. Quare? Deus enim non patitur sibi præiudicium fieri istis nugis,

sed

sed vult coli ex verbis sui præscripto. Et ideo sequitur etiam denuntiatio pœnæ: *Vt tradam*, inquit, *te in vastitatē, & incolas eius*. Mutatio est personæ. Alloquitur tamen semper Propheta ipsam terram, vel sub terræ nomine populum compellat. *Ego* igitur *tradam te in exterminium*, vel vastitatem, deinde, *incolas tuos in sibilum*. Est etiam hoc sumptum ex Mose. Per *sibilum* intelligit contumelias, & ludibria, quibus expositi sunt miseri homines. Tādem adiungit, *Portabitis opprobriū populi mei*. Quidam nomen populi accipiunt in bonā partem, quasi hîc Propheta diceret Deum sumpturum vindictam de iniuriis, quas diuites intulerint miseræ plebeculæ. Sed hoc esset nimis restrictum, meo iudicio. Alii opprobriū populi Dei intelligunt, quòd scilicet nihil Iudæis magis probrosum erit, quàm quòd olim fuerint populus Dei. Nam hoc accessit ad eorum dedecus & infamiam, nempe quum ornati fuissent tam splendido titulo postea fuisse tot miseriis addictos. Sed posset aliter exponi hic locus, vel vt per populum Dei intelligamus ipsos Israelitas, quasi diceret Propheta. Nónne perspicitis qualiter tractati fuerint Israelitæ? Annon illi pars erant populi mei? Descenderant enim ex genere Abrahæ, sicuti vos: neque potestis iactare maiorem præstantiam. Erat igitur par omnium cōditio. Et tamen hoc, iudicio meo, non obstitit, quominus pro merito eos tractauerim. Non malè quadraret illa sentētia: sed ego existimo subesse ironiam in nomine, populi Dei, quasi diceret, Hæc vos fiducia indurat, quòd hactenus habiti estis populus meus: sed falsa ista, & scelerata gloriatio pœnam vestram augebit. Ego enim non sumam vulgares pœnas, sicuti soleo de hominibus profanis & alienis, sed persequar vestram impietatē multò seuerius, quia scilicet necesse est, vt pœna vestra gratiæ meæ respondeat, quæ improbè & sceleratè à vobis contempta fuit. Ergo per opprobrium populi Dei intelligo grauiores pœnas, quæ meritò paratæ sunt omnibus impiis, quos Deus speciali honore dignus fuerat, vt eos in populo suo censeret. Seruus enim qui nouit voluntatem domini sui, & non obseruat, Luc 12.47
multò grauius vapulabit. Nunc pergamus:

CAPVT VII.

VÆ *mihi*, Alii deducunt à ילי, vlulare meum: sed est particula dolentis apud Hebræos. Væ mihi ergo *quia fui sicut collectiones æstatis*, sic est ad verbum, *& sicuti racemi vindemiæ, nullus botrus ad comedendum: maturos fructus*, vel primitias frugum, *desiderauit anima mea*.

2 *Periit humanus*, vel mansuetus, *è terra, & rectus in hominibus nemo est: & omnes sanguinibus insidiantur, quisque fratrem suum venatur reti*, alii ad perniciem: & חרם etiam Hebræis interdum est occisio.

Sensus primi versus nonnihil ambiguus est, quia alii ad pœnam referunt quod dicit Propheta: alii autem ad malitiam populi. Quidam ergo existimant lugeri calamitatem, qua Dominus vltus fuerat populi scelera, acsi Propheta cerneret deformem totius terræ statum. Sed ex secundo versu facilè colligi potest, Prophetam hîc potius de prauitate ipsius populi verba facere, quàm de pœna iam inflicta: ideo contexui inter se duos istos versus, vt constet nobis plena sententia. *Væ* ergo *mihi*. Quare? *Factus sum tanquam collectiones*. Nimis libera est, vel potius licentiosa illa versio, Factus sum sicut quis vult colligere fructus æstiuos, & nihil reperit, ita vt spe sua frustratus ardeat desiderio. Non videtur hoc posse aptari ad Prophetæ verba. Est quidem aliqua perplexitas in verbis, tamen huc summa tendit, terram, cuius personam hîc Propheta suscipit atque induit, esse similem aut agro inani, aut horto, aut vineæ. Dicit igitur terram esse nudatam omni fructu, quemadmodum post messem & vindemias. Ita per *collectiones* intelligere oportet fructus collectos. Alii intelligunt reliquias quæ manent, quemadmodum si per incuriam quis in vindemiis relinquat paucos racemos: ita etiam dicunt paucos esse iustos superstites in terra. Sed videtur melius quadrare prior similitudo, quòd scilicet terra sit iam orbata omni fructu: sicuti post messem, & vindemias. *Factus sum* ergo *sicuti collectiones æstatis*, hoc est, sicuti æstate, vbi fructus iam sunt collecti: sicuti *racemi vindemiæ*, hoc est, sicuti post peractas vindemias. *Nullus*, inquit, *botrus est ad comedendum*. Bonorum ergo raritatem hîc significat Propheta: imò dicit nullos amplius extare iustos. Quamuis enim Deus semper retinuerit occultum aliquod semen, potuit tamen hoc iure prædicari de toto populo, quòd scilicet similis esset agro post collectos fructus, aut vineæ post vindemias. Manet enim in agro aliquid residuum post messem, sed nulla est spica interea: in vinea etiam manent botri, sed inanes, nihil restat præter folia. Est autem hæc prosopopœia multò vehementior quum Propheta in medium prodit acsi terram ipsam repræsentaret. Loquitur enim eius nomine & persona: *Væ*, inquit, *mihi, quia similis sum collectionibus æstiuis*. Perinde igitur est acsi terra ipsa deploret suam nuditatem, & inopiā, quòd

ſcilicet nulli ſuperſint recti & innoxii homines. Et ſecundo verſu clarius mentem ſuam exprimit, *Periit iuſtus è terra*, inquit, *& rectus in hominibus nemo eſt*. Hîc iam non ſuſtinet terræ perſonam. Satis enim fuit ad vehementiam vel emphaſin conqueri initiò, quaſi terra pudore ſuæ inopię hîc gemat. Sed nunc Propheta agit officium doctoris, *Periit*, inquit, *iuſtus è terra, nemo eſt rectus inter homines, omnes inſidiantur ſanguinibus, quiſque fratrem ſuum venatur*, inquit, *quaſi reti*. Hoc verſu breuiter oſtendit Propheta omnia eſſe plena & crudelitatis & perfidiæ, nullam amplius curam eſſe æquitatis: quaſi diceret, Fruſtra quærentur in hoc populo probi homines, nam omnes ſunt ſanguinarii, omnes fraudulēti. Quum dicit *omnes tendere ſanguini inſidias*, non dubium eſt, quin ſæuitiam deſignet: quaſi diceret eos ſanguinis eſſe cupidos. Vbi autem adiungit ſingulos fratribus ſuis inſidias tendere, hoc referri debet ad fraudes, vel ad perfidiam. Nunc ergo tenemus cōſilium Prophetæ. Et magis Emphatica eſt iſta oratio, quàm ſi Deus ipſe ſentētiam proferret, quia dum homines in ſua ſocordia defixi ſunt, & quaſi demerſi, Propheta hîc terram loquentem inducit, quæ accuſat omnes ſuos filios, & fatetur ſuum reatum: imò præuenit judicium Dei, & agnoſcit ſe eſſe contaminatam à ſuis incolis, ita vt nihil puri reſiduum in ea maneat. Sequitur:

3 *Super malitia manuum ſuarum ad benefaciendum: Princeps poſtulat, & Iudex in mercede*, ego transfero ad verbum, *& magnus loquitur prauitatem animæ ſuæ ipſe: & complicant*, vel, vt alii vertunt, confirmant. Sed propriè eſt complicari & metaphora aptè conuenit contextui, vt ſtatim videbimus.

Hic verſus propriè dirigitur in Iudices & gubernatores populi: deinde in diuites, qui opprimebant miſeram plebeculam, quia non poterant ſe mercede redimere. Conqueritur ergo Propheta in iudiciis tantùm valere corruptiones, vt iudices facilè abſoluant ſceleratiſſimos quoſque, modò mercedem afferāt. Summa igitur eſt, impune quiduis licere, quoniam vænales ſunt Iudices. Huc tendit Prophetæ conſilium. Sed quoniam variant interpretes, aliquid etiam de ipſis vocibus dicendum erit. עלהרע בפים *Super malo manuum ſuarum ad benefaciendum*. Quidam ita exponunt, etiamſi palàm ſint ſcelerati, tamen obtendunt colores, quibus obtegant ſua ſcelera: & talis eſſet ſenſus, Etiamſi omne ſtudium recti abiecerint, tamen ſic obduruiſſe ad impietatem, vt velint tamen cenſeri probi, & ſancti homines, quemadmodum in rebus confuſis ſemper improbi frontem ferream oſtentāt, & volunt taceri de ſuis flagitiis. Putant ergo quidam interpretes Prophetam hîc conqueri, quòd iam nullum ſit honeſti & turpis, recti & peruerſi diſcrimen, quia ſcilicet fucare audent ſcelerati homines ſua flagitia, vt non appareant, vel vt nemo contrà etiam fremere audeat. Expendite tamen annon aptius contexi poſſint inter ſe quæ dicit Propheta hoc modo, *Vt benefaciant ſuper malitia* manuum ſuarum, id eſt, vt ſe excuſent ſuper malitia operum ſuorum, paciſcūtur inter ſe: *Quia Princeps poſtulat, Iudex paratus eſt recipere mercedem*. Diuites hoc modo vidēt partam ſibi eſſe licentiam, quia illis in manu eſt pretium redemptionis. ſciunt autem nullo negotio poſſe placare & iudices & principes, ſimulac pretiū corruptionis attulerint. Et hic ſenſus mihi placet, quoniam ſic fluit optimè contextus Prophetæ. Quanquam alii verbum להיטיב aliter exponunt, quòd ſcilicet ſtrenuè agant in malitia ſua. Sed frigida eſt illa expoſitio. Ego igitur amplector mediam, quam nuper attuli, quòd ſcilicet valeant ita in iudiciis corruptelæ, vt parata ſint tegumenta ſceleribus: quia gubernatores & iudices ſunt nummarii, & ſemper parati ſunt abſoluere nocentiſſimos quoſque, modò ne hoc faciant gratuitò. *Super malitia* ergo *operum ſuorum, vt benefaciāt*, hoc eſt, vt obtineāt abſolutionem. *Tantùm Princeps poſtulat*, hoc eſt non inquirit de cauſa, ſed reſpicit manus duntaxat: deinde *Iudex pro mercede*, inquit, *iudicat*, hoc eſt, Iudices ſunt mercenarii. Non ſedent igitur vt pronuntiēt ex recto & æquo, ſed ſimulac ſaturati fuerint mercede, facilè ignoſcunt ſceleribus: ita vertunt vitia in virtutes, quia nullum eſt diſcrimen albi & nigri apud eos niſi ex pretio. Et cohæret etiā quod mox ſubiicit Propheta, *Magnus*, inquit, *loquitur prauitatem animæ ſuæ ipſe*. per Magnos non intelligit proceres, quemadmodum falsò alii exiſtimant: ſed intelligit diuites, quibus ſuppetit pecunia ad cōciliandos ſibi iudices. Qui ergo pretium affert ſuæ redemptionis, audet palàm iactare prauitatem. Sic enim verto nomen הות: quia hîc nō poſſet quadrare corruptio. *Loquitur* ergo *prauitatē animæ ſuæ magnus*, hoc eſt, iā nihil eſt vel metus vel pudoris quod retineat diuites ab inferenda iniuria. Quare? ſciunt enim ſibi negotium eſſe cum mercenariis Iudicibus, facilè eos corrumpent. *Audent* ergo *loqui prauitatem animæ ſuæ*, hoc eſt, non diſſimulant ſua ſcelera, quemadmodum vbi viget aliquis legum metus vbi exercentur iudicia. Sed quoniam nullum ampliùs diſcrimen eſt boni vel mali, ideo nocētiſſimus quiſque apertè iactat ſua ſcelera. Deinde emphaticū eſt pronomen הוא, Ipſe. Et hoc nō fuit animaduerſum ab interpretibus. *Ipſe* ergo *loquitur prauitatem animæ ſuæ*: nō expectat dum alii exprobrent ſi quid deliquit, ſed impudenter audet gloriari in ſuis ſceleribus, quia ſcilicet certa eſt impunitas quum poſſit occludere os iudicibus. Affert enim pretium. *Loquitur*

tur ergo *prauitatem animæ suæ ipsi*. Deinde *Cōplicant* ipsam prauitatē,hoc est,hinc fit,vt grassetur furiosa crudelitas, quoniam conspirant inter se & gubernatores,& qui volunt sibi acquirere peccandi licentiam,quasi contexerent inter se funes, confirmant hoc modo prauitatem.Nam magnus quisque,hoc est,qui diues est & pecuniosus conspirat cum Iudice,Iudex etiam cum ipso:ita inter se colludunt.Sic fit ergo vt prauitas quasi tyrannidem occupet, quia nullum sit remedium.Nunc tenemus genuinum consilium Prophetæ,saltem quantum ego iudicare possum.Sequitur nunc:

4 *Bonus inter eos quasi paliurus,rectus præ spineto*,aliquid subaudiendum est, asperior est spineto, *dies speculatorum tuorum,visitatio tua venit:tunc erit confusio ipsorum*,vel perplexitas,vt alii vertunt,

Confirmat quod prius dixerat Propheta,nempe adeò refertam esse terram quouis scelerum genere,vt qui optimi reputantur,sint tamen spinæ & vepres,hoc est,pleni amarulētia, vel acerrimi ad pungendum:quasi diceret, Optimus inter eos est latro, rectissimus inter eos est prædo.Videmus ergo his verbis notari cumulum scelerum:acsi diceret,Non posset deterior esse conditio populi.nam vsque ad extremum grassatur improbitas. Siquis enim inter alios quærat probum vel rectum hominem,reperiet duntaxat spinas,vel vepres, hoc est illic etiam pungetur.Quòd si optimus quisque tunc fuit quasi spina, quid dici potuit de reliquo vulgo? Nam antehac vidimus fuisse Iudices peruersos, vt prostituerent se absque verecundia ad omnem turpitudinem. Quid ergo de illis dici potuit,quum rectos & iustos comparet hîc spinis Propheta:imò dicat spinetis esse asperiores. Cæterùm κατὰ χρηστικὴν est locutio quum dicit,bonum inter eos & rectum esse similem spineto.Abutitur enim his vocibus:quia certum est non fuisse bonos & rectos,qui sic crudeliter pungebant. Sed consiliū Prophetæ minimè obscurum est,tantam fuisse tunc licentiam scelerum, vt qui retinebant famam aliquam probitatis,essent tamen vepres & spinę.Est igitur concessio in his vocibus. Tandem adiungit,*Dies speculatorum tuorum,visitatio tua venit*. Hîc denuntiat propinquam Dei vindictam & generaliter toti populo,& præcipuè gubernatoribus.Incipi autem à primario ordine quum dicit,*Dies speculatorum tuorum*:quasi diceret, Iam impendet excidium tuis gubernatoribus,quòd ipsi minimè expectant. *Speculatores* vocat tam Prophetas, qui suis blanditiis deceperāt populum.quàm alios gubernatores. Locat autem Propheta ipsos in priore gradu, quia causa erant publici interitus. Non tamen ideo eximit totum corpus populi à pœna.imò coniungit hæc duo simul,visitationem totius populi,& diem speculatorum.Meritò autem dirigit sermonem ad ipsos speculatores,quia dum cæcutiunt,etiam excæcant reliquos omnes, dum peruersi sunt deprauant totum populum. Hæc ratio est cur specialiter illis minetur Propheta.Sed quemadmodum iam dixi populus non ideo excusatur.Videtur quidem hic prætextus honestus esse ad extenuandam culpam, dum obiiciunt gregarii homines se non fuisse admonitos,vt optādum erat,imò se fuisse perditos inanibus fallaciis.Et videmus vt hodie etiam multi colorem hunc obtendant. Sed apud Deum hæc defensio friuola est:quia etsi excæcantur plebeii homines,tamē sponte errant,dum libenter aurem præbent impostoribus.Atque etiam hæc ratio est,cur Deus frænum laxet tam Satanæ,quàm eius ministris:imò quemadmodum dicit Paulus,det efficaciam erroris:quia maior pars mundi semper decipi appetit.Tenenda est igitur hæc denuntiatio Prophetæ,quòd si malè officium suum exercuerint iudices & Prophetæ, trahentur ad pœnam quam meriti sunt, quia scilicet aliis fuerunt causa exitii, vt alibi visum fuit:interea non est excusabilis populus.Inuoluit igitur vindicta Dei omnes à minimo vsq; ad maximū sine exceptione.*Visitatio* ergo *tua venit*.Deinde in tertia persona loquitur,*Tunc erit confusio ipsorū*,vel perplexitas,vel pudefient.Obliquè hîc perstringit Propheta populi duritiē, quia etiamsi quotidie minitabātur Prophetę,securi tamē manebant omnes:imò scimus ludibrio illis fuisse omnia Dei iudicia.Quū ergo non possent fidi doctores incutere vel metū, vel pudorem sceleratis hominibus:Propheta dicit,*Tunc venturam illis confusionem*:quasi diceret,Obdurescite nunc quantū voletis,vt video vos esse stupidos,imò socordes,& non attēdere ad verbū Domini: cæterùm,veniet tēpus visitationis,& tunc Dominus coget vos ad pudorē,quia scilicet reipsa ostendet quales sitis,& iam non litigabit vobiscū verbis,vt nunc facit, sed pœna proposita excutiet vobis omnes falsos colores: deinde etiam deiiciet vestrā istam proteruiam, quæ vos nunc obdurat contra sanam doctrinam & omnes admonitiones.

(Margin: 2.Thes.2. 11.)

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nati sumus hoc corruptissimo sæculo quo inualuit tanta scelerū licētia,vt iā vix scintilla vlla probitatis affulgeat,vt tamē maneamus integri inter spinas, & ita solicitè nos custodias sub verbo tuo,vt colamus & syncerā pietatem,& æquitatē etiā cum proximis nostris.Et quia nō est in nostra potestate ita nos seruare integros,da vt Filiꝰ tuꝰ virtute

Spiritus sancti ita nos protegat, vt perueniamus vsque ad metam cursus nostri, donec tandem colligamur in Regnum illud cæleste, quod nobis sanguine suo peperit. Amen.

5 *Ne fidatis amico, ne speretis in consiliario,* vel duce*: ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi operturas oris tui.*

6 *Quia filius contumelia afficit patrem, filia surgit contra matrem suam, nurus contra socrum suam, inimici, viri domestici eius,* homines domus eius, ad verbum.

Propheta sententiam quam heri attigimus, prosequitur, quòd scilicet licentia scelerum vsq; ad summũ cumulũ peruenerit, quia nulla superũt in hominibus fides: imò nulla sit amplius humanitas: quia filius officiũ erga patrẽ non præstet, nurus erga socrũ, deniq; nulla sit cõiunctionis ratio. Neq; enim hîc disserit de peruersa fiducia, qua multi seipsos fallunt, dum recũbunt in homines mortales, & trãsferunt ad ipsos Dei gloriã. Ergo importunè hîc quidam philosophantur, nõ esse in hominibus sperandũ: quia non fuit hoc cõsilium Prophetæ. Sed quę Ouidius tradit de ferreo seculo, Propheta noster de sua ętate cõqueritur, Dicit ille,

--non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Sic etiam Propheta noster dicit nullum esse respectum humanitatis inter homines, quia vxor parata sit ad prodendum maritum, filius contumeliosus sit in patrẽ: denique obliti sint omnes humanitatis. Nunc ergo tenemus quid sibi velit Propheta quum dicit, *Ne fidatis amico*, hoc est, siquis speret aliquid ab amico, falletur: quia scilicet non reperietur in hominibus nisi perfidia, *Ne adhibeatis fidem consiliario.* Sic enim interpretor vocem אלוף. Alii vertunt fratrem maiorem natu. Sed nulla necessitas cogit discedere à propria & genuina significatione huius vocis. Quemadmodum itaque loquutus est Propheta de socio, vel amico, sic etiam adiungit consiliarium. Et clausula ostendit quorsum spectet, quum dicit, *nullos esse deteriores hostes quàm domesticos.* Videmus ergo Prophetam simpliciter hoc velle, homines sui seculi nõ modò auarè & crudeliter alios aliis nocere, sed absque vllo respectu humanitatis filium insurgere contra patrem, atque ita peruerti totum ordinem naturæ, vt iam nulli sint affectus, qui tamen non videntur posse in hominibus extingui. Nunc pergamus:

7 *Ego autem ad Iehouam respiciam, expectabo ad Deum salutis meæ, exaudiet me Deus meus.*

Hîc vnicum remedium esse docet Propheta, ne fideles rapiantur prauis exemplis, si defigant oculos suos in Deum, & eum liberatorem sibi fore sperent. Nihil difficilius est, quàm nobis temperare ab omni iniuria, dum impii nos lacessunt, quia videntur nobis dare iustam causam retaliandi: etiamsi nemo inferat nobis iniuriam, tamen cõsuetudo ferè habetur instar legis: ita fit, vt putemus esse licitum quod receptum est moribus, & consuetudine. Iam verò si prosperè succedat impiis, hic est acerrimus stimulus. Ita fit, vt vix & cũ summa difficultate se contineant fideles, dum vident passim grassari scelera, ídque impune. imò quum vident authores scelerum crescere & gratia & opibus, statim obrepit quædam peruersa libido æmulationis. Cæterùm, si prouocãtur fideles ipsi maleficiis, tũc videtur esse iusta causa peccandi, quia nemini molestiam sponte inferunt. sed tantùm repellunt vim sibi illatam, vel retaliant fraudem fraude. hoc putant esse licitum. Propheta vt huic tentationi occurrat, iubet fideles respicere ad Deum, quemadmodũ sæpe hæc sententia repetitur Psal. 119. quòd scilicet fideles non rapiantur prauis exemplis, sed maneãt semper defixi in Dei verbo, etiãsi sustineant magnos & violentos impulsus. Nunc videamus Prophetæ verba: *Ego*, inquit, *ad Iehouam resticiam.* nam verbum צפה quo vtitur, propriè significat Speculari: interdum accipitur pro expectare. Sed libenter retineo propriam significationem: *Ego*, inquit, *speculabor ad Deum*, hoc est, perinde agam acsi vnus mihi Deus esset præ oculis. Vnde enim fit, vt sibi indulgeant etiã boni, dum versantur inter malos & sceleratos, nisi quia occupantur in præsenti intuitu? Ergo si volumus integritatem colere, vbi mundus nobis proponit duntaxat peccandi exempla, discamus quasi clausis oculis præterire omnes offensiones. Hoc fiet, si oculos in solum Deum dirigamus. *Ego*, inquit, *respiciam ad Iehouã:* deinde *expectabo ad Deũ salutis meæ.* Nihil hîc nouum dicit Propheta, sed clarius tamẽ explicat proximũ membrum. nam definit modum speculationis, de quo loquutus est: acsi diceret, Patienter feram, dum mihi succurrat Deus: quia vbi nobis hinc inde molesti sunt improbi, statim facile erat auertere oculos à Deo, nisi instructi simus patientia. Vnde autem patientia, nisi quum certò persuasi sumus Deum fore nobis liberatorẽ, quum scilicet aduenerit opportunũ tempus? Nũc

tenemus

tenemus consilium Prophetæ. ostendit enim non posse aliter pios constanter perstare in sua integritate, nisi conuertant oculos ad vnum Deum. Iam adiungit, non posse etiam in illa cogitatione retineri, nisi Deum patienter expectent, hoc est, auxilium eius. Et vocat *Deum salutis suæ*, quo significat se fretum eius verbo ita perseuerare in tolerandis iniuriis. Neque enim fieri potest, vt subiiciat se quispiam Deo, & se tuendum ei tradat, nisi primò hoc in eius animo fixum sit, nempe Deum nunquam deserere suos. Hæc igitur ratio est cur *Deum* vocet *salutis suæ*. Nam debet referri hoc elogium ad præsentem circunstantiam, acsi diceret, Etiamsi non appareat manus Dei ad me iuuandũ, vel ad ferendas suppetias, ego tamen certus sum de eius gratia, & scio in ea mihi repositam esse salutem. Postea adiungit, *Exaudiet me Deus meus*. Hic confirmat quod iam diximus, nempe se promissionibus Dei suffultum ita ad patiẽtiam animum suum componere, quia patiẽtia subinde euanescet, vel excutietur ipsis tẽtationibus, nisi certò simus persuasi Deum habere salutis nostræ curam, & nõ frustra nos in ipso sperare. Neque etiam superuacuum est quod dicit *Deum esse suum*. Erat tamen vnus è populo: & videtur hoc fuisse commune ac promiscuum omnibus Iudæis. Neque tamen dubium est, quin Propheta hîc sibi priuatim, Deum coniũgat, nempe quia vulgus hominum ad impietatem defecerat. Gloriabantur quidem omnes Dei nomine, sed perperam & falsò. Ostendit igitur Propheta se alio modo esse sub tutela Dei, quàm reliquos, Nã vbi sibi quis licentiam nocendi permittit, renuntiat simul Deo, & eius tutelæ. Non dubium igitur est, quin Propheta hîc obliquè perstringat impietatem vulgi: quia quũ passim volitaret inanis iactantia in ore omnium, quòd adoptati essent à Deo, essent sanctum Abrahæ genus, vix tamen centesimus quisque in Deũ respiceret. Cæterùm, hoc quoque notare operæpretium est, Prophetam, vbi dicit, *Exaudiet me Deus*, simul etiam testari de fide sua, quòd scilicet semper ad opem Dei se conferet, ac precibus se exercebit, quoties vrgebit necessitas. neque enim exaudit Deus nisi dum inuocatur. Ergo hîc Propheta suo exemplo studium precandi nobis cõmendat. Iam in genere docet hic versus, non excusari nos, si abripimur malis exemplis, quemadmodum quotidie fieri solet. Tunc enim respicere in Deum maximè conuenit, vbi grassatur scelerum licentia in mundo, vbi libidines hominum, sunt pro regula & lege: tunc debemus nos quodammodo abdicere à consortio hominum ne sua prauitate nos implicent. Ergo qui obtendunt aliorum exempla, friuola excusatione vtũtur quemadmodum videmus hodie plerosque opponere clypeum cõsuetudinis: etiamsi apertè coarguantur verbo Domini, putant tamen iustam sibi esse defensionem, quia alios sequuntur. Atqui videmus quàm friuola sit ista securitas: quia dubiũ non est, quin Propheta hîc legem præscribat omnibus filiis Dei quid agere debeant, vbi eos solicitat prauis exemplis & multis scandalis diabolus ad peccandum. Pergamus:

8 *Ne gaudeas de me inimica mea, quia ceciderim, surgam*, vel quanuis ceciderim, surgam: *quum sedebo in tenebris, Iehoua erit lux mihi.*

Hic Ecclesiæ personã induit Propheta, & repellit tentationẽ, quæ nos valdè acriter pungit in rebus aduersis. Neque enim tantum est acerbitatis in ipso malo, quantum in ludibriis improborum, vbi nobis petulantes insultant, derident fidem nostram. Et ingenuis naturis semper durior est cõtumelia, quàm ipsa mors. Et tamen diabolus semper ferè vtitur hoc artificio: quia vbi videt nos stare firmos in tentationibus, subornat improbos & acuit eorum linguas, vt nobis maledicant, & probris suis nos vulnerent. Hæc ratio est cur nũc Propheta dirigat sermonẽ ad inimicos Ecclesiæ. Cæterùm, quia Deus Ecclesiã vocat sponsam suam, & nobis describitur sub persona mulieris, ideo etiam sancti populi inimicos hîc comparat mulieri proteruæ. Quemadmodũ ergo si sit æmulatio inter duas mulieres, quæ videbit suam inimicam incommodis vel rebus aduersis premi, statim sese eriget & insultabit: sic etiã Propheta dicit hostes Ecclesiæ acuere linguas suas, & euomere tunc suam virulentiam, vbi vident filios Dei vel laborare, vel ferè obrui rebus aduersis. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, nempe vult nos, quemadmodum dixi, armare cõtra ludibria impiorũ: ne præualeant, vbi Deus rebus aduersis nos premit, sed stemus fortes, atque etiam animis compositis & tranquillis deuoremus hanc indignitatem. *Ne læteris* ergo *de me inimica mea*, inquit. Quare additur consolatio. Neque enim sufficeret si cum aliquo fastidio quis repelleret ludibria hostis sui: sed dicit hîc Propheta, *Ne læteris quia ceciderim, surgam*: vel quanuis ceciderim, surgam. Et videtur contextus hic melius quadrare, *Ne læteris de me*, vt sit illic distinctio: deinde, *Quanuis ceciderim, surgam: quanuis sedeam in tenebris Iehoua lux mihi.* Significat Propheta non esse exitialem casum Ecclesiæ: alioqui suppeteret satis ampla materia hostibus nostris ad nos ridendos, nisi quia non potest nos fallere illa promissio: Septies in die cadit iustus, & resurgit. Cur? nempe quia Deus supponit manum suam. Tenemus ergo rationem contextus. Nam si destitueret nos Deus omni spe, meritò illuderent nobis hostes, & necesse nobis esset obmutescere. Cæterùm, vbi certò persuasi sumus Deũ præstò statim fore, vt nos restituat in integrum, iam possumus intrepidè excipere contra hostes nostros, vbi nos suis subsannationibus exagitant: *Quanuis ceciderim, surgam*, nõ est quod nunc mihi cõtumelio- Pro.24.16

sè insultes quãuis ceciderim. Deus enim voluit me labi, sed hac lege, vt statim resurgã: deinde etiamsi nunc iaceam in tenebris, Dominus tamen erit mea lux. Videmus itaque spem nostram victricem esse contra omnes tentationes. Et hic locus optimè docet quàm verũ sit
1.Ioan.5.4 illud Ioannis, fidem nostram esse nobis victoriam contra totũ mundũ. Nã si dolor & mœstitia occupet sensus nostros, non tamẽ cedemus, vbi nobis hoc occurret, Deũ fore auxiliatorem tempore opportuno. Iam si etiam homines virus suum contra nos euomant, erimus iisdem armis instructi: ita fiet, vt nunquã animi nostri succumbant, sed fortiter repellant omnes Satanæ & improborum insultus. Hoc discimus ex præsenti loco. Iam quod Propheta dicit, *Quãuis ceciderim resurgam*, videmus quid velit nos Deus expectare, nẽpe miseriis nostris semper fore optabilem & lætum exitum: quemadmodum paulò pòst rursus de ea re copiosius disseram. Quod attinet ad postremum membrum, *Si sedeam in tenebris, Deus lux mihi*, videtur esse confirmatio proximæ particulæ, vbi dixerat Propheta casum Ecclesiæ nũquam esse exitialem. Sed tamen quidam putant aliquid maius exprimi, quòd scilicet in ipsis tenebris semper affulgeat aliqua lucis scintilla. Sic ergo membrum hoc à superiore distinguunt, quòd fideles postquã ceciderint, resurgent: quantisper verò iacuerint quasi demersi in tenebris, etiam tunc non carebunt solatio, quia Dei gratia semper illis affulget. Et videtur hoc melius quadrare: imò fieri nõ potest, vt quisquã sibi promittat liberationẽ, de qua loquutus est Propheta, nisi in densissimis tenebris semper cernat aliquid lucis & sustentet se aliqua dulcedine bonitatis Dei. Gustus autẽ gratiæ Dei in afflictionibus propriè confertur luci: quemadmodum siquis proiectus in altam foueã, procul tamen lucem solis aspiciat, erigens oculos sursum: sic etiam non debet nobis obstare quantunuis obscura & densa caligo in tribulationibus, quin semper scintillæ lucis nobis affulgeãt, hoc est, quin semper fides erigat oculos nostros sursum, vt fruamur aliquo gustu bonitatis Dei. Pergamus.

9 *Iram Iehouæ feram, quia peccaui ei, donec disceptet causam meam, & faciat iudicium meum*, vel afferat ius meum, *educet me in lucem, cernam iustitiam eius.*

Hìc Ecclesia Dei se animat & hortatur ad patientiam, idque præcipuè facit duobus argumentis. Primò enim sibi proponit sua peccata, atque ita se humiliat coram Deo: quem agnoscit iustum iudicẽ: deinde amplectitur spem remissionis peccatorũ, ex qua nascitur salutis fiducia. His duabus fulturis sese Ecclesia sustẽtat, ne succumbat suis miseriis: & quemadmodum iam dixi, colligit animos ad patientiã. Primò itaque dicit, *Iram Iehouæ feram: quia peccaui ei*. Hic locus docet, vbi quis seriò afficitur sensu iudicii Dei, simul etiam formari ad patientiã: quia fieri nõ potest, quin peccator, vbi sibi malè cõscius est, & sentit iustas pœnas se dare cum vera humilitate ac suppliciter subiiciat se Dei arbitrio. Ergo vbi contumaciter fremũt homines contra Deũ, vel obmurmurãt, certũ est eos nondũ sentire sua peccata. Fateor quidẽ multos sibi esse malè conscios, qui tamen cõtra Deũ luctãtur, & ferociter repel-
Matt.27.3 lunt, quantũ in se est, eius manum, & etiam blasphemant eius nomẽ, vbi eos castigat: sed il-
Gen.4.13. li nondũ tanguntur vero sensu pœnitentiæ, vt sibi displiceant. Iudas agnoscit quidẽ se peccasse, & hoc liberè fatetur: Cain libenter tegeret scelus suum: sed Dominus illi cõfessionem violenter extorquet. Interea tamen non resipiscunt, imò non desinunt obstrepere Deo: cõqueritur enim Cain pœnã esse grauiorẽ, quàm ferre possit. Iudas desperat. Idem etiam contingit omnibus reprobis. Videntur ergo illi satis cõuicti esse vt reatũ suum agnoscant, & quasi subscribãt Dei iudicio: sed non verè sentiunt peccata sua, vt sibi in illis displiceãt, quẽadmodum dixi. Nã pœnitentia semper coniuncta est cum hoc obsequio, de quo nũc Propheta loquitur. Quisquis ergo verè afficitur suis peccatis, ille simul se præbet Deo morigerum, & se totũ submittit eius arbitrio. Sic pœnitẽtia semper ex se tolerãtiam crucis parit, vt qui sistit se ad Dei tribunal, simul etiã permittat se castigandũ, & pœnas ipsas æquo animo sustineat: quemadmodum bos subactus semper recipit iugum neque oblectatur: sic etiã qui verè tangitur sensu peccati sui, paratus est ad tolerandas pœnas qualescunque Deo visum fuerit infligere. Hoc igitur primo loco discendum est vbi sic loquitur Propheta, *Iram Iehouæ feram, quia peccaui ei*. Hinc etiam colligimus litigare cum Deo quicunque non ferũt patienter eius flagella: quia etiãsi apertè non obiiciant Deo se esse iustos, tamen non tribuunt ei iustam gloriam, vt fateantur ipsum esse iustum iudicem. Quare? Hæc enim inter se cohærent, & coniuncta sunt indiuiduo nexu, sentire sua peccata, & patienter se subiicere arbitrio iudicis, vt pœnas sumat. Iam sequitur alterũ argumentũ. *Donec disceptet causam meã, & afferat ius meum, educet me in lucem, videbo iustitiã eius*. Hìc Ecclesia innititur secundæ fulturæ: quia etiamsi Dominus grauissimè eam affligat, non tamen abiicit fiduciam salutis, quia scit se castigari in suum bonum, quemadmodum paulò antè vidimus. Et certè non posset vel ad momentum quispiam durare in miseriis, nisi conciperet liberationis fiduciã, & promitteret sibi fœlicem exitum. Non debent igitur nec possunt hæc duo separari, nempe scelerum nostrorum agnitio, quæ nos coram Deo humiliet: deinde gustus bonitatis eius, & firma salutis nostræ certitudo: quia Deus testatus est se nobis fore semper propitium, vtcunque pœnas de peccatis nostris sumat, & se memorem fore misericordiæ, etiam in media ira,

quemad-

quemadmodum dicit Habacuc. Non sufficeret igitur sentire sua mala, nisi accederet consolatio ex promissionibus gratiæ. Cæterùm, ostendit Propheta Ecclesiam fuisse innoxiam, respectu hostium suorum, quanuis meritò pœnas det. Atque hoc diligenter notandum est: quia quoties nobis negotium est cum improbis, putamus nihil esse in nobis vitij. Atqui duo hæc consideranda erãt, nempe improbos nobis sine causa inferre molestiam:& ideo iustam esse causam nostram ipsorum respectu: deinde nos tamen iustè affligi diuinitus : quia semper reperiemus multas causas cur Dominus nos castiget. Hæc igitur duo simul consideranda nobis sunt, quemadmodum hîc admonet Propheta. Nam dixit initio versus, Iram Dei feram, quia peccaui ei: nunc autem addit, Asseret tamen Dominus ius meum, litigabit litem meam, ad verbum, hoc est, disceptabit causam meam. Si Ecclesia rea est coram Deo, imò non expectat iudicis sententiam, sed eam præuenit, ac liberè fatetur se dignã esse talibus pœnis, quid hoc sibi vult, quòd Dominus disceptabit eius litem, quòd suscipiet eius causam? videntur hæc duo inter se pugnare : sed optimè conueniunt secundum diuersos respectus. Nam confessa fuit Ecclesia se peccasse Deo : nunc conuertit oculos ad hanc securitatem: scit autẽ se immeritò ab hostibus vexari: scit illos impelli mera crudelitate ad maleficium. Hæc igitur ratio est, cur Ecclesia confidat, & expectet Deum fore vindicem suæ innocentiæ, nempe contra improbos, & tamen suppliciter agnoscat se peccasse corã Deo. Quoties ergo nobis iniurias inferent hostes nostri, teneamus hoc principium, Deum fore vindicem: quia semper patronus erit iustitiæ & æquitatis. Fieri ergo non potest, vt Deus ita prostituat nos impiorum violentiæ. Tandem ergo *litigabit litem nostram*, hoc est, disceptabit causam nostram, & erit eius cognitor. Sed interea semper peccata nostra nobis occurrent, vt verè humiliati corã Deo, nos speremus salutem quam nobis promittit, nisi ex gratuita venia. Quare ergo iubentur fideles bono esse animo in suis afflictionibus? Quia Deus pollicitus est se fore eorum patrem: recepit illos in suam fidem: testatus est suum auxilium illis non defore. Sed vnde fiducia? An quia digni sint? An quia tale aliquid sint promeriti? Minimè: sed agnoscunt se reos esse, vbi coram Deo humiliati sese prosternunt, & vbi spõte ad eius tribunal sese damnãt vt præueniãt eius iudiciũ. Videmus nunc quemadmodum optimè cõtexat Propheta duas istas sentẽtias, quæ alioqui videri possent in speciẽ pugnare. Sequitur, *Educet me in lucẽ, cernã iustitiã eius.* Adhuc se confirmat Ecclesia in spe liberationis. Et hinc etiam patet quomodo Deus sit fidelibus lux in obscura caligine, quia scilicet vident exitum paratum esse malis suis, sed procul vident, quia spem suam extendunt vltra metam huius vitæ. Sicuti ergo veritas Dei sese diffundit per cælum & terram, ita fideles spem suam longè & latè extendunt. sic fit vt procul aspiciant lucem, quæ videtur ab illis esse remotissima. Et hac fiducia etiam dicit Propheta, *Educet me Dominus in lucem.* Interea, quemadmodum iam dixi, habent aliquam lucem, hoc est fruuntur gustu bonitatis Dei etiam in mediis malis. Sed Propheta nunc lucem intelligit ipsum exitum, quem sperare nos oportet etiam in rebus desperatis. Sequitur, Videbo iustitiam eius. Per Dei iustitiam intelligitur, vt alibi dictum fuit, gratia erga fideles, non quòd rependat Deus operibus ipsorum salutem quam confert, sicuti stultè imaginantur profani homines. Arripiunt enim nomen illud iustitiæ, & putant meritis nostris deberi quicquid beneficiorum gratis in nos Deus confert. Quare? nam Deus hoc modo ostendit suam iustitiam. Atqui longè est alia ratio huius locutionis. Deus enim vt ostendat quàm sibi chara & pretiosa sit nostra salus, dicit specimen suæ iustitiæ se præbere velle in nobis liberandis. Cæterùm, in hac voce *Iustitia*, est relatio. Quia enim Deus pollicitus est salutem nostram sibi curæ fore, ideo iustus apparet quoties nos eripit ex nostris miseriis. Iustitia ergo Dei non refertur ad merita operũ, sed potius ad promissionem, qua se nobis obstrinxit. Et ideo sæpe etiam eodem sensu vocatur Deus fidelis. Denique idem significant Dei iustitia & fidelitas. Nunc quum dicit Propheta in persona Ecclesiæ, *Videbo iustitiam eius*, intelligit etiamsi Deus occultet fauorem suum ad tempus, & manum suam subducat, vt nulla spes supersit auxilij, tamen quia iustus est, fieri non possit, quin nobis succurrat. *Videbo* igitur *iustitiam eius*, hoc est Deus re ipsa tandem ostendet se esse iustum. Sequitur:

10 ***Et videbit inimica mea, & operiet eam pudor, quæ dixit mihi,*** vel, de me, ***Vbi Iehoua Deus tuus? oculi mei videbunt, & nunc erit in conculcationem sicuti lutum platearum.***

Sed ego non possem nunc absoluere.

¶PRECATIO.

D*A omnipotens Deus, quando hodie tot miseriis sumus circũdati, imò quocunq; flectamus oculos, vbique nobis occurrũt innumera mala, quæ totidem testimonia sunt iræ tuæ: da inquã, vt verè humiliati corã te, simul etiã attollere discamus oculos in promissiones gratuitæ bonitatis tuæ, & paterni fauoris, quem nobis pollicitus es in Filio tuo, vt nõ dubitemus te nobis fore propitiũ, quia*

nos in populum adoptasti,& quoniam ita instructi contra nos hostes nostri sæuiunt,& furiosè etiam quotidie insurgunt,vt nō dubitemus te nobis fore præsidio,quoniam scis nos iniustè ab illis infestari: & ita pergamus in fiducia tuæ bonitatis,vt semper gemamus sub onere vitiorum nostrorum, & assiduè fateamur nos reos esse mille mortium coram te,nisi quia pro immensa tua misericordia dignitatis nos semper recipere & colligere,per eundem Dominum nostrum, Amen.

Proxima lectione recitaui versum 10. vltimi capitis, vbi Propheta adiungit ad cumulum gaudij, quòd hostes Ecclesiæ videbunt cum magna indignatione admirabilem illam gratiam de qua nuper loquutus fuerat. Sed hostes ipsos describit sub persona mulieris æmulæ: sicuti etiam Ecclesia Dei mulieri confertur. Et hoc genus loquendi satis tritum est in Scripturis. Vocat igitur Ierosolyma, vel Babylonem suam æmulam, vel alias omnes vrbes hostium. Dicit autem, *Operietur pudore*: quia scimus impios insolescere simulac illis arridet fortuna. In rebus ergo prosperis nullum tenent modum, quia putant Deum quasi sub pedibus suis esse. Si hoc plerunque facit prosperitas apud pios, vt Dei,& sui etiam obliuiscantur, non mirum est, si increduli magis ac magis obdurescant, vbi Deus ipsis indulget. Respectu igitur talis superbiæ nunc dicit Propheta, *Vbi inimica mea viderit, pudor operiet eam* hoc est, desinet suo more sese efferre in suis iactantiis: imò cogetur præ verecundia sese occultare: quia scilicet videbit se longè fuisse deceptam, quòd putabat in totum me periisse. Postea adiungit, *Dicebat mihi, vbi Iehoua Deus tuus?* Hìc Ecclesia Dei insultat vicissim incredulis, vbi videt se diuinitus esse liberatam: neque id facit sua causa, sed quia impij sacrum Dei nomen arripuerant ad contumeliam: quod etiam nimis vulgare est. Nam quoties Deus affligit suos, statim cristas erigunt increduli,& blasphemias suas euomunt contra Deum, quum tamen potius deberent sese humiliare sub eius manu. Nam si Deus exerceat sua iudicia contra fideles, quid sperandum est impiis eius contemptoribus? Si horrendis modis grassatur Dei vindicta in lignū viride, quid fiet vbi peruenerit vsque ad lignum aridum? Atqui impij similes sunt ligno arido. Sed quia cæcutiunt ad Dei iudicia, ideo petulanter subsannant eius nomen, quoties vident Ecclesiam affligi, Quasi res aduersæ non essent testimonia iræ Dei. Castigat enim suos filios, vt se ostendat mundi iudicem. Sed quemadmodum iam dixi, impij ita obdurescunt in suo stupore, vt nihil prorsus considerent. Ergo hìc fideles postquam experti sunt Deum liberatorem, vt gratitudinis testimonium reddant, suscipiunt eius causam: non respiciunt seipsos, neque suas personas: sed potius hìc patrocinantur iustitiæ Dei. Talis est ista insultatio. *Dicebat, Vbi nunc Iehoua Deus tuus?* Ego possum reipsa me ostendere colere verum Deum, qui suos in extrema necessitate non deserit. Postquam ergo mihi opitulatus est, iam quærat latebras inimica mea, quæ ita ausa est insurgere contra Deum. *Nunc*, inquit, *erit in conculcationem sicuti lutum platearum,& oculi mei videbunt eam.* Quod dicit Propheta sub nomine Ecclesiæ fore incredulos instar luti, pendet ex promissione quam antea vidimus. Nam Deus ita Ecclesiæ suæ apparet redemptor, vt non relinquat hostes suos inultos. Trahit igitur ad pœnam Deus impios, dum suis succurrit. Ergo Ecclesia vbi amplectitur redemptionem sibi oblatam, simul conspicit propinquū exitium, quod impendet omnibus Dei contēptoribus. quod etiam inferitur *Videbunt oculi mei*, non debet ita accipi, quasi fideles lætitia carnis exultent quū vident impios dare pœnas quas meriti sunt. Nā *videre* hìc metaphoricè accipitur pro frui læto vel iucūdo spectaculo, quemadmodum pluribus aliis locis: quia hæc locutio frequenter occurrit, ideo debet satis notus esse sensus. *Videbunt* igitur *oculi mei*, hoc est, fruar spectaculo cladis, quæ iam omnibus impiis impēdet. Sed quemadmodum iam dixi, hìc non exprimitur carnis lætitia, quæ intemperanter exultet: sed exprimitur verum gaudium quod concipiunt fideles ex intuitu gratiæ Dei, & iudicij etiam. Hoc autē gaudiū non poterit penetrare in corda nostra, donec purgata sint immodicis passionibus: quia semper tam in metu & tristitia, quàm in spe & gaudio sumus nimij, donec frænum nobis iniecerit Dominus. Erimus ergo huius spiritualis gaudij capaces, de quo loquitur Propheta postquam exuerimus omnes affectus inordinatos, & Deus nos subegerit suo spiritu vt possimus modum tenere in nostra lætitia. Iam sequitur apud Prophetam:

11 ***Dies ad ædificandum parietes tuos: dies iste procul abiget edictum.***

12 ***Die isto etiam ad te veniet ab Assur,& vrbibus munitionis,& à munitione etiam ad fluuium,& ad mare à mari,& à monte ad montem.***

Prosequitur Michæas doctrinam, quam prius attigerat, nempe etiamsi Ecclesia miserè perditam se existimet ad tempus, tamen Deum fore eius liberatorem. Primò dicit, *Diem instare, quo maceriæ ædificentur*. Nam גדר propriè vocant vel Sepem, vel parietem: ita discernitur hoc nomen à muris in quibus maior est munitio. Significat igitur tempus venturum,

turum quo Deus colligat Ecclesiam suam,& conseruet,quasi tecta esset parietibus vndique. Nam scimus dissipationem Ecclesiæ conferri quasi parietibus dirutis: quemadmodum siquis euellat sepem ex agro aut vinea,siquis etiam clausuras omnes perfringat:sic vbi Ecclesia exposita est in prædam omnibus, dicitur esse apertus ager, vel vinea,quæ caret omnibus clausuris. Ex opposito nunc dicit Propheta, tempus venturum, quo rursus fideles ædificent sibi parietes, quibus protegantur ab insultu hostium & direptione. *Dies* ergo *ad ædificandum macerias tuas.* Postea adiungit,*Hic dies procul expellet edictum,*alij vertunt. Tributũ. Sed nomen hoc propriè significat edictum: & optimè conuenit præsenti loco,quia significat Propheta populum non fore amplius obnoxium tyrannidi Babylonicæ, sicuti antea. Nam post euersam Ierosolymam,non dubium est quin Babylonij sese extulerint valde crudeliter aduersus miserum populum: quin volitauerint etiam formidabiles minæ. Propheta ergo sub nomine *edicti* complectitur crudele & tyrannicum illud imperium, quod Babylonij ad tempus exercuerunt.Scimus quid Deus Iudæis denuntiet per Ezechielem, Noluistis seruare leges meas bonas:dabo igitur vobis leges non bonas,inquit,quas cogemini seruare: & tamen non viuetis in illis. Leges illæ non bonæ fuerunt edicta de quibus nunc Propheta disserit,*Dies* igitur *ille procul abiget edictum,*ne scilicet ita sibi metuāt Iudæi à legibus hostiũ suorũ.Neq; enim dubiũ est,quin sub grauissimis pœnis vetuerint Babylonij, ne quis rursus erigeret vel domum vnam in illo loco,vbi fuerat prius Ierosolyma. Volebant enim locum illum ita manere vastum vt populus sciret nullam spem esse restitutionis. *Dies* ergo *elongabit,*vel procul abiget *edictum*: quia scilicet dabitur libera facultas Iudæis vrbis suæ instaurādæ:deinde non ita trepidè expectabunt in singulas horas,donec prodeant noua edicta, quæ denuntient graues pœnas,siquis audeat fratres suos hortari ad ædificandũ Dei tēplũ. Quidā trahunt hæc Prophetæ verba in diuersum sensum:primò existimant Prophetam simpliciter loqui de spirituali Christi regno:deinde verbum רחק accipiunt pro Extendere vel propagare,& hoc volunt esse Euangelium,quod iussu Patris Christus promulgauit per totum orbem. Verum quidem est Dauidem vti hac voce Psal.2.vbi de publicatione Euangelij loquitur:verum etiam est Psal. 110. promitti edicti illius promulgationem,Virgam virtutis tuæ emittet Iehoua è Sion.Sed locus hic non patitur se ita violenter torqueri.Non dubiũ igitur est quin Propheta intelligat liberos fore Iudæos ab omni metu tyrannidis, vbi Deus eos asseruerit in libertatem.Et רחק etiam nō significat extendere ac propagare,sed procul expellere.*Dies* igitur *iste expellet decretum,* ne scilicet amplius sint obnoxij fideles tyrannicis imperiis.Iam tenemus genuinum Prophetæ sensum. Nec dubium est,quin fideles talibus vaticiniis freti in rebus desperatis precati fuerint: quemadmodum videmus exemplum Psal. 102.Dies iam adest quo miserearis Sion & ædifices muros eius.nam & serui tui miserebuntur lapidum eius. Neque enim fideles temere ita precati sunt,sed quasi dictasset illis Deus precandi formam ore suo, sumpta fiducia veluti ex compacto cum Deo egerunt: Domine, tu pollicitus es nouam vrbis ædificationem: deinde tempus præfixum est per Ieremiam, & per alios Prophetas. Ergo quum nunc tempus hoc impletum fuerit, iam da,vt rursus instauretur & templum tuum, & vrbs sancta. Alij vertunt: Die quo ædificabis(vel ædificabit Deus) macerias tuas, die illo elongabitur decretum. Sed non dubito quin seorsum Propheta hîc & vrbis instaurationem, & liberum statum promittat fidelibus. Bimembris igitur est oratio,quia primò significat Propheta iam instare tempus,quo fideles ædificent suas macerias,ne scilicet pateant hostium libidini: deinde adiungit liberos fore à metu tyrannidis:quia Deus,quemadmodum dicitur apud Iesaiam,franget iugũ oneris, & sceptrũ exactoris.Est enim prorsus eadē sentētia. Postea addit, *Et die illo veniet etiam vsque ad te ab Assur.* Ies.9.4.

Ezec.20.25.

Est aliqua in verbis obscuritas, ideo multa subaudiunt interpretes. Sed mihi tamen non videtur dubius esse sensus Prophetæ.Dicit,*Die illo etiam vsque ad te veniet ab Assur,& vrbibus munitionis,& à munitione etiam ad fluuium,& ad mare à mari,& à monte ad montem.*Quanquā alii הר putant nomen esse proprium montis,ideo vertunt,& Har montem. Scimus in monte Hor fuisse sepultum Aaron. Sed nō dubium est quin Propheta hîc designet aliam regionem:& coacta est illa versio de monte Har. Non dubito igitur quin Propheta vtroque loco appellatiuè nomen montis repetat,quasi diceret: A montibus vsque ad montes. Iam videndum est quid velit Propheta:quod ad verba spectat, nulla est, vt dixi,ambiguitas,modò teneamus summam rei:hoc autem spectat consilium Prophetæ, Ierosolymam vbi restituta fuerit diuinitus,tanto fore in honore apud omnes Gentes, vt vndique fiat concursus ad eā. Significat igitur splendidissimum fore statum vrbis, vt vndique confluant omnes populi. Et ideo ו copula bis hîc accipitur pro Etiam, ad amplificationem scilicet, *Die illa etiam ad te.*Postea *Etiam ad fluuium.* Neque enim credibile erat vllam fore amplius dignitatem Ierosolymæ,postquam funditus fuerat excisa cum Templo. Non mirum est igitur, si Propheta hîc confirmet diligentius quod minimè consentaneum erat, saltem pro communi hominum sensu,vt scilicet Ierosolyma attraheret ad se cunctas Gentes, & procul remotas.*Veniēt* ergo.nam verbum יבוא debet resolui in numerum pluralem. accipitur enim indefinitè. *Venient* ergo *ab Assur vsque ad te.* Atqui prius Assyrij dissipauerant totam terram, funditus euerterant regnum Israel, & ferè nomen deleuerant: vastatum etiam ab illis fuerat regnũ

Iehudah:restabat tantùm exigua portio. Postea scimus venisse cum Chaldæis, postquam translata fuerat Babylonem sedes imperij, & Nineue diruta fuerat. Quum ergo nominat Assyrios,non dubium est quin per synecdochen etiam comprehendat Babylonios. *Venient* igitur *ab Assur:*deinde *à ciuitatibus munitionis,& à munitione,*hoc est, à qualibet munitione. Nam qui צור accipiunt pro Tyro,falluntur. ponitur enim bis מצור quod significat arces & propugnacula.Deinde ad fluuiũ,hoc est,vsque ad vltimos fines Euphratis.nam *κατ᾽ ἐξοχὴν* multi fluuij nomen exponunt de Euphrate:sicuti pluribus Scripturæ locis sumitur. Quanquam non minus commodè licebit interpretari de quibuslibet fluuiis:acsi diceret Propheta nihil fore obstaculo,quominus iter conficiant qui properabunt Ierosolymã.*Ad fluuium* ergo,*& à mari ad mare,*id est,à longinquis finibus certatim omnes conuenient adducti celebritate sanctæ vrbis:quia vbi rursus ædificata fuerit mandato Dei,acquiret sibi nouum & insolitum splendorem,vt vndique illuc conueniant omnes populi. Postea. *A monte vsque ad montem,*hoc est,à regionibus procul dissitis.hæc summa est. Promittit igitur Propheta quod omnes putassent esse fabulosum, nempe tantam fore dignitatem vrbis Ierosolymæ, postquam reuersi fuerint Iudæi ab exilio,vt futura sit quasi supremum caput orbis. Vnum addendum est.Qui locum hunc ad Christum restringunt,videntur quidem non carere prętextu,quia statim sequitur noua comminatio de terræ vastitate. Videtur autem esse aliqua repugnantia,nisi Propheta hîc Ecclesiam ex Gentibus collectam compareт cum veteri populo.Sed optimè conueniunt hæc inter se,quòd Propheta denuntiet vindictam Dei incredulis, qui tunc viuebant: & tamen pronuntiet Deum fore misericordem erga electos suos. Cæterùm,restrictio quam ipsi vrgent, nimis est violenta,quia scimus hunc morem receptum fuisse Prophetis, vt extenderent gratiam Dei à reditu veteris populi vsque ad Christi aduentum. Quoties ergo prædicant Dei gratiam Prophetæ in liberatione populi, transitum simul faciunt ad Christum:sed continuant totum medium tempus.Et hanc rationem nunc sequitur Propheta:& nobis etiam tenenda est.Pergamus:

13 ***Et erit terra in desolationem propter incolas suos à fructu operum ipsorum.***

Videtur,quemadmodum iam dixi,pugnare secum Propheta, quoniam ex abrupto postquam locutus est de renouatione terræ, dicit iam fore desertam, quia Deus scilicet nimium prouocatus fuerat sceleribus populi. Sed alibi diximus hoc esse ferè ordinarium Prophetis, vt ab vna parte denuntient vindictam Dei Iudæis omnibus:deinde statim conuertant se ad fideles,qui exigui erant numero,& erigant eorũ animos proposita spe salutis. Scimus enim fuisse Prophetis negotium cũ perditis Dei contẽptoribus. Oportuit igitur ipsos fulminare quũ respicerẽt ipsum corpus populi.nã peruaserat cõtagio ad omnes ordines, vt essent omnes apostatæ à primo vsque ad vltimũ: exceptis tantùm paucis,qui latebant in magna turba, sicuti pauca grana sub ingenti palearum congerie. Ergo Prophetæ nõ sine causa permiscent consolationes minis,quia dirigunt minas ad totum populi corpus:deinde quasi susurrant in aurem electis Dei & paruis reliquiis consolationis materiam: Dominus tamen vestri miserebitur:etiamsi statuerit populum suum extinguere, tamen manebitis salui,sed hoc fiet occulto modo. Propheta igitur noster ab vna parte hîc vindictam Dei proponit desperato populo, & interea cõcionatur de Ecclesiæ redẽptione, vt hac fultura se sustentent fideles in rebus aduersis. Dicit igitur nunc, *Erit terra in desolationem.* Sed cur tam abruptè loquitur? nempe vt depellat hypocritas à vana confidentia, qua nimium turgent,etiamsi Deus ne verbum quidem faciat,præsertim verò vbi Deus aliquid promittit, vt se obtegunt Ecclesiæ titulo, ita etiam arripiunt quod dictum erat fidelibus , quasi ad se spectaret: Nónne Deus pollicitus est se fore redemptorem populi sui? quasi verò esset eorum redemptor, qui se ab ipso alienauerant sua perfidia,sed tamen hoc illis nimis tritum est.Ideo Propheta quum videret hypocritas statim cupidè accurrere,& arrepta hac ansa fore audaciores,dicit, *Terra erit in desolationem,*hoc est,Discedite.Neque enim quũ Deus testatur se fore Ecclesiæ suæ redẽptorem,vos alloquitur.nam estis putrida mẽbra,*Et terra in vastitatem redigetur,*priusquã affulgeat hæc Dei gratia, de qua nunc loquor. Tenemus igitur contextus rationẽ cur Propheta quasi ex abrupto permisceat promissionibus minas,ad terrorem incutiendũ hypocritis scilicet.Dicit *propter habitatores suos à fructu,*vel propter fructum operum ipsorũ.Hîc ianuã claudit Dei contemptoribus Propheta,ne perrumpant suo more, quasi teneant Deum sibi obstrictum:Videte,inquit,quales sitis,nam cõtaminastis terram vestris sceleribus. ergo necesse est ipsam redigi in solitudinem. Quum autem terra,quæ per se innoxia est, trahatur in iudicium,quid futurum est de ipsis contemptoribus,quorum scelera sustinet? Videmus ergo quàm emphatica sit ista locutio.NamPropheta vocat hîc omnes incredulos ad examẽ vitæ suæ:deinde proponit illis terram,quæ pœnas datura erat,etiamsi nihil peccasset:& quo nomine?quòd polluta esset,quemadmodum dixi,eorum sceleribus. Quum ita sit,videmus opportunè depulsos fuisse hypocritas à falsa cõfidentia, qua inflati erant,quũ tamen Deum, & verbum eius superbè despicerent. Nunc sequitur:

14 *Pasce*

14 *Pasce populum tuum in virga tua*, vel pedo tuo, *gregem hæreditatis tuæ, habitantes in solitudine*, vel seorsum, *in sylua, in medio Carmeli: pascentur in Basan, & Gilead, secundum dies antiquos*.

Hîc Propheta ad vota & preces se conuertit, in quo plus est vehementiæ, quàm si confirmasset quod prius dixerat de restitutione Ecclesiæ. Ostendit enim quàm horribile futurum sit iudicium illud, quum Deus terram rediget in solitudinem. Nō dubium est, quin ista precatio vaticinium simul contineat. Verùm Propheta non simpliciter redemptionem promittit fidelibus, sed simul etiam duplicat terrorem illum, quo voluerat terrere hypocritas: quasi diceret, Certè nisi mirabiliter seruet Deus suos, actum est de nomine Ecclesiæ. Nullum est igitur remedium, nisi in virtute Dei incredibili. Denique, ostendit Propheta se contremiscere ad illam vindictam, de qua nuper vaticinatus est, ne scilicet illudant hypocritæ, sicuti solebant. Nūc videmus cur Propheta hoc solatij genere vtatur, hoc est, sic temperet suum sermonem, vt nō statim spem præbeat fidelibus, sed Deum ipsum compellet. *Pasce* igitur *populum tuum*: quasi diceret, Certè clades ista exitialis futura est, nisi tu Domine memor sis fœderis tui, vt rursus colligas aliquid residuum ex hoc populo, quem eligere dignatus es. *Pasce populum tuum*. Hæc ratio est, cur nominet populum Dei, quia digni omnes erant interitu, nisi quia oportuit impleri quod Deus pollicitus erat Abrahæ, in semine tuo benedicētur omnes Gentes. Sola igitur adoptio Dei obstitit, quominus in totum perirent Iudæi. Ergo emphaticè dicit, Domine, tamen hic est populus tuus: quasi diceret, Vnde tibi nūc creabis Ecclesiam? tametsi enim poterat Deus ex Gentibus adducere, & ex alienis facere domesticos, tamē oportuit manere radicem adoptionis in genere Abrahæ, donec prodiret Christus in medium. Neque enim disputandum tunc fuit de potentia Dei quemadmodum faciunt fanatici homines: ánnon hoc potest Deus? Sed standum fuit oraculo, vnde certò colligebāt quid Deo semel fuisset decretum, & quid facturus esset. Quoniam ergo sacrosancta illa & inuiolabilis promissio erat, Ex semine tuo benedicentur omnes Gentes, oportuit manere semper gratiā Dei in reliquiis. Certum quidem est, hypocritas promiscuè abusos fuisse promissionibus Dei, vt iam dictum est: sed tenenda est semper ista ratio, quòd Deus pœnas sumpsit de impiis, quamuis sua multitudine freti putarent se semper fore superstites. Deus ergo illos perdidit, vt digni erant & tamen semper voluit aliquid esse residuum in populo illo. Cæterùm, notandum est non extendi nomen hoc ad omnes Abrahæ filios, qui secundū carnem traxerant ab eo originem, sed tantùm aptari fidelibus, hoc est, reliquiis, quæ seruatæ sunt secundum adoptionem gratuitam Dei. *Pasce* igitur *populum tuum pedo tuo*. Comparat Deum pastori, quemadmodum hęc metaphora frequenter occurrit. Tametsi enim שבט sceptrum significet vbi fit mentio Regum, tamen sumitur etiā pro pedo pastorali, quemadmodum Psal. 23. & aliis pluribus locis. Quoniam ergo hîc induit Deo personam pastoris, ita etiam assignat illi pedum: quasi diceret, Domine fungaris officio pastoris in populo tuo regendo. Quare? confirmat continuò pòst quod nuper dixi, nempe non esse remedium sperādum, nisi in sola Dei misericordia, addendo *gregem hæreditatis tuæ*. Nam quum vocat Gregē hæreditatis, non considerat quid promeritus fuerit populus, sed defigit oculos in adoptionem gratuitam. Quum ergo Deo placuisset populum illum eligere, Propheta hac ratione etiam audet prodire in conspectum Dei, & obiicere electionem gratuitam: Domine ego non obtrudam tibi vel nobilitatem generis nostri vel quidquam dignitatis, vel pietatem nostram, vel vlla merita: quid igitur? Nos sumus populus tuus, quia tu ita testatus es nos esse Regale sacerdotium. Sumus igitur tua hæreditas. Quare? nam voluisti vnum populum tibi sacrum esse & peculiarem. Videmus nunc clarius, vt Propheta in solam Dei gratiam recūbat, & obiiciat memoriā fœderis tētationibus, quæ poterant alioqui spē omnē labefactare. Postea, *Habitantes seorsum*, vel solitarios. Hîc non dubium est, quin designet populi dissipationem, quum dicit eos habitare seorsum. Etsi enim dispersi fuerant Iudæi per regiones amœnas, & fertiles, ac populosas, tamen vbique erant in solitudine ac deserto, quoniam laceratum erat corpus. Fuit igitur fidelibus verè desertum tota Chaldæa & Assyria. Nam illic non habitabant quasi vnus populus, sed tanquam membra lacera. Notatur ergo Prophetæ verbis talis dispersio. Et addit etiam *habitare in sylua*. Neque .n. illis erat vera habitatio, nisi in patria, quoniam illic degebant sub tutela Dei. Et dixi iam alias omnes regiones fuisse illis deserti instar. Addit, *In medio Carmeli*. Subaudienda est nota similitudinis, כ, tanquam in medio Carmeli, *Pascentur in Basan & Gilead, secundum dies antiquos*, hoc est, quāuis nunc solitariæ sint oues tuæ, tamen colligas rursus eas, vt pascātur *quasi in Carmelo* (quē scimus fuisse montē pinguissimū) deinde, *Sicuti in Basan & Gilead*. Scimus opima in illis locis fuisse pascua. Quum ergo hîc Propheta fideles comparet ouibus, ideo ponit nomen Basan, nomen Carmeli & Gilead, acsi diceret, Domine, restitue populū tuum, vt habitet in hæreditate sibi abs te semel concessa. Quòd autem solitarios vocat, iam rationem ostendi: & similis etiā locus est Psalm. 102. quanquam aliud est nomen ערער. Sed tamē idē est sensus, nempe vacātur illic solitarij fideles, quia non erant collecti in vnū corpus: & hæc fuit vera populi illius fa-

Gen. 12.3.

licitas,vt ſcilicet colerent vno conſenſu Deum,eſſent ſub vno capite: deinde eſſet illis altare vnum inſtar ſacri vinculi ad fouendam fidei vnitatem.Quum igitur diſperſi eſſent huc & illuc fideles,meritò fuerunt quaſi ſolitarij vbicunque eſſent.Poſtea addit,*Secundum dies antiquos*. Hîc proponit Deo ſua beneficia: quibus olim proſequutus fuerat populum ſuum,vt vſque in finem ſimilis ſui eſſe pergat,hoc eſt,vt ſuam beneficentiam extendat vſque in finē erga electū populum.Et hoc non parū ad confirmationē fidei valuit,quum fideles memoria repeterent quàm benignè & liberaliter egiſſet Deus ab initio cum poſteris Abrahæ,vt ſtatuerent eum non minus fore beneficum erga ſuos electos,etiamſi eſſet triſtis quædam abruptio,vt ita loquar. Nam quòd Deus in exilium expulerat Iudæos, fuit illud quoddam genus abdicationis,quaſi deuoti eſſent vltimo exitio. Iam tamen quum ſibi proponunt ſe eſſe oriundos à ſanctis Patribus, deinde ſibi promiſſum eſſe redemptorem, meritò ſpem gratiæ concipiunt in futurum ex præteritis Dei beneficiis, quòd ſcilicet tam benignè olim populum ſuum tractaſſet.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando ita peccatis noſtris prouocauimus iram tuam,vt vbiq; appareat horrenda vaſtitas,& ſolitudo: da inquā,vt aliquando etiam affulgeat nobis experimentum eius gratiæ,cuius tam memorabile ſpecimen edidiſti erga veterem populum tuū, vt ſcilicet, rurſus erigatur Eccleſia tua,in qua & floreat vera religio, & nomen tuum glorificetur: & nos etiam quotidianis precibus intenti ſimus ad te ſolicitādum: nec dubitemus quin ſub imperio Chriſti tui rurſus colligere poßis totum orbem,quanuis miſerè diſsipatus ſit, vt pergamus in hac militia ad extremū vſque,donec tandē re ipſa diſcamus nos nō fruſtra in te ſperaſſe,neque irritas fuiſſe noſtras preces, dum ſcilicet potentiam ſibi datam exeruerit Chriſtus in ſalutem noſtram,& totius mundi,Amen.

15 *Secundum dies egreſſus tui è terra Aegypti oſtendam ei mirabilia.*

Hîc Propheta inducit loquentem Deum, & ita loquentem,vt reſpondeat eius precationi.Promittit ergo Deus ſe fore admirabilem in ſuis operibus, quemadmodum præbuerat documenta ſuæ potentiæ, quum educeret populum ſuum è terra Ægypti. Nunc videmus plus fuiſſe efficaciæ in hoc contextu, quàm ſi ab initio Propheta dixiſſet Deum fore liberatorem populi ſui.nam interpoſuit votum & preces. Iam verò Deus oſtendit ſe miſericordē fore erga populum ſuum.Et ſimul monentur fideles,ſi cupiant diuinitus ſeruari, inſtandum eſſe precibus.Dicit autem Deus *ſe oſtenſurum mirabilia*,ſicuti quum egreſſus olim fuerat populus ex Ægypto. Scimus redemptionem illam perpetuum fuiſſe documentum potentiæ Dei in ſeruāda Eccleſia: ideo quoties vult ſpem aliquam dare ſalutis reuocat in memoriam miracula illa,vt fideles ſtatuant nihil fore obſtaculo quominus ſalui maneant, modò illos iuuare velit Deus,cuius virtus non eſt imminuta. Et hoc notatu dignum eſt,quia etſi fatemur omnes Dei omnipotentiam,vbi tamen cum tentationibus luctandum eſt,trepidamus, ac ſi Deo clauſi eſſent omnes aditus ad nos ſeruandos.Simul ergo ac impedimētum aliquod nobis obiicitur,putamus iam nihil eſſe ſperandum.Vnde hoc?quia ſcilicet pro nihilo ducimus illam virtutem Dei,quam tamen fatemur eſſe ſuperiorem toto mundo. Hæc ratio eſt,cur Deus hîc commemoret miracula, quæ ediderat in egreſſu populi: quia debebat colligere Deum ſemper manere ſimilem ſui:deinde eandem illi potentiam eſſe integram, quæ olim fuerat.In eo autem ſatis erat fulturæ ad ſperandum auxilium. Nunc tenemus conſiliū Prophetæ.Mutat quidem perſonas,quia alloquitur initiò populum,quum dicit, *Secundum dies egreſſus tui*:poſtea adiungit אראנו,Faciam eum videre:ſed ſenſum hæc mutatio nō obſcurat, quia tantùm intelligit Deus potentiam ſuam ſatis olim fuiſſe cognitam populo. & in redēptione illa fuiſſe memorabile experimentum, vt populus ambigere non deberet de ſalute ſua,ſi non eſſet ingratus Deo Redemptori, & non ſepeliret tam memorabile illud beneficium,quod ſemel in Patres Deus contulerat,Sequitur:

16 *Videbunt Gentes,& pudefient ab omni fortitudine ſua: ponent manum ſuper os, aures eorum ſurdeſcent.*

17 *Lingent puluerem quaſi ſerpens, quaſi reptilia terræ fr ement*, vel mouebunt ſe,*à latibulis ſuis,ad Iehouam Deum noſtrum pauebunt,& metuent ſibi abs te.*

Hîc rurſus docet Propheta,quanuis Eccleſia vndique oppugnetur, & cingatur etiam hoſtibus innumeris,non tamen eſſe dubitandum de auxilio Dei promiſſo: quia in eius arbitrio ſit pudefacere omnes gentes, hoc eſt deiicere totam ſuperbiam mundi,ita vt agnoſcāt tandem increduli ſe vana confidentia fuiſſe elatos.*Dicit* ergo *Gentes viſuras*: quaſi diceret, Scio quid vos teneat anxios,quia intenti ſunt multi hoſtes in veſtram perniciem: & ſiquid auxilij appareat,ſtatim acriter parati ſunt ad reſiſtendum: ſed non impedient ſtudia eorū &

conatus, quin Deus vos liberet. *Videbunt igitur & pudefient à tota fortitudine sua.* Significat his verbis Propheta quantunuis se instructos putent esse increduli ad perdendam Ecclesiã, deinde sibi in manu esse multa obstacula, ne ad ipsam Dei virtus perueniat: tamen hoc totum fore inane, quia ostendet re ipsa Deus hominum robur merum esse fumum. Adiungit, *ponent manum ad os*, id est, non audebunt gloriari in posterum, sicuti soliti sunt hactenus. nã locutio hæc tantundem valet Hebræis, atque obmutescere. Quum ergo hostes Ecclesiæ efflarent magnas iactantias, & aperto ore gloriarentur Dei populum esse perditum, dicit Propheta, vbi Deus apparuerit populi sui redemptor fore omnes quasi mutos. Adiungit, *Surdescent aures ipsorum*, hoc est, attoniti stabunt: imò vix audebunt aures suas aperire, ne rumor qui allatus fuerit, nouam trepidationem ipsis afferat. Scimus superbos homines, vbi res illis ex voto succedunt, non modò plenis buccis iactare suam fortunam, sed etiam cupidè haurire omnes rumores, quia totidem sint nuntii victoriarum vt ipsi existimant: Quid hinc? vel quid inde? nempe expectant dum totus orbis veniat sub eorum obsequium. Ex aduerso dicit Propheta *ponent manum super os, & aures eorum surdæ erũt*, hoc est, trepidè fugiẽt omnes rumores, quia subinde metuent sibi à nouis cladibus, vbi viderint Deum Israelis cõtra quem hactenus pugnarunt, præditum esse tanta potentia. Quidam hoc ad prædicationem Euangelii referunt, quod facilè patior: modò semper initium fiat à liberatione veteris populi. Nam si quis præcisè hoc velit intelligi de Christo, non conueniet tam coacta & remota expositio. Cæterùm si quis continuet Dei gratiam à reditu populi vsque ad renouationem quæ exhibita fuit in Christo, ille tenebit genuinum Prophetę consilium. Verè ergo impletur quod hìc dicit Propheta, quum Deus spargit Euangelii sui doctrinam per totum mundum: quia homines, qui ante iactabant sua figmenta, claudere os suum incipiunt, vt scilicet cum tali silentio præbeant se discipulos. deinde aures etiam claudunt, hoc est, iam non addicti sunt stultis & friuolis fabulis, sicuti antea: sed consecrant totum suum auditum vni Deo, vt pendeát toti ab eius veritate, neque amplius vacillent in diuersas partes. Hoc fateor impleri in Euangelii prædicatione: sed non dubium est, quin Propheta contexuerit totum illud tempus, ex quo populus reuersus est ab exilio Babylonico, vsque ad Christi exhibitionem. Postea adiungit, *Lingent puluerem quasi serpens.* Significat, vtcunque hostes Ecclesiæ magno fastu sese prius extulerint, fore tamen deiectos, quemadmodum si in terra decũberent. nam Lingere puluerem nihil aliud est quàm iacere in terra prostratos. Erũt igitur supplices & abiecti, quemadmodum serpentes: deinde, *mouebunt se tanquam vermes, & reptilia terræ.* רגז (vt alibi dictũ fuit) significat fremere & tumultuari, significat etiam sese mouere. Et optimè cõueniet posterior hæc interpretatio, ꝙ exibũt, vel se mouebunt à clausuris suis. Nã verbũ סגר significat claudere. Quũ ergo dicit *A clausuris suis*, intelligit latibula. Quãquã Psal. 18. in cantico Dauidis ponitur hoc nomẽ pro Arcibus & aliis locis bene munitis: Trepidarunt hostes, inquit, à suis munitionibus, hoc est, etiamsi occupassent arces bene munitas, fuerunt tamen illic trepidi, quòd sola fama Dauidis frangebat ipsorum audaciã. Sed quia hìc de vermibus loquitur Propheta, ego malui vertere, A latibulis suis: quasi diceret, etiamsi hactenus putauerint se esse tutos in suis clausuris, tamẽ sese mouebunt, & diffugient quemadmodum vermes & reptilia. nam quum terra foditur, statim prosiliunt vermes: putant enim se esse captos. Sic etiamsi quis terram moueat, statim reptilia erumpunt, & trepidè huc & illuc diffugiunt. Sic etiam Propheta dicit omnes hostes Ecclesiæ tanta formidine fore perculsos, vbi Dominus ad opem Ecclesiæ suæ ferendam surrexerit, vt diffluant passim. Est autem diligenter notanda hæc similitudo, quum Propheta Gentes robustas, & exercitatas in bellis, deinde quæ ardebant etiam furore, & quæ turgebant magna superbia, comparat vermibus, & reptilibus terræ: deinde serpentibus: vt ostendat nihil fore negotii Deo, quominus prosternat totam altitudinem mundi, simulac Ecclesiæ suæ opitulari voluerit. Et ideo sequitur apud Prophetam, *Ad Iehouam Deum nostrum pauebunt, & metuent sibi abs te.* Hìc ostendit Propheta non esse cur suæ infirmitati fideles diffidant, quia potius debent sibi proponere immensam Dei virtutem. Incipere quidem conuenit à diffidentia, vt sentiant filii Dei se nihil esse & nullas esse prorsus suas vires: cæterùm, nõ debent subsistere in sua infirmitate, sed potius assurgere ad Dei virtutem, vt non dubitent quum illa apparuerit, hostes statim dissipatum iri. Hæc ratio est cur Propheta hìc exprimat nomen Dei: deinde sermonẽ etiã conuertat ad ipsum Deum. *Trepidabunt* igitur, *ad Iehouam Deum nostrum*, id est, respectu Iehouæ Dei nostri. Postea *metuent sibi abs te.* Iam sequitur:

18 *Quis Deus sicut tu, tollens iniquitatem, & transiens super scelus, erga reliquias hæreditatis suæ? Non retinebit in perpetuum iram suam.* Alii vertunt, Non roborabit: nam חזק hoc interdum significat: sed potius hìc vertendum est, non retinebit, *quia placet ei clementia*, vel diligit misericordiam.

Exclamat hìc Propheta Deum præcipuè hac in re meritò esse glorificandum, quòd erga

populum suum sit misericors. Quum dicit, *Quis Deus sicut tu?* non intelligit alios esse deos. hæc enim est impropria comparatio. Sed ostendit hac nota posse verum & vnicum Deum ab omnibus idolis discerni, quia clementer ignoscat peccatis suorum, & infirmitates eorum toleret. Certum quidem est Gentes omnes fuisse hac opinione imbutas, quòd propensi essent ipsorum dii ad veniam: inde sacrificia, inde etiam tot piaculorum species. Neque enim vlla gens fuit tam barbara, quæ non agnosceret se esse obstrictam aliquo reatu coram Deo. Solebant igitur Gentes omnes confugere ad deorum suorum misericordiam. Sed interim nulla potuit esse illis solida persuasio. Nam vtcunque arriperent illud principium, Deos fore propitios peccatoribus, si modò suppliciter veniam peterent: tamen dubitanter scimus orasse, quia nulla illis constabat certa promissio. Videmus ergo quidnam velit Propheta, nempe hinc posse statui Deum Israelis esse verum Deum, quia sicuti semel complexus fuerat filios Abrahæ fauore suo, ita eundem fauorem continuet ac prosequatur, & fœdus suum inuiolabile seruet: quanquam poterant millies peccata obstare. Quòd ergo Deus bonitate sua superauit malitiam populi illius & stetit firmus in fœdere suo, quod toties violatum fuerat populi sceleribus, inde statui potest ipsum esse verum Deum. Quid enim simile potuit reperiri in omnibus idolis? Fingamus in illis fuisse aliquid diuinum, fuisse deos, & præditos aliqua potestate: tamen inter omnes Gentium deos non potuit hoc cognosci, quòd quispiam esset propitius populo suo. Quum ergo hoc competat in solum Deū Israelis, sequitur hîc conspicuam fulgere eius Deitatem, & eius numen inde satis probari. Vnde etiam colligitur secundò, omnes Gentium deos vanos esse: imò in religione Gentium nihil esse præter mera ludibria, quia scilicet nulla gens possit certa fiducia confugere ad Deum suum, vt veniam impetret dum peccauit. Hæc est summa. Sed nunc venio ad verba Prophetæ: *Quis Deus sicut tu, tollens iniquitatem, & transiens super scelus?* duabus formis loquendi exprimit hoc singulare Dei beneficium, quòd scilicet gratis se reconciliat peccatoribus. Tollere peccata nihil aliud est quàm abolere. Nam sæpe verbum נשא accipitur pro erigere in sublime: sed hîc significat quod vulgò etiam dicimus Tollere pro auferre. Transire super scelus est Conniuere, quasi diceret, Deus præterit scelera suorum acsi conspectum eius fugerent. Nam si Deus rationem vitæ à nobis exigat, peccata nostra statim occurrent, & sese obiicient coram oculis eius. Vbi autem Deus peccata nostra nō vocat in iudicium, sed præterit: tunc dicitur super ea transire. Docet hic locus quemadmodum iam admonui, maximè in eo fulgere Dei gloriam, quòd placabilis sit & peccatis nostris ignoscat. Deus quidem asserit gloriam suam, & virtute sua & sapientia & omnibus iudiciis, quæ quotidie exequitur: præcipuè tamen refulget eius gloria in hac parte, quòd propitius est peccatoribus, & patitur se placari: imò non tantùm admittit ad reconciliationem miseros peccatores, sed sponte inuitat ac præuenit. Hinc igitur constat verum esse Deum. Ergo vt agat religio firmas radices in cordibus nostris, hoc sit fidei nostræ principium, Deum fore nobis semper placabilem. nisi enim simus certò persuasi de eius misericordia, nulla vigebit in nobis pietas vtcunque eam simulemus, quemadmodum dicitur Psal. 130. Apud te est propitiatio, vt timearis. Reuerentia igitur Dei & cultus eius pendent à sensu bonitatis & gratiæ, quia non poterimus ex animo colere Deum: & quemadmodum iam dixi, nulla erit in nobis syncera religio, donec ista persuasio probè & penitus cordibus nostris insideat, ipsum semper paratum esse ad veniam quoties ad eum confugimus. Vnde etiam apparet qualis sit Papatus religio. Illic enim semper hæsitant perplexi ac dubii, neque audēt statuere Deum sibi fore propitium, quia etsi nescio quid concipiunt de eius gratia, tamen illis est vana præsumptio & temeritas, si quis sit persuasus de misericordia Dei. Suspendūt igitur conscientias, imò relinquunt dubias & trepidas, quum nulla sit certitudo gratiæ Dei, sequitur totum eius cultum illic esse fictitium. Denique funditus euersa est vera religio, vbi sublata est firma & indubitabilis fiducia de eius bonitate, vt homines absque dubitatione ad eum accedant: & quoties peccarunt, vbi confessi fuerint suum reatum, & culpam, simul etiam amplectantur misericordiam oblatam sibi. Cæterùm, hæc fiducia non sponte orietur in nobis, imo etiam si concipimus Deum misericordem, hoc erit duntaxat mera fallacia. Non possumus ergo persuasi esse de gratia Dei nisi ipse nos præueniat verbo suo, & testetur se fore nobis propitiū quoties ad ipsum confugimus. Ideo dixi principiò, Prophetam hîc discernere Deum Israelis ab idolis Gentium, quia pollicitus fuerat populo suo se fore propitium. Non frustra offerebantur sacrificia in electo populo. addita enim erat promissio, quæ fallere non poterat. Gētes autem in suis sacrificiis semper manebant dubiæ: etiamsi defunctæ essent omnibus piaculis, nulla tamen poterat esse certitudo. sed alia fuit ratio electi populi. Pendet igitur quod hîc dicit Propheta de remissione peccatorū à testimonio quod Deus ipse de se reddit. Iam notāda est particula, quæ sequitur continuò pòst, *Erga reliquias hæreditatis suæ.* hîc enim depellit rursus hypocritas ab inani confidētia, quia dicit Deū fore misericordē erga reliquias duntaxat populi sui: & simul tollit offendiculū, quod grauiter turbare poterat infirmos, quia videbant iram Dei grassari in totum populum, Deum ipsum neque plebeiis, neque ipsis proceribus parcere. Quum ergo flagraret quasi incendium vindictæ Dei in summis & infimis,

simis,potuit hæc obiectio valde turbare infirmas mentes.Quid? Deus quidē pronuntiat se esse propitiū peccatoribus:sed interim in nobis grassatur summus rigor:quid hoc sibi vult? Propheta ergo occurrit,dicens Deum esse propitiū reliquiis hæreditatis suæ,hoc est,quāuis Deus horribilem vindictā exerceat contra maiorem numerum,tamen semper aliquod semen manet,& illic refulget eius misericordia. Vocat autem reliquias hæreditatis,quemadmodum heri dictū fuit,quia non alia fuit ratio cur Deus paucis ignosceret,nisi quia elegerat genus Abrahæ. Addit etiam, *Non retinebit iram in perpetuum.* Hoc secundo solatio voluit leuare fideles,quia etiamsi ipsos Deus ad tempus castigat,non tamen obliuiscitur suæ misericordiæ. Notemus itaque hîc Prophetam ponere duas exceptiones: loquutus est de misericordia Dei:sed quoniam hæc misericordia non est promiscua,vel communis omnibus,ideo Propheta restringit doctrinam illam ad reliquias. Iam sequitur altera exceptio; quod vtcunque in speciem sæuiat ira Dei contra ipsos electos,tamen esse aliquem modum vt salui maneāt,neque plagæ sint ipsis mortiferæ. Dicit ergo, *Deum non retinere iram suam*; quia etsi ad momentum irascitur erga suos, statim quasi pœnitentia ductus ad eos placidè accedit,& testatur se iam esse reconciliatum,non quòd mutetur Deus ipse,sed quia ad breue tempus apprehendunt fideles iram eius:postea exhilarat eos gustus misericordiæ: & ita sentiunt in animis suis Deum quodammodo esse mutatum. Vbi enim formido occupat eorum animos,imaginantur Deum esse terribilē:vbi autē promissiones gratiæ amplexi ipsum inuocant, & incipiunt bene sperare de venia,tunc apparet illis Deus humanus, comis & exorabilis, imò propensus omnino ad misericordiam. Hæc ratio est cur dicat Propheta *Deū nō retinere iram suam.* Sequitur causa, *quia* inquit *misericordiā ipse diligit.* Hîc clarius docet Propheta remissionem peccatorum esse gratuitam, neque alibi fundatam esse quàm in ipsa Dei natura. Non est igitur,dum scriptura prædicat Deum esse placabilem,cur quisque in seipso causam quærat, vel medium etiam quo sibi eum reconciliet. Nam Deus ipse sibi causa est. Quia ergo Deus naturaliter diligit clementiam,ideo tam facilis est ad ignoscendum peccatoribus. Quisquis igitur fingit Deum propitiādum esse piaculis vel vlla satisfactione,euertit hanc Prophetæ doctrinam.perinde enim est ac siquis ædificet absque fundamento. Nam hæc sola fultura debet nos erigere ad Deum, quoties cupimus ei reconciliari,quòd scilicet natura diligit bonitatem,vel clementiam. Et hæc ratio est cur Deus tantopere commendet suam misericordiam,cur dicat se esse misericordem in mille generatiōnes,tardum ad iram,& facilem ad placandum. Quia quanuis increduli obdurescant contra Deum,tamē vbi sentiunt eius iram,nihil difficilius ipsis est,quàm statuere Deum posse placari. Ergo notanda est hæc ratio,quæ non frustra additur à Propheta. Iam videndum quibus dicat Deum esse misericordem. Nam quia Satan non potuit delere ex hominum cordibus sensum misericordiæ Dei,tamen restrinxit misericordiam ad incredulos, acsi Deus semel duntaxat ignosceret peccatoribus,quum eos in Ecclesiam admittit. Sic Pelagiani olim putārunt Deum non esse placabilem,nisi alienis. Quisquis enim semel in Ecclesiam receptus esset,illum putarunt non posse aliter stare coram Deo,nisi esset perfectus. Tale etiam commentum impulit Nouatum & eius discipulos ad turbandam Ecclesiam. Et hodie sunt non modò peruersi homines,sed diaboli,qui hoc eodem commento,vel delirio potius & se & alios fascinant,quòd debeat vigere summa perfectio in fidelibus,& etiam calumniātur doctrinam nostram,acsi homines detineremus in Alphabeto, vel in primis elementis, quia quotidie prædicamus remissionem peccatorum gratuitam. Atqui Propheta disertè exprimit Deum non modò incredulis ignoscere,quum peccarunt,sed *hæreditati suæ* & electis suis. Sciamus ergo,quandiu versamur in mundo,paratam nobis esse veniam,sicuti etiam in singula momenta excideremus à spe salutis,nisi in promptu esset hoc remediū. Nam oportet plusquam furiosos esse nebulones istos,qui sibi arrogant perfectionem,vel putant se ad eum gradum conscendere,vt satisfaciant Deo suis operibus. Iam sequitur.

19 *Reuertetur,miserebitur nostri,calcabit iniquitates nostras,& proijciet in profunditates maris cuncta scelera eorum.*

Hîc iam Propheta præscribit formam gloriandi fidelibus, vt securè prædicent Deum sibi fore placabilem. Quoniam ergo Deus clementiam diligit, *reuertetur,miserebitur nostri.* Hic contextus nobis obseruandus est,quia parum prodesset apprehendere nescio quid de clementia Dei, & in genere etiam gratuitam peccatorum remissionem prædicare,nisi accederet ista applicatio, nempe vt statuat vnusquisque fidelium pro se Deum fore misericordem,simulac fuerit inuocatus. Ista igitur consequentia tenenda est, Deus ignoscit reliquiis hæreditatis suæ, quia naturaliter propensus est ad misericordiam: ergo miserebitur nostri,quia sumus ex eius populo,nisi consequentiam hanc teneamus, Ergo miserebitur nostri,euanescet quicquid audierimus vel dixerimus de bonitate Dei. Hæc igitur vera est dialectica pietatis, quum persuasi sumus Deum esse placabilem & facilè exorari, quòd ad misericordiam natura sit propensus: deinde dum hanc doctrinam ad nos accom-

modamus vel ad vsum nostrum peculiarem. Quia ergo Deus misericors est natura, ego talem ipsum sentiam & experiar. Donec ergo eò vsque simus progressi, sciamus parum nos profecisse in schola Dei. Et ideo clarius apparet ex hoc loco Papatum esse horrendam abyssum, quia nemo potest illic pedem figere, vt persuasus sit Deum sibi fore misericordem. nam tantùm illic valent coniecturæ. Atqui videmus longè aliter ratiocinari Prophetam, Deus clementiam diligit, Miserebitur ergo nostri. deinde adiungit *Reuertetur*, ne scilicet nos conturbet temporalis ira Dei vel seueritas. Quamuis ergo Deus non statim affulgeat nobis cum suo fauore, sed potius asperè & duriter nos tractet, Propheta docet bene sperandum esse. Quare? *Reuertetur*, quemadmodum etiam paulò antè dixit. Non retinebit in perpetuum iram suã, quia ad momentũ irascitur suæ Ecclesiæ: sed statim misericordiæ suæ reminiscitur. Iam subiungit Propheta qualis futura sit misericordia Dei erga fideles, nempe *quia calcabit iniquitates nostras*, sicuti dixerat trãsire super scelus electi populi. Ergo *calcabit iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia scelera eorum*, hoc est, non veniẽt in memoriam peccata nostra coram ipso. hinc ergo colligimus quod prius dixi, nõ posse syncerè & ex animo coli Deum, donec insederit, & radicitus etiam infixa fuerit cordibus nostris ista persuasio, Deum esse misericordẽ: neque solùm in genere, sed erga nos, quia scilicet sumus ab ipso semel adoptati, & sumus eius hæreditas. Iam verò si maior pars dilabitur, non debemus excidere à fide. Deus enim mirabiliter seruat reliquias suas. Postremò sciamus, quoties ad Dei misericordiam confugimus, paratam nobis esse veniam: nõ vt quisque sibi indulgeat, vel plus licentiæ sumat ad peccandum, sed vt fateamur culpam, & occurrat reatus ante oculos nostros: sciamus apertam esse nobis ianuam: quia Deus vltro se offert nobis placabilem. Iam quod dicit, *Proiiciet iniquitates nostras in profundum maris*, hinc colligimus plenam esse peccatorum remissionem, non dimidiam, vt fingunt Papistæ. dicũt enim Deum remittere culpam retenta pœna. Hoc quàm nugatorium sit facilè res ipsa clamat. Sed tamen huc etiam pertinet locutio Prophetę, quum dicit tunc remitti nobis peccata, vbi memoria eorum deletur coram Deo. Sequitur. Ego percurram hunc versum vt absoluam hodie hunc Prophetam.

20 *Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abrahæ, quas iurasti Patribus nostris à diebus antiquis.*

Confirmant fideles superiorem doctrinam: quia Deus apud ipsos deposuit fœdus suum quod irritum esse non potest. Et hinc etiam clarius elucet quod antè dixi, fideles non colligere ex proprio sensu qualis sit Deus, sed amplecti misericordiã quã ipse offert verbo suo. Nisi ergo Deus loquatur, poterimus quidẽ aliquid cõcipere in animis nostris de eius gratia. sed hoc erit debile & euanidũ. Vbi autẽ pronũtiat se nobis fore misericordẽ, iam sublata est omnis dubitatio. hũc ordinẽ nũc tenet Propheta: dicit enim *Dabis veritatẽ Iacob, misericordiam Abrahæ quas iurasti patribus nostris:* quasi diceret, Non temere quicquam fingimus ex proprio sensu, sed recipimus quod semel nobis testatus es. Voluntas enim tua nobis patefacta est in Verbo: freti ergo tuo fauore persuasi sumus de gratuita venia, etiãsi tibi sumus multis modis obnoxij. Iam tenemus consilium Prophetæ. Quod ad verba spectat, non necesse erit in illis morari: quia alibi tractauimus hãc loquendi formã. Duę hîc ponuntur voces, quibus tamẽ Prophetæ designat fœdus Dei: ponitur veritas, ponitur misericordia. ordine quidẽ præcedit misericordia Dei, quia nõ aliunde inducitur ad nos adoptãdos, nisi mera sua bonitate. sed sicuti Deus vltrò tanta humanitate nos excepit, ita verax est in suo fœdere. Ergo si velimus cognoscere naturam fœderis Dei, quo & Iudæos olim elegit, & nos hodie adoptat in populum, hæc duo tenenda sunt: quòd scilicet gratis Deus se nobis offerat: deinde, quòd firmus sit ac verax, hoc est, non ducatur vlla pœnitentia (sicuti dicit Paulus) in suo fœdere: Dona & vocatio Dei, inquit, sunt sine pœnitentia. Respicit autem ad fœdus, quo Deus adoptauit sibi filios Abrahæ. Dicit nunc, *Dabis*, hoc est, re ipsa ostendes: nam istud Dare est quasi repręsentare vero effectu, & re ipsa. *Dabis* ergo, id est, palàm ostendes te nõ frustra fuisse tã humanũ erga nos & patres nostros, vt eos amplexus fueris tuo fauore. Quare? nã effectus tuæ bonitatis & veritatis nobis cõstat. *Iurasti* ergo *patribus nostris à diebus antiquis*. Fideles autem sumunt pro cõfesso, Deum sic fuisse pollicitum Patribus salutẽ, vt fœdus illud esset perpetuum. Neque enim dixit simpliciter Abrahæ, Ero Deus tuus, sed simul etiam adiunxit & seminis tui vsque in perpetuum. Quum ergo fideles scirent æternũ esse & inuiolabile fœdus Dei, deinde scirent continuari à patribus ad filios, & hac lege etiam fuisse semel promulgatum, vt patres filiis traderẽt per manus, ideo non dubitant ipsum fore perpetuum. Quare? *iurasti* enim *patribus nostris*, hoc est, sciunt Deum non tantum fuisse pollicitum, sed interposito iureiurando, quo voluit Deus sancire fœdus illud, quod magnopere referebat sine dubitatione recipi ab electo populo. Quum ergo fideles agnoscant Deũ sibi quodammodo esse obstrictum, ideo securè eum appellant, vt re ipsa talem se exhibeat, qualem asseruit se fore erga omnes suos electos.

Ro.11.29.

¶PRECA-

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot vitiis in nobis scatemus, quibus quotidie prouocamus iram tuã, & si conscientias nostras interrogemus, sumus obnoxij æternæ mortis iudicio, imò meriti sumus centum & mille mortes: da inquam, vt luctemur contra omnes diffidentias carnis nostræ, & immensam tuam misericordiam sic amplectamur, ne dubitemus te nobis fore propitiũ, neque tamẽ abutamur hac facilitate ad licentiã peccandi, sed ita cum timore, & vera humilitate, & solicitudine ambulemus in verbo tuo, vt tamen quotidie non dubitemus ad tuam misericordiam confugere, quæ nos sustineat & seruet incolumes: donec tandem exuti omnibus vitiis, & omni reatu liberati perueniamus in regnum illud cæleste, vbi fruamur fructu fidei nostræ, hoc est, æternam illam hæreditatem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

IN NAHVM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

CAPVT I.

ONus Nineueh, liber visionis Nahum Helkosi.

Quo tempore prophetauerit Nahum non potest certò asseri. Hebræi, vt sunt audaces in fingendo, dicunt functum fuisse officio docendi sub Manasse, & ideo nomen impij Regis fuisse suppressum, quia indignus erat hoc honore, vel quia infœlix erat memoria regni eius, quòd fuisset abductus in captiuitatem. Siquis rationem à Iudæis postulet, tantùm dicent ita sibi videri. Quum igitur nulla sit ratio huius coniecturæ, veniendum est ad probabiles rationes. Qui putant sub Iotham prophetasse, falluntur procul dubio, & nullo negotio refelli possunt: quia hîc minatur excidium vrbi Nineuę, eò quòd Assyrii crudeliter vexauerant regnum Israel. Ergo propter istas iniurias denuntiat vindictã. Atqui sub Iotham regnum Israel nondum prorsus vastatũ erat. Scimus enim Assyrios fuisse subornatos à rege Achaz, quum non esset par ad resistendum, vbi duo reges vicini Syriæ & Israel ipsum aggressi fuerant. hinc factum est vt Assyrii penetrauerint in terram Israel, atque successu temporis deleuerint totum illud regnum. Medio tempore prophetauit Nahũ, quia voluit ostendere, Deo curæ esse regnum illud, idque respectu adoptionis, vel fœderis, quia Israelitæ iam defecerant à populo Dei sua perfidia: sed manebat tamen adhuc firmum fœdus coram Deo. Voluit igitur ostendere se esse patrem & præsidem regni illius. Quum tale fuerit cõsilium Prophetæ nostri, certũ est docuisse vel post mortẽ Achaz sub Ezechia, vel circiter illud tempus. Sequutus est autem Ionam longo tempore, vt facilè colligi potest. Ionas, vt antè vidimus, minatus fuerat vrbi Nineuæ: sed remissa fuerat pœna Nineuitis, quòd sese humiliassent, ac suppliciter deprecati essent pœnam: postea redierant ad ingenium, vt fieri solet: hinc factum est, vt Deus minus fuerit erga eos exorabilis. Quanquam enim erant extranei, Deus tamen dignatus fuerat ipsos hac gratia, quòd edocti fuerant ministerio & opera Ionę, & resipiscentia eorum non prorsus ficta fuit. Quum ergo iam imbuti fuissent aliqua notitia veri Dei, minus excusabilis fuit eorum crudelitas quum vellent opprimere regnum Israel. Sciebant enim gentem illam esse Deo sacram: hoc erat quodammodo violare Deum ipsum. Nunc ergo tenemus quo tempore verisimile sit Nahum functum fuisse docendi officio, quanquam vt initiò præfatus sum, nihil certò nobis constat. Ideo damnaui temeritatis Rabbinos, quia quiduis audent instar oraculi proferre, quanquam nulla illis constat certitudo. Iam attigi aliqua ex parte Prophetæ consilium. Summa hæc est, quum Assyrii pridem molesti fuissent regno Israel, Prophetam surgere, & hortari ad patientiam Israelitas, si qui illic erant residui Dei cultores: quoniam Deus non prorsus abiecerit curam ipsorum, sed velit suscipere eorum causam, quia erant sub eius patrocinio. Hæc summa est. Quantum attinet ad Nineuem, diximus fuisse caput primæ Monarchiæ, quandiu Assyrii aliis omnibus dominati sunt. Nam Babylon erat quasi vna ex præfecturis, hoc est, Chaldæa, cuius metropolis erat Babylon, erat vna ex præfecturis illius Monarchiæ. Postea translatum fuit imperium à Meroc-baladam.

Alii putant Nabuchodonoſorem fuiſſe primum Monarchā Chaldææ. Sed ego in ea re non multum laboro, quia fieri poteſt, vt Meroc-baladam fuerit binomius: & hoc fuit ſatis vulgare: quemadmodum ſcimus Reges Ægypti vocatos fuiſſe Pharaones, ita etiam Aſſyrii & Chaldæi, quamuis eſſent prius aliter vocati, ſumpſerunt commune illud nomen quaſi regium. Nineue autem tanta celebritate excellebat, vt non potuerit aliter ſtabiliri regnum apud Babylonios, niſi illa vrbe diruta. Scimus enim quanta fuerit eius amplitudo. Diximus de ea re aliquid quum expoſuimus Ionam. Sed tamen complexa fuit ferè iter tridui ſuo ambitu, vt etiam tradunt profani Scriptores. Deinde muri alti erant vſque ad centum pedes, lati autē, vt poſſent quadrigæ ſine occurſu trāſire: erāt mille & quingentæ turres. Videmus itaque non abs re olim fuiſſe celebratam tot præconiis illam vrbem: dicunt Ninum fuiſſe eius authorem, ſed error ille refellitur teſtimonio Moſis Gen. decimo capite: quemadmodum fingunt etiam Semiramidem fuiſſe primam reginam Babylonis, & vrbem extructam ab ea. Hoc fabuloſum eſt. Fieri poteſt vt vrbem amplificauerit: ſed tamen erat Babylon multis ſeculis antequam naſceretur. Sicuti etiam Ninus potuit vrbem illam augere, & ornare: ſed vrbs ante ipſum natum erat condita. Quod profani ſcriptores vocant Ninum, non Nineuen, probabile eſt corruptum fuiſſe ab illis Hebraicum nomen, vt fieri ſæpe ſolet. Quicquid ſit, quum vellet Meroc-baladam, vel filius, qui fuit eius ſucceſſor: quū ergo vellet ſtabilire ſedē imperii in Babylone, coactus eſt euertere Nineuē, vt ceſſaret æmulatio. Ita factum eſt, vt vrbs prorſus diruta fuerit. De hoc excidio vaticinatur Nahum, vt ſuo loco videbimus. Quanquam autē pars doctrinæ ſpectabat ad Iſraelitas, & Iudæos, denominat tamen à maiori parte librum ſuum: vocat *Onus Nineuæ.* Iam de voce משא alibi diximus. Sic Prophetæ nominant triſtia vaticinia, quoties denuntiant grauem aliquam & formidabilem vindictam Dei. Et quia ſæpe minitabantur Iudæis, hinc etiam factum eſt, vt per ludibrium nomine illo משא vocarent omnes prophetias. Sed tamen propria eſt notatio huius vocis. Perinde igitur eſt acſi Nahum diceret ſe mitti fecialem diuinitus, qui bellum indicat Nineuitis in gratiam electi populi. Hinc poterant colligere Iſraelitæ quàm verax & firmus eſſet in fœdere ſuo Deus, quòd adhuc ipſorum curam gereret, quum tamen alienati eſſent ſuis ſceleribus ab eo. Poſtea adiungit ספר חזון, Liber viſionis. Hac particula ſignificat ſe non fruſtra denuntiare Nineuitis exitium, quia fideliter tradat quæ à Deo accepit. Si enim ſimpliciter præfatus eſſet ſe minitari cladem Aſſyriis, poterat de euentu ipſo quæſtio moueri. Sed hîc conciliat ſibi authoritatem à nomine Dei quia palàm affirmat ſe nihil afferre proprium, ſed onus iſtud ſibi fuiſſe patefactum oraculo cœleſti. Nam חזה eſt propriè Videre, vnde etiam חזון Hebræi nominant viſionem. Prophetæ autem quum loquuntur de viſione, non intelligūt ſpectrum aliquod, vel imaginationem, ſed ſpeciem illam reuelationis, de qua fit mentio Numerorum 14. cap. vbi Deus loqui ſe Prophetis dicit vel per viſionem, vel per ſomnium. Videmus ergo in quem finem hoc additum fuerit, nēpe Onus Nineuæ eſſe viſionē, vt ſcirēt Iſraelitæ afferri quidē ab homine mortali teſtimoniū hoc vindictæ Dei contra hoſtes ſuos: ſed interim nihil eſſe dubium, quia Deus ipſe author eſſet huius prophetię. Vocat ſe Nahum Helkoſæum. Quidā putant eſſe nomē familiæ, Iudæi ſuo more dicūt, hoc eſſe nomen patris: deinde addunt illud ſuum vulgare commentum, quòd fuerit etiam hic Helkos Propheta: quia vbi exprimitur nomen patris apud Prophetas, ſtatuunt illum, cuius ponitur nomen fuiſſe etiā Prophetam. ſed ſunt meræ nugæ. Et iam aliquoties vidimus quanta ſit eorum proteruia in fabulis comminiſcendis. Deinde terminatio vocis nos huc adducit, fuiſſe Gentile nomen loci potius. Et Hieronymus etiam tradit ſuo tempore fuiſſe vicum ignobilem in tribu Simeon hoc nomine. Tenendum igitur eſt fuiſſe Nahum oriundum ex oppido illo, & ideo vel hoc ſenſu vocari Helkoſei. Iam pergamus:

2 *Deus æmulator,* ſic vertunt, *& vlciſcens Iehoua, vlciſcens Iehoua, & Dominus iræ,* vel poſſidens iram, *vlciſcens Iehoua hoſtes ſuos & ſeruans,* vel reponens, *idem,* vel ipſe, *inimicis ſuis.*

Præfatur Nahum de natura Dei, vt quod poſtea ſubiicit de excidio Nineuæ plus habeat ponderis, & magis afficiat auditores. Eſt hæc generalis præfatio, ſed poſtea eam accommodabit Propheta in vſum ſpecialem. Si tantùm concionatus eſſet de natura Dei, hoc fuiſſet frigidum vel ſaltem minus efficax: ſed vbi vtrunque ſimul coniungit, tunc doctrina ipſa habet ſuam vehementiam. Tenemus conſilium Prophetæ. Poterat enim differere de excidio vrbis Nineuæ. Sed quia ſi loquutus eſſet ex abrupto, poterant profani homines ludibrio ipſum habere: Iſraelitæ etiam fortè minus tacti fuiſſent: hæc ratio eſt cur generaliter oſtendat qualis ſit Deus. Sumit autem hæc verba à Moſe, vt Prophetæ ſolent inde mutuari ſuam doctrinam. Et illa omnium maximè memorabilis fuit viſio, quum Deus Moſi apparuit poſt fractas tabulas. Ego itaque non dubito, quin Nahum ſumpſerit ex 34. cap. Exodi, quod hîc legimus. non refert quidem ad verbum quæ illic habentur: ſed ſatis apparet qua-

ret quasi ad viuum pingere imaginem Dei, ex qua perspici possit eius natura. Primò dicit *Deum esse æmulum.* Nam verbum קנא significat Irritare, significat etiam Æmulari, significa Inuidere. Quum Deus vocatur קנוא, vertunt Græci ζηλωτὴν Latini æmulatorem. Sed propriè significat, non posse Deum ferre iniurias. Deus ergo etiamsi ad tempus conniueat ad scelera hominum, tamen vindex erit suæ gloriæ. Postea vocat ipsum vltorem, & tertiò hoc repetit, *Iehoua vlciscens, Iehoua vlciscens & possidens iram, vlciscetur,* inquit, *hostes suos & seruabit inimicis suis.* Quum dicit Deum seruare, intelligit vindictam esse repositam incredulis, & eius contemptoribus. Est etiam nobis eadem locutio in vsu, *Ie luy garde, & il la garde à ses ennemis.* Ostendit igitur phrasis nostræ linguæ quid hîc velit Propheta, Deum seruare inimicis suis. Quod autem describit Deum terribilem, hoc debet accommodari ad statū præsentis causæ, dicit se indicere bellum Nineuitis, quia iniustè afflixerant Ecclesiam Dei, hac ratione dicit Deum esse æmulum, Deum esse vltorem, & tertiò hoc confirmat, nempe vt statuant Israelitæ seriò denuntiari hanc cladem, quia nisi proposita illis fuisset hæc imago, poterant ita apud se ratiocinari, Nos quidem crudeliter vexamur ab hostibus nostris: sed quis putaret Deo curæ esse nostras miserias, quum tandiu inultas sinat? Oportuit igitur Prophetam occurrere his cogitationibus, quemadmodum facit. Nunc melius tenemus cur tam vehemēti principio vtatur, quum vocat Deum & æmulum & vltorē. Postea addit, *Deum possidere iram.* Ergo חמה non simpliciter accipio pro ira, sed pro effectu iræ. Non debemus quidem imaginari, vt sæpius alibi dictum est, cadere in Deum nostros affectus. Ipse enim manet perpetuò sui similis. sed tamen Deus dicitur nobis irasci ad tempus: in perpetuum verò omnibus reprobis, quia & noster & illorum est Iudex. Hîc igitur quum Propheta dicit *Deum esse Dominum iræ,* vel possidere iram, significat eum armatum esse vindicta: & quāuis dissimulet ad hominum peccata, non tamen ipsum torpere, neque etiam cunctari, quia destituatur potentia, vel quia sit ignauus & socors, sed ipsum tenere iram, quemadmodum postea iterum repeter, *Ipse seruat inimicis suis.* Denique his loquendi formis significat Propheta perperam æstimari Deum ex cessatione, quum non statim exequitur sua iudicia. Differt enim in tempus opportunum. Sed interea non est cur putemus ipsum oblitum esse officii sui vbi pœnas suspendit, vel parcit ad tempus impiis. Si ergo non ita citò festinat Deus, tamen non est cur putemus illum ociosum sedere. Differt enim potius iram suam, vel retinet: quemadmodum iam dixi prius. Idem est enim retinere, vel dominum esse iræ & possidere iram. Sequitur:

3 *Iehoua tardus iris* ad verbum: sed tardus ad iram, *& magnus robore: & purgando non purgabit: Iehoua in turbine & tempestate via eius, & nubes puluis pedum eius.*

Prosequitur eandem sententiam Propheta: & satis erit longum procemium de natura Dei quod tamen, vt dixi, aptandum est ad specialem causam, quam tractabit suo ordine. Dicit hîc *Deum tardum ad iram.* Quanquam hoc elogium etiam ex Mose sumptum est, tamen hîc per modum occupationis loquitur Propheta. Occurrit enim impiorum audaciæ, qui securè Deum subsannant quum denuntiatur illis aliquid aduersum, Vbi esset misericordia Dei? an Deus exueret affectum clementiæ? non potest abnegare seipsum. Ita igitur profani homines prætextu honoris, Deum atrocissima contumelia afficiunt, quia exuunt eum sua virtute & officio. nec dubium est, quin iam seculo Prophetæ nostri hoc vsitatū fuerit multis impiis. Ergo hîc anticipat Propheta, & concedit Deum esse tardum ad iram. est igitur in hac parte concessio. sed, inquit, *magnus est robore,* hoc est ne sibi blandiātur impij, quum audiunt ornari Deum his titulis: quòd sit patiens, tardus ad iram, misericors, plenus clemētiæ: simul inquit, concipiant magnitudinem potentię Dei, ne putent sibi negotiū esse cū puero. Nunc ergo videmus consiliū Prophetæ: neque quadraret præsenti argumento hic titulus, quòd Deus nō prosiliat citò ad iram, sed patienter differat & suspendat pœnas, quas meriti sunt impij, hoc ad rem nihil faceret, nisi per speciem concessionis interpositum esset à Propheta: quasi diceret, Video vt passim Deo mūdus illudat & impij etiam talibus dicteriis sibi delicias faciant & repellant omnes minas. Ego quidem fateor Deum propensum esse ad veniam & non descendere ad iram, nisi extrema necessitate cogatur. hoc quidem verum est sed interim scitote Deum instructū esse sua virtute: non effugient igitur quicunque ita sibi permittunt abuti eius patientia: imò proteruiunt aduersus ipsum. Iam adiungit, *Mundando non mundabit.* Alij vertunt, Innocentem, non reddet innocentem. sed hic est genuinus sensus loci, quemadmodum etiam 34. illo Exod. cap. Moses intelligit Deum esse implacabilem reprobis. Alius fuit sensus apud Ioelem in fine tertij cap. vbi dicebat, Mundabo sanguines, non mundabo. Illic variant interpretes, quia non reputant tempus verbi mutandū esse. Significat enim Deus se purgaturum sordes & inquinamēta Ecclesiæ suæ, quæ ante illud tempus non purgauerat. sed Moses intelligit Deum rigidè agere cum peccatoribus, ita

vt nihil pœnæ remittat. Mundando igitur non mundabo, hoc eſt, Deus exiget ad regulam omnia hominum facta: & quemadmodum nihil eum latet, ita etiam neceſſe erit quicquid peccauerint homines, prodire in medium, vbi Deus conſcendet Tribunal: non mundabit mundando, ſed rigidè exequetur ſuum iudicium. Videtur aliqua eſſe repugnantiæ ſpecies, quòd Deus placabilis ſit, & facilis ad ignoſcendum, & tamen mundando non mundet. Sed diuerſi ſunt reſpectus. Diximus enim quorſum tendat Propheta: quia ſemper impij ſibi promittunt impunitatem, & hac fiducia petulanter Deum ipſum derident, occurrit Propheta, & aſſerit non eſſe cur Dei indulgentia ſic abutantur, quia mundando nō mundabit, nempe reprobos: quia ſalus noſtra poſita eſt in gratuita remiſſione peccatorum. Et vnde nobis iuſtitia niſi quatenus imputatur à Deo? deinde quatenus ſepelit peccata noſtra? Imò tota noſtra munditiei pendet ex indulgentia Dei, ſed Deus etiam tunc exercet ſuum iudicium, & mundando mundat quum fidelibus remittit ſua peccata. nam fideles ipſi pœnitentia iudicium eius præueniunt: & examinat ita eorum conſcientias, vt velit purgare. Quid enim aliud eſt pœnitentia niſi damnatio, quæ tamen nobis tandem eſt ſalutaris? Quoniam ergo Deus neminem abſoluit niſi priùs damnatum, hîc verè affirmat Propheta noſter, quòd *mundando non mundet*, hoc eſt, non remittat eorum peccata quin ſemper examinet eos, & fungatur Iudicis officio. denique nullum peccatum à Deo remittitur quod priùs non damnet. Quantum verò attinet ad reprobos, qui prorſus obſtinati ſunt in ſua malitia, meritò hoc illis Propheta denuntiat, non eſſe ſperandam veniam, quemadmodum torpent in ſuis figmentis, dum putant ſe poſſe impunè effugere Dei manum: Propheta falli eos docet, quia ſcilicet nihil Deum præterit, & non delebit vnum peccatum quin omnia veniant in memoriam. Poſtea adiungit, *viam Dei eſſe in turbine & tempeſtate*, hoc eſt, Deum ſimulac ſe oſtendit, turbare totum aerem, & mouere procellas ac tempeſtates. hoc etiam ad præſentem cauſam debet aptari, quia alibi deſcribitur nobis & amabilis & blanda Dei facies: imò quid aliud exhilarat fideles quàm Dei conſpectus? Simulatque auertit Deus faciem ſuam, neceſſe eſt nos demerſos eſſe in horrendis tenebris, & circumcirca obrui horrendis terroribus. Cur ergo hîc Propheta dicit *viam Dei eſſe in turbine & procellis*? Nempe quia ſermo ad impios dirigitur, vel Dei ipſius contemptores ſicuti Pſalm. 18. videmus terribilem deſcribi, quòd ſcilicet nubes & caligo ſunt in circuitu eius, commoueat totum orbem: deinde fulmina iaculetur huc & illuc: quòd exhalet fumum naribus, quòd flamma & ardore totum mundum corripiat. Quorſum illa omnia? nempe quia propoſitum erat Dauidi celebrare Dei iudicia, quæ executus fuerat contra impios. Sic etiam hoc loco, quia Nahum diſſerit de futura vitione quæ tunc inſtabat Aſſyriis, ideo dicit *viam Dei eſſe in turbine & procella*, hoc eſt, vbi Deus progreditur, excitari ad eius præſentiam turbines & procellas, & totum orbē turbari. Adiungit, *Nubem eſſe puluerem pedum eius.* Siquis tantùm pedibus moueret puluerem ad aliquod exiguum ſpacium, tamen gigneret aliquid pauoris: ſed Deus non tantùm puluerem vno in loco mouet: quid igitur? obſcurat, adeóque obruit totum aerem. *Nubes ergo ſunt puluis pedum eius.* Nunc tenemus totum Prophetæ conſilium, & quorſum ſpectet iſta deſcriptio. Sequitur in eundem ſenſum:

4 *Increpat mare, & areſaciet illud,* hoc eſt, ſimulac mare increpuerit, areſaciet, *& omnia flumina exiccat, infirmatur,* vel aboletur, *Baſan & Carmelus & germen Libani aboletur,* vel infirmatur: eſt idem verbum.

Continuat Nahum eundem ſermonem, quòd ſcilicet Deus ſigno iracundiæ dato, mare conturbet vel areſaciat. Poteſt eſſe alluſio ad hiſtoriam, quæ deſcribitur à Moſe: quemadmodum Prophetæ, vbi promittunt populo Dei auxilium, ſimul reuocant in memoriam quàm mirabiliter Deus Patres eduxerit ex Ægypto. Quoniam ergo celeberrimus erat apud Iudæos tranſitus maris rubri, poteſt fieri vt Propheta alluſerit ad illam hiſtoriam. Sed mihi magis probatur diuerſa ſententia. Scimus enim quàm impetuoſum ſit elementum maris: & ideo etiam Ieremiæ 5. quum Deus vult potentiam ſuam extollere, dicit eſſe in ſuo arbitrio compeſcere furorem maris, quo ſcilicet nihil eſt impetuoſius, vel magis violentum. Sic etiam maieſtas Dei nobis deſcribitur in libro Iob, viceſimo octauo capite. Eundem eſſe ſenſum huius loci arbitror, quòd ſcilicet *Deus ſua increpatione mare areſaciat*, deinde, *quòd flumina ſiccare poſſit.* Quando Propheta mari fluuios coniungit, hinc confirmatur quod dixi, nempe non notari hiſtoriam tranſitus maris rubri, ſed potiùs in genere oſtendi quanta ſit Dei potentia in regendo toto mundo. Eòdem etiam pertinet quod addit, *Baſan ipſe infirmabitur, & Carmelus, & germen Libani infirmabitur,* vel abolebitur. His verbis ſignificat nihil eſſe tam ſpecioſum in mundo, quod Deus non mutet, ſigno aliquo dato iræ ſuæ: quemadmodum Pſalmo 104. dicitur, Emitte Spiritum tuum, & renouabuntur: rurſum, Tolle Spiritū tuum (vel auerte) & omnia reuertētur in puluerem, imò in nihilum. Sic etiā hoc loco dicit Nahum, Simulac Deus oſtenderit irā ſuam, flumina areſaciet

Exod. 14. 21.

faciet,mare ipsum siccabit:deinde,decident flores & germina,hoc est,vtcunque terra induta sit admirabili quadam specie & ornatu,tamen omnia redigentur in solitudinem & vastitatem,nempe Deo irato.Postea etiam adiungit:

5 *Montes concutientur ab eo*,vel contremiscent:quanquã notat continuum actum:sensus est igitur montes contremiscere ad nutum eius, *& colles dissoluẽt se*,hoc est,soluuntur,vel liquefiunt,*& ardet terra à facie eius & orbis & omnes qui habitant in eo.*

Adhuc perstat Nahum in eodem sermone, quòd scilicet Deus vbi conscendit tribunal & apparet mundi Iudex,omnia elementa non tantùm concutiat,sed etiã cogat mutare naturã suam.Quid enim minus consentaneũ quàm montes cõtremiscere? deinde colles dissolui & liquefieri? Hoc magis prodigiosum est quàm vt cadat sub sensus nostros. Atqui Propheta dicit mõtes nõ stare in sua firmitate, nisi quatenus suffulti sunt gratia Dei. Simul ergo atque excanduerit Deus, montes liquefient instar niuis vel aquæ, vt diffluant.Et in hanc summam referri debent omnia,vel in hunc scopũ tendunt,ne reprobi securè contemnant minas Dei, néve putent eius indulgentia se posse pœnas,quas meriti sunt,effugere:quia Iudex ipsorum erit,vtcũque suis parcat, vtcunque paratus sit ad veniã, quoties homines sibi displicẽt in suis peccatis & seriò resipiscunt , tamen erit Deus inexorabilis contra omnes reprobos & obstinatos.*Montes* ergo *ab eo contremiscunt:*deinde,*colles liquefaciunt se*, vel liquescunt.Ex his verbis colligitur vtilis doctrina,non posse orbem stare ad momẽtum, nisi quatenus sustinetur gratia & bonitate Dei : nam videmus quid futurum sit,statim atque Deus signa iudicij sui profert, quum ipsa montium stabilitas futura sit instar niuis vel ceræ, quid miseris homuncionibus fiet,qui similes sunt vmbræ,vel spectro? Euanescent igitur statim ac Deus explicuerit iram suam contra ipsos,sicut dicitur in Psal.39.homines in imagine transire.Ergo hæc comparatio semper tenẽda est,quoties obrepit nobis obliuio Dei,ne scilicet foueamus intus eius iram nostris blanditiis,quo nihil perniciosius est.*Flagrabit igitur terra & orbis & quicunque habitant in eo.*

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,*quãdo hîc nobis quasi in speculo proponis quàm formidabilis sit ira tua, vt ita humiliemur coram te & sponte nos ipsos sic deyciamus , ne prosternamur formidabili tua potentia: da inquam , vt hac doctrina verè præparemur ad pœnitentiam & ita supplices deprecemur quas quotidie accersimus nobis pœnas nostris sceleribus , vt interea etiam transformemur in imaginem Filij tui,& exuamus prauas nostras cupiditates & purgemur nostris vitiis,donec tandem secure appareamus in conspectum tuum , & colligamur etiam inter filios tuos,vt fruamur æterna hæreditate regni tui cælestis quæ nobis parta est sanguine Filij tui, Amen.*

6 *Coram indignatione eius quis stabit? & quis consistet in furore iræ eius ? Furor eius effunditur tanquam ignis,& rupes soluuntur ab eo.*

Ostendit hîc Propheta quorsum proxima lectione descripserit Deum formidabilem, nempe vt homines agnoscant,vbi ventum fuerit ad eius tribunal,nõ esse qui illic consistat, nisi suffultus eius gratia.De cõsilio Prophetæ fusius disseruimus, neque opus est nunc repetere eadem.Sufficit tenere hanc summam,quia hostes Ecclesiæ freti sua potentia , audacter & sine vllo modo insaniunt:hîc proponi illis Dei iudicium,vt intelligant sibi reddendã esse rationem coram eo,cuius conspectum ferre non poterunt. Sed interrogatio plus habet vehementiæ,quàm si simpliciter dixisset Propheta non posse consistere coram Deo totũ mundum.nam hîc suscipit personam adiurãtis. Postquam enim ostendit quàm terribilis sit Dei maiestas,exclamat, *Quis* ergo *consistet coram indignatione eius?Et quis ferre poterit iram eius?* nam indignatio eius,inquit,effunditur quasi ignis. Interpretes Hebræi frustra hîc laborant: quia verbum נתך significat Fundere, videtur illis absurda esse loquutio,quòd ira Dei fundatur tãquam ignis. hoc enim metallo potius quadraret quàm igni. sed hoc effundi nihil aliud est quàm dispergi longè,& latè.*Effunditur* ergo *ira eius tanquam ignis*,hoc est,grassatur momento,acsi ignis corriperet totam syluam : quemadmodum vbi inualuit, scimus quanta sit eius violentia & quàm subitò huc & illuc perrumpat. Cæterùm si cui tamen placeat diuersus sensus,non valde repugno:ira eius,quæ similis est igni effunditur. Alij putant Prophetam alludere ad fulgetra,quæ veluti liquescunt per aerem , saltem quo ad nostrum aspectum.sed quia de sensu Prophetæ satis conuenit , non opus est hîc anxiè disputare quomodo ignis fundatur : quia iam exposui Prophetam nihil aliud velle quàm iram Dei sese spargere,vt statim non modò vrbem vnam,sed amplissimas regiones & totum orbem occupet, & ideo igni similem esse,quia huc & illuc peruadit,idque repentè.Postea adiungit,*Rupes* etiam *frangi*,vel dissolui *coram ipso*.Scimus quanta sit in nobis fragilitas.Quum nulla sit duri-

ties,quæ non liquefiat coram Deo,quomodo homines,qui diffluunt sponte instar aquarum, possent sese illi opponere cum sua audacia? Videmus ergo hîc perstringi væsaniam hominum,qui confisi propriis viribus nihil non tentare audent etiam aduersus Deum, quia non venit illis in mentem sua fragilitas.Hæc summa est.Nunc sequitur.

7 *Bonus Iehoua ad fortitudinem in die angustiæ & cognoscens sperantes in se.*

Hîc melius exprimit Propheta quod vltima lectione attigimus, Deum scilicet esse durũ & asperum contra homines præfractos:esse misericordem & mansuetũ erga dociles & morigeros:non quòd Deus ipse naturam mutet,vel instar Protei induat varias figuras:sed quia tractet homines pro cuiusque ingenio. Quemadmodum ergo hactenus Propheta docuit nõ posse iram Dei sustineri à mortalibus: ita ne quis de nimio rigore queratur,ex opposito demonstrat Deum propensum esse ad æquitatem,esse facilem & moderatum erga mansuetos: adeóque paratum esse ad ferendam opem fidelibus, neque destituere vel fraudare suo auxilio quicunque in eum sperant. Primò quum *Deum* pronuntiat *bonum esse*: auertit quæcunque poterant obiici de seueritate nimia.nihil enim magis proprium est Deo,quàm bonitas.Iam si adeò seuerus est,vt sola eius mentio perterreat totum mundum, videtur à seipso quodammodo alienus esse.Nunc igitur Propheta ostendit quicquid hactenus concionatus sit de horribili Dei iudicio, tamen hoc non pugnare cum bonitate eius.Deus ergo etiamsi ita armatus sit vindicta contra hostes suos, non tamen desinit èsse sui similis, neque obliuiscitur bonitatis suæ. Cæterùm, Propheta hîc melius confirmat Israelitas & Iudæos, quòd scilicet Deus non tantùm sit terribilis cõtra impios, sed etiã sicuti pollicitus est se fore Ecclesiæ suæ custodem,ita velit succurrere fidelibus, & in tempore leuare eorũ miserias. *Bonus* ergo *Dominus* est:postea,*ad auxilium*. Hinc clarius Prophetæ consilium potest intelligi,quum dicit esse in fortitudinem in die angustiæ: quasi diceret:Paratus est semper Deus ad opem suis ferendam. Adiungit,*In die angustiæ*, ne putent fideles se ideo esse reiectos, si quando Deus eorum patientiam rebus aduersis examinet. Vtcunque ergo Deus subiiciat suos cruci & multis ærumnis,tamẽ in ipsa angustia succurret. Postremò adiungit, *Cognoscit sperantes in se*,hoc Cognoscere nihil aliud est quàm nõ negligere.Deus ergo cognoscere dicitur eos qui in ipso sperant: quia semper pro ipsis excubat, & solicitus est de eorum salute. denique Cognitio nihil aliud est quàm cura Dei,vel prouidentia in seruandis fidelibus. Interim tamẽ discernit hîc Propheta pios & synceros Dei cultores ab hypocritis:dum multos destituit Deus, qui profitentur se in ipsum credere,meritò suam gratiam ab illis subducit, quia ipsum ex animo non inuocant,nec requirunt. Nunc ergo tenemus Prophetæ consiliũ: ab vna parte ostendit Deum instructũ esse potentia ad hostes suos vlciscendos: iam rursum ostendit Deum esse fidum custodem Ecclesiæ suæ,sicuti promisit. Quare?proponit naturam Dei,quòd bonus sit:deinde adiungit quòd paratus sit ad opem ferendam.Sed nõ frustra notam apponit,quòd scilicet curam gerat fidelium,qui verè & ex animo in eum sperant: vt scilicet intelligant se non negligi à Deo: & interim hypocritæ agnoscant se ideo non iuuari, quia mera sit simulatio quicquid profitentur. neque enim verè in Deo sperant, vtcunque falsò obtendant eius nomen. Nunc sequitur:

8 *Et cum inundatione*,vel,per inundationem, *transiens consumptionem faciet loco eius: & inimicos eius persequentur tenebræ*,vel,persequi faciet inimicos suos à tenebris.

Prosequitur eandẽ sententiam Propheta,quòd scilicet facilè seruabit suos Deus, quia instructus sit potentia ad superandũ totum mundum.sed nũc vtrũque membrum Propheta cõplectitur. Postquã concionatus est in genere de furore Dei & de eius bonitate erga fideles,nunc accõmodat suam doctrinam ad cõsolationem electi populi.Specialis igitur est applicatio hæc doctrinæ, quum dicit, *Per inundationem transiens faciet consumptionẽ loco eius.* Duplex est interpretatio huius versus. Quidam sic distinguũt, quòd Deus velut in trãscursu consumet terrã Israel & Iuda:sed perpetuæ tenebræ incumbent eius hostibus. Putant ergo distingui afflictionem electi populi à clade regni Assur, quia Deus ad tẽpus duntaxat de suis pœnas sumat, profanos autem & reprobos homines addicat æterno exitio.Ergo per *Transitum*,secundum illos interpretes,intelligi debet temporalis afflictio vel pœna: per *Tenebras* autem æternũ exitium,vel clades irreparabiles, vt ita loquar.sed non dubito quin Propheta vno contextu hîc denũtiet vltimam cladem Assyriis. Per *inundationem* ergo *in transitu faciet consumptionem loco eius*,hoc est,Deus repentè obruet Assyrios, quemadmodum si diluuium surgat quod absorbeat totam terram. Significat Deum non sumpturum de Assyriis pœnas paulatim,sed repentè, quemadmodum aliquando homines pedetentim ad sese vlciscendos procedunt.Deus,inquit,subitò fulminabit cõtra Assyrios, quemadmodum si diluuium terram aliquam absorbeat. Ergo hic transitus Dei opponitur longis vel lentis progressibus: quasi diceret,Simulatque irruerit ira Dei,vel incubuerit cõtra Assyrios,actum est,quia consumptio,

ſumptio protinus ſequetur.ergo per inundationem trăſiens faciet conſumptionē loco eius. Per Locum intelligit ſolum:quaſi diceret,non tantùm euertet Deus ſuperficiem terrę, ſed ſolum ipſum perdet,atque in nihilum rediget.Hîc additur pronomen fœmininum, quia loquitur de regno, vel gente, ſicuti Hebræi ſolent.ſed hoc præcipuè notandū eſt, minari Prophetam Aſſyriis,quod Deus funditus ipſos euertet,non tantùm diruet ſuperficiem,quēadmodum ſi ignis vel diluuium abſumat ædes aliquas: ſed Dominus,inquit, in nihilū rediget terram ipſam,imò fundum ipſum. Addit *Et inimicos eius perſequentur tenebræ.* Deſignauerat Aſſyrios tantùm pronomine, quemadmodum ſolent Hebræi. Ponunt enim relatiuum,vel demonſtratiuum pronomē,& tamen incertū eſt de quibus loquantur:ſed poſtea ſeſe explicant. ſic etiam Propheta hoc loco, quia ſermonem dirigit ad Iſraelitas & Iudæos, & initiò præfatus eſt ſe proferre vindictam Dei contra Nineuen & illam monarchiā,ideo,nunc quaſi de re ſatis cognita loquitur.ſed adiungit, *Perſequentur tenebræ inimicos Dei.* Hoc ſecundo membro ſignificat interitum regni illius fore æternum. Sicuti ergo dixit repentinam fore cladem,quia Deus momento totam terrā perdet,ita etiam nunc ſpem illis abſcindit, ne putent ſe paulò pòſt vires poſſe colligere & iterum reſurgere:quemadmodum reprobi ſemper luctantur contra Deum. Propheta ergo oſtendit incurabile fore malum quod illis inferet Deus.Quidam verbum ירדף trāſitiuè accipiunt, quòd perſequi faciet inimicos ſuos à tenebris. ſed quia ad ſenſum Prophetæ parum vel nihil intereſt, ideo relinquo hoc in medio.nā in re ipſa nulla eſt ambiguitas, quòd ſcilicet Deus ſubito diluuio perdet hoſtes ſuos:deinde perdet abſque vlla ſpe reſtitutionis,quia ſcilicet diluuium illud ſubitum ſequentur æternæ tenebræ.Poſtea adiungit:

9 *Quid cogitatis contra Iehouam? conſumptionem ipſe facit: non conſurget iterum afflictio.*

Hunc etiā verſum quidam interpretes ita accipiunt, quaſi diceret Propheta non fore cladem electi populi ſimilem exitio, quia ſcilicet Deus modum & finem imponet.Scimus incredulos, quum rebus aduerſis premuntur Dei filij, ſtatim gloriari crociter quaſi actum eſſet de Eccleſia. Ergo ſecundum illos interpretes, hîc Propheta occurrit & compeſcit talem proteruiam.Quid cogitatis contra Deum? Ipſe quidem affliget Eccleſiam ſuam:ſed nō iterabit plagas.contentus enim erit vna afflictione: & putant conferri hîc regnum Iehudah cum regno Iſrael.Bis enim afflictum fuerat regnum Iſrael,quia initiò abductæ fuerant quatuor tribus, poſtea totum regnum fuerat euerſum. Quoniam ergo clades vna inflicta fuerat à Salmanazar,altera autem à Tiglad-Pelezer,ideò putant hîc tacitam fieri comparationem, quaſi diceret Propheta, Deus parcet regno Iehudah, neque iterum repetet ſuā vindictam, ſicuti contigit regno Iſrael. ſed ſenſus ille coactus eſt, ac nimis longè petitus. non dubito itaque quin Propheta hîc ſermonem ſuum continuet, ac denuntiet hoſtibus Eccleſiæ æternum interitum. Initiò dicit, *Quid cogitatis contra Iehouam?* Inſultat Aſſyriis,quia putabant negotium ſibi eſſe duntaxat cum mortalibus: deinde cum exiguo populo & iam multis incommodis attrito.Scimus enim regnum Iehudah fuiſſe debilitatum multis bellis antequam illuc irrūperent Aſſyrij. nam paſſi fuerāt duros & graues inſultus à ſuis vicinis, nempe à rege Iſrael & à rege Syriæ. Tunc enim fœderati erant illi Aſſyriis. Quum ergo Aſſyrij venirent contra Iudæam,putabant ſibi nihil fore negotij in obtinenda victoria:quoniam bellabant cum populo exiguo & attrito,quemadmodum iam diximus. hîc autem Propheta oſtendit bellum illud eſſe cum Deo viuo & non cum hominibus,quemadmodum falsò putabant. *Quid* ergo *cogitatis contra Iehouam?* quaſi diceret, Neſcitis populum hunc eſſe ſub tutela Dei & præſidio? ergo non poteſtis violare regnum Iehudah, quin ſeſe Deus opponat. Quum ergo certū ſit populū hunc defendi cæleſti patrocinio, nō eſt quod putetis vos fore victores. Quanquam non video cur debeat reſtringi ſermo Prophetæ ad tribum Iehudah, quando propoſitum ei fuit conſolari tam Iſraelitas quàm Iudæos.hæc autem valde vtilis eſt doctrina,quia in genere Propheta docet impios quoties moleſti ſunt Eccleſiæ, non tantùm inferre hominibus iniuriam, ſed aggredi ipſum Deum. Hac enim lege ſe nobis coniungit, vt quicunque nos lædunt, tangant pupillam oculi eius,quemadmodum ipſe alibi pronuntiat. Zac. 2. 8. Iam ergo colligimus inæſtimabile ſolatium ex his verbis: quia poſſumus liberè & intrepidè opponere hunc clypeum hoſtibus noſtris, ipſos ſcilicet conſilia ſua agitare cōtra Deum,& conatus etiam, atque impetus in eum conuertere, quia ſcilicet ſuſcepit nos in ſuam cuſtodiam hac lege,vt quoties violamur, ipſe medius intercedat. hoc vnum eſt. Iam ſecundo membro adiungit, Conſumptionem ipſe faciet, nec altera vice conſurget afflictio, hoc eſt, Deus poterit vos redigere in nihilum,ita vt non opus ſit ſecundò vos aggredi.Scimus locum hunc tractum fuiſſe in diuerſam ſententiam, quòd ſcilicet Deus non puniat bis homines, neque excedat modum in ira ſua. ſed illud prorſus à mente Prophetæ alienum eſt. Iam dixi etiam mihi non probari, quòd alij hunc locum ad Eccleſiam accommodant, præſertim verò ad regnum Iehudah. Sic enim ſimpliciter interpretor Prophetæ verba quòd Deus primo impetu,quum ita viſum fuerit,poterit conſumere hoſtes ſuos, vt non

opus sit iterum congredi cum ipsis: *Il n'y faudra plus retourner*, quemadmodum dicimus lingua nostra. Deus igitur consumptionem faciet, hoc est, poterit vno momento hostes suos delere & clades erit perfecta, hoc est, cõsumptio erit in solidum: *Non iterum, vel secunda afflictio*, quia actũ erit de hostibus Dei: nõ quòd Deus æqualem semper tenorem seruet in hostibus suis vlciscendis. neque etiam hîc normam præscribit Nahum, sed simpliciter significat, vbi placuerit Deo, statim hostes eius perituros. Postea adiungit:

10 *Qui ad spinas perplexas & tanquã potatione sua ebrios*, vel & ebrios vbi inebriati fuerint. potest. n. esse duplex sensus: postea, *deuorabũtur tanquã stipulæ ariditatis plena*, vel, quasi stipula ariditatis in plenitudine, vel arida in plenitudine.

Prosequitur eandem sententiã, quòd scilicet Deus, vbi voluerit potentiam suam exerere nulla difficultate consumet hostes suos. Similitudo enim quæ hîc adiũgitur, huc spectat, nihil fore tutum à vindicta Dei. nam per spinas perplexas intelligit res difficiles tractatu. Vbi spinæ perplexæ sunt vix summis digitis audemus attingere partes extremas: quia quocunq; manus nostræ inciderint occurrẽt spinæ, quæ nos pungẽt. Quoniam ergo timẽtur punctiones à spinis perplexis, ideo nemo audet ad eas accedere. Dicit ergo Propheta *ad spinas perplexas*, hoc est quanuis sitis spinosi, pleni veneno, pleni rabie, pleni malitia, pleni fraudibus, pleni crudelitate, tamẽ Dominus vos poterit vno incẽdio corripere & cõsumere sine vllo negotio. Ad spinas igitur perplexas: deinde *tanquam potatione sua ebrios*. Si ita legimus, sensus erit, Deus vel ira Dei penetrabit ad vos tãquam ad homines ebrios, qui etiamsi exultent in sua intemperie, tamẽ sunt enerues. neque enim apti sunt ad pugnam, quia fractæ sunt eorum vires nimia potatione. Videtur quidẽ satis esse roboris in homine ebrio, quia sese intemperanter proiicit & despumat multũ furorẽ: sed interea digito potest deiici, & puer hominis ebrij facilè erit victor. Est igitur valde apta hæc similitudo, quòd Deus conficiet Assyrios sicuti solẽt ebrij cõfici, quia quo plus est audaciæ in hominibus ebriis in nihilũ facilius rediguntur: quia scilicet non sentiunt vllum periculum, vel saltem sunt quasi attoniti: ideò impetu suo ruunt: sic etiã nimia saturitas, inquit, erit vobis causa exitij, dum vos aggrediar. Vos quidem estis valde impetuosi, sed totus iste vester furor est plenus ebrietatis. *Perueniet*, inquit, *ad vos vindicta Dei, tanquam ad ebrios sua potatione*. Alij vertunt, Ad ebrios secundum inebriare ipsos: & sensus ille etiam est tolerabilis. sed quoniam semper manebit idem Prophetæ consilium, ego in verbis non insisto. Alij quidem trahunt Prophetæ verba in diuersum sensum: sed non dubito quin hîc derideat fastum illum, quo turgebant Assyrij, ebrietati ipsum comparans: quasi diceret, vos quidem estis satis supérque inflati, & ideo omnes trepidant ad robur vestrum: sed ista vestra saturitas vos potiùs debilitat, & eneruat vires vestras. Deus ergo quum vos consumere aggredietur tanquam ebrios, nihil proderit vobis vestra petulantia: quin potius erit causa vestri exitij, quia sponte vos offeretis, & Dominus facilè vos præcipitabit, quemadmodum siquis ebrium digito impellat, ipsum statim deiiciet. Et notandæ nobis sunt diligenter istæ similitudines, quia si nullus videtur accessus patere ad perdendos hostes nostros, Deus scintilla vna facilè ipsos vorabit. Quare? quia sicuti spinas inter se perplexas quas nemo audet tractare, ignis consumit, ita etiam Deus vno incendio corripiet omnes reprobos, vtcunque inter se sint conglomerati. & altera etiam similitudo non exiguam consolationem nobis affert, quia dum proteruiunt hostes nostri & proiiciunt suas ampullas, etiam videntur tremefacere & concutere totum orbem suis minis, saturitas tamen ipsorum similis est ebrietati: nullæ sunt intus vires, quia sunt phrenetici, sed robusti non sunt: quemadmodum hoc facilè apparet in omnibus ebriis. Dicit autem, Vorabuntur tanquam stipulæ ariditatis plenæ: מלא significat non modò plenum, sed etiam perfectum. Alij vertunt, Quasi stipulæ plenæ ariditate. sed eòdem semper redibit sensus Prophetæ. Significat igitur nihil fore obstaculo, quominus statim deuoret Deus hostes Ecclesiæ suæ, quia scilicet exiccabit totum ipsorum vigorem, vt nihil à stipulis differant, & quidem prorsus aridis, quæ scilicet ita maturæ sunt vt facilè ignem recipiant. Sequitur:

11 *Ex te egressus est cogitans*, vel consultans *contra Iehouam malum, consultor Belijaal*, hoc est, impius, vel peruersus: alij vertunt, Nihili.

Nunc ostendit Propheta cur Deus tam vehementer excanduerit contra Assyrios, quia scilicet sicuti patronus est Ecclesiæ suæ, ita velit tueri miseros, qui iniustè premuntur. Propheta ergo voluit hîc spem bonam dare Iudæis, vt agnoscerẽt Deo curæ esse suam salutem. nam si tantùm minatus fuisset Assyriis, & non fuisset hæc ratio expressa, quid hoc ad Iudæos? Gratum quidem ac dulce est quum videmus hostes nostros perire: sed illud frigidum est & ieiunum solatiũ, nisi persuasi sumus hoc fieri iusto Dei iudicio, quia nos diligat: quia complexus amore paterno velit nos tueri. vbi autem hoc sentimus, iam triumphamus etiam in extremis malis. Sumus enim certi de salute nostra, quum Deus testatur & re ipsa etiam demonstrat

monstrat se non modò nobis esse propitium, sed sibi salutem nostram esse curæ. Hoc est Prophetæ consilium, quum Nineuen compellat hoc modo, *Ex te egressus est cogitans malum contra Iehouam, consultor impius.* Magis autem emphatica est locutio, quum dicit Assyrios consultare contra Deum, quàm si dixisset consultare contra Iudæos, vel consultare contra populum electum Dei. Sed sicuti hoc dictum est de Iudæis, meminerimus ad nos spectare. Confirmat Propheta doctrinam illam quam nuper attigi, quoties impij nobis facessūt molestiam, bellum gerere cum Deo ipso, quoties machinantur aliquid contra nos, ruere aduersus eum. Deus enim opponit se instar clypei, & declarat se velle protegere sub vmbra alarū suarum, quicunque se eius fidei commendant. ergo si lateamus sub Dei præsidio & ad ipsum confugimus in rebus nostris aduersis, & patienter iniurias tolerando imploramus eius fidem & auxilium, quisquis in nos insurget, habebit Deum sibi hostē. Quare? cōsultat enim contra ipsum. & hæc ratio ostendit quidquid hactenus Propheta vaticinatus est contra Assyrios, promiscuè debere extendi ad omnes Ecclesiæ hostes. Cur enim Deus minatus est Assyriis subitum diluuium & perpetuas tenebras? Ratio nunc subiicitur, quod consultauerant contra eum & Ecclesiam eius. Idem ergo etiam hostibus nostris continget, siquidem manemus quieti sub Dei tutela, quemadmodum dictum est. Quum autem dicit *egressum esse ab vrbe illa, qui cogitat malum contra Iehouam*: hoc non debet restringi ad personam Sennacherib, sed potius commune est omnibus Assyriis: quasi diceret, Tu producis fructus quos tu comedes. nam ex te orietur causa interitus tui. Non est quòd expostules cum Deo, quasi contra te crudeliter sæuiat, nā *ex te egressus est qui cogitat malum contra Iehouam*: id est, tu nūc referes mercedem tuo patru dignam. vbi enim inita sunt consilia contra Ecclesiam Dei, nisi in tuo sinu & tuis visceribus? Malū ergo quod ex te egressum est reuertetur in caput tuum. Postea adiungit, *Consultor*, vel consiliarius, יועץ בליעל. De hac voce etiam dissentiunt ipsi Hebræi. Putant qui probabiliter sentiunt esse nomen compositum בל יעל, Non surget: & putāt notari hac voce tā res quàm homines nihili. qui vertunt Absque iugo, sicuti Hieronymus, ratione prorsus carent. Propriè ergo dicitur Res Beliiaal, res vana & quæ nihil habet solidi: ita etiam homo Beliiaal, in quo nulla est integritas. Trāsfertur interea ad omnes sceleratos vel ad eorum scelera. Dicitur ergo Res vel negotium Beliiaal, nefarium scelus vel crimen detestabile: homo dicitur Beliiaal, qui peruersè ac sceleratè agit. & Beliaal etiam simpliciter Paulus accipit pro ipsa prauitate Satanæ & omnium improborum. opponit enim Beliiaal Christo. Nunc tenemus Prophetæ consilium, quòd scilicet Deus bellum denuntiet Assyriis, eò quòd intulerint bellum iniustum populo suo, & consultauerint non modò contra ipsos Iudæos, sed contra Deum ipsum, quia receperat eos in suam fidem & custodiam, sicuti dictum est. Sequitur: 2. Cor. 6. 15.

12 *Sic dicit Iehoua, Si tranquilli fuerint, vtcunque fuerint multi* vel potentes *sic etiam tollentur, & transibit: & si afflixerim te, non affligam te amplius.*

Hîc Propheta continuat eandem sententiam: sed clarius exprimit quod poterat adhuc esse dubium, nempe quicquid virium sit in ipsis Assyriis, non posse obstare quominus penetret vindicta Dei. *Sic* enim *dicit Iehoua, Si fuerint tranquilli & robusti etiam.* Non possem absoluere: sed tantum hoc dicam: Propheta enim significat, etiamsi Nineue promittat sibi tranquillum statum, eò quòd bene munita sit & habeat latam ditionem & amplam, tamen, inquit, pax tua ista: hoc est fiducia & securitas non impediet, quominus ad te perueniat Dei manus: etiamsi multi fuerint & robusti. רבים enim possumus vertere tam Multos quàm robustos, sed vterque sensus non malè conueniet præsenti loco: quia tenemus Prophetæ consilium, quòd scilicet succidentur omnes aduersarij Dei, etiam si securi sint valde nempe freti suis viribus & præsidiis. Cras reliqua.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie vides hostes tuos impotentèr, imò etiā diabolica rabie furere contra Ecclesiam tuam, vt sentiamus te eundem esse quē olim experti sunt fideles omnibus seculis, nempe tibi curæ esse eorum salutem, qui verè & syncero animo te inuocāt & requirūt in extrema necessitate: vt hodie quoque extendas manum tuam, & sic compescas furorem hunc quem vides accensum contra omnes seruos tuos & filios, vt re ipsa sentiant tandem reprobi, idque in suum exitium, sibi non fuisse bellum cum miseris mortalibus & fractis & omni præsidio nudatis sed cū tua inæstimabili virtute: vt confusi, etiamsi non pudefiant, & quantumuis fremant contra te & manum tuam inuictam, tamen exemplo sint ac claro documento, te nō modò fidelem esse in tuis promissis, sed etiam instructum ea virtute: qua possis exequi quicquid pollicitus es in conseruationem Ecclesiæ tuæ, donec tandem colligas nos in beatam illam quietē, quæ parta est nobis sanguine Filij tui, Amē.

P. j.

Diximus heri quid sibi velit Propheta his verbis, *etiamsi tranquilli sint Assyrij & multi, tamen excisum iri protinus à Domino.* Significat enim nunquam ita munitos esse impios suis viribus, vel opibus etiā alienis, quin Dominus absque negotio possit eos perdere. Quantū ad verba spectat, quidam coniungunt particulam כן cum eo quod dixerat. Si fuerint trāquilli: & ita vertunt, Si fuerint tranquilli atque similiter multi: hoc est, etiāsi securi sint, quia scilicet putant se esse tutos ab omni discrimine, & pariter etiam sua multitudine cōfidant, tamen tollentur. sed repetitio particulæ כן satis trita est Hebræis: ideo sic debet resolui oratio, Quanuis tranquilli sint vtcunque multi, tamen hoc modo tollentur. וכן,וכן, hoc est, vt erunt multi, ita etiam multi perdentur. Quantum ad verbum נגן (nam alij non videntur mihi rectè deducere a גזז) ego accipio pro tollere è medio: propriè significat Hebræis remouere procul. vertunt omnes ferè interpretes, Tondentur, quanquam deberent potius, Tondebūtur, & vtrunque verbum, tam גז quàm גזז significat Tondere. sed quia melius Prophetæ cōtextui, meo iudicio, alterum illud quadrat non dubito ita transferre, quòd scilicet tollentur è medio. Iam quod adiungit Propheta. ועבר, *Et transibit*, quidam referunt ad Angelū, à quo profligatus fuit exercitus Sennacherib. alii putant notari temporalem plagam, quasi diceret fore hoc tantùm in transitu. sed videtur alludere Propheta ad superiorem sententiam, vbi dicebat Deum repentè perditurum Assyrios tanquam subito diluuio & inopinato. Hic ergo sensus optimè conueniet, Assyrios vtcunque & multitudine hominum & viribus polleant, tamen sublatum iri protinus è medio, quia scilicet Dominus transibit, hoc est, Dominus vno impetu eos in nihilum rediget. Sequitur deinde, *Etsi* ad verbum *& afflixi te, & non affligam amplius.* Sed ita debet resolui oratio, Quāuis te afflixerim, non affligam te amplius. Occurrit dubitationi Propheta, quæ poterat tenere perplexos fidelium animos. videbant enim Deum sibi hactenus fuisse infensum. ergo poterant quasi succumbere mœrori, nisi hoc fuisset additum, nempe afflictos quidem fuisse ad tempus, sed Deum, iam velle finem imponere suo rigori, quia nolit vlterius eos persequi. Certū quidē est sæpius deinde fuisse afflictos: sed hoc restringi debet ad Assyrios. nam scimus Prophetam nostrum propriè vaticinari contra monarchiā illam: successit deinde monarchia Babylonis: sed opportuit prius euerti Nineuen & transferri eius imperium ad Chaldæos, vt intelligerent tam Israelitæ quàm Iudæi ideo monarchiam illam euersam fuisse, quia insurrexerat contra Deum ipsum, eò quòd molestiam exhibuerat electo populo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: postquam minatus est Assyriis, iam adiungit, sermonem conuertens ad Israelitas, *Quanuis te afflixerim, non affligam amplius*: hoc est, non est quòd deiiciant animos fideles: quia seuerè antehac tractati sunt à Deo: cogitent potius temporales esse illas ferulas, & Deum ita irasci electo populo & Ecclesiæ, vt modum statuat, quia semper oportet impleri illud, In momento indignationis meæ percussi te: sed prosequar te miserationibus æternis. hæc promissio semel data est Ecclesiæ, sed viget ac vigebit vsque in finem mundi. Sic videmus Prophetam obuiam ire dubitationi: ne existiment fideles prorsus sibi esse desperandum, quia experti sint Deum tam seuerum erga se. dicit enim Deum contentum esse pœnis quas sumpsit, nec velle vltrà persequi populum suum. Sequitur.

Ies. 54. 8.

13 *Et nunc conteram* (vel confringam) *iugum eius abs te, & vincula tua disrumpam.*

Confirmat proximum membrum, quòd scilicet Deus iam supersedeat à rigore. dicit enim propinquam esse liberationem electi populi, qua Deus franget ac rediget in nihilum tyrannidem illius monarchiæ. Hic versus satis ostendit non tam restrictè exponi debere sententiā proximi versus, vti faciunt interpretes. nam intelligunt hoc esse dictum de strage exercitus Sennacherib. atqui Propheta hîc communiter tā Israelitas quàm Iudæos alloquitur, quemadmodum satis patet ex contextu. deinde hic versus satis confirmat nō de solis Iudæis Prophetā loqui. Neque enim illi ita subacti fuerunt ab Assyriis, quemadmodū Israelitæ. Fateor quidē fuisse tributarios. nā quū fœdus pepigissent, Assyrius vbi potitus est regno Israel & regno Syriæ, tandem etiam extendit arma sua vsque ad Iudæam. Certum igitur est fuisse aliqua ex parte sub iugo: sed non fuit tam dura illa seruitus, vt possint de ea intelligi Prophetæ verba ego igitur generaliter hoc accipio, quòd Deus liberabit à tyrannide Nineuę populū suū tā Israelitas quàm Iudæos. Si quis excipiat, Israelitas nunquā fuisse liberatos: hoc etiam verum est, sed respectu Nineuæ fuerunt tamen liberati, vbi imperium translatū fuit ad Chaldæos, & Babylon sedes facta est imperii. & iam vidimus hoc tantùm esse Prophetæ nostri consiliū, quanuis per Assyrios Deus populum suum castigasset, nō tamē oblitū fuisse fœderis sui, quia Assyrij daturi pœnas erant. Satis est igitur quòd tam Iudæi quàm Israelitæ non amplius fuerint sub iugo Nineuæ, quantumuis passi fuerint deinde alios tyrannos. & interea hoc etiam aliqua ex parte ad Iudæos spectat, quòd iugum hostium frangendum vel couterendum dicitur: quia si hoc extendimus ad vtrosque, nempe tam ad Israelitas quàm ad Iudæos, non malè conueniet, quòd vtrique fuerint sub iugo & constricti vinculis.

Etsi

Etsi enim durior erat Israelis seruitus, tamen spoliati fuerant etiam Iudęi ipsi libertate sua. Conueniet igitur hoc, si generaliter accipitur de toto populo, quod dicit, *Et nunc conteram iugum eius abs te, & vincula disrumpam.* Docet autem hic versus, non ita subiectum fuisse populum hostium tyrannidi, quin semper in manu & arbitrio Dei esset eius liberatio: Vnde enim factum est vt Assyrij præualuerint contra Israelitas, & deinde subiugauerint Iudæos, nisi quia erant quasi baculus in manu Dei? sicuti docet Iesaias capite decimo: & quamuis armati essent ipsi, tamen erant quoque quasi Dei arma & tela, quia sese mouere non poterant, nisi Dominus impetum eorum vertisset quocunque volebat, quemadmodum siquis iaculum vel telum vibret manu sua. Sequitur:

14 *Et mandauit super te Iehoua, Ne seminetur ex nomine tuo posthac: è domo,* hoc est, è templo, *deorum tuorum excidam sculptile & conflatile: ponam sepulchrum tuum quia execrabilis es,* aut, vilis factus es.

Clarius & sine figura explicat Nahum quod prius dixerat de tenebris, nempe regnum Nineuę ita subuersum iri, vt nunquam vires colligat, vel emergat rursus in pristinum statũ: Alloquitur quidem ipsum Regem, sed sub eius persona complectitur haud dubiè statum regni, *Præcepit* ergo *Deus super te,* inquit, *ne seminetur ex nomine tuo:* hoc est, Deus ita decreuit, ne superstes sit memoria nominis tui: nam Seminare ex nomine alicuius, est propagare eius famam. Quum ergo Deus sobolem aliquam prorsus exterminat è mundo vel etiam quum gentem aliquam delet, dicitur prohibuisse ne amplius ex nomine seminetur: hoc est, ne qua fiat propagatio nominis. denique Propheta noster Assyriis denuntiat talem interitum, ex quo nunquam resurgant. Quum autem tribuit Deo tale mandatum, significat solo Dei nutu & gentes & regna propagari: ita etiam deleri & perire. nam debet extendi ad totas gentes quòd de singulis hominibus dicitur. Semen vel fructus ventris, vt habetur in Psalmo, est peculiare donum Dei. Vnde enim fit vt multi liberis careát, alij autem gignát magnam sobolem & quasi populosam, nisi quia benedicit Dominus aliis, alios autem reddit steriles? Idem etiam de Gentibus sentiendum est: propagat eas Dominus, & conseruat earum memoriam. vbi autem ita visum est prorsus in nihilum redigit, vt nullum maneat residuum semen. Et quum testatur Propheta hoc esse mandatum Iehouæ, confirmat Israelitas & Iudæos, ne dubitent quin perituri sint Assyrij absque spe restitutionis: quia scilicet hoc decretum est cœlitus. Postea adiungit, *E domo* vel è templo *deorum tuorum excidam sculptilia.* Probabile est, quod etiam communi sententia est receptum, hîc Prophetam respicere ad Sennacherib, qui in templo idoli sui occisus est à filiis suis paulò postquam reuersus fuerat à Iudæa, quum soluta esset mirabiliter obsidio sanctæ vrbis manu Angeli. Quoniam ergo occisus illic fuerat, & templum eius cæde profanatum, libenter amplector quod omnes ferè docent, locum hunc ad eius personam referri. sed non dubium interea, quin Propheta sub persona vnius Regis describat cladem & exitium totius regni. Tunc enim Deus palàm fecit quid statuisset de imperio Nineuæ & de Assyriis omnibus. Nam inde etiam sequuta est illa mutatio, quòd Nabuchodonosor transtulit Babylonem imperium, quòd detestabilis erat tota illa progenies: & quisque ad se potentiam trahebat. Quum igitur intestino dissidio fracti essent prius Assyrij, facile fuit Chaldæis illos subigere. ideo Propheta non hîc vaticinatur contra Regem vnum duntaxat, sed quia cædes illius quasi præludium fuit communis exitij, ideo illam historiam memoratu dignam recenset Propheta, quod scilicet profanabitur templum cæde Sennacherib: deinde statim transferetur monarchia ad Chaldęos. Quum dicit, *Ponam sepulchrum tuum,* cohæret hoc membrum cum superiori. vnde enim factum est vt excisa fuerint idola è templo illo, nisi quia facinus illud tragicum, locum detestabilem reddidit? nemo enim non exhorruit tam fœdum crimen, quòd filij patrem occiderant propria manu. Scimus quum Romæ illa superba mulier iussisset trahi Carpentum super cadauer patris sui, viam illam fuisse nefandam: sic etiam nõ dubium est quin templum illud pollutum fuerit regia cæde. Coniunctim ergo hæc duo simul legi debent, quòd Deus excidet idola & sculptilia è templo: deinde quòd illic erit sepulchrum Sennacherib. Adiungit, *Quia execrabilis es.* קלות ego reddidi Abominadum. Potest quidem hoc etiam referri ad historiam illam: sed ego seorsum accipio, quòd Sennacherib sit abominabilis: neque solus ipse sed totum nomen regium, sicuti & monarchia illa Nineuæ. Neque enim quadraret, quemadmodum iam diximus, hæc omnia referre ad personam vnius Sennacherib: quia Propheta concionatur de interitu vrbis & gentis, ídque in genere: quanquam hoc non obstat quominus etiam attingat quasi in transcursu personam Sennacherib. Iam simul notandum est, hîc obliquè perstringi inanem fiduciam, quam locabant reges Assyrij in suis idolis, vel sculptilibus, sicuti scimus idololatras non tantùm suis viribus confidere, sed etiam partem spei suæ repositam habere in suis superstitionibus. Ostendit ergo Propheta templum esse profanandum à Deo, ita vt nihil subsidij Assyriis supersit, tam Regibus ipsis quàm toti populo. Pergamus:

Psa. 127. 3.

15 *Ecce super montes pedes annuntiantis, promulgantis pacem: Celebra Iehudah solennitates tuas, redde vota tua, quia non adiiciet posthac ad transeundum in te impius,* Beliiaal, *in totum excisus est.*

Rursus docet Propheta quicquid vaticinatus est de excidio vrbis Nineuæ spectare in
hunc finem, vt Deus insigni isto documento testetur se curam habere populi sui, neque im
memorem esse fœderis quod pepigerat cum filiis Abrahæ. Alioqui vaticinium hoc caruisset sua efficacia apud Israelitas: putassent hoc vel accidere fortuitò, vel fatali quadam re-
uolutione, vel alia de causa, quòd Nineue diruta fuisset. ergo Propheta ostendit interitum
vrbis & monarchiæ Nineuæ specimen fore paterni Dei amoris erga electum populum, &
in gratiam vnius populi talem mutationem factam esse: quia scilicet Deus quamuis ad tem-
pus pœnas sumpsisset de Israelitis, volebat tamen residuum illic manere aliquod semē, quia
absurdum fuisset aboleri penitus eius fœdus, quod erat inuiolabile. Nunc ergo tenemus
Prophetæ consilium, & quomodo versus hic coniungi debeat cum reliquo contextu: *Ecce,*
inquit, *super montes pedes annuntiantis pacem.* Quidam putant Prophetam alludere ad situm
Ierosolymæ. Scimus quidem montes fuisse in circuitu: sed generalius loquitur Propheta,
quòd scilicet præcones pacis conscendent in cacumina montium, vt longè vox ipsorum
exaudiri queat: *Ecce,* inquit, *super montes pedes annuntiantis pacem.* nam prius viæ ipsæ omnes
occlusæ fuerant, & vix quisquam hiscere audebat. Siquis de pace vel de bello inquireret, sta
tim erat periculum ne veniret in suspicionem. Quum ergo tyrannicè dominando Assyrij
priuassent libero sermone Israelitas, iam dicit Propheta pedes annuntiantium pacem fo-
re super montes: hoc est, Iam liberum erit & integrum pacem promulgare etiam in locis
editissimis. Quum dicit *Pedes,* significat aduentum quemadmodum exposuimus: sicuti etiā
Ies.52.7. loquitur Iesaias, Quàm pulchri sunt pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona! Er-
go consurgent, inquit, vbique præcones pacis. & videtur etiam repetitio hoc melius expri-
mere. nam dicit *Annuntiantis & audire facientis.* Poterat simpliciter dicere מבשר, sed adiun-
git משמיע non tantùm, inquit, annuntiabit, sed etiam clara & sonora voce, ita vt ex locis
remotissimis præconium istud audiri queat. Nunc tenemus quorsum spectet Propheta,
& quid verba etiā valeant. Iā adiungit, *Celebra Iehudah dies tuos festos.* Est quidem repetitio,
quemadmodum si posset Latinè dici, Festiua festiuitates, sed ad sensum hoc nihil refert. Li-
benter eorum sententiæ subscribo, qui putant hîc notari interruptionem dierū festorum.
nam sic dissipata erant omnia tam Ierosolymæ quàm in vicinis locis, vt cessarent sacrificia,
& dies festi etiam intermissi forent: quemadmodum sacra historia docet Pascha fuisse de
integro celebratum sub Ezechia, deinde sub Iosia: hoc proculdubio contigit quemadmodū
fieri solet in regionibus bello vastatis. Significat igitur Propheta nunc tranquillum fore
statum electi populi, vt liberè & sine metu hostium possint omnes accendere Ierosolymā,
& celebrare dies festos, & gratias agere Domino, & lętari in eius conspectu: quemadmodū
etiam Moses illa loquendi forma sæpe vtitur. Interim tamen non dubium est quin Prophe
ta admoneat Iudæos in quē finem Dominus fregerit iugū hostile, & eos exemerit à seruili
illo metu, nempe vt posthac impendant operā sacrificiis, & colāt Deum in ocio suo. Quod
autem compellat Iehudah, non fit absque ratione, tametsi enim nondum Israel sic reiectus
fuerat, quin adhuc censeret regnum illud Deus in populo suo: tamen nulla erant illic legiti
ma sacrificia, nulli dies festi quos Deus probaret. Scimus enim cultum qui illic vigebat fuis
se corruptum & degenerem. ergo quoniam repudiabat Deus sacrificia quæ solebant of-
ferri in Israel, ideo sermonem hîc ad solam tribum Iehudah dirigit Nahum. sed interim
significat Deum ita beneficum fuisse erga Israelitas, vt memores suæ redemptionis, gratias
agerent. Sciamus ergo quum Dominus nobis otium concedit, & tuetur nos in tranquillo
statu, semper hunc finem esse spectandum, quòd scilicet vult syncerè à nobis coli. Quòd si
abutimur nostro ocio, & deliciæ nobis inducunt Dei obliuionem, hæc ingratitudo minimè
ferenda est. nam in extremis necessitatibus tamen Deo sacrificandum est: quia tūc maximè
confugere nos oportet ad eius misericordiam. sed quia turbulentis animis non ita com-
positè ipsum colimus, ideo permittit nobis otium. Iam si abutimur otio nostro ad ignauiā,
imò etiam tam sumus socordes vt Deum negligamus, hoc, quemadmodum iam dixi,
intolerabile est. ergo notemus Prophetæ verba, vbi consilium Dei exprimit, quòd scilicet
liberauerit populum suum ab Assyriis, vt illic celebrarentur dies festi. Adiungit, *Redde vota
tua.* Hîc non tantùm loquitur de ordinariis sacrificiis & de præscripto cultu, sed exi-
git speciale testimonium gratitudinis, quòd tunc Dei manu redempti fuerant. Sci-
mus enim quid significet votorum redditio apud Hebræos. Solebant offerre Pacifica
si victores reuersi essent è bello: si etiam erepti essent ab aliquo discrimine, vel aliqua
clade leuati. ideo Propheta nunc ostendit meritò soluenda esse vota Deo, quum tam libe-
raliter cum populo suo egerit: sicuti habetur Psalm.116. Quid rependam Domino pro om-
nibus beneficiis quæ in me contulit? calicem salutis accipiam, & nomen Domini inuocabo,
Hos.14.13 Vidimus etiam apud Hoseam, Vitulos labiorū mihi persolues. Nunc tenemus quid in sum-
ma ve-

ma velit Nahum, nempe vbi pax reddita fuerit populo, non debere sepeliri tantum & tam insigne Dei beneficium, quin reddantur vota: hoc est, quin testetur populus Deum esse authorem suæ salutis, & redemptionem quam adeptus est, proprium esse Dei opus. Sequitur: *Non adiiciet amplius ad transeundum in te Belijaal: quia in totum succisus est.* Non debet generaliter exponi hic locus, quia scimus grauiores deinde fuisse Chaldæos Iudæis quàm fuerát prius Assyrij. sed Propheta hîc Nineuitas designat: hoc est, Assyrios, quorum tunc metropolis erat Nineue, vt dictum est. *Iste* ergo *impius nō adiiciet posthac vt transeat in te.* Quare? *Est enim succisus in totum.* Hæc causæ redditio satis ostendit Prophetam non loqui de quibuslibet impiis, sed notare tantùm Assyrios. Sequitur:

CAPVT II.

Scendit destructor coram facie tua, custodi munitionem, respice viam, robora lumbos, fortifica vires valde.

2 *Quia abstulit*, alij vertunt recidere fecit: alij quiescere fecit, *Iehoua fortitudinem*, alij superbiam, *Iacob, sicuti fortitudinem*, vel superbiam: est idem nomen, *Israel: quia euacuarunt euacuantes, & palmites eorum succiderunt.*

Quum Propheta loquitur hîc de vastatore, quidam referunt ad Sennacherib: quidam ad Nabuchodonosorem. & verbum etiam עלה diuersis modis exponitur. Metaphoricè sæpe sumitur apud Hebræos pro euanescere: sicuti etiam Gallicè dicimus, *Il s'en va en fumee*: quia fumus sursum ascendit: hæc est ratio metaphoræ. Eliciunt igitur hunc sensum, quòd destructor ascendit coram facie electi populi, id est, palàm, sic vt conspicuum fuerit Dei opus, euanuisse Assyrios, qui tamen venerant ad totam terram vastandam. Euanuit ergo destructor: postea, *coram facie tua*, i. manifestè & sub oculis tuis. נצור מצורה, Custodi munitionem: hoc est, quique redeant in vrbem suam, & agant suas custodias vt soliti sunt, quia regio erit hominibus vacua: deinde *respice viam*: hoc est, respice qua parte venerit Sennacherib ad oppugnandam sanctam vrbem: via illa iam erit libera ab hostibus: postea *retine*, vel fortifica *lumbos*. nam חזק significat etiam retinere interdum. Retine igitur vel fortifica lumbos: id est ne diffluas quemadmodum prius, sed stes fortiter: quia nemo est qui te exterreat: deinde *fortifica vires valde*: id est, ne dubita quin post hac satis firmus sis ad retinendum statum tuum quia excisa erit Monarchia illa, quæ tibi infesta fuit. Sed alij secus exponunt, quòd ascenderit destructor, id est, venerit Sennacherib. & quod deinde sequitur putant ad incutiendum terrorem valere: quasi diceret Propheta, nunc dum obsessi estis agite excubias, & sitis intēti ad seruandas vestras munitiones, & roborate vias omnibus præsidiis: hoc totum nihil proderit. Quare? Deus enim sustulit superbiam Iacob, sicuti superbiam Israel. hæc est secunda expositio. Alij putant Prophetam hîc alloqui Assyrios & vocari ab eo Vastatorem Nabuchodonosor, à quo translatum fuit imperium, diruta Nineue, quemadmodum iam sæpius dictum est. Secundum istos interpretes hîc Propheta cladem denuntiat Assyriis hoc modo, Ascendit iam destructor coram facie tua. Assyrij enim poterant ludibrio habere tales minas, quum cincti essent multis prouinciis, & vrbes haberent valde munitas: Non succedet, inquit, pro vestra opinione: veniet nihilominus in conspectum tuum vastator, & nunc vtcunque custodias tuas munitiones, circunspicias viam: hoc est dispicias sedulò qua parte occludere possis transitum hostibus, tamen nihil proficies: fortifica lumbos vt libuerit, & adauge vires tuas: tamen hoc totum erit irritum & inane. Et si placeat hic sensus, erit confirmatio superioris doctrinæ, quòd scilicet Deus iam decreuerit perdere vrbem Nineuen & imperiū illud quod erat tunc apud Assyrios. Non igitur malè hoc conueniet. sed si recipimus hūc sensum, postea sequetur quædam quasi correctio, quòd scilicet Deus iam perdere velit Nineuen & eius monarchiam, quia humiliauit satis superque populum suum, tam regnum Iehudah quàm decem Tribus. Non possem vltrà prosequi.

❡PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando quotidie ferulis tuis verberamur, vt sentiamus te iustè de nobis pœnas sumere, atque ita examinemus totam vitam nostram, vt cum vera & ingenua confessione supplices confugiamus ad tuam misericordiam, quæ nobis per Euangelium tuum offertur in Christo Domino nostro: deinde etiam quum simul tot beneficiis nos prosequaris, ne simus ingrati, & ne quando nobis obrepat obliuio gratiæ tuæ, sed nos præcipuè tota vita exerceamus in cultu nominis tui & gratiarum actione, & sic tibi afferamus linguis laudis sacrificia, vt tota vita nostra respondeat: & sic glorificemus nomen tuum in terra vt tandem colligamur in regnum tuum cæleste, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

Diximus heri quosdam interpretes versum hunc vbi dicit Propheta, *Ascendit de-*

structor coram facie tua, custodi munitionem, referre ad Sennacherib, quòd scilicet Deus illum abstulerit atque euanescere fecerit instar fumi. Diximus etiam alios elicere diuersum sensum, quòd Sennacherib ascenderit in Iudæam & terrore impleuerit totam regionem: imò etiam tãdem vastauerit. sed potius inclino in eorum sententiam, qui dictum hoc putant de Nabuchodonosore, qui destructor ascendit contra Nineuem. Fuit igitur Nabuchodonosor vastator Nineuæ, quia diuinitus excitatus fuerat vt euerteret tyrannidem illius vrbis. ideo Propheta ridet conatus omnes & apparatus quos opponent Nineuitæ, quemadmodũ fieri solet vbi inuaditur regio aliqua. Dicit igitur, *Custodi munitionem, respice viam, & fortifica lumbos, & robora fortitudinem tuam valde.* Sunt autem ironicæ locutiones: quasi diceret, quicquid machinẽtur Nineuitæ, vt se defendant contra hostium impetum, tamen hoc totum irritum fore. Iam quod subijcitur, per occupationem additum fuisse interpretor, quòd scilicet *Deus abstulerit superbiam Iacob, sicut superbiam Israel.* Alij vertũt, Redire fecit Deus, vel quiescere. & גאון accipiunt in bonam partem pro fortitudine vel gloria. Secundum illos, sensus esset, quòd Deus profligato exercitu Sennacherib, vel Assyriis deletis, redire faciet pristinam gloriam populi sui: quia vtrunque regnum collapsum erat. Intelligũt igitur hoc dictum esse de restitutione totius populi, & qui vertunt Quiescere fecit, putant promitti diuturnam pacem tam Israelitis quàm Iudæis. Mihi autem potius videtur Propheta ostendere maturum esse tempus exitio vrbis Nineuæ: quia scilicet Deus humiliauerit populum suum. *Abstulit* ergo *superbiam Iacob, sicuti superbiam Israel:* id est, postquam Deus correxit superbiam Israelis, adhibuit etiam simile remedium regno Iehudah: sic totus populus humiliatus est, atque oblitus illius nimiæ suæ altitudinis, nam גאון vt plurimum accipitur in malam partem pro fastu vel superbia. hæc igitur ratio est cur nunc Deus pronuntiet propinquum esse interitum Nineuitis, quia iam satis & super subacti sunt Iudæi & Israelitæ atque hic sensus optimè fluit. deinde etiam secundum membrum eodem spectat, quòd *euacuantes euacuarint:* id est, prædones ipsos exinanierint, & nihil fecerint illis residuum. Respondet hic locus sententiæ Iesaiæ, vbi compleuerit Dominus opus suum totum in monte Sion & Ierusalem, tunc etiam conuertet vindictam suam contra Assyrios. cur enim citius non fuerunt deleti? nempe quia volebat eorum opera vti Dominus ad castigandos Iudæos. Donec ergo impletum fuit totum opus Dei: hoc est, donec ita correxit populi sui superbiã vt penitus deiectus esset, noluit perdere Nineuitas: sed tandem etiam tracti sunt illi in suum exitium. Hoc idem nunc docet Propheta noster, nempe Nabuchodonosorem venturum esse ad Nineuen diruendam, vbi Dominus abstulerit fastum populi sui. Quod sequitur, *Et perdiderunt propagines,* vel palmites eorum, metaphoricè accipio, quòd radicitus euulsi fuerint Israelitæ, quo ad externam speciem. Oportuit enim ipsos coram oculis hostium in nihilũ redigi, & radices etiam ipsas reuelli, vt sentirent se nihil esse. Dominus quidem semper seruauit occultas reliquias: sed hoc factum fuit præter hominum sensum. Hoc autem ad superficiem refert Propheta quod metaphoricè dicit de perditis palmitibus. Sequitur,

Iesa.10.12

3 *Clypeus fortium eius rubefactus est, viri potentiæ eius vermiculati,* hoc est, rubro etiam colore, *in igne lampadum,* vel tędarum, *currus in die expeditionis eius, & abietes tremefactæ sunt.*

Describit Propheta quàm formidabiles futuri sint Chaldæi, vbi sese accingent aduersus Assyrios. Dicit, *Clypeus fortium eius rubefactus est.* Quidã existimant tunc depictos fuisse rubro colore clypeos ne sanguis nimis esset conspicuus: indutos etiam fuisse milites vestibus coccineis, vt si essent vulnerati, hoc non incuteret illis terrorem. Et de Lacedæmoniјs hoc testantur historiæ. Cæterùm, quia nobis Gentium illarum mores non adeò sunt cogniti, sufficiat hoc tenere, describi apparatum bellicum, quasi diceret, venturos Chaldæos contra Nineuen cum violento impetu & terribili. Dicit ergo *viros roboris eius fore coccineos.* Non dubium est quin ad colorem vestium respiciat. Alij qui hoc exponunt de Assyrijs, dicunt notari pudorem. sed illud est nimis coactum. non dubito igitur quin Propheta hîc depingat Chaldæos, & ostendat sic fore instructos, vt solo aspectu hostes suos profligent, nempe Assyrios. Eadem ratione continuò pòst addit, *In igne tædarũ,* vel lampadum *currus in die expeditionis eius,* hoc est in die quo se parabunt. Nomen hoc פלדות non alibi occurrit: ideo Iudęi putãt inuersas esse literas, & פלודת positum esse pro לפידית quemadmodum statim hoc nomen ponetur à Propheta, & eodem sensu. Certè ex contextu colligere promptum est, hîc vel tędas vel lampades intelligi à Propheta. Currus ergo eius in igne lampadum, id est, currus tam præcipiti impetu ferentur, vt quasi flammæ igneæ appareant quum rotæ tam celeriter voluentur. *Et abietes,* inquit, *tremefactæ sunt.* Alii vertunt, Inebriatæ sunt, vel sopitæ: & hoc referunt ad Assyrios, quòd scilicet magnates ipsorum (quos putabant hîc conferri abietibus, vel metaphoricè per abietes notari) fuerint obstupefacti. Obstupefient igitur qui præcipui sunt apud Assyrios, quia solus conspectus eos quasi exanimes reddet. nam רעל qui-

quidam accipiunt pro Veneno inficere, vel obstupefacere. sed rectius sentiunt qui per abietes putant notari lanceas. quanquam non satis exprimunt sensum Prophetæ. neque enim dubito, quin hoc simpliciter velit talem concussionem fore in lanceis, acsi abietes in syluis tremefierent. Nam scimus lanceas confici ex abietibus, quia lignum illud leue est, & magis agile, quemadmodum si lingua nostra quis diceret, *les lances branslent*. Tremefient igitur lanceæ, id est, concutientur, acsi tremerent abietes inter manus militum. Ita videmus continua serie hîc Prophetam describere terribilem apparatum in Chaldeis. Pergamus.

4 *In compitis insanient, per currus*, est hîc nomen singulare, currus ideo quidam subaudiunt viros currus. sed possumus aliter intelligere, quod insanient in suis curribus: deinde *properabunt in plateis*, alij vertunt congregabuntur: potest deduci tam à שקק, quam à שוק, sed hîc significat properare, *aspectus eorum quasi lampades*, hoc est lampadum, *quasi fulgura discurrent.*

Prosequitur adhuc eandem sententiam, quòd scilicet insanient per compita, hoc est, tumultuabuntur, acsi alienati essent mēte, quemadmodum solent furiosi homines, qui impetu suo absque ratione aut modo feruntur: ita etiam insanient in suo tumultu. Deinde, *properabunt*, inquit. Deductum est verbum à coxis. nam qui festinat, ille vibrat coxas, vel agitat repentino impetu: sic etiam coxabunt, si liceat verbū fingere, *Ils remueront les hanches.* Hoc voluit Propheta. deinde *Aspectus eorum quasi lampades.* Refertur hoc ad quadrigas. Erunt igitur similes lampadibus, hoc est, perstringent oculos spectantium suo fulgore. Omnia hæc pertinent ad exprimendum terrorem. Deinde *quasi fulgura*, inquit, discurrent huc & illuc. Denique significat tam violentum fore impetum in Chaldæis, vt superent consuetudinem hominum: quia potius erit quædam insania & rabies diuinitus immissa. Sic ergo similes erunt & fulguri & flammis, vt excedant omnem humanū morem. Cæterùm loquutiones istæ etsi sunt hyperbolicæ, non tamen ratione carent: quia facilè nobis est coniicere quā ta fuerit tunc securitas vrbis Nineuæ: deinde quàm fuerit clades ista incredibilis. Tunc enim eminebat Monarchia illa in toto mundo, & nemo putasset posse vnquam attingi. Quum ergo difficile esset persuadere Iudęis, instare tale Assyriis exitium, oportuit Prophetam hîc congerere varias loquendi formas, quibus exprimeret Dei potentiam in perdendis Assyriis. Postea sequitur:

5 *Recordabitur fortium suorum, impingent in itinere suo*, vel itineribus suis, si legamus plurali numero, *festinabunt ad murum eius, parabitur integumentum.*

Hoc etiam quidam interpretes exponunt de Chaldæis. Rex ergo Babylonis recordabitur fortium suorum, id est, recensebit vires suas, & quidquid erit roboris in sua ditione, hoc totum colliget, vt oppugnet Nineuen & Assyrios. Alij putant esse hypallagen, quæ tamen esset nimis coacta, Fortes recordabuntur: quasi esset heterosis numeri, si ita placeat. Ego autem simpliciter accipio verba Prophetæ vt sonant, quòd recordabitur fortium. sed hoc pertinet meo iudicio, ad Assyrios: Recordabitur ergo vel Rex Nineuæ, vel populus ipse recordabitur fortium suorum, id est, contrahet vndique sua præsidia, nihil omittet quod valere ad defensionem queat: sicuti fieri solet in magno discrimine, & rebus extremis. nam notantur viri bellicosi tunc: & quisquis pollet aliqua peritia, deinde quisquis est præditus fortitudine, quisquis est exercitatus in armis, illi trahuntur, vt ferant suppetias. Sic ergo Propheta etiam dicit talem fore pauorem in terra Assur, vt contrahant quicquid erit viriū quò se defendant contra hostes. *Rex* ergo *fortium suorum recordabitur*, id est, opponet quęcunque illic erunt subsidia. Deinde, *impingent in itinere suo*, hoc est, fortes illi, vbi collecti fuerint, trepidabunt, & cæcorum more impingent. Hoc enim faciet metus, vt quasi attoniti huc & illuc vacillent, neque habeant certos gradus. Duo igitur hîc Propheta significat, nempe Assyrios fore satis sedulos ad contrahendas suas vires, quas opponant hostibus suis ad repellēdum impetum: sed tamen nihil profecturos: quia scilicet trepidatio ita omnium animos occupabit, vt fortes impingant in suis itineribus. *impingent* igitur, deinde *festinabunt ad murum eius*, hoc est, conscendent murum: postea, *parabitur integumentum*, sicuti fieri solet in oppugnatione vrbium. Hoc alii ad Chaldæos referunt: parabitur integumentum, quum ad murum accedent. Solebant enim vel turriculis, vel craticulis se munire quum accederent ad muros, sicuti satis notum est ex historiis. sed non dubito, quin Propheta hîc significet Assyrios, cum magna trepidatione venturos in occursum hostium, sed sine profectu. Vbi ergo ita se volent defendere, præualebunt nihilominus hostes: ideo subiicit:

6 *Portæ fluuiorum apertæ sunt, & palatium solutum est.*

Hîc per portas fluuiorum intelligit Propheta partem illam vrbis, quæ videri poterat munitior propter Tigrim. Vrbs enim illa alluebatur Tigri, vel Tigride. Quum ergo Tigris

esset instar optimi munimenti(sicuti scimus rapidissimum fuisse fluuium) Propheta deridet confidentiam Nineuæ, quòd existimet posse hostes ab accessu prohiberi parte illa, qua fluebat Tigris. *Portæ* ergo *fluuiorum apertæ sunt*, hoc est fluuius vester non impediet, quominus hostes vestri perrumpant,& penetrent in vrbem vestrã. Videmus itaque Prophetã hîc tollere omnia impedimenta, quæ videri poterant valere ad hostes arcendos: idque facit non tam respectu Nineuæ, quàm electi populi, vt agnoscant Israelitæ & Iudæi vrbem illam non minus esse in Dei manu, quàm alias: quia Deus penetret nõ minus facilè per fluuios, quàm ingrediatur per planitiem, vbi nullum est obstaculum. Videmus nunc cur dicat Propheta portas fluuiorum apertas esse: deinde *Palatium esse solutum*, id est nullum erit obstaculũ, quòd hostibus accessum præcludat. Soluentur enim omnes munitiones, hoc est, sponte diffluent quasi essent muri papyracei vel quasi lapides fluerent instar aquæ. Postea adiungit,

7 *Et quæ stabat solida*, vel firma, *eiecta est in exilium*, vel quæ stabat occulta, patefacta est, iussa est ascendere *& ancillæ eius ducentes tanquam in voce columbarum, plangentes super pectora sua.*

Est aliqua in verbis ambiguitas, ideo multi interpretes putant הוצב esse nomen Reginæ. Regina ergo nomine הוצב, inquiunt, in exilium tracta est, iussa est ascendere, vt migraret in terram hostilem. Sed hoc nimis coactum est, neque etiam fuit vlla ratio cur putarent nomen esse proprium, nisi quia volebant aliquid dicere, & non erat coniectura magis probabilis, sed rectius meo iudicio, sentiunt, qui referunt hoc ad statum regni. nec dubito quin hîc sit prosopopœia, si tamen sequimur sensum illum. Si quis malit de regina accipere, tamen præstabit הוצב accipere in proprio & genuino sensu, quòd scilicet Regina, quæ prius latebat in suo palatio, & quæ vix præ deliciis poterat mouere gradum, quod illa producta fuerit in lucem, si גלה significat retegere & significat eiicere. Si vertimus patefacta est, alludet Propheta ad latebras, quòd scilicet Regina non prodierit ad solem, sicuti mulieres delicatæ continent se in suis cubiculis: si autem vertamus, *Quæ tracta est in exilium*, conueniet etiam optimè, quæ prius erat fixa in sua sede: à יצב quo significat stare: hîc autem הוצב est in cõiugatione Hophal. Significat igitur, quæ prius erat stabilis & firma, nempe in suo cubiculo, illa inquit, tracta est in exiliũ. Si ergo hoc ad personam Reginę referre quis velit, conueniet optimè sensus, quòd Regina, quæ prius in deliciis suis sedebat trahetur vno impetu in exilium, & transferetur aliò. Et ideò probabile est Prophetam de Regina loqui, quoniam continuò pòst sequitur, *Ancilla eius, ducentes tanquam in voce columbarum, & plangentes etiã*, hoc est, ancillæ quæ prius blandiebantur, plangent, & cum gemitu, cum lachrymis, & cum clamore deducent dominam suam captiuam. Fluet hoc modo contextus: sed, quemadmodum iam dixi, rectè sentiunt, qui sub persona mulieris existimant describi hîc statum regni. Quæ ergo prius stabat, illa trahetur in captiuitatem: vel quæ prius sedebat in otio, illa patefiet, hoc est, non amplius delitescet in suo vmbraculo, sicuti hactenus fecit, sed cogetur prodire in medium. Denique *ascendet*, hoc est euanescet. nam hîc metaphoricè accipitur hoc verbum. *Euanescet* igitur, id est, in nihilum redigetur. Et quoniam Propheta hîc depingit nobis formam mulieris, non malè etiam quadrat quod sequitur, Ancillæ eius plangent, & columbas imitabuntur in suo gemitu, quòd scilicet totus populus deflebit sortem regni, vbi res ita fuerint conuersæ, quasi ancillæ deducerent suam dominam, quæ prius fuisset nutrita in summis deliciis. Hæc autem verborum congeries minimè superuacua est: quia oportuit multis verbis confirmari Israelitas, & Iudæos de propinquo interitu vrbis Nineuæ, qui alioqui prorsus fuisset incredibilis. Et hoc poterimus facilè æstimare ex nostra experientia. Si quis hodie loquatur de magnis Regibus, quorum splendor obstupefacit totũ mundum: si quis prædicat cladem vnius regni, hoc videbitur esse fabulosum. Hæc ratio est igitur cur Propheta rem vnam, quæ poterat simpliciter exprimi, tot figuris illustret & confirmet tam multis locutionibus, atque etiam hyperbolicis. Tandem subiicit:

8 *Atqui Nineueh quasi piscina aquarum à diebus*, hoc est, à longo tempore, *fuit: ipsi autem fugiunt: state, state, & nemo respicit.*

Hîc Propheta etiam dubitationem anticipat, quæ fidem abrogasset eius dictis. nam Nineue non modò florebat potentia, sed etiam vires suas stabilierat longo temporis successu. Antiquitas autem non modò robur acquirit regnis, sed conciliat authoritatem. Quoniam ergo tam vetustum erat imperium vrbis Nineuæ, potuit etiam videri æternum: quid? Nineue semper dominata est, & obtinuit summum imperium in toto Oriente, an nunc poterit concuti, imò repentè euerti eius firmitas? Vbi enim non est initium, etiam neque finis fore creditur. Initium autem non erat, quo ad vulgi opinionem. nam scimus vt fabulati sint Ægyptij de sua antiquitate. Finxerunt se iam regno fuisse potitos quinque millibus annorum ante creatum mundum. Nam quum numerant sua secula, superant creationem mundi ferè quin-

quinque annorum millibus. Non dubium est igitur, quin etiam Nineuitæ gloriati fuerint se esse æternos. quum ergo fundati essent in illa opinione vetustatis, nemo putasset illos vnquam posse labefactari. Hæc ratio est cur Propheta disertè exprimat *Nineuen esse quasi piscinam aquarum à diebus*: hoc est, Nineue fuit quasi separata à reliquo mundo: quemadmodũ si qua sit piscina, videtur suis ripis bene munita esse: nemo illuc accedet: si quis ambulet super terram, non tamen ingredietur aquas. Sic ergo fuit Nineue trãquilla, & non exiguo tantùm tempore, sed à multis seculis: hoc tamen non impediet, quominus Deus nunc tyrannidem eius euertat. Vtcunque ergo Nineue superbiat prætextu suæ vetustatis, Deus tamen vult eam delere. Postea, *ipsi*, inquit, *fugiunt*: quum dicit fugere, intelligit etiamsi non cædantur ab hostibus: tamen vincendos esse proprio metu. Significat ergo non modò strage periturã Nineuen, sed quia sponte diffugient omnes Assyrii, & desperatio illos tradet suis hostibus. Ergo non tantùm fortitudine & gladio victores erunt Chaldæi, sed quoniam Assyrij diffisi suis viribus fugiẽt. Postea sequitur, *State, state, & nemo respicit*, inquit. Hîc Propheta quasi ante oculos ponit illam formidinem, de qua loquutus est. Poterat narrare simplicius, etiamsi quis eos reuocet, non audebunt tamen respicere post tergum: sed quia non putabunt alibi salutem sibi esse positam quàm in fuga, pergent in cõtinuo cursu: poterat hoc modo narrationem suam texere Propheta: sed hîc suscipit personam reuocantis, quasi iam esset qui eos fugitare cernens, retrahere tentaret: Nemo, inquit, aspicit. Iam videmus quid Propheta voluerit. sed ex hoc loco discendum est, neque multitudine hominum, neque etiã vrbium præsidiis & munitionibus, neque vetustate fidendum esse: quia si viribus polleant homines, Deus sumet hinc materiam ad illos perdendos, quòd scilicet semper ferè coniuncta est superbia cum viribus. Vix fieri potest, quin homines sibi plus nimio arrogent, quũ putent se aliquid valere: ita fit, vt suis viribus ruãt: nõ quòd Deus sese oblectet, quemadmodum fingunt profani homines quum faciem terræ inuertit, sed quia homines non possunt ferre suam fortunam: neque enim sese continent in modestia, sed furiosè insultant contra Deum: ideo vt plurimùm vires humanæ recidunt in eorum capita, penes quos erant. Idem etiam de vetustate dicendum est: quia qui iactant suam antiquitatem, non agnoscunt quandiu iam cœperint prouocare iram Dei, neque enim fieri aliter potest, quin opulẽtia pariat ex se licentiam peccandi: saltem quin trahat luxuriem. Deinde etiam qui plus pollent, sunt audaciores ad violandos alios. Quo igitur plus est vetustatis in mundo, eò plus est putredinis: quia similes sunt homines mortuis, quando non reguntur timore Dei. Cadauer autem magis ac magis fœtet dum computruit. sic etiam dum pridem cœperunt homines peccare, nec desinunt, augetur fœtor scelerum: & prouocatur magis ac magis ira Dei. Non est igitur cur vetustas nos decipiat, & si quando putamus vel propriis viribus homines satis esse munitos, vel copiis omnibus, vel etiam sua vetustate esse quasi sacrosanctos, veniat nobis in mentem quod hîc dicitur, Nineuen fuisse quasi piscinam aquarum à diebus antiquis: sed tamen vbi iam addicti sunt exitio, sponte fugere: etiamsi ipsos adeò non vrgeant hostes, tamen sese proprio metu damnare nec posse consistere, etiamsi quis ipsos reuocet.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando & verbo tuo assiduè nos mones, & tot etiam exemplis docuisti nihil esse in mundo stabile, sed quæ videntur esse firmissima tendere in ruinam, & statim etiã concidere, & sponte euanescere vbi flatu tuo discutis fortitudinem, qua homines confidunt: da inquam, vt vere deiecti & humiliati non recumbamus in rebus terrenis, sed tollamus animos & sensus nostros in cælum, & illic figamus anchoram spei nostræ, & illic resideant omnes nostri sensus, donec tandem, vbi nos traduxeris per terram, colligamur in regnum illud cæleste, quod nobis partum est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

9 *Diripite argentum, diripite aurum, & non finis*, quia non est, copula debet resolui in causalem particulam: quia nullus finis *præparationis eius*, sic vertunt: sed propriè תכונה significat locum, *gloria ex omni vase desiderabili*.

Hîc Propheta quasi ex Dei mandato & authoritate permittit Nineuen hostium libidini, vt eam diripiant ac prædentur. Alij existimant sermonem hunc proponi sub persona ducis, qui milites hortetur. sed scimus Prophetas suscipere Dei personam quum ita pro imperio aliquid mandant. Et hoc valde emphaticum est, vt sciamus Prophetas non fundere inanem sonitum vbi loquuntur, sed efficaciter testari quod Deus ipse decreuit, & suo tempore exequetur. Quoniam ergo scimus hanc loquendi formam satis tritam esse Prophetis, non est cur transferamus hoc ad personam Nabuchodonosoris, vel alterius cuiuspiam. Deus ergo hîc ostendit Nineuen addictam esse exitio: & ideo tradit ipsam in manum hostium. Certum quidem est, Babylonios, quum tunc prædati sunt, non paruisse Dei mandato, sed interea verum quoque est arcano Dei impulsu pœnam sumpsisse de Assyriis, quia tunc voluit vlcisci Deus crudelitatem & auaritiam, qua Nineuitæ diu præditi fuerant. præsertim

quia exercuerant maximam ſæuitiam contra Iudæos. Hæc ratio eſt cur Dominus nunc eos adiudicet Babylonijs, & exponant in prædam. ſed quia de arcanis Dei iudiciis alibi fuſius diſſerui, tantùm nunc breuiter hoc attingo: quòd Deus non præcipiat Babylonijs & Chaldæis, acſi excuſabiles ipſi eſſent: ſed oſtendit per Prophetam ſuum, quòd Nineue diripitur ab hoſtibus hoc non fieri fortuitò, ſed quia Deus velit vlciſci iniurias populo ſuo illatas. Interim memoria tenendum eſt quod alibi diximus, Prophetas ſcilicet ita loqui, vt executio parata ſit, quia Deus non fruſtra, neque abs re terret homines, ſed poſtea declarat ipſo effectu, quemadmodum mundum creauit ex nihilo per Verbum, ita etiam eodem Verbo exerere ac proferre in medium ſua iudicia. Non ergo mirum eſt quòd hîc Propheta, quaſi ſuo arbitrio regeret Chaldæos, ſic ipſos alloquitur, *Diripite, diripite.* Sed hoc referri debet ad fideles: quia Babylonij quum diriperēt vrbem Nineuen, non putabant ſe Deo obſequi, neque etiam tribuebant Deo laudem ſuæ victoriæ: ſed fideles tunc fuerunt admoniti, hoc totum fieri arcana Dei prouidentia, & interim clarum hoc eſſe & quaſi viſibile teſtimoniū paterni Dei amoris erga Eccleſiam ſuam, quòd ita dignatus eſſet ſuſcipere cauſam afflicti populi, Quod poſtea ſequitur, *non eſt finis præparationis*, תכונה alij vertunt Theſaurum, vel opes reconditas: & deducunt à verbo קון, quod eſt parare. ſed תכונה ſe è ſemper accipitur pro loco: תכן, à תוכנית ſignificat ſummam. nam הבו eſt munerare: & melius hoc quadraret. Cæterùm, non eſt cur de hac voce multum laboremus, quia ſi ſimpliciter accipimus pro loco ſenſus erit, non poſſe inueniri fundum in illa vrbe, quæ fuerat quaſi inexplebilis gurges. nam aſſumpſerat omnes gentium copias: & hic ſenſus non malè congruet argumento Prophetæ, quòd ſcilicet milites poſſint ad ſaturitatem vſque prædari quia locus ille ſit quaſi profundus gurges. Poſtea adiungit, *gloria ex omni vaſe deſiderabili.* Qui מ putant eſſe particulam comparationis, longè falluntur & corrumpunt ſenſum Prophetæ: vertunt, Præ omni vaſe deſiderabili, ſed hoc, vt ſatis omnes vident, nimis eſt frigidum. Ego itaque non dubito quin Propheta dicat opulentiam Nineuæ eſſe ex omni vaſe deſiderabili: quia ſcilicet congeſſerant longo tempore multas diuitias, & quidem omnis generis. nam rem deſiderij Hebræi nominant pretioſam: & vaſa etiam illis ſunt quæ comprehendimus ſub nomine ſupellectilis. Tenemus ergo nunc quid velit Propheta. Alij כבוד accipiunt quaſi participium. Vertunt enim, Onuſtus eſt omni vaſe deſiderabili, vel ornatus. ſignificat enim vtrunque. ſed ſimplicior illa eſt loquendi ratio, quòd gloria ſit ex omni vaſe deſiderabili, quemadmodū iam expoſuimus. Hîc verò Propheta perſtringit quid profecerint Aſſyrij tam multas opes vndique cōgerendo, nam rapuerant ſine vllo diſcrimine, & contraxerant ad ſe omnes gentium copias. Expilauerant enim omnes vicinos, imò prorſus excoriauerant. Iam Propheta per ludibrium oſtendit opulentos fore alios prædones, quos Dominus excitabit, quemadmodum dicitur apud Ieſaiam, O tu prædator, nónne etiam prædæ viciſſim expoſitus eris? (Ieſa. 33. 1.) Ita & hoc loco oſtendit Propheta ſtultè homines tantopere ardere auaritia, & tam anxiè vndique congerere multas diuitias, quia Deus reperiet qui viciſſim prædentur eos qui prædati ſunt. Sequitur:

10 *Exinanita, & exinanita eſt, & nudata, & cor liquefactum, & colliſio genuum, & terror in omnibus lumbis: & facies omnium contraxerunt nigredinem,* vel ſplendorem, vt alij vertunt.

Hîc Propheta confirmat proximam ſententiā. Oſtendit enim quorſum vocauerit Chaldæos ad rapiendam prædam, quia ſcilicet ita futurum erat. neque enim (ſicuti iam dixi) præcipit Chaldæis, acſi hoc poſſet aſcribi laudi, quòd paruerint Deo: ſed hîc Propheta de arcano Dei conſilio tantùm tractat. Quanuis ergo Chaldæi neſcirent hoc fuiſſe à Deo ſtatutū, hîc Propheta admonet fideles, Nineuitas, quum ita nudati fuerint, pœnas daturos ſuæ ſæuitiæ, præſertim quoniam ita hoſtiliter ſe geſſerant contra Iudæos: & ideo pronuntiat *exinanitam, exinanitam eſſe, & nudatam Nineuen.* Quum repetit idem participium, ſignificat certitudinem rei: exinanita eſt, exinanita, inquit: quemadmodum ſi quis diceret lingua noſtra *vuidee: & reuuidee.* Videmus ergo hac repetitione certius exprimi quid Propheta voluerit, ne fideles ambigerent de euentu. Et poſtea adiungit, nudatam eſſe, eodem ſenſu. nunc ergo tenemus Prophetę conſilium: ſicuti proximo verſu oſtendit ſibi datam eſſe diuinitus poteſtatem, qua exercitus mittat contra Nineuen, deinde illis vrbem trādat, permittat eam in prædam & direptionem: ita nunc oſtendit ſe non ita præcipere Chaldæis, acſi eſſent legitimi Dei ſerui, & poſſent obiicere ſe obſequium præſtitiſſe Deo. Demonſtrat igitur in quem finem præceperit Chaldæis vt Nineuen diriperent, quia ſcilicet hoc ſtatuerat Deus: & ideo præceperat quia nolebat pati inultas iniurias populi ſui quem ſub fide ſua tuebatur. Quoniā ergo Nineue ita crudeliter tractauerat electum Dei populum, oportuit etiam mercedem rependi, qua digna erat. Cæterùm, repetitio illa de qua dixi, notanda eſt, vt ſciamus coniunctam eſſe Dei virtutē cum verbo eius, ita vt nihil temerè vel fruſtra prædicat. Iam quū dicit *genua inter ſe confligere, & omne cor diſſolui,* vel liquefieri, deinde *lumbos omnes terreri,* hinc colli-

colligimus nihil esse in hominibus fortitudinis, nisi quatenus suppeditat illis Deus vigorē. simul ergo ac spiritum suum Deus subduxit, qui antè erant robustissimi, diffluunt: qui etiam spirabant magnam ferociam, illi redduntur molles & effœminati. nam per nomen Cordis intelligitur interior audacia vel magnanimitas: per Genua & lumbos, intelligitur robur corporis. Non dubium autem est quin Assyrij quum dominabantur, valde animosi fuerint: sicuti semper audaciam parit potentia: deinde probabile est fuisse bellicosum populum, quū sub eius potestatem venissent omnes vicini. Atqui ostendit Propheta nihil vigoris fore in omniū cordibus, nihil etiā viriū in lumbis, vel in toto corpore. *Cor* ergo *liquefactum* est, inquit. atque hinc colligimus quàm stultè superbiant homines animosi, dū similes sunt leonibus: quia momento poterit Deus eorum corda sic liquefacere, vt nihil habeant prorsus solidi. Iam quod ad externum vigorē pertinet, videmus ipsum quoque esse in manu Dei: *Erit* inquit, *confractio*, vel genua sese mutuò collidēt, quemadmodum fieri solet in trepidatione. Tandem dicit, *Et tremor erit in omnibus lumbis*. Postremò adiungit, *Et facies omniū contrahent nigredinem*. Nomen פארור quidam deducunt à פאר, & ita sensus erit, omnes facies contrahere, vel retrahere suam pulchritudinem, sicuti etiam ita exponunt Ioelis cap. 2. nam eadem sententia illic habetur. sed qui sensum illum improbant, dicunt verbum קבץ nō posse aliter accipi quā pro retrahere, vel subducere. Sic ergo vertunt, nigredinē. sed hæc expositio coacta est. פארור non significat colorē nigrum: sed ollam. Si ergo lebes vel cacabus nigredinē contraxerit ex fuligine, tunc vocatur פארור sed hoc loco coguntur interpretes metaphoricè accipere pro colore ipso, quod, sicuti iam dixi, coactum est, ac remotum. Ego igitur libenter subscribo eorum sententiæ, qui dicunt omnium facies contrahere suam pulchritudinem, vel suum splēdorem. sed quia ad summam rei vel nihil vel parum refert, ideo sit libera cuique electio. Quantum ad Prophetæ mentem pertinet, significat vultus omnium fore tristes, quia scilicet Dominus eorum animos & sensus replebit terrore. Contractio igitur pulchritudinis significat externum signum tristitiæ, vel pallorem, vel quæ alioqui apparent in hominis vultu, quum deiectus est aliquo mœrore. In summa, intelligit Propheta etiamsi cristas hactenus erexerint Assyrij, deinde spirauerint magnas iactantias, atque etiam insolenter se gesserint, fore tamen deiectos, quia Dominus prosternet animos ipsorum, & vires liquefaciet: deinde coget etiam ad pudorem, vbi prostrauerit altos illos spiritus. Hæc summa est. Nunc sequitur.

11 *Vbi domicilium leonum: & locus pascui leonibus, quò veniebant leo, leo catulus leonis, & nemo exterrens?*

12 *Leo rapiebat quantum sufficeret catulis suis, & strangulabat leænis suis, & replebat rapina speluncas suas & lustra sua præda.*

Hîc insultat Propheta Assyriis, quia putarent vrbem Nineuen esse remotam ab omni periculo sicuti leones dum sunt in suis latebris nihil metuunt. nam correptam prædam illuc vel trahunt suis vnguibus vel ore: sic etiam Assyrii quum putarent se in tuto esse dū florebat Nineue, eo maiore licentia vndique rapiebant prædas. Nam Nineue non modò spoliarium erat latronū, sed erat quasi leonū spelunca. Plus autē sæuitiæ Propheta exprimit dū Assyrios leonibus comparat, quàm si vocasset simpliciter latrones. nūc ergo videmus quid sibi velit: *vbi locus leonum*, inquit. Et consultò ita sese effert contra Assyrios, quia nemo vnquam putasset posse eos attingi vel minima noxa, quia omnibus incussus erat terror, vt sponte se subiicerēt Assyriis. Quia igitur nemo audebat sese opponere, ideo dicit Propheta, Vbi? quasi diceret, etiamsi omnes existiment hoc incredibile, quòd Nineue possit subuerti: sic tamē eueniet, sed suscipit ipse admirantis personam, vt significet quum Dominus exequutus fuerit tale iudicium, fore opus admirabile, quod reddet ferè omnes attonitos. Hæc igitur interrogatio ostendit perperam eos facere, qui æstimabunt vindictam, de qua loquutus est Propheta, ex præsenti statu: quia ruina Nineuæ & illius Monarchiæ, erit incomprehensibile opus Dei, & quod sensus omnes rapiet in admirationem. Primò dicit, vbi locus leonum? est quidem hîc fœmininum genus: sed consentiunt omnes Prophetam loqui de leonibus masculis. Iam adiungit, *locus pascui leonibus* כפרים vocant minores leones, quemadmodum postea videbimus: & אריות interea nominăt maiores leones. Postea adiungit, *Quò veniebant* ארית leo: deinde לביא vertunt leænam, & לביא significat propriè leonem maiorem: statim haud dubiè in fœminino genere accipiet Propheta pro leænis. Ego itaque non contendo, quin hîc quoque commodè transferre liceat *Leo, leæna*: postea, *& catulus leonum, & nemo exterrens*. Postea adiungit, *Rapiebat leo* (est idem nomen אריה) *catulis suis ad satietatem*, ad sufficientiam: & strangulabat leænæ, ללבאותיו, hoc est suis leænis. hic dubium non est quin Propheta leænas intelligat: alioqui non quadraret. Postea, *Et replebat rapina speluncas suas, & latibula sua præda*: est idem nomen, nisi quòd est diuersa terminatio טרף, & טרפה. Iam quòd toties hîc Propheta repetit, leones, leunculos, leænas, non est superuacuum. Vult

enim hac verborum congerie exprimere, quàm inanis fuerit feritas in Assyriis quum domi nabantur. nec dubium eit, quin Reges ipsos leonibus comparet cum suis cõsiliariis, & proceribus: postea leænas vocet ipsorum vxores: leunculos autem, vel catulos leonum vocet liberos. summa est, Nineuen ita degenerasse in sua opulentia, vt illic quicunque rerũ potiebantur similes essent truculentis bestiis, vacui omni humano affectu. Et vtinam hoc tantùm de vna vrbe, vel vna Monarchia dictum fuisset! verùm quasi in speculo hîc nobis repręsentat Propheta quod etiam hodie cernimus, & quod semper, atque omnibus seculis animaduersum fuit in maximis imperiis. Vbi enim est summa potestas, illic etiam summa licentia: & quum semel assuefacti sunt Reges & eorum consiliarij ad prædandum, nullus est finis: imò quædam rabies accenditur in eorum cordibus, vt iam nihil aliud appetant quàm vorare, & discerpere, & laniare, & strangulare. Propheta quidem hîc solari voluit tam Israelitas quàm Iudæos, vt scirent tandem non impunitam fore hostium suorum iniustitiam: sed interim voluit etiam vsque ad finem mundi ostendere qualis, & quanta sit eorum omnium crudelitas, qui tyrannicè dominantur. Et quemadmodum iam dixi, experientia docet nimis multos similes esse Nineuitis. Hoc quidem extra controuersiam est non abs re toties Prophetam hîc loqui de leonibus & leænis. Dicit ergo, Veniebant illuc Leo, deinde leæna, catulus leonis. Significat quum ius petendum esset ex illa vrbe regia, fuisse speluncam ferarum crudelium, quia Rex exuerat omnem humanitatem vnà cum suis consiliariis: vxores etiam eorum erant quasi leænæ: filij autem & domestici velut leunculi, vel catuli leonum. Et serpit hoc modo crudelitas, quia si Rex quispiam sibi nimiam licentiam permittat: partem illius ad se trahent consiliarij: denique quisque sequitur commune exemplum, acsi quod vsu receptum est, liceret. Hanc ergo imaginem depingit nobis Propheta suis verbis: nos autem oculis nostris cernimus. Iam adiungit, Leo rapiebat quod sufficeret suis catulis strangulabat etiam leænis suis: replebat præda suas speluncas, & latibula sua rapina. Prosequitur eandem sententiam, quòd scilicet sibi Assyrij coaceruauerant iniustis rapinis magnas diuitias, quoniam nulla erat æqui apud ipsos ratio. Leo igitur rapiebat catulis suis, inquit: quemadmodum leones assuefaciunt catulos suos ad prædandum, & vbi nondum ita adoleuerunt, vt audacter impetant innoxia animalia, ipsi comparant prædã: deinde adferũt etiã ad suas leænas: sic etiam docet Propheta formari omnium mores ad truculentiam simulac nacti sunt duces ac magistros. Quum dicit בדי sufficientiam, non intelligit expletos fuisse Nineuitas vlla præda (erant enim insatiabiles) sed potius ad copias ipsorum respicit. Iam quod dicit, Strangulabat leænis suis, vtinam hodie non essent leænæ, quæ per se vorarent: sed videmus esse quasdam quæ superẽt audacia & crudelitate omnes viros. Cæterùm hîc Propheta dicit quod naturale est, vt scilicet leo masculus strangulet prædam, & eam tradat postea sus leænis. Deinde adiungit, non fuisse contentos Nineuitas quotidiana rapina, quemadmodum multi prædones viuunt in diem: sed dicit fuisse prædas repositas. implebant ergo lustra sua, & speluncas rapinis & prædis. Porrò quanuis nondum tam apertè loquatur Propheta, vt statim videbimus, certum tamen est hîc notari causas, cur Deus tam atrocem vindictam sumpturus sit de Nineuitis, quia scilicet iam desierant esse hominibus similes, & degenerauerant in sæuas bestias. Sequitur:

13 *Ecce ego ad te, dicit Iehoua exercituum, & comburam in fumo currum eius, & leunculos tuos comedet gladius, & excidam è terra prædam tuam, & non audietur amplius vox nunciorum tuorum,* aut dentium molarium.

Hîc quo plus efficaciæ obtineat sermo, Propheta inducit Deum ipsum loquentem: *Ecce ego* ad te, inquit. Hactenus loquutus est vt præco Dei: & ideo quasi pro imperio mandabat Chaldæis, vt Nineuen diriperent. Sed vbi Deus ipse prodit in medium, & interim non vtitur ore hominis, sed profert ipse sua decreta: hoc magis est emphaticum. Hęc igitur ratio est cur nunc palàm loquatur Deus. *Ecce ego*, inquit, *ad te*: scimus quid valeat demonstratiua particula *Ecce*. Deus enim quasi expergefactus à somno, ostendit sibi tandem curæ fore suas partes vt suscipiat causam populi sui: deinde vt pœnam sumat de mundi sceleribus, *Ecce ego ad te*, inquit. Alibi vidimus similes loquutiones: ideo non opus est longius insistere. *Exuram*, inquit, *in fumo currus eius*. Hîc per Fumum, intelligunt fumosum ignem. sed puto aliud velle Prophetam, quòd scilicet primo impetu Deus consumet currus omnes Nineuæ: quasi diceret, simulac erumpet flamma, actum erit de omnibus copiis Nineuæ. Per currus enim haud dubiè intelligit quemlibet apparatum belli. Scimus tunc pugnasse ex curribus: quemadmodum hodie sunt equites cataphracti, sic etiam erat vsus curruum in bellis. Ergo per synecdochen Propheta hîc designat copias omnes bellicas. *Exuram* igitur *currus*: Quomodo? nempe solo fumo: id est, simulac prima flamma incœperit emergere (tunc enim surgit fumus antequam ignis appareat, vel vires collegerit:) denique ostendit Propheta momento vno in nihilum redactum iri Nineuen, simulac Deus voluerit vlcisci eius scelera. Postea in tertia persona adiungit, *Et leunculos tuos comedet gladius*. Hîc mutat qui-

quidem personam:sed magis emphaticus est sermo,vbi Deus iracundiam demõstrat in abrupta oratione. Dixerat, Ecce ego ad te:postea, Exuram currus eius: iam vix dignatur sermonem dirigere ad Nineuen. Postea iterum ad ipsam redit,& leunculos tuos gladius vorabit. Quũ ergo ita abruptè loquitur De*,magis exprimit quàm horribilis futura sit vindicta, quã sumere statuerat de Nineuitis. Tandẽ addit, *Exterminabo etiam è terra prædam tuã*:hoc est,iam nõ licebit tibi grassari pro more:quia cõpescam hanc tuam truculentiam, si libeat Prædam accipere pro ipso actu. Posset tamẽ commodè exponi de Gentium spoliis,quia vndique tyrannica sua venatione cibum Nineuitæ rapuerãt, atque ita referetur ad direptionẽ vrbis. *Exterminabo* igitur è terra:id est ex tua regione opes illas quæ fuerunt hactenus coaceruatæ: quemadmodũ si leo vndique raperet. *Neque audietur amplius vox nuntierũ tuorũ*. Qui מלאכים hîc nuntios intelligunt,referunt hunc sermonẽ ad feciales,per quos denuntiare solebãt Assyrii bella vicinis gentibus. Quoniã ergo mittebãt huc & illuc suos præcones aut feciales,qui bellũ indicerent,& sonitus ille terribilis vbiq; personabat,exponunt Prophetæ verba,quòd Deus imponet tandem silentiũ,ne posthac ita conturbẽt omnes vicinas regiones tumultu bellico. Sed quoniã illa expositio coacta est, libenter recipio quod alii tradunt hîc potius notari dentes molares. Nomen non est scriptum vt ferebat Grammatica: dicit מלאככה,neque ה debebat esse in fine dictionis,& debebat interponi in penultima syllaba י, nota pluralis numeri:& si hoc ad personam Regis pertineat,debebat scribi מלככא. Fatentur igitur omnes nõ esse hoc nomen scriptum secundũ grammatices rationẽ,&quoniã מלאכה vocant Persæ molas:ideo optimè conueniet si vertamus, Non audietur amplius vox dentiũ molarium. Nam quum leones arripiunt dentibus prædam,simul etiam confringunt ossa,& ita edunt fragorem quum animal aliquod vel hominem dentibus suis atterunt. Cõueniet igitur optimè hic sensus, *Non audietur amplius vox dentium*:id est,nõ audietur fragor ille inter duos dentes:quia dum nunc atteris tuas prædas,stridorem emittunt dentes tui. Non audietur ergo ex fragore illo clamor,vel fremitus,vel stridor dentium. sed quantum ad summam rei,hoc parum refert. Propheta simpliciter hîc docet fieri non posse quin tandẽ Deus tyrannos compescat:quia etiamsi dissimulet ad tempus,non tamẽ obliuiscitur gemitus eorum,quos videt iniustè affligi:præsertim verò vbi tyranni negotiũ facessunt Ecclesiæ. Propheta hîc demonstrat tandem Deum fore cognitorem:& ideò probè expendere conuenit hæc verba, *Ecce ego ad te*. Quanuis enim Deus hunc sermonem dirigat tantùm ad Assyrios quia tamen simul causas notat cur tam seuerè contra ipsos exurgat, haud dubiè extenditur sermo ad omnes tyrannos,& quicunque crudelitatem exercent contra miseros homines & innoxios. Sed hoc clarius exprimitur sequenti versu.

CAPVT III.

VRBS sanguinaria,tota mendacio,vertunt,*rapina plena est: non recedit præda*,vel non recedet præda.

Quemadmodum iam dixi, Propheta hîc rationem clarius exprimit cur tam seuera futura esset Dei vltio contra Nineuitas,quòd scilicet fuerant dediti sæuitiæ:ideo vocat vrbem sanguinum ab effectu, *Vrbs*,inquit,*sanguinaria*! Exclamatio emphatica est:quanquam vox,הו interdũ significet Væ. Sed hîc perinde est acsi Propheta violẽter attraheret Nineuen ad subeundas pœnas. *O vrbs sanguinaria*! postea,*tota plena* כחש.deducitur hoc nomen à macilentia:nec dubium est quin Propheta hîc coniungat duas voces, quæ videntur inter se longè differre, & tamen idem significant.nam פרק significat reponere. Verum quidem est כחש sumi pro mendacio vel vanitate,vbi nihil est in sermone solidi: & non dubito quin hîc vtroque verbo intelligat Propheta rapinas vrbis Nineuæ. Impleta est igitur macilentia,quia alias omnes consumpsit:deinde plena est prædis. Se enim repleuit. Sed consilium Prophetæ minimè ambiguum est:tandem enim adiungit, *Non discedet præda*,hoc est,non subtrahetur è manu victorum,sicuti quidam intelligunt. sed rectius alii, qui notari existimant continuam prædandi licentiam,quòd assiduè occupati fuerint Assyrij in suis rapinis,nec vllum fecerint modum prædandi. Videmus ergo nunc Prophetam ostẽdere cur Deus dicat se aduersarium fore Nineuitis: quia scilicet non potest ferre iniustam crudelitatem. Ad tempus quidem tolerat,quia non statim profert suum iudicium:sed nunquam tamen obliuiscitur sui. Ergo quum semel denũtiauerit per os Prophetæ Deus,se vltorem fore sæuitiæ quam exercuerant Assyrij,sciamus retinere adhuc suam naturam:& vtcunque nunc licentiam ad tempus concedat tyrannis & feris istis bestiis,tamẽ manere semper iustum vltorem. Nostrum est placidè ferre iniurias,& gemere ad ipsum:& quia promittit se tandem nobis affore,etiam partes nostræ sunt confugere ad ipsum, & petere,vt tandẽ nobis succurrat,postquam scilicet viderit oppressam esse suam Ecclesiam,& viderit tyrannos sic licẽtiosè grassari,vt tempus sit quo oporteat ipsos cohiberi. Si ergo ita quieti sẽper

nos continebimus sub Dei præsidio, non dubium est quin hodie etiam paratus sit ad exequendum idem iudicium, quod sensit vrbs Nineue cum toto populo.

¶ PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quādo hîc audiuimus denuntiari tā formidabiles pœnas tyrannis omnibus & latronibus, vt hæc admonitio nos cōtineat in æquitate, ne quis nostrū abutatur sua potētia ad opprimēdos innoxios: sed potius studeamus alii aliis prodesse, & nos totos cōponamus ad regulā æquitatis: deinde etiam solatiū hinc percipiamus quoties nobis molesti sunt atque infesti improbi, vt tamen nō dubitemus nos sub tutela tua esse, & te instructū ea virtute, quæ sufficiat ad nos tuendos, vt patienter feramus iniurias, donec tandē opportunū adueniat tempus quo nobis opitule ris, & potentiā tuam exeras ad nos seruādos: neque tamē desistamus patienter ferre quandiu voles nos exercere in hac malitia, donec defuncti omnibus nostris ærumnis perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

2 *Sonitus flagelli, & sonitus commotionis rotæ, & equus concutiens, & quadriga exultans.*

3 *Eques ascendere faciens, & flamma gladij, & fulgur lanceæ, & multitudo occisi,* est mutatio numeri, occisorum, *& pondus cadauerum,* hoc est, etiam multitudo, *& nullus finis cadaueribus eius: impingent in cadauera eius.*

HIc Propheta quasi in viua imagine repræsentat quod instabat Assyriis. Nam proponit Chaldæos illorū hostes cum suo apparatu & strenua celeritate: *Vox flagelli,* inquit. Nā sonabunt flagella ad incitandos equos: *vox commotionis rotæ,* hoc est, magna erit festinatio & celeritas, vbi ita flagellis adacti fuerint equi: *equus* etiam *concutiens* terram, & *quadriga exultans: eques ipse faciens ascendere: deinde flāma gladii, & fulgur lanceæ.* Postea adiungit tantā fore stragem vt tota regio plena sit cadaueribus. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: quia enim Nineue tunc poterat videri inexpugnabilis, ideo Propheta pluribus verbis confirmat quod dixit de propinqua eius ruina: & ideo ponit Israelitis ante oculos quod tūc fuit incredibile. Quātum ad verba spectat, vbi vertimus, *Eques ascendere faciens,* contextūt quidam interpretes quæ sequūtur, nempe ascendere faciens flammam gladii & fulgur lanceæ. Sed quia interponitur copula, videtur potius defectiua esse oratio, quòd *eques faciat ascendere:* id est, ipse quoque equos suos instiget. Quantū attinet ad nomen להב, nō dubito quin hîc positum fuerit pro Flamma. Scio metaphoricè hac voce notari etiam splendorem in gladiis quia videntur flammare. Sed Propheta paulò pòst adiungit *fulgur.* Quoniam ergo dicit fulgurare lanceas, non dubito etiam quin eadem ratione dicere velit flammare gladios. Hæc omnia eò spectant, vt certò persuasum sit Israelitis, Nineuen quanlibet magnis opibus sit instructa, propinquā tamen esse cladi, quia præualebunt hostes: & ideo subiicit vias omnes plenas fore cadaueribus, vt non possint hostes ingredi, nisi cadauera vbique calcando. Sequitur.

4 *Ob multitudinem scortationum meretricis pollentis gratia, magistra veneficiorum, vendentis Gentes in scortationibus suis, & nationes in suis veneficiis.*

Causam rursus assignat Propheta cur tam atrocem vindictam sumpturus sit Deus de illa vrbe, quæ tamen suo splēdore conciliauerat sibi apud omnes populos magnam gloriā & reuerentiam, videtur autem quodammodo parum respicere mūdi ordinem Deus, vbi ita euertit magnas vrbes. Nam quum sit totius mundi opifex, videtur proprium esse eius officium tueri singulas etiā partes: maximè quæ pulchritudine excellunt plus cōmendationis videntur mereri. Si qua igitur vrbs speciosa diruitur, tūc occurrūt istæ cogitationes, Deū vel oblectari mūdi ruina, vel dormire in cælo: & ita fortuito & temere omnia volui. Propheta igitur ostendit iustas esse causas Deo cur decreuerit Nineuen perdere. atq; vt istam pulchritudinē deformet, ne posthac fallat oculos, cōparat Nineuen meretrici: quæ similitudo videtur parum congruere. Sed tamen si omnia propius expēdimus, non potuit aptius nec magis concinnè Propheta ostēdere qualis esset conditio vrbis illius. Prius disseruit de sæuitia: & ideo dixit esse speluncam leonum, & illic habitasse sæuas & sanguinarias bestias. Iā incipit cōcionari de fraudibus & peruersis artificiis quibus & opes, & potentiā sibi acquirunt Reges huius mundi. Vrbē igitur Nineuen ideo scorto similē facit Propheta, quoniam non modò minis & terroribus, atque etiam sua crudelitate redegerat vicinos populos in suam potestatem: sed quia obliquis artibus & fraudulentis rationibus, quia captionibus variis, quia illecebris illaqueauerat multos. hæc ratio est cur nunc vocetur à Propheta *Meretrix.* Vidētur quidem Prophetę Dei parum reuerēter loqui de magnis vrbibus & imperiis: sed scimus hoc propriè competere in Spiritum Dei, vt dum exercet iurisdictionem suā, retegat totius

mundi flagitia,quæ alioqui abscondita sunt.imò sub specie virtutum fallunt oculos & sensus simplicium.Et quoniam sibi tantopere placent homines, & inebriati sunt suis deliciis, ideo necesse est asperiùs tractari qui nimium lauti ac delicati sunt.Quoniam ergo reges sẽper opponunt suum splendorem,vt perstringant oculos simplicium, & videntur sub magnitudine sua habere pulchrum integumentũ:ideo Spiritus Dei laruas istas discutit. Hæc igitur ratio est cur Propheta hîc minus honorificè loquatur de summa illa monarchia,quæ tunc traxerat in admirationem sui omnes populos. Nam si mediocri & vulgato stylo vtatur Dei Spiritus,homines vt cæcutiunt in suis vitiis,non agnoscent suam turpitudinem: imò audebunt etiam contra obiicere quæ occultant eorum dedecora. sed Spiritus Dei perrumpit,& hîc excutit omnes blanditias in quibus sibi homines imponunt. Hæc ratio est similitudinis:*Propter multitudinem scortationum*,inquit,*meretricis pollẽtis gratia.* Per concessionem hoc dicitur,quòd gratiosa fuerit Nineue,hoc est, sua pulchritudine pellexerit ad se multas gentes:quemadmodum si meretrix conciliet sibi multos amatores:& ita etiam fatetur Propheta Nineuen fuisse speciosam:sed adiungit fuisse *magistram veneficiorum.* כשף significat Veneficium,significat etiam Præstigias.ergo hîc כשפים possumus vertere Præstigias. Sed videtur Propheta alludere ad philtra vel potiones amatorias, quibus scorta dementant adolescentes.Quoniam ergo meretrices nõ modò fauorem sibi acquirunt sua forma & blando aspectu,& aliis vsitatis rationibus, sed etiam quodammodo fascinant miseros adolescentes,& vtuntur variis artibus quasi præstigiis: ideo sub hac voce comprehendit Propheta omnes fraudes,quæ cernuntur in meretricibus: acsi diceret, Fuit hæc meretrix non modò pulchra,sed etiam incantatrix,quę suis illecebris ita decepit miseras gentes, acsi scortum dementet miseros adolescentes,qui sibi non cauent.Postea adiungit,*Vendentis gentes in suis scortationibus,& nationes in suis veneficiis.*Tametsi adhuc metaphorã prosequatur Nahum,clariùs tamen ostendit quid per scortationes & veneficia intelligat: nempe artificia Principum,quibus attrahunt suos vicinos,& tandem coniiciunt in seruitutem. Ergo omnia consilia Regum(quæ ipsi vocant Practicas) hîc à Spiritu Dei vocantur Veneficia,vel Præstigiæ,item Meretriciæ artes. Hoc, quemadmodum iam dixi,putarent multi esse nimis durum:quia tanta maiestas tunc refulsit in Assyriis,vt deberent saltem paulò humaniùs tractari.Sed oportuit Spiritum Dei ita vehementer agere: quoniam nemo est qui non laudet istas astutias.Siquis seposita mentione Principum interroget,an rectum sit fallere,deinde mendaciis,fraudibus,periuriis, captionibus, & aliis artibus fucum facere, in promptu erit responsio,hæc omnia esse procul remota à virtute:quoniã nihil magis hominem deceat,quàm ingenua synceritas.Cæterùm vbi in medium veniunt Principes,& prætexunt orbem regendum esse magna prudentia,nisi agitentur occulta consilia,statim ruituras omnes monarchias:hoc velum obtegit omnia eorum flagitia, vt liceat ipsis etiam cum laude hunc fallere,illum circumuenire,tertium opprimere fraudibus. Quoniã ergo Principes laudantur,in sua vafritie, hæc ratio est cur Propheta hîc quasi violenter auferat laruam illam sub qua abscõdunt sua flagitia:Sunt,inquit,meretriciæ artes,sunt etiam veneficia,vel præstigiæ.De vrbe quidem vna hîc habetur sermo:sed nõ dubiũ est quin Propheta sub hac viua imagine nobis depingat quomodo crescant imperia,& quibus artibus:primùm latrociniis scilicet:deinde captionibus,quæ ne ingenuos quidẽ homines ex media plebe decerẽt. Sed Principes nunquã præualerẽt,nisi præditi essent istis artificiis. Atqui videmus quo elogio hic ornẽtur à Spiritu Dei,quòd scilicet sint meretrices præditæ & præstigiis,& aliis fœdis & fœtidis etiam artibus,quas vocat Scortationes.Dixi autem posse certius elici Prophetæ sensum ex secundo membro versus,vbi dicit Nineuitas mercatum exercuisse de Gentibus.Videmus enim vt hodie quoque pro sua libidine commoueãt totum orbem Principes: quia produnt alii aliis innoxios populos,& exercent fœdam nundinationem, dum quisque commodum suum venatur,& sine vllo pudore:tantùm vt augeat suam potẽtiam,alios tradit in manum inimici.Quoniam ergo eiusmodi artes hodie nimiũ sunt in vsu,non est quòd longo sermone hîc explicare studeam Prophetæ mentem.Vtinam procul quærenda essent exempla!Pergamus:

5 *Ecce ego ad te,inquit Iehoua exercituum, & retegam fimbrias tuas super faciem tuam,& ostendam Gentibus nuditatem tuam,& regnis fœditatem tuam.*

6 *Et proiiciam super te sordes*,vel inquinamenta,*& ignominia afficiã te & ponam te quasi stercus*,alii vertunt:alii autem, quasi exemplum. dicam postea de ipsa voce.

Hîc confirmat Propheta quod prius dixit de excidio Nineuæ:sed inducit,quemadmodũ heri dictum fuit,loquentem Deum,quò efficacior sit sermo.Deus ergo hîc testatur Assyriis non cum aliquo homine mortali fore negotiũ vel certamẽ,sed cum suo iudicio:quasi diceret,nõ est quòd conferas vires tuas cum Chaldaicis:sed cogita me esse vltorẽ tuorum scelerum.Venient quidẽ Chaldæi:sonabunt quadrigæ,& exilient equi,etiam concutient terram equites:gladios suos exerent, qui flammabunt: deinde lanceæ erunt instar fulgurum: sed

non est quòd putes Chaldęos sponte sua irrumpere. Ego enim eos dirigo occulta mea prouidentia, quia mihi decretum est te perdere: & iam maturum est tempus, quo exerceam iudicium meum contra te: *Ego*, inquit, *sum Iehoua exercituum*. Et epitheton צבאות ad circunstantiam loci referri debet: quia hîc potentiam suam prædicat Deus, ne existimēt Assyrii se vllo modo elabi posse. Postea adiungit, *Retegam fimbrias tuas super faciem tuam*. Alludit ad similitudinem quam nuper vidimus. meretrices enim totæ refulgent, & affectant in suo vestitu nitorem & elegantiam: nec solùm vestiunt se pretiosè, sed etiam fucos adiūgunt. Quoniam ergo ornatus ille occultat turpitudinem in scortis: si quis autem vestē scorti accipiat, & proiiciat super caput vt appareant pudenda, iam cessat decor ille: & tunc omnes abhorrēt ab intuitu. Est enim turpe & fœdum spectaculum, videre ita partes pudendas retectas. Ideo pronuntiat Deus se Nineuen spoliaturum magnifico illo ornatu, vt detestabilis sit eius intuitus, qui tantùm proferet dedecora. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: quasi diceret, Nineue non cogitat se perituram. Quare? excæcat enim eam suus splendor: & ipsa etiam sponte sese decipit, quemadmodum & iisdem fallaciis perstringit oculos omnium gētium. Quoniam ergo splendor iste videtur tueri statum vrbis Nineuæ, *Ego*, inquit, *Dominus retegam pudenda*: id est, excutiam Assyriis totum illum splendorem, quo nunc gloriātur, & sunt etiam in pretio & admiratione apud alios. Et hic locus diligenter notandus est, quia, vt iam dixi, in summis principibus non quæritur vera dignitas: nam principes debebant reuerentiam sibi acquirere iustitia, integritate, clementia, magnanimitate: sed pollent tantùm seruilibus artificiis: deinde sine pudore fallunt, mentiuntur, peierāt: deinde blandiuntur etiam seruiliter quoties res ita tulit: insinuant se variis captionibus: largísque promissionibus attrahunt simplices. Quoniam ergo vulgò non respicitur quænam sit vera Principum dignitas, ideo notandus est hic locus, vt sciamus coram Deo fœtere istam altitudinem quæ rapit hominum sensus ad se: quia non iudicant, sed cæcutiunt perstricti inani splendore. *Retegam* igitur *pudēda tua*, inquit. Primùm dicit, *Retegam fimbrias tuas super faciem tuam*, postea *& ostendam Gentibus nuditatem tuam*. Tunc autem ostenditur Gentibus nuditas magnorū Regum, vbi exercet Dominus vindictam suam: quia quisque etiam ex infimo grege sordidissimus audet ferre iudicium: Dignus erat ille qui turpiter interiret. nam exercuit tyrannidem contra suos: deinde non pepercit etiam vicinis suis: & nunquam fuit ingenuus Princeps: imò tantùm vsus est fallaciis & periuriis. Quum ergo deiecti sunt Principes, tunc quisque ex theatro consurgit iudex, & quasi conscendit tribunal vt oneret atque obruat illos ignominia. Ideo dicit Propheta in persona Dei, *Retegam fimbrias tuas super faciem tuam, & ostendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis fœditatem tuam*. Postea adiungit, *Aspergam te sordibus*, vel inquinamentis. Semper alludit Propheta ad illam similitudinem, si meretrix bene ornata sit & sumptuosè, talibus illecebris rapit omnium oculos: sed si quis sordes & inquinamenta arripiat ex media via, & illam conspergat, tūc nemo est qui non auertat faciem à fœdo illo spectaculo. sed iam exposuimus quorsum hoc pertineat. Dicitur enim Deus inquinamentis conspergere regna, vbi ea deiicit, tunc enim incipiunt omnes libere ferre sententiam: & qui prius simulabant se teneri magna admiratione, tunc proteruè consurgunt, & quisque euomit multa conuitia. Tunc ergo dicitur Dominus conspergere sordibus & inquinamentis magna imperia. Tandem addit, *Afficiam te ignominia*. נבל significat Cadere: deinde transfertur ad cadauera, sed significat etiam Ignominia afficere, sicuti hîc accipitur. *Ponam te quasi stercus*. ראי putant vocari vel stercus, vel rem fœtidam. sed quia descendit à verbo ראה quod est videre, & in pluribus Scripturæ locis accipitur pro visione vel aspectu: rectè verterunt quidam meo iudicio, *Ponam te in exemplum*, sicuti Hieronymus: quasi diceret, Tu eris spectaculo cunctis Gentibus. Dicitur autem Nineue statui in exemplum, quia ruina eius memorabilis fuit præ aliis omnibus, quæ antè acciderant. *Tu* igitur *eris* spectaculo: id est, clades ista quam nunc tibi denuntio, cōuertet ad se omniū oculos. Postea sequitur.

7 ***Et accidet vt quisque te viderit procul recedat abs te, & dicat, Vastata est Nineueh: quis condolebit ei? vnde quæram consolatores tibi?***

Quum dicit כל-ראיך, inde iterum colligimus ראי in fine proximi versus potius sumi pro Exemplo vel spectaculo. Continuat enim eandem sententiam Propheta: *Ponam te*, inquit, *in exemplum*, vel in spectaculum: Quomodo? nēpe *vt quisquis te viderit, procul recedat abs te*. Hoc autem est horroris signum, quanquam existimant alii hanc fuisse mercedē crudelitatis quòd nemo accessit ad Nineuē: sed derelicta fuit ab omnibus amicis in sua vastitate. Et huc etiam referunt quod sequitur, *Quis condolebit ei? & vnde quæram consolatores ei?* Putāt enim hîc Nineuitis exprobrari suam sæuitiā, quòd ita infestos se omnibus præbuerint, vt indigni sint misericordia. nam qui nemini parcunt, sed permittunt sibi nocendi licentiam, illi accersunt sibi totius mūdi odia. Putāt igitur quidam hîc notari meritò exosos esse omnib' Nineuitas. ita vt nemo ipsis cōdoleat in tanta clade, quoniā erga omnes fuerint iniurii. *Accidet* ergo *vt quisquis te viderit, procul abs te recedat, & dicat, Vastata est Nineueh: quis condolebit ei?*

ei? vnde vocabo consolatores ei? Sed nescio an illa argutia venerit Prophetæ in mentem. Licebit simplicius exponere hæc verba, quòd in signum horroris omnes procul fugient: deinde tantam fore cladem, vt nullus luctus respondeat: Quis condolebit ei? hoc est, si magnitudo huius cladis expenditur, quanuis omnes sese ad fletum proiiciant & conferant suas querimonias, non tamen sufficient: omnes lamentationes longè impares erunt tam horrēdæ cladi. Videtur potius hoc Propheta velle, *Quis* ergo *condolebit ei? & vnde quæram consolatores?* quasi diceret, non vulgarem fore ruinam vrbis tam splendidæ, sed quę nullis lamentationibus ęquari possit. Postea sequitur:

8 *An melior est quàm No*, id est, Alexandria, *Amon*, vertunt quidam populosam: alii putant esse nomen Regis. An igitur meliores quàm Alexandria populosa? *quæ habitabat in fluuiis? mare in circuitu eius, cuius fossa erat mare, & à mari murus eius.*

9 *AEthiopia fortitudo eius, & AEgyptus: & nullus finis: Aphrica, & Libye fuerunt in auxilium eius.*

10 *Etiam ipsa in transmigrationem abiit ad captiuitatem: etiam paruuli eius allisi sunt in capite omnium platearū: & super proceres eius*, vel honorabiles, ad verbum, *iecerunt sortem, & magnates eius vincti sunt compedibus.*

Hîc Propheta vt fidem faciat suo vaticinio, producit exemplum Alexandriæ. Certum enim est ex multis Scripturæ testimoniis No vocari Alexandriam, quæ vrbs fuit vetustissima, sita ad fines Aphricæ, tamen in Ægypto. Quanquam fieri potest vt olim Alexandrini fuerint sui iuris, vel saltem habuerint proprium Regem: & hoc credibile est: quia hîc Propheta tam Ægyptum & Æthiopiam, quàm Aphricam & Libycas gentes dicit fuisse fœderatas huic vrbi. Hinc ergo colligi potest Alexandriam non fuisse tunc partem Ægypti, sed potitam suo imperio & fœderatam Ægyptiis, sicuti & aliis gentibus. Cæterùm quoniam partim ab Assyriis Ægyptus post mortem Prophetæ nostri euersa fuit, partim verò à Chaldæis, quidam interpretes existimant Prophetam tractare de ruina illa, quæ nondum acciderat. Sed non quadraret hoc proposito: quia potius quasi in speculo ostendit Propheta summa quæque imperia pro Dei arbitrio ruere, & vrbes instructissimas & munitissimas etiam concidere, quoties ita Deo visum est. Nisi ergo passim nota & celebris fuisset clades Alexandriæ, Propheta parum apposité vsus fuisset hoc exemplo. ego itaque non dubito quin Alexandria iam tunc fuerit diruta. Nec mirum est postea rediisse in priorem statum: imò fuisse locupletatam: quia commodissimus erat situs vrbis, non tam propter terræ fœcunditatem, quàm propter mercimonia, quoniam illuc ferè appellunt naues ex mari Mediterraneo: habet ab vna parte paludem Mareotin, & videtur parum salubri esse aere: deinde mare stagnat: & Pharos est vicina insula. Cæterùm tamen habitata fuit vrbs illa, & ornata etiam splendidissimis ædificiis, quia commoditas nauigationis attrahebat vndique multos incolas. Postea etiam rursus extructa fuit ab Alexandro Macedone, sed satis apparet fuisse vrbem iam tunc opulentam. Non ergo nouam vrbem condidit Alexander, sed ampliauit. Veniamus nunc ad Prophetæ verba, *An melius tibi erit quàm Alexandria?* אמין vertunt Populosam: & ego libenter amplector hunc sensum, qui etiam receptus est ferè omnium consensu. Alii diuinant esse nomen Regis. Sed quia deficit eos probatio, relinquo eis suam coniecturam. *An* ergo *tibi melius erit, quàm Alexandria?* Nam *habitabat illa*, inquit, *inter fluuios*. Alexandria habet Nilum quasi sub suo arbitrio, nam diuiditur illic in multas partes, vt vrbem variis locis interfluat. Sic ergo dicit Alexandriam habitasse in fluminibus, eò quòd Nilum in riuos deduceret, prout ferebat commoditas. Postea adiungit, *Mare in circuitu eius*. Nam cingitur ab vna parte stagno maris, & obtegitur insula Pharo, quæ etiam turrim habet non modò munitionis causa, sed etiam vt naues quæ veniunt ex mari Mediterraneo, habeant signum quo sese dirigant, vt rectà appellant ad portum. *Mare* ergo *est in circuitu*. Nam mare cingit plus dimidia parte vrbis: deinde palus illa Mareotis est à Meridie opposita. Postea adiungit, *& murus* vel fossa *eius erat mare*. חיל hîc scribitur cum ִ

sed significat tamē Murum,vel fossam:quanquam vertūt Latini Antemurale. Solebāt enim vrbes suas munire duplici muro olim, quemadmodum vetusta ædificia adhuc ostendunt חיל erat murus interior,sicuti iudicant interpretes:& ideo vertunt Antemurale:& inde murus exterior erat etiam à mari.Sed possumus חיל accipere pro fossa, & colligere etiam promptum est ex quibusdam locis potius esse fossam quàm antemurale: quemadmodum corpus Iezabel laceratum fuit à canibus in ipsa fossa:& illic ponitur dictio חיל.Quantum attinet ad sensum Prophetæ,intelligit Alexandriam fuisse tantopere munitam,vt nō debeat sese præferre Nineue:quia murus eius erat à mari vsque, & ab Æthiopia propter illas munitiones, quas dixit:postea *Aphrica erat & Ægyptus,& Libycæ gentes:*denique *nullus finis*,inquit:hoc est,vndique potuit accersere multos socios & fœderatos:& multi parati erant ad ferendam opem:etiam Aphrica,Æthiopia & Libycæ gentes erant paratæ ad auxilium eius.Atqui inquit:*Ipsa tamen in transmigrationem abiit captiua:*hoc est,incolæ Alexandriæ expulsi sunt,& fuit quasi vrbs captiua,quoniam tracti sunt huc & illuc eius incolæ:*Sunt*,inquit,*allisi paruuli eorum in capite omnium platearum.*Significat Propheta non fuisse obstaculo tantam potentiā Alexandriæ,quin extremam sæuitiam exercuerint contra eam victores: quia hoc est truculentum facinus,allidere ad lapides paruulos,quibus propter teneram ætatē parcitur. Nulla enim est contra eos sæuiendi causa,quia non possunt censeri in hostium numero. Sed tamē dicit Propheta sic tractatam fuisse Alexandriam,ne posthac Nineue suis opibus concisa tā proteruè contemnat iudicium Dei,quod nunc denūtiat.Etiam inquit,*Iecerunt sortem super eius Principes,& vincti sunt magnates eius compedibus.*Quum dicit iactam fuisse sortē,alludit ad morem vetustum.nam si qua erat controuersia de homine captiuo,sors iaciebatur:exēpli gratia,Si duo vnum hominem ceperant,ne inter se litigarent,sorte iacta cedebat in dominium vnius.Sic ergo dicit iactam fuisse sortem super principes eius. solebat hoc contingere gregariis hominibus & vilissimis mancipiis.Propheta autem dicit victores ne Principibus quidem viris pepercisse.fuerunt igitur habiti quasi ex vulgo, & summi quique Principes ad captiuitatem tracti & vincti compedibus,acsi fuissent ex contemptissima plebe,vel gregariis hominibus:hoc est,non fuerunt tractati pro suo ordine,sed nullum habitum fuit discrimen inter proceres,& inter contemptum & ignobile vulgus: quia etiam summi quique Principes fuerunt deiecti,vt sors eorum nihil differret à sorte miseri hominis: quia sicuti tractari solent homines plebeii & nullius pretii:ita Alexandriæ proceres tractati sunt à suis hostibus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quādo pro tuo incōprehensibili iudicio fulminas contra superbiā huius mūdi,vt regamur Spiritu māsuetudinis,atque ita sponte humiliemur sub manu tua,ne experiamur hanc tuā formidabilē potentiā in exitium nostrū:sed potius suffulti tua virtute,cōtineamus nos in gradu nostro & in vera simplicitate:interea etiā cōfisi tuo præsidio,nō dubitemus quin præualeat cōtra omnes quantumuis violentos impetus hostiū nostrorū: & sic pergamus sub militia crucis ad quā nos destinasti,donec tandem colligamur in regnū illud cæleste,vbi sic triumphū agemus cum Filio tuo,vt splendor eius in nobis refulgeat,deiectis omnibus reprobis,Amen.

11 ***Et iam tu inebriaberis,tu eris abscondita,etiam tu quæres robur***, vel suppetias ***ab hoste***,vel propter hostem.

POstquam exemplū Alexandriæ proposuit Nahum,iam ostendit nihil posse Deo obstare,quominus Nineuen eodem modo tractet:atque id facturum pronūtiat,*Tu quoque*, inquit,*inebriaberis.*Nota est ista metaphora,vt satis frequenter occurrit in Scripturis. nam solent Prophetæ vt plurimùm vocare pœnam cuiusque Calicem quem Deus propinat.Cęterùm vbi Deus grauius iudicium exercet,dicitur inebriare calice suo reprobos. Nunc dicit Propheta talem fore castigationem Nineuæ, vt instar ebrii hominis (qui vino obrutus est)quasi attonita iaceat.Ergo hac metaphora voluit exprimere atrocissimā pœnā. *Tu* ergo *etiam inebriaberis.*Iam particula גם emphaticè hîc ponitur, vt sciant Nineuitæ se non posse effugere quam meriti sunt pœnam:quia Deus manet semper sui similis.*Tu* igitur *etiam inebriaberis.*hoc est non quadraret,nisi Deus esset iudex mundi vsque in finē.Est igitur cōmunis ratio:ideo necessariò consequitur,quum Deus pœnā sumpserit de Alexādrinis,Assyrios non posse manū eius effugere,neque elabi ex simili pœna.Adiūgit,*Eris tu abscondita*,quidā hoc referunt ad pudorē,acsi dixisset Propheta,Tu nunc quidem superbè te ostentas,sed calamitas coget te latebras quærere,in quibus te occultes.Sed magis inclino in diuersum sensum,quòd euanescet Nineue acsi nunquā fuisset.nam abscondi accipiunt sæpe Hebræi pro In nihilū redigi.Postea addit,*Tu quoque quæres robur*,vel suppetias ab hoste מעוז מאויב.Duplex potest esse sensus,vel quòd supplex deprecabitur hostes suos, vel quòd propter inimicos cōfugiet ad subsidiū alienum.nam particula מ potest vtroque modo accipi.Si prior sensus placeat,puto Prophetā loqui non de Babyloniis,sed de aliis gentibus quæ prius fuerant

bello

bello vexatæ ab Assyriis. Tu ergo nunc suppliciter precaberis eos, qui hactenus tibi fuerunt hostes: non quòd te lacessiuerint, sed quòd tu hostiliter eos tractasti. Hæc autem extrema est miseria, dum cogimur ad eorum auxilium confugere quibus sumus exosi, propterea quòd iniuriis nostris eos prouocauerimus. Sed alter sensus magis placet, quia minus coactus est: *Tu etiam quæres suppetias propter inimicum*: id est, quia vires ad resistendum non suppetent, hinc inde petes auxilium à vicinis tuis. Sequitur:

12 *Omnes munitiones tuæ ficus cum maturis*, fructibus: *si moueantur cadunt super os comedentis.*

Hîc denuntiat Propheta nihil profore Assyriis munitiones suas, siue confidant multitudine hominum, siue muris suis, siue aliis præsidiis, quia omnia, inquit, hæc sponte cadēt, etiā sine magno impetu. & vtitur similitudine valde apposita: munitiones tuæ, inquit, quas putas valde firmas esse, erunt similes ficubus: quia vbi maturi sunt fructus, si quis ad arborem accedat, simulatque eam tetigerit, aut ramum aliquem, ficus sponte cadent. Scimus enim non multum esse firmitudinis in illo fructu: vbi maturuit, statim cadit in terram, vel si pendet in suis ramis sine magna violentia statim decidit. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hinc colligi potest vtilis doctrina, quicquid roboris hinc inde sibi accersunt homines, hoc totum euanidum fore: quia neque propugnacula, neque turres, neque fossæ, neque copiæ hominū, neque vllæ machinæ quidquam valebunt, quin sponte, etiamsi nemo contrà surgat, tamen cadant. Postea sequitur:

13 *Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis aperiendo aperientur portæ terræ tuæ: vorabit ignis vectes tuos.*

Hîc Propheta denuntiat molles & effœminatos fore omniū animos, vbi Deus volet perdere Nineuen. Diximus autem paulò antè corda hominum ita esse in manu Dei, vt liquefaciat quicquid est in illis fortitudinis quoties visum est. Et Deus hoc modo præparat homines ad interitum vbi corda ipsorum debilitat, vt ne conspectum quidem hostiū ferant. Posset quidem Deus hominibus relinquere suam pertinaciam, vt semper furiosè ruerent, & possent repellere inuicto animo hostium suorum insultus: sed sæpe tamen corda ipsorum emollit, & spoliat sua virtute, quò magis reluceat iudiciū ipsius: non tamē semper æquabiliter operatur: quia varietas in iudiciis Dei nobis prodest, qū per eā sensus nostri melius expergefiunt. Si æqualis esset tenor, non possemus ita animaduertere manum Dei, sicuti quum nunc vno modo, nunc diuerso agit. Sed quemadmodum iam dixi, hæc satis trita est ratio, quòd Deus homines eneruat, & corda ipsorum priuat omni virtute, vbi eos addixit exitio. Sic nunc loquitur Propheta de Nineuitis, *Ecce*, inquit, *populus tuus mulieres*. Et demonstratiua particula emphaticè accipitur: quia Assyrij proculdubio risissent veluti fabulam hoc vaticinium Prophetæ: & difficilis etiam erat res creditu apud Israelitas. Hæc ratio est cur Propheta quasi digito demonstret quod superabat hominum sensus. Quum dicit, *In medio tui*, significat etiamsi diuisi sint à suis hostibus, & habitent in vrbe munita, fore tamen plenos trepidatione. Hæc amplificatio satis notanda est: quia nihil mirum si exterreat nos congressus, vbi hostes manum cominus conferunt, vbi etiam multa sese ingerunt oculis nostris quæ possint nobis deiicere animos. Sed vbi expauescimus sola hostiū fama, & quanuis muri intersint, tamen sumus quasi exanimes, hinc apparet nos percussos esse manu Dei: quia si cernimus muros lapideos: & interim corda nobis sint vitrea, nónne apparet intus quasi arcano instinctu nos perterritos esse à Domino, potius quàm mediis & naturalibus causis? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quum dicit *populum fore muliebrem*, vel effœminatum, *in medio ipsius vrbis*, in ipsis visceribus, quasi diceret, etiamsi habitent in tuto loco, tamen non desinent trepidare. *Aperiendo aperientur portæ tuæ*, inquit, *inimicis tuis*. Significat rursus quantunuis muniti sint Assyrij, tamen apertos fore omnes accessus hostibus, acsi nulla essent propugnacula. quia dicit, *Portas terræ*, probabile est nō loqui de vrbe ipsa duntaxat, sed de omnibus propugnaculis. Nec dubium est quin Assyrij plures vrbes munierint, quibus possent longè arcere hostem, & vt primaria sedes regni esset extra discrimē & metum. Ego igitur intelligo de multis vrbibus quod hîc dicit Propheta, *Aperiendo aperientur portæ terræ tuæ hostibus tuis, & ignis vorabit vectes tuos*. Significat, etiamsi sedulò prius munierint totam terram in circuitu, ita vt putarent se fore securos ab omni incursu hostili, tamen hoc fore inutile: quia ignis comedet vectes ipsorum. per Ignem metaphoricè intelligit Propheta Iudicium Dei. Nam sicuti videmus tantam esse ignis vehementiam, vt ferrum quoque & chalybem consumat: ita Propheta intelligit nullum fore robur quod defendat Nineuen & eius imperium contra manum Dei. Sequitur:

14 *Aquas obsidionis hauri tibi, robora munitiones tuas, ingredere in lutum, calca cæmentum, fortifica fornacem*, vel laterem: alij vertunt Tene, vel Apprehende.

15 *Illic vorabit te ignis, exterminabit te gladius, comedet te quasi bruchus*, (alij vertunt quasi bruchum,) *multiplicari*, (ad verbum, vel multiplicando: est כילק quasi bruchus.) *multiplicare quasi locusta.*

Prosequitur eandem doctrinam Propheta, nempe Nineuitas operam esse perdituros, quum strenuè & magno conatu sese defendere studebunt contra hostes. Sensus igitur est, quamuis nihil diligentiæ reliquū facias, tamen tu operā ludes: quia nō poteris repellere Dei vindictam: & falleris si putas cōsuetis rationibus posse te iuuari: quia Deus est qui te aggreditur per Babylonios. Vtcunque igitur omnia accumules, quæ solent fieri ad vrbes muniēdas, hoc erit tibi inutile, *Hauri tibi*, inquit, *aquas obsidionis*: id est, prospicias tibi de annona, vt fieri solet, & aquam etiam repositam habeas in cisternis, etiamsi robores munitiones tuas, id est, si instaures si ingrediaris lutum calcandi cæmenti causa, si lateres tuos fortifices, id est, coagmentes, vel compingas (nam quod alij חזק putant hîc accipi pro Tenere, vel apprehendere, prorsus alienum est à Prophetæ sensu) Fortificare igitur fornacem, hoc est lateres qui prodeunt ex fornace, nihil aliud est quàm compingere, vel coagmentare inter se, vt solidum sit ædificium. Nam scimus ideo sæpe collabi ædificia, vel euerti, quia minus bene cōpacta sint: & respicit ad modum ædificandi, quem historici tradunt fuisse Assyriis in vsu. Nam quia regio illa destituitur copia lapidum, lateribus supplet defectum illum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. sed addit, *Illic te ignis comedet.* In aduerbio loci multum est pōderis, quum dicit, *illic quoque te ignis comedet.* nam plus aliquid exprimit quàm nuper, quòd scilicet non modò frustra sese fatigabunt Assyrij in vrbe sua munienda & toto imperio, sed etiam quòd Deus conuertet in ipsorum exitium quæ confidunt sibi fore præsidio. *Illic ergo te ignis comedet.* Nunc videmus quid intelligat Propheta. & interim notandum est hîc poni Aquarum nomen, acsi diceret, Etiamsi parcè & frugaliter viuant milites tui, contenti sint potu aquæ (quemadmodum necesse est, vbi volumus constanter hostibus resistere, obliuisci omnes lautitias & ferre etiam inediam, si opus sit, saltem penuriam delicati cibi & potus) etiamsi milites tui contenti sint sola aqua, & quidem non petant aquam recentem ex fonte vel fluuio, sed tantùm bibant ex cisternis: etiamsi munitiones tuæ refectæ sint: etsi diligenter muri tui sint coagmentati solida structura, quia inter se tenaciter coniuncti erunt lateres: tamen *illic te vorabit ignis*, id est, tua frugalitas, tua strenuitas & diligentia non modò nihil tibi proderit, sed etiam tibi cedet in perniciem: quia maledicit Dominus hominū arrogantiæ, vbi præsidiis suis confidunt. Postea addit, *Exterminabit te gladius*: id est, Dominus inueniet varios modos, quibus te absumat. Igne igitur & gladio te conficiet ac vorabit. Postea addit, *Comedet te quasi bruchus.* Possemus tam in nominatiuo casu quàm in accusatiuo legere, Comedet te quasi bruchus. si placet ista lectio, sensus erit, Quemadmodum bruchi exiguo tempore vel pratum, vel segetem aliquam deformant, sic te repentè conficient hostes quasi vno morsu. Scimus enim animalia illa adeò esse noxia, vt totas fruges statim corrumpant & consumant. multa est enim voracitas in illis animalculis. Sed quia postea confert Propheta Assyrios bruchis & locustis, ideo conueniet etiam alter sensus: quòd scilicet iudicium Dei absumet Assyrios, quemadmodum bruchos absumit vel pluuia, vel tempestas aliqua, vel mutatio temporis. quemadmodum enim valde noxia sunt ea animalia, sic etiam Dominus illa exterminat, quum ita visum est. Postea adiungit, *Multiplicari*: est, quemadmodum iam dixi, modus infinitiuus verbi. Sed sententia Prophetæ est, *multiplicando quasi bruchus, multiplicare quasi locusta.* Cur autē hoc dicat, melius intelligi poterit ex contextu. Ergo contexi debent duo sequentes versus:

16 *Multiplicasti negotiatores tuos quasi stellas cælorum: bruchus prædatus est, & auolat.*

17 *Principes tui*, (vel coronati. deducitur enim à נזר, quod significat coronam: sed malo vertere Egregios, vel Præstantissimos quosque: Principes ergo tui, vel Eximii tui,) *quasi locusta, & duces tui quasi locusta locustarum*, (est quidem aliud nomen, sed non possumus certo distinguere inter illas species, quemadmodum dictum est Ioelis 1. capite.) *quæ castrametantur*, id est, considunt, *in maceriis*, id est, clausuris, *in die frigoris: sol exortus est, & migrarunt, & non cognoscitur locus earum vbi.*

Ex his verbis colligere licet quid prius voluerit Propheta, vbi dicebat Assyrios similes esse locustis, vel bruchis: quasi diceret, Scio vos confidere vestra multitudine: estis enim quasi examen bruchorum, vel locustarum: hoc est, præualetis numero. Nam congregasti mercatores vel negotiatores tuos quasi stellas cœli. Hîc ostendit ingentem esse numerum. Sed vbi addit, *Bruchus prædatus est, & auolat*, secundā rationem similitudinis designat. neque enim satis esset tenere vnum membrum, sed coniungi debent hæc duo, quòd Assyrij quum essent ferè innumeri, gloriati sint sua multitudine: deinde quòd illa multitudo fuerit etiam

euanida. Ergo per cōceſſionem hîc dicit, Multiplicando negotiatores tuos, *multiplicaſti*: ſed quum dicit, Quaſi bruchos, & quaſi locuſtas, oſtendit hanc multiplicationem non fore firmã: quia Dominus diſperget eos huc & illuc. Quoniam ergo propinqua eſt diſſipatio, ideo Propheta dicit eos eſſe bruchos & locuſtas. Nūc tenemus Prophetæ cōſiliū: ſubſannat principiò ſtultam confidentiam qua turgebant Aſſyrij, propterea quòd dominabantur multis populis poterant conficere magnos exercitus, & eos opponere ad omnes partes, ſi quis illos aggreſſus eſſet. Propheta hoc illis concedit, valere ſcilicet magno numero *multiplicando multiplicare*: ſed quid tandem proficies? erunt locuſtæ, & erunt bruchi: Quomodo? iã ſequitur explicatio plenior, *Multiplicaſti negotiatores tuos, quaſi ſtellas cœlorum*: ſed hoc momẽtaneum erit, quia ſtatim videbis eos dilabi, quemadmodum bruchi momento temporis huc & illuc diſperſi relinquunt nudum agrum vel pratum. Cæterùm per Negotiatores quidam intelligunt fœderatos. & comparatio iſta etiã frequẽter occurrit apud Prophetas, quemadmodum antè vidimus. Et hodie etiam Principes nihil differunt à mercatoribus, quia licitantur hinc inde, & pollent ſimilibus aſtutiis quemadmodum alibi vidimus, quibus vltrò & citrò ſe decipiant. Poſſet igitur hæc ſimilitudo congruere, *Multiplicaſti negotiatores tuos: Tes practiciens*. Sed poteſt latius patere ſenſus Prophetæ, vt ſcilicet referamus ad ciues Nineuæ: quia non dubium eſt quin exercuerint præcipui quique mercaturam, quemadmodum hodie Veneti omnes ſunt mercatores, ita erant & Tyrij & Nineuitæ, & Babylonij etiam. Non mirum eſt igitur, ſi Propheta hîc per ſynecdochen ſub vna ſpecie complexus fuerit ditiſſimos quoque. *Multiplicaſti* ergo *mercatores tuos*. Hactenus concedit illis magnum numerum: ſed poſtea adiūgit, *Bruchus prædatus eſt & auolat*. Nam hoc verbum ſignificat aliquãdo Spoliare, ſignificat Graſſari. Bruchus ergo graſſatus eſt, & auolat. id eſt Principes tui, vt poſtea dicet, vel præcipui quique graſſati quidem ſunt, hoc eſt vaſtarunt multas regiones ſuis rapinis, ſpoliarunt vndique, quemadmodum bruchi perdunt & ſegetes & fruges quaſcunque. Fuiſti igitur quaſi examen bruchorum. Nam perinde acſi bruchi cum magna turba inuaderent agrum aliquem, ſic etiam Nineue emittere ſolebat vndique ſuos mercatores qui ſpoliarent ac nudarent totam terram. Bene, inquit, *bruchus prædatus eſt, ſed auolat*, id eſt diſpergitur. ſic continget, inquit Propheta, tuis ciuibus ô Nineue. Et ideo poſtea adiungit, *Et principes tui quaſi locuſta*. hoc refertur ad maleficia, quibus totã ferè terram vexauerant. Quẽadmodum igitur locuſtæ & bruchi quocunque veniant, corrumpunt quicquid eſt alimentorum, deformant omnes agros, nihil reſidui faciunt, & arida manet tota terra: ſic etiã *principes tui fuerūt quaſi locuſtæ, & duces tui quaſi locuſta locuſtarū*, hoc eſt, magnæ locuſtæ. Scimus enim hac loquendi forma notari ſuperlatiuum gradum apud Hebræos. Fuerūt igitur quaſi locuſtæ voraciores duces tui. nam arefacta fuit tota terra ab ipſis. nihil enim fuit quod expleret eorum auaritiam & voracitatem. Quòd autem adiungit Propheta, Sunt locuſtæ quæ *habitant in maceriis tempore frigoris: vbi autem exortus eſt ſol, non agnoſcitur amplius locus earū*. Iam oſtendit non fore hoc perpetuum quòd Nineuitæ ita deuorent totam terram, & omnes regiones expoſitæ ſint atque obnoxiæ eorum voracitati. Sicuti enim locuſtæ, inquit, ſeſe abdunt in cauernis, poſtea auolant, ita continget tuis Principibus. Sed poſſet alio modo hic locus accipi, quòd ſcilicet Nineuitæ fuerint abſconditi in ſuis cauernis hyemis tempore: deinde, vbi erat opportunum tempus prædandi, quòd huc & illuc ſeſe contulerint, & occupauerint varias regiones, vt referrent prædas domum ex remotiſſimis partibus. Poſſet hic ſenſus elici ex verbis Prophetæ: & aptè hoc modo inter ſe cohærebunt membra, quòd ſicut ex ſuis nidis euolauerant Nineuitæ ad prædandum: ſic etiam diſperſi huc illuc migrabunt. Interim priorem ſenſum non improbo. *Sicuti* ergo *conſidunt locuſtæ in maceriis frigoris tempore, vbi autem ſol exortus eſt*, id eſt, vbi temperies ipſas inuitat (neque enim loquitur de ſolibus hybernis) ſed vbi iam viget calor ſolis, & aerem temperat: *tunc exeunt*, inquit, *locuſtæ, & auolant, neque amplius cognoſcitur locus earum*. Significat in ſumma, quòd prædati ſunt Nineuitæ, hoc feciſſe quemadmodum locuſtæ ſolent: ſed ſimilem etiam euentum illis inſtare, qui cernitur in locuſtis: quia Dominus ſcilicet faciet illos dilabi, imò diffluere momento, vt iam nullum veſtigium reperiatur. Sequitur:

18 *Dormitauerunt paſtores tui, rex Aſſur, iacuerunt fortes tui, diſperſus eſt populus tuus ſuper montes, & nemo congregans.*

Confirmat eandem ſententiam, ac dicit nihil fore conſilij vel ſolertiæ in ducibus. *Paſtores* enim *Regis Aſſur* vocat Conſiliarios, quorum prudentiæ fidebat, vt ſcimus Reges ſolere in ſuos Conſiliarios recumbere. putant enim in illis ſatis eſſe conſilij: & ita mandant totius populi cuſtodiam. Deridet autem fiduciam regis Aſſur Propheta, quòd non erit tantùm vigilãtiæ in ipſis paſtoribus, vt caueãt & ſibi & populo & toti regno. Loquitur in præterito tempore vel ad certitudinem vaticinij: vel quia temporum mutatio familiaris eſt Hebræis. *Iacebunt*, inquit, *fortes tui*. Hoc eſt, reſides manebunt, non poterunt excurrere contra hoſtes, vt prohibeant impetum. *Iacebunt* igitur. poſtea *Diſperſi ſunt populus tuus*: hoc eſt, populus tuus diſperſus eſt. פוש non eſt diſpergere: & ideo non dubito quin hîc ſit literæ mutatio, &

ש positum est pro צ:& miror cur deducant à פרש,quum potius sit à פוץ & mutatio illa literarum satis etiam vsitata est Hebræis. *Populus* ergo *tuus dispersus est super montes, & nemo qui congreget.* His verbis intelligit Propheta tantam fore dissipationem totius imperij, vt iam nulla sit spes restitutionis. *Non erit* ergo *qui congreget.* Dixerat prius Duces aut fortes fore quietos. Atqui opus erat illos obuiam ire,vt hostes reprimerent: *Iacebunt,* inquit, *illi*: hoc pertinet ad ignauiam ipsorum notandam. Populus autem qui debebat domi quiescere, vt est imbellis,*erit dispersus super montes:nemo* autem *erit qui colligat.* Sequitur:

19 *Non est contractio,*vel cicatrix facturę tuę,*dolore est plena plaga tua:omnes qui audierint famam tuam,*id est de te,*percutient manum super te.quia semper quem non transiit malitia tua iugiter?*

Hîc clarius ostendit Propheta,vbi dissipatum fuerit imperium Nineuę, fore hoc incurabile malum,vt scilicet tollat spem omnem remedij.Nam improbi etiamsi cladem effugere nequeant,concipiunt tamen fallaces fiducias,& existimant se posse nouas vires paulò pòst colligere.Vt ergo spem hanc illis auferat Propheta,dicit *non esse contractionem* fracturę. Est etiam hæc concinna similitudo: nam ruinam vrbis Nineuę comparat vulneri, quod non potest cicatricem obducere. *Non est* igitur *contractio.* alii vertunt Rugam:sed impropriè. *Non* ergo *contractio:*deinde,*plaga tua dolore plena est:*hoc est, non poterit sedari dolor plagę tuæ.hoc vnum est,nempe excidium vrbis Nineuæ fore irreparabile. Iam adiungit,*Quicunque audierint hanc famam,percutient manum super te.*Vertunt multi, Plaudent manum super te,vel manibus:& putant esse heterosin numeri.Sed quia manum percutere apud Hebręos signum est consensus:ideo non malè quadrabit si dicamus hoc Prophetam velle,vbicũque audita fuerit fama huius cladis, omnes approbaturos: Ecce, Deus tandem ostendit se esse iustum vltorem tot scelerum: sicuti dicunt Percutere manum dum paciscuntur, vel dum quis pro altero fideiubet.Sicuti ergo in fideiussione & aliis omnibus pactis dicunt manum percutere,ita etiam vbi subscribent omnes Dei iudicio: ô quàm rectè hoc factũ est! ô quàm iustè Deus pœnam sumpsit de tyrannis istis vel latronibus! *Percutient* ergo *manum super te:* hoc est, approbabitur hęc tua clades: quasi diceret,Non tantùm coram Deo maledicta eris, Nineue,sed etiam omnium gentium consensu. Et ita significat perituram Nineuē cum summa ignominia & dedecore.Interdum contingit aliquam monarchiam ruere,& tamen omnes gement:Deus autem hîc pronuntiat se fore non contentum simplici interitu vrbis Nineuæ,nisi adiungat simul publicam infamiam, vt omnes agnoscant hoc iusto iudicio accidisse.Postea addit,*Nam super quem non transit malitia tua iugiter;* Confirmatio est proximi membri:& conueniet hæc ratio vtrique expositioni. Si percutere manum accipimus pro Applaudere,conueniet hæc ratio:Quare?Gaudebunt enim tuo exitio omnes gentes: quia nulla est cui non multas iniurias intuleris. Sic enim in signum lætitiæ omnes sibi gratulabuntur,acsi essent liberati:vel plaudent,id est, agnoscent te iusto Dei iudicio fuisse perditā: quia scilicet expertæ sunt omnes quàm iniquè & tyrannicè dominata fueris. Quoniam ergo malitia tua fuit instar diluuij, & ferè absorpsit omnes terras, ideo omnes vel plaudent, vel concutient in tuum interitum.Et dicit *iugiter*,vt ostendat diuturnam fuisse Dei tolerantiā. Vnde etiam apparet magis inexcusabiles esse Assyrios,quòd quum Deus indulgenter ipsis pepercerit,non tamen resipuerint,sed prosequuti sint eadem scelera longa temporum serie. Quum ergo ad licentiam peccandi accedit talis pertinacia,tollitur omnis excusatio. Et interim admonet Propheta Israelitas,non esse cur deficiant animis,quanuis Deus non statim ad pœnam sumendam prosiliat:quia per hoc aduerbiũ תמיד significat Deũ ideo ad tempus suspendere iudicium suum contra Nineuen,vt hæc patientia vel mora sit testimoniũ bonitatis & clementiæ eius. Ergo videmus hîc Prophetam occurrere feruori hominum, quia statim excandescunt vel fremunt,si Deus non sumat vindictam de hostibus ipsorum.Ostēdit iustam esse causam Deo cur non statim exequatur pœnas contra reprobos: sed tamen venturum tempus,vbi apparuerit ipsos prorsus esse desperatos,venturum dico tempus,quo Dominus tandem exeret manum suam.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando iustitia & æquitate possumus nobis parere firmum statũ,da vt tuo Spiritu gubernati cõtineamus nos ab omni noxa,& sic abstineamus à maleficiis vt studeamus etiā omnibus prodesse,quò experiamur protegi omnes tuo præsidio,qui sese ad regulam Legis tuæ ita conformant,vt non immineant simplicibus ad eos perdēdos aut vexandos,sed contenti sua paruitate,nihil melius agnoscant esse,quàm se totos subiicere tibi & tuo præsidio,& sic continenter & iustè viuamus cum proximis nostris,vt interea pendeamus tamen à misericordia tua,qua simul defendimur,& salui possumus manere contra tot Satanæ & improborum insultus: donec tandē confecto militiæ nostræ cursu,perueniamus ad beatam illam quietem,quæ nobis reposita est in cælo,per Christum Dominum nostrum,Amen.

IN HABACVC PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRAELECTIONES.

CAPVT I.

Sequitur suo ordine Propheta Habacuc. Quo autem tempore functus sit docendi officio non satis constat. Hebręi suo more audacter asserunt sub rege Manasse prophetasse: sed illa est non satis firma diuinatio. Coniicere tamen licet prophetiam hanc fuisse editam, quum iam desperata esset populi contumacia. Probabile enim est ex querimonia quam statim videbimus, populum dedisse prius multa experimenta perditæ malitiæ. Mihi igitur non dubium est quin Propheta missus fuerit, quum iam frustra alii operam sumpsissent in corrigenda malitia populi. Cæterùm quia denuntiat iudicium quod instabat à Chaldæis, vel sub Manasse, vel sub aliis Regibus, hoc est ante tempus Zedechiæ, prophetauit, sed non possumus certum tempus præfigere. Summa autem est, quòd initiò conqueritur de impia obstinatione populi, & deplorat corruptelas, quas tunc videbat grassari: deinde statim exurgit tanquam Dei præco, & Iudæos admonet de propinqua clade. Paulò pòst tamen adhibet consolationem: quia Deus vicissim pœnam sumet de Chaldæis, vbi intolerabilis fuerit eorum superbia. Secundo capite hortatur pios omnes suo exemplo ad patientiam: & fusius concionatur de propinqua ruina Babylonis. Tertio capite, vt videbimus, conuertit se ad vota & preces. Nunc venio ad verba:

CAPVT II.

Onus quod vidit Chabakuk Propheta.

Onus, hoc maior pars interpretum refert ad Chaldæos, & monarchiam Babylonis: quod mihi non probatur: & certa ratio cogit me ab eorum cõsensu discedere. Nam quia Propheta Iudæos alloquitur, & sine adiectione prophetiam suam Onus vocat, non dubium est quin eorum respectu sic loquatur. Deinde commentum illud nimis durum est, quòd Propheta exhorruerit futuram vastationem terræ, & ita cõquestus fuerit apud Deũ quòd passurus esset tã crudeliter tractari electũ suum & peculiarem populum. Rectius sentiunt alij hoc onus denuntiari Iudæis. Quid intelligant Prophetæ per vocem משא alibi dictum fuit. Hîc ergo gentiles suos aggreditur Habacuc: & ostendit frustra eos proteruire contra omnes Dei Prophetas: quia tandem sentiunt minas non esse superuacuas. Hoc igitur onus vidit Habacuc Propheta. nempe Deum vbi lõga tolerantia vsus esset cõtra Iudęos tandẽ fore vltorem tot scelerum. Nunc sequitur:

2 *Quousque Iehoua clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te ob violentiam, & non seruabis?*

3 *Quare ostendis mihi iniquitatem, & molestiam aspicere facis? & direptio, & violentia in conspectu meo? & est qui litem & contentionem excitet?*

Quemadmodum iam admonui. interpretes hîc diuinant Prophetam vaticinari de rebus futuris, acsi in conspectu esset calamitas, de qua postea verba faciet. sed illud est nimis coactum. Ego igitur non dubito quin hîc Propheta cum Deo expostulet, quòd tam patienter indulgeat reprobo populo. Quanquam enim certum est Prophetas semper curasse fideliter populi salutem, tamen etiam non dubium est quin exarserint zelo gloriæ Dei, & quum viderent sibi certamen esse cum hominibus præfractis, tunc excanduerint sancta iracundia, & susceperint causam Dei, & implorauerint eius auxilium, vt remedium afferret rebus perditis. Ego igitur interpretor Prophetam hîc ita cũ Deo agere, vt proferat in mediũ tot scelera, in quibus populus obduruerat. Et hinc colligimus prius exercuisse munus docendi: quia absurdũ fuisset initiũ facere ab ista querimonia & expostulatione. expertus igitur fuerat magnã contumaciam in populo illo. Quũ videret nullam spem esse correctionis, & res in deterius quotidie prolabi, quia ardebat Dei zelo, affectũ hunc suũ protulit. Antequam ergo futuram Dei vindictã populo minetur, quasi sese subducit à turba hominũ, & priuatim Deum ipsum compellat. Hoc primò tenendum est: Prophetam hîc referre secretum colloquium

quod habuit cum Deo: nec verò ascribi debet crudelitati, quòd his verbis acceleret Dei vindictam contra suos gentiles. Oportuit enim Prophetam non tantùm solicitum esse de populi salute, sed suscipere curam gloriæ Dei, imò ardere hoc zelo. quoniam ergo frustra diu laborauerat, non dubito quin veluti remotus ab omnibus testibus hîc interroget Deum, quousque tandem ita tolerare velit populi malitiam. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & summam verborum. Dicit autem initiò, *Quousque Iehoua clamo, & non audis? quousq; vociferor ad te violentia*, hoc est, propter violentiam, *& non seruabis?* Hinc colligimus Prophetam sæpius fuisse precatum, vt Deus corrigeret malitiam populi, vel rationem aliquam inueniret ne tanta esset peccandi licentia. Probabile quidem est Prophetam fuisse deprecatũ quantisper spes aliqua fuit: sed vbi videbat res deploratas, tunc vehementius precatus est, vt Deus partes vindicis susciperet in castigando populo. Quanquam enim verè cõdoluit Propheta pereuntibus, & quemadmodum iam dixi, seria publicæ salutis cura tactus fuit, prætulit tamen gloriam Dei: ideo non potuit ferre tam effrænem proteruiam, quum videret audaciam impunitate crescere, & quodammodo Iudæos illudere Deo, quum viderent se impune peccare. Adde quòd non modò ex proprio sensu ita loqui potuit Propheta, sed ex communi voto piorum omnium, quasi hîc suscipiat publicas partes, & communem omnibus electis querimoniam proponat: sicuti verisimile est pios omnes in rebus tam confusis simul gemuisse. *Quousque* itaque *clamo, & non audis? vociferor*, inquit, *ob violentiam?* id est, quũ omnia sint peruersa, iã nulla sit æquitatis aut iudicij ratio, sed homines quasi laxis habenis sese proiecerint ad omne genus flagitij, quousque Domine dissimulas? Cæterùm his verbis non tantùm exprimit affectum suum Propheta, sed etiam præfatur hoc modo, vt melius intelligant Iudæi maturum esse vindictæ tempus: quia non tantùm Deo, sed etiam eius seruis prorsus sint intolerabiles. Deus enim iudicium suum suspenderat, etiamsi sæpius rogatus esset à Propheta. Hinc apparet eorum malitiam tantos fecisse progressus, vt non mirum sit durius nunc castigari à Domino, quum ita suis sceleribus non ipsum modò, sed etiam pios omnes & integros homines cõtra se prouocauerint. Postea adiungit, *Quousque ostendes mihi iniquitatem? & molestiam aspicere me facies?* Hîc causam iracundiæ suæ Propheta breuiter refert, quòd scilicet non potuerit sine magno dolore, imò cruciatu aspicere tam fœdas corruptelas in electo Dei populo. Nam qui hoc ad Chaldæos referunt, faciunt quasi coacti, vbi tamen nulla est necessitas. sed non obseruarunt rationem illam quam exposui, quòd scilicet nondum Propheta Iudæos ipsos doceat, sed præparet ad subeundum Iudicium, quoniam videant meritò se damnatos esse, quum scilicet clamore piorum omnium & querimoniis rei peracti sint. Iam docet hic locus, quicunque seriò Deum colunt & amant, debere etiam exemplo Prophetæ sancta iracundia accendi quoties vident scelera tam licentiosè grassari inter homines, præsertim verò in Ecclesia Dei. Nihil enim est quod plus mœroris afferre nobis debeat, quàm vbi videmus homines furere cũ profano Dei contẽptu, & nullã esse reuerentiam Legis & cælestis doctrinæ, sed pessundari omnem ordinem. Quum ergo tanta nobis perturbatio occurrit, si in nobis viget scintilla vna pietatis, necesse est nos efferuescere. Si quis obiiciat Prophetam excedere modum, responsio facilis est, etiamsi liberius effundat affectus suos, tamen vel hoc non esse vitiosum coram Deo, vel saltem vitium hoc non imputari. Quorsum enim precamur, nisi vt familiariter quisque nostrum exoneret suas curas, dolores & anxietates in sinum Dei? Quum ergo Deus nobis permittat tam familiariter secum agere, non debet hoc ascribi vitio in precibus, quum ita liberè profundimus affectus nostros modò semper nos cohibeat frænũ obedientię, quemadmodũ certum est Pro-
Ierem.15. 10. phetam fuisse retentum vera mansuetudine. Ieremias quidem peccauit immodico feruore: sed alia est ac diuersa ratio Prophetæ nostri. quia hîc non prosilit ad intemperiem, quemadmodum facit Ieremias, vbi maledicit diei suo natali. vbi etiam cum Deo expostulat, quòd sit factus vir contentionis. Sed Propheta noster hîc patrocinium suscipit iustitiæ, quia ferre non potest ita ludibrio haberi Dei Legem, & homines ita sibi permittere omnem peccandi licentiam. Nunc ergo videmus meritò posse excusari Prophetam, quamuis hîc cum Deo expostulet: quia Deus non damnat in precibus nostris hãc libertatem: quin potius hic finis precandi est, vt quisque nostrum effundat cor suum coram Deo, quemadmodum in Psalmo habetur. Quoniam ergo reiicimus curas nostras & dolores in Deum, non mirum est si Propheta hîc pro humani ingenij captu dicat, *Quare ostendis mihi iniquitatem, & aspicere me facis molestiam?* Molestia hîc actiuè accipitur, sicuti verbũ תביט transitiuè. Alij vertunt, Quare aspicis? quasi Propheta indignè ferret conniuentiam Dei. Sed contextus necessariò postulat, vt transitiuè hoc verbum sumatur: quia dicit initio versus, Quare ostendis mihi iniquitatem? deinde, Facis me aspicere violentiam? Postea, *in conspectu meo est violentia*, tertiò adiũgit. Dixi autem actiuè sumi vocem Molestiæ, quia non intelligit Propheta se tædio fuisse confectum, sed improbos homines fuisse molestos bonis & simplicibus, quemadmodum accidere solet vbi inualuit scelerum licentia, *Quare etiam violentia*, inquit, *& direptio sunt in conspectu meo? Et est qui excitet?* Verbum נשא hic non significat suscipere, quemadmodum alij vertunt, sed potius attollere. Alij vertunt, Qui sustẽtet. sed hoc etiam frigidum est. Ideo

illa in

illa interpretatio quam attuli melius conuenit. *Et est qui excitet litem & contentionem?* Cæterùm, Propheta hîc tantùm accusat peccata contra secundam tabulam Legis. Non loquitur de superstitionibus populi, & corrupto Dei cultu: sed in summa dicit nullum amplius esse studium iusti & æqui. sed vt quisque fortior est, ita plus audere contra miseros & innoxios homines. Huc igitur pertinent iniquitas, molestia, direptio, violentia, contentio, iurgium. Denique Propheta hîc deplorat in populo suo iam nihil esse vel æquitatis, vel fraternæ beneuolentiæ, sed grassari mera latrocinia, rapinas, & iniustam violentiam. Sequitur:

4 *Propterea dissoluitur*, vel debilitatur, *Lex, & non egredietur perpetuò iudicium*, vel non egreditur: *quia impius circundat iustum, propterea egredietur iudicium peruersum.*

Hîc confirmat Propheta quod prius dixi, & excusat zelum suum: ostendit non abs re se progredi ad tantum feruorem, quia videat totam Legem Dei quasi calcari pedibus, videat obdurescere homines ad omne peccatum, vt iam parum absit, quin extincta sit omnis religio & Dei timor. Ideo iam dixi Prophetam hîc non impelli carnis impetu, quemadmodum sæpe nobis contingit, vbi prosequimur nostras iniurias, nam si quis læsus est, statim ebullit: cæterùm, patimur interea nomen Dei haberi ludibrio, contemni totam eius doctrinam, violari totam æquitatem: tantùm sumus delicati priuato nostro respectu: interea facilè ignoscimus si læsus fuerit Deus, & contempta eius doctrina. Hîc autem Propheta demonstrat non priuato affectu se excandescere, sed quia ferre nequeat profanationem cultus Dei, & violationem sacræ eius Legis. Dicit ergo Legem dissolui, vel debilitari, quasi diceret nullam esse amplius authoritatem aut reuerentiam Legis Dei. Discamus ergo nos ipsos accendere, quia nimium frigemus vbi impii palàm Deum contemnunt, imò subsannant. Quia ergo nimium hac in parte ignaui sumus, discamus nos stimulare Prophetæ exemplo. nam & Paulus etiam obliquè ostendit hanc esse iustam materiam exercendæ nostræ iracũdiæ. Irascimini, inquit, & ne peccetis, nempe vt quisque vitia sua reputet, ac sibi sit inimicus: deinde vt indignetur quoties videt Deum offendi. Hanc regulam nunc sequitur Propheta: *Debilitatur*, inquit, *Lex*. Scimus autem vbi praua consuetudo obtinuit, iam parum esse autoritatis in doctrina (neque enim tantùm humanæ leges contemptui habentur, vbi audacia hominũ perfregit omnia repagula) sed etiam ipsam Legem Dei pro nihilo duci. nam putant sibi licere vulgò quicquid receptum est omnium consensu. Nunc ergo videmus Prophetam seipsum excruciare: quemadmodum dicitur etiam de sancto Loth, vbi videt cultum Dei propè esse extinctum in terra, adeóque in electo populo, quem Deus sibi præ aliis consecrauerat. Postea adiungit, *non egredietur perpetuò iudicium.* Perperam multi hoc accipiunt in persona stultorum, qui putant nullam esse Dei prouidentiam, vbi res sunt confusæ in mundo. sed Propheta simpliciter dicit opprimi omnem iustitiã, sicuti talis ferè querimonia legitur apud Iesaiam cap. 59. Dicit ergo non egredi perpetuò iudicium, quia putant impii nullam sibi reddendam esse rationem. Si quis ergo verbum contra ipsos facere audeat, statim ebulliunt, & atrociter etiam ipsum impetunt quasi sæuæ bestiæ. Silent igitur omnes, & ferè obmutescunt vbi ita præualent impii, & acquirunt audaciam ex diuturna consuetudine & licentia. Non egreditur igitur perpetuò iudicium, hoc est, Domine, iam actum est, neque apparet exitus malorum, nisi tu statim occurras, & remedium adhibeas præter sensum carnis nostræ. *Quia circundat*, inquit, *impius iustum*, hoc est, si quis adhuc retineat studium aliquod pietatis & iustitiæ, statim vndique consurgunt impii contra ipsum, & circundant à fronte & tergo: sic fit, vt nemo sese opponere audeat, quanuis & fraudes, & rapinæ, & truculentia, & crudelitas, & cædes etiam ipsæ passim grassentur: si qui tamen adhuc residui sunt iusti, non audent prodire in mediũ, quia ipsos impii circum & circà obuallant. Postea addit, *Propterea egredietur iudicium peruersum.* Hîc altius conscendit Propheta, quòd scilicet etiam ipsi gubernatores augeant malorum furorem, & quasi suppeditẽt materiam ipsorum libidini, quũ omne discrimen recti & peruersi confundunt. neque enim hîc tantùm de priuatis iniuriis loquitur Propheta quas quisque perpetrat: sed loquitur de ipsis gubernatoribus: quasi diceret, Vnum erat remedium, vt saltem iudices ipsi compescerent tantam audaciam: sed porrigunt etiam illi manus impiis, & eos adiuuant. Tribunalia igitur, quæ sacra esse debebant, sunt quasi speluncæ latronum. nam propriè משפט accipitur in bonam partem. Iudicium ergo nónne est optabile? sed est peruersum, inquit, Propheta. Ergo per concessionem ponitur nomen Iudicii: quia postea additur epitheton, quo declarat Propheta leges ipsas esse mortuas: quia scilicet si quis ad opem legum oppressus confugiat, illic secundò spoliabitur. Denique intelligit Propheta publicè & priuatim omnia esse corrupta in populo. Nunc sequitur,

Eph. 4. 26.

Genes. 19.

5 *Videte in gentibus, & aspicite, & admiramini, admiramini: quia opus operans in diebus vestris, non credetis, quum narratum fuerit.*

Iam sermonem Propheta cõuertit ad Iudæos, postquam retulit priuatũ colloquium in

quo expostulauerat cum Deo, quòd tam patienter ferret obstinatam gentis malitiam: nunc quasi instructus mandato Dei (vt reuera erat) fungitur præconis officio, & indicit propinquam cladem. Vtitur autem præfatione quæ debuit expergefacere lentos & socordes animos. Dicit enim *Aspicite, videte, admiramini, admiramini*: nam repetitiones istæ non parum amplificant quum bis iubet eos aspicere, & bis etiam hortatur ad stuporem vel admirationem. Postea breuiter denunciat iudicium Dei, quod deinde fusius prosequetur. Nunc ergo tenemus & consilium Prophetæ, & ordinem etiam docendi. Iubet autem ipsos aspicere in Gentibus, quasi diceret iam esse indignos, qui discant in schola Dei: ideo alios illis magistros destinat, nempe Chaldæos, quemadmodum paulò post videbimus. Poterat dicere, Aspicite ad Deum: sed quia tam diu in hac doctrina operam frustra consumpserat Propheta, & sine profectu, proponit illis Chaldæos doctores. Aspicite, inquit, doctores in Gentibus. Est enim tacita antithesis, quasi diceret, Hactenus sæpius vos reuocare ad se voluit Deus, & seipsum vobis obtulit: sed recusastis in ipsum aspicere. nunc ergo, quia tædet ipsum nimis longæ patientiæ, vobis cõstituit alios magistros: discite nunc ex gentibus quod hactenus recusastis discere ex sacro ore ipsius Dei. Non dubium est quin Græci legerint בוגדים, quia vertũt, Videte cõtemptores, sed in verbis Hebraicis nulla est ambiguitas. Postea adiungit, Et admiramini, admiramini. His verbis admonet Propheta horribile fore Dei iudicium, quo attoniti reddentur ipsi Iudæi. Poterant nisi fuissent nimis præfracti, placidè discere dum per suos Prophetas Deus cum ipsis agebat, vt solet cum filiis suis. Poterant igitur compositis mentibus audire loquentem Deum: nunc tempus est, vt obstupefiant. Videmus ergo Prophetam hoc in summa velle, nouam fore docendi rationem, quę inuitos in admirationem rapiet: quia scilidet non sustinuerint regi mansueto modo, quum Dominus nihil aliud ab ipsis peteret, quàm vt se præberẽt dociles. Postquam ergo dixit horribile fore Dei iudicium, adiungit hoc iudiciũ iam instare: *Opus*, inquit, *operabitur in diebus vestris*. Iam sæpius admoniti fuerant de vindicta ista: sed quum reiicerẽt in longum tempus, semper demersi manebant in suis blãditiis: vt solent homines tempus extrahere, & semper venari nouam indulgentiæ materiam hinc & illinc. Sic ergo quum populus obduruisset ad omnes minas, putabat semper Deum fore tam patientem: ideo Propheta disertè exprimit quàm propinqua sit executio, quæ illis erat instar fabulæ: operabitur, inquit, *hoc opus diebus vestris*. Tandem subiicit, *non credetis quum narrabitur*, hoc est, Deus pœnam de vobis exiget, cuius incredibile erit exemplum, & superabit omnem fidem. Non dubium est quin Propheta hîc ad populi incredulitatem alludat, & obliquè eam perstringat: quasi diceret, Hactenus fidem abrogastis verbo Dei, sed tandem sentietis non esse mentitum: sentietis verò cum stupore. nam quemadmodum verbum eius fuit vobis incredibile, ita etiam iudicium eius incredibile vobis erit. Denique significat Propheta, si Prophetæ ideo derisi fuerint à Iudęis, quia visi sunt fabulari, sensuros tandem istos contẽptores, nihil fuisse dictum cui non respõdeat ipse effectus. Hæc igitur merces rependitur omnibus incredulis, quòd Deus horrendis modis vlciscitur eorum impietatẽ, ita vt ipsi obstupescant, & aliis etiam sint in stuporem. Nũc ergo tenemus quid velit Propheta, quum dicit fidem non habituros Iudæos, quum narrabitur opus Dei: hæc est vindicta de qua statim concionabitur. Citatur hoc Prophetæ dictum
Act.13.41. à Paulo: sed deflectitur ad pœnam quæ tunc quoque instabat Iudæis. Postquam enim Paulus Christum illis proposuit, quia videbat multos non affici, imò pro ludibrio habere Euangelii prædicationem, adiungit, Videte, inquit, & obstupescite, quia Deus operabitur opus in diebus vestris, quod non credetis. sed interea Paulus fideliter accommodat in vsum suum Prophetæ verba, quia sicuti semel minatus fuerat Deus per Prophetam suum Habacuc, ita etiam semper fuit sui similis. Quum autem tam seuerè vindicauerit Legis suæ contemptum in veteri populo, non potuit certè impietatem illius populi ferre, quum videret tam malignè & indignè, atque etiam proteruè & contumaciter respui gratiam suam: quia hoc vltimum erat remedium Iudæis. Non mirum igitur si Paulus etiam proponat horribilem hanc vindictam, si Iudæi suæ ætatis repudiato Christo perstiterint in sua incredulitate. Iam sequitur expositio:

6 *Quia ecce ego excito Chaldæos, gentem asperam & præcipitem, quæ incedet per latitudines terræ, ad possidenda tabernacula non sua.*

Exegeticè hic versus additus fuit à Propheta, quia non satis fuisset in genere loqui de opere Dei, nisi admoniti fuissent instare sibi cladem hanc à Chaldæis. Quanquam non tantùm hoc versu explicat Propheta quale sit illud opus, cuius meminerat proximo versu, sed crastina die eandem sententiam contexet. Iam in hoc differunt Prophetæ à Mose, quia quasi digito ostendunt quod ille in genere minatur, & proponunt specialia Dei iudicia, sicuti etiam apparet ex aduerbio demonstratiuo Ecce. Quàm verò necessarium hoc fuerit, colligimus ex peruicacia illius populi. nam vtcunque Prophetæ illis distinctè ostenderent Dei iudicia, quæ aspiciebant oculis: tamen tanta fuit vecordia, vt contemnerent tam apertas denunciationes. Quid igitur factum esset, si tantùm in genere dixissent Prophetæ, Deus vobis non parcet? Hæc igitur ratio est cur Propheta, vbi præfatus est de horribili vindicta

vindicta Dei, nunc etiam specialiter pronuntiet iam armari ab ipso Chaldæos, vt exequantur vindictam illam, sed cras reliqua.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo scelera nostra assiduè in cœlum vsque clamāt, vt quisque nostrū seipsum ad resipiscentiā solicitet, & nos ipsos sponte damnādo præueniamus tuum iudicium, & ita nos stimulemus ad pœnitentiā, vt in gratiam recepti, experiamur te esse patrem quem prouocauimus contra nos vltorem: atque ita in hoc mundo sustineamur abs te, vt tandem omnibus vitiis exuti perueniamus ad illam perfectionem puritatis, ad quam nos inuitas: & sic magis ac magis Spiritu tuo nos ad te adducas, & colligas ex corruptelis huius mundi, vt teipsum glorificemus coram hominibus, ac tandem participes etiam simus cœlestis illius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

Hesterna lectione cœpit ostendere Propheta vnde Iudęis expectanda esset vindicta Dei. nempe quia Chaldæi venturi essent non proprio suo instinctu, sed arcano impulsu Dei. Testatur enim Deus ipse authorem se fore huius belli, & Chaldæos quasi sub auspiciis suis militaturos: *Ego sum*, inquit, *excitans*. Quòd deinde vocat Chaldæos *gentem amaram & præcipitem*, huc spectat vt seriò tandem incipiant timere Iudæi, qui nimis securè contempserant omnes minas. Hæc quidem non fuerunt laudanda in Chaldæis, nempe amarulentia & impetuosus feruor: sed Dominus potuit hæc vitia conuertere in optimum finem, quemadmodum elicit lucem ex tenebris. Quum ergo legimus Chaldæos fuisse amarulentos, deinde pręcipites, hoc modo significat Deus se posse vti vitiis hominum ad exequenda sua iudicia, vt tamē nihil maculæ inde cōtrahat. neque enim possumus ipsum inficere nostris sordibus, quas ipse procul semper discutit fulgore suæ iustitiæ & æquitatis. Postea adiungit, *Ambulabunt per latitudines terræ ad possidenda habitacula non sua.* Significat nihil fore obstaculo Chaldæis, quominus sese effundāt per totam terram, & occupent regiones procul remotas. nam qui sibi metuunt, non audēt ita sese dispergere: sed potiùs coacto agmine cautè incedunt: qui verò iam potiti sunt victoria grassantur ad populandam terram. Hoc Propheta facturos Chaldæos esse dicit. Sensus est, venturos, non vt incerto euentu bellum gerant, sed vt potiantur victoria: quia effuso cursu terram ipsam implebunt, vt occupent tabernacula, vel habitacula non sua. Hoc etiam reprehensione dignum fuit in Chaldæis, quòd ita incursus fecerint contra suos vicinos. sed, quemadmodum iam dixi, Deus voluit tantùm incutere Iudæis terrorem, quia videbat sperni omnes minas. Voluit igitur exprimere quàm formidabiles futuri essent ipsi Chaldæi, quemadmodum etiam idem confirmat proximo versu.

7 *Terribilis & metuenda ipsa, ab ipsa iudicium eius*, pro Iure ponitur hoc nomen, *& exultatio*, vel dignitas, *eius egredietur.*

Quum pronuntiat Chaldæos fore metuendos & terribiles, non laudat virtutes ipsorum, sed quemadmodum iam admonui, ostendit sibi præsto fore illos ad obsequium, vt vindictā suam exequantur: ipse autem sic temperet iudicium suum, vt crudelitate ipsorum vtatur in bonum finem. Sic videmus in manu Dei esse pessimos quosque, sicuti est Satan ipsorum caput: interea non misceri Deum cum eorum malitia: quemadmodum multi phrenetici homines obiiciunt, Si Deus mundum gubernet sua prouidētia, fieri hoc modo autorem peccati, & ascribi ei peccata hominum. Sed longè aliter docet Scriptura, nempe impios arcano Dei impulsu huc & illuc ferri: interea tamen residere in ipsis culpam, si quid agant vel dolosè, vel crudeliter: Deum autem semper manere iustum, vtcunque in suum vsum accommodet pessima quæque instrumenta. sed quum addit Propheta, *Iudiciū eius fore ab ipsa gente*, intelligit Chaldæos pro libidine sua acturos. Nam si quis legibus pareat & vltrò se subiiciat, libenter admittet vel iudices vel arbitros si quid sit controuersiæ: qui autem vult pro suo arbitrio omnia fieri, repudiat omnes iudices. Intelligit ergo Propheta Chaldæos fore summos iudices ita vt frustra querātur ab illis sibi iniuriam fieri Iudæi, vel alii: ipsi, inquit, & iudices erunt, & exequentur iudicium, quia non recipient alios arbitros. Nomen Iudicii, quod accipitur in bonam partem, ponitur hìc pro Iure: quasi diceret, Quicquid sibi arrogabunt Chaldæi, hoc ipsorum erit, quia nemo audebit sese interponere, neque etiam sese subiicient alieno arbitrio: sed potestas illis erit pro lege: gladius autem pro tribunali. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & semper tenendum est memoria quod iam dixi, Deo nihil esse commune cum istis vitiis: quia oportuit cōtumaciam populi desperati corrigi hoc modo, vel saltem frangi. Interea Dominus potuit vti talibus instrumentis, vt tamen modum in suis iudiciis seruaret. Sequitur:

8 *Et velociores pardis equi eius, & acutiores lupis vespertinis: & multiplicati*

sunt equites eius, & equites eius è longinquo venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum, vel ad cibum.

Eôdem pertinent omnes istæ figuræ. Loquutus est Propheta de truculentia hostiũ, quos spernebant Iudæi: nunc adiungit tam strenuos fore, vt superent velocitate & pardos & aquilas, vel saltem pares sint. Dicit igitur primò fore celeriores pardis equos ipsorum. nam poterant Iudæi vel minas istas eludere, vel saltem vana fiducia fouere suam socordiam: sicuti videmus hoc vitiũ nimis tritum esse in mundo. Poterant igitur secum reputare, Chaldæos procul abesse, nec tam breui instare periculum, de quo agebat Propheta. Ergo equos ipsorum pronuntiat celeriores fore pardis. Postea adiungit *acutiores etiam fore lupis vespertinis*. Quum lupus animal sit rapax, tamen si toto die obambulet prædam quæritans, circa vesperum fames accendet eius rabiem. nihil ergo magis formidabile lupis famelicis. Cęterùm, vt iam dixi, nisi reperiant aliquam prædam circa vesperum, tunc magis exardent. Et eadem similitudo postea nobis occurret 3. cap. Sophoniæ. nũc ergo videmus quorsum spectent Prophetæ verba. Addit *equites ipsorum fore multiplices*. Iam potentiam prædicat, ne Iudæi sibi accersant vana solatia, quòd possint vel ab Ægyptiis, vel ab aliis vicinis gentibus aliquid subsidii consequi: Propheta omnes istas spes ostendit vanissimas fore, quia etiamsi colligant hinc inde auxilia, superabunt tamen & potentia & multitudine Chaldæi. Postea dicit, *Equites eius è longinquo venturos*, hoc est, etiamsi longum iter conficere oporteat, lassitudo tamen ipsos neque impediet, neque tardabit: hoc est, è longinquo venire. Non igitur debilitabit ipsos itineris molestia, quin perueniãt vsque in Iudæam. Quare? quia volabit, inquit (loquitur semper de ipsa gente) *quasi aquila festinans ad comedendum*. Est etiam hæc similitudo aptissima ad rem præsentem: quia significat, vbi oculos adiecerint ad prædã Chaldęi, statim adfore, quemadmodum aquila è sublimi cernit cadauer: est longissima distantia: simulatque aspexit prædã, vno volatu sese præcipitat, & statim incumbit acsi cælum rueret. nam mira est pernicitas in aquilis, quemadmodum satis notum est. Videmus nunc posse ex verbis Prophetæ colligi hanc summam: Iudicium Dei metuendum esse, quia vtetur Chaldæis ministris, quorum horribilis erit sæuitia & inhumanitas: deinde ostendit superiores semper fore potentia Chaldæos & multitudine, tertiò etiam docet miram fore in illis pernicitatem. Quòd si videtur obstare longitudo itineris, fore aquilis similes, quę se quasi pręcipitent è cælo in terram vbi præda ipsis apparet. Non autem sola celeritas est in aquilis, sed etiam acumen: quia scimus celebrari oculos aquilarum. Et dicuntur etiam pullos suos deijcere si nõ possint rectos oculos defigere in solem, quia abdicant quasi adulterinos. Sic ergo Propheta intelligit Chadæos procul olfacere prędam, quemadmodum aquilæ, vt sunt incredibili perspicacia prędita, è medio aere cernunt cadauer in terra prostratum: sic etiam acutè olfacient Chaldæi prædam, vt statim in ipsam incumbant. Pergamus.

9 *Tota*, semper de ipsa gente loquitur: hoc est, totus ipse populus, *ad prædã veniet: occursus vultus ipsorum*, iam in plurali numero loquitur, *ventus Orientalis, & colliget quasi arenam captiuitatem*.

Quum dicit venturos ad prædam, significat nihil illis fore negotij vel laboris, quia victores erunt antequam manus conferant, vel antequam bellandum sit cum hostibus. Sensus igitur est, non venturos Chaldæos, vt consumant multum temporis in gerendo bello, quemadmodum vbi sunt vires ad resistendum: sed venturos ad prædam duntaxat, quia perterriti erunt Iudæi, & sese statim subiicient. His autem verbis intelligit Propheta nihil fore aut fortitudinis, aut animi in illo tam præfracto populo: nam ita debilitat Deus corda eorum, qui sese ferociter opponunt eius verbo. Quoties ergo nimis robusti sunt homines aduersus Deum, liquefacit ipsorum corda, vt mortalibus non resistant, atque ita ludibrio habet eorum confidentiam vel potius vesaniam. Ergo ne adhuc Iudæi aliquid spei concipiãt ex dubio belli euentu, Propheta dicit Chaldæos ad prædam duntaxat venturos esse: quia scilicet omnes erunt illis obnoxij. Postea adiungit, *occursum vultus ipsorum fore similem vento Orientali*, significat מגמת ex opposito. nomen inde deductum tantundem valet atque occursus. Scimus autem ventum Orientalem fuisse Iudæis valde noxium, quòd fruges areface ret, imò quasi consumeret totam substantiam terræ. Deinde fuit etiam magna violentia illius venti. Ideo Prophetæ quoties exprimere volunt magnum impetum, addunt similitudinem venti Orientalis. Perinde est acsi diceret Iudæos frustra sibi nunc blandiri, quia vbi senserint flatum venti Orientalis, aufugient, quia scient se longè esse impares ad resistendum. Hinc sequitur quod adiungit Propheta, *Colliget captiuitatem quasi arenam*, hoc est, nullo negotio subiget sibi Rex Babylonius omnes populos, vt instar arenæ maris colligat innumeros captiuos. nam per arenam maris intelligunt immensam multitudinem hominũ. Denique ostendit Propheta iam quasi deuictos esse Iudæos, quia negotium ipsis sit, ac certamen cum Deo, quem toties, & tam obstinatè prouocarunt: deinde quia Deus etiam tales

ministros

ministros sibi destinauerit,nempe, qui & celeritate,& potentia,& crudelitate etiam excellant.Hæc summa est.Postea adiungit,

10 *Et ipse Reges ridebit,& principes subsannatio ei:ipse omnem munitionem subsannabit,congregabit puluerem & capiet eam.*

Concludit Propheta sermonem illum,quem hactenus prosequutus est. Dicit Chaldæos non venturos vt certent quasi dubii, sed vt tantùm insultent deuictis gentibus. Scimus enim Iudæos,etiamsi neque magna copia hominum,neque diuitiis pollerent,tamen ita fuisse superbos,vt quasi è sublimi despicerent alias gentes.Deinde scimus etiam frustra confisos fuisse vanis auxiliis:quum Ægyptiis fœderati essent, putabant se esse extra omne discrimen.Ergo dicit Propheta Chaldæis fore ludibrio omnes Reges & principes: deinde subsannationi quoque fore omnem munitionem.Quare?nam *colliget puluerem*,inquit:hoc est, conficiet aggerem ex puluere: & ita penetrabit in omnes vrbes munitas. Denique voluit Propheta præscindere omnem spem Iudæis,vt se humiliēt coram Deo: vel adimere voluit omnem excusationem,si non resipiscerent,quemadmodum contigit. Scimus enim non resipuisse ad istas admonitiones,donec tandem impleta fuit hæc vindicta. Postea adiungit:

11 *Tunc mutabit spiritum,& transgredietur, & impiè aget: hæc virtus eius deo ipsius.*

Iam incipit Propheta fidelibus dare aliquid solatii, ne succumbant tam grauibus malis. Hactenus direxit verba ad populum illum desperatum:sed nunc sese cōuertit ad reliquias. Erant enim semper aliqui fideles,licet rari in populo illo,quos Deus nunquam neglexit:imò in eorum gratiam subinde misit suos Prophetas:quia etiamsi multitudo nihil proficeret,fideles tamen senserunt Deum non frustra minari:ita retenti sunt in eius timore. Hæc ratio est,cur soleant Prophetæ vbi generaliter loquuti sunt,descendere ad fideles, & quasi seorsum,& priuatim illos solari.Et hæc distinctio notanda est, quemadmodum alibi diximus.nam dum Prophetæ iram Dei denunciant, sermo hic promiscuè dirigitur ad totum corpus populi: vbi autem adiungunt promissiones, tunc perinde est acsi ad secretum colloquium vocarent fideles,& illis in aurem referrent quod mandatum est à Domino. Potuit hæc doctrina esse vtilis omnibus,si rediissent ad sanam mentem:sed quia totus ferè populus obtorpuerat in suis sceleribus: & Satan obstupefecerat etiam mentes & sensus ferè omnium: ideo oportuit Prophetam specialiter respicere electos Dei. Nunc tenemus eius consilium.Dicit autem,*tunc mutabit spiritum,* inquit, hac ratione iubet fideles bene sperare,quia vbi Chaldæi euomuerint totum suum furorem,Dominus puniet ipsorum arrogantiam,quia erit intolerabilis.Esset quidem hoc frigidum apud homines profanos,nam quid mirum est,si Chaldæi tot victorias adepti, fuerint proteruiores, & exultauerint tandem, quemadmodum fieri solet?sed vbi hoc principium apud nos fixum est,Deo intolerabilem esse hominum superbiam,vbi nimium insultant.nec tenent vllum modum,hoc argumentū valde est efficax,nempe quòd quisquis ita cornua eriget,statim prosternetur à Domino.Et Scriptura etiam semper hoc nobis proponit,Deum retūdere superba supercilia, vt sciamus propinquam fore ruinam omnibus impiis,quum ita violenter insaniunt,& iam non agnoscunt se esse mortales.Hanc igitur rationem nunc Propheta adducit in medium, vt sperent fideles aliquem fore tandem modum hostium suorum violētiæ,quia Deus compescit ipsorum superbiam,vbi transgressi fuerint.Dicit autem *tunc mutabit spiritum*: non quòd fuerit prius vlla modestia in Chaldæis,sed quia fœlicitas ipsos inebriauit, imò abstulit omnem rationem.Hoc etiam vsitatum est,vt qui fortunā habet qaasi sub manu, obliuiscatur sui, neque amplius se reputet vnum esse ex mortalibus. Fatentur quidem etiam summi Reges se homines esse:sed interea videmus quò furor ipsos abripiat.nam,quemadmodum iam dixi, prospera fortuna delusi nihil aliud cogitant,quàm se esse deos. Hoc nūc intelligit Propheta de rege Babylonio,& toto eius populo:mutabit,inquit,spiritum,hoc est, fœlicitas auferet quicquid fuit in ipso rationis & modestiæ.Iam si superbi homines sese produnt,ac suum ingenium,vbi arridet illis fortuna,discamus iudiciū facere de hominibus,vbi hæc experimenta possunt nos cōfirmare:nempe si certò iudicandū est de homine aliquo, videndū est quomodo ferat vtranque fortunā.poterit enim accidere, vt qui patienter & æquo ac placido animo tolerauit res aduersas,euanescat in secunda fortuna,& seipsum ita efferat,vt iam alius prorsus sit.Non igitur immeritò Propheta loquitur de mutatione spiritus,quia etiāsi Chaldæi iam ante fuerant superbi,tamē non ita deprehensi fuerant vesani,sicuti vbi prorupit eorum temulentia sine modo:quod cōtigit post tot victorias. Mutabit igitur spiritum non quòd alii fuerint Chaldęi,sed quia Dominus hoc modo detexit ipsorum insaniam,quę prius latebat.Fuerat enim in illis aliqua modestiæ species,donec peruersa & quasi temulēta cōfidentia ipsos abriperet.Postea adiungit,*Transgredietur*.nam voluit exprimere Propheta vbi Dominus passus esset Chaldæos longè & latè dominari, hoc modo patefieri aditum

eius iudiciis:quod est longè alienum à carnis sensu:nam quò plus virium acquirunt homines,eò etiam plus audaciæ sibi promittunt.Hoc totum videtur facere ad stabiliendam eorum potentiam, quòd scilicet fortuna sua vti nouerint. sed Dominus occultè præparat sibi viam,quemadmodum iam dixi,ad ipsos prosternendos,quum ita proteruiunt,& modū transgrediuntur.Non igitur simpliciter Propheta hîc damnat superbiam & saltum in Chaldæis: sed ostendit iam quasi apertam esse viam iudicio Dei,vt ipsos perdat,quia hoc modo sese reddent intolerabiles.Postea addit,*Et scelerate aget.* Hoc verbum אשם refero ad finem versus,quia ascribet hanc potentiam deo suo. Et videtur hoc exegeticè addere Propheta, vt sciant Iudæi quale futurum esset scelus illud regis Babyloniæ.Accusat igitur in eo sacrilegium,quòd putabit beneficio idoli sui se fuisse victorem Iudææ,ita vt in nihilū redegerit veri Dei & virtutem & gloriam. Quia ergo transferet Dei gloriam Babylonius ad suū idolum,hoc modo maturescet ruina eius:quia Dominus suscipiet causam suam, & pœnam exiget de tali sacrilegio.neque en n dubium est, quin hîc loquatur ex persona Babylonii, vel ex sensu,quum dicit,*Hæc virtus est deo ipsius.*nā si quis hoc velit exponere de vero Deo vt faciunt nonnulli interpretes,relatio erit dura & coacta,quia Babylonii non colebant verum Deum,sed addicti erant suis superstitionibus, vt satis notum est. Non dubium igitur est,quin Propheta proponat hîc in medium fidelibus superbiam, qua sese efferent Babylonii,vt prouocent iram Dei contra se:deinde sacrilegam illam iactantiam,qua gloriabuntur sibi datas esse victorias à suis idolis,quod non poterat fieri sine atroci veri Dei contumelia. Iam sequitur:

12 *An non tu ab initio,* vel iampridem,*Iehoua Deus meus?sanctus meus? non moriemur, Iehoua ad iudicium posuisti eum: & fortis ad castigationem fundasti eum.*

Iam Propheta quasi exultans ex communi piorum omnium sensu ostendit fructū illius doctrinæ,quam nuper adduxit. Sicuti enim profani homines contra Deum proteruè insurgunt,& dum eos Satan dementat,proiiciunt suas ampullas,quasi loquendo turbare possent cælum & terram:ita etiam fideles concipiunt sanctam fiduciam ex Dei verbo,& contra se se opponunt, & superant illam ferociam magnitudine & constantia animi sui, vt audeant intrepidè gloriari se esse fœlices & beatos,etiā in maximis miseriis.Hoc igitur voluit Propheta quū subiecit,*Tu es Deus noster.*Et interrogatio magis emphatica est ,quàm si simpliciter assereret Deum verum coli in Iudæa:& ideo fore protectorem illius gentis.sed quum interrogat Propheta,significat ex communi vsu linguæ Hebraicæ nihil esse dubitationis: quid?An non tu es Deus noster?Videmus ergo hîc anthitesin inter prauas &impias iactantias quibus turgent impii,& sanctam gloriationem qua fideles & filii Dei exultant. Cæterùm,quòd sermonem dirigunt potius ad Deum quàm ad impios,hoc etiam ratione nō caret,quia inutile fuisset contendere cum impiis.Est quidem interdum hoc necessarium, vbi ita aperto ore contumeliosi sunt reprobi contra Deum, non possumus nobis temperare,ne que etiam fas est,quin saltem testemur nos pro nihilo ducere tales blasphemias.sed nō possumus tam fortiter nos opponere ipsorum audaciæ,nisi prius cum Deo sit nobis istud constitutum quod nunc dicit Propheta ,Tu es Deus noster.Ergo quisquis volet fortiter certare cum impiis, prius transigat cum ipso Deo,& quasi confirmet ac sanciat pactum istud, quod Deus nobis proposuit, nempe nos esse populum eius , & ipsum vicissim nobis fore semper in Deum.quia ergo hoc modo nobiscum paciscitur Deus, necesse est fidem nostrā probè stabiliri,vt deinde prodeamus in certamen contra omnes impios. Hunc ordinem nunc tenet Propheta,& ostendit nobis seruandum esse:*An non* ergo *tu es Deus noster*?Postea adiungit, *iam pridem.*מקדם:qua voce Propheta fideles ad memoriam fœderis reuocat, quod non pridie,vel nudiustertius pepigerat Deus cum populo suo,sed ante multa secula, nempe quadringentis annis antequam Patres ipsorum redimeret ex AEgypto. Quum ergo iam vetustate sancita esset gratia Dei apud Iudæos,nō abs re Propheta hîc dicit, *Tu es Deus noster ab initio,*hoc est,tradita fuit nobis per manus religio hæc,quam sumus amplexi : & tamen scimus te esse eius authorem,quia fides nostra nō recumbit in opinionem hominum, sed innixa est verbo tuo.Ergo quum toties,& tam variis modis,& per longam annorum seriem experti simus te nobis esse Deum, iam nullus est dubitationi locus. Postea adiungit, *Non moriemur.*Quod Iudæi locum hunc dicūt fuisse correctum à Scribis, mihi non potest esse verisimile.nam ratio illa fuisset nimis friuola.Putant scriptum fuisse לא תמות, non morieris:& repositam fuisse literam נ,Non moriemur,quòd asperitas offenderet Scribas illos, quasi Propheta Deum conferret hominibus,& daret illi precariam immortalitatē.sed fuissent nimis stulti censores. Existimo igitur scriptum fuisse à Propheta quod hîc legimus, *Tu Deus noster es,non moriemur.*Alii resoluunt hanc locutionem in formulam precandi,Ne moriamur:& futurum tempus ita sæpe accipitur apud Hebræos.sed expositio illa non potest quadrare præsenti loco.Propheta enim quemadmodum iam dixi, hîc exurgit quasi victor

ctor,& discutit instar fumi stultas illas iactantias, de quibus loquutus est,quasi diceret,Non moriemur,quia sumus sub tutela Dei.Iam exposui cur sermonem ad Deum conuertat: sed tamen hæc est conclusio argumenti,quia Deus populum illum adoptauerat, & receperat in suam fidem, & testatus fuerat se fore eius patronum, ideo Propheta audacter colligit non posse perire hunc populum,quia diuinitus seruatur. nam nullæ opes mundi, nulla præsidia possunt nobis hanc securitatem afferre. Vtcunque enim conferant cuncti mortales suas copias ad nos vel protegendos,vel iuuandos,ipsi etiam nobiscũ peribunt. Vna igitur est Dei tutela,quæ nos eximit à mortis periculo. Nunc tenemus quorsum coniungat Propheta duo hæc, Tu Deus noster, non moriemur: nec enim potest alterum ab altero separari:quia scilicet sumus sub Dei manu,necesse est nos manere incolumes,& saluos vsque in perpetuum: non quòd immunes simus ab omni incõmodo,sed quia Dominus eripiet nos ex mille mortibus,& traiiciet nos semper ad perfectam vitã,vbi tantùm nobis gustum præbuerit æternę salutis,semper vigebit in cordibus nostris aliqua scintilla vitæ, donec tandem redemptis ab innumeris mortibus,quemadmodum iam dixi,perfectionem ostendat illius beatæ vitæ,quę nunc nobis promissa est,sed adhuc expectatur,& ideo abscondita est sub custodia spei.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando vndique nobis obiicis tot terrores,vt expergisci discamus,& ita corrigamus ignauiam & tarditatem carnis nostræ,vt interea contraria fiducia nos munias: & sic recumbamus in auxilium tuum,vt intrepidè insultemus hostibus nostris,nec dubitemus quin tandem daturus sis nobis victoriam contra omnes insultus Satanæ, & impiorum: & sic in te respiciamus, vt semper recumbat fides nostra in fœdus illud æternum & inuiolabile,quod nobis sancitũ est sanguine Filij tui,donec tandem vniamur cum capite illo nostro, vbi defuncti erimus omnibus præsentis vitæ miserijs,& collecti in æternam illam hæreditatem, quam nobis idem Filius tuus acquisiuit sanguine suo,Amen.

Cœpimus heri exponere sententiam Prophetæ , vbi & se & reliquos fideles erigit,ac sustentat in rebus ferè deploratis. Conuertit enim se ad Deum,vbi videt impios non modò superbè erigere cristas in rebus prosperis,sed etiam blasphemias suas euomere contra Deum viuum.Dicit ergo Propheta non perituros quicunque sunt sub præsidio Dei: hoc statuit apud se:quia sicuti diximus longè efficacior est oratio,dum Propheta toties omnes suos sensus ad Deum vnum colligit,quàm si publicè,& clara voce prędicaret hoc idem, quod velut in secreto colloquio testatur.Cæterùm, hoc non est superuacuũ quod dicit, *Tu Deus meus, sanctus meus*: quasi diceret,ideo se confidere,quia sit vnus ex electo populo. Neque tamen hîc priuato suo nomine loquitur,sed complectitur totam Ecclesiam:& hoc etiam competit in omnes filios Abrahæ, quia erant segregati gratuita Dei adoptione. Erant enim Regale sacerdotium. hæc ratio est cur dicat Propheta, *Tu Deus meus, sanctus meus*. nam ab effectu ita solebant vocare Deum Iudæi, quòd delecti essent ex toto orbe. Illa enim sanctificatio fuit,quòd dignatus esset ipsos Deus recipere in populum suum, reiectis aliis: quum tamen nullum esset discrimen ex natura. Iam multum pondus in se continent quæ sequuntur, *Iehoua in iudicium posuisti illum*.Nã semper obrepet nobis tentatio hæc, quoties conabimur in Deum recumbere:quid tamen hoc sibi vult? Quia Deus interea nos deserit:deinde exponit libidini improborum:illi petulanter omnia sibi permittũt: Deus autem dissimulat.Vnde igitur poterimus fouere spem nostram in istis perturbationibus? Nunc Propheta opponit clypeum huic tentationi: *Tu*, inquit, *posuisti illum in iudicium*.nam ascribit prouidentiæ Dei quòd Assyrij tanta licentia vastauerãt terram, vel quum venissent,vastaturi essent.Loquitur enim de rebus adhuc futuris: *Tu*,inquit,*posuisti illum in iudicium*. Hæc doctrina valde necessaria est: quia Satan quasi nebulis obscurat gratiam Dei,quoties aliquid aduersi nobis contingit, & Deus ipse hoc modo etiam fidem nostrã probat.Sed res aduersæ sunt quasi nebulæ, quæ excludunt nos à conspectu gratiæ Dei, quemadmodum vbi aer obnubilatur non apparet nobis solis lumen.Iam si tanta est,& tam densa malorum congeries, vt sensus nostri obruantur,non sunt nebulæ,sed densa noctis caligo. Videmus ergo non posse fidem nostram stare firmam, nisi semper occurrat nobis prouidentia Dei, quòd scilicet in rebus confusis sciat cur tantùm permittat licentiæ reprobis: deinde quorsum euasuri sint eorum conatus,& quis tandem futurus sit exitus. Nisi ergo hoc nobis persuasum sit, Deum arcana prouidentia moderari res turbatas,centies quotidie, imò singulis momentis Satan excuteret nobis fiduciam, quæ debet quiescere in Deo. Nunc tenemus quàm opportunè adiiciat Propheta hoc membrum.Dixerat,*Annon tu Deus noster? non moriemur*.Nunc adiungit quasi per anticipationem, Quòd autem Assyrij ita quasi effræni petulantia terram tuam vastant, populum tuum diripiunt , impune etiam occidunt innoxios, Domine,hoc non fit nisi tuo permissu.Tu igitur gubernas istas perturbationes, neque hoc facis sine causa. *Tu* ergo *Iehoua ad iudicium posuisti eum*: iudicium hîc pro castigatione accipitur. Nam repetitio est

eiusdem rei quum addit Propheta, *Et fortis ad castigationem fundasti eum.* צור quidam vertũt in accusatiuo casu:& bifariam exponunt. Quidam enim referunt hoc ad ipsos Iudæos, qui subigendi erant duris ferulis, quum essent præfracti. Putant ergo vocari Iudæos fortes, quia lapidei erant. Alij, *Et posuisti eum fortem ad castigandum*, id est, tu dedisti ei fortitudinem qua nos castiget. Sed quia hoc vnũ est ex epithetis Dei, non dubito quin inter se hæc membra respondeant. Hoc epitheto nunc Deum insignit, *Tu igitur Iehoua ad iudicium posuisti eum:* posuerat nomen Dei æterni: deinde *Tu fortis.* Ponitur hîc צור loco Iehouæ: postea, *Ad castigandum*, vbi dixerat למשפט, ad iudicium. Videmus ergo vt bene fluat totus contextus, & singula verba inter se cohæreant. *Tu igitur fortis fundasti eum ad castigandum.* Et cur vocat Propheta fortem? Quanquam vt nuper dixi, plerunque hoc elogium tribuitur Deo, non dubium tamen est quin Propheta respexerit præsentem causam. Difficile enim est retinere principium illud, mundum regi arcano Dei consilio, vbi res voluuntur sursum ac deorsum. Nam profani homines tunc obstrepunt Deo, & accusant illum socordiæ. Alij autem clamant fortuitò res ita conuerti temere: & ideo cæcam fortunam nominant. Ergo difficile est retinere ptincipium illud, quemadmodum iam dixi. Propheta autem vt suam infirmitatem sustentet, proponit sibi hoc elogium Dei. *Tu igitur Deus fortis*, vel rupes. Nã צור propriè significat rupem: sed accipitur pro Deo robusto. Quid? Ecce, videmus quidem reuolutiones, quæ non tantùm labefactarent fidem nostram, sed omnes nostros sensus quasi dissiparent. Cæterùm vtcunque totus mundus voluatur sursum ac deorsum: Deus tamẽ est rupes, hoc est, Dei consilium non labascit, neque nutat: sed firmum manet in suo statu. Videmus ergo cur Propheta hîc Deum vocet fortem. *Tu ergo fortis fundasti eum*, inquit. Plus exprimit quàm priore membro per Fundandi verbum. Instruit enim se constantia aduersus diuturnum cursum: si fortè (quemadmodum satis coniicere poterat) non statim leuet populum suum Deus, sed addat clades cladibus. Si ergo ita mala alia aliis adiũgat Deus, Propheta ad perseuerantiam sese comparat: *Tu*, inquit, *fortis fundasti eum*, hoc est, etiamsi Assyrius non tantùm instar turbinis, & violenti impetus in nos irruat, sed incumbat, acsi esset quædam pestis infixa terræ, acsi esset mons aliquis, tamẽ tu Domine fundasti eum. Quomodo? *Ad castigandum.* Cæterùm, non potuit hoc dicere Propheta, quin agnosceret Deum iustè castigare populum suum. Nec tantùm sua vnius causa loquutus est, sed voluit etiam fideles omnes suo exemplo adducere ad hanc piam & sanctam confessionem. Duo igitur sunt membra huius sententiæ, quòd Assyrius etiamsi sæuiat effræni licentia instar truculentæ bestiæ, tamen cohibeatur arcano fræno Dei, cuius propriũ est moderari res confusas occulta sua prouidentia. Hoc est vnum. Deinde Propheta adiungit potentiæ Dei æquitatem, & ita fatetur suum, & totius populi reatum, quòd Dominus iustè vtatur tam duro flagello, quia indigeat populus tali castigatione. Nunc pergamus:

13 *Mundus es oculis ne videas malum, & aspicere ad molestiam non potes*, non poteris, ad verbum, *quare aspicis transgressores? dissimulas quum impius deuorat iustiorem se?*

Hîc expostulat cum Deo Propheta, non sicuti initio capitis. neque enim hîc suscipit puro & tranquillo affectu patrocinium gloriæ Dei: sed conqueritur de iniuriis, quasi homines oppressi accurrant ad iudicem, & implorent fidem eius. Distingui ergo debet hæc querimonia à superiori: quia initio capitis non angebat Propheta suam vel communem populi causam: sed zelus gloriæ Dei illum accendebat, vt quodammodo accerseret vindictam Dei contra tantam obstinationem in sceleribus: nunc autem descendit ad humanos affectus: & loquitur ex eorum sensu & dolore qui pertulerant multas iniurias sub tyrannide hostium. dicit autem, Deus, *tu mundus es oculis ne aspicias malum.* Quidam מראות vertunt in modo imperatiuo, munda oculos: sed falluntur. Continet enim hic versus duas partes ferè contrarias in speciem: quia Propheta ratiocinatur à natura Dei, deinde tamẽ obiicit quod pugnat cum illo principio. Dicit, *Tu Deus mundus es oculis:* non poteris igitur malum aspicere, id est, hoc tuæ naturæ consentaneum non est, vt dissimules ad scelera hominum. Nam odio tibi est omnis iniquitas. Proponit igitur sibi Propheta natûram Dei. Iam adiungit, atqui experientia repugnat. Nam impij exultant, & dum miserè opprimuntur innoxij homines, nemo succurrit. Vnde hoc, nisi quia Deus in cælo dormit, vel negligit res humanas? Tenemus ergo nunc quid sibi velit Propheta hoc versu. Ergo quum dicit *Deum esse mundum oculis*, sumit quod debet certum esse, & indubium apud omnes pios. Cæterùm, quia non semper apparet nobis Dei iustitia: hîc Propheta luctatur, & tamen ostendit se quodammodo vacillare, quia non perspicit in communi rerum vsu quod tamen pietas nobis dictat, Deum scilicet iustum & rectum esse. Verum quidem est, secundam partem versus esse affinem blasphemiæ: quia etsi Propheta semper honorificè & reuerenter sensit de Deo: tamen hîc obmurmurat, & obliquè insimulat Deum nimiæ tarditatis, quòd conniueat dum videt iustos indignè opprimi ab improbis. Sed notanda est series, quam tenet Propheta. Quum enim

præfatur

præfatur *Deum esse mundum oculis*, non dubium est, quin sibi frænum iniiciat:quoniam periculum erat,ne tentatio longius ipsum abriperet,occurrit maturè, quodammodo se includit istis cancellis,retinendam esse certam persuasionem de iustitia Dei. Eundem ordinem tenet Ieremias, quum dicit, Scio Domine quòd iustus sis:sed quî fit tamen,vt impij sic peruertant omnem æquitatem?& tu vel negligas,vel non adhibeas remedium? Libenter ergo tecum litigarem.Propheta non statim erumpit in vocem illam, Domine tecum iudicio experiar: sed antequam litigandi mentionem faciat: quia videbat hunc affectum esse turbulentum,ideo præfatur,& quodammodo se temperat, vt præueniat nimium feruorem qui poterat alioqui illum abripere.*Tu* ergo *Domine iustus es*,inquit. Ita nunc Propheta noster, *Tu mundus es oculis ne videas malum,& non poteris aspicere ad molestiam*,inquit. Quum dicit, *non poteris aspicere super molestiam*,videmus vt sese confirmet in illo pietatis principio,quòd scilicet iustitia Dei non possit separari ab eius essentia. Quum enim dicit לאתוכל, non poteris, tantundem valet acsi diceret, Tu Domine iustus es,quia Deus,& Deus quia iustus. Hæc enim duo non possunt diuelli, quia & æternitas, & essentia Dei non potest stare sine iustitia eius. Nunc ergo videmus quàm strenuè luctetur Propheta contra suam intemperiem,ne sibi nimium indulgeat in querimonia, quæ paulò pòst sequitur. Postea tamen adiungit ex communi sensu carnis: *cur ergo aspicis quum impius deuorat iustiorem se?* Hîc Propheta non exuit Deum sua potentia, sed dubitanter loquitur, & non tantùm disceptat cum Deo, sed potius secum. Dixisset profanus homo,nullus est igitur Deus,nulla est eius prouidentia,non curat mundum,deliciatur in cælo. Sed Propheta, Tu tamen aspicis Domine. Ergo Deo vendicat quod est proprium ipsius, mundum scilicet quem creauit non negligere.Interea hîc in vtranque partem inclinat,& quasi alternat.*Cur* ergo *aspicis quum impius deuorat iustiorem se?* Non dicit mundum fortuitò volui, nec Deum etiam delicias suas & quietem colore in cælo, quemadmodum faciunt Epicurei: sed fatetur mundum aspici à Deo,curari res humanas.Quia autem non potest sese expedire rebus tam confusis, disceptat potius secum quàm cum ipso Deo.Nunc tenemus summam huius sententiæ. Pergit tamen adhuc Propheta.

14 *Facis hominem quasi pisces maris, quasi reptile,quod caret duce*, ad verbum, non est dux in illo.

15 *Totum hamo suo attrahet,colliget in sagenam suam,& congregabit in rete suũ: propterea gaudebit,& exultabit*,hoc est,gaudet & exultat.

Pergit adhuc in sua querimonia,vt dictum est. Et similitudine ostendit non posse aliud iudicium ferri,quàm Deum quasi tergum obuertere hominibus,vt non compescat violentiã malorum,neque obiiciat manum suam eorum libidini,ne plus audeãt quàm liceat. Quũ ergo,vt quisque superat viribus, ita etiam alios opprimit,& maiore insolentia insurgit contra miseros & pauperculos homines,ideo Propheta cõparat homines piscibus maris: Quid hoc est? inquit. Nam homines creati sunt ad imaginem Dei. Cur ergo inter ipsos non relucet aliqua æquitas?vbi alij alios deuorãt,& vnus etiam opprimit ferè totum orbem, quid hoc sibi vult? videtur Deus ludere in rebus humanis. Nam si homines respicit quasi filios, cur non sua custodia illos munit? Videmus autem vnum hominem ita sæuire,quia loquitur de rege Assyrio, acsi reliquus orbis esset instar piscium maris,vel reptilium. *Tu* igitur *facis homines quasi reptilia vel pisces maris*,inquit. Postea adiungit, *Attrahit totum hamo suo, colligit in sagenam suam, congregat in rete suum:exultat.* Videmus nunc sensum Prophetæ, quòd scilicet Deus,quasi oculos claudat vbi intemperanter Assyrij deuorant totum orbem: præsertim quum illa sæuitia venisset vsque ad terram sanctam, quid aliud poterant sentire fideles,quàm se relictos esse à Deo? Et quemadmodum iam dixi,nihil magis absurdum est, quàm inter homines ita dominari iniustam tyrannidem: quia à minimo vsque ad maximũ omnes conditi sunt ad imaginem Dei. Debuerat igitur Deus peculiarem curam agere in conseruando genere humano: debuerat fulgere paternus eius amor & solicitudo in hac parte.vbi autem ita impune violantur homines, & vnus reliquos ferè opprimit, videtur certè nulla esse Dei prouidentia. Quomodo enim curabit vel passerculos, vel boues,vel asinos, vel arbores,vel plantas,quum ita deserat homines, nec quicquam afferat auxilij rebus adeò turbatis?Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed tamen, sicuti iam dixi,non spoliat Deum sua potentia: neque hîc deblaterat contra fortunam vt faciunt multi canes. Dicit, *Facis homines*.ergo ascribit Deo quod non potest tolli,quòd scilicet gubernet mundum. Sed quantum attinet ad iustitiam Dei, vacillat, & conuertit se potiùs ad Deum: quanquam videtur Propheta hîc ruere instar hominis phrenetici,tamen si omnia consideremus,videbimus strenuè luctatum esse cum tentationibus, & in istis etiam verbis fulgebunt saltem aliquæ scintillæ fidei,quæ poterunt nobis ostendere quanta fuerit Prophetæ constantia.Nam hoc maximè notatu dignum est,quòd Propheta se ad Deum conuertit.Vt plurimum Epicurei quũ

obstrepunt Deo, quasi data opera affectant multitudinem, vt Deo maledicant, & procul se ab ipso subducant: quia non putant eum curam gerere mundi. Sed Propheta Deum semper alloquitur. Scit igitur Deum esse mundi gubernatorem: deinde cupit se extricare ab istis cogitationibus tam perplexis & spinosis. vnde autem quærit remedium? A Deo ipso. Quum profani homines petulanter subsannant Deum, indulgent sibi & nihil magis appetũt, quàm obdurescere in suis impiis cõmentis. Propheta autem ad Deum ipsum accedit. Qui fit ergo Domine? quasi diceret, Hîc vides me distrahi & constringi simul: distrahi in multas absurdas imaginationes, vt ferè euanescam: constringi autem summis angustiis, quia non possum me expedire. Tu igitur Domine explica mihi istos nodos, & collige sensus meos, vt intelligam quod verum est, & quod sum persuasus: tamen etiam explica istam dubitationem ne conturbet fidem meam: tu Domine fac, vt tandem sciam & intelligam distinctè quomodo iustus sis, & summa æquitate modereris quæ videntur sic confusa esse. Continget etiam interdum, vt impij quasi spuant in faciem Dei: sed furor diabolicus illos tunc impellit. Propheta autem longè alio spectat, quia videt sese obrui, & mentem suam non sufficere ad sustinendas tam graues tentationes: ideo petit subleuari, & ideo quemadmodum diximus, Deum ipsum alloquitur. Quum dicit, *Propterea gaudet & exultat*, auget indignitatem: quia etiamsi Dominus ad tẽpus permittat impiis opprimere innoxios: tamen vbi videt eos gloriari in suis sceleribus, & triumphum agere, hæc tanta proteruia debet magis accendere iudicium eius. Quod ergo tunc quoque Dominus dissimulat, hoc videtur esse nimis absurdũ. Iam sequitur apud Prophetam.

16 *Propterea sacrificabit sagenæ suæ, & suffitum offeret reti suo, quia in illis pinguis portio eius, & cibus eius lautus.*

Propheta confirmat clausulam proximi versus. Clariùs enim explicat qualis sit illa lætitia, de qua locutus est, nempe qua impij Deum quasi ex professo contra se prouocant. hoc quidẽ iam per se abominabile est, dum improbi sibi placent in suis sceleribus: sed quum insultant ipsi Deo, hoc longè est atrocius. Additur ergo nunc talis definitio à Propheta: quasi diceret, non tantùm sibi applaudunt impij dum illis parcis, vel ad tempus eos toleras: sed iam contra te insurgunt, & derident omnem Deitatem, & palàm in cœlum ipsum blasphemant, quia sacrificant reti suo, & sagenæ suæ suffitum offerunt. Metaphoricè autem significat Propheta impios non modò obdurescere vbi prosperè illis successit in suis sceleribus, sed etiam sibi tribuere iustitiæ laudem, quia constituunt rectè factum esse quicquid bene successit. Ita detrahunt Deum è solio suo, & se constituunt in eius locum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed hic etiam locus detegit occultam impietatem eorum omnium, qui purè & sincero animo Deum non colunt. Est quidem infixa aliqua persuasio Deitatis in cordibus hominum: quia nemo est tam barbarus quin tangatur aliquo pietatis sensu: & hoc modo etiam redduntur omnes inexcusabiles, quia gestant in cordibus suis legem, quæ illis sufficiat ad mille reatus. Cæterùm, simul etiam sepeliunt notitiam illam impij, & qui nõ sunt illuminati fide, quia sese implicant: & quũ illis obrepit aliqua Dei memoria, initiò tanguntur, & tribuunt aliquem honorem Deo: sed illud est euanidum, quia statim suffocant, quantum in se est: imò etiam conantur extinguere, etiamsi nequeant, illam notitiam, & quicquid est lucis è cœlo. Hoc graphicè nobis depingit Propheta in persona regis Assyrij. Dixerat priùs, Hæc virtus est deo ipsius. Conquestus fuerat Assyrios daturos suis idolis, quod proprium erat vnius Dei: atque ipsum hoc modo spoliari iure suo: nunc autem dicit illos *sacrificare sagenæ suæ, & suffitum offerre reti suo*. Hoc longè est diuersum. Nam quomodo sacrificarent idolis suis, si acceptum ferrent sagenæ suæ quicquid adepti erant victoriarum? Nam figuratè per nomen sagenæ & retis Propheta intelligit industriam, vires, copias, opes, consilia, practicas, vt vocant, & alia quæ profani homines sibi arrogant. Quid est igitur sacrificare reti suo? Nempe quia Assyrius putabat se superasse astutia reliquos omnes, quia putabat se fuisse magnanimum, vt non dubitaret bellum inferre cunctis gentibus: putabat se bene fuisse instructum copiis, deinde bellum fuisse ritè gestum: quia & ipse fœlix fuit, & nihil etiam omisit quod faceret ad victoriam obtinendam. Sic, quemadmodum iam dixi Assyrius pro nihilo ducit sua idola: quia substituit se in locum omnium deorum. Nam si quæritur vnde fœlicitas, debebat eam tribuere Assyrius vni Deo. Atqui putat se quasi proprio iure esse fœlicem. si de consilio agitur, certè Deus est qui gubernat consilia hominũ & mentes. Assyrius autem putat se quiduis adeptũ esse propria solertia: Si de viribus, vnde etiã vires? vnde fortitudo cordis? sed Assyrius ad se hæc omnia rapit. Ergo quis est apud ipsũ Deũ? Videmus vt iam suis quoque idolis eripiat omnẽ honorẽ, & sibi arroget. Sed quemadmodũ iam dixi, hoc vitium cõmune est omnibus impiis: quia vbi non regnat Spiritus Dei, nulla erit modestia, & semper homines crepabũt occulta superbia, donec ipsos penitus Deus purgauerit. Necesse est igitur vt Deus speciali gratia nos exinaniat, ne turgeamus fastu illo diabolico, qui nobis ingenitus est, & qui non potest vlla ratione à nobis discuti, donec Dominus nos regeneret Spiritu suo. Præsertim hoc conspicere licet in omnibus regibus mundi. fatentur quidem etiã summi reges se regnare Dei gratia: deinde quum adepti sunt aliquam victoriam,

victoriam, fiunt supplicationes, reddũtur vota. Sed si quis diceret istis victoribus, Deus est misertus vestri. Quid? Ergo meus apparatus nihil profuit? quid? ánnon prouideram multò antè? ánnon mihi conciliaueram multorum amicitias? ánnon contraxeram fœdera? ánnon prospexeram talibus incommodis? ánnon etiam hoc remedium apposité curaui? denique Deo in speciem sacrificant: sed postea ad rete, ad sagenam recurrunt, hoc est, putant Deum nihil esse. Vtinam hæc non essent tam manifesta. Sed quũ Spiritus Dei nobis proponat viuam istam imaginem, discamus quid sit vera humilitas, nempe vbi sentimus nos nihil esse, & nihil posse: vnum esse Deum, qui non modò nos vegetat, ac sustinet in hac vita, sed etiam gubernat Spiritu suo, & deinde sustentat corda nostra: dat fortitudinem: deinde benedicit nobis, vt prosperi sint euentus quum aliquid aggredimur. Discamus ergo non aliter posse Deum verè glorificari, quàm vbi homines se prorsus exinaniunt. Postea adiungit: *quia in illis pinguis portio eius, & cibus eius lautus*: quanquam בריאה alij vertunt Cibum electum. sed alij vertunt cibum pinguem: & mihi magis placet accipi pro lauto vel opimo. Cibus igitur eius lautus est, vel opimus. hîc Propheta significat prosperitate excæcari homines, ita vt sibi sacrificent. Et hinc magis conuincitur ingratitudo. nam quò liberalius nos Deus tractat, eò certè plus nobis suppetit materiæ ad ipsum glorificandum. Vbi autem homines saturi & bene referti ita turgent superbia: & sibi ipsi sacrificant, nónne hinc magis detegitur eorum impietas? & tamen Propheta non tantùm Assyrios conqueritur abuti beneficentia Dei, sed sub eorum persona ostendit quale sit ingenium totius mundi. Vbi ergo homines sibi opes multas accumulant, & ex aliena substantia contrahunt aceruum, tunc magis ac magis excæcantur. Hinc videmus meritò debere nobis suspectam esse prosperam fortunam, ne pinguedo ita crescat, vt nihil cernamus: quemadmodum obstupescunt oculi nimia pinguedine. Hoc ergo nobis tenendum semper est. Deinde concludit Propheta quod dixit. Quia enim tantùm restat vnus versus primi cap. eum breuiter perstringam.

17 *An propterea extendet sagenam suam, & assiduus erit ad occidendas gentes, vt non parcat?* alij vertunt, ánnon negatiuè. atqui debuisset esse הלא על כן.

Est autem interrogatio hæc affirmatiua, An propterea, quæ tamen postulat negationem in responso. falluntur ergo omnes interpretes, quum putant Prophetã hîc conqueri, quòd subinde extendat rete suum post capturam: potius enim hoc vult, An semper extendet rete suum? hoc est, quousque Domine permittes Assyrio, vt *prosiliat ad nouas prædas?* Quemadmodum enim venator si cepit vel aprum vel ceruum, acuitur, & statim recurrit ad nouam venationem: ita etiam quemadmodum piscator si reponat plenam suam nauiculam, cupidior est piscandi. An, inquit, tu patieris Domine, assiduos esse Assyrios in suis capturis? & ostendit quàm indigni sint hac tolerantia Dei: nempe quia occidunt gentes. Non agitur, inquit, hîc vel de pisce, vel de alio animali: non agitur etiam de vno vel altero homine: sed agitur de multis populis. Quum ergo ita grassentur cædes per totum mundum, quousque Domine impune ferent? neque enim cessabunt. Videmus ergo quorsum pertineat hæc querimonia Prophetæ. Sed proxima lectione videbimus vt seipsum colligat.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando fieri non potest, quin pro infirmitate carnis nostræ inter tot turbulentos huius mundi motus vacillemus sæpe & turbemur: da, inquã, vt fultura hac sustineatur fides nostra, te esse gubernatorem mundi, neque homines semel duntaxat abs te esse creatos, sed etiã conseruari sub manu tua, & te etiam eundem esse iustum iudicem, vt nobis ipsi quoque frænũ injiciamus. Et quanquam subinde sustinendi nobis erunt multi insultus, ne vnquam deficiamus, donec erumpat victrix fides nostra supra omnes tentationes: & tandem per continuam seriem militiæ nostræ perueniamus ad cœlestem quietem, quam nobis acquisiuit Christus Filius tuus, Amen.

CAPVT II.

SVper speculam meam stabo, & statuam me super arcem, & speculabor ad videndum quid loquatur mecum, & quid respondeam ad increpationẽ meam.

Vidimus primo capite quid Propheta in persona piorum omnium diceret. Erat enim illud durum certamen, quum omnia essent permixta, & nullus se ostenderet exitus. Poterant coniicere fideles omnia fortuitò volui, nullam esse Dei prouidentiam, quemadmodum Propheta liberè etiam erumpit in istas querimonias. Nunc incipit se colligere ab his perturbationibus: & semper loquitur ex persona omnium piorum, vel totius Ecclesiæ. Nam quod restringunt ad munus propheticum, nonnulli interpretes hanc

sententiam,mihi non probatur: & ex contextu etiam promptum erit colligere Prophetam non ex priuato sensu loqui,sed repræsentare affectus omnium piorum. Sic ergo hanc sententiam contexere oportet cum querimoniis,quas paulò antè vidimus, quòd Propheta vbi videt se posse demergi & obrui quasi profundissima abysso, sese attollit supra sensum & rationem hominum,& propius ad Deum accedit, vt despiciat ex alto quæ in terra geruntur, & non iudicet ex sensu carnis suæ,sed ex luce Spiritus sancti. Specula enim, de qua loquitur,est patientia quæ nascitur ex spe.Si enim volumus constanter luctari ad extremum vsque,& tandem potiri victoria contra omnes tentationes & conflictus,necesse est supra mūdum assurgere.Quidam per nomen Speculæ & Arcis intelligunt verbum Dei: & hoc esset aliquo modo tolerabile:sed non conuenit tamen per omnia. Siquis ergo propiùs expendat rationem metaphoræ, facilè intelligit speculam esse recessum mentis, vbi subducimus nos à mundo:quia videmus quàm procliue sit nobis omnibus ingenium ad diffidentiam.Quum ergo sequimur propriam inclinationem,statim occupant nos variæ tentationes:neque possumus vel ad momentum vnum sperare in Deo:& multa etiam sese ingerunt, quæ eripiant & excutiant nobis omnem fiduciam: inuoluimur etiam & variis cogitationibus: quia dum Satan videt vt homines vagi sint in suis consultationibus, & multa permisceant, ita implicat eos,vt non possint ad Deum vllo modo accedere.Ergo si volumus fouere fidem in cordibus nostris, necesse est emergere supra istas difficultates & impedimenta. Et Propheta per nomen Speculæ hoc intelligit,quòd scilicet sese expediat à cogitationibus carnis, quia nullus esset finis vel modus,si vellet iudicium ferre ex proprio sensu:*Ego*, inquit, *stabo super speculam meam:* deinde *constituam me super arcem.* Denique hæc sententia tantundem valet, acsi Propheta renuntiaret iudicio hominis, & abrumperet omnes laqueos, quibus Satan nos implicat ne possimus longius supra terram assurgere. Postea adiungit, *Speculabor ad vidēdum quid loquatur mecū*,hoc est illic ero intētus. Speculādi enim verbo intelligit custodiam,vel excubias:quasi diceret,nisi statim apparuerit aliquid spei, tamen non frangar animo,neque deseram stationem meam,sed manebo quasi fixo pede in illa specula,in quam ego nunc volo conscendere.*Speculabor* igitur *ad videndum quid mecum loquatur:* hoc referri ad Deum debet. Neque enim probabilis est eorum opinio, qui istud loqui ad Satanæ ministros referunt.Nam priore loco dicit Propheta,*Videbo quid mecum Deus loquatur:* postea adiungit, *Et quid respondeam ad increpationem.* Qui sic Videbo exponunt quid loquatur, hoc est,quid impij obiiciant mihi ad fidem meam labefactandam, primò non attendunt ad verba Prophetæ.nam hîc in singulari numero dicit,quid loquatur mecum:quia nullum nomen exprimitur,non dubium est quin Propheta hîc subaudiat nomen Dei.Iam etiamsi verba non coarguerent illam interpretationem,contextus tamen ipse satis ostendit, non posse aliter exponi hunc locum,quàm nuper attigi. Quomodo enim respondebunt fideles ad calumnias vbi agitatur fides ipsorum, vbi improbi homines probrosè illudunt & subsannant eorum fidem, quomodo poterunt liberè coarguere tales blasphemias, nisi audierint prius Deum loquentem?neque enim possumus refellere & diabolum & omnes eius ministros, nisi instructi Dei verbo. Videmus ergo hîc teneri optimum ordinem à Propheta quum priore loco dicit, *Videbo quid mecum loquatur*: deinde,tunc ero satis instructus, vt respondeam ad increpationem, hoc est, si ludibrio habeant fidem meam reprobi, potero intrepidè eos coarguere, quia scilicet Dominus mihi suggeret materiam liberæ responsionis. Nunc tenemus simplicem & genuinum sensum huius versus. Superest, vt discamus accommodare in vsum nostrum hanc doctrinam. Et primò notandum est,non aliud esse remedium, vbi occurrunt tam duræ tentationes,quales retulit Propheta primo capite, nisi discamus euehere mentes nostras supra mundum. Nam si volumus disceptare cum Satana ex proprio nostro sensu,centies nos obruet, neque vnquam pares erimus ad resistendum. Sciamus ergo hîc nobis ostendi rationem pugnandi,vbi agitantur animæ nostræ diffidentia, vbi dubitationes nobis obrepunt de prouidentia Dei, vbi res in hoc mundo confusæ quasi inuoluūt nos tenebris,vt nihil lucis amplius appareat: nempe,vt valedicamus rationi nostræ: quia euanescent omnes sensus nostri:si velimus iudicium ferre ex ratione nostra. Donec ergo conscenderint fideles in speculam, & steterint in arce,de qua hîc Propheta loquitur, tentationes eos huc & illuc abripient,& demergent quasi in profundo gurgite maris. Atque vt hoc melius intelligatur,sciamus hîc subesse tacitam antithesin inter speculam & arcem,quarum fit mentio à Propheta,& inter stationem terrenam. Quandiu igitur iudicamus ex sensu nostro,ambulamus in terra. Atqui tunc surgent multæ nebulæ, & Satan sparget cinerem ante oculos nostros:ita facilè obtenebrabit iudicium nostrum:sic fiet, vt confusi iaceamus. Necesse igitur est, quemadmodum prius diximus, calcare sub pedibus rationem nostram, & accedere propius ad Deum.diximus Speculam esse recessum mentis. Quomodo autem poterimus illuc ascendere?nempe si sequamur verbum Domini. Reptamus enim in terra:imò videmus vt caro nostra deorsum semper nos trahat. Nisi igitur cælestis doctrina sit nobis instar alarum vel scalarum vel vehiculi, non poterimus vel pedem vnum tollere, sed potiùs quæremus latebras sub terra, quàm ascendamus in cœlum: sed verbum Dei nobis

erit

erit pro ſcalis,pro vehiculo,vel etiam pro aliis:quiavtcunque nullus ſit acceſſus,poterimus tamen euolare,modò verbum Dei obtineat ſuam authoritatem apud nos.Hinc colligimus impropriè interpretes illos loqui,qui putant ſpeculam & arcem eſſe Dei verbū.Nam verbo Dei,quemadmodum iam dixi,in arcem illam attollimur,nempe in cuſtodiam ſpei,vt firmi & conſtantes maneamus,vbi deſpicimus è ſublimi quæ nos conturbant,& obtenebrant omnes ſenſus noſtros quandiu iacemus in terra. Hoc vnum eſt. Deinde repetitio non eſt ſuperuacua quū Propheta dicit,*ſuper ſpeculam meam ſtabo , ſuper arcem conſtituam me.* Non repetit hanc ſententiam,quaſi per ſe ſit obſcura:ſed admonet fideles, etiamſi propenſi ſint ad pigritiam,tamen luctandum eſſe,vt ſeſe expediant. Et facilè experimur quàm ignaui ſimus niſi vnuſquiſque noſtrum ſe ſolicitet.Dum enim occupat mentes noſtras aliqua perturbatio,ſtatim ſuccumbimus deſperationi.Hæc igitur ratio eſt cur Propheta,poſtquam de ſpecula loquutus eſt,iterum nominet arcem.Quod autem dicit,*ſpeculabor ad videndum*,ad perſeuerantiam reſpicit:quia non ſatis eſſet oculos ſemel aperire , & vno intuitu comprehendere quicquid nobis occurrit:ſed neceſſe eſt manere in perpetua attentione. Hanc igitur conſtantiam Propheta ſpeculandi verbo exprimit: quia non ſumus tam perſpicaces , vt ſtatim comprehendamus quod vtile eſt cognitu. Deinde etiamſi ſemel contigerit videre quod neceſſe eſt,poterit tamen noua tentatio illum aſpectum delere.Sic fiet,vt euanidi ſint omnes noſtri aſpectus,niſi maneamus in ſpeculatione:hoc eſt,niſi perſtemus in ſtudio illo, & conſtantia,vt ſcilicet ſubinde redeamus ad Deum quoties diabolus nouas procellas excitat,quoties etiam nebulis cælum obducit,vt tollat nobis omnem conſpectum Dei. Videmus ergo quàm emphaticum ſit quod Propheta hîc dicit,*ſpeculabor ad videndum.* Nec dubium eſt quin fideles hîc comparet excubitoribus,qui etiāſi nihil audiāt,tamen non ſtatim obdormiunt.& ſi ſemel,vel bis aliquem audiant ſtrepitum,non ſtatim tumultuātur,ſed expectant,conſiderant ſecum.Quemadmodū igitur qui agunt excubias debent manere quieti,quia & alios omnes turbarent,& non poſſent fungi ſuo officio : ſic etiam eadem trāquillitas requiritur à fidelibus,vt patienter Deum expectent in rebus turbatis & confuſis. Iam videndum eſt qualis ſit iſta ſpeculatio:*ſpeculabor ad videndum quid mecum loquatur*,inquit. Videtur membrum hoc non congruere,quia propriè non videmus quæ dicūtur. Sed Propheta hîc duplicem metaphoram contexit.Propriè dicendum fuerat, manebo attentus ad audiendū quid loquatur:dicit *ſpeculabor ad videndum quid loquatur.*Simplex metaphora eſt Pſalmo 85,Audiam quid loquatur Deus. loquetur enim pacem erga populum ſuum. Illic etiam eſt metaphora,quia non de corporali auditu loquitur Propheta:Audiam quid loquatur Deus.quorſum pertinet iſtud audire?Nempe placidè expectabo, inquit,donec oſtendat Deus fauorē ſuum,qui nunc eſt abſconditus. Loquetur enim pacem ad populum ſuum. hoc eſt,Dominus nunquam obliuiſcetur Eccleſiæ ſuæ. Sed quemadmodum iam dixi, hîc duas ſimul metaphoras Propheta coniungit. nam iſtud Loqui nihil aliud ſignificat quàm Deum teſtari cordibus noſtris, etiamſi non ſtatim affulgeat nobis ratio conſilii eius, eum tamen ſapienter omnia moderari:nec quicquam eſſe melius,quàm nos permittere eius arbitrio.Quòd autem dicit:*Videbo & ſpeculabor quid loquatur*,hęc metaphora durior eſt: tamen non caret ratione.Voluit enim Propheta nos monere huc applicandos eſſe ſenſus noſtros omnes,vt pendeamus toti à verbo Dei.Iam etiamſi quis ſtatuat Deū audire,videmus quàm multæ tētationes nos ſtatim abſtrahāt.Nō ſatis igitur erit præbere nos dociles,& aures arrigere ad audiendā eius vocem,niſi etiam oculi ſimul cōiuncti ſint:& ita nos totos retineamus.Videmus ergo nunc conſilium Prophetæ: voluit ſcilicet exprimere ſummam attentionem:quaſi diceret fideles ſemper fore vagos,niſi ſedulò & oculos & aures & omnes ſenſus ſuos colligant ad Deum,& ſe quaſi cohibeant illo fræno , ne erroneæ ſpeculationes vel imaginationes huc & illuc eos diſtrahant. Cæterùm,docet etiam Propheta tantum reuerentiæ deberi verbo Dei,vt nobis ſufficiat audire eius vocem. Hæc igitur ſit noſtra perſpicacia,obtemperare loquenti Deo,& amplecti reuerenter verbum eius,ita vt liberet nos ab omnibus moleſtiis:deinde contineat in pace & tranquillo ſtatu mentes noſtras. Opponitur ergo hoc Loqui omnibus obſtreperis Satanæ vocibus, quas non deſinit in aures noſtras ſuſurrare.Nam ſimulatque tentationis aliquid occurrit, Satan à dextra & ſiniſtra parte nobis multa ſuggerit:Quid facies?quid capies conſilii? vide an Dominus tibi ſit propitius,vnde expectas auxilium:quî confidere audes Deum tibi affore? quomodo te expedies? quis erit exitus?Quoniā igitur Satan tot modis nos conturbat, ideo Propheta oſtendit nobis debere vnum Dei verbum ſufficere.Ergo quicunque laxant frænum ſuis conſiliis, digni ſunt quos Deus permittat Satanæ huc & illuc ſeorſum & deorſum raptandos : quia hæc vnica eſt ſtatio firma & ſecura fidelibus acquieſcere in verbo Dei. Iam hoc etiam clarius exprimitur in fine verſus,vbi addit Propheta,*Et quid reſpondeam ad obiurgationem meam.* oſtendit enim ſe fore inſtructum optimis armis ad ſuſtinendos omnes impetus & repellendos,ſi patienter audierit Deū loquentem,& placidè amplexus fuerit verbum ipſius:tūc, inquit,erit quod reſpondeam ad omnes obiurgationes, vbi loquutus fuerit mihi Dominus. Increpationes vocat nō modò blaſphemias,quib9 improbi cōcutiūt fidē noſtrā,ſed omnes

etiam turbulentos affectus, quibus Satan occultè machinatur fidem noſtram ſubuertere. Neque enim tantùm ſubſannant nos improbi,& exagitant noſtram ſimplicitatem,quaſi temere & ſtultè fidamus Deo,& ita nimiũ ſimus creduli:ſed ipſi etiam nos intus increpamus: hoc eſt,quiſque ſe ipſum conturbat variis diſceptationibus. Quicquid enim venit nobis in mentem contra verbum Dei,hoc eſt propriè obiurgatio vel increpatio : perinde enim eſt acſi quis ſeipſum accuſet,quaſi nõ experiatur Deum eſſe veracem. Nunc ergo videmus latius patere nomen increpationis,quàm ad externas blaſphemias,quibus aggredi ſolent increduli Dei filios quia ſicuti iam diximus,etiamſi nemo ſeſe ingerat ad fidem noſtram tentandam,quiſque ſibi eſt tentator.Diabolus enim non deſinit mentes noſtras agitare. Ergo quum Propheta dicit:*Quid reſpondeam ad increpationem*,intelligit ſe fore ſatis munitũ contra omnes Satanæ inſultus & arcanos & extraneos,vbi audierit quid loquatur Deus. Colligimus etiam ex hoc toto verſu non poſſe ferri iudicium de prouidentia Dei, niſi præluceat cæleſtis doctrina.Ideo non mirum eſt, ſi multi deficiant in tentationibus, imò totus ferè mundus:quia pauci ſunt qui aſſurgant in arcem de qua loquitur Propheta, & qui ſuſtineant audire loquentem Deum. Temeritas ergo & arrogantia excæcat mentes hominum,vt ſtatim vel maledicant Deo loquenti,vel accuſent fortunam,vel ſtatuant nihil eſſe certi, quia ſcilicet ſecum tumultuantur,& arrogant ſibi pluſquam oportet, neque poſſunt ſeſe verbo Dei ſubiicere: Pergamus:

2 *Et reſpondit mihi Iehoua,& dixit,Scribe viſionem,& explana ſuper tabulas, vt currat legens in ea.*

3 *Quia adhuc viſio ad tempus ſtatutum,& loquetur ad finem,& non mentietur, ſi moram fecerit expecta eam,quia veniendo veniet,& non tardabit.*

Nunc Propheta ſuo exemplo oſtendit non eſſe metuendum,quin Deus in tempore ſuccurrat,ſi modò cõponimus mentes noſtras ad ſpiritualem quietem, & in ipſum conſtanter reſpicimus.Hic ergo euentus,quem recitat Propheta,oſtẽdit non eſſe periculum, ne Deus fruſtretur ſpem & patientiam eorum qui ſeſe in cælum attollunt,& manent firmi in illa ſtatione.*Reſpondit mihi Iehoua*,inquit,*& dixit.*Non dubium eſt,quin Propheta hîc ſuum exemplum accommodet ad communem doctrinam totius Eccleſiæ. Quum ergo teſtatur ſibi datum fuiſſe reſponſum à Deo,ſignificat alacriter ſperandum nobis eſſe, quia ſi Dominus reperiat nos locatos in noſtra ſpecula,tempeſtiuè nobis ſuggeret conſolationem, quia videbit eſſe opus.Cæterùm,poſtea ad Propheticũ munus deſcendit, ꝙ ſcilicet iuſſus fuerit ſcribere ſuper tabulas,& ſcribere craſſis literis,vt poſſet legi illud edictum:etiamſi quis celeriter tranſiret,poſſet tamen vno intuitu videre quid ſcriptum foret. Et hac ſecunda parte clarius exprimit ſe tractare communem doctrinam, quæ ad totum corpus Eccleſiæ pertinet. Neque enim priuata ſua cauſa iuſſus fuit ſcribere,ſed in omnium ædificationem. *Scribe* ergo *viſionem.* deinde,*Explana*. Nam באר propriè ſignificat Explicatè diſſerere.*Explica* igitur *ſuper tabulas*,inquit,*vt currat quiſquis leget*,hoc eſt,ne moretur lectores ſuos hæc ſcriptura:Scribe eam magnis characteribus,vt in celeri tranſitu quiſque videat quod ſcriptum eſt. Poſtea adiungit,*Quia viſio erit*,inquit,*ad tempus conſtitutum*.Inſignis eſt hæc ſententia,qua docemur non agendum eſſe cum Deo præciſè,ſed dandum eſſe locum ſpei,quia Dominus non ſtatim exequitur quod pronuntiat ore ſuo:ſed vult probare noſtram patientiam,& fidei noſtræ obſequium.Dicit ergo *viſionem eſſe ad tempus*,& tempus ſtatutum.מועד enim ſignificat tempus quod præfixum eſt ex condicto. Cæterùm, quia penes Deum eſt tempus præfigere,ideo tempus ſtatutum,de quo loquitur Propheta, pendet ab eius arbitrio & poteſtate.*Viſio* ergo *erit ad tempus*.Hîc coarguit feruorem immodicum,qui nobis abripit,vbi cupimus Deum ſtatim reipſa palàm facere quicquid promittit. Oſtendit igitur Propheta Deum ita loqui,vt tamen liberum ſit ei differre executionem donec viſum fuerit. Poſtea, *Vſque in finem*,inquit,*differet*. Denique ſignificat Propheta hunc honorem deferendũ eſſe verbo Dei,vt certò perſuaſi ſimus veraciter loqui Deum ipſum,& contenti ſimus eius promiſſionibus,perinde acſi res ipſa eſſet in manu noſtra.*Vſque in finem* ergo *loquetur, ſed non mentietur*.Hîc Propheta ſignificat paratam fore executionem, vt tandẽ experientia doceat Deũ non fruſtra loquutũ eſſe,nec fallendi cauſa,ſed tamẽ patientia opus eſſe: quia ſicuti dictum eſt,Deus nõ vult ita morem gerere feruidis & importunis noſtris deſideriis, vt ſtatim rem ipſam demõſtret,ſed vult nos tenere ſuſpenſos. Et hoc eſt verum ſacrificiũ laudis, vbi nos retinemus & manemus firmi in hac perſuaſione,Deũ fallere non poſſe,nec mẽtiri,etiãſi videtur nos ludere ad tẽpus. *Non mentietur* ergo:poſtea adiungit,*Si moram fecerit, expecta eam*.Iterũ clarius exprimit hanc eſſe verã fidei naturã,nõ ſtatim erumpere ad querimonias, ſi Deus multa diſſimulat,ſi nos etiam patitur opprimi ab impiis,ſi non ſtatim ſuccurrit:denique ſi non implet re ipſa quod pollicitus eſt verbo ſuo.*Si moram* igitur *fecerit expecta eã.* Poſtea iterum repetit,*Veniens veniet*,hoc eſt,quicquid ſit,Deus qui eſt nõ modò verax, ſed veritas ipſa dabit cõplementum ſuis promiſſis.Ipſe ergo effectus promiſſionũ aderit in tẽpore.Sed notãda eſt iſta oppoſitio,*Si morã fecerit,veniet,nec moram faciet*.Vidẽtur hæc duo membra

membra in ſpeciem pugnare. Sed mora, cuius fit mentio priore loco, refertur ad feſtinationem noſtram. Vulgare eſt illud prouerbium, Etiam celeritas in deſiderio mora eſt. Nos autem ita properamus in omnibus noſtris deſideriis, vt Dominus ſimulac præterit momētum vnum, videatur nimis ceſſare. Ita etiam facilè veniret nobis in mentem expoſtulare cum ipſo, quòd nimium piger ſit. Deus ergo ſecundum hanc rationem dicitur moram facere in ſuis promiſſis, & promiſſiones etiam quo ad effectum dicuntur moram facere. Cæterùm, ſi reſpicimus ad Dei conſilium, nunquam moram facit. Nouit enim omnes temporum articulos, & in ipſa tarditate ſemper accelerat, vtcunque non apprehendat hoc caro. Nunc ergo tenemus in ſumma quid Propheta velit. Iam quod iubetur *ſcribere viſionem: & explicare etiam ſuper tabulas*, multi reſtringũt ad Chriſti aduentũ Ego autem exiſtimo Prophetã potius nomẽ viſionis tribuere doctrinæ, vel admonitioni, quam paulò pòſt ſubiicit. hoc quidem verum eſt, fideles ſub Lege non potuiſſe fouere ſpem ſuam in Deo, niſi oculos & mentes dirigerent in Chriſtum: ſed aliud eſt reſtrictè aliquid accipere de ipſo Chriſto, aliud autem complecti promiſſiones, quæ ſpectabant ad conſeruationem Eccleſiæ. Quatenus ergo promiſſiones Dei in Chriſto ſunt, Etiã, & Amen, nulla potuit dari viſio Patribus, quæ erigeret ipſorum animos ac fulciret in ſpe ſalutis, niſi Chriſtus medius illis occurreret. 2. Cor. 1. 20.
Cæterùm, Propheta hîc generaliter ſignificat ſibi mandatum fuiſſe datum, vt ſubiiceret hãc fulturam piorum cordibus, Deum expectandum eſſe, quemadmodum clarius poſtea videbimus. Viſio igitur nihil aliud eſt, quàm admonitio, quæ proximo verſu, & toto contextu ſequenti legitur. Quòd *ſcribendi & explicandi* verbo vtitur, quidam malè diſcerpunt, potius quàm diſtinguunt. quia enim Prophetæ ſcribere ſolebant, & ſimul etiam proponere ſummas vel capita ſuarum concionum, ideo putant quidam præceptum fuiſſe, vt Habacuc ſcriberet, hoc eſt, vt teſtatum relinqueret poſteris quid dixiſſet: deinde, vt proponeret inſtar edicti eandem doctrinam, quæ poſſet non tantùm ad diem vnum vel paucos inſpici à populo tranſeunte. Ego non puto ita ſubtiliter loquutum eſſe Prophetam. Pro eodem igitur accipio ſcribere, & explicare ſuper tabulas. Quod autem additur, *Vt currat legẽs in ea*, debet intelligi quemadmodum iam expoſui: quia voluit Deus quaſi memorabilem ſententiam, & præ aliis notatu dignam proponere. Hoc igitur non fuit in communi vſu Prophetis, ſcribere longis & magnis characteribus: ſed Propheta hîc peculiare aliquid notat, quòd ſcilicet ſententia hæc digna fuerit obſeruatu: quemadmodum etiam Ieſ. 8. capite dicitur, Scribe ſuper tabulam ſtylo hominis. Vocat ſtylum hominis vulgarem etiam, qui facilè comprehenditur à rudiſſimis quibuſque & idiotis. Eodem refertur quòd hîc Deus ſeruo ſuo Habacuc præcipit: *Scribe*, inquit: Quomodo? non vt ſcribi ſolent prophetiæ. verum enim eſt Prophetas ſemper capita ſuarum concionum propoſuiſſe populo, ſed dicit, *Scribe*, ita vt etiã curſim legatur, ſi quis feſtinet, etiamſi non attentus ſit, videat tamen hoc ſcriptum eſſe: quia tabula ipſa explicatè oſtendet quid contineat. Iam videmus Prophetam hîc ſingulari elogio commendare, quod ſtatim ſubiiciet. Et ideo hic locus debet expergefacere omnes ſenſus noſtros, vbi Deus ipſe teſtatur ſe aliquid memoratu dignum afferre. Neque enim loquitur de quotidiana doctrina, ſed voluit oſtendere aliquid eſſe maius & pręſtantius, iubens, quemadmodum iam dixi, hoc ſcribi magnis characteribus, vt etiam currentes legant. Quod autem dicit *viſionem adhuc eſſe ad tempus*, breuiter expoſui hîc nobis oſtendi quantũ reuerentiæ mereatur cœleſtis doctrina. Nam ſi volumus Deum exigere ad regulam noſtram, hoc eſt nimis præpoſterum ac peruerſum. Atqui nullus erit fidei locus, ſi petimus vt ſtatim Deus compleat quicquid pronuntiat ore ſuo. Hæc igitur fidei noſtræ probatio eſt, acquieſcere in verbo Dei, etiamſi effectus non protinus appareat. Quum ergo Propheta *viſionem ad tempus adhuc eſſe* docet, admonet nullam eſſe nobis fidem, niſi ſolo Dei verbo contenti ſuſpendimus noſtra deſideria vſque ad tempus opportunum, quod ſcilicet ipſe Deus ſtatuit. *Viſio* ergo *adhuc*. Nam vellemus quaſi in nihilum redigere virtutem Dei, niſi compleat quicquid dixit: Adhuc, adhuc, inquit Propheta, ſit viſio, hoc eſt, etiamſi Deus manum ſuam non exerat, ſufficiat vobis quod loquutus eſt. Viſio ergo ipſa ſit vobis ſatis efficax: ſit apud vos αὐτόπιστος, vt per ſe habeat fidem verbum Dei, neque examinetur vulgari more, vt ſcilicet eum mendacii inſimulent homines, niſi protinus obtemperet eorum deſideriis. Viſio igitur ipſa ſit ſatis ſolida & firma, donec tempus opportunũ aduenerit. Et notandum eſt nomen מועד, quia non ſimpliciter de tempore loquitur Propheta, ſed quemadmodum iam dixi, denotat certum & præfixum tempus. Homines quum inter ſe paciſcuntur, condicũt vltrò & citrò diem. Atqui nimiæ arrogantiæ eſſet, nobis tantum ſumere vt Deus ſtatuat nobis diem pro noſtro arbitrio. Penes igitur ipſum eſt ordinare tempora, & ſic omnia moderari, vt probemus quicquid agit. Poſtea dicit, *Et differet vſque ad finem, & non mentietur*. Eodẽ etiam pertinet hæc particula *differet ad finem*. hoc eſt, nimis peruerſi ſunt homines ſi velint os Deo claudere, & velint abrogare fidem eius verbo, niſi protinus oſtendat effectum vbi loquutus eſt. *Loquetur* ergo: hoc eſt, maneat Deo hæc libertas vt loquatur. Et ſubeſt ſẽper tacita antitheſis inter vocẽ Dei, & effectũ. Vbi enim nos acquieſcimus in verbo Dei, etiãſi manũ ſuã occultet, hoc eſt, etiãſi non proferat vllũ documentũ ſuæ

virtutis:tamen Prophetā iubet hunc honorem deferri eius verbo. *Visio ergo loquetur vsque ad finem.* Nunc clarius exprimit quod antè dixerat de tempore præfixo:& ita occurrit obiectionibus,quæ nobis ſuggeri ſolent à Satana:Quouſque tardabit iſtud tempus?Tu quidem nominas tempus præfixum:ſed quando aderit dies ille? *Dominus loquetur ad finem*, inquit: hoc eſt,etiamſi Deus extrahat tēpus,& de die in diem videatur vos lactare vanis promiſſionibus,loquatur tamen Deus,id eſt,obtineat hunc honorem apud vos,& perſuaſi ſitis, quia verax eſt,non poſſe vos fruſtrari:& interea expectate virtutem eius,& ita expectate,vt tamē maneatis quieti ſub eius verbo,& toti veſtri ſenſus incluſi ſint in illa cuſtodia, quòd ſufficiat Deum loquutum eſſe.Reliqua differemus in diem craſtinum.

❡ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quādo vides tāta nos imbecillitate laborare,imò ita cæcutire mētes noſtras vt ad minimas quaſque perturbationes fides noſtra labaſcat,imò propemodū concidat: da,inquā,vt virtute ſpiritus tui efferamur ſupra hunc mūdum,& magis ac magis diſcamus renūtiare cōſiliis noſtris,& ad te ita accedere,vt ſtemus fixi in noſtra ſpecula,ſperantes ſemper ex tua virtute quicquid nobis pollicitus es,etiāſi non ſtatim declares reipſa te veraciter loquutum eſſe:& ita probemus fidē ac patientiam noſtram,vt pergamus in curſu militiæ noſtræ,donec tandem ſupra omnes ſpeculas conſcendamus in beatā illam quietem,vbi non ampliùs ſpeculabimur cum attentione mentis,ſed videbimus facie ad faciem in imagine tua,quicquid optabile eſt,& quicquid ad plenam noſtram fœlicitatem pertinet,per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

Heri docuit Propheta hoc iuris permittendum eſſe Deo,vt nobiſcum loquatur, & ſuſtineat nos verbo ſuo,donec maturum tempus aduenerit,vt re ipſa exhibeat quod nobis promiſit.Hinc ſequitur exhortatio,quæ additur in fine verſus,nempe opus eſſe patientia:quēadmodum etiam Apoſtolus 10. ad Hebr.cap.hunc locum exponens, vtitur hac locutione. Tametſi enim citat quod videbimus proximo verſu,Iuſtus ex fide ſua viuet: reſpicit tamen totū contextū:& ſimul admonet quorſum Propheta hîc celebret authoritatem verbi Dei. Hæc igitur exhortationis ſumma eſt,quanuis Deus nos teneat ſuſpenſos, non tamen abiiciendā eſſe ſpem:quia nouit quando expediat nobis manum porrigere: & quemadmodum heri attigimus duo membra,quæ videntur primo intuitu pugnare. Propheta hîc ſcitè connectit,& oſtendit optimè inter ſe quadrare:quia Deus etiamſi videtur cunctari,non tamen tardior eſt quàm oportet:& quàm expedit.Statuendum igitur eſt,in Deo ſatis eſſe prudentiæ & conſilii,vt nos iuuet ſimulatque opus fuerit.Iam admonet Propheta, nō eſſe mirum, ſi Deus ipſe videtur nobis eſſe tardior,quia præcipites ſumus in votis noſtris. Cohibendus igitur eſt feruor ille, vt ſubiiciamus affectus noſtros prouidentiæ & conſilio Dei. Nunc pergamus:

4 *Ecce exaltatio,*vel qui ſe munit,vt alii vertunt,*non recta eſt anima eius in ipſo,iuſtus autem in fide ſua viuet.*

Cohæret hæc ſententia cum proximo verſu,quia vult Propheta oſtendere nihil eſſe melius,quàm inniti verbo Dei,vtcunque variæ tētationes animos noſtros impetāt. Videmus ergo nihil hîc dici nouum,ſed cōfirmari ſuperiorem doctrinam, quòd ſcilicet tuta nobis & certa ſalus in ſola Dei promiſſione ſita ſit,ideo non alium quærendum eſſe portum,vbi ſecurè ſuſtineamus omnes Satanæ & mundi impetus. Sed hæc duo membra inter ſe opponit, quòd quiſquis ſe munire volet,ſemper per varios anfractus feretur,nec quieto erit animo. Vnde colligitur alterum membrum,Non alibi poſſe quieſcere homines,quàm in fide. Cæterùm,prius membrum variè exponunt interpretes.Quidam enim vocem עופלה putant eſſe ſubſtantiuum nomen,& accipiunt pro eleuatione:quæ ſententia nō malè cōuenit. Certè eam vt magis genuinam amplecti nō dubito.Quòd enim עופל vocant Hebræi arcem,rectè iudicant deductum eſſe à verbo עופל quod eſt aſcendere.Nā quod alii pro roborare accipiunt,ratione caret. Alii autem ſecus exponunt,quod ſcilicet quærant ſibi arcē increduli, vbi ſeſe muniant.In eo parum eſt diſcriminis quò ad ſummam rei. Sed variant ac diſſident interpretes in re ipſa:quia nonnulli prędicatum accipiunt loco ſubiecti,& ſubiectum loco prædicati.Quidam ergo eliciunt hunc ſenſum ex verbis Prophetæ,quiſquis nō eſt bene cōpoſito animo quærit ſibi arcem in qua tutò quieſcat,vel ſeſe roboret. Aliquis ſuperbus eſt, vel qui ſeſe putat probè munitum,ille anima erit ſemper inquieta. Et hic poſterior ſenſus mihi magis arridet,niſi quod ſemper retineo ſignificationem illā nominis עפלה,quaſi diceret,Vbi erit animi elatio,nulla erit tranquillitas,quanquam priore loco videndum eſt quid velint qui ſecus exponunt hunc locum.Dicūt igitur incredulos,qui ſunt obliquo animo & peruerſo,ſemper quærere vbinam tutò degant,quia omnia illis ſunt ſuſpecta:deinde nō reſpiciunt in Deum,& hac ratione volūt quærere ſibi remedia in mundo, quibus reſiſtant omnibus incōmodis & periculis:ſic ſentiunt illi.Sed quemadmodum iam dixi, Propheta hîc potius denūtiat pœnā omnibus incredulis:quaſi diceret,rependi illi mercedē,qua digni ſūt, vbi ſeſe ipſos torquent.Ita melius cōſtabit antitheſis:& vberior etiā poterit elici doctrina, ſi dicamus

si dicamus Deum pœnā exigere de incredulis, vbi inquietudine illos distrahi in omnes partes sinit: imò etiam vexat occultis tormentis eorum animos. Quum ergo dicit Propheta nō esse quietam animam in omnibus qui putant se bene munitos, intelligit ipsos sibi esse carnifices, quia accersunt sibi multas molestias, multos dolores, multas anxietates, & agitant etiā ac permiscent diuersa consilia: nunc excogitant vnam rem, nunc ad aliam declinant. Rectificari enim animam dicunt Hebræi vbi acquiescimus vna aliqua in re, & stamus tranquilli: vbi autē turbulentæ cogitationes nos in varias partes impellūt, tunc dicunt animā non esse rectam in nobis. Tenemus simplicem Prophetæ sensum. *Ecce*, inquit. Demonstratiua particula exprimit posse perspici quod docet si ad quotidiana experimenta simus attenti. Sensus igitur est, in communi hominum vita clarè extare huius rei documentum, quòd quisquis sese munit, deinde effertur confidentia, nusquam reperiat tranquillum portum. Semper enim aliqua noua suspicio, vel aliquis metus mentem conturbat: hinc fit, vt anima ipsa sese implicet variis curis & anxietatibus. Hanc mercedem dixi rependi iusto Dei iudicio omnibus incredulis, quia Deus sicuti apud Iesaiam testatur, offert nobis quietem: qui verò repudiant bonum illud inestimabile, quod vltrò oblatum illis fuerat à Deo, digni sunt non vno genere cruciatus, sed qui lacerentur cæcis agitationibus: imò etiam qui seipsos torqueant ac discrucient: Verum quidem est, si quis munitus sit, posse tamen acquiescere in verbo Dei. sed vox עופלה refertur ad ipsum affectum animi. Quisquis igitur turget inani fiducia, vbi videt sibi multa esse auxilia secundum carnē, ille semper agitabitur: hoc est, tandem sentiet nusquam esse quietem, vbi mens non recumbit in solam Dei gratiam. Tenemus nunc sententiam huius partis Sequitur, *Iustus autem viuet in fide sua*. Hic nō dubium mihi est, quin Propheta fidem opponat omnibus præsidiis, quibus excæcantur homines, vt Deum ipsum negligant, neque petant ab eo auxilium. Quia igitur subsidunt homines in terra freti fallacibus suis fiduciis, ideo Propheta hic vitam in fide locat. Fides autem (sicuti notum est, & statim fusius dicemus) pendet à solo Deo. Ergo vt fide viuamus significat Propheta sponte cedendum esse omnibus munitionibus, quæ fallere nos solent. Qui ergo sentiet se nudatū esse omnibus præsidiis, ille viuet fide sua si in vno Deo quærat quod sibi deest, ac relicto mundo mentem suam defigat in cælos. Quoniam אמונה Hebræis est veritas, ideo quidam hic accipiunt pro integritate: quasi dixisset Propheta plus esse præsidii iusto in sua probitate & pura cōscientia, quàm sit filiis huius seculi in cunctis munitionibus, quibus superbiūt. Sed ideo frigidè extenuāt Prophetæ sententiā, quia nō intelligūt quid valeat gratuita iustitia fidei, vnde nobis nascitur salus. Certum igitur est Prophetā sub voce אמונה hic intelligere fidem, quæ nos spoliat omni arrogantia, nudósque & inopes ad Deum adducit, vt petamus ab ipso vno salutem, quæ alioqui procul à nobis remota est. Iā quod multi restringūt prius membrum ad Nabuchodonosorem, nō cōuenit. Propheta vsque ad finem capitis deinde cōcionabitur de Babylone & eius ruina. Sed hic potius distinguit inter filios Dei, qui omnes suas curas in ipsum exonerant & inter incredulos, qui nō possunt egredi extra mundum, vbi volunt securi esse: sed colligunt sibi hinc inde præsidia, in quibus cōfidant. Et hoc etiam notatu dignum est, quia multum valet ad intelligendam Prophetæ mentem. Si hoc referat quispiam ad Nabuchodonosorem, Ecce superbus, non erit recta eius anima in ipso, alterum membrum minus erit efficax. Si autē hic quasi in duabus tabulis ostendat Propheta quid sit superbire in nostris viribus, aut terrenis auxiliis: quid sit reponere vitam in vno Deo, multò clarior erit sensus, & doctrina hæc multò efficacius penetrabit in animos nostros, Scimus enim quantopere illustrent istæ comparationes quod alioqui per se esset obscurum, vel minus apertum. Nam si tantùm pronuntiasset Habacuc fidem nostram esse causam vitæ & salutis, posset quidē hoc recipi: sed vt propensi sumus ad spes terrenas, illa prior doctrina non sufficeret ad corrigendum illud vitium, & animos nostros bene purgandos omni vanitate. Cæterùm, vbi denuntiat falli omnes incredulos, dum sese muniunt vel efferunt, quia Deus ipsos semper agitabit, & etiamsi nemo exhibeat extrinsecus molestiam, intus tamen ipsos sibi fore carnifices: quia nihil erit recti, nihil certi apud ipsos: vbi ergo hoc nobis dicitur, perinde est acsi Deus nos ad se violēter retraheret, vbi videt deludi illecebris Satanæ, & videt nimiū procliues ad captandas fallacias: quæ nobis tandē cederent in perniciē. Nunc etiam tenemus cur hæc duo inter se opposuerit Habacuc, nēpe munitiones huius mūdi non modò esse euanidas, sed semper afferre secū multa tormēta: deinde, iustū fide sua viuere. Et hinc etiam confirmatur, sicuti nuper attigi, fidē non accipi pro integritate hominis, sed potius pro fide, quæ hominē exinanitum bonis omnibus coram Deo sistit, vt à gratuita eius bonitate petat quæ ipsum deficiūt. nam omnes increduli volunt sese munire, & ita se roborāt, vbi putāt aliquid sibi suppetere in quo cōfidant. Quid autē iustus? nihil coram Deo affert præter fidē: ergo nihil affert proprium, quia fides quasi precariò mutuatur quod nō est penes hominē. Qui ergo viuit fide, nō habet apud se vitā: sed quia ea indiget, ad Deū vnū cōfugit. vtitur etiā verbo futuri temporis Propheta, vt ostēdat vitæ perpetuitatē: quia gloriātur etiā vmbratili vita increduli: sed Dominus tandē detegit ipsorū stultitiā, & ipsi serò intelligūt se fuisse deceptos. Quia autē Deus nūquā frustratur spē suorum, ideo Propheta

hîc perpetuam vitam fidelibus promittit. Iam veniendum est ad Paulum, qui testimonio Prophetæ nostri vtitur, vt doceat salutem non esse ex operibus, sed ex sola Dei misericordia, ideóque ex fide. Videtur Paulus torquere Prophetæ verba in suum cõmodum, idque præter rationem: quia hîc Propheta de statu vitæ præsentis disserit. neque enim antehac sermonem habuit de vita cœlesti, sed, quemadmodum vidimus, hortatus est fideles ad patientiam, & simul testatus est Deum fore illis liberatorem. Iam adiungit, *Iustum fide sua victurũ*, etiãsi destituitur omni auxilio, & si videtur expositus esse ad omnes fortunæ, & impiorũ, & diaboli etiam iniurias. Quid hoc ad æternã salutem animæ, dicet quispiã? Videtur ergo nimis argutè Paulus trahere ad disputationem de gratuita fidei iustitia hoc testimoniũ. sed tenẽdum est principium illud, Quicquid beneficiorum confert Dominus fidelibus in hac vita, tendere in eum scopũ, vt certò sese confirment in spe æternæ hæreditatis. nam vtcunque Deus liberaliter se erga nos effundat, misera tamẽ erit nostra conditio, si spes nostra ad terrenam vitam restringitur. Quoniam ergo Deus animos nostros vult erigere ad spem æternæ salutis, quoties nobis auxiliatur in hoc mundo, & se declarat nobis patrem, ideo quum Propheta dicit victuros fideles, certè non terminat vitam hanc tam angustis finibus, vt duntaxat eos tueatur Deus ad triduum, id est, ad paucos annos: sed longius progreditur, nempe verè & in solidum beatos fore: quia etiamsi totus hic mũdus vel pereat, vel obnoxius sit variis mutationibus, fideles tamen persistant in firma & solida salute. Quum ergo vitam promittit Habacuc fidelibus in tempus futurum, non dubiũ est quin superet metas huius mũdi, & meliorem vitam proponat fidelibus, quàm quę agitur in hoc mundo, quum referta sit multis ærumnis: deinde sua etiam breuitate ostendat nõ debere magnopere expeti. Nunc tenemus Paulum scitè & propriè accõmodare Prophetæ verba ad probationem suæ doctrinæ, ꝙ scilicet iustus viuat sola fide, quia extra Dei misericordiã nulla sit animæ salus. Primo ad Rom. cap. citans hunc locum dicit, reuelari Dei iustitiam in Euangelio ex fide in fidem: postea adiungit, sicuti scriptũ est. Iustus ex fide viuet. Hæc optimè inter se contexit Paulus, iustitiã manifestari in Euangelio, & nobis obtingere sola fide. nam illic contendit Lege, vel operibus Legis nõ posse homines consequi iustitiã: sequitur in Euãgelio solo ipsam patefieri: vnde hoc probat? testimonio Habacuc Prophetæ: si fide viuit iustus, ergo iustus est fide, si iustus est fide, ergo non operibus Legis. Paulus autem sumit illud principium, quod paulò antè attigi, nempe homines exinaniri omnibus meritis, quum fidem suam coram Deo producunt, quantisper enim propriũ aliquid possidet homo, non placebit Deo sola fide, sed dignitate etiã sua. Si ergo fides sola cõciliat gratiam, facessat Lex necesse est. quemadmodum etiã 3. ad Gal. cap. idem clarius explicat: Quòd iustitia, inquit, nõ sit ex operibus Legis patet: scriptum enim est, Iustus ex fide sua viuet. Atqui Lex non est ex fide. Sumit Paulus illa tanquam cõtraria, nempe fidem, & Legẽ: contraria quoad effectum iustificãdi. Lex enim optimè cõsentit cum Euãgelio: imò cõtinet in se Euangeliũ. Et Paulus soluit quæstionem illam 1. ad Rom. cap. quũ dicit Legẽ nihil nos iuuare ad cõsequendam iustitiã, sed eam nobis offerri in Euãgelio, & tamẽ habere à Lege & Prophetis testimoniũ. Quanuis ergo optimè cõueniat inter Legẽ & Euangelium, sicuti Deus, qui secum nõ pugnat, vtriusque est autor, tamẽ quò ad iustificandi effectum, pugnat Lex cum Euangelio, nõ aliter quàm lux cũm tenebris. nam Lex promittit iustitiam cultoribus Dei: hæc est cõditionalis promissio, quæ pẽdet à meritis operũ. Euangeliũ autem promittit quidẽ sub cõditione iustitiam: sed non respicit ad operũ merita. Quid igitur? tantùm vt amplectãtur qui damnati sunt ac perditi gratiã sibi oblatam in Christo. Nunc ergo videmus quomodo verè ex Propheta nostro Paulus cõfirmet suam doctrinã, nempe æternã salutẽ nobis in sola fide positã esse: quia scilicet destituimur omnibus operũ meritis, & cogimur corã Deo nos sistere nudos, & inopes, tũc Domin⁹ nos gratis iustificat. Sed vt hoc melius pateat, primò videndũ est cur homines necesse sit venire prorsus nudos in Dei cõspectũ. nam si quid esset in ipsis dignitatis, certè Dominus nollet ipsos fraudare proprio honore. Quorsum nos Dominus gratis iustificat, nisi vt inde appareat iustus? Nõ indiget autẽ hac gloria, quasi velit cũ hominum dãno ipse glorificari: sed ideo iustitiã sola fide cõsequimur, quoniã Deus in nobis nihil deprehẽdit quod probet, aut quod valeat ad consequendã iustitiã. Quòd autẽ ita sit, primùm videmus quid de natura hominũ pronũtiet vbiq; Spiritus sanctus. Superbiũt quidẽ homines stulta opinione suæ iustitiæ: sed omnes philosophicæ virtutes (quas vocãt, hoc est, quas putãt homines sibi esse ex libero suo arbitrio) sunt meri fumi: imò sunt diaboli præstigiæ, quibus fascinat mẽtes hominum, vt ad Deũ nõ accedãt, sed potius sese præcipitẽt in profundissimos inferos, vbi volũt se vltra modũ efferre. Quicquid sit, statuendũ est, in natura hominis ne guttã quidẽ esse vel rectitudinis, vel iustitiæ: sed quicquid à seipsis tentãt homines, hoc esse abominabile coram Deo. Hoc est vnũ. Iam vbi Deus porrexit manũ suis electis, adhuc tamẽ necesse est, ipsos fateri suã inopiã & nuditatẽ, quò ad laudẽ, iustitiæ: quia vtcũque regeniti sint Dei Spiritu, tamẽ in multis labũtur: & ita innumeris modis obstricti sunt reatu æternæ mortis corã Deo: sic fit vt nulla sit ipsis iustitia. Papistæ à nobis primùm dissident, dum imaginãtur quasdã præparationes, quia nõ potest euelli ex eorũ cordibus peruersum illud cõmentũ de libero Arbitrio. Quoniã igitur hominẽ volunt præditum esse libero Arbitrio, etiã semper adiungunt

aliquid

aliquid virtutis,quasi proprio motu sibi concilient gratiam.Fatentur quidem hominem per se nihil posse,nisi adiutrice Dei gratia:sed interea permiscent suas fictas illas præparationes, quemadmodum dixi. Alij fatentur, donec præueniat nos Deus sua gratia, nihil prorsus esse momenti in libero Arbitrio:sed postea tamen fingunt liberum Arbitrium cõcurrere cũ Dei gratia,quoniã per se nõ esset efficax,nisi reciperetur cõsensu nostro. Sic ergo semper aliquid dignitatis relinquunt hominibus. sed maius est dissidium in 2. cap. quia vbi regeniti sumus per Dei gratiam,tunc fingunt Papistæ nos iustificari operum meritis. Fatentur donec præueniat nos Deus sua gratia,nos esse damnatos, nec posse recuperare salutem, nisi adiutrice gratia Dei, sed simulatque Deus operatus est in nobis, tunc dicũt nos posse cõsequi iustitiã propriis operibus. Vbi autem obiicimus, etiã fideles dum regeniti sunt Spiritu Dei,nõ implere Legem,dicunt hoc quidem esse verum,sed posse tamẽ si velint, quia Deus nihil mandauit,quod sit supra hominum facultatẽ Etiam hic vnus est perniciosissimus error. Interea cogũtur fateri quod experientia ipsa docet, neminem prorsus esse purum ab omni vitio.Manet igitur semper aliquis reatus. sed dicũt, etiãsi dimidia tantùm ex parte seruamus Legem Dei, dimidiam nos cõsequi iustitiam. Si quis ergo scortando Deum offendat,atque ita accersat sibi æternæ mortis reatum:abstineat autem à furto, dicũt iustum esse, quia fur nõ est. Atqui est scortator:verum est: sed tamen iustus ex dimidia parte, quia seruat partem Legis: & vocant hanc partialem iustitiam. Atqui Deus non promisit salutem hominibus,nisi omni ex parte,& in solidum impleant quicquid præcepit Lege sua. Neque enim dictum est, qui partem Legis impleuerit, ille viuet:sed qui fecerit hæc,viuet in ipsis. Moses illic non designat vel duo,vel tria præcepta,sed cõplectitur totam Legem. Vnde etiam illud Iacobi,qui vetuit mœchari,vetuit etiam & furari. Quisquis ergo transgressus sit Legem in vno articulo, ille transgressor est totius Legis: ergo excluditur ab omni spe iustitiæ. Videmus igitur Papistas nimis crassè hallucinari vbi imaginantur aliqua ex parte iustos esse homines quoties Legem obseruant. Vtcunque enim reperiatur quispiã, qui Legem Dei exactè obseruet, tamẽ nõ meretur iustus censeri,nisi virtute promissionis. Et in hoc etiam principio impingunt Papistæ:& tamẽ secum ipsi pugnãt: quia fatentur merita nõ acquirere iustitiam hominibus intrinseca dignitate,sed tantùm ex pacto Legis.simulatq; hoc dixerunt,statim memoria lapsi tanquam abreptitij homines cõtrarium afferunt.Si ergo Papistæ hæc duo cõiungerent,iustitiam nõ esse nisi ex pacto Legis,& aliquam esse partialem iustitiã, viderẽt pugnare inter se. Vbi enim est hæc partialis iustitia? si nõ sumus iusti nisi ex pacto Legis: ergo nõ sumus iusti nisi ex plena & perfecta Legis obseruatione: hoc certum est:deinde errãt lõgè grauius in remissione peccatorum:quia sicuti notum est,obtrudũt suas satisfactiones: & ita volunt expiari hominum peccata propriis meritis, acsi nõ sufficeret Christi sacrificium. Hinc fit vt non cõcedant, gratuitò nos iustificari fide,quia non possunt adduci,vt agnoscant gratis remitti peccata. Nisi autẽ gratuita sit peccatorum remissio, fatendum est iustitiã non esse ex sola fide,sed etiam ex meritis. Atqui tota Scriptura ostẽdit non alibi quærendam esse expiationem,quàm in vnico Christi sacrificio. Ergo error ille etiam nimis crassus ac peruersus est in Papistis:deinde errãt etiam quum de operum meritis disputãt:quia vellent iactare suas inuentiones,quemadmodũ vocant satisfactiones opera supererogationis. Et opera meritoria in Papatu sunt erroneæ illę & nihili superstitiones,in quibus laborant ac sese macerant,imò prorsus cõficiunt. Si demurmurent multas preculas,si cursitẽt per altaria,& per diuersa templa,si emant Missas:deniq; si cumulent fictitios omnes illos cultus,putant se iustitiã promereri coram Deo. Atqui hoc modo obliuiscũtur sui dicti, Iustitiam esse ex pacto.nam si ex pacto est,Deus certè nihil promittit operibus fictitiis,quæ homines ex proprio ingenio comminiscuntur & excogitant. Sequitur ergo nihil ad iustitiam cõferre quicquid ex proprio cerebro homines ad Deum afferũt. Alius etiam error notandus est,quia in bonis operibus nõ animaduertũt maculas,quæ meritò displicent Deo,ita vt iure damnentur coram ipso opera nostra,si examinẽtur pro summo iure. Verè dicũt Papistæ,nos non iustificari intrinseca dignitate operum:sed postea non expendũt quàm vitiosa sint opera nostra, quia nullum opus procedet ab homine mortali,quod verè respõdeat Dei pacto.quare? nullum enim opus nascitur ex perfecto Dei amore. Vbi autem non est perfectus Dei amor,illic est corruptela, illic vitium. Vnde sequitur,omnia nostra opera contaminata esse coram Deo:quia nõ fluũt, nisi ex impuro fonte cordis. Si quis excipiat, purgari corda hominum per regenerationem Spiritus hoc fatendum est:sed interea semper in ipsis cordibus residẽt multæ fæces. Et hoc sufficere nobis debet, nihil esse purum & syncerum coram Deo, vbi non est perfectus eius amor. Quia ergo cæcutiunt Papistæ ad hæc omnia, non mirum est si tam hostiliter nobiscũ pugnent de iustitia,neque vllo modo admittere sustineant gratuitam fidei iustitiam.nam ab initio recurrit illis figmentum illud Liberi arbitrij: Quòd si proprio motu homines ad Deũ accedunt,non iustificantur ergo gratis. Postea quemadmodum dixi imaginantur partialem iustitiam:fingunt defectum suppleri satisfactionibus:deinde habent suas deuotiones, vt loquuntur, id est, multa figmenta.sic fit vt semper statuant iustitiam hominis saltem aliqua ex parte,in ipso esse positam,& operibus. Recipiunt quidem nos iustificari fide:sed vbi additur,

Leuit.18.5.
Iacob.2.8. 11.

Sola fide,tunc furere incipiunt.atqui non considerant iustitiam, si eam fide consequimur, non posse esse ex operibus: quia à contrariis Paulus ratiocinatur,quemadmodum supra docui,vbi dicit iustitiam si est ex operibus Legis, non esse ex fide. Fides enim, vt dictum est, spoliat hominem, vt apud Deum quærat quod sibi deest. Papistæ autem imaginantur hominem non sufficere sibi, sed non agnoscunt ita inopem esse & miserum, vt quærenda sit iustitia in solo Deo. Sed tamen satis clara est Pauli doctrina. nam etiamsi nunquam loquutus esset Paulus, ratio tamen hæc facilè conuincit non posse aliter iustificari fide homines, donec abiiciant omnem fiduciam operum suorum. nam si iustitia ex fide est, ergo ex mera gratia. si ex mera gratia, ergo non ex operibus. & nugatorium est quod Papistæ existimant, esse quidem ex gratia partim,& partim ex meritis operum:quia sicuti salus non potest diuidi,ita nec iustitia per quam ad salutem ipsam peruenitur. ergo quemadmodum fides acquirit nobis gratiam coram Deo, & hæc gratia facit vt censeamur iusti,ita necesse est cadere omnia opera,vbi iustitia fidei tribuitur.

Rom. 4. 13.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando corruptela carnis nostræ semper nos ad superbiam & vanas cōfidentias inclinat,vt illuminari verbo tuo sentiamus quāta & quàm misera sit nostra inopia, vt ita discamus nos ipsos penitus abnegare,& nudi nos tibi sic offeramus,vt non aliunde speremus vel iustitiam vel salutem, quàm ab vnica tua misericordia,neque alibi etiam quiescamus, nisi in solo Christo: & ita tibi adhæreamus sacro & inuiolabili vinculo fidei, vt possimus intrepide contemnere omnes illas inanes iactantias,quibus impij contra nos superbiunt:atque ita vera humilitate sic nos deijcere,vt per eam tamen supra cœlos omnes euehamur,vt participes simus illius æternæ vitæ quam nobis peperit sanguine suo vnigenitus Filius tuus, Amen.

Heri contulimus locum Habacuc cum Pauli interpretatione, qui colligit nos iustificari fide absque operibus Legis, quia Propheta docet nos fide victuros. Eadem enim ratio est vitæ & iustitiæ : quia non aliunde petenda est nobis vita quàm ex paterno fauore Dei hoc igitur nostrum est viuere,Deo esse coniunctos. Atqui nulla sperari potest coniunctio cum Deo vbi peccata nobis imputat. quia enim iustus est,nec potest sibi renuntiare,semper odio est illi iniquitas. ergo quantisper nos reputat pro peccatoribus, necesse est vt nos habeat sibi exosos. Vbi odium Dei, illic mors & interitus.sequitur ergo nullam nobis spem vitæ relinqui,donec reconciliati simus Deo.atqui non alia ratio est qua Deus nobiscum in gratiam redeat, nisi dum reputat & censet iustos. Sequitur ergo Paulum optimè ratiocinari,vbi à vita nos ad iustitiam deducit: quia sunt res coniunctæ & inseparabiles. vnde etiam detegitur Papistarum error, qui iustificari nihil aliud esse putant quàm renouari ad iustitiam, ita vt piè sanctéque viuamus.ergo illis iustitia est qualitas.sed longè aliud sentit Paulus,qui salutem nostram & iustitiam ideo coniungit,quia non potest nobis propitius esse Deus, nisi sibi nos reconciliet. Quomodo autem hoc fit?nempe quia non imputat peccata.ideò propriè loquuntur & fideliter exprimunt quod Spiritus sanctus vbique docet,qui vocant iustitiam imputatiuam.nam hoc modo ostendunt non esse qualitatem,sed potius esse in prædicamento relationis iustitiam.& ideo heri diximus, quisquis viuit ex fide,aliunde mutuari vitam:& quisquis iustus est fide, extra se esse iustum, nempe gratuita Dei misericordia.nunc ergo videmus quàm aptè coniungat Paulus iustitiam cum vita, & testimonio Prophetæ vtatur ad probandam gratuitam iustitiam, quia affirmat nos fide victuros.sed non mirum est Papistas tot modis hîc hallucinari, quia etiam dissentiunt à nobis in ipsa fidei voce. Vnde fit vt tam obstinatè negent sola fide nos iustificari? Coguntur, vt heri attigimus,admittere fidei iustitiam: sed exclusiua particula illis non est tolerabilis: quia imaginantur fidem formatam quæ nos iustificet.Illa autem fides formata illis est pietas vel timor Dei. Et dum fidem informem nominant, intelligunt nos posse amplecti Dei promissiones absque Spiritu regenerationis:quod est plusquam absurdum.quasi verò fides non sit singulare donum Spiritus,& pignus adoptionis nostræ. Sed hæc principia omnino Papistæ ignorant: quia coniecti sunt in reprobum sensum,vt impingant in ipsis elementis. Cæterùm hoc tenere sufficiat quoad intelligentiam præsentis loci, nos fide victuros, quia vita nostra vmbra est vel fumus,ideóque vnicum remedium superesse,vt petamus vitam ab vno Deo. Quomodo autem Deus nobis vitam communicat? Nempe gratuitis promissionibus, eas nos fide amplectimur. ergo ex fide salus est. Iam non potest adscribi fidei salus & operibus simul:quia fides laudem vitæ & salutis acceptam refert vni Deo: opera autem ostenderent aliquid homini deberi. ergo fides quo ad iustificandi effectum prorsus excludit omnia opera, ne veniant in rationem coram Deo.& ideo dixi in fide statui nobis salutem : quia gratuita peccatorum remissione accepti sumus Deo.Coniunctio autem Dei nobiscum vera est & solida salus.sed fieri non potest vt quis Deo sit coniunctus nisi per iustitiam. atqui in nobis non reperietur iustitia:ideóque ipsam nobis Deus ipse gratis imputat:& quemadmodum iustificamur gratis,sic etiam salus nostra gratuita vocatur. Iam quæ possent dici de iustificatione fidei non referam,quia satius est prosequi cōtextum Prophetæ: nisi quòd duo capita cum superiorib.

contexere

contexere necesse est. nam quum Propheta ætatis suæ hominibus salutem non nisi in fide positam esse testatus sit, sequitur eos in Christum respexisse: quia nisi Mediatore freti Deo fidere non poterant. nam sicuti iustitia nostra dicitur peccatorum remissio, sic sacrificium medium occurrere necesse est, quo placatur Deus vt peccata non imputet. Erant quidem illis suæ victimæ legales, sed quæ eorum mentes dirigerent ad Christum: tantùm abest, vt Deo fuerint accepti, nisi eadem Mediatoris gratia, in qua hodie fides nostra fundata est. Accedit etiam alterum, quòd Propheta disertè exprimens, iustum fide viuere, claiè demonstrat, toto vitæ nostræ cursu non aliter posse iustos censeri quàm gratuita imputatione. Non dicit filios Adæ, vt rei æternæ mortis nascuntur, vitam fide recuperare: sed iustos ipsos, qui iam vero Dei timore præditi sunt, fide viuere: quo refellitur commentũ de initiali iustitia. Nunc ergo pergamus.

5 *Quanto magis*, vel etiam certè, *vino transgrediens vir superbus, & non habitabit qui dilatat quasi sepulchrum animã suam, & est similis morti*, & ipse quasi mors ad verbum, *& non satiabitur* (non satiatur: significat actum continuum) *& colliget ad se omnes gentes, & coaceruabit ad se omnes populos.*

Postquam docuit Propheta non aliter tranquillum posse nobis esse statũ mentis, nisi dum recumbimus in vnam Dei gratiam: & sibi accersere multas molestias & inquietudines quicunque sese efferunt & volitant in aëre, & sese pascunt vento: iam descendit ad regem Babylonis & regnum ipsum. neque enim meo iudicio loquitur de Regis ipsius persona duntaxat, sed complectitur tyrannicum illud imperium cum sua gente, sicuti etiam erat illic magna caterua latronum. Dicit igitur in summa, etiamsi Babylonij tanquam homines temulenti ferantur huc & illuc sine aliqua temperie, instare tamen illis vindictam Dei, qua in nihilum redigentur. Itaque quicquid subiiciet Propheta vsque ad finem capitis, faciet ad confirmationem eius doctrinæ quam nuper exposuimus, quòd scilicet iustus viuet fide sua. neque enim hoc nobis persuasum esset, nisi simul fixum esset illud principium, nos Deo curæ esse, & totum mundum gubernari eius prouidentia: ita fieri non posse quin tandem compescat improbos, & vindictam sumat de ipsorum sceleribus: liberet etiam innoxios, qui ipsum inuocant. Nisi hoc nobis cõstaret, quisnam esset fructus fidei nostræ. Possemus enim centies deludi, sicut experientia docet vanas & noxias esse spes hominum, quandiu in terra subsistunt, quia sunt meræ imaginationes duntaxat. Ergo nisi Deus mundum gubernet sua iustitia, nulla erit salus fidelibus: quia Deus lactaret eos vanis promissis: vel ipsi sibi fingerent futilem vitam: hoc est, sperarent quod non est. Ostendit igitur Propheta quomodo victuri sint fide sua iusti: quia scilicet Dominus tuetur omnes qui ipsum inuocant: & quia iustus est mundi iudex, tandem pœnam exiget de omnibus reprobis: etiamsi ad tempus lasciuiant, & putent se hoc impune facere, quia Deus non exercet statim suum iudicium in eos. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Quantum ad verba pertinet, duæ istæ particulæ אף כי, dum simul iunguntur, amplificant: ideo reddunt, Quanto magis. alij putant simplicem esse affirmatiuam: ideo vertunt, Certé. Mihi non displicet media interpretatio, Etiam certè: & ita accipitur meo iudicio apud Mosen 3. cap. Genesis. nam Satan hoc modo interrogat mulierem, Etiámne certé? *Est-ce pour vray*? nam illa interrogatio est dubitantis. & tamen de re quasi certa: Quî fieri potest vt Deus vobis interdixerit esu fructus? Etiámne certé? Fieríne potest? sic etiam hoc loco, *Et etiam certè*, inquit Propheta. Quod autem amplificet, potest colligi ex contextu. dixerat prius, Quicunque sese eleuant, aut videntur sibi muniti, esse tamẽ trepido animo, & agitari sursum & deorsum. Nunc ponit alterum gradum, nempe quum homines feruntur effræni lasciuia, & sibi omnia permittunt, quasi nullus esset Deus: superant etiam temulentos, ita eos abripit cæca cupiditas. Quum ergo homines ita se proiiciunt, an possent effugere iudicium Dei? nam minus tolerabilis est talis væsania, quàm simplex illa arrogantia, de qua nuper loquutus est proximo versu. Sic ergo cohærent inter se hæ duæ sententiæ: Etiam certè qui sua superbia est similis ebrio, & sese non continet: imò etiam similis est vel sæuis bestiis, vel sepulchro, quoniam deuorat quicquid occurrit: ille certè non erit tandem tolerabilis Deo. Instat ergo vindicta superbis omnibus, qui crudeliter sæuiunt absque vllo modo & timore. sed in toto contextu etiam variant interpretes. Quidam בוגד vertunt Decipere. & בגד significat hoc in quibusdam locis. sic ergo reddunt hanc sententiã: Vinum decipit hominem superbum, & non habitabit. hoc quidem verum est, sed coactior est ille sensus: ideo sequi malo alteram interpretationem magis receptam, quòd scilicet vir superbus sit quasi transgrediens in vino. quanquam de re ipsa etiam mihi non conuenit cum aliis omnibus. Quidam vertunt, Vir addictus vino, id est, ebrietati, transgreditur: & deinde addunt, Vir etiam superbus non habitabit. sed corrumpunt sententiam, & lacerãt etiam Prophetæ verba. sic enim dicit *Vino Transgrediens vir superbus*: hîc non dicit hominẽ vino addictum transgredi: sed comparat superbos temulentis hominibus, qui obliti omnis rationis & verecundiæ, sese prostituunt ad omne flagitium. Ebrius enim nihil amplius discernit, & similis est bruto animali: ita nullum dedecus refugit. hęc ratio est cur Propheta

comparet homines superbos ebriis,qui transgrediuntur in vino: hoc est,qui nullum tenent modum bibendi, sed intemperanter sese ingurgitant. Tenemus ergo genuinam Prophetæ mentem,quam multi assecuti non sunt.Quod pertinet ad verbum Habitandi, metaphoricè etiam accipio pro quiescere vel stare vno in loco. Temulenti feruntur quodam feruore. ita sese non continent,quia neque pedes neque manus sunt i eorum potestate: sed sicuti vinum ebullit,ita etiam huc & illuc transiliunt, quemadmodum phrenetici. Quoniam ergo talis intemperies rapit & versat homines temulentos, ideò aptè Propheta dicit hominem superbum non quiescere.& sequitur ratio,si tamen placeat ille sensus: *Quia dilatat quasi sepulchrum animam suam ipse est similis morti.* Hæc est igitur illa intemperies cuius meminit, quia inexplebiles sunt superbi,& ideo cælum & mare & terram occupāt suis cupiditatibus. Quū ergo ita cursitent huc & illuc, non mirum est si Propheta neget ipsos quiescere. *Dilatat* igitur *quasi sepulchrum animam suam.* Postea adiungit, *Cumulat,* vel congregat, vel colligit *ad se omnes gentes,* inquit, *& coacervat ad se omnes populos:* id est,nullum tenet modum homo superbus:quia etiamsi posset in cumulum redigere omnes gentes, putaret tamen adhuc nondum sibi esse satis:quemadmodum flebat Alexander,quia nondum potitus erat imperio totius mundi:& etiamsi potitus esset,non tamen exaruissent illæ lacrymæ. Audiebat enim ex Democriti opinione multos esse mundos: Quid hoc sibi vult? ego etiamsi potitus sim imperio totius mundi, ero tamen pauper: quia si plures essent mundi, ego vellem omnes vorare.sic superbi homines superant omnem ebrietatem. Nunc tenemus etiam sensum verborum.etsi autem generalis est sententia, non dubium tamen quin Propheta eam accommodet ad regem Babylonis & omnes Chaldæos: quia sicuti dictum est, comprehendit totā gentem. Hîc ergo ostendit Chaldæos multo peiores esse & minus excusabiles quàm qui sese efferunt immani ferocia, quia longius abripit ipsos furor,quòd scilicet vellent totum mundum deglutire.sed vt hoc melius exprimat, dicit similes esse ebriis,nec dubium est quin obliquè hîc derideat consilia principum, qui putant se esse sapientissimos,vbi vel fraudibus opprimunt vicinos suos,vel aliis etiam artibus ad se rapiunt alienas terras,vel alia industria, vel etiam potentia armorum:quia sibi mirè placent in suis iniquitatibus Principes,Propheta ex opposito dicit esse similes ebriis, *qui transgressi sunt in vino,* hoc est,qui prorsus obruti sunt nimia potatione. & tamen simul ostendit causam huius ebrietatis,quum dicit גבר יהיר. Quia ergo superbi sunt, ideo omnes eorum astutiæ sunt temulenti impetus,hoc est furiosi: quemadmodum vbi quis vino excæcatus est. Postquam ita loquutus est de Babyloniis, statim subiicit:

6 *Annon ipsi omnes super eum parabolam,* vel apophthegma, *tollent? & dicterium ænigmaticum,* vel ænigmatum: alij מליצה vertunt interpretationem.sed dicemus postea de vocibus, *ei,* vel super eum, *& dicet, Væ qui multiplicat non sua,* vel ex non suis,qui sese locupletat ex alieno, *quousque? & qui accumulat,* vel aggrauat *super se densum lutum.*

Nunc demum Propheta pœnam denuntiat regi Babylonio & Chaldæis: quia Dominus prostituet eos ludibrio apud omnes. putant alij etiam in superiore versu pœnam exprimi, quæ manet violentos istos prædones qui totum mundum deuorant. Sed potius existimo Prophetam de superba crudelitate locutum esse, & simpliciter monstrasse quàm exitialis sit morbus illa inexplebilis cupiditas.Nunc autem, sicuti attigi, ad pœnam descendit. & initiò dicit populos omnes,qui ita in aceruum collecti erunt, sumpturos parabolam vel dicteriū, vt derideant regem Babylonis. Vbi ergo potiti fuerint Chaldæi totius fere mundi imperio: hoc est,vbi sub obsequium suum coegerint omnes vicinos populos,tandem omnes sument parabolas & dicteria: sic passim dicetur, *Væ qui sese auget ac locupletat ex non suis. Quousque* hoc fiet,hoc est,an hoc poterit esse perpetuū? Quicunque ergo ita sese multiplicāt, *coaceruāt super se densum lutum*, quo tandem obruentur. Quod ad verba spectat, משל est Apophthegma ac grauis sententia & digna memoratu,sicuti alibi vidimus:vertunt parabolam.Quantum attinet ad nomen מליצה,propriè significat Ludibrium vel dicterium,quo quis perstringitur.nam descendit à verbo ליץ, quod significat ridere, & subsannare. Verum quidem est מליץ vocari Hebræis Rhetorem vel interpretem etiam:vnde quidam vertunt מליצה, interpretationem.sed non videtur quadrare huic loco: quia Propheta hîc loquitur de salsis dicteriis quæ iacientur contra regem Babylonis:sicuti enim habuit os apertum ad omnes deglutiendos: sic etiam omnes certatim illum configent suis aculeis, & probrosè illudent. Quod postea adiungit חידות, non dubito quin nomen hoc legendum sit in casu genitiuo. itaque mihi non probatur quod multi interiiciunt copulam,& vertunt Prouerbium & ænigma. Descendit hoc nomen à verbo חוד,quod est ænigmaticè loqui.vnde etiam חידות sunt ænigmata,vel figuræ,vel sententiæ obliquæ. Scimus autem vbi volumus perstringere aliquem, plus esse amarulentiæ in obscuro dicto, vbi subest figura vel ambiguitas,vel aliquid tale. Ideo non abs re Propheta vocat ludibria חידות, ænigmata: hoc est,obscura dicta quæ acrius mordent vel configunt homines,quasi obliquis aculeis: ideo in omnibus iocis semper

figurata esse debet oratio, nisi sit vel aliqua amphibologia vel aliqua paronomasia: denique tales figuræ, quas hîc referre superuacuum esset, nulla est gratia nec dexteritas. quoniam ergo dum sale volunt condire sua dicteria homines, obscurant quod per se poterat apertè dici, obliqua aliqua figura: hæc ratio est cur Propheta hîc dicat ludibrium ænigmaticum quod salsius est. *Et dicet*, mutatio est numeri in verbo, quæ tamen sententiam non euertit. Particula הוי potest accipi pro Væ, aut erit exclamantis, quemadmodum vbi quispiam quasi in spectaculum attractus, *ça, ça, orsus*. & sic sæpe accipiunt Hebræi: & contextus videtur hoc exigere, quia frigidum esset illud Væ. Vbi Prophetæ maledicunt reprobis, certè terribilis est illa comminatio. sed hîc agitur de ludibrio dum totus mundus subsannat magnificos illos tyrannos, qui putabant se colendos esse instar deorum: Heus! inquiunt, vbi est *qui multiplicat se ex alieno*? postea *Quousque* hoc erit? nempe *tales aggrauant super se densum lutum*: hoc est, sese demergunt in profundas cauernas, & montes super se accumulant, quibus magis conterantur. Nunc tenemus quid valeant Prophetæ verba. Quòd autem videtur hîc canere triumphum ante victoriam, non mirum est: quia fides nostra, quemadmodum satis notum est, non innititur iudicio carnis, neque etiam respicit quæ palàm apparent: sed est visio rerum absconditarum, vt etiam vocatur 11. ad Hebr. & subsistentia rerum absentium. Quoniam ergo nihil decedit ex fidei stabilitate, etiamsi res ipsa adhuc procul absit: deinde fides non desinit videre quæ sunt abscondita, quoniam in speculo verbi Dei transcendit & cœlum & terram, & penetrat vsque ad regnum spirituale Dei: quoniam ergo fides habet tam remotum aspectum, non mirum est quòd hîc Propheta securè insultet Babyloniis, & iam dictet carmen derisorium cunctis gentibus, vt ludibrio sint illi superbi, qui tam ferociter priùs sese extulerant. Siquis autem interroget an liceat dicteriis & salibus incessere etiam sceleratos homines, hoc est importunum: quia Propheta hîc non respicit quid liceat fidelibus, sed loquitur ex vulgari hominum consuetudine. Scimus autem hoc esse hominibus fere ingenitum, vt si quos timuerunt, quia non audent obstrepere illis quandiu dominantur, si videant ipsos euersos, vt erumpant non modò in liberas querimonias & accusationes, sed etiam in proteruiam. Quoniam ergo ita fieri solet vt deiectis tyrannis omnes insultent & proiiciant sua dicteria, & omnes velint etiam videri mordaces in hac parte, Propheta sequitur illum ordinem. Iam tamen non dubium est quin hoc carmen composuerit quasi ex ipso naturæ sensu, vbi dicit, *Homines qui multiplicant ex non suis*, vel qui congerunt opes alienas. Verum quidem est multas voces vulgò iactari, in quibus nulla est vel ratio vel æquitas: sed quia manent aliqua principia æquitatis & iustitiæ in cordibus hominum, ideo consensus gentium omnium est quædam vox ipsius naturæ, vel testimonium eius æquitatis quæ insculpta est hominum cordibus, & quam non possunt vnquam delere. Talis est ratio huius dicti. nam quòd Habacuc inducit loquentes populos, perinde est acsi proponeret communem naturæ legem, in quam omnes consentiunt, quòd scilicet quisquis sese locupletat ex alieno, tandem concidet: vbi multas opes cumulauerit, fore opes illas instar cumuli, quo tegatur & obruatur. Et si quisque nostrûm mentem suam consulat, reperiet hoc esse quasi à natura nobis insculptum. Quî fit igitur vt interea singuli ad se attrahere conentur opes alienas, & nihil aliud agitent tota vita quàm alios spoliare vt ipsi ditescant? Hinc apparet excæcari hominum mentes temulentia, quoties ita sese addicunt iniusto lucro, vel quum sibi laxant frænum ad fraudes, ad rapinas & prædas. & ita intelligimus non absre Prophetam vocasse nuper superbos omnes & crudeles, Temulentos. Iam sequitur עד מתי *Quousque*. Etiam hoc dictatur nobis à natura, fore aliquando finem iniustis rapinis, quanuis non statim Deus compescat prædones & sceleratos homines, qui per vim, & cædes, & fraudes, & maleficia grassantur. Interea etiam Propheta significat non posse tyrannos & eorum sæuitiam ferri absque magno dolore & tædio: nam indignitas scelerum omnes accendit, vt tædio afficiantur, vbi vident non statim cohiberi homines sceleratos. ergo totus mundus fere strepit his vocibus, Quousque, quousque? vbi vel quis conturbat totum orbem sua ambitione & auaritia, vel rapit vndecunque, vel opprimit miseras gentes, vbi vim facit innoxiis. omnes clamant, Quousque? & clamor ille, quia nascitur ex naturæ sensu & regula æquitatis, ideo exauditur tandem à Domino. Vnde enim fit vt tædio affecti omnes clamant, Quousque? nisi quia agnoscunt non esse tolerabilem hanc perturbationem ordinis & iustitiæ? Sensus autem ille nónne inditus est nobis à Domino? Perinde est igitur acsi Deus seipsum audiret, quum ita exaudit clamores & gemitus eorum, qui ferre nequeũt iniustitiam. Cæterùm interea videmus, vt nemo sibi hoc idem dicat quod in alios profert. nam siquis auarus ita grassatur per fas & nefas, vt loquuntur: siquis ambitiosus impotenter sese effert, statim clamamus, Quousque? Si quis etiam tyrannus violenter opprimat miseros homines, Quousque? sic vnusquisque hoc aliis dicit, sed nemo sibi. Videndum igitur est vt dum in aliis reprehendimus iniustitiam, statim ingrediamur in nosipsos, & simus æqui iudices: quia amor nostri sic nos excæcat, vt idem vitium quod in aliis liberè damnamus, velimus in nobis absoluere. nã generaliter semper rectè sapiũt homines: hoc est, vbi de re aliqua agitur, si modò ipsi non essent admixti. sed statim vbi ventum est ad ipsorum personas, tunc cæcu-

tiūt,& euanescit illis omnis rectitudo, & perit omne iudicium. Sciamus ergo proponi hîc carmen à Propheta, quasi depromptum ex cōmuni naturæ sensu, vt quisque nostrum sibi frę num iniiciat, vbi iudicis officio functus est ad damnandos alios, vt seipsum damnet simul, & coerceat suas cupiditates, dum videt eas vltra modum progredi. Notandum est etiam quod subiicit, auaros *aggrauare super se densum lutum*. Hoc primò videri posset incredibile: sed tamen res ipsa palàm ostendit quod hîc docet Propheta, modò non ita cæcutirēt mentes nostræ in rebus claris. Nemo enim ferè auarus reperietur qui non sibi sit oneri, & cui nō sint molestæ suæ diuitiæ. Quisquis multa cumulauit, vbi peruenerit ad senium adeò non audet frui rebus suis partis, vt semper solicitus sit ne quid depereat: deinde vt nihil putet sibi sufficere, & quò quisque plus possidet, eò etiam tenacior est: & vocatur frugalitas illa tam sordida & seruilis coactio, vt ita loquar, vbi sese restringunt ditissimi. Denique si quis iudicet de omnibus auaris totius mundi, & sit ipse expeditus ab omni auaritia, sit libera & soluta mē te, facilè deprehendet quod hîc dicit Propheta, omnes mundi diuitias nihil aliud esse quàm congeriem luti, quemadmodum siquis sponte subiiceret se magno cumulo quem coaceruasset. Quidam hoc referunt ad muros Babylonis, qui fabricati erant ex lapide coctili, sicuti satis notum est: sed illud est nimis longè remotum. Alij putant Prophetam loqui de omnium exitu: quia qui possident maximas diuitias, tandem coniecti in sepulchrum obruentur terra: sed illud etiam non conuenit: quemadmodum quòd referunt ad Nabuchodonosorem illam temulentiam qua sese inebriauit ferè tota vita: alij autem ad Balthasarem eius nepotem, quia quum biberet in sacris vasis Templi, etiam euomuit suas cōtumelias & blasphemias aduersus Deum. sed illa omnia non quadrant: quia Propheta hîc non aggreditur solam personam Regis, vt dictum est, sed potius ad iudicium vocat totam illam gentem, quę dedita fuerat rapinis & fraudibus & aliis maleficiis. ergo generalis doctrina elicitur ex hoc verbo, quòd auari omnes, quò plura coaceruant, eò sese magis aggrauant, quasi seipsos obruerent sub aliquo ingenti cumulo. Vnde hoc? quia scilicet opes fraudibus & rapinis quæsitæ nihil aliud sunt quàm graue & molestum terræ pōdus: quoniam Deus retorquet in eorum capita, qui sic ditescere cupiunt, quicquid rapuerunt, ita vt si mediocritate aliqua contenti fuissent, potuerint liberè & hilariter viuere: quemadmodum videmus pios omnes etiam quum nihil possident, tamen esse alacres, quia viuunt cum bona spe, & sciunt sua alimenta esse in manu Dei, & expectant omnia à benedictione eius. Inde igitur illa alacritas, quòd sibi non tam anxiè metuunt. Qui autem inebriant se suis diuitiis, sentiunt se ferre inutile pondus, sub quo iaceant quasi demersi & obruti.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignaris eò vsque descendere vt curam vitæ huius sustineas, & suggeras nobis quicquid necesse est ad transitum: da, inquam, vt discamus etiam in te recumbere, & ita confidere benedictioni tuæ, vt abstineamus non modò ab omni rapina & alijs maleficijs, sed etiam ab omni iniusta cupiditate, & contineamus nos sub timore tuo, & sic etiam discamus ferre paupertem in terra, vt contenti diuitiis illis spiritualibus, quas nobis offers per Euangelium, & quarum iam nos participes facis, semper alacriter tendamus ad illam plenitudinem bonorum omnium, qua fruemur vbi tandem peruenerimus in regnum illud cœleste, & coniuncti tibi perfectè erimus per Christum Dominum nostrum Amen.

7 ***Annon repentè consurgent qui te mordeant, & euigilabunt qui te exagitent, & eris in conculcationes ipsis?***

Pergit in eodem argumento Propheta, quod iam cœpimus tractare. hîc enim vulgares cantilenas inducit contra regem Babylonis, & totum illud tyrannicum imperium, quo multæ gentes duriter oppressæ fuerant. Dicit ergo *repente & ex inopinato surrecturos esse hostes qui ipsum mordeant*. hoc quidam interpretes de vermib. exponūt: sed nimis coactè. Deus enim non tantùm mortuo Regi pœnam hanc inflixit, sed voluit etiam in terra extare certum & illustre documentum vindictæ suæ contra Babylonios, ex quo palàm omnibus testatum fieret, sæuitiam non posse ab eo impune ferri. Iam quod dicit, *Annon repente consurgent*, emphaticum est tam in ipsa interrogatione quàm in voce פתע. Scimus enim etiamsi Hebræis interrogatiuæ locutiones magis sint in vsu quàm apud Græcos vel Latinos, tamen subesse plus vehementiæ. Loquitur igitur Propheta noster quasi de re indubia. Adiungit, *Repente*: quia Babylonij sua potentia freti non putassent quicquam sibi mali instare: quòd si quis auderet contra ipsos insurgere, non posse tamen fieri hoc tam subitò, quin maturè occurrerēt, & procul dispellerent omnes noxas. Longè enim & latè dominabantur: & scimus impios ita obdormiscere quum vidēt se omni ex parte munitos. sed Propheta hîc denuntiat cladem illis instare, quæ statim ipsos opprimet. Iam sequitur:

8 ***Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes reliquiæ populorum propter sanguines hominis, & violentiam terræ, vrbis & omnium habitantium in ea.***

His

Hîc clarius exprimit Propheta cur Babylonii tam seuerè tractandi sint à Deo. Ostendit igitur iustam fore hanc mercedē, vt vicissim spolientur qui prius dediti fuerant & rapinis & violentiæ & crudelitati. Quū ergo exercuissent tantum sæuitiæ in omnes populos, Propheta hinc demonstrat non fore crudelem Deum, quum tam rigidas pœnas de ipsis exiget. deinde confirmat etiam superiorem doctrinam, & reuocat fideles ad iudicium Dei, quod est optimum principium. nam vbi res in mundo sunt confusæ, deiicimus animos, & spes omnis euanescit, nisi veniat nobis hoc in mentem: quia Deus iudex est mundi, fieri aliter non posse quin tandem compareant ad eius tribunal omnes impii, & illic rationē omnium factorū reddant, & Scriptura etiam solet nobis proponere Deum iudicem, quoties vult mederi nostris perturbationibus. Eundem nunc ordinem tenet Propheta. dicit igitur instare Babyloniis prędones, qui eos spolient: quia Deus, qui iudex est mundi, ferre tandem non poterit tot rapinas impunitas. Atqui hoc erat vbique notum, Babylonios sine modo & ratione vlla fuisse deditos rapinis, vt nullis gentibus pepercerint. *Quia* ergo *spoliasti gentes multas*. hoc etiam amplificat, quia Babylonii non tātùm iniuriam paucis hominibus intulerint, vel etiā vni populo, sed grassati sint per diuersas regiones. Quoniam ergo tantum sibi licentiæ sumpserant, hinc colligit Propheta non posse effugere manum Dei, quin experiantur ipsi vicissim Deum sedere in cælo, qui rependet mercedem eorum sceleribus. Dicit autem, *Spoliabunt te reliquiæ omnium populorum*. Potest hoc bifariam intelligi, vel quòd se vlcisci studebūt populi qui directi fuerant à Chaldæis. Vocat autem Reliquias, eò quòd non essent integri. sed tamen ostendit sufficere ad sumendam vindictam de Babyloniis. Hic tolerabilis esset sensus. potest tamen extendi quod dicit Propheta ad alias gentes, quæ intactæ fuerant: acsi diceret, Tu quidem spoliasti gentes multas: sed sunt etiam aliæ in mundo, ad quas non potuit penetrare crudelitas tua. Quicunque ergo residui sunt in mundo populi, certatim te aggredientur: poterísne sufficere ad tantam potentiam repellendam? Vterque sensus non malè conuenit, quòd scilicet in regionibus vastatis & direptis maneant tamen aliquæ reliquiæ, à quibus proueniet vindicta: vel quòd mundus contineat alios populos, qui etiam si data opera non suscipiant hanc causam, tamen vindictam sument de Babyloniis: quia scilicet Deus arcano impulsu exequetur per eorum manum vindictam suam. Postea adiungit, *Propter sanguines hominis*: hoc est, quia fudisti innoxium sanguinem: deinde quia exercuisti multas rapinas: neque solùm paucis hominibus nocuisti, sed peruasit tua audacia, & crudelitas vsque ad multas gentes. nominat enim *Terram*, deinde *Vrbem*. Quidam restringunt ad Ierosolymam, sed malè. Propheta enim hîc generaliter loquitur de terra. Adiungit deinde vrbes & earum incolas. Cæterùm versus hic cōtinet perpetuam doctrinam. Discamus ergo, dum tam licentiosè grassantur tyranni, mentes nostras attollere ad cæleste tribunal, & alere patientiam nostram hac fiducia, quòd Dominus, qui iudex est mundi, mercedem rependet sæuis & sanguinariis istis latronibus: & quò plus sibi arripiunt licentiæ, eò grauius illis instare iudicium: quia Dominus quotquot sunt homines in mundo, totidem etiam excitabit atque expergefaciet vindices, qui de sanguine effuso pœnas sumant, etiamsi hoc nō agāt ex professo. Deus enim mirabiliter & arcanis modis (quemadmodum sæpius alibi dictum fuit) exercet sua iudicia. Hinc etiam discamus frænare nostras cupiditates, quia nemo impune euadet qui sibi permiserit violare fratres suos: etiamsi videtur hoc impune facere ad tempus. tamen Deus qui semper manet similis sui, tandem retorquebit in capita ipsorum quicquid in alios machinati sunt, sicuti statim rursus videbimus. Iam adiungit:

9 *Væ concupiscenti concupiscentiam malam domui suæ, vt ponat in excelso nidum suum, quò se eripiat è manu*, id est, è potestate, *infortunii*, mali ad verbum.

Pergit adhuc Habacuc lacessere regem Babylonium dicteriis, quæ tamen non sunt facetiæ scurriles, sed continent etiam serias minas: quia (sicuti iam antè dictū fuit) Propheta hîc inducit quidem vulgus hominum, sed in illa turba debemus agnoscere innumeros præcones vindictæ Dei: & ideo dicit, *Væ concupiscenti*: vel *heus*, si ita libeat. nam est particula etiam exclamantis: quemadmodum dictum fuit: Heus tu concupiscis, inquit, concupiscentiam malam domui tuæ: tu ponis in alto nidum tuum: sed quid eueniet? Postea sequitur pœna proximo versu. Quòd dicit, *Væ concupiscenti concupiscentiam malam domi suæ*, potest seorsum hoc legi quòd cupiditas noxia sit futura domui: acsi dixisset, tu quidem prospicere vis domui tuæ, accumulando magnas opes: sed domus tua sentiet hoc sibi malum esse & damnosum. Ita epitheton רע seorsum esset addictum respectu domus. sed vno complexu optimè cohæret oratio: quia nō dubito quin Propheta aliud velit, quod scilicet Babylonii nō modò sibi prospiciant dum cupidè hinc inde rapiunt multas opes & congerunt: sed velint etiam in posterum consulere suis filiis & nepotibus. & videmus etiam huc tendere auaritiam: quia qui tam ardenter inhiant cumulandis opibus, non respiciunt quid sibi opus sit ad tolerandam vitam: sed volunt relinquere hæredes ditissimos. Quoniam ergo auari vellent domos

ſuas locupletare in perpetuum,ideo Propheta hanc inſaniam deridens,*Væ*, inquit,*concupiſcenti concupiſcentiam malam domui ſuæ*,hoc eſt,non tantùm vt abundet ipſe ac ſaturetur,ſed etiam vt omnes ſuos poſteros repleat.Addit alterum vitium,quod ſemper ferè coniunctũ eſt:*vt ponat*,inquit,*nidum ſuum in excelſo*.nam & in hunc finem reſpiciunt auari,vt ſeſe muniant:quia vt ſemper mala conſcientia trepida eſt,occurrunt illis multa pericula:Poſſet hoc mihi accidere:deinde,Opes meæ conflabunt mihi odium & inuidiam apud multos:Si igitur aliquod diſcrimé immineat,ego potero vitam meam decies redimere:& deinde,Si mediocri ſorte contentus eſſem,multi eſſent æmuli:ſed vbi theſauri mei ſuperabũt modum,tunc ero quaſi extra ſortem hominum:& quum alii aliis inuidebunt, mihi parcent. Hoc ergo ſemper reputant ſecum auari quum ita ardenter feruntur ad opes cumulandas, & congeriem excelſam conficiunt inſtar nidi quia putant ſe non amplius verſari in mundo,ſed potius ſe exemptos eſſe à communi ſorte hominum,vbi circundati ſunt ſuis opibus.Videmus ergo nunc quid velit Propheta:*Væ*,inquit,*malè & intemperanter concupiſcenti*:& quorſum? nempe vt poſteros locupletet:deinde,*Concupiſcenti vt in alto ponat nidum ſuum*,id eſt vt ſeſe opibus muniat,quò poſſit omne diſcrimen abigere,& ita eſſe immunis ab omni incommodo & moleſtia.Et addit,*vt ſe eripiat ex poteſtate mali*,clarius exprimẽs,quod dixi,nempe diuites inebriari ſtulta fiducia,quum omnes alios ſuperant:quia non putant ſe eſſe ex numero mortalium,ſed fingunt ſibi aliam vitam,quaſi eſſet illis ſeorſum mundus liber ab omni periculo Quum ergo auari ita ſeſe efferant ſuperba fiducia, Propheta hanc quoque amentiam deridet.Poſtea adiungit pœnam:

10 *Conſultaſti in ignominiam domui tuæ*, vel,conflaſti tuo conſilio probrũ & dedecus domui tuæ,*excidendo populos multos:& peccaſti in animam tuam.*

Confirmat iterum Propheta,beatos iſtos,qui ſe imaginantur eſſe quaſi Deo ſimiles, fruſtra ſatagere:quoniam Deus conuertet in ignominiam quicquid putant ſibi acquiri gloriæ ex ſuis diuitiis.Quoniam autem(ſicuti viſum eſt proximo verſu)auari volunt parare ſplendorem ſuis poſteris, & ex magnis diuitiis putant poſſe illuceſcere genus ſuũ. Hæc enim eſt eorum nobilitas,vt quiſque ditiſſimus eſt,ita putat ſe pollere dignitate,& meritò haberi in pretio apud omnes:quoniam ergo hoc ferè omnibus auaris ſtudium eſt, Propheta hîc admonet longè ipſos falli,quia Dominus non tantùm fruſtrabitur ſpes eorum, ſed conuertet gloriam ipſorum in dedecus.Dicit ergo *eos conſultare ignominiam ſuæ familiæ*. Conſultandi verbo cõplectitur quicquid eſt induſtriæ,ſedulitatis,ſolertiæ,ſtudii,laboris,in auaris hominibus.Videmus enim vt ſint ſagaciſſimi.nã ſi quid eſt procul lucri odorãtur vt ad ſe trahãt: noctes & dies agitant noua conſilia quomodo hunc circunueniant,rapiant ab illo,& in vnũ aceruum accumulent quicquid eſt in mundo pecuniæ: deinde vt etiam agros coniungant agris,ædificent magna palatia,multos reditus conficiant.hæc ratio eſt cur Propheta hîc dicat ipſos *conſultare ignominiam*.Quorſum tendunt omnia eorum conſilia?ſunt enim quemadmodum diximus,ſatis acuti & perſpicaces:deinde ſunt etiam induſtrii, & ſeſe continuo labore noctes & dies macerant,quorſum omnia hæc?nempe vt celebrentur eorum poſteri, vt nobilitas ipſorum ſit in ore omnium,& volitet procul.Propheta autem oſtendit eos fruſtra laborare,quoniam Deus conuertet in dedecus familiæ ipſorum quicquid putarunt ſe deliberare valde prudenter.Quò igitur magis prouidi auari, eò ſunt ſtultiores: quia nihil aliud quàm dedecus poſteris ſuis conſultãt.Adiungit,*Licet multos populos excideris*:& videtur hoc expreſſum fuiſſe per anticipationem.Poterat enim videri hoc incredibile, Babylonios capere conſilia ignominioſa ſuis poſteris,quum tamen celebraretur fama ipſorum : & Babylon ipſa eſſet inſtar idoli:Rex paſſim nominaretur cum magna reuerentia,atque etiam metu.Quum ergo progreſſi huc vſque eſſent Babylonii, quis putaſſet poſſe accidere quod Propheta hîc denuntiat?ſed quemadmodum iam dixi,occurrit obiectionibus,& dicit, etiãſi Babylonii profligauerint hoſtes multos & confecerint populos validos, tamen hoc fore ipſis inutile:imò ceſſurum in dedecus,quod ſibi putabant eſſe glorioſum.& in eundem ſenſum addit,*Peccaſti in animam tuam*.Alii vertunt,Peccaſti libidinoſè,vel intemperanter:alii, Peccauit anima tua.ſed illi corrumpunt Prophetę ſenſum:quia nihil ſibi aliud voluit quàm mala omnia quæ aliis inferre ſtudent auari & crudeles,reditura in caput ipſorum.Quum ergo Babylonii toti mundo machinati eſſent ruinam , Propheta longè diuerſum finem quàm putauerant fore prædicit:*peccaſti*,inquit,*in animam tuam* , id eſt malum quod parabas aliis inferre,retorquebitur à Deo in caput tuum.& hæc locutio diligenter notanda eſt, impios ſcilicet,dum omnibus moleſti ſunt,omnes vexant,hunc lacerant,illum diripiunt,alium opprimunt,peccare tamen ſemper in animam ſuam,hoc eſt, non tantùm damni vel moleſtiæ inferre aliis,quantum ſibi : quia Dominus efficiet,vt ſentiant malum , quod volebant aliò intendere,reſidere in ipſis.non loquitur autem hîc de culpa ſed de pœna,quum dicit,Peccaſti in animam tuam,hoc eſt,tu recipies mercedem omnium ſcelerum tuorum.Iam ergo videmus quid velit Propheta. Nunc ſequitur:

11 *Quia*

11 *Quia lapis ex muro clamabit,& lignum ex tabulato* ad verbum eſt,ex ligno, *reſpondebit ei.*

12 *Væ ædificanti vrbem in ſanguinibus,& paranti ciuitatem in iniquitate.*

13 *Annon ecce à Iehoua exercituum? ideo laborabunt populi in igne, & gentes in vanitate,*hoc eſt,fruſtra fatigabuntur.

Iam nouum genus proſopopœiæ hîc inducitur à Propheta.Prius compoſuit vulgare carmē,quod reſonaret in ore omnium:Iam tribuit ſermonem ipſis lapidibus & tignis,ex quibus conſtat ædificium:*Lapis*,inquit,*clamabit è muro,& tignum clamabit ex tabulato*, hoc eſt, nulla erit ædificij pars, quæ non clamitet ædificium ipſum fuiſſe extructum ex rapinis, ex crudelitate, denique ex ſceleribus. neque ſimpliciter Propheta ſermonem lignis & lapidibus attribuit,ſed ponit etiā ἀντιφωνίας, quales ſunt in Choris: ſunt voces,quas vocant ἀντιστρόφους in Lyricis præſertim carminibus.*Lapis*,inquit,*clamabit ex muro,tignum autem reſpondebit ex tabulato*,quaſi diceret,Erit concinna melodia in ſingulis partibus ædificij,quia incipiet murus & proferet ſuum canticum.Ecce,ego ſum extructus è ſanguine & iniquitate: lignum autem dicet idem,& clamabit Væ:ſed ordine ſuo: hoc eſt, non erit confuſus ſtrepitus:ſed quemadmodum muſica habet diſtinctos tonos, ita etiam accinent lapides lignis & ligna lapidibus,vt ſint voces(quod aiunt)correſpondentes inter ſe.*Lapis* ergo *ex muro clamabit,lignum autem reſpondebit.* Quomodo? *Væ qui ædificat vrbem in ſanguinibus & qui vrbem ſuam ornat iniquitate*,inquit.Per ſanguines & iniquitatem idem intelligit: quia etiamſi auari non iugulent homines innoxios,ſugunt tamen ipſorum ſanguinem:& hoc quid aliud eſt,quàm paulatim eos occidere & lentis tormentis? nam leuius eſt ſemel defungi morte vna quàm tabeſcere in longa inopia,ſicuti contingit miſeris hominibus:qui ſpoliati ſunt & exuti omnibus fortunis:ergo vbicunque eſt rapiendi licentia, illic etiam eſt homicidium coram Deo:quia(ſicuti iam dictum eſt) qui non parcit miſeris, ſed eorum exugit ſanguinem,certè non minus peccat quàm ſi ſemel ipſos iugularet. Cæterùm, ſi cui videtur hæc proſopopœia durior,cōſideret quàm ſit incredibile quod hîc docet Propheta & quàm difficile ſit ad perſuadendum.Fatemur quidem Deum eſſe mundi iudicem, imò nemo eſt qui non præueniat iudicium eius,auaritiam & crudelitatem damnando:nomen ipſum auaritiæ erit infame,& exoſum omnibus:idem & de crudelitate dici poteſt,ſed interea vbi videmus eſſe in ſplendore & pretio auaros,obſtupeſcimus : & nemo eſt, qui poſſit fide perſpicere quod hîc denuntiat Propheta. Quum ergo tanta ſit noſtra hebetudo, aut vecordia potius, non mirum eſt ſi Propheta hîc lapides & ligna nobis proponat:quaſi diceret, quando frigent omnes prophetiæ,omnes admonitiones,& Deus etiam ipſe parum fidei obtinet, vbi palàm denuntiat quid facturus ſit, vbi etiam fruſtra operam conſumunt eius ſerui ſuadendo & clamando,iam prodeant in medium lapides,ſint magiſtri eorum,qui non poſſunt aures ſuas arrigere ad ipſius Dei vocem:ligna etiam clamitēt ſuo ordine.hæc igitur ratio eſt cur Propheta hîc mutas creaturas inducat loquentes,nempe vt torporem noſtrum expergefaciat.Iam adiungit,*Annon ecce à Iehoua exercituum*? Malè vertunt quidam interpretes, Annon iſta,quaſi הנה poſitum eſſet vice pronominis demōſtratiui.ſed extenuant & obſcurant gratiam verborum: imò corrumpunt ipſam ſententiam Prophetæ. Quum enim dicit,הנה,non refert quod prius dixit, nec certum aliquid deſignat, & tamen quaſi digito oſtendit quod expectare iubet Dei iudicium, acſi diceret, nónne Deus tandem habebit vices ſuas,vbi auari & crudeles triumphos ſuos egerint in mundo, & obtenebrauerint omnium mentes & ſenſus, quaſi nunquam illis reddenda eſſet ratio ad tribunal Dei? Annon Deus etiam aliquando oſtendet ſibi eſſe ſuas vices? Quum ergo dicit, *Nónne ecce à Iehoua*? indefinita eſt locutio. non dicit, hoc vel illud erit à Deo exercituum: ſed, *Annon ecce à Iehoua exercituum?* hoc eſt, Deus nunc ceſſat quidem, & eo etiam ſibi audacius indulgent homines:ſed non ſemper manebit otioſus: Annon ergo Deus prodibit qui nunc videtur iacere?Erit ergo aliquid tandem à Deo exercituum. Et demonſtratiua particula hoc idem confirmat,Ecce,inquit: quaſi in pictura oſtenderet fidelium oculis Dei tribunal,quod non poteſt niſi fide iam à nobis conſpici.Dicit, *Ecce tamen nónne erit aliquid à Deo exercituum?*hoc eſt,Deus nónne tandem exeret manum ſuam, vt oſtendat ſe non eſſe ignauum,quin curet res humanas:Denique hac locutione notatur viciſſitudo,quæ ſperanda nobis eſt:quia non poteſt tā citò re ipſa cognoſci.Hinc concludit,*Populi* ergo *laborāt in igne & populi fruſtra ſeſe fatigant.*In igne laborare tātundē valet ac ſumere euanidā operā,cuius fructus ſtatim cōſumitur.Quidā exponūt populos laborare in igne,quia ædificata fuerat Babylō ab ingenti hominū multitudine,& tādem incendio periit.ſed illud videtur lōgè remotū.Simplicius interpretor,quòd *laborāt populi in igne*,quemadmodū ſiquis texat telā vel pannū,& ignis ſit ſuppoſitus,qui conſumat, vel ſiquis etiā magno labore poliat opus ſuū & paratus ſit ignis,qui illud deleat in manibus ipſius artificis. Certū enim eſt,Prophetā idem repetere alia loquēdi forma,quū dicit בריריק.Nūc ergo tenemus eius cōſiliū.hinc colligere licet vtilē doctrinā,non modò perire fructū laboris omnibus,qui mala conſcientia volūt

ditescere,sed etiam si totum mundum habeant sibi propitium & obsequentem, tamen hoc totum ipsis fore inutile: quemadmodum rex Babylonius habuit multos populos præstò ad obsequium: sed Propheta deridet magnos istos apparatus, quia scilicet præstò etiā est ignis Deo, vt consumat quicquid tam strenuè machinati erant qui volebant operam suam vnius hominis arbitrio impendere. Tandem adiungit:

14 *Quia replebitur terra cognitione gloriæ Iehouæ, sicuti aquæ operiunt mare.*

Hîc Propheta breuiter docet tam illustre fore Dei iudicium contra Babylonios, vt celebretur nomen eius per totum orbem. Subest autē tacita antithesis in hoc versu, quia Deus non apparuit in sua gloria quum Iudæi abducti fuerunt in exilium. Templo diruto & tota vrbe excisa: quum etiam ita prædis & rapinis tota illa regio Orientalis fuit exposita. Quum ergo Babylonii post Assyrios ita ingurgitarēt omnes suos vicinos, tunc non poterat fulgere neque conspicua esse gloria Dei in mundo. Obmutuerant enim Iudæi ipsi. nam miseriæ quasi eos obstupefecerant, saltē erat illis os occlusum, vt nō possent Deo benedicere ex animo quum tam duriter ipsos affligeret. Deinde, in illa multiplici rerum omnium confusione, putabant profani homines omnia hîc volui fortuitò, nullam esse Dei prouidentiam. Latebat igitur tunc Deus: ideo dicit Propheta *repletum iri terram cognitione gloriæ Dei*, hoc est, Deus iterum innotescet, vbi scilicet exerta manu exercebit vindictam contra Babylonios: tunc agnoscent tam Iudæi quàm aliæ omnes gentes gubernari mundum Dei prouidentia, sicuti semel creatus fuit. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & cur dicat terram fore plenam cognitione gloriæ Dei. nam prius gloria Dei exulabat è mundo, quo ad sensum hominum: sed iterum refulsit, quum euersa Babylone Deus ipse erexit suum tribunal, vt ostenderet nullam esse tantam potentiam inter homines, quam non posset cogere in ordinem. Eadem sententia habetur Iesaiæ cap. 11. Concionatur quidem illic Propheta de regno Christi: & vbi Christus palàm innotuit mundo, simul etiam cognitio gloriæ Dei repleuit totam terram: quia Deus tunc apparuit in viua sua imagine. sed propriè tamen loquitur Propheta noster quum dicit *terram tunc quoque plenam fore notitia gloriæ Dei*, vbi vindictā sumpserit de Babyloniis. Ideò malè quidam hoc detorquent ad prædicationem Euangelii, quasi Habacuc transitum faceret ab excidio Babylonis ad vniuersale iudicium. illud est nimis coactum. Est autem illa satis nota ratio & frequenter etiam occurrit præsertim in Psalmis, quòd celebrabitur Dei virtus & gratia & veritas per totum orbem, vbi suos liberauerit, vbi compescuerit improbos. Eodem modo nunc loquitur Propheta: & comparat hanc plenitudinem notitię aquis maris, quia sicuti scimus, mare tam profundum est, vt nulla sit aquarum mensura. Ita significat Habacuc tam illustrem fore gloriam Dei, vt terram ipsam non modò impleat: sed quodammodo etiam obruat, quemadmodum aquæ maris ingenti multitudine operiunt abyssos, ita etiam gloria Dei cælum & terram replebit, vt nullus sit finis. Quanquam si ad Christi vsque aduentum extendere sententiam hanc libeat, non reclamo. Scimus enim gratiam redemptionis perpetuo tenore fluxisse, donec Christus apparuit mūdo. sed mihi dubium non est quin Propheta magnitudinem potentiæ Dei commendet in Babylonis interitu.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ita propēsi sumus ad iniurias, vt quisque naturaliter nimiū suæ vtilitati priuatæ addictus est: da inquam, vt cohibeamur hoc fræno, quòd nobis per Prophetā tuū imponis, ne scilicet prosiliant nostræ concupiscentiæ ad vllam iniuriam vel iniquitatem: sed se ipsum quisque contineat in vera æquitate & abstineat ab alieno: deinde, vt discamus etiam nos solari in omnib⁹ nostris afflictionibus: etsi cōtingat nos iniustè premi ab improbis, vt tamē innixi prouidētiæ tuæ & iusto iudicio, patiēter expectemus donec nos liberes & ostendas quicquid machinantur impii in nostram perniciem, hoc residere in ipsis, vt tandem redeat & vertatur in ipsorum capita: & sic militemus sub vexillo crucis, vt possideamus animas nostras in patientia, donec tandem perueniamus ad beatam illam vitam, quæ nobis reposita est in cælo, per Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

15 *Væ qui potat socium suum*, vel amicum: *coniungis*, coniungens, *calorem tuum*, vel vtrem tuum: Alii vertūt adhibes venenum tuum, vel iram tuam: alii, intendens iram, *atque etiam inebrias, vt aspicias super nuditates eorum*, id est, verenda.

16 *Saturatus es ignominia ex gloria*, vel pro gloria: *bibe etiam tu & discooperire*, vel sopiaris, *fundetur super te calix dexteræ Iehouæ, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.*

Senten-

SEntentiam hanc, vbi Propheta exprobrat regi Babylonio quòd *inebriare solitus* sit amicos suos, maior pars interpretum frigidè exponit. Sæpius iam dictum est quàm sint audaces Iudæi in fabulis fingendis, vbi nihil certum illis occurrit, diuinant hoc & illud & sine delectu vel pudore. Dicunt igitur Nabuchodonosorem fuisse deditum crapulæ & traxisse quoscunque potuit in societatem sui flagitii. Socios etiam intelligunt reges captiuos, acsi per ludibrium eos iusserit adduci ad mensam suam & propinando coegerit ad ebrietatem, vt deinde eos rideret, quum essent expositi ignominię. sed illud est nugatorium, imò si hac de re extaret certa historia, tamen promptum est videre aliud nunc tractari à Propheta nostro. neque enim loquitur de rege vno duntaxat, sed potius sermonem suum dirigit ad totam illam monarchiam. Ego itaque non dubito, quin tota hæc oratio, vel metaphorica sit, vel allegorica, quum Regi Babylonio exprobrat, quòd inebriauit socios vel amicos. Cæterùm, antequam longius progrediar in re ipsa tractanda, dicam etiam de ipsis vocibus. nam hinc melius patebit consiliũ Prophetæ. *Væ*, inquit, *potanti amicum suum*: postea, מספחתך חמה Hebræis significat Vtrem. Scimus autē & satis notũ est ex Scriptura, Iudæis vtres fuisse in vsu, quemadmodum apud nos sunt cadi, hoc est, maiora vasa. Quum ergo vtribus vinum includerent, sæpe vtres solent accipere pro ipsis poculis: quemadmodum si lingua nostra quis diceret, *Des flacons, des bouteilles*. Ergo quidam ita exponunt, quòd in mediũ protulerit lagenas suas rex Babylonius, vt cogeret nimio potu ad ebrietatem, qui non poterant, neque audebant etiam obsistere eius libidini. Alii autem חמה vertunt iracundiam, & subaudiunt præpositionem: alii vt nihil subaudiunt, vertunt participium מספח intendens furorem suum. sed quoniam חמה significat calere, ideo propriè vertemus, Coniungens calorem tuũ, hoc est, tibi non sufficit inebriari, nisi etiam alios tecum implices. nunc ergo tenemus sensum huius locutionis. Adiungit, *etiam inebrians*. Hinc colligere licet quod prius dixit Propheta non aliò spectare: nisi quòd rex Babylonius quęrebat sibi multos intemperantiæ vel crapulæ socios. Quanquam, vt iam dixi, crapulã metaphoricè accipit: & statim fusius exponam quid hoc totum sibi velit. sed nunc agimus tantùm de verbis. *Atque etiam inebrians* inquit. Particula אף ponitur amplificandi causa, vt satis notum est. Quum iam ergo dixisset, *Tu coniungis tuum calorem*, hoc est, tu exhalas tuam intemperiem, ita vt alii etiam contrahãt eundem feruorem tecum: statim adiungit, tu inebrias ipsos. Sequitur: *Vt palàm fiant eorum nuditates*, hoc est, vt se discooperiant cum ignominia. Versum sequentem differam vsque dum clarius viderimus quorsum spectet Propheta. Quemadmodum nuper attigi, accusat regem Babylonium, quod implicuerit suis cupiditatibus vicinos Reges, & quodammodo eos secum inebriauerit. Cõparat autem crapulæ insatiabilem auaritiam illius Regis: quia sicuti ebriis hominibus propositum est non ad satietatem bibere, sed ingurgitare se vino: ita etiam vbi auaritia dominatur in cordibus hominum, est quædam furoris species: quemadmodum siquis vinum sine modo vllo appeteret. Hæc est metaphoræ ratio, quòd rex Babylonius quũ sitiret humanũ sanguinẽ, opes etiam & imperia, secũ traxerit in eiusdem amentiæ societatem multos reges: quia non poterat, nisi alliceret ad se multorum gratiam & deciperet inanibus fiduciis: Quemadmodum vbi quis sese prostituit ad potandum, cupit similes sibi esse conuiuas: ita exprobrat Habacuc regi Babylonio, quòd quum ipse addictus esset intemperantiæ, propter inexplebilem auaritiam, alios etiam sibi socios accersiuerit, quasi essent conuiuæ & propinauerit illis vinum, hoc est, irritauerit ipsorum cupiditatem, vt libenter cum ipso bellum gererent: quia singuli sperabant partem aliquam prædæ ex victoria. Quum ergo ita excæcauerit multos Reges, ideo dicuntur ab ipso esse inebriati. Scimus enim vt dementent tales illecebræ animos & corda hominũ. neque enim vlla est ebrietas quæ magis obstupefaciat homines quàm cæcus appetitus, quo deuorãt & terras & maria. nunc tenemus quid Propheta velit, quòd scilicet non tantùm exarserit rex Babylonius in sua auaritia, sed quasi facem subdiderit aliis omnibus: quemadmodum ebrii alii alios inuitant. Quòd ergo ita inflammauerit omnes vicinos Reges, vt ruerent sine vlla ratione, vel vlla verecundia, quemadmodum vbi quispiã nimio potu suffocatus est atque obrutus: hæc fuit propinatio quam designat Propheta. & hæc metaphora diligenter notanda est: quia hodie quoque velut in speculo idẽ cernimus quod hîc Propheta docet. Sũmi enim quique principes quum bella sua fabricãt, mittunt huc & illuc legatos & cupiunt secum inuoluere & vrbes & alios Principes. Quia autem nemo gratis libenter periclitatur, ideo proponunt multas fallaces illecebras. Et si qua ciuitas sibi metuit à vicino Principe, cupiet sese munire nouo præsidio: ita fœdus erit quasi instar laquei. Deinde si quis minor Princeps cupit dilatare fines suos, vel sese vult vlcisci, libenter arma induit, imò cupidè, vt possit ope maioris exequi quod proposuit, quum non sufficerent vires: sicuti videmus quotidie inebriari & Duces & Comites, vt vocant, & vrbes liberas: quia summi Reges qui abundant vino, hoc est, qui pleni sunt multis vanis promissionibus, propinant quasi plenas lagenas, iubent proferri vinum quasi bene instructa mensa: Ego faciam vt inimicus tibi cedat: & tu coges eum pro tuo arbitrio: & vbi potitus ero victoria, pars fructus ad te redibit: ego nihil appeto præter gloriam. Quantum ad vrbes liberas attinet, Ecce vos trepidatis assiduè. Iã si lateatis sub vmbra mea, erit vobis optima securitas. Talis propinatio hodie in

tota ferè Europa cernitur. Ergo non abs re Propheta hoc vitium commemorat in rege Babylonio, quòd socios suos quos scilicet illigabat perfidis fœderibus, potauerit: quia sicuti dictum est, nulla est tã periculosa ebrietas quàm ista amentia, vbi quisque sibi promittit hoc vel illud & imaginatur quod non est. Ideo non tantùm dicit regem Babylonium potare socios, sed etiam *coniungere vtres*: quasi diceret esse nimis liberalem, imo prodigũ, vbi quęrit sibi socios suæ intemperantiæ: quia si non sufficiat vna conditio, altera etiam additur, Ecce, Rex meus paratus est. Quod si non sufficiat, etiam illud addetur. Coniungunt igitur calorẽ suum hoc modo. Si exponimus חמת pro vtre, hoc erit Coniungere vtres, dum cumulant multa promissa, donec inebrient quos volunt decipere. Vel si magis placeat altera interpretatio, quam ego libentius sequor, *coniungunt calorem suum*, hoc est, alios secum implicãt sicuti feruent ipsi inexplebili libidine, ita etiam ardorem illum spargunt huc & illuc, vt sint coniuncta multorum studia. Postea adiungit, *Vt aspicias nuditates ipsorum.* Hoc quidem non erat propositum regi Babylonio, probrum eorũm omnium discooperire, quos secum trahebat in societatem bellorum: sed scimus vt soleant negligere magni reges suos socios, quibus tamen nihil non promittunt initiò. Siquis rex velit ad se pellicere vrbẽ liberam, vel Principem mediocrem, dicet, Ecce nihil aliud quæro quàm tibi esse amicus: imò videmus vt fœdissimè peierent: neque satis est illis in suis aulis euomere illa periuria: sed non multi anni fluxerunt, ex quo magni Reges publicarunt detestanda periuria: & statim postea apparuit illos absque aliquo pudore ita voluisse illudere & Deo & cunctis mortalibus: quum testati sunt se nihil quærere, præterquàm vt defenderent suo patrocinio ius & æquum, & obsisterent aliorum vel tyrannidi vel superbiæ. Postea si quid aduersi contingat, statim sese retrahunt: & vrbs, quæ omnia sperauerat à tam liberali rege, cogitur postea subire iugum & pacisci cum suis hostibus & transigere quouis modo, *sic discooperitur nuditas.* Ita etiam spoliantur minores Principes sua ditione. Et cui hoc imputabitur, nisi præcipuo authori? Ergo vt quisque pro sua ambitione, vel auaritia alios impellit in fraudem vel periculum, ita propriè & scitè dicitur discooperire eorum verẽda. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum, quem interpretes non sunt assequuti. Venio iam ad proximum versum. Dicit, *Satiatum esse ignominia pro gloria.* Vertunt multi, Satiatus es ignominia plusquam gloria. sed hoc quoque non potest quadrare: quia non intelligit Propheta regem Babylonium satiatum esse probro suo, sed potius alieno. Deinde particula מ non ponitur hîc comparatiuè, sed potius ita resolui debet oratio, A gloria tua, vel propter gloriam tuam satiatus es ignominia. Tertiò hoc etiam notandum est his verbis non describi pœnam à Propheta. Statim enim sequitur שתה גם אתה, *Tu quoque bibe*: illic descendit ad pœnam. Quum ergo dicit regẽ Babylonis satiatum esse ignominia pro gloria, perinde est acsi dixisset, dum intentus est augendæ suæ gloriæ, alios omnes proiicere ad ignominiã. hic enim est vulgaris lusus magnis regibus, quemadmodum dictum est, aliorum discrimine vel iactura amplificare suas opes. Vellent quidem si fieri posset, socios etiam suos esse saluos: sed si quis pessum eat in eorum gratiam, hoc negligunt. Videmus vt hodie magni reges quum armant exercitus profundãt sanguinem innoxium: si qua clades accepta est in prælio, dolebit ipsis: sed tantùm respectu priuatæ suæ gloriæ, vel sui commodi. Profitebuntur verbo se condolescere miseris hominibus, qui fideliter conati sunt vitam suam pro illis impendere, sed non curant. Quoniam igitur hauriunt humanũ sanguinem magni reges & susque deque faciũt, vbi multi perierũt in ipsorum gratiam: meritò dicit Propheta satiatum fuisse regem Babylonis ignominia pro gloria, hoc est, dum ipse venatur suam gloriam satiatum fuisse multorum probris, quia scilicet multi pro ipso occubuerunt, multi spoliati fuerunt suis ditionibus, vel postea erant spoliandi. Propheta enim hîc non refert quid gestũ sit sed cõcionatur de rebus futuris. Præteritum autem tempus in verbis pertinet ad notandam certitudinem: quemadmodum scimus communem esse Prophetis vsum loquendi. Iam adiungit, *Tu etiam bibe.* Hinc videmus regem Babylonis securum fuisse, etiamsi eius societas & amicitia multis damnosa fuisset, quandiu manebat intactus. Quantisper ergo floruit imperium illud, rex Babylonis nõ magnopere curabat aliena damna. Ideo Propheta dicit, Tu etiam bibes: putas alios tantùm dare pœnas, quasi tu etiam nõ sis obnoxius iudicio Dei: sed venies ipse ordine tuo & bibes: quomodo? hîc allegoricè loquitur de vindicta, quæ instat regi Babylonio, *bibas tu quoque*, inquit, & fias probrosus, vel discooperiaris. ערל significat Præputium Hebræis: præputiatos autẽ homines vocant profanos & fœdos vel contaminatos: ideo multi vertũt, Tu etiã fias probrosus. sed alii clarius reddunt Prophetæ sensum, Tu discooperiaris. Quanquam non malè sentiunt, qui putant esse metathesin in literis, & הערל positum esse pro הרעל. nã רעל significat Sopire. Hoc autem optimè conuenit homini ebrio, vt scilicet obstupefiat. Sed quia de nuditate loquutus fuerat Propheta, retineo priorem sensum, vt respondeant inter se opposita membra. *Tu igitur bibas & discooperiaris.* Iam sequitur explicatio, quod scilicet *fundetur super ipsum calix dextræ Iehouæ*, hoc est, Dominus erit iam tuus pincerna vicissim: sicuti inebriasti multas gentes, & prætextu amicitiæ fraudasti eos, qui impliciti tuis fœderibus sese perdiderunt: iam Dominus rependet tibi quam meritus es mercedem: tu fuisti

fuiſti aliis pincerna,ita Dominus etiam erit tuus pincerna & te inebriabit, ſed alio modo. Scimus enim quid Scriptura paſſim per Calicem manus Dei ſignificet, nempe omne genus vindictæ:vbi Deus alios percutit vertigine & omni humanitate priuatos in furorem præcipitat:alios autem dementat ſtupore, alios vt nihil prorſus ſentiant, priuat omni intelligentia,aliis etiam excitat hoſtes,qui crudeliter in eos graſſentur. Dicitur ergo Dominus calicem ſuum porrigere omnibus reprobis,quocunque modo ſumat de ipſis vindictam.& ideo adiungit,*Vomitus ignominia erit ſuper gloriam tuam.*קיקלון eſt nomen cõpoſitũ.iam ante vidimus קלון eſſe ignominiã:nunc loquitur de vomitu probroſo. Poteſt hoc autẽ ad regẽ Babylonium referri, quod vomet ipſe cum magno dedecore, quòd antè intemperanter hauſerat:vt maneat Propheta in ſua ſimilitudine. Vel poteſt etiam commodè hoc exponi de hoſtibus,quòd ſcilicet voment in faciem regis Babylonij.Et exitus hic de quo vaticinatur Habacuc,manet omnes tyrãnos, qui conturbant totum orbem ſua cupiditate. Sic enim eos dementat ambitio,vt neque ſanguini humano parcant,neque etiam dubitent proximos quoſque & amiciſſimos conÿcere in diſcrimẽ. Quoniam ergo inexplebilis appetitus glorię ipſos ita accendit,meritò denuntiat hanc mercedem Propheta,quòd ſcilicet recipient vomitũ fœdum & probroſum pro illa gloria,cuius expetendæ nullus fuit illis modus. Nũc pergamus:

17 *Quia violentia Libani operiet te & prædatio animalium, quæ terruit ea,* vel quæ contriuit,*propter ſanguines hominis & violentiam terræ,vrbis & omnium habitantium in ea.*

Hinc facilè colligere licet, Prophetam non loquutum fuiſſe de ebrietate, ſed potius metaphoricam fuiſſe illam ſentẽtiam,ſicuti expoſuimus,ſequitur enim hîc cauſæ redditio, cur denuntiauerit talem pœnam regi Babylonis:quia ſcilicet exercuerat violentiam non modò contra omnes gentes promiſcuè,ſed contra electum Dei populum. Heri tantùm in genere propoſuerat ſæuitiam, qua violauerat multas gentes rex Babylonis: nunc autem diſtinctè loquitur de Iudæis,vt oſtendat Deum peculiari modo vindicẽ fore eius crudelitatis, quam Chaldæi exercuerant contra Iudæos, quia Dominus populum illum receperat in ſuam defenſionem. Quoniam ergo aggreſſus fuerat rex Babylonis filios Dei, qui adoptati ab ipſo fuerant & quorum erat protector,ideo hîc ſpecialem pœnam denuntiat. Ita videmus dirigi hunc ſermonem propriè ad Iudæos, quia voluit aliquid ſolatij afferre in grauiſſimis malis, vt fouerent ſuam patientiam: quia videbant iniurias ſibi illatas venire coram Deo in rationem.Ergo per Libanum hîc intelligitur vel Iudæa,vel Templum ipſum,quia Libanus propinquus erat Templo, vt ſatis notum eſt: & alibi etiam ponitur hoc eodem ſenſu. Siquis autem extendat ad totam Iudæam, eodem redibit ſenſus, in re vel parum vel nihil eſt momenti. *Quia* ergo *violentia Libani te obruet:* deinde *prædatio animalium:* putant interpretes בהמות vocari Chaldæos & Aſſyrios, quia fuerint quaſi ſæuæ & immanes beſtiæ ad vaſtandam Iudæam.ſed potius intelligo *animalia Libani,*hoc eſt,quæ ſyluam illã incolebant.Exaggerat ergo Propheta ſæuitiam regis Babylonis, quòd etiam hoſtis fuerit brutis animalibus. Et ſubaudio relatiuum pronomen אשר in verbo יחיתן. Poteſt accipi vel pro Conterere, vel pro Terrere.Alij exponunt,prædatio beſtiarum conteret eas: quaſi diceret, Babylonios eſſe quidem ſimiles belluis truculentis, ſed contentum iri ſuis rapinis. Alter verò ſenſus longè melius fluit,quòd ſcilicet prædatio animalium, quæ terruit illa, cooperiet: repetendum eſt enim verbum illud יכס cooperiet,vel obruet regem Babylonium.Tandem addit ſententiam illam,quæ heri fuit expoſita.Nunc tenemus conſilium Prophetæ, quòd ſcilicet rex Babylonis meritò perdendus ſit, quia violauerat terram ſanctam & aggreſſus iniuſtè fuerat electum Dei populum:deinde graſſatus etiam cum ſuis latrociniis fuerat per totum ferè Orientem.Nunc ſequitur:

18 *Quid prodeſt ſculptile? quia ſculpſit illud fictor eius conflatile,& doctorem mendacÿ:quia confidit fictor figmento ſuo,vt faciat idola muta.*

Iam Propheta vlterius progreditur, & oſtendit quicquid hactenus vaticinatus eſt de futuro excidio Babylonis & illius monarchiæ, proficiſci à vero Deo, hoc eſt, à Deo Iſraelis. neque enim ſatis fuiſſet tenere,eſſe aliquod numen in cælo,quod gubernat res humanas: ita fieri non poſſe quin tyranni aliunde pœnas luant ſuæ crudelitatis. Scimus enim hæc prouerbia volitaſſe paſſim inter profanas gentes, quòd Ioui aſſideat iuſtitia: deinde quòd ſit Nemeſis,quòd ſit Diuina aliqua vltio. Quum ergo talis perſuaſio infixa ſemper fuerit hominum cordibus,frigida fuiſſet ac ferè inanis Prophetæ doctrina, niſi propoſitus fuiſſet in medium Deus Iſrael. Hæc ratio eſt cur nunc derideat omnia idola & vindicet vni Deo imperium totius mundi,& oſtendat præclarè agi cum Iudæis, quia non colant imaginarios deos, ſicuti profanæ gentes:ſed certò intelligant eundẽ eſſe opificem cæli & terræ, qui ſeſe Abrahæ patefecit,qui Legem ſuam dedit per manum Moſis. nunc tenemus conſilium Prophetæ.

Quoniam ergo rex Babylonis colebat etiam ipse deos suos, Propheta excutit vanam fiduciam, qua poterat decipi & alios etiam decipere. Dicit igitur, *quid prodest fictile?* Contẽptim hîc loquitur de idolis, quæ fabricata sunt hominũ manu. Et addit rationem, *quia sculpsit illud fictor*, inquit. Interpretes satis ieiunè accipiunt: quasi diceret Propheta, Quid prodest fictile vbi sculptum est vel conflatum ab opifice suo? nam Propheta hic causam ostendit, cur inutilis sit idolorum cultus: quia scilicet dii isti constant ex mortua materia. Deinde, fictor quid potuit afferre deitatis? videmus ergo esse redditionem causæ in his verbis: ideo possemus clarius vertere, Quid prodest sculptile, quum fictor illud sculpserit? hoc est, quandoquidem originẽ habet sculptile ex manu & artificio hominis, quid prodest? Iã adiungit *finxit*, inquit, *conflatile*, hoc est, etiamsi artifex formam dederit vel metallo, vel ligno, vel lapidi, tamen nõ potuit naturam mutare. Dedit quidem externam aliquam speciẽ: sed siquis interroget, quid est illud? Certè est conflatile. Quum ergo non mutetur natura artificio hominum, hinc apparet quàm stolidi & amentes sint quicunque fiduciam suam locant in sculptilibus. Adiungit, *& doctorem mendacij*. Ideo addita fuit hæc particula, quoniam homines sese ipsos præoccupant peruersis commentis, ita vt non audeant iudicium ferre ex re ipsa. Quî fit enim, vt passim truncus ligni vel lapis vocetur Deus? Siquis interrogasset sapiẽtissimos illos qui putarunt gẽtes omnes esse barbaras, vel Romæ, vel Athenis, vel in aliis vrbibus, quid est illud? Siquis vidisset Iouem argenteum, vel ligneum, vel lapideum: est Iupiter, est Deus. Vnde hoc? Est tamen lapis, est frustum ligni, vel argenti: nihilominus Deum esse asseruissent. Vnde ista dementia? nempe quia homines sunt fascinati, vt videndo nihil videant, hoc est spontè claudant oculos & cæcutiant quasi data opera, quia nolunt intelligere. Hæc ratio est cur Propheta per anticipationem dicat, *fictor finxit*, quid finxit? *Conflatile & doctorem mendacij*: manet materia semper, sed interim falsa opinio præualet, quia homines existimant deos esse illa idola. Vnde existimant? Certè est doctrina mendacij, hoc est, est mera illusio. confirmat eandem sententiã, Confidit, inquit, fictor, vel opifex *suo opificio*, vel figmento. Quid? nónne sensu & ratione priuatos esse oportet, qui fiduciã suam coniiciunt in res mortuas? Fabe, quemadmodum dicit Iesaias, accipiet sua instrumenta, formabit idolum, postea genu flectet & Deum suum vocabit, est tamen opus manuũ tuarum: quid? es ne tu ipse Deus? Tu conscius tibi es tuæ fragilitatis: interea autẽ tu creas nouos deos? Hac etiam ratione confirmat Propheta quod prius dixit, nimis desipere homines, imò hunc esse prodigiosum stuporem, vbi tribuunt aliquã deitatem, vel ligno, vel lapidi, vel metallo. Quare? Sunt enim ipsorum figmẽta, inquit. Et adiungit, *vt faciat idola muta*. Iterum repetit quod dixerat, non mutari naturam artificio hominum, vbi deos sibi fabricant vel ex ligno, vel ex lapide. Quare? neque enim incipiunt loqui. Et eodem etiam pertinet quod statim sequitur. Coniungi enim debet proximus versus. Postea iterum plura nobis dicenda erunt de re ipsa.

Iesa 40. 19.

19 *Væ qui dicit ligno, Expergiscere, excitare, lapidi muto,* mortuo: *ipse docebit, Ecce, ipse*, vel ipsum lignum, si referamus ad lignum. Ipse ergo, *opertus est auro & argento: & nullus spiritus in medio eius.*

Prosequitur, vt dixi, eandem sentẽtiam & acriter inuehitur in hominum socordiã, quòd inclament ligna & lapides, quasi in illis esset aliqua occulta virtus. *Dicunt* ergo *ligno Expergiscere*. nam implorant opem ab idolis suis. An *ipse docebit*: vertũt alij interrogatiuè. Ego autem simpliciter accipio, docebit ipse: hoc est, mirum est vos ita sponte desipere: quia etiamsi nullum Prophetam Deus vobis mittat, etiamsi nemo vos admoneat, lignum tamen & lapis erũt optimi doctores: interrogate vestra idola: hoc est, rectè perspicite quidnam sit in idolis. Certè deus ligneus vel lapideus tacendo satis clamat se non esse Deum. Nullus enim est motus in ligno vel lapide. Vbi nihil est vigoris aut vitæ, nónne statuere decebat, nullam esse deitatem? nam multæ sunt creaturæ præditæ aliquo sensu & motu. Deus autem qui inspirat virtutem & motum & sensum toti mundo & singulis eius partibus, ánnon ipse excellet quodam singulari motu supra omnes creaturas? Ergo quum lignum & lapis tacent, sunt vobis satis idonei doctores, si essetis boni discipuli. Videmus ergo vt hac ratione amplificet socordiam hominum Propheta, quia quod manifestum est non perspiciũt. Et eodem etiam pertinet quod dicit, *Ecce ipse opertus est auro & argento*, hoc est, erit quidem aliquis splendor, quia putant idololatræ deos suos esse meliores quum ornati sunt auro & argento: sed interea *nullus est spiritus in medio ipsorum*: Intus, intus, inquit, inspicite & videbitis res esse mortuas. Cætera crastino die prosequemur.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in nobis tam parũ est recti iudicij, imò etiam in ipsa meridie cæcutiunt mentes nostræ: da inquam, vt semper nobis præluceat Spiritus tuus: deinde etiam intenti simus ad lumen Verbi tui, vt teneamus rectam viam in continuo vitæ nostræ cursu: atque ita

subijciamus

subiiciamus tibi & nos & omnes vitæ nostræ actiones, ne vllis illecebris implicemur in eandem perniciem cum impiis, qui nos captant & venantur & tendunt vndique insidias: sed consilio Spiritus tui gubernati caueamus ab omnibus insidiis: præsertim verò quo ad spiritualē vitam ita simus tibi vni addicti, vt procul nos subducere semper discamus ab omnibus inquinamentis omnium gentiū, & ita maneamus in puro numinis tui cultu, ne vnquam protrahant nos impij in easdē secum illecebras, quibus eos Satan tam miserè decipit: sed sequamur eum ducem, cuius vis nos regi imperio: nempe Christum filium tuum, donec tandem nos omnes colligat in regnum illud cæleste, quod nobis sanguine suo peperit, Amen.

HERI diximus Prophetam de idolis nunc loqui, vt vana fiducia spoliet regem Babylonis. Quanquam enim profani homines sibi omnia arrogant & propriis viribus: tamen dementat eos etiam aliqua ex parte sua superstitio. Propheta igitur ostendit tyrānum illum frustra confidere suis idolis, quandoquidem sunt res nihili. sed notandæ sunt rationes quibus idololatriam refellit: quòd scilicet artifices, qui deos fabricant, non possint tamen mutare naturam materiæ. nam lignum semper manet lignum, lapis etiam lapis: & fundendo nihil aliud proficiunt etiam fabri & aurifices, nisi quòd efficiunt conflatile. Manet igitur semper eadem materia. Quòd ad formam spectat, Propheta dicit merum esse mendacium & imposturam: imò deos ligneos, vel argenteos, vel cuiuscunque sunt materiæ, dicit esse magistros, vel doctores mendacij, quia scilicet attrahant ad se animos simplicium: & Satan quasi laqueos tendit hominibus, vbi proponit eorum oculis visibiles istas figuras & persuadet aliquid deitatis illic esse inclusum. Ergo diligenter notanda est ista ratio, dum Propheta admonet, ex mortua & corruptibili materia constare fictitios deos: & quantum ad formā spectat, esse duntaxat præstigias Satanæ. Vulgare est illud dictum Gregorij apud Papistas, imagines esse libros idiotarū. sic enim rescripsit Sereno Episcopo Massiliēsi, qui euerterat idola ex omnibus templis. Dicit se probare eius consilium, quòd voluerit corrigere superstitionem, quæ inualuerat in populo: sed tamen malè fecisse quòd abstulerit prorsus imagines, quæ sunt libri idiotarum: sed videndum est, vtri maior fides sit adhibenda, Gregorio homini iam multis erroribus imbuto (vt seculum illud valde corruptum fuit) an Prophetæ Habacuc, atque etiam Ieremiæ, qui in eandem ferè sententiam loquitur. Ergo quanuis aliqua sit species in idolis: tamen Propheta hîc admonet nihil esse præter Satanæ imposturam: quia docent mendacium. Ratio etiam illa notatu digna est, quòd opifices spem suam constituant in propriis figmentis. Hoc autem valde est præposterum, vt mortalis homo Deum manu sua fingat, deinde putet aliquid deitatis esse illic inclusum propter formam. neque enim deitas est in ipsa materia. Atqui materia contēnitur quum est informis: imò quum retinet pulcherrimam formam. Arbor enim quum viret, quum producit & flores & fructum, tamen censetur mortua creatura, vt est. Vbi autem truncus formatus est in figuram hominis, iam creditur Deus esse. Hoc verò nimis est absurdum, vt manus artificis cōciliet deitatem mortuæ materiæ. Truncus enim iam est emortuus & nihil illic perspicitur præter formam, quæ prouenit ab homine. Quum ergo artifex confidit figmento suo, illud est præter naturam. Hinc satis apparet, homines prorsus dementari à diabolo, quum opificium suum adorant. Iam verò vt propius vrgeat idololatras Propheta, obiurgat eos, quòd clament ligno & lapidi, Expergiscere. Certum est, quum genua flecterent idololatræ coram suis figmētis, finxisse tamen cælestes deos: sed quum ad figuram ligneam vel lapideam inuocarent Deum, hoc perinde erat ac si salutem expectarent à ligno & lapide. neque enim hîc quæritur quid idololatrę imaginati sint: sed res ipsa spectanda est, quàm liberè & pleno ore hîc Propheta damnat. Quoniam ergo solebant preces suas conuertere superstitiosi ad lignum, & lapidem, dicit fingere sibi deos, quibus sacrificent. Meritò autem Propheta speciem hanc disertè attingit, quia præcipuum est sacrificium quod Deus sibi offerre iubet, atque exigit à nobis, nempe vt inuocetur. nam testamur hoc modo vitam & omnes salutis nostræ partes in eo esse positas. Quum igitur Maiestas Dei constet præcipuè hoc testimonio, quòd sit fons vitæ & omnium bonorum, quisquis coram lapide vel ligno se prosternit atque implorat opem visibilis Dei, proculdubio transfert gloriam æterni Dei ad truncum mortuum, vel ad lapidem. ergo si cupimus puri esse ab omni superstitione, tenendum est hoc principium, nempe nobis tunc vnicum Deum fore, si dirigimus ad eum solum preces nostras & vota: si denique ipsum solum inuocamus. Iam si confugimus ad mortua idola, spoliabitur Deus iure suo. Poterimus centies nominare Deum: sed titulus ille inanis erit & nullius momēti, nisi Deus solus inuocetur. Postremò subsannat Propheta hominum dementiam quum dicit idola ipsa docere. neque enim vt heri dictum fuit, interrogatiuè legi debet hæc particula, sicuti faciunt alij: sed hîc vt acrius pungat hominum socordiam Propheta dicit, Certè etiam figurę istæ visibiles vos docere poterant, nisi prorsus essetis stupidi. Paulò antè dixerat esse magistros mendacij & vanitatis, verum est: sed nunc de alio genere docendi loquitur, nempe si prudenter homines attenderent ad rem ipsam, possent statim colligere ex solo conspectu suorum deorum, nimis crassos esse dolos Satanæ. siquis ergo puro oculo idola respiciat, videbit rem esse mortuam, videbit grauem iniuriam fieri Deo si transfiguratur in similitudi-

Lib. 9. Epistolarum Epistola 9.

nem rei mortuæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, vbi dicit idola ipsa satis superq; docere, si homines ipsi dociles & attentos se præberent. non intelligit docere quemadmodum heri dictum fuit, fallaciter in hominum perniciem mentiri idola, dum illis tribuitur aliqua deitas: sed dicit docere, si quis ab errore purus & vacuus accedat ad conspectum idoli & iudicium faciat ex re ipsa. Quoniam autem occupat hominum mentes superstitio, hinc fit vt omnes sint discipuli Satanæ, & nemo animum adiiciat ad istam doctrinã, cuius nunc fit mẽtio. Denique idola docent naturaliter: docent etiam ex artificio & fraude Satanæ. Docent naturaliter: tacendo enim clamant se nõ esse deos: quia nihil est in ipsis vigoris. Docent autem ex artificio diaboli, quia prætendunt aliquam speciem deitatis & ita perstringunt sensus hominum, qui iam corrupti sunt suis erroribus. Ad priorem hanc doctrinam, de qua loquitur nunc Propheta, nulli animum adiiciunt. Renuntiant enim omnes ferè naturæ: tantùm arripitur illud, Idola esse deos, quia figurant Deum æternũ & cæleste, à quo nos procul absumus, & qui aliter ad nos non descendit nisi per figuras visibiles. Confirmat sententiam illam Propheta, quũ dicit, etiamsi obducti sint dij isti auro vel argento, *nihil tamen esse spiritus*, vel anhelitus *in medio*. Denique intelligit esse laruas, quia deitas nõ potest esse absque sensu. Quum autem idola sint res mortuæ, sequitur nimis crassam esse diaboli imposturã, qua fascinat mentes hominum vbi ita se addicunt rebus mortuis. Cæterùm, quicquid hîc dicitur cõtra idola, certum est cõpetere in superstitiones Papisticas. Negãt se tribuere diuinos honores suis idolis, sed videndũ est quid dicat Propheta. Sacrificãt enim auro & argẽto & lapidibus: deinde flectunt genua coram suis simulachris: & non putant propinquum sibi esse Deum, nisi in figuris illis. Ostendant igitur Prophetam hîc stultè ratiocinari: vel conuicti tenentur quasi Spiritus sancti sentẽtia, dum ita preces suas ad mortua idola conuertunt. Iam sequitur:

20 *Iehoua autem in Templo sanctitatis suæ*, id est, in Templo sancto suo, *sileat à facie eius omnis terra.*

Postquam docuit Habacuc falli Babylonios, dum quicquam opis expectant à suis idolis & deludi à Satana, reuocat nunc fideles ad verum & vnicum Deum. neque enim satis fuisset eripere Babyloniis peruersam fiduciam, quam locabant in suis idolis, nisi ex opposito Israelitæ confisi veri Dei gratia, certò persuasi fuissent, à se Deum ipsum stare, quia ipsos susceperat in tutelam suam. Et diligenter etiam notandus est hic ordo: quia videmus vt multi securè derideant omnes superstitiones quæ in mundo grassantur: interea etiam fortiter & cyclopico furore contemnant verum Deum. Quàm multi sunt hodie vel Epicurei, vel Lucianici homines, qui iocosè & per ludibrium garriunt contra superstitiones Papatus? sed interim nullo tanguntur Dei timore. atqui si ex duobus malis alterum eligere oporteat, magis tolerabilis esset superstitio, quàm crassa impietas quę abolet omnem deitatis sensum. Verum quidem est, incredulos quò magis laborant in suis erroribus prouocare contra se iram Dei, quia transferunt eius gloriam ad res mortuas: sed tamẽ retinent illud principium, deberi honorem & cultum Deo: profani autem homines, quibus nulla est religio penitus, non modò transfigurant Deum, sed student quantum in se est, in nihilum redigere. Ideo dixi ordinem hunc, quem nobis ostendit Propheta, esse tenendum. Postquam enim euertit fallaces illecebras diaboli, quibus deludit incredulos, quum spectra illis loco veri Dei proponit, iam constituit verum cultum vnius Dei. Hactenus ergo Propheta dedit operam euertendis superstitionibus: nunc autem ædificat: quia, nisi euersis idolis Deus conscendat suum tribunal & illic emineat sicuti dignus est, præstaret, vel saltẽ esset tolerabilius, quemadmodum dixi, relinqui integras superstitiones. Dicit autem *Deum esse in templo suo*, vel palatio. nomen hoc sæpe accipitur pro cælo: sed transfertur etiam ad Sanctuarium. Multi ad cælum referunt, quasi diceret Propheta verum Deum, qui opifex est, ac creator cæli & terræ, non includi visibili forma, neque delitescere sub auro, vel argento, vel ligno & lapide, sed regnare in cælo, imò implere cælum immensa sua gloria & hoc non malè quadraret. Cæterum, quia specialiter hîc alloquitur Iudæos, mihi non minus probabile est loqui de Templo, vbi tunc Deus volebat coli & sibi offerri sacrificia. neque enim satis fuisset, opponere Deum creatorem cæli & terræ gentium omnium superstitionibus. sed simul necesse fuit, addere istam antithesin inter Deum Israelis & deos omnes, qui tunc nomen & famam in mundo obtinebant, quia erant fabricati hominum arbitrio: Deus autem Israelis erat quidem creator cæli & terræ: sed innotuit per Legem suam, patefecit se hominibus, vt maiestas eius non esset occulta. nam vbi sermo fit de ipso Deo, nisi ad nos accedat & quodammodo se exhibeat nobis familiarem euanescimus. neque enim tanta est ingenij nostri facultas, vt penetret super omnes cælos. Maiestas ergo Dei per se nobis est incomprehensibilis: sed per opera sua, & per Verbum sese declarat. Quia autem Israelitæ colebant, ac certò etiam sciebant se colere verum Deum, meritò Propheta hîc eos confirmat in spe quam cõceperãt ex doctrina Legis, Deum scilicet sibi esse patrem, sicuti eos adoptauerat. si quis malit de cælo accipere, non reclamo: & conueniet, sicuti dixi, sensus ille. Cæterùm, quia videtur

detur mihi Propheta peculiariter respicere populum suum, cui ordinatus erat doctor, hîc probabile etiam est nomen Templi vel palatij sumi pro ipso Sanctuario. Siquis obiiciat, nullum igitur esse discrimen inter Deum Israelis & deos gentium, quia ipse quoque in terreno domicilio habitet: responsio est facilis, Deum tametsi dicat se habitare inter Cherubim, tamen non fuisse transfiguratum, quasi aliquid simile haberet cum ligno, vel lapide, vel etiam haberet aliquam similitudinem cum humanis corporibus. Errores illi omnes procul exulabant à Templo Dei: quia iubebat cultores suos suspicere in cælum. deinde erat oppositum velum, vt intelligeret populus se non posse aliter ad Deum peruenire quàm per exemplar illud cæleste, cuius spectabant duntaxat ἀντιτύπους in altari thymiamatis, in altari altero vbi sacrificabāt, in mensa vbi erant panes propositi: denique in aliis omnibus. Et notanda est etiam altera ratio differentiæ: quia tametsi esset aureum altare, tametsi esset arca fœderis & altare etiam vbi victimæ immolabantur: tamen insculptum erat omnibus istis figuris verbum Dei, quo solo discernitur vera religio à falsis figmentis. Quamcunque enim speciem rationis præ se ferant fictitij cultus, non tanta est in hominibus authoritas, vt censeri debeant pro legitimis. sed vnicum Dei verbum tantum reuerentiæ meretur, vt superet omnes rationes. Iam verò, sicuti nuper attigi, verbum illud non retinebat Iudæos in crassis erroribus, sed euehebat in cælum. Nunc ergo videmus fuisse latum discrimen inter Templum, quod erat Ierosolymæ, & inter templa, quæ sibi increduli in toto mundo tunc erexerant: quia Iudæis præibat Deus, ita vt errare non possent. Et hodie vbi etiam prælucet nobis verbum Dei possumus tutò sequi. Deinde spiritualiter trahebat Deus ad se suos cultores, vtcunque pro eorum ruditate vteretur quibusdam elementis. Meritò itaque dicit Propheta, Deum esse in palatio suo, vel Templo, quia Israelitæ, certò intelligant se non colere Deum fictitium, quando Lege sua se illis patefecit, & elegit Sanctuarium, vbi volebat sub figuris coli, sed tamen spiritualiter. Iam subiungit, *Sileat à facie eius omnis terra.* Non dubito quin potentiam Dei commendet Habacuc, vt alacriter pergant Israelitæ in cursu pietatis, dum sciunt satis sibi esse præsidij in vno Deo, neque appetant superstitiones gentium, neque ferantur huc & illuc vanis desideriis quemadmodum sæpe contingit. Sileat igitur omnis terra, inquit. Ostendit quanuis Israelitæ longè subsidant infra Babylonios & alias etiam gentes, longè impares sint viribus, arte militari, copiis, omnibus denique subsidiis, tamen sub Dei tutela fore semper incolumes: quia Dominus poterit cogere in ordinem quidquid est potentiæ in mundo. Videmus nunc quò spectet Propheta. neque enim hîc hortatur simpliciter populos omnes ad cultum Dei, sed ostendit etiamsi homines insaniant contra ipsum, tamen posse eius manu facilè subiugari: quia postquam tumultuati fuerunt Reges cum omnibus suis populis, Dominus flatu vno discutiet omnes ipsorum conatus quanlibet sint furiosi. Hoc igitur est silentium, de quo nunc loquitur Propheta. Alia autem est species silentij vbi sponte nos Deo subiicimus: silentium nihil aliud est quàm subiectio hoc loco. Subiicimus autem nos Deo, vbi non afferimus nostra commenta, neque imaginationes, sed patimur nos doceri eius verbo: deinde subiicimus nos, vbi nō obstrepimus eius potentiæ, vel iudiciis: si humiliamur sub formidabili eius manu: neque etiam ferociter calcitramus contra eum, sicuti qui indulgent suis cupiditatibus. hæc autem voluntaria est subiectio, quemadmodum dixi. sed Propheta hîc ostendit Deo esse potentiam, qua prosternat totum mundum & conterat sub pedibus suis vbi ita visum fuerit: vt nihil timendum sit fidelibus, quia sciunt salutem suam esse in tuto, quandoquidem totus mundus etiamsi omnia machinetur, non potest Deo resistere. Sequitur precatio.

CAPVT III.

PRECATIO *Chabakuk Prophetæ super ignorantiis*, vel super canticis, aut instrumentis musicis.

Non dubium est quin hanc precandi formam dictauerit Propheta populo suo antequam traheretur in exilium, vt illic sese exerceret semper in studio pietatis. Scimus autem non posse Deum vel ritè, vel ex animo coli absque fide. Vt ergo frænum iniiceret Propheta dispersis Israelitis, ne diffluerent à vera pietate, hîc proponit fidei materiam & stimulat etiam ad precandum. Scimus autem non posse melius fidem nostram foueri quàm precandi exercitio. Sciamus ergo hîc præscribi miseris Israelitis rationem pietatis fouendæ, dum erunt in exilio dispersi, nempe si quotidie ad Deum suspirent & sese confirment in fide, quia non poterant aliter manere sub obsequio Dei: imò delapsi fuissent ad superstitiones gentium protinus, nisi stetisset firma in cordibus ipsorum memoria fœderis, quod Dominus pepigerat. & videbimus paulò pòst in hanc partem incumbere Prophetam. Vocat precationem suam, non quòd priuatim solus ipse precatus sit, vel composuerit in vsum suum hoc carmen: sed quò plus haberet authoritatis ista precatio apud totum populum. Sciebat enim non secus Prophetæ ore sibi dictatam fuisse hanc

precandi regulam quàm si è cælo Spiritus ipse illis monstrasset, quomodo orãdus esset Deus. Ascribitur itaque nomen Habacuc, non quia seorsum ita precatus sit, sed vt populus magis animaretur ad precandum, quum sciret Spiritum sanctum sibi esse ducem ac magistrũ opera ipsius Prophetæ. Alia etiam difficultas est in voce שגיונות .שגג.שג & שגה etiam Hebræis significat Inconsideratè agere: à secundo nempe à שגה deducitur שגיון: multi vertunt Ignorantiam, alij oblectationem: alij putant fuisse initium cantici: alij putant fuisse communem melodiam, alij instrumentum musicum. sic variant inter se interpretes. Psal. 7. mihi non dubium est quin Dauid שגיון nominet vel canticum, vel musicum instrumentum aliquod. Tamen alij putant Dauidem illic testari de sua innocentia: & quia non esset sibi malè conscius, ideo titulum illum nihil aliud notare quàm eius innocentiam. sed illud est nimis coactum. Hoc loco receptum est ferè communi vsu, accipi pro ignorantiis. Scimus autem ignorãtias vocari Hebræis, vel errores, vel lapsus non adeò graues & omnia quæ per incogitantiam accidunt. & hoc verbo non extenuant sua delicta, sed fatentur se fuisse inconsideratos, dum lapsi sunt. ergo nomen שגיון non erit ignorantia, quæ excuset, quemadmodum inde prætextum captant homines: sed erit error stultitiæ & temeritatis: quia scilicet homines non satis attenti sint ad verbum Dei. sed fortè שגיונות poterit hîc accipi plurali numero pro instrumentis musicis, quia non libenter discedo à recepta sententia, non est etiam vlla necessitas, quæ nos cogat hoc loco discedere, sequamur quod iam dictum est: Prophetam hîc dictare populo suo formam precandi pro ignorantiis, quia scilicet non posset aliter sperare veniã à Deo, nisi rediisset in gratiam. Quomodo autem reconciliamur Deo, nisi quum desinit imputare peccata? Cæterùm, Propheta rogando pro ignorantiis, non omittit grauiora peccata: sed ostendit, etiamsi homines sua conscientia non coarguat, tamen non ideo esse innoxios & extra reatum: quia etiam sæpe inconsideratè labantur & non excusari delicta propter errorem. Perinde igitur est acsi Propheta gentiles suos moneret, non aliud esse remedium in rebus aduersis, nisi vt confugiant ad Deum & confugiant supplices, petãntque veniam: neque tantùm agnoscant grauiora scelera, sed fateantur se esse reos multis aliis modis: quia potuerant millies labi per errorem, sicuti inconsiderati sumus ferè in tota vita. nunc ergo tenemus quid sibi velit nomen istud, & cur Propheta de ignorantiis potius loquutus sit quàm de aliis sceleribus. Sed nunc vlterius non pergam, quia est aliquod negotium.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es te nobis patefacere per verbum tuum, & pro ruditate sensus nostri nos ad te attollis, ne defixi maneamus in nostra craßitie, sed exuti omnibus superstitionibus, imò etiam abdicando nos sensu carnis nostræ, te recta via quæramus, & sic patiamur nos regi verbo tuo, vt purè, & ex animo te inuocemus, & ita recumbamus in virtutem tuam immensam, vt non dubitemus despicere totum mundum & quidquid nobis in terra aduersum est, donec defuncti nostra militia tandem colligamur in beatam illam quietem, quam nobis peperit sanguine suo vnigenitus Filius tuus, Amen.

2 *Iehoua audiui vocem tuam*, auditum tuum, ad verbum, שמעך *Iehoua opus tuum in medio annorum viuifica illud*, sed relatiuum pronomen abundat, *in medio annorum notum fac: in ira misericordiæ recorderis.*

HIc Propheta in persona totius populi dicit se fuisse voce Dei territum. Sic enim accipio hoc nomẽ: tametsi multis in locis Famam significet, quemadmodum etiam quidã hoc loco exponunt. sed quia Iesaiæ 53. cap. vocatur etiam שמעה Euangelij prædicatio, mihi videtur hoc ad contextum præsentem esse aptius, vt vertamus vocem Dei. Nam frigeret illa generalis sententia, quòd fideles ad famam Dei conterriti fuerint. Potius hoc debet acommodari ad prophetias, quæ antehac expositæ fuerunt. & certè hîc noluit Habacuc tractare in genere duntaxat de potentia Dei: sed quemadmodum vidimus proxima lectione, hîc suppliciter fatetur peccata populi, deinde veniam precatur. non dubium igitur est, quin dicat se fuisse territum Dei voce, quum scilicet audiret ipsum minari tam graues pœnas. Postea adiungit, *Viuifica* tamen *opus tuum in medio annorum, & notum fac.* Postremò adiungit per occupationem, *Vt Deus recordetur misericordiæ suæ*, etiamsi meritò offensus fuerit peccatis populi. Quòd autem dicit se timuisse ad vocem Dei, confessio est, vel testimonium pœnitentiæ: quia non possumus ex animo petere veniam, nisi prius humiliati. Vbi enim non displicet sibi peccator, neque reatum suum agnoscit, indignus est misericordia. Videmus ergo cur Propheta hîc loquatur de timore, nempe vt hoc modo sibi & reliquis fauorem apud Deum conciliet. nam simul ac damnat se vltrò peccator, neque hoc facit defunctoriè, sed serio animi affectu, iam reconciliatus est Deo. sic enim iubet Deus præueniri iudicium suum. Hoc vnum est. nunc quæritur vnde audierit Propheta hanc Dei vocem. Solutio facilis est,

quia

quia non est hæc priuata vnius tantùm hominis,sed cōmunis totius Ecclesiæ precatio:præscribere hîc rationem fidelibus, qua obtineant gratiam à Deo & ipsum ad misericordiam flectant, nempe si expauescant ad eius minas & sciant instare quicquid Deus minatur per Prophetas suos.nūc sequitur alterum membrum,*Iehoua in medio annorū viuifica opus tuum.* Opus Dei nominat statū populi,vel Ecclesię.Tametsi enim Deus cæli & terræ creator est: vult tamen Ecclesiam suam agnosci quasi singulare opificium & specimen præcipuum suæ virtutis,sapientiæ,iustitiæ,bonitatis.Ergo κατ᾽ ἐξοχὴν per excellentiam hîc vocatur status electi populi, Dei opus: quia non erat tantùm pars humani generis semen illud Abrahæ,sed sacrum Dei peculium.Quoniam ergo Israelitæ segregati fuerant à Domino,meritò vocantur opus eius:sicuti etiam alibi,opus manuum tuarum non despicies.Deinde sæpius ita loquitur Deus, Hæc est plantatio mea: Hoc est opus manuum mearum: quoties de Ecclesia loquitur.Per medium annorum,intelligit quasi medium cursum vitæ populi. Nam ex quo Deus elegit genus Abrahæ vsque ad Christi aduentum, fuit quasi curriculum vitæ vnius,si comparemus populum illum homini.nam complementum ætatis erat in Christi aduentu. Ergo si populus ille deletus fuisset,hoc perinde erat acsi in medio flore ætatis mors abriperet quempiam.Rogat igitur Propheta,ne Deus abripiat vitam populi sui in dimidia parte: quia Christo nondum exhibito,populus ille nondum maturuerat, nondum peruenerat ad iustam & virilem ætatem.*In medio* igitur *annorum opus tuum viuifica*:hoc est,etiāsi videmur destinati esse morti,tamen nos restitue:*Notum fac*,inquit,*in medio annorum*:hoc est,ostende re ipsa hoc esse tuum opus.Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum:postquam confessus esset meritò ad vocem Dei timuisse Israelitas,quòd viderent se constringi reatu æternæ mortis: postea tamen ad misericordiam Dei prouocat, & petit vt Deus viuificet opus suum.Hîc non adducit in medium quicquam nisi gratiam adoptionis:ita fatetur nihil esse cur Deus ignoscat populo suo, nisi quia dignatus est ipsum gratis adoptare, & eligere in populum peculiarem.sic enim Deus ad extremum vsque prosequi solet suas gratias in nobis.Quoniam ergo hic populus fuerat semel à Deo electus,Propheta adoptionem commemorat,vt Deus continuet atque impleat vsque ad finem quod incepit.Quantum attinet ad dimidium vitæ cursum,notanda est similitudo: quia videmus non fuisse electum genus Abrahæ ad breue aliquod tempus, sed vsque dum Christus esset redemptor. Iam hoc nobis cum veteri populo commune est,quòd Deus nos adoptat vt perducat tandem ad hæreditatem vitæ æternæ.Vsque dum ergo completum sit opus salutis nostræ, sumus quasi in stadio.ideo possumus sequi hanc precandi formam,quæ nobis à Spiritu sancto præscribitur,ne scilicet Deus in medio curriculo deserat opus suum.Iam quod adiungit, *In ira recorderis misericordiæ*, est species occupationis: poterat enim obrepere hæc cogitatio fidelibus,non esse cur sperarent à Deo veniam,quē tam grauiter prouocauerāt: deinde non esse cur obiicerent amplius fœdus quod violauerant sua perfidia.Propheta huic tentationi occurrit:& confugit tamen ad gratiam Dei,vtcunque sentiat populum iustas dare pœnas scelerum,quales erat meritus.Fatetur ergo Deum iustè iratum esse populo suo: sed tamen nō ideo præclusam esse spem salutis:quia Dominus pollicitus fuerit se placabilem. Quoniam ergo non est inexorabilis Deus erga suos,imò dum eos castigat non desinit esse pater: hæc ratio est cur hîc Propheta coniungat misericordiam cum ira Dei. Alibi diximus nomen iræ impropriè accipi, vbi agitur de electis & fidelibus: quia Deus non ideo eos castigat quòd oderit:imò potius declarat solicitudinem quam gerit de ipsorum salute. Ergo ferulæ quibus castigat Deus filios suos,sunt amoris testimonia.sed Scriptura iudicium Dei quod exercet in suos fideles,vocat Iram:non ob personas,sed ob peccata. Quāquam ergo Deus amore prosequitur electos suos,tamē testatur quum sumit de peccatis ipsorum pœnam,sibi iniquitatem esse odio.Quoniam ergo Deus prodit in medium quasi iudex, & demonstrat sibi peccata displicere,ideo irasci dicitur fidelibus. deinde est relatio ad sensum hominum quia non possumus,vbi Deus nos castigat,effugere,quin conscientia,nostra nos corā ipso accuset.Hinc verò odium illud:quia vbi intus nos damnat conscientia,necesse est agnoscere Deum nobis iratum,nempe quò ad nos.Quoniam ergo prouocamus peccatis nostris iram Dei,sentimus ipsum nobis esse iratum. atqui interea Propheta res quæ videntur esse prorsus contrariæ coniungit:nempe quòd Deus *recordetur misericordiæ in ira*:hoc est, sic ostendat sibi displicere,vt interim tamen gustum aliquem præbeat sui fauoris & misericordiæ fidelibus,dum sentiunt ipsum esse placabilem. Nunc ergo videmus cur postremum hoc membrum Propheta cum aliis coniunxerit. ergo quoties nos ad desperationem solicitat carnis sensus,semper discamus obiicere hanc sententiam, Deum sic irasci, vt tamen nunquam obliuiscatur suæ misericordiæ,nempe vbi negotium ei est cum suis electis. Sequitur:

Psa. 138. 8.

3 *Deus de Theman veniet,& Sanctus è monte Paran,Selach.Operuit cælos decor,* vel gloria,*eius:laude eius plena est terra.*

Hunc versum interpretes duobus modis exponunt.Quidā verbum futuri tēporis in prę-

teritum resoluunt, Deus prodiit è Theman, & Sanctus è monte Paran: quia sequitur etiam aliud verbum præteriti temporis. Alij verò resoluunt in modum optatiuum, Deus veniat vel prodeat è Theman, & Sanctus è monte Paran, quasi optaret Propheta Deum adesse populi sui vindicem è monte Sinai, vbi Lex promulgata fuerat, & sancitum fœdus quod olim pepigerat Deus cum Abraham & eius posteris. Ego potius eorum sententiæ subscribo, qui putant recitari à Propheta manifestationem illam Dei, qua testatus fuerat se custodem esse illius populi. Quoniam ergo Deus in monte Sinai gloriam suam ita explicuerat, vt facilè constaret gentem illam esse sub tutela eius: ideo Propheta vt se & reliquos fideles confirmet, reducit in memoriam id quod satis erat celebre & notũ in toto populo, Legem scilicet fuisse datam in monte Sinai, quæ testimonium esset singularis gratiæ: quia tunc Deus rursus nouo pignore testatus fuerat fœdus suum olim percussum cum Abraham, ratum & stabile esse. Quòd Habacuc non montem Sinai nominat, sed Theman & Parã, ideo videtur hoc facere, quòd duo isti montes erant propiores terræ sanctæ. Quanquam illud quoque vereor, ne sit nimis argutum. Ideo simpliciter accipio quòd loco mõtis Sinai periphrasticè posuerit montem Paran, deinde desertum Theman. Alij putant duos esse mõtes. sed nescio an Theman restringi debeat solùm ad montem vnum. Videtur potius esse aliquis tractus longior regionis. Iudæis etiam tritum est, nomẽ hoc ponere, quum loquũtur de Austro vel meridie, quemadmodum solent multæ gentes indere ventis nomina à locis vicinis: sic etiã quum Iudæi volebant nominare Aphricum, dicebant Theman, Est vẽtus Theman: ita quũ sermo erat de Meridie, dicebant Theman. Quicquid sit, certum est desertum Theman vicinum fuisse monti Sinai: deinde montem Paran fuisse etiam coniunctum deserto. Quoniã ergo spectabant hæc loca ad Meridiem, & propinqua erant monti Sinai vbi Lex lata fuerat, hic commemorat Propheta ad confirmationem totius populi, quòd Deus non frustra prodierit semel ex Theman, & illic apparuerit cum cælesti sua potentia. Tunc enim Deus palàm ostenderat se in fidem suam suscipere filios Abrahæ, & fœdus quod olim percusserat, non esse vanum vel nullius efficaciæ. Quum ergo Deus hoc tam illustri documento & memorabili testatus esset, ideo Propheta hîc proponit in medium historiam illam quæ plurimùm ad piorum omnium confirmationem valere debebat: *Deus prodiit semel è Theman, & sanctus è monte Paran.* neque enim Deus volebat euanescere memoriam illius manifestationis: sed semel apparuerat cum tam magnifica gloria, vt populo certò persuasum esset se fore semper saluum, quia protegebatur in manu Dei, & quidem plena potentiæ, sicuti semel patres cognouerant signis illis manifestis & visibilibus. ideóque egressum Dei ex monte Paran Propheta statuit quasi in continuo actu, acsi quotidie se conspiciendum præberet ex eo loco. neque hoc debet videri nouum. quia plurimis aliis locis videmus illam quasi viuam picturam statui ante oculos piorum, vt sese confirment in rebus aduersis, nec dubitent se saluos fore Dei præsentia. neque enim quotidie Dominus fulminabat è cælo: non erant etiam conspicua indicia præsentiæ eius, sicuti in monte Sinai. Sed populus debebat statuere eundem ipsum Deum, qui patribus exhibuerat tam clarum testimonium suæ potentiæ: hodie etiam & vsque ad finem mundi præditum esse eadem potentia, licet non esset visibilis. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: *Deus* ergo *veniet è Theman, & Sanctus è monte Paran.* Iam hoc etiam notandum est, reuocari piorum mentes ad spectaculum illud montis Sinai, quum abducti essent in exilium, vel quum essent obnoxij hostibus suis. Tunc enim poterant coniicere, se prorsus esse derelictos. ergo abolita fuisset memoria illius historiæ, nisi remedium hoc fuisset interpositum. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Quanuis nunc occultet Deus virtutem suam, & nullum signum ostendat gratiæ suæ, tamen reputate non frustra olim cum tanta potentia apparuisse patribus vestris, quum Lex promulgata fuit in monte Sinai. Sequitur:

4 *Et splendor quasi lux fuit: cornua è manu eius ei, & ibi absconsio fortitudinis eius.*

Confirmat sententiam quam exposui, nempe Deum vbi voluit præsentiam suam testari populo, simul dedisse signa admirabilis potentiæ, quæ possent expergefacere omnium animos. dicit ergo fulgorem fuisse instar lucis. Per nomen אור non dubium quin lucẽ, quæ diffusa est per totum mundum & quæ à sole manat, Propheta significet. dicit ergo fulgorẽ illum qui apparuit in monte Sinai parem fuisse luci solis, vt posset replere totum orbẽ. Adiũgit *cornua fuisse illi è manu.* Alij vertunt Splendorẽ. sed קרן propriè significat cornu, & קרנים hîc nomen est dualis numeri. ergo magis probabile est, hîc Prophetã tribuere Deo cornua, quæ gestet vtraque manu. & optimè respondet quod statim sequitur, ibi esse absconsionẽ fortitudinis eius, vel ibi esse absconditam virtutẽ eius. Qui vertunt Splendores secundo loco, putant repeti quod dictum fuerat, nẽpe splendorem fuisse instar lucis. sed falluntur, quia colligimus ex cõtextu res diuersas notari à Propheta. Loquitur ergo de specie Dei visibili: postea adiungit Potentiam, & metaphoricè eam designat per cornua: quod etiam Scri-

pturis

pturis familiare est. Frequenter enim occurrit hæc locutio. dicit igitur Deum venisse instructum potentia, quum voluit Legem dare populo suo: quia gestauit cornua in manibus, vbi abscondita erat eius fortitudo. Quantum ad nomen Absconsionis, quidam etiam subtiliter exponunt, quòd tunc Deus virtutem suam exeruit, quæ prius fuerat occulta. sed illud nimis est coactum. mihi non dubium est quin priore loco Propheta dicat fuisse cōspicuam Dei gloriam, quæ posset totum orbem irradiare quemadmodum lumē solis: deinde adiungat splendorem hunc coniunctum fuisse cum potentia, quoniam Deus cornua ambabus manibus gestabat, vbi abscōdita erat eius fortitudo. Dicit autem Absconditam, quia nolebat Deus promiscuè per totum orbem virtutem suam palàm facere, sed peculiariter in suo populo: quemadmodum etiam in Psalmo dicitur, magnitudinem bonitatis eius absconditam esse solis fidelibus, qui eum timent & reuerentur. Quemadmodū ergo dicitur abscondita Dei bonitas fidelibus, quia ipsa fruuntur tanquam filij & domestici: sic etiam abscondita dicitur fuisse virtus Dei, quoniam testatus est se præditum esse robore ad tutandam Ecclesiam vt saluos præstaret filios Abrahæ, quos in fidem suam susceperat. Postea sequitur, Psa.31.20.

5 *Coram facie eius ambulauit pestis, & egredietur carbo ignitus*, vel vstio, *ad pedes eius.*

Hîc recitat Propheta Deum venisse armatum ad defensionem populi sui, quum prodiit è Theman, quia hîc coniungit liberationem populi. neque enim tantùm loquitur de promulgatione Legis, sed hortatur ad fiduciam pios omnes: quia Deus, qui semel redemerat patres ipsorum ex Ægypto, semper maneat similis sui, & eadem sit præditus virtute. dicit autem *ambulasse coram facie Dei pestem*: hoc referunt ad Ægyptios: *& carbonem ignitum fuisse egressum ex pedibus eius.* רשף alij vertūt Exterminium. sed quum etymologia postulet quod dixi, nempe accipi pro vstione vel carbone ignito, non opus est trahere vocem hanc in alienos sensus. Summa est, Deum profligasse omnes populi hostes, quemadmodum scimus percussos fuisse variis plagis Ægyptios. & exercitum Pharaonis fuisse demersum in mari rubro. hac ratione dicit Propheta Deum sic apparuisse ex Theman, vt pestis coram ipso incederet, deinde carbo ignitus: denique pestis & carbo ignitus fuerunt quasi Dei apparitores: qui præsto sint ad exequenda eius imperia: quemadmodum si Rex aut iudex quispiam habeat suos apparitores, mandauit vt hunc trahant in carcerem, illum castigent alio modo: sic etiam Propheta hîc imaginem Dei nobis depingens, dicit præstò esse ad eius mandata varias species malorum, quibus hostes suos & nostros perdere possit nullo negotio. ergo non vult hîc fideles terrere, quum pestem & carbonem ignitum nominat: sed potius vult illis ponere ante oculos potentiam Dei, qua eripiet ipsos è manu hostium, quemadmodum olim redempti fuerant ipsorum patres ex Ægypto. ideo pedes Dei accipit pro ingressu vel præsentia. neque enim probo quod alij exponunt, sequutos fuisse carbones ignitos, quum pestis præcederet. eadem enim est vtriusque ratio. Sequitur:

6 *Stetit & mensus est terram: aspexit & dissoluit gentes & afflicti sunt montes æterni, incuruati sunt colles seculi, itinera seculi ei.*

Dicit Deum fuisse præditum summo imperio, vt terram sibi subiiceret, atque posset pro suo arbitrio illam distribuere, imò vt liquefaceret tam montes quàm gentes. Quidam ex Iudæis hoc intelligunt de Arca, quæ stetit ad tempus in Gilead. Putant igitur Prophetam hoc velle in summa, quum Deus elegit stationem arcæ fœderis in Gilgal, tunc statuisse quid facturus esset, & tunc distribuisse in arcano suo consilio terram, vt cuique sorte obtingeret sua portio. Hoc quidem impletum fuit longo pòst tempore. nam Iosue sortitus est, quemadmodum scimus, inter Tribus. Sed quod Iudæi afferunt de Arca videtur mihi & coactum esse & frigidum. Potius intelligit Habacuc per verbum Stādi, Deum palàm fuisse conspicuum: sicuti qui sese erigit, vt procul possit videri. Hoc modo refert Deum stetisse. Iam terræ dimensio non debet restringi ad Iudæam: sed potius extenditur ad totum orbem. Dicit ergo Deum *mensum esse terram.* hoc autem proprium est summi Regis, terram metiri, vt scilicet assignet cuique suam partem. Nisi ergo summū terræ & totius orbis imperium penes Deum esset, non tribueret ei Habacuc has partes, & ex contextu facilè hoc colligitur, quia subiicit continuò pòst *gentes fuisse quasi liquefactas, montes fuisse afflictos, colles fuisse incuruatos.* Videmus ergo hîc per nomen terræ non solùm Iudæā debere intelligi, sed totum orbem: quasi diceret, vbi apparuit Deus in monte Sinai, tunc palàm fecisse terrā esse sub manu sua & iure, vt posset statuere quicquid visum esset, vt posset limites singulis gentibus attribuere. neque enim hîc tradit Deo quasi mathematico vel agrorum mensori decempedam vel aliud genus mensuræ: sed dicit eum mensum esse terram, quia potuit tunc mutare fines totius orbis: imò ostendit se eum esse qui ab initio terram creauerat & assignauerat hominibus. Verum quidem est, gentes non fuisse tunc liquefactas, neque montes fuisse afflictos & colles incuruatos: sed Propheta simpliciter intelligit apparuisse

Dei potentiam,quæ par esset ad concutiendum totum orbem. Vocat autem *Montes æternitatis & colles seculi*,qui ab initio fixi in suis radicibus fuerant. nam si contingat terræ motus in planitie,hoc minus videbitur mirum.deinde siqui etiam montes dehiscant, qui alioqui non adeò sunt firmi,hoc fiet propter cauernas.nam si venti repleant cauernas,cogentur postea erumpere,& scindent vel montes vel terram.Sed Propheta rem insolitam narrat,& quæ aliena prorsus est à communi naturæ ordine,quòd montes æternitatis:hoc est, qui ab initio fuerunt,& qui carent omni mutatione,ita fuerunt afflicti vel incuruati. Denique omnibus modis voluit hîc Propheta erigere animos piorum ad fiduciam, vt persuasi essent eandem fore Dei potentiam ad ipsos liberandos,quam olim experti fuerant eorum patres: quia non alia fultura erat in rebus miseris,imò perditis,quàm vt agnoscerent se tamen esse sub præsidio Dei,qui ipsos adoptauerat.Hæc ratio est cur Propheta hîc amplificet tam præclaris elogiis Dei potentiam:& ideo adiungit,*itinera seculi* esse Deo. Alij vertunt, Itinera mundi.עולם tamen propriè seculum vel diuturnum tempus significat.nec dubito quin Propheta per itinera æternitatis intelligat mirificas rationes, quibus Deus operari solet in salutem Ecclesiæ suæ.Solemus enim semper exigere ad captum nostrum opera Dei. Ipse autem vult cum admiratione opus salutis nostræ perficere.ergo hîc Propheta iubet fideles attollere sursum mentes suas,& maius aliquid concipere de potentia Dei,quàm capiant naturaliter.Si placeat hoc modo intelligere Itinera æternitatis,opponet ea viis notis, & vsitatis rationibus.Itinera quotidiana sunt vbi oritur sol,deinde occumbit:vbi hyemi succedit verna temperies: vbi terra producit fruges, tametsi hæc totidem sint miracula, tamen sunt communes viæ.atqui Deus *habet vias æternitatis*:hoc est,habet rationes nobis incognitas,quibus nos possit à morte eruere,vbi ita visum est. Siquis tamen itinera æternitatis accipere malit pro continua Dei virtute quæ ab initio semper apparuit,commoda nec minus vtilis interpretatio erit.nam hoc etiam plurimùm ad confirmationem fidei nostræ facit,vbi reputamus ex quo creauit Deus cælum & terram,semper eundem fuisse:hoc est nunquã imminutam fuisse eius virtutem,neque mutasse ingenium. Quum ergo Deus continua serie demonstrauerit omnibus seculis suam potentiam,hinc etiam colligere licet non esse nobis causam desperationis,si ad tempus abscondat manum suam.neque enim propterea spoliatus est iure suo:semper retinet mundi imperium.ergo debemus attenti esse ad vias seculi:hoc est,ad istam demonstrationem potentiæ quæ patefacta fuit in creatione mundi, & huc vsque continuat suum cursum.Sequitur:

7 *Pro iniquitate*,vel pro nihilo,alij vertunt,*vidi tentoria Chusan*,vel Æthiopiæ,*contremiscent cortinæ*,vel pelles,*terræ Madian.*

Non dubium est quin recenseat Propheta quæcunque poterant afferre miseris Iudæis aliquid solatij,quum putarent se reiectos esse,& quodammodo alienatos à Deo. Hîc ergo Propheta alias etiam liberationes adiungit, quæ luculenta erant testimonia continuæ gratiæ Dei erga populum electum.Loquutus est hactenus de redemptione, & statim redibit ad eundem sermonem:permiscet tamen hîc alias historias: quasi diceret non vno tantùm die testatum fuisse Deum quantopere diligeret Abrahæ genus: deinde quàm sanctum esset fœdus quod pepigerat: sed variis temporibus eadem etiam testimonia dedisse. nam quòd aduersus alios etiam hostes tutatus est populum suum,hinc colligere promptum fuit manum Dei ita palàm fieri,vt agnoscerent filij Abrahæ se non fuisse deceptos,quum essent ab eo adoptati. Ergo in tentoriis Chusan ponit Habacuc aliud specimen potentiæ Dei in populo seruando.item *in pellibus Madian*: quia scimus quàm mirificum fuerit illud opus quod per manum Gedeonis erepti sunt Iudæi: sic etiam sentiendum est de rege Chusan. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ.nam quia sciebat instare tempus quo Iudæi possent desperationi succumbere in rebus afflictissimis,reuocat illis in memoriam testimonia gratiæ & virtutis Dei,quæ patefacta olim fuerat ipsorum patribus, vt spem etiam in futurum tempus concipiant,& persuasi sint Deum etiam fore suum liberatorem,sicuti se talem ostenderat olim ipsorum patribus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nobis continuũ est certamẽ cum tam robustis hostibus, vt sentiamus nos defendi manu tua,imo te ipsum pugnare nobis quiescẽtibus:vt ita constanter militemus sub auspiciis tuis,neque vnquam frangamur vel cedamus Satanæ & omnibus impiis, neque etiam tentationibus vllis,sed constanter pergamus in cursu militiæ nostræ: & vtcunque etiã nos sæpe humilies,vt cogamur contremiscere sub formidabili tuo iudicio:ne desinamus tamẽ bene sperare quoniam semel nobis pollicitus es te æternum nobis fore patrem in Filio tuo æterno & vnigenito,sed confirmati inuicta fidei constantia, sic tibi nos subiiciamus vt feramus omnes nostras afflictiones patienter,

patienter, donec tandem colligas nos in beatam illam quietem quæ nobis parta est sanguine eiusdem Filij tui. Amen.

DIXIMVS heri Prophetam loqui de rege Chusan & Madianitis, vt confirmet animos piorum, & proponat illis auxilium Dei perpetuum ante oculos, vt certò statuere audeant, non alium fore erga Ecclesiam suam vsque ad finem mundi, quàm fuerit ab initio. De sensu ergo satis conuenit. Quantum ad voces spectat, און quidam hîc accipiunt pro Nihilo aut vanitate, quasi diceret Propheta, tentoria Chusan fuisse redacta in nihilum. sed alter sensus probabilior est. *Vidi tentoria pro iniquitate:* hoc est, merces quam Deus rependit iniquitati regis Chusan fuit manifesta. se enim vidisse dicit Propheta quod omnibus fuit expositum & notum. Nunc tenemus quid velit, Deum scilicet fuisse iustum iudicem contra exercitum regis Chusan: quia sicuti iniustè aggressi fuerant Israelitas, ita reddita illis fuit merces. Historia autem legitur 3. cap. Iudic. nam rex Mesopotamiæ Chusan propemodum afflixerat Israelitas, quum Dominus illum cum suis copiis profligauit. Alij vertunt Tentoria Æthiopiæ: acsi scriptum esset Chus. sed illud est coactum, & præter rationem Grammatices: deinde posterius membrum confirmat quod dixi. nam adiungit Propheta cladem qua Deus afflixit Madianitas, qui etiam miserum populum ferè oppresserant. Dicit *contremuisse ipsorum pelles*, vel habitacula, quoniam scilicet Deus absque manu vel gladio hominum ipsos impulerat in rabiem, vt sese mutuò conficerent, quemadmodum testatur sacra historia, Iudicum 6. cap. & 7. Sequitur nunc:

7 *An contra fluuios iratus es Iehoua? an contra fluuios indignatio tua? an contra mare furor tuus,* vel ira tua? *quia equitasti super equos tuos: quadrigæ tuæ salus.*

Hîc Propheta quas hactenus retulit historias accommodat ad spem fidelium, vt sciant totidem esse documenta & pignora paterni Dei fauoris erga ipsos: atque ita alacriter expectent eius auxilium, neque succumbant tentationi in rebus aduersis. Quum interrogat an Deus iratus fuerit fluuiis & mari, non dubito quin hac ratione expergefaciat fidelium mẽtes, vt considerent finem in illis Dei operibus quæ hactenus recensuit. nam cæci esset impetus ira Dei contra fluuios & mare. Quorsum Deus excandesceret aduersus mortua elementa? Propheta igitur ostendit alium fuisse finem Deo propositum quum mare siccauit, quum prohibuit cursum Iordanis, quum etiam alia signa edidit suæ potentiæ. Certè Deus non respexit mare & fluuios duntaxat. fuisset enim illud quasi temerarium. Sequitur itaque mutationes istas fuisse testimonia gratiæ Dei erga Ecclesiam. & ideo Propheta subiungit Deum *equitasse super equos suos, & quadrigas eius fuisse populo in salutem.* Nunc tenemus Prophetæ consilium, quod interpretes vel non sunt assecuti, vel saltem non reddunt. iam ergo videmus cur Propheta interroget. nam plus vehementiæ habet interrogatio, quum veluti de re minimè ambigua quæritur: Quid, an posset Deus irasci contra fluuios? Quis imaginabitur Deum ita esse cæcum, vt commoueat mare, mutet rerum naturam, quum stabilitus fuerit certus ordo eius voce? Quorsum nunc mare siccasset & fluuios, nisi spectasset in alium finem, vt scilicet consuleret saluti Ecclesiæ suæ? eriperet ab extremo periculo populum suum, vt manum porrigeret Israelitis, quum putabant iam se esse perditos? Negat igitur quum mare rubrum exaruit, quum etiam cursus Iordanis fuit prohibitus, Deum exeruisse potentiam suam vel contra mare vel contra illud flumen, quasi conuerteret illuc iram suam: Fuit aliud obiectum Dei, inquit Propheta, nempe quòd Deus *equitauerit super equos suos:* hoc est, voluerit ostendere subesse imperio suo omnia elementa, idque in salutem populi sui: ergo vt Deus esset redemptor Ecclesiæ suæ, coegit Iordanem retrò cursum flectere, coegit etiam mare dare transitum miseris illis captiuis, qui alioqui erant velut expositi ad carnificinam. Nulla enim erat spes seruandi Israelis, nisi transitus subitò patuisset illis per mare rubrum. ergo omnia illa miracula non aliò spectarunt, nisi vt Deus redemptor esset Ecclesiæ suæ, ac virtutem suam exereret in eorum salutem, quos in suum patrocinium receperat. hinc verò promptum fuit colligere idem auxilium sperandum esse à Deo posteris: quia Deus non fuit correptus subito aliquo motu, vt mutaret rerum naturam, sed specimen exhibuit gratiæ suæ. atqui gratia eius perpetua est, & fluit æquabili cursu, non respectu hominum. Patitur enim quasdam interruptiones: quia Deus exercet suos fideles sub cruce: tamen bonitas eius nunquam cessat. Sequitur ergo bene sperandum esse fidelibus, quia Deus vbi visum fuerit, & vbi etiam expediet, re ipsa monstrabit eandem potentiam, quæ tunc patribus fuit ostensa. Nunc sequitur:

9 *Nudando nudatus fuit,* vel manifestatione manifestatus fuit, *arcus tuus: iuramenta Tribuum sermo: selah: fluuiis scindes terram.*

Hoc versu clarius idem explicat Propheta, nempe testatam tunc fuisse virtutem Dei, non alia de causa, nisi vt ab eo perpetuam salutem sperare discant filij Abrahæ. Dicit ergo *arcum Dei fuisse nudatum.* Per nomen arcus intelligit etiam gladium & alia tela: quasi diceret,

Deum tunc fuiſſe armatum, quemadmodum paulò antè vidimus. Deus ergo tunc inſtructus ſuis armis proceſſit ad bellandum,& ſuſcepit electi populi cauſam,vt eum defenderet contra reprobos. Quum ita ſit,videmus ergo miracula illa non fuiſſe duntaxat vnius temporis, ſed valere perpetuò ad fideles animandos, vt ſemper expectent auxilium Dei vel in media morte,quia exitus reperiet etiamſi non apparent.Iam videmus rationem contextus. ſed emphaticè adiungit *eſſe iuramenta Tribuum.* hîc enim meliùs confirmat, Deum non fuiſſe tunc opitulatum filiis Abrahæ,vt curam ipſorum deinde abiiceret:ſed reipſa teſtatum eſſe quàm verax eſſet in ſuis promiſſis. nam per iuramẽta Tribuum intelligit fœdus,quod Deus pepigerat non tantùm cum Abraham,ſed cum eius poſteris in ſeculum. Iuramenta ponit numero plurali, quia Deus non ſemel duntaxat pollicitus fuerat ſe fore Abrahæ & ſemini eius in Deum,ſed repetiuerat ſæpius eandem promiſſionem,quò ſcilicet conſtaret certior fides,quemadmodum opus habemus non vno confirmationis genere. Videmus enim vt ſemper noſtra imbecillitas vacillet, niſi multas fulturas addat Deus. ergo quia ſæpius ſeruum ſuum Abraham Deus confirmauerat, ideo Propheta de iuramentis eius loquitur. Sed tamen quoad ſubſtantiam, vnum fuit iuſiurandum Dei, nempe quòd recepit genus Abrahæ in fidem ſuam, & promiſit ſibi fore in peculium: &, quod præcipuum erat, collegit populum illum ſub vno capite. Niſi enim Chriſtus intercederet medius,fœdus illud Dei non eſſet ratum nec firmum.Quoniam ergo Deus ſemel complexus fuerat omnia, quum diceret Abrahæ, Ego ſum Deus Saddai, & ero tibi in Deum & filiis tuis,certum eſt nihil fuiſſe additum,quum poſtea voluit confirmare Dominus fidem Abrahæ. ſed non abs re tamen Propheta vtitur plurali numero, vt recumbant fideles minore metu in Dei promiſſionem,quæ toties illis ſancita fuerat, & pluribus verbis. deinde vocat *Iuramenta Tribuum.* Quanuis enim Deus loquutus eſſet Abrahæ,deinde Moſi: tamen promiſſio illa depoſita fuit in manibus Abrahæ & Patriarcharum,deinde Moſis,vt populus tamen ſciret ſibi eſſe communem: quia frigidum illud fuiſſet promittere duntaxat paucis hominibus quod legimus.Sed Abraham fuit quaſi depoſitarius:& fuit quædam ſolennis ſtipulatio nomine totius generis. Ergo videmus cur hîc Propheta tribus nominet potiùs quàm vel vnum Abraham,vel Patriarchas ſolos,vel vnum Moſen. Reſpexit autem potiſſimùm æquales ſuos,vt ne dubitarent ad ſe quoque extendere illam Dei potentiam. Quare?Deus enim mirabiliter tunc operatus eſt in ſalutem populi ſui. Cur?nempe vt probaret ſe veracem eſſe.Qua in re? quia dixerat ſe fore protectorem illius populi. neque enim adoptauerat paucos tantùm homines, ſed totum Abrahæ genus. Quum ita ſit,cur non ſperarent poſteri idem quod ſciebant fuiſſe teſtatum ſuis Patribus?Veritas enim Dei non poteſt intercidere. ergo quanuis præteriiſſent multa ſecula, debuit tamen certa manere fides populi, quòd Deus vellet eundem ſe probare qualis olim cognitus fuerat à Patribus. Poſtea addit אומר: ſimpliciter ſignificat Sermonem:ſed hîc capitur pro ſermone fixo & irreuocabili, אומר inquit:hoc eſt,dictum & factum,quemadmodum loquuntur. nam ſæpe quum dicimus Dari verba, intelligimus eos qui liberaliter promittunt, vanos eſſe homines, & tantùm nugari ac fruſtrari, quum illis habetur fides. Sed aliquando nomen ſermonis capitur in bonã partem.Hoc dictum eſt,quemadmodum ſæpe loquimur:Hoc ſit dictum,vbi volumus omnem dubitationem tollere. nunc ergo tenemus quid velit Propheta adiiciens vocem אומר, Domine, tu verba nõ dediſti populo tuo, ſed quod ex ore tuo profectũ erat,hoc apparuit verũ ac firmum. talis igitur eſt conſtantia in tuis promiſſis, vt minimè dubitandum ſit de ipſo euentu:ſimulatque aliquid ſpei nobis dederis,perinde ſtatuendum eſt de ipſo complemento,acſi non eſſet ſermo,ſed potius exhibitio rei. denique hoc elogio commendat Propheta fidem Dei, ne ambiguæ ſint nobis eius promiſſiones. Poſtea dicit *fluminibus ſciſſam eſſe terram.* non dubito quin attingat hiſtoriam quæ legitur Numer. 14. cap. Dominus enim quum ſiti propemodum areſceret populus, eduxit aquam ex rupe. deinde protraxit flumen illud quocunque iter facturus erat populus.Quum ergo ſciderit terram vt fluuio daret perpetuum curſum, atque ita ſuppeteret copia aquæ populo in locis aridis, ideo Propheta dicit, *terram fuiſſe ſciſſam fluminibus*, tametſi fluuius vnus fuerit, ſed amplificat memorabile illud opus Dei,ſicuti etiam meretur. Poſtea adiungit:

10 *Viderunt te,timuerunt montes:inundatio,*vel gurges,*aquarum tranſiuit:dedit abyſſus vocem ſuam,in altum manus ſuas ſuſtulit,*vel altitudo:רום poteſt tam in caſu nominandi legi quàm in accuſatiuo.

Proſequitur Habacuc hiſtoriam redemptionis. Diximus quo conſilio id faciat, nempe vt populus in rebus deploratis,concipiat tamen ſpem gratiæ Dei: quia non fuit redemtor generis Abrahæ ad vnum diem, ſed vt vſque ad finem continuaret eandem gratiam erga ipſos.Dicit *montes vidiſſe & doluiſſe.* Allegoricè quidam exponunt Montes pro Regibus: dicunt doluiſſe quòd vreret ipſos inuidia: ſed illud eſt nimis coactum. Non dubito igitur

igitur quin Propheta ſimpliciter intelligat montes obſequutos fuiſſe Deo, vt populo eius iter patefacerent. Quanquam verbum חול ſignificat non tantùm Dolere, ſed etiam, parturire, deinde Cadere, & manere in vno loco. Poſſemus igitur non minus commodè legere, *Viderunt te montes, & quieti fuerunt vel ceciderunt*, hoc eſt, fuerũt demiſſi ad tuum imperiũ, ne ſcilicet intercluderent viam populo tuo. Ego exiſtimo hanc eſſe genuinam Prophetæ mentem, quòd ſcilicet in omnibus elementis olim Deus notas paterni ſui fauoris inſculpſerit, vt poſteri Abrahæ ſemper liberatorem ſuum fore confiderent in rebus afflictis. & contextus etiã hoc poſtulat. Subiicit enim, *de gurgite: vel de inundatione aquarum*: Atqui hęc ſecunda pars non poteſt allegoricè exponi. Videmus ergo hanc eſſe verborum ſummam, quòd Deus omnia obſtacula ſuſtulerit, ne vel montes, vel aquæ, vel mare, vel fluuij populi tranſitum morari poſſent. Nunc dicit inundationem aquarum vel gurgitem tranſiiſſe. Hoc tam ad Iordanem, quàm ad mare rubrum pertinet, quia Deus abrupit mare rubrum, vt ſtarent aquæ præter naturam: ſic etiam contigit Iordani: quia fluxus aquæ fuit cohibitus, & ita iter patefactum eſt populo, vt ſiccis pedibus traiicerent in terram Chanaã. ſic ergo impletum fuit quod dicitur à Propheta, *gurgitem aquarum tranſiiſſe*. Scimus enim tantam eſſe aquarum copiam in mari, deinde in fluuiis, vt non poſſint ſiccari, vbi ergo euaneſcunt aquę, hoc fit præter naturæ ordinem. Miraculum igitur hoc celebrat Propheta, vt intelligãt fideles etiam toto mundo repugnante ſalutem ſuã eſſe certam: quia Dominus poterit ſuperare quidquid eſt impedimenti. Iam tribuit ſenſum aquis mortuis. dicit enim *abyſſum dediſſe vocem ſuam*, deinde *altitudinem ſuſtuliſſe manus ſuas*: vel abyſſum ipſam ſublatis manibus præſtò fuiſſe ad obſequium Dei. Eſt concinna proſopopœia, quia tametſi abyſſus intelligentia careat, neque etiam loquatur, dicit tamen Propheta & voce & ſublatis manibus abyſſum fuiſſe teſtatam ſuum obſequium, vbi Deus voluit populum ſuum traiicere in terram promiſſam. Volentes obedientiam noſtram teſtari, facimus hoc aut voce, aut geſtu. ſiquis vult probare ſe libẽter facturum quod præcipitur, dicit, Adſum, vel, hoc polliceor. quemadmodum ergo famuli ad mandata reſpondent, ſic etiam Propheta dicit editam fuiſſe vocem ab abyſſo. Abyſſus quidem nullam vocem edidit: ſed res ipſa ſuperauit omnes voces. Iam ſi adſit totus populus, attollet manum, quia non poſſet intelligi conſenſus, niſi manuum porrectione: vnde etiam χειροτονία hanc ſimilitudinem nunc vſurpat Propheta, quòd abyſſus ſuſtulerit manus: id eſt, geſtu oſtenderit: quemadmodum ſi homines ſigno declarent ſe facturos quod iubentur. Ita etiam abyſſus ſuſtulit manus ſuas, ſi legamus, Altitudo manus ſuſtulit, idem ſemper manebit ſenſus. Pergamus:

11 *Sol, luna ſtetit in habitaculo, ad lucem ſagittarum tuarum ambulabunt ad ſplendorem fulguris haſtæ tuæ.*

Hîc attingit Propheta aliam hiſtoriam: ſcimus enim quum Ioſue pugnaret, nec ſufficeret dies ad ſtragem hoſtium, tunc diem prorogatum fuiſſe ad eius preces. Videtur quidem pro imperio hoc iubere, vt ſol ſiſtat curſum ſuum: ſed nõ dubium eſt, quin compos voti ſui factus, quum id optaſſęt, impulſu arcano Spiritus ſancti præcipiat ſoli, quemadmodum facit. ac ſcimus non potuiſſe ſolem tardare curſum ſuum, quin etiam eadem eſſet lunæ ſtatio. Oportuit enim eſſe conſenſum inter duos illos planetas. Ergo dicit Habacuc *ſolem & lunam ſtetiſſe in habitaculo*, hoc eſt, tunc fuiſſe quietum ſolem, quaſi in domicilio ſuo: quum tamen ſit in continua feſtinatione, tunc quieuit, nempe in ſalutem populi. *Sol ergo & luna ſteterũt*: quomodo? *Ad lucem ſagittarum tuarum ambulabunt*, inquit. Quidam hoc referunt ad columnam ignis: quaſi diceret Propheta ambulaſſe Iſraelitas ad lucem illam, qua voluit ipſos dirigere Deus. ſed non dubito quin hoc etiam de ſole dicatur. Cohæret igitur hæc tota ſententia, quòd ſol & luna ambularunt, non ſicuti ab initio mundi, ſed ad lucem ſagittarum Dei: hoc eſt, quum imperium Dei, quod ab initio recepit ſol, ſit vice directionis, tunc ſol habuit ſagittas Dei, quæ ipſum dirigerẽt, quæ tardarent eius curſum, & cohiberent celeritatem, quæ antè fuerat. Eſt igitur tacita antitheſis inter ſolis progreſſus, quales fuerant naturaliter vſque ad illum diem, & nouam iſtam directionem, quòd ſcilicet ſol retentus fuit, vt daret locum ſagittis Dei & gladiis, & haſtæ. nam per ſagittas & haſtam nihil aliud intelligit, quàm arma populi electi. Scimus enim quia populus ille ſub auſpiciis Dei militabat, fuiſſe etiam diuinitus armatum. Ergo ſicuti dicitur de Gedeone, Gladius Dei & Gedeonis: ita etiam hoc loco ſagittas Dei & haſtam nominat Propheta quidquid fuit armorum in populo Iſraelitico: quia ſcilicet populus ille ne digitum quidem moueret, niſi mandato Dei. Quum ergo ſol antè ſoleret reſpicere ad mandatum illud ordinarium, de quo legimus apud Moſen, tunc fuit directus alia ratione. Reſpexit enim in terra volitantes haſtas Dei, quemadmodum fulgur: reſpexit etiam ſagittas, ita quaſi attonitus ſubſiſtit, neque auſus eſt progredi. Quare? oportuit enim ipſum cedere Deo bellanti. nunc ergo tenemus quantam gratiam contineant in ſe hæc verba. Quod autem antè aliquoties attigimus memoria tenendum eſt, non eſſe frigidam narrationem in hoc loco: ſed proponi in medium fidelibus quæ ad confirmandam ipſorum ſpem valerent, vt certò perſuaſi ſint Dei virtutem ſufficere ad ipſos liberandos, quia tot olim miracula ediderit in hunc finem. Sequitur:

Ioſ.10.12.

Gen.1.16.

12 *In ira calcasti terram*,vel ambulasti super terram:צעד enim significat ambulare,*in ira*,est tamen aliud nomen,ergo vertamus vno loco indignationem, vel furorem.In furore,*triturasti gentes*,vel triturabis.

Hîc ingressum populi in terram Chanaan Propheta recitat, vt agnoscant fideles non fuisse patres suos tot victoriis potitos, nisi quia Deus illic quoque suæ manus virtutem & robur exeruit.Dicit ergo Deum ipsum *calcasse terram in ira.* Quomodo enim ausi fuissent aggredi tot gentes Israelitæ,qui nuper egressi erant ex tam misera seruitute: fuerant quidē in deserto per annos quadraginta:sed semper trepidi & anxij:deinde scimus fuisse imbelles. Vnde igitur factum est,vt prostrauerint Reges potentissimos? debellauerint gentes bello assuetas?Certè Deus ipse *Calcauit terram in ira sua*,deinde *triturauit gentes*.neque enim, vt
Psa.44.4. dicitur in Psal.gladio suo adepti sunt terram Chanaan,aut virtus ipsorum,vel manus seruauit eos:sed Dominus prosequutus est eos sua gratia, & fuit eorum liberator. Meritò igitur hoc ascribit Deo Propheta,quòd ipse ambulauit super terram, quia alioqui nunquam ausi fuissent pedem mouere Israelitæ:certè in terra illa non fixissent,nisi præeunte Deo.Ergo quum Deus calcauit in ira sua terram,tunc etiam illic fuit quieta habitatio filiis Abrahæ:quum gentes bellicosæ facilè,& nullo negotio deuictæ fuerunt ab Israelitis: quantumuis prius fuissent imbelles.Nunc ergo videmus Prophetam hîc proponere ante oculos populi ingressum illum, vt sciat Deum non frustra semel tot gentes profligasse, sed vt terra Chanaan perpetua esset populi electi hæreditas.Quòd autem subinde tempora verborum Propheta mutat,notandum est vltra communem vsum linguæ Hebraicæ, veteres illas historias sic referri quasi Deus esset in continuo actu,& quasi eadem eius præsentia speranda esset in rebus afflictis,quam olim moustrauerat patribus. Ergo temporum mutatio adeò sensum non obscurat,vt potius nobis ostendat consilium Prophetæ,& nos adiuuet in summa ipsius rei. Tandem sequitur:

13 *Egressus es in salutem populi tui,in salutem cum Christo tuo:transfodisti caput è domo impij,nudando fundamentum vsque ad collum. Selah.*

Iterum accommodat Propheta in vsum præsentem populi,quę antehac recensuit,quòd scilicet *Deus egressus fuerit cum Christo suo in populi salutem.* Quidam subaudiunt notam similitudinis,& repetunt verbum diuerso tempore,Sicuti egressus es tunc in populi tui salutem,ita nunc egrediaris in salutem populi tui cum Christo tuo.sed illa repetitio coacta est. Simpliciter igitur accipio verba Prophetæ,quòd deus egressus sit in salutem populi sui. Iá vbi agitur de populo Dei,semper in mentem venire nobis debet gratuita adoptio.Quî factum est, vt filij Abrahæ peculiaris esset Dei populus? an hoc profectum est ab aliqua dignitate?an hoc etiam naturaliter contigit? neutrum potest dici. Ergo quum nihil differrent à reliquis gentibus,Deus tamen dignatus est ipsos eligere sibi in populum. Proinde per nomen Populi Dei notatur hîc gratuita adoptio.Iam adoptio illa non fuit temporalis, vel momentanea:sed debuit vsque in finem vigere. Hinc colligere promptum fuit fidelibus,idem sperandum esse auxilium à Deo,quod olim patribus ostēderat.*Egressus es* igitur *in salutem,in salutem populi tui*,inquit.Bis repetit nomen salutis non abs re,quia voluit insistere in hac parte,quemadmodum antè dictum fuit, Deum non frustra tot miraculis iā testatum esse suam potentiam,quasi iratus esset mari &fluminibus,sed respectum habuisse & curam populi sui.Quum ergo salus Ecclesiæ semper Deo fuerit proposita in miraculis,cur nunc deiicerent animos fideles,vbi ad tempus premūtur rebus aduersis? Deus enim idem semper manet:præsertim quum liberatio illa vetus,imò tot liberationes de quibus hactenus disseruit,totidem sint documenta fœderis æterni.Coniungi enim debēt cū verbo Dei, hoc est cum promissione illa,qua complexus est in suum fauorē filios Abrahę,vt eos vsque in finem protegeret.In salutem,in salutē,inquit Propheta:& quidem electi populi. Addit, Cū Christo tuo.Hæc particula melius adhuc confirmat quod voluit dicere Habacuc, nēpe Deū fuisse ab initio liberatorem populi sui in Mediatoris persona.Quòd ergo populū suū eripuit Deus è manu Pharaonis,quòd traiecit per mare rubrū,quòd mirabiliter ipsum redemit,quòd prostrauit potentissimas gentes coram ipso,quòd mutauit naturæ ordinem in eius gratiā:hoc factū est per manū Mediatoris.Deus enim nō potuit esse propitius, vel ipsi Abrahæ,vel eius posteris,nisi interposito Mediatore. Quū ergo semper Mediatoris partes fuerint Ecclesiam Dei saluam præstare,nunc Propheta sumit pro confesso Christum illum iam fuisse manifestatum multò luculentius quàm olim.nam Dauid erat viua imago cū successoribus.Tunc ergo Deus familiarius expressit viuam picturam Christi sui dum erexit regnum in Dauidis persona,quod promisit æternum fore quandiu sol & luna in cælo fulgebunt.Quum ergo iam tempore Habacuc extarent clariores prophetiæ de æternitate regni, nónne debuit colligere animos populus,vt certò sciret Deum sibi fore liberatorem quum propin-

propinquus eſſet Chriſtus? Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium, ſed nunc non poſſum vlterius progredi. Differam igitur in craſtinum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando toties & tam variis modis olim teſtatus es quantã curam & ſolicitudinem geras ſalutis eorum omnium, qui in te recumbunt & te inuocant, vt hodie etiã idem experiamur erga nos: & quamuis meritò abſcondita ſit facies tua à nobis, tamen non dubitemus ſemper ad te confugere, quando fœdus pepigiſti in Filij tui manu, quod fundatum eſt in tua immenſa miſericordia. Da ergo, vt vero ſenſu pœnitentia humiliati, ſic nos tradamus filio tuo, vt dirigamur ad te, & ſentiamus etiam non minus patrem, quàm vbique nobis teſtaris verbo tuo te fuiſſe olim fidelibus: donec tandem exempti omnibus moleſtiis & periculis, perueniamus ad beatam illam quietem quam nobis peperit idem Filius tuus ſanguine ſuo, Amen.

Heri expoſuimus cur dicat Propheta *Deum egreſſum fuiſſe in ſalutem electi populi cum Chriſto ſuo.* Voluit enim magis confirmare fideles in ſpe ſuæ liberationis, quia non ſolùm Deus ſemper maneat ſimilis ſui, neque mutet conſilium, ſed quia idẽ Mediator fungatur ſuo officio, per cuius manum olim ſeruatus fuerat populus: imò notandum eſt illud diſcrimẽ, quod heri attigimus, nam quia tunc clarius Deus manifeſtauerat Chriſtum, eò etiam oportuit fideles alacrius pergere, quia haberent tam præclarum gratiæ Dei pignus: dum ſcilicet promiſerat Deus æternum fore regnum Dauidis. Addit, *confixum fuiſſe caput ex domo impij*, hoc eſt, nullam fuiſſe potentiam, quæ non fuerit diuinitus proſtrata in fauorem populi: vt ſcimus ſummos quoſque Reges fuiſſe olim profligatos, quò locus daretur populo Dei. Altera ſimilitudo videtur diuerſa eſſe: tamen in eundem finem ſpectat, *quòd ſcilicet nudauerit Deus fundamentum vſque ad collum*, hoc eſt, quòd radicitus perdiderit hoſtes ſuos. nam metaphoricè per nomen fundamenti intelligit quidquid erat ſtabilitatis in ipſis hoſtibus, hoc fuiſſe euulſum, & euerſum vſque ad collum. hoc eſt vſque ad ſummitatem. nam ſcimus tegi corpus hominis à collo vſque ad pedes: Dicit autem nudatas fuiſſe domos, id eſt familias vſque ad collum, quia Dominus omnes ab imo vſque ad ſummum perdiderit. nũc tenemus quid velit Propheta. Quantum ad vocem סלה pertinet hactenus nihil dixi: ſed nunc breuiter referam quid ſentiant Hebræi interpretes. Quidam exponunt לעולם. in perpetuum: עד ועד ad huc & adhuc: quaſi vbi inſeritur hæc particula, Spiritus ſanctus pronuntiaret perpetuum fore quod dictum eſt. Alij reddũt per vocem אומן, acſi Deus teſtetur hoc eſſe firmum & indubium quod dixit, ſed quia nuſquam occurrit niſi in canticis & Pſal. deinde non ſemper quadraret quod illi volunt, nempe vel certitudinem notari, vel perpetuitatem: ideo potius eorum ſententiam amplector, qui putant hanc vocem potius melodiæ conuenire, quàm rebus ipſis. Et probabile eſt etiam quod addunt, ſi reſpicimus etymologiam: nempe ſignificari hac voce aſcenſum, hoc eſt, moneri cantores, vt vocem attollant. Cæterùm, quia in ea re non multum eſt ponderis, mihi ſufficiet breuiter retuliſſe quod alij ſentiũt. Nũc pergamus:

14 *Perforaſti baculis eius caput villarum eius: proſilierunt inſtar turbinis ad diſpellendum me, exultatio eorum ſicut ad vorandum pauperem in abſcondito.*

Initio verſus continuat eandem ſententiam Propheta, quòd ſcilicet Deus vulnerauerit omnes populi ſui hoſtes. Dicit autem caput villarum, aut oppidorum fuiſſe perforatum. Quanquam alij פרזים potius exiſtimant vocari ipſos oppidanos. nam פרזות vocant Hebræi vrbes non munitas, hoc eſt, oppida & villas, & pagos: & vt plurimùm nomen hoc ponitur in genere fœminino. hîc autẽ quia maſculinũ eſt nomen, putãt potiùs notari ipſos incolas. ſed ad rem hoc parum refert Propheta enim ſimpliciter intelligit, non modò Reges ipſos fuiſſe euerſos Dei manu: ſed ſingulas eorum præfecturas, quę ſubiacebant illorum imperio, quaſi diceret graſſatam fuiſſe vindictam Dei, quum voluit populũ ſuum defendere, per omnes pagos, vel per totam regionem, ita vt nullus angulus tutus fuerit. ſed notanda eſt etiam particula, quæ additur, *In baculis eius.* Significat enim Propheta impios fuiſſe percuſſos ſuo gladio: quanquam nomen baculi hîc ponitur: ſed pro quolibet apparatu, viribus & telis: perinde acſi dictum fuiſſet, propriis manibus vulneratos. Nũc tenemus ſummam huius ſententiæ, quòd ſcilicet non modò exeruit Deus virtutem ſuam, quum voluit ſe hoſtibus populi ſui opponere, ſed quòd etiam percuſſerit vertigine & furore ipſos, vt ſeſe propriis manibus conficerẽt. Et ſiue hoc factũ ſit quemadmodũ legimus de Madianitis, quòd conuerterint ſuos gladios quiſque in proximum ſuum ita vt occubuerint mutuis vulneribus: ſiue quòd ſinguli ſeipſos perdiderint: quemadmodum ſæpe legimus de impiis quòd ſeipſos illaqueant, cadunt in foueas quas fecerunt: denique pereunt ſuis artibus. ita etiã hîc dicit Propheta factum fuiſſe ſingulari Dei beneficio, vt occubuerint omnes Eccleſiæ hoſtes etiamſi nemo contra ipſos ſurgeret: quia proprio baculo ſeipſos transfixerint, vel perforauerint. Iud.7.22.

Alij legunt, Maledixisti sceptris eius & capiti villarum eius. sed illa interpretatio quam retuli, longè aptior est. Adiungit, *Venisse instar turbinis.* Est quidem verbum temporis futuri: sed ita resolui debet oratio, quum exilirent instar turbinis ad me disiiciendum, quum exultatio ipsorum esset ad vorandos pauperes in suis latebris. Est quidem simplex verbum: sed quia descendit à סער quod significat turbinem, ideo non possumus reddere nisi periphrasticè. Exilierunt ergo instar turbinis, inquit. Hîc amplificat Propheta Dei potentiam: quia compescuit hostes populi sui, quum tam violento impetu ruerent. nam si lentè fuissent progressi, poterat Deus absque miraculo discutere ipsorum conatus. Sed quum præcipites ipsos ageret sua vesania, & quum similes essent turbini: inde clarius Dei virtus innotuit, quòd potuit talem violentiam frangere. Nunc tenemus quorsum spectet ista circunstantia. neque enim hîc conqueritur Propheta hostes violenter & impetuosè sæuire, sed commendat Dei potentiam, quòd ita contriuerit violentos impetus hostium, quos videbat contra populum suum furere. Adiungit, *Quum etiam exultatio eorum esset ad vorandos pauperes.* Significat nihil fuisse in mundo quod obstaret impiis, nisi mirabiliter opem tulisset Deus è cælis. nam quum venirent ad vorandos pauperes, non veniebant ad bellum gerendum, sed duntaxat ad prædam vorandam, sicuti sæuæ bestiæ. Deinde dicit, *Ad vorandum pauperem in abscondito.* ergo significat nullas fuisse vires ad resistendum populo Dei, nisi auxilium è cælo præter spem venisset. Summa est igitur, quum miseri Israelitæ carerent omni præsidio, & obnoxij essent hostium sæuitiæ & furori, fuisse mirabiliter adiutos, quia Dominus hostes ipsorũ confecit propriis gladiis: & quum venissent tanquam potiti victoria ad prædam rapiendam tamen fuisse manu Dei prostratos: vnde clarius enituit eius potentia. Sequitur:

15 *Viam fecisti in mari equis tuis per aceruum aquarum magnarum.*

Alij legunt, Calcasti equos tuos in mari: sed solœcismus ille nimis crassus est. Alij, Calcasti in mari per equos tuos. sed quid opus est quum verbum דרך significet Incedere, quærere coactas istas expositiones? Minimè ambiguus est Prophetæ sensus, quòd Deus sibi viam fecerit in mari, ac suis equis. Quomodo? nempe quum *aquæ multæ vel magnæ collectæ essent in aceruum.* Iterum reuertitur Propheta ad historiã transitus maris rubri. Fuit enim illud Dei opus præ aliis memorabile, vt dictum est. Ideo nihil mirum, si tantopere insistat Propheta in celebrandis istis Dei miraculis. *Tu* ergo *viam fecisti equis tuis:* Vbi? in mari, quod est præter naturam. Deinde adiungit, Aceruum aquarum: quòd aquæ ita quasi coadunatæ fuerint, & quòd visa sit moles stabilis & densa, hoc etiam præter naturã fuit: quia scimus aquas esse fluidas. Vix aquæ gutta stare potest, quin statim defluat. Quomodo igitur fieri potuit vt Iordanis cursum suũ cohibuerit? vt etiam mare rubrum scissum fuerit? Hæc ergo testimonia incredibilis Dei potentiæ meritò debebant animos addere fidelibus, vt scirent nihil esse saluti suæ contrarium, quod Deus non facilè superaret, quoties ita visum esset. Sequitur:

16 *Audiui, & contremuit,* vel tumultuatus est, *venter meus, ad vocem trepidarunt labia mea: ingressa est putredo in ossa mea: & apud me tumultuatus sum*, ad verbum, tumultuabitur: sed diximus heri de temporibus verborum, *vt requiescã in die afflictionis, ad ascendendum ad populum, excidet eum* (vel, colliget se: ego nũc transfero ad verbum: sed sensus Prophetæ talis est, quum ascendet aduersus populum, vt eum excidat.

Falluntur, meo iudicio, interpretes, qui verbum hoc Audiui, cõtexunt cum proximo versu, acsi Propheta diceret sibi iniectam esse formidinem ex illis potentiæ Dei documentis. neque enim Propheta quum reputaret Deum esse armatum inopinata virtute in salutẽ populi sui, debuit contremiscere: nulla erat ratio. Non cohærent igitur hæc inter se: sed iterũ redit ad illam formidinem, quam conceperat ex voce Dei, hoc est, ex terrificis illis minis, quas antè vidimus. Sẽper enim tenendum est memoria consiliũ Prophetæ, quòd voluerit fideles humiliare, vt suppliciter coram Deo agnoscerent peccata sua, & veniã deprecarẽtur. Voluit etiam bona spe ipsos animare, vt liberationem nihilominus expectarent. Iam dixerat principiò, Domine audiui vocem tuam, timui: nunc repetit eandem sententiã: quia si tãtùm de voce illa terrifica loquutus esset, poterant fideles obrui desperatione. Ergo voluit maturè occurrere huic malo: & interposuit solatium. Recitauit igitur præclaras illas historias, vbi testatus fuerat Deus se instructum inuicta potentia in salutẽ Ecclesiæ suæ. Postquã hoc fecit, vt iterum accommodet generalem doctrinam ad præsentem vsum, dicit, Audiui. Quid audiuerat? nempe iudicia illa, quibus statuerat Deus vlcisci populi contumaciam. Quum ergo minatus esset Dominus horrendam cladem populo suo, iam dicit Propheta se audiuisse, & contremuisse, vel fuisse tumultuatum. quòd autẽ loquitur in singulari numero, diximus hoc ideo fieri, quia sustinet totius populi personam: quemadmodum paulò antè (quod mihi exciderat) vbi dicebat hostes venisse instar turbinis ad ipsum disiiciendum,

certè

certè non agebat de seipso, sed de populo veteri. Quia autem Propheta hîc suscipit causam toti Ecclesiæ, loquitur acsi esset corpus populi collectũ. Sic etiam dicit se audiuisse. sed vno ore hîc loquuntur fideles, *quòd audierint, & contremuerit venter ipsorum*. Alij, Ego sum cõsternatus, vel timui, & tumultuatus est venter meus ad vocem. Iam קול non accipit pro Fama, sed potius pro minis, quemadmodũ dictum est. Fideles igitur hîc referunt se fuisse expauefactos ad solã Dei vocem antequã exequutus esset sua iudicia, vel antequã pœnas quas minatus fuerat, infligeret. Dicit, *Trepidarunt labia mea.* צלל significat aliquando Tinnire: & ideo hîc vertunt quidã Tinniuerunt labia mea. sed non quadraret verbũ illud: tolerabilius est quod alij reddunt, palpitasse labia. Et Hebræi etiã ipsi dicũt notari motũ in labiis, quem extorquet metus, vel trepidatio: ideo verti, Trepidarunt labia mea: quemadmodum si quis diceret lingua nostra, *mes leures ont barboté*: vbi scilicet tremore concutitur totũ corpus, non modò fremitus fit in conflictu dentium, sed agitatio etiã in labiis. *Ingressa est*, inquit *putredo in ossa mea, & apud me tumultuatus sum* (est iterum verbum רגז) vel contremui. Certè hîc formidinẽ describit Propheta, quæ non potuit concipi nisi ex horribili Dei vindicta. Sequitur ergo hîc non de miraculis agi, quæ potius dedissent materiã hilaritatis & Prophetæ, & toti electo populo: sed describi vindictam Dei, qualis prædicta fuerat. Iam adiungit, *vt quiescam in die afflictionis*. Videntur hæc pugnare, quòd vsque ad putredinẽ dolore contabuerit Propheta, deinde quòd vsque ad membrorum omnium agitationem præ metu in se tumultuatus fuerit: rursum verò quòd hoc valuerit ad quietem. sed omnino quærenda est nobis quies per istas trepidationes & formidines, & tumultus. Scimus enim quò magis obdurescũt impij aduersus Deum, sibi conflare semper grauius exitium. Non est igitur alia ratio quiescẽdi, nisi in tempore apud nos tumultuemur, hoc est, nisi iudiciũ Dei nos expauefaciat: imò redigat ferè in nihilũ. Quisquis ergo securè torpet, ille in die afflictionis tumultuabitur. Qui autem maturè preuenit iram Dei, & tangitur metu simulac audit Deum sibi instare iudicẽ, ille præparat sibi optimam quietem in die afflictionis. Videmus ergo hîc nobis describi à Propheta ordinem quærendæ quietis, quum dicit *se fuisse tumultuatum & putredinem ingressam fuisse in ossa sua*: nihil sibi fuisse solatij, quin contabesceret quasi emortuus. Voluit autem, quemadmodum iam dixi, Propheta hortari fideles ad pœnitentiam. Iam nõ possumus verè & ex animo resipiscere, donec nobis peccata nostra displiceant. Odium autem peccati nascitur ex Dei timore, & tristitia illa, quam Paulus constituit quasi matrem pœnitentiæ. 2. Cor. 7.
Hæc etiam exhortatio hodie plusquam necessaria nobis est. Videmus quàm propensi simus natura ad torporem: & quum Deus producit in medium peccata nostra: deinde ex opposito proponit nobis iram suam, non mouemur, vel saltem si quem metum concipimus, statim euanescit. Ergo discamus non aliter posse nobis quietẽ obtingere in die afflictionis, nisi in nobis tumultuati simus, nisi trepidatio occupet omnes sensus nostros: nisi etiam anima nostra ferè putrescat. Et ideo dicitur in Psalmo, Contremiscite, & nõ peccabitis. Et Paulus etiam ostendit hanc esse veram, & vtilem rationem irascendi, vbi quisque excandescit contra sua peccata, & tumultuamur in nobis. sic etiam Propheta hîc depingit nobis exordia pœnitentiæ, quum dicit fideles tumultuatos esse in suis visceribus, & intus concussos fuisse, vt etiam labia ipsa trepidauerint: vt denique sensus omnes fuerint expauefacti. nam illa est summa: dicit, Quum ascendet: loquitur de Chaldæis proculdubio. Quum ergo *hostis ascendet contra populum, vt eum excidat*. nam גדד vel גוד significat excidere, & significat congregare. vertunt quidam Vt se congreget. sed alter sensus verior est. Quum ergo ascendet hostis contra populum vt eum excidat. Si quis nomen Dei subaudire malit, non repugno: quia non aliter de Chaldæis agit Propheta, quàm de ministris & executoribus iræ Dei. Denique significat eos, qui commoti fuerint, & seriò conterriti ad Dei vindictam, fore quietos, vbi Deus exequi volet sua iudicia. Quare? placidè enim sese subiicient ferulæ, & expectabunt exitum fœlicem suis malis: quia iam in tempore compositi eorum animi erunt ad tolerantiam: deinde Dominus etiam solabitur ipsos, sicuti dicitur in Psal. eum nunquam despicere animas contritas. Quum ergo humiliati sunt maturè fideles, & præueniunt hoc modo iudicium Dei, tunc reperiunt paratam sibi quietem in eius gremio. Sequitur:

10. Psal. 4. 5. Ephe. 4. 26. Psal. 51. 19.

17 *Quia ficus non florebit, & nullus erit fructus in vineis, fraudabit opus oliuæ, & agri non producent cibum* (ad verbum non faciet cibum: est mutatio numeri: sed esset asperior illa translatio: Agri igitur non producent cibum. Porrò hac voce comprehendi triticum, legumina, & quæ ad victum pertinent satis liquet.) *excisum est ab ouili pecus, & nullus bos in stabulis.*

18 *Ego autem in Iehoua exultabo, lætabor in Deo salutis meæ.*

Iam pluribus verbis declarat Propheta qualis sit illa quies, de qua nuper loquutus est: nempe quòd non desinet lætari in Deo, etiam in rebus afflictissimis. Præuidet igitur hîc quàm atroces pœnæ impendeant: & admonet etiam atque expergefacit fideles, vt sentiant propinquum iudicium Dei. dicit, *non florebit ficus, & nulli erunt fructus in vineis, fraudabit oliua.* Initiò non florebit ficus: deinde, agri nihil proferent, postremò, deficient etiam &

pecora & oues. Etsi autem absque flore fructus suos emittunt ficus: non tamen absurda est catachresis vbi verbum פרח accipitur pro Gemmare. Significat instare terræ vastitatem: deinde populum redactum iri ad extremam penuriam. Fuit autem hoc raræ virtutis, posse lætari in Domino, quum vndique occurreret materia tristitiæ: Iā ergo docet Propheta, quàm vtile sit fidelibus maturè sese subiicere Deo, & concipere serium timorem, vbi illis minatur, & vbi eos ad iudicium vocat: nempe vt centies pereundum sit, non tamen perituros: quia semper Dominus suggeret illis materiam gaudij: & gaudiū hoc interius fouebit ipsos, vt possint emergere ex omnibus rebus aduersis. Quanuis ergo minetur illis terra famem, quanuis nullus victus suppetat: tamen poterunt semper lætari in Deo salutis suæ: quia agnoscent eum patrem etiamsi duriter eos ad tempus castiget. Hæc est igitur definitio quietis, cuius paulò ante facta fuit mentio. Summa est, quanuis neque ficus, neque vites, neque oliuæ producant fructus suos: quanuis etiam ager sit sterilis: quanuis nullus cibus suppetat: tamen *ego lætabor in Deo meo*: hoc est, nō pendebit gaudium meū ex prosperitate externa quia etiamsi Dominus ad extremum vsque nos affligat, erit tamen semper aliquid solatij quod fulciet animos nostros, ne succumbāt tam grauibus malis: nēpe quia certò persuasi erimus salutem nostram esse positam in manu Dei, & illam esse fidum eius custodem. Ergo quiescemus, etiamsi cælum & terra simul voluantur, & omnia sint plena strepitu: imò etiamsi fulminet è cælo Deus, tamen erimus tranquillis animis propter illam expectationem salutis gratuitæ. nunc clarè perspicimus nobis commendari tristitiā, quæ concipitur ex sensu reatus nostri, ab vtilitate: quia nihil miserius est, quàm prouocare iram Dei, vt nos in nihilum redigat: nihil autem melius, quàm anteuertere, vt Dominus ipse nos soletur. non effugiemus semper, quin nobiscum asperius agat in speciem: sed quanuis non simus immunes à pœnis, interea dum nos humiliare volet, dabit vnde lætemur. Rigorem deinde mitigabit suo tempore, & ab effectis se propitium nobis ostendet, medio tamen tempore quo ferenda erit vel inopia & fames, vel alia quælibet afflictio, hoc vno solatio alacres nos reddet, quia promissione eius freti sperabimus Deum esse salutis nostræ. Ergo ab vna parte hîc terræ vastitatem in medium ponit Habacuc: ab altera verò parte interius gaudium, quo frui non desinunt fideles, quia fundati sunt in perpetua gratia Dei. Et hoc modo, sicut dixi, admonet filios Dei, vt parati sint ad ferendam penuriam & famem, ac se placidè subiiciant Dei ferulis: quia poterant centies deficere, nisi hortatus fuisset ad tolerantiam, quemadmodum facit. Hinc verò colligimus vtilissimam doctrinam, quoties extrà nobis occurrunt signa iræ Dei, superesse nobis hoc remedium, vt intus reputemus qualis sit Deus. Interius ergo illud gaudium, quod fides nobis suggerit, poterit vincere omnes metus, terrores, tristitias & anxietates. Iam notandum est quod dicit, *In Deo salutis meæ*: quia tristitia statim absorberet omnes sensus, nisi Deus adsit seruator. Quomodo autem apparet talis fidelibus? nempe quia non æstimant eius amorem ex rebus externis: sed amplexi promissionem misericordiæ sese confirmant, neque dubitant sibi fore exorabilem, quia fieri non potest, quin recordetur misericordiæ, etiam dum irascitur. Sequitur:

19 *Iehoua Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruarum: & super excelsa mea ambulare me faciet: præfecto in Neginothai,* in pulsationibus meis, vel musicis instrumentis.

Confirmat eandem sententiam, quòd scilicet non alibi quærat fortitudinem, quàm in solo Deo. Subest autem antithesis inter Deum, & inter fulturas, quibus inniti solēt homines, nam nemo est qui non sit alacri animo, vbi suppetant omnia necessaria, vbi nihil impendet periculi vel metus. sumus ergo fortes quum omnia nobis arrident. Atqui Propheta Deum fortitudinem suam vocans opponit eum aliis omnibus fulturis: quia volebat hortari fideles ad spei perseuerantiam, vtcunque Deus ipsos grauissimè affligeret. Summa igitur est, etiā vbi impetuosè sæuiunt mala contra nos, vbi vacillamus & ad singula momēta parati sumus cadere, Deum nobis debere esse fortitudinem, quia sufficiat eius auxiliū, quod pollicitus est ad nos sustinendos. Videmus ergo Prophetam bene sperare, & suo exemplo etiam animare reliquos fideles modò habeant Deum propitium, quanuis alia omnia deficiant. Dicit, *Ponet pedes meos instar ceruarum.* Libenter hoc refero ad reditum in patriam. Quanquam alij exponunt, quod dabit Deus seruis suis pedes celerrimos, quibus transiliant omnia obstacula ad perdendos hostes. sed quia populus in exilio poterat cōiicere sibi præclusum esse reditū, ideo Propheta hîc aptissimam similitudinem proponit, quòd Deus *filiis suis dabit pedes quasi ceruinos*, vt scilicet per montium prærupta ascendant, neque formident vllam difficultatem. *Dabit* igitur *mihi pedes ceruarum*, inquit: *& calcare me faciet super excelsa mea.* Putant hoc de Iudæa esse dictum quæ erat montosa regio, vt satis notū est. Ego autem simplícius accipio, quod Deus incedere faciet fideles suos libere, & absque metu etiā in locis excelsis. Qui enim timēt sese abscondūt neque audent caput erigere, neque palàm etiam incedere audēt per vias publicas. dicit autē Propheta Deus faciet me calcare super excelsa mea. Tandē adiūgit, *Præfecto in pulsationibus meis.* nomē hoc solēt vertere alij Victorē. Inscriptio hæc frequēter in Psalmis occurrit, Præfecto, למנצח. Alij vertūt Victori. sed nō dubito, quin

nore-

notetur præfectus cantorum. Hîc interpretes Deum putant insigniri hoc titulo, quia præsit omnibus canticis piorum: & tamen non incommodè poterit etiam de præfecto cantorum exponi: quasi diceret Propheta, Deus erit mihi instar fortitudinis: etiamsi debilis sim in me, ego tamē in ipso fortis ero: & faciet vt superior sim omnibus obstaculis, & liberè incedam, qui nunc iaceo quasi semimortuus: & ita erit materia cantici: hoc est, exercebit se præfectus cantorum in celebrandis laudibus Dei, vbi scilicet populum suum tam mirabiliter eripuerit ex morte. Videmus ergo non malè hoc contexi, quum dicit sibi in Deo fore robur, & quidem quousque perueniat gratiarum actio ad præfectum vel præcipuum cantorem, hoc est, vt celebretur auxilium illud Dei non tantùm priuatim, sed etiam solennibus sacrificiis, quemadmodum fieri solebat sub lege. Qui exponunt initium esse cantilenæ, nimis sunt frigidi & ieiuni. Ego igitur omitto illud. addit, In pulsationibus meis, diximus de voce נגינות in Psalmis. Quidam putant notari melodiam, & vertunt Pulsationes, vel modos. Alii putant notari instrumenta musica. Ego in re dubia nihil affirmo: & sufficit etiam tenere quod diximus, Prophetam hîc promittere Deo solennem gratiarum actionem, vbi redempti fuerint fideles: quia non modò singuli agnoscent se fuisse manu Dei seruatos, sed in commune omnes conuenient in Templum, & illic testimonium reddent suæ gratitudinis: & non modò voce sua profitebuntur Deum fuisse sibi liberatorem: sed interpositis etiã musicis instrumentis: quemadmodum scimus ritum illum fuisse vulgarem sub Lege.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nõ desinimus quotidie iram tuã prouocare contra nos, & tanta est etiã durities ac contumacia carnis nostræ, vt necesse sit nos variis modis affligi: da, inquam, vt patienter feramus tuas castigationes, & seriò dolore tacti confugiamus ad tuam misericordiam: interea verò perstemus in spe eius misericordiæ, quam nobis pollicitus es, & quæ nobis semel exhibita fuit in Christo tuo, vt non pendeamus à terrenis huius vitæ caducæ bonis, sed innixi verbo tuo pergamus in cursu vocationis nostræ, donec tandem colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

IN SOPHONIAM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

CAPVT I.

SErmo Iehouæ, qui fuit ad Zephaniam filium Chusi, filij Gedoliæ, filii Amariæ, filii Chizkiæ in diebus Iosiæ filii Amon Regis Iehudah.

Sophoniam vltimum ordine statuunt inter Prophetas minores, qui functi sunt suo munere ante exilium Babylonicum. Et inscriptio ostendit triginta ferè annis antequam populus excisa vrbe & Templo euerso, in exilium abiret, exercuisse docendi munus simul cum Ieremia. Ieremias autem cursum suum prosequutus est etiam post mortem Iosiæ, quẽadmodum initio libri sui testatur: quum Sophonias prophetauerit tantùm sub rege Iosia. Summa porrò libri est, quòd initio denuntiat vltimam cladem populo iam adeò contumaci, vt nulla spes esset resipiscentiæ. Deinde temperat minas illas quum denuntiat etiam hostibus tam Assyriis quàm reliquis Dei iudicium, quòd crudeliter tractassent Ecclesiam Dei. Fuit autem hæc non leuis consolatio, quum audirent Iudæi Deo se charos esse vt causam ipsorum susciperet, atque vellet vlcisci iniurias. Postea iterum obiurgationes repetit, & commemorat breuiter scelera quæ tunc regnabant in electo populo Dei. sed interim conuertit sermonem ad fideles, & eos ad patientiam hortatur, proponens spem gratiæ, modò semper respiciant in Dominum, & innixi gratuito fœderi quod cum Abraham pepigerat, non dubitent ipsum sibi fore in patrem, & expectent etiam tranquillis animis redemptionem sibi promissam. Hæc igitur summa est: initiò notatur tẽpus quo prophetauit Sophonias, nempe sub rege Iosia. Cur autẽ ascriptũ sit nomen patris Amon, mihi ratio non constat. nã Propheta noluit honoris causa proferre in mediũ genus illud, quod erat plenũ probri & infamiæ. Amõ filius erat Manasse impii & scelerati Regis, & nihilo patre suo melior. Videmus ergo nõ recẽseri eius nomẽ honoris causa, sed potius cõtumeliæ. & fortè voluit Propheta notare quod tũc satis cõpertũ omnibus erat, populũ scilicet ita obduruisse in suis superstitionibus, vt nõ facile esset ipsum reuocari ad sanã mentẽ. Cæterùm, nihil possumus afferre præter cõ-

iecturam:ideo relinquo hoc in medio.quantum attinet ad genus ipsius Prophetæ,diximus alibi quid Iudæi affirment.quoties enim Prophetæ apponunt nomen patrum,putant fuisse genitos etiam ex Prophetis.Atqui Sophonias non patrem modò & auum, sed proauum & abauum etiam,nominat.Vix autem credibile esset fuisse omnes Prophetas,& nullum prorsus extare verbum in Scriptura.Ego,sicuti alibi testatus sum, non puto hic statuendam esse legem.atque ita suo more temere nugantur Iudæi:quia in rebus ignotis semper asserere audent quicquid illis venit in mentem etiamsi nihil sit coloris. Potest fieri vt pater,auus, proauus & abauus Prophetæ pietate excelluerint:sed hoc quoque incertum est.Præcipuè verò operæpretium est notare quòd præfatur se nihil afferre proprium, sed fideliter & quasi per manus tradere quod à Deo accepit.Quantum igitur ad eius progeniem spectat, in ea parum est momenti:sed magni refert intelligere Deum esse huius doctrinæ authorem, & Sophoniam fidelem fuisse eius ministrum,qui sua commenta non attulerit,sed tantùm interpres fuerit cælestis doctrinę.Nunc veniamus ad res ipsas:

2 *Perdēdo,perdā*,vel colligendo colligā,*omnia ex superficie terræ,dicit Iehoua.*

3 *Perdam*,vel colligam *hominem & bestiam:perdam auem cælorum,& pisces maris:& offendicula erunt impiis:& excidam hominem è superficie terræ,dicit Iehoua.*

Posset videri primo intuitu nimis durum quod Propheta tantum fulminat contra suos gentiles,quia initium potius facere debuerat à doctrina. hic enim videtur esse ordo legitimus.Iam Propheta cladem denunciat: & interim non ostendit cur tam grauiter offensus sit Deus populo. sed tenendum simul est Prophetam quum esset coniunctus Ieremiæ, respexisse ad contumaciā populi,quæ iam satis superque conuicta erat.Ergo prosilit quasi ex abrupto,& pronuntiat iam detectam esse malitiā populi,vt non sit amplius litigandum, quia maturuerit iniquitas.Et certè Prophetis hoc semper fuit propositum coniungere suas operas vt alter alterū vicissim iuuaret:atque hæc cōsensio vigere etiam debet inter omnes Dei seruos,vt nullus seorsum quicquā agat,sed vt coniunctis studiis eundem teneant scopum:& simul etiam conentur vltrò citróque confirmare communem doctrinam,sic ergo nūc agit noster Propheta.Videbat Deum variis rationibus vsum fuisse,nisi desperata fuisset prauitas populi:quoniam videt alios omnes hactenus lusisse operam, aggreditur impios homines, qui velut ex professo reiecerant omnem Dei metum & excusserant etiam pudorem.Quum ergo palàm cōstaret ipsos destinata malitia Deo resistere,non mirum est quòd Propheta tā duro exordio vtitur,sed hîc nescitur nobis altera difficultas. Dixit primo versu se ita locutum esse sub Iosia. Scimus autem tunc purgatam fuisse terram superstitionibus. Nam ex quo adoleuit pius ille rex,scimus quàm strenuè incubuerit ad restituendū Dei cultum: quia omnia referta erāt impiis superstitionibus, non modò tribum Iehudah coegit purè Deum colere,sed etiàm stimulauit suos vicinos,qui residui erant & dispersi per terrā Israel.Quum ergo tam sedulò & animosè pius Rex studium suum impenderit pietati, mirum est cur tantoperè excandescat Deus.Sed notandum est etiamsi ex animo Iosias Deum coleret, tamen populum non fuisse verè conuersum,quemadmodum sæpe contingit vt Deus excitet optimos duces & antesignanos:sed pauci aut ferè nulli eos sequantur, quin potius detrectent omnes obsequium.Sic haud dubiè expertus est Iosias, ita alienatos fuisse populi animos à Deo & vera pietate,vt mallent putrescere in suis sordibus,quàm redire ad genuinum Dei cultum:& hoc facilè etiam apparuit ipso euentu.Nō diu regnauit Iosias postquam terram purgauerat illis inquinamentis. Successit Ioachas:statim populus relapsus est ad suam idololatriam:& quanquam tribus mensibus tantùm regnauit successor eius,abolita fuit exiguo illo tempore religio.Hinc facilè colligitur,semper populum illum fuisse deditum impietati,& occultas fuisse radices in cordibus:quanquā fingebant in speciem se libēter Deum colere,& in gratiam Regis amplexi fuerant cultum diuinitus præscriptum in Lege, tamen euentus docuit fuisse meram simulationem,imò perfidiam. Iam post Ioachas sequutus est Iehoiakim:nihilo etiam melior status fuit vsque ad Sedechiam.denique nullū potuit remedium adhiberi incurabili morbo.Vnde facilè apparet, quanuis Iosias nihil prætermitteret quominus cultus Dei purus & integer vigeret in Iudæa:tamen non fuisse voti sui compotem. Cæterùm, hinc etiam colligere promptum est,quàm duras tentationes sustinuerit, quum videret se nihil proficere, etiamsi cum summo regni discrimine renouaret cultum Dei:quum tamen videret se operam quodāmodo perdere,nō dubium est quin difficiles luctas sustinuerit:quod nos etiam ipsi discimus propria experientia. Si spes successus nobis effulgeat,iā facilè superamus omnes molestias in negotio quālibet arduo.Sed vbi frustra videmus nos eniti,deiicimus animos:deinde si tātū videmus ad paucos annos laborē nostrū profuturum,etiam animi nobis flaccescunt,Iosias vtrunque certamen superauit: quia peruicacia populi satis manifesta erat.deinde admonebatur à duobus Prophetis,Ieremia scilicet,deinde Sophonia,populum adhuc fouere impiam contumaciam. Quū ergo palàm cerneret laborē suum ferè esse irritū,potuit deficere in medio cursu, vel etiā in ipsis carceribus vt loquuntur.Iam quum tam exiguus profectus esset ipso regnante,quid sperare post mortem suam potuit?Hoc exemplum diligenter hodie notandū nobis est,quia etiāsi nūc Deus, pleno

pleno fulgore apparuerit mundo,tamen paucissimi sunt qui sese eius verbo subiiciāt:deinde ex tantillo hoc numero pauciores adhuc sunt qui syncerè & absque vlla simulatione amplectantur sanam doctrinam.Iam videmus quanta sit inconstantia & leuitas.Qui enim præ se ferunt ad tempus aliquod mirum zelum,paulò pòst euanescunt ac diffluunt. Quum ergo tanta sit mundi peruersitas,quæ deiicere cēties posset animos seruorum Dei, discamus respicere ad Iosiam,qui suo tēpore nihil omisit,quod faceret ad stabiliendum Dei cultum:& tamen quum videret se parum vel ferè nihil proficere,non destitit,sed constanter & inuicta animi magnitudine perrexit in stadio suo.Deinde colligenda etiam est admonitio non minus vtilis,ne scilicet putemus seculum nostrum esse aureum, vbi aliqua pars se Deum purè colere profitetur: quemadmodum multi alioqui non mali homines putant cunctos ferè mortales esse similes Angelis,statim atque vno verbo testati sunt se accedere ad Euāgelium:& nomen hoc sacrum Reformationis hodie profanatur, vbi quispiā solo nutu ostēdit se non prorsus esse hostem Euangelii,statim laudatur pro homine excellentissimæ pietatis. Quanuis ergo multi studium aliquod pietatis ostendant,sciamus in magna multitudine esse multos hypocritas,& esse multum paleæ admixtum tritico:& ne fallat sensus noster,quasi in speculo hìc licet cernere quàm difficile sit mundum reuocare ad obsequium Dei, & prorsus euellere omnes corruptelas,quanuis idola tollantur, quanuis aboleantur superstitiones.Proculdubio Iosias omnia spectauit quæ ad repurgandam Ecclesiā facerent: & vsus est tam Ieremiæ quàm Sophoniæ consilio:videmus tamen non esse adeptū quod optabat: quia iam grauius irascitur Deus populo suo, quàm sub Manasse vel sub Amon. Impii illi Reges conati fuerant extinguere omnem pietatem,crudeliter sæuierant contra omnes Dei seruos,vt propemodum madida esset Ierusalem sanguine innoxio. Et tamen hìc sub Iosia Deus videtur vehementius excandescere,quàm in illa truculentia, deinde inter tot impietates.Sed quemadmodum iam dixi,non est tamen ratio cur despondeamus animos,vtcunque mundus sua ingratitudine nobis viā præcludat:& Satan etiā hoc artificio conetur nos deiicere,pergendum est cōstanter vt feret cuiusque vocatio.Sed quæri nūc potest cur Deus vindictam suam *bestiis terræ,auibus cæli,& piscibus maris denūtiet*.nam vtcunque eū prouocassent suis sceleribus Iudæi,debuit tamen parcere innoxiis animalibus.Si filius non plectitur ob culpam patris,sed anima quæ peccauit moritur, cur Deus iram suam conuertit contra pisces & reliqua animalia?videtur hoc cæci esse ac temerarii impetus.Sed primò tenenda est regula,perperam æstimari iudicia Dei ex sensu nostro:quemadmodum hodie faciunt proterui & superbi homines.vellent enim iudicium ferre de operibus Dei ea licentia, vt si quid non arridet protinus damnare liceat.Verùm modestè & sobriè sapere nos oportet, vt scilicet fateamur iudicia Dei esse profundam abyssum:& vbi ratio nobis non patet,reuerenter & qua decet humilitate expectemus diem plenæ reuelationis.hoc vnum est.Deinde simul etiam tenere conuenit animalia sicuti creata sunt in vsum hominis, ita subire communē sortē cū ipso:Deus enim mancipauit homini & aues cæli,& pisces maris, & omnia terræ animalia. Non mirum igitur est si condemnatio ipsius qui imperium obtinet super totam terram,ad animalia etiam perueniat,& scimus mundum obnoxium esse corruptioni non sponte,hoc est,non naturaliter:sed quia contagio ex lapsu Adæ sese diffudit per cælum & terrā.Ergo sol & luna,omnes stellæ:deinde omnia animalia, terra ipsa,& totus mundus gestant notas iræ Dei:non quòd eam prouocauerint suo delicto, sed quia totus mundus implicitus est cum homine sub maledictione Dei.Ratio iam adducta est, quia in gratiam hominis cuncta creata sunt.ergo non est cur putemus Deum ferri nimis violento impetu, dum vindictam suam exequitur contra innoxia animalia. potest enim iure suo cū homine inuoluere in eandem ruinam quæcunque in vsum eius creauit. Sed ratio etiam non obscura est cur Propheta hìc de animalibus terræ, & piscibus maris, & auibus cæli loquatur. Videmus enim vt torpeant homines vel stupeant potius in sua socordia, nisi violenter expergiscantur.Ideo Prophetæ necesse fuit,quum videret ita obduruisse populum in sua malitia & sibi negotium esse cum hominibus desperatis,simul etiam proponere hæc Dei iudicia:quasi diceret Vos iacetis securi,& facitis vobis delicias quū Deus armatus prodit ad vindictam.Atqui ira eius non modò contra vos omnes grassabitur,sed arripiet etiam innoxia animalia.videbitis enim horribile iudiciū contra boues,& asinos,contra passeres,contra pisces.Quid vobis futurum est si ira Dei ita accensa erit cōtra miseras creaturas,quæ tamē nihil peccarunt?vos scilicet effugietis impune?Nūc tenemus cur Propheta hìc nō de solis hominibus disserat,sed simul coniungat etiam & bestias terræ, & pisces maris, & aues cæli. Initiò autem dicit,*Tollendo tollam omnia ex superficie terræ*. Postea species ipsas enumerat, sed continuò pòst satis ostendit Deum non ruere præcipitem in sua vindicta, quia tantùm pœnam exigere velit de sceleratis.*Erunt*,inquit,*impiis offendicula*.perinde acsi diceret,Dum ego ad tribunal Dei cito & pisces maris, & aues cæli, ne putetis Deo litem esse cum illis animalibus quæ ratione carent,sed venient vt sustineant partem vindictæ Dei, quam vos meriti estis propriis sceleribus. Ergo hìc breuiter demonstrat Propheta, quòd paulò antè minatus est brutis animalibus,id fieri hominum respectu: quia scilicet vellet exercere

Eze.18.20

Psal. 8.7

Deus suam vindictam contra impios:& quia videbat eos nimis torpere,simul expergefacere ipsos manifestis signis,quasi in viua pictura cernerent Deum vindicem. Et simul etiam adiungit,*Tollam hominem ex superficie terræ.* Iam non loquitur de piscibus, vel reliquis animalibus,sed homines tantùm compellat.Hinc ergo clarius patet quod dixi, exortam fuisse Prophetæ hanc necessitatem nimia populi socordia.Iam adiungit:

4 *Et extendam manum meam super Iehudah,& super omnes incolas Ierusalem:& excidam ex loco hoc reliquias Baal,& nomen cultorum cum Sacerdotibus.*

Clarius iterum explicat Propheta cur stylum proximo versu direxerit contra animalia terræ,& aues cæli,nempe vt sentirent Iudæi Deum sibi esse infestum.*Extendam*,inquit,*manum meam super Iehudah,& super Ierusalem.*Deus ergo quum vindictam suam exercuit cõtra animalia, voluit quasi in imagine proponere Iudæis quàm formidabilis esset ira ipsius, quam tamen spernebant ac fere ducebant pro nihilo. Extensio manus Dei quid significet alibi diximus,nempe vbi Deus insolitis modis agit,& præter communem rationem. Scimus quidem Deo non esse manus: scimus etiam solo imperio omnia perficere: sed sicuti quicquid cernitur in mundo vocatur opus manuum ipsius:ita dicitur manũ extendere,quũ aliquod opus insigne & dignum memoria designat: quemadmodum si velim aliquid leue facere,tantùm admouebo manũ:si autem me accingam ad difficile aliquod opus, ego maiore studio me parabo,extendam etiam brachia.Hæc igitur similitudo non in alium finem spectat,nisi vt magis attẽti sint homines ad opera Dei, inquibus dicitur manum suam velle extẽdere.Dicit autem,*Super Iehudah & super incolas Ierusalem.*Iam regnum Israel fuerat deletum: & decem tribus in exilium abductæ: pauci tantùm miseri & ignobiles restabant. Putabant Iudæi,se fore perpetuò saluos,quia erepti fuerãt ex illo incẽdio. Hæc igitur ratio est cur Propheta exprimat Dei iudicium instare nõ modò contra regnũ Iehudah,sed cõtra sanctã vrbẽ,quæ putabat se immunẽ fore ab omni incõmodo,quòd illic fierẽt sacrificia, quòd illic esset regia sedes,quòd denique testat[9] fuisset Deus illic esse æternũ suũ domiciliũ.Quũ ergo vana illa confidentia se & alios deciperent incolæ Ierusalem, ideò specialiter stylum in ipsos conuertit Sophonias.Quia autem loquutus fuerat de sceleratis, non dubiũ est quin hîc voluerit acriter pungere Iudæos,quasi per anticipationem diceret,non est cur quæratis quinam sint illi scelerati:vos enim ipsi estis,vos sacer Dei populus,& electa Dei hæreditas, vos genus Abrahæ,qui vobis tãtopere placetis in vestra excellẽtia:vos estis illi scelerati,qui hactenus non cessatis prouocare Dei vindictam. Sed simul etiam digito ostendit quædam scelera:quanquam alia deinde proferet suo ordine. Sed nunc loquitur de superstitionibus. Dicit ergo,*delebo reliquias Baal & nomen Chamarim.*Posset rursus videri hæc nimia asperitas Prophetæ,quòd ita succenseat contra superstitiones,quæ tamen fuerant maximo Regis studio & singulari diligentia abolitæ.sed non tam regem ipsum, quàm populum respicit, quemadmodum attigimus.Etsi enim palàm non audebant adulterare cultum Dei,quisque tamen domi suæ alebat corruptelas,quibus pridem assueuerant:quemadmodum fieri hodie videmus. Nam vbi non licet idola colere, tamen multi preces suas occultè demurmurant, inuocant sua idola:denique retinentur duntaxat hominum metu ne prodant suam impietatem:sed interea coram Deo easdem retinent abominationes.Sic tempore Iosiæ populum fuisse addictum suis corruptelis colligere promptum est ex verbis Sophoniæ.Nam reliquię Baal non conspiciebantur neque in Templo,neque in cõpitis,neque in sacellis,neque etiã in excelsis.sed clandestina impietas hîc detegitur à Spiritu Dei,& certè eò atrocius fuit crimẽ & minus excusabile,quod piũ illũ ducẽ sequi populus recusauit. Fuit enim hæc plusquã fœda ingratitudo,quòd quum viderent legalem cultum sibi esse redditum, malebant tamen in sordibus suis manere defixi,quàm redire ad Deum,quanuis data illis esset libertas: deinde pius ille Rex manum porrigeret.Quantum attinet ad nomen כמרים, sic vocati sunt vel cultores Baal,vel certum aliquod hominum genus,quales hodie sunt Monachi. Nam כמרים putant vocatos fuisse quidam à nigredine,quòd induti essent pullis vestibus.Alii autem ab ardore,quia insaniebant post suas superstitiones:vel quia etiam notati erant stigmatibus in fronte:vel quia venditabant zeli sui ardorem simplicibus,quemadmodum fieri solet.Ponitur etiam hoc nomen 2.Reg.cap.23.in historia Iosiæ,dicit enim illic quisquis fuerit author libri,sublatos fuisse כמרים vnà cum aliis sordibus superstitionum.Et quia Sophonias coniungit illis sacerdotes, probabile est fuisse quosdam similes Monachis qui scilicet non offerrent ipsi sacrificia, sed qui essent tanquam æditui, & qui susciperent vota & preces totius populi nomine.Nam quòd alii putant sic vocatos, quia adolerent incensum, mihi non probatur: fuissent enim tunc Sacerdotes. sed Propheta hîc distinguit eos à Sacerdotibus.Ergo fuerunt secundi post sacrificos, & medii inter illos & populum:quemadmodum hodie Monachi & Eremitæ suam sanctimoniam venditant stultis hominibus. tales igitur erant illi Chamarim.Quum autẽ Iosias hoc cõsequi non potuerit,vt statim purgaret terrã illis inquinamẽtis,ne miremur si hodie nõ statim sinimus tollere superstitiones è

mundo

nium lo. sed interim pergamus semper in nostro cursu. Qui præditi sunt authoritate, & gestant gladium. hoc est, omnes magistratus, eò diligentius incumbant in suas partes vbi vident tam difficile & longum certamen esse cum idololatriæ monstris. Ministri etiam ferventer clament contra idololatriam & contra omnes impios ritus, & non desistant: vtcunque non promoueant quantum esset optandum, tamen sequantur exemplum Iosiæ. Quòd si Deus interim è cælo fulminet: tamen non frangantur. sed potius agnoscāt illi probari suam operam, & interea non dubitent se fore saluos: etiamsi pereundum sit omnibus, tamen pietatem ipsorum non fore irritam: neque posse frustrari sua mercede coram Deo. Sic ergo animare se debent omnes Dei serui quisque pro modo & ratione suæ vocationis, vbi certandum est cum superstitionibus & cum aliis omnibus corruptelis, quæ vitiant & adulterant purum Dei cultum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tā propensi sumus ad corruptelas, deinde stadium ingreßi tā facilè deflectimus à cursu, & rectè instituti tam facilè etiā degeneramus: da inquam, vt instructi conspiratia Spiritus tui perseueremus vsque in finem in recta via quam nobis Verbo tuo demonstras: deinde etiamsi multi sese proijciant in varios errores, studeamus ipsos reuocare: & si nihil proficimus, non tamen abducamur post ipsos, sed maneamus constantes in obedientia fide., donec tandem defuncti omnibus istis pugnis colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

5 *Et super eos qui adorant super tecta militiam cælorum, & eos qui adorant & iurant per Jehouam, & iurant per Regem suum.*

Prosequitur Sophonias sententiam proximi versus, quem heri exposuimus. Quia enim magna pars populi adhuc hærebat in suis superstitionibus, quum tamen purus Legis cultus quasi postliminio reuocatus esset à Iosia, ideo minatur Propheta Deum vindicem fore huius ingratitudinis. Ergo quemadmodum proximo versu loquutus est de cultoribus Baal & sacrificiis, ita etiā nūc longius progreditur, quòd scilicet Dominus vindictā exiget de toto populo, qui supplicat *militiæ cæli*, vel sese inclinat coram militia cęli. Satis notum est passim ita vocari in Scripturis stellas omnes, quibus gentes olim putarunt propter eximiam præstantiam aliquid subesse deitatis. Hinc factum est vt Solem pro Deo colerent, Lunam vocarent Reginā cæli, & sese etiam addicerent reliquis astris. Non ergo tantùm in cultu Baal peccabat populus sed magna erat superstitionum congeries: sicuti etiam accidere videmus quoties homines degenerant à syncera pietatis doctrina, sibi accersere hinc inde varia figmenta, vt nullus sit finis vel modus. Dicit autem *ipsos coluisse stellas super tecta*. Probabile est, quemadmodum interpretes admonēt, locum sublimiorem electum fuisse: quia putarent se magis conspici à stellis, quò essent propiores. Nam vt crassi sunt homines, nunquam putāt Deum sibi esse propitium, nisi aliquod signum exhibeat carnalis præsentiæ. Denique semper Deum quærunt pro affectu suo terreno. Ergo quum Iudæi putarent totidem esse deos quot erant in cęlo stellę, non mirū est si ascenderint super tecta, vt essent quasi in conspectu deorū suorū, atque ita non luderent operam: quia superstitiosi homines nunquam putant suum studium curæ esse Deo, nisi habeant præ oculis aliquod signum carnalis præsentiæ, vt nuper diximus. Nunc ergo videmus quomodo hic versus cum proximo cohæreat: pronuntiat Deus se pœnam sumpturū de omnibus idololatris. Quia autem colebāt Iudęi Baal, præposteram illam religionem damnauit initio Propheta. Iam adiungit etiam alia figmēta quibus sese peruersè addixerant Iudæi. colebant enim etiam omnes stellas: quòd illis affingerent aliquam diuinitatem. Sequitur postea, *Omnes qui adorant, & iurant in Rege suo, & iurant Iehouæ*. His verbis significat Propheta Iudæos non ita repudiasse Legem Dei, quin iactarent se adhuc colere Deum illum qui ipsos adoptauerat: deinde à quo redempti fuerant: qui Templum iusserat sibi erigi, & altare in monte Sion. Non ergo palàm reiiciebant cultum veri Dei, sed finxerant sibi talē mixturam, vt adiungerent vero Deo sua idola, quemadmodum hodie videmus fieri in Papatu. Videtur hæc stultis hominibus iusta esse excusatio, quia retinent nomen Dei, & pleno ore iactant sibi esse vnum Deum. sed interea videmus vt commisceant multas Satanæ fallacias: nam in Papatu nullus est finis. Quisque enim sibi fabricat peculiarem cultum: deinde omnes simul coniungunt, & inde sibi conflant nescio quam mixturam, quæ ex vno Deo in multas partes discerpto pariat ingentem turbam deorum. Sicut ergo hodie Papistæ Deum & sua idola simul adorant, ita etiam idem vitium reprehendit Sophonias in Iudæis. Hinc colligimus non prorsus abolitū fuisse tunc nomen Dei, quemadmodum si palàm deficeret mundus à Deo: & tamen Iouem, Mercurium, Apollinem, & fictitios deos coleret: imò dicebant se colere verum & æternum Deum opificem cæli & terræ. Quid ergo reprehendit Propheta? nempe quòd non contenti simplici & genuino Legis præscripto, confingerent sibi varios & alienos ritus.

Vbi autem homines tantum licentiæ sibi vsurpant, iam non adorant verum Deum, vtcunque hoc simulent: quia Deus repudiat omnes cultus adulterinos, quemadmodum præsertim testatur Ezech. 20. ca. Ite, inquit, colite idola vestra. Ostendit sibi abominabiles esse omnes cultus, vbi vel pauxillum declinant homines à puro ipsius verbo. Nam tenendum erat illud principium, Obedientiam pluris esse Deo quàm omnes victimas. Vbi autē homines transuolant ad sua figmenta, iam desciscunt à vero Deo: quia denegant quod præcipuè exigit, nempe obedientiam. Cæterùm Propheta noster loquitur ex communi hominum sensu: quia simulant se esse veros Dei cultores, & tamen non possunt abstrahi à suis figmentis. Nō colunt quidem, propriè loquendo, verum Deum: sed quia hoc putant se facere & ore etiam profitentur, per concessionem dicit Sophonias, Deus non sinet ita cultum suum profanari: vultis illum miscere cum vestris idolis: hoc non feret: colitis verum Deum, & colitis vestra idola: ipse autem volebat solus coli, & hoc meretur. Atqui partitio quam vos facitis, nihil aliud est quàm laceratio legitimi cultus: Deus autem non vult ex parte coli. Nunc tenemus quid velit hoc loco Propheta: quia enim hoc prætextu Iudæi suas abominationes tegebant, quòd propositum ipsis fuerit colere Deum Abrahæ: Propheta non simpliciter negat id fieri ab ipsis, sed ostendit cultū hunc inutilem esse, neque probari Deo: imò longius procedit, cultum hunc mixtum ex variis figmentis, esse abominabilem corruptelam: cuius Deus vltorem se fore pronuntiat: quia nullo modo ferre potest societatem illam, vbi subrogantur in locum eius idola, & transfertur pars gloriæ ipsius ad figmenta hominum. hîc ergo verus est sensus. Hinc colligimus lōgè falli Papistas, dū existimant sufficere modò nō prorsus deficiant à cultu vnius Dei: quia Deus nullum cultum admittit vel probat, nisi vbi attenti sumus ad eius vocem, & non deflectimus vel ad dextram vel ad sinistram, sed acquiescimus duntaxat in eius præcepto. Quòd autem iusiurandum cum adoratione hîc ponitur non mirum est: quia species est cultus Dei. Ideo Scriptura per synecdochen iusiurandum sæpe pro ipso Dei cultu accipit, sed hoc loco generaliter maledicit Propheta omnibus superstitiosis, qui fictitios deos adorant: deinde adiungit speciem cultus, nempe iusiurandum. Hîc de iureiurando non differam fusius, neque etiam opus est. Scimus legitimum vsum iurandi esse, quū iusta de causa Deus statuitur testis ac iudex. nā nomen Dei interponitur vbi res indiget probatione: deinde etiam vbi eius est momēti, vt nomen Dei nō temerè trahatur in mediū. Ergo duo præcipuè in iuramento spectanda sunt, nempe vt reuerenter se sistant ad eius tribunal quicunque iurant per Nomen ipsius, & agnoscant ipsum fore vindicem, si falsò vel perperam arripiunt eius nomen. hoc vnum est. Deinde considerãda etiam est res ipsa ob quam iuratur. nā si in nugis & negotiis friuolis subinde iurare sibi permittant homines per Dei nomen, est etiam nimis indigna profanatio, & minimè tolerabilis. Nam hæc singularis Dei indulgentia est, quòd nobis concedit Nomen suum accipere, vbi aliquid est controuersiæ inter nos, vel vbi opus est confirmatione aliqua. Quòd ergo ita precariò accipimus nomen Dei, certè hæc est magna indulgentia. Quanta enim est huius Nominis sanctitas vt seruiat etiam terrenis negotiis? Deus tamē huc vsque se nobis accommodat, vt liceat nobis iurare per eius Nomen. Ergo maior etiam sobrietas seruanda est in iuramentis, ne scilicet quisquam audeat iusiurandū interponere, nisi vbi ita necessitas exigit. deinde præcipuè cauendum est, ne Deus vocetur testis mendacii. Quantum enim sacrilegiū est tegere eius nomine mendacium, quum ipse sit æterna & immutabilis veritas? Transfigurant ergo quantum in se est, Deum, quicunque peierant per eius nomen. Nunc satis intelligimus quomodo iusiurandum sit species diuini cultus, nempe quia defertur Deo suus honor. Statuitur enim quasi in medio eius maiestas: & quia eius proprium est, res occultas cognoscere & detegere, deinde asserere veritatē: ideo tribuitur ei hoc officium. Nunc si quis per hominem mortalem iuret, vel per Solem, vel per Lunam, vel per creaturas, inde spoliat Deum honoris sui parte. Videmus ergo in superstitiosis iuramentis esse apertū signum idololatriæ. hæc ratio est cur Propheta hîc damnet eos *qui iurant per Iehouam*, *& per Malkom*, hoc est, qui coniungunt sua idola cum vero & æterno Deo vbi iurandum est. Nā clarū est in Lege Dei præceptum, Deuteronomii quinto, Per nomen Dei tui iurabis. Et quum Prophetæ de renouatione Ecclesiæ loquuntur, vtuntur etiam hac formula, Iurabitis per nomen Dei: Mihi flectetur omne genu: Omnis lingua mihi iurabit. Quid hoc sibi vult? nempe totus mundus me agnoscet esse verum Deum: & quemadmodum omne genu mihi flectetur, ita etiam subiiciet se meo iudicio. Hinc certò colligere licet fraudari Deum suo iure, quoties vel per solem & lunam, vel per mortuos, vel per vllas creaturas iuramus. Et hoc seculis omnibus commune fuit vitium: quemadmodum adhuc hodie grassatur in Papatu. Iurant per Virginē, per Angelos, per mortuos. Non putant hoc modo se quicquam derogare vnius Dei imperio. Sed videmus quid de ipsis pronuntiet. Itaque stultè se excusant Papistæ, dum iurant per sanctos suos. Neque enim possunt eluere sacrilegium, quod notauit perpetua infamia Spiritus sanctus, quū dixit omnes esse abominabiles Deo, qui iurant per aliud nomē quàm ipsius. Et ratio etiam in promptu est, quia ornantur sol, & luna, & stellæ, deinde mortui & viui homines, Dei titulo, dum statuuntur iudices. Nā qui iurant per Solē, perinde faciūt ac si dicerent,

dicerent, Sol sit mihi testis ac iudex hoc est, Sol sit mihi deus. Qui iurant per nomen vllius Regis, quemadmodum iurabant olim profani homines per genium Regis sui: illi etiam trahunt ad hominem mortalem quod proprium erat vnius Dei. Si quis verò per cælum iuret aut templum, neque imaginetur vllam diuinitatem esse in cælis, vel Templo, perinde facit acsi per Deum ipsum iuraret, quemadmodum Matthæi 5. capite, dum Christus vetat iurare per cælum vel terram, non damnat eiusmodi iurandi formas, quasi alienæ essent à verbo ipsius: sed superuacua tantùm iuramenta. Interim ostendit profanari Dei nomen in illis vocibus: qui iurant per cælum, iurant etiam per ipsum qui cælum inhabitat: qui iurant per Tēplum, iurant etiam per eum qui in Templo colitur, & cui offeruntur in altari sacrificia. si quis per caput suum iurat, vel per vitam suam, est obtestatio: quasi diceret, Sicuti chara est mihi vita. Sed qui iurant per Sanctos vel viuos vel mortuos, illi subrogant mortales homines in Dei locum. Qui iurant per Solem, mortuam creaturam locant in solio ipsius Dei. Quantum attinet ad nomen מלכם, propriè sic verti debet, *Iurant per Regem suum.* Nam מלך, quemadmodum satis notum est, Regem significat: hîc autē ponitur in cōstructione מלכם, iurant per Malkkom, hoc est per suum Regem. Neque tamen dubito quin Propheta alludat ad nomen מולך, quod etiam deductum est à Regnādo. Nam vtcunque vulgò nomen illud in ore omnium esset, quasi proprium: tamen certum est vocatum fuisse falsum illum Deum, quasi esset Rex. Et Propheta indignitatem auget, quum dicit, *Iurant per Malkkom.* Poterat dicere simpliciter, Iurant per Moloch: sed dicit, Iurant per Malkkom, hoc est, obliuiscuntur me esse suum Regem, & imperium meum transferunt ad mortuum & inane figmentum. Deus ergo hîc tacita antithesi exaggerat crimen in Iudæis, quod alium sibi Regē accerserant, quum scirent sub eius tutela sibi semper fuisse certam & solidam salutem. Pergamus nunc:

6 *Et qui retrò aguntur, ne sequantur Jehouam,* ad verbum est, de post Iehouā, *& qui non quærunt Iehouam, neque inuestigant eum.*

Hîc Propheta videtur quasi vno fasciculo complecti tam superbos Dei contemptores quàm idololatras, de quibus hactenus loquutus est. Tametsi fieri potest vt aliis elogiis eosdem designet ac significet ideo addictos esse suis superstitionibus, quia nolint syncerè & ex animo Deum colere: imò refugiunt verum pietatis studium. Et hoc posterius mihi magis arridet: neque enim satis firmum est quod alij diuinant, notari hîc crassum Dei contemptū. Ego igitur potius existimo hîc premi idololatras, ne tergiuersando putēt elui crimē suum: quemadmodum solent obiicere clypeum ignorantiæ vbi victi sunt, & ipsorum impietas prorsus est conuicta: Non putaui, sed potius mihi animus erat Deum colere. Quū ergo ita sub integumento ignorantiæ se abscōdere soleant superstitiosi homines, Propheta hîc definit idololatriam populi, & breuiter pronuntiat coniunctam esse cum prauitate & malitia: *quoniam non quæsierint Deum:* sed potius vltrò se auerterint, & voluerint quasi data opera extinguere veram pietatem. Neque mirum est tam grauem & duram sententiam pronuntiari: quia edocti erant Iudæi ex Lege qualiter colendus esset Deus. Vnde igitur factum est vt obrepserint tam crassi errores? Certè Deus accenderat lumen cælestis doctrinæ, quo monstrauerat veram pietatis rationem. Sed vt homines cupiunt semper defungi friuolis nugis, Israelitæ & Iudæi quum palàm & apertè ipsos puderet reiicere verum Deum, simul voluerunt coniungere multos cultus, vt ita occulta esset ipsorum impietas. Hæc ratio est cur dicat Propheta ipsos retrò actos fuisse: hoc est, non posse excusari ignorantię prætextu, sed esse perfidos & apostatas, qui prætulerint idola sua vero Deo: quum scirent eum non posse ritè coli, nisi secundum regulam in Lege sibi præscriptam, qua posthabita multas coaceruarunt superstitiones. Et certè reperiemus hūc esse fontem omniū falsorum cultuum, quòd homines Deum recusant verè & ex animo colere, interea tamē volunt obtendere aliquam speciē pietatis. Nam in Lege nihil omissum est, quod ad perfectum Dei cultum faciat. Sed quia Deus exigit in Lege spiritualem cultum, hinc fit, vt homines latibula captent, & confingant sibi multas cæremonias, vt scilicet recedant à Deo, & tamen simulent se ad ipsum accedere: dum sedulò in suis cæremoniis laborant, semper volitat cultus Dei & religio in ipsorum ore: hoc verum est: sed quemadmodum iam dixi, subest hypocrisis & fallacia: quia cæremonias cumulant, vt sit aliquod obstaculum inter Deum & ipsos. Itaque non abs re Propheta Iudæos hîc accusat, *quod retro acti fuerint à Domino, neque ipsum quæsierint.* Quare? Nam non fuit opus longa, vel difficili, vel perplexa inquisitione. Dominus enim vltro se ipsis obtulerat. vnde ergo factū est, vt cæcutirent in tam clara luce, nisi quòd scientes & volentes sequuti sunt sua figmenta? Idem etiam hodie competit in Papistas: quia vt cēties obstrepant se velle Deum colere, tamen satis constat, eos non nisi malitia errare: quia delectāt eos sua figmenta, ne purè & ex animo se totos Deo addicant & consecrent. Nunc ergo videmus versum hunc exegeticè additum esse à Propheta, vt falsum ignorantiæ prætextum excuteret Iudæis, & ostenderet eos ex proposito peccare: quia satis supérque ex Lege edocti fuerant, nisi libuisset sibi ipsis figmenta ingerere, quæ perstringerent ipsorum oculos & omnes sensus. Sequitur.

7 *Tace à facie Domini Iehouæ, quia propinquus est dies Iehouæ, quia parauit Iehoua sacrificium,* vel ordinauit, *sanctificauit inuitatos suos.*

8 *Et erit, in die sacrificij Iehouæ tunc visitabo super Principes, & super filios Regis, & super omnes qui induti sunt vestitu extraneo.*

9 *Et visitabo super omnem qui tripudiat super limen in die illo, qui replent domũ dominorum suorum violentia & fraude.*

Hîc superiorem doctrinã confirmat Propheta, quum iubet *omnes silere coram Deo.* Tantundem enim valet hæc loquendi forma, acsi diceret se non frustra terrere Iudæos, sed seriò proponere iudicium Dei, quod sentient ipso experimento esse plusquam terribile. Deinde etiam cõmemorat peccata quædam, vt intelligant Iudæi non nominari ipsum de nihilo, sed esse iustas causas cur Deus se vltorẽ fore denuntiet. Hæc est summa: initiò videmus quid intelligat Propheta per verbum Silendi: & de eo iam aliquid dictum fuit 2. capite Habacuc. Diximus tunc Silentio notari subiectionem. & quò res clarius pateret, diximus notandam esse antithesin inter silentium quo sese placidè submittunt homines, & contumaciam quæ semper tumultuosa est. Vbi enim homines sapere appetũt ex proprio sensu, neque acquiescunt in Dei verbo, tunc dicuntur non silere, quia audientiam recusant dare verbo ipsius: vbi etiam laxant homines fræna suæ libidini, nulla est moderatio. Ergo donec imperium obtineat Deus in mundo, omnia sunt plena strepitu, & tota hominum vita confusa est, quia cursitant per suos errores: deinde nihil est temperantiæ vbi Deus non auditur. Eadem nunc ratione Propheta silentium exigit. sed locutio hæc nunc accommodatur ad causam quam tractat Propheta. Silere à facie Dei, est se subiicere Dei imperio. verum est, sed circunstãtia nunc tenẽda est: quia tunc videbat Sophonias sperni iudicium Dei, aut duci pro nihilo: hîc significat Deum ita loqui, vt executio sit in eius manu. *Sile* ergo, inquit: hoc est, Sciatis me non territandi causa sic loqui: sed quia Deus armatus est ad vindictam exercendam, de qua nunc vos admonet, vt si qua sit spes resipiscentiæ, maturè studeatis redire cum ipso in gratiam: sin minus, vt sitis inexcusabiles. Nunc ergo tenemus cur iubeat Propheta *silere à conspectu Domini Iehouæ.* & contextus etiã hoc idem confirmat. Additur enim ratio, *Quia dies Iehouæ sit propinquus.* Sibi enim profani homines semper aliquas inducias promittunt, & tẽpus extrahendo putant se multum lucri facere: iam ex opposito deridet Propheta hanc securitatẽ: & dicit *diem Iehouæ instare.* Ergo perinde est acsi diceret celeriter præueniendum esse eius iudicium, & quidem cum metu & solicitudine. Postea similitudine ornat doctrinã illam, quòd scilicet *paret Deus sacrificium:* imò *iam ordinauerit, & sanctificauerit suos conuiuas.* Sacrificij nomine admonet Propheta, vltionẽ de qua nuper disseruit fore iustam, vt in ea refulgeat Dei gloria. Scimus enim quàm procliuis sit mundus ad querimonias: vbi vrgetur Dei manu expostulat de nimio rigore: & multi etiã pleno ore euomunt suas blasphemias. Quoniam ergo non agnoscunt Dei iustitiã in pœnis, Propheta vocat eas Sacrificia. Scimus autem sacrificia testimonia esse diuini cultus: & quisquis Deo immolat, agnoscit illum esse iustum. Sic etiam hoc genere loquendi significat Sophonias non fore Deum crudelẽ dum vrbem Ierosolymam & eius incolas excindet: quia hoc erit sacrificium, quemadmodum sæ-
Iesa. 34. 6. pius loquuntur Prophetæ, præsertim Iesaias vbi loquitur de Bosra, Sacrificium paratum est in Bosra. Deinde etiam de ipsa Ierosolyma alibi dicit 29. capite, O Ariel Ariel: vbi vocat ipsam Ierosolymam altare: & dicit, Per omnes vicos, per compita, vbique erunt mihi altaria: quia magnos aceruos congeram hominum, quos mihi in sacrificium mactabo. Nam quicunque non sunt voluntarij ad præstandum Deo cultum, & quicunque se non libenter offerunt quasi spirituales victimas, trahuntur ad carnificinam: & interim vocantur Sacrificia. Ita patibula sunt sacrificia Domino, vbi plectuntur scelerati: quia Dominus armat magistratus gladio, qui coerceant scelera, ne eò prorumpant licentiæ improbi, vt iam nulla sit in mundo æquitas. deinde etiam vrbes, quæ captæ violento impetu stragem aliquam patiuntur. agri etiam vbi cæduntur exercitus sunt altaria: Deus enim trahit rebelles ad sacrificiũ, quia sponte sese non obtulerint. Sic etiam hoc loco dicit Propheta, *Ordinauit Deus sibi sacrificium.* Vbi? Ierosolymę, in tota vrbe: quemadmodũ citauimus ex Iesaia. Nam quia perperã immolauerant Deo in monte Sion, totúsque cultus vitiatus erat: Deus ipse pronuntiat se fore verum Sacerdotem, qui pro arbitrio suo mactabit bestias illas, quæ peruicaciter iugum eius repulerant. *Et sanctificauit suos conuiuas.* Sed non possem hodie absoluere.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot modis non desinimus irã tuã in nos prouocare, vt patiẽter feramus pœnas, quibus corrigere voles nostra delicta: deinde, vt praueniamus etiã tuũ iudiciũ. Et quãdo dignaris nos maturè ad te reuocare, ne surdis aurib. prætereamus monitiones istas: sed ita morẽ tibi geramus, & nos subiiciamus, vt capaces simus eius misericordiæ, quã etiam nobis proponis, si modò studeamus tibi recõciliari, & ita pergamus in tuo obsequio vt sub imperio Christi

Filij

Filij tui, quem nobis constituisti summum & vnicum Regem, ita studeamus nos totos tibi addicere, vt glorificeris in tota vita nostra: donec tandem participes simus cœlestis eius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine eiusdem Filij tui, Amen.

Diximus heri cur Deus cædem impiorum comparet sacrificio: quia scilicet dum pœnas exigit de sceleratis, ostendit se esse mundi iudicem. Atque hæc mactatio sacrificium est boni odoris, quia illustrat gloriã ipsius. continuò autẽ pòst adiungit *se præparasse conuiuas.* vtitur quidẽ verbo קדש, quod significat Sanctificare: sed sępe etiã transfertur ad alios vsus. Itaque posset hoc verbum generaliter exponi, quòd Deus aptauerit suos cõuiuas. Sed quia fit expressa mentio sacrificij, non dubito quin eandem metaphoram prosequatur Sophonias. Summa igitur est, Chaldæos qui ministri fuerunt vindictæ Dei, iam non modò electos esse ad exequendum illud iudicium, sed quasi consecratos diuinitus. Et odiosè hoc dictum fuit à Propheta, quò acrius pungeret animos gentis suæ. Oportuit enim Iudæos agnoscere iudicium Dei etiam in profanis hominibus quod fieri non poterat nisi intelligerẽt illos in sua crudelitate esse veluti sacerdotes Dei: quia sacerdotium regale Ierosolymę profanatum fuerat. Nunc ergo videmus cur dicat Propheta sanctificatos esse à Domino qui vocati erãt, vt vescerentur carne electi populi: quemadmodum solebát ex reliquiis sacrificij inter se epulari quoties solennis erat & festus dies. Nunc pergamus. heri recitaui hunc versum, *Et erit, in die sacrificij Iehouæ, tunc visitabo super Principes, & super filios Regis, & super eos qui induti sunt vestitu extraneo.* Propheta significat se non minari tantùm plebeis hominibus, sed primariis ducibus, vt ne filijs quidẽ Regis parcat. Hìc ergo aggreditur præcipuos quosq; ex populo: quia meritò ad pœnã trahendi erant primo ordine, qui aliis præbuerãt errandi causam. Scimus enim omnes eos qui excellunt dignitate plus multò parere offendiculi, quũ ad licentiã peccandi abutũtur sua potẽtia. Hinc fit vt Deus sæpe ad eos solos videatur mittere Prophetas. Quanquam enim qui minimi sunt & contemptibiles in vulgo, nõ sunt immunes à pœna, tamen ratio postulat vt grauiùs animaduertat Deus in ipsos duces. Ideo nunc dicit Propheta *Deum visitaturum Principes ipsos, & filios Regis.* Noluit quidem hìc blandiri obscuris hominibus, acsi Deus illos vellet omittere: sed quia grauius peccauerant & Rex & eius consiliarij, Deus etiam seuerius illis irascitur. Deinde scimus non facilè moneri & Reges & alios, qui præfecturam exercent in mundo, quoniam excæcat eos splendor suæ fortunæ: putant etiam quodammodo se exemptos esse legibus, quia eminent in gradu altiore. Nunc ergo videmus cur specialiter de Principibus & de filiis Regis agat Propheta. Adiungit etiam, *Et super eos qui induti sunt vestitu extraneo.* Quidã referunt hoc ad cultores Baal, vel sacrificos. sed contextus non patitur de aliis intelligere quàm de aulicis hominibus, quorum deliciæ magna ex parte erant in vestitu. Nam quod dicit Christus, experientia omnium temporum nimis verum esse docuit, qui mollibus vestiũtur in aulis Regum esse. Et probabile est aulicos stulta affectatione subinde mutasse vestes: sicuti vbi homines sumptuosi videri appetunt, excogitant quotidie varios modos perdendæ pecuniæ. etiamsi plusquam oportet splendidè vestiti fuerint, putant tamen ferè hoc esse sordidum gestare integro mense eandem vestem. Et quò magis appareat ipsorum prodigalitas, etiam mutãt formas vestium. hæc affectatio hodie plus satis in mundo grassatur. Sed iam seculo Prophetæ, quantũ coniicere licet, etiã homines aulici, & qui in populo dominabantur, vestes ita mutabãt vt magis vẽditarẽt suas lautitias, & essent in admiratione apud simplices & miseros homines. Hæc autem ambitio nõ est simplex, sed simul trahit secũ aliorum contemptum. Exprobrãt enim hoc modo pauperibus diuites se solos esse dignos hac varietate & copia. Nõ sufficit quòd & pro suo commodo vestiti sint, deinde accedit ad vsum ornatus & splendor: sed libenter alios omnes nudarent. & quia pudet hoc eos facere, tamen quantum in se est, superuacua copia iactant se solos dignos esse ornatu. Non mirum igitur est, si Dominus tam asperè illis minetur. Iam quum vitium hoc successu temporis nimis auctum fuerit, notabilis est hic locus Prophetæ. Et quò magis luxuriant homines, & sese profundunt ad istã varietatem, quæ testis est superbiæ ipsorum, discamus restringere affectus carnis nostræ, ne ad immodicas lautitias transiliant: & qui opibus abundant, contenti sint tamen mediocritate: præsertim verò abstineant ab ista præpostera affectatione, quam haud dubiè obiurgat Propheta. Potest tamen fieri vt tunc Iudæi asciuerint nouas & insolitas vestium formas ex remotis locis: quemadmodum hodie Turcico habitu sese oblectant Galli, quia illis nimis est commercij cum Turca. sic etiam tunc occupauerat animos illius populi peruersa cupiditas, vt vellent Chaldæos demereri, & quodammodo sibi familiares reddere similitudine ornatus. Et hoc potest colligi ex loco Ezechielis, vbi eos comparat vel scortis, vel stultis amatoribus. Quemadmodum enim scorta depingunt sibi amatores in parietibus, & idẽ etiã faciunt scortatores & adulteri: sic exprobrat Ezechiel Iudæis, quòd ita exarserint peruerso studio ineundi fœderis cum gente Chaldaica, vt in cubiculis haberent depictas imagines: non dubium est quin etiam vestitum imitati fuerint, vt ostenderẽt se in maximis bonis deputare, si possent esse eorum amici & fœderati. Iam sequitur, quod etiam heri recitaui, *Visi-*

Matt. 11. 8.

Ezec. 23. 2.

tabo super omnem qui tripudium agit super limen. Quidam hoc exponunt de cultoribus Baal. sed frigidè: imò quemadmodum nuper dixi, contextus non patitur aliter intelligere quàm de ministris Principum, qui vexabant crudeliter plebem, & spoliabant miseros homines suis fortunis, qui pares nō erant ad resistendum. Postquam ergo loquutus est Propheta de primariis regni ducibus, & de filiis Regum, descendit ad eorum ministros, qui erant quasi venatici canes ad rapiendam vndique prædam. Qui intelligunt de sacrificiis Baal, adducunt locum ex sacra historia, quòd quum imago Dagon reperta esset in foribus Templi, non ausi fuerint calcare limen illud, sed saltauerint. atqui illud est nimis remotum. Alij etiam afferūt diuersas expositiones. ego verò non dubito quin Propheta hîc significet prædandi licentiā, quum dicit eos saltare super limen, tanquam victores scilicet. Nam postea adiūgit *eos replere rapina & fraude domos Principū.* Ergo Saltare super limen nihil aliud est quàm occupare alienas domos, & illic petulanter insultare, quemadmodum victores solent. Nam qui potitur alieno, non illic tantùm veluti in sua possessione quiescit, sed sese effundit atque iactat. Sic etiam hîc ad viuum depingit Propheta proteruiam illam, quam exercebant Principum ministri, quum domos alienas inuaderent. Dicit ergo eos *tripudium agere.* Hæc mea est domus: & quis audebit contrà verbum facere? Quum ergo tantùm sibi licentiæ sumerent ministri Principum, hîc denuntiat Propheta vindictam Dei. Postea adiungit *replere ædes dominorum violentia & fraude.* Per Violentiam & fraudem, intelligit prędas collectas partim ex vi armata, partim etiam ex captionibus & dolis. sicuti aulici habent suas plagas quibus insidiantur miseris hominibus. Quòd si fraudibus consequi nequeant quæ sperauerant, prosiliunt ad vim armatam: quicquid sit, ditescunt tamen partim ex rapinis, partim ex fraudibus. Ideóque vtranque speciem hîc posuit Propheta. Sequitur:

10 *Et erit in die illa, dicit Iehoua, vox clamoris à porta piscium, & vlulatus à secunda,* ad verbum: sed multi intelligunt Scholam, *& contritio magna à collibus.*

Hîc confirmat eandem sententiam, & amplificat etiā atque illustrat figuris. scimus enim quantum valeant hypotyposes ad tangendos animos, vbi non tantùm narratur res ipsa, sed quasi subiicitur oculis. Sic Propheta non contentus simplicibus verbis, quasi theatrum erigit, vt clariùs appareat futura clades Ierosolymæ. Sed quoniam de hac ratione loquendi alibi tractauimus, ego nunc leuiter prætereo. Dicit ergo *fore vocem clamoris à porta piscīū.* Nominat hîc tria loca Ierosolymæ: deinde adiunget quartum. Sed quia non tenemus situm vrbis sufficiat nobis probabilis coniectura, quòd scilicet designet regiones inter se oppositas: quasi diceret nullum angulum vrbis fore quietū vbi Dominus bellum excitauerit. Statuamus igitur triāgulum, & sit porta piscium ab vna parte: sit autē secunda porta, vel schola ab altera parte: occupet tertium locum regio, quę vicina erat collibus. nam quod nonnulli per Colles intelligunt Palatia, mihi non probatur, neque etiam quadrat contextui. sed potius tenendum est quod iam breuiter attigi, Prophetam hîc denuntiare cladem singulis vrbis partibus, ita vt frustra sibi quærant Iudæi refugia: quia vbi huc & illuc cursitauerint, deprehendet tamē omnia plena & clamore & vlulatu. *Vox* ergo *clamoris erit à porta piscium.* Cur vocet Portam piscium non possumus pro certo asserere, nisi quòd probabilis est illa coniectura, vel piscinam aliquam fuisse vicinam, vel forum piscatorium fuisse prope illam portā. Quantum attinet ad vocem משנה, maior pars interpretum existimat notari locum vbi interpretabantur Legem, & in eius studio Sacerdotes se exercebant: & locum adducunt ex vigesimo secundo cap. 2. Regum, vbi videtur, quoniam sit Sacerdotum mentio, nomen hoc ita accipi. Sed quia hîc de portis agitur, & sępe משנה vocant Hebræi quicquid ordine secūdum est, sicuti in ædibus pars secunda vocatur משנה, ita etiā in vrbibus & aliis locis: hoc sensu nūc accipere licebit pro ea porta, quæ dignitatis gradu & fama post primam excellebat. Sed quia ad rei summam parum interest, ego non laboro. Dicit tandem *fore contritionē magnam in collibus.* non dubito quin loquatur de parte vrbis, quæ ferè montibus cōtigua erat. Quicquid sit, Prophetæ consilium est complecti hîc totam vrbem, vt excutiat omnem cōfidentiam Iudæis, & ostendat nullum illis fore effugium, vbi Dominus manum suam extulerit ad vlciscenda eorum scelera. Iam sequitur:

11 *Vlulate habitatores loci concaui: quia exterminatus est populus mercatorum, excisi sunt omnes onusti pecunia.*

Hîc Propheta alloquitur mercatores, qui erant in medio sinu vrbis, & ideo putabant se longiores esse ab omni periculo & molestia. Quum ergo essent quasi in suis latebris absconditi, putabant sibi non instare tam propinquum discrimen: atque ita securitas magis eos excęcabat. Postquam de Regis palatio, & de Principibus, eorúmque ministris loquutus est Sophonias, nunc sermonem tempestiuè conuertit ad mercatores. Vocat autē habitatores מכתש. כתש significat cauare: vnde etiam locū quemlibet cauum vocant מכתש Hębræi. sicuti Solomon vocat murium מכתש propter cauitatem: sic ex aliis Scripturæ locis colligimus

gimus בבתש nihil aliud significare quàm vel cauernam, vel locum demissiorem. Scimus autem vt plurimùm vicos mercatorios esse in planitie, idque fert commoditas: quoniam transportandæ sunt merces. Ergo Ierosolymæ potuit magna esse frequentia mercatorum in parte vrbis, quæ erat in loco magis cauo. nam qui putant proprium esse nomen, nihil afferunt vel rationis vel coloris. Deinde satis ex cõtextu liquet hîc sermonem haberi de mercatoribus, *quia exterminatus est*, inquit, *populus Cnaan*. כנען significat Mercatorem. Alij putant Iudæos hoc loco, sicuti sæpe alibi, vocari Cnaan, quòd degeneres essent & magis similes Cananæis quàm sanctis Patribus, à quibus originem trahebant. Sed Propheta haud dubiè hîc de mercatoribus disserit: quia sequitur statim expositio, *Super omnem onustum pecunia*, inquit. Onustos autem pecunia dicit mercatores: quia non possunt vltrò citróque inter se agere, quin multæ fiant solutiones, numerentur hinc inde pecuniæ: & quia etiam vt plurimùm mercatores ad se quæstuosis artibus trahunt magnam partem opulentiæ mundi. Iam ergo tenemus quid velit Propheta: indicit vlulatum mercatoribus, qui erant absconditi in suis cauernis: quia tenebant partem illam vrbis, quemadmodum iam dixi, quæ subiecta erat collibus. Et postea nomen ipsum כנען exprimit: tandem loquitur de eorum opulentia, vt verisimile est tunc fuisse locupletatos fraudibus & pessimis artibus: deinde vt sciant sibi inutilem fore pecuniam: quia nihil præsidij reperient in ea, vbi Dominus manum suam ad vindictam exeret. Iam sequitur:

12 *Et erit in tempore illo, scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super homines, qui congelati sunt in fæcibus suis: & dicunt in cordibus suis, Neque benefaciet Iehoua, neque malefaciet.*

Hîc in genere compellat Propheta Dei contemptores, qui in malitia sua obduruerant. Sed priusquam eos apertè nominet, dicit in genere visitationem hanc talem fore vt Deus excutiat omnes forulos, ne quid scilicet maneat intactum. Nam visitare in lucernis, vel scrutari in lucernis, est ita absconditissimas quasque partes vel latibula scrutari, vt nihil prorsus effugiat. Si quis velit vrbem aliquam diripere, primò intrabit domos, & inde auferet quicquid obuium fuerit. Si autem existimet opes fuisse reconditas, descendet in cellas absconditas: deinde si nihil sit lucis, accendet lucernam, & diligenter oculos suos huc & illuc circunferet, vt nequid prætereat. Hac ergo similitudine intelligit Deus Ierosolymam sic esse spoliandam, vt nihil maneat prorsus residuum. *Scrutabor* ergo *in lucernis*, Deum quidem nihil latere scimus: sed quemadmodum satis notum est, similitudines mutuari cogitur à communi hominum vsu: quia non posset aliter satis exprimere quod cognitu nobis vtile est. Perinde enim cum Deo agit mundus, atque homines ipsi alij cum aliis. nam putant sua astutia posse illum falli: ideò ex opposito stultitiam hanc deridens, dicit sibi fore lucernas quibus scrutetur quicquid est absconditum. Iam quia occupauerat impietas totius ferè populi animos, dicit, *Visitabo super homines, qui in fæcibus suis congelati sunt*. Posset quidem hoc simpliciter intelligi de diuitibus, qui dum sibi blandiuntur in prospera fortuna nihil metuunt: & ideo congelati sunt in suis fæcibus: sed paulò pòst ostendit Sophonias se aliquid atrocius notare, quòd scilicet *dicant neque bona neque mala proficisci à Deo*. Sed possunt hæc duo commodè inter se coniungi, quòd scilicet hîc perstringat securitatem, quæ ex opulentia nascitur: & tamen simul Iudæis nimium securis exprobret crassum contemptum Dei, de quo statim videbimus. Et libenter hunc ordinem sequor, quòd scilicet Iudæi inebriati rebus prosperis obduruerint: quemadmodum callum sæpe contrahunt homines ex labore, ita etiam fæces contrahunt ex nimia quiete, ex abundantia rerum, vt prorsus stupidi sint, neque tangantur vlla doctrina. Primò igitur dicit Propheta Deum fore vltorem huius tam supinæ securitatis, vbi homines non tantùm indormiunt rebus prosperis, sed etiam coagulati sunt in stupore suo, vt careant ferè omni sensu & intelligentia. Si quis densam massam alloquatur, nihil proficiet: sic etiam comparat Propheta securos homines densæ massæ & congelatæ: quia stupor ita compressit omnes eorum sensus, vt iam neque possint allici Dei bonitate, neque vllum etiam terrorem concipiant ex minis. Ideo congelatio nihil aliud est quàm durities, vel contumacia, quæ contrahitur ex lautitiis, præsertim vbi mentes hominum ferè obstupescunt. Per *fæces* autem intelligit lautitias, quæ ita dementant omnes sensus hominum, vt iam nihil liquidum sit vel syncerum. Postea adiungit *eos dicere in cordibus suis*. Hîc exprimit quid secum afferat securitas quam damnauit, nempe quòd sine metu profani homines illudunt Deo. Quid sit In corde loqui, ex pluribus Scripturæ locis patet, nempe secum intus ita statuere. nam impij etiamsi palàm non promulgent quod habent in animo, tamen secum ratiocinantur, & constituunt vel non esse Deum, vel otiosum in cælo quiescere: Dixit impius in corde suo, Non est Deus. Quid est in corde dicere? quamuis scilicet pudor vel metus absterreat homines, ne palàm impietatem suam detegant: interea fouent istas cogitationes in corde, & præbent assensum. Iam hîc describitur impietatis cumulus à Propheta, quum dicit homines delitiis ebrios spoliare Deum iudicis officio, vt neque benefaciat neque malè. Est autem probabile tunc multos fuisse Ierosolymæ, & in tota Iudæa, qui ita contumaciter Psal. 14. 1

spernebãt Dei iudiciũ. sed præcipuè stylũ Sophonias aduersus optimates stringit: quia tales præ aliis gigantũ instar Deum subsannant,& quasi despiciũt è sublimi iudicia ipsius. Est quidem in ipso vulgo multum socordiæ:sed plus amentiæ est in superbia procerum, qui confisi sua potentia nõ putant se obnoxios esse Dei imperio. Cæterùm, quod nuper dixi memoria tenendum est,describi à Propheta quasi insanabile vitium, vbi Iudæos accusat quòd nõ existiment Deum vel boni vel mali esse authorem. Deus enim hoc modo è suo gradu deiicitur:quia nisi agnoscitur Iudex mũdi, qualis erit eius diuinitas? Neque enim maiestas Dei, vel imperium,vel gloria consistit in aliquo imaginario fulgore: sed in officiis, quæ sic in ipsum propriè competunt,vt nõ possint ab eius essentia auelli. Proprium Dei est mundum regere,proprium eius est curam gerere humani generis, deinde discernere inter bonum & malum,miseris opem ferre,vlcisci omnia scelera, compescere iniustam violentiam. Hæc si quis à Deo auferre velit,relinquet duntaxat idolum. Quoniam ergo gloria Dei in iustitia,sapientia,iudicio,potentia & aliis virtutibus cõsistit, quicunque negant Deum esse mundi iudicem,extinguunt prorsus eius gloriam,quãtum in se est. Ita etiam profani scriptores Epicuro exprobrant, quòd quum negare prorsus non auderet esse aliquem Deum, sicuti Diagoras & similes, confessus fuerit deos esse: sed incluserit ipsos in cælo, vt illic fruantur otio & deliciis. hoc verò est imaginari Deum,qui Deus non est. Itaque mirum nõ est quod Propheta tam seuerè damnet socordiam hanc in Iudæis, quòd non putent bona vel mala proficisci à Deo. Sed fuit etiam maior ratio cur Deus tantopere excandesceret contra hunc stuporem. Vnde enim opinio hæc,vel delirium hominibus, vt negent Deum bene vel malè facere,nisi quia conantur procul arcere Deum, ne sint obnoxij eius iudicio? Qui ergo volunt extinguere sensum & discrimen boni & mali in suis conscientiis,illi sibi fabricant ista deliria, Deum non curare res humanas,contentum esse sua fœlicitate cælesti, neque descendere vsque ad nos,& fortuitò tam res aduersas quàm prosperas contingere hominibus. Videmus ergo vt homines sponte vel de industria sibi accersant hanc imaginationem, bona & mala non prouenire à Deo,vt obstupefaciant suas conscientias,atque ita maiore licentia sese præcipitent ad peccandum, acsi impune quiduis liceret, quasi nullus esset iudex coram quo reddenda sit ratio. Atque ideo dixi hunc esse summum impietatis cumulum, vbi scilicet sese confirmant homines in hoc errore, Deum quiescere in cælo. quicquid autem miseriarum in hoc mundo sustinent,hoc contingere à fortuna:quicquid etiam boni adipisci possunt, hoc vel suæ industriæ vel fortunæ ascribendum esse. Et ideo Propheta hoc loco breuiter demonstrat prorsus desperatos esse Iudæos, ne quis miretur Deum tam durum fore vltorem contra eos,qui tamen domestici erant,& quos adoptauerat ex toto orbe. Segregauerat enim Abrahæ genus quasi electum & sacrum, quemadmodum satis notum est. Poterat videri Dei vindicta aduersus Abrahæ filios vel crudelis, vel nimis rigida, nisi hoc fuisset disertè expressum,nempe eò progressos esse impietatis,vt vellent excludere Deum à regimine mundi,& illum arcere à proprio officio,vt pœnas de sceleribus non exigeret,vt non tueretur suos,eriperet ab omnibus incommodis, subleuaret eorum miserias. Quum ergo ita Deum cælo includerent,& darent imperium fortunæ in terra, hic fuit intolerabilis stupor, imò planè diabolicus. Ita non mirum est si Deus tam seuerè contra eos excanduerit,& vltimam manum apposuerit ad vlciscenda eorum scelera,quum iam insanabilis esset morbus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie totus ferè mundus prorupit eò luxuriæ vt nullus modus, nulla ratio: vt tamen discamus nos continere non tantùm in ea mediocritate, quam nobis cõmendas & præcipis, sed etiam in nostra tenuitate nobis placere & gloriari: quoniam & opes mundi & honores, & delitiæ ita fascinant omnium animos & sensus, vt sese attollant in cælũ, & bellũ quasi ex professo tecum gerant. Deinde, da etiam nobis vt in hac nostra tenuitate ita humiliemur sub potenti manu tua, ne dubitemus te fore nostrum liberatorem etiam in maximis miseriis: & tibi tribuentes arbitrium & vitæ & mortis, certò persuasi simus quicquid afflictionum nobis contingit hoc prouenire ex iusto tuo iudicio: vt ita erudiamur ad pœnitentiã, & quotidie nos in eius meditatione exerceamus, donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

13 *ET erit substantia eorum in direptionem, & domus eorum in vastitatem, & ædificabunt domos, neque habitabunt: & plantabunt vineas, neque bibẽt vinum earum.*

Prosequitur eandem sententiam Sophonias, quòd scilicet Deus post longam tolerantiam pœnas sumpturus sit de populo rebelli & obstinato. Dicit igitur iam esse traditos in manum hostium, idque diuinitus. Sciebant enim sibi multos esse infestos: sed non considerabant Dei iudicium, quemadmodum etiam Deus ipse alibi conqueritur, quòd non respicerent

Iesa 9. 13.

cerent manum percutientis. Propheta igitur noster iam deuotos esse exitio pronuntiat, & hostibus nihil fore negotii vel difficultatis vbi terram inuaserint: quia scilicet patebunt omnia in direptionem. Et recitat etiam quod habetur in lege, 26. cap. Leuitici: sicuti Prophetæ sunt Legis interpretes: & inter Mosen & eos hoc tantùm interest, quòd generalem doctrinam accommodant suo tempori. Eandem rationem nunc tenet Propheta: quasi diceret Deum non frustra, vel de nihilo hoc minatum esse in Lege, quia sentient atque experientur Iudæi sibi hoc esse efficaciter & seriò dictum de agrorum fructu & domorum habitationibus, omnibúsque vitæ commodis aliò transferendis. Iam sequitur:

14 *Propinquus dies Iehouæ magnus: propinquus & festinans valde: vox diei Iehouæ amara*, vt alii vertunt, *vociferabitur illic fortis*, (vel amarum aut amarè illic vociferabitur fortis. Alii secus distinguunt, vox diei Iehouæ amara vociferabitur, aut amarè: Postea illic fortis.

Hoc versu clarius exprimit Propheta quod paulò antè dixi, nempe Deum fore authorem omnium cladium, quæ Iudæis accident: quia dum obstupescunt homines in suis malis, magis ac magis in se prouocant iram Dei. Hæc igitur non vulgaris prudentia est, considerare Dei manum, vbi nos percutit vel castigat. Hæc ratio est cur Propheta hîc reuocet Iudæos ad Deum ne scilicet defigant sensus suos in homines, quemadmodum fieri solet. Quanquã simul etiam torporem illis excutit quum pronuntiat diem hũc fore terribilem, deinde iam esse propinquum. Scimus enim hypocritas Deo illudere, nisi sentiant grauitatem iræ eius, & interea extrahere tempus, & sibi promittere tam longas inducias, vt nunquam expergefiãt ad pœnitentiam. Ideo Propheta primo loco ostendit quicquid malorum tunc impendebat Iudæis, non esse ab hominibus duntaxat, sed præcipuè à Deo. Hoc vnum est. deinde vt penitus afficiat stupidos animos dicit hunc *diem fore terribilem*: postremò, ne se blanditiis fallãt, quasi adhuc procul abesset vindicta, simul asserit *diem hunc iam instare*. Hæc tria nobis notãda sunt, vt teneamus Prophetæ consilium, sed initio versus dicit diem Iehouæ magnum instare. His tribus verbis tria illa quæ nuper attigi, complectitur. Diem Iehouæ nominando significat debere ascribi iudicio eius quicquid Iudæi patiẽtur malorum. Quum autem diem magnum vocat, terrorem vult incutere. Tertiò dicit esse propinquum. ergo videmus comprehendi tres sententias in istis tribus verbis. sed Propheta deinde plenius explicat quod poterat obscurum esse propter breuitatem sermonis. *Propinquus*, inquit, *est dies hic & valde festinans*. Scimus vt solent homines tempus extrahendo fouere sua peccata, nam etsi non possunt effugere omnem sensum pietatis, vel excutere: tamen fingunt longam esse distantiam inter se & Deum, & hac imaginatione sese demulcent: ideo Propheta *diem hunc propinquum esse affirmat*. & quia vix credibile erat instare cladem, de qua loquitur, adiũgit *diem hunc properare celeriter*: quasi diceret non debere æstimari ex præsenti rerum statu quid facturus sit Deus, quia momento pertransit eius ira ab Oriente vsque ad Occasum sicut fulgur. Homines indigent longa præparatione: vbi sese volunt vlcisci: sed Deus nõ opus habet multo apparatu, quia sufficit illi sua virtus ad omnes reprobos perdendos. Nunc ergo videmus cur hoc additum fuerit à Propheta: Diem hunc celeriter festinare: iam repetit *hunc diem esse Iehouæ, & vocem eius amarè vociferari*. Recitaui tres sententias interpretum. quidam enim sic vertunt, Dies Domini amara illic vociferabitur fortis. Sensus ille tolerabilis est, & potest etiã ex eo elici vtilis doctrina: quasi dixisset Propheta nullam fortitudinẽ posse hominibus opem ferre, vel esse subsidio contra vindictam Dei. Alii vertunt diem illam amarè esse vociferaturam, quia illic erit fortis, hoc est, robur hostium franget quidquid fuerat animositatis in Iudæis. Sensus ille secundus videtur coactus esse. Ego libentius amplector tertium, quòd scilicet vox diei Iehouæ amarè vociferabitur. Vocem autem intelligit eorum qui serò agnoscent Deum iudicem, quem prius contempserant: quia tunc Deus virtutem suam exeret, quæ prius fuerat contemptui, donec experimento eam Iudæi sentirent. Quantum ad Prophetæ consilium spectat: nulla est ambiguitas. Vult enim hîc excitare à sua socordia Iudæos qui sese obstinauerant contra omnes minas, ita vt nulla esset authoritas Prophetis ad ipsos coarguendos. Quum ergo ita obduruissent aduersus omnem doctrinam, & sanctas admonitiones: Propheta hîc dicit aliam fore vocem diei Dei. nam vox Dei personabat in ore Prophetarum: sed apud surdos nullus erat profectus. Iam hîc indicitur horribilis mutatio, quia scilicet tunc vociferabuntur Iudæi, vel rugitus vocis diuinæ eos percellet, quum re ipsa ostendet se vindicem esse scelerum. vbi ergo tribunal conscenderit, tunc vos clamabitis: nunc frustra apud vos clamant eius nuntii: nam aures vestras obturatis. Clamabitis vicissim sed frustra. Cæterùm si quis malit vno contextu legere, vox diei Iehouæ illic fortis amarè clamabit, perinde est quantum ad rei summam spectat, ideo de verborum contextu nolim contendere, modò teneamus quod iam dixi, Sophoniam hîc opponere clamorem afflicti populi vocibus Prophetarum, quæ spernebantur, imò quæ vt plurimùm habebantur ludibrio, quemadmodum satis notum est ex aliis locis. Quidquid sit, obliquè perstringit eorum

confidentiam,quum de fortibus loquitur:quasi diceret in suum exitium robustos esse,dum ita se Deo & eius seruis opponunt,quia fortitudo illa concidet tādem imò seipsam propria mole franget,vbi Deus ad iudicium surrexerit.Sequitur:

15 *Dies excandescentiæ,dies ille,dies angustiæ & afflictionis,dies tumultus & vastationis,dies tenebrarum & caliginis,dies nubis & nebulæ.*

16 *Dies tubæ & clangoris super vrbes munitas,& super arces excelsas.*

Hîc ostendit Propheta quàm stulti sint qui extenuant vindictam Dei quemadmodum solent hypocritæ,vel profani homines.Accusat igitur Iudæos amentiæ,quòd putēt sibi facilem fore reconciliationis viam,vbi sua obstinatione sic Deum prouocauerint, vt descendat contra eos quasi armatus hostis.nā impii etiamsi nihil sibi promittunt de gratia Dei,tamen concipiunt vanas imaginationes acsi posset nullo negotio placari:non putant sibi fore exorabilem,& interea deridens tamen eius viudictam.Contra eiusmodi socordiam nunc Propheta noster inuehitur.Diximus autem aliis locis has omnes loquendi figuras non spectare in alium finem, nisi vt cogantur homines concipere aliquid timoris, quia sponte se deludunt.Negotium autem Prophetis fuit partim cum profanis Dei contemptoribus, partim cum laruatis eius cultoribus,quibus hypocrisis erat sanctitas.Hæc igitur ratio est, cur dicat *diem hunc diē fore excandescentiæ:*deinde *angustiæ & afflictionis tumultus & vastationis, tenebrarum & caliginis,nubis & nebulæ.*In summa,vult Iudæis auferre fiduciam qua sibi blandiebantur:fiduciā dico quam conceperant ex contemptu Dei. Caro enim secura est,dum latebras captat,vt procul se abducat à conspectu Dei.non potest vera fiducia modum excedere, nempe,quæ fundata est in Dei verbo.hoc enim modo ad ipsum accedunt homines : sed caro non aliam quietem optat:nisi in obliuione Dei.Et vidimus iam apud Prophetam Amos cur pingatur dies Domini tam horrificus.nempe,vt iam dixi,certamē erat cum hypocritis, qui abutebantur Dei nomine, & interea torpebant in crasso stupore : ideo dicebat Amos, Dies ille non lucis,sed tenebrarum,dies ille non lætitiæ,sed mœroris. Vt quid ergo cupidè expectatis diem Domini?Iudæi enim,quia iactabant se electos esse à Deo,confisi nudo illo & fallaci titulo adoptionis,putabát sibi quiduis licere,quasi Deus imperio suo renuntiasset. Et ita semper blandiuntur sibi hypocritæ,acsi Deum obstrictum tenerent.nō exprimit illa antitheta Propheta noster,quæ vidimus apud Amos:tamē idem est verborum sensus,quòd scilicet vbi Deus tribunal conscenderit,iam nulla futura sit spes veniæ. Simul etiam præcidit illis omnes inanes fiducias:quoniam hypocritæ etiamsi eos Deus constringat,tamen circunspiciunt huc & illuc,antè & retro,ad dextrā & sinistram.Propheta igitur significat vbique fore tenebras & caliginem,nubes & nebulas,afflictionem & angustiam. Quare ? quia scilicet erit dies excandescentiæ,hoc est,tunc Deus postquam diuturna patientia vsus fuerit erga Iudæos,& eos pertinaciter abuti viderit,tandem exeret suam potentiam. Iā ne opponant Deo sua subsidia,dicit bellū *indici vrbibus munitis,& arcibus excelsis.* Videmus ergo vt spoliet Iudæos omni auxilio,quò intelligant sibi pereundum esse, nisi resipiscant,atque ita redeant cum Deo ipso in gratiam. *Dies* ergo *hic erit tubæ & clangoris* : Quomodo?*supra omnes vrbes munitas*, inquit: nam Iudæi, vt fieri solet comparabant vires hostium cum suis. Non erat illis propositum egredi extra suos fines : sed putabant se fore pares ad resistendum,& satis munitos, si quis extraneus hostis ipsos inuaderet. Propheta hanc imaginationem deridet,quia scilicet Deus bellum indixerit vrbibus munitis. Sequitur:

Amos 5.18

17 *Et coarctabo hominem,*vel homines,*& ambulabunt tanquam cæci,quia contra Iehouam impiè egerunt:& fundetur sanguis eorum quasi puluis:& caro eorum erit tanquam stercora.*

Confirmat quod prius dixi, nempe etiamsi Iudæos alii hostes aggrediantur vel Assyrii, vel Chaldæi,Deum tamen fore præcipuum belli ducem. Deus ergo hîc sibi vindicat quòd Iudæi transferebant in hostes terrenos:& ideo iam sæpius Propheta vocauit Diem Iehouę. quia Deus tunc patefacturus erat suam virtutem,quæ habita fuerat ludibrio. Pronūtiat igitur etiam hoc loco *se redacturū in angustias hominem,ita vt tota gens ambulet instar cæcorum:* hoc est,vt destituti consilio impingant & labantur,nullam viam teneant. Dicūtur enim errare quasi cæci,quibus non apparet exitus malorum,qui nihil consilii reperiunt ad effugiēdas clades,sed tenentur quasi constricti. & semper tenendum memoria est quod nuper dixi,Iudæos fuisse inflatos tali superbia,vt contemnerent securè omnes Prophetas. Quum ergo ita sibi saperent,Deus cæcitatem illis denuntiat.Rationem adiungit, *quod impiè se gesserint contra Iehouam.* His verbis confirmat quod prius exposui, nempe non considerandas esse medias causas,dum Chaldęi vindictam sument de Iudæis:quia altius principium est,& causa alia huius mali. nempe Dei, & cœlestis doctrinæ contemptus. Quoniam ergo impiè egerunt contra Deum.Et his verbis admonet Propheta nullam Iudæis leuationem sperandam esse:quoniam non homines tantùm sibi infestos habeant:sed Deum ipsum, quem

nimis

nimis prouocarunt. Ideo subiicit, *fundetur sanguis eorum quasi puluis*, hoc est, digni sūt quos Deus tradat in extremam ignominiā. quia fuit ab illis contēptus. *Caro eorum erit quasi stercora*, inquit. Scimus autem quantopere gloriati fuerint Iudæi sua excellentia. Et Deus certè materiam illis præbuerat gloriandi, si modò ritè & legitimè vsi fuissent eius beneficiis: sed quia eum contempserant, oportuit vicissim exponi in omnem ignominiā & dedecus. Ergo Propheta hîc prosternit falsas omnes iactantias, quibus inflati erant Iudæi: quia volebant esse honorabiles quum Deus fuisset apud illos contemptibilis. Tandem adiungit:

18 *Etiam argentum eorum, etiam aurum eorum nihil proficiet ad liberandos ipsos in die excandescentiæ Iehouæ, & in igne indignationis eius deuorabitur eis terra: quia consumptionem, & quidem definitam*, vel horribilem, vel celerem, *faciet cum omnibus incolis terræ.*

Repetit quod iā dixerat, nēpe vana fore omnia subsidia, quæ Iudæi sperabant sibi fore in prōptu ad prohibendā Dei vindictam. Quamuis enim non audeant palā homines Deum repellere, tamen per flexuosos circuitus semper sperant fore sibi aliquā rationē: qua declinēt iudiciū eius. Ergo quoniam Iudæi sua opulentia confisi, sicuti vrbibus munitis, superbiebāt contra Deum, Propheta hîc negat *aurum vel argētum fore illis subsidio*. Accumulent, inquit, suas opes: etiamsi ex congerie auri & argenti conficiant sibi altos montes, non poterūt tamen arcere manum Dei, neque poterunt se liberare. Quare? iterum etiam repetit *diem hunc fore excandescentiæ Dei*. scimus enim hostes sæuissimos interdum placari pretio: quia auaritia mitigat eorum crudelitatem. Sed Propheta hîc prædicit, quoniam Deus in bello illo dominabitur, non fore locum redemptioni, ac ideo inutile fore argentum. quia Deus non poterit his modis reduci in gratiam, donec ipsi resipuerint, & humiliati fuerint corā ipso. Ideo subiungit *terram absorbendam esse igne æmulationis Dei*, vel indignationis. Cōparat autem irā Dei incendio: quia illic nō est locus pactionibus, vbi grassatur ignis: sed quo plus est materiæ, eò etiam plura sunt fomenta ad ignem inflammandum. Sic ergo Propheta excludit ab omni spe salutis Iudæos, nisi se reconcilient Deo per veram & syncerā pœnitentiam. *quia*, inquit, *consumptionē faciet cum omnibus incolis terræ, & quidem celerrimā*, vel expeditam. Denique significat, quoniam obduruerant Iudæi ad omnem doctrinam, censuros talem Dei vindictam, quæ ipsos prorsus absumat, quia noluerint eam præuenire, sed potiùs sua superbia, deinde stupore vel extenuauerint ipsam, vel etiam deriserint. Iam sequitur:

CAPVT II.

Colligite vos, & colligite gens non amabilis.

2 *Antequam pariat decretū, sicut stipula transibit dies, antequam veniat super vos furor iræ Iehouæ, antequam veniat super vos dies iræ Iehouæ.*

Postquam concionatus est Propheta de ira Dei & ostendit quàm terribilis futura sit, deinde adiunxit eam prope instare, nunc Iudæos hortatur ad pœnitentiam, & ita mitigat superioris doctrinæ acerbitatem, si modò flexibiles reperiat animos. Et hinc colligimus Deū contra homines Verbo fulminare, vt manus suas ab illis abstineat. Quò igitur asperior est Deus, dum obiurgat nos & producit in medium peccata nostra, & iram suam nobis proponit, eò clarius testatur quantopere pretiosa sit ei & chara salus nostra. nam dum videt nos ruere quasi præcipites ad interitum, reuocat minis & obiurgationibus. Ergo quoties vehementius nos verbo suo Deus accusat, sciamus fore exorabilem, si vera resipiscentia tacti cōfugiamus ad eius misericordiam. nam hîc etiam omniū reprehensionū & minarum est finis. Sequitur ergo tēpestiua exhortatio, postquā disseruit Propheta de grauitate vindictę Dei, *Colligite vos, colligite*, inquit, *gens nō amabilis*. alii vertūt, Disquirite intra vos, disquirite, & variāt interpretes in radice verbi: quia alii à שׁשׁק, alii à קשׁשׁ deducūt: nisi quòd potius alii deriuant verbum ex nomine קשׁ, quod significat paleā. sed quidquid sit, ego existimo hūc esse genuinum Prophetæ sensum, Colligite, vos, colligite: primū ratio grāmaticæ hoc postulat & qui vertūt, Disquirite vos, nō video cur declinēt à significatione cōmuni & recepta, nisi quia putarunt nō quadrare contextui Congregandi verbū: atqui optimè quadrat. alij etiam subtilius vertunt, Colligite paleas, colligite paleas, quasi rideret Propheta ventosam confidentiā sui populi. sed quemadmodū iā attigi, nō dubito quin hîc remediū ostēdat, quo anteuertat iudiciū Dei, quod nuper illis minatus est. Cōparat autē eos paleis, quēadmodū sequitur proximo versu. sed ostendit adhuc illis tēpus dari pœnitentiæ, vt seipsos colligant ne dissipentur: quasi diceret, Instat dies vestræ dissipationis: tūc euanescetis veluti quisquiliæ. neque enim stabitis ad flatū iræ Dei. Iam verò dū adhuc retinet seipsum Deus, vel non exerit manū suā ad vos perdēdos, colligite vos, ne sitis similes paleis. duæ igitur sunt partes huius sētentiæ: prior est, si pergant Iudæi abuti suo more Dei tolerātia, fore similes paleis, quia mo-

mento eos disperget vindicta Dei.sed interea admonet Propheta adhuc illis dari opportunum resipiscendi tempus:quia si seipsos vltrò colligant Deus illis parcet. *Antequam* ergo *veniat dies iræ Domini,colligite vos ipsos*,inquit.Ratio autem collectionis est,vbi non euanescunt homines in suis stultis confidentiis, vel non luxuriant in suis cupiditatibus. quantisper enim homines vel laxant sibi frænum ad licentiam peccãdi,& ita vagãtur in prauis suis cupiditatibus,vel hinc inde accersunt sibi vanas fiducias: seipsos exponũt dissipationi. Hortatur ergo eos Propheta,vt in seipsos descendant,vt se colligant,& quasi contrahant, ne similes sint paleis.Colligite ergo vos,& colligite gens nõ amabilis. alii actiuè accipiunt participium נִכְסָף:quasi diceret Propheta,Iudæos carere omni affectu, & quasi obduruisse ad immanem socordiam.sed nescio an hoc ferat grammatica.Sequor igitur quod magis receptum est.Gens non amabilis vocatur,quæ indigna erat misericordia. & Deus hoc modo amplificat atque illustrat gratiam suam,quòd adhuc solicitus sit de eorum salute, qui se vltro perdiderant,& abdicauerant ab eius gratia.Tametsi ergo Iudę. sua prauitate ita se alienauerant à Deo, vt nulla esset ratio cur saluos retinere vellet : tamen non desiit eos ad se reuocare.Hoc igitur insigne documẽtum est gratię Dei quasi infatigabilis,vbi gentem meritò exosam dilectione sua prosequitur,dum scilicet curat eius salutem.Iam adiungit,*priusquam pariat decretum*.Hîc Propheta authoritatem sibi & aliis Dei seruis asserit, quia putabant Iudæi minas omnes esse euanidas:quemadmodum hodie magna pars hominum subsannat quicquid est doctrinæ,perinde acsi esset inanis sonitus. Ideo Propheta hîc attribuit partum doctrinæ:verum quidem est,latius patere nomen decreti : sed Propheta non loquitur de occulto Dei consilio. Decretum igitur vocat, quod iam promulgauerat Deus per suos seruos.ac summa est, non verberari aerem vbi Deus vindictam peccatoribus denuntiat per suos Prophetas,sed stabile esse ac firmum eius decretum, quod tandem effectu suo non carebit.Est autem valde apposita similitudo partus,quia sicuti fœtus in vtero latet,deinde suo tempore emergit in lucem mense decimo : ita quanuis ad tempus occultet Deus suam vindictam,proferet tamen eam tempore opportuno,vbi scilicet viderit iam desperatam esse hominum malitiam.nunc tenemus cur Propheta dicat instare tempus,quo decretum pariet.Tunc,inquit,*transibit stipula die*.alii vertunt,antequam veniat dies,quo trãsibit stipula vel quisquiliæ.sed יום accipio aliter,quòd scilicet citò peribunt Iudæi quasi quisquiliæ:quemadmodum etiam similis locutio annotata fuit,nempe apud Hoseam. Dicit ergo *perituros die Iudæos*,hoc est,exiguo tempore & quasi momento:qui tamen putabant se non posse nisi longo tempore expugnari.*Transibit*,inquit,*quasi stipula*.Ergo *antequã veniat dies ille,dies iræ Iehouæ*.Iam colligite vos ipsos.priore loco dicit antequam veniat super vos furor iræ,deinde Dies iræ.Idem bis repetit.sed verbis nonnihil mutatis: quia secundo membro pro furore iræ ponit diem iræ:quasi diceret eos longè falli,si existiment se elapsos esse, quoniam Dominus vindictam suam differt.Quare?neque enim dies ille qui instat, adhuc apparuit,sed veniet tandem quemadmodum siquis tenebris noctis confisus,existimet se tutum esse,quia non poterit deprehendi,falletur. Subito enim exorietur sol, qui deteget ac proferet ipsum ex suis latebris.Ita etiam Propheta significat,quanuis quiescat nunc Deus, tamen nihil inde lucri accedere Iudæis, quia suas opportunitates nouit.Quanuis ergo ad tempus cohibeat iram suam,proferet tamen eam subitò,vbi scilicet dies aduenerit,& maturuerit hominum iniquitas.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nõ desinimus tot modis aßiduè irã tuam prouocare,vt tandem expergefiamus clangore eius tubæ,quæ auribus nostris insonat,vbi denũtias te fore mundi iudicẽ:& hoc etiam nobis tam manifestè testatus es in Euãgelio: vt ergo tandem erectis ad te mentibus discamus renũtiare prauis mundi cupiditatibus,& excusso torpore,sic properemus ad pœnitẽtiam,vt præueniamus tuum iudiciũ,& sic sentiamus te nobis reconciliatũ esse,vt fruamur bonitate tua ac semper contineamur eius gustu,quo poßimus omnibus illecebris ac delitiis huius mundi renuntiare donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem,vbi satiabimur inæstimabili lætitia quam nobis pollicitus es,& quam expectamus in Christo Domino nostro: Amen.

3 *Quærite Iehouam omnes mansueti terræ,qui iudicium eius fecerunt*, pro fecistis:*quærite iustitiam,quærite mansuetudinẽ,si fortè abscondamini in die iræ Iehouæ.*

Hîc sermonem Propheta ad exiguum numerum conuertit, quia videbat se nihil proficere apud vulgus promiscuum.Quanuis enim toti populo communis esset doctrina, pauci erant qui attenderent.ideo potuit animum deiicere,nisi statuisset aliquod tamen semen manere in populo,& non frustra sibi iniunctas fuisse docendi & exhortandi partes à Deo. Cæterùm,simul ostendit maiorem numerũ prorsus deuotũ esse exitio.Nunc videmus cur Propheta specialiter cõpellet *mansuetos terræ* : quia pauci subierant iugum etiamsi multis iam calamitatibus fracti essent.Et hinc apparet non esse æqualem profectum correctionis apud omnes, quia bonos & malos Deus castigauerat, hoc est, totum populum, à minimo denique vsque ad maximum omnes multis cladibus fuerunt prostati : manebat tamen

eadem

eadē semper ferocia:queādmodū Deus 1. Iesaiæ cap. cōqueritur se operā perdere, dū pœnas exigit de præfracta illa gēte. Cæterū hinc docemur, etiāsi putēt verbi ministri se frustra operā consumere, quia surdis canunt fabulā, vt dicitur in prouerbio, nō debere tamē deficere à cursu suæ vocationis: quoniā semper aliqui sunt, qui reipsa post lōgū tēpus ostēdunt se fuisse diuinitus & mirabiliter seruatos, ne cū aliis perirēt. sed hoc præcipuè spectat Propheta, non debere fideles respicere quid agat multitudo, vel quomodo se gerat: sed vbi Deus ad resipiscētiā ipsos inuitat, & spē veniæ proponit, celeriter debere ad ipsum accurrere, ne cū aliis pereāt. Et hoc notatu dignū est, quia vbi vocē suā attollit Deus, alii alios obdurant, & ita vltrò citróque sese homines impellūt ad exitiū: sic fit vt careat successu omnis doctrina. Propheta igitur remediū adhibet, ostendēs perperā fieri, vbi alii alios mutuò respiciunt: quia hoc modo sese accendūt ad maiorē rebellionē: sed si qui sint māsueti, eos debere esse flexibiles, vbi Dominus manū illis porrigit, & ostendit se propitiū fore si modò in viā redeāt. vocat mansuetos terræ, qui profecerant in ferulis Dei. nā ענוים vocāt Hebræi afflictos ab ענה, quod est affligere & humiliare. Sed quoniam vt plurimum non domantur homines nisi virgis, ideo ענוים metaphoricè vocant mansuetos, qui scilicet subacti sunt: quoniam luxuriant homines in suis deliciis: & opulentia ferè gignit ferociam. Rebus autem aduersis discunt mansuescere. Mansuetos igitur terræ vocat Propheta noster, qui erant morigeri Deo, postquam eos castigauerat. Scimus enim, quanuis percutiat Deus reprobos, manere tamen ceruice obstipa, & collo ferreo, & fronte ænea. sed fideles cicurantur, quemadmodum Ieremias etiam fatetur de se ipso. dicit enim se fuisse quasi vitulum indomitum priusquam castigatus esset Dei virgis. Sic Propheta sermonem dirigit ad paucos homines, qui senserant aduersam Dei manum, & ita humiliati fuerāt. Iubet *eos Deum quærere*: & tamen dicit *ipsos fecisse iudicium eius.* Videntur hæc duo membra inter se contraria. nam si prius alienati fuissent à Deo, meritò iuberet Propheta ipsos redire in viam. sed quia addicti fuerant pietati, & vitam suam ad synceram integritatem composuerant: videtur parum tempestiuè Propheta eos hortari vt quærant Deum. sed sententia hæc notatu digna est, quia hinc colligimus, etiam optimos quosque ferulis Dei solicitari ad colēdam pietatem maiore studii ardore, quàm prius fecerant. Quanuis ergo nobis propositum sit Deum colere, & sequi eius verbum: tamen vbi surgunt calamitates, quia apparet Deus iudex, simul etiam nos extimulat ad maiorem curam & solicitudinem. neque enim vnquam eueniet, vt quispiam satisfaciat suo officio. Meminerimus ergo nos diuinitus excitari quoties res aduersæ impendent, & vbi Deus ipse iratū se manifestis signis ostendit. Hæc ratio est cur Propheta iubeat pios iustitiæ cultores Deum quærere, vtcunque prius dediti fuissent rectitudini. Fuit etiam alia ratio. scimus grauiter labefactari fidem, vbi promiscuè & sine delectu boni simul & mali affliguntur Dei manu. nam pii tunc reputant sibi nihil prodesse, quòd Deū studuerint ex animo colere: putāt hoc fuisse inane & friuolum, quia trahuntur in easdem miserias. Ergo quoniam hæc tentatio posset concutere etiam firmissimos quosque, Propheta hîc ad perseuerātiam hortatur fideles, acsi diceret in primo tumultu non posse notari discrimen inter bonos & malos, quantum attinet ad fortunam: quia vtrosque Dominus similiter affligit: sed finem fore diuersum: ideo nō esse cur animos despondeant, vel putent se nihil proficere quærendo Deum: quia tandem ostendet re ipsa sibi placuisse eorum integritatem: quasi diceret, Deus vos non remuneratur primo momento, sed patientia vestra tandem ostendet ipsum esse iustum iudicem, qui suos in vltima necessitate respicit ac liberat. Facere iudicium Dei hoc loco nihil aliud est quàm vitam formare ad Legis rectitudinem. Nomen משפט variè accipitur in Scripturis, aliquando & sæpe ad pœnas transfertur, quas Deus exigit de reprobis. sed sæpe pro æquitate ponitur, vel legitima viuendi regula. Ergo facere iudicium nihil aliud est quàm dare operam iustitiæ & rectitudini: interea abstinere ab omni maleficio. sed iudicium Dei nominat Propheta, quod ipse præscripsit verbo suo, & quod probat. Scimus enim homines sibi varias rationes comminisci, quibus se iustos & rectos ostendant: sed falluntur, nisi imprimis forment vitam suam ad Dei obsequium. Nunc tenemus quid velit Propheta. sed paulò pòst definit quid sit Deum quærere. Posterior enim pars versus expositiuè addita est, vt intelligant fideles quomodo quærendus sit Deus. nam hypocritæ simulac Deus ipsos inuitat, accumulāt multas cæremonias, & multùm se fatigant in rebus nihili. denique putāt se Deū satis quæsiisse, vbi perfuncti sunt multis cæremoniis. Atqui satagendo sicuti fucū Deo faciunt, ita etiā decipiunt seipsos: quemadmodum videmus nomen pœnitentiæ fuisse profanatum. Garriunt satis in Papatu de pœnitentia: sed quū ab illis quæritur definitio, incipiūt à cōtritione: & tamē neque displicētia peccati ab illis proponitur, neque verus amor iustitiæ: sed fabulantur de attritione, & contritione: statim ad confessionē prosiliunt: & illa est præcipua pars pœnitētiæ: postea descēdunt ad satisfactiones. Sic pœnitētia nihil aliud est apud Papistas, quàm peruersa quædā solicitudo, qua homines laborant in placādo Deo, etiāsi ad ipsum non accedāt: imò satisfactiones Papatus nihil aliud sunt, quàm obstacula inter Deū & homines. Hoc vitium commune fuit omnibus seculis: ideo non abs re Propheta definit quęnam sit vera & legitima ratio quęrēdi Dei, nēpe vbi *quæritur iustitia*, vbi *quæritur humilitas*. Per iustitiā idē intelligit quod per iudiciū, quasi diceret, Pergite sanctè & rectè viuēdo, neq; enim

Psal. 71.

Deus obliuiscetur obsequii vestri,si modò animi vestri nō flaccescãt,sed perseueretis vsque in finem. Videmus ergo Deum quæri,non vbi obtrudimus externas pompas,& nescio quę figmenta,quasi instar pueri demulceri à nobis posset,verùm vbi syncerè vitam nostram cōsecramus in eius obsequium. Iustitiæ verò adiungit humilitatem,quia difficile est,etiã optimis quibusque,non obstrepere Deo,vbi asperius eos castigat. Videmus enim quantopere homines sua mollities exacerbet,vbi Deus, apparet aliquanto durior. Ergo Propheta vt compescat omnes strepitus,hortatur hîc fideles ad humilitatem, vt scilicet patienter ferant rigorem illum,quo Deus ipsos exercet,ac sinant gubernari se eius manu: quemadmodum

1.Pet.5.6. etiam eôdem respicit Petrus in his verbis,Humiliamini sub potenti manu Dei. nūc ergo videmus cur Propheta non modò iustitiam requirat à fidelibus,sed mansuetudinem,vt compositis animis expectent liberationē quã promittit Deus: interea non obmurmurēt,neque ebulliant in suis peruersis affectibus,quãuis Deus ipsos parum humaniter in speciē tractet. Hinc colligere licet vtilem doctrinam,quia Propheta hîc non alloquitur homines vel dissolutos, vel qui prius essent obliti rectitudinis: sed sermonem suum dirigit ad optimos quosque,integerrimos & sanctissimos. & tamen ostendit non aliud illis esse remedium,nisi vt modestè & patienter ferant castigationē Dei. Sequitur ergo nō posse reperiri perfectionem inter homines,quæ Dei iudicio respondeat. nam si quis obiiciat se operam dedisse rectitudini: tamen adhuc iusta ratio est,cur seipsum humiliet, quãdoquidem obstricti sumus omnes Deo,& nemo potest reatum effugere: quia siquis interroget propriam conscientiã, sentiet se non carere culpa. Ergo vtcunque nobis bene conscii simus,& Deus ipse nobis iudex sit,ac Spiritus sanctus testis veræ & syncerae integritatis: vbi tamē nos Dominus ad suũ tribunal citat,discamus omnes fateri à minimo vsque ad maximum nos esse obstrictos eius iudicio & obnoxios. Postea adiungit, *si forte*(vel fortè) *abscondamini in die iræ Iehouæ.* non loquitur dubitanter Propheta,acsi fideles incerti essent de gratia Dei. Alibi enim diximus nō posse homines verè animari ad pœnitentiam,nisi persuasi sint de venia. sed Propheta aliò respexit,nempe,quanuis nihil restaret spei secundum communem sensum, fideles tamen non perdituros operã,si Deum quærant,quia in rebus desperatis sentient ipsum sibi propitium,& paratã salutē in gratia eius. Videmus ergo Prophetã in his verbis notare difficultatē in re ipsa,nō autem in amore Dei. quamuis propensus sit Dominus ad veniam,imò vltro suos præueniat,& eos blandè ad se inuitet: tamen necesse est simul considerari quàm admirabilis sit eius virtus in seruandis electis,vbi omnia videntur esse perdita. Si fortè ergo: vt intelligerent Iudæi omnia tēdere ad vltimam desperationē,& hoc dixit Propheta, partim vt reprobi & obstinati agnoscerent sibi esse pereundum: deinde,vt fideles pluris facerent Dei gratiã quum viderent se miraculo eripi ex morte,& speciem esse resurrectionis,quòd Deus ipsorum futurus esset liberator. Ergo Propheta,vt commendet filiis Dei salutem,quam illis offert,atque illustret melius Dei gratiam,vtitur hac voce אולי fortè. Interea quemadmodum iam dixi,fulminat contra reprobos,vt intelligant de se prorsus actum esse. Sequitur:

4 *Quia Aza derelicta erit,& Askalon in vastationem, Asdod in meridie expellent,& Ekron dissipabitur.*

5 *Heus habitatores funiculi maris*(vel regionis)*gens Cretim: sermo Iehouæ contra vos Cnaan,terra Philistim,& exterminabo te,ne sit habitator.*

Hîc Propheta incipit consolari electos: quia vbi pertransierit vindicta Dei, quæ tēporalis futura erat contra ipsos,vicissim profani & extranei sentient Deum iustũ iudicem ad vlciscendas populi sui iniurias. Quanquam alii potius existimant hîc denuntiari vindictam Dei Iudæis,vtcunque Propheta nominet potius alios populos vicinos. sed prior ille sensus videtur mihi melius quadrare: quòd scilicet Propheta admoneat fideles de futura mutatione,quia non perpetuò vrgebit Deus electum populum,sed transferet vindictam suã ad gentes alienas. Sensus ergo est Deũ qui antehac minatus est Iudæis,fore tamen propitiũ: nō quibuslibet ex populo illo,quoniã magna ex parte destinati erant exitio: sed residuis quos Dominus sibi delegerat in semē,vt scilicet maneret aliqua Ecclesia superstes. Scimus enim Deũ ita semper tēperasse pœnas,quas sumpsit de populo illo, vt nollet extinguere fœdus suum, neque abolere memoriam gentis Abrahæ: quia etiam illinc proditurus erat redemptor. Quum ergo hîc vaticinatur Propheta contra Aza & Ascalon,& Asdod, & Ekron, & Philistim,& Cretim & similes,non dubium est quin animum addere velit fidelibus, ne desperent de misericordia Dei,etiamsi videant se grauissimè premi: quia finem tandem impositurus sit iracundiæ suæ, postquam Ecclesiam purgauerit à suis sordibus. Et hac etiam admonitione indigent fideles,ne inuideant reprobis & Dei contemptoribus,quasi melior vel magis optabilis esset eorum conditio. Vbi enim Dominus parcit reprobis & nos castigat, putamus nihil melius esse, quàm excutere omnem iugum. Ergo ne hæc tentatio percelleret fideles,Propheta admonuit in tempore non esse cur sibi placeant, vel gratulentur profani homines vbi Deus non statim ipsos vlciscitur, quia paratæ sunt illis suæ vices.

Gaza

Gazan primo loco ponit, cuius frequenter occurrit in Scripturis mentio. Aza vocant Hebræi: sed quia ע occupat initium nominis, verterunt Græci Gazan: & putarunt etiam profani scriptores nomen esse Persicum: & lingua illa thesaurum vocari, sed sunt meræ nugæ: quia proculdubio etymologia est Hebraica. Postea adiungit Askalon quæ vrbs erat vicina Gazæ, tertio loco ponit Asdod, quam veterunt Græci Azoton: & Latini etiam Græcos sequuti sunt. Postremò Ekron ponit. erant omnes illæ vrbes vicinæ Iudæis, & non procul aliæ ab aliis distabant versus Moabitas & Idumæos. Addit postea, *Heus*, vel veh הוי *habitatores funiculi maris*. Regionem maris nominat Galilæam: & simul adiungit Cretim, & Philistim. Putant aliqui Prophetam alludere ad turmas, quæ militabant sub Dauide: quia milites præsidiarios confecerat ex gente illa, hoc est, ex Galilæa: & vocauerat Cretim deinde Philistim. sed nescio an tam argutè locutus sit Propheta. Potius existimo hîc perstringi gentes profanas, quæ Iudæis infestæ fuerant, quum tamen vicinia deberet esse vinculum aliquod beneuolentiæ, ideo comprehendit omnes sub nomine Cnaan. neque enim recipio quòd alij appellatiuè vertunt Mercatores, quia potius intelligit Propheta, quocunque nomine vocentur, censeri tamen omnes Cananæos, qui pridem internecioni deuoti fuerant. quoniam ergo regiones illæ hostiliter oppugnauerant Iudæos, Propheta significat Deum fore vindicem electi populi. *Sermo Iehoua contra vos*, hoc est, Deus qui hactenus minatus est populo suo, iam vos ad iudicium citat: ne putetis vobis impune cessurum quòd molestiam exhibuistis Ecclesiæ ipsius. quanuis enim Deus probare vellet populi sui patientiam, non tamen excusabiles fuerunt vel Moabitæ, vel reliqui, quum cæco impetu ruerent contra Iudæos: imò in eorum persona putarent se bellum gerere cum Deo ipso opifice cæli & terræ. Postea adiungit, *nullum fore habitatorem*, quia Deus regiones illas omnes perdet. nunc videmus non aliò spectare Prophetæ consilium, nisi vt doloris sui acerbitatem hoc solatio mitigent fideles, quod temporales sint ipsorum miseriæ: Deus autem paulò pòst vindex futurus sit hostium suorum. Sequitur:

6 *Et erit funiculus maris*, id est regio: sed metaphoricè Hebræi vocant regionem Funiculum, propter distributionem, *habitaculum caulis pastorum*, *& septa ouium.*

7 *Et erit regio reliquiis domus Iehudah: apud eos pascentur in domibus Ascalon vesperi accubabunt: quia visitabit Iehoua Deus ipsorum ipsos, & reducet captiuitatem eorum.*

Propheta confirmat quod prius dixit de futura Dei vindicta, quæ iã instabat cõtra Moabitas & alias vicinas gentes quæ non desierant persequi miseros Iudęos. Dicit ergo totam illam regionẽ fore hospitium ouibus. Hæc similitudo satis nota est, quòd vbi regio aliqua vacua est habitatoribus, illam occupant pastores: quia illic neque seritur neq; metitur: crescunt illic herbæ. ergo vbi nulla est cultura, vbi nulla est frequentia hominum, illic reperiũt pastores locum suis gregibus, ibi ædificant caulas. Perinde igitur est ac si diceret Propheta regionem fore vastam, sicuti vidimus proximo versu. Postea adiungit paulò diuersa ratione *fore tractum maris habitaculum domui Iehudah*. Est autem concinna inflexio à gregibus pastorum ad tribum Iehudah, quæ erat quasi grex electus Dei. Postquam ergo dixit Propheta regionem illam fore vastam & desertam, tandem adiungit hoc fore in commodũ electi populi: quoniam Dominus illic dabit Iudæis vbi tutò & securè quiescant. Cæterùm restringit hoc Propheta ad reliquias, quia maior pars, vt iam vidimus, ita erat desperata, vt oportuerit præcludi omnem ianuam misericordię. sed Propheta Reliquias nominãs, ostẽdit semper fore aliquod semen vnde excitabit Deus nouam Ecclesiam: & simul animat fideles ad bonam spem, ne scilicet terreret ipsos sua paucitas: quemadmodum vbi sese respiciunt & vident se obrui ingenti turba, putant se reputari pro nihilo. Ergo ne deficiant animis, Propheta dicit reliquias istas curæ esse Deo: quoniam vbi visitauerit totum maris tractum & alias regiones, erit illic tutum domicilium vel refugium Iudęis. *Erit* ergo *funiculus ille*, inquit, *residuo domus Iehudah, pascentur apud Ascalon, & accubabunt illic vesperi:* hoc est, reperient suo exilio aliquem locum, vt scimus Iudæos non omnes fuisse abstractos in longinquas terras: & qui potuerunt latere in locis vicinis, facilius deinde fuerũt collecti, vbi permissa fuit redeundi libertas. Hoc significat nunc Propheta, quum dicit fore etiam nocturnum hospitium Iudæis apud Moabitas & reliquos vicinos. Ratio sequitur quæ confirmat sententiam quam attuli: quia *Iehoua Deus ipsorum*, inquit, *visitabit eos*. Videmus ergo Prophetam hîc mitigare tristitiam exilij, & grauissimæ illius cladis quæ Iudæis instabat, dũ illis promittit nouam Dei visitationem: quasi diceret, Etiamsi Dominus nunc videtur sæuire contra vos, & videtur oblitus esse sui fœderis, tamen iterum misericordiæ suæ recordabitur, vbi maturum tempus aduenerit. & addit, *Reducet captiuitatem eorum* vt ostendat gratiam hanc fore victricem contra omnia obstacula. Poterant enim obiicere Iudæi, Cur non

ſtatim nobis occurrit Dominus:ſed potius nos permittit hoſtibus, vt rapiamur in exilium? Propheta hîc ad toleranciâ eos reuocat:& tamen promittit,vbi in exilium tracti fuerint, redituros in patriam:quia Dominus non patietur exilium illud eſſe perpetuum.Iam ſequitur:

8 *Audiui opprobrium Moab,& contumelias filiorum Ammon,quibus exprobrarunt populo meo,& ſe extulerunt contra terminum ipſorum.*

Confirmat Propheta quod paulò antè dixerat de vindicta Dei contra hoſtes extraneos. Quanquã certatim vicinæ omnes gentes moleſtæ erãt Iudæis, ſcimus tamẽ plus fuiſſe odij, imò furoris,in iſtis duabus gentibus:nempe in Moabitis & Ammonitis,quæ tamẽ ſanguine coniunctæ erant:quia trahebant originem à Loth, qui fuerat nepos Abrahę. Quũ ergo illa cognatio deberet flectere Moabitas & Ammonitas ad aliquam miſericordiam, ſcimus maiore inſania & quaſi belluino impetu ſemper fuiſſe infeſtos Iudæis.Hæc ratio eſt cur Propheta peculiariter nunc de ipſis loquatur. Quanquam autem nonnulli accipiunt hanc ſententiam in perſona fidelium,contextus tamen flagitat referri ad Deum:& haud dubiè ſe ex alto deſpicere admonet quas Moab faſtus nebulas in aerem ſpargebat,quaſi pronuntiet ſibi non eſſe obſcurum vel incognitum quàm immaniter ſæuierint Moabitæ & Ammonitæ cõtra Iudæos,quàm fuerint ſuperbi & crudeles.& hæc fuit valde tempeſtiua conſolatio. Poterant enim Iudæi abſorberi deſperatione, niſi illis oblata fuiſſet hæc promiſſio. Videbant Moabitas & Ammonitas ardere veſania,quum tamen nunquã fuiſſent læſi aut laceſſiti: videbant deinde ipſos facere quæſtum & lucrum ex cladibus miſeri populi.Quid poterãt ſecum reputare fideles? Ecce nõ tantùm impune nos vexarunt impij iſti,ſed fuit illis lucroſa ſua crudelitas & perfidia cõtra nos:vbi nunc Deus? Si reſpiceret Eccleſiam ſuam ánnon ſe interponeret?ne ergo eiuſmodi tentatio animos piorum euerteret,Propheta hîc Deum loquentem inducit,*Audiui opprobrium Moab*,inquit,*audiui contumelias Ammon*: nihil me fugit:quanquam non ſtatim oſtendo hæc venire in rationem coram me,tamen ſcio & obſeruo quam indignè vos perſecuti fuerint Moabitæ & Ammonitæ: illi tandẽ ſentient me eſſe cuſtodẽ veſtræ ſalutis, & vos eſſe ſub meo præſidio. Nunc tenemus conſiliũ Prophetæ. Iiſdem ferè verbis vtuntur tam Ieſaias cap.16.quàm Ieremias cap.48. ſed duo illi longius proſequuntur hunc ſermonẽ,quem breuiter attingit Propheta noſter : quia videmus etiam hîc ſermones eius comprehendi breui ſumma. Quod autem opprobrium Moab & contumelias filiorum Ammon dicit veniſſe in memoriam coram Deo,ſpectat in eum finem, vt Iudæi certò ſtatuant ac perſuaſi ſint ſe non eſſe reiectos & derelictos, quanuis ad tempus contumelioſè tractentur ab impiis.Actiuè autem ſumit Propheta, opprobrium & contumelias.Poſtea adiungit,*Quibus exprobrarunt populo meo*.Hîc ſignificat Deus nihil decedere electis,vbi reprobi quaſi conſpuunt in ipſorum faciem.nihil enim eſt quod ingenuos animos grauius vulneret,quàm cõtumelia:nõ tantũ eſt acerbitatis in centũ mortibus quãtum in vno probro : præſertim vbi improbi licentioſè inſultant, & faciunt hoc toto mundo plaudente.tũc enim obruitur omne diſcrimen boni & mali: conſcientia bona quaſi ſepelitur.Sed Propheta hîc ſignificat populum Dei nihil iacturę facere dum ita indignè vexatur à reprobis,& expoſitus eſt eorum contumeliæ. Tandem ſubiicit quòd *dilatauerint ſuper terminum ipſorum*.Quidam interpretes ſubaudiunt Os:Magnificauerunt os ſuum:& ſæpe verbum hoc ſine adiectione capitur hoc ſenſu. verũ eſt:ſed hoc loco plenior eſt ſyntaxis, quia ſequitur על גבולם,ſuper terminum ipſorum:qua voce ſignificat Propheta prouocatã fuiſſe iram Dei petulantia vtriuſque gentis,quia voluerunt terminos diuinitus fixos quaſi reuellere.Scimus terram Chanaan datam fuiſſe Iudæis iure hæreditario. Quum diuideret Altiſſimus gentes,inquit Moſes,poſuit funiculum in Iacob. Hoc quidem verum eſt,gentib. ſuas poſſeſſiones arcano Dei decreto eſſe attributas: ſed ſpecialis fuit ratio electi populi: quia Dominus conſtituerat Abraham dominum illius terræ,idque in perpetuum.Iam Moabitę erant quaſi relegati:Dominus aſſignauerat illis ſuam poſſeſſionẽ. Quum ergo vellent vltrà perrumpere,& inuaderent Iudæos,oportuit iram Dei magis accendi contra ipſos:quia nõ gerebant hoc modo bellum cum mortalibus,ſed cum ipſo Deo:quia terminos ab ipſo prę fixos reuellendo,volebant euertere æternum eius decretum. Nunc ergo intelligimus cur Propheta dicat filios Moab & Ammon magnificaſſe ſuper terminum eorũ qui Dei manu locati erant in terra Chanaan:quia ſcilicet non tantùm voluerunt eiicere ſuos vicinos, ſed voluerunt & tentarunt eripere ex manu Dei hæreditatẽ illam quam Dominus Abrahæ dederat,ídque in perpetuum,vt diximus.

Deut. 32. 8.

Gen.17.8.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando dignatus es nos in peculiarem populũ tibi cõſecrare,vt memores tã inæſtimabilis gratiæ,nos viciſſim totos tibi addicamus & ita ſtudeamus colere veram ſynceritatẽ,vt notas geramus populi tui & Eccleſiæ tuæ ſanctæ. Quoniã autẽ ita polluti ſumus tot inquinamentis carnis noſtræ & huius mundi,vt quotidie magis ac magis nos repurges Spiritu tuo

dones

donec tandem nos colligas in illam perfectionem ad quam nos inuitas per vocem Euangelij tui, vt fruamur etiam beata illa gloria quæ nobis parata est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

9 *Propterea viuo ego, dicit Iehoua exercituum Deus Israel, quòd Moab sicuti Sodoma erit, & filij Ammon sicuti Gomorrha, productio vrticæ & fodina salis, & vastitas in perpetuum: reliquiæ populi mei diripient eos, & residuum gentis meæ possidebit eos.*
10 *Hoc illis pro superbia sua, qua exprobrarunt & insultarunt super populum Iehouæ exercituum.*

HERI Deus, vt aliquo solatio leuaret miseros Iudæos, dicebat sibi cognitam esse proteruiam Moab: nunc adiungit se vindictam sumpturum de probris illis, quorum prius facta fuit mentio. Parum enim prodesset conspici à Deo quicquid patimur iniuriarũ, nisi parata esset vltio. Ergo Propheta admonet, Deum non esse otiosum speculatorem, qui tantùm obseruet quæ in mundo geruntur: sed mercedem repositam esse omnibus impiis. hæc autem coniunctim legenda sunt, vt agnoscant fideles suas iniurias nõ esse Deo incognitas: deinde ipsum fore vindicem. Cæterùm quò certius confidant Iudæi Deum liberatorem suum fore, iusiurandum interponitur. Sed interea ostendit Deus seriò se affici dum populum suum videt crudeliter & tali intemperantia vexari, vt putent impij sibi permitti effrænem licentiam. Deus ergo hîc ostendit non modò curæ sibi esse populi salutem, sed se causam eius suscipere, perinde acsi accensus esset iracundia: non quòd in ipsum cadant passiones, sed talibus loquendi formulis exprimitur quod alioqui nunquam fideles conciperent, nempe inæstimabilem erga ipsos Dei amorem & curam esse. Dicit ergo se viuere, quemadmodum si iuraret per suam vitam. sicuti alibi vidimus per animam iurare: ita nũc loquitur, Viuo ego: hoc est, sicuti ego sum Deus, ita vlciscar istas iniurias quibus nunc opprimitur populus meus. & hac ratione etiam vocat se Iehouam exercituum & Deum Israel. Priore membro potentiam suam commendat, vt sciant Iudæi præditum esse ipsum virtute: deinde bonitatem suam coniungit, eò quòd populum illum adoptasset. Sensus ergo est, Deum per vitam suam iurare: & ne frustra hoc fieri putent Iudæi, proponi in medium potentiam eius: deinde gratiam adiungit. *Moab*, inquit, *erit instar Sodomæ, & filij Ammon instar Gomorrhæ*: nempe *in productionem vrticæ & fodinam salis*: hoc est, redigentur terræ illæ in solitudinem, vel prorsus erunt steriles, vt nihil illic oriatur præter vrticas, sicuti accidere solet locis desertis. Quantum ad fodinam salis spectat, locutio hæc satis frequenter occurrit in Scriptura. ergo salsugo sterilitatem denotat Hebræis. & addit Propheta hoc non fore ad tempus exiguum duntaxat. *Erit*, inquit, *perpetua vastitas*. Adiungit hoc fore in vtilitatem Ecclesiæ. *Reliquiæ* enim *populi mei diripient eos*, inquit, *& residuum gentis meæ possidebit eos.* Loquitur semper de reliquiis, quia sicuti heri dictum fuit, necesse erat sordibus purgari populum illum, ita vt maneret tantùm exigua portio. & scimus ab exilio non multos fuisse reuersos. Summa est quanuis Deus statuerit Ecclesiam suam imminuere, vt pauci tantùm supersint: tamen paucos illos fore hæredes totius terræ, & potituros imperio, vbi Deus vindictam sumpserit de omnibus eorum inimicis. Ideo sequitur apud Prophetam, *Hoc illis pro superbia ipsorum*, inquit. Videmus vt Prophetæ consilium sit, tollere quicquid erat acerbitatis quum Iudæi viderent tam petulanter se traduci à suis hostibus. Quum ergo promptũ esset animos deiicere, vt heri dictum fuit, nihil esse molestius quàm ferre contumelias: ideo hîc disertè pronuntiat Deus, quòd superbè insultant vicini Iudæis, hoc ipsis exitiale fore: sicuti ruinam præcedit superbia, dicit Solomon. & iterum confirmat quod nuper attigerat, nempe non posse Iudæos impune lædi, quoniam Deus susceperat eos in fidem suam, erátque ipsorum protector. *Quoniam* ergo *exprobrarunt & insultarunt super populum Iehouæ exercituum.* Poterat dicere, Super populum meum, quemadmodum proximo versu: sed amplificatio subest in his verbis: quasi diceret Propheta non esse illis bellum cum mortalibus, sed cum Deo ipso, cuius maiestas læsa fuerat, quum tam iniustè oppressi fuissent Iudæi. Sequitur: Prou. 16.18.

11 *Terribilis Iehoua super eos, quia consumpsit omnes deos terræ: & adorabit eum quisque ex loco suo, omnes insulæ gentium.*

Prosequitur eandem sentẽtiam, quòd scilicet Deus virtutem suam proferet in auxilium populi sui. Nominat verò *Deum terribilem*, qui patienter ad tempus tulerat hostium proteruiã: atque ita cœperat ab illis sperni: quia scimus impios nũquam cedere Deo, nisi quum vrgentur eius manu: ac tunc etiam non flectuntur, vt sponte eius imperio se subiiciant: sed coacti tamẽ silẽt. hoc intelligit Propheta his verbis: quasi diceret nũc impios illudere Deo, quia pro nihilo ducant eius potentiam: sed sensuros quàm terribilis sit vindex populi sui, ita vt expauescant. deinde opponit etiam superstitiones gentium veræ pietati: quasi diceret,

hoc pretium fore Iudæis pietatis suæ,quia coluerint verum & vnicum Deum: omnia verò idola nihil posse contra auxilium veri Dei. & necessaria fuit hæc admonitio, quoniam ad tempus impij triumphum agebant non solum de populo deuicto,sed etiam de ipso Deo:& ita gloriabantur in suis superstitionibus & figmentis.ideo Propheta confirmat debiles animos: quia tandem *consumet Deus omnes deos gentium.* רזה propriè est macie afficere: sed hîc metaphoricè ponitur pro consumere. extenuabit ergo Deus omnia figmenta gentium. & alludit ad famam illam quam obtinuerant idola in toto mundo: perinde acsi diceret, breui emersuram Dei gloriam,quæ extenuet quicquid falsi dij gloriæ adepti sunt apud homines, perinde acsi difflueret pinguedo. Tandem adiungit, remotissimos quosque populos Deo fore supplices. nam quum dicit, *Adorabit eum quisque ex loco suo*: non dubium est quin significet,etiamsi longa sit regionum distantia, hoc tamen non fore obstaculo quominus vbique celebretur nomen Dei,vbi scilicet virtus eius innotuerit gentibus longinquis.& hac ratione adiungit *Insulas gentium:* hoc est transmarinas terras. Insulas enim, vt alibi dictum fuit,Hebræi vocant regiones procul dissitas, & quæ mari diuisæ sunt. denique docet Propheta admirabilem fore redemptionem populi, vt fama eius perueniat vsque ad vltimos orbis fines: atque ita cogat extraneos populos dare vero Deo gloriam: & discutiat omnes superstitionum fumos,vt ludibrio exposita sint idola. Sequitur:

12 *Etiam vos AEthiopes,interfecti gladio meo ipsi,* alij vertunt cum ipsis.

Longius extendit Propheta comminationem vindictæ, quòd Deus etiam rependet Æthiopibus quam meriti sunt mercedem: quia illi etiam infestauerant electum populum. Quòd si Deus vindictam sumpturus erat de gente illa, an sperare potuit populus Ammon vel Moab se fore saluum? Quomodo enim parceret Deus tantæ crudelitati,quum remotissimos populos tracturus sit ad supplicium? nam diximus minus excusabile fuisse odium in Moabitis & Ammonitis, quòd cognati essent filiis Abrahæ. debuerat ergo mitescere hoc respectu eorum ferocia:deinde vicinia etiam debuit impetrare aliquid humanitatis. Quũ superassent sæuitia alios omnes hostes,oportuit etiam grauius puniri. Hæc igitur comparatio spectat in eum finem, vt sciant Iudæi non fore exorabilem Deum Moabitis, à quibus iniustè vexati fuerant: quum Æthiopes etiam ipsi daturi sint pœnas, qui tamen vtcunque erant excusabiles propter locorum distantiam.Quantum ad verba spectat: המה pronomen demonstratiuum quidam referunt ad Babylonios,alij ad Moabitas:& mallem de Moabitis intelligere, si legendum esset Sicuti ipsi,vel cum ipsis:quod illi interpretes volunt. Subaudiunt enim particulam את aut particulam כ, quæ est nota similitudinis: vos Æthiopes eritis interfecti gladio meo sicuti illi, vel cum illis. hoc certè ad Moabitas spectaret: sed potius mihi videtur esse abrupta oratio,*etiam vos Æthiopes*.deinde,*Ipsi interfecti gladio meo.* In secunda persona initio versus Propheta Æthiopes compellat vt compareant ad tribunal Dei: postea in tertia persona adiungit,*Erunt interfecti gladio meo.* Gladiũ autẽ suum vocat Deus quicquid instabat malorum Æthiopibus.etsi enim cæsi fuerunt à Chaldæis, factum tamen hoc fuit Deo ipso summo duce, sub cuius auspiciis militabant Chaldæi, quemadmodum antè vsus fuerat Assyriis ad exercendas suas vindictas. Sequitur:

13 *Et extendet manum suam ad Aquilonem,& perdet Assyriam,& ponet Nineuen in vastitatem,desolationem instar deserti.*

Hîc progreditur ad Assyrios Propheta, quos scimus præcipuos fuisse hostes Ecclesiæ Dei.nam Moabitæ & Ammonitæ erant quasi flabella,vt alibi vidimus:sed nõ poterãt propriis opibus multùm nocere:ideo incitabant Assyrios,incitabant Æthiopes & remotas gẽtes.Summa igitur est,neminem coram Deo impune laturum ex cunctis Ecclesiæ hostibus, quia quisque mercedem recipiet suæ crudelitatis.Loquitur iam de ipso Deo in tertia persona.nam proximo versu Deus ipse dicebat Æthiopes cædendos esse suo gladio: nunc addit Propheta,*Extendet manum suam ad Aquilonem*:hoc est,Deus non faciet finem suis iudiciis in Æthiopibus:sed longius perget,nempe vsque ad Nineuen & omnes Assyrios.Scimus Nineuen fuisse metropolin monarchiæ,antequam domiti essent Assyrii à Babyloniis:ita Babylon tunc recuperauit imperium quod perdiderat,& Nineue, etiamsi non fuit prorsus euersa,tamen vbi spoliata fuit imperio,simul & nomen & opes amisit,donec redacta fuit in solitudinem.nam ædificatio Ctesiphontis fuit illius ruina,vt alibi vidimus. Non dubiũ autem est quin Propheta Iudæos hîc consolari pergat, vt ne despõdeant animos quantisper quiescet Dominus.& huc pertinet manus extensio: quasi diceret Domino suas opportunitates esse notas,vt virtutem suam exerat vbi opus fuerit. Assyria autem respectu Iudææ Septentrionalis erat:ideo dicit,*Ad Aquilonem Dominus manum extendet,& perdet Assyriam:ponet Nineuen in vastationem,vt sit instar deserti.*Sequitur:

14 *Et cubabunt in medio eius greges,omnes bestiæ gentium: etiam onocrotalus, etiam noctua,*alij vertunt pro onocrotalo,ibin, alij cuculum, alij pro noctua,

Ericium,

Ericium, *in postibus eius pernoctabunt: vox cantabit in fenestra, in poste vastitas*, alij vertunt Coruum: sed nomen Vastitatis quod postulat ratio Grammaticę, retinendum nobis est, *quia nudauit cedrum*, vel contignationem.

Hîc describit Propheta formam vrbis & regionis vastatæ. dicit fore cubile gregibus in medio vrbis Nineuæ. Scimus fuisse vrbem populosam. atqui in frequentia hominum non esset locus gregibus, præsertim in medio vrbis sinu & loco celeberrimo. Ergo mutatio nō vulgaris hîc describitur quum dicit Propheta *greges accubituros in medio Nineuæ*. Adiungit *Omnes bestias*. nam animalia quæ solitudinem captant & fugiunt hominum cōspectum, solent perrumpere, vbi vident regiones vacuas & desertas: ac liberius tunc grassantur, quemadmodū fieri solet post clades bellicas: & si qua regio nudata sit suis incolis, lupi & leones & feræ bestiæ vagantur summa licentia. Sic etiam Propheta ex alienis & remotissimis terris venturas dicit feras, quæ reperient locum vbi prius fuerat Nineue. Adiungit vel onocrotalos, vel ibides, vel cuculos & eiusmodi aues syluestres. neq; enim laboro de vnaquaq; specie: quia mihi sufficit tenere Prophetæ consiliū. Deinde Iudæi etiam, quāuis audacter affirment vel esse onocrotalum vel ibin: tamen nihil afferunt certi. Denique huc pertinet descriptio, fore locum illum, quem antè colebat magna hominum frequentia, sic desertū, vt tantùm syluestres bestiæ & nocturnæ aues futuræ sint incolæ. Tenendum autem memoria est quod dixi, hæc omnia proponi Iudæis, vt miserias suas patienter ferant, quarum intelligant Deum fore vindicem: quia hæc sola etiam nobis fultura restat in grauissimis malis, sicuti Paulus admonet primo capite secundæ ad Thessalonicenses, venturum scilicet tempus quo Dominus relaxationē nobis dabit & refrigeriū: pœnam verò sumet de aduersariis nostris. & Nineuem præcipuè nominat Propheta, vt agnoscant Iudæi nihil tam pretiosum esse, vel splendidum in mundo, quod Deus non posthabeat Ecclesiæ suæ saluti, quemadmodum dicitur apud Iesaiam, Dabo pretium redemptionis vestræ Ægyptum: sic etiam Deus minatur vrbi opulentissimæ, vt testetur quantopere diligat electum populum. Hoc Iesa.43.3. autem non poterant Iudæi ascribere propriæ dignitati: sed pendebat causa tanti amoris à gratuita adoptione. Postea sequitur:

15 *Hæc vrbs exultabunda, quæ sedebat confidenter, quæ dicebat in corde suo, Ego, & non præter me amplius: quomodo facta est in vastationem, cubile animalibus? Quisquis transierit*, vel omnis viator, *super eam sibilabit, agitabit manum suam.*

Videtur hoc per occupationem fuisse additum, ne magnificus splendor vrbis Nineuæ terreret Iudæos, acsi immunis esset ab omni discrimine. Propheta igitur hîc admonet, quāuis sic superbiat Nineue suis opibus, tamen non posse Dei manum effugere: imò ostendit magnitudinem illam qua sese extulerat Nineue fore ruinæ causam: quia seipsam præcipitabit sua superbia, quemadmodum murus ad ruinam inclinat si inflatus sit: ita etiam homines dum intus turgent & glorias suas efflant, crepant ipsi, etiāsi nullus eos impellat, & spōte ruūt. Tale exitiū denuntiat Propheta Nineuitis & Assyriis: *Hæc est vrbs*, inquit, *exultabunda, quæ sedet confidenter*. Iisdem ferè verbis exagitat Iesaias superbiam Babylonis. sed quod Iesaias dixit de Babylone, meritò etiam hîc noster ad Nineuen transfert. sed non dubium est quin Propheta respiciat Iudæos, ac illis veluti in theatro constituat Nineuen, ne vrbis illius potentia perstringat eorum oculos: sicuti rapimur admiratione, vbi aliquid nobis apparet splendidum & excellens. Hîc ergo Sophonias statuit in Theatro Nineuen, & traducit apud Iudæos: Ecce, inquit, videtis vrbem hanc plenam exultatione: videtis etiam sedere quasi tutam. neque enim tangitur aliquo metu: putat se exemptam communi hominū sorte, acsi fundata esset in nubibus: Hæc est, inquit, vrbs præ omnibus aliis famosa, sed ne terreat vos caducus iste & euanidus splendor: quia Deus proculdubio ipsam suo tempore euertet, ac rediget in nihilum. Interea etiam notandum est quod nuper attigi, causam describi interitus Nineuæ, quòd scilicet sibi promiserat perpetuum statum in mundo. Sed meminerimus sub vna vrbe proponi nobis exemplum, quod ad cunctas gentes communiter pertinet, Deum scilicet non posse ferre hominum securitatem, dum sua magnitudine & potētia inflati non reputant se esse homines, neque subiiciunt se vt decebat conditioni humanæ: sed obliuiscuntur seipsos, acsi supra cœlos possent se extollere. nam verba hæc expendere conuenit, quòd *Nineue dixerit in corde suo, Ego, & præter me non amplius.* his enim verbis intelligit Propheta. Nineuen ita fuisse excæcatam suo splendore, vt iam sperneret omnem fortunæ mutationem. Quòd Babylon ita locuta est, nihil mirum: ad se enim rapuerat imperium Nineuæ. Sed videmus vt eadem superbia dementet etiam mediocres tam Reges quā populos. quisque enim putat se esse solum: & dum alios sibi comparat, longè despicit, acsi essent positi infra eius pedes. Sic ergo Propheta paucis verbis ostendit quæ fuerit cau-

sa interitus Nineuæ:quia scilicet putabat sibi fixum esse & perpetuum statum in terra. Ergo si cupimus nos protegi Dei manu, meminerimus qualis sit nostra cōditio:& quotidie, imò singulis momentis paremus nos ad mutationem, nisi quatenus nos Deus sustinet. hæc erit nostra stabilitas, si pendeamus tantùm ab auxilio Dei, & conscij infirmitatis nostræ trepidemus in nobis: ne scilicet obrepat obliuio sortis nostræ. Postea adiungit, *Quomodo fuit in vastationem*? Accommodat Propheta sermonem suum ad communem captū. videri enim poterat incredibilis ruina Nineuæ. ergo Propheta hac interrogatione excitat sensus fidelium, vt non dubitent certò fore quod Deus pronuntiat, quia scilicet mirabiliter operabitur. ergo istud *Quomodo* significat non debere Iudæos diffidere, dum putant vndique munitam esse Nineuen, nequid vnquam aduersi patiatur: quia Deus mirabiliter & præter communem modum ipsam euertet. *Quomodo* ergo *fuit in vastitatem? in cubile*, inquit, *animalium*. Postea adiungit, *Quisquis transierit, sibilabit, & agitabit manum suam*. Videtur Propheta notare futurum opprobrium Nineuæ: & simul alia loquendi forma confirmare quod prius dixit, nempe ruinam vrbis fore stupendam. nam *Agitatio manus & sibilum* signa sunt opprobrij. Ecce, Nineue tantopere sibi placebat. nunc videmus duntaxat tristes ruinas. Non dubito igitur quin Propheta hîc per Sibilum & manus agitationem intelligat Nineuen fore ignominiosum spectaculum cunctis populis. & eadem ratio loquendi sæpe occurrit apud Prophetas, Sibilabunt super te omnes: hoc est, ego te statuam in probrum & dedecus. deinde adhuc Propheta, quemadmodum iam dixi, continuat suam sententiam, quòd scilicet instar miraculi erit ruina Niueuæ, quoniam obstupescent omnes transeuntes: quasi diceret, Ecce sibilabunt: quid hoc est? deinde agitabunt manum: quid est stabile in hoc mundo? Videmus sedem præcipuam monarchiæ esse dirutam, & nihil differre à deserto. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Iam vt hæc doctrina etiam nobis hodie vtilis sit, notandæ sunt istæ circunstantiæ quas obseruauimus. Si ergo hodie triumphant hostes nostri, & intolerabilis est ipsorum fastus, sciamus eos accersere sibi propiorem Dei vindictam: si torpent in sua opulentia & securi sunt, & contemnunt omnia discrimina, hoc modo prouocant etiam iram Dei: præsertim si ad fastum illum & securitatem accedit sæuitia, vt Ecclesiam Dei indignè persequantur, vt spolient, rapiant, occidant, quemadmodum videmus eos facere. Quum ergo hostes nostri ita lasciuiunt, quasi in speculo contemplari nos decet propinquam eorum ruinam, qualis prædicta fuit à Propheta. neque enim duntaxat ætatis suæ respectu ita loquutus est, sed spiritu Prophetico docere voluit quàm chara sit Deo salus Ecclesiæ suæ, & ita non dubium est quin talis futura sit impiorum conditio vsque ad finem mundi, qualis hîc describitur Nineue, quòd scilicet, etiamsi turgeant ad tempus, si omnia sibi contra innoxios permittant, Deus deiiciet ipsorum insolentiam, & compescet crudelitatem: nempe vbi tempus aduenerit. Non incipiam hodie tertium caput, quia est nouum argumentum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos exerces sub militia crucis, & excitas hostes potentissimos, quorum truculentia meritò terrere adeòque examinare nos posset, nisi innixi essemus tuo auxilio: da inquam, vt reuocemus in memoriam quàm mirificè olim liberaueris electos tuos, & opportune illis opem tuleris, quum iam essent oppressi & penitus obruti, vt hodie quoque ad te confugere discamus, nec dubitemus, vbi propitius nobis fueris, tibi satis esse virtutis ad nos seruandos: & prosternendos hostes nostros, vtcunque nunc exultent & putent se triumphare supra cælos, vt intelligant tandem experimento se esse homines terrenos & caducos, quorum vita & conditio instar fumi statim euanescit: nos verò discamus semper ad illam beatam æternitatem aspirare, quæ nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

CAPVT III.

Ae pollutæ & inquinatæ, vrbi direptrici, vel fraudatrici.
2 *Non audiuit ad vocem: non suscepit disciplinam*, vel correctionem, *in Iehoua non est confisa, ad Deum suum non appropinquauit.*

Hîc rursus concionatur Propheta aduersus Ierosolymam: quia priore loco semper oportuit Iudæos seuerè obiurgari, quum dediti essent multis sceleribus. deinde quia semper erat illic residuum aliquod semen, oportuit adiungi cōsolationes. atque hunc ordinem hactenus vidimus in omnibus Prophetis. Cæterùm memoria etiam tenendum est, libros qui nunc extant, cōfectos esse ex sermonibus propheticis, vt possimus intelligere quænam fuerit eius doctrinę summa. Obiurgat autem hîc Propheta Iudęos, quòd *polluti essent & fœdati*: & Ierosolymam alloquitur, in qua erat Sanctuarium: ideóque videri poterat excellere præ

aliis vrbibus: quoniam non fruſtra Deus illic locum ſibi elegerat, vbi inuocaretur. ſed Propheta oſtendit quàm inanis & fallax ſit illa gloriatio: quia vrbs quam Deus ſibi conſecrauerat, ſe inquinauerat multis ſordibus. Videtur enim alludere Propheta ad veteres Legis ritus, quos ſcimus multiplices fuiſſe præſcriptos à Deo, vt populus ille coleret munditiem. nam cæremoniæ per ſe non poterant abluere ſordes: ſed ſignis illis externis admonebatur populus purè & ſanctè colendum eſſe Deum. Quum ergo ſeſe aqua ſubinde abluerent, quum etiam ſedulò ſeruarent alios ſanctificationis ritus, Propheta deridet hypocriſin, quia non ſpectent verum finem cæremoniarum. Dicit igitur pollutos eſſe, etiamſi in ſpeciem poterant cenſeri puriſſimi: quia ſcilicet tota vita ſeſe profanabant. Adiungit *eſſe vrbem* היונה. Vertunt alii Vrbem columbæ, vel columbam. nam יונה ſignificat columbam. Accipiunt autem metaphoricè pro vrbe ſtulta & inconſiderata, quemadmodum vidimus ſexto capite Hoſeæ, Ephraim fuiſſe columbam, quòd ſcilicet careret ratione & conſilio & ſpōte ſe proiiceret in laqueos & decipulas. Putant igitur quidam interpretes eundem eſſe ſenſum huius loci, quòd Ieruſalem quæ non tantùm ſibi debuerat ſapere, ſed etiam aliis: ſit tamen prorſus fatua & inſipida. ſed facilè ex contextu colligere licet, Prophetam aliud velle, quòd ſcilicet Ieruſalem dedita fuerit rapinis & fraudibus. nam ינה ſignificat fraudare & rapere alienum: ſignificat etiam Circunuenire ſicut prædari. Intelligit itaque proculdubio Ieruſalem fuiſſe vrbem refertam omni genere ſcelerum: quemadmodum prius pollutam vocauit: & poſtea adiungit expoſitionem. Videtur enim Propheta reſpicere hoc primo verſu ad duas Legis tabulas. Scimus Deum illic exigere munditiem à populo ſuo: deinde tradere regulam iuſtè & innoxiè viuendi. Quum ergo Ieruſalem Propheta vocauit pollutam, voluit breuiter oſtendere illic corruptum eſſe totum Dei cultum, nec vllum amplius vigere ſtudium pietatis: quia Iudæi putabant ſe perfunctos eſſe erga Deum, vbi aqua ſordes ſuas abluerant, quod nimis ſtultè putabant. ſcimus enim & ſcire ipſi debuerant cultum Dei ſpiritualem eſſe. Poſtea adiungit, *vrbem direptricem:* qua voce per ſynecdochen comprehendit omnem iniuſtitiam. Sequitur, *non audiuit vocem, non ſuſcepit, correctionem.* Iam explicat Propheta, ac definit qualis illa fuerit pollutio, de qua loquutus eſt. Vera enim pietas incipit à docilitate: vbi ſubijcimus nos Deo & verbo eius, hîc eſt verus ingreſſus ad legitimum eius cultum. Vbi autem contemnitur cæleſtis doctrina, etiamſi multum ſe fatigent homines in cæremoniis, tamen impietas eorum ſeſe detegit contumacia illa, quòd ſcilicet non ſuſtinent regi Dei imperio. ergo Propheta vt oſtendat quicquid putabant Iudæi puritatis eſſe Ieroſolymæ cenſeri coram Deo meras ſordes & inquinamenta, dicit eos eſſe indociles, quia ſcilicet non audiant Prophetas ſibi diuinitus miſſos hoc diligenter notandum eſt, nam ſine illo principio multum ſe torquent homines in colendo Deo, nec proficiunt quicquam: quia obedientia melior quàm victimæ. ergo ſi volumus probari Deo noſtrum ſtudium, incipere neceſſe eſt à fide: ita niſi apud nos authoritatem obtineat verbum Dei, mera ſunt figmenta quæcunque poterimus ei obiicere. Additur ſecundo loco, quòd non ſuſceperit correctionem. non eſt hæc additio ſuperuacua. Vbi enim videt nos Deus parum eſſe morigeros, nec ſponte venire, dum nos vocat, doctrinam confirmat reprehenſionibus. initiò allicit nos ad ſe, vtitur blanda inuitatione atque humana. Vbi autem videt nos cunctari, vel etiam retrocedere, incipit durius & aſperius agere nobiſcum. Frigeret enim doctrina ſine reprehenſionum ſtimulis. vbi autem Deus & docendo & obiurgando ludit operam, hinc apparet nos eſſe prauo & peruerſo ingenio. Ita voluit hîc Propheta exaggerare malitiam populi ſui, quum dixit *nō audire vocem, neque etiam ſuſcipere correctionem:* quaſi diceret, malitiam populi ſui inſanabilem eſſe, quia non modò reſpuat ſalutis doctrinam, vbi offertur, ſed peruicaciter etiam reiiciat omnes admonitiones, neque ſuſtineat corrigi. Tenendum autem memoria eſt, Prophetæ negotium fuiſſe cum ſancto illo populo quem Deus ſibi elegerat in peculiū. ergo non eſt quòd ſe hodie eximant ab hac ſententia, qui obtendunt nomen fidelium. neque enim melior eſt noſtra conditio quàm populi illius: præſertim Ieroſolyma, vt iam diximus, erat quaſi terreſtre Sanctuarium Dei. & tamen videmus quàm duriter exagitet Propheta & Ieroſolymam & omnes eius incolas. non eſt ergo cur hodie nobis blandiamur, niſi nos placidè ſubiicimus Deo & patimur nos verbo ipſius gubernari, niſi etiam patienter ferimus nos corrigi, vbi doctrina eius non ſatis eſt efficax, ſed opus habet acribus ſtimulis ad nos pungendos. Poſtea adiungit, *Non eſſe confiſam in Domino, neque appropinquaſſe ad Deum ſuum.* Hîc fontem impietatis clarius detegit Propheta, quòd Ieroſolyma *non poſuerit ſpem ſalutis ſuæ in vno Deo.* Hinc enim omnis ſcelerum colluuies manat: quia ſi quærimus vnde ardeant auaritia homines, cur ſint inſatiabiles, cur deinde tam licentioſè rapiant & fraudent alii alios, reperiemus hanc eſſe cauſam, quòd nemo Deo innititur. Meritò itaque Propheta hîc inter alias pollutiones Ieroſolymæ, hanc quaſi præcipuam commemorat, quòd non poſuerit fiduciam ſuam in Deo. Iam eadem etiam eſt cauſa & origo omnium ſuperſtitionū: quia ſi certò ſtatuerent homines ſibi Deum ſufficere, non ita eos abſtraherent

sua figmenta sursum & deorsum. Videmus ergo incredulitatem non modò scelerum esse matrem, quibus homines sese vltro & citro violant & lædunt: sed omnium quoque superstitionum esse causam. Postremò dicit, non appropinquasse ad Deum. Perstringit haud dubiè Propheta Iudæos, quod à Deo, quum propinquus esset, vltro defecerint, imo sese alienauerint modis omnibus, quum tamen cuperet ipsos quasi fouere in suo sinu. hoc quidem commune est omnium crimen qui Deum non quærunt: sed Ierosolyma longè atrocius peccauit, quòd non potuit sese Deo adiungere, à quo videbat se quæri. Quorsum enim Lex? quorsum adoptio? quorsum denique omnia pietatis exercitia, nisi vt Iudæi coniuncti essent Deo? & nunc Israel quid abs te petit Dominus Deus tuus, dicebat Moses, nisi vt ipsi adhæreas? Voluit igitur Deus Legem suam quasi sacrum esse coniunctionis vinculum inter se & Iudæos. nunc quum sese proripuerint huc & illuc, ne Deo essent coniuncti, fuit ille diabolicus furor. Ergo Propheta hîc non simpliciter accusat Iudæos, quod non quæsierint Deum, sed quòd se subduxerint: atque ita fuerint indomabiles: quia volebat Dominus ipsos cicurare: fuerint autem similes feris bestiis. Nunc sequitur:

Deut. 10. 12.

3 *Principes eius in medio eius, leones rugientes: iudices eius lupi vespertini, non lacerant ad mane.* Alii non differunt, nempe ossa comminuere. sed גרם propriè significat Conterere, vel Frangere. Ergo de ossibus loquitur Propheta, quòd scilicet non expectarent vsque ad mane, vt ossa contererent dentibus: sed præ fame, vel potius rabie prædam statim lacerarent: imò etiam contererent ossa dentibus.

Iam exponit Propheta quod prius diximus de rapinis vel fraudibus. Confirmat, se non abs re vocasse Ierosolymam יונה, hoc est direptricem, vel vrbem fraudibus deditam: nempe *quia Principes fuerunt similes leonibus & iudices lupis.* Quum autem iudices compellat, non parcit interea promiscuo vulgo: sed ostendit omnes ordines tunc fuisse corruptos: quia etiamsi in plebe nulla iustitia vel æquitas colatur, manebit tamen aliquis pudor in ipsis iudicibus, vt saltem contineant populum in officio, ne exultet nimia peccandi licentia. sed vbi latrocinium in ipso foro exercetur, quid iam de tota vrbe dicendum erit? Videmus ergo Prophetam his verbis notare extremam cõfusionem, quum dicit *Principes Ierosolymæ esse leones.* & alibi vidimus similes sententias, vbi scilicet Prophetæ, quum propositum illis esset damnare omnes à minimo vsque ad maximum, tamen sermonẽ suum præcipuè stringebant in ipsos iudices, & hoc notatu dignum est: quia tunc nulla fuit Dei Ecclesia in mundo, nisi Ierosolymæ. Propheta nihilominus & Iudices & Prophetas & Sacerdotes dicit fuisse omnes apostatas. Quid tunc potuit esse animi fidelibus? Atqui videmus non excidisse prorsus timorem Dei in electis, & certasse ipsos constanter & inuicto animo contra eiusmodi scandala & tentationes. ergo discamus etiam nos hodie munire simili fortitudine animi: ne deficiamus, quanuis vbique grassetur impietas, & videri possit extincta omnis religio inter mortales. Cæterùm hinc etiam colligimus quàm stultè superbiant hodie Papistæ inanibus titulis: quia putant sibi obstrictum esse Deum, vbi vocantur Episcopi & Pastores. sed Propheta ostendit etiam qui ordinario munere regiminis fungũtur, posse tamen esse impios & perfidos Dei contemptores. Simul ostendit non esse parcendum vel Prophetis, vel Sacerdotibus: quia Deus dum præfecit illos Ecclesiæ suæ, non tradidit tyrannicum imperium, vt impune quiduis audeant, neque coarguantur. Quanquam enim sacrum erat Sacerdotium legale, videmus tamen vt fuerit obnoxium reprehensioni. Ita hodie nemo sibi arroget immunitatem quasi exemptus sit ab omni doctrina vel correctione, dum excellit in populo Dei. Quòd autem principes distinguit à iudicibus hæc ratio est, quia tunc regnum adhuc stabat. Ita aulici qui pollebant gratia & authoritate apud Regem, trahebant ad se partem prædæ: iudices autem etiam altera ex parte vorabant. Quanquam sæpe Scriptura hæc duo nomina confundat. sed nõ dubito quin per שרים intelligat aulicos proceres: שפטים autem vocet qui exercebant iudicia. Dicit autem iudices esse lupos vespertinos, id est, famelicos. nam accenditur rabies in lupis, quum cursitarunt toto die, & nulla occurrit præda. Quoniam ergo inedia acuit lupos ad maiorem sæuitiam, ideo Propheta dicit iudices famelicos esse similes lupis vespertinis, quorum scilicet rabiosa est fames. & hoc etiam eodem sensu adiungit, *non conterere ossa vsque ad mane*, id est, non differre in crastinum diem, vt ossa conterant: quia vbi vorarunt carnem, simul etiam exercent dentes suos in ossibus frangendis: tanta scilicet est voracitas. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Postea sequitur:

4 *Prophetæ eius leues*, vel futiles, *viri transgressionum: Sacerdotes eius pollue-*

run-

runt Sanctum, vel Sanctuarium, *sustulerunt Legem*.

Iterum Propheta reuertitur ad inquinamenta & sordes, de quibus loquutus est primo versu. Ostendit se non immeritò clamasse contra vrbem pollutam, quia etiamsi Iudæi suas ablutiones tenebant, non poterant tamen se hoc modo purgare coram Deo, quum tota pietas apud ipsos corrupta esset. Dicit *Prophetas fuisse homines leues*. Hîc vnus loquitur, & plures simul damnat. Videmus ergo non esse cur impij suam multitudinem obiiciant, vbi Deus verbo suo eos accusat. Quemadmodum hodie Papistæ negant vni, vel duobus, vel paucis hominibus fas esse in eorum impietatem inuehi, etiamsi omnia pessum eant, nisi accedat cõsensus totius orbis. quasi verò Propheta non vnus fuerit, & non habuerit certamen cum multis. Verum quidem est eodem tempore docuisse, quo etiam munus Propheticum exercuit Iesaias, quemadmodũ alibi vidimus. sed tamen vix duo aut tres tunc fideliter defuncti sunt officio docendi. Ex hoc autem loco & aliis multis colligimus Pseudo-prophetas fretos sua turba fuisse audaciores. Atqui non ideo destitit Sophonias contra ipsos clamare. ergo vtcunque turmatim irruerent pseudoprophetæ, & terrorẽ incuterent prętextu suæ multitudinis: hic vnus nihilominus retinuit suam libertatem in ipsis damnandis. Sic etiamsi totus mundus hodie conspiret ad impietatem, non est tamen cur pauci animo frangantur, dum vident ita peruerti Dei cultum: sed potiùs sese animent hoc éxemplo, & strenuè sese ingerant aduersus multa hominum millia, si opus sit, quia nulla conspiratio potest minuere Dei autoritatem. Iam sequitur *fuisse viros transgreßionum*. Vbi vertimus leues, alii vertunt vacuos. Sed פוחזים significat propriè homines nihili, atque etiam temerarios, & qui tam consilio quàm moderatione omni carent. denique perinde est, acsi Propheta ipsos stupidos & cæcos esse diceret: postea diceret fraudulentos. nihil autem magis prophetico officio contrarium est. Sed Sophonias ostendit tunc ita profanatum fuisse totum ordinem in populo, vt dẽsissimæ tenebræ essent in ipsis ducibus, quorum partes erant lucem doctrinæ cælestis præferre. & concessio est in hac voce quum vocat eos Prophetas. Quemadmodum hodie dum loquimur de episcopis Papalibus, certum quidem est indignos esse tam honorifico elogio. sunt enim talpis cæciores: tantum abest vt speculentur. deinde scimus etiam similes brutis pecudibus esse: quia demersi sunt in suis libidinibus: denique indigni sunt etiam qui vocentur homines. sed concedimus illis hunc titulum, quo magis appareat ipsorum turpitudo: quemadmodum Propheta quum diceret Iudæos non appropinquasse ad Deum suum, non concessit illis propriè loquendo quod iactabant. nam volebant semper sacer & peculiaris Dei populus censeri: sed hinc magis apparuit ipsorum ingratitudo, quòd quum Deus ipsos amplecti paratus esset, retrocesserunt & conuerterunt se aliò, quasi data opera vellent testari sibi nihil commune cum ipso esse. ergo eadem est nunc loquendi ratio, quum Sophonias dicit Prophetas fuisse *homines leues & viros transgreßionum*. Iam addit, *Sacerdotes polluerunt Sanctum*. Scimus electam fuisse tribum Leui à Deo, vt qui inde orti erant, essent aliis magistri & doctores: ideo etiam hoc consilio iussit Dominus in Lege dispergi Leuitas per totam regionem. Poterat enim illis etiam dare locum, quemadmodũ aliis familiis. sed voluit esse dispersos in toto populo, ne qua scilicet terræ pars careret bonis & fidelibus magistris. nunc eos accusat Propheta, quòd sanctum polluerint. Per nomen קודש intelligit Propheta quicquid erat Sanctitatis: sed tamen loquitur de Sanctuario. Cæterùm, quoniam Sanctuarium erat quasi domicilium ipsius Dei, quum Prophetæ de eius cultu & pietate loquũtur, comprehendunt sub Templi voce omnia, quemadmodum hoc loco. Dicit ergo *pollutam fuisse Sanctitatẽ à Sacerdotibus*. deinde *sustulerunt, vel euerterunt Legem*, inquit. Hîc videmus quàm liberè Propheta contra Sacerdotes insurgat. Itaque non est cur sibi vsurpent licentiam quiduis audendi qui præfecti sunt diuinitus Ecclesiæ: quia iactare hanc prærogatiuam poterant Sacerdotes, vt quiduis ipsis liceret absque controuersia. Videmus autem vt Deus non tantùm ipsos cogat in ordinem per Prophetas suos, sed etiam traducat præ aliis: quòd scilicet minus erant excusabiles. Iam quòd Papistæ iactant non posse errare Clerum illum, hoc est, fæcem illam collectam ex fœtidissimis sordibus, plusquam ridiculum est. neque enim meliores sunt successoribus Aaron. Videmus autem quid nunc illis obiiciat Propheta, quòd scilicet *euerterint Legem*. non tantùm hîc damnat vitam ipsorum, sed dicit fuisse perfidos Deo, quia perperam corruperant totam pietatis doctrinam. Fatentur Papistæ posse quidem se peccare: sed vitia residere duntaxat in moribus. Volunt interea se eximere ab omni errandi periculo. Quasi verò non fuissent electi Leuitici Sacerdotes ipsa Dei voce. & tamen videmus vt apostatæ fuerint. Confirmat autem pios Deus, ne se proiiciant ad impietatem: quamuis duces quoque ipsos errare videant, vel ruere præcipites, nam oportuit fideles muniri hac constantia, quum Sacerdotes tunc non tantùm suis flagitiis populum abstraherent ab omni timore Dei & pietatis studio, sed etiam peruerterent omnem doctrinam: oportuit inquam fideles tunc inuictos manere. Ergo etiamsi hodie qui primum gradum tenent in Ecclesia, posthabito Deo, imò spreta omni doctrina cælesti, ruant per fas & nefas; etiamsi conentur vertere Dei veritatem in mendacium,

1.Ioh.5.4. maneat tamen fides nostra stabilis: quia non temere Ioannes pronuntiat debere esse victricem contra totum mundum. Sequitur:

5 *Iehoua iustus in medio eius, non faciet iniquitatem: mane mane iudicium suum proferet in lucem, non deficiet: neque tamen cognoscet iniquus pudorem.*

Hîc retorquet Propheta aduersus hypocritas quod solebant obtendere quum vellent improbè respuere omnem doctrinam & omnes admonitiones. Dicebant enim Deum residere in medio sui: quemadmodum hodie Papistæ hunc clypeum nobis obiectant, columnam veritatis esse Ecclesiam. Putant igitur obtegi sua omnia scelera hoc vmbraculo. Sic tunc Iudæi in ore semper habebant iactantiam illam, Nos tamen sumus sacer Dei populus & habitat in medio nostri, quia colitur in Templo, quod non arbitrio hominum, sed iussu
Psa.132.14 eius erectum est. neque enim ista vox è terra nata est, sed è cælo profecta, Hæc requies mea in seculum seculi, hîc habitabo. Quum ergo inflati essent Iudæi tali superbia, Propheta cōcedit quod petebant, Deum scilicet inter ipsos residere: sed longè in alium finem, vt scilicet sentiant propiorem esse eius manum ad vlciscenda scelera. hoc vnum est, quum dicit *Iehouam esse in medio eorum*: Bene, inquit, ego concedo habitare in hac vrbe, quia voluit Tēplum in monte Sion sibi erigi: voluit altare hoc esse sibi sacrum. sed quorsum Deus inter vos habitat & hospitium hoc aliis omnibus prætulit? nempe inquit, *Non faciet iniquitatem.* Reputare nunc apud vos quænam sit Dei natura. nam quum voluit habitare inter vos, certè non abnegauit seipsum propterea, neque à seipso desciuit. non est igitur fingenda vobis hæc conditio, quasi Deus in gratiam eorum, quibus sese deuinxit, velit abiicere suam iustitiam, velit sese polluere hominum inquinamentis: stultè hæc Iudæos comminisci admonet. *Deus* ergo *qui habitat in medio vestri, non faciet iniquitatem*, hoc est, nō subscribet vestris sceleribus, neque etiamsi ad tempus dissimulet, tamen in finem vsque vos tolerabit. nolite igitur vobis stultè blandiri, quasi Deus esset approbator scelerum vestrorum. Quidam hoc referunt ad populum, non debuerat facere iniquitatem. sed dura est expositio & prorsus aliena à contextu. Alii omnes interpretes exponunt Deum esse iustum, neque iniquitatem facere, quia legitimas haberet causas exercendæ vindictæ contra tam sceleratum populum. Putant igitur Prophetam anteuertere, ne Iudæi obmurmurent quasi crudelis vel nimium rigidus esset Dominus. Non faciet iniquitatem, hoc est, Dominus etiamsi grauissimas pœnas de vobis exigat, non potest tamen in iudicium à vobis trahi, & frustra litem ei obtenditis, quia semper reperietur iustus Iudex. sed illud etiam nimis frigidum est. Teneamus quod iam dixi, Prophetam hîc per speciem ironiæ concedere Iudæis Deum habitare inter ipsos: sed postea reiicere in eos quod putabant sibi esse præsidio: Deus habitat in medio vestri: Fateor, inquit: sed Deus ipse nonne iustus est? nolite igitur somniare similem esse vobis, qui scelera vestra foueat. Deinde non faciet Deus iniquitatem, hoc est, non poteritis hoc impetrare, vt sibi ipse renuntiet, vel mutet naturam causa vestra. Quorsum ergo habitat Deus in medio vestri? *Mane mane iudicium suum proferet in lucem*, inquit, hoc est, quotidie Dominus proferet suum iudicium. Quomodo autem hoc intelligi debeat, cras fusius differemus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo tam inæstimabili honore nos dignatus es, vt adoptaueris in sacrum populū, & segregaueris à reliquo mūdo: da, inquam, vt ne claudamus oculos ad lucem doctrinæ tuæ, quæ viam salutis nobis monstras, sed vera docilitate quò vocas sequamur, neque vnquam abiiciamus timorē nominis tui, neque etiam ludamus tecum friuolis cæremoniis: sed studeamus syncerè nos totos tibi addicere, & purgare ab omnibus non tantùm carnis, sed etiam spiritus inquinamentis, vt ita veram sanctitatem colendo, aspiremus & assiduè enitamur ad perfectionem illam cœlestem, à qua adhuc tam longè absumus: interea autem freti patrocinio vnigeniti Filij tui innitamur misericordiæ tuæ, & in ea fundati semper magis ac magis assurgamus ad illam veram & perfectam coniunctionem, quæ nobis reposita est in cœlo, quum scilicet participes erimus gloriæ tuæ, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

Cœpimus heri exponere hanc sententiam, vbi Propheta dicit Deum habitare Ierosolymæ, sed interea esse iustum, nec fieri posse, vt se adiungat socium improbis & sceleratis: quia non mutabit naturam suam in hominum fauorem. Iam sequitur: *Mane, mane proferet iudicium suum in lucem:* quibus verbis intelligit, vel Deum fore vindicem scelerum, quæ videntur quasi fugere eius oculos, quum tardius pœnam exigit: vel assiduum esse in reuocando populo, si qua attentio esset ad doctrinam. Si prior expositio placeat,

sensus

sensus erit: Stultè deliciari hypocritas quãdiu Deus ipsis indulget: quia repentè tribunal conscendet ad sumendam de ipsis pœnam. Alii tamen referre malunt ad pœnas gentibus inflictas, quibus non semel & iterum, sed subinde admoniti fuerant Iudæi maturè resipiscẽdum esse. sed minimè dubium est, quin domesticum iudicium hic notet Propheta. nunc videndum, verbale hoc an actuale fuisse dicat. nõ malè cõueniet de vindicta intelligere, quod scilicet properabit Deus ad sumendas pœnas, quia digni sunt Iudæi in quos seuerius animaduertat, quia & nomen eius falsò obtendunt: & dum stolidè iactant in medio sui habitare, longissimè ab eo se subducunt. non minus tamẽ commodè ad doctrinam hoc referetur, vt crimen populi exaggeret Propheta: quia sc. licet obsurduerat ad tot támque sedulas admonitiones, quæ assiduè personabant in omnium auribus, quemadmodum alibi conqueritur Deus, quum manè surrexerit & quidem quotidie, caruisse profectu hanc solicitudinem. Atque ita verbum futuri temporis continuum actum notabit: quia Deus non desierat hortari ad pœnitentiam miseros illos, quibus aures fuerant surdæ. & concinnè respondet quod sequitur, Ipsum non deficere. Signum enim infatigabilis misericordiæ fuit tanta illa perseuerantia, vbi Deus Prophetas alios aliis submittere non destitit. Iam adiungit, *Iniquus nescit pudorem.* Significat quod iam prius attigit, populum illum, ita obduruisse in sua malitia, vt neque doctrina, neque minis: neque etiam flagellis Dei possit corrigi. si iudicium referamus ad doctrinam, quod mihi probatur, sensus erit, quanuis Deus quotidie Legem suam producens in medium, quasi lucernam accendat, quæ retegat quicquid est malorum: impii tamen non erubescunt. Si autem intelligamus de actualibus, vt loquuntur, iudiciis, eodem recidet sensus, quod scilicet non resipiscant impii, etiamsi palàm appareat Dei manus: & si consurgat ad iudicium, tamen nesciunt erubescere, inquit. In summa rei nulla est ambiguitas. Propheta enim simpliciter intelligit desperatum esse hũc populum, quia etiamsi Deus se iudicem manifestis signis vel potius Lege sua ostendat, non tamen tangantur vllo pudore, sed pergant in suis sceleribus, nam Iudicium numero singulari pro certa piè iustéque viuendi regula quæ pudorem hominibus extorquet, positum esse videtur. Nunc sequitur:

6 *Excidi gentes, vastatæ sunt arces earum, perdidi vicos earum, vt nemo transeat: vastatæ sunt vrbes earum, vt non sit vir, non sit qui habitet.*

7 *Dixi, Certè timebis me, suscipies disciplinam: & non excidetur habitatio eius, quicquid visitaui super eam: certè properarunt, corruperunt omnia studia sua.*

Hîc ostendit alia ratione Propheta nihil sperandum esse de populo, qui ne aliena quidem iactura edoctus fuerit, vt studeret redire cum Deo in gratiam. Conqueritur enim hîc Deus se sumpsisse multas pœnas de vicinis gentibus, quæ totidem erant exempla ad reuocandos Iudæos. nam si sanæ fuissent mentis, poterant ex quiete sua, quum Deus illis parceret, considerare quid ipsi essent meriti: si hoc fit in viridi, quid tandem fiet in arido? Poterant ergo apud se reputare iam instare grauissimam cladem, nisi præuenirent iram Dei, quæ apud ipsos maturuerat. & Deus etiam testatur se voluisse talibus exemplis anteuertere iudicium, quod meritò iam exercere poterat contra ipsos, quia tunc quoque properarunt: hinc apparet fuisse deploratam eorum malitiam. hæc summa est. Dicit initiò, *Excidi gentes*, quibus verbis ostendit se non vno tantùm exemplo Iudæos admonuisse, vt resipiscerent, sed pluribus, neque enim vna tantùm species iræ Dei apparuerat, sed vndique Deus ostenderat se iudicem, quum alii post alios traherentur ad pœnam. Quum ergo toties essent admoniti, hinc colligimus fuisse prorsus excæcatos sua malitia. Iam exaggerat pœnarum atrocitatem quum dicit, *Arces fuisse dirutas & vicos excisos: vt nemo transiret.* deinde *in solitudinẽ redactas fuisse vrbes, vt nullus esset illic habitator*, nam si vulgares sunt pœnæ, vt plurimùm solent contemni. sed vbi tam insignibus documentis Deus palàm ostenderat se animaduertere cõtra gentes, hoc est, contra cæcos, qui præ Iudæis erant innoxii: an potuit hoc contemni à Iudæis, quos hoc modo ad se Deus reuocabat, nisi prorsus fuissent perdito & insanabili ingenio? nũc ergo videmus quorsum Propheta amplificet pœnas illas, quæ in Gentibus spectari debuerant à Iudæis. Iam adiungit etiam consilium Dei: *Dixi, Certè timebis me.* Hîc Deus induit personam hominis. quemadmodum sæpe alibi solet. neque enim expectat quasi dubius quid futurum sit, sed scimus omnia esse sub eius oculis. non ergo deceptus fuit Deus, quasi aliquid præter eius expectationem acciderit, sed quemadmodum iã dixi, hîc suscipit hominis personam: quia aliter non poterat satis exprimere quàm inexcusabiles essent Iudæi, qui spreuerant tot admonitiones. Quid enim fuit Deo propositum, vbi gentes profanas sigillatim vltus est, nisi vt Iudæi expergefierent alienis malis? neque in se prouocarent iram eius: quemadmodum Paulus etiam vtitur hac ratione, Propter hæc, inquit, solet venire ira Dei super omnes incredulos: quoniam vt plurimùm sese blanditiis fallunt homines & fouent suam malitiam nimia indulgẽtia, Paulus dicit venire iram Dei super in- Rom. 1. 17

credulos.& hoc etiam singulare testimonium est amoris Dei,quòd non statim nos aggreditur, sed proponit nobis exempla. Quemadmodum si quis seruum suum arripiat cora n filio & plectat eum duriter,filius tali spectaculo moueri debet, nisi prorsus sit exitio deuotus:tamen in hoc se prodit paternus amor,quòd retrahit manũ à filio & pœna seruum afficit,hócque in vtilitatem filii sui,vt alieno malo sapiat. Idem etiam Deus se fecisse hoc loco refert.Conqueritur autem hoc fuisse inutile,quia Iudæi cõsilium eius frustrati fuerint. nũc quæritur an Deum homines frustrentur quasi aliud expectet quàm quod accidit. Iam dixi Deum loqui humano more & impropriè:ideóque hîc non debemus ingredi,vel penetrare vsque ad arcanum Dei consilium,sed contenti esse communi hac ratione,quòd si nihil proficimus vbi Deus vel sermone suo,vel etiam ferulis nos admonet,tũc perinde reos esse,acsi
1.Ti.2.4. esset à nobis delusus.& hinc etiam conuincitur eorùm vesania,qui nolunt quicquam tribui Deo,nisi quod in istis vulgaribus loquendi formis continetur:Deus dicit se velle omnium salutem:Ergo nulla est eius electio,quæ discernat inter hunc vel illum : sed Dominus reliquit totum genus humanum libero Arbitrio, vt quisque sibi consulat, prout libuerit.alioqui duplex esset Dei voluntas.sic garriũt homines indocti,& qui non modò suam in religione inscitiã ostendunt,sed qui carent prorsus omni sensu. Quid enim stultius est quàm colligere duplicem esse Dei voluntatem,si aliter loquitur nobiscum quàm ferat incomprehensibilis eius maiestas? Vna ergo & simplex est Dei volũtas,sed multiplex est quò ad sensum hominum:quia non possumus capere arcanum illud consilium,quod Angeli adorant cum reuerentia & humilitate.ideo Dominus sese accommodat ad modulum ingenii nostri, quemadmodum locus hîc satis apertè docet.nam si recipimus quod fanatici illi volunt,certè Deus instar hominis bene sperabit & postridie sentiet se fuisse deceptum.Quid autẽ magis alienum ab eius gloria? Videmus ergo vt phrenetici isti nõ modò obscurent Dei gloriam,sed quantum in se est,studeant totam eius essentiam redigere in nihilum. sed hæc loquendi forma satis familiaris esse nobis debet, quòd scilicet Deus meritò queritur se fuisse à nobis fraudatum,vbi non resipiscimus,quum tamen nos ad se inuitat:imò extimulat.*Dixi,Certè timebis me.*Hoc igitur Dicere,non debet referri ad arcanum Dei consilium, sed ad rem ipsam:hoc est,iam tempus erat resipiscendi. Quis non sperasset vos in viam redituros? quum paries proximus ardebat,an potuistis tunc dormire,nisi essetis plusquam stupidi? Vbi autem tot exempla sine profectu edita sunt ante oculos vestros,hinc apparet nullam esse amplius spem resipiscentiæ,Tu ergo timebis me:hoc est Deus debuit sperare aliquam correctionem,etiamsi vos nondum attigerat vel minimo digito,quia potuistis quieti spectare quàm seuere vltus fuerit contemptum iustitiæ suę in profanis gentibus:quemadmodum v-
Iesa.5.4. bi dicit apud Iesaiam, Vinea mea quid ego tibi feci ? aut quid vltrà facere debui quod non præstiterim? Expectaui vt proferres fructum : Ecce autem tu produxisti mihi labruscas, Deus illic perinde expostulat cum Iudæis acsi sua perfidia ipsum fefellissent. Atqui scimus ante mundi creationem fuisse ei cognitum quicquid postea accidit. sed queadmodum iam dixi,res ipsa nobis spectanda est, non autem occultum illud Dei iudicium. Postea addit, *suscipies disciplinam,*hoc est,tu posthac docilior eris.nam prodigiosus est noster stupor,vbi non metuimus nobis à Dei vindicta,quum tamẽ ante oculos nostros apparet,quemadmodum iam dixi,nos moneri omnibus exemplis pœnarum,quæ quotidie eduntur,vt resipiscamus. Si autem pergimus in nostra malitia, quid hoc aliud est quàm calcitrare aduersus stimulũ?vt est in prouerbio. Denique videmus hîc describi extremam malitiam & obstinationem,quæ nullum remedium admittat.Vnde etiam iterum adiungit Propheta, *Et non excidetur habitaculum eius quicquid visitauerim super eã,*hoc est,etiamsi iam me prouocauerant Iudæi,ita vt instaret illis pœna,quam promeriti erant:tamen paratus erã manũ meam retrahere & illis ignoscere,si resipuissent, non quòd Deus à proposito suo vnquam deflectat.nulla enim obumbratio in ipsum cadit.sed hîc rem ipsam qualis erat proponit. neque enim vt dixi,hîc disputandum est de occulto Dei consilio:sed debemus subsistere in ratione,quam erga nos tenet,dum consulit saluti nostræ. Minatus fuerat Deus iam ante multos annos Iudæis: distulerat tamen executionem. Interea ira eius volitauerat per omnem viciniam:gentes profanæ sustinuerant grauissimas pœnas. Deus hîc pronuntiat se ideo fuisse tam lentum,vt daret spatium resipiscendi populo suo:& conqueritur tamen frustra se cunctatum fuisse,quoniam perrexerint illi in sua malitia,& quasi deluserint eius patientiã. Ergo quum dicit,*Nõ excidetur habitatio eius quicquid visitauerim super eam,*vel quicquid visitaui:adhuc prosequitur eandem loquendi formam, nempe quòd paratus fuerit ignoscere Iudæis,tametsi prius destinauerat eos exitio:non quòd sententiam retractet,quantum ad ipsum spectat:sed quia adhuc placabilis erat futurus, si Iudæi tacti fuissent aliquo pœnitentiæ sensu. Tandem adiungit, *Certè* (alii vertunt sed)*certe properarunt.*שכם propriè significat manè surgere:sed metaphoricè capitur pro celeriter pergere:quasi diceret, Præcipites currunt ad vias suas corrumpendas. Dixerat Deus hac de causa se fuisse tam lentum, vt paulatim ipsos ad pœnitentiam adduceret:contrà autem conqueritur ipsos cucurrisse, hoc est,
quum

quum viderent me suspendere iudicia mea, quasi propositum esset data opera iram meam accelerare, ita festinarunt, vt corrumperent vias suas. Summa igitur est, populum hûc non modò fuisse perditæ obstinationis, sed etiam vesanû & præcipitem, quasi vellet vrgere pœnam, quam Dominus volebat differre ad tempus. Sequitur nunc:

8 *Propterea expectate me, dicit Iehoua, vsque ad diem quo surgam ad prædam: quia iudicium meum,* hoc est, decretum est mihi, *vt colligam Gentes, vt congregem regna, vt effundam super ipsa,* regna, vel super ipsas Gentes, *indignationem meam, totum furorem iræ meæ: quia igne zeli,* vel indignationis meæ, *vorabitur tota terra.*

Hîc iam pronũtiat Deus finem vltimum adesse, quoniam expertus fuerit se nihil profecisse longa tolerantia: imò cognouerit deteriores reddi Iudæos, quia tam clementer ipsos tractauerit. Quidam patant sermonem hunc dirigi ad fideles, vt sese ad crucem ferendam parent. sed illud est omnino alienum à contextu Prophetæ: & tamen sententia illa recepta est fere omnium consensu. ego autem non dubito, quin Propheta, sicuti nunc attigi, abrũpat querimonias, & dicat iam Deum verbis non acturum cum tam desperato populo. *Expectate me,* inquit, hoc est, iamiam ego adero armatus: hactenus studui vos flectere, nisi obduruissent animi vestri ad prauitatem: sed quia operam perdidi docendo, monendo, hortãdo, imò etiam quum vobis spectacula hinc inde proponerem in profanis gentibus, quę vos stimularent ad pœnitentiam: quia hoc quoque modo nihil profeci, Iam agedum, *expectate me:* hoc est, non est quòd ampliùs vobiscum litigem, & non est etiam quòd ampliùs speretis me missurum ad vos Prophetas. *Expectate* igitur *me dum ego surgam.* Quomodo? *Ad prædam.* לעד, quidam vertunt quasi esset לעד, In perpetuum. sed significat Propheta Deum sic offensum esse contumacia populi, vt iam appetat prædari, rapere, vorare, obliuiscatur mansuetudinis illius, quæ illis hactenus fuerat ludibrio: Adero quasi sæua bellua: quemadmodum leones rapiunt, lacerant, discerpunt, deuorant: sic etiam facturus sum vobiscum, quia hactenus nimis humaniter & paternè vobis peperci. Videmus ergo hæc exempla non debere referri ad spem vel tolerantiam piorum: sed Deum hîc potiùs vltimum exitium denuntiare reprobis: quasi diceret, Ego iubeo vos valere: facessite, & agite res vestras. ego enim nõ contendam posthac: sed breui adero, & alius quàm hactenus sitis me experti. Nũc videmus Deum quasi renũtiare Iudæis, & minari se venturum exerto gladio contra ipsos. quanquam potiùs se comparat sæuæ & truculentæ bestiæ. Postea adiungit, *Nam iudicium meum est:* hoc est, mihi decretum est *colligere gentes omnes.* Diximus alibi de hoc verbo אסף: idem valet Hebræis quod Gallicè dicimus *Trousser. Mihi* ergo *decretum est colligere:* hoc est coaceruare in vnum cumulum *gentes omnes, congregare regna,* sic vt nullus angulus terræ manum meam euadat. Loquitur autem de omnibus gentibus & regnis, vt intelligant Iudæi posthac non posse suum iudicium differri: quia si fieret comparatio inter ipsos & profanas gentes, quemadmodum scribitur, iudicium solet incipere à domo Dei: deinde minùs erant excusabiles quàm increduli, quos mirum non erat errare in tenebris, quia carebant omni luce doctrinæ. Deus ergo minatur gentibus & regnis, vt sciant Iudæi grauissimam pœnam instare suis capitibus, qui alios omnes vincerent malitia & sceleribus. Postea adiungit: 1. Pet. 4 17.

9 *Certè tunc conuertam ad populos labium purum, vt inuocent omnes nomen Iehouæ, vt seruiant ei humero vno.*

Iam Propheta mitigat doctrinæ illius asperitatem, quæ poterat supra modum terrere pios: imò prorsus exanimes reddere, nisi adhibitum fuisset aliquod solatium. Deus ergo hîc temperat quod priùs minatus est. nam si hoc tantùm dixisset per Prophetam, Mihi decretũ est colligere gentes omnes, & ita vorabitur omnis terra igne indignationis: quid colligere poterant fideles, nisi se quoque perituros cum orbe reliquo? necesse igitur fuit doctrinam spei adiungi, qualem hîc legimus. Interea notandum est quod alibi admonui, Prophetas nunc sermonem suum dirigere ad solos fideles, qui pauci tunc erant numero: nunc verò alloqui promiscuum vulgus: & ita dum noster minatur, respicere ad totum corpus populi: vbi autem gratiam Dei in medium profert, perinde est acsi oculos reflecteret ad solos fideles, & colligeret eos in aliquã partem. Exempli gratia, si in populo vno pauci rectè sapiant, tota autem multitudo cõspiret in suam perniciem, qui concionem habere volet, discernet inter illam ingentem turbam & inter paucos. Obiurgabit ergo seuerè qui ita desipiunt & viuunt in malum suum. postea aliter formabit sermonem suum apud eos quibuscum non tantum est negotij. Sic etiam Dominus sermonem suum mutat: quia nunc compellat impios, deinde postea sese confert ad electos, qui adhuc residui erant. Sic hactenus concionatus est Propheta obiurgando & minando: quia sermo ad totum populi corpus erat: nunc autem reliquias, quemadmodum dixi, colligit quasi seorsum, & proponit illis spem veniæ

& salutis. Dicit igitur, *Tunc tamen* (nam כִּי aduersatiuè accipio) *& tamen tunc vertam ad populos labium purum.* Significat Deus gratiam suam latius propagatum iri, vbi ita terram purgauerit. quia non tantùm coletur in Iudæa, sed apud extraneos, imò apud gentes remotissimas. Poterat enim obiici, Ergóne vult Deus extinguere nomen suum in mundo? Quid enim futurum est deleta Iudæa & reliquis gentibus perditis, nisi vt nomen Dei expositũ sit contumeliæ? Nusquam inuocabitur: & omnes etiam certatim euoment suas blasphemias contra ipsum. Propheta occurrit, dicens in manu Dei esse rationem, qua gloriam suam vindicet, quoniam non modò tuebitur Ecclesiam suam in Iudæa, sed lõgè latéq; populos colliget, ita vt celebretur vbique nomen suum. Sed loquitur primùm de labio puro: *Conuertam*, inquit, *ad populos labium purum.* Hoc verbo significat inuocationem nominis Dei peculiare esse ipsius opus. neque enim homines proprio carnis motu sese ingerent ad orandũ: sed vbi Deus eos traxerit. Verum quidem est semper inuocatum fuisse Deum ab omnibus populis: sed non fuit legitima illa orandi ratio, quum temere in aerem vota sua proiicerẽt. deinde scimus Deum non fuisse inuocatũ à gentibus, quia nemo tunc in mundo fuit qui nõ fingeret sibi aliquod idolum. Quum ergo innumeris idolis referta esset terra, Deus nonnisi in sola Iudæa inuocatus fuit. Cæterùm etiamsi animus fuisset incredulis precari Deum, tamen non poterant hoc ritè facere, quoniam oratio ex fide manat. Non abs re igitur promittit Deus se versurũ ad gentes labia pura: hoc est, se facturum vt gentes puris labiis possint inuocare ipsius nomen. ergo hinc colligimus quod dixi, non posse Deum ritè à nobis inuocari, donec ad se nos trahat. nam profanis sumus & impuris labiis. denique initiũ precandi est ab ista purgatione arcana Spiritus, de qua nunc agit Propheta. Quòd si hoc singulare est Dei beneficium, vertere labium purum ad gentes, sequitur & fidem etiam ab ipso nobis conferri, quia sunt res coniunctæ. Sicuti autem purificat fide Deus corda hominum, ita etiam labia repurgat, vt nomẽ suum ritè possit inuocari, quod alioqui profanatur ab incredulis. Quoties obtendunt Dei nomen, certum est hoc non fieri sine sacrilegio. Quod dicit Omnes, referri debet ad populos non ad singula capita. neque enim vnquam factum
1.Tim.2.8 fuit vt quisque Deum inuocaret: sed ex omnibus populis fuerunt aliqui, sicuti etiam Paulus loquitur primo cap. prioris ad Corinthios. nam vbi salutat fideles, adiungit, Qui inuocat nomen Domini in omni loco, non tantùm in Iudæa. & alibi, Volo viros extendere manus ad cælum in omni loco. Postea adiungit, *Et seruiant ei humero vno:* hoc est, vt studiis cõiunctis sese Deo subiiciant ad obsequium præstandum. nam humero seruire est consentire, ita vt alij alios iuuent. Et metaphora videtur deducta esse ab iis qui onus aliquod gestãt. nisi enim alter alteri respondeat, vnus succumbet: deinde onus ipsum cadet in terram. Dicimur ergo Deum colere humero vno, dum mutuo consensu studemus alij alios iuuare. & hoc diligenter notandum est, vt sciamus non posse Deo probari studium nostrum, nisi dũ ita in eundem finem tendimus: & etiam alii aliis cupimus animum addere, & conferimus inter nos officia nostra. Nisi ergo ita inter se respondeant fideles, Deus non potest probare ipsorum obsequium. Iam videmus quàm stultè desipiant, qui liberum Arbitriũ & quicquid inde pendet tantopere extollunt: quia Dominus exigat tam fidem quàm reliquas partes pietatis: deinde etiam charitatem & totam Legis obseruantiam requirat ab omnibus. nam hîc testatur non posse inuocari nomen suum, quoniam omnibus polluta sunt labia, donec consecrauerit, repurgans per Spiritum suum quod pollutum fuerat. deinde ostendit non aliter homines iugum subituros, nisi coniungat ipsos, vt sese voluntarios pręstent. Non possem vlterius progredi.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando præcipua pars nostræ fœlicitatis est, vt dum abs te peregrinamur in hoc mundo, pateat tamen familiaris ad te aditus per fidem: da, inquam, vt puro corde poßimus in conspectum tuum prodire: & quando pollutis sumus labijs, purifica nos per Spiritũ tuum, ita vt non tantùm ore te precemur, sed etiam testemur nos hoc facere seriò, absque vlla fictione, nempe vt totam vitam studeamus impendere ad glorificandum nomen tuum, donec tandem collecti in regnum tuum cœleste, verè & in solidum vniamur tibi, & consortes simus eius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine eiusdem Filij tui, Amen.

10 *Trans fluuios Aethiopiæ supplicantes mihi,* vel supplices mei: *filia dispersorum meorum offerent munus meum,* hoc est mihi: nam י affixũ accipitur loco pronominis אֵלַי.

Non consentiunt interpretes in hoc versu: quia Hebręi quidam eum contexunt cum superiore: acsi adhuc differeret Propheta de vocatione gentium. Alij autem (quibus ego libentius subscribo) referunt ad Iudæos dispersos, vt hîc spem faciat Propheta restitutionis, de

de qua etiam antè loquutus est. Qui de gentibus intelligunt, putant Atharai & Phousai esse propria nomina vel gentilia. Sed primùm nusquam reperietur locus, vnde colligant gentes aliquas sic fuisse vocatas: deinde, si recipimus quod docent, non erunt gentes separatæ, sed pars Æthiopum. Neque enim Propheta hîc seorsum dicit Phousai & Atharai futuros Dei cultores: sed postquam loquutus est de Æthiopia, adiungit duas istas voces: vnde colligitur Prophetam hoc velle, ab vltima regione Æthiopum redituros in Iudæam, qui sacrificia Deo offerant. Quoniam autem ponit Filiam dispersorum, necesse est hoc intelligere de Iudæis, quia non quadraret Æthiopibus. atqui optimè contexitur hæc promissio cum superiore. Loquutus enim est heri Propheta de futura vocatione gentium: nunc adiungit, etiam cum gentibus venturos Iudæos, vt simul coalescant vno fidei consensu in verum & purum vnius Dei cultum. dixerat ampliandum esse regnum Dei, quia Ecclesia colligenda erat ex variis populis. nunc adiungit restitutionem electi populi postquam in exiliū abductus esset. Ergo, inquit, *trans flumina Æthiopiæ erunt mihi supplices*. nam עתר significat supplicare: sed significat etiam interdum placari vel esse propitium. vnde etiam quidam עתרים putant vocari passiuè, Qui reconciliati erunt Deo: quasi diceret, Placabilis erit tādem Deus miseris exulibus, etiamsi proiecti fuerint trans flumina Æthiopiæ. Erunt ergo illi iterū populus Dei, quia exorabilem se præbebit: quemadmodum Dauid vocat Deum misericordię Psal. 59.18. suę, quia expertus fuerat eum clementem & facilem. Sic etiam hoc loco intelligunt Iudæos esse אתרי Iehouæ, quoniam ipsis sit placatus. Sed expositio illa nimis coacta est. Retineo igitur quod iam dixi, fore ex vltima Æthiopia aliquos supplices Deo: non Æthiopes quidem ipsos, sed Iudæos qui illuc vsque fuerant deiecti. Eodem etiam pertinet quod addit, *Filia dispersorum meorum*. nam פוץ significat dispergere vel dissipare. Filiam ergo ex dispersis intelligit cœtum collectum ex miseris illis exulibus, qui ad tempus crediti fuerant perdidisse nomen, ita vt non possent amplius censeri in populo Israel. *Illi* ergo *iterum offerent mihi munus*: hoc est, restituentur in patriam, vt illic me colant pro more. Etsi autem extenditur hoc vaticinium ad tempus Euangelij, non tamen mirum est Prophetam cultum Dei describere qualiter ferè solent reliqui, nempe sub legalibus cæremoniis Nunc ergo tenemus quid sibi velit Sophonias hoc versu, non modò gentes accessuras ad Ecclesiam Dei, sed Iudæos ipsos in patriam redituros, vt simul efficiant vnum corpus. Sequitur:

11 *In die illo non erubesces ob omnia facta tua, quibus prænaricata es contra me: quia tunc auferam è medio tui qui exultant superbia tua: & non adijcies ad superbiendum posthac,* hoc est, non adiicies superbire, *in monte sanctitatis meæ.*

Hîc Propheta docet aliam fore Ecclesiam, vbi Deus sordes abstulerit, & collegerit sibi mundum populum & electum. hoc autem ideo facit Propheta, ne indignè ferant fideles Ecclesiam Dei sic imminui, vt vix decima pars supersit. Est enim illud triste & acerbum ex ingenti numero tantùm pauculos restare. Non potuit autem fieri quin fratrum interitus Iudæos mœrore afficeret, etiamsi cognoscerēt ipsos esse reprobos. Videmus enim vt Paulus condolescat, vbi videt gentem suam alienari à Deo. Sic necesse fuit adhiberi aliquod solatium fidelibus, vt patienter ferrēt imminutionem Ecclesiæ, quæ paulò antè prædicta fuit. Propheta autem vt temperet ipsorum dolorem, dicit hoc cessurum ipsis in bonum: quia hoc modo ablata erunt probra, quib. nomen Iudaicum fœdatum erat & quasi abominabile. *Non erubesces*, inquit, *ob scelera quibus offensus fui.* Quare? nam purgata eris, vbi scilicet Deus paucos superstites esse volet, à quibus purè colatur. Quidam putant non agi hîc de remissione peccatorum, sed potius de pura & sancta vita, quæ regenerationem sequitur: quasi diceret, non erit amplius cur te pudeat vitæ tuæ. nam vbi ego vos castigauero, incipietis me timere, & correctio vobis erit vtilis ad vitæ nouitatē. Quia ergo non erit eadem vita quæ prius, & gloria mea in vobis fulgebit, nulla erit ratio cur erubescatis. Sed illud esset durum, neque posset etiam aptari verbis Prophetæ. dicit enim, *Non erubesces amplius à sceleribus quibus transgressa es in me.* Videmus ergo hoc non posse aliò trahi quàm ad remissionem peccatorum. Sed posterius membrum fefellit illos interpretes, quia addit Propheta, *Ego enim auferam è medio tui exultantes.* Cæterùm consiliū Prophetæ aliud fuit quàm ipsi putarunt, quemadmodum iam attigi. Ostendit enim non esse cur lugeant aut deplorent Iudæi imminutionem Ecclesiæ, quia optima compensatio illis offertur, quòd scilicet saltem in sua paucitate purè Deum colent. nam quum adhuc integrum esset populi corpus, scimus fuisse quasi diluuium iniquitatis. Iam potuítne Israel tunc gloriari sua multitudine, quum omnes instar Gigantum bellarent cum Deo? Nunc vbi paucos tantùm Deus colligit aliis abdicatis, saltem pauci illi agnoscunt se mirabiliter seruatos vt non extingueretur religio in terra & Dei cultus. Nunc tenemus Prophetæ consilium. sed conabor hoc iterum similitudine clarius reddere: Si in vrbe aliqua sic grassetur licentia omnium scelerum, vt videri possit desperatus populus vbi contigerit vrbem ipsam vel suis opibus & pristino statu excide-

Rom. 9.1.

re,vel alio modo purgari non fine aliqua iactura,& ita induere nouos mores, compensatio hæc poterit bonis & piis dare animum, & lenire eorum dolorem, vt patienter ferant si non luxuriet ciuitas in eadem abundantia,in iisdem opibus & deliciis. Quare? Saltem qui restabunt efficient corpus aliquod populi sine probro & dedecore. Quum ex corpore humano tollitur corruptio,necesse est corpus ipsum debilitari:interdum etiam necesse est abscindere membrum vnum, vt totum corpus saluum maneat. hæc quidem imminutio grauis est:sed quia non est alia ratio seruandi corporis, remedium illud patienter ferendum est.Sic nunc loquitur Propheta de vrbe Ierusalem: *Non erubesces*,inquit, *ob scelera quibus in me transgressa es*.Quomodo?nempe quia separati erunt à profanis illis & crassis Dei cõtemptoribus.Quãdiu enim permixti erant boni & mali,erat commune omnium dedecus: tunc Ierusalem erat cauerna latronum,erat quasi imago quædam terrestris inferni,& omnes similiter contaminati erant ista infamia, quoniam non poterat distingui pars syncera, quum vbique regnaret illa colluuies. Nunc dicit Propheta, *Non pudebit te prioris infamia*. Quare? Deus enim segregabit paleam à tritico, & colliget triticum: eritis quasi in horreo Dei: manebit solus flos electus, erit tanta hæc puritas, vt in vobis resplendeat gloria Domini. ergo non pudebit vos dedecorum, quibus nunc fœdati estis. Tenemus iam sensum verborum. Sed videri absurdum posset, quod Propheta obliuione dicit tecta fore scelera, quæ tamen subinde & ferè singulis momentis debuerant Iudæi secum reputare: quemadmodum dicit etiam Ezechiel,Tunc recordaberis viarum tuarum,& erubesces: nempe vbi
Ezech. 16 61. placatus fuerit Deus. Ezechiel fructum pœnitentiæ fore dicit, vt fideles pudore suffusi se ipsos damnent. Quare? nam reprobi quasi clausis oculis pergunt in suis sceleribus: & quemadmodum paulò antè dictum fuit, nesciunt pudorem: etiamsi Deus illis exprobret quæ peccarunt,perfricta fronte contemnunt & respuunt omnem doctrinam: imò recalcitrant aduersus stimulos.Quum ita sit,meritò dicit Ezechiel pudorem esse verum pœnitentię fructum : quemadmodum etiam loquitur Paulus sexto ad Romanos capite,In quibus nunc erubescitis: significat quum demersi essent in sua incredulitate, fuisse ita deditos suis flagitiis,vt nullum fœtorem sentirent. Cœperunt igitur erubescere postquam illuminati sunt.Nunc videtur Propheta rescindere fructum illum à pœnitẽtia. sed aliter intelligi debet quod dicit,nempe tunc puram fore Ecclesiam ab ignominia: quoniam segregati erunt reprobi,hoc est,ablatæ erunt omnes sordes vbi Deus collegerit sibi tantùm reliquias:quoniam hoc modo,sicuti dictum fuit,separabitur triticum à palea. *Non erubesces* ergo *in die illa à sceleribus:quia tollam è medio tui qui exultant*.Ostẽdit quàm necessaria sit ista imminutio:quoniam pereundum esset omnibus,nisi Deus abscinderet putrida membra. Remediũ ergo quanuis asperum sit & dolore plenum, tamen tolerabile videri debet:quoniam non posset aliter Ecclesia seruari:hoc est, corpus ipsum. Sed videtur hîc rursus posse obiici, non ideo Ecclesiam abstergi ab omni macula, quoniam tollantur reprobi. Dicit enim, *Non erubesces à sceleribus quæ in me peccasti*,ad verbum: hoc est, quibus transgressa es contra me.Alloquitur hîc Deus fideles ipsos.ergo non agitur de eorum sceleribus, quos Dominus abdicauit.sed facilis solutio est. Quum enim dicit Ecclesiam peccasse,respicit ad illam permixtionem, quæ facit vt nullum sit discrimen inter triticum & paleam. Dicemus vrbem esse impiam & sceleratam,vbi maior pars obruit bonos,sic vt non appareant. Si ergo inter decem millia hominum sunt vel trecenti vel pauciores, qui cupiant omnia melius habere:tamen in genere totus numerus sceleratus censebitur à maiori parte, quum alij latent quasi obruti & sepulti. Meritò itaque & propriè Sophonias pronuntiat transgressos fuisse Iudæos contra Deum, quia in promiscua multitudine non poterant discerni electi à reprobis. Sed iam promittit fore discrimen, vbi scilicet Deus abstulerit superbos,qui exultabant in fallaci iactantia.Dicit enim *Auferam è medio tui exultantes superbia tua*. Quidam vertunt in abstracto,Exultationes superbiæ tuæ:sed עליזי, quod hîc ponitur,in syntaxi nunquam accipitur pro exultationibus. Non dubium igitur est, quin viros ipsos intelligat. Iterum vocat Superbiam populi: & tamen dirigit sermonem ad electos,qui iterum colligendi erant. Quid hoc sibi vult? nempe sicuti diximus,antequam purgata esset inquinamentis & sordibus Ecclesia, communis erat omnium exultatio & petulantia contra Deum.nam vbique personabant illæ voces, Sumus sacer populus Dei: sumus genus electum:sumus sacerdotium regale:sumus sacra hæreditas. Quum ergo passim volitarent
Exo. 19.6. in ore omnium iactantiæ istæ,Propheta dicit hanc esse superbiam totius populi. *Auferam* ergo, inquit, *è medio tui eos qui exultant superbia tua*. Postea adiungit, *Et non adijcies amplius ad superbiendum in monte sancto meo*. Hîc præcipuum fontem mali ostendit Propheta, quòd scilicet Iudæi sese obstupefecerant peruersa confidentia, quum putarent sibi omnia
Ier.7.4. licere,eò quòd electi essent in peculiarem Dei populum.Ideo etiam Ieremias Verba mendacij appellat, quum obtenderent templum Dei. Sic superbiam hanc damnat Propheta, quòd occultauerint scelera sua sub vmbra Templi, & putauerint hoc sufficere ad excusationem,quòd Deus habitaret in monte Sion. Ergo Propheta vt ostenderet insanabilem esse

esse populum illum, nisi purgata esset superbia, dicit, *Auferam eos qui exultant.* Quomodo? *In superbia tua.* Quę autem illa fuit superbia? nempe quòd incolerent montem sacrum Dei, extra quem nullum aliud esset in terra Dei sacrarium. Quum ergo putarent Deum hoc modo sibi addictum esse, hinc petulanter cœperunt contemnere omnes admonitiones, quasi soluti essent omni lege & regula. *Non* ergo *adiicies amplius superbire in monte sancto meo.* Nunc videmus quantopere cauendum sit, ne mentes nostras obtenebrent gratiæ Dei, quæ potius fulgore suo debent nos in cœlum vsque dirigere. Sed quoniam ad arrogantiam & fastum nimis sumus procliues, ideo danda est opera vt modestè nos geramus & humiliter, quum ornati sumus singularibus Dei beneficiis: quia si incipimus falsò gloriari in Dei nomine, & obtendere nescio quam inanem laruam quæ scelera nostra occultet, actum est de nobis: quoniam ad prauitatem, ad contemptum Dei, ad omnes alias cupiditates accedet etiam contumacia, quòd manebimus ceruice quasi ferrea & inflexibili. Sic enim contingit omnibus hypocritis qui falso Dei prætextu sese efferunt. Nunc sequitur:

12 *Et residuum faciam in medio tui populum afflictum & pauperem: & sperabunt in nomine Iehouæ.*

13 *Residuum Israel non perpetrabunt iniquitatem,* hoc est, reliquiæ: ad verbum est, residuum: sed quia nomen est collectiuum, ideo mutatur numerus, *& non loquentur mendacium, & non inuenietur in ore ipsorum lingua dolosa,* vel lingua fraudis, *quoniam ipsi pascentur & accubabunt: & nemo erit exterreans.*

Hìc prosequitur eandem sententiam Propheta, nempe Deum prospicere Ecclesiæ suæ saluti, quum maiorem populi numerum profligat, vt pauci duntaxat residui sint: quia vult sibi colligere puram & sanctam Ecclesiam, quum antè vrbs fuisset referta omni immunditie. Hæc igitur compensatio debuit siquid erat doloris lenire: quoniam videbant pij sibi propitium fuisse Deum, etiamsi duriùs ipsos tractauerat. & memoria tenendum est quod priùs dixi: non potuisse aliter seruari Ecclesiam, nisi correcta vel subacta illa petulantia, quæ oriebatur ex falso Dei prætextu. Iam sumit hoc etiam Sophonias pro confesso, non posse aliter reuelli ex animis vitium illud superbiæ, nisi prorsus deiecti, adeóque contriti fuerint. Docet igitur si integri maneant semper fore superbos, ideóque opus esse violento remedio, vt discant humilitatē & modestiam: quod significat his verbis vbi dicit, *residuum populum humilem fore & afflictum.* Nam si sponte se præbuissent dociles, non opus fuisset tā dura correctione. In summa si gemant fideles quòd Ecclesiam Deus ita ferè exinanierit, ne tamen obstrepant, ostendit fuisse hoc remedium necessarium. Quare? nisi enim afflicti fuissent, semper se gessissent peruicaciter aduersus Deum. Oportuit igitur quodammodo frangi, quia flecti non poterant. *Residuum* igitur *faciam,* inquit, *populum afflictum & pauperem.* עני significat sæpe Humilem. sed quoniam addit דל, non dubium est quin ostendat non posse aliter corrigi Iudæos, nisi exuti sint omni materia gloriæ. Erant enim nimis assueti suis iactantiis: imò obduruerant ad Dei contemptum. Tunc ergo, inquit, sequetur hic profectus saltem, quòd *sperabitis in Domino*: nempe vbi vos prostrauerit. Hic versus continet vtilissimam doctrinam. Primò enim docemur ideo cruce domari Ecclesiam, vt superbiam dediscat, quæ sic ingenita est & infixa hominum cordibus, vt non possit abstergi, nisi violenter eam Dominus eradicet, vt ita loquar. Non est ergo cur miremur fideles ita humiliari à Domino, & sortem Ecclesiæ tam esse contemptibilem: quia si plus esset vigoris, statim erumperent ferocia, quemadmodum fieri solet. Ergo vt Dominus contineat sub fræno suos electos, ideo inopia eos subigit & domat: denique exercet sub cruce. hoc est vnum. Iam notandum est etiam posterius membrum vbi dicit *Sperabunt in nomine Domini,* qui ita ad inopiam vel egestatem redacti fuerint: quia videmus quò nos Deus vocet, vbi spoliat omni terrena fiducia, & adimit omnem gloriandi materiam: nempe vult nos recumbere duntaxat in sua gratia. Hoc quidem nō debuerat à nobis extorqueri: nam quid magis optabile quàm sperare in Deo? Porrò quia semper plus sibi arrogant homines quàm liceat, & sese subrogant hoc modo in Dei locum, non possunt verè & syncerè in ipsum sperare. Putant quidem se spem locare in Deo, vbi tribuunt illi partē suæ salutis: sed spes non potest locari in Deo, nisi in solidum: ideo necesse est in nihilum redigi qui sibi vel tātillum falsò tribuunt: & hoc intelligit Propheta. Cęterùm sciamus non aliter proficere homines sub Dei ferulis, donec seipsos prorsus abnegauerint, & obliti suæ virtutis quam falsò imaginantur, in ipso solo recumbant. Loquitur autem Propheta de solis electis: quia videmus multos duriter affligi, & tamen non ideo mitescere, neque exuere pristinam ferociam. Sed Dominus ita suos castigat, vt etiam spiritu mansuetudinis corrigat in ipsis omnem fastum & altitudinem. Iam quum dicit, *Sperabunt in nomine Iehouæ,* opponit spem istā superbiæ quam priùs damnauit. Volebant enim videri sperare in Dei nomine, quum obiicerent montē Sion, & magnificè proponerent in medium adoptionem, qua segregati erant à profanis gentibus. Sed men-

dax illa fuit iactantia quæ nihil habuit spei. Sperare igitur in nomine Iehouæ, nihil aliud est quàm syncerè amplecti quam offert gratiam verbo suo, neque obtendere vanos prætextus: sed inuocare ipsum puro corde & serio fidei & pœnitentiæ sensu. In eundem finem adiungit, *Reliquiæ Israel non amplius patrabunt iniquitatem, neque loquentur mendacium, neq; inuenietur lingua dolosa in ipsorum ore.* Continuat eandem sentétiam Propheta, quòd scilicet Ecclesia non minoris æstimanda sit, si tantùm constet ex paucis hominibus: quoniam in magno numero sunt multæ sordes, quæ fœtore suo non modò conspurcant terram, sed cælum ipsum inficiunt. Quum ergo iniquitatibus referta esset Ierosolyma quantisper stetit integer populus, Propheta hoc solatium adducit, non esse nimis dolendum si tantùm ex immẽsa arena maris & ingenti multitudine stellarum Deus colligat exiguam manũ: nempe quia saltem purgata erit Ecclesia. Magni autem interest, sordes abstergi à Dei sanctuario. Quid enim magis indignum quàm ex loco sacro fieri quasi haram porcorum, & profanari quod Deus voluit sibi peculiariter dicatum? Quum ergo Ierosolyma sacrarium esset Dei, nónne oportuit illic coli pietatem? Quum autem fœdata esset omni sordium genere, Propheta ostendit non debere videri hoc graue, quòd Dominus auferet ingentem illam turbam quæ falsò gloriabatur sub prætextu nominis eius, *Non ergo facient iniquitatem.* Iam sub vna specie complectitur regulam iustè viuendi, quum dicit, *Non loquentur mendaciter, neque reperietur lingua dolosa.* Non sufficeret hoc quidem ad pietatis cultum vel integritatem vitæ, linguam seruare puram à fraudibus & mendaciis: sed quoniam fieri non potest vt quis abstineat ab omni fraude & mẽdacio, quin purè & ex animo Deũ timeat, per synecdochen Propheta sub lingua veraci cõplectitur perfectã vitæ sanctitatẽ. Iã quæritur an hoc vnquam impletum fuerit. Certum enim est, quanuis pauci reuersi sint in patriam, tamen fuisse in exiguo illo numero multos hypocritas. nam simulac terrã attigit populus, videmus vt quisque addictus fuerit propriis suis commodis, vt se polluerint coniugiis profanis, vt contempserint Templi ædificium, fraudauerint etiam Sacerdotes decimis, vt frigidi fuerint in colendo Deo. Hęc omnia illis exprobrat Haggæus & Zacharias & Malachias. Quum hæc ita sint, quid sibi vult hæc promissio, nullam fore iniquitatem, vbi Deus Ecclesiam purgauerit? Comparatiuè loquitur Propheta: quòd scilicet Dominus sic absterget maculas à populo suo, vt purior illic deinde appareat sanctitas. Quanuis ergo adhuc permixti fuerint multi hypocritæ probis & genuinis Dei filiis: verum tamen hoc fuit, non ita grassatam fuisse iniquitatem, non ita regnasse fraudes & mendacia in populo, sicuti prius. & postea adiungit, *Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & nemo erit qui exterreat.* Adiungit aliud Dei beneficium, quòd scilicet proteget populum illum ab omnibus iniuriis: nempe vbi ita resipuerit. Tenendum semper est quod dixi, Prophetam hîc velle mederi tristitiæ piorum, quæ alioqui poterat prorsus deiicere ipsorum animos. Ergo vt leuaret aliqua parte molestiæ, filios Dei, proposuit hæc in medium, Etiamsi pauci estis superstites, bene tamẽ est quod Dominus purgabit sordes sanctæ vrbis, ita vt verè censeri debeat domicilium Dei, vbi antehac fuerat latronum cauerna. deinde vobis hoc damnosum non est, paucos habitare in sancta terra, quia Deus fidus est custos salutis vestræ. Quorsum multitudine opus est, nisi vt sitis tuti contra hostes? contra feras bestias? Quid si Deus hac lege vos recepit in suam tutelam, vt securi degatis, etiamsi non sitis pares ad resistendum hostibus? Etiamsi alter alterum defendere nequeat, modò tamen Deus sit protector vester, & possitis tranquillè agere sub hac custodia quam vobis promittit, non est quòd dicatis vos fecisse magnam iacturam, vbi ablata est maior turba. Sufficiat igitur vobis agere sub tutela Dei, qua etiamsi totus mũdus contra vos conspiret, in vobis autem nihil sit virium aut præsidij, tamen Dominus vos seruabit: *nemo erit qui exterreat.* Sumptum autem hoc est ex Lege, quia inter alias benedictiones hęc ponitur, quod Deus securam vitam præstabit populo: quod est bonũ inæstimabile, & sine quo scimus miseram esse hominum vitam, quia nihil miserius est quàm assiduè trepidare: nihil autem fœlicius, quàm quietè viuere: ac ideo vacuum & solutũ esse omni metu. quod Dominus tanquam præcipuum bonum populo suo promittit.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tanta est ingenij nostri prauitas, vt prosperam fortunam non feramus quin statim exultet in nobis aliqua carnis lasciuia, imò etiam petulanter contra te feramur: da, inquam, vt proficiamus sub exercitiis crucis: & dum nos humilias etiam deiectis animis simus & obliti omnis ferociæ subiiciamus nos tibi, neque tantùm feramus iugum tuum placidè, sed pergamus in hac obedientia per totam vitam, & sic militemus contra omnes tentationes, vt nunquam in nobis gloriemur: in te verò statuamus omnem nobis veram gloriam & solidam esse positam, donec ea fruamur in regno tuo cœlesti, per Christum Dominum nostrum, Amen.

14 *Exulta filia Sion*, vel iubila, *exulta Israel, gaude & exulta toto corde filia Ierusalem.*

15 *Abstulit*

15 *Abstulit Iehoua iudicia tua, purgando auertit inimicos tuos, rex Israel Iehoua in medio tui, non videbis malum amplius.*

Confirmat Propheta superiorem doctrinam exhortans fideles ad gaudium, quasi iam præ oculis extaret quod antè pollicitus est. Sic enim Prophetæ, quò magis animent fideles ad bene sperandum, prouocant eos ad testandam suam gratitudinem, acsi iam gratia Dei illis esset in manibus. Certum est, doctrinam hanc fuisse eo consilio propositam Iudæis, vt in ipso exilio & extrema desperatione nihilominus sese accingerent ad gratias Deo agendas: quasi votorum suorum iam damnati essent, vt loquuntur. sed tenendum est consilium Prophetæ nostri: & communis etiam illa ratio quam sequuntur omnes Prophetæ. Perinde enim fideles hortantur ad Deum laudandum, acsi iam fruerentur bonis, quæ tamen procul adhuc sunt remota & videntur etiam esse abscondita ab ipsorum sensu. nunc ergo tenemus in quem finem hîc Propheta hortetur Iudæos ad Deum laudandum. Gratulatur enim ipsis acsi iam fruerentur ea fœlicitate, à qua procul aberant. sed quia non simplex est gratulatio, simul etiam tenendum est, Deum tam liberaliter agere erga Ecclesiam suam, vt fideles ad gratitudinem incitet. nam polluimus omnia eius beneficia, nisi saltem referimus sacrificium laudis, vt alibi dictum fuit. & ad eandem confirmationem spectat repetitio, quæ alioqui videri posset superuacua, *Exulta filia Siõ, iubila, gaude, lætare toto corde filia Ierusalem.* Sed non abs re hanc vehementiam Propheta adhibuit: quia videbat quàm difficile esset erigere animos afflictos, quum præsertim nihil spei Deus ostenderet secundum rationem carnis. sed voluit hac verborum congerie ipsos armare, vt possent alacriùs luctari cum tot & tam duris & arduis tentationibus. Postea adiungit, *Deum abstulisse iudicia Sionis.* Iudicia intelligit pœnas, quæ fuissent infligendæ si Domino propositum fuisset iure agere cum Iudæis: quemadmodum si quis lingua nostra diceret, *I'ay bruslé tous tes procés.* Significat igitur Deum nolle amplius inquirere de peccatis populi sui. Scimus variis modis accipi nomen משפט apud Hebræos: sed hoc loco, quemadmodum dixi, significat quod dicimus Gallicè, *Toutes procedures.* Denique ita pronuntiat Deus sepulta esse peccata populi sui, vt quodammodo exuat personam iudicis & remittat ius suum, ita vt nolit amplius vel litigare, vel admittere Iudæos in reatum, vt loquuntur. *Iehoua* ergo *abstulit iudicia tua.* Et sequitur explicatio quòd *purgando reiecerit omnes inimicos.* nam inter Dei iudicia scimus esse bellum. Quũ ergo Deus pœnas sumpsisset de Iudæis per Assyrios, per Ægyptios, per Chaldæos, per alias profanas gentes, iam dicit omnes hostes esse reiectos. Vnde sequitur non proprio motu vel Assyrios, vel Chaldæos irrupisse, sed fuisse quasi gladios Dei, quemadmodum alibi dictum fuit. Sequitur postea, *Rex Israel Iehoua est in medio tui.* Hîc breuiter Propheta ostendit summam veræ & solidæ fœlicitatis in eo esse positam, si Deus declaret re ipsa se curam gerere populi sui. Dicitur enim Deus in medio nostri esse, quum testatur nos degere sub fide sua & præsidio, nunquam deserit suos propriè loquendo: sed scimus istas locutiones sæpe referri ad sensum carnis, quum dicitur Dominus vel procul abesse, vel habitare in medio nostri. hoc ergo refertur ad sensum nostrum: quia tunc putamus Deum abesse, vbi licentiam permittit hostibus nostris, ita vt videamur esse expositi in prædam. Dicitur autem Deus habitare in medio nostri, dum nos protegit sua virtute & sustinet omnes insultus. Sic ergo dicit nunc Propheta noster Deum fore in medio Ecclesiæ suæ, quia reipsa & experimento monstrabit se esse præsidem populi electi. Abfuerat verò ad tempus, quum nudatus esset populus ille omni auxilio: quemadmodum etiam hac loquendi forma vtitur Moses, quòd populus sese nudauerit, quia Deum abnegauerat, cuius manu tutò fuerat protectus & erat etiam protegendus vsque in finem. Tandem addit, *Non videbis malum.* Alij legunt, non timebis interposita litera י, sed idem est sensus. Scimus enim videndi verbum apud Hebræos, sæpe poni pro experiri vel sentire. *Non videbis* ergo *malum,* hoc est, Deus faciet vt degas tranquillus extra omnem molestiam. si magis placeat diuersa lectio, Non timebis malum, hoc referendum erit ad Legis benedictionem: quia nihil magis optabile quàm pax & serena tranquillitas. Quum igitur hoc præcipuum sit inter bona humana, non abs re Propheta dicit Ecclesiam immunem fore ab omni metu & solicitudine, vbi Deus in medio eius habitabit, quemadmodum etiam dicit Psal. 46. Sequitur nunc: Exo. 32. 25

16 *In die illa dicetur Ierosolymæ, Ne timeas Sion: ne pigrescant*, vel soluantur: nam רפה significat Lentum esse, vel remissum vel dissolutum: ne ergo pigrescant, manus tuæ.

17 *Iehoua Deus tuus in medio tui fortis seruabit, exultabit,* gaudebit, *super te in lætitia: quiescet,* silebit ad verbum: vel quietus erit, *in amore suo, exultabit super te cum iubilatione.*

Pergit adhuc Propheta in confirmatione eiusdem doctrinæ: sed alia loquendi forma vtitur, quòd scilicet *tunc vndique Sioni dicetur, Ne timeas, ne remissæ sint manus tuæ,* &c. nam

verba hæc non minus commodè exprimi poſſunt de communi omnium fama,vel acclamatione,quàm de Prophetica doctrina,vt hoc dicere nihil aliud ſit quàm communis omnium gratulatio,quam certatim omnes afferent.Hoc ideo admonui, vt cuique eligere liberũ ſit quod magis probabitur.neque enim de promiſſionibus intelligi hoc diſplicet.Summa eſt, ita tranquillam fore Ieroſolymam, vt vel Prophetæ, vel promiſcuè omnes vno conſenſu dicturi ſint,Fruere tua quiete.Deus enim re ipſa oſtendit ſe gerere curam tui. non eſt igitur quòd poſthac tibi metuas.nam hîc exprimitur realis,vt ita loquar mutatio.Quum prius in metu diuturno fuiſſent Iudæi,ſignificat Propheta ſic tutos fore ab omni periculo, vt etiam toto mundo plaudente futuri ſint compotes quietis diu optatæ.Ergo dicetur: A quibus?ſiue de Prophetis,ſiue de communi rumore intelligatur:non multum intereſt: nempe futuros tunc doctores,qui læta omnia & proſpera nuntient:vel cunctos mortales ſuffragio ſuo comprobaturos gratiam Dei,quum repulerit longè à populo ſuo bella omnia, moleſtias,timores,ita vt quietus degat. *Dicetur* ergo *Ieroſolymæ,ne timeas Sion,ne manus tuæ ſoluãtur.*Quum dicit,Ne timeas & ne ſoluantur manus tuæ,oſtendit metu ita concidere omnem vigorem,vt nullum membrum fungatur ſuo officio.ſed per ſynecdochen ſub voce manuũ intelligit reliquas partes,quoniam datæ ſunt homini ad res agendas. Ideo Per manus ſæpe intelligit Scriptura opera hominum.Senſus igitur eſt,tunc Eccleſiam Dei quietam fore,ita vt poſſit fungi ſuo officio & res ſuas placidè & compoſitè agere. & hoc etiam experimur, nempe vbi præualuit metus in cordibus noſtris,nos eſſe quaſi exanimes, vt ne digitum quidem poſſimus attollere ad aliquid agendũ. Vbi autem ſpes nos animat,ſimul vegetamur toto corpore,vt vbique appareat alacritas.Nec dubium eſt,quin Propheta hîc ſignificet non ideo ſuccurrere Deum electis ſuis,vt marceſcant deliciis,quemadmodum fieri ſolet:ſed potius vt ſtrenuè ſeſe impendant ad peragenda ſua officia.Notanda igitur eſt hæc coniunctio inter animum tranquillum & inter manus agiles: quia, ſicuti iam dixi, non ideo nos liberat Deus omni moleſtia & metu,vt torpeamus in noſtris deliciis,ſed potius vt ſimus ad officium noſtrum alacres. *Sion* ergo *ne torpeant manus tuæ amplius.* Quare?*Iehoua in medio tui fortis*,inquit,*ſaluabit.* Repetit quod dixerat: ſed plenius exprimit quod poterat obſcurum eſſe propter breuitatem.Fructum igitur præſentiæ Dei hîc oſtendit pluribus verbis, quòd ſcilicet Deus non ſedebit in medio Eccleſię ſuæ otioſus,ſed cum ſua potentia.In quem finem?*Vt ſeruet.*Videmus ergo emphaticum eſſe epitheton גבור, quod Deo tribuitur: quaſi diceret non fore Deum ignauum,vbi reſidebit in medio Eccleſiæ ſuæ,ſed fortitudinem eius fore conſpicuam.Finis etiam notandus eſt,nempe quòd Deus nolit fortis eſſe ad terrendos electos,ſed tantùm vt ſit eorum ſeruator.Poſtea adiungit,*Gaudebit ſuper te lætitia.* Hoc referri debet ad gratuitũ Dei amorem,quo Eccleſiam ſuam complexus perinde eam fouebit atque maritus vxorem ſuam,quam tenerrimè diligit. Scimus non cadere in Deum tales affectus,ſed hæc ratio loquendi,quæ ſubinde occurrit in Scripturis, nobis tenenda eſt: quia Deus non poteſt aliter oſtendere ſuam erga nos indulgentiam & amoris magnitudinem, comparat ſe marito, nos autem vxori. Significat in ſumma Deum ſummopere oblectari,vbi poteſt ſeſe beneficum oſtendere erga Eccleſiam ſuam. Idem etiam iterum clarius exprimit,ac confirmat.*Quietus*,inquit,*erit*,vel ſilebit *in amore ſuo.*Nam חרש propriè eſt ſilere:ſed ſignificat etiam eſſe quietum.Summa eſt,contentus erit Deus,quemadmodũ vulgò dicimus,*Il prendra tout ſon contentement*,quaſi diceret,Deum nihil malle quàm vt poſſit Eccleſiam ſuam ſuauiter & placidè fouere. Impropriè quidem, vt iam dictum fuit, tribuitur Deo hic affectus. Scimus enim eum ſtatim implere quicquid viſum eſt. ſed induit perſonam hominis mortalis:quia niſi hoc modo balbutiat,non poteſt ſatis oſtendere quãtopere nos diligat.Deus ergo tuus quietus erit in amore ſuo,hoc eſt,erunt hæ ſummæ deliciæ,hæc erit præcipua Dei tui voluptas,vbi te fouebit:quemadmodum ſiquis vxorem ſibi dilectiſſimam foueat:ita etiã Deus tunc quieſcet in amore ſuo.tandem dicit,etiam exultabit ſuper te in lætitia. Videntur quidem hyperbolæ iſtæ aliquid præferre abſurditatis. Quid enim magis alienum à gloria Dei quàm exultare inſtar hominis, qui rapitur gaudio amatorio? Videtur ergo reſpuere has loquendi formas Dei natura. & videtur etiam Propheta quaſi è cæleſti ſolio Deum in terram detrahere:dicit profanus ille poeta,

Non bene conueniunt,nec in vna ſede morantur
Maieſtas & amor.

Deus autem hîc vult eſſe maritus,qui ardeat ſummo amore erga vxorem ſuam.nõ videtur hoc eſſe affine eius gloriæ,quemadmodum diximus.ſed quicquid tendit in hunc finem vt certò perſuaſi de inæſtimabili Dei erga nos amore,quieſcamus in ipſo & quaſi abſtracti à mundo tantùm hoc vnum expetamus,vt nos dignetur ſua gratia: certè illuſtrat Dei gloriam,neque derogat quicquam eius naturæ.Videmus interea vt ſe Deus ipſe ad nos demittat.nam ſi diſputamus an hæc conueniant naturæ Dei,vno verbo dicendum erit, nihil magis eſſe remotum.Minimè igitur conſentaneum eſſet, Deum inſtar mariti nobis depingi qui totus ardeat amore vxoris ſuæ.Sed hinc,quemadmodum iam dixi, melius colligimus

quanta

quanta sit erga nos Dei indulgentia,qui seipsum causa nostra sic demittit & transformat se quodammodo,dum induit alienas personas. Interea etiam descendat quisque nostrum in se,& agnoscat quàm profunda sit radix infidelitatis,quia Deus non potest aliter nobis consulere & corrigere vitium istud,cui sumus omnes obnoxij,nisi quodammodo à se discedat, vt propius accedat ad nos.Et quoties incidimus in has loquendi formas,hoc primò tenendum est,non abs re Deum tantopere insistere,vt nos persuadeat de amore suo:quia scilicet non modò propensi sumus natura ad incredulitatem,sed prorsus addicti sumus mendaciis Satanæ.Deinde quia leues sumus & facilè abstrahimur ab eius verbo, ideo ipsum suscipere personam hominis.Interea notandum est quod prius dixi, quicquid ad testandum Dei amorem pertinet,nihil derogare eius gloriæ:quia præcipua eius gloria est,illa immensa & inæstimabilis bonitas,qua nos semel complexus est & prosequetur vsque in finem. Quod autem dicit Propheta *in die illo*,extenditur ad totum Christi Regnum. Loquutus quidē est de liberatione populi:sed semper memoria tenendum est quod admonui, non præfigi vel vnum annum,vel paucos,vbi Prophetæ de redemptione futura differunt.sed ex quo populus ab exilio Babylonico in patriam reductus est incipit tempus illud,cuius nunc fit mentio:continuum verò habet cursum & tenorem vsque ad vltimum Christi aduētum. Et hinc etiam colligimus,non esse absurdas hyperbolas,quum dicūt Prophetæ Posthac non timebis,vel non videbis malum: quia si respicimus ad illam dissipationem populi, certè nulla poterit nobis contingere tam grauis tentatio,quæ non sit moderata,si conferamus sortem nostram cum statu veteris populi. nam terra Chanaan erat tunc vnicum pignus gratiæ & amoris Dei.Quum ergo eiecti essent Iudæi ab illa sua hereditate,erat,quemadmodum alibi diximus,quædā abdicatio:perinde acsi pater eijciat domo filium suum & abdicet. Christus nōdum erat mundo exhibitus.Testimonium habebant miseri Iudæi in figuris & vmbris futuræ gratię,quæ postea nobis per Euangelium manifestata fuit.Quum ergo tenuem gustum amoris sui illis daret Deus,quî fieri potuit,vt nō defecerint quū essēt ita procul eiecti?nunc etiamsi Ecclesia dispersa sit ac lacerata,si etiam parum ab interitu differat: tamen semper Deus nobis adest per vnigenitum Filium.Deinde habemus apertam ianuā Regni cælestis.Suppetit ergo nobis semper vberior gaudij materia quàm olim veteri populo:pręsertim quum ita posset videri à Deo reprobatus.Hæc ratio est,cur non abs re dicat Propheta immunem fore Ecclesiam à malo,vbi Deus ipsam rursus collegerit. Nam redemptio illa populi Israelitici hodie vigere debet in cordibus nostris:quia est memorabile opus Dei, quo voluit in perpetuum testari se esse eorum liberatorem quicunque in ipsum sperant. Sequitur:

18 *Afflictos à tempore*,vel pro tempore, vel ad tempus, vt alij vertunt, *congregabo qui ex te erunt:onus*,vertunt quidam : sed actiuè videtur accipere Propheta potius,qui sustinuerunt ergo,*super eam opprobrium.*

Hîc prosequitur eandem sententiam,sed aliis verbis:quia nisi interposita fuisset hæc cōsolatio,poterat frigere quod hactenus Propheta dixit. Proposuit enim materiam lætitiæ: hortatus est electos Dei ad sacrificium laudis & ad gratulationem. Interea erāt miserrimi, Necesse igitur fuit adiungi hanc sententiam de congregandis exulibus. Dicit autē *ad tempus*.Quidam vertunt præ Tempore:sed illud esset obscurum & coactum. Alij vertunt, Ad tempus: sed propriè est à tempore.מ significat aliquando præ, vbi comparatiuè accipitur. sed non videntur mihi interpretes rectè expendere Prophetæ sensum. Ego igitur non dubito,quin hîc statutum liberationis tempus designet:quasi diceret,Ego rursus colligam afflictos tuos,& qui sustinuerunt opprobrium tuum. Quomodo? מוֹעֵד, hoc est, post finitum tempus vel præfixū. nam מוֹעֵד non simpliciter pro Tempore sumitur apud Hebræos, sed pro tempore aliquo condicto.quemadmodum lingua nostra dicimus, *Vn terme prefix*. Ego igitur *congregabo afflictos tuos*,sed non tam citò: Propheta igitur noster hîc quodammodo suspendit animos fidelium, vt maneant in specula sua & expectent patienter auxilium Dei:quia scimus quanta sit festinatio nostra, & vt ruamus etiā præcipites vbi aliquid optamus.nam celeritas ipsa etiam nobis mora est,quemadmodum dictum fuit veteri prouerbio. Quoniam ergo feruore quodam, vel nimio impetu feruntur homines semper ad captandos euentus,ideo Propheta hîc frænum inijcit & ostendit Deum tenere suas opportunitates,vt impleat quod promisit non tam citò,neque pro arbitrio hominū:sed vbi tempus opportunum aduenerit.Tempus autem illud est,quod statuit ipse,non quod ipsi cupimus. Iam addit, *qui sustinuerunt super eam opprobrium.* Non dubium est quin hoc secundo membro idem repetat Propheta:sed interim speciem istam non abs re designat,quòd scilicet Iudæi probris & contumeliis affecti fuerint exilij sui tempore,idque propter Ecclesiam hoc est,quia profitebantur se Deum peculiarem colere.nam hoc etiam nomine erant exosi omnibus populis Iudæi,quia erat illis religio separata ab omnium gentium superstitionibus. Quare fieri non potuit, quin eos vexarent multis opprobriis increduli, postquam

tracti fuerant in exilium & dispersi huc & illuc. Dixerat prius, Colligam afflictos: sed iam adiungit, ergo colligam eos qui sustinuerunt opprobrium. Dixi alios vertere Onus super eam opprobrium. sed non posset ex verbis illis elici vllus sensus. Non dubium igitur est, hîc Prophetam occurrere tentationibus, quæ manebant filios Dei, qui visuri erant in exilio quod grauissimum esset toleratu, nempe vt essent expositi sannis & ludibriis omnium gentium. ergo hîc opportunè medetur eorum dolori dicens, etiamsi ad tempus ita rideantur ab impiis, tamen redituros in patriam: quia Dominus statuit ipsos colligere, sed tenendum semper est quod dixi, hoc Deum facturum esse tempore suo, hoc est, vbi ipse opportunum esse cognouerit. Sequitur:

19 *Ecce ego conficiens omnes oppressores tuos*, qui te humiliant, ad verbum, *in tempore illo: & seruabo claudicantem. & reducam expulsam, ad faciendum eos in laudem, & nomen in terra opprobrij ipsorum.*

Hîc confirmat quod proximo versu iam attigi, quòd scilicet Deus superabit omnia obstacula, vbi volet populum suum reducere. In hoc enim diximus insistere Prophetam, vt Iudæi in suo exilio sese sustineant fiducia liberationis. Quia ergo non poterant statim concipere quod erat tam incredibile secundum carnis sensum, ideo testatur in Deo satis esse virtutis ad hostes omnes vincendos. *In tenpore illo*, inquit. Repetit quod prius dictum est, nempe expectandum esse quoad placuerit Deo exercere populum suum sub cruce. nam si data fuisset optio Iudæis, libenter fuissent quieti. & scimus vt soleant homines sese eximere ab omni incommodo, metu, tristitia. Quum ergo homines naturaliter appetant quietem & immunitatem ab omni malo, Propheta hîc hortatur fideles ad patientiam. & ostendit nõ posse aliter fieri, vt Deus se præstet redemptorem sicuti promisit, nisi se ipsi vicissim subiiciant eius castigationi. In tempore ergo illo. Hoc semper notandum est, quòd Propheta corrigit nimiam illam celeritatem, quæ solet homines abripere, vbi Deus ipsos castigat. Ergo vtcunque lentè & pedetentim Deus ad suos liberandos procedat, hîc Propheta ostendit non esse cur desperent, vel cur interea animis frangantur. Tandem adiungit *se velle seruare claudicantem & expulsam.* Quibus verbis significat etiamsi Ecclesia mutila sit & fracta, non posse tamen hoc obstare Deo, quominus eam restituat. nam per expulsam & claudicantem nihil aliud intelligit quàm omni virtute ita exutam, vt deficiat in se. Comparat igitur Ecclesiam Dei homini propter membra luxata quasi mortuo. Vbi ergo inutiles sumus ad omne opus, vita nostra quid aliud est quàm languor similis morti? Atqui Propheta hîc affirmat opportunum hoc fore tempus, quo Deus subueniat suis, vbi videbit ita prostratos & iacentes, vbi erunt dispersi huc & illuc, quemadmodum si corpus hominis laceratum sit, & proiectum brachium huc, illuc verò crus, ita vt nihil cohæreat: pronuntiat tamen non posse hoc obstare Deo, quominus colligat Ecclesiam suam & instauret vt adhuc recipiat plenum suum vigorem. Denique significat restitutionẽ Ecclesiæ fore quandam formam resurrectionis, quia Dominus humiliabit populũ suum, donec ferè sit exanimis, vt iam respirare nequeat. sed tandem colliget & sic colliget vt non modò respiret, sed recuperato nouo vigore perinde floreat quasi nunquam iacturæ quicquam passus esset. Ego non possem hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie propter peccata nostra sic dispersi sumus, imò etiam qui videntur collecti sub nomine tuo & auspiciis, tamen mutuis dissidiis laborant, ita vt pendeat salus Ecclesiæ tuæ quasi à filo: interea imminent etiam crudelissima sæuitia hostes tui ad omnes tuos perdendos, ad memoriam Euangelij tui abolendam: da, inquam, vt sic quieti & tranquilli degamus sub spe tuarum promissionum, ne dubitemus te in tempore opportuno fore nostrum liberatorem: & sic patiamur nos abs te affligi & prorsus deijci, vt tamen semper erigamus in cœlum nostros gemitus, & exaudiamur per nomen Filij tui, donec tandem liberati ab omni certamine fruamur beata illa quiete, quæ reposita est nobis in cœlo, & quam nobis acquisiuit vnigenitus Filius tuus, Amen.

Restabat heri ex penultimo versu Prophetæ Sophoniæ posterius membrum, vbi promittit Deus fore nobiles Iudæos, qui prius non modò fuerant obscuri, sed etiam expositi omnibus probris. nam Dare in nomen & laudem nihil aliud est quàm celebres ipsos reddere, vt volitent per ora hominum, quemadmodum loquuntur. Dicit autem, *In terra pudoris*, vel opprobrij *ipsorum*: quia vbique derisi fuerant, quum increduli putarent ipsos fuisse vana spe delusos. nempe quia Deum sub cuius fide agebant, custodem sibi fore perpetuum iactantes, nihilominus abstracti fuerant in exilium. hinc igitur ridendi & subsannandi materia: sed promittitur hîc mutatio in melius: quia in Assyria & Chaldæa videbunt omnes populum hunc fuisse diuinitus electum, vt esset singulari testimonio inter omnes

gentes

gentes: quicunque in Deum recumbunt, eos minimè falli: quia reperiunt eum fidelem in suis promissis. Sequitur postremus versus.

20 *In tempore illo reducam vos, in tempore colligam vos: quia ponam vos in nomen & laudem per cunctos populos terræ,* inter cunctos populos terræ, *quum reducam captiuitates vestras in oculis vestris, dicit Iehoua.*

Eandem sententiam verbis paulùm mutatis repetit, neque id sine causa: quoniam nemo tunc putasset Iudæos, qui velut in sepulchrum proiecti fuerant, posse vnquam illinc emergere: præsertim verò posse attolli in tantam dignitatem & tam sublimem honoris gradum. Quia ergo hoc non erat verissimile, vaticinium suum confirmat Propheta, *Ego reducam vos,* inquit Deus, *colligã vos, nempe quia dedi vos,* hoc est, quia mihi statutũ est ac fixum vos reddere celebres. nam iterum hic ponitur eadem illa locutio, de qua nuper diximus. Postea adiungit, *Vbi reducam captiuitates vestras.* Notandus est pluralis numerus. & parum dextrè & prudenter faciunt multi interpretes, qui in singulari numero vertunt. Propheta enim in consultò posuit captiuitates, quia non modò in exilium abducti fuerant Iudæi, sed distracti per diuersa loca: vt non modò esset populus vnus captiuus, sed essent multæ turmæ. Ergo voluit occurrere dubitationi, quia non satis fuisset reduci captiuitatem vnam, nisi in vnum corpus fuissent collecti & quidem mirifica Dei virtute, qui sic dissipati fuerant. Et ideo addit *in oculis vestris*: vt scilicet certò statuant Iudæi se fore oculatos testes miraculi huius. quod tamen concipere vix animis poterant, nisi extulissent mentes suas supra mundum.

Sequitur Propheta Haggæus.

IN HAGGÆVM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI *PRAELECTIONES.*

SCIMVS à reditu populi tres præcipuè fuisse datos Prophetas, qui collapsos animos erigerent & clausulam imponerent omnibus vaticiniis, donec tandem suo tempore veniret Redemptor. Tempore exilii Babylonici officio docendi functus est Ezechiel inter captiuos: simul etiam Daniel. erant alij minus celebres: quia videmus tunc quosdam Psalmos fuisse compositos, vel à Leuitis, vel aliis doctoribus. sed duo illi, nẽpe Ezechiel & Daniel floruerũt præ aliis. Deinde sequuti sunt Esdras & Nehemias, quorũ etiam autoritas non parua fuit in populo. sed non legimus fuisse præditos vaticinãdi dono. De solis ergo tribus certò constat fuisse diuinitus impulsos, vt futurum populi statum prædicerent. Daniel ante ipsos complexus fuerat quicquid postea accidit vsque ad Christi aduentum. & insigne speculum est prouidentiæ Dei liber ille: quia velut in tabula depingit quæ post eius mortẽ impleta sunt & de quibus nemo poterat quicquam coniicere. Numerauit etiàm annos à reditu populi vsque ad Templi ædificium: deinde vsque ad mortam ipsam Christi. sed oportuit accedere etiam alios testes, qui plus fidei adderent vaticiniis Danielis. Dominus ergo tres istos excitauit Haggæum & Zachariam & Malachiam. Primus castigat ignauiam populi, quia omnes tunc nimiùm intenti priuatis commodis negligerent templi ædificationem: & ostendit meritò suæ ingratitudinis dare pœnas: quia Deum liberatorem vel contemnant vel non saltem quo decebat honore prosequantur: sed fraudent potius legitimo cultu: deinde animat ipsos ad spem plenæ restitutionis, & ostendit non esse cur frangantur vlla difficultate: quanuis vndique cingantur hostibus & sustineant multas molestias, terreantur etiam minacibus edictis, bene tamen sperandum esse: quia Dominus perficiet opus suum quod inchoauit, nempe vt populus recuperet pristinam dignitatem: imò adueniat tandem Christus, qui secum afferat perfectam fœlicitatem & gloriam Ecclesiæ. Hæc summa est. Iam venio ad verba.

CAPVT I.

NNO secundo Darij Regis, mense sexto, die primo mensis datus fuit sermo Iehouæ in manum Chaggai Prophetæ ad Zerubbabel filium Sealtiel ducem Iehudah & ad Iehosuah filium Iehosadak Sacerdotem magnum, dicendo:

Hîc designat Propheta & annum & mensem & diem, quo cœpit pigritiem vel ignauiam populi mandato Dei coarguere: quia scilicet quisque studebat domesticis suis rationibus: interea nulla erat Templi ædificandi ratio. Dicit igitur hoc factum esse *anno secundo Darij Regis*. Variant interpretes in tempore: quia inter ipsos non satis conuenit à quo die, vel anno captiuitas Babylonica incœperit: quia volunt quidam exordium 70. annorum sumi à clade, quæ sub Iechonia contingit ante vrbis vastationem & ruinam Templi. tamen probabile est, fluxisse multum temporis antequam cœperit munus Propheticum aggredi Haggæus: quia Babylon capta fuit viginti annis, aut paulò plus ante mortem Regis Cyri: successit filius Cambyses, qui regnauit octo annis. Tertius fuit Darius filius Hystaspis, quem Iudæi volunt esse filium Assueri ex Hester: sed commentis eorum nulla est adhibenda fides, quia tantùm impudentia valent vbi agitur de rebus incognitis. volunt enim asserere quicquid venit illis vel in cerebrum vel in buccam: & ita fabulantur sine aliquo colore vt plurimùm. Sufficiat nobis tenere, hunc esse Darium filium Hystaspis, qui successit Cambysi nam septem menses Magorum omitto, quia sicuti fallacia obrepserát, ita paulo pòst deleti sunt:) ac probabile est Cambysem, qui primogenitus fuit Cyri filius, caruisse masculo hærede. Vnde factum est, vt occiso eius fratre procerum consensu, regnum ad hunc Darium peruenerit. Fuisse igitur hunc tertium Persarum Regem colligere licet ex historiis. Daniel quinto capite dicit vrbem Babel captam fuisse à Cyro, sed regnasse illic Darium Medum. Atque inter scriptores de hac re non conuenit: quoniam omnes tradunt Cyrum regnasse, nisi quòd Xenophon dicit Cyaxarem fuisse semper primum, ita vt Cyrus quasi personam legati duntaxat sustinuerit. sed Xonophon, vt satis cognoscunt homines præditi iudicio & exercitati in historiis, non scripsit historiá, sed mentitus est pro suo arbitrio liberrimè: quia fingit Cyrum fuisse educatum apud auum maternum Astyagem. atqui satis constat Astyagem fuisse bello deuictum à Cyro: deinde dicit Cyrum duxisse vxorem satis longo spatio temporis ex quo capta fuerat Babylon: & oblatam quidem fuisse auunculo Cyaxare: sed non ausum fuisse illam ducere donec in Persidem rediisset, & pater eius Cambyses probaret tale matrimonium. Nugatur illic Xenophon & facit hoc iudicio. neque enim propositum illi fuit historiam scribere. Est grauissimus scriptor, verum est: sed in hoc falluntur imperiti qui volunt colligere omnes mundi historias. Xenophon est grauissimus philosophus, sed non est grauissimus historicus: quia voluit data opera pro re gesta fictè narrare quod sibi commodum videbat. Fingit Cyrum mortuum fuisse in lecto suo: & dictat longum testamentum, & loquitur tanquam philosophus in vmbra sua: scimus autem Cyrum mortuum fuisse in bello Scythico, & occisum à Regina Tomyride quæ vlta est mortem filii. & hoc satis notum est etiam pueris ipsis. Xenophon tamen, quia vult pingere imaginem perfecti Principis, dicit Cyrum in lecto suo mortuum fuisse. Ergo non possumus ex Cyri-Pædia, quam scripsit Xenophon, colligere quid verum sit. sed tamen si conferimus inter se historicos, reperiemus hoc fuisse proditum ferè omnium consensu, Cyro filium fuisse Cambysem. deinde quum hic fratrem minorem suspectum haberet, de eo interficiendo dedisse mandata: & vtrunque mortuum fuisse sine masculis liberis: tandem fraude Magorum detecta, filium Hystaspis fuisse tertium regem Persarum: Daniel Darium qui regnauit Babylone, vocat Medum. est autem ille Cyaxares. Ego hoc facilè admitto: sed regnauit precariò, quia libenter Cyrus hunc honorem detulit. Et Cyrus etiam quanuis esset nepos Astyagis ex filia eius Mandane: tamen natus est patre non admodum nobili. nam Astyages quum somniasset totam Asiam vrina filiæ suæ coopertam esse, facilè inductus fuit vt eam locaret homini alienigenæ. Quú igitur dedit eam Cambysi, voluit quasi in longinquam regionem abiicere, vt ne quis vnquá hæres ex ea nasceretur, qui perueniret ad tantum imperium, vt Magi interpretati fuerant. Cyrus ergo hauddubiè tantùm strenuitate sua adeptus est nomen & famam, neque ausus fuit initio sibi sumere nomen regis, sed passus est auunculum suum & eundem socerum pariter secum regnare: interea fuit eius collega ad biennium duntaxat. nam Cyaxares post captam Babylonem diutius non vixit. Iam ergo venio ad Prophetam nostrum. Dicit, *Anno secundo Darij sibi hoc fuisse preceptum à Domino vt coargueret ignauiam populi*. Colligere próptum est fluxisse vltra viginti annos ex quo cœperat redire populus in patriam. Alii ponút 30. vel 40. annos: alii etiam hunc numerum excedunt. sed non videtur hoc mihi probabile. Quòd autem dicunt quidam reuersos fuisse Iudæos in patriam anno 58, ex quo abducti fuerant, hoc falsum est, ac facilè refellitur tam Danielis verbis, quàm historia Esræ. Daniel enim

[marginal handwriting:] ...non grauissimus historicus.

enim 9. capite dicit se diuinitus fuisse admonitum de reditu populi, quum instaret tempus præscriptum à Ieremia. Quoniam autem hoc factum est non anno primo Darij, qui fuit filius Hystaspis, sed sub finem regni Balsasar antequam capta esset Babylon: sequitur ergo iam tunc impletum fuisse exilij tempus. Deinde initio historiæ hoc habetur, quum impleti essent septuaginta anni Deus excitauit spiritum Cyri Regis. Videmus ergo vt Cyrus non permiserit liberum reditum populo, nisi quia iam transactum fuerat tempus quod prædixerat Ieremias: sicuti prius docuerat Iesaias, Cyrum antequam nasceretur delectum fuisse ad hoc opus: & tunc Deus cœpit palam facere quàm veraciter loquutus esset antequam populus ipse traheretur in exilium. Quòd si demus anno 58. rediisse populum, non constabit fides vaticinio. Proinde nimis inconsideratè loquuntur, qui putant reuersos fuisse in patriam Iudæos ante 70. annum: quia hoc modo peruertunt, sicuti dixi, totam gratiæ Dei notitiam. Ergo quum 70. anni elapsi essent vbi capta fuit Babylon, & Cyrus publico edicto permisit Iudæis in patriam redire, Deus tunc manú porrexit miseris exulibus. sed postea vndique molestia illis exhibita fuit à vicinis. Quidam prætextu amicitiæ volebant sese illis coniungere, vt scilicet nullum esset nomen populi Israelitici: sed conficerent nescio quam colluuiem ex multis gentibus. deinde alij palàm ipsos bello aggressi sunt: & quum Cyrus militaret in Scythia, præfecti eius tunc fuerunt infesti Iudæis: sic iniecta illis fuit mora. Deinde sequutus est Cambyses acerrimus hostis Ecclesiæ Dei. Vsque igitur ad Darium hunc Hystaspis filium non potuit progredi Templi ædificatio. Darius autem Hystaspis filius quum Iudæis faueret, vel saltem placatus esset erga ipsos, cohibuit omnes vicinas gentes, ne amplius moram iniicerent Templi ædificationi. Iussit ergo præfectos suos ita tueri populum Israeliticum, vt degeret in patria, & Templum absolueret, quod duntaxat inchoatum fuerat. Et hinc colligere licet Templum fuisse ædificatum annis quadraginta sex, quemadmodum dicitur Ioannis secundo: quia iacta sunt fundamenta statim à reditu populi: sed opus vel neglectum fuit, vel impeditum ab hostibus. Quum autem data fuit Iudæis libertas ædificandi Templi, colligimus ex Propheta nostro fuisse Deo ingratos, quia vnumquemque rapiebat priuata vtilitas, vt cultus Dei nulla fere apud eos esset ratio. Ideo nunc inuehitur Propheta in istam pigritiem, quæ coniuncta erat cum impietate. Quid enim magis indignum, quàm vt fruerétur patria sua & illa hæreditate, quam Deus olim Abrahæ promiserat: Deum verò pro nihilo ducerent, & præcipuam illam gratiam, quòd volebat scilicet habitare inter ipsos? Scimus electum fuisse domicilium in monte Sion à Deo, vt inde prodiret Redemptor mundi. quum ergo, hac cura posthabita, extruerent singuli domos suas, meritò hîc Propheta vehementer ipsos obiurgat Dei nomine & mandato. Hoc quantum ad tempus spectat. Dicit autem Anno secundo Darij, quia iam annus fuerat elapsus, ex quo data fuerat libertas ædificandi Templi. sed non erat Iudæis otium, quoniam nimium addicti erant priuatis suis commodis. Ac dicit autem, *datum sermonē hunc fuisse in manus sua ad Zerubbabel, filium Sealthiel, & ad Iehosuah, filium Iehosadak.* Postea videbimus doctriná promiscuè spectare ad totum vulgus: & quantum assequi licet probabili coniectura, neque Zerubbabel, neque Iehosua in culpa erant quòd Templum manebat desertum: imò ex Zacharia etiam certo colligimus fuisse verè cordatum principem Zerubbabel: Iehosuam etiam fideliter suo Sacerdotio esse functú. Quum ergo vterque suam operam Deo impenderet, quî fit vt Propheta sermonem ad ipsos dirigat? deinde quum in toto populo resideret culpa, cur non alloquitur omnes? cur non conuocat totam multitudinem? Non dubium est quin Dominus voluerit & Zerubbabel, & Iehosuam adiungere seruo suo socios, vt prodirent tres ipsi ad populum & quasi vno ore proferrent quod Deus mandauerat seruo suo Haggæo. Hæc igitur ratio est cur Propheta dicat se missum fuisse ad Zerubbabel & ad Iehosuam. Interim discamus, Principes, & quibus Deus partes iniunxit gubernandæ Ecclesiæ suæ, nunquam ita probè fungi officio suo, nec tam fideliter & strenuè implere suas partes, quin excitandi sint & quasi pungendi multis stimulis. Dixi iam aliis locis laudari Zerubbabel & Iehosuam: Dominus tamen ipsos aggreditur & expostulat seuere, quod negligant Templi ædificationem: non facit hoc, nisi vt confirment sua authoritate quòd dicturus erat Propheta. sed interim etiam ostendit ipsos non vacare prorsus omni culpa, dum ita torpet populus, & non prosequitur Templi ædificationem. Quod autem vocatur Zerubbabel filius Sealtiel, putant multi filium positum esse nepotis loco & præteritú esse patris nomen. sed illud non videtur mihi probabile. Citát ex Chronicis fuisse aliter vocatú patrem: nempe Pheadiah: sed scimus hoc fuisse frequentissimum in populo illo, vt vnus idem esset binomius. Ergo igitur simpliciter existimo Zerubbabel filium fuisse Sealtiel. Vocatur dux Iehudah, quia oportuit manere in illa Tribu aliquod imperium, quanuis ablatum esset regium nomen, & extincta etiam omnis maiestas & potentia: tamen voluit Deus manere aliquod vestigium regni, secuti prædictum fuerat à Patriarcha Iacob, Non tolletur sceptrum è Iehudah, nec dux ex femore eius, donec veniat, &c. Regium quidem sceptrum ablatum fuit, diadema etiam euersum, vt dicit Ezechiel, Tollite Cidarim, subuertite, subuertite, subuertite ipsam, inquit: quia illi regni interruptio satis diuturna fuit. sed interim Dominus seruauit aliquas reliquias, vnde agnosce-

Gen. 49. 10.

Ezech. 21. 26.

rent Iudæi non prorsus abolitam fuisse memoriam illius promissionis. Hæc igitur ratio est cur vocetur Sealtiel præfectus Iehudah. Nunc sequitur:

2 *Sic dicit Iehouah exercituum dicendo, Populus iste dicunt,* hoc est dicit, *non venit tempus domui Iehouæ ad ædificandum.*

3 *Et datus fuit sermo* Iehouæ *in manu Chaggai Prophetæ dicendo,*

4 *An tempus vobis, vt habitetis vos in domibus vestris tabulatis, & domus hæc deserta?*

Qui putant septuaginta annos non fuisse transactos, nisi regnante Dario, possunt etiam hinc facilè refutari: quia si nondũ impleti fuissent anni septuaginta, in promptu erat excusatio Iudæis, quòd distulerant Templi ædificationem. sed certum est tempus tunc fuisse elapsum, & solo ipsorum torpore factum esse, ne Templum exurgeret: quia quicquid erat materię, quisque rapiebat in priuatum suum vsum. Dum ergo ita sibi addicti erant & commodis suis peculiaribus, neglecta fuit Templi ædificatio. quòd à reditu vsque ad imperium Darii non fuerat Templum ædificatum, diximus hoc aliunde contigisse: quia scilicet præfecti Cyri Regis multùm molestiæ Iudæis exhibuerant. Cambyses autem fuit illis infestissimus. sed quum iam recuperata esset ab ipsis libertas, & Darius tam humaniter illis permitteret Templum extruere, nullus fuit cunctandi prætextus. Et tamen probabile est, tunc quoque fuisse agitatos sermones de tempore. nam fieri potest, vt qui captabant aliquid coloris ad tegendam suam ignauiam, obiicerent difficultates multas fuisse interpositas, quia nimis festinauerant: & ita fuisse pœnam celeritatis, quòd temere aggressi fuerant structurá Templi: vt solent hmines ingeniosi semper esse in suis delictis tegendis. sed possumus etam aliter accipere, quòd dicebant nondum venisse tempus. nam etiam facilis erat hæc obiectio, Verum quidem est cultum Dei merito præferendum esse aliis rebus: sed Dominus hoc nobis concedet, vt singuli donos suas extruant: dabimus interea operam sacrificiis. nónne vixerunt patres nostri sine Templo per multa secula? tunc Deus Sanctuario contentus fuit. Iam erectum est Altare, & illic offeruntur Sacrificia. Dominus ergo nobis ignoscet si differimus Templi ædificationem in tempus opportunum. Interea verò quisque domum suam ædificabit, vt scilicet per otium postea Templum magis sumptuosè extruatur. Quicquid sit, videmus quod iam aliquoties dixi, Iudæos ita fuisse addictos suis domesticis commodis, suæ quieti, suis etiam deliciis, vt cultum Dei ferè pro nihilo ducerent. Hæc causa est cur tam seuerè illis succenseat Propheta. Dicit igitur se ita fuisse loquutum, *Populus hic dicit nondum venisse tempus quo ædificetur domus Iehouæ.* Hìc recitat quod solebát adducere Iudæi ad fucandam suam pigritiem, quum iam per longum tempus cunctati essent. & non possent nisi summa impudentia defendere vitium suum. Tamen videmus vt sibi adhuc veniam promittere non dubitarent. sed ita ferè sibi indulgent homines in suis peccatis, quasi possent cum Deo pacisci, & nugis quibusdá eum placare, sicuti videmus tunc fuisse factum. sed simul etiam in hoc speculo perspicimus quanta sit hominum ingratitudo. Fuit illud beneficium Dei in primis memorabile, & cuius etiam gloria vigere debent vsque ad finem seculi. Fuerant reducti ab exilio qui hoc minimè sperauerant. Quid fuit illis agendum, nisi vt se totos addicerent ad colendum suum liberatorem? atqui extruunt nescio quod tugurium Deo, & quasi sub pluuia sacrificant: & ita volũt eos Deo oblinere. Interea autem sumptuosè habitare volunt in domibus optimè dispositis. Hodie autem quid? videmus factum esse insigni Dei miraculo, vt illuxerit nostro tempore Euangelium: nos etiam emerserimus quasi ex inferis. Nunc quis accendit gratis Dei altare? nam omnes respiciunt quid sibi expediat, & dum occupantur singuli in vtilitate propria, interim abiicitur Dei cultus, nulla cura, nullus zelus, nullum studium: imò quod longè deterius est, multi lucrum captant ex Euangelio perinde acsi esset ars quæstuosa. Non mirum est igitur si tam indignè contempserit populus ille suam liberationem & eius memoriam ferè deleuerit, quia non minus turpe exemplum hodie inter nos apparet. sed hinc etiam videmus quàm bene cõsuluerit Dominus Ecclesiæ suæ, dum voluit extare hanc obiurgationem, vt hodie nos solicitet, & metum vel pudorem incutiat. Porrò ita frigemus in promouendo cultu Dei, vbi scilicet rapimur ad nostra commoda. Huc etiam accedit, quòd quum spirituale sit templum Dei, crimen nostrum eo atrocius est, vbi ita pigrescimus, dum scilicet non iubet Deus colligere vel lignum, vel lapides, vel cæmentum, sed extruere templum cæleste, in quo verè colatur. Vbi ergo ita torpemus omnes, certè si populus ille tunc duriter castigatus fuit, nostra ignauia magis detestabilis est. Nunc videmus Prophetam non modò ætatis suæ hominibus loquutum esse, sed destinatum fuisse admirabili Dei consilio, vt personet eius doctrina hodie in auribus nostris, & castiget nostrum torporem & frigus plenum ingratitudine: quia scilicet differtur ædificium spiritualis templi, vbi quisque sibi addictus est, & respicit quod sibi priuatim est vtile. Cras prosequemur reliqua.

PRECA-

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis militandum est in hoc mundo, & vis nos exercere multis certaminibus, ne vnquã deficiamus tamẽ, etiamsi extrema quaque nobis perferenda sint. Et quia tanto honore nos dignaris, vt simus architecti & opifices spiritualis Templi tui, vt quisque nostrum se tibi totum offerat & consacret: deinde vt quicquid facultatis quisque nostrum accepit, id studeat conferre in Tẽpli huius structuram, quò ita perpetuò inter nos colaris: præsertim verò vt quisque se totum tibi offerat in spiritualem victimam, donec tandem renouemur ad imaginem tuã, & recipiamur in societatem illam perfectam eius gloriæ, quæ nobis acquisita est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

Quum interrogat Propheta an aduenerit tempus, quo Iudæi habitent in ædibus splendidis & bene ornatis, nondum autem aduenerit tempus ædificandi Templi: ostendit, nimis crassè ipsos ludere cum Deo. Nam eadem prorsus ratio erat templi & vrbis. Quomodò enim reducti fuerant in patriã nisi quia præstiterat Deus quod per os Ieremię testatus fuerat? Ergo reditus ipsorum pendebat à redemptione illa promissa: vnde colligere promptum erat iam venisse tempus ædificandi Templi, quia alterum ab altero nõ poterat neque debebat separari, vt dictum fuit. Exprobrat igitur illis suam ingratitudinem, quòd frui velint Dei beneficio, & interea spernant eius memoriam. Emphaticæ etiam sunt locutiones, quum dicit, *An tẽpus vobis vt vos habitetis?* nam subest comparatio inter Deum, cuius Tẽplum pro nihilo ducebant, & inter ipsos, qui volebant non modò commodè, sed etiã sumptuosè habitare. Quærit igitur Propheta an hoc sit consentaneum, vt homines mortales, qui nihil differunt à vermiculis, possideant domos magnificas: Deus autem templum suum non habeat. Et eòdem etiam pertinet quod dicit *domos tabulatas*. nam ספונים vocant Hebræi quod dicit *lambrisses*. Ergo quum illis nõ sufficeret commoditas, nisi etiam accederet splendor & lautitiæ, hoc erat nimis indignum, interea fraudare Deum suo Templo, vbi colendus erat. Iam sequitur:

5 *Et nunc sic dicit Iehoua exercituum, Adiicite cor vestrum ad vias vestras,*
6 *Seminastis multum, & intulistis parum, comedere & non ad satietatem, bibere & non ad ebrietatem, vestire & non ad calorem cuique, & cui colligit mercedem, colligit mercedem in sacculum perforatum.*

Hîc agit Propheta cum præfracto illo populo sicuti ferebat ipsorum ingenium. nam qui dociles sunt & morigeri, satis habent vno verbo, & statim admoniti resipiscunt: qui autem peruicaciter addicti sunt suis peccatis, durius sunt vrgendi, quemadmodum hîc facit Propheta. Proponit enim Iudæis pœnas in medium, quibus iam castigati fuerant. Vulgò dicitur, experientiam esse magistram stultorum: & Propheta huc tendit in his verbis, *Adijcite*, inquit, *corda vestra ad vias vestras* hoc est, si nullius apud vos momẽti est aut Dei authoritas, aut ratio, saltem reputate quomodo vos Deus tractet. Vnde fit vt esuriatis? vt & cælum & terra vobis victum denegent? deinde etiamsi multum absumitis ciborum, tamẽ nulla sit satietas? Denique vt omnia in manibus vestris diffluant & euanescant? Vnde hoc? non potestis aliud statuere, quàm Deum vobis esse infestum. Ergo si non obtemperatis sponte verbo Dei, saltem pœnæ ipsæ vos adducant ad aliquam resipiscentiam. Hoc enim est cor adiicere super vias suas, si agnoscant non fortuitò se ita esse famelicos, sed quia ipsos vrget, vel ipsorum capitibus incumbit maledictio Dei. Iubet ergo ipsos capere consilium ex rebus ipsis vel experimentis. & his verbis acrius pungit eos Propheta: quasi diceret se nihil proficere docendo vel monendo: hoc restare vltimum, vt saltem violenter trahantur vbi Dominus ipsos castigat. Dicit eos *multum seminasse & exiguum fuisse prouentum*. Qui sententiam hanc accipiunt in futuro tempore, corrumpunt Prophetæ sensum. Quorsum enim dixisset, Adiicite cor vestrum ad vias vestras, si tantùm denuntiaret pœnas in futurum tempus? sed quemadmodum iam dixi ostendit eos nimis inconsideratè arrodere frænum, quia non sentiunt mala omnia sibi infligi Dei manu: & non simul reputant iustum esse eius iudiciũ. Ergo dicit eos multum seminasse & fuisse exiguam messem: deinde ipsos *comedere & nõ satiari, bibere & non inebriari, vestiri neque tamen calefieri*. vtcũque ad manum habeant quæ videntur requiri subsidia ad vsum vitæ: tamen nihil ipsis prodesse. Scimus autem Deum vtroque modo pœnam sumere de hominibus: vel vbi subducit suam benedictionem, dum arida est terra & cælum siccum, vel dum in ipsa frugum copia tamen nulla est satietas, imò nullus vsus. Sæpe continget, homines colligere quantum sufficeret ad victum: interea tamen semper esurire. hæc species maledictionis clarius apparet quum Deus aufert virtutem suam à pane & vino, vt vires non suppeditent cibos & potus. Vbi ergo nihil conferunt fruges ipsę & quicquid terra profert in alimenta hominum, Deus quasi aperto brachio ostendit se esse vltorem. Altera autem maledictio frequentior est, vbi scilicet Deus terram ariditate percutit, vt nihil proferat: vtranque verò speciem attingit Propheta noster: Ecce inquit, *semina-*

ſtis multū & parum colligitis: deinde, etiamſi ſuppetat prouentus & vini & tritici, comedendo & bibendo non poteſtis tamen vos ſaturare: imò veſtes ipſæ vos non calefaciunt. Iam debuerant certò ſperare vberrimam frugum copiam quum reuerſi eſſent, niſi abruptus fuiſſet curſus gratiæ Dei ipſorum peccatis. Ergò niſi bis fuiſſent cæci, hæc experientia debebat eos expergefacere, quemadmodum etiam vidimus apud Ioelem cap. I. Dicit in fine verſus, *qui mercedem contrahit, contrahit eam in ſacculum perforatum:* quibus verbis admonet non tantùm poſſe conſpici Dei vindictam in ſterilitate terræ, & in ipſa eſurie hominum qui comedendo non ſaturantur: ſed in ipſorum operis, vbi ſcilicet multum ſe fatigant, & ſine profectu: quia pecunia etiam vbi in crumenam coniecta eſt, euaneſcat. Ergo operæ etiam veſtræ ſunt inanes, inquit. Eſt autem hoc ſatis manifeſtum iræ Dei ſignum, vbi pecunia etiamſi recondita fuerit, tamen diffluit. Iam videmus quid ſibi velit Propheta: quia frigebat doctrina apud Iudæos, & admonitiones ſpernebant, tractat eos pro ingenij peruicacia. Oſtendit igitur etiamſi contemnant Deum & eius Prophetas, ipſos tamen pœnis ſatis doceri: & tamen adhuc manere ſtupidos. Ergo extimulat quemadmodum aſinos, vt tandem agnoſcant Deum non immeritò ſibi iraſci: iram verò eius conſpicuam eſſe tam in ſterilitate terræ, quàm in tota ipſorum vita: quia ſiue comedant, ſiue abſtineant à cibo, ſunt tamen famelici: deinde ſi ſtrenuè laborent, & ſi colligant mercedem, ipſam tamen diffluere, ac ſi congeſta eſſet in crumenam perforatam. Sequitur:

7 *Sic dicit Iehoua exercituum, Ponite cor veſtrum ſuper vias veſtras.*
8 *Aſcendite in montem, & afferte lignum, & ædificate domum*, vel hanc domum, *& propitius ero in ea*, vel mihi placebit in ea, *& glorificabor, dicit Iehoua.*

Nunc addit Propheta, Vbi edocti malis fuerint Iudæi, iam nihil aliud reſtare, niſi vt ſe accingant celeriter ad ædificandum Templum: quia non eſt cunctandi tempus vbi intelligunt Deum manu armata prodire ad ius ſuum exigendum. Sterilitas enim de qua loquutus eſt & inopia, deinde alia ſigna maledictionis, erant quaſi exertus gladius in manu Dei: quò palàm erat ipſum velle vlciſci negligentiam populi. Quum ergo ita fraudatus eſſet Deus ſuo iure, non modò populum hortatus eſt per ſuos Prophetas, ſed vindictam etiam exercuit contra illum contemptum. Hæc ratio eſt cur Propheta nunc dicat, *Adijcite cor veſtrum: & tunc conſcendite in montem, afferte lignum.* Hic autem locus optimè exprimit cur Deus pœnas exigat de hominum peccatis: non tantùm ſcilicet vt ſentiant ſe peccaſſe, ſed vt ſtudeant corrigere quicquid Deo diſplicet. Secundò hinc etiam colligimus quomodo ad pœnitentiam progredi nos oporteat. Initium eſt, vt peccata noſtra diſpliceant nobis: ſed ſi quis non vltrà promoueat, erit duntaxat motus aliquis inualidus. Neceſſe igitur eſt ad ſecundum gradum progredi, nempe vt ſequatur correctio in melius. Vtrumque hîc exprimit Propheta. Prius dicit, *Ponite cor veſtrum ſuper vias veſtras*, hoc eſt, Cōſiderate vnde vobis hæc inopia: deinde vt multum laborando, tamen ludatis operam: niſi quia iratus eſt vobis Deus. Hæc iam erat aliqua pars prudentiæ: ſed iterum repetit, Ponite ergo corda veſtra ſuper vias veſtras, non tantùm vt peccatum vobis diſpliceat, ſed vt ſegnities iſta quę hactenus Deum offendit, & prouocauit iram eius, mutetur in ſtrenuam diligentiam. Ergo, *Aſcendite in montem & tollite lignum*, inquit, *& ædificetur hæc domus.* Siquis dubitet cur tantopere inſiſtat Propheta in ædificio Templi, reſponſio facilis eſt, quòd Deus voluit hoc modo exerceri veterē populum in pietatis officiis. Quanquam ergo Templū per ſe non magni erat ponderis coram Deo, finis tamen ſpectandus fuit: quia retinebatur populus viſibili illo Templo in ſpe venturi Chriſti. Deinde cæleſte exemplar ſemper debebat illis venire in mētem, vt ſcilicet ſpiritualiter Deum colerent ſub illis externis figuris. Non abs re igitur offenſus fuit Deus Templi ſui neglectu: quia inde facilè cōſtabat nullam eſſe pietatis curā nec ſtudiū apud Iudæos. ſæpe contigit, vt plus ſatis eſſent ſeduli in externo cultu: & Deus illam aſſiduitatē deridet, vbi non eſt cōiunctus interior affectus: ſed hîc reprehenditur à Propheta craſſior ille cōtemptus Dei, quum etiam externum ædificiū ſpernerent. Poſtea adiungit, *& propitius ero in ea*, vel placebit mihi in ea. Qui vertunt, Placebit mihi, non diſcedunt à genuina verbi ſignificatione. nam רצה eſt aliquid habere gratum. ſed rectiùs meo iudicio ſentiunt, qui putant Prophetam alludere ad promiſſionem Dei: quia dicebat ſe hac lege habitaturum eſſe inter Iudæos, vt eorum vota exaudiret ac illis reconciliaretur. Quum ergo venirent in Tēplum Iudæi, vt peccata ſua expiarent, vt redirent cum Deo in gratiam, non abs re hîc pronuntiat Deus ſe fore propitium in illa domo. Siquis peccauerit, dicebat Solomō, & ingreſ-
1. Reg. 8. 21. ſus domum hanc ſupplex deprecatus fuerit, tu etiam exaudies ex habitaculo tuo cœleſti. Deinde ſcimus operculum Arcæ ideo vocatum fuiſſe Propitiatorium, quòd Deus illinc recipiebat in gratiam ſupplices. Videtur ergo hic ſenſus meliùs congruere quum dicit Propheta, ſi Templum fuerit ædificatum, illic Deum propitium fore. Fuit autem hoc ſignum nimis craſſæ impietatis, quum putarent ſe Deo quoque aduerſo, poſſe proſperè agere. Vnde enim ſperanda illis fuit fœlicitas, niſi ex vnico bonorum omnium fonte, nempe ſi Deus

ipſis

ipsis faueret atque esset propitius? Quomodo autem quęrenda fuit eius gratia, nisi vt in Sãctuarium venirent ac inde sursum conscenderent animis & fide in cœlum? Quum ergo nulla esset Templi cura, hinc colligere promptum fuit negligi ab ipsis Deum ipsum, & fere ludibrio haberi. Videmus ergo quàm emphaticè hoc additũ sit, *Ego illic vobis ero propitius*, hoc est, in Templo: quasi diceret, debuit vos infirmitas vestra monere opus vobis esse adminiculo isto, nempe vt me in Sanctuario colatis. Iam quum dederim vobis quasi visibile speculum meæ præsentiæ inter vos, vbi volui Templum mihi ædificari in monte Sion: si Templum contemnitis, nónne hoc perinde est acsi à vobis reiicerer. Postea addit, *Et glorificabor*, inquit, *Iehoua*. Videtur causam exprimere cur propitius futurus sit: quia scilicet videbit gloriam suam curæ esse Iudæis. Quanquam posset etiam seorsum accipi hæc ratio. & hoc posterius mihi magis placet. Duos igitur stimulos admouet Propheta, quibus expergefiant Iudæi, nempe quia vbi extructum fuerit Templum, Deus ipsos benedicet. poterunt enim ipsum placare: & quoties sentient sibi iratum, supplices poterunt accedere ad petendam veniam. Hęc vna ratio est cur strenuè ipsos incumbere deceat ad structuram Templi. Secunda ratio est, quòd Deus glorificabitur. Quid autem magis absurdum, quàm Deum liberatorem sperni, præsertim tam recenti memoria? Quomodo autem glorificatus fuerit Deus in templo illo, iam breuiter exposui, non quia quicquam Deo accesserit, nisi quatenus exercitia illa pietatis tunc necessaria erant, nempe quum adhuc pueris similes essent Iudæi. Nunc sequitur:

9 *Respexistis ad multum, & ecce parum, & intulistis in domum, & sufflaui in illud. cur hoc? dicit Iehoua exercituum: Propter domum meam quæ est deserta, & vos curritis*, vel addicti estis quisque domi suæ, *quisque in domum suam.*

Iterum hîc commemorat Propheta Iudæos priuari alimentis, & quodammodo tabescere in sua inopia, quoniam fraudauerint Deum debito cultu. Primum rem ipsam recitat, *Respexistis ad multum*, inquit, *& ecce parum*. Poterit fieri vt quis contentus sit vel tenuissimo victu, quia non plus appetat. Quibus sufficit sua egestas, illi non admodum ânxij sunt etiam si suppetat exigua victus portio, etiamsi vesci cogantur glandibus, tamen non multum appetent frumentum qui obdurucrunt ad mala ferenda. sed qui ardent cupiditate, magis tanguntur, & vulnerantur etiam sua egestate. Hæc ratio est cur dicat Propheta, Respexistis ad multum, & ecce erat parum, hoc est, non estis similes hominibus rusticis, qui modo ventrem farciant qualicunque victu, non admodum tanguntur sua egestate: sed cupiditas vos inflammat ad copiam appetendam. Quæritis ergo, & auidè studetis hinc inde rapere: sed ecce parum, inquit. deinde *intulistis in domum*. Rursus proponit alteram speciem mali, quòd etiam dum contrahunt & vinum, & triticum, & pecuniam, hæc statim omnia euanescant. *Intulistis* ergo *in domun vestram, & ego sufflaui in illud*. Quum dicit eos intulisse domum, significat repositum fuisse quod sibi acquisierant, vt esset quasi in tuta custodia. nam qui horreum suum, & cellam vinariam & crumenam impleuerunt, putant iam sibi nihil esse cum Deo negotij. Hinc fit vt tam securè luxurientur profani homines, quia existimant se esse extra periculum, vbi domus ipsorũ bene sunt refertæ. atqui ostendit Deus exinanitas fuisse domos, quum tamen plenæ essent & thesauris & annona. sed expressius etiamnum loquitur, *quod sufflauerit*, hoc est, quòd flatu discusserit. neque enim satis habuit Propheta historicè narrare quod experti erant Iudæi: sed voluit etiam digito monstrare causam. Docet igitur non temere euanescere quicquid domi suæ reposuerant: sed hoc fieri Dei flatu, quia scilicet maledicat ipsorum benedictioni, quemadmodum postea videbimus suo loco apud Malachiam. Tandem adiungit, *Quare hoc? dicit Iehoua exercituum*. Hîc Deus interrogat, nõ quòd dubitet ipse, sed vt hac pũctione excitet Iudæos à sua socordia. hoc est, Reputate causam & agnoscite manum meam non ferri cæco impetu, dum vos percutit. consideranda igitur est vobis ratio cur omnia sic vobis diffluant & pereant. Iterum hîc mordaciter coarguitur stupor populi, quia ad malorum causam non attendat. debebant enim vltrò sibi esse monitores. sed Deus occurrit, quia videt eos quasi attonitos iacere. *Propter domum meam*, inquit, *quia deserta est*. Hîc causam assignat Deus, hoc est, ostendit etiamsi nemo ipsorũ cogitet cur sic exarescant, tamen satis clarum esse iudicium suæ maledictionis, quòd scilicet Templum maneret desertum. *Et vos* inquit, *curritis quisque in domun suam*. Alij vertũt, Vobis placetis quisque in domo sua. nam idem est verbum quod nuper vidimus רצה. sed significat vel capere voluptatem in re aliqua, vel etiam interdum currere. Quisque ergo currit in domum suam, vel quisque sibi placet in domo sua. sed videtur melius quadrare contextui, Currit quisque in domum suam. Hîc enim admonet Propheta Iudæos tam lentos, & pigros esse in ædificando Templo, quia properent ad priuatas domos. Hîc ergo perstringit eorum feruorẽ, quia sic intenti erant ad extruẽdas domos suas, vt nihil esset otij ad Tẽplum ædificandũ. hæc igitur est festinatio, quam Propheta accusat & condemnat in Iudæis. Hinc rursus colligimus, diu ipsos cessasse quum iam tempus impletum esset ędificãdi San-

ctuarij. nam quemadmodum heri attigimus, qui putant anno 58. reuersos esse Iudæos, & tunc nondum defunctos fuisse illa pœna, quam minatus erat Ieremias, nimis turpiter falluntur: quia hoc modo obscurant gratiam Dei: imò euertunt omnem promissionum fidem

Iesa. 45.1. quasi temere reuersi essent Cyri permissu, quum tamen Iesaias dicat Cyrum ministrum fore redemptionis promissæ: atqui Cyrus mortuus fuisset antequam tempus esset impletum. Ergo Deus non fuisset redemptor sui populi. proinde nimis stultè Eusebius, & similes ita peruertunt temporum ordinem. Iam sequitur:

10 *Propterea prohibiti super vos sunt cæli à rore, & terra à prouentu suo prohibita est.*

11 *Et vocaui siccitatem super terram, & super montes, & super triticum, & super mustum,* aut vinum, *& super oleum, & super omne quod profert terra, & super hominem, & super animal, & super omnem laborem manuum.*

Confirmat proximam sententiam, quòd scilicet Deus palàm fecerit, se ideo infestum esse populo suo, quia frigeret illic pietatis studium: imò quia singuli præposterè attenti essent vtilitati priuatæ: interea verò nulla erat cura ædificandi Templi. Dicit igitur *propterea clausos fuisse cælos & prohibitos à rore,* hoc est, ne rorem stillarent in terram. Deinde terram fuisse clausam à suo prouentu: nempe vt nihil redderet, sed fraudaret suos cultores. In particula עַל־כֵּן tenendum memoria est quod dixi, Deum non respicere externum Templum ac visibile, sed finem potius: quia tunc volebat sub cæremoniis legalibus coli. Si ergo offerrent tunc Iudæi mutilas hostias, claudas & vitiosas, prodebant suam impietatem & contemptum Dei. Atqui hoc perinde erat Deo, verum est: neque verò præceperat etiam offerri sibi sacrificia in suum vsum, sed vt talibus officiis pietatem suam fouerent. Nunc ergo quum dicit se pœnam sumere de neglectu Templi, semper debemus referre mentes nostras ad exemplar illud cæleste, vt sciamus reprehendi in Iudæis frigus & torporem: quia inde satis constabat nullam esse curam colendi Dei apud ipsos. Iam quod ad prohibitionem roris & victus pertinet, scimus Prophetas sumere ex Lege quæ faciunt ad docendum populum, & tantùm accommodare ad vsum præsentem. Maledictiones in Lege sunt generales. Perinde igitur est acsi diceret Propheta impleri re ipsa quod Deus per Mosen minatus fuerat.

Deu. 11.17 Non debebat illis hoc esse nouum quoties cælum negabat rorem & pluuiã, extare aliquod signum iræ Dei. Sed sicuti hodie in bellis, in fame, in peste non respiciunt homines ad generalem doctrinam, ideo hæc est necessaria accommodatio. Et prudenter debent huc attendere pij Doctores, vt scilicet pro re nata & præsenti occasione, admoneant Deum clarè ostendere experimento quod verbo suo testatus est. Sic ergo nunc Propheta noster, *Prohibiti sunt cæli à rore, & terra etiam à prouentu suo.* Denique significat Deus neque in cælo ipso esse vllam solicitudinem, vt nobis prouideat, & stillet rorem suum, vt terra nobis fructum proferat: neque etiam terram ipsam, vtcunque vocetur hominum mater, sponte aperire sua viscera, sed tam cælum quàm terram esse certa testimonia paterni sui amoris, & simul solicitudinis quam de nobis gerit. Deus ergo & per cælum & terram ostendit sese nobis prospicere, sicuti dum cœlum & terra nobis beneficia Dei ministrant & suppeditant, hoc modo declarant eius amorem erga nos. Sic etiam vbi cælum ipsum est ferreum, vbi terra clausis visceribus nos victu fraudat, sciamus armari ad exercendam vindictam Dei contra nos: quia non modò organa sunt eius beneficentiæ, sed etiam vbi opus est, Deus illis vtitur ad pœnas de nobis exigendas. Hoc summatim tenendum est.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam comiter & blandè nos ad te inuitas, ne expectemus dum nos confodias stimulis, sed correcta omni pigritie celeriter ad te curramus. Et quando ita retinet nos torpor noster, vt necessariæ sint nobis pœnæ, tamen ne permittas vt ad eas obdurescamus, sed vt seriò tandem admoniti redeamus in viam, & studeamus ita omnia nostra officia tibi probare vt ianuam aperiamus gratiæ tuæ & fauori: & participes earum benedictionum, in quibus gustum præbes eius bonitatis qua fruemur in cælo, semper illuc aspiremus, & sic saturemur ea bonorum copia quam quotidie, imò assiduè ex manu tua recipimus, vt tamen non retineamur in mundo, sed erectis semper in cœlum mentibus tendamus, & enitamur ad perfectam illam beatitudinem, quæ illic nobis reposita est per Christum Dominum nostrum, Amen.

12 *Et audiuit Zerubbabel filius Sealtiel, & Iehosua filius Iehosadak Sacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem Iehouæ Dei sui, & ad verba Chaggai Prophetæ: quemadmodum miserat ipsum Iehoua Deus eorum: & timuerunt populus à cõspectu Iehouæ.*

Hìc narrat Propheta legationem suam nõ caruisse fructu: quia paulo pòst totus populus se ad

se ad opus accinxit. Nominat autem tam Zerubbabel quàm Iehosua: quia oportuit ipsos exemplo præire, & quasi porrigere manum aliis. Nisi enim fuissent populi duces, nemo ex vulgo monstrasset reliquis viam. Scimus quid contingere soleat vbi promiscuè sermo dirigitur ad totam plebem, alij respiciunt alios: ita nemo progreditur. sed quum Iehosua & Zerubbabel attenti fuerunt ad Prophetæ mandata, secuti etiam sunt alij: quia pollebant non modò imperio, sed etiam authoritate, vt sponte populum ad officium adducerent. Alter quidem dux erat populi, alter summus Sacerdos: sed vtriusque nota erat probitas & fides, vt vulgus obedienter se formaret ad exemplum. Et docet hic locus, etiamsi Deus omnes ad obsequium inuitet, tamen vt quisque vel gradu honoris, vel aliis donis excellit, ita etiam debere animosius suscipere quod profertur in medium ipsius Dei nomine. Nam haud dubiè Propheta noster notare legitimum ordinem voluit, quum dicit se fuisse auditum primò à Zerubbabel & à Iehosua, deinde à tota multitudine. Quoniam autem non omnes ab exilio reuersi erant, sed exigua tantùm portio præ numero illo ingenti, quem scimus non visum fuisse beneficio permisso: hæc ratio est cur Propheta non simpliciter populum nominet, sed שארית העם *reliquias populi*. Cæterùm quia iam longo tempore rarius fuerat donum prophetandi, & pauci etiam floruerant in populo, qui haberent insigne aliquod testimonium vocationis, vt antè habuerat Samuel, & Iesaias, & Dauid & reliqui: ideo Propheta hîc magis solicitè commendat suum munus & exornat: quia dicit attentum fuisse populum ad verba Iehouæ. Quomodo? nempe inquit, *Ad verba Chaggai Prophetæ, sicuti miserat ipsum Iehoua Deus eorum.* Poterat breuius dicere operam suam non caruisse profectu. sed hoc circuitu sermonis vtitur, vt confirmet magis suam vocationem: idque facit non absq; consilio, quoniam longo tempore destiterat populus audire Dei Prophetas, quum scilicet nulli tunc extarent. Interea tamen nihil de se prædicat Haggæus, quod non pertineat communiter ad omnes Ecclesiæ doctores. Scimus enim non ideo excitari diuinitus homines qui loquantur, vt Deus ipse taceat. Quum ergo ministri doctrinæ nihil Dei authoritati derogent, sequitur non nisi vnum Deum audiendum esse. Ergo non est singulare elogium, quod ad vnum hominem restringi debeat, quum dicitur per os Haggæi loquutus esse Deus: sed hoc modo declarat ipse Haggæus se verum & legitimum Dei Prophetam. Colligere igitur licet ex his verbis, non ideo regi externa Verbi prædicatione Ecclesiam, quasi Deus homines substituat in suum locum, atque ita se spoliet proprio officio: sed vt tantùm per os ipsorum loquatur. Huc etiam pertinet ista loquutio, *Audiuit populus vocem Iehouæ Dei sui, & verba Chaggai Prophetæ.* Neque enim hîc sermo Dei à Prophetæ verbis discernitur, quasi addiderit Propheta quicquam de suo. Verba igitur hæc quæ sibi tribuit Haggæus non commentus est ex proprio capite, vt ita corrumperet puram doctrinam, quæ à Deo tradita fuerat: sed tantùm distinguit inter Deum authorem doctrinæ, & ministrum, quemadmodum quum dicitur, Gladius Dei & Gedeonis: item Credidit populus Deo & Mosi seruo eius: hîc neque Mosi neque Gedeoni quicquam seorsum à Deo tribuitur, sed Deus ipse locatur in summo gradu: deinde adiungitur Moses, adiungitur etiam Gedeon. Et eodem sensu scribunt Apostoli visum Spiritui sancto esse, & sibi. Vnde etiam clarè apparet quàm fatui & ridiculi sint Papistæ, quum inde colligunt licere hominibus addere sua commenta verbo Dei. Nam Apostoli, inquiunt, non modò prætexunt authoritatem Spiritus sancti, sed dicunt ita sibi etiam esse visum. Deus ergo non ita sibi vendicat omnia, quin relinquat aliquas partes suæ Ecclesiæ: quasi verò Apostoli aliud voluerint quàm quod hîc Propheta noster, nempe se fideliter & per manus tradere quod à Spiritu Dei acceperant. Hæc igitur ratio loquendi diligenter notanda est, quum audimus vocem Dei fuisse reuerenter exceptam à populo & verba Haggai: Quomodo? *sicuti miserat eum Deus,* inquit: quasi diceret Deum auditum esse, quum per os hominis loquutus est. Et hoc etiam notatu dignum: quia multi fanatici homines iactant se reuerentiam deferre verbo Domini, sed nolle fidem suam subiicere hominibus, quia etiam hoc esset præposterum: & obtẽdunt hoc modo transferri ad creaturas quod proprium est Dei vnius. Sed Spiritus sanctus optimè hæc duo inter se cõciliat, nempe quòd auditur vox Dei, vbi populus amplectitur quod audit ex ore Prophetæ: Quare? sic enim placet Deo probare fidei nostræ obedientiam, dum partes istas iniungit hominibus. Nam si Domino placeret per se loqui, tunc meritò relinquendi essent homines: quia verò hanc rationem elegit, ideo quisquis repudiat Prophetas Dei, palàm ostendit sese Deum ipsum contemnere. Neque enim hîc disputatione opus est, cur potius obediendum sit verbo prædicato, vel externæ hominum voci quàm reuelationibus: sufficiat nobis Deo ita placere. Quum ergo mittit ad nós Prophetas, sine controuersia excipere necesse est quod afferunt, & nominatim etiam dicit Haggæus *se missum fuisse à Deo Israelis:* quasi diceret populum hoc modo testatum fuisse veram pietatem, quum agnouit Dei Prophetam in ipsa legitima vocatione. Nam qui obmurmurat se nescire an placeat Deo intermedios homines prodire, qui verbum ipsius annuntient, ille ostendit se alienissimum esse à Deo. Nam satis hoc nobis testatum esse debet, quia vnum est ex primis elementis. Postea addit, *Et timuit populus à facie Iehouæ.* Hîc confirmat eandem doctrinam Haggæi, quòd scilicet populus non

Margin notes: Iudi.7.20 / Exo.14.31 / Actor.15.28

ſecus amplexus ſit quod audierat ex ore hominis mortalis, quàm ſi palàm apparuiſſet Dei maieſtas. Neque enim oculare aliquod fuit ſpectaculum Dei, ſed tantundem efficaciæ obtinuit Prophetæ legatio, acſi Deus è cælo deſcendens dediſſet manifeſta ſigna præſentiæ ſuæ. Ergo colligere ex his verbis oportet, ſic fulgere Dei gloriam in eius verbo, vt perinde affici nos deceat quoties loquitur per ſeruos ſuos, acſi facie ad faciem, vt alibi loquitur Scriptura, nobis eſſe propinquus. Iam ſequitur:

Exo. 33.11.

13 *Et dixit Chaggai legatus Iehouæ in legatione Iehouæ, dicendo,* dicens, *populo, Ego vobiſcum ſum, dicit Iehoua.*

14 *Et excitauit Iehoua ſpiritum Zerubbabel filij Sealtiel ducis Iehudah, & ſpiritum Iehoſuæ filij Iehoſadak ſacerdotis magni, & ſpiritum omnium reliquiarum,* hoc eſt, totius reſiduæ multitudinis, *populi: & venerunt, & fecerunt opus in Templo,* in domo ad verbum, *Iehouæ exercituum Dei ſui.*

Hîc narrat Propheta ſecundò ſe animaſſe tam duces ipſos, quàm totam plebem: quia niſi ſubinde repetat Deus continuas exhortationes, frigeſcit noſtra alacritas. Quanquam ergo attenti fuerant omnes ad mandatum Dei, oportuit tamen confirmari ipſos noua promiſſione. Neque enim vlla melior ratio eſt animandis hominibus, & torpori eorum corrigendo, quam vbi auxilium ſuum Deus offert, ac promittit. Hæc igitur ratio fuit confirmandi, *Ego ſum vobiſcum.* Et ſatis etiam docet experientia, nunquam ſeriò nos, vel ex animo obtemperare, niſi vbi freti eius promiſſionibus ſperamus fœlicem ſucceſſum. Si enim tantùm Deus nos ad opus vocaret, interea ſpes noſtra penderet dubia, certè concideret omne ſtudium. Non poſſumus ergo operam noſtram Deo impendere, niſi nos promiſſionibus fulciat & inſtruat. Deinde videmus non ſatis eſſe vbi ſemel loquutus eſt Deus, & nos amplexi ſumus eius verbum, niſi iterum atque iterum nos ſolicitet: quia maximus etiam quiſque ardor frigeſcit, vbi non adduntur noui ſtimuli. Iterum autem Propheta ſuam vocationem hîc illuſtrat, dicit enim *ſe fuiſſe loquutum in legatione Iehouæ: quia legatus erat ipſius.* Nam מלאך nuntium ſignificat Hebræis. Quia autem Angeli vocantur מלאכים, ideo putarunt quidam ſtulti homines Haggæum fuiſſe vnum ex cæleſtibus Angelis, indutum hominis figura. ſed illa fuit nimis friuola imaginatio. Scimus enim ſacerdotes hoc titulo ornari apud Malachiam ſecundo cap. & in aliis etiam pleriſque locis Deus Prophetas ſuos vocat Nuntios vel Legatos. Non dubium igitur eſt quin teſtari ſimpliciter voluerit Haggæus ſe nihil temere protuliſſe in medium, ſed fuiſſe fidum diſpenſatorem: quia ſciebat ſe à Deo miſſum eſſe: & poterat etiam iurè teſtari, vt reuerentiam ſibi acquireret, profectum è cælo eſſe ſuum ſermonem. Dicit ergo, *Loquutus eſt Haggæus nuntius Iehouæ in legatione Dei,* hoc eſt, loquutus eſt pro iure ſuæ vocationis, non vt priuatus homo, ſed qui velut è ſublimi præciperet, poſſétque cogere in ordinem totum populum, quia neque ſummo Sacerdoti, neque duci populi Zerubbabel cedebat. Nam in hac parte erat illis ſuperior, quum legationem obiret à Deo ſibi iniunctam. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium. Et hinc etiam colligimus, nihil eſſe dignitatis quod nos eximat à communi ſubiectione, vbi ſermo Dei ad nos dirigitur. Certè Iehoſuah ſummus Sacerdos erat ſuperior aliis omnibus, quò ad doctrinam: erat etiam præcipuus angelus vel legatus Dei exercituum: & tamen non recuſat ſe ſubiicere Prophetæ Dei, quia intelligit ſpecialiter hoc munere inſtructum eſſe diuinitus. Idem etiam ſequitur Zerubbabel, qui tamen dux erat populi. Ergo ſciamus hac lege prædicari Dei verbum, vt nulla vel præſtantia honoris, vel dignitas nos ab eius exceptione quaſi aliquo priuilegio eximat. Tandem adiungit Propheta, ideo populum alacriter properaſſe ad opus, quia Deus animos omnibus illis dedit. Nuper loquutus eſt de profectu ſuæ doctrinæ: ſed nunc exprimit non ita penetraſſe vocem ſuam in omnium animos quaſi per ſe fuerit efficax: ſed coniunctum fuiſſe arcanum Spiritus inſtinctum. Et hic locus inſignis eſt: quia vtrunque membrum complectitur Propheta, quòd ſcilicet Deus non patitur verbum ſuum eſſe inutile & infructuoſum: interea tamen hoc non prouenire ex hominum induſtria, ſed ex arcana Spiritus virtute. Propheta igitur non luſit operam, quia non fuit irritus eius labor, ſed fructum ſuum protulit. Interea vt verum maneat illud, Et qui plantat, & qui rigat nihil eſſe: dicit fuiſſe alacres Iſraelitas, quia Dominus ipſos impulit. *Excitauit* ergo *Deus ſpiritum Zerubbabel, ſpiritum Iehoſuah, & totius populi*, inquit. Neque verò reſtringere conuenit inſtinctum hunc Spiritus ad vnam partem duntaxat, quemadmodum faciunt nonnulli, qui exiſtimant confirmatos fuiſſe Iſraelitas in bono animi propoſito (vt loquuntur) quũ tamen prius ſponte paruiſſent Dei verbo: perperam illi ſeparant quæ coniunctim legenda ſunt apud Prophetam. Nam quòd Deus excitauit ſpiritum Zerubbabel & totius populi, inde factum eſt vt legationem Prophetæ ſuſceperint, & attenti fuerint ad eius verba. Stultè ergo imaginãtur illi libero ſuo Arbitrio fuiſſe adductos Iſraelitas, vt verbo Dei parerent: deinde ſubſidium aliquod Spiritus ſancti ſequutũ eſſe, vt conſtanter in illo ſuo curſu perſeuerarent. Nã Propheta

1. Cor. 3.7.

priore loco expoſuit legationem ſuam reuerenter fuiſſe exceptam à populo: nunc modum exprimit, quia ſcilicet Deus corda totius populi tetigit. Et locutio notanda eſt, quum dicitur *excitatus fuiſſe ſpiritus Zerubbabel & totius populi.* Scimus enim fuiſſe multam pigritiem in multitudine præſertim. Nam quod ad Zerubbabel & Iehoſuah ſpectat, diximus ſatis fuiſſe voluntarios, ſed tamen nimis cunctatos fuiſſe, donec correctum fuit illud frigus, quo adhuc laborabant. Sed Propheta hîc ſimpliciter ſignificat, impulſu arcano Dei fuiſſe ita morigeros: deinde fuiſſe conſtantes in propoſito. Deus non format in nobis nouas animas, vbi in obſequium ſuum trahit, ſed mutat quod erat vitioſum: quia nunquam eſſemus attenti ad verbum eius, niſi aperiret nobis aures: deinde nulla eſſet ad parendum inclinatio, niſi flecteret corda noſtra: denique ſtatim deficeret in nobis & voluntas & conatus, niſi etiam donum perſeuerantiæ adderet. Sciamus ergo fructuoſum fuiſſe laborem Haggæi, quia Dominus efficaciter corda populi tetigit: quemadmodum ſcimus hoc ſingulare eſſe eius donum, quòd electi fiunt eius diſcipuli, ſecundum illud, Nemo venit ad me, niſi Pater meus traxerit eum. Dicuntur igitur *veniſſe & feciſſe opus in domo Iehouæ Dei ſui.* Hinc colligimus etiam neminem idoneum eſſe ad ſacrificia Deo offerenda, vel ad quemlibet cultum, niſi qui formatus fuerit illo arcano Spiritus motu. Sponte quidem & nos & noſtra omnia offerimus Deo, & ædificamus eius templum, ſed vnde affectus iſte voluntarius, niſi quia Dominus nos ſibi ſubiicit, atque ita reddit dociles & morigeros? Poſtea additur:

CAPVT II.

IN die viceſimo quarto menſis ſexti, anno ſecundo Darij regis.

Tempus etiam deſignat Propheta: quo aggreſſi ſunt Templi ędificium. Fuerunt autem tres & viginti dies interpoſiti inter primam legationem, & initium operis. Nam hinc apparet quàm indoctus fuerit qui ſecuit capita: quia fecit exordium ſecundi capitis ab hac ſententia, vbi tamen Propheta quaſi digito oſtendit quanta fuerit diſtantia inter diem quo cœpit hortari populum, & profectum de quo loquutus eſt. Simpliciter ergo hîc narrat quando incœperit Templum Dei extrui, nempe *anno ſecundo Darij regis, ſed viceſimo quarto menſis ſexti.* Dixerat autem prius mandatum ſibi fuiſſe datum anno ſecundo Darij regis, & menſe ſexto, die autem primo. Ergo à primo die ceſſauit populus, non quòd contempſerit Prophetæ mandatum, ſed quia non tam facilè fuit omnes ſimul animari, vt vno conſenſu ſeſe ad opus accingerent. Quanquam ergo promptitudo hæc laudatur in populo, notandum tamen eſt, aliquid fuiſſe admixtum infirmitatis, quia fructus doctrinæ non apparuit ante viceſimum tertium diem. Poſtea ſequitur:

2 *In ſeptimo & viceſimo vno menſis,* hoc eſt, ſeptimo menſe, viceſima prima die menſis, *fuit ſermo Iehouæ in manu Chaggai Prophetæ, dicendo,*

3 *Dic nunc ad Zerubbabel filium Sealtiel ducem Iehudah, & ad Iehoſuah filium Iehoſadak Sacerdotem magnum, & ad reliquias populi, dicendo,*

4 *Quis in vobis ſuperſtes,* vel reſiduus ad verbum, *qui viderit domum hanc in gloria ſua priore, & quam vos videtis hanc nunc, ánnon præ illa ſicut nihilum in oculis veſtris?*

5 *Et nunc,* nunc tamen, *fortis ſis Zerubbabel, dicit Iehoua, & fortis ſis Iehoſuah fili Iehoſadak, Sacerdos magne, & fortis ſis omnis populus terræ, dicit Iehoua, & operamini, quia ego vobiſcum, dicit Iehoua exercituum.*

6 *Secundum verbum quod pepigi vobiſcum dum egreſſi eſtis ex Ægypto: & Spiritus meus ſtabit,* vel perſeuerabit, *in medio veſtri, ne timeatis.*

Iam narrat Propheta alia de cauſa ſe fuiſſe miſſum à Deo: vt ſcilicet occurreret tentationi, quæ poterat opus incœptum abrumpere. Vidimus omnes cæleſti Spiritu fuiſſe impulſos, vt Templi ædificationem ſuſciperent. Sed ſicuti Satan multis artibus conatur reflectere piorum curſum, ita rationem excogitauerat, qua poſſet frangi illa populi voluntas: nempe quia ſenes qui viderant antiquum ſplendorem Templi, putabant ſecundum illud Templum inſtar tugurij eſſe, ideo ceſſabat omne ſtudium: quia ſine promiſſione, quemadmodum diximus, nullus erit in hominibus feruor, nulla etiam conſtantia. Iam ſcimus quid prædictum eſſet ab Ezechiele, quid etiam alij omnes Prophetæ teſtati eſſent: præſertim Ieſaias magnificè concionatur de Eccleſiæ excellentia, & oſtendit ſuperiorem fore antiquo ſtatu. Deinde Ezechiel imaginem Templi depingit, & enumerat etiam illius dimenſiones. Quum ergo vaticiniis edocti eſſent fideles, Templum nouum fore ſplendidius antiquo, poterant non modò refrigeſcere, ſed prorſus exanimari, quum cernerent

Templum nouum minimè accedere ad veteris excellentiam & dignitatem. Et hæc ſcribuntur fuſius à Ioſepho. Cæterùm ex Prophetæ verbis colligere promptum eſt, fuiſſe tunc periculum ne opus inchoatum abiicerent, niſi fuiſſent noua iſta exhortatione confirmati. Dicit autem hoc factum fuiſſe menſe ſeptimo, & primo die menſis. Hîc exoritur quæſtio, quî fieri potuerit vt tam ſubitò contulerint nouam ſtructuram cum antiqua. Viginti ſeptem aut viginti octo dies præterierant ab initio operis: certè nihil tunc potuit confici quod præberet aliquam ſpeciem. videtur ergo hoc eſſe abſurdum, quòd tam repentè miſſus fuerit Propheta. Solutio facilis erit, ſi memoria tenemus quod principio primi capitis dixi, nempe prius iacta fuiſſe Templi fundamenta, ſed fuiſſe interruptionem longam: quia defluxerat populus ad priuata negotia, & quiſque ſic addictus fuerat ſuis commodis, vt interea negligerent Templi ædificium. Nam omnino delirium illud eſt, populum reuerſum fuiſſe ab exilio ante legitimum tempus, & ſatis refutatum fuit claris teſtimoniis, quia Scriptura diſertè exprimit, tam Cyrum quàm Darium fuiſſe diuinitus impulſos, vt permitterent reditum populo. Quum ergo reuerſi in patriam eſſent Iudæi, iam cœperunt Templum ædificare: ſed poſtea, vt dixi, eos abripuerat, vel auaritia, vel nimia ſolicitudo priuatæ vtilitatis. Quum ergo neglectum ad tempus fuiſſet Templi ædificium, rurſus fuerunt animandi, quod factum eſſe nuper Propheta docuit. Iam vix manus applicuerant operi, quum obrepſit illo artificio Satan, Quid proficitis miſeri? Vultis extruere Templum Deo veſtro: quale autem erit illud Templum? certè non illud quod celebrarunt omnes Prophetæ. Quid enim legimus apud Ieſaiam, Ieremiam & Ezechielem? Nónne illi omnes teſtati ſunt longè ſplendidius fore illud Templum, quod renouaretur poſtquam eſſemus reuerſi ab exilio Babylonico? nunc autem extruimus tugurium. certè hoc fit temere. Non ergo hîc militamus ſub Dei auſpiciis: & ſatius eſt relinquere hoc opus: quia Deo non probabitur cultus noſter, niſi fundatus ſit in eius verbo. Videmus autem quàm longè diſtet hoc Templum à promiſſione Dei. Nos verò hinc colligimus non abs re factum fuiſſe quòd viceſimo octauo die vel circiter miſſus fuit Haggæus, vt reuocaret populum à torpore. Vnde iterum colligere licet, quàm neceſſarium ſit nos aſſiduè ſtimulari: quia mille impedimenta facilè reperiet Satan, quibus nos auertat à recto curſu, niſi Deus ſubinde repetat nouas exhortationes, quę animos noſtros expergefaciant. Elapſi enim fuerant tantùm 28. dies: interea ceſſaſſet populus ab opere niſi miſſus fuiſſet iterum hortator Haggæus. Iam notanda eſt cauſa huius ceſſationis, cui voluit Propheta occurrere ac mederi. Nam prius ceſſauerat populus, quia ſinguli plus æquo dediti fuerant ſuis commodis. Erat autem hoc ſignum fœdæ ingratitudinis, atq; etiam profanę impietatis. nam ingratiſſimi erant Deo, quibus nulla erat cura extruendi Templi: deinde intolerabilis fuit impietas, quòd vellent habitare in domibus ſuis tabulatis: non contenti mediocritate, niſi domos ſuas ornarent: Templum autem quaſi deſertum iaceret. Sed alia fuit ratio quum ſecundò miſſus eſt Haggæus: quia torpor ille oriebatur ex bono principio, & ſyncero pietatis affectu. Atque etiam hinc videmus quantus artifex ſit Satan, qui non modò palàm nos abſtrahit ab obſequio Dei, ſed ſe inſinuat clandeſtinis modis, vt ſub zeli prætextu deflectamus à curſu vocationis noſtræ. Quî factum eſt vt populus pigreſceret, poſtquam opus incœperat? nempe quia dolebat ſenibus longè imparem eſſe gloriam ſecundi Templi. Nam etſi clangore tubarum plebs ſeſe animaret, ſenes tamen ipſi ſuo eiulatu ſuperabant tubas. Vnde hoc? nempe quemadmodum dixi, quia videbant non reſpondere Templum illud veteri: & ideo putabant Deum ſibi nondum eſſe propitium. Si dixiſſent non debere fieri tam multos ſumptus in ſtructura, Deum non requirere magnas opes, palàm detecta fuiſſet ipſorum impietas. Sed quum maximè cuperent talem eſſe ſplendorem Templi, vt poſſent certò ſtatuere adeſſe Eccleſiæ reſtitutionem, qualis promiſſa fuerat ab omnibus Prophetis: certè videmus fuiſſe pium ipſorum affectum. Sed ita monemur cauendas nobis ſemper eſſe Satanæ inſidias etiam in ſpecie veritatis. Quanuis ergo ad pietatem propenſi ſint animi noſtri, ſemper metuendus eſt Satan, ne clanculum nobis ſuggerat quod nos auertat à noſtra vocatione: ſicuti videmus quoſdam deficere ab Eccleſia, quoniam exigunt ſummam perfectionem. excandeſcunt ad vitia quæ toleranda ſunt nobis, quia corrigi nequeunt: ita prætextu zeli ſeſe ſeparant, & libenter fabricarent ſibi nouum mundum, in quo eſſet perfecta Eccleſia, & arripiunt etiam teſtimonia illa, vbi commendat Spiritus ſanctus Eccleſiæ puritatem: ſicuti quum Paulus dicit acquiſitam fuiſſe à Chriſto, vt eſſet ſine ruga & macula. (Eph.5.27.) Sicuti ergo illi rigido ſuo zelo exaſperantur, vt diſcedant à Deo ipſo, & abrumpant Eccleſiæ vnitatem: ita etiam multi ſuperbi homines contemnunt Eccleſiam Dei, quia non refulget magna pompa inter nos, & putant Deum non habitare in medio noſtri, quia ſumus homines obſcuri, & non magni pretij: quia etiam paucitas noſtra illis contemptui eſt. In his omnibus eſt aliqua pietatis ſpecies. Quare? nam vellent Deum admirabilem eſſe, ita vt terreret ſuæ maieſtatis metu totum mundum: vel coaceruari omnes opes, vt ſumptuoſæ oblationes fierent. Sed quemadmodum iam dixi, ita captioſè inſinuat ſe Satan: & ideo metuamus eius inſidias, etiamſi quid afferat coloris, quod nobis perſtringat oculos. Hæc autem optima cauendi erit ratio, ſi reſpicimus

spicimus quid Deus iubeat:deinde si ita recumbimus in eius promissiones, vt pergamus celeriter in cursu nostro:etiamsi effectus promissionum non statim respondeat votis nostris: Deus enim data opera tenet nos suspensos, vt fidem nostram examinet. Ergo quamuis nondum impleuerit quod promisit, sufficiat nobis nos nihil temere tentare, dum obsequimur eius mandato. Hæc igitur summa erit prudentia, qua effugiemus omnes Satanæ astutias, si simpliciter pareamus verbo Domini, & sic exerceamus spem nostram vt patienter expectemus opportunum tempus, dum impleat quod nunc promittit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non modò prorsus sumus alieno abs te animo, sed etiam vbi semel nos excitasti, subinde relabimur vel ad contumaciam, vel ad vanitatem nostram, vel abducimur varijs modis, vt nihil difficilius sit quàm prosequi cursum nostrum donec perueniamus ad metam stadij nostri: da, inquam, ne confisi viribus nostris plus arrogemus nobis quàm par sit: sed semper erectis sursum animis pendeamus abs te vno, & assiduè te inuocemus, vt nouas vires nobis suppedites, atq; ita nos confirmes, vt perseueremus vsq; in finem in officio nostro, donec tãdem perueniamus ad veram illam & perfectam effigiem illius templi, quod nobis ædificare præcipis, vbi reluceat perfecta tua gloria, in quam etiam transformemur per Christum Dominum nostrũ. Amen.

Postquam exposuit Propheta cur nouos stimulos addere oporteat populo, iam hortatur tam Zerubbabel & Iehosuah, quàm omne vulgus, vt forti sint animo & ita pergant in opere. Iterum verò repetit quod dixerat, *Dominum ipsis adesse, Ego vobiscum*, inquit. Nam hoc vnum sufficere nobis debet, vbi pronuntiat Deus se nobis adesse: quia scimus auxilium eius fore superius toto mundo, etiamsi vndique Satan conetur obsistere. simul adiungit *Spiritum suum fore in medio ipsorum:* tandem concludit *non esse cur timeant.* Per Spiritum suum intelligit Deus virtutem qua stabiliet ipsorum animos, ne succumbant tentationibus, vel ne trepidatio ipsos moretur. Et species subiungitur generi, quia Deus multis modis adest suis: sed præcipuè ostendit suam præsentiam, quum Spiritu suo confirmat debiles animos. Iubet igitur omnes esse animo forti. hoc est vnum. Sed interea ostendit vnde illis fortitudo: quia scilicet Spiritu suo fulciet ipsos si vel labascant, vel etiam non possint sufficere ad terrores repellendos. quibus verbis Propheta admonet petendam esse fortitudinem à Deo. Hinc colligimus non ideo requiri à nobis quæ vocationis nostræ sunt atque officij, quasi pares simus ad omnia præstanda: sed vbi Dominus iure suo imperauit, offert auxilium Spiritus sui. & ita coniungere necesse est promissionem gratiæ cum præceptis: quod non obseruant stulti homines, qui æstimant liberum Arbitrium ex præceptis, quia sic ratiocinantur, frustra requiri à nobis quod est supra facultatem nostram: Deum autẽ præcipere vt formemus vitam nostram ad summam perfectionem. ergo esse in arbitrio nostro præstare summam iustitiam. Sed Propheta primò hîc hortatur & Iehosuah, & Zerubbabel, & totum populum vt viriliter se gerant. continuò autem pòst adiungit *Spiritum Dei fore in medio ipsorum:* quasi diceret, Etiamsi non reperiant apud se tantum robur, non esse tamen cur despõdeant animos, quia fortitudo petenda est à Spiritu Dei, qui habitabit in medio ipsorum. Denique docet Propheta sic esse certandum, vt non arrogent quicquam sibi fideles, sed offerant se Domino regendos vt suppeditet tam arma, quàm vires: atq; ita in ipsis vincat: quia etsi victoria nobis tribuitur, certum tamen est Deum in nobis vincere. Postea adiungit, *Secundum verbum.* Nam ita resoluo particulam את. & procul discedunt à Prophetæ mente qui putant hîc moneri Iudæos, vt Deo obtemperent, & ipsum purè colant, & obseruent syncerè eius Legem, sicuti etiam mandauit quum ipsos educeret è terra Ægypti. nam contexit Propheta eundem sermonem. Quanquam in hoc posteriore membro confirmat quod nuper dixit, *Spiritum Dei fore in medio ipsorum.* Quare? ostendit se nihil nouum promittere, sed quod iam olim Deus pepigerat cum patribus ipsorum. Si quis particulam את malit explicatiuè accipere non repugno: & eodem etiam redibit sensus, nempe hoc esse verbum quod pepigerat. Prophetę consilium minimè ambiguum est, quia docere vult fidelem & constantem esse Deum in suis promissis: & hoc sensuros Israelitas, quia præstabit quod olim pollicitus fuerat patribus ipsorum. *Verbum*, inquit, *quod pepigi vobiscum vbi vos eduxi ex Ægypto.* Nam solent etiam Prophetæ reuocare fideles ad memoriam perpetui fœderis, vt plus authoritatis concilient suis particularibus vaticiniis. Scimus enim quicquid vnquam promisit Deus Iudæis, fuisse fundatum in adoptione illa prima. Quum ergo Prophetę in medium proponunt antiquũ fœdus, perinde est acsi ad fontem ipsum reuocarent Iudæos: quia promissiones quæ subinde occurrunt, similes sunt riuis qui fluunt à prima illa origine, nempe à fœdere gratuito. Nunc ergo videmus cur disertè mentio fit veteris pacti, quod Deus percusserat cum electo populo in ipso exitu Ægypti. Interea etiam notandum est, hac lege fuisse Deum tunc redemptorem populi sui vt æternus esset pater, & ita perpetuus custos salutis ipsorũ. Huc ergò tendit Prophetæ sermo,

non redemptos olim fuisse patres,vt eorum filios abiiceret Deus,sed vt gratiam suam ad finem vsq; continuaret in populo illo. finis autem in ipso Christo reperitur,hoc est perfectio, neq; enim desiit tunc Deus populum electum prosequi suis beneficiis: sed plenius & vberius multò præstitit quod antè adumbrauerat. Quicquid enim cötulit in veterem Ecclesiam quasi præludium fuit immensæ eius bonitatis, quæ tandem patefacta fuit Christi aduentu. Iam clarè tenemus quid Propheta voluerit: nam exprobrat Iudæis suam socordiam, quòd non reputét ideo patres olim fuisse redemptos ex Ægypto, vt Deus ipsos tueretur ad finem vsque. Iubet ergo expendere quænam sit vis & natura fœderis, quod Deus pepigit semel in exitu Ægypti, nempe vt tandem prodiret redemptor, & secum afferret omnium bonorum plenitudinem. Quum ita sit, inquit, iam tempus adest quo Deus præstet quod tunc pepigit cum Patribus vestris, atq; ita quicquid hactenus experti estis fidei in Deo, debetis referre ad hunc finem, nempe vt statuatis vos iam hac lege reuersos esse in patriam, vt Ecclesiam suam in solidum restituat: non autem maneatis in hac tenuitate, quæ nunc vobis debilitat animos. Quia ergo speranda est vobis perfectio eius fœlicitatis quam Deus olim pollicitus est: aut irritum erit fœdus eius, & ipse fallax erit, aut debetis bono & alacri animo pergere nunc in opere. Sequitur:

7 *Quia sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc vnum modicum hoc, & ego commouebo cælos, & terram, & mare, & aridam.*

8 *Et commouebo omnes gentes & venient: desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dicit Iehoua exercituum.*

9 *Meum argentum, & meum aurum, dicit Iehoua exercituum.*

10 *Maior erit gloria domus huius secundæ,* posterioris, ad verbum, *quàm prioris, dicit Iehoua exercituum: & in loco hoc dabo pacem, dicit Iehoua exercituum.*

Hîc clarius explicat Propheta, & magis confirmat quod dixi, nempe Deum in tempore laturum suppetias miseris Iudæis, quia nolit fidem patribus datam fallere. Pendet igitur hæc sententia à fœdere, cuius paulò antè meminit: & ideo exprimitur particula causalis. *Sic* ergo *dicit Iehoua exercituum, adhuc vnum modicum hoc,* vel breue: ego *implebo domum hanc gloria.* Quot nominat vnum exiguum, interpretes magna ex parte ad tempus referunt. Quanquam sunt qui malint rem ipsam notari. Hæc magis recepta est opinio, *adhuc vnum hoc modicum,* id est, paulisper durate, & ad breue tempus, quia citò Deus res in melius mutabit. Quãquam ergo nunc nondum apparet effectus promissionum, quibus hactenus aluistis fidem & spem vestram, tamen vbi præterierit breue tempus, ostendet re ipsa Deus se nihil fallaciter loquutum esse. Quidam tamen, vt dixi, volunt rem ipsam hîc notari à Propheta, quia scilicet Templum non admodum splendebat in hominum oculis. *vnum hoc est modicum,* id est, non videtis quidem ædificium quale fuit antequam Assyrij & Chaldæi potiti essent vrbe: sed ne defixi maneant oculi vestri in huius Templi intuitu, *Adhuc* igitur *hoc vnum transeat:* sed paulò pòst *implebitur domus hæc gloria.* Quantum ad summam rei pertinet, Propheta voluit erigere piorum animos, ne putarent virtutem Dei esse exinanitam si nondum præstaret quod ipsi sperauerant. Denique ne æstiment ex præsenti intuitu quod prius dictum fuerat de redemptione. Nam heri diximus ideo fuisse grauiter afflictos piorum animos, quia magnificè concionati fuerant Prophetæ tam de Templo quàm de regno: nullum erat tunc regnum: Templum verò ignobilis tugurij simile erat potius, quàm vt æquaret gloriam prioris Templi. Oportuit igitur hîc Prophetam occurrere: hæc ratio est cur iubeat aspectum transferre ad gloriam adhuc absconditam. *Adhuc vnum hoc exiguum,* inquit, hoc est, non est cur desperetis, etiamsi nondum apparet tanta maiestas Templi, quantam vos concepistis: sed potius animi vestri transiliant ad restitutionem, quæ adhuc procul abest. *Adhuc* igitur *vnum modicum, & commouebo cælum & terram.* Denique hîc iubet Deus locum dari patientiæ, donec exerat incredibilem manus suæ potentiam in solida Ecclesiæ instauratione. Et hoc significat cæli & terræ concussio. Est autem locus insignis: quanquam Iudæi vt sunt præposteri, quoties agitur de regno Christi, corrumpunt quicquid hîc dicitur à Propheta: imò ferè redigunt in nihilum. Sed Apostolus 12. ad Hebræos cap. admonet quid hîc Deus voluerit. Nam continet hic locus tacitam antithesin inter Legem & Euangelium, inter redemptionem, cuius nuper facta fuit mentio, & quæ adhuc speranda erat, fuítque tandem exhibita Christi aduentu. Deus ergo quum populum suum redimeret tam ex Ægypto, quàm ex Babylone, commouit terram. Sed Propheta hic maius aliquid denuntiat, quòd scilicet Deus cælum & terram concutiet. Sed singula ordine tractanda sunt, vt melius nobis constet Prophetæ sensus. Dicit primò *vnum hoc esse breue.* Libenter ad tempus refero, ne discedam à communi sententia. Sed non est hac de re nobis litigandum, quia vel parum vel nihil refert quò ad rem ipsam. Diximus enim huc spectare

Pro-

Prophetæ consilium ne Iudęi & oculos suos & animos defigant in pręsentē intuitum Templi: Sinite, inquit, & date spei locum, quia status hic non diu manebit. Dominus enim concutiet cælum & terram, hoc est, potiùs reputate vobiscum quanta sit Dei potentia. Nónne suo imperio regit terram & cælum? Potiùs verò concutiet sursum & deorsum omnia, quàm non restituat Ecclesiam suam: hoc est, potiùs mutabitur totius orbis facies, quàm non perueniat redemptio ad plenum effectum. Nolite igitur subsistere in istis pręludiis, sed agnoscite quid valeat Dei potentia: quia etiamsi necesse sit cælum & terram misceri, potiùs hoc fiet, quàm vt impediant hostes vestri plenam illam restitutionem, de qua toties concionati sunt Prophetæ. Sed meritò Apostolus Euangelium hîc dicit Legi opponi, quia Deus exeruit mirificam virtutem, quum Lex promulgata fuit in monte Sinai: plenior tamen virtus refulsit in Christi aduentu, quia tunc simul cum terra cælum concussum est. Ideo non abs re colligit Apostolus Deum nunc è cælo nobiscum loqui, quia maiestas eius splendidior apparet in Euangelio, quàm olim in Lege: ideóq; minus sumus excusabiles si contemnimus nunc loquētem in persona vnigeniti Filij sui, & ita loquentem vt ostēdat sibi totum orbem subiectum esse. Postea adiungit, *Commouebo gentes omnes, & venient.* Postquā cæli & terræ meminit, iam ostendit se animos omnium mortalium tenere, ita vt eos flectat pro suo arbitrio quocunq; volet: *Venient*, inquit, *omnes gentes*. Quare? Nam eas concutiam. Hîc rursum docet Propheta non accedere homines ad Christum, nisi mirabili Dei impulsu. Poterat simplicius loqui, adducam gētes omnes, quemadmodum alibi: sed voluit plus aliquid exprimere, nempe hūc motum quo Deus impellit electos suos, vt sese in ouile Christi conferant, esse supernaturalem. Concussio videtur violenta. Ergo ne homines obscurent virtutem Dei, qua excitantur vt obediant Christo & sese subiiciant imperio eius, hîc notatur à Propheta hoc elogio, vt sentiant non vsitato neq; vulgari modo Dominum agere, vbi ita mutantur. Sed interea notandum est, sic violenter & extraordinario vel supernaturali modo impelli homines, vt tamen sponte sequantur. Duplex igitur est opus Dei. nam primò necesse est cōcuti homines, vt dediscant totū suum ingenium, hoc est, vt obliti prioris naturæ, libenter recipiant iugum Christi. Scimus enim qualis sit nostra cōtumacia, & quàm simus indomiti, donec Spiritu suo nos Deus subigat. Hîc necesse est fieri violentam concussionem: sed interea non cogimur, vt pareamus Christo, quemadmodum leones, & feræ bestiæ, quæ cedunt quidem, sed intus retinent suam ferociam, & fremunt dum trahuntur catenis, & subiguntur vel flagellis, vel baculis. Non ergo sic concutimur, vt maneat interior quædam in nobis rebellio, sed concutimur vt mutemus animos, & sponte recipiamus iugum Christi. Hæc ratio est cur dicat Propheta, *Concutiam omnes gentes & venient*, hoc est, erit quidem hæc admirabilis conuersio, quum gentes quæ prius Deum spernebant, quibus etiam summo odio erat vera religio & pietas, sese assuefacient ad imperium Dei. Venient autem, quia sic trahētur arcano impulsu, vt tamen voluntarium sit obsequium quod præstabunt. Nunc tenemus consilium Prophetę: postea adiungit, *Desiderium omnium gentium*. Potest hoc duobus modis exponi, vel quòd gētes accedent, & simul afferent quicquid pretiosum est, vt consecrent ad cultum Dei. Nā Hebræi desiderium vocant quicquid habetur in pretio: ita hoc nomine comprehēdunt omnes diuitias, honores, & delitias, & quicquid tale est. Ideo quidam sic contexunt, Concutiam omnes gentes, & veniet desiderium: vt sit mutatio numeri. alij subaudiunt particulam ב, vel ס hoc est, venient cum desiderio, vel, veniēt in desiderio, id est, non venient gētes vacuæ, sed colligent omnes suos thesauros, vt sacra sit Deo oblatio. Sed possumus etiam intelligere de Christo quod dicit, *desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria*. Scimus enim Christum fuisse expectationem totius mundi: sicuti etiam apud Iesaiam dicitur. Et optimè quadrabit hæc locutio, vbi desiderium gentium aduenerit, hoc est, vbi patefiet Christus, ad quem respicere debent omnium vota, tunc illustrem fore secundi Templi gloriam: sed quia statim subiungitur, *Meum argentum, & meum aurum*, ideo simplicior erit sensus ille quem iam retuli, nempe venturas gentes & quidem instructas omnibus diuitiis, vt se, & sua omnia offerant Deo in sacrificium. Optimè enim conuenit quod sequitur si expositiuè legamus, *meum argentum, meum aurum, dicit Iehoua*, hoc est, ego non inopia hactenus distuli plenam Templi ædificationem. Quid enim impediet, quominus vndique coaceruem aurum & argentum? Si ita mihi libeat, momento vno Templum erigam ex omnibus mundi diuitiis. Denique ánnon penes me est creare montes aureos & argenteos, vt inde mihi Templum fabricem? Ergo videtis me non destitui opibus, quominus Templum ædificem sicuti promisi: sed quia nondum tempus impletum est. Ergo suspensos stare oportet & tamen erectos, qui fidem habent prioribus vaticiniis, donec opportunum tempus aduenerit. Hæc est summa. Tandem concludit *fore gloriam secundi Templi maiorem quàm prioris, & fore pacem huic loco.* Quantum ad verba attinet, nihil obscurum est: sed præcipuè attendere conuenit ad rem ipsam. Ac primò quidem notandum est, quicquid hîc dicitur de futura Templi gloria, referri debere ad spiritualium donorum præstantiam, quæ apparuit Christo exhibito, & tamen adhuc nobis conspicua esse debet, sed per fidem: quia cæcutiunt profani homines ad eius conspectum. Et hoc tenendum est, ne fabulemur cum crassis in-

terpretibus, qui putant hoc aliqua ex parte fuisse præstitum vbi de integro Herodes nouum Templum construxit. Nam etsi fuit sumptuosa illa structura, tamen non dubium est, quin diabolus conatus sit potiùs laruam obiicere Iudæis, vt desinerent sperare in Christum. Fortè etiam talis fuit Herodis astutia. Scimus enim fuisse duntaxat semiiudæum: profitebatur se vnum esse ex filiis Abrahæ: sed scimus tantùm pro suo commodo mores suos accommodasse Iudæis. Ergo ne attenti essent ad Christum, potuit illis obiicere fallax & inane spectaculum illud, vt ferè obbrutescerent. Cæterùm, etiamsi hoc non venerit Herodi in mentem, certè diabolus data opera voluit hanc fallacem vmbram obtrudere Iudæis, vt desinerent erigere mentes suas ad sperandum Christi aduentum, sicuti tempus tunc propinquum erat. Deus enim poterat statim ab initio Templum magnificum extruere: quemadmodum reditum permisit populo suo, ita simul potuit & animos dare, & suggerere materiam, vt Templum posterius vel æquaret vel etiam superaret Templum Solomonis. Atqui edicto prohibuit Cyrus ne in tantam altitudinem assurgeret Templum: deinde aliquid etiam diminuit ex longitudine: cur hoc factum est? Deinde, cur Darius, qui tamen liberaliter adiuuit Iudæos & qui sumptibus non pepercit vt Templum extruerent: Cur vterque rex, quum tamen impulsus esset Spiritu Dei, non permisit ædificari Templum eodem splendore, quo prius erectum fuerat? Sed hoc non contigit sine admirabili Dei consilio. Scimus enim quàm crassi fuerint Iudæi. Et eodem etiam vitio Apostolos videmus fuisse implicitos, quia non aliud quàm terrenum Christi regnum sperabant. Si ergo æquè opulentum fuisset Templum, & si regni etiam species fuisset qualis ante fuerat, Iudæi acquieuissent in illis externis pompis: ita contemptus fuisset Christus, imò pro nihilo habita fuisset spiritualis Dei gratia. Quum ergo adeò propensi essent ad terrenam fœlicitatem, oportuit ipsos expergefieri, & Dominus adiuuit eorum infirmitatem quum passus non est erigi tale Templum. Per Herodem verò quum iam instaret Christi manifestatio, quòd passus est Templum illud adulterinum construi, indicium magis vindictæ fuit ad puniendam ingratitudinem, quàm testimonium fauoris: adulterinum dico, quia splendor ille nũquam probatus est Deo. Fuit enim profanatio veri Templi potiùs quàm ornatus, quòd Herodes consumpsit magnos thesauros in illa structura. Stultè igitur cõmemorant etiam aliqui quicquid erogauit Helena Adiabenorum regina, putant hoc modo aliqua ex parte fidem vaticinio fuisse factam. Sed Satan potius lusit talibus imposturis ac præstigiis, vt abduceret piorum animos à spiritualis Templi ornatu. Sed cur ergo Propheta hîc aurum & argentum nominat? nempe facit hoc communi & recepto more. Quoties enim de regno Christi loquuntur, delineant vel adũbrant eius splẽdorem figuris quæ seculo suo conueniunt. Iesaias dum vaticinatur de Ecclesiæ restitutione, prædicat Ecclesiam fore totam argenteam, vel auream, vel quę fulgeat lapidibus pretiosis & præcipuè cap. 60. celebrat magnificentiam illius Templi, quasi vndiq; gentes adductura essent in sacrificium quicquid vbiq; pretiosum erat. Sed figuratè loquutus est Iesaias, quemadmodum alij Prophetæ. Sic ergo quod nunc legimus de auro & argento debet exponi, vt
Mala. 1. 11. anagoge fiat ad regni Christi naturam: quemadmodum quum prius vidimus, Offerent mihi ab ortu solis vsq; ad occasum pura sacrificia, inquit Dominus: quænã illa sacrificia sunt? An vituli adhuc sunt mactandi, vel agni, vel alia animalia? minimè: sed spectanda est natura Sacerdotij spiritualis: sicuti etiam aurum de quo nunc loquitur Propheta & argentum, debet accipi spiritualiter, quia ex quo apparuit mundo Christus, iam Deus non vult coli in vasis aureis vel argenteis, sicuti etiam nullum est Altare, in quo victimæ immolentur: nullum etiam Candelabrum: deniq; cessarunt omnes illæ figuræ legales. Sequitur ergo hîc Prophetam agere de spirituali Templi ornatu. atq; ita nunc tenemus quomodo gloria secundi Templi maior futura fuerit quàm prioris. Iam sequitur, *Deum daturum pacem huic loco:* quasi diceret prosperè cessurum Iudæis, si modò patienter expectent plenum redemptionis effectum. Sed notandum est, pacem hanc non fuisse illis ita conspicuam, vt pro sensu carnis ea fruerentur:
Phil. 4. 7. sed fuit hæc species pacis de qua loquitur Paulus, quam dicit superare omnẽ sensum. deniq; non potuit populus amplecti quod hîc docet Propheta de futuro Tẽpli splendore, nisi transiliret supra omnia obstacula, quæ tunc videbantur abrumpere plenum cursum redemptionis: & ideo semper redire oportet ad principium illud, *Adhuc modicum hoc*, quasi diceret ferendũ patienter esse, dũ exercet Deus suorũ fidẽ, sed iam adfore tempus & quidẽ breui, quo Dominus implebit domũ illã gloria, vbi scilicet Christus afferet secũ plenitudinem gloriæ: quia etiamsi mille mundi in vnũ coaceruentur cũ suis thesauris, erit tamen corruptibilis hęc gloria: sed quum Deus pater in persona Filij sui apparuit, iam tunc verè glorificauit Templum suum, & ita etiam refulsit eius maiestas, vt nihil ad solidã perfectionem tunc defuerit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura nimium ad superstitionẽ propensi sumus, vt meditemur assiduè quænam sit ratio veri & legitimi cultus, quem exigis & probas, nempe vt spiritualiter nos tibi offeramus, & nullum aliud quæramus Altare quàm Christum, nullo etiam alio Sacerdote freti speremus tibi nos fore & gratos & sacros, vt Spiritu qui in eum plenè effusus est, ita nos imbuat,

imbuat, vt ex animo nos tibi addicamus, & sic pergamus in patientiæ nostræ cursu, vt erectis sursum animis semper tendamus ad illam gloriam, quæ adhuc sub spe nobis abscondita est, donec tandem manifestetur suo tempore, vbi vnigenitus ille Filius tuus in vltimam illam redemptionem apparuerit cum electis Angelis, Amen.

11 *Vicesimo quarto noni,* mensis subaudiendum, *anno secundo Darij, fuit sermo Iehouæ ad Chaggai Prophetam, dicendo:*

12 *Sic dicit Iehoua exercituum, Interroga Sacerdotes de Lege, dicendo:*

13 *Si sustulerit vir,* quispiam, *carnem sanctam in ala vestis suæ, & tetegerit ala sua panem, & coctionem, & vinum, & oleum, & quoduis edulium, an sanctificabitur? Et responderunt Sacerdotes, & dixerunt, Non.*

14 *Et dixit Chaggai, si tetegerit pollutus in anima omne hoc, an polluetur? Responderunt Sacerdotes & dixerunt, Polluetur.*

15 *Et respondit Chaggai, & dixit, Sic populus iste, & sic gens ista in conspectu meo dicit Iehoua: & sic omne opus manuum ipsorum, & quod obtulerint illi pollutum erit.*

Quanquam interpretes ad Prophetæ sensum accedunt, nemo tamē verè & liquidè exprimit quid intelligat, & docere etiam velit: imò nihil afferunt, nisi frigidum & ieiunum: quia referunt omnia ad hanc summam, displicuisse Deo sacrificia antequam cœpisset populus Templum extruere: ab eo autem tempore Deum fuisse placatum, quia populus quum sacrificia offerret in loco deserto, ostendit tali negligentia se contemnere Dei imperium. vbi autem manus adhibitæ fuerunt operi, tunc litatum fuit Deo: atque ita cœpit delectari sacrificiis, quę antè repudiauerat. hoc quidem est aliquid, sed non totum. Videtur ergo mihi prorsus aliud fuisse Prophetæ consilium. Hactenus populum hortatus est ad ædificandum Templum: nunc hortatur, vt purè ædificet, nec putet se defunctum esse, vbi Templi superficies fulgebit in oculis hominum: quia Deus aliud quærat. Non dubium ergo mihi est quin Propheta hîc populum ad spiritualem Dei cultum velit attollere. Oportuit quidem sedulò Tēplum ædificari, sed spectandus etiam fuit finis: quia Deus nunquam moratus est externas cæremonias, neque etiam illo ædificio oblectatus fuit, quemadmodum homines libenter habitant in splendidis ædificiis. Quum perperam Deo affingerent crassos istos affectus Iudæi, Propheta hîc ostendit quorsum tam seuerè hactenus præceperit de Templo ædificando, nempe vt Deus purè & sanctè illic coleretur. Iterum repetam quod dixi, vt familiarior sit explicatio: quum populus negligeret Templi structuram, hinc detecta fuit impietas, & contemptus diuini cultus. Quænam enim causa moræ & tarditatis fuit, nisi quòd quisque plus æquo studebat priuatis commodis? Iam quum strenuè omnes operam impenderent Templo ædificando, fuit quidem industria illa laudabilis. erat enim pietatis signum: sed si populus Deum putasset nihil amplius requirere, quàm externū Templi splendorem, fuisset illa peruersa superstitio. Scimus enim corrumpi Dei cultum, si affigitur rebus externis: quia hoc modo transfiguratur Deus in alienam naturam: sicuti spiritus est, ita vult spiritualiter coli à nobis. Quicunque ergo obtrudit tantùm externas pompas ad ipsum placandum, ludit pueriliter cum ipso. Hanc secundam partem, meo iudicio, nunc tractandam aggreditur Propheta. A septimo mense vsque ad nonum incubuerant ad opus sibi iniunctum à Domino: sed vt scimus homines satagere in rebus externis, & omittere spiritualem cultum, ideo necesse fuit adiungi hanc doctrinā, vt intelligeret populus non satisfactum esse Deo, quanuis neque sumptibus, neque labori parcerent in ædificatione Templi: sed maius aliquid requiri ab ipsis, nempe vt purè & sanctè Deum illic colerent. Hæc summa est. Sed prius expendere conuenit Prophetæ verba, quia inde facilius erit colligere totam doctrinæ summam. Dicit ergo *sibi præceptum fuisse à Deo vicesima quarta die noni mēsis,* eodem scilicet anno, hoc est *secundo Darij vt Sacerdotes interrogaret de Lege. Interroga* ergo *Sacerdotes Legem.* Non iubetur Haggæus inquirere de tota Lege, sed tantùm vt ad hanc quæstionem respondeant Sacerdotes, idque ex Dei verbo, vel Legis doctrina: quemadmodum vulgò dicunt, Quęritur quid iuris. neque enim Sacerdotibus permissum fuit quiduis proferre sine discrimine, sed erant duntaxat Legis interpretes. Hæc ratio est cur iubeat Deus Prophetam suum inquirere quid Lex Mosis definiat de hac cæremonia. Finis autem est, vt populus ex legalibus cæremoniis conuictus non litiget, neque obstrepat, sed agnoscat damnari omnia opera tanquam vitiosa, quæ non manant ex puro & syncero cordis affectu. Primò quærit Haggæus, *si quis sumat carnem sanctam,* hoc est, frustum aliquod sacrificij: si quis sumat, & gestet vel in manica, vel in ala, hoc est in ora vestimenti sui: deinde attingat vel panē, vel oleū, vel quoduis edulium, an sanctificabitur solo tactu quicquid coniunctum fuerit cum carne illa sancta. *Respondent Sacerdotes, Non.* Hîc etiam crassè hallucinantur interpretes, quia sanctificari accipiunt pro inquinari, omnino peruersè: quia duplex hîc quæstio proponitur in me-

dium, an caro ſancta ſanctificet quicquid attigerit: deinde an homo impurus, & pollutus contaminet quicquid attigerit. De priore membro ſcitè & verè reſpondent Sacerdotes, non ſubeſse tantam vim ſacrificiis, vt ſanctificent quicquid attigerint: & hoc verum eſt. Secunda etiam definitio optimè conuenit, pollui ſcilicet ab homine immundo quicquid attingit, quemadmodum vbique Lex pronuntiat. Iam Propheta accommodat doctrinam illam ad præſentem vſum: *Sic eſt,* inquit, *populus iſte, & gens iſta, & opus manuum ipſorum.* Nam quantiſper polluti erunt, etiamſi multos ſumptus faciant in ſacrificiis, & ſe multùm fatigent in colendo Deo, non modò inanis eſt eorum labor, ſed quicquid offerunt pollutum eſt, ac mera abominatio. Nunc tenemus Prophetę verba. Atqui ita tranſire ad rem ipſam operæpretium eſt: primò antequam generaliter de cauſa præſenti diſſeram notatu dignum eſt quod hic dicit Propheta *ſe inquirere de Lege*: quia non fuit in arbitrio Sacerdotum quiduis proferre quemadmodum eò licentię progreſſos eſſe ſcimus, vt tyrannicè mandarent quod Deus nuſquam prȩceperat: deinde vt etiam prohiberent populum à rebus licitis, & quarum vſus permiſſus fuerat Lege Dei. Atqui hîc non concedit tantum licentiæ Sacerdotibus Haggæus, vt quærat quid ipſi cenſeant, ſed quid contineat Lex Domini. Et hoc notatu dignum eſse dixi: quia exitiale malum eſt, tyrannicum imperium in conſcientias. Et tamen diabolus hoc prȩtextu ſemper corrupit Dei cultum & omnem pietatis doctrinam, dum extulit abſque modo authoritatem Eccleſiæ. Verum quidem eſt, fuiſſe ſacerdotale officium plenum dignitatis, & dignum reuerentia: ſed videndum ſemper eſt, ne quod ſibi arripiunt homines vel quod illis temere conceditur, decedat ipſi Deo, ſicuti videmus fieri in Papatu. Quum Papa oſtendere vult ſine controuerſia parendũ eſſe omnibus ſuis prȩceptis, adducit quod legitur in Deute-
Deut. 17. 8 ronomio, Si quȩſtio inciderit de Lege, ſummus Sacerdos iudicabit inter ſacrũ & profanum: hoc quidem verum eſt: ſed interea an ſummo Sacerdoti permiſſum fuit, poſthabita Dei Lege, futiliter hoc vel illud proferre ſine delectu? imò ſacerdos fuit Legis interpres. Ergo vtcunque Deus audiri iubeat quos Eccleſiæ ſuæ paſtores præfecit, vult tamen audiri per os ipſorum, ſicuti prius dictum fuit. Denique ad hanc regulam exigere oportet, quicquid authoritatis eſt in Eccleſia, nempe vt Lex Dei retineat ſuum gradum, nec quicquam ex ſeipſis homines comminiſcantur, ſed tantùm definiant ex verbo Domini quid rectum ſit. hoc autem in tranſcurſu. Venio nunc ad præcipuum caput: *Sacerdotes reſpondent,* Non ſanctificari vel carnem, vel oleum, vel vinum, etiamſi attigerint partem aut fruſtum ſacrificij. Quare? Sacrificium enim quæ profana ſunt non ſanctificat, niſi quò ad expiationem. nam ſcimus hunc finem fuiſſe in Sacrificiis, vt homines qui polluti erant ſeſe Deo reconciliarent. Sed tamen bene hoc à Sacerdotibus reſponſum fuit, non ſanctificari profanam carnem, vel profanum oleum tactu carnis ſanctę. Quare? neq; enim caro illa in eum vſum dicata fuerat Deo, vt ſolo tactu purificaret quæ profana erant. Sed ex oppoſito hoc etiam veriſſimum eſt, ſi homo ſit immundus, ſolo tactu polluere quicquid attingit. Immundum anima intelligunt, qui polluerat ſe tactu cadaueris: quod mihi non probatur. nomen Animæ ſubinde in Lege occur-
Leuit. 17. 15. rit pro homine ipſo, Anima quæ comederit morticinum polluetur: anima quæ contigerit cadauer polluta eſt. Ergo hîc dicitur pollutus anima, qui intus geſtat ſuam immunditiem: quemadmodum nos Gallicè loquimur, *Pollu en ſa perſonne.* Quiſquis ergo immundus eſt, ſolo tactu contaminat omnia quę per ſe alioqui pura erant: & clauſula ſatis demonſtrat non alium fuiſſe doctrinæ finem. Dixi quod ſatis erat de conſilio Prophetæ. Sed res ipſa nunc fuſius explicanda eſt. Scimus quàm defunctoriè agere ſoleant homines cum Deo. ludunt enim tanquam pueri cum ſuis puppis. Et hæc audacia reprehenſa fuit à prophanis hominibus, quemadmodum ſatis notum eſt. Vix Propheta quiſpiam poſſet aſperius inuehi contra craſſam iſtam ſuperſtitionem, quàm Perſius, vbi etiam puppis comparat ſacrificia, quæ tamen erant in ſummo pretio apud omnes, oſtendit requiri aliud à Deo: nempe

Compoſitum ius, fáſque animi, ſanctóſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.

Vult ergo imbutos eſse homines vera ſanctitate, ídque intus, vt nihil ſit fictum, vel fucatum. Dicit qui tales ſunt, hoc eſt quicunq; imbiberũt verum Dei timorem, eos ritè litare, etiamſi duntaxat afferant micam thuris, alios verò tantùm profanare cultum Dei, etiamſi multos boues adducant: quia ſcilicet polluitur nouis & iteratis ipſorum ſordibus quicquid putant valere ad tegendas ſuas ſordes. Et hoc ſatis vulgare fuit inter profanos ſcriptores: alius etiam Poeta,

Non bene cæleſtes impia dextra colit.

Sic loquuti ſunt illi ex communi naturæ ſenſu. Quantũ ad Philoſophos ſpectat, tenent ſemper illud principium, non ritè ſacrificari Deo, niſi animis bene & penitus purgatis. Sed interea tam Philoſophi quàm Poetę delapſi ſunt ad illud commentum, quo Satan faſcinauit omnes à minimo vſq; ad maximum, nempe placari Deum cæremoniis: inde tot piacula, quibus confiſi ſtulti homines putarunt Deum ſibi fore propitium, etiamſi obſtinatè non deſinerent quotidie accerſere ſibi nouas pœnas, & quaſi ex profeſso bellum gerere cum Deo ipſo. Hodie in Papatu principium quidem illud admittent, nempe requiri verum Dei timorem, quia

hypo-

hypocrisis contaminat omnia hominum opera. neque enim audebunt laudare qui fictè & quasi per ludibrium Deo satisfacere volunt, quum tamen intus turgeant & superbia, & contemptu, & impietate. Sed interea nunquam recipient quod hic Propheta dicit, nempe homines non modò perdere operam, sed contrahere nouam pollutionem, dum placare Deum volunt suis sacrificiis, nisi interior puritas præcedat. Nam vnde primùm partialis iustitia quam imaginantur Papistæ? Dicunt enim etiam si quis Legem non obseruet, tamen partem vnam obsequij probari Deo, & nihil magis tritum est apud eos quàm nomen partialis iustitiæ. Siquis ergo adulter abstineat à furto, & eroget etiam ex suis facultatibus aliquid, eleemosynas illas volunt ipsi & pronuntiant sacras esse. Atqui prodeunt ab homine immundo. sed integumentum illud profertur, quòd sufficit hoc vel illo modo Deum placare. Sic Papistæ promiscuè volunt obstringere Deum suis operibus, etiamsi referti sint immunditia. Ergo videmus non hodie primùm, vel heri natum esse hunc errorem, sed quasi infixum esse in ossibus & medullis hominum, vt scilicet existiment Deo placere suos cultus quanuis sint ipsi immundi. Ideo tenenda est hæc definitio, Opera quantunuis splendeant in oculis nostris, nullius tamen esse pretij vel momenti apud Deum, nisi fluant ex puro corde. Et prudenter etiam hoc Augustinus explicat libro contra Iulianum quarto. Dicit enim apud fideles perperam fieri iudicium de operibus ex ipso aspectu: sed debere æstimari à fonte suo: deinde à fine. Non tam distinctè loquitur Augustinus, sed tamen ita sentit: & hoc potest colligi ex eius verbis. Nunc fontem operum dico integritatem cordis: finem verò, si hominibus propositum sit Deo se subiicere, & consecrare illi vitam suam. hinc ergo discernimus inter bona & mala opera, inter vitia & virtutes, nempe ex recto & simplici affectu: deinde ex fine, hoc voluit Propheta priore membro: & extorsit responsum à Sacerdotibus, quod optimè cum Lege ipsa consentit, nempe nullum opus, vtcunq; magna laude vel magno plausu excipiatur coram mundo, apud tribunal Dei quicquam mereri, quia manat ex corde impuro. Iam quod ad secundam partem spectat, non minus difficile est persuadere hominibus, contaminari quicquid attingunt, si polluti sint, & tamen hoc Deus palàm ostenderat Iudæis: & Sacerdotes non hæsitant, neque ambigunt, sed statim respondent quasi de re nota & comperta, quòd scilicet homo immundus contaminet quicquid attingit. Sed vbi ventum est ad rem ipsam, tunc refugiunt homines quod tamen palàm edocti fuerant: imò quod fateri coguntur, donec videant se vrgeri: & tunc incipiunt Deo obiicere nimium rigorem. Quid hoc est, pollui quicquid attingimus, si quid sit inquinamenti in nobis? An non tamen aliquid laudis merentur nostra opera, quum bona sunt? Et hinc etiam illud vulgare dictum, opera quæ sunt de genere bonorum semper aliquid mereri: etiam extra fidem valere. tamen est promerendum fidei donum, quia hominem præparent vt capax sit gratiæ Spiritus sancti, Vocant autem opera de genere bonorum, quæ per se laudabilia sunt, vt est castitas, vt est liberalitas, vt est sobrietas & temperantia, vt est beneficentia, vt sunt omnes eleemosynæ. Sed pronuntiat Deus pollui virtutes istas, etiamsi homines rapiant in admirationẽ sui, & meras esse ac fœtidas sordes, nisi cor bene purgatum fuerit. Quare? Nam ex fonte impuro & polluto nihil manare potest, nisi impurum & pollutum. Nunc facile est intelligere, quàm aptè adduxerit Propheta Sacerdotes & totum populum ad verum hoc discrimen. Nam si ex abrupto sic loquutus fuisset, Deo nullum placere opus, nisi author ipse bene purgatus fuerit ab omni inquinamento, statim exortæ fuissent multæ disceptationes: Cur Deus repudiabit quæ per se laude digna sunt? Siquis studeat pudicitiæ, si alius liberaliter eroget partem bonorum, si alius se totum addicat publicis commodis: si in alio refulgeat magnanimitas, & constantia: si alius profitetur honestas artes, ánnon virtutes istæ merentur aliquid laudis? Fuisset igitur magnus strepitus in populo, nisi iam ita præfatus fuisset Haggæus. Ex Legis definitione non sanctificari quod profanum est tactu sanctæ carnis: deinde pollui quicquid attingitur ab homine immundo. Legalis igitur figura compescuit omnes obstreperas voces, quæ statim fuissent auditæ in populo. Cæterùm, quanuis hodie cæremoniẹ cessauerint, neque sint amplius in vsu, tamen quod semel testatus est Deus, hodie etiam vigorem suum retinet: pollui scilicet à nobis quicquid attingimus, nisi vera puritas cordis prælucear, quæ opera nostra sanctificet. Nunc videndum est quomodo placeant Deo opera nostra. Nemo enim deprehendetur vnquam purus vel integer. nam perfectissimi quiq; tamen vitiis laborant: ita fiet, vt opera ipsorum semper aspersa sint maculis, & contrahant aliquam immunditiem ex occultis sordibus cordium. Respondeo primùm, omnia opera ideo vitiosa esse coram Deo, & fœtere etiam instar abominationis, quia cor vitiosum est naturaliter: sed vbi Deus corda fide purificat, tunc incipiunt opera nostra probari, & laudem suam obtinent coram ipso: quia scilicet cor purgatum est fide: & puritas illa diffunditur ad opera vt incipiant Deo placere. Hac ratione dicit Moses Abel placuisse Deo cum suis sacrificiis: Gen. 4.4.
respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. Moses si tantùm dixisset probata fuisse sacrificia Abelis Deo, præposterè fuisset loquutus, vel saltem obscurè: quia subticuisset quod erat prẹcipuum. Sed incipit à persona, quasi diceret placuisse Abel Deo, quia scilicet integro & syncero animo eum colebat. Postea adiungit, simul etiam probata fuisse eius sacrifi-

cia, quoniam manabant ex vero timore Dei, & syncera pietate. Sic Paulus quum de vera Legis obseruatione disserit, finis Legis est, inquit, Charitas ex corde puro, & ex fide non ficta. Ostendit ergo nullum esse, vel censeri legitimum opus coram Deo, nisi quod proficiscitur ab illo fonte, nempe à fide non ficta, quæ semper coniuncta est cum recto & simplici cordis affectu atq; integro. Hoc vnum est. Deinde simul etiam tenendum est, quomodo Deus purificet corda nostra fide. Est autem duplex purgatio, quia primùm reformat nos ad imaginem suam, & insculpit nobis verum & serium timorem, studiúmq; obedientiæ. Hæc igitur puritas cordis sese ad opera nostra diffundit: quia vbi imbuti sumus vera pietate, nihil aliud nobis propositum est, quàm nos, & nostra omnia offerre Deo. Ab hoc autem affectu longè distant, imò prorsus alieni sunt hypocritæ, & profani homines liberaliter quidem sua Deo offerunt, sed volunt ipsi manere sui iuris: quia hypocrita nunquam se Deo addicet in spiritualem victimam. Videmus ergo vt fides dum corda nostra purificat, simul etiam purificet opera: quia regeniti Spiritu Dei nos ipsos primùm, deinde nostra offerimus. Sed quia purgatio hæc nunquam reperietur plena in hominibus, ideo subsidium accedere necesse est ex gratuita acceptatione. Purificantur ergo corda nostra fide, quia Deus nō imputat nobis immunditiem, quæ residua est & quæ posset inficere opera nostra. Sicuti ergo Deus gratam habet puritatem, quæ nondum perfecta est, ita facit ne contagio ad opera ipsa perueniat. Abel quum Deo sacrificia offerret, erat quidem integer, quatenus nihil erat in ipso fictum vel duplex: sed scimus fuisse hominem circundatum infirmitate. Oportuit ergo quod erat pollutionis in ipso residuum deleri Christi gratia. hinc factum est, vt sacrificia eius placerent: quia sicuti acceptus fuit, ita Deus amplexus est quicquid ab ipso profectum erat. Nunc ergo videmus quomodo naturaliter displiceant homines Deo cum suis operibus, & nihil possunt afferre nisi vitiosum, fœtidum & abominabile. Videmus rursus quomodo filij Dei postquam eos Spiritu suo regenuit, puri ad eum accedant, & simul offerant pura sacrificia. Puri accedunt, quia illis propositum est seipsos absq; fictione addicere Deo. Sed quoniam affectus ille nunquam perfectus est, ideo supplet Deus defectum illum gratuita imputatione, quia perinde amplectitur seruos suos, acsi in solidum formati essent ad omnē iustitiam. Et eadem etiam ratione probat ipsorum opera quoniam abstersæ sunt omnes maculæ, quæ meritò gratiam omnem detrahere poterant nisi sepulta esset omnis immundities sanguine Christi, & id per fidem. Hinc colligimus non esse cur se quispiam fallat vanis blanditiis, vbi studuerit magna pompa Deum placare: quia exordium hoc semper requiritur, de quo hîc agit Propheta, nempe vt homo ipse purus sit in anima, hoc est, vt interior puritas præcedat quicquid est operum. Et quanuis hęc doctrina passim occurrat apud omnes Prophetas, quia tamen perstringit nobis oculos, & omnes sensus excæcat hypocrisis, ideò probè nobis meditanda est: & non tantùm notandus est hic locus, sed etiam alij similes, vbi rident Prophetæ populi diligentiam, quia satageret in sacrificiis & externis figuris: negligeret autem præcipuum caput, hoc est, veram cordis puritatem. Et simul etiam in vltimo versu notandum est quod dicit Propheta *sic esse omne opus manuum ipsorum, & quicquid offerebant*. Videtur hoc in speciem nimis esse durum, damnari ipsa sacrificia quasi polluta. Sed non mirum est repudiari à Deo tales cultus fictitios, quibus ipsum magno probro afficiunt homines profani, quia vellent eum transfigurare pro suo arbitrio, quasi posset mulceri vel crepundiis, vel aliis nugis. Hoc ergo nimis indignum est ludibrium, quo Deum afficiunt homines dum ita obtrudunt externas cęremonias, & non respiciunt eius naturam: quia etiamsi nullius apud eos pretij sit spiritualis cultus, putant tamen se satisfacere. Ergo in summa notandum est, hîc docere Prophetam, non sufficere si Deo exhibeant homines suum obsequium, si sacrificia offerant, si impendant laborem suum ad ædificationem Templi, nisi ritè hoc totum faciant. quid est ritè? nempe syncero affectu cordis, vt nihil sit vel hypocriticum vel duplex.

1.Tim.1.5.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ex vtero matrum prodimus prorsus impuri & fœtidi; deinde etiam contrahimus aßiduè tot nouas maculas, vt confugiamus ad fontem veræ purgationis. Et quando nō alia est ratio, qua purgemur ab omnibus inquinamentis carnis, nisi vt sanguine Filij tui vnigeniti aßpersi, idque per arcanam Spiritus tui virtutem, renuntiemus omnibus nostris vitijs: da inquam, vt ita studeamus nos tibi verè & syncerè addicere, vt quotidie magis ac magis renuntiantes omnibus prauis affectibus nostris, nihil aliud habeamus propositum, quàm vt mentes nostras, & affectus omnes cum vera abnegatione nostri tibi subijciamus, ac ita exerceamus nos in studio & meditatione hac quantisper versamur in mundo, donec tandem perueniamus ad veram illam & solidam puritatem, quæ nobis reposita est in Filio tuo vnigenito, quum plenè illi adhærebimus, transfigurati in eam gloriam, in quam ipse receptus est, Amen.

16 Et

16 *Et nunc ponite quæso*, vel agedum, *super cor vestrum à die hac & supra, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Iehouæ:*

17 *Ante hæc quum veniret quis ad aceruum viginti, fuit decem: quum veniret ad torcular vt hauriret quinquaginta è torculari, fuit summa viginti.*

18 *Percußi vos Orientali vento*, vel, vrente, *& rubigine, & grandine in omni opere manuum vestrarum*, alij vertunt, & omne opus, sed malè: & potiùs hîc debet resolui quemadmodum dictum est: in omni ergo opere, *& vos non ad me, dicit Iehoua.*

19 *Ponite quæso super cor vestrum à die hac, & suprà, à die vicesimo quarto noni mensis, à die quo fundatum fuit Templum Iehouæ, ponite super cor vestrum.*

20 *An adhuc semen in horreo? & adhuc vitis, & ficus & malus-granata, & arbor oliuæ non protulit: à die hac benedicam vobis.*

Coactus sum hos omnes versus simul coniungere, quia rem vnam hîc tractat Propheta. Summa autem huc tendit, palàm tunc Dominum sumpsisse pœnas de tarditate populi, vt quisque facilè agnosceret fuisse præposterè factum ab omnibus, quòd ita operam dedissent priuatis commodis, neglecto templo. Crassè enim hîc agit Propheta cum hominibus terrenis, & qui addicti erant ventri suo. si verè adoleuissent, vel fecissent maiores progressus in vera pietate, poterat alio modo cum ipsis agere: & certè secutus esset illum ordinem quemadmodum dicit Paulus, Sapientiam loquimur inter perfectos. Sed quoniam defixi erant in potu & cibo, & intêti priuatis suis commodis, Propheta illis in medium proponit pro ipsorum captu, Deum ipsis fuisse iratum, & perspicua fuisse signa maledictionis, quum terra fruges non produceret, sed ipsi essent famelici. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed iterum percurram verba, quò res melius pateat. *Ponite* inquit *super cor.* Hîc Propheta obliquè perstringit eorum socordiam, quòd in rebus manifestis cæcutirent, nam hîc non attollit eorum mentes in cælum, non profert alta mysteria, sed tantùm concionatur de victu & alimentis. Quum ergo Deus imprimit certas iræ suæ notas in ipsa communi vita, non est tolerabilis stupor noster, si hoc totum negligimus. Et sæpius hoc ideo repetit Propheta, vt pudorem incutiat Iudæis, vbi viderint sibi toties exprobrari suam tarditatem. *Ponite* ergo *super cor*, hoc est, considerate id quod dicturus sum *à die hac, & suprà*, inquit, *antequam poneretur lapis super lapidem*, hoc est, ab eo die quo cœpi vos hortari ad ædificandum Templum, considerate quid vsque ad hunc diem contigerit. Postea adiungit, antequam, inquit, cœperitis Templum extruere, nónne dum quisque venit ad aceruum viginti, tantùm reperit decem modios? hoc est nónne quum sperarent agricolæ sibi esse in horreo vel area modios viginti, decepti sunt sua opinione? quoniam scilicet Deus arefecerat spicas, vt non redderent quod solebant. Agricolæ enim longo vsu edocti possunt facilè conijcere quid sperare debeant vbi vident messem suam: sed aspectus ipse frustratus est agricolas. Deus ergo maledictionis suæ signa illic ostendit. Deinde quum veniret quisque ad torcular, & speraret sibi fore largas vindemias, nónne etiam deceptus est? Nam pro cadis 50. tantum reperit 20. Postea adiungit, *Ego percußi vos vento Orientali.* Nam בשדפון accipitur pro vento vrente. Ventus autem Orientalis infestat Iudæam siccitate sua: sicuti etiam vocant בירקון vel rubiginem, vel humidum ventum ex quo nascitur rubigo. Scimus enim si humectatæ sunt segetes, contrahere rubiginem, vbi sol calorem suum emittit. Quod ad sensum Prophetæ nulla est ambiguitas, quia docere voluit diuersis modis fuisse percussos, vt facilè secum reputare debuerint Deum iratum esse. Addit etiam *grandine.* Nam si fames tantùm vel ex frigore, vel ex æstu contingat, hoc tribuitur fortunæ, vel astris: sed vbi Deus exerit varia flagella, tunc cogimur agnoscere iram eius, quasi nos expergefaceret. Hæc ratio est cur varias species hîc commemoret Propheta. Dicit autem *in omni opere manuum vestrarum.* quod alij vertunt, Et omne opus, sed perperam. Neque enim percussi fuerant in suis corporibus, sed in terræ cultura. Tandem adiungit, *Et vos non ad me*, hoc est, toto illo tempore nihil profeci, quum toties & variis modis vos castigarem. Et interea quid vobis profuit contumacia cordis vestri? non estis reuersi ad me: *ponite*, inquit, *cor vestrum à die hac & supra.* Repetit quod dixerat, nempe à die 24. noni mensis. Vidimus autem paulò antè, Prophetam fuisse missum die illo, vt coargueret populi peccata. *Ponite* ergo *cor vestrum*, inquit, *à die hac.* Videmus quàm emphatica sit ista repetitio, quòd in rebus manifestis adeò tamen torpebant Iudæi, vt non tangeret eos sua penuria & esuries. Scimus autem nullum esse acriorem stimulum ad homines pungendos, quàm dum fame laborant. Quum ergo Dominus victum illis raperet ex ore, non fuisse attentos ad tale iudicium, hoc certè fuit nimij stuporis. qua ratione hîc Propheta sæpius inculcat, Iudæos fuisse nimis segnes, qui animum ad tam manifesta Dei iudicia non adiecerint. Iam subiicit, *An adhuc semen in horreo?* Hieronymus vertit, In germine: & proba-

1.Cor.2.6

bilis fuit ratio cur ita verteret, quia videbat non congruere inter se mēbra, nisi nomen מגור acciperet pro germine. sed tamen deceptus fuit, meo iudicio. Hebræi etiam mihi non placent, quia quidam affirmatiuè legunt, Quòd semen sit in horreo, quia scilicet non ausi fuerant triticum suum terræ mandare in illa inopia. Alij autem interrogatiuè legunt, quasi diceret tempus messis procul abesse, & tamen exiguum illud quod restabat satis fore ad eos alendos. sed, meo iudicio, non quadraret nomen seminis frumento iam collecto, nisi sationis respectu. Itaque non dubito quin benedictionem Dei commendet in messe post quinque menses ventura, sicuti paulò pòst repetam. Quòd enim quidam ad præteritum tempus torquent, quasi diceret Propheta iam expertos fuisse Iudęos quid valeret Dei maledictio, prorsus coactum est, sed hìc genuinus est Prophetæ sensus, *An semen adhuc in horreo?* hoc est, an semen quod adhuc in terra latet collectum est? Postea addit affirmatiuè, *Neque vitis, neque ficus, neque malus granata, neque oliua adhuc quidquam protulerunt.* erat enim nonus mensis anni. Scimus autem initium tunc fuisse à mēse Martio. Quum ergo essent ferè in media hyeme, pendebant incerti quid futurū esset. Mense Nouembri non potest fieri iudicium, etiam à peritissimis, qualis vel quantus prouentus sperari debeat. Quum ergo suspensi adhuc hærerent, dicit Propheta paratam illis fore benedictionem Dei. huc autem spectat, se proferre certum Dei oraculum, quia non loquatur de vindemiis, quarum spes aliqua iam apparuerit, neque de messe, vbi spicæ iam surrexerint. Quum ergo adhuc periculum esset à grandine, à vento vrente, deinde à pluuiis, & aliis corruptelis ac vitiis frugū, dicit vberrimam fore messem, largas vindemias: denique amplissimum prouentum & olei & ficuum. Iam potuit certò agnosci fides prophetiæ, quum Deus impleret id quod loquutus erat per os serui sui. Nunc redeo ad ipsam summā. Sicuti nuper attigi, Propheta hìc Iudæos tractat pro crasso ingenio. Nam poterat subtilius docere pios, qui non ita impliciti vel dediti fuissent terrenis commodis. Oportuit igitur eum loqui vt ferebat captus gentis: quemadmodum aliter docebit peritus doctor vel pueros, vel grandes natu. Ostendit autē à signis Iudæos fuisse ingratos Deo, quum negligerent structuram Templi, & quisq; sedulò, & magno feruore intentus esset ad extruendam domum propriam. docet hoc à signis. Quare? Vnde factum est, inquit, vt nunc corruptæ fuerint fruges vestræ rubigine: nunc æstu perierint? nunc fuerint grādine percussæ, nisi quia Dominus voluit hoc modo corrigere segnitiem vestram? Sequitur ergo, pœnis istis vos esse conuictos ingratitudinis, quòd posthabito Dei cultu, tantū sequuti fueritis priuata commoda. hoc vnum est. iam posterius membrum continet promissionem: & inde melius potuit cōfirmari hæc doctrina, quum populus videret subitò, & præter spem res in melius conuersas esse. Laborauerant frugum inopia multis annis: vbi autem sequitur repentina vbertas, hæc mutatio nónne aliquid ostendit consideratione dignum? Præsertim vbi prædicitur hoc antequam euenerit, & antequā humanis coniecturis possit quidquam statui? Videmus ergo duabus rationibus insistere Prophetā, vt Iudæi damnēt suā segnitiē, & fateātur se impios fuisse & malignos erga Deum, quia contempserint ædificationem Templi: deinde vt eos animet, & alacriores reddat ad opus incœptum, proponit illis, vt iam dixi, quod contigerat. Deus autem satis supérq; testatus fuerat multiplici pœnarum genere se illis esse offensum. Iam quum promittit se alium fore, hinc etiam sequitur noua & maior confirmatio. Sed hìc posset quispiam excipere, non esse hæc certa argumenta vel perpetua, quoniam sæpe continget, vbi fideliter operam suam impendet populus Deo colendo, vt tamē rebus aduersis prematur: imò Deus consultò sæpius examinat suorum fidem, dum ita occultat benedictionem suam ad tempus. sed solutio facilis est. Fateor igitur non rarò accidere, vt qui syncerè, & ex animo Deum colent, tamen fraudentur terrenis commodis: quia scilicet vult Deus eos attollere ad spem remunerationis æternæ Data igitur opera sępe Deus benedictionem suam subducit à fidelibus, vt esuriant in mundo, quasi ipsum colendo luderent operam. sed Propheta etiam noluit proponere hìc argumentum perpetuum: quando satis habuit Iudęos conuincere ab ipsa experientia, quoniam nihil obstabat quominus agnoscerent suam auaritiam displicuisse Deo, nisi quòd erant nimium bruti. Ergo Propheta hìc obiurgat socordiā illam, quòd dum valde satagerent ad sese locupletandos, non tamen obseruauerint laborem suum esse irritum, quòd Deus è cælo ipsis malediceret. Hoc ergo poterat facilè ab ipsis cognosci, nisi quòd sese obstupefecerant in suis vitiis. Quod autem Propheta hìc testatur vberem fore prouentum & vini, & tritici, & olei, & aliarum frugum, hoc efficacius fuit, quemadmodum dixi, ad confirmationem. Iam si quis rursus obiiciat: non fuisse hoc operæpretium, quia Deo non placet cultus seruilis & mercenarius: respondeo, talibus sæpe rudimentis Deum stimulare homines, quum nimis tardos & pigros esse videt: postea autem eos adducere aliis rationibus, vt verè & ex animo ipsum colant. Si quis ergo tantùm vt ventrem suum saturet obsequitur Deo, perinde est acsi quis operam locaret in singulos dies, & referret mercedem, deinde negligeret eum à quo çonductus est. Certum est tale obsequium pro nihilo duci coram Deo. vult enim ingenuè à nobis coli: & diligit hilarem datorem, quem-
2.Cor.6.7 admodum dicit Paulus. Cæterùm, quia plerunque homines pro sua ruditate non possunt primo die vel momento perduci ad illam ingenuitatem, vt gratis sese addicant Deo, ne-
cesse

ceſſe eſt initium fieri ab aliis rudimentis, quemadmodum hîc Propheta terrenum & quotidianum victum promittit Iudæis: quia ſcilicet videbat non poſſe ipſos primo ſtatim gradu in cælum vſq; conſcendere: ſed noluit tamen finem facere, donec eos altius attolleret. Sciamus ergo hoc fuiſſe duntaxat exordium, vt diſcerent Deum timere, & ſperare ab ipſius benedictione quidquid optandum erat: deinde vt excuterent ſuam ſocordiam, qua fuerant nimis obſtupefacti ante illud tempus. denique aliter Deus rudes & elementarios tractat, qui nulla adhuc pietatis doctrina imbuti ſunt, vel qui ſimiles ſunt brutis pecudibus: aliter autem tractat diſcipulos ſuos, qui aſſuefacti ſunt ad ſolidam doctrinam. Quum dico ſic Prophetam egiſſe cum Iudæis, non loquor de tota gente, ſed expendo quod vidimus ab initio libri, Iudæos ſcilicet tunc nihil aliud curaſſe, niſi vt domos ſuas extruerent: & ita nullum fuiſſe pietatis ſtudium apud ipſos. Quum ergo ferè ſepulta eſſet Dei memoria, quum Templum eſſet deſertum, & feruor ſuus vnumquenque impelleret ad ſtructuram propriæ domus, hinc colligimus quàm fuerint craſſo ingenio. Non mirum eſt igitur, quòd Propheta hunc tenet ordinem erga ipſos. Pergamus.

21 *Et fuit*, poſtea fuit, *ſermo Iehouæ ſecundo ad Chaggai, vigeſimo quarto menſis, dicendo:*

22 *Dic ad Zerubbabel Ducem Iehuda, dicendo: Ego concutio cælos & terram.*

23 *Et euertam ſolium regnorum, & perdam robur regnorum gentium: & euertam quadrigam & ſeſſores eius: & deſcendent equi & ſeſſores eorum quiſque in gladio fratris ſui.*

24 *In die illa, dicit Iehoua exercituum, ſumam te Zerubbabel fili Sealtiel ſerue mi, dicit Iehoua: & ponam te quaſi annulum, quia elegi te, dicit Iehoua exercituum.*

Iam longius progreditur Propheta noſter. Eſt enim hæc verè gratuita & ſpiritualis promiſſio, qua Deus affirmat ſibi curam fore populi ſui vſque in finem. Iam non agit de vino & tritico, vt paſcat famelicos, ſed oſtendit ſe fore æternum patrem illius populi, quia neque poſſit neque velit obliuiſci fœderis, quod pepigit cum ipſorum patribus. Nec dubium eſt, quin deſignet Chriſtum in perſona Zerubbabel, quemadmodum videbimus. Sic ergo diſtinguere conuenit hoc vaticinium à proximo: quòd nuper oſtendit Deus ſibi placere cultum quem ad tempus contempſerant Iudæi, quia merces in promptu ſit: deinde ſe offendi negligentia illa quàm antè reprehendit, quia pœnas manifeſtas ſumpſerat: neque ſemel, neque breui tempore, ſed pluribus annis, & per varia exempla. Quid nunc? hoc ſecundo vaticinio compellat Zerubbabel, & promittit ſe fore ſeruatorem populi ſub manu ipſius. Quantum ad verba ſpectat, quidam exiſtimant notari continuum actum vbi dicitur, Ego concutio cælos & terram: & ita reſoluunt, Quanuis meum ſit concutere cælum & terrã, & ſoleam euertere regna, tamen ſtabiliam ſacrũ hoc regnum, quod ego erexi in populo meo. ſed ſenſus ille nimium eſt frigidus. Et vidimus iam hoc capite quorſum tendat concuſſio terræ & cæli, cuius fit mentio. Apoſtolus etiam fidelis eſt interpres huius ſententiæ, qui docet vaticinium hoc propriè quadrare regno Chriſti. Non dubium igitur eſt quin ſpeciale aliquid deſignet hîc Propheta, quum dicit, Ecce ego concutio cælos & terram. Non loquitur ergo Deus de ordinaria ſua prouidentia, neque ſibi vendicat ſimpliciter cæli & terræ imperium, neq; docet ſe in ſublime erigere quæ abiecta erant: deinde euertere quæ erant valde excelſa: ſed ſignificat memorabile aliquod opus ſibi iam eſſe in manu, quod vbi editum fuerit, terrore concutiet homines, & tremefaciet cælum & terram. Ergo non dubium eſt quin Propheta hîc adducere voluerit Iudæos ad ſpem redemptionis, cuius præludium aliquod Deus tunc dederat: ſed finis adhuc nondum poterat cerni: imò abſconditus erat humanis iudiciis. Quis enim ſperaſſet talem mundi renouationem, qualis exhibita fuit Chriſti aduentu? Iudæi quum viderent ſe obnoxios eſſe omnium iniuriis, quum reuerſus etiam eſſet tam exiguus numerus, nullũ eſſet regnum, nulla potentia, putabant ſe quaſi deluſos eſſe. Ergo Propheta hîc affirmat inſtare admirabile opus Dei, quod cælum & terram concutiet. Id ergo neceſſariò ad Chriſtum debet referri, quia fuit quaſi noua mundi creatio, vbi collegit Chriſtus quæ diſſipata erant in cælo & terra, quemadmodum Apoſtolus dicit 1. Coloſ. cap. dum homines Deo & Angelis reconciliauit, dum victo diabolo reſtituit mortis vitam, dum illuxit cum ſua iuſtitia, tunc verè concuſſit Deus cælum & terram, & adhuc hodie concutit, dum prædicatur Euangelium: quia filios Adæ ad imaginem ſuam reformat. Hæc igitur regeneratio ſpiritualis tale eſt documentum potentiæ & gratiæ Dei, quod meritò tremefaciat cælum & terram. Summa eſt, Iudæos plus debuiſſe animis concipere, quàm oculis cernerent: quia redemptio nondum erat completa. Ideo ſubiicit, *Euertam ſolium regnorum, perdam robur regnorum gentium & euertam quadrigam, ſeſſorem eius, deſcendent equi, & ſeſſores eorum:*

Heb. 12. 26.

quisque cadet gladio fratris sui. Hîc confirmat superiorẽ sententiam, nihil scilicet fore obstaculo quominus Deus Ecclesiam suam instauret. Meritò autem quasi per modum anticipationis hoc fuit additum, quia vndiq; cincti erant Iudæi infestissimis hostibus, quotquot vicini erant, totidem erant hostes: deinde erant exosi toti mundo. Quomodo ergo poterant emergere in illam dignitatem quæ illis tunc promissa fuit, nisi Deus reliquum mundum deleret? sed hîc occurrit Propheta, & breuiter docet potius facturum Deum vt pereant omnes gentes, quàm vt Ecclesia maneat in illo ignobili statu. Videmus ergo hîc Prophetam nihil aliud velle, quàm Deum superaturum esse omnia impedimenta, quæ obiiciet Satan & totus mundus, quum Ecclesiam suam restituere volet. Nunc tenemus Prophetæ consilium, & tenemus etiam vsum huius doctrinæ. Nam quoties occurrunt nobis impedimenta & difficultates, quæ nos ad desperationem solicitant, vbi de restitutione Ecclesię agitur, debet etiam ex opposito venire nobis in memoriam hæc prophetia, nẽpe in manu Dei esse, euertere potius omnia regna terrę, frangere & conterere quadrigas, deiicere & prosternere omnes sessores, quàm vt impediant Ecclesiæ instaurationem. Nam vltimo versu ostendit Propheta cur hoc facturus sit Deus, nempe vt floreat Zerubbabel cum toto populo. Dicit igitur, *In die illa dicit Iehoua, sumam te Zerubbabel, & ponam te quasi annulum, quia elegi te.* Quemadmodum paulò antè diximus, hîc compellat Deus, Zerubbabel, vt in eius persona testetur se benedicturum esse populo, quem voluit collectum esse sub sacro illo capite: tametsi enim neq; regno potiebatur Zerubbabel, neq; diadema gestabat aut cidarim: tamen erat ex Tribu Iehudah: & volebat Deus scintillam aliquam extare regni eius, quod erexerat in familia Dauidis. Quum ergo Zerubbabel tunc figura esset Christi, hîc pronuntiat Deus sibi annuli instar fore, hoc est, sibi fore pretiosam eius dignitatem. nam similitudo annuli etiam aliis locis ponitur. Et ex opposito dicit Ierem. 22. c. Etiamsi Chonias iste esset annulus in dextra mea, inde euellam ipsum, inquit: hîc autem dicit Deus, Zerubbabel fore sibi quasi annulum, hoc est, tu eris mihi in summo pretio. Nam annulus signatorius solet diligenter seruari, quia reges volunt hac in parte sibi seruari summam autoritatem, vt sigillo eorum credatur potius quàm proceribus etiam summis. Ratio igitur similitudinis est, quòd Zerubbabel, qui mundo erat contemptibilis, erit tamen Deo pretiosus. Atqui hoc nunquam impletum fuisse in persona Zerubbabel constat. Sequitur ergo hoc debere ad Christum aptari. Deus in summa placere sibi ostendit populum illum collectum sub vno capite: quia tandem oriturus erat Christus ex semine Zerubbabel, quemadmodum etiam satis patet. Et hæc ratio notanda est, *Quia elegi te.* Neque enim hîc Deus ascribit virtutibus aut meritis Zerubbabel, quòd ipsum habiturus sit in summo pretio: sed hoc electioni suę vendicat. Si ergo quæritur ratio cur Deus tantopere extulerit Zerubbabel, & prosequutus fuerit tam præclaris beneficiis, non alibi quærenda est, quàm in sola Dei ipsius bonitate, quoniam pepigerat fœdus cum Dauide, & pollicitus fuerat æternum fore eius regnum, ideo elegit Zerubbabel, postquam reuersus est populus ab exilio: & illa electio fuit in causa, vt Deus extulerit Zerubbabel, cuius tamen principatus pro nihilo tunc erat. Scimus enim expositum fuisse omnium gentium ludibriis, sed Deus hîc fideles ad electionem suam reuocat, vt plus expectent, quàm possit sensus carnis concipere vel apprehendere: quia scilicet non potest irritum esse quod decreuit. Ipse autem in persona Zerubbabel statuit populum electum seruare, quia scilicet inde venturus erat Christus, vt dictum est.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando adhuc tenemur terrenis nostris curis, nec possumus tam alacriter & expeditè in cælum conscendere vt decebat: saltem quum tam liberaliter nobis quotidie porrigis alimenta, quæ nos in hac vita sustineant, vt inde discamus te nobis esse patrem, neque tamen maneamus in illis rudimentis, sed altius discamus mentes nostras efferre, & in spirituali cultu tuo sic proficiamus magis ac magis, dum tandem perueniamus ad veram & solidam fruitionem illius beatæ & cælestis vitæ, quam nobis pollicitus es, & peperisti etiam sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

In Za-

IN ZACHARIAM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES.

SEQVVNTVR prophetię Zacharię, qui adiutor & collega fuit tam Haggæi quàm Malachiæ, vt paulò pòst satis liquebit. Tres igitur illos eodem ferè tempore misit Deus, vt quisque aliis subscriberet, atque ita vno consensu & ore confirmarent quod Deus illis mandauerat. Fuit autem operæpretium plures simul loqui, vt maior esset authoritas vaticiniis, quia luctandum erat populo cum variis & grauissimis tentationibus. Iam Satan illis multa certamina excitauerat: sed maiora adhuc instabant. Ergo oportuit pluribus testimoniis eos animari ne deficerent. Porrò quod ad Prophetam nostrum spectat, partim Iudæis reducit in memoriam cur Deus tam seuerè egisset cum ipsorum patribus: partim eos ad bonam spem hortatur, modò ex animo resipiscant, & animos erigant ad spem veræ & solidæ liberationis. Interea illos duriter castigat, quia opus erat tali purgatione quum adhuc residerent in suis sordibus. Etsi enim memoria exilij debebat illis frænum iniicere, vt solicitè & cum timore se Deo subiicerent: tamen iam alibi visum est, & patebit etiam melius ex progressu, quasi nullam scelerum suorum pœnam sensissent, ita fuisse securos, vt nullus vigeret apud ipsos timor Dei, & nulla ferè esset religio. Oportuit igitur misceri duras & rigidas obiurgationes promissionibus gratiæ, vt hoc modo parati essent ad recipiendum Christum. Hæc igitur summa est. Nunc venio ad verba.

CAPVT I.

MENSE octauo anno secundo Darij, fuit sermo Iehouæ ad Zachariam filium Barachiæ filij Addo: Iddo ad verbum, *Prophetæ*, vel Prophetam, *dicendo:*
2 *Iratus est Iehoua erga patres vestros ira.*
3 *Dices igitur ad eos, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini ad me, dicit Iehoua exercituum: & reuertar ad vos, dicit Iehoua exercituum.*

Hinc colligimus quod nuper attigi, Haggæum & Zachariam fuisse coniunctos diuinitus, vt alter alterius doctrinam adiuuaret, quia negotium erat cum præfracta gente: deinde vrgebant etiam duræ & arduæ tentationes, vt non vulgari confirmatione opus fuerit. Munus ergo suum exorsus est Haggęus mense sexto: sequutus est Zacharias noster paulò pòst, nempe mense 8. eiusdem anni. Quisnā fuerit Darius hic cuius fit mentio, antè visum fuit. Quanquam dissentiunt interpretes, tamen certis & firmis rationibus colligitur fuisse hunc filium Hystaspis. Sed iterum de hoc Dario dicendum erit paulò pòst: & tunc dabitur melior occasio: tantùm in transcursu volui verbum illud dicere, *Sermo igitur Iehouæ tunc datus fuit*, vel factus *ad Zachariam*. Diximus etiam antehac sermonem Dei bifariam dirigi ad homines, quia singulos compellat Deus à minimo vsque ad maximum. Sed interea sermonem priore loco specialiter dirigit ad Prophetas suos, vbi munus docendi iniungit. Fit ergo sermo Domini ad homines priuatos, fit etiam ad doctores, qui sustinent publicam personam, vt sint postea Dei interpretes, vel internuntij. Hoc modo dicit Zacharias sermonem Dei sibi fuisse datum, non vt seorsum audiret quod Deus tunc loquutus est, sed vt esset fidelis dispensator huius doctrinæ. Quod ad Zachariam ipsum spectat, falluntur, meo iudicio, qui putant filium esse Ioiadæ, cuius etiam fit mentio à Christo Mat. 23. ca. Vocatur quidem illic Zacharias qui occisus fuit inter Templum & Altare: vocatur Barachiæ filius: sed supputatio annorum facilè coarguit errorem eorum qui volunt hunc eundem esse Zachariam: quia superior ille, quem sacra Historia vocat Ioiadæ Sacerdotis filium, occisus fuit sub regno Ioas. Nunc 2. Par. 24.
videndum quàm multi reges successerint: deinde, quantum temporis interea fluxerit. 19.
Fuisset hic Zacharias ferè bis centenarius ante exilium Babylonicum si vixisset, etiamsi tunc fuisset puer quum fuit lapidatus. Iam hic Zacharias de quo nunc agitur, functus est Prophetæ officio post reditum populi. Ergo non modò fuisset maior centum & quinquaginta annis, sed superasset ferè annos ducentos post mortem suam. Hoc quum prorsus ex Iudaico delirio nascatur de hominum renascentia, memoratu non minus quàm refutatione indignum est. Atqui vocatur filius Barachiæ. Sed probabilis coniectura est

Ioiadam sacerdotem fuisse binominem: nec verisimile est fuisse Prophetam. Quicquid sit, Zacharias ille qui obrutus fuit iussu regis lapidibus in Templo, fuit filius summi sacerdotis, & mortuus est plusquam centum annis ante exilium Babylonicum. Hic verò, etiamsi fuisset sexagenarius antequam susciperet munus docendi, tamen nondum fuisset natus, quum tractus fuerat populus in exilium. Diximus enim hunc Darium non fuisse Medum qui regnauit cum Cyro, sed filium Hystaspis, qui longo pòst tempore, hoc est, post Cambysem & Magos regnauit. Nam facilè etiam refellitur eorum inscitia, qui putant Prophetas hos fuisse missos à Deo antequam completum esset tempus præscriptum à Ieremia. Quoniam ergo iam elapsi fuerant septuaginta anni, non dubium est quin hic Propheta natus fuerit ex quo vrbe diruta, & Templo exciso, populus tractus fuerat Babylonem captiuus. Iam venio ad ipsam doctrinam: *Iratus est Iehoua ira contra patres vestros.* Hîc Propheta atrocitatem pœnæ commemorat, qua Iudæi fuerant affecti, vt posteri secum reputent non esse prouocandum Deum, qui tam rigidè puniat contemptores verbi sui & doctrinæ. Nam quum dicit *Deum iratum ira*, intelligit non vulgari modo Deum fuisse offensum Iudæis, sed ipsam pœnæ grauitatem, satis clarum esse documentum quantopere excanduerit Deus. Consilium autem Prophetæ est, expergefacere Iudæos, vt Deum seriò timere incipiant, quia vident tam for-
Heb.10. midabilem esse eius iram. Generaliter dicit Apostolus horrendum esse incidere in manus
30. Dei viui: sic etiam passim loquitur Scriptura: sed hîc ponit Zacharias genti suæ ante oculos insigne testimonium iræ Dei, quæ meritò incutere terrorem omnibus debuerat. Non ergo hîc concionatur de re obscura, sed tantùm admonet vt secum reputent quàm terribilis sit vindicta Dei, eò quòd patres ipsorum priuati fuerint æterna hæreditate, quòd passi fuerint tot ludibria: deinde crudeliter vexati fuerint atque oppressi à tyrannis: denique ferè subuersi fuerint vltimis abyssis. Quum ergo tam duriter egisset Deus cum ipsorum patribus, iubet Propheta eos agnoscere Deum esse metuendum, ne lasciuiant suo more, vel sibi indulgeant: sed resipiscant ex animo, neq; data opera prouocent in se iram Dei, quam patres eorum nimis duram experti fuerant. Iam sequitur, *Dices ad eos, Reuertimini ad me, & reuertar ad vos.* Nunc clarius exprimit Propheta in quem finem loquutus fuerit de vindicta Dei, qua afflixerat electum populum, nempe vt posteri sibi caueant, quia saltem locum habere debet vulgare illud prouerbium, Stultos accepto malo sapere. Nam vbi est vera docilitas, statim ad nutum Dei attenti sunt homines: quòd si segnes sint ac ignaui: saltem dum feriuntur, mirum est nisi ictus quos sentiunt illis torporis partem excutiant. Ergo Propheta postquam de pœnis quas Deus inflixerat loquutus est, hortatur ad pœnitentiam Iudæos. Quanquam notandum est, non simpliciter Prophetam nostrum disserere de pœnitentia, sed simul etiam ostendere quænam vera sit natura eius, ne scilicet Iudæi studeant defunctoriè placare Deum, vt fieri solet, sed syncerè resipiscant: quia dicit, *Reuertimini ad me, & ego reuertar ad vos.* Non est autem hoc superuacuum, si reputamus quales sibi blanditias fecerint Iudæi statim post reditum. Vidimus eos fuisse implicitos priuatis suis negotiis, vt templum Dei ma-
1.Esd.9.2. neret desertum: scimus etiam quid referat sacra historia, nempe duxisse vxores alienigenas: deinde grassata fuisse multa inquinamenta, vt ferè sepulta esset apud ipsos religio. Retinebant quidem Dei nomen, sed impietas eorum claris signis sese prodebat. Ergo nihil mirum si Propheta hîc acriter eos ad pœnitentiam stimulet. Interea notandum est non posse nos frui Dei beneficiis, etiam dum sese humaniter reconciliat, nisi ex animo resipiscimus. Vtcunque ergo blandè ad se nos Deus inuitet, paratus sit remittere peccata, non tamen possumus amplecti oblatam eius gratiam, nisi peccata nobis displiceant: quia non desinet Deus esse iudex noster, nisi præueniamus ipsi, & quisque seipsum damnet, ac pœnam exigat de peccatis suis. Hæc igitur ratio est placandi Dei, vbi vulnerat nos serius dolor, & ita verè & sine fictione vel mendacio ad Deum conuertimur. Huc autem debet nos adducere experientia iræ Dei: quia nimium stupidi sunt qui Deum experti iudicem securè iram eius contemnunt, quæ tamen corda ipsorum metu replere debuerat. Ne quis fallat vos inanibus
Eph.5.6. verbis, inquit Paulus: nam propter hæc venit ira Dei in filios diffidentiæ, vel in omnes incredulos. Paulus iubet nos expendere quæcunq; profert Deus iræ suæ documenta in mundo, vt nos erudiant ad pietatem: quanto igitur magis afficere nos debent domestica exempla? Non loquitur autem hîc Propheta de extraneis gentibus: sed dicit, *Iratus est Deus contra patres vestros ira.* Quum igitur satis constaret ne electo quidem populo Deum pepercisse, nisi fuissent nimium præfracti, debebant solicitè sese continere sub Legis obedientia. Ergo Propheta hîc obiurgat eorum tarditatem, quòd tam malè profecerint sub Dei ferulis. Ita videmus nihil excusationis posse afferri coram Deo, nisi aptamus in vsum nostrum pœnas omnes, quibus nos reuocat à peccatis. Nam citauimus generalem illam sententiam ex Paulo, metuendum esse Dei iudicium quod exercet contra incredulos. Sequitur ergo nimis stupidum esse nostrum torporem, nisi penitus afficimur quum Deus propria experientia nos docet, vel saltem domestica exempla nobis proponit, quemadmodum si pœnam exigat de patribus nostris, & aliis qui nobis coniuncti sunt: quia hæc docendi ratio longè familiarior est. Quum autem dicit Propheta, *Reuertimini ad me, & reuertar ad vos*, intelligit,

ligit, quemadmodum nuper docui, etiamsi Deus occurrat peccatoribus, & quasi extensis brachiis eos amplecti paratus sit, tamen non posse gratiam eius peruenire ad eos quibus offertur, nisi adducat ipsos vicissim verus pœnitentiæ sensus ad Deum. Deniq; significat Propheta quamuis ab exilio reuersi sint, tamen non esse sperandum diuturnum statum nisi conuersi fuerint ex animo: quia si patres suos imitentur, Deus in promptu habet longè grauiora flagella quibus eos castiget: deinde possint statim rursum eiici in exilium. Ergo in summa admonet, si velint frui incomparabili illo beneficio quo dignatus fuerat ipsos Deus, vt seriò ad ipsum se conuertant. Quamuis ergo ad ipsos iam ex parte reuersus esset Deus, hoc est, re ipsa testatus esset se placatum esse ac propitium: tamen multis etiam signis ostendere cœperat se rursus fuisse offensum ipsis: quoniam vel æstu exaruerant fruges, vel grandine fuerant percussæ, vt alibi vidimus, ita vt iam multis annis & penuria & aliis incommodis laborarent. Deus ergo non ita illis benedicebat, vt possent omnibus numeris apprehendere paternum eius fauorem. Hęc ratio est cur dicat Propheta, *Ego reuertar ad vos*, vbi reuersi ad me fueritis. Nunc tenemus Prophetæ consilium, nempe etiamsi Deus populum suum liberasset, metuendum tamen esse ne statim excandesceret contra ingratos & impios Deinde in media gratia debebant sentire Deum adhuc sibi esse offensum. Ideo breuibus docet Propheta, non mirum esse si minus humaniter ipsos tractet Dominus, quia non dant locum eius gratiæ, sed prouocant iram eius quemadmodum patres: quia scilicet non resipiscunt ex animo. Quod autem Papistæ hunc locum pro defensione liberi Arbitrij arripiunt, nimis puerile cauillum est. Nam illis conuersio Dei idem valet ac conuersio hominum, quasi Deus promitteret gratiam Spiritus sui adiutricem, si homines pręueniant. Fingunt igitur liberum Arbitrium præire: deinde subsequi auxilium Spiritus sancti. sed illud nimis crassum est atque absurdum. Propheta enim Deum ad Iudæos rediturum intelligit: quia omni ex parte ostendet se illis esse patrem, vbi vicissim ostenderint se morigeros & obsequentes filios. Tenendum igitur est, Deum hîc non promittere auxilium Spiritus, quod adiuuet liberum arbitrium, & concurrat cum voluntate hominis, quemadmodum fingunt stulti isti & insulsi doctores: sed promittit se rediturum ad Iudæos, quia ipsos benedicet. Reditus ergo hic Dei nihil aliud est, quàm prosper & optabilis successus omnium rerum: quasi diceret, Timete me ex animo, & ita non laborabitis inedia & esurie. Ego enim vos saturabo, quia neque agri, neque vineæ spem vestram posthac fraudabunt. Experiemini igitur me satis liberalem esse, vbi agetis mecum non fallaciter. hæc summa est. Cæterùm tenendum est ex communi Scripturæ vsu, quoties nos hortatur Deus ad pœnitentiam, non respicere qualis sit nostra facultas, sed exigere meritò quod suum est: ideo perperam faciunt Papistæ, dum æstimant vires liberi Arbitrij à pœnitentiæ doctrina: Deus hoc non iuberet, nisi esset in arbitrio nostro. Stultum & plusquam pucrile illud principium est. Nam si in manu nostra positum esset quicquid requirit Deus, superuacua esset Spiritus sancti gratia: non iam esset pedissequa, vt loquuntur, sed prorsus excluderetur. Quòd si indigent homines Spiritus auxilio, sequitur non posse præstare quod Deus ab ipsis exigit. sed videtur hoc esse absurdum, vt Deus plus iniungat hominibus, quàm sint præstando. Videtur quidem, si fiat iudicium ex communi carnis sensu, fateor: sed si tenemus principia illa, quòd Lex iram operatur, quòd auget peccatum, quòd data est vt transgressio magis ac magis patefiat, iam cessabunt commenta illa, Deum non præcipere nisi quod præstare homines possunt. Sed sufficiat hoc nobis, Deum vbi nos ad pœnitentiam hortatur, nihil requirere quod natura non dictet ipsi deberi à nobis. Quum ita sit, iam vtcunque non simus præstando, non tamen licebit Deum arguere nimij rigoris, quia nos vrgeat supra nostram facultatem. Quod autem toties repetit Propheta nomen Dei, emphaticum est, vt scilicet doctrina acrius pungat animos populi. Si enim dixisset simpliciter sibi hoc diuinitus fuisse mandatum, vt populum commonefaceret de pœnis, quas patres sustinuerant: deinde vt eos ad pœnitentiam vocaret, non ita penitus hęc doctrina penetrasset in eorum animos, sicuti quum toties proponitur Dei nomen. *Dices, sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini ad me, dicit Iehoua exercituum, & reuertar ad vos, dicit Iehoua exercituum.* Nam oportuit Iudæos quum tertiò occurreret Dei nomen saltem expergefieri, & reputare quocum sibi esset negotium. Quid enim magis pudendum, vel quid indignius, vbi Deus præuenit homines, & cupit eos sibi esse coniunctos, nisi respondeant, & sese addicant in obsequium? Quanquam non dubium est quin linguam formauerit Propheta ad vsum loquendi tunc receptum. Scimus autem à Babylonico exilio protractum fuisse apud Iudæos sermonem: non fuit ille nitor & pura illa elegantia loquendi qualis antè fuerat. & facilè hoc apparet ex stylo eorum, qui post exilium scripserunt. Fateor etiam aliis temporibus non fuisse parem eloquentiam in Prophetis. Longè enim alius est Iesaias quàm Ieremias, vel Amos: tamen ex omnium scriptis facilè hoc elicitur, sermonem fuisse quasi lutulentum, postquam reuersus est ab exilio populus. Nunc pergamus.

Hag. 2. 10.

4 *Ne sitis sicut patres vestri, quia clamarunt ad eos Propheta superiores, dicen-*

do, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini quæso à viis vestris malis, & ab operibus vestris malis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Iehoua.

Hîc vt corrigat vel inflectat populi contumaciam, exprobrat quòd geniti sint ex patribus improbis & peruersis. Scimus Iudęos nimium sibi placuisse: & pręsertim scimus fuisse inflatos stulta confidentia, quoniam genus ducebant à sanctis patribus. Hinc factum est vt superbè gloriati fuerint de sua origine: interea non reputauerint quanta fuisset peruicacia in multis eorum patribus. sed aliud etiam spectauit Propheta. Scimus enim vbi consuetudine aliquid receptum est, omnes ferè obdurescere & sibi blandiri in vitiis: quia mali mores ferè reputantur instar legis: & videtur licitum quod publico cõsensu receptum est. Quoniam ergo iam à multis annis non desierant prouocare iram Dei, oportuit hanc obiurgationem accedere, *Ne sitis sicut patres vestri*. Nam haud dubiè putabāt probari Deo suam vitam, quia non erant deteriores patribus. Deus autem ostendit patres ipsorū iam nimis fuisse prauo & contumaci ingenio. Cæterùm discēdum est ex hoc loco, adeò nullius momenti esse coram Deo exempla quæ obiici solent instar clypei, vt culpam magis exaggerent. Et tamen videmus vt hæc stultitia multos dementet: quia hodie Papistis sua religio videtur sancta esse & irreprehensibilis, quoniam per manus tradita fuit à patribus. Quoties igitur obtendunt patres Deo, putant sibi esse legitimam defensionem omnium errorum. Nihil autem frequentius occurrit apud Prophetas, quàm exempla magis accendere iram Dei, vbi ita alij aliis peccandi sunt authores, & posteri existimant sibi licere quicquid à Patribus ad ipsos manauit. Sed tenendum interea consilium Prophetæ. neq; enim simpliciter docere voluit, frustra Iudæos prætendere vetusta exempla: sed quemadmodum iam dixi, voluit etiam excutere illis blanditias quibus obdormiuerant: & pręsertim voluit reuellere prauas corruptelas, quæ longo vsu iam inualuerant. Hæc igitur ratio est cur dicat, *Ne sitis similes patribus vestris*: quemadmodum etiam aliis pluribus locis eandem sententiam vsurpat Spiritus, præsertim Psalmo nonagesimo quinto, & aliis similibus. Dicit autem *Clamasse ad patres eorum Prophetas, qui missi fuerant à Deo: & tamen non fuisse attentos*. Quoniam ergo iam multis seculis grassatus fuerat cõtemptus doctrinę apud Iudæos: & impietas illa non erat tam abominabilis vt decebat, quum putarent se esse quasi in perpetua possessione, hæc ratio est cur disertè exprobret Propheta spretum iam olim fuisse verbū Dei in illa gente. *Clamarunt* igitur *Prophetæ superiores*. Deinde rursus culpam & crimen eorum exaggerat, quòd Deus sæpè ipsos ad se reuocauerit, & sine profectu. Si tacuissent Prophetę, ac Deus nullum remedium adhibuisset eorum defectioni, non erat quidem excusabilis eorum ingratitudo: sed quum subinde venirent Prophetæ, & alij aliis succederent, & quisq; studeret reuocare ad salutem perditos illos homines, multò atrocius fuit crimen, non attendere ad sanctas illas & pias admonitiones, quibus palàm erat Deo curæ esse ipsorum salutem. Et hinc colligimus, vbi videmus propensam esse aliquam gentem ad hoc vel illud vitium, insistendum esse maiore studio: quia Satā hoc artificio semper ferè vtitur, dum videt nos ad hoc vel illud vitium propensos esse, vt illuc etiam intendat omnes suos conatus ad nos præcipitandos. Quoniam ergo iam longo tempore contempti fuerant Prophetæ apud Iudæos, hæc ratio est cur data opera hîc producat Zacharias in medium contumaciam illam, quæ nimis diu cognita fuerat. *Clamarunt* ergo *superiores Prophetæ dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini quæso à vijs vestris malis & ab operibus vestris malis: non autem audierunt, neq; attenderunt*. Hîc postquam loquutus est de humana illa Dei inuitatione, quæ singulare erat pignus amoris eius, quum hoc modo ostenderet se solicitum esse de ipsorum salute: ex opposito ostendit quàm indignè se gesserint Iudæi, quia scilicet peruicaciter repudiarunt illam Dei gratiam. Conuicti quidem erant satis & super suorum scelerum. Nā quum dicit, *Reuertimini quæso à viis vestris malis, & operibus vestris malis*, sumit pro confesso iustas fuisse obiurgationes: cæterùm, docet tamen non audiuisse. Ergo minus tolerabilis fuit eorum peruicacia, quòd iam à seipsis damnati non tamen resipuerint, neque dignati fuerint aurem præbere Deo. Et ideo subiicit verbum illud *quod non attenderunt*: quia melius hac repetitione exprimitur non modò socordia, sed vesanus quidam furor, quòd ita reiecerant Deum, & quasi ianuam clauserant eius gratiæ, quasi data opera vellent procul ipsum abigere, ne ad ipsos accederet.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non semel amplexus es nos in sinum tuum paternū, vbi dignatus es nobis proponere salutem partam morte vnigeniti Filij tui, sed quotidie non desinis ad te inuitare, & in viam etiam reuocare errātes, ne maneamus semper surdi & obdurati contra admonitiones tuas: sed verè flexibiles tibi animos afferamus, & studeamus ita nos tibi addicere, vt inde pateat non frustra à nobis receptam fuisse tuam gratiam: deinde vt maneamus in perpetua eius fruitione, donec tandem in solidum perueniamus ad beatam illam gloriam, quæ vt nobis parta est, etiam quotidie nobis per Euangelij doctrinam proponitur, vt in ea confirmemur. Ergo sic proficiamus magis ac magis toto vitæ nostræ cursu, vt tandem exuti omnibus carnis nostræ corruptelis, verè tibi coniungamur in ea perfectione puritatis, ad quam nos inuitas, & quam etiam speramus per gratiam eiusdem Filij tui, Amen.

5 *PATRES vestri vbi sunt? & Prophetæ an in perpetuum viuent?*
6 *Atqui verba mea & statuta mea quæ mandaui seruis meis Prophetis, ánnon apprehenderunt patres vestros? & reuersi sunt, & dixerunt, Sicuti cogitauerat Iehoua exercituum facere nobis secundum vias nostras, & opera nostra, ita fecit nobiscum.*

HERI proposuit Zacharias Iudæis patrum exemplum, vt desinerent continuis sceleribus in se accersere nouas pœnas. Multi interpretes putant nunc confirmari sententiam illam, vbi dicitur initio quarti versus, *Patres vestri vbi sunt?* Videtur enim illis hæc esse insultatio Dei contra Iudæos. Nunc reputate quid patribus vestris contigerit: ánnon extincti sunt omnes ac deleti? deinde existimant Iudæos excipere, & posterius membrum accipiunt in eorum persona, Prophetæ etiam ipsi nónne perierunt? Quid nobis patres adducis? quia nullum est inter ipsos & Prophetas discrimen. non est igitur hæc idonea probatio. Deinde tertiò, volunt Deum refutare quod obiectum fuerat à Iudæis: atqui verba mea, & statuta mea quæ mandaueram Prophetis, non caruerunt suo effectu. Hæc opinio multorum consensu recepta est, & antiquissimi quique interpretes eam amplexi sunt: deinde procliue fuit posteris subscribere. Sed ad verisimilitudinem magis accedit Hieronymi sententia, quæ intelligit posterius membrum de pseudoprophetis, *Patres vestri & Prophetæ vbi sunt?* hoc est, Ite nunc, quasi Deus ita coargueret Iudæos, nónne & patres vestri miserè perierunt? & Prophetæ à quibus ipsi fuerunt decepti? Ergo vno contextu Hieronymus putat hìc excuti blanditias Iudæis, ne vel ipsi se obdurent ad Dei iudicia, vel adulatoribus aurem præbeant. Hæc interpretatio propius accedit ad Prophetæ mentem. quanquam mihi videtur aliud Propheta velle. Ego igitur vno contextu duos versus ita coniungo, sicuti reipsa cohærent, & quidem aptissimè, *Patres vestri, & Prophetæ mei simul extincti sunt*: sed post eorum mortem debet tamen vigere memoria eius doctrinæ, quæ non modò promulgata fuit per seruos meos, sed habuit certum testimonium, ita vt iam meritò vos terrere debeat: quia stultum est respicere an Prophetæ adhuc sint superstites nécne: funguntur ipsi suo officio vsque ad vitæ metam: sed doctrina quam perferunt immortalis est. Vtcunque ergo moriantur Prophetæ, non tamen secum auferunt doctrinæ memoriam, quæ nunquam interit, neq; vllo seculo extinguitur. Deinde moriuntur quidem impij, sed ipsorum interitus non debet obliterare Dei iudicia, quin post mortem eorum celebrentur inter homines, & valeant ad doctrinam, vt posteri agnoscant non esse ita prouocandum Deum temerè. Videtur hic genuinus esse Prophetæ sensus. Quod ergo dicit initiò, *Patres vestri vbi sunt? & Prophetæ an in perpetuum viuent?* per concessionem positum est: quasi diceret, Fateor & patres vestros, & Prophetas meos iam mortuos esse: sed verba mea an mortua sunt? Distinguit in summa Deus naturam verbi sui ab hominum conditione: quasi diceret hominum vitam caducam esse, & finiri paucis annis: sed doctrinam suam nunquam intermori. Meritò autem tam impios quàm Prophetas in medium producit. Scimus enim quoties Deus pœnas exigit de cõtemptoribus verbi sui, edere perpetua documenta, quæ seculis omnibus contineant homines in officio. ergo quanuis iam multa secula effluxerint, ex quo Deus Sodomam & Gomorrham euertit, documentum tamen illud adhuc hodie manet & retinet vsum suum: quia speculum est ruina Sodomæ, in quo hodie perspicere licet Deum esse æternum mũdi iudicem. Quum ergo intereunt impij, pœnæ quas Deus sumpsit de illorum sceleribus, non debent vnà sepeliri cum ipsis, sed manere in memoria hominum. Hæc ratio est cur dicat, *Patres quidem vestri mortui sunt*, verum est: sed quum fuerint tam seuerè castigati, ánnõ debetis hodie etiam proficere sub talibus exẽplis? Deinde *Prophetæ* etiam *mei sunt mortui*: sed hac lege volui esse præcones doctrinę meę, vt ipsis etiam mortuis, posteritas agnosceret me semel fuisse loquutum: quemadmodum etiam Petrus secunda Epistola dicit se dare operã vt doctrinæ memoria vigeat, vbi ipse migrauerit è suo tabernaculo. Quãuis ergo tempus meæ resolutionis instet, inquit: tamen quantum in me est, studeo, vt memores sitis post transitum meum huius doctrinæ. Nunc ergo tenemus quorsum tendat Propheta. Ideò adiungit continuò pòst *Atqui verba mea & statuta mea quæ mandaui seruis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros?* Videmus fuisse modum concessionis in proximo versu: nunc autem Deum apertè exprimere quod dixi: quanuis euanescant homines, vel tollantur post exiguum tẽpus è medio, tamẽ cęlestem doctrinam semper esse stabilem, & retinere suum effectum. Aliis tamen verbis vtitur Propheta, *Verba mea quæ mandaui*, inquit, *seruis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros?* hoc est, Debuitne vobis excidere memoria pœnarum, quibus volui & vos, & filios, & nepotes docere, ne iram meam prouocaretis sicuti patres vestri? Quum ergo effectum doctrinæ meæ senseritis in vestris patribus, cur non statuitis apud vos, quum idem semper sim, non posse fieri vt hodie verba mea frustra diffluant, & careant omni effectu? Nunc ergo videmus vt clarè discernat Propheta verbum Dei à natura hominum: quia scilicet Deus non proiicit vanas ampullas, neque efflat sermonem aliquem sine effectu, sed exequitur quidquid mandauit suis Prophetis. Deinde addit, *Reuersi sunt, & dixerunt, Sicuti*

2.Pet.1.15.

cogitauerat Iehoua exercituum facere nobis propter vias nostras, & opera nostra, ita fecit. Additur hîc confessio, quæ debebat perpetuò stimulare Iudæos, quum viderent domitam fuisse patrum suorum peruicaciam Dei flagellis. Verùm quidem est plurimos quamuis duriter castigati essent, non seriò resipuisse: Deus tamen extorsit illis has voces, quod meritò plecterentur. Quum ergo coacti fuerint impij homines dare gloriam Deo, & fateri se meritò peragi reos, dum filij statim obliuiscútur, an socordia ista excusabilis est? Interea obliquè posteros admonet, ne patrum imitentur segnitiem, qui non nisi serò multis flagellis percussi resipuerunt: sed potius vt maturè præueniant iudicium Dei. Videmus quorsum Propheta commemoret Iudæos, qui tam seuerè tractati fuerant, ingenuè confessos esse hæc sibi contingere ex manu Dei. Expendere autem singula verba conuenit. Dicit, *Patres fuisse reuersos.* Etsi autem non fuit syncera pœnitentia, tamen significat Deus tales fuisse pœnas, quæ exprimerent hanc confessionem quę refertur. Quid ergo sibi volunt posteri? aut quomodo tam audacter insaniunt contra Deum, vbi vident patres suos cum sua contumacia quasi fractos fuisse, dum ita grauiter eos Deus percussit? Postea adiungit, *Dixerunt, Sicuti cogitauerat Iehoua facere.* Hîc testantur non fortuitò se premi rebus aduersis, sed impleri Dei consilium, quod prius contempserant, & ferè deriserant. Tertiò fatentur pœnas istas se meritò perferre, dum loquuntur de suis operibus & tota ratione vitæ. Quum ergo hanc confessionem ediderint Patres, qui tamen in sceleribus suis diu obdurauerant, posteri omni prorsus excusatione carent dum pergunt nihilominus in suam perniciem, & admoniti tam memorandis exemplis non resipiscunt. hæc est summa. Nunc sequitur:

7 *Die vicesima quarta vndecimi mensis, hic est mensis Sebath, anno secundo Darij, fuit sermo Iehouæ ad Zachariam filium Berechiæ, filij Addo,* vel Iddo, *Prophetæ* vel Prophetam: sed melius quadrat accusatiuus, *dicendo:*

8 *Vidi nocte, & ecce vir equitans super equum rufum,* vel rubicundum, *& ipse stabat inter myrtos quæ erant in profundo: post eum equi rufi* vel rubicundi: est idem nomen, *varij,* vel medij coloris, *& albi.*

9 *Et dixi, Qui isti, Domine mi? Et dixit mihi Angelus qui loquebatur mecum, Ego ostendam tibi quinam isti sint.*

10 *Et respondit vir qui stabat inter myrtos, & dixit, Hi sunt quos misit Iehoua ad perambulandum in terra.*

11 *Et responderunt Angelo Iehouæ qui stabat inter myrtos, & dixerunt, Perambulauimus in terra, & ecce tota terra quiescit, & tranquilla est.*

Hîc refertur secunda prophetia, quæ tamen coniuncta est cum visione. Initiò tantùm loquutus est Deus, & Prophetæ suo dedit mandatum obiurgandi: nunc vaticinium de vrbis instauratione confirmat, quia ad sermonem accedit etiam visio, quæ veluti sigillum est, quemadmodum alibi vidimus: quia autem obscura est visio, torquetur in multas partes. Sed studebo eam sine argutiis aptare in vsum nostrum, ita vt nulla maneat ambiguitas, modò sobriè & modestè sapere libeat, hoc est, modò ne plus appetamus, quàm ędificatio postulat. Dicit Propheta *oblatam sibi visionem,* quia stabat inter myrtos eques vnus sedens in equo rufo: deinde stabant equi & rufi & varij & albi: haud dubiè cum suis sessoribus. sic enim intelligo: & nimis crassum est illud commentum fuisse loquutos equos. Erant igitur equites velut in turma: sed Propheta dicit vnum apparuisse veluti præcipuum ducem, cuius reliqui erant comites. Interea stabat Angelus ad latus Prophetæ, qui eum regeret, & qui ostenderet sibi curam esse vrbis sanctæ & populi electi. Postea adiungit, equites illos redire à sua expeditione: quia missi fuerant vt lustrarent totum orbem & singulas eius partes. Dicit ergo reuersos esse ab itinere illo: deinde totam terram quiescere, vbique homines frui pace & otio: tandem subiicit Angelum Dei exclamasse, *Iehoua quousque non misereberis Ierusalem.* Angelus enim mœrore tactus, quum audiret profanos omnes quiete frui, expostulat cum Deo: quia hoc videri poterat valde indignum & absurdum, vt soli fideles premerentur rebus aduersis, quum alij in pace degerent & fruerentur suis delitiis. Sequitur tandem responsum Dei, vt postea videbimus. Sed nunc quærendum est nobis Prophetæ consilium. Ego hunc scopum mihi propono, Prophetæ oblatos fuisse equites, vt sciret Deum non manere in cælo inclusum, & negligere res humanas: sed habere quasi celeres equos, vt vndiq; sciat quidnam rerum agatur. Quemadmodum ergo Reges, equis dispositis, mittunt cursores suos huc & illuc: deinde iubent citò ad se reuerti, vt consilium capiant: ita Deo hîc attribuit Propheta personam summi Regis, qui disquirat de omnibus rebus humanis. Certum quidem est non commone-

commonefieri Deum ab Angelis,quem nihil latet: imo ſub cuius oculis omnia fuerũt conſpicua,antequam crearet Angelos.Deus ergo non indiget talibus adminiculis,vt ſciat quid agatur ab ortu ſolis vſque ad occaſum:ſed frequenter hæc loquendi ratio occurrit in Scripturis: & vbique trita eſt,quòd ſcilicet Deus ſuſcipiat perſonam hominis, quò familiarius nos doceat.Hoc igitur primò tenendum eſt,curſores iſtos qui viſi fuerint Prophetæ, fuiſſe Angelos, qui præſtò ſunt ſemper ad obſequium Dei. Huc autem & illuc mittuntur, non vt Deo quidpiam nuntient incognitum,ſed vt certò ſimus perſuaſi Deum curare res humanas: & quanuis Angeli nobis non appareant,tamen ſemper eſſe in curſu,& luſtrare mundum,vt nihil agatur niſi Deo ſciente & volente:hoc vnum eſt.Quod autem dicit Propheta,*viſionem hanc noctu ſibi fuiſſe oblatam*,non dubito referre ad ipſum euentum : deinde ad modum docendi:quia etſi non carebat fructu hæc viſio,tamen Deus voluit illã eſſe perplexam,vt paulatim guſtum daret bonæ ſpei Iudæis. Quoniam ergo noluit Deus plena luce proferre quod poſtea opportunè docuit,noctu apparuit hæc viſio. Huc etiam pertinet quod dicit Angelos *fuiſſe in loco obſcuro*,vel profundo,& latuiſſe in myrtetis. nam allegoricè excutere quicquid hîc dicitur, friuolum eſt, meo iudicio. Ego igitur hîc ſubtilius non diſputo de natura myrtorum.ſed quia ſcimus nigredinem eſſe in illa arbore & reddere vmbram opacam, non dubito quin ipſo conſpectu voluerit Deus inuoluere Prophetæ mentem , vt ſciret hanc prophetiam adhuc eſſe perplexam,neque impletum eſſe tempus ſolidę & claræ reuelationis.Erant igitur equites iſti inter myrtos:hoc eſt,ſub nigris & obſcuris arboribus:deinde in loco profundo , & in denſa vmbra : & videmus quàm aptè hæc analogia fluat. Alij in coloribus mixtum ex triſtitia & gaudio populi ſtatum deſignari putant : quia etſi aliqua ex parte iam reddita erat populo ſerenitas,reſtabat tamen adhuc multa caligo,& multa fuit illorum temporũ varietas:quod vt probabile eſt,ita non reiicio,modò teneamus quod dixi,notari quoque prophetiæ obſcuritatem per cauam vallem & myrtos. Quòd autem vnus præficitur reliquis,hoc nouum non eſt, quia vbi Deus turmatim Angelos ſuos emittit, dat tamen quibuſdam principatum.hæc igitur ratio eſt cur vnus hîc ſtatuatur qui eminet ſupra alios omnes.Si recipimus hunc Angelum fuiſſe Chriſtum , communis Scripturæ vſus non repugnat. ſcimus enim Chriſtum,vt eſt Angelorum caput,ita ſemper eos regere,vt nihil agant quum obſequuntur Deo,niſi ſub eius auſpiciis. Poteſt igitur fieri vt hic vnus Angelus primatum geſſerit inter alios, vt Prophetæ in mentem veniret Redemptor , qui & Angelis & toti Eccleſię dominatur. Quantum attinet ad diuerſos colores,non dubito quin Propheta agnouerit ita diſtribui officia inter Angelos,vt alij ſecum afferant Dei beneficia,alij autem veniant armati flagellis & gladiis.Quorſum enim iſta viſio,dum apparent alij ſeſſores in equis albis, alij in rufis,alij autem in ſpadicibus(vt quidam: vel in colore medio, quod probabilius eſt) niſi quia voluit Deus oſtendere non in hunc tantùm finem ſe mittere Angelos vt ſint ſpeculatores , ſed etiam vt veniant vel ad homines caſtigandos, vel ſint beneficentiæ ſuæ miniſtri? Cæterùm voluit Deus, quemadmodum iam attigi, palàm hoc facere , nihil geri in terra,niſi quod ab Angelis cognoſcitur, qui ſunt eius emiſſarij & curſores. Dicunt *totam terram tunc fuiſſe quietam:* hoc eſt, regiones Iudææ vicinas,aut plagam Orientalem. Vnde potuit maior fiducia concipi à Iudæis: quia ſubiicitur etiam precatio Angeli coniuncta querimoniæ , *Deus exercituum,quid hoc ſibi vult*, quòd alios omnes vis frui otio & pace,& interea hoſtes aſſiduè populo tuo infeſti ſunt ac moleſti? An hoc conſentaneum eſt, vt Eccleſia tua miſerè ſemper affligatur , profani autem homines quibus nulla cura pietatis, tam liberaliter abs te foueantur? Nónne præſtaret extingui memoriam Nominis tui , & cultum omnem intercidere, quàm tam iniuſtam mercedem referri ſeruis tuis? Nunc videmus quò tendat viſio , nempe vt certò ſtatuant Iudæi afflictiones quas ſuſtinent non fore perpetuas: Quare? Deus enim non dormit in cælo , ſed habet ſuos curſores: deinde quum velit tranquillas eſſe omnes gentes , certè reſpiciet tandem populum ſuum vt à moleſtiis eripiat. Quanuis ergo obſcura ſit viſio,tamen finis eius non eſt ambiguus.Deinde ſi contenti ſimus mediocritate, nihil hîc erit adeò perplexum , quin ſaltem facile ſit ſummam totius vaticinij colligere. ſed multum nocuit curioſitas interpretum , qui dum excutiunt ſingulas ſyllabas, pueriliter ludunt in multis. Ergo nihil melius eſt quàm attendere ad conſilium Prophetæ: deinde reſpicere circunſtantias temporis : tertiò analogiam ſequi inter ſigna & res ſignatas. Dixi autem ideo hîc proponi in medium Angelos:quia difficile nobis eſſet conſcendere ad ſummam Dei gloriam.Scimus Deum nõ cogi neceſſitate,vt Angelis vtatur miniſtris,& per eos exequatur ſua iudicia,pœnas infligat hominibus,beneficentiam quoque ſuam exerceat. Deus enim ſibi ad hæc omnia vnus ſufficit.Quare ergo adhibet ſibi Angelos,& eorũ opera vtitur,ſi ſuperuacua eſt? Reſponſio facilis eſt,quia vt propenſi ſumus ad diffidentiam,trepidamus ſemper in periculis, niſi ſciamus Deum inſtructum eſſe multis copiis ad nos iuuandos quoties opus erit.Quum dicitur Pſalmo 34. Angeli caſtra locant in circuitu timentium Deum:nónne hoc efficacius eſt,quàm ſi ſimpliciter dictum eſſet Deum nobis eſſe pro arce? dicitur hoc quidẽ pluribus locis,Deus arx mea inexpugnabilis: ſed quia non deſinunt multi vacillare adhuc vbi audiunt ſibi ſatis eſſe præſidij in Deo : hîc Deus indulgens ruditati eo-

rum,adiungit,Etiam venio cum ingenti exercitu,non solus sum vobis auxiliator,sed prętò sunt ad nutum meum multæ copię.Quum ergo ita mihi visum fuerit,statim concurrent turmatim Angeli,imò multæ myriades.Quum ergo Deus ita loquitur,hæc ratio docēdi aptior est ad captum hominum.Ita nunc quum Zacharias videt multos cursores,qui diuinitus iussi sunt perambulare terram & lustrare,hinc certius colligere potuit,nihil temere,aut fortuitò geri in terra,sed omnia venire in Dei conspectum, & rationem omnium exponi ab Angelis,quemadmodum etiam primo capite Iob talis ratio describitur, quòd scilicet veniant ad tribunal Dei omnes filij eius,id est Angeli:imò etiam inter ipsos Satan:quia etsi non sponte obsequitur Deo, tamen quum lustrat orbem, simul iudicia Dei exercet quanuis inuitus. Nunc ergo tenemus causam cur Deus non apparuerit ipse, ac Prophetæ testatus fuerit sibi notum esse quidquid geritur vbiq; gentium:sed ostendit cursores suos tam celeriter totam terram obequitare,vt redeant postea ad cæleste tribunal, & ostendant se diligenter perfunctos fuisse officio suo.Dicit autem Propheta,*Vndecimo mense,qui vocatus fuit Sebath & vigesima quarta mensis se hoc vidisse*,nempe tertio mense post primum vaticinium. Obiurgauerat seuerè Iudæos mense octauo,nunc consolatio adiungitur, ne animos despondeant, sed intelligant se adhuc curæ esse Deo. Et fieri potest, vt obiurgatio de qua dictum fuit,fuerit efficax: imò probabilis est ista coniectura, quòd scilicet Propheta non perdiderit operam quum hortatus esset Iudæos ad veram & synceram pœnitentiam.Quum ergo dedissent aliquod signum pietatis, videmus vt Deus postea blandius cum ipsis agat, & proponat spem futuræ liberationis. Iam quod ad nocturnum tempus spectat, operæpretium est notare etiamsi Deus non semper clarè & dilucidè proponat sua vaticinia, tamen non ideo profectu carere,modò attenti simus: deinde, modò etiam in tenebris sinamus nos regi à Spiritu intelligentiæ.Vtcunque ergo diuersis modis doceat fideles suos Deus, tamen semper vtiliter eos docet,modò ne obmurmurent si quid est ad tempus obscurum:sed expectent diem plenæ reuelationis. Et huc spectat Pauli admonitio. Si aliter sentitis hoc quoque Deus vobis manifestabit. Sciamus ergo non semper æqualem esse docendi modum, sed tamen semper fructuosam esse doctrinam, modò sese contineant fideles qua decet modestia & sobrietate, & sinant se pedetentim à Deo regi.Hoc extenditur ad totum versum vbi dicit stetisse equos & equites sub myrtis,& quidem in loco profundo.Deinde quantum attinet ad varios colores equorum,non debet mirum videri,si Deus ita variè officia partitur inter Angelos,quia non semper sumit pœnas de nobis per ministerium Satanæ. Habet igitur Angelos cælestes executores vindictæ suę vbi ita visum est,& interdum diabolos ad hunc vsum accommodat. Quicquid sit,est tamen hoc positum in eius arbitrio,vel Angelos deligere beneficentiæ suę ministros,vel mandare illis suam vindictam,vt sub rufo colore,vel alio appareant. In summa etiam hoc tenendum est, Angelos ita stare ad tribunal Dei, vt per terram assiduè cursitent,non more hominum. esset enim illud crassum & puerile, imaginari Angelos in equis sedentes: sunt enim Spiritus qui certo loco non continentur. sed quia non possumus sensu nostro apprehendere cælestia Dei mysteria, necesse est tales picturas nobis ante oculos poni.Quidquid sit,hoc tamen fixum manere debet,Angelos semper esse in officio,quia terram lustrant,ne quid temere fiat vel geratur: deinde quia etiam mittuntur cum potestate & imperio,vt sint quasi Dei manus: & nunc quidem exerceant eius iudicia, pœnas infligant,vt dictum est: nunc autem veniant cum Dei beneficiis. Hæc igitur summa est quantum ad equites spectat.Non possem vlterius prosequi. Reliqua differam.

Phil. 3.15.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hic versamur quasi in densa caligine: deinde tantis etiam ignorantiæ tenebris sumus circundati, vt sæpe dubitemus de prouidentia tua, existimemus etiam nos abs te derelictos esse quoties nobis non statim succurris: da inquam, vt erectis sursum mentibus speculemur, quæ semel patefecisti seruo tuo Zachariæ, nec dubitemus quin & nobis prospicias, & Angelis etiam tuis mandes, vt curam nostri gerant, & tollant nos manibus suis, & dirigant per omnes vias nostras, imò per omnes obliquos circuitus, vt ita discamus nos totos tibi committere regendos: & sic patiamur nos huc & illuc trahi & versari in mundo, vt tamen sequamur viam quam nobis demonstrasti, & tendamus rectà ad scopum, quem nobis præfigere dignatus es, donec colligamur tandem in æternam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

12 *Et respondit Angelus Iehouæ, & dixit: Iehoua exercituum, quousque tu non misereberis Ierusalem, & vrbium Iehudah, quas spreuisti,* vel detestatus es: alij vertunt,quibus iratus fuisti: זעם vtrunque significat:sed videtur melius quadrare prior ille sensus,quas ergo spreuisti,*his septuaginta annis?*

Iam

IAM Propheta oſtendit Angelum, quo vſus fuit duce & magiſtro, fuiſſe etiam deprecatorem coram Deo pro Eccleſiæ ſalute: vnde probabile iudicium fieri poteſt, hunc Angelum fuiſſe Chriſtum mediatorem. Nam qui Spiritum ſanctum eſſe docent, quia in cordibus noſtris format preces, illi videntur nimis procul diſcedere à Prophetæ ſenſu. atqui nouum non eſt, Chriſtum gerere Eccleſiæ ſuę curam. Cæterùm, ſi cui hoc non placeat, ſimpliciter ſumamus de quolibet Angelo. Certum eſt, omnibus ipſis iniunctum eſſe hoc munus, vt curent ſalutem fidelium, quemadmodum dicit Apoſtolus ad Hebræos primo capite: imò tota Scriptura referta eſt teſtimoniis, quæ oſtendunt Angelos eſſe cuſtodes piorum & excubias agere pro ipſis: quia Dominus, quum præſtò ſint ad eius obſequium, ita eos exercet. atque in eo etiam perſpicimus ſingularem Dei amorem erga nos, quia in hunc præcipue finem vtitur ſuis Angelis, vt declaret ſalutem noſtrã ſibi pretioſam eſſe. Ergo in eo nihil erit incommodi ſi dicamus quemlibet ex Angelis precatum fuiſſe pro Eccleſia. ſed perperam & nimis ſtultè etiam Papiſtæ inde colligunt, Sanctos mortuos coram Deo eſſe patronos, vel deprecatores pro nobis. neque enim legimus mandatas fuiſſe has partes mortuis, vt pro nobis intercedant: imò officia charitatis ſcimus reſtringi ad curſum præſentis vitæ. Vbi ergo migrant fideles ex hoc mundo, peracto curſu tranſeunt ad beatam vitam. Quum igitur diuerſa ſit ratio, ſtultè tranſiliunt Papiſtæ ab Angelis ad mortuos: quia ſicuti dictum eſt, Angelis cõmiſſa fuit cura fidelium, & vigilant ſemper pro toto corpore, & pro ſingulis membris. Ergo non mirum, ſi etiam preces concipiant pro fidelibus. ſed inde etiam non ſequitur, Angelos eſſe à nobis inuocandos. Quorſum teſtatur Scriptura, Angelos coram Deo ſuppliciter pro nobis deprecari? An vt quiſque noſtrum ad ipſos confugiat? minimè: ſed vt perſuaſi de paterno Dei amore, plus concipiamus fiduciæ & ſpei: imò animosè certemus iam de victoria certiores facti, vbi cæleſtes exercitus pro nobis depugnant: quemadmodum apparet ex multis exemplis. nam ſi Eliſei miniſter non vidiſſet currus in aere volitãtes, iam ferè exanimis conciderat: ſed deſperatio ſtatim corrigitur, vbi videt tot Angelos præſtò eſſe ad auxilium. Ita quoties Deus pronuntiat Angelos eſſe miniſtros ſalutis noſtræ, vult nos animare ad fidem: interea autem non ablegat nos ad Angelos: ſed hoc vnum ſufficit, vbi Deus nobis propitius eſt, Angelos omnes ſimul curam gerere noſtræ ſalutis. Interea etiam notandum eſt quod dicitur à Chriſto, poſthac videbitis Angelos aſcendentes & deſcendentes, nempe quia vbi coniuncti ſumus capiti, inde etiam procedit ſacra coniunctio inter nos & Angelos. Scimus enim Chriſtum omnibus pariter dominari. ergo vbi inſiti ſumus in Chriſti corpus, certum eſt Angelos nobis eſſe coniunctos, ſed per Chriſtum. Ergo tota hæc gratia pendet ab vnico Mediatore: tantum abeſt, vt Scriptura Angelos nobis ſtatuat patronos hac lege vt ipſos inuocemus. Hæc igitur ſumma eſt, quum dicit Zacharias Angelum precatũ eſſe, *Domine exercituum, quouſq; non miſereberis Ieruſalem & vrbium Iehudah?* Videtur hoc loco Angelus obliquè perſtringere Deum, quia nimium cunctetur ad ferendam opem Eccleſiæ ſuæ. ſed ſcimus frequenter hanc loquendi formam occurrere in precibus Sanctorum, vt Deum cunctationis quodammodo inſimulent, nempe pro carnis ſuæ ſenſu: ſed hoc non pugnat cum fidei obedientia, vbi tandem ſeſe ſubiiciunt Dei conſilio fideles. Ergo vtcunque familiariter expoſtulent ſæpe cum Deo, vbi nimis videtur cunctari, & ſuſpendere ſuum auxilium: tamen frænum ſibi iniiciunt, & ſtatuunt tandem optimum eſſe quidquid Deus decreuit: ſed profundunt hoc modo curas ſuas, & dolores in ſinum Dei, vt ſeipſos exonerent. Hanc formam nunc tenet Angelus quum dicit, Quouſq; non miſereberis? Interea hæc querimonia non eſt præpoſteri feruoris, quemadmodum impij dum precãtur ſimul Deum accuſant, fremunt contra ipſum, vel obſtrepunt eius iudiciis. Angelus ergo non fuit commotus turbulento hoc affectu: neq; etiam ſancti quoties hac precandi forma vſi ſunt: ſed quod Deus omnibus nobis permittit, exonerarunt ſuas curas & dolores. quanquam notanda eſt ſpecialis ratio in particula hac עמתי Quouſque? Angelus enim paulò pòſt ſeipſum exponit, quum diſertè exprimit tempus ſeptuaginta annorum. ergo non temerè, neq; pro intemperie affectus turbulenti hîc Angelus dicit. Quouſque: ſed reſpicit vaticinium illud memorabile, & quod tunc volitabat in ore omnium piorum. Deus enim præſcripſerat ſeptuaginta annos exilio populi ſui. Quum populus ſciret tempus illud præfixum eſſe à Deo, non hîc pro ſuo arbitrio Deum compellat, ſed tantùm proponit in medium ipſam promiſſionẽ. atqui receptum hoc eſt communi vſu, vt ſancti obiiciant Deo quod ipſis promiſit. Quid enim melius ſpem noſtram fulcire poteſt? quid etiam plus poteſt dare animi ad precandum, quàm vbi agimus cum Deo ſecundum eius promiſſiones? Deus enim vult vota noſtra fundata eſſe primùm in bonitate ſua gratuita: deinde in conſtantia fidei & veritatis ſuæ. Quũ ergo ſic Deum alloquuntur, Domine tu verax es: atqui tu hoc nobis es pollicitus: freti verbo tuo nunc audemus hoc petere, quod alioqui non licebat, certè non excedunt modum quaſi legem præſcriberent: ſed auidè recipere appetunt quod vltrò oblatum fuit. Videmus ergo Angelum hîc non conqueri de mora, niſi quia fundatus eſt in vaticinio illo tam celebri, quo Deus præfixerat tempus ſeptuaginta annorum populo ſuo. Qui autẽ hunc locũ arripiunt, vt oſtendãt populum reuerſum fuiſſe ante tempus, nimis friuola argùtia nituntur. neque enim Angelus

2. Reg. 10. 17.

Ioan. 1. 51.

dicit eo ipso die quo suscepit hanc precationem finitum fuisse tempus exilij: sed quia iam elapsum erat, imò præterierant complures anni, ex quo cœperat reuerti populus: & tamen nondum conspicua erat illa gratia, quam sperauerant fideles: ideo Angelus conqueritur septuaginta annos elapsos esse, & tamen restitutionem qualis fuerat promissa, nondum conspici. Quòd autem populus nunquam reuersus fuerit nisi finito exilij tempore, ostendimus multis & firmis rationibus. Et peruersè faciunt qui obscurant gratiam Dei in populi reditu: quia non fuerit illa redemptio de qua toties concionati fuerant Prophetæ. Eripiunt igitur Deo summum hunc honorem. deinde Scriptura multis locis testatur Darium & Cyrum fuisse instinctu Dei, & arcana Spiritus directione huc impulsos. Sequitur ergo opus fuisse Dei redemptionem illam. Deus autem nouit moderari singulos temporum articulos, vt satis notum est piis omnibus. Imò hinc colligimus, quàm stulti & insipidi sint interpretes, qui abusi sint hoc dicto Angeli, quia querimonia iniusta esset, nisi tempus fuisset prius elapsum. Quia ergo distulerat gratiam suam Deus, saltem non manifestauerat vt optandum fuisset, ideo Angelus in medium proponit septuaginta annos. Dixi melius quadrare vrbes Iehudah fuisse contemptas à Deo. Si quis tamen sequi malit diuersam interpretationē, non contendo. sed quisquis propius expendet Prophetę mentē, facilè subscribet opinor, contēptas fuisse vel reiectas à Deo vrbes Iehudah, quia nullum signum misericordiæ daret. Nūc sequitur:

13 *Et respondit Iehoua Angelo mecum loquenti verba bona*, vel dulcia, *verba consolatoria.*

Hîc Propheta ostendit Deum, etiamsi non primo statim die manum porrigeret miseris Iudæis, esse tamen illis propitium. sed notemus tantùm loqui Deum, & nondum virtutem suam proferre. Hîc spectandum est Prophetæ consilium. primò enim admonet fideles, non esse cur desperent, vel etiam deiiciant animos mœrore: quia Angeli cęlestes coram Deo deprecatores sint & patroni pro salute ipsorum. hoc vnum est. Sed maior & vberior confirmatio adiungitur, quòd Deus testetur se propensum esse ad Iudæos liberandos, vtcunque non hoc declaret primo statim momento. Hîc autem notandum est, debere nobis ad spem & patientiam sufficere, vbi Deus testatur & affirmat se fauere nobis, & charam sibi esse salutem nostram, vtcunq; misera sit in speciem nostra cōditio. Poterat enim Deus statim reipsa ostēdere Iudæis venisse tempus quo vellet ipsos restituere in plenam fœlicitatem: hoc non facit, sed tātùm loquitur. Hoc autem est dare verba. sed hoc modo probare voluit serio examine populi sui patiētiam & obsequium, vbi promisit se non oblitum esse fœderis sui, vnde pendebant omnes promissiones prius factæ. Videtur autē Propheta alludere ad illud Iesaiæ vaticinium cap. 40. Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Obmutuerant enim iam Prophetæ ad longum tempus, quia etiam consentaneum erat, Iudæos manere in continuo luctu, qui tam multis annis obdurauerant cōtra omnes minas: imò ludibrio
Ies. 22. 11. habuerant omnia iudicia Dei: quemadmodum dicitur apud Iesaiam, Epulemur, & bibamus, cras moriemur. Quum ergo tanta fuisset populi contumacia, oportuit sine consolatione diu lugere. sed Iesaias dicit venturum tempus, quo Deus præcipiet seruis suis, vt iterum consolentur, sicut olim, populum suum. Iam dicit Zacharias *Deum loquutum esse verba consolatoria.* Ergo rursum hinc colligimus, exaudita fuisse vota piorum & precationem Angeli, quia iam matura erat redemptio, quemadmodum etiam Psalmo 102. dicitur: Tempus est Deus, vt miserearis Sion, quia venit tempus eius, hoc est, quia iam impleti sunt septuaginta anni, quos tibi placuit præfigere exilio nostro. Nunc sequitur:

14 *Et dixit mihi Angelus qui loquebatur mecum, Clama dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Zelatus sum Ierusalem & Sion zelo magno.*

Nunc refert Zacharias quænam fuerit summa illius consolationis, cuius nuper meminit. neq; enim satis fuisset in genere & sine explicatione hoc attingere paucis verbis, Deum humaniter respondisse Angelo. Scimus enim quàm duræ fuerint tentationes illæ, quibus cum tunc luctati sunt fideles. Oportuit igitur non leuibus armis instrui ad tam arduum certamen obeundum. Hæc ratio est cur clarius exprimat Zacharias noster quibus verbis Deus fidem populi sui tunc erexerit. Dicit autem Angelū sic loquutum esse: quibus verbis significat consolationem non fuisse priuatim datam Angelo vel seorsum, vt eam teneret occultam in sinu: sed in vsum totius populi. Non fuit igitur hæc arcana consolatio. sed quam Dominus voluit promulgari per suos Prophetas, quemadmodū nuper ostēdimus ex loco illo Iesaiæ, Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Quòd autem Deus hîc dicit *se zelo magno affectum esse erga Ierusalē & Sion,* ex recepto Scripturæ vsu positū est. Deus enim quia non potest satis exprimere inęstimabilem gratiam qua electos suos dignatur, libenter vsurpat hanc similitudinē, quòd suscipiat salutē suorū tuendam, quemadmodum maritus pugnat summo ardore pro vxore sua. Hæc igitur est ratio cur dicat se zelare pro Ierusalem. & hæc loquendi ratio diligenter notanda est, ne putemus Deum frigere, dum cunctatur & differt suum

suum auxilium: quia vt sumus præcipites in votis nostris, ita vellemus Deum ruere simili impetu: & imputamus hoc frigori, nisi festinet pro votis nostris. Has dubitationes Deus cõpescit quum testatur se zelo affici. significat enim tarditatem suam non procedere ex segnitie, vel quia nos contemnat, aut pro nihilo ducat: sed aliam esse rationem cur nos teneat suspensos. Certò igitur persuasi simus, etiam vbi Deus auxilium suum subducit, non aliter affectum esse erga nos, quàm optimus quisque pater erga filios suos esse solet. Cæterum, non conspici huius amoris signa, quia non semper etiam nobis expedit tam citò nos liberari à molestiis. Sit igitur hic clypeus noster contra omnes impetuosos affectus ne scilicet indulgeamus nimio nostro feruori, aut putemus negligi salutem nostram à Deo, si quando ad tempus dissimulat, neque statim profert manum suam ad nos iuuandos. Sequitur:

15 *Et ira magna ego irascor contra gentes has quietas, quia ego iratus fui parum, & adiuuerunt in malum.*

Hic Deus occurrit dubitationi quę facilè obrepere poterat omnium piorum animis: Cur ergo permitteret libidini gentium ita miseros Iudæos: interim verò sineret profanas gẽtes quiescere, & frui suis deliciis? Hoc enim primo intuitu valde absurdũ erat: si talis erat zelus Dei erga Ierusalem, cur saltem non dabat signum aliquod sui fauoris? Respondet igitur, etiamsi conditio Gentium nunc melior sit, tamen non esse cur Iudæi sibi displiceant in molestiis suis: quia expectandus sit finis qui impendet. Interea rursus notandum est, Deum hîc tantùm loqui, & nondum prodire armatum ad exequendam vindictam. Et hæc vera est ac legitima fidei probatio, vbi Deus nos ab ore suo pẽdere iubet. & loquendi ratio notatu digna est, *quod Deus iratus sit quietis Gentibus*. Non superuacua est repetitio quum dicit Gentes esse quietas: alij vertunt opulentas: sed nõ tam propriè: & diximus antea conquestũ fuisse Angelum, quòd toto orbe pacato Deus solam Ecclesiam affligeret duriter. Hîc ergo anticipat Deus tentationem quæ turbare, imò labefactare alioqui poterat pias mentes, quum dicit, Verum quidem est, Gẽtes esse quietas in circuitu, & nihil esse illis molestiæ, nullum esse hostem, nullis incommodis esse obnoxias: hoc quidem verum est, sed quia ego irascor, me aduerso & infenso, maledicta est ipsorum fœlicitas. Deus ergo hîc attollit piorum sensus, vt agnoscant fœlicitatem esse in sola eius gratia: quoties autem iratus est vel infensus, vtcunq; existiment homines se beatos esse, ac sibi placeant in sorte sua & glorientur: tamen esse miserrimos. nam omnis fœlicitas exitialis est, vbi non manat ex fonte gratuiti amoris Dei: deniq; vbi Deus non est pater, quò magis affluimus omni genere bonorum, eò profundius demersi sumus in omnes miserias. Hic ergo sensus est, quum dicit Deum iratum esse Gentibus quietis. Quis ergo vsus est huius doctrinæ? oportuit tunc Iudæos, etiamsi conditio ipsorum valde pro sensu communi aspera esset, tamen acquiescere in amore Dei, quia scirent ipsum esse sibi Patrẽ: deinde quanuis hostes suos cernerent beatos, non tamen aliter sentire, quàm totam eorum fœlicitatem esse maledictam. Sic etiam præcipit Psalmus 37. ne fideles inuideant incredulis, dum vident eos florere opibus & in suis deliciis volutari, quia scilicet respicere ad exitum oportet. Ergo discamus attollere sensus nostros ad arcanũ Dei amorem, vbi asperius nos tractat: & contenti simus eius verbo, quia illic indubium habemus testimonium gratiæ ipsius: deinde ne æmulemur hostes nostros & omnes reprobos, vtcunq; totus mundus illis applaudat, & ipsi etiam luxurientur in suis bonis, quia scimus Deum illis esse aduersum. Sequitur etiam ratio, *quod Deus iratus fuerit parum, & illi adiuuerint in malum*, hoc est modum excesserint. Summa est, repositam esse mercedem crudelitatis omnibus hostibus Ecclesię, quia sine modo exercuerint sæuitiem, quum tamen Deus leniter, ac paterno more castigare vellet filios suos. sed primò hîc quæritur, quomodo Deus pronuntiet se parum iratum fuisse populo suo, quum tamen inexorabile fuerit eius iudicium, sicuti pronuntiat per seruos suos. Quisquis euaserit à fame cadet in gladium, quisquis effugerit à gladio Ezech.14.
occurret vel incidet bestias syluestres. Et multis locis idem inculcat, nẽpe nullam fore spem 14.
veniæ populo, donec totus intereat, hoc est corpus ipsum: etiamsi Noe, Daniel & Iob, inquit, essent in hac vrbe, liberabunt quidem animas suas: sed nõ exaudiam preces eorum pro hoc desperato populo. sed particula מעט referri debet ad electos. Etsi enim Deus horribili illa vindicta consumpserit totum ferè populum, reliquiæ tamen seruatæ sunt, vt scimus. Hæc ratio est cur dicat Deus se mediocriter iratum fuisse populo suo. neq; enim loquitur de reprobis, & de illa impura fęce, qua voluit purgare domum suam: sed respicit ad fœdus suum. Nunc tenemus quo consilio dicat Zacharias Deum modicè iratum fuisse populo suo, sed occurrit etiam alia dubitatio, quo sensu dicat Gentes adiuuisse in malum. nam hinc sequetur non frænatas fuisse profanas Gentes, quominus sæuierint absque modo, & pro sua libidine. Et hunc etiam locum arripuit nebulo ille qui scripsit nuper contra Dei prouidentiam, quasi impij lasciuiant & non cohibeantur manu & potentia Dei. Sed hoc nimis insulsum est, quia non respicit hîc Propheta quid potuerint Gentes, vel quid effecerint: sed loquitur potius de truculentia eorum, quòd scilicet putauerint nullum debere finem fieri, donec abolita esset populi illius memoria. Et hæc ratio est cur dicat apud Iesaiam: Tu non spe-

ctasti finem illius. Exprobrat ergo incredulis, quòd non reputarent secum finem Ecclesiæ: quia increduli furiosè conati sunt perdere Ecclesiam, quasi irrita esset illa promissio, Misericordiam meam non auferam. Quoniam ergo finem non spectarunt increduli, quòd Dominus vellet semper habere aliquas reliquias in electo populo incolumes, hæc ratio est cur dicat Propheta *ipsos aduenisse in malum* Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem:& videmus nihil aliud agi, nisi vt se bona fiducia sustentent fideles, donec reipsa appareat quod nunc audiunt proferri ex ore Dei. Pergamus.

16 *Propterea sic dicit Iehoua, Reuersus sum ad Ierusalem in miserationibus: domus mea ædificabitur in ea, dicit Iehoua exercituum: & linea extendetur super Ierusalem.*

Confirmatio est proximi vaticinij, quòd scilicet Deus iam finem imponere velit castigationi suæ, sicuti dicitur apud Iesaiam, Recepit de manu Iehouæ duplicia pro omnibus peccatis suis. His enim verbis admonet Deus se contentum esse pœnis, quas inflixerat populo suo: quemadmodum pater existimat se plus satis fuisse seuerum ac rigidum, vbi filium suum percussit. Ita nunc, *Sic dicit Iehoua, Reuersus sum ad Ierusalem in miserationibus.* necesse enim fuit spem dari veniæ, & reconciliationis populo, vt bene speraret. Hypocritę facilè attollunt cristas, simulac verbum aliquod blandum ipsis obiicitur: sed fideles qui sibi malè conscij sunt, & quibus sua peccata ante oculos versantur, non tam facilè erigunt animos, donec persuasi sint sepulta esse ipsorum peccata, & ipsos esse exemptos à reatu. Ergo Propheta dicit *Deum conuersum esse ad Ierusalem*, vt Iudæi sciant temporales illas fuisse pœnas, quibus Deus eos afflixerat. Interea autem hortatur eos ad humilitatem. neque enim tunc potuit populus ex hoc vaticinio quidquam concipere bonæ spei, nisi expenderent se meritò dedisse pœnas, quia iram Dei prouocauerant. Admonet igitur Propheta quicquid hactenus perpessi sunt fideles, hoc debere imputari eorum vitiis. sed tamen Deum paterno more erga ipsos velle agere, quemadmodum vt antè citaui, promisit misericordiam suam fore perpetuam erga electos & fideles. Dicit ergo *se reuersum esse in miserationibus ad Ierusalem.* Postea adiungit, *domus mea ædificabitur in ea, & super Ierusalem extendetur perpendiculum.* קוה, accipitur pro linea perpendiculari, vt Iesaiæ 29. & aliis locis. Quanquam hîc ponitur epenthesis, additur litera ה, quia tunc sermo fuit corruptior, vt dictum fuit alibi. Summa est, Templi ędificationem sperandam esse & vrbis, quia Deus in gratiam cum populo suo redierit. Duo igitur notanda sunt, iam Deum placatum esse erga Iudæos: deinde hunc fructum reconciliationis fore, quòd Templum extruetur, hoc est, iterum stabilietur cultus Dei vt antehac, & ipsa etiam regni dignitas. Interea docet Propheta non aliunde sperandam esse Templi ædificationem, quàm ex gratuito fauore Dei, vt Iudæi intelligant præcisam sibi fuisse omnem spem suis sceleribus, nisi quia Deo placuit abolere ipsorum reatum: sicuti etiam hæc doctrina extendi debet ad perpetuum Ecclesiæ statū. Vnde enim fit vt Ecclesia incolumis maneat in mundo? imò vt subinde se colligat, nisi quia Dominus pro immensa sua bonitate indulget nobis? Quotidie enim ipsum prouocare non desinimus: & digni sumus quos prorsus è mundo exterminet. Ergo nulla esset Ecclesia, nisi Deus ipsam mirabiliter pro sua bonitate & suis miserationibus seruaret, atque etiam restitueret dum videtur collapsa. Addit tandem:

17 *Adhuc clama dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc conterentur*, alij vertunt Dispergentur, vel se diffundent, vel segregabuntur: sed dicemus de proprio sensu. Conterentur ergo, *vrbes præ bono: & consolabitur Iehoua adhuc Sion, & eliget adhuc Ierusalem.*

Non possem hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando assiduè variis tentationib. agitamur huc & illuc, & non desinit etiam Satan fidē nostram concutere, vt tamē stemus in hac promissione quam semel dedisti, & quam etiam voluisti sancitā esse in manu vnigeniti Filij tui, nempe te semper nobis fore propitium & exorabilē, vt etiam in grauissimis nostris miseriis non tamen despondeamus animos: sed freti tua bonitate ad te gemamus donec aduenerit maturū tempus liberationis nostræ: neq; interea inuideamus euanidæ fœlicitati hostium tuorū, sed patienter expectemus dum ostendas nihil aliud esse nobis optandum, quàm vt fruamur te propitio: deinde maledictū esse quicquid bonorum percipiunt impij dum te prouocant & iratum habent: donec tandem nobis patefaciat Christus quænam sit vera beatitudo & gloria Ecclesiæ tuæ, dum scilicet apparebit vltimo die in salutem nostram, Amen.

NOn potui postrema lectione absoluere hunc versum, vbi Propheta dicit sibi fuisse mādatum ab Angelo, vt adhuc clamaret Deum reuersum esse ad Ierusalem in miserationibus. Huc autem spectant verba, etiamsi Ierosolymæ restitutio creditu sit difficilis, tamen indubiè sperandam esse: quia Dominus ita statuerit, sed amplificat quod antè dixi. Extendit enim Dei benedictionem ad vrbes Iudææ, quū tamen vnius Ierosolymæ facta fuisset mētio: *adhuc vrbes conterentur*, inquit. *præ abundantia bonorū.* sic. n. dixi me accipere verbū תפוצנה. nam פוץ significat dispergere, significat etiam conterere & frangere. Quidā coactū sensum eliciunt,

eliciunt, quòd sese diffundent vrbes: alij quòd segregabuntur, id est, tanta erit securitas, vt etiamsi procul inter se distent vrbes, nihil tamen erit periculi, vel metus. sed sensus Prophetæ clarus est, nisi data opera velimus nos torquere in re manifesta & facili: adhuc, inquit, vrbes conterentur præ abundantia bonorum, hoc est: *elles seront entassees*, vt dicimus. Nam vbi magna est congeries, illic est oppressio. Dicit igitur tantam ac tam vberem fore copiam bonorum omnium, vt se frumentum collidat: ita etiam vt dolia vix possint capere suos vini cœmias. Nunc tenemus quid velit Propheta, nempe Ierosolymam fore adhuc integram, : imò alias etiam vrbes fore refertas bonis omnibus, quia Dei gratia sese extendet ad totum populum. Iam adiungit, *Consolabitur adhuc Sion Iehoua, & eliget adhuc Ierusalem.* Reperitur sæpius particula עוד, adhuc: quia interruptio de qua antè diximus, poterat quodammodo retinere animos fidelium, ne possent conscendere vsq; ad istam promissionem. Quoniam ergo ad tempus abscondita fuerat gratia Dei, Angelus pronuntiat talem fore mutationem, vt rursus de integro sicuti olim, refulgeat Dei bonitas, & amor erga electum populum. Quantum attinet ad verbum Eligendi, notandum est, hic impropriè transferri ad effectum aut testimonium electionis. Deus enim semel elegit ante creatum mundum quos voluit esse suos: sed dicitur eligere quos recipit in gratiam, quoniam in oculis hominum obliteratur adoptio semel facta, vbi nullum paterni fauoris signum apparet. Exempli gratia: Toties legimus Deum repudiasse populum suum: certè vocatio Dei sine pœnitentia est, inquit Paulus. nec Rom.11. tantùm hoc pronũtiat de arcana cuiusq; electione, sed de adoptione illa generali, qua Deus 29.
segregauit genus Abrahæ à reliquis gentibus. Quanquam inter filios Abrahæ multi erant reprobi: sicuti producit exempla Esau & aliorum: tamen electio Dei in se firma erat. & hinc factum est etiam, vt adhuc maneat spes aliqua in populo illo, quia tandem colliget Deus sibi Ecclesiam tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus, vt rursus coalescant qui nunc ita distracti sunt. Quum ergo vocatio Dei sit ἀμεταμέλητος, vnde fit vt dicatur Dominus sæpius eligere? dicatur etiam reiicere electos suos? nempe hoc refertur ad externam speciem. Deus ergo tuetur suam electionem ad finé vsque. sed quia nõ possumus aliter statuere, quàm nos reiici à Deo vbi auertit à nobis faciem suam, hęc ratio est cur dicatur rursus eligere quos repudiauit: quia scilicet reipsa, & claro experimento declarat se non oblitum fuisse primæ adoptionis, sed manere constantem in suo proposito. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. ego pluribus in hac re non insisto. quia satis est tenere principium illud, pendere ex æterna electione Dei quidquid beneficiorum confert in suos: hunc fontem perpetuum esse: interea electionem transferri κατάχρηστικῶς ad signa vel effectus, quemadmodum etiam & reiectio eodem sensu accipitur pro externis pœnis, quæ videntur primo intuitu esse reiectionis signa, vtcunque tamen non sint. Nunc pergamus:

18 *Et sustuli oculos meos, & vidi. & ecce quatuor cornua.*

19 *Et dixi ad Angelum qui loquebatur mecum. Qui isti?* hoc est, qui sunt isti? *& dixit ad me, Hæc sunt cornua quæ ventilarunt Iehudah, Israel, & Ierusalem.* Ego coniungam etiam proximos versus.

20 *Et ostendit mihi Iehoua quatuor fabros.*

21 *Et dixi, Cur isti? quid isti veniunt ad faciendum?* ad verbum hoc est, quorsum isti veniunt, vt faciant? *& dixit dicendo, Hæc sunt cornua quæ ventilarunt Iehudah, ita vt nemo tolleret caput suum: & veniunt isti,* fabri scilicet, *ad terrendum,* addo, cornua, quoniam relatiuum אותם obscurum per se esset, *vt proiiciant cornua Gentium, quæ sustulerunt cornu contra terram Iehudah, vt ventilarent eam.*

Iam sequitur alia visio, qua rursus confirmat Deus quod ante testatus fuerat Prophetæ suo. Dicit igitur, quanuis vndique consurgant hostes contra Ecclesiam, vt multas molestias exhibeant, tamen in manu Dei esse remedium, quia conteret omnia cornua suis malleis. Comparat Gentes, quæ infestæ fuerãt Iudæis, cornibus: postea comparat fabris alios hostes, quorum manu & opera vtetur Deus ad frangendos conatus eorum omnium, qui molesti erunt Ecclesiæ. Hæc igitur summa est, quanuis Ecclesia non sit immunis vel libera à multis molestiis, tamen Deum etiã in manu habere remedia, quibus coerceat omnes insultus improborum, quanuis impetuosè & violenter ferantur contra miseram Ecclesiam. Sed primo loco videndum est cur nominet Propheta *cornua quatuor.* Iudæi referunt hoc ad Assyrios & Babylonios. & deinde ad Persas, tertiò ad Græcos: tandem ad Romanos: quia aliis locis videbimus, & Daniel etiam satis luculentè docet fuisse quatuor illas præcipuas Monarchias, Dan.2.22.
in quibus protulit Deus sua iudicia claris & memoratu dignis exemplis. sed non dubito quin Propheta hîc tam de Moabitis & Syriis, & aliis gentibus loquatur, quàm de Assyriis vel Chaldæis. Falluntur ergo mea opinione qui putant hîc notari quatuor illas monarchias: sed potius quatuor cornua fuisse dicit Zacharias, quæ ex singulis mundi plagis exorta sunt. Scimus autem non ab vna tantùm parte fuisse Iudæos vexatos, sed ab Oriente & Occasu, à

Septentrione & Meridie. Quum igitur vndique hostes inter se vires & studia coniungerent contra Iudæos, ita vt à quatuor mundi plagis, hoc est, à toto circuitu esset illis causa trepidandi, hæc ratio est cur Propheta dicat *quatuor cornibus ventilatos fuisse*. Videtur tamen hoc esse adhuc frigidum, quia non opus fuit Prophetæ ostendi quod omnibus plus satis notum erat. Sed testari voluit Deus gentes quæ inimicæ & infestæ fuerant Iudæis, non egisse quicquam nisi ex arcano suo instinctu, vt intelligant Iudæi totidē fuisse ferulas, quibus vellet eos castigare. Cæterùm coniungi debet posterior pars, quòd scilicet Deus etiam ostenderit Prophetæ quatuor fabros. nam cohærent inter se duæ istæ visiones. Si quis ergo arripiat vnam partem, perperam faciet. neq; enim constabit ratio vaticinij. ergo si nolumus mutilare quæ coniuncta sunt, ne separemus quod additur de quatuor fabris. Quoniam ergo vndique oppressi fuerant Iudæi, ostendit etiam Deus satis multa sibi esse remedia, & quidem ex diuersis locis: Propheta quatuor cornua viderat: videt quatuor fabros: hoc est, agnoscit Deum posse statim modum inuenire, quo compescat omnes turbas & tumultus, quia contundet quasi sub incude cornua illa, & conteret quæ prius dissipauerant Iudæos. Eadem igitur est ratio semper in voce Quatuor. nam sicuti Chaldæi insanierant contra Iudæos, ita ostendit Dominus sibi esse in manu paratos hostes, quemadmodum aliqua ex parte iam manifestauerat. Vnde enim Persæ & Medi tam repentè occupauerant Babylonem, nisi quia fabri erāt, quorum operam locauerat Deus, vt contunderet cornu illud Babylonicum? vnde etiam factum est vt Syri succubuerint, Ægyptij & aliæ omnes nationes? nempe erant totidem cornua: sed Dominus fregit ferociam tot gentium per multos fabros, quia eos conductitios habuit & præstò ad suum obsequium. Nunc tenemus verum Prophetæ consilium. Etsi autem voluit Propheta hoc vaticinio hortari & animare suos gentiles ad patientiam, vt Spiritus Dei has partes iniunxerat: tamen quasi in speculo hîc hodie quoq; nobis proponit Dominus qualis Ecclesiæ sit conditio. Ne ergo miremur si tumultuetur omni ex parte mundus contra Ecclesiam Dei, & si insurgant procellæ & tempestates tam ab Oriente quàm ab Occasu. neque enim hoc nouum est, vt multi hostes ex variis plagis inter se conspirent: & ita Ecclesia Dei sustineat multos insultus. hoc vnum est. Interea accedat hæc consolatio, Deo scilicet esse multos fabros ad manum. & apposita est metaphora Prophetæ. nam durities cornuum erat formidabilis Iudæis: sed Propheta dicit esse duritiem in malleis, quæ confringat omnia cornua. Deus ergo, etiamsi feriamur ab hostibus nostris, reperiet fabros quorum opera ipsos frangat. & certè hoc iam sæpius experti sumus. Vnde fit vt tam exiguus eorum numerus, qui nunc purè inuocant Deum, persistat in tanta rabie hostium? deinde in tot consiliis & machinationibus? Quid enim magis vel cupidius appetunt omnes Monarchę, quàm vt memoriam Euangelij extinguant? ergo si reputamus quęnam sit hodie ratio totius mundi, reperiemus vix esse vrbem aut populum vnum, vel vnum Monarcham, vel etiam vnum ex minimis proceribus, cuius rabies contra Ecclesiam non feratur. Iam qui fit vt tamen non exerant vires suas, & deiiciant miseram Ecclesiam, quæ solo flatu posset centies concidere? vnde hoc fit, nisi quod malleis suis Deus conterit cornua & per operam fabrorum? Quinam sunt illi fabri? nempe sunt etiam cornua. nam vellent omnes, quantum in se est, cōtra Ecclesiam ruere, sed Deus hoc non permittit. quin potius excitat inter ipsos bella, vt sese mutuò conficiant. Quum igitur sint omnes cornua ad Ecclesiam impetendam: imò si clarius libeat exponere similitudinem, quum sint omnes velut tauri furiosi & cornupetæ, & ad Ecclesiæ dissipationem certatim prosiliant quantum in se est: Deus tamen dat duobus vel tribus malleos: & iubet vt ferociam sociorum suorum compescant. Dum igitur omnes huc intenti sunt vt Ecclesiam feriant & dispergant suis cornibus, Dominus vocat eos ad diuersum opificium, & quemadmodum iam dixi, iubet fabros esse qui arrepto malleo feriant cornua illa & conterant: nempe suos socios, quibuscum diabolica prius erat conspiratio. & certè mirabilis est hæc Dei prouidentia, quòd inter tam confusos & turbulentos motus Ecclesia quanuis sub cruce tamen respirat: quia nisi mallei isti frangerent cornua, nos centies iam, imò millies fuissemus confossi & in frusta dispersi: sed Deus auertit ictus & insultus per suos malleos: & quemadmodum iam dixi, vtitur hostibus suis ad has partes obeundas. Videmus ergo hoc vaticinium non modò ætati Zachariæ fuisse vtile, sed omnibus etiam seculis: neque debere restringi ad veterem populum, sed ad totum Ecclesiæ corpus spectare. Cæterùm, quòd Propheta dicit se interrogasse Angelum, nobis proponitur in his verbis exemplum veræ docilitatis. Quanuis ergo non statim explicet nobis Dominus sua vaticinia, tamen non est cur fastidio occupati respuamus quod nobis est obscurum: quemadmodum videmus hodie multos, si quid dubitent, statim reiicere & conqueri etiam quòd nimis difficile sit verbum Dei: & passim hodie volitant blasphemiæ istæ in ore multorum, atqui Propheta, etiamsi perplexus hæreret, non tamen morosè reiecit quod ostenderat Deus: sed interrogat Angelum. Etsi autem non semper tam propinqui sunt nobis Angeli, vel saltem non apparent visibili forma: Deus tamen aliis modis poterit expedire, si quid perplexum est in verbo suo: promittit se nobis daturum & intelligentiæ & discretionis spiritum, quoties opus fuerit. deinde scimus & prædicationem Verbi & Sacramenta adminicula esse

qui-

quibus nos ad se deducit. Si ergo non negligimus hæc adiumenta quæ nobis Deus porrigit ad manum,& si prӕsertim ab ipso petimus vt nos Spiritu suo dirigat,certè nihil erit tam obscurum vel implicitum in omnibus propheti_s, quod nobis non manifestet, nempe quoad expediet: neque enim æquali mensura Spiritum omnibus largitur: sed ita statuendum est, quanuis obscuræ sint prophetiæ, tamen si quisque nostrum se docilem & morigerum offerat Deo,fructum fore nobis certum, quemadmodum videmus non fuisse fraudatum Zachariam voto suo. Angelus enim mox respondet. Notandum est etiam quòd vno in loco nominat Iehouam,& in alio Angelum,& quidem promiscuè de vno & eodem loquens,vnde sequitur,inter Angelos Deum quoq; apparuisse.Sed tenendum memoria est quod prius dixi,hunc primarium Angelum fuisse mediatorem & caput Ecclesiæ.Est autem idem Iehoua: quia scimus Christum esse Deum manifestatum in carne. Non mirum igitur est,si promiscuè Propheta Angelum nunc vocet,& nunc Deum æternum.qui & mediator est Ecclesiæ,& idem Deus:Deus,quia vnius cum Patre essentiæ: Mediator autem, quia etsi nondum carnem nostram induerat vt nobis propinquus esset ac frater, iam tamen hoc munus cœpit tunc obire: quia non potuit stare Ecclesia sine aliquo capite, neque aliter potuit Deo suo coniungi.Videmus nunc vt Christus respectu æternæ suæ essentiæ sit & vocetur Deus: respectu autem officij vocetur Angelus, quatenus scilicet est mediator, sed diuerso respectu. Conclusio nunc clara est,quum respondet Deus hæc quidem esse cornua quæ ventilant vel dispergunt tam Iehudah quàm Ierusalem, & regnum Israel: sed sibi totidem esse fabros, quorum manu & malleis conteret omnia cornua: etiamsi ad tempus multum molestiæ exhibeant Ecclesiæ.Notandũ verò est,Cornu variè accipi mutato numero.nam in plurali gentes vocantur Cornua, ob duritiem vel robur. postea in singulari dicuntur sustulisse cornu, nempe quia ferociter vires suas proiecerant ad prosternendum vel dissipandum populum Dei. Sequitur:

CAPVT II.

ET sustuli oculos meos, & vidi: & ecce vir in cuius manu funiculus mensuræ.
2 *Et dixi, Quo tu vadis? & dixit mihi. Ad metiendum Ierusalem, vt videam quanta latitudo eius,& quanta longitudo eius.*

3 *Et ecce Angelus qui loquebatur mecum egressus est, & alter Angelus egressus est in occursum eius.*

4 *Et dixit ad eum, Curre,dic puero huic, dicendo, In villis,* vel pagis, *habitabitur Ierusalem præ multitudine hominis & pecoris*, id est hominum, & pecorum, *in medio eius.*

Nunc additur alia visio in eundem finem,non quòd difficilis iam esset superior, sed quia confirmatione opus fuit in rebus adeò turbatis. etsi enim reditus populi non vulgare specimen erat bonitatis & gratiæ Dei:quia tamen non florebat Ierosolyma vt olim, templum erat simile tugurio,nulla tunc erat species regni,nullus decor,difficile creditu erat quod antè vidimus.hæc ratio est cur Deus pluribus signis confirmet rem vnam: quia scimus quàm difficilis sit nobis lucta in ista carnis infirmitate, quum nos vrgent graues & duræ tentationes. dicit ergo Zacharias *se vidisse in manu viri funiculum mensuræ.* Virum nunc vocat qui sub forma viri apparuit, & hoc etiam satis receptum est ac tritum communi vsu, vt Angeli vocentur homines. etsi enim ad tempus duntaxat præditi fuerunt forma humana, quia tamen voluit illos Dominus in hac specie conspici,hęc ratio est cur Viri nominentur impropriè. Si quæramus an verè induerint humanam naturam Angeli, responsio in promptu est, nunquam fuisse verè homines, propriè loquendo: sed scimus vt Deus nobiscum balbutiat: & eadem est ratio in sermone, quæ in re ipsa. Vnde factum est vt Angeli apparuerint sub humana forma? nempe vt familiarior esset accessus ad homines: ideo etiam nominat Deus eosdem Viros,quemadmodum hoc loco.dicit ergo Zacharias sibi Angelum apparuisse sub forma hominis, *cum funiculo mensuræ.* postea addit se rogasse quónam iret: adiungit responsum. *Ad metiendum Ierusalem, vt videat quanta sit latitudo & quanta longitudo.* Finis autem vaticinij est, *Ecce habitabitur Ierusalem per omnes villas*, quia non posset capere circuitus murorum tantam hominum copiam. Deus ergo sic augebit populum suum,vt non possit comprehendi muris: sed erunt spatiosi Ecclesiæ fines. *Habitabitur* ergo *Ierusalem per omnes villas*,id est,per totam regionem. hæc est summa. Videmus nunc consilium Spiritus sancti: quia tantùm exigua portio ab exilio redierat, poterant fideles fingere quum scilicet longissimè abessent ab illa tam splendida Ecclesiæ restitutione, quæ toties prædicta fuerat, vel promissa. Oportuit igitur altius ipsos erigi, vt patienter expectarent dum paulatim & per certos gradus perficeret Deus quod testatus fuerat.Ergo ne restringerent Dei gratiam ad tempus exiguum, vel ad paucos dies, ideo Propheta hîc dicit coram

Deo aliam esse mensuram Ierosolymæ, & aliam in oculis hominum. Quod ad Funiculum mensurę spectat, hoc dicitur ex more antiquo. Scimus enim tunc non vsos fuisse vel decempeda vel aliis mensuris, sed funiculo. Iam quum dicit Propheta *se sustulisse oculos & vidisse hunc virum*, admonet non cōsiderandam esse Ierosolymam, nisi in spiritu: quia vix tunc poterant adduci vt construerent vrbem instar mediocris & obscuri oppidi. Videmus ergo hîc notari discrimen inter externum aspectum Ierosolymæ, qualis tunc erat, & inter statum futurum, qui erat sperandus: quanquam tunc non erat visibilis. hæc igitur ratio est prophetiæ, quòd vbi Zacharias sustulit oculos, viderit mensuram vel perpendiculum in manu viri. Iam rursus admonet se fuisse attentum ad visiones istas. nam dum interrogat, ostendit se non esse somniculosum vel socordem, sicuti multi suffocant omnem lucem sua ignauia. & vtinam hodie talis in nobis torpor nō dominaretur! quia meritò pœnas damus contemptus nostri, quoties securè & negligenter audimus quod Deus nobis proponit. ergo discenda est nobis attentio & maior sedulitas ab exemplo Prophetæ. Quærit quónam abeat: postea adiungit, *Vt metiatur*: tandem ostendit qualis sit mensura Ierosolymæ, nempe quia posthac nullus erit circuitus murorum, qui capiat immensam populi multitudinem. Deus ergo, inquit, longè latéq; diffundet sanctam vrbem: non erit amplius clausa suis mœnibus vt antea, sed habitabitur per omnes pagos. Non dubium igitur est quin hîc Deus testari voluerit de Ecclesiæ propagatione, quæ multò pòst tempore sequuta est, nempe Christi aduentu. etsi enim opulenta fuit Ierosolyma, deinde habuit maximum circuitum, imò fuit vrbs triplex, vt satis notum est: & profani etiam scriptores tradunt fuisse præcipuam inter vrbes Orientis, vbi tamen erat tunc Babylon: si tamen conferatur cum statu Ierosolymæ hoc vaticinium, non habitata sine muris, nec diffusa fuit per totam Iudæam. Colligimus ergo describi hîc nobis spiritualem Ierosolymam, quæ differt ab omnibus terrenis vrbibus. Quòd autem sequitur, *venisse Angelum in medium*, & deinde *fuisse obuium alteri Angelo*, hinc etiam apparet, quemadmodum ex toto Prophetæ contextu, quàm diligenter curet Deus salutem Ecclesiæ suæ: quia semper Angelos quasi emissarios habet, qui properent ad eius nutum, & prospiciant Ecclesiæ necessitatibus. Quum ergo ita Angeli consentiant ad tuendam Ecclesiæ salutem, hinc perspicimus quàm Deo chari sint fideles, in quorum gratiam ita exercet omnes suos Angelos. deinde videmus etiam: vt Dominus voluerit hoc vaticinium clarum & manifestum esse piis omnibus: *Vade, curre ad puerum hunc*, inquit, *& dic*. Petierat quidem Zacharias sibi exponi quid vellet mensura in manu hominis: quòd autem Angelus alter occurrit, hinc apparet, quemadmodum iam dixi, non negligere Deum preces suorum & vota, si modò discere cupiant: quin fungatur officio probi & fidelis magistri erga ipsos: imò Currendi verbum etiam notādum est. *Vade*, inquit, & quidem *propera, ne puer hic diutius hæreat*: expone quorsum tendat hoc vaticinium. Pueri nomen tribuitur Prophetæ, quia permixtus tunc erat Angelis. Noluit igitur se vocare hominem iustæ vel adultæ ætatis, quia prius de Angelo verba faciens dixerat esse virum. Inter Angelos quem gradum tenere potuit Propheta, nisi vt esset similis puero? Notanda est igitur ista circunstantia, cur de se contemptim vel submisse loquatur Zacharias. Iam quantum attinet ad summam vaticinij, diximus hîc describi nobis cælestem Ierosolymam, quæ nō cingitur muris, sed quæ patet per totum orbem: deinde non confidit etiam suis præsidiis, sed securè habitat, etiamsi vndiq; exposita sit hostibus: quia non abs re dicit Propheta, *Per villas habitabitur Ierosolyma*: hoc est, habitabitur passim, sic vt non opus habeat vlla defensione, qua repellat vel prohibeat ab accessu hostes suos: quia tuta quies dabitur, in qua stationem suam quisque colat. Sequitur:

5 *Et ego ero illi, dicit Iehoua, murus ignis*, vel igneus, *in circuitu, & in gloriam ero in medio eius.*

Confirmat hoc versu quod nuper attigi, Ierosolymam scilicet fore tutam, quanuis non habeat suas munitiones: quia Deus vnus sufficiet pro muris, pro arcibus, pro fossis, quemadmodum etiam dicitur apud alios Prophetas, Erit tibi Deus murus & antemurale: deinde. (Iesa. 26.1.) Erit tibi pro omnibus propugnaculis. Cohæret igitur hæc sententia cum reliquo vaticinio, quum testatur Iehoua se fore *murum igneum*. Scimus autem, etiamsi alti ac densi sint muri, posse superari ab hostibus. Sed quis audeat se proiicere in ignem? Perinde est igitur acsi Deus ita loquutus esset, Quanuis nulli sint excubitores qui defendant Ierusalem, nulli sint milites præsidiarij, nulli denique custodes, ego tamen vnus sufficiam, quia non modò ero murus ad hostes arcendos, sed ero ignis ad incutiendum terrorem. Postea adiungit, *Ero in gloriam in medio eius*: quasi diceret, Intus & foris solida Ierosolymæ fœlicitas erit in me vno & in gratia mea: intus ergo in medio eius ero in gloriam: hoc est, ego decorabo eam omni laude. Iam si metuat sibi ab hostium incursu, ego ero murus igneus. Quanuis enim propugnaculis & turribus non excellat, careátque mœnibus & fossis: & ita sit exposita multis iniuriis, tamen potero terrorem incutere hostibus, vt procul dispellantur, atque ita incolumis seruetur Ecclesia, etiam nudata omnibus humanis præsidiis, carens omni defensione.

Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, quanuis Iudæi videant se paucos esse numero, infirmos viribus, deinde miseros homines & cõtemptos, esse tamen bene sperandi materiam: quia quanuis pauci reuersi essent ab exilio, posse tamen Deum Ecclesiã augere & propagare vsq; ad immensam multitudinem, ídq; iam certum esse ac decretum, qua visione ostensum sit, quanuis impares essent hostibus suis, Deum tamen satis esse fortem & robustum ad ipsos tuendos: deinde quanuis inopes essent omnium bonorum, Deum tamen satis esse diuitem ad ipsos locupletandos, modò pendeant ab ipsius benedictione quam promisit, nempe vt intus ipsos reddat fœlices ac beatos: deinde foris ab incursu hostium incolumes præstet.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vndique tot hostibus obsidemur, & Satan etiam non desinit in furorem multos accendere non modò vt nobis infesti sint, sed etiam vt nos perdant & absumant: da inquam, vt discamus attollere oculos in cælum, & confisi tuo præsidio fortiter militemus in patientia, donec tandem appareat quod semel testatus es celebri isto vaticinio, in tua manu esse multos fabros & multos etiam malleos, quibus conteras cornua ista quæ ad nos dispergendos insurgunt, donec tandem superatis omnibus Satanæ machinationibus, perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

6 *Heus! heus! & fugite è terra Aquilonis, dicit Iehoua: quia in quatuor ventos cælorum dispersi vos, dicit Iehoua.*

Quò melius pateat nobis Prophetæ consilium, tenẽda imprimis historia est. nam quum edicto Cyri & Darij liceret Iudæis in patriã redire, multis suspecta fuit liberalitas illa, quasi duo illi Reges vellent eos repentè opprimere, vbi cognita fuisset eorum voluntas in reditu. Alij quum apud Chaldæos & in aliis locis commodè habitarent, malebant frui sua illa quiete, quàm multis cum molestiis reuerti in patriam, vbi nullæ essent paratæ ædes, & vbi tantùm essent tristes ruinæ. Quum ergo ita contemneret maior pars populi singularem illam Dei gratiam, de qua toties Prophetæ concionati fuerant, necesse fuit corrigi illam pigritiem, quæ coniuncta etiam erat cum scelesta impietate. Si qua enim religio tetigisset eorum animos, decebat Ierosolymam præferre toti mundo, & cultum Dei omnibus terrenis commodis ac delitiis. Mollis igitur indulgentia in qua torpebant Iudæi, digna fuit graui & seuera obiurgatione. hæc ratio est cur Propheta hîc asperius cum ipsis agat: quia aliter expergefieri non poterant. *Heus, heus,* inquit: quasi diceret, Quid sibi vult ista cunctatio, quòd vbi Deus vobis aperuit ianuam, tamen quiescitis? acsi Iudæa non esset vestra hæreditas, acsi nullum esset discrimen inter vos & profanas gentes. nunc tenemus Prophetæ consilium. Particula autem הוי est hortantis, qua Propheta segnitiem illam castigat, quæ signum erat fœdæ ingratitudinis, quemadmodum dixi: quia hoc modo prodebant Iudæi contemptum eius gratiæ, quæ tamen longè omnibus mundi opibus & delitiis præferenda fuerat. Cæterùm videtur vel remota esse vel etiam minimè quadrare ratio quæ additur, *Quoniam in quatuor ventos cælorum dispersi vos.* neque enim potuit hic stimulus valere ad pungendos Iudæos, vt relicta Babylone properarent in terram sanctam ac sibi diuinitus promissam, sed hoc valde efficax fuit ad excitandos eorum animos, quia Dominus his verbis docet in suo arbitrio esse, illos reducere incolumes: quoniam non fuerint dispersi huc & illuc, nisi iusta eius vindicta. Si præualuissent hostes contra eos, vel si temere expulsi fuissent à patria, poterat obrepere dubitatio, an promissioni fidendum esset. Verùm, vbi constat exilium fuisse pœnam diuinitus inflictam, hinc colligi etiam tutò potest, Deum fore restitutionis authorem, quia idem sanare poterit quam inflixit plagam. Nunc ergo videmus quorsum spectent hæc Prophetæ verba, ostendit Iudæos hactenus pœnas dedisse Deo, quia non paruerint verbo eius, sed sua obstinatione prouocauerint extremam eius vindictam: nunc igitur bene sperandum esse, quia Deus placatus sit, & velit ipsis ignoscere. Quum igitur exilium esset à Deo, Propheta ostendit non fore difficilem reditum, postquam Deus reconciliatus fuerit: quia non erat Iudæis negotium nisi cum cælesti ipso iudice. denique Propheta ostendit perperam facere Iudæos, dum in exilio quiescunt, vbi permissa est libertas redeundi: & ideo hortatur ipsos vt maturè accelerent ne prætereant tempus beneplaciti Dei: atq; ita rursus ianua ipsis claudatur. Iam ne secum disputent an hoc fieri possit, ostẽdit esse in Dei potestate, quia ipse expulerit eos è patria: non fore igitur difficile simulac reducere eos volet, patefacere viam. Iam adiungit:

7 *Heus Sion, seruare, quæ habitas apud filiam Babylonis.*

Idem repetit Propheta, sed breuius & aliis verbis. quanquam autem perstringit breuiter quod vult dicere: confirmatio tamen est, & quidem non parum efficax superioris versus. Ostendit hoc nimis indignum esse, vt Babylon sit quasi sepulchrum Sionis. Deus enim

elegerat montem illum vbi coleretur. Scimus Babylonem fuisse fœtidam cauernam & maledictam à Deo. hoc igitur fuit quasi totum naturæ ordinem peruertere, quòd sepeliebant Iudæi sacrum Dei montem in ipso inferno, vt ita loquar. Est autem prima specie locutio asperior, sed tamen quæ optimè conuenit. nam Sionis nomine designat Propheta exules Iudæos, qui adhuc in Chaldæa dispersi erant. Neq; enim templum suo loco motum fuerat,
1. Reg. 6. nisi quod incensum fuit ac dirutum à Chaldæis: sed tamē non fuit aliud templum extructum
13. apud Babylonios. Quid ergo sibi vult Propheta quum dicit, *Sion, quæ habitas apud filiam Babel*, redeas in tuum locum: nempe admonet Iudæos deuinctos fuisse Templo, quia sacrum erat & insolubile vinculum coniunctionis mutuæ inter Deum & ipsos. Deus enim quum
Psal. 132.14. templum voluit sibi erigi in monte Sion, simul addidit, Habitabo in medio vestri: Hæc requies mea. Quum igitur coniuncti essent Iudæi Deo suo, Templum fuit interpositum quasi pignus illius sacræ coniunctionis. ita meritò & aptè Propheta sub nomine Sionis censet Iudæos, qui erant velut affixi Templo, quemadmodum dictum est, nisi vellent Deum abnegare: ideo dicit Estne hoc consentaneum vt habitetis inter Chaldæos? estis enim quasi lapides templi Dei. Non alibi igitur vobis est fixum & stabile domicilium quàm in mõte Sion, quasi effetis vos ipsi mons ille. Ergo *Sion*, inquit, *accelera & redi in tuum locum*, quia malè & præposterè habitas apud filiam Babylonis. In summa, ostendit Propheta noster non esse repudiandam Dei gratiam, vbi manum porrexit populo suo & signum dedit liberi reditus. Quia ergo hoc modo Deus redemptor populi sui apparuit, non esse Iudæis exulibus cessandum, quin confestim ascendant Ierosolymam, vt rursus colant Deum. Cur autem hoc facit Propheta? nempe vt sciant Iudæi nihil esse sibi metuendum, quanuis instarent multa pericula, quanuis Satan multa discrimina, multas difficultates, multas molestias obiiceret, tamen gratiam Dei non fore mutilam, vel euanidam, vel fallacem: quia complebit opus suum, neq; frustrabitur eos, quibus semel testatus est fore rursus quietam habitationem in terra Iehudah. Nunc sequitur:

8 *Quia sic dicit Iehoua exercituum, Post gloriam misit me ad gentes quæ spoliant vos: quia qui tangit vos, tangit pupillam oculi sui,* vel eius.

Prosequitur eandem sententiam Propheta. ostendit enim non patuisse viam Iudæis, vt paulò pòst ipsos pœniteat sui reditus: sed Dominum illis adfore, quia redemptio hæc sit insigne eius beneficium, & quod vult complere sicuti cœpit. Dicit igitur edicto Dei prohibendas esse gentes, ne quid tentare audeant contra Iudæos. quasi diceret, Iam permissa vobis libertas fuit à Cyro & Dario: multi insurgũt vt impediant reditum: sed quicquid moliantur, nihil efficient. Deus enim cohibebit omnes ipsorum impetus & conatus franget. Sed hic præco Dei publicè testatur sibi mandatum fuisse vt gentes arceat ab omni iniuria, ac denuntiet populum hunc qui reductus est in Iudæam, sacrum esse Deo, & ideo fas non esse à quoquam violari. hæc summa est. Sed hîc occurrit difficilis quæstio. videtur enim non congruere hic contextus. quòd sic dicat Iehoua, *Iehoua misit me*. neque enim hîc præconis munus suscipit Propheta: sed videtur ipsi Deo ascribere, quod absurdum est. Cuius enim præco erit Deus? & cuius edicto vel imperio promulgabit quod hic recitat Propheta? non videtur ergo hoc competere in Dei personam. & tamen sic verba sonant, *Sic dicit Iehoua, Post gloriam misit me ad gentes*: Quis est ille missor? hoc est, Quis ille est qui Deo imperat, vel edicit? Hinc colligimus, introduci Christum qui verus est Iehoua: & tamen simul est angelus ac legatus Patris. Tametsi igitur vnica & simplex est essentia Dei, quæ exprimitur nomine Iehouæ, hoc tamen non malè nunc ad Patris, nunc ad Filij personam trahitur. Deus igitur vnus æternus est: sed in persona Patris Deus ille mandat Filio, qui etiam simul Iehoua est, vt per gentes compescat omnem iniustã violentiam, ne Iudæis noceant. Hebræi ita resoluunt, quòd Propheta dicat se esse præconem Dei, interea tamen recitet eius verba, quod coactum est ac durum. Ego quidem de hac re nollem rixari cum ipsis, quia, vt sunt contentiosi, putarent nos insistere in testimoniis non adeò firmis. Atqui sunt alij Scripturæ loci clariores ad probandam Christi deitatem & æternam essentiam: deinde etiam distinctionem inter tres personas. Sed si quis expendat Prophetæ verba, reperiet locum hunc violenter torqueri, nisi de Christo intelligitur. Apparet igitur hîc Christus tanquam præco Dei Patris, & dicit se missum fuisse ad gentes. Quod addit, *Post gloriam*, à quibusdam exponitur, vbi cessauerit gloria qua hactenus superbierunt Iudæi, tunc conuertet se legatio Christi ad gentes. Hæc igitur summa est secundum illos, quòd paulò pòst gloria electi populi intercidet: atque ita Patris mandato Christus transibit ad gentes, vt eas in Ecclesiam colligat. Posset etiam hoc referri ad gentes ipsas, quæ crudeliter prius vexauerant Ecclesiam Dei: quasi diceret, etiamsi ad tẽpus triumphos suos egerint hostes vestri, tamen gloria illa euersa Deus mittet suum legatum, vt qui vos spoliarunt sint vobis in prædam. sed mihi probabilius videtur, Prophetam loqui de gloria cuius paulò antè facta fuerat mẽtio. dicit igitur, vbi Deus semel exerere cœpit virtutem suam & magnificè populum suum reduxit ab exilio, nullum fore finem donec

stabi-

stabilierit Ecclesiam suam, ita vt floreat rursus & sacerdotium & regnum. hæc summa est, meo iudicio. ergo *Post gloriam* tantundem valet acsi diceret, Videtis hęc exordia gratię Dei, in quibus refulget eius virtus. nam certè specimen non vulgare gloriæ suæ Dominus ediderat in reditu populi sui. & ita hortatur Propheta Iudæos ad fiduciam, quoniam iam aliqua ex parte Deus gloriosè cum ipsis agat. Ergo ratiocinatur à principiis, vt sustineant animos suos Iudæi vsq; ad finem, & fortiter expectent complementum suæ redemptionis, quemadmodum alibi dicitur, Opus manuum suarum Dominus non deseret. sic etiam nunc Propheta, Psal. 138. 8. *Post gloriam*: hoc est, quandoquidem semel Deus non vulgari modo vobis affulsit, ánnon bene sperandum, quia nolit vos frustrari patefacto reditu in patriam: sed complere quod promisit per Prophetas suos? Quia enim coniunctim loquutus fuerat Deus tam de restitutione Ecclesiæ suæ quàm de perpetuo statu: ideo Propheta hîc obliquè perstringit ingratitudinem eorum qui non statuunt Deum veracem fore vsq; dum perfecerit quod iam videt inchoatum. Sicuti enim complexus fuerat vtrunq; Deus, nempe red tum populi & æternam conseruationem: sic etiam complecti debuerat populus vtranq; gratiam: Dominus, qui iam cœpit reducere populum suum, tuebitur vsq; ad finem quos collegit, donec scilicet plena & solida redemptio nobis constet. Quoniam ergo Iudæi non spectabant ad finem, quum tamen Deus quasi manu ipsos duceret ad bene sperandum, hæc ratio est cur Propheta dicat; *Post gloriam*. Cæterùm notemus gloriam, cuius fit mentio, non fuisse tunc adhuc planè conspicuam, cœperat micare, vt ita loquar: sed nondum erat plenus fulgor vsque ad Christi aduentum. perinde est igitur acsi diceret Propheta, Deus iam produxit scintillas quasdam glorię suę: augebitur donec ad solidum fulgorem perueniat: interea Dominus efficiet non modò vt gentes sese contineant ab omni iniuria: sed vt etiam sint vobis in prædam. Sequitur forma edicti, *Quisquis tangit vos, tangit pupillam oculi sui*, vel eius. nam relatiuum tam de profanis & exteris gentibus potest accipi, quàm de ipso Deo. & maior pars interpretum referre mauult ad gentes. *Quisquis* ergo *tangit vos, tangit pupillam oculi sui*, *Ils se donnent en l'œil*, vt dicimus Gallicè: hoc est, quisquis meos inuadet, ille feriet suos ipsius oculos: quia quicquid machinati vobis fuerint hostes, in ipsorum caput recidet: perinde acsi quis proprio gladio transfigeret cor suum. Quum ergo putabant gentes vos fore obnoxios suis iniuriis, efficiet Dominus vt sibi vel configant oculos, vel transfodiant pectus suum. nam eadem erit loquendi ratio. *Quisquis* ergo *tangit vos, ille tangit pupillam oculi sui*: non est quòd metuatis vobis, quia etiamsi potentissimi sint hostes vestri, furor tamen ipsorum non poterit contra vos grassari, quia efficiet Deus vt se iugulent proprio gladio, vel sibi oculos terebrēt propriis digitis. hæc summa est, si de hostibus Ecclesiæ locum hunc intelligimus. Sed poterit etiam commodè ad Deum referri, *Quisquis tangit vos, tangit pupillam oculi eius*. & certè in hanc sententiam potius inclino: quia hæc loquutio non semel occurrit in Scripturis, Proteget nos vt pupillam oculi sui. Psal. 17. 8. Quoniam ergo alibi vtitur hac similitudine Spiritus, ita libenter hoc loco interpretor, adeò tenerum esse erga fideles Dei amorem, vt perinde excandescat vbi læduntur, acsi quis vellet eius oculos configere. Deus enim aliter exprimere non potest quantopere & quàm ardenter nos diligat, & quàm sit de salute nostra solicitus, nisi dum nos comparat pupillæ oculi sui. Scimus nihil esse mollius vel magis tenerum in corpore hominis. nam siquis digitum meum mordeat, siquis pungat brachium & crura, siquis etiam duriter vulneret, tamen non tantū infliget doloris, acsi digito penetret vsq; ad oculum meum, vel pupillam oculi mei. Deus ergo hoc solenni edicto pronuntiat Ecclesiam sibi esse instar pupillę oculi sui, vt scilicet nullo modo eam lędi vel attingi sustineat. Postea sequitur:

9 *Quia ecce ego agitans*, vel agito, *manum meam super eos: & erunt præda seruis suis: & scietis quod Iehoua exercituum miserit me.*

Iterum refert mandata Patris Christus. nam loquitur in eius persona quum dicit, *Ecce ego agito manum meam super eos*: loquitur de hostibus: *& erunt præda seruis suis*, inquit. Significat, quamlibet multi & robusti hostes prosiliant ad nocendum Iudæis, tamen fore incolumes: quia protegentur manu Dei: neque id solùm, sed quicquid tentent hostes fore irritum: quia Dominus ignominiosè eos in prædam exponet ipsis Iudæis. nam per Seruos intelligit haud dubiè Iudæos, qui ad tempus grauati fuerant tyrannide hostium suorum. Certum est, hoc vaticinium minimè fuisse completum quo tempore putarunt Iudæi se florere & vti prospera fortuna. nam tunc miserrima fuit & pudenda eorum conditio. Vnde enim illis Reges? Certè non ex Tribu Iehudah. deinde scimus quàm tyrannicè dominati fuerint: adhæc fuisse regnum illud plenum multis probris & tragicis sceleribus. Fuerunt enim ferè omnes parricidæ, & quisquis leget historias illas, reperiet nunc fratres à fratribus, nunc parentes ipsos fuisse crudeliter oppressos & nefariè. Denique vt de cæteris taceam, Herodis domo nihil detestabilius fingi potest. non possumus ergo aptare hoc vaticinium ad totum

intermedium tempus, quod præcessit Christi aduentum ab exilio Babylonico. Ergo sub regno Christi hoc demum præstitit Deus, quòd spirituali populo cesserunt hostes in prædam, vbi scilicet subacti sunt, vt subirent iugum Christi. nam quemadmodum alibi diximus principatus Ecclesiæ est in capite ipso. Vbi ergo eminet Christus, tunc etiam dicitur Ecclesia, quæ corpus eius est, Regnum obtinere. Christus enim nihil vult separatum habere à suis membris. nunc videmus quorsum tendat Propheta, nempe excutere vult metum omnem Iudæis, ne dubitent redire in patriam: quia non modò patebit illis via, sed stabilita erit ac firma fœlicitas sub Dei auspiciis: vt qui non frustra incœpit tam præclarum opus, sed vult ad extremum vsq; effectum perducere. Dicit autem, *Ecce ego agito manum meam.* Agitatio manus ostendit non opus esse Deo magnis copiis ad hostes suos profligandos, neq; etiam longa expeditione: quia simulac manum extulerit, omnes ipsos prosternet. denique admonet Propheta longas esse Deo manus, quia sola agitatione poterit profligare omnes hostes, etiamsi longissimè distent. Atq; ita videmus notari facilitatem, vt certò persuadeant sibi Iudæi, simulac Deo placuerit vires suas exerere, nihil illi fore negotij vel difficultatis: quia scilicet solo motu digiti poterit conficere omnes hostes, qui contrà insurrexerint. Postea subiungit, *Et scietis quod Iehoua exercituum miserit me.* Si ad fideles dirigitur hic sermo, videtur hoc nō

1. Ioan. 3. 2. esse consentaneum, quia fides coniuncta est cum scientia, sicuti Ioannes docet, Scimus nos esse filios Dei, quamuis nondum apparuerit. nam certitudo quæ innititur verbo Dei superat omnem scientiam. Quorsum ergo dicit Propheta, Tunc scietis quòd Dominus miserit me? nam oportuit fideles ante ipsum euentum certos esse de legatione Christi: alioqui præclusa erat ianua Deo. nam scimus fide patefieri aditum ad nos gratiæ illius. Oportuit igitur statim ab initio Iudæos certos esse de legatione Christi. sed notandum est, duplex esse genus scientiæ: est scientia fidei, & est scientia experimentalis, vt loquuntur. Scientia fidei est qua pij certò statuunt, quoniam Deus verax est, quicquid promisit esse indubium: sed interim scientia hæc penetrat supra mundum, transcendit etiam cælos ipsos, vt cognoscat res absconditas.

Rom. 8. 24. Salus enim nostra occulta est: quæ videntur non sperantur, inquit Apostolus. non igitur mirum est, quod Propheta dicit, tunc scituros fideles Christum esse missum à Patre, nempe ipso effectu, vel ipsa experientia. *Scietis* ergo *quòd Dominus miserit me.* Postea adiungit:

10 *Exulta & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, dicit Iehoua.*

Continuat eandem doctrinam. Summa est, Deum nihil cœpisse quod non habeat in animo etiam perducere vsq; ad suum finem. Quum ergo cœperit iam colligere populum suum vt in terra Sancta habitet, hoc opus quod adhuc est in cursu, tandem complendum esse: quia Dominus nolit esse dimidius Redemptor. huc ergo tendunt quæcunque dicit Propheta. sed nunc hortatur Sion ad lætitiam, quasi fœlicitas de qua vaticinatur iam esset ante oculos. hæc loquendi ratio, vt alibi vidimus, trita est Prophetis. dum ergo volunt animare Dei cultores ad maiorem fiduciam, adducunt eos quasi in rem præsentem & dictant canticum gratitudinis. non solemus nobis gratulari ante tempus. Quum ergo Prophetæ Ecclesiam cantare Deo iubent & gratias agere, hoc modo sentiunt promissiones in animis. Quasi diceret Propheta adhuc quidem latere splendorem & gloriam Dei magna ex parte: sed fideles esse extra periculum: ideóque posse intrepidè iam concipere canticum, quo gratias agant Deo, quasi iam fruerentur plena redemptione: quoniam scilicet Dominus perficiet quod incœpit. *Gaude* ergo *& exulta filia Sion.* Quare? *Ego enim venio.* Iam aduenerat Deus: sed hîc progressum gratiæ suæ exprimit, sese venturum pronuntians: quasi diceret, iam quidem dedi vobis non obscura signa meæ præsentiæ. sed sentietis alium aduentum qui longè efficacior erit ad fidei vestræ confirmationem. Quamuis ergo iam apparuisset Deus Iudæis, tamen sese venturum dicit, quum scilicet prodibit in medium Christus, in quo habitat plenitudo diui-

Col. 1. 19. nitatis corporaliter, & in quo refulsit perfecta Dei gloria & maiestas. Et hinc etiam melius patet quod nuper dixi, sermonem hunc non posse torqueri ad Prophetam, nec posse competere in personam Dei Patris. Sequitur ergo Christum hîc loqui. Atqui non loquitur vt homo, vel Angelus: loquitur vt Deus ipse Redemptor. Videmus ergo nomen Iehouæ aptari Christo: & nullum esse discrimen Patris & Filij, quò ad essentiam, sed tantùm in ipsis personis debere distingui. Quoties ergo Christus suam diuinitatem asserit, vsurpat nomen Iehouæ. sed postea ostendit sibi aliquid esse proprium & distinctum, nempe quòd est legatus Patris. Hac autem ratione & hoc respectu inferior est Patre, quia mittitur legatus & exequitur quod sibi mandatum est. hæc inter se non pugnant, sicuti multi indocti & tumultuosi homines sese implicant multis imaginationibus, vel deliriis potius: quomodo fieri potest, vt sit vnus Deus æternus, & tamen Christus qui alius est à Patre & qui vocatur patris Angelus, sit ille vnicus Deus? Ita fingunt principium aliquod deitatis in Deo Patre, quasi vnus Deus gigneret & ita produceret ex se alios deos, tanquam ex traduce: hæc sunt diabolica commenta, quibus laceratur vnitas essentiæ Dei.

Tenen-

Tenendum est igitur quod hîc apertè & satis familiariter docet Propheta, nempe Christum esse Iehouam & vnicum Deum:& tamen mitti à Deo in persona Mediatoris. *Ecce ego venio,* inquit, *& habitabo in medio tui.* Habitabat etiam tunc Deus apud Iudæos, quia Templum ceperat extrui & iam oblatæ fuerant victimæ: sed habitatio illa erat vmbratilis duntaxat. sequitur ergo nouum genus præsentiæ hîc notari, vbi scilicet non tantùm sub figuris & symbolis legalibus Deus se patefacturus erat populo suo: quin potius, vbi aduenit plenitudo temporis & substantialiter habitauit inter ipsos, nempe quia Christus Templum est Dei, is & perfectè nos ita coniungit Deo Patri, vt vnum cum ipso simus. & hoc etiam diligenter tenendum est, quia hîc similiter distinguit Propheta inter veteres Legis figuras & inter substantiam, quæ tandem exhibita fuit in Christo: quia nunc vmbris non opus est, vbi potimur reipsa & tenemus eorum omnium complementum, quæ Deus tantùm adumbrare sub lege voluit.

❡ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos assiduè trepidare inter pericula, & infirmitate carnis nostræ subinde cōcidere vel diffluere: da, inquam, vt ita recumbere discamus in illā virtutem & auxilium quod nobis promittis, vt non dubitemus transire per omne genus pericula, & fortiter ac cōstanter militare sub tuo vexillo: & ita nos magis ac magis colligere in Ecclesiæ tuæ vnitatem, donec defuncti omnibus molestijs & certaminibus, tādem perueniamus in beatā illam & cælestem quietem, quæ nobis parta est sanguine Filij tui, Amen.

11 *ET adiungent se gentes multæ,* vel magnæ, *ad Iehouam in die illa: & erunt illi in populum, & habitabo in medio tui: & scies quòd Iehoua exercituum miserit me ad te.*

Hîc describitur à Propheta voluntaria deditio gentium, quæ se adiungent Ecclesiæ Dei, vt iam careant proprio nomine, & cēseātur inter Iudæos. hoc etiam sumpsit Propheta noster ex alijs qui idem prædixerant: sed confirmat aliorum testimonia, vt sciant Iudęi nō frustra Ecclesiæ propagationem fuisse sibi promissam à tot testibus. Quod autem hîc sermonem habeat de vocatione gentium, qua sponte cessuræ erant Deo, satis constat. Dicit enim *fore Deo in populum*: hoc autem fieri non potuit, quin gentes perderent proprium nomen, vt efficerent vnum corpus cum Iudæis. Postea repetit quod dixerat Deum habitaturū in medio Iudææ. De habitatione illa heri aliquid dictum fuit. nam quum iam cœpissent offerre sacrificia in Templo, sequitur iam tunc Deum apud ipsos habitasse. ergo necesse est venire ad aliud habitationis genus, nempe quòd Deus, qui prius multis documentis testatus fuerat se Iudæis propinquum esse, in Christo demum hoc compleuit: quia Christus verus est Immanuel, & in ipso Deus nobis adest cū plenitudine & virtutis & iustitiæ & bonitatis & gloriæ. Tandem subiicit, *Scies quòd Iehoua exercituum miserit me ad te.* Aliquid etiam dictū fuit de hac scientia: intelligit Propheta palàm fore ipso effectu, non frustra hæc fuisse prędicta: quoniam comprobabitur vaticinium coram omnium oculis. Scies igitur non certitudine fidei, quæ fundata est in Verbo, sed ipsa experientia. Cæterùm, plus exprimit quàm nuper. dicit enim, Scies quòd Iehoua miserit me ad te. Particula אליך non superuacua est, quia paulò antè dicebat se mittendum esse ad gentes: nunc quia dicit se fore præsidem electo populo, exprimit etiam legationem suam illuc dirigi: & nominat Iehouam exercituum, vt sibi persuadeant Iudæi nullam fore tantā difficultatē, quæ impediat, vel moretur hoc Dei opus, quia instructus est summo imperio, vt facilè possit exequi quicquid decreuit, non repeto quæ heri dixi de Christo: sed tenendum tamē est illud memoria, nominari sæpius Iehouam, qui tamen pronuntiat se missum esse. Vnde appareat in pluribus personis vnam & eandem esse æternam essentiàm Dei. Pergamus:

12 *Et hæreditario accipiet Iehoua Iehudah partem suam in terra sancta: & eliget adhuc Ierusalem.*

Confirmat Propheta superiorem doctrinam: sed tollit offendicula, quæ poterant Iudæis obesse, quominus fidem adhiberēt huic vaticinio. nam ad tempus fuerant reiecti: & nullum erat inter ipsos & alias gentes discrimen. Data illis fuerat terra Canaan in pignus hæreditatis. Atqui expulsi inde fuerāt: deinde nullum erat Templum, nullus cultus, nullum regnū. Modis ergo omnibus colligere poterant Iudæi se à Deo fuisse reiectos. Quamobrem Propheta hîc promittit de integro restituēdos esse in pristinam sortem, vel locum suum, *Deus,* inquit, *hæreditario accipiet in partem suam Iehudah,* hoc est, re ipsa ostēdet Deus nō esse abolitam memoriā electionis, qua segregauit sibi Iudæos. Voluit enim illos sibi cedere in populum peculiarem. nunc permixti sunt gētibus: dissipatio videtur abdicationis signum esse:

sed tamē patebit, Deum memorem esse illius adoptionis, qua semel Iudæos voluit sibi colligere, vt separata esset eorum conditio à reliquis gentibus. Quum ergo dicit Iehudah fore Deo in hæreditatem, vel partem hæreditariam, nihil nouum affert: sed tantùm admonet nō esse irritum fœdus illud, quo sibi Deus elegit Iehudah in populum, quia hoc patebit suo tempore: & eodem etiam pertinet posterius membrum vbi dicit, *Eliget adhuc Iehoua Ierusalem.* neque enim tūc primùm cœpit Ierusalem esse Dei ciuitas, quum stabilita fuit redemptio: sed electio quæ pridem viguerat quodammodo renouata fuit in hominum conspectu. Perinde igitur est acsi diceret Propheta quanuis abruptus fuerit cursus gratiæ Dei, tamē iterum ostendet vos nō frustra semel fuisse electos in sacrum populum & Ierusalem nō iam de nihilo fuisse electam, quæ esset Sanctuarium ipsius Dei. Renouationem igitur Ecclesiæ his verbis intelligit Propheta. Interim notandum est quod alibi diximus, verbum Eligendi impropriè vel καταχρηστικῶς hîc sumi: quoniam Deus non sæpius eligit quos vult censeri in Ecclesia sua. Vna est igitur & simplex Dei electio, quia est æterna & immutabilis. sed quoniam in speciem tunc Ierusalem erat reiecta, huc trahitur verbum eligendi, quòd scilicet Deus palàm faciet primam electionem semper fuisse firmam vtcunque abscōdita fuerit in oculis hominum. Postea adiungit,

13 *Sile*, vel sileat, *omnis caro à facie Iehouæ: quia excitatus est ex habitaculo sanctitatis suæ:* hoc est, ex loco suo sancto.

Est obsignatio totius vaticinii quum Propheta hîc magnificè extollit Dei potentiam, ne scilicet adhuc Iudæi vel dubitent, vel trepident, quasi rebus incertis. Dicit ergo quicquid hactenus asseruit esse in dubium: quia exerere velit Deus virtutem suam, vt Ecclesiæ succurrat & repellat quicquid erit obstaculi. Alibi vidimus similes sententias, nempe 2. capite Habacuc & primo Sophoniæ: & ferè eodem tendebant Prophetæ illi, quia quum Habacuc disserit de restitutione populi, ita concludit sermonem, Deum prodire vt silentium imperet cūctis mortalibus, ne quis scilicet obstrepere audeat quum volet redimere suam Ecclesiam, ita & Sophonias stragem hostium Dei describens, acsi iuberet ex toto mūdo Deus sacrificia sibi mactari, eadem loquutione vtitur: acsi diceret, nihil esse quod Dei imperio obsistat. Proinde hoc quoque loco, *Sile omnis caro coram Iehoua*, inquit. denique est epiphonema, quo insultat Zacharias omnibus Ecclesiæ inimicis, & ostendit frustra eos furere, quia nihil proficient vtcunque tumultuentur. Silendi verbo subiectio intelligitur, vt tunc dictū fuit. non silent impii coram Deo vt placidè obtemperent verbo eius, vel vt reuerenter amplectantur quicquid mandat vel iubet, vel se humilient sub potenti eius manu: hoc faciunt soli fideles. Est igitur specialis ratio silendi electis & fidelibus, quoniam os sponte occludunt vt audiant Deum loquentem. Sed dicuntur etiam silere impii, vbi Deus ipsorum vesaniam coarguit: & vtcunque intus obmurmurent ac fremant, tamen non possunt coram resistere, quin opus suum compleat, vel ampullis quas euomūt in fumum abeūtibus pudefiunt tandem. hoc modo nunc dicit Propheta, Sile omnis caro. Denique his verbis significat, Deum vbi prodibit ad redimendam Ecclesiam, fore terribilem, ita vt cogantur expauescere quicunque antea furiosè oppugnauerāt electum eius populum. Quantum attinet ad locum sanctitatis, potius interpretor de Templo quàm de cælo. Fateor quidem cælum ita sæpius vocari in Scriptura: dicitur ergo vel Palatium, vel Templum Dei, quia non possumus aliter sentire vt oportet de immensa Dei gloria, nisi vbi euehimur supra mundum. hęc ratio est cur Deus dicat se habitare in cælo. sed quoniam hîc agitur de Ecclesia, non dubito quin Zacharias potius Templum designet. Certum quidem est, tunc nullum fuisse Templum vbi cœpit Deus surgere quasi à somno excitatus, vt populū suum reduceret. sed quēadmodum dicuntur Psal. 102. fideles misereri pulueris Sion, quia locus ille sacer manebat etiam in sua deformitate & ruinis: ita etiam hoc loco dicit Zacharias Deum expergefactum esse. Vnde? *Ex Sione*, inquit, hoc est, ex loco illo contemptibili & qui expositus fuit impiorū ludibriis: illic tamen Deus non destitit habitare, nēpe vt erigeret rursus Templum, in quo nomen eius inuocaretur vsque ad Christi aduentum. nunc videmus melius quadrare Templo, vel Sioni Sanctuarii nomen quàm cælo, si expendimus omnes circunstantias. Sequitur:

CAPVT III.

T ostendit mihi Iehosuah Sacerdotem magnum stantem in conspectu Angeli Iehouæ: & Satan stantem ad dexteram eius, vt aduersaretur illi.

2 *Et dixit Iehoua ad Satan, Increpet te Iehoua Satan, & increpet*, hoc est, iterum increpet, *te Iehoua qui elegit Ierusalem: An non hic torris erutus ex igne?*

Diximus initiò Zachariam missum fuisse in hunc finem,vt debiles animos erigeret:quoniam difficile erat bene sperare in rebus tam confusis. Redierat aliqua, sed exigua tantùm portio gentis ex tribu Iehudah:deinde statim surrexerant multi hostes, à quibus impediebatur ædificatio vrbis & Templi:& quum singula reputarent fideles, non poterat concipi vlla fiducia redemptionis qualis promissa fuerat.Zacharias ergo in hoc totus incumbit, vt plus expectent fideles quàm coniicere liceat ex præsenti aspectu: sed potius oculos & sensus suos extendant ad virtutem Dei, quæ nondum patebat:imò quam Deus data opera volebat supprimere, vt probaret populi sui patientiam. hoc nunc argumentum prosequitur quum dicit ostensum sibi fuisse *Iehosuah Sacerdotem,& Satan ab eius latere dextro,qui aduersaretur*:Deum tamen fuisse intermedium. Quòd ergo Zacharias dicit sibi fuisse ostensum Sacerdotem Iehosuam,non tantùm hoc factum est in visione, sed res omnibus erat nota, Iehosuam scilicet carere Sacerdotali gloria qualis fuerat ante exilium:nam tunc longè fulgebat alia dignitas quàm post reditum populi.hoc igitur erat omnibus notum:sed visio ob has causas oblata fuit Prophetæ,vt intelligerent fideles sibi certamen esse cum Satana potius hoste spirituali,quàm cum vicinis gentibus:deinde vt etiã scirẽt remedium esse in prõptu,quia Deus staret à parte Sacerdotii, quod ipse instituerat. Priore igitur loco monere voluit Deus fideles non esse ipsis bellum cum carne & sanguine,sed cum diabolo ipso: hoc est vnum. deinde voluit eos ad se reuocare, vt confiderent sibi fore liberatorem optimum ex omnibus periculis. Quoniam tenemus finem huius vaticinii, nunc venio ad Prophetæ verba.Dicit sibi ostẽsum fuisse Iehosuah.Factum est proculdubio in visione prophetica,sed interim nihil vidit Zacharias in spiritu,quod non esset pueris etiam ipsis vulgare.sed quem admodum iam dixi,notandum est quorsum spectet visio,nempe vt intelligant fideles ideo vicinos molestos esse,quoniam Satan omnem lapidem moueat & omnia experiatur ad abolendam Dei gratiam. hoc autem valde tunc vtile fuit Iudæis sicuti etiam hodie nobis est. Miramur cur tam multi hostes quotidie contra nos ebulliant & cur totus mundus ita ardeat implacabili odio contra nos:deinde cur tot insidiæ exoriantur,tot etiam impetus moueant,qui tamen non prouocati sunt à nobis: nempe quia non tenemus principium illud, bellandum nobis esse cum diabolo capite & principe totius mundi.nam si hoc esset nobis penitus infixum,scimus à diabolo impelli omnes impios.non esset igitur nobis hoc nouum ita contra nos omnes certatim furere. Quare? Vno enim spiritu aguntur,& pater ipsorum est homicida,vt fuit ab initio Videmus ergo eductos fuisse fideles de re admodum necessaria,nempe ideò molestiam illis fieri à multis gentibus, quoniam Satan aduigilet in eorum perniciem.etsi autem visio hæc Prophetæ oblata fuit in vsum suæ ætatis,non dubium tamẽ est quin ad nos quoque pertineat.nam Sacerdotium illud vmbratile, imago fuit Sacerdotii Christi & Iehosuah,qui tunc reuersus est ab exilio,etiam gestauit Christi Filii Dei personã. Sciamus ergo Christum nunquam Sacerdotio fungi,quin Satan stet ab eius latere,hoc est, quin excogitet omnes modos quibus possit Christum reuocare & abstrahere à suo officio. hinc sequitur,nimium eos falli qui putant se otiosè posse degere sub Christo:quoniam pro posita est nobis militia,vt quisque seipsum armet atque instruat.ergo hodie quum videmus tanta insania rapi totum mundum,vt nos oppugnet,imò prorsus aboleat,non subsistãt sensus nostri in aspectu carnis & sanguinis:quia Satã præcipuus est bellator, qui nos oppugnat & vtitur mundi insania,vt nos vndique labefactet,si possit.Satã ergo semper stabit ad dexteram Christi,nempe vt non sinat ipsum tranquillè fungi suo Sacerdotio. Iam sequitur secunda ratio vaticinii, quòd Deus intercedit & sese opponit pro Ecclesia aduersus Satanam. Dicit igitur,*Increpet te Deus Satan,increpet te Deus,qui elegit Ierusalẽ.* Loquitur hîc Deus:& tamen videtur esse potius Angelus Dei.sed hoc non malè quadrat,quemadmodum etiam proximo versu vbi dicebat Zacharias Iehosuam stare corã Angelo Iehouæ, non dubium est quin Christum intelligat,qui tam est Angelus Iehouæ quàm ipse Iehoua. Ita etiã hoc loco potest idem dici.Cæterùm ne quis rixator dicat nos nimium argutò accipere verba,sumere etiam licet simpliciter quòd Deus nomen suum hîc proferat in tertia persona & hic modus loquendi nõ rarus est Scripturæ.Pluit Iehoua à Deo.Quorsum ita loquitur Moses? nempe quòd Deus quum fulminaret contra Sodomam non vsus fuerit vulgari aliquo modo,sed palàm ostẽderit esse aliquod extraordinarium & singulare iudiciũ. ita emphatica erit hæc locutio,Increpet te Iehoua,hoc est,Ego ipse te increpabo.Tamen siquis totũ contextum reputet,fatebitur propriè hoc dictum competere in personam Christi,qui Ecclesię suæ patronus est,ideóque ille fuit Angelus coram quo stabat Iehosuah & idem ipse postea ostendit Ecclesiam fore tutam suo patrocinio.*Iehoua* igitur *increpet te Satan,& increpet*.Repetitio etiam melius confirmat quod voluit docere Zacharias,nempe fore satis præsidii in vno Deo ad Ecclesiam seruandã,quanuis Satan omnes suas vires in eius perniciem explicet:deinde quanuis non statim succurrat Deus & compescat Satanam,esse tamen bene sperandum,quia tãdem hoc fiet tẽpore opportuno.summa est,Deum quanuis huc vsque laxet fræna Satanæ,vt oppugnet Ecclesiã in ipso Sacerdotio, tamen fore Deum Ecclesiæ suæ fi-

Ioan.8.44

Gen.19.24

dum custodem, vt Satanam prohibeat ne exequatur quod proposuit: deinde patiēter ferenda esse multa certamina, donec completum sit tempus militiæ. nunc ergo videmus quid velit Propheta his verbis. Cęterùm, increpatio Dei non debet tātùm ad vocem referri & verba, sed ad efficaciam imperii, quo Deus omnes Satanæ conatus euertit ac prosternit. Et simul adiūgit quorsum spectet ista increpatio, nempe vt salua & incolumis maneat Ecclesia. *Deus* ergo *qui elegit Ierusalem, ille te compescat.* Hæc non debent legi seorsum, sed coniunctim: quasi diceret, Deus in salutem electi populi attollat manum suam, vt te Satā cum omnibus tuis furiis profliget. Hæc summa est. ergo sciamus Deum non esse Satanæ hostē simpliciter, sed quatenus suscipit nos in fidem suam & tueri vult saluos vsque ad finem. Quatenus ergo Deus Redemptor est noster & vult esse æternus custos salutis nostræ, armatus est contra Satanā, vt eū compescat. Nobis ergo difficile est ac molestū bellum: sed victoria tamen minimè dubia est, quoniam Deus à parte nostra semper stabit. Cæterùm, simul monemur non respiciendū esse quid simus meriti, vt bene speremus de auxilio Dei: quia hoc totum pendet à gratuita eius adoptione. Etsi ergo indigni sumus quorū in gratiam Deus pugnet, tamen electio eius sufficit, vt bellum denuntiet Satanæ nostra causa. Discamus igitur recumbere in gratuitā Dei adoptionem, si volumus intrepidè gloriari contra Satanā & contra omnes eius insultus. Vnde sequitur, nebulones istos qui hodie obscurant & vellent, si in ipsis esset, extinguere electionis doctrinam esse hostes humani generis, quia nihil aliud student quàm euertere omnem salutis fiduciam. Tandem adiungit, *An non iste est torris erutus ex igne?* Hîc prædicat Deus gratiam suam, qua vsus fuerat erga Sacerdotem: vt statuant fideles fore Iehosuah superiorem suis hostibus, quia Deus opus suum nō deseret. semper enim primis vltima respondent quantum ad gratiam Dei: neque fatigatur in ipso cursu beneficētiæ. Hæc ratio est cur nūc obiiciat Satanæ. Quid? Deus mirabiliter eripuit hunc Sacerdotem quasi torrem ex incendio. Quum ergo miraculum Dei appareat in reditu Sacerdotis, quid tibi vis Satan? Tu insurgis contra Deū: tu putas fieri posse vt Sacerdotium hoc perdas, quod tamē Deus singulari gratia voluit hactenus stare: Vide vnde exierit, quasi diceret, Sacerdos quandiu fuit in Chaldæa visus est esse in ipsis inferis: tamē Deus inde ipsum eripuit, nunc verò quum in Templo sedeat & officio suo fungatur, an poteris detrahere è cælo, quem non potuisti retinere in inferno? nunc tenemus consilium Prophetæ, quod ad istam similitudinem spectat. Postea adiungit:

3 *Et Iehosuah erat indutus vestibus sordidis: & stabat in conspectu Angeli.*

4 *Et respondit & dixit his qui stabant coram ipso dicendo, Tollite vestes sordidas ab eo,* de super eo, ad verbum, *& dixit ad eū Ecce transire feci,* hoc est abstuli, *abs te iniquitatem tuam, & vestiam te mutatoriis.*

Hîc aliud adiungit Zacharias, Iehosuam fuisse indutum sordidis vestibus: sed vestes nouas fuisse datas mandato Angeli: quibus verbis significat, etiamsi Sacerdotium ad tempus esset contemptibile, tamen recuperaturum quicquid perdiderat dignitatis. Semper verò ad hunc scopum dirigit fideles, vt sperent quod nec tunc videbant, nec etiam coniicere licebat ex præsenti rerum aspectu. Certum est, nō fuisse tale pretium vestibus Sacerdotalibus post reditum ab exilio, quale antè fuerat. neque enim erat illis tam sumptuosa textura ad manū, deinde non erant tot lapides pretiosi: & quanuis Cyrus satis benignè suppeditasset magnam auri & argenti copiam ad Dei cultum: tamen Sacerdos non ita fulgebat lapidibus pretiosis & opere Phrygionum, vt ante exilium, quemadmodum diximus. ergo quod Zachariæ ostēsum fuit omnes tunc cernebant. sed spectandum est nobis posterius membrum, nempe quòd *Angelus iusserit mutari Sacerdoti vestes.* Iubet igitur Propheta esse bono animo fideles, quanuis species Sacerdotii tunc vilis esset ac sordida, quoniam Deus non ignoret contemptum illum Sacerdotii, sed nondum aduenerit remedii tempus: quia tunc reddetur pristina dignitas Sacerdoti, ita vt appareat in specie noua. Quantum ad verba spectat, primò notandū est quod dicit *stetisse Iehosuam in conspectu Angeli quum indutus esset vestibus sordidis,* vel laceris. Videtur repetitio esse superuacua. Dixerat enim paulò antè, Iehosuam fuisse coram Angelo Dei: Quorsum nunc iterum inculcat stetisse coram Angelo? nempe vt fideles animos suos sustineant, quia Deus consultò velit Sacerdotem iacere in istis sordibus. putamus enim Deum nostri esse oblitum vbi non statim succurrit, vel vbi res sunt incompositæ. Occurrit ergo dubitationi Zacharias quum dicit fuisse Iehosuam in conspectu Angeli. Interea etiam admonet, quanuis totus mundus despiceret illud sacerdotium, tamen esse sub Dei oculis. Conspicui erant alii Sacerdotes in oculis hominum & vertebant in se omnium oculos non sine admiratione, quemadmodum satis notum est. sed scimus non venisse in rationem coram Deo profana omnia sacerdotia. Tametsi ergo fulgerent coram mundi oculis profana sacerdotia, erant mera abominatio coram Deo, sed sacerdotium Iehosuah quantunuis esset abiectum & putidum, tamen testatur Zacharias fuisse sub oculis Dei. Iam videmus vocari Angelum qui sæpius dictus est Iehoua, non dubito igitur quantum ad me spe-

ctat,

ctat, quin nomen tam Angeli quàm Iehouæ debeat referri ad Christi personam, qui verus & vnicus est Deus: interea est mediator inter patrem & fideles: & ideo pro imperio mădat astantibus nempe Angelis. erat enim illic Christus: sed cum sua caterua. Quũ ergo astarent Angeli præsto ad obsequium, ideo dicitur mandasse vt exuerent Sacerdotem vestibus illis abiectis. Postea conuertit Angelus sermonem ad ipsum Iehosuam: *Vide, transire feci abs te iniquitatem tuam & iam te induam nouis vestibus*, vel mutatoriis. Quũ dicit Angelus *se abstulisse iniquitatem*, admonet meritò in squalore illo iacere tam Sacerdotem quàm populum, quia scilicet sese nudauerint omni gloria propter suas iniquitates. Videmus ergo hîc occludi ora Iudæis, ne Deo obmurmurent, quoniam finat illos ita residere in sordibus. digni enim sunt qui ita iaceant. & Dominus vocat sordes istas iniquitates hac ratione. iă interea admonet, quanuis hoc promeriti sint suis peccatis Iudæi, vt in luctu & squalore & sordibus putrescant: tamen Dominum tandem non passurum indignitatem hác quin subueniat. hæc igitur summa est Prophetiæ, quòd vtcumque offendat Iudæos cŏspectus ignominiæ in persona Sacerdotis, bene tamen sperandum esse, quia remedium est in manu Dei, qui tandem mutabit dedecus & probrum Sacerdotis in summam gloriam, vbi scilicet tempus gratuitæ remissionis vel beneplaciti aduenerit.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos in Filio tuo fecisti sacerdotium regale, qui tibi quotidie offeramus spirituales hostias, ac tibi corpore & animo simus sacri: da inquă, vt instructi virtute tua, etiă fortiter militemus cŏtra Satanam: nec dubitemus quin tandem daturus sis victoriă vtcŭque nobis subeundæ sint multæ molestiæ & difficultates, & ne absterreat nos, vel exanimet cŏtemptus mundi: sed feramus patienter nostras omnes ignominias, donec tandem porrigas nobis manum & attollas nos in eam gloriam, cuius perfectio iam in capite nostro apparet & tandem etiă conspicua erit in omnibus membris & toto eius corpore, vbi scilicet occurret nobis, vt colligat nos in regnum suum cæleste, quod peperit nobis sanguine suo, Amen.

5 ***Et dixi, Ponam cidarim puram***, aut diadema purum, ***super caput eius: & posuerunt diadema purum super caput eius: & induerant***, id est, postquam induerant, ***illum vestibus: & Angelus Iehouæ stabat.***

Dixerat Propheta Iehosuam fuisse vestitum splendidè & ornatè quum prius esset in sordibus, idque factum esse mandato Angeli: nunc addit se optasse adhuc maiorĕ præstătiam, quia videbat aliquid ad perfectionĕ deesse. Cupit igitur ornari diademate sacerdotĕ, vt omni ex parte respŏdeat habitus officij dignitati. Quod ergo hîc ponitur, Prophetam loquutũ esse, non debet intelligi de imperio: potius concepit votum, acsi dixisset lætum quidĕ & iucundum esse spectaculũ illud, quòd redditæ essent vestes honestæ & decoræ Sacerdoti: sed interea optandum esse, vt accederet corona vel cidaris, tanquam insigne Sacerdotale, non autem regium. Quanquam siquis etiam regnum notari velit, nihil erit incommodi. Scimus enim regnum fuisse coniunctum sacerdotio in Christi persona. sed cidarim accipio pro tiara Sacerdotali. Scimus enim hunc fuisse præcipuum ornatum quoties sacerdos ingrediebatur ad altare thymiamatis. sed quantum ad summam rei spectat, tenemus cŏsiliũ Prophetæ, nempe sacerdotem ita fuisse ornatum splendidis vestibus, vt tamen nondum omni ex parte constaret dignitas: ideo cupit Propheta adiungi etiam mondam cidarim, vel tiară. dicit hoc quoque fuisse factum & quidem in conspectu Angeli: quo significat votũ suũ fuisse approbatum diuinitus. hic autem primo loco expendere conuenit zelum Prophetæ & piam solicitudinem, quam gerebat pro sacerdotij præstantia & honore. etsi enim lætus spectabat ornatum sacerdotis, nŏ potuit tamĕ sibi tĕperare, quin cuperet addi perfectionĕ. & hoc exĕplũ nobis ad imitationem proponitur, vt scilicet optemus augescere Dei gratias, quibus sacerdotiũ Christi insignitur, donec ad solidă perfectionĕ ascendat. Videmus autĕ multos huic voto obsistere: quia hodie qui profitentur aliquod studium synceræ pietatis, contenti essĕt vmbra aliqua: vel saltem, modò viderĕt dimidia ex parte purgatam Ecclesiam, hoc illis abundè sufficeret. & mundus refertus est istis hominibus, qui fatentur quidem Ecclesiam fœdatam esse multis corruptelis: sed vellent exiguam aliquam reformationem. Atqui longè alienos Propheta vocat. Videbat iam sacerdotem decoratum esse nouis vestibus: sed vbi considerat nondum omnibus numeris honorem sacerdotij esse restitutum, cupit etiam adiungi cidarim. Quod autem dicit obsecundasse tali voto Angelos, debet nos animare, vt certò nobis persuasũ sit, modò cupiamus ex animo gloriă suam Christo tribui, Deum exauditurum vota nostra: quia Propheta quum gemeret, non frustra rogauit Angelos, vt circundarent etiam corona sacerdotem. Particula etiam hæc non est superuacua vbi dicit *Angelũ Dei stetisse*. non erat autem otiosus spectator: sed significat non semel tantùm curæ fuisse

Deo sacerdotium, imò Angelum semper fuisse in excubiis, vt tueretur Iehosuah: quia non satis esset à Deo semel ornatum esse, qui Ecclesiæ præsidet, nisi etiam accederet hæc perpetua custodia. nunc ergo tenemus summam verborum. Sequitur:

6 *Et contestatus est Angelus Jehouæ Iehosuam, dicendo,*

7 *Sic dicit Jehoua exercituum, Si in viis meis ambulaueris & custodiam meam custodieris, tu quoque iudicabis domum meam,* vel gubernabis: דין est iudicare, sed verbum illud refertur ad quodlibet regimẽ, vt alibi visum est. Gubernabis ergo domum meam, hoc est, præeris Templo meo, *atque etiam custodies atria mea & dabo tibi transitus inter istos qui adstant.*

Hîc Propheta ostendit in quem finem Deus reddiderit Iehosuæ legitimum ornatum & splendorem: & docet hoc non esse factum simpliciter in gratiam hominis, sed quia Deus tueri velit cultum suum. Hæc ratio est cur Angelus hortetur Iehosuam, nempe quia semper reputare nos decet quem in finem tam liberaliter Dominus agat nobiscum & dignetur nos singularibus donis. nam omnia hæc referenda sunt ad gloriam eius & cultum: alioqui profanatur quicquid in nos bonorum confert: pręcipuè verò hoc tenendum est vbi agitur de Ecclesia & eius regimine. Scimus enim quàm procliue sit hominibus, trahere ad suã tyrannidem quicquid Deus Ecclesiæ suæ tribuit. Vult ergo Deus audiri vbi loquitur per seruos suos & quos præfecit doctores. Iã videmus vt ab initio mũdi hoc prætextu ambitiosi & superbi homines dominati fuerint & ita expulerint Deum suo imperio. Imò Satanæ mancipia arrogant sibi plenam & effrænem dominationem in omnes fideles: quia Deus vult sacerdotium esse honorabile, & commendat Ecclesiæ suæ regimen. Quoniam ergo omnibus seculis Satan abusus est magnificis elogiis quibus Deus Ecclesiam suam ornat, ideo semper addenda est exhortatio, quæ nunc attingitur à Propheta, quòd scilicet Deus noluerit homines extollere vt ipse quasi priuatus quispiam loco suo & gradu cedat: sed totam excellentiam Ecclesiæ huc spectare, vt Deus ipse purè colatur, vt omnes sese subiiciant eius imperio, non modò gregarii homines, sed ipse etiam sacerdos. Quicquid ergo excellentiæ est in Ecclesia, hoc totum Deus vult cogi in ordinem vt solus ipse emineat: & meritò. nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Et quò plus ponderis habeat hæc doctrina, dicit, *Angelum contestatum esse.* nam verbum quo vtitur est forẽse, vel legale. Dicitur ergo quispiam alium contestari vbi solenni protestatione, vt ita loquar, vtitur. Denique contestatio differt à communi sermone, quia illic interponitur vel iusiurandum, vel legitima authoritas, quasi sacra essent verba. Voluit ergo Spiritus sanctus hoc verbo reddere nos magis attẽtos, vt sciamus non agi nunc de re vulgari, sed Deum interponere vel iusiurandũ, vel aliquid tale, quòd scilicet plus reuerentiæ sibi in hoc mandato vel edicto conciliet. *Contestatus est* ergo *Angelus Iehouæ Iehosuã dicendo: Sic dicit Iehoua, Si ambulaueris in viis meis & si custodiam meam custodieris.* Nunc breuiter docet Angelus non excellere sacerdotes, vt pro sua libidine exultent, sed lege hac interposita, vt fideliter exerceant munus suum & obtemperent vocãti Deo. Videmus ergo res esse coniunctas, dignitatem sacerdotii & fidem quam præstãt Dei ministri, qui vocati sunt ad munus illud. Qui ergo sine fræno dominari volunt, satis hoc vno demõstrant se nõ esse legitimos Dei sacerdotes: quia Iehosuah Christi personam gessit: videmus tamen vt Deus obstringat eum certa lege, ne scilicet fretus honore & titulo plus sibi vsurpet quàm liceat ac fas sit. Si Iehosuah, qui fuit Christi imago cum suis successoribus non debuit excellere, nisi vt Deo pareret, iam videmus quàm stulta sit & putida etiam arrogantia Papæ, qui nudo titulo cõtentus, vult sibi totum mundum reddere obnoxiũ, quasi Deus cessisset iure suo. Cæterùm, simul videndũ est quid intelligat per vias, & per custodiã. Nõ dubiũ est quin restringi debeant hæc duo ad officium Sacerdotis. Generaliter mãdat Deus nobis, vt sequamur quò ipse vocat: & quidquid præscribit ad regulam piè & rectè viuendi vocatur custodia: quia scilicet Dominus non patitur nos vagari, sed occurrit erroribus & ostendit quid sequendũ sit. Est igitur generalis quædam custodia quæ respicit omnes fideles. sed custodia sacerdotalis, quemadmodum nuper attigi, restringitur ad ipsum officium. Scimus autem non extolli homines à Deo, vt ipse resignet imperium suum. Mãdat quidem suas vices hominibus & propriè sunt Dei vicarii quicunque purè & fideliter docent ex eius ore: sed non minuitur tamen Dei imperiũ vbi vtitur hominũ opera & adhibet eos ministros. Videmus ergo in hoc positam esse custodiam sacerdotalem, vt Ecclesia regatur puro Dei verbo. Et ideo adiungit, *Tu quoque,* inquit, *gubernabis domum meam.* Est igitur semper notãda hæc cõditio, vbi postulãt Ecclesiæ præsides sibi audientiã dari: nempe *vt custodiant Dei custodiã.* Verum quidẽ est præclaris elogiis ornari omnes verbi ministros: sed quemadmodum dixi, eorum dignitas præpostera est si obscuret Dei gloriã. Quoniã ergo sic audiri vult Deus homines, vt nihil sibi decedat, semper notãda est ista cõditio, *Gubernabis domum meã si ambules in viis meis.* Quæritur tamen vbi declinant sacerdotes de officio, an spoliandi sint statim suo

iure.

iure. Respondeo purgandam esse Ecclesiam quoad licet: sed vtendum tamen esse legitimo ordine, vt Ecclesia abdicet omnes improbos, qui non respondent officio suo, neque præstant quam decet integritatem, neque funguntur erga Deum partibus suis. Quicunque ergo vel desciscunt vel declinant à recto cursu, illi meritò abdicari debent sed legitimo ordine. Vbi autem maior pars cupit habere pastores, qui verius lupi censeri debent, tolerandos esse illos etiamsi indigni sint honore: sic tamen esse tolerandos, vt non opprimant sua tyrannide Ecclesiam, neque ad se rapiant quod proprium est Dei vnius, neque etiam illis adulterare liceat vel cultum Dei vel puram doctrinam. Quicquid sit, coram Deo non sunt legitimi sacerdotes, nisi qui exercent bona fide officium suum & vocationi Dei respondent: sicuti videbimus iterum Malach. 2. cap. Ego enim non libenter multa accumulo, sed mihi sufficit in medium afferre quæ flagitat loci expositio. denique pastores ita Ecclesiæ præsunt sicuti diuinitus sunt præfecti, vt tamen non exerceant proprium dominium, sed gubernent Ecclesias secundum præscriptum ipsius Dei, vt Deus ipse semper gubernet per manũ hominum. Quod adiungit de atriis, *Custodies atria mea*, videtur non esse honorificũ sacerdoti. Est enim vile obsequiũ sedere in atriis templi. sed per synecdochen Propheta cõplectitur totius templi custodiam. Fuit autem hæc non vulgaris dignitas, sacrum illud domicilium Dei seruare. ergo non immeritò hoc additur, *Iehosuam fore templi custodem si ambulet in viis Domini*. Atqui hodie videmus vt laruati Ecclesię Pręsules in Papatu non modò vilipendant templi custodiam, sed procul à se reiiciant, quia videtur hoc indignũ esse ipsorum præstantia. Voco templi custodiam, non vt sint æditui, sed quicquid pertinet ad Dei cultum. nam illis & pascere gregem & defungi officio pastorum & Sacramenta etiam administrare, sordidum est. Facilè igitur feret Papa cum omnibus suis, se priuari templi custodia. sed interim vellet profano & tyrannico more dominari & quidem pro sua libidine. Atqui hîc videmus in sacerdote præcipuè commendari templi custodiam, vt sit iste pręcipuus honor. Deinde videmus etiam qua Lege Deus promittat sacerdotibus, staturos in sua dignitate, nempe si ambulent vicissim ipsi in viis eius. Postea addit, *Dabo tibi transitus inter istos qui adstant*, hoc est efficiã vt te admittant, & libenter recipiant pij omnes. Neque enim dubium est quin Angeli qui adstabant, repræsentauerint corpus Ecclesiæ, sicuti permixti sunt fidelibus, quoties in Christi nomine conueniunt, vt Paulus docet 11. cap. prioris Epistolæ ad Corinth. Astabant quidem tunc soli Angeli, sed perinde est acsi diceret Deus, Te agnoscẽt omnes fideles, vt liber trãsitus tibi inter ipsos pateat, modò ambules in viis meis. Transitus autem ponit in plurali, quia loquitur de continua reuerentia. Summa est, sacerdotẽ semper dignum esse obseruantia & honore in cœtu piorũ vbi fideliter exequitur suum munus & paret vocanti Deo. Ex opposito colligimus meritò debere excludi omnes laruatos pastores, qui non modò sunt apostatæ & perfidi Deo, sed cuperent Ecclesiam perdere, imò sunt etiam lupi voraces & spirituales tyrãni vel carnifices. Quicunque ergo tales sunt apertè pronuntiat Angelus non modò transitu esse indignos, sed debere excludi & exterminari ab Ecclesia. nunc ergo videmus quod dixi, quicquid est excellentiæ in Ecclesiæ pastoribus non debere à cultu Dei separari, quia Deus non resignat imperium suum mortalibus, neque quicquam diminuit ex iure suo: sed tantùm constituit homines ministros, vt ipse per manum eorum gubernet solus suam Ecclesiam & solus ipse emineat. vnde sequitur, indignos esse honore qui non funguntur syncerè officio suo, & si rapiunt ad se quod Dei est, spoliandi sunt etiam titulo, qui tunc nihil aliud est quàm larua Satanæ, qua decipere vult simplices, Postea adiungit:

8 *Audi nunc Iehosuah sacerdos magne, tu, & socij tui qui stant*, vel habitant, *in conspectu tuo: quia viri portenti sunt isti: quia ecce prodire facio seruum meum germẽ.* (Vbi verti, quoniam viri portenti sunt, potest ita resolui oratio, quanuis sint viri portenti. sed de sensu Prophetæ statim dicam.

Hîc docet Angelus quicquid hactenus ostensum fuit Zachariæ, esse vmbratile, quia veritas ipsa nondũ emersit in medium, sed suo tempore exorietur. Diximus hoc fuisse consiliũ Dei erigere piorũ animos ad Christi expectationẽ, quia erant obscura illa principia gratiæ. Oportuit igitur ipsos longè plus sperare quàm cernerent. & clarius id apparet ex præsenti versu quũ Angelus dicit, *Audi nunc*. Præfatur. n. vt sibi attentionem conciliet: quasi diceret se verba facere de re memorabili. Postea addit, *Tu & socij tui qui sunt in conspectu tuo: mittam seruum meum germen:* sumamus istud, quia est præcipua pars sententiæ, *Ecce ego mittã seruum meum germen*, inquit, non dubium est quin significet Deus exercituum sacerdotem, qui excellet supra communem sensum hominum. *Germen* enim ideo vocatur, quia prodibit quasi surculus, sicuti dicitur 11. capite Iesaiæ & aliis locis. Perinde est igitur acsi diceret, Adhuc despicitur sacerdotium hoc, tamen prodibit seruus meus, hoc est, sacerdos, quemadmodum solet germen oriri è terra, deinde crescere. & צמח significat etiam surculum. Comparat ergo Christum surculo, quia de nihilo, vt ita loquar, oriri visus est, propterea quòd principiũ

eius contemptibile fuit. Quid enim obtinuit excellentiæ Christus in mundo quum natus est? deinde, quomodo auspicatus est regnum suum? & quomodo initiatus est suo sacerdotio? Certè ludibrio scimus fuisse habitum, quicquid Pater dederat honoris vel excellentiæ: nō mirū est igitur si vocetur germē hac de causa. Nunc satis apparet ratio similitudinis. etsi autem indefinitè loquitur Angelus de sacerdotibus, non dubium tamen est quin personam Christi interea designet. Quare? ab ipso euentu licet facere iudicium. Quisnam sacerdos successit Iehosuæ, qui æquauerit honorem ipsius, vel etiam qui decima ex parte ad eum accesserit? Scimus plerosque ferè omnes fuisse homines profanos & impios: scimus sacerdotium inter ipsos fuisse vænale: scimus certasse crudelissimis odiis: imò scimus in ipso templo iugulatum fuisse sacerdotem, ita exarserat ambitio, vt non possent nisi per sanguinem innoxium perrumpere. Nihil ergo post mortem Iehosuæ fœdius, vel magis pudēdum fuit Iudaico sacerdotio. Vbi ergo reperietur *seruus ille Dei Germen?* Deinde principium illud semper tenendum est, renouationem templi fuisse in Christi persona. necesse igitur est ad eius personam venire, vt habeamus seruum hunc cuius fit mentio. Cur autem Seruus vocetur alibi dictum fuit: quia non modò se exinaniuit, vt esset Patris minister, sed etiam hominum. Quoniam ergo non grauatus est Christus hominum minister esse, non mirum si vocetur Dei seruus. Iam videndum est, cur iubeat Angelus Iehosuam & socios eius audire. nō dubito quin obliquè perstringat vulgi incredulitatem. Paucissimi enim tunc erant qui animis conciperent futurum & spirituale sacerdotium. vulgus quidem in ore habebat promissiones, sed omnes ferè affixi erāt terræ & mūdo. hæc ratio est cur Angelus sermonem peculiariter dirigat ad Iehosuā & eius socios: quia videbat clausas ferè esse aliorum aures: videbat tantam esse in ipso populo socordiam, vt nemo ferè capax esset huius doctrinæ. & hoc modo voluit occurrere tentationi, quæ debilitare poterat animum Iehosuæ. Scimus enim quàm procliue sit deficere vbi totus mundus nos ad defectionem rapit: quia vt quisque nostrûm infirmus est, ita cupim⁹ aliis inniti. Vbi autē nulla est fides, nulla religio, nulla pietas in hominibus, quisq; labascit. denique vix possumus Deo credere & manere fixi in eius verbo sine plurimis sociis & sine turba. Vbi autem incredulitas passim grassatur, fides etiam nostra vacillat. Ideò nunc Angelus Iehosuam seorsum colligit & socios eius: quasi diceret non esse cur pendeant ex multitudine, sed potius respiciendum esse in Deum, vt verbo eius innixi expectent patienter quod pollicitus est, etiamsi alij omnes gratiæ renuntient. Tu ergo & socij tui qui stant in conspectu tuo. Addit quia viri sunt portenti, vel quanuis sint viri portenti. sed eòdem redibit sensus. Significat enim Deus, etiamsi totus ferè populus respuat quod nunc prædicit de instauratione sacerdotij, tamen hoc verum esse & suo tempore fore ratum. Alij exponunt viros prodigij, quia essent admirabiles, & putant insigniri hoc titulo vel encomio socios Iehosuæ, quoniam victrix esset ipsorum fides, & emergeret supra omnia impedimenta. sed mihi videtur aliud prorsus velle Propheta, nec dubito quin conueniat hic locus cum simili Iesaiæ, qui legitur capite octauo, vocat etiam illic fideles Viros prodigij, vel dicit fuisse in signum & prodigium: quoniam essent quasi detestabiles, Quid sibi volunt isti? Quoniam ergo ad spectaculum illud quasi nouum & insolitum omnes obstupescebant, quum occurreret quispiam fidelium, dicit Propheta tunc pios Dei cultores fuisse in signum & prodigium. Ita etiam nunc, Viri sunt portēti. videmus satis clarè disiungi à reliquo numero, vel communi turba socios Iehosuæ. Cur? non tantùm quia essent admirabiles: nam illud esset frigidum: sed quia erant omnibus probrosi. Deinde vix erant tolerabiles populo quum omnes fremerent, Quid sibi volūt isti? volunt sapere supra Ecclesiam. Sicuti hodie videmus nos damnari à Papistis, O! scilicet isti creabūt nouum mūdum, creabūt nouam legem: non sufficit illis maiorum nostrorū gubernatio, nos habemus Ecclesiam fundatam tot seculis: pugnat pro nobis antiquitas: denique conuellūt isti homines quicquid ab initio vsque fuit sancitum. Similiter & sub Iehosua & sub Iesaia fuerunt prodigiosi quicunque simpliciter fidem habebant Deo. Populus enim iam prosilierat ad effrænem licentiam, vt esset quasi portento simile propter nouitatem, retinere purum Dei cultum. nunc tenemus sensum verborum vbi Angelus iubet Iehosuam & socios eius attendere. deinde, vbi vocat eos Viros portenti, & tandem promittit exoriturum instar germinis Sacerdotem, quia faciet Deus emergere Christum, quanuis lateat non modò sub pedibus, sed etiam sub terra ipsa, quemadmodum surculus prodit ex radice post excisam arborem. Sequitur:

9 *Quia ecce lapis quem posui coram Iehosua, super lapidem vnum septem oculi: Ecce ego sculpo sculpturam eius,* lapidis, *dicit Iehoua exercituum: & aufero iniquitatem terræ huius, die vna.*

Fusius declarat quod iam vidimus proximo versu: tamen adhuc loquitur sub figuris. Dicit fore septem oculos super lapidem qui positus est coram Iehosua: & facturum Deum, vt die vno tollatur iniquitas terræ, vt scilicet nihil iam obstet, quominus recuperet pristinam suam gloriam. Hæc summa est. sed hîc variant interpretes, præcipuè in oculis.

Consentiũt ferè omnes Christiani in voce lapidis. putant enim notari Christum: & scimus esse multos similes locos, vbi Christus vocatur Lapis, quia in eo fundata est Ecclesia: Ecce pono in Sion lapidem pretiosum, illo capite vicesimo octauo Iesaiæ: Item Psalmo centesimo decimo octauo & aliis pluribus locis. Existimo tamẽ Prophetam alludere ad templum illud, quod tum cœperat extrui. sed interea sumo hoc quasi cõfessum, vocari Christum metaphoricè Lapidem, sicuti paulò antè Germen dictus fuit. sed tenenda est anagoge ab externa figura templi visibilis ad ipsum Christum: *Ecce*, inquit Deus, *Lapis quem posui coram Iehosuah præditus erit septem oculis*: deinde, *ego expoliam pretiosis sculpturis*, ita vt admirabilis sit coram toto mundo. nunc tenemus & rem ipsam & modum loquendi. Quod ad rem ipsam spectat, dicit Angelus templum illud quod extruere cœperat Iehosuah, esse ædificiũ cæleste. nam Deus hîc pronuntiat se esse authorem eius. Lapis quem posui, inquit: vt sciat Iehosuah se non frustra impendere operam templo ædificando. nam si fuisset opus humanum poterat collabi, poterat etiam centies dirui manu hostium: sed Deus prędicat templum hoc fundatum esse sua manu. interea, sicuti dixi, extollit piorum mentes ad Christum, qui est substantia & veritas templi. Dicit igitur, Ego pono lapidem coram Iehosuah, hoc est, tametsi Iehosuah ædificat, architecti etiam sedulò cum ipso laborant: tamen ego sum præcipuus templi opifex & architectus. Dicit postea super hunc lapidem fore septem oculos. Quidam hoc referunt ad septem gratias Spiritus: sed distinctio illa puerilis fuit, quum dixerunt septiformem esse Spiritus gratiam: nesciunt quid garriant vel balbutiant: quia longè plures Scriptura commemorat. Deinde falsò prætendunt illum locum vndecimi capitis Iesaiæ: quia errarunt illic in numero: & fefellit eos versio Latina. Alij putant per septem oculos notari totius mundi respectum, quasi diceret Angelus, omnes oculos suos dirigent ad hunc lapidem, sicuti etiam scimus Christum euectum fuisse in sublime, vt ad se attraheret cunctos mortales. Septem igitur oculi, id est, aspectus omnium hominum erit ad hunc lapidem. Iam alij hoc referunt ad plenitudinem gratiæ quæ data fuit Christo. sed simpliciter existimo notari excellentiã, quemadmodum continuò post adiungit: Sculpã sculpturas eius. nam argutia illa futilis est quòd Deus sculpsit sculpturas vbi perfossum fuit latus Christi, vbi transfixæ fuerunt eius manus & pedes: hoc est ludere, nõ seriò interpretari Scripturam. Sed Propheta per Sculpturã intelligit pretiosam & eximiam speciem huius lapidis: quasi diceret, Erit lapis insignis omni præstantia. Deus enim expoliet mirabilibus sculpturis hunc lapidem: deinde erit lapis oculatus, hoc est non tantùm cõuertet ad se aliorum oculos, sed illuminabit quasi splendorem emitteret, qui possit suo reflexu dirigere homines ad conspectum eius. nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum. Alia non possem absoluere.

¶ PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando natura non libẽter nos subiiciamus probro & ignominiæ mũdi: da inquam, vt erectis in cælũ animis obdurescamus ad omnia opprobria, neque fides nostra aut succumbat aut vacillet, tametsi rideant nos profani homines vbi sub cruce tibi seruimus: sed expectemus patienter, donec tandem appareat Christus cum splendore sui Sacerdotij & regni: & interea fide contemplemur eam excellentiam, qua Ecclesiam tuam ornasti, atque ita animemur, quò nos adiungamus & paucis & contemptis hominibus qui purè & syncerè verbum tuum sequũtur: & despiciamus superbiam totius mundi, nec dubitemus, quin tandem si fundati manebimus in pura Euangelij tui doctrina, nos in cælum vsque, imò supra omnes cælos attollas, vbi fruamur illa beatitudine quam nobis vnigenitus Filius tuus peperit sanguine suo, Amen.

Restabat hoc nobis ex penultimo versu capitis tertij, quòd promittit Deus *iniquitatem terræ die vno abolitum iri*. Quidam Diem vnum subtiliter accipiunt pro vnico sacrificio quo Christus expiauit semel in perpetuum peccata mũdi. sed Propheta simplicius, meo iudicio, loquutus est. Diem enim vnum posuit pro Repentè. Fateor quidem petendam esse expiationem ab vnico sacrificio Christi, sed intelligit Propheta Deum fore propitium Iudæis, vt liberet eos ab omnib. noxis & molestiis hostium. Assignat igitur causam cur velit tam liberaliter agere cum populo suo, nempe quia non imputabit peccata. Scimus autem hunc esse fontem beneficiorum omnium, quæ nobis à Deo manant, vbi nobis ignoscit, & peccata nostra delet. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ: Auferam iniquitatem terræ huius die vno, hoc est, etiamsi hactenus pœnas variis modis sumpserim de populo hoc, tamen repẽtè placatus ero, ita vt iam nulla iniquitas veniat in rationem coram me, vel impediat quominus ego faueam huic populo. Nunc sequitur apud Prophetam:

10 ***In die illo, dicit Iehoua exercituum, vocabitis quisque proximum suum sub vite & sub ficu.***

Videmus ex hoc versu continuum tempus notari sub die vno. vult enim Propheta hortari ad fiduciam Iudæos,ne existiment se perpetuò miseros fore,quia hactenus experti fuerant Deum rigidum ac seuerum. hîc ergo ostenditur illis subita cõuersio. Postea adiungit, *Die illo quisque vestrum vocabit proximum suum sub vite sua & sub ficu*, hoc est, habitabitis securi extra omnem metum,extra omne discrimen.Nemo enim vobis infensus erit.hæc loquutio significat tutum & quietum statum,vbi conueniunt vicini sub vite vel sub ficu.Qui enim metuunt,vel inclusi manent in vrbibus,vel certè in ipsis agris quærunt munitum aliquem locum& accessu difficilem:vel obserant fores suas,ne expositi sint omnium iniuriis: qui autem conueniunt hilariter sub vite,vel sub ficu,ostendunt se esse extra omnem curam & timorem.Summa est igitur,vbi Deus palàm fecerit se custodem esse Ecclesię suæ,fideles omni metu vacuos & solutos hilares fore,ita vt epulari audeãt sub vite & sub ficu,hoc est, sub cælo & in via publica:quoniam scilicet non erit qui ipsos exterreat.Quia verò extenditur hæc promissio ad totum Christi Regnum,referri hoc debet ad pacem spiritualem, qua fruimur:vbi certò persuasi sumus Deum nobis esse pacatum:quia tunc etiam inter nos reconciliamur,vt alii aliis nocere amplius non studeant,quemadmodum vidimus apud Mi-
Mich.4.4. chæam,& quemadmodum dicit Iesaias capite secundo. Nunc pergamus:

CAPVT IV.

T reuersus est Angelus qui loquebatur mecum, & excitauit me quasi virum qui excitatur*,vel euigilat,*à somno suo.*

2 *Et dixit ad me, Quid tu vides? & dixi, Video, & ecce candelabrum ex auro totum*,hoc est,ex solido auro,*& peluis super caput eius: & septem lucernæ super ipsum: septem & septem infusoria lucernis, quæ sunt super caput eius.*

3 *Et duæ oleæ super ipsum, vna à dextra peluis, & vna ad sinistram eius.*

4 *Et respondi, & dixi Angelo qui loquebatur mecum, dicendo, Quid ista, Domine mi?*

5 *Et respondit Angelus qui loquebatur mecum, & dixit mihi, An non cognoscis quid sint hæc? Et dixi, Non, Domine mi.*

6 *Et respondit, & dixit mihi dicendo, Hic sermo Iehouæ ad Zerubbabel, dicendo, Non in exercitu & non in fortitudine, sed in spiritu meo, dicit Iehoua exercituum.*

Hîc recitatur alia visio,quòd scilicet candelabrum Prophetæ oculis oblatum fuerit , cui impositæ erant septem lucernæ. Candelabrum dicit *conflatum fuisse totum ex auro.* Dicit etiam *fuisse septem lucernis totidem infusoria.* vel quemadmodum alij existimant singulis lucernis infusoria septena.sed prior sensus mihi magis probatur, quòd scilicet lucerna quæque habuerit proprium infusorium.dicit præterea fuisse duas oleas,vnam à dextris,alteram à sinistris,ita vt nunquam oleum deficeret,quia oleæ erant plenæ fructu. Quum ergo multa suppeteret copia baccarum,non potuit etiam oleum deficere:sed perpetuò ardebant lucernæ.hæc est visio,cuius expositio mox additur:quia pronuntiat Deus Spiritum suum sufficere absque vllis terrenis adminiculis ad conseruandam Ecclesiam,vt scilicet gratia eius semper refulgeat,neque possit vnquam extingui. Porro non dubium est,quin Deus figuram hanc & imaginem proposuerit Zachariæ pro captu populi. Scimus fuisse candelabrum in templo ex auro compositũ:scimus fuisse septem lucernas impositas candelabro, erãt enim sex brachia:deinde erat ipse truncus candelabri. Quum ergo in templo semper fulgerent septem lucernæ super aureum candelabrum,voluit hîc Dominus ostendere symbolum illud legale non fuisse superuacuum vel inane,quia re ipsa vellet impellere quod per candelabrum monstrabat.& multis in locis talis analogia spectanda est. Dominus enim noluit simpliciter promittere quod cognitu vtile erat,sed voluit etiam simul adiungere confirmationem ex figuris legalibus,vt Iudæi agnoscerẽt se non ludere operam quum accenderent lucernas in templo:quia non esset inane vel lusoriũ illud spectaculum, sed vera figura eius gratiæ,quæ tandem exhibenda erat. Verùm melius colligere licebit quorsum spectet summa ipsa,vbi de verbis dictum fuerit,& singulę partes suo ordine excussę fuerint.Dicit Angelum fuisse reuersum:ex quo intelligimus,etiam sine Prophetæ rogatu vel interpellatione, Deum nouo vaticinio sanxisse quod prius vidimus. Propheta enim fatetur se fuisse quasi attonitum,vt necesse fuerit ipsum expergefieri,tanquã è somno.non potuit igitur Propheta quicquam à Deo petere quum obstupefactus esset. Cæterùm,Deus sponte occurrit,& præuenit omnia eius vota.Videmus ergo nõ vno tantùm modo fideles tũc fuisse edoctos, vt confiderent restituendam esse Ecclesiam: sed quia opus erat non vulgari confirmatione, etiam exhibitas fuisse multas visiones.& simul etiam illud addendum est,quanuis nemo sese in-

se interponat, Deum tamen vltrò solicitum esse de sua Ecclesia, nec quicquam omittere quod ad fulciendam suorum fidem necessarium sit vel vtile. Cæterùm, vbi dicit Propheta se expergefactum fuisse ab Angelo, discamus nisi Spiritu suo nos Deus expergefaciat, ita dominari in nobis torporem, vt mentes sursum erigere nõ possimus. Quoniam ergo Deus videt nos ita affixos esse terræ, excitat nos quasi è veterno. Nam si opus tali auxilio habuit Propheta, quid nobis fiet, qui procul absumus ab eius fide? imò qui sumus duntaxat terra & cinis, si ille fuit terrenus? Etsi notandum est, non tam socordia obrutũ fuisse Prophetam quàm admiratione correptũ, vt vix apud se esset: sicuti accidere solet hominibus ἐκστατικοῖς. monetur etiam Propheta, vt attentus sit ad visionem, *Quid tu vides?* Iam oblatũ fuerat spectaculum quod exposui: sed Propheta vidẽdo nihil vidisset, nisi ab Angelo admonitus. Cæterùm notandum est hanc tarditatem Prophetæ nobis ideo esse vtilẽ, quia inde certius colligimus non temere quicquam imaginatum esse: sed quum veluti clausis oculis præteriret quod Deus monstrabat duce Angelo, fuisse adductum vt proficeret. Colligimus ergo nihil hîc esse fortuitum, sed verè diuinitus gubernatũ fuisse Prophetam, vt disceret quod postea fideliter traderet aliis. Postea narratur visio, nempe quòd candelabrum ex auro ostensum fuerit. Materia candelabri pertinet ad mysterij commendationem. Verum quidẽ est, aurum esse metallum corruptibile: sed quia non possumus aliter capere quæ superant hunc mundum, ideo sub auro & argento, sub lapidibus pretiosis Dominus figurat quę vere cęlestia sunt, & quæ dignitate excellunt supra terram & mundum. Hoc etiam consilio voluit Deus candelabrum sibi conflari ex auro: non quòd indigeat vllis diuitiis vel opibus terrenis, vel etiam oblectetur, quemadmodum scimus oculos hominum capi auri & argenti intuitu. Scimus quidem hæc omnia pro nihilo duci coram Deo, sed hoc respexit in omnibus illis symbolis, vt scilicet expenderẽt aliquid sublime & magnificum notari quoties inspicerent candelabrum illud aureũ. ergo ex pretio auri debuit colligere Propheta aliquid hîc re præsentari non vile aut abiectum: sed quod raræ esset ac maximæ dignitatis. Dicit postea *fuisse pelum*. alij transferũt Lenticulam: sed erat vas rotundum. & *fuisse super caput candelabri* hoc est, in ipsa summitate. nam lucernæ ardebant in ipso culmine candelabri. Iam *sic berat pelus*. & hîc aliquod discrimen est inter candelabrum templi & hoc de quo nũc disserit Propheta, nam in candelabro templi plures erant pelues aut lẽticulæ. sed hîc Propheta dicit fuisse vas vnum: deinde, fuisse septem infusoria vel septem fusiones. nam hac voce tam canales ipsos intelligere possumus quàm ipsum actum fusionis. Sed præstat referre ad infusoria quæ stillabant perpetuò oleum, vt elychnia ipsa nunquam arescerent, sed possent colligere semper nouum vigorem. Dicit *septem & septem fuisse*, hoc est, septena fuisse infusoria lucernis in ipsa summitate: deinde, *fuisse duas oleas*, quæ suggererent nouam copiam, ita vt oleum semper afflueret. Nunc ergo quęrenda est ratio visionis. Multi per candelabrũ intelligunt Ecclesiam, & hoc est tolerabile. Quanquam simpliciter existimo hîc Deum testatum fuisse Iudæis, quòd candelabrum erigi præceperat in medio Templo, non fuisse inutile vel lusorium, sed fuisse symbolum efficax. Non dubium autẽ est, quin Deus gratias Spiritus sui, hoc est, varia dona per lucernas repræsentauerit. Interea commẽtum illud facessat de septiformi gratia. Neque enim Deus restringere ad numerũ illum voluit dona Spiritus sancti, quorum multiplex est varietas, imò ferè immensa. ergo numerus septenarius perfectionẽ designat, pro cõmuni & recepto Scripturæ more. Deus ergo in medio tẽplo cãdelabrũ voluit locari, vt testatum faceret semper in Ecclesia lucere Spiritus sui gratiam, nec vnius tantùm generis, sed ita vt nihil ad perfectionem deesset. Alij existimant per Lucernas doctores repręsentari. sed iam dixi nihil esse melius quàm sumere simplicem aliquam summam, nec tam argutè philosophari. Non dubium quidem est, Deum infundere suas gratias vt Ecclesiam illuminet per ministros. hoc satis experimur: sed sufficiat nobis quod dixi, Deum nunquam Ecclesiam suam deserere, quin Spiritus sui donis eam illustret. Interea varietas etiam donorum exprimitur in septem lucernis. hoc est vnum. Postea sequitur, Prophetam *sciscitatum esse ex Angelo quid hoc sibi vellet*. vnde iterum colligimus, gradatim edoctũ fuisse Prophetam, vt plus reuerentiæ nunc apud nos obtineat hæc visio. nam si statim assequutus esset Propheta quid hoc vellet, contemptim posset à nobis legi hæc narratio: saltem non essemus tam attenti. deinde putarent fortè aliqui non fuisse certam visionem. sed quum Propheta ipse attentè considerat id quod sibi oblatum est diuinitus, & tamen deficit, neque potest intelligere quid Deus significet, hinc monemur non esse hîc torpendum: quia nisi sedulò & seriò etiam incumbimus ad hoc vaticinium intelligendum, certè non sumus magis perspicaces quàm Propheta ipse, qui opus habuit duce ac magistro. Interim proponitur nobis eius exemplum ad imitationem, ne scilicet despondeamus animos, siquando nobis obscuræ sunt prophetiæ: quia dum interrogat Propheta, statim Angelus succurrit eius ignorantiæ. Non dubium igitur est quin Dominus intelligentiam nobis quoque suppeditet, si fatemur eius misteria nobis recondita esse, & inscitiæ nostrę nobis conscij ad ipsum confugimus & petimus vt ne frustra nobiscum loquatur, sed fructum etiam doctrinę nobis proferat. Quòd Angelus quęrit à Propheta, ánnon intel-

ligat,non debet accipi tanquam obiurgatio socordiæ, sed tanquam admonitio qua excitet omnium mentes ad hoc mysterium reputandum. Dicit ergo, *Tu ignoras quid hoc sibi velit*, vt eliciat confessionem ignorantiæ à Propheta. Iam si Propheta, quum Spiritu Dei raptus esset supra mundum, non potuit statim cognoscere quorsum tenderet hæc visio: quid nos reptantes in terra poterimus, nisi DOMINUS nobis intelligentiam suppeditet? denique iterum commendat nobis Zacharias excellentiam huius vaticinij, quò attentius reputemus quid hîc Deus significet. Quòd Angelum vocat Dominum suum, id fit more Hebraico. nam ita solebant vocare quoscunque virtute aliqua vel præstantia eximios. Non vocat DOMINUM, quasi Dei gloriam ad ipsum transferat, sed honoris tantùm causa sic eum appellat. & rursus etiam monemur, si cupimus proficere in mysteriis Dei, nihil esse nobis arrogandum: quia hîc Propheta ingenuè fatetur suam inscitiam. Ne etiam nos hodie pudeat nos prosternere ad pedes Dei, vt doceat tanquam paruulos. nam quisquis cupit esse Dei discipulus, necesse est vt sibi desipiat, hoc est, vt vacuus omni persuasione sui ingenij & prudentiæ accedat, séque docilem præbeat Deo. nunc sequitur expositio. Respondet enim Angelus, *Hic sermo Iehouæ*, inquit, *ad Zerubbabel, dicendo non in exercitu*, &c. Hîc testatur Angelus quod iam breuiter attigi, sufficere scilicet vnius Dei virtutem ad conseruandam Ecclesiam, neq; opus est aliis adminiculis. Opponit enim hîc Spiritum Dei omnib. terrenis opibus: atque ita ostendit Deum nihil aliunde mutuari ad Ecclesiæ suæ cōseruationē, quia abundat omni genere bonorum ad eam locupletandam. Cæterùm per nomen Spiritus scimus intelligi potentiam eius ac virtutem: quasi diceret, Deus vult sibi vni acceptam referri Ecclesiæ salutem: & quamuis Ecclesia multis rebus indigeat, nō est tamen cur huc vel illuc flectat oculos, vel quærat ab hominibus hoc vel illud: quia penes Deum vnum suppetit omnis abundantia bonorum. & per synecdochen Exercitus & fortitudo hîc accipiuntur pro omnibus adminiculis, quæ sunt extra vnicam Dei gratiam. Certum quidem est, Deum non semper immediatè & per se agere, quia vtitur variis mediis, & adhibet in obsequium suum hominum ministeria: sed tantùm docere voluit perperam nos facere, si huc & illuc circunspicimus, si vacillemus, si denique nos solicitāt variæ spes & varij metus, & variæ curæ: quia debemus in vnum Deum sic esse defixi, vt certò statuamus eius gratiam nobis sufficere, quáuis nihil nobis appareat: imò vndique nobis immineat inopia & egestas, vt tamē vno Deo confisi bene speremus. hæc summa est. Sed simul etiam ostendere voluit Deus Ecclesiam erigi & cōseruari non humano nec vulgari modo, sed mirabiliter & præter omnes spes ac sensus nostros. Verum quidem est, sicuti nuper dixi Deum non respuere in totum hominū operam in ædificanda & tuenda Ecclesia. sed interim videtur ludere dū agit per homines, quia mirifica sua virtute superat quicquid potest concipi humano sensu. hęc admonitio valde necessaria tunc fuit, quum Ecclesia Dei esset contemptibilis: imò quum increduli superbè illuderent miseris Iudæis, quos videbant esse exiguo numero, & carere omnibus terrenis præsidiis. Quum ergo nihil esset splendidum vel admiratione dignum inter Iudæos, oportuit illis testatum fieri quod nunc audimus, nempe sufficere Deo arcanam suam virtutem, vt nihil aliunde subsidij occurrat. & huc etiam spectant quæ vidimus de infusoriis septem, & de oleis. nam si Deus opus haberet terrenis auxiliis, oportuit ministros præstò esse, qui oleum infunderent. Sed erant septem infusoria quæ suggererent semper oleum. Vnde? nempe ab ipsis oliuis. Quum ergo essent arbores fructuosæ, & inde exprimeret Deus arcana sua virtute oleum, ne vnquam lucernæ siccę essent, hinc colligimus clarè fuisse monstratum quod nunc dicit Angelus, nempe sine exercitu & sine fortitudine Ecclesiam locupletatam fuisse Spiritus sancti donis, & in illis satis fuisse præsidij ad eius conseruationem, vt retineret integrum statum, & vigeret incolumis ac floreret. Nunc ergo vbi videmus omnia esse desperationis plena, semper in memoriam nobis veniat hæc visio, Deum scilicet sibi satis potentem esse propria virtute, vt non aliūde suppetat auxilium: quia Spiritus eius pro lucernis, pro infusoriis, pro oleis nobis erit, vt scilicet tandem experientia demonstret mirabiliter nos fuisse seruatos eius manu. Tenemus ergo nūc Prophetæ sensum, & cur exhibita fuerit hæc visio. nempe vt certò persuasi essent fideles bene sperandum esse de perfecto illo Ecclesiæ statu qui promissus fuerat, quia nō æstimanda sit ex mediis vel adminiculis terrenis: quoniam Deus instructus sit sua virtute, neque opus habeat quicquam aliunde mutuari. Porrò dicit Zacharias *hunc esse sermonem ad Zerubbabel*, nēpe vt animū colligeret, atq; ita alacrius pergeret in tēpli & vrbis ædificatione. Scimus enim Zerubbabel fuisse ducē populi, & eius auspiciis reuersos fuisse Iudæos in patriā: deinde in ipsa vrbe ædificanda fuisse ab omnibus respectū, quoniam propter regiū genus pollebat magna dignitate. Interea tamen sub eius persona Deus totum populū alloquitur. perinde igitur est acsi dixisset Angelus, hunc sermonem esse ad Ecclesiam. sed caput συνεκδοχικῶς hîc ponitur pro toto corpore. Iam quum Zerubbabel vmbra duntaxat Christi fuerit, simul tenendum est, sermonem hunc dirigi ad Christum & ad omnia eius membra. Sic meminerimus totā fiduciam nostram vnica Dei gratia niti debere, quoniā si pendeat ab humanis mediis, nihil erit certū vel fir-

vel firmum. Deus enim, quemadmodum dixi, ideo nobis subducit quæ animos addere possent secundum carnis sensum, vt ad se nos inuitet, vel potius attrahat. ergo vtcunque nos deficiant terrena media, discamus in vnum Deum recumbere, quoniam *non in exercitu neque in fortitudine* erigit Ecclesiam suam Deus, & erectam cõseruat in suo statu: sed facit hoc suo Spiritu, hoc est, propria & intrinseca & admirabili virtute, quam non permiscet humanis mediis, vt scilicet nos abstrahat à mundo & teneat quasi sibi prorsus affixos. hæc ratio est cur dicat hunc sermonem spectare à Zerubbabel. Cras prosequar reliqua.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, sicuti nobis verbo tuo affulges & monstras salutis viam, vt apertis oculis intueamur hanc lucem, & quoniam cæcutimus etiam in meridie, aperias nobis oculos: & lux interior Spiritus tui nos adducat ad verbi tui lucem, vt non dubitemus quin solus nobis sufficias ad suppeditanda omnia quæ nobis necessaria sunt ad fruitionem cælestis vitæ, vt stillando sic nos subinde & assiduè reficias, ne vnquam extinguatur lumen fidei quod semel accensum fuit in cordibus nostris tua gratia, donec tandem perueniamus ad eam plenitudinem quæ nobis reposita est in cœlo: & sic nunc ex parte contenti simus mensura cognitionis qua nos donasti, donec tandem facie ad faciem te intueamur, sic vt transfigurati in imaginem tuam fruamur etiam plenitudine eius gloriæ in quam receptus est Christus Dominus noster, Amen.

7 *Quis tu mons magne coram Zerubbabel? in planitiem: & educet lapidem capitis eius, clamores, Gratia, gratia ei.*

Hîc prosequitur Angelus idem argumentum quod iam cœpimus tractare, nempe quamuis obscura sint principia, & ferè nullius pretii vel dignitatis, tamen Deum mirabiliter facturum, vt Templi ædificatio surgat. Cæterùm, quoniam res non modò ardua erat & difficilis, sed impediebatur variis modis, hæc ratio est cur dicat nunc Angelus nullum fore obstaculum quod Deus non procul repellat vel cogat in ordinem. Comparat enim monti vel monarchiam Persarum vel omnes hostium copias, quæ ex multis partibus tunc repentè emerserant: ita vt putarent Iudæi reditum suum fuisse quasi inutilem, & se deceptos, quia nõ respondebat euentus votis ipsorum & spei. Nunc ergo tenemus Spiritus sancti consilium, quoniam variis artibus moliebatur Satan abrumpere templi ędificium, hîc Angelus pronũtiat nullum fore tam sublime obstaculum quod impediat cursum operis, quia Deus etiam altissimos quosque montes possit subitò redigere in planitiem, *Quis tu mons magne?* inquit. Hæc locutio plus habet vehementiæ quàm si dixisset simpliciter Angelus, non posse omnes hostiũ conatus quicquam proficere, nam insultat superbiæ & temeritati eorum qui tunc putabant se superiores fore Iudæis: Vos estis, inquit, instar montis magni: hoc est, moles vestra est quidem terribilis, & posset primo intuitu non modò debilitare animos, sed etiam frangere: atqui nihil istis cum tota vestra altitudine. Potest autem duplex esse contextus. *Quis tu mons magne? in planitiem coram Zerubbabel*: vel, Quis tu mõs magne coram Zerubbabel? & posterior hic sensus magis placet, sicuti etiam ferè receptus est omnium consensu. Dicit autem montem esse coram Zerubbabel, vel in conspectu: quia sese opponat. Nunc aptanda est etiam huius doctrinæ vtilitas ad nostram ætatem. videmus enim vt Satan excitet ingẽtes copias, videmus vt tota mundi potentia conspiret contra ecclesiam, ne crescat vel iustos faciat progressus regnum Christi. Quum reputamus quantæ sint difficultates quæ nobis occurrunt, ferè euanescimus vel concidimus exanimes. Veniat igitur nobis in mentem non esse nouum si hostes nostri sua altitudine magnos montes superent: quia Dominus tãdem rediget ipsos in planitiem. Hic ergo clypeus poterit deiicere ac prosternere quicquid magnitudinis diabolus ingeret ad nos terrendos: quia sicuti montem magnum tunc redegit Dominus in planitiem quum Zerubbabel nullis ferè viribus polleret: sic etiam hodie, vtcunque audacter se opponant multi aduersarii, ne Christus spirituale templum Deo Patri ædificet, tamẽ euanidos fore istos conatus. Postea adiungit, *Educet lapidem capitis eius*. Relatiuum est fœminei generis, & ita intelligi debet de ipso ædificio. Zerubbabel ergo lapidem educet, qui emineat in capite templi. Per Lapidem capitis, intelligo summum, vel qui locandus erat in ipso culmine. Iam fundamenta templi iacta fuerant: erat mediocre ædificiũ & ferè contemptibile: tamẽ nõ poterat progredi quum multi hostes ad turbãdum opus, vel saltem tardandum cõfluerent. Tamen promittit Angelus quod postea clarius exponet, templum ad perfectionem suam venturum, quia Zerubbabel educet, hoc est, proferet in lucem vel in sublime lapidem capitis, id est, qui immineat in ipso fastigio tẽpli. & postea subiungit, *Clamores: Gratia, gratia ei*: hoc est, prosperum successum huic lapidi vel templo Deus concedet. nam relatiuum Ei, iterum est fœminei generis. Non potest igitur quadrare

personæ Zerubbabel, sed vel templo conuenit vel lapidi. Probabilius tamen est Angelum loqui de ipso templo. Dicit autem fore clamores, quia oportuit fideles animari ad fiduciã, deinde ad preces, vt scilicet optarent assiduis votis prosperum & fœlicem successum ædificio templi. Iubet ergo Angelus pios omnes vna voce bene precari templo. sed quoniam omnis prosper euctus pendet à Dei beneplacito, ideo vtitur voce חן, quam bis repetit, vt fideles melius hortetur ad perseuerantiam: deinde accendat etiam desiderium & ardorem. Nunc ergo videmus quid hic versus in summa contineat: initiò Angelus ostendit, quantumuis impetuosè ruant impii contra templum, conatus tamen ipsorum fore irritos: & vtcunque putent se æquare summos montes, tamen esse in manu & arbitrio Dei, redigere ipsos in planitiem, hoc est, subitò prosternere vt iaceant. hoc vnum est. Deinde adiungit secũdo loco, templi ædificio fore successum fœlicem: quia educet Zorobabel lapidem summum, hoc est, qui emineat. Tandem adiungit debere fideles vno ore precari, adeóque perseueranter insistere, & summo ardentíque affectu in istam precationem, vt Deus benedicat tẽplo & perducat vsque ad summam perfectionem. Nunc sequitur:

8 *Et factus est sermo Iehouæ ad me, dicendo,*

9 *Manus Zerubbabel fundarunt domum hanc, & manus eius perficient eam: & cognosces quia Iehoua exercituum miserit me ad vos.*

Confirmat hac sententia quod nuper dixi, non esse cur fideles dubitent vel anxiè laborent quod videant ignobile esse principium ædificii, & contemptum coram mundo: quia Dominus tandem ostendet suis auspiciis suóque iussu fuisse extructum, atque ita fœlicius longè succedet quàm ferat omnium opinio. dicit autem *sermonem Iehouæ sibi fuisse datum*, & tamen in fine proximi versus ostendit sententiam hanc profectam fuisse ex ore Angeli. sed satis nota est ac trita hæc loquendi ratio, vbi scilicet Deus ipse loqui dicitur, quanquam adhibeat vel Angelos vel homines medios, quia nuntii persona nihil minuit de reuerentia sermonis. Debet igitur constare verbo Dei maiestas sua inuiolabilis, etiamsi per homines vel Angelos ad nos defertur. Certus autem erat Propheta nihil in medium afferri ab Angelo, sed eum esse Dei ministrum. Summa est, templum quanuis interruptio aliqua contigerit, sic inchoatum esse vt tandem perfectio speranda sit: quoniam Deus vsus est opera Zorobabel. itaque non deseret opus manuum suarum. Quia ergo Deus præcipuus est author ædificii, fieri non poterit quin templum tandem ad perfectionem suam surgat. huc tendit Angelus in his verbis, *Manus Zerubbabel fundarunt domum hanc.* De fundamentis quidem nulla erat dubitatio: sed persuasi erant plerique ædificium illud fore semper mutilum, quia iam Satan per validissimos hostes impedierat ipsa exordia. Quoniam ergo ferè omnium animos occupauerat desperatio, ideo pronuntiat Angelus, Zorobabel fore compotem voti sui, quia templũ absoluet quod inchoauit. & postea addit, *Scies quod Deus miserit me ad vos.* De hac scientia alibi diximus. Summa est, euentum rei certum & idoneum fore testem, nihil fuisse temere ab hominibus tentatum, sed templum ædificatũ fuisse iussu Dei, quia conspicua erit illius virtus in perfectione. Alloquitur autem Prophetam, qui tametsi indubiè persuasus erat de euentu & complemento huius vaticinii, experientia tamen ipsa didicit Angelum diuinitus missum fuisse qui hoc promitteret. Diximus autem aliis locis duas esse scientiæ species, vna est fidei, quam concipimus ex Verbo, etiamsi res nondum apparet: altera est experientię, vbi Deus effectum adiungit promissioni, & ostendit se non frustra loquutum esse. hanc ergo speciem designat nunc Angelus quum dicit, *Scies me diuinitus missum fuisse ad vos.* Iam si placet hoc referre ad Christi personam, dixi posse commodè fieri. nam certum est sic Angelos tunc fuisse missos, vt tamen Christus præsideret. Quoniam ergo nihil tentatum fuerat in ædificio templi, nisi Christo præeunte, meritò hîc dicit se à Patre esse missum. Postea sequitur:

10 *Quia quis contempsit diem paruitatum?* paruarum: sed hîc accipitur pro paruitate, *gaudebunt & videbunt,* ad verbum, *lapidem stanneum in manu Zerubbabel,* sed ita resolui debet oratio, Certè gaudebunt vbi viderint lapidẽ in manu Zerubbabel, *septem hi, oculi Iehouæ sunt circumeuntes per totam terram,* vel qui discurrunt.

Hîc castigat Angelus ignauiam & timorem populi, quia maior pars nimis pusillo erat animo, & obiurgat etiam Iudæos, quòd æstiment opus Dei ex primo intuitu: *Quis est qui contempsit diem paruitatum?* inquit. Non quærit quisnam sit, quasi loquatur de vno duntaxat, vel quasi illi essent pauci numero vel incogniti: sed compellat totum populum qui implici-

implicitus erat isto vitioso affectu. Omnes enim deiectis erant animis, quia putabant opus illud quod incœptum erat, fore ludibrio impiis, & nullius esse momenti: quemadmodum apud Nehemiam legimus, senes fleuisse ita vt fere omnes proiicerent sua instrumenta, & discederent à Templi ædificatione. Videmus ergo non paucos spreuisse parua illa initia, sed debilitatos fuisse animos totius populi, quia putabant se operam ludere in Templo extruẽdo, quod non accederet ad gloriam & splendorem prioris templi: Quid hîc facimus? volumus Deo Templum erigere. Sed quale? quod respondeat Templo Solomonis? atqui nec decima quidem pars apparet: tamen Deus promisit Templũ hoc fore excellentissimũ. Quum ergo secum hæc omnia voluerent, putabant vel non adesse tempus, vel frustra se satagere, quoniam Deus nollet habitare in illo tugurio ignobili. hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Quis est qui contemnit?* Deus ergo hîc sese opponit ingrato populo & maligno: & ostendit eos omnes perperam facere, quia coniiciant oculos & defigant duntaxat in ipsa principia: quasi Deus nos superet sua virtute quicquid concipere possunt humani sensus. Quoniam ergo volebat Deus mirabiliter Templum extruere, ideò hîc coarguit Angelus illas obstreperas voces populi. Tandem addit, *Gaudebunt tamen vbi viderint lapidem stãneum in manu Zorobabel.* Quanuis seuera & acri obiurgatione vsus fuerit, tamen hîc mitigat asperitatem sermonis: & promittit Iudæis, vtcunque indigni essent tanto Dei beneficio, visuros quod minimè sperabant, nempe Zorobabel instructum & præditum omnibus necessariis ad templi perfectionem. *Videbunt* ergo *Zerobabel cum lapide stanneo*, id est, cum lapide perpendiculari: quemadmodum etiam hodie vtuntur architecti lapide plumbeo. sic lapidem stanneum vocat in manu Zerobabel, vbi iterum sese accinget ad templi perfectionẽ. Pertinet etiam ad nos huius doctrinæ vsus. Deus enim vt magis illustret virtutem suam, tenuiter initiò operatur, vbi ædificat spirituale templum suum: nihil magnificum illic cernitur, quod rapiat hominum oculos & sensus ad se, sed omnia fere sunt contemptibilia. Posset quidem Deus exerere statim virtutem suam, & ita expergefacere cunctos mortales, & rapere ipsos in admirationem: posset quidem, sed, quemadmodum iam dixi, vult miraculis augere potentię suę fulgorem, vbi ex ignobili principio producit quod nemo vnquam putasset: deinde vult etiam probare fidem suorum. Nostrum enim est semper sperare supra spem. Iam si principia magnum aliquid & sublime promitterent, nulla esset probatio, & nullum examen fidei. atqui vbi spe concipimus quæ non apparent, deferimus iustum honorem Deo: quia pendemus duntaxat ab eius virtute, & non à mediis propinquis. Sic videmus Christum ipsum cõferri surculo qui exortus est ex trunco Isai. Poterat facere Deus, vt nasceretur Christus quum adhuc splenderet domus Dauidis, & quum staret adhuc regnum incolume: voluit tamen prodire ex trunco Isai, vbi nomẽ ipsum regium fere abscissum erat, deinde potuit statim Christum producere quasi proceram arborem: sed nascitur tanquam ignobilis surculus. Sic etiam apud Danielem confertur lapidi rudi & impolito, qui exciditur ex monte: & idem etiam nostro seculo impletum fuit, & hodie adhuc impletur. Si reputamus qualia sint principia & fuerint nascentis Euangelii, certè nihil fuit præclarum pro sensu carnis. & hac etiam de causa nos audacter contemnunt aduersarii: putant nos esse hominum quisquilias, & sperant futurum vt nos disiiciant & dissipent solo flatu. Multi sunt hodie qui contemnunt diem paruitatis, hoc est: qui flaccescunt animis, vel etiam derident nostrum studium, dum vident sedulò nos incumbere ad promouendã doctrinam Euangelii, quasi labor noster sit ridiculus. & nos etiam ipsi tangimur hoc affectu: nemo est qui non interdum refrigescat: vbi videt principia Ecclesiæ tam esse sordida coram mundo, & nullius dignitatis. hinc colligimus quàm vtilis hodie nobis sit ista admonitio, nempe nos tandem visuros quod minimè coniicere licet vel sperare ex præsenti rerum intuitu: quia etsi Dominus tenuiter incipiat & quasi sub infirmitate, tãdem videbitur lapis in manu architecti ad opus complendum. Nullus hodie est Zorobabel in mundo, cui mandata sit functio hæc extruendi templi: sed scimus Christum principem esse architectum: deinde ministros eius esse operarios qui sub ipso laborant. Vtcunque ergo Satan excæcauerit superbia & fastu incredulos, ita vt despiciant & subsannent ædificium in quo satagimus, tamen Dominus ipse ostendet se præcipuum esse authorem, & dabit virtutem Christo implendi operis. Postea addit, *Septem hæc*, vel septem hi *oculi Iehouæ circumeuntes per totam terram.* Reuocat Angelus Zachariam ad id quod paulò antè vidimus. nam quum sermo esset de lapide, dicebat Zacharias sibi oblatos fuisse septem oculos in lapide illo. Exponit Angelus quid sibi velint isti septem oculi, nempe quia Dominus sua prouidẽtia diriget opus vsque ad perfectionem. Diximus autem tribui Deo septem oculos, vt certò statuamus nihil ipsum lateret quia nemo inter homines vel Angelos tanta perspicacia excellit, quin tamen aliqua ignoret. Scimus multa Dei mysteria abscondita esse Angelis, nisi quatenus mittuntur. tunc enim accipiunt pro officii sui modo quod satis est reuelationis. Sed hîc Angelus ostendit, minimè esse timendum ne quid accidat quod Deus non prouiderit. *Septẽ* enim *oculi*, inquit, *obambulant per totum orbẽ*, nõ quòd Deus septẽ oculis opus habeat, sed scimus quid valeat

1. Ne. 3. 36.

Ies. 11. 1.

Dan. 2. 45.

numerus septenarius in Scriptura designat perfectionem. Summa est igitur, Deum satis prouidum fore, vt nihil accidere possit quod ipsum turbet, vel quod auertat ipsum aut moretur à cursu operis sui. Quare? Sunt enim septem oculi: hoc est, superat sua prouidentia quicquid est acuminis, & oculi eius circumeunt totam terram: ita vt neque à tergo, neque à fronte, neque à dextra, neque à sinistra, neque sursum, neque deorsum possit diabolus quicquam machinari quod non facilè discutiat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Quantum ad verba spectat, אלה vertunt quidam in neutro genere, Illa septem, sunt isti oculi Dei. sed quod ad rem ipsam spectat, nulla est ambiguitas. Vult enim Angelus fideles recumbere in prouidentiam Dei, ita vt securi sint, & nullum discrimen timeant: quoniam scilicet Dominus discutiet quicquid erit contrarium suo consilio. Iam sequitur:

11 *Et respondi, & dixi ad eum, Quid duæ oleæ istæ ad dextram candelabri, & ad sinistram eius?*

12 *Et respondi secundo: & dixi ad eum, Quid duo aluei,* vel cursus, vertunt alii spicas, *olearum, quæ sunt inter duas fistulas auri, fundentes à se aurum?*

13 *Et dixit mihi dicendo, Annon cognoscis quid hæc sint? & dixi, Non, Domine mi.*

14 *Et dixit, Hi sunt duo filij olei qui adstant apud Dominatorem cunctæ terræ.*

Refertur iterum eadem visio, vel saltem non absimilis priori, quam nuper exposuimus: tantùm accedit maior explicatio, quia dicit Propheta se ab Angelo fuisse sciscitatum quid sibi vellent duæ oleæ quæ stabant ad dextram & sinistram candelabri: postea quid sibi vellet duo cursus vel aluei olearum inter fistulas vel canales. Iam dixi שבלים ab aliis verti aliter, nempe Spicas: putant conferri spicis ramos olearum, qui pleni erant & onusti baccis. sed metaphora illa videtur mihi esse asperior. atqui vox ista ambigua est apud Hebræos, & sæpe accipitur pro alueo, vel pro cursu, vel defluxu. Optimè autem conuenit huic loco hic sensus: & miror omnes interpretes hoc non obseruasse: quia proculdubio necessitas eos coegit ad metaphoram illam, quanuis dura esset, confugere. sed scimus oblatum fuisse tale spectaculum Zachariæ, vt oleæ perpetuò suggererent copiam olei, ne scilicet elychnia exarescerent, atque ita deficerent lucernæ. Quum ergo ab vtraque parte essent infusoria, vel canales, vel fistulæ, & tres canales exciperent oleum ab vna oliua: quatuor autem exciperent ab altera, vt ita tota copia manaret ex duabus oleis, & interim essent septem fistulæ, videmus quàm bene hoc conueniat: nempe inter ipsas oleas, quæ erant à dextris & à sinistris, deinde inter infusoria & inter duos canales etiam fuisse simul istos alueos olei. Quum ergo decurreret oleum per infusoria, & simul per duos canales transiret, ideo interrogat Angelum quid sibi vellent aluei vel decursus. Iam responsio est, *Esse duos filios olei, qui stant coram Dominatore terræ*: hoc est, esse quasi duos fontes qui à Deo ipso oleum suppeditent, ne lucernæ penuria deficiant. hæc summa est. Dixi aliquid diuersum esse in visione, tametsi nihil hîc nouum ferè referat Angelus, nisi de alueis & de canalibus. sed quia noua explicatio accedit, dubium non est quin propius considerauit Zacharias quod leuius inspexerat paulò antè. Quò igitur attentior fuit Propheta ad visionem, eò etiam magis confirmata fuit: quoniam Deus ostendit quod antè non satis obseruauerat, nempe esse canales vel fistulas, per quas deflueret oleum in singula infusoria: deinde esse decursus, hoc est esse continuum fluxum olei, quemadmodum si fluuius decurreret per suum alueum. Gradatim verò Prophetam suum voluit proficere Deus, vt discamus sensus nostros hodie adiicere ad huius doctrinæ intelligentiam, quemadmodum non vulgaris est eius vtilitas, vt nuper admonui. Eadem enim ferè ratio est nostri temporis, quæ fuit illius. nam instaurat nunc Christus virtute Spiritus sui spirituale templum quod dirutum fuerat & prorsus euersum. Multis enim seculis qualis fuit Ecclesiæ dignitas? certè nihil præter ruinas tunc conspici potuit: nunc verò vbi cœpit Deus spem aliquam facere nouæ ædificationis, Satan multos impetus hinc inde coaceruat, vt abrumpat cursum operis. nos autem teneri & molles sumus, imò pusillis animis, vt vix centesimus quisque animosè laboret sicuti decebat. hinc ergo colligimus quàm necessaria sit nobis hæc doctrina. ideo non est hoc superuacuum, quòd Propheta non semel & vno momento apprehendit quicquid oblatum in visione fuerat, sed paulatim & per certos gradus progressus est. Diximus etiam antea studium proficiendi notandum esse in Zacharia. nam vtcunque non statim assequamur quicquid docet Deus, tamen obscuritas ipsa non debet nostrum studium impedire, sed potius imitandus est nobis Propheta, qui in rebus perplexis & sibi incognitis Angelum interrogat: Hodie non mittuntur è cælo Angeli, qui nobis respondeant ore ad os: sed tamē quisquis & modestè & cupidè interrogabit Deum, non carebit profectu. Deus enim vel per ministros suos ita elucidabit quę videntur nobis esse obscura & plena caligine, vt scia-

vt sciamus in sermone eius nihil esse nisi dilucidum: vel spiritu & intelligentiæ & iudicii suppeditabit quod nobis deerit in hominum ministerio. Et hæc etiam ratio est cur Angelus excipiat, *Tu nescis quid hæc sibi velint?* neque enim hîc exprobrat Zachariæ suam inscitiam sed potius admonet cunctos fideles, vt sese exacuant, & conferāt totum suum studium ad discendum, ne scilicet negligentia ipsis viam præcludat. Non dubium igitur est, quin istâ Angeli interrogatio ad nos omnes pertineat, Tu nescis quid hæc sibi velint? vt scilicet meminerimus sensum nostrum longè excedere, quæ putamus esse vulgaria. Sæpe enim fiet, vt percurrat quispiam multos Scripturæ locos, & putet se nihil legere nisi clarum, & satis sibi familiariter cognitum: interea tamen experientia docet, ideo nos tanta confidentia inflatos esse, quia despicimus quasi ex alto ipsam doctrinam, quæ potius adoranda reuerenter erat. Ergo quisque nostrûm hac Angeli voce admonitus, agnoscat se adhuc hærere in primis rudimentis, vel saltem nondum omnia tenere, quæ necessaria erant cognitu: ideóque semper esse proficiendum vsque ad vltimam vitæ metam: quia hæc sapientia nostra est, vt scimus discipuli vsque ad finem. Nunc venio ad responsionem Angeli, *Hi sunt duo filij olei.* Quidam per duos filios olei putant notari Regem & Sacerdotem. sed illud nullo modo conuenit. Non dubium igitur est quin duos filios olei vocet continuos fluxus: quasi diceret fieri non posse, vt vnquam deficiat gratia Dei in conseruatione Ecclesiæ, quia scilicet Deus abundat plena copia & iubet gratiam ipsam sic profluere, vt nunquam minuatur abundantia. Ideo dicit, *adstare apud dominatorem*, vel à Dominatore terræ. nam על aliquando significat Apud, aliquando de. sed ego eligere volui quod simplicius erat. *Adstant* igitur *duo filij olei apud Dominatorem.* Alii transferunt, iuxta Dominatorem, sed malè. Corrumpunt enim Prophetæ sensum: quia intelligit Angelus adstare istos duos filios olei apud Deum: quasi diceret penes Deum tantam esse plenitudinem gratię, vt nunquam possit exhauriri. Quanuis ergo defluat oleum, tamen sufficiet ad implendas septem lucernas, hoc est, ad perfectionem, ita vt Deus Ecclesiam suam erigat, tueatur incolumem, & ad summam perfectionem adducat. Deus ergo non ita pauper est, quin perpetuò suggerat quantum satis erit gratiæ ad Ecclesiam suam seruandam. Quare? duo enim sunt filij olei, hoc est, duo sunt continui defluxus apud ipsum, ita vt reipsa sentiant fideles, vbi locupletantur Dei donis, nunquam sibi periculum asse ab aliqua penuria. hæc summa est.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie nobis obiicit Satan multos terrores, qui nos deijcere possent, vt sumus nimium debiles: da, inquam, vt sublatis sursum oculis consideremus illam inuictam virtutem, qua præditus es ad omnia huius mundi obstacula vincenda, deinde, etiamsi nihil in mundo nisi contemptibile apparet, quod fidem nostram confirmet ac fulciat: tamen vt penetremus fidei oculis in virtutem tuam occultam, atque ita non dubitemus quin tandem præstiturus sis quod hodie mūdus putat impossibile esse, & ideo subsānat: atque sic perseueremus constāter in hac fiducia, vt tibi quisque nostrū operam suam ad extremū vsque impendat, neque deficiamus in promouendo ædificio spirituali, donec tandem & nos ipsi colligamur, & etiā opera nostra colligātur alij, vt tibi offeramus non tantùm spirituales hostias, quales hodie à nobis recipis, sed etiam vt tibi vnà cum Angelis offeramus æternum illud sacrificium laudis ac cum iubilo tibi gratias agamus, vbi cernemus perfectum esse quicquid hodie tenuiter duntaxat inchoatum est, Amen.

CAPVT V.

ET reuersus sum, & extuli oculos meos, & aspexi, & ecce volumen volans.

2 *Et dixit mihi, Quid tu vides? Et dixi, Ego video volumen volans, longitudo eius viginti in cubito,* hoc est, ad viginti cubitos, *& latitudo eius decem in cubito,* hoc est, ad decem cubitos.

3 *Et dixit mihi, Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem vniuersæ terræ: quia quisquis furatur, ex hac sicut illa punietur: & quisquis peierat, ex hac sicut illa punietur.*

4 *Emittam,* vel producam, *eam, dicit Iehoua exercituum: & veniet ad domum furantis, & ad domum iurantis in nomine meo fallaciter: & residebit in medio domus eius, & consumet eam, & ligna eius, & lapides eius.*

Hoc capite docet Angelus quicquid malorum passi fuerant Iudæi profectum fuisse à iusto Dei iudicio: deinde adiungit consolationē, quia Dominus tandem modum vel finem imponet malis, vbi scilicet iniquitas procul abigetur. Interpretes in hoc toto vaticinio neq;

cælum neque terram attingunt, quia non respiciunt consilium Spiritus sancti. Quidam etiam putant volumen hoc intelligi de falsis & peruersis cõmentis, quibus vitiata fuerat doctrinæ puritas: sed nullo modo potest hoc stare. Non dubium igitur est, quin Deus Zachariæ ostendere voluerit Iudæos meritò pœnas dedisse, quia tota terra, vel furtis vel periuriis referta erat. Quoniam ergo contempta fuerat religio, deinde omnis æquitas & iustitia, ideo ostendit non esse mirum si maledictio grassata fuerit per totã terram: quia scilicet Iudæi sua impietate, & suis sceleribus iram Dei ad extremum vsque prouocauerant. Hæc est summa prioris membri. Deinde quoniam terribilis erat hæc visio, additur correctio quædam, vbi apparet iniquitas in modio, & os modii occluditur, deinde transfertur modius occlusus in terram Sinear, hoc est in Chaldæam, ne habitet in Iudæa. Ita priore membro Iudæos Propheta humiliat, & hortatur ad pœnitentiam, vt agnoscant Deum iustè sibi fuisse iratum: deinde erigit eorum animos ad bonam spem, vt certò expectent finem malorum, quia Dominus iniquitatem procul tollet, & transferet in Chaldæam, vt pura & immunis sit Iudæa ab omni scelere, vel à latrociniis & iniuriis, quibus obnoxia prius fuerat. sed singula ordine nobis tractanda sunt, quò melius pateat Prophetæ sensus. Dicit *se fuisse reuersum*: qua voce distinguitur hæc visio ab aliis. neque enim quæcunque hactenus legimus, simul & vno momento Prophetæ fuerunt exhibita: sed nunc hoc nunc illud vidit. Et hinc colligere licet fuisse aliquod tempus intermedium antequam Dominus offerret illi hanc visionem, quæ narratur hoc capite. Dicit *se extulisse oculos & aspexisse*: vt sciamus fuisse illi ostensum spiritu Prophetico quod narrabit. Sæpius leuauit oculos Zacharias: neque tamen Deus statim apparuit. sed oportuit seruos Dei quoties sese accingebant ad docendum, quasi subduci ab hominum consuetudine, & rapi extra mundum. Leuatio igitur oculorum, cuius meminit Zacharias, speciale aliquid notat: quasi diceret se fuisse præparatum, quia Dominus eum intus erexerat. Et non dubium est quin Prophetæ etiam hoc modo fuerint paulatim formati, vbi Dominus se illis patefecit. Fuit igitur hæc oculorum eleuatio, quasi præparatio ad excipiendum cæleste oraculum. Postea adiungit *se interrogatum fuisse ab Angelo, quidnam videret*. Potuit quidem dicere, occurrere sibi volumen in aere volans: sed nondum tenebat quid hoc sibi vellet. Ideo Angelus interpretis munere fungitur apud eum. sed volumen dicit *fuisse longum ad viginti cubitos, & latum ad decem*. Hebræi putant hîc repræsentari Atrii figuram. Nam longitudo Atrii patebat ad 20. cubitos, & latitudo ad 10. Putant igitur egressum fuisse volumen è Templo, vt constaret maior autoritas, nec dubium esset quin Deus emitteret hoc volumen. Et hæc allusio etiamsi non satis sit solida, probabilior tamen est quàm allegoria illa puerilis Hieronymi, qui putat referri hoc debere ad Christum, quia trigesimo anno cœperit Euangelium promulgare. Vult igitur numerum hunc aptari ad Christi ætatem, dum exorsus est munus docendi. sed illud est nugatorium prorsus. Et anxiè non inquiro cur longitudo hæc ponatur vel latitudo, quia non videtur multùm facere ad summam rei. Quòd si libeat sequi probabilem coniecturam, certè illud magis tolerabile est quod iam attigi, nempe volumini fuisse hanc longitudinem & latitudinem, vt certò tenerent Iudæi nihil sibi proponi quod Deus ipse non ratum haberet, quasi palàm cernerent Templi figuram, vel Atrii. Iam dicit Angelus *esse maledictionem, quæ egreditur super faciẽ totius terræ*. Tenendum memoria est quod nuper dixi, nempe hîc Iudæis proponi Dei iudicium, vt secum expendant meritò tam seuerè & patres ipsorum & ipsos fuisse castigatos diuinitus: quia scilicet accersiuerant sibi tales pœnas suis sceleribus. Iam quod dicit Angelus *volumen egredi per totam terram*, hinc colligimus non paucos tantùm fuisse reos, vel angulũ aliquem terræ fuisse corruptum, sed vbique grassatam fuisse iram Dei, sicuti nulla pars terræ munda vel pura erat à sceleribus. Quoniam ergo Iudæa corruptelis plena erat, ideo mirum esse non debuit, si Dominus iram suam effunderet, & quasi diluuio obrueret omnes partes terræ. Postea sequitur, *Quia omnis fur*, vel quisquis furatus fuerit, *ex hac sicut illa punietur*, vel recipiet mercedem suam: *& quisquis iurauerit punietur ex hac sicut illa*. Quantum ad verba spectat, dissentiunt interpretes in istis particulis מזה כמוה. Quidam vertunt, Ex hoc volumine, sicuti scriptum est. alii, Ex hac parte voluminis, sicuti ex diuersa. Imaginantur enim à fronte & tergo fuisse volumen scriptum, & vtrinque Deum pœnam denuntiasse tam furibus quàm periuris. sed ego potius ad terrã ipsam refero: nec dubito quin genuinus sit Prophetæ sensus. Quia ergo nulla est Personarum acceptio apud Deum, Propheta postquam de tota terra loquutus est, dicit neminem posse impunè effugere vbicũque peccauerit: quia ab vna parte vsque ad aliam oppositam Deus in iudicium omnes vocabit sine exceptione. Iam quod Propheta dicit periuros omnes sicuti fures pœnam daturos, non mirum est: quia scilicet Deus qui vetuit furari, vetuit etiam peierare. vltor ergo erit omnium transgressionum. Qui putant volumen hoc damnari quasi contineret doctrinam adulteram & degenerem, adducũt hanc rationem, iniquum esse, vt fur tam grauiter puniatur sicuti periurus. sed illud est nimis friuolum. Et quemadmodum iam dixi, Deus hîc ostendit se fore vindicem
Iacob 8.11 Legis suæ quacunque in parte eam transgressi fuerint homines. Ideo tenẽdum est illud Iacobi, Qui vetuit mœchari, vetuit etiam furari. Ergo quisquis offenderit in vno transgressor est

eſt totius Legis:quia non debemus ſimpliciter reſpicere quid Deus, vel præcipiat vel prohibeat:ſed maieſtas eius debet ſemper nobis verſari ante oculos, vt nihil ſit tam minutum in Lege quod non reuerenter excipiant omnes:quia non Leges ipſę tantùm ſpectandę ſunt ſed ipſe Legiſlator.Quoniam ergo violatur Dei maieſtas ſiquis furatur, & quiſquis tranſgreditur in minima parte,ſatis oſtendit ſibi non magni eſſe ponderis Dei verbum:ideo æquum eſt fures & periuros ſimiliter puniri.neque tamen Scriptura dum ita loquitur,docet paria eſſe peccata,ſicuti ſtultè & peruersè olim Stoici garriebant.ſed neque æqualitas pœnarum hîc notatur:tantùm ſignificat Angelus,neque furibus, neque periuris impunè ceſſurum,quòd tranſgreſſi fuerint Legem Dei. Notandum etiam eſt,ſynecdochicas eſſe locutiones : quia ſub furto comprehenditur quicquid pugnat cum officiis charitatis : ita hoc ad ſecundam Legis tabulam referri debet.Periuros autem vocat Propheta quicũque violãt Dei cultum : & ideo periurium ſub ſe complectitur quæcunque aduerſa ſunt primæ Legis tabulæ, & tendunt ad violandum cultum Dei. Summa eſt, quemadmodum iam dixi,vltorem fore Deum omnium ſcelerum,quia non fruſtra Legem tulerit: longè ergo decipi homines qui ſibi blanditias faciunt,acſi tergiuerſando poſſent eludere Dei iudicium, quia & fures & periuri trahentur ad Dei Tribunal,vt nemo eorũ euadat,hoc eſt,nullum ſcelus manebit impunitum,quia non fruſtra ſemel protulerit ore ſuo, maledictos eſſe omnes qui nõ Deut.27.
impleuerint quæcunque ſcripta ſunt,&c.Et hoc clariùs exprimit Propheta ſequenti verſu, 26.
vbi Deus ipſe pronuntiat ſe facturum *vt maledictio exeat ſuper totam terram*: quaſi diceret, Ego reipſa oſtendã non ideo me tuliſſe Legem vt contemptui habear.nam efficaciter doctrina Legis meæ procedet,vt quicũque eam violauerit ſentiat ſibi fuiſſe nõ cum homine mortali,vel cum aliquo ſonitu vocis negotium,ſed cum Iudice cęleſti.*Educam* igitur *maledictionem ſuper totam terram.* Dixi Prophetam fuiſſe edoctum hoc ſpectaculo,vt diſcerẽt omnes Iudæi nihil eſſe mirum,ſi tam duriter afflicti fuiſſent:quia ſcilicet corruperant totam terram ſuis ſceleribus, ita vt nulla pars Legis ſancta illis eſſet. nam ab vna parte corruperant cultum Dei,& deſciuerant à vera pietate:deinde alij alios vexabant multis iniuriis,vel fraudibus opprimebant.Quum ergo nulla vigeret æquitas in populo illo : deinde nulla etiam religio, oſtendit Deus ſe eſſe autorem pœnarum : quia ſcilicet nemo tunc erat innoxius.Poſtea adiungit *Veniet ad domum furis & ad domum iurantis in nomine meo fallaciter, & illic reſidebit, & conſumet domum ipſam, & ligna, & lapides.* Hîc Propheta ad pœnitentiam magis extimulat Iudæos,quum oſtendit maledictionem ita volare, vt penetret in omnes domos:quaſi diceret,fruſtra ſeſe munient vel occludent,qui digni pœna erunt.Maledictio enim quam ego emitto,perueniet ad ſingulos:deinde,reſidebit illic.Scimus ita ſibi blandiri hypocritas quaſi poſſent defungi ad momẽtum,vbi Deus iratus & infenſus apparet.ſed Propheta hîc oſtendit fruſtra hoc ſperari,quia incumbet maledictio omnibus impiis,donec ipſos penitus ſubuerterit:imò conſumpſerit ipſorum domos, ligna etiam & lapides. denique intelligit nullum fore pœnarum finem,donec reconciliati fuerint homines Deo.Et his verbis admonet quàm terribile ſit incidere in manus Dei, quia vrgebit omnes impios & ſceleſtos,donec in nihilum ipſos redigat.Nunc ergo tenemus conſilium Prophetæ,& ſenſum verborum. Iam ſequitur:

5 *Et egreſſus eſt Angelus qui loquebatur mecum, & dixit mihi, Tolle nunc oculos tuos, & aſpice quidnam ſit illud quod egreditur.*

6 *Et dixi, Quid hoc? & dixit, Hoc modius egrediens*,id eſt,hoc quod egreditur eſt modius,ad verbum.*Et dixit, Hoc oculus eorum in tota terra.*

7 *Et ecce maſſa plana plumbi ferebatur* : vertunt alij Talentum: & ככר ſignificat talentum,& ſignificat planitiem etiam Hebræis.ideo non dubito , quin Propheta intelligat laminá plumbi vel maſſam planam & contuſam malleo, ita vt faceret latum operculum,Vne Plaque,vt dicimus lingua noſtra : *& hoc mulier vna habitans in medio modij.*

8 *Et dixit, Hæc eſt impietas: & proiecit eam in medium modii, & proiecit lapidem plumbi*,vel pondus , id eſt maſſam illá extentam inſtar operculi:proiecit ergo *ſuper os eius*,id eſt,ſuper os modij.

Hîc ſubſiſtam : volebam coniungere omnes verſus : ſed vix poſſem abſoluere hodie.ſatis erit ſi teneamus hanc eſſe partem ſecundam viſionis,vbi Propheta, vt ſubleuet triſtitiã, vel mitiget aliqua ex parte,oſtendit Deum tamen non acturum extremo iure,vt pœnas exigat de Iudæis quales meriti erant , ſed caſtiget eos paterna moderatione.dicit igitur ſibi apparuiſſe modium,& in modio mulierem. Erat autem mulier illa impietas.deinde erat operculum plumbi,maſſa lata vel extenta in laminam:Lamina plumbi ferebatur in ſublime,

vt mulier esset conspicua in ipso modio. Dicit postea modium fuisse occlusum, & illic absconditam fuisse impietatem, ita vt esset veluti captiua in ergastulo. Postea subiiciet abactã fuisse in terram Sinear, hoc est, longissimè à Iudæa: & ita impietatem conuersam fuisse ad hostes electi populi. Videmus, sicuti iam attigi, Deum hîc signum dare fauoris sui vbi dicit occlusam fuisse impietatem in modio. Ergo quanquam hactenus loquutus est seuerè, vt incuteret horrorem Iudæis, voluit tamen statim adhibere modum: quia satis erat eos scelerum suorum conuinci, vt sese humiliarent, ac suppliciter confugerent ad Dei misericordiã: deinde vt seriò etiam tangeret eos pœnitentia, ne obstreperent quemadmodum scimus fecisse: sed subiicerent se Deo iudici, & faterẽtur se iustas dare pœnas. Quoniam ergo hactenus Angelus ostẽdit meritò grassatam fuisse maledictionem in superficie totius terræ, quia nullus angulus à scelere purus erat: nunc subiicit Angelum venisse qui ostenderet hanc nouam visionem. *Tolle*, inquit, *nunc oculos tuos, & aspice quidnam sit hoc quod egreditur.* Nõ dubium est quin Propheta metu fuerit deiectus, ita vt vix auderet iam longius aspicere. Quum ergo maledictio volaret, hoc est, libero cursu transiret huc & illuc, Propheta perculsus fuit horrore: & non abs re: quum scilicet videret iram Dei passim, & sine discrimine grassari. Hæc ratio est cur Angelus eum animet, ac iubeat respicere quid sit quod egreditur. Dicit autẽ se fuisse simul edoctũ, quia videbat quidem modiũ (איפה est mensura apud Hebræos: vertunt modium, alij vertunt amphoram: sed in eo parum est discriminis.) Quum ergo videret modium Propheta, interrogat tamen Angelum quid sit illud: quia frigida fuisset visio, nisi edoctus fuisset quid esset modius ille, quid esset mulier in eo sedẽs, quid etiam esset operculum plumbeum. quærit ergo quidnam est. Postea dicit Angelus, *hic est modius qui egreditur, & hic est oculus eorum in tota terra.* Quum dicit modium esse oculũ eorum, non dubium est quin significet impios non ita posse efferri pro sua libidinẽ, quin Deus contineat ipsos vbi visum fuerit: quia scilicet non possunt effugere cõspectum eius. Nam oculos eorum intelligit passiuè aspectum Dei, quo notat omnia scelera impiorum, vt scilicet cõpescat eos pro suo arbitrio, dum ita intemperanter feruntur. Cæterùm, vt melius pateat sensus Prophetæ, primùm videndum est quid sibi velit Impietas, hoc est, an debeat accipi pro sceleribus, quæ iram Dei prouocauerant aduersus Iudæos: an verò pro iniuriis quas intulerant profani hostes. Hoc secundum mihi magis placet: quanquam si libeat accipere de impietate quæ regnauerat in Iudæa, sensus etiam ille optimè conueniet. Nam quia Deo abominabilis est impietas, non potuit aliter cessare eius vindicta aduersus Iudæos, quin purgaret etiam ipsos à sceleribus, atque ita refingeret suo Spiritu. Cœperant enim bellum ita cũ ipso gerere, vt nulla esset ratio eius placandi, nisi desinerent peccare. Et Deus quoties vult se reconciliare hominibus, simul etiam reformat eos suo Spiritu: non tantùm abolet peccata quò ad reatum, sed etiam regenerat qui prius dediti erant diabolo & peccato, sic vt possit eos amicè & paternè tractare. Quantum igitur ad summam rei, vtrũque poterit quadrare, nempe quòd Deus tollere velit iniquitatem à Iudæa, quia scilicet Ecclesiam suam ab omnibus inquinamentis purgabit: quando non poterant Iudæi aliter percipere eius benedictionem, nisi procul abacta & expulsa fuisset iniquitas. Quum ergo vellet Deus propitius esse populo suo, meritò dicit se facturum, vt euanescat impietas è medio ipsorum. Quanquam & alterum illud, sicuti dixi, propriè etiam aptatur ad contextum Prophetæ, quòd scilicet impietas non liberè vagabitur vt antea: quoniam scimus frena laxata fuisse sęuitię hostium. Expositi enim erant Iudæi omnium iniuriis. Quum ergo ita intemperanter vexati fuissent, Deus promittit se facturum, vt omnes iniustæ violentiæ procul abigantur, & discedant in terram Sinear, hoc est, vt Dominus vicissim castiget Babylonios, & rependat illis quod meriti erant. Summa huc redit, Deum qui elegerat genus Abrahæ propitium fore Iudæis, vt tandem finem imponat malis ipsorum. Primo autem intuitu dicit Propheta impietatem in medio aere fuisse, & quidem in modio: sed interea vocat modium oculos impiorum, quia scilicet etiam dum in omnes partes sese extendit impietas, Deus tamẽ occulta mensura eam cohibet: & hoc notat per oculos, vbi videtur alludere ad superius vaticiniũ, quod exposuimus. Dicebat enim in lapide Sacerdotis esse septem oculos, quia scilicet Deus ædificium Templi sui gubernaret sua prouidentia. Sic etiam dicit oculos Dei esse super omnes impios, quemadmodum in Psalmo dicitur, Oculi Domini super sceleratos, vt disperdat è terra omnem memoriam eorum. Et hæc doctrina satis frequenter occurrit in Scripturis. Summa est igitur, dum scelera sese diffundunt & extendunt per totam terram, tamen esse in modio: sed modius non est semper occlusus. Quicquid sit, Deus tamen nouit temperare omnia, vt modum non trãsiliat impietas. Et hoc verissimè dictum est, vtrumuis sensum sequi placeat. nam dum hostes vexant Ecclesiã, quanuis in aere ferantur, hoc est quanuis Deus non statim prohibeat ipsorum iniurias, tamen sedent in modio, & reguntur Dei oculis, ita vt digitum non moueant, nisi quatenus illis concesserit. denique etiam in rebus penitus confusis sciamus Deum vigilare, & intentos esse eius oculos, ita vt finem iniuriis imponat. Eadem etiam ratio est, vbi Deus in sensum reprobum coniicit eos qui digni sunt tali pœna. nam vtcunque eos ipse proiiciat, & deinde ipsos abripiat Satan, verum tamen

Psal. 34. 17

ſemper hoc manet, eos habitare in modio. Non ſunt quidem incluſi, ſed, quemadmodum diximus, non debemus imaginari Deum in cælo torpere, vel ſcelera in mundo grallari quaſi nihil videat. nam eius conniuentia non eſt cæcitas. Oculi ergo Dei notant, & deſignant quicquid ſcelerum in mũdo committitur. Iam addit Angelus, *proiectam fuiſſe laminã plumbi ſuper os modij, & impietatẽ fuiſſe proiectam ſub modio.* Quòd dicit impietatẽ detruſam fuiſſe ſub modio, hoc bifariam exponi poteſt, vel ꝙ Deus non permiſerit tantum licentiæ diabolo, vt impelleret Iudæos ad peccandum ſicuti prius. Vnde enim fit, vt ita ſeſe proiiciant homines ad omne malum, niſi quia deſerit eos Deus, & ſimul etiam tradit Satanæ, vt tyrannidem ſuam in eos exerceat? vel quòd frænum iniectum ſit exteris hoſtibus, ne pro ſua intemperie opprimerent miſerum populum, & iniuſtam violentiam profunderent? Deus ergo quum vult mederi ſceleribus vel compeſcere iniurias, includit quaſi in modio impietatem: deinde adiungit operculum. Et dicitur hæc planities, vel hoc pondus fuiſſe plumbi ob grauitatem: quaſi diceret Propheta, quoties ita viſum fuerit Deo, iniquitatem captiuã fore, ita vt non poſſit ex ergaſtulo ſuo, vel ex carcere ſuo egredi. Poſtea ſequitur:

9 ***Et extuli oculos meos & aſpexi: & ecce duæ mulieres egreſſæ, & Spiritus erat***
in alis ipſarum, & ipſis alæ erant quaſi alæ milui. (alij vertunt, ciconiam. & mihi
magis placet: quanquam parum eſt momenti) ***& extulerunt modium inter terram & inter cælum.***

10 ***Et dixi Angelo qui loquebatur mecum, Quonam iſtæ deferunt modium?***
11 ***Et dixit mihi, Ad ædificandum ei domum in terra Sinear: & ſtatuetur & ſtabi-***
lietur illic ſuper baſim ſuam. Ego potero abſoluere paucis verbis hoc vaticinium.

Hîc Propheta dicit fore talẽ permutationem rerum, vt Deus viciſſim affligat Chaldęos, qui tam crudeliter egerant cum populo electo. Et hæc ratio eſt cur mihi magis placeat iniquitatem accipere pro iniuſtis violentiis & latrociniis, quæ exercuerant profani hoſtes contra Iudæos. Nã quum dicit *domum fore impietati in terra Sinear*, perinde eſt acſi diceret, Sicuti longo tempore Iudæa ab hoſtibus direpta fuit, & eorum violentiæ expoſita: ſic etiam ſuo ordine Chaldæi non ſemel neque ad breue tempus, ſed perpetuò dabunt pœnas: quia Deus figet domicilium impietati in eorum terra. Videmus ergo quò ſpectet viſio, nempe vbi Deus Eccleſiæ ſuæ miſertus fuerit, hoſtes venturos ad rationem, vt ſcilicet nõ effugiãt manum Dei, quamuis vſus fuerit ipſis tanquam flagellis ad ſuos caſtigandos. Dicit ergo impietatem ablatam eſſe, vt domus eſſet illi, hoc eſt, vt fixum & ſtabile eſſet illi domicilium in terra Sinear, id eſt, apud ipſos Chaldæos, qui fuerant infeſtiſſimi hoſtes Iudæis: ſicuti etiam Babylon caput illius monarchiæ complectitur ſub ſe omnes impios, qui oppugnant filios Dei vel perſequũtur. Cur mulierẽ potius manu quàm virorum transferri modium Deus voluerit mihi non conſtat, niſi fortè vt ſcirent Iudæi nõ opus eſſe bellico apparatu, ſed per infirma & contemptibilia organa validiſſimos hoſtes proſterni diuinitus poſſe: ſicuti virtutem ſuam illuſtrat ſub ſpecie externæ infirmitatis. Alatas mulieres vidit Propheta, quoniã ſubita conuerſio futura erat, ſicuti paulò antè vidimus die vno iniquitatem deletum iri. In alis ciconiæ vel celeritas vel robur notatur. Hæc ſumma eſt.

¶ PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quum tam ſeuerè nobis mineris pœnas, quæ nos retineant à peccandi licentia, vt reuereamur tuum iudicium, & ne abutamur tolerãtia tua ſi nobis ad tempus parcis: deinde etiam quoties nos caſtigas, vt diligenter expendamus nos dignos eſſe maledictione, qui iram tuam tot modis prouocauimus: neque tamen interea deſpondeamus animos, vel frangamur, ſed ita recumbere diſcamus in miſericordiam tuam, vt non dubitemus finem opportunè malis noſtris adfore, neque ſolùm te mitigaturum ex pœnarum rigore quantum ſatis erit ad nos ſolandos, ſed etiam te pœnas ſumpturum de hoſtibus noſtris, quæ oſtendant nihil eſſe nobis optabilius, quàm caſtigari manu tua, non vt nos perdas, ſed vt reuoces in viam ſalutis, donec tandem capaces ſimus percipiendæ eius gratiæ, quæ nobis repoſita eſt in cælo, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

CAPVT VI.

ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & aſpexi: & ecce quatuor quadrigæ
egreſſæ è medio duorum montium, & montes illi, montes ænei.
2 ***In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri:***
3 ***Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi gran-***

dinei, vel varij, אמצים *robusti*, sed potius subscribo eorum sententiæ qui vertunt subrufos.

Hîc narratur nobis alia visio: & Propheta etiam distinguit eam à prioribus, quum dicit *se fuisse conuersum*: quasi diceret fuisse aliquod intermediũ tempus. Non fuerunt igitur continuæ visiones, sed transtulit se aliò: deinde iterum leuauit oculos: & Dominus patefecit quod nunc narrat. Cæterùm quia hæc visio obscura est, trahunt eam interpretes in diuersos sensus. Qui per quatuor quadrigas existimant notari 4. Euangelia, nimis frigidi sunt. Et alibi monui, cauendum esse ab istis futilibus argutiis, quæ sponte euanescunt. Scio multis placere allegorias: sed in scriptis Propheticis reuerenter & sobriè versari nos oportet, vt scilicet non volitemus per medias nubes, sed figamus semper pedem in solido. Alij existimant notari mutationes, quas scimus contigisse in Chaldæa & Assyria: quoniam subuersa fuerat Nineue, vt Babylon esset sedes imperij: putant hoc notari sub quadriga prima, vbi erant equi rufi. Deinde existimant regnum Persicũ designari per quadrigam secundam, quia multa dura & grauia perpessi fuerint Iudæi initio. Postea per equos albos existimant figurari regnum Macedonicum, quoniam Alexander mansuetum se & humanũ præbuerit Iudæis. Quarta quadriga illis est Romanum imperium: & putant equos in hac quadriga esse varios aut diuersi coloris: quoniam alij ex Cæsaribus crudeliter sæuierant contra Iudæos & Ecclesiam Dei: alij autem mitius se gesserint. sed nescio an hæc sint satis firma. Deinde videmus quartam quadrigam aliò fuisse raptam, nempe ad plagam Australem, deinde vagatã fuisse per varias regiones, ita vt ferè percurrerit totũ orbem. Quoniam igitur non potest hoc referri ad Chaldæam, mihi simplicior videtur esse sensus. quòd quatuor quadrigæ significent varias mutationes, quæ non modò in Chaldæa & apud Babylonios, sed in Iudæa & aliis locis & gentibus contigerunt. Et hoc poterit ex ipso progressu facilè colligi. Cæterùm, quia non possunt omnia simul dici, ordine tractabimus quæ hîc narrat Propheta. Non repeto quæ alibi dixi, nempe valere ad autoritatem Prophetię aut vaticinij quòd dicit *se leuasse oculos*. Significat enim se non adferre in medium quæ temere imaginatus fuerit: deinde non proferre etiam sua commenta, quæ sibi ipse fabricauerit: quoniam attentus fuit ad reuelationes: deinde quodammodo segregatus à communi vita, vt scilicet esset interpres Dei & hominum. Ergo autoritas hîc tribuitur vaticinio, quòd Zacharias non prorumpat, vt disserat de rebus incertis, sed prodeat quasi è cælo missus: quoniam scilicet nihil tradit quod nõ acceperit diuinitus. Iam dicit *apparuisse quatuor quadrigas, quæ exibant è montibus. montes autem duos in quib. inclusæ erant quadrigæ fuisse æneos*. Non dubium est quin Propheta per montes duos intelligat prouidentiam Dei, vel arcanum consilium, quo omnia decreta sunt ante creationem mundi: & ideo montes illos dicit fuisse æneos, quia scilicet perfringi non potuerunt. Poetæ dicunt ineluctabile esse fatum: sed quoniam nomen illud profanum est, sufficiat hoc tenere de æterna Dei prouidentia, nempe esse immutabilem. Et hîc aptissimè nobis pingitur consilium Dei, quoniam antequam res in actum erumpant, sunt quasi inclusæ inter montium angustias. Quod enim Deus decreuit non apparet, sed est absconditum quasi lateret in altis montibus. Tunc ergo incipimus agnoscere Dei consilium, vbi ipsa experientia nos docet hoc vel alio modo fuisse decretum quod priùs nos latebat. Sed non frustra addit Zacharias montes illos fuisse æneos, vt sciamus consilium Dei non esse mutabile: quemadmodum stulti homines fingunt Deum esse dubium, & quasi suspensum, quia secundum eos, euentus rerum pendent ab hominum arbitrio. Putant Deum præscire quæ ventura sunt conditionaliter: quia scilicet hoc vel illud futurum non sit, nisi quia ita placebit hominibus. Etsi autẽ non fatentur Deum esse variũ, tamen colligitur ex eorum deliriis nihil certi vel firmi esse in Deo. Ergo Propheta hîc dicit montes fuisse æneos, quoniam scilicet Deus ante omnia secula quid fieri vellet, statuerit, & hoc immutabili consilio, quod neque à Satana, neque à toto mundo perfringi queat. Videmus ergo quàm bene conueniat hæc pictura, quum Propheta dicit quadrigas exire è montibus. Iam quod ad quadrigas spectat, vidimus alibi conferri equitibus Angelos, qui celeriter obequitant per totum mundum, vt quæ Deus mandauit illis exequantur. Ita etiam quæcunque contingunt mutationes, vocantur quadrigæ Dei, quoniam vel Angeli semper adsunt præstò, vt Deo pareant ad quiduis agendum, vel ipsi rerum effectus sunt Dei quadrigæ, hoc est, sunt quasi celerrimi præcones, qui nobis annuntient quod prius erat incognitum. Sciamus ergo omnes fortuitos casus, vt vulgò putantur ab incredulis, esse Dei quadrigas, hoc est, esse nuntios Dei, qui perferunt & promulgant quod prius erat nobis absconditum. In hac etiam similitudine vel figura nihil coactum est. Quòd pertinet ad colorem equorum, hîc anxiè laborant interpretes, sicuti nuper attigi. Etsi autem nihil audeo asserere pro certo, probabilis tamen hæc cõiectura est, per equos nigros & albos designari tam Babylonicum imperium quàm Persicũm: sed alio fine quàm putant interpretes. Referri enim hoc debet ad Iudæos, quòd equi nigri emissi fuerint Babylonem versus, deinde equi albi. nam significat Spiritus sanctus datam fuisse licentiam Chaldæis, vt in Iudæos sæuirent, atque ita omnia implerent tenebris. Obscu-

Obſcuritas ergo de qua loquitur Propheta, non aliò tendit quàm ad clades Iudæis illatas: quoniam ſcilicet totum illud tempus tenebroſum, fuit plenum triſtitia & mœrore: quantiſper potiti ſunt Orientali imperio Chaldæi, & Babylon fuit ſuprema imperij vel monarchiæ ſedes. Poſtea ſucceſſit longè diuerſum tempus, quum Babyloniis deuictis Perſæ Orientali monarchia potiti ſunt. Ergo hîc fuit albus color, quia tunc illuxit Iudæis fauor nouus Dei: & ſtatim libertas redeundi in patriam fuit permiſſa. Videmus ergo vt non immeritò Propheta ſubiiciat colorem album in equis: quoniam talis fuit ſucceſſio Perſarum, vt ſol lætitiæ exortus fuerit Iudæis qui exhilarauit eorum animos. Cæterùm omittit Propheta quadrigam primam, & hoc factum exiſtimant interpretes, quia tunc euerſa eſſet monarchia Babylonis. Sed in eo falluntur, quemadmodum nuper attigi, quòd non referunt colores iſtos ad ſtatum Eccleſiæ Dei. Non dubito igitur quin Propheta conſultò de prima quadriga taceat, quoniam Iudæi experti fuerant iudicium Dei obequitaſſe in terra ſua: nam duriter afflicti fuerant. Deus ergo, ſicuti ſolet iudicium ſuum exercere contra domeſticos, atque vt ſcriptum eſt, Iudicium incipere à domo eius: ita etiam voluit hunc ordinem tenere, vt ſcilicet caſtigaret peccata electi populi antequam tranſiret ad Chaldæos & reliquas gentes. Quod ad vltimam quadrigam pertinet, dicit Propheta *fuiſſe abreptam verſus Auſtrum*: deinde aliò perrexiſſe, nempe per totum orbem, quoniam ita Deus permiſerit. Iam in ſumma vaticinij nihil amplius obſcurũ erit, ſi hæc principia tenemus, nempe notari per quadrigas euentus omnes, aut reuolutiones quæ in mundo contingunt: quia ſcilicet non dominatur cæcus fortunæ impetus, vt fingunt ſtulti, ſed Deus tunc nobis palàm declarat conſiliũ ſuũ. Cur autem equi partim rufi, partim nigri, partim albi vocentur, partim ſubrufi: reſponſio etiam in promptu eſt, quoniam Deus emiſerat quadrigas ſuas in Iudæam, quæ plenæ eſſent ſanguinis. hoc igitur ſignificat rufus color. ſed oſtendit fore etiam ſuas vices hoſtibus: imò iam aliqua ex parte hoc fuiſſe impletum, quòd ſcilicet ſuis quadrigis eos Deus calcaſſet, rotas ſuas voluens ſuper eorum terram dum ſubuerſa fuit Nineue. Etſi autem non reſpexit Spiritus ad Aſſyrios vel Chaldæos ſimpliciter, acſi per nigrum colorem notare vellet quæ inter eos geſta ſunt bella, quin potius calamitates quæ inde illatæ ſunt Iudæis: tamen in genere nigrum colorem interpretor triſtem illam perturbationem quæ in toto Oriente fuit, & vnde nihil iucundum ſperare poterãt Iudæi: quia paulò pòſt grauior moles incubuit eorum capitibus. Itaque tertio loco ſubiicit Propheta equos albos, vbi ſcilicet tempus impletum fuit quo volebat Deus Eccleſiam ſuam redimere. Iam dicit non modò quadrigas fuiſſe emiſſas Orientem verſus, vel ad Babylonios: ſed dicit curſitaſſe etiam per Auſtralem plagam: deinde luſtraſſe totum mundum. Et quò hoc certius nobis ſit, ſpectandum eſt cõſilium Prophetæ. non dubium eſt quin hîc velit aliquid ſolatij afferre Iudæis, vt non ſuccumbant triſtitiæ quantumuis duriter eos caſtiget Deus. Duo autem hîc proponit Zacharias, primùm quòd nulla pars terræ, vel nulla regio immunis ſit à iudiciis Dei: quia ſcilicet quadrigæ eius tranſitum reperient per omnes terras. Deinde ſignificat, quamuis ad tempus ſe verſauerint tam in Iudæa quàm in Septẽtrione quadrigæ Dei horribiles aſpectu, propter colorem nigrum & rufum, tamen iam veniſſe tempus quo Deus, quia placatus eſt, mutet rerum ſtatum: & ideo proponit alium colorem tertio loco: quoniam ſcilicet quadriga Dei emiſſa fuerat per Iudæam: deinde turbauerat vindicta Dei Nineuen, poſtea Babylonẽ: hoc tantùm vltimo loco reſtabat quod iam aliqua ex parte erat impletum, nempe vt Deus caliginem omnem abſtergeret, & redderet quaſi ſerenitatem Iudæis, idque à Chaldæa: nempe quoniam Perſæ, qui tunc potiebantur imperio, clementer incœperant tractare Iudæos. Nunc ſequitur apud Prophetam:

1. Pet. 4. 17.

4 *Et reſpondi, & dixi ad Angelum qui loquebatur mecum, quid hæc ſunt, Domine mi?*

5 *Et reſpondit Angelus, & dixit mihi, Hi quatuor ſpiritus ſunt cælorum, egredientes è ſtatione apud dominatorem cunctæ terræ*(alij vertunt, Hi, vel hæ quadrigæ ad quatuor ventos cælorum egrediuntur è loco, vbi ſtant apud dominatorẽ, &c.

Quòd rurſus Angelum interrogat Propheta, docemur eius exemplo excutere omnem torporem, & nos tam dociles quàm attentos offerre Deo, ſi cupimus proficere in his vaticiniis. Nam ſi Zacharias, qui ſegregatus erat è mundo, & extulerat oculos & mentem ad cælum, opus tamen habuit doctore & magiſtro Angelo qui præiret, magnæ ſtultitiæ & arrogantiæ erit tantum nobis confidere, vt donum interpretationis ſpernamus. Quoniam verò non mittuntur è cœlo Angeli qui nobis vaticinia explicent, vtamur aliis adminiculis, quæ ſcimus à Deo nobis offerri. Interea tamen & docilitas, & reuerentia, & attentio hîc nobis præcipitur. Meminerimus etiam, ſimulac ſubiecerint ſe homines Deo, paratum illis fore donum reuelationis: quia non fruſtra ſæpius vocatur Deus Magiſter paruulorũ. Quiſquis ergo compoſitus erit vera manſuetudine & modeſtia ad diſcendum, non fraudabitur voto ſuo: quemadmodum videmus Angelum hîc partibus ſuis defungi in docẽdo Zacharia. Iam

ad verba ipsa descendo. *Respondet Angelus hos esse spiritus quatuor.* Dixi alios secus vertere, nempe quadrigas tendere ad quatuor ventos, vel plagas cœli. sed illud coactum est: & verba simpliciter sonant hos esse quatuor spiritus. Non dubito quin fefellerit nomé Spiritus istos interpretes: quia putarunt frigidum esse vocari illos diuersos rerum euentus Ventos aut Climata. Sed accipio etiam hanc vocem diuerso sensu, quòd scilicet sint impulsus Dei. Non intelligo igitur quatuor ventos, sed intelligo impulsus arcanos Dei. Nam quamuis vnus sit Dei spiritus, omnes tamen actiones ab eo prodeunt: & quicquid agitur in mũdo potest nõ absurdè Spiritui eius ascribi. Interea certum est Prophetam alludere ad quatuor mundi plagas: quasi diceret nihil contingere in mundo quod non in cœlo decretum fuerit: quia scilicet prouidentia Dei sub se totum orbem complectitur. Quamuis ergo hîc notetur orbis vniuersitas, tamen per Spiritus intelligit Propheta motus illos arcanos qui prodeunt ab æterno consilio Dei & prouidentia. Et hæc metaphora optimè conuenit, quia opponitur nomen Spiritus fortunæ. Diximus iam profanos homines imaginari cæcũ fortunæ impetum. Atqui Propheta dicit omnes reuolutiones quæ in mundo cernuntur esse ex Spiritu Dei, & esse quasi spiritus vel nuntios. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum, vbi Angelus dicit *hos esse quatuor spiritus cælorum.* & epitheton hoc minimè superuacuum est: quia videtur Propheta hîc excludere alias omnes causas, vt maneat summũ arbitrium penes Deũ. Etsi enim sæpe operatur Deus per instrumenta, vel per medias causas & propinquas, vt loquuntur: necesse tamen est locari in summo gradu arcanũ eius decretum. Hæc ratio est cur spiritus dicat cælestes esse, ne scilicet putemus Deum pẽdere ex hominum arbitrio, vel implicitum esse mediis causis: sed liberè statuere quicquid apud se mero beneplacito decreuit. Qui autem dicunt, In quatuor plagas cælorũ, videmus eos non satis considerasse Prophetæ mentem. Iam dicit, *Egredi è statione apud Dominatorem cunctæ terræ.* Nunc stationẽ coram Deo vocat Propheta spatiũ illud quod dixit inclusum fuisse inter duos montes æneos. Sciamus ergo Deum non capere noua consilia repentè (vt pro rebus natis vel occasione nobis subitò oblata, nunc hoc, nunc illud aggredimur) sed longè dissimilem esse naturam Dei, nec sursum & deorsum volui res in cælo: quoniá sit illic fixa & quieta statio quadrigis. Nam etsi volubiles sunt quadrigæ, & pollent celeritate: necesse tamen est ipsas manere quietas, quasi fixæ essent in vno loco, donec exitum Deus permittat. Hinc colligimus Deum etiam vbi cessare nobis videtur, non tamen otiosum in cælo sedere, vt impij homines blaterãt: sed illic statuere quid tempore opportuno fieri velit. Deinde quum dicit *quadrigas stetisse corã Deo*, hinc colligimus, contingentiam quæ videtur communi sensu, esse tamẽ affixam consilio Dei, ita vt simul sit necessitas: vnde fit vt vulgò maior pars hominum existimet omnia contingere fortuitò, nisi quia subsistunt in ipso naturæ intuitu? voluntas hominis mutabilis est: ergo quicquid à voluntate hominis manat est etiam mutabile. Deinde arbor potest vel arescere præ æstu, vel emori præ frigore, vel fructum proferre. Ergo colligunt hoc totum esse contingens, quia apparet flexibilis varietas. Vbi ita æstimant rerum euentus homines à sola natura, non mirum est si putent contingentiam regnare in mundo. Atqui Propheta hîc distinguit inter ipsam naturam rerum & inter ipsum consilium Dei. Dicit enim *quadrigas stetisse, & fuisse egressas vbi Deus ita iussit.* An nullus erat motus in rotis? Imò quadrigæ ab initio erant satis veloces, vt festinarent: vnde ergo fit, vt quiescant ad tempus? Nempe quia retinentur arcano Dei consilio. Iam vbi eas emittit, ostendunt suam festinationem, quæ illis naturaliter est indita. Hinc ergo facilè colligimus, natura contingere quæ videntur posse fieri in vtramque partem. & tamen consilium Dei semper impleri, vt præsit immutabilis necessitas, quæ tamen nobis abscondita est. Subiicit Propheta in quadriga prima fuisse equos rufos. Iam hoc totum exposui: restat quod postea subiicit.

6 ***In qua sunt equi nigri, exeunt ad terram Aquilonis, & albi exeunt post eos: & variegati*** (aspersi vario colore) **exeunt ad terram *Australem.***

7 ***Et subrufi*** (dicam iterum de voce) ***exierunt, & postularunt vt perambularent in terra: & dixit, Ite, perambulate in terra: & perambularunt in terra:***

Hîc non explicat singulas partes vaticinij Zacharias: sed ostendit tamen duas quadrigas properasse versus Chaldæam, ne scilicet molestum esset Iudæis quòd primo loco sensissent Dei iudicium. Ostendit ergo Deum emittere suos nuncios in omnes partes: sed præcipuè apud Babylonios insignes & dignas memoratu mutationes vel fuisse, vel postea fore: vnde palàm fieret, Deo curam esse populi sui, qui tractus fuerat illuc in exilium. Et iam causam reddidi cur non loquatur hîc de equis rufis: quia falluntur qui putant quadrigam illam primá fuisse emissam ad Chaldæos. Ego enim potiùs existimo ad Iudæos hoc referri, à quibus iudicium Dei incœperat. Dicit ergo exire duas quadrigas Babylonem versus, quarũ priorẽ trahebant equi nigri, alteram verò trahebant equi albi, nempe propter clementiam Persarum, à quibus noua lux gaudij Iudæis allata fuit. Quod ad terram Australem spectat, non dubito quin alludat Propheta ad Ægyptios. Sed postea adiungit vltimam illam quadrigam fuisse aliò delatam, nempe vt peragraret totum orbẽ. אמצים vertunt robustos: & hæc etiam

propria

propria est significatio vocis: quoniam אמץ propriè fortificare significat vel roborare. sed quoniam hîc fit colorum mentio, mihi magis probabile videtur quod quidam etiam Hebraei docent, notari potius equos subrufos. Nam prius alterum etiam nomen posuit Propheta ברדים quasi diceret Grandineos. Coniungunt igitur quidam interpretes haec duo, quòd equi illi fuerint grandinei, hoc est, fuerint aspersi grãdine: deinde fuerint אמוצים, hoc est, subrufi. Hieronymus videtur sibi satis refellere hanc sententiam, quoniam alij equi prius vocati fuerant אדומים, hoc est rufi. sed diuersi sunt isti colores. Et interea, quemadmodum dixi, vix posset hoc quadrare, solos vocari Fortes equos qui trahebant quadrigam vnam. Scimus enim Deum ita mirabiliter exeruisse suam potentiam in Chaldaea, vt duae quadrigae quae illuc profectae sunt, non debuerint trahi ab equis infirmis vel debilibus. Ego igitur existimo hîc etiam notari colorem: & Propheta nunc vocat Grandineos, nunc vocat Subrufos. Dicit autem non fuisse contentos terra Australi, *sed petijsse à Deo*, vt liceret volitare per totum orbem. Etsi autem neque diaboli, neque impij respiciunt ad Dei nutum, sed feruntur nescientes & nolentes quò Dominus ipsos impellit: tamen Propheta dicit petiisse, quia scilicet non poterant transgredi fines sibi praescriptos: quemadmodum vbi Satan 1. cap. Iob postulat sibi hoc vel illud permitti, nõ debemus tam anxiè exquirere an Satan sibi postulet dari licentiam à Deo quoties aliquid vult tentare. non dubium enim est quin praecipiti rabie feratur, & cupiat etiam modis omnibus peruertere Dei imperium. Sed simpliciter hoc sufficiat, non posse vel digitum vnum progredi tam Satanam, quàm impios, nisi quantum illis permittit Deus. Haec igitur summa est, quum ad terram Australem initiò profecta esset vltima quadriga, tamen laxatum fuisse spacium, vt posset totum orbem peragrare. Iam subiicit.

8 *Et vocauit me, & loquutus est mecum, dicendo, Vide, qui egrediuntur ad terram Aquilonis quiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.*

Colligimus ex hoc versu praecipuum hunc fuisse visionis finem, vt scirent Iudaei non temere moueri in Chaldęa graues illos tumultus, qui ex parte contigerant, & adhuc instabant sed omnia gubernari arcano Dei consilio: deinde Deum ita miscere & turbare statum illius imperij, vt tamen aliquis finis sperandus esset. Non est ergo cur iam nimis solicitè quisquam laboret de singulis partibus vaticinij, quando summa nobis constat. Cur enim potius de terra Aquilonis disertè hic loquitur Angelus, quàm de terra Australi? imò de toto orbe? nempe quoniam illuc coniecti erant omnium oculi: quia scimus Chaldęam fuisse quasi sepulcrũ Ecclesiae, vnde emergere opportuit aliquas reliquias, vt superstes esset Deo aliquis populus à quo inuocaretur. Hîc ergo Angelus reuocat Iudaeos ad prouidentiam Dei, vt sciant quaecunque illic acciderant mutationes ab arcano Dei consilio esse profectas. Iam quod dicit, *Quiescere illic fecerunt spiritum meum*, bifaram exponunt interpretes. Quidam enim existimant hîc notari Dei gratiam erga populum: quasi diceret se iam placatum esse. sed alij per vocem Spiritus intelligunt Dei vindictam, quòd scilicet ad satietatem vsque indulserit iracundiae suae aduersus Chaldaeos. Et vterque sensus aptari posset satis commodè ad contextum. Neque enim hoc vulgare solatium fuit Iudaeis, quod Deus effuderit irã suam contra Babylonios donec saturata esset, quemadmodum vbi quis non definit saeuire donec cupiditatem suam expleuerit. & saepe haec locutio occurrit in Scriptura. Ego tamen potius amplector secundam illam sententiam, quòd scilicet Deus quietus esse incoeperit postquam emissa fuit secunda illa quadriga. tunc enim ostendit se reconciliatum esse electo populo: statim redemptio sequuta est. Ergo vt sciant Iudaei Deum sibi fore exorabilem, ideo iubet placido & composito animo stare, donec peregerint cursum suum quadrigae illae per totam Chaldaeam: quia implebitur quod nunc dicit Angelus, nempe quietum fore Spiritum Dei, qui antè visus fuit turbulentus, quum scilicet omnia tenebris inuolueret etiam in ipsa Iudaea

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo hic obnoxij sumus tot diuersis incommodis quae repẽte oriuntur quasi subitae procellae: da, inquam, vt erectis in coelum mẽtibus, quiescamus tamen in arcana tua prouidẽtia, & sic agi emur secũdũ carnis nostrae sensum. vt tamẽ maneamus defixi in principio illo quod vis nobis esse persuasum, nẽpe omnia te moderari, & nihil moueri nisi tuo arbitrio, vt in rebus turbatissimis tamẽ clare semper cõspiciamus manum tuã, & consilium illud plenũ rectitudinis & summae ac singulares sapiẽtiae & iustitiae, vt scilicet te semper inuocemus & cõfugiamus ad portum hunc, nẽpe nos sic huc & illuc volui, vt tamẽ manu tua nos semper sustineas, donec tandem recipiamur in beatã illam quietẽ, quae nobis parta est vnigeniti Filij tui sanguine, Amen.

9 *Et fuit sermo Iehouae ad me, dicendo,*

10 *Sume ex transmigratione, nempe ab Heldai, & à Tobia, & à Iedaia: & vade tu die illo, vade, inquam, ad domum Iosiae filij Zephaniae, qui venerunt è Babilone.*

11 *Et sume argentum & aurum, & fac coronas, & pone super caput Iehosue filij Iozedec Sacerdotis magni.*

Hæc visio data fuit Zacharię, vt erigeret debiles animos in spem meliorem, quoniam scilicet videbant Iudæi se duriter vndique premi à vicinis: quia surgebant à fronte & à tergo hostes, ita vt nullus esset molestiarum finis. Putabant ergo se esse miseros qui reuersi essent ab exilio, si talis conditio subeunda erat. Poterant enim tranquille agere apud Babilonios: & iam assueuerant, ita vt illis non tam acerbũ esset exilium. Sic ergo venerat in fastidiũ Dei gratia, vt propè odiosa esset: quia satius putabãt carere patria. quã nouis quotidie certaminibus impeti. Deinde ipsa terræ habitatio non adeò per se erat optabilis, nisi respectu spei datæ: nempe quia pollicitus fuerat Deus per suos Prophetas regnũ Dauidis de integro fore gloriosum: deinde maiorem fore Templi dignitatem & gloriam quàm antè fuisset. Iudæi quum viderent se assiduè affligi à suis hostibus, putabant hoc totum esse friuolem. Ita non dubium est quin multæ querimoniæ passim volitarint & multi strepitus. Ergo vt desinerét ita obmurmurare Deo, Prophetæ hæc visio oblata fuit, in qua iubetur *accipere aurum & argẽtũ à quatuor viris: & inde cõficere duas coronas, quas imponat capiti Iehosuæ sacerdotis magni:* nempe vt certò persuasi sint Iudæi fore statum populi incolumen qualis olim fuerat, quum scilicet florerent regnum & sacerdotium. Erant enim hæc summa decora, & quasi duo oculi corporis, quum scilicet sacerdos esset mediator Dei & hominum: Rex etiam Dei personam sustineret in populo gubernando. Videmus ergo per duas coronas notari Ecclesiæ restitutionem. sed sic notandum est, imponi vtramque coronam capiti Iehosuæ, quod nouum fuit & insolitum. Scimus tiaram fuisse datam sacerdotibus: scimus etiam Reges diademate fuisse ornatos. sed nemo vnus debuit & regium diadema, & tiaram sacerdotalem ferre. Hîc ergo ostenditur in vnius hominis persona coniunctio regni & sacerdotij, quod antè non fuerat in vsu. Deus enim apertè in Lege sua distinxerat illos duos ordines. Videmus ergo portẽdi hoc vaticinio aliquid prius incognitum: nempe quod idẽ futurus sit Rex & Sacerdos. Nam quòd Hieronymus inter alia dicit fieri posse vt plures coronæ fuerint, hoc vanum est ac friuolum. deinde apertè pugnat cum verbis Prophetæ. Nam paulo pòst subiiciet fore consilium pacis inter hæc duo, nempe inter Regnum & Sacerdotium. Quòd etiam idem putat vnam duntaxat coronã fuisse datam Sacerdoti, hoc quoque falsum est. denique euertit totam doctrinam Prophetæ quantum in se est. Sed relinquo nugas illas, quoniam nulla est in verbis Zachariæ ambiguitas, vbi Deus iubet aurum & argentum sumere, vnde conficiat duas coronas, quibus ornet caput summi Sacerdotis. Tenemus nunc consilium Prophetæ, quod ad finem vaticinij. tenemus etiam summam verborum. Nunc videndum est cur Propheta aurum sumere debuerit ab istis quatuor viris. Dicit enim, *sume à transmigratione.* Nomen הגולה est collectiuum, vt multis aliis locis. *Sume igitur* ab exulibus qui nunc redierunt in patriam è captiuitate Babylonica. sed postea subiicit *quatuor viros.* Est autem in contextu verborum aliqua abruptio: sed quæ non obscurat mentem Prophetæ. Dicit enim, *Sume à Heldai & à Tobia & Iedaia,* postea addit, *Vade in die illa, ingredere domum Iosiæ filij Zephaniæ.* Non dubium est quin Propheta iussus fuerit venire ad illos quatuor, & ingredi cuiusque domum: & hoc satis colligitur ex fine decimi versus, vbi dicit *qui venerunt.* Loquutus fuerat tantùm de vno Iosia filio Sophoniæ: postea addit illos simul venisse. Nunc venio ad solutionem. existimant interpretes hos quatuor viros aurum & argentum suppeditasse, quoniam præcipui erant in populo, & pollebant sanctitate præ aliis. Ergo honoris causa hîc putant quatuor istos eligi qui aurum erogent & argentum ad conflandas coronas. sed ex fine capitis potius coniicio notatam fuisse eorum molliciem, quoniam scilicet pusilli essent animi, ac diffiderent promissionibus Dei, atque etiam frangerent aliorum animos suo exemplo. Certum quidem est fuisse viros raræ autoritatis, vt præ aliis omnibus excellerent, atque in ipsos cõiecti essent omnium oculi, hoc certum est: sed interea hîc coarguitur ipsorũ infidelitas, quod non satis attenti essent ad Dei promissiones, & putarent se fraudatos esse spe sua, quòd relicta Babylone, vbi erat summa rerum omniũ fœlicitas, in terrã sanctam redierant, quæ inculta & vasta erat. Opus enim fuit magna tolerantia, quũ deberent arare in spinetis & vepribus. Nam terra illa, vt iam dixi, non habuerat perpetuos cultores. Missi quidem fuerant ex Oriente qui passim in ea habitarent: sed leones & sæuę alię bestiæ irruerant, ita vt terræ vastitas faceret multum negotij, quum Iudæi illuc reuersi sunt. Ergo igitur non dubito quin hîc perstringat Spiritus sanctus quatuor istos viros, qui debuerant aliis esse duces & antesignani: interea frangebant vulgi animos. Et dico hoc posse colligi ex fine capitis, vbi iubebit Deus collocari duas coronas in Templo in memoriale ipsis, nẽpe vt cernerent illic dãnationem incredulitatis suę, vt suo loco dicemus. Iam quod iubetur Propheta *Imponere capiti sacerdotis duas coronas,* dixi hoc symbolo notari cõiunctionẽ vtriusq; dignitatis in Christi persona. Opportuit vsq; ad Christi aduẽtũ sacerdotes eligi ex posteris Aaron: dico summos sacerdotes. Oportuit autẽ Reges esse ex semine Dauidis. Ita non tãtùm in personis videmus distinctũ esse regnũ à sacerdotio, sed in familiis. Fuisset enim præposterũ, Regẽ videre ex tribu Leuitica: fuisset etiam præter ordinẽ Dei, videre sacerdotẽ ex tribu Iehudah & ex familia Dauidis.

dis. Quũ ergo rex diademate proprio esset ornatus, quũ gestaret Sacerdos propriam cidarim, quid hoc sibi vult, quòd idem homo sustinet duas coronas? Certè videmus aliquid mutari in ordine præterito, & designari aliquid insolitum. Iam verò nouum non est, quòd Redemptor qui promissus erat, Regno & Sacerdotio excelluerit. Hoc enim erat prædictum Psalmo decimo & centesimo, Dixit Iehoua Domino meo, sede à dextris meis: hoc pertinet ad ius Regium. Sequitur, Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quanquam oportuit Reges tunc eligi ex familia Dauidis & tribu Iehudah, vbi sceptrũ manebat: oportuit etiam sacerdotes sumi ex Leuitica tribu, prædixit tamen Spiritus venturum Regem qui simul Sacerdos esset, quemadmodum prius fuerat Melchisedech: hoc nunc confirmat Propheta. Quod autem iubetur Zacharias *imponere capiti Iehosuæ illas coronas*, non debemus ita accipere, quasi Iehosuah statim susceperit regnum & sacerdotium. Contentus enim fuit munere suo. sed Propheta ostendit in ipsa vmbra quod sperandum erat Messiæ aduentu. Neque enim adhuc completum erat tempus, quo Christus reciperet cidarim Regiam, quemadmodum dicitur apud Ezechielem, Tollite cidarim, transuersam, transuersam, transuersam ponite eam, donec veniat cuius est. Videmus vt Propheta illic designet longum tempus, quo cidaris Regia, hoc est, diadema quasi pedibus calcandum erat. Nõ ergo satis diu iacuerat corona Regis: sed tamen nihil temere fecit Propheta, quoniam nõ poterant aliter Iudæi concipere animis quod hîc promittitur, nisi in medium prodiret Sacerdos ille vmbratilis, qui gestaret vtráque coronam: neque hoc fuisset tam appositum in persona Zerubbabel. Etsi enim ille erat ex familia Dauidis, & gerebat etiam typum Christi, tamen nullum erat nomen regium, & nulla imperij maiestas: ideo fuisset hoc minus spectabile in persona illius. Non mirum igitur est si Deus producat sacerdotem Iehosuam, qui figura erat & imago Christi: producit verò cum duplici corona, quoniam venturus esset qui coniungeret sacerdotium regno, quemadmodum sequitur: Eze. 21. 26.

12 *Et dic ad eum, dicendo*, loquere ad eum dicendo: reperitur bis idem verbum, *Sic dicit Iehoua exercituum, dicendo, Ecce vir, Germen nomen eius, & è loco suo germinabit, & ædificabit templum Iehouæ.*

13 *Et ipse ædificabit templum Iehouæ, & ipse gestabit decus*, vel gloriam, *& sedebit, & dominabitur super solium suum: & erit Sacerdos super solium suum, & consilium pacis erit inter hos duos*, vel inter vtrumque.

Iam exponitur visio, quia si absque doctrina duabus coronis ornatus fuisset Sacerdos, poterant agitari multi sermones in populo, Quid hoc sibi vult? Deus hîc pronuntiat non competere in personam Iehosuæ quod fieri iussit, sed aliò respicere: *Tu dices ad eũ, Ecce vir, Germen nomen eius.* Perinde igitur est ac si disertè testatus fuisset Propheta non coronari Iehosuam, quoniam dignus esset tanto honore, vel quia vnquã speranda ei esset Regia dignitas: sed ideo gestare hoc insigne ad tempus, vt intelligãt Iudæi exoriturum qui Rex futurus sit & Sacerdos. Dicit ergo *fore hominem, cuius nomen erit Germen*. De ratione huius vocis alibi dictum. omitto argutias quibus nonnulli sibi placent: sed quemadmodum alibi ostendi, hæc simplex & solida est ratio, quòd Christus non fuerit similis proceræ arbori, quæ innixa esset altis & profundis radicibus, sed fuerit similis plantulæ. vocatur quidem alibi Surculus ex radice Isai: sed eódem redit summa: quoniam radix illa Isai erat obscura, & ignobilis. Deinde species ipsa surculi nihil habuit præclarum. Videmus ergo Christum vocari Germen, quia contemptibile fuerit eius initium: ita vt nullius ferè momenti esset apud homines profanos, imò etiam in sua gente. sed interea significat Deus plãtulam hanc quasi sua manu esse consitam, ita vt vires accipiat. Quanquam ergo ignobile fuit Christi principium, Deus tamen affirmat se daturum vigorem ad continua incrementa, donec ad suam altitudinem peruenerit. hoc sensu Christus vocatur Germen. Facilè autem colligimus populi animos transferri ad Christum venturum, ne subsistant in Iehosuah, qui tunc erat vmbratilis sacerdos. *Dices ad Iehosuam, Ecce vir cuius nomen est Germen*: vbi est ille vir? nõ loquitur de Iehosua, non dicit, Tu es ille vir: sed dicit, *Ecce vir, cuius nomen est Germen*: id est, aliunde adueniẽs. Hinc ergo colligimus coronas istas fuisse proprias Christi, sed Iehosuæ datas fuisse, vt possent Iudæi conspicere in hac figura, quod adhuc sub spe absconditum erat. Postea adiungit, *Orietur ex seipso*, vel *Germinabit è suo loco*, ad verbum, De sub se. Etiam hîc philosophantur quidam nimis subtiliter, quòd Christus ex seipso, quia æternus est Deus, orietur propria virtute. Potius existimo duntaxat excludi humana media, quasi Propheta diceret, Etiamsi Christus sit similis plantulæ, tamen germinaturũ, quasi defixas altè radices haberet in terra. Non dubiũ quidem est Christũ germinasse cælesti virtute sua, & hoc etiã cõprehendunt Prophetæ verba: sed hoc voluit, non esse in Christo quærenda exordia quæ rapiam in admirationẽ & oculos & sensus omnes. Quanuis ergo Christus tantùm surculus sit, tamen efficiet Deus *vt germinet è suo loco*: hoc est, Etiãsi nõ adsint humana media, tamen hoc sufficere quod Deus benedicet huic germini, vt scilicet in iustam altitudinẽ excrescat. Tãdẽ adiungit, *Et ædificabit templũ Iehouæ.* Hîc est insignis locus. vnde apparet Templum quod tunc extruere cœpetãt Iudęi, & quod postea ędificatũ fuit ab Herode, nõ fuisse verũ illud Tẽplũ Iesa. 11. 1.

Hag. 2. 9. de quo vaticinatus fuerat Haggæus, Gloria secundæ domus maior erit quàm prioris. Nam quanuis sumptuosum fuerit illud templum Herodis, tamen videmus quid pronuntiet Spiritus hoc loco, nempe proprium hoc fore munus Christi. Nemo igitur etiamsi coaceruasset totum aurum & argentum mundi, potuit extruere verum Templum, de quo iam citauimus vaticinium Haggæi, de quo tam prolixè concionatur Ezechiel circa finem libri sui. Vnus ergo Christus à Patre electus fuit, qui Templum hoc ædificaret. Fuit quidem Christus ipse Templum quoad corpus, quia in eo habitauit plenitudo diuinitatis: sed ædificatur Templum Deo Patri, dum erexit vbique purum cultum, superstitionibus in nihilum redactis: & dum nos consecrauit etiam in regale sacerdotium. Nunc ergo videmus quid ostensum fuerit Prophetæ, nempe quanuis tunc multis incommodis, & probris, & iniuriis obnoxij essent Iudæi, venturum tamen esse Christum, qui restituet omnia in perfectum ordinem: illum fore non Regem modò, sed Sacerdotem quoque: deinde principium illius obscurum & contemptum fore respectu mundi: sed sine terrenis adminiculis, venturum tamen ad suã altitudinem: postremò proprium fore eius officium, spirituale Templum Deo extruere. Repetit secundò quod dixerat, *Ipse*, inquam, *ædificabit Templum Iehouæ*, inquit. Hîc videtur Propheta frustra iterare eadem verba, quum nihil accedat lucis. sed mihi dubium non est quin rem creditu difficilem voluerit hoc modo sancire & ratam facere. Quoniá ergo Templum quod tunc ædificari cœptum erat, nihil vel parum habebat in se splendoris & gloriæ, & vix sperari poterat melius aliquod vel excellẽtius ædificium: ideo Propheta inculcat hãc promissionem, *Ille, ille ædificabit templum Iehouæ*, inquit: hoc est, ne maneant oculi vestri defixi in huius Templi intuitũ, quoniam debilitat fidem vestrá, & vos ferè exanimat: sed sperate aliud Templũ quod nondum cernitis: quia veniet tandem Sacerdos & Rex, qui extruat Templum melius & præstantius. Postea adiungit, *Gestabit ille decus & sedebit, & dominabitur super solium suum.* Confirmat pluribus verbis quod nuper attigimus, nempe hunc virum qui germinabit arcana Dei virtute, & non terrenis mediis fore Regem simul & Sacerdotẽ. Quum dicit, *Portabit decus*, non dubium est quin tacita sit oppositio inter Iehosuah & Christum verum Sacerdotem. Nam Iehosuah, quanuis suo tempore functus sit officio Sacerdotis, tamen erat contemptus: sed Propheta iubet populum suum plus sperare, quàm ex præsenti intuitu concipere possit: quoniam veniet magnificus Sacerdos plenus regij etiam decoris. Et ideo addit, *Sedebit, & dominabitur super solium suum.* Hoc propriè non conuenit sacerdotio, sed affirmat Propheta virum hunc qui prodibit diuinitus, simul etiam fore Regẽ, quanuis exerceat sacerdotium. Erit ergo Sacerdos, sed erit super solium suum, vt dominetur. atqui non propria fuit dominatio Sacerdotis, sed Regis. Tandem concludit totam summam rei vbi dicit, *consilium pacis fore inter duos.* Non puto hîc perstringi dissidia quæ fuerãt inter Reges & Sacerdotes. fateor quidem tales discordias sæpe fuisse visas in veteri populo: sed longius respexit Propheta, nempe Sacerdotium coniunctum fore cum ipso Regno. Non statuit igitur diuersas personas, quæ inter se pacem colant, sed potiùs de rebus ipsis disserit. *Erit* ergo *consilium pacis inter duo*, nempe inter Regnum & Sacerdotium. Inde colligimus quod iam dixi, hîc promitti quod non fuerat visum sub Lege, neque etiam expectari debuit, sed renouatio quæ contigit aduentu Christi fuit complementum huius Prophetiæ. Sequitur:

Col. 2. 6.

14 *Et coronæ erunt ipsi Chelem,* (pro Chadai, probabilis coniectura est fuisse hunc binomium, sicuti etiam Iosia filius Zephaniæ vocatur etiam Chen: erũt ergo tam ipsi Chelem quàm) *Tobiæ, & Iodaiæ filio Zephaniæ in memoriale, in Templo Iehouæ.*

Corrumpunt Prophetæ sensum qui putant depositas fuisse coronas apud quatuor istos viros. Potius enim locatæ fuerant in templo Dei, sed vt esset memoriale istis hominibus, vnde conficitur quod iam dixi, non fuisse sumptum aurum ab illis, quia pietate & sanctitate alios omnes antecellerẽt, sed quoniá oportuit illis exprobrari suam mollitiẽ, quòd scilicet putarent spem suam frustratam esse, quoniam non statim complebat Deus quod pollicitus fuerat. Quum ergo inquieti essent, coarguitur hęc nimia festinatio. *Sint* ergo *duæ coronæ*, inquit Spiritus, *in memoriale illis*: hoc est, quoties aspicient coronas istas, vt sese compescant & agnoscant sua desideria fuisse nimis importuna, & se fuisse nimium pręcipites, quum vellent vno die compleri omnia vaticinia: deinde etiam totus populus agnoscat illos perperam murmurasse, quoniá erunt in memoriale & testimoniũ coronę illę suspensę. Nunc ergo videmus clarius cur Propheta iussus fuerit sumere aurum & argentum ab illis quatuor, vt conficeret quas postea in templo Dei coronas deposuit. Tandem addit:

15 *Et longinqui venient, & ædificabunt in Templo Iehouæ. & scietis quòd Iehoua exercituum miserit me ad vos. Et erit, si audiẽdo audieritis vocem Iehouæ Dei vestri.*

Adiũgit etiam Propheta venturos ex remotis terris, qui vel laborem suũ, vel opes conferant ad Templi ædificationem. nam Ædificandi verbum potest ad vtrunque referri. *Veniẽt* igitur

igitur *longinqui.* Ante illud tempus fuerant dona oblata ab exteris gentibus: sed Templum non fuerat ędificatum nisi à Solomone & populo. Deus ergo hîc plus aliquid promittit, nempe adiutores fore ad Templi ędificium, qui tunc prorsus alieni erant à populo. Certũ est etiam ipsa ætate Zachariæ sumptus fuisse datos à Cyro: sed Propheta nihil tale commemorat: promittit aliquid maius. Sequitur ergo hoc vaticinium necessariò referri ad Euangelij promulgationem: quia tunc cœperunt alienigenæ conferre suam operam, & suas diuitias, vt Templum Deo extruerent. Quanuis ergo Cyrus erogauerit largam pecuniam ad extruendum Templum, non tamen hîc de eius liberalitate agitur. Post Cyrum verò nemo alienus tam liberalis fuit. nam Herodes qui magnam molem extruxit, & valde splendidam, non erat longinquus: imò volebat censeri vnus ex populo. Videmus ergo non posse aliter accipi hoc vaticinium quàm de spiritualis templi structura, vt scilicet gentes quæ remotæ prius fuerant à populo Dei, simul se adiungerent socios, & studia sua cõferrent ad ædificãdum Templum, non ex lapidibus, vel ligno, vel alia corruptibili materia, sed ex doctrina & donis Spiritus sancti. Postea adiungit, *Scietis quòd Dominus exercituum miserit me ad vos.* De hoc genere sciẽtiæ alibi diximus. Oportuit enim Iudæos ab initio certò persuasos esse de fide huius vaticinij. sed vbi accessit effectus vel experientia ipsa, tunc cœperunt clarius cognoscere. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Deus qui per os meum loquitur, vos minimè frustrabitur, quoniam tandem complebit quod nunc denuntio: & ipsa experientia testis erit me fuisse verum & legitimum eius Prophetam. Et ideo vocat Deum exercituum, vt sese confirment Iudæi, dum audiunt hoc proficisci ab eo cuius immẽsa est potentia. ergo non esse cur dubitent de ipso effectu: quia nihil est quod Deo obsistat, vbi visum fuerit virtutem suam explicare. Sequitur, *Si audiẽdo audieritis vocem Iehouæ Dei vestri.* Hîc promittit Zacharias Iudæis addita conditione, si Deo morigeri fuerint, & perstiterint in obedientia verbi eius ac doctrina: nempe quia incredulitas homines arcet ab omni participatione gratiæ Dei. Verum quidem est, etiamsi omnes tunc fuissent increduli, venturũ tamen fuisse Christum: quia Deus vt verax est, non mutat consilium, etiamsi totus mundus vanus sit. Quoniam ergo stabilitas Dei non pendet ab hominibus, ideo non debemus accipere quod hîc dicit Propheta, *Si audieritis vocem Dei,* quasi potuerint redigere in nihilum vaticinij huius effectum, si fuissent perfidi Deo. Defectio igitur illorum & totius gentis non potuit obstare, quominus tandem suo tempore prodiret Christus. Sed aliud voluit Propheta, nempe Iudæos fore participes huius boni, vel fruituros, vt ita loquar, hac gratia, si amplexi fuerint Dei promissionem, & se obedienter subiecerint Legi eius. Nam vtcunque Christus iam aduenerit mundi Redemptor, scimus tamen non peruenire hoc beneficium ad omnes, quare? multi enim increduli occludunt ianuam & Deo & Christi gratiæ. Ergo soli fideles sentiunt re ipsa Deum loquutum esse, & seriò percipiunt eius gratiam, quia scilicet *audiunt vocem eius*, hoc est, primùm fide recipiunt quod Deus offert: deinde etiam non deficiunt ab eius doctrina: sed in obedientia fidei permanent vsque in finem. Huc igitur spectat Propheta, vt ostendat Iudæis frustra hæc omnia dici, quò ad ipsos, nisi animos Deo aperiant. Ostendit verò rationem qua id fieri debeat, nempe *si audiendo audierint vocem Dei:* hoc est, si non sint addicti suis cogitationibus, nec existiment Deum esse fallacem, quia promittit quod est incredibile. Si ergo renuntient sibi, & suis imaginationibus valere iussis prorsus affixi sint Dei verbo, & adhibeant loquenti Prophetæ fidem, ostendit re ipsa sensuros, idque in salutem suam quod docet, nempe Christum fore Regem & Sacerdotem, qui suis perfectam fœlicitatem conciliet.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quũ nobis exhibitus fuerit Filius tuus, in cuius persona etiã allata fuit nobis bonorum omnium, & veræ ac solidæ gloriæ perfectio: da, inquam, vt maneamus in ipso defixi, neque huc vel illuc propensi simus, aut fluctuemur in varias partes, sed ita contenti simus regno eius & sacerdotio, vt nos totos tradamus in eius fidem ac custodiam: deinde ne dubitemus sic nos eius gratia sanctificatos esse, vt tibi grati hodie simus, & freti etiam isto Mediatore, offeramus nos tibi vera cordis fiducia in sacrificium: & ita studeamus glorificare nomen tuum toto vitæ cursu, vt tandẽ fiamus participes cœlestis eius gloriæ, quæ nobis parta est eiusdẽ Filij tui sanguine. Amen.

CAPVT VII.

T factus est, datus est, *anno quarto Darij regis sermo Iehouæ ad Zachariam quarta die mensis noni Chisleu.*

2 *Nam miserat in domum Dei,* hoc est Templum, *Sareezer & Reguem-melech & viros eius ad deprecandam faciem Iehouæ,* aut, Miserat in domum Dei Sareezer, & Reguem-melech, in nominatiuo casu, & viri eius ad deprecandam faciem Iehouæ:

3 *Ad dicendum Sacerdotibus qui erant in domo Iehouæ exercituum, & Prophetis, dicendo, An flebo mense quinto? separabo me? quemadmodum feci his annis?* est turbata series verborum: quemadmodum solitus sum facere his annis?

Hîc non ponitur visio, sed responsum quod iussus est dare Zacharias nuntiis populi captiui. Dicit enim quosdam è Chaldæa missos fuisse, qui offerrent Deo sacrificia, & simul inquirerent, an seruandum esset ieiunium quod instituerant vrbe capta & excisa. Est autem aliqua ambiguitas in verbis Prophetæ: quoniam dubium est, an duo quos nominat, nempe Sareezer & Reguem-melech cum aliis miserint nuntios, de quibus nunc fit sermo: an ipsi venerint & pertulerint mandata à captiuis. sed in ea re parum est momenti. Quantum ad me spectat inclino in hanc sententiam, venisse duos istos cum suis comitibus Ierosolymã, & omnium nomine sciscitatos fuisse de ieiunio, quemadmodum postea videbimus. Quòd Iudæi putant fuisse proceres aliquos Persarum, omnino est puerile: sed ita ad gloriam gentis suæ trahere solent absque delectu & iudicio quicquid occurrit. quasi verò hoc tantopere fuerit Iudæis expetendum, vt duos ex Persis in Templum ascenderent. Sed non opus est longa disceptatione: quia si Prophetæ consilium spectamus, colligere promptum erit fuisse homines Iudæos qui missi fuerant ab exulibus, tam vt afferrent dona, quàm vt inquirerẽt de ieiunio, sicuti narrat Propheta. Hæc igitur summa est, venisse tam Sareezer quàm Reguem-melech, & comites eorum ad Templũ: deinde petiisse consilium à Sacerdotibus & Prophetis, an adhuc seruandum esset ieiunium mensis quinti. Primo loco notandum est etiamsi non fuerit tantum animi in omnibus, vt signo dato in patriam statim redirent, non tamen fuisse crassos Dei contemptores, & prorsus alienatos à vera pietate. Fuit quidem hoc non leue vitium, torpere apud Babylonios quum liber esset exitus: erat inæstimabile Dei beneficium, porrigere manum miseris illis exulibus, qui prorsus desperauerant de reditu. Quum ergo Deus paratus esset illos domum reducere, nõ potuit negligi tanta illa gratia sine magna ingratitudine. Sed Dominus tamen voluit in animis quorundã residere aliquas scintillas, vtcunque non feruerent quo decebat zelo: sicuti hodie videmus ignauiam in causa esse, vt multi in sordibus Papatus desideant: & tamen illic gemunt, & Dominus retinet eos, ita vt non excutiant studium pietatis, neque prorsus deficiant. Non sunt igitur omnes damnandi perfidiæ, qui nimis pigri sunt ac lenti: sed stimulandi sunt interea: quoniam perperam faciunt qui indulgent eorum torpori: sed tamen misericordia digni sunt vbi non adest ea quæ debebat, & optanda erat alacritas, vt se totos Deo addicant. Videmus ergo tale exemplum in captiuis, qui debuerant statim se ad iter accingere, vbi permissa illis fuerat facultas edicto Cyri & Darij: manent tamen in exilio, sed nõ prorsus reiiciunt cultum Dei. Mittunt enim adhuc sacras oblationes, quibus fidem suam profitentur. Deinde interrogãt etiam quid agendum sit, & deferunt hanc reuerentiam Sacerdotibus & Prophetis qui tũc erant Ierosolymæ. Apparet igitur eos sibi displicere, quanuis non statim corrigant suum vitium. Multi vt sese eximant ab omni culpa, vel potiùs vt abstergant infamiam, contemnunt verbum Dei, nos etiam derident: imò excogitant quæ possint in nos coniicere crimina, vt ita verbum Domini apud simplices vilescat. Sed Propheta ostendit captiuos de quibus loquitur, etiamsi non ita animati essent vt par erat: tamen fuisse adhuc probos Dei cultores: quia scilicet mitterent sacrificia in Templum, deinde cuperẽt etiam illinc audire, & discere quid factu opus esset. Primò dicit *missos fuisse nuntios ad deprecandum faciem Iehouæ.* Hîc sub Precationis voce Propheta intelligit etiam sacrificia. Certum enim est Iudæos etiam in exilio quotidie precatos esse: quia nulla potuit esse in illis religio, nisi se exercerent in precibus. Sed hîc de solenni precatione fit mentio, cui adiuncta erant sacrificia, dum scilicet profitebantur se esse ex populo Dei. Cæterùm, hinc colligimus sacrificia non magni per se fuisse ponderis: quoniam semper primum locum obtinuit oratio, vel inuocatio Dei. Fuerunt igitur sacrificia & aliæ oblationes quasi accessoria, vt loquuntur, quia semper illud vigere debuit inter fideles, Offer mihi sacrificium laudis. Secundo loco dicit etiam fuisse nuntios missos, vt scirent ex Sacerdotibus & Prophetis quod apud eos dubium erat. Hinc colligimus nõ fuisse crassam simulationẽ qualis est in hypocritis, qui fingunt se orare Deũ: sed simul fuisse studiũ obedientiæ. Et certè vbi cõtemnitur sermo Dei & cælestis doctrina, iam neque precibus est locus, neque aliis exercitiis. infidelitas enim polluit & contaminat quicquid alioqui sacrum est natura. Quisquis ergo ritè precari Deum volet, adiungat fidẽ, hoc est, accedat docilis ad Deum, & cupiat regi eius verbo. Neque enim dubium est quin Propheta, vbi narrat quod factum est, simul etiam cõmemoret hanc rationem, vel hunc ordinem quẽ tenẽt captiui Hoc igitur totũ laude dignum fuit, quòd non tãtùm curarunt placare Deum precibus & sacrificiis, sed etiã sciscitati sunt quídnam placeret Deo. Nec mirum est misisse ipsos Ierosolymam hac de causa, quoniã sciebãt locum illum diuinitus electum esse, vnde petere debebant rectam pietatis doctrinam. Quum ergo Ierusalem esset sanctuarium Dei, captiui illuc miserant, præsertim quum scirent Sacerdotes esse nũtios Dei, & petendam esse Legis interpretationem ex illorum ore. Sciebãt enim nondum venisse tempus

Psal. 50.14.

quo

quo doctrina salutis spargenda esset per totum orbem. Quod dicit Propheta captiuos non tantùm ex Sacerdotibus, sed etiam ex Prophetis sciscitatos esse, hinc apparet fuisse rem vulgò notam, Deum excitasse Prophetas, quod longo tempore facere destiterat. Neque enim sine causa dicit Iesaias Deum Prophetis adhuc dicturum, vt incipiant rursus populum consolari. Fuerat igitur septuaginta annis triste silentium, quum nulli Prophetæ in medium prodirent: sicuti etiam in Psalmo dicitur, Signa nostra non videmus, neque est Propheta inter nos. Deus enim quasi erecto vexillo solitus fuerat populum ducere quum habitaret in terra sancta: & assiduè Prophetæ alij aliis successerant continuo ordine, sicuti pollicitus fuerat ipse Dominus per Mosen, Prophetam excitabo è medio tui, &c. Ex quo igitur tracti fuerant in exilium, illic alij alios quum respicerent, non poterant audire vocem vllam quæ illos in spem erigeret, donec rursus præter spem noui Prophetæ excitati sint. voluit autem Deus Prophetas illos sedem & domicilium habere Ierosolymæ, vt scilicet colligeret dispersos Israelis: quoniam si Prophetæ fuissent in Chaldæa, poterant multi inde captare prætextum suæ inertiæ: Nónne etiam Deus habitat in medio nostri? quid opus est suscipere difficile iter & molestum? Nihil enim melius reperiemus Ierosolymæ, quàm in hoc exilio: Deus enim declarat se nobis præsentem per suos Prophetas. Fuisset igitur hoc damnosum Iudæis habere Prophetas in exilio. sed quum audirent captiui donum prophetiæ vigere adhuc in Templo, poterant reducere in memoriam quod prius audierant ipsorum patres tam ex ore Iesaiæ, quàm ex ore Micheæ, De Sion exibit Lex, & verbum Domini è Ierusalem. Nunc ergo tenemus cur Zacharias adiungat Sacerdotibus Prophetas. Tenendum autem est quod alibi diximus, fuisse Propheticum munus quasi extraordinarium, vbi aliunde sumebat Deus quàm ex Sacerdotibus verbi sui ministros. Erat enim hoc munus sacerdotale: sed voluit Deus probro exponere Sacerdotes, quum transferret docendi munus ad alios: dico vbi assumpti sunt ex vulgo hominum Prophetæ vel aliis familiis quàm ex Leuitica. verum est non omnes Sacerdotes fuisse Prophetas: sed non debuit tamen officium illud transferri in aliam tribum, nisi vt Deus pœnam exigeret de eorum ingratitudine, qui priuatis negotiis potius dabant operam quàm docendo populo. Quicquid sit, fuit hoc illustre testimonium gratiæ Dei, quòd eo tempore rursus existere cœperant Prophetæ. Ratio etiam illa addenda fuit, non habitasse alibi quàm in Ierusalem, vt hoc modo animarentur dispersi ad reditum, & scirent locum illum non frustra à Deo prius electum fuisse. Hæc ratio est cur Propheta disertè exprimat fuisse in domo vel in templo Domini exercituum tam Prophetas quàm Sacerdotes. Tempus etiam notatur, nempe, *quartus annus Darij, & nonus mensis, & quartus dies.* Scimus initium anni tunc sumptum fuisse à mense Martio. ergo mensis KISLEV erat Nouember, vel saltem medius inter Octobrem & Nouembrem: sicuti solebant conficere menses suos in nouiluniis. Iam de rege etiam Dario alibi diximus. neque enim fuit primus Darius socer Cyri, qui monarchiam transtulit ad Persas, sed fuit filius Hystaspis. Præterierant igitur septuaginta anni, quia iam iste erat Rex quartus, vt alibi dictum fuit. Nunc videnda est nobis quæstio quam proponunt Sacerdotibus captiui. Quærunt an lugendum sit ipsis mense quinto: & an sese consecrare debeant sicuti fecerant per annos septuaginta & complures. Elapsi enim iam supra illum numerum fuerant aliquot anni, sicuti vidimus. Hinc colligimus fuisse indictum solenne ieiunium ex quo Templum incensum, & vrbs diruta fuerat. Loquitur hîc tantùm de quinto mense: sed paulò pòst mentio etiam fiet septimi mensis. Certum est ex sacra Historia vrbem fuisse deletam, & Templum euersum quinto mense. Ergo probabile est solennem luctum tunc fuisse susceptum à populo in memoriam tristis illius spectaculi. Septimo mense, quamuis non eodem anno, occisus fuit Godolias & quicquid residuum fuerat ex plebe simul tractum fuit in diuersas partes. Quum ergo tunc prorsus deserta fuisset terra, etiam probabile est aliud ieiunium fuisse susceptum, vt scilicet quotannis sese humiliarent coram Deo, & supplices veniam precarentur. Quum hæc fuerit causa vtriusque ieiunij, satis constat non potuisse damnari à Sacerdotibus. Nunc verò dubium est quin publico omnium consensu factum hoc fuerit, vt scilicet singulis annis luctum hunc susciperent. Et videmus etiam quem finem ieiunio Deus præscribat, nempe vt tangantur homines vera pœnitentia dum ad ipsum accedunt & ipso externo habitu sese admoneant de reatu suo. Quum ergo hanc regulam sequuti fuerint Iudæi in istis ieiuniis, statuendum est placuisse Deo: quoniam pia erant exercitia, quibus poterant erudiri ad pœnitentiam. Interrogant autem an debeant continuare suum luctum, quia iam Templum extrui cœperat cum vrbe. Si fuerat hæc lugendi ratio, quòd nullum amplius stabat Templum vbi sacrificia offerrent, vrbs etiam sancta diruta fuerat: certè tunc gratias Deo agere æquum fuit, & redire ad lætitiam: quum scilicet finis calamitati esset impositus. Non tamen audent captiui quicquam mutare, nisi accedat Sacerdotum autoritas & consensus, vt ita omnes inter se conueniant: & hoc modo etiam testentur se esse vera membra Ecclesiæ: quoniam nihil separatum habere vellent à reliquis. Non exprimitur nomen Ieiunij, sed quærunt, Lugebimúsne? vnde etiam satis apparet non fuisse tam crassos, vt putarent in ieiunio esse pietatis summam, sicuti hypocritæ fingunt ciborum abstinentia coli Deum: & ita ludunt cum eo

Iesa. 40. 1.
Psal. 74. 9.
Deut. 18. 15.
Iesa. 2. 3.
Mich. 4. 2.

suis nugis, quùm Deus, qui Spiritus est, velit spiritualiter coli. Facilè igitur videmus non fuisse imbutos crassa illa & stulta opinione Iudæos, quum ieiunium illud annuum susciperent. ponunt enim luctum loco ieiunij. Quorsum autem luctus, nisi vt prodirent in Dei conspectum rei & supplices, & testatum facerent externis signis se culpam agnoscere, vt ita possent misericordiam & veniam consequi? Addunt etiam consecrationem: quanquam variè exponitur hoc verbum נזר, quod significat separare. sed hîc restringunt multi interpretes ad ciborum abstinentiam: quasi dicerent, Separabimus nos à cibo? Hoc videtur mihi coactum: potius igitur ad sanctificationem refero. scimus enim quum dies aliquis præscriptus esset vel ieiunio vel sacrificiis, fuisse additam sanctificationem. Etsi enim tota vita cauere oportuit Iudæos ab omnibus inquinamentis: tamen quum indicerent ieiunium aliquod vel sacrificium, scimus, quemadmodum iam dixi, magis sedulos fuisse & solicitos vt abiicerent omnem pollutionem. Tenemus ergo quorsum tendant Iudæi, & quid etiam velint istis verbis. Nunc sequitur:

4 *Et datus sermo Iehouæ exercituum mihi fuit, dicendo,*

5 *Dic ad totum populum terræ, & ad Sacerdotes, dicendo, Quum ieiunastis & planxistis in quinto & septimo,* mense, subaudiendum est, *& his septuaginta annis, an ieiunando ieiunastis mihi, mihi?*

6 *Et quum comedistis, & quum bibistis, annon vos comedistis, & vos bibistis?*

7 *Annon ad sermones quos clamauit Iehoua in manu Prophetarum priorum, quum esset Ierusalem quieta vel opulenta* (vel quieta & tranquilla. Diximus enim alibi de hac voce ישבת) *& vrbes eius per circuitum eius, & meridies, & campestris regio quieta?*

8 *Et factus est sermo Iehouæ ad Zachariam, dicendo,*

9 *Sic dixerat Iehoua exercituum, dicendo, Iudicium veritatis,* hoc est, verum non fallax, syncerum & integrum iudicate, *& beneficentiam & misericordias facite quisque cum fratre suo.*

Hîc narrat Propheta se missum fuisse ad populum & sacerdotes, non tam vt doceret nuntios illos qui venerant ex terra longinqua, quàm vt corrigeret vitia gentis suæ, quia tunc suo more cœperant rursus Iudæi fucum facere Deo, & prolapsi fuerant ad multas corruptelas, quemadmodum alibi visum fuit. Et satis apparet Deum non mandasse hoc rursum Zachariæ quod nuntij perferrent in Chaldæam: sed hac occasione Iudæos fuisse admonitos vt sibi prospicerent. Fieri potest vt cœperint ipsi quoque Sacerdotes & omnes alij agitare hanc controuersiam. Quid? fratres nostri inquirunt an adhuc seruandum sit ieiunium: & ita variæ fuerint sententiæ. Cæterùm quia hoc dubium est, in medio relinquo. Quicquid sit videmus Prophetam hîc non scribere captiuis, neque etiam alloqui eorum nuntios, vt referant in Chaldæam quod hîc narratur: sed potiùs sermonē conuertere ad Sacerdotes & populum. Summa est, quum dedissent captiui non vulgare testimonium pietatis, Deum exprobrasse Iudæis qui reuersi in patriam fuerant, ingratitudinem, qua iam cœperant se polluere. Ideo obiicit, *An mihi ieiunastis? & an mihi comedistis?* quasi diceret Deum per se non morari ieiunia, nisi proficiscantur à sincero affectu, & spectent etiam in verum & legitimū finem. Consilium ergo Prophetæ fuit expergefacere Iudæos ne fingerent Deum placari aut ieiunio, aut aliis frigidis cæremoniis: sed scirēt maius aliquid requiri. Et videmus quàm propensa sint hominum ingenia ad externos ritus, atque vt putent se perfectè erga Deum defungi vbi ieiunauerint. Quum ergo hoc vitio laboret hominum natura, ideo hîc Propheta mittitur, qui tales nugas discutiat: quod facit vbi pronuntiat ieiunium non placere vel acceptum esse Deo, quasi res esset meritoria, vel etiam quasi in eo sita esset aliqua sanctitas. Primò dicit, *sibi datum fuisse sermonem vt iret ad populum terræ & Sacerdotes.* Videmus quod iam dixi, responsum non dirigi ad captiuos, sed ad ipsos terræ incolas & ciues Ierosolymæ: quoniam scilicet putabant agi de primo & summo capite totius religionis, quum mota esset quæstio de ieiunio. Deus ergo vt hanc superstitionem illis extorqueat, dicit, *An quum ieiunastis mense quinto & mense septimo:* deinde, *his septuaginta annis an mihi ieiunastis? mihi?* inquam. Nam affixum posuerat in verbo צמתני: & tamen postea addit אני: quasi diceret An mihi ieiunastis? Ego hoc est, an ego probabo tale ieiunium? est emphatica repetitio: quasi diceret, non esse cur Iudæi glorientur se probè coluisse Deum: & ita officio suo esse defunctos, quia bis quotannis ieiunarent: quoniam ratio illis erat cum Deo, qui respuit tales nugas. Et hinc colligimus nihil esse magis præposterum, quàm vbi iudicant homines ex proprio sensu de cultu Dei, & sibiipsis confidunt. Facile enim est nobis blandiri: quia vt terreni sumus, ita putamus quicquid fulget coram oculis nostris esse Deo gratissimum. Sed Propheta hîc vno verbo admonet quàm friuolæ sint huiusmodi blanditiæ, quoniam Deus ex opposito surgit, *An mihi ieiunastis?* An vos ipsi eritis iudices, & vestro arbitrio licebit cō-

minisci diuersos cultus? Ego autem semper maneo mihi similis. Nolite me trãsfigurare in mores vestros. ego enim repudio quicquid vobis arridet. Quum dicit *illos sibi ipsis comedisse & bibisse*, significat hæc nihil facere ad cultum Dei, siue bibant & comedãt, siue abstineãt à cibo & potu. Posset etiá elici alius sensus, nempe Iudæos comedisse vt solent profani homines. Et erit obliqua exprobratio, quòd scilicet bis tantùm quotannis placare Deum studuerint: deinde in reliquum tempus fuerint securi, & luxuriati fuerint in suis crapulis. Tenendum enim illud principium Pauli, Siue comedamus, siue bibamus, omnia esse agẽda in Dei laudem. Et Lex etiam disertè hoc præcepit Iudæis, vt epularẽtur coram Domino: hoc est, ne cibum gustarent nisi cum gratiarum actione quasi præsente ipso Deo. Quum ergo Iudæi sibi epulati fuerint, posthabito Dei respectu, non mirum est ieiunia ipsorum repudiari: quia non fuerit æqualis tenor vt decebat. Quanuis enim pij non semper ieiunent, tamen etiam dum liberalius vescuntur cibo & potu, non auertunt animos à Deo: sed potius coram ipso lætantur. Deo igitur comedunt & bibunt, sicuti Deo abstinent. Sed Propheta hîc docet, *Iudæos sibi comedisse*: ideo non posse ipsorum ieiunium venire in rationem coram Deo. Sensus hic posterior non malè etiam conuenit. sed quantum ad summam rei spectat, sufficere hoc nobis debet, Prophetam quia negotium erat cum hypocritis, ridere superstitionem in ieiuniis, quòd scilicet existiment esse piacula delendis peccatis: & si abstineant vno vel altero die à cibo & potu, hoc modo placari Deum. Et consilium eius melius patet ex proximo versu, vbi dicit, *Annon ad sermones quos clamauit Iehoua per suos Prophetas?* Hîc Propheta confirmat doctrinam suam multis testimoniis, quòd scilicet Deus iam olim continuis seculis non destiterit reuocare Iudæos ad veram pœnitentiam, & simulationem eorum damnare, ne putarent sanctimoniam esse positam in ieiunio, vel similibus. Hoc autem facit Propheta non modò vt sibi plus fidei conciliet vel acquirat: sed vt duplicet crimen in Iudæis: quasi diceret eos in speciem valde esse anxios, ne Deum offendant: interea merum esse mendacium: quia si ex animo cuperent Deo placere, iam pridem edocti fuerant ieiunia per se nullius esse momenti, sed exordium debere fieri à vera pietate & spirituali cultu. Dixi nuper quum mota fuisset quæstio à captiuis, potuisse etiam agitari multos sermones in populo, vt fieri solet. Cæterùm quia Iudæi semper redibant ad ingenium, hoc est, cæcutiebant in frigidis cæremoniis, & putabant hoc modo Deum sibi fore propitium: hæc ratio est cur Propheta derideat præposteram eorum diligentiam, Ecce, inquit, tantùm nunc hoc quæritur, sitne ieiunandum, quasi scilicet res ista præcipua sit coram Deo. interea negligitur pietas, negligitur vera inuocatio Dei: denique totus spiritualis cultus ducitur apud vos pro nihilo: & vitæ etiam integritas nulla viget. Alij enim alios vicissim mordent: alij ab aliis rapiunt: alij aliis inferunt iniuriam, vel mentiuntur: vos securè oculos clauditis ad tam crassa scelera. Interim verò si omissum fuerit ieiunium, putatis pessundatam esse totam pietatem. nempe sunt antiqui mores, & ita soliti sunt facere patres vestri: & satis constat vos ludere cum Deo & plenos esse fallaciis: & ne micam quidem esse veræ pietatis. nam Deus insonuit olim auribus vestris, & fuerunt illi non obscuri sermones quum vos hortatus est per Prophetas suos. ostendit quænam esset vera pœnitentia: sed Deus nihil profecit. nónne satis constat vos nunc fallaciter agere, vbi tam sedulò inquiritis de ieiunio? Nunc ergo tenemus quanta sit vehementia in his verbis, *Annon ad sermones quos olim clamauit, &c.* Neq; enim satis erat commonefieri Iudæos de vera pœnitentia: sed hæc etiam castigatio valde vtilis fuit, quę acrius ipsos pungeret. & omnino necesse fuit detegi ipsorum hypocrisin ne sibi nimium placerẽt in illis externis officiis. Ergo ne exciperent se facere recto studio quòd inquirerent de consilio Dei, respondet Propheta, Vbi igitur sunt verba illa quibus Deus testatus est, quidnam sibi placeret? Et hac etiam ratione vtitur verbo קרא. Neque enim hîc dicit Deum protulisse verba per suos Prophetas, sed quasi sonorè & pleno ore intonuisse: Ecce, inquit, vos inquiritis quasi dubij: & vix potest vobis explicari hic nodus: quasi verò res sit tanti momenti. Deus autem non tantùm loquutus est, sed clamauit in auribus patrũ vestrorum: interea calcatis illam doctrinam, vel clausis oculis eam præteritis. Quid hoc sibi vult? inquirere tam anxiè de ieiunio, & interea contemnere quod longè pluris erat? quẽadmodum etiam hypocritis exprobrat Christus, quod non dubitent camelum deglutire, quum soleant excolare culicem: quia scilicet non audent in rebus minutis quicquam tentare: vbi autem crassissimũ scelus apparet, transiliunt quasi bruta audacia. Huc igitur spectat hæc admonitio Prophetæ, quòd non seriò neque bona fide Iudæi inquirant de voluntate Dei, sed fingant se esse pietatis studiosos, quum tamen apertè & crassa ac supina audacia reiiciant doctrinam, quæ tamen minimè ambigua erat, quum Deus per diuersos Prophetas satis ipsos, & patres etiam docuisset, quídnam exigeret ab ipsis.

1. Cor. 10. 31.

Mat. 23. 4.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura tam propẽsi sumus ad simulationem, vt excutere discamus nos ipsos & descendere in proprias conscientias, ne quisque nostrum sibi indormiat falsis blanditiis, sed ita displiceamus in occultis vitiis quisque sibi, vt interea tendamus, & toto studio &

conatu enitamur ad veram pietatem, & ita studeamus nos totos tibi addicere, vt gemamus sub onere peccatorum nostrorum, & supplices ita confugiamus ad misericordiam tuam, vt simul etiam tangamur vera pœnitentia, donec tandem exuti omnibus carnis nostræ corruptelis, recipiamur in illam puritatem qua nobis reposita est in cælo per Christum Dominum nostrum, Amen.

Sic dicit Iehoua exercituum, dicendo, Iudicium veritatis iudicate, & clementiam, & misericordias facite, quisque cum fratre suo. Vidimus quid Propheta de ieiunio differeret quum missi fuissent nuntij ab exulibus vt inquirerent de ieiunio. Hæc commoda fuit occasio tractandæ huius doctrinæ. Nam sicuti tunc diximus, populus sic addictus erat suis cæremoniis, vt putarent totam pietatem in ieiunio & similibus exercitiis positam esse. Et quoniam ad hoc vitium procliues sumus natura, diligenter tenendum est quod hactenus Propheta docuit, ieiunium scilicet non probari Deo simpliciter, & per se, sed propter alium finem. Iam vbi ostendit falli Iudæos: si putent Deum cæremoniis suis placari posse, admonet quid maximè requirat Deus in Lege sua, nempe vt homines inter se iustitiam ac rectitudinem colant. Verum quidem est, in Lege primas partes tenere Dei cultum: sed hæc ratio loquendi satis trita est, vbi Deus ab officiis secundæ Tabulæ examinat hominum vitam, & ostendit quid maximè Lex præcipiat. Deus ergo hoc loco sicuti pluribus aliis, non commendat iustitiam inter homines, ita vt posthabeat pietatem. Nam sicuti longè præcellit totum mundum, ita scimus in regula bene viuendi semper initium debere fieri ab eius cultu. sed Propheta quoniam negotium erat cum hypocritis, ostendit eos tantùm ludere cum Deo, dum insistunt rebus externis, & interea negligunt rectitudinem & alia charitatis officia. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. dixerat proxima lectione se nihil afferre nouum, sed tantùm reducere in memoriam quæ tradita fuerant ab aliis Prophetis. Hic verò prosequitur sermonem illum, quòd scilicet Deus pluris faciat iustitiam & humanitatem, quàm vmbras illas legales, quæ per se nullius momenti erant. *Iudicium*, inquit, *veritatis iudicate.* Hoc non potest extendi promiscuè ad totum populum: sed his verbis obliquè accusat Propheta iudices, quoniam scilicet vel fauore, vel odio rapiebantur, ita vt nihil æquum vel rectum decernerent. Colligimus ergo ex Prophetæ verbis tunc iudicia fuisse corrupta, adeò vt vel in gratiam amici iudex pronuntiaret, vel pretio & mercede redemptus. Quoniam ergo nulla erat veritas in iudiciis, sed falsi prætextus & colores, ideo reuocat hîc eos Propheta ad *iudicium veritatis*: hoc est, simplex, vbi scilicet personæ locum non habent, vbi neque odium, neque fauor præualent: sed spectatur sola æquitas. Postea descendit communiter ad totum populum: *Facite*, inquit, vel exercete *clementiam & misericordias quisque cum fratre suo.* Non iubet duntaxat eos abstinere ab omni iniuria, sed hortatur ad beneficentiam: quia non sufficeret neminem lædere, nisi etiam quisque nostrum studeret proximos suos iuuare. nam humanitas hoc nobis dictat, opem ferendam esse miseris, dum ipsa necessitas nos illuc solicitat. Cæterùm, tenendum est duplicem esse synecdochen in his Prophetæ verbis. vna enim est synecdoche, vbi Propheta tantùm attingit secundam Legis tabulam: & tamen comprehendit regulam bene viuendi in genere: postea non enumerat quicquid traditur in secunda Legis tabula, sed quasdam duntaxat partes proponit exempli loco. Tamen certum est eius consilium, nempe longè decipi homines, vbi ergà Deum cæremoniis & rebus externis defungi volunt: deinde hanc esse veram probationem & solidam pietatis, si quisque iustitiam & æquitatem colat cum proximo suo. Postea adiungit:

10 *Et viduam, & pupillum, peregrinum, & pauperem ne diripiatis, & vir malum fratris, ne cogitetis in corde vestro* (hoc est, ne singuli vestrum cogitent in corde suo, vel machinentur malum fratribus suis.

Commemorat etiam alias quasdam species: sed in eundem finem: nempe timorem Dei non probari cæremoniis, sed vbi quisque iustè & innoxiè viuit cum fratribus suis, nec tantùm abstinet ab omni iniuria, sed propensus est ad miseros iuuandos. Quoniam autem & viduæ, & pupilli, & peregrini videntur quasi expositi in prædam, Moses sæpe in Lege eos commendat, & ostendit curæ esse Deo, ipsúmque fore vindicem, si quis ipsos lædat. Sic etiam Propheta hîc disertè loquitur de viduis, & pupillis, & peregrinis, vt Iudæi intelligant non modò cauendum esse ne quis læsus queratur, vel ne retaliet iniuriam sibi illatam, sed coram Deo integritatem colendam esse. nam metu sæpe etiam improbi terrentur, ne maleficia sua exerceant, quoniam scilicet cogitant aliquem fore vltorem. Hinc fit vt diuites & opulenti tuti sint ab omni molestia, quoniam cincti sunt ac muniti validis præsidiis: sed viduæ & pupilli non ita possunt repellere iniurias. Hæc igitur ratio est cur Propheta hîc viduas potius, & pupillos, & pauperes ac peregrinos nominet, quàm promiscuè loquatur de omnibus. Nam summa est, quemadmodum admonui, timorem Dei non probari solidè, nisi vbi quisque addictus est iustitiæ & æquitati, neque tantùm metu vel pudore cohibetur, sed officio suo fungitur quasi coram Deo & Angelis, ita vt parcat pauperibus & miseris, qui nudati sunt omni auxilio. Sed quoniam aliis locis hanc doctrinam fusius exposuimus, nunc satis est eam breuiter attingere. Pergamus:

11 *Et renuerunt attendere, & posuerunt humerum declinationis, & aures suas aggrauarunt ne audirent:*

12 *Et cor suum posuerunt adamantem, ne audirent verba quæ miserat Iehoua exercituum in Spiritu suo, in manu Prophetarum superiorum: & fuit ira magna à Iehoua exercituum.*

Hîc Propheta Iudæos ætatis suæ, exemplo Patrum acriùs pungit, quia scilicet videbat nihil fere ab illis differre. Summa est, Iudæos omnibus seculis mala fide & peruersè egisse cum Deo: quia vtcunque iactarent sibi esse pietatis curam & studium: tamen volebant Deo satisfacere duntaxat inanibus nugis. Huc ergo nunc tendit Propheta. nam certum est semper fuisse aliquem prætextum pietatis in gente illa: sed fuit mera simulatio, quoniam intenti erant suis cæremoniis. Vbi autem seriò Deus vrgebat eos, illic sese prodebat eorum contumacia & peruersitas, quæ priùs occulta fuerat. Dicit ergo *renuisse ipsos audire.* Iam non accusat mortuos nisi hoc consilio, vt doceat suos æquales. Videbat enim solicitos esse de solenni ieiunio: interea pro nihilo fere ducere quæ præcipua erant capita Legis, nempe misericordiam & iudicium & rectitudinem. Hæc enim tria ponit Christus. Dicit igitur hanc doctrinam non esse nouam, & Patres eorum satis probè fuisset admonitos: sed sponte, & quasi data opera fuisse rebelles Deo. Denique hîc excutit illis laruam ignorantiæ, quia vt plurimùm volunt homines extenuare culpam, quasi non fuerint vel satis clarè, vel in tempore edocti. Propheta igitur negat quicquam esse excusationis, quoniam fuerunt præfracti & indomiti: *renuerunt attendere.* Postea quò melius exprimat contumaciam hanc, dicit obiectum fuisse *ab illis humerum declinationis.* Hebræi dicunt seruire homines humero, vbi sunt morigeri & flexibiles, ac libenter subeunt quod iniungitur onus, quemadmodum vidimus 3. cap. Sophoniæ. Nunc ex opposito Propheta humerum præfractum dicit fuisse in Iudæis, quoniam non potuerint assuescere ad ferendum iugum, sed excusserint omnem timorem Dei, & ratio metaphoræ est, quòd humero ferantur onera: sic Dominus imponit Legem humeris nostris, ne scilicet liberè lasciuiat caro, sed sub fræno se contineat. Dicit ergo illos posuisse humerum rebellem. סוררת propriè vertitur Declinationis humerus. sed alii vertunt peruersum, alii contumacem: & quoniam eòdem redit sensus, non contendam de ipsa voce. Sufficiat igitur, hîc damnari contumaciam in Iudæis, qua fuerint prorsus indociles, & non potuerint se Deo & verbo eius subiicere. Postea addit etiam de auribus, *Aggrauarunt aures ne audirent.* Denique modis omnibus conuincere voluit Propheta Iudæos, ne quid obiicerent ad culpam suam leuandam, quoniam omni ex parte certa malitia recusauerant parere Deo, quum satis clara & familiaris esset eius doctrina. Postea etiam descendit ad cor: *Posuerunt*, inquit, *cor suum adamantem*, vel lapidem durissimum. Alii vertũt Calybem: alij silicem. Significat interdum spinam. sed hoc loco, sicuti 3. Ezechielis capite & apud Ieremiam accipitur pro Adamãte vel pro lapide durissimo. Nunc videmus quorsum tẽdat Propheta, Iudæos scilicet non fuisse excusabiles quasi errore & ignorantia lapsi essent. quoniam sponte & peruerso animo semper respuerant sanam doctrinam. Hypocrisin igitur solam Propheta obstaculo fuisse docet, quominus tenerent, ac sequerentur quod rectum erat. Cæterum operæpretium est notare has loquendi formas, quibus contumaciam Propheta traducit, vbi dicit attentionem negatam fuisse Deo. nam hîc antithesis debet nobis occurrere inter verum timorem Dei & obedientiam, & ab aduersa parte, contemptum Legis & voluntariam rebellionem. Si ergo nolumus damnari coram Deo contumaciæ, primo loco attentio præstanda est verbo eius: postea subiiciendi sunt humeri, vt scilicet placide feramus iugum nobis impositum: tertio etiam aures arrigere oportet, vt verbum Dei non effluat nobis dum prædicatur, sed radicem in nobis agat: postremo flectenda sunt corda ad obedientiam & omnis durities corrigenda, vel emolienda est. Iam vero addit Zacharias Iudæos fuisse vel lapideo corde vel ferreo ad repudiandam Legem Dei & omnes Prophetas. Priorem gradum tribuit Legi, quoniam inde oportuit petere totam pietatis doctrinam: & Prophetæ sicuti iam sæpius dictũ fuit, tantum Legis erant interpretes. Postea addit, *verba fuisse missa à Deo in Spiritu, & in manu Prophetarum.* Quum dicit loquutum fuisse Deum per Prophetas, occurrit obiectioni qua hypocritæ se tegere solent, dum respuunt doctrinam. Excipiunt enim se libenter fore Deo morigeros, sed non posse ferre hominum imperium. Quasi verò verbum Dei mutaret naturam suam, vbi profertur ore hominis. sed quoniam hypocritæ & profani homines minuere solent Verbi autoritatem hoc prætextu, Propheta hîc ostendit Deum velle audiri, etiamsi ministros adhibeat. Ergo per modum concessionis hoc positum est, Prophetas esse intermedios: sed tamen Deum ita ipsorum ore loqui, vt contemptus in eum redundet, si non habetur legitimus honor doctrinæ. Iam ne ipsa hominum vilitas quicquam detrahat Verbi reuerentiæ, ponit etiam nomen Spiritus: quasi diceret locutum fuisse Deum per seruos suos, nempe homines mortales: sed interea *locutum fuisse in spiritu suo.* Non est igitur cur fallaciter excusent hypocritæ se non esse Deo rebelles, vbi vilipendunt Prophetas: quoniam apparet ac refulget etiam virtus & maiestas Spiritus sancti

Mat. 23. 23.

in ipſa doctrina, ſic hominum conditio nihil illi auferat ex ſua dignitate. Iam hoc etiam addendum eſt, damnari Iudæos, quòd ſtatim ab initio fuerint maturè admoniti: & per eos tantùm ſtetiſſe quominus reſipiſcerent. Nam ſi Dominus paſſus fuiſſet eos diu errare, erat aliquis tergiuerſandi color, ſed quum reuocare in viam ipſos tentaſſet Deus, & Prophetæ alii aliis ſubinde, & aſſiduè fuiſſent ſubmiſſi, hinc melius detegitur ipſorũ improbitas, imò ferrea contumacia, *quod ſcilicet peruicaciter recuſauerint parere Deo.* Hęc igitur ratio eſt cur hîc Zacharias commemoret Prophetas ſuperiores. tãdem ſubiicit, *Iram magnam fuiſſe à Iehoua exercituum:* qua particula admonet nõ eſſe quaſi de re ambigua diſputãdum an patres improbi fuerint ac morigeri Deo. Pœnis enim ſatis teſtatus eſt ipſe illorum mores ſe fuiſſe abominatum. nam hoc principium tenendum eſt, Deum non agere crudeliter vbi homines caſtigat, ſed ſcelerum grauitatem ſemper debere æſtimari ex pœnis quas infligit. Quum ergo tam duriter, & ſeuerè caſtigaret Dominus veterem populum, hinc colligere promptum eſt, intolerabilem fuiſſe eorum malitiam. Nunc ergo videmus cur Propheta dicat *iram magnam fuiſſe profectam à Deo,* ne ſcilicet putarẽt Iudæi ipſum leuiter fuiſſe offenſum, quia cõtentus etiam fuiſſet mediocri aliqua pœna. ſed vbi tam ſeuerè iraſcitur, & horrendum in modum vlciſcitur populi peccata, ſequitur in ipſis ſceleribus aliquid fuiſſe grauius quàm homines exiſtiment. Cæterùm, ſubeſt tacita cõparatio, quia eo deterior fuit improbitas eorum qui tunc viuebant, quoniam potuerãt ſaltem patrum iactura commonefieri, vt ſyncerius agerent cum Deo. Sciebant patres ſuos fuiſſe ſedulò, & multis modis admonitos: ſciebant exilium ſequutum fuiſſe, quod teſtimonium erat horribilis vindictæ Dei. Quum ergo non abſimiles eſſent patribus, neque peruerſum illud ingenium exuerent, huic conuincitur maior eorum & magis præfracta improbitas, quia ſcilicet debuerant percelli aliquo metu, quũ viderent tam horribile eſſe Dei iudicium contra homines obſtinatos. Poſtea ſequitur:

13 *Et fuit, ſicuti clamauit & non audierunt: ſic clamauerunt & non audiui, dicit Iehoua exercituum.*

Propheta exaggerat pœnarum grauitatem, quòd fruſtra ingemuerint & conqueſti ſint, quia Deus ſurdus fuerit ad ipſorum querimonias & clamores. Si Deus quodammodo fulminet: interea ſtatim præbeat ſe exorabilem, non videbitur tantopere fuiſſe infenſus: cæterùm, vbi nihil ſuis votis & precibus proficiunt miſeri quos affligit manu ſua, ſed fruſtra vlulant, & nihil ſentiunt opis, tunc melius colligitur Deum non vulgari modo offenſum eſſe. Hoc ergo voluit Propheta hac circunſtantia, vbi dicit *non fuiſſe exauditos à Deo in ſuo clamore.* ſed notanda eſt repetitio contumaciæ. dicit enim Deum clamaſſe, & non fuiſſe ab illis auditum. Hæc autem merces non poteſt cenſeri iniuſta, vbi Deus pœnam exigit ſpreti verbi ſui. nam quantus eſt hic honor, quo dignatur miſeros homunciones, vbi ad ſe eos inuitat, & quidem pleno ore? Vbi autem ita reſpuitur & ſpernitur clamor Dei, nónne merentur qui ita præfacti fuerunt quod hîc dicit Propheta, nempe vt clamando ludant operam? quia deus ſurdus erat omnes gemitus. Quantum ad verba ſpectat, hîc perſonæ mutatio poſſet turbare ſimplices: ſed notanda eſt ratio loquendi, quæ ſatis communis eſt Prophetis. nam quia aſſumunt Dei perſonam, vt plus autoritatis concilient ſuæ doctrinæ, interdum loquuntur in tertia perſona, interdum in prima. In prima dum loquũtur, Deus loquitur ipſe: dum loquuntur in tertia, ſunt quaſi miniſtri qui recitant, & de manu in manum proferunt quod à Deo iniunctum fuit. Ergo Propheta priore membro hîc loquitur tanquam miniſter Dei: poſtea ſuſcipit eius perſonam, ac ſi eſſet ipſe Deus: ſed hoc fit reſpectu Verbi, quemadmodum dictũ eſt. *Factum eſt* ergo *ſicuti clamauit, & non audierunt.* Quis clamauit? durũ eſſet hoc referre ad Prophetas: quod faciunt nonnulli. Ergo non dubium eſt quin Propheta hîc Iudæos accuſet, quia obſurduerant ad Dei ſermonem: Sic, inquit, clamabunt & non audiã. Dicendum fuerat, Sic clamabunt, & non audiet Dominus ipſe. Videmus in ſenſu nihil eſſe vel obſcurum, vel ambiguum. ſumma eſt igitur, Deum non fruſtra minatum fuiſſe per veteres Prophetas, ſed quemadmodum hanc vindictam denuntiauerat per os Ieſaiæ, ita completam fuiſſe in Iudæis, quòd ſcilicet clamauerint ſine profectu, & experti fuerint Deum ſeuerum iudicem, cuius vocem etiam prius contempſerant. Scimus autem multis locis occurrere hanc ſententiam, non exaudiri impios à Deo: imò preces ipſorum eſſe abominabiles, quia nomen Dei impuro corde & ore profanant quoties ad eum confugiunt: quia ſcilicet perrumpunt ſine fide & pœnitentia. Ergo ex his verbis colligimus meritò putreſcere in ſuis malis qui obſtinati ſunt in ſpernendo verbo Dei: quoniam minimè æquum eſt vel conſentaneum, vt Dominus facilis ſit ad audiendos ipſorum clamores: ipſi autem ſurdis auribus prætereant vocem eius. Sequitur:

Ieſ. 65.12

14 *Et exturbaui eos,* vertunt quidam, *ſuper omnes gentes,* alii melius, diſpellã illos ad omnes gentes, *quas non nouerunt,* alii vertunt, quæ non nouerunt eos: *& terra deſolata erit poſt eos, ne ſit tranſiens, nec reuertens. & poſuerunt terram deſiderabilem in vaſtitatem.*

Hîc concludit Propheta quod cœpit differere de vindicta Dei, qua satis apertè testatus fuerat gentis illius scelera venisse ad summum cumulum, ita vt iam locus non esset veniæ. Dicit ergo *dispersos fuisse*.nam ego ita malo vertere:& videtur etiam hoc exigere cõtextus. Variant interpretes in hac voce:imò etiam ipsi Hebræi dicunt difficilem esse hunc locum, quia scilicet secundum regulas Grammatices vix potest aptari hoc verbum contextui. sed primùm videndum est qua de re tractet Propheta:deinde secúdò videndum est quum plures significationes sint huius verbi q ęnam maximè conueniat. Non dubium est quin Propheta hîc commemoret vindictam Dei, quòd dispersi fuerint Iudæi per varios populos, non tantùm rapti in exilium,sed etiam dissipati per multas partes. Hoc verbum si transitiuè accipitur,nulla erit ambiguitas.nam סער significat mouere loco,vel dispellere, & quidẽ violenter,quia deducitur à turbine.Quum ergo hîc possit esse transitiuum verbum,non video cur quæramus alios sensus perplexos,vbi satis constat de mente & consilio Prophetæ. Dicit ergo *Iudæos fuisse dispersos*,quomodo?*ad cunctas gentes*,hoc est,per varias plagas mũdi:deinde,Ad gẽtes incognitas.Scimus autem quò lõginquius est exilium, eò esse asperius, quia vicini sunt paulo humaniores vt plurimùm.Si quis autem abripitur ad gentem aliquã barbaram,mallet centies mori in itinere,quàm ita procul viuere à patria,& in moribus nouis & insolitis.Summa est,Iudæos duriter afflictos fuisse à Deo,quia non modo discesserint à vero eius cultu & puro timore,sed etiã peruicaces fuerint,respuerint omnẽ sanã doctrinã, & ad omnes admonitiones fuerint surdi & præfracti. Dicit ergo hac ratione *fuisse dispersos ad omnes gentes*.Postea adiũgit *terram post eos fuisse desolatam*,ita vt nemo illac transiret. Hęc etiam circunstantia potuit clarius ostendere iram Dei quum adiudicasset terram vastitati. Vbi enim Deus notas vindictæ suæ terræ & aliis elementis innoxiis imprimit,hinc apparet non leuiter iratum esse hominibus Dicit ergo Deum non fuisse contentum populi illius exilio & dispersione:sed voluisse etiam conspicuas notas manere scelerum, quòd terra ipsa esset sterilis post eos & deformis.Scimus autem terram illam fuisse valde vberem,non tam natura quàm benedictione Dei.Promiserat enim se daturum Israelitis terram fluentem lacte & melle.Hæc fœcunditas quum versa est in sterilitatem,talis mutatio debuit expergefacere omnium animos,vt sentirent illic horribile Dei iudicium.Nunc ergo videmus cur Propheta dicat,*terram post ipsos*,hoc est,ex quo ab ea discesserant,*fuisse vastam & desertam*. Polluerant enim terram eoúsque vt cogeretur ferre Dei iudicium,licet per se esset innoxia. Et addit *terram desiderabilem fuisse in vastitatem*,idque ipsorum culpa.Fuit quidem Deus authoi huius vastitatis:sed imputat Zacharias populo hoc malum,quia scilicet prouocauerint in se iram Dei,& sibi accersiuerint tantam calamitatem:imò etiam inuoluerint quasi simili reatu terram ipsam,quoniam à Deo maledicta fuit: quanuis iam inde aliò tracti essent.Terra desiderabilis sæpe vocatur Iudæa, non modò ob fœcunditatem & frugum copiam,sed quia Deus sibi eam elegerat,& quum multis dotibus excelleret terra illa,certum tamen est summam eius præstantiam in hac parte fuisse,quòd eam peculiari honore dignatus esset Deus.Ergo exprobrat Zacharias, quòd non modò Iudæi sua culpa extinxerint gratiam Dei quò ad prouentum frugum,sed quòd corruperint terram illam,quæ singulari gratia pollebat,nempe vt esset domicilium Dei.Hinc etiam melius colligitur quanta fuerit scelerum enormitas, quæ facere potuit, vt Deus terram à se electam addiceret vastitati. nam quemadmodum diximus hic nõ vulgaris fuerat honor, quòd Deus voluerat esse instar Paradisi terram illam,in qua volucrat coli ab electo & sancto populo.Vbi autem tanta dignitas vertitur in ignominiam & æternum probrum,hinc clarè apparet ratum signum iræ Dei: & hinc etiam conuincitur gentis impietas,quę,sicuti dictum est,non modò auertit gratiam Dei à terra ipsa,ne fruges ex more produceret,sed vt esset quasi deforme theatrum,& incuteret omnibus horrorem,quum viderent sic desertam terram vbi prius fuerat Templum & inuocatum nomen Dei.

Exod.3.8.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nos hac lege adoptasti in filios,vt fraternam inter nos beneuolentiam mutuò colamus,& alii aliis se & officia sua impendant:da inquam,vt tota vita probemus non frustra nos abs te vocatos esse,sed ita coniunctis animis viuamus, vt vigeat inter nos integritas & innocentia:& alii aliis prodesse studeant,vt ita glorificetur inter nos nomen tuum,donec tandem huius vitæ cursu perfecto,perueniamus ad metam illam,quam nobis proponis,vt tãdem defuncti omnibus huius vitæ incommodis perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis reposita est in cælo,per Christum Dominum nostrum,Amen.

CAPVT VIII.

ET fuit sermo Iehouæ exercituum,dicendo:

2 *Sic dicit Iehoua exercituum,zelatus sum pro Siõ zelo magno*,vel ęmulatione magna,*& indignatione magna æmulatus sum pro ea*, vel zelatus sum.

Quidam existimant initio huius capitis populum coargui suæ perfidiæ, quia non egerit cum Deo vt debuerat, sed violauerit sacrũ illud cõiugium, quo eum dignatus fuerat Deus. quemadmodum hæc ratio loquendi satis trita est, vbi Deus maritis zelotypis se comparat, dum videt Ecclesiam suam impudicè agere. sed non potest quadrare ille sensus, quia verbũ קנא, quoties additur hæc syntaxis, sumitur pro studio vel affectu amoris in bonam partem. nam ל valet tantundem ac Propter, vel pro: & in primo capite habuimus similem sententiam. multis etiam aliis locis satis patet non posse aliter sumi quod hîc dicitur, nisi Deum ira fuisse accensum contra omnes Ecclesiæ suæ hostes: quia scilicet Ecclesiam suam singulariter diligat. Æmulatio igitur hîc nõ significat zelotypiam, sed accipitur in diuersam partem, nempe quòd Deus zelo fuerit accensus pro defensione Ecclesiæ suæ. Hoc igitur totũ caput testatur Deum fore vltorem populi sui, & tantam ei esse curam salutis piorum omnium, vt velit sese opponere etiam contra totum orbem, si opus fuerit, pro illis tuendis. hæc summa est. dicit ergo *datum sibi fuisse sermonem:* vnde colligimus hoc vaticinium ab aliis distingui. Addit, *zelatus sum pro Sion*, (diximus enim literam ל sic resolui debere) & quidem *zelo magno*. Fuit autem hæc incredibilis mutatio, quoniam ad tempus sese Deus continuerat, quum pro sua libidine impii Ecclesiam vexarent, ita vt putarent id se facere impunè. Quum ergo Deus tunc quiesceret: difficile creditu erat quod hîc docet Propheta, nempe Deum exarsurum subito zelo, vt susciperet causam Ecclesiæ. Ergo indignatio quæ paulò pòst subiicitur, debet referri ad hostes: quasi diceret iam sensuros esse omnes impios quod minimè putauerant, Deum scilicet esse custodem Ierosolymæ. Nunc sequitur:

3 *Sic dicit Iehoua exercituum, reuersus sum ad Sion, & habitabo in medio Ierusalẽ: & vocabitur Ierusalem vrbs veritatis, & mons Iehouæ exercituũ, mons Sanctitatis.*

Clarius nunc explicat Propheta quod proposuit. sed tenendus est hic ordo: quia oportuit violẽter hostes deiici à sua possessione: & Ecclesiam redimi, vt rursus habitaret Deus in medio eius. nam quî fieri poterat, vt reipsa probaret Deus Ierusalem esse sub tutela & fide sua, nisi primò inferret manum hostibus? Non abs re igitur incœpit Propheta ab illa promissione, nempe iam Deum accinctum esse ad pugnam: & ardere iracundia, vt eripiat Ecclesiam suam ex hostium manibus. Nunc sequitur fructus victoriæ. neque enim satis fuisset, Deum persequi iniurias electo populo illatas, nisi deinde colligeret dispersos, & restitueret pristinum Ecclesiæ ordinem. Sæpe enim continget, vt qui malè & crudeliter tractati sunt reperiant vindicem, sed nullo suo aut frigido solatio: quia scilicet nihilo illis est melius. Atqui Dominus hîc vtrunque exprimit se arma sumpturũ pro defensione electi populi: deinde se fore custodem & præsidem sanctæ vrbis, sicuti fuerat. Quòd singulis ferè versibus repetit hanc particulam, *Sic dicit Iehoua exercituum*, non dubium est quin tunc plurimùm valuerit ad fidem confirmandam, quia res erat ferè incredibilis, vt nuper dixi. Oportuit igitur subinde nomẽ Dei proponi in medium, vt sese fideles alacrius totos addicerent huic vaticinio, quod sciebant à Deo profectum, & quidem à Deo exercituum, cuius potentia immensa est, ita vt nihil ei sit difficile, sicuti iterum paulò pòst dicetur. Dicit autem *se reuersum esse*, non quòd iam tunc conspicuus esset effectus huius vaticinii: sed decretum ponitur pro reipsa. Siluerat Deus longo tempore quasi populum suum ludibrio hostium exponeret: tũc visus etiam fuit procul abesse à Ierusalem. erat enim locus deformis & vastus: imò erat quasi theatrum horribilis vindictæ. Deus ergo toto illo tempore visus fuit habere locum illum pro derelicto: sicuti etiam Ezechiel dicit Deum migrasse è Templo, & fuisse locum vacuum, & quasi profanum. Secundum hanc rationem nunc dicit se reuersum esse, quia scilicet palàm ostendere vellet non frustra sedẽ illic fuisse gloriæ suæ vbi iusserat inuocari nomen suum. Verum quidem est, montem Sion nũquam desertum fuisse à Deo: sed nõ potuit aliud ferri iudicium, quum nullum amplius esset Altare, nulla sacrificia, imò nullus populus qui Deũ illic coleret. dicitur enim hoc, respectu diuini cultus. Et sãctitas etiã mõtis per se nulla erat, nisi quatenus illum consecrauerat Deus sibi. Ergo res erant coniunctæ, Montis sanctitas, & Dei præsentia. Vnde sequitur, Deũ communi hominum sensu fuisse absentẽ, quum nulla illic vigeret religio, & nulla sacrificia Iudæi illic offerrent, dicit autẽ *se reuersũ vt habitaret in medio Ierusalem*. Hoc etiam necessariò addendũ fuit, vt statuerẽt Iudæi reditũ suum non fuisse inanẽ. quia multi iactabant stultè ipsos festinasse: & quanuis læta essent exordia, tamen in posterum instare multas molestias, & ædificium illud esse quasi tridui. quũ multum impenderẽt operæ & laboris in extruenda vrbe, hoc fore caducũ: quia paulò pòst iterum venturi essent hostes, qui excinderent nouã vrbem. Quũ ergo volitarent eiusmodi sermones, oportuit fulciri piorum animos, vt certò persuasi essent Deũ hac lege reuersum esse cum populo suo, & fuisse itineris ducẽ exulibus, vt resideret Ierosolymæ sicuti antea. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: quasi diceret non fuisse temerè hoc factum

quod

quòd populus reuersus esset in patriam, sed fuisse liberatum Dei auspiciis, & perpetuam illis ac fixam habitationem fore Ierosolymæ, quia esset adhuc domiciliũ Dei. Scimus autem stabilitatem Ecclesiæ non alibi esse fundatam, quàm in Dei præsentia, vt dicitur Psalm. 46. Deus in medio eius, non commouebitur. neque enim minus obnoxia esset Ecclesia Dei subitis & frequẽtibus ruinis, quàm alia loca, nisi quia Deus eius fultura est dum habitat apud ipsam. Et huc etiam nunc tendit Propheta noster, quum dicit *Deum habitaturum illic*. Adiungit, *& vocabitur Ierusalem vrbs veritatis, & mons Iehouæ mons sanctitatis.* Hoc mẽbro admonet Propheta cur Deus ad tempus deseruisset Ierosolymam, nempe quia vrbs erat fallaciis, malis artibus & dolis, & peruersis consiliis dedita. Quoniam ergo prorsus degenerauerant Iudæi ab omni pietate, significat Propheta ideo vrbẽ caruisse suo custode & præside, ipso scilicet Deo. Eodẽ etiã spectat quod dicit, Vocabitur mõs Siõ mõs sanctitatis. Vtcunq; enim manificè iactarent Iudæi se colere Deũ in sacro loco: profanauerant tamen & Tẽplum & Altare suis sceleribus, sicuti vidimus apud Prophetã Haggæũ. Hîc ergo oblique perstringit Zacharias Iudæos, quòd scilicet corrũperant omnẽ puritatẽ suis fraudibus. deinde quod polluerant inquinamentis scelerum suorum Sionem, & Templum Dei. Interea simul docet quomodo resideat Deus in Ecclesia sua, nempe dum eam sanctificat. Nunquam igitur otiosus est Deus, dum residet inter suos: quia abstergit omnem immunditiem, omnes fallacias, vt semper locus in quo habitat, verè sit Sãctuariũ. Ergo Propheta hîc nõ modò externam Dei gratiam promittit Iudæis, sed ostendit longè aliquid præstantius Deum secum afferre, nempe vt purget locum in quo residere vult, & in quo sibi domicilium eligit, atque illinc expellat omnes sordes. Quum autem hoc promittat Deus, videmus propriũ esse eius munus ac donum, sordes omnes nostras mundare: deinde discutere omnes fallacias. Summa est, Deum vbi sibi populum reconciliat, non modò afferre externam benedictionem, quò ad terrena commoda, sed afferre aliquid melius & longè excellentius, nempe vt renouet corda & mentes, atque vbi omnia polluta erant & plena fœtoris, illic restituat veram & perfectam munditiem & integritatem. Cæterùm simul memoria tenendum est quod prius dixi, nempe hîc proponi Iudæis ante oculos sua flagitia, vt pudore tacti ad resipiscentiam aspirẽt: quia vidimus eos fuisse nimis tardos & segnes hac in parte. Oportuit igitur stimulari ipsos ad resipiscentiam. nam tantundem valet hæc sententia Prophetæ, acsi dixisset, Montem Sion fuisse profanum, quamuis eum Deus sibi consecrasset: quia vitiatus fuerat illic Dei cultus, & nulla erat integritas: deinde vrbem fidelem, saltem quæ talis esse debuerat fuisse refertam mendaciis & perfidia. nam veritas non tantùm debet restringi ad fidem quam sibi homines vltrò & citrò præstant, sed etiam ad synceritatem illam, qua se continent fideles sub puro & syncero timore Dei. Hæc summa est. Nunc sequitur: Hag. 2. 15.

4 *Sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc habitabunt vetuli & vetulæ*, vel senes & anus: sed est idem nomen, *in plateis Ierosolymæ, & viro baculus eius in manu sua præ multitudine dierum.*

Confirmat quod paulò antè dixi, Iudæos scilicet sub manu & præsidio Dei fore incolumes, quia vellet habitare inter ipsos. Causam tuti & tranquilli status posuit Dei præsentiam. nam vt nobis sit pax à toto mundo, alij tamen alios conficient, nisi Deus pacis nos contineat: quia si nobis parcant exteri hostes, non desinemus tamen nos conficere mutuis & intestinis dissidiis. Ergo primo loco necesse est, Deum pacis & salutis habitare in medio nostri. Cæterùm, vbi potimur Dei præsentia, hinc exoritur plena securitas. Appositè igitur nunc dicit Propheta *adhuc habitaturos senes & vetulas in medio Ierusalem.* nã ex quo reuersi fuerant Iudæi, scimus fuisse continuis bellis impetitos: & vix sperari poterat inter assiduas turbas victuros ætatem vnã: quia in singulos dies instabant noui metus. Quum ergo ita sine modo periclitarentur & sine fine, occurrit Propheta, & promittit fore adhuc illis tranquillam habitationem, ita vt ad extremũ seniũ vsque futuri sint superstites tam viri quàm fœminæ. Dicit ergo, *Adhuc habitabunt*: postea adiungit, *Baculus erit viro in manu sua præ senio*, vel multitudine dierum. Videtur quidẽ hoc parum opportunè dici, quia longè præstaret vigorem dari, vt senio nõ deficerẽt viri ipsi. Debilitas ergo, cuius hîc mẽtio fit, videtur potius signũ esse maledictionis Dei quàm gratiæ: & ideo per Iesaiã promittit Dominus senes Iesa. 65. 20
fore vegetos & robustos: ita vt non sentiant ætatis incommodũ. sed alia hîc ratio fuit Zachariæ, vt iam admonuimus. Multi enim quotidie obstreperis suis vocibus frangebant animos piorum, quum dicerent eos falli. Nam Ierosolymam non posse diu stare, quum tot vndique hostes insurgerent. Zacharias igitur ostendit, adeò non fore discrimen Iudæis, vt cadant manu hostium, vt victuri sint securè & sine aliqua molestia, externa dico: nã scimus nõ posse hoc accidere, vt multi senes aliquo in loco cernantur quasi ferè exanimes ætate, ita vt baculo sese sustineant, nisi vndique pax & quies sit ab hostibus. Nunc ergo tenemus Prophetæ

consilium, nempe Ierosolymam fore tranquillam & pacatam:& hũc fore fructum præsentiæ Dei, quòd potius annis, quàm externa vi & manu hostium intereant illius ciues. Eodem etiam pertinet quod sequitur:

5 *Et plateæ vrbis plenæ erunt pueris & puellis ludentibus in plateis eius.*

Alia figura idem repetit & confirmat, nempe quia ludent per compita & publicas vias pueri & puellæ: quod fieri non potest inter bellicos tumultus. nam vbi crepant arma, vbi etiam auditur sonitus tubarũ, vbi timentur hostiles insultus, quisque continet liberos suos domi & in publico est tristis deformitas: nemo illic ferè reperitur: denique nulla est hilaritas etiam in pueris, vbi metus aliquis impendet. Vnde colligimus hîc promitti tranquillum statum Ierosolymæ, quia Deus procul abiget conatus hostium: non quòd immunis vnquã fuerit Ierosolyma ab omnibus incommodis: sed quia defensio Dei eousque valuit, vt securi essent inter multos & diuersos timores. neque hîc subtiliter disputandum est, an ludere in pace liceat: quia sumpsit hanc loquendi formam Propheta à communi hominum more, deinde ab ingenio etiam. Scimus enim vbi nullus metus occupat animos hominum, tunc solui in lætitiam: deinde permitti lusus & ludicra pueris. Hoc ergo tantùm voluit Propheta, quamuis tunc Iudæi multum negotii haberent cum diuersis hostibus, fore tamen tutos & quietos. Postea addit:

6 *Sic dicit Iehoua exercituum, Si mirabile est hoc in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, etiam in oculis meis mirabile erit? dicit Iehoua exercituum.*

Asperius hîc castigat populi diffidentiam: quia vt homines metiri solent quicquid promittitur suo sensu, ita clausus ferè erat aditus his vaticiniis, quum viderent non posse vllo modo placari hostium suorum rabiem. Tentauerant enim multis modis vel ipsos compescere, vel saltem conciliare sibi. Et scimus multa edicta fuisse profecta à Regibus Persarum, quibus consulerent Iudæis: sed tantum erat illius gẽtis odium, vt subinde noui hostes emergerent. Hac ratione hîc Propheta inuehitur in illorum incredulitatem. Et fontem diffidentiæ quasi digito monstrat, quum dicit eos non habere fidem loquenti Deo: quoniam plus promittat, quàm ipsi concipiant. Et hoc notatu dignum est: quia si cupimus radicitus euellere ex cordibus nostris incredulitatem, necesse est hinc facere initium, nempe vt sensus nostros erigamus supra mũdum: imò vt iudicio nostro valere iusso, simpliciter amplectamur quod Deus promittit: quia scilicet deberet nos abripere in sublime potentia eius, vt non dubitemus facturum quæ prorsus absurda nobis videntur. Quod Mirabile dicit Propheta tantundem valet atque Impossibile: homines enim mirantur sæpe opera Dei, ne fidem adhibeant: imò falso admirationis prætextu detrahunt potentiæ Dei. Siquid ergo Deus promittat, statim obrepunt dubitationes, An hoc fieri poterit? si non apparet ratio, statim quoniam res superat modulum nostrum, statuimus hoc falsum esse. Videmus ergo vt homines dum se mirari potentiam Dei simulant, prorsus exinaniant. Quum ergo nunc dicit Propheta, *Si hoc est mirabile in oculis vestris, an etiam in meis.?* perinde est acsi diceret, Si respuitis quod vobis polliceor, quia non est consentaneum iudicio vestro, an æquum, est, potentiam meam restringi ad sensus vestros? Videmus ergo nihil magis esse præposterum, quàm velle metiri Dei virtutem nostro captu: sed simulac loquitur, operæpretium est animos sursum attollere, & sic in admirationem rapi, vt nihil nobis sit postea mirabile, vbi scilicet reputamus immensam esse Dei potentiam. Nunc tenemus quomodo mirari conueniat Dei opera: & tamen nihil in illis admirabile ducere. Nullum est tam minutum Dei opus, quod non in se contineat aliquid miraculi vbi reputatur, sicuti decet, sed interea quia fide erecti apprehendimus immensam Dei potentiam quod videtur esse incredibile secundum communem sensum carnis, quasi despicimus ante pedes nostros: quia scilicet fides nostra superior est mundo. Nunc videmus & verum fontem incredulitatis & fidei: fons incredulitatis est dum homines restringunt Dei virtutem ad captum mentis suæ: fons etiam fidei est, vbi deferunt laudẽ immensæ potentiæ Deo: qui non respiciunt quid sit facile, sed solo verbo contenti certò sibi persuadent, quia Deus verax est, simul etiam certum esse quicquid pronuntiat, quoniam scilicet implere possit: quemadmodum Paulus etiam docet Abrahæ fidem fundatam fuisse in hac certitudine, quòd non dubitauit eum qui loquutus erat posse re ipsa complere. Ergo vt penetrent Dei promissiones in animos nostros, & illic radices agant, necesse est valedicere proprio iudicio: quia dum sapimus nimium apud nos & subsistimus in terrenis mediis, quodammodo euanescit nobis potentia Dei, & simul excidit etiam veritas. Denique spectandum est, non quid sit probabile, non quid ferat natura, nõ quid sit vsitatum, sed quid Deus possit. atqui immensa est eius potentia. Ergo debemus emergere etiã ex angustiis carnis nostræ, & fide nostra superare mundũ quemadmodum diximus. dicit autẽ, *in reliquiis populi huius*: qua particula videtur pungere ipsos Iudæos, qui iã aliqua ex parte senserant

Ro. 4. 20.

senserat Dei virtutem in suo reditu. nam triginta annis antequam data fuisset libertas à Cyro & Dario, ducebant pro fabula quicquid Deus pollicitus fuerat: dicebant se esse in sepulchro vnde nullus exitus sperandus esset. experti fuerant qualis esset & quàm incredibilis potentia Dei: & tamen quasi attoniti adhuc desperabant de futura salute. Hanc ergo ingratitudinem nunc obliquè perstringit Zacharias, quum vocat Reliquias populi. Erant exigua manus, non sustulerant vexillum vt inuitis hostibus exirent, sed præter omniū opinionem repentè aperta illis fuerat via. Quum ergo experimento edocti non agnoscerent Deum plus posse, quàm ferrent eorum imaginationes, meritò eos hîc insimulat Propheta, quòd tam malignè æstimarent potentiam illam Dei sibi satis superque vsu ipso compertam. Postea subiicit:

7 *Sic dicit Iehoua exercituum, Ecce ego seruans populum meum è terra Orientis, & è terra Occasus solis,*

8 *Et reducam eos, & habitabunt in medio Ierosolymæ: & erunt mihi in populum, & ego ero illis in Deum, in veritate & iustitia.*

Prosequitur eandem doctrinam: sed interposita illa præfatione, quæ valde tunc vtilis fuit in rebus adeò confusis, quum scilicet difficile esset erigere collapsos animos & reuocare ad fiduciam, quoniam trepidatione ita erant turbati. Hæc ratio igitur est cur toties repetat Zacharias nihil se afferre nisi mera Dei mandata. *Ecce*, inquit, *ego seruans populum meum*, vel liberans. Quoniam dispersio spem tollebat, etiam hoc vitium corrigit Propheta, & dicit non fore difficile ex diuersis mundi plagis populum colligi, vbi Deus manum suam sustulerit, & emphatica est ista loquutio, *Ego sum qui libero populum meum*. Deus ergo hîc sese attollit, vt discamus virtutē eius magnificere, nō autem æstimare ex sensu nostro: *Ego*, inquit, *sum qui libero tam ab Ortu solis quàm ab Occasu populum meum*. Ergo pendet hæc sententia à priore, vbi Propheta breuiter ostendit errare Iudæos & peruersè facere, qui nihilo plus tribuerent Deo quàm dictaret ipsis carnis sensus, vel quàm esset verisimile ex ordine naturæ. Quoniam ergo docuit fieri grauem iniuriam Deo nisi separetur ab hominibus, & emineat supra totum mundum, nunc adiungit Deum illum apud quē nihil est vel mirabile, vel difficile, velle populum suum colligi, vt ex sua dissipatione iterum Ierosolymam redeat. Ergo nihil hîc nouum adiungit Propheta, sed applicat in verum vsum quod nuper dixit de immensa & incomprehensibili virtute Dei, quam perperam homines includunt in suo cerebro, vel affigunt terrenis mediis. Postea adiungit, *Reducam eos & habitabunt*, inquit, *in medio Ierusalem*. Confirmat rursum quod iam dixi, reditum non fore irritum, quemadmodum vulgò multi iactabant perperam fecisse Iudæos, qui tā celeriter reuolassent in patriā: dānabant illorū consiliū, quasi nimio feruore repentè fuissent euecti. Ergo Propheta vt ostendat Deum bona fide egisse cum populo suo, hîc promittit tutam & perpetuam habitationem Ierosolymæ *Habitabunt* ergo, hoc est, sicuti videtis nūc vos fuisse collectos, ita sperate Deū fore custodem vestrum, vt sitis tuti ab omni discrimine, & rursum habitetur Ierosolyma, sicuti quum maximè florebat. Postea addit, *Erunt mihi in populum: & ero illis in Deum*. His verbis obsignat Propheta quicquid hactenus docuit quum de renouatione fœderis loquitur. pendebat enim tota spes populi ex hoc vno capite, Si Deus memor esset fœderis sui, quod olim pepigerat. Fuerat autem abruptū fœdus illud, quemadmodum Scriptura loqui solet. nam populus in exilium abreptus, putabat se proiectum & desertum fuisse à Deo. Quum ergo sepulta esset memoria fœderis quò ad effectum, vel apparentiam, vt loquūtur, ideo vt confirmet Propheta quod hactenus dixit, simul etiam affirmat populum illum fore populum illius Dei, & Deum fore populi illius Deum. nunc ergo tenemus cur hoc addiderit, *Ero illis in Deum & ipsi erunt mihi in populum*. Postremò adiungit, *In veritate & iustitia*, hoc est, stabilis erit & firma hæc fœlicitas. nam vbi Deus se ostendit curā habere populi, sequuntur etiam externæ benedictiones, quæ testimonia sunt eius fauoris: addit Propheta hoc fore in iustitia & veritate, quia scilicet Deus non modò ad momentum propitius erit populo suo & beneficus, sed prosequetur suam gratiam vsque in finem. Quoniam ergo stabilire volebat Deus salutem vrbis, ideo testatur se fore in Deum, *in iustitia*, hoc est, rectitudine, bona fide, & sine fuco: deinde sine periculo aliquo mutationis. Quomodo autem hoc impletum fuerit postea videbimus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus quādo quotidie peccatis nostris abs te deficimus, ne tamen prorsus excidamus à fundamēto, cui innixa est salus nostra: sed ipse ita nos sustineas, vel etiā collapsos erigas, vt maneamus semper in gradu nostro: deinde redeamus etiā cū vera pœnitentia ad te, & quicquid accidat, sic tamē discamus in te respicere, ne vnquā desperemus de bonitate tua, quam pollicitus es nobis fore firmā & perpetuam: præsertim quum nunc freti Filio tuo vnigenito mediatore,

possimus te inuocare Patrem donec tandem etiam perueniamus ad hæreditatem illam æternam, quæ nobis parta est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

9 *Sic dicit Iehoua exercituum, Roborentur manus vestræ, qui auditis in diebus his verba hæc ex ore Prophetarum, qui,* fuerunt, *in die quo fundata est domus Iehouæ exercituum, vt templum extrueretur.*

10 *Quia ante dies istos merces hominis non fuit, & merces iumenti nulla, & egredienti & venienti nulla pax ab angustia,* vel præ afflictione, *& emisi cunctos homines, quemque in socium suum.*

11 *At nunc non secundum dies superiores ego,* agam, *cum reliquiis populi huius,* Agam non est in contextu, sed supplendum est, *dicit Iehoua exercituum.*

POstquam docuit Propheta Deum iam reconciliatum esse populo suo, nunc tempestiuè hortatur Iudæos vt sese ad opus accingant & strenuè insistant in extruendo templo, atque etiam in ipsa vrbe ædificanda. Diximus enim tunc multorum animos fuisse pigros, quoniam putabant se paulò pòst deletum iri ab hostibus: & quod maximo labore, multis molestiis & plurimis etiam sumptibus factum esset, statim euersum iri. Hinc ergo multis obrepere cœpit ignauia: vt desisterent ab ædificatione & templi & vrbis. Alibi etiam vidimus nimis intentos fuisse priuatis ædificiis, & interea templum fuisse neglectum, quia scilicet singuli spectabant priuata commoda: imò etiam delitias. & Propheta etiam Haggæus acriter inuectus est in illum torporem: ostendit etiam Dominũ iustas sumpsisse pœnas de illa segnitie quum præferrent suas domos templo: & intereà fiducia vacui trepidarēt quasi lusoria esset eorum restitutio. Quoniam ergo sua ingratitudine populus iam ferè deleuerat redemptionis memoriam, ideo Propheta Haggæus seuerè in illos inuectus est: & nunc eādem doctrinam attingit Zacharias. Dicit igitur antequam cœpissent operam impendere ædificando templo, terram fuisse sterilem & quasi maledictam diuinitus: ipsos spe sua fraudatos esse, & quicquid tentarent fuisse irritum. postquam autem hortatu Prophetarum cœperant animos ad templum extruendum adiicere, res fuisse mutatas in melius: & quidem ita apertè, vt colligere promptum esset, Deum prius illis fuisse infensum: nunc verò propitium, quòd scilicet tam prosperè omnia illis succederent. Mutatio igitur hæc illustre signũ erat & iræ Dei & gratiæ, quoniam meritò populum castigauerat quantisper sua infidelitate fuerat implicitus, ne pergeret in templo ædificando: deinde gratia etiam Dei fulgere cœperat, quòd & vberē frugũ prouentũ dederat illis Deus, & modis omnibus testatus fuerat se iam illis fauere. Ergo hæc simul in medium proponit Zacharias, vt alacriter in opere pergant & ne prouocent iram Dei, quam magno suo damno prius experti fuerant: malint etiã benedictione eius frui, quæ illis quodammodo patebat ante oculos. hæc est summa. Dicit autem, *Sic dicit Iehoua exercituum, Roborentur manus vestræ.* Hortatur eos ad perseuerãtiam: sed quoniam homines ipsi se debilitant, & occurrunt etiam multa quæ vel emolliãt vel frangant eorum animos, ideo vtitur roborandi verbo: quia scilicet necesse est subinde colligere nouas vires, & sese confirmare in illo pio studio. nũc ergo discamus accommodare hanc doctrinam in vsum nostrum, & hoc teneamus quod etiã experientia satis docet, nēpe manus nostras, quamuis initiò bene paratæ sint, tamē facilè solui & quasi laxari, imò diffluere, nisi nouum robur subinde colligant. hoc autem fit, vbi animati verbo Dei superamus tētationes, quæ nos debilitant. & Zacharias etiam mox ostendit vnde petendũ sit robur, nēpe à promissionibus quas iam audierant à Prophetis, nam frustra hortatus fuisset eos ad cōstantiam, nisi proposita materia fiduciæ. Si enim taceat Deus, necesse est animos nostros, etiamsi antè fuissent satis alacres & voluntarii, languescere, & tandem deficere. Videmus ergo non aliam fortitudinē posse esse in hominibus, nisi Deus sermone suo eos vegetet, ita vt recuperent vires amissas, vel seipsos renouent ad ipsam alacritatē. Si simpliciter iussisset Propheta esse bono animo & forti, poterant excipere nihil oculis suis obiici quod posset addere animos. sed vbi proponitur illis sermo Dei, iam tollitur omnis excusatio, nisi sese accingant & fortiter discant pugnare, quandoquidem Dominus ipsis arma suppeditat. *Qui ergo auditis in his diebus verba hæc ex ore Prophetarum.* Quanquam Zacharias non adeo cōciso est sermone, sed verbosior est multis aliis: tamen totus hic versus emphaticus est: quia vbi dixit eos non destitui Dei promissionibus, adiungit, In diebus his: deinde, Verba hæc. Significat enim non tantùm generali doctrina instrui, vt obsequium præstent, sed Deum ipsum ita præire, vt dirigat gressus ipsorum & viam monstret: denique nihil omittat, vt absque difficultate pergant in opere iam incœpto. ergo in demonstratiuis est emphasis notanda, quum Propheta dicit Deum assiduè cum ipsis loqui: deinde proferre nō modò generalē doctrinam, sed familiares sermones, ita vt pedes & manus eorum quodammodo gubernet ad singulas actiones. Dicit autem hæc verba audiri ex ore Prophetarum, quia volebat

Hagg.1.4

Deus

Deus seruis suis haberi hunc honorē.& hæc est, vt sæpius dictum fuit, vera fidei probatio, quum Deus non descendit ipse è cælo, aut visibili forma nobis apparet, sed adhibet homines ministros. Interea significat breuiter Zacharias Prophetas non esse authores promissionum, quæ erigere & fulcire & stimulare animos debeant: quia scilicet Dominus tãtùm vtitur eorum opera: hoc intelligit per nomē Oris. Iã addit, *Qui in die hoc quo fundata est domus Iehouæ ad templum ædificandum.* Nõ multum temporis effluxerat, ex quo cœperãt templum rursus extruere: fuerant etiam iacta fundamenta, sed opus fuerat abruptum tam diffidentia omnium, quàm priuatis cuiusque cupiditatibus. Quum enim suspensi ac dubij essent, hinc oriebatur segnities & torpor. deinde auaritia etiam rapiebat eos, vt contemnerēt templum Dei. Dicit autem iam illo exiguo tempore Deum tamen sæpius loquutum fuisse per suos Prophetas, vt corrigeret eorum moram & tarditatem. nam quasi diem vnum hîc designat Propheta ad exprimendam breuitatem temporis. Minus ergo excusabilis erat eorum ignauia, quum Deus quotidie verba faceret, & priores prophetias nouis additis cõfirmaret. Sequitur *Quoniam ante hos dies nulla fuit merces hominis, & nulla merces iumēti, nulla pax trãseūtibus, quia emiseram cunctos homines, quemque in socium suum.* Cõmemorat hîc Propheta, sicuti nuper attigi, signa maledictionis, vnde colligere poterant Iudæi displicuisse Deo suã segnitiem, quum ædificium templi non curarent, sed eo posthabito, addicti essent rebus suis domesticis. Reuocat igitur illis in memoriam quæ poterant metum incutere, ne pergerent sæpius lacessere Deum: quia edocti fuerant magno suo malo non ita prouocandã esse iram eius. nec dubium est, quin tam Zacharias quàm Haggæus & Malachias etiã sæpius vsi fuerint hoc sermone apud populum: quia videmus quàm propensa sint omniũ ingenia ad obliuionē, vbi Deus nobis dat aliquid relaxationis. statim ergo excutimus omnē metum vbi sumus malis defuncti. Hæc ratio est cur expediat nos sæpius commonefieri de iudiciis Dei, quæ experti sumus, quemadmodũ facit hîc Zacharias: *ante hos dies,* inquit, *nulla fuit merces hominis, & nulla merces iumenti,* hoc est, laborē tã hominum quàm animalium nullus sequutus est profectus. Sumit enim pro confesso, homines non fuisse tardos in suis negotiis, iumenta etiam perfuncta fuisse suo officio: & tamen nullum fructum apparuisse. Vnde autē inutilis est hominum labor & animalium, nisi à Dei maledictione, quemadmodum Lex testatur? nam Prophetæ dum concionantur de maledictione Dei, sumunt ex Lege principia: tantùm accommodant ad præsentem vsum quæ generaliter in Lege traduntur. Quoniam ergo Deus pronuntiat in Lege sua se benedicturũ operi manuum: ideo ex opposito ratiocinatur Zacharias, Deum fuisse infensum quum anxiè sudarent tam homines quàm iumenta: interim nullum esset operæpretium. Postea adiungit *nullam fuisse pacem.* Vbi frustra laborãt homines, necesse est sequi esuriem & inopiam rerum omnium. nam scimus etiãsi labor hominis per se nullius sit momenti, tamē vbi à Deo benedicitur, esse mediam causam & propinquam fertilitatis, vt scilicet terra nobis alimenta suppeditet. Contrà vbi sterilis est hominum labor, etiam terra ipsa denegat omnem prouentum. Fuit igitur hæc non leuis calamitas, quum Deus populum inedia & fame premeret, sed adiungitur etiam aliud malũ nõ minus formidabile: imò ferè grauius, quòd scilicet terra ipsa fuerit hostiliter vexata, vt nullus esset transitus. Dicit ergo *nullam fuisse pacem tam egredienti quàm venienti,* hoc est nõ fuisse libera itinera vel pacata, sed exposita prædæ & direptionibus. In summa, hîc docet Zacharias fuisse & intus & extrà maledictos Iudęos, quia scilicet terra fraudaret cultores suos, ita vt nullæ fruges prouenirent: deinde quòd etiam exposita fuerit ad hostiles incursus. Quantũ attinet ad hanc particulam מִן הַצַּר, quidam vertunt, Præ afflictione: nullam fuisse pacem præ afflictione. Sed possumus retinere natiuam significationem particulæ מִן, ab angustia nullam fuisse pacem, hoc est, nullos fuisse securos ab incommodo & molestia. Additur ratio *quòd scilicet Deus emiserit cunctos homines, virum in proximum suum.* Cõsultò hoc attexuit Propheta, quò discerent Iudæi nõ posse adscribi fortunæ illa incõmoda, quasi homines temerè alij in alios insurgant. Admonet igitur turbatam fuisse quietem iusto & occulto Dei iudicio, quoniam flectat quocunque vult corda hominum & nunc ad humanitatem vel ad clementiam inclinet: nunc verò in rabiem & sæuitiem conuertat. ergo vt sciant Iudæi sibi fuisse cum Deo negotium, hîc exprimit Propheta emissos fuisse homines, vt sæuirent vltrò & citrò, & alius alium crudeliter impetret. Qui ergo hîc vtuntur permittendi verbo, non modò diminuunt ex Prophetæ sensu, sed prorsus corrumpunt ipsam doctrinæ summam, & extinguunt totam lucem. Neque enim Deus hîc dicit se fuisse quietum quum Iudæi alii alios malè mulctarent: sed vult hoc tribui suo iudicio. Nam quum totus ferè mundus infestus esset paucis hominibus, & inter se cognatis, saltem tunc debuerant inter se coniungi: quia necessitas conciliat etiam alienissimos, imò placat eos qui prius fuerunt violentissimi hostes. Quum ergo ab exteris hostibus impeterentur Iudæi, oportuit alios aliis reddi amicos, vel saltem mitigari aliqua ex parte, vt non agerent tam hostiliter. Quum ergo quisque sæuierit in sua viscera, nemo socius suis pepercerit, Deus hac circunstantia melius exprimit se fuisse authorem harum perturbationum. Quomodo autem Deus hominum corda ad sæuitiem accendat & tamen immunis sit ab omni culpa, alibi visum est. Deus enim exequitur

Deut. 28. 8.

iusta sua iudicia, quum ita alios aliis committit. Et si causam & finem quærimus, reperiemus iustè homines plecti hoc modo. Quum ergo in iudiciis Dei semper refulgeat summa æquitas, non est cur eum inuoluere studeant suæ damnationi homines, vel deriuent in ipsũ partem culpæ. Deus ergo iustè hominum corda rabie exagitat: interim sustinent homines ipsi totam culpam, etiamsi inuitos Deus trahat huc & illuc, & vtatur eorum opera, quia scilicet non excusat eos arcanum Dei consilium, dum nihil minus illis propositum est, quàm eius verbo parêre: interea trahuntur occulto motu. Scimus autem nullum opus hominum placere Deo, nisi vbi accedit voluntarium obsequium, à quo longè absunt omnes reprobi. Iam scimus omnia facta debere æstimari à fine suo. Ergo spectandum est quænam causa sit Deo, & quisnam sit finis vbi ita committit inter se homines. sed hac de re alibi satis fusè disseruimus. Tenendum ergo nunc est in summa, quòd ita mutuò sese lacerauerint Iudæi, & inter se conflixerint, hoc non fortuitò esse factum, sed quia Dominus, qui illis hostis erat, & cuius iram prouocauerant, ipsos inter se commiserit. Postea addit, *nunc autem non secundum dies pristinos ego cum reliquiis populi huius, dicit Iehoua exercituum.* Iam admonet Zacharias sic res fuisse mutatas in melius, vt facilè apparuerit Deum illis fuisse propitium. Quæ autem tantæ mutationis causa fuerit si quæritur, certè ędificatio Templi. si nihil dictũ fuisset à Prophetis, tantùm poterant Iudæi coniicere: sed sublata erat omnis dubitatio, quũ Deus illis minatus fuisset pœnas quas postea inflixit: deinde quum hortatus esset ad pœnitentiam, & simul dixisset se fore exorabilem: quum inter se hæc omnia colligerent Iudæi, non agendum fuit coniecturis. Certò enim constabat Deum rediisse cum ipsis in gratiam, & nunc fructus fauoris esse ante oculos, vt scilicet inde meliùs animarentur ad templum ædificandum. Sequitur nunc:

12 *Quia semen pacis: vitis proferet fructum suum, & terra proferet fructum suũ:* est quidem aliud nomen, sed idem significat: *& cœli dabunt rorem suum: & possidere faciam reliquias populi huius omnia hæc.*

Hîc promittit Zacharias continuum tenorem fauoris Dei, quem iam cœperãt Iudæi gustare. Deus ergo aliqua ex parte palàm ostenderat se Iudæis esse patrem, tam liberaliter cũ ipsis agens. sed vt meliùs ad perseuerantiam eos confirmet Zacharias, dicit hoc fore continuum. Ac primò quidem dicit *fore semen pacis.* Quidam exponunt semen vocari pacis, quia dum timentur hostium incursus, deseritur cultura agrorum, nemo audet boues suos vel equos producere: imò si agricolæ seminant, tamen hoc fit non tam exactè, vt in rebus tranquillis & securis. Quoniã ergo agri vt malignè colũtur in bello, ita non producunt plenam copiam, putant vocari semen pacis, vbi scilicet iustum laborem impendere licet agri colis, dum scilicet vacui sunt ab omni metu, & securè omnia sua studia conferunt ad culturam & sationem suorum agrorum. Alij semen pacis exponunt, vbi neque procellæ, neque turbines, neque rubigo, neque etiam alia incommoda segetes & fruges corrumpunt. sed quoniam שלום significat vt plurimùm Hebræis prosperitatem, poterimus etiam sic accipere, fore *semen pacis,* hoc est, prosperum. & hæc interpretatio videtur mihi minùs coacta. *Semen* ergo *erit pacis,* hoc est, fœliciter succedet labori vestro. & quod seminatum fuerit, non carebit legitimo fructu. Postea additur expositio: *vitis enim dabit fructum suum, & terra etiã dabit fructum suum, & cœli dabunt rorem suum.* Hinc colligimus semen pacis vocari, vbi agricolæ potiuntur suo voto, dum scilicet terra cœlesti rore irrigata non sterilescit: deinde vbi proueniunt vbertim fruges, nempe triticum & vinum, & alia. Hæc igitur est pax aut prosperitas in seminibus, vbi nascuntur pro voto segetes, & ad maturitatem perueniunt: vbi etiam cœlum respondet terræ, & non denegat rorem suum, quemadmodum alibi vidimus. denique testatur Deus se facturum, vt reliquię populi copia bonorum omnium abundent, quia scilicet neque cœlum negabit illis pluuiam, neque terra etiam claudet sua viscera. sed semper Deus populum ad se reuocat, vt scilicet pendeant à sua benedictione: quia frigeret alioqui doctrina, nisi hoc persuasum esset, terram non aliter fœcundam esse, nisi quũ Deus virtutem gignendi & pariendi inspirat. ergo semper oculos coniicere conuenit in Dei benedictionem, & ab eo petere, vt nobis victum suppeditet: quemadmodum etiam quotidie precamur vt nobis det panem quotidianum. sed pauci hoc faciunt ex animo, & vix centesimus quisque ita sensus suos conuertit ad manum Dei, vt certò statuat se quotidie alimẽta ab ipso recipere. nunc ergo tenemus quid his verbis Propheta velit. Iam sequitur:

13 *Et erit, quemadmodum fuistis maledictio inter gentes, domus Iehudah, & domus Israel: sic seruabo vos, & eritis benedictio: ne timeatis, roborentur manus vestræ.*

Prosequitur eandem sententiam: & hoc versu coniungit res illas tam diuersas, ex quibus meliùs perspicuum erat quòd hîc docet, nempe irato Deo fuisse terram sterilem, & omnia infeliciter cessisse Iudæis: vbi autem exorari cœperat Deus, terram quodammodo mutata natura,

natura, vberem prouentum tulisse, & fuisse modis omnibus beatos. dicit igitur, *quemadmodum fuistis maledictio*. Iterũ hîc proponit illis & reducit in memoriam quàm miserè tractati fuerint, quum suæ priuatæ vtilitati nimiùm dediti forent, vt interea contempto templo proderent suam impietatem & ingratitudinem. Quid enim potius agendum illis fuerat simulac reuersi sunt in patriam, quàm vt templum extruerent & illic offerrent Deo sacrificia? vt profiterentur eum esse authorem redemptionis. Atqui iacebat templi cura. Hinc ergo Propheta colligit nimis esse obliuiosos, nisi reputent qualis fuerit sua conditio quantisper nulla fuit apud eos ratio templi. Dicit autem fuisse *maledictionem inter gentes*, hoc est, fuisse in formulam execrationis: quemadmodum etiam Lex illis minata fuerat. nam hæc loquendi ratio frequenter occurrit in Scriptura, Populum esse in maledictionem, vbi concipitur vulgò execrationis formula, Maledicat tibi Dominus sicuti Iudæis. Dicit igitur Zacharias Iudæos fuisse *in maledictionem*, hoc est, nõ simpliciter fuisse manu Dei percussos: sed etiam eò fuisse proiectos calamitatis, vt essent omnibus detestabiles, & gestarent quodammodo impressa signa iræ Dei. Quisquis ergo tũc spectabat hominem Iudæum, poterat meritò sumere exemplar maledictionis. In summa, intelligit Zacharias non vulgari vel vsitato modo inflictas fuisse pœnas Iudæis, sed Deum exercuisse horrenda iudicia, quæ possent omnibus palàm facere, illum grauiter fuisse offensum ab illa gente. *Fuistis* ergo *maledictio inter cunctas gentes*. Iam addit, *sic seruabo vos & eritis benedictio*. interponitur verbum seruandi, vt clarius gratiam suam Deus commendet, ne scilicet Iudæi putent factam esse aliquam conuersionem ex casu fortuito: quemadmodum scimus euanescere hominum mentes & fingere sibi has vel illas causas, vt obscurent prouidentiam Dei. Deus ergo antequam promittat fore illos in benedictionem, dicit se illos seruaturum. Iam quid sit esse in benedictionem, colligere facilè licet ex opposito membro. dicuntur ergo esse in benedictionem qui præ se ferunt manifesta iudicia fauoris & gratiæ Dei. Sic intelligit Propheta, quum sibi volent bene precari gentes, deinde quum alii aliis volent etiam bene optare, hanc fore communem formulam in votis, Deus benedicat nobis sicuti benedicit electo suo populo: sicuti Iudæi chari sunt Deo, ita etiam nos amore eodem vel simili dignetur. Sic ergo videmus Iudæos fuisse in maledictionem, quum expositi essent extremis probris, fuisse in benedictionem, quum proferret Deus erga illos signa gratiæ suæ, & re ipsa vel effectu ostẽderet se illis esse placatum. Tandem concludit, *Ne timeatis: roborentur manus vestræ*. Hortatur eos ad benè sperandum. timor enim fiduciæ opponitur. Timor autem qui nascitur ex diffidentia, non potest aliter corrigi quàm vbi occurrunt nobis Dei promissiones, quæ omnem dubitationem discutiant. Meritò igitur Propheta docet non esse cur iam sibi metuant Iudæi, quoniam Deus affirmat se illis propitium esse. Scimus quidem nunquam posse excuti penitus omnem timorem ex cordibus hominum, quia necesse esse nos priuati omni sensu nisi discrimina timorem nobis iniicerent. Cæterùm, quanquam timor naturâ est nobis ingenitus, & occasio timendi semper nobis aliqua occurrit, diffidentiæ tamen timor potest corrigi fide: & ideo non mirum est, si vbique Deus condemnet timorem, vbi promittit salutem electis suis. sed quemadmodũ iam dixi, notanda est antithesis inter hunc timorem vitiosum & inter fiduciam, quæ innititur verbo Dei. Addendum etiam est nunquam ita perfecta fiducia pollere Dei filios, vt vacui sint omni metu, etiam metu diffidentiæ: sed tamen sic luctari cum eo nos oportet, vt ne impediat nos in cursu vocationis nostræ. & hoc etiam melius colligitur ex fine versus *Roborentur manus vestræ*. Quorsum ergo timere vetat Iudæos Propheta? nempe vt se expediant ad opus quod illis Dominus iniunxerat: & timor non iniiciat illis moram, quominus persistant constanter. Nunc ergo tenemus quomodo fideles sese ad obsequium Deo prẹstandum parare & accingere debeant. Primùm excutienda est ignauia: quomodo autem? nempe correcto timore. Quodnam remedium est sanandi timoris? nempe vt recumbamus in promissiones Dei. quòd si animo ita simus composito, simul etiam & manus & pedes & singulæ partes præstò erunt ad officium. Sequetur ergo alacritas & mentis & animi & omnium membrorum, vbi timor excussus fuerit & vbi cœperint homines ita se addicere verbo Domini, vt sciãt eius opem sibi sufficere cõtra omnia pericula & nihil aduersũ reformidẽt, quia scilicet Dominus superabit omnia obstacula sua virtute.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides non modò nos esse frigidos vbi decebat omnes actiones nostras tibi dicari & omnia etiã membra nostra alacriter conferri in obedientiã verbi tui: da inquã, vt quotidie fortiter luctemur cũ torpore nobis ingenito, deinde certemus cum omnibus impedimentis, & repellamus etiam intrepidè omnia obstacula quæ Satan nobis obiicit, vt etiamsi non eo quo decebat feruore, tamen syncero studio & serio affectu pergamus semper in stadio vocationis nostræ, donec perueniamus vsq; ad ipsam metã, & collecti in regnum tuũ fruamur ea victoria quam nobis pollicitus es, & qua nos etiam quotidie donas: donec tandem plenitudo appareat dum erimus in regnum tuum cæleste collecti per Christum Dominum nostrum. Amen.

14 *Quia sic dicit Iehoua exercituum, Quemadmodum cogitaui malum inferre vobis dum me inflammarunt,* aut prouocarunt, *patres vestri, dicit Iehoua exercituum: & non pœnituit me:*

15 *Sic conuersus sum, cogitaui diebus istis benefacere Ierosolymæ & domui Iehudah, ne timeatis.*

Confirmat Propheta vltimam sentẽtiam, vbi dixerat Iudæis longè aliam fortunã posthac fore, quia vbique benedicendi essent. Causam ostendit mutationis, quia scilicet Deus incipiet illis fauere, qui ante infestus fuerat. Scimus enim Spiritum sanctum vbique reuocare homines ad iudicium Dei, vt sciant nihil sibi aduersi accidere, nisi ex suis peccatis. Sic etiam hoc loco admonet Zacharias Deum hactenus fuisse Iudæis infestum, quoniam iram eius prouocauerant. sed additur promissio, *Deum iam conuersum esse,* nõ quòd animum mutauerit, sed quia velit ostẽdere se esse placatum. Scimus autem iudicium fieri de amore vel odio Dei erga nos à rebus externis: quia si Deus nos rigidè tractat, apparent manifesta signa iræ eius. Si autem benignè nobiscum agat, tunc apparet fructus reconciliationis. Secundum hanc rationem dicit nunc Deum longè alio esse animo quàm prius fuerit erga Iudæos, quoniam scilicet velit eos prosequi suis beneficiis, quum antè duriter & seuerè eos castigasset. sed attentius expendere conuenit singulas partes. dicit, sicuti Deus quodammodo obstinauerat animum ad plectendos Iudæos, ita nũc propensum esse ad misericordiã, & ita sensuros ipsum quasi mutatum, & alium quàm fuerit. Dixi hos versus esse exegeticos, quoniam breuiter Propheta promiserat Iudæos fore insigne exemplar benedictionis, sed nunc ostendit cur tot incommodis & molestiis antehac exercuerit eos Deus, nempe quoniam prouocauerant patres iram eius. Quum autem dicit se nocuisse illis propter patrum delicta vel scelera, hoc debet referri ad corpus populi. Ideo superuacua est quæstio, quam mouẽt quidam interpretes, Cur Deus pœnam sumpserit de filiis ob patrum delicta, quum tamen alibi pronuntiet morituram animam quæ peccauerit. nam hoc loco Propheta non distinguit patres à filiis, sed significat Deum non fuisse propitium Iudæis, quoniam multò antè prouocauerant iram eius. Interea dubium non est, quin quisque iustas pœnas dederit propriæ iniquitatis. Summa est, Iudæos nihil proficere tergiuersando, quia Deus nõ temere ipsos persequutus fuerit, sed rependerit iustam mercedem eorum peccatis. Hoc est vnũ. Quod autem adiungit *absque pœnitentia Deum ita fuisse iratum,* tantundem valet acsi diceret Iudæos hoc tantùm adeptos esse sua peruicacia, quòd inflexibilis fuit rigor Dei. Admonet igitur Zacharias, vbi homines nõ desinunt mala malis addere, sed cõtumaciter ruunt quasi vellent bellum gerere cum Deo: tunc eum quoque esse quasi obstinatum, quemadmodum dicitur Psalmo decimo octauo, præfractum esse cum præfractis. Hæc igitur ratio est cur Deus pronuntiet se implacabilem fuisse populo suo, quia scilicet insanabilis erat eorũ malitia, quibus pepercerat, & quos diu tolerauerat. Quum enim videret ita esse obdurato animo, sese quoque ad vindictam armauit. Et hinc colligi debet generalis doctrina non posse Deum à nobis exorari, nisi vbi incipimus resipiscere: non quod pœnitentia nostra præueniat misericordiam Dei: sed hîc non vertitur quæstio, quid agat homo per se vel proprio motu: tantùm Zachariæ propositum est docere, vbi Deus vult nobis ignoscere, mutare corda nostra & flectere suo Spiritu in obsequium: quia vbi relinquit nos in nostra duritie, simul etiam necesse est assiduè & absque modo nos affligi eius manu, donec tandem pereamus. Interea notandum est quod etiam attigi, Deum hîc obstruere ora Iudæis, ne obstrepant contra eius rigorem, acsi crudeliter cum ipsis egisset. Ostendit igitur has fuisse iustas pœnas quas pertulerant Iudæi: quoniam non vno tantùm die, sed continuo temporis successu iram eius accenderãt patres ipsi. Hæc ratio est cur de patribus loquatur potius, quàm de ipsis: quia scilicet longa serie annorum obduruerant ad malitiam, & quasi hæreditaria erat in ipsis corruptio. Iam dicit se esse conuersum, non quòd alio esset animo, quemadmodum diximus: sed hoc refertur ad sensum populi, quia videtur Deus quodammodo alius esse vbi mitescit erga nos, & fauore suo nos prosequitur, quum antehac ostenderet multa signa vindictæ. Iam in fine versus admonet Propheta quis sit vsus huius doctrinæ, nempe vt animentur Iudæi ad fortitudinem, & alacriter pergant in templo ædificando. Diximus autem nos armari debere promissionibus Dei ita vt infracto animo sequamur quò nos vocat. nam quisque statim flaccesceret nisi sentiret sibi præsentem fore manum Dei. Quum ergo natura simus ignaui & molles: deinde obrepat subinde inconstantia, hoc vnum remedium est, si pergere cupimus in cursu vocationis nostræ vsque ad metam, vt sciamus Deum fore semper nobis auxilio & hoc idem nunc docet Propheta. Applicat igitur quod antehac pollicitus est ad legitimum vsum, nempe vt Iudæi deposito metu vel correcto fortiter incumbant operi, & expectent quod nondum apparet, nempe plenam restitutionem. Sequitur:

Ezec. 18. 20.

Psal. 18. 26.

16 *Hæc verba quæ facietis*, Hæc sunt, nam nomen דברים est superuacuũ. Hæc sunt igitur quæ facietis, *Loquimini veritatem quisque cum socio suo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris.*

17 *Et vir*, Et quisque, *malum socio suo ne cogitetis in cordibus vestris: & iusiurandum mendacij ne diligatis: quia omnia hæc sunt quæ odio habeo, dicit Iehoua.*

Hîc hortatur eos Zacharias ad veram pœnitentiã, vbi ostendit plura esse speranda quàm videant oculis suis, simul etiam demonstrat non sufficere si strenuè ædificent vrbem & tẽplum: sed requirit longè alia nempe vt colant integritatem & iustitiam inter se. Scimus enim Iudæos suis cæremoniis ita fuisse addictos, vt putarent inclusam in illis esse sanctitatem. & vitium hoc paulò antè perstrinxit Zacharias: nunc eandem doctrinam inculcat: nempe si cupiant Deum habere propitium, & simul cupiant frui continua eius bonitate, sicuti eam gustauerant, vt non tantùm sacrificiis & aliis cæremoniis eum studeant promereri, sed vt præcipuè dent operam iustitiæ & æquitati. Cæterùm Propheta hîc non enumerat omnes partes rectæ vitæ, sed tantùm species aliquas attingit: quæ ratio loquendi satis trita est, vt iam sæpius vidimus. ergo synecdochicus est sermo Prophetæ: sed tamen generaliter complectitur secundæ tabulæ officia, quum dicit hæc obseruanda esse, nempe vt *loquantur veritatem*, hoc est, vt veraciter inter se agant abstineant ab omni fallacia & dolo: in ò ab omni peruerso astu: deinde vt *colant in portis suis* eandem *iustitiam*. Quod autẽ hîc Proximos nominat, perperam inde quispiam colligeret, posse fraudari alienos, & quibuscum non tam propinqua nobis est necessitudo. Sed Propheta hac circumstantia voluit crimen augere, quòd ne sociis quidem vel fratribus suis parcerent Iudæi. ergo quanuis nefas sit etiã alienissimum quemlibet decipere, tamen hoc crimen atrocius est quum quisque insidias tendit propinquo suo & fratri. & scimus hanc loquendi rationem vbique occurrere in Lege, quia Deus vt magis nos reuocet à maleficiis, proponit species quas natura dictante cogimur detestari. sic loquitur de odio secreto sub nomine Homicidij. Ergo hoc loco Propheta acriùs voluit pungere Iudæos, quòd scilicet tanta inter ipsos grassata fuerat barbaries, vt nemo propinquum suum agnosceret, sed sæuirent quasi in propria viscera. Quantum attinet ad *veritatem & iudicium pacis*, significat nõ modò singulos priuatim deditos fuisse iniuriis, sed ipsum quoque forum fuisse plenum & refertum fraudibus & maleficiis, quũ tamen debeat esse sacrarium iustitiæ. Etiamsi multi peruersi sint in populo, tamen freno aliquo semper cohibetur audacia & improbitas vbi vigent leges, vbi iudices incorrupti dominantur. Atqui Propheta ostendit iudices quasi latronibus fuisse similes, quoniam scilicet nulla erat in portis sinceritas. Primo loco ponit Veritatem, quòd scilicet astutè suis calumniis iudices corruperant omnem æquitatem, vt fieri solet. neque enim palàm dicunt etiam pessimi quique sibi probari quod scelerate factum est: sed reperiunt aliquos fucos quibus obtegant suam turpitudinem, & eorum qui peccarunt, & quibus etiam fauent redempti pretio. Primum igitur locum teneat necesse est in iudiciis veritas. Per *Iudicium pacis* intelligit vbi suum cuique redditur. Quidã existimant ideo vocari pacis iudicia, quę recta sunt: quoniam vbi mercenarij iudices damnant innoxios atque opprimunt, lucri autem causa malis causis patrocinantur, fieri non potest quin exoriantur subinde multæ turbæ, donec res tandem veniat ad bellum apertum. sed quoniam nomen *pacis* latè patet apud Hebręos, poterimus simpliciter accipere *Iudicium pacis* pro placido & ritè composito. Scimus autem Iudæos exercuisse sua iudicia in portis. Postea adiungit, *Et ne cogitetis singuli malum socio suo.* hîc Propheta non modò damnat apertas iniurias, sed etiam occultas fraudes. vnde colligimus Legem non ideò solùm datam esse, vt contineat homines sub fræno, & normam tradat rectè viuendi, quantum ad externa officia duntaxat spectat: sed vt gubernet eorum animos corã Deo & Angelis. Lex enim verè spiritualis est. & nimis crassi sunt ac pręposteri, qui putant satisfactũ esse Legi Mosaicæ, siquis à cæde & furto & aliis noxis abstineat. Videmus enim Prophetas vbique requirere sincerum affectum animi, quemadmodũ hoc loco Zacharias Iudæos admonet vt nihil mali sociis suis machinentur, idque *in cordibus*. Poterat particulã hãc omittere: sed voluit damnare fraudes quæ solẽt obtegi multis & variis coloribus. Quãuis ergo non prodant malitiam suam homines, ostendit Zacharias Deum tamẽ fore vltorẽ, siquid resideat intus, etiãsi sit absconditum ab hominum oculis, & lateat in cordis profundo, venturum tamen coram Deo in rationem. Adiungit aliam speciem, nempe periurium: *Ne diligatis*, inquit, *iusiurandum falsitatis*. Poterat dicere, Ne iuretis cum dãno proximi: sed notanda est antithesis inter amorẽ peruersum hominũ, & inter odium Dei. Quoniam ergo Deus falsum iusiurandum vt alias omnes fraudes & mendacia abominatur, sic prohibet ne appetamus. nam si volumus placere Deo, videndum est quid à nobis postulet: quia data opera prouocamus eius iram, vbi appetimus quę ipse pronuntiat se abominari. In summa o-

stendit Zacharias Deum fore propitium & beneficum Iudæis, si verè & ex animo resipuerint, & sese addicant iustitiæ, non vt templum extruant duntaxat, vel offerant sacrificia & alios ritus obseruent, sed vt componant vitam suam ad integritatem, nec tantùm externis officiis defungi studeant erga proximos suos, sed vt etiam purgent animos omni odio, omni fallacia, omni crudelitate & aliis prauis affectibus. Iam sequitur:

18 *Et fuit sermo Iehouæ exercituum ad me, dicendo,*

19 *Sic dicit Iehoua exercituum, Ieiunium quarti & ieiunium quinti & ieiunium septimi & ieiunium decimi,* mensis, *erit domui Iehudah in gaudium & lætitiam & dies festos bonos: ergo veritatem & pacem diligite.*

Confirmat eandem sententiam, nempe talem fore restitutionem Ecclesiæ, vt aboleatur omnis memoria dolorum. Diximus ieiunia quædam suscepta fuisse à Iudæis post vrbem dirutam. Prius duorum duntaxat facta fuit mentio: nunc quatuor Propheta commemorat. Quarto mense vrbs fuerat expugnata, quinto autem fuerat excisum templum & consumptum incendio: septimo mense interfectus tandem fuit Godolias, qui steterat cum residua plebe quæ collecta fuerat sub eius manu. Ieiunium autem decimi mensis putát fuisse institutum post vrbem obsessam. ergo ieiunium mensis decimi tempore alia præcessit, postea sequutum est ieiunium quarti mensis: tertio loco ieiunium quinti mẽsis: postremò ob cędem Godoliæ ieiunium septimi. hæc igitur erant quædam luctus insignia vsque ad tempus liberationis. nam obsessa vrbe Deus quasi signum horrendę vindictę sustulerat. vbi autem Nabuchodonosor murum vrbis perrupit, tunc vrbs palàm derelicta fuit à Deo. post incẽdium templi nulla spes restabat, nisi quòd adhuc ignobile illud vulgus sub auspiciis Godoliæ manebat in terra. Excisa quidem erat radix populi: sed erant illæ quasi tenues fibræ: vbi autem illæ etiam euulsæ sunt, vbi tracti sunt in exiliũ quicunque fuerunt reperti, iam interciderat omnis gratia Dei, quò ad externam speciem. Oportuit igitur Iudæos in luctu & squalore esse, vt veniam à Deo impetrarent. ergo nõ dicemus hęc ieiunia temerè vel perperam fuisse ab illis suscepta. liberum enim illis fuit testari suum dolorem: imò pium fuit suppliciter in suo reatu iram cælestis Iudicis deprecari, quum sentirent Deum ita sibi infestum. sed Deus promittit lætitiam quæ extinguat omnem mœrorem, quemadmodum exortus Solis discutit omnes noctis tenebras. Videtur autem alludere Propheta ad superiorem doctrinam, vbi Iudæos obliquè deriserat, quòd tam anxij essent in colendis suis ieiuniis, negligerent autem quæ erant præcipua. Cæterùm, hæc simplex summa est, si Iudæi resipiscant seriò, & bona fide studeant redire cum Deo in gratiam, finem instare omnibus eorum miseriis, ita vt iam nulla futura sit ieiunij necessitas. Tenendus autem est finis ille ieiunij, nempe vt se humilient coram Deo, qui peccarunt, & supplices prodeant ad eius tribunal: fateantur suum reatum, & se ipsos condemnent. Ieiunium igitur est quasi reorum habitus, vbi cupiunt veniam consequi à Deo: sicuti etiam Christus dicit nullũ esse ieiunium in nuptiis & aliis diebus festis. (Matt.9.15.) Videmus ergo hìc promitti restitutionem quæ aboleat quicquid antè mœroris fuit in populo: non quòd per se displicuerint Deo illa ieiunia. diximus enim fuisse optimo consilio instituta, vt scilicet populus hoc modo sese exerceret ad pietatem, & simul etiam spem suam acueret ac fulciret vsque ad tempus redemptionis: sed prosequitur Zacharias quod cœperat dicere, nempe Deum planè iam exoratum esse, vt faueat populo suo, & omni benedictione hoc testetur. Quantum ad *dies festos* pertinet, scimus inter alia hoc disertè exprimi à Mose, Lætaberis coram Deo tuo. (Deut.12.18.) Quum ergo celebres & festos suos conuentus agerent Iudæi, perinde hoc erat acsi se sisterent coram Deo, & ita certò persuasi essent se versari sub eius oculis. Proinde quum Deus voluerit hoc modo exhilarare populum suum diebus festis, non abs re dicit Propheta ieiunia quæ mœroris signa fuerant, in lætitiam & dies festos deinde fore. Porrò sic loquitur Propheta, quia obseruatio Legis quæ populo incolumi viguerat, exilio fuerat interrupta: acsi diceret, sicuti vos Deus in alienam terram expulit, atque extorres à patria coegit ad luctum & mœrorem: ita nunc reduces fruemini lætitia, diésque festos purè sanctéque coletis. Itaque obliquè perstringit Iudæos, quòd priuati ad tempus fuerint diebus festis, quibus ad gaudium Lex eos inuitabat: quia illos profanauerant. neque enim passus fuisset Deus cessare quod ipse mandauerat, nisi quia corrupta erat religio: vnde res in deterius conuerti oportuit, luctúmque succedere, quem hìc per ieiunia designat. Tandem concludit, *Diligite ergo veritatem & pacem.* Per nomen Veritatis notatur integritas, quemadmodum paulò antè dixi, & hac vna voce complectitur omnes iustitiæ partes Zacharias: quia vbi animi purgati sunt omni fraude, simul etiam viget iustitiæ & æquitatis regula. Vbi ergo syncerè agimus cũ proximis nostris, vltrò fluent omnia charitatis officia ex hoc fonte: Quantum ad nomẽ Pacis spectat, potest bifariam exponi, vel quemadmodum paulò antè posuit, Iudicium pacis pro Iudicio ritè composito, ita etiam, *Diligite pacem,* hoc est, rectũ ordinem: vel potest accipi pro benedictione Dei, quasi diceret Propheta,

Si cupitis vobis bene esse & prosperè, colite integritatẽ inter vos. Deus enim semper cũ benedictione sua aderit, modò sitis inter vos integri & veraces: accersitis quodammodo vobis maledictionem, & quasi siccatis fontem beneficiorum Dei vestra malitia & vestris fraudibus. Si ergo regnet inter vos veritas, simul etiam prodibit in mediũ omnis fœlicitas, quia Dominus benedicet vobis. Ego non vlterius pergam.

¶ PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quãdo tam comiter & benignè nos ad te inuitas, ne simus tibi refractarii: sed subacto omni prauo affectu offeramus nos tibi in obsequiũ: & quãdo nihil aliud à nobis postulas, nisi vt mutuò inter nos iustitiã colamus: da inquam, vt memores fraternitatis quam consecrauit vnigenitus Filius tuus sanguine suo, sic te inuocemus ore nostro Patrẽ, vt veris officiis testemur nos esse filios tuos, atque ita quisque sese impendat aliis, vt coniuncti inter nos & animis & ipso effectu, aspiremus vno consensu ad beatam illam vitã vbi fruemur ea hæreditate quæ nobis parata est & parta sanguine eiusdem Filii tui, & reposita in cælo per eundem, Amen.

20 *Sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc quando venient populi & incolæ vrbium magnarum,* vel multarum.

21 *Et venient incolæ vnius ad alteram, dicendo, Eamus eundo ad deprecandam faciem Iehouæ, & quærendum Iehouam exercituum: ibo etiam ego.*

22 *Et venient populi magni & gentes robustæ ad quærendum Iehouam exercituũ Ierosolymam, & deprecandam faciem Iehouæ.*

Hîc Propheta longius extendit sermonem suum. Promittit enim non modò integram restitutionem electi populi, sed propagationem Ecclesiæ: quia Deus ex multis & remotis locis colliget sibi Ecclesiam & coniunget multos populos in vnum corpus. hoc autem plurimùm valere debuit ad Iudæos animandos, vt scirent templum extrui non modò vt coleretur illic Deus ab vna gente, sed ab omnibus populis. Cæterùm, quia ante illud seculum iam venerant ex longinquis terris quidam ad colendum Deum, Propheta hîc videri posset vsus aduerbio temporis עוֹד. sed non tantùm pronuntiat venturos quosdam, sicuti tempore Solomonis. sed quemadmodum iam dixi, aliquid excellentius hîc promittit, nempe templum non fore tantùm Iudæis peculiare, sed commune aliis etiam gentibus: quia nulla erit lingua, nulla etiam natio, quæ in verum Dei cultum non consentiat. sed videnda sunt Prophetæ verba. Quòd præfatur Deum esse *authorem huius vaticinij*, hoc ad fidem acquirẽdam valet. Diximus autem opus fuisse rara authoritate, quoniã hîc de re incredibili disserit. erat tantùm exigua manus populi reuersa in patriam: & ferè in dies singulos instabant multa pericula, vt multi iam tædio præsentis fortunæ appeterẽt potius exilium, ac proinde iam multorum animis obreperet pœnitentia, quia putabant se fuisse delusos. Quum igitur talis esset populi conditio, oportuit non vulgari modo confirmari quod hîc dicitur, nempe gloriam secundi templi fore maiorem & longè præstantiorem quàm fuisset templi prioris: *Erit adhuc*, inquit, tametsi subest tacita comparatio, tamẽ non exprimitur æqualitas, quemadmodum iam attigi, quasi tantùm pauci quidam venturi essent. sed quoniam nullum fuerat templum per annos septuaginta: templum autem quod tunc extrui cœperat, non erat in magno pretio, imò erat ignobile: ideo Propheta dicit adhuc venturum tempus, *quo populi & incolæ magnarum vrbium ascendant Ierosolymam:* quanquam vel multas vrbes possumus vertere, vel Magnas, nam vtrumque significat nomen רבות, quo vtitur. sed puto Prophetam loqui de magnis vrbibus: & ratio statim nobis constabit. Sequitur, *Venient* ergo *incolæ vnius ad vnam*, hoc est, incolæ vnius ad alteram, *dicendo, Eundo eamus.* His verbis intelligit mutuum fore consensum inter omnes populos, vt alii alios extimulent, atque ita coniungant vltrò & citrò sua studia. Videmus ergo huc tendere Prophetam, vt Iudæos ad bene sperandum hortetur, atque ita confirmet eos ad perseuerantiam, ne dubitent fœlicem operis sui & laboris successum instare, quia scilicet Dominus velit Ierosolymæ coli non tantùm ab ipsis, sed etiam à cunctis gentibus. sed quia non poterant confidere Iudæi, gentes posse attrahi violenter, ideo docet voluntarium fore hũc concursum. vltrò igitur propensos fore dicit qui prius valde præfracti fuerant, ita vt non opus sit vi externa ad eos cogendos: quoniam sponte confluent, imò alii aliis erunt authores: & ita mutuis cohortationibus se impellent vt simul veniant Ierosolymam ad colendum Deum. Ardor autem & vehemẽtia zeli notatur, quum dicit Propheta vltrò & citrò venturos, vt alii alios incitent, quemadmodum vidimus capite secundo, Apprehendet quisque manum fratris sui: Eamus in montem Dei Iacob. sed plus exprimitur hoc loco, quòd scilicet non tantùm quisque hortator

erit fratribus suis vbi occurrerint, atque ita oblata fuerit opportunitas: sed dicit venturos huc & illuc. Videmus ergo quò tendat consilium Prophetæ in his verbis. hinc autem colligimus tunc demum fidem proferre legitimos fructus, vbi zelus accedit, vt scilicet quisque studeat augere regnum Dei, & colligere errantes, ita vt amplectatur Ecclesia. nam vbi quisque sibi priuatim consulit, & nullā aliorum gerit curam, primò satis prodit suam inhumanitatem. vbi autem nulla est charitas, illic non regnat Spiritus Dei. Iam pietas etiam necessariò secum trahit studium gloriæ Dei. Non mirum igitur quòd Propheta, vbi veram & seriam conuersionem notat, dicit vnumquemque fore solicitum de fratribus suis, vt alii alios adducant: deinde zelo Dei ita accensum iri omnium animos, vt discurrant ad illustrandam eius gloriam. Iam quum dicit, *Eamus ad deprecandam faciem Iehouæ*, locutio hæc satis trita est in Scripturis, quanquam notandum est, Prophetam, quum sermo esset de cultu Dei inuocationem locare in primo gradu, quia hæc præcipua est species, imò etiam caput pietatis, Deum precari. Adiungit quidem continuo pòst, *Vt quæramus Iehouam:* nempe speciem explicans per genus. atque proximo versu inuertit ordinem exordium faciens à genere: idem tamen manet sensus. nam Deum quærere nihil aliud est quàm dociles nos offerre & morigeros, vt parati simus sequi quò vocauerit: interea sedulò de eius voluntate sciscitari, sicuti eo duce & magistro nobis opus est, ne per ambages perperā erremus, nam si sufficeret temere iter arripere, superuacuum esset studium quærendi Dei. Notandum igitur est, tunc Deum verè quæri, vbi homines cupiunt discere ex eius verbo quomodo ritè colēdus sit. sed quemadmodum dixi, precationem hîc adiungit Propheta, quoniam huc tendit tota salutis doctrina, vt sciamus vitam nostram pēdere à Deo, & quicquid ad beatam vitam pertinet, ab eo expetendum esse ac sperandum. Nunc ergo tenemus summam, sed hîc videndum etiam est cur dicat *gentes venturas vt Deum quærant Ierosolymæ, & illic inuocent.* Stultè Iudæi imaginantur non posse aliter coli Deum, quàm si offerantur adhuc in templo sacrificia. nam longè aliud Propheta voluit, exorituram scilicet doctrinæ lucem ex illa vrbe, quæ
Iesa. 2. 3. longè latéque sese diffunderet. & hoc vaticinium coniungi debet cum illo Iesaiæ, Lex exibit è Sion, & verbum Domini è Ierusalem. Quoniam ergo ex vrbe illa profluxit salutis doctrina, quæ repleuit totum orbē, ideo Propheta dicit *venturas gentes Ieresolymam:* nō quòd necesse fuerit illuc accurrere, sed quoniam oportuit omnes petere illinc quod non poterat alibi reperiri. Quando igitur nemo potuit censeri inter Dei filios, nisi qui in schola illa proficeret, & agnosceret vnicam esse veram religionem, quæ Ierosolymæ prius domicilium habuerat: videmus cur Propheta hîc exprimat nomen *Ierosolymæ.* Interea simul etiam tenendum est, templum fuisse eo fine & consilio tunc extructum, vt illic maneret salutis doctrina, & sedem suam haberet vsque ad Christi aduentum. tunc enim impletum fuit illud Psalmi centesimi decimi, Sceptrum potentiæ tuæ emittet Deus è Sion. illic docet Propheta, Christum non fore tantùm vnius populi Regem, cuius potentia inclusa sit angūstis finibus, sed dominaturum in toto orbe, quia scilicet sceptrum eius extēdet Deus huc & illuc. Quoniam ergo oportuit finem hunc à Iudæis spectari, ideo vt animet eos Propheta ne deficiāt in medio cursu operis, dicit locum illum esse Deo sacrum, vt inde petenda sit salus à toto orbe, quoniam scilicet omnes erunt Ecclesiæ illius discipuli quicunque censeri cupient inter Dei filios. Cæterùm quemadmodum iam attigi, diligenter obseruare conuenit, in cultu Dei requiri hæc duo, nempe vt eum quæramus, deinde vt eum precemur. nam superstitiosi, etiamsi præ se ferant magnum ardorem quærendi Dei, meris tamen mendaciis ludūt, quoniam temere sese proiiciunt & fortuitò, ita non quærunt Deum, sed eo relicto tantùm satagunt inconsideratè & sine delectu. Quoniam ergo nulla est superstitiosis ratio, non dicentur propriè Deum quærere. sed fideles ideo quærunt Deum, quoniam scilicet agnoscunt non esse cuiusque arbitrio colendum, sed certam esse rationem & regulam tenēdam. ergo hoc sit nobis principium pietatis, non permittere nobis licentiam quiduis tentandi, sed modestè & sobriè nos subiicere Dei verbo. nam si quis quærendi affectu tangatur, non deligat autem sibi idoneum magistrum, non progredietur quò decebat. sed Propheta ostendit hunc esse ingressum piis omnibus, vbi cupiunt sua officia probare Deo, vt se contineant sub verbo eius, & nihil aggrediantur proprio motu, sed discernant ita: vt ne misceant profanis sacra, quemadmodum dicitur. Secundum autem caput est, Deum precari. & Propheta hoc modo admonet quorsum præcipuè velit Deus à nobis quæri. neque enim quicquam ad eius commodum vel vtilitatem redit ex nostro studio, sed quæri vult, vt scilicet expetamus omnes salutis nostræ partes ab eo. nam hoc sub Inuocatione exprimitur. Nomen autem *Faciei* superuacuum non est: quia etsi Deus est inuisibilis, tamen non debemus incerti vagari per aerem, vbi propositum est nobis ad eum confugere: sed progredi cum certa fiducia. Nisi ergo nobis persuasum sit quod Scriptura docet, Deum propè adesse omnibus qui eum verè inuocant, clausa erit precibus ianua. nam profanabitur nomen Dei, etiamsi vota sua quisque concipiat. Quoniam ergo propinquitas Dei cordibus nostris infixa esse debet, dum nos accingimus ad precandum: ideo

Scriptura solet hanc formulam passim vsurpare, *Deprecari Dei faciem*. hoc ergo non ad ocularem conspectum refertur, sed potius ad cordis fiduciam. Nunc pergamus:

23 *Sic dicit Iehoua exercituum, In diebus istis fiet vt apprehendant decem homines ex cunctis linguis gentium, apprehendant alam viri Iudæi, dicendo, Ambulabimus,* vel ambulemus, *vobiscum: quia audiuimus quòd Deus sit vobiscum.*

Prosequitur eandem doctrinam hoc versu. Quemadmodum enim paulò ante dixit gentes sponte venturas ad colendum Deum, & quemque etiam fore authorem suis fratribus piæ huius & sanctæ expeditionis, ita nũc adiungit decem homines apprehẽsuros fimbriam hominis Iudæi. *Decem* igitur *viri tunc alam vestis Iudæi apprehendent*, inquit. hîc clarius demonstrat quod breuiter attigeram, non fore scilicet opus vel armis, vel aliqua hostili coactione, vt trahantur gentes in Dei obsequium vel in ordinem cogantur, quoniam sponte decem sese dedent vni Iudæo. hoc autem signum est valde propensi affectus, vbi decem sese tradunt vni regendos. nam vnus Iudæus non sufficeret ad tot gentiles trahendos. ergo confirmat Propheta, vbique fore consensum fidei, vt cupiant qui prius alienissimi fuerant à Deo, se adiungere socios vel comites potius Iudæis. Dicit *ex omnibus linguis*: quia circunstantia amplificat miraculum: quia non potest esse conspiratio inter homines longè dissitos, præsertim quibus diuersæ sunt linguæ. nam quisque aliis est barbarus. Vbi ergo dicit Propheta *ex omnibus linguis venturos* qui ita facilè animos suos coniungant, hinc melius apparet opus esse Dei: quia hîc nihil potest tribui humanis consiliis. Necesse igitur est occulto Spiritus instinctu coniungi animos eorum qui non possunt mentem suam testari, ac vix possunt alii aliis signum dare. Nunc tenemus Prophetæ consilium etiam in hoc versu. Vtitur autem in fine alia loquendi forma quàm nuper: *Eamus vobiscum: quia audiuimus Deum vobiscum esse*. Dixerat, Eamus ad quærendum Deum, & deprecandam eius faciem: iam dicit, *Eamus vobiscum*. sed tamen prosequitur ac confirmat eundem sermonem. neque enim potuit quæri Deus à gentibus, nisi Iudæos præeuntes sequerentur. nam si quisque ab aliis se disiungat, sic fiet vt singuli pascant se multis deliriis, quemadmodum videmus homines superbos & morosos sibi fabricare mira portenta, quoniam scilicet non sunt sociales, & non videntur sibi sapere, nisi exuant omnem humanitatis sensum. Docilitas ergo fidei hoc etiam habet, vt cupiant electi, dum se subiiciunt Deo, habere multos socios in hac obedientia, & multos condiscipulos in doctrina pietatis. Vtrunque ergo notare voluit Propheta. Priùs dixerat, *Eamus ad quærendum Deum*: nunc *Ibimus vobiscum*. Quid hoc aliud est quàm Deum quærere? sed plus nunc exprimit, quia scilicet declarant gentes se hac lege venire ad quærendum Deum, vt paratæ sint discere ex aliis, quemadmodum rudes tyrunculi etiam suos condiscipulos magistros habent, ita vt quisquis maiores fecerit progressus debeat etiam præesse aliis, & qui adhuc elementarii sunt, & hærent in primis rudimentis, illi modestè aliis se coniungunt: quia multos impedit pudor ne ita proficiant, & ideo manent semper demersi in sua inscitia. Quanquam Propheta non modò hîc modestiam commendat, sed simul etiam hortatur omnes Dei filios ad colendam vnitatem & concordiam. Quisquis enim lacerat Ecclesiam Dei, sese à Christo disiungit, qui est caput, & vult omnia membra sua simul collecta esse. Nunc ergo tenemus quærendum esse Deum, vt verè & ritè à nobis colatur: deinde sic quærendum esse, vt cuique non sit sua peculiaris religio, sed vt alii accedant ad alios, & vt quisque videt fratres suos præcedere & pollere maioribus donis, paratus sit illos sequi & sub illis proficere. Verum quidem est, posthabito toto mundo, vnam Dei veritatem esse nobis amplexandam, quia centies potius renuntianda est cunctis mortalibus societas & coniunctio, quàm vt nos à Deo abstrahant, sed vbi Deus se ducem ostendit, docet Propheta vltrò citróque porrigendas esse manus, vt coniunctim eum sequamur. In clausula versus iterum notandum est quod paulò antè dixi, venturas scilicet gentes, non vbi fuerint armis aut violentia compulsæ, sed quoniam trahentur solo auditu. *Audiuimus* ergo. hîc per nomen Auditus intelligit Propheta doctrinam salutis vbique esse spargendam. neque enim colendi Dei vlla esset cura vel ratio, nisi edocti essemus, quia fides ex auditu, sicuti ex fide inuocatio, quemadmodum Paulus Ro.10.17. disserit. denique intelligit Propheta fore gustum pietatis ex prædicatione doctrinæ, quæ incitet omnes gentes ad colendum Deum. Iam iterum confirmat quod etiam diximus, Iudæos scilicet præferendos esse cunctis gentibus: quia constabit Deum inter ipsos esse. Videmus ergo non tribui Iudæis primatum, vt sint aliis omnibus duces, quoniam seorsum aliqua virtute vel propria authoritate excellant, sed quoniam Deus ipsis præsideat. ergo semper quæritur Deus, etiamsi vtamur hominum opera, & sequamur eos vbi rectam viam nobis demonstrant. Semper etiam illud tenendum est, verè & seriò eos hortari qui non tantùm verbo & sermone hoc præstant, sed qui re ipsa testantur suum affectum, quemadmodum dixit Propheta, *Ibo etiam ego*: ita etiam nunc *Eamus*, vel ibimus vobiscum.

nam multi sunt satis strenui ad alios stimulandos:sed apparet futilis eorum garrulitas ex eo quòd cessant ipsi dum iubent alios currere,& dum acriter eos stimulant,ipsi autem cũctanter acquiescunt.Nunc sequitur:

CAPVT IX.

NVS sermonis Iehouæ in terra Chadrak,& Damascus quies eius:quia ad Iehouam oculus hominis,& omnium tribuum Israel.

Mihi vnum exciderat, vbi scilicet repetit Propheta *venturos magnos populos & gentes robustas*.nam hinc colligimus potius legẽdũ esse Magnas vrbes quàm multas.Posset quidem etiam sensus ille tolerari, venturos ex variis vrbibus Dei cultores: sed quoniam nomen עצומים propriè capitur pro robustis:& certũ est idẽ duobus verbis repeti à Propheta,magis probabile est ipsum loqui de validis & fortibus populis, quoniam scilicet maiore negotio illi subiguntur.Quò enim quisque pollet maiori virtute,ita etiam collum eius rigidius est,vt non libenter iugum subeat.Quoniam ergo non facilè ad obsequium Dei rediguntur qui validi sunt & fortes,& qui excellunt in mundo,Propheta disertè exprimit hos quoque fore dociles & voluntarios,vt eos non impediat superbia,quemadmodum facere solet. Iam venio ad sententiam hanc, vbi Propheta denuntiat graue onus vel durum & formidabile vaticinium Syriæ,& aliis vicinis gentibus. Retineo potius nomẽ Oneris quàm verto Prophetiã,sicuti faciunt multi interpretes.nam etsi משא interdum capitur simpliciter pro Vaticinio, mihi tamen hîc videtur certa notatio esse: quoniam Propheta iudicium Dei tam Syriæ quàm aliis vicinis regionibus denuntiat.& non conuenit etiam nomen Prophetiæ,quia dicere Prophetiam sermonis,esset absurdum vel frigidum:vbi autem dicit,*Onus sermonis Dei*,plena est sententia,& optimè fluit,quia admonet sermonem suum non fore irritum, sed plenum efficaciæ, quoniam incumbet onus tam Syriæ quàm reliquis quod non poterunt ab humeris suis excutere.*Onus* ergo *sermonis Iehouæ*:hoc est,iam habeo vaticinium quod graue erit & asperum profanis gentibus,quæ nunc Iudæos & electum populum infestant. Pertinet autem hæc doctrina ad piorum consolationem,vt sciant se præsidio Dei fore incolumes,quoniam bellum gerit cum ipsorum hostibus: imò parata iam est eius vindicta contra omnes qui Iudæis molestiam intulerint.Sicuti ergo paulò ante promisit incredibilem illam Dei gratiam,de qua vidimus:ita nunc denuntiat præsidio Dei tutam fore Ecclesiam,quoniam parata est vindicta omnibus impiis.Sed Propheta hîc tantùm quasdam vrbes Iudæis notas enumerat, quoniam satis erat proponi illis in exemplum,vt inde colligerent Iudæi Deum semper custodem fore Ecclesiæ suæ, ita vt nulli hostes impunè euadant.Nõ dubium igitur est quin Propheta hîc paucas vrbes Iudæis proposuerit,vt certò statuerent nihil esse tam violentum in mundo,quod non facilè esset Deo subigere & prosternere.Nunc quia tenemus Prophetæ consilium,venio ad verba.Quidam nomen חדרך putant complecti sub se totam Syriam,quod mihi probabile est. Alii autem existimant insignem fuisse vrbem,sicuti statim subiicitur Damascus.Sed quoniam res incerta est,& quantum ad sensum Prophetæ pertinet nulla est ambiguitas quin loquatur de regno Syriæ,ideo non contendo.Sit igitur vel vrbis,vel regionis nomen,perinde est:quia intelligit Propheta incumbere vindictam Dei Syris,& ita incumbere,vt ab illis non discedat, donec succubuerint prorsus. Nam quum addit *quietem eius fore Damascum*, significat non fore instar procellæ hoc Dei iudicium, vt statim euanescat: sed fore grauem & onerosam molem,quæ non possit inde dispelli:quemadmodum loquitur Iesaias, Verbum factum est in Iacob,& cecidit super Israel,hoc est,quicquid pronuntiat Deus contra Iacob, cadet in Israel.Mutat quidem nomen,sed perinde est acsi diceret, quum Deus volet pœnam exigere de Iacob,an euadent Israelitæ?Erant enim iidem.Cadet igitur hæc sententia,hoc est,reperient sedem suam:frustra huc& illuc discurrent, vt sese eximant. Nihil ergo proficient fuga sua Iudæi:quin deprehendat eos vindicta quam nunc pronunciat Dominus. Sic etiam hoc loco dicit,*Onus sermonis Iehouæ in terra Chadrach & Damascus*,hoc est, ipsa Regia sedes,ipsa metropolis,*erit quies eius* & domiciliũ. Figet enim illic vindicta Dei suã stationẽ, & non poterit aliò dispelli.Frustra igitur tentabunt Syri variis modis se subducere,quia necesse erit illos premi Dei manu,donec prostrati iaceant.Nunc ergo intelligimus quo sensu dicat Propheta Damascum fore quietem,aut domicilium,vel stationem vindictæ Dei.Postea adiungit,*Quia ad Iehouam oculus hominis*.Ego particulam כי puto hîc positam esse pro aduerbio temporis,Quãdo.Est quidem etiam in ea re parum discriminis,nisi quòd sensum Prophetæ valde obscurat ista communis versio.Si autẽ ponatur aduerbium temporis, melius fluet contextus,*quando oculus hominis ad Iehouam,& omnium tribuũ Israel*,id est,vbi cœperint Iudæi ad Deum conuerti absque vlla simulatione, sed syncero affectu, tunc inquit, Deus modis omnibus ipsis benedicet & attollet manum suam aduersus eorum hostes.Hortatus est antea Propheta Iudæos ad pœnitentiam,quoniam nimis addicti erant sacrificiis &

Iesa.8.9.

ieiuniis:

ieiunijs:nulla autem vigebat inter ipsos integritas. Sic etiam iterũ ostendit obstaculo esse eorum hypocrisin,quominus gratiam suam Deus illustret inter ipsos:& ita admonet tunc apertam fore ianuam,& planã viam atque æquabilem benedictionibus & gratiæ Dei,vbi sustulerint ad ipsum oculos,hoc est,vbi cœperint spes suas ad eum dirigere,vbi fuerint in eum defixi.Nam oculos dirigere ad Deũ,nihil aliud est quàm in ipsum sic respicere,vt sensus omnes nostros contineat.Quòd autem quidam per Hominem intelligũt cunctos mortales,mihi non probatur.neque enim dubito quin Propheta hîc solos Iudæos notet.Et certè non quadraret totus contextus,nisi hoc referatur ad solos Iudæos. Verum quidem est, Prophetam hîc verba facere de gentium vocatione,sed ita vt incipiat à Iudæis.Sicuti enim erant primogeniti,ita oportuit gradu præcedere.Propheta igitur hîc pronuntiat Deum fore gloriosum in gente electa,ita vt prosternat omnes vicinos hostes.Ergo *oculus hominis* tã tundem valet atque oculus totius populi:quasi diceret,postquam cœperint Iudæi deposita omni fictione sese addicere Deo,& spes omnes suas in eum conijcere,tunc sentient Deum satis potentẽ esse ad sternendos omnes eorũ hostes.Sed postea adiũgit explicationis causâ nomen *Tribuũ Israel.* Alii vertunt,Quanto magis:quasi hîc vellet ratiocinari Propheta à minori ad maius,quemadmodum iam dixi,non potest hoc stare.Primùm coacta est interpretatio quum dicunt,Oculos hominis,præsertim verò omnium tribuum Israel.Potiùs enim Iudęi tenere debuerant primum gradum.Deinde particula ו nõ amplificat per se:potius denique aliqua particula notasset ordine Iudæos præcedere.Nescio ergo quid sibi velint,qui volunt comprehendi omnes gentes sub nomine Hominis:& deinde Prophetam descendere ad tribus Israel.Quod autem dixi satis probabile est,quòd scilicet tunc pauci erant veri Dei cultores:ideo Propheta hîc hortatur totum populum ad consensum pietatis.Ergo vbi omnes tribus Israel ita oculos suos ad Deũ direxerint tũc incumbet onus sermonis eius & Damasco & Syris omnibus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus quãdo tam comiter & blandè nobis manum porrigis,non tãtùm vt nobis viam monstres semel,sed etiam vt nos gubernes tota vita,imò etiã sustineas fessos & erigas iacentes:da inquã,ne ingrati simus huic tuæ tantæ bonitati,sed nos tradamus tibi morigeros, neque experiamur vim horribilem iudicij tui,quam denuntias omnibus hostibus tuis,nẽpe vt sustineant vindictã:qua demersi in profundũ vsque interitus pereant:sed patiamur sic nos semper attolli manu tua,donec tãdem perueniamus in beatam illam quietem ad quam nos & inuitas & ducere paratus es,vbi fruemur plenitudine illa bonorum,quam nobis peperit vnigenitus Filius tuus, Amen.

2 ***Etiam Chemath terminabit in ea: Tyrus & Sidon,quia,*** vel quamuis ***sapiens sit valde.***

3 ***Et ædificauit Tyrus munitionem sibi,& coaceruauit argentum quasi puluerem, & aurum quasi lutum platearum.***

4 ***Ecce Dominus expellet,*** vel ad inopiam rediget,***eam,& percutiet in mari potentiam eius,& ipsa igne deuorabitur.***

Prosequitur eandem doctrinam Zacharias,dicit enim iam propinquam cladem instare omnibus populis,qui molestiam intulerant populo Dei occasione viciniæ.Nam heri breuiter complexus sum eius consilium,quòd scilicet testari voluerit Deum ita fore præsidem Ecclesiæ suæ,vt vindictam exigeret de omnibus impijs,qui iniustè persequuti eam fuerant:loquutus autem fuerat de regno Syriæ,quod erat Iudææ contiguum. Nunc verò longius extendit sermonem,quòd scilicet ira Dei grassabitur vsque ad partes Syriæ magis remotas.nam Chemath est Antiochia magna,quæ nomen imposuit parti Syriæ.Damascus erat metropolis regni Syriæ.Sed diximus alibi hoc nomen variè sumi in Scriptura: quia generaliter accipitur pro tota regione,quæ à Iudæa vsque ad Euphratem,imò longè vltra Euphratem procedit. Nunc ergo videmus cur Zacharias adiungat Syriæ Antiochiam, quasi diceret iam Deum fore vindicem populi sui,vt non modò mercedem rependat vicinis gentibus,sed longiùs remotis. Transit postea ad Tyrum & Sidonem,quæ fuerunt vrbes maritimæ, sicuti satis notum est: erant etiam propinquæ Iudæis. nam spatium non adeò longum erat à Galilęa vsque in Phœniciam.Sed heri iam diximus denuntiari interitum populis omnibus qui infesti fuerant electo populo. Quum autem dicit Chemath, vel Antiochiam *fore in termino eius,* hoc ferè vno consensu omnes referunt ad Iudæam, vel Ierosolymam, sed falluntur: & peruertunt hoc totum caput interpretes & Iudæi,& reliqui omnes. Pudet me certè quum ego video ita longè digressos fuisse à Prophetæ sensu: & mihi erit ferè tædio reiicere eorum errores. Sed facilè patebit neminem ex illis gu-

staſſe quid vellet Propheta. Sic exponunt hunc locum, Antiochiam fore intra terminos Iudææ, quia Deus conſecrabit ſibi terras illas, quum fuiſſent prophanæ. Sed nō dubiū eſt quin Propheta dicat, ſicuti nuper docui, Antiochiam fore intra terminos Syriæ vbi Deus rependet ſceleribus omnium mercedem: quaſi diceret, Deus inuoluet eadem pœna partem illam Syriæ, quæ nomen habet ab Antiochia, quoniam coniunctis viribus oppugnarunt omnes Syri electum eius populum. Quanuis ergo longius diſtent à Iudæa, tamē in ſocietatem pœnæ trahentur, quia arma ſumpſerunt contra Eccleſiam. Erit ergo etiam *Chemath vel Antiochia in finibus Damaſci*, hoc eſt non immunis erit ab ea pœna, quam Deus infliget vicino regno Syriæ: Et hoc ex progreſſu clarius liquebit. Adiungit *Tyrum & Sidonē: quanuis ſapiens fuerit valde.* Ponitur particula כי, quæ propriè eſt cauſalis: ſed ex pluribus ſcripturæ locis colligere licet pro aduerſatiua ſumi. Vterque tamē ſenſus non malè conueniet, quòd Deus ſumet vindictam de Sidoniis & Tyriis, quoniam fuerint nimis aſtuti: vel quanuis ſibi proſpexerint, & viſi fuerint ſolertes, atque callidi in ſuis rebus, nō tamē effugient Dei iudicium. Si prior ſenſus magis arrideat, huc tendit Prophetæ conſilium, vbi homines nimis ſunt prouidi, & malis artibus ſeſe munire ſtudent, Deum illis eſſe aduerſum, quia proprium eius munus eſt deprehendere aſtutos in ſua aſtutia. Quoniam ergo diſplicet Deo nimia verſutia & calliditas, optimè hoc conueniet, Tyrios & Sidonios iam citari ad Dei tribunal, quoniā nimis fuerint callidi, vt ſolent eſſe in vrbibus opulentis & maritimis negotiatores. nam contrahunt multam vafritiem ex variis fraudibus, quibus ferè coguntur vti. Quoniam ergo tales erant Sidonii & Tyrii, bene hoc quadrabit, denuntiari illis vindictam. ſed alter etiam ſenſus æquè aptus erit, non fore obſtaculo omnes aſtutias Tyri & Sidonis, & occultas artes, quominus Deus exerceat ſuum iudicium. Quantum ad me ſpectat, exiſtimo hîc cauſam reddi cur Deus minetur cladem Tyriis & Sidoniis, quia ſcilicet addicti fuerint peruerſis artibus, & ita circunuenerint omnes ſuos vicinos. Vtitur verò honeſto nomine per conceſſionem: quia quicunque animum ſuum ad fallendum applicant, obtegunt ſuam vafritiem titulo ſapientiæ, vel prudentiæ: volunt videri cauti, vbi tamen alios ſceleratè opprimūt ſuis inſidiis & fraudibus. Conceſſio igitur erit in voce ſapientiæ. Sed interea Propheta docet hoc genus prudentiæ exoſum eſſe Deo, vbi cum aliorum iactura rem noſtram augemus. Nā ſtatim ſequitur explicatio, *quòd Tyrus ſibi extruxerit munitionem.* Declarat enim his verbis Propheta quomodo nimis cauti vel prudentes fuerint Tyrii, nempe quia multis præſidiis muniti putarent ſe eſſe extra omne diſcrimen. Iam addit, *Coacerauit etiam ſibi argētum inſtar pulueris*, hoc eſt, ſine vllo modo ſibi cumulauit opes: nam puluerem & lutum ponit pro immenſa congerie: quaſi diceret, fuerunt viles cumuli auri & argenti præ ingenti copia. Nec dubium eſt, quin argentum & aurum ponat ſub illa munitione cuius meminit. Neque enim ad turres duntaxat vel propugnacula reſtringo nomen munitionis: ſed potiùs generaliter, meo iudicio, Propheta dicit Tyrum fuiſſe opibus, copiis, & omni genere præſidii ſic inſtructam ac munitam, vt putaret ſe eſſe inexpugnabilem. Alluſio eſt concinna inter צור & מצור. צור inquit, extruxit ſibi מצור: ſed מצור eſt munitio, interea notanda eſt paronomaſia, quæ non poteſt reddi Latinis vocibus. Iam denuntiat vindicem fore Deum: Ecce, inquit Dominus poſſidebit, vel poſſidere faciet, vertunt alii. Sed hallucinantur in ambigua ſignificatione verbi: ירש, quidem ſignificat poſſidere, & ſignificat expellere vel depauperare: quia putant interpretes hîc ſpem gratiæ & ſalutis fieri illis vrbibus, dicunt iam delectas eſſe à Deo in poſſeſſionem. Sed illud penitus contrarium eſt Prophetæ menti, ſicuti etiam ex proprio membro melius cōſtat. *Deus* ergo *expellet eam, & percutiet fortitudinē eius.* Nec dubito quin alludat Propheta ad id quod paulò antè dixerat, Tyrum cumulaſſe ſibi aurum, & argentum. Iam ex oppoſito pronuntiat Tyrum ipſam fore expoſitam diſſipationi, quia ſcilicet quum illa habeat repoſitam cōgeriem auri & argenti diſſipabitur à Deo. *Diſſipabit* ergo, vel ſi quis malit accipere pro Redigere ad inopiam, etiam antitheſis hoc modo bene quadrabit. Deus ergo eam depauperabit, vel expellet. Poſtea, *In mari percutiet fortitudinem eius.* Quoniam ſcimus Tyrum cinctam fuiſſe vndique mari, hac circunſtantia Propheta illuſtrat Dei potentiam, vbi volet eam vlciſci: quia ſcilicet mare non arcebit vel impediet Deum ipſum, quum volet illuc penetrare. Putabant enim ſe tutos eſſe ab omni hoſtili incurſu Tyrii: quoniam mare ab omni parte erat illis inſtar triplicis muri, & triplicis foſſæ: nec Tyrus ſimilis erat Venetiis duntaxat. nam Venetiæ ſitæ ſunt in mari ſtagnante: ſitus autem Tyri erat in mari profundiſſimo: quemadmodum ſatis declarant Hiſtorici, qui referūt expugnatam fuiſſe ab Alexandro magno. Fuerat quidem iam aliquoties capta & direpta: ſed ille quod nemo vnquam putaſſet, oppleuit partem illam maris, ita vt non fuerit amplius Tyrus inſula. Nunc ergo videmus quò tendat Zacharias, quum minatur excidium Tyro, quanuis fortitudo eius in medio mari poſita ſit extra omnem aleam fortunæ, vt loquuntur. *Et illa etiam deuorabitur igni.* Significat non modò expilandam fore Tyrum, ſed prorſus delendam: quia ſcimus igne conſumi etiam quæ alioqui robuſtiſſima ſunt. Sequitur:

5 ***Videbit Aſcalon, & timebit: & Aza, & dolebit valde: & Ekron: quia confuſus erit,***

erit aut pudefactus, *aspectus eius: & peribit Rex ab Aza.* hoc est, Gaza, *& Ascalon non habitabitur.*

Hoc etiam versu describitur vastatio earum vrbium quas nominat Propheta: quasi diceret regiones illas omnes, quæ insurrexerant contra populum Dei, deuotas esse vltimæ vindictæ. Nullam igitur partem à pœna immunem fore dicit Zacharias, quoniam vagabitur & discurret huc atque illuc manus Dei: vt possit facilè colligi, hoc modo rependi mercedem sæuitiæ eorum omnium, qui iniustè afflixerant Ecclesiam. Hæc summa est. Dicit ergo *Ascalonem visuram, vt timeat*, Nam illo tempore Ascalonitæ erant Iudæis infensi. Idem commemorat de Aza, quam Græci Gazam vocarunt: sed vna in re fuerunt decepti, quòd putarunt nomen inditum fuisse à Cambyse, quoniam lingua Persica thesaurus Gaza vocatur: illud est puerile: certum potius est, mutatam fuisse pronuntiationem vnius literæ: quoniam ע est gutturalis apud Hebræos, & olim sic distinctè pronuntiabatur, vt affinis esset, g. vt quum dicebant Amorrah pro Gomorrah: sic etiam Aza est Gaza. Diximus de hac re alibi. Iam ex geographia patet has vrbes vel esse maritimas, vel non procul à mari sitas, vt potuerint sibi magnas opes colligere ob commoditatem. Sed vt opulentia ferè parit fastum, & crudelitatē, fuerunt omnes isti populi valde molesti Iudæis. Hæc ratio est cur dicat Propheta *dolorē vsque ad Gazam venturum*, deinde *vsque ad Ekron, & alias omnes vrbes*. Addit, *quoniam pudefactus erit aspectus eius*. Neque enim dubium est, quin fiduciam suam locauerint in Tyro, quæ erat vrbs inexpugnabilis. Nam quanuis hostes totam illam terram possent opprimere, manebat tamen illic secura statio. Quum ergo omnes respicerent ad Tyrum, dicit Propheta spem fore confusam, vbi euersa fuerit Tyrus ac consumpta. Summa est, initium vindictæ fore à Tyro, quæ erat quasi extra orbem posita, ne obnoxia esset vllis iniuriis. Dicit ergo initium calamitatis fore ab illa vrbe, ad quam accessus non patebat vllis noxis. Deinde adiungit, alias vrbes, vbi viderint Tyrum afflictam esse clade, fore perterritas, quia scilicet fiducia earum sic euersa erit. Postea addit, etiam *peribit Rex ab Aza: & Ascalon non habitabitur*, hoc est, continget talis mutatio, quæ propemodum faciem illarum vrbium deleat. Sequitur:

6 *Et habitabit extraneus in Azdoth*, hoc est, Azoti: & Azdoth verterunt Græci Azotum, *& excidam superbiam Philistim.*

Hoc versu Propheta Azoto, & toti terræ Philistim, vel toti Palæstinæ denuntiat similem cladem. Nam quòd interpretes hîc dicunt habitaturos Iudæos Azoti tanquam extraneos, hoc est, quanuis prius habiti fuissent alieni: non attingunt nec cælum, nec terram. Significat potius Propheta, vrbibus illis excisis, si qui manebunt incolæ fore similes hospitibus, quibus scilicet nulla est certa statio. Effectus ergo istos ponit Propheta, vt doceat vastam & deformem fore regionem, ita vt nulla sit fixa vel stabilis habitatio incolis. Alij vertunt Spurium, sicut & aliis locis, & illi etiam intelligūt de Iudæis, quòd sordidi prius habiti fuerint, quasi essent similes spuriis. Sed probabilis est eorum sententia qui ממזר, putant deductum esse à זור, quod est peregrinari: & citant etiam exempla in aliis vocibus, vbi est duplex מם quod format nomen. Et multis Scripturæ testimoniis probare facilè est ממזר accipi pro extraneo. Et si quis prudenter consideret Prophetæ contextum, videbit esse verissimum quod iam dico, nempe omnes incolas Azoti, & terræ Philistim fore inquilinis similes, quoniam scilicet omnia strage, & cædibus, & iniuriis hostium erūt deformia. Quum ergo Asdoth, & Palæstina prius frequentia populi fuissent celebres, dicit Propheta fore desertas omnes vrbes Palæstinæ, & vrbem Azotum, nisi quòd pauci erūt illic dispersi incolæ, sed vagi tamen, vt qui in alieno solo peregrinantur. Sequitur:

7 *Et auferam sanguines eius ex ore eius, & abominationes eius è medio dentium eius: & qui residuus erit, etiam ipse erit Deo nostro, & erit quasi dux in Iehudah, & Ekron quasi Iebusæus.*

Interpretes etiam hunc totum versum deprauant: vsque ad sequentem versum, hoc est, proximum non aliud agunt, nisi quòd auertunt procul lectores à genuino sensu. Dicit igitur Deus *se ablaturum sanguines ex ore hostium*: quasi diceret, compescam eorum sęuitiā, ne ita absorbeant innoxium sanguinem populi mei. Neque enim hîc notatur conuersio quasi mutandi sint mores, vt Tyrij, Sidonij, Philistini, & similes, qui dediti fuerant rapinis, & sæuierant contra miseros Iudæos, ouium mā suetudinem sumpturi sint: hoc nō intelligit Propheta: sed inducit hîc Deum potentia instructum, qua reprimat hostium suorum sæuitiem, & prohibeat ipsos, ne ita truculento impetu ruant aduersus Ecclesiam: *Auferam*, inquit, *sanguines eorum ex ore eorum*. Dicit *auferam ex ore*, quoniam assueti erant crudelitati. Faciam igitur, ne ita vt hactenus soliti sunt, sanguine saturent suam cupiditatem: & *abominationes*,

hoc est,prædas abominabiles *auferam è medio dentium eius*.Abominationes enim intelligit quicquid iniusta violentia ad se traxerant.Et comparat eos feris bestiis,quæ nō modò carnem deuorant,sed etiam hauriunt sanguinem ipsum,& lacerant crudas carnes. Deniq; exprimit hîc sub imagine vel figura luporum & leonū, & vrsorum quanta fuerit immanitas hostium Ecclesiæ,quoniam scilicet non secus vorauerint miseros Iudęos,quàm solent feræ & sæuæ bestiæ repertam prædam.Postea sequitur,& *qui residuus erit*:alij vertunt,Et relinquetur.exponunt etiam de Philistinis,& aliis gentibus quarum facta fuit mentio.sed Propheta haud dubiè Iudęos intelligit. Quanuis enim tenues duntaxat reliquiæ ab exilio in patriam reuersæ essent:dicit tamen exiguum hunc populum fore sacrum Deo, & quicunque residui erunt,fore quasi duces in Iehudah,quum tamen essent omnes ferè contempti.Nulla enim erat excellentia etiam in præcipuis, nisi quòd sponte reuerebantur Zerubbabel qui erat ex sanguine regio:deinde Iehosuah respectu Sacerdotij:sed tamē omnes ferè ignobiles ac sordidi erant. Propheta autem dicit contemptissimos quosque fore duces & proceres in Iehudah.Nunc tenemus eius consilium.Postquam enim prædixit propinquam esse cladem omnibus Ecclesię hostibus, nunc finem vaticinij & vsum demonstrat, quia scilicet Deus consulet miseris Iudæis,qui diu fuerant exules,& nunc in patriam reuersi non modò expositi erant omnium iniuriis, sed etiam spernebantur: imò erant obnoxij ludibriis hostium suorum.*Qui* ergo *residuus fuerit,etiam ille erit Deo nostro*: quasi diceret,quanuis ad tempus vos abdicauerit Dominus,sicuti patres vestros,quando scilicet expulsi estis huc & illuc, atque dispersi: nunc tamen Deus hac lege vos collegit, vt censeat in populo suo.Eritis ergo populus peculiaris Dei, quanuis sitis exigua hominum manus & contemptibilis: deinde, *Erunt isti residui quasi duces in Iehudah*, hoc est, extollet eos Deus in summum honorem: quanuis nunc careant omni dignitate,efficiet Deus vt sint ferè omnes reguli.Postea addit, *Ekron* erit *quasi Iebusæus*. Quidam exponunt ciues Ekron habitaturos Ierosolymæ, quam prius tenuerant Iebusæi.Alij etiam aliud afferunt: sed nihil ad rem.Propheta enim hîc non disserit de gratia Dei erga ciues Ekron,sed potius ostendit discrimen inter electū populū & profanas gentes,quę gloriabantur sua fortuna.Dicit ergo *similes fore Iebusæis*,quia tandē perferent similem cladem.Scimus enim Iebusęos fuisse expulsos ab illo oppido vbi deinde extructa fuit Ierosolyma:id factum fuit serò,nempe sub Dauide.Quum ergo diu tenuissent locum illum,tandem etiam fuerunt occisi.Hæc ratio est cur Propheta dicat etiāsi nūc ciues Ekron videantur esse in meditullio sacræ terræ:tamē similes fore Iebusæis,quia Dominus eos omnes simul delebit ac perdet.Postea adiungit:

8 ***Et castrametabor ad domum meam ab exercitu,à transeunte,& redeunte & non transibit super eos amplius exactor:quia nunc vidi oculis meis.***

Concludit superiorem sententiam, nempe Deum fore custodem populi electi,vt repellat omni ex parte hostiles insultus & violentias. Perinde igitur est acsi diceret, Ecclesiam quanuis non valde munita sit,tamē fore inexpugnabilem,quoniam Dei custodia pluris erit quàm omnes humanæ vires, quàm omnia auxilia. Deus ergo hîc comparat se vallo & fossæ,& aliis munitionibus:*Ero*,inquit,*instar castrorum domui meæ*. Domum hîc posuit potius quàm vrbem,vt Iudæi confiderent,sibi esse in vno Deo satis auxilij,etiamsi habitarēt quasi in priuata domo,vel etiam in tugurio. Quanuis ergo Ecclesia mea sit exigua domus, ego tamen cingam eam meis præsidiis,vt incolumē præstem ab omni iniuria:dicit *ab exercitu:* deinde *à transeunte, & reuertente*. Opponit exercitum domui:& ita hortatur Iudæos,ne respiciant ipsi proprias vires:sed sciant pluris esse vnicū Deum,quàm omnes exercitus.Quānuis ergo totus mundus conspiret,ac coeant hinc inde magnæ copiæ hostium:iubet tamen tranquillo animo bene sperare, quoniam vnus Deus sufficiet ad profligandos omnes exercitus.Eodem etiam sensu ponit *transeuntem & reuertentem*:quasi diceret etiamsi hostes vagentur per totam terram, & à parte vna vsque ad oppositam partem omnia occupent:tamen ego efficiam,vt domus mea salua maneat.Addit *reuertentem*, quo significat,etiamsi secundò & tertiò hostes nouos exercitus conficiant,se tamen semper pollere viribus ad prohibendos ipsorum impetus.Denique his verbis notatur perpetuitas salutis:quia neque fatigabitur Deus, dum suos defendet,neque etiam minuentur eius vires:quemadmodum sæpe accidit, vt qui optimo animo succurrunt suis vicinis, tamen paulatim liquescant,vel quia hyems cogit eos redire domum,vel quia aliæ incommoditates debilitant eorum conatus. Negat Propheta Deum fore hominibus similem, quasi vbi semel opem tulerit populo suo,& repulerit eius hostes, deinde frangatur vel refrigescat:*quoniam semper*,inquit, paratus erit ad opitulandum suis,etiamsi centies bellum renouent inimici. Ergo per nomen Exercitus designat copias,per Transeuntē, designat obstinatam crudelitatem hostium:per Redeuntem,designat noua bella, vbi quis semel spe sua deceptus iterū colligit nouū exercitum & vires reparat. Tandem addit,*Et non transibit amplius exactor super eos*: qua particula exponit quod figuratè dixerat, nempe etiamsi libidini hostium obnoxij fuerint Iudæi,

Deum

Deum tamen posthac non passurum, vt ita iniustè lædantur, vt fortunæ eorum ita diripiantur, quemadmodū factum fuerat. Nam sub nomine exactoris comprehendit omnes prædones, & quicunque spoliauerant miseros Iudæos suis fortunis. Addit etiam, *Quia vidi nūc oculis meis*. Frigidum esset, imò insulsum hoc exponere de Propheta, vt nonnulli faciunt: quasi diceret se referre quæ ostensa sunt diuinitus. Deus enim hîc potius testatur se vidisse oculis suis, quàm miserè & indignè tractati fuissent Iudæi. Quidam etiam licèt accipiant hoc in Dei persona, parum scitè exponunt, quòd Deus iam antè prospexerit quid sit facturus. Potius enim, quemadmodum attigi, causam Deus assignat cur velit exprimere Iudæos ab iniuriis, & illos tranquillos in posterum seruare ac tueri: quia incœperit videre quàm graues iniurias perpessi essent. Loquitur autem Propheta ex communi Scripturæ vsu: quia etsi nihil lateat Dei oculos, dicitur tamen aspicere quæ obseruat, & quæ ostendit venire in rationem coram suo iudicio. Quanuis ergo etiam ante mundi creationem vidisset Dominus quod postea omnibus seculis factum est, tamen propriè dicitur vidisse quod cœpit vocare in iudicium. Nam putabant Iudæi se ab ipso negligi: quemadmodum Scriptura passim dicit clausos esse Dei oculos, ipsum dormire, ipsum iacere, ipsum obliuisci, ipsum nihil curare, vbi scilicet dissimulat, & non ostendit se esse iniuriarum vltorem. Ergo ex opposito hîc pronuntiat Dominus se vidisse oculis suis, quæ scilicet minimè toleranda erant, quoniam omnem modum transgressi fuerant hostes, atque etiam eò progressi & grassati licentiæ, vt iam intolerabilis esset eorum superbia, & crudelitas.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo hodie in fæcibus suis ita sibi placent omnes impij, vt poßit fidei nostræ debilitas eorum fastu & arrogantia nonnihil turbari: da inquam, vt discamus oculos attollere ad iudicia tua, & expectare patienter quæ adhuc abscondita sunt, donec exeras potentiā manus tuæ, & perdas eos omnes qui nunc tam crudeliter sæuiunt, & fundunt innoxium sanguinē, & Ecclesiam tuam quibuscunque poßunt modis persequuntur: & ita conyciamus nos in curā tuā, vt non dubitemus te nobis sufficere ad salutem, & tandem re ipsa patefacturum quod olim testatus es, nempe tantùm esse præsidij in manu tua, vt poßimus tutò gloriari nos esse saluos & beatos, quandiu dignaris curam nostri agere, donec tandem perueniamus in beatam illam quietem, quæ nobis in cælo parata est per Christum Dominum nostrum, Amen.

9 *Exulta valde filia Sion, Iubila filia Ierusalem: Ecce rex tuus veniet tibi iustus & seruatus ipse*, vel idem, *pauper, & equitans super asinum, & super pullum filium asinarum.*

Hic Propheta modum breuiter ostendit restituendæ Ecclesiæ: quia scilicet iterum emerget Rex ex tribu & familia Dauidis, qui omnia in ordinem pristinum adducat. Et hæc ratio passim occurrit apud Prophetas, quoniam spes veteris populi, sicuti etiā nostra in Christo fundata fuit. Quoniam ergo adhuc res erant collapsę inter Iudæos, hîc testatur Zacharias non frustra Deum olim toties loquutum esse per seruos de aduentu Redemptoris: sed bene sperandum esse, donec vaticinia illa suo tempore impleantur. Proinde sicut hactenus disseruit Zacharias de fœlici & beato Ecclesiæ statu, nunc adiungit confirmationem, quæ maximè necessaria fuit: quia, vt iam attigi, non poterant animum erigere in fiduciā salutis, nisi Mediatore proposito. Quoniā autem necesse fuit fideles tunc grauissimo mœrore affici, hîc animat eos Zacharias ad constantiam. Quod enim *iubet lætari valde, & vsque ad iubilum*, haud dubiè significat, etiamsi animos eorum constrictos teneat dolor & tristitia, luctādū tamen esse fortiter, vt dent locū gratiæ Dei: quia centies succubuissent suis malis, nisi versatus esset Christus ante ipsorum oculos: non quidē carnali modo, sed sicuti in specula Verbi conspiciunt fideles quod procul distat, vel etiam est absconditum. Nunc primùm tenemus quo consilio Propheta hîc repentè faciat mentionem Christi: deinde cur non simpliciter hortetur ad gaudium fideles, sed velit eos quasi optimo & beatissimo rerum statu alacriter lætari. Iam per nomen Regis significat Propheta, nisi existiment Deum fallacem in suis promissis, bene sperandum esse, donec iterum surgat regnum Dauidis quod tunc conciderat in speciem. erant enim res inter se coniunctæ, veritas Dei, adoptio populi, salus, & regnum Messiæ. Quum ergo vellet Deus se veracem agnosci, & adoptionem suam censeri firmam & ratam in ipso Messia, non mirum est si nunc Propheta breuiter attingat nomen Regis. Nam modus hic loquendi tritus fuit communi vsu in populo. Et alibi etiam vidimus, quum Prophetæ loquuntur de Ecclesiæ salute, simul adiungere nomē Regis, quia scilicet Dominus voluit rursus colligere dispersionem Ecclesiæ suæ sub Christo. Et certè semper manebit horribilis dissipatio, nisi Christus vinculum sit vnitatis. Dicit ergo *Regem venturum*. Sed non loquitur quasi de re prius incognita: tantùm admonet Deum firmū esse & veracem in suis promissis. Iam quum tota Lex & adoptio diffluat nisi adueniat Christus,

ſperandum eſſe patiēter eius aduentum. Porò quò ſe melius confirmēt filij Dei, exprimit etiam hunc *Regem venturum populo*: quaſi diceret Deum in gratiam totius Eccleſiæ regiam ſedem locaſſe in familia Dauidis. Si enim venturus fuiſſet Rex, qui triumphos ſuos ageret ac cōtentus eſſet ſuis pompis vel deliciis, fuiſſet tenuis atque etiam prorſus ieiuna hęc conſolatio. Quum autem Deus conſuluerit totius Eccleſię ſaluti, dum ſtatuit mittere Meſſiam, atque hoc ſe facturum pollicitus eſt, hinc potuit populus colligere ſolidam fiduciam. Non eſt igitur hæc particula leuis momenti, vbi Propheta docet *Regem hunc venturum Sioni & Ieroſolymæ*: quaſi diceret, Regem hunc non venturum ſua cauſa, ſicuti terreni Principes dominantur vel pro ſua libidine, vel pro ſuis commodis: ſed hoc regnum toti populo commune fore admonet: quia ſcilicet ſecum trahet beatum ſtatum. Poſtea adiungit qualis iſte rex futurus ſit. Primò *Iuſtum* nominat: deinde *ſeruatum*. Quantum attinet ad nomē Iuſti exiſtimo hîc actiuè ſumi, quemadmodum etiam quod ſequitur. *Iuſtus* ergo *& ſeruatus dicitur* rex electi populi, quoniam ſuis & iuſtitiam & ſalutem afferat. Pendet vtrunque verbum ab illo membro, venturum regē Sioni. Si veniret ſibi priuatim, eſſet etiam ſibi *iuſtus & ſeruatus*, hoc eſt vtilitas iuſtitiæ & ſalutis reſideret penes ipſum ſolum, vel in eius perſona. Sed quum aliorum reſpectu venerit, etiam in eorum gratiam & iuſtitia & ſalute prędītus eſt. Ergo iuſtitia & ſalus quarum hîc fit mentio, pertinent ad totum corpus Eccleſiæ, neque reſtringi debent ad perſonam Regis. Ita tollitur omnis contentio, in qua multi vel perperā vel ſaltem non ſatis conſideratè ſe fatigant. Putant enim Iudæos non aliter poſſe vinci, neque etiam aliter retundi eorum peruicaciam, niſi extorqueant vocem נושע accipi debere actiuè. Adducunt etiam quoſdam ex Scriptura locos, vbi verbum Niphal ponitur in ſignificatione actiua. Sed quid opus eſt lites iſtas ſuſcipere, quum de re ipſa ſatis conueniat? Hoc igitur concedam Iudæis, Chriſtum eſſe ſeruatum, & ita vocari à Zacharia. Sed nunc videndum eſt quorſum ſpectet iſta ſalus quæ Chriſto attribuitur. Atqui hoc colligitur ex contextu Prophetæ. Non eſt igitur hîc certandum de vocibus, ſed in re ipſa inſiſtere oportet, *quòd Rex veniat electis iuſtus & ſeruatus*. ſcimus autem Chriſtum non indiguiſſe priuata ſalute. Quatenus ergo miſſus eſt à Patre, vt colligeret electum populum, ita etiam vocatur incolumis, quoniam inſtructus eſt potentia ad ſeruandum. Videmus ergo controuerſiam omnem tolli, ſi referantur duæ iſtæ voces ad regni ſtatum, & ſtultum eſſet eas reſtringere ad perſonam vnius hominis, quum hîc agatur de regia perſona: imò de publico ſtatu Eccleſiæ & de ſalute totius corporis. Neque certè humanitus loquēdo dicemus regem eſſe ſaluum & integrū, ſi expulſus ſit à ſuo imperio: ſi deinde ab hoſtibus vexētur ſubditi, vel pereant in totum. Si ergo rex orbatus omni dignitate videat ſuos ſubditos miſerè premi, non dicetur eſſe incolumis. Atqui ſpecialis eſt Chriſti ratio, quemadmodum diximus, qui nō exercet imperium ſua cauſa, ſed in ſalutem totius populi. Ergo quantum ad Grammaticam ſpectat, facilè patiar Chriſtum vocari Iuſtum & ſeruatum paſſiuè, ſed quātum ad rem ipſam, iuſtus eſt reſpectu ſuorum, ſeruatus etiam, quia ſalutem ſecum affert perditis: ſicuti ſcimus tunc Iudæos fuiſſe quaſi deſperatos. Simul tamen adiungit, Regem fore integrum, non quia inſtructus ſit armis, & opibus, vel quòd tueri velit populum ſuum humano more. dicit enim *fore pauperem*. ergo neceſſe eſt aliter eſſe ſaluum, quàm ſolent terreni Principes, qui terrorē incutiunt hoſtibus ſuis, qui fines ſuos bene muniunt, qui paratos habēt exercitus, opponūt etiam quæcunque poſſunt præſidia ad arcendam violentiam. Zacharias docet Chriſtum aliter fore incolumem, quia ſcilicet virtute diuina erit ſuperior hoſtibus ſuis. Quum enim ſit pauper, expoſitum eſſe oportet omnium iniuriis, ſicuti videmus, vbi nulla eſt munitio in terra, ſtatim quaſi ad prædam conuolare omnes improbos. Si ergo Chriſtus pauper eſt, nō poteſt ſuos ſeruare incolumes: neque etiā ipſe florere in regno ſuo. Vnde ſequitur, inſtructum fore cæleſti potentia, vt integer ipſe maneat, & prohibeat etiam omnes iniurias ab Eccleſia ſua. Et hoc iterum paulò pòſt repetet, & clarius exprimet Zacharias. nunc ſatis eſt breuiter notare eius conſilium. Poſtea addit, *Equitans ſuper aſinum, & ſuper pullum filiū aſinarum*. Quidam exiſtimant hîc aſinum poni non ad notandam paupertatem, quia ſoliti tūc fuerint equitare in aſinis, etiam qui præſtabāt virtute in populo. Sed mihi non dubiū eſt, quin Propheta hoc membrum coniunctim addiderit ad nomen עני: quaſi diceret Regem de quo loquitur non fore magnifico & ſplendido apparatu inſignem, vt ſolent eſſe terreni Principes: ſed quaſi ſordido habitu, aut ſaltem vulgari, vt nihil differat à plebeo quopiam & ignobili. Iubet igitur fideles attollere in cælum oculos, vt perueniant ad veram notitiam regni Chriſti, ac certò ſibi perſuadeant ſperandam eſſe inde iuſtitiam & ſalutem. Quare? neque enim quidquam afferet ſecum, quo ſibi concilie t apud homines terrorem, ſed veniet obſcurus & ignobilis. Iam hoc etiam addere operæpretium eſt iuſtitiam & ſalutē debere referri ad regni Chriſti naturam. Sicuti ergo regnum Chriſti non eſt caducum vel temporale, ita colligere licet iuſtitiam qua ornatus erit, eſſe perpetuam vnà cum ſalute. Cæterùm, hîc nolo argutius diſſerere de fidei iuſtitia. potius enim exiſtimo hac voce notari rectum ordinem, quum omnia eſſent tunc confuſa in populo. Et hoc facilè poteſt probari ex compluribus Scripturæ locis. Summa eſt, vaticinia quibus ſpē redēptionis fecerat Deus electo populo,

populo,non esse vana aut irrita,quoniam tandem suo tempore prodibit Christus filius Dauidis. Secundò,Regem hunc fore iustum & saluum,quia scilicet restituet in ordinem quæ priùs fœdo & pudendo modo erant confusa. Tertiò adiungit Regem hunc fore pauperem,quia *equitabit super asinum*,& non pollebit magna eminentia , neque erit conspicuus vel armis,vel opibu ,vel lautitiis,vel copia militum,vel etiam regiis insignibus , quæ perstringunt vulgi oculos. *Sedebit* ergo *super asinum.* Scimus hoc vaticinium fuisse completum in Christo.& quidam etiam ex Iudæis fateri coguntur malè torqueri Prophetæ verba, nisi de Christo exponantur.Interea non agnoscunt pro Christo Dei,filium Mariæ : sed tamen volunt Prophetam loquutum esse de imaginario suo Messia. Nos autem qui certò persuasi sumus,& satis tenemus Christum illum qui promissus fuerat apparuisse, & defunctum esse suo officio , videmus non frustra hoc fuisse dictum , quòd scilicet *venturus esset pauper,& super asinum equitans.* Imò voluit visibile symbolum huius rei extare,quum ascẽdit super asinum,vbi voluit Ierosolymam ingredi paulò ante mortem..verum quidem est, Prophetæ verba esse metaphorica : quum dicit, *Veniet Rex equitans super asinum,* figuratus est sermo.Nam Propheta intelligit Christum fore quasi obscurum hominem,qui sese non extollet supra communem vulgi modum:hic est genuinus sensus:verum est:sed tamen hoc non obstat, quominus Christus etiam ediderit huius rei specimen , vbi asinum illum conscendit.Proferam simile exemplum.Quum Psalmo 22.dicitur,Miserũt sortem super vestes meas,certè etiam metaphora illic satis apparet,quòd hostes Dauidis partiti fuerint eius spolia.conqueritur ergo prædones illos,à quibus iniustè deiectus fuerat diripuisse suos honores,suas copias:& interim completum hoc fuit visibili modo,nempe vt crassissimi etiã quique agnoscerent non frustra hoc totum fuisse prædictum. Nunc ergo intelligimus quàm bene inter se hæc conueniant,metaphoricè Prophetam loqui de contemptibili Christi specie:& tamẽ visibile symbolum optimè quadrare:vt rudissimi quique agnoscerent non aliũ sperandum esse Christum,quàm eum qui apparuit tunc.Omitto nugas illas, quæ ad sensũ Prophetæ nihil faciunt,imò corrumpunt prorsus ipsam sententiam , & abrogant fidem vaticinio.nã putant Christum equitasse super asinum, deinde super nouum pullum , quia scilicet gubernauerit Iudæos , qui prius assueti fuerant ferendo iugo Legis : deinde ad obsequium assuefecerit Gentes,quæ erant indomitæ. hæc nimis friuola sunt. Ergo sufficiat tenere genuinam Prophetæ mentem. Sequitur postea:

10 *Et excidam quadrigas* , vel currum, *ab Ephraim,& equum ab Ierusalem, & excidetur arcus bellicus*,arcus belli, *& loquetur pacem ad gentes:& imperium eius à mari vsque ad mare,& à fluuio vsque ad terminos terræ.*

Hîc clarius explicat Propheta quod breuiter attigerat sub voce Pauperis,& sub illa metaphora quam nunc exposuimus.Dicit ergo nullum fore equum,nullas quadrigas vel nullos currus,nullos arcus,vel alia tela bellica,quoniam trãquillum erit regnum Christi.Summa est,Christum vnà cum populo non fore tutum & saluum humanis præsidiis , quoniam plurimos sub se habeat milites,deinde nulla adiumenta deficiant,sed quia Deus cohibebit, imò componet ac sedabit motus omnes bellicos , ita vt opus non sit talibus adminiculis. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Sed notanda est loquẽdi ratio. Deus enim hîc se pronuntiat authorem fore pacis,vt Messias stet incolumis in suo regno.*Excidam*,inquit.Poterat enim quispiam excipere,Si pauper erit,vbi nunc quiescit salut s nostræ fiducia ? nempe quia Deo curæ erit,prohibere omnes hostium impetus:denique intelligit ideo regnũ Messiæ fore incolume:quoniam Deus è cælo compescet omnes hostium furores,ita vt si maximè cupiant nocere,sentiant tamẽ se arcano Dei fræno captiuos teneri,ne digitum mouẽat. Postquam autẽ dixit Iudæos & Israelitas incolumes fore,quamuis nudati sint omnibus præsidiis,addit,*Loquetur pacem ad Gentes*,hoc est,etiamsi neq;minas,neque terrores adhibeat, neque ostentet etiam magnos exercitus,tamen gentes obsequium præstabunt, vt minimè necesse sit eas violenter cogi. Ergo loqui pacem ad gentes, tantundem valet atque placidè audiri,quamuis neque terreat,neque minetur. Alij subtilius accipiunt,ꝙ Christus qui propitiat nobis Patrem , promulgabit gratiam hanc recõciliationis.Sed simplicius loquitur Propheta,meo iudicio , quòd scilicet Christus verbo suo contentus erit , quoniam gentes sese morigeras præstabunt,ita vt absque tumultu excipiant eius imperium.Summa est, Christũ longè latéque ita dominaturum , vt qui longissimè absunt , tamen sustineant æquo animo sub ipsius auspiciis agere,neque detrectent iugum sibi impositum.Tandem adiungit,*Imperium eius erit à mari ad mare*,hoc est,à mari Rubro vsque ad mare Syriacũ,quod opponitur *Ciliciæ:Et à fluuio*,nẽpe Euphrate,*Vsque ad vltimos terræ fines.* Per terrã non debet intelligi totus orbis,sicuti interpretes illuc trahunt:sed parum scitè:quia minimè dubiũ est , quin hîc Propheta adduxerit quę iam cognita fuerant Iudęis. Scimus enim celebratũ fuisse oraculũ Psal.72.8 illud:Dominabitur à mari vsque ad mare.etsi enim vni Dauidi loquutus erat Deus,tamen vox illa personuit. Neque reperietur aliud oraculum magis vulgatum olim apud Iudæos.

Propheta igitur qui nihil nouum hîc adducit,sed tãtùm reuocat in memoriam Iudęis quod pridem audierant:quasi de verbo ad verbum recitat quod omnibus erat familiare & tritũ. Nam tenendum est quod initiò dixi,hîc Prophetam erigere piorum animos quoniã nõdũ apparuerat Messias,in cuius tamen aduẽtu fundata erat tam adoptio gratuita populi, quàm spes salutis.Nunc ergo tenemus integrum sensum huius sententiæ.Postea addit:

11 *Etiam tu , in sanguine fœderis tui emisi vinctos tuos è puteo , in quo non erat aqua.*

Hîc accommodat proximam doctrinam ad verum vsum, nempe vt fideles emergant ex sua tristitia ad eam lætitiam,ad quam nuper eos hortatus est.Cõpellat igitur Ierosolymam: acsi diceret,Nõ est quòd te perplexis & anxiis cogitationibus maceres,quia implebo quod promisi,me certum fore liberatorem populi mei.Nã tũc poterat occurrere hæc dubitatio, Quid iste nos ad ingentem lætitiam hortatur,quum tamen partim adhuc captiua sit Ecclesia Dei,partim autem miserè & crudeliter ab hostibus suis vexentur qui reuersi sunt in patriam? Huic obiectioni respondet Zacharias in Dei persona,quod scilicet Deus ad suos liberãdos sufficiet,etiãsi demersi sint in profundissimo gurgite. Videmus quomodo hæc sententia cum aliis cohęreat. Prius disseruit de fœlici Ecclesiæ statu sub Christo rege: iam quia tunc conditio populi valde dura erat & tristis,adiungit,sperandam tamen esse liberationẽ à Deo.Notandum verò est,hîc esse pronomen fœminei generis,*Etiam tu*.Nam & Latini & Græci fuerunt decepti ambigua loquendi forma,& putarunt hæc verba dirigi ad Christũ, quasi eduxerit vinctos suos è puteo profundo. sed Deus Ecclesiam suam alloquitur: quasi diceret Heus tu.Et particula גם emphatica est,quasi diceret, Video non multum me proficere apud vos,quia estis quodãmodo attoniti malis vestris: deinde nulla spes vos recreat, quoniam putatis vos esse quasi centum mortibus obrutos. Ergo vtcunque hæc congeries malorum vos exanimet, vel saltem ita oppressos teneat vt efficacia sua careat quod dico, quamuis denique sitis omnium miserrimi,tamen redimam vinctos vestros. Sed sub vxoris persona Deus totam Ecclesiam compellat,vt diximus aliis locis. Dicit, *In sanguine fœderis tui*.Nõ videtur hoc competere in Ecclesiam. Neque enim alius quærendus fuit author fœderis,quàm Deus ipse.Sed mutua est,vt scimus,relatio inter Deum & populum,vbi de fœdere agitur.Fœdus est Dei,quoniam ab ipso manat:fœdus est Ecclesiæ, quoniam in gratiã Ecclesiæ percutitur,& quasi deponitur in eius sinu. Videmus ergo quàm congruenter loquatur Propheta,vbi dicit *sanguinem fœderis Ecclesiæ nõ fore vanum*.Et hæc doctrina melius penetrauit in animos piorum,quum audirent non modò diuinum esse fœdus,sed etiam esse ipsius populi.*Tu* ergo *in sanguine fœderis tui*. Quidam ad Circuncisionem hoc torquẽt, sed insulsè:quia non dubium est Prophetam respicere ad sacrificia. Perinde est igitur acsi diceret,Quorsum immolatis quotidie victimas in templo?Si putatis hoc modo coli Deũ, certè nimis crassa est vel delira superstitio.Ergo mentes reuocate ad ipsum finem,vel ad cęleste exemplar,quoniam Deus semel pollicitus est se vobis fore propitium, dum expiabit vnico sacrificio peccata vestra.In hunc etiam finem offertis sacrificia: & sanguis ille secum trahit expiationem. Nunc si sacrificia vestra neque frustra instituit Deus, neque etiam frustra vos seruatis,certè effectus tandem in lucem prodibit, *Quia educam vinctos tuos*. Neque enim se reconciliat Deus hominibus, vt vel eos perdat ac redigat in nihilum, vel vt sinat eos tabescere in morte ipsa.Quorsum enim Deus ignosceret hominibus,nisi vt eos redimat ab interitu?Nũc ergo tenemus cur ita ratiocinetur Propheta à sanguine fœderis ad salutẽ totius populi.Vos ergo quotidie offertis victimas,inquit,& sanguis funditur in altari: hoc Deus noluit frustra fieri.Iam quũ ideo recipiat vos Deus in gratiam,vt salui sitis: liberabit ergo vinctos Ecclesiæ suæ: *Educam*,inquit,vel eduxi, *vinctos tuos*. Nam hîc sub præterito tẽpore designat quid facturus sit in posterũ. *Educam* ergo *vinctos tuos è puteo in quo nõ aqua*. Intelligit profundum gurgitem,vbi etiam sitis ipsa conficeret miseros homines, nisi diuinitus inde extraherentur.Denique primò significat Iudæos demersos esse in profundo: deinde siti etiam arescere, ita vt sponte illis immineat mors, nisi liberentur mirabiliter à Deo. Sed admonet nihil fore obstaculo, quominus Deus ipsos in lucem ex profundissimis tenebris attollat. Videmus ergo hoc fuisse additum , vt luctari discerent Iudæi contra omnem diffidentiæ materiam,ac statuerent se saluos fore quia Dei proprium sit excitare ipsos mortuos. Hæc summa est.Nunc addit:

12 *Conuertimini ad munitionem vincti spei: etiam hodie annuntio duplicia, rependam tibi*,vel duplicia rependam tibi, vterque sensus non malè conueniet.

Prosequitur eandem sententiam Zacharias. Iubet enim Iudæos ad munitionem suam subitò accurrere.Non dubium autem est,quin terram sanctam hoc nomine intelligat.Neque tamen repugno eorum sententiæ qui volunt notari Templum.Nam ideo Ierosolyma, & tota Iudæa vocatur munitio, quoniam illic Deus sanctuarium suum elegerat. Perinde igitur est acsi quis volens colligere dispersos & palatos milites, diceret: Ad vexillum , ad vexillum.

vexillum vel, ad turmam, ad turmã. Etsi enim tunc Iudæa non adeò munita erat, imò neque etiam ipsa Ierosolyma altos muros vel validas turres haberet: erat tamen Dei munitio, & quidem inexpugnabilis: quoniam promiserat sub vmbra alarum suarum tutos fore Iudæos, quanuis obnoxij essent omnium libidini. Neque hîc alloquitur eos tantùm qui reuersi fuerant, neque etiam reliquos exules, qui adhuc manebant dispersi per totum Orientem: sed hac voce excitat totam Ecclesiam, vt singuli certò sibi persuadeant, si collecti fuerint sub Dei auspiciis, se fore munitos, acsi vndique cincti essent validissimis arcibus, nec vllus accessus hostium iniuriis pateret. *Reuertimini igitur ad munitionem.* Hoc potuit videri ridiculum, quia scimus quum vellent vrbem ædificare, subinde abruptum fuisse opus: deinde scimus Templum non fuisse tunc valde munitum. Sed Zacharias in illa rerum omnium penuria docet satis esse præsidij in vno Deo. quanuis ergo neque fossis, neque muris, neque aggeribus tuti essent Iudæi, admonet tamen Deum sufficere ad ipsos tuendos ita vt murus sit & antemurale, quemadmodum alibi dicitur. Sed non abs re dicit *captiuos spei*, quoniam multi se Iesa. 26. 1. alienauerant prorsus & defecerant à Deo, vt indigni essent vlla promissione. Discernit ergo hac nota captiuos fideles ab aliis qui prorsus erant degeneres, & se abdicauerant à familia Dei, vt non possent amplius censeri in populo eius. Et hoc diligenter notandum est, quod frigidè prætereunt interpretes. vocari quidem docent Captiuos spei qui sperant se fore saluos: sed interea non obseruant discrimen illud, quo Iudæos incredulos perstringere voluit Zacharias. Ergo non est hoc superuacuum, vbi peculiariter vocem hanc dirigit ad solos fideles, qui non modò captiui erant, sed erant captiui cum spe. Non possem hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie non expectamus redemptorem qui nos liberet à temporalibus miseriis: sed tãtùm militamus sub cruce eius donec appareat nobis è cælo, & nos in beatã vitam colligat, vt patienter feramus omnia incommoda & omnes molestias. Et quia semel Christus sanguinem noui & æterni fœderis fudit, & eius symbolum etiam nobis proponit in sacra cœna, vt confisi hac tam sacra obsignatione, non dubitemus quin semper nobis propitius futurus sis, & fructum etiam huius reconciliationis nobis fore manifestum, quum scilicet suffultos ad tempus sub hoc onere miseriarum quo nunc premimur, colliges etiam in beatam illam & plenam gloriam, quæ nobis & parta est sanguine Christi Domini nostri, & quotidie per Euangelium eius nobis proponitur, & reposita etiam nobis est in cælo, donec tandem ea fruamur per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

HEsterna lectione hortatus est Propheta Iudæos, vt se colligerẽt in arcem, cuius Deus futurus erat custos. Diximus autem fuisse tũc piis Ierosolymam inuictũ propugnaculum, licet magna ex parte nudata esset muris: quia locus ille sicuti Deo sacer erat, sic etiã sub eius erat tutela & præsidio. Iã adiũgit cõfirmationem illius sententiæ, nẽpe duplo beatiores fore qui se Ierosolymã cõtulerint, quàm fuissẽt patres ante exilium. neque enim dubium est, hîc conferri inter se duos populos. A regno Dauidis vsque ad exilium Deus multis signis ostenderat se curam populi illius gerere: postea quasi nouam Ecclesiam excitauit, vbi permissa fuit libertas reditus. Hic igitur sensus est, si patres antequam electi essent è patria experti fuerunt Deum benignum & liberalem, qui nunc reuersi fuerunt in patriam sensuros quantò liberalius agere velit Deus cum noua Ecclesia. Nunc ergo tenemus quid per duplicia intelligat, nempe duplicem fœlicitatem, quia Deus augebit sua beneficia ergà Iudæos, quanuis tunc eorum conditio parum esset optabilis, imò valde dura secundũ mundum. Dicit autem *se annuntiare ab illo die*, significans, quanuis non statim appareat effectus huius vaticinij, tamen se intrepidè loqui, quoniam temporis progressu sentient nihil frustra vel temere sibi fuisse dictum. Ergo Propheta hîc ostendit quàm secura fiducia loquatur, vt fidem acquirat promissioni, ne Iudæi dubitent tandem hoc sibi manifestum fore, quod tantùm audire dabatur ex ore Zachariæ. Nunc pergamus.

13 *Quia tetendi mihi Iehudam arcum, impleui Ephraim, & excitaui filios tuos Sion contra filios tuos Græcia, & posui te quasi gladium gigantis*, vel robusti.

Hîc pronuntiat Deus Iudæos fore victores omnium gentium, quanuis tunc vulgò essent contemptui. Scimus gentem illam fuisse omnibus exosam: & tamen infirmæ ac propè nullæ erant illius vires, vt posset repellere omnes iniurias, quæ vndique instabát. Quoniá ergo tẽtatio hæc poterat terrere debiles animos, dicit Propheta Iudæos fore quasi *arcum Dei, & pharetram*, ita vt cõfigát suis sagittis omnes populos: deinde fore instar gladij qui vulneret, ac prosternat etiã robustissimos quosque. Nũc tenemus summam verborũ: deinde etiã videmus cur hoc addiderit Propheta, quia scilicet poterãt trepidare Iudæi, quũ viderẽt omni ex parte cingi se à violẽtis & robustis hostibus, quorũ viribus longè erãt impares. Cæterùm similitudines istas scimus alibi etiã occurrere in Scripturis. Sed earũ sũma huc redit, Iudæos

fore victores omnium gentium, non proprio marte, vt loquuntur, sed quia Dominus eos diriget, atque impellet manu sua. Quid enim arcus per se poterit nisi tendatur? deinde, nisi excutiatur sagitta, arcus ipse iacebit. Docet igitur Propheta, etiamsi Iudæi per se sint inutiles, tamen satis esse fortitudinis in sola Dei manu. *Tetendi* ergo *mihi Iehudam arcũ*, inquit. Hîc reuocat Dominus ad manum suam Iudæos, ne æstiment propriam suam facultatẽ, sed agnoscant aliunde, hoc est, è cælo se fore validos, & robur sibi datũ iri prosternẽdis hostibus. ideo cõparat Ephraim pharetræ. Sed heri iam vidimus Iehuda, & Ephraim pro eodem sumi. Quia enim diuisum erat corpus in duo membra, significat hîc Deus, vbi rursus coaluerint Iudæi, & coniuncti fuerint inter se, hoc est, vt fraternam beneuolentiã colant decẽ Tribus cum regno Iehuda, tunc sibi populum illum fore instar arcus bene instructi, quia etiam plena erit pharetra sagittis. Postea addit, *Excitabo filios tuos Sion contra filios tuos Iaua.* Magis emphatica est ista apostrophe, quàm si in tertia persona hoc dixisset, Nã vbi ab vna parte alloquitur Sionem, ab altera Græciam, ostẽdit se pollere imperio super omnes populos, ita vt hos attollat, illos verò deiiciat pro suo arbitrio. Quantum ad nomen יון spectat, alibi vidimus sumi nunc pro Græcia, nunc pro omnibus transmarinis regionibus. Diuinant tamen multi nomen Ioniæ fuisse deductum ab hac voce Hebraica, & corruptè pronuntiari, quemadmodum fieri solet. Sed ex multis testimoniis colligere licet יון poni vel pro Græcia, vel pro terris longinquis: atque etiam in specie pro Macedonia. Perinde igitur est acsi diceret, Iudæos fore superiores omnibus profanis gentibus, etsi inter se conspirent atque adducant ingentes copias ex terris longinquis. Neque enim Græci mouissent bellum in Iudæa cum exigua manu: oportuit secum adducere magnos exercitus, vt pugnarẽt in regione aliena & sibi incognita. Deinde non poterant Iudæi aggredi Græcos, & alias remotas gentes nisi fuissent præditi cælesti auxilio. Hac ratione etiam adiungit *fore instar gladij*, quo poterit quispiam gigas conficere alios minores. Nunc pergamus:

14 *Et Iehoua super eos conspicuus erit, & egredietur quasi fulgur sagitta eius: & Dominus Iehoua tuba clanget, & procedet in turbinibus Theman* vel Austri.

Prosequitur eandem doctrinam: sed explicat quod dixi, Iudæis promitti victoriam, non quam possint acquirere virtute sua, sed quæ præter spem illis continget. Nam huc spectat quod dicit, *Deum fore conspicuum super illos.* Quamuis enim semper omnium pugnarum euentus à Deo sint, tamen dicitur conspici vbi victoria est admirabilis, & nullam habet rationem apud homines. Si pares exercitus inter se confligãt, nõ mirũ erit si alij alios vincãt. Poterit etiam interdum contingere, vt minor numerus prosternat maiorem: nẽpe vel quia animis, consilio, peritia vel aliis adminiculis præualebit: vel quia iniquo loco pugnabit maior pars, vel suis viribus confisa inconsideratè ruet. Sed vbi sola consternatio partem vnam deiicit & aliam reddit victricem, hîc clarius apparet virtus Dei. Et profani etiam homines putarunt obstupefieri diuinitus homines quum ita deiectis essent animis. quod verissimũ est. Tenemus ergo cur dicat Propheta *Deum conspicuum fore super Iudæos*, quia scilicet hostes suos prosternent non solitis mediis, neque terreno aliquo more, sed mirabiliter: vt palàm appareat esse hoc opus Dei. Postea adiungit, *Egredietur sagitta eius quasi fulgur.* Iterum repetit ac confirmat quod iam vidimus, nempe nullum fore in Iudæis motum, nullam celeritatem, sed fore similes gladio, qui iacebit in terra nisi tollatur hominis manu: similes etiã fore sagittis, quæ non poterunt nocere nisi quis eas iaculetur. Videmus ergo adscribi victoriam cuius paulò antè meminit, vni Deo. Et eadem ratione addit paulò pòst, *Iehouam venturum cum clangore tubæ.* deinde, *cum turbinibus Austri.* Denique significat manifestum fore Dei opus quum Iudæi emergent supra hostes suos à quibus iam oppressi fuerant, & adhuc erant opprimendi. Ergo ne conferant vires hostium cum suis, Propheta hîc statuit illis Deũ cuius auspiciis, & ductu, & virtute bellum hoc geretur. Deinde vt potentiam Dei extollat dicit *venturum cum clangore tubæ, & turbinibus Austri.* Simpliciter accipiunt interpretes turbines Austri pro violentis procellis. Scimus enim à meridie surgere grauissimos impetus turbinum. Sed quia Propheta clangorem tubæ coniungit cum turbinibus Austri, videtur mihi potius alludere ad miracula, quibus Deus potentiam suam cum summo terrore ostendit Iudæis in monte Sinai. nam desertum Theman, & mons Pharan erant in illa vicinia. Iã vidimus similem locum 3. cap. Habacuc: Deus veniet è Theman, sanctus è monte Pharan, dicebat. Consilium Prophetæ erat animare Iudæos ad bene sperandum: quia Deus, qui diu latuerat, & abstinuerat ab illis iuuandis, tandem proditurus esset in medium. Quomodo? illic admonet eos veteris historiæ: Deus enim illustrauerat suam virtutem in monte Sinai, hoc est, in deserto Theman. Erat autem illa Australis regio, respectu Iudææ. Nam tunc etiã scimus tubas sonuisse in aere: & hoc totum esse factum, vt Iudæi reuerenter Legem susciperent: deinde vt certi essent se fore semper saluos sub manu Dei, quando omnia elementa sic nutu suo concuteret, & repleret aerem fulgetris, & procellis, & turbinibus: deinde etiam tubis clangeret in aere. Eadem est loci huius ratio, quum Propheta dicit Deum fore illustrem, nempe sicuti olim clangore tubarum perculerat populi animos: deinde qualiter etiam in turbinibus apparuerat in monte Sinai. Adiungit postea:

15 *Iehoua*

15 *Iehoua exercituum proteget eos: & comedent, & subijcient lapidibus fundæ*, vel lapides, vt alij vertunt, *& bibent, & tumultuabuntur tanquam à vino, & replebuntur quasi phiala, quasi anguli altaris.*

Aliis verbis idem rursus exprimit, nempe Deum fore instar vmbraculi populo suo, vt eũ manu extenta protegat ab hostibus. Quoniam diffidere meritò viribus suis poterant Iudæi, Propheta toties inculcat salutem eorum non esse positam in auxiliis terrenis, sed Deum vnum sufficere, quia saluos & incolumes facilè præstabit. Adiungit etiam fore illis copiam panis & vini, vt saturentur. Videtur quidem hîc promittere nimiam copiam, quia additur luxuria in ipso abusu. dicit enim *saturos fore* & similes ebriis bibẽt, inquit, *& tumultuabuntur tanquam à vino.* Certè qui sobriè vtuntur vino, non edunt fremitũ, sed perinde sunt compositi & quieti à cœna, sicuti ieiuni. Videtur ergo absurdè hîc excessum in cibo & potu promittere Zacharias. sed alibi vidimus, quoties Spiritus sanctus abundantiam bonorum promitteret, non ideo laxare frænum cupiditatibus, sed tantùm hoc velle, Deum sic fore liberalem erga filios suos, vt nulla re prorsus indigeant, nulla inopia laborent. Imò affluentia bonorum probatio est frugalitatis. Vbi enim Deus quasi profundit larga manu plusquam opus est, tunc examinat cuiusque nostrûm temperantiam. Nam si in multiplici copia nos sponte frænamus, neque permittimus nobis immodicam licentiam, tunc verè apparet nos gratos esse Deo. Verum quidem est, hilaritatem nobis concedi in bonorum copia, sicuti in Lege sæpe occurrit, Lætaberis coram Deo tuo: interea tamen tenendum est, ne polluantur Dei beneficia, requiri frugalem vsum. Ergo Propheta hîc non incitat vel extimulat Iudæos ad intemperiem, vt sese ingurgitent nimio cibo, vel nimio vino sese inebrient: sed tantùm promittit nullam fore cibi & potus penuriam, vbi Deus ipsos sicuti olim benedicet. Et hoc etiam in fine versus videtur notare, dum nominat *cornua altaris.* Prius dixerat plenos fore acsi essent phialæ: sed vbi adiungit cornua Altaris, non dubium est quin eos temperantiæ admoneat, acsi coram Deo epularentur. Solebant quidem fundere vinum & oleum super cornua Altaris: sed interea quum profiterentur se ex copia vini & olei offerre Deo aliquas primitias, debebat illis venire in mentem, sacrum esse vinum, sacrum oleum, quoniam vtrunque à Deo proficiscebatur. Ergo Propheta sic Iudæos locupletes fore & saturos bonis omnibus pronuntiat, vt tamen meminerint sibi viuendum esse quasi in Dei conspectu, ne scilicet sua luxuria contaminent quæ in legitimum vsum ipse consecrauit. Tandem addit: Deut. 12. 18.

16 *Et seruabit eos Iehoua Deus ipsorum in die illa quasi gregem populum suum: quia lapides coronæ eleuati super terram eius.*

Continuat eandem doctrinam: sed vtitur variis figuris, vt melius confirmet quod tunc erat ferè incredibile. Modum verò admonet non fore humanum, aut vulgarem, quum Deus populum suum seruabit. Comparat enim eos ouibus, vt sciant quemadmodum iam dixi, salutem suam è cælo venturam, quum ipsi imbelles essent, ac nullius auxilij aut virtutis. huc enim pertinet comparatio ouium. Ostendit igitur Iudæos non fore saluos quia Deus ipsis suppeditabit quicquid necesse est ad vincendos hostes: sed quia subueniet mirabiliter eorũ infirmitati, quemadmodum si pastor oues suas eripiat è lupi faucibus. Neque enim ouis quę aduentu pastoris mortem effugit, gloriabitur se fuisse victricem: sed hæc tota laus pastori tribui debet. Sic etiam Deus opus suũ fore dicit, quòd Iudæi superiores erunt hostibus. Dicendo *populum suum*, videtur restringere ad electos quod per se nimis latè patebat. dixerat enim indefinitè: *Seruabit eos Deus.* Atqui certũ est, populũ qui tũc exiguus erat, fuisse adhuc accisum, vt maior pars interciderit. Sed tamen verũ illud fuit, Deũ fidũ esse custodẽ populi sui, quia multi tunc erant Israelitæ progeniti secundum carnem à communi patre Abrahã, qui tamen titulo dũtaxat Israelitæ erant. Postea adiungit aliam similitudinem, nempe ipsos in sublime euectum iri, quemadmodum pretiosi lapides in corona super caput regis gestantur: quasi diceret ipsos regale fore sacerdotium, sicuti in Lege dictũ illis fuerat. Dixerat paulò antè, *Subiicient lapides fundæ*, vel lapidibus. Qui in datiuo casu legunt sententiam illam, videntur rectius sentire, quòd scilicet hostes suos profligaturi essent Iudæi non gladiis, neque sagittis, sed tantùm lapidibus, sicuti occisus fuerat Goliad à Dauide. Quamuis ergo non essent dediti bellicis artibus, neque exercitati in armis, victores dicit fore Propheta, quoniam sufficient illis fundæ ad hostes suos cædendos. Sed alij tamen malunt conferri, profanos homines & incredulos lapidibus fundæ, quoniam sunt viles & nullius pretij: quod tametsi primo intuitu videtur argutum, tamen coactum est. Interea non displicet hîc poni tacitam antithesin inter lapides fundæ, & inter lapides coronæ: proiicient Iudæi lapides è fundis, vt hostes suos dissipent: ipsi autem erunt lapides pretiosi. Terram sanctam videtur hîc statuere Propheta quasi totius vrbis caput: *Eleuati erunt*, inquit, *lapides coronæ super terram Dei.* Si dixisset in Ægypto, in Assyria, non fuisset tam apta membrorum connexio: sed vbi Iudæam nominat quasi orbis caput: deinde Iudæos, vbi prosperè & fœliciter Exo. 19. 6.

in ea agent, fore similes lapidibus coronæ, omnia inter se conueniunt. Denique ostendit solam Dei gratiam, & benedictionem satis fore Iudæis ad vitam beatè agendam, quoniam & splendore honoris, & omni bonorum copia excellent, & pollebunt etiam inuicta virtute contra omnes aduersarios. Iam videndum est quando hæc omnia impleta fuerint. Diximus Zachariam, vbi promittit saturitatem Iudæis nõ dare illis licentiam effrænem, vt sese obruant & cibo & potu, sed tantùm hyperbolicis loquendi formis celebrare & extollere immensam Dei beneficentiam erga suos. Hoc est vnum. Sed interea obiter tractanda est altera quæstio, vbi dicit *fore similes sagittis & gladiis.* Nam quum plus satis propensi essent ad fundendum sanguinem, videtur hîc eos quodammodo acuere, vt liberius vindictam sumāt de hostibus suis: quod minimè consentaneum esset. Responsio facilis est, non debuisse Iudæos obliuisci quid præscriberet Deus Lege sua: nempe quum Deus promittit largam copiam vini, & vberem prouentum etiam annonæ, interea non retractat quod iam præcepit, nempe vt temperanter vescamur cibo & potu. Sic etiam vbi victoriam promittit contra hostes, non pugnat ipse secum, neque damnat quod semel probauit, neque etiam abrogat præceptũ illud quo suos continet, ne quam sæuitiam exerceant etiam contra hostes: sed potius sibi temperent, & sese reuocent ad mansuetudinem & clementiam. Videmus ergo non debere ex his sententiis fieri iudicium, quid liceat necne, & quousque progredi fas sit in vlciscendis hostibus: deinde quanta sit libertas edendi & bibendi: nihil tale colligi potest ex hoc loco & similibus. Sed tantùm celebrat Propheta potentiam Dei, & liberalitatem erga populum suum. Nunc tamen adhuc quæritur, quando hoc præstiterit Deus, vt Iudæi longè latéque funderent hostes suos & occiderent. Christiani omnes allegoricè exponunt hunc locum, quòd Deus iaculatus fuerit suas sagittas quum emisit Apostolos huc & illuc, qui configerent corda hominum: quòd etiam gladio suo occiderit profanos homines, quos sibi mactauit in victimas: hæc omnia vera sunt: sed simplicior tamen sensus eliciendus est, primò ex Prophetæ verbis, nempe quòd Deus Ecclesiam suam victricem reddet contra totum mundum. Et hoc verũ est. quãuis enim neque gladiis, neque aliis telis militaribus instructi sint fideles, videmus tamen vt mirabiliter perstẽt incolumes sub vmbra manus Dei. Quòd si aduersarii ferantur immani crudelitate contra ipsos, videmus vt Deus retorqueat in illorum capita quicquid machinantur. Hoc modo verè impletur quòd hîc legimus, nempe similes sagittis, & gladiis esse filios Dei: & interea seruari quasi gregem, quia imbelles sunt, nisi Dominus arcanam virtutem suam opponeret, vbi videt eorum salutem tam violẽter impeti ab impiis. Ergo nõ opus est torquere Prophetæ verba ad sensum allegoricum, quia per se hoc verè constat, nempe Ecclesiam Dei fuisse saluam, quoniam retuderit Deus omnia tela hostium, imò iaculatus sit violenta manu sagittas suas, & gladium suum vibrauerit. nam ab eo tempore traiecit mare Alexander magnus, & quum grassatus esset per totum circuitum maris mediterranei: quum omnes regiones sanguine plenæ essent, tandem venit vsque in Iudæam: Quî factũ est, vt discesserit absque cæde, & absque vlla sæuitia, nisi quòd Deus ipsum cohibuit? Non pigebit referre quod legitur apud Iosephum, quod quidem verum esse non dubito. Ille enim narrat, quum venisset Alexander plenus iracundia & minas spiraret cõtra Iudæos, à quibus non fuerat adiutus imò qui visi fuerant spernere eius imperium: quum ergo hanc truculentiam verbis euomeret, tandem vbi venit in conspectum Iadi summi Pontificis, quia videbat ornatum infula, ipse deiecit se, & supplex precatus est veniam: quum omnes amici obstupescerent, respondit sibi Deum apparuisse in forma illa, quum adhuc in Græcia esset, & animum dedisse vt susciperet illam expeditionem. Quum ergo cerneret effigiem aut figuram cœlestis Dei in illo Sacerdotali ornatu, coactus est dare Deo gloriam: hactenus Iosephus, cuius testimonium hac in parte suspectum mihi non est. Ergo non est quòd multum se quis fatiget in quærendo Prophetæ sensu, quum per se hîc liquidò pateat, electos Dei fuisse victores, quia procul Deus iaculatus est suas sagittas, & gladium suum vibrauit. Interea etiam fuit alia ratio victoriæ, quòd tandem subiugati sint exteri & remoti populi Spiritus gladio, nempe Euangelij doctrina. sed hæc est anagoge, hoc est, vbi tenemus literalem Prophetæ sensum, iam transitus facilè nobis patet ad spirituale regnum Christi. Hæc ergo tam de saturitate, quàm de victoria hostium. Iam sequitur:

17 *Nam quanta beneficentia eius? & quanta pulchritudo eius? frumentum adolescentes, & mustum recreat,* vel corroborat, *puellas.*

Exclamat hîc Propheta incredibilem esse beneficentiam Dei, vt scilicet discant Iudæi sensus suos attollere supra mundũ, vbi speranda est fœlicitas cuius antè meminit. Videmus ergo hoc epiphonemate melius confirmari quod simpliciter dictum fuerat à Propheta, quasi diceret, Non est quòd quisque æstimet gratiam Dei de qua concionatus sum, ex suo vsu, vel consuetudine, vel experientia: sed potius in admirationẽ vos rapiat incredibilis Beneficẽtia Dei, & incredibilis etiã Pulchritudo. Cæterùm, secunda hac voce intelligit splendorẽ, qui apparet in omnibus Dei gratiis & donis. Tandem concludit tantam fore tritici & vini copiam, vt promiscuè & iuuenes & puellæ edant ac bibant ad satietatem. Hîc frustra

quæret

quæret quispiam, an vini vsum permittat puellis Zacharias. neque enim hîc differit de benedictione Dei acsi irritamentum esset luxuriæ, vt iam diximus: sed significat tam multiplicē fore copiam victus, vt abundè sufficiat non senibus modò, sed etiā adolescentibus & puellis. Scimus, si suppetat mediocris prouentus vini deberi quasi senibus iure ætatis. Vbi autem vinum ipsum sic profluit, vt possint liberaliter bibere tam adolescentes quàm virgines, tūc apparet quanta sit vbertas. Hoc ergo simpliciter intelligit Propheta. Sed cras iterum eadem de re aliquid dicendum erit.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non aliunde nobis speranda est aut tēporalis, aut æterna fœlicitas, quàm ab vno Christo, sicuti etiam nobis eum proponis tanquam vnicum bonorum omnium fontem: da inquam, vt contenti gratia quæ nobis per ipsum offertur, discamus renuntiare toti mundo, & ita luctari cum omni diffidentia, vt non dubitemus te nobis semper fore humanum & benignum patrem, qui largè suppedites quæcunque necessaria erunt ad victum: interea tamen sic sobriè & temperanter vescamur terrenis bonis, ne simus addicti, sed potius erectis animis aspiremus ad cælestem illam fœlicitatem ad quam nos inuitas, & ad quam etiam nos dirigis talibus adminiculis, vt verè coniuncti capiti nostro, perueniamus tandem ad illam æternam gloriam, quæ nobis parta est eiusdem sanguine, Amen.

CAPVT X.

PEtite à Iehoua pluuiam tempore serotino, vertunt, *Iehoua faciet nubes, & pluuiam imbrem, dabit illis cuique herbam in agro.*

Postquam ostendit Zacharias Deum ita fore beneficum erga Iudæos, vt nihil illis desit ad beatam & fœlicem vitam, nunc perstringit eorū incredulitatem quòd non expectent à Domino quæ paratus esset largè illis præstare. Quoniam ergo per eos tantùm stabat, quominùs fruerentur omni copia bonorū, insimulat hic eos ingratitudinis. Tametsi enim hortatur ad preces, subest tamen etiam obiurgatio. Si quis tantùm verba percurrat, dicet hîc adiungi secundum caput doctrinæ, vt Iudæi à Domino postulent quod antehac illis promisit. sed qui propius expendet totum contextum facilè reperiet quod dico, nempe hîc Iudæos damnari hoc nomine, quòd clauderent ianuam gratiæ Dei, quia scilicet restricti erant, vt sunt omnes increduli, qui non possunt amplecti Dei promissiones. neque enim dubium est quin multi querimonias spargerent, quia videbant se fraudari suis votis. Sperauerant enim vberrimum prouentum vini & tritici: deinde promiserant sibi omne genus benedictionis, atqui vt vidimus ad Prophetam Haggæum, Dominus iam cœperat retrahere manum suam, vt laborarent inopia victus. Quum ergo vrgeret eos fames & sitis, putabant quodammodo se fuisse deceptos à Deo. atqui Propheta cum ipsis expostulat, quòd repellerent sua infidelitate gratiam, quæ parata fuisset. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. *Iubet eos petere à Iehoua pluuiam.* Hoc quidem debuerant vltrò & sine monitore facere. Etsi enim nondum formam precandi tradiderat Ecclesiæ suæ Christus: hoc tamen debuit esse quasi ingenitum à natura, vt peterent à Deo panem quotidianum. neque enim sibi frustra vendicat nomen Patris. Hîc ergo Propheta coarguit brutum stuporem in Iudæis. quòd saltem non peterent à Domino pluuiā. Addit, *In tempore serotino,* hoc est, verno tempore. Duplex enim pluuia prodest frugibus, vel post sationem ipsam, vel ante messem. Et Scriptura vbique quum loquitur de fœcunditate, & largo prouentu frugum, meminit vtriusque pluuiæ. Iam Zacharias hoc loco tantùm attingit vernum tempus, nempe ante messem: quoniā in regione illa calida oportuit terram sugere nouum humorem: *Petite*, inquit, *pluuiam ineunte æstate, Iehoua dabit, faciet, nubes,* vel procellas, vt alii vertunt, vel turbines. sed satis apparet ex aliis locis, חזיזים vocari nubes, quæ sunt veluti præparatoriæ ad dandam pluuiam. Postea addit, *venturum imbrem cum pluuia.* nam גשם quidam accipiūt pro imbre, hoc est, pro violenta pluuia. sed hîc Propheta videtur ponere duas voces, quasi diceret fore continuas pluuias, quæ terram saturent, & corrigant siccitatem. alii vertunt pluuiam imbris: sed hoc esset nimis coactū. Malo igitur simpliciter accipere, *dabit pluuiā imbrem,* hoc est, dabit pluuias continuas: *cuique herbam in agro.* hoc est, ita vt satis sit humoris, vel succi in terra. Denique promittit plenam irrigationem, ne scilicet ariditas ipsa tollat spem annonæ & victus. Iam quod dixi melius liquebit ex proximo versu. Subiungit enim:

2 *Certè simulachra loquuta sunt vanitatem, & Diuini viderunt mendacium, & somnia vanitatis loquuti sunt, frustra consolati sunt, ideo transierunt,* vel migrarunt, *sicuti ouis,* aut grex, *humiliati sunt, quia nullus fuit pastor.*

Hîc, sicut attigi, confirmat Propheta culpam meritò Iudæis adscribi posse, quòd Deus non agat cum ipsis liberalius. Ostendit enim eos prolapsos fuisse ad superstitiones, atque

hoc modo repulisse gratiam Dei,quæ iam illis certa erat & propinqua. nam Zacharias hîc non damnat exteras gentes,quæ addictæ sunt suis superstitionibus, sed potius castigat Iudæos ipsos,quia relicto vero Deo,sese contulerint ad idola,ad augures & diuinos,atque ita maluerint se pascere suis fallaciis,quàm aperire ianuam gratiæ Dei,quum tamen vltrò illis promitteret se non passurum vt vlla re egerent.quum ergo Dominus comiter Iudæos ad se alliceret,quum ostenderet se paratum esse ad beneficentiam,nónne hæc nimis fœda ingratitudo fuit trãsferre se ad idola,& magicis artibus operam dare? quia poterant tutò acquiescere in verbo Dei.Nõ fuissent fraudati spe sua,si certò persuasi fuissent Deum loqui veraciter.quum ergo grauem facerẽt Deo iniuriam,vt volitarent post idola,& alias astutias vel imposturas Satanæ,meritò hîc prauitatem eorum Propheta exagitat. *Simulachra*,inquit,*loquuta sunt vanitatem*.quasi diceret:Quid hactenus adepti estis per vestros circuitus?Debuerat Deus vnus vobis sufficere.atqui putastis opus esse aliis adminiculis:alii vestrũ consulunt idola,alii confugiunt ad augures & diuinos:alii volunt habere suos Prophetas pro arbitrio. Quis profectus,inquit?*Simulachra loquuta sunt vanitatem,& diuini mendaciũ viderunt, & protulerunt somnia vanitatis*.Denique significat,quascunque rationes tentẽt increduli,nihil tamen aliud consequi,nisi vt tandem sentiant se fuisse miserè delusos à Satana patre mendacii:accersent sibi multa media,quemadmodum infidelitas feruenter satagit,O! si hoc non succedat,ego experiar aliud.Sic ergo increduli vagantur, & accumulant sibi multas & varias rationes.sed in genere ostendit Propheta,vbi declinant homines à Deo, iã frustra omnia suscipere,quia extra Deum nulla est veritas.Postea addit *tam ab idolis,quàm à magis,vel auguribus frustra fuisse consolationem datam*.Et hoc etiam cõfirmat ipso euentu, quum dicit *migrasse tanquam oues,fuisse afflictos,quia nullus fuit Pastor*, Non dubium est quin hoc Propheta ad exilium referat,vt discant Iudæi sapere,saltem ipso vsu,quoniam didicerãt magno suo damno,extra Deũ nihil esse veræ & solidæ consolationis,nec abs re exprobrat ipsis pœnam,quam passi fuerant eorum patres,quia videbat eos incedere illorum vestigiis. Quum ergo imitarentur Iudæi prauam curiositatem patrum suorum, iure accusat eos Propheta, quòd non agnoscant ex ipso euentu quod tamen omnibus notum erat:nam vulgare prouerbium est,experientiam esse magistram stultorum.Quum ergo ne percussi quidem saperent,hinc magis conuictus fuit eorum stupor.Nunc ergo tenemus quid velit Propheta.sed primò notandum est, quum iubet eos petere pluuiam à Domino , loqui ipsum de regno Christi,vt solent passim omnes Prophetæ.nam quum redemptor Iudæis promissus bonorum quoque omnium futurus esset author, vbi de aduentu eius concionantur Prophetæ, etiam promittunt & copiam tritici,& vberem prouentum annonæ & pacem , & quicquid optabile est ad commoda præsentis vitæ.Hunc etiam morem nunc sequitur Zacharias,quũ affirmat non stare per Deum , quominus benignè suppeditet Iudæis quicquid optare poterant: sed ipsos esse restrictos, & sua infidelitate (sicuti dictum est) claudere gratiæ ipsius ianuam.Interea semper tenendum est quod heri diximus,nempe debere æstimari quicquid de fœlici vita Prophetæ differunt ex natura regni Christi.Coacta est illa interpretatio,pluuiam cælestem esse doctrinam, sed non dico etiam allegoricè Zachariam loqui : imò sub communi illa figura describit Christi regnum,quòd scilicet Deus satiabit electos suos bonis omnibus,ita vt non esuriant,neque laborent vlla necessitate , sed simul tenenda est admonitio Christi,vbi nos hortatur, In primis quærite regnum Dei,alia,inquit,postea accedent. Ergo præposterè fecerit qui putabit Iudæis tantùm promissam fuisse abundantiam victus.Deus enim altius voluit eos deducere,sed per certos gradus. Non dubium igitur est, quin Propheta hîc sub specie vna comprehendat omnes partes,vel numeros fœlicis vitæ: quia Deus non vult fideles suos saturare in hoc mũdo quasi porcos in hara:sed vult sub terrenis alimentis gustũ illis præbere spiritualis vitæ.Ideo fœlicitas de qua nũc sermo fit apud Zachariam verè spiritualis est.sed quia pietas habet promissiones tam præsentis vitæ quàm futuræ,ideo voluit Deus infirmitati veteris populi consulere,& proponere spiritualis vitæ fœlicitatem sub terrenis istis commodis.Cæterùm, hoc quoque diligenter notandum est rideri Iudæos,quòd post sua commenta vagati sint, quum tamen Deus non procul abesset neque etiam sineret eos diu languere.Quum ergo Deus ostenderet se ad beneficentiã propensum,duplex fuit eorum prauitas,quòd maluerint volitare post idola,post artes magicas, & post alias Satanæ illusiones,quàm acquiescere in verbo Dei.Et talis ferè est exprobratio apud Ieremiam.vbi Deus conqueritur se derelictum fuisse, quum tamen sit fons aquæ viuæ, populum verò sibi fodere cisternas aridas & perforare. quoniam autem hoc vitium nimis commune est,sciamus hîc nos commonefieri,sistendum esse pedem in Dei verbo, vbi promittit se nostris curam habiturum,vt contenti simus eius gratia, neque temere volitemus post nostras imaginationes.nam vtcunque arrideant nobis nostra consilia,& etiam sæpe appareat aliquis prosper successus,exitus tamen semper docebit verissimum esse quod hic docet Zacharias,nempe quicquid tentemus,fore inutile & noxium : quia Deus vindictam sumet de nostra ingratitudine. Iam simul etiam notandum est, quum proponit Zacharias exemplum vindictæ Dei, quo Iudæi senserant stultè se captasse vana solatia , cauendum esse , ne effluat nobis memoria pœnarum, si quando nos Deus castigat, vt ad

Mat.7.33.

1.Tim.4.8

Iere. 2.13.

vt ad se reuocet: meminerimus & quid nos simus experti, & quid acciderit patribus nostris, etiam antequam nati essemus. Sic ergo applicare debent fideles studium suum ad reputanda Dei iudicia, vt proficiant sub eius ferulis. Postea adiungit:

3 *Super Pastores iratus est furor meus: super hircos visitabo: quia visitabit Iehoua exercituum gregem suum, domum Iehudah: & posuit eos,* vel ponet, *quasi equum decoris sui in prælio.*

Dixerat Iudæos fuisse tractos in exilium, & afflictos ab hostibus, quoniam carebant Pastore: non vt culpam ipsorum leuaret. ipsi enim minimè erant excusabiles, quũ vltro renuntiassent Deo, qui perpetuus alioqui fuisset eorum pastor. sed nunc conuertit sermonem suũ ad falsos doctores, ad Pseudoprophetas, ad sacerdotes etiam impios. Quanquam ergo indigni venia erant omnes, Deus tamen iure hîc ad tribunal suum citat primo loco Pastores, qui aliis dederant causam errandi: quemadmodum si cæcus cæcum ducat, trahet secum in foueam: ita impij pastores authores sunt interitus aliis. Et alibi etiam vidimus similes locos vbi Deus minatus est Sacerdotibus & Prophetis, qui malè functi erant officio, specialem pœnam. Interea tamẽ non absoluit vulgus ipsum: quia à minimo vsque ad maximũ omnes rei erant. atque etiam certum est pœnam sumi de hominum cõtumacia aut malitia, quoties Deus laxat frænum diabolo, vt fallat per impios doctores. Nunc ergo videmus ordinem Prophetæ: initio capitis docuit Iudæos carere omni excusatione, quoniam prolapsi sint iterum ad suas superstitiones, quum tamen adeò grauiter vltus fuisset Deus scelera patrum, & ita nihil profecerint. Ostendit etiam peruersè ipsos facere, si Deo obstrepant, quòd tenuiter ipsos alat vel malignè, quoniam neque expectẽt ab ipso, neque precibus flagitent quod ipse dare sponte paratus erat. Postquam ergo generaliter inuectus est Propheta in malitiam totius populi, iam aggreditur impios Sacerdotes, ac dicit instare visitationem tam pastoribus quàm hircis. tribuit nomen Pastorum lupis, quod etiam satis vulgare est. Et hinc etiã produnt stultitiam suam Papistæ, dum arripiunt nudas voces, & arrogant sibi omnem potestatem, quia vocentur Pastores in Ecclesia. quasi verò Antichristus non dominetur in templo Dei. an honorificè hîc loquitur Zacharias de nebulonibus illis, qui Ecclesiã Dei perdebant? imò grauissimè eos accusat, quòd dissipent ac pessundent totum Dei regnum: interea tamẽ vocat Pastores, nempe quia locum pastorum tenebant, quamuis longissimè abessent à fide, & etiam officium suum nulla in parte facerent. Per concessionem igitur Pastores vocat, qui ad regendum populum vocati erant & quibus diuinitus partes illæ fuerant iniunctæ: interea pronuntiat Deus se visitaturum super illos, quia iustè ipsis succenseat. Idem adiungit de hircis: quo nomine metaphoricè significat, quicunque ex ordine gubernatorum erant, vel qui pollebant dignitate aliqua supra vulgus ipsum: sicuti apud alios etiã, ac præsertim apud Ezechielem Hirci vocantur qui iniuriam faciunt ouibus, & petulanter insultant. Sic ergo Eze. 34. 17.
adiungit Hircos Pastoribus, quòd tenues & plebeij homines abrepti fuissent in exitium eorum culpa. Hinc verò apparet, quàm chara sit Deo salus hominum, quoniam vindictam denuntiat pastoribus, qui tamen non exercuerant tyrannidem suam nisi erga homines dignos tali pœna. Fuit enim hæc iusta merces scelerum, quòd Dominus voluit grassari lupos pastorum loco. sed quanquam tale supplicium meriti essent Iudæi: Deus tamen irascitur pastoribus, quoniam in genere semper solicitus est de sua Ecclesia. Et ratio etiam additur: *quia visitabit Deus super gregem suum,* inquit, nempe domum Iehudah: quasi diceret se non respicere quales sint Iudæi, sed rationem habere suæ electionis. Deo enim semper adoptio sua pretiosa est: quoniam dignatus fuerat populum illum eligere, fieri aliter nõ potuit, quin ruinam eius indignè ferret. Quum ergo videret Ecclesiam suam ita esse perditam culpa pastorum, ideo causam hanc adducit futuræ vindictæ, quia ferre nequeat gratiam suam in nihilum redigi: neque enim dubium est, quin hîc commemoret domum Iehudah, quoniã extulerat populum illum, & ita dedicauerat sibi, vt vellet ab ipso coli. Ergo hîc excutit falsis pastoribus omnem prætextum excusationis, dum opponit suam electionem: quasi diceret, etiamsi populus iste centies me prouocauerit, & dignus sit mille mortibus: ego tamẽ volui vos esse pastores, quia domus Iehudah mihi sacra fuit. Cæterùm, alia est gregis visitatio quàm pastorum, quia Deus armatus visitat reprobos, & visitat etiam suos, dum vult illis opitulari. Iam visitatio gregis refertur ad totam domum Iehudah: sed hoc fit, quemadmodum dixi, gratuitæ adoptionis respectu. Interea Dominus passus est multos ruere in exitium quia tantùm electos suos redemit. sed hæc etiam loquendi ratio passim occurrit apud Prophetas. quòd Deus velit succurrere filiis Abrahæ, sed intelligit eos qui verè sunt Israelitæ, non degeneres. Adiungit fore quasi *equum decoris in prælio.* Non dubium est quin subaudiẽda sit antithesis inter equos decoris, vel asinos, vel boues. Pastores enim illi qui tyrannicè oppresserant Dei populum, similes dicuntur violentis sessoribus, qui equitant super asinos, & eos contumeliosè tractant: vel similes hominibus pecuariis, qui boues tractant asperius.

Deus ergo dicit se velle equitare super populum suum, sed alio modo, nempe quemadmodum eques insidet equo suo magnificè, idque *in die prælij*. nam Reges ipsi, si in prælio conscenderint equum aliquem, postea volunt optimè curari, & magnam etiam solicitudinem gerunt, nec grauantur venire in stabulum, vt aspectu suo, si fieri potest, equos suos lautius curent tractandos. Deus ergo hoc modo significat se quidem exigere à populo suo obsequium, & se velle ius suum retinere, vt quasi in populo illo equitet: sed tamen se nolle populum opprimere: quin potius sibi esse similem equo magnifico. Nunc ergo tenemus cur Propheta specialiter sermonem hîc ad falsos pastores conuertat: non vt extenuet culpam totius populi, quia nemo venia dignus erat. Sequitur:

4 *Ab eo angulus, ab eo clauus, ab eo arcus belli, ab eo egredietur omnis exactor pariter.*

Hîc confirmat proximam sententiam, sed aliis figuris. Dicit enim Iudæos fore optimè munitos omnibus præsidiis, quæ ad stabilitatem faciunt. neque tamen secum ipse pugnat. Proximo capite docuit, etiamsi expositi essent iniuriis omnibus, fore tutos cælesti auxilio: nunc quum promittit ex ipsis fore *angulum*, fore *clauum*, fore *arcum*, fore *exactorem*, videtur mutare sententiam. sed perinde est acsi promitteret, quanuis multis adminiculis indigeant, tamen fore satis instructos. quoniam Deus in promptu succurret quoties opus fuerit. Per angulum significat firmitatem ædificij. *Ex Iudæis* ergo *erit angulus*, hoc est, erunt semper in populo illo qui sustineat publicam gubernationem: deinde: *ex ipso clauus*. Scimus clauis connecti & aptari inter se trabes, & alias partes ædificij: scimus etiam suspendi laquearia. Ergo ab ipso fundamento progreditur Zacharias ad omnes fulturas, quæ retinent ædificium. Postea addit, Erit *arcus belli*, hoc est, sufficient etiam ad hostes suos vincendos. Denique erit *exactor*, hoc est, potientur imperio contra vicinos, & exigent ab illis tributum aut vectigal: quemadmodum victores solent à subditis. Videmus quid Propheta velit, nempe vbi incipiet Deus curam agere populi sui, & palàm ostendet suum fauorem, munitos fore Iudæos omnibus auxiliis, ita vt bene fundati sint, deinde vt retineant publicum statum, vt etiam satis virium habeant contra hostes: denique vt potiãtur fructu victoriæ, & cogant omnes exteras gentes sibi esse tributarias. Siquis iterum roget, quando hoc fuerit impletum, respondeo fuisse quædam præludia, quum Deus extulit Macchabæos, & fecit vt rursus Iudæi suis legibus, ac suo iure liberi viuerent. sed certum est, Prophetam complecti totum cursum redemptionis. Quoniam ergo tantùm aliqua ex parte & ea exigua, redemit Deus populum suum, donec apparuit tandem Christus, ideo non mirum est, si Zacharias vbi disseruit de tota & plena redemptione, extendat verba sua vsque ad Christi regnum, & hoc necesse est. Hinc colligimus Ecclesiam satis firmam stare: deinde aptari etiam omnibus suis partibus si maneat sub Dei tutela, & satis etiam instructam fore virtute contra omnes hostes suos. Sequitur:

5 *Et erunt quasi fortes*, aut gigantes, *calcantes in luto platearum in prælio & præliabuntur: quia Iehoua cum ipsis: & pudefient ascensores equorum.*

Confirmat quod paulò antè dixi, nempe Iudæos fore gentium omnium victores: sicuti etiam Ecclesia sub cruce militans, triumphum tamẽ agit de omnibus impiis partim in spe, partim ipso effectu. Deus enim mirabiliter ipsam sustinet, & facit vt singuli fideles possideant animas suas in patientia sua: deinde etiam protegit eos sua virtute, & inter magnos fremitus hostium, & in ipsa inexplebili rabie tamen præstat ipsos saluos. Quum ergo Deus ita confirmet animos suorum, & foueat in illis spem salutis: deinde etiam quum tueatur ipsos contra vesanos insultus, non mirum est, quòd Propheta Ecclesiam testatur fore victricem. quemadmodum si gigas aut robustus calcaret omnes hostes suos in luto. Adiungit rationem, *quia Iehoua cum ipsis* inquit: vt sciant nihil sibi hîc fore proprium: sed potius pendere discant ab vno Dei auxilio. Et hoc clarius explicat in fine versus, vbi dicit, *pudefient ascensores equorum*, hoc est, hîc nihil proderit virtus & magnanimitas, & vsus, & peritia armorum, quia Dominus prosternet cum arrogantia & fastu suo omnes profanos homines qui deuorant fideles sua crudelitate, qui putant sibi satis supérque esse fortitudinis ad perdendam Ecclesiam: Dominus efficiet, vt omnia ista in fumum abeant.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc nos aßidua pugna manent, & tanta est nostra infirmitas, vt singulis momentis cadendum nobis sit, nisi tua virtute nos fulcias: da inquam, vt recũbere discamus in auxilium, quod nobis pollicitus es, & quod nobis etiam obtulisti semel, & quotidie offers per Euangelium in Filio tuo vnigenito: atque ita diffisi viribus nostris, imò obruti desperatione, non tamen ideo despondeamus animos, sed potius nitamur sursum, & ita inuocemus auxilium Spiritus tui, vt non dubitemus nos fore pares hostibus nostris, imò superiores, donec tandẽ defuncti nostra militia perueniamus in beatam illam quietem, quæ nobis parta est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

6 *Et*

6 *Et roborabo domum Iehudah,& domum Ioseph seruabo,& redire*,& habitare, *eos faciam: quia misertus sum eorum,& erunt acsi non abominatus fuissem eos: quia ego Iehoua Deus eorum,& exaudiam eos.*

Prosequitur Zacharias eandem doctrinam, nempe opus illud redemptionis, cuius principium cernebant Iudæi, non fore mutilum, quia Dominus tandem implebit quod cœpit facere. neque enim poterant acquiescere Iudæi in illis principiis, quæ vix cẽtesima ex parte respondebãt promissionibus Dei. oportuit igitur attolli eorum animos in sublime, vt plus sperarent quàm patebat ante eorum oculos. Et hæc doctrina valde nobis etiam vtilis est: quia solemus restringere promissiones Dei ad exiguum tempus: & dum ita includimus eũ nostris angustiis, facimus vt non præstet quod cupimus. ergo semper occurrat nobis exemplum reditus populi Israelitici, quia Dominus pollicitus fuerat per suos Prophetas splendidum fore, & modis omnibus opulentum & fœlicem statum populi. Quum hoc non constaret postquam reuersi fuerant Iudæi in patriã, multi putabant se fuisse delusos, nẽpe quòd vellent primo die opus Dei perfici atqui oportuit eos spem suã & vota suspẽdere vsque in Christi aduentum. Ergo in eo nunc insistit Propheta, vt Iudæi patienter quiescant, donec tempus maturum aduenerit, quo Dominus ostendat se non aliqua tantùm ex parte, sed in solidum populi sui esse redemptorem. dicit autem, *Roborabo domum Iehudah, & domum Ioseph.* Scimus paulatim collapsum fuisse regnum Israel: quia initio abductæ fuerunt in exiliũ quatuor tribus: deinde totus populus quodammodo periit, ita vt putarent omnes extinctum esse nomen decem tribuum. Postea Dominus etiam horrenda clade afflixit regnum Iehudah. notandum etiam est, quum duo illa imperia florerẽt, exercuisse graues inimicitias inter se. nam defectio quæ acciderat sub Ieroboam, in causa fuit vt Iudæi pessimè semper oderint fratres suos Israelitas, quemadmodum digni erant: quia quodammodo abnegauerant Deũ quũ reiicerent filium Dauidis. perinde enim erat acsi alienarent se à corpore Ecclesiæ. Iam ergo non aliquid vulgare promittit Zacharias cùm dicit vtrunque populum coniunctum fore ita vt rursus coalescat, sicuti ante defectionẽ. nam domus Ioseph tantundẽ valet ac domus Ephraim. Scimus autẽ per synecdochen vbique sumi domũ Ephraim pro toto regno Israelis. nunc ergo tenemus cõsiliũ Prophetæ, nempe statũ populi fore beatiorem, quàm fuerit ex quo diuisæ fuerant decem tribus à regno Iehudah, vel à domo Dauidis: quia scilicet Deus ex omnibus filiis Abrahæ colliget sibi Ecclesiam. postea adiungit, *Reducam eos, & habitare faciam.* Verbum hoc הושבותים putant compositum esse à ישב, & à שוב. nam falluntur qui putant diuersas esse sentẽtias, quòd alij deducat ab vna radice, alij ab altera. neque enim hoc posset stare. qui autem subtilius expendunt Grammaticam, dicunt verbum esse compositum. quòd Deus non tantùm reducet decem tribus, sed etiam faciet habitare, hoc est, dabit illis fixam sedem in patria. Iam adiungit, *quia misertus sum eorum*: alii vertunt in futuro tempore. sed retineo præteritum tempus, quia Dominus hìc causam assignat futuræ collectionis, nempe quia clementer egit cum populo suo. Reuocat igitur Iudæos ad fontem misericordiæ suæ: acsi diceret, etiamsi digni sint perpetuo interitu, se tamen quia propitius fuerit, exauditurum eorum gemitus, & quia obstaculo erat calamitas, ne quicquam tale sperarent Iudæi, adiungit, *erunt acsi non repulissem eos*: quibus verbis admonet pœnam quæ inflicta fuerat populo, fore temporalem. Iubet igitur bono animo esse, quanuis sint perditis vel mortuis similes, quoniam finem imponet eorum miseriis. quod autem dicit hìc Deus *se populum repulisse*, debet referri ad sensum hominum, sicuti alibi vidimus. nã adoptio fuit stabilis: sed externa species potuit aliud indicium dare, nempe quòd populus ille reiectus esset à Deo. sensus tamen Prophetæ clarus est, nempe quanuis seuerè Deus egisset cum populo illo, & sumpsisset grauissimas pœnas de eius perfidia, vindictam non fore æternam, quia dabit locum misericordiæ suæ. Iterum adiungit rationem, *quia ego Iehoua Deus ipsorũ*, inquit. Hac particula significat adoptionem non esse irritam, quanuis ad tempus abdicauerit Iudæos. Deum enim se illorum vocans proponit in medium memoriã fœderis sui, quasi diceret se non frustra pepigisse cum Abraham, & fuisse pollicitum semen eius fore benedictum. quoniam ergo Deus fidem suam obstrinxerat Abrahæ, hìc dicit *se Deum esse populi*: non quòd aliquid deberet, sed quia gratuitò tã Abraham quàm semen eius elegerat. tãdem adiungit, *& exaudiam eos.* Videtur hìc hortari ad preces, vt freti hac promissione postulent à Deo quod promissum fuerat. Quanquam impropriè sæpe accipitur hoc verbum, quia Deus exaudire dicitur etiam qui ad eum non confugiunt. sed hoc loco melius conuenit quod dixi, nempe stimulari populum ad preces, sicuti Deus in hunc finem liberaliter nos ad se inuitat; vt vota nostra consentiant cum eius promissionibus. Hæc igitur summa est. Iam sequitur:

7 *Et erunt quasi gigas Ephraim, & lætabitur cor eorum sicuti à vino: & filij eorum videbunt & gaudebunt, exultabit cor eorum in Iehoua.*

Idem declarat aliis verbis: proximo versu dixerat se roboraturum tam tribum Iehudah quàm domum Ioseph, hoc est, decem tribus: nunc loquitur de solo Ephraim. sed complectitur tamen regnum Iehudah. nominat autem Ephraim, non quia dignus esset honore,

neque etiam præfert Iudæis Israelitas,qui fuerant apostatæ:sed quia reditus decem tribuum magis erat difficilis creditu,hæc ratio est cur disertè Propheta Ephraim exprimat.nam vsque ad vrbis & Templi excidium non desierat Deus promittere Iudæis restitutionem. Ergo spes Iudæis certior ac propior erat.sed quantum ad Israelitas spectat,erant quasi putridum cadauer,quoniã tantum sparsim audierant aliquid,vel exceperãt de illis vaticiniis,quemadmodum si granum seminis extra agrum caderet.erant enim quasi alieni tunc à Dei populo. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe Israelitas fore gigantibus similes, qui tamen deiecti fuerant ab hostibus: deinde cum magno dedecore & ignominia tracti in exilium, qui affecti fuerant omnibus contumeliis, qui pridem extrema seruitute fuerant oppressi: Deus promittit illis robur gigantum. Nunc diximus synecdochen esse in his verbis, quia non dubium est quin hæc promissio maximè ad Iudæos pertineat: sed nulla fit eorum mentio,quoniam ordine priores erant, & poterant melius sperare de suo reditu: sicuti Dominus iam signum aliquod illis dederat. Dicit, *Lætabitur cor ipsorum, & videbunt filij eorum,*
Psa.126.1. *& gaudebunt, exultabit cor eorum in Iehoua.* Certum est iam tunc fuisse oblatam illis gaudij causam,sicuti dicitur in Psalmo: Facti sumus quasi somniantes quum reduxit Dominus captiuos suos. Sed Propheta hîc loquitur de maiore gaudio,vbi scilicet videbunt collectas iterum omnes tribus ex misera illa & tristi dissipatione. & ideo dicitur in Psalmo,Collige Domine captiuitatem nostram, sicuti torrentem in Austro. deinde addit, Qui seminant in lachrymis,in exultatione metent.Ergo ex parte tunc gemebant fideles,ex parte gaudebant: initium redemptionis poterat illorum animos attollere in lætitiam. Quum autem viderent fratres suos adhuc sub tyrannide hostium degere,& nullam vel exiguam esse spem reditus, poterant etiam simul gemere.Propheta autem hîc denuntiat plenum fore gaudium vbi cõstabit plena restauratio.Et extẽdit hoc *ad filios*,quia oportuit corrigi illorũ feruorem,quòd scilicet sic expeterent plenam gratiam,vt semper querimoniis suis præcluderẽt viam Deo, sicuti vbi nimis fræna laxamus nostris desideriis, quodammodo refugimus Deum. Ergo Propheta vt ad patientiã erudiat populi animos:dicit,Si hodie hoc nõ cernitis oculis vestris saltem videbunt filij vestri. Videmus ergo vt hîc ad tolerantiam eos hortetur, ne scilicet præueniant nimia celeritate Dei promissiones. De similitudine plura dicere nihil attinet. Comparat ebriosis, vel qui hilares sunt ex potu, eos qui lætantur in Domino, non quòd ebrietatem probet,sed quia volebat exprimere non vulgare gaudium,acsi extra se rapti essent.Quare superuacuum esset mouere quæstionem,an liceat ex liberaliore potu concipere lætitiam.Verum quidem est censeri in legitimo vini vsu hilaritatem, Psalmo 104. sed quia ad intemperantiam nimis procliues sumus,semper potius danda opera frænandis cupiditatibus carnis,quàm vt vitio nostro quæratur defensionis color. Cæterùm, vt dixi,hæc disputatio ad præsentem locum nihil pertinet. Sequitur:

8 *Sibilabo illis, & congregabo eos, quia redemi eos: & multiplicabuntur sicuti multiplicati sunt.*

Eôdem etiam pertinet hic versus,Sed per verbum Sibilandi intelligit Zacharias vt aliis locis,non fore opus hoc arduum Deo,sicuti solemus metiri eius opera sensu carnis nostrę. Quum ergo Iudæis obiicere promptũ esset, per varias terras & sub diuersis gentibus fratres suos esse dispersos, ita vt collectio minimè esset credibilis, Propheta occurrit dicens, Solo sibilo,vel solo nutu Deum posse ipsos reducere in patriam. Aliquando dicitur Deus sibilare reprobis,quum eos ad obsequium cogit etiam nolentes,sicuti vtitur eorũ opera & manu,dum arcana sua iudicia exequitur,& dum exercitus magni quotidie conueniunt,certè hoc non fit sine arcano Dei nutu.Dum igitur clangunt tubæ, dum tympana etiam resonant,Dominus sibilat è cælo,vt dirigat reprobos huc & illuc,prout visum est.Sed hoc loco simpliciter intelligit Propheta,quamuis Deus non multos habeat præcones, neque etiam habeat instructos exercitus,qui patefaciant viam populo suo, sibilo contentum fore: quia vbi ostenderit sibi ita placere,liberum fore exitum captiuis, vtcunque totus mundus eorũ reditum impediat.Coniungi ergo debẽt hæc duo verba, *Sibilabo illis, & congregabo eos*: quasi dixisset Zacharias,sufficere Deo solum nutum,vbi volet populum suum colligere. Tandem addit, *Quia redemi eos*.Hîc etiam retineo tempus præteritum,sicuti verbum est præteriti temporis.Loquitur enim Deus de redemptione iam incœpta:quasi diceret, Ego pollicitus sum exilium fore temporale:iam apparui redemptor ex parte quidem, sed non desinã opus meum prosequi donec absoluero. Non dubium igitur est quin Deus hîc confirmet quod dixi: quoniam cœperat aliqua ex parte redimere populum, solidam redemptionem sperandam esse:hoc afflictis vix credibile erat. Atqui certò statuendum erat, quemadmo-
Psa.138.1. dũ in Psalmo dicitur,Deũ opus manuũ suarũ nõ deserere in medio cursu. Ergo à principiis Iudęos hîc ad fiduciã animat,vt finẽ expectent ęquis animis,nec dubitent totũ populũ fore saluũ:quia Dominus iã re ipsa ostenderat se eius esse redẽptorẽ.verũ quidẽ est nõ fuisse hoc impletũ in omnibus Israelitis.Nã semper tenendũ est,electionẽ gratuitã sic in toto populo
Rom.11.5. viguisse,vt Deus tamẽ haberet exiguũ gregẽ,quemadmodũ Paulus docet,Interea significat Propheta Christũ sic fore caput Ecclesiæ,vt colligat ex omnibus terrę partibus Iudæos qui prius dispersi fuerãt;atq; ita extẽdatur restitutio promissa ad omnes tribus. Postea sequitur:

9 *Et ſeminabo eos in populis,& in remotis partibus recordabuntur mei,& viuent cum filiis ſuis,& reuertentur.*

Continuat eandem doctrinam:ſed vtitur hîc aptiſſima figura,quòd ſcilicet diſperſio populi fœlicius ſuccedet quàm quiſquam poterat tunc concipere: nempe quia ſimilis erit ſationi.Diſpergendi vel Seminandi verbum ſæpe accipitur in malam partem.Nam quum populus quieſceret in patria,tūc ſentire debuit ſe agere ſub manu Dei,& protegi eius auxilio. Diſperſio igitur fuit ſignum maledictionis & ita ſæpe accipitur apud Moſen. Nunc Deus ponit quaſi antiphraſin:acſi diceret,in arbitrio ſuo eſſe conuertere tenebras in lucem.Senſus igitur eſt,diſperſum fuiſſe populum irato Deo, ſed lætum fore huius diſperſionis finem: quia vbicunque habitent Iudæi, erunt tamen Dei ſemen, ita vt vberem fructum ex ſe producant.Videmus ergo nunc quò ſumma redeat,nempe Dei gratiam ſuperaturam eſſe populi ſcelera,quia fructum edent qui fuerant diſſipati,quum ſcilicet Deus nollet amplius gerere illorum curam & illos tueri in terra promiſſa. Quū ergo toties minatus fuiſſet Deus per Moſen diſperſurum ſe Iudæos nunc alio ſenſu dicit *ſe illos ſeminaturum*, nempe vt fructum vbique producant.Et hæc admirabilis fuit Dei gratia,quòd horribili iudicio ſuo ſic eſt moderatus,vt diſſipatio populi ſimilis eſſet ſationis, quemadmodū dictum eſt: quoniam hinc contigit,vt vbique illuceret aliqua notitia cæleſtis doctrinæ: & tandem vbi promulgatum eſt Euangelium fuit aditus facilior ad Gentes,quoniam per omnes terræ plagas Iudæi erāt diſperſi.Prima hoſpitia Euangelij fuerunt ſynagogæ.Videmus vt Apoſtoli quocunque venirent initium fecerint à Iudæis quum pauci eſſent conuerſi,iam aperta erat ianua vt complures accederent.deinde Gentes etiam adiunctæ fuerunt Iudæis. Pœna igitur exilij quæ inflicta fuerat illis,ianuam aperuit Euangelio: atque ita Deus ſemen ſuum diſperſit huc & illuc,vt poſtea fructus ſuo tempore prodiret præter ſpem omnium, & hoc non parum valuit ad corrigendum feruorem in populo. Propheta enim oſtendit hoc ſolùm debere illis ſufficere,quòd exilium ipſorum fructuoſum erit:quoniam ſcilicet Dominus inde ſibi colligit multos populos.Nam ſi Iudæi ſemper fuiſſent incluſi intra ſuos fines,nuſquam alibi auditum fuiſſet nomen Dei Iſraelis. Quum verò nulla eſſet pars Orientis, nulla pars minoris Aſiæ & Græciæ quæ non haberet aliquos Iudæos,paſſim etiam incolerent multas vrbes Italiæ:hinc factum eſt vt Apoſtoli,quemadmodum diximus, quocunque venirent, reperirent aliquos iam paratos ad amplexandum Euangelium.Poſtea addit, *Recordabuntur mei in locis remotis.* Modum oſtendit quia non abolebitur Dei memoria, etiamſi Iudæi non ſacrificent in Templo,etiamſi non habitent in terra ſancta,colent tamen ſemper verum Deum.quemadmodum ſemen quum in terram proiectum eſt, quanuis non appareat, imò videri poſſit perditum,quoniam putredine corrumpitur,tamen germinat ſuo tempore, & producit ſegetem,ſic etiam Deus memoriam nominis ſui docet fore in cauſa, vt populus fructificet vbi diſperſus fuerit. Cæterùm quoniam hoc promittit Deus,hinc colligimus ſingulare eius eſſe beneficium,vbi fouemus pietatem in cordibus noſtris, quanuis duriter nos & aſperè caſtiget. Vbi ergo non deſinimus Deum colere, certum eſt nos retineri eius Spiritu: quia ſi hoc eſſet in poteſtate hominum,ſuperuacua eſſet,imò abſurda hæc promiſſio.Poſtea adiūgit, *Viuent cum filiis ſuis, & reuertentur.* Iterum de filiis loquitur,ne Iudæi nimium accelerent:quemadmodum ſcimus homines in ſuis votis intemperanter ruere.Ergo vt non præſcribant certum tempus Deo,admonet Propheta debere illis ſufficere,ſi Dominus quaſi in morte ipſos viuificet vnà cum filiis.Promittit tamen reditum, non quòd reuerſi fuerint in patriam,ſed quia coniuncti fuerint omnes per Euangelij fidem. Quanuis ergo locum non mutauerint,neque pedem extulerint extra terras in quibus peregrinabantur, tamen reditus in patriam vocatur illa collectio,quæ facta eſt per doctrinam Euangelij, quemadmodum ſatis ex communi omnium Prophetarum vſu notum eſt.Sequitur:

10 *Et reducam eos è terra Ægypti,& ex Aſſur,*ex Aſſyria,*congregabo eos: & ad terram Gilead,& Libani adducam eos:& non inuenietur illis.*

Confirmat idem vaticinium,nempe quanuis ſimiles ſint Iudæi laceris fruſtis,tamen bene ſperandum eſſe de reditu,& futura reſtitutione:quoniam Deus poterit ex locis remotiſſimis eos colligere ſimulac manū porrexerit.Ægyptum ergo & Aſſyriam nominat,vt ſciāt Iudæi communiter patere redemptionem quæ hîc promittitur, ad eos omnes, qui tamen inter ſe longiſſimè erant diuiſi.Quanuis enim non tam procul diſtaret Ægyptus ab Aſſyria, tamen qui fugerant in Ægyptum, aliis erant deteſtabiles qui violenter in exilium tracti fuerant:Deus enim maledixerat fugæ eorum qui latibula captabant in Ægypto. Quum ergo eſſent alij aliis infeſti,& hoſtile eſſet inter eos diſſidium,dicit Propheta collectionem de qua nunc diſſerit,pertinere ad vtroſque.Poſtea adiungit tantam fore copiā hominū, vt locus nō ſufficiat.Sic enim intelligi debēt verba quum dicit, *Nō inuenietur illis.* hoc eſt,operient totam terram,quemadmodum alibi vidimus.Apud Ieſaiam dicitur,Secede à me: non quòd vbi Deus auget Eccleſiam ſuam fideles ſint alij aliis moleſti, aut cupiant fratres ſuos abigere:ſed hac loquendi forma intelligit Ieſaias Eccleſiam refertam fore tanta hominum

multitudine,vt alij alios premant. Sic etiam nunc dicit Zacharias densum fore numerum populi,ita vt locus vix futurus sit capax tantæ multitudinis. Sequitur:

11 *Et transibit in mari afflictio,& percutiet in mari fluctus:& arescent omnes profunditates fluminis: & deiicietur superbia Assur,& sceptrum Ægypti recedet.*

Confirmat Propheta quod dixit,proposita in medium potentia Dei, quæ facilè & nullo negotio poterit omnes mundi vires prosternere. Quoniam ergo obstacula quæ cernebant Iudæi,poterant spem eorum euertere: hîc occurrit Propheta, & admonet potentiam Dei longè superiorem fore omnibus mundi impedimentis.Sed figuratè hoc exprimit,alludens ad historiam primæ redemptionis,*Transibit*,inquit,*in mari afflictio.* Sicuti Deus transitum

Exo.14.21 olim populo suo dederat per mare rubrum, ita Propheta nunc testatur eandem potentiam esse integram,vt Deus facilè populum reducat, quanuis siccandum sit mare, & arefacienda flumina.Primò dicit,*Transibit afflictio in mari*:hoc est,grassabitur:nam sic accipitur verbum עבר hoc loco.*Transibit* ergo *afflictio in mari*: hoc est,Dominus terrebit mare,imò virtute sua sic concutiet,vt aquæ ipsæ pareant eius imperio. Nam postea seipsum explicat aliis verbis:*Percutiet*, inquit,*in mari fluctus*. Significat Dei imperium sufficere ad mutandũ naturæ ordinem,ita vt aquæ euanescant simulac iusserit. Postea adiungit, *Omnes profunditates fluminis arescent*. Alij vertunt Pudefient à בוש: sed est à יבש.יבש quidem significat interdum erubescere vel pudefieri:sed accipitur etiam pro arescere.alij transitiuum esse putant, quòd scilicet venti arefacient.Sed quantum ad Prophetæ mentem,nihil est momenti in verbi cõiugatione. Non dubium tamen est quin Propheta hîc significet tantam fore vim in solo

Iosu.3.3. Dei nutu,vt subitò exarescant fluuij:quemadmodum scilicet Iordanis percussus virga Mosis exaruerat,vt transitum daret populo.Apertè tandem loquitur, quòd *deiicietur superbia Assur,& sceptrum Ægypti recedet.*Quemadmodum dixi superiore metaphora allusit Zacharias ad primam redemptionem,sicuti Prophetis omnibus solenne est populum commonefacere de illis miraculis,vt in futurum idem à Domino expectent quod experti fuerant eorum patres.Nunc tamen apertè pronuntiat,Deum populi sui fore redemptorẽ, quanuis ab vna parte Assyrij,ab altera autem Ægyptij conẽtur abrumpere eius opus: quia scilicet nihil proficient sua contumacia,quoniam Deus poterit vtrosque facilè subigere.Tandem addit:

12 *Et roborabo eos in Iehouah:& in nomine eius ambulabunt,dicit Iehoua.*

Hîc tandem concludit totam summam doctrinæ quam videmus, nempe satis esse auxilii in Deo vt populũ suum erigat &sustentet,atque etiam victorem reddat contra hostes suos. Iam vsus est hoc argumento,quum diceret Deum olim satis testatum esse multis miraculis quanto superior esset toto mundo. Sed nunc breuiter concludit totum hoc argumentum, scilicet Iudæos,si in Deum recumbant,& si ab eo expectent quod promisit, satis robustos fore,quanuis tota potentia mundi contra eos surgat. Proponit deinde nomen Dei, *Ambulabunt*,inquit,*in nomine eius*:hoc est sub eius auspiciis.Denique hic tacita est antithesis inter Dei nomen,& inter opes ac copias hostium,quæ poterant formidine percellere,atque etiã deiicere fidelium animos. Iubet igitur Propheta Iudæos dare Deo gloriam,ne dubitent ipsum fore victorem,quicquid contra opponat mundus.Et verbo Ambulandi significat perpetuum cursum:quasi diceret, reductum quidem esse populum ab exilio, nempe aliqua ex parte:sed plus esse sperandum,quia Dominus non tantùm dux fuit itineris,sed perpetuus etiam erit custos,& tuebitur ad finem vsque opus suum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando aßiduè gemere cogimur sub onere vitiorum nostrorũ & captiuitas nostra in qua adhuc tenemur, meritò nos ad cõtinuam trepidationem & luctum solicitat. da,inquam,vt liberatio quæ tam cœpta est, erigat nos in bonam spem, atque ita plus à te speremus quàm liceat oculis nostris cernere:& aßiduè te inuocemus,donec impleas quod inchoasti:atque ita profliges & Satanam & peccata,vt vera & plena libertate tibi addicti, participes simus eius virtutis,quæ iã apparuit in capite nostro, donec tandem defuncti certaminibus perueniamus ad beatam illã quietem,vbi percipiemus fructum victoriæ nostræ in eodem Christo Domino nostro, Amen.

CAPVT XI.

APeri Libane portas tuas,& vorabit ignis cedros tuas.

2 *Vlula abies,quia cecidit cedrus,quia fortes*,vel præstantes,*vastati sunt: vlulate quercus Basan,quia descendit*,hoc est,excisa est vel prostrata,*sylua munita.*

3 *Vox vlulatus pastorum,quia vastata est præstantia eorum*, vel fortitudo, *vox rugitus leonum,quia vastata est superbia Iordanis.*

Hoc

Hoc caput continet seueras comminationes, quibus voluit Deus maturè admonitos Iudæos,vt si qua esset spes resipiscentiæ,metu reuocarentur in viã,vel etiã alij perditi & reprobi omni excusatione carerẽt,interea fideles sese munirent contra grauissimã tentatiōnẽ, ne scilicet deficerent animis,quanquam viderent horrendam cladem instare genti suæ. Videtur quidem vaticinium hoc aliis superioribus non esse consentaneum. nam hactenus Propheta non modò bene sperare populum iussit, sed prædixit etiam beatissimum fore illius statum,vt nihil ad summam fœlicitatem deesset:nunc verò denũtiat interitum,& incipit à reprobatione.Dicit enim Deum fuisse diu illius gentis pastorem: nunc verò abiicere curam illam,quia tædio confectus non amplius sustineat obstinatam prauitatem,quam fuerat in omnibus expertus. Videntur hæc inter se pugnare, sed oportuit priore loco Iudæis proponi Dei beneficia,vt alacrius incumberent ad Templum ædificandum, & scirent non frustra se operam consumere.Nunc etiam adiungi oportuit diuersam admonitionem, ne hypocritæ fallaci illarum promissionũ fiducia obdurescerent, quemadmodum fieri solet. Deinde vt fideles sibi metuerent in tempore,atque ita soliciti incederent coram Deo:quia nihil magis exitiale est quàm securitas:vbi enim grassatur peccandi licentia,impendet Dei iudicium.Ergo videmus quàm vtilis & tempestiua fuerit hæc Prophetæ admonitio, vt intelligerent Iudęi Deum non ita fore propitium populo suo,quin pœnas sumeret de malitia & obstinatione.Zacharias autem quò plus efficaciæ habeat vaticinium,alloquitur Libanum quasi esset Dei fecialis,iubet portas aperire:quia scilicet tota sylua iam deuota sit incendio. nam si loquutus esset absque figura non tantùm vehementiæ habuisset hæc denuntiatio, sicuti dum Libano & aliis locis denuntiat propinquum interitum. Existimant fere omnes sub nomine Libani Templum intelligi:quia compositum erat ex arboribus illius montis. sed mihi videtur illud frigidum,quanquam receptum sit communi interpretum consensu. Cur enim potius allegoricè putabimus Templum vocari Libanum quàm Basan?atque nihil tale sentiunt de monte Basan,quum tamen prorsus similis sit ratio.Ego igitur simpliciter accipio montem Libani:& interea relinquo in medio quod Iosephus etiam ipse narrat, apertum fuisse Templum antequam vrbs fuerit euersa à Tito. Sed quanquam potuit vera esse historia,& est mihi probabilis,non sequitur tamen fuisse tunc impletum vaticinium,sicuti dicunt Rabbi Ionathan tunc exclamasse,En vaticinium Zachariæ, quia prædixit Templum hoc esse exurendum,& prius aperiẽdas esse eius portas. Hæc videntur plausibilia: & primo intuitu etiam arrident.ego autem puto tenendũ nobis esse quod est solidius, & minus argutum.Nõ dubito igitur quin Propheta hîc denuntiet monti Libano, & monti Basan,& aliis locis vltimam cladem.Cur autem iubeat Libanon aperire suas portas,in promptu est ratio.Paulò pòst vocat Syluam munitam, quæ tamen carebat mœnibus & portis. scimus Libanum fuisse propinquum Ierosolymæ, vt procul esset ab omni hostili incursu, Quoniã ergo locus ipse natura satis tutus erat cõtra omnẽ violentiã, ideo perinde loquitur Propheta,acsi Libanus vndique cinctus esset propugnaculis: quia scilicet non erat expositus iniuriis hostium.Summa est,quanuis ob situs commoditatem existiment Iudæi Libanũ non esse obnoxium vllis incommodis, eò tamen vsque peruenturam libidinem hostium. Diximus autẽ cur Propheta Libano imperet,vt portas suas aperiat:quia induit personã fecialis,qui minatur ac denuntiat iam adesse vltimam Dei vindictam.Postea adiungit,*Vlula abies,quia cecidit cedrus*.Non dubium est quum Libanum Propheta nominat,quin per synecdochen intelligat totã Iudæã. Atque ex contextu satis patebit hîc notari loca magis insignia:sed interim huc redire consilium Prophetæ,Deum fore vindicẽ cõtra totũ populũ,vt nec Ierosolymæ,nec vllis locis parcat. Ergo etiam per *abietes* & *cedros* intelligit quicquid tunc excellebat vel in Iudæa,vel in aliis locis.& hac etiam ratione comparat cedris Libani: quasi diceret,Nõ est quòd abietes se existiment extra periculum. Si enim cedris non parcitur,quid fiet abietibus,quarum non est tanta præstantia & dignitas? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ,quantum ad arbores:sed sub vna specie complectitur,quemadmodum attigi,quicquid pretiosum erat in Iudæa:& hoc colligere melius licet ex progressu. addit enim,*Ceciderunt*,aut vastati sunt *fortes*.Alii vertunt in neutro genere,Vastata sunt magnifica.sed libenter hoc refero ad personas.Iam ergo Propheta simpliciter declarat instare Dei vindictam præstantissimis quibusque, quos dignitas tegebat, vt essent quasi extra omne discrimen.eodem sensu etiam adiungit,*Vlulate quercus Basan*.Videmus vt coniungat montem Basan cum monte Libani.Non est igitur cur in vna tãtùm voce allegoriam ponamus, quia hæc membra simul inter se aptanda sunt.dicit,*Cecidit enim sylua munita*:vel hoc ad Libanum pertinet,vel in genere dicit Propheta nullum esse locum tam difficilem accessu qui nõ peruius sit:vbi Dominus licentiam omnia perdendi hostibus dare volet:Quanuis ergo densitas arborum protegeret montes illos, dicit Propheta nihil obstaculo fore quominus penetret ad intimas vsque munitiones vindicta Dei.Postea addit, *Vox vlulatus pastorum: quia præstantia eorum*,aut fortitudo.Est hîc אדר:posuit prius אדירים in genere masculino,Videmus ergo vt Propheta eandem sententiam confirmet aliis verbis:*Vlulẽt iam pastores*,inquit.Significat initium horribilis huius iudicii fore à proceribus,quia etiam causa erãt pu-

blici exitii. Dicit ergo præstantiam omnium procerum iam propinquam esse cladi: ideóq; ad vlulatũ eos vocat. Nõ hortatur his verbis ad resipiscentiã, sed prosequitur eundẽ tenorẽ docendi. Pro imperio Dei hîc pronuntiat pastores qui superbiebant in sua potentia, non posse effugere quam meriti erant pœnam. Et quia passim huiusmodi loquendi formæ apud Prophetas occurrunt, non diutius insisto. Postea adiungit, *Vox rugitus leonum.* Hîc non dubium est quin metaphoricè Leones vocet, qui crudeliter potestatem suam exercuerant contra populum. Sed alludit tamen ad ripas Iordanis, in quibus notum est versatos fuisse leones. Quum ergo totum illum Iordanis tractum leones incolerent, sicuti constat ex pluribus locis, comparat leonibus pastores, nempe præfectos qui abusi fuerant sua authoritate, quum scilicet tyrannidem exercerent contra populum. *Cecidit* ergo *superbia*, vel excellentia *Iordanis*. Denique nunc satis apparet Prophetam & regno Iehudah, & regno Israelis minari vltimam cladem. vtrunque quidem regnum tunc abolitum fuerat: sed loquor de ipsis terris. Summa est, neque Iudæam, neque terram decem Tribuum immunem fore à Dei vindicta. Postea addit:

4 *Sic dicit Iehoua Deus meus: Pasce gregem occisionis.*

5 *Qui possident ipsum, occident,* hoc est, occidunt, *& non peccant: & qui vendit ipsum,* gregem, vel ipsas oues, *dicit Benedictus Iehoua, & ditatus sum: & qui pascit eas, non parcit illis.*

6 *Quia,* vel certè, *non parcam amplius incolis terræ, dicit Iehoua: & ecce ego tradam,* vel trado, vel venire faciens, *hominem quemque in manum proximi sui, & in manum Regis sui: & conterent terram, & non eripiam è manu eorum.*

Hîc subiicitur ratio cur Deus tam seuerè agere cogitet cum populo suo, nempe quoniam eorum obstinatio nihil veniæ meretur. Sicuti ergo initio capitis minatus est Propheta Iudæis interitum, sic nunc admonet iustam esse pœnam quæ impendet, nec posse ipsos mitius tractari, quoniam insanabilis sit prorsus eorum malitia. Nunc tenemus consilium Prophetæ, sed præcipuè ingratitudinis accusat Iudæos, quòd tam malè & indignè responderint singularibus Dei beneficiis. Initiò dicit *se iussum pascere gregem mactationi destinatum.* Hîc autem non recitat Propheta simpliciter quale mandatum ipse acceperit à Deo: sed in genere docet semper Deum officio boni & fide pastoris defunctum fuisse erga Iudæos. Suscipit igitur Propheta in se personam omnium pastorum: quasi diceret, non esse cur obtẽdat populus iste inscitiam, vel culpam suam aliis titulis & coloribus fucare velit: quia Deus semper obtulit se pastorem, & adhibuit etiam ministros, quorum manu regeret populum hũc. Non stetit igitur per Deum quin semper fœliciter habere potuerit hic populus, Nõ est iam cur nimis anxiè laboremus in hoc versu, quemadmodum faciunt interpretes, qui restringũt ad solum Christum quod hîc dicitur, quasi munus hoc à Patre susceperit. sed videbimus in contextu malè abipsis, & violenter torqueri Prophetæ verba. Tenẽdum igitur est eius cõsilium imprimis, qeòd Deus semper hunc populũ regere paratus fuerit, ita vt non possit ab vllo accusari, quin præstiterit quicquid potest expeti aut desiderari à bono pastore. Si quis excipiat potuisse aliis verbis hoc dici: facilis est solutio, ostensam fuisse perpetuã Dei curam in gubernatione, quòd non tantùm ipse pastoris obierit partes & officiũ, sed etiam semper ministros aliquos præfecit, qui etiam sese interponerent. Quum ergo Deus tam fideliter & sedulò excubuerit in salutem populi videmus prorsus conuinci eius ingratitudinem. Quòd autem vocat *Gregem occisionis*, refertur ad Prophetæ ætatem. nam tũc quasi erepti fuerant è faucibus luporum Iudæi quũ liberati essent ab exilio. Erant igitur quasi mortuæ oues, quas Dominus eripuerat, deinde scimus quàm multis molestiis & periculis etiam fuerint assiduè expositi. Inde autem clarius enituit Dei bonitas, quòd dignatus est tamen gregem illum curare. Ergo hîc amplificat Propheta gratiam Dei, quòd non aspernatus fuerit oues quasi mactationi deuotas. Posset quidem longius extẽdi hic sermo, quasi referret Propheta quid pridem accidisset, atque ita trahi ad multas ætates: sed mihi videtur magis probabile, propriè hîc proponi quæ ad ætatem illam spectabant. Docet igitur Zacharias cur ad extremum rigorem descendere cogatur Deus: quia scilicet omnia expertus vt posset populũ hunc sanare, perdiderit tamẽ operã suam: quum malitia prorsus esset incurabilis, desperatio extorsit tandem Deo seueritatẽ illam, cuius facta fuit mentio. hoc, meo iudicio, est Prophetæ cõsilium. Postea adiungit aliã circunstantiã, vnde iterũ eluceat mira & incredibilis Dei humanitas, ꝙ scilicet fuerit pastor gregis, qui nõ tãtùm à lupis & latronibus fuerat vexatus, sed à pastoribus ipsis. Denique summa est, etiãsi lupi & latrones grassati fuissent magna sæuitia in populũ illũ, tamẽ Deum semper fuisse pastorẽ. Mox amplificat: dicens *eos qui possidebant occidisse, ita vt non parcerent.* His verbis ostẽdit Propheta vilẽ fuisse etiã ducibus ipsis salutẽ populi. nõ potuit igitur Deũ prouocare sua aliqua præstantia, vt tantopere esset beneficus. Nã hæc verba diligẽter notãda sunt, quũ iugulatus fuit grex, ipsos carnifices aut lanios nõ fuisse tactos vlla misericordia, quoniã scilicet putarent iure sibi deberi hæc spolia. Videmus vt hîc extollat Deus suam bonitatẽ, quòd non grauatus fuerit tueri & regere, & pascere illũ populũ, qui tamẽ nõ modò despectui erat in mũdo, sed pro nihilo habebatur, vt eius mactatio

poſſet videri legitima præda: *Non peccant*, inquit: hoc eſt, non ſunt ſibi conſcii crudelitatis. Quare? putant enim iure ſe ditari, dum ita gregem miſerum diripiunt. Fuit autem eò turpior & minus excuſabilis ingratitudo populi, quòd tam clementer exceptus, & tam blandè nutritus eſſet à Deo, tamen reſpuerit omnes eius gratias, neque paſſus fuerit ſe gubernari ſub eius manu. Et hoc etiam notare operæpretium eſt, iſtas antitheſes magis exaggerare populi crimen, ne ſeueritas Dei poſſit culpari ab hominibus. quemadmodũ ſcimus multos cõqueri vbi Deus profert ſua iudicia. Vellent enim metiri pœnas omnes ſuo ſenſu, & vellent etiam Deum ipſum ſubiicere ſuo arbitrio. Vt ergo tales querimonias Propheta compeſcat, dicit *gregem contemptiſsimum* tamen non fuiſſe deſpectum à Deo, quin ſubierit eius curã. Dicebant paſtores & domini, *Benedictus Deus*, ſolemus gratias agere Deo, vbi quæ nobis obueniunt bona, poſſumus ei accepta ferre Non dicet latro qui iugulauit innoxium, Benedictus ſit Deus. nam vellet extinctum eſſe Dei nomen potius: quia vulnerat eius cõſcientiam. Idē etiã dici poteſt de furibus. Hypocritæ ſæpe obtendunt nomen Dei: & qui maximè fallunt ſemper ita præfantur, Per gratiã Dei tantum lucratus ſum hoc anno. Hoc ſcilicet, quũ fallendo, & fraudando, & rapiendo ad ſe traxerint alienam ſubſtantiam, tamẽ agunt gratias Deo: ſed interea blanditiis ſe demulcent acſi licita eſſet præda: quia ſcilicet non coarguuntur hominum iudicio. Hîc autem Propheta vſurpat communem loquendi formam, qua ſolent teſtari iuſtũ & licitum lucrum, qui ſibi non ſunt malè conſcii. Nunc tandem adiungit, *Et qui paſcebat eas non pepercit*, inquit. Summa eſt, populum hũc cõmuni opinione fuiſſe indignum miſericordia & humanitate. Vnde, ſicut dixi, clarius refulget admirabilis Dei bonitas, qui deſcenderit ad curã tam cõtempti gregis. Nunc adiungit, *Certè non parcam*, inquit, *ſuper habitatores terræ: ecce tradam*. Quibuſdam videtur eſſe cauſæ redditio: quia nunquam, niſi irato Deo, ita expilati fuiſſent Iudæi: quaſi diceret iuſtam fuiſſe vindictam, dum ita expoſiti fuerunt atrocibus iniuriis. Meo tamen iudicio, ſimpliciter cõfirmat Deus quod diximus vindictam ſuam fore iuſtiſſimam in poſterum contra Iudæos, quòd ſcilicet operã ſuã luſerit, eos ſolicitè paſcendo. Quanquam enim nondum expreſſit Propheta quod poſtea videbimus de ingratitudine, non tamen abs re abrumpit ſermonẽ: quia indignatio ſcilicet ſemper aliquid feruoris habet. Ergo in medio ſermone hîc exclamat, *Non parcam*. Deus enim pepercerat Iudæis, quum tamen impunè omnes in eos exercerent ſæuitiam: & quum eſſent omnibus contemptibiles, in pretio habuerat ipſorum ſalutem. Quum fuiſſent ingrati poſt accepta tot beneficia, nónne oportuit Deũ excandeſcere? Hæc igitur ratio eſt cur Propheta hîc inferat comminationem Dei nomine, *Certè non parcam*, inquit, hoc eſt: quum hactenus diſtulerim vindictam meam, & ſuperauerim clementia atque humanitate omnes homines, malè verò collocauerim meã bonitatẽ, iam nõ eſt cur ſuſpendam longius meum iudicium. *Non parcã* ergo *amplius incolis huius terræ. Dabo*, inquit, vel trado *hominem quemque in manum ſocij ſui*: Quaſi diceret, Nõ ſunt amplius oues, quia non ſuſtinent ſe regi manu mea, quũ tamen optimũ paſtorẽ me ſenſerint. Iam igitur fiet vt alii alios deuorent, vel lacerent: & ita ſequatur horribilis diſſipatio. Nihil autem magis timendũ fuit Iudæis, quàm vt ſe cõficerẽt mutuis cædibus, & ita atrociter ſæuirent alii in alios, vt perirent ſine hoſte externo. ſed tamen hoc fore pronuntiat Deus, quoniam ſcilicet nihil profecerit, quũ vellet paſcere quaſi oues, & paratus eſſet obire paſtoris officium in ipſis regendis. Tandem addit, *Percutient terram, & non eripiam è manu eorum.* Significat denique interitum propinquum eſſe abſq; vllo remedio, quoniam vnicus erat liberator populi. Nunc autem teſtatur ſibi curæ non fore eius ſalutem: quia ſi centies perire ipſos videat, non tamen mouebitur, neque flectetur ad ferendum auxilium, quoniam præcluſerant ſibi omnem miſericordiam. Iam ſequitur:

7 *Et paui gregem occiſionis, nempe*, vel ideóque, *pauperes gregis. & ſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Elegantiam*, vel Pulchritudinem, *& alteram vocaui Funiculos*, alii vertunt Perditores: de hac voce dicemus, *& paui gregem.*

Hîc proſequitur contextum quem paulò antè abruperat. Oſtendit enim quod nondum ſatis fuerat expoſitum, ingratitudinem populi, præſertim cui coniuncta erat obſtinatio, dignam eſſe interitu, nec iam veniæ eſſe locum: quoniam nimis fœdè & indignè repudiata fuerat paterna cura Dei, & tam benignus fauor quem oſtenderat populo. Conqueritur ergo Deus *ſe pauiſſe gregem* alii hoc ad Zachariam referunt. Sed, quemadmodum iam dixi, commemorat Deus beneficia, quæ æquabili tenore proſequutus eſt erga hunc populum, donec apparuit indignum eſſe omni gratia. Meminerimus tamen loqui Prophetam de reliquiis. nam hîc non recenſet antiqua Dei beneficia, ſed ſtatum deſcribit populi poſt reditum ab exilio Babylonico. Prius viſus eſt Deus mandare has partes Zachariæ, vt paſceret: ſed, quemadmodũ iam dixi, non aliò ſpectauit ſermo ille, niſi vt palàm fieret totã culpã reſidere in populo, quia repulerat à ſe Dei beneficentiã, & cõtumaciter quodammodo bellũ geſſerat cũ Deo, ne locũ vel aditũ daret eius gratiæ. Eſt igitur hîc expoſtulatio ipſius Dei nomine. *Paui*, inquit, *gregẽ occiſionis, nẽpe pauperes gregis.* alii vertũt, Propter. ſed particula לכן poteſt explicatiuè ſumi: vel poſſumus ita reſoluere, Ideóque pauperes, vel Præcipuè.

Quantum ad rem ipſam ſpectat, hîc ſignificat Deus ſibi fuiſſe curam totius populi, quia ſperauerit adhuc reliduas eſſe aliquas oues, quæ dignæ eſſent miſericordia. Quum ergo pauperculæ oues quædam admixtæ eſſent gregi impuro, hîc dicit Deus hac ſpe ſibi non fuiſſe graue aut moleſtum, paſtorē gerere in populo regendo, *Paui* ergo *gregem occiſionis*: nēpe, inquit, quoniam erant miſellæ quædam oues. Nolui igitur eas deſerere, ſed potius tentare omnia malui, quàm abiicere vel vnam ouiculam, ſi qua eſſet in toto grege. Dicit ſe *ſumpſiſſe duas virgas, alteram vocaſſe* נעם, *alteram* חֹבלים. qui חובלים vertunt Perditores, reddunt quidem ipſam vocem Hebraicam, ſi in punctis hæremus: ſed quum חבל & in numero plurali חבלים ſignificet funes ac funiculos, non dubito quin Propheta hîc intelligat Funiculos vel colligationes. atqui non patitur hoc Grammatica. quaſi verò puncta adſcripſerit Zacharias, quæ tunc non fuerunt in vſu. Ego quidem ſcio quanta induſtria veteres ſcribæ puncta excogitauerint, quum iam linguæ nō eſſet tam communis & familiaris vſus. Qui ergo puncta vel negligunt vel prorſus reiiciunt, certè carent omni iudicio & ratione. ſed tamen habendus eſt aliquis delectus. ſi enim legamus hîc Perditores, nullus erit ſenſus. ſi legamus Funiculos, nulla litera mutatur: interea mutantur duntaxat duo puncta. Quum ergo id neceſſariò poſtulet res ipſa, miror cur interpretes ita ſeruiliter paſſi fuerint ſe cogi, vt non ſpectarent ipſum Prophetæ ſenſum. Dicit ergo Propheta *ſe ſumpſiſſe duas virgas*. nempe vt incumberet in officium paſtoris non vulgari modo. Quiſque paſtor vno pedo contentus eſt. nam per virgas hîc intelligit pedum paſtorale. Quum ergo ſinguli paſtores geſtent ſua peda, hîc Propheta dicit ſe inſtructum fuiſſe duobus pedis aut baculis paſtoralibus, quoniam ſcilicet ſuperabat Dominus omnem hominum ſolicitudinem in regendo illo populo. Sed reliqua differam in diem craſtinum.

a Hebraica.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tam liberaliter hactenus te paſtorem erga nos, imò etiam patrem oſtenderis, tam ſolicitè etiam curaueris ſalutem noſtram, ne ingratitudine noſtra ſic nos ſpoliemus tuis beneficiis, vt etiam extremam vindictam prouocemus: ſed potius ſinamus nos placidè regi: & ſubiiciamus nos tibi in obſequium. & quando præfectus eſt abs te vnigenitus Filius tuus nobis vnicus paſtor, vt eius vocē auſcultemus, & libenter pareamus, quò poſſimus gloriari cum Propheta tuo, pedum tuū nobis ſufficere, vt ambulemus intrepidè in vmbra mortis, donec tādem perueniamus ad beatam illam & æternam quietē, quæ nobis ſanguine eiuſdem Filij tui parta eſt, Amen. Pſal. 23. 4.

DIximus Heri nomen חובלים, quo Zacharias vocauit ſecundam virgam, non poſſe in malam partem accipi pro Corruptoribus, ſicuti faciunt omnes Hebræi. Deus enim docet quantum in ſe fuit partes boni & ſeduli paſtoris ita ſe egiſſe, vt populus ſua culpa pereat. atqui quum Deus obiret munus paſtoris, non potuit baculum ſumere ad perdendum. Deinde non dubium eſt quin nomen hoc coniungat Propheta cum altero נעם. Poſtremò tandem dicet fractum fuiſſe baculum illum, qui vocatus fuerat חובלים, vt irrita fieret fraternitas inter Iehudah & Iſrael. Quid iam affine reperietur inter Perdere & Venire? conſtat igitur nomen חובלים ſiue חבלים, hîc ſumi pro funibus. Iam vidēdum eſt cur virgam alteram Propheta *Elegantiam* vel decorem nominet, alteram *Funiculos*. Quidam putant per נעם deſignari legem naturæ, per חובלים, legem Moſis. & qui vertūt Funiculum (ſicuti Hieronymus rectè hoc loco vertit) putant quoniam duro iugo premebat Lex veterē populum, ideo vocari Funem, quòd eum cōſtringeret. Alij, vt Hieronymus ipſe, referunt ad locum illum Moſis, Quum proiiceret Dominus funiculum ſuum elegit locum in Iſrael, quum diuideret Altiſſimus gentes, &c. Putāt igitur funiculum ſumi pro hæreditate. ſed prior illa interpretatio nimis remota eſt ac detorta Quantum attinet ad ſecundam, quoniam Propheta plurali numero ponit Funiculos, non poteſt etiā quadrare quod ille affert de hæreditate. & ex clauſula colligere licebit quod heri iam diximus. Funiculos accipi pro coniunctione. Senſus igitur Prophetæ eſt, Deum ſic functū fuiſſe paſtoris officio erga electū populum, vt regeret eum optimo ordine: & hoc intelligo per vocē נעם. nihil enim potuit perfectius expeti ad omnē elegantiam quàm regimen illud quo vſus eſt Deus erga Iſraelitas. Quare non abs re hîc comparat paſtorale ſuum pedum pulchritudini: quaſi diceret ordinem fuiſſe ſic temperatū, vt nihil melius fingi poſſet. Secundò ponit *Vnitatem* vel concordiā. & hic fuit cumulus gratiæ, quòd ſcilicet Deus diſperſos Iſraelitas iterum collegit vt eſſent vnum corpus. Verum quidem eſt paucos ex regno Iſrael in patriā reuerſos fuiſſe: tamē ſatis conſtat reliquias non fuiſſe ex ſola tribu Iehudah, & dimidia tribu Beniamin ac Leuitis: ſed etiam fuiſſe alios permixtos. ergo optimè etiam hoc conuenit, non modò pulcherrimum ordinem fuiſſe inſtitutum à Deo, ſed additam ſimul fuiſſe fraternam concordiam, vt filij Abrahæ vno ſpiritu & vna anima inter ſe coniuncti forent. Quum ergo tam bonum paſtorē nacti eſſent, eò fœdior ingratitudo fuit, & minus tolerabilis, quòd iugum ipſius excuſſerint, neque paſſi fuerint ſe guber-

Deut. 32. 8.

gubernari sub eius pedo. Nunc ergo videmus quid sibi velint hæc Prophetæ verba, vbi Deum inducit instructum duobus baculis, nempe Pulchritudine & collectione. tandem repetit quod iam attigerat. *Paui*, inquit, *gregem*: hoc est, per me non stetit quo minus impenderem operam meam illis regendis. Nunc sequitur:

8 *Et reieci tres pastores mense vno: & tædio affecta est*, ad verbum coarctata est, *anima mea in ipsis: atque etiam anima eorum me abominata est.*

Initio versus continuat eandem sententiam Propheta, quòd scilicet Deus nullis laboribus pepercerit in regendo populo, sed patienter sustinuerit multas molestias. est enim hoc proprium boni & industrii patris familias, gregem sæpius inspicere, & mutare pastorem, si obseruet esse ignauum vel non satis attentum ad partes suas. Ostendit igitur Deus se visum fuisse summa vigilantia, *quoniam mẽse vno repulerit tres pastores*: hoc est, intra breue tempus delegerit subinde nouos pastores, & alios suffecerit in aliorum locum. nam *Mensis vnus* hîc capitur pro tempore exiguo: *Tres* autem pastores significant Multos indefinitè, Si paterfamilias gregem suum negligat, poterit falli toto anno, etiamsi inciderit in furem vel hominem inertem ac nullius pretii. Quum ergo dicit Deus se *mutasse vno mense sæpius pastores*, significat, quemadmodum dixi, summam diligentiam, quia scilicet gregem suum dilexerit, atque ita nihil omiserit quòd faceret ad ipsum tuendũ. & hęc circunstantia plurimùm valet ad crimen aggrauandum, quòd scilicet non responderint Iudæi tanto Dei studio, quum viderent ipsum excubias agere die ac nocte pro salute sua. Iam posterius membrum versus querimonia est, vbi incipit Deus narrare quàm scelesta fuerit populi & prauitas & ingratitudo: *Tædio*, inquit, *in ipsis affecta fuit anima mea: & anima etiam ipsorum me abominata est*. Iã non loquitur de pastoribus. & falluntur qui vno contextu legunt, quasi Deus ideo repudiarit pastores, quoniam anima eius fastidio affecta fuerit. Conuertit potius sermonem ad totum populum, & ostendere incipit quàm maligni fuerint qui tot beneficiis affecti, tamen non potuerint ferre optimum illum pastorem. dicit igitur *animam suam fuisse coarctatam in ipsis*, quoniam scilicet videbat suis gratiis non dari locũ. nam Paulus, vbi de doctrina agit, expostulat cum Corinthiis, quod paratus sit effundere cor suum, & os ingenuè aperire, nisi quia angusti ipsi erant: & sentiebat ipse angustias illas in corde suo. sic etiam hîc Deus conqueritur se fuisse coarctatum in Iudæis, quoniam scilicet videbat non excipi pro merito sua beneficia: sed quasi prohiberi. tanta erat populi malignitas. Clarius in fine exprimit se fuisse ab illis contemptum: *Ipsi quoque me abominati sunt*. Fuit autem minimè excusabilis hic contemptus, quũ Iudæi scilicet non agnoscerent quàm beneficè & liberaliter ageret Deus erga ipsos. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Postquam retulit quàm humaniter Deus se accommodasset ad regendum populum, iam dicit hunc laborem caruisse profectu, quia præclusa fuit ianua Dei gratiis. Postea sequitur: 2.Co.6.ii.

9 *Et dixi, Non pascã vos, quod morti deuotum est: moriatur, & quod succisioni deuotum est, succidatur: & quæ residuæ erunt, deuorent vnaquæque carnem sociæ suæ.*

Hîc iam pronuntiat Deus quod prius breuiter attigerat, iudicium suum non posse argui sæuitiæ, quoniã nimis scelerate egerat populus, & extremis quibusque suppliciis digna erat eius malignitas. Videtur quidem simplex esse narratio: sed Deus hîc causam suam defendit, quia omnia expertus fuerit in regendo populo antequam descenderet ad extremum rigorem. Quis enim iam Deo obstrepat, quum paratus fuerit obire munus pastoris? quum se eò vsque demittere grauatus non sit, vt curaret populum illum quasi gregem suum? quòd denique nullam diligentiæ partem omiserit: & tamen contemptus fuerit ab illo populo, imò quasi ludibrio habitus? Fuit enim hæc nimis indigna contumelia, quòd abominati fuerint Deum, qui tamen tam comiter ipsos tractabat. Videmus ergo hîc asseri ab omni calumnia Dei iudicium, quoniam malitia populi illius prorsus inexcusabilis fuerit, antequam Deus abiiceret illius curam. *Dixi* ergo. Notandum est tempus. nam significat non fuisse nimis præcipitem in sumenda vindicta, sed quia nullum amplius erat remedium, tunc quasi necessitate coactum fuisse, vt renũtiaret muneri pastoris. *Dixi* ergo, *Non pascam vos: quod moritur, moriatur: quod succiditur, succidatur*. Resignat hîc officium pastoris: & significat se innoxium fore & immunem ab omni culpa, quicquid accidat. nam pastor hac lege præficitur gregi, vt ipsum tueatur, imò singulas oues, tam à latronum iniuriis quàm ab incursu luporũ. Qui autẽ se abdicat pastoris officio, caret omni culpa, si postea grex vel diripitur, vel à lupis voratur, & sæuis bestiis. Deus ergo hîc palàm denuntiat sibi nõ esse imputandum, etiamsi centies pereant Iudæi, quoniam nõ passi sint se ab ipso regi: & ideo se liberauerit pastorali cura. *Quod ergo perit, pereat*: hoc est, quando nõ sunt sanabiles, neque patiũtur remediũ adhiberi suis malis, iã relinquo eos: experientur quid sit carere bono pastore. Nunc clarius perspicimus quod antea dixi, nempe hîc traduci malitiã & ingratitudinẽ populi veteris, quoniã reiecerit Deũ, qui tamẽ paratus fuisset fungi pastoris officio: & ideo culpã interitus qui

instabat,residere penes ipsos Iudæos, quam cupidè,sed frustra tentassent aliò transferre. Tandem adiungit,*Et iam quæ residua erunt*,nempe quæ effugient externum impetum,vt illę *se comedant vltro & citro:*quando iã non sunt oues,sed truculentæ bestiæ. quod etiã scimus fuisse impletum.mutuis enim discordiis tandem perierunt Iudæi: & nemo pepercit fratri suo:imò quò maior fuit propinquitas,eò quisque sæuire atrocius sibi permisit.Tunc ergo iudicium Dei palàm apparuit,quod denuntiauerat Propheta,vbi intestinis dissidiis,imò cędibus Iudæi ita perierunt.Sequitur deinde:

10 *Et accepi virgam meam,nempe Pulchritudinem,& confregi eam,vt irritum facerem fœdus quod pepigeram cum omnibus gentibus*,vel populis,

11 *Et irritum fuit die illo, & cognouerunt sic pauperes gregis qui me obseruabant, quòd sermo Iehouæ hic esset.*

Confirmat eundem sermonem,sed figura interposita. dicit ergo quum se eximeret ab officio pastoris,duas virgas fuisse confractas sua manu.*Pulchritudinem & Collectionem.* Loquitur de priore baculo,quoniam res turbatæ fuerant in Iudæa antequam prorsus excideret populus ille.neque enim statim erupit dissipatio,vt nulla esset societas inter Iudæos:sed ordo politicus prolapsus ita fuit, vt satis constaret diuinitus ipsos non regi.Paulatim corrupta fuit puritas doctrinæ,& obrepsit multa colluuies errorum:inualuit superstitio.Quum ergo res ita essent confusæ,confracta fuit virga pastoralis, hoc est,pulchritudo vel decor. Nihil aliud igitur continet hic versus, quàm explicationem proximi,& ideo etiam dicit, *Vt irritum fieret fœdus quod pepigeram*:hoc est,vt iam palàm fieret nõ regi sub manu mea & imperio populum illum.Quidam interpretes extendunt ad totum orbem quod dicitur hîc de populis,& putant idẽ notari à Zacharia quod dicitur secũdo capite Hoseæ, ꝙ Dominus percusserit fœdus cũ bestiis terræ & volucribus cæli,ne qua scilicet noxa cõtingeret populo suo.sed non conuenit similitudo illa. Probabile igitur est, Deũ hîc loqui de solis posteris Abrahæ.Nec mirũ est vocari Multos populos,quia sic etiã loquitur Moses,Populi ex te nascentur:ídque ad amplificandã gratiã Dei:quoniã Tribus duodecim erãt quasi totidẽ populi in quibus regnabat Deus.Hoc fuit incredibile,ex vno homine prodire non modò populosam familiã,sed populos complures.Genuinus ergo hic sensus mihi videtur,quòd Deus testatũ fecerit se non amplius ducem esse illius populi: quia quum pessundatus esset ordo, fœdus etiam Dei irritum factum est Quid enim continuit fœdus illud,vel quorsum spectauit,nisi vt omnia essent aptè & perfectè inter se coniuncta?Sicuti in Ecclesia videmus curæ esse Deo ordinem,ne quid scilicet temere pro cuiusque libidine turbetur.Hoc igitur initiũ fuit dissipationis,quæ tandem sequuta est vbi populus defecit à legitimo Dei ordine.Concludit,*tum illo die irritum fuisse fœdus*: quibus verbis significat non fortuitò hoc factum esse vt Lex corrumperetur,& Iudæi desciscerent à puro regimine Dei: sed fuisse horribilẽ Dei vindictam.*Illo* igitur *die*.Emphaticè hoc positum est:quasi diceret Propheta, non debere adscribi fortunæ quod res in deterius mutatæ sint,quia hoc modo executus sit Dominus iudicium suum,postquam nimis patienter tulerat malitiam populi.& ideo adiungit, *vidisse pauperes gregis hunc esse sermonem Iehouæ.* Duo hîc breuiter notat Propheta, quòd scilicet vulgò non animaduersum fuerit iudicium illud Dei,sed omnes ferè clausis oculis præterierint quod acciderat: quemadmodum mundus quasi obducit callum & obdurescit sponte ad omnia Dei flagella.Clamant omnes se esse miseros:sed nemo respicit ad manum percutientis,quemadmodum alibi dicitur. Sic etiam Zacharias noster hîc insimulat Iudæos socordiæ,quòd maior pars etiamsi videret omnia confusa,tamen non attenderit,sed ferè pro nihilo duxerit tam horrendam Dei vltionem.Oportet autem nimis præfractos esse homines,vbi non sentiunt diuinitus se castigari. sed tamen Propheta stuporem hunc in Iudæis accusat,quia scilicet non duxerint hũc esse sermonem Iehouæ,id est,hoc negotium gubernari Dei manu,sed interea dicit *pauperes gregis hoc sensisse*.& ita ostendit,etiam vbi totus populus sese addicit exitio,pauculos tamen proficere sub Dei ferulis: & ita nunquam accidere vt prorsus sine fructu castiget Deus Ecclesiam suam. Quanuis ergo reprobi contumaciter resistant Deo,& calcare etiã non dubitent pedibus eius iudicia, & quantũ in se est,ipsa obruant,esse tamen semper aliquas reliquias quæ proficiunt & agnoscunt Dei manum, vt sese humilient sub ipsa,& resipiscant.Postquã ergo Propheta conquestus est omnes proceres,& qui honore & opibus inter Iudæos pollebãt,securè contempsisse illud horribile Dei iudicium,adiungit aliquos fuisse pauperculos & ignobiles,qui reputarẽt secum hoc nõ fieri casu vel fortuna,sed Deum hîc esse iustum vltorem,quoniam nimis petulanter contempta fuerit eius gratia.*Pauperes* ergo *gregis cognouerunt hunc esse sermonem Domini*.Quũ istud tẽpore Prophetæ acciderit,non mirum est si hodie,etiam vbi Deus quasi fulminat è cælo, & iudicia sua manifestis signis promulgat,mundum tamen ruere in suam perniciem, & quasi obstupescere in suis malis.Sed interea danda opera est vt nos cõiungamus pauperculis,qui sunt quasi mũdi quisquiliæ:& ita ad reputãdã Dei vindictã simus attenti, vt tãgamur serio timore:

Gen.17.6.

Iesa.6.13.

timore: atque ita non prouocemus ad extremum eius iudicia, vt pereamus cum reprobis. Notanda etiam particula est quam interposuit Zacharias, *Qui me obseruant*, inquit. hoc quasi singulare vel rarum ponit, nempe quia pauci dignantur expendere Dei opera. Scimus hãc esse præcipuam hominum sapientiam, vt attentè considerent semper Dei manum. atqui videntur omnes ferè sibi accersere stuporem. si Dominus ipsos percutiat, quasi attoniti hærent, neque respiciunt manum percutientis, vt iam diximus. si autem Dominus liberaliter eos foueat & quasi blandè, exultant in sua proteruia. Sic modis omnibus sunt intractabiles, quia scilicet Deum non obseruant, sed claudunt oculos, obturant aures, aut obducunt sibi multa vela. denique reperiemus cæcitatem mundi semper cõiunctam esse cum peruicacia, ita vt frustra obtendant prętextum ignorantiæ, quoniam *non obseruant Deum*, sed potius obuertunt ei tergum, & obtenebrãt claram lucem sua malitia. Nunc ergo videmus cur hæc particula interposita fuerit, nempe *pauperes gregis intelligere*, quoniam erigũt mentes suas, & applicant studium ad reputanda opera Dei. Hinc sequitur, tauros qui cornu libenter impeterent Deum, & hircos qui fœtore suo implent aerem, ideo manere brutos, & nihil proficere in Dei iudiciis, quia scilicet cæcutiunt sponte & propria malitia. Sequitur:

12 *Et dixi illis, Si bonum est in oculis vestris*, hoc est, si vobis placet, *date mercedem meam : quòd si non, desistite. & appenderunt mercedem meam triginta argenteos.*

13 *Et dixit Iehoua ad me, Proiice hoc ad figulum, magnificentiam pretij quo æstimatus sum ab illis. Et sumpsi triginta argenteos : & proieci hoc ad templum Iehouæ ad figulum.*

Iam addit aliud crimen Deus quo detegit populi malitiam, quoniam ferè vnius festucæ pretio æstimauerint quicquid insumpserat laboris. Prius conquestus est de ingratitudine: sed hinc melius detecta fuit improbitas populi & flagitium, quòd ita vilipenderint inæstimabilem Dei gratiam erga ipsos. huc ergo pertinet quod nunc dicit Propheta, Deum postremò tentasse an sua beneficia pretij aliquid haberent apud Iudęos : sed fuisse tunc palàm compertum, quicquid impenderat operę & laboris, fuisse malè locatum & perditũ. Quod autem nunc in sua persona loquitur Zacharias, nunc verò Deum loquentem inducit, heri diximus hoc ad rem parum facere. quoniam hîc describit duntaxat quàm turpiter abusi fuerint Dei gratia Iudæi, & quàm iniustè eam contempserint. Interea autem loquitur ipse quasi Dei minister: quoniam non modò per se gubernauit Deus populum illum, sed instruxit virtute Spiritus sui multos ministros, qui obirent pastorum munus. dicit ergo se venisse (& hic sermo propriè in Deum competit) ad populum, & flagitasse mercedem: *Date*, inquit, *si ita videtur, mihi mercedem: sin minus, desistite*. hîc exprimit summã indignationem: quemadmodum si quis exprobret malitiam & ingratitudinem proximo suo, Agnosce beneficiũ si voles: sin minus, mihi perierit: ego non curo: ego video te esse nebulonẽ qui indignus fueras quem ego tam liberaliter tractarem. Ego igitur nihil moror tuas compensationes : sed interea tuum erat videre quid mihi deberes. Sic etiam stomachosè loquitur Deus hoc loco: *Date saltem mercedem*, ne gratis vobis seruierim: abusi estis meo labore: ego sustinui multas iniurias & molestias in vobis regendis: quæ erit compensatio solicitudinis? nempe qualis decet hypocritas & ingratos, qui erga bene meritos contumeliosi sunt. equidem nõ moror mercedem, quia etiam nõ sum mercenarius. Postea addit *dedisse triginta argenteos*. non dubium est quin hoc commemoret pretium quasi vile, acsi vellent tot & tam inęstimabiles Dei gratias compensare vili pretio: quemadmodum siquis conduxerit subulcum aut colonum aliquem, dabit vile pretium: sic etiam dicit, Propheta Iudæos egisse cum Deo. Interea per Vile pretium quod bubulco dignum esset, intelligit friuolas nugas, quibus putabant Iudæi se posse satisfacere Deo. Scimus enim fuisse admodum sedulos in suis cæremoniis quasi verò hæc compensatio apud Deũ quicquam valeat. Requirit cordis integritatem: & ideo se nobis addicit, vt vicissim nos possideat. hoc igitur erat pretium laboris quod Dominus fuerat meritus : hæc erat iusta merces, si se in obsequium totos Iudęi addicerent eius verbo. Quid autem? nempe defuncti sunt cæremoniis & aliis friuolis rebus. Fuit igitur hoc sordidũ munus, quasi vellent rependere mercedem alicui subulco. ideo adiũgit. *Dixit mihi Iehoua, Proiyce hoc ad figulum:* Hæc scilicet digna est mea merces? proiice ad figulum vt emat sibi lateres vel tegulas ad reficiendum templum : siquæ sint ruinæ in templo, emat sibi tegulas inde figulus, aut quispiam alius artifex ignobilis habeat sibi tale pretium. nam ironicè postea vocat *Magnificentiam & gloriam pretij quo æstimatus est:* Hæc scilicet gloria est mei pretij? quum ego tot molestias pertulerim, iam agunt mecum perinde ac cum aliquo sordido bubulco, ego tamen eram ipsorum Dominus & Pastor. ergo quum velint ita fuco sè mihi satisfacere, hîc etiam per contumeliam obtrudũt mihi vile pretium, quasi deiicerẽt meam gloriam, vel conspuerent in faciem meam: Proiice, *proiice ad figulum*, inquit: hoc est,

reficiant templum Dei, in quo perinde sibi placent acsi essent in cælo: sed templum illis est idolum: quia Deus nunquam propinquus erit, dum ita hypocriticè cum ipso agent. reficiãt igitur ruinas templi sui, & soluant figulo pretium, quia ego non patiar tam contumeliosè mihi pretium mea maiestate indignum obtrudi. Nunc tenemus consilium Prophetæ. ac primò illud quod dixi memoria tenendum est, hîc narrari quàm desperata fuerit populi improbitas, quòd reiecti à Deo, & confracta eius virga, tamen pro nihilo duxerint quas experti fuerant eius gratias. Quare? Putarunt enim Deo satis supérque præstari, si eum colerent externis nugis, quoniam cæremoniæ sine pietatis sensu duntaxat friuolæ nugæ sunt coram Deo. hoc ergo nunc vrget Propheta, quòd Iudæi malignè sepelierint Dei beneficia, quibus tamen eos ita obstrinxerat sibi, vt non essent soluendo. & eadem etiam ratione subiicit, *Proiice ad figulum.* testatur enim sibi hæc nullius pretij esse, imò se abominari mercedẽ quam volunt rependere homines, vbi scilicet tam contumeliosè cum ipso agunt, sicuti alibi dicit sibi esse fastidio apud Iesaiam, Ego nauseo ad vestros festos dies: quid calcatis quotidie pauimentum templi mei? deinde, Perinde est qui bouem mactat, acsi occideret hominem. Deus ergò omnibus illis locis ostendit, quemadmodum nunc apud Zachariam sibi summæ abominationi esse sacrificia quæ offerunt impij homines & hypocritæ sine aliquo affectu pietatis. quare? nam hæc est summa contumelia quam inurunt reprobi, quasi sputis fœdarent eius faciem, vbi scilicet eum comparant vel figulo vel bubulco, & non cogitant quid pretij mercatur, nempe vt se totos illi consacrent & verè addicant absque simulatione. Vbi igitur ludunt homines cum Deo, & putant ipsum oblectari friuolis nugis, comparant eum, quemadmodum dixi, vel bubulco vel opifici gregario & ignobili. hoc autem opprobrium non potest ferre, & meritò tam grauiter hîc stomachatur per Prophetam suum.

Iesa. 1. 13. & 66. 3.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando prouocatus tot nostris sceleribus non tamen desinis adhuc pergere in officio optimi & fidelissimi pastoris, & non desinis etiam modis omnibus testari Christum pro nobis excubias agere, sicuti curam salutis nostræ è manu tua suscepit: da inquam, vt vera resipiscentia tangamur, atque ita saltem proficiamus sub tuis ferulis, vt reputando iudicia tua, verè nos humiliemus coram potenti tua manu: & nos ita tibi subiiciamus, vt sicuti nos senties tractabiles ac morigeros, ita etiam pergas ad extremum vsque regere, donec protecti ab omnibus iniuriis sub pastorali vnigeniti Filij tui pedo, tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est eiusdem sanguine, Amen.

14 *Et fregi virgam meam alteram, nempe collectionis, ad dissipandam fraternitatem inter Iehudah & inter Israel.*

Hîc describitur nobis extrema Dei vltio, vbi scilicet populum ita dispersit, vt nulla esset amplius coniunctio inter filios Abrahæ. Videmus Prophetam sumpsisse duos baculos vel duo peda, vt præstaret officium pastoris in regendo populo. Pedum alterum dixit fuisse pulchritudinem: quia scilicet nihil prætermiserat Deus quod ad optimum ordinem faceret. Iam postquam regimen illud functum pessundatum est, sequuta etiam paulò pòst fuit dissipatio populi. hæc ratio est cur nunc dicat Propheta *se fregisse alteram virgam*, vel pedum suum. Videmus ergo populum hoc sua ingratitudine tandem esse promeritum vt nulla esset amplius forma legitima gubernationis: deinde nulla esset coniunctio. Quantum ad vocem חובלים, antè diximus non posse vllo modo quadrare quod Hebræi docent, nempe tantundem valere ac Perditores. Quorsum enim hîc diceret Zacharias, fractum fuisse baculum illum, vt nulla esset amplius coniunctio vel fraternitas inter regnum Iehudah & decem tribus? & diximus etiam posse mutatis punctis hanc vocem ita accipi, quoniam חבל funem & colligationem significat. Tenendum autem est, hîc esse ὕστερον πρότερον, quia antequam narraret Deum populo valere iusso postulasse sibi mercedem, debuit hæc inserere. sed hæc ordinis inuersio Hebræis satis trita est. Hunc igitur versum sic legamus, acsi positus esset ante vltimam missionem, qua Deus pastoris munus à se reiecit. Nunc venio ad locum Matthæi. nam vbi narrat proiectos fuisse triginta argenteos nummos à Iuda: & inde emptum fuisse agrum à figulo, adiungit impletum tunc fuisse vaticinium Prophetæ. Non refert quidem singula verba, sed satis constat hoc testimonium citari: Dederunt, inquit, triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimarunt à filiis Israel. ergo quantum ad rei summam spectat, non dubium est quin optimè conueniat quod refert Matthæus cum Prophetæ sensu. nam tenendum est illud principium, Christum fuisse verum Iehouam ab initio. Quoniam ergo Filius Dei eiusdem est cum Patre essentiæ, & vnus etiam cum ipso Deus: non mirum est visibili modo in eius persona fuisse exhibitum, quod figuratè Propheta docuit factum esse sub Lege à veteri populo. nam quasi soluerent iustam mercedem Deo dederant triginta argenteos, sordidum scilicet pretium: ideo conquestus

Matt. 27. 9.

questus est suum laborem quem impenderat illis regendis, iniquè æstimari. Iam Christus venditus fuit triginta argenteis, ergo visibile specimen huius prophetiæ exhibitum fuit in eius persona. Quum dicit Matthæus Christum fuisse æstimatum à filiis Israel, accusat impietatē electi populi. nam illic subaudiēdus est articulus οἱ. Habetur quidem ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ: sed ita resolui debet oratio, tam vili pretio æstimatum fuisse non à barbaris gentibus, sed ab ipsis indigenis qui erant ex filiis Israel, vel ex semine Abrahæ: quasi diceret, hāc iniuriam illatam fuisse Deo non ab extraneis, sed à populo quē elegerat & adoptauerat sibi in peculium. Illa autem malitia minus excusabilis fuit. Postea adiungit Matthæus, Dederunt in agrum figuli, sicut mihi Dominus præceperat. hæc etiam pars optimè respondet vaticinio: quoniam certum est non fuisse data opera vel consultò pecuniam illam locatam in agro emendo, vt Iudæi parerent mandato Dei, sed scimus Deum exequi sua decreta per impios, etiamsi nihil tale aut velint aut cogitent. Quid autem Zacharias noster? *Proiice*, inquit, ad *figulum*. Non dicit Ad agrum figuli: sed exposuimus quo sensu iubeat Deus triginta argenteos proiici ad figulum, nempe vt emantur lateres vel tegulæ ad ruinas templi obtegendas. & hoc contemptim ac per ludibrium dicitur. Sic etiam visibile huius rei symbolum fuit in emptione agri. Figulus enim agri venditor nesciuit quid ageretur: Scribæ & Sacerdotes nihil minus putabant quàm se implere quod prædictum olim fuerat. sed vt palàm fieret Christum esse verum illum Deum qui ab initio loquutus fuerat. sed vt palàm fieret Christum esse verum illum Deum qui ab initio loquutus fuerat per Prophetas: ideo vt quasi oculis id subiiceret Deus, voluit visibilem extare imaginem, quasi Iudæos in rem præsentem adduceret. Nunc sequitur apud Prophetam:

15 *Et dixit Iehoua mihi, Adhuc sume tibi vas pastoris stulti.*
16 *Quia ecce ego constituo pastorem in terra, quod excisum est non visitabit, quod iuuenile est non requiret, quod confractum est non sanabit, quod stat non pascet: & carnem pinguis comedet, & vngulas eorum confringet.*

Hîc docet Propheta, vbi abiecerit Deus curam populi, fore aliquam vanam speciem regiminis: sed ex qua facilè colligi possit, Deum non agere amplius officium pastoris: quasi diceret, populum ita deserendum esse, vt tamen putet se ad tempus esse adhuc, & manere sub tutela Dei, quemadmodnm videmus in Papatu superbas illas iactātias volitare, Nunquam deseri Ecclesiam à Deo. ergo etiamsi hactenus obruta fuerit Dei veritas, tamen fuisse verā Ecclesiam, quæ referta erat impiis superstitionibus. Quemadmodum ergo Papistæ titulo duntaxat gloriantur & contenti sunt, ita scimus Iudæos obtendisse sua priuilegia & hæc etiam arma illorum erant, quum vellent congredi & manus conserere cum Apostolis: Quid? Annon sumus hæreditas Dei? annon promisit sibi fore perpetuum sanctuarium inter nos? Annon vnctio sacerdotalis certum est atque infallibile signum gratiæ eius? Quemadmodum ergo stultas illas glorias efflabant Iudæi contra Apostolos, ita etiam hodie Papistę occultant omnia sua dedecora sub Ecclesiæ titulo. hoc intelligit nunc Zacharias, quum dicit se mandato Dei *sumpsisse vas pastoris stulti*. כלי significat Hebręis quodlibet instrumentum. Quidam exponunt peram pertusam. sed illud est nimis coactum. Nō dubito igitur quin per Instrumentum pastoris intelligat Zacharias insignia, ex quibus colligi poterat esse adhuc aliquem pastorem. sed interea vocat *stultum pastorem*, vt sciamus fuisse inanem laruā & fallacem. nomen igitur Pastoris hîc per cōcessionem ponitur, quemadmodum sæpe loquitur Scriptura & hodie etiam concedimus Papistis interdum nomen Ecclesiæ: deinde concedimus etiam cornutis episcopis nomen Pastorum, sed impropriè. sic etiā hîc Zacharias, quāuis loquatur de spectro & re nihili, tamen dicit adhuc fore pastores in Iudæa, & ratio subiicitur, quòd Deus talem pœnam sumpturus sit de prauo & ingrato populo: *Ecce*, inquit, *ego constituo pastorem in terra*. Iam vt diximus, se abdicauerat Deus munere pastoris: sed postea præfecit & lupos, & fures, & latrones pastorum loco, quum scilicet exequi vellet horribile suum iudicium contra Iudęos. & simul ostendit quales futuri sint pastores qui in posterum potientur imperio, nempe *qui non requirent quod excisum est*. Quidam hîc הנכחדות accipiūt pro ouibus ægrotis: sed fallūtur, meo iudicio: quia pastores seduli requirunt si quid est perditum, vel si quid euanuit in grege: & hoc intelligit Zacharias per visitationem. *Non visitabit* ergo, hoc est, non inspiciet siquid è grege abscissum fuerit: deinde *non requiret* הנער. quidam intelligunt optimos agnos. sed rectius alij exponunt teneros & qui adhuc nō assuefacti sunt ad sequendum pastorem. nam oues longo vsu sese continent, ita vt non aberrēt ab aliis: sed agni magis lasciuiunt: & facilè huc & illuc disperguntur. hæc igitur ratio est cur inter officia boni pastoris ponat Zacharias, *requirere quod adhuc iuuenile est*. Subiicit tertio loco de ægrotis, *si quid est confractum*, inquit, *non sanabit*. Postremò, *non pascet quod stat*, hoc est, quod est incolume. Ad verbum est, quod stat: sed significat plenum vigorē. Quod ergo *vegetum & incolume erit in grege, non pascet*. Postea addit, *Carnem pinguis vorabit, imò confringet*

vngulas. Amplificat immanitatem postrema hac voce, quum dicit pastorem hunc non fore contentum carne pingui, nisi etiam confringat ossa & vngulas, acsi superaret truculentia omnes lupos & sæuas bestias. nunc ergo tenemus summam huius vaticinij. Videtur autem hoc fuisse additum, ne sibi Iudæi placerēt in externa & euanida specie regiminis, postquam desciuerant à Deo: & vicissim etiam ipse renuntiauerat fœderi, quod cum gente illa pepigerat, ne amplius esset aut pater, aut nutricius, aut pastor. scimus hypocritas nō facilè exuere suam contumaciam: quanuis manifesta sit Dei vltio, tamen videmus eos obdurescere, præsertim vbi sub fallaci prætextu obtegunt sua mala, quemadmodum insigne exemplum perspicimus in Papistis. nunc ergo tenemus consilium Spiritus sancti vbi iubetur Propheta suscipere personam & vestes & instrumenta stulti pastoris. siquis excipiat, hoc non fuisse consentaneum vero Dei Prophetæ, facilis responsio est, Prophetam non ideo deflexisse à recto cursu suæ vocationis, quanuis præ se tulerit formam pastoris stulti, quemadmodum alibi vidimus Hoseam iussum fuisse accipere scortum & gignere spurios ex ea meretrice quæ iam fuerat infamis. Quum ergo hæc visio fuit oblata Hoseæ, non sequitur Prophetæ fuisse inustum aliquid probri, ne postea exerceret sancti doctoris munus. sic etiam nūc simpliciter ostendit Deus qualis futura sit populi illius reprobi conditio. Iam notandum est, vbi apparet aliquid residuum veræ & sanctæ gubernationis in externa specie, non ideo tamen Deum præesse. nam sicuti iam ostendimus, illa est ridicula & insulsa gloriatio, quum homines inflati sunt ac superbiunt meris titulis. Videndum igitur est, vt qui præsunt, ritè vocati sint à Deo: postea exerceant munus suum fideliter: alioqui poterunt centies vocari pastores, qui excellunt gradu honoris: sed erunt tamen vel lupi, vel latrones. neque enim vllus est verus pastor, nisi quem Dominus gubernat suo Spiritu & qui eius est minister. Omnes autem impij pastores etiamsi obtendant titulum, non possunt tamē ministri Dei vocari, qui iam populum deseruit, quemadmodum hîc videmus. Interea simul notandum est, hoc non accidere nisi iusto Dei iudicio, quum res in deterius labuntur, & tandem pessum eunt. & qui iactant pleno ore, & volunt etiam ab omnibus censeri pastores, sunt prorsus insipidi. Deus enim ipsos constituit: quemadmodum tota colluuies Papalis cleri hodie est manifestum signum iræ & furoris Dei. Vlciscitur enim meritò & contemptum verbi sui & contumaciam qua eum nimis prouocauit mundus. Quum enim Deus comiter vocasset totum mundum ad se, videmus vt repudiata fuerit eius gratia: deinde videmus vt omnes fere perrexerint in sua obstinatione. Tulit quidem Deus pro immēsa sua bonitate hanc prauitatem aliquot seculis: & quum inciperet punire ingratos, non statim erupit ad extremam vindictam. Ferulis enim addidit grauiora flagella: sed tandem oportuit iram eius instar diluuij exundare. hinc igitur horribilis illa confusio, quæ cernitur in Papatu. & hoc sibi volunt Prophetæ verba, quum Deus hîc pronuntiat præfici stultos pastores suo mandato & sua potestate, vbi scilicet exequi vult suum iudicium contra impios. Quoniam autem hîc enumerat Propheta quæ pugnant cum officio boni pastoris, hinc colligimus ex opposito quid sit verè & secūdum Deum regere Ecclesiam: deinde quænam sint dotes aut notæ boni Pastoris. Quisquis ergo Pastor vult agnosci in Ecclesia, quod excisum est, visitet, quod iuuenile est, requirat: quod confractum est, studeat sanare: & quicquid est incolume & vegetum bene pascat. deinde abstineat ab omni sæuitia: neque addictus sit ventri suo, neque lucrum spectet, neque etiam violenter imperet. Quisquis ita se geret, probabit reipsa se esse verum pastorem. sed quid magis absurdum fingi potest quàm pastores dici, qui tamen nullam curam gregis sustinent? qui duntaxat rapiunt & congerunt & coaceruant quod postea dilapident? Quum autem palàm appareat, in Papatu eos omnes qui vocantur Episcopi non alia de causa appetere hoc munus, nisi vt sumptuosè viuant, sine cura & labore, delitiisque suis indulgeant: deinde, vt in obscœnos etiam vsus profundant quod malè quæsitum est: quum ergo illic spectentur & otiosi ventres, & crudeles tyranni, quales hîc tradit Propheta, nónne videmus quàm pueriliter iactent suam hierarchiam, & simul prædicent se originem ducere ab ipsis Apostolis? Qualis enim erit Petri successor vel Pauli, qui barbaram tyrannidem exercet: deinde qui non putat sibi incumbere vllam curam gregis? Videmus ergo hodie repræsentari quasi ad viuum in Papatu quod hîc dicit Propheta, nempe esse aliquam speciem externi regiminis: sed tamen Deum prorsus alienum esse ab illa larua, vel ab illo spectro, interea meminerimus mundum dare meritas pœnas suæ ingratitudinis, quum ita crudeliter & indignè tractatur. Æquum enim est qui iugum CHRISTI suaue ferre non possunt, subiici diaboli imperio & calcari sub eius pedibus, & cōtumeliosè etiam opprimi à tyrannis. hoc rectum est Dei iudicium. Scimus autem Ecclesiam nō fuisse euersam, nisi postquam maior pars respuerat doctrinam salutis & excusserat omnem pietatem, ita vt Deus quodammodo in tanta & tam effræni peruicacia coactus fuerit abiicere pastoris munus. Tandem sequitur.

Hos. 1. 2.

17 *Heus pastor inutilis deserens gregem: gladius super brachium eius, & super oculum dextrum eius: brachium eius arescendo arescet, & oculus dexter eius contrahendo,*

do contrahetur (alij, obſcurando obſcurabitur.)

Hoc verſu docet Propheta etiamſi Deus meritò tam grauem vindictam infligat Iudæis, tamen paſtores ipſos non impunè elapſuros. & hoc modo admonet, etiam in rebus illis tam confuſis, & perditis, ſibi tamen aliquam fore fœderis ſui memoriam. Compellat autem paſtores ipſos neque enim de vno homine loquitur, ſed de tota illa caterua, quemadmodum iam diximus: *paſtor*, inquit, *inutilis*. אליל ſignificat rem nihili apud Hebræos: vnde etiã אלילים vocant idola. *Tu*, inquit, *paſtor inutilis qui deſeris gregem*. Iterum demonſtrat aperto ſigno quos nominauit paſtores, non tamen dignos eſſe tam honorifico titulo. Cõceſſio igitur eſt in hac voce, quia niſi paſtor de ſalute gregis ſolicitus ſit, palàm demonſtrat ſe nihil minus eſſe quàm paſtorem. Poſtea denunciat pœnam. *Gladius*, inquit, *ſuper brachium, & ſuper oculum dexterum eius*. Per gladiũ quanlibet ſpeciem pœnæ deſignat: per brachium intelligitur robur: per oculum intelligitur prudentia, hoc eſt, Deus & in animam tuam, & in corpus pœnas exiget, quia maledictio eius incumbet tuæ fortitudini & intelligentiæ: ideo dicit *areſcet brachium eius*. nõ videtur hoc quadrare metaphoræ gladij: ſed parum refert: quia vt diximus, Propheta complectitur omnes ſpecies pœnarum. *Areſcet* igitur *brachium eius*, hoc eſt vigor eius defluet, ita vt ſit quaſi lignum putridum: deinde *oculus dexter eius*, hoc eſt ſanitas mentis, recta intelligentia, *contrahendo contrahetur*: vertunt quidam, vt diximus, obtenebrari: & ſignificat Rugari propriè, vt ſatis conſtat ex pluribus locis. hîc non reperio verbum, quod melius reſpondeat quàm contrahendo contrahetur. Expoſui breuiter conſilium Prophetæ, nempe Deum ſic punire malitiam populi, vt tamen paſtores quorum miniſterio vtitur ad vindictam ſuam exequendam, non impunè euadant. Quanuis enim diuinitus excitentur, tenendum tamen eſt illud principium, nihil illis commune eſſe cum Deo. nam mera eos ambitio & auaritia & crudelitas impellit. nihil ergo minus illis propoſitum eſt quàm Deo obſequi: ſed extorquet ab inuitis atque etiam inſciis obſequium. in quem finem? nempe vt rependat ingratis & malignis & pertinacibus in ſua malitia quam meriti ſunt mercedem. Videmus ergo rectum finem eſſe vindictæ Dei: videmus etiam miniſtros quibus vtitur, eſſe impios ac proinde non eſt quòd putent ſibi impunè ceſſurum, quia impleant conſilium Dei: neque enim quicquam tale cogitant. deinde hoc etiam tenendum eſt, vbi graſſatur extremus Dei rigor, tamen manere aliquam memoriam paterni fauoris, quia ſcilicet aliquod adhuc ſupereſt ſemen, licet rarum. nunquam enim ſic prorſus abolet Eccleſia, quin maneant ſemper aliquæ reliquiæ: earum ſaluti conſulere Deus volens, poſtquam exercuit ſuam vindictam, ſimul etiam conuertit manum ſuam contra miniſtros, quibus vſus eſt, quoniam ſcilicet perperam abuſi ſunt ſua poteſtate. ſic etiam hodie cornuti Epiſcopi ſentient quàm pretioſa ſit Deo Eccleſiæ ſalus: quia etſi omnes ferè populi & ſinguli homines digni ſunt tyrannica illa ſæuitia, ſcimus tamen adhuc manere aliquos diſperſos in illo labyrintho & Deo eſſe curã ipſorum. Quanuis ergo putent ſe eſſe innoxios, latrones & lupi qui hodie in Papatu rerum potiuntur, ſentient tamen Deum eſſe rectum iudicem impiæ illius crudelitatis: quia cõfuſio Eccleſię nõ eſt interitus: ſeruat enim Dominus ſemper aliquas reliquias. Iã ſimul etiam videmus totã hominũ fortitudinẽ fundatam eſſe in Dei gratia: deinde pendere ab eius Spiritu ſanam intelligẽtiam. nam quum vtrumque auferat hominibus, hoc eſt, tam robur quàm rectum iudicium, hinc etiam colligimus penes arbitrium eius eſſe vtrumque largiri. ſciant igitur homines fulciri ſe occulta virtute Dei, vt vigeant ac polleant iuſta fortitudine. ſciant etiam ſe gubernari eius Spiritu, vt perſpiciant quid vtile ſit, præſertim verò qui dominantur agnoſcant hoc eſſe ſingulare donum Dei, ſi tranquillam poteſtatem obtinent: deinde ſi rectè proſpiciunt ſuis ſubditis & præditi ſunt ſana intelligentia: ſciant hoc ſibi totum diuinitus dari. Sed quæritur quomodo hoc conueniat, ſpoliari intelligentia & fortitudine qui prius erant inutiles? Reſpondeo tantundem hoc valere acſi diceret Propheta, eius qui inutilis fuerit paſtor turpitudinem fore omnibus conſpicuam. Ad tempus enim etiamſi longiſſimè abſint à paſtorum officio, tamen decipiunt ſimplicẽ plebeculam: imò videmus vt hodie fallaci ſplendore perſtringant omnium ferè oculos cornuti Epiſcopi & Abbates & tota illa colluuies. Creduntur ergo eſſe & Papa vicarius Dei, & alij omnes, ſucceſſores Apoſtolorum. hîc autem teſtatur Propheta, vbi maturũ tempus aduenerit, palàm fore eorum flagitia, ita vt in ipſorum faciem omnes conſpuãt, vt ſint omnibus deteſtationi. Quanuis ergo credantur ſapere & habeantur in admiratione, vel ſaltẽ in pretio, vtrumque illis ablatum iri minatur Zacharias, quoniam incumbet maledictio Dei & *brachiis ipſorum & oculis etiam dexteris*. hæc ſumma eſt. Ego cras incipiã proximũ caput.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam patienter ſuſtinuiſti hactenus non modò noſtrã pigritiem & ſtultitiã ſed etiam & ingratitudinem & pervicaciam, vt poſthac nos tibi præſtemus morigeros & obſequentes: & quoniam dignatus es nobis præficere optimum paſtorem vnigenitũ Filium

tuum,fac vt vicißim eum libenter audiamus & etiam placidè nos ab eo regi ſinamus. & quamuis experiaris in nobis quæ iram tuam meritò prouocent,tamen ne ad extremum vſque rigorem deſcendas,ſed ita corrigas quæ in nobis vitioſa ſunt,vt pergas vſque ad vltimum in officio Paſtoris, donec tandem ſub ductu manus tuæ perueniamus in cæleſte tuum Regnum : & ita hodie contineas nos in ouili tuo,& ſub pedo tuo paſtorali, vt tandem ſegregati ab hœdis,fruamur illa æterna hæreditate,quæ nobis parta eſt eiuſdem Filij tui ſanguine, Amen.

CAPVT XII.

NVS verbi Iehouæ ſuper Iſrael. Dicit Iehoua,qui expandit cælos,& fundauit terram,& formauit ſpiritum hominis in medio eius.

Videtur hæc inſcriptio ſequentibus parum congruere, quoniam non denũtiat cladem aliquam electo populo in hoc capite, ſed potius ſolatur miſeros,& promittit ſalutem Eccleſiæ fore Deo curæ.Quum ergo hîc tantùm de gratia & auxilio Dei concionetur Zacharias,videtur malè hîc poſuiſſe nomen *Oneris*, vel intempeſtiuè, ſcimus enim משא propriè accipi de triſtibus vaticiniis.Hoc quidem poſſet excuſari,quoniã ſic Deũ fore liberatorem Eccleſiæ promittit,vt interea doceat ipſam multis incommodis & moleſtiis ſubiectam fore:ſed potius exiſtimo diuerſum fuiſſe Prophetæ conſilium,nempe vt oſtenderet Iſraelitas,qui prætulerant exilium gratiæ Dei,daturos pœnam ſuæ ignauiæ & ingratitudinis,quòd ſcilicet per eos tantùm ſtetiſſet,quominus rurſum coaleſcerent in vnum corpus, & purè colerent Deum in patria ſua.hoc ſecurè prætereunt interpretes quaſi ad rẽ nihil faceret. Cæterùm,niſi hoc tenetur, quicquid legitur in hoc capite prorſus erit inſipidũ.ego igitur ſic ſtatuo Prophetam hîc inuehi contra Iſraelitas qui reſpuerãt quod tandiu expetiuerant,quum eſſet diuinitus illis & præter ſpem oblatum.nihil enim magis optabile illis fuit quàm reditus liber in patriam. & videmus etiam quàm ardenter precati fuerint Prophetæ omnes pro hac reſtitutione. Quũ ergo Iſraelitæ & otio & deliciis & terrenis ſuis vtilitatibus addicti, pro nihilo duxiſſent ſibi permitti reditum, vt rurſus colligerentur ſub manu Dei,hæc turpis fuit ingratitudo.Propheta igitur hîc coarguit eos, & oſtendit longè alium fore ſucceſſum quàm ipſi imaginentur.Notandum autem eſt,ideo torpore fuiſſe retentos,qui huc & illuc diſperſi erant, quia non putabant fore diuturnum populi ſtatum. videbant enim,ſicuti prius fuerant experti,Iudæam vndiq; cingi infeſtiſſimis hoſtibus:deinde non fore tam validum populum vt poſſet omnes impetus repellere.Iam enim aſſuefacti erant ad omnia ferenda:& ſi qua fuerat in illis generoſitas,ab ea prorſus deſciuerant,quum oppreſſi fuiſſent longa ſeruitute.Quum ergo hoc apud ſe reputarent decem Tribus, nõ vſæ ſunt præſenti Dei beneficio:ita factum eſt , vt prorſus alienatæ fuerint ab Eccleſia Dei & quaſi ſponte renuntiauerint fœderi,in quo tamen fundata erat ſpes æternæ ſalutis. Quid autem tradit Zacharias hoc capite?nempe Deum fore Ieroſolymæ cuſtodem, vt eam tueatur contra omnem violentiam:& quamuis vndique ſurgant populi ad eam oppugnandam, tamen non paſſurum,vt ſuccumbat. videbimus etiam alia permulta: ſed tãtùm hîc ſufficiat ſummam attingere, quòd ſcilicet Deus exiguam illam manum & infirmas ac debiles reliquias non deſeret:ſed vtcunque longè inferiores ſint Iudæi ſuis hoſtibus,tamen ad eos tuẽdos ac ſeruandos vnicam Dei virtutẽ fore parem. Iam ſi quæratur cur Propheta vocet hoc, *Onus ſuper Iſraele*,in promptu eſt reſponſio,quòd ſcilicet Iſraelitæ inter exteras gentes putreſcent ſine vlla ſpe liberationis,poſtquam noluerunt colligi ſub manu Dei,quum tamen comiter & benignè inuitaſſet omnes.Quoniam ergo nihil profecerat Deus brachia ſua extendens,quum vellet eos rurſus amplecti,hoc eſt *Onus* de quo loquitur Zacharias, quòd ſcilicet vrentur dolore & inuidia,quum videbunt fratres ſuos protegi tunc Dei auxilio: ſe autem iam carere prorſus omni ſpe ſalutis. denique hîc tacita eſt antitheſis inter decẽ Tribus & inter domum Iehudah,vt facilè patebit ex contextu. Quoniam tenemus conſilium Prophetę,iam ad verba deſcendo.dicit *Onus verbi Iehouæ ſuper Iſraele,dicit Iehoua,qui expandit cælos.* His epithetis Deum inſignit Zacharias ad confirmandam huius vaticinij fidem.neque enim dubium eſt,quin hîc & creationis cæli & terræ & etiam hominis facta fuerit mentio propter circũſtantiam loci.Alibi vidimus ſimiles ſententias,nam vbi de re creditu difficili agitur,niſi occurrat nobis immenſa Dei potentia,friget quicquid nobis promittitur.Deus ergo vt fidem ſuis promiſſionibus acquirat, oculos noſtros in cælum attollit, & iubet hoc mirabile opificium diligenter aſpicere:deinde conuertit nos ad terram,vbi etiam inæſtimabilis eius virtus apparet.Tertiò reuocat nos ad conſideratione propriæ naturæ. ſi ergo hoc vix poterat credi, fuit optimum remedium quod hîc profert Zacharias, nempe vt oculos erigerent ſurſum Iudæi : poſtea ad terram conuerterent. nam expanſio cælorum cogit nos ad ſui admirationem,& quantumuis ſimus ſtupidi,non poſſumus tamen Solem & Lunã & Stellas,denique totum hoc expanſum quod ſupra nos eminet aſpicere ſine aliquo & quidẽ ingenti metu.Quum ergo Deus omnem humani ingenij captũ ſuperet in ipſo mũdi opificio,

cio, quid iam impediat quominus credamus quod tamen videtur minimè esse consentaneum? neque enim metiri conuenit Dei opera sensu nostro, quando ne centesimam quidem eorum partem capimus, vtcunq; applicemus ad considerationem quicquid est in nobis. neque etiam hoc leue est, quum addit Deum *formasse spiritum hominis in medio eius:* sentimus enim nos viuere, corpus per se carebit omni motu & vigore, nisi intus animetur: anima quæ corpus vegetat inuisibilis est. Quum ergo experientia nobis demonstret virtutem Dei, quæ tamen non est oculis conspicua, cur non expectabimus quæ promittit, etiamsi euentus nobis incredibilis videtur, & omnes sensus nostros excedit? Tenemus ergo nunc cur Propheta commemoraret Deum *expandisse cælos & fundasse terram & formasse hominis spiritum.* Quum dicit *in medio eius,* intelligit spiritum habitare intus: quia scimus corpus nostrum esse instar tabernaculi. Pergamus.

2 *Ecce ego pono Ierusalem postem contritionis,* vel calicem veneni, aut mortiferum: alij vertunt, Crapulæ, *omnibus populis per circuitum: atque etiam super Iehudah, erit in obsidionem contra Ierusalem.*

Hîc incipit Zacharias docere quod breuiter exposui, nempe Ierosolymam fore sub Dei præsidio, vt saluam & incolumem præstet aduersus cunctos hostes. sed hîc figuris vtitur, quæ rem ipsam magis illustrent. Dicit *Ierusalem fore quasi postem contritionis.* סף significat postem ferè in tota Scriptura: sed hîc quidam accipiunt pro Calice: & ideo רעל vertunt temulentiam, aut furorem. sed quia etiam רעל Hebræis dicitur contritio, non malè conueniet, Ierosolymam vocari postem, ad quem impingitur, ita vt qui crure suo postē illum attingit, sibi aut os frangit, aut aliquid damni inferat. Quanquam videtur plus aliquid exprimere Propheta, quòd scilicet quisquis volet transcendere Ierosolymam reperiet offendiculum, quo sibi crura frangat & conterat. sensus igitur est, clausum fore ingressum, ne hostes Ierosolymam expugnent, etiamsi peruenerint ad ipsos muros & portas, quia scilicet in ipso limine impingent, vt dicitur. si magis arrideat altera versio, sensus etiam aptus erit, nempe omnes impios vbi omnia machinati fuerint contra Ecclesiam Dei, sese inebriaturos suis consiliis: imò potum illis fore mortiferum. est enim cupiditas hominum similis temulentiæ. Quum ergo improbi colligunt suas copias contra Ecclesiam, perinde est acsi cupidè vinum haurirent: quemadmodum temulenti homines conueniunt vt sese ingurgitent. Sensus igitur Prophetæ esset, immodicum illum potum fore mortiferum gentibus. Sed retineo sententiam priorem, nempe quanuis apertę sint sanctæ Vrbis portæ, imò etiam facilis ingressus per muros ipsos pateat, Deum tamē omni ex parte fore propugnatorem, vt hostes ad limen ipsum impingant, ac seipsos conterant, quemadmodum diximus. Fuit autem valde necessaria hæc promissio, quoniam Ierusalem tunc exposita erat omnium iniuriis, neq; poterat sese vel fossis, vel muris, vel aggeribus defendere: sed Dominus hîc pronuntiat *fore postem contritionis.* Iam adiungit, *etiam contra Iehudah,* vel super Iehudah, *erit in obsidione super Ierusalem.* Meo iudicio, Propheta extendit promissionem ad totam terram: quasi diceret, etiā si Ierosolymę circuitus non capiat omnes incolas, tamen vbique fore tutos, quia Deus suscipiet eos in fidem suam. Miror cur omittant quidam interpretes particulam על, & ita vertant, Erit etiam Iehudah in obsidione contra Ierusalem. Eliciunt verò sensum prorsus contrarium, quòd scilicet erunt quidam ex Iudæis ipsis perfidi homines, qui non parcent fratribus & consanguineis, sed hostiliter se gerent contra ipsos, & coniungent peruersa sua studia cum profanis gentibus. sed ego in diuersam partem refero, quòd scilicet vbi obsidebitur Ierusalem, Dominus obstacula ponet omni ex parte, quæ impediant & prohibeant hostiū impetus. Quum ergo Deus tuebitur sanctam Vrbem, inquit, etiam hoc idem (nam verbum, *Erit,* refero ad protectionem Dei) hoc ergo idem erit in tota terra: quasi diceret, non tantùm vnius vrbis custodem fore Deum, sed totius terræ sanctæ. hoc autem acriter pungere debuit Israelitas, quum viderent se excludi à Dei auxilio, quia grauati fuerant redire in patriam quum permissa illis esset libertas. Sequitur:

3 *Et erit in die illa, Ponam Ierusalem lapidem onerosum cunctis populis: quisquis portabit concisione concidetur,* vel laceratione lacerabitur, *& congregabuntur contra eam omnes Gentes terræ.* Sic autem resolui debet oratio, Licet congregentur aduersus eam cunctæ gentes terræ.

Hîc aliam metaphoram adiungit Zacharias, quæ etiam valde apposita est. Quum enim contra sanctam Vrbem bellarent impij, non fuit propositum redigere duntaxat eam sub obsequium, vel imponere tributum aut vectigal: vel simpliciter dominari. Quid igitur? excidere funditus & delere illius memoriam. Quum ergo tanta crudelitas hostes im-

pelleret ad oppugnationem Vrbis sanctæ, Propheta hîc occurrit, & testatur lapidem illum nimis fore onerosum. Comparat autem hostes Ierosolymæ homini qui lapidem tollere conatur vbi vires non sufficiunt. Ille ergo concîdit sibi neruos. nam siquis nitatur supra suam facultatem, fit aliqua luxatio in membris, aliqua in neruis ruptura. Propheta ergo huc spectat, Conspirent licet multæ gentes contra Ierusalem, & toto conatu incumbant ad eam euertendam, hoc tandem proficient vt sentiant nimis onerosam sibi esse molem. Itaque [illegible] gent sibi aut lacerabunt brachia, quoniam rumpentur eorum nerui in ipso excessu conatus. alij frigidius exponunt, lacerando lacerabitur: quia scilicet vbi quis accipit lapidē asperum, sibi manus exulcerat. sed Propheta haud dubiè aliquid grauius notare voluit: & melius etiam respondent hoc modo singula membra, quoniam, vt diximus, consilium impiorum fuit, transferre Ierosolymam, vt lapis non maneret super lapidem: Deus autem hîc pronuntiat nimis graue fore onus, ita vt sentiant sibi frangi vel abrumpi neruos, vbi intemperanter conati fuerint transferre quod moueri suo loco non poterat. Ratio autem huius vaticinij est, quoniam Deus fundator erat Ierosolymæ, sicuti dicitur, Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion: deinde alio loco, Iehoua in medio eius, non commouebitur. Iam simul memoria repetendum est quod vidimus proximo versu. Quanuis enim ideo cœli in continuo motu retineant tamen suam stationem, posset fieri vt ruerent: sed etiamsi contingeret cœlum & terram misceri, Ierusalem quæ fundata est Dei manu, & quæ exempta est à communi sorte hominum, & cuius peculiaris est conditio, manebit stabilis. Videmus ergo cur dicat Propheta non alium fore successum impiis vbi euertere Ierusalem studebunt, quàm vt seipsos lacerent. Postea adiungit, *Et congregabuntur contra eam omnes gentes.* Diximus hoc fuisse additum, vt ostēderet etiamsi vndique confluerent hostes, Deum tamen superiorem fore. ergo amplificationem in se continet hoc membrum, vt fideles perstarent inuicta constantia ad bene sperandum, quanuis hostium multitudine viderent se obrui. Illa est summa. Postea sequitur:

(Psal. 87. 1. / Psal. 46. 6)

4 *Die illo, inquit Iehoua, percutiam omnem equum stupore, & sessorem eius amentia: & super domum Iehudah aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.*

Hîc prosequitur eandem sententiam, sed aliis verbis, nempe in Dei manu esse multiplices modos, quibus furorem hostium & arceat & frangat. In vocibus *Equi* & *Sessorum* est synecdoche. intelligit enim Propheta quicquid robustum fuerit, tamen facilè posse vinci diuinitus: dicit primò, *percutiam omnem equum stupore.* scimus robur militare esse in equis & equitibus: equos autem dicit fore attonitos: equites verò ipsos quasi correptos insania, vt scilicet seipsos conficiant, neque possint nocere Ecclesiæ. Confirmat igitur quod nuper dixit, quanuis totus mundus conspiret contra Ecclesiam, tamen satis esse virtutis in Deo, vt omnes impetus vel procul repellat vel conterat. & ideo stuporem, amentiam, cæcitatem ponit, vt discant fideles Deum occultis modis posse hostes suos vel perdere vel profligare. Quanuis ergo Deus non pugnet exertis gladiis, neque vtatur communi bellandi more: dicit tamen Propheta instructum esse aliis mediis, vt hostes suos prosternat. nam qui etiam potentissimi sunt in mundo, non tamen possint eò vsque penetrare, vt cæcitate & amentia hostes suos conturbēt. sed Propheta hîc ostendit, etiamsi non appareat nobis ratio, qua liberare Deus nos volet, bene nihilominus esse sperandū, quia flatu suo cōiciet hostes omnes vbi eos excæcabit, & vbi illis eripiet & mentem & cōsilium & robur. Postea addit, *Et aperiā oculos meos super domū Iehudah.* Hæc est causæ redditio, cur scilicet feriendi sint omnes hostes insania & stupore, quoniam Dominus Ecclesiā suam respiciet. nam aperire oculos tantundem valet, atque curam adiicere. visus autem fuerat Deus ad tempus negligere populum suum: & cessatio illa, quasi obliuio erat. Ideo sæpe queruntur sancti, Quousque obdormies, quousque claudes oculos? Respice Domine, Videas. ita hoc loco intelligit Zacharias Deum adhuc curam gerere populi sui, vt hostibus occurrat. hinc ergo percipere nunc licet vtilem doctrinam, primò nihil meliùs esse nobis, quàm sub vmbra protectionis Dei colligi: etiamsi Ecclesia munitione omni careat: imò si innumeros habeat hostes sibi infestos, & ad resistendum nullæ vires suppetant. Quanuis ergo sic miserè laboret Ecclesia, atque inter multa discrimina versetur, imò subiaceat morti, discamus ex hoc loco miseros esse qui metu & pusillanimitate se ab ea separant: qui verò inuocant Deum, & reiiciunt in ipsum curam salutis suæ, eos fore beatos, quanuis totus mundus contra ipsos insaniat: quanuis crepent arma omnium gentium, quanuis etiam equi tumultuentur, Dei præsidium satis fore ad Ecclesiæ suæ tutelam. hoc vnum est. deinde discamus etiam fidem nostram exercere, vbi Deus videtur nos quasi proiicere inter dentes luporum: quia etiamsi non opponat visibile aliquod auxilium, scit tamen quomodo liberandi simus, & habet apud se occulta adminicula; quæ ideo non cernimus, quia vult probare fidem & patientiam nostram. Postremò

discamus,

discamus,etiam vbi conniuet Deus ad nostras miserias, quasi nostri prorsus oblitus foret, tamen spem nostram quæ in ipso fundata est, non posse labefactari: quia si manebimus in eius grege,tandem aperiet oculos suos, hoc est, re ipsa ostendet sibi curam esse nostræ salutis. Iam sequitur:

5 *Et dicent duces Iehudah in cordibus suis,Fortitudo mihi,*vel robur,*habitatores Ierusalem in Iehoua exercituum Deo suo.*

Adhuc continuat eandem doctrinam,nempe quanuis grex Dei pusillus sit & imbellis,tamen satis virtutis fore,quia Dominus ab eorũ parte stabit qui ad ipsum confugient. Quanuis ergo Ierosolyma nondum referta sit ciuibus,& duntaxat sit vrbs vna,testatur Zacharias illic fortitudinem inuictam fore.sed loquitur de ducibus Iehudah per comparationem. Olim scimus quanta illic fuerit hominum copia, & quanti exercitus confecti fuerint ex vna illa Tribu & dimidia Tribu Ben-iamin. Quum ergo multæ olim fuissent præfecturæ, quum regio plena fuisset oppidis populosis, tunc sola ferè Ierusalem cœperat habitari. sed Propheta hîc denuntiat etiamsi collectum sit totum Ecclesiæ corpus intra vnius vrbis angustias vel cancellos,tamen illic fore satis virtutis ad profligandos omnes hostium insultus.*Dicent* ergo *duces Iehudah*, hoc est, quum olim præfecti singulis vrbibus vel Chiliarchæ numerarint suas copias,iam omnes respicient ad vrbem vnam, quia scilicet terra ferè deserta est & nudata incolis:tamen bene sperabunt,quia in Domino erit fortitudo ipsorum.Quidam inserunt copulam,fortitudo mihi & ciuibus Ierusalem: cæterùm,corrumpunt sensum,quia vno contextu voluit dicere Propheta quod iam attigi, nempe omnium oculos fore coniectos in vnam vrbem duntaxat: & tamen satis firmam materiam fore bonæ spei & fiduciæ; quia scilicet fortes erunt,non in se ipsis,sed in Deo suo. Mutatio est numeri vbi dicit, fortitudo mihi.nam loquutus erat de ducibus.Oportuit igitur dicere לנו.sed iam inducit singulos loquentes, quasi diceret, quisque ex ducibus non intentus erit ad suas terras,sed oculos potius diriget ad sanctam Vrbem, & contentus erit defensione paucorum hominum: ideo dicit,*In Iehoua exercituum Deo suo.* significat enim Deum tunc fore protectorem illius populi, quem ad tempus deseruerat. & rursus vocat Deum exercituum, vt commendet inuictam eius fortitudinem,ne scilicet terrore deficerent piorum animi,quum viderent se longè impares esse hostibus. Sequitur:

9 *In die illa ponam duces Iehudah quasi fornacem*, vel catinum fusorium, *ignis inter ligna,& quasi facem,*vel lampadem, *ignis in manipulo*, hoc est, inter manipulos,*& comedent ad dextram & ad sinistram cunctos populos in circuitu: & habitabitur,*vel manebit,*Ierusalem adhuc sub se,*hoc est,in loco suo,*in Ierusalem.*

Adiungit aliam figuram nouę confirmationis gratia.dicit enim duces Iehudah fore similes catino fusorio,quanquam alij vertunt Focum,sed malè, & sine colore. Postea comparat eos *faci ardenti:* comparat autem profanas gentes ligno & stipulis vel paleæ. Alibi etiam ita loquitur Spiritus: & notanda est ratio, quia quum impij Ecclesiam Dei oppugnant, videntur omnia secum afferre quæ ad interitum eius faciant. Atqui Deus pronuntiat eos fore instar paleæ & ligni: & quemadmodum apud Iesaiam, Erit domus Israel in ignem ardentem,& vorabit omnia ligna syluæ.Sic etiam hoc loco,erit quidẽ magna congeries hostium, vbi sese aggregabunt contra Ierusalem: sed Dominus consumet eos, quoniam erit instar ignis in medio populi sui, & populus ipse arcana Spiritus virtute erit quasi catinus ardens, & quasi fax quæ deuoret paleas,in quibus nihil est solidi.Cæterùm rursus ostendit Propheta liberationem Ecclesiæ semper esse mirificam: ideóque perperam eos facere qui affixi sunt humanis & terrenis mediis: & libenter Deum astringerent ad suos sensus: & ideo simulac illis promittit Deus se fore illorum liberatorem, inquirunt, Sed quomodo hoc fiet? vnde nobis auxilium? quomodo ad nos vsque sese extendet manus Domini? vnde colliget sibi milites? Quoniam ergo solemus ita anxiè inquirere, vt procul repellamus à nobis Dei auxilium, tenẽda est hæc Prophetæ doctrina,quanuis hostes nostri turmatim in nos ruant; tamen fore lignorum cõgeriem,& nos fore similes fornaci: quia etiamsi in nobis nullæ sint vires, Dominus tamen occulta sua gratia efficiet vt solo accessu sese consumant hostes nostri. Eódem etiam pertinet altera similitudo, *fore vel lampadem,*vel facem, *in manipulis paleæ.* Nam hîc etiam singularis numerus ponitur pro plurali. Tandem sequitur explicatio, *Comedent ad dextram & sinistram cunctas gentes in circuitu.* Hîc videtur tribuere Zacharias inexplebilem sæuitiem & cupiditatem vindictæ fidelibus, qui tamen reguntur mansuetudinis Spiritu, vt imitentur Patrem suum cælestem. Sed hîc non agitur de affectu ipsorum:tantùm ostendit Propheta frustratum iri omnes impios suo successu:neque id modò,sed etiam consumptum iri. Quò igitur furiosius insilient contra Ecclesiam, eò magis

Iob.21.17.

subita erit ipsorum consumptio: quia etiamsi fideles velint illis parcere, Deus tamen ipsis non parcet, qui iustus est iudex. Deniq; transfertur ad Ecclesiam opus ipsius Dei, quemadmodum aliis locis. Postremò repetit sententiam illam, nempe *Ierusalem staturam in loco suo vbi erat.* Est repetitio vt iam vidimus, quia putabant hostes posse euerti Ierosolymam, vt nihil prorsus residuum extaret. Propheta autem ex opposito dicit stabilem fore in loco suo, quia scilicet locum illum elegerat Deus, vbi volebat coli, & elegerat in memoriam nominis sui, quemadmodum sæpius dicitur apud Mosen. Denique significat firmum & perpetuum fore Ecclesiæ statum: etiamsi conspirent cuncti mortales ad eius excidium, & proiiciant huc & illuc lapides, tamen fore illic æternum sanctuarium Dei sicuti promiserat, nempe vsque ad Christum. Nam scimus tunc Ierosolymam oportuisse prorsus excindi cum Templo: quia finis omnium rerum aduenerat, & renouandus erat orbis.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie dura est, ac infœlix etiam videtur eorum omnium conditio, qui sub vexillo crucis Christi militant: da, inquam, vt freti his promissionibus, quibus nos animas, constanter perstemus: neque dubitemus manere in tuo ouili, quamuis vndique nos lupi obsideant, quamuis furiosè etiam nos appetant fures & latrones, vt tamen maneamus semper sub manus tuæ auxilio, neque inuideamus filiis huius seculi suas delicias & suam quietem & omnia commoda: sed ita patiamur nos agitari sub continuo metu, vt tamen quietis animis expectemus, dum in ipso vltimo mortis articulo ostendas salutem nobis certam in manu tua & fidam esse: atq; ita tandem defuncti omnibus molestiis, perueniamus ad beatam illam quietem, quam nobis peperit vnigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

7 *Et seruabit Iehoua tabernacula Iehudah sicut initio,* subaudienda enim est nota similitudinis, *itaque non gloriabitur decor,* vel magnificentia, *domus Dauidis, & decor ciuis Ierusalem contra Jehudam.*

Iterum docet Propheta non opus esse adminiculis, vbi Deus exerit manum suam ad seruandum populum: quia satis superque sibi sufficit. Huc autem tendit sententia, vt discant Iudæi acquiescere in solo Deo, etiamsi videant se destitui omnibus subsidiis terrenis: quia vbi vult Deus seruare non indiget vllo auxilio, sicuti diximus, neq; aliunde mutuatur, sed vnus ipse sibi sufficit. Cæterùm per *Tabernacula,* meo iudicio, Propheta intelligit tuguria, quę nō possunt tueri suos hospites vel inquilinos. Verū quidem est Hebræis vocari שוכות tentoria: sed idem etiam intelligunt per אהלים nempe tabernacula, quæ præbent hospitium temporale: non sunt autem solidè extructa: & hoc colligitur ex multis locis. Fateor plerunq; promiscuè vocari omnes domos Tabernacula, hoc est, אהלים: sed propriè tamen nomen hoc significat tentorium quod extruitur ad breue tempus: quemadmodum dicuntur patres habitasse in tabernaculis, quoniam scilicet nusquam illis fixa erat statio. Nunc videndum est cur de tabernaculis loquatur Propheta. Posset hoc referri ad deserti habitationem: sed quia vereor ne illud sit nimis remotum, simplicius accipio tabernacula in quibus habitabant Iudæi quum redempti ex Ægypto ingressi essent terram: quia oportuit mirabiliter tunc ipsos protegi Dei manu, quum exacerbassent omnes vicinos, atq; accendissent omnium in se odia. Erant quidem aliquæ vrbes munitæ, sed vt plurimùm degebant in pagis: saltē maior pars populi contenta erat suis tuguriis. Quum igitur tunc nulla esset munitio Israelitis, iam reducit illis Propheta in memoriam, fuisse defensos vnius Dei præsidio, vt sperent etiam in posterū se tutos & incolumes fore, quia Deus tuebitur eos vsq; ad finem. Est igitur hìc tacita comparatio inter tuguria & vrbes munitas. Et Propheta iubet ipsos considerare quid olim experti fuissent ipsorum patres: Deus.n. fideliter ipsos tutatus fuerat, quum tamen non essent muniti contra impetus hostium. Primò dicit, *Seruabit Iehoua tabernacula:* quasi diceret, Scitis patres vestros olim defensos fuisse manu Dei, quum tamen nō habitarent vt plurimùm in vrbibus, sed dispersi essent in pagis. Quum ergo multis seculis antequā Rex creatus esset, Deus seruator fuerit populi sui, idem etiam in posterum ab ipso sperate. Sed tenēdum simul est quod heri diximus, promitti Iudæis qui redierant in patriam, opem Dei, vt scirent Israelitæ, quos ignauia sua retinuerat in exilio Babylonico, se meritò pœnam dare suæ ingratitudinis: quia non dederant gloriam Deo vt par erat, quò scilicet eius tutelæ se committerent, atq; ita recumberent in eius præsidium, vt non quærerent alia adminicula in terris. *Seruabit* igitur *sicut initio,* inquit. Iam dixi particulā similitudinis debere subaudiri. Postea adiungit, *Ideoq; non glorificabitur decor domus Dauid, & decor ciuis Ierusalem super Iehudam.* Posterius hoc membrum exegeticè additū existimo: & res ipsa hoc ēt ostendit. Deus.n. pronuntiat se ita fore protectorē inopū, vt non minus victores semper futuri sint, quàm si haberent multos exercitus armatos: si & pecunia, & aliis etiam bellicis instrumentis essent prædit. Quòd

enim hîc comparat domum Dauidis & incolas Ierusalem cum Iehudah, non dubium est quin respiciat in hunc finem, quanuis nullum sit regnum, & nullæ vrbes munitæ, satis tamen in se vno esse præsidij vt inermem populum & destitutum tam gladiis quàm virtute & aliis omnibus mediis, per se tueri queat. *Non gloriabitur* ergo *domus Dauid*. Et hoc videtur consultò fuisse positum, quoniam suis opibus & potentia confisi non ita acquieuerant in Deo, vt decebat. Quoniam ergo in vanam superbiam elati fuerant Iudæi, quum & regni dignitas floreret: deinde etiam suppeterent diuitiæ & bellica instrumenta, ideo coarguit Deus peruersam illam fiduciam, qua obscurauerant Iudæi gratuitum eius fauorem. Vtcunq; enim congesserint magnos thesauros Dauid & Solomon, & etiam formidabiles fuerint hostibus suis, & omnibus vicinis gentibus, debuerant tamen quiescere sub vnius Dei tutela. Quum autem terrena media illis animos inflassent, ideo coarguit Deus peruersum illum fastum, & ostendit non minus beatum fore statum populi, vbi neq; in solio rex sedebit, neq; etiam extabunt omnia subsidia ad defensionem populi: ac proinde denuntiat qui ita expositi erũt omnibus incommodis, tutos fore tamen & incolumes, quia Deus ipsos tuebitur. Hoc sensu dicit Propheta non fore cur glorietur posteritas regia contra Iehudam, quanuis in tuguriis habitaret: deinde etiam incolæ Ierusalem, qui erant tunc quasi aulici. quum enim sedes regia esset Ierosolymæ, manauit inanis illa gloriatio ad omnes ciues. Quum ergo despicerent omnes terræ incolas, vt splendida erat illius vrbis conditio, dicit Propheta, *Non gloriabitur posthac* Ierusalem, & posteritas Dauid contra totum Iehudam, qui dispersus erat per apertos agros. Postea sequitur:

8 *Die illo proteget Iehoua super habitatorem Ierosolymæ: & erit qui ægrotabit inter ipsos die illo quasi Dauid: & domus Dauidis sicuti Angeli*, aut Dij, *sicuti Angelus Iehouæ coram facie ipsorum.*

Prosequitur eandem sententiam. Dicit enim Deum instar clypei fore ad protegendos Iudæos. Quanquam enim hîc ponitur verbum גן, tamen quia inde deducitur מגן, quod clypeum significat, tenenda est illa similitudo, nempe Iudæos, quanuis neque virtute polleant, neque instructi sint armis bellicis, tamen fore tutos sub Dei protectione, quoniam clypeus ille sufficiet. Et opponitur hîc obliquè Deus omnibus aliis munitionibus, quas nimis solicitè quærere solent homines, & quibus etiam peruersè confidunt. Non dubium igitur est quin Propheta hîc vendicet Deo talem potentiam, quæ, etiamsi totus mundus repugnet, neque vllum auxilium appareat, tamen superior futura sit ad hostes delendos, & seruandum populum. *Iehoua* ergo, inquit, *erit die illo clypeus.* Sed videtur hîc esse aliquid repugnantiæ: quia proximè dixerat, Iudæos vbicunq; agerent fore tutos, quanuis non incolerent Ierosolymam: nunc autem restringit hanc promissionem ad ciues Ierosolymæ. sed facilis solutio est: heri enim vidimus laudari pietatem eorum, qui maluerant subire maximos & grauissimos labores in itinere, deinde se exponere multis periculis quàm manere in exilio, quòd ita alieni essent à Templo. Iam quum illud fuerit Prophetæ consilium, non mirum est quòd nunc ciues Ierosolymæ nominat: nunc verò complectitur generaliter omnes Iudæos. Quòd autem proximo versu dixit ciues Ierusalem non posse gloriari contra rusticos qui in pagis dispersi erant: hac loquendi forma voluit humiliare etiam ciues Ierusalem, non tamen excludere à promissione communi. Quum ergo Deus omnium defensor futurus esset, iterum redit ad Ierosolymam Propheta. Nam quia Deus illic sanctuarium sibi elegerat, non mirum est si locus ille pretiosus coram ipso fuerit. Sed oportuit interea Iudæis auferri omnem superbiam, ne confiderent terrenis mediis, quemadmodum dictum est. Hoc sensu dicit *protectionem Dei fore super habitatores Ierusalem.* Iam adiungit, *qui infirmi erunt inter ipsos fore similes Dauidi.* Quidam argutè exponunt, quòd sicuti Dauid quum neque exercitatus esset in bello, neq; etiam valde robustus, sed propemodum puer: tamen confecerit Gigantem illum superbum Goliad: ita etiam intelligũt infirmos ex Iudæis Dei virtute fore hostium suorum victores. Sed videtur mihi illud coactum. Ego itaq; nõ dubito, quin Propheta hîc contexat suum sermonem, & Dauidem accipiat pro Rege. Nã quum Dauid prostrauit Goliad, adhuc erat puer nulla virtute insignis. Posteaquam adeptus est regnum, scimus excelluisse modis omnibus inter omnes terrenos reges. Ergo hanc potentiam nunc considerat Propheta, quum dicit minimos quosq; vel contemptissimos fore similes Dauidi: quasi diceret, erunt omnes instructi heroica & regia virtute, nõ modò homines plebeij, sed etiam qui videntur similes esse fœminis, & qui nihil virile præ se ferunt, illi tamen excellent heroica virtute Dauidis. Postea sequitur, *Et tota domus Dauid erit quasi Angeli*, hoc est, ipsa posteritas Regia erit insignis Angelica virtute. Hoc autem necesse fuit addere, ne putarent fideles iam in nihilum redigi domum Dauidis, vnde tamen speranda erat salus. Nam quicquid illis promissum fuisset, hoc potuit euanescere, nisi semper stetisset illa promissio, in qua fundata erat totius populi salus, Domus tua in æternum manebit. Nunc si Zacharias visus fuisset Psal.89.37

deiicere & prorsus euertere domum regiam, poterat hoc venire in mentem fidelibus, vnde ergo exorietur nobis salus? quia sine Christo certum est nos esse perditos. Christus autem non potest nisi ex domo Dauidis prodire. Ergo Propheta hîc tempestiuè dicit domum regiam fore præstantissimam, acsi totidem illic essent Angeli, quot homines. Ponit nomen אלוהים, quod etiam deos significat. Sed addit eodem sensu, *quasi Angelus Iehouæ coram facie ipsorum*. Non dubium est, quin Propheta hîc comparet posteros Dauidis Angelo, qui dux populi fuerat & minister redemptionis. Angelum illum colligimus fuisse Christum, quia etsi plures Angelos Deus tunc populo suo destinauit, fuit tamen Christus princeps ac caput, vt satis notum est. Propheta igitur hîc sperare iubet Iudæos de perpetuo Dei auxilio: quoniam in domo regia non modò erunt Angeli, sed ille etiam dux patrum qui exercuerat incredibilem Dei potentiam in redimendo populo. Nunc tenemus consilium Prophetæ: hæc summa est, Deum ita suscipere populi sui defensionem, ac tutelam, vt vnus per se sufficiat absq; adminiculis: deinde in domo ipsa regia fore ministrum salutis: sicuti olim quum educti fuerant patres ex Ægypto, Deus manum suam exeruerat per Angelum, hoc est, iam præfecerat illis Mediatorem. Et hoc etiam sensu addit, לפני יהם, *Coram facie ipsorum*. Iubet enim fideles attendere ad domum regiam, quę tunc prorsus spoliata erat omni dignitate, vt nulla esset iuuandi facultas. Nihil enim potuit tunc cerni in posteris Dauidis nisi probrosum, vel saltem contemptibile. Et tamen Propheta iubet ipsos sperare salutem ex illa domo, quę excisa sic erat, vt nihil illic esset spectabile. Nunc quæritur quando vaticinium hoc impletum fuerit. Magnifica enim hîc prædicit Zacharias. Sed si percurrimus omnes historias, nihil tale reperietur, vel quod respondeat. Atqui notandū est, ideo promittitam lætum & fœlicem statum Iudæis, quia oriturus ex illis erat Christus: deinde quia Ierusalem futura erat mater omnium Ecclesiarū, quia inde Lex proditura erat, & quia inde statuerat Deus procul emittere sceptrum regium, vt dominaretur filius Dauidis in toto orbe. Quum hæc fuerit ratio, iam facilè intelligimus quomodo fœlicior fuerit ac præstantior conditio miseri illius populi, quàm sub opulento & florenti regno Dauidis: quia scilicet tandem exortus est Christus, in quo perfecta speranda erat fœlicitas. Nunc hoc etiam addendum est, quanuis pauci ex Iudæis Christi gratiam amplexi sint, alij verò desciuerint, atque ita cesserint locum gentibus, tamen vtcunque exigua fuerit portio fidelium, non tamen hyperbolicè Prophetam sic loqui, quia res per se æstimanda fuit. Quod autem non peruenit ad Iudæos fruitio, factum est eorum ingratitudine: sed nihil tamen decessit ex hac fœlicitate quæ hîc celebratur à Zacharia. Pergamus.

9 *Et erit, die illo quæram ad perdendum omnes gentes, quæ venient contra Ierusalem.*

Iterum repetit Propheta, quanuis vndique turmatim Ecclesiam impetant impij & profani homines, tamen Deum fore eius defensorem. Quod autem dicit, *Quæram ad perdendum*, intelligit Deum intentum fore, quemadmodum solent homines soliciti, & qui seriò aliquid procurant. Ne ergo putent fideles vel contemptu Dei, vel negligentia, vel obliuione se perituros, dicit se acrem fore ipsorum defensorem. *Quæram* igitur hoc est, summo studio ero attentus *ad omnes gentes perdendas*. Non dubium est quin promissio hæc longius pateat quàm ad Iudæos. Vaticinatur enim hîc de regno Christi: quia si consideremus statum populi toto illo intermedio tempore, quod à reditu populi vsq; ad Christi aduentum fuit, certè videbitur hîc Propheta longè plus fecisse spei, quàm res ferebat. sed respexit præcipuè in Christum. Hîc ergo promittitur æterna Ecclesiæ defensio. & hinc etiam pendet fiducia illa salutis, quòd Deus pro nobis solicitè excubat, vt scilicet sese fortiter opponat omnibus nostris inimicis. Ego breuiter hæc perstringo quæ longa meditatione & accurata opus habēt. sed mihi sufficit breuiter ostendere Prophetæ sensum, modò hoc clarè fiat, vt quisq; deinde in vsum suum accommodet quæ hîc dicūtur. Interea colligimus etiam ex Prophetæ verbis, Ecclesiam semper fore inquietam in mundo, quia non tantùm vnum hostium genus molestiam ei facesset, sed etiam plurimæ gentes contra ipsam insurgent. Sequitur:

10 *Et effundam super domum Dauid, & super habitatorem Ierosolymæ Spiritum gratiæ & miserationum*, vel precationum, vertunt alij, *& respiciēt ad me quem confixerunt: & lugebūt super ipsum tanquam luctu super vnigenitum, & amarulenti erunt super ipsum, quasi amarulentia quæ est super primogenitum.*

Initio versus significat Propheta, quanuis miseri tunc essent Iudæi, & in posterum etiam futuri essent, Deum tamen fore illis misericordem. & ita hortatur eos ad patientiam, ne deficiant nimis diuturno languore. Neque enim satis fuit illis promittere quod antè vidimus de au-

de auxilio Dei, nisi etiam adiungeret Zacharias, tandem exorabilem illis & propitium fore Deum, vbi multa incommoda perpessi fuerint, sic vt eos ferè rabidos mundus existimet. Quantum attinet ad *effusionem Spiritus*, videtur hæc locutio dura primo intuitu. nam: quid est effundere Spiritum gratiæ? potiùs ita loqui debuerat, Ego gratiam meam effundam super ipsos. Sed intelligit Deum fore misericordem: quia Spiritus eius flectetur ad liberandos Iudæos. Nam hîc Spiritum Dei comparat hominis animo: & scimus humano more Scripturam sæpe loqui. Quum ergo dicit, *Effundam Spiritum gratiæ*, sic resolui potest commodè oratio, Ego effundam viscera mea ad misericordiam: vel, Ego totum cor meum aperiam, vt miserear huius populi: vel, Spiritus meus erit instar animi, qui impellere solet hunc vel illũ ad miseros iuuandos. Nunc videmus quo sensu aptè dicatur Deus Spiritum gratiæ effundere. quanquam potest subtilius etiam hoc sumi, quòd scilicet Deus non tantùm miserebitur populi sui, sed faciet vt sensus misericordiæ suæ ad eum perueniat. & ego in hanc sententiam magis inclino, quia deinde sequitur, *Spiritum miserationum*, vel lamentationum. nam תחנונים semper ferè accipiunt Hebræi pro lamentationibus. Vertunt quidam Preces, sed impropriè, quia non exprimunt efficaciam ipsius vocis. & ponunt semper in plurali numero, saltem in hac terminatione. vnus tantùm locus est vbi possemus vertere Miserationes, nempe 31. Iere. vbi dicit, In miserationibus reducam eos. Sed illic etiam pro Lamentationibus accipitur: & expendi debet totus versus: quia paulò antè dixerat Propheta, Flebunt, & ego in lamentationibus reducam eos. Iere. 31 6. Hoc etiam loco maior pars interpretum accipit pro Precibus: sed Hebræi malunt vertere Miserationes: nempe quia non considerant aliud esse Spiritum gratiæ, quàm gratiam simpliciter. Spiritus enim gratiæ, est gratia ipsa coniuncta cum sensu fidei: quandoquidem sæpe Deus miseros exaudit, & porrigit illis manum, & præsentissimam salutem affert: interea cæcutiunt, & manent stupidi. Hoc igitur longè excellentius est, *Effundam in eos Spiritum gratiæ* quàm gratiam ipsam: quia nisi Spiritus Dei penetret in animos nostros, & instillet nobis sensum gratiæ, non modò erit nobis inutilis, sed etiam noxia. Deus enim tandem vindictam sumet de nostra ingratitudine, vbi videbit gratiam suam stupore nostro periisse. Hoc igitur, meo iudicio, Propheta intelligit, tandem sic Deum fore propitium Iudæis, *vt effundat super eos Spiritum gratiæ*: deinde *Spiritum lamentationum* ad impetrandam gratiam. Qui simpliciter vertunt Preces, quemadmodum iam dixi, non satis exprimunt vim vocis. Sed possemus etiam Miserationes vertere passiuè, & eodem sensu. *Effundam* igitur *spiritum gratiæ*, vt sentiant ipsi meam gratiam. deinde *spiritum miserationum*, vt scilicet vbi deplorauerint sua mala, tandem intelligant se diuinitus fuisse liberatos. Plus ergo hîc promittit Zacharias Iudæis, quàm antehac. neque enim hîc prędicat externum Dei auxilium quo ipsos tuebitur, sed disserit etiam de interiore gratia, quoniam scilicet Deus perfundet arcana lætitia eorum animos, vt agnoscant & certo experimento discant ipsum sibi esse propitium. Cæterùm, si vertere libeat תחנונים miserationes, sensus erit, quemadmodum iam attigi, Iudæos Spiritu sancto dictante & suggerente, sensuros Deum sibi esse misericordem. Si autem vertimus lamentationes, plus aliquid dicet Propheta, nempe Iudæos, qui prius obstupuerant in malis suis, ita vt ad Deum non confugerent, tandem fore supplices, quia Spiritus afficiet intus eorum animos, vt suam sortem deplorent coram Deo, atq; ita ipsum exorent suis querimoniis. Et doctrina hæc melius confirmatur ex reliquo contextu, *Respicient*, inquit, *ad me quem confixerunt*. Videmus ergo hîc non externam modò gratiam promissam fuisse Iudæis, sed interiorem sensum fidei, cuius autor est Spiritus. Ipse enim est qui mentes nostras illuminat, vt percipiant Dei bonitatem: ipse est etiam qui corda nostra inflectit: & ideo subiicit, *Respicient ad me*. Nam, vt nuper admonui, Deus satis largè cum incredulis etiam agit, sed ipsi restricti sunt, ideóq; profundit sine fructu gratiam suam, perinde acsi plueret super silices, vel super rupes aridas. Vtcunque ergo Deus se liberalem præbeat incredulis, tamen arescunt eius gratiæ, quia sunt ipsi saxei. Iam quoniam denuntiat Zacharias *Iudæos tandem respecturos in Deum*, sequitur illis promitti Spiritum resipiscentiæ & fidei lucem, sic vt agnoscant Deum autorem salutis suæ, atque ita statuant se iam fuisse seruatos, vt in posterum se totos illi addicant. *Respicient* igitur *ad me*, inquit, *quem confixerunt*. Hîc etiam Propheta obliquè insimulat Iudæos peruersæ contumaciæ, quòd scilicet restiterant Deo, & fuerant quasi indomitæ bestiæ. Nam metaphoricè hîc accipitur confixio pro continua irritatione: acsi diceret Iudæos sua peruicacia fuisse quasi accinctos ad bellum, vt Deum pungerent, ac configerent sua malitia, vel telis rebellionis suæ. Quum ergo tales fuerint, iam dicit ita mutatum iri à Deo, vt alij sint futuri, *quia respicere discent ad eum, quem prius confixerant*. Non possemus absoluere.

¶PRECATIO.

Da omnipotẽs Deus, quãdo sic hodie cincti sumus hostibus, deinde absque vllo præsidio, vt in singula momẽta videatur salus nostra periclitari, vt erigamus animos nostros in cælũ, & tuo vno præsidio contẽti spernamus quicquid minatur nobis & Satan & totus mundus: & sic stemus in

nostra militia inexpugnabiles, vt tandem perueniamus ad beatam illam quietem: vbi fruemur non modò bonis istis, quæ nobis pollicitus es in terra, sed triumpho illo inæstimabili, quem agemus cum capite nostro Christo, sicuti hac conditione pro nobis vicit mundum, vt nos ad se colligat, & faciat socios & participes suæ victoriæ & omnium bonorum suorum, Amen.

Diximus postrema lectione metaphoricè hoc dictum fuisse à Propheta, *Aspicient ad eum quem confixerunt*, vt exprimeret quod dixerat paulo antè, Iudæos aliquando redituros ad sanam mentem, quum scilicet præditi essent Spiritu gratiæ & miserationum. Nam hęc vera conuersio est, vbi seriò agnoscunt homines sibi bellum esse cum Deo, & illum sibi hostem esse, donec reconciliati fuerint. Nisi enim peccator se quodammodo sistat ad Dei tribunal, nunquam tangetur vero studio resipiscétiæ. Ergo necesse est venire nobis in menté, Deum fuisse à nobis offensum: & quantum in nobis erat, armatum fuisse ad nos perdendos, quatenus prouocauimus iram & vindictam eius. Sensus ergo genuinus Prophetæ hic est, Quum Iudæi securè multis modis, & longo tempore prouocassent Deum, aliquando pœnitentiam acturos: quia scilicet incipient terreri Dei iudicio, quum prius nemo eorum cogitaret de

Ioan. 19. 38. reddenda vitæ ratione. Quòd autem dicit Ioannes impletum fuisse hoc vaticinium in Christo, vbi latus eius confixum fuit lancea, verissimum est. Oportuit enim visibile extare symbolum in Christi persona, vt Iudæi sentirent illum esse Deum, qui pridem loquutus fuerat per Prophetas, & tales figuras alibi vidimus. Confixerant ergo Deum Iudęi quum mœrore afficerent eius Spiritum. Sed Christus etiam secundum carnem ab illis transfixus fuit. Et hoc intelligit Ioannes, visibili isto symbolo Deum palàm fecisse non se tantùm olim fuisse indignè prouocatum à Iudæis, sed in persona vnigeniti Filij sui tandem cumulum fuisse additum sceleftæ impietati, quòd ne Christi quidem lateri pepercerint. Verum quidem est,

Act. 2. 36. manu Romani militis confixum fuisse latus Christi: sed sicut Petrus dicit crucifixum fuisse Christum à Iudæis, quoniam scilicet autores fuerunt cædis & illorum impulsu propè coactus est Pilatus Christum morti addicere: sic etiam transfixio illa meritò adscribitur Iudæis, quia scilicet exequuti fuerint quod ferebat ipsorum vesana impietas, per manum externi militis. Notandum verò est, non citari Prophetæ verba à Ioanne pœnitentiæ respectu. neque enim illic de resipiscentia agitur: sed consilium eius fuit, breuiter ostendere Christum esse Deum illum, qui ab initio loquutus fuerat per Prophetas. Dicit enim, *Aspicient ad me.* Certum est, vnicum Deum cæli & terræ opificem hoc pronuntiasse Spiritu suo per os Zachariæ. Ergo Christus ille idem est Deus. neque tamen hoc modo confundimus personas: sed colligere licet eandem & simplicem esse essentiam Patris & Filij, quod nebulones isti qui hodie turbant Ecclesiam nostram, conantur euertere. Nam fingunt Patrem esse vnicum Deum: fatentur postea Christum etiam esse verum Deum: sed fabricant alteram diuinitatem, quemadmodum si riuus quispiam oriatur à fonte. Negāt igitur Christum esse vnicum Deum: & tametsi fatentur ab æterno genitum esse, non tamen eandem essentiam Patris & Filij esse docent: sed volunt Christum esse nescio quod figmentum: quia nunquam admittent fuisse illum Deum, qui autor fuit huius vaticinij. Dicent, sicuti necesse est, Spiritu eius loquutum fuisse Zachariam: sed semper hoc referunt ad propinquam & secundam causam, quia scilicet Deus Pater vsus fuerit Filio suo. Quicquid sit, pertinaciter contendunt, non eiusdem essentiæ Deum esse Christum, cuius est Pater, quia nomen Dei propriè non competit nisi in Patrem, vt ipsi volunt. Videmus autem vt blasphemiam hanc coarguat Spiritus,

Ioan. 19. 37. qui per os Euangelistæ ostendit non secundum fuisse Deum, qui crucifixus est, sed illum eundem qui loquitur per os Mosis, se vnum Deum esse asserens, & qui idem etiam affirmat

Iesa. 42. 8. per os Iesaiæ: Non dabo gloriam meam alteri, Ego, ego sum, & nemo præter me. Iam sequitur quod etiam legimus proxima lectione, sed tempus non potuit ferre, vt exponerem: *Plangent*, inquit, *super eum quasi planctum vnigeniti: & amarulenti erunt super eum quasi amaritudine super primogenitum.* Prosequitur eandem doctriná Zacharias. Nam promittit, sicuti paulò antè, Spiritum resipiscentiæ Iudæis, speciem verò hîc sumit, sed per synecdochen sub specie genus ipsum, & sub parte totum comprehendit. Scimus initium pœnitentiæ esse dolorem & luctum. Ergo quoniam per verbum Aspiciendi non satis expresserat quid vellet, iam per luctum, & dolorem clarius explicat, Deum Iudæis daturum, vt tandem post mortem Christi resipiscant, vbi scilicet ab ipsis crucifixus fuerit. Mutatur quidem persona: sed scimus hoc passim esse vsitatum Prophetis, vt nūc sub prima persona, nunc sub tertia Deum loquentem inducant. Si quis velit notari personæ distinctionem, non repugno: sed vereor ne hæc argutia satis firma sit. Cæterùm, si cui placeat, hæc erit ratio, *Aspicient ad me quem transfixerunt:* An Deus Pater confossus fuit à Iudæis? Minimé. neque enim carnem induit in qua pateretur: sed vnigenitus Filius. Cur ergo Pater dicit, *Aspicient ad me*? Propter essentiæ vnitatem, scilicet. Iam sequitur, *& lugebunt super eum luctu, & amari erunt super eum.* Hîc ergo à prima persona ad tertiam fit transitus, quia Christus idem est Deus cum Patre: differt tamen ab eo secundum personam. Sed, quemadmodum iam dixi, ego in hoc sensu nolim insistere, quia phrasis Hebraica videtur aliò nos ducere, quòd scilicet nunc Deum loquentem

quentem inducat Propheta,nunc verò narret ipse quod futurum est, tāquam Dei minister. Sed quod nuper attigi,dubitatione caret,nempe describi pœnitentiam synecdochicὼs,quia præcedit eam ordine tristitia,sicuti etiam admonet Paulus 2.ad Corinthios 7.Et ratio etiam colligi potest ex eo quod dixi,fieri scilicet non posse, vt peccatum nobis displiceat, & resipiscamus, nisi reatus noster nos pungat ac vulneret, dum agnoscimus Deum fore vltorem scelerum, & nobis cum eo negotium esse. Iam vbi prodit in medium Iudex Deus ad nos perdēdos,nónne penitus nos percelli,imò etiam horribili dolore fere absorberi necesse est? Hinc ergo amarulentia,cuius fit nunc mentio.Hinc luctus,dū scilicet terrorem concipimus ex præsenti Dei vindicta,quæ nobis imminet.Sed videtur Propheta aliud velle, quòd scilicet lugebunt super Christum,non autem super seipsos.Responsio facilis est, notari fontem & causam luctus,quia ingratitudo coget Iudæos ad dolorem, vbi scilicet agnoscent se peruersa contumacia bellum gessisse cum Deo & vnigenito Filio eius. Non ergo intelligit amaram fore Christi mortem, quemadmodum solemus prosequi mortem amici, vel fratris, vel filij, lacrymis & luctu: sed quia sentient se fuisse nimium excæcatos,quòd ita suis peccatis prouocauerint Deum. Quòd Hieronymus putat Christum vocari vnigenitum respectu diuinæ naturæ,primogenitum,quia sit frater piorum omnium,& caput Ecclesiæ,est quidem vera sententia,sed nescio an possit ad contextum Prophetæ aptari. Ideo malo simplicius sumere quod hîc dicitur,nempe postquam Iudæi aspernati fuerint Christum,sensuros tandem fuisse pretiosum & inæstimabilem thesaurum,cuius contemptus meretur horribilem Dei vindictam. Pergamus.

11 *In die illo magnificabitur*,ad verbum,hoc est,magnus erit, *luctus in Ierusalem,sicut luctus Hadadrimon in planitie Megedon.*

Vsq; ad finem capitis idem ferè dicet Propheta. Sed quoniam res memoratu digna erat, exornat eam multis figuris.Dicit igitur *luctum fore* post mortē Christi qualis fuit post mortem Iosiæ.Nam qui volunt Hadadrimon nomen esse proprium viri,ratione prorsus carent, & nimis sibi indulgent in sua coniectura. Atqui ferè omnium consensu semper receptum fuit Hadadrimon vel oppidum coniunctū fuisse cum planitie Megedon,vel regiones fuisse contiguas prope Iezraeł.Sed quantum attinet ad nomen illud,non est magni momenti.Ego quidem hoc habeo persuasum, nempe Hadadrimon vel oppidum fuisse vicinum, vel fuisse partem aliquam illius regionis,in qua erat planities Megedon.Iam notandum est,similitudinem hanc qua vtitur Propheta, optimè quadrare. Quum enim occisus esset Iosias à rege Ægypti,dicitur libri secundi Chronicorum cap.5.& 30.solennem luctum fuisse præscriptū. Quotannis ergo solebant ex more Iudæi suscipere luctum propter mortem Iosiæ, quia ab eo tempore satis patuit Deum populo infensum esse,& iam nō esse spem aliquam residuam salutis.Imò Ieremias in lugubri suo carmine respexit propriè ad Iosiam,sicuti testatur sacra historia.Dicit autem inter alia,Christus Dominus noster,in cuius anima viuebat anima nostra, occisus est propter peccata nostra. Ieremias ergo illic agnoscit fuisse speciale signum vindictæ Dei,quòd pius ille Rex sublatus fuerit è medio:& ita fuisse Iudęos quasi derelictos, & ferè postea similes fuisse mortuo cadaueri,quum scilicet tantùm in anima Iosiæ spirarent. Et simul admonet quasi cessisse regnum illud,quod voluerat Deus figuram & imaginem esse regni Christi: quia successor Iosiæ omni regio honore spoliatus fuit: tandem pessundata fuit non modò tota dignitas, sed etiam salus populi. Ideo aptissimè Propheta ad mortem Christi accommodat luctum illum: quasi diceret Iudæos quotannis mœstos fuisse ob Iosiæ mortem,quia hæc horribilis fuerat Dei vindicta,quòd priuati fuissent sancto illo gubernatore:sed nunc fore luctum similem, vbi scilicet sentient extinctam sibi esse lucē salutis quia filium Dei crucifixerint,nisi supplices agnoscant scelus suum,& ita obtineant veniam.Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum, quòd scilicet luctus erit in Ierusalem qualis fuerat olim in planitie Megedon.Iam siquis obiiciat,mortem Christi non fuisse lachrymis & mœrore populi ornatam: respondeo, hîc tantùm describi pœnitentiam fidelium, quia scimus paucos ex toto populo fuisse ad Deum conuersos.Sed non mirum est Prophetam generaliter loqui quasi de tota gente,etiamsi electos tātùm Dei,& exiguas reliquias designet. Nam Deus habuit pro tota sobole Abrahæ paucos illos qui resipuerunt. Quod alij referunt ad mulieres de quibus narrat Lucas,videtur nimis esse restrictum, & coactum.Et videmus etiam luctum illum pro nihilo duci à Christo, Flete super vos, inquit, & super filios vestros: non super me.Quum ergo Christus ostendat friuolum & inanem fuisse illum fletum, certè tunc non dicemus completum fuisse quod hîc legimus apud Zachariam.Et tenendum memoria est quod prius dixi, nempe sub mœrore & tristitia notari pœnitentiam qua donati fuerunt Iudæi,non quidem omnes, sed qui destinati erant gratuita Dei adoptione ad salutem. Sequitur: Luc.23.28

12 *Et lugebit terra,familiæ,familiæ seorsum:familia domus Dauid seorsum,& vxores eorum seorsum: familia domus Nathan seorsum, & vxores eorum seorsum:*

13 *Familia domus Leui seorsum: & uxores eorum seorsum: familia Simei seorsum, & vxores eorum seorsum.*

14 *Omnes familiæ residuæ, familiæ, familiæ seorsum*, hoc est, singulæ familiæ seorsum, *& vxores eorum seorsum.*

Videtur frustra plus verborum consumere Zacharias quàm opus sit: quia plus satis prolixus est in re clara. Sed attendere oportet ad pondus ipsum, fuit enim incredibile, posse ex gente illa aliquos resipiscere, quum omnes ferè dati essent in reprobum sensum. Quis enim vnquam putasset adhuc locum esse gratiæ Dei, vbi quantum in se erat, omnes à minimo vsque ad maximum conati fuissent Christum demergere in tenebras? Quasi ergo extinctus esset sol iustitiæ apud Iudæos, probabile fuit totam illam gentem esse repudiatam à Deo. Sed Propheta hîc ostendit Deum fore memorem fœderis sui, vt ex cunctis familiis aliquos ad se conuertat. *Lugebit terra*, inquit. Hoc quidem scimus non fuisse conspectum in ipsa multitudine: sed Deus cui pretiosus est exiguus grex, hîc totam terram nominat fideles qui senserunt quàm grauiter peccassent, & ita compuncti fuerunt corde, sicuti transfixerant vnigenitum Dei Filium. Et quanuis perierint Iudæi, tamen fuit hoc raræ & insignis gratia, quòd ad vnam Petri doctrinam conuersa sint tria millia: deinde passim & in Græcia, & in Asia minore, & in toto Oriente multi resipuerint & vbiq; surrexerint multæ Ecclesiæ, acsi Deus crearet nouos populos. Hoc ergo si ritè à nobis perpenditur, non putabimus absurdum esse quod hîc terrę promittit Zacharias pœnitentiam. Quod autem prius dixit de Ierusalem, non debet ita accipi quasi ad vrbem illam restringat quod dicit. sed sub nomine illius vrbis complectitur totam illam gentem, quæ tamen per longinquas mundi plagas dispersa erat. Dicit nunc luctum fore *in singulis familijs seorsum.* Quibus verbis significat non fore cęremoniam fictam & vmbratilem, quemadmodum vbi quispiam in populo flere incipit, elicit etiam lachrymas ex omnium oculis. Propheta hìc testatur fore serium dolorem, quia alius alium non imitabitur duntaxat, sed quisq; proprio affectu impulsus seriò dolebit. Hæc igitur ratio est cur dicat familias in mœrore forę seorsum. Dare quidem operam debent fideles, vt alios incitent suo exemplo, atque extimulent ad pœnitentiam: sed vt plurimùm in turba vix decimus quisque seriò veniam precatur, & seriò etiam propter peccata sua dolet. Quum ergo ita ad hypocrisin & nati sint homines, & toto vitę vsu confirmati, non mirum est, quòd Propheta vt exprimeret verum dolorem, hîc separat singulas familias. Quasi diceret, familia Dauidis sentiet se peccasse: & familia Leui, etiamsi non cernat tale exemplum, intus tamen etiam suum crimen agnoscet. Nunc videmus cur toties repetat particulā *seorsum* Zacharias. Quod dicit *mulieres seorsum*, non dubito quin idem velit, quod habetur Ioelis secundo, Egrediatur sponsus è thalamo suo, & sponsa è suo cubili. In mœrore scimus homines abstrahi ab omnibus deliciis & omni lætitia. Quum ergo viri segregare se ab vxoribus solerent in mœrore publico & solenni, ideo Propheta locat mulieres seorsum. Quanquam simul intelligit mulieres non expectaturas dum viri lugendi exemplum ostendāt: sed sponte & proprio affectu ad lugendum propensas fore. Tenendum verò est quod nuper dixi, non describi mœrorem quo prosequuti fuerunt mortem Christi Iudæi: sed potius quo tacti fuerunt vbi Deus aperuit oculos vt resipiscerent à sua pertinacia. Scimus enim Christi mortem potius lætitiæ nobis esse materiam, quàm doloris: sed non potest nobis affulgere gaudiū ex morte Christi, donec seriò vulnerauerit nos sensus reatus nostri, vbi scilicet Deus vindex apparuit, & nobis minatus est. Ex illa igitur tristitia nascitur resipiscendi studium, & verus Dei timor. Hinc fit, vt Deus ipse nos exhilaret. Neq; enim vult nos absorberi tristitia, vt ait Paulus: sed prosternit nos, vt statim erigat. Cur autem nominet *domum Leui, & domum Semei*, vel Simeon, & domum Dauidis, & domum Nathan potius quàm alias Tribus, incertum est. Quanquam probabile mihi videtur, sub familia Dauidis hîc notari totam Tribum Iehuda. Idem etiam dico de familia Nathan. Quantū attinet ad Tribū Leui, excelluit honore propter sacerdotium. Sed non potest idem dici de Simeon. Cur ergo hîc omittitur Isachar? cur Ruben primogenitus? cur alij omnes? Fieri quidem potest, vt plures fuerint tunc ex Tribu Simeon, & ex Tribu Leui, quàm ex Tribu Zebulō, vel Isachar, vel Ruben: sed quoniam res incerta est, nolo hîc pedem figere in coniecturis. Quin potius intelligo non tam honoris, quàm ignominiæ causa hîc celebrari Dauidis familiam, & Tribum Leui: quia scilicet & posteri regum, & sacerdotes ipsi Christum compunxerunt, & transfixerunt Deum in persona vnigeniti Filij. Hieronymus diuinat poni familiam Nathan, quia celeberrimus fuerit Propheta, & eximius ante alios: ideo putat notari Prophetas. dicit pullulasse ex Tribu Simeon multos doctores. sed nescio vnde illud sumpserit, quia nullum testimonium in medium profert. Contentus sum simplici illa ratione quam attuli, nempe hîc sub certis familiis Prophetam designare totum populum, & non parcere regiæ soboli, neque etiam sacerdotibus, quòd illi Christum crucifixerint. Scimus etiam Christum originem duxisse à Nathan: sed Hieronymus mauult hîc Prophetam notari, quàm eum ex quo Christus progeni-

tus

Act. 2.41.

2. Cor. 2.7

tus est. Hæc tamen non sunt magni momenti. Subiicit in fine *luctum hunc communem fore omnibus familiis residuis.* Quanquã autem pauci redierant nisi ex Tribu Iehuda, & Ben-iamin, & ex Tribu Leui: Zacharias tamen, meo iudicio, hîc Residuas familias vocat electos, qui mirabiliter erepti fuerunt à communi exitio. Nam cæcitas ita preualuerat, vt abdicatio Dei manifesta esset in toto populo. Sub hoc igitur nomine intelligo reliquias gratiæ, vt Paulus Rom. 10.
loquitur: acsi diceret Propheta, quod hactenus dixit de mœrore non promiscuè spectare ad 10.
totam gentem, sed ad partem illam quę residua est, nempe gratuita electione Dei. Tandem sequitur:

CAPVT XIII.

IN die illo erit fons apertus domui Dauid, & incolis Ierosolymæ ad peccatum, & ad immunditiem, vel ad expiationem, & aspersionem.

Ex hoc versu iterum facilè colligimus Zachariam pollicitum fuisse Spiritum resipiscentiæ Iudæis, vt scilicet Deum sibi propitium adhuc sentirent, vbi res ad vltimam desperationem esset adducta. Neque enim sufficeret mœrore tangi, nisi Deus ipse occurreret facilis & misericors. Dixerat quidem spiritum gratiæ effusum iri, & spiritum miserationum: sed nondum satis clarè docuerat quod nunc addit de remissione & venia. Postquam ergo narrauit acerbissimum fore dolorem in Iudæis, quòd Deum con punxerant, nunc fructum pœnitentiæ adiungit. Et hinc etiam apparet quid sibi velit illud Pauli, tristi 2. Cor. 7.
tiam non esse pœnitendam, quia pœnitētiam parit in salutem. Vbi ergo tristitia nostra be 10.
nedicitur à Domino, spectandus est finis, vt animi nostri erigantur in gaudium. Fructum verò pœnitentiæ statuit Zacharias in ablutione: & alludit ad ritus legales, quum dicit, *Fontem domui Dauidis & incolis Ierosolymæ fore.* Scimus enim olim sub Lege multa lauacra fuisse præcepta Iudæis fuit ergo remedium quoties aliquam labem contraxerant sese abluere. Certum est, aquam nullius esse momenti ad purgandas animas: sed scimus sic expiata esse peccata hominum morte Christi, vt in sanguine quem fudit constet nobis vera ablutio. figuras ergo Legis certum est debere huc referri. Summa est, Deum fore exorabilem Iudæis, vbi ita affecti fuerint syncero dolore, & paratam illis fore reconciliationem, quia Dominus ab omni inquinamento eos purgabit. Dicit *fontem apertum,* vel expositum: qua voce nō dubito quin discrimen notet Legis & Euangelij. Nam oportuit quotidie inferri aquam in Templum: deinde scimus etiam priuatim fuisse lauacra in vsu. Hîc verò perpetuum fluxum aquæ mundæ promittit Zacharias: quasi diceret, ablutionem fore obuiam vbi Deus rursus populum suum in gratiam receperit. Si igitur remissio peccatorum olim sub Lege fuit oblata, nunc multò nobis facilior est: non vt indulgeat Deus licentiæ peccandi, sed quia Christi aduentu clarius apparuit, sordes omnes nostras fuisse purgatas. nam patres sub Lege persuasi quidem fuerunt Deum sibi esse propitium, quòd peccata nō imputaret: sed vbi pignus ablutionis? nempe in sanguinis aspersione. Sanguis autem ille fuit vituli vel agni. nũc quum sciamus nos redemptos fuisse à Christo, & virtute arcana Spiritus sancti aspergi animas nostras eius sanguine, certè perinde est quasi Deus nobis obiiceret nō modò ante oculos, sed inter manus nostras ablutionem, quæ obscurior fuit Patribus, vel procul illis ostensa. Dicit autem *& domui Dauidis, & incolis Ierosolymæ:* sicuti prius restrinxit gratiam Dei ad vrbem illam, vt scilicet pungeret Iudæos, qui prætulerant externas delicias tantæ fœlicitati. putabant enim se beatos esse in exilio, quòd terram amœnam & fertilem incolerent: quòd otio & pace fruerentur. Ita factum fuit, vt contemnerent redemptionem sibi oblatam. Ergo Propheta hîc promittit ciuibus Ierusalem, & regiæ familiæ fontem quo abluentur eorum sordes: quia scilicet è Sion Lex exiuit, & verbum Domini è Ierusalem. Et scimus inde sumptas Esa. 2.
fuisse primitias Ecclesiæ nouæ. nec obstat quod antè vidimus de gratia Dei longius propaganda: quia vtrunque suo ordine impletum fuit, vt Deus benediceret tribui Iehudah, quæ confisa promissionibus in patriam redierat: & postea longius sparserit eãdem gratiam, colligens in vnum corpus quicquid per longinquas plagas mũdi fuerat dissipatum. Addit, *Ad peccatum & ad immunditiem.* Alij vertunt, ad aspersionem, quod minimè quadraret nisi peccati nomen pro expiatione sumatur. Nomen hoc deducitur à נדד: sed accipitur sæpe pro aspersione, aliquando pro ipsa immunditie: aliquando pro menstruo, vnde etiam alij vertunt, ad menstruum, & verbum נדד remouere vel separare significat: vnde נדה est remotio, vel secubitus, dum mulier immunda ad maritum non accedit. Transfertur verò ad quamlibet immunditiem. Posset hoc quidem per synecdochen de menstruis accipi: sed ratione contextus malui vertere immunditiem. Nunc si חטאת vertamus peccatum, נדה erit immundities. Si verò in priore membro ponitur expiatio, in secundo conueniet nomen aspersionis. & hunc sensum libenter amplector, quia sub Lege tam victimis quàm lauacris purgata fuerunt peccata. Summa est, quanuis modis omnibus sese inquinauerint Iudæi, ita vt meri-

tò fœteant coram Dei oculis,& deteſtabilis ſit eorum immunditıes, tamen fontem illis fore paratum,quo ſe purgent,vt ſcilicet prodeant in conſpectum Dei puri & mundi. Videmus ergo hoc fuiſſe Prophetæ conſilium,pœnitentiam de qua hactenus diſſeruit,non fore inutilem,quia conſtabit certus fructus,dum ſcilicet occurret Deus Iudęis,& oſtendet ſe illis exorabilem & iam placatum, imò in ſanguine vnigeniti Filij ſui proponet illis munditiem, ita vt nullæ ſordes eos impediant,quominus audacter & cum fiducia ipſum inuocent: quia ſcilicet pro cæremoniis legalibus extabit ipſa veritas,vt Spiritu aſpergat eorum corda,ſic vt fide purificentur,atque ita abiiciant omnes ſordes ſuas.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es nos inſerere in populum tuum,& ex inimicis tuis, ex profanis & reprobis facere Abrahæ filios,vt eſſemus tibi ſacra hæreditas: da,inquam,vt continuo vitæ noſtræ curſu ſic meditemur pœnitentiam,vt aſpiremus ad miſericordiam, quæ nobis quotidie in Euangelio proponitur, & cuius tam certum nobis pignus dediſti in morte Filij tui, vt ita magis ac magis humiliemur in conſpectu tuo,& ſtudeamus vitam noſtram ſic componere ad regulam iuſtitiæ tuæ, & ſic diſpliceamus nobis, vt tamen alliceamur dulcedine bonitatis tuæ ad te inuocandum: & ſic tibi coniuncti magis ac magis confirmemur in fide illa, donec tandem perueniamus ad beatam quietem,quæ nobis parta eſt eiuſdem Chriſti Filij tui ſanguine, Amen.

2 *Et erit in die illa, dicit Iehoua exercituum, excidam*, vel delebo, *nomina ſimulacrorum è terra, & non erunt in memoria amplius: atque etiam Prophetas & ſpiritum immundum auferam*, vel exterminabo: ad verbum eſt, tranſire faciam *è terra.*

Hîc Propheta adiungit alium fructum qui reſipiſcentiam populi ſequetur,& quem etiam Dominus inde producet. Eſt autem purgatio ab omni inquinamento ſuperſtitionum. neq; enim verè erigitur purus & legitimus Dei cultus,niſi ſordibus abſterſis.quandoquidem miſcere ſacra profanis, perinde eſt,acſi quis vellet tollere diſcrimen cœli & terræ. non poteſt igitur probari Deo vlla religio, niſi quæ immunis & pura ſit ab omni labe. Videmus ergo nunc quo conſilio Propheta adiungat finem & mendaciis & aliis erroribus,&Satanę impoſturis fore,vbi Deus Eccleſiam ſuam reſtituerit: quia vigebit ſimplicitas veræ doctrinæ: & ita abolebitur quicquid Satan inuexerat priùs ad pietatem corrumpendam.Hinc colligimus quod iam attigi,non poſſe ritè inter nos coli Deum, niſi ablatæ fuerint corruptelæ omnes, quæ pugnant cum puro & ſincero Dei cultu.ſed notandum etiam ſimul eſt, hanc efficaciam tribui Dei verbo,vt abigat & profliget ſordes omnes mendaciorum,& quicquid conſentaneum non eſt veræ pietati.Sicut ergo ſolis exortu fugantur tenebræ & apparet diſtincta rerum omnium facies,ſic etiam vbi Deus emergit per ſui verbi doctrinam, neceſſe eſt procul faceſſere omnes Satanæ impoſturas.Hæc autem duo capita apprimè vtilia ſunt cognitu. Videmus enim vt multi non improbi quidem, ſed ſtulti & inconſiderati homines putēt ſe dare iuſtum honorem Deo,etiamſi impliciti ſint multis falſis ęrroribus,& à ſuperſtitionibus non abſtineant. Alij qui magis aſtuti ſunt, excogitant hanc rationem pacis, vt ſcilicet qui rectè ſentiunt aliquid concedant & tyrannis,& pſeudoprophetis: & ita vellent hodie nobis conflare nouam religionem ex Papatu,& ſimplici Euangelij doctrina,& ita trāsfigurare Deum: quoniam ergo videmus tam procliues eſſe mortales ad omnia miſcenda, vt pura Euangelij ſimplicitas contaminetur variis figmentis, tenendum eſt hoc principium, non aliter poſſe Eccleſiam ritè componi, donec omnes ſuperſtitiones fugatæ & reiectæ fuerint. hoc eſt vnum.deinde ex eo etiam alterum illud colligitur, verbum ſcilicet Dei non modò viam nobis monſtrare,ſed detegere omnes Satanæ fallacias: quia vix centeſimus quiſque ſponte ſequitur quod rectum eſt,niſi etiam admonitus fuerit quid ſit cauendum.Non ſatis igitur eſſet pronuntiari vnum eſſe Deum,& fiduciam in Chriſto locandam eſſe,niſi accederet etiam altera pars,nempe quib. inſidiis Satan ab initio deceperit miſeros mortales: & hodie etiam quàm variis artibus abduxerit ſimplices, & parum cautos à vero Deo, & implicuerit labyrintho ſuperſtitionum.niſi ergo ſic moneantur homines, tantùm dimidia ex parte verbum Dei illis proderit. Quiſquis ergo volet præſtare omnibus numeris boni & fidi paſtoris officium,hoc propoſitū habeat,non modò vt abſtineat ab omnib. impiis doctrinis & ſimpliciter aſſerat quod verum eſt:ſed etiam vt detegat omnes corruptelas,quæ aduerſæ ſunt pietati,vt reuocet homines ab omnibus fallaciis Satanę: deniq; vt bellū ex profeſſo gerat cum ſuperſtitionibus. Huc ergo tendit nunc Zacharias,quum dicit, *In illa die*, vbi ſcilicet Deus reſtituet Eccleſiam ſuā,*ſimul peritura nomina ſimulachrorū, ſic vt non ſint in memoria amplius.*

Hac par-

Hac particula clarius exprimit quod iam dixi, nempe tunc statui purum Dei cultum vt decet, pietatem etiam suum gradum tenere: vbi omnes errores & imposturæ cessant, ita vt ne memoria quidem vlla supersit: verum quidem est, nûquam posse ita aboleri superstitiones, quin fiat earum mentio. Imò etiam hoc vtile est: Recordaberis viarum tuarum, & pudefies, inquit Ezechiel. sed hac loquendi forma intelligit Zacharias, tantam fore detestationem superstitionum, vt populus etiam ad nomen ipsum horreat. Et hinc discere conuenit quantopere Deo commendata sit puritas doctrinæ, quum scilicet vult nos quasi ad portentum aliquod horrere, vbi in medium profertur nomen idoli. postea adiungit de falsis doctoribus, *exterminabo*, inquit, *& Prophetas, & Spiritum immundum è terra*. Hæc connexio notatu digna est, quia hinc apparet vnde prodeant omnes errores, quum scilicet frænum laxatum est peruersis doctoribus. Verum quidem esse fateor, ingenitum singulis semen omnium errorum, ita vt quisque sit sibi magister ad se fallendum. neque enim tantùm propensi ad mendacium sumus, sed rapimur illuc quasi præcipites: hæc est naturæ prauitas. sed interea vbi grassatur licentia quiduis docendi, necesse est corrumpi totam pietatem, & sic misceri omnia, vt nihil differat lux à tenebris. Deus ergo hîc admonet, non posse aliter stare Ecclesiam, nisi vbi prohibentur falsi doctores veritatem conuertere in mendacium, & garrire pro libidine sua contra verbum Dei. & hoc diligenter notandum est. Videmus enim vt hodie nebulones quidam sumant principium illud, non esse liberam Ecclesiam, nisi impunè quisque in medium proferat quod visum est: & summa est illis crudelitas, sumere pœnam de homine hæretico, quoniam volunt blasphemiis dari omnem licentiam. Sed hîc ostendit Propheta Ecclesiam Dei non posse conseruari in puro statu, denique non posse stare integram & incolumem, nisi compescatur eorum temeritas & audacia, qui audent peruertere sanam & synceram doctrinam. Nunc tenemus summam huius sententiæ, quòd scilicet Deus, vt solus colatur, & quidem ritè, tollet omnia idola & omnes superstitiones, vel profligabit: deinde, *quòd etiam exterminabit omnes impios doctores*, qui peruertunt sanam doctrinam. Primò autem vocat Prophetas, deinde Spiritum immundum. Hîc per concessionem vocantur Prophetæ, qui tamen indigni erant tam honorifico titulo. sed quia semper audacter iactarunt se impij homines, & non dubitarunt prætexere Dei nomen, vt audacius fallerent, hæc ratio est cur interdum Scriptura illis concedat nomen quod falsò vsurpant. Sic etiam nomen Spiritus interdum ad illos transfertur, Probate spiritus an ex Deo sint: omnis spiritus qui negat Christum venisse in carne, ille est mendax. Haud dubiè Ioannes sumpsit hanc loquendi formam ex communi vsu, quia omnes falsi doctores plenis buccis sibi sumebant hunc titulum, quòd reuelatio esset Spiritus quicquid spargebant errorum. Esto igitur: sed estis spiritus mendaces. Nunc ergo quod attinet ad vocem illam, non obscurus est Prophetæ sensus. Et exegeticè etiam addidit spiritum immundum, vt discernat impuros illos canes à fidelibus Dei ministris: quasi diceret, Dicunt quidem se hausisse Spiritum è cælo: sed est spiritus diabolicus, est spiritus immundus. Iam quum hoc Zacharias fore pronuntiet in Ecclesia Dei, colligimus plusquam ridiculos esse Papistas, dum solo gradu honoris contenti, sibi arrogant summam potestatem, & volunt absque controuersia audiri, tanquam organa Spiritus. Quid enim iuris obtendunt? se esse vocatos à Domino. atque eadem etiam ratio valere debuit pro istis nebulonibus, quos tamen profligari necesse fuit, vt iterum surgeret Ecclesia. Sequitur ergo non spectandum esse duntaxat quam personam sustineat quisque, & quo titulo sit insignis: sed quàm ritè se gerat, quàm fideliter obeat suas partes & fungatur doctoris officio. Pergamus.

Ezech. 16. 6.

1. Ioan. 4. 1

3 *Et erit, quum prophetauerit vir*, hoc est, quispiam, *adhuc, dicent ad eum pater eius, & mater eius qui eum genuerunt, Non viues, quia mendacium loquutus es in nomine Iehouæ: & transfigent eum*, vel confodient. nam habetur verbum illud דקר quod heri vidimus, *pater eius, & mater eius, qui genuerunt eum, quia prophetauerit.*

Eadem etiam est concessio in hoc versu, vbi de munere prophetandi agit Zacharias. Restringit enim totam hanc sententiam ad impios doctores, quoniam pro confesso sumit, tunc non fuisse locum seruis Dei: quia scilicet conspirauerant inter se illi spiritus mendaces, ne quid purum vel integrum maneret in Ecclesia. Quoniam igitur tunc inualuerat peruersa illa & diabolica factio, ideo Zacharias nominat Prophetas, acsi tales essent omnes, quia desierant audiri serui Domini in illa dissipatione, cuius fit mentio. Cæterùm, hoc versu longius progreditur quàm antea, tantum scilicet zelum fore in filiis Dei, vbi Spiritu eius renouati fuerint, vt ne propriis quidem liberis parcant, quin manu sua eos occidant, vbi videbunt doctrinam Dei peruerti. Non dubium est quin alludat Zacharias ad 13. cap. Deut. vbi Deus exigit tam seuerum rigorem in tuenda pura doctrina, vt pater insurgat contra filium quem genuit: vt maritus vxorem suam ad mortem potius trahat, quàm indulgens amori condonet impietatem, si vxor ad defectionem eum vel alios solicitet. Dominus ergo vult

pios omnes ardere tanto zelo tuendi legitimi cultus & pietatis, vt hîc neque vlla cognatio, neq; vlla propinquitas,neque vllus alius carnis respectus valeat, quominus pœnam singuli exigant de proximis suis,vbi & violari Dei cultum,& sanam doctrinam corrumpi viderint: hoc fuit Legis præscriptum.Quum autem ad tempus neglecta esset, imò etiam ferè calcata religio,dicit Zacharias, fideles vbi resipuerint, tanto studio veræ pietatis fore præditos, vt neq; pater neq; mater tolerent impium errorem in filio suo,sed ad supplicium trahant:quia scilicet præferent carni & sanguini Dei gloriam, præferent aliis omnibus terrenis affectibus cultum illum, qui pretiosior nobis esse debet propria vita. Sed interim notandum est, zelum hunc sub regno Christi probari Deo. neque enim Zacharias hîc restringit suam doctrinam ad tempus Legis: sed ostendit quid futurum sit exoriente Christo, nempe quòd iterum ardebit in piorum omnium cordib. zelus ille,qui ferè extinctus fuerat.Sequitur ergo non modò Legem illam fuisse Iudæis positam, quemadmodum nugantur fanatici homines qui vellent hodie sibi permitti orbis turbandi licentiam:sed extenditur ad nos etiam eadem Lex.nam si hodie meritò puniuntur & fures & latrones,& venefici,certè qui animas quantum in se est iugulant,qui venenis suis inficiunt puram doctrinam, quæ est spiritualis cibus: qui Deo eripiunt suum honorem:qui confundunt totum ordinem Ecclesię,certè illi impunè euadere non debent.Satius enim esset concedere licentiam & latronibus,& veneficis,& adulteris,quàm sinere blasphemias quas euomunt impij aduersus Deum,sic grassari absque vlla pœna & absq; vlla coercitione. sed hoc satis clarũ est ex Prophetæ nostri verbis. Et parum etiam considerate faciunt qui gentis suę respectu statim vtuntur.quum coguntur fideles ministri & pastores monere populum, vt sibi à Satanæ artibus caueat, vellent sepeliri omnem memoriam:quia hoc odiosum est,quia hoc ad infamiam redundat.Quid si trahendi essent ad supplicium filij ipsorum? quibus oculis possent hoc cernere, etiamsi clausi domi manerent, quando non possunt audire liberam vocem à Pastore suo, vbi vident coargui errores impios? quos videmus non dico tantùm in vicinia nostra, sed etiam in sinu nostro grassari,&in media hac Ecclesia.Ergo agnoscant illi suam stultitiam,vt discant induere nouum animum,vt scilicet pluris faciãt gloriam Dei,& puram doctrinam pietatis,quàm suos illos carnales affectus, quibus nimium tenentur impliciti. Et hæc ratio etiam est cur dicat Propheta,*qui genuerunt eum*, ac bis repetat. quemadmodum etiam non frustra disertis verbis Deus hoc addere voluit: neq; maritus vxorem quæ dormit in sinu eius sinet impunè e-
Deut.13.6.9. uadere:neq; pater filio suo quem genuit ignoscet,neq; etiam mater proprię soboli quam aluit,quam gestauit in vtero.Hæc omnia dicuntur, vt discamus obliuisci quicquid mundi & carnis est,vbi vindicanda est nobis Dei gloria, & puritas doctrinæ. Iam satis clarè ostendit Propheta de falsis doctoribus hoc totum debere intelligi,*quia mendacium loquutus es in nomine Iehouæ*,inquit.simul tamen atrocitas sceleris hîc notatur. nam si ritè expendimus quid sit loqui mendacium in nomine Iehouæ,certè hoc magis detestabile erit,quàm vel iugulare hominem innoxium,vel interficere hospitem suum veneno,vel manus violentas afferre patri suo,vel rapere alienum: quæcunque igitur poterunt numerari scelera non peruenient ad hoc crimen, nempe vbi Deus ipse trahitur ad tantam contumeliam, vt mendacio seruiat. quid enim magis Deo proprium est, quàm sua veritas? nam & vult etiam sub hoc titulo à nobis coli.Deus veritas est. iam qui corrumpit puram doctrinam, nónne perinde est quasi substitueret diabolum loco Dei? aut vellet transfigurare Deum, vt nihil differat à diabolo? Nunc, quemadmodum iam dixi, cumulus omnium scelerum non perueniet ad istud tam horribile & prodigiosum flagitium. Quanto enim præcellit omnes mundi diuitias salus animarum? deinde quanto præstantior est Dei cultus & fama, & opibus mortalium? Adhæc ipsa religio quæ nobis pignus est æternæ vitæ,nónne quodammodo absorbet quicquid expetitur in mundo? sed sacrosanctum nobis esse debet nomen Dei, cuius sanctificationem quotidie,& assiduis votis poscimus.vbi ergo profertur mendacium in nomine Dei,nónne, quemadmodum iam dixi, Deus trahitur violenter, vt subeat diaboli vicem,& iam renuntiet sibi,& Deus esse desinat? Videmus ergo consilium Prophetæ, vbi ostendit nullum esse veniæ locum,dum impij sic petulanter insurgunt,vt puram doctrinam peruertant,& ita misceant omnia,vt religio prorsus intereat.Addit, *configent eum pater eius, & mater eius qui genuerunt eum.* Multo hoc durius est,propriis manibus filium interficere, quàm si ad iudicem deferrent,& deinde quiescerent.atqui Propheta ex Lege hoc sumpsit, nempe tãtum zelum requiri à fidelibus,vt si opus est exterminent è mundo pestes istas,quæ Deum spoliant suo honore,& conantur obruere lucem veræ & integræ pietatis. Sequitur:

4 *Et erit in die illa,pudefient Propheta quisque à visione sua, vbi prophetauerint: & non induent vestem pilosam vt mentiantur.*

Prosequitur eandem sentẽtiam Zacharias:sed aliis verbis,& alio etiam loquendi genere, tantam fore intelligentiæ lucem,vt cogãtur erubescere qui prius se pro Ecclesiæ luminibus venditarunt. Et simul ostendit vnde tot & tam crassi errores nati fuerint quum pessundata esset

esset tota religio, quia scilicet Satan velauerat omnium oculos & mentes vt non discernerent inter albū & nigrum. Talis etiam inscitia fons omnium errorum fuit in Papatu, quanta fuit in populo ipso stupiditas, quum promiscuè admitteret quicquid ausi fuerant obtrudere impij doctores? & in ipsis Episcopis, & in toto illo fœdo Clero, quāta etiam insulsitas fuit, vt nihil differrent ab asinis? nam opifices ipsi, imò bubulci superarunt multos sacrificos, & multos Episcopos, communi saltem prudentia. Quum ergo tanta esset ruditas in illis annis, non potuit vllū discrimen esse veri & falsi. & tunc quum gestarent pretiosos annulos, deinde etiam insignes essent bicorni mitra & infulis: præferrent etiam suum pedum, & splenderent pontificali ornatu: ita perstricti erant simplicium oculi, vt omnes putarent nouos quosdam deos delapsos esse è cælo: superbiebāt igitur sine modo magnifici illi Prælati, donec laruam detraxit Deus. nam hodie satis cognoscitur eorum inscitia: & nemo est ex plebe, qui iam fallatur. Vnde igitur fit, vt adhuc demersi sint multi in erroribus suis? nempe quia ita volunt: claudunt oculos ad certam lucem. Reges ipsi, & qui aliqua authoritate pollent in mundo, volunt sordere, & insipidi sunt ad omnem fœtorem: quia timent, ne si quid nouetur, statim plebs tumultuandi occasionem arripiat. quoniam ipsi volunt manere quieti, hinc fit scilicet vt tueantur pertinacia diabolica superstitiones, quarum satis supérq; conuicti sunt. Populus etiam ipse neq; Deum curat, neque solicitus est de sua salute. Hinc fit ergo, vt omnes ferè à minimo vsq; ad maximum agnoscant rudissimos esse asinos qui vocātur Prælati, & interea subiiciant se eorum tyrannidi. Quicquid sit, Dominus tamen detexit probrum eorum qui paulò antè adorati fuerant. Hoc prædicit nunc Zacharias, *pudefient*, inquit, *omnes Prophetæ die illo, quisq; à visione sua quam prophetauerint*. Et concessio, de qua iam diximus, gratia non caret. Quum enim conscenderēt suggestus rabulæ illi monachi ante annos 30: deinde etiam quum Prælati, hoc est histriones illi peragerent sacros suos ritus, nihil illic fuit nisi diuinum & cœleste. Magno igitur supercilio iactabāt se esse & Angelos Dei, & ministros, & vicarios, & pastores: quanquam ferè sordebat illis nomen pastorum: sed erant Christi vicarij, erant Angeli. denique nihil non sibi sumere ausi sunt. Propheta deridet hanc superbiam quum dicit, Bene, erunt prophetiæ omnes eorum nugæ, quicquid balbutiuerint, hoc habebitur ad tempus pro oraculo: sed vbi ita prophetauerint, tandem *Dominus pudefaciet eos, & quemque à visione propria*. Sequitur, *Et non vestient se amplius pilosa veste, vt mentiantur*, hoc est, non erunt soliciti de retinendo suo honore & fama, sed libenter decedent ab illa existimatione quam sibi falsò acquisierant. Apparet ex hoc loco Prophetas indutos fuisse veste sordida & pilosa. Quanquam non satis aptè citant interpretes locos ex Prophetis, vbi iubentur induere saccum & cilicium: nam Isaias in multis vaticiniis non fuit indutus sacco vel cilicio: sed quum aliquid triste nunciaret. Idem etiam dicendum est de Ieremia qui iussus est nudus incedere. sed hoc fuit in communi vsu, vt Prophetæ contenti essent veste pilosa, hoc est, plebea & ignobili. Etsi enim libertas est in rebus externis, seruanda tamen est aliqua moderatio. nam si nunc docerem in habitu militari, hoc posset facilè refelli ipso communi sensu. Non opus est doctrina ex qua discatur hæc honestas & commune decorum. sic ergo veri Prophetæ assueuerant pilosis vestibus, vt ostenderent se parcos & frugales esse tam in victu quàm in vestitu. Interea non captarunt famam sanctimoniæ, quasi præcellerent ob solam vestem: quemadmodum hodie Monachi sancti sunt in sua cuculla & similibus nugis. Non fuit ergo hic Prophetis scopus: sed tantùm vt ipso habitu ostenderent nihil sibi aliud esse propositum, quàm seruire Deo, & ita esse à mundo segregatos, vt totos sese addicerent suo ministerio. Iam imitabantur eos pseudoprophetæ: ideo dicit Zacharias, *Non induent amplius vestem pilosam*: hoc est, non præ se ferent amplius habitum propheticum. Hæc summa est, non reprehendi in pseudoprophetis vestem ipsam. quemadmodum quidam parum consideratè arripiunt hunc locum, vt damnent & vestes oblongas, & quicquid displicet eorum morositati: sed Propheta simpliciter significat, vbi illuxerit puritas doctrinæ, & vera religio obtinuerit suam dignitatem, tunc non fore amplius locum falsis doctoribus: quia sponte discedent ab officio, neque amplius fallere tentabunt vulgus imperitum. hæc igitur genuina est Prophetę sententia: ideo dicit, *Vt mentiantur*. Videmus ergo propter certum finem damnari pilosas vestes. nempe vt lateant sub pelle ouium lupi rapaces, vt vulpes sese insinuent sub aliena specie. hic finis damnatur à Zacharia, non autem ipse vestitus. Postea adiungit:

5 *Et dicet, Non sum ego Propheta, vir agricola ego sum: quia Adam* vel homo, *docuit me pastorem esse à pueritia mea.*

Resipiscentiam hoc versu clarius exprimit Paulus, vbi hortari vult fideles ad vitæ nouitatem, dicit, Qui furatus est, non furetur amplius: magis autem manibus suis laboret, vt Ephe.4.28.
subueniat aliorum egestati. Duas partes illic resipiscentiæ notat Paulus, nempe vt fures abstineant ab omni maleficio & iniuria: deinde vt studeant etiam labore suo succurrere aliis, & leuare eorum necessitatem. Sic etiam vtrumque membrum prosequitur Zacharias, quòd scilicet pseudoprophetæ cedent à munere suo: deinde quòd operam libenter impendent

labori iusto & sancto, vt sine fallacia & noxa seipsos alant, & succurrāt etiam suis fratribus. Dixit iam de priori parte, & iterum repetit, *Non sum Propheta.* hoc igitur principiū est resipiscentiæ, vbi à mendaciis cessant qui prius fuerant quasi Satanæ organa ad decipiendum, & ita imponant finem suis erroribus. Iam sequitur progressus, nempe quòd qui prius in otio viuebant & delitiis sub sanctimoniæ prætextu, gnauiter sese dabunt ad laborem, & non erunt amplius pigri ventres vt antea: sed victum sibi legitimum acquirent iusto & licito labore. Nō satis igitur fuisset dicere, *Non sum Propheta*, nisi hoc fuisset additum, *Ego sum agricola*: hoc est, Ego paratus sum ad laborem, quo & meipsum alam, & subueniam etiam fratribus meis. Reformatio dimidia forsitan hodie apud multos locum haberet, si hoc certum esset multis Monachis, semper pinguem illis sagiuam fore in claustris: si etiam cornuti Episcopi & Abbates hoc certum haberent, nihil sibi periturum sui quæstus & lucri facilè cōcederent Euangelio cursum. Sed secunda pars reformationis nimis dura est, vbi scilicet sudandum & laborandum est: hîc venter non habet aures, quemadmodum dicitur veteri prouerbio. & tamen videmus quid dicat Propheta, eos scilicet verè & ex animo resipiscere qui non tantùm abstinent ab imposturis, sed etiam qui parati sunt victū sibi acquirere, vbi agnoscunt se fraudasse pauperes & alimenta sibi quæsita prius fuisse ex rapinis & furtis. Loquitur autem haud dubiè Propheta de impostoribus, quorum tunc magna erat turba apud Iudæos: sicuti & mulieres etiam iactabant se esse donatas prophetico spiritu: & bellandum fuit veris Dei Prophetis contra illas præstigiatrices vel sagas, quæ eò vsque se ingesserant rebus turbatis & confusis, vt sumerent sibi docendi officium. Quum ergo tunc multi ignaui ventres sese pascerent ex superstitione, meritò Propheta eos remittit ad agriculturam. quemadmodum hodie multi fraterculi occultant suam inscitiam sub cucullа, etiam sacrifici omnes Papales sub sacra illa veste, vt vocant. atqui detracta larua facile esset deprehendere illos esse rudissimos asinos. Nunc si agnoscant se fuisse impostores, vt Dominus satis detexit eorum turpitudinem, quid superest nisi vt sponte subeant quod hîc docentur? nempe vt fiant ex Prophetis agricolæ. Quantum attinet ad finem versus, quidam retinent nomen Adam, alij vertunt hominem: & generaliter etiam Adam hominem significat in Scriptura. Sed qui putant Zachariam loqui de primo homine, adducunt hanc rationem, quòd sicuti iniuncta fuit humano generi hęc necessitas post lapsum, vt in sudore vultus sui comederet pa-
Gen. 3. d. 19. nem suum, ita etiam omnes posteros sic fuisse edoctos ab Adam primo suo parente. sed videtur hæc interpretatio nimis longè petita. Ego igitur indefinitè accipio: quasi diceret, Ego non fui edoctus à magistro aliquo, vt possem ad munus propheticum sufficere: sed versatus sum cum agricolis: & ita profeci, vt possim pascere oues aut boues: ego quidem minimè idoneus sum ad obeundas doctoris partes. simpliciter ita accipio. Quantum attinet ad verbum הקנני קנה significat Possidere & acquirere: sed quoniam מקנה deducitur ab hoc verbo quod significat gregem ouium, vel armentum, ideo huc inclinant doctissimi quiq; interpretes, Docuit me homo possidere oues & boues: ego tamen libentius vertere auderem, Docuit me homo pastorem agere, quemadmodum iam dixi. Summa est, vbi detexerit Deus inscitiam quæ grata fuit in Ecclesia, sic vt tenebræ errorum quasi obruerent omnem lucem pietatis, tunc qui resipiscēt fore ita modestos, vt minimè pudeat ipsos fateri suam inscitiam, & testari se fuisse impostores quantisper hoc fallaci prætextu abusi sunt, quòd scilicet essent Prophetę. Requirit igitur hîc Spiritus Dei hanc modestiam ab omnibus qui in illis fæcibus demersi ad tempus fuerunt, vt si videant se non esse aptos ad docendum, dicant, Ego non fui in schola, ego bestia eram: & tamen volui videri doctissimus magister: sed tunc stupor populi velauit meam ignominiam. nunc autem lux doctrinæ nobis affulsit, quæ cogit me ad pudorem: & ideo iam fateor me non esse dignum qui audiar in cœtu, quia paratus sum manus meas potius exercere vili & sordido labore, vt inde mihi victum acquiram quàm amplius decipere, sicuti hactenus feci.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es luce Euangelij tui hodie nos educere ab horrendis illis tenebris in quibus miserè iacuimus, & ita nobis conspicuam reddere faciem tuam in vnigeniti Filij tui persona, vt tantùm nostra ingratitudo impediat, quominus transfiguremur in gloriam tuam cælestem: da inquam, nobis sic proficere in hac luce doctrinæ, vt quemq; superioris suæ inscitiæ pudeat: libēter & ingenuè fateamur nos fuisse oues perditas, donec reuocati sumus in viam salutis manu tua, & sic progrediamur in cursu sanctæ tuæ vocationis, donec tandem colligamur omnes in cælum, vbi non lucebit tantùm nobis doctrina, quæ secundum modulum carnis nostræ nos regat, sed etiam affulgeat nobis splendor gloriæ tuæ, & conformes nos reddat tibi, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

6 ***Et dicet ad eum, Quid plagæ istæ inter manus tuas? & dicet, Quia percussus sum in domo amicorum meorum.***

Hic

Hic Propheta vt absoluat sententiam quam heri cœpimus exponere, dicit talem fore disciplinā in nouo populo postquam resipuerit, vt priuatim singuli in suis ædibus castigent filios suos & cognatos. hoc autem signum est perfecti zeli, vbi non tantùm Iudices officio suo funguntur, vt scelera vindicent, sed etiam priuati homines adiuuant quisque pro suo virili ordinem publicum. Verum quidem est non permitti nobis ius gladij, vt qui peccauit pœnam ab amico sustineat: sed quia hoc etiam semper Lege Dei permissum fuit, vt amici castigationem infligerent, si res non veniret in publicum iudicium: ideo Zacharias ad morem illum receptum alludens, dicit, etiamsi non trahantur ad pœnam capitalem qui abusi sunt prophetico nomine, & sparserunt falsos & impios errores, tamē tale fore studium pietatis, vt amici priuatim castigent quoscunque reperient tales. Siquis obiiciat contraria esse hæc duo, Pseudoprophetas occidi, & verberibus tantùm vel plagis castigari: respondeo, Zachariam non tam exactè de genere & modo supplicij loquutum: sed ita contexuisse sermonem: falsos doctores etiam iudicio parentum mortis reos fore. Quòd si clementissimè tractentur pœnas tamen daturos, vt tota vita mutili sint, ac cicatrices semper gestent in signum ignominiæ. Interea ex responso colligimus notari rursus veram pœnitentiam: *Dicet*, (est indefinitus modus verbi) hoc est, vbi dictum fuerit, *Quid sibi volunt plagæ istæ inter manus tuas? tunc dicet, Ego percussus fui apud amicos.* Ostendit Propheta eos qui prius deceperant populum, ita fore nouos homines, vt patienter ferant correctionem, etiamsi videri possit asperior, quemadmodum vbi vulneratæ sunt & transfixæ manus: dicit tamen pœnam, quæ per se videtur acerba, fore illis mitem, quia scilicet præditi erunt mansuetudine, vt libenter sustineant se corrigi. Quidam hoc traxerunt ad Christum, quia dixit Zacharias manibus inflicta esse vulnera: sed illud est nimis friuolum, quia satis constat sermonem prosequi de falsis doctoribus qui abusi fuerant Dei nomine ad tempus. Quum ergo dicunt amicos fuisse à quibus fuerunt percussi, agnoscunt se dignos fuisse tali pœna, neque obmurmurant, neque obiiciunt vllam querimoniam. Sequitur nunc:

7 *Gladie*, vel framea, *expergiscere super pastorem meum, & super virum socium meum, dicit Iehoua exercituum, percute pastorem, & dispergentur oues: & reducam manum meam super paruulos.*

Quod hactenus disseruit Propheta iucundum erat & delectabile auditu, quoniam pollicitus est fore expositum fontem quo expiarēt omnes sordes suas Iudæi: & Deum postquam illis esset placatus fore beneficum. Quum ergo tam lætum & fœlicem statum promitteret, potuit arripi sermo ille, etiam à bonis & veris Dei cultoribus, quasi conditio Ecclesiæ post id tempus futura esset immunis ab omni molestia & incommodo ergo anticipat Zacharias & ostendit non sperandam esse fœlicitatem quam promisit, quasi fideles exempti forent ab omni pœna: quia interim Deus Ecclesiam duriter affliget. quamuis ergo promiserit Deum fore liberalem Ecclesiæ suæ, ostendit tamen permixtas fore multas ærumnas prosperitati vt se comparent fideles ad omnia perferenda. Videri quidem posset abruptus sermo, sed singula membra inter se optimè cohærent: quia sic temperat Deus beneficia quibus prosequitur Ecclesiam in mūdo, vt semper eam exerceat variis modis. Præsertim hæc admonitio fuit necessaria, quum instarent grauissimæ afflictiones: vt facilè patet ex historiis, tunc gentem illam ferè fuisse obrutam desperatione, vbi propinquus erat aduentus Christi. hæc igitur ratio est cur Propheta res primo intuitu contrarias ita coniungat. Nam quod hactenus promisit, huc tendebat vt fideles parati essent ad omnia toleranda, quoniam in propinquo erat liberatio. sed interim oportuit disertis verbis ipsos animari ad constantiam, ne extremis malis quæ tunc instabant succumberent. Summa est, antequam Dominus Ecclesiam suam repurget atque reuocet in perfectum ordinem, grauissimas clades fore intermedias: quoniam accidet horrenda dissipatio, vbi Deus pastores ipsos percusserit. & apostrophe ista multam in se emphasim continet quum Deus gladium compellat, qui tamen sensu caret. plus est quam si dixisset, Gladius excitabitur super pastores & super ministros meos: & sic fiet vt totus grex dispergatur. Hæc figura, dico, plus habet efficaciæ vbi verba ipsa Deus ad gladiū dirigit: *Gladie* ergo *expergiscere*: quasi gladius torperet, vel esset similis homini somniculoso: dicit, *expergiscere*, euigila *gladie*, Quo modo? *super pastorem meum.* Nostri ferè omnes restringunt hunc locum ad personam Christi, quia Matt. 26. citatur sententia illa, Percutiam pastorem, & dispergentur oues. sed non videtur solida esse ratio, quia quod de pastore dicitur, potius extendi probabile est ad ipsum ordinem totum: quemadmodum vbi dicit Deus, Prophetam excitabo vobis è medio vestrum, certè illic non fit mentio vnius Prophetæ solum, sed complectitur Deus omnes Prophetas: acsi diceret: Nunquam destituam vos salutis doctrina, & singulis ætatibus ostendam me gerere curam vestri: quia semper aderunt Prophetæ, quorum ore declarem me vobis esse propinquum. Locus ille citatur de Christo, & aptissimè: quoniam ex eius Spiritu loquuti sunt Prophetæ omnes: & ipse tandem apparuit, & per os eius familiariter demum loquutus est nobiscum Pater cæle-

Matt. 26. c. 31.

Deut. 18. c. 15.

ftis,& quafi pleno ore explicuit totam mētem fuam,quemadmodum dicitur primo ad Hebræos capite,Multis modis olim & fæpius loquutus eft Deus patribus per Prophetas: nunc autem extremis temporibus per vnigenitum Filium fuum. Sicuti ergo Chriftus primatum obtinet inter Prophetas,& ideo bene aptatur ad illum locus Mofis: ita etiam quoniam paftorum eft princeps & caput,meritò hoc competit in eius perfonam.fed generalis tamē eft Prophetæ doctrina. In fumma, Deus minatur ac denuntiat fore horrendam diffipationem in populo,quoniam priuabitur fuis paftoribus,ita vt gubernatio vel confufa fit vel nulla. & nomen עמית etiam verterunt alij Contribulē,alij Confanguineum, alij Cohærentem Deo, quoniam perfuafum erat locum hunc non nifi de vno Chrifto intelligi poffe. fed fumpferunt,vt iam dixi,falfum principium.Græca tranflatio habet τ̀ πολίτlω,Ciuem. alij vertunt, vt Theodotion,σύμφυλον,hoc eft,Contribulem. Hieronymus maluit Cohærentem mihi. עמית Hebræis fignificat Socium, vicinum vel familiarem, & quifquis nobis coniunctus eft aliquo iure.Non dubito quin Deus hoc titulo infigniat paftores,quoniam per ipfos repræfentabat fe populo.&quò quifq; magis eminet eò eft propinquior Deo,vt fcimus. Vnde & Reges & Iudices & quicunq; præfecturam obtinent, vocantur eius filij.fic etiam paftores vocantur eius focij,quia fcilicet impendunt fuam operam ædificandę Ecclefiæ.Ille fummus eft Paftor:fed vtitur fuis miniftris ad opus fuum exequendum.hęc ratio eft cur vocentur focij Dei, propter coniunctionem fcilicet,quia funt cooperarij Dei, quemadmodum Paulus etiam docet.Deniq; eodem fenfu vocat Propheta paftores Dei focios,quo Paulus vocat ipfos συνεργὸς.Iam poftquam dixit permitti gladio,vt furgat contra paftorem imò mandari has vices,mox addit,*Difpergentur oues.* Videmus ergo defcribi his verbis calamitatem quæ timenda erat, & quam non potuit effugere populus ille, vt fideles non percellerentur nimium,quafi Deus falleret datam fidem: fed ftarent firmi inter illas grauiffimas turbas & violentos motus.Quanuis ergo propinqua effet diffipatio, iubet Zacharias fideles ftare firmos,& patienter ac quietis animis expectare, dum rurfus oftendat Deus fe effe propitium, & appareant etiam figna fauoris eius, de quibus antè differuit. Videmus quò tendat Prophetæ confilium. fed iam primò notandum eft hoc certum effe præfagium ruinæ & interitus populi,quum tolluntur è medio paftores:quia vbi Deus vult nos tueri faluos,vtitur inftrumēto illo,hoc eft,excitat fidos doctores,qui præfint ipfius nomine:gubernat etiam eos Spiritu fuo, & facit vt retineant gradum fuum & ftationem. vbi autem illos percutit, iam non modò derelinquit populum,fed oftendit fe effe fcelerum vltorem, vt populus ipfe pereat. huc tendunt Prophetæ verba. Cæterùm, iam attigi fuiffe hoc impletum in Chrifto, quemadmodum ad fe accommodat hunc locum:quia fugerūt ab eo difcipuli omnes,quanuis facerent exiguum gregem,vt erant pauciffimi numero,tamen fuerunt difperfi & profligati.Illic ergo quafi in fpeculo apparuit quàm verè dictum fuerit à Zacharia, diffipationem propinquam effe,vbi paftor percutitur.Iam per nomen Gladij intelligit afflictionem: quia etfi Chriftus gladio vulneratus non fuit,tamen crucifixio & mors violenta hîc aptè notantur per nomen gladij.Sequitur in fine verfus, *Reducam manum meam ad paruulos.* Quidam exponunt paruulos femper fore obnoxios multis malis,quia Dominus femper manu fua ferulam tenebit qua eos caftiget.fed minimè dubito Prophetam longè aliud velle,nempe fore locum mifericordiæ Dei,vbi corpus populi fuerit quafi laceratum in multas partes.nam poterant animos deiicere omnes pij,quum paftores fublati effent:deinde quum populus effet fimilis gregi erratico.Deus ergo occurrit, & teftatur manum fuam fore fuper illos miferos & pauperculos,qui ferè oppreffi erant malorum congerie.Hic etiam locus nobis valde vtilis eft ad præfentem ftatum Ecclefiæ.videmus enim vt Deus pridem abfciderit paftores omnes,vt Ecclefia,quæ vocatur,effet quafi truncum corpus. Iam etiam videmus vt fæpe Deus fpoliet bonis & fidis paftoribus eos qui abufi funt fua doctrina, vel eam repudiarunt impio contemptu.Poffemus ergo hîc terreri,&abiicere omnem fiduciam falutis,nifi in memoriam veniret quod hîc docet Zacharias, nempe quanuis Ecclefia fit contemptibilis in mundo,quanuis pauci numero fint fideles & omnes calamitofi,tamen manum Dei fore fuper eos, vt fcilicet iterum colligat fibi Ecclefiam ex laceris membris.hæc fumma eft.Sequitur:

1. Cor.3. b.9.

8 *Et erit in tota terra, dicit Iehoua,portio duæ,*vel duorum,*in ea excidentur,morientur,& tertia refidua erit in ea.*

Profequitur eandem fententiam.Admonet enim fideles,quanuis ftatuerit Deus Ecclefiā fuam reftituere,& benedictio etiam eius futura fit confpicua,non tamen procul abeffe grauiffimas afflictiones: quafi diceret Deus,& ferenum cælum & temperiem aeris vobis dabit,vt terra proferat fruges fuas: fed tamen imminet grauis tempeftas, & non eritis immunes à procellis & grandinibus. Cæterùm, vbi Deus vaftauerit partem agrorum, benedicet fegeti veftræ & vitibus, ita vt fuppetat vobis victus ad fufficientiam. fic etiam hoc loco Deus Ecclefiam fuam proteget. deinde propitius erit, quia abluet omnes fordes fcelerum, & dabit vobis fidos paftores, vbi abftulerit omnes impofturas Satanæ: fed interea manent

vos grauissimæ afflictiones,& expectanda est dura coditio & difficilis ad tolerandum:quoniam Deus videbitur populum suum velle perdere.talis erat dissipatio.hac ratione dicit fore in tota terra grauissimas clades:*Quoniam duæ partes*,inquit,*morientur,tertia duntaxat restabit.* Nunc videmus quàm bene hæc conueniant, atq; vt fluat contextus Prophetæ. deniq; significat quod antehac promisit de futura Dei gratia,non spectare ad promiscuum vulgus & totũ corpus populi : sed ad fideles,quos eripiet mirabiliter Deus ab interitu. nam ex populo Deus seruabit tertiam partem duntaxat:duas autem iam decreuit perdere.nunc minimè ambiguum est Prophetæ consilium.sed hinc colligimus,quæcunq; Deus quotidie promittit Ecclesiæ suæ, non extendi indifferenter ad omnes : quoniam multi falsò obtendunt eius nomen:ipse autem suos agnoscit,quemadmodum dicit Paulus : ideóq; hortatur vt discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Sciamus ergo minimè spectare ad hypocritas promissiones gratiæ Dei:quoniã etsi decreuit benignè & humaniter agere cum Ecclesia sua, non tamen desinit eam extenuare, vt tertia pars duntaxat salua maneat : ideo quoties de misericordia Dei erga Ecclesiam agitur,& de auxilio,semper occurrat nobis ista purgatio de qua nunc Zacharias loquitur quòd scilicet Deus abscindet tertiam partem,nempe quum maior numerus semper in exitium suum ruat. Satis igitur est tertiam partem eripi ab interitu : quia hæc sententia propriè referri debet ad regnum Christi, vt antè visum est. Ad verbum legitur *Os duorum*. sed metaphoricè פי accipitur pro parte. Portio ergo ex duabus in ea:vel,*Duæ portiones in ea*(nam numerus pluralis coniungitur cum singulari, vt sæpe fit)*peribunt,excidentur*. nam repetit Propheta sub duobus verbis excidium & cladem duarum partium. כרת significat Excidere:deinde גוע significat Mori & pessum ire.neque tamen, quanuis rem vnam intelligat duobus verbis,superuacua est repetitio.nam potuit hoc videri & durum & absurdum,ex populo Dei tantùm superstitem fore partem tertiam. Ista imminutio Ecclesiæ potuit exasperare multorum animos, & potuit etiam videri ferè incredibilis.ideo Propheta vt confirmet quod per se paradoxon erat,dicit *Morientur,peribunt* : ita decretum est, neque litigandum est vobis cum Deo. nam deuoti sunt exitio plures quàm qui manebunt salui.*Tertia* ergo *pars superstes erit in ea.* Sequitur:

2.Tim.2.16.

9 *Et ducam*, vel venire faciam, *tertiam partem per ignem : & conflabo eos sicuti conflatur argentum : & examinabo eos sicuti probatur aurum : ipse inuocabit nomen meum,& ego respondebo ei:& dixi*,vel dicam, *Populus meus est : & ipse dicet*, *Iehoua Deus meus.*

Hîc longius procedit Zacharias,nempe vbi absciderit duas partes Deus è populo,tamen tertiam sic fore saluã,vt probetur multiplici examine,& sustineat varias afflictiones.Quantum ad duas partes spectat, Dominus non afflixit eas vt ad pœnitentiam flecteret, sed voluit in totum perdere. Tertia pars ergo duntaxat seruatur in salutem. & tamen necesse est hanc quoq; purgari multis afflictionibus.Valde vtilis est hæc doctrina : quoniam primò ex ea colligimus non tantùm ex orbe toto multos in exitium trahendos esse, sed ex medio Ecclesiæ sinu:quia si trecenti profitentur se Deum colere, dicit Zacharias centũ duntaxat fore saluos:quia in turba multi sunt semper hypocritæ:imò grana latent sub paleis& quisquiliis. Necesse est igitur pessum ire & addici æternæ morti plures quàm seruentur : dico etiam in ipso ouili.Nunc discamus non æmulari impios,etiamsi prosperitas eorum nos vrat ac solicitet ad dolorem.Putamus illos esse beatos, quoniam dum illis parcit Deus & eos sustinet, nos derident.& insultant nostris miseriis. sed hîc Spiritus sanctus nos hortatur ad ferendas patienter afflictiones : quia etiamsi ad tempus fœlicitas impiorum nos pungat,tamen pronuntiat Deus ipse illos saginari vt mactentur paulò post vbi contraxerint multam pinguedinem.hoc est vnum. deinde additur secundò, postquam perierit maior pars mundi & Ecclesiæ (saltem quæ obtendit tale nomen)nos non posse aliter retineri in officio,nisi subinde Deus nos castiget. Veniat igitur nobis in mentem quod dicit Paulus, nos castigari à Domino, ne vnà cum mundo pereamus. & similitudines quas vsurpat Propheta in hunc finem tendunt.dicit enim,*Ducam eos per ignem.* Loquitur hîc de eximiis,quos Deus ad salutem elegit,& quos reposuit vt salui maneant. Dicit tamen ideo illos fore saluos per ignem : hoc est,per duras ærumnas. sed finem ipsum clarius exprimit, quòd scilicet *probabit eos tanquam aurum & argentum.* nam & stipula in ignem coniicitur & paleæ, quemadmodum Ioannes Baptista docet:verùm sine profectu,quia & quisquilias & paleas cõsumit ignis,& quicquid corruptibile est.vbi autem aurum & argẽtum conflatur & purgatur,hoc fit vt maior niteat puritas:deinde vt quod est pretiosum in istis metallis,melius constet: quoniam vbi extrahitur argentum è suis venis, nihil ferè differt à terra : idem est de auro. sed fornax sic purgat sordes in auro & argento.vt obtineat suum pretium & excellentiam.dicit igitur Zacharias, quum Deus fideles suos in ignẽ coniicit,hoc facere paterno consilio vt scorias exurat:& ita

Psal.37.1.

Matt.3.12.

ſint verè aurum & argentum qui prius ſordebant, vel in quibus redundabat multa ſuperfluitas. Videmus ergo hîc diſcerni electos Dei, & qui verè inter filios eius cenſentur, à reprobis: quanuis prætexant falsò & Dei ipſius nomen & eius cultum. Cæterùm, non pugnat
Ieſ.48.10. hic locus cum illo Ieſaiæ, Non purgaui te quaſi aurum & argentum. totus enim fuiſſes conſumptus: quia etſi Deus examinat electos ſuos igne afflictionum, tamen modum imponit: quia deficerent prorſus, ſi ad viuum vellet eos purgare. interim tamen neceſſe eſt tranſire per hoc examen de quo nunc loquitur Propheta. & ita nobis hîc pingitur Eccleſiæ ſtatus, quòd ſcilicet oporteat ſemper & aſſiduè purgari, quia toti immundi ſumus. deinde poſtquã nos Deus ſuo Spiritu abluit, adhuc tamen multæ immunditiæ in nobis reſident: præterea alias atque alias contrahimus: quia fieri non poteſt quin multa contagio ad nos perueniat ex tot vitiis quibus vndiq; ſumus circundati. Iam adiungit, *Ipſe inuocabit nomen meum, & ego reſpondebo ei.* hac conſolatione mitigat Deus quod per ſe fuiſſet aſperum & moleſtum. Durum eſt cernere tot horribiles ruinas, quum Deus peſſundat maiorem partem orbis, & in Eccleſiam ipſam perrumpit eius vindicta, ſic vt ſeueritas eius vndique nobis metum incutiat. ſed accedit etiam illud ſecundum, nos ſcilicet quotidie ſentire ignem, quaſi Deus vellet nos vrere, quanuis non conſumat. ergo Propheta oſtendit quomodo dulceſcant nobis omnes miſeriæ, & triſtitia non ſit nimium grauis: quia ſcilicet exercemur cruce & ferulis ac caſtigationibus Dei ad inuocationem nominis eius. Inuocationem ſequitur exauditio: qua nihil magis optabile eſt. iam ergo à fructu demonſtrat Propheta, non eſſe cur fideles obmurmurent Deo, vel impatienter ferant ſua mala, quoniam purgati iam poſſunt ſeriò ad eum confugere. Si quiſpiam roget, an non Deus poſſet Spiritu ſuo adducere electos ad veram pietatem? Quorſum igitur ignis iſte afflictionum & tam durum examen? non agitur hîc, neq; etiam diſputandum à nobis eſt quid poſſit Deus: ſed contenti ſimus hoc eius decreto. Vult igitur ſuos adducere hac ratione, vt ſcilicet tranſeant per ignem, & examinentur variis afflictionibus, quò purè nomen ipſius inuocent. Interea diſcendum eſt hanc eſſe veram preparationem, quo Dominus ad ſe reuocat electos ſuos, & format etiam ad ſyncerum pietatis ſtudium, quum ſcilicet cruce & variis pœnis eos exercet. nam proſperitas inſtar eſt rubiginis. Non poſſumus ergo ad Deum reſpicere claris oculis, niſi purgati. Purgatio autem, quemadmodum iam dixi, pendet ab illo Dei conſilio, quo decreuit Eccleſiam ſuam cruce domare. ergo de primo ad vltimum neceſſe eſt nos eſſe obnoxios ferulis Dei, vt eum ex animo inuocemus: quia animi noſtri rebus ſecundis ita flacceſcunt, vt non poſſint ad preces aſſurgere. Cæterùm, hæc conſolatio ſemper aptanda eſt ad dolores noſtros leniendos, vbi caro noſtra vel ad contumaciam vel ad deſperationem nos impellit, occurrat hoc remedium, nempe etiam ſi caſtigatio dura ſit dum ſentitur, debere tamen æſtimari à ſuo fine, quemadmodum etiam Apoſtolus admonet 12.ca. ad Hebr. Præſertim diſcamus tunc ſeriò inuocari Dei nomen, vbi ſubacti ſumus, & correcta eſt in nobis ferocia, omnis luxuria carnis. nam ſumus
Ierem.50.10. ſimiles vitulis indomitis, quemadmodum dicit Ieremias vbi nobis Dominus indulget. ergo eruditio crucis neceſſaria eſt, vt vigeant inter nos feriæ precationes. Tandẽ oſtẽdit quomodo inuocetur Deus: quia ſcilicet edocti ſumus ipſum nobis facilem & propitium fore, quoties inuocabitur. neque enim ſatis eſſet ſub onere afflictionum gemere, & ita expergefieri ad orandum, niſi Deus ipſe nos alliceret & faceret ſpem gratiæ. Ideo adiungit Propheta, *Dicam, Populus meus eſt: & ipſe dicet, Iehoua Deus meus.* denique ſignificat Propheta, niſi præluceant promiſſiones Dei, & nos inuitent ad precandum, non poſſe extorqueri à nobis ſynceram vllam precationem. Quare? primùm accedimus ad Deum ſola fide, & illa nobis aperit ianuam: & repudiantur omnes preces quæ in fide fundatæ non ſunt. deinde ſcimus naturaliter homines horrere conſpectum Dei, niſi vbi guſtum præbet bonitatis ſuæ & amoris. ergo notatu digniſſimum eſt quod hîc dicit Zacharias, præire ſcilicet vocem Dei, vt cum fiducia ſequamur & poſſimus ingredi ianua aperta ad orandum: quia niſi primo loco diceret, *Vos eſtis populus meus*, non poſſemus nobis tantum arrogare, vt prodiremus in eius conſpectum cum hac voce, *Tu es Deus noſter.* Quis enim obſtrinxit nobis Deum, vt nobis ſit Deus? nempe ipſe ſponte ſe nobis obligauit, quia pollicitus eſt nos ſibi fore in populum. ergo, vt iam dixi, nullum erit ritè orandi principium, donec edocti fuerimus Deum paratum
Pſal. 45.3. eſſe ad exaudiendas preces, quemadmodum dicitur in Pſalmo, Tu Deus exaudiens preces, & omnis caro ad te veniet.

¶PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quando vides nos refertos eſſe tot prauis cupiditatibus, quæ inquinant quicquid in nos puritatis contuliſti per Spiritum tuum, vt proficiamus quotidie ſub tuis ferulis, & ita nos ſubiiciamus tibi regendos, vt ſimus placidi & morigeri, etiam quum eris erga nos aſperior: & ſemper guſtemus dulcedinem bonitatis tuæ in rigore tuo, quòd ſcilicet ſalutis noſtra

conſu-

consulis, & adducis ad perfectam puritatem, à qua longè adhuc absumus: vt sic tibi simus subiecti in hoc mundo, quò aliquando participes eius victoriæ, quam nobis peperit Christus, etiam triumphum cum illo agamus in regno tuo cælesti, Amen.

CAPVT XIIII.

Cce dies venit Iehouæ, & diuidentur spolia tua in medio tui.

2 *Et congregabo omnes gentes contra Ierusalem in prælium, & capietur vrbs, & diripientur domus: mulieres stuprabuntur, & exibit dimidia pars vrbis in exilium, & residuum populi non excidetur ex vrbe.*

Prosequitur Zacharias eundem sermonem quem vidimus. quia enim promiserat lætum & fœlicem statum fidelibus, qui redierant in patriam contemptis deliciis Chaldææ, iam præmonet non tantam fore eis pacem, vt habitent in Iudæa sine multis incommodis & molestiis. & hoc modo eos hortatur ad tolerantiam, ne deficiant in rebus aduersis, & ne pœniteat ipsos reditus: quasi delusi fuissent magnificis illis promissionibus. Quidam referunt hoc caput ad tempus Antichristi: alij trahunt vsq; ad diem extremum: alij exponunt de clade vrbis, quæ contigit sub Vespasiani imperio: ego autem non dubito quin Propheta hîc complecti voluerit clades omnes quæ instabant: quia nondum vrbs ædificata fuerat, quum Iudæi duriter vexati fuerunt à suis vicinis. deinde scimus quàm atrocem tyrannidem exercuerit Antiochus. denique continua fuit series malorum ex quo cœpit templum cum vrbe extrui, vsq; ad Christi aduentum. Quoniam ergo poterant Iudæi qui prætulerant exteras regiones patriæ, gloriari de sorte sua & despicere fratres suos quasi stultè & inconsideratè mutassent locũ, & fuissent nimium præcipites in reditu: deinde ne etiam ipsi incolæ terræ putarẽt melius agi cum exulibus quam secum: ideo voluit Deus prædicere per os Zachariæ quicquid instabat malorum, vt forti animo fideles sese accingerent ad obeunda certamina, neque vnquam succumberent vllis malis: qu a scilicet Dominus plus illis promiserat, quàm poterãt consequi in Chaldæa, & aliis regionibus. Quando igitur tenemus Prophetæ consilium, iam descendo ad verba. dicit *diem venturum Iehouæ quo diuidantur spolia in medio vrbis.* Per demonstratiuum pronomen, quemadmodum alibi dictum fuit, notatur certa fides vaticinij: Monstrat enim quasi digito Propheta quod tamen sensu humano comprehendi nondum poterat. dicit autem *diem venturum Iehouæ,* vt agnoscant se daturos iustas pœnas, quum Dominus ita eos tractabit. scimus. n. vt sibi indulgeant homines, ac delicias faciant: & si Deus non videtur satis clementer cum ipsis agere, vt facilè obstrepant quasi nimis esset seuerus: Propheta igitur admonet tantam calamitatem non venturam absque causa: quoniam tunc Deus iudicium suum exercebit. non describit quidem hoc multis verbis: sed perinde est acsi eos citaret ad Dei tribunal. Vbi autem intelligimus nobis negotium esse cũ Deo, nihil nobis prodest obstrepere. Obmutescere igitur satius est dum statuitur nobis Deus in medio; quia certum est ipsum nunquam modum excedere in nobis castigandis. Cæterùm, hîc narratur dura afflictio. nam significat Zacharias vrbem fore expositam hostium libidini, vt securè spolia sua diuidãt in medio eius gremio. nam quod rapiunt victores, furtim postea inter se diuidunt. & scimus multas vrbes fuisse spoliatas, vbi tamen non ausi sunt victores proferre suas prædas. sed hîc Propheta intelligit nihil fore virium in Iudæis, vt hostes suos impediant, quominus quę rapuerint spolia diuidant per otium in media vrbe. Postea adiungit, *Congregabo gentes omnes contra Ierusalem.* Confirmat quod iam dixi, Deum scilicet istarum cladium fore authorem: atque ita inicit frænum Iudęis, ne expostulent de calamitate nimis aspera. Breuiter ergo significat gentes non fortuitò venturas, vt oppugnent Ierosolymam: & quicunque motus oriantur, non habituros suam originem à casu, vel fortuna, vel consiliis hominum, sed ab ipso decreto cælesti. Iubet igitur eos respicere in Deum, vt sese humilient sub potenti eius manu, quemadmodum etiam nos hortatur Petrus. Poterat breuius dicere, 1. Pet. 5. 6.
gentes omnes conspirationem inter se facient: sed adscribit hoc Deo, quòd scilicet ipse gẽtes adducet: quemadmodum siquis princeps colligeret exercitum, quem iuberet militare sub auspiciis suis. & *gentes omnes* nominans, admonet non fore leues tentationes: quia talis erit hostium conspiratio & tam densa cõgeries, vt parum absit ab interitu Ierosolyma. Cæterùm, posteà subiicit consolationem, qua temperat grauitatem illius cladis: sed prius dicit, *Capietur vrbs, spoliabuntur,* vel diripientur *domus, & mulieres stuprabuntur.* Quæcũq; accidere solent vrbi per vim captę, hîc dicit Propheta passuros esse ciues Ierosolymæ quia scilicet hæc est extrema contumelia, videre vxores stuprari ab hostibus. deinde paupertas sæpe grauior est morte: & tamen dicit, vbi fortunis suis exuti fuerint, visuros etiam contumeliam illam quę morte erit durior, nempe quòd trahentur ad tantum flagitium & dedecus mulieres. Adiungit *dimidiam partem vrbis exituram.* Prius dixerat tertiam partem duntaxat incolumem fore: nunc verò videtur secum pugnare. sed in numeris non est anxiè laborandum;

quemadmodum alibi admonui. sæpe enim dimidiam partem & deinde tertiam ponunt Prophetæ, quum tamen nolint aliquid diuersum notare. Perinde igitur est acsi diceret, fore magnam vastationem, vt vix dimidia pars salua maneat. Sequitur consolatio, cuius memini, quòd scilicet *residuum populi non exterminabitur ab vrbe.* His verbis docet Propheta, etiamsi hæc conditio valde acerba sit, quòd vrbs redigetur ferè in vastitatem, beatos tamen fore, qui ex animo in patriam reuersi Deum syncerè colent, quia semper manebit superstes Ecclesia: vtcunq; Dominus numerum imminuat, tamen fore corpus aliquod Ecclesiæ saluum quamuis exiguum sit. Hoc igitur est consilium Prophetæ, solari fideles, vt sustineant quæcunq; instant mala, & expectent quod Deus promittit, nempe vt emergat rursus aliqua Ecclesia, & reipsa ostendat Deus Ierosolymam non frustra esse sanctuarium suum, vbi scilicet benedicet reliquiis quæ saluæ euaserint, & quidem admirabili eius gratia. Postea adiungit:

3 *Et egredietur Iehoua, pugnabit contra gentes istas, sicut die quo præliatus est in die prælij.*

Amplificat hîc Zacharias gratiam Dei, nempe quia prodibit apertè, & ex professo bellum geret contra omnes hostes Ierosolymæ. Iam hæc erat non parua mitigatio malorum, quòd pars Ecclesiæ seruanda esset. Cæterùm hîc aliquid longè præstantius denuntiat Propheta, nempe vbi Deus afflixerit Ecclesiam suam & passus etiam fuerit violenter ab hostibus opprimi, tandem fore vindicem omnium iniuriarũ, quæ illatę fuerint. scimus quàm nos vulnerent istæ cogitationes, vbi Deus laxat frænum impiis hominibus & lasciuiunt in sceleribus suis, agunt etiam suos triumphos: insultant contra Deum & ferè conspuunt nubes ipsas. Vbi igitur ita petulãter exultãt impij, & Deus interea dissimulat & quiescit, difficile est patienter expectare quisnam futurus sit exitus. Ideo Propheta Deum vindicem fore promittit, vbi Ecclesiam suam permiserit ad tempus castigandam impiis & profanis hostibus. *Egredietur Iehoua*, inquit. scimus quid valeat metaphorica ista loquutio. Addunt aliquando Prophetę, Egredietur Deus à loco suo sancto: quasi dicerent, Iudęos certa experientia sensuros non frustra inuocari in templo Dei nomẽ, neq; etiam frustra illud fuisse dictum, Deum sedere inter Cherubim. sed videtur Propheta hîc generaliter Deũ inducere, quasi prodeuntem è latebris armata manu, vt hostes Ecclesiæ suæ repellat. *Egredietur* ergo *Deus*: nempe quia occultauerat virtutem suam ad tẽpus: quemadmodum scimus Deum abscõdere faciem suam à nobis quoties non fert auxilium, & re vera etiam putamus nos ab ipso negligi. Quoniam ergo Deus quantisper virtutem suam occultat, videtur ferè destitui potẽtia, ideo Propheta hîc dicit, *Egredietur Iehoua, & pugnabit*, inquit, *contra gentes istas.* His verbis significat non esse causam, cur inuideant fideles hostibus suis, etiam vbi fœliciter illis omnia succedent: quia tandem sentient non posse violari Ecclesiam, quin Deus ipse causam suscipiat, quemadmodum promisit, Ero hostis hostibus tuis. & quoniam res erat difficilis creditu, reuocat in memoriam veteres historias: *Sicuti die*, inquit, *quo præliatus est in die prælij.* Restringunt quidam hanc partem ad transitum maris rubri. sed puto Zachariam complecti documenta omnia, quę ediderat Deus, vt ostenderet Iudæos sibi esse curæ. Deus ergo non semel, neq; vno tempore, neq; etiam vno modo virtutem suam exeruerat, vt palàm sentirent Iudæi se eius auxilio esse victores. Hoc intelligit Zacharias dicens, Et vos, & patres vestri iampridem experti estis vt Deus soleat pro Ecclesia sua pugnare. Ornauit enim vos innumeris victoriis, sæpissimè fuistis desperatione obruti, repentè vobis affulsit sua gratia, & præter spem vestram vos liberauit, certamen sæpe vobis fuit cum validissimis hostibus: profligati sunt, & quum essetis longè impares tam numero quàm viribus, Deus tamen contulit vobis faciles victorias. Quum ergo Deus toties & tam diuersis modis hostes vestros deiecerit, nunc cur non idem sperabitis ab eo? Videmus ergo cur Propheta hîc commemoret vetusta prælia Dei, nempe vt Iudæos confirmet experientia ad bene sperandum: neque dubitent Deum satis valida potentia instructum esse ad subigendos omnes impios, quia nihil ei decessit. Et adiungit, *In die prælij*, nẽpe quum opus esset cælesti auxilio. Vocat enim diem congressus. nam propriè hoc valet nomen קרב. Vbi igitur necesse fuit Deum manus conferere cum hostibus, tunc apparuit eius potentia. ideo non est cur in posterum dubitetis, quin hostibus vestris adhuc præualeat. & scimus hunc docendi modum satis frequentem & tritum esse Prophetis, nempe dum producunt in medium exempla gratiæ & potentiæ Dei, quibus testatus est satis in se vno esse pręsidij ad Ecclesię salutem. Iam etiam accommodare ad nos oportet quod hîc dicitur: quia nõ tãtùm ætatis suæ hominibus, vel qui paulò pòst nati sunt, loquutus est Zacharias: sed voluit vsq; ad finem mundi Ecclesiam instruere virtute, ne deficiant fideles in vllis tentationibus. Quoties ergo præualent impij, & nulla spes nobis affulget, recordemur quàm sæpe & quàm variis modis Deus mirabiliter Ecclesiam suam quasi à morte eduxerit: quia voluit non semel tantùm opitulari suis, sed etiam nos animare, ne despondeamus animos hodie, quum eadem mala perferenda sunt nobis, quibus cum luctati sunt sancti Patres olim. Postea adiungit:

Exo.23.22

4 Et

4 *Et stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est è regione Ierusalem ab Oriente: & scindetur mons Oliuarum à dimidia parte sui ab Oriente ad Occidentem*,vel,versus Orientem & Occidentem,*vallis magna valde: & discedet dimidia pars montis ad Aquilonem & dimidia pars eius ad Meridiem.*

Continuat eandem sententiam,nempe conspicuam tunc fore Dei virtutem ad profligãdos hostes. sed hîc figuris sermonem suum illustrat, quasi vellet adducere Iudæos in rem præsentem. Nam prosopopœia hæc non aliò spectat, nisi vt sibi proponant fideles Deum quasi visibilem: & ita confirmat eorum fidem, sicuti necesse est.nam vt crassi sumus & implicit terrenis cogitationibus,vix mentes nostræ in cælum assurgunt,etiamsi Dominus clara voce nos ad se inuitet Ergo vt ruditati nostræ subueniat Propheta, hîc hypotyposin adiungit quasi Deus nobis staret ante oculos.*Stabunt*,inquit,*pedes eius super mõtem Oliuarum.* Noluit hic promittere miraculum quale conciperc possent imperiti ex litera: sicuti etiam, vbi pauló pòst dicit,*Mons ipse finditur, & dimidia pars verget adOrientem,dimidia altera ad Occasum.*Hoc nunquam contigit:vt scinderetur mons ille: sed quoniam Propheta non poterat in grauissimis tentationibus,quæ centies poterant opprimere pias animas,sine figuris extollere quantum res poscebat Dei potentiam,ideo sese accommodat, sicuti dixi,ad modulum carnis.Summa est tam illustrem fore Dei potentiam in liberanda Ecclesia,acsi Deus ipse visibili modo se ostenderet & specularetur prælium ex montis cacumine, & mandaret etiam pro imperio hoc vel illud fieri.Primò dicit,*Stabunt pedes eius in monte Oliuarum.* Cur non dicit potius,in vrbe ipsa?nempe hac loquẽdi forma notare voluit,Deum acturum esse excubias,vt longè prospiciat quid vtile sit in Ecclesiæ suæ salutem.Scio hæc omnia allegoricè exponi,quòd scilicet Christus apparuit in monte Oliuarum,quum ascendit in cælos: deinde quòd diuisus mons ille fuerit, vt esset permeabilis & transirent Apostoli in diuersas mundi plagas,vt ita expugnarent omnes gentes.sed argutiæ istæ sicuti multis placent, ita vbi quis propius eas expendet, parum firmæ sunt. ego igitur simplicius accipio quod dicit Propheta,nempe manum Dei fore satis cõspicuam, vbi succurrere volet miseræ & afflictæ Ecclesiæ. Eò idem etiam pertinet quod dicit,*Vallem magnam fore mediam, quia scindetur dimidia pars versus Aquilonem & dimidia pars versus Meridiem.* Perinde est acsi diceret, Ierosolymam quasi latuisse sub monte illo, vt esset obscurior, sed fore postea in excelso loco: quemadmodum alibi dicitur,Et eleuabitur mons Domini supra omnes montes, tam apud Michæam quàm apud Iesaiam. scimus collem illum semper fuisse exiguum: & tamen Iesaias & Michæas promittunt altitudinem,quæ superet ferè nubes ipsas. Quid hoc sibi vult? nempe quòd tanta erit gloria Dei Ierosolymæ, vt emineat templum super omnes altitudines, sic etiam hoc loco *Scindetur mons*, inquit, *Oliuarum*, nempe vt Ierosolyma non sit in vmbrosa valle,quemadmodum prius, & tantùm habeat colliculum in parte vna: sed pateat longè & latè eius prospectus,ita vt gentes omnes eam suscipiant. hoc simpliciter, meo iudicio,voluit Propheta.Si cui magis placeant allegoriæ,ab aliis petat. Nunc sequitur:

Ies.2.2. Mich.4.1.

5 *Et fugietis in vallem montium*, vel per vallem, *quia pertinget vallis montium ad Azal*, alij vertunt, ad proximum, alij, ad excelsum, *& fugietis sicuti fugistis à facie motus diebus Vziæ regis Iehudah: & veniet Iehoua Deus meus: omnes sancti tecum.*

Hîc etiam dicit Propheta terribilem fore Dei præsentiam,vt in fugam impellat ipsos Iudæos.etsi enim promittat Deum fore liberatorem electi populi,quia tamen adhuc permixti erant hypocritæ electis,ideo variè loquitur. Sed interea notandum est, etiamsi Dominus in salutem nostram appareat,fieri tamen non posse,quin maiestas eius incutiat nobis terrorem.nam semper carnem humiliari necesse est coram Deo.Quod ergo dicit Propheta tantundem valet acsi dixisset aduentum hunc Dei,cuius nuper meminit, fore omnibus formidabilem non apertis tantùm inimicis, ad quos perdendos veniet: sed etiam ipsis fidelibus, quum tamen sciant instructum esse potentia ad ipsos seruandos.& ita videtur Propheta ratiocinari à minori ad maius.nam si fideles,qui Deum cupidè expectant,tamen trepidant & expauescunt ad eius præsentiam, quid necesse est hostibus accidere, qui sentiunt illum sibi esse aduersum?sicuti ergo hic Propheta fideles iubet paratos esse ad Deum reuerenter excipiendum, ita etiam ostendit formidabilem omnibus impiis fore, ne dubitent electi confugere ad eius auxilium & in eo quiescere.dicit autem, *Fugietis per vallem montium.* Quidam interpretes diuinant fuisse certã vallem,quæ sic vocata fuerit, quoniam longus erat tractus per continuos montes.sed nihil tale in Scriptura legitur. mihi probabile est, vocari *Vallem montium* loca omnia,quæ prius salebrosa erant & impedita,vel perplexa.Quum ergo multi essent saltus & nõ pateret trãsitus facilis per regiones illas, Propheta dicit fore longã vallẽ,

quæ nunquam fuerat prius sed quàm scissura illa, de qua loquutus est efficiet. Et in eundem sensum adiungit, *Pertinget vallis montium vsque ad Azal.* Puto esse nomen proprium loci. Quanquam alij vertunt, proximum: sed non video qua ratione. sensus igitur est, vbi prius erant multi colles, qui abrumperent transitum, aut etiam montes per quos penetrare difficile esset, fore continuam vallem & æquabilem vsq; ad locum satis remotum. Dicit autem *fugam* præcipitem fore *sicuti diebus Vsiæ regis Iehudah.* nam ex sacra Historia satis patet tunc Iudæam fuisse concussam graui terræ motu. Iudæi, vt sunt audaces in suis coniecturis, diuinant hoc fuisse factum, quum Vzias ad altare accessisset vt suffitum Deo offerret. Et Hieronymus eos sequutus est. Cæterùm, quo tempore ille motus terræ cōtigerit non satis certum est. Amos dicit initium prophetandi sibi fuisse biennio ante terræ motum. sed quam ob causam terra tunc concussa fuerit nusquam legimus. & tamen tam ex hoc loco, quàm ex aliis colligere promptum est, fuisse illud horribile signum, vel præsagium vindictæ Dei. Voluit igitur Deus Iudæis tunc denuntiare horrendam cladem, vbi terram ita concussit. Et in hunc finem etiam dicit nunc Zacharias fugam fore pręcipitem, sicuti quum Iudæi quasi in vltima desperatione omnes se in fugam proriperent tempore illo Vziæ. *Sicuti* ergo *fugistis à facie terræ motus, ita fugietis nunc.* Intercesserat autem iam longum tempus à morte Vziæ ad reditum populi: ideo significat Propheta cladē fore insolitam, quia non contigerit similis, & quę ita exterruerit Iudæos à pluribus seculis. Cæterùm, memoria tenendum est quod dixi hunc Dei aduentum nō ita formidabilem describi, quasi vellet minari Iudæis: sed potius ostendit impios omnes non posse subsistere ad Dei pręsentiam, quia terrebit etiam eos ipsos in quorum auxilium prodibit. Interea etiam simul notandum est quod dixi: Deum scilicet sermonem variare in suis Prophetis, quoniam nunc Ecclesiam totam alloquitur, vbi hypocritæ permixti sunt probis, & ita necesse est minas etiam adiungi promissionibus: nunc sermonem peculiariter dirigit ad solos electos: quibus merum fauorem ostendit. Dicit tandem, *Et veniet Iehoua Deus meus.* Propheta repetit quod paulò antè dixerat, nempe Dei virtutem fore sensibilem Iudæis, acsi eam oculis cernerent. neque enim hîc imaginari oportet aliquem descensum Dei è cælo: sed docet, sicut dixi, quanuis abscondita ad tempus erit Dei virtus, tandem sic fore propinquam ad electos liberandos, vt ferè appareat, Deum ipsum è cælo venisse. Vocat *Deum suum,* quò plus fidei concilieт vaticinio. nec dubium est, quin hac animi magnitudine insurrexerit contra omnes impios, quibus ludibrio erant tam promissiones quàm minę: deinde etiam quin voluerit fulcire piorum animos, ne dubitarent hoc sibi diuinitus promitti, quanuis audirent vocem mortalis hominis. Propheta igitur hîc magna fiducia vendicat sibi Deum: quasi diceret non esse cur iudicent de sermone suo vel ex terrenis mediis, vel ex sua ipsius persona. deniq; hîc affirmat se diuinitus esse missum, non temere irrumpere, vt quicquam promittat quod ipse commentus fuerit, sed legitima vocatione esse præditum, vt Dei personam sustineat. Et huc etiam pertinet apostrophe, quæ à quibusdam malè negligitur, *Omnes sancti tecum.* hoc enim habet speciem indignationis, acsi Propheta sese auerteret à suis auditoribus, quos videbat magna ex parte contumaciter respuere cælestem doctrinam. conuertit enim sermonem suum ad Deum. Videtur partem gratię perdere oratio, quum ita abruptè loquitur Propheta, *Veniet Iehoua Deus meus, omnes sancti tecum.* nam poterat dicere, Et sancti omnes cum eo. sed, quemadmodum iam dixi, acsi præ fastidio iam non posset cum malignis & peruersis hominibus agere, Deum ipsum compellat. & hoc etiam non parum valet ad confirmandam vaticinij fidem, vbi non tantùm securè hominib. denuntiat quod futurum est, sed aduocat Deum ipsum in testem: imò quasi in arcano colloquio esset familiariter depromit quod certò cognoscit sibi esse à Deo mandatum. Porrò intelligit, meo iudicio, per sanctos, ipsos Angelos. nam comprehendere sanctos Patriarchas & Reges, durum esset ac longè remotum. Scimus autem Angelos etiam aliis locis vocari sanctos, quemadmodum vidimus 3. cap. Habacuc. vocantur aliquando electi Angeli. Denique significat Propheta aduentum istum Dei fore magnificum, vt expergefiant hominum mentes in eius admirationem, quasi visibili modo cum Angelis descenderet. Hæc summa est.

Amos 1. 1.

6 *Et erit, die illo non erit lumen pretiosum & coagulatum*, ad verbum est, non erit lumen pretiositatum & coagulationum.

7 *Et erit die vno (ille notus est Iehouæ) non dies, neque nox: & erit,* aut accidet, *ad tempus vespertinum, vt sit lumen.*

Confirmat Propheta quod antè vidimus, nempe Ecclesiam fore obnoxiam multis molestiis & perturbationibus, ita vt non fruantur fideles cōmuni luce. sed sint abiecti infra communem hominum sortem. Et semper in eundem finem respicit, vt scilicet fideles comparēt se ad tolerantiā, neq; sibi promittant delicias in terra sancta, quasi immunes essent ab omni examine crucis. Ne ergo se decipiant vana spe, ideo illis proponit multas calamitates, & multa incommoda, vt fortiter expectent auxilium, de quo concionatus est, vbi ita erūt demersi in densas tenebras, vt vix diiudicent inter diem & noctē. Sed cras reliqua prosequar.

¶PRE-

¶PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quando dignatus es nos segregare in peculium, & sub auspicijs tuis nos quotidie deducis, inuitas etiam tam benignè ac comiter per Euangelij tui vocē: da, inquam, ne tale tātūmq; beneficium respuamus, vel indignos reddamus nos hac sancta vocatione: & quicquid malorum nobis ferendum est, vt æquis animis sustineamus, donec tandem defuncti certaminibus, quibus nunc exercere & probare vis fidem nostram, recipiamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cælo, & quam etiam nobis peperit vnigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

Breuiter heri exposuimus quo sensu dicat Propheta non fore discrimen diei & noctis ad aliquod tempus, nempe vt se comparent fideles ad vtramq; fortunam, quemadmodum loquuntur vulgò: & nihil certi, vel stabilis sibi in mundo promittant. nam dies & noctes pro singulis anni temporibus habent suum cursum. sed Propheta docet fore dubium tempus, perinde acsi esset crepusculum: vel non fore constantem lucem, sed permixtam tenebris. Coniungi autem debent simul duo versus quum dicit, *Die illo neque lumen fore pretiosum & coagulatum*, vel ex opposito fore densitatem. Quod enim mox adiungit, *Die illo non fore diem vel noctem*, alij disiungunt, sed malè, sicuti statim videbimus. sed quantum ad verba spectat, *Lucem pretiositatum*, יקרות vocari eximiam satis conuenit inter omnes scriptores. ergo quantum ad hoc nomen nulla est ambiguitas, quin Propheta intelligat non fore diem lucidum, qualis solet esse cælo sereno. sed in secundo nomine interpretes variant: scribitur יקפאון קפא significat coagulare vel densare: vnde קפאון densitates, vel densam caliginem significat. sed quidam putant י esse formale nominis: alij autem putant positum esse loco ו. & hoc magis probabile est, potéstq; facilè colligi ex toto contextu, quanquam adhuc poterit esse duplex sensus. si enim coniungimus duas istas voces, intelliget Propheta nō fore lucem eximiam & non fore etiam crassas tenebras. Cæterùm, possemus accipere lucē densitatum pro luce firma & stabili, quæ ita vires collegit, vt non possit facilè obtenebrari. Mihi autem magis probatur diuersa sententia. scimus copulam Hebræis sæpe accipi loco aduersatiuæ particulæ: & optimè conueniet hæc expositio, non fore lucem eximiam, quin potius densitates, hoc est, caliginem, quę solis conspectum obscuret, vel impediat oculos hominum quo minus fruantur plena luce. videtur omnino hoc velle Propheta noster: *die illo non fore lucem*, hoc est, diem illum non fore lucidum, nempe ad eam præstantiam, vt possit numerari inter pulchros & serenos dies, vel splendidos: sed potius fore densitates, hoc est, fore tempus obnubilum, quia caligo multa impediet aerem, & arcebit oculos hominum à conspectu solis. Quantum attinet ad summam rei, satis apparet quid voluerit Propheta, quemadmodum heri cœpimus attingere & nuper iterum admonui. nempe tempus fore dubium, ita vt sibi metuant in singulas horas, vel in singula momenta miseri Iudæi, quia scilicet videbunt instare multa discrimina: & semper erit aliqua species mutationis subitæ: quemadmodum vbi videmus surgere Australem vētum, & nubibus cælum obduci, statim metuitur imber, etiam quisque domi se continet: & qui iter faciunt non audent longius progredi, ne deprehendat eos tempestas. sic etiam dicit Propheta, tempus illud simile fore diebus turbidis & obscuris. In eundem sensum addit, *Erit die vno, quo non erit dies & nox*: quasi diceret, non erit stabilis aliqua temporum ratio. Interpretes longè aliter exponunt, nempe non fore diem, nec noctem. Dicunt quidam, quia Dominus gubernabit Ecclesiam suam sub fide: scimus autem sub fidei custodia absconditam esse nostram salutem. Alij in contrariam partem trahunt, quòd scilicet Dominus fulgore suo sic replebit cælum & terram, vt iam non opus sit sole vel luna, quemadmodum dicitur apud Iesaiam, Non lucebit tibi sol per diem, neque luna per noctem: sed erit tibi Iehoua in lucem æternam. sed meræ sunt argutiæ. Ego non dubito hanc esse genuinam Prophetæ mentem, quòd scilicet in continua trepidatione erūt homines: quemadmodum vbi aer diuersis ventis agitatur: vbi etiam ab vna parte surgunt nubes, auditur tonitru: deinde euanescit solis splendor. vbi igitur talis est incertitudo aeris, scimus homines sibi metuere, quia vix discernunt inter diem & noctē. Sic etiam Propheta noster admonet fideles de rebus futuris & eos instruit ad patientiam, ne qua tempestas eos percellat, & etiam deprehensi abiiciant animos, sed expectent quod prædictum est, nempe tenebras sic fore permixtas luci, vt sint quasi in continuo crepusculo. Crepusculum autem veteres dixerunt à crepero quod est dubium. Sed notandum est etiam quod dicit *diem illum circa vesperum fore lucem*. hîc enim significat, semper lætum fore exitum fidelium ærumnis. Quanuis ergo inter multas curas æstuent & quasi trepident inter varios metus, acsi essent in tenebris: dicit tamen *fore lucidum vesperum*. Et hoc diligenter notandum est, quia vnico hoc solatio lenire solet Spiritus piorū dolores, quòd scilicet vbi paulisper Deus eos exercuerit, finem omnium malorum breui instare, & quidem lætum: ita vt Deus illis affulgeat, quemadmodum si sol meridie luceret. Reuocat, in summa, fideles ad finem, quia etiam Deus ita discernit inter electos & reprobos. quum enim promiscuè vtrosque affligit & quasi obruat tenebris, lucem tamen repositam seruat electis suis: & postquam aliquandiu eos

Ies. 60. 19.

iacere in tenebris passus fuerit, tandem emergere facit ad claram lucem: reprobos autem priuat omni spe. Hanc rationem nunc sequitur Propheta: quasi diceret non esse causam, cur exaniment fideles res aduersæ, quasi caligo vndiq; illis incumberet: quia Dominus tandem restituet illis lucem, qua carere necesse erit ad tempus. Hîc autem non loquitur Zacharias de vno die, sed tempus illud dicit simile fore diei turbido, vsque dum Christus aduentu suo
Mala.4.2. plenam lucem restituat, sicuti est sol iustitiæ, vt videbimus apud Malachiam. Iam dicit *diem illum notum esse Deo*, vt fideles pendeant ab eius arbitrio, neq; inquirant nimis solicitè de re sibi & toti mundo abscondita. *Diem* ergo *soli Deo notum esse* dicit Zacharias, quanuis loquatur de rebus notis, & quas etiam experientia discere Iudæos tandem oportuit. sed spectandum est eius consilium. vult enim quasi frænare piorum animos ne se discrucient superuacuis curis. quemadmodum solemus nimis esse curiosi: vbi Deus vult nos quiescere & dare prouidentiæ suæ locum, illic titillant nos multæ cogitationes & huc atq; illuc impellunt: ita torquemus nos misera anxietate. Quum ergo morbus hic ingenitus sit humano ingenio, Propheta opportunum remedium adhibet, nempe vt fideles se permittāt regendos Deo, & sequantur exēplum patris sui Abrahæ, Dominus prouidebit: quum esset in rebus extremis, nec iam pateret vllum effugium, permittit se prouidentię Dei. sic etiam Zacharias dicit hoc totum esse penes arbitrium vnius Dei, vt nunc cælum tenebris obducat, nunc restituat solem, nunc misceat luci tenebras: & nihil esse melius quàm vt homines sese contineant, neq; inquirant plusquam fas est, neq; etiam detrahāt quicquam Dei potestati. quoties enim obmurmurant homines contra Dei iudicia, perinde est acsi vellent penetrare in cælum & nihil illi concedere, nisi quod ipsi capiunt. Ergo vt hanc temeritatem Propheta compescat, diem hunc dicit notum fore Deo, vt patienter expectent fideles, dum maturus adsit finis: quia huc etiam impellit nos curiositas, vt semper velimus esse certi de fine, Quousque tandem hoc durabit? & possemus quidem ita apud Deum conqueri: sed vbi non possumus subiicere mentes nostras eius arbitrio, tunc quasi erumpimus in furorem. Videmus ergo quàm vtilem doctrinam contineat hæc particula, vbi Propheta Deum iudicem & arbitrum statuit rerum omnium, ita vt Ecclesiam affligat, quantisper visum fuerit, & modum etiam imponat rebus aduersis, temperet prout fuerit visum: deinde magis ac magis densitate nubium cælum obscuret, auferat conspectum solis. hoc totum igitur vult Propheta esse sub Dei consilio & manu. Nunc sequitur:

8 *Et accidet die illo, Exibunt aquæ viuæ è Ierusalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimum,* vel posterius, *æstate & hyeme erunt.*

Hîc subiicitur vaticinium lętius, quòd scilicet præualebit tamen gratia Dei: vtcunq; fideles maneant incommoda & molestiæ & pericula & metus & ægritudines, tamen dicit in talibus miseriis fore nihilominus beatos. & hoc diligenter notandum est, quia nihil aptius potest inueniri ad leuandos nostros dolores, quàm vbi quasi in trutina locamus Dei beneficia ab vna parte & ab altera parte pœnas & castigationes, quas nobis infligit. nam quia semper longè pręponderat Dei clementia & humanitas erga nos, hinc fit vt possimus cum san-
Iob.2.10. cto Iob hilariter dicere, Si bona suscepimus è manu Domini, cur etiam mala recusabimus? Hoc igitur nunc proponit Zacharias, nempe quanuis Ecclesia multis curis angatur, & multos metus sustineat, agitetur inter pericula, denique sit semper quasi in trepidatione: tamen gratiam Dei, si probè expendatur, posse sufficere ad inæstimabile solatium: quia scilicet *Exibunt aquæ viuæ è Ierusalem.* non dubium est, quin hoc vaticinium referri debeat ad regnum Christi, quod satis colligitur ex similibus locis. ergo Propheta hactenus disseruit de multis afflictionibus, quæ instabant, ne Iudæi vel labascerent, vel prorsus deficerent: sed nunc attollit eorum animos ad regnum Christi, vnde speranda erat non tantùm liberatio ab omnib. malis, sed plena restitutio Ecclesiæ & quasi renouatio mundi. non dubium etiam est subesse tacitam antithesin inter aquas viuas, & alias quæ facilè exarescunt: ideo dicit fore continuum fluxum æstate & hyeme. Scimus Iudæam laborare penuria aquarum & per totum circuitum Ierosolymæ scitur nullas fuisse aquas: erat duntaxat fons Siloe: & inde satis bona copia aquarum, & quæ sufficeret ad omnes ciuium vsus. Propheta autem aquas promittit viuas, quæ scilicet non sint similes torrentibus, sed habeant continuum fluxum. quanquam videtur altius respicere: vt scilicet per aquas viuas intelligat spirituales: ita comparat aquas istas omnibus terrenis fluuiis: quasi diceret, fontem ex quo orientur duo fluuij, fore inexhaustum, ita vt eius vbertas nunquam deficiat quin emittat fluuios suos ab vno mari vsque ad alterum mare oppositum, & ita longos terrarū tractus irriget. Quanquam per mare Orientale multi intelligunt lacum Asphaltitem. sed mihi probabilius est, Prophetam loqui de mari Persico: quia si dixisset versus locum illum exituras aquas, erat breuissimum iter. Atqui potius docere vult tam vberem & largam fore aquarum copiam, vt quanuis transeant per totam terram, nunquam tamen exarescat earum fluxus. Per mare posterius intelligit haud dubiè mare Mediterraneum. Summa est, quanuis prius terra sicca esset, tamen tantam fore copiam

copiam aquarum,vt largè ad omnes vſus ſufficiat,non tantùm incolis Ieroſolymæ, ſicut omnium,ſed etiam omnibus Iudęis,in quacunq; regionisparte habitent.Iam quum metaphorica ſit locutio,tenendum eſt quod nuper dixi,nempe hîc deſignari ſpiritualem Dei gratiam. neq; nouum eſt transferri aquarum nomen ad ſpiritum Dei:Effundam aquas ſuper aridam, Ieſa 44.3.
& riuos ſuper ſitientem : deinde,Dabo aquas mundas.nam duplex eſt ratio, cur Scriptura Ezech.36. 25.
nomen aquarum tribuat Spiritui ſancto:quia ſcilicet parteshabet mundandi & rigandi.nos enim ſumus inſtar ieiunæ & aridæ terræ, niſi Dominus è cælo per Spiritum ſuum nobis vigorem inſpiret, ac ſuccum etiam inſtillet. Quemadmodum ergo terra haurit humorem & ſuccum è cælo,vt fruges producat: ita etiam neceſſe eſt nobis arcana Spiritus virtute conferri quicquid eſt in nobis vigoris. Quum ergo Zacharias promittit fontem aquarum viuentium, intelligit Dei gratiam fore expoſitam omnibus Iudæis, ita vt ad ſaturitatem vſq; bibant,& non laborent ſicuti olim aquarum penuria.Si quis obiiciat,hāc interpretationem videri coactam,in promptu eſt ſolutio quia quum certum ſit Prophetam hîc concionari de regno Chriſti,tenenda etiam illa eſt regula,Quicquid de regnoChriſti prædicatur,hoc debere referri ad eius naturam.Quum ergo ſpirituale ſit Chriſti regnum,nō dubium eſt,quin, vbi Scriptura dicit fore largum prouentum vini & tritici,vt alibi vidimus: fore opulentiam bonorum omnium,fore pacem tranquillam: fore dies lucidos: quin hoc totum intelligat prout fert regni Chriſti natura. Videmus ergo quid Propheta intellexerit per *aquas viuas*: deinde cur dicat exituras verſus Orientem, & verſus Occaſum: poſtremò, cur addat fore perpetuas tam hyeme quàm æſtate. Nunc ſequitur:

9 *Et erit Iehoua in Regem ſuper totam terram:die illo erit Iehoua vnus, & nomen eius vnum.*

Hîc clarius, & ſine figuris demonſtrat Propheta quod obſcurius alioqui eſſe poſſet. dicit ergo *Iehouam fore in Regem*. hîc etiam comparat Zacharias regnum Chriſti cum temporibus illis miſeris & calamitoſis,quæ iam præceſſerant,& quæ inſtabant vſque ad Chriſti aduentum. Scimus enim fuiſſe triſtiſſimam diſſipationem in tota terra, ex quo alienatæ ſunt decem tribus à familia Dauidis. nam quum eſſent corpus vnum populi, cœperunt poſt diſſidium ſemper vltrò citróq; ſibi ruinā machinari. Quum ergo ita hoſtiliter pugnauerint Iſraelitæ contra Iudæos,apparuit ira Dei,quæ fructus erat defectionis. Scimus enim Dauidem non fuiſſe Regem creatum hominum ſuffragiis,ſed electum Dei decreto.Quum ergo deſciuit regnum Iſrael à filio Dauidis, perinde fuit acſi non poſſet ferre imperium ipſius Dei:quemadmodum dicebat Samueli,Non te ſpreuerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos. Et 1.Sam.8.7.
tamen Samuel ad tempus duntaxat præfectus fuerat regendo populo. ſed quum populus præpoſtero feruore optaſſet ſibi dari Regem, conqueritur Deus ſe fuiſſe contemptum, ne regnaret. Hoc verius impletum eſt quum decem tribus alienarunt ſe à legitimo imperio, quod Deus ipſe ſtatuerat, & iuſſerat eſſe inuiolabile. non fuit ergo Deus in Regem ab eo tempore.hoc vnū eſt.Poſtea ſcimus vt Reges Iſrael coniunxerint ſe regibus Syriæ ad euertendum regnum Iehudah:vt Iudæi etiam aſciuerint ſibi auxilia ab Aſſyriis: poſtea vt confugerint ad Ægyptios.tandem regnum Iſrael exciſum fuit:ventum eſt ad regnum Iehudah:ſic & vrbs diruta fuit, & Templum incenſum: ita ad tempus ceſſauit cultus Dei. Poſteaquam reuerſi ſunt,ſcimus tamen dura & crudeli tyrannide fuiſſe ſemper oppreſſos: tunc ſenſerunt ſe eſſe diſcoopertos,quia non ſuſtinuerant latere ſub alis Dei: quum toties dixiſſet fore tutos & incolumes ſub præſidio ſuo, reſpuerant gratiam illam. tunc ergo magno ſuo damno ſenſerunt Iudæi *Deum non eſſe ſibi in Regem*.Ergo quum nunc de reſtitutione Eccleſiæ verba faciat Zacharias, meritò dicit *Deum fore in Regem*, hoc eſt, quanuis lacerati ſint Iudæi, & quanuis expilati fuerint à tyrannis: quanuis multas contumelias & iniurias perpeſſi fuerint, tamen iterum Deum illis fore in Regem, vt ſcilicet eos tueatur contra omnem iniuſtam violentiam, & contineat ſub cuſtodia ſua. Nihil enim fœlicius eſt, quàm degere ſub regno Dei. & hæc etiam ſumma beatitudo ſemper proponitur fidelibus. Nunc tenemus ſenſum Prophetæ quò ad partem illam.ſed continuò pòſt oſtendit non poſſe hoc ſperari, niſi Iudæi etiam totos ſe pietati addicant, & incipiant rurſus Deum colere, ſuperſtitionibus abiectis. Coniungit igitur hęc duo ſimul,nēpe fœlicē ſtatum populi,quia Deus ſuſcipiet eius curam, & fungetur optimi Regis officio: deinde ſic Deum fore in Regem vt tamen ritè & ſyncerè colatur ab eo populo. *Erit ergo Deus vnus*, inquit. Hîc breuiter oſtendit Propheta non poſſe erigi legitimum Dei cultū,niſi abolitis ſuperſtitionibus. Scimus enim Deum eſſe zelotem, Exo.20.5.
quemadmodum ſe nominat,vt ferre nequeat vllos riuales.nam vbi fabricamus nobis vllam deitatem,ſtatim eripimus Deo quod ſuum eſt.Propheta igitur docet non poſſe Deum verè coli niſi ſolus emineat, vt ſcilicet pura ſit & integra religio. Deniq; hîc obliquè perſtringit ſuperſtitiones quibus corrupta fuerat terra & polluta:deinde quibus adulterata fuerat religio,& violatus cultus Legalis. Hac ratione dicit *Deum fore vnum*. ſed hoc idem clarius exprimit,*nomen eius vnum fore*.Poſſet quidē hoc ſecūdum membrū videri ſuperuacuum. nam

sub Dei vnitate complexus est quicquid potest dici. Sed quoniam solemus variis artificiis tegere superstitiones,& semper excogitamus nouos colores,&nouos fucos,quibus speciosa possit videri impietas nostra: ideo Propheta hîc disertè addit *nomen vnius Dei ad vnum Deum:* quasi diceret,non satis esse si homines testentur se agnoscere vnum Deum, & summum aliquod numen,nisi etiam consentiant in recta & simplici aliqua fide, ita vt celebretur in terra nomen vnius Dei. Sed clarior erit mens Prophetæ, si discrimen notemus inter Deum vnum,& inter nomen vnius Dei,vel nomen vnum Dei.Philosophi omnes hoc vno ore tradunt,non esse plures deos,sed summum aliquod numen,quod sit principium diuinitatis: & hoc etiam persuasum fuit omnibus profanis gentibus. sed tandem ex illo principio cœperunt sibi fingere multiplices deos: & inde illa turba falsorum deorum, quòd alij Iouem,alij Mercurium, alij Apollinem coluerunt. non quia putarent plures esse deos in ipso principio deitatis:sed quia fingebant sibi deos prodeuntes ex illo summo fonte.quia ergo poterant tergiuersari Iudæi,& excipere sibi in animo non esse colere plures deos, Propheta ad secundum gradum descendit, nempe vt sit nomen vnum Dei, hoc est, vt sit certa aliqua colendi Dei ratio,vt sit regula fixa,vt non sequatur quisq; quod imaginatur rectum esse: vt non scindatur Dei maiestas variis erroribus,neq; euanescant homines, quisq; in suo sensu, sed pendeant omnes ex ore Dei loquentis,& audiant quid de se ipse testetur.Nunc ergo tenemus quid velit Propheta.Principiò dicit,fœliciter res habituras in Iudæa,vbi fuerit Deus vnus, hoc est, vbi terra fuerit ab omnibus inquinamentis purgata, & vbi iterum emerserit pura religio.sed quoniam hæc puritas difficilè locum obtinet in mundo,& facilè etiam ab ea declinant homines,ideo adiungit, *nomen vnum Dei*, vt scilicet intelligant Iudæi non posse coli Deum ritè,nisi vnus sit:& non posse vnum esse nisi sit vna fides,& habeat aliquid præscriptum& certum,non alternet inter diuersas opiniones:quemadmodum singulis gentibus non alia fuit religio,quàm sequi quod ipsæ finxerant,vel per manus traditum fuerat à maioribus.Est autem hic locus insignis,quo Deus se ab omnibus idolis discernit, & cultum suum ab omnibus superstitionibus. Et eò attentius expendere conuenit quod docet Propheta,quoniam tanta est nostra ad vanitatem propensio, quemadmodum dixi,& experientia ipsa plus satis docet,& videmus etiam vt nos facilè quasi turbo,abripiat superstitio: imò non vnum superstitionis genus,sed innumeræ species.Quò magis incumbere nos conuenit in hunc doctrinam,vt scilicet *vigeat vnum nomen Dei inter nos*, neq; quisque sibi licentiam permittat quiduis fingendi: sed sciamus quisnam Deus colendus sit nobis. Et Christus etiam hac ratione reprehendit omnes cultus mundi,quum dicit mulieri Samaritanæ,Vos ne-
Ioan.4.22 scitis quid adoretis,nos soli Iudæi,inquit,scimus.Videmus ergo sufficere ad damnandas omnes superstitiones hoc vnum,vbi scilicet aguntur homines suo sensu, & non tenent fixam & perpetuam regulam,quæ non possit fallere. Sequitur:

10 *Vertetur tota terra quasi planities à Geba ad Rimmon versus Meridiem Ierusalem:& exaltabitur,& habitabitur loco suo*, sub se,ad verbum, *à porta Ben-iamin ad locum portæ primæ,ad portam angulorum,& ab arce Chananeel ad torcularia Regis.*

Hoc versu duo promittit Propheta, nempe vrbem fore in celeberrimo loco, vt procul appareat:deinde fore illi securam,& pacatam habitationem. Quantum attinet ad priorem partem dicit,*vertetur tota terra in planitiem.*scimus enim sitã fuisse Ierosolymam in circui-
Psal.87.1. tu montium.Fundamenta eius in montibus sanctis, vt dicitur in Psalmo. quum ergo regio illa esset aspera propter multos colles, Propheta dicit latam fore planitiem, ita vt iter non sit asperum & difficile sicuti prius: deinde vt Ierusalem non sit quasi in profundo demersa, sed occupet planitiem, quæ non impediat eius prospectum vndecunq; adueniant hospites. *Erit* ergo, inquit, *tota terra in planitiem à Geba ad Rimmon.* quia non satis tenemus qualis fuerit illa tota regio,deinde vbi fuerit Geba & Rimmon, ideo subtiliter hîc non differam de singulis partibus.sed satis est etiam tenere quorsum tendant hęc omnia,nempe vbi prius erant asperi saltus,fore æquabilem terram, vt Ierosolyma longè habeat suum prospectum, & sit etiam pulchrior eius superficies, vbi montes non impedient etiã è locis remotis conspectum.Iam sequitur secundũ membrum,*habitabitur in loco suo Ierosolyma*, hoc est,etiamsi antè fuit diruta, & nunc quasi in squalore adhuc iacet, & multæ ruinæ deforment quicquid cœptum est ædificij,tamen *sub se habitabitur*, hoc est,habebit eadẽ pomœria, eosdem fines: denique intelligit Propheta tantam fore vrbis amplitudinem, quanta olim fuerat. Scimus Zachariam functum fuisse doctoris officio quum inciperent Iudæi non sine maximis molestiis vrbem extruere.Non poterant autem initiò complecti totum circuitum,quia putabãt esse impossibile,donec animati sunt ab Esdra & Nehemia, sicuti colligitur ex libro vtriusque.Quum ergo esset vrbs quæ cœperat extrui angusta, dicit Zacharias non esse desperandum,quoniam breui recuperabit pristinum suum splendorem, atque extendetur ad omnes suas portas,sicuti antehac.Et non dubium est quin hîc ponatur vrbis vetustæ, & tunc euersæ

descripto,

descriptio, quum dicit *à porta Ben-iamin ad locum portæ primæ.* vocat *locum portæ*, quia nulla tunc porta erat. Pars enim illa vrbis manebat adhuc deserta. *vsque ad portam angulorum ab arce Chananeel, vsque ad Regis torcularia.* quanquam non satis nunc tenemus & quousque patuerit vetus Ierosolyma, & quę fuerit eius positio, certum tamen est, Prophetam hoc velle, tantam fore dignitatem & opulentiam vrbis, vt eius conditio facilè æquare queat pristinum illum splendorem, qui tunc obsoluerat. Fuerat autem vrbs amplissima, vt satis notum est. quanquam non conueniunt scriptores, tamen ferè hoc receptum fuit publico consensu, complexam fuisse 30. stadia. Fuit certè hæc non vulgaris amplitudo: & ideo Propheta quod omnes putabant esse quasi ridiculum, testatur; quanuis exigua tantùm portio vrbis appareat, fore tamen nouam Ierusalem, quę priori non cedat, neq; amplitudine, neq; opulentia, neque aliis omnibus commodis. Sed reliqua differemus in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nos hac lege iterum collegeris, vt tibi essemus in populum peculiarem, & segregaueris nos etiam à profanis hominib. vt vigeat inter nos legitimus tuus cultus: da inquàm vt pēdeamus omnes ex ore tuo. simus tibi penitus addicti: neq; declinemus in dextram vel sinistram partē, sed maneamus in pura regula quā nobis præscribis, vt ita sentiamus continuo fluxu gratiæ tuæ te regnare in medio nostri: & ipsa fœlicitate magis ac magis crescat nobis animus ad te amandū, colendum, & timendū, vt tibi verè & ex animo corpore & anima consecrati proficiamus magis ac magis in vera pietate, donec tandem exuti omnibus sordibus carnis nostræ, perueniamus ad beatam illam hæreditatem quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

11 *Et habitabunt in ea, & excidium non erit amplius: & habitabitur Ierusalem confidenter.*

Concludit Zacharias proximam sententiam, nempe Ierusalem postquam Deus eam restituerit in pristinum ordinem, fore vrbem populosam. Indefinitum enim verbum hîc tantundem valet acsi dixisset fore magnam frequentiam populi, sicut antè fuerat: quum tamen exigua tantùm portio reuersa esset. Scimus autem quàm difficile sit vrbem magnam & amplam repleri incolis, postquam semel deserta fuit, præsertim post longam temporis distantiam. atqui Propheta hîc Iudæos hortatur ad bene sperandum, quia Dominus magnam hominum multitudinem rursus colliget, ita vt vrbs bene referta sit multis ciuibus. Addit *non fore amplius excidium.* non dubito quin hac voce חרם Propheta intelligat cladem incurabilem, qualis contigerat quum populus tractus esset in exilium. Et hac etiam ratione, & eodem sensu Iesaias dicit Deum iurasse excidium vrbis fore instar diluuij Noe, quia scilicet Ies. 54. 9.
nūquam sumpturus erat tam grauem & horribilē vindictam de populo suo. Cęterùm, licet colligere ex toto progressu, extendi hoc vaticinium ad Christi regnum, quia vtcunq; deleta fuerit Ierusalem à Tito, illud tamen verum fuit, nempe Deum custodem perpetuum fuisse vrbis illius, quia iam ventum ad plenitudinem temporis erat, postquam exhibitus fuerat Christus. Perinde est igitur acsi diceret Propheta talem fore moderationem iræ Dei, vt nomen vrbis non intereat prorsus, neq; totus populus cogatur illinc migrare. hoc ergo intelligit per nomen חרם. Iam addit *habitaturos securè in Ierusalem* qui illuc redierint: nempe quia Dominus eos proteget, & extenta manu defendet contra omnes hostes. Admonuimus alibi de Prophetæ consilio. vult enim pungere tarditatem & ignauiam eorum, qui delicias Chaldææ tanti fecerant, vt illis graue & molestum esset redire in hæreditatem sibi diuinitus promissam. Ostendit igitur quanto Dei beneficio se priuauerint, quòd dispersi inter gentes profanas non agnoscent paratum sibi esse Dei auxilium. Carebunt enim hac promissione, quæ peculiariter dirigitur ad reliquias illas, quæ habitabant Ierosolymæ. interea præcipuè respexit Propheta miseros illos terræ incolas, qui incitati promissionibus Dei, omnia pericula & omnes difficultates contempserant: deinde susceperant non grauatim ingentes molestias, vt fruerentur sua patria. Ostendit igitur Propheta non esse cur ipsos pœniteat, quia Dominus perget illis benedicere, vt securè habitent inter medios hostes, à quibus vndique scimus fuisse cinctos: deinde fore vrbem populosam, quanuis non multi tunc essent numero. Sequitur:

12 *Et hæc erit plaga qua percutiet*, vel plagabit, *Iehoua omnes populos, qui pugnauerint contra Ierusalem: liquescet*, alij vertunt, tabescet, *caro eius, dum ipse stabit super pedes suos: & oculi eius liquescent in foraminibus suis: & lingua eius liquescet in ore ipsorum.*

Adiungit Propheta, quanuis non desint multi improbi qui molestia afficiant Ecclesiam, & multa in eius perniciem conentur: Deum tamen fore vindicem, & sumpturum pœnas, quæ clarum & memorabile documentum præbeant fauoris paterni, quo Ecclesiam

suam prosequitur. Sed videntur hęc inter se non satis congruere: populum in tuto habitaturum Ierosolymæ: & tamen semper aliquos fore hostes, qui violenter infestent vrbem illam. sed quum dicit *habitaturos in tuto*, non intelligit hoc fore, quia nemo lędere ipsos velit, sed quia præsidio Dei confisi, poterunt in maximis quibusq; periculis quieti manere: quia scilicet persuasi erunt Deum fore superiorem qui pollicitus est se staturum ab illorum parte. Hæc est igitur secura piorum habitatio, non quod impetus hostium nullos formident: sed quia certò statuunt se tamen seruatum iri diuinitus quanuis hinc inde diabolus multas turbas illis excitet: deinde armet, atque instruat multos improbos, qui machinentur illis interitum. Et huc etiam animos attollere conuenit, quoties tumultuantur contra nos varij hostes, vt tamen habitemus in tuto & tranquillis animis expectemus dum eripiat nos Deus: quia salus nostra abscondita est sub fideli custodia Dei, quæ tantùm nobis patefacta est per verbum & promissiones. Quicquid sit, tenendum est quod hîc docet Propheta, nempe vbi Deus frænum hostibus nostris laxauerit, vindictam tamen eius propinquam esse, vt pœnas exigat de omnibus iniuriis, quas patienter tulerimus. *Hæc*, inquit, *plaga erit, qua percutiet Iehoua omnes populos*. iterum nominat *omnes populos*, ne terreat fideles hostium multitudo, vbi vidēt se longè esse impares, & ferè obruuntur copia hostium: vt tamen non dubitent præualituram esse Dei manum. Postea adiungit, *Caro eius soluetur*, vel liquescet. mutatio est numeri, sed quæ sensum non obscurat. Dicit enim, *hæc erit plaga, qua percutiet Iehoua omnes populos: caro eius liquescet:* videtur nunc loqui de vno homine duntaxat: & iterum paulò pòst dicit, *dum ipse stabit super pedes suos: oculi etiam eius liquescent, & lingua eius in ore ipsorum*. Videmus vt Propheta iam tertiò mutet numerum: sed nulla est in re ipsa ambiguitas. intelligit nihil fore negotij Deo, vbi volet pœnam exigere de Ecclesiæ suæ aduersariis, quia cunctos tam facilè perdet, acsi negotium esset cum vno homine. Sed videtur etiam aliud velle Zacharias, nempe quia grassabitur Dei vindicta per singulos, neminem fore saluum, atque ita generalem fore Dei vindictam sine exceptione super omnes exercitus, & super singulos homines. Notanda iam est nobis species pœnæ quæ describitur, nempe quòd Deus omnes illos conficiet absq; manu, vel subsidio hominum: *caro* inquit, *eius tabescet*, vel soluetur. Hîc verò clarius perspicitur cælestis vltio, vbi hostes, quanuis nemo illis bellum inferat, tamen sponte soluuntur: & ideo addit, *quum stabunt super pedes suos*, & tamen caro eorum liquescet,
Deut. 28. 21. & 22. nec dubium est, quin Propheta ad maledictiones Legis alludat, inter quas hæc apprime est notabilis, vbi Deus arcanis modis consumit reprobos, vt tabescant, quanuis nulla appareat ratio. Summa igitur est, Deum instructum esse modis variis, vt hostes nostros in nihilum redigat, quanuis non mutuetur hinc vel inde subsidium. Docemur itaq; his verbis reiicere in Deum curas nostras, quia vbi hostes nostri videntur extra omnem aleam positi esse, & superbiunt etiam hac confidentia, quòd non putent quicquam sibi posse accidere aduersum: in Deo tamen esse positam eorum mortem & vitam, ita vt solo eius flatu euanescant. Non est igitur cur pendeamus à terrenis mediis quum volumus certi esse de hostium nostrorum interitu: Deus enim ipsos intus conficiet, etiamsi videantur stare integri, tamen soluentur, vt etiam oculi eorum liquescant in suis cauitatibus, hoc est, vt deficiant sine vi aliqua externa. Scimus enim oculos tam bene munitos esse, vt dum teguntur suis munimentis, sint extra noxam. sed Propheta significat occultam Dei vltionem posse penetrare in ipsa viscera, vsque ad medullas: denique nihil esse adeò tutum, quod non sit obnoxium Dei vindictæ. *Et lingua etiam*, inquit, *soluetur*, vel tabescet (est enim idem verbum) in ore ipsorum. Postea subiicit:

13 *Et accidet, die illo erit tumultus Iehouæ magnus in illis: & apprehendet quisque manum socij sui: & ascendet manus eius contra manum proximi sui*, vel euanescet: alij vertunt: excidetur manus eius, quia עלה etiam significat excidere.

Videtur iterum Propheta secum ipse pugnare. nam postquam asseruit Deum fore vltorem populi sui, vt populos omnes in eius gratiam perdat & deleat, nunc adiungit fore etiam intestina dissidia, quibus se conficiant Iudæi vltrò & citrò. Nihil autē minus consentaneum est, quam populū qui sub tutela Dei agit, ita scindi in partes, vt sine externo hoste seipsum tam miserè perdat. sed non malè hæc inter se conueniunt, modò teneamus quod antè dixi, hæc sumenda esse aduersatiuè. Propheta enim ab vna parte fideles præmonet quid impendeat malorum, ne ipsa nouitate concussi despōdeant animos. Interea promittit fœlices ipsos fore, quoniam Deo semper curæ erunt. sic igitur resoluenda est nobis oratio, Quanuis vndique hostes conueniant, & conspirent contra vos, quanuis magno furore & impetu ad vos perdendos properent, quanuis etiam domi vobis multæ turbæ, & è medio sinu vrbis exoriantur domestici hostes: Deus tamen præualebit, & miseriæ omnes vestræ tandem cedent in bonum & prosperum finem. Hæc igitur ratio est, cur Zacharias permisceat quæ videntur inter se prorsus contraria, quoniam scilicet vtrunque cognitu vtile fuit, vt fideles certò persuasi essent Deum excubias agere pro salute sua, quoniam volebat tueri vrbem sanctam,

& esse æternus eius custos. Deinde, vt etiam parati essent animis ad ferendas multas ærumnas & molestias, ne sibi lætum statum promitterent, & ita indulgerẽt carnis securitati. Postquam tenemus consilium Prophetę, iam hoc breuiter de verbis notandum est: dicit, *fore tumultum Iehouæ magnum inter ipsos.* haud dubiè ad Iudæos hoc refertur, quia Propheta docet non modò obnoxios fore externis iniuriis. sed etiam aliud malum instare, vt scilicet mutuò alij contra alios arma induant, perinde ac si vellent confodere propria viscera. Dicit ergo *tumultum fore inter eos,* quod extremum est in malis, vbi agitur de statu vrbis vel populi. nulla enim ruina propior est, quàm vbi intus feruent contra seipsos, qui debuerant quasi vnus homo vires & animos coniungere ad hostem repellendum. sed locus hic notatu dignus est, quia describitur nobis cõditio Ecclesię qualis cernetur vsq; ad finem mundi. Quanuis enim Propheta hic concionetur de tempore intermedio inter reditum populi, & Christi aduentum, tamen depingit nobis viuam imaginem, in qua possumus perspicere Ecclesiam nunquam liberam vel immunem fore ab hoc malo, vt scilicet fugare non possit hostes domesticos vel profligare. Simul etiam notandum est quod dicit *tumultum hunc fore Iehouæ.* significat enim quoties scinditur Ecclesia, & ebulliunt sectæ, & multi hypocritæ & impij, qui ad tempus simularent se esse veros Dei cultores, pietatem furiosè oppugnant, vbi igitur emergunt hæc mala, Propheta dicit non contingere fortuitò, sed esse iudicia Dei, vt probet atq; examinet suorum fidem, vt Ecclesiam humiliet: deinde vt det suis materiam victoriæ & coronæ. quicquid sit, quanuis hæreticos & omnes improbos impellat sua ambitio ad turbandam Ecclesiam: quanuis etiam diabolus flabellis suis ipsos incitet, tamen Deum sedere in summo gradu, & quicquid turbarum in Ecclesia feruet, proficisci ab ipso. Ideo dicit Paulus, Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant. certè diabolus non tendit in hunc finem: sed ostendit Paulus optimum esse hoc consilium Dei, vt serio examine discernat inter synceros suos cultores & hypocritas, dum scilicet tumultus non tantùm permittit oriri: sed etiam excitat. Et hinc etiam docemur nihil esse melius, quam confugere ad ipsum quoties tumultuantur homines improbi, & quietem nostram perturbant: quia facilè sedabit nutu suo motus omnes quum eos excitauerit. Addit, *Quisque apprehendet manum socij sui, & ascendet manus eius contra manum proximi sui,* vel euanescet. Posset elici duplex sensus, vel quòd quisque auxilij petendi causa manum proximi sui arripiet, & tamen sine profectu, quia manus euanescet, hoc est, non poterit sese fulcire qui quæsierit auxilium à socio suo: & hunc sensum sequuntur multi interpretes: quasi diceret Propheta res ita fore desperatas, vt quisque cogatur opem petere à socio suo, & tamen non obtineat quod cupit: quoniam dum manum socij sui apprehendere volet, sentiet ipsam coniunctionem euanescere. Sed diuersus sensus melius respondet proximo versui, nempe *quòd quisque apprehendet manum proximi sui violenter, & manus eius surget contra manum proximi sui.* Ego igitur expositiuè hanc partẽ additam esse arbitror, quòd scilicet vbi Deus excitauerit tumultum inter Iudæos, quisque ad perniciem socij sui prosiliet, & manum suam attollet ad nocendum. Sequitur enim:

1. Cor. 11. 19.

14 *Atqui etiam Iehudah pugnabit contra Ierusalem, & congregabitur exercitus,* alij vertunt opulentiam, quod etiam non malè quadraret, *omnium gentium in circuitu: aurum, & argentum, & vestes ad copiam multam,* ad multitudinem valde, ad verbum.

Non dubium est quin de re vna & eadem differat Zacharias. Iam adiungit fore intestinũ bellum terræ cum vrbe ipsa. Et tamẽ vnum erat corpus: & quum in patriam redierant, idem vexillum Dei illis ostensum fuerat. Deus enim ipse fuerat dux itineris. erat denique flos residuus populi. Ergo hoc fuit instar horribilis prodigij, quòd Iehudah hostibus se adiunxerit, vt perderet vrbem ipsam. Propheta nihilominus hoc etiam malum inter alia dicit instare, vt non tantùm sustineant impetus hostium qui procul aduenient, sed vt fratres suos sentiant infestos & capitales sibi. *Pugnabit* ergo *Iehudah contra Ierusalem.* Quo autem tempore hoc acciderit satis notum est, quia sub Antiocho scimus & vrbem ipsam, & totam terram plenam fuisse proditoribus. Vix enim tunc vicesimus quisque cõstanter sequutus est veram pietatem: ita factum, vt ferè pessundati fuerint omnes. Ergo non abs re hoc prædictum fuit à Zacharia Iudæos fratribus suis fore infensos hostes. & postea addit, *Congregabitur gentium omnium exercitus.* חיל significat copias, significat opulentiam & robur. Ego libenter sequor quod iam dixi, nempe exercitum, vel robur gentium omnium collectum iri ad euersionem Ierosolymæ, ídque per circuitum: quibus verbis intelligit Propheta Iudæos fore omnium miserrimos in speciem, si æstiment sortem suam ex præsenti statu: quia scilicet intus molesti erunt proditores, ita vt metuendæ sint insidiæ, & secreta pericula: deinde quòd omni ex parte conuenient diuersi populi ad ipsos delendos. Nihil potest fingi miserius, quàm intus & extrà sic à toto ferè genere humano oppugnari. sed mox sequetur consolatio. Et ideo tenendum est quod dixi, aduersatiuè poni has minas, vt fortiter sustineant fideles exi-

tiales istos impetus,freti scilicet spe exitus melioris,quæ illis à Deo data fuerat. Interea vbi ponit *aurum, argentum, & vestes multas*,significat non venturos hostes,de quibus loquutus est, acsi famelici accurrerent ad prædam: sed fore tam crudeles vt nihil præter sanguinem expetant. Erunt enim instructi pulchra supellectile:erunt referti auro & argento. Quorsum igitur venient? non vt expleant suam auaritiam, sed tantùm vt sorbeant humanum sanguinem,& ita extinguant omnem memoriam electi populi.Hoc auditu fuit terribile:sed oportuit tamen fideles maturè commonefieri,ne quid subitum illis accideret. Postea addit:

15 *Et talis erit plaga equi,muli,cameli,& asini,& cuiuslibet iumenti*, vel animalis,*quod erit in castris istis, sicuti plaga hæc.*

Hoc versu erigit piorum animos Zacharias, vt sciant nihil profecturos esse hostes, sed vbi omnia tentauerint,profligatum tamen iri Dei virtute.Et hinc melius apparet quod iam bis repetitum fuit,nempe Prophetam non simpliciter denuntiare clades istas,vt terreat Iudæos, sed vt animet ad constantiam, quò intrepidè exultent, etiam quum putabunt se esse ingenti cladium mole oppressos. Summa igitur est,postquam expertus fuerit omnia Satan ad machinandum Ecclesiæ interitum, vbi etiam nihil omiserint reprobi, successum tamen fore optabilem fidelibus, quia Deus vindictam suam exeret non modò contra homines ipsos, sed etiam contra equos, & camelos, & quælibet iumenta. vbi autem feruet ira Dei contra animalia,quæ per se innoxia sunt,hinc facilè colligi potest,hostes qui eum prouocarunt sua crudelitate, non posse impunè effugere eius iudicium, & pœnam de qua hîc concionatur Propheta. Postea adiungit:

16 *Et erit*,hoc est,accidet,*vt quisquis residuus fuerit ex cunctis gentibus quæ venerint contra Ierusalem,ascendat ab anno in annum ad adorandũ*,ad supplicandum, *Regem Iehouam exercituum,& celebrandum celebritatem tabernaculorum.*

Hîc longius progreditur Zacharias, nempe qui euaserint stragem de qua loquutus est, humiliatum iri, vt sponte se Deo subiiciant. Dixit nuper Deum fore vltorem, vt perdat omnes Ecclesiæ suæ inimicos: sed hæc promissio præstantior est,quòd scilicet conuertet eorum animos qui pœnam illam præsentem effugerint, ita vt sine vlla violentia ostendant se subactos esse:*quia venient*,inquit,*quotannis,vt adorent Deum in templo suo.*Ergo summa huc redit, Deum fore victorem omnium hostium Ecclesiæ: sed duobus modis, quia alios prosternet, alios verè humiliabit, vt sint voluntarij eius cultores,& sponte se addicant eius imperio.*Accidet* ergo *vt quisquis fuerit residuus è cunctis gentibus,quæ venerint cõtra Ierusalem, ille ascendat*,inquit,*vt supplicet Deo*,vel vt suppliciter Deum adoret.Si quæritur tempus,respondeo,quoties Prophetę gentium conuersionem prædicunt,generaliter semper loqui solere: sed hoc esse hyperbolicum, neque tamen quidquam esse absurdi in hoc excessu,quia certè hoc fuit admirabile Dei opus,vt turmatim se ex gentibus Deo subiicerent. Scimus enim exosum fuisse nomẽ populi Israel: vt eorum religio esset detestabilis ferè in toto orbe. Fuit igitur hoc incredibile quum loquutus est Zacharias, nempe decem homines posse ex singulis regionibus ita mutari in melius, vt colerent verum Deum Israel. atqui scimus tot Ecclesias fuisse erectas passim in mundo,vt innumeri homines nomen dederint,& libenter susceperint iugum Dei,& amplexi sint religionem illam, quæ prius contempta ab illis fuerat,imò quam summo odio prosequuti fuerant. Quare non mirum est,si Propheta dicat omnes residuos qui effugerint gladij vindictam, fore tandem spontaneos Dei cultores. Sed, quemadmodum dixi,notanda est illa communis ratio,quòd Prophetæ, vt amplificent Dei gratiam, generaliter loquuntur, etiamsi restringi debeat sermo ad solos electos. *Ascendet*, inquit,*ab anno in annum.* Hîc quoque Zacharias loquutus est pro captu populi. Scimus festos dies fuisse institutos diuinitus, vt ter præcipuè quotannis ascenderent Israelitæ in templum.sed quia hoc nimis graue,& difficile etiam fuisset miseris exulibus, qui dispersi huc & illuc erant: ideo vt quisq; præditus erat vero studio pietatis, solebat ascendere semel quotannis Ierosolymam. Ad hunc igitur legalem ritum nunc alludit Propheta: quasi diceret, Quanuis Deus parcat quibusdam, tamen ipsos tandem sine vi externa venturos sub obsequium, vt subiiciant se Deo Israel. Sed loquitur, quemadmodum dixi, sub vmbra: & de hac loquendi forma iam aliquoties admonuimus:ideo nunc leuius prętereo:& in fine huius capitis plura adhuc erunt dicenda, *Ascendet* ergo *vt supplicet Regi Iehouæ exercituum*, hoc est,vt Deum fateatur vnicum esse Regem.Respicit enim ad vaticinium quod heri tractauimus,vbi dicebat Deum fore vnicumRegem.sic etiam hoc loco eandem sententiam confirmans,dicit,illos qui prius furiosè oppugnauerant Ecclesiam, fore Deo supplices,quia scilicet intelligent ipsum esse Regem totius mundi. Sed reliqua in aliud tempus.

¶PRE-

¶PRECATIO.

Da omnipotẽs Deus, quando vides Ecclesiam tuam hodie tot dissidiis miserè lacerari, & esse tot perfidos Satanæ Ministros, qui eam non desinunt turbare: da inquam vt sentiamus quod semel pollicitus es per Prophetam tuum, nempe ita te esse perpetuum custodem eorum, quos semel eligere dignatus es, & quos recepisti in tuum amplexum, vt etiam inter hæc dissidia fortiter pergant, & emergant tandem victores: deinde vt etiam exeras manum tuam, & vindictam hanc exequaris quam denuntiasti per eundem Prophetam tuum, vt scilicet perdas atque in nihilum redigas non tantum eos qui palàm tibi & seruis tuis ac filiis aduersantur, sed serpentes etiam istos, qui insidiis & fraudibus, & aliis indignis modis Ecclesiam tuam infestant, donec tandem perueniamus ad plenam victoriam, & agamus etiam triumphum in regno tuo cælesti cum capite nostro Christo, Amen.

17 *Et erit, Qui non ascenderit è familiis terræ in Ierusalem ad supplicandum Regi Iehouæ exercituum, etiam non erit super eos pluuia.*

18 *Et si familia Ægypti non ascenderit, & non venerit, etiam non super eos: erit autem plaga qua percutiet Iehoua,* plagabit ad verbum, *gentes quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem Tabernaculorum.*

Hic prosequitur eandem sententiam Zacharias, nempe celebre fore nomen veri & vnius Dei per totum orbem, ita vt consentiant omnes populi in eius cultum, quum prius tota terra corrupta esset variis superstitionibus, & quisque sequeretur proprios deos. sed plus exprimit quàm postrema lectione, nempe vindictam paratam esse omnibus veri Dei contemptoribus. Dicit igitur maledictionem Dei repositam esse cunctis populis, qui non venerint Ierosolymam, vt supplices illic Deum adorent. Diximus his verbis notari legitimum Dei cultum. neq; enim post Christi aduentum necesse est ascendere Ierosolymam, quemadmodum testatur ipse Ioannis quarto, Venit tempus, & iam est, quo veri cultores Dei neque in hoc monte, neq; Ierosolymæ Deum colent, sed vbique terrarum. Cæterùm, Prophetæ loquuntur pro temporis sui ratione, & semper describunt spiritualem Dei cultum sub figuris legalibus. Ergo ascendere Ierosolymam tantundem valet atque amplecti veram pietatem, & animum adiicere ad cultum vnius Dei qualis præscriptus erat in Lege. Summa igitur est, omnes fore maledictos qui contempserint Deum Israelis. Iam hoc etiam per synecdochen dicitur à Propheta: denuntiat *non fore pluuiam super omnes Dei contemptores.* quasi diceret sensuros Dei vindictam, quia scilicet auferet ab illis alimenta. nam Pluuiæ nomine intelligit Propheta quicquid ad victum pertinet. Ac scimus inter Dei benedictiones quæ ad subsidia præsentis vitæ spectant, hanc esse præcipuam, vt cælum & terram nobis conciliet quasi liberalitatis suæ ministros. Vnde enim nobis suppetit victus, nisi quia terra iussu eius viscera sua aperit, & cælum exaudit terram, (quemadmodum alibi dicitur) vt irrigans eam pluuia, fœcundam & vberem reddat, quæ alioqui siccitate sterilis esset? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, vt ad purum Dei cultũ inuitet omnes gentes, pronuntiat fore maledictos, qui non applicuerint studium suum ad cultum vnius Dei. Porrò voluit hoc vaticinio animare Iudæos, vt constanter pergerent in cursu pietatis vsq; ad Christi aduentum, neq; dubitarent Deum, quem colebant, esse summum Regem totius mũdi: quia prius latuerat, quasi in angulo, quum in sola Iudæa coleretur. Significat igitur Propheta, etiãsi contẽptus fuerit Deus inter omnes populos, tamen sacrum & venerabile fore eius nomen, deinde si qui eum fraudauerint legitimo cultu illos pœnas daturos: quia scilicet fame & inedia tabescent: quoniam cælum negabit illis pluuiam, & terra etiam negabit victum. Loquitur autem disertè Zacharias de Ægyptiis: quia scimus eós fuisse infestissimos hostes veræ pietatis: idem etiam potuit de Chaldæis & Assyriis dici: sed quoniam Ægyptii magis propinqui erãt & contigui terræ sanctæ, ideo magis virulẽta fuerunt odia inter ipsos & Iudæos. Hæc ratio est cur præcipuè de ipsis loquatur Zacharias. Quanquam posset videri absurdum quod minatur, *non fore illis pluuiam.* Scimus enim Ægyptum non expectare pluuiam è cælo, quoniam peculiaris est ratio illius terræ. prout. n. exundat Nilus, ita expectant vberem prouentũ tritici & omnium frugũ. Non debuit igitur Propheta hoc minari Ægyptiis, quia poterant meritò ridere quòd negaret illis fore pluuiam, cuius non magna illic erat necessitas. Sed Propheta simpliciter voluit dicere quod iam exposui, Deum fore Patrem solis Iudæis, & aliis qui se adiungerent ad Legalem cultum. Tametsi ergo non opus habebant pluuia Ægyptii, tamen potuit hac figura Zacharias denuntiare illis sterilitatem, quæ pœna erat impietatis. Et hoc simul notandum est, quanuis exundatio Nili irriget totam terram ac fœcundet, tamen pluuias non esse paruo adiumento: & ideo in Psalmo dicitur, Vertit pluuiam eorũ in grandinem: vbi tamen de Ægyptiis agitur: quòd scilicet Deus corruperit omnes fruges illic, quia pluuia in grandinem conuersa est. Et ex historiis etiã satis constat, pluuiã Ægypto esse optabilẽ, vt maior sit frugũ prouentus. Sed Dominus dignatus est terrã illam peculiari hoc beneficio, vt scilicet

[Margin notes: Ioan. 4. 21 (beside "hoc monte"); Hose. 2. 21 (beside "fœcundam"); Psal. 105. 32 (beside "paruo adiumento")]

Nilus sit loco pluuiæ. Ergo in Prophetæ sensu nulla est ambiguitas, quòd scilicet Dominus coget in obsequium pietatis omnes populos, non tantùm qui procul remoti erant à Iudæa, sed ipsos etiam Ægyptios, qui alienissimi semper fuerant à vero & puro cultu. Postea addit *fore plagam:* Generalius nunc loquitur. ergo quod sub specie vna prius notauit, nunc generaliter pronuntiat, Deum scilicet fore victorem vt eos omnes perdat atq; in nihilum redigat qui non subierint eius iugum, ita vt eum purè colant ex Legis præscripto vnà cum Iudæis. Iterùm repetit quod ante vidimus, *qui non ascenderint*, inquit, *Ierosolymam*. Non quòd vellet restringere cultum Dei ad cæremonias, vel vmbras legales: sed quia oportuit donec Christus abrogaret omnes veteres figuras, ita describi Dei cultum. neq; enim potuit tunc separari ab externis illis exercitiis. Cæterùm hîc meritò quæri potest, cur Propheta præcipuè loquatur de festo Tabernaculorum, quum tamen Pezah vel Pascha esset in primo gradu inter dies festos. Sed videtur mihi hæc esse ratio, quòd difficile creditu erat, Iudæos in patriam redituros, quia Deus iterum vellet esse eorum redemptor: Multi interpretes dicunt de festo Tabernaculorum Prophetam loqui, quoniam oporteat nos esse peregrinos in mundo. Sed posset etiam similis ratio esse aliorum dierum. Videndum igitur est cur Propheta hîc diem festum Tabernaculorum nominet præ aliis. scimus autem quum loquũtur Prophetæ de restitutione secunda populi, sæpe reuocare in memoriam exitum illũ admirabilem, quo Deus testatus fuerat sibi satis esse potentiæ ad suos redimendos & seruandos. Huc etiã nunc, meo iudicio, alludit Zacharias, quòd scilicet Deus reducet populum mirifica & inæstimabili virtute, vt meritò celebrare debeat festum diem Tabernaculorum, sicuti olim ipsorum patres. Nam scimus cur Deus voluerit quotannis Iudæos habitare sub ramis arborũ, vt scilicet memores essent illius salutis, quæ collata fuerat ipsorum patribus. Habitauerát enim per annos quadraginta in deserto: illic nullæ erant ædes, sed tuguria duntaxat repentè confecta ex arborum ramis. Quum ergo egrederentur extra ædes suas, & habitarent quasi sub dio in tentoriis, ita repetebant memoria quàm mirabiliter seruati essent ipsorum patres. Deus ergo vt ostendat reditum ab exilio Babylonico non minus fore memorabilem, quàm fuerat liberatio illa vetus: dicit hîc *celebrandum esse diem festum Tabernaculorum*. Denique significat Propheta Deum sic fore liberatorem populi sui, vt gentes omnes etiam ex remotissimis terræ plagis agnoscant hoc insigne esse miraculum. perinde igitur est acsi diceret, liberationem populi fore certum & illustre documentum, vnde gentes omnes agnoscant Deum Israelis esse opificem cæli & terræ, præditum summa potentia, vt totius orbis imperio potiatur: denique vnicum esse Deum, qui colendus sit. Postea sequitur:

19 *Hæc erit pœna AEgypti, & pœna omnium Gentium, quæ non ascenderint ad celebrandum celebritatem Tabernaculorum.*

Repetit eandem sententiam, & ferè iisdem verbis: sed tamen nihil est superuacuum, quia hîc expendere conuenit quàm fuerit hoc difficile creditu, quum Iudæi qui reuersi erant in patriam, pauci essent numero, & imbelles: vndiq; etiam oppugnarentur à suis hostib. & vicinis. Quum ergo singulis ferè momentis periclitaretur Ecclesia, non mirum est si opus habuerint fideles confirmatione in illis tentationibus, quæ subinde poterant animos eorum turbare ac percellere. hæc igitur ratio est cur idem Propheta sæpius asserat. Dicit hoc *fore peccatum Ægypti, & omnium gentium*. חטאת propriè significat scelus: sed quemadmodũ Piaculum Latinis interdum scelus ipsum significat, interdum expiationem: ita etiam חטאת Hebræi nunc peccatum ipsum nominãt, nunc Sacrificium quo peccatũ expiatur. Et ideo Chri-
Gala.3.13. stus dicitur factus esse peccatum: quia scilicet quum sese obtulit in satisfactionem, sustinuit maledictionem quæ nobis omnibus incumbit donec eam in se transferat. Quoniam ergo Christus fuit piaculum, ideo dicitur peccatum. Et Græci non mutarunt nomen, quoniam videbant Hebræis חטאת accipi tam pro Sacrificio vel pœna, quàm pro ipso scelere: ideò promiscuè posuerũt nomen ἁμαρτίας. Sic ergo Propheta dicit hoc fore scelus, vel hanc *fore pœnam AEgypti, & omnium gentium:* quasi diceret, Si qui contempserint Deum Israelis, & aspernati fuerint eius cultum, talem contumaciam non fore illis impunè: quia Deus vindicem se ostẽdet gloriç suæ. Et hinc colligimus nihil nobis esse magis optabile, quàm vt Deus se nobis patefaciat, ne scilicet temere vagemur in superstitionibus, sed purè ipsum colamus: quia nemo ritè Deũ colit, nisi qui edoctus est ex verbo eius. Ergo hæc singularis est gratia, quum Dominus regulam nostram prçscribit, qua purè ipsum colamus. Nam nisi consentiamus in verum & legitimum eius cultum, hîc videmus totam vitam nostram esse maledictam. Iam sequitur:

20 *Die illo erit super fræna*, aut Phaleras: alij vertunt Frontalia: alij Collaria (dicemus postea de hac voce) vel Stabula, hoc meum est, & postea dicam rationem: Super stabula igitur, *equi*, hoc est, equorum. est mutatio numeri, *sanctitas Iehouæ: & erit*, hoc est, erunt: iterum est mutatio numeri, *lebetes in domo Iehouæ sicuti phialæ*, sic vertit Hieronymus: alij vertunt Pelues, *coram altari.*

Hoc

Hoc verſu docet Zacharias ita Deum fore Regem mundi, vt omnia applicentur ad eius cultum, & nihil tam eſſe profanum in mundo, quod non mutet naturam, vt ſanctificetur ad Deum colendum. Hęc ſumma eſt: in verbis aliqua eſt obſcuritas: ſed maxima ex parte decepti ſunt interpretes, quia non ſatis attenti fuerunt ad Prophetæ conſilium: ita factum eſt vt violenter verba ad ſenſum ſuum traherent, quia ſcilicet rem ipſam non tenebant. Dicit *fore inſcriptionem ſuper vmbracula equorum, ſanctitas Iehouæ.* Nemo interpretum animaduertit hîc ſubeſſe tacitam comparationem inter tiaram ſummi Sacerdotis, & inter res profanas. nam quum ſummus Sacerdos geſtaret Chriſti imaginem, erat in eius tiara inſcriptũ ליהוה קדש Et quoniam à ſacerdotio pendebat Templi ſanctitas, & quicquid erat in cultu Legali, ideo inſcriptio illa extendi tunc debuit ad omnes templi partes, ad altare, ad ſanctuarium, ad ſacrificia, ad oblationes reliquas, ad candelabrum, ad ſuffitus, ad omnia denique ſacra. Nunc quid ſibi vult Propheta? *Erit*, inquit, *inſcriptio illa ſolennis* quam geſtat ſummus Sacerdos in capite ſuo קדש ליהוה, *Erit*, inquam, *ſuper ipſa ſtabula equorum.* Quantum attinet ad nomen מצלות, hîc duntaxat reperitur. Quidam deducunt à צול: alij à צלה: ſed magis recepta opinio eſt, vt veniat à צלל, vbi ל eſt duplicatum. ſed alij accipiunt pro phaleris, alij pro frænis, alij pro tintinnabulis, & omnes diuinant: quia nulla eſt certa ratio. alij etiam vertunt profundũ: quia poteſt etiam hic ſenſus quadrare. Sed mihi videtur probabilius quod iam attigi, notari vmbras equorum, & metaphoricè ſic vocari ſtabula. Quamuis ergo ſtabulum equi ſit locus ignobilis & ſordidus imò etiam ſępe fœteat, dicit Propheta fore ſacrum Deo. Senſus igitur eſt nullum locum hactenus tam profanum fuiſſe, qui nõ ſanctificetur vbi Deus regnare incipiet per totum orbem. Cæterùm, ſi quis malit de phaleris accipere, vel de ornatu bellico non repugno: quia poterit etiam hoc eſſe conſentaneum. Nihil minus ſanctũ eſt quàm fundere humanum ſanguinem: & ideo Scriptura dicit eos polluere manus ſuas, etiam qui hoſtem iure in bello occidunt: non quia cædes illa ſit nefaria per ſe: ſed quia Dominus voluit incutere terrorẽ hominibus, vt ne facilè proſilirent ad cædes. Conueniit igitur hoc non malè, quòd Deus ſanctitate imbuet phaleras equorum, vt ſcilicet nihil cõfuſè poſtea agatur in bello: ſed quiſquis arma induet, ſimul etiam agnoſcat Deum fore iudicem in cælo, ne ſcilicet abſque iuſta cauſa etiam cum hoſte ſuo congredi audeat. Ridiculum eſt ac puerile quod Theodoritus lib. 1. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ hunc locum citat, quaſi tunc fuerit impletum vaticinium, vbi Helena Conſtantini mater ornauit phaleras equi clauo crucis. nam voluit hoc dare filio inſtar amuleti: clauum vnum ex clauis quibus Chriſtum putabat crucifixum fuiſſe inſeruit diademati regio: ex altero clauo confecit frænum, vel permiſcuit, quemadmodum dicit Euſebius. nam Theodoritus dicit conflatum fuiſſe frænum. nugæ ſunt admodum putidæ. ſed tamen obiter hoc volui attingere, vt conſideretis quàm inſipidum iam tunc fuerit ſeculum illud. Hieronymus quidem repudiat illud commentum: ſed quum inter multos receptum fuerit, videmus quàm turpiter eo tempore deluſi fuerint multi, qui etiam tunc habiti ſunt quaſi Eccleſiæ luminaria. Redeo nunc ad genuinum ſenſum Prophetæ: dicit vel *ſuper ſtabula*, vel ſuper ornatus *equorum fore hanc* inſcriptionem קודש ליהוה Iam adiungit, *Erunt omnes lebetes in domo Iehouæ, ſicuti pelues coram altari:* hoc eſt, quicquid prius tantùm ad profanos vſus adhibitum fuit, etiam imbuetur ſanctitate. Ita ergo interpretor, fore lebetes, vel cacabos quaſi pelues: quoniam tota ſupellex culinaria vertetur in cultum Dei: quaſi diceret, nullas fore profanas lautitias, ſicuti antè fuerant: ſed victum communem fore ſacrum, quoniam ſcilicet homines ipſi ſacri erunt Domino, & ſanctitatem colent in tota vita & in ſingulis actionibus. In hoc verò errant plerique, dum exponunt conflandas eſſe phaleras in lebetes: quia Propheta aliud voluit, nempe tam in bello quàm in pacis actionibus ita ſanctitatem colendam eſſe inter homines, vt ſiue militent ſiue quieſcant domi, ſiue edant, ſiue bibant, vt ſemper offerant purum ſacrificium Deo, etiam in cibo ſuo & potu, etiam in ipſa militia. Sic igitur accipere oportet Prophetę verba, quòd *omnes lebetes erunt in domo Iehouæ ſicuti pelues coram altari:* quaſi diceret, quicquid hactenus profanatum fuit intemperantia hominum & immodicis lautitiis, hoc induet poſthac nouam ſanctitatẽ, acſi eſſent pelues ipſius Templi. Hieronymus ſubtilius hîc philoſophatur, quaſi innueret Propheta ſacrificia quæ oblata fuerunt ſub Lege, nullius fore pretij: quia Deus neque carnium pinguedinẽ vltrà appetet, neque alios omnes illos craſſos ritus, ſed tantùm optabit preces, quę ſunt ſacrificia boni odoris: & ideo Phialas vertit מזרקים, quũ tamen potius ſignificet Pelues, ſaltem latius pateat ipſum nomen. Nunc videmus quid intellexerit Zacharias, nempe Deum ita ſibi vindicaturum eſſe totum orbem, vt homines ſe totos & ſua omnia conſecrent ad eius cultum, vt nulla ſit amplius immunditia. Siue igitur edant, ſiue bibant, ſiue militent, aut opus aliud aggrediantur, omnia fore pura & ſancta, quoniam ſemper Deus illis erit præ oculis. Pergamus.

21 *Et erit omnis lebes in Ieruſalem & Iehudah ſanctitas Iehouæ exercituum: & venient omnes qui ſacrificabunt, & accipient ex ipſis, & coquent in ipſis: & non erit Chananæus:* alij vertunt, non erit mercator, *amplius in domo Iehouæ exercituũ die illo.*

Hîc clarius explicat Propheta quod iam vidimus, nempe tantam fore reuerentiam Dei & timorem in toto mundo, vt quicquid aggrediantur homines sit sacrificium. Dicit ergo omnes cacabos, vel omnia ahena, vel omnes lebetes fore sacros Deo. Hoc autē impletur quū
1. Cor. 10. 31. hunc finē sibi proponunt homines, vt Deum tota vita glorificent, quemadmodum Paulus nos hortatur. Ergo culinæ nostrę, & cubicula, & reliqua omnia sancta sunt Deo, vbi verè sumus ei addicti, & in omnibus vitæ nostræ actionibus tendimus in finem illum quem dixi, nēpe vt re ipsa testemur ipsum nobis esse Deum, & nos esse sub eius manu. Talibus ergo figuris docet Zacharias, homines fore Deo sacros: quia nihil attingent immundum, sed quæ prius fuerant profana sanctificabunt in eius gloriam. Dicit *venturos qui sacrificent, & cocturos carnem in lebetibus*, quasi diceret tantā fore copiam hominū qui ad offerenda Deo sacrificia ascendent, vt vasa Templi, quę prius fuerant in vsu minimè sufficiant. Necesse igitur erit, ac-
Ies. 66. 20. 21. commodare in vsum illum, inquit, quicquid antehac profanum fuit. Sic alibi dicit Iesaias, Qui prius fuerant Leuitæ fore Sacerdotes primi ordinis: & qui fuerunt ex vulgo populi fore Leuitas, ita vt propius omnes ad Deum accedant. Sensus ergo Prophetæ nunc clarus est, quia volebat hortari ad constantiam & fortitudinem Iudæos, quibus sua paucitas erat quasi summum opprobrium, ita vt ferè conciderent: quia putabant se frustra reuersos esse in patriam, quum Dominus totum populum non colligeret, dicit fore celebriorem Dei cultum, quàm vbi res maximè florebant in Iudęa: quia scilicet ex toto orbe conuenient qui offerant Deo sacrificia Ierosolymæ, ita vt tota vrbs cum sua supellectile sacrā sit Deo: quia neq; Tēpli pelues, neq; sacra vasa quæ prius fuerant sub Lege, sufficient. Quod autem addit, *Non fore Chananæum in terra:* sensus est, puram fore Ecclesiam ab omnib. inquinamētis. Et hæc mutatio debuit non parum afferre solatij Iudæis in statu illo tristi & calamitoso. Deus. n. visus fuerat non parua seueritate, quum omnes eiecti essent in exilium: & signa illius horrendi rigoris adhuc multa restabant, quum pauculi homines Deum colerent, & quidem essent omnibus contēptibiles, ita vt religio etiam subiecta esset gētium omnium ludibriis. Hæc igitur compensatio potuit mulcere dolorem illum, quòd Dominus remedio illo purgauerat Ecclesię suæ sordes. Et hac de re alibi plura diximus. Nunc breuiter promittit Zacharias Ecclesiam Dei fore puram, vt ex animo & syncerè omnes Deum colant, non sint permixti hypocritæ, qui polluant & templum & sacra omnia. sed videtur hoc esse absurdum, quum sem-
Matth. 13. 47. per Ecclesia multis sordibus contaminata fuerit. & ideo Ioannes Baptista eam comparat areæ, vbi paleæ mixtæ sunt tritico. comparat etiam sagenæ, in quam si contracti fuerint multi pisces, reperientur alij putridi, alij nullius saporis. Quū ergo hodie etiam sub regno Christi Ecclesia subiecta sit huic malo, vt non possit eiicere omnes corruptelas, videtur hyperbolicè loquutus esse Propheta. Sed notandum est quod alibi diximus, fieri scilicet comparationem inter veterem statum populi & secundum, vbi renouata fuit Ecclesia. Quum ergo pietas fœdum in modum corrupta esset, ac Iudæi tantùm inflatis buccis iactarent se esse sacrum Dei populum, interim essent omniū scelestissimi, meritò Propheta dicit puriorē fore Ecclesiam, quę renascetur: quia scilicet Dominus cruce eam purgabit: quemadmodū aurū & argentum non modò examinantur igne, sed etiam magis nitescunt, quoniam eluuntur scorię. Idem etiam nunc simpliciter dicit Propheta, *non fore Chananæos amplius in populo Dei:* hoc est, non fore extraneos & profanos homines permixtos fidelibus, qui polluant purum Dei cultum. Ergo quòd alij hoc detorquent ad vltimum Christi aduentum, nimis coactum est. Interea fateor describi prophetico more Christi regnum ab initio vsq; ad finem. Deus ergo quum Ecclesiam suam renouare voluit, purgauit eam multis sordibus, & quotidie adhuc purgat: neq; desinet etiam hoc facere, vsq; dum abolitis omnibus inquinamentis huius mundi recipiamur in cælestē vitam. Ergo quoties Prophetæ perfectionem commendant sub Christi regno, non debemus hoc restringere ad diem vnum, vel ad exiguū tempus: sed debemus cōplecti totum cursum ab initio vsque ad finem. Ex quo ergo Christus patefactus fuit mūdo, iam tunc cœpit nitere splendor, de quo nunc loquitur Zacharias: sed Dominus vsque in finem progredietur, donec scilicet impleat quod assiduo progressu nunc facit. Qui vertunt, Non fore amplius mercatorē, habent quidem aliquid rationis, quoniam etiam Chananæus dicitur mercator: sed quia necesse est confugere ad allegorias, & Mercatores accipere pro impiis corruptoribus, qui exercent nundinationem ex Dei cultu: vel interpretari, quòd nullus erit amplius mercator, quoniam omnes adducent gratis suas hostias: quia inquam illæ expositiones nimis sunt coactæ, satius est simpliciter accipere hunc locum, quòd Dominus colliget electos suos, vt offerantur ab omnibus pura sacrificia, & nulli sint amplius hypocritæ, qui Ecclesiam ipsam contaminent & corrumpant, vel adulterent ipsum Dei cultum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos dignatus es eligere in peculiū, & nos tibi cōsecrare in persona vnigeniti Filij tui: da inquam vt sanctitatē tota vita sic colamus, vt refulgeat gloria tua in singulis operibus nostris: neq; quicquam aggrediamur, quod non tendat in hunc finē, vt magis ac

magis illustretur nomen tuum: & sic corpore & anima sancti simus, atque immunes ab omni carnis & mundi inquinamento, vt ita magis confirmemur in spe vocationis nostræ, & animemur etiam ad peragendum residuum cursum nostrum, donec tandem perueniamus ad illam gloriam, quæ nobis parta est sanguine eiusdem vnigeniti Filij tui, Amen.

IN MALACHIAM PROPHETAM, IOANNIS CALVINI

PRÆLECTIONES.

SEQVITVR liber Malachiæ, quem multi diuinant fuisse Angelum, idque ex nomine: quia scimus מלאך vocari Angelum Hebræis. sed quàm absurdum sit commentum illud facile est cognoscere. Dominus enim eo tempore Angelos non misit, per quos oracula sua patefaceret, sed vsus est ordinario ministerio. Et quoniam additur in fine nominis litera י, sicuti fieri solet in propriis nominibus, colligere hinc licet fuisse potius hominis nomen: quanquam facilè concedam, inditum fuisse aliqua certa de causa, quæ tamen nos hodie latet. Libentius admittam quod alii dicunt, Esdrã fuisse: & ideo sic cognominatum, quia Deus ad res præclaras & magnificas eum vocauerat. Quicquid sit, statuendũ est vnum fuisse ex Prophetis: & probabili ratione coniicimus fuisse vltimum: quia in fine libri populum hortatur vt perstet in pura Legis doctrina. Hoc autem ideo facit, quoniam Deus postea non erat missurus continua serie Prophetas suos sicuti antea. Voluit enim Iudæos magis afficere Christi desiderio, quum ad tempus carerent Prophetis. nam fuit hoc vel signum iræ Dei, vel venturi Christi præsagium, quum orbati sunt beneficio illo, cuius fit mentio apud Mosen, Deut. 18. cap. Illic enim promiserat Deus se missurum Prophetas, vt Iudæi agnoscerent eum gerere curam suæ salutis. Quum ergo destituit Deus Prophetis populum illum, vel hoc modo grauem iram ostendit, sicuti in exilio Babylonico: vel suspensos voluit tenere animos, vt respicerent ad Christum maiore desiderio. Quicquid sit, non dubito hunc Prophetam fuisse vltimum ordine, quia iubet populum affixum manere doctrinæ Legis vsque dum manifestetur Christus. Summa autem libri est, quòd quum Iudæi nuper reuersi essent in patriam, statim simul redierant ad ingenium: & immemores gratiæ Dei ita se dediderant multis corruptelis, vt nihilo melior esset status eorum, quàm Patrum antè fuerat, quasi Deus operam lusisset castigando eorum scelera. Quum ergo statim Iudæi iterum prolapsi essent ad multa vitia, hîc eos duriter obiurgat Propheta noster & exprobrat illis ingratitudinem, quòd tam indignam mercedem rependant Deo liberatori suo. Deinde commemorat scelera quædam, vt teneat populum conuictum, quem videbat plus satis tergiuersari. Compellat autem Sacerdotes, qui corruperant malis exemplis publicos mores, quum tamen longè aliud ferret eorum officium. Dominus enim præfecerat illos & pietatis & integritatis magistros ac doctores populo suo. atqui ab ipsis magna pars vitiorũ profecta erat: ideo asperius eos obiurgat Propheta noster. Interea tamen ostendit Deum memorem fore gratuiti fœderis, quod pepigerat cũ eorum Patribus: vt tandem venturus sit Redemptor. Hæc summa est. Nunc venio ad verba:

CAPVT I.

ONVS sermonis Iehouæ ad Israel in manu Maleachi.

Qui משא exponunt simpliciter prophetiam absque alia notatione, falluntur, quemadmodum alibi iam admonui. neque enim vbique prophetia vocatur Onus. deinde, quoties exprimitur hoc nomen, illic subest aliquod indicium vindictæ Dei. & ex Ieremia satis constat, nomen hoc passim fuisse odiosum, ita vt impii vulgari prouerbio quum vellent notam aliquam infamiæ inurere prophetiis, dicerent, Hoc est onus: innuentes scilicet nihil aliud sibi afferri à Prophetis quàm minas & terrores, ita vt præstaret aures occludere, & quasi aduersum & infœlix omẽ fugere omnes Prophetias. Et ex progressu etiam patebit non abs re doctrinam Malachiæ vocari *Onus*, quia vt iã aliqua ex parte dixi, & fusius Iere. 23. 38

deinde suo loco videbitur, necesse fuit populum citari ad Dei tribunal, quoniam rursus cœperant illic grassari multa scelera, & quæ ferri non possent. & hac ratione dicit instare illis Dei iudicium. Cæterùm, sub Israelis nomine tantùm eos designat qui reuersi erant in patriam, siue essent ex tribu Iehudah & Beniamin, siue ex tribu Leui. Quãquam credibile est quosdam etiam fuisse illis permixtos ex alijs familijs: sed soli ferè Iudæi cum suis vicinis, hoc est, cum tribu dimidia Beniamin reuersi sunt, præter Leuitas dico, qui ferè duces fuerunt itineris, & hortati sunt reliquum populum: sed promiscuè vocati sunt nomine Israelis, quum tantùm apud eos vigeret pura religio. Qui autem dispersi habitabant inter exteras gentes & profanas, etsi non prorsus desciuerant à puro Dei cultu & pietate, tamẽ quasi suum nomen perdiderant. Ergo per excellentiam vocati sunt Israelitæ, qui iterum collecti fuerunt in terra sancta vt illic fruerentur hæreditate sibi diuinitus promissa. *Manus* autem, quemadmodum alibi vidimus, ministerium significat. Sensus igitur est, doctrinam hanc profectam esse à Deo, sed ministrum esse interpositum, nempe Malachiam: ita vt nihil proprium ipse afferat: sed tantùm fideliter referat quod mandatum est à Deo ipso authore. Sequitur postea:

2 *Dilexi vos, dicit Iehoua: & dixisti, In quo dilexisti nos? Annon frater Esau erat ipsi Iacob? (dicit Iehoua) & dilexi Iacob?*

3 *Et Esau odio habui, & posui montes eius solitudinem, & hæreditatem eius serpentibus desertum,* alij vertunt deserti.

4 *Si dixerit Edom, Attenuati sumus, sed reuertemur, & ædificabimus deserta: sic dicit Iehoua exercituum, Ipsi ædificabunt, & ego diruam: & dicetur illis, Terminus impietatis, & populus cui infensus est Iehoua in perpetuum.*

5 *Et oculi vestri videbunt: & vos dicetis, Magnificabitur Iehoua super terminum Israel.* addendus est etiam sextus versus, saltem initium.

6 *Filius honorat patrem & seruus dominum suum, & si pater ego, vbi honor meus? & si Dominus ego, vbi timor mei? dicit Iehoua exercituum.*

Coactus sum vno contextu legere omnes istos versus: quia non poterat aliter impleri sententia. Expostulat enim hîc Deus cum peruerso & ingrato populo, quoniam fraudetur dupliciter suo iure, dum scilicet neque amatur, neque timetur. nam meritò sibi vendicat nomen ac locum tam patris quàm domini. Quum aut nullam reuerentiam ei Iudæi deferrent, conqueritur se fraudari iure patris: deinde quum nullus esset eius timor, iterum eos accusat, quòd non agnoscant Dominum, quum tamen non possent eius imperio se subducere. sed antequam huc veniat, ostendit se esse Dominum & Patrem. Præcipuè verò demonstrat se Patrem esse, quoniam gratis eos dilexit. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ: vult enim hîc Deus ostendere quàm prauo ingenio sint Iudæi, quod neque patrẽ ipsum neque dominũ agnoscant: hoc est, non reuereantur vt dominũ, neque etiã colant vt patrẽ. sed sicuti iã attigi, beneficia sua in mediũ producit. ex quibus colligit se mereri & patris & domini honorem. Dicit igitur, *Dilexi vos*. Poterat quidem Deus aliter Iudęos aggredi: nam quanuis nullus fuisset amor, obstricti tamen erant eius imperio. neque enim hîc de generali Dei amore agitur, quo prosequitur totum genus humanũ: sed accusat Iudæos, quòd quũ gratis ab ipso fuissent adoptati in sacrum populum & peculiarem, tamen quasi obliti huius honoris eum proteruè contemnerent, & pro nihilo ducerẽt totam eius doctrinam. Quum ergo hîc Deus dicit se amasse Iudæos, videmus vt velit potius ipsos conuincere ingratitudinis hac ratione, quòd spreuerant singularem illam gratiam, qua ipsos solos dignatus fuerat, quàm vrgere commune imperiũ, cui obnoxij sunt omnes homines. Potuit ergo Deus sic cum ipsis agere, Ego vos creaui, & sum vobis pater nutritius, meo beneficio sol vobis quotidie lucet, terra producit fructus suos: denique ego vos innumeris beneficiis obstrictos teneo: potuit in hunc modum Deus cum ipsis agere. sed, quemadmodum iam attigi, potius voluit producere in medium gratuitam adoptionem, qua complexus fuerat semen Abrahę: quia hęc minus tolerabilis fuit impietas, quòd aspernati fuerint incomparabilem illam gratiam. Deus enim prætulerat illos cunctis gentibus, neque id vel vllo merito, vel vlla dignitate, sed quoniam sic placuerat. Hæc igitur ratio est cur hoc exordio vtatur Propheta, *Iudæos fuisse dilectos à Deo*, quoniam scilicet pessimè responderant gratuito Dei amori, quum ita spernerent eius doctrinam. hoc primũ est. Iam non dubium est quin obliquè perstringat eorum ingratitudinẽ quum dicit, *In quo dilexisti nos?* Posset quidem ita resolui oratio, Si dixeritis, hoc est, si quæsieritis in quo vos dilexerim: nẽpe, *elegi patrem vestrum Iacob, posthabito Esau, quũ tamẽ essent fratres germani.* Sed videbimus aliis pluribus locis Iudæos tergiuersando malignè obscurasse Dei gratiam, & similibus verbis perstringi vitium illud. Ideo Propheta quia videt sibi negotiũ esse cum prauis hominibus, qui non facilè cedãt Deo, & nõ libenter ingenua

ingenua confessione celebrent eius beneficium,hîc inducit eos quasi obstrepẽtes, Ho!vbi dilexisti nos?in quo?ho!non apparent signa huius amoris.respondet Dei nomine, *Frater Esau erat ipsi Iacob: & tamen dilexi Iacob, & odio habui Esau.* Videmus quod nuper attigi,nẽpe Iudæos reuocari ad memoriam gratuiti fœderis, vt desinerent excusare suam malitiam, quũ tam malè locata fuisset apud eos hæc singularis Dei gratia.Non exprobrat ergo illis q creati fuerint sicut reliqui homines,quòd Deus illuxerit illis per solem suum,quòd alimẽta illis è terra suppeditauerit:sed dicit fuisse potiores aliis populis non proprio merito,sed quia dignatus fuerit eligere patrem ipsorum Iacob.Potuit hîc proferre Abraham in exemplum:sed quoniam Iacob & Esau progeniti erãt ex patre Abraham, cum quo Deus fœdus suum pepigerat,illustrior fuit hæc gratia,quòd quum vnus fuisset Abraham electus à Deo, reliquis gentibus præteritis,tamen ex illa familia quã iam Dominus adoptauerat,vnus fuerit electus,alio posthabito.Si fiat comparatio Esau cum Iacob, erant fratres: sed notandæ sunt etiam aliæ circunstantiæ,quas hîc non expressit Propheta,quòd satis notæ erant. Sciebant enim omnes Iudæi Esau fuisse primogenitũ:itaque præter ordinem naturæ Iacob adeptum fuisse primogenituram.Quum ergo hoc vulgò satis notum esset,Propheta vno verbo hoc dicere contentus fuit,nempe *Esau fratrem fuisse Iacob.* Dicit autem Iacob fuisse diuinitus electum,reiecto fratre primogenito.Si quæritur causa,non reperietur in stirpe originis.erant enim fratres germani,& nondum prodierant ex vtero, quum Dominus oraculo testatus est Iacob fore maiorem. Videmus ergo hîc statui primam originẽ totius excellentiæ,quæ erat in posteris Abrahæ,in gratuito amore Dei:quemadmodũ sæpius etiam ita loquitur Moses,Non quia præstetis reliquis gentibus,vel sitis plures numero,ideo vos tot beneficiis ornauit Deus: sed quia patres vestros dilexit. Semper ergo admoniti fuerunt Iudæi non alibi quærendam esse adoptionis causam,quàm in gratuito fauore Dei:quia dignatus esset ipsos eligere, hunc esse fontem salutis ipsorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ,vbi dicit *Esau fuisse fratrem Iacob,* neque tamen dilectum fuisse à Deo. Sed tenendum etiam est quod nuper dixi,ideo referri singularem hãc Dei gratiam erga filios Iacob,vt magis pudeat ipsos suæ ingratitudinis,quia Deus tam malè apud ipsos locauerat suum amorẽ. Nam si quid fuissent promeriti,iactassent mercedem sibi fuisse diuinitus redditam:sed quoniam Dominus gratis & mero suo beneplacito in ipsos contulerat hoc beneficiũ,ideo minus excusabilis fuit eorum impietas.hanc igitur turpitudinẽ nũc traducit Propheta noster. Sequitur signũ odii in Esau,quòd scilicet *Dominus montem eius dederit,* vel posuerit, *in solitudinem, & hæreditatem eius desertum, vbi habitarent dracones.* Scimus Esau,postquã expulsus fuit vel suo pudore vel patris odio,venisse in montem Seir.tota etiam regio in qua habitarunt eius posteri fuit aspera & compressa multis montibus.Siquis autem obiiciat,non esse valde illustre hôc signum odij, quia ex opposito dici etiam posset,amorem Dei erga Iacob non fuisse satis ostensum,quia habitauerit in terra Chanaan,quum Chaldæi incolerent regionem & magis amœnam & magis fœcundam:Ægyptii etiam fuerunt valde opulenti: respõsio est,terram Chanaan symbolum fuisse diuini amoris:nõ modò fœcunditatis suæ causa, sed quia Dominus eam cõsecrauerat sibi & electo populo:sicuti Ierosolyma nõ fuit prẹstantior cũctis terræ vrbibus,adeóque vel Samaria vel Bethlehẽ ac similibus, propter sitũ. erat enim in loco aspero,vt satis notũ est:habebat fontem Siloe duntaxat, ex quo manabat exiguus riuus:sed neque prospectus adeò pulcher erat,neque magna fertilitas:sed aliis dotibus excelluit,quia Deus eam sibi elegerat in sanctuarium. sic etiã de tota terra dicendum est.Quoniã ergo terra Chanaan erat quasi pignus hæreditatis æternæ Abrahæ filiis:ideo tãtopere eam Scriptura commendat & ornat etiam magnificis elogiis.Si mons Seir fuisset opulentissimus & refertus omnibus deliciis,tamen debuit esse triste exiliũ Idumæis, quoniã fuit signũ reprobationis,quũ Esau relicta patris domo illuc se cõtulit.Factus enim est quasi alienigena,& tunc se abdicauit cælesti hæreditate,sicuti vendiderat suam primogenituram fratri Iacob. Hæc ratio est cur Deus hîc commemoret Esau fuisse quasi relegatum inter montes,& priuatum terra sancta,quam destinauerat electo populo Deus ipse. Cæterùm, aliud etiam adiungit Propheta,nempe patefactum fuisse odium Dei,quum posteritas Esau fuit extincta. Tametsi enim non minus crudeliter sæuierant Assyrii & Chaldæi in Iudæos quàm in Edomitas,euentus tamen longè diuersus fuit: quia post annos septuaginta reuersi sunt in patriã Iudæi,extructũ fuit rursus templum,sicuti promiserat Ieremias.Interea Idumæa non potuit restitui:sed illic semper apparuerũt signa horribilis iræ Dei in illa tristi vastitate.Quum ergo nulla fuisset restitutio Idumææ,hinc docet Propheta,ostensum etiã hoc signo fuisse amorem Dei erga Iacob,& odium eiusdem erga Esau:quia scilicet non humanitus factum fuerat vt Iudæis daretur libertas:deinde vt liceret etiã illis templum extruere: sed quoniã Deus elegerat in persona Iacob illos,& voluerat sibi peculiarem & sacrum esse populũ.Quantũ verò ad Edomitas spectat,tunc demũ clarius apparuit reprobatos fuisse in persona Esau,quum semel vastati viderunt se damnatos esse ad perpetuum interitum. Huc igitur tendũt Prophetæ verba,quũ addit, *datam fuisse possessionem Esau draconibus.* Nã, sicuti iam dixi,quanuis ad tempus non absimilis fuerit conditio Iudææ & Idumææ,quum tamen

Gen.25.23 · Deut.7.7 · Ier.28.10

iterum cœpit ſurgere & reparari Ieroſolyma, tunc clarè oſtendit Deus terram illam non fruſtra fuiſſe datam electis ſuis. Vbi autem regio vicina non potuit reſtitui, quum tamen minore inuidia poſſent reparare domos ſuas poſteri Eſau, hinc etiam ſatis innotuit, maledictionem Dei illis incumbere. Et eodem ſenſu poſtea adiungit, *Si dixerit Edom, Attenuati ſumus, ſed reuertemur & ædificabimus domos: quòd ſi ædificauerint, ego diruã, inquit Deus.* Cõfirmat enim quod iam dixi, nullam ſcilicet ſpem reparationis eſſe poſteris Eſau: quia vtcunque colligant animos, & ſtrenuè etiam laborent in vrbibus ſuis extruendis, proſperè tamen non ſuccedet, quia diruet omnia ædificia Deus: hoc igitur diſcrimen potius eſſe inſtar viuæ imaginis, in qua conſpicerent Iudæi & Dei amorem erga Iacob, & eiuſdem odium erga Eſau. Nam quum vterque populus ab eodem hoſte euerſus eſſet, vnde hoc factum vt Iudæis reddita fuerit ſua libertas, non fuerit autem permiſſum Idumæis redire in patriam? Plus enim erat inuidiæ in Iudæis, quemadmodum dictum eſt: & tamen Chaldæi liberalius cum ipſis egerunt. Sequitur ergo hoc totum fuiſſe gubernatum admirabili Dei conſilio, & illinc etiam apparuiſſe, non irritam eſſe illam adoptionem, quæ tamen poterat videri abolita, quũ tracti fuiſſent Iudæi in exilium *Sic* ergo *dicit Dominus exercituum, Ipſi ædificabunt*, hoc eſt, vtcunque ipſi ædificent, *ego deſtruam. & dicetur illis, Terminus impietatis & populus cui Iehoua infenſus eſt in perpetuum.* Per terminum impietatis intelligit terminum maledictũ: quaſi diceret, Palàm conſtabit ipſos eſſe reprobos, ita vt totus mundus iudicium ferre poſſit ab euentu ipſo. Iam addẽdo, *Dicetur illis, Populus cui Iehoua eſt infenſus*, cõfirmat iterum quod dixit de amore & odio. Poterat enim peræquè vlciſci Deus Iudæos atque Edomitas. Vbi autem placatus fuit erga Iudæos, & inexorabilis poſteris Eſau, hinc ſatis patefactum fuit diſcrimen inter duos populos. Notandum eſt etiam quod dicit עד עולם. Deus enim ad tempus viſus fuerat Iudæos reprobaſſe, & eodem etiam hoc verbo זעם vtuntur Prophetæ, quum deplorant ſortẽ populi: quaſi ſcilicet Deum ſentiret modis omnibus infeſtum. Sed temporalis fuit ira Dei erga Iudæos, quoniã ſcilicet non potuit in totum aboleri fœderis memoria: iratus autẽ fuit Edomitis in perpetuum, quia reprobatus fuerat ipſorum pater. & ſcimus ſemper notari hanc differentiam inter electos & reprobos, quòd quum Deus communiter in peccata animaduertat, temperat tamen iram ſuam erga electos, & imponit modum ſuæ

Pſal. 89.31 32. & 33. ſeueritati: quemadmodum dicit, Si non cuſtodierint fœdus meum poſteri eius, ſed profa-

2. Reg. 7. 14. nauerint Legem meam, caſtigabo eos in virga hominis, miſericordiam autem meam ab ipſis non auferam. Quantum attinet ad reprobos, proſequitur ſemper eos vindicta Dei, & incumbit ſemper eorum capitibus, & in ipſorum oſſibus & medullis infixa eſt. hac ratione dicit Propheta noſter, Deum *perpetuò infenſum fore poſteris Eſau*, addit, *Oculi veſtri videbunt.* iam cœperant aliqua ex parte hoc ſpectaculo frui Iudæi: ſed hìc quaſi de continuo actu loquitur Propheta. *Videbunt* ergo *oculi veſtri*, hoc eſt, quẽadmodum iam apparuit quid vobis profuerit gratuita electio qua vos amplexus ſum in populum, & etiam ex oppoſito vidiſtis cognatos veſtros Edomitas peius habere, quoniã fuiſſent in perſona Eſau patris ſui reiecti: ita etiam in poſteris hoc diſcrimen conſpicuum ſemper vobis erit. *Videbunt* ergo *oculi veſtri, & dicetis, Magnificetur Iehoua ſuper terminum Iſrael:* hoc eſt, res ipſa vobis exprimet cõfeſſionem hãc, quòd ego magnificè extollo bonitatem meam erga vos. Tametſi enim vbi-

Pſ. 104.24 que refulgeant ſigna gratiæ Dei, & terra (vt in Pſalmo dicitur) referta ſit eius bonitate: fuit tamen ſpeciale aliquid in Iudæa, vt non fruſtra dicat Propheta noſter, ſemper fore materiã cur Iudæi prædicent Dei laudes: quia ſcilicet liberalius cum eo agat quàm cum reliquo orbe. Et minimè dubium eſt quin Propheta hìc obliquè coarguat populi illius malitiã: quaſi diceret, Vos quidem, quantum in vobis eſt, vel ſepelitis Dei beneficia, vel ſaltẽ extenuatis. atqui res ipſa extorquebit hanc cõfeſſionem, quòd Deus *magnificè agit ſuper terminũ Iſrael*, hoc eſt, ſplendidius exerit illic ſuam gratiam, quàm ſuper omnes gentes. Poſtquam breuiter recenſuit beneficia quæ poſſent Iudæis pudorem incutere, tandem deſcendit ad ipſam ſummam. eſt enim hoc præcipuũ caput, ſicuti nuper dixi, quòd Deus conqueritur ſe fraudari ſuo iure, idque dupliciter, quia Iudæi ipſum non colant vt Patrem, neque timeant vt Dominum. Potuit quidem iure creationis ſe vocare & Dominum & Patrem: ſed iam expoſui cur potius adoptionem exprimat, quia hæc gratia præcellit, vbi ſcilicet Dominus ex genere humano aliquos ſibi deligit. neque enim dicemus causã reperire in hominibus cur hoc faciat. Quos ergo eligere dignatur, eos ſanctiore vinculo ſibi obſtringit. Quòd ſi illi deficiunt, prorſus inexcuſabilis eſt eorũ perfidia. & quoniã tenemus quid Propheta velit, & quorſum tendat tota hæc expoſtulatio, iam ſupereſt vt diſcamus doctrinã accommodare in vſum noſtrũ. Nos quidem non ſumus progeniti ex Abraham vel ex Iacob ſecundũ carnem, ſed quia Deus certas adoptionis ſuæ notas nobis inſculpſit, quibus nos diſtingueret à reliquis gentibus, quum tamen nihilo eſſemus meliores: hinc videmus poſſe nos meritò coargui non aliter quàm Iudæos, ſi vocationi Dei non reſpondemus. Hoc ideo breuiter attingere volui, vt ſciremus nõ minorẽ eſſe vſũ huius doctrinæ hodie inter nos, quàm olim inter Iudęos fuit. quia etſi nõ eadem eſt adoptionis ratio, quod ad vnum ſemẽ vel ad vnam familiã pertinet: tamen

tamen non excellimus supra alios propria dignitate, sed quoniam Deus gratuitò nos sibi elegit in populum. Quum ita sit, ergo nos sumus ipsius: quandoquidem vbi nos redemit Filii sui sanguine, tam incomparabilis gratiæ nos participes reddens per Euangelium, simul acquisiuit in filios & seruos. Nisi ergo ipsum vt Patrē amamus & reueremur, nisi timemus vt Dominum, eadem hodie in nobis & non minus fœda deprehendetur ingratitudo quàm in populo illo veteri. sed quoniam volui summas rerū complecti, cras differam de electione, quemadmodum locus postulat: sed necesse fuit prius breuiter persequi Prophetæ consilium, quemadmodum feci: deinde singula fusius tractabo, prout necesse fuerit.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non solùm voluisti nobis dare communem vitam in hoc mundo, sed segregasti etiam nos à reliquis profanis gentibus: & illuxisti nobis per Solem iustitiæ, vnigenitum Filium tuum, vt nos adduceres in hæreditatem æternæ salutis: da, inquam, vt erepti è tenebris mortis semper intenti simus ad lucem illam cœlestem, qua nos ad te & dirigis & vocas: & sic ambulemus vt filij lucis, ne vnquam aberremus à cursu sanctæ vocationis tuæ, sed in eo constāter pergamus, donec tandem pertingamus ad eam metam, quam nobis proponis, vt scilicet exuti omnibus carnis nostræ sordibus, transfiguremur in illam inæstimabilem gloriam, cuius iam imaginem habemus in eodem Filio tuo vnigenito. Amen.

Vidimus heri quorsum tendat Propheta Malachias, dum exprobrat Iudæis ipsos fuisse dilectos atque electos à Deo: nempe vt magis amplificet eorum ingratitudinem, quia indignam mercedem rependerint tantæ gratiæ Dei, quoniam prætulerat eos cunctis gentibus. hoc iure sibi obstrinxerat ad perpetuum obsequiū. illi autem iugum excusserant, & eo contempto se dediderant rursum multis corruptelis, quemadmodum heri diximus. Cæterùm simul etiam admonui, Prophetam non referre beneficia quibus Deus promiscuè dignatur totum genus humanū, sed proferre in mediū adoptionem qua sibi Abrahæ semen quasi in peculiū segregauerat. Verùm, vt melius appareat quàm iusta fuerit hęc expostulatio, primò notandū est, hoc vnū esse obligationis genus, quod Deus creauit nos homines ad imaginē & similitudinē suam. potuit enim tam canes & asinos quàm homines creare. Scimus Adam fuisse sumptum ex terra, sicut de aliis animalibus refertur, ergo quātum ad corpus spectat, nullum fuit hominis & brutorum animalium discrimen. Quòd Deus inspirasse dicitur in hominem spiritum vitę, non debemus accipere sicuti Manichæi somniarunt animā hominis sumptam fuisse ex traduce. Hoc enim verbo vsi sunt: quum dicerent animam hominis esse ex substātia Dei. sed potius intelligit Moses animam hominis creatā esse ex nihilo. Nos Gen.2.7. per generationē nascimur, sed tamen origo nostra est ex luto. quòd verò in nobis pręcipuū est, creatur ex nihilo, nempe anima. Videmus ergo nos à pecudibus ideo differre, quia gratuito fauore Dominus nos voluit creare homines. Meritò itaque nobis obiiciet ingratitudinem, nisi eum colimus: quia in hunc finē sumus creati ad eius imaginē. Sed hîc refertur specialis gratia, quòd scilicet Deus semen Abrahæ sibi assumpsit, quemadmodū dicitur in cantico Mosis, Dei esse omnes populos, sed tamen iecisse funiculū suū vt segregaret sibi Israel. Deut.32.9. Quū ergo totus orbis subesset Dei imperio, voluit tamen sibi eligere familiā vnam. Si causa quæritur, non reperietur in hominibus. Creati enim sunt omnes ex terra: animæ autem inditæ sunt corporibus, creatæ ex nihilo. Quum ita sit, videmus ex fonte gratuiti fauoris esse discrimē, quòd Deus genus vnū aliis prætulit: &, quemadmodū heri breuiter attigi, sæpius hoc repetit Moses, non quòd excellentiores essent Iudæi reliquis gentibus electos esse, sed quia sponte amauerit Deus patres ipsorū. Nam sub nomine Amoris designat gratuitū fauorem. Deut.7.7. Hunc ergo nūc respicit Malachias, quòd scilicet electi fuerint Iudæi præ aliis gentibus non proprio merito. nam si hoc cōcedimus, poterant statim excipere, Quid nobis exprobras, quòd pluris æstimauerit nos Deus quàm reliquas gentes, quando dignos censuit & voluit mercedē rependere meritis nostris? sed Propheta sumit hoc pro cōfesso, sicuti iam admonui, fuisse pares natura Iudæos reliquis gentibus, vt diuersa eorū conditio nō resideat in ipsis vel in eorū dignitate, sed pendeat à gratuito amore Dei. quanquam tertius etiā gradus hîc notandus est, quòd scilicet ex ipso genere Abrahæ Deus partem iterum segregauit. nam Esau & Iacob fratres erant: & prior erat ordine Esau, quia primogenitus: Deus tamen eo reiecto voluit gratiam electionis residere in posteris Iacob. hic ergo tertius est gradus electionis. Hæc diligenter tenenda sunt, nempe homines Deo peculiariter obstrictos esse, quia potuit tam asinos & canes ipsos creare quàm homines: voluit tamen formare ad imaginem suā. Secundus gradus est, quòd genus Abrahæ sibi delegit, quū tamen sine exceptione imperiū eius pateret ad cunctos populos. Quî enim factum est vt Deus voluerit censeri & pater & seruator vnius populi duntaxat, quū imperiū eius extendatur ad totū orbem? hîc refulget, quemadmodū iam dixi, gratuitus eius fauor. & præter illa Mosis testimonia etiā sæpius in Psalmis dicitur, Dilexit patres vestros, non fecit in hunc modū aliis nationibus, nec Psal.148.1

iudicia sua patefecit illis. Mille sunt loci vbi Deus gratuitum fauorem suum commendat erga Iudæos, quia voluerit eos distinguere à gentibus profanis, quũ tamen prorsus æqualis esset omnium conditio. Iam tertius etiam gradus quem posuit Malachias diligenter notandus est, quòd scilicet Deus non tantùm pollicitus fuerit se Deum fore Abrahæ & seminis eius, sed distinxerit inter ipsos filios Abrahæ, vt alios reiiceret, alios autem sibi assumeret. & in hac parte insistit Paulus nono ad Romanos capite. Dicit enim non omnes qui sunt ex Israele, vel qui trahunt inde originem, esse veros & legitimos Israelitas, sed qui vocati sunt. Voluit enim Paulus Iudæos refellere, quoniam iactabant se esse sacrum populum, vt suo arbitrio reiicerent & Christum & Euangelium eius. Quum enim Apostoli ostēderent missum esse Redemptorem qui promissus fuerat, Iudæis in ore erat hæc superba responsio, An non sumus Ecclesia Dei? nos autem non agnoscimus hunc Christum quem vultis nobis obtrudere. Quum ergo prętextu illo fallaci Iudæi spernerent Dei gratiam, & vellent etiam quasi sub pedibus Christum calcare, Paulus retundit illam arrogantiam, & ostendit nō pręcellere aliis gentibus nisi respectu gratuitæ adoptionis: illam verò adoptionem sic extendi ad totum genus Abrahę, vt tamen simul restringi ad certum numerum debeat. Quemadmodum hodie Papistę, quoniam æstimant fidem ab externis signis, fastuosè obiiciunt nobis se esse Ecclesiam. quasi verò sufficiat generalis promissio, nisi Spiritu suo, qui meritò vocatur Spiritus adoptionis, eam intus obsignet Deus in cordibus nostris. Iam Paulus adiungit testimonia huius rei, & proponit in exemplum Iacob & Esau. Dicit ex duobus germanis fratribus alterum fuisse electum altero præterito: & tamen vterque erat filius Abrahæ. sequitur ergo esse tertium gradum electionis, sicuti nuper dixi. Iam ex illo tertio gradu elicitur etiam quartus, quòd scilicet Deus ex filiis Iacob sibi assumat quos elegit ante conditum orbem, alios verò reiiciat, & huius rei certum argumentum proponit Paulus, vel certam rationem assignat, quoniam Iacob Deus prætulerit fratri primogenito, non ob meritum aliquod. Si ergo tantum gratuita Dei misericordia valuit in electione Iacob, sequitur eandem etiam adhuc regnare in posteris. Iterum si quæritur vnde fiat vt alii sint fideles, alii autem
Ro. 9. 11. 12. 13. reprobi: nempe quia sic Domino placet. ideo Paulus altius conscendit & dicit, Quum nondum nati essent, neque quicquam boni vel mali egissent, dictum est, Maior seruiet minori,
Gen. 25. 23 sicuti scriptum est. & adducit vaticinium hoc Prophetæ, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Ergo si prudenter expendimus totum illum contextum, reperiemus quod dixi, ex tertio gradu simul nos deduci ad quartum, quòd scilicet ex filiis Iacob Deus sibi elegit quos voluit, aliis reiectis. neque enim dum Iacob sibi assumpsit, alio iure fuit obstrictus quàm antè: quandoquidem repetita est eadem promissio ipsi Iacob, quæ data fuerat patri eius Abrahæ. atqui ex Abraham genitus fuit Ismael, quem tamen scimus fuisse abdicatum ab Ecclesia Dei. idem etiam contigit aliis filiis Abrahæ: vnus Isaac fuit electus. Iam Isaac quum pater esset Esau & Iacob, non potuit suo arbitrio retinere vtrunque, sed viguit gratuita & arcana Dei electio hac in parte, vt Esau eiiceretur, maneret autem Iacob quasi legitimus hæres spiritualis gratiæ. Nũc ergo melius tenemus quid sibi hîc velit Propheta: non obiicit Iudæis quòd excusserint omnem Dei timorem, ad cuius imaginem creati erant: sed exaggerat eorum ingratitudinem, quia non responderint adoptioni Dei gratuitæ, quòd electi fuerant ex reliquis gentibus: neque id simpliciter, sed etiam quòd ex ipso genere Abrahæ iterum fuerant segregati. erat autem illa secunda electio. hoc vnum est. Iam alterum addere conuenit, nempe gratuitò fuisse electos. neque enim obiurgatio hæc Prophetæ locũ haberet, nisi Deus in sua adoptione tantùm respectum habuisset gratiæ suæ. nam si demus Iacob aliquid fuisse promeritum, vel etiam Abraham, non valebit quod dicit Propheta, *Nónne frater erat Esau Iacob?* in promptu esset responsio, Frater quidem fuit, sed virtus eius pro merito suo eum prætulit fratri. Propheta autem hîc vrget Iudæos, quòd tot beneficiis obstricti, tamen fuerint quasi adulterini: nam degenerauerāt ab illa gratia quam Deus ipsis contulerat. Videmus ergo verbis Prophetæ satis hoc probari, nempe & Abraham præ aliis gentibus, & Isaac præ Ismaele fratre suo, & Iacob præ Esau fratre suo fuisse diuinitus electos. & plena est, vt iam dixi, Scriptura his testimoniis: experientia etiam hoc satis demonstrat, quemad-
Deut. 7. 7. modum alio loco illis Moses dicit, Non virtute tua factum est vt te extulerim supra alias gentes: sciebam enim quòd populus esses rebellis, dura ceruice & præfracta. Quum ergo Deus nouisset ingenium illius gentis peruersum, voluit tamen specimen illic edere miræ bonitatis. Non est ergo cur causam adoptionis quæramus extra Deum. Si autem gratuita fuit electio Abrahæ, Isaac & Iacob, sequitur & gratis eligi singulos, quos discernit Deus à toto corpore: & ita descendo nunc ad quartum gradum. nam quod dicitur hîc Iacob electus, non debet restringi ad eius personam, sed commune est etiam eius posteris. Electus ergo fuit Iacob. Qua lege? vt scilicet filii eius essent sacer & peculiaris populus Dei. Nunc si fiat examen totius sobolis, reperiemus etiam quicunque progeniti sunt ex Iacob, non esse legitimos Israelitas, nam maior pars fuit reprobata. Quum ergo multi traxerint carnis originem ex Iacob, qui tamen non minus fuerunt reprobi quàm Esau, sequitur dominari in singulis hominibus gratuitum Dei fauorem & puram misericordiam. & hoc argumentum

etiam

etiam prosequitur Apostolus nono illo ad Romanos capite. Videtur hoc multis asperum quòd Deus alios eligat, aliis reiectis: neque tamen respiciat vllam dignitatem, sed libero suo arbitrio eligat quos placet, reprobet autem alios. Sed vnde hic scrupulus, nisi quia vellent Deum cogere in ordinem, & subiicere suo iudicio? nam veniendum est ad principium illud quod attigi. Si hoc illis absurdum est, ex duobus vnum eligi, alterum verò reprobari: quomodo in asino & homine poterunt tueri Dei iustitiam, si opus est eorum patrocinio? nam, vt iam dixi, ex eadem massa nascuntur & asini & homines quò ad corpus. Iam siquis est motus & vigor in asino, de nihilo creatur arcana Dei inspiratione. Quantum attinet ad animam hominis, etsi est immortalis essentiæ, tamen de nihilo etiam creatur. Nunc ergo respondeant pro Deo boni isti censores, quem putant obnoxium fieri multis calumniis, si dicimus ab eius arbitrio pendere salutem hominum, vt alios reprobet, alios eligat. Iam in ipsa generali electione idem erit negotij, si velint satisfacere hominũ iudicio. nam, vt iam diximus, nullum est in hominibus discrimen, nisi ex arcana electione. Fingunt hîc præscientiam quasi matrem electionis, sed nimis stultè & pueriliter. Dicũt ergo eligi alios à Deo, aliis reiectis, quoniam Deus, cui nihil est absconditum, prævidet qualis quisque futurus sit. Sed iam quæro, Vnde vni virtus, quum alter vitiosus est? Si dicunt, Ex libero arbitrio: certè creatio præcedit. hoc est vnum. Deinde in persona Adæ scimus omnes homines æqualiter fuisse creatos. Vnde enim fit vt omnes simus rei mortis æternæ, & vindicta Dei transeat ad nos omnes, & hodie grassetur in toto mundo? Vnde hoc fit, nisi quia vna & eadem fuit conditio omnium in radice vna? Sequitur ergo, si integer stetisset Adam, cũctos homines in sua integritate similes fuisse inter se futuros. Nunc non disputo de specialibus donis. nam in naturæ integritate fuisset tamen (fateor) aliqua donorum varietas: sed quò ad æternam salutem, non fuisset dissimilis huius & illius conditio. nunc post lapsum Adæ sumus omnes perditi. Quid ergo stultius & magis præposterũ, quàm imaginari in vno homine virtutem qua excellat, quum simus omnes æqualiter maledicti in persona Adæ? Quis enim te excellentiorem reddit, inquit Paulus? ostendit nullam esse in hominibus prǽstantiã, 1. Cor. 4.
nisi ex mera liberalitate Dei: & ratio manifesta est, quemadmodum iam dixi. Aut enim 7.
peccatum originale non peruenit ad cunctos mortales, aut Deus nõ potest præscire hunc fore iustum & illum iniustum. Quare? naturaliter omnes sunt reprobi in Adam, & addicti morti æternæ, & ratio in promptu est, quando in hominibus nihil reperietur præter peccatum. præscientia igitur Dei non potest esse causa electionis nostræ: quia postquam lustrauerit totum humanum genus, reperiet à primo ad vltimum omnes esse maledictos. Videmus ergo quàm stultè nugentur & garriant nebulones, qui referunt ad meram & nudam præscientiam, quod tribuere necesse est beneplacito Dei. Quòd ergo patefecit se Deus generi Abrahæ, quòd Legem suam deponere apud Israelitas dignatus est, hoc peculiare fuit beneficium, & cuius nulla alia causa fingi potest præter gratuitam adoptionem. Priuilegio ergo dignatus est Deus filios Abrahæ, quia ita placuit. nam si dicimus fuisse dignos, atque ita promeritos sua virtute, primùm Spiritus sanctus vbique reclamat: deinde ipsa quoque experientia: quoniam fuit horribilis peruicacia illius populi: sed contenti simus Scripturæ autoritate, vbi Deus hoc nomine gratiam suam celebrat & illustrat quòd dilexerit Abrahã & filios eius: hoc est, quòd mera sua bonitate propensus fuerit in Iudæos, quemadmodum etiam adhuc clarius videbimus. iam hoc fixum maneat, causam nostræ electionis non aliã esse quàm merum fauorem Dei. Quòd si extra Deum egredimur, nòs vagamur quasi in labyrintho, vbi agitur de electione nostra. Quòd autem hoc valeat in singulis persònis iã ostendi: primùm sufficere nobis debet quod Paulus à persona Iacob ad singulos eius posteros transit. nam proponit quasi exemplar in duobus illis fratribus, vt sit hoc persuasum, non Rom. 9. 6. 11. 12.
eligi quemque respectu propriæ virtutis, sed quoniam ita Deo placeat. neque enim opus fuit circunstantias illas colligere, quòd nondum natis fratribus alter fuerit electus, quum neque quicquam boni vel mali egissent. quòd non ex operibus, sed ex vocante dictum sit, nisi hoc probare vellet, esse in arbitrio Dei eligere quos volet, reprobare etiã quos volet. &, quemadmodum Augustinus admonet, nihil potest absurdius fingi illa argutia, in qua tamen multi sibi placent, Quòd scilicet præsciuerit Deus. nam Paulus excludit à gradu causæ illam præscientiã, quum colligit non ex operibus, sed ex vocante hoc fluxisse, quòd Deus prætulerit vnum alteri: quia nondum quicquam boni aut mali egerant ambo, quum scilicet adhuc in vtero inclusi essent. & Paulus etiam hoc confirmat alio testimònio Mosis, Miserebor cuius miserebor, & misericordiam præstabo cuius misertus fuero. Illic enim Deus Exo. 31. 19.
clarè pronuntiat penes suum iudicium esse, ex genere Iacob reprobare quos voluerit, aliis electis. Quod ergo prius de vno homine dixerat, iam conuertit Deus ad totum semen. neque enim de exteris gentibus illic agitur, sed de sacro illo & electo populo. Quum interminatus esset Deus interitum omnibus filiis Abrahæ, suppliciter deprecatur Moses ne ita fœdus suum aboleat: Respondet Deus, Miserebor cuius miserebor. Quid hoc sibi vult? nempe non alibi quærendam esse causam cur Deus sibi aliquos retineat, aliis reiectis, nisi in ipso. Videtur repetitio & superuacua esse & frigida, quum dicit, Miserebor cuius mise-

rebor: sed valde emphatica est: quasi diceret, Ego potui ex orbe mihi alium deligere quàm Abraham: sed mero beneplacito eum mihi adoptaui. iam Ismael potuit tã charus mihi esse quàm Isaac, volui tamen residere meam benedictionem penes Isaac. duos ille filios genuit, primogenitum repudiaui, & Iacob meus fuit. nunc ex posteris Iacob scio quos velim mihi eligere. nam causa extra me non inuenietur. Miserebor ergo cuius miserebor, id est, misericordiæ causa erit ipsa misericordia. Si ergo hîc litigent homines cum Deo, & sciscitentur curnam hunc potius quàm illum eligat: respondet satis esse causæ in vna misericordia, quoniam nemini sit obstrictus. Nunc ergo videmus stultitiam eorum euanescere, qui volunt præscientiam esse causam electionis: deinde qui obmurmurant Deo, hac ratione satis refelli, quoniam penes ipsum sit vel eligere vel reprobare, vbi scilicet nemini est obnoxius. Quantum ad reprobationem spectat, causa eius satis manifesta est in lapsu Adæ, quia nos omnes secum pessundedit, vt iam diximus. Interea notandum est electionem Dei superiorem esse ipso Adæ lapsu: & ideo nos fuisse electos in Christo ante creatum mundum, quicunque eripimur à communi interitu: alios autem meritò perire, etiamsi in Adam non essent perditi, quoniam Deus ita præfecit Christum Ecclesiæ suæ caput, vt in eo seruemur, non omnes, sed qui sumus electi. Quod autem ad probationem spectat, non opus est hîc congerere omnia Scripturæ testimonia, nullus enim esset finis. Sed tamen sunt quidam illustres loci ex quibus satis apparet tam ex genere Abrahæ quàm ex toto mũdo eligi mero arbitrio Dei aliquos, & alios reprobari: neque alibi quærendam esse causam, quia & electio nostra in æterno & occulto Dei consilio abscondita est, & fundata in solo Christo: reprobatio autem in iudicio etiam Dei abscondita est. Iam si volumus illuc penetrare, est abyssus multa & profunda: illic euanescent omnes sensus nostri: sed interea Deo tamen non decedit sua libertas, quin eligat vel reprobet quoscunque voluerit. Quantum ad electionẽ spectat, nonum illud caput ad Romanos abundè sufficere debet, imò tria capita. nam vsque ad finem vndecimi capitis idem argumentum Paulus prosequitur, & tandem exclamat esse incomprehensibiles diuitias sapientiæ & bonitatis Dei, & iudicia eius esse imperuestigabilia. sed de electis etiam primo ad Ephesios capite disserit: & hæc summa est, ante mundi creationem quicunq; nunc sunt fideles, electos fuisse in Christo, & mero beneplacito Dei, vt ostenderet in illis gloriam bonitatis suæ. Nullis argutiis effugient qui hodie conantur inuoluere hanc doctrinam: quia Paulus satis clarè & breuiter pronũtiat non totum mundum fuisse electum, sed fideles, quos donat postea Spiritu adoptionis, & hoc etiam modo satis refutatur illud commentum, debere electionem Dei coniungi cum promissionibus. Miror homines doctos, & præditos iudicio, & exercitatos in Scriptura, tam frigidè hanc rẽ præterire: neque saltem moueri vbi vident se multis dare occasionem pueriliter errandi: alios verò hinc ansam maledicendi arripere: dicendum tamen est quod locus hic postulat, nimis eos desipere qui volunt euertere aut labefactare æternam Dei electionem hac machina, quoniam Deus compellat omnes generaliter. Venite ad me, ego ero vobis pater. quoniam ergo offertur omnibus Dei gratia per externam Verbi prędicationem, volunt etiam omnes esse electos. atqui Paulus dicit ideo nos esse fideles, quia fuimus electi. Si ergo quæritur cur alij contumaciter reiiciant Dei gratiam, alij etiam amplexentur spiritu mãsuetudinis, Paulus rationem assignat, quia fideles illuminat Deus, sicuti ipsos elegit ante mundi creationem. Sequitur ergo ita generaliter Deum loqui, vt tamen efficacia doctrinæ pendeat ab arcano eius beneplacito. Vnde enim fides nisi ex peculiari eius gratia? Cur autem hanc gratiam non communicat omnibus? nempe quia non omnes elegit. Videmus gradatim ita Paulum procedere, vt fidem fluere doceat ex fonte gratuitæ electionis: & electionẽ ipsam attollat in summum gradum, vt nefas sit quęrere eius causam. hoc ergo de electione. Quod ad reprobationem spectat, scio quantopere multi abhorreant ab illa doctrina, reprobari aliquos, & tamen nõ posse proferri causam in ipsis, ita vt maneãt obnoxij Deo. sed hîc docilitate & modestia opus est, ad quam etiam Paulus nos hortatur, dum exclamat, Homo, tu quis es qui respondeas Deo? Nam si liceret causam inuestigare, Paulus certè, qui supra tertium cælum euectus fuerat, potuit nobis viam aliquam ostendere: sed illic obmutescit, & arcet nos ab audacia & nimia curiositate. Quum ergo Spiritus sanctus per os Pauli prohibeat hominum temeritatem, ne progredi audeant vltra hunc gradum, Deum scilicet obdurare quos vult, & reprobare quos vult, quid iam prosiliunt homines, quasi vellent data opera bellum gerere cum Deo? & tamen simulant modestiam, & hoc prætextu vellent sepelire doctrinam electionis, quia de tantis mysteriis sobriè loquendum est. Fateor sanè hoc postremum: sed vbi nostra sobrietas, nisi in docilitate? quum scilicet amplectimur quicquid Deus pronuntiat verbo suo, neque permittimus nobis plus inuestigare quàm doceat. Illi autem vellẽt extinctum esse verbum Dei: imò audẽt palàm euomere suas blasphemias aduersus Deum, & sua conuitia aduersus Spiritum, qui loquutus est per Prophetas & Apostolos. Denique videmus multos diabolos concionari de sobrietate, vbi volunt opprimere lucem hanc & hoc caput doctrinæ, quod tamen præcipuum est fundamentum nostræ salutis. & imperitis ac dormiẽtibus extorquent nefanda edicta, quasi esset in arbitrio hominũ,

Rom. 9. 20.

balbu-

balbutiendo de rebus ignotis vel barbarè omnia miſcendo, ita Deum quaſi è ſede ſua cæleſti detrahere. Eſt hoc horribile portentum, & quòd meritò deteſtari omnes oportet: quia præſtaret omnia mundi imperia in vltimas abyſſos abſorpta eſſe, quàm mortales homines cornua in cælum attollere, quibus perrumpant in adyta Dei. Sed tamen vt totus mundus vel latratu ſuo impetat hanc doctrinam, vel minis & terroribus eam proſternere tentet, vel modis omnibus ſuam rabiem eiiciant omnes & fulmina etiam vibrent qui ſibi videntur multum poſſe. nobis ſtandum eſt in hac doctrina, Deum ſcilicet eſſe vnicum authorem ſalutis noſtræ, quia gratuitò nos eligere dignatus eſt: deinde penes ipſum eſſe poteſtatem humani generis. atque ita eius arbitrio alios eligi & alios reprobari, vt ipſe quidem iuſtè ſemper agat, & cauſam teneat tam electionis quàm reprobationis. Nos autem non mirum eſt ideo cæcutire, quia hebetes ſumus natura, imò prorſus cæci: deinde etiamſi Angeli eſſemus, tamen reuerenter ſuſpicere neceſſe eſt quàm hæc multiplex ſit ſapientia Dei, quam non capit humanus ſenſus: imò ne Angelicus quidem. Alia differemus.

❡ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo hac Lege nos voluiſti ſemel adoptare in populum, vt ſicuti inſerti ſumus in corpus Filij tui ita etiā conformes ſimus capiti noſtro: da inquam, vt tota vita ſic ſtudeamus obſignare in cordib. noſtris fidē electionis noſtræ, vt magis animemur ad veram obedientiam: deinde vt illuſtretur per nos tua gloria: & quos etiā alios nobiſcum elegiſti eos ſtudeamus nobiſcum adaucere, vt vnanimes celebremus te autorem ſalutis noſtræ: & ita tribuamus gloriam bonitati tuæ, vt abiecta & exinanita omni virtutis noſtræ fiducia, tantùm feramur ad Chriſtum electionis tuæ fontem: in quo etiā propoſita eſt ſalutis noſtræ certitudo per Euangelium tuum, donec tandem colligamur cum eo in illam æternam gloriam, quam nobis ſanguine ſuo peperit, Amen.

6 *Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi Pater ego, vbi honor meus? & ſi Dominus ego, vbi timor mei? dicit Iehoua exercituum ad vos ò Sacerdotes qui cōtemnitis nomen meum, & dixiſtis, In quo contempſimus nomen tuum?*

7 *Qui offertis ſuper altare meum panem pollutum: & dixiſtis, In quo polluimus te? Quum dicitis, Menſa Iehouæ ipſa eſt contemptibilis,* vel deſpecta.

8 *Si obtuleritis cæcum ad immolandum, non malum eſt: & ſi claudum vel mutilum obtuleritis, non malum eſt. offer hoc nunc,* vel agedum, vel quæſo: נא dubiæ eſt ſignificationis: offer ergo, obſecro, hoc, *præfecto tuo an complacebit ei in te, vel ſuſcipiet faciem tuam: dicit Iehoua exercituum.*

Probauit hactenus Deus ſe multis beneficiis fuiſſe patrem erga Iudæos. Obſtrinxerat igitur eos ſibi, ſi qua fuiſſet in illis pietas & gratitudo. iam ergo ſermonem hunc concludit, quaſi diceret ſe peſſimè locaſſe quæcunque in eos contulerat bona. & vtitur duplici ſimilitudine. Primò comparat ſe patri, deinde hero. Dicit ſe vtroque iure meritò poſſe conqueri de Iudæis, quia præſtiterit ſe illis patrem: illi autem non fuerint viciſſim filij, nempe morigeri & obſequentes, vt par erat: deinde quòd ſibi eos acquiſierit, tamen excuſſerint iugum, neque paſſi fuerint ſe regi eius imperio. Quantum ad nomen Patris ſpectat, iam antè oſtendimus non modò communi ratione filios fuiſſe Dei Iudæos, ſed quia dignatus fuerat ipſos ſibi eligere in populum peculiarem. Adoptio igitur illa fecit illos Dei filios præ cunctis gentibus. nam quum nihil differrent à reliquo orbe, Deus tamen ipſos ſibi adoptauerat. Quantum attinet ad ius & poteſtatē Domini, primùm quatenus eſt totius mundi & Creator & opifex, tenebat illos ſibi obſtrictos: ſed acquiſierat etiam redemptione, vt ſatis notum eſt. Quare vt crimen exaggeret, non tantùm expoſtulat quòd malè ſua beneficia apud ipſos locauerit, ſed accuſat etiam contumaciæ, quòd non paruerint eius imperio, quum tamen eſſet Dominus. Quantum ad verba ſpectat, dicit *honorem filios patribus deferre, & ſeruos dominis:* ita verbum hoc vtrique membro accommodat: ſed poſtea diſtinguit, tribuens patribus honorem, timorem verò dominis. Quantum ad prius membrum ſpectat, ſcimus vbicunque eſt præfectura, illic deberi honorē. Iam quum præſint domini ſeruis ſuis, etiam debetur illis honos. ſed poſteriore membro diſtinctius loquitur, quum dicit *heros à ſeruis ſuis metui*. patres autem honorari à filiis. nam vt ſerui non ament dominos ſuos, quia tamen non poſſunt effugere ipſorum manum, ideo timent: ſed reuerentia quam deferunt filij patribus liberalior eſt & magis voluntaria. Cæterùm, hîc Deus oſtendit nullo modo poſſe in officio retineri Iudæos: quia tot beneficia debuerant eſſe dulces illecebræ. Dominus enim conciliauerat eos ſibi quantum fieri poterat. atqui hoc totū carebat profectu. Iam maieſtas etiam Dei aliquem terrorem debuerat illis incutere. Perinde igitur eſt acſi diceret, ita per-

uerso esse ingenio, vt neque humana & comi inuitatione possint adduci ad obsequium, neque etiam imperio violento. Conqueritur ergo Dominus se fraudari à Iudæis tam honore, quem debent filij patribus, quàm timore, quem debent serui dominis: & ita ostendit illos esse quasi indomitas belluas, quæ non possint cicurari vlla dulcedine, & non possint etiam flecti aut ferulis, aut alio castigationis genere. Postea addit, *Ad vos ô Sacerdotes.* certum est non debere restringi hanc querimoniam ad solos Sacerdotes: quandoquidem Deus generaliter, vt vidimus locutus est de toto Abrahæ genere. neque enim dixit Leui fuisse in honore sacerdotali, quum alij fratres posthabiti essent: sed dixit, electum fuisse Iacob, reiecto Esau: hoc autem ad duodecim tribus communiter patebat. Iam non debuit neque potuit hoc restringi ad tribum Leuiticam, quòd Deus esset aut pater aut dominus. Quorsum ergo nunc sacerdotes disertè compellat? nempe quia debuerant reliquo populo duces esse & magistri. non liberat igitur à culpa vel reatu totum populum, vbi nunc sermonē ad sacerdotes dirigit: sed ostendit omnia vsque eò fuisse corrupta in populo illo, vt sacerdotes essent quasi præcipui in pietatis cōtemptu, in sacrilegiis, in omni pollutionis genere. vnde sequitur nihil fuisse sincerum in vulgo. nam si oculi ipsi iam luce omni careant, neq; præstent officium reliquo corpori, quid tandem sequetur? non dubium igitur est quin Deus ostendat tantum valuisse corruptelas, & vsque eò grassatas esse in populo illo, vt qui debuerant aliis præire, excusserint primi iugum, & alios secum traxerint ad effrœnem licentiā. hæc ratio est igitur cur specialiter accuset Propheta sacerdotes, quum tamen initiò complexus fuerit totum populum, quemadmodum ex cōtextu satis liquet. interea notandum est quod alibi diximus, non leuari culpam populi, etiamsi grauius sit crimen sacerdotum: sed omnes inuolui eodem exitio, quia Deus hîc non absoluit gregarios homines, quoniam implicitì fuerunt iisdem sceleribus: sed ostendit grauissimam culpam residere penes ipsos doctores, qui non castigauerint populum, sed potiùs sua dissimulatione auxerint licentiam peccādi, sicuti statim iterum videbimus. Dicit *eos contemnere nomen suum*, non quòd apud alios vigeret Dei reuerentia, sed quia sacerdotum erat reprehendere impietatem totius populi. Quum ergo permitterent reliquis tantam licentiam, hinc facilè fuit colligere nomen Dei paruipendi ab illis, quia si tacti fuissent serio zelo, nūquam passi fuissent ita calcari Dei cultum, vel profanari, quemadmodum statim videbimus. Iam sequitur, *Dixistis, In quo contempsimus nomen tuum?* Quemadmodum initiò obliquè perstrinxit Propheta & hypocrisin & contumaciam populi, ita nunc mihi dubium nō est, quin eandem sententiam repetat simili figura. vnde enim factum est, vt quærerent tam sacerdotes quàm totus populus quasi de re obscura, nisi quòd cæcutiebant ad vitia sua? Causa autem cæcitatis hypocrisis erat: deinde trahebat secum, vt fieri solet, peruicaciam. Quicūque enim sibi indulgent, etiam cornua audent erigere contra Deum & proteruè blaterare si eos asperius tractat. nam certè non refert hîc Propheta eorum voces, nisi vt ostendat illos fuisse & fronte ænea & ceruice etiam præfracta, vt audacter repellerēt omnes obiurgationes, quemadmodū videmus hodie in mundo eandem peruicaciā, quanuis enim satis nota sint crimina quæ arguuntur, tamen qui scelestissimi sunt, statim excipient sibi fieri iniuriam, nec vnquam agnoscent culpam nisi centies conuicti: imò semper aliquid obtendent. denique nisi quotidiana experimenta docerēt quàm præfracti sint homines aduersus Deum, res esset incredibilis. nō dubium igitur est quin Propheta amarulento hoc dicto pungat, imò vulneret tam sacerdotes quàm reliquum populum, quòd tam crassa esset eorum hypocrisis, vt auderēt tergiuersari, quum tamen palàm omnibus nota essent eorum crimina. *Dixistis* ergo, *In quo contempsimus nomen tuum?* Inquirunt acsi frontem suam fricarent, deinde acquirerent sibi hoc modo audaciam: quid tibi vis? nam tu nos hîc accusas tanquam sceleratos & sacrilegos: non sumus nobis malè conscij. Respondet igitur Dei nomine: *Offertis super altare meum panē pollutum.* Posset hîc obiici quæstio, an crimē hoc debuerit sacerdotib. imputari: si enim oblatę fuissent victimæ, quales Deus sibi offerri in Lege præceperat, fuisset hoc ex commodo & vtilitate sacerdotum: deinde si purum triticum allatum esset, etiam cedebat hoc in bonum sacerdotibus. sed mihi probabile est damnari sacerdotes, quòd tanquam homines ieiuni & famelici vndique raperent sine delectu. Quidam existimant sacerdotes nimis crassa fraude violasse Dei Legem, quòd scilicet mutarent victimas. si aries pinguis fuisset oblatus, putāt fuisse subreptum à sacerdotibus, deinde ipsos supposuisse macilentum arietem, vel claudum, vel mutilum. sed non videtur mihi hoc congruere. Teneamus ergo quod iam dixi, hîc Deū litigare cum toto populo: sed stringere interea stylum obiurgationis contra sacerdotes, quia duplici nomine rei erant, quum scilicet essent pars populi, deinde quum ita paterentur Deum haberi ludibrio. Quid enim magis contumeliosum erat, quàm offerre victimas pollutas & panem pollutum? nunc si quæratur, an sacerdotibus debuerit hoc dari vitio, responsio in promptu est, fuisse tūc populum non valde opulentum. nuper enim reuersi fuerant ab exilio: terra erat deserta & inculta, adduxerant secum non magnas opes. Quum ergo tanta esset egestas in populo, & intenti essent singuli priuatis commodis, vt vidimus apud Prophetam Haggæum, & interim negligerent & templum Dei & sacrificia: nō dubiū est quin

Hag. 1. 4.

est,quin vellent defungi vtcunque erga Deum: atque ita adduxerint vel claudas pecudes, vel cæcas: vnde & totus Dei cultus vitiatus fuit, pollutis sacrificiis.Sacerdotes debuerant illa omnia reiicere,& potius claudere templum Dei, quàm ita promiscuè admittere quæ Deus sibi offerri prohibuerat.Quum ergo illa socordia populi esset mera profanatio diuini cultus, Sacerdotes debuerant fortiter resistere. Sed quum essent ipsi famelici:satis erat vndique arripere:Quid fiet tandem?nam si repudiamus hæc sacrificia, vtcunque vitiosa sint, nihil offerent: ita nos prolixè esuriemus & nullus erit quæstus: & cogemur hîc aperire & claudere templum:deinde offerre sacrificia nostro sumptu, & erimus impares tanto oneri. Quum ergo sacerdotes parcerent populo ob priuatum lucrũ,meritò hîc eos obiurgat Propheta noster,*offertis*,inquit,*panem pollutum.* Erat quidem sacerdotale munus, quotidie panes locare in mensa:sed vnde conficiebatur panis ille nisi ex oblato tritico?nihil autẽ peribat sacerdotibus, quum panes coram Deo quotidie statuerent. nam statim recipiebant: & ita maluissent, sicuti etiam vtilius ipsis erat, offerre panes bene probatos, & ex similagine. Sed,quemadmodum iam dixi,conniuentia eorum inde fluxit,quòd putabant se frustra acturos esse cum populo:si irritemus istos homines,negabunt sibi esse vnde offerant:ita vacuũ manebit templum,& domus etiam nostræ vacuæ manebunt. Præstat igitur panem cibariũ ab ipsis accipere quàm nihil:saltẽ alemus famulos nostros & ancillas ex hoc pane, vbi oblatus fuerit Domino. Videmus ergo nũc quomodo pertinuerit crimen ad sacerdotes, quũ populus offerret tam panem vitiosum quàm alias victimas non legitimas.Hactenus exposui Prophetæ verba de panibus propositionis: non quòd tam strictè accipi debeant, sicuti multi interpretes fecerunt. nam quia Panis nomine scimus comprehendi omne escarum genus,ideo mihi verisimile est,extendi hoc nomen ad omnia sacrificia.sed species vna hîc quasi in exemplum posita est.Et videtur etiam exegeticè additum esse quòd continuò pòst sequitur,nempe de *sacrificiis claudis,& cæcis,& mutilis.*Quum hæc inter se cohæreant, non dubito quin Deus hîc per panem alias etiam oblationum species significet.scimus etiã panes propositionis non fuisse oblatos in altari.erat enim mensa seorsum dicata in hũc vsum ad latus altaris.Cur autem Panis nomine Deus sacrificia omnia designet,solutio facilis est. Deus enim voluit perinde sibi offerri sacrificia,acsi domiciliũ haberet inter Iudæos & mẽsam suam.Noluit quidem eos occupare in crassis imaginationibus quasi ederet,vel biberet, quemadmodum scimus profanos homines talibus præstigiis fuisse delusos: sed voluit tantùm Iudæos commonefacere de illa familiari habitatione,quã sibi apud eos delegerat. sed statim plura de hac re dicenda nobis erunt.nunc verba prosequor, *Offertis super altare meum panem pollutum.Et dixistis,In quo polluimus te?*Iterum sacerdotes obstrepunt quasi immeritò eos Deus accuset.nam obtendunt innocentiam:quia interrogatio ponitur hîc vice excusationis.*In quo* igitur *polluimus te?*negãt se iure damnari,qui ritè coluerint Deum.Sed, quemadmodum nuper attigimus,hinc colligere licet,populum illum imbutum fuisse crassa hypocrisi,deinde obduruisse ad contumaciam: quemadmodum hodie in tanta scelerum colluuie,quæ passim regnat in mundo, imò exundat super terram, nemo est qui sustineat damnari. quisque enim alios respicit: & ita dum vbique apparent in aliis non minus grauia scelera,quisque etiam seipsum absoluit.hanc igitur peruicaciam iterum Propheta pũgit:*dixistis,In quo polluimus te?*non dubium est quin ipse & reliqui Prophetæ accusauerint Iudæos huius sacrilegii,quòd nomen Dei polluerint. Atque id notatu dignũ est, quia pauci existimant se polluere Deum & nomen eius,vbi vel superstitiosè eum colunt,vel defunctoriè, quasi negotium esset cum aliquo puero. sed videmus quid Deus ipse pronuntiet, nempe profanari totam pietatem,& nomen etiam suum indignè pollui, dum homines ita cum ipso ludunt.Respondet,*quum dixistis*,hoc est,in dicendo vos,ad verbum.*Mensa Iehouæ ipsa est contemptibilis.* hîc fontem criminis detegit Propheta, & quasi ostẽdit digito, quòd scilicet contempserint cæremonias,quæ tamen referendæ fuerant ad cultum Dei. Sequitur ratio,*Si offertis cæcum*,inquit,*ad immolandum non est malum.* Quidam interrogatiuè legunt,Annon malum est?sed hîc non ponitur ה nota interrogationis: & facilè colligere licet ex contextu Prophetam adhuc referre quàm securè tam sacerdotes quàm totus populus putarent se posse absolui,& veniam sibi darent:*non est malum si offertur claudum,si offertur cæcum,si offertur mutilum* vel debile animal: hoc non est malum. Nunc tenemus consilium Prophetæ.Sed res adhuc propter breuitatem obscura esset,nisi accederet fusior explicatio ad particulam illam,vbi dicit *mensam Dei fuisse illis contemptibilem.*Deus hîc,quemadmodum nuper attigi, ostendit cur tantopere exasperatus fuerit contra Iudæos. nihil enim pretiosius est eius cultu.Atqui instituerat in Lege sacrificia & alios omnes ritus, vt filij Abrahæ se in spirituali eius cultu exercerent. Perinde igitur est acsi diceret se nihil morari oues & vitulos & quicquid tale erat:sed satis patefieri eorum impietatem, quòd non reputarent ita contemni totam pietatem in externis exercitiis & in Legali cultu.Deus ergo hîc reuocat Iudæos à brutis animalibus ad seipsum,quasi diceret,Vos offertis mihi clauda & cęca animalia,quæ vetui mihi offerri.iam mala fide vos mecum agere satis patet. Sed dicatis hæc non modò esse leuia,sed nullius momenti:respondeo spectandum fuisse in quem finẽ

voluerim mihi offerri sacrificia,& iusserim mihi sterni mensam in Sanctuario. nam his signis oportuit vos agnoscere me familiariter agere in medio vestri:deinde quicquid bibitis vel editis mihi esse sacrum : quæcunque possideris,vobis proficisci à mera liberalitate mea. Quum ergo hîc finis sacrificandi apud vos neglectus fuerit,hinc apparet nullam esse pietatis curam vel studium.Nunc tenemus cur obiiciat Propheta sacerdotibus,vocasse eos *mensam Dei contemptibilem:* nō quòd disertè ita loquuti fuerint,sed quia ferè pro nihilo duxerint,peruertere & adulterare totum Legalem cultum: qui tamen erat testimonium pietatis,si qua apud ipsos viguisset.Iam posset etiam hoc videri absurdum, quòd nunc tantopere & tam seuerè exigit Deus pura sacrificia & in illis insistit, quū tamen alibi dicat se nō
Oseæ 6.6. petere sacrificia:Sacrificium nolo,sed misericordiam. deinde, An præcepi patribus vestris, quum eos liberaui ex terra Ægypti,vt offerrent mihi victimas? ego hoc vno fui contentus,
Mich.6.6. vt obedirent voci meæ.Postea apud Michæam,An propitius vobis ero si obtuleritis totos greges?quin potius homo humiliare coram Deo tuo, &c. Idem habetur & Psalmo quinquagesimo,& Iesaiæ primo,& vltimo,& aliis innumeris locis. Quum ergo Deus extenuet alibi sacrificia , & ostendat sibi non adeò pretiosa esse, cur nunc tam rigidè expostulat cum Iudæis,quia clauda & mutila animalia obtulerint?Respondeo fuisse causam cur hac obiurgatione Deus impietatem populi detegeret.si victimę omnes fuissent pingues vel bene saginatæ,loquutus fuisset Propheta noster, vt apud alios vidimus. sed quum improbitas eorum eousque progressa esset, vt palàm etiam pueris ostenderent cultum Dei ferè pro nihilo apud se duci:quum ergo eò impudentię progressi essent,necesse fuit illos impietatis cōuinci hoc modo:& ideo dicit,*Offertis mihi panem pollutum* : quasi diceret, ego vobis suppedito alimenta:vestrum fuerat mihi offerre primitias,decimas,& panes propositionis: & finis exercitij externi erat,vt reputarent singuli se quotidie à me recipere victum : deinde vt sobriè & temperanter vescerētur pane & carne & aliis cibis,quasi sederēt ad mensam meā. quum enim viderent panes confectos ex eodem tritico esse coram Dei oculis,debebat hoc illis venire in memoriam,Deus,quasi nobiscum vescatur,vult semper ex eodem pane sibi proponi ad sacram mensam:deinde quum offerrent victimas , non modò excitabantur hoc modo ad pœnitentiam & fidem , sed debebant simul agnoscere sua omnia esse Deo sacra. Quum enim sisterent coram altari aut vitulum , aut bouem,aut agnum,deinde mactatū animal cernerent,cuius aliqua portio manebat penes sacerdotes: deinde sanguine aspersum altare,debebant reputare secum,Ecce,nobis hæc omnia sunt cum Deo communia , acsi indutus humana forma nobiscum habitaret , & vteretur eodem cibo & potu promiscuè nobiscum. Debebant igitur ita se exercere in illo cultu externo.Meritò nunc queritur Deus mensam suam esse contemptibilem:quasi diceret respui gratiam suam,quòd populus contumeliosè panes obtruderet cibarios , quasi vellet pascere bubulcū aliquem: sicuti vidimus
Zach.11.12. apud Zachariam,quòd Deus dicebat mercedem sibi oblatam fuisse quasi bubulco, aut vili cuipiam mercenario.Ego vos,inquit,sedulò paui: nunc postulo mercedem : datis mihi triginta argenteos:ignobile illud & contumeliosum pretium scilicet , sic etiam hoc loco, *Dixistis,Mensa Iehouæ ipsa est polluta.* in hoc pronomine demonstratiuo subest emphasis,quia Deus ostendit se hac contumelia minimè esse dignum:quísnam sum, vt mensam meam ita vilipendatis? ego eam dicaui, vt esset vobis propinquus ad me accessus,quasi habitarem in illo visibili Sanctuario:vos autem quasi nullus essem ita contemnitis mensam meam.Postea adiungit,*Offer hoc nunc præfecto tuo,an complacebit ei in te?* Hîc conqueritur Deus minus sibi deferri honoris quàm mortalibus. adducit enim hanc similitudinem , Si quis præfecto tributum aut vectigal debeat,& afferat aliquid mutilum, & vitiosum, ille non recipiet. hinc colligit se affici nimis graui iniuria,quòd scilicet Iudęi audeant offerre quod mortalis homo respueret.Ratiocinatur igitur à minori ad maius , hoc sacrilegium non esse tolerabile, quòd tam licenter eius indulgentia Iudæi abuterentur. Et ideo subiicit:

9 *Et nunc deprecamini,quæso, faciem Dei , & miserebitur nostri:(è manu vestra factum est hoc) an suscipiet ex vobis faciem,dicit Iehoua exercituum.*

Hîc grauius vulnerat sacerdotes , quòd sic degenerauerint , vt indigni prorsus sint tam honorifico & munere & titulo.*Ite*,inquit,*& deprecamini faciem Dei.* Totum hoc est ironicum.nam interpretes longè falluntur,quum existimant Prophetam hortari sacerdotes , vt suppliciter veniam à Deo postulent tam sibi quàm reliquo populo.Quin potius,vt iam dixi,ironicè eos exagitat,quòd sint deprecatores & mediatores inter Deum & populum : & tamen sint homines profani,nempe qui polluerent etiam pro sua parte totum Dei cultum, & ita peruerterent totam pietatem:Ite ergo,*deprecamini Dei faciem*,inquit.Scimus hoc munus fuisse sacerdotibus iniunctum,vt propius ad sanctuarium accederent, & se sisterent coram Deo,quasi patroni ad causam populi agendam:vel saltem deprecatores,qui Deum placarent. Quum ergo gestarent Christi personam hac in parte , oportuit etiam ipsos studere sanctimo-

sanctimoniæ:& quamuis vulgus ipsum sese ad multa scelera proiiceret,tamē sacerdotes decebat expendere reuerenter ad quid vocati essent. & quia Deus ita prætulerat eos suis fratribus,debebant etiam cum timore sese illi dicare.nam quo excellentior erat eorum conditio,etiam debuit excellere pietas & sanctimonia,meritò igitur hîc Propheta tam duriter in ipsos inuehitur, quod non cogitent se ornatos fuisse sacerdotio, vt deprecatores essent coram Deo,& ita placarent iram eius & reconciliarent miseros homines.*Ite*, inquit,*deprecamini faciem Dei:scilicet suscipiet faciem vestram.* Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum:*& nunc*,inquit,*miserebitur nostri*.hoc etiam loco subsannat Propheta quòd iactarent se pollere summa illa dignitate,vt propitium Deum redderent:*scilicet*,inquit, *miserebitur nostri*. Atqui *factum est hoc è manu vestra.* Tolletisne manus vestras ad Deum?& ipse quū vos respiciet placabitur erga nos?Quum ergo sitis polluti, etiam indigni estis & honore & officio.in quo tamē tam superbè gloriamini.Interea,sicuti nuper diximus,non extenuat populi culpam,ac multò minus liberat eos qui erant impliciti iisdem vitiis: sed ostendit rem prorsus esse desperatam,quia,& vulgus ipsum ludibrio Deum habeat, & sacerdotes neglecto omni discrimine,recipiant quaslibet hostias:tantùm ne esuriant.ostendit ergo prorsus desperatum esse statum populi,quia iam nemo supersit,qui possit Deum pro officio placare.*An* ergo *suscipiet è vobis facies*,vel faciem! Videtur Propheta alludere ad ipsam personā Mediatoris.Quia enim nondum apparuerat Christus, quum se sisteret sacerdos coram altari perinde erat ac si Deus in faciem vnius respiceret,& ideo propitius esset omnibus. hac ratione dicit iam non esse dignos sacerdotes in quos respiciat Deus, quum ita fœdauerint eius sanctuarium,& corruperint totum cultum eius.Subiicit in eundem sensum:

10 *Quis etiam in vobis qui claudat ostia & non incendetis altare meum gratis? non mihi placet in vobis,dicit Iehoua exercituum,& oblationem non habebo gratam è manu vestra.*

Prosequitur eandem sententiam,vt dixi, quòd scilicet sacerdotes pessimè in officio suo se gererent,atque ita eorum exemplo obdurescer et populus,& ita pessum iret tota religio. Dicit ergo *non ab illis claudi ostium.*Quidam interpretes coniūgunt hæc omnia simul,quòd non clauserint ostia templi & non accenderint altare gratis, ita aduerbium חנם referunt ad vtrunque,quasi diceret ipsos esse mercenarios,qui non liberaliter impendūt operam suam ad colendum Deum,sed quæstum & lucrum vbique spectant. Et hæc expositio magis recepta est.Atqui videtur melius quadrare distinctio,si dicamus,*quis etiā claudit ostia?*tamen non gratis?vt ו copula,sicuti multis aliis locis,sumatur aduersatiuè: & tamen *non accendetis gratis altare meum:*quasi diceret Dominus,Ego locaui operas vestras:estis igitur mihi quasi conductitii.nunc quum iussi vobis solui mercedem quoties statis ad altare,cur non clauditis ostium meum?alii חנם accipiunt pro frustra,& ita resoluunt,Quis claudit ostia? ergo ne posthac accendatis frustra altare meum,quasi reiiceret Deus totum illum cultum, qui corruptus fuerat vel auaritia vel socordia sacerdotū,& securitate populi. Certum quidem est, melius distingui Prophetæ verba,vt aduerbium חנם,restringamus ad posterius membrum. sed,quemadmodum iam dixi,adhuc posset esse duplex sensus: si חנם accipimus pro frustra, bene hoc conueniet,vt inferat Propheta eos operam temere perdere, dum ita Deo sacrificant Lege posthabita. debuerant enim præcipuè attendere ad regulam sibi præscriptam. Quum ergo hanc contemnerent, meritò hîc dicit, Ne offeratis mihi frustra:& ita futurum tempus erit vice imperatiui,quemadmodum scimus loqui Hebræos.sed nemo interpretum videtur satis diligenter expendisse cur Propheta dicat non claudi templi ostia. scimus ideo præfectos fuisse templo sacerdotes, ne quid pollutum admitterent. erant enim ex Leuitis alij ianitores,alij stabant ad atrium: denique singulis erat sua statio, deinde postquam adduxerant hostiam,debebant sacerdotes de ea iudicium facere & exigere omnia ad Legem Dei.Quum ergo hoc iniunctum illis munus esset, ne quid pollutum admitterent in templum Dei,meritò hîc conqueritur quòd promiscuè reciperent quæ vitiosa erant & profana.hinc meritò concludit(nam illa expositio mihi videtur esse genuina)ergo ne frustra offeratis. concludit igitur sacerdotes operam perdere dum ita sacrificant, quia scilicet Deus nolit profanari nomen suum,& meritò obedientiam præferat omnibus sacrificiis. negat igitur eos facere operæpretium immolando victimas: quia debuerant hoc in primis attendere,ne quid mutarent ex verbo Dei,& ab eo ne latum vnguem deflecterent. Sed non possum vlterius progredi. Eccl.4.17.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quādo dignatus es pro immensa tua misericordia non tantùm deligere ex nobis,qui tibi essent sacerdotes: sed omnes nos tibi consecrare in Filio tuo vnigenito:

da, inquam, vt hodie purè te & synceré colamus, atque ita studeamus nos totos tibi addicere, vt & mēte & animo & corpore puri simus & casti: & ita reluceat in omnibus partibus nostris tua gloria vt cultus tuus, apud nos sacer sit & purus, tibíque probetur, donec tandem fruamur ea gloria, ad quam nos inuitas per Euāgelium tuum, & quæ nobis parta est vnigeniti Filij tui sanguine, Amen.

Heri non potui absoluere querimoniam, qua hîc vtitur Deus contra sacerdotes, quòd, scilicet nemo ex illis claudat templi ostia, nempe vt purum maneat ab omni inquinamēto: quia scilicet quum inexplebilis esset eorum auaritia, promiscuè admitterent omnes profanationes: hinc concludit, *Ne ergo offeratis posthac frustra.* nam quum dicit, *Ne accendatis altare meum,* intelligit eos perdere operam dum sacrificia immolant, quia Deus vult ritè coli & secundum præscriptum Legis suæ. Omitto nunc duas alias expositiones, quas heri retuli. nam videtur hoc Propheta velle, frustra satagere sacerdotes, dum quotidie offerunt victimas, quoniam Dominus repudiet impurum illum & vitiosum cultum. Iam adiungit, *Mihi non placet in vobis, & oblationem gratam non habebo è manu vestra.* Priore membro dicit eos non posse probari Deo vel placere: postea adiungit, oblationes eorum repudiari. Vbi enim non est cor purum, illic scimus opera etiam omnia impura esse. Tenendum enim est
Gen. 4.4. quod dicit Moses, placuisse Abel Deo vnà cum suis sacrificiis. Et vidimus apud alterum
Hagg. 2.15 Prophetam, nempe Haggæum, Deum abominari quæcunque sunt in magno pretio apud homines. vbi non colitur puro & syncero corde. Idem nunc vult Propheta noster, *Non placet mihi in vobis, & non habebo gratas victimas è manu vestra,* inquit. Nunc sequitur:

11 *Quia,* vel certè, *ab ortu solis vsque ad occasum magnum nomen meum inter Gentes: & in omni loco suffitus offertur nomini meo, & oblatio munda: quia,* vel certè est eadem particula כי, *magnum nomen meum inter gentes, dicit Iehoua exercituum.*

Hîc ostēdit Deus nihil se amplius morari Iudæos, quia vbique & per omnes mundi plagas iubebit sibi erigi altaria, vt purè ab omnibus populis colatur. Atque insigne est vaticinium de gentium vocatione. sed hoc in primis tenendum est, quoties de illa loquuntur Prophetæ, vel beneficii loco promittere Iudęis propagationem cultus Dei, vel denuncia-
Zach. 8.23 re pœnæ & ignominiæ loco. Promittunt igitur Iudæis Prophetæ gentes venturas in societatem: quemadmodum apud Zachariam. In illa die apprehendent decem viri fimbriam vestis, & dicent homini Iudæo, Tu sis dux noster: nam eundem Deum tecum colere volumus. Fuisset igitur hic summus honor, si Iudæi fuissent magistri omnibus populis, vt eos instituerent in vera pietate. Iesaias autem hoc dicit, Qui prius exteri fuerant discipulos fore electi populi, ita vt libenter se subiiciant eorum magisterio. Sed quoniam Iudæi exciderunt è suo loco, hinc factum est, vt gentes succederent in locum vacuum. & ideo sæpe Prophetæ quum de gentium vocatione disserunt, simul denuntiant pœnam Iudæis: quasi dicerent, vbi repudiati fuerint fore paratos alios filios Deo, quos substituat in eorum locum: quemadmodum Christus etiam minatus est suæ ętatis hominibus, Auferetur à vobis regnū
Matt. 21.43. Dei, & dabitur genti, &c. Tale est hoc vaticinium. neque enim simpliciter Propheta noster gentibus aperit templum Dei, vt sese Iudæis adiungant, & consentiāt in vera religione: sed excludit primò Iudæos, & ostendit cultum Dei fore communem gentibus, quia propagabitur salutis doctrina vsque ad vltimos terræ fines. Distinctio illa notanda est, quàm interpretes non obseruant: quæ tamen valde necessaria est cognitu. & hinc factum est etiam, vt loci qui inter se diuersi erant, fuerint permixti sine vllo delectu. Propheta igitur hîc non promittit, quemadmodum multis locis diximus fieri, totum mundum fore subiectum Deo vt pura religio vbique vigeat: sed notat ignominia Iudæos: quasi diceret, Deus vos abdicauit: reperiet autem sibi alios filios, qui vestrum locum occupent. Repudiauit enim proximo versu eorum sacrificia. atqui scimus quàm superbè gloriati fuerint Iudæi de sanctitate sui generis. Quum ergo tanto fastu turgerent, putabant nullū fore Deum, nisi ipsi essent sancta Ecclesia. Propheta hîc respondet, atque anteuertit, *nomen Dei celebre erit in toto mundo:* vos estis exiguus populus: omnes gentes coalescent in vnum corpus vt adorent Deum simul. ergo poterit Deus carere vobis: & postquam vos reiecerit, tamen nihil decedet eius regno: Putatis enim regnum eius nō fore integrum, & gloriam eius perituram, nisi à vobis colatur: iam denuntio vobis cultū Dei fore vbique florentem, & postquam vos eiecerit è sua familia. Videmus ergo quorsum tendat Propheta noster, quum dicit *Magnū fore Dei*
Psal. 113.3. *nomen ab ortu solis vsque ad occasum.* In Psalmo simpliciter dicitur, Ab ortu solis vsq; ad occasum mirabile est nomen Dei. sed illic est simplex promissio, hîc autem Propheta complectitur pœnam qua digni erant Iudæi: acsi diceret, postquā sua ingratitudine promeriti sunt vt Deus eos reiiciat, gentes fore Deo sacras, quoniam scilicet subrogabit eos in locum

scelesti illius,& impii populi. Cæterùm,ideo dixi clarè hîc probari Gentiū vocationem,vel posse certò elici ex hoc vaticinio,quia nomen Dei non potest esse magnum sine doctrina. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Legem quæ data fuerat Iudæis,promulgatum iri inter omnes populos, sic vt religio vbique locum obtineat. Nam hoc est fundamentum pietatis,vbi cognoscitur qualiter a nobis velit coli.obedientia enim melior est, quàm omnes victimæ.Et necesse est incipere semper ab illo principio,nempe vt sciamus quem colamus Deum.Et ideo Christus ipse deridet Ioannis 4.capite omnes religiones, quæ tunc in mundo regnabant,quòd scilicet colerent temere deos à se confictos. Quum igitur necesse sit cultum Dei fundatum esse in vera doctrina, vbi Deus pronuntiat nomen suum fore celebre in omni loco,certè ostendit Legem suam fore communem cunctis populis,ita vt nota sit vbique eius voluntas,quæ regula est pietatis,quemadmodum diximus. Postea addit: *vbique offeretur suffitus nomini meo,& oblatio mūda.* quare? *Nomen* enim *meum magnum erit.* repetitio hæc non est superuacua.Fuit enim res tūc incredibilis,quia non frustra segregauerat Deus Iudæos à reliquo mundo.Et hoc etiam non vulgare est elogium: Ostendite enim mihi gentes,inquit Moses 4.cap.Deut.quibus appropinquet Deus quemadmodum vobis. Hæc est igitur vestra nobilitas,inquit,& excellentia,habere Deum tam propinquum & familiarē vobis.Ideo & in Psalmo dicitur,Non ita fecit aliis nationibus, iudicia sua non manifestauit illis.Fuit ergo hoc insigne priuilegium generis Abrahæ, quòd illic voluit Deus & cognosci,& inuocari.Ergo nouitas ipsa potuit claudere ianuam huic vaticinio. Et ratio hæc est cur Propheta iterum confirmet quod tunc creditu erat difficile: *nomen Dei*,inquit, *erit magnum in omni loco.* Et simul meminerimus,non posse Deum legitimo ritu coli,nisi cognitus fuerit,quemadmodum dicit Paulus, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? Nisi enim præluceat doctrina,semper quasi cæci palpabimus,& vagabimur etiam per inuia.Ideo nulla est religio,quæ Deo probetur,nisi quæ fundata est in eius sermone. Cæterùm, Propheta per מנחה & per suffitum intelligit cultum Dei. Sed hæc ratio loquendi passim trita est in Scripturis,quia Prophetæ,qui sub lege erant,sermonem accommodarūt ad captum populi.Ideo quoties dicere volunt totum mūdum accessurum ad fidem, & pietatem, Altare extruetur Deo,inquiunt.Per nomen Altaris non dubium est,quin designent spiritualem cultum:non quòd post Christi aduentum debeant offerri victimæ. Nunc enim nobis nullum altare est.nam quisquis altare sibi erigit,euertit crucem Christi in qua obtulit vnicum & perpetuum sacrificium.Sequitur ergo formas has loquendi debere ita accipi vt teneamus analogiam inter ritus legales,& inter spiritualem modum colēdi Dei,qui nūc præscribitur in Euangelio.Quanquam ergo subest figura in verbis Prophetæ, tamen simplex est sensus:quasi diceret,vbique Deus adorabitur,& coletur. Quæ enim sunt sacrificia Noui testamenti? Preces,gratiarum actiones, quemadmodum vltimo ad Hebræos capite dicit Apostolus.In Lege etiam fuit cultus Dei spiritualis,vt præsertim Psal.50. dicitur : sed vmbræ tamen simul erant coniunctæ:quemadmodum etiā significat Christus illis verbis, Nunc venit hora quando adorabitur Pater in spiritu & veritate. Neque enim prorsus negat Deum fuisse adoratum in spiritu à Patribus:sed quia cultus ille latebat adhuc sub figuris,ideo dicit nunc in Euāgelio simplicem veritatem & nudam,vt ita loquar,doceri.Quòd ergo de suffitu,quod de oblatione dicit Propheta,valuit sub Lege : nunc autem videndum est quid præcipiat Deus in Euangelio,& quo ritu coli velit:non reperiemus illic suffitum, neque alia sacrificia.Ergo nihil aliud continet hic locus,quàm venturum esse tempus,quo cultus Dei purus & integer florebit in omnibus locis.Atque ita apparet quàm ridiculi sint Papistæ,dum hinc colligūt non coli Deum sine aliqua specie sacrificii,quo prętextu impietatem suæ Missæ confirmant,quasi sit sacrificium illud de quo loquutus est Propheta. Sed nihil magis insulsum,vel puerile.diximus enim Prophetam more cōmuni loqui. Etsi concedam propriè accipi suffitū,& oblationem,vel מנחה: an מנחה est corpus, & sanguis Christi? Ha! est sacrificium confectum ex pane,inquiunt,vinū saltem ab illis accessit. O! Christus ita mandauit.Sed vbi dixit,Sacrificate? Deinde negant esse panem, dicunt enim transsubstantiari in corpus Christi.Iam ergo non est triticeum sacrificium,neque ex farina. Manet enim sola species,quæ obiicitur oculis,& sine substantia,quemadmodum ipsi fingunt. Interea non est cur disputemus tam anxiè de re clara.Sicuti enim apud Ioelē vidimus, Nouissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem:& prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ,senes vestri somnia somniabunt,& iuuenes vestri visiones videbunt. ita hoc loco.Nam Apostoli etiamsi visionibus edocti sunt, tamen scimus fuisse semel illuminatos. Deinde visiones nunquam fuerunt sub Euangelii exordia in communi vsu,neque etiā somnia:fuit hoc valde rarum.Quid ergo sibi vult Ioel? loquitur enim de toto corpore Ecclesiæ:quasi diceret,A minimo vsque ad maximum omnes fore Prophetas. An facti sunt Prophetæ visionibus & somniis,quos illuminauit Deus per Euangelii doctrinam? minimè:sed Ioel,quemadmodum dixi, accommodat sermonem ad tempus Legale. sic etiam hoc loco per suffitum, & per מנחה, Propheta designat spiritualem cultum Dei. Nunc pergamus.

Psal.147.20. Ro.10.14. Ioan.4.23 Ioel.2.28.

12 *Et vos polluistis illud, quum dicitis, Mensa Iehouæ polluta est: & prouentus eius,* vel fructus: alii vertunt Sermonem, *contemptibilis cibus eius.*

Potest hic versus restringi ad Sacerdotes, vel exponi de toto populo: & vterque sensus bene conueniet. Quantùm ad me spectat, non dubito quin Propheta hîc castiget asperius Sacerdotes: interea tamen obiurgationem suam extendat communiter ad populum. Vidimus hesterna lectione quomodo polluta fuerit religio à Sacerdotibus, & quàm impiè profanauerint Dei cultum. Sed hoc generale fuit crimen totius populi, quemadmodum paulò pòst videbimus. Sciamus ergo tam Sacerdotes quàm totum vulgus hîc obiurgari: sed quoniam crimen grauius erat in Sacerdotibus qui authores aliis erant sacrilegii, ideò præcipuè eos aggreditur Propheta: *Vos*, inquit, *polluistis nomen*. est redditio causæ, & simul amplificatio sceleris. poterât enim conqueri quòd non tantum Deus æquaret ipsos Gentibus, sed etiam quòd his reiectis, exteros substitueret in eorum locum. Ostendit Deo iustā esse rationem cur illos exhęredet, atque suscipiat Gentes pro suis liberis, nempe quia polluerant nomen Dei. Et simul amplificat crimen, quum dicit, Gentes à quibus contemptus hactenus fui, & quibus non innotuit nomen meum, repente accedēt ad fidem: ita nomen meum magnum erit, hoc est, reuerenter coletur apud omnes gentes: vos autem polluistis illud. Fuit certè hoc valde absurdum, Iudæos quum peculiariter electi essent, & quum illuminati essent doctrina Legis, ita perperam cultū Dei polluere, quasi ipsum vilipenderent: & Gentes: quæ nouitiæ erant, statim atque gustarūt doctrinam pietatis, præstare obsequium Deo, ita vt illic illustris esset eius gloria. Postea ostendit quomodo pollutum fuerit nomen Dei: *Dicitis* enim *mensam eius esse inquinatam*: hoc est, non discernitis inter sacrum & profanum. Repetit enim eandem sententiā quā heri vidimus, quòd scilicet Iudæi putarint de re quasi friuola agi, vbi Prophetæ docebant Deum summa reuerentia colendum esse. Neque tamen credibile est, palàm euomuisse has blasphemias, quòd *mensa Dei esset polluta*: sed ex re ipsa colligere promptum fuit, mensam Dei fuisse illis profanam: quia scilicet nulla erat eius ratio. sanctitas mensæ debuit reputari à Iudæis, vt non accederent ad Sanctuarium, nisi cum seria pœnitentia & fide, vt scirent sibi negotium esse cum Deo, vt penitus eos afficeret eius maiestas. Quum ergo venirent in Templū, & afferrent illuc suam immunditiem instar porcorum, hinc potuit cognosci nullam illis esse reuerentiam vel Templi, vel altaris. vel mensæ. Sic ergo intelligi debent Prophetæ verba: non quòd Iudæi tam apertè subsannauerint Deum, sed quòd sanctitas Templi apud eos nullius ferè pretii esset. Quod ad nomen Mensæ attinet, heri diximus, quū iuberet Deus sibi offerri sacrificia, perinde hoc fuisse acsi familiariter habitaret apud Iudæos, & esset quasi eorū contubernalis. Fuit hic summus honor & inæstimabilis Dei bonitas, quod tā comiter se submisit, vt sciret populus nō procul quærendum esse. Et minus excusabilis hac de causa fuit impietas, quum non reputarent apud se, sacrificia ideo celebrari in terra, vt eueherentur eorum mentes supra cælos. In hunc enim finem ad nos descendit Deus, vt nos sursum attollat, quemadmodum alibi diximus. Fuit igitur hæc nimis turpis & pudenda socordia & stupiditas in Iudæis, quòd non expenderent mēsam Deo paratam esse apud ipsos, vt possent fide penetrare in cælū, & scirent etiā sub eius oculis se versari. Quātū ad verba hæc pertinet, *Fructus eius contemptibilis cibus eius.* quidam nomen ניב accipiunt pro Sermone, & adducunt Iesaiæ locū, ex cap. 57. Creaui fructum labiorum, pacem, pacem. נוב significat Fructificare: inde ניב est fructus aut prouentus. Vt demus metaphoricè accipi pro Sermone, tamen non video quæ ratio cogat nos discedere à simplici & germano sensu. Nam erit primò relatiuum sine antecedente, ניבו sermo eius, deinde erit mutatio numeri: nam referūt hoc ad Sacerdotes, *Sermo eius*: hoc est, sermo eorum: quorum? nempe Sacerdotum. Scio hoc satis tritum esse Hebræis, ponere relatiuum sine antecedente: sed, quemadmodum iam dixi nulla ratio hoc postulat. Deinde optimè cōuenit, *Prouentus eius*, nempe altaris, est *cibus contemptibilis Dei*. Sic igitur accipio hæc verba, quòd volitaret hic sermo in ore tam Sacerdotum quàm vulgi, Hò, prouētus altaris est quilibet cibus: ne tam soliciti simus in delectu, vt offeramus opima animalia. Deus enim cōtentus erit etiam macilentis & ferè aridis. Hic verò iterum reprehendit Deus impietatem populi & cōtemptum: sed simul coarguit eorū auaritiam, quòd scilicet sumerent pessima quæque animalia, quæ offerrent in Templo, quasi perderent quicquid volebant Deo consecrare. Iam cur *Cibum Dei* nominet Sacrificia, satis tenemus. Tantùm hoc notandū est, patefactam fuisse impietatem populi, quum in exercitiis illis tam esset securus. Deus enim nō frustra instituerat sacrificia & alias cæremonias. Contemptus ergo signorum palàm ostendere potuit non modò negligentiam populi, sed profanum contemptū omnis pietatis: quemadmodum hodie si quis & externam doctrinam & Sacramenta quasi pro nihilo ducat, nónne prodet se esse impiū Dei cōtemptorem? atqui religio non est posita in his rebus, fateor. nam hypocritæ etiamsi ardentissimū zelum simulant, profanāt nomen Dei, quoties verberantur eorū aures doctrina, & cor nō afficitur dum ad mensam Dei accedūt, & interea alienissimi sunt à Christo: fateor hęc omnia: sed quoniam nemo verus Dei cultor poterit spernere hęc exercitia,

Iesa. 57. 19.

exercitia,quæ pro communi infirmitate nobis vtilia sunt,imò quibus carere non possumus quandiu peregrinamur in hoc mūdo quisquis vel simplicitatem nostram deridet vbi templum frequentamus:vel etiam si taceat,abstinet tamen, & pro nihilo ducit hæc, tanquam leuia:ille(quemadmodum iam dixi)potest impietatis conuinci.Hæc ratio est cur tam acerbè Propheta hîc castiget Iudæos,quòd dicant *prouentum altaris esse cibum Dei contemptibilem.* Sequitur:

13 E*t dixistis, Ecce fatigatio,* Alii vertunt, Ecce ex fatigatione, *& sufflastis in illud dicit Iehoua exercituum:& obtulistis raptum, & claudum,& debile:& obtulistis Minchah:*hoc est,oblationem:*an gratam hanc habebo è manu vestra,dicit Iehoua:*

Prosequitur eundem sermonem, quòd scilicet cultus Dei apud eos vilis esset, ac ferè nullius momenti.Tenendum est quod nuper dixi, hîc non reprehendi Iudæos quasi palàm & pleno ore tam contumeliosè loquuti fuerint de cultu Dei: sed quia ex eorum moribus satis patebat hoc illis persuasum esse.Dabant enim sibi tantum licentię,vt facilè constaret eos ludere cum Deo:quasi excussérant omnem eius metū & reuerentiā.*Dixistis* ergo *Ecce labor.* Potest hoc quadrare toti populo.& potest etiam competere in solos Sacerdotes.Vulgò exponunt de Sacerdotibus,quòd questi fuerint se obire duram prouinciam,quia assidui essent in templo,& sedulò illic excubias agerent, ac valde essent occupati in mundandis vasis:sicuti Monachi hodie in Papatu,& sacrifici dum sese venditant, dicunt, Dum omnes alii dormiunt,nos excubamus,nam sumus in precibus nostris assidui: quia scilicet media nocte vlulant in suis templis.deinde quia missando & aliis nugis fingunt se intentos esse ad placandū Deum.Sic ergo hunc locum quidam intelligunt,quasi Sacerdotes vt commendarent suum munus,obiicerent se multùm sudare in cultu Dei, quasi scilicet multa & difficilia illis mandasset.Ego autem malo referre ad totum populum: neque tamen excludo Sacerdotes.generaliter enim vtrosque hîc condemnat Propheta, quòd molestum illis fuerit impendere operam colendo Deo,quasi fatigatio esset: quemadmodum vulgò dicimus,*Tu le fais par corruee.*Et eòdem etiam spectat quod sequitur,*Sufflastis in illud*, præ fastidio scilicet.Quidam exponunt, Tristitia affecistis illum: & verbum hoc in Hiphil sæpe accipitur eo sensu נפח propriè est sufflare.est autem hîc in alia coniugatione positum verbum:sed etiam in Hiphil reperitur pro Sufflare,neque potest aliter accipi. Nam qui vertunt Tristitia vel mœrore affecistis Deum, coguntur quasi torquere in alienissimum sensum vel nimis remotum Prophetæ verba.quòd scilicet Sacerdotes quum nimis essent quæstus sui cupidi,coegerint plebeios homines ad hostias adducendas:atque ita extorserint nō sine mœrore& gemitu sacrificia. videmus quàm illud sit coactum. ego igitur prorsus repudio.Alii excudunt argutum sensum, sed qui etiam minimè conuenit: Sufflastis in illud, id est,dixistis quidem victimas esse probas & satis pingues:tamen poteratis flatu eas eiicere in aerem. Alii vertunt etiam Deiicere, quòd hostias ad pedes proiecerint. Sed quid opus est discedere à genuino sensu,quum facilè sit colligere reprehendi hîc & Sacerdotes & populum:quòd non sine tædio coluerint Deum? quemadmodum vbi aliquid nobis displicet,sufflamus.Gestum ergo fastidientium hîc exprimere voluit Propheta: ita nunc optimè fluet contextus:dixistis,*Ecce fatigatio,sufflastis etiam*, inquit. tandem adiungit, *Obtulistis raptum,& claudum,& debile.*Hoc etiam tendit in eundem finem,nempe quòd defuncti fuerint erga Deum non sine ludibrio,quum obtruderent vitiosas pecudes:& si quid erat apud eos vel scabiosum,vel aliquo vitio infectum,dicebant Deo sacrum esse, quemadmodū repetet proximo versu.Quidam malè exponunt גזול pro Præda,quæ iniquè parta fuerat:quasi diceret eos offerre victimas ex rapinis.sed miror quomodo sine vllo colore ita Prophetæ verba discerpant.Ponit hîc tres species,raptum,claudum, & mutilum vel debile. Quis non videt vocari raptum animal quod fuit discerptum à feris? quemadmodum si quod erat animal semimortuum,quia inciderat in lupos, tunc putabant se habere paratam victimam.Ego cogor offerre Deo sacrificium:conueniet optimè hic agnus, nam lupus aurem illi vorauit,& vix euasit.quoniam igitur hæc pecus est mutila, ego adducam. Vocat igitur Propheta victimas raptas,quę laceratæ erant dentibus ferarum. Nunc summam verborum tenemus:sed memoria repetere conuenit quod diximus, non insistere Deum in externis sacrificiis, quasi opus habuerit cibo vel potu, vel quasi etiam duxerit in magno pretio illas hostias: sed propter finem. Sacrificia igitur quæ Deus exigit à Veteri populo per se nihil habebant quod faceret ad pietatem. neque enim potuit oblectare Deum fœtor ex sacrificiis: sed finis spectandus fuit. Cùm ergo ideo præciperet Deus, ac iuberet sibi offerri hostias,vt populum exerceret in pœnitentia & fide,hinc Deus æstimauit eas: sed quum populus prolapsus esset ad crassum illum contemptum, vt quasi per contumeliā

obtruderent Deo mutilas & claudas pecudes. hinc, quemadmodum iam dixi, patefacta fuit nimis fœda & intolerabilis impietas. Hæc ratio est cur tam vehementer Propheta nunc obiurget & Sacerdotes & totum vulgus, quòd offerrent huiusmodi sacrificia Deo, quæ etiam mortalis homo respueret, quemadmodum heri vidimus. Sequitur tandem:

14 *Maledictus autem dolosus, cui dum est in grege suo masculus, & vouet, & sacrificat corruptum Iehouæ: quia Rex magnus ego, dicit Iehoua exercituum: & nomen meum terribile in gentibus.*

Non possum hodie absoluere: nam essem nimis prolixus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie non retines nos in figuris Legalibus quibus exercuisti genus Abrahæ, sed inuitas nos ad cultum longè præstantiorē, nempe vt & animo & corpore tibi consecrati simus victimæ, & offeramus non tantùm nos ipsos, sed etiā & sacrificia laudis, & preces, quemadmodum consecrasti omnia pietatis officia (quæ exigis à nobis) per Christū Filium tuum: da, inquam, vt verā puritatem colamus, & studeamus obsequia nostra tibi probare sinceritate integra cordis & ita reuerenter suspiciamus & inuocemus nomen tuū, vt verè agnoscatur impletum in nobis quod olim testatus es per Prophetā tuum. Nomen scilicet tuum fore magnificum & celebre in toto mundo, sicuti verè illustratum fuit nobis in persona eiusdem vnigeniti Filij tui, Amen.

Recitaui hesterna lectione vltimum versum primi capitis: sed nondum exposui. Propheta autem hîc omnes qui dolosè & mala fide agunt cum Deo, pronuntiat esse maledictos: simul designat speciem fraudis, quòd scilicet *ex grege deligerēt pecudes*: vel macras, vel vitio aliquo iam infectas, vt offerrent Deo sacrificia. Hoc autem signum fuit nimiæ improbitatis, ita peruersè Deo illudere: quia sicut vidimus, mortalis homo non posset ferre hanc contumeliam. Ergo Propheta vt semel absoluat quod cœpit, præcisè dicit, *omnes esse maledictos*. נכל significat cogitare Hebræis: sed accipitur fere semper in malam partem. Ideo non malè interpretes verterunt Dolosum. sed speciem illam doli Propheta exprimere voluit, quum homines astutè sibi fabricant vanos prætextus: & si possunt coram mundo tegere suā turpitudinem, putant simul in cœlo se absolui. Qui ergo putant se posse elabi ex Dei iudicio talibus artificiis, eos Propheta maledictos esse dicit. Iam venio ad speciem, *Si in grege eius*, inquit, *sit masculus*, hoc est, agnus vel aries sit integer, *vbi vouerit, tunc quod corruptū est offert Iehouæ*. Significat igitur quanuis præ se ferant aliquam pietatem, nihil tamen fieri ab illis recto ac integro animo, quia statim pœnitet eos voti, siquid polliciti sunt Deo, cogitant se posse redigi hoc modo ad inopiam, si nimium sint liberales in sacrificiis. Hinc igitur Propheta demonstrat duplici animo ipsos Deo offerre, atque ita pollutum esse quicquid offerunt: quia non proficiscitur ex recto affectu. Diximus autem heri non ideo insistere Prophetam in victimis pinguibus vel macilentis, quia Deus per se æstimauerit vel sanguinem, vel carnes pecudum. sed ob finem: quia hæc erant pietatis exercitia, quibus volebat Deus assuefacere Iudæos ad fidem & pœnitentiam. Quum ergo tam essent sordidi in sacrificiis, facilè fuit colligere ipsos esse crassos & profanos Dei contemptores, & nullum esse ipsis studium pietatis. Sequitur ratio, *Quia rex magnus, ego, inquit Iehoua, & nomen meū terribile in gentibus*. Hîc expostulat Deus nullius esse pretii suam magnitudinem apud Iudæos: acsi diceret, Quócum putatis vobis esse negotium? Et hoc diligenter notandum est in toto Dei cultu. scimus enim hoc vitium ferè omnibus seculis grassatum fuisse in mundo, quòd putarunt & cunctæ gentes, & singuli etiam mortales se Deum colere, quum tamen excogitarent quisque suo arbitrio ineptos & friuolos ritus. Si ergo animus est nobis Deū ritè colere, meminerimus quantus sit. nam maiestas eius attollet nos supra totum mundum: & cessabit audacia illa qua totus ferè mundus laborat, quòd scilicet putant suum arbitrium instar legis esse, quoties aliquid Deo temere obtrudunt. Magnitudo igitur Dei debet nos humiliare, ne eum colamus pro sensu carnis nostræ: sed offeramus tantùm quod eius cælesti gloria dignum est. Interea repetit quod prius vidimus, etiamsi spernatur à Iudæis, *se tamen magnum esse Regem in toto orbe*. Quoniam ergo Iudæi putabant non posse alibi quàm Ierosolymæ & in templo Sionis offerri sacrificia Deo, quæ ipse susciperet: ideo testatur se magnum esse Regem, etiam in longinquis mundi partibus. Vnde sequitur, cultum Dei non fore inclusum in Iudæa, vel in aliqua parte orbis: quia scilicet per Euangelium Dominus recipiet ad se omnes gentes, & veniet in possessionem regni sui. Nunc sequitur:

CAPVT

CAPVT II.

T *nunc ad vos præceptum hoc, ô Sacerdotes,*

2 *Si non audieritis,& non posueritis super cor, vt detis gloriam nomini meo, dicit Iehoua exercituum: mittam,* copula hic abundat, *in vos maledictionem: & maledicam benedictionibus vestris: atque etiam maledixi eam,* est mutatio numeri, pro eas, *quia non ponitis super cor.*

Quanquam non soli Sacerdotes peccabant, diximus tamen non abs re vocari primos in crimen: quia ipsorum partes erant, corrigere si quid peruersè ageret populus. Eorum igitur dissimulatio perinde fuit acsi animassent vulgus ipsum ad peccandum. Itaque Propheta quasi impietatis autores eos peculiariter hîc accusat. & hoc etiam sonát verba, si propius considerentur. *Ad vos,* inquit, *ô Sacerdotes.* poterant enim procul à se culpam reiicere, vel saltem partem eius transcribere in alios: Ho! quid possemus? nam videmus frigere populũ in cultu Dei: præstat offerri adhuc vitiosa sacrificia quàm nulla. Quoniam ergo poterant tergiuersando vtcunque extenuare culpam, ideo Propheta asperius inuehitur contra eos, & dicit peculiariter *dirigi ad ipsos hoc mandatum.* debuerant enim aliis viã monstrare. quũ enim dissimulant, eorum conniuentia nihil aliud est quàm consensus, acsi populo excuterent omnem Dei metum, & permitterent ita corrumpere omnem pietatem, dum adulterina sacrificia offerrent: *Ad vos* igitur, inquit: hoc est, quanquam totus populus coram Deo reus est, ne putetis tamen ideo vos excusari. nam oportuit vos compescere hanc prauitatẽ, quia Dominus voluit præficere vos populo suo magistros & duces: quum ergo neglexeritis munus vestrum, quicquid alij peccant, in capita vestra meritò recidet. Vnde enim factũ est vt populus ausus fuerit prorũpere eò impietatis? nempe quia nullus in vobis zelus fuit. hac enim lege præfecerat vos Deus sacerdotio, vt cultus nominis sui maneret integer: vos autem conscij estis omnium profanationum, & tacetis: *Ad vos* ergo *hoc mandatum.* Postea addit, *Si non audieritis, & non posueritis super cor, vt detis gloriam nomini meo, &c.* Hîc videtur solis Sacerdotibus minari. si quis tamen diligenter expendat totum cõtextum, facilè agnoscet sermonem hunc ad totum populum extendi, sic tamen vt semper obtineant primum gradum Sacerdotes: quia, vt iam dictum fuit, maior pars criminis in ipsis residebat. Generaliter ergo grauem pœnam Deus tam Sacerdotibus quàm toti populo denuntiat, nempe *se missurum maledictionem.* Cæterùm, ne excipiant nimis duriter secum agi, ostendit Deus quàm iustè ipsis succenseat, quòd scilicet neque audiant, neque cor adiiciant ad suas admonitiones. quid enim minus tolerabile, quàm claudere aures loquenti Deo? Sed quoniam multi existimant satisfactum esse officio, si aurem porrigant, deinde statim obliuiscantur quod dictum est: ideo sequitur, *Nisi posueritis super cor:* hoc est, Nisi attenti fueritis, & seriò adieceritis animos ad sermonem meum. Videmus ergo hîc Prophetam ostendere iustam esse causam Deo, cur seuerè ipsos puniat: quia scilicet ferenda non est hæc improbitas, vbi nullam audientiam obtinet apud homines. sed interea Propheta ostẽdit quid sit Deum audire: ideo posterius membrum est quasi definitio, vel est explicatio prioris. Neque enim auditur Deus, si excipimus leuiter eius verba, vt paulo pòst euanescant: sed vbi Ponimus super cor, id est, vbi animum adiicimus, sicuti loquuntur Latini. Requiritur itaque seria attentio, alioqui perinde est acsi clausæ essent aures sermoni Dei. Cæterùm, discamus ex hoc loco obedientiam tanti esse apud Deum, vt nihil iniquius ferat quàm sermonem suum vel contemni, vel negligenter audiri, ita vt nihil autoritatis apud nos obtineat: deinde etiam notandum est, augeri atque exaggerari crimen coram Deo, vbi ipse in viam nos reuocat, & consulere vult saluti nostræ, dum nos admonet atque hortatur. Vbi ergo Deus ita fideliter saluti nostrę studet, bis sumus inexcusabiles, si peruicaciter reiicimus & doctrinam, & admonitiones, & consilia, & quicquid remedij adhibeat Deus. Iam adiungit, *Mittam in vos maledictionem.* Quid hoc sit, continuò pòst declarat, *Maledicam benedictionibus vestris.* Scimus Benedicendi verbum passim occurrere in Scripturis pro Dei beneficẽtia. Dicitur ergo Deus nobis benedicere, quum liberaliter nos alit, & suppeditat quęcũq; ad vsum nostrum pertinent. Videtur autem inde sumpta loquutio, quòd Deus solo nutu possit nos satiare omni copia bonorum. Ergo Benedictiones hîc vocat largum & vberem prouentum frugũ: deinde quietem ab hostibus: postremò salubritatem aeris, & quicquid tale est. Nam quòd precationes notari quidam putant, quibus Sacerdotes benedicebant populo, nimis est dilutum. Deus ergo fauorem suum declarauerat erga Iudæos: denuntiat nunc priuatum iri omnibus suis beneficiis, vt sentiant illum non esse sibi propitium. Ergo benedictiones testimonia sunt gratiæ Dei & paterni fauoris. Sed paulo pòst adiungit, *Etiam maledixi:* qua particula coarguit eorum socordiam: quia ne malis quidem edocti fuerint, quæ tamen etiam apud stultos non carent profectu. nam stulti, quemadmodum vulgari prouerbio dicitur, Percussi incipiunt sapere. Deus ergo hîc perstringit stuporem in Iudæis, quòd quum priùs fuissent priuati eius beneficiis, & possent ipsa experientia sentire minimè sibi esse propitiũ, sed potius infensum iudicem; tamen nulla pœnitentia tacti fuerint, quemadmodum

apud alios Prophetas vidimus. Nunc tenemus summam verborum, & simul quorsum tendat consilium Prophetæ, *Maledicam* ergo *benedictionibus vestris*, adeóque (istud גם ita potest resolui) adeóque iam maledixi: sed vos estis quasi trunci, vel lapides: neque enim terulæ ipsæ quicquam apud vos proficiunt. Iterum repetit, *Quia non ponitis super cor*, vt ostendat se non posse contemptum Verbi sui ferre, quia signum est extremę impietatis, vt diximus. Sequitur:

3 *Ecce ego corrumpo*, vel perdo, *vobis semen*, verterunt Græci Brachium, sed decepti sunt in vna litera, *& spargam stercus super facies vestras, stercus solennitatũ vestrarum: & tollet vos ad se*, alij vertunt, Tollet vos ad ipsum, sed coacta est illa expositio.

Hîc confirmat rursus quod dixerat proximo versu, nempe sensuros Dei maledictionem in egestate & inopia. Maledictio Dei est quoduis genus calamitatis: sed quia Deus præcipuè declarat fauorem suum, vbi liberalitate sua nos alit & sustentat: ideo sterilitas terræ & frugum inopia clarissimè ostendunt Dei maledictionem. Sub hac igitur specie ostendit Propheta qualis maledictio immineat Iudæis, quòd scilicet Deus *perdet semen ipsorum*. Verterunt quidam (sed malè) Perdam vos, & semen. Miror quomodo docti homines tam pueriliter hallucinati fuerint, quum tamen nulla sit ambiguitas in Prophetæ verbis. *Perdam* igitur *vobis semen*, hoc est, Seminate vt libuerit, ego tamen corrumpam semen vestrum, ita vt nullus inde fructus proueniat. In summa minatur Iudæis inopiam & famem, quia terra nihil producet vbi fuerit maledicta à Deo. Cæterùm quia Iudæi sibi placebant in suo genere, iactabant semper Patres: & illa prærogatiua, qua Deus ipsos fuerat dignatus, illis erat occasio fastus & superbiæ. Propheta hîc deridet stultam illam confidentiam, *Ego*, inquit, *spargam stercus super facies vestras*: vos estis gens sancta, vos estis electum Abrahæ genus, vos estis regale sacerdotium: istæ sunt vestræ iactãtiæ: Dominus autẽ fœdabit facies vestras stercore: hæc erit vestra nobilitas & excellentia. non est igitur quòd putetis vos fore immunes à pœna, quoniam Deus vos adoptauit. nam sicuti abusi estis eius beneficiis, & profanastis eius nomen, ita etiam vicissim vos cooperiet omni ignominia & probro, vt merus fœtor à vobis exeat. Eritis ergo stercorati, non autem genus illud sacrum Abrahæ. Cæterùm quia rursus obstrepere poterant, Ergo frustra tam sedulò Deum coluimus? quorsum iussit extrui sibi Templum apud nos, & promisit se illic habitaturum? Deus ergo nos fefellit: vel saltem valeant illæ promissiones. respondet Propheta, Vnà cum vestris sacrificiis Deus vos ignominia obruet. Sed vocat *Stercus solennitatum*: quasi diceret, Propter vestram impietatem, quæ satis perspicitur in ipsis sacrificiis. Si qua erat in Iudęis sanctitas, petebant illam à sacrificiis, quibus expiabant sua peccata, & se reconciliabant Deo. Propheta autem dicit hunc esse præcipuum fœtorem, qui Deum offendit, & quem ipse abominatur, nempe quòd vitiauerant sacrificia. Neque tamen displicet quòd ex Hebręis quidam dicunt Prophetam alludere ad boues, & vitulos, & arietes, & agnos. nam quum adducerent Iudæi ex variis locis sua sacrificia, fieri non potuit quin esset magna stercoris congeries in illa multitudine. Est igitur hîc concinna allusio ad ipsas victimas: quasi diceret, Putatis me posse placari vestris sacrificiis: nempe acsi plaustra stercoris deberent mihi placere. nam quum adducitis tantam multitudinem, etiam locus ipse vel area, quæ est ante Templum, fœtet propter stercora. Vos igitur scilicet sancti estis, & absterfæ sunt omnes vestræ sordes stercoribus illis. Ite ergo cum stercore solennitatum vestrarum: quia ego stercus ipsum reiiciam in capita vestra. Nunc tenemus quid Propheta velit. quantum ad verba spectat, emphaticum est quod dicit, *Ecce ego*. Nam Deus hîc vno verbo abrumpit omnes illos prætextus, quibus se fallebant Iudæi, & putabant sua vitia coram Deo tegi posse: Ego ipse, inquit, adsum, quem putatis probare vestra sacrificia. *Ego* igitur *corrumpam vobis semen*. deinde *proÿciam stercus super facies vestras*: hoc est, abolebitur omnis vestra nobilitas quam obtẽditis, quia putatis vos quodam priuilegio esse munitos, dum iactatis vos esse genus Abrahę: Stercus, stercus, inquit: Postea quæ sordium & fœtoris præcipua sit materia declarat. nam quum obiicerent, Quid? an sacrificia nostra nihil proderunt? Imò, inquit, ego proiiciam stercus illud super vos, quia præcipua pollutio est in sacrificiis ipsis: vitiatis enim & adulteratis cultum meum. Et quid aliud sunt sacrificia vestra quàm mera profanatio? vos estis sacrilegi in vestris istis inanibus pompis. Ergo quum fœteant & mihi displiceant omnes vestræ victimæ, & quum ego nauseem ad illas, sicuti etiam dicitur Iesaiæ primo & vltimo: ego stercora congeram in capita vestra, quod putatis esse summum piaculum. Et tandem addit, *Rapiet vos ad se*, hoc est, toti eritis stercorei: & ita profectu carebunt omnes illæ iactantiæ, quòd sitis progeniti ex sancto Patriarcha Abraham: quòd ego pepigerim vobiscum fœdus, quo promisi vos fore mihi regnum sacerdotale: *Stercus*, inquit, *abripiet vos ad se*: atque ita delebitur quicquid hactenus in vos dignitatis contuleram. Pergamus:

4 *Et scietis quòd miserim ad vos hoc mandatum vt sit*, (vel vt esset: sed mihi magis placet, vt sit, est ad essendum ad verbum: ergo ad essendũ pactũ meũ

si posset

si posset dici Latinè) *pactum meum cum Leui, dicit Iehoua exercituum.*

Hic sermonem peculiariter dirigit ad Sacerdotes, quia quum totus populus nimium superbè Deo resisteret, sacerdotes tamen vincebant ipsum vulgus. Et scimus quàm procliue sit hominibus arripere in contrariam partem quicquid beneficiorum Deus ipsis confert. Fuit ergo communis hic morbus ferè ab initio mundi, vt homines sese attollerent, & cristas erigerent aduersus Deum, quia videbant se ornatos esse eius beneficiis, atqui scimus eò magis quenque Deo esse obstrictum, quò pluribus gratiis excellit. neque enim nobis sunt propriæ dotes, sed sunt beneficia, quibus nos Deus sibi obligat. Quid habes proprium, inquit Paulus? non est quòd glorieris: tamen hic morbus semper infixus fuit animis mortalium, vt fraudarent Deum sua gloria, & in occasionem fastus traherent quascunque gratias ab ipso acceperant. sed hoc malum nimis vulgariter perspicitur in omnibus præfectis. Quicunque ergo in aliquem honoris gradum euecti sunt, non cogitāt amplius se esse homines, sed tantū sibi arrogant licentiæ, quantum vident se præstare reliquis. Sic Reges, & quicunque sunt in magistratu, videntur sibi esse extra communem ordinē atque ita securè soluūt se legibus. Putant sibi quiduis licere, quia nemo se eorum libidini opponat. Idem etiam cernitur in doctoribus. nā quū Deus sacerdotes dignatus esset maximo honore, sicuti postea videbitur, excæcati fuerant illa Dei gratia, vt putarent se esse quasi semideos. & idem etiam contigit sub regno Christi. Vnde enim tanta impietatum colluuies in Papatu, nisi quòd pastores sibi sumpserunt tyrannidem pro regimine? neque enim reputarunt qua lege vocati essent ad munus illud: sed quia pastoris nomen per se honorificū est, ideo ausi sunt sese attollere supra nubes, & ad se trahere ipsius Dei imperium. Hinc factum est, vt legibus suis obstringerent conscientias, vt mutarent totam doctrinam, vel corrumperent totum Dei cultum: hinc etiam postea sequuta est nundinatio. quare? Erant enim sacerdotes quasi Angeli è cælo delapsi, & semper idem periculum nobis metuendū est. Hoc igitur vitium nunc attingit Propheta, & ostendit non esse cur sacerdotes existiment se posse iugum excutere: *Scietis*, inquit, *quod hoc mandatum ad vos pertinet.* Videmus enim quid obiecerint Ieremię, Lex non discedet à sacerdotibus, neque consilium & sapientia à senioribus. Hæc erant arma, quibus hodie quoque Papistæ se defendunt, dum proferimus aperta Scripturæ testimonia, vident se coargui palàm Dei verbo & conuinci. sed hic est Aiacis clypeus, sub quo occultāt omnia sua flagitia, perinde acsi peterēt ab illis impiis & sceleratis sacerdotibus quod refertur apud Ieremiam, Lex nō auferetur à sacerdotibus: nos sumus Ecclesia: an posset errare? ànnon Spiritus sanctus residet in medio nostri? Ego vobiscum sum vsque ad cōsummationem seculi. Christus an voluit decipere suam Ecclesiam quum dixit hæc Apostolis? atqui nos sumus eorum successores. Iam respōdet Propheta, *Scietis*, inquit, *quod ad vos pertineat hoc mandatum.* Et adiungit non sine amaritudine, *vt sit pactum meum cum Leui*, inquit: acsi diceret, Quo titulo ita estis inflati? nam Deus non potest apud vos sibi facere audientiam, nempe dicitis fore irritum pactum cum Leui, quasi Deus subrogauerit Leui in locum suum, & ipse spoliauerit se omni imperio, dum instituit tribum Leuiticam, & voluit vos esse ministros Templi, & populi doctores, an ipse nullus est? quorsum spectauit Dei consilium quum vos ornaret ista dignitate? Certè noluit seipsum exinanire: sed potius voluit sibi manere ius suum integrum. Ergo quum nunc reprehendo vestra vitia, & ostendo vos esse quasi quisquilias, imò etiam quasi sterquilinia, quia estis fœdati omnibus probris: quum igitur hæc omnia palàm facio, ego non violo pactum Leui. Deus ergo suo iure nūc vos ad tribunal suum citat, & abdicat vos honore, vt firmum sit ac ratum pactum, quod sanciuit cum Leui. hæc est, vt dixi, amara subsannatio: sed ex qua colligere licet vtilem doctrinam. docet enim breuiter Propheta, sacerdotale munus nihil detrahere imperio Dei, quominus purè sanctéque colatur: deinde, nihil minuere ex autoritate Legis, quin semper vigeat integra doctrina. Sic hodie dum insurgimus contra sacrificos Papales, non violamus fœdus Dei, hoc est, hinc nihil decedit ordini Ecclesiæ, quem oportet manere sanctum & inuiolabilem. Non ergo propter hominum vitia euertimus & munus pastorale & doctrinę prædicationem: sed aggredimur homines ipsos, vt restituatur verus ordo, vt doctrina reuerenter audiētiam obtineat apud homines, vt Dei cultus purus sit, quem nebulones illi violarunt. Nos ergo audacter possumus prosternere totum Papatum hac fiducia, quòd nihil minuimus ex authoritate doctrinæ, neque enim contumeliosi sumus aduersus ipsum pastorale officium: imò non potest aliter stare ordo Ecclesiæ, & doctrinæ prędicatio, & ipsa pastorum dignitas, nisi Ecclesia purgetur istis inquinamētis, & eiiciantur ista stercora. Sic etiā dicendum est de istis nebulonibus, qui nobis nimium coniuncti sunt vel propinqui. atque vtinam essent prorsus extincti è mundo! sed hodie quàm multæ pestes latēt sub hoc integumento, vel sub hac larua, Quid? ànnon sumus ministri Verbi? Ita furciferi. vtinā essetis in vestris stercoribus, vel in claustris, vbi antehac nimium iam corrupistis mundū. sed nunc diabolus vos adduxit in Ecclesiam Dei, vt corrumperetis quicquid integritatis adhuc restabat. Quum ergo se multi hodie venditent hoc titulo, quod sint ministri verbi, & Pastores, & quòd Euangeliū doceant, reiiciendi sunt hoc responso Prophetæ, nempe vbi liberè & qua decet

1.Cor. 4. 7.

Ierem. 18. 18

Matt. 28. 20

vehementia corriguntur omnes corruptelæ, tunc stabiliri & sanciri pactum, quod Deus vult habere firmũ cum Ecclesia sua,& cum verbi ministris. Postea subiicit ad explicationẽ:

5 *Fœdus meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi illi timorem: & timuit me:& à facie nominis mei contritus fuit.*

Iam clarius demonstrat Propheta quomodo non violet Dei fœdus vbi liberè obiurgat sacerdotes:& simul perstringit eorum fallacias,quòd perperam ad se traherent fœdus Dei: Quemadmodum hodie sacrifici Papales dicũt se esse Ecclesiam. Quomodo? quia continuo ordine successerunt Apostolis. atqui stulta est illa & ridicula definitio. neque enim protinus successor censeri debet qui occupat locum alterius. si quis latro occidat patrem familias,& inuolet in eius bona, an ideo erit legitimus eius successor? Sic nebulones isti, vt habeantur pro Apostolis,duntaxat obiectant nobis seriem continui temporis. atqui similitudo potius quærenda erat. Videndum primò est an vocati sint: deinde an respondeant vocationi suæ. neutrũ habent: ergo est illa plusquam friuola definitio. Sic etiam Propheta noster hîc ostendit fucum facere sacerdotes & decipere simplex vulgus, dum volunt esse hæredes pacti quod Deus percusserat cum Leui patre ipsorum, hoc est,cum tribu ipsa: Ego, inquit Deus, verax ero,& fides constabit pacto meo: *Pactum meum fuit cum patre vestro vitæ & pacis*: sed fuit aliquid mutuum. hîc non cogitatis in pacto esse duas partes, & esse reciprocam obligationem, vt vulgò dicunt. nam ego ab vna parte pollicitus sum patri vestro me fore eius patrem, sed ego stipulatus sum ab eo, vt subesset mihi, vt verbo meo obtemperaret,& quæ postea sequentur. Vos autem vultis me tenere vobis obstrictum, & interea esse liberi ab omni obligatione. Qualis erit ista æquitas, vt ego vobis omnia debeam,& vos mihi nihil? *Pactum* ergo *meum fuit & vitæ pacis*: sed pactum vestrum quale est? hoc est, quid mihi debetis? nempe quoniam mutua est ista pactio inter patrem vestrum Leui, & totum eius genus ac me: ideo præstate quod vestrarum partium est, & reperietis me fidum & constantem in omnibus meis promissis. Non possum vlterius pergere.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo nos hodie tibi eligere dignatus es in sacerdotes, & cõsecrasti nos tibi sanguine vnigeniti Filij tui, & per Spiritus tui gratiam: da, inquam, vt rite & purè exhibeamus tibi nostra officia, & ita simus tibi addicti, vt verè glorificetur in nobis nomen tuum, atque ita confirmemur magis ac magis in spe earum promißionum, quibus non tãtùm deducis nos per cursum huius terrenæ vitæ, sed etiam inuitas ad hæreditatem tuam cœlestem: atque ita regnet Christus Filius tuus in nobis, vt adhæreamus tanquam capiti nostro, & colligamur etiam tanquã eius membra in societatem æternæ illius gloriæ, ad quam nos præceßit, Amen.

Postrema lectione cœpimus exponere quod hîc Propheta de iure sacerdotij differit. Diximus autem hanc esse summam, frustra prætẽdere titulum honoris improbos Sacerdotes, quia non funguntur bona fide suo officio, quia sit mutua pactio inter Deum & ipsos. neq; enim Deus in Lege sacerdotes instituit, vt permitteret illis effrænẽ licentiam, vel seipsum nudaret omni potestate: sed potius præfecit Ecclesiæ suæ in hunc finem, vt retinerent populum in vera pietate. Quum ergo sit reciproca obligatio, vt loquuntur, non est cur sacerdotes sibi arrogent summam potestatem cum ipsius Dei iactura. Ideo dixerat Propheta pactum Dei fuisse vitæ & pacis cum Leui: nempe quia Deus, qui verax est in suis promissis, pollicitus fuerat se fore propitium Leuitis. Pactum ergo vitæ & pacis nominat Propheta noster, quia Leuitę sensuri fuerant Deum modis omnibus beneficum, si vicissim ipsi executi fuissent partes suas. Nunc adiungit, *Dedi ei timorem, & timuit me.* Interpretes qui hîc subaudiunt particulam Propter, corrumpunt totum sensum. nam timor hîc accipitur pro regula colendi Dei: quasi diceret, Præscripsi quomodo munus suum rite obiret. Dedisse ergo Deum timorem Leuitis intelligit, quia noluerit vagari pro sua libidine, sed continuerit eos in officio: quasi diceret, Vos quidem polletis non vulgari honore, quia estis Ecclesiæ magistri: sed tamen vobis etiam imposui aliquod frænum: quemadmodum iussi reliquum populum vobis obtemperare, ita etiam vobis mãdaui quid agendum esset. Quum ergo dederim timorem meum Leui, hoc est, præscripserim certam Legem qua me coleret, nũc cuius impudentiæ atque improbitatis est, iactare nomen illud honorificum Sacerdotij,& interea non esse sacerdotes? Quid enim est esse sacerdotem Dei nisi regere Ecclesiam sicuti Deus ipse præcepit? *Dedi* ergo *illi timorem meum, & timuit me*, hoc est, seruauit Legem illam sibi præfixam: & *contritus fuit coram nomine meo*, hoc est, humiliter se gessit: non extulit se inani superbia, vt opprimeret Ecclesiam meam, vt tyrannicè dominaretur, vt peruerteret omnem ordinem: sed fuit exemplar modestiæ. Agnouit enim eo magis se mihi esse obstrictum, quia ipsum ornaueram tanta dignitate, vt Ecclesiam meam regeret. Postea sequitur:

6 Lex

6 *Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non fuit reperta in labijs eius: in pace & rectitudine ambulauit mecum: & multos redire fecit*, hoc est, conuertit, *ab iniquitate.*

Pluribus verbis exponit quomodo Leui responderit Dei mandato, nempe quia *Legem veritatis habuit in ore*, inquit. Hoc est præcipuum in sacerdote, vt viam rectè viuendi ostendat populo. nam posset quispiam tota vita esse integerrimus & sanctissimus, non ideo tamen censendus esset sacerdos. Ideo maximè in hac parte insistit Propheta noster, quòd scilicet Leui populum docuerit, non agit de ipso: scimus enim Leui fuisse mortuum vbi Aaron fuit creatus sacerdos. verùm hîc non de vno homine agit Deus, sed de ipso genere: quasi diceret, Aaronem, deinde Eleazar, & qui postea sequuti sunt, sciuisse in quem finem ornati fuissent sacerdotio: ideóque probè suis partibus fuisse defunctos. Iam explicat Propheta quid præcipuè Deus exigat à sacerdotibus, nempe vt ostendant, quemadmodum iam dixi, populo viam piè & sanctè viuendi. sed vtitur aliis verbis, quæ tamen huc spectant. dicit, *Legem veritatis fuisse in ore.* Cur non potiùs laudat integritatem cordis, quàm sermonem ipsum? Si de quolibet homine sermo esset, vel de aliquo priuato, meritò Propheta diceret eum quem vellet probare seruum Dei, piè & innoxiè se gessisse inter homines, sed quoniam de publico munere agit, dicit Legem veritatis fuisse in eius ore. neque enim dignus est gradu honoris qui mutus est: & nihil magis præposterum, vel etiam ridiculum quàm haberi pro sacerdotib. qui non sunt doctores. Hæc.n. sunt inseparabilia, vt loquuntur, fungi sacerdotio, & docere. Et vt clarius ostendat se nō loqui de re vulgari, repetit aliis verbis *non fuisse repertam iniquitatem in labijs eius.* Videmus ergo hæc peculiariter referri ad sacerdotale munus. postea adiungit: *In pace, & rectitudine ambulauit coram me.* Hîc commendat etiam Propheta in primis sacerdotibus syncerum studium pietatis, quòd scilicet *ambulauerint cū Deo in pace & rectitudine*, hoc est, non tātùm in labiis, & ore gestauerint insignia, vnde possent meritò censeri Dei ministri & Ecclesiæ pastores: sed quòd etiam exequuti sint munus suum ex animo, & alludit ad nomen Pacis, de quo loquutus fuerat. Sicuti ergo Deus pollicitus fuerat pacem Leuitis, ita etiam dicit Leuitas tunc fuisse trāquillos coram Deo, vt scilicet non ruperint fœdus illud, quod Deus cum illis pepigerat. quoniam ergo stipulationi Dei responderant, dicit Ambulasse in pace. sed modum simul declarat, quòd scilicet ambulauerint in rectitudine. & notanda est particula אתי, mecum. Confirmat enim quod prius dixit, nempe sacerdotij honorem nihil minuere de imperio Dei: quia scilicet sacerdotes retineat sibi addictos. Significat igitur non fuisse euectos in tantam altitudinem, vt possit eorum dignitas quicquam derogare imperio Dei: quia vigere debet illa obligatio mutua, cuius mentio facta fuit, vt scilicet Deus fidelem se præstet: sacerdotes etiam non discedant à fide officij sui, sed probent se legitimos esse Dei ministros. Fructum etiam doctrinæ adiungit, quòd scilicet Leui *conuerterit multos ab iniquitate*, hoc est, adduxerit populum ad resipiscentiam. Sequitur postea: (nam coniungi debet hic versus.)

7 *Certè labia sacerdotis custodient scientiam & Legem requirent ex ore eius: quia nuntius Iehouæ exercituum est.*

Quod de primis sacerdotibus dixit Propheta, extendit ad totum genus Leuiticum: & ostendit perpetuam esse legem atque inuiolabilem in sacerdotio. Dixerat Leui præpositum fuisse Ecclesiæ, non vt ad se traheret Dei honorem, sed vt staret in suo gradu, nempe esset Dei & electi populi minister. Iam confirmat hoc ipsum, pronuntians generalem sententiā, quòd scilicet *labia sacerdotis seruare debeant scientiam*: quasi diceret esse cellam vnde victus Ecclesiæ promi debeat. Deus ergo voluit præesse sacerdotes electo populo, vt populus cibum peteret quasi ex cellis, sicuti in communi vsu videmus hoc seruari, vt scilicet paterfamilias habeat cellam vinariam, habeat horreum suum. Quoniam igitur promi solet victus toti familiæ ex cellis, ideo Propheta hanc similitudinem vsurpat, quòd scilicet Deus apud sacerdotes deposuerit scientiam, vt os cuiusque sacerdotis sit quoddam promptuarium, vt ita loquar, vnde petant fideles scientiam & regulam bene viuendi. *Custodient* ergo *labia sacerdotis scientiam, & Legem requirent ex ore eius.* Ostendit modum custodiæ, non vt supprimant hunc thesaurum sacerdotes: sed vt tota Ecclesia fruatur scientia, cuius ipsi sunt custodes. Petent ergo, vel requirēt Legem ex ore eius. Lex potest simpliciter accipi pro doctrina. sed non dubium est quin Propheta alludat ad doctrinam Mosis, quę fuit vnicus fons omnis scientiæ. Scimus enim Deum Lege sua complexum fuisse quicquid ad salutem Ecclesiæ spectabat: nec verò quicquam additum fuit à Prophetis. ergo Propheta noster sub nomine תורה sic complectitur omnem doctrinam, vt tamen ostendat repositam esse apud Mosen. postremò adiungit, *Sacerdotes esse nuntios Iehouæ.* Breuiter hîc definit quid sit sacerdotium, nempe legatio quam Deus mandat hominibus, vt sint eius interpretes in Ecclesia docenda & regenda. Quid est igitur sacerdos? legatus Dei & interpres. hinc sequitur, à iure sacerdotij non posse diuelli docendi munus, prodigium enim est si quis sacerdotem se esse

iactet,interea non fit doctor. Ratiocinatur igitur ab ipsa definitione Propheta,quum dicit *sacerdotem esse Angelum Dei*.Postremò sequitur antithesis,vbi dicit:

8 *Atqui vos declinastis è via,impingere,*vel ruere,*fecistis multos in Lege:corrupistis fœdus Leui,dicit Iehoua exercituum.*

Hîc docet quàm procul absint sacerdotes sui temporis à pacto illo, cuius meminit.hinc colligit indignos esse honore, cuius tamen fiducia erant inflati, & sub cuius vmbra tegere volebant sua flagitia, quasi Deo obstricti non essent, & interea Ecclesiam possent impunè calcare pedibus suis.Ostendit igitur nimis stultam esse hanc arrogantiam,quòd velint immunes esse ab omni Lege,& interea Deum sibi habere deuinctum cum tota Ecclesia. dicit primò *declinasse ipsos è via*,hoc est,nihil habere affine suo officio,vnde censeri debeant Sacerdotes.Postea amplificat crimen,*quòd multos impingere fecerint in Lege*. de Leui paulò antè dixerat, ambulasse ipsum in pace & rectitudine. Hoc autem valde contrarium est, quòd sacerdotes obliti religionis excusserint primi iugum. dixerat Leui multos reduxisse ab iniquitate: iam dicit sacerdotes fecisse multos impingere.Postremò adiungit,*Ergo corrupistis fœdus:*hoc est illatiuè positum,& ita resolui debet oratio : Quum autem declinastis à via & peruerteritis totum Dei cultum , hoc modo pactum violastis,quod sancitum fuerat cum Leui.Non est ergo cur iactetis inanem titulum honoris,quia defecit successio,vbi comperti estis defecisse à fide patris vestri Leui. Postremò sequitur:

9 *Atque etiam ego dedi vos probrosos & abiectos toti populo,secundum quod nō seruastis vias meas,& extulistis personas in Lege.*

Concludit Propheta frustra gloriari sacerdotes officij sui honore, quia desierint esse sacerdotes Dei.iam redeamus ad principium. Tenemus quam causam hîc tractet Propheta. Quoniam enim sacerdotes volebant singulari priuilegio se eximere ab omni reprehensione,præcipuè ipsos aggreditur,quia profectu caruisset doctrina apud vulgus & gregarios homines,nisi coacti fuissent in ordinem sacerdotes ipsi. Non dubium igitur est quin blanditi fuerint populo sacerdotes, & ita conati fuerint eripere Prophetis omnem reuerentiam, vt careret pondere eorum doctrina. Hæc ratio est cur tam seuerè ipsos exagitet Propheta noster.sed hîc considerandus est nobis status causæ. Dicebant sacerdotes se diuinitus fuisse præfectos toti Ecclesiæ, nec posse honore illo spoliari, quem à Deo acceperant. Sumebant autem partem vnam fœderis duntaxat: sed interea volebant Deum iure suo priuare. Propheta hîc respōdet,Deum quidem ipsos dignatū fuisse non vulgari honore, dum sacerdotes Ecclesiæ suæ præfecit:sed simul reputandā esse pactionē, in qua mutua erat stipulatio. Deus enim non simpliciter ipsos instituerat Ecclesię duces, sed conditione apposita. Videmus ergo hunc esse causæ cardinem, quòd sacerdotes temerè & perperam arripiant quod spectabat in suum commodum: interea negligant atque astutè prætermittant quod primum erat,nempe sacerdotium referri ad Dei cultum.Iam si adepti essent quod volebāt, nullus fuisset Deus in Ecclesia,sed traxissent ad se tyrannicum imperium. atqui Deus semper hunc ordinem voluit seruari & adhuc vult,vt ipse emineat supra omnes mortales. Nūc vbi tenemus consilium Prophetæ, facile est colligere summam totius rei. sed antequam vltra progrediar, notandum est hîc priore loco depingi nobis veros & legitimos sacerdotes. Hîc ergo Propheta non tantùm disputat de officio sacerdotum, sed quasi viuam effigiem ante oculos proponit in qua falli non possumus. Hinc ergo agnoscant quicunque funguntur pastorali officio, quid ab ipsis requirat Deus. Omitto quod primo loco dicit, Deum sacerdotibus dedisse timorem, nam hoc iam satis explicui, non debere sacerdotes abuti iure suo,quasi potestas illis immensa permissa foret.Deus.n.non vult Ecclesiam suam tyrannidi esse obnoxiam:sed vult solus in ea regnare hominum ministerio.Principium ergo illud tenendum est, Sacerdotibus præscriptam esse regulam, vt emineant quidem, & obtineāt gradum honoris in populo, sed certa lege. Hoc tantùm nunc videndum est quod Propheta dicit,Leui bona fide,& ex animo functum fuisse suo munere,*quia scilicet Lex veritatis fuerit in ore eius,& non fuerit in labiis eius inuenta iniquitas*.Simul tamē annecti debet generalis sententia,quæ continuò pòst sequitur,nempe *quòd labia sacerdotis custodient sciētiam*.Hęc igitur Lex nō potest aboleri,quin oporteat doctores esse, qui sacerdotes sunt vel
Exod.28.35 pastores in Ecclesia.Et non inscitè Gregorius accōmodat figurā illā Legis ad hāc partē. nā scimus in vestitu sacerdotali fuisse tintinnabula: & disertè exprimitur apud Mosen,ne sacerdos prodeat absq; sonitu.Gregorius queādmodū iā attigi, hoc ad rationē docēdi trahit, Væ, inquit,nobis si egredimur absq; sonitu,hoc est,si iactemus nos esse pastores,& interea sim⁹ canes muti.Nihil.n.min⁹ tolerabile est,q̄ cēseri pastorē in Ecclesia q nō loquitur,& cui⁹ vox clarè nō resonat in ędificationē populi.hoc dixitRomanus papa.Nūc q tā superbè & plenis

buccis se iactant eius successores, saltem resonent, & audiemus quid doceant. sed quum tota eorum potestas sit in barbarie posita, hinc apparet quàm fideliter custodiant pactum Dei. Redeo igitur ad Prophetæ nostri contextum. dicit Legem hanc præfixam esse à Deo, nec posse vllis hominum placitis, vel vlla consuetudine violari, nempe *vt sacerdos custodiat scientiam in labiis*. Seipsum tamen explicat dum ostendit custodem esse scientiæ sacerdotem, non vt sibi sapiat priuatim, sed vt totum populum doceat: *Requirent*, inquit, *ex ore eius Legem*, hoc est vnum. Deinde restringit nomen scientiæ ad veram doctrinam, quę scilicet fluit ex Lege Dei, quia est vnicus fons veritatis, sicuti dixit Legē veritatis fuisse in ore Leui. Nō sufficiet igitur, si quis habeat os apertum, & expositus sit ad omnes docendos, nisi accedat ipsa doctrinæ puritas. Videmus ergo non tantùm requiri sermonem quemlibet à sacerdotibus, sed purum, & qui petitus sit ex ore ipso Dei: quemadmodum apud Ezechielem tertio Ezec.3.17
capite dicitur, Accipies ex ore meo verbum, & annuntiabis illis ex me. Ostendit illic Deus non pollere tanta authoritate Prophetas, vt futiliter proferant quicquid in buccam venerit, vel quicquid censuerint rectum esse: sed eatenus probos fore doctores, quatenus fuerint discipuli Dei ipsius. Iubet ergo peti ex ore suo verbum: deinde adiungit, Annuntiabis illis ex ore meo. Sic etiam vicesimo tertio capite Ieremiæ dicitur, Quid paleæ ad triticum? Propheta qui somnium habet annuntiet somnium: & qui habet sermonem meum, annūtiet sermonem meum verè, inquit. Hîc limitat Deus ius propheticum & definit: acsi diceret Prophetas non constitui, vt promiscuè hoc vel illud afferant, sed quisque secundum mensuram reuelationis fideliter dispenset, ac tradat de manu in manum quod è cælo accepit. nam per duas illas species intelligit Deus non debere admitti vllam doctrinam, nisi quam ipse reuelauit: & paleæ comparat quicquid homines proprio ingenio excogitant. Vult autem duntaxat puram Legis suæ doctrinam haberi pro tritico. hoc igitur secundum notādum in hac disputatione Prophetæ. sed simul etiam expendere conuenit postremum illud, *quòd Angelus Dei exercituum sit sacerdos*. Videtur quidem hoc dictum esse in honorem sacerdotii: sed potiùs intelligit Propheta sacerdotes nihil habere proprium, vel separatū à Deo: sed quicquid reuerentiæ illis debetur, referri ad ipsum Deum, cuius ministri sunt. Dixi eum ratiocinari ab ipsa definitione, quasi diceret, Quisquis vult haberi sacerdos, sit etiam doctor. sed interea hoc notandum est, subesse tacitam comparationem inter Deum & sacerdotes: quasi diceret, Sacerdotes nihil sibi posse plus sumere, quàm vt Dei sint interpretes. hinc colligere promptū est, sacerdotium nihil derogare imperio Dei. Videmus ergo his paucis verbis Prophetā duo magni momenti capita cōprehendere, quòd scilicet nullum sit sacerdotiū absque doctrina, nec vllus sacerdos, nisi qui probè docendi officio fungatur. Secundò, ostendit nihil Deo ex suo iure, & potestate decedere, quum sacerdotes eminent in Ecclesia, quia scilicet tantùm illis ministerium Deus mandauit, & quidē hac lege, vt semper authoritas penes vnū ipsum maneat: quia alioqui non esset sacerdos Angelus Dei exercituum. Inter alia simul etiā Propheta hoc postulat à sacerdotibus, vt syncerè peragāt suas partes. Scimus enim multos in speciē defungi, & excellere doctrina: sedulò etiam incumbere in hoc officiū: sed alios ambitio impellit, alios auaritia. Propheta igitur hîc apponit alteram legem, nēpe vt in rectitudine coram Deo ambulēt, hoc est, vt non tantùm satisfaciant hominibus, vel captent mūdi plausum, sed pura cōscientia sese exerceant in officio. Ideo dixi hîc ante oculos statui nobis exēplar, vt sciamus quid à nobis Deus postulet postquā Ecclesię suę pastores cōstituit. Iā sequitur exprobratio, vbi dicit Propheta, *Vos autem declinastis è via*. dum tam liberè castigat Sacerdotes, hînc colligimus etiam ipsos subesse correctioni: & nihil magis esse absurdum, quàm quòd Clerus Papalis vult solutus esse omni lege & disciplina. nam hîc coguntur in ordinem sacerdotes, vt agnoscant sua delicta: *Vos*, inquit, *declinastis è via*: deinde, *errare fecistis multos in Lege*. Vbi accedit hoc secundum, iam nullo modo parcēdum est sacerdotibus. Si priuatim tantùm peccarent, quamuis corrumperent malis exemplis Ecclesiam, tamē hoc posset vtcunque ferri: cæterùm, vbi corrumpunt ac deprauāt puram doctrinam, vbi peruertunt ordinem in Lege positū, nullā veniam merentur. Hęc ratio est cur tam seuerè, & liberè cōtra eos insurgat Malachias. postremò adiūgit, *Ergo corrupistis fœdus*. Posset quidē hoc tertium membrū bifariam exponi, vel quòd pergat Propheta in sua obiurgatione, vel quòd inferat ex superioribus, meritò abdicari omni honore, quia pacto non steterint. sed hæc posterior expositio melius conuenit, quemadmodū prius eam amplexus sum. Colligit ergo, sicut dixi, stultā esse iactātiam, quòd sacerdotes dicant se esse ex sancta Tribu quam Deus elegit, & sibi voluit esse peculiarē. Dicit ergo fœdus Leui fuisse ab ipsis violatū. & opponitur superiori mēbro, vbi dicit, vt sciatis pactum meum fuisse cum Leui. Diximus enim tunc improbos semper fucū facere, vbi coarguūtur quasi possent depellere Deum iure suo. Sic Leuitici sacerdotes dicebāt non posse irritū fieri quod semel statuerat Deus. hoc prætextu volebant haberi sacrosancti, quòd essent ex Tribu illa sacra: tunc Propheta illis dicebat, Scietis pactū Dei esse sacrū, & tamen vos esse nullos. Sic etiā hoc loco, *Violastis pactū Leui*, hoc est, frustra prætexitis vos fuisse electos à Deo, & sancitum fuisse sacerdotii vestri honorē: Deus enim voluit seruari Legem à se positam. Quoniam ergo *violastis pactum Leui*, non estis amplius

Leuitæ,hoc est,quoniam estis filij degeneres,iam hereditas à vobis meritò ablata est,& abdicati estis honore illo sacerdotij,& optimè respondet quod sequitur, *Et iam ego dedi vos,* vel dabo *probrosos & abiectos toti populo,sicuti non seruastis vias meas,& accepistis personã in Lege.* Primò ostẽdit Deus se nulla lege iam cõstringi,quò minus abijciat improbos sacerdotes,quia fuerint fœdifragi. Deinde adiungit, *Accepisse in Lege personas,* quia scilicet lucrum captauerint,atque ita in gratiam hominũ flexerint,ac corruperint totam pietatis doctrinam:sicuti fieri necesse est,vbi vel ambitio,vel auaritia regnat,quia nulla erit synceritas, sed semper adulterabitur pietatis doctrina. Non possem nunc absoluere. Cras igitur erit tractanda comparatio inter vetus sacerdotium & Ecclesiæ Christianæ.

❡ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nos dignatus es tibi in Sacerdotium accipere, & quum essemus non tantum ex vulgo, sed etiam profani homines,& alieni ab omni sanctitate, tamen nos tibi consecrasti per Spiritum tuum,vt nos ipsos offeramus tibi in sanctas hostias:da, inquam, vt officij & vocationis nostræ memores,purè nos tibi addicamus in obsequiũ,atque ita offeramus tibi studia nostra,& officia,vt verè in nobis glorificetur nomen tuum,& reipsa appareat nos esse insitos in corpus vnigeniti Filij tui:& sicuti ipse summus est, atque vnicus & perpetuus Sacerdos, ita nos esse consortes Sacerdotij,quo illum voluisti ornare,vt socios etiam nos sibi assumeret:atque ita in toto corpore sicuti in capite glorificetur nomen tuum perpetuò, Amen.

DIXIMVS heri Sacerdotes fuisse veteri Ecclesiæ præfectos cum certa pactione, vt fideliter exequerentur munus suum:deinde si improbi sacerdotes & qui perfidè agunt in officio suo,iactant aliquem honorem,fallaciam hanc pro nihilo ducendam esse, vbi titulus sine re obtenditur.Hæc duo fuerunt exposita.Nunc videndũ est an hoc ad statum & gubernationem Christianæ Ecclesiæ pertineat.Papistæ hoc negant,quia vellent liberè, imò confusa licẽtia dominari:& nihil interea Deo præstare,acsi dignitas ipsa aboleret Dei imperiũ. Neque enim aliter possunt iugũ excutere,nisi Deum omni suo iure spolient.Neque mirum est eos ita agere, quia etiam sub Lege magnũ fuit certamen Prophetis contra impios Sacerdotes,qui defecerant à fide officii sui.Nã semper illis in ore erat vocatio, quũ tamẽ alienissimi essent à Lege illa,quam Deus Sacerdotibus præscripserat.Ergo nihil nouũ faciunt hodie Papistæ,si volunt esse immunes ab omni lege,vt quiduis audeant & spernant omnes reprehensiones:quia scilicet regnũ obtinent,& quidem tyrannicum ac barbarũ. Sed quid illi dicant nostrũ est etiam despicere:quia Deus intereà è sublimi pronũtiat quod hîc legimus apud Prophetam nostrum,nempe se ita regere Ecclesiam,vt emineat supra cunctos mortales. Deus certè postquã exhibitus fuit Christus in carne noluit abiicere Ecclesiæ suæ curam & regimen:noluit etiam quasi priuatus quispiam in ordinem cogi.Si hodie saluum, & incolume manet imperium suum Deo,sequitur in iure Sacerdotii,nihil esse mutatũ, quod ad hanc partem spectat:ergo quicquid authoritatis prætexant qui volunt censeri Ecclesiæ Pastores:manere tamen ipsos necesse est in hoc gradu,vt fideliter munus suũ peragant, quod diuinitus iniunctum est:quia sicuti eos extulit in magnum honorẽ, ita etiã vicissim ab ipsis stipulatus est,vt regant Ecclesiam fideliter. Cæterùm, si clerus Papalis se conferat cum Sacerdotibus Leuiticis,melior fuit illorum conditio.Deus enim hæreditarium Sacerdotiũ in Lege instituit,quemadmodum satis notum est. Voluit suffragiis Ecclesiæ post Christi aduentum creari pastores in Ecclesia. Tribus autem Leuitica sub Lege honorẽ illum iure sibi vendicabat.Deposuit enim ius & honorẽ Sacerdotii Deus in illa Tribu.Ergo si contendant Papistæ plus sibi deberi quàm Sacerdotibus Leuiticis,hoc erit ridiculum. Neque enim vlla nunc est hæreditas, vt filii patribus succedant in ministerio,vel officio pastorali. Videmus ergo si comparatio hîc valere debeat,Legale sacerdotium fuisse quò ad successionem maioris momẽti.Et scimus etiam quid Deus promiserit tam Aaroni,quàm reliquis.Ab Aarone transiit dignitas ad posteros Phinees: visus est etiam ille inuiolabili iure cũ tota sua sobole esse præditus.Atqui hîc Deus expostulat cum Sacerdotibus,quòd violauerint pactũ:& ideo dicit se non teneri amplius obstrictum,quia ipsi fuerint fœdifragi & apostatæ.Nunc obtendat Papa cum omnibus suis quicquid potest.Certè hoc totum erit euanidũ præ illis magnificis elogiis,quæ poterant in speciẽ obtẽdere Leuitici Sacerdotes. Dicit Papa fuisse sedem
Matt.16.18 Apostolicam Romæ fixam,quia dictũ fuerit Petro,Tu es Petrus,&c. Ego non hîc insistam in refutandis nugis illis: quia nihil opus est pluribus disputare an hoc restringi ad solã Petri personã debeat,an verò extendi ad alios.sed illic nulla fit loci mẽtio.Dicit Petrũ fuisse Romanum Episcopum.Etiamsi hoc illi concedatur(quod tamen potest etiã facilè refelli ex historiis)non sequitur tamen hæreditario iure primatũ fuisse translatum ad omnes Romanos Episcopos Ergo successio,quam ipsi superbè iactant,merus est fumus. Cæterùm,vt demus illis omnia quæ postulant,hoc tamen excipere necesse est,non fuisse affixum loco Sacerdotium,ita vt quisquis vocatur Romanæ Ecclesiæ Episcopus, simul etiã obtineat Primatum, & caput reputetur totius Ecclesiæ.Deinde hoc etiam videndum secundo loco, quale sit sacerdotium

cerdotium Papale.Nam dum instituit bestia illa suos sacrificos, non sequitur Christi ordinationem, eque ad eam accedit. Quid enim est sacerdos in Papatu?nempe qui Christũ immolat, hoc est, qui spoliat Christum honore quem Pater cælestis solenni iureiurando sanciuit. Christus vocatus est Sacerdos:& fuit etiam hic honor,quemadmodum nunc dixi,sancitus iureiurando. Omnes sacrifici Papales inaugurantur ad munus suum,vt sacrificent:Damus tibi potestatem offerendi placabiles hostias.sic enim inaugurant ipsos:& hoc verbum propriè competit in Papistas. nam magicæ illæ superstitiones, quibus olim vsi sunt Romani,hodie manent in Papatu. Videmus ergo si exigimus ad normam Christi sacredotiũ Papale,penitus ipsum esse profanum,imò plenum sacrilegiis. sed vt legitima sit eorum vocatio,vt demus illos esse creatos Ecclesiæ pastores,qui continua successione prodierint ab ipsis Apostolis:negandum tamen est ipsos sic debere ferri,vt omnem licentiam sibi vsurpent, vt tyrannidem exerceant in Ecclesia sine aliqua reprehensione. vnde enim illis tanta potestas?Colligimus ergo in summa quod hîc legitur de sacerdotibus Leuiticis,non solùm competere in sacrificos Papales, sed multo magis valere contra ipsos: quoniam scilicet neque hæreditarius sit honor,neque etiam vera & recta sit eorum vocatio,quoniam non possunt censeri Ecclesiæ pastores,quin honore suo spolietur Christus : imò quin ipsum quotidie sacrificent & mactent. Hinc colligimus,minimè tolerandos esse in Ecclesia , quoniam pactio Dei vigere debet sicuti est inuiolabilis. Quæ autem est? nempe vt custodiant Legem Dei in ore suo,& sint eius nuntii,& interpretes. Vbi videmus muta esse idola,imò vbi videmus etiam vertere in mendacium totam Dei veritatem , quomodo tolerabilis erit hæc barbaries,vt Deo excluso diabolus ipse sub hominum persona adulteret totum Dei cultum,peruertat& labefactet, imò in nihilum redigat omnem pietatem? deinde vt mendaciis suis repleat Ecclesiam,quæ debet esse sanctuarium veritatis, hæc possent fusius tractari:sed sufficiat breuiter ostendisse quàm stultè glorietur clerus Papalis se pollere honore sacerdotii: quum tamen appareat nullum esse ius, nullam authoritatem,vbi non seruatur fides Deo & Ecclesiæ. Nuuc pergamus:

10 *Annon Pater vnus omnibus nobis? annon Deus vnus creauit nos? cur fraudabimus quisque fratrem suum*, alii,cur transgredietur quisque in fratrem suum, alii passiuè accipiunt,cur decipitur quisque à fratre suo?*ad polluendum fœdus patrum nostrorum?*

Hîc Iudæos alio crimine accusat Propheta, quòd scilicet perfidi essent in Deum & fratres suos,& discederent ab illa prærogatiua,in quam Deus ipsos extulerat,quum electi ab ipso essent præ cunctis gentibus,vt essent populus sacer & peculiaris: deinde vt essent regnum sacerdotale. Hanc ingratitudinem Propheta exagitat,quum dicit *vnum omnibus esse patrem,& omnes creatos esse ab vno Deo.* Nomen patris tam ad Deum ipsum referri potest, quàm ad Abraham.Et quidam interpretes volunt esse repetitionem, quæ trita est Hebræis. Dicunt igitur vnum Deum esse omnibus Patrem,quia omnes creauit:vt posterius membrum exegeticè sumatur.Sed melius conueniet,meo iudicio, referre ad ipsum Abraham:& cotextus etiam hoc postulat, quia paulò pòst sequitur (nempe in fine versus) violatum fuisse fœdus,quod Dominus cum ipsorum patribus pepigerat. sed hoc certius erit si teneamus Prophetæ consilium. Sequetur paulò pòst obiurgatio,quòd assumerent sibi plures vxores. Cæterùm,nondum videtur mihi Propheta vitium illud exprimere,sed potius generaliter loqui,quòd non seruarent illam puritatem,ad quam vocati fuerát:quia scilicet promiscuè ducebant vxores ex profanis gentibus.Quoniam ergo sine delectu miscebant se incredulis,& Dei contemptoribus,Propheta conqueritur ipsos esse immemores illius tantæ dignitatis,ad quam euecti fuerant , quũ scilicet Deus ipsos dignatus esset adoptare in sacrum populum.Ita enim factum fuit,vt concideret nobilitas illa,quam celebrat Moses quarto Deuteronomii capite, Quæ gens est tam inclyta,ad quam appropinquet Deus,sicuti vides eum tibi propinquum esse? Quum ergo sese prostituerent Iudæi, Propheta eos damnat ingratitudinis.Deinde simul etiam ostendit ipsos inhumaniter agere aduersus fratres, quibus tamẽ sanctiore vinculo fuerant cóiuncti.Mihi igitur probabile est, poni hîc Deum & Abraham,quia Deus elegerat genus Abrahæ , & sibi adoptauerat in populum : deinde quoniam deposuerat fœdus suum apud Abraham & alios patres. Ita Abraham fuerat quasi mediator fœderis,quod Deus percusserat cum tota eius sobole.Nunc ergo vbi tenemus quam causam tractet Propheta, facilius erit perspicere cur tam Abrahæ mentionem faciat , quàm ipsius Dei. *Annon pater vnus est*, inquit, *omnibus nobis* , hoc est,annon Deus selegit nos à reliquo mundo, quum pollicitus est patri nostro Abrahæ se illi fore in Deum,& soboli eius? Quum ergo ab illo fonte fluxerit ad nos Dei gratia, quænam ista socordia est, vbi abrumpimus sacrum illud vinculum , quo Deus nos sibi coniunxit in persona Abrahæ? Nam quum Iudæi non reputabant se originem ducere à sancto Patriarcha, sic fiebat, vt irritum esset , ac nullius momenti Dei fœdus apud ipsos. hæc igitur ratio est cur dicat *Deum vnum omnibus*

Deut.4.8

esse patrem. Et quoniam idem poterant iactare etiam alię gentes, adiungit, *Annon Deus vnus creauit nos?* Ostendit non ratione communi & ordinaria Iudæos fuisse progenitos à sancto patre Abraham, sed authorem huius generis esse Deum, qui ipsos creauit, ánnon etiam creauit reliquum mundum? Non eodem modo. nam creatio hæc specialiter ad Ecclesiam debet restringi. Creauit Deus totum genus humanum: sed creauit genus Abrahæ: queadmodum
Iesa. 60 21 sæpe apud Iesaiam vocatur Ecclesia opus & figmentū Dei. & Paulus etiam sequutus est hanc loquendi formam 1. ad Ephe. cap. Non inteligit ergo Propheta noster Iudæos fuisse à Deo creatos, vt tantùm nascerētur in hoc mundo, sed vt essent sacer populus & peculium ipsius Dei. Quum ergo Deus hoc modo creasset Iudæos, & dedisset illis patrem vnum, vt memores suæ originis manerent coniuncti in vero pietatis consensu, hîc Propheta exprobrat socordiam, quòd abiecerint inæstimabilem illam gratiam Dei, nempe *quòd quisque fraudaret fratrem suum*, atque ita polluerent fœdus Patrum. Quod ad verbum נבגד pertinet, dixi variè exponi à Grammaticis. sed in summa rei satis conuenit hîc damnari Iudæos, quòd non modò perfidi essent in Deum ipsum, sed etiam fraudulenti in proximos: & ita duplicarent perfidiam, cuius scilicet manifestum erat signum, quòd non agerent syncerè cum fratribus suis. *Cur* ergo, inquit, *fraudamus vir*, hoc est, quisque *fratrem suum*, *vt polluamus fœdus patrum nostrorum?* Hîc *fœdus patrum* accipitur pro illa segregatione, de qua diximus, quia scilicet Deus, Abraham & posteros eius sibi adoptauerat, vt differrent à cunctis gentibus mundi. Sub hoc igitur patrum fœdere includitur ipse Deus. & quia hoc non animaduersum fuit, non mirum est si frigidè expositus fuerit hic locus, sicuti etiam totus Malachias certè quasi sepultus est tenebris: quum vellent interpretes lucem afferre, nihil aliud quàm corrupta fuit genuina mens Prophetæ. Sed nunc puto satis hoc esse perspicuum, nempe Iudæos hîc duplicis perfidiæ reos agi, quòd reiicerent honorem sibi oblatum gratuita Dei electione: deinde quòd etiam fraudulenter agerent cum fratribus suis. Vnde sequitur *fœdus patrum*, hoc est, quod Deus deposuerat apud Patriarchas, vt de manu in manum perueniret ad eorum posteros, fuisse violatum & irritum ipsorum scelere. Notandum autem interea est quod iam attigimus, sic argui sacerdotes, vt tamen obiurgatio ad totum populum pertineat. sed hoc statim iterum videbimus. hoc etiam addam, quòd Propheta coniungit Deum cum Abraham huc spectare, ne euanescamus in quærendo Deo, si absque fœdere ipsum quærimus. deinde, ne etiam mentes nostræ subsistant in hominibus. Hæc enim duo vitia nobis sedulò cauenda sunt. Quidam posthabitis omnibus mediis, volunt transuolare ad Deum: ita fit vt concipiant multa figmenta, & fabricent etiam sibi multos labyrinthos vnde nunquam emergant. Videmus quàm multi sint hodie fanatici, qui superbè ebuccinent Dei verbum: interea neque cælum neque terram attingunt. Quare? vellent enim superiores esse Angelis, & non agnoscunt se opus habere adminiculis, quibus paulatim pro sua infirmitate conscendant ad Deum ipsum: hoc est Deum quærere sine fœdere, vel sine verbo. Hæc ratio est cur Propheta hîc adiungat patrem Abraham ipsi Deo, vt scilicet Iudæi sentiant se inclusos fuisse certis finibus, quò modestè proficerent in schola Dei, & paulatim eueherentur in cælum. Deus enim, vt dictum fuit, deposuerat fœdus suum apud Abraham: interea tamen quoniam poterant subsistere in homine mortali, Propheta correctionis vice addit, *ipsos fuisse creatos à Deo*, ne separarent patrem suum Abraham ab ipso authore fœderis. Hic ergo locus apprime notatu dignus est: quia ab initio, & omnibus ferè seculis propensi fuerunt homines ad vtrumque vitium, quod notaui. Et hodie videmus vt alii suis somniis indulgeant, & contemnant prædicationem externam Verbi, sicuti multi fanatici dicunt, non opus esse rudimentis, vbi Deus pollicitus est spirituales fore Ecclesiæ filios. Satan igitur talibus imposturis conatur abducere nos à pura simplicitate doctrinæ. Ergo necesse est opponere hunc clypeum, Non proponi nobis Deum sine Abraham, hoc est, sine Propheta & iterprete. Iam Papistæ in hoc luto demersi sunt, quia semper in ore habent suos patres: & interea Deus nullo apud ipsos loco censetur. atque nihil est magis præposterum. Meminerimus ergo neque Deum velle à verbo suo diuelli, neque vllius momenti esse hominum authoritatem, si ab eo separentur. Et hoc confirmat Propheta in fine versus, quum loquitur de patrum fœdere. Non enim hîc simpliciter commendat fœdus patrum, quemadmodum facerent Turcæ, & faciunt etiam Papistæ ipsi, & Iudæi: sed intelligit fœdus, quod Deus tradiderat, & quod ab ipso acceptum sancti Patriarchæ posteris etiam fideliter tradiderant per manus, quemadmodum vigesimo secūdo capite Actorum etiam Paulus religionem patriam celebrat, non absolutè, quemadmodum facerent profani homines: sed quia principium illud sumit pro confesso, quod Lex per Mosem promulgata non esset figmentum ipsius, sed haberet Deum ipsum authorem. Sequitur nunc:

11 *Perfidè egit Iehudah, & abominatio facta est in Israele & Ierusalem: quia polluit Iehudah sanctuarium Iehouæ quod dilexit*, vel sanctitatem: dicemus de hac voce, *& matrimonium contraxerunt cum filia dei alieni.*

Iam

Iam explicat Propheta quomodo Iudæi à fœdere patrum discesserint.' sed exaggerat crimen illud aliis verbis, quòd scilicet abominatio facta sit in Israele: quasi diceret perfidiam hanc esse abominabilem. Alij verbum בגד vertunt, trangressus est: & ita generaliter sæpe accipitur apud Hebræos. sed quoniam proximo versu dixerat Propheta נבגד, quomodo fraudabimus quisque fratrem suum? non dubito repeti in eodem sensu. sed quemadmodum attigi, ostendit crimen illud esse detestabile: *& dicit in Iehudah & Ierusalem.* Tribum enim illam Deus aliis prætulerat, vt satis notum est. deinde hęc nō vulgaris fuerat gratia, quòd soli Iudæi in patriam reuersi fuerint, quum alii ferè omnes manerent in dispersione. Adiungit ipsam Ierusalem non honoris causa, sed maioris probri: quasi diceret nō tantùm quoslibet ex genere Abrahæ obnoxios esse huic dānationi, sed Iudæos, quibus permissa fuerat libertas reditus: deinde ipsam vrbem sanctam, in qua templum erat, sanctuarium illud Dei, quod vnicum tunc erat in mundo. his ergo circunstantiis crimen exaggerat Propheta. Sed statim descendit ad speciem ipsam, *Polluit*, inquit, *Iehudah sanctitatem Iehouæ, quam dilexit*, nempe quoniam promiscuè singuli indulgeant suæ libidini & accersant sibi vxores ex profanis gē tibus. Hîc קדש accipiunt quidam pro Sanctuario, vel pro Templo, alii pro Legis obseruatione. sed ego potius ad fœdus ipsū Dei refero. Et poterimus cōmodè accipere hoc nomen collectiuè: nisi magis placeat simplicior ille sensus, quòd polluerit Iehudah separationem. Quantum ad Prophetæ consilium, & rem ipsam spectat, nō dubito quin Propheta hîc profanationem illam accuset, quòd scilicet Iudæi sese prostituerent, quum Deus ipsos sibi consecrasset. *Polluerunt* ergo *sanctitatem*: nempe quum separati essent à reliquo mundo, quòd pro nihilo duxerint tantum honorem, quo poterant excellere si integri stetissent in sorte sua. Si collectiuè accipere libeat, *Polluerunt sanctitatem*, id est, polluerunt gentem illam segregatam ab aliis populis. sed quoniam expositio illa posset videri asperior, & aliquantum coacta, mihi sufficit notari hac voce separationem, qua distincti erant Iudęi à profanis gentibus. Sed tamen quod dixi, etiam nobis proderit ad tollendam obscuritatem, quæ aliqua esse posset. Quòd autem hæc sanctitas ad electionem gratuitam referri debeat, qua Deus Iudæos sibi addixerat in peculium, patet ex contextu, nempe vbi dicit Propheta eos duxisse vxores alienigenas. Videmus ergo quorsum tendat hæc sententia, nempe Iudæos Deo fuisse ingratos, quòd ita miscerent se profanis gentibus, & quòd scientes ac volentes abiicerent gloriam illam, qua Deus ipsos ornauerat, quum eligere voluisset in regnum sacerdotale, vt loquitur Moses. Scimus quantopere commēdata fuerit Iudæis sanctitas: ne se proiicerent in vllam gentium pollutionem. Ideo vetuerat Deus in Lege, ne acciperent vxores alienigenas, nisi bene purgatas, quemadmodum dicitur Deut. 21. Siquis captiuam duxerit, ne eam ducat vxorem, donec caput rasum fuerit: deinde etiam sublati fuerint omnes pili ex corpore: absciderit etiam vngues suos. Quasi diceret omnes vxores impuras esse, & ita contaminari viros earum concubitu, nisi prius renouatæ essent. Et tamen illud adhuc non carebat vitio, quum quis seruabat legem illam in captiua: sed libido illa Deo erat abominabilis, quum propria gente non contenti, ita arderent in mulieribus alienis. Quicquid sit, quia Iudæi, vt omnes mortales sine exceptione, propensi erant ad corruptelas, voluit illos Deus tenere collectos in vna gente, ne scilicet mulier suis blāditiis virum abstraheret à puro & sincero Dei cultu. Et narrat Moses, etiam astutè datum fuisse hoc consilium à Balaam: quum videret populum non posse vinci aperto marte, tandem artificium hoc inuenit vt gē tes profanę vxores & filias suas offerrent. hinc factum est, vt populus in se prouocauerit iram Dei, quemadmodum habetur in libro Numerorum. Quum ergo post reditum Iudæi iterum prolapsi essent ad illam corruptelam, non abs re tam seuerè in ipsos inuehitur Propheta noster: ac dicit, vxores alienas ducendo polluisse sanctitatem, hoc est segregationem illam, quæ erat illis plusquàm honorifica. quoniam Deus solos ipsos adoptauerat in populum: & dicit sanctitatem, quam Deus dilexit. Duplicatur hoc modo crimen, quia non modò deuinxerat eos sibi Deus, sed gratuito fauore amplexus fuerat. Si enim quæritur segregationis causa, an prę stabant aliis gentibus? an attulerant aliquid dignitatis aut meriti? minimè, sed Deus gratis ipsos dilexit. Sub ipso enim amoris nomine designat Propheta meram illam Dei liberalitatem, qua dignatus fuerat Abraham & ipsius sobolem, sine vllo respectu dignitatis aut excellentiæ. Exprobrat igitur illis hanc ingratitudinem, quòd non modò desciuerant à fœdere, quod Dominus cum patribus ipsorū pepigerat, sed quòd contempserint ac neglexerint gratuitū illum amorē, qui tamen debuerat etiā ferreos animos mollire. nam si quicquā reperisset in ipsis Deus cur prę ferret aliis gētibus, poterāt adhuc magis esse excusabiles, vel saltem extenuare culpā. sed quum Deus indignos, & nihil de se meritos, tamē adoptasset in peculiū: certè oportuit nimis brutos esse, qui fauorē illū gratuitū Dei ita spernerent. Indignitas ergo, sicuti dixi, augetur hac circunstantia, quòd non flexerit in obsequium eorum animos illa tanta Dei liberalitas. In fine versus, quēadmodū iam attigi, profanationem ostendit Propheta, *quòd duxerint filias Dei alieni.* Odiosè vocat filias dei alieni, quæ colebant falsos deos. poterat dicere exteras simpliciter: sed hîc voluit tacitè opponere Deū Israelis idolis omnibus: quasi diceret vnde genitæ sunt vobis istę vxores? nēpe ab ido-

Exo. 20. 6.
Deu. 21. 12.
Num. 25. 4.

lis.Debueratis ergo illas abominari tanquam portenta:si vobis esset cordi vera religio,quicquid ex idolis profectum est,nonne oportuit vobis esse detestabile?atqui animi vestri addicti fuerunt filiabus falsorum deorũ. Et vidimus iam hoc vitium reprehensum fuisse à Mo-
Gene. 6.2. se,& notatum ignominia ante Legem latam, vbi dicit corruptum fuisse humanum genus, quia filij Dei duxerint filias hominum,nempe quia posteri Seth,qui erant ex sancta familia nati,sese prostituerint,atque ita permiscuerint exiguam illam manum,quæ sancta erat & sacrata Deo,mundi inquinamentis.Tũc enim desciuerat totus mũdus à Deo,excepta illa progenie Seth.Quum ante Legem notauerit Dominus æterna ignominia libidinem illam:vbi accessit Lex,quæ debet instar esse repaguli,& perruperit tamen populi intemperies,ánnon contumacia illa prorsus fuit inexcusabilis? Postea adiungit:

12 *Excidet Iehoua virum qui fecerit hoc,excitantem & respondentem ex tabernaculis Iacob, & qui adducit oblationem Iehouæ exercituum.*

Hîc docet Propheta non cessurum impunè vel sacerdotibus vel reliquo populo,quòd ita permisceant se gentium inquinamentis,& profanent Dei fœdus ac violent. Deus ergo inquit,excidet (nam est propriè eradere & delere.) *Excidet* ergo *Deus virum quisquis hoc fecerit tam excitantem quàm respondentem.* Hieronymus vertit magistrum & discipulum. & interpretes hîc variant.Allegoricè etiam quidam exponunt de mortuis.sed nõ dubito,quin per Excitantem intelligat quisquis imperio pollet,ac potest alium vocare:per Respondentem verò intelligat famulum ipsum,qui subiectus est domini imperio. Excitant ergo Domini quia ipsorum est præcipere: famuli verò respondent, quia ipsorum est capessere iussa & obsequi. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, Deum fore vindicem huius perfidiæ, absque exceptione,vt neque plebeiis hominibus,neque proceribus ipsis parcat. Et adiungit in eundem sensum sacerdotes:quasi diceret,ne ipsi quidem sacerdotes excipientur. In summa,denuntiat pœnam Iudæis,& ostendit quamuis grassari cœpisset passim illa impietas vt quisque alterius exemplo putaret esse licitum quod venerat in receptum morem, tamen Deum vindicem fore,vt comprehendat sub eadem pœna & magistros, hoc est,heros & seruos:deinde etiam vt non eximat ipsos sacerdotes,qui tamen putabant se tutos esse singulari priuilegio. Reliqua cras.

¶PRECATIO.

D*A omnipotens Deus,quando tam procliues sumus ad omne genus vitij, vt nos discamus continere sub verbi tui fræno,& eo etiam coercere omnes carnis nostræ cupiditates: & quicquid Satan machinetur ad nos huc vel illuc trahendos,vt tandẽ constanter pergamus in obedientia verbi tui & memores æternæ illius electionis,qua nos dignatus es gratuitò adoptare,& vocationis etiã, qua sancita fuit æterna illa tua electio & qua nos in filio tuo vnigenito amplexus es, pergamus in cursu nostro vsque ad finẽ,& ita adhæreamus constãtia fidei Christo Filio tuo,vt tandem cum ipso colligamur in fruitionem æterni illius regni,quod sanguine suo nobis peperit, Amen.*

13 *Et hoc secundò fecistis operiendo lachrymis altare Iehouæ fletu & ploratu, eò quòd amplius non respicitur ad oblationem, & non suscipitur bene placitum è manu vestra.*

RVRSVS culpam sacerdotum amplificat Propheta, quod populus quum sentiret Deum sibi aduersum,nullá tamen rationẽ eius placãdi amplius reperiebat.Vbi autẽ cõcipiunt animo homines Deũ sibi inexorabilẽ esse,necesse est cõcidere totum pietatis studium:sicuti
Psal.130.4. etiã dicitur in Psal.Apud te est propitiatio,vt timearis.Quum ergo populus nihil proficeret sacrificando,iam propriè defecerat ab ipsius cultu.Hoc crimen,quod grauissimũ erat, dicit Propheta meritò posse imputari sacerdotibus.nam quum polluti essent, quomodo, vt antè visum est, respecta fuisset eorum persona à Deo, vt mediatores essent ad expianda peccata,& Deum ipsum placarent?hic est genuinus Prophetæ sensus, quem nullus Interpretum attigit.Hebræi putant hîc coargui sacerdotes,quia vxores eorũ altare fletu replerent, quòd scilicet viderent maritos suos nõ bona fide,nec secundum legem coniugij secum agere: & subscribunt alij ferè omnes.Sic ergo hunc versum interpretantur, *vos secundo hoc fecistis*, id est,iam satis per se illud peccatum graue erat,quòd passi estis macilẽtas hostias mihi offerri quasi per ludibriũ:sed accessit vestrum scelus erga vxores,quæ assiduè queruntur,ac deplorant indignã suam fortunã coram altari Dei:nẽpe quòd nõ diligantur à vobis,sicuti ferebat coniugij religio.ergo lachrymas,fletũ & ploratũ referunt ad sacerdotũ vxores,quæ tam inhumaniter tractatæ à maritis,nihil aliud poterãt quàm assiduis querimoniis replere altare Dei.Itaque מאין פנות vertunt,Ideo non respiciam,vel Nemo respicit.sed vtraque versio nõ modò obscurat,sed penitus deprauat sensum Prophetæ.Optimè autem conuenit quod iam dixi,nempe sacerdotibus posse adscribi quòd nemo tunc ex animo Deum coleret, vel saltem hilari & prompto affectu. Deus enim erat populo implacabilis : quia hæc vna erat ratio

ratio gratiæ obtinendæ sub lege, vt sacerdotes suppliciter, quum gestarent personam Mediatoris, deprecarentur veniam totius populi nomine. Quomodo autem potuit exaudire sacerdotum preces Deus, quum altare eius sordibus suorum scelerum polluerent? Videmus ergo quid valeat hæc amplificatio. *Operitis* ergo *altare Iehouæ lachrymis, fletu & ploratu.* Debuerāt in templo resonare Dei laudes, sicuti dicitur, Te expectat Deus laus in Siō. Et hoc præcipuum erat sacrificium, vt populus se exerceret in meditādis Dei beneficiis & soluenda gratiarum actione. Atqui dicit nullos prodire coram altari alacri animo, dum omnes sunt queruli & tristes, quia experiantur Deum seuerū ac rigidum, & ratio additur, עוד פנות מאין, ad verbum est, Annon amplius respiciendo ad oblationem, & accipiendo beneplacitum è manu vestra? Facile est videre quàm procul discedant à Prophetæ sensu qui dicunt, non igitur amplius offerent. nam refertur hoc ad Deum. Iam alij qui vertunt, Ideo non accipiam, corrumpunt etiam ipsam Literam. Sed sensus commodè fluit hoc modo, omnes flere & vlulare coram altari, quoniam vidēt sine profectu se venire & sacrificia sua nō placere Deo, totum etiam cultum esse quasi inutilem. quoniam Deus votis eorum non respōdeat. Propheta hanc culpam adscribit sacerdotibus, quòd scilicet Deus non flectatur ad misericordiam, vt populo ignoscat quoties illi sacrificant. Fletu ergo dicit repleri vel operiri altare, quoniam non accipit *Deus beneplacitum è manu ipsorum*, hoc est, quoniam nullę victimæ ipsum oblectant, quæ scilicet offeruntur pollutis manibus & impuris. Postea adiungit: Psal. 65.1.

14 *Et dixistis, In quo?* vel super quo? *quoniam Iehoua testificatus est inter te & inter vxorem adolescentiæ tuæ, quam tu fraudasti*, vel erga quam tu præuaricatus es, *quum tamen ipsa esset consors & tua vxor fœderis tui.*

Refert hîc Propheta, sicut antè, quàm propensi essent sacerdotes ad obstrepēdum. Et hoc est nimis vulgare hypocritis, vt statim obiiciant clypeum ad tegenda sua vitia quoties arguuntur. & hinc apparet, homines propè fascinatos esse à Satana, vbi contrahunt illā duritiem, vt audeant responsare Deo & obstreperis vocibus repellere omnes admonitiones. Iam aliquoties vsus est hac forma loquendi Malachias: vnde colligimus, tūc ita obduruisse populum, vt non magni essent ponderis apud eos omnes admonitiones. sed proponit speciem vnam, in qua facilè constabat ipsos prolapsos esse ad flagitia, quę ferri non possent. nō dubium autem est, quin ex multis sceleribus vnum designet. Itaque in hoc versu est synecdoche: quasi diceret, hypocrisis vestra nimis crassa est. nam vt reliqua omittam, quo prętextu excusabitis perfidiam hanc, quòd nulla apud vos ratio est fidei coniugalis? Si qua est in hominibus integritas & religio, debet certè in coniugio vigere. atqui vos abiecta omni pudicitia, assumitis vobis plures vxores. non est igitur cur putetis vos posse elabi vllis tergiuersationibus, quoniam hoc vnum flagitium satis vos tenet conuictos. huc ergo spectat Prophetæ responsio. Vidimus aliis etiam vitiis implicitos fuisse sacerdotes. Non ergo perfidiam nunc accusat Propheta, quasi puri essent ab aliis criminibus: sed, sicuti nuper dixi, sub vna specie ostendere vult illis quàm improbè & impudenter subterfugiant Dei iudicium, quum tamen violassent fidem coniugij: quod est prorsus abolere omnem naturæ ordinem: quia, vt iam dictum est, nulla erit societatis humanæ sanctitas, nisi seruetur coniugium. est enim ille fons humanitatis, vt ita loquar. Cęterùm, vt magis vrgeat sacerdotes, reuocat ipsos ad Deū coniugij authorem: *testificatus est.* inquit, *Iehoua inter te & inter vxorē tuam.* Significat his verbis ita contrahi inter virum & mulierem coniugium, vt Deus præsideat & stipuletur ab vtroque fidem mutuam. Ideo Solomon Prouerb. capite 2. vocat coniugium fœdus Dei, quia excellit supra omnes humanos cōtractus. Sic etiam Malachias statuit Deum quasi stipulatorem, qui coniungat sua authoritate virum vxori & sanciat illam societatem. *Deus* ergo *testatus est inter te*: quasi diceret, Iam tu non modò transgrederis omnes humanas leges, sed pactum quod Deus ipse consecrauit, & quod meritò præferri aliis omnibus debuerat. Quum ergo testificatus sit Deus inter te & vxorem tuam, nunc vbi eam fraudas, quomodo prodire audes ad altare? & qua fiducia putas Deum posse tuis sacrificiis placari, vel respicere ad tuas oblationes? *Adolescentiæ vxorem* vocat, quoniam eo fœdior est libido, vbi mariti abiiciunt coniugalem amorem erga vxores, quas ab ipsa adolescentia duxerunt. Coniugium quidem semper est inuiolabile, etiam inter senes: cæterùm, hæc circunstantia tamen auget flagitium, vel turpitudinem, vbi quispiam ab vxore alienatur quam duxit puellā & in ipso flore ætatis. Conciliat enim adolescentia amorem. & etiā videmus, vbi per annos multos simul vixerunt vir & mulier, ad vltimam vsque senectutem vigere inter ipsos amorem mutuum, quia ab ipsa adolescentia conglutinati sunt inter eos animi. Hæc igitur circunstantia non abs re ponitur, quoniam libido sacerdotum eo fœdior erat & quasi prodigiosa, quòd ita ab vxoribus discederēt, quas tamen amplecti debuerant tenero amore: quum duxissent adhuc puellas. *Tu*, inquit, *fraudasti, quum tamen ipsa sit consors tua, & vxor fœderis tui.* Vocat consortem, vel sociam, quia scimus cōtrahi matrimoniū hac lege, vt vxor sit quasi dimidia Prou. 2. 17

pars viri. Quum ergo inseparabile sit coniugij vinculum, Propheta hîc pungit, imò confodit sacerdotes, vbi exprobrat ipsos immemores fuisse naturæ, quum ita delerent in animis suis memoriam fœderis sacrosancti. Vxor fœderis accipitur pro vxore fœderata, hoc est, quæ tibi coniuncta est interposito Dei nomine, vt nullum possit esse dissidium, quin violetur & aboleatur quodammodo omnis sanctitas. Postea addit:

15 *Et non vnum fecit? & exuperantia spiritus illi? & quorsum vnum? quærens semen Dei, ergo custodiamini in spiritu vestro: & in vxorem adolescentiæ tuæ ne transgrediatur*, vel, ne fraudes. Est mutatio personæ. ponitur enim tertia persona loco secundæ.

In hoc versu est aliqua obscuritas: & hinc factum est etiã, vt nullus interpretum accesserit ad Prophetæ mentem. Hebræi ferè omnes consentiunt, sermonem haberi de Abraham: si hoc recipimus, poterit sensus esse duplex. nam posset esse obiectio, Annon vnus fecit? hoc est, ánnon Abraham qui est vnus ille pater gentis, dedit nobis exemplum? Plures enim vxores duxit, & ita multi exponunt, quasi exciperent Sacerdotes, atque exemplo Abrahæ defenderent corruptelam, quæ nuper damnata fuit: Annon vnus fecit, quum tamen excellentia Spiritus esset in eo? scimus enim quàm procliue sit hominibus, prætexere authoritatem Patrum vbi volunt tegere sua vitia. Alij malunt accipere in Prophetæ ipsius persona, neque tamen negant esse Anthypophoram: sed volũt hîc præcidi ansam excusationis, quasi Propheta diceret, ánnon Abraham quum esset vnicus, hoc fecit? Quum enim Iudæi similitudinem Abrahæ obiicerent, putant interpretes, quorum nunc sententiam refero, hîc proponi discrimen: quasi diceret, Vos malè arguitis. nam quisque vestrûm fertur carnis suæ libidine ad polygamiam: Abrahæ autem alia fuit & diuersa ratio, nempe quòd esset vnus, id est, solitarius. nam apud Iesaiam etiam vocatur Abraham Vnus, orbitatis respectu. Hanc igitur putant summam esse, Annon Abraham necessitate coactus est, vt acciperet sibi alteram vxorẽ? (Iesa. 51. 2.)
nempe quia erat orbus, nec spes erat promissæ sobolis. Libido ergo non impulit patrem vestrum Abraham, sicuti vos: sed desiderium sobolis gignendæ. & putant confirmari hoc ipsũ sequentibus verbis, vbi dicitur, Et quid vnus quærens semen Dei? hoc est, longè aliud fuit propositum sancto Abrahæ quàm vt libidini suæ indulgeret. Quærebat enim semen illud sanctum, cuius spes erat ablata propter sterilitatem vxoris: & deinde quòd iam esset effœta. Quum ergo videret Abraham vxorem suam sterilem, & videret ob senium non posse amplius concipere, vel parere, ideo descendit ad vltimum illud remedium. potuit igitur error Abrahæ excusari, quum finis eius rectus fuerit. Quærebat enim semen Dei, hoc est, semen illud in quo benedicendæ erant omnes gentes. Hactenus retuli quid alij sentiant. sed iam ante annos duodecim in Gallicis Bibliis duxi hunc locum aliter vertendum, & אחד legendum in accusatiuo casu *Annõ* igitur *vnum fecit?* Hieronymus videtur mihi subolfecisse aliud velle Prophetam, quàm quod alij docent: tamen non potuit consequi genuinum sensum: & ideo quasi in medio subsistit. Legit in casu nominatiuo, Annon vnus fecit, id est, Deus: & postea adiungit, Et in vno illo erat spiritus exuperans, vel in Abraham, inquit. Videmus vt nihil asserere audeat, & non explicet etiam quod erat necesse. Semper enim suspensa erit sententia imò frigida, si dicimus, Annon vnus fecit? Sed si ita legimus, *Annon vnum fecit?* nulla erit ambiguitas. Scimus Hebræis hoc esse tritum, vt Dei nomen non exprimant sæpe, vbi fit eius mentio. Nam excellentia Dei hoc in se habet, vt facilè intelligi possit eius nomẽ etiam si non exprimitur. Non debet igitur nos turbare, quòd Propheta subticeat nomen Dei, & verbum ponat absque subiecto, quia vsus linguæ Hebraicæ talis est, quemadmodum dixi. Nunc venio ad sensum Prophetæ: *Annon fecit vnum?* hoc est, ánnon Deus cõtentus fuit vno homine, dum institueret coniugium? *& tamen residuum spiritus erat in eo.* שאר accipiunt Hebræi pro Excellentia, sed nescio qua ratione ducti fuerint, nisi quòd ausi sunt mutare significationem vocis, quia non poterant se expedire: occupauerat enim eorum mentes ille error, hîc tractari de ipso Abraham. Quid est igitur שאר רוח? illis est Excellentia spiritus. atqui שאר scimus esse Residuum vel reliquias. quod ergo superest ex re aliqua dicitur שאר. nam שאר est Remanere & relinquere. hîc ergo Exuperantiam spiritus accipit Propheta pro Virtute influentiæ, vt ita loquar. Deus enim poterat duas vel tres dare vxores vni viro. neque enim defecit eum in vna muliere spiritus: sicuti inspirauit Euæ vitam, ita etiam potuit alias mulieres creare, & partiri suum spiritum. Potuit igitur tres & quatuor & decem vxores dare vni viro, quia erat spiritus residuus in ipso. iam tenemus quid Propheta intelligat initiò huius versus. Sed antequam vltrà progrediar, tenendum est eius consilium, vt abrumpat friuolos illos prætextus, quibus tegebant Iudæi suam perfidiam, dicit in coniugio semper reputandum esse ordinem diuinitus præfixum: vel, vt breuius loquar, institutionem coniugij esse instar perpetuæ Legis, quam violare nefas est. Non est igitur cur homines varias leges sibi fabricent in coniugio, quia authoritas Dei hîc spectari vnica debet. hoc melius poterit intelligi ex capite decimonono Matthæi, vbi Christus

ſtus refellens quod obiectum fuerat à Iudæis de Repudio, dicit, Ab initio non fuit ſic. quã- Mat. 19. 8.
uis ergo Lege permiſſum eſſet dare libellum repudij vxoribus, negat tamen Chriſtus hoc eſſe licitum. Quo argumento? nempe quia inſtitutio coniugii non ſit talis, quæ ſanctio eſt inuiolabilis, vt dictum fuit. ſic nunc etiam ratiocinatur Propheta noſter, *Annon vnum fecit Deus?* hoc eſt, Expendite apud vos, quum Deus creauit hominem & coniugium inſtituit, an dedit plures vxores vni viro? minimè, videtis ergo adulterinũ eſſe & alienum à vera & pura ratione coniugij quicquid non conſentit cum illo principio. Sed quæret hîc quiſpiam cur Propheta dicat Deum vnum feciſſe. videtur enim hoc duntaxat referri ad virum, & ita ad mulieres non ſpectare: reſpondeo Vnum vocari virum cum vxore, ſicuti Moſes ipſe loqui- Gen. 1.
tur, Creauit Deus hominem, maſculum & fœminam creauit ipſos. Quum dicit hominem 27.
creatum eſſe, adiũgit expoſitiuè, fuiſſe creatos virum vel maſculum, & mulierem. ergo dum loquitur de homine, maſculus quaſi dimidiam partem facit, & vxor alteram dimidiam. Nã vbi diſputatio eſt de toto genere humano, dimidia pars eſt in viris, altera verò in mulieribus. ſic etiam vbi ad ipſa indiuidua venitur, vir eſt quaſi dimidium hominis, mulier etiam quaſi dimidium hominis. Loquor de ratione ordinaria. nam ſiquis obiiceret, cælibes non eſſe igitur homines integros, hoc eſſet friuolum, ſed quoniam creati ſunt homines, vt quiſque habeat vxorem ſuam: ideo dico virum & mulierem integrum hominem facere. hæc ratio eſt igitur cum Propheta dicat *à Deo vnum hominem fuiſſe factum*, nempe vbi virum mulieri coniunxit, & voluit eſſe compares, vt ita loquar, ſub vno iugo. & in hac expoſitione nihil coactum eſt, quia ſatis conſtat Prophetam hîc reuocare Iudæos ad puram coniugii naturam. hoc autem non poteſt aliunde melius cognoſci quàm ex ipſa Dei inſtitutione, quæ lex perpetua eſt ac inuiolabilis, vt diximus, Deus autem hominem creauit, nempe maſculum & fœminam: & quemadmodum etiam Chriſtus hanc ſententiam repetit & diligenter expendit illo quem citauimus loco. & hîc Iudæos pungit, quaſi vellent Deũ ſuperare, vel ſapere ſupra ipſum: *Annon* inquit, *exuperantia ſpiritus illi?* Spiritum accipit non pro ſapientia Dei: ſed pro arcano influxu quo Deus homines viuificat. Annon potuit, inquit, diſtribuere Deus ſpiritum ſuum vt crearet plures vxores vni viro? atqui voluit par vnum creare, vt efficerent hominẽ vnum vir & mulier. quum ergo Deus non caruerit reſiduo ſpũ, & tamen noluerit hanc menſuram excedere: hinc ſequitur violari legem coniugii: ſi vir acceſſat ſibi pluress vxores. Nunc puto ſatis perſpicuam eſſe Prophetæ mentem. iam ſequitur. ומה האחך *Et quorſum vnum?* מה eſt particula interrogantis de cauſa, de fine, de forma, de modo: ideo commodè vertemus, Ad quid vel Quorſum. ergo, Quorſum Deus fecit vnum? nempe *quærens ſemen Dei.* Semen Dei accipitur hîc pro legitimo, quemadmodum Diuinum nominant Hebræi quicquid excellit: imò vocat etiam Diuinum quod purum eſt ab omni vitio & macula. *Semen* ergo *Dei quæſiuit*, hoc eſt, inſtituit cõiugium vnde naſceretur legitima ſoboles & pura. ergo tacitè hîc Propheta oſtendit ſpurios omnes fore qui ex polygamia naſcentur, quoniam non poſſunt legitimi filij cenſeri, neque debent, niſi qui ſecundum Dei inſtitutionem gignuntur. vbi autem vir fidem vxori datam violat, & ſumit ſibi alteram, ſicuti coniugii ordinem peruertit, ſic etiam non poteſt legitimus eſſe pater. Iam tenemus cur Propheta dicat Deum voluiſſe vni viro vnam duntaxat vxorem adiungere, vt procrearent ſobolem legitimam. nam ab effectu oſtendit, quàm friuolis ſubterfugiis vtantur Iudæi: quia vbi multùm litigauerint, tamen ſoboles ipſa arguet ipſos mentiri, quia erit adulterina ſcilicet. Hinc cõcludit, *Ergo cuſtodiamini in ſpiritu veſtro.* quanquam eſt verbum paſſiuum, tamen reſolui in actiuum debet. *Ergo cuſtodiatis vos in ſpiritu veſtro*, hoc eſt, attenti ſitis ad cauendũ ne quis vxorem fœderis ſui decipiat. Poſtquam expoſuit quàm peruerſe violent fidem coniugii quicunque tranſiliunt ad polygamiam, hîc eos hortatur, & hæc optima eſt docendi ratio, vbi ſcilicet docemus initiò quid licitum ſit, deinde adiungimus exhortationes. Voluit igitur Propheta Iudæis conuincere ſuj flagitii, quia alioqui nulla fuiſſet exhortationis authoritas apud ipſos. ſemper enim promptum fuiſſet excipere, Atqui fas nobis eſt, quia ſequimur patris noſtri Abrahæ exemplum: deinde permiſſum hoc fuit longo vſu: & Deus nunquam paſſus fuiſſet talem corruptelam graſſari multis ſeculis in populo ſuo. ſequitur ergo nobis licere quod tu condemnas. Oportuit initiò tolli omnes iſtos fallaces prætextus. Iam ſequitur ſuo ordine exhortatio vbi dicit, *Cuſtodiatis vos.* loquitur enim de re quaſi ſatis probata. Nunc ſequitur:

16 *Si odio habeas*, quiſquis odio habet, *dimittat*, vxorem, *dicit Iehoua Deus Iſrael: & operit*, vel texit, *violentiam ſub veſtimento ſuo, dicit Iehoua exercituum: ergo cuſtodiamini in ſpiritu veſtro, & ne fraudetis.*

Hîc rurſus Propheta exaggerat crimen illud, quod pro nihilo ducebant Sacerdotes. dicit enim grauius eos peccare, quàm ſi vxores repudiarent. Scimus tamen repudium nunquam fuiſſe permiſſum diuinitus, propriè loquendo. nam etſi fuit impunitas ſub Lege, non tamen fuit permiſſio. Quemadmodum Magiſtratus multa quæ non probabit

cogetur tamen ferre: quia nunquam ita præclarè agetur cum genere humano, vt cohibeantur omnia vitia. Est quidem hoc optandum, nec vllum vitium toleretur: sed videndum quid fieri possit. ergo Moses ex præscripto ipsius Dei non inflixit pœnam pro delicti grauitate, siquis vxorem repudiaret: nunquam tamen hoc permissum fuit. Sed si fiat comparatio, dicit Malachias leuius esse delictum, vxorem abiicere, quàm plures simul ducere. hinc colligimus quàm abominabilis sit Deo polygamia. Ego Polygamiam nomino, non vt stulti Papistæ, qui vocant Polygamos non quibus simul sunt plures vxores, sed qui priore mortua alteram superinducunt. Fuit hoc factum crassa inscitia, sed Polygamia propriè dicitur, vbi quis sibi plures vxores sumit, quemadmodum hoc communi vsu fuit receptum in Oriēte. & scimus gentes illas semper fuisse libidinosas: & nunquam coluisse fidem coniugij. quũ ergo tanta illic fuerit salacitas, vt essent similes ferè brutis pecudibus, hinc factum est vt quisque plures vxores duceret: quemadmodũ adhuc hodie durat ille abusus inter Turcas & Persas & alios similes. hîc tamen vbi comparat Deus Polygamiam Repudio, dicit Polygamiã deterius esse & magis detestabile crimen, nempe quia impurè sese miscet vir cum aliena vxore, deinde non modò fraudat vxorem cui erat obstrictus, sed violenter quasi latro eam detinet: ita duplex est crimen. nam si excipiat se retinere vxorem cui deuinctus est, scortator tamen est in secunda muliere, ita miscet sacra profanis, vt loquuntur. deinde ad scortationem & impudicitiam accedit illa crudelitas, quòd tenet sub imperio suo miseram fœminã, quæ mortem præferret suæ conditioni. nam scimus quantopere vrat mulieres zelotypia. Vbi autem quispiam inducit scortum, quomodo feret legitima vxor tantam indignitatē, quin miserè crucietur? hæc igitur ratio est cur Propheta nunc dicat, *Si odio habeas, dimitte*: non quòd veniã concedat repudio, quemadmodum diximus, sed vt hac circunstantia crimen augeat. & ideo audiũgit, *Atqui operit* vel tegit *pallio violentiam.* Hîc violentiã accipiũt quidam interpretes pro Præda: & putant hoc modo vocari mulierem, qui tyrannicè cogitur manere cum adultero, quum cernat domi suæ pellicem, à qua eiicitur è toro coniugali. sed illud est nimis coactum & remotum à litera. Non dubito igitur quin Propheta hîc excutiat Iudæis fallacem laruam, quòd putarent colorem inductum esse suo vitio, quia retinerent priores vxores. Et quid hoc aliud est, inquit, quàm tegere velle pallio violentiam? saltem velle excusare, quia vos palàm non proditis ipsam? atqui Deus non fallitur, neque potest vllo fuco perstringi eius oculus. ergo quanuis iniquitas vestra tecta sit pallio, tamen non est coram Deo abscondita: imò duplicatur hoc modo, quoniam fouetis vestram crudelitatem intus. Præstaret autem latrones manere in syluis & illic iugulare homines ignotos, quàm domum suam allicere hospites & illic iugulare, & spoliare sub prætextu hospitalitatis. Ita vos facitis, inquit, nam corrupitis coniugium, & postquam fefellistis miseras vxores, tamen vestra tyrannide cogitis domi vestræ manere, & ita excruciatis miseras vxores, quæ poterant alioqui frui iure suo, si datum esset repudium. Hîc iterum concludit, *Ergo custodiamini in spiritu vestro*: hoc est attenti sitis, quonim intolerabile est hoc scelus coram Deo, quanuis conetur vnusquisque vestrum eius grauitatem extenuare.

❡ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quamuis tam variis modis quotidie violemus fœdus quod nobiscum pacisci voluisti in Filio tuo vnigenito, ne tamē tractemur pro merito defectionis nostræ, imò tot defectionum quotidie iram in nos tuam prouocamus: sed vt indulgenter nos sufferas ac toleres: interea autem confirmes nos ad veram constantiam, vt fidem quam tibi polliciti sumus & quam à nobis etiam stipulatus es in ipso Baptismo tibi præstemus vsque ad extremum: & sic etiam versemur quisque cum fratribus suis, viri cum vxoribus, vt foueamus illam vnitatem Spiritus, quam inter nos eiusdem Filij tui sanguine consecrasti, Amen.

17 *Fatigastis Iehouam in verbis vestris, & dixistis, In quo fatigauimus eum? quũ dicitis, Quicunque facit malum gratus est in oculis Iehouæ, & in ipsis se oblectat: vel vbi Deus iudicij?*

Propheta hic castigat Iudæos qui expostulabant cum Deo in rebus aduersis, quasi iniustè ipsos desereret, neque statim opem ferret. ita solent hypocritæ nisi Deus statim ipsis opituletur, non tantùm obliquè obstrepere, sed etiam erumpere in apertas blasphemias. putant enim Deum sibi obstrictũ: & ideo liberius, imò maiore licentia & petulantia in ipsum insurgunt. & hæc est etiam probatio veræ pietatis vbi patienter nos subiicimus iudiciis Dei: & quemadmodum Ieremias suo exemplo nos admonet, Iram eius sustinemus, quia scimus nos peccasse. hypocritæ verò quia nullius culpæ sibi conscii sunt (sibi enim indulgent, & suas conscientias obstupefaciunt) quoniam ergo non examinant seipsos, ideo existimant Deum sibi iniuriam facere, nisi statim ipsis succurrat. Talis fuit improbitas populi, de qua nunc disserit Propheta. dicit *eos fatigasse Deum*, hoc est, suis obstreperis querimoniis fuisse ei molestos.

Ier. 8. 14.

molestos.nam יגע significat tædio affici. dicit igitur importunè ipsos conquestos fuisse de tarditate Dei. Est quidem translatitia locutio, quia scimus nullas passiones in Deum cadere: sed quemadmodũ alibi Deus eos obiurgat, quòd contristauerint Spiritum suum, sic etiã hoc loco dicit *sibi fuisse molestos*. Nunc tenemus Prophetæ consilium. est autem dilemma in verbis, quia Deum existimant Iudæi fauore prosequi impios, quoniam non statim eos vlciscitur, vel iam dissimilem esse sui & oblitum suæ naturæ. Non videtur primo intuitu esse dilemma, sed potius idem eos repetere, verùm priore mẽbro arguunt Deum iniustitię: secũdo obiiciunt non esse Deum, quia non potest esse absque iudicio. ergo sententia hæc continet duo membra quæ inter se differunt: vel Deus mutauit naturam, atque ita non est Deus: vel fauet inimicis nostris, quia non statim exercet vindictam. Videmus ergo vt inferant vel Deum iniquè agere, vel iam nullum esse Deum. diximus autẽ quænam fuerit origo huius mali, quia Iudæi nõ poterant in seipsos descendere vt faterẽtur se dignos esse castigationibus illis. Erant igitur similes equis ferocibus, qui calcitrant etiamsi humaniter tractentur à suis sessoribus. Sed talis peruicacia etiam nunc conspicitur in laruatis hominibus, qui profitentur pleno ore pietatem, vbi ex animi sententia tractãtur: atverò vbi Deus asperius cum ipsis agit, non tantùm obmurmurant, sed, quemadmodum iam dixi, euomunt impias contumelias aduersus ipsum, quasi non rependeret dignam mercedem ipsorum iustitiæ. Hoc exemplo admoniti discamus hanc esse veram sapientiã, humiliare nos sub potenti Dei manu: & quanuis suspendat vota nostra, tamen non impatienter ferre quod nobis alioqui durũ est atque asperum: sed potius subigere affectus nostros, & petere etiam ab ipso Spiritum mansuetudinis, qui nos in tranquilla æquitate retineat. Dicit eos adhuc excipere, *In quo fatigauimus te*? qua parte inuehitur vehementius in ipsorum duritiem, quòd obiurgati non saperent, sed quasi ludibrio haberent Prophetæ verba, quibus tamen apertè videmus fuisse conuictos, nisi bis fuissent stupidi. Erat hæc intolerabilis contumelia aduersus Deum, ipsũ propitium esse impiis, & fauore prosequi eorum scelera, hoc enim modo non tantùm tyrannicè regnaret Deus, sed peruerteret omnem ordinem. Nihil autem eius naturæ magis contrarium quàm manum porrigere impiis, quasi haberet cum ipsis conspirationem. Quũ ergo tãta impietas nota esset, fuit hic prodigiosius stupor, rogare in quo molesti essẽt Deo. debuerant enim scire nihil apud ipsum esse pretiosius suo honore: tamen quasi immeritò eos castiget Malachias sese opponunt ferrea fronte: sicuti aliquot similia exempla antè vidimus: quum in coniugiis essent fœdifragi, quum fraudarent Deum in decimis, quum facetè etiam eluderent Prophetas, ostergebant, & sciscitabantur in quo peccassent. Ostendit Propheta in hac contumacia ipsos sic obduruisse, vt audacter reiicerent omnes admonitiones, neque enim hoc quærunt quasi de re dubia: neque his verbis colligi potest ipsos fuisse dociles: sed perinde est acsi armati ad certamen descenderent, armati impudentia, dico, & obstinatione. neque enim dubium est quin contempserint atque etiam deriserint Prophetæ obiurgationem. Respondet igitur, *Quum dicitis, Quisquis facit malum ille gratus est in oculis Iehouæ* (est טוב Bonum ad verbum: sed Hebræi accipiunt pro grato) *Et in his se oblectat*. dicunt placere Deo impios & sceleratos, nempe quia tegebant falsis blanditiis peccata sua vt nullius culpæ vellent coargui. Reiiciunt igitur quicquid est mali in suos inimicos. non expostulant generaliter cum Deo, quia impunita scelera in mundo relinquat, sed quia non sentiunt eius auxilium. Videmus ergo hìc non odio scelerum tumultuari Iudæos & litigare cum Deo, sed tantùm consulere priuatim suis commodis, nec damnare alia peccata, nisi ex quibus aliquid iacturæ vel damni sentiunt: & nullos etiam habere pro sceleratis, nisi à quibus læduntur. hinc colligimus non zelo probitatis ita conqueri, sed quia vellent Deum sibi obstrictum esse ad suscipiendam eorum causam tam iniuria quàm iure, vt solent terreni patroni. Scimus tẽtari etiam interdum pios, & quasi labefactari eorum fidem, vbi res in mundo sunt turbatæ & confusæ. & Dauid hoc sibi accidisse narrat Psalmo septuagesimo tertio. sed in seruis Dei & synceris cultoribus est aliquod rectitudinis studium, quoties talem dolorem concipiunt val perturbationem, sicuti quum Habacuc dicit, Quousque Domine? non dubium est quin illa querimonia procedat ex recto principio, quia scilicet optabat verè coli Deum in mundo. sed nihil tale fuit in Iudæis, cum quibus hìc disceptat Propheta noster. nam, vt diximus, nullum fuit improbitatis odium, sed cura priuatæ vtilitatis: ideo placere Deo impios dicunt, quia non statim medius intercedat, vbi sentiunt aliquid molestiæ ab hostibus. Repetitio etiam signum est maioris amarulentiæ, quia non contenti vna obstrepera voce, adiungunt, Deum oblectari in illis. Sequitur alterum membrum, *Vel vbi est Deus iudicij*? videntur hìc non malè ratiocinari, à Dei natura scilicet. nam homines possunt mutare & consilium & animum: manent tamen semper homines, quia laborant inconstantia & leuitate. atqui in Deum nulla cadit obumbratio. Videtur ergo hoc non male quadrare, vbi obiiciunt *non esse Deum nisi sit iudex mundi*, quia non potest exuere hoc officium, quin seipsum abneget.

Psal. 106. 33.

1. Pet. 5. 6.

Habac. 1. 1

sed malignè insimulant Deum: imò iam nullum esse obtendunt, quia se abdicauerit suo iudicio. sumunt enim hoc pro confesso, quòd Deus vindex scelerum esse desierit, quod falsissimum erat: sed tamen ab ipsa experientia volunt hoc certum & clarum esse. hinc colligunt *nullum esse Deum*, quoniam abolita fuerit eius diuinitas vnà cũ iudicio. Videmus ergo quò petulantiæ in suis querimoniis proruperint, vt vel Deum iniustitiæ damnarent, vel dicerent Deitatem eius redactam esse in nihilum. Sequitur:

CAPVT III.

Ecce ego mitto Angelum meum, & purgabit viam coram facie mea: & mox veniet ad templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus fœderis quem vos expetitis: ecce venit, dicit Iehoua exercituum.

Hîc Propheta non affert solatium improbis illis obtrectatoribus, sed contra maledicas eorum voces asserit constantiam suæ fidei: quasi diceret, etiamsi iactent se vel fraudatos esse vel derelictos à Deo in quem sperauerant, tamen fœdus eius non fore irritum: quemadmodum alibi dicitur, Etiamsi homines perfidi sint ac mendaces, Deum tamen manere veracem, neque desciscere ab ingenio suo. Deus ergo hîc magnificè insultat Iudæis, & contra impuras eorum blasphemias asserit fœdus suum, quia non impedient improbi eorum susurri quò minus satisfaciat ipse promissis suis, & præstet suo tempore quod illi putabant nunquam futurum. vtitur autem demonstratiuo aduerbio ad rei certitudinem: *Ecce*, inquit, *mitto Angelum meum, qui purgabit viam coram facie mea.* Non dubium est quin de Ioanne Baptista intelligi debeat hic locus, sicuti etiam Christus exponit, quo nullus interpres quęrendus est melior. & quum Ioannes Baptista fuerit Angelus Christi, initium versus non potest ad aliam personam referri: postea loquetur Pater ipse, vt videbimus. sed quia idem Deus est cum Patre suo, qui in carne apparuit, non mirum est si incipit ipse loqui, deinde sequantur verba in persona Patris. Est concinna allusio ad Mosen, cuius partes fuerant intercedere ne iustus Dei furor populũ deleret. sicuti enim tũc Dei maiestas intolerabilis futura erat absq; deprecatore, vt populus præ metu exclamet, Loquere nobiscum ne moriamur: sic etiam nunc docet Malachias opus esse internuntio, per quem mitigetur ira Dei, quam plus æquo Iudæi inflammauerant. has partes obiit Ioannes Baptista, qui Iudæos assuefecit ad audiendam Christi vocem. Quod autem dicit *se missurum Angelum qui purget viam.* tacitè perstringit Iudæos. à quibus quasi iniiciebãtur multæ remoræ: acsi diceret, obstaculis suis ipsos impedire quò minus patefiat redemptio & salus promissa. Dicit igitur opus esse *Angelo qui viam purget*, quoniã impedimenta attulerant Iudæi, quasi consultò vellent repellere gratiã quæ illis parata erat & exposita. Cæterùm quænam fuerit purgandæ viæ ratio Baptistæ iniũcta, tam ex 40. cap. Iesaiæ, quàm ex Euangelistis patet. atque inde etiam colligitur quod iam dixi, Deum fide & clementia luctatum esse cum obstaculis quæ ad prohibendum Christum Iudæi erexerant. Postea adiungit, *Et mox veniet ad templum suum Dominus, quem vos quæritis*. postquam dixit se viam patefacturum suæ gratiæ, iam adiungit, *Venit ille Dominus.* hîc non ponitur nomen Iehouæ, sed אדון: & ideo propriè de Christo sermo habetur, qui etiam continuò pòst vocatur *Angelus fœderis.* Fuit autem in communi populi vsu nomen אדון pro Mediatore, sicuti Ps. 110. deinde Dan. 9. vbi expressè dicitur, Exaudi Iehoua propter Dominum, למען אדוני, quod idem est. *Veniet* igitur *Dominus ille.* Ratio huius locutionis est, quoniã illis sub vmbra ostẽsus fuerit Christus. Quũ ergo regnũ Dauidis figura esset Domini Christi, non mirum est quòd Prophetæ hac voce eum designant: pręsertim qui propiores erant manifestationi Christi. Quòd autem alio elogio ornatur, nempe quòd sit *Angelus fœderis*, longè differt à priore membro. Vocauit nuper Ioannem Baptistam Angelum, sed *Angelum Iehouæ*: nunc autẽ Christus vocatur *Angelus fœderis*, quia oportuit ratum fœdus Dei fieri in eius manu. Inferior igitur titulus est Ioãnis Baptistæ quàm Christi: quia etiamsi Deus sit manifestatus in carne, non tamen hoc repugnat quin sit minister & interpres Dei ad sanciendum fœdus. & scimus non constare munus Christi nisi fœdus Dei nobis cõfirmet atque obsignet non modò sua doctrina, sed sanguine suo & sacrificio mortis suæ. Regem ergo & reconciliatorem hîc promittit Malachias Iudæis. Regem sub titulo Domini, reconciliatorem sub titulo Angeli fœderis. Scimus autem hoc fuisse præcipuum in tota Legis doctrina, vt veniret Redemptor, qui Ecclesiam reconciliaret Deo, & qui eam regeret. Quòd autem dicit, *quæri & expeti Mediatorem à Iudæis*, per quem Deus sit illis propitius, hoc non sonat in bonam partem. Fideles omnibus suis desideriis in Christum intẽti sunt etiam hodie, postquam in carne fuit exhibitus, donec scilicet vltimo aduentu fructum mortis & resurrectionis eius percipiãt. Sub Lege scimus gemitus & suspiria omnium piorum fuisse ad Christum: sed hîc odiosè Malachias perstringit importunas voces, quibus stu debant Iudæi Deum vocare in crimen, quasi iam ipsorum spem & vota frustratus esset. Diximus enim, & res etiam ipsa ostẽdit perperã & indignè insimulatum fuisse ab illis Deum, quasi

Marginalia: Nu. 23. 19. — Luc 7. 27. — Ex. 20. 19

quasi non vellet defungi suis promissis.ergo Propheta ironicè & non sine amarulentia dicit *expeti Christum à Iudæis*,quòd scilicet obmurmurarent,quia eius aduentum Deus nimiū differret:O!vbi est Redemptor?quando tandem nobis patefiet? Quum ergo verbis præ se ferrent se ardēter expetere aduentum Christi,hoc illis exprobrat Propheta,& meritò:quoniā his verbis incredulitatem suam prodebāt:*Ecce venit,dicit Iehoua exercituum.*Hîc Patrē inducit loquentem,vt nuper dictum est:& inculcat particulam illam הנה, tollendæ omnis dubitationis causa. deinde ab authoritate Dei confirmat quod dicit. Poterat ipse sub Doctoris persona hoc asserere,sed vt magis commoueat Iudæos maiestas Dei,ipsum facit huius Prophetiæ authorem,Sequitur:

2 *Et quis sustinebit diem aduentus eius? & quis consistet in apparitione eius?quia ipse quasi ignis purgans,& quasi borith,*vel herba,*fullonum.*

Hoc versu Propheta durius congreditur cum Iudæis,ac docet meram simulationem esse,quòd fingunt se tantopere expetere aduentum Mediatoris:quia scilicet longè ab eo dissentiunt tota vita.hîc autem quum dicit intolerabilem fore aduentum Christi, sermo restringitur ad impios, quia scimus nobis optabilius nihil esse vel suauius quàm vt Christus nobis propinquus sit.etsi enim nunc ab ipso peregrinamur,pręsentia tamen eius inuisibilis summa est nostra lætitia.deinde nisi animos nostros fulciret expectatio aduētus eius,quàm misera esset nostra conditio? ideo hac nota insigniuntur fideles, quòd expectent eius aduentum,& Paulus non frustra hortatur nos exemplo cæli & terræ, vt similes simus parturientibus,donec Christus appareat nobis Redemptor, sed hîc Propheta stylum suum dirigit cōtra impios,qui etsi videntur toti flagrare desiderio præsentiæ Dei,non tamen propinquum habere cupiunt,sed fugitant quantum in se est.Similem locum vidimus apud Amos, Væ optantibus diem Domini:ad quid vobis?nam caligo erit & tenebræ, non lux:& dies tristitiæ, non gaudium.Illic Amos prorsus similem causam agebat.nam Iudæi falsa arrogantia inflati,putant fieri non posse vt Deus ipsos desereret, qui fidem illis suam obstrinxerat.Dicit autem sic prouocatum fuisse Deum illorum peccatis, vt iā professus ac iuratus sit hostis.Sic etiam hoc loco,*Veniet,veniet Redemptor,*inquit Propheta:sed nihil vobis proderit:quin potius formidabilis erit eius aduentus.Scimus enim Christum non omnibus in salutem apparuisse,sed reliquis duntaxat,& qui ex Iacob resipuerant,quemadmodum dicit Iesaias.quum autem isti peruicaciter repellerent gratiam Dei,non mirum est si eos excludat Propheta à gratia Redemptoris.*Quis* ergo *sustinebit aduentum eius? & quis consistet in apparitione eius?*quasi diceret,Frustra vobis blāditias facitis,& Deo etiam improperatis,quòd Redemptorem promissum quasi in sinu suo occultum teneat.nam veniet suo tempore,sed sine profectu quantum ad vos.neque enim dabitur frui eius gratia : quin potius nihil vobis afferet præter meros terrores. *Erit* enim *quasi ignis purgans,*inquit,*& quasi herba fullonum.* hoc posterius membrum tam in bonam partem quàm in malam accipitur,sicuti melius liquet ex proximo versu.Scimus duplicem esse vim ignis,quia exurit & purgat: exurit quod vitiosum est, purgat autem aurum & argentum à scoriis. Non dubium est quin vtrunque notare voluerit Propheta,quoniam proximo versu dicet Christum sessurum instar ignis, vt purget & excoquat filios Leui quasi aurum & argentum. ergo respectu populi cum quo hactenus sermonem habuit,Christum docet fore igni similem,qui exuret ac consumet sordes illas.nam quanuis iactarent ore pietatem, scimus tamen inquinamenta fuisse Ecclesiæ Dei,ac decora.ideo oportuit ipsos igne perire:sed interea docet etiam Malachias non interituram prorsus Ecclesiam quia *Dominus purgabit filios Leui.* Hîc synecdochica est locutio: sed tamen extenditur promissio hæc ad totam Ecclesiam, quoniam filii Leui erant quasi primitiæ:totus autem populus sub illa tribu Deo consecratus erat. hæc igitur ratio est cur filios Leui nominet potius quàm totum populum,quasi diceret,etiamsi infecta sit ac polluta Ecclesia,tamen aliquid fore residuum quod Deus seruabit,sed purgatum. Verba sunt quę prætericram:

Ro. 8. 22. 23.

Am. 5. 18.

Iesa. 10. 21. 22.

3 *Et sedebit purgans & mundans argentum:& mundabit filios Leui, fundētque,* vel conflabit,*eos sicut aurum & sicut argentum : & erunt offerentes Iehouæ oblationem in iustitia.*

Dicit Propheta *sessurum Christum ad purgandos filios Leui,*quia etiamsi essent quasi flos & puritas Ecclesiæ,contraxerant tamen aliquid labis ex corruptela quæ inualuerat. Talis ergo erat contagio,vt non solùm vulgus esset corruptum,sed ipsi quoque Leuitæ,qui præire aliis debuerant,& qui erant in Ecclesia quasi exemplar sanctitatis. Quicquid sit, Deus promittit talem fore purgationem quam afferet Christus, & ita moderatam vt non consumat totum populum,sed purget electos,ac purget instar argenti,vt salui maneant.Postea dicet, etiam Leuitas ipsos opus habere examine vt mundentur:quia ne ipsi quidem careant sordibus,propterea quòd permixti erant populo tam peruerso,& qui prorsus à Lege & à timore & cultu Dei desciuerat.

¶ PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando natura ita præcipites sumus ad perperã iudicandum, vt discamus nos tibi subiicere, & ita placidè acquiescere in tuis iudiciis, vt patienter feramus quascunque nobis quotidie irrogas castigationes: nec dubitemus id fieri in salutem nostram, neque vnquam tibi obstrepamus, sed demus tibi gloriã in omnibus rebus aduersis: & ita studeamus mortificationi carnis nostræ, vt nos ipsos abnegando, teipsum profiteamur semper esse verum Deum & iustum vindicem & Patrem nostrum: atque ita deficientes à nobis, nunquam tamen declinemus à puritate verbi tui, & sic retineamur sub iugo tuo, vt tandem fruamur ea libertate quæ nobis parta est per manum vnigeniti Filij tui, Amen.

PRoxima lectione descripsit nobis Propheta Christi officium, vt hypocritæ sentirent se frustra cõqueri de tarditate Dei, quasi ipsos in articulo necessitatis desereret. Cęterùm, dixit opus esse purgatione non tantùm in ipsa fæce populi, sed etiam in sacerdotibus. vnde apparet quàm fuerint tunc res corruptæ in cunctis ordinibus. Interea videtur perstringere obliquè hypocrisin non modò in vulgo, sed in Leuitis: quia subest antithesis inter sacrificia quæ tunc solebant offerre, & quæ obtulerant patres ipsorum. Quum ergo dicit, *offerent Domino* מנחה בצדקה, ostendit sacrificia eorum non fuisse legitima, quia ipsi polluti erant, ideóque non poterant ritè litare Deo. Videmus ergo hîc exprobrari Leuitis quòd polluerint cultum Dei, quoniam non offerrent iusta sacrificia, sicuti in Lege sua pręscripserat. Hoc autem non refertur ad externã speciem duntaxat, sed ad ipsos affectus, quòd scilicet accederent ad Dei altare non bene præparati. Ratio loquendi satis trita est Hebræis, Offerre in iustitia, pro Offerre sicuti decet, ita vt nihil sit vitiosum aut reprehensione dignum. In verbo etiam ישב notatur diuturna mora: quasi diceret Propheta, sordes altius esse infixas Leuitis, quàm vt vno die aut leuiter abstergi queant. denique voluit hoc verbo exaggerare corruptum statum populi. nam si leuis tantùm abstersio suffecisset ad eluendas sordes, dixisset simpliciter, Purgabit & mundabit, & fundet vel conflabit. vtitur enim tribus illis verbis: sed, quemadmodum notaui, dicit, *sessurum*, vt sit continuus in opere & diu insistat, quoniam scilicet morbi inueterati non tam facilè sanantur. Tenemus ergo nunc quid velit Propheta. Postea adiungit:

4 ***Et grata erit Iehouæ oblatio Iehudah & Ierusalem, sicut à diebus antiquis, & sicut annis pristinis.***

Hic versus ostendit, quanquam nuper loquutus sit de filiis Leui, hoc tamen spectasse ad populum: sed voluit restringere ad electos quod non debebat etiam ad omnes extendi. Fuerunt enim, vt vidimus & iterum videbimus statim, in populo illo multi reprobi, imò maior pars prorsus defecerat. hæc igitur ratio est cur Propheta specialiter sermonem dirigat ad paucos illos residuos ~~qui non~~ exciderant. Cæterùm, nominat *Iehudah & Ierusalem*, quoniam tribus illa reuersa erat in patriam: deinde sacrificia fiebant Ierosolymæ, sed non pro splendore antiquo. Res enim erant valde attritæ inter miseros illos exules. Ideo Propheta vt addat animum fidelibus, dicit templum quidem nunc esse ignobile, & cultum Dei, qualis illic peragitur, esse vilem & abiectum: non esse tamen cur despondeant animos tam Leuitæ quàm alii, quoniam rursus Dominus eriget templi sui gloriam, & ostendet reipsa sibi placere quæ hominibus erant ludibrio. Sequitur:

5 ***Et appropinquabo ad vos in iudicium, & ero testis velox contra præstigiatores,*** vel diuinos, ***& adulteros, & iurantes ad fallendum, & supprimentes mercedem mercenarij, viduæ, & pupilli,*** aut viduam, & pupillum, ***& peruertentes peregrinum, & qui non timuerunt me, dicit Iehoua exercituum.***

Hîc retorquet Propheta querimonias, quibus antehac vsi sunt Iudæi. est igitur antistrephon quum dicit, *appropinquabo ad vos*. Nam hac calumnia grauabant Deum, quòd absconderet se in latebris, & procul specularetur quæ fiebant in mundo, quasi populus quem elegerat non esset ei curæ. Volebant autem hoc modo Deum habere quasi mercenarium militem, qui præstò esset quoties aliquid accideret aduersi, vt statim ad eorum nutum vel placitum armatos confligeret cum ipsorum hostibus: hoc ipsi volebant: Deus autem contrariam sententiam profert, *quòd scilicet veniet in iudicium*. & alludit ad impiam illam blasphemiam, vbi negabant Deum esse iudicii, qui non se opponeret strenuè vel citius hostibus ipsorum. O! Deus iam exuit naturam suam, quia nullum eius apparet iudicium. Ego, inquit, non obliuiscar iudicii mei quum ad vos accedam, sed (quemadmodum iam diximus) præter eorum expectationem. volebant enim Deum arma induere in suum commodum: Deus autem denunciat se illis fore hostem, quemadmodũ etiã nominat se per os Iesaiæ. Simul autem dicit, *ero testis velox*. opponit hanc celeritatem eorum calumniæ. dicebant enim

Deum

Deum sedere pigrum & segnem, quoniam non statim, vt voluerant, proruperat contra exteros ad vindictam exercẽdam. dicit ex opposito, se fore satis celerem vbi res tulerit. Quoniam autem hodie etiam grassantur in mundo tales blasphemiæ, locus hic accommodandus est nobis in vsum, vt sciamus Deum, quanuis ad tempus tardet vel conniueat, scire tamen suas opportunitates, vt appareat vindex scelerum, simulac opus fuerit. Sed semper timendum est, ne hæc festinatio eius nobis in perniciem cedat, quia non accipit personas, vt improbitatem nostram foueat, & rigidus sit contra eos qui nobis infesti sunt. Videndum igitur est, vt dum expetimus præsentiam Dei simul etiam sistamus nos ad eius tribunal pura & integra conscientia. Postea enumerat quasdam species: sub quibus comprehendit scelera quibus impliciti erant Iudæi. Primo loco nominat *Diuinos*, vel præstigiatores. verum quidem est, inter alia superstitionum genera hoc nomen poni: sed quia hic solum legitur, non dubium est, quin Propheta complecti voluerit omnes diuinos, ariolos, & pythonicos, & quicunque tales sunt. Et adhuc altera est synecdoche. nam omnes corruptelas designat, quæ pugnant cum vero Dei cultu. Scimus enim Deum frænasse olim Iudæos verbo suo, ne deflecterent ad incantationes & artes magicas, & quicquid tale est. In summa, ostendit tam crassis abominationibus tunc fuisse deditos, vt etiam ad incantationes, & præstigias diaboli, & artes magicas sese prostituerent. Secundò ponit *adulteros*, quo nomine designat omnẽ impudicitiam. tertiò ponit *fraudes, & rapinas*. Si autem probè expendimus, tres istæ species continent plenam violationem totius Legis. Consilium Prophetæ minimè ambiguum est: vult enim ostendere, quàm peruersè expostulent cum Deo, quia centies perire debuerant, quum essent apostatæ, quum essent obscœnis libidinibus dediti, quum essent crudeles, auari, perfidi. Hæc obiurgatio etiam commonefacere nos hodie debet, ne prouocemus iudiciũ Dei aduersus alios, interea autẽ nobis blandiamur. Quoties ergo confugimus ad Dei opẽ, & petimus, vt nobis succurrat, meminerimus eum esse iustum iudicem, & qui personas nõ respicit. Ita fiet, vt quisque dũ implorat iudiciũ Dei, suus ipse sit iudex & præueniat cognitionem quæ ipsi metuenda est: Ergo ne Deus armetur in nostrum exitium solicitè examinemus vitam nostram, & teneamus regulam examinis quæ hîc præscribitur à Propheta: incipiamus à cultu Dei: deinde veniamus ad scortationes, adulteria, & quicquid pugnat cum vera castitate: postea transeamus etiam ad rapinas, ad fraudes. Nam si puri erimus ab omni superstitione, si castè & purè nos custodierimus: si etiam abstineamus ab omnibus rapinis, ab omni crudelitate, haud dubiè probabitur Deo vita nostra. Et ideo in fine versus Propheta addit: *non timuerunt me*, nam vbi regnãt libidines, & rapinæ, & fraudes, & corruptelę quæ vitiant cultum Dei, satis patet nullum esse Dei timorem: sed homines quasi furere excusso iugo, etiamsi millies prætẽdant nomẽ Dei, Quod dicit *de pupillis, & viduis, & peregrinis*, amplificat scelerum atrocitatem, quia scimus pupillos, & viduas, & peregrinos esse sub fide & tutela Dei, quoniam expositi sunt hominum iniuriis. Ergo quisquis pupillos diripit, & viduas infestat, & peregrinos opprimit, ille videtur quasi data opera bellum inferre Deo, qui pollicitus est eos fore tutos sub vmbra manus suæ. Quod ad verba spectat, durum est si dicamus supprimi mercedem viduæ & pupilli. Potest igitur esse verborũ inuersio, quòd euertant viduas, pupillos, & peregrinos. Sequitur:

6 *Quia ego Iehoua non muto*, alii vertunt nõ mutor, & ad rem ipsam parum interest, *& vos filij Iacob non estis consumpti.*

Hîc clarius refellit Propheta ac compescit impiam illam proteruiam populi, Deus enim postquam dixit se venturum, & missurum redemptorem, sed non fore talem, vt Iudæis satis faceret: nunc ius suum sibi vindicat. dicit se *non mutari, quia sit Deus*: nomine Iehouæ ratiocinatur à natura sua Deus. Se enim tacitè mortalibus opponit: quemadmodũ vidimus postrema lectione: nec mirum est si Deus hîc à se procul repellat omnem inconstantiam quũ Balaam ille impostor, coactus fuerit celebrare immutabilem Dei perseuerãtiam in iustitia. Neque enim est Deus, vt mutetur quasi homo, inquit, aut variet, Num. 23. Iam ergo tenemus vim huius vocis, *Ego Iehoua*. Sed addit explicatiuè, *non muto*, vel nõ mutor. nã si actiuè legimus non muto, idẽ manebit tamen sensus, quòd scilicet Deus maneat in suo proposito, neque huc & illuc flectatur: quemadmodum homines pœnitet suscepti consilii, & quia venit illis in mentẽ quod antè non cogitauerant, vellent esse infectum quod iam fecerunt, & quærunt nouos retractandi modos. Deus negat quicquam simile in se reperiri *quia sit Iehoua, & non mutet*, vel non mutetur. Posterius membrum potest variè accipi. כלה Hebræis significat in prima coniugatione Consumi: in Piel significat complere, vel finem facere: & hic sensus melius cõgrueret, nisi quòd ratio grammatica potius exigit, vt sit verbum primę coniugationis. Si posset ferre Grammatica, melius hoc quadraret, Vos filii Israel non fecistis finem: quare? à diebus patrum vestrorum, &c. vno igitur contextu legendus esset versus qui mox sequetur. Sed contenti simus recepta lectione. Duplex tamen adhuc potest elici expositio. Nã ו copula potest resolui in aduersatiuam particulam, quanuis nondum estis cõsumpti, ego tamen non mutor: quasi dictũ esset, Ne putetis vos elapsos esse: quanuis diu pe-

Nu. 23. 19.

percerim vobis & vestris peccatis. Quanuis ergo nondum sitis consumpti, sed tolerauerim vos in tanta prauitate, ego tamen maneo Iehoua, neque ingenium muto, & tandem experiemini me esse iustum iudicem: quanuis non exequar statim vindictam meam, sed pœnæ vel suspensæ hæreant, vel quasi sepultæ iaceant: tamen ostendet exitus me non esse propterea mutatum. Sed videtur Propheta hîc potius obiicere ingratitudinẽ Iudæis, quòd Deum crudelitatis accusent, vel socordiæ, quia non ipsis statim opituletur: interea autem non reputent secum, ideo se manere superstites, quia Deus habuerit rationem suæ naturæ potius, quàm rependere voluerit quod meriti erant. Hæc igitur summa est, *Ego Deus qui non mutor*. vos autem ànnon oportuit in vobis agnoscere admirabilem illam tolerantiam, qua vobis peperci? quî enim factum est, vt non perieritis, & innumeræ mortes vos absumpserint? quomodò adhuc agitis superstites? An quia probè vos erga me gessistis, vt debuerim curam vestri gerere? Imò est hoc quasi portentum, quòd non fulminauerim contra vos, vt fueritis pridem consumpti. Videmus ergo vt illis exprobret ingratitudinem, quia ipsum accusent, quòd non statim armatus prosiliat in ipsorũ defensionem. Nam excipit, si tam esset rigidus & vehemens, non potuisse ipsos subsistere, quia continuis seculis non desierant interitum sibi accersere, sicut mox sequitur. Dicit enim:

7 *A diebus patrum vestrorum declinastis à statutis meis*, vel edictis, *& non seruastis: reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Iehoua exercituum. & dixistis, In quo reuertemur?*

8 *An diripiet homo Deum*, vel deos, vel iudices, *quia vos diripuistis me? Et dixistis, In quo diripuimus te?* vel expilauimus? *In decimis, & oblationibus.*

Clarius exequitur Propheta quod attigerat, nempe mirum esse quòd nõ periissent olim Iudæi, quia non destiterant in se Deum prouocare. Hoc igitur clarius nunc illis obiicit: *à diebus patrum vestrorum*, inquit, *declinastis*. auget eorũ damnationem hac circunstãtia, quòd

Act. 7. 51. non cœperint nuper ab officio discedere, sed cõtinuauerint per multas ætates suam contu-

Psal. 95. 8. maciam, quemadmodum & aliis etiam locis tam Prophetæ quàm Apostoli idem illis obiectant: vos incircuncisi corde nõ destitistis resistere Spiritui sancto sicut Patres vestri: &, Nolite obdurare corda vestra sicuti & Patres vestri. In iustitia Patrũ vestrorum ne ambuletis: sed nolo colligere testimonia, quæ satis frequenter occurrunt, & nota esse debent. Tenemus nunc consilium Prophetæ, quòd scilicet iam seculis pluribus perrexerint Iudæi in sua impietate & sceleribus: & tamen non fuerint pro meritis suis à Deo tractati: quoniam pro inæstimabili sua bonitate & indulgentia suspenderit rigorem suũ, ne mox, vt digni erant, in ipsos animaduerteret. Hinc apparet quàm præposterè fuerint non solùm morosi & superbi, sed etiam furiosi contra Deum, qui arguerunt eum tarditatis, quũ tamen verè se Deũ probasset erga eos, diuturna illa patientia. Quod dicit, *& non seruastis*, ad amplificationem valet. magis enim exprimit Legis suæ contemptum: quasi diceret non solùm fuisse trãsgressores, sed crassa peruicacia sic desciuisse à Lege, vt pro nihilo ducerẽt calcare præcepta Dei sub pedibus. Iam hortatur eos ad pœnitentiam, & comiter occurrit, atque affirmat se fore illis propitium & placabilem, si resipuerint. Hactenus eos asperius obiurgauit, quia duræ illæ ceruices opus habebant tali castigatione. Nam si humaniter, & blandè eos hortatus esset Propheta, vel calcitrassent vel obiectassent cornua. Oportuit igitur subigi illam ferociam, quæ reddebat eos prorsus indociles. Hoc fecit Propheta: nunc mitigat illam duritiem sermonis, non respectu omnium, sed si qui adhuc sanabiles sint in populo vult eos experiri: & ideo offert illis reconciliationem cum Deo: quasi diceret, Etiamsi tot modis peruicaciter Deus à vobis fuerit offensus, etiãsi repudiaueritis eius gratiã, & indigni sitis prorsus quos iã respiciat: tamen redite, ipse occurret vobis. Diximus alibi omnes exhortationes fore irritas nisi accedat spes veniæ. Nã si Deus præcipiat, vt redeamus in viam, nunquam tangentur animi nostri, imò refugient potius, nisi speremus ipsum fore exorabilem. Hanc rationem nunc tenet Propheta, quum in persona ipsius Dei promittit veniam si ex animo Iudæi resipiscãt. Nam Deus ad nos redire dicitur, vbi desinit pœnas exigere de peccatis nostris. & deposita persona Iudicis, Patrem se erga nos declarat. Scimus Deum nunquam accedere, neque discedere. nam qui implet omnia non mouetur loco: deinde scimus etiam in ipso nos esse, & viuere: sed externis signis declarat se à nobis alienũ, & iisdẽ etiã declarat se propitiũ. Nã si nos dignatur & prouentu frugũ, & pace, & aliis benedictionibus, dicitur nobis propinquus esse, vbi autẽ laxat fræna iræ suæ cõtra nos, vel exponit nos Satanæ & hominũ libidini, dicitur à nobis remotus esse. sed hoc etiã satis tritum est, ideo non immoror longius. Hoc valet promissio qua nũc vtitur Propheta, Deũ paterni fauoris signa ostensurum Iudæis, si modò ipsi sint tractabiles: sed per ipsos stare, quò minus beneficiis eius sentiãt ipsum esse Patrem,

Iesa. 59. 2. quia opponãt, quẽadmodũ dicit Iesaias, peccata sua, quæ impediũt cursum illius beneficẽtiæ, ad quã vltro propensus esset. Quòd autẽ iubet eos reuerti, inde Papistæ nimis stultè colligunt

gunt,esse igitur in libero hominis arbitrio pœnitentiam.Nam exigit Deus quæ supra vires nostras sunt:& tamen non est cur queramur nimis graue onus nobis imponi:respicit enim non quid possimus,vel quid ferat facultas nostra,sed quid debeamus, & quale sit nostrum officium. Quanquam ergo non poterit quispiam proprio motu ad Deum conuerti,non est propterea excusabilis,quia videndum est vnde sit defectus,& quemadmodum iam dixi,vtcunque impotentiam suam obtendat homo,non tamē ideo effugiet quò minus obstrictus sit Deo,etiamsi plus ab eo exigitur,quàm præstando sit.Sed de hac loquendi forma etiam alibi sæpius dictum fuit.Summa huc redit,homines non iniusto rigore Dei, sed propria culpa semper esse miseros.Sequitur,*dixistis,In quo reuertemur*?Hoc adhuc signum est cōtumaciæ vbi respondeant homines se non videre vbi errauerint,& ideo conuersionem frustra à se postulari.nam huc tendunt populi verba,*In quo reuertemur*? Hoc est,quid à nobis flagitas? Neque enim sumus nobis conscii vllius defectionis:Deum coluimus vt decebat:nunc si officia nostra ab ipso repudiantur,non videmus cur tam præcisè nos vrgeat.ergo ostende in quo deliquerimus quia conuersio superuacua erit, donec conuicti fuerimus vel apostasiæ,vel eorum scelerum,quæ Deus in nobis velit persequi.Respondet hîc Propheta,*An homo diripiet deos?* Quòd vertunt quidam,An homo debet Deum fraudare?nimis coactum est,& remotum à Prophetæ verbis,& corrumpunt genuinum sensum. Neque enim video quid possit inde elici,An debet homo Deum fraudare? sed manent duo sensus tolerabiles. Prior est,An homo fraudat deos suos? Nomen אלהים quanuis sit pluralis numeri refertur ad vnicum Deum,vt satis notum est.sed etiam idolis est commune:& hoc loco videtur mihi Propheta conferre Iudæos cum Gentibus,vt eorum impietas melius pateat. Huc etiam tendit Ieremias quum dicit secūdo capite,Ite,& lustrare insulas,an est gens quæ mutauerit deos suos:& tamen non sunt dii.Quum sua cæcitas,& obstinatio Gētes teneret in tenebris, vt deos coleret pergerent quibus assuefactæ erant, fuit hoc fœdissimum scelus in Iudæis: quòd edocti se colere verum Deum,tamen subinde abrepti improba leuitate appeterēt nouos cultus:quasi vellent sibi fabricare alium Deum. Sic etiam hoc loco videtur Propheta adducere gentes in medium,quòd exemplum Iudæis præberent, quia scilicet defungerentur erga suos deos:Iudæi autem contemnerent summum & vnicum Deum: Ecce, inquit, circuite totum mundum, non reperietis tam effrænem licentiam in gentibus,qualis inter vos grassatur:illæ enim obsequium aliquod reddunt diis suis,& sacrilegium illis est abominabile:vos autem me fraudatis.An ego inferior sum idolis?vel deterior est mea conditio, quàm illorum?Alii אלהים accipiunt pro Iudicibus,vt etiam vocantur Iudices dii. Sed non videtur conuenire sensus ille propter nomen Adam. Quoniam ergo hîc generaliter ponitur nomen Hominis,non dubito quin Propheta significet quod iam dixi,nempe incredulos etiamsi demersi sint in tenebris,reuerentia quadam teneri, vt cæleste numen metuant, neque audeant illudere,vbi nomen solum Dei in medium prodit.Quum ergo vigeat inter incredulos illa modestia, an excusabilis erit improbitas sancti illius populi, qui nutritus fuerat in Lege? & cui Deus semper illuxerat per Legis suæ doctrinam? Postea adiungit, *Quia vos diripuistis me,& dixistis,in quo diripuimus te?In decimis, & oblationibus.* Hîc Propheta rursus coarguit obstinationem populi.fuit quidem hæc hypocrisis,sed tam crassa, vt impudentia vinceret.Nam quòd quærunt *in quo Deum fraudauerint*,vel expilauerint, hoc pueris ipsis notum erat.scimus enim,& iam vidimus alibi,tunc auaritiam dominatam fuisse apud eos,vt quisque propriis commodis addictus negligeret Templum,& sacerdotes.Quū ergo palàm essent sacrilegi,cuius peruicaciæ est,quærere in quo Deū fraudauerint?res enim palàm est,ac vulgaris,vt pueri ipsi ferre possint iudicium.Deus tamen satis habet vno verbo eos conuincere,quòd scilicet in decimis,& primitiis ipsum fraudent, non quòd aliqua ad eum vtilitas perueniat ex oblationibus,sicuti nulla re indiget:sed quia suum meritò vocat ac censet,quod destinat in cultum suum.Quoniam ergo ordinem illum instituerat apud Iudæos,vt alerentur ex decimis sacerdotes,& pars etiam erogaretur pauperibus, quoniam volebat Deus sibi offerri,& primitias,& alia omnia,vt assiduè homines reducerent in memoriam,omnia se illi debere,& sacra esse quæcunque ex eius manu percipiebāt:ideo prius vocauit panem suū,qui in mēsa erat repositus,& sacrificia etiam vocauit cibos suos, quasi ederet,& biberet.Sed quemadmodum iam dixi,debemus finē respicere, quia volebat hoc modo coli, simul etiam oportuit illi seruari quasi proprium, quicquid ad eum colendum spectabat.Hæc igitur ratio est cur nunc queratur se fraudari in decimis.Cæterùm, scimus nunc alia sacrificia nobis præscribi.nam post inuocationem & laudes, simul etiam iubet vt subueniamus pauperibus & egenis.Nō dubium igitur est,quin Deus à nobis spolietur iure suo,vbi maligni sumus erga pauperes,vbi etiam negamus illis subsidium in necessitate.Iniurii quidem sumus hominibus & crudeles: sed crimen nostrum longius procedit, quòd scilicet simus infidi depositarii.Deus enim hac lege liberalius erga nos se gessit,vt perueniret ex nostra abundātia aliqua portio ad pauperes:& quia cōsecrat in eorū vsum quod nobis abundat,ideo sacrilegi sumus quoties non reddimus fratribus nostris quod Deus iubet, quia scimus interponi eius nomen sicuti dicitur,Qui pauperi largitur,fœneratur Deo.

Iere.2.10.

Pro.19.17.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum dignatus fueris nos eligere tibi in sacerdotes, nō qui victimas pecudum offeramus, sed qui tibi sacri simus cū omnibus nostris, vt studeamus qua decet alacritate recedere ab omni immunditia, & purgare nos ab omnibus inquinamentis, vt sacro hoc sacerdotio erga te fungamur, & ita nos castè & purè erga te geramus, vt abstineamus ab omni maleficio, ab omni fraude, & ab omni sæuitia erga fratres nostros: & vltro ac citro ita versemur inter nos vt testemur tota vita te verè nobis esse Patrem, qui nos regis Spiritu tuo, & vera ac sancta vigeat inter nos fraternitas: atque innoxiè inter nos degamus, vt quisque ius suum alteri reddat: & ita etiam probemus nos esse membra vnigeniti Filij tui, vt tandem agnoscat nos quum apparuerit in redemptionem suorum, & colligat nos in regnum suum cæleste, Amen.

9 *Maledictione vos maledicti estis, & me vos diripuistis tota gens.*

Prosequitur Malachias eandem sententiam. Respondet enim Dei nomine Iudæis, quòd iniustè querantur de immodico eius rigore, quandoquidem totam malorum culpam ipsi sustinent. per concessionem igitur dicit maledictos quidem ipsos esse, sed adiungit hoc cōtingere ipsorum merito, quasi diceret, Esto (nam audiebātur assiduæ illæ lamentationes) quid sibi vult Deus, quòd sine fine & modo nos affligit? Deus ergo concedit illis quod solebant odiosè referre: sed ex opposito dicit, *vos etiam me diripuistis:* quid mirū si maledictio mea vos consumit? Quum ergo expilatus à vobis fuerim quantum in vobis erat, ego rependo vobis iustam vicem, neque enim æquum est, vt largus sim, aut beneficus erga vos, dum ita me fraudatis, & rapitis quæ mea erant. Summa huc redit, verum quidem esse quod Iudæi deflebant, nempe esse maledictos: sed quærendam esse causam. sibi autem volebant ignosci rapinas, & sacrilegia, quibus fraudabant Deum. Atqui obiicit Deus se sumere iustā de ipsis vltionem, quòd scilicet ipsos consumat inopia & egestate, quādo tam malignè reddiderint quod debebant. Dicit, *tota gens:* qua particula aggrauat crimen Iudæorum quòd scilicet nō pauci essent obnoxii sacrilegio, cuius meminit, sed à minimo vsque ad maximum certatim omnes raperent decimas & oblationes. Hinc sequitur, non excedere modum Dei vindictā, quum esset quasi publica conspiratio omnium, neque vel decem, vel centum essent impliciti hoc crimine, sed totus populus, quemadmodum dicit. Sequitur,

10 *Adducite omnes decimas,* vel totas, *ad domum thesauri,* vel ad repositoriū, *& sit cibus in domo mea: & probate me nunc in hoc, dicit Iehoua exercituum, innon aperiam vobis fenestras cælorum, depromam vobis benedictionem, vt non sit sufficientia,* vel vt non sit modus sufficientiæ.

Concludit tandem eos nihil proficere iurgando, sed optimam rationem illis paratam esse, si studeant redire cum Deo in gratiam. Postquam ergo repulit iniustas eorum criminationes, nunc rursus ostendit illis remedium, quod prius attigerat, nempe si bona fide agant cum Deo, fore ipsis liberalem, & benedictionem eius illis promptam fore & expositam: hæc summa est. Satis autem cōuicti fuerant suæ rapacitatis, quòd scilicet subducerent oblationes & decimas. Quum iam hoc sacrilegium satis notum esset, nunc quasi litem æstimat Propheta, vt loquuntur, sicuti solet fieri vbi reus dānatus est, ac causa est cognita, vt scilicet qui fraudatus est recuperet ius suum. Sic etiam nunc cū Iudęis agit Deus: *Adducite,* inquit, *ad repositorium* (nam hoc valet domus thesauri vel annonæ) *Adducite omnes decimas, vel totas.* Hinc colligimus non prorsus negasse ipsos decimas sacerdotibus, sed fraudulenter soluisse, vel dimidia ex parte, vel ita vt quicquid poterant sibi retinerent. Neque enim superuacuum est quod dicit, *adducite omnes,* vel totas. Volebant igitur ita decimas soluere, vt cōtenti essent sacerdotes dimidia parte tantùm, & ita illuderent Deo: sicuti hypocritę semper arrogant sibi titulum, & ita student defungi, vt non palam appareat eorū perfidia: sed interim non pudet eos suæ licentię, qua illudunt Deo, quemadmodum insigne exemplum hîc nobis profertur. Videmus ergo non esse nouum vel insolitum, si homines Deo sua officia imputent, & interea manifestè eripiant ei quod suum est, & ad se trāsferant: manifestè dico, quoniā satis appareat eorum impietas, etiamsi velo simulationis sit obducta. Postea adiungit, *sit cibus in domo mea:* alibi hanc loquendi formā exposuimus, & postrema lectione Propheta de cibo etiā Dei loquutus est, non quòd indigeat Deus cibo & potu, sed quia eius censeri debet quicquid sibi dicauit. Diximus autem fuisse hoc nostra causa præceptum, vt offerrent Iudęi & panem & victimas, & quicquid tale est: deinde vt epularentur Ierosolymæ velut in conspectu Dei. Quid enim magis optabile est, quàm vt Deus in medio nostri habitet? quod etiā toties in Lege repetitur. Hoc autē familiarius nō potest nobis exprimi, quā vbi De⁹ quodāmodo se statuit nobiscū in mēsa, acsi esset cōuiua noster, qui vellet eodē pane, & aliis alimētis nobiscū vesci: Et ideo in Lege dicitur, Epulaberis & lętaberis corā

Deut. 2. 18

Deo

Deo tuo.Iā quia Deus, vt dictum est,non indiget cibo & potu, deinde quia pro sua craffitie homines ad superstitionem plus æquo sunt propensi,ideo ne quid terrenum Iudęi imaginarentur de ipso Deo,substituit sacerdotes & pauperes in locum suum. Et hæc ratio tēperamenti notanda est,quia Dominus ab vna parte voluit familiariter ad se allicere homines,sed ab altera parte voluit attrahere sursum in cælos,ne quid indignum illi affingerent, quemadmodum fieri solet,atque nimis vulgare est. Sed interea sacrilegiū rursus traducit, quum seipsum cibo priuari cōqueritur. *Sit ergo cibus in domo mea & probate me nūc in hoc, dicit Iehoua,si nō aperuero,&c.*Confirmat quod prius dixit,sed pergit tamen in promissione,quia quum se probationi subiicit,securè calumniam eorum repellit,quòd scilicet dicerent absque causa se inedia confici, & Deum quasi mutasse naturam, quòd non daret largum prouentum frugum.Deus ergo vno verbo ostendit sibi fieri iniuriam,quia probationem vel examen admittit:quasi diceret,Si placet litigare,facilè absoluar, quia si adduxeritis mihi decimas,& quidem integras,statim proueniet vobis magna frugum omniū vbertas.Hinc igitur patebit me nō esse authorem sterilitatis,sed causam oriri à vestra malitia,ꝙ scilicet sacrilegi estis in me priuando. Postea addit,*si non aperuero vobis fenestras cæli.* Hoc primum est in terræ fertilitate,vt cælū terram inebriet, quemadmodum loquitur Scriptura.Et ideo minaturDeus in Lege cælū fore ferreum,& terram æneam,quia est mutuus quidam consensus inter cælū & terrā:& alibi per Prophetam dicit,Cęlū exaudiet terrā,&terra exaudiet frumētū & triticū,& frumētū& triticū exaudiet homines.Nā vbi nos vrget fames clamamus ad panē & vinū,quando videtur quodāmodo inclusa esse vita nostra in illis subsidiis.Si penuria sit vini,& tritici patimur repulsam,vinū et ā & triticū clamant ad terram. Quare?nā ex ordine diuinitus posito,appetunt quasi erūpere. Vbi autē clausis terræ visceribus,neque frumentum,neque vinum possunt oriri, tunc etiā frustra terram inuocant.Eadē est terræ ratio : nam terra vbi arida est, quasi famelica ad cælum clamat:si autem negatur pluuia,cælum videtur repudiare terræ vota. Ergo Deus hoc loco ostendit terram nō posse producere spicam vnam tritici,nisi fucum, vel humorem suppeditent cæli. Potuit quidem Deus ab initio terram humectare absque pluuia,quemadmodum refert Moses:sed tunc vapor supplebat vicem pluuiæ. Quanuis ergo naturaliter defluat pluuia, monemur hoc loco Deum ipsū pluere:hoc primū est.sed quia nō sufficeret pluuia ipsa,adiūgit Euaginabo. הרק enim propriè est euaginare.Sed quoniam asperior esset metaphora,rectè vertunt quidam, depromam.Dura est etiam illa interpretatio, Euacuabo benedictionem. imò euertit sensum.Sequamur ergo quod primo loco attuli, Depromi vel palàm exeri benedictionem à Deo,vbi terra officio fungitur, & ferax est, vel fructuosa.Videmus ergo vt Deus non vno tantùm modo liberalis sit erga nos,sed velit per certos gradus nos sentire suā beneficētiā. Pluit igitur è cælo,vt emolliat terram,quò possit in sinu suo triticum fouere:deinde è visceribus suis proferre,quemadmodum si mammas nobis porrigeret. Ad hæc benedictionem suam Deus exerit,facit enim ne inutilis sit pluuia.Addit עד בלי די Quidam vertunt,Vt non sit sufficientia,hoc est,vt horrea,& cellæ non capiant tantam copiam. Eliciunt igitur hunc sensum, tantam fore vbertatem, vel tam largum prouentum, vt cellæ non sint futurę satis capaces.Alij autem vertunt,absque modo sufficientiæ.די propriè significat sufficiētiam,vel quod opus est:sicuti יד inuersis literis.Sed quantum ad rem spectat, parum est discriminis. Conueniet igitur etiam hæc interpretatio,absque sufficientia,id est,Nō respiciam quid vobis opus sit,vt sit quasi demensum,sed erit vbertas quasi superflua. Sequitur:

Deut. 28. 23.
Hos. 2. 22.

11 *Et increpabo vobis deuorantem,& non corrumpet vobis fructum terræ: & non abortiet vobis vitis in agro,dicit Iehoua exercituum.*

Iam rursus confirmat Deus se non vna tantùm in specie nobis esse beneficum. Posset quidem quotidie nobis victum erogare, quemadmodum scimus aluisse populum suum in deserto:sed vult semen putrescere in terra,vult germinare,& postea vult successu temporis crescere,donec surgat in spicas. Postea adhuc multum est periculi:imò obnoxium est triticum variis incommodis donec in horreum colligitur.nam & locustę,& vermiculi,& rubigo,& aliæ pestes triticum infestant: ideo vt melius commendet Deus suam beneficentiam erga homines, enumerat hîc varios modos conseruandi victus, quia non satis esset semen germinasse,deinde apparuisse signa magni prouentus in ipsis spicis,& in ipsa densitate: sed necesse est etiā spicas ipsas,donec maturitas accesserit,diuinitus cōseruari,quia statim obreperent ab vna parte bruchi,locustæ, & vermiculi,& alia animalcula quæ triticum in agris deuorant:deinde etiam instarent procellæ,& grandines,& rubigo,& aliæ labes,vt iam dixi. Hîc ergo Deus ostendit se assiduè curam nostri gerere,& singulis diebus ac noctibus præstare officium boni & seduli patrisfamilias,qui semper pro suis excubat.Nam sub nomine comedentis comprehendo omnes corruptelas, quibus videmus obnoxiam esse segetem. Ideo dicit,*Non corrumpet fructum terræ,& non orbabit vitis in agro vobis.* שכל propriè significat orbare,vel priuare.Sed quoniam lectio dura esset,non orbabit vitis,ideo vertūt,Vitis

non abortiet,quod mihi non diſplicet. *Non abortiet* igitur *vobis vitis in agro, dicit Iehoua exercituum,* Sequitur:

12 *Et beatos dicent vos cuncta gentes,quia eritis vos terra deſiderij,*deſiderabilis,*dicit Iehoua exercituum.*

Verſus hic deſumptus eſt ex Lege,vbi inter alia promittit Deus tam fœlicem ſtatum electi populi fore,vt gentes ipſæ agnoſcant in illo Dei benedictionem.Subeſt interea antitheſis,quoniã eò miſeriæ prolapſi erant,vt eſſent quaſi deteſtabiles gentibus,quemadmodum
Deut.18.1. & Lex etiã illis denuntiat, Si cuſtodieris præcepta mea,omnes gentes beatũ te dicẽt: ſi autem me contempſeris,eris ludibrio omnibus gentibus,omnes concutient caput,& mouebunt labra, imò horrebunt ad miſeriæ tuæ aſpectum: & quiſquis audiet,aures ei tinnient. Quoniam ergo Iudæi quaſi tabidi erant in ſuis malis,ideo dicit Propheta,ſi conuerſi fueritis,non abolita eſt illa fœlicitas,quam vobis Deus pollicitus eſt:habet eam in manu ſua re
Pſal.31.20. poſitam,ſed inſtar theſauri:quemadmodum etiam dicitur in Pſal.Quàm magna eſt multitudo bonitatis tuæ,ſed abſcondita eſt timentibus te. Significat igitur Deus ſe nolle proſtituere benedictionem ſuam canibus & porcis,ſed filiis ſuis qui ſcilicet morigeri ſunt,ſemper eſſe paratam.*Vos* igitur *dicent gentes beatos,quia vos eritis terra deſiderij.* Hæc etiã promiſſio ex Lege ſumpta eſt,vbi dicit Deus ſe non fruſtra ſegregaſſe terram illam à reliquis, quoniam futura eſſet exemplar,vel imago beneficentiæ ipſius in toto orbe.Scimus quidem Deum ſemper fuiſſe liberalem etiam erga omnes populos, ita vt ſaturati etiam fuerint abundè eius alimentis : ſed terra Iſrael vocatur Deſiderabilis, quia ſpeciale theatrum eſt beneficentiæ Dei, non modò in cibo & potu,ſed etiam in aliis præſtantioribus beneficiis. Nunc addit:

13 *Inualuerunt contra me verba veſtra, dicit Iehoua:& dixiſtis, In quo locuti ſumus contra te?*

14 *Dixiſtis, fruſtra ſeruitur Deo, & quæ vtilitas? quia cuſtodiuimus cuſtodiam eius,& quia ambulauimus ſupplices,*vel humiles,in obſcuro vultu,ad verbum,*coram facie Iehoua exercituum.*

15 *Et nunc beatos dicimus ſuperbos,&c.*

Hîc rurſus expoſtulat Deus cum Iudæis de impia & nefanda blaſphemia, quòd ſcilicet dicerẽt ipſum fruſtrari ſuos cultores,& nullum eſſe apud eum boni vel mali diſcrimẽ, quia promiſcuè benefaciat improbis, & piis: deinde negligat quicquid præſtatur ei obſequij. Dicit autem *Inualuiſſe verba ipſorum,*quo petulantiam denotat:quaſi diceret,*Vous auez gagné le plus haut.*Nam חזק eſt præualere.Significat igitur talem fuiſſe proteruiã inter Iudęos, quæ nullis rationibus poſſet compeſci: quemadmodum videmus homines vbi ſemel abrepti ſunt ſua amentia & rabie,vociferari,ita vt locum non relinquant, vel monitionibus,vel ſanis conſiliis. Initiò obmurmurant, & tantùm audiuntur ſuſurri: ſed vbi acquiſierunt ſibi licentiam, tunc, quemadmodum dixi,emittunt furioſos ſuos clamores in cælum.Hoc crimen nunc coarguit Propheta,quũ dicit *Iudæos clamitando inualuiſſe contra Deum.* Iã iterũ excipiunt,*In quo loquuti ſumus contra te?* Apparet ex tot repetitionibus hypocriſin, quæ cõiuncta erat cum impudentia,non potuiſſe facilè corrigi in populo illo tam præfracto. Debuerat enim ſtatim illis in memoriam venire,quòd tam ſcelerate damnauerant Deum. Sed hîc quoque nullam culpam agnoſcunt.Quid tibi vis?perinde eſt acſi Prophetam vellẽt trahere in iudicium,quòd illos calumnioſè accuſet,in quo nullius vitij ſibi cõſcij ſint.Subiicitur ratio cur dicat *inualuiſſe eorum verba contra Deũ,*hoc eſt, ipſos nimis audacter,& furioſè maledixiſſe Deo,nempe *quia dixerunt fruſtra* Deum *coli.*Putabant ſe perfectè Deum colere:& hoc erat illis falſum principium,quemadmodum hypocritæ ſemper arrogãt ſibi plenam ſanctitatem.neque ſuſtinent fateri mala ſua:etiam ſi conſcientia eos pungat,tamen & ſeipſos decipiunt vanis illecebris,& ſemper conantur obducere aliquid, ne diſcooperiatur eorum dedecus apud homines. Sibi igitur,Deo,Angelis & hominibus fucum facere vellẽt hypocritæ.vbi autem hac confidentia inflati ſunt,quòd Deum purè & ſanctè,& abſq; vllo vitio coluerint, quòd etiam careant omni macula, niſi Deus pro voto ipſos tractet, niſi ſe eorum arbitrio ſubiiciat,produnt ſuam virulentiam quæ latebat prius.Nam ſi proſperè habeãt,Deus plenis buccis ab ipſis benedicitur:verùm ſimulac ſubtrahit manum ſuam,& vult eorum tolerantiam probare,illic quemadmodum dixi,oſtendunt quales ſint Dei cultores. Nam in cultu Dei hoc eſt præcipuum,vt homines ſeipſos abnegent,& ſe tradant ei regendos,neque obſtrepant,ſi quando eos humiliet. Ergo videmus quomodo conuitiati fuerint Iudæi Deo,quòd ſcilicet perſuaſi fuerint ſe ſatisfeciſſe officio ſuo,quod tamen erat falſiſſimum:deinde quòd non poterant ſe ſubiicere Deo, & iugum eius ſubire, quòd nõ reputabant quàm variis modis prouocaſſent iram Dei, quàm iuſtas & multiplices cauſas habeat caſtigandi ſuos,etiamſi nihil deliquerint.Quum ergo nihil horum expenderent, hinc factũ

est, vt putaret ipsum sibi esse iniquum. *Frustra* ergo *seruitur Deo.* Diximus has cogitationes venire interdum fidelibus in mentem: sed opponũt obstaculum, vt decet. Iudæi autem quasi victores, euomebãt has blasphemias contra Deũ, *Frustra seruitur Deo, quæ vtilitas?* inquiũt. *Nam custodiuimus custodiam eius, ambulauimus obscuri,* vel humiles *coram Iehoua exercituũ:* & tamen cogimur *vocare beatos superbos,* id est, impios. Hîc Deũ accusant dupliciter, quòd scilicet nullam recipiant mercedem suæ pietatis, quum probè erga Deũ fuerint defuncti: deinde quòd melius sit impiis ac Dei contemptoribus. Videmus ergo odiosè ab ipsis exaggerari Dei iniustitiam, saltem quam ipsi sibi fingebant, nempe quòd frustetur iustos mercede qua digni sunt: deinde quòd arrideat impiis & sceleratis, quasi ipsos foueret, & quasi vellet magis exasperare dolorem seruorum suorum, dum fideliter ipsum colendo, vident tamen hoc fieri frustra: quoniam dissimulet Deus se respicere ad eorum obsequia. Quod autem diximus tentari etiam bonos hac cogitatione, non mirum est, quando res ita confusæ sunt in mundo: sicuti etiam dicit Salomon, Omnia pariter euenire iusto, & impio, immolanti victimas, & non immolanti: vnde terra impietate & contemptu referta est. Occasio igitur nobis offertur & indignationis, & obtrectationum: sed quoniam Deus consultò examinat fidem nostram rebus ita turbatis, meminerimus opus esse patientia. Quanquam non satis est subiicere nos iudicio Dei, nisi etiam reputemus iustè nos affligi: & quamuis demus probitati operam, tamẽ multa vitia in nobis hęrere, nos aspersos esse multis maculis, quæ prouocant in nos iram Dei. Discamus igitur reputare qualis sit vita nostra, deinde meminerimus plures esse causas, cur Deus nos interdum asperius tractet. sic fiet, vt statim cessent omnes obtrectationes, deinde vt animi nostri sint compositi ad obedientiam. Denique illa consideratio compescet quicquid in nobis est contumaciæ, ne aut prauæ nostrę cogitationes aut verba contra Deum præualeant. Eccle.9.a.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non desinimus tot, & tam varias causas tibi præbere, cur subducta tua benedictione te infestũ nobis ostendas, da inquam, vt patienter feramus tua flagella, quibus nos castigas: deinde vt etiã proficiamus sub tuis ferulis, & sic pugnemus contra omnes prauos nostros affectus, & carnis corruptelas, vt capaces simus tuæ paternæ beneficentiæ, quam nobis offers: deinde vt sic gustemus tuam bonitatem, quæ nobis exposita est innumeris modis, vt retineat nos in studio pietatis. Postremò sic consecratæ sint nostræ linguæ ad celebrandum iudicium tuum, & laudandam iustitiam, vt quicquid nobis acciderit, semper te colamus tota vita, vt patrẽ: & prædicemus etiam tua erga nos beneficia, & fateamur nos meritò plecti, quoties nos tua seueritate persequeris, donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis erit malorum omnium finis, nec modò ingressus in vitam, sed in plenam gloriam & fœlicitatem, quæ parta est nobis sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

VIdimus postrema lectione indignè tulisse Iudæos quòd non humanius illos tractaret Deus, quum tamen ipsi optimè defungi studerent suo officio erga ipsum. Diximus hanc expostulationem nunquam posse ab hominibus iustè proferri, quia etiamsi rigidum sentiãt Deum, semper multæ sunt causæ cur ipsos variis molestiis exerceat, sed hypocritæ videntur sibi omnium perfectissimi esse, quanuis duntaxat fucum sanctitatis obtendant. Dicunt quidem se Legem seruasse, sed vbi ad examen ventum est, deprehenditur vanitas, quia quod præcipuum in Lege est eos deficit, integritas scilicet cordis: imò in externa vita deprehenduntur transgressores. Sed quicquid sit, audacter iactant se Legem seruasse, quemadmodum videmus hoc loco, *Custodiuimus eius custodiam.* Metaphoricè vocatur doctrina Legis, Custodia, quoniam nos regit, deinde continet intra metas ne vagemur incerti, cohibet prauas cupiditates. denique cõtinet nos sub Dei metu, & in optimo ordine. Hoc si reputassent Iudæi, nunquam ausi fuissent tantum sibi sumere. Sed nomẽ hoc vt erat tunc in vsu, ponitur à Propheta: & ita ostendit quàm parum attenti fuerint ad considerandam Dei Legem: quia putant vitam suam conformem esse omnibus præceptis: & tamen vix millesimam partem attigerant. addunt, *Ambulauimus obscuro vultu,* vel habitu. Est etiam in hac voce Metaphora, quia intelligunt se fuisse corã Deo humiles & abiectos. Et hoc est nõ vulgare in cultu Dei, fastu omni deposito, & confidentia etiam subacta timidè ambulare corã ipso. Sed hypocritæ simiarum more imitantur quod Deus exigit, vel probat: interea de corde mutãdo nulla mẽtio. Timor ergo & solicitudo requiritur, sicuti vidimus apud Prophetã Michæã. Nam putant hypocritæ sufficere vultũ deiectũ, vnde etiam sæpe mœstitiam simulant, quãuis intus sibi placent & blandiuntur: & ideo apud Iesaiã ca. 58. vt hoc loco, Deũ accusant ꝙ non respexerit: quum incederent vultu tristi, quum se macerarent ieiuniis. denique quum aliis omnib. exercitiis præferrent magnam sanctitatẽ, Deũ accusant, ꝙ hęc omnia despexerit, vel nõ habuerit rationẽ, vt debebat. Meminerimus ergo bis errare Iudęos, quoniam Deo obtrudunt vanã simulationẽ pro vera humilitate: quia nõ dubium est, quin

turgidi fuerint praua confidentia, etiamsi iudicarent se esse & abiectos & obscuros coram Deo. Deinde quòd sibi plus arrogant quàm iustum sit: quia etiamsi qua esset modestia, & submissio in ipsis, tamen modum excedunt: quoniam semper turgemus confidentia: saltem nunquam penitus sumus purgati. Falsò igitur obtendunt, quod *incesserint obscuri, & deiecti coram Deo.* Sequitur:

15 *Et nunc nos beatos dicimus superbos: etiam ædificantur qui faciunt iniquitatē, etiam qui tentant Deum, & liberantur.*

Cohæret hic versus cum proximo. nam sententia non constaret, quòd *ambulauerint mœsti coram Deo, & solicitè custodierint præcepta eius*, nisi accederet hoc mēbrum, quòd videant interea florere & delitiari superbos: quasi dicerent, Nos studuimus Deum promereri nostris obsequiis: ipse posthabita ratione pietatis nostræ, quasi totam suam liberalitatem effundit in hostes nostros, qui tamen sunt homines impij & profani. Nunc ergo videmus coniungi istos duos versus vno contextu, quòd Deus frustretur Iudæos mercede illis debita: interim verò beneficentia sua prosequatur impios & indignos. Nam, vt antè visum est, Vocare aliquem beatum, est agnoscere in ipso Dei benedictionem: sicuti pollicitus est Deus, Ecce beatum te dicent omnes gentes. Ita conuersio hîc notatur, quòd Iudæi quum essent miseri, vocarent alios beatos: non quòd libenter hoc prædicarent, sed æmulatio cogebat ipsos conqueri de læto & beato statu Gentium, quæ tamen erant impiæ. Vocant autem Superbos omnes Dei contemptores per Synecdochen, quia sola fides nos humiliat. Multi quidem increduli laudantur à modestia, sed nemo sese componit ad humilitatem, nisi qui exinanitus est omni opinione suarum virtutum. Alij insurgunt contra Deum, quia eripiunt ei quod suum est: ideo non mirum, si contumeliosi sint in proximos, quando non dubitant cornua aduersus Deum attollere. Et multis Scripturæ locis increduli sic vocantur, vt sciamus non posse nos formari, & assuefieri ad modestiam, donec subierimus iugum Dei, ita vt nos quocunque voluerit flectat: deinde etiam abiecerimus omnem fiduciam nostri. *Etiam*, inquiunt: גם hîc resolui debet, quia bis repetitur, in tam & quàm, hoc est, quicunque impiè se gerunt, & quicunque tentant Deum, *Ædificantur & liberantur.* Hîc genus priore loco statuitur, deinde species: tamen de iisdem loquitur Propheta. nam impios vocat contemptores Dei. dicit postea eosdem tentare Deum, quòd est magis speciale. summa est, Dei fauorem esse conspicuum in Legis contemptoribus, tam quia prosperè degunt, quàm quòd liberantur, & Deum auxiliatorem sentiunt in rebus aduersis. verbum Ædificandi apud Hebræos accipitur pro fœliciter agere, sicuti trāsfertur ad multa alia. Vbi ergo quispiā crescit & augetur tā honoribus quàm diuitiis, vbi etiā stabilitur, vbi accumulat sibi opes, vbi denique ad perfectionem quasi per gradus attollitur, ille dicitur ædificari. Iam additur, *Ipsos quoque liberari*, quia non satis esset acquirere multas opes, nisi auxilium etiam Dei accederet in reb. aduersis. Nemo enim immunis est ab omni incōmodo, loquor de fœlicissimis. Quare ad ædificationem adiungit Propheta hoc secundum, quòd Deus eripit ab omnibus incommodis reprobos, quasi eos tegeret sub vmbra sua, vel quasi essent eius cliētes. Quod ad verbū illud secundum spectat, vbi dicit impios *tentare Deum*, scimus hoc infidelitatis proprium esse, litigare cum Deo. Vsus est Propheta hoc verbo paulò antè, quū diceret, Probate me in hoc. Sed Deus more humano tunc se subiiciebat examini: hic autem Propheta audaciam illam perstringit, quæ nimium vulgariter regnat in mundo, vbi scilicet homines volunt circunscribere Deū & legem illi imponere, & inquirere in iudicia ipsius: denique acsi illis obnoxius esset præscribere pro sua libidine, vt ne hoc vel illud agat: quod si egerit vocare ipsum ad causam agendam. Nunc ergo tenemus quid sit tentare Deum. Sequitur:

16 *Tunc loquuti sunt timentes Iehouam quisque ad socium suum: & attendit Iehoua, & audiuit: & scriptus est liber memoriæ*, vel memorialis, *coram facie eius pro timentibus Iehouam, & cogitantibus de nomine eius*, vel in pretio habentibus nomen eius.

Hoc versu refert Propheta suam doctrinam non caruisse fructu, quia commoti fuerunt fideles, vt alij alios animarent, atque ita reducerent se mutuò in rectum cursum. Qui indefinitè exponunt loquutos esse fideles, corrumpunt Prophetæ sensum: deinde etiam supprimūt particulam אז Tunc: & res ipsa ostendit designari certum tempus: quasi dicat Propheta, antequam verba faceret, ac vehemētius insisteret in vitiis castigandis, fuisse multum torporem in populo: sed tandem fideles fuisse expergefactos. Hinc docemur nos pigros esse, & lentos natura, nisi Deus aures nobis vellicet: ideóque monitionibus & stimulis nobis opus esse. Sed interea discamus etiam horum exemplo, attendere ad doctrinam, ne apud nos frigeat. Quanquam simul notandum est, non omnes fuisse tactos Prophetæ exhortationibus, vt resipiscerent, sed timentes Deū. Non dubiū est quin maior pars securè perrexerit in suis

vitiis,

vitiis,imò palàm deriserit Prophetæ doctrinam.Quòd ergo doctrina profuit solis timentibus Deum,ne miremur si hodie à maiore turba cõtemnitur,quia paucis datum est obedire verbo Dei.& cordis conuersio singulare est Spiritus sancti donum. Itaque non est cur animos despondeant pij doctores,si vident non passim, neque ab omnibus recipi suam doctrinam,vel si vident paucos in ea proficere:sed contenti sint,si Dominus apud quosdam quãlibet paucos benedicat ipsorum laborem,atque vtilem & fructuosum reddat.Propheta verò non tantùm dicit quemque priuatim fuisse tactum resipiscentia,sed *inter se loquutos*:quo significat,debere studium nostrum extendi ad fratres nostros: & hoc testimonium esse veræ resipiscentiæ,si singuli quãtum in se est,conantur adiungere sibi quàm plurimos socios, vt simul vno consensu redeant in viam,à qua deflexerant,imò redeant ad Deum,à quo desciuerant.Huc ergo spectarunt mutui sermones inter cultores Dei,quos non exprimit Propheta,dicit *Iehouam spectasse,& audisse,& scriptum fuisse librum coram ipso*.Hîc ostendit non frustra fideles meditatos fuisse pœnitentiã, quia Deus testis ac spectator fuerit.Et hæc pars notatu apprimè digna est, quòd scilicet non ludimus operam, quoties ad Deum conuertimur,quia ipse tanquam obuiis vlnis nos excipit.Hoc igitur primùm voluit notare Propheta noster,quòd *Deus attenderit*:& ideo vtitur trib. loquendi formis.Satis fuisset vno verbo sed addit etiam alia duo: præsertim hoc emphaticum est, quum dicit *scriptum fuisse librum memorialis*: voluit igitur hac congerie verborum fideles magis hortari,quoniã indubia sit eorum merces simulac sese Deo addixerint,quia Deus non cæcutiet ad ipsorum pietatem. Interea videtur etiam Propheta notare quasi miraculum,quòd tunc reperti fuerint in populo,qui essent adhuc sanabiles,quum inualuisset tanta malitia in populo, imò obduruisset ad vltimam vsque contumaciam,quemadmodum vidimus. Nam illic nihil erat integrum vel syncerum,neque in sacerdotibus,neq; in vulgo.Quum ergo diu quasi laxis habenis grassati essent in omni genere scelerum,fuit res incredibilis,posse aliquos ex ipsis conuerti, vel posse aliquid inueniri illic residuum pietatis & timoris Dei. Hæc igitur ratio est cur Propheta dicat *Deum attendisse,& audiuisse,& scriptum fuisse librũ* quasi de re insolita,& quę poterat videri similis portento in rebus adeò confusis & perditis. Summa huc redit, ne dubitent fideles pœnitentiam suam semper respici à Deo,præsertim vbi summa desperatio occupat animos.quia sæpe hoc nocet piis, dum vident nihil remedij sperandum esse: putant enim suam pœnitentiam fore inutilem:ideo Propheta tantopere insistit in hac parte,vt certò sib persuadeant,etiamsi nulla spes appareat,pœnitentiam tamẽ fore illis in salutẽ corã Deo.Et ideo adiungit *pro timentibus Deum fuisse scriptum hunc librum*. Quantùm attinet ad participium חשב,חשבים significat supputare,& numerare. significat etiam per translationẽ cogitare:ideo vertunt quidam, Cogitantibus de nomine Dei. Et certè hæc rara virtus est: quia videmus vt obliuio facilè nobis obrepat.quæ extinguit omnem Dei timorẽ,vt licentiam nobis sumamus,quasi impunè peccarẽt,qui Dei obliti sunt. Et ideo in Psalmis sępius dicitur,timorem Dei esse prę oculis piorum.Videtur hoc frigidum esse primo intuitu: sed qui Dei memor est, multum profecit in cursu pietatis. & experimur etiam reipsa solam Dei memoriam nobis esse satis validum frænum ad cohibendas omnes prauas cupiditates. Quoniam autem in supputatione subducitur pretium,potest altera interpretatio etiam benè quadrare,quòd fideles habeant in pretio nomen Dei.Sequitur:

17 *Et erunt mihi,dicit Iehoua exercituum,die illa qua ego facio,peculium:& parcam eis*,super eos,ad verbum,*sicuti parcit vir filio suo,qui obsequitur ei.*

Ostendit ab ipso effectu quorsum scriptus fuerit liber ille memorialis, nempe vt Deus tempore opportuno Ecclesiam suam tuendam & fouendam rursus suscipiat. Quanquam ergo ad tempus multæ ærumnæ piis sustinendæ erunt, tamen Propheta docet non frustra eos seruire Deo:quia experientia tandem probabit, non fuisse neglecta eorum obsequia. Sed distinctio quam ponit,notanda est,quòd scribatur liber memorialis corã Deo, postea exequatur Deus quod in libro scriptum est.Vbi ergo videmur frustra Deo seruire,sciamus venire in rationem obedientiam nostram,quam ei pręstamus,& ipsum iustũ esse iudicem, quamuis nõ statim manum ad nos vsque proferat.Priore ergo loco testatur Propheta Deũ cognoscere de cuiusque factis:postea adiungit suo tempore exequi quod apud se decreuit. Sic etiam in iudiciis seruat cognoscendi & exequendi ordinem.Nam quum diceret Abrahæ,clamorem Sodomæ venisse vsque ad cælum,qualis erat tunc & quàm supina vrbis securitas?vsque ad vltimum momentum quàm proteruè,imò quàm belluino impetu spreuerũt omne numen? Sed multò antè Deus iam conscenderat tribunal,& examen sumpserat de eorum sceleribus.Sic etiam,quamuis dissimulet ad suorum obedientiam, non tamen habet clausos oculos,vel clausas aures,quia scriptus est liber memorialis coram ipso.Dicit ergo, *erunt quo die facio*.verbum hoc absolutè ponitur.sed ex circunstantia loci facilè colligere licet,referri ad instaurationem Ecclesiæ.*Quo die* igitur *faciam*,hoc est,complebo quod iam dixi.nam antè promisit Ecclesiæ restitutionem.Quia igitur de re nota sermo erat, breuiter Gen.18.20

dicit, *Quo die faciam*, vel complebo *opus meum, erunt mihi peculium.* Confirmat hæc locutio quod iam dixi, nempe Deo esse suam opportunitatem, vt nimię sit temeritatis, præscribere illi certum tempus, quando hoc vel illud faciat. Quo igitur die colligit Ecclesiam suam, tũc apparet nos esse ei peculium. Ita his verbis hortatur nos ad tolerantiam Propheta, ne graue sit gemere sub onere, & non sentire auxilium Dei pro voto: deinde, ne etiam graue sit cõmunes perferre ærumnas cum tota Ecclesia. Si vnus aut alter nostrûm cruci subiectus ægrè & molestè spiritum in hoc mundo traheret, posset videri indigna eius conditio: sed vbi à primo ad vltimum omnes pij, socij sunt crucis Christi, & configurantur ad eius imaginem, non est quòd quisquam refugiat hanc conditionem. neque enim meliores sumus quàm sancti Patriarchæ, Apostoli, & tot fideles, quos Deus cruce exercuit. Cùm ergo hîc communis nobis Ecclesiæ restitutio proponitur, sciamus nobis esse materiam cõstantiæ & fortitudinis, quia turpe esset deficere, quum tot nobis sint duces in hac militia, qui suis exemplis quasi manus porrigunt. quòd enim Abraham, Dauid, alij etiã Patriarchæ & Prophetæ, quòd Apostoli tã multas molestias & tã graues perpessi sunt, nónne hoc nos erigere debet? Et si quando vacillant & pedes, & crura, nónne hoc sufficere debet ad confirmationẽ quòd tot præstantissimi duces suo exemplo nos inuitant ad strenuitatem? Ergo videmus non de nihilo hoc esse positum, *Quando ego facio.* Iam per nomen Peculij intelligit Deus aliam fore sortem piorum, quàm reliqui mundi: quasi dicat, Nunc permixti sunt alij alijs, vt videantur qui me colunt non esse exteris propiores: atqui tunc erunt mihi peculium. Hoc de externo effectu accipitur, quemadmodum iam attigi. Scimus enim hac lege nos fuisse diuinitus electos ante mũdum creatum, vt peculium illi essemus. Sed vbi promiscuè affligimur cum reprobis, vel etiam vbi videmur esse reiectitij, ex opposito autem impij habere Deum propitium, tunc nihil videtur minus verum, quàm hęc promissio. Ideo dixi ad effectum hoc debere referri, quòd scilicet fideles sunt quasi peculium Dei, hoc est, sunt ei in pretio, & prosequitur eos singulari amore, quasi suam hæreditatem. Et hæc loquendi forma pluribus Scripturæ locis occurrit. Dicitur enim sæpe Deus populum suum repudiasse: nomen Diffidij, vel diuortij sæpe ponitur: dicitur profanasse hæreditatem suam. Grauis est ista tẽtatio vbi Deus quasi in sinu suo fouet impios, nos verò sumus expositi omne genus miseriis. Sed videmus quid cõtigerit veteri Ecclesiæ. Armemus igitur nos ad subeundum hoc certamen, & contenti simus interiore Spiritus testimonio, quanuis successus non respondeant. Addit, *Et parcam eis sicut vir parcit*, &c. Hîc promissionem adiungit obseruatu valde vtilẽ. continet autem duo membra, nempe quod præstabunt Iudæi qui erũt superstites sua obsequia Deo, quibus probent se ex animo esse filios non titulo duntaxat. Accedit altera promissio, *Quod Deus ignoscet illis:* & cum venia dignabitur recipere eorum obsequia, quæ alio qui nunquam placerent. Non dubium autem est, quin Spiritum regenerationis promittat sub illa voce *filio seruienti:* non quòd tunc vacui prorsus essent timore Dei fideles, ad quos sermo hic dirigitur: sed Deus promittit incrementa gratiæ: quasi diceret, Ego populũ mihi colligam, qui me probè & syncerè colat. Quanquam ergo non loquitur hîc de initio pię & sanctæ vitæ tamen perinde est acsi diceret sub gubernatione sua fore fideles, vt studiũ suũ applicent ad ipsum colendum. Secunda promissio tẽdit ad diuersam gratiam, nempe quòd Deus pro sua clementia probabit obedientiam priorum, quanuis indigna sit quæ veniat in eius conspectum. Hæc autem indulgentia quàm necessaria nobis sit sentiunt qui verè & seriò sunt exercitati in Dei timore. Sophistæ audacter garriunt de meritis, & inflant seipsos & alios inani superbia: sed qui sentiunt neminem mortalium posse stare ad tribunal Dei, illi non imaginantur vlla merita: neque confidunt se quicquam posse afferre Deo, quo fauorem eius sibi concilient. Ita vnicum refugium illis est, quod hîc Propheta docet, nempe *vt Deus illis parcat.* Ac notandum est nõ simpliciter hîc Prophetam loqui de remissione peccatorum. scimus salutem nostram his duobus membris contineri, vt Deus nos regat suo Spiritu, & reformet toto vitæ cursu ad suam imaginem: deinde vt peccata nostra sepeliat. Sed hîc Propheta remissionem peccatorũ designat, qua opus habemus in bonis operibus. Certum enim est, etiam vbi (quo possumus feruore & conatu) nos addicimus Deo, tamen semper aliquid deesse. Hinc fit, vt nullum opus, quanlibet rectum & perfectum censeatur inter homines dignum sit hoc titulo & honore coram Deo. Ergo necesse est etiam dum enitimur ad colẽdum Deum, fateri sine eius indulgẽtia quicquid afferimus repulsa potius, quàm fauore dignũ esse. Dicit igitur Propheta vbi Deus nos sibi reconciliauerit, non esse timendum, vt nos abiiciat, quia non erimus perfecti: sed vtcunque aspersa sint opera nostra multis maculis, tamen grata ei fore: vtcunque laboremus multis vitiis tamen nos fore ei gratos. Quare? nam vt filiis indulgebit pater, si næuum aspiciat in corpore filij, non ideo extrudet è domo sua: imò si claudum, vel strabonem habeat filiũ, vel notabilem alio vitio, miserebitur, & non desinet amare: sic etiam vbi Deus nos adoptat in filios, ignoscit nostris vitiis. & quemadmodum pater contentus est aliquo studio mediocri, vbi videt filium morigerum: non exigit ab ipso quod à seruo exigeret: sic etiã Deus non repudiat nostram obedientiam, vtcunque sit mutila. Videmus ergo quónam tendat consilium Prophetæ, vbi promittit

mittit veniam à Deo fidelibus, postquam reconciliati fuerint, quia seruient Deo, & seruient vt filii liberaliter scilicet: & Deus etiam si indigna sint eorum obsequia quæ fauore prosequatur, tamen grata habebit, nempe per veniam, non merito aut dignitate.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando Satan conatur nos abducere ab omni pietatis studio, vbi res in mundo turbatæ sunt, vt sentiamus te habere curã nostri: & si hoc non perspicimus experiẽtia vt verbo tuo subnixi non dubitemus semper te vigilare in salutẽ nostram, & hac constãtia suffulti pergamus in cursu vocationis nostræ. Et quãdo dignatus es nos facere participes testimonij gratiæ tuæ, qua agnoscimus nos tibi in Filio tuo vnigenito esse reconciliatos, adeóque esse eius mẽbra: da, inquam, vt non dubitemus alacriter tibi offerre nostra officia quantumuis mutila, quoniam semel pollicitus fueris te nobis fore propitium Patrem, qui ad rigidum examen non exigas quæ tibi offerimus, sed indulgenter ita accipias, vt sentiamus non modò peccata nostra, in quibus palàm damnatio nostra apparet, nobis ignosci & remitti: sed etiam te nostras infirmitates, nostráque vitia sic tolerare in operibus imperfectis, vt recipiamus tandem mercedem quam pollicitus es, & ad quam peruenire merito nostro non possumus: idque sanctificatione Spiritus tui, & aspersione sanguinis Domini nostri Iesu Christi, Amen.

POstrema lectione vidimus nulla fideliũ opera placere Deo, nisi gratuita acceptatione: vnde sequitur, nihil posse illis ascribi meriti, quod deroget Christi gratię. Nam si ex eo pendet pretium operum, quòd Deus nobis est pater, & nos sibi reconciliauit in Christo, nihil magis absurdum esset, quàm opponi opera, quæ subiici debent huic paternæ Dei indulgentiæ. Nunc videmus quomodo hæc duo inter se conueniant, promitti operibus mercedem, & tamen opera ipsa nihil coram Deo mereri. Nam etsi Deus iure repudiare ea possit, ideo tamen grata habet, quòd maculis omnibus ignoscit. Breuiter rationem attigimus, cur necesse sit opera nostra probari Deo, non æstimatione dignitatis, sed mero beneplacito: quoniam scilicet nullum est opus, quod non sua imperfectione displiceat, si Deus vellet illud exigere ad regulam Legis suæ. Ergo à Lege sua discedit Deus ad æquitatẽ, vt opera grata habeat, quę alioqui vt vitiosa sunt, ita non possent ferre eius conspectum. Nunc sequitur:

18 *Et conuertemini, & videbitis inter iustum & impium: inter seruientem Deo, & eum qui non seruit ei.*

Videtur primo intuitu sermo hic dirigi ad fideles, quia nulla fuit vnquam in reprobis cõuersio. sed quoniam longè patet hoc verbum, ideo potest commodè exponi hic locus de toto populo: quemadmodum vbi dicitur apud Zachariam, Videbunt quem confixerunt: diximus enim hoc posse competere in bonos & malos. Ita liceret totum comprehendere sub his verbis. Sed dum propius expendo omnes circunstantias, videtur potius Malachias alloqui impios, & adhuc retundere furiosas eorum blasphemias. Hîc enim eadem ferè sententia repetitur, quam antè vidimus, vbi dicebat, Veniet Dominus quem expetitis ad templum suum, & Angelus fœderis quem quæritis. Sed interea docebat non fore desiderabilem illis Christi aduentum, quem dicebant nimis tardum esse: ne vobis, inquit, mora hæc grauis sit: quoniã quicquid terribile habet eius maiestas, in capita vestra conuertet. Veniet enim vobis infensus iudex atque vltor: ideo frustra speratis quicquam solatij aut leuationis ex eius præsentia. Sic etiam hoc loco dicit, *Videbitis inter iustum & impium* hoc est sentietis nõ dormire in cælis Deum, quum impij lasciuiunt in terra, & sese proiiciunt ad omne scelus. Experientia igitur tandem vos docebit, non impunè homines ita proteruire aduersus Deum, sed omnia eorum scelera venire in rationem. Quum ergo dicit *Visuros discrimen inter pios & impios*, intelligit sensuros in pœnis, quas Deus ipsis infliget, non permitti homines suæ libidini, quasi Deus officij sui oblitus in cælo torperet. Hæc erat eorum blasphemia: Frustra colitur Deus: quæ est vtilitas? quia obseruauimus custodiam eius: & tamen superbi interea fœliciter agunt. Quum ergo obiicerent Deo talem conniuentiam, acsi despiceret, atque abiiceret prorsus suos cultores, impiis autem faueret: hoc retorquet Malachias contra eos, & dicit, *Videbitis quantopere differant boni à malis.* Deus enim illis pepercerat: nunc dicit, tandem surget Deus in iudicium, & armatus in vos irruet: & tunc scietis omnia facta hominũ ab ipso notari, neque impunitatem permitti sceleribus, quanuis ad tempus dissimulet. Nũc ergo tenemus consilium Prophetæ, quòd impij qui Deo obstrepebant, quasi nulla esset iusti & iniusti apud eum ratio, sentient, sed suo malo, ipsum esse scelerum vltorem. Iam si quæritur de verbo Conuersionis, dixi latè patere, neque semper intelligi de pœnitentia, vel renouatione hominis. Simpliciter igitur accipere licebit pro diuerso statu: quasi dicat Vertetur alea: & talis erit conditio vbi Deus incipiet iudicium suum exequi, vt tunc se probet nõ esse oblitũ sui offici, quanuis non statim ad pœnas exigendas prosiliat, *Conuertimini* igitur,

& videbitis:quanquam si quis conuersionem vocari malit sensum iudicii Dei,quo etiã impii tanguntur,licet non resipiscant:hæc expositio non malè conueniet.Et ego eam libenter amplector,quòd scilicet Dominus excutiet illis stuporem,in quo iacent:& corriget amentiam illam,vt non audeant ita proteruè vomere suas blasphemias,sicuti soliti erant.*Conuertimini* igitur,hoc est,ego efficiam vt iudicium meum vobis innotescat,neque ita præcipites ruatis,vt ferę bestiæ:quia experientia magistra discetis esse discrimen inter bonos & malos. *Iustum & seruientem Deo*,pro eodem accipit.vnde colligimus nullam esse iustitiam,vbi nõ præstatur Deo obsequium.Primum ergo caput in regula bene & iustè viuendi,est Dei cultus.Nam parum esset innoxiè versari cum hominibus,nisi reddatur Deo ius suum. Scimus autem Deum non rite coli,nisi ex Legis eius præscripto.Ergo semper huc veniẽdum est,vt Deo se subiiciant homines,si cupiant vitam suam rectè componere.Sequitur:

CAPVT IIII.

Via ecce dies venit ardens tanquam clibanus:& erunt omnes superbi & omnes facientes iniquitatem stipula : & inflammabit eos dies qui venturus est, dicit Iehoua exercituum,qui non relinquet illis radicem & ramum.

Confirmat proximam sententiam,quia denuntiat interitum omnibus reprobis, & Dei contemptoribus.Et simul confirmat interpretationem quam attuli, nempe opponit hanc comminationem calumniis illis quibus grauabant Deum vulgò,quod scilicet cessaret ab officio iudicis.Quanquam enim loquitur in tertia persona , non tamen minus habet vehementiæ quum dicit:*Ecce veniet dies qui consumet omnes impios,quasi clibanus ardẽs,stipulam.* Satis trita est hæc comparatio,qua vtitur Propheta, vbi impios stipulæ dicit fore similes. Non citabo igitur locos,qui satis noti esse debent,& plures sunt etiam , quàm opus sit hîc vel duos,vel tres proferre.Vltio etiã Dei sæpe confertur igni,& flammæ:quia scimus quàm sæuum,& quàm horribile sit elementum ignis,vbi nanciscitur vel lignum,vel materiam aliquam aridam.Ergo ex communi Scripturæ vsu Propheta dicit diem Domini fore similem clibano,impios autem fore similes stipulæ.Demonstratiua particula ad certitudinem valet quum dicit,*Ecce veniet*:Hîc est mutatio temporis,quæ etiam Hebræis satis trita est,pro Veniet,sed Propheta ne vaticinium sit dubium,quasi in rem præsentem vocat Iudæos, vt intelligant non procul distare,sed iam imminere suis capitibus Dei vindictam. Quæritur tamen quem diem hîc designet.maior pars putat Prophetam loqui de vltimo Christi aduentu:quod mihi non est probabile.Verum quidem est,hæc & similia,quæ passim in Scriptura leguntur,non habere plenum effectum in hoc mundo : sed Deus ita tenet suspensa iudicia sua,vt tamen nunquam abstineat à signis dandis,quò scilicet pii habeant quasdam fidei suę fulturas.Si enim Deus nullum specimen aut documentum suæ prouidentiæ daret,statim veniret nobis in mentem,nullum fore iudicium.Sed proponit nobis quædam exempla,vnde discamus ipsum aliquando fore mundi iudicium.Mihi igitur magis probatur, Prophetam hîc differere de renouatione Ecclesiæ.Nam tunc demum magis accensa fuit ira Dei contra Iudæos,postquam se alienarunt à Christo.Restabat enim illa vltima spes,& vltimum etiam remediũ in malis,vt succurreret illis Redemptor:abiecta eius gratia oportuit Iudæos sentire horribilem ingratitudinis pœnam.Nullum enim atrocius potuit esse crimẽ, quàm respuere gratiam illam sibi oblatam,in qua tamen continebatur plena ipsorũ fœlicitas,sicut & totius mundi.Quum ergo dicit Propheta *diem venturum*,existimo hoc debere ad priorẽ Christi aduentum referri:quia iactabant audacter Iudæi venturum Redemptorem,respondet venturũ diem Domini,non qualẽ ipsi imaginabãtur,sed qui ipsos prorsus consumeret: quemadmodum citauimus ex altero Propheta, Ad quid vobis dies Domini?dies ille non
Amos 5.18 lux sed tenebræ,caligo & non splendor:dies Domini vobis erit infœlix occursus,quemadmodum si quis euaserit ex faucibus leonis,incidat domi suæ in serpentẽ : ita hoc loco diem venturum dicit,qui clibani vices sustineat in ipsis consumendis.Dicit *fore omnes superbos & operarios iniquitatis*.Repetit eorum verba non sine specie ironiæ.nam quum nuper dicebãt superbos fœliciter agere,procul à se abigant hoc crimen: quemadmodum etiam hypocritis exprobrat Iesaias, quòd fratres suos profanent. Nam cultores Dei erant tunc in maximo probro apud Iudæos: contumeliosè,inquam, hypocritæ vexabant pios,& simplices, acsi essent quisquiliæ populi,& sordes.Sic etiã isti dicebant. Ecce cogimur non sine maximo dolore aspicere fœlicitatem impiorum. Superbi enim & Dei contemptores vtuntur prospera fortuna,viuunt in deliciis.Iam Propheta ironice excipit, *Videbitis discrimen*, inquit,*illud,quod tantopere optatis:nam Deus superbos & impios consumet*.De ipsis loquitur: sed quemadmodum dixi, perinde est acsi diceret, Detracta larua, videbitis vbínam sit impietas, nempe quia in vobis residet, ideo etiam sustinebitis pœnam,quam meriti estis. Et hoc est illud Reuerti , cuius antè meminit. Quanuis enim non seriò, neque syncere ad

Deum impii redeant, coguntur tamen velint nolint agnoſcere ſuam impietatem, vbi Deus ipſos vrget. Poſtquam ergo adacti fuerunt ad examen ſuæ vitæ, Deus ſumpſit pœnas, quibus erant digniſſimi, etiamſi proferendum illis fuiſſet iudicium. Iam addit, *Et non relinquet radicem nec ramum.* Hîc ſignificat plenum interitum: quaſi diceret, nihil reſiduum ex ipſis manebit: ſed quoniam fecerat illos ſimiles ſtipulis, ideo ponit *radicem & culmum.* Nam nomen Rami impropriè hîc accipitur, vbi agitur de ſtipula: quia rami non ſunt niſi in arboribus & fruticibus. Sed tamen ſenſus obſcurus non eſt, talem fore conſumptionem ex qua nihil erit reliquum. Hoc quidem propriè in vltimum diem Iudicii competit. ſed quemadmodum attigi, hoc non impedit, quò minus aliqua eius vindictæ, quæ impios manet, documẽta Deus ante oculos noſtros ſtatuat, quibus fides noſtra magis ac magis indies confirmetur. Quantum ad nomen Diei ſpectat, quod hîc bis ponitur, admonet Deum non æquabili & continuo curſu exercere ſua iudicia, ſed definitum illi eſſe tempus nunc ad tolerantiam, nũc ad vindictam, prout apud ſe decreuit. Quoties ergo dies Domini in Scriptura nominatur, ſciamus Deum minimè aſtringi noſtris legibus, vt pro votorum noſtrorum celeritate etiam ipſe volitet, ſed articulos temporum eſſe in eius manu & arbitrio. Hoc autem tantùm leuiter attingo, quia vberius alibi explicui. Sequitur:

2 *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in alis eius: & exibitis, & ſalietis quaſi vituli ſaginæ,* vel vituli pinguefacti.

Iam ſermonem conuertit Propheta ad pios: vnde etiam clarius apparet, hactenus minatum eſſe craſſis illis hypocritis, qui ſanctitatem ſibi ſolis arrogabant: quum tamen non deſinerent prouocare in ſe iram Dei. Compellat enim alios quàm prius, quum dicit, *Orietur vobis,* ſeparat timentes Deum, vel puros Dei cultores ab illa turba, cum qua hactenus litigauit. *Orietur* ergo *vobis timentibus nomen meum.* Hęc antitheſis notanda eſt. Corpus enim populi infectum erat generali labe: ſed paucos Deus ſeruauerat integros. Quum hactenus diſceptauerit cum maxima parte populi, nunc colligit quaſi ſeorſum electos, & promittit Chriſtum illis veræ ſalutis authorem fore. Nã ſcimus pios expaueſcere ad minas, & propè exanimari, niſi Deus eas mitigaret. Quoties denuntiat vindictam ſuam peccatoribus, maior pars vel deridet, vel etiam excãdeſcit, vel non afficitur. Sic fit, vt Deo fulminãte, omnes impii ſecurè pergant in ſuis vitiis. Pii autem ad vocem vnam exhorrent, & deficerent prorſus, niſi Deus adhiberet aliquod remedium. Ergo Propheta noſter lenit quod nimis acerbũ fuiſſet in comminatione quam vidimus: quaſi diceret ſe non eo conſilio denuntiaſſe terribilem fore Chriſti aduentum, vt metu deiiceret pias animas, quia ad ipſas hoc non pertinet, ſed tantùm, vt impiis incuteret terrorem. Denique hæc ſumma eſt, Accedite vos qui timetis Deum: alius enim mihi eſt ſermo apud vos, nempe exoriturum Solem iuſtitiæ, qui ſanitatem afferat in alis ſuis. Pereant igitur iſti Dei cõtemptores, qui etiamſi bellum cum ipſo gerant, volunt tamen illum habere ſibi obnoxium. Sed erigite capita veſtra, & diem illum patienter expectate, & eius ſpe placide ſuſtinete omnes moleſtias. Nunc tenemus ſummã huius verſus. Porrò, dubiũ nõ eſt quin Solem iuſtitiæ hîc vocet Chriſtum Malachias: & elogium aptiſſimum eſt, ſi reputamus quid Patrum conditio à noſtra differat. Illuxit ſemper Deus Eccleſiæ ſuæ: ſed Chriſtus plenam lucem attulit, quemadmodum & Ieſaias etiam docet, Super te orietur Iehoua, & gloria Dei in te videbitur. hoc enim competit in ſolã Chriſti perſonam. deinde, Ecce tenebræ operient terram, &c. Et lucebit ſuper te Dominus, itẽ, Iam non erit ſol & luna per diem & noctem, ſed ſolus Deus fulgebit. Hæc igitur omnia, oſtendunt quadrare nomen Solis Chriſto, quia clarius multò nobis affulſit Deus Pater in eius perſona, quàm olim per Legem, & omnes Legis appẽdices. Et hac ratione etiam Chriſtus vocat ſe lucem mundi: non quòd errauerint Patres, vt cæci in caligine, ſed quia contẽti fuerint aurora duntaxat, vel luna, & ſtellis. Scimus enim quàm obſcura fuerit Legis doctrina, vt verè dicatur vmbratilis. Quoniam ergo aperti fuerunt demum cæli per Euangelium, tunc etiam exortus eſt Sol quum oſtenderet plenum diem. Vnde & proprium Chriſti officium eſt illuminare. Et hac ratione etiam dicitur Ioannis primo, fuiſſe ab initio veram lucem, quæ illuminat omnem hominẽ venientem in mũdum, & adhuc lucere ipſam in tenebris: quia manent ſcintillæ aliquæ rationis in hominibus, vtcunque excæcati ſint lapſu Adę, & naturæ corruptela. Sed propriè vocatur Chriſtus Lux, fidelium reſpectu, quos à cæcitate in qua demerſi erant naturaliter, eripit, & quos ſuſcipit Spiritu ſuo regendos. Hæc igitur etymologia eſt Solis, quum metaphoricè hîc tribuitur Chriſto, nempe vocari ipſum Solem, quia extra ipſum nihil poſſumus quàm errare & vagari: ipſo autem duce tenemus certam viam, quemadmodum dicit, Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris. Notandum autem eſt, hoc non reſtringi ad Chriſti perſonam, ſed ad Euangelium ſpectare. Vnde illud Pauli, Expergiſcere qui dormis, & ſurge è tenebris: & illuminabit te Chriſtus. Quotidie ergo, nos illuminat Chriſtus doctrina ſua, & Spiritu. Et ita quanuis oculis eum non cernamus,

Ieſa.60.1 & 19. Ibidem. *Ioan.8.12.* *Ephe.5.14.*

experimur tamen ipsum esse Solē. Vocatur Sol iustitiæ: phrasi Hebrahica, vel quasi perfectæ rectitudinis, & in quo nihil erit mutilum: vel quia in eo conspicua erit Dei iustitia. Interim tamē, vt sciamus lucem, qua fruimur per ipsum, & quæ nobis ab eo emergit, & nos irradiat, non spectare ad caducos vsus, sed potius ad spiritualem vitam. Hoc vnum est, Christum erga nos partibus Solis fungi, nō vt pedes & manus nostras dirigat, quò ad actiones terrenas: sed quia præfert lucem nobis, quæ viam in cælum mōstret, & qua directrice perueniamus ad beatam & æternam vitā, Secundò notandum est, spiritualem hanc lucē nō posse à iustitia separari. Quomodo igitur nobis Christus Sol est? quia nos Spiritu suo regenerat in iustitiam, quia eripit nos ab inquinamentis mundi, reformat etiam ad Dei imaginem. Nunc videmus quid valeat nomen Iustitiæ. Addit *Sanitas in alis eius*. Alas vocat radios solis. Et hæc similitudo multum gratiæ habet, quia sumpta est ex ipsa natura, & pulcherrimè aptatur ad Christum. Scimus nihil magis salubre esse solis radiis: quia fœtor nos obrueret exiguo tempore, hoc est, intra diem vnum, nisi sol purgaret terram suis fæcibus. deinde sine sole nulla esset respiratio. Quinetiam sentimus leuationem in solis ortu. Nox enim est nobis instar oneris: vbi sol occubuit, sentimus quasi grauedinem in omnibus membris: & ægroti etiam exilarantur manè, & sentiunt aliquid mutationis ex propinquo solis afflatu, nempe quia aduehit nobis sanitatem in alis. sed plus expressit adhuc Propheta, nempe quòd sol lucidus sereno cælo afferet sanitatem. Est enim tacita oppsitio inter tempus nubilum vel turbidum, & inter purum ac liquidum. Tempore sereno sumus longè alacriores, dico prout quisque vel sanus est, vel ægrotat: sed nemo est, qui non concipiat aliquid alacritatis ex serenitate cæli: vbi autem nubilum est tempus, etiam robustissimus quisque sentit aliquid incōmodi. Hoc sensu nunc dicit Malachias *sanitatem fore in alis Christi*, quoniam piis Dei cultoribus multæ ferendæ erant afflictiones. nam si reputamus illorum temporum historias, fuit tristissima populi illius conditio, nunc conuersionem illis promittit, quia instauratio Ecclesiæ lætitiam ipsis afferet. En igitur quomodo intelligit sanitatem fore in alis Christi, quia discussis tenebris, atque adeò nebulis reddet purum cælum, quod exilaret piorum animos. Quòd pios vocat *timentes Deum*, est ex communi Scripturæ vsu. diximus enim caput iustitiæ & sanctitatis esse in Dei cultu. sed aliquid hîc nouum exprimitur. Est enim hoc proprium pietatis. vbi se homines Deo subiiciunt, quanuis sit inuisibilis, quanuis nen ore ad os ipsos compellet, quanuis non palàm ostendat manum suam armatam flagellis. Dum ergo homines spōte Dei gloriam reuerentur & agnoscunt mundum ab ipso regi, & se esse sub eius imperio, hęc est vera probatio pietatis. hoc intelligit Propheta per *Nomen*. Qui ergo timent nomen Dei, illi non cupiunt eum elicere ex cælo, nec appetunt signa manifesta eius præsentiæ, sed patiuntur fidem suam ita examinari, vt Deum adorent & colant, quanuis non cernant ipsum facie ad faciem, sed tantùm per speculum & in ænigmate: deiude per iudicia potentiæ, iustitiæ, & aliarum virtutum quæ oculis nostris obiicit.

❡ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando voluisti Filium tuum vnigenitum nobis esse instar solis, ne cæcutiamus ad eius fulgorem, & quādo ipse dignatur nos quotidie dirigere in viā salutis, vt sequamur, neque retineamur vllis huius mundi impedimentis, quò minus properemus ad cælestem illam vitam, ad quam nos inuitat: deinde quoniam etiam pollicitus est se venturum, vt nos secum in æternā hereditatē colligat: ne lasciuiamus interim, sed sobriè potius vigilemus, & attēti semper simus ad eū expectandū, & ne abiecta ea gratia, quā nobis proponere in ea dignatus es torpeamus in fæcibus nostris: sed potius incitemur ad timorē nominis tui & verū cultum, donec tandē perueniamus ad fructū nostræ fidei & pietatis, quum scilicet apparuerit iterum in vltimā redēptionē Sol ille qui nobis semel apparuit: vt ne demersi maneamus in tenebris, sed inter medias tenebras viam teneamus, quæ nos in cælum vsque deducat. Amen.

POstquam dixit Malachias exoriturum Iudæis Solem iustitiæ, nunc addit illis fore lætitiæ causam. nā sicuti tristitia constringit fideles vbi carent Christo, vel eum existimant à se remotum: ita gratia eius summa illis est fœlicitas & solidum gaudium. Ideo etiam Angelus
Luc. 2. 10 pastoribus denuntians Christum esse natum, ita præfatur: Ecce annuntio vobis gaudium magnum. Iam quanuis similitudo posset videri durior, non tamen absque ratione ea vsus est Propheta quum dicit *Iudæos similes fore vitulis saginatis*. erat enim incredibilis mutatio, de qua hîc concionatur. ergo oportuit rem illis crassè ob oculos statui, quò plus spei conciperent. In verbo Exeundi subest tacita antithesis, quia anxietas illos quasi captiuos diu tenuerat: tunc autem liberum illis fuit egredi, quemadmodum vbi res in melius mutatæ sunt, proferimus apud alios palàm gaudium cordis nostri, & quasi thearum quærimus testandi affectus nostri causa. Nunc ergo videmus cur Propheta dica *exituros Iudæos*, quòd scilicet fuerant in duras angustias prius coniecti: nunc autem Deus illis sit daturus alacritatis materiam,
2. Cor. 3. 17 dicit Paulus, Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Sequitur:

3 *Et pessundabitis impios, quia erunt puluis sub plantis pedum vestrorum, in die qua ego facio,* alii vertunt, quam ego facio, *dicit Iehoua exercituum.*

Vbi Deus redemptionem promittit Ecclesiæ suæ, adiungere etiam solet contrariũ membrum, de hostium clade & exitio, idque eo consilio facit, ne fideles vrat vel solicitet æmulatio, quum vident impios fœliciter agere. sic & hoc loco Malachias dicit *impios sub pedibus fidelium contritum iri instar pulueris*, ne scilicet electi dum vident se prostratos iacere sub hostium pedibus & superbè ab ipsis calcari, dolori succumbant: sed expectent quod hîc denuntiat Propheta, vt non tantùm attollantur manu Dei, sed emineant supra hostes suos, atque ita opprimant vicissim eorũ fastum. denique significat superiores fore omni mundi altitudine. Interea non permittit Deus filiis suis crudeliter appetere vindictã. Vult enim præditos esse Spiritu mãsuetudinis, ita vt non desinant benefacere & bene precari, quanuis iniustè reprobi eos persequantur. Sed, quemadmodum iam dixi, vult occurrere huic morbo qui omnibus nobis ingenitus est, dũ scilicet animos despõdemus si hostes nostri exultẽt & contra nos lasciuiant. Ne igitur eorũ tẽporaria fœlicitas animos nostros deiiciat, medetur Deus, & ad patientiã nos erigit hac ratione, quòd breui mutabitur cõditio, dum scilicet triumphũ agemus de impiis, qui nos centies perditos putabant: ipsos verò Deus extrema ignominia afficiet, quia perperã nõ modò in suis maleficiis gloriantur, sed cornua etiã contra ipsum attollunt. Pergamus. Dicit, *In die qua ego facio:* vbi iterũ frænum iniicit eorũ desideriis, ne scilicet nimia festinatione præcipites ruant, sed expectent diẽ à Domino præfixũ. Scimus enim quanta sit importunitas votorum in hominibus, & quàm ardẽter ferantur, nisi Deus ipsos cohibeat. Quoties ergo de hostiũ nostrorũ excidio agitur, meminerimus respiciendum esse diem illum Domini, quo scilicet complere volet suum iudicium. Dixi alios secus vertere: sed hæc lectio, vt est magis recepta, sic etiam probabilior est. Nunc sequitur:

4 *Memores estote Legis Mosis serui mei, quam mandaui ei in Horeb ad totum Israelem,* nempe, *statuta & iudicia*, vel statutorum & iudiciorum.

Hic locus non satis clarè expositus fuit aut familiariter, quoniam Interpretes non tenebant consilium Malachiæ, nec temporis circunstantiam expendebãt. Scimus sub Christi aduentum fuisse quandem speciem silentii: quia Deus Prophetas subducens ad tempus è medio, voluit hoc quasi stimulo pungere Iudęos, vt Christũ expeterent maiore ardore affectus. Inter extremos Propheta fuit hic noster. Quum ergo destituerentur Prophetis Iudæi, oportuit eò diligentius Legi dare operam, & magis etiam solicitè attentos esse ad doctrinam pietatis quæ illic continebatur. Hæc ratio est cur iubeat ipsos memores esse Legis Mosis: quasi diceret, Posthac veniet tempus quo carebitis Prophetis: sed remediũ erit in ipsa Lege. Accuratè igitur in eam incumbite, & cauete ne vnquam eius obliuiscamini. Quia homines simulac Deus ad triduum cessauit cum ipsis loqui, feruntur post sua commenta: & nihil propensius est ad vanitatem, quemadmodum plus satis experimur. Malachias ergo ne vagentur Iudæi, & ita declinẽt à pura Legis doctrina, admonet memoriam eius fideliter & sedulò colendam esse donec adueniat Redemptor. Siquis roget cur tantùm faciat mentionem Legis, *Matth. 3. 13*
responsio est in promptu, quia etsi verum est illud Christi, Legem & Prophetas fuisse vsque ad Ioannem: notandum tamen est munus Propheticum non fuisse separatum à Lege. Prophetiæ igitur omnes quæ Legem sequutæ sunt, erant quasi appendices illius, ita vt nihil nouum proferrent, sed quò populus melius retineretur in ipsa Legis obedientia. Ergo quum Prophetæ fuerint Mosis interpretes, non mirum est si eorum doctrina Legi subiicitur, & quasi subordinatur, vt vulgò dicunt. Huc tendit Propheta vt Iudæi intenti sint in doctrinæ formam, quæ illis prodita diuinitus fuit per Mosen & Prophetas, neque ab ea vel tantillum deflectant: quasi diceret, Etiamsi diuersos nunc Deus vobis doctores alios aliis non submittet, satis tamen est ad vos erudiendos in Lege ipsa: non est cur hoc prætextu mutetis quicquam in regimine Ecclesiæ: quia Deus simulac cessauit loqui, videtur nobis fræna laxare, vt quisque abeat incertus & vagus post suas cogitationes: non ita est. Lex enim sufficit ad nos regendos, modò ne excutiamus eius iugum, vel nostra ingratitudine sepeliamus lucem qua nos dirigit. Vocat Legem Mosis, non quia eius fuerit author, sed ratione ministerii: *Rom. 16.*
quemadmodum etiam & Paulus Euangelium suum nominat, cuius minister erat & præco. *15.*
Interim verò sibi plenam authoritatem vendicat Deus quum adiungit Mosen fuisse *seruum suum*: quia inde colligimus nihil à seipso protulisse. Nam nomen Serui non ad vocationem nudam restringitur, sed ad ipsam fidem in exequendo officio. Deus ergo hoc elogio ornat Mosen, non tam eius causa quàm vt Legem suam sanciat, ne quis putet doctrinam humanitus fabricatam esse. Hoc idem clarius statim exprimit, quum dicit se mandasse Legem in valle Horeb. nam hac particula clarè asserit, Moscen fideliter fuisse defunctum partibus Ministri, quia nihil nisi diuinitus sibi traditum protulerit, quemadmodum de manu in manum, vt aiunt. vertunt multi, Cui mandaui in valle Horeb statuta & iudicia: sed mihi altera lectio magis probatur, quòd scilicet Deus se hîc faciat authorem Legis, vt

eam reuerenter tanquam ab ipſo profectam excipiant omnes pii. Nomen Horeb idem valet quod nomen Sinai. ſed qui deſcribunt loca illa,dicunt partem montis quæ vergit ad Orientem,vocariHoreb:alteram quæ ad occaſum tendit,vocariSinai:ſed tamen eſt vnus mõs. Dicés *ad omnem Iſraelem*,vel ad totum,confirmat quod iam dixi, ſe mandaſſe Legé:ſed quò magis tangantur Iudæi,diſertè exprimit doctrinã Legis ad ipſos dirigi, & ſingulare hoc eſſe
Pſal.147. 20. priuilegiũ, quo dignatus eſt eos Deus,quemadmodum in Pſalmo dicitur: Non fecit ita aliis nationibus,nec iudicia ſua manifeſtauit eis. Neque enim gentes tanta religione obſtrictæ erant, vt Iudæi,quibus Legem quaſi peculiarem theſaurum Deus vt filiis ſuis deſtinauerat. & ne quis ſe eximat,dicit,*Totũ Iſraelem:*quaſi diceret,Neque doctis,neque indoctis,neque proceribus, neque vulgo eſſe quicquam excuſationis, niſi omnes ſumma cura attendant ad Legem,à minimo vſque ad maximum.Quod ſequitur bifariam verti poteſt.nam ſi חוקים,& במשפטים referimus ad verbum זכרו, vertẽdum erit,ſtatutorum & iudiciorum. ſed quia dicit, *quam mandaui*,poſſemus etiam exegeticè accipere ſtatuta & iudicia.Quãtum ad rem ipſam ſpectat , parum intereſt vtram legamus. non dubium eſt,quin Deus his nominibus commendet Legem ſuam ab vtilitate : quaſi diceret , Legem in ſe complecti quod meritò retinere debeat Iudæos,nempe ſtatuta & iudicia.Scimus aliis etiam nominibus Scripturam vti, ſunt etiam,פקורים מצותים. ſunt עדותים,teſtimonia,ſunt viæ:ſed hîc contentus fuit Propheta noſter breuiter monere Iudæos , ingratitudinem eorum eò minus fore excuſabilem, ſi deficiant à Lege Dei, quia hoc ſit palàm reiicere ſtatuta & iudicia. hoc eſt quod dixi, hîc doceri à Propheta vtilem eſſe Legis doctrinam, quo ſtudium ſuum ad eam libentius applicent.Sequitur:

5 *Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.*

Continuat eandem ſententiam Propheta. nam vbi Iudæis teſtatus eſt , quãuis ad tempus intermittat Deus curſum propheticæ doctrinæ,in Lege tamen illis ſuppetere,quod ad ſalutem ſatisfaciat. Nunc renouationem Eccleſiæ promittit: quaſi diceret,Dominus iterum ex
Ieſa. 40. 1. inſperato vocem ſuam emittet poſt diuturnum ſilentium:quemadmodum Ieſaias,vbi de populi reditu vaticinatur,dicit, Conſolamini cõſolamini,populum meum,dicet Deus veſter. In verbo futuri temporis emphaticus eſt ſenſus.ſic etiam hoc loco doctrinam propheticam quaſi reſurrecturam aſſerit Propheta noſter,quum ſcilicet Deus populi ſui miſertus,os aperiet , ac oſtendet ſe tacuiſſe , non quòd vellet deſerere populum illum, ſed alio fine , vt diximus : interea oſtendat etiam veniſſe tempus , quo per vnigenitum Filium ſuum velit Prophetias omnes obſignare. Hic locus Iudæos faſcinauit,vt putent reſurgere homines:& hæc illis eſt reſurrectio , quòd animæ tranſeant in varia corpora vſque ad tertiam vel quartam vitam.Eſt hoc quidem pudendum delirium in genere illa:ſed videmus quantus ſit hominum ſtupor,vbi alienati ſunt à Chriſto,qui eſt lux mundi,& ſol iuſtitiæ,vt nuper vidimus. Contra
Matth. 11.13. hunc tam fœdum errorem diſputatione opus non eſt.Cæterùm,Chriſtus etiam dubitationem ſuſtulit quum dixit Ioannẽ Baptiſtam eſſe Eliam iſtum,qui promiſſus fuerat. Et res ipſa oſtendit,etiamſi Chriſtus hoc non dixiſſet. Cur autem vocetur Ioannes Baptiſta Elias, dicam tribus verbis. Quod de zelo quidam interpretantur,relinquo in medio. quòd etiam multi alias atque alias ſimilitudines quærunt, non inſector,neque reprehendo. ſed hæc mihi ſimilitudo videtur omnium aptiſſima , quòd ſcilicet in reſtitutione cultus ſui excitare Deus voluit Ioannem Baptiſtam,ſicut olim Eliam excitauerat. nam tantopere Eliæ ſcimus non modò corruptam fuiſſe doctrinam,& cultum Dei vitiatum,ſed extinctam ferè omnem pietatem, vt nihil ſani reſtaret. Sub aduentum Chriſti quamuis Iudæi non colerent idola, ſed externam aliquam ſpeciem pietatis retinerent, tamen tota religio ſic adulterata erat,vt verè poſſet conferri tempus illud ob congeriem tot inquinamentorum, ſeculo Eliæ. Ioannes ergo verus fuit Eliæ ſucceſſor,nec quiſquam alius ex Prophetis fuit Ioãni ſimilior,quàm Elias.Vnde meritò transfertur hoc nomen ad ipſum. Sed obiiciet quiſpiam,Prophetam hîc vocari,qui tamen ſe Prophetam negat: Reſponſio facilis eſt , Ioannem ſibi Prophetæ titulum adimere,ne impediat curſum doctrinæ Chriſti. illis ergo verbis nõ intelligit ſe temere currere abſque vocatione : ſed contentus eſt haberi Chriſti præco , ne ſcilicet obſtaculo ſit ſua doctrina,quò minus Chriſtus ſolus audiatur. Interea Chriſtus pronunciat eſſe & Prophetam,& pluſquam Prophetam, nempe quia excellentius fuit eius miniſterium Prophetico.Dicit *antequam veniat dies magnus & horribilis:* Videtur hîc Propheta non ſatis appoſitè loqui de Chriſti aduentu. ſed iam totum populum indiſcriminatim compellat,& quoniam in turba plures erant tardi & lenti homines,qui contemnerent Dei gratiam : alii verò proterui erant & profani,hac ratione non tam blandè loquitur: ſed minas iſtas permiſcet.tenemus ergo Prophetæ conſilium,cur deſcribat Chriſti aduentum terribilem: hoc facit , non
Ieſa.42. 3. quia Chriſtus venerit ad homines terrendos, quemadmodum dicitur apud Ieſaiam , Linum fumigans non extinguet, arundinam quaſſatam non conteret: non audietur vox eius in plateis,non tumultuabitur. Qanquam ergo placidè Chriſtus ſe offerat , vt nuper vidimus, ſimulatque

mulatque nobis apparet, vberem affert gaudij materiam: peruicacia tamen illius populi factum est vt coactus fuerit asperius loqui Propheta: quemadmodum Deus etiam quotidie nobiscum agit, dum videt nos insipido esse palato, medicamētis acribus vtitur, vt percipiamus gustum aliquem suæ gratiæ. Ergo quoties aliquid occurrit in Scriptura quod nobis terrorem incutiat, meminerimus ideo fieri. quia vbi suauiter nos ad se inuitat Deus, vel surdi sumus vel pigri, vel etiam calcitramus. Sequitur:

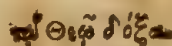
6 *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres. ne fortè veniam & percutiam terram anathemate.*

Posset esse hoc versu promissio simplex: ego tamen malo esse aliquid medium inter exhortationem & promissionem. Hoc primum est, quòd Deus admonet Iudæos in quem finem Ioannem missurus sit, nempe vt conuertat corda hominum, & redigat in sacram fidei vnitatem. hoc igitur notandum est, nō modò venturum Redemptorem, sed vbi facta intermissio aliqua fuerit, vt dictum est, tūc de integro salutis doctrinam habiturā cursum suum, & initium fore à Ioanne. Videtur tamen hîc Propheta plus concedere homini quàm par sit: quia conuersio cordis proprium est Dei opus, adeóque singulare inter reliqua opera: & si nemo potest capillum vnum ex capite fratris sui mutare, quomodo refinget cor eius, vt faciat nouum hominem? quanquam plus est regenerari, quàm creari vt simus tantùm incolæ huius terræ. ergo videtur hîc nimis extolli Ioannes, quum tribuitur ei cordium conuersio. Solutio est expedita, vbi ita splendide loquitur Deus de suis ministris, non excludi virtutē Spiritus eius: quin potius notari quanta sit efficacia doctrinæ, quatenus per eam operatur Deus arcana Spiritus sui gratia. Aliquando coniungit se Deus cum seruis suis: aliquando autem ab illis se separat. dum se coniungit, transfert ad eos quod apud ipsum tamen residere non desinit. neque enim suas partes illis resignat, sed communicat duntaxat. & huc pertinent illa omnia, Quorum remiseritis peccata, remissa erunt: Quicquid ligaueritis super ter- Ioan. 20.
ram, ligatū erit in cælis. deinde quum Paulus dicit se genuisse Corinthios, nō vsurpat quod 23.
scit competere in vnum Deum, sed potius in ipso ministerij elogio extollit Dei gratiam, 1. Cor. 4.
quemadmodum alibi satis declarat, Non ego, sed gratia Dei quę aderat mihi. Quum autem 15.
separatur Deus à ministris, nihil ipsis manet residuum. Qui plātat nihil est, inquit alibi Pau- 1. Cor. 15.
lus, & qui rigat nihil est: sed qui incremētum dat, Deus. Vbi igitur illud, Doctores esse coo- 10.
perarios Dei? nempe vbi Deus Spiritu suo eos gubernans, simul benedicit eorum labori, vt 1. Cor. 3. 7.
fructum suum afferat. nunc ergo videmus nihil derogare hanc loquendi formam Deo, vbi cōuertere dicitur minister corda: quia sicuti se non ingerit proprio instinctu, ita etiā Deus suppeditat quo possit sufficere ad implendum munus suum. Quòd dicit, *Corda patrum ad filios, & corda filiorū ad patres*, nō simplicē cōsensum designat: quia sæpe homines inter se cōspirāt ita, & tamen Deus maledicit eorum consensum ac detestatur, sed Propheta originem populi respicit, nempe Abraham & alios sanctos Patres. Si de Ægyptiis vel Assyriis vel aliis quibuslibet gentibus fecisset verba, conuersio hæc omni laude caruisset, sed vbi agit de sancto & electo genere, nō mirum si pro incomparabili Dei beneficio hoc ponat, Colligi omnes, & à dissidio reuocari ad vnitatem, vt coalescant in fidem vnam. Quum ergo de mutuo consensu nunc agitur, veniendum est ad fontem illum: quia sumit pro confesso Malachias, fuisse olim synceram pietatem in populo illo, viguisse cultū Dei, & fuisse sacro vinculo inter se colligatos. Quum autem ad tempus exortæ essent variæ opiniones, imò prodigiosa deliria, quum tota synceritas fuisset corrupta, nunc reuocat illos ad suum principium, vt scilicet consentiant filij cum patribus, & vicissim patres cū filiis: sed sub illa fidei vnitate quæ in Lege prodita fuerat. Siquis excipiat, Non fuisse rationi cōsentaneum vt patres filiis apostatis se de integro adiungerent, quia hoc fuisset defectioni eorum subscribere: Respōdeo fuisse quosdam adolescentes conuersos, qui viam monstrarunt patribus, illisque præluxerunt. Scimus autem senes, vt sunt morosi, non modò respuere quod audiunt ex iuuenibus, sed quia discere eos pudet, obstinatiores reddi. Tale certamen facessere iubet Propheta, vt tantùm idem in Domino sentire omnib. cordi sit. *Ne fortè veniam*, inquit, *& percutiam terram anathemate.* Hîc iterum minatur Propheta Iudæis, & quidem vehementius. Diximus necessitate fuisse coactum, quia magnus erat populi illius torpor: multi etiam obdurauerāt ad peruicaciam. Hæc ratio est cur Deus hîc denuntiet non fore impune Iudęis, si contemnant Christi aduentum. Et interea tamen monemur, quàm abominabilis sit Deo ingratitudo, vbi non excipimus Filium, quem nobis mittit. Quòd si volumus fructum colligere ex hac Prophetæ doctrina, primùm veniamus obuiam Christo, dum nos tam comiter ad se vocat, imò allicit. Cæterùm, si nos retineat carnis nostræ pigrities, etiam hæc comminatio nos pungat: atque vbi didicerimus crimen hoc non fore impunitum, si Christum non amplectimur, dum se nobis offert, vt luctemur cum nostra tarditate. Quicquid sit, videndum est vt osculemur Filium, quemadmodum Psal. 2. nos hortatur. Psal. 2. 12.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nihil abs te omissum est, in quo possemus adiuuari ad fidei nostræ cursum, & ea est nostra pigrities, vt tamen te stimulante vix pedem moueamus: da inquam, vt melius proficere studeamus in omnibus adiumentis, quæ nobis abs te posita sunt, vt Lex, Prophetæ, vox Ioannis Baptistæ, & tandem doctrina vnigeniti Filij tui nos melius expergefaciat, vt non tantùm festinanter ad ipsum accurramus, sed pergamus etiam constanter in hoc cursu, & perseueremus, donec tandem potiamur & victoria, & palma vocationis nostræ, sicuti pollicitus es æternam hæreditatem repositam esse in cælis, omnibus qui non deficient, sed expectabunt aduentum magni illius Redemptoris, AMEN.

PRÆLECTIONVM OMNIVM IOANNIS CALVINI IN DVODECIM MINORES PROphetas Finis.

INDEX EORVM QVÆ IN HIS COMMENTARIIS PRAETER CAETERA *explicantur, seruato Prophetarum ordine.*

Prior numerus caput, posterior versum indicat.

dei myste-

L

Q

T

spro

FINIS PRIORIS INDICIS.

INDEX ALTER LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ CVM VETERIS TVM NOVI INSTRVmenti, *quæ in his Commentariis ab Authore citantur, & aptè ad institutum accommodantur.*

Genesis,

Exodus.

Numeri.

Deuteronomium.

vidimus

I. Paralip.

II. Paralip.

Esdras.

tulerunt

Ieremias.

Thren.

Ezechiel

Rom.

I. Cor.

II. Cor.

Galat.

Philip.

Colo∫s.

II. Thess.

I. Timoth.

Ad Titum,

FINIS INDICIS

